REFERENCE DEPARTMENT
MAIN LIBRARY DESK
Literature Dept.
2

SAN FRANCISCO PUBLIC LIBRARY
SCIENTIA SINE LITERIS NON EST

37
38 N75 233254

NOT TO BE TAKEN FROM THE LIBRARY
Form 3427

SAN FRANCISCO PUBLIC LIBRARY
3 1223 06899 4178

NORDISK FAMILJEBOK

KONVERSATIONSLEXIKON

OCH

REALENCYKLOPEDI

NY, REVIDERAD OCH RIKT ILLUSTRERAD UPPLAGA

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

LAGERHEIM, G.
PROFESSOR VID STOCKHOLMS HÖGSKOLA

LECHE, V.
F. D. PROFESSOR VID STOCKHOLMS HÖGSKOLA

NORDENSVAN, G.
SKRIFTSTÄLLARE

WESTRIN, TH.
FILOSOFIE DOKTOR, KOMMITTÉNS ORDFÖRANDE

REDAKTÖRER:
TH. WESTRIN,
E. FAHLSTEDT OCH V. SÖDERBERG

TRETTIOSJUNDE BANDET

SUPPLEMENT

L—RIKSDAG

STOCKHOLM
NORDISK FAMILJEBOKS FÖRLAGS AKTIEBOLAG

X38
N15 37
233254

STOCKHOLM 1925
NORDISK FAMILJEBOKS TRYCKERI

ORDINARIE MEDARBETARE.

Alexanderson, A. M., f. d. professor vid Lunds universitet (A. M. A.).
Alfvén, A., praktiserande läkare i Stockholm (Avn).
Almquist, V., öfverdirektör och chef för Fångvårdsstyrelsen (V. A—t).
Annerstedt, Cl., f. d. universitetsbibliotekarie i Uppsala (C. A.).
Apelqvist, O. E., filos. licentiat, medlem af Nordisk familjeboks redaktion (E. A—t).
Arne, T. J., antikvarie vid Vitt. hist. o. ant. akademien (T. J. A.).
Arrhenius, S. A., professor (S. A—s).
Aulén, G. E. H., professor vid Lunds universitet (G. A—n).
Berg, G. R. G:son, filos. doktor, medlem af Nordisk familjeboks redaktion (R—n B.).
Bergstrand, C. Ö. E., professor vid Uppsala universitet (B—d).
Bergvall, E., redaktör, chef för Stadion i Stockholm (E. B—ll).
Billing, E. M., biskop i Västerås stift (E. Bg).
Björling, C. G. E., professor vid Lunds universitet (C. G. Bj.).
Bohlin, K. P. T., professor, Vetenskapsakademiens astronom (K. B.).
Bovin, E., professor, öfverlärare vid läroanstalten för barnmorskor i Stockholm (Bvn).
Bring, J. M. F. T., domprost i Linköping (J. T. B.).
Brulin, J. O. H., arkivråd (H. B—n).
Bruun, O., föreståndare för Helsingfors' stads statistiska kontor (O. B—n).
Bååth, L. M., förste arkivarie i Riksarkivet (L. M. B.).
Carpelan, T., friherre, sekreterare vid Helsingfors' universitet (T. C.).
Cederström, C. G. B., friherre, f. d. öfverste (B. C—m).
Clason, I. G., filos. doktor, professor, f. d. byggnadsråd i Byggnadsstyrelsen (I. G. C.).
Clason, S., riksarkivarie, f. d. statsråd och chef för Ecklesiastikdepartementet (S. C.).
Dahl, C. G., filos. kandidat, föreståndare för Alnarps trädgårdsskola (C. G. D.).
Dahlberg, B. H., f. d. professor vid Uppsala universitet (B. H. D.).
Enblom, F., öfverstelöjtnant i Väg- och vattenbyggnadskåren (Fr. E.).
Engelstoft, P., redaktör, cand. mag., Köpenhamn (P. E—t).
Enström, A. F., verkställande direktör i Ingenjörsvetenskapsakademien (A. E—m).
Erdmann, A., f. d. professor vid Uppsala universitet (A. E.).
Eriksson, J., f. d. professor (J. E—n).
Euler, H. K. A. S. von, professor vid Stockholms högskola (H. E.).
Fahlstedt, C. A., lärare vid Beskowska skolan (C. A. F—dt; biträder vid beteckning af italienska ords uttal).
Fahlstedt, E., skriftställare (E. F—t).
Fröman, K. A., byråchef i Vattenfallsstyrelsen (Fmn; biträder vid redigeringen af den tekniska afdelningen).
Funkqvist, H. P. A., professor vid Landtbruks- och mejeriinstitutet vid Alnarp (H. F.).
Gadelius, B. E., professor vid Karolinska institutet, öfverläkare vid Stockholms hospital för sinnessjuka (G—s).
Geete, K. R., f. d. förste bibliotekarie i K. biblioteket (R. G.).
Gleditsch, K., öfverstelöjtnant och afdelningschef i Norges geografiske opmåling (K. G. G.).
Grönberg, G., lärare vid Skogshögskolan, docent vid Stockholms högskola (G. G.).
Grönblad, C., bibliotekarie vid Svenska akademiens Nobelinstitut (C. G.).
Grönwall, K. A., professor vid Lunds universitet (K. A. G.).
Gullstrand, A., professo vid Uppsala universitet (G—d).
Haffner, M., kapten, Norge (M. H.).
Hallendorff, C. J. H., professor, rektor vid Handelshögskolan i Stockholm (C. H. H.).
Hammarstedt, N. E., intendent vid Nordiska museet (N. E. H.).
Harlock, W. E., lektor vid Sjökrigsskolan (W. H—k; biträder vid beteckning af engelska ords uttal).
Hedenius, P. A. I., professor, öfverläkare, lifmedikus (I. H.).
Hedrén, G., professor vid Karolinska institutet (G. H.).
Herlitz, N., docent vid Stockholms högskola (N. H—tz).
Hertzberg, J., hoffotograf, docent i fotografi vid Tekniska högskolan (J. Htzg).
Hesselman, O. A. H. V., professor, afdelningsföreståndare vid Statens skogsförsöksanstalt (H. Hn).
Hillman, A., f. d. konsul (Ad. H—n).
Holmberger, G., förste byråingenjör i Kommerskollegium (G. H—r).
Holmquist, Hj. F., professor vid Lunds universitet (Hj. H—t).

Hultin, A., bibliotekarie vid Helsingfors' universitetsbibliotek (A. H.).
Johansson, J. E., professor vid Karolinska institutet (J. E. J—n; biträder vid redigeringen af den medicinska afdelningen).
Johansson, K. F., f. d. professor vid Uppsala universitet (K. F. J.).
Juhlin Dannfelt, H. J. B., professor, Landtbruksakademiens f. d. sekreterare (H. J. Dft).
Jungstedt, C. A. H., generallöjtnant, f. d. inspektör för militärläroverken, medlem af Nordisk familjeboks redaktion (H. J—dt).
Kallenberg, E. A., professor vid Lunds universitet (E. K.).
Kjederqvist, J. O. G., rektor vid Högre latinläroverket å Norrmalm (Kj—t).
Kjellberg, C. J. A., förste marinläkare (J. K.).
Kolmodin, J. A., f. d. professor vid Uppsala universitet (A. K.).
Lagerheim, N. G., professor vid Stockholms högskola (G. L—m).
Leche, V., f. d. professor vid Stockholms högskola (L—e).
Lehmann, Edv., professor vid Lunds universitet.
Lindahl, P. A. L., öfverstelöjtnant i Väg- och vattenbyggnadskåren (P. Ax. L.).
Lindman, C. A. M., professor, f. d. intendent vid Naturhistoriska riksmuseet (C. Lmn).
Lundgren, R. G. F., f. d. förste aktuarie i Generalpoststyrelsen (R. L—n).
Lübeck, S. E. J., landshöfding i Gäfleborgs län (S. L—k).
Mortensen, J. M., professor (J. M.).
Munthe, C. D. L. V. W:son, f. d. generallöjtnant, f. d. chef för Fortifikationen (L. W:son M.).
Munthe, Å. W:son, f. d. rektor vid Frans Schartaus handelsinstitut (Å. W:son M.).
Müller, J., f. d. lektor vid Sjökrigsskolan (J. M—r).
Naumann, E., förste arkivarie i Riksarkivet (E. N—nn).
Nordenstreng, R., filos. licentiat (R. N—g).
Nordensvan, G. G., skriftställare (G—g N.).
Nyström, E. T., professor vid Veterinärhögskolan i Stockholm (E. T. N.).
Personne, J. V., biskop i Linköpings stift (J. P.).
Persson, F., aktuarie vid Kungl. järnvägsstyrelsens statistiska kontor (F. P.).
Persson, P., f. d. professor vid Uppsala universitet (P. P.).
Psilander, Hj., professor vid Uppsala universitet (Hj. P—r).
Reuterskiöld, C. A., professor vid Uppsala universitet (Rld).
Reuterskiöld, E. H. C., professor vid Uppsala universitet (E. Rld).
Richert, J. G., f. d. professor vid Tekniska högskolan (J. G. R.).
Rinman, E. B., redaktör (E. B. R.).
Rodhe, E. M., biskop i Lunds stift (E. M. R.).
Rosenberg, G. O., professor vid Stockholms högskola (G. O. R.).
Santesson, C. G., professor vid Karolinska institutet (C. G. S.).
Schager, C. A. N., jägmästare (S—r).
Schéele, F. A. von, professor, f. d. förste folkskolinspektör i Stockholm (S—e).
Schybergson, M. G., f. d. e. o. professor vid Helsingfors' universitet (M. G. S.).
Sjögren, H., professor vid Uppsala universitet (H. Sgn).
Sjögren, O., filos. doktor, f. d. docent (O. Sjn).
Sommarin, E. F. K., professor vid Lunds universitet (E. F. K. S—n).
Sondén, K., med. doktor, ingenjör (K. S—n).
Sparre, U. C. K., friherre, befälhafvande amiral i Karlskrona (C. K S.).
Staaff, E. S., professor vid Uppsala universitet (E. S—f).
Stangenberg, A. E., med. doktor, docent vid Karolinska institutet (E. St—g).
Stave, E., f. d. professor vid Uppsala universitet och domprost (E. S—e).
Stavenow, L. V. A., professor vid Uppsala universitet (L. S.).
Stjernberg, N. F., professor vid Stockholms högskola (N. S—g).
Svenonius, F. V., filos. doktor, f. d. statsgeolog (S—s).
Söderberg, E. N., filos. doktor (E. N. S—g).
Söderberg, F. F. V., filos. doktor (V. S—g).
Söderblom, L. O. J., ärkebiskop (N. S.).
Wahlström, Lydia, filos. doktor, studierektor vid Åhlinska skolan (L. W—m).
Vesterberg, K. A., professor vid Stockholms högskola (K. A. V—g).
Westin, O. E., f. d. professor vid Tekniska högskolan (O. E. W.).
Westling, G. O. F., f. d. rektor vid Högre allmänna läroverket i Västervik (Fr. W.).
Westman, K. B., professor (K. B. W—n).
Westrin, J. Th., filos. doktor (J. Th. W.).
Wetterstedt, C. G. af, friherre, öfverste och chef för Positionsartilleriregementet (G. af Wdt).
Vide, J. R., kammarrättsråd (R. V.).
Widell, J. L., öfverdirektör och chef för Statistiska centralbyrån (L. Wll).
Wiklund, K. B., professor vid Uppsala universitet (K. B. W.).
Wirgin, G., professor vid Uppsala universitet (G. Wrgn).
Wittrock, G. J. V., professor vid Uppsala universitet (G. W—k).
Wittrock, K. J. H., förste aktuarie i Statistiska centralbyrån (H. W—k).
Wrangel, E. H. G., professor vid Lunds universitet (E. Wrgl).
Wrangel, H. G. V., generallöjtnant och f. d. chef för Kustartilleriet (H. W—l).
Åkerman, J. H., professor vid Karolinska institutet (J. Å.).

TILLFÄLLIGA MEDARBETARE I DETTA BAND:

d'Albedyhll, C., friherre, andre kanslisekreterare i Ecklesiastikdepartementet (C. d'A.).
Amundson, K., öfverste vid Fortifikationen och chef för Flygvapnet (K. A—n).
Andersson, G., professor vid Handelshögskolan (G. A.).
Arnberger, N. J., kommendörkapten (N. A—r).
Asplund, G., förste marinläkare (G. A—d).

Barthel, Chr., professor vid Centralanstalten för försöksväsendet på jordbruksområdet (Chr. B—l).
Benedicks, C., professor vid Stockholms högskola (C. B—s).
Bergholm, P., direktör (P. Blm o. P. Bm).
Bergman, J., lektor, professor (J. Bgn).
Bergqvist, O., biskop i Luleå stift (O. B.).
Biržižka, M., professor vid universitetet i Kovno.
Biržižka, Vac., bibliotekarie vid universitetet i Kovno.
Bjurman, G., filos. doktor, föreståndare för Statens biografbyrå (G. Bjn).
Björklund, E., generaldirektör i Patent- och registreringsverket (E. O. J. B.).
Blomquist, G., skriftställare, Berlin (G. B—st).
Boëthius, C. A., docent vid Uppsala universitet (A. B—s).
Bohlin, K., rektor vid Nya elementarskolan i Stockholm (K. Bn).
Branting, Agnes, fröken (A—s B—g).
Briem, E., docent, kyrkoherde (E—m B—m).
Brilioth, Y., professor vid Åbo akademi (Y. B.).
Brusewitz, A., professor vid Uppsala universitet (A. B—tz).
Byström, H., öfverste.
Byström, J. A., redaktör (J. B—m).
Carlsson, G., docent vid Uppsala universitet (G. C—n).
Castrén, G., professor vid Helsingfors universitet (G. C.).
Celander, H., docent vid Göteborgs högskola (H. C—r).
Curman, S., riksantikvarie (S. C—n).
Dahlgren, P., kommendör i K. flottan, f. d. chef för Sjökarteverket (P. Dn).
Dahlqvist, Ch. J. V., kanslist (C. D.).
Delphin, T., apotekare (T. D.).
Drakenberg, S., öfverstelöjtnant, föreståndare för Gymnastiska centralinstitutet (S. Drbg).
Duzmans, K., lettisk chargé d'affaires.
Eckerström, I., kamrerare vid K. mynt- och justeringsverket (I. Em).
Edelstam, O., förste aktuarie i Sjökarteverket (O. E—m).
Elfving, F., professor vid Helsingfors' universitet (F. E.).
Engströmer, T., professor vid Uppsala universitet (T. E.).
Erdtman, G., filos. doktor (Edtn).
Eriksson, J. V., förste statshydrograf (J. V. E.).
Ernberg, A., professor vid Lunds universitet (A. E—g).
Fant, G., borgmästare, Nyköping (G. F—t).
Fehr, M., professor vid Stockholms högskola (M. F—r).
Flodman, V., föreståndare för Postverkets undervisningsanstalt (V. F.).
Friberg, A., civilingenjör (A. Fbg).
Gauffin, A., filos. doktor, intendent vid Nationalmuseum (A—l G—n).
Geijer, Fr., grosshandlare (Fr. G—r).
Geijer, H., docent vid Uppsala universitet (H. Gjr).
Grafström, Hj., vice häradshöfding (Hj. Grm).
Granberg, J. O., f. d. intendent vid Nationalmuseum (O. G—g).
Grape, E., sekreterare i Generalpoststyrelsen (E. G—e).
Grundel, A., redaktör (Gl).
Gustavson, J. G., rektor vid kommunala mellanskolan i Klippan (J. G—n).
Gyllensvärd, G. V., f. d. registrator hos Stockholms stadsfullmäktige (G. V. G.).
Haglund, P., professor vid Karolinska institutet (P. Hgld).
Halle, T. G., professor, förste intendent vid Naturhistoriska riksmuseet (T. G. H—e).
Hammarlund, G., redaktör (G. Hd).
Hansson, S., redaktör (S. H.).
Hassler, A., professor vid Stockholms högskola (Å. H.).
Hedman, O. A., svensk konsul i Reval (O. A. H—n).
Hedström, J. S., rektor vid Högre reallläroverket å Östermalm (J. S. H.).
Herlenius, E., lektor vid Högre allmänna läroverket i Falun (E. H—s).
Herrlin, Axel, professor vid Lunds universitet.
Hesselman, B., professor vid Uppsala universitet (B. H.).
Heyman, H., sekreterare i Socialstyrelsen.
Hjelmqvist, F., stadsbibliotekarie i Stockholm (F. Hj—t).
Hofsten, B. von, kapten (B. v. H.).
Hofsten, N. von, professor vid Uppsala universitet (N. v. H—n).
Holm, E. A., docent vid Stockholms högskola (E. A. H.).
Holm, R., lektor vid tekniska gymnasiet i Örebro (R—r H.).
Hulthén, E., docent vid Lunds universitet (E. H—én).
Hultman, G. H., ingenjör (G. H. H.).
Högbom, B., filos. doktor (B. H—m).
Högdahl, T., skriftställare (T. H—l).
Höjer, E. B., f. d. maskiningenjör (E. Hjr).
Jacobson, L., kapten på reservstat vid Fortifikationen (L. Jcn).
Jacobsson, Malte, professor vid Göteborgs högskola.
Jacobsson, N., redaktionssekreterare (—r—n).
Jansson, Tuve, byråassistent i Generaltullstyrelsen (T. J—n).
Johannesson, F., filos. doktor (F. K. J.).
Karlgren, A., professor vid Köpenhamns universitet (A. Kgn).
Karlgren, B., professor vid Göteborgs högskola (B. Kgn).
Klason, P., f. d. professor (P. K.).
Kleman, C., civilingenjör (C. K.).
Koch, G. H. von, kansliråd i Socialdepartementet (G. H. v. K.).
Kolmodin, L., ombudsman i Allmänna valmansförbundet (L. K—n).
Langborg, E., bankosekreterare (E. L-b-g).
Larson, I. O., andre direktör i Svenska arbetsgifvareföreningen (I. O. L—n).
Lawski, S., revisionssekreterare (S. Li).
Leander, P. A., professor vid Göteborgs högskola (P. Lr).
Leffler, B., filos. doktor, skriftställare (B. L—r).
Lesch, B., filos. doktor, direktör för Högre svenska handelsläroverket i Helsingfors.
Lidman, C., andre folkskolinspektör (C. L-d-n).
Lindblad, A., skeppsmätningsöfverkontrollör (Ax. L.).

Lindblad, B., docent vid Uppsala universitet (B. L—d).
Lindblom, K. G., filos. doktor, assistent vid Naturhistoriska riksmuseet (G. L—blom).
Linder, O. A., redaktör, Chicago (O. A. L—r).
Lindholm, H., direktör i Svenska stadsförbundet (H. L—lm).
Lindhult, N. A., förste kanslisekreterare i Socialdepartementet (Ldht).
Lindmark, T., professor vid Tekniska högskolan (T. L—k).
Lindquist, S., kassör i styrelsen öfver Civilstatens änke- och pupillkassa (S. Lqt).
Lindqvist, S., docent vid Stockholms högskola (S. L—t).
Lindstedt, G., häradshöfding, f. d. militieombudsman (G. Ldt).
Lovén, S. E., docent vid Göteborgs högskola (S. Lvn).
Lugn, P., amanuens vid Victoriamuseet i Uppsala (P. L—n).
Lundahl, N., föreläsningskonsulent (N. Lhl).
Lundborg, H. B., professor, chef för Statens institut för rasbiologi (H. Ldbg).
Malmgren, E., t. f. byråingenjör i Telegrafstyrelsen (E. Mgrn).
Meinander, K. K., filos. doktor, intendent vid Finlands nationalmuseum (K K. M.).
Molin, A., filos. doktor (A. M—n).
Molin, G., civilingenjör (Mln).
Munck af Rosenschöld, A., borgmästare i Landskrona (M. af R.).
Munthe, H. V., filos. doktor, statsgeolog (H. M—e).
Möller, C. G., t. f. kamrer i direktionen för Prästerskapets änke- och pupillkassa.
Möller, H., kapten i Fortifikationens reserv (H. Mr).
Nathorst, H. J. H., bergsingenjör (H. J. H. N.).
Nelson, A. H., filos. doktor, förste bibliotekarie vid Uppsala universitetsbibliotek (A—l N.).
Newman, E., docent vid Lunds universitet (E. Nwn).
Nilsson-Ehle, H., professor vid Lunds universitet (H. N.-E.).
Nohrström, H., äldre assistent vid Helsingfors' universitetsbibliotek (H. N—m).
Nordendahl, E., civilingenjör (E. N—l).
Nordenmark, N. V. E., filos. doktor (N. V. E. N.).
Nordenskjöld, N. O. G., professor vid Göteborgs högskola (O. N—d).
Nordlund, K., filos. doktor, förste folkskolinspektör (K. N—d).
Numelin, R., legationsråd, Helsingfors (R—r N.).
Nyberg, H. S., docent vid Uppsala universitet (H. S. N.).
Nylander, E., direktör (E. N—r).
Odhner, T., professor, intendent vid Naturhistoriska riksmuseet.
Olsson, M., professor (M. O—n).
Otter, C. F. von, friherre, kammarråd (C. v. O.).
Pauli, E., fröken (E. P—i).
Petersson, B., redaktör (B. P—n).
Pomian, A. de, polsk konsul, Hamburg.
Ramstedt, Eva, seminarielektor (E. R—dt).
Rhodin, H., f. d. generaldirektör och chef för Landtmäteristyrelsen (H. Rhn).
Riesz, M., docent vid Stockholms högskola (R.).
Rodhe-Nissen, Maria, fru (M. R.-N.).
Rolf, B., förste statsmeteorolog.
Roos af Hjelmsäter, J. O., professor, chef för Statens profningsanstalt (J. O. R—s).
Roubetz, A. de, lektor, juris doktor (A. de R.).
Sahlgren, J., docent vid Lunds universitet (J. S.).
Sahlin, E. C., t. f. konsistorienotarie (E—r S—n).
Sandberg, K. E., kansliråd (K. E. S—g).
Schmidt, M., tandläkare (M. S—dt).
Sellén, N. F., professor, f. d. föreståndare för Gymnastiska centralinstitutet (N. F. S.).
Sellergren, G., f. d. professor vid Tekniska högskolan (G. S—n).
Sidenbladh, E., byråchef i Fångvårdsstyrelsen (E. S—dh).
Sidenvall, K., kommerseråd (K. S—ll).
Simonsson, K. G., revisor i Riksbanken (K. Ssn).
Sjöberg, A. T., grosshandlare (A. Sbg).
Sprinchorn, C., f. d. rektor, Lund (Spr.).
Stille, F., förste byråingenjör i Järnvägsstyrelsen (F. S—e).
Stjernschantz, T., intendent vid Finska konstföreningen (T. Stz).
Strömberg, Kj. R. G., filos. licentiat (Kj. S—g).
Strömberg, O. M., disponent (O. M. S.).
Sundberg, C., f. d. professor vid Karolinska institutet (C. S—g).
Svensson, S., auktoriserad revisor (Seth S—n).
Söderbaum, H. G., professor (H. G. S.).
Söderholm, C. R., revisor i Lotsstyrelsen (R. S—m).
Tallquist, Hj., professor, Helsingfors (Hj. T.).
Thulin, E., byråchef i Kontrollstyrelsen (E. J. T.).
Thulin, G., regeringsråd (G. T.).
Tunberg, S., professor vid Stockholms högskola (S. T—g).
Uddén, H. L., f. d. t. f. landshöfding i Västmanlands län (H. U—én).
Uddenberg, C. E., civilingenjör (C. E. U.).
Ulmgren, O., med. doktor, hofdentist (Ugn).
Upmark, G., Nordiska museets styresman (Upk d. y.).
Wadner, G. M., kapten i Generalstaben (G. M. W—r).
Valentin, H., lektor vid Högre allmänna läroverket i Falun (H. V.).
Wawrinsky, R., f. d. medicinalråd (R. W.).
Wedberg, Ebba, fröken (E. W—g).
Weibull, C., docent vid Lunds universitet (C. W—ll).
Vennerholm, J., f. d. professor vid Veterinärhögskolan (J. V—m).
Wennerström, G. A., ingenjör, föreståndare för John Lennings väfskola i Norrköping (G. A. W.).
Werner, A., pastor (A. W—r).
Westerlind, A. E., förste byrådirektör i Vattenfallsstyrelsen (A. Wd).
Westgren, A., docent vid Stockholms högskola (A. W—n).
Westman, C. G., envoyé (C. G. W—n).
Westman, K. G., professor vid Uppsala universitet, f. d. statsråd och chef för Ecklesiastikdepartementet (K. G. Wn).
Whitlock, Anna, fröken (A. Wh.).
Widström, C. G., direktör (C. G. W.).
Wieselgren, O., förste bibliotekarie i K. biblioteket (O. W—n).
William-Olsson, Connie, fröken (C. W.-O:son).

Wirgo, E., estnisk chargé d'affaires (Ed. W.).
Witte, H., föreståndare för Statens centrala frökontrollanstalt.
Zetterstéen, K. V., professor vid Uppsala universitet (K. V. Z.).
Zetterstrand, S., f. d. öfverste och chef för Södermanlands regemente (S. Z—d).
Åstrand, G., f. d. rektor vid Blindinstitutet å Tomteboda (G. Å.).

I detta band förekomma artiklar äfven af de nu med döden afgångne lektor *N. Höjer* (N. H.), professor *E. Jäderin* (E. J.) och professor *G. Schotte* (G. Sch.).

UTTALSBETECKNING.

g utläses som g (a l d r i g som j);
k » » k (a l d r i g som tj);
o » » ett ljud mellan o och u;
ω » » o-ljudet i svenskt bo;
ʃ betecknar sje-ljud;
ŋ » ång-ljud;
ɵ » sista ljudet i svenskt gosse;
th » det engelska t-ljudet i think;
ch betecknar de tyska ch-ljuden i ich och ach;
¨ öfver en konsonant anger, att ljudet är tonande (»lent»);
¯ » » vokal » » » » nasaleradt;
¯ » » » » » » » långt;
˘ » » » » » » » kort;
' efter » » » » denna stafvelse har huvudtonvikten;
‿ förenande två vokaler anger, att de bilda diftong.

FÖRTECKNING ÖFVER ILLUSTRATIONER I TRETTIOSJUNDE BANDET.

I. Kartor, planscher och andra helsidesillustrationer.

	Spalt
Lettland (karta)	132
Lifräddningsstationer vid Sveriges kuster 1924 (kartskiss till art. Lifräddningsstationer)	176
Lifräddningsväsende (plansch med 3 fig.)	176
Lilla Edets kraftstation (kartskiss o. plansch med 3 fig.)	188
Litauen (karta)	236
Ludvika (situationsplan)	296
Luftfotografi (plansch med 2 fig.)	300
Lufttrafik (karta öfver Europeisk lufttrafik 1924)	308
Mjölby (situationsplan)	572
Motorbåtar (plansch med 5 fig.)	616
Motorvagnar (2 planscher med 7 fig.)	620
Mölndal (situationsplan)	672
Nationalmuseum (4 planscher med 10 fig.)	696
Nobelpristagare (tabell, till art. Nobelstiftelsen)	773—774
Norge (kartskiss)	816
Nyköping (plansch med 4 fig.)	860
Nödmynt (2 planscher med 15 fig.)	876
Polen (karta)	1088
Radioaktiva grundämnen (tabell; helsida)	1213—1214

II. Porträtt

(*äfven porträttskulpturer*).

	Spalt
Lafontaine, H.	6
Lagerbring, G. O. R.	9
Lallerstedt, E.	20
Laman, K. E.	21
Lamm, H. F.	23
» M.	23
Lammasch, H.	24
Lange, H. O.	62
» Chr. L.	62
Langenskjöld, B. K. J.	63
Langhoff, K. Fr. A.	64
Langle de Cary, F. L. A. M. de	65
Lansing, R.	67
Larsén, Nanny I.	77
Larsen, K. A.	79
Larson, J. P. A.	81
Larsson, H.	84
Lassen, J.	88
Laue, M. v.	91
Laurin, K. G. J.	93
Law, A. B.	97
Lenin, V. I. U.	120
Lennmalm, K. G. Fr.	123
Lidforss, B.	164
Lille, A. J.	190
Liman von Sanders, O.	193
Lind, J.	195
Lindberg, J. A.	197
» J. E.	198
Lindgren, A. E.	210
Lindman, K. A.	215
» K. A. M.	215
Lindquist, A. H.	218
Lindskog, Kl.	222
Lindstedt, A.	222
Lindström, P. E.	223
Linsingen, A. v.	229
Lippmann, G.	231
Ljungström, B.	261
» Fr.	262
Lloyd George, D.	265
Looström, K. L.	283
Ludendorff, E.	294
Lumholtz, K. S.	316
Lundequist-Dahlström, Gerda C. C.	324
Lundqvist, E. G.	326
Lundstedt, B. V.	328
Lundström, K. F.	329
» A. H.	330
» K. J. V.	330
Lyautey, L. G. H.	341
Lybeck, K. M.	343
» O. E.	343
Lübeck, Sv. E. J.	344
Lyttkens, I. A.	354
Löf, Jeannette Frederique	367
Löfgren, J. E.	368
Lönnberg, A. J. E.	374
Lönnbohm, A. E. L.	374
Lövgren, N.	378
Macdonald, J. R.	382
Mac Gill, P.	384
Mackensen, A. v.	387
Macleod, J. J. R.	389
Madsen, K. J. V.	395
» V. H. O.	395
» Th.	396
Maiorescu, T.	406
Malm, O. B.	410
» K. O. G.	411
Mangin, Ch. M. E.	427
Mann, Th.	429
Mannerheim, K. G. E.	431
Mansfield, Katherine	436
Marks von Würtemberg, E. T.	451
Martin, P. É.	459
Masefield, J.	463
Masters, E. L.	469
Mattsson, G. O.	475
Maxim, sir H.	481
Maximilian, M. A. F. V., prins af Baden	482
Medici, G. delle Bande Nere	490
Meijer, K. B. I.	495
Melartin, E. G.	500
Melin, O. W.	501
Mercier, D. J.	510
Merikanto, O.	511
Meyer, E.	530
Meyerhof, O.	532
Michaelis, S. M.	534
» G.	535
Michaelson, K.	535
Michelet, K. F.	536
Mikkelsen, E.	540
Millikan, R. A.	548
Mitjana y Gordon, R.	569
Mohn, H.	576
Moll, V. L.	582
Molnár, F.	583
Moltesen, L.	584
Moltke, H. J. L. v.	584
Monet, Cl.	587
Moore, G.	598
Morgan, J. P.	602
Morgenstierne, B.	604
Mowinckel, J. L.	623
Munch, E.	628
Munthe, J. L.	632
Munthe, K. L. A.	633
» A. W:son	633
» H. V.	633
» G. P. F. V.	634
Murbeck, Sv. S.	635
Murray, sir James A. H.	639
» sir John	639
Mussolini, B.	645
Müller, E. G.	648
» S. O.	648
Mörcke, Br. B. E.	672
Mörne, A.	673
Nansen, Betty	682
Nares, sir G.	684
Neergaard, N. Th.	726
Neovius, A. V.	732
Nernst, W. N.	734
Nervo, A.	735
Netzel, N. V.	737
Nexö, M. A:sen	745
Nielsen, Y.	749
» A. C.	749
» H. Ch. K. A.	750
Nikisch, A.	754
Nikolaus, N:vitj, ry. storfurste	756

	Spalt
Nilsson, N. Hj.	759
» E. A.	759
» P., i Bonarp	760
» N. M. P:son	761
» A. R.	763
» J., i Skottlandshus	764
» -Ehle, H.	765
Nivelle, G. R.	769
Nobel, E.	771
Nordenskiöld, N. E. H.	795
Nordenson, E. V.	796
Nordhagen, J. O. B.	798
Nordmann, G. P. B.	808
Nordquist, O. F.	809
Nordström, K. F. T.	810
Nothin, T. K. V.	843
Nybergh, A.	854
Nyblom, Helene A.	854
Nyström, K. A.	869
Nörlund, N. E.	878
Odelberg, A. T.	886
Olrik, H. Th.	905
» A.	906
Olsen, M. B.	906
Olsson, O.	910
Olufsen, O.	912
Onegin, Sigrid	918
Oscàr, Anna	937
Oseen, K. V.	937
Ouchterlony, Hanna	947
Paasikivi, J. K.	955
Painlevé, P.	959
Palmær, K. V.	967
Palme, J. H.	968
» B. A.	968
Palmgren, S.	969
Palmstierna, E. K.	971
Pašić, N.	995
Pauli, G V.	1002
» Hanna. Efter självporträtt.	1002
Payer, Fr. v.	1005
Pedersen, H.	1009
Penck, A.	1014
Pershing, J. J.	1027
Persson, K., i Stallerhult	1031
» D., i Tällberg	1031
» P.	1032
Pétain, H. Ph.	1035
Petersson, G. A.	1039
Petrén, D. A.	1043
» K. A.	1044
» Br. A.	1044
Pettersson (-Norrie), Anna	1048
Pfannenstill, G. M.	1050
Pflanzer-Baltin, K. v.	1051
Piłsudski, J.	1059
Pipping, K. H.	1062
Pius XI	1065
Planck, M. K. E. L.	1067
Platon	1070
Platou, O.	1070
Pleijel, H. B. M.	1071
Plumer, H. Ch. O.	1072
Post, E. J. L. v.	1127
Poulsen, J.	1140
Pregl, Fr.	1144
Procopé, Hj. E. F.	1162
Quensel, J. U. T.	1201
Ramberg, L.	1226
Ramsay, A.	1228
» V.	1228
Ranft, A. A.	1231
Rasmussen, K.	1236
Rawlinson H. S.	1244
Reinhardt, M.	1262
Relander, L. Kr.	1267
Retzius, Anna Hierta-	1277
Reuterskiöld, K. L. A. A.	1279
Reymont, W. St.	1284
Ricard, O. H.	1292
Richards, Th. W.	1292
Richthofen, M. v.	1294
Ricketts, H. T.	1294

III. Andra illustrationer i texten.

	Spalt
Laholm, situationsplan	18
Lahtis vapen	18
Det 1911 vid Billeberga resta monumentet (till art. Landskrona)	37
Lidingö kommunala samskola (till art. Lidingö)	165
Nya Lidingöbron. Efter byggnadsritning	167—168
Norrlandslie (till art. Lie)	169
Lièges befästningar (kartskiss till art. Liège)	173
Liljevalchs konsthall	187
Lindesbergs vapen	208
Linjeringsmaskin	226
Linköping (2 fig.)	227
Del af nya katedralen i Liverpool (till art. Liverpool)	253
Ljudmätning	255
Lokomotiv (2 fig.) 273—274 o. 275—276	
Ludvikas vapen	298
Svensk arméballong (till art. Luftballong)	299
Luftskepp (3 fig.) 303—304 o.	305
Luftvärnsartilleri (3 fig.) 310 o. 311—312	
Lunds universitets historiska museum (3 fig.) 332, 333 o.	334
Lyspistol	350
Lyssnarapparat (2 fig) 351 o.	352
Lac du Bouchet (till art. Maar)	380
Droppstensgrotta (till art. Macocha)	391
Villa Madama (till art. Madama)	393
Maljonger (3 fig. till art. Maljong)	410
Malmös vapen	417
Mariannelunds praktiska skola	445
Maryhill	461
Mekerbrännare	498
Ryggkotornas förbindelse medelst mellankotskifvor (till art. Mellankotskifvor)	504
Metalliseringspistol i arbete (till art. Metallisering)	518
S:t Michels stadsvapen	536
Mjölbys vapen	572
Mosskulturföreningen, Svenska (2 fig.) 610 o.	611
Motala kraftstation (till art. Motala kraftverk)	613
Motorpostbil med skidor (till art. Motorpost)	617
Historien, dekorativ målning i Kristiania universitets aula (till art. Munch, E.) 629—630	
Justitiepalatset i München (till art. München)	652
Mårbacka	660
Minneskorset i Mästerby (till art. Mästerby)	665
Riksförbundets svenska mästerskapstecken (till art. Mästerskapstäflingar)	665
Mölndals stadsvapen	670
Norrfors kraftverk (tvärsektion)	829
Nystfot	867
Nässjös vapen	874
Obbhults sanatorium	879
Bilomnibus (till art. Omnibus)	915
Oxelösunds järnverk 949—950	
Svenska pansarbåten ”Drottning Victoria” (till art. Pansarfartyg) 975—976	
Baltzar von Platens staty i Motala (till art. Platen)	1068
Trappor med podest (2 fig. till art. Podest)	1074
Pollenanalytiskt diagram (till art. Pollenanalys)	1111
Pompeji (2 fig.)	1116
Vinterpokalen, vandringspris (till art. Pris)	1158
Profrör (3 fig.)	1163
Cedervalls skyddsbox (till art. Propeller)	1167
Psilophytales (4 fig.) 1176, 1177 o.	1178
Psykoteknik (6 fig.) 1180 o. 1181—1184	
Radioaktivitet (2 fig.)	1215
Amatörsändare (till art. Radioamatör)	1216
Radiopejling (2 fig.)	1218
Raumabanan (3 fig.) 1240 o. 1241—1242	
Refraktometer	1255
Riddarholmskyrkan (interiör) 1297—1298	
Riddarhuset 1299—1300	
Ridkonst (8 fig.) 1300—1301	
Rijksmuseum i Amsterdam 1303—1304	

FÖRKORTNINGAR.

a.-b. = aktiebolag.
abl. = ablativ.
ack. = ackusativ.
adj. = adjektiv.
admin. = administrativt.
adv. = adverb.
afd. = *afdelning* (-en, -ar).
afh. = afhandling (-en, -ar).
agrogeol. = i agrogeologien.
alban. = albanesiskt.
amerik. = amerikanskt.
anat. = i anatomien.
ang. = angående.
angls. = angelsaxiskt.
anon. = anonym (-t, -a).
antropol. = i antropologien.
Apg. = Apostlagärningarna.
arab. = arabiskt.
aram. = arameiskt.
aritm. = i aritmetiken.
arkeol. = i arkeologien.
armen. = armeniskt.
art. = artikel.
artill. = i artilleriväsendet.
astrofys = i astrofysiken.
astrol. = i astrologien.
astron. = i astronomien.
atm. = atmosfär (-er).
avest. = i avestiskan.

b. = boken
bab. = babyloniskt.
baln. = i balneologien.
bankt. = bankterm.
bask. = baskiskt.
bd = band.
bearb. = bearbetad (-t, -e).
befästningsk. = i befästningskonsten.
bergsv. = i bergsväsendet.
bibliogr. = i bibliografien.
bildh. = i bildhuggarkonsten.
biljardt. = biljardterm.
biogr. = biografi.
biol. = i biologien.
bl. a. = bland annat.
bokh. = i bokhålleriet.
bokhand. = i bokhandeln.
boktr. = i boktryckarkonsten.
bot. = i botaniken.
br. = bredd.
bras. = brasilianskt.
brit. = brittiskt.
brukl. = brukligt.
bygnk. = i byggnadskonsten.

C. = Celsius.
cg. = centigram.
cirk. = cirkulär.
civilr. = i civilrätten.
cl. = centiliter.
cm. = centimeter.
ctr = centner.

d. = del; död.
da. = danskt.
dal. kmt = daler kopparmynt.
dal. smt = daler silfvermynt.
dansk. = i danskonsten.
dat. = dativ; daterad (-t, -e).
dep. och *depart.* = departement.
dermat. = i dermatologien.
dets. = detsamma.
dg. = decigram.
dim. = diminutiv.
dipl. = i diplomatien.
dl. = deciliter.
dlr = delar.
dm. = decimeter.
d. o. = detta ord.
d:o = dito.
dogmhist. = i dogmhistorien.
doll. = dollar (-s).
d:r = doktor.
dramat. = i dramatiken.
dt. = deciton.
d. v. s. = det vill säga.
d. y. = den yngre.
dyl. = dylik (-t, -a).
döv. = dåvarande.
d. ä. = den äldre; det är.
därst. = därstädes.

e. d. = eller dylikt.
eg. l. egentl. = egentligen.
eg. v. = egentlig vikt.
egypt. = egyptiskt; i egyptologien.
ekon. = i ekonomien.
e. Kr. = efter Kristus.
elektrot. = i elektrotekniken.
e. m. = eftermiddagen.
embryol. = i embryologien.
eng. = engelskt.
enl. = enligt.
e. o. = extra ordinarie.
ep. = i den episka poesien.
estet. = i estetiken.
etc. = et cetera.
etnogr. = i etnografien.
etnol. = i etnologien.

europ. = europeiskt.
ev. = eventuellt.
ex. = exemplar.

f. = född.
farm. = i farmakologien.
fattigv. = i fattigvården.
f. d. = för(e) detta.
fda. = forndanskt.
fem. = femininum.
ff. = och följande.
f. g. = första gången.
fi. = finskt.
fig. = figur (-en); figurligt.
filos. = filosofie; i filosofien.
finansv. = i finansväsendet.
fisk. = fiskeriterm.
f. Kr. = före Kristus.
fla. = flamskt.
flygv. = i flygväsendet.
f. m. = förmiddagen.
f. n. = för närvarande.
fnegypt. = fornegyptiskt.
fnfr. = fornfranskt.
fnhty. = fornhögtyskt.
fnisl. = fornisländskt.
fnit. = fornitalienskt.
fnlty. = fornlågtyskt.
fno. = fornnorskt.
fnod. = fornnordiskt.
fnpers. = fornpersiskt.
fnsachs. = fornsachsiskt.
fnslav. = fornslaviskt.
folkl. = folkloristiskt.
folkr. = i folkrätten.
fonet. = i fonetiken.
fornk. = i fornkunskapen.
fortif. = i fortifikationsväsendet.
fot. = fotografiskt.
fr. = franskt.
frcs = francs.
fr. Gr. = från Greenwich.
fr. h. = från höger.
frih. = friherre.
fris. = frisiskt.
fr. o. m. = från och med.
fr. v. = från vänster.
fsv. = fornsvenskt.
fullb. = fullbordad (-t, -e).
fyrverk. = i fyrverkeriet.
fys. = i fysiken.
fysiol. = i fysiologien.
fångv. = i fångvårdsväsendet.
fäktk. = i fäktkonsten.
fär. = färöiska.

f. ö. = för öfrigt.
följ. = följande.
föreg. = föregående.
förf. = författad (-t, -e); författare.
förk. = förkortad (-t, -e).
förordn. = förordning.
förv. = i förvaltningen.

gael. = gaeliskt.
gen., genit. = genitiv.
geod. = i geodesien.
geogr. = i geografien.
geol. = i geologien.
geom. = i geometrien.
ggr = gånger.
g. m. = gift med.
gr. = grader; gram.
gramm. = i grammatiken.
grefsk. = grefskap.
grek. = grekiskt.
grek. hjältes. = i grekiska hjältesagan
grufv. = i grufväsendet.
g. st. = gamla stilen.
G. T. = Gamla Testamentet.
guv. och *guvern.* = guvernement.
gymn. = i gymnastiken.

h. = häfte; hälften.
hand. = handelsterm.
handtv. = handtverksterm.
har = hektar.
h:d = härad.
hebr. = hebreiskt.
hedersled. = hedersledamot.
her. = i heraldiken.
hftn = häften.
hg. = hektogram.
hist. = i historien.
histol. = i histologien.
hkr = hästkrafter.
hl. = hektoliter.
hlj. = hefnerljus.
h. o. h. = helt och hållet.
holl. = holländskt.
h.-t. = höstterminen.
hty. = högtyskt.
husdjurssk. = i husdjursskötseln.
hydrogr. = i hydrografien.
hyg. = i hygienen.

ibd., ibid. = ibidem (lat.), på samma ställe
idrottst. = idrottsterm.
ind. = indiskt.
ind. europ. = indoeuropeiskt.
inkl. = inklusive.
inv. = invånare.
ir. = iriskt.
irl. = irländskt.
i sht = i synnerhet.
isl. = isländskt.
i st. f. = i stället för.
it. = italienskt.

jaktv. = i jaktväsendet.
jap. = japanskt.
javan. = javanskt.
jfr = jämför.
jur. = i juridiken.
järnv. = i järnvägsväsendet.
järnvägstekn. = järnvägstekniskt.

k. = kunglig (-t, -a).
kam. = i kameralväsendet.
kand. = kandidat.
kant. = kanton (-er).
kap. = kapitel.
kartogr. = i kartografien.
kbcm. = kubikcentimeter.
kbdm. = kubikdecimeter.
kbm. = kubikmeter.
kbmm. = kubikmillimeter.
k. br. = kungligt bref.
kelt. = keltiskt.
kem. = i kemien.
keram. = i keramiken.
k. förkl. = kunglig förklaring.
kg. = kilogram.
kin. = kinesiskt.
kir. = i kirurgien.
kirg. = kirgisiskt.
kl. = klass; klockan.
km. = kilometer.
kmt = kopparmynt.
K. M:t = Kunglig Majestät.
knr = kannor.
kokk. = i kokkonsten.
komp. = kompani; komparativ, komponerad (-t, -e).
konsth. = i konsthistorien.
konstind. = i konstindustrien.
konstt. = konstterm.
korresp. = korresponderande.
kp. = kokpunkt.
kr. = kronor.
k. regl. = kungligt reglemente.
krigsv. = i krigsväsendet.
krist. = i kristallografien.
kroat. = kroatiskt.
kronol. = kronologiskt.
kung. = kungörelse.
kungl. = kunglig (-t, -a).
kunskapsteor. = i kunskapsteorien.
kw. = kilowatt.
kvcm. = kvadratcentimeter.
kvdm. = kvadratdecimeter.
kvkm. = kvadratkilometer.
kvm. = kvadratmeter.
kvmm. = kvadratmillimeter.
kymr. = kymriskt.
kyrkohist. = i kyrkohistorien.
körk. = i körkonsten.

l. = eller; liter.
L:a = lispund.
landtbr. = i landtbruket.
landtm. = i landtmäteriet.
lapp. = lapskt.
lat. = latinskt.
led. = ledamot.
lgd = longitud; längd.
lett. = lettiskt.
lit. = litauiskt.
litt. = litteratur.
liturg. = i liturgien.
log. = i logiken.
lty. = lågtyskt.

m. = meter; minuter.
malaj. = malajiskt.
m. a. o. = med andra ord.
mask. = maskulinum.
maskinb. = i maskinbyggnadskonsten.
maskint. = i maskintekniken.
mat. = i matematiken.
med. = medicine; i medicinen.
medl. = medlem.
mejerisk. = i mejeriskötseln.
mek. = i mekaniken
metall. = i metallurgien.
meteor. = i meteorologien.
metr. = i metriken.
mexik. = mexikanskt.
m. fl. = med flera.
mg. = milligram.
mht., mhty. = medelhögtyskt.
milit. = militärt; i militärväsendet.
mill. = million (-er).
min. = minut (-en, -er).
miner. = i mineralogien.
mk = mark.
mkg. = meterkilogram.
mlat. = medeltidslatinskt.
mlt., mlty. = medellågtyskt.
mm. = millimeter.
m. m. d. = med mera dylikt.
mod. = modellerad (-t, -e).
mongol. = mongoliskt.
monogr. = monografi.
mrs. = mistress.
M:t = Mount (eng.), berg.
mtl = mantal.
mus. = i musiken.
myntv. = i myntväsendet.
myt. = i mytologien.
målark. = i målarkonsten.

n. = nordlig; norr.
nationalek. = i nationalekonomien.
nat. storl. = naturlig storlek.
n. b. = nota bene.
neutr. = neutrum.
N. F. = Nordisk Familjebok.
n. h. o. v. = namn, heder och värdighet.
nhty. = nyhögtyskt.
nlat. = nylatinskt.
no. = norskt.
nom. = nominativ.
nord. = nordiskt.
nr = nummer.
n. st. = nya stilen.
nsv. = nysvenskt.
N. T. = Nya Testamentet.
num. = i numismatiken.
nuv. = nuvarande
nyhty. = nyhögtyskt.

o. = och.
o. a. = och andra, och annan.

o. a. s. = och andra ställen.
obstetr. = i obstetriken.
o. d. = och dylikt.
o. f. = och följande.
off. = officiellt.
oftalm. = i oftalmologien.
omarb., omarbet. = omarbetad (-t, -e).
omkr. = omkring.
opt. = i optiken.
ord. = ordinarie.
ordf. = ordförande.
ordn. = ordning.
ornament. = i ornamentiken.
o. s. v. = och så vidare.

paleobot. = i paleobotaniken.
paleont. = i paleontologien.
patol. = i patologien.
pd st. = pund sterling.
pedag. = i pedagogiken.
pers. = persiskt; personer.
petr., petrogr. = i petrografien.
pl., plur. = pluralis; *pl.* äfven = plansch.
po. = polskt.
polit. = i politiken.
port. = portugisiskt.
postv. = i postväsendet.
prep. = preposition
pret. = preteritum.
preuss. = preussiskt.
proc. = procent.
prof. = professor.
prov. = provins.
provens. = provensalskt.
psyk. = i psykologien.
psykiatr. = i psykiatrien.

rbl = rubel.
rdr = riksdaler; *rdr b:ko* = riksdaler banko; *rdr rgs* = riksdaler riksgälds; *rdr rmt* = riksdaler riksmynt; *rdr sp.* = riksdaler specie.
reg.-omr. = regeringsområde.
reg., reg:te = regemente.
reg.-ton = registerton.
relig. = i religionen.
resol. = resolution.
resp. = respektive.
ret. = i retoriken.
R. F. = Regeringsformen.
ridk. = i ridkonsten.
rmk = riksmark.
R. O. = Riksdagsordningen.
rom. = romerskt.
rst. = runstycke (-n).
rum. = rumänskt.
ry. = ryskt.
rätorom. = rätoromanskt.
rättshist. = i rättshistorien.
rör. = rörande.

s. = sekunder; sydlig, söder.
s. a. = sine anno (lat.), utan årtal.
sag. = i sagor.
sagohist. = i sagohistorien.
sanskr. = i sanskrit.
schackt. = schackterm.
s. d. = samma dag.
sek. = sekund (-en, -er)
Sept. = Septuaginta.
ser. = serie (-n, -r).
serb. = serbiskt.
serol. = i serologien.
sing. = singularis.
sistn. = sistnämnda.
sjöförs. = i sjöförsäkringen.
sjör. = i sjörätten.
sjöv. = i sjöväsendet.
sk. = skilling.
Skå = skeppund.
s. k. = så kallad.
skjutk. = i skjutkonsten.
skogsh. = i skogshushållningen.
skogsv. = i skogsväsendet.
skolv. = i skolväsendet.
skpsb. = i skeppsbyggeriet.
skr. = skrifter.
slav. = slaviskt.
s. m. = samma månad.
smt = silfvermynt.
s:n = socken.
S. O. = Successionsordningen.
sp. = spalt; spanskt.
spd. = speciedaler.
spelt. = spelterm.
spirit. = i spiritismen.
sportt. = sportterm.
sportv. = i sportväsendet.
språkv. = i språkvetenskapen.
sp. v. = specifik vikt.
s. str. = sensu stricto (lat.), i egentlig bemärkelse.
st. = stiftad (-t, -e); stycken; ställen.
statist. = i statistiken.
statsr. = i statsrätten.
stds = standards.
stilist. = i stilistiken.
straffr. = i straffrätten.
subst. = substantiv.
superl. = superlativ.
suppl. = supplement.
sv. = svenskt.
symbol. = i symboliken.
syr. = syriskt.
s. å. = samma år.

t. = timme, timmar.
tandläk. = i tandläkarkonsten.
tekn. = tekniskt.
telegr. = i telegrafien.
teol. = teologie; i teologien.
teos. = i teosofien.
t. ex. = till exempel.
text. = i textilindustrien.
T. F. = Tryckfrihetsförordningen.
t. f. = tillförordnad.
t:g = tingslag.
t. h. = till höger.
thr = thaler.
tills. = tillsammans.
tjech. = tjechiskt.
tld = tunnland.
tnr = tunnor.
t. o. m. = till och med.
toxik. = i toxikologien.
tr. = tryckt.
trol. = troligen.
trädg. = i trädgårdskonsten.
träv. = i trävaruindustrien.
tullv. = i tullväsendet.
turk. = turkiskt.
t. v. = till vänster.
ty. = tyskt.

u. h. = under hafsytan.
und. = underdånig.
ung. = ungefär; ungerskt.
univ. = universal; universitet.
uppf. = uppförd (-t, -a).
uppl. = upplaga (-n), upplagor.
upps. = uppsats.
urmak. o. *urmakark.* = i urmakarkonsten.
urspr. = ursprungligen.
utg. = utgifven (-et, -na).
u. å. = utan årtal.

v. = vers; väster, västlig.
wales. = walesiskt.
vanl. = vanligen.
var. = varietet (-en).
v. e. = värmeenhet.
vend. = vendiskt.
veter. = i veterinärväsendet.
vol. = volym.
v.-t. = vårterminen.
Vulg. = Vulgata.
väg- o. vattenb. = i väg- och vattenbyggnadskonsten.
växtfys. = i växtfysiologien.
växtpat. = i växtpatologien.

zool. = i zoologien.

ångm. = i ångmaskinsläran.
årg. = årgång, årgångar.
årh. = århundrade.

ö. = öster, östlig.
öfv. = öfversatt, öfversättning.
ö. h. = öfver hafsytan.

⟍ = öfvergår till.

< = kommer ifrån.

♂ = hanne.

♀ = hona.

RÄTTELSER:

Bd			sp.		rad						
Bd	X		sp.	1317	rad	32	nedifrån	*står*	*revo'lvi*	*bör vara*	*revo'lvere*
»	XXIII		»	664	»	9	uppifrån	»	gång	»	sång
»	XXXIV	Suppl.	»	5	»	21	nedifrån	»	130,569 inv. (1921)	»	237,021 inv. (1921)
»	»	»	»	5	»	22	»	»	803 kvkm.	»	2,510,3 kvkm.
»	»	»	»	475	»	22	»	»	Landåkra	»	Lundåkra
»	»	»	»	535	»	21—22	uppifrån	»	F. E. Mazinelli	»	F. T. Marinetti
»	»	»	»	899	»	11	nedifrån	»	1882	»	1883
»	XXXV	»	»	61	»	10	»	»	**Cejador y Franca**	»	**Cejador y Frauca**
»	»	»	»	71	»	25	»	»	**Ceni** [tʃēni]	»	**Cena** [tʃēna]
»	»	»	»	196	»	17	»	»	*der*	»	*des*
»	»	»	»	615	»	4	»	»	ökning	»	minskning
»	»	»	»	645	»	25	uppifrån	»	2,5	»	2,5
»	»	»	»	764	»	32—33	»	»	installé	»	installée
»	»	»	»	883	»	6	nedifrån	»	*flygdivision*	»	*flygafdelning*
»	»	»	»	1154	»	10	»	»	Correns'	»	Correus'
»	»	»	»	1161	»	22	»	»	1922	»	1921
»	XXXVI	»	»	211	»	33	uppifrån	»	1858	»	30 dec. 1857
»	»	»	»	333	»	5—6	nedifrån	. Heliums lyftkraft i luft (vid 0° och 760 mm. tryck) är 0,925 af vätets.			
»	»	»	»	496	»	34	»	*står*	ordf. i gatunämnden	*bör vara*	v. ordf. i gatunämnden
»	»	»	»	718	»	5	uppifrån	»	1880	»	1885
»	»	»	»	725	»	33	»	»	franska	»	nordiska språk
»	»	»	»	1055	»	30	»	»	Dagsnäs	»	Dagsås
»	»	»	»	1107	»	34	nedifrån	»	1920	»	1919
»	»	»	»	1231	»	19	uppifrån	»	*ukonto*	»	*uskonto*
»	XXXVII	»	»	39	»	17	nedifrån	»	*landsmål*	»	*folkmål*
»	»	»	»	41	»	26	»	»	1923	»	1924
»	»	»	»	89	»	25	uppifrån	»	lossar lasten	»	lossar af lasten
»	»	»	»	227	»	8—9	»	»	Mälarebanken	»	Norrköpings enskilda bank
»	»	»	»	401	»	3—4	nedifrån	»	Norbergs elektricitets-a.-b.	»	Norbergs elektriska a.-b.
»	»	»	»	425	»	10	»	»	Kirin (hufvudstad Tsisikar i. Tsitsikar)	*bör vara*	Kirin (hufvudstad Kirin), Ho-lung-kiang (hufvudstad Tsisikar l. Tsitsikar)
»	»	»	»	431	»	8	»	»	s. å.	*bör vara*	1915
»	»	»	»	432	»	10	uppifrån	»	26	»	28
»	»	»	»	»	»	13	»	»	dagen därpå	»	samma dag
»	»	»	»	475	»	33	nedifrån	»	fader	»	broder
»	»	»	»	534	»	7	»	»	*glasshaarene*	»	*glasskaarene*
»	»	»	»	631	»	32—34	uppifrån	*orden*	**Munkedals järnväg**	km.	*utgå*
»	»	»	»	749	»	32	»	*står*	1869	*bör vara*	1899
»	»	»	»	980	»	19	»	»	han	»	hon
»	»	»	»	998	»	8	nedifrån	»	större	»	utom
»	»	»	»	1232	»	22	uppifrån	»	1924	»	1923

TILLÄGG:

La Follette, Robert Marion, dog i juni 1925.
Lagercrantz, Henrik Gustaf, dog 14 febr. 1925 i Stockholm.
Lagerstedt, Nils Gerhard Vilhelm, dog 2 april 1925 i Stockholm.
Lagerström, J. H. Hans brode Karl Abraham L. dog 26 juni 1925 i Stockholm.
Langenskjöld, K. F. T. Hans son Bror Karl J. Langenskiöld dog 30 juni 1925 å Skärvik, Djursholm.

Lanrezac, Charles L. M., dog 18 jan. 1925 i Paris.
Larsen, Karl Anton, dog 7 dec. 1924 under expedition i Rosshafvet s. om Nya Zeeland.
Larsén, Nanny, blef 1924 led. af Mus. akad.
Larsson, Hans, blef 1925 led. af Svenska akad.
Leijonmarck, Karl Evald, afgick 1925 från presidentsämbetet.
Lian, Ole, dog 22 febr. 1925 i Oslo.
Lilienberg, Berndt Nils Robert, blef 1925 president i Göta hofrätt.
Lilljebjörn, Erik Gustaf, dog 4 april 1925 i Stockholm.
Lindblom, Andreas A. F., blef 1925 professor i de bildande konsternas teori och historia vid Stockholms högskola.
Linder, Fredrik William, blef 1925 borgmästare i Malmö.
Lindqvist, Axel Hjalmar, dog 24 april 1917 i Lund.
Lonys, Pierre, dog 3 juni 1925 i Paris.
Lovén, Nils Eberhard, dog 17 febr. 1925 i Landskrona.
Lummer, Otto, dog i juli 1925.
Lvov, Georg E., dog 6 mars 1925 i Boulogne-sur-Seine.
Lyautey, L. G. H., afgick 1925 som generalresident.
Lyttkens, August, dog 26 sept. 1925 i Stockholm.
Löfgren, J. Eliel, valdes vid 1925 års riksdag till ledare äfven för det liberala riksdagspartiet och till led. af utrikesnämnden.
Madsen, Karl Johan Vilhelm, afgick 1925 som museichef.
Maercker, Georg, dog 1 jan. 1925 i Dresden.
Mangin, Charles M. E., dog 12 maj 1925 i Paris.
Marghiloman, Alecsandru, dog i maj 1925 i Bukarest.
Marks von Würtemberg, Erik, utnämndes till president i Svea hofrätt fr. o. m. 1 juli 1925.
Mayr, Georg von, dog i sept. 1925.
Melin, Olof Rikard, dog 21 maj 1925 i Stockholm.
Meyer, Adolf, dog 11 juni 1925 på Pettersberg vid Vaxholm.
Michelsen, P. Kristian H. Kj., dog 28 juni 1925 i Bergen.
Miles, Nelson A., dog 15 maj 1925 i Washington.
Milner, Alfred, dog i maj 1925.
Muhammed Ali, schah af Persien, dog i april 1925 i San Remo.
Müller-Breslau, Heinrich, dog 23 april 1925.
Nilson, Erik Agabus, dog 17 sept. 1925 i Stockholm.
Noreen, Adolf Gotthard, dog 13 juni 1925 å Backen, nära Dingelviks station, Dalsland.
Partsch, Joseph, dog 22 juni 1925 i Bad Brambach.
Pigorini, Luigi, dog 1925.
Preuss, Hugo, dog 9 okt. 1925 i Berlin.

NORDISK FAMILJEBOK

KONVERSATIONSLEXIKON

OCH

REALENCYKLOPEDI

Med * utmärkt artikel utgör en omarbetning af eller innehåller tillägg till motsvarande artikel i hufvudarbetet. Hänvisningar gälla rubriker i hufvudarbetet, utom då de åtföljas af tillägget Suppl., i hvilket fall de afse uppslagsordet i Supplementet.

*LÅ sp. 714, rad 14 uppifr. *ordet* liviskan *utgår.*

L† [dödstecken!], **L 0** [noll!], beteckningar från pröfningstekniken af difterisera. L† (förkortn. för *limes död*), den minsta mängd toxin, som trots blandning med 1 immuniseringsenhet serum innehåller så mycket gift i öfverskott, att det dödar ett marsvin på 4 dagar. L0 (förkortn. för *limes noll*), den dos toxin, som så noga mättas af en immuniseringsenhet serum, att intet fritt toxin finnes kvar, utan marsvinet blir fullkomligt friskt, om blandningen toxin och serum insprutas i detsamma. Se A. Dieudonné och W. Weichardt, ''Immunität, schutzimpfung und serumtherapie'' (10:e uppl. 1920). G. Wrgn.

***Laache**, S. B., afgick i jan. 1924 från professuren. Han har ytterligare utgett bl. a. *Plevras sygdomme* (1916), *Intrathorazische geschwülste* (1921), *Beobachtungen über endocarditis* (s. å.) och *Nevrologi* (1922). M. H.

***Labadie**, J. de. Jfr äfven Præcicism, sp. 107.

Labadi'sm och **Labadister**. Se Labadie, J. de.

***Laband**, Paul, ''det moderna Tysklands främste statsrättslärare'', dog 24 mars 1918 i Strassburg. Han var medlem af Elsass-Lothringens statsråd till författningsreformen där 1911, sedan af dess första kammare. Från professuren tog han afsked 1917.

La Bassée [-sē], by. Se Bassée. Suppl.

La Bastarde'lla. Se Agujari, L. Suppl.

Labbas, en 22 kvkm. stor sjö belägen 488 m. ö. h. i Arjepluogs socken, Norrbottens län, n. om Hornavan, afrinner öfver Rappen till Skärfajaure och Pite älf. O. Sjn.

Labelsystem [lebel-; af eng. *label*, lapp med bruksanvisning på medikamentsflaska o. d., lapp, stämpel eller märke till upplysning om varas tillverkare m. m., etikett; i här ifrågavarande bemärkelse tidigast brukligt i amerikanska uttrycket *union label*, fackföreningsstämpel] är ett system, som gör det möjligt för organiserade arbetare att såsom konsumenter bojkotta (se Boycott) varor, hvilkas tillverkare begagna underbetaldt arbete o. s. v. Systemet består däri, att arbetarnas organisation tillhandahåller ett (inregistreradt) varumärke åt de arbetsgifvare, som uppfylla organisationens anspråk på arbetsbetingelser m. m. (se Kollektivaftal), och tillhåller sina medlemmar m. fl. att köpa och använda endast sålunda märkta fabrikat. Systemet tillämpades tidigast 1875 inom amerikansk cigarrindustri med stämpeln: ''Tillverkade af hvita män'', mot fabriker, som använde kinesiska arbetare. Det vann sedan tillämpning inom amerikansk textilindustri samt upptogs småningom som erkändt i amerikansk arbetarrörelse, men har vunnit ringa efterföljd i andra länder. Se Ernest R. Spedden, ''The trade union label'' (Baltimore, 1910). E. F. K. S—n.

***Labiatæ**, *bot.* Artantalet uppgår till omkr. 3,000. De största släktena äro *Salvia* (öfver 500 arter), *Stachys* (200), *Scutellaria* (180), *Nepeta* (150) och *Plectranthus* (150). G. L—m.

La'bia vocālia, *anat.* Se Struphufvud, sp. 379.

Labilitēt (se Labil), vacklan.

Labin, stad. Se Albona. Suppl.

***Labium.** — 2. *Zool.* Se Insekter, sp. 709. — Jfr Labia, *anat.*

Laboeskansen. Se Neumöhlenskansen.

***Laboratorium.** De civiliserade ländernas högre skolor besitta numera vanligen både kemiskt och fysiskt laboratorium, universiteten äfven andra naturvetenskapliga och medicinska laboratorier (se t. ex. Uppsala universitet, sp. 1245—49, 1254, 1256). Om svenska *Statens bakteriologiska, rättskemiska* och *farmaceutiska laboratorier* se Statsmedicinska anstalten. Ett berömdt laboratorium med specifik inredning är det i art. Kamerlingh Onnes omtalade *köldlaboratoriet* i Leiden med effektivare anordningar än annorstädes för åstadkommande af lägsta temperaturer. Ett annat är det medicinska *Pasteur-*

institutet i Paris. Flera större industriella företag ega forskningslaboratorier med enkom anställd vetenskapligt skolad personal. Särskildt berömda för därifrån utgångna arbeten äro General electric co:s research laboratory i Nord-Amerikas förenta stater samt laboratorier tillhöriga *Actiengesellschaft für anilinfarbenerzeugung* i Baden. Utomordentligt rikt utrustade laboratorier för både forskningsändamål samt officiell apparatkontroll ega *Physikalisch-technische reichsanstalt* i Charlottenburg (se d. o.), *National physical laboratory* i Teddington, nära London, *Bureau of standards* i Washington och *Laboratoire central d'électricité* i Paris. R—rH.

Laborde [-bå'rd], Alexandre de, grefve, fransk konstforskare, f. 11 nov. 1853 i Fontenay, är känd för sina omfattande studier i det medeltida miniatyrmåleriets historia, hvilka resulterat i det af utomordentlig lärdom och grundlighet präglade verket *Les manuscrits à peinture de la "Cité de Dieu" de Saint-Augustin* (1909; 3 bd, hvaraf 2 text och 1 planscher). L. har varit verksam äfven vid bildandet af Société française pour la reproduction des manuscrits à peinture (stiftad i Paris nov. 1910) och är alltjämt dess sekreterare. Han har likaså deltagit i utgifningen af dess första och hittills viktigaste publikation, den ryktbara "Bible moralisée" från 1200-talet, som finnes bevarad i biblioteken i Oxford, Paris och London. L. är led. af Franska institutet. O. W—n.

***Laborera.** Laborator är titeln äfven på tjänstemän vid Statens bakteriologiska och farmaceutiska laboratorier samt vid dess veterinärbakteriologiska anstalt.

***Labori,** Fernand G. G., dog 14 mars 1917 i Paris. — L. var 1914 försvarsadvokat åt fru Caillaux (se d. o. Suppl., sp. 953).

***Labouchere.** — 2. Henry D. L. dog 15 jan. 1912 i Florens. Jfr A. L. Thorold, "The life of Henry L." (1913).

Laboulbeniales, *bot.* Se Ascomycetes. Suppl.

Labour leader [lē'bə li'də], engelsk socialdemokratisk veckotidning, började 1889 utges i Manchester och blef 1893 officiellt organ för *Independent labour party*. Bland dess medarbetare märktes Ramsay Macdonald. Den har numera uppgått i The New leader, sedan 1922 utgifven af Henry Noel Brailsford (f. 1873).

***Labour party,** som alltjämt begagnar beteckningen *Independent labour party* (*I. L. P.*), införde 1911 afföningar för partiets parlamentsledamöter, liksom tidigare för fackföreningarnas förtroendemän. 1913 års fackföreningslagstiftning (*Trade union act*) erkände föreningarnas rätt att fullfölja alla lagliga syften, äfven politiska, bl. a. genom andelsteckning i en politisk partitidning ("The daily citizen" nov. 1912—juni 1915). Under åren närmast före Världskriget mötte likvisst den engelska fackföreningsrörelsens tilltagande engagering i politiken växande reaktion inom betydande fackförbund, delvis under inflytelser af syndikalism (se d. o., sp. 1440, och Daily herald. Suppl.). Under krigsåren tilltog fackföreningsoppositionen i utbredning och styrka, när ordf. i partiets riksdagsgrupp (se Henderson. Suppl.) i juni 1915 inträdde i den första engelska koalitionsministären och en annan af dess ledande män (se Barnes. Suppl.) i dec. 1916 i Lloyd Georges ministär, medan flera andra arbetarpolitiker mottogo befattningar och uppdrag i departementen. Det vid kongresserna 1917—18 utvidgade och radikaliserade partiprogrammet medförde en viss utjämning af motsättningarna inom partiet mellan det egentliga fackföreningsfolket och politikerna, och vid valen i dec. 1918 afgåfvos för partiets kandidater öfver 1,750,000 röster, hvilka tillförsäkrade det 61 ledamöter i underhuset. Dess riksdagsgrupp (*Parliamentary labour party*) intar sedan dess en obestridt ledande ställning inom brittisk arbetarpolitik vid sidan af partiets verkställande utskott (*Executive committee of the labour party*) och partikongressens generalråd (*General council of the Trades union congress*), mellan hvilka tre partiorgan slitningar dock alltjämt förekomma, liksom inom de under senare år organiserade distrikts- och ortsafdelningarna i partiet. Arbetslösheten och bostadsnöden efter Världskriget ha stegrat intresset för politik inom den engelska fackföreningsvärlden och ökat anslutningen till arbetarpartiet, som vid 1922 års allmänna val räknade nära 4,250,000 röster och erhöll 142 ledamöter i underhuset. Vid valen i dec. 1923 stegrades röstetalet med ytterligare öfver 100,000 och invaldes i underhuset 193 af partiets kandidater, hvilka med stöd af 158 liberaler (och 6 "vildar") bilda en rätt betydande, men osäker majoritet mot husets 258 konservativa ledamöter. På nyåret 1924 skapades på detta parlamentariska underlag Englands första arbetarregering, hvars premiärminister är J. R. Macdonald (se d. o., äfven i Suppl.). E. F. K. S—n.

***Labrum.** — 2. *Zool.* Se Insekter, sp. 708.

Labyrintinflammation. Se Öronsjukdomar, sp. 172.

Labyri'ntisk (se Labyrint), villsam, invecklad.

Lacaze [lakāš], Marie Jean Lucien, fransk sjömilitär, f. 1860, blef sjöofficer 1872, var 1911—13 anställd som marinrådgifvare åt Delcassé, medan denne var marinminister. Han var okt. 1915—sept. 1917 marinminister i ministärerna Briand och Ribot och är nu viceamiral.

La Chalosse [ʃalå's]. Se Landes, sp. 994.

***Lachelier,** J., dog 27 jan. 1918 i Paris.

Lachmann, Blanche Thérèse. Se Henckel von Donnersmarck, G. Suppl.

Lachmann, Klara (Clara), donator, f. 10 april 1864 i Danmark, gift 1891 med industriidkaren Jakob Lachmann på Charlottenlund, d. där 10 aug. 1920, förordnade genom testamente 26 mars s. å., att af en del af hennes efterlämnade förmögenhet skulle bildas Clara Lachmanns fond för befrämjande af den skandinaviska samkänslan under styrelse af 5 led. (2 svenska, 2 danska och 1 norsk) med säte i Göteborg. Stiftelsens kapital utgör f. n. omkr. 1,3 mill. kr.

Lachnīnæ, *zool.* Se Växtlöss, sp. 489.

***Lackalänga** omfattar 1,097 har. 1,769 inv. (1924).

Lackeradt läder. Se Läder, sp. 173.

***Lacome-d'Estalenx,** P. J. J., dog 12 dec. 1920 i sitt födelsehem (Le Houga i dep. Gers).

***Lacroix,** F. A. Alfred, blef 1914 ständig sekreterare i Académie des sciences, 1916 korresp. medlem af Geologiska föreningen i Stockholm och

1922 medlem af Vitt. o. vet. samh. i Göteborg. Hans ”Minéralogie de la France” etc. utkom i 5 dlr 1893—1913. Af hans öfriga arbeten må nämnas ytterligare *La montagne Pelée et ses éruptions* (med 30 taflor, 1904) och *Minéralogie de Madagascar* (sedan 1922). K. A. G.

***Lacroma** kommer af grek. *akron*, spets.

Lactacidogēn, *kem.* Se Embden, G., Suppl., och Zymofosfat.

***Lactarius.** Två arter af L. afbildas å färgpl. II till art. Svampar.

***Lacus.** — L. aventice'nsis. Se Murtensjön. — L. eburodune'nsis. Se Neuchâtelsjön. — L. nemore'nsis. Se Nemi.

***Ladd**, G. T., dog i aug. 1921 i New Haven.

***Laddevin** är en förvrängning af fr. *l'eau de vie* (brännvin).

***Ladenburg**, A., dog 15 aug. 1911 i Breslau.

Laditä (af ty. *Lott' ist todt*), svensk folkdans, är en pardans till durmelodi i 2 repriser om 8 takter hvar, med några markerade fjärdedelar och resten ilande sextondelar. Paren ta fyra stora, långsamma sidsteg framåt och återvända bakåt med åtta hastiga sidsteg; detta återupprepas, hvarefter paren omdansa med hoppsteg. Dansen inkom hit på 1860-talet från Tyskland, där den kallas *manchester* l. *Lott' ist todt* och härrör från en tjechisk folkdans. E. F—t.

***Lado** tillhör nu provinsen Mongalla i Anglo-egyptiska Sudan.

La Dominique [dåmini'k], ö. Se Dominica 1.

Ladugårdsförbud. Bland åtgärder, som pläga vidtas för att hindra smittsamma kreatursjukdomars spridning, är förbud för obehöriga personer att beträda ladugård. Dylikt förbud utfärdas af länsstyrelse på grund af k. förordn. 9 dec. 1898 ang. hämmande af smittsamma sjukdomar bland husdjuren. H. J. Dft.

***Ladugårdsgärdet.** Se E. Zeeh, ”Ett och annat om det militära lifvet på Ladugårdsgärdet under 200 år” (i ”Medd. 25 från Föreningen för Stockholms fasta försvar”, 1921).

Ladugårdsskötarskolor, dets. som kreatursskötarskolor (se d. o. Suppl.).

Laënnecska lefvercirrhosen, *med.* Se Lefversjukdomar, sp. 31.

***Læstadius.** 1. Lars Levi L. Jfr äfven E. Curtelius, ”Lars Levi L.” (1914). — 2. Petrus L. utnämndes till kyrkoherde 1836 (ej 1834).

***La Fayette**, stad. Högskolans namn är *Purdue* (ej Pardue) *university*.

***La Fayette** (sp. 789), Marie M. de. Hennes ”Prinsessan de Clèves” utkom 1923 i sv. öfv. med inledning af Hj. Lundgren.

***Lafenestre**, G., dog 20 maj 1919 i Bourg-la-Reine.

La Fère [fär], La Fère-Champenoise och La Fère-en-Tardenois. Se Fère. Suppl.

La Ferté [färtē], La Ferté-Milon och La Ferté-sous-Jouarre. Se Ferté. Suppl.

Laferté, Victor, pseudonym. Se Alexander, ryska kejsare, sp. 532; äfven i Suppl.

La Follette [fåle'tt], Robert Marion, nordamerikansk politiker, f. 14 juni 1855 i Primrose, Wisconsin, blef 1880 praktiserande advokat i Madison, var led. af kongressens representanthus 1885—91 och guvernör i Wisconsin 1901—05 samt har sedan 1905 varit senator för Wisconsin. Han tillhör det republikanska partiets radikala flygel (”insurgenterna”) och har energiskt verkat bl. a. för effektivare beskattning af de stora järnvägsbolagen. Dessutom hade han 1904 stor andel i tillkomsten af lagar inom de enskilda staterna om ämbetskandidaters nominering genom direkt folkomröstning och genomdref 1915 i senaten en bill om skyddslagstiftning för sjömän. Under Världskriget företrädde L. en pacifistisk uppfattning. Han sökte 1908 utan framgång bli utsedd till republikansk presidentkandidat och vann vid republikanska partikonventet i Chicago 1924 stöd endast af ombuden från Wisconsin, men blef kort därpå nominerad till presidentkandidat af det nya farmarpartiet och har äfven vunnit stöd för sin kandidatur från socialisthåll. L. har skrifvit självbiografien *A personal narrative of political experiences* (1913). V. S—g.

Lafons digitalinprof, *kem. farm.* Se Saponiner, sp. 778.

***La Fontaine**, J. de. Se G. Michaut, ”La F.” (2 bd, 1913—14), L. Roche, ”La vie de L. F.” (1913), och K. Vossler, ”La F. und sein fabelwerk” (1919).

***Lafontaine** (La Fontaine), H., fick 1913 Nobelska fredspriset. Han utger den pacifistiska tidskr. ”La vie internationale”. L. är en af senatens vicepresidenter och har flera år tillhört belgiska delegationen vid Nationernas förbunds församlingsmöten i Genève.

Henri Lafontaine.

Laforsen är belägen i Ljusnan, Färila socken, omkr. 157 km. från mynningen. Fallhöjden utgör 21,2 m. normal 9-månaders vattenmängd 51 kbm. sek. och normal 6-månaders vattenmängd 92 kbm. sek. Motsvarande effektbelopp äro 10,800 turbinhkr resp. 19,600 turbinhkr. Vattenfallet eges af Stockholms superfosfatfabriks a.-b., Marma sågverks-a.-b. och ingenjör C. von Malmborg i Stockholm m. fl. C. K.

Laftning, *järnv.*, snedinfällning i träsyllar under skenorna, för att dessa skola erhålla en lutning inåt spåret, motsvarande hjulringarnas konicitet. Jfr Laft. Fmn.

Lag, *idrottst.*, grupp af öfvande eller täflande, som bilda en enhet för att idka en viss idrott, t. ex. fotbollsspel (*fotbollslag*), dragkamp (*dragkampslag*), rodd (*roddarlag*), stafettlöpning (*stafettlag*) o. s. v. Antalet medlemmar i laget kan vara två eller flera, beroende på de för de olika idrottsgrenarna fastställda reglerna. Ordet används äfven i bemärkelsen trupp, t. ex. *brottarlag*, *boxarlag*, *simmarlag* o. s. v., när en grupp täflande eller öfvande sammanfattas som enhet. Jfr Lagtäfling. Suppl. E. B—ll.

***Laga häfd**, *jur.* — 2. Se Skogslagstiftning (äfven i Suppl.) och Vanhäfd.

***Lagan.** Ang. öfverföring af elektrisk energi från

L. till Danmark se Sydsvenska kraftaktiebolaget

La Ga'ndara, Antonio de. Se Gandara (äfven i Suppl.).

***Lagberedningen** har, såsom i hufvudarbetet, sp. 823, nämnes, sedan 1910 under samarbete med delegerade från Danmark och Norge förehaft revision af vissa delar af familjerätten. En kollektiv beteckning för de sålunda samarbetande organen för de tre länderna har varit ''Familjerättskommissionen''. Ordf. i Lagberedningen var 1910—18 Hj. Westring (se denne). Det första resultatet af samarbetet framlades 1913; det utgjordes af förslag till lag om äktenskaps ingående och upplösning m. m., hvilka förslag för Sveriges del 12 nov. 1915 upphöjdes till lagar. (Se bl. a. Skilsmässa, sp. 1009, Vigsel, sp. 374, och Äktenskapshinder.) Motsvarande lagstiftning i Norge bär datum 31 maj 1918, i Danmark 30 juni 1922. Samtidigt med nyssnämnda lagförslag hade Lagberedningen — likaledes under samverkan med danskar och norrmän — utarbetat och framlagt förslag till lag om adoption; det norska parallellförslaget ledde till ''Lov om adoption'' 2 april 1917, det danska till en liknande lag 26 mars 1923. Det svenska förslaget fick afvakta Lagberedningens nästa arbetsresultat, förslag till lag om barn utom äktenskap m. m., som framlades 1915 och, jämte adoptionslagsförslaget, 1917 vann riksdagens godkännande. Ifrågavarande lagar (om barn utom äktenskap, om äktenskaplig börd, om adoption, om införsel i aflöning m. m., om förbud att afflytta från riket samt en rad följdförfattningar) utfärdades 14 juni 1917. (Se ang. innehållet Äktenskaplig börd samt Adoption, Barn och Införsel, dessa tre i Suppl.) Emellertid hade samarbetet inom Familjerättskommissionen för äktenskapslagstiftningens omdaning fortsatts, och 1918 förelåg 4:e delen af Lagberedningens hithörande lagförslag, omfattande hela den blifvande nya giftermålsbalken äfvensom rättsreglerna om äktenskapliga barn. Frukten af dessa förslag blef vår nya giftermålsbalk (se d. o. Suppl.) och lagen om barn i äktenskap jämte ett par smärre lagar och en mängd följdförfattningar, samtliga gifna 11 juni 1920. Hittills ha däremot icke, vare sig i Danmark eller i Norge, motsvarande förslag ledt till lagstiftning. Sedan sept. 1918 har Lagberedningen, numera under ordförandeskap af K. J. V. Sjögren (se denne), sysslat med omarbetning af ärfdabalken. En första del häraf, omfattande förmynderskapsrätten, är färdig; lagförslaget förelåg 1921 (jfr Förmyndare. Suppl.), och lag om förmynderskap har utfärdats 27 juni 1924. Fortfarande hade samarbete med Danmark och Norge egt rum, om än ej på hela förmynderskapsrättens område, såsom den danska ''Lov om umyndighed og værgemaal'' 30 juni 1922 utvisar. Efter 1921 har Lagberedningen haft under behandling den legala arfsrätten och förbereder f. n. (1924) lagförslag i detta ämne. Jfr Familjerätt. Suppl. C.G.Bj.

***Lagberedningen i Finland** ombildades 1914 till en juriskonsultafdelning i kejs. senaten, hvilken afd. stod under närmaste inseende af vice ordf. i senatens ekonomidepartement, medan den allmänna ledningen af och tillsynen öfver afd. tillkommo generalguvernören; tjänsterna vid afd. besattes med för den dåv. förryskningsregimen behagliga män. 1917 återställdes lagberedningens tidigare organisation sålunda, att den ställdes under senatens justitieexpeditions (sedermera justitieministeriets) inseende. Den arbetar på afdelningar, bestående af en äldre och en yngre ledamot, hvilka förordnas för tre års tid. 1923 inordnades lagberedningen med i öfrigt oförändrad organisation som en särskild byrå i justitieministeriet. Antalet afdelningar f. n. (1924) är 5. O. B—n.

***Lagberg,** J. O. I Söderköping aftäcktes 1923 en minnesvård öfver L. med hans porträttmedaljong (af T. Strindberg) i brons.

Lagberget (på Island). Se Lögberg.

Lagdt öga, *sjöv.* Se Öga 2, sp. 62.

***Lagerberg.** — 4. A. Magnus E. L. dog 27 juli 1920 i Mariefred. Bland hans skrifter må ytterligare nämnas *Göteborgare* (2 dlr, 1913—14) och *Stormän som jag mött jämte annat* (1915).

5. S. Karl P. L. dog 8 juli 1922 i Göteborg. Bland hans arbeten må nämnas ytterligare *Göteborgs museum. Historiska afdelningen . . . Vägledning* (1912 och 1917), *Lars Jonsson Lagerbergs descendenter* (1915) och (delvis i förening med O. Thulin) *Göteborg under 300 år* (1921—22).

Lagerberg, Karl Erik Torsten, botanist, f. 8 april 1882 i Linköping, blef filos. doktor i Uppsala 1909, assistent vid Statens skogsförsöksanstalt 1910 och professor i skogs- och allmän botanik vid Skogshögskolan 1918. Förutom gradualafh. *Studien über die entwicklungsgeschichte . . . von Adoxa moschatellina* (1909) och flera andra botaniska skrifter omfattar L:s produktion viktiga arbeten af praktiskt intresse, mest öfver skogsträdens sjukdomar, såsom tallens gråbarrsjuka, granens topptorka, granens toppröta m. m., jämte uppsatser öfver deras parasitsvampar. Ett exsickatverk *Skogens skadesvampar* utges af L. jämte N. Sylvén (fask. 1—2, 1912, 1914). L. är sedan 1918 utgifvare af ''Svensk botanisk tidskrift''. C. Lmn.

***Lagerbjelke,** svensk adlig ätt.

6. Johan Gustaf L., grefve, son till landtmarskalken Gustaf L. (se L. 5), politiker, f. 3 juni 1860 i Stockholm, blef juris kandidat i Uppsala 1882, tjänstgjorde i Civildepartementet och från 1896 i Patent- och registreringsverket samt blef byråchef i detta 1914. L. är sedan 1909 led. af Första kammaren för Stockholms län och var 1913—15 led. af lagutskottet. Han är sedan 1912 riksgäldsfullmäktig samt är förste deputerad i Riksgäldskontoret och riksgäldsfullmäktiges vice ordf. L. har anlitats för flera kommittéuppdrag, bl. a. i 1897 års aktiebolagskommitté och (som ordf.) i 1913 års kommitté om jordbrukskreditens ordnande. L., som är högerman, har inom riksdagen ofta tagit till orda för större sparsamhet vid budgetens uppgörande.

7. Lucie L. (Lagerbielke), friherrinna, svägerska till L. 6, författarinna. Se Smith, sp. 24.

Lagerbladsskog, *bot.* Se Växtgeografi, sp. 479.

Lagerborg, Rolf Herbert Hjalmar, son son till L. 1 i hufvudarbetet, finländsk filosof, f. 26 april 1874 i Helsingfors, blef 1891 student, 1906 filos. licentiat och 1909 docent i filosofi vid Helsingfors' universitet. L:s tidigaste vetenskapliga arbeten egnades försök att förklara det moraliska omdömet

ur sociologisk synpunkt (*Moralens väsen*, 1900, *La morale publique*, 1903). Därpå öfvergick han till studium af de fysiologisk-psykologiska förbindelserna: så i *Das gefühlsproblem. Studien zum peripherischen mechanismus des bewusstseinslebens* (1905), där han ansluter sig till James' och Langes teorier. Äfven i hans senare produktion ha besläktade problem intagit en central plats; särskildt har han sysselsatt sig med de estetiska och religiösa upplefvelsernas samband med fysiologiska och patologiska företeelser (*Om konst och konstnärer* 1924; studier öfver psykoanalysen, öfver Swedenborg och Kierkegaard). Liknande synpunkter prägla ock hans framställning af en del af Platons filosofi, *Den platoniska kärleken* (1915). L. har emellertid äfven framträdt som författare på helt andra områden. Han utgaf 1919 ett större släkthistoriskt arbete, *Ur en värmlandssläkts öden* I (släkten Skragge-Lagerborg-Hermelin; prisbelönt af Historiska samfundet). Dessutom har han i tidskriftsuppsatser och essayer (delvis samlade i *Invita Minerva*, 1918) visat stor litterär och stilistisk begåfning samt synnerligt vaken mottaglighet för moderna tidsidéer. L. har äfven publicerat ett skådespel, *Öfver bräddarna* (1902). G. C.

***Lagerbring.** — 4. Gustaf O. R. L. tog 1917 afsked från landshöfdingämbetet och dog 12 juli 1921 i Alingsås. 1913 hade han lämnat riksdagen, där han 1911—13 hade plats i särskildt utskott; 1913—16 var han led. af Sociala rådet. Han författade *Guvernörer och landshöfdingar i Göteborgs & Bohus län 1658—1897* (1917).

***Lagercrantz,** svensk adlig ätt.

4. Herman L. F. L. är f. n. (1924) ordf. i många aktiebolagsstyrelser, bl. a. i styrelserna för Isfjorden-Bellsund, Spetsbergens svenska kolfält, Virsbo, Gimo-Österby bruk, Nordiska kullager, Liljeholmens stearinfabrik, Ramnäs bruk, Ferna bruk samt i Sveriges allmänna exportförening.

6. Jacques Erik Tréport L., broder till L. 4, militär, filantrop, f. 9 juni 1852 i Tréport i Normandie, blef 1873 officer, var 1880—1907 regementsintendent vid Lifregementets dragoner och blef 1890 kapten i armén. Han har äfven egnat sig åt filantropisk verksamhet och bl. a. 1910 stiftat Beredskapskåren (se d. o. Suppl.).

7. Henrik Gustaf L., son till L. 2, sjöofficer, f. 27 maj 1856 i Stockholm, blef underlöjtnant vid flottan 1877, där han befordrades 1899 till kommendörkapten, 1905 till kommendör, 1913 till konteramiral och 1919 till viceamiral. L., som deltog i fregatten ''Vanadis'' världsomsegling 1887—88, tjänstgjorde därefter vid Sjökrigsskolan, i Marinförvaltningen m. m. och var nästan hvarje år sjökommenderad, tills han 1908 blef varfschef i Karlskrona. Han var befälhafvande amiral och stationsbefälhafvare där 1913—19, då han inträdde i flottans reserv. Han blef 1895 led. (1913 hedersled.) af Örlogsmannasällskapet samt 1901 led. af Krigsvet. akad.

8. Karl (Carl) Otto L., tillhörande ättens 3:e och yngsta gren, filolog, universitetslärare, f. 26 febr. 1868 i Näsby, Jönköpings län, student i Uppsala 1887, filos. doktor och docent i grekiska språket och litteraturen där 1898, innehade 1902—06 tidtals professors förordnande, anställdes 1907 som docent vid Göteborgs högskola och förestod där 1907—13 professuren i klassiska språk med undervisningsskyldighet i grekiska och kallades 1913 till professor i samma ämne. 1919 utnämndes han till professor i grekiska språket och litteraturen vid Uppsala universitet. Han har företagit vetenskapliga resor till Tyskland, England, Holland, Italien och Grekland. Sitt vetenskapliga författarskap har L. hufvudsakligen egnat åt ljudhistoria och etymologi, men lämnat bidrag äfven till inskrift- och papyruskännedom samt andra områden af klassisk filologi. Han har utgett bl. a. *Griechische etymologien* (i ''Zeitschrift für vergleichende sprachforschung'', bd 34, 35, 1897 f.), *Zur griechischen lautgeschichte* (i ''Uppsala universitets årsskrift'', 1898), *Elementum, eine lexicologische studie* (i ''Skr. utg. af Humanistiska vet. samf. i Uppsala'', bd 11, 1911), *Papyrus græcus holmiensis* (i ''Skr. utg. med understöd af V. Ekmans universitetsfond'', bd 13, 1913). L. är led. af Vet. o. vitt. samh. i Göteborg och Humanistiska vet. samf. i Uppsala.

9. Klas (Claes) Gustaf L., sonson till L. 2, bankman, f. 5 aug. 1879 å Karlsborg, blef 1902 filos. kandidat i Uppsala och aflade där 1905 examen till rättegångsverken. Han tjänstgjorde från 1908 i bankinspektionen, där han blef sekreterare 1912, var 1909—11 ombudsman hos Stockholms fattigvårds- och hälsovårdsnämnd, innehade flera kommittésekreteraruppdrag, blef 1916 sekreterare hos Folkhushållningskommissionen och var 1917 led. af denna, därjämte 1917—19 försäkringsråd och 1918—19 statens förlikningsman i första distriktet. Sedan 1919 är han verkställande direktör i Stockholms intecknings garanti-a.-b. Ifligt socialt intresserad, är han styrelseled. i Centralförbundet för socialt arbete och har stiftat Tomta barnhem. 7. H. W—l. 8. A. M. A.

Lagerfelt, Karl Gösta, friherre, ättling af den i hufvudarbetet nämnde Israel L., präst, f. 27 sept. 1869 på Liljestad, Skönberga socken, Östergötlands län, aflade 1895 teoretisk och 1896 praktisk teol. examen i Uppsala samt prästvigdes 1896. Han har (sedan 1906) i Evangeliska fosterlandsstiftelsens och (sedan 1909) i Svenska kyrkans missionsstyrelses tjänst varit sjömanspastor i Liverpool, Hamburg, Kiel, Antwerpen, Rotterdam (där han 1910 grundlade en svensk sjömanskyrka), London och Stettin samt är (sedan 1913) svensk pastor i Kiel och (sedan 1917) lektor i svenska språket och litteraturen vid universitetet där. Han har där grundlagt ett nordiskt institut med svenskt bibliotek, en svensk kyrka och ett svenskt ålderdomshem (Tora-heim).

Lagergren, Karl (Carl) Gustaf, svenskamerikansk lärare, teol. skriftställare, f. 21 juni 1846 i Östersund, inskrefs 1871 vid Uppsala universitet, men afbröt efter kort tid studierna och var 1871—83 föreståndare för den ett par år förut

organiserade baptistförsamlingen i Uppsala och 1883—89 pastor i en baptistförsamling i Sundsvall. 1873—83 redigerade han ”Evangelisten”, senare kallad ”Svärdet och Murslefven”, var redaktör för ”Predikaren” 1876—79 samt tog liflig del i nykterhetsarbetet (ett femtiotal absolutistiska nykterhetsföreningar tillkom på hans initiativ). På kallelse af Svenska baptisternas i Amerika allmänna konferens flyttade han 1889 till Chicago för att bli rektor för det i förstaden Morgan park belägna Svenska baptistseminariet. På denna post kvarstod han till 1922. Han var allmänna konferensens ordf. vid fyra tillfällen. Af Western university of Pennsylvania tilldelades honom 1907 teol. doktorsgrad. Han har utgett öfver ett tjugutal skrifter i dop-, nattvards- och församlingsfrågor samt ett stort arbete i systematisk teologi, *Bibelns grundläror* (7 dlr i 4 bd, 1922—24). O. A. L—r.

Lagergren, Claes Erik Filip Frans Josef Leo, markis, författare. f. 20 okt. 1853 på Hammar, Askers socken, Närke, reste 1874 till Frankrike för att utbilda sig till affärsman, öfvergick snart till katolicismen och ingick i påflig tjänst, där han 1884 vardt kabinettskammarherre hos Leo XIII och sedermera varit det hos hans efterträdare. L. fick 1889 ärftlig påflig markisvärdighet. Han har utgett *Dikter* (1885), *En vinter på Nilen* (1888), *Leo XIII* (1893), *Nya dikter* (1895) och började 1922 utge sina memoarer, *Mitt livs minnen* (I; 2:a uppl. 1923, särskildt märkliga genom kultur- och karaktärsskildringar från Närke på 1860- och 1870-talen; II, 1923; 2:a uppl. s. å.) och *Kronor av guld och törne* (1923). R—n B.

***Lagerheim.** — 3. K. H. T. Alfred L. dog 23 maj 1924 i Stockholm. Han var generaldirektör t. o. m. 1913 och stadsfullmäktig t. o. m. 1917. Sedan 1909 var han af K. M:t förordnad ordf. i direktionen för Handelshögskolan i Stockholm.

4. N. Gustaf L. blef led. af Landtbruksakad. 1915, af Vet. soc. i Uppsala 1922 samt juris hedersdoktor vid S:t Andrewsuniversitetet 1911 och hedersled. af Rostocks universitet 1919. Se ”Förteckning på skrifter utg. 1880—1914 af G. L.” (1915). 4. C. Lmn.

***Lagerholm,** V., dog 19 juni 1917 i Stockholm.

Lagerholm, Julius, läkare, f. 7 jan. 1867 i Örebro, filos. kandidat i Uppsala 1889, med. licentiat vid Karolinska institutet 1903, marinläkare af 2:a graden s. å., af 1:a graden 1908, förste marinläkare i Marinläkarkåren 1918, äldste läkare vid Karlskrona kustartillerireg. 1922, har utgett *Hemmets läkarebok* (1903—04; 3:e uppl. 1920—21), *Samaritboken* (1905; 2:a uppl. 1915) m. m. L. är led. af Örlogsmannasällsk. (1912).

Lagerkvist, Pär Fabian, författare, f. 23 maj 1891 i Växjö, student där 1910, har vistats mycket utomlands (Frankrike, Italien, Tunisien). 1919 var han teateranmälare i ”Svenska dagbladet”. — Han debuterade med *Ordkonst och bildkonst* (1913), som utvecklade ett l'art-pour-l'artprogram, och *Motiv* (1914), hvari detta program illustrerades genom små prosastycken, där mänsklig primitivitet skildrades i bisarra ämnen. Novellerna *Järn och människor* (1915) behandlade motiv från Världskriget, diktsamlingen *Ångest* (1916) var subjektiv känslodikt, *Teater* (1918) innehåller tre enaktare och en ny programskrift, där bl. a. Strindbergs ”Drömspel” uppställes som mönster. *Kaos* (1919) innehåller dels den 1921 i Stockholm uppförda enaktaren *Himlens hemlighet*, som förkunnar lifvets meningslöshet, dels några prosautkast och lyrik. *Det eviga leendet* (1920) är en berättelse med samma ämne som ”Himlens hemlighet”, förlagd till tillståndet på andra sidan grafven, *Den lyckliges väg* (1921) blid, religiös resignationsdiktning. L:s senaste arbeten äro skådespelet *Den osynlige* (1923; uppf. i Stockholm 1924) och prosastyckena *Onda sagor* (1924).

Lagerlunda, herrgård i Kärna socken, Östergötland, 8 km. v. om Linköping, omfattar med underlyd. omkr. 670 har, hvaraf 350 har åker. Tax.-v. 487,500 kr. (1923). L. tillhörde på 1500-talet släkten Stålhandske, kom på 1640-talet till presidenten Israel Forthelius, adlad Lagerfelt, efter hvilken det fick sitt nya namn och i hvars släkt det sedan dess förblifvit. Nuv. egare är frih. Israel Lagerfelt. O. Sjn.

***Lagerlöf.** — 2. Erland L. dog 24 maj 1913 i Västerås.

3. Selma L. invaldes 1914 i Sv. akad., den första och hittills enda kvinnan där, och 1918 i Samfundet de nio. — Hennes författarskap under senare år omfattar ett stort antal episka arbeten. *Liljecronas hem* (1911; senaste uppl. 1922) har samma landskap och samma miljö som ”Gösta Berlings saga” och ger i ljus sagoton uttryck för en strålande moralisk optimism. *Körkarlen* (1912; senaste uppl. 1922) är en liten berättelse från nutiden, *Kejsarn av Portugallien* (1914; senaste uppl. 1922) är förlagd till Oskar II:s tid och Värmland, och dess hufvudperson är en fattig torpare, som blir rubbad till följd af sorg. Med utomordentlig intuition är mannens känslo- och föreställningslif skildradt. Två samlingar smärre sägner och berättelser, *Troll och människor* (1915 och 1921, många uppl.), innehålla flera betydande och älskvärda stycken. Romanen *Bannlyst* (1919; 5:e uppl. 1923) är präglad af Världskrigets stämningar. I *Zachris Topelius* (1920) återberättar hon skaldens ungdomshistoria, i *Mårbacka* (1922) lämnar hon en förtjusande skildring af fädernegården och lifvet där under hennes fars tid. Hennes inträdestal i Sv. akad., *Minne av Albert Theodor Gellerstedt*, utkom i bokform 1915. — Själf har hon dramatiserat berättelsen *Dunungen* (1914, 2:a uppl. 1918; uppf. 1914 i Stockholm); 1913 gafs den af P. Fristrup dramatiserade *Stormyrtösen*. Gerhart Hauptmann byggde på ”Herr Arnes pengar” skådespelet ”Winterballade” (”Vinterballaden”, 1919).

4. Hans L., den föregående syssling, affärsman, f. 29 mars 1880, är direktör för Scandinavian american trading co. i New York och har 1923—24 till Svenska postmuseet i Stockholm donerat sällsynta svenska och utländska postmärken till ett beräknadt värde af omkr. 250,000 kr. 3. R—n B.

Lagermark, Johan August, historiker, f. 6 sept. 1846 i Åker, Jönköpings län, filos. doktor i Uppsala 1883, docent i historia där 1884—88, lektor i modersmålet och svenska vid Luleå högre allm. läroverk 1888—1912, har skrifvit bl. a. de på omfattande arkivstudier stödda afh. *Karl XII:s krig i Norge 1716* (i Uppsala univ:s årsskr., 1883), *Rustningarna till Karl XII:s sista fälttåg*, *Armfeldts tåg mot Norge 1718*, *Karl XII:s sista fälttåg* (samtliga i ”Hist. tidskr.”, 1885, 1886, 1889, 1897

—98), *Striderna vid vestkusten 1717 och 1718* (1887) och *Krigshändelserna i västra Sverige och Norge 1709—1718* (i ”Karl XII”, utg. af S. E. Bring, 1918).

Lagerroth, Lars Fredrik Barthold, statsvetenskaplig författare, f. 10 sept. 1885 i Önnestad, Kristianstads län, blef 1903 student i Lund, filos. kandidat 1907, filos. licentiat 1913 och 1915 filos. doktor på afhandlingen *Frihetstidens författning. En studie i den svenska konstitutionalismens historia*, innehållande en självständig uppfattning af den svenska författningshistorien. L. blef 1917 docent i statskunskap vid Lunds universitet och förklarades 1923 kompetent till professur i samma ämne. Bland hans skrifter märkas i öfrigt *Konung och adel. Ett bidrag till Sveriges författningshistoria under Gustav III* (1917) och uppsatser i ”Statsvetenskaplig tidskr.”, såsom *Ett grundlagsbrott och dess motivering* (1922) och *Om förmenta gränser för de svenska statsmakternas grundlagstiftningsrätt* (1924). E. N—nn.

***Lagerstedt.** 1. N. G. V. L. lämnade Öfverstyrelsen för Stockholms stads folkskolor 1912 samt adjunkturen och Läroverksstyrelsen 1913.

Lagerström, Josef Hugo, boktryckare, f. 3 mars 1873 i Stockholm, utbildade sig först i Sverige, 1897—98 utomlands i boktryckarkonsten, var 1899—1903 faktor vid Iduns hofboktryckeri och bildade 1903 tillsammans med sin broder, Karl Abraham L. (f. 12 dec. 1869 i Stockholm), firman Bröderna Lagerström (1906 ombildad till aktiebolag med L. som verkställande direktör), som särskildt sträfvat att åstadkomma typografiskt självständiga och högtstående alster. L. har på flerfaldiga andra sätt bidragit att höja det svenska bokhandtverket; han tog initiativet till och ledde 1907—11 yrkesskolan för bokhandtverk samt utger jämte brodern tidskriften ”Nordisk boktryckarekonst” (1900 ff.) med ett därtill hörande ”Fackbibliotek”, i hvilka bägge publikationer han flitigt medarbetat. Af L:s arbeten må nämnas *Svensk bokstavsform* (1918) och *Svensk bokkonst* (1920).

Lagerwall, Axel Julius, filosof, pedagog, f. 2 aug. 1870 i Stockholm, d. 21 juli 1920 i Göteborg, student där 1890, studerade vid Uppsala universitet, där särskildt Burman inverkade på utvecklingen af hans filosofiska tänkande och Hjärne på hans historiska uppfattning, samt vid Göteborgs högskola, där han hade Norström till lärare och 1904 blef filos. doktor. Vintersemestern 1904—05 i Freiburg im Br. tillgodogjorde han sig framför allt Rickerts föreläsningar och deltog i de af honom ledda filosofiska seminarieöfningarna. 1905—13 var L. rektor vid Lysekils samskola och därefter, till sin död, Göteborgs stads folkskolinspektör. 1911 hade han studerat vid pedagogiska laboratoriet i Leipzig, som då leddes af den experimentella pedagogikens tyske grundläggare, E. Meumann, och 1914 lärde han i München känna de af Kerschensteiner grundlagda praktiska fortsättningsskolorna, hvarefter han kraftigt deltog i utvecklingen af Göteborgs folkskolors öfverbyggnader genom högre folkskolor och s. k. yrkesbetonade fortsättningsskolor. Sina filosofiska studier och sitt författarskap fortsatte han, och under åren blef samarbetet mellan honom och Norström intimt. — L:s allmänna filosofiska ståndpunkt kännetecknas redan genom gradualafh. *Transscendentalfilosofiens problem och metod hos Kant* (1904). I sin idealistiska kulturfilosofi är han framför allt påverkad af Rickert och Norström, men hans ställning som deras öfvertygade lärjunge utesluter icke en aktningsvärd grad af kritisk självständighet. Norström erkände L:s ”starka och fasta grepp om problemen, som röjer den *verklige* tänkaren”. Ett urval af L:s många uppsatser i tidskrifter och tidningar har E. Åkesson utgett under titeln *Skrifter av Axel Lagerwall* (1921) och försett med en inledning, innehållande bl. a. utdrag ur brefväxlingen mellan Norström och L. Art. Norström, V., i denna uppl. af Nordisk familjebok är skrifven af L., och bland hans efterlämnade handskrifter finnas omfattande kritiska kommentarer till Norströms skrifter. S—o.

Lagetta, *bot.* Se Thymelæaceæ.

Lagg. Se Laggkärl, Suppl., och Tunnbinderi.

***Lagga** omfattar 4,611 har. 712 inv. (1924). Med L. pastorat är sedan 1 maj 1923 Funbo förenadt.

Laggkärl, för såväl våta som torra varor afsedda kärl, sammansatta af bottnar och stafvar eller laggar af trä. Se Tunnbinderi. Som ersättning för laggkärl användas numera ofta fat m. m., tillverkade af pressad plåt, trämassa eller t. o. m. papp. Fmn.

***Laghukaumudi** förskrifver sig från 1600- (ej 1300-)talet.

***Lagligt betalningsmedel.** De i hufvudarbetet framställda reglerna härom ha — genom särskilda tilläggsartiklar till den skandinaviska myntkonventionen och ändringar i 1873 års lag om rikets mynt — ändrats tre gånger: *dels* 1917 och 1920, då järnmynt resp. kopparnickelmynt (präglade af $^3/_4$ koppar och $^1/_4$ nickel) infördes som skiljemynt vid sidan af bronsmynten resp. silfvermynten, *dels ock* 1924, då danska och norska skiljemynt (fr. o. m. 6 okt. 1924) förlorade egenskapen af lagligt betalningsmedel i Sverige. C. G. Bj.

***Laglott.** Genom 1917 års adoptionslag (se Adoption. Suppl.) har i den *svenska* rätten införts arfsrätt för adoptivbarn efter afliden adoptant (äfvensom, i händelse af adoptivbarnets död före adoptanten, för adoptivbarnets bröstarfvingar). Denna arfsrätt har jämväl förenats med rätt till laglott enligt samma grunder, som förut gällde för bröstarfvinges laglott. Hälften af hvad adoptivbarnet (eller dess bröstarfvingar) skulle ha ärft, därest testamente ej funnits (se härom Arfsordning. Suppl.), måste sålunda, såsom adoptivbarnet tillkommande laglott, lämnas detsamma (eller dess bröstarfvingar) utan intrång af något adoptantens testamente. Den *norska* adoptionslagen (2 april 1917) ger äfvenledes adoptivbarn i laglott hälften af dess regelmässiga arfslott. I den *danska* adoptionslagen (26 mars 1923) medges att i det beslut (”bevilling”), hvarigenom adoptering tillåtes, få intaget förbehåll om oinskränkt testationsfrihet för adoptanten; utan sådant förbehåll eger åter denne ej borttestamentera något af adoptivbarnets arfvedel. C. G. Bj.

***Lagmandsret** i Norge (namnet stafvas nu officiellt lagmannsrett) har i flera hänseenden berörts af de senaste årens lagstiftning. När den

nya processreformen genomföres, komma reglerna för utseende af lagrettemænd (jurymän) att återfinnas i kap. 4 och 5 af lagen om domstolarna. Lagrettens (juryns) kompetens i brottmål har bibehållits oförändrad enligt straffprocesslagens regler.

Genom den nya processordningen ha lagdömmena omreglerats. Enligt den af stortinget 16 juli 1921 antagna organisationsplanen för lagretterna skola dessa vara 7 med 7 lagmændsretter (gemensamma för tvistemål och brottmål) och 9 lagmænd (nu officiellt kallade l a g m e n n, sing. l a g m a n n), i det att Oslo lagdömme har 3 lagmænd. Oslo lagmandsret skall nämligen bestå af 3 afdelningar, af hvilka en förutsättes komma att få brottmålen inom lagdömmet. Bland denna lagmandsrets 3 lagmænd, 1 för hvarje afdelning, utnämnes en till förste lagmand för hela domstolen. — Oslo lagmandsret har säte i Kristiania, Telemark l. i Skien, Rogaland l. i Stavanger. Gulating l. i Bergen, Opland og Möre l. i Lillehammer eller i Hamar, Frostating l. i Trondhjem samt Troms l. i Tromsö. M. H.

Lagmannsrett, ny, officiell stafning i st. f. lagmandsret (se d. o., äfven i Suppl.).

Lagnö, namn på flera öar i Stockholms skärgård, af hvilka en är belägen i Ingarö socken och en i Ljusterö.

***Lago.** — L. d i N e m i. Se N e m i. — L. d i O r t a. Se O r t a.

Lagoa Mirim. Se M i r i m l a g u n e n.

Lagomyidæ, rättare än L a g o m y o i d æ, *zool.* Se P i p h a r s l ä k t e t.

***La Gorce,** P i e r r e d e, blef 1914 led. af Franska akad. (efter Thureau-Dangin). Hans stora arbete *Histoire religieuse de la révolution française* är nu fullbordadt (4 dlr, 1909—21). Bl. a. ges där äfven en mästerlig skildring af Vendée-upproret. Han har dessutom skrifvit *À travers la France chrétienne. Études et portraits* (1921) och tidskriftsartiklar (i ”Revue des deux mondes”, ”Revue hebdomadaire” o. s. v.)

Lagrēlius, A x e l, tekniker, affärsman, mecenat, f. 16 juli 1863 i Karlanda socken, Värmland, egnade sig redan från 1883 åt den då nya kemigrafiska reproduktionskonsten. Samtidigt som han hade anställning vid Generalstabens litografiska anstalts kemigrafiska afd., fullföljde han som extra elev 1888—90 sin utbildning vid Tekniska högskolans fackskola för kemi samt blef 1894 t. f. föreståndare och 1898 ord. chef för Generalstabens litografiska anstalt (se d. o.). 1920—24 var L. t. f. föreståndare för Riksbankens sedeltryckeri. — L:s lifsverk ligger främst i att ha bragt denna för hela den svenska reproduktionskonsten så viktiga firma upp till ett högt tekniskt och affärsmässigt plan. Han har äfven egnat sitt arbete åt flera andra svenska reproduktionsanstalter. Slutstenen på detta arbete var hans mycket viktiga insats vid bildandet 1913 af den stora sammanslutningen ”Sveriges litografiska tryckerier” (se d. o.), i hvars bolagsstyrelse han alltifrån början varit vice ordf. — Hans intresse för vetenskaplig reproduktion bragte honom redan vid unga år i nära förbindelse med flera forskare inom skilda områden, och han har blifvit en af de betydelsefullaste förbindande länkarna under de senare årtiondena mellan rikedomen och vetenskapen, samtidigt som han äfven personligen i vidsträckt mån trädt in, när det gällt företag, som han funnit däraf förtjänta. Särskildt ha ej få svenska naturvetenskapliga expeditioner till aflägsna länder i L. haft ett synnerligen värdefullt stöd; så de af A. G. Nathorst ledda expeditionerna till Spetsbergen 1898 och nordöstra Grönland 1899, O. Nordenskjölds sydpolarexpedition 1902—04 samt, sedan 1916, J. G. Anderssons forskningsfärder i Kina. L. utnämndes 1907 till hofintendent, 1920 till öfverintendent och är sedan 1924 finländsk generalkonsul i Stockholm. 1901 blef L. led. af Krigsvet. akad. Han har utgett ett par mindre arbeten, behandlande den moderna reproduktionskonsten (*Om grafiska reproduktionsmetoder*, i ”Tekn. tidskr. Afd. f. kemi o. bergsvetensk.”, 1899, *Berättelse öfver resa till Tyskland och Österrike*, i ”Fotogr. tidskr.”, 1892, och *Årsberättelse av föredraganden i kart- och kommunikationsväsende, statistik och teknik*, i Krigsvet. akad:s Handl., 1907). Hans verksamhet inom bildreproduktionen belyses f. ö. i det honom på hans sextioårsdag 1923 egnade arbetet ”Bildreproduktionen i Sverige från det nittonde århundradets början”. Han har vidare publicerat *Kongl. Lifrustkammaren och därmed förenade samlingar* (tills. med C. A. Ossbahr, 2 dlr, 1897—1901), *Narvatroféer i statens trofésamling* (tills. med T. J. Petrelli, 1907) och *Karta över Sverige i 32 blad* (tills. med S. Zetterstrand; Stockholm, 1916). L. är sedan 1922 utgifvare af tidskriften ”Globen”. G. A.

***Lagring,** *geol.* Om s k å l f o r m i g l a g r i n g se d. o.

***Lagråd** (K o n u n g e n s l a g r å d). Lagen af 1909 har undergått vissa ändringar 1920 och 1924 (se ”Svensk författningssamling” 1920, n:r 267, och 1924, n:r 86). Tjänstgöringsperioderna räknas fr. o. m. 1924 från 1 sept. hvarje jämnt årtal, och justitieråd, som börjat tjänstgöra i Lagrådet, skall utan hinder häraf, sedan 1920 deltaga äfven i afgörandet af Högsta domstolens plenimål. Rld.

Lagspråk. Se R ä t t s s p r å k.

***Lagting.** — 2. Lagtinget på Färöarna består enligt lag af 28 mars 1923 af minst 20, högst 23 medlemmar, alla folkvalda för 4 år. Direkt väljas med proportionella val 20 medlemmar; därefter tilldelas sammanlagdt högst 3 tilläggsmandat det eller de partier, som ej blifvit representerade i förhållande till sitt röstetal. Antalet tilläggsmandat kan genom kungl. förordning ökas till 5. Rösträtt ha män och kvinnor, som fyllt 25 år, äfven tjänstefolk. Amtmannen och prosten äro ej längre självskrifna medlemmar af tinget, men amtmannen har rätt att infinna sig där och deltaga i förhandlingarna. I tingets befogenheter ha inga ändringar inträdt trots många försök från självstyrelsepartiets sida att åstadkomma sådana. — Vid de första valen efter den nya ordningen (jan. 1924) valdes 10 lagtingsmän från hvartdera partiet, sambandspartiet och självstyrelsepartiet, och det förstnämnda erhöll 3 tilläggsmandat, så att partiställningen blef 13 mot 10. P. E—t.

Lagtäfling, *idrottst.*, täfling mellan ett bestämdt antal individer som enhet i grupp mot andra på samma sätt sammansatta grupper. Vissa idrottsgrenar, särskildt bollspel, äro i sig själfva lagidrotter, såsom fotbollspel, bandy, ishockey, vattenpolo, korgboll, handboll; andra kunna ombildas till lagtäflingar därigenom, att ett visst antal individer i grupp

uppställes emot samma antal individer i grupp, såsom vid laglöpning, lagkappsimning, dragkamp i lag, gymnastik i lag o. s. v. Jfr Lag. Suppl. E. B—ll.

*__Laguna.__ — L. de la Madre. Se Madre. — L. de la Madre austral. Se Madre austral.

*__Lagunda.__ 1. Häradet ingår nu i Trögds fögderi. 4,335 inv. (1924). — 2. Kontraktet omfattar 30,619 har. 6,041 inv. (1921). Långtora och Härkeberga pastorat jämte Biskopskulla och Nysätra skola framdeles förenas till ett pastorat med Biskopskulla som moderförsamling, hvarjämte Fröslunda skall förenas med Giresta och Gryta till ett pastorat med Giresta som moderförsamling. E. A—t.

*__Lagus.__ — 5. Ernst V. L. dog 14 sept. 1923 i Helsingfors.

*__Lagutskottet.__ Såsom ett led i sträfvandena att underlätta riksdagens arbete blef 1918 lagutskottet, det mest arbetstyngda af riksdagens ständiga utskott, fördeladt på två utskott. De två lagutskotten fördela å gemensamma sammanträden sig emellan de till dem hörande ärendena. Praxis är, att det ena, första lagutskottet, behandlar ämnen inom den allmänna civil- och strafflagstiftningen m. m., det andra, andra lagutskottet, sociala lagstiftningsfrågor m. m. Vissa lagstiftningsämnen, som 1909 tillades jordbruksutskottet, ha i samband med inrättandet af två lagutskott öfverförts till dessa. — Ett af lagutskotten granskar numera, utom justitieombudsmannens, äfven militieombudsmannens (se d. o. Suppl.) förvaltning. — Lagutskotten bestå af 16 led. hvartdera, 8 från hvardera kammaren. N. H—tz.

__La'hdenpohja__, köping (från 1 jan. 1924) och hamnplats vid Ladoga sjö, Viborgs län, Finland, i bottnen af den långa och smala Jaakkimaviken, där Jaakimvaara l. Jaakkima sockens stora kyrkby är belägen. L. förbindes med stationen Jaakkima å Karelska järnvägen medelst en 4 km. lång bibana. Stora spannmålsmagasin och oljecisterner; före och under Världskriget betydande import från Ryssland öfver Ladoga. O. B—n.

__Lahndā__ (lahndā, lahndē, -dī, bōlī, ”västerns språk”), indoariskt språk i västra Punjab och några andra platser, som 1901 talades af öfver 3⅓ mill. människor. Jaterna (se Jater) tala till stor del detta tungomål, som därför äfven kallas jatki. Lahndaspråket är närmast besläktadt med *sindhi* och *kashmirī* samt har flera dialekter, men eger ej någon litteratur. K. F. J.

__Lahneck__, borg. Se Oberlahnstein.

*__Laholm__ har nu 2,330 inv. (1924). Sammanlagda taxeringsvärdet för fastigheter uppgick 1923 till 6,320,500 kr., hvaraf 1,416,400 kr. för jordbruksfastighet. Industrien omfattar blott 9 företag med 79 arb. och ett salutillverkningsvärde af 446,503 kr. Samskolan förvandlades 1915 till kommunal mellanskola; 1914—15 uppfördes ett nytt stort folkskolehus på Tivolihöjden. Stadshotellet tillbyggdes 1912 med en teatersalong; ett nytt tingshus för Höks härad uppfördes 1916 vid Stationsgatan. Förutom Laholms sparbank finnas nu afdelningskontor af Göteborgsbanken, Skandinav. kredit-a.b. och Nordiska handelsbanken. Tidningen ”Sydhalland” är sedan 1912 daglig. O. Sjn.

Situationsplan af Laholm. *1.* Kyrka. — *2.* Rådhus. — *3.* Tingshus. — *4.* Postkontor. — *5.* Telegraf- och telefonstation. — *6.* Samskola. — *7.* Sjukhus. — *8.* Stadshotell och teater. — *9.* Vattentorn. — *10.* Stora torget. — *11.* Lilla torget. — *12.* Gamla torget. — *13.* Kreaturstorget.

__Laholmsbukten__, en omkr. 25 km. bred och 15 km. djupt inskjutande vik af Kattegatt mellan Tylöudden, v. om Halmstad, och Hallandsås. Dess östra strand, där bl. a. Nissan och Lagan utmynna, täckes till större delen af sandaflagringar. O. Sjn.

*__Laholms kontrakt.__ Se P. Osbeck, ”Utkast till beskrifning av L:s prosteri” (1922).

__Lahor__ [laår], Jean, pseudonym. Se Cazalis. Suppl.

*__Lahti__, stad (äfven formen Lahtis brukas i svenskt tal och skrift), har under de senaste åren utvecklats till ett betydande handelscentrum, hvartill äfven dess läge vid den punkt, där järnvägen Helsingfors—Petersburg berör Päijänne sjösystem, förutbestämt staden. Areal 10 kvkm. 6,980 inv. (1922). L. utgör numera självständigt pastorat under Tammerfors stift. Stadens vapen har nu det utseende, som vidstående fig. visar. — Under frihetskriget 1918 besattes L. 18 april af en tysk styrka, den 19 förstärkt af hvita trupper, under generalmajor v. Brandenstein, som sedan framgångsrikt försvarade den strategiskt viktiga orten mot de rödes upprepade anfall. V. om L. (mellan denna stad och Tavastehus) blef 30 april — 2 maj s. å. de rödes hufvudstyrka, omkr. 25,000 man, kringränd af tyska och finländska trupper, till större de-

Lahtis vapen.

len under v. Brandensteins öfverbefäl, och slutligen nödgad att ge sig fången. Den tysk-finländska segern vid L. blef afgörande för krigets utgång. Jfr Världskriget, sp. 246.
O. B—n. H. J—dt.

***Laibach** tillhör nu Jugo-Slavien. 53,306 inv. (1921). Där finns sedan 1919 ett slovenskt universitet (*Univerza kraljevina srbov, hrvatov in slovencev v Ljubljani*) med filosofisk, juridisk, medicinsk, teknisk och teologisk fakultet. Officiellt namn Ljubljana.

Laidoner, Johan, estnisk militär, f. 21 jan. 1884 i Viirats (distriktet Viljandi), blef 1905 officer vid ett ryskt grenadjärreg. och deltog med utmärkelse i Världskriget. I samband med det ryska provisoriska regeringen aftvungna erkännandet af Estlands autonomi 1917 blef L. estnisk öfverste och chef för ''Estlands infanteridivision'', som medverkade i tyska, på estniska kusten landstigna ''nordkårens'' operationer i febr. och mars 1918, hvilka ledde till landets befrielse från bolsjevikerna och de röde. S. å. blef han öfverbefälhafvare för den nyuppsatta estniska armén. Med denna rensade han på hösten s. å. landet från bolsjevikerna, som efter tyskarnas aftåg ånyo inbrutit i landet (se Estland. Suppl., sp. 668). På sommaren 1919 ledde L., som i årets början befordrats till generalmajor, operationerna i Lettland mot tyske generalen von der Goltz' trupper och besegrade dem i slaget vid Wenden-Lemsal 21—23 juni s. å. (se Goltz 7. Suppl.). Vid afgången ur aktiv tjänst — på grund af arméchefsbefattningens indragning — 19 mars 1920 tillerkände riksdagen honom ''som en erkänsla för hans militära tjänster'' en jordegendom och 1 mill. mark. Sedan 1921 är han led. af riksdagen. H. J—dt.

Laisan, sjö med en areal af 18 kvkm., belägen 452 m. ö. h., i Tärna socken, Västerbottens lappmark, är af öar uppdelad i en större, östlig del (Stora L.) och en mindre, västlig del (Lilla L.) och genomflytes af Ume älf. O. Sjn.

***Lais älf.** Stor-Laisan har en areal af 33 kvkm. och ett djup af 66 m.

Läi'takari, såg. Se Kemi (Aktiebolaget). Suppl.

La Joconde [-ʃåkå'd], tafla. Se Lionardo da Vinci, sp. 732 och pl.

La Jolla [-chå'lja], ort. Se San Diego, sp. 660.

Lajos [la'jåʃ], ungersk namnform för Ludvig.

***Lake.** L. Eyre. Se Eyre, äfven i Suppl. — L. Michigan. Se Michigansjön. — L. Torrens. Se Torrens.

Lake [lē'k], sir Percy Henry Noel, engelsk militär, f. 29 juni 1855, blef officer vid infanteriet 1873, deltog i krigen i Afganistan 1878—79 och Sudan 1885, blef generalstabsofficer 1887 och bestred sedan generalstabsbefattningar i Canada och moderlandet. Han blef 1911 generallöjtnant och s. å. chef för 7:e indiska fördelningen. 1912—15 var han generalstabschef vid indiska armén. Under Världskriget förde L. jan.—aug. 1916 högsta befälet öfver de brittiska trupperna i Mesopotamien (se Världskriget, sp. 216). 1920 erhöll han afsked. L. blef knight 1908. H. J—dt.

Lakekäks. Se Fiskredskap, sp. 449.

Lakholmen, en af Märöarna, i Vänern, inom Visnums socken, Värmlands län, med klippfyr med intermittent hvitt, rödt och grönt sken på 59° 11′ 14″ n. br. och 14° 50″ ö. lgd fr. Gr., lins af 4:e ordningen och luxljus. Fyren, 15,7 m. öfver medelvatten, är anbragt i ett 1870 uppfördt, 1911 ändradt, 13,3 m. högt torn. E. A—t.

Lakmé, kvinnoroll (indisk bramandotter; koloratursopran) i den liknämnda operan med musik af Delibes (se denne) till librett af Gondinet och Gille, uppf. i Stockholm f. g. 1890.

Lakritspulver, Sammansatt, *farm.* Se Senna.

Laktäl, *kem.*, en af Emil Fischer (se denne, äfven i Suppl.) ur laktos (mjölksocker) framställd, svagt sött smakande substans med sammansättningen $C_{12}H_{20}O_9$, som genom en beståndsdel af emulsin (se Amygdalin) kan spjälkas i galaktos och glukal (se d. o. Suppl.). H. E.

***Laktat.** Se äfven Mjölksyra.

***Laktobacellin,** tryckfel i st. f. **Laktobacillin.**

Laktoglobulin. Se Mjölk

***Lalaing,** J. de, dog 17 okt. 1917 i Bruxelles.

Lalande [-lā'd], André, fransk filosof, f. 19 juli 1867 i Dijon, sedan 1904 professor vid Sorbonne, har utgett bl. a. *Lectures sur la philosophie des sciences* (1893; 3:e uppl. 1913), *La dissolution opposée à l'évolution dans les sciences physiques et morales* (1899) och *Précis raisonné de morale pratique* (1907; 2:a uppl. 1909), där han söker framställa de moralbud, som erkänts och erkännas af alla bildade människor i skilda tider och hos olika folk. I sträfvandet att åstadkomma en gemensam filosofisk terminologi har han gjort en betydelsefull insats genom *Vocabulaire technique et critique de la philosophie* (1902 ff.). L. är meddirektör i ''Bulletin de la société française de philosophie'' sedan dess början (1901). S—e.

La Linea de la Concepción, stad. Se Linea.

***Lalique,** R. Se äfven Glasfabrikation. Suppl., sp. 1306.

Lalita Patan [pātā'n], stad. Se Patan 2.

***Lallerstedt,** E. Af *Tekniska högskolans* byggnadskomplex vid Valhallavägen invigdes de först fullbordade byggnaderna 1917. Den kemiska institutionen i komplexens norra del invigdes 1923. F. n. (1924) återstår att uppföra längorna omkring Polhemsgården samt 2 flygelbyggnader fram emot Valhallavägen. (Se afbildning och plan i art. Tekniska högskolan.) Lifförsäkringsbolaget *Thules* byggnad vid Kungsträdgårdsgatan ritades 1915 och fullbordades 1918 (se afbildning vid art. Byggnadskonsten. Suppl., pl. I). 1923 framlade L. förslagsritning till byggnad för *Stockholms högskolas* juridiska och humanistiska fakulteter, placerad vid Observatorielunden. Äfven till flera privatbyggnader har L. gjort ritningar, bl. a. till sitt eget, efter nya grundsatser komponerade enfamiljshus. G—g N.

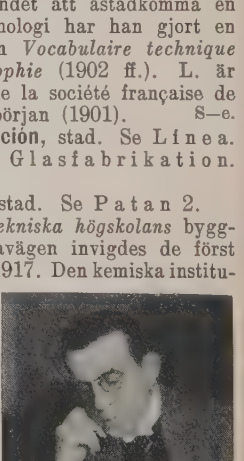

Laloy [-lωa'], Louis, fransk musikskriftställare, f. 1874, filos. doktor i Paris 1904 och V. d'Indys

elev i musik, har gjort sig bemärkt som musikkritiker och med arbetena *Aristoxène de Tarente et la musique de l'antiquité* (1904), *Rameau* (1907), *Claude Debussy* (1909), *La musique chinoise* (s. å.) m. m.

La Luz, hamn. Se Las Palmas.

Laman, Karl Edvard, missionär, bantuspråkforskare, f. 18 mars 1867 i Norrbärke socken, Kopparbergs län, son till valsverksarbetaren G. Ersson, antog namn efter en kvinnlig släkting, som satt honom i tillfälle att genomgå 5 klasser i Västerås högre allm. läroverk, egnade sig först åt hortikulturen och inträdde därefter vid Svenska missionsförbundets missionsskola i Kristinehamn. Efter endast två års studier antogs han som missionär, invigdes som sådan 1890 och verkade 1891—1919 i Kongo samt har därefter vistats i hemlandet. Vid sidan af missionärens dagliga gärning har L. hunnit med omfattande studier, som närmast resulterat i en öfv. af bibeln till kikongo (senaste revideringen 1905, den första kompletta bibelöfv. i västra Central-Afrika), i *Lärobok i kongospråket* (*kikongo*) (tills. med J. V. Håkanson och Rut Walfridson, 1912) samt böcker för skolundervisning å kongospråket (räknelära, geografi, naturlära m. fl.). Den sista 5-årsperioden fick han helt egna sig åt studieresor i nedre Franska och Belgiska Kongo, bland bakongo, bateke, bakuta, dvärgar m. fl. stammar, hvarvid ett dussin dialekter upptecknades, som nu äro under utarbetning. Under arbete äro äfven en kongo-fransk ordbok (omkr. 40,000 ord), en etnologisk monografi och en jämförande ljudlära. 1922 utkom *The musical accent in the Kongo language*, af auktoriteter bedömd som grundläggande och mönster. På svenska har han publicerat bl. a. *Etnografiska bidrag av svenska missionärer* (1907, utg. af E. Nordenskiöld) och *Animism och missionsmetodik bland animistiska folk* (1921). L. har äfven hopbragt stora etnografiska samlingar (utställda i Riksmuseet, 1920) samt för museet insamlat värdefulla naturalier, särskildt termiter. Han erhöll Vet. akad:s Linnémedalj 1907 och kreerades 1915 till teol. hedersdoktor i Uppsala. Han är hedersled. af British and foreign bible society samt har många år varit Kongokonferensens ordf. G L—blom.

***Lamanskij**, V. I., dog 15 dec. 1914 i Petersburg.

***Lamartine**, A. M. L. de Prat de. L. är f. n. föremål för liflig studium. Ch. Maréchal har utgett "La véritable Voyage en Orient" 1908 och "Josselin" 1909. Af nyare arbeten om L. märkas E. Sugier, "L." (1910), L. Séché, "Les amitiés de L." (1911), P. de Lacretelle, "Les origines de la jeunesse de L." (1911), R. Doumic, "L." (1912), G. Clouzet och Ch. Fayal, "L." (1912), H. Cochin, "L. et le Flandre" (s. å.), J. Des Cognets, "La vie intérieure de L." (1913), G. Allais, "Les harmonies de L." (s. å.), L. Barthou, "L. orateur" (1916), H. Bordeaux, "Au pays des amours de L." (1921) och Marguerite-Marie, "L." (s. å.).

***Lamballe**, M. Th. L. Se Cabanis, "La princesse de L. intime" (1922).

Lambeck, Hans Christian Laurids Christensen, dansk filosof, f. 10 okt. 1870 vid Ringkjöbing, student 1889, studerade filosofi, utan att ta någon examen, är skolman och sköter från 1908 en realskola i Horslunde på Lolland. Genom en lång rad skrifter (*Udkast til en sjælelig bevægelseslære* 1901—06, *Verdsligt aandsliv* 1907, *Indledning til kulturens filosofi* 1908, *Personlig kultur* 1910, *Fremskridt* 1912, *Om vurderingsproblemet* 1921, *Livsvurdering* 1923 o. s. v.) har han utvecklat en beskrifvande psykologi, som erinrar om Ludvig Feilbergs, men förkastar dennes mekaniska analogier. Han betraktar medvetandet som ett led i lifshelheten och sträfvar efter att genom en undersökning af dennas uttrycksformer komma fram till en etisk värdering. P. E—t.

***Lambertska arfvet.** Sp. 947, r. 11 uppifr. *ordet* en *utgår*. — Se O. Högberg, "Lambertska milliarden" (1916), och N. Östman, "Lambertska arfvet" (1917).

Lambertsmässa kallades i Sverige i äldre tider 17 september, åminnelsedagen af Lambert, biskop i Maastricht, mördad 705 eller 708.

Lambick [läbi'k], en belgisk ölsort, en af de starkast alkoholhaltiga (6 proc. alkohol).

La'mbros, Spyridon. Se Lampros (äfven i Suppl.).

***Lamennais**, H. F. R. de. Förut otryckta skrifter af L. ha utgetts af Ch. Maréchal ("Essai d'un système de philosophie catholique", 1906, och "Lettres inédites", 1909) och d'Haussonville ("Le prêtre et l'amie", bref till baronessan Cottu 1818—54, utg. 1909). Jfr vidare Ch. Maréchal, "L. et Victor Hugo" (1906), "L. et Lamartine" (1907) och "La jeunesse de L." (1913), Ch. Sainte-Foi, "Souvenirs de jeunesse" (1911), P. Dudon, "L. et le Saint-Siège" (s. å.), Ch. Boutard, "L., sa vie et ses doctrines" (3 bd, 1905—13), och P. Duine, "L." (1922).

***Laminariaceæ**, *bot.* Den könliga generationen af dessa växter upptäcktes 1915 af Sauvageau. Den består af mikroskopiska han- och honplantor, de förra med anteridier, de senare med oogonier. I oogonierna bildas endast 1 äggcell, som träder ut genom en öppning i oogoniets spets, på hvilken den blir sittande. Efter befruktningen af en spermatozoid växer äggcellen direkt ut till den stora, svärmceller alstrande plantan (den könlösa generationen, sporofyten). På grund af dessa upptäckter betraktas Laminariaceæ nu som en egen serie af feofycéerna, *Laminariales*. G. L—m.

Laminariales, *bot.* Se Laminariaceæ. Suppl.

Lamla, folkslag. Se Östra i diska halfön, sp. 287.

***Lamm.** — 2. Jacques L. Hans änka, Galathée L., född Jacobsson, f. 14 nov. 1833, d. 26 okt. 1913, testamenterade bl. a. 100,000 kr. till ett konvalescenthem för tuberkulossjuka i Stockholm och 100,000 kr. till Jacques och Galathée Lamms hem för behöfvan-

de blinda, Stockholm, Nybrogatan 23, hvilket trädde i verksamhet 1916 och f. n. har 9 skyddslingar.

5. Herman Fr. L. har i riksdagen varit led. af bevillningsutskottet 1911 och från 1912 af statsutskottet, i hvars 4:e afdelning han sedan många år fungerar som ordf.

Han var 1919—20 vice talman i Första kammaren och har från 1921 varit kammarens förste vice talman. Som riksbanksfullmäktig afgick han 1912. Efter det frisinnade partiets sprängning 1923 har L. tillhört Liberala riksdagspartiet. I hufvudstadens kommunala lif har L. gjort en betydande insats, icke minst som ordf. i drätselnämndens första afdelning (stadens "finansminister"), från hvilken kräfvande post han afgick 1918. I öfrigt har L. beklädts med ett stort antal förtroendeuppdrag. Sålunda har han varit ordf. i börsstyrelsen, i Stockholms handels- och sjöfartsnämnd och i dess köpmannaförening, vice ordf. i Svenska handelsbankens styrelse samt öfverrevisor vid Statens järnvägar och i Vattenfallsstyrelsen, vidare led. af olika kommittéer. Ur Stockholms stadsfullmäktige afgick L. våren 1923. — L:s syster Emma Amalia är änka efter A. Zorn (se denne). — Hans son Martin L. utnämndes 1919 till professor i litteraturhistoria med poetik vid Stockholms högskola. — Efter att i sin utomordentligt gifvande gradualafhandling ha undersökt de litterära förutsättningarna för Olof von Dalins närmaste föregångare inom den svenska lyriken och för dennes eget författarskap, hvarvid han upptäckte, att de alla stått i ett öfverraskande vidsträckt beroende af utländska författare, skref L. flera specialafhandlingar rörande 1700-talets litteraturhistoria, såsom *"Våra villor"* (i "Samlaren", 1910), *Rustan och Mirza* (ibid. 1911) och *Bidrag till kännedomen om Kellgrens journalistiska verksamhet i Stockholmsposten* (ibid. 1913), utmärkta af skarp analys och fyllig dokumentering. De två stora monografierna *Johan Gabriel Oxenstierna* (1911) och *Swedenborg* (1915; ty. öfv. 1922; belönt med stora priset af Sv. akad. 1915) ådagalade djup och mångsidighet och bragte viktiga resultat; den förra gaf utom personskildringen äfven litteraturhistoriska perspektiv; den senare var den första, modernt vetenskapliga undersökningen af Swedenborgs utveckling från vetenskapsman till mystiker och andeskådare. Till boken om Swedenborg anslöt sig den banbrytande undersökningen *Studier i Almquists ungdomsdiktning* (i "Samlaren", 1915). *Upplysningstidens romantik. Den mystiskt sentimentala strömningen i svensk litteratur* (2 bd, 1918—20), det djupast anlagda och genomförda verket i vår litteratur rörande 1700-talet, är en med utomordentlig lärdom, originella synpunkter och frisk, personlig framställningskonst gifven syn es af tidehvarfvets andliga rörelser. En rikedom på lefvande och friska karakteristiker, en öfverlägsen skildring af sektreligiositeten och frimurarmystiken och en nyorientering äfven i fråga om 1700-talets mest omskrifna litterära företeelser kännetecknа L:s bok, där de olika rörelser, hvilka småningom ledde till romantiken (se Förromantik. Suppl.), noggrant utredts och skarpsinnigt sammanställts.

6. G. M. L. "Lammska priset" för konsthistoriska arbeten, hvilket utdelas hvart 3:e år, har sedan 1909 i följande ordning tilldelats J. Böttiger, F. R. Martin, Karl af Ugglas, R. Josephson och O. Rydbeck.

7. K. R. L. De dyrbara konstsamlingarna på Näsby äro sedan 1923 delvis försålda på auktioner i New York och Stockholm. Åtskilliga nummer ha förvärfvats af Nationalmuseum och andra offentliga samlingar.

8. Fredrik Hjalmar L., sonsons son till den i släktöfversikten nämnde Aron Mose L., elektroingenjör, högskolelärare, f. 14 juli 1872 i Göteborg, utexaminerades från Chalmerssка institutet 1891, studerade elektroteknik vid Polytechnicum i Zürich 1891—93 och innehade, efter ytterligare studier i Förenta staterna, anställning 1893—95 vid Elektromekaniska a.-b. Norden i Stockholm, 1895—96 hos ingenjör Axel Estelle, Stockholm, och 1896—97 hos Boye & Thoresens elektriska a.-b., Göteborg. L. blef 1896 lärare vid Chalmerssка institutet, 1900 lektor och 1911 professor i elektroteknik där. Sedan 1897 har han varit föreståndare för elektrotekniska afdelningen af institutets materialprofningsanstalt. L. innehar dessutom (från 1897) elektrisk konsulterande byrå och har verkställt en mängd utredningar för kraftanläggningar m. m. Han är vidare Svenska brandtarifföreningens inspektör för elektriska anläggningar (sedan 1898) samt led. af styrelserna för Göteborgs spårvägar (sedan 1901) och för Göteborgs gas- och elektricitetsverk (sedan 1908). 5. Gl. o. R—n B. 6—7. G—g. N. 8. Fmn.

***Lammasch**, Heinrich, deltog som österrikisk-ungersk vetenskaplig fackdelegerad i Haagkonferenserna 1899 och 1907, var en af Interparlamentariska unionens stödjepelare och verkade i tal och skrift outtröttligt för freds- och skiljedomssaken. Af kejsar Karl kallades han under den habsburgska monarkiens sista dagar till österrikisk ministerpresident (27 okt. 1918) med den då omöjliga uppgiften att söka fredligt genomföra den gamla österrikiska statens förvandling till en federation af na-

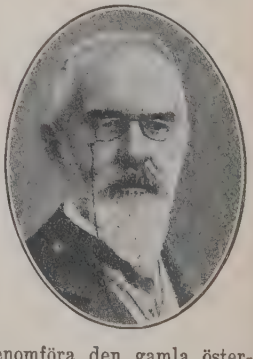

tionalitetsstater under gemensam monarkisk ledning. (Om monarkiens raska sönderfallande under de närmast följande veckorna se Österrike, kejsardöme, sp. 254.) L. afgick 11 nov. s. å., sedan han s. d. kontrasignerat kejsarens proklamation om afstående från hvarje andel i statsangelägenheterna och gillande af en tysk-österrikisk nationalförsamlings framtida beslut om statsformen. (Jfr Karl, österrikisk kejsare. Suppl., sp. 938.) L. dog 6 jan. 1920 i Salzburg. — Bland hans skrifter märkas ytterligare *Die fortbildung des völkerrechts durch die Haager konferenz* (1900), *Das völkerrecht nach dem kriege* (i norska Nobelinstitutets publikationer 1917), *Der völkerbund* (1919) och *Europas elfte stunde* (s. å.). Jfr Marga Lammasch och H. Sperl, ”Heinrich L.” (1922). V. S—g.

***Lammers.** — 2. Thorvald L. dog 8 febr. 1922. En fortsättning af hans Korforeŋing var den 1902 af honom stiftade Cæciliaforeningen. Hans tonsättning af Björnsons *Fredsoratorium* utfördes i Stockholm 1923 af norska Cæciliaforeningen och befanns vara ett mera välmenande än kärnfullt alster.

Lammgam, *zool.*, detsamma som skägg-gam. Se Skägg-gamar.

Lammkött, *kokk.* Se Fårkött. Suppl.

Lamontagne [-måta'nj], Blanche, kanadensisk författarinna. Se Canadensiska litteraturen. Suppl.

***Lampa.** 1. Se vidare Glödlampa och Karbidlampor, båda i Suppl.

***Lampa**, Sven, zoolog, dog 2 dec. 1914 på Lidingön.

Lampa, Sven Magnus, folklifsforskare, f. 29 aug. 1870 i Ods socken, Älfsborgs län, filos. doktor i Uppsala 1903, docent där 1909 i svensk folklifsforskning (från 1914 tjänstledig på grund af sjukdom), var sekreterare i Ortnamnskommittén 1903—14. Hans insats i forskningsarbetet utgår från de förbindelser mellan flerehanda vetenskapliga och hembygdsintressen, för hvilka landsmålsföreningarna under ett tidigare skede hade utgjort ett hemvist: folkmål och folklif, folkdiktning och historisk topografi. Han bredt anlagda arbeten ha dock ej hunnit nå full utveckling, innan de hämmats af hans sjuklighet. Skrifter: *Fåleberg* (i ”Sv. landsmål” 1901), *Studier i svensk metrik.* I (1903, gradualafh.), *Bjärke härad, ett bidrag till Västergötlands bebyggelsehistoria* (i ”Sv. landsmål”, 1908), *Folklekar från Västergötland* (ibid. XIX, 1908) samt många art. i facktidskrifter. 1906—14 redigerade han de då utg. delarna af Ortnamnskommitténs arbete ”Ortnamnen i Älvsborgs län” och 1911—14 ”Västergötland. Bidrag till landskapets kulturhistoria och naturbeskrivning”, en af honom påbörjad serie monografier af flera författare. H. Gjr.

Lampaul [läpål], hufvudort på Ouessant (se d. o.).

Lampén, Ernst Adolf, finländsk skriftställare, f. 7 jan. 1865 i Kuopio, student 1883 och filos. kandidat 1887 samt sedan 1895 yngre lektor (adjunkt) i svenska och finska vid Helsingfors' finska lyceum. L. är en ifrig kämpe för turistväsendet i Finland och har utgett en mängd arbeten från resor i Finland, där hans humoristiska lifssyn och vakna öga göra sig gällande: *Härs och tvärs genom Finland* (1917), *Till lands och sjöss i Finland* (1918), *När och fjärran* (1919), *Ishavsvindar* (1921), *Ögonblicksbilder från Gränskarelen* (1922) m. fl. T. C.

***Lamperti**, F. — En son till L. var den under honom omnämnde, i Berlin bosatte Giovanni Battista L., f. 1839, d. 1910. Dennes broder Giuseppe L., f. 1834, d. 1898, verkade som direktör (efter hvartannat) vid Scalateatern i Milano, Apolloteatern i Rom och San Carloteatern i Neapel.

***Lampi**, J. B., d. ä., målade 1799 i Wien hertig *Karls* (sedermera konung Karl XIII:s) och *dennes gemåls* porträtt (utställda på konstakademien i Stockholm 1800). Hertigens porträtt finns på Rosersberg, hertiginnans lär ej finnas kvar i Sverige. G—g N.

***Lampis** (fi. *Lammi*, ej Lampi), hör numera till Tammerfors stift. O. B—n.

Lampkol, *elektrot.* Se Båglampa (äfven i Suppl.).

Lampman [lä'mpmən], Archibald, kanadensisk författare. Se Canadensiska litteraturen. Suppl.

***Lamprecht**, Karl, dog 10 maj 1915 i Leipzig. — Tilläggsbanden till L:s ”Deutsche geschichte” ha sedermera i omarbetadt och utvidgadt skick framträdt som självständigt verk under titeln *Deutsche geschichte der jüngsten vergangenheit und gegenwart* (2 bd, 1912—13). I nationellt syfte utgaf L. *Deutscher aufstieg 1750—1914. Einführung in das geschichtliche verständniss der gegenwart* (1914).

***Lampros** (Lambros), Spyridon, var okt. 1916—maj 1917 grekisk ministerpresident och fogade sig som sådan efter konung Konstantins personliga politik (jfr Grekland. Suppl., sp. 68). Han dog 5 aug. 1919 i Kefissia invid Aten.

Lampsnäcka, *zool.* o. *paleont.* Se Terebratula.

Lamskär, två fyrar i Östergötlands skärgård i segelleden Arkö—Häradsskär. Den norra, på Ärtholmens sydvästra udde, 58° 24′ 40″ n. br. och 16° 56′ 45″ ö. lgd fr. Gr., är fast fyr; den södra, på Skrifvarehamnsskärets sydöstligaste udde, 58° 24′ 0″ n. br. och 16° 57′ 12″ ö. lgd fr. Gr., 1,24 km. s. s. ö. om den förra, är klippfyr. Båda äro uppförda 1896 och ha linser af 6:e ordningen. E. A—t.

Lamy [-mi], Étienne, fransk skriftställare, politiker, f. 29 juni 1845 i Cize, dep. Jura, d. 1 jan. 1919 i Paris, blef juris doktor och advokat i Paris samt var 1871—76 led. af nationalförsamlingen och 1876—81 af deputeradekammaren. Hans politiska åskådning var katolsk och republikansk; han tillhörde de 363 opponenterna i kammaren mot Mac Mahons kupp af 16 maj 1877, och när Leo XIII i en encyklika 1892 förmanat Frankrikes republikaner att ”ralliera sig” med republiken, bildade L. i detta syfte föreningar och uppsatte tidningar, dock utan att åt katolikerna kunna eröfra åstundadt politiskt inflytande. Bl. a. utgaf han 1904—12 den utprägladt katolska tidskriften ”Le correspondant”. Bland L:s skrifter märkas främst *Études sur le second empire* (1895) och *La France du Levant* (1900) samt vidare *La femme de demain* (1901), *Témoins de jours passés* (1907), *Catholiques et socialistes* (1909) och *L'Institut et la guerre* (1915). L. invaldes 1905 i

Franska akad. och var från 1913 (efter Thureau-Dangin) dess ständige sekreterare. V. S—g.

Lana, fiskredskap, som brukas till att fånga nedvandrande ål i forsar. Lanan består af ett säckformigt nät, som är spändt i en fyrkantig ram och slutar i en smal kil eller spets. H. J. Dft.

***Lancashireångpanna** (Lancashirepanna). Se äfven Ångpanna, sp. 1065 och fig. 2.

Lancken, Ernst Ferdinand von der, militär, f. 24 aug. 1841 i Malmö, d. 18 maj 1902 i Stockholm, tillhörde en gammal rügensk adlig ätt, blef 1860 underlöjtnant vid Södra skånska inf.-reg., 1866 generalstabsofficer, 1873 kapten vid den då nybildade generalstaben, 1881 major vid och 1884 öfverstelöjtnant i Älfsborgs reg., s. å. öfverstelöjtnant vid generalstaben, 1890 öfverste och 1894 generalmajor i armén. Han afgick ur aktiv tjänst 1895. 1892—95 var L. t. f. chef för generalstaben. Som sådan utarbetade han det förslag till förbättrad härordning, som, med få modifikationer, antogs af 1892 års urtima riksdag och fastställdes af K. M:t. L. var led. af ett flertal kommittéer och innehade andra förtroendeuppdrag. Bl. a. var han lärare i generalstabstjänst vid Krigshögskolan (1878—84) och den drifvande kraften i 1881—83 års tjänstgöringsreglementskommitté. Han författade ett stort antal årsberättelser, lefnadsteckningar, uppsatser och — i regel mycket skarpa — kritiker i ''Krigsvet. akad:s handl. och tidskr.'', hvarjämte han mästerligt öfversatte och med kommentarer försåg ryske militärförfattaren Leers arbete ''Positiv strategi'' (1874). Sedan 1875 var han led. af Krigsvet. akad. H. J—dt.

Landauer, Gustav, tysk författare, f. 7 april 1870 i Karlsruhe, d. 1 eller 2 maj 1919 i München, anarkistisk socialistisk föreläsare och tidskriftsutgifvare, dramaturg vid teatern i Düsseldorf, vardt efter revolutionen i Bajern 1918 ecklesiastikminister (''Volksbeauftragter für volksaufklärung'') och omkom, då den bajerska rådsrepubliken störtades. L:s religiöst färgade, utopiska åskådning och själfulla framställning ha gjort honom till en äfven utanför meningsfrändernas krets dyrkad förkunnare. Af hans skrifter må nämnas romanen *Der todesprediger* (1893; 3:e uppl. 1923), novellerna *Macht und mächte* (1903; 2:a uppl. 1923), *Die revolution* (1908), *Aufruf zum sozialismus* (1918; 4:e uppl. 1923) och de postumt utgifna *Shakespeare* (2 bd, 1920) och *Der werdende mensch* (1921). L. öfversatte mystikern Eckhart till modern tyska och tolkade äfven Kropotkin, Shaw och Wilde. Biogr. af J. Bab (1919). Till sv. är öfversatt A. Souchy, ''G. L. Revolutionens filosof'' (1920). R—n B.

***Landberg**, Carlo, dog 20 juli 1924 i Bern. Resultaten af sina forskningar på det arabiska språkområdet nedlade han ytterligare i större arbeten: *La langue arabe et ses dialectes* (2:a tillökade uppl. 1919), *Langue des bédouins 'Anazeh* (I, s. å.), *Glossaire de Datînah* (2 bd, 1919—20). Han skref ock ett kulturhistoriskt 5-aktsskådespel på blankvers, *Världens bröllopsfest* (med ämne från Härûn er-raschîds hof; tr. som teatermanuskript).

***Landboföreningen**. Antalet är år 1924 omkr. 140 med omkr. 120,000 medlemmar; dessutom finnas flera tusen landekonomiska föreningar med speciell uppgift, t. ex öfver 800 kontrollföreningar. P. E—t.

***Landbohöjskolen** i Köpenhamn är sedan 1918 utvidgad med stora tillbyggnader, en ny landtbruksbyggning, isolationsstall, medicinsk klinik, byggning för patologisk anatomi, trädgårdsbyggning med stora drifhus o. s. v. En ny afdelning för mejerihandtering inrättades 1921. Antalet lärare är 29 professorer, 4 docenter och 13 lektorer, antalet studerande omkr. 500. Utgifterna för budgetsåret 1924—25 anslås till omkr. 1,2 mill. kr. P. E—t.

Landbrugsministerium, i *Danmark* namn på den gren af statsförvaltningen, hvarunder landtbrukets administrativa ärenden sortera. De hörde under inrikesministeriet till 22 maj 1896, då genom kungl. resolution ett särskildt landbrugsministerium upprättades (dit förlades då äfven de förut under finansministeriet hörande domänärendena). Ministeriet omfattar 3 *kontorer* (*landvæsenskontoret*, *jordlovskontoret*, *domænekontoret*) samt *fiskeridirektoratet*, *erhvervsdirektoratet* och *direktoratet for matrikulsvæsenet* (för matrikulering af egendom på land och i stad, skiftesärenden o. s. v.). Närmast ministern står en *departementschef*, hvarje kontor har sin *kontorchef*, hvarje direktorat sin *direktör*. Direktoratet for matrikulsvæsenet är i sin ordning deladt i 3 kontorer, hvart och ett under sin chef.

Landbruksdepartementet i *Norge* upprättades genom kungl. resolution 17 febr. 1900 och trädde i verksamhet 1 april s. å. Det är indeladt i 2 afdelningar (hvar och en under sin *expedisjonschef*), nämligen *landbruks- og konsesjonsavdelingen* och *avdelingen for skog-, veterinær-, utskiftnings-, rendrifts- og fiskerisaker*; hvardera afdelningen har 4 byråer (*kontorer*). Provisoriskt finnes sedan okt. 1922 ytterligare en *provianteringsavdeling*, som vid Provianteringsdepartementets upphäfvande öfvertog flertalet dithörande ärenden; den står under en *expedisjonschef*, biträdd af en byråchef.

Landbryggor, *geol.*, land, som antas fordom ha förenat nu genom haf åtskilda kontinentalområden. I många fall har man för att förklara vissa geologiska fakta eller växt- och djurgeografiska förhållanden antagit tillvaron af sådana landbryggor. Sålunda anser man, att landbryggor, som öfver Shetlandsöarna, Färöarna och Island förenat Nordvästra Europa med Grönland, störtat samman under en sen geologisk period, i midten af tertiärtiden. De i det nordatlantiska området allmänt förekommande eruptiven ställas delvis i samband med dessa omstörtningar. Jordens historia erbjuder ett flertal exempel på, att kontinentalområden styckats genom dylika instörtningar. K. A. G.

Landegode, en 30,60 kvkm. stor ö med vackra fjällformationer (800 m.), strax n. v. om Bodö, Norge. 104 inv. (1920). Två fyrtorn, ett på östra och ett på norra sidan. K. G. G.

Landén, Otto Vilhelm, ämbetsman, skattesakkunnig, f. 24 febr. 1863 i Söderala, Gäfleborgs län, aflade hofrättsexamen i Uppsala 1886, blef länsbokhållare i Jämtlands län 1887, kronofogde 1891 och t. f. landskamrerare 1898 samt utnämndes till landskamrerare 1906 i Kopparbergs och 1915 i Östergötlands län. Redan 1904 och 1906 anlitades han som sakkunnig inom Finansdepartementet och har sedan 1908 haft sin hufvudsakliga verksamhet i Stockholm, där han tagits i anspråk för sakkunniguppdrag och kommittéer under departementet rörande stämpelskatten samt arfsskatten och skatt för

gåfva (1910), värdestegringsskatt (1910—12), kommunalbeskattningen (1911—17), värnskatten (1913—14), krigskonjunkturskatten (1915—20), inkomst- och förmögenhetsskatten (1918—23), nöjesskatten (1919) m. m. Som en af 1910 års s. k. värdestegringsskattesakkunniga förordnades L. 1911 och 1912 att deltaga i 1910 års kommunalskattesakkunnigas arbeten, men då han därvid företrädde afvikande synpunkter, erhöll han 1915 särskildt uppdrag att självständigt utarbeta dessa och framlade dem i *Betänkande om allmänna grunder för den kommunala skattereformen med utkast till lag om kommunal beskattning* (1917; med ett tilläggshäfte *Om jordräntestegringsskatt* s. å.). Som ordf. hos 1918 års s. k. inkomstskattesakkunniga har han i hufvudsak utarbetat d. 1 af 1923 års betänkande om inkomst- och förmögenhetsskatt (*Förslag till förordning jämte motivering*). Han har dessutom utgett en rad handböcker med kommentarer och hjälptabeller till skattelagar, bl. a. *Arvsskatt och skatt för gåva* (1914) och *Handledning för beskattningsnämnder vid 1921 års taxering* (1920). L:s utredningar och förslag ha i viktiga delar kommit till tillämpning i skattelagstiftningen. E. F. K. S—n.

Landeri, med jordbruk försedt landställe, beläget på en stads donerade jord. I Göteborg användes namnet för en del numera i stadsplanen intagna egendomar, som börjat uppdelas i kvarter och bebyggas stadsmässigt, såsom Lorensberg, Liseberg m. fl. Åfven i Uddevalla omtalas landerier. En motsvarighet härtill i Skåne, *länderi*, omtalas bl. a. från Hälsingborg. O. Sjn.

***Landeryd** skall fr. o. m. 1925 förenas med Vårdsberg till ett pastorat i Linköpings stift, Domprosteriet, med L. som moderförsamling. 1,196 inv. (1924).

Landesausschuss [-ʃoss]. Se Österrike, sp. 230 och 256.

Landesversammlung [-fer-]. Se Österrike, sp. 230 och 256.

Landförbindelse, *geol.*, *geogr.*, förbindelse mellan sedermera af vatten skilda landområden, hvilken bildats eller förstörts genom sekulära nivåförändringar (se d. o.). Af denna art var t. ex. den under den senglaciala och Ancylustiden förefintliga förbindelsen mellan Tyskland (öfver Danmark) och Skandinavien, hvarigenom Östersjön erhöll karaktären af en issjö resp. insjö (Ancylussjön). Se Kvartärperioden, sp. 389. H. M—e.

Landgren, Gustaf Verner, boktryckare, förläggare, f. 4 mars 1855 i Sköfde, d. 6 okt. 1914 i Stockholm, började sin bana som typograf, hade sedan 1874 anställning som bokhållare eller ekonomichef i de af C. E. Gernandt ledda företagen Svenska familj-journalens a.-b. och Gernandts boktryckeri-a.-b. (som utgaf Nordisk familjebok), öfvertog 1893 tills. med dennes söner under firma C. & E. Gernandts förlags a.-b. förlagsrätten till Nordisk familjebok och utgaf i förening med dem Supplementet (2 bd, 1895—99) till detta verk. 1895—97 var han föreståndare för Kôersnerska boktryckeriet. 1902 bildade han ett aktiebolag, som utgaf 2:a uppl. af Nordisk familjebok, och var till sin död dess verkställande direktör.

***Landgångsbryggor**, *krigsv.*, utbyggas vanligen vid öfverskeppning medelst färja (förut koppel) för att underlätta in- och urlastning. En sådan brygga bygges vid hvardera stranden och består af ett eller flera mellanstycken, beroende på vattendjupet. Jfr Koppel, 2 b) och Koppel. Suppl. L. W:son M.

***Landhusholdningsselskab.** Se H. Hertel, ”Det kgl. danske Landhusholdningsselskabs historie” (2 bd, 1919—20). P. E—t.

***Landinspektörer**, som böra ha tagit examen vid Landbohöjskolen, förordnas af konungen och ha privilegium på att utföra jords utstyckning, skifte, uppmätning, taxering till offentligt bruk o. s. v. F. n. (1924) finnas omkr. 200. P. E—t.

***Landmandsbank**, Den danske, genomgick åren före och under Världskriget en rik utveckling; inlåningen växte 1910—20 från 82 till 449 mill. kr., foliokontot från 11 till 93 mill. kr. Under ledning af Emil Glückstadt inlät banken sig på storstilade företag, såsom Transatlantisk Kompagni, och då högkonjunkturerna efter kriget aflöstes af allmän nedgång, blef det allt svårare för den att bevara den kredit, som till följd af de oerhörda engagemang, hvari den var invecklad, var af största betydelse för hela det danska ekonomiska lifvet. 1921 års räkenskaper visade öfverskott, men de nödvändiga afskrifningarna blefvo allt större, och då en undersökning 1922 visade, att det kunde väntas en förlust på 144 mill. kr., måste Nationalbanken ställa 30 mill. kr. till bankens förfogande. Beloppet visade sig dock otillräckligt, och i sept. s. å. skedde en genomgripande rekonstruktion. Styrelsen trädde tillbaka, och staten, Nationalbanken och Östasiatisk Kompagni åvägabragte en reservfond på 70 mill. kr. Emellertid hade hela aktiekapitalet gått förloradt, och i febr. 1923 måste staten ensam öfverta hela garantien för banken till 1928. Medlemmarna af direktion och bankråd ådömdes genom Höjesteretsdom 29 sept. 1923 böter för öfverträdelse af aktielagen, hvarigenom denna affär, som ekonomiskt och moraliskt skakade samhället, ändtligen synes ha afslutats. Räkenskaperna för 1923 visade ett mindre öfverskott, som dock delvis slukas af nya afskrifningar. Se Jul. Schovelin, ”Landmandsbanken 1871—1921” (1921), ”Höjesteretsdom af 29 sept. 1923” och ”Bankkommissionens beretning” (1924). P. E—t.

Landmandsforeningen [-mans-] i Danmark stiftades 1915 under namn af Gaardmandsforeningen och fick 1916 namnet L. Dess uppgift är att samla alla landtmän för att häfda sina näringspolitiska och ekonomiska intressen och landtbrukets likställighet med andra näringar. Föreningen, som har sin styrka på Själland, har icke trängt djupt ned i jordbrukarståndet; under de senaste åren har den uppträdt som starkt agrariskt färgadt politiskt parti och uppställde — utan framgång — vid valen 1924 egna kandidater. P. E—t.

Landmina, *krigsv.* Se Mina 1.

Landnäbbmussläktet, *zool.* Se Näbbmössen.

***Landolphia**, *bot.* Af släktet äro nu 35 arter kända. Jfr Vahea. G. L—m.

***Landowski**, P. M. Ett ex. af L:s grupp *Kains söner* (herden, arbetaren och skalden) finns i Köpenhamn utanför Glyptoteket. Bland hans senare alster är ryttarstaty af *Edvard VII* af England på Place Édouard VII i Paris (aftäckt 27 jan. 1914). G—g N.

Landquist. 1. John L., författare, f. 3 dec. 1881

i Stockholm, student i Uppsala 1900, filos. doktor där 1909, tjänstgjorde 1909—10 i Kungl. biblioteket, var 1911—18 litteraturkritiker i ”Dagens nyheter”, vardt 1913 led. af Samfundet de nio, där han 1924 utsågs till sekreterare, och inträdde s. å. som medarbetare i ”Aftonbladet”. L. har varit flitigt verksam som författare och utgifvare. Utom talrika och uppmärksammade artiklar i dagspressen och tidskrifter har han skrifvit *Filosofiska essayer* (1906), gradualafhandlingen *Om viljan* (1908), monografierna *Verner von Heidenstam* (1909) och *Ellen Key* (s. å., båda i serien ”Svenskar”), *Essayer* (1913), den psykologiska analysen *Gustaf Fröding* (1916), *Knut Hamsun* (1917), ännu en samling essayer, *Det levande förflutna* (1919) och *Människokunskap. En studie över den historiska och den konstnärliga kunskapen* (1920). 1912—21 redigerade han Strindbergs ”Samlade skrifter”, utgaf 1918 Lotten von Kræmers ”Samlade skrifter” (4 bd) och ”Valda dikter”, 1923 Geijers ”Dikter”, var 1918—21 redaktör för Sverige af den skandinaviska tidskriften ”Litteraturen” och har 1923 börjat utge E. G. Geijers ”Samlade skrifter”. — L:s litteraturvetenskapliga och kritiska alstring, som genom självständighet och nya, väl genomförda synpunkter intar en plats för sig i nutidens svenska litteratur, är framför allt psykologiskt orienterad, och hans lifsuppfattning har till grundval en historisk, utvecklingsfilosofisk åskådning, delvis öfverensstämmande med Heinrich Rickerts, som afvisar tillämpligheten af de naturvetenskapliga slutledningarna på det historiska lifvet. Den skapande personligheten står i medelpunkten af hans intressen. Af hans många, med lugn stilkonst skrifna litterära essayer är största antalet egnadt åt moderna in- och utländska författare.

2. Axel Daniel L., den föregåendes broder, sjömilitär, militärskriftställare, f. 20 aug. 1891 i Stockholm, blef underlöjtnant vid flottan 1911 och kapten där 1920. Flitig skriftställare på det sjömilitära området, har han, utom tidskriftsuppsatser, hvaribland *Sjömaktens inflytande på Sveriges historia* (i ”Tidskr. för sjöväsendet”, 1914), och artiklar i Nordisk familjebok, författat bl. a. *Flottan och dess bemanning* (1913), *Dardanellföretaget* (1916), *Den tyska ostasiatiska eskaderns öden under världskriget 1914—15* (1918) och i *Världskriget till sjöss*, del 2 (1919). 1. R—n B. 2. H. J—dt.

***Landsarkiv.** Landsarkivorganisationen i Sverige har sedan 1911, då landsarkivet i Göteborg trädde i verksamhet, icke undergått någon större förändring. Det afsedda landsarkivet för Norrland har ännu (1924) icke förverkligats, och hufvudstadens arkivväsen är fortfarande icke infogadt i organisationen. Den 1913 väckta tanken på en förflyttning af landsarkivet i Vadstena från denna för ändamålet föga lämpliga ort till Linköping har framförts af riksarkivarien i flera förslag (1913, 1914, 1919) och i sistnämnda stad väckt ett intresse, som bl. a. tagit sig uttryck i en enskild donation till främjande af öfverflyttningen samt ett anbud från stadsfullmäktige af byggnadstomt och af ett kontant bidrag af 75,000 kr.; frågan har emellertid icke ännu vunnit sin lösning. Den ord. personalen vid landsarkiven har ökats med en 2:e arkivarie i Lund (fr. o. m. 1919); löneregleringskommitténs förslag till ny lönereglering för landsarkiven (1922), som äfven innefattar en dylik tjänsteman i Uppsala, har ännu icke upptagits till afgörande.

En revision af gällande arkivförfattningar, som 1922 igångsattes genom tillkallande af sakkunnige inom Ecklesiastikdepartementet och som bl. a. afsåg att undanröja rådande oklarhet i förhållandet mellan Riksarkivet och landsarkiven, ledde till en rad författningar 8 sept. 1924, däribland ny instruktion för landsarkiven. Åt den centrala myndighetens ledande ställning inom arkivorganisationen gafs här tydligare uttryck. Landsarkiven stå under uppsikt och ledning af Riksarkivet, och detta eger meddela för deras vård och förvaltning erforderliga föreskrifter och anvisningar.

Skyldigheten att leverera äldre arkivalier till landsarkiven har utsträckts till kontraktsprostarnas, fängvårdsanstalternas, landsfogdarnas, landsfiskalernas, domänintendenternas, skogs-, tull- samt lots- och fyrstaternas arkiv. De undantag från leveransskyldigheten, som tidigare i rätt stor utsträckning beviljades, ha med hänsyn till de mindre tillfredsställande följderna häraf såväl för arkivvården som för forskningen, på senare tid medgetts endast i sällsynta undantagsfall. Genom 1924 års författningar har afgörandet af sådana dispensfrågor öfverlämnats till Riksarkivet.

En betydande utvidgning af landsarkivens befattning med arkivvården i landsarkivdistrikten skedde genom den inspektion af åtskilliga slag af lokala arkiv, som fr. o. m. 1910 genom årliga bemyndiganden af K. M:t uppdrogs åt landsarkivarierna att utföra efter af riksarkivarien godkänd plan. Denna verksamhet, hvarigenom de ifrågakommande arkiven till stor del, i ett par landsarkivdistrikt så godt som utan undantag, blifvit föremål för sakkunnig undersökning, har gifvetvis ländt den lokala arkivvården till stort gagn. Lokalarkivinspektionen fick genom inspektionsförordningen 8 sept. 1924 permanent karaktär. Enligt denna författning skall den utöfvas genom riksarkivariens försorg och beträffande odispenserade stads- och kyrkoarkiv m. fl. af leveransförordningen berörda arkiv uppdragas åt vederbörande landsarkivarie, därest tillräckliga arbetskrafter finnas vid landsarkivet och Riksarkivet icke eljest finner förhållandena till annat föranleda; inspektionstiden är begränsad till 1 månad årligen. H. B—n.

Landsarkivarie, föreståndare för ett landsarkiv (se d. o., äfven i Suppl.).

***Landsberg**, Hans, dog 10 febr. 1920 i Berlin.

Landsberg, Paul Ludvig. Se Leijonsparre.

Landsberg, Otto, tysk politiker, född 4 dec. 1869 i Rybnik, blef 1895 praktiserande advokat i Magdeburg och 1912 (socialdemokratisk) led. af tyska riksdagen. Han blef efter revolutionen 1918 folkkommissarie och i febr. 1919 riksjustitieminister, tillhörde s. å. den tyska fredsunderhandlingsdelegationen i Paris och afgick juni s. å. ur ministären med Scheidemann. L. var 1919—20 led. af tyska nationalförsamlingen. Han blef jan. 1920 tyskt sändebud i Bruxelles och hemkallades i jan. 1923 efter den fransk-belgiska Ruhrockupationen. L. är moderat högersocialist och har gjort sig känd för stor arbetskraft. V. S—g.

***Landsbok.** Enligt k. kung. 21 dec. 1917 med föreskrifter ang. medelsförvaltningen i länen har

landsboken med sina bilagor fr. o. m. 1 jan. 1918 ersatts med en hufvudbok samt kassa-, debiteringsoch uppbördsräkenskaper jämte vissa särskilda redogörelser, exempelvis afräkningar med tillverkare af socker, brännvin och maltdrycker samt med köpare af kronolägenheter. Någon landsbok har följaktligen icke uppgjorts för tiden efter år 1917. R. V.

Landsby, da., by. I Danmark tyckes (om man bortser från vissa delar af norra och västra Jylland och från Bornholm) landsbyn ha varit bebyggandets äldsta form. In på 1800-talet odlades landsbyns jord som en samfällighet; efter verkställdt skifte ha småningom några af gårdarna flyttats ut från landsbyn, men den utgör likväl alltjämt den fasta kärnan i Danmarks odling på landsbygden. P. E—t.

Landsfiskal är numera i landsstatsorganisationen af 1917 benämning på en tjänsteman, som under länsstyrelsen och närmast under landsfogden (se d. o. Suppl.) har icke blott enahanda åligganden som de forne kronolänsmännen, utan ock därutöfver ej oväsentligt vidgade uppgifter och befogenhet. I fråga om landsfiskal gäller nämligen numera i allmänhet hvad icke blott om länsman, utan äfven om kronofogde finnes stadgadt. Fördenskull äro också kompetensfordringarna skärpta (jfr k. kung. 12 maj 1865 enl. lydelsen i k. kung. 14 dec. 1917 samt k. stadgan s. d. ang. landsfiskalsexamen) utöfver hvad för länsmännen förr gällde, och K. M:t har måst föranstalta om utarbetande, på bekostnad af statsmedel, genom universitetslärare m. fl. af en f. ö. nu delvis utkommen lärobok i rättskunskap för landsfiskaler. Landsfiskalen är nu på eget ansvar utmätningsman och handhar i sitt distrikt under landsfogdens inseende såväl åklagarkallet som ock, med biträde af fjärdingsmän och öfriga polismän, polisuppsikten och är ansvarig för upprätthållandet af allmän ordning och säkerhet. Han skall egna uppmärksamhet åt fattigvården och de förhållanden å landsbygden, hvilka kunna påkalla tillämpning af ordningsstadgan för rikets städer samt byggn.-, brand- och hälsovårdsstadgorna äfvensom lagen om fastighetsbildning i stad. Utom dessa viktiga uppgifter och öfvervakandet af hvad i lag eller författning stadgats om rikets vapen och flagga, om forntida minnesmärkens fredande m. m. kunna landsfiskalens öfriga bestyr lämpligen sammanfattas inom 4 stora grupper, nämligen *säkerhetspolitien*, hvarmed, jämte den ofvan nämnda allmänna polisuppsikten, afses tillsyn öfver utlänningar, bettlare, lösdrifvare, alkoholister, öfver arbetarskydd och olycksfallsförsäkring, allmän hälsovård och smittsamma sjukdomar bland människor och husdjur; *samfärdseln*, nämligen frågor om vägväsendet och väghållningsskyldighetens fullgörande, automobiltrafik, skjuts-, hotell- och pensionatrörelsen, tillsyn å fartyg, farleder, flottleder, vissa elektriska ledningar m. m.; *näringslifvet*, såsom idkande af handel och annat näringsyrke, tillsyn öfver vissa slag däraf, såsom tillverkning och försäljning af rusdrycker m. m., af margarin m. m., förvaring och försäljning af giftiga ämnen, explosiva varor, eldfarliga oljor, äfvensom inseendet öfver pantlånerörelse och lotterier, vägnings- och mätningsredskap; *uppbörds-, domän- och försvarsväsendet*, hvartill höra landsfiskalens bestyr med utmätning och redovisning af resterande krono- och kommunalutskylder, af böter m. m., uppsikt öfver vården och skötseln af kronans fasta egendom, salu- och arrendevärdering, i vissa fall syner och besiktningar å kronoegendomar och ecklesiastika boställen, öfvervakandet, att vederbörande fullgöra sina skyldigheter i afseende å inkvartering, kungs- och kronoskjuts m. m., ordningen vid och handräckning i afseende på värnpliktigas inställelse till inskrifning och tjänstgöring samt slutligen mobiliseringsärenden. Landsfiskalstjänsten, som numera offentligen kungöres ledig till ansökan, tillsättes af länsstyrelsen. Landsfiskalernas antal är 490, af hvilka 1918 omkr. 120 innehade boställen. Riksdagen har dock i skrifvelse 31 maj 1917 uttalat önskvärdheten däraf, att boställena, så snart ske kan, indragas, där icke särskilda skäl i något fall tala däremot. Se f. ö. Instr. för landsfiskalerna 14 dec. 1917 samt H. Uddén, ”Landsstaten enligt 1917 års organisation” (1919). H. U—én.

Landsfogde, tjänsteman, som, sedan kronofogdetjänsten i sammanhang med landsstatsorganisationen af 1917 indragits, bildar ett led emellan länsstyrelsen och landsfiskalerna (se d. o. Suppl.). I hvarje län finns 1 landsfogde, med uppgift att vara dels öfveråklagare, dels ock under länsstyrelsen öfvervakare af landsfiskalernas tjänsteverksamhet, i synnerhet deras befattning med polisväsendet. Under länsstyrelsen leder landsfogden polisväsendet å landsbygden i länet och därinom belägen magistratslös stad samt vakar öfver, att polismännen fullgöra sina åligganden och att allmän ordning och säkerhet upprätthållas. Landsfogden är inom sitt tjänstgöringsområde själf allmän åklagare i alla de fall, där åtalsrätten icke uteslutande tillkommer annan åklagarmyndighet, och beifrar företrädesvis brott, hvaråt efter lag kan följa straffarbete i 4 år eller därutöfver (dock ej tjufnadsbrott) samt brott, ej inbegripna under det ofvan sagda, som kunna förskylla straffarbete, därest de påkalla utredning af mera kräfvande art. Öfriga brott må af landsfogden beifras, så framt det kan ske utan eftersättande af andra tjänstegöromål. Landsfogden har därjämte tillsyn öfver åklagarväsendet i öfrigt och gör hos länsstyrelsen anmälan om brister i såväl detta som polisväsendet. Han inventerar penningar och värdehandlingar hos landsfiskalerna och hos den magistrat, som utöfvar utmätningsmans befattning, samt undersöker minst en gång om året, huru landsfiskal förrättar sin tjänst. Han kan af länsstyrelsen förordnas att ute å landsbygden förrätta exekutiv auktion å fast egendom, hålla sammanträde med menighet, utföra kronans talan vid domstol samt föredraga ärenden i länsstyrelsen. Landsfogden anmäler hos länsstyrelsen, när han finner brister i fattigvårds- eller hälsovårdsafseende, i vägväsendet m. m. samt att ordningsstadgan för rikets städer m. fl. författningar böra tillämpas på visst område å landsbygden. Landsfogden, som har sin tjänstelokal hos länsstyrelsen, tillsättes af K. M:t efter förslag af denna. Bland kompetensvillkoren märkas behörighet till domarämbete, sådant ämbetes utöfning samt tjänstgöring viss tid vid större stads polisväsen. Se Instr. för landsfogdarna 14 dec. 1917 samt H. Uddén, ”Landsstaten enligt 1917 års organisation” (1919). H. U—én.

Landsforbund for idræt, Norges, bildades

1919 på uppslag af stortinget och under medverkan af Forsvarsdepartementet samt har till uppgift att främja idrotten, leda den i sund riktning och få till stånd ett samarbete mellan de olika idrottsgrenarna i landet. Förbundet uppträder som norska idrottens samorgan, när denna deltar i eller anordnar internationella idrottsmöten med flera idrottsgrenar representerade. Statsbidraget till idrotten (300,000 kr. 1921—22) förvaltas af förbundet. Detta omfattar 21 distriktslag, ett för hvarje af landets 18 fylken samt för städerna Kristiania, Bergen och Trondhjem. Förbundet är indeladt i ett antal särförbund för olika idrottsgrenar. M. H.

Landsfurste. 1. I 1917 års kyrkobibel öfv. af originalets *tetrarchos* (se Tetrark). — 2. (Ty. *landesfürst*) I det gamla Tyska riket härskare i någon af rikets stater i motsats till kejsaren.

Landsföreningen för folknykterhet utan förbud (förk. L. F. U. F.) bildades 15 febr. 1922 med uppgift att i hufvudsaklig öfverensstämmelse med i Sverige nu gällande lagstiftning ''arbeta för frivillig folknykterhet samt motverka förbud och förbudslagstiftning såsom ledande till moralisk, rättslig, social och ekonomisk skada för individer och samhälle''. Fören:s ordf. är professor C. G. Santesson, dess vice ordf. direktör Allan Cederborg. Ehuru bildadt i sista stund, lyckades förbundet organisera motståndet mot förbudet och bidrog därigenom ej oväsentligt till utgången af ''förbudsomröstningen'' 27 aug. 1922. (Se Nykterhetsrörelsen. Suppl. och Referendum.) Ledare af kampanjen mot förbudet voro därvid föreningens verkställande led., direktör G. Magnusson, och dess förste sekreterare, H. A. Ring. L. F. U. F. har efter omröstningen starkt begränsat sin verksamhet, men deltar genom upplysningsföredrag i nykterhetsarbetet samt följer vaksamt förbudsvännernas propaganda för att vid valtillfällen åter kunna bekämpa deras sträfvanden att införa alkoholförbud. C. G. S.

Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt (förkortadt L. K. P. R.) bildades 1903 som en sammanslutning af Föreningen för kvinnans politiska rösträtt (se d. o.). Till hvad där sagts må läggas följande. Föreningen utgjorde ett led i den i Förenta staterna 1888 bildade *International woman suffrage alliance* (Internationella kvinnorösträttsalliansen), som nu räknar 40 anslutna länder i alla världsdelar och som höll sin 6:e kongress i Stockholm 1911 (med omkr. 1,200 deltagare från 20 olika nationer). L. K. P. R. kom slutligen att omfatta 364 lokalföreningar med nära 16,000 medlemmar. Genom Landsföreningens politiska neutralitet kunde kvinnor ur alla samhällsklasser och alla partier enas, men genom de frisinnade kvinnornas talrikare anslutning och det liberala partiets kraftigare stöd inom riksdagen kom arbetet att utföras hufvudsakligen af liberala kvinnor. — 1912—19 utgaf L. K. P. R. egen tidning, ''Rösträtt för kvinnor''. Kvinnor valda till kommunala uppdrag och befattningar voro oftast medlemmar af L. K. P. R. I lokalföreningarna utfördes godt socialt arbete af olika slag. Uppvaktningar hos regeringschefer och partiledare, skrifvelser till riksdagens ledamöter, framlämnande af petitioner voro de vanliga medlen att påverka statsmakterna. Utom masspetitionen 1907 inlämnades en sådan 1914 (med 351,454 namn). Den första k. propositionen om rösträtt för kvinnor 1912 och den i febr. 1918 afslogos, men vid urtima riksdagen s. å. uppgaf högern sitt motstånd. I den k. propositionen mars 1919 föreslogs, att i §§ om valrätt och valbarhet i R. O. till ordet man fogades och kvinna. 24 maj 1919 bifölls förslaget utan votering. Efter nya val bekräftades beslutet i jan. 1921. L. K. P. R. upplöstes 1921 efter uppnådt mål. Dock kvarstår en kommitté för internationellt rösträttsarbete. — Ordf. i L. K. P. R. ha varit fröknarna Anna Whitlock, Lydia Wahlström, Signe Bergman och Karolina Widerström. A. Wh.

***Landshut.** Det gamla residenset finnes afbildadt å pl. XVI till art. Byggnadskonsten.

***Landshöfding.** — 3. I Finland till 1837 och ånyo sedan 1917 benämning på länens styresmän (under mellantiden var titeln guvernör). O. B—n.

***Landshöfdingämbete.** Se Kunglig Majestäts befallningshafvande (äfven i Suppl.).

Landskanslist, tjänsteman af lägsta graden på ett landskansli.

***Landskap.** 1. Finlands landskap äro: Egentliga Finland, Åland, Nyland, Tavastland, Satakunta, Savolaks, Karelen, Österbotten och Lappland (jfr Finland, sp. 309); de ha ej haft större historisk betydelse. Om den landskapet Åland beviljade självstyrelsen se Åland, sp. 987—989. O. B—n.

***Landskapslagar.** Af litt. må anföras ytterligare ''Upplandslagen. Handupplaga'' utg. af O. F. Hultin (i ''Skr. utg. af Sv. litt. sällsk. i Finland'', CXXVII, 1910), Bruno Sjöros, ''Äldre västgötalagen. Diplomatariskt aftryck och normaliserad text jämte inledning och kommentar'' (i ''Skr. utg. af Sv. litt. sällsk. i Finland'', CXLIV, 1919) och ''Äldre västgötalagen i nysvensk översättning'' (1923), K. H. Pipping, ''Äldre Västgötalagens ordskatt'' (i ''Acta societatis scientiarum fennicæ'', XLII, 1913), Nat. Beckman, ''Äldre Västgötalagen översatt och förklarad'' (i ''Västergötland'' B: 3, 1924). — Om *Danmarks* landskapslagar se Nordisk rätt, sp. 1328—30.

Landskapsnämnd på *Åland*. Se Åland, sp. 988.

Landskapsvapen. Se Vapen, sp. 626—627, och art. om de svenska och finländska landskapen.

Landskontorist, tjänsteman af lägsta graden på ett landskontor.

***Landskron.** 1. L. tillhör nu Tjecho-Slovakien, länet (*župa*) Pardubice. 6,510 inv. (1921). Tjechiska namnet är Lanškroun.

***Landskrona** hade 20,172 inv. vid 1920 års slut, men 1 jan. 1924 hade befolkningen minskats till 19,568 pers. Sammanlagda taxeringsvärdet af fast egendom 1923 var 68,070,200 kr., hvaraf 1,526,300 kr. för jordbruksfastighet och 6,358,600 kr. för bevillningsfri fastighet. Den bevillningstaxerade inkomsten var s. å. 21,641,284 kr. Stadens tillgångar voro vid 1922 års slut 15,812,946 kr., dess skulder 12,415,261 kr. — Under Världskriget hade L. betydande uppsving, men därefter följde ett starkt bakslag. Industrien, som 1920 sysselsatte 3,542 arb. och hade ett tillv.-värde af 110,6 mill. kr., sysselsatte 1922 blott 1,911 arb. med 85,1 mill. kr. Enoch Thulins aëroplanfabrik (se Thulin, E., sp. 1203) fick under de sista krigsåren en brådstör-

tad utveckling. Fabriksbyggnader af armerad betong i 5 våningar med plats för 5,000 arb. uppfördes, och akt. kap. utvidgades till 6 mill. kr. Efter kriget började man göra automobiler, men företaget måste aug. 1920 gå i konkurs. Fabriken eges nu af 3 banker, som i mindre skala fortsätta rörelsen genom A.-b. Teve (akt. kap. 4,5 mill. kr.). — Det andra stora krigstidsföretaget, Öresundsvarfvet, började anläggas i dec. 1916 s. om inseglingsbassängen (se situationsplanen, sp. 1029—30). Arealen utvidgades senare till 180,000 kvm. och omfattade till sist 4 bäddar, den största för fartyg upp till 20,000 ton, samt en torrdocka, den största i Skandinavien (se Docka 5. Suppl.). Från aug. 1918 levererades 11 fartyg upp till 10,400 ton, men sedan en mängd byggnadskontrakt måst annulleras, gick varfvet, hvars anläggningskostnad öfverstigit 20 mill. kr., i mars 1923 i konkurs. Det tillhör nu Skand.-kredit-a.-b., som genom Nya varfs-a.-b. Öresund fortsätter rörelsen. — Byggnadsverksamheten i staden var under kriget mycket liflig och omfattade mest väl inredda arbetarbostäder. N. om staden anlades för 150,000 kr. som nödhjälpsarbete en ny idrottsplats. — Stadens handelsflotta är 20 fartyg om 14,518 nettoton (1922); antalet ankomna och afgångna fartyg var s. å. tills. 4,944 om 833,470 nettoton. Af banker har staden nu utom 3 sparbanker afdelningskontor af Skand.-kredit-a.-b., Sydsvenska banken, Nordiska handelsbanken och Svenska handelsbanken. Vid val till riksdagens Andra kammare bildar L. tills. med Malmö, Hälsingborg och Lund en valkrets. — Det i hufvudarbetets art. å sp. 1034 före-

Det 1911 vid Billeberga resta monumentet öfver slaget vid Landskrona.

bådade monumentet öfver slaget vid L. afbildas å ofvanstående fig. M. af R. O. Sjn.

Landskrona—Eslöfs järnväg. Se Landskrona och Hälsingborgs järnvägar.

***Landskrona—Käflinge järnväg.** Se Landskrona—Lund—Trälleborgs järnvägar. Suppl.

***Landskrona—Käflinge—Sjöbo järnväg** är fr. o. m. 1920 efter omräkning 44,0 km. lång. F. P.

Landskrona—Lund—Trälleborgs järnvägar är fr. o. m. 1918 benämningen på två af Landskrona—Lund—Trälleborgs järnvägs-a.-b. s. å. öfvertagna och sedermera af bolaget trafikerade järnvägar, nämligen Landskrona—Käflinge järnväg, omräknad till 19,6 km., och de s. k. Lund—Trälleborgs järnvägar (Lund—Trälleborg nedre 41,8 km. och Lund—Käflinge 10,3 km.). Ofvannämnda bolags aktiekapital uppgick vid 1923 års slut till 3,466,800 kr. Styrelsen har sitt säte i Lund. F. P.

Landskrona nya mekaniska verkstads aktiebolag leder sitt upphof från ett af fabrikören J. Pettersson (f. 25 dec. 1821 i Bårslöf, Malmöhus län, d. 27 mars 1889) och handlanden Alexander Ohlsen under firma *Pettersson & Ohlsen* 1872 igångsatt industriföretag, omfattande gjuteri, smedja, maskin- och snickeriverkstäder samt uppsättningshallar för järnvägsvagnar. Firmanamnet ändrades 1875 till *Landskrona nya gjuteri och mekaniska verkstad* och 1876 till *Landskrona nya mekaniska verkstad*. Ohlsen utträdde ur firman 1877, hvarefter rörelsen helt öfvertogs af Pettersson, som 1885 öfverlämnade ledningen till sina söner, ingenjörerna Johan Edvard (f. 20 sept. 1854, d. 2 maj 1906) och Olof Pettersson (f. 15 april 1857, d. 28 febr. 1906). De inledde redan 1885 intimt, ännu alltjämt fortgående samarbete med danska firman F. L. Schmidth & c:o, specialfabrik för tegel- och cementfabriksanläggningar, som resulterat i, att det svenska företaget tillförts mycket omfattande beställningar af gjutgods, plåtarbeten (särskildt roterande cementugnar) och maskingods för dylika anläggningar i såväl in- som utlandet. 1 juni 1899 bildades *Landskrona nya mekaniska verkstads aktiebolag*, som öfvertog rörelsen, med J. E. och O. Pettersson som styrelse. Bolagets ledande kraft under närmaste åren efter bröderna Petterssons död (1906) var J. E. Mossberg. Från 1914 är O. Petterssons son, civilingenjör Erik Hakon-Pettersson, bolagets verkställande direktör. Verkstaden inriktade sig i början på tillverkning af järnvägsvagnar, hufvudsakligen godsvagnar af olika typer, samt landtbruksredskap, spislar, diverse handelsgjutgods och plåtarbeten. Sedan elektrisk drift 1910 införts, upptogs äfven tillverkning af järnbroar och andra större järnkonstruktioner samt 1912 af pressgods. Bland bolagets tillverkningar märkas vidare kranar och andra transportanordningar, plåtcisterner, centrifugalpumpar och traktorer. De äldre verkstäderna äro belägna inne i staden, men sedan 1908 ha utvidgningar och nyanläggningar (stora plåt- och vagnverkstäder, gjuteri, kraftcentral m. m.) gjorts å nyinköpta områden vid hamnen, och meningen är att dit helt öfverflytta rörelsen. Moderna transportanordningar och verktygsmaskiner äro installerade, och verkstaden har äfven i stor utsträckning egna arbetarbostäder. Bolagets aktiekapital utgör numera 3 mill. kr.; tillverkningsvärdet var 1920 öfver 5 mill. kr. Arbetarantalet är omkr. 200. Fmn.

***Landskronaposten** grundlades 1896 af kyrkoherde Justus Lindau (f. 1845, d. 1921); dess redaktör är sedan 1919 Per Lech (f. 1886), redaktionssekreterare sedan 1915 Gösta Westman (f. 1882). Postprenumerationspriset för år är 15 kr. 1924.

Landskrona tidning (fullständigt namn Korrespondenten, Landskrona tidning), sedan 1 dec. 1896 daglig tidning i Landskrona, upp-

satt 1836 som veckotidning med namnet Landskrona tidning af boktryckaren N. P. Österberg (d. 1851) och 1851 uppgången i den 1845 uppsatta tidningen Correspondenten, då kallad Nya Korrespondenten. Sitt nuvarande dubbelnamn har tidningen sedan 1881. Redaktör och ansvarig utgifvare är sedan 1913 Edvin Österberg (f. 1880), medredaktör sedan 1893 Johan Fredrik Lindholm (f. 1861). Tidningens politiska färg är liberal.

Landsmål. 1. I landsmålets officiella ställning ha åtskilliga förändringar inträdt. 1910 infördes en del valfria sidoformer i det officiella skrifsättet, och 1913 tillsattes efter förslag af undervisningsrådet en kommitté för att åstadkomma en gemensam skrifform. Kommittéförslaget stannade emellertid i ett flertal fall vid att förorda en ytterligare utsträckning af valfriheten mellan olika former. Sedan detta förslag dryftats af både officiella och enskilda, antogs det 1917 af stortinget efter häftiga strider, och de nya skrifreglerna lagfästes genom resol. af 21 dec. s. å. Reglerna innebära en stark förskjutning af litteraturspråket mot landsmålet: särskild femininböjning är införd, både vokal- och konsonantbeteckningen har ändrats o. s. v., allt i arkaiserande, västnorsk dialektal riktning. Medan reformen 1907 väsentligen tillgodosåg allmänt, lefvande norskt uttal och snabbt slog igenom, har förändringen 1917 mottagits med starkt och envist missnöje på många håll; sitt viktigaste stöd har den i partipolitiken och skollärarkretsarna. F. n. (1924) lära omkr. 2,000 (mest i västra Norge och Nidaros fylke) af landets 6,000 folkskolor utom städerna meddela undervisning på målet. Sedan 1908 få de skriftliga examensprofven vid universitetet afläggas på landsmål. Åtskilliga äldre lagar äro öfversatta på landsmål, och 1920 började stortinget antaga lagar, hvilkas enda redaktion är skrifven på landsmål. 1921 beslöt arbetsdepartementet att på vissa järnvägslinjer låta uppsätta anslag och skyltar blott på landsmål, hvarjämte detta naturligtvis används fakultativt i andra fall. Den organisation, som energiskt drifvit fram målet, är sammanslutningen ”Noregs maallag”, bildad 1906 af de många enskilda ”maallag”, som funnos då, och sedan rikt utvecklad. — Litt.: Os, ”Norigs maallag 1906—14” (1915), och Burgun, ”Le développement linguistique en Norvège depuis 1814” (2 bd, 1919—21). R—n B.

Landsmålsarkivet (ursprungligen officiellt, men föga brukadt namn *Undersökningens af svenska landsmål arkiv*), ett i en särskild lokal i universitetsbiblioteket i Uppsala inrymdt arkiv (förkortning *Lmark.* eller *ULmA.*), bestående af handskrifna dialektuppteckningar samt på grundval däraf utarbetade eller under utarbetning varande manuskript och språkkartor, vidare en mindre samling tryck samt som illustrationer härtill — ehuru ännu i ganska ringa utsträckning — teckningar och fotografier samt fonogram. Dessa samlingar äro de mest omfattande dialektsamlingar, som finnas i riket, men landsmålsarkivet är ej begränsadt till ur rent språkliga synpunkter gjorda samlingar; däri ingå jämväl uppteckningar rörande folktraditioner och folklif äfvensom ortnamn i sådan utsträckning, att hvad arkivet innehåller rörande sistnämnda ämnen torde utgöra Sveriges på det hela taget största hithörande uppteckningssamlingar. Arkivet grundlades 1914, då till detsamma öfverlämnades (i ett par fall dock blott som deposition) flera äldre Uppsalasamlingar rörande särskilda landskap eller landskapsgrupper, hopbragta dels genom de gamla landsmålsföreningarna (se d. o.) i Uppsala (1872—1901), dels genom de Uppsalastyrelser för s. k. dialekt-topografiska landskapsundersökningar, hvilka under senare delen af 1890-talet börjat träda i landsmålsföreningarnas ställe. Särskilda undersökningsorganisationer (med hvar för sig självständig ekonomi) finnas nu i Uppsala endast för 3 landskap, nämligen Styrelsen för undersökning af Upplands folkmål (1895), Styrelsen för östgötamålens undersökning (1897) och Västgöta folkmålskommitté (1917), alla på det närmaste samarbetande med landsmålsarkivet, som förvaltar deras samlingar. F. ö. äro alla Uppsala organisationer för hithörande undersöknings- och samlingsarbeten nu upplösta, och såväl samlingarna som arbetet ha centraliserats med landsmålsarkivet som gemensamt organ. Till den grundstomme i arkivet, som bildades af äldre samlingar, hvaribland utom ofvannämnda organisationers arkiv äfven märkas större och smärre samlingar från enskilda, har under arkivets verksamhetstid kommit ett alltjämt växande förråd af nya enligt en viss plan föranstaltade uppteckningar från alla Sveriges landskap med undantag af Skåne, Blekinge, Halland och Bohuslän, samt dessutom från svenskbygderna i Estland. Arkivet i Uppsala, som alltså ej blott är ett samlingsförvaltande arkiv, utan tillika en central för fortsatta undersöknings- och samlingsarbeten, intar en särställning i förhållande till universitetsbiblioteket, i det att arkivet har egen personal, egen budget och egen styrelse (af hvilken öfverbibliotekarien ständigt är led.). Styrelsen utgöres af den organisation, som under namnet ”Undersökningen af svenska folkmål” bildats af de 7 personer (J. A. Lundell, Ad. Noreen, O. v. Friesen, B. Hesselman, A. Andersson, S. Lampa och H. Geijer), åt hvilka K. M:t i bref af 22 aug. 1913 uppdrog att utöfva ledningen af den ”systematiska undersökning af svenska folkmål”, hvartill statsanslag beviljades första gången 1913. Genom samma bref föreskrefs bl. a., att de samlingar, som genom undersökningens verksamhet tillkomme, äfvensom samlingar, hvilka utan villkor öfverlämnas till undersökningens ledare, skola vara statens egendom, förvaras på universitetsbiblioteket i Uppsala samt hållas för vetenskaplig forskning tillgängliga. Årligt statsanslag har beviljats till växlande belopp (för budgetåret 1 juli 1924—30 juni 1925 22,000 kr.) och supplerats genom anslag från landsting och gåfvomedel m. m. Vid arkivet arbetar utom föreståndaren och en annan af statsanslaget honorerad vetenskaplig medarbetare ett växlande antal extra medarbetare. Materialbearbetningen inriktas närmast på fristående monografier af enskilda författare öfver vissa större eller mindre områdens dialekter, behandlade ur flera eller färre synpunkter. För kombination mellan språkliga och sakliga eller folkloristiska undersökningar har samarbete vid åtskilliga tillfällen egt rum med Ortnamnskommittén, Nordiska museet, Hyltén-Cavallius-stiftelsen i Lund, Västsvenska folkminnesföreningen i Göteborg samt vissa föreningar i landsorter. Hvad de rent språkliga undersökningarna beträffar, eger sam-

arbete rum med landsmålsföreningarna i Lund och Institutet för ortnamns- och dialektforskning vid Göteborgs högskola. De förra äro nu 4: den skånska (bildad 1875, den enda kvarlefvande af 1870-talets landsmålsföreningar i Sverige), den halländska (1915), den småländska (1915, med verksamhetsområde endast i Kronobergs och Jönköpings län) samt landsmålsföreningen för Blekinge och Kalmar län (1916), hvilka 1916 bildade en gemensam centralstyrelse, som fr. o. m. 1918 åtnjutit statsanslag (växlande mellan 2,000 och 4,000 kr.). Dessutom ha vissa af dessa föreningar åtnjutit anslag från landsting samt understöd från enskilda. Större delen af deras samlingar finns på Lunds universitetsbibliotek, men något gemensamt arkiv har ännu icke bildats. Bearbetning af dialektmaterialet har egt rum och eger rum genom enskilda. Hvad Småland beträffar, eger såväl insamlingsarbete som bearbetning rum genom personer både i Uppsala och i Lund enligt efter hand träffade öfverenskommelser om arbetsfördelning. Institutet i Göteborg (inrättadt 1917) har till arbetsområde Göteborgs och Bohus län samt Dalsland; sistnämnda landskap besökes äfven af undersökare från Uppsala. Göteborgsinstitutets i rask tillväxt stadda samlingar, kallade *Göteborgs ortnamns- och landsmålsarkiv*, äro deponerade i Göteborgs stadsbibliotek, där äfven Västsvenska folkminnesföreningens samlingar äro deponerade. Institutet, som utgett dels ''Skrifter'' I—III (1918—22), dels ''Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län I'' (1923), är en h. o. h. enskild institution, som ekonomiskt kraftigt understödes af enskilda och af lokala korporationer. — Litt.: Årsberättelser rörande landsmålsarkivet i Upsala (Undersökningen av svenska folkmål) ha årligen publicerats i ''Sv. landsmål'' fr. o. m. 1915, för Institutet i Göteborg fr. o. m. 1919, för landsmålsföreningarna i Lund fr. o. m. 1923. Jfr ''Betänkande med förslag till ett systematiskt utforskande av den svenska allmogekulturen avgivet av därtill utsedda sakkunnige'' (''folkminneskommittén''), bd II (1923) samt där citerad litteratur. H. Gjr.

***Landsorganisationen i Sverige.** Den 1909 tillsatta omorganisationskommittén förelade kongressen 1912 en plan till omläggning af organisationssystemet efter industriella gränslinjer. De vid denna tidpunkt befintliga 41 fackförbunden skulle ersättas med 22 industriförbund, bildade på så sätt, att närbesläktade fackförbund sammansloges. Kongressen godkände planen och förordade dess successiva förverkligande. Emellertid voro flera fackförbund, särskildt de, som hufvudsakligen utgjordes af yrkesutbildade arbetare inom handtverket, ovilliga att medverka till en sådan omläggning. Ännu 1922 hade därför ingen större ändring i organisationssystemet kunnat åstadkommas (dock hade väg- och vattenbyggnadsarbetarna samt pappersindustriarbetarna lämnat grof- och fabriksarbetareförbundet och bildat egna förbund, bageri- och konditoriarbetareförbundet samt slakteri- och charkuteriarbetareförbundet sammanslagits till ett lifsmedelsarbetareförbund). 1922 års kongress ålade därför förbunden att förverkliga 1912 års beslut senast 31 dec. 1925. Ett steg i denna riktning togs i början af 1924, då träarbetareförbundet uppdelades i ett träindustriarbetareförbund och ett byggnadsträarbetareförbund. Samtidigt öfverfördes kvarnarbetaregruppen till lifsmedelsarbetareförbundet.

Om *representantskapets* sammansättning gäller numera, att till Landsorganisationen anslutet förbund, som har mindre än 10,000 medl., utser 1 representant, förbund med mer än 10,000, men mindre än 20,000 medl. 2 representanter och förbund med mer än 20,000, men mindre än 40,000 3 representanter. För hvarje påbörjadt 20,000-tal medl. öfver 40,000 väljes därjämte ytterligare 1 representant.

Landsorganisationen utgjordes 1 jan. 1924 af 34 förbund, till hvilka 3,448 lokala fackföreningar eller s. k. afdelningar voro anslutna. 30 juni 1920 utgjorde antalet medlemmar 336,848, hvaraf 308,166 män och 28,682 kvinnor. Lokalafdelningarnas antal utgjorde då 3,621. Nedanstående tabell visar medlemsantalets fluktuationer under de senaste tio åren:

1914	31 dec.	101,207	medlemmar
1915	»	110,708	»
1916	»	140,802	»
1917	»	186,146	»
1918	»	222,185	»
1919	»	258,996	»
1920	»	280,029	»
1921	»	252,361	»
1922	»	292,917	»
1923	»	313,022	»
1924	30 juni	336,848	»

Bland förbund, som anslutit sig till Landsorganisationen sedan 1910, märkas typografförbundet (1920) och järnvägsmannaförbundet (1922). Numera torde den omfatta omkr. tre fjärdedelar af samtliga fackligt organiserade arbetare i Sverige. Af mera betydande förbund, som ej äro dit anslutna, kunna nämnas textilarbetareförbundet, lokomotivmannaförbundet, elektriska arbetareförbundet, postmannaförbundet, telegraf- och telefonmannaförbundet, försvarsverkens civila personalförbund, hotell- och restaurangpersonalförbundet, landtarbetareförbundet, sjömansunionen och hospitalspersonalförbundet. De inalles 30 utanför Landsorganisationen stående förbunden räkna inemot 100,000 medl., hvarjämte märkes den syndikalistiska organisationen, Sveriges arbetares centralorganisation, med omkr. 35,000 medl.

Landsorganisationens kapitaltillgångar belöpte sig 31 dec. 1923 till 1,754,549: 51 kr., hvaraf 1,061,488: 70 kr. funnos i den 1907 upprättade Folkets-hus-lånefonden. Dess fastighet, Barnhusgatan 16 i Stockholm, var taxerad till 932,000 kr.

Fr. o. m. 1921 utger Landsorganisationen en veckotidskrift, benämnd ''Fackföreningsrörelsen'', med Sigfrid Hansson som redaktör.

Genom Internationaler gewerkschaftsbund i Amsterdam (Fackföreningsinternationalen) är Landsorganisationen förenad med motsvarande organisationer i flertalet andra länder. Fackföreningsinternationalen egde 16,5 mill. medl. 31 dec. 1923. — Jfr Sigfrid Hansson, ''Minnesskrift. Landsorganisationens första kvartsekel 1898—1923'' (1923). S. H.

***Landsretter** trädde i verksamhet efter rättskipningslagens ikraftträdande 1 okt. 1919. De äro till antalet 3, nämligen utom de i hufvudarb. nämnda Östre och Vestre en Söndre landsret i Sönderborg. Parternas talan inför rätten ut-

föres af landsretssagförere, en benämning, som trädt i st. f. det förra overretssagförer. P. E—t.

*Landsrätt. Alltsedan 1909 har vid meddelande af nya stadsrättigheter den princip tillämpats, att de *nya* städerna i judiciellt hänseende bibehållits under landsrätt. Ingen ny rådhusrätt har sålunda inrättats. I fråga om ett stort antal af de *äldre*, mindre städerna, där borgmästartjänsten blifvit ledig, har K. M:t föranstaltat om utredning rörande stadens förläggande under landsrätt, men blott 2 städer (Öregrund och Östhammar) ha uttryckt önskan därom (och i enlighet därmed, 1919, förlagts under landsrätt), under det att öfriga motsatt sig åtgärden, i följd hvaraf vederbörande borgmästarbefattningar återbesatts. 1924 års riksdag antog (efter en af N. Herlitz 1923 verkställd utredning) lag om stads läggande under landsrätt (promulgerad 13 juni 1924), som stadgar, bl. a., följande. På framställning af stadsfullmäktige eller eljest med deras samtycke eger K. M:t förordna, att rådhusrätt i stad skall upphöra och staden läggas under landsrätt. Beträffande stad, hvars folkmängd understiger 3,000 personer, eger K. M:t, då borgmästartjänsten är ledig, äfven utan stadens samtycke meddela sådant förordnande, om landsrättsförläggningen finnes vara till gagn för rättsvården samt icke medföra ekonomisk börda eller annan olägenhet för befolkningen i staden eller i den domsaga, hvari staden skulle ingå; men ha stadsfullmäktige i staden med minst två tredjedels majoritet uttalat sig mot landsrättsförläggningen, får dock dylikt förordnande ej meddelas. Då borgmästartjänsten blifvit ledig i stad, hvars folkmängd understiger 3,000 personer, kan K. M:t förordna, att genom länsstyrelsens försorg en utredning (öfver hvilken stadsfullmäktige och vederbörande häradsrätt skola höras) skall verkställas ang. stadens läggande under landsrätt. G. F—t.

Landssekretær var 1903—17 titel för departementschefen i isländska ministeriet i Reykjavik. P. E—t.

*Landsstaten. Genom landsstatsorganisationen af 1917 (k. br. till Kammarkoll. m. fl. 14 juni 1917) har sammansättningen af landsstatspersonalen ändrats så till vida, att dels i hvarje länsstyrelse, med undantag för Gotlands län, å länsstyrelsens skilda afdelningar, närmast under landssekreteraren och landskamreraren, införts en ny tjänstebefattning, länsassessorns (se d. o. Suppl.), dels ock i hvarje län inrättats en landsfogdesyssla (se Landsfogde. Suppl.), hvarjämte kronofogdebefattningarna indragits och benämningen kronolänsman (se d. o. Suppl.) utbytts mot landsfiskal (se d. o. Suppl.). Frågan om förändrade löneförmåner för landshöfdingarna är nu under beredning genom särskildt tillkallade sakkunniga och torde snart föreläggas riksdagen. För länsstyrelsens personal i öfrigt samt för fögderipersonalen äro löneförmånerna numera reglerade genom ofvannämnda k. bref. Landshöfdingarna i Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län ha numera genom k. br. 29 juni 1917 berättigats att vid resor inom länet för inhämtande af närmare kännedom om hvad till länets bästa kan lända af statsverket åtnjuta ersättning för kostnad för användning af automobil, skjuts eller båt m. m., och samtliga landshöfdingar ha enligt k. br. 9 juli 1920 tillerkänts rese- och traktamentsersättning enligt resereglementet vid resor inom länet för inhämtande af underrättelse om orternas tillstånd och behof (med uttrycklig förklaring, att det senare brefvet ej medför minskning i förmånerna enligt det förra). Landsfogde åtnjuter under resa i och för tjänsten reseersättning af statsmedel enligt resereglementet äfvensom, därest länsstyrelsen finner resan ha varit af omständigheterna påkallad, dagtraktamente. Under enahanda förutsättning får han ersättning af statsmedel jämväl för särskilda utgifter i öfrigt, som han fått vidkännas för sin polisverksamhet (k. br. 14 dec. 1917). Häradsskrifvares rätt till reseersättning synes vara begränsad till färder från och till markegångsnämnds möten, hvarjämte honom tillerkänts ersättning för hälften af årsafgift för telefonförbindelse till tjänstelokalen (k. br. 14 dec. 1917). Landsfiskal får enligt k. kung. 14 juli 1918 reseersättning, men ej dagtraktamente, vid resor i polisärenden samt för undersökning ang. lösdrifvare, alkoholister, olycksfall i arbete, fattigvårdsfrågor m. m., äfvensom godtgörelse för särskild utgift, som han, utöfver kostnaden för eget behof, måst vidkännas för nyss angifna resor. Likaså får han ersättning med två tredjedelar af årsafgift samt stadgad inträdes- och anläggningsafgift för telefonförbindelse till tjänstelokalen. Instr. 10 nov. 1855 äro upphäfda och nya instr. utfärdade, för landsfogdarna och för landsfiskalerna 14 dec. 1917, för landshöfdingarna samt vid länsstyrelserna anställda tjänstemän 12 april 1918 äfvensom för häradsskrifvarna 16 maj 1918. Jfr Kunglig Majestäts befallningshafvande. Suppl. H. U—én.

*Landstigningsföretag. Under Världskriget utfördes landstigningsföretag såväl af centralmakterna (särskildt Tyskland) som af ententemakterna. De viktigaste voro tyskarnas landstigningar på de baltiska öarna i okt. 1917 samt engelsmännens och fransmännens landstigning på Gallipolihalfön 1915. Japanernas landstigning på Schan-tung-halfön i aug. 1914 och de allierades landstigningar vid Saloniki 1914—17 skedde på neutral kust. Se Världskriget, sp. 197, 199, 200, 214, 227, 231 och 250. H. J—dt.

*Landsting. — 2. Landstingens verksamhet har under senare tid mycket tilltagit på grund ej blott af snabbt fortgående utveckling inom dem förut tilldelade arbetsområden, utan äfven af nya kräfvande dem förut ej ålagda arbetsuppgifter. Deras väsentligaste verksamhetsgrenar äro (med angifvande inom parentes af utgiftssummorna för olika ändamål enligt 1924 års stater): lasarettsväsendet (18,6 mill. kr. oafsedt räntor och amorteringar å lån för sjukhusbyggnader); vård af kroniskt sjuka (0,23 mill. kr.); åtgärder mot tuberkulosen, såsom tuberkulossjukvård, dispensärverksamhet samt bidrag till vårdkostnad för skrofulösa barn (tillhopa 3,9 mill. kr.); epidemisjukvården, som enligt 1919 års epidemilag ålagts landstingen (6 mill. kr.); sinnessjukvård (0,35 mill. kr.); sinnesslövård (1,55 mill. kr.); vanförevård (0,42 mill. kr.); uppgifter å den allmänna hälso- och sjukvårdens område, såsom åtgärder för inrättande af extra provinsialläkardistrikt, organisation af sjuksköterskeväsendet på landsbygden samt barnmorskeväsendet, hvilket enligt 1919 års

lag om anställande af distriktsbarnmorskor ålagts landstingen (tillhopa 1,35 mill. kr.); anslag till folkhögskolor, landtmannaskolor och landthushållsskolor (1,23 mill. kr.); blindundervisning (0,13 mill. kr.); upprätthållande af döfstumundervisningen (0,85 mill. kr.); omhändertagande af vanartade barn å s. k. skyddshem, enligt åliggande för landstingen i lag af 1919 (0,65 mill. kr.); undervisningsväsen i öfrigt, bl. a. upprätthållande af småskollärarinneseminarier (tillhopa 0,92 mill. kr.); bidrag till veterinärväsendet och till annan verksamhet för jordbrukets och dess binäringars befrämjande (1,47 mill. kr.); kommunikationsväsendet, såsom bidrag till järnvägar och landsvägar (0,83 mill. kr.); bidrag till ordnings- och polisväsen på landsbygden (0,2 mill. kr.); upprätthållande af den offentliga arbetsförmedlingen (0,28 mill. kr.); bidrag till kostnaderna för folkpensioneringen (3,8 mill. kr.); anslag till afhjälpande af arbetslöshet (0,45 mill. kr.); anslag till fattigvård och öfriga sociala ändamål, hufvudsakligen fullgörande af landstingens åligganden enligt 1918 års fattigvårdslag och därmed sammanhängande lagstiftning att lämna bidrag till fattigvårdssamhällen för fattigas vård å anstalter för sinnessjuka, sinnesslöa, fallandesjuka, vanföra och tuberkulösa, å länslasarett eller liknande sjukvårdsinrättning samt å anstalt för kroniskt eller obotligt sjuka (tillhopa 6,59 mill. kr.). Enligt 1918 års fattigvårdslag har det ock ålagts landstingen att inrätta s. k. arbetshem.

På grund af den utomordentligt starka tillväxten af landstingens förvaltning framträdde vissa brister i deras organisation, väsentligen i ärendenas mindre tillfredsställande beredning och i saknaden af enhetlig ledning.

1917—19 påbörjades inom flera landsting en reformrörelse, syftande till att afhjälpa dessa bristfälligheter, hufvudsakligen genom två medel. Man ombildade det mellan landstingsmötena fungerande förvaltningsutskottet till ett centralt beredningss- och förvaltningsorgan. Och för att ge större enhetlighet åt ledningen af förvaltningsangelägenheterna och af beredningsarbetet inrättades inom ett antal landsting en aflönad tjänsteman, landstingsdirektör (se d. o. Suppl.), till biträde åt förvaltningsutskottet, eller ock förordnades ledamöter af detta till föredragande för skilda förvaltningsområden.

1920 uppdrog K. M:t åt de s. k. kommunalförfattningssakkunnige att underkasta 1862 års landstingsförordn. revision i syfte bl. a. att bereda utrymme och stöd åt mera rationell organisation af tingens arbetssätt och förvaltning. I hufvudsaklig öfverensstämmelse med de sakkunniges 1923 afgifna förslag beslöt riksdagen 1924 ny *lag om landsting* (promulgerad 20 juni 1924), som innehåller i hufvudsak följande bestämmelser (däri inbegripna de från den äldre lagstiftningen upptagna stadgandena):

Befogenhet. Landstinget eger att rådslå och besluta om för dess område gemensamma angelägenheter, som afse allmänna hushållningen, jordbrukets och andra näringars utveckling, anstalter för kommunikationsväsendets befordrande, hälso- och sjukvård, undervisning, allmän ordning och säkerhet m. m. d., såvidt dessa angelägenheter icke enligt gällande författningar tillhöra offentlig myndighets ämbetsåtgärd, äfvensom att handha de ärenden i öfrigt, som enligt beslut af konung och riksdag skola ankomma på landstinget. (Om landstingens rättighet att välja riksdagsmän i Första kammaren se Riksdag och Proportionella val.) På grund af bestämmelser i allmän författning ega ock landstingen att i stor utsträckning utse funktionärer för tillgodoseende af statliga syften, såsom markegångsdeputerade, led. af inskrifningsnämnder och inskrifningsrevision, led. i mönstringskommissioner för hästutskrifningsområden och automobilmönstringsdistrikt, ordf. i rekvisitionsnämnd vid mobilisering, led. i skogsvårdsstyrelse, led. i terminsafgiftsnämnd vid de allmänna läroverken, de personer, som skola vara valbara till led. i expropriationsnämnder, m. fl.

Landstingsområdet sammanfaller fortfarande i regel med länet. Efter vederbörande länsstyrelses och landstings hörande kan K. M:t förordna om länets uppdelning i 2 eller flera landstingsområden. Endast Kalmar län har blifvit deladt i landstingsområden (1864 i norra och södra området). Ha inom ett län flera landsting bildats, kan K. M:t i samma ordning förordna, att deras antal där skall minskas. Området omfattar i allmänhet både landsbygd och städer. Har stad, som deltar i landsting, uppnått en folkmängd af minst 50,000, eger den rätt att utträda ur landstinget och delger tinget sitt beslut, hvarefter utträdet eger rum vid utgången af kalenderåret närmast efter delgifningen, för så vidt delgifningen skett inom 2 år från det folkmängdssiffran uppnåtts; dröjer staden utöfver denna tid, sker utträdet först vid utgången af 5:e kalenderåret efter delgifningen. De städer, som ej delta i landsting, äro nu Stockholm, Göteborg, Malmö, Norrköping, Gäfle och Hälsingborg, och i dem utöfva stadsfullmäktige jämväl landstingets funktioner. Antalet landstingsområden är f. n. 25. — För *val af landstingsmän* indelas området i *valkretsar*. För hvarje valkrets utses, oafsedt dess folkmängd, 1 landstingsman och därutöfver 1 landstingsman för hvarje fullt tal af 5,000. Stad, hvars folkmängd uppgår till minst 15,000, skall bilda egen valkrets; öfriga städer sammanföras till valkretsar med i regel minst 15,000 inv. eller bilda valkretsar tills. med angränsande landsbygd (sådana förenade stads- och landsbygdsvalkretsar böra dock icke bildas utan synnerligen viktiga skäl). Vid valkretsindelningen skall f. ö. i regel iakttas, att för hvarje valkrets komma att utses minst 5, högst 9 landstingsmän. Vidare skall iakttas, att området för annan valkrets än den, i hvilken 2 eller flera städer ingå, skall kunna omslutas med en sammanhängande gränslinje, samt att delningen, i hvad angår landsbygden, verkställes, där så lämpligen kan ske, efter domsaga, tingslag eller härad, men eljest efter kommuner. Där bildande af valkrets enligt dessa angifna grunder medför synnerlig olägenhet, må område med mindre invånarantal utgöra valkrets; denna skall dock, om landsbygd ingår däri, ha en folkmängd af minst 10,000 och, i hvad angår landsbygden, utgöras af domsaga eller af ett eller flera tingslag eller härad. Samtliga landstingsbeslut rörande valkretsindelning skola vara beroende af K. M:ts pröfning. Val af landstingsmän förrättas 3:e söndagen i sept. (eller i stad, där magistraten så besluter, närmast därförut infallande

lördag); kommunalfullmäktige eller stadsfullmäktige ega dock att med $^2/_3$ majoritet i viss ordning besluta annan valdag i sept. Valet sker för 4 kalenderår, räknadt fr. o. m. året näst efter det, då valet skett. Valbara till landstingsmän och suppleanter äro alla inom området vid landstingsmannaval röstberättigade män och kvinnor, med undantag af sådana, som stå under förmynderskap eller äro i konkurstillstånd eller förklarats ovärdiga att i rikets tjänst vidare nyttjas eller eljest på grund af ådömd straffpåföljd icke må utöfva allmän befattning, samt sådana, som förklarats ovärdiga att inför rätta föra andras talan. Till följd af sin ställning kunna ej landshöfding, landssekreterare, landskamrerare, länsassessor och landstings egen tjänsteman vara landstingsman. Den, som blifvit vald till landstingsman eller suppleant, får ej afsäga sig uppdraget, såvida han ej är bosatt utom landstingsområdet eller i 4 år tjänstgjort som landstingsman eller uppnått 60 år eller landstinget godkänt annat af honom uppgifvet förhinder. Rätt att delta i valet har enhvar man och kvinna, som är röstberättigad inom en i området belägen kommun och som senast under nästföregående kalenderår uppnått 27 år (se Kommun. Suppl.). Valen äro omedelbara och proportionella samt ske med slutna sedlar, och äfven i öfrigt gälla liknande bestämmelser som för stadsfullmäktige- och kommunalfullmäktigeval i fråga om sättet för rösträttens utöfning. Äkta makar ega sålunda rätt att aflämna s. k. valsedelsförsändelse från den andra maken, och valmän tillhörande särskilda yrkesgrupper tillåtas att afsända valsedelsförsändelse till länsstyrelsen. På landet försiggå valen distriktsvis (i regel bildar hvarje kommun ett valdistrikt) och förrättas af den valnämnd, som enligt vallagen till riksdagen utses för val till Andra kammaren. I stad är magistraten (resp. stadsstyrelsen) valförrättare. Rösterna sammanräknas för valkrets, som består af enbart landsbygd eller af landsbygd och stad, af länsstyrelsen, men för stad, som bildar egen valkrets, af magistraten samt för annan ren stadsvalkrets af magistraten i den folkrikaste staden. Besvär öfver valen gå till K. M:t.

Landstinget sammanträder till *lagtima* möte hvarje år 1:a måndagen i sept. Förslagsrätt vid tinget tillkommer länsstyrelsen, medlem af tinget och tingets förvaltningsutskott. (Rörande tiden för förslags aflämnande finnas speciella bestämmelser.) *Urtima* möte kan beslutas af $^3/_4$ af tingets på lagtima möte som närvarande antecknade medlemmar, men får ej ega rum förrän 2 månader efter det lagtima mötets afslutande. Af K. M:t kan urtima möte när som helst sammankallas. Urtima ting får behandla endast frågor, som föranledt dess sammanträde, dock med den för länsstyrelsen utvidgade befogenheten att i kung. om urtima möte hänskjuta till tingets pröfning andra ärenden. Den förutvarande bestämmelsen om viss tidsbegränsning för landstingets sammanträden har i den nya lagen upphäfts. I dess ställe har tillkommit ett stadgande, att traktamente till landstingsman under mötet icke får utgå för längre tid än 10 dagar i följd, räknadt från tingets början. (Om traktamentet och om reseersättning se f. ö. Kommunala förtroendeuppdrag. Suppl.) Tinget utser bland sina ord. led. en ordf. och en vice ordf. för tiden intill nästa lagtima möte. För att tinget skall kunna öfverlägga eller fatta beslut, fordras närvaro af minst två tredjedelar af dess led. Tingets förhandlingar skola i regel vara offentliga; dock må tinget för någon särskild fråga kunna besluta, att öfverläggning skall hållas inom lyckta dörrar. Annat ärende än val får icke företas till afgörande, innan det under landstingsmötet blifvit af utskott beredt, såvida icke tinget enhälligt besluter annorlunda. Framställes af 2 led. bordläggningsyrkande i fråga om ärende, som förut icke blifvit uppskjutet eller som uppskjutits allenast för utskottsberedning, då skall med ärendets slutliga afgörande anstå så länge, som påyrkats, dock icke utan tingets medgifvande längre än till nästa dag. Omröstningsförfarandet är öppet, utom vid val, då votering sker med slutna sedlar. Två tredjedels majoritet erfordras för beslut om: bildande af valkrets med mindre folkmängd än den regelmässigt stadgade; medgifvande att uppta förslag, som icke blifvit väckt inom motionstiden; befrielse från eller lindring i skyldighet för vissa kommuner inom landstingsområdet att bidraga till ett företag; påläggande af afgifter, som erfordra uttaxering för längre tid än 5 år; beviljande af anslag till nya ändamål eller behof; beviljande af anslag, hvartill medel skola anskaffas genom upplåning; upptagande af lån, ställdt på längre återbetalningstid än 5 år, eller ingående af borgen; samt afhändande af fast egendom eller därifrån härflytande rättighet. Beslut om beviljande af anslag skall innefatta, huruvida anslaget skall utgå af tillgängliga medel eller erforderligt belopp uttaxeras eller upplåning däraf ske. Landshöfdingen har rättighet att delta i landstingets öfverläggningar, men ej i dess beslut.

Landstinget skall å lagtima möte för tiden intill slutet af nästa lagtima möte utse ett *förvaltningsutskott*, bestående af minst 5, högst 15 led., jämte suppleanter, hvilkas antal skall utgöra minst hälften af ledamöternas. I reglemente för utskottet eger tinget bestämma, huruvida och i hvilken omfattning utskottsbestyren skola fördelas å 2 eller flera särskilda afd. af utskottet, hvilka ock kunna utses genom särskilda val. Utskottet tillkommer: att handha tingets penningväsen; att ha öfverinseende öfver för särskilda verkställighetsbestyr utsedda styrelsers eller personers ekonomiska förvaltning och därjämte utöfva den befattning med förvaltningen af tingets anstalter och inrättningar, som enligt lag eller författning ankommer å utskottet, äfvensom att afge förslag till utgifts- och inkomststat för tinget. I den mån annorlunda icke föreskrifves genom lag eller författning eller tingets eget beslut, tillkommer vidare utskottet: att verkställa beredning af öfriga ärenden; att ombesörja verkställigheten af tingets beslut samt att i andra hänseenden företräda tinget mellan dess möten. Åt utskottet har sålunda uppdragits att vara tingets regeringsorgan. (Om dagtraktamente och reseersättning se Kommunala förtroendeuppdrag. Suppl.) Tinget skall anställa eller låta anställa tjänsteman eller tjänstemän med åliggande att föra tingets protokoll och expediera dess beslut samt att föra tingets räkenskaper och handha dess kassa. Dessutom må tinget för sin samfällda förvaltning kunna anställa eller låta anställa de befattningshafvare, som finnas erforderliga.

Landstingen ega *beskattningsrätt*, som, där ej an-

nan grund finnes i lag eller författning stadgad, skall utgå efter allmänna bevillningen, så att landstingsskatten bestämmes för fastighet i förhållande till beräknad inkomst, utgörande för jordbruksfastighet 6 kr. och för annan fastighet 5 kr. för hvarje fulla 100 kr. af taxeringsvärdet, samt för inkomst i förhållande till det beskattningsbara belopp, för hvilket bevillning af inkomst skall erläggas enligt senast fastställda taxeringslängd. Då endast viss eller vissa kommuner kunna ha hufvudsaklig nytta af ett företag, kan dock tinget besluta, att öfriga kommuner skola befrias från bidrag till företaget eller erhålla lindring i bidragsskyldigheten. Debitering och indrifning af landstingsmedlen ombesörjas af länsstyrelsen.

K. M:ts godkännande erfordras för att ge bindande kraft åt de landstingsbeslut, som afse påläggande af afgifter, hvilka erfordra uttaxering för längre tid än 5 år; upptagande af lån, ställdt på längre återbetalningstid än 5 år; försäljning, pantförskrifning eller utbyte af donerad fastighet; samt landstingsområdes indelning i valkretsar för val af landstingsmän. *Länsstyrelsen* har numera att pröfva endast beslut om befrielse från eller lindring i skyldighet för viss eller vissa kommuner att bidra till ett företag. *Besvär* kan i vissa fall hos K. M:t anföras af kommun eller medlem af kommun inom landstingsområdet öfver tingets beslut. Det skall inges till länsstyrelsen inom 60 dagar från tingets afslutande och går till Regeringsrätten.

Landstingens samfällda *inkomster* beräknas i staterna för 1924 till 62,81 mill. kr. (mot 17,86 mill. kr. 1914), hvaraf landstingsskatten 40,71 mill. kr. (mot 7,78 mill. kr. 1914). Landstingsskatten per 100 kr. beskattningsbar inkomst (utdebiteringskvoten) enligt 1923 års landstingsbeslut utgör lägst kr. 1,10, resp. kr. 1,24 (i Örebro stad resp. öfriga delar af Örebro län) samt högst kr. 2,80 (i Norrbottens län). Landstingens *utgifter* för 1924 beräknas till sammanlagdt 62,54 mill. kr. (mot 17,06 mill. kr. 1914). Om dessa utgifters fördelning å olika verksamhetsgrenar se ofvan; dessutom förekomma bland utgifterna förvaltningskostnader o. d. med 1,1 mill. kr., räntor och amorteringar med 5,31 mill. kr. samt uppbördskostnader, afskrifningar och restitutioner med 5,19 mill. kr. Landstingens *tillgångar* vid 1922 års ingång utgjorde 197,65 mill. kr., hvaraf i fastigheter 85,83 mill. kr., och deras *skulder* 57,13 mill. kr., hvaraf obligationslån och andra amorteringslån, underställda K. M:t, 47,88 mill. kr. — Se ”Göteborgs o. Bohusläns landsting 1868—1912” (1913), och O. Croneborg, ”Stockholms läns landsting 1863—1912” (1913). G. F—t.

4. Om landstinget i *Danmark* se d. o. äfven i Suppl., sp. 241.

5. Namn äfven på landskapet Ålands representation (se Åland, sp. 988).

Landstingsdirektör, en landstingets tjänsteman (tillsatt först i Stockholms län, 1918, sedermera i flera län), som har till uppgift i främsta rummet att vara föredragande i tingets förvaltningsutskott och biträda utskottet vid utöfning af dess funktioner (se Landsting 2. Suppl.). Han skall sålunda, bl. a., bereda ärendena i utskottet och öfvervaka den ekonomiska förvaltningen vid de tinget tillhörande sjukvårdsanstalterna. Dessutom åligger honom att föra tingets räkenskaper. G. F—t.

Landstingsförbundet, Svenska, bildadt i nov. 1920 på initiativ af dåv. redaktions- och förvaltningskommittén för den sedan 1914 utkommande ”Sveriges landstings tidskrift”, utgör en landstingens samorganisation och har till ändamål att tillvarataga tingens gemensamma intressen samt att för underlättande af tingsförvaltningen sprida kunskap i länskommunala angelägenheter. Förbundet, som nu omfattar samtliga landsting utom 2, har inrättat förbundsbyrå i Stockholm och utger ofvannämnda tidskrift. Styrelsen består af 7 personer; ordf. är f. n. borgmästaren J. von Bahr; sekreterare och föreståndare för förbundsbyrån är förste aktuarien Sv. Odén. Förbundets hufvudsakliga inkomster utgöras af medlemmarnas afgifter (1924 kr. 11,50 för hvarje fullt 1,000-tal inv. i landstingsområdet). G. F—t.

***Landstorm,** *krigsv.*, benämnes i allmänhet det värnpliktsuppbåd, som utgöres af de äldsta årsklasserna. Till landstormen räknas dock i vissa länder, t. ex. Norge, äfven de årsklasser, som rullföras något eller några år före den första tjänstgöringens början. I vissa arméer, t. ex. den danska, ingår en del af de värnpliktige genast vid inträdet i värnpliktsåldern i landstormen samt förblir där under hela sin tjänstetid. Genom Versaillesfreden (1919) är landstormsinstitutionen afskaffad i Tyskland och Österrike. — Landstormens *uppgifter* äro många och betydelsefulla samt hänföra sig i allmänhet till lokalförsvarets område. Bland landstormens åligganden märkas främst: tryggande af fälthärens mobilisering, bevakning af gränser och kuster, tjänstgöring som säkerhetsbesättning i fästningar samt skyddande af förbindelseleder och konstbyggnader. Inom luftförsvaret samt vid industriens och åkerbrukets mobilisering kunna viktiga uppgifter tilldelas landstormen. Erfarenheterna från de senaste krigen, främst Världskriget, ge slutligen vid handen, att landstormen kan användas äfven för stridsuppgifter i direkt samband med fälthärens operationer. Landstormen leder sitt ursprung från äldre tiders folkuppbåd och har anlitats i alla tider, ehuru den blef lagbunden först under 1800-talet. — I *Sverige* antogs 1885 en värnpliktslag, enligt hvilken den värnpliktige under de sex sista åren af sin tjänstetid, d. v. s. fr. o. m. det 27:e t. o. m. det 32:a lefnadsåret, skulle tillhöra landstormen. I samband med den 1892 beslutade utsträckningen af tjänstetiden t. o. m. det 40:e lefnadsåret afdelades de 8 äldsta årsklasserna till landstormen. Genom den 1914 antagna värnpliktslagen tillhör den värnpliktige i allmänhet landstormen fr. o. m. det 35:e t. o. m. det 42:a lefnadsåret. — Landstormen är afsedd ”till hemortens försvar” samt ”till skydd för mobilisering af beväringens första uppbåd eller till skydd för särskildt hotade platser”. Konungen må under vissa förhållanden inkalla erforderliga delar af landstormen, redan *innan* beväringen inkallats. Landstormen må icke föras utom eget eller angränsande inskrifningsområden. Landstormen lyder under inskrifningsbefälhafvarna. För landstormens organisation är riket indeladt i 161 landstormsområden. Hvarje rullföringsområde består vanligen af 2 landstormsområden, som ha samma nummer som rullföringsområdet och åtskiljas dels genom ett särskildt namn, dels genom en till numret fogad bokstaf. Hvarje landstormsområde

lyder under en befälhafvare (officer i reserven eller, i brist därpå, annan lämplig person), hvilken biträdes af en underofficer i reserven (i brist därpå annan lämplig person) som förvaltare af områdets landstormsförråd. Hvarje områdes landstormsmän fördelas i allmänhet på infanteribataljoner, infanterikompanier och kulspruteformationer. I den mån förhållandena så kräfva och medge, uppsättas dessutom landstormsafdelningar af andra truppslag, äfvensom formationer afsedda för det lokala kustförsvaret och för luftförsvaret m. m. För landstormsformationerna erforderlig befäls- och civilmilitär personal skall ständigt finnas utsedd. Därtill förordnas, utom landstormspliktigt f. d. befäl vid krigsmakten, äfven andra lämpliga landstormsmän. Värnpliktig tillhörande landstormen erhåller af staten vid mobilisering vapen, ammunition, utredningspersedlar samt fälttecken, angifvande hans egenskap af krigsman. Därest staten icke genast vid inkallandet kan anskaffa föda åt landstormsman, är denne skyldig att själf förse sig med dylik mot ersättning af staten för värdet af soldatportion. Landstormens utbildning utgöres enligt 1914 års värnpliktslag dels af landstormsöfning om 5 dagar, dels, enligt landstormsförordningen af 1918, af på frivillighetens väg anordnade öfningar. Efter 1918 ha de lagstadgade landstormsöfningarna på grund af särskilda riksdagsbeslut dock icke egt rum. De frivilliga öfningarna bestå dels af skjutöfningar, dels af landstormsbefälskurser samt andra frivilliga öfningar, till hvilka K. M:t anvisar medel. Fr. o. m. 1922 har något särskildt statsanslag till dylika öfningar dock icke af riksdagen anvisats. — I samband med Världskrigets utbrott mobiliserades 2 aug. 1914 delar af Sveriges landstorm för gräns- och kustskydd samt till tryggande af förbindelseleder och konstbyggnader. Landstormsmobiliseringen visade de rådande bristerna i fråga om utbildning och utrustning. Följden blef dels anordnandet af ett flertal såväl frivilliga som obligatoriska utbildningskurser för befälet, dels igångsättandet af om stor offervillighet vittnande insamlingar af medel för utrustningens komplettering. — Den frivilliga landstormsutbildningen började vintern 1903—04 i Stockholm. 1907 bildades i Härnösand den första frivilliga landstormsföreningen, snart följd af flera föreningar och förbund. 5 juli 1912 bildades Sveriges landstormsföreningars centralförbund, som är en sammanslutning af inom riket verkande landstormsförbund, f. n. (1924) 26, och landstormsföreningar, f. n. öfver 150. Centralförbundet understöder och uppmuntrar till anordnandet af frivilliga landstormsöfningar, särskildt för landstormens befäl. Den frivilliga landstormsutbildningen har vunnit i planmässighet och stadga, sedan K. M:t genom generalorder 1 juni 1923 fastställt plan och instruktion för den frivilliga landstormsbefälsutbildningen inom till Sveriges landstormsföreningars centralförbund anslutna förbund och föreningar. Under Världskriget bildades i nästan alla delar af landet kvinnliga landstormsföreningar för att samla beklädnadspersedlar m. m. åt landstormen. En dylik förening var *Kronprinsessans förening för det frivilliga arbetet för landstormsmäns beklädnad m. m.* (se d. o. Suppl.). G. M. W—r.

Landtarbetarföreningar. Vid slutet af 1800-talet började den inom industrien redan kraftigt utvecklade facksammanslutningen att spridas äfven bland landtbruksarbetarna. I Sverige bildades 1898 den första dylika fackföreningen (i Skåne), men sedan den löneförhöjning genomdrifvits, som varit föreningens närmaste mål, upphörde den åter. 1904 bildades *Skånska landtarbetareförbundet* och 1906 *Mellersta Sveriges landtarbetareförbund*, hvilka 1908 sammanslötos till *Svenska landtarbetareförbundet*, som anslöts till arbetarnas landsorganisation. Svenska landtarbetareförbundet aftynade småningom, men trädde 1918 åter i verksamhet. Samtidigt bildades det fristående *Upplandska landtarbetareförbundet* och 1919 *Mellersta Sveriges skogs- och landtarbetareförbund*, som har sin verksamhet inom mellersta Sveriges bergslagstrakter. I Norrland verkar ett *Skogs- och landtarbetareförbund*, som hufvudsakligen företräder skogsarbetarnas intressen. Dessa sammanslutningar ha hittills haft sin hufvudsakliga betydelse som agitationscentra och representation för arbetarna vid löneaftalsförhandlingar med arbetsgifvarnas sammanslutningar. H. J. Dft.

Landtarbetsgifvarföreningar. De sammanslutningar, som landtarbetarna bildat i syfte att framtvinga förbättringar i sina lönevillkor (se Landtarbetarföreningar. Suppl.), ha framkallat en motsvarande sammanslutning bland landtarbetsgifvarna. Dessa bildade ett antal lokala föreningar, i regel 1 för hvart län, och som en central för dessa 1908 en riksorganisation, Svenska landtarbetsgifvareföreningarnas fullmäktige, hvilken 1920 fick fastare former som ett centralförbund, kalladt Svenska landtarbetsgifvarnas centralförening. Föreningarna ha till angifven uppgift att bevara ett godt förhållande mellan arbetsgifvare och arbetare, förekomma och bilägga tvister mellan dem samt åstadkomma likformighet i arbetsvillkor, höja arbetarnas ställning, betrygga deras ålderdom och främja deras egnahemssträfvanden. Utåt har centralföreningen framträdt hufvudsakligen som förhandlingsorganisation beträffande löneaftal. H. J. Dft.

***Landtbrefbäring.** Jämväl kvinna kan numera antas till landtbrefbärare. Den befogenhet, som tillkommer landtbrefbärare, har efter hand utvidgats, och afsedt är, att åtminstone de allra flesta landtbrefbärare skola erhålla minst den befogenhet, som förut tillkommit endast landtbrefbärare af 1:a klass. Vid utgången af 1923 var antalet landtbrefbärare 2,647, däraf 324 åkande och 2,323 gående. (Å 68 linjer fullgjordes brefbäringen af kvinnor.) Antalet med landtbrefbäring postförda km. utgjorde omkr. 9,864,500. E. G—e.

***Landtbruksakademien.** 1921 donerade 4 personer till akad. 100,000 kr. hvar, hvilka 400,000 kr. under namnet *K. Landtbruksakademiens donationsfond* förvaltas enligt samma bestämmelser, som gälla för den genom k. br. 16 dec. 1812 öfverlämnade kapitalfonden. — Litt.: H. Juhlin Dannfelt, "K. Landtbruksakademien 1813—1912 samt svenska landthushållningen under nittonde århundradet" (2 dlr, 1913).

Landtbrukselektrifiering. Se Elektrisk landtbruksdrift. Suppl.

Landtbruksfysik, agrikulturfysik, afhandlar jor-

dens fysikaliska egenskaper, såsom jorddelarnas sammanhang, jordens struktur (tät, kornig, pulverformig) samt dess fuktighets- och värmeförhållanden, hvilka egenskaper ha stor inverkan på jordens bearbetning och fruktbarhet. Landtbruksfysikens studium upptogs först af tysken G. Schübler i början af 1800-talet, men undanträngdes sedan af den landtbrukskemiska forskningen, till hvilken äfven de fysiska undersökningarna vanligen räknades. Under senare delen af 1800-talet återupptogos åter undersökningar i landtbruksfysik, hvilken systematiskt bearbetades af E. Wollny, som utgaf en särskild, åt denna vetenskapsgren egnad tidskrift, "Forschungen auf dem gebiete der agrikulturphysik" (1878—89). Efter Wollny ha jordens fysikaliska förhållanden mest afhandlats som en del af markläran (agrologi). H. J. Dft.

Landtbruksklubb. Se Landtbrukssällskap. Suppl.

Landtbrukskongress. Mellanfolkliga möten för att afhandla ämnen tillhörande landtbruket ha tidigare förekommit mer tillfälligtvis, men med en dylik, som hölls i Paris, började en serie *Internationella landtbrukskongresser*, för hvars anordnande en Commission internationale d'agriculture i Paris bildats. För de skandinaviska länderna ha *Nordiska landtbrukskongresser* hållits i Köpenhamn 1888, i Stockholm 1897 och i Kristiania 1907. Nordiska jordbruksforskares förening har hållit allmänna möten i Köpenhamn 1921 och i Göteborg 1923, hvilka också betecknats som kongresser. H. J. Dft.

Landtbrukslärarförening. Se Sveriges landtbrukslärareförbund. Suppl.

Landtbruksministeriet i Finland motsvarar jordbruksexpeditionen (se d. o.) och handlägger bl. a. ärenden rörande jordbruket och dess binäringar, jakt och fiske, skogshushållningen, kolonisationsverksamheten, landtmäteriväsendet jämte skiftesväsendet, kartverket och jordregistret, mått- och viktsystemet samt justeringsverket äfvensom statens jordegendomar. Under ministeriet lyda: Landtbruksstyrelsen, Landtmäteristyrelsen, Justeringsbyrån, Geodetiska institutet, Kolonisations- och forststyrelserna samt Meteorolog. centralanstalten. O. B—n.

Landtbruks- och fiskerimuseum. Jfr Museum.

Landtbruksombud. Se Hushållningssällskap. Suppl., sp. 506.

Landtbruksråd. I åtskilliga länder ha inrättats församlingar af representanter för jordbrukarna i landets olika delar med uppgift att biträda förvaltningsmyndigheterna med yttranden ang. ifrågakommande ärenden, som röra jordbruksförvaltningen. Ett första förslag till ett dylikt råd i Sverige framställdes 1891 af regeringen, men afslogs af riksdagen. 18 sept. 1918 utfärdade K. M:t en kung. om inrättandet af ett landtbruksråd med uppgift att tillhandagå Landtbruksstyrelsen med yttranden, upplysningar och praktiska uppslag. Denna institution skulle bestå af 1 jordbruksektion med särskilda afdelningar för landtbruksnäringen i allmänhet, för landtbrukundervisningen och för försöksväsendet, 1 trädgårdssektion och 1 fiskerisektion. Hvarje afdelning och sektion utgöras af 2 af K. M:t utsedda led. med suppleanter, och afdelningen för landtbruksnäringen i allmänhet har dessutom 2 led. och suppleanter valda af hushållningssällskapens ombudsmöte. H. J. Dft.

***Landtbruksstyrelsen.** Genom ny instruktion af 18 juli 1918 (med ändringar 25 sept. 1920 och 16 dec. 1921) ha följande ändringar skett. Styrelsen handlägger ensam (förut tills. med Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen) ärenden rörande vattenafledthings-, torrläggnings- och odlingsföretag, för hvilka anslag eller lån sökts eller beviljats. Styrelsens personal består numera af chef (*generaldirektör*), 4 *byråchefer* (för landtbruks-, agrikulturtekniska, fiskeri- och administrativa byrån), 3 *byrådirektörer* (2 å landtbruks- och 1 å fiskeribyrån), 2 *förste byråingenjörer* (å den agrikulturtekniska byrån), 1 *sekreterare*, 1 *kassör* och *bokhållare* samt 1 *notarie*. Vid styrelsens sida är inrättadt ett landtbrukssråd (se d. o. Suppl.). H. J. Dft.

2. Landtbruksstyrelsen i *Finland* omorganiserades 1917 och ånyo från 1 jan. 1924; sistn. dag förenades Fiskeristyrelsen (se d. o. Suppl.) med densamma. Den består nu af 1 administrativ afdelning, 1 allmän landtbruksafd., 1 undervisningsafd. och 1 afd. för husdjursskötsel, hvar och en med ett *landtbruksråd* som afdelningschef, vidare 1 kulturteknisk afd., som förestås af en *landtbruksöfveringenjör* samt 1 afd. för fiskerihushållning, som förestås af 1 *fiskeriråd* och vid hvilken dessutom ytterligare 1 fiskeriråd är anställdt. Chef är en *öfverdirektör*. Vid styrelsen finnas dessutom 1 byrå för landtbruksekonomiska undersökningar, 1 statistisk byrå, 1 byrå för fiskeriekonomiska undersökningar och 1 räkenskapsbyrå. Vid Landtbruksstyrelsen äro ytterligare anställda bl. a. 1 inspektör för statens landthushållning, 1 inspektör för landtbruksundervisningen, 1 inspektör för trädgårdsundervisningen, 2 inspektörer för huslig ekonomi och 2 inspektörer för hästskötseln samt 1 landtbruksmaskiningenjör. 2. O. B—n.

Landtbrukssällskap. De första allmänna sammanslutningarna af jordbrukare för deras yrkes främjande voro hushållningssällskapen (se d. o., äfven i Suppl.), hvilka blefvo officiella organ för jordbrukets främjande i de särskilda länen. Senare ha bildats föreningar af landtbrukare hufvudsakligen för att afhandla landtbrukets angelägenheter. Dessa föreningar, vanligen kallade landtbrukslubbar, ha i många fall haft en lös organisation och kort varaktighet, men några ha varit mer lifskraftiga och regelbundet sammanträdt, såsom Malmöhus läns, bildad 1862, Valle härads (1871), Kinne härads (1881), Norra Södermanlands (1890), Södra Södermanlands (1891), Uppsala (1894) och Landtbruksklubben i Stockholm (1896). Sedan staten på 1890-talet börjat vidta särskilda åtgärder för bildande af småjordbruk, har ett antal småbrukarföreningar bildats. Slutligen har en riksförening för jordbrukets fria representation och befordran bildats; se därom Sveriges allmänna landtbrukssällskap. H. J. Dft.

Landtbrukstjänstemannaförening. Se Svenska landtbrukstjänstemannaföreningen. Suppl.

***Landtbruksundervisning.** I *Finland* har regeringen nyligen (1924) aflämnat proposition till riksdagen om inrättande i eller invid Helsingfors af en *landtbrukshögskola* med 4 fakulteter (1 landtbruksvetenskaplig, 1 forstvetenskaplig, 1 landtmäterivetenskaplig och 1 veterinärvetenskaplig, hvarjämte för den propedeutiska undervisningen en allmän afdel-

ning eller sektion skulle inrättas). Vid högskolan skulle finnas 21 ord. och 10 e. o. professorer, 9 lektorer, 20 assistenter, 12 aflönade docenter och 20 amanuenser. Propositionen är ännu ej slutligt behandlad af riksdagen. Se f. ö. Finland. Suppl., sp. 805. — I *Danmark* var 1924 antalet landtbruksskolor 22, hvartill komma några mejeri- och trädgårdsskolor samt omkr. 25 folkhögskolor, vid hvilka landtbruksundervisning meddelas.
O. B—n. P. E—t.

Landtbruksveckan. På inbjudan af Svenska landtmännens riksförbund (se d. o.) förenade sig 1911 ett större antal landtbruksföreningar äfvensom föreningar på skogsbrukets område för att hålla sina sammanträden i Stockholm under en del af en vecka, hvarigenom afsågs att underlätta för de i olika föreningar deltagande personerna att närvara vid dessas möten och tillika åstadkomma allmänna sammanträden för att afhandla frågor af gemensamt intresse för landt- och skogsbruk. Dylik landtbruksvecka har sedan årligen hållits i mars månad, men till följd af den stora tillslutningen af föreningar ha sedan 1918 skogsföreningarnas sammanträden afskilts till en särskild ''skogsvecka''. Landtbruksveckans anordnande handhas af ombud för de deltagande föreningarna och en af dessa vald styrelse. För hvarje landtbruksvecka har i tryck utgetts ''Handlingar till landtbruksveckan''. I flera orter ha på senare åren under namn af landtbruks- eller jordbruksvecka anordnats mera lokala sammanträden för att afhandla ämnen tillhörande landtbruket. Äfven i grannländerna (Norge och Finland 1921) ha landtbruksveckor anordnats i nära öfverensstämmelse med den svenska. H. J. Dft.

Landtbyggmästarkurs. Se Hembygdsvård. Suppl., sp. 350.

***Landtdagar.** De nuv. republikanska *tyska* staternas landtdagar ''utgöra samtliga en mer eller mindre trogen afbild af riksdagen'' (Fr. Giese), representera vederbörande stats hela folk och äro bärare af statsmyndigheten samt dennas högsta organ. Enkammarsystem och allmän rösträtt ha genomgående införts (riksdagsvalrättens tillämpning vid val till landtdag föreskrifves i tyska riksförfattningen). Enär de tyska delstaterna sakna personligt ''statsöfverhufvud'', motsvarande rikspresidenten, försvåras problemet att finna lämplig myndighet för upplösning af landtdag. Det har lösts olika i olika staters författningar (i Preussen t. ex. kan landtdagen upplösas genom eget beslut, genom folkomröstning och genom beslut af ett utskott, bestående af landtdagens presidenter, statsministeriet och statsrådet). — Om landtdagar i förbundsrepubliken *Österrike* se d. o., sp. 231, och i Suppl. — *Finlands* folkrepresentation upphörde genom författningen af 1919 att kallas landtdag och heter nu i stället riksdag. — Vid resp. länders införlifvande med *Jugo-Slavien* upphörde de kroatisk-slavonska, bosniska, dalmatiska och krainska landtdagarna som autonoma självstyrelseorgan. Detsamma gäller efter uppgående i *Tjecho-Slovakien* för Böhmens och Mährens landtdag samt efter uppgående i *Polen* för Galiziens. V. S—g.

***Landtegendomsnämnd,** Stockholms stads. Enligt stadsfullmäktiges beslut 18 nov. 1918 öfverflyttades dess göromål på den då beslutade Fastighetsnämnden (se d. o. Suppl.).

***Landtförsvarsdepartementet** sammanslogs (enligt lag af 19 juni 1919) 1 juli 1920 med Sjöförsvarsdepartementet till Försvarsdepartementet (se d. o. Suppl.).

Landtgrefven, mansroll i Wagners opera ''Tannhäuser''. Se Herman. Suppl.

Landthushållningsskola, benämning på läroanstalter, afsedda att utbilda lärarinnor i huslig ekonomi med särskild hänsyn till landthushållet. Två sådana skolor finnas i Sverige, båda med statsunderstöd, nämligen Fredrika-Bremer-förbundets å Rimforsa i Östergötland med 2 års landthushålls- och trädgårdskurs samt landthushållningsskolan å Brogård i Uppland, hvilken utgör en 1-års kurs i samband med hushållsfackskolan i Uppsala. H. J. Dft.

Landthushållsskola, läroanstalt med uppgift att bibringa unga kvinnor kunskap i huslig ekonomi och öfning i de sysslor, som tillhöra kvinnan i landthushåll. Sådana skolor inrättades 1912 i samband med omorganisation af den lägre landtbruksundervisningen. Åtskilliga af skolorna (37 st. 1924) äro förenade med folkhögskola eller landtmannaskola. Kurserna, som mest äro förlagda till sommarhalfåret, äro dels kortare, på minst 105 dagar, dels längre, som skola pågå minst 165 dagar. De åtnjuta alla statsunderstöd. H. J. Dft.

Landtman, Gunnar, finländsk sociolog, f. 6 maj 1878 i Helsingfors, blef student 1895, filos. licentiat 1905 samt docent i sociologi vid Helsingfors' universitet 1910. Därefter företog han en 2 års resa till Nya Guinea i folkloristiskt syfte. 1916—22 förestod han professuren i praktisk filosofi och uppfördes i första förslagsrummet vid dess besättande, men blef icke af regeringen utnämnd. L. har verksamt tagit del i det svenska folkbildningsarbetet i Finland och var 1922—24 riksdagsman. Bland hans skrifter må nämnas *The origin of priesthood* (akad. afh., 1905), *The primary causes of social inequality* (i Finska vet. soc:s ''Öfversikt'', 1909), *Samhällsklassernas uppkomst* (i ''Åbo akad:s komm. skr.'', 3, 1916), *Kulturens ursprungsformer* (1918), *Inledning till det filosofiska tänkandet* (1920), en biografi öfver *Kant* (i ''Natur och kultur'', 1922), dessutom en stor mängd mestadels folkloristiska afh. och uppsatser, utgörande resultat af Nya Guinea-färden. På finlandssvenska folkloristikens område är L. en af märkesmännen och har särskildt sysslat med folktro och trolldom. Han har redigerat 7:e delen af ''Finlands svenska folkdiktning''. Ett memoarartadt verk är *Finlands väg till oavhängighet* (1919), företrädesvis omfattande åren 1917—18. T. C.

Landtmanna- och borgarepartiet, det nuvarande högerpartiet i riksdagens Andra kammare, bildades vid början af 1912 års riksdag genom sammanslagning af de förutvarande konservativa partierna (Landtmannapartiet och Nationella framstegspartiet, se dessa ord). Landtmanna- och borgarepartiets förste ordf. blef Karl Persson i Stallerhult. Öfriga medlemmar af partiets första förtroenderåd voro H. Andersson i Skifarp, A. Lindman, J. A. Sjö, L. J. Jansson i Djursätra, G. Odqvist, I. Svensson å Skyllberg, P. Nilsson i Bonarp och A. Vennersten. Vid 1913 års riksdag efterträddes K. Persson som partiets ledare af amiral Arvid Lindman; vice ordf. blef Hans Andersson i Skifarp. När denne 1918 afgick ur riksdagen, blef G. Odqvist och efter dennes död i maj 1919 P. Nilsson i Bonarp vice ordf. Sedan 1913 har Lindman varit och

är alltjämt partiets ordf. (under hans utrikesministertid 1917 ryckte Hans Andersson in som partiets ledare). — Vid bildandet räknade partiet 63 medlemmar. En del närmast på konservativ grund valda riksdagsmän stodo då ännu utanför. Partiets styrka har sedermera undergått rätt betydande växlingar. Efter 1914 års vårval, då 87 konservativa och försvarsvänner invaldes i Andra kammaren, räknade partiet 82 medlemmar. 1917 års val, som gick partiet emot, medförde en minskning till 57 medlemmar. Valet 1920 gaf åter några vinster, hvarför partiet under 1921 års riksdag hade 72 inskrifna medlemmar. Antalet gick vid riksdagsvalen s. å. ned till 62. 1924 års riksdagsval ha åter medfört en mindre ökning, hvarför Landtmanna- och borgarepartiet 1925 kommer att räkna 65 ledamöter. Vid 1924 års riksdag bestod förtroenderådet af A. Lindman, P. Nilsson i Bonarp, E. O. Magnusson i Tumhult, A. P. Gustafsson i Örebro, O. N. Olsson i Broberg, O. A. E. Lithander, J. Jönsson i Boa, N. E. Nilsson i Antnäs och D. Norman. — Partiets insats i svensk riksdagspolitik har väsentligen legat på två områden, försvarets och näringspolitikens. I det förra afseendet ha alltid traditionerna som kammarens mest försvarsvänliga och mest utprägladt nationella parti upprätthållits. I näringsfrågor har partiet ständigt kämpat för skydd för svenskt arbete och svenskt näringslif. I fråga om jordbruksskyddet ha härvid olika vägar försökts under de senare åren, när det visat sig, att de fastlåsta tullsatserna väsentligen på grund af valutaförhållandena icke kunnat medföra samma trygghet som tidigare för svenskt jordbruk. Partiet har sålunda väckt förslag såväl om utförselbevis som, senast under 1924 års riksdag, om importreglering. L. K—n.

***Landtmannapartiet.** Se äfven A. Thomson, ”Grundskatterna i den politiska diskussionen 1809—1866. Ett bidrag till landtmannapartiets förhistoria.” I (akad. afh., 1923).

Landtmannen. Tidskrift för Sveriges jordbruk och dess binäringar, veckotidskrift, som började utges 1910 af Vilhelm Flach (se Flach 3, äfven i Suppl.) samt genast vann och alltjämt bibehållit stor spridning, hvartill bidragit, att den egnat uppmärksamhet lika mycket åt administrativa som åt tekniska och ekonomiska frågor. Som medredaktörer ha stått H. Juhlin Dannfelt 1894—1901, E. Insulander 1902—10, N. Hansson 1906—12 samt A. Sjöström 1912. 1913—17 stodo de båda sistnämnde som utgifvare, närmast af den anledning, att Flach på grund af sitt ämbete (chefskapet för Landtbruksstyrelsen) ansåg sig ej böra vara synlig utgifvare af tidskriften, i hvars redaktion han dock kvarstod som ledande, tills den liksom landets andra stora landtbrukstidskrift, ”Tidskrift för landtmän”, 1918 öfvertogs af Sveriges allmänna landtbrukssällskap. Detta sammanslog s. å. de båda tidskrifterna under titeln Landtmannen. Tidskrift för landtmän. Organ för Sveriges allmänna Landtbrukssällskap och utger fortfarande denna. H. J. Dft.

Landtmännens riksförbund. Se Svenska landtmännens riksförbund.

***Landtmäteri.** (Sp. 1111—12.) Som chef för Landtmäteristyrelsen efterträddes H. D. G. Rhodin 1922 af Gustaf Ernst Grefberg. — Landtmäteristyrelsens och Landtmäteristatens organisation har sedan 1920 undergått följande förändringar.

Sedan det befunnits, att ökade göromål hos såväl Landtmäteristyrelsen som förste landtmätarna och den med landtmäteriförrättningars verkställande sysselsatta personalen nödvändiggjorde vissa ändringar i organisationen, fattades därom beslut vid 1920 års riksdag. Med anledning däraf utfärdades ny instruktion 23 dec. 1920, hvari mindre ändringar gjorts genom instruktion 14 mars 1924. Till följd af dessa instruktioner och gällande lönestat utgöres Landtmäteristyrelsen af en generaldirektör och chef samt såsom ledamöter 3 byråchefer, som förestå hvar sin byrå, administrativa byrån, landtmäteribyrån och utredningsbyrån; därjämte äro hos styrelsen anställda 3 byrådirektörer, 1 landtmäterifiskal, 1 arkivarie, 2 byråingenjörer, 1 registrator, tillika aktuarie och kassör, 1 arkivbiträde, kvinnliga kansli- och kontorsbiträden och expeditionsvakter enligt stat samt i mån af behof icke ord. personal.

Styrelsen åligger att utöfva tillsyn dels öfver jorddelningsväsendet och öfriga grenar af rikets landtmäteriväsen till den del, som tillsyn däröfver ej tillkommer annan ämbetsmyndighet, dels öfver arbetet med uppläggande och förande af jordregister, dels ock öfver Statens reproduktionsanstalt (se nedan), hvarjämte styrelsen har att på begäran af offentlig myndighet verkställa utredning och meddela utlåtande samt lämna råd och upplysningar i frågor, som ligga inom området för styrelsens verksamhet.

Landtmäteristaten. *Öfverlandtmätarna* ha samma åligganden, som enligt instruktionerna 1908 och 1909 tillkommo förste landtmätarna (se sp. 1112 i hufvudarbetets art.) jämte skyldighet att föra utom jordregister för länets landsbygd äfven vissa andra fastighetsregister. I landtmäterikontoren, som på vissa tider skola hållas för allmänheten tillgängliga, förvaras dels de kartor och handlingar, som blifvit dit öfverlämnade, eller enligt gällande bestämmelser skola dit redovisas eller öfverlämnas, dels ock det jordregister för länets landsbygd och andra fastighetsregister, som föras af öfverlandtmätaren. *Distriktslandtmätarna* och därtill kompetenta *extra landtmätare* äro skyldiga att verkställa förrättningar ang. jords delning m. m. såväl åt enskilda personer som för det allmänna. Distriktslandtmätarna ha enhvar sitt af K. M:t bestämda tjänstgöringsdistrikt. Extra landtmätarna förordnas af Landtmäteristyrelsen antingen att verkställa förrättningar inom visst län eller som biträden i styrelsen eller å landtmäterikontor eller som medhjälpare åt distriktslandtmätare eller viss extra landtmätare. Distriktslandtmätarna åtnjuta lön med ålderstillägg, 100 extra landtmätare ha arfvode på stat. Dessutom ega båda dessa kategorier af tjänstemän att tillgodonjuta arfvode för verkställdt arbete enligt af K. M:t 1920 fastställd taxa samt resekostnads- och traktamentsersättning enligt k. förordn. 31 dec. 1920. Vid 1922 års slut bestod landtmäteripersonalen i länen af 24 öfverlandtmätare, 199 distriktslandtmätare, 13 assistenter anställda som biträden å vissa landtmäterikontor, 136 extra landtmätare och 44 landtmäterielever.

Landtmätarnas *utbildning* omfattar dels ett års arbete som elev hos någon distriktslandtmätare, dels undervisning vid kurser inom en i hufvudstaden anordnad undervisningsanstalt, för hvilken anslag sedan 1910 varit uppfördt på extra stat. Undervisningen är fördelad på två kurser, en tvåårig kurs för landtmäteriexamen och en ettårig kurs för kulturteknisk examen. Undervisningen står under Landtmäteristyrelsens inseende, men den närmare ledningen däraf handhas af ett lärarråd och en föreståndare. Stadgar för undervisningen ha af K. M:t fastställts 20 juli 1923. Förslag till slutligt ordnande af landtmäteriundervisningen är beroende på K. M:ts pröfning.

Statens reproduktionsanstalt har enligt K. M:ts instruktion för densamma 23 dec. 1920 till uppgift att åt staten och dess organ äfvensom åt enskilda mot betalning utföra reproduktion och tryck af kartor, ritningar, blanketter m. m. samt bedrifva i samband därmed stående förlagsverksamhet äfvensom att tillhandahålla lämpligt papper ej allenast för anstaltens arbeten, utan äfven till konceptkartor och konceptritningar. Anstalten står under öfverinseende af Landtmäteristyrelsen, men den närmare ledningen af dess verksamhet utöfvas af en direktör som dess föreståndare och chef. H. Rhn.

***Landtmäterikarta,** vid landtmäteriförrättning tillkommet kartmaterial. För upprättande af landtmäterikartor för legala* jorddelningsändamål gäller f. n. (1924) k. förordn. ang. sättet för utförande af vissa mätningsarbeten m. m. (mätningsförordning) af 17 dec. 1920 samt Landtmäteristyrelsens på K. M:ts uppdrag utfärdade verkställighetsföreskrifter till förordningen. Genom dennas ikraftträdande 1 jan. 1921 ha de föråldrade bestämmelser ”om geometriska mätningar och kartors författande samt deras uträkning och beskrifning m. m.”, som upptogos i artikel V af 1864 års landtmäteriinstruktion, upphört att gälla. Genom den nya mätningsförordningen ha bl. a. aflägsnats de brister, som hänförde sig till saknaden af föreskrifter rörande nyare mätningsmetoder, felgränser, numeriska bestämningar bl. a. af gränspunkter vid i öfrigt grafisk mätning, tillförlitlig stommätning och fixpunkters utsättande. En fullständig karta skall enligt förordningen som mätningsföremål uppta hvad som med hänsyn till mätningens ändamål anses erforderligt, såsom i regel egogränser, gator, vägar, varaktiga hägnader, fasta fornlämningar, elektriska högspänningsledningar, vattenledningar, diken, vattendrag samt byggnader och gränser mellan olika egoslag. Då dessutom vid egogradering uppdelning af vid mätningen tillkomna egofigurer ofta måste göras och jämväl noggrann arealberäkning af hvarje å kartan redovisad figur bör kunna ske, måste till följd däraf kartorna i regel upprättas i jämförelsevis stora skalor. Vanligast förekommande äro skalorna 1 : 2000, 1 : 4000 och 1 : 8000. En följd af de stora skalorna är, att behofvet af s. k. konventionella tecken å kartorna blifvit betydligt inskränkt. De på kartorna använda beteckningarna äro sålunda jämförelsevis få och ha hufvudsakligen till uppgift att på ett i ögonen fallande sätt särskilja olika egoslag från hvarandra. På grund däraf ha färgbeteckningar nästan uteslutande kommit till användning. Vanliga landtmäterikartor få upprättas med eller utan bladindelning. Normalbladytan är 60 × 80 cm. Vid landtmäteriförrättning upprättad karta erhåller rättsligt vitsord därigenom, att förrättningen varder fastställd eller vinner laga kraft. H. Rhn.

***Landtmäteristyrelsen.** 1. Se Landtmäteri, äfven i Suppl. — 2. Centralt, under landtbruksministeriet lydande ämbetsverk i *Finland*, handhar ledningen af och tillsynen öfver landtmäteri-, skiftes- och skattläggningsgöromålen, förandet af jordregister samt de geografiska och topografiska kartarbetena jämte de därför nödiga mätningarna och beräkningarna. Styrelsens plenum, som eger afgöra viktigare ärenden, utgöres af *öfverdirektören*, *öfverdirektörsadjointen*, 2 *landtmäteriöfveringenjörer* och 1 juridiskt bildad *assessor*. För kartläggningsarbetena finnas vid styrelsen 1 geografisk och 1 topografisk afd.; i länens residensstäder finnas *länslandtmäterikontor*. Se äfven Justeringskommissionen. Suppl. O. B—n.

Landtmäteritidskrift, Svensk. Se Svensk landtmäteritidskrift. Suppl.

Landtmäteriundervisning. Se Landtmäteri, sp. 1112 (äfven i Suppl.).

Landprästen i Wakefield [*ωē'kfild*], världsbekant idyllisk roman (*The vicar of Wakefield*), författad 1766 af O. Goldsmith, äfven dramatiserad (se Goldsmith).

***Landtråd.** 1. I republiken (”land”) *Preussen* utnämnas enligt förordn. af 18 febr. 1919 landtråden af statsministeriet, och kretsdagen har rätt att dit inkomma med förslag på lämpliga personer, utan att dock statsministeriet är bundet vid detta. Landtrådet är alltjämt ledare af kretsens förvaltning, men har numera intet att göra med skatteväsendet (jfr Preussen. Förvaltning. Suppl.). — 2. I *Bajern* har landtrådsinstitutionen afskaffats efter revolutionen 1918. — 3. De gamla ridderskapsrepresentationer i *Estland* och *Livland*, som kallades landtråd, upphörde vid bildandet af de nya republikerna *Estland* och *Lettland*. — 4. På *Åland* är landtråd titel för landskapsnämndens ordf. Se Åland, sp. 988. 1—4. V. S—g.

***Landtvärn.** Vid Världskrigets utbrott mobiliserades i olika länder landtvärnsformationer af äldre årsklasser. I *Tyskland* organiserades sålunda af landtvärnet bl. a. 296 bataljoner, af hvilka 172 ingingo i fälthären. Landtvärnsförbanden sammanfördes i förstärkta landtvärnsbrigader och landtvärnsdivisioner. T. o. m. en landtvärnskår — urspr. afsedd till Schlesiens skydd — organiserades. Denna kår samarbetade under general v. Woyrschs befäl med österrikiska armén aug.—sept. 1914. Inom *österrikisk-ungerska* armén bildade landtvärnet särskilda fördelningar (8 österrikiska och 8 ungerska), som i regel tilldelades linjekårerna. *Frankrike* torde vid krigsutbrottet ha mobiliserat minst 12 territorialdivisioner. Under krigets gång insattes landtvärnsformationer å alla fronter. Efter Världskriget har uppbådsindelningen i allmänhet förändrats i så måtto, att landtvärnskategorien bortfallit i olika länders härorganisationer. Frankrike, Polen och Tjecho-Slovakien ha sålunda endast 2 reservuppbåd: reservens 1:a uppbåd (linjens reserv) — 16½ à 18 årsklasser — och reservens 2:a uppbåd (landstormen) — 10 à 18 årsklasser. — Jämlikt Versaillesfredens bestämmelser

är landtvärnsinstitutionen numera afskaffad i Tyskland och Österrike.

*__Landvetter.__ 1 maj 1921 afskildes Partille till eget pastorat. 1,673 inv. (1924).

__Landvik,__ härad och socken i Aust-Agder fylke (förut Nedenes amt) och Hommedal pastorat, v. om Grimstad, Norge. 190,68 kvkm. 1,870 inv. (1920). Jordbruk och trädgårdsskötsel. K. G. G.

__Landösjön,__ en 49 kvkm. stor sjö, 72 m. djup, belägen 319 m. ö. h., i Offerdals socken, Jämtland, genomflytes af Långan och afrinner till Indalsälfven.

__Lane__ [lēi'n], R. N. A. Se Angell, Norman. Suppl.

*__Lanessan,__ Jean M. A. de, dog 7 nov. 1919 i Écouen (Seine-et-Oise). Han var 1910—14 ånyo led. af deputeradekammaren och utgaf på senare år bl. a. *Nos forces navales* (1911), *Nos forces militaires* (1913) och *Histoire de l'entente cordiale franco-anglaise* (1916).

*__Lanforsen.__ Vattenfallet är 8,5 m. högt och 0,7 km. långt och ligger omkr. 15 km. från Dalälfvens mynning. Den i genomsnitt under 9 månader af året tillgängliga vattenmängden utgör 165 kbm. per sek. och under 6 mån. 282 kbm. per sek. Motsvarande effektbelopp äro 14,200 resp. 24,000 hkr. Vattenfallet, som tillhör Sandvikens järnverks-a.-b., är f. n. (1924) under utbyggnad för omkr. 34,000 turb.-hkr. Anläggningen afses fullbordad före utgången af 1928. Eganderätten till L. har varit föremål för en omfattande och på sin tid uppmärksammad process mellan kronan och bolaget. Genom K. M:ts dom 6 juni 1917 ogillades kronans talan. Målets handläggning inför Uppsala läns norra domsagas häradsrätt och inför Svea hofrätt har publicerats genom Kammarkollegii försorg (3 dlr, 1913, 1915—16). C. K.

*__Lang,__ Josef, afgick 1924 från hofkapellet, men kvarstår som repetitör vid Operan. Han är sedan 1909 ånyo lärare i harpa vid konservatoriet och sedan 1913 lärare vid operaskolan. — Hans hustru Anna L. dog 21 dec. 1920 i Stockholm.

*__Lang,__ Andrew, dog 20 juli 1912 i Banchory, Aberdeenshire.

*__Lang,__ Arnold, dog 30 nov. 1914.

__Langaard__ [-går], Knud Christian, norsk industriidkare och donator, f. 5 aug. 1849 i Kristiania, död där 31 aug. 1922, var delegare och intressent i en mängd industriföretag, såsom Follums träsliperi, Frydenlunds bryggeri och Aug. Pellérin fils & comp:s margarinfabrik m. fl., innehade en mängd förtroendevärf och gaf åt många allmännyttiga företag sitt ekonomiska stöd. På sin 60-årsdag skänkte han värdefulla samlingar till Kristiania konstindustrimuseum och till Nationalgalleriet, där en särskild sal med gifvarens namn nu innehåller hans gåfvor. Samlingarna ha beskrifvits i "Christian Langaards samlinger af malerkunst og kunsthaandverk fra fortiden med tekst av Harry Fett, H. Grosch, Emil Hannover, Karl Madsen, Jens Thiis" (2 bd, 1913). M. H.

__Langare,__ i dagligt tal benämning på person, som tar oloflig befattning med rusdrycker i afsikt att sedermera på olaga sätt afyttra desamma till allmänheten (langning). Se lag af 20 juni 1924 ang. oloflig befattning med spritdrycker och vin.

*__Langas__ har en areal af 57 kvkm. och ett största djup af 73 m.

*__Lange__ (sp. 1131). — 5. Sven L. har fortsatt sin verksamhet som kritiker i "Politiken" och utgett skådespelen *Fru Majas hævn* (1912), *Pressen* (s. å.) och *Kærligheden og Döden* (1914), vidare en intim roman i brefform, *Fru Gerda og hendes moder* (1915), den svagare *Eros' ansigter* (1921) samt den fina historisk-psykologiska studien *En dag paa Hirschholm slot* (1923). Han har under arbete en dansk öfv. af Strindberg. P. E—t.

*__Lange__ (sp. 1133), K. K. A. — Hans son Albert Jacob L. dog 1922. M. H.

*__Lange,__ de (sp. 1135). 1. Samuel de L. dog 7 juli 1911 i Stuttgart. — 2. Daniel de L. afgick 1913 från chefskapet för konservatoriet och dog 31 jan. 1918 i Point Loma, Kalifornien.

*__Lange__ (sp. 1135), Thor N., dog 22 febr. 1915 på Selo Napadovka i Ukraina. *Udvalgte digte* af L. utgåfvos 1915 af O. Borchsenius. Se Harald Nielsen, "Vej og sti" (1916), Axel Sörensen, "Th. L." (1915), och C. Nyrop, "Th. L." (1917). P. E—t.

*__Lange__ (sp. 1136), Konrad von, dog 30 juli 1921 i Tübingen.

*__Lange__ (sp. 1136), Hans Ostenfeldt, afgick som öfverbibliotekarie 1924 och blef lektor i egyptologi vid Köpenhamns universitet, där han redan i flera år hållit föreläsningar. Han utgaf 1921 i samlingen "Verdensreligionens hovedværker" *Religiöse tekster fra det gamle Ægypten* och lämnade 1922 bidrag till den franska festskriften för Champollion. Under Världskriget skaffade han k. biblioteket högst värdefulla accessioner. 1918 blef han filos. hedersdoktor i Lund. P. E—t

*__Lange__ (sp. 1136), Christian Lous, är alltjämt Interparlamentariska unionens generalsekreterare. Han erhöll 1921 halfva Nobelska fredspriset (andra hälften tilldelades samtidigt Hj. Branting). L. är sedan 1920 en af Norges representanter i Nationernas förbunds delegeradeförsamling. Han har ytterligare utgett *Histoire de l'internationalisme* (1919) och kreerades med anledning af detta arbete till filos. doktor vid universitetet i Kristiania. Till sv. har öfversatts *Mellanfolklig politik 1815—1914* (1924). M. H.

__Lange,__ Emma, dansk skådespelerska. Se Thomsen, E. A.

__Lange,__ Antoni. Se Polska litteraturen, sp. 1275.

__Lange,__ Jakob Emanuel, dansk botanist och

socialekonom, f. 2 april 1864 i Flensborg, tog trädgårdsexamen 1884, var 1888—1918 lärare vid Dalum landbrugsskole och är nu föreståndare för husmandsskolen vid Odense. Han har som botanist behandlat Agaricacéerna i ett stort, ännu ej offentliggjordt verk, ''Danmarks Agaricaceer'', på grundval af hvilket han i ''Dansk botanisk arkiv'' publicerat *Studies in the Agarics of Denmark* (hittills 5 afdelningar 1914—23). Som socialekonom är han påverkad af Henry George och var den förste, som framförde dennes idéer i Danmark. Han har utgett *Socialökonomi* (1909) och öfversatt en del georgeistiska skrifter. P. E—t.

***Langeland.** Järnväg öppnades 1911 från Rudkjöbing till Bagnkop och från Rudkjöbing till Spodsbjerg. P. E—t.

Langemarck, kommun i belgiska prov. Väst-Flandern, 6 km. n. n. ö. om Yperen. 6,018 inv. (1920). Under Världskriget ingick L. från början i de allierades försvarslinje n. ö. om Yperen och blef sedan en brännpunkt i de långvariga ställningsstriderna på denna del af fronten. Byn intogs 22 april 1915 af tyskarna, återtogs 16 aug. 1917 af engelsmännen, eröfrades än en gång af tyskarna 16 april 1918, men besattes slutligen af belgierna 28 sept. s. å. Den var då fullständigt förstörd. H. J—dt.

***Langenberg.** — 2. L. tillhör nu tyska republiken Thüringen. 3,557 inv. (1919).

Langendonck, Prosper van. Se Holländska litteraturen. Suppl., sp. 443.

***Langenskjöld,** K. F. T. Ätten adlades 1772 och hette förut Lang. En gren erhöll (med K. F. T. L.) friherrlig värdighet i Finland och skrifver sitt namn Langenskiöld. — Friherre B. Karl J. Langenskiöld tog framträdande del i den 1900 tillsatta kommittén för utarbetande af ändrade bestämmelser om Riksbankens sedelutgifningsrätt i samband med upphörandet af de enskilda bankernas sedelutgifning. Som förste deputerad i Riksbanken 1901—12 ledde han försiktigt och säkert öfvertagandet af de enskilda bankernas sedelutgifning. Han var 1910—12 Bankofullmäktiges vice ordförande, var led. af 1907 års försvarskommitté och har anlitats i flera andra kommittéuppdrag. 1916—19 var han led. af Första kammaren för Stockholms stad och var då äfven led. af bankoutskottet samt därjämte vid lagtima riksdagen 1918 af särskildt utskott för vattenlagen, vid urtima riksdagen s. å. af andra särskilda utskottet och 1919 af särskildt utskott för lagförslag om arbetstidens begränsning. L. blef 1912 led. af Vet. akad. — Hans äldre broder, friherre Gustaf Adolf L., f. 6 nov. 1852 i Petersburg, var 1897—1900 finländsk senator och led. af senatens justitiedepartement; han är ordf. i Kymmene a.-b:s förvaltningsråd.

2. Margareta L., finländsk författarinna (af annan ättgren), f. 6 febr. 1889 i Petersburg, student i Helsingfors 1906, filos. kandidat 1911, har egnat sig åt pedagogisk verksamhet samt tagit liflig del i den kristliga studentrörelsen. Fröken L. har utgett flera diktsamlingar (*Dikter* 1912, *Dikter II* 1915, *Dagrar* 1917, *Samklang* 1922, *Undret* 1923), alla med en stark religiös grundton, en biografi öfver den som religiös personlighet märklige baron *Paul Nicolay* (1921) och en samling religiösa uppsatser, *Levande tro* (1918). 2. G. C.

Langerhansska cellöarna, *anat.* Se Insulin. Suppl.

Langgaard [-går]. 1. Sigfrid Viktor L., dansk pianist, f. 1852, d. 1914 i Köpenhamn, elev af F. Neruda, E. Neupert och Liszt samt Köpenhamns konservatorium, utmärkte sig som Liszt- och Rubinsteinspelare, var från 1881 lärare vid konservatoriet och skref pianosaker och sånger. — 2. Rud Immanuel L., den föregående son, dansk tonsättare, f. 28 juli 1893 i Köpenhamn, var elev af bl. a. J. Svendsen, E. Hornemann och G. Helsted och debuterade som orgelspelare redan 1904. Han har komponerat symfonier, körverk, en mängd sånger, kammarmusik och orgelstycken. L. förenar teknisk säkerhet med fint sinne för själens rörelser. Han dirigerade 1915 i Stockholm sin orkesterdikt *Sphinx*. 1. E. F—t. 2. P. E—t.

Langhoff, Karl Fredrik August, friherre, finländsk militär, f. 2 febr. 1856 i Heinola, dimitterades från finska kadettkåren 1877 och trädde i rysk tjänst samt genomgick generalstabsakademien. Som öfverstelöjtnant blef han 1890 adjutant vid befälhafvarstyrelsen för finska militären, blef 1892 öfverste, 1894 kommendör för Nylands finska skarpskyttebataljon, 1896 stabschef för finska militären, 1897 kommendör för finska gardesbataljonen och 1899 för Semenovska gardesregementet i Petersburg, 1900 generalmajor och 1904 brigadchef. 1906 kallades L. till ministerstatssekreterare för Finland, befordrades s. å. till generallöjtnant och upphöjdes 1912 i friherrligt stånd. Som ministerstatssekreterare sökte L. under ytterst svåra förhållanden — såsom framgår bl. a. af hans memoarverk *Sju år såsom Finlands representant inför tronen* (2 dlr, 1922—23) — göra hvad göras kunde, för att mot de ryska maktegande tillvaratagata Finlands rätt. Han entledigades från ämbetet 1913 och erhöll s. å. afsked äfven ur militärtjänst med generals af infanteriet grad. L. var under frihetskriget 1918 generalinspektör för sanitetsväsendet vid Mannerheims armé. T. C.

Langle de Cary [lägl də karī], Fernand Louis Armand Marie de, fransk militär, f. 4 juli 1849 i Lorient, blef 1869 officer vid chasseurs d'Afrique, deltog, som ordonnansofficer i en stab, med utmärkelse i 1870—71 års krig, blef därefter generalstabsofficer, lärare vid krigshögskolan samt, 1895, öfverste och chef för ett inf.-reg. 1900 blef han brigadchef vid kavalleriet, 1906 divisionsgeneral, 1908 chef för 4:e (sedermera för 8:e) armékåren

och 1912 led. af högsta krigsrådet. 1914 öfvergick han först till reserven, men inkallades i tjänst vid Världskrigets utbrott och erhöll befäl öfver 4:e armén (på belgiska fronten), med hvilken han utkämpade slaget vid Neufchâteau (22—23 aug. 1914) och, i härens midt, deltog i slaget vid Marne. Senare på hösten 1914 och under 1915 förde han samma armé i Champagne, där han, trots partiella framgångar, förgäfves sökte genombryta tyska fronten. Från dec. s. å. till mars 1916, då han afgick ur aktiv tjänst, var han chef för midtarmégruppen, på frontdelen Verdun—Soissons. H. J—dt.

***Langlet.** — 3. N. A. L. blef 1911 professor i kemi och kemisk teknologi vid Chalmers' tekniska institut. Han är led. af Vet. o. vitt. samh. i Göteborg (1904).

4. Valdemar G. L. var medarbetare i ''Svenska dagbladet'' 1909—14 och i ''Aftonbladet'' 1914—22 (andre redaktör till april 1921) samt är från nov. 1923 redaktör af ''Svensk handelstidning''. Dessutom har han 1916—22 redigerat tidskriften ''Det nya Sverige''. L. har ytterligare utgett bl. a. *Pressen och tidningsmännen* (1915), *Bevingade ord* (1924) samt (tills. med I. T. Aminoff) *Kriget om Balkan* (1912—13) och (tills. med C. O. Nordensvan) *Det stora världskriget* (8 bd, 1914—19).

***Langley,** J. N., blef 1911 led. af Vet. akad.

***Langlois,** H., dog 11 febr. 1912 i Paris.

***Langlois,** Ch. V., vardt 1912 direktör för Archives nationales och invaldes 1917 i Académie des inscriptions et belles-lettres.

Langmuir [läˈŋmjōə], Irving, amerikansk fysiker och fysikalisk kemist, f. 1881 i Brooklyn, studerade i New York och Göttingen, där han promoverades till filos. doktor. L. är föreståndare för forskningslaboratoriet hos General electric company i Schenectady, N. Y. Som snillrik fysikalisk tekniker har L. gjort sig mest känd genom konstruktionen af den gasfyllda volframlampan (halfwattslampan; se Glödlampa. Suppl., sp. 7, och Elektrisk belysning. Suppl., sp. 528). Inom den fysikaliska kemien har L. utfört banbrytande teoretiska och experimentella arbeten: studiet af den s. k. adsorptionen har genom L. 1917 utvecklats i en ny riktning, i det att han framhöll den kemiska sidan af fenomenet och visade, att strukturen af det adsorberande ämnets öfversta atomskikt, atomernas orientering och deras fria restvalenser bestämma i hufvudsak adsorptionens storlek. — Fasta katalysatorers förgiftning med mycket små mängder af vissa gaser, hvilken spelar en mycket störande roll vid viktiga tekniska processer (se Katalys), beror, som L. visat, därpå, att den katalytiskt verksamma metallytan öfverdras med ett adsorptionsskikt af den förgiftande gasen. För utbytet af molekylerna mellan ett ämnes kristaller och dess mättade ånga härledde L. 1913 en formel

$$m = p \sqrt{\frac{M}{2 \pi RT}},$$

där m betyder antalet stötar, som ångans molekyler utföra mot 1 kvcm. af kristallytan per sekund; M är ångans molekylarvikt, R gaskonstanten, p ångans tryck. Hastigheten för ångans kondensation på kristallen finner L. nästan oberoende af temperaturen, under det att ångbildningens hastighet stiger starkt med temperaturen. Flertalet af L:s arbeten är publiceradt i de amerikanska tidskrifterna ''Physical review'' och ''Journal of the American chemical society''. H. E.

Langning. Se Langare. Suppl.

***Langtry,** Lillie, dog omkr. 1912.

Langue bleue [lägblö], fr. (''blått språk''). Se Världsspråk, sp. 285.

Langwiezer-viadukten [-vitser-]. Se Armerad betong. Suppl.

***Lankester,** sir E. R., valdes 1922 till led. af Vet. soc. i Uppsala.

Lanna, kalk- och skifferbrott i Hidinge socken, Örebro län. A.-b. Svenska skifferverken uppförde 1918—19 här anläggningar för tillgodogörande af skifferns oljehalt. Se Skifferolja. Suppl.

***Lannelongue,** O. M., dog 21 dec. 1911 i Paris.

Lanner, Olga, skulptris, f. 1 sept. 1884 i Karlstad, studerade i Stockholm i Tekniska skolan 1903—06 och därefter i Tyskland, Frankrike och Italien. I Stockholm inrättade hon 1914 ateljén ''Smideskonst'' och gjorde en betydande insats i modernt svenskt järnsmide och i guldsmedskonst. Hon har bl. a. komponerat belysningsattiraljen i Engelbrektskyrkans kor i handgjutet metallarbete, kandelabrar m. m. samt utfört figur- och porträttskulptur i silfver, keramik, brons (barnporträtt, djur, *Lysippos' danserska* m. fl.). Fröken L. är representerad i Nationalmuseum, Göteborgs museum, Hallwylska samlingen och utländska samlingar. G—g N.

***Lannerstierna,** J. M., föddes på säteriet Berg i Älgå socken, Värmland. Se G. T. Karlberg, ''Till skalden J. M. L:s biografi'' (i ''Personhist. tidskr.'' XVI, 1914).

Lannge, Erik Gustaf, postman, f. 8 febr. 1878 i Stockholm, sedan 1914 postdirektör i Mellersta postdistriktet (Gäfle), tog initiativet till det i Stockholm nu befintliga Postmuseet (se Museum, sp. 1432) samt uppsatte 1903 ''Tidskrift för postväsendet'', numera benämnd ''Nordisk posttidskrift'' (se d. o.), för hvilken han fortfarande är hufvudredaktör. L. ledde utarbetandet af 1909 års ''Förteckning å städer, köpingar, byar, gårdar m. fl. orter i Sverige jämte uppgift på dessa orters post- och telegrafadresser samt afstånd från telegrafanstalt'' (suppl. 1913—16) samt har varit led. och sekreterare i 1920 års postkommitté. E. G—e.

Lanōsa nivālis, Snömögel, *bot.*, detsamma som *Fusarium nivale* (se Snömögel).

Lanrezac [lārəsa'k], Charles Louis Marie, fransk militär, f. 30 juli 1852 i Pointe-à-Pitre, Guadeloupe, blef officer vid infanteriet, deltog i 1870—71 års krig, blef generalstabsofficer, vice direktör vid krigshögskolan, öfverste (1899) samt divisionsgeneral och chef för 11:e armékåren (1912). Vid Världskrigets början ställdes han i spetsen för 5:e armén (på belgiska fronten), men entledigades 3 sept. efter nederlagen vid

Dinant och Charleroi samt återtåget från S:t Quentin—Guise och utnämndes till generalinspektör för infanteriet. L., som af högste befälhafvaren (general Joffre) beskylldes för att ej ha utvecklat nog företagsamhet och kraft som arméchef, erhöll dock vid afgången ur aktiv tjänst 1917 en, som det allmänt ansågs, välförtjänt upprättelse af regeringen. H. J—dt.

Lansbury [lä'nsbəri], George, engelsk socialistisk politiker, f. 21 febr. 1859 i Halesworth i Suffolk, var en tid kontorsbiträde, vistades 1884—85 i Australien och är nu chef för ett förlags- och tryckeriföretag (Victoria house printing and publishing co.). L. var som politiker först radikal, blef sedan socialist, slöt sig vid dess stiftande till den kristligt socialistiska föreningen *Church socialist league*, blef 1891 led. af fattigvårdsnämnden i Bow and Bromley i östra London och var en tid led. af Londons grefskapsråd samt 1910—12 underhusledamot för Bow and Bromley. Han nedlade 1912 sitt mandat för att söka återvinna det med rösträtt för kvinnan som främsta programpunkt, led nederlag såväl då som 1918, men företräder nu sedan 1922 denna valkrets. 1919—20 var L. borgmästare i Poplar och har sedermera varit ledare för dess ytterst rundhändta, kommunens finanser underminerande politik i fråga om arbetslöshetsunderstöd. Han utgaf 1914—22 "Daily herald" (se d. o. Suppl.) och tillhör alltjämt dess redaktion. Som kommittéledamot och kommunalman har L. ifrat för upprättande af arbetskolonier. Politiskt tillhör han arbetarpartiets yttersta vänster; han besökte 1920 Ryssland och torde stå i nära förbindelse med ryska bolsjeviker. V. S—g.

***Lansdowne.** Se Fitzmaurice (äfven i Suppl.).

Lansera [lanṣ-]. Se Lancera.

Lansing [lä'nsiŋ], Robert, amerikansk politiker, f. 17 okt. 1864 i Watertown, New York, var 1889—1907 praktiserande advokat i Watertown och anlitades af unionsregeringen som juridiskt ombud vid flera viktiga skiljedomsförfaranden, t. ex. om Alaskas gräns (1903) och fisket i norra Atlanten (1910). L. var teknisk delegerad vid Washingtonkonferensen om sälfångsten 1911 och blef 1914 juridisk rådgifvare åt utrikesministeriet. Han efterträdde juni 1915 W. J. Bryan som utrikesminister i Wilsons kabinett. Han undertecknade sedermera ett flertal noter, i hvilka Förenta staternas regering protesterade mot folkrättskränkningar under Världskriget från de krigförandes, särskildt från Tysklands, sida, men dessas innehåll bestämdes till stor del af president Wilson själf. Med Japan afslöt L. nov. 1917 ett aftal ("the L.-Ishii-agreement"), hvari Japans speciella intressen i Kina erkändes, men kontrahenterna samtidigt uttalade sig för vidmakthållande af "den öppna dörrens politik" i fråga om handeln på Kina.

L. var en af Förenta staternas delegerade vid fredskonferensen i Paris 1919 och deltog bl. a. i utarbetandet af förbundsakten för Nationernas förbund, men hans åsikter i fredsfrågan voro på väsentliga punkter skiljaktiga från Wilsons, och han hölls därför af presidenten under konferensens gång alltmer utanför de stora afgörandena. L. undertecknade visserligen Versaillestraktaten 28 juni 1919 och påyrkade efter hemkomsten dess godtagande af senaten, men schismen mellan honom och Wilson blef allt skarpare, och då L. under Wilsons sjukdom sammankallat kabinettets medlemmar, uppfattade Wilson efter sitt tillfrisknande detta som ett ingrepp i presidentens befogenheter. Wilsons obehärskade skriftliga missnöjesuttalanden häröfver föranledde L:s afgång 13 febr. 1920, hvarefter L. återupptog sin advokatverksamhet, nu förlagd till Washington. Han har skildrat sina mellanhafvanden med Wilson under fredskonferensen och sin egen uppfattning i konferensens hufvudfrågor i *The peace negotiations: a personal narrative* (1921; ty. öfv. s. å.) och *The Big Four and others of the peace conference* (1922). L. är en af utgifvarna af "American journal of international law". V. S—g.

Lanškroun. Se Landskron 1. Suppl.

***Lanson,** Gustave, blef 1920 direktör för École normale supérieure. Hans *Manuel bibliographique de la littérature française moderne*, för tiden 1500—1900 (4 bd, 1909—14), utkom i 2:a uppl. 1921.

Lant-. Sammansättningar på Lant- torde sökas under Landt-.

***Lanth,** Ch. Denna art. och art. Lanths violett *utgå*.

Lan-tsan-kiang. Se Mekong.

***Lanuvium.** Man har vid gräfningar 1922 påträffat ruiner af en teater från romartiden af ovanligt stora dimensioner, mer än 500 m. i diameter. Där uppträdde Commodus som gladiator.

Laoghaire, Ua, Peadar. Se O Leary, P., Suppl.

Laoid, Seosamh. Se Iriska litteraturen. Suppl., sp. 674.

Laŏkoongruppen (se Agesandros och Laokoon) anses af flera nyare forskare ha tillkommit omkr. midten af 1:a årh. f. Kr., närmare bestämdt på 40-talet. G—g N.

Lao-ling. Se Chang-pai-shan. Suppl.

***Laon** hade 18,904 inv. 1921. Under Världskriget besattes staden och forten utan strid 1 sept. 1914 af 2:a tyska armén (v. Bülow) och förblefvo sedan i tyskarnas besittning till 13 okt. 1918, då L., likaledes utan motstånd, besattes af fransmännen. Oaktadt staden alltifrån april 1917 tidtals besköts af franskt långskjutande artilleri, led den jämförelsevis ringa skada. Jfr Världskriget, sp. 164. H. J—dt.

La'paluoto [-loåtå], staden Brahestads (Finland) uthamn. O. B—n.

Laparra', William, fransk målare, f. 25 nov. 1873 i Bordeaux, af spansk börd på fädernet, italiensk på mödernet, studerade vid akademien i Paris och vann Rompriset 1898. Bland L:s verk äro *Job* (triptyk 1903, museet i Nantes), *Coplas* (1904, Luxembourgmuseet), triptyken "*Les étapes de Jacques Bonhomme*" (1905), *Ovation* i teatersalongen

(1906), förträffliga porträtt och många spanska motiv samt äfven italienska och grekiska. L. har äfven författat och illustrerat *Contes de la Sabine* m. m. G—g N.

Lapauze [-påś], Jeanne, född Loiseau (se d. o., äfven i Suppl.).

Lapidārie (af lat. *lapis*, sten), (ädel)stenslipare.

La'pinniemi, bomullsspinneri och -väfveri i Tammerfors stad, Finland, på Lapinniemi udde i Näsijärvi sjö, grundlagdt 1899. Det eges af Tampereen puuvillateollisuus osakeyhtiö (= Tammerfors bomullsindustri-a.-b.); akt. kap. 12 mill. mark; tillverkningsvärde 57½ mill. mark (1923). O. B—n.

***Lappa**, *bot.* Af släktet, som nu vanligen kallas *Arctium*, finnas i Sverige 4 arter och ett flertal hybrider. G. L—m.

***Lappar.** *Namn.* De sydligare svenske och norske lapparna ha under senare tid, särskildt i sina tidningar, börjat i svensk och norsk text för sig använda namnet *same*, plur. *samer*.

Utbredning. De sydligaste svenske lapparna, i Idre lappby i Dalarnas nordvästra hörn, ha 1924 öfverflyttat till Tossåsens lappby i Härjedalen—Jämtland. Renskötselns utbredning i Sverige och gränserna för de olika lappbyarna och renskötselsområdena framgå af E. Bergströms detaljerade ''Karta över renskötselns utbredning i Sverige'' (1923). Lapska språkets ungefärliga östgräns på sommaren i Norrbottens län anges på karta i ''Norrbotten'' I (1921). Om lapparnas utbredning i Norge se K. Nissen, ''Lapper og ren i Norge'' med karta (i ''Norske geografiske selskabs aarbok'' 1914—16).

Antropologi. Det börjar bli mindre troligt, att lapparna ega något samband med mongoliska rasen; snarare torde de vara att uppfatta som den sista återstoden af en primitiv ras, hvilken, med utgångspunkt i något isoleradt område i mellersta Europa, där en ny ras kunnat uppstå, ö. om Östersjön följt den tillbakavikande inlandsisen mot n. och sedermera från nordligaste Finland och Ishafstrakterna vandrat ned på Skandinaviska halfön (K. B. Wiklund i M. Eberts ''Reallexikon der vorgeschichte'', art. ''Finno-Ugrier'', 1925).

Antal. Lapparnas antal i Sverige var enligt senare officiella uppgifter 1870: 6,711; 1880: 6,404; 1890: 6,846; 1900: 6,983; 1910: 7,138; 1920: 7,162, hvaraf 4,437 i Norrbottens, 1,679 i Västerbottens, 897 i Jämtlands län (med Idre) och 149 i öfriga län; nomader voro 1870: 4,884; 1880: 4,573; 1890: 4,098; 1900: 3,985; 1910: 3,671. I Norge var antalet lappar 1910: 18,590, hvaraf 1,258 nomader; 1920: 20,735. I Finland räknades 1910 1,659 lappar, 1920: 1,603. I Ryssland har antalet lappar troligen förblifvit stationärt, hvarför hela det lapska folkets antal sålunda 1910 torde ha utgjort omkr. 29,000 och 1920 omkr. 31,000 personer. Då det ofta är svårt att afgöra, huruvida en person bör räknas till den lapska nationaliteten eller till någon af de närgränsande, äro samtliga dessa tal likväl rätt osäkra.

Renantalet i Sverige uppges för 1910 till 273,343 och för 1921 till 168,246, hvaraf i Norrbottens län 116,724, i Västerbottens län 35,433 och i Jämtlands län (med Idre) 16,089.

Lefnadssätt. Nästan alla nomadlappar inom Västerbottens län och några i Jämtlands län ha numera skaffat sig större eller mindre nybyggen i fjälltrakterna, hvilka skötas af en del af familjen, medan särskildt de vuxne männen följa renhjorden. Nästan alla skogslappar i Västerbottens och Norrbottens län ha likaså gårdar.

Sång. Om lapparnas sång se Jojkning. Suppl. Bland de finske och nordligaste norske lapparna ha komponisten A. Launis och språkforskaren V. Salminen (finnar) uppteckna en stor mängd jojkningsmelodier (se nedan, Litt.).

Sociala förhållanden. Lapparna i Jämtlands län äro numera enligt länsstyrelsens resol. 21 febr. 1919 mantalsskrifna inom de församlingar, där deras lappbyars områden i hufvudsak äro belägna.

Skolväsen och religionsvård. Se Lappmarkens ecklesiastikverk (äfven i Suppl.).

Historia. Den genom beslut af skiljedomstolen (se Lappar, sp. 1212) 16 dec. 1909 tillsatta kommissionen för undersökning af natur- och renbetesförhållandena i Torne lappmark och vissa delar af Pajala och Muonionalusta afgaf 1912 berättelse jämte utlåtande öfver de af skiljedomstolen affattade spörsmålen. Innan domstolen åter sammanträdde, afslöts 8 april 1913 en konvention mellan Sverige och Norge rörande inledande af direkta förhandlingar om ny, fullständig reglering af den svensk-norska renbetesfrågan. På förslag af de utsedde förhandlingsdelegerade tillsattes s. å. en kommission af svenska, norska och finska sakkunniga för undersökning af renbetesförhållandena inom Troms fylke (före 1919 Tromsö amt). Kommissionens utlåtande afgafs 1917, hvarefter de delegerades förhandlingar 21 dec. 1918 resulterade i ett förslag till konvention mellan de båda rikena ang. flyttlapparnas rätt till renbetning. Förslaget antogs af svenska riksdagen och norska stortinget, och konventionen undertecknades 5 febr. 1919. Den skall, med vissa mindre undantag, tillämpas fr. o. m. 1923 t. o. m. utgången af år 1952, och uppsäges den icke att vid denna tid upphöra, gäller den ytterligare vissa år. Genom 1919 års konvention och i anslutning därtill utgifven svensk lag af 20 juni s. å. har antalet af de svenska renar, som öfver hufvud må inkomma i Troms fylke, bestämts till 39,000, af hvilka 16,000 få inkomma redan fr. o. m. 1 maj och de öfriga fr. o. m. 15 juni; betningstiden å norskt område utgår 30 sept. Öarna i Troms fylke äfvensom vissa halföar i västra och sydvästra delarna af fylkets fastland (samt dess nordöstra del, som tidigare endast undantagsvis besökts af svenska flyttlappar) ha helt undantagits från betning af svenska renar, men i stället har i de inre delarna af fylket ett vidsträckt, sammanhängande landområde afsatts, inom hvilket af renarna gjord skada, med vissa inskränkningar, ej behöfver af lapparna ersättas. Betesområdet har indelats i ett stort antal vår- och sommarrenbetesdistrikt och för hvart och ett af dessa ett visst maximiantal betande renar bestämts. I Nordlands fylke får betning af svenska renar ega rum endast under juli och aug. och i vissa trakter i fylkets sydligaste del endast under tiden 5 juli—16 aug. Betesområdet har i detta fylke i stort sedt förblifvit det gamla; det har likaledes indelats i renbetesdistrikt, hvart och ett med sitt maximiantal renar. I ännu sydligare fylken får, med undantag för ett litet område längst i n. ö. i Nord-Tröndelag fylke, betning af svenska renar icke ega rum; alla lappar i Jämtlands län

utom de till Frostvikens norra lappby hörande ha därigenom utestängts från renbetning i Norge. Slutligen innehåller konventionen också detaljerade bestämmelser rörande flyttningsvägar, skadeersättningar, renarnas bevakning, lapparnas rätt till skogsfångst o. s. v., hvarjämte de norske lapparnas reciproka rätt till vinterrenbete inom Sverige blifvit lagfäst och till sitt omfång i detalj bestämd. Den betydande nedsättningen af antalet svenska renar, som fr. o. m. 1923 får inkomma i Troms fylke, har nödvändiggjort öfverflyttning af ett stort antal Karesuando- och Jukkasjärvilappar med deras renar till sydligare delar af Norrbottens lappmarker, hufvudsakligen Jokkmokk och Arjepluog, hvarifrån sommarflyttning till Norge icke i så stor utsträckning behöfver ske.

Samtidigt med regleringen af den svensk-norska lappfrågan har äfven utredningen rörande den ”inre” lappfrågan, d. v. s. de svenske lapparnas ekonomiska, sociala och kulturella förhållanden under deras vistelse inom eget land, fortgått (jfr Lappar, sp. 1209). Genom k. br. af 13 juni 1919 uppdrogs åt en ny kommitté (bland hvars led. voro lappar från olika lappmarker) att utföra en allmän revision af de bestämmelser, som reglera lapparnas förhållanden inom riket och den icke lapska befolkningens rätt att hålla renar. 31 maj 1923 aflämnade kommittén förslag till lagar om fjällrenskötsel, skogsrenskötsel och renmärken samt stadga ang. nomadundervisningen i riket m. fl. hithörande författningar (”Statens offentliga utredningar” 1923: 51, 52; jfr Lappmarkens ecklesiastikverk. Suppl.).—För reglering af renskötseln inom Norge ha utfärdats lagar af 15 maj 1913, 18 juli 1919 (den ”internationella” lapplagen), 12 mars 1920, 29 juni 1922 och 29 juni 1923. — Bland de sydligare svenske lapparna har under senare tider intresset för deras ställning i samhället och deras kulturella utveckling blifvit allt större (jfr Lappar, sp. 1209) och tagit sig uttryck bl. a. i stiftande af flera lifskraftiga lappföreningar och utgifning fr. o. m. nov. 1918 af en kvartalstidning ”Samefolkets egen tidning” (under redaktion af den akademiskt bildade lappmannen Torkel Tomasson; några n:r äfven på finska). En beaktansvärd roll i dessa sträfvanden spelade ett mycket talrikt besökt möte i Östersund 1918, hvars protokoll s. å. (med statsbidrag) utgåfvos i tryck (”Svenska lapparnas landsmöte i Östersund den 5—9 februari 1918”). Äfven bland de norske lapparna, särskildt de sydligare, ha dessa sträfvanden vunnit genklang och utvecklat sig på samma sätt och med samma medel; ett på norska skrifvet månadsblad ”Waren Sardne” (red. af lappmannen Daniel Mortenson) har 1910—13 och fr. o. m. juli 1922 utkommit på Röros, lappföreningar ha bildats och 2 ”landsmöten” hållits, det senaste i Trondhjem 1921. Nämnas må äfven, att lappen, kirkesangeren i Nesseby Isak Saba (f. 1875, d. 1921) 1906—12 var representant för Östfinmarken i stortinget och att de norske lapparna länge haft eller sökt få egna kandidater vid de politiska valen, något som icke förekommit i Sverige.

Lappforskningen. Såsom af litteraturförteckningarna nedan och under hufvudarbetets art. Lappar (sp. 1212—14), Lapska språket och litteraturen (sp. 1227—28) och Mytologi (sp. 170—171 och 180) framgår, har ett stort antal forskare, särskildt under senare tid, bedrifvit ifriga forskningar rörande lapparnas alla förhållanden. Af det insamlade materialet har dock ännu blott en mindre del hunnit bearbetas och utges. Etnografiskt material och afbildningar af sådant ha koncentrerats till framför allt Nordiska museet i Stockholm, museerna i Härnösand, Umeå och Luleå samt Etnografisk museum i Kristiania och Tromsö museum; typiska lappbyar ha uppförts i friluftsmuseerna på Skansen i Stockholm, Murberget vid Härnösand och Gültzau-udden vid Luleå.

Litt. *Svenska lapparna*: E. Demant-Hatt, ”Med lapperne i höjfjeldet” (1913), K. E. Forsslund, ”Som gäst hos fjällfolket” (1914), E. B. Nordström, ”Kåtornas folk” (1916), S. Drake, ”Västerbottenslapparna under förra hälften av 1800-talet” (1918), O. Elgström, ”Lappalaiset” (1919), ”Karesuandolapparna” (1922; jfr rec. af K. B. Wiklund i ”Fataburen”, 1922), ”Hyperboreer” (1922), H. Westeson, ”Min ödemark” (1920), ”Ödemarksprofetens lärjungar” (1922), ”Ödemarkens lustgård” (1923), Wiklund, ”The Lapps in Sweden” (i ”The geographical review” XIII, 1923). — *Norska lapparna*: I. Björnson, ”Dundor-Heikka” (1916), ”Befolkningsforholdene i Nord-Norge med særlig hensyn til nasjonalitet” (med öfversiktskarta af K. Nissen, tilläggshäfte till ”Meddelelser fra det statistiske centralbyrå”, 1920), ”Norske gaardnavne. XVIII. Finmarkens amt” af J. Qvigstad och M. Olsen (1924), J. Otterbech m. fl., ”Kulturværdier hos Norges finner” (1920), J. Hidle och J. Otterbech, ”Fornorskningen i Finmarken” (1917), A. Forfang, ”Norsk Finnemissions historie” (1920), A. H. Holm, ”Tilbakeblik og fremsyn” (1922), ”Det Norsk-lutherske Finnemissionsforbund 1910—1920” (1921). — *Finska lapparna*: S. Paulaharju, ”Lapin muisteluksia” (1922; äfven om de nordligaste svenske och norske lapparna). — *Ryska lapparna*: T. Homén, ”Östkarelen och Kola lappmark” (1920), S. Paulaharju, ”Kolttain mailta” (1921). — *Antropologi*: Y. Kajava i ”Finska tandläkaresällskapets förhandl.” 1912, V. Lassila i ”Acta Soc. medic. fenn. Duodecim” II och III, E. Hisinger-Jägerskiöld i ”Öfversigt af Finska vet. soc:s förhandl.” LV, R. Pöch i ”Sitzungsbericht der Anthropologischen gesellschaft in Wien” 1917—18, H. Lundborg i ”Svenska folktyper” (1919) och ”Hereditas” IV, H. Bryn, ”Troms fylkes antropologi” (i ”Skrifter utgit av Videnskaps-selskap. i Kristiania” 1921, I, n:r 20). — *Psykologi*: J. E. Rosberg, ”Lapplynne” (1922), Anders Jämte [A. Backman], ”Några exempel på omedveten lapsk humor” (i ”Sv. turistför:s årsskr.”, 1909). — *Sång*: A. Launis, ”Lappische Juoigosmelodien” (i ”Mémoires de la Société finno-ougrienne” XXVI) och art. i ”Kalevalaseuran vuosikirja” 1922; V. Salminen i ”Journal de la Soc. finno-ougr.” XXIII; Wiklund, ”Lapparnes sång och poesi” (1906). — *Etnografi*: Wiklund, ”Om renskötselns uppkomst” (i ”Ymer”, 1918) och ”Frageschema für die erforschung des renntiernomadismus” (i ”Journal de la Soc. finno-ougr.” XXX), U. T. Sirelius, ”Über die art und zeit der zähmung des renntiers” (ibid. XXXIII), B. Laufer, ”The reindeer and its domestication” (i ”Memoirs of the American anthropological association”, IV), G. Hatt, ”Notes on reindeer nomadism” (ibid. VI), ”Rendyrnomadismens elementer” (i ”Geogr. tid-

skr.", XXIV), T. Itkonen, "Teorier om renskötselns uppkomst" (i "Finskt museum", 1919), "Lappalaisten ruokatalous" (i "Mémoires de la Soc. finno-ougr." LI); "Mönsterbok för lapsk hemslöjd i Västerbottens län" (1920), artiklar af G. Bergfors i "Arkiv för norrländsk hembygdsforskning" 1921—22 och "Norrbotten. Norrbottens läns hembygdsförenings tidskrift", 1922, W. Crahmer i "Zeitschrift für ethnologie", 1914, G. Hallström i "Etnologiska studier tillägnade N. E. Hammarstedt" (1921) och "Rig" 1922, G. Hatt i "Geogr. tidskr." XXII och "American anthropologist", 1915, N. Keyland i "Etnologiska studier etc." och "Fataburen" 1920, samt uppsatser i "Fataburen" af E. Klein (1922), T. Kolmodin (1917), K. Nissen (1917), Wiklund (1914, 1922) och af den sistnämnde i "Le monde oriental" VI och "Västerbotten" 1921; (Y. Nielsen) "Universitetets lappiske samlinger 1857—1911" (i "Meddelelser fra det Ethnografiske museum" i Kristiania 2). — *Renskötsel*: I. Kianto, "Porokirja" (1913), G. Grotenfelt, "Suomen poronhoito" (1920), S. Hadwen och L. J. Palmer, "Reindeer in Alaska" (i "United states Dep. of agriculture, bulletin 1089", 1922); art. af A. M. Bergman i "Skand. veterinärtidskrift" 1912—17 och "Meddel. från Kungl. Medicinalstyrelsen" 12, G. Grotenfelt i "Finlands mejeritidning", 1914, H. E. Hamberg i "Sv. vet. akad:s årsbok", 1912, H. Magnusson i "Skand. veterinärtidskrift", 1913, L. R. Natvig i "Tromsö museums aarshefter", 1915—16, K. Nissen i "Tidsskr. for det norske landbruk", 1916, Wiklund i "Arkiv för norrländsk hembygdsforskning", 1921—22; renslakt: Hj. Dahlström, "Studier rörande renslakt" (1915), och art. i "Sv. allm. djurskyddsför:s årsskr.", 1922, N. Keyland i "Journal de la Soc. finno-ougrienne", XXX. — *Arkeologi*: G. Hallström i "Sverige" VI, och "Norrbotten" af skilda förf. I, s. 21 ff. (1921), O. Solberg, "Mennikkafundet" (i "Oldtiden" VII). — *Historia*: B. Boëthius, "Lappar och nybyggare i äldre tid" (i "Arkiv för norrländsk hembygdsforskning", 1919), J. Bromé, "Nasafjäll" (1923), I. Fellman, "Handlingar och uppsatser rörande finska Lappmarken och lapparne" III—IV (1912—15), Å. Holmbäck, "Om lappskattelandsinstitutet och dess historiska utveckling" (1922); O. A. Johnsen, "Finmarkens politiske historie aktmæssig fremstillet" (i "Skrifter utgit av Videnskr.-selsk. i Kristiania", 1922, II, 1, n:r 3), K. Nissen, "Lapper og ren i Trollheimen" (i "Orkdölafylket", 1924), J. Qvigstad, "Nationalitetene i Troms fylke, særlig i ældre tid" (i "Hålöygaminne", 1923), G. Sarva, "Stängningen af gränsen mellan Finland och Norge år 1852" (på fi.; i "Historiallinen aikakauskirja", 1920), Wiklund, "Dokument rörande flyttlapparna" (tillägg; 1912), "Rounala kyrka" (1916), "Om de svenska lapparnas skolundervisning i äldsta tid" (i "Abcbok på lapska 1619", faksimileuppl. 1922), art. i "Namn och bygd" 1913—14; om lapparna i Dalarna: A. Boëthius, art. i "Dalarnas hembygdsförbunds tidskr." 1923; K. E. Forsslund i "Storån" (1919; i "Med Dalälven från källorna till havet" I, 1). — *Lappforskningen*: Wiklund, "Samlingar och desiderata rörande de svenska lapparnas språk, ortnamn, folklore, religion, sång och etnografi" (i "Folkminneskommitterades betänkande" II, 1923). K. B. W.

***Lappfjärd** hör numera till Närpes härad och Borgå (svenska) stift. 7,565 inv. (1922). O. B—n.

***Lappland.** 1. Se öfversiktskarta öfver Sverige i art. Sverige och "Nordisk familjeboks karta öfver Sverige", bd XXIX, blad VIII—XII.

Lapplandsröding, *zool.* Se Laxsläktet.

Lappmarkens domsaga i Finland omfattar den nordligaste delen af landet: Muonio, Enontekis, Sodankylä, Pelkosenniemi, Savukoski, Kittilä, Enare och Utsjoki socknar samt Petsamo härad; den består af 6 tingslag och lyder under Vasa hofrätt. Areal omkr. 70,000 kvkm. 18,526 inv. (1922). O. B—n.

***Lappmarkens ecklesiastikverk.** F. n. (1924) gällande bestämmelser för lapparnas skolväsen meddelas i K. M:ts förnyade regl. för Lappmarkens ecklesiastikverk enligt kung. 23 sept. 1916, 31 jan. 1919, 26 sept. 1921 och 2 mars 1923 och i instruktionen för nomadskolinspektören af 23 sept. 1916. Den grundläggande undervisningen för nomadlapparnas barn meddelas i 28 vandrande nomadskolor, hvaraf 21 i Norrbottens, 2 i Västerbottens och 5 i Jämtlands län. De äro till större delen förlagda till efter traktens sed uppförda kåtor vid lapparnas vår-, sommar- och höstvisten i fjällen, delvis inom norskt område; kursen är 3-årig och motsvarar den vanliga folkskolans småskolestadium och folkskolestadiets lägsta klass; den årliga undervisningstiden är lägst 14, högst 28 veckor. Den fortsatta undervisningen meddelas i 12 fasta nomadskolor, 7 i Norrbottens, 2 i Västerbottens och 3 i Jämtlands län, i allmänhet förlagda till skolhus i centralt belägna bondbyar inom lapparnas vinterbetesområden; barnen äro under skoltiden inackorderade i särskilda skolhushåll, till stor del förlagda till fasta kåtor och under lapsk husmors ledning; kursen är 3-årig, motsvarande folkskolans klasser 4—6, och pågår vintertid under lägst 3, högst $4^1/_2$ månader för läsår. Undervisningen meddelas på svenska språket och i alla vanliga skolämnen samt med särskild anknytning till den natur och de förhållanden i öfrigt, under hvilka nomadlapparna lefva; i den fasta nomadskolan undervisas äfven i "nomadkunskap", innefattande bl. a. de viktigaste af de föreskrifter, som angå renskötseln. Lärarpersonalen är till största delen af lapsk nationalitet; lärarinnor för de vandrande nomadskolorna ha utbildats på vissa för ändamålet anordnade kurser, förlagda till Vittangi kyrkoby, och repetitionskurser i fjällen. För dessa skolor har utgetts en rikt illustrerad "Nomadskolans läsebok" af K. B. Wiklund, hittills i 2 "böcker" (1:a boken 1907, 2:a uppl. 1923; 2:a boken 1921). De privata missionsskolorna och barnhemmen ha i samband med denna nyanordning af det lapska skolväsendet nedlagts. Samtliga kostnader för nomadskoleväsendet bestridas af anslaget till Lappmarkens ecklesiastikverk, folkbildningsändamål, som enligt 1919 års riksdags beslut utgår med 205,000 kr. På grundval af långvariga undersökningar har 1919 års lappkommitté (jfr Lappar. Suppl., sp. 70) 31 maj 1923 framlagt nya förslag till stadga för nomadundervisningen i riket och instruktion för nomadskolinspektören ("Statens offentliga utredningar", 1923: 52). Inspektionen af samtliga nomadskolor ombesörjes fr. o. m. 1916 af en särskild nomadskolinspektör, de första åren K. V. Karnell (se d. o.

Suppl.), fr. o. m. 1919 Erik Bergström (f. 12 juni 1888 i Stockholm, filos. doktor i Uppsala och lappfogde i Västerbottens län 1914), hvilken under ständiga resor vunnit en enastående kännedom om våra lappars alla förhållanden och kraftigt befrämjat deras andliga och ekonomiska lyftning.

Enligt k. kung. 2 mars 1923 tillsättas kyrkoherdebefattningarna i Tärna och Karesuando samt komministertjänsten i Kvikkjokk af domkapitlet utan församlingens val (enl. regl. af 31 jan. 1896 tillsattes sålunda flera befattningar). För behörighet till prästerlig tjänst i församling, där finska eller lapska språket till gudstjänstligt bruk förekommer, skall sökande styrka, att han eger erforderlig kunskap i det språk, som i församlingen används. K. B. W.

Lappmarkens härad i Uleåborgs län, Finland, omfattar samma socknar som Lappmarkens domsaga (se d. o. Suppl.) med undantag af Petsamo. Areal omkr. 59,000 kvkm. 16,964 inv. (1922). O. B—n.

Lappmarkslagen. Se Domänstyrelsen. Suppl.

***Lapp-porten** (Lapporten). Se illustr. till Abisko. Suppl.

***Lappskatt,** en skatt, som tidigare erlades i persedlar, men sedan 1695 utgått i pengar till viss summa för hvarje lappby, förekommer inom Västerbottens och Norrbottens lappmarker. Inom Västerbottens län utgör lappskatten 129 kr. 49 öre och inom Norrbottens län 501 kr. 57 öre. Uppbörden skall tillgå så, att den för hvarje lappby påförda lappräntan skall utgöras af byns samtliga skattelappar, och det tillkommer länsmannen med 2 nämndemän att jämka byns skatt emellan grannarna efter hvars och ens välmåga. Kammarkollegium hemställde 1923, att skatten måtte afskaffas.

Lappskor. Se Kängsko. Suppl.

***Lappvesi.** — 4. Socknen omfattar nu 577 kvkm. med 18,366 inv. (1922). Staden Villmanstrand utgör numera ett självständigt pastorat. O. B—n.

Lappvesi fjärd. Se Åland, sp. 985.

Lappvik, lastageplats för trävaror i Tenala socken, Nylands län, Finland, invid Lappviks järnvägsstation å järnvägen Hangö—Karis. O. B—n.

Laprune [-pry'n], Ollé. Se Ollé-Laprune.

***Lapska språket och litteraturen.** Lapska språket. Genom upptäckten af ett "extra starkt" eller "förlängdt" stadium inom "stadieväxlingen" (se d. o. Suppl.) har lapskan, där detta stadium ännu är fullt lefvande, blifvit af ännu större betydelse för den finsk-ugriska språkhistorien än förut. De rysklapska dialekternas stadieväxling har behandlats af T. Itkonen (i "Mémoires de la Soc. finno-ougrienne" XXXIX), Enarelapskans fonetik af F. Äimä (ibid. XLII—XLIII), sydligare, nu utdöda finsklapska dialekter af T. Itkonen och F. Äimä (i "Journ. de la Soc. finno-ougrienne" XXX) och Y. H. Toivonen (ibid. XXXIII), de norsklapska dialekterna (dialektgruppen 3) af K. Nielsen i "Lappisches wörterbuch nach den dialekten von Polmak, Karasjok und Kautokeino" I (1913) och "Lærebok i lappisk" (under tryckning 1924) samt en dialekt från gruppen 6 af E. Lagercrantz i "Sprachlehre des südlappischen nach der mundart von Wefsen" (i "Kristiania etnografiske museum. Bulletin" I, 1923). Jfr äfven Wiklund, "Stufenwechselstudien" (i "Le monde oriental" VII, IX, XIII), "Die erforschung der germanischen lehnwörter im finnischen und lappischen" (i "Indogermanisches jahrbuch" V, 1918) och "Samlingar och desiderata" etc. (se Lappar. Suppl., sp. 73) samt K. Nielsen, "Die wissenschaftliche bedeutung des lappischen" (i "Finnisch-ugrische forschungen", XIII).

Lapska litteraturen. De första lapska böckerna voro en abcbok och en kyrkohandbok, tr. i Stockholm 1619 (faksimileupplaga af den nyfunna abcboken, Stockholm, 1922; jfr Wiklund i "Nordisk tidskr. för bok- och biblioteksväsen", IX). Lapska böcker, afsedda för folket själft, ha under senare tid utkommit nästan endast i Norge; bland dem må nämnas ett par försök till noveller af lapska författare: A. Larsen, "Bæivve-alggo" (Daggryning; Kristiania, 1912) och P. Jalvi, "Muottačalmit" (Snöflingor; Jyväskylä, 1915). Tidningen "Sagai Muittalægje" upphörde 1911. Lapsk folklore har utgetts af A. V. Koskimies och T. Itkonen, "Inarinlappalaista kansantietoutta" (i "Mémoires de la Soc. finno-ougrienne" XL), J. Qvigstad, "Lappischer aberglaube" (i "Kristiania etnografiske museums Skrifter" I, 2) och "Lappische sprichwörter und rätsel" (ibid. I, 3), E. Demant-Hatt, "Lappish texts written by J. Turi and P. Turi" (i "Danske Vidensk. selsk:s Skrifter", 7 Række, Hist. og filos. afd. IV, 2) och "Ved ilden" (1922), H. Grundström, "Sägner och folktro bland lappar och nybyggare i Jokkmokk" (i "Norrbotten. Norrbottens läns hembygdsförenings tidskr.", 1923) och T. Kolmodin, "Folktro, seder och sägner från Pite lappmark" (1914). K. B. W.

***Lapworth,** Charles, dog 13 mars 1920.

Laramieformationen [lä'rəmi-], uppkallad efter Laramie (se d. o.), *geol.*, består af sötvattensbildningar, tillhörande öfversta delen af kritsystemet och nedersta delen af eocen, samt förekommer i Wyoming och angränsande delar af kontinenten. I formationen ha gjorts storartade fynd såväl af dinosaurier som af däggdjur. K. A. G.

Larat, ö. Se Timorlaut.

***Larche,** R. F., dog 1912.

Lardal, härad och pastorat i Vestfold fylke (förut Jarlsberg og Larviks amt) samt Larvik prosteri, Oslo bispedömme, Norge. 278,25 kvkm. 2,536 inv. (1920). Jordbruk och skogsbruk. K. G. G.

***Larf** skrifves nu officiellt Larv. 1,638 inv. (1924).

Läria, *zool.* Se Fröviflar och Ärtbaggen.

Larnaude [-nåd], Fernand, fransk jurist, f. 21 maj 1853 i Condom, dep. Gers, var föreläsare vid juridiska fakulteterna i Bordeaux 1878—82, Paris 1882—92 och Aix 1897—98 samt är sedan 1893 professor i allmän juridik vid Parisuniversitetet och har varit juridiska fakultetens dekanus. L. var under Pariskonferensen 1919 franska regeringens främste folkrättslige rådgifvare och medverkade ingående vid utarbetandet af Versaillestraktaten, bl. a. som medlem af den kommission, som utarbetade förbundsakten för Nationernas förbund. Af dess råd har han vid flera tillfällen anlitats för att afge juridiska betänkanden i viktiga frågor. Han var bl. a. medlem af den internationella juristkommission at 3 medlemmar, som 1920 pröfvade Ålandsfrågans legala sidor och därom 5

sept. afgaf betänkande (se Åland, sp. 995). L. är president i den rättsliga mellanfolkliga sammanslutningen *Union juridique internationale* och har tagit framträdande del i flera internationella juristkongresser. Han är även led af ”Comité consultatif de l'enseignement public” och af kommissionen för revision af Code civil. Bland hans många skrifter må nämnas *Le droit de suite et le droit de préférence* (1880), *La réforme des études de droit* (s. å.), *Le droit public et la législation comparée* (1900), *Les syndicats de fonctionnaires* (1906) och *La société des nations* (1920). L. utgaf 1894—1904 ”Revue du droit public et de la science politique”. V. S—g.

*Larousse, P. A. Se Encyklopedi äfven i Suppl.

*Larsbo. Larsbo—Norns a.-b. måste i samband med kristidens afveckling gå i konkurs, och af dess egendomar och verk köptes Larsbo och Saxehammar af Barkens sågverks-a.-b., under det att Vikmanshyttan, Turbo, Norn m. m. 1922 förvärfvades af det nybildade Vikmanshytte bruks a.-b. (akt. kap. 5 mill. kr.). O. Sjn.

*Larsén, Nanny I., trädde 1916 i äktenskap med direktören Hans Todsen i Stockholm och utnämndes 1922 till hofsångerska. Hon har sedan 1911 studerat i London, Berlin, München och Milano. Hennes sopranröst har utvecklats mycket i afseende på stor volym och förfining i höjdläget, och hon framstår som primadonna af internationella mått icke minst genom sin sångdramatiska slagkraft och fördjupade glöd samt en plastik i stor stil. Så har hon på K. teatern vidare gett skepnad åt *Fidelio*, åt Wagners *Isolde*, *Sieglinde*, *Brünnhilde* (i hela Nibelungen-trilogien) och *Kundry*, Verdis *Desdemona* och *Aida*, *Valentine* i ”Hugenotterna”, *Ifigenia på Tauris* samt *Tosca*, *Salome* och Korngolds *Violanta*. Fru L.-Todsen har med stor framgång gästspelat i Amsterdam, Berlin, Köpenhamn, Kristiania och Milano samt antagit erbjudan att under säsongen 1924—25 ff. sjunga på Metropolitan opera house i New York. E. F—t.

*Larsen (sp. 1248), A. K., afgick som bibliotekarie 1914 och dog 11 febr. s. å. i Köpenhamn. 1915 utkom ett urval af hans afh. och föredrag i 2 bd *Gennem mange aar*. Se V. Brenk i ”Tilskueren”, 1914. P. E—t.

*Larsen (sp. 1249), N. J., lämnade sina befattningar som censor vid juridisk ämbetsexamen 1913, som brandförsäkringsinspektör 1918. Se Sv. Martin, ”Erindringer fra kamppolitikens dage. En række samtaler med N. J. L.” (1923), och f. ö. E. Henrichsen, ”Mændene fra forfatningskampen” II (1914). P. E—t.

*Larsen (sp. 1249), E. K. Joakim, afgick som skoldirektör 1911 och dog 12 mars 1920 i Köpenhamn. L. utgaf 1914 jubileumsskriften *Skolelovene 1814 og deres tilblivelse* och 1916 *Bidrag til den danske folkeundervisnings og folkeskoles historie 1536—1784*. P. E—t.

*Larsen (sp. 1249), Karl H. E., utgaf 1912—14 4 bd bref af danska utvandrare, ”De, der drog hjemmefra”. Under Världskriget tog han som tyskorienterad ställning emot den allmänna opinionen i Danmark och har skrifvit en lång rad böcker och artiklar om världsfrågorna och Danmarks ställning till dem, såsom *Set og tænkt under den store krig* (1915), *Krig, kultur og Danmark* (1916), *Lögnens spejl* (1917), *Tre mænd* (1918), *Militarismens fallit* (1919) och *Pröjseren Ludendorff* (s. å.). Med *Den gamle historie* (I, 1920) har han börjat en halft självbiografisk, halft tidshistorisk skildring i romanform. L:s *Udvalgte skrifter* utkommo 1921 i 4 bd.

*Larsen (sp. 1250), Knud E., dog 7 dec. 1922 i Köpenhamn.

*Larsen (sp. 1250), Johannes, har befäst sin ställning som en af de ypperste danske fågel- och landskapsmålarna af Fyn-skolan. Af hans nyare målningar eger Kunstmuseet *Grågäss i en mosse* och *Ejdrar vid Sprogö* (båda 1913). Han utgaf 1914 träsnitt till Blichers ”Trækfuglene” och 1923 teckningar till Johs. V. Jensens dikt ”Aarstiderne”. Litt.: Johs. V. Jensen, ”J. L. og hans billeder” (1920). P. E—t.

Larsen, Morten, dansk präst, f. 13 nov. 1851 på Læsö, tog teol. ämbetsexamen 1881, var 1881—85 dansk präst i Paris, blef 1888 valgmenighedspräst och 1914 frimenighedspräst i Holstebro. Han är en af gammalgrundtvigianismens förnämsta förkämpar. L. har skrifvit böcker af dels uppbyggligt, dels kyrkopolitiskt innehåll (*Brændende spörgsmaal*, 5 bd, 1901—11, *Vejen frem*, 1916, *Livstanker*, 3 bd, 1918—22). P. E—t.

Larsen, Thomas Christian, dansk politiker, historiker, f. 17 febr. 1854 vid Frederikshavn, son till en husman, lärde smedsyrket samt var 1895—1909 och 1910—20 led. af folketinget. Sedan 1920 är han led. af landstinget. L. tillhör vänsterreformpartiet, intresserar sig främst för sociala frågor, väckte 1901 frågan om invaliditetsförsäkring och var ordf. i den kommission, hvars förslag om arbetslöshetskassor genomfördes 1907; invaliditetsförsäkringen genomfördes först 1921. L. var trafikminister aug.—okt. 1909 i ministären Holstein och 1910—13 i ministären Berntsen. Han har utgett *En gennembrudstid* (2 bd, 1917—22), hvari han ger en förträfflig skildring af Vendsyssels andliga och politiska historia åren 1850—80. P. E—t.

Larsen, Julius Bertram, dansk urmakare, f. 4 sept. 1854 i Kjöge, öfvertog 1880 sin faders tornursfabrik, som han utvecklat till en af de mest ansedda i Europa. Han har restaurerat en mängd gamla torn- och konstur, bl. a. det 500-åriga astronomiska uret i Lunds domkyrka. P. E—t.

Larsen, Sofus Kristian, dansk filolog och biblioteksman, f 10 sept. 1855 i Köpenhamn, filos. doktor 1889, anställdes 1883 vid universitetsbiblioteket, där han 1909 vardt öfverbibliotekarie, i hvilken ställning han inlagt stor förtjänst bl. a. om den värdefulla handskriftssamlingen. Ur strängt filologisk synpunkt har han i en rad undersökningar behandlat medeltida danska folkvisor (*Kritiske stu-*

dier over vore folkeviser, 1902, *Niels Ebbesens vise med kritisk kommentar*, 1908, *Fire danske viser fra middelalderen*, 1923) och skrifvit åtskilliga afhandlingar om olika sidor af den danska kulturhistorien. 1919 och 1924 har han framlagt sina resultat i fråga om dansk-norsk upptäckt af Amerika före Columbus. P. E—t.

Larsen, Karl Anton, norsk polarfarare, hvalfångare, f. 25 aug. 1860 i Larvik, började sin bana som ledare för en hvalfångststation i Finnmarken och ledde 1892—93 och 1893—94 för tysk räkning två expeditioner till sydpolsområdet s. om Kap Hoorn, närmast för att undersöka möjligheterna för en lönande sälfångst. Den ekonomiska framgången blef icke särdeles stor, men L. har lämnat viktiga bidrag till områdets kartografi och blef upptäckare af östra kusten af Graham land, hvars hufvuddel han gaf namnet Kong Oscars land och där han framträngde ända till 68° 10′ s. br. På Otto Nordenskjölds 1901 utgångna sydpolarexpedition öfvertog L. fartygsbefälet och lämnade framstående prof på energi och duglighet, ej minst sedan fartyget vid försök att afhämta den på ön Snowhill arbetande afdelningen i febr. 1903 krossats i isen, hvarvid det kom på L:s lott att leda gruppen af skeppsbrutna under öfvervintringen på Paulet-ön. L. hade under färden iakttagit det rika hvallif, som finns i de sydliga hafven, och lyckades redan under hemfärden i Buenos Aires finna intresse för ett praktiskt utnyttjande af denna iakttagelse. Han anlade på Syd-Georgien en hvalfångststation, den första i sitt slag inom de sydliga polartrakterna, och blef därigenom föregångsmannen för den utomordentligt gifvande hvalfångsten i dessa trakter, hvilken på senare år ensamt åt Norge årligen inbringat flera 10-tal mill. kr. Under alla sina färder har L. visat stort intresse för vetenskaplig forskning; han var den förste, som hemförde försteningar från sydpolsområdet, och den förste, som landat å Syd-Sandwich-öarna och där gjort vetenskapliga insamlingar. Äfven svenska forskare ha ofta åtnjutit gästfrihet å hans stationer och fartyg. Efter några års vistelse i Norge gick L. 1923 ut som ledare för en ny stor fångstexpedition till det svårtillgängliga, dittills aldrig i detta syfte besökta Rosshafvet och synes äfven där ha haft goda resultat. L. har mottagit sv. Vet. akad:s Linnémedalj och Geogr. sällskapets i Stockholm Retziusmedalj. O. N—d.

Larsen, Lars Peter, dansk missionär och teolog, f. 8 nov. 1862 vid Præstö, tog teol. ämbetsexamen 1888, var 1889—98 missionär i Madras under Dansk missionsselskab och 1899—1910 självständig studentmissionär där. 1910 blef han lärare vid prästskolan i Bangalore och är sedan 1911 dess föreståndare. 1918 blef L. hedersdoktor i Lund. Han har satt sig grundligt in i indisk filosofi och skrifvit åtskilliga viktiga teologiska arbeten, bl. a. *Korset* (1912) och *Bön* (1913) jämte tolkningar af bibliska skrifter. L. har flera gånger hållit föredrag i Stockholm och Uppsala. P. E—t.

Larsen, Emmanuel Lorentz, dansk skådespelare, f. 1865 i Köpenhamn, d. där 1917, rönte påverkan af Lewinsky i Wien, var anställd vid Dagmarteatret 1889—1905 och 1910—12 och sedan bl. a. instruktör vid Alexandrateatret. L. var en energisk och fantasifull karaktärsskådespelare, som utdanade en rad skarpt formade gestalter. Äfven för Stockholmspubliken visade han utomordentliga prof på ett sällsynt gediget konstnärskap. 1914 tog han magistergraden i litteraturhistoria. P. E—t.

Larsen, Sören Absalon, dansk elektrofysiker, f. 5 april 1871 på Fyn, tog skolämbetsexamen i fysik 1896, blef s. å. assistent vid Polyteknisk læreanstalt, 1903 docent i elektroteknik där och 1906 professor. Han har nyorganiserat den elektrotekniska afd. af anstalten och gjort betydelsefulla nya konstruktioner på elektroteknikens område (mätapparater, utnyttjande af vindkraften o. s. v.). P. E—t.

Larsen, Johannes Anker, dansk författare, f. 18 sept. 1874 på Langeland, student 1894, var 1905—13 skådespelare och sedan sceninstruktör. Sedan 1905 har han gett ut flera novellsamlingar (*Livets ubönhörlighed*, *Landsbyens Magdalene* m. fl.) och, delvis i samarbete med andra, skrifvit flera pjäser, som gjort lycka (*Pigernes Alfred*, 1908, ”Flickornas Alfred”, uppf. 1909 i Stockholm; *Karen, Maren og Mette*, 1910, uppf. 1911 i Stockholm, m. fl.). 1923 vann han Gyldendals romanpris för den stora, löst komponerade romanen *De vises sten* (sv. öfv. s. å.), där han skildrar tidens smak för det mystiska och med en mängd fina själsliga iakttagelser, bredt teosofiskt docerande predikar innerlighetens och godhetens religion. P. E—t.

Larsen, Thöger, dansk författare, f. 5 april 1875 vid Lemvig, var 1896—1911 jordinspektörsassistent, 1904—22 tidningsredaktör i Lemvig och utger från 1923 månadsskriften ”Atlantis”. Utom ett par novellsamlingar har han utgett diktsamlingarna *Jord* (1904), *Dagene* (1905), *Det fjerne* (1907), *Bakker og bölger* (1912), *Slægternes træ* (1914) och *I Danmarks navn* (1920), hvilka visa honom som frodig och formsäker lyriker med tryggt fotfäste i sin hembygd Jylland, men med vida perspektiv ut i den rymd, som han älskar att skärskåda som amatörastronom (*Stjerner og tider*, 1914). P. E—t.

Larsen, Kay, dansk författare, f. 19 dec. 1879 i Köpenhamn, där han sedan 1912 är grosshandlande, har utgett arbeten om dansk kolonihistoria (*De danske ostindiske koloniers historie*, 2 bd, 1907—08, *Kröniker fra Dansk Guinea*, 1921, m. fl.), kaparkrigen mellan Danmark och England i 1800-talets början (*Danmarks kapervæsen 1807—14*, 1915, m. fl.) m. m. P. E—t.

Larsen, Nils, norsk pianist, f. 1888, elev af M. Knutzen och Vianna da Motta, har med framgång konserterat i de skandinaviska länderna och är i Kristiania en eftersökt pianolärare. Han har komponerat sånger och pianostycken.

Larsen Stevns, Niels, dansk målare och skulptör, f. 9 juli 1864 på Stevns, Själland, gick på akademien 1886—88 och 1892—94, var äfven elev af Zahrtmann. Han har utställt sedan 1889,

på senare tid i den fria utställningen. Som målare är han påverkad af J. Skovgaard, som han biträdde vid dekoreringen af Viborgs domkyrka. Han har målat religiösa bilder och landskap, som förena enkelhet med frisk och självständig uppfattning. L. är representerad i Köpenhamns konstmuseum. P. E—t.

***Larsmo** hör numera till Borgå (svenska) stift. 2,674 inv. (1922). O. B—n.

***Larson** (sp. 1251), Gustaf, dog 23 juli 1919 i Boston.

***Larson** (sp. 1252), K. K. (''Larin Kyösti''). Bland hans fortsatta rika produktion må nämnas versböckerna *Lauluja vanhasta kaupungista* (Sånger om den gamla staden, 1912), *Ballaadeja* (1913), legenden *Ilja munkki* (Munken Elias, 1917), *Taiston tiellä* (På stridens väg, 1918) och *Kohotettu keihäs* (Det höjda spjutet, 1920), en samling frihetssånger, *Iloisia helkkeitä* (Glada låtar, 1920) samt *Meren äärillä* (Vid hafvet, 1921), intryck från en Hoglandsresa. Flera teaterstycken, såsom sagospelet *Taikapeili* (Trollspegeln, 1916), ha tillkommit, liksom äfven prosaarbeten: skiss-samlingen *Jouluyön tarina* (En julnattssägen, 1918) och novellen *Ilotyttö* (Glädjeflickan, 1919). I svensk öfv. ha utkommit *Askepilt och prinsessan* (1916) och *Sanning och sägen* (s. å.). T. C.

Larson, Johan Peter Alfred (Alf), ingenjör, industriman, f. 18 sept. 1852 i Gamleby, d. 18 aug. 1924 i Stockholm, utexaminerad från Tekniska högskolans kemiska fackskola 1875, innehade 1875—84 anställning vid Liljeholmens stearinfabrik (därunder utarbetade han bl. a. en ännu använd metod för rening af råglycerin) samt 1885—96 vid Skånska superfosfat- och svafvelsyrefabriks-a.b. i Hälsingborg, hvarunder han för bolagets räkning anlade och ledde dels en fabrik för lerjordssalter m. m. i staden, dels en fabrik å Älgön, nära Marstrand, för tillverkning enligt ny metod af sillguano och sillolja. Vidare grundlade han 1887 Tidnings-a.-b. Skåne-Halland (verkst. direktör 1887—1906), som utgaf ''Helsingborgsposten'', samt 1890 Hälsingborgs margarin-a.-b. (verkst. direktör 1893—96), 1890 och 1891 2 fabriker i Riga (den ena för tillverkning af lerjordssalter) samt 1901 Hälsingborgs cinders- och kalkfabriks-a.-b:s fabrik i Hälsingborg. 1897—1904 anlade han flera fabriker för tillverkning af bränntorf och torfströ samt var 1899—1906 verkst. direktör och disponent för A.-b. Granefors koppar- och mässingsverk. 1906—10 var L. teknisk chef för Liljeholmens stearinfabrik. Sedan 1911 var han konsulterande ingenjör i Stockholm. L:s mångsidiga och i vissa afseenden nyskapande verksamhet var för svensk kemisk industri i hög grad gagnelig, och han inlade äfven som skriftställare stora förtjänster om landets näringslif. Bland L:s många arbeten på offentligt uppdrag må nämnas utredningar för Järnvägsstyrelsen om metoder för impregnering af syllar och brikettering af stenkol (1899—1900) och på Finansdep:s uppdrag ang. tillverkning af bränntorf (1900—02) samt för Statens industrikommission (1916—19). L. var vidare bl. a. led. af förvaltningsutskottet vid Stockholmsutställningen 1897 och af styrelsen för Hälsingborgsutställningen 1902—03 (vid bägge utställningarna öfverjuryman), af riksvärderingsnämnden (sedan 1916) samt var sakkunnig i 1888 och 1906 års tullkommittéer. Han författade omkr. 200 artiklar i tekniska och ekonomiska ämnen i svenska och utländska tidskrifter samt i dagspressen; i bokform utgaf han bl. a. *Om bränslen* (1908), *Modern svensk landthushållning* (1913), *Bränslefrågan* (1915), *Sädesodling och djurskötsel* (1917), *Sverige och tropikerna* (1918) samt *Den svenska kemiska industrien* (2 dlr; 1922—23). Han var led. af Landtbruksakad. (1917) och hedersled. af Ing. vet. akad. (1921; led. 1919). Fmn.

Larson, F. A., missionär, köpman, f. 2 april 1870 på Hällby i Tillberga socken, Västmanland, gick, 23 år gammal, i tjänst hos Christian alliance samt blef missionär, sedan köpman i Mongoliet, där han intar en synnerligen inflytelserik ställning. Enär han af Mongoliets regering fått en hög orden, med hvilken följer hertiglig titel, har han ibland omtalats i svenska tidningar och resebeskrifningar som ''hertigen af Mongoliet''.

Larssen, Anna Dorthea Vilhelmine Johanne, dansk skådespelerska, född Halberg, f. 12 sept. 1875 i Köpenhamn, tillhörde Dagmarteatret där 1892—95, 1899—1905 och 1906—09; hon spelade 1895—99 på Folketeatret (då gift med skådespelaren Otto L.) och 1905—06 i Norge. 1909 lämnade hon scenen, då hon gripits af religiös rörelse, och har därefter i förening med sin andre make, löjtnant Sigurd Björner, i skrift och tal arbetat för en starkt extatiskt färgad kristendom. Hon var en af Danmarks största och ursprungligaste skådespelartalanger och uppnådde, instruerad af Herman Bang, ofta fullkomligheten, först som ingénue, sedan i karaktärsroller. Hennes förmåga att ge illusion på scenen och hennes lefvande framställning af kvinnlig oskuld och koketteri ställa henne i jämnhöjd med fru Heiberg. Bland hennes roller må nämnas *Trilby*, *Kätchen fra Heilbronn*, *Salome*, *Ofelia*, *Julia*, *Monna Vanna*, *Zaza* och *Kameliadamen*. I Stockholm har hon vid ett par danska gästspel uppträdt som *Kameliadamen*, i Schnitzlers ''Älskog'' samt i ett par komediroller (i ''Första fiolen'', ''Alexander den store'' m. fl.). Jfr Ch. Kjerulf, ''Anna L.'' (1917), och R. Neiiendam, ''Folketeatrets historie'' (1919). P. E—t.

***Larsson** (sp. 1254), Markus. Se äfven pl. II till art. Marinmålning.

***Larsson** (sp. 1258), Karl (Carl) O., begaf sig första gången till Paris 1877 (ej, som flerstädes uppgetts, 1876). *Fruntimmersporträtt* målades i Stockholm och utställdes där 1877, *Skånbergs* porträtt (afbildadt i art. Skånberg) målades i Paris 1878, nu på Nationalmuseum, där L. är representerad med *Trädgård i Grez* (i olja, 1877), 2 panelmålningar, *Anna Maria Lenngrentyper* (Grez, 1884), akvarellerna *Höst* och *Vinet* (s. å.) samt *Söndag* (1900), oljemålningarna *Lille Pontus* (1890) och *Till en liten vira* (1901). L. var bosatt i Göteborg som föreståndare för Museets teckning-

och målningsskola 1886—88 och 1891—93 (ej, som uppgetts 1889—91). Han hade 1891 utgått ur Konstnärsförbundet, afböjde 1898 en honom erbjuden professorsbefattning vid konstakademien, men mottog 1903 akad:s Egron Lundgren-medalj.

Den största och mest uppseendeväckande målningen från hans senare tid är *Midvinterblot vid Uppsala tempel*, där en konung offras för folkets väl, af konstnären afsedd att utföras al fresco i Nationalmuseets öfre trapphall. Skissen utställdes 1911 och i omarbetadt skick 1913 (den sistnämnda i Nationalmuseum) och med nya ändringar 1915. Då hade L. äfven utfört samma komposition i olja i det afsedda väggfältets storlek, och den uppsattes där på försök. A. Zorn erbjöd sig nu att bekosta utförandet al fresco såväl af denna målning som af *Gustaf Vasas intåg*, hvilken upptog det motsatta väggfältet i museets trapphall. Den nämnd, som var tillsatt för att planlägga nyordnandet af museet, afstyrkte emellertid Zorns anbud med 3 röster mot 1 och ansåg ''Midvinterblot'' i alla afseenden olämpligt som väggdekoration i den afsedda lokalen, en för skulptur afsedd, förnäm marmorhall af italiensk klassisk karaktär. Nämnden sökte lösa frågan genom att föreslå andra ämnen för målningen. Frågan föranledde en hetsig tidningspolemik 1914 och följande år. Till sist var det regeringen, som hade att afgöra frågan. Tidningsfejden fortsatte, till dess L. (maj 1916) afsade sig uppdraget. L. utställde fortfarande sina alster hemma och flerstädes i utlandet, inhöstade medaljer och blef en europeisk berömdhet. Bland målningar i olja från denna tid märkas de karaktärsfulla porträtten af fru *J. Tramcourt* (1914) och *K. O. Bonnier* (1915). Bildsamlingen *Andras barn* utkom 1913. En akvarell *Ung sofvande flicka* förvärfvades af Luxembourgmuseet i Paris.

L. dog 22 jan. 1919 i Falun. En ståtlig minnesutställning anordnades våren 1920 i Liljevalchs konsthall S. å. uppsattes en minnestafla i brons med konstnärens porträtt på hans födelsehus vid Prästgatan i Stockholm. Ett reliefporträtt, afsedt för Stadshusets kolonnad åt sjösidan, har utförts af Kr. Eriksson. — L:s bilderböcker ha utgått i flera nya uppl. Äfven i Tyskland ha de vunnit mycket stor spridning.

Litt.: A. Romdahl, ''Carl L. som etsare'' (med afbildningar af alla hans etsningar, 1913), E. Malmberg, ''Larsson, Liljefors, Zorn'' (1919), G. Nordensvan, ''Carl L.'' (2 dlr, i Sveriges allm. konstförenings publikation 1920—21). G—g N.

***Larsson** (sp. 1261), H. E., dog 26 febr. 1922 i Malmö.

***Larsson** (sp. 1262), Hans, har efter 1911 ytterligare offentliggjort ett flertal skrifter af både fackfilosofisk och mera allmänmänsklig karaktär. Bland de förra må nämnas *Intuitionsproblemet särskilt med hänsyn till Henri Bergsons teori* (1912). Gentemot den nya intuitionsfilosofien häfdar L. sin redan i ''Intuition'' (1892) framlagda uppfattning, att intuitionen icke är något kunskapsorgan, radikalt olika intelligensen, utan endast en form af intellektuellt arbete: ''intuitionen följer den vanliga logikens lagar, endast tillämpande dem på ett finare sätt''. Den speciella intuition, som romantikens filosofer kallade ''intellektuell åskådning'', har L. upptagit till behandling i skriften *Den intellektuella åskådningens filosofi* (1920). I stort sedt ansluter han sig där till Kants och Fichtes uppfattning af den intellektuella åskådningen som en transcendental upplefvelse, ett gränsfenomen, som vi måste antaga för att förstå de konkreta formerna af medvetande. Hans intresse är där hufvudsakligast inriktadt på särskildt Schillers och Schellings mera konkreta utformningar af den intellektuella åskådningens begrepp. Andra historiska arbeten af L. äro den lilla öfversikten *Den grekiska filosofien* (1921) samt *Platon och vår tid* (1913; 2:a uppl. 1915). — ''1914 års idéer'' och Världskrigets händelser indrogo L. starkt i de dagspolitiska frågorna. I essaysamlingarna *Vänstersynpunkter* (1914), *Filosofien och politiken* (1915; 2:a uppl. 1922) och *Under världskrisen* (1920) har han sökt reda upp några af de tankehärfvor, som folk gärna innästlar sig i, när t. ex. kampen för tillvaron eller makt och rätt eller lidandets nödvändighet diskuteras. Genom att använda litet sundt förnuft i stället för filosofiska teorier torde det, menar han, i många fall bli lättare att komma till rätta med sådana spörsmål. Mönstergilla i den vägen äro uppsatser sådana som de om ''stridens lag'' och om ''lidandet''. — Samma lifsfilosofiska problem som L. afhandlat i essayerna har han äfven belyst i två romaner: *Hemmabyarna, världsbetraktelser i femton kapitel* (1916; 4:e uppl. 1922) och *Idéerna i Stabberup* (1918). De äro emellertid icke endast idéromaner, utan också träffsäkra psykologiska skildringar af typer från skånska landsbygden. I aktuella skolfrågor har L. gjort ett inlägg med *Skolformer och skolkurser, reflexioner i studentexamen* (1922). Han utgaf 1924 *Filosofiens historia i korta drag*. Malte Jacobsson.

***Larsson** (sp. 1262), Leon, dog 21 mars 1922 i Spånga.

Larsson, Jakob (Jacob) Timotheus, politiker, f. 17 maj 1851 i Lund, aflade hofrättsexamen där 1875, blef vice häradshöfding 1879 och utöfvade därefter i sin hemtrakt en omfattande verksamhet, bl. a. som advokat 1879—89, ombudsman i Skånska hypoteksbanken 1895—1908, led. af Lunds stadsfullmäktige 1887—1909 och sekreterare i Malmöhus läns landsting. Han var 1903—08 led. af Andra kammaren för Lund samt har därefter varit led. af Första kammaren 1910—14 för Norrbottens län, 1917—19 (lagtima riksdagen) för Stockholms län samt fr. o. m. urtima riksdagen 1919 för Malmöhus län. I riksdagen slöt sig L. till Liberala samlingspartiet, var led. af dess förtroenderåd från 1906 och blef okt. 1911 i Staaffs andra ministär chef för Sjöförsvarsdepartementet, den förste civile innehafvaren af denna post. Där torde han ha visat samma egenskaper, som utmärkt honom som kommunalman och riksdagsman, nämligen reda, grundlighet och arbetsförmåga, men af ministärens politiska motståndare bedömdes hans

verksamhet mycket omildt, och särskildt genom sin medverkan till upphäfvandet dec. 1911 af riksdagens beslut om byggande af en s. k. F-båt samlade han emot sig en stor del af den kritik och bitterhet, som detta beslut mångenstädes framkallade. Jämte den öfriga ministären afgick L. efter bondetåget och konungens borggårdstal febr. 1914. L. har i riksdagen flitigt tagits i anspråk för utskottsarbetet, bl. a. led. af bankoutskottet 1906 och andra riksdagen 1914, af statsutskottet 1907—08 och 1911, af bevillningsutskottet 1917—18, af Andra lagutskottet 1919 samt af särskilda rösträttsutskottet 1907; han har sedan 1921 varit led. af Första lagutskottet. Dessutom var han 1908—11 led. af Civilkommissionen (se d. o. Suppl.). L., hvars politiska utveckling under senare år gått åt vänster, valdes 1919 till led. af Första kammaren under den frisinnade partibeteckningen, men med socialdemokratiska röster, gick 1920 såsom vilde och anslöt sig 1921 till det socialdemokratiska partiet. Gl.

Larsson, Viktor, socialdemokratisk politiker, f. 18 juni 1869 i Kolbäck, Västmanlands län, började sin bana som verkstadsarbetare i Västerås hos Allmänna sv. elektr. a.-b. (Asea), intog snart en framskjuten plats inom arbetarrörelsen i staden, invaldes 1899 i stadsfullmäktige, gjorde sig känd som dugande kommunalman och var 1907—24 stadsfullmäktiges vice ordf. och är äfven led. af Västmanlands läns landsting. Han blef 1906 platsredaktör i Västerås för den i Eskilstuna utkommande socialdemokratiska tidningen ''Folket'' och 1913 direktör vid Nya bankens filial i Västerås. I Andra kammaren invaldes L. 1903, gjorde sig där känd som lugn och saklig debattör samt är led. af den socialdemokratiska riksdagsgruppens förtroenderåd. Han var 1906 led. af särskildt utskott (för lagförslag om kontroll af ångpannor), 1907—08 suppleant och 1904—21 led. af konstitutionsutskottet (dess ordf. 1919—21). Dessutom var L. 1918—20 led. af hemliga utskottet. Han var 1922—23 Andra kammarens talman, riksgäldsfullmäktig 1920—24 och led. af försvarsrevisionen 1919—23. L. är sedan 18 okt. 1924 kommunikationsminister i Hj. Brantings tredje ministär.

Larsson, Julius Gottfrid Andreas, skulptör, f. 21 nov. 1875 i Narveryd, Östergötland, kom vid 14 års ålder till Norrköping, uppehöll sig där som träsnidare och studerade vid tekniska aftonskolan, kom 1895 till Stockholm, studerade vid Tekniska skolan där, erhöll 1900 resestipendium från Svenska slöjdföreningen och Kommerskollegium och fortsatte då studierna i Paris, biträdde vid Dramatiska teaterns dekorering och 1905 hos K. Milles vid hans arbete för denna teater. L. vistades i Italien 1906—07 och i Paris 1908—13 med besök i England, Tyskland, Belgien och Holland och innehade stipendium från konstakademien 1908—12. L. har sedan 1913 varit verksam i Stockholm, där han sedan 1920 är ledare för en privat konstskola. Bland hans arbeten äro att nämna kandelabern *Mörkret flyr ljuset* (Paris, 1902), *Kyssen* (brons), *Toskanska* (marmor), porträttbyster af *K. R. Lamm* och *dennes fru* (marmor, alla på Näsby), från vistelsen i Italien och Paris *Gammal florentinare* (marmor), *Florentinskt original* (granit), *Brutal kraft* (byst, brons, dessa utställda 1912), *Min moder* (marmor), *O. Montelius* (svart granit), *Vid källan* m. fl. kvinnobilder i marmor, *Valsverksarbetare* (monumental grupp, utställd 1909 vid täflan om industrimonument, blef uppställd i Södra folkparken, Stockholm 1924), *Arbetare* (bronsstaty i Vasaparken, 1917), *Man och kvinna* (1920), *Sjöjungfru och sjöhästar* (fontän i Järnvägsparken i Linköping, s. å.), dessutom flera porträttbyster samt dekorativ skulptur i Norrköpings rådhus och Handelsbanken vid Drottninggatan och Kungsgatan. G—g N.

Larsson, Yngve Gustaf Rikard, kommunalman, f. 13 dec. 1881 i Sundsvall, student i Uppsala 1900, filos. doktor 1912, inträdde 1908 vid Svenska stadsförbundets bildande i dess tjänst, blef 1914 förbundets förste sekreterare och 1918 dess direktör. 1920 blef han stadssekreterare i Stockholm och utsågs 1924 till borgarråd där. Genom omfattande skriftställarskap och praktiskt arbete har L. tagit verksam del i lösningen af ett stort antal kommunala angelägenheter. Till lagstiftningen om kommunal indelningsändring m. m. (1919) gafs uppslaget genom L:s gradualafh. *Inkorporeringsproblemet* (1912). Dels som sakkunnigt biträde vid en utredning om Stockholms stads kommunala omorganisationsfråga 1912—14, dels sedermera har han kraftigt medverkat till den omdaning af hufvudstadens kommunalförvaltning, som genomfördes 1920. Vid Stadshistoriska institutets bildande (1919) var han den drifvande kraften. Han har vidare som kommittéled. deltagit i lagstiftningen om förvaltningen i fögderiståder, i stadsplanelagstiftningen m. m. Bland L:s skrifter märkas, utom ett större antal uppsatser i ''Svenska stadsförbundets tidskrift'' (hvars redaktör han var 1914—20), *Kommunalsocialistisk bostadspolitik i utlandet* (1908), *Kommunalförvaltningens organisation och arbetssätt i svenska och utländska städer* (1909), *Önskemål rörande stadsförvaltningens organisation* (1911), *Kommunalförvaltningens organisation samt statsuppsikten över kommunerna i England, Danmark och Norge* (1919). N. H—tz.

***Larsson i By,** K. F., har vidare utgett diktsamlingen *Den sista kärven* (1914), bondromanen *Av jord är du kommen* (1913; 2:a uppl. 1918), *Bergsmanshistorier* (1915; ny saml. 1918), *Åtta kvällar* (1912), *Logen 5455 Morgonvind av I. O. G. T.* (2 uppl. 1916), *Karl Johan Malkus* (1918), det betydande bygdehistoriska arbetet *En Dalasockens historia* (I, 1920) m. m.

Larv, officiell form för Larf.

Laryngi'smus, identiskt med laryngism; se ock Struphufvudets sjukdomar, sp. 380.

L. a. s., förkortning för *lettre autographe signée*, fr., ett af författaren egenhändigt skrifvet och undertecknadt bref.

La Salette-Fallavaux [-lä't- -vå], by i franska dep. Isère. 353 inv. (1921). Berömd vallfartsort för madonnadyrkan.

***Lasarett.** *Lazzaretto* är en folketymologisk ombildning af *nazareto*, hvarmed urspr. betecknades en på ön Isola di Santa Maria di Nazareth utanför Venezia 1423 uppförd hospitals- och karantänsbyggnad. Se K. Nyrop, ''Lasaret. Et ords historie'' (i ''Nord. tidskr.'', 1920).

***Lasarettsfartyg.** Under Världskriget spelade lasaretts- och sjuktransportfartygen inom resp. krig-

förande länders mariner en ej obetydlig roll vid omhändertagandet af sjuka och sårade. Sålunda hade de engelska sjukfartygen under alla krigsåren en viktig uppgift att fylla vid öfverförandet af de många sårade från krigsskådeplatserna i Frankrike och Belgien till hemlandet, och på fransk sida skedde förflyttningen af de sårade från landstriderna, t. ex. vid Yser, i stor utsträckning genom transport med sjukfartyg, hvarvid det visade sig, att de sårade vida bättre fördrogo fartygens rullning och sättning än skakningen på sanitetstågen. Sin viktigaste uppgift under kriget torde lasarettsfartygen likväl ha fyllt under ententens expedition till Dardanellerna, där den af de allierade besatta zonen låg under turkarnas ständiga eld, hvarför någon möjlighet ej förefanns att inrätta ordnade sanitetsformationer till lands. Förflyttningen af de sårade skedde därför direkt från ambulanserna i första linjen till lasarettsfartygen, där sålunda en betydande kirurgisk verksamhet egde rum under den långa hemtransporten till Algeriet och Frankrike, resp. Malta och England. Däremot visade Världskriget, att lasarettsfartygen ej ha någon direkt uppgift att fylla under ett nutida sjöslag, bl. a. därför, att deras relativt låga fart hindrar dem att följa stridsfartygen, att öfverflyttning af sårade från stridstill sjukfartygen under hårdt väder erbjuder afsevärda svårigheter och att vid dylik öfverflyttning stridsfartyget måste ligga stilla, hvarigenom detsamma lätt utsättes för risken af ett u-båtsanfall. Öfverflyttningen af de sårade till lasarettsfartygen efter de större sjöslagen under kriget skedde därför först vid stridsfartygens återkomst till respektive navalbaser, hvilka med dessa fartygs höga fart uppnåddes ganska snart efter stridens slut. Trots Genèvekorset och Haagkonventionens beteckning torpederades under Världskriget åtskilliga lasarettsfartyg utan föregående varning, hvarigenom uppstodo betydande förluster af människolif såväl bland sjukvårdspersonalen som bland patienterna. G. A—d.

***Lasarettsläkarnas pensionskassa** förvaltas numera af Statens anstalt för pensionering af folkskollärare m. fl. Delegare äro de, som, sedan kassan trädt i verksamhet, första gången utnämnts till lasarettsläkare, samt vissa därförut utnämnda lasarettsläkare, som anmält sin önskan om inträde. Läkare vid lasarettet i Norrköping äro ej vidare, såsom uppges i hufvudarbetet, uteslutna från delaktighet i kassan. C. G. W.

***Las Bela.** Se ock Belutsjistan. Suppl.

***Lascelles,** sir Frank C., dog 2 jan. 1920 i London. — Till samma släkt hör Henry George Charles L., viscount L., f. 9 sept. 1882, äldste son till 5:e earlen af Harewood och sedan 1922 gift med konung Georg V:s dotter, prinsessan Mary.

La Séauve [-seåv], kloster. Se Saint-Didier-la-Séauve.

***Lasistän** (Lazistan) bildar ett sandjak i turkiska vilajetet Trabezon. 234,809 inv. (1912), hvaraf 2,924 greker, resten turkar och laser.

***Lasius,** *zool.* Se äfven Myrgäster.

Laski af Lasko, Samuel, polsk storman, åt hvilken konung Sigismund 1597—98 uppdrog två beskickningar till hertig Karl i Sverige. Under de svåra förhandlingarna med hertigen visade sig L. som en ganska skicklig och smidig diplomat, hvilken till det yttersta sökte bevaka sin herres intressen. Se S. Tunberg, "Sigismund och Sverige 1597—1598", 1—2. S. T—g.

Laspeyresia strobilella, *zool.* Se Vecklarfjärilar.

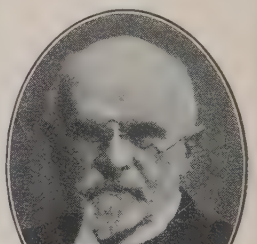

Julius Lassen

***Lassen** (sp. 1292), Julius, afgick från professuren 1918 och dog 23 nov. 1923 i Köpenhamn. Han blef hedersdoktor 1911 i Kristiania och 1918 i Lund. Se Fr. Dahl, "Juridiske profiler" (1920). P. E—t.

***Lassen** (sp. 1292), Niels, afgick som justitiarius i Höjesteret 1915 och dog 21 febr. 1923 i Köpenhamn. Hans *Erindringer* (2 bd) utkommo 1918—19. P. E—t.

***Lassen** (sp. 1292), Vilhelm H. Se Henrichsen, "Mændene fra forfatningskampen" II (1914), och A. Christensen, "V. L." (1919). — L:s hustru Alexandra Karen Marie, född Balle, f. 1864, d. 1921, öfvertog efter hans död ledningen af "Aalborg amtstidende" och utöfvade ett ofta betydligt inflytande på vänsterns politik. 1917—19 var hon medlem af Köpenhamns stadsfullmäktige och sedan 1920 led. af landstinget. P. E—t.

Lasserre [lasä'r], Pierre, fransk estetiker, f. 31 maj 1867 i Orthez, Basses-Pyrénées, filos. doktor, väckte uppseende genom *Le romantisme français* (1906), som skarpt vände sig mot romantiken och fortsatte Charles Maurras' angrepp. L. har vidare skrifvit flera filosofiska och estetiska arbeten, såsom *Les idées de Nietzsche sur la musique* (s. å.), *La doctrine officielle de l'université* (1912), *Portraits et discussions* (1914), *L'esprit de la musique française* (1917), *Cinquante ans de pensée française* (1922) och *Philosophie du goût musical* (s. å.), och romaner (*Le crime de Biodos*, 1912, *La promenade insolite*, 1922, m. fl.). R—n B.

Lassigny [-sinji], köping i franska dep. Oise, vid Divette, 12 km. v. om Noyon. 785 inv. (1921). Under Världskriget var trakten ö. och n. om L. i slutet af sept. 1914 skådeplats för häftiga strider mellan delar af de motstående 2:a franska samt 1:a och 2:a tyska arméerna, de senare i förening med det självständiga kavalleriet. Härunder besatte tyskarna köpingen, hvilken som en stark stödjepunkt sedan ingick i tyska fronten Albert—Soissons. L. återtogs i april 1917 af fransmännen, eröfrades ännu en gång, efter en hård strid, 27 mars 1918 af tyskarna, men stannade slutligen 21 aug. s. å. i fransmännens våld. Köpingen var då fullständigt förstörd. Jfr Världskriget, sp. 169, 218, 235 och 240. H. J—dt.

***Lasson,** Adolf, dog 20 dec. 1917 i Berlin. Han utgaf Hegels "Vorlesungen über die philosophie der weltgeschichte" (5 bd, 1917—20).

Lasson, Per, norsk tonsättare, f. 1859 i Kristiania, d. där 1883 (som student), elev i harmonilära af J. Svendsen, komponerade solosånger med äkta lyrisk stämning samt klangfulla pianostycken. — Hans syster Bokken (eg. Caroline) L., f. 1871, har gjort lycka som sångerska till luta, äfven

i Sverige och andra länder samt uppträdt på operettscenen. — En syster till dem är målarinnan Oda Krohg (se d. o. 5).

Lastage [-stāʃ; af sv. ordet *lasta* och en fransk ändelse], *sjöv.*, intagning eller lossning af fartygslast. Jfr Lastageplats.

Lastautomobil. Se Automobil. Suppl., sp. 386 och 392.

Lasteyrie [lastärī], Charles de, grefve, fransk politiker, f. 27 aug. 1877, blef efter vunnen juris licentiatgrad arkivtjänsteman och har sedermera varit finansinspektör och professor vid École des sciences politiques. L. blef 1919 led. af deputeradekammaren och jan. 1922 finansminister i Poincarés ministär. En parlamentarisk motgång för L. föranledde Poincaré att i mars 1924 grundligt rekonstruera sin ministär (med bl. a. en annan finansminister).

***Lastpenningar** skola enligt allmänna stadganden i § 14 tulltaxeförordningen erläggas för fartyg vid resor mellan Sverige och utrikes ort med 10 öre för ton af fartygets nettodräktighet, dels vid första inkommande och första utgående resan under ett kalenderår, dels vid följande inkommande resor under året, när fartyget är lastadt och lossar lasten. Tillfälliga tilläggsbestämmelser ha under senare år utfärdats. Sålunda föreskrefs i k. förordn. 19 maj 1922 för tiden 1 juli 1922—30 juni 1924, att afgiften icke skulle erläggas för den del af fartygets nettodräktighet, som öfverstege 1,500 ton. Ej heller behöfde den betalas för fartyg, som under samma kalenderår erlagt lastpenningar, maskindrifvet fartyg eller lastpråm 6 ggr och segelfartyg 4 ggr. Befriadt från afgiften skulle fartyg också vara, när det under resor från eller till ort bortom en linje Islands västkust — Kap Finisterre gjorde s. k. afstickarresor till utländska Östersjöhamnar m. fl. samt då fartyget anlöpte enbart frihamn. Nämnda tilläggsbestämmelser ersattes genom k. förordn. 2 maj 1924 med nya sådana för tiden 1 juli 1924—30 juni 1927. I dessa ha de förmåner, som dittills varit medgifna, i vissa hänseenden inskränkts och i hvad de afse frihamnsresor förtydligats. Inskränkningarna bestå däri, att befrielsen för den dräktighet, som öfverskjuter 1,500 ton, icke får inträda, förrän afgiften erlagts för fartyget 1 gång under året, samt att afgiftsfriheten vid afstickarresorna borttagits. — Lastpenningarna, som uppbäras genom tullverket, ingingo t. o. m. 1913 i tullmedlen, men redovisas numera särskildt. De belöpte sig för 1886 (det första år, hvarunder beräkningsgrunden 10 öre för ton tillämpades) samt för öfriga nedanstående år till, i mill. kr. uttryckt:

år 1886	0,42	år 1920	0,86
» 1913	0,83	» 1921	0,59
» 1915	0,82	» 1922	0,60
» 1918	0,46	» 1923	0,57

Fördelade på svenska och utländska fartyg samt inkommande och utgående resor, utgjorde uppbörden af lastpenningar, i mill. kr.:

År	Svenska ink.	Svenska utg.	Utländska ink.	Utländska utg.
1913	0,38	0,07	0,25	0,13
1915	0,32	0,08	0,28	0,14
1918	0,14	0,06	0,17	0,09
1920	0,23	0,08	0,31	0,24
1921	0,17	0,06	0,21	0,15
1922	0,18	0,07	0,20	0,15
1923	0,19	0,06	0,19	0,13

T. J—n.

***Lasursten.** Se äfven fig. 6 å färgplanschen till art. Ädelstenar.

***László**, F., har utfört äfven ett porträtt af Gustaf V (1923; påbörjadt i Cannes 1922).

Late'nstid (af lat. *latēre*, vara dold), *bakteriol.*, den tid, som åtgår, innan toxinet bindes vid kroppens celler, så att dess verkan framträder. G. Wrgn.

***Laterit** är produkt af en vidare gången förvittringsprocess än kaolin och lera; vid lateritbildningen har dekompositionen af silikaten gått så långt, att återstoden väsentligen utgöres af lerjordshydrat med något olika sammansättning, motsvarande mineralen bauxit, hydrargillit och diaspor. Rödfärgningen förorsakas af järnoxidhydrat. Lateriten får betraktas som en mer eller mindre förorenad, amorf järnhaltig lerjordshydratgel. K. A. G.

Latgale, lettiskt namn på Lettgallen.

Latham [-ta'm], Hubert, fransk flygare, f. 10 jan. 1883 i Paris, omkommen under jakt 7 juni 1912 nära fort Archambault i Franska Kongo. Ifrig sportsman och jägare, egnade han sig från 1909 åt aviatiken och blef inom kort en synnerligen framstående och djärf flygare. Hans försök att öfverflyga Engelska kanalen 15 juli s å. — den första s. k. Kanalflygningen — misslyckades dock. Däremot satte han höjdrekordet (med 155 m.) under de första stora internationella flygtäflingarna vid Reims i aug. s. å (se Flygvapnet. Suppl., sp. 895) och förvärfvade under höstmanövrerna i Picardie i sept. 1910 (som reservofficer) anseende som Frankrikes mest framstående militärflygare. H. J—dt.

Lathrodectes, *zool.* Se Spindelgift, sp. 726, där namnet skrifves *Lathrodectus.*

***Lathyrus,** *bot.* Antalet af i Sverige inhemska arter uppgår till 9.

Latin. Se Latinska språket.

***Latitudsystem.** Sedan genom lag af 3 juni 1921 dödsstraffet (se d. o. Suppl.) afskaffats, förekommer numera i svensk lag lifstids straffarbete som absolut bestämdt straff i fråga om sådana brott, hvilka tidigare varit belagda med dödsstraff eller straffarbete på lifstid. N. S—g.

***Latouche,** G., dog 12 juli 1913 i Saint-Cloud. Han upprepade och variérade sina älsklingsmotiv, ”förtrollade trädgårdar med illuminerade fontäner”; en dylik komposition målade han dekorativt för justitieministerpalatset (1910). Monografi af H. Frantz (1914). G—g N.

Lats, *myntv.* Se Lettland (Finanser). Suppl.

La'tvija, inhemskt och officiellt namn på republiken Lettland.

Laub, Thomas Linnemann, dansk musikhistoriker, f. 5 dec. 1852 på Fyn, blef student 1871, genomgick musikkonservatoriet 1873—76 och är sedan 1891 organist vid Holmens kirke i Köpenhamn. Han har inlagt förtjänst genom sitt arbete för att återställa de gamla danska folkvisornas melodier (*Danske folkeviser med gamle melodier*, 1899—1904, m. m.) och för att förnya kyrkosången. I ett antal skrifter har han påvisat, hur de gamla koralerna vanställts, och har i flera melodisamlingar

dels återfört dem till deras ursprungliga rytmer och harmonier, dels komponerat nya i stil därmed. P. E—t.

Laubeuf [låbö'f], Alfred Maxime, fransk ingenjör, f. 1864 i Poissy (dep. Seine-et-Oise), led. af Institutet 1920, är känd hufvudsakligen genom sin förbättrade u-båtskonstruktion (se Undervattensbåt, sp. 994).

Laudal (gammalnorskt *Laugardal*), härad och socken i Vest-Agder fylke (förut Lister og Mandals amt) samt Holum prosteri, Agder bispedömme, n. om Mandal, Norge. 97,73 kvkm. 724 inv. (1920). Boskapsskötsel och skogsbruk. K. G. G.

Laü'e, Max von, tysk fysiker, f. 9 okt. 1879 i Pfaffendorf vid Koblenz, privatdocent i München 1908, professor i Zürich 1912, i Frankfurt a. M. 1914 och sedan 1919 (i teoretisk fysik) vid universitetet i Berlin. L. har egnat sig förnämligast åt studiet af interferensfenomenen hos ljus- och röntgenstrålar. 1912 framkastade han den geniala tanken att använda kristaller som rumgitter för röntgenstrålar och därigenom påvisa möjligheten af dessas interferens, hvilket omedelbart bekräftades vid experimentell pröfning af W. Friedrich och P. Knipping. Denna epokgörande upptäckt ådagalade å ena sidan riktigheten af kristallografernas antagande om atomernas regelbundna anordning i kristaller, å andra sidan röntgenstrålarnas karaktär af elektromagnetisk vågrörelse af samma natur som ljuset. L. har äfven utvecklat teorien för rumgitter och sålunda lagt grunden till såväl utforskningen af kristallstrukturen som uppmätningen af röntgenstrålarnas våglängder. Jfr Diffraktion, Rumgitter, Röntgenstrålar, sp. 184, samt, i Suppl., Bragg, Fysik, sp. 1110, och Kristallgitter. L. erhöll 1914 års Nobelpris i fysik. Utom artiklar om röntgenstrålars interferens har L. utgett *Das relativitätsprinzip* (1911; sista uppl. 1921). E. R—dt.

*Lauff, J., adlades 1913 (von L.).

*Laukas. 1. Häradet består nu af 9 kommuner. Areal 4,778 kvkm. 53,349 inv. (1922). — 2. Socknen består nu af 695 kvkm. med 8,479 inv. (1922); den hör till Tammerfors stift. O. B—n.

Lauker, en 12 kvkm. stor sjö, 352 m. ö. h., i Arvidsjaurs socken, Norrbottens län, afrinner genom Åby älf. Ö. Sjn.

Launay [låna], Louis Auguste Alphonse de, fransk geolog, f. 19 juli 1860 i Paris, professor vid École des mines, vid École des ponts et chaussées och vid École des sciences politiques, har utöfvat rikt författarskap både i teoretisk och praktisk geologi, särskildt om olika länders mineraltillgångar och deras nationalekonomiska betydelse. På resor i Skandinavien har han studerat de svenska järnmalmsförekomsterna och 1903 i "Annales des mines" lämnat en sammanfattande framställning af dem. Bland de handböcker, som han utgett, märkes en mycket förtjänstfull *Géologie de France* (1921). L. är led. af Institutet (1912). K. A. G.

La Union, hamn. Se San Miguel 2.

Laü'nis, Armas Emanuel, finländsk musiker, f. 1884 i Helsingfors, student 1901 och filos. licentiat 1913, i musik elev af Sibelius m. fl., tog kapellmästarexamen vid Sternska konservatoriet i Berlin 1908 och har verkat mångsidigt som lärare i musikteori och i sång. L. har upptecknat folkmelodier i Finska lappmarken, Karelen och Ingermanland samt skrifvit afhandlingar därom. Som tonsättare har han gjort sig uppmärksammad med 1 stråkkvartett, 1 pianokvartett, kantater o. a. körverk, solosånger och pianostycken samt operorna *Seitsemän veljestä* (Sju bröder, 1913) och *Kullervo* (1917). Han fick statens kompositionspris 1913 och 1919.

Lauparen, ett 1,450 m. högt, vackert formadt fjäll i det fjällpanorama, som från Molde synes söderut, i Norge. L. gör tjänst som märke för sjöfarande. K. G. G.

Lauparsko l. Lauparstövler kallas i Norge en fotbeklädnad, som utmärkes däraf, att underlädret går helt under foten och är hopsydt med öfverlädret i en söm, som ligger ofvanpå foten längs bägge sidorna. M. H.

Lauparstreng, no., en linbana i miniatyr, men utan draglina. I Norge används den i synnerhet på Vestlandet för transport af gräs och hö från högt belägna ängar ned till gården. "Strängen" (bärlinan) utgöres oftast af en 6—9 mm. tjock järntråd, fäst med öfre ändan i ett träd e. d. och med nedre ändan omkring en bom med spel, hvarmedelst tråden kan göras slak eller spännas. Framför spelet finns en jordvall för att uppta stöten från höpacken, som hängande i en krok löper på linan, eller ock är anbragt en skena, som gör, att packen kastas af och åt sidan; packen är i så fall fäst vid linan genom en träns med ett spår. M. H.

*Laurahütte tillhör nu Polen. 15,806 inv. (1919).

*Laurelius, Olof. — B. R. Hall har i "Joh. Rudbeckii katekesutveckling" (1919) visat, att det L. tillagda arbetet *Eenfalligha frågor eller spörsmål* etc. är ett verk af Joh. Rudbeckius efter tyska förebilder.

Laurell, Fredrik, botanist, f. 28 aug. 1845 i Mjöbäcks socken, Älfsborgs län, d. 17 juni 1905 i Uppsala, blef filos. doktor i Lund 1874, adjunkt vid Uppsala folkskollärarseminarium 1876 och var därjämte folkskolinspektör sedan 1879. L. verkade med kraft för mera allmänt anläggande af skolträdgårdar, åvägabragte normalritningar till sådana samt uppgjorde själf planer till flera skol- och seminarieträdgårdar. L. ifrade vidare för att bringa större reda i de svenska växtnamnen. Han utgaf *Förteckning öfver i Sverige på fritt land växande träd och buskar* (1891) och *Svenska växtnamn och binär nomenklatur* (1904). Han ville i flera fall införa i rikssprået lokala växtnamn, men bekämpades därvidlag af A. G. Nathorst m. fl.

*Laurens (sp. 1380). 1. Jean Paul L. dog 23 mars 1921 i Paris.

*Laurent, A., utgaf tills. med Ch. Gerhardt 1845—48 *Comptes rendus mensuels des travaux chimiques*. Jämte Gerhardt har L. i kemien åter infört den då nästan bortglömda Avogadroska satsen (se Avogadros lag).

Laure'ntius Olāvi de Waxald. Se Latinska litteraturen, sp. 1335.

***Laurentius Petri** (sp. 1394) den yngre. Han inskrefs redan 1546 vid universitetet i Wittenberg och var 1554 predikant vid svenska hofvet. Vid sitt andra besök i Wittenberg promoverades han till magister 1558, men hemkallades af Erik XIV. Af hans skrifter må nämnas *Strategema Gothici exercitos contra Darium* (Wittenberg, 1559) och *Aliquot elegiæ* (1561). Det förra, en hjältedikt på distika, är det äldsta profvet på humanismens grekiska och latinska diktkonst i Sverige och det tidigaste försöket att visa svenskans släktskap med hebreiskan. Det bäres af Johannes Magnus' historiskt patriotiska romantik, som därmed sätter sitt första spår i vår vitterhet. Se J. Nordström, ''L. P. G:s Strategema'' i ''Samlaren. Ny följd'', III (1923). R—n B.

***Laurēus,** A. Se monografi af T. Stjernschantz (Helsingfors, 1914). G—g N.

***Lauridsen,** P., afgick 1919 som skolinspektör och dog 14 maj 1923 i Roskilde. Han fullbordade 1922 med bd 8 sin bok ''Da Sönderjylland vaagnede'', genom energisk och liffull framställning och rikedom på nytt stoff ett hufvudverk i nyare dansk historia. L. blef 1922 hedersdoktor vid Köpenhamns universitet. P. E—t.

***Laurier,** sir Wilfrid, dog 17 febr. 1919 i Ottawa. — Då Canadas parlament 1911 tvekade att godkänna det af L. ingångna ömsesidighetsaftalet med Förenta staterna, upplöste han parlamentet, men led nederlag vid nyvalen, afgick okt. s. å. och ledde sedan till sin död den liberala oppositionen. Under Världskriget ogillade han ministären Bordens planer på införande af allmän värnplikt och afböjde därför juli 1917 ett anbud om inträde i en koalitionsministär. Jfr O. D. Skelton, ''Life and letters of sir W. L.'' (2 bd, 1922). V. S—g.

Laû'rila, Kaarle Sanfrid, finländsk skriftställare, f. 1 juni 1876 i Kalajoki, student 1895, filos. licentiat 1903, blef 1909 lektor vid finska lyceet i Helsingfors och 1910 docent i konstfilosofi. L. har som skriftställare på finska språket utöfvat en rik verksamhet, under senare år äfven på det allmän-politiska området. Hans lic.-afh., *Versuch einer stellungnahme zu den hauptfragen der kunstphilosophie* (1903), efterföljdes af några afh. i estetik i tyska tidskrifter. Mer ingående har han behandlat Tolstoj och Ibsen. Han är en framstående talare. T. C.

***Laurin.** — 4 Karl (Carl) G. J. L. har vidare skrifvit *Svensk självpröfning* (1912), *Folklynnen* (1915), *Kvinnolynnen* (1916), *Alla ha rätt* (om clika nationers ställning till Världskriget, 1917), *Människor* (en samling karaktärsteckningar af samtida svenskar, 1919), 2 nya dlr af teateruppsatserna *Ros och ris* (1918 och 1923) samt inom populariserande konsthistoria *Stockholm genom konstnärsögon* (1912), *Konsten i Sverige* (1915) och *Nordisk konst* (2 dlr, 1921, 1923). Senast har han utgett *P. A. Norstedt & söner 1823—1923* (jubileumsskrift, 1923). L:s arbeten ha nått betydlig spridning och utkommit i flera uppl. (t. ex. hans ''Konsthistoria'' i 8). L. är hedersled. af Akad. för de fria konsterna (1917) och led. af Längmanska kulturfondens nämnd (1919). — Hans broder Torsten bildade jämte kronprins Gustaf Adolf 1911 föreningen Nationalmusei vänner (se d. o., äfven i Suppl.) och är dess sekreterare. Hans betydande samling af svensk och utländsk konst omfattar ej minst grafik.

Laû'rsen, Jens, kallad Væver (Väfvaren), dansk uppfinnare, f. 6 nov. 1822 vid Skive, d. där 31 jan. 1914, lefde som fiskare i sin födelsebygd och konstruerade 1848 den första snörpvaden, som nu är det viktigaste danska fiskredskapet och äfven i andra länder kommit till användning. P. E—t.

Laû'rsen, Laurs Rasmus, dansk arkivman, urkundsutgifvare, f. 16 jan. 1864 vid Aarhus, tog skolämbetsexamen i historia 1890, blef 1889 assistent i riksarkivet, 1897 arkivsekreterare, 1912 arkivarie och 1924 riksarkivarie (efter Erslev). Efter K. F. Brickas död (1903) utgaf han bd 18—19 af ''Dansk biografisk leksikon'' samt har vidare utgett ''Kronens sköder 1535—1648'' (1890—92), ''Kancelliets brevböger'' (13 bd, 1893—1922) och ''Danmark-Norges traktater 1523—1750'', hvaraf utkommit 6 bd (1907—24), omfattande tiden 1523—1675. P. E—t.

Laû'rus Tinus, *bot.* Se Viburnum.

***Lausanne** hade 69,328 inv. 1920. I närheten af L. ligger det 1912 upprättade buddistklostret Vihara. — I Ouchy invid L. undertecknades 1912 fredsfördraget mellan Italien och Turkiet efter Tripoliskriget. Om villkoren i denna fred, stundom kallad freden i L. eller freden i Ouchy-L., se Tripoliskriget, sp. 768; jfr äfven Tolföarna. Suppl. — Efter långvariga förhandlingar (från 21 nov. 1922 med afbrott 4 febr.—23 april 1923) ingicks i L. 24 juli 1923 fred mellan Turkiet å ena sidan samt Storbritannien, Frankrike, Italien, Japan, Grekland, Rumänien och Jugo-Slavien å den andra. Till själfva fredsfördraget ansluter sig en mängd konventioner, protokoll, deklarationer och andra aktstycken, hvilka oftast fått samma giltighet som själfva fredsfördraget. Enligt detta bestämdes, att Turkiets gräns i Europa skulle från floden Resvajas utlopp i Svarta hafvet gå västerut till Maritza vid Bulgariens sydgräns och därifrån i allmänhet utmed Maritza till Egeiska hafvet, dock så att Turkiet erhöll Karagatsch på Maritzas högra strand midt emot Adrianopel. Turkiet behöll helt och hållet Mindre Asien med gräns i s. till franska mandatområdet Syrien och till konungariket Irak. I fråga om denna sistnämnda gräns öfverläts frågan om Mosul till senare förhandlingar mellan Turkiet och England (se Mosul. Suppl.). Greklands rätt till öarna Lemnos, Samothrake, Mytilene, Chios, Samos och Nikaria (enligt fördrag i London och Aten 1913) bekräftades; däremot behöll Turkiet de strax utanför Dardanellsundets mynning liggande öarna Imbros och Tenedos och den lilla ögruppen Kaninöarna (Rabbit islands) n. om Tenedos. På de grekiska öarna Mytilene, Chios, Samos och Nikaria fingo ej finnas marina baser eller befästningar eller trupper utöfver normal värnpliktskontingent; åt

Imbros och Tenedos utlofvades en viss lokal förvaltningsautonomi. Till Italien afstod Turkiet alla rättigheter till Rhodos och Tolvöarna (se därom d. o. Suppl.) och till ön Kosteloryzo (Castellorizzo). Vidare afstod Turkiet alla rättigheter till Egypten och Sudan från 5 nov. 1914 samt erkände den brittiska annektionen af Cypern. Äfven afstod Turkiet de särskilda rättigheter det 1912 bibehållit, när Tripolis och Cyrenaika (nu italienska kolonien Libia) afträddes till Italien. Signatärmakterna enades om att erkänna principen om fri passage och segling till sjöss och i luften i freds- och i krigstid i Dardanellerna, Marmarasjön och Bosporen; därom ingicks en särskild konvention (se Turkiet. Historia. Suppl.). Turkiet erkände de öfriga fredsfördragen efter Världskriget och därvid uppkomna nya stater. Hvarje signatärmakt erkände ”det fullständiga upphäfvandet i alla afseenden af kapitulationerna i Turkiet”, i samband hvarmed utlänningars framtida rättsförhållanden i Turkiet ordnades i en särskild konvention (se därom Konsularjurisdiktion. Suppl.). Till förmån för icke-muhammedanska minoriteter i Turkiet stadgades en rad skyddsbestämmelser (art. 38—44), som skulle få kraft af turkisk grundlag. Enligt dessa tillförsäkrade Turkiet alla där boende invånare utan skillnad till börd, nationalitet, språk eller religion fullständigt skydd till lif och egendom samt fri religionsutöfning. Icke-muhammedaner skulle ha samma medborgerliga och politiska rättigheter som muhammedaner, skyddas mot språkrestriktioner, ha rätt att handha religiösa och sociala inrättningar samt att i dem använda sitt eget språk. För deras barn ställdes i utsikt folkskoleundervisning på deras eget språk i de städer och distrikt, där de voro synnerligen talrika. Deras familjerättsliga förhållanden skulle ordnas genom blandade kommissioner o. s. v. Hithörande traktatartiklar ställdes under Nationernas förbunds garanti och finge ej ändras annat än med samtycke af dess råd. I sista hand skulle tolkningstvister afgöras genom Permanenta internationella domstolen. — Signatärmakterna afstodo ömsesidigt från ersättningskraf för skador genom hvarandras krigshandlingar, rekvisitioner o. s. v. från 1 aug. 1914, dock med undantag för Grekland, som förpliktades ge skadestånd för dylika skador i Anatolien, om de vållats genom folkrättsstridiga åtgärder. Med hänsyn till Greklands finansiella läge afstod Turkiet däremot från ”återuppbyggnadskraf”. Om de ekonomiska förhållandenas nyordnande efter kriget gåfvos utförliga bestämmelser. Tvistiga frågor skulle afgöras genom blandade skiljedomstolar. Utförligt stadgades om vård af krigargrafvar på turkiskt område, särskildt inom ”området Anzac” på Gallipolihalfön, där de allierade fingo hålla bofast vaktmanskap. I en särskild konvention aftalades om en demilitariserad zon om 30 km. på ömse sidor om landgränsen i Tracien. Bestämmelser gåfvos i en särskild konvention om utlänningars personliga ställning, handelsrättigheter o. s. v. i Turkiet samt i en annan konvention om tariff-förhållandenas ordnande, afskaffande af in- och utförselförbud o. s. v. I en särskild grekisk-turkisk konvention af 30 jan. 1923 stadgades obligatorisk utväxling från 1 maj s. å. af grekisk-ortodoxa turkiska undersåtar i Turkiet och muhammedanska grekiska undersåtar i Grekland. Från denna omfattande folkförflyttning undantogos dock grekerna i Konstantinopel och muhammedanerna i västra Tracien (ö. om Bukarestfredens gräns 1913). De ”utväxlade” fingo medtaga sin lösa egendom, men deras fasta (och kvarlämnade lösa) egendom skulle likvideras och vederbörande stater, hvars undersåtar de blefvo, hålla dem skadeslösa med egendom af samma värde och natur, som de lämnat. Ordnandet af hithörande vidlyftiga procedurer uppdrogs åt en blandad kommission, bestående af 4 medlemmar från hvardera staten och 3 af Nationernas förbund bland i Världskriget neutrala staters undersåtar utsedda ledamöter (en af dessa är svensk, legationsrådet E. E. Ekstrand, se d. o. Suppl.). Lausannefredens signatärmakter utfärdade en ömsesidig förklaring om allmän amnesti för militära och politiska åtgärder mellan 1 aug. 1914 och 20 nov. 1922 samt för brott och förseelser, begångna under denna tid i tydligt samband med politiska händelser. Dock förbehöll sig Turkiet att därifrån undantaga 150 namngifna personer, som ej fingo återvända dit eller som skulle därifrån utvisas. I samband med kapitulationernas afskaffande förklarade turkiska regeringen i en särskild deklaration, att den ämnade för minst 5 år engagera europeiska juridiska rådgifvare inom en af Permanenta internationella domstolen bland undersåtar i under Världskriget neutrala stater uppgjord förslagslista. Dessa skulle deltaga i lagberedningar, studera de turkiska domstolarnas arbetssätt, emottaga klagomål och afge betänkanden till turkiska justitieministeriet. — Pansarkryssaren ”Sultan Javus Selim” (f. d. ”Goeben”) skulle af de allierade återställas till Turkiet. — Fördraget är utgifvet bl. a. som engelsk blå bok (”Treaty series No. 16, 1923, Cmd 1929”). V. S—g.

Laũ'sitzer Neisse. Se Neisse 2.

Laũs Pompeji. Se Lodi.

Laussedat [låssda'], Aimé, fransk vetenskapsman, f. 18 april 1819 i Moulins (dep. Allier), d. 18 mars 1907 i Paris, professor vid École polytechnique och École des arts et métiers samt 1881—1900 direktör för Conservatoire des arts et métiers, var den egentlige grundläggaren af fotogrammetrien (se d. o.).

***Lautenbach** tillhör nu Frankrike, dep. Haut-Rhin, arrondissemanget Guebwiller. 1,814 inv. (1921).

Lauth, Charles, fransk kemist, f. 1836 i Strassburg, d. 1913 i Nizza, uppfinnare af de s. k. Lauthska färgämnena. Se Lauths violett. Suppl.

Lauths violett, *kem.*, ett organiskt färgämne, utgör det saltsyrade saltet af *tionin*, hvars sammansättning framgår af formeln:

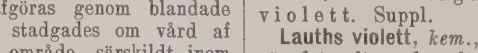

Lauths violett uppstår, i likhet med en del andra svafvel- och kväfvehaltiga färgämnen, genom inverkan af svafvelväte på paradiaminer,

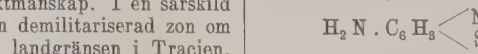

H. E.

Lautier [låtiē], Eugène, fransk tidningsman, f. 20 aug. 1867 i Paulhan, dep. Hérault, var 1885—1907 medarbetare i ”Le temps”, är sedan 1905

utrikespolitisk medarbetare i ”Le Figaro” och är hufvudredaktör för ”L'Homme libre”. L. tillhör de mest initierade utrikespolitiske journalisterna i Frankrike. Han har i bokform skrifvit bl. a. *Guillaume II au Palestine* (1898). V. S—g.

Lau'ttakylä, köpingsliknande bosättningscentrum invid Hvittis sockens kyrka, Åbo och Björneborgs län, Finland. Omkr. 1,500 inv. O. B—n.

Law [lå'], Andrew Bonar, brittisk statsman, f. 16 sept. 1858 i New Brunswick, Canada, d. 30 okt. 1923 i London, var son till en presbyteriansk präst af skotsk härkomst, sändes som skolgosse till Skottland och egnade sig efter slutade skolstudier åt affärsverksamhet i Glasgow. Han blef med tiden chef för en af stadens största firmor i järnbranschen, förvärfvade en betydande förmögenhet och beslöt 1900 att egna sig åt det politiska lifvet. Invald i underhuset som (konservativ) representant för en valkrets i Glasgow, blef L. 1902 understatssekreterare i handelsministeriet. När J. Chamberlain 1903 började sin agitation för en tariffreform, blef L. en af dennes ifrigaste medhjälpare, särskildt då det gällde att påyrka preferenstullar såsom ett medel att åt moderlandet trygga och befästa dess koloniala marknad. Han föll igenom vid valen i jan. 1906, men valdes i maj s. å. till underhusledamot för Dulwich, föll vid valen i dec. 1910 igenom vid ett försök att eröfra en krets i Manchester, men valdes i mars 1911 för Bootle, hvilken krets han 1918 utbytte mot Central Glasgow. L. valdes 1911 till unionistpartiets ledare efter Balfour. Han visade sig som oppositionsledare vara en klok taktiker och var personligen högt uppburen inom alla partier. I den irländska frågan stod L. Ulstermännen ganska nära, och faran för schism inom partiet i tullfrågan lyckades han 1913 afvärja genom en förklaring, att lifsmedelstullar ej skulle införas, utan att valmännen dessförinnan uttryckligen uttalat sig för sådana. Vid Världskrigets utbrott gaf L. den liberala ministären sitt kraftiga bistånd och i koalitionsministären juni 1915 inträdde han i denna som kolonialminister. Vid Asquiths afgång dec. 1916 erbjöds L. att bilda ministär, men han gaf rum för Lloyd George och inträdde i dennes koalitionsministär som premiärministerns närmaste man, finansminister och ledare i underhuset. På denna post — hvartill äfven kom medlemskap i krigskabinettet — utförde han under de återstående krigsåren ett jättelikt arbete, och det var bl. a. främst hans förtjänst, att krigsutgifterna till öfvervägande del bestredos genom nya skatter, så att för framtiden tyngande stora krigslån väsentligen undvekos. Före 1918 års underhusval ingick L. med Lloyd George en valallians om fortbestånd tills vidare efter freden af den under krigsåren ingångna koalitionen mellan unionister och liberaler. Finansministerposten lämnade han i jan. 1919 och blef i stället sigillbevarare. Han var till namnet en af Storbritanniens delegerade vid fredskonferensen i Paris 1919, men hade föga tillfälle att deltaga i dess arbeten. Koalitionens bibehållande trots svåra påfrestningar under de båda följande åren var till största delen L:s verk. När han, sjuk och utarbetad, nödgades afgå i mars 1921, tilltog snart de konservatives misstro mot Lloyd George, och koalitionens sprängning blef oundviklig. L., hvars hälsa något förbättrats, spelade den afgörande rollen vid brytningen i okt. 1922 och efterträdde då Lloyd George som premiärminister och förste skattkammarlord i spetsen för en rent konservativ ministär. Vid underhusvalen i nov. s. å. vann han en glänsande seger på sitt program: sparsamhet och största möjliga afhållsamhet från aktivt deltagande i den kontinentala politiken. Hans förslag till skadeståndsbetalningsplan för Tyskland förkastades vid en konferens i Paris jan. 1923 af Poincaré, som i stället vidtog den af L. ogillade Ruhrockupationen. Ministärens både inre och yttre politik tedde sig tämligen svag och vacklande, delvis beroende på L:s tilltagande sjuklighet, som nödgade honom att 20 maj s. å. afgå och helt lämna det politiska lifvet. Varm patriotism, praktisk blick och förtroendeingifvande ärlighet kännetecknade L:s politiska gärning, som i öfrigt präglades mindre af idérikedom än af arbetsflit. V. S—g.

*__Lavad.__ Se Tådene. Suppl.

La Valette S:t George [-valä't sä' ʃå'rʃ], Adolf, friherre, tysk anatom, f. 14 nov. 1831 i Rhenprovinsen, d. 29 nov. 1910, var 1875—1907 professor i anatomi i Bonn. Bland hans många arbeten märkas de om spermatogenesen och om flera lägre djurs ontogeni. Han inlade ock betydande förtjänst om de tyska fiskerierna. Sedan 1875 var han en af redaktörerna för den mycket spridda facktidskriften ”Archiv für mikroskopische anatomie”. L—e.

Lavangen, härad och socken i Troms fylke (förut Tromsö amt) och Salangen pastorat, Trondenes prosteri, Hålogaland bispedömme, Norge. 306,58 kvkm. 1,544 inv. (1920). Boskapsskötsel. Storslagen och omväxlande natur. K. G. G.

La'vansaari [-säri], äfven Löfskär, ökommun och församling i Viborgs län, Stranda domsaga och härad, Nyslotts stift, Finland, består af 3 i Finska viken, omkr. 30 km. från Ryssland och 70 km. från Finlands fastland, belägna öar: L., det därmed genom en smal sandås förenade Suisaari och Penisaari jämte smärre holmar. Öarna höra geologiskt till det ryska fastlandet. Berggrunden kommer ingenstädes till synes; flerstädes finnas flygsandsfält och dyner. Areal 16 kvkm. 1,345 inv. (1922). Bosättningen är koncentrerad till hufvudöns nordvästra sida; befolkningen lifnär sig af fiske och sjöfart. Under Världskriget byggde ryssarna där batterier. O. B—n.

Lavarone [-råne; ty. *Lafraun*], kommun i italienska prov. Trentino, ej långt från Astico på en högplatå mellan Adige och Brenta, 20 km. n. v. om Arsiero, nära förutvarande gränsen mellan Österrike och Italien. 1,639 inv. (1910). Den med talrika fort och batterier befästa högplatån ingick under Världskriget i österrikiska försvarsfronten i Syd-Tyrolen. Den anfölls förgäfves af italienarna, som där sökte genombryta fronten för att nå den

viktiga Suganadalen, 25—30 maj, 20—21 och 24—25 aug. samt 4, 19—24 okt. 1915. 14—20 maj 1916 gingo österrikarna till motanfall och fördrefvo italienarna från platån. I början af nov. 1918 uppgåfvo österrikarna frivilligt denna. Jfr Världskriget, sp. 196, 213 och 248. H. J—dt.

Lavaskorstenar, *geol.* På lavaströmmar af större mäktighet bildas stundom genom utströmning af gaser sekundära eruptionshärdar, vanligen spetsiga käglor af lava eller slagg, i storlek växlande mellan ett par meter och omkr. 40 m. Dylika lavaskorstenar likna i viss mån parasitiska vulkankäglor. Ett af de mest kända exemplen härpå äro de af Humboldt iakttagna ''hornitos'' vid vulkanen Jorullo (se d. o.). K. A. G.

***Lavedan**, H. L. É., har ytterligare författat ett 10-tal verk, af hvilka må nämnas *Bon an, mal an* (6 bd, 1908—14), *Lydie* (1921), *Gaudias* (1922) och *Panteau* (1923). Hans lustspel ''Catherine'' uppfördes 1907 i Stockholm.

***Laveran**, Ch. L. Alphonse, dog 18 maj 1922 i Paris. — Vid Institut Pasteur blef L. professor och till sist hedersdirektör. Hans sista större arbete var *Leishmanioses. Kala-Azar. Bouton d'Orient. Leishmaniose américaine* (1917). Smärre uppsatser om sjukdomsalstring genom protozoer publicerade han i ''Annales de l'Institut Pasteur'', ''Revue de biologie'' och ''Comptes rendus de l'Académie des sciences''.

***Lavery**, J., upphöjdes 1918 i adligt stånd (sir John L.). Han blef 1924 led. af Akad. för de fria konsterna. G—g N.

Lavia, kommun och församling i Åbo och Björneborgs län, Finland, Tyrvis domsaga och härad, pastorat under Tyrvis kontrakt, Åbo ärkestift. Areal 325 kvkm. 5,683 inv. (1922), finsktalande. O. B—n.

***Lavignac**, A. J. A., dog 28 maj 1916 i Paris.

Lavik. 1. Pastorat i Ytre Sogn prosteri, Björgvin bispedömme, Norge. 1,092,$_{22}$ kvkm. 4,544 inv. (1920). — 2. Härad och socken i yttre delen af Sognefjord, Sogn og Fjordane fylke (före 1919 Nordre Bergenhus amt) samt L. pastorat. 239,$_{63}$ kvkm. 1,021 inv. (1920). Jordbruk och fiske. 1—2. K. G. G.

***Lavisse**, Ernest, dog 18 aug. 1922 i Paris. Han ledde äfven utgifningen af samlingsverket *Histoire de France contemporaine depuis la révolution jusqu'à la paix de 1919* (1920 ff.), där han själf skref del IX (1922), behandlande Världskrigets år och fredskonferensen. Bland hans skrifter märkas ytterligare *Discours à des enfants* (1906), *Souvenirs* (1912), *Histoire de France illustrée* (en illustrerad uppl. af det under hans ledning utgifna samlingsverket ''Histoire de France . . . jusqu'à la révolution'', 18 bd, 1913) samt flera politiska småskrifter under Världskriget. L. var från 1894 till kort före sin död utgifvare af tidskriften ''Revue de Paris'' och lämnade talrika bidrag till ''Le temps''. Om de franska universitetsstudiernas reformering inlade han stor förtjänst. V. S—g.

***Lavoisier**, A. L. Biogr., af H. G. Söderbaum, i ''Sv. kemisk tidskr.'' 1894.

Lavõnius, Vilhelm Alexander, finländsk finansman, f. 22 juni 1874 i Helsingfors, student 1892, inträdde 1894 i tjänst hos lifförsäkringsbolaget ''Suomi'', var 1898—1903 verkställande direktör i förlags-a.-b. ''Otava'', grundade 1904 de finska handelsandelslagens central och blef dess chef. Sedan 1906 är han verkställande direktör i ''Suomi''. L. satt i borgarståndet vid landtdagen 1905—06 samt har varit bankofullmäktig 1907—09 och sedan 1920, då han valdes till ordf. I denna egenskap har han främst trädt i bräschen för Finlands banks omstridda valutapolitik. L. var äfven (1917—18) chef för den provisoriska lifsmedelsstyrelsen. Han tillhör framstegspartiet. T. C.

Lawrence [lå'rəns], David Herbert, engelsk författare, f. 11 sept. 1885, debuterade 1911 med *The white peacock*, som följts af berättelserna *Sons and lovers* (1913), *The trespasser* (1914), *A prussian officer* (s. å), *The rainbow* (1915), *The lost girl* (1920), *Women in love* (1921), *Birds, beasts and flowers* (1923), *Fantasia of the unconscious* (s. å.), *Kangaroo* (s. å.) m. fl., ett par diktsamlingar och dramerna *The widowing of mrs Holroyd* och *Touch and go* (1920). L. är en energisk naturalist, som i hög grad chockerat genom sina skildringar af förhållandet mellan man och kvinna. Se R. B. Johnson, ''Some contemporary novelists'' (1922). R—n B.

***Lawson**, V. F., bibehöll efter inköpet af ''Chicago daily news'' detta namn för tidningens kvällsupplaga, men ändrade morgonupplagans namn till ''Chicago record''. Denna sammanslogs 1901 med ''Times-Herald'' och fick då namnet ''Record-Herald'' samt heter nu ''Herald and examiner''. L. dref i sina tidningar en intensiv, omsider framgångsrik kampanj för upprättandet af regeringssparbanker och har därför blifvit kallad ''postsparbankens fader i Amerika''. Han har både direkt och genom ''Chicago daily news'' varit ifligt verksam för filantropiska syften. L. är son af norskfödda föräldrar. V. S—g.

Lawson [lå'sn], engelska tidningsmän af judisk börd. 1. Edward Levy L., lord Burnham, f. 28 dec. 1833 i London, d. där 9 jan. 1916, hette urspr. Levy och var son till tidningsegaren Joseph Moses Levy (f. 1812, d. 1888), som 1855 öfvertog den då nygrundade tidningen ''Daily telegraph and courier'', hvilken från s. å. af sonen utgafs under namnet ''Daily telegraph''. Edward Levy, som 1875 antog namnet Lawson, efterträdde 1885 fadern som företagets direktör och kvarstod som sådan till 1903. Om hans för engelsk journalistik banbrytande verksamhet inom ''Daily telegraph'' se d. o. Han upphöjdes 1892 till baronet (sir Edward L.) och blef 1903 peer (baron Burnham).

2. Harry Lawson Webster L., viscount Burnham, den föregående son, f. 18 dec. 1862 i London, studerade i Oxford, var (unionistisk) underhusledamot 1885—92, 1893—95 och 1910—16 samt led. af Londons grefskapsråd 1889—92 och 1897—1904. Från unga år medarbetare i ''Daily telegraph'', bl. a. som dess korrespondent i Syd-Afrika och Indien, öfvertog han från 1904 tidningsföretagets ledning och har upprätthållit dess traditioner. Under Världskriget inlade han betydande förtjänst om den engelska pressens samarbete med regeringen. Han är sedan 1916 president i Empire press union. L. ärfde 1916 faderns peersvärdighet och upphöjdes 1919 till viscount. Han deltog i det internationella pressbesöket i Sverige sommaren 1923 och blef s. å. president i Anglo-swedish society i London. 1—2. V. S—g.

Lawson [lå′sn], Henry Archibald Hertzberg, australisk författare, son till en utvandrad norrman, f. 1867 i Grenfell, Nya Syd-Wales, d. 2 sept. 1922 i Sydney, tillhörde både som skald och novellist de allra populäraste i Australien. Hänförelse öfver vildmarkens skönhet, revolutionärt patos, straffdomar öfver civilisationens laster, bilder från det sociala eländet i hamnstäderna fylla hans brusande strofer. Af L:s diktsamlingar kunna nämnas *In the days when the world was wide* (1896) och *When I was king* (1905), af hans berättelser *When the Billie boils* (1898) och *The country I come from* (1901). R—n B.

Lax, *kokk.* Se Fiskrätter. Suppl.

***Laxarby** blef 1 maj 1916 eget pastorat i Karlstads stift, Norra Dals kontrakt. 2,062 inv. (1924).

Laxforsarna, Öfre och Nedre. Se Öre älf.

Laxmyggor, *zool.* Se Nattsländor, sp. 572.

***Laxsjö.** 1. L. tillhör nu Lits och Rödöns tingslag samt Ströms kontrakt, Härnösands stift. 57,343 har. 1,227 inv. (1924).

***Laxsjön,** som har en areal af 17 kvkm., är omkr. 11 km. lång samt på bredaste stället 4 km. bred. Längst i v. ligger Billingsfors, på ett näs i s. ö. Baldersnäs.

***Laxå.** — 2. Bruket inköptes 1917 af Vargöns a.-b., men Aspa bruk försåldes samma år till Munksjö a.-b. Laxåverken omfatta nu förutom Laxå järnbruk med valsverk, gjuteri, mek. verkstad, sulfitfabrik, snickerifabrik och sågverk, Lassåna lancashiresmedja, Röfors masugn och smedja, landtegendomar med en sammanlagd areal af omkr. 31,000 har, hvaraf 750 har åker. Arbetarantalet är med skogs- och landtarbetare omkr. 1,000 pers.

***Laxå—Röfors järnväg** är fr. o. m. 1914 5,0 km. lång. F. P.

Lazárevac [-vats], stad i Jugo-Slavien (kretsen Belgrad) vid Kolubara, 50 km. s. s. v. om Belgrad. 536 inv. (1916). Under Världskriget blef 2:a serbiska armén (Juričić) 20—26 nov. 1914 vid L. slagen af den anfallande 5:e österrikiska armén och nödgad gå tillbaka mot Arangjelovac. 9 dec. s. å. återtogs staden af serberna. 24 okt. 1915 intogs L. åter af österrikarna (3:e armén, v. Kövess), som höllo den besatt till i okt. 1918. Jfr Världskriget, sp. 181, 197 och 249. H. J—dt.

***Lazarillo de Tormes** utkom 1923 i sv. öfv. tills. med F. de Quevedo Villegas' ''Pablos de Segovia''.

Lazistän. Se Lasistan. Suppl., sp. 136.

L. C. D., L. C. F., L. C. O. Se Telegram, sp. 768.

***Ldf.** R. von Lendenfeld dog 3 juli 1913.

***Leaby.** 1913 förenades L. med Dimbo och Slättängs tingslag till Vartofta och Frökinds domsagas tingslag.

Leach [lī′tʃ], Henry Goddard, amerikansk författare, f. 3 juli 1880 i Philadelphia, blef filos. doktor vid Harvard-universitetet 1908, vistades på resestipendium därifrån i Skandinavien 1908—10 och var lärare i engelska vid detta universitet 1910—12. 1912—21 var han sekreterare och därmed den faktiske ledaren af The American scandinavian foundation. Sedan 1923 är han hufvudredaktör för tidskr. ''The Forum'' (uppsatt 1886). Hans lefvande intresse för de nordiska länderna har tagit sig uttryck i hela hans verksamhet. Han är den ledande kraften i The Lutheran art society, hvars syftemål är att befrämja artistisk och arkitektonisk utveckling af bl. a. svenska församlingars kyrkor i Amerika. Han har utgett *Scandinavia of the scandinavians* (1915) och *Angevin Britain and Scandinavia* (1921). O. A. L—r.

League of nations [lī′g əv nē′ʃənš], eng., Nationernas förbund (se d. o. Suppl.).

League to enforce peace [lī′g tu infå′s pī′s]. Se Fredsrörelsen. Suppl., sp. 1044.

***Leal** tillhör numera republiken Estland. Fästet intogs af svenskarna 1 juni 1562 (ej 1563). Under Världskriget besattes L. af tyskarna 20 febr. 1918. L. W:son M.

Lea′nder, Pontus Adalbert, orientalist, f. 18 sept. 1872 i Holsljunga, Älfsborgs län, student i Göteborg 1891, blef efter studier i Göteborg och Uppsala 1903 filos. doktor och docent i assyriologi i Uppsala samt 1910 läroverksadjunkt i Lund och docent i assyriska och hebreiska språken vid universitetet där. 1917 utnämndes han till professor i semitiska språk vid Göteborgs högskola. L. började som assyriolog, men har alltmer specialiserat sig på hebreiskan, hvars lingvistiska studium han genom en serie grammatiska arbeten högst väsentligt främjat. Han har därvid för första gången på detta språk tillämpat de moderna forskningsmetoder, som införts i den semitiska språkvetenskapen af Brockelmann. Bland hans skrifter märkas *Über die sumerischen lehnwörter im assyrischen* (gradualafh. 1903), *Hebreisk grammatik* (1911) samt den stort anlagda *Historische grammatik der hebräischen sprache des Alten testamentes* (förf. och utg. tills. med tysken H. Bauer, med bidrag af P. Kahle; bd I, 1922); därjämte har han utgett editioner af etiopiska och arabiska texter. H. S. N.

Le Barillier [lə bariljē], B. J. C. Se Bertheroy, J. Suppl.

Lebbek, *bot.*, namn på *Albizzia Lebbek* (se Albizzia. Suppl.).

Le beau reste [lə bå re′st], fr., kvarlefvorna, (den ringa) återstoden.

***Leber,** Theodor, dog i april 1917.

Lebesby, härad och pastorat i Finnmark fylke (före 1919 Finnmarkens amt) samt Hammerfest prosteri, Hålogaland bispedömme, Norge. 1,567,71 kvkm. 1,593 inv. (1920). Pastoratet omfattar socknarna L. och Kjöllefjord.

Lebesque [ləbä′sk], Philéas, fransk författare, f. 1869 i La Neuville-Vault, dep. Oise, debuterade 1888 med dikter, kom sedan att studera metrik och estetik. Af hans arbeten må nämnas dikterna *Les servitudes*, de litteraturkritiska *Le Portugal littéraire d'aujourd'hui* (1904), *La Grèce littéraire d'aujourd'hui* (1906), *Essai d'expansion d'une esthétique* (1911), den filologiska *Au-delà des grammaires* (1904), en omdiktning till samtidsfranska af Marie de Frances ''Six lais'' och af serbiska folksånger (1920). R—n B.

Leblanc [ləblā′], Nicolas, fransk läkare, grundläggare af sodaindustrien, f. 1742 i Yvoy-le-Pré (dep. Cher), d. (för egen hand på fattighus) 16 jan. 1806 i Dijon, studerade medicin och var hertigens af Orléans läkare. Den af honom uppfunna sodaprocessen (se Soda, sp. 239) utarbetade han med anledning af en belöning, som franska regeringen hade utsatt för uppfinningen af ett förfarande att billigt framställa soda.

L:s försöksfabrik konfiskerades 1793, och s. å. tvangs han att offentliggöra förfarandet. Hans bronsstaty aftäcktes 1887 i Conservatoire des arts et métiers. H. E.

Leblanc [løblɑ̃], Maurice, fransk författare, f. 11 dec. 1869 i Rouen, har blifvit ytterst populär som författare af förbrytarromaner, framför allt serien ''Arsène Lupins märkvärdiga äfventyr'' (1907 ff.), som blifvit världsbekant. R—n B.

***Lebon,** André, utgaf årsboken ''L'Année politique'' t. o. m. årgången för 1905 (1906).

Lebrun [løbrœ̃], Albert François, fransk politiker, f. 29 aug. 1871 i Mercy-le-Haut, dep. Meurthe-et-Moselle, var först grufingenjör, blef 1910 led. af deputeradekammaren, där han slöt sig till demokratiska vänstern, samt var kolonialminister juni 1911—jan. 1912 i ministären Caillaux och jan. 1912—jan. 1913 i Poincarés första ministär. L. är numera led. af senaten och var 1923 ett af Frankrikes ombud vid Nationernas förbunds delegeradeförsamling i Genève.

***Le Chatelier,** H. L., är jämväl generalinspektör för det franska grufväsendet.

***Leche.** — 2. J. Vilhelm E. G. L. tog afsked från professuren 1918, vid hvilket tillfälle af vänner och lärjungar öfverlämnades till Stockholms högskola en penningsumma (''Wilhelm Leches fond'') att användas till understöd åt zoologie studerande och yngre lärare i zoologi vid högskolan. L. har varit ordf. i Arbetarinstitutets i Stockholm styrelse (1897—1922) och i Sv. sällskapet för rashygien (1910—21); han är led. äfven af Vet. o. vitt. samh. i Göteborg (1917) och Vet. akad. (1921) samt af flera vetenskapliga samfund i utlandet. Under de senaste åren har L. utgett bl. a. 2:a d. af *Zur frage nach der stammesgeschichtlichen bedeutung des milchgebisses* (1915) och *Morphologisch-geographische formenreihen bei den säugetieren* (1921); hans arbete *Människan* (3:e uppl. 1915) är öfv. till ty. (2:a uppl. 1922), fi. och ry.

Lechwe, *zool.* Se Träskfolket, sp. 181.

Leckenbya, *paleobot.* Se Nathorstia.

***Lecocq,** A. Ch., dog 21 okt. 1918 i Paris.

***Lecomte de Nouy,** J. J. A., dog 19 febr. 1923 i Paris. — Hans svägerska Hermine Oudinot dog 18 juni 1915.

Le Coq [løkå'k], Albert von, tysk orientalist, forskare i centralasiatisk arkeologi och filologi, f. 1860, med professors titel direktor vid Museum für völkerkunde i Berlin, har företagit flera utgräfningsexpeditioner till Central-Asien, särskildt Turfan-trakten, och där vunnit märkliga resultat, arkeologiska och konsthistoriska samlingar af högsta värde och en mängd manuskript på förut okända eller föga kända språk. Bland hans skrifter märkas *Ein manichäisch-uigurisches fragment aus Idiqut Schahri* (1909), *Köktürkisches aus Turfan* (s. å.), *Chuastuanift* (1911), *Chotscho* (1913) och *Die buddhistische spätantike in Mittelasien* (d. I—II, 1922—23). B. Kgn.

***Lecoq de Boisbaudran,** P. É., dog 28 maj 1912 i Paris.

Led, *geol.* (ty. *stufe*, fr. *étage*, eng. *stage*), afdelning af en geologisk lagerserie. Led har större omfattning än *zon* (se d. o.) och karakteriseras ofta af ett släkte af fossila djur, t. ex. *Olenusledet* i Sveriges kambrium. För den tid, som aflagringen af de till ett led hörande bildningarna kräfver, har man ej någon särskild benämning, som vunnit häfd. K. A. G.

Led., vid växtnamn förk. för tyske botanisten K. F. von Ledebour (se denne).

***Leda.** Se A. Klinckowström, ''L. och svanen. En ikonografisk studie'' (1924).

Leda Deshayesiana, *paleont.*, en fossil mussla, tillhörande gruppen *Arcaceæ* (se Arca Noæ). Se Tertiärsystemet, sp. 967.

Ledberg, annex. Se Ledeberg. Suppl.

***Leddjur.** Om hudskelett se vidare d. o. Suppl.

***Ledeberg** är jämte Björkeberg sedan 1 maj 1920 annex till Västerlösa, Gullbergs och Bobergs kontrakt, Linköpings stift. Officiella namnet är sedan 1919 Ledberg. 477 inv. (1924).

Lēdebour [-bor], Georg, tysk politiker, tidningsman, f. 7 mars 1850 i Hannover, blef först medarbetare i den demokratiska pressen (''Berliner volkszeitung''), öfvergick sedermera till socialismen och blef medarbetare i ''Sächsische arbeiterzeitung'' samt valdes efter W. Liebknechts död 1900 till dennes efterträdare som riksdagsman för en valkrets i Berlin. L. tog liflig del i riksdagsdebatterna, särskildt om kolonial- och utrikespolitik, tillhörde 1915 den socialdemokratiska vänstergrupp, som röstade mot krigskrediterna, ingick 1916 i den nya partigruppen Sozialdemokratische arbeitsgemeinschaft och 1917 i Oafhängiga socialdemokratiska partiet. I förberedelserna till revolutionen i nov. 1918 tog han verksam del och var på revolutionsdagen en af de mest framträdande ledarna. Han sökte därefter dec. 1918—jan. 1919 på revolutionär väg nödga den nya regeringen till åtgärder för socialismens omedelbara genomförande, häktades 11 jan. 1920 och ställdes under åtal som upprorsledare, men frikändes. När de oafhängige socialdemokraterna, sedan deras yttersta vänster öfvergått till kommunisterna, hösten 1922 återförenade sig med det socialdemokratiska partiet, bildade L. och en meningsfrände, Wegmann, en egen liten grupp. 1924 återvaldes han ej. L:s sarkastiska debattinlägg i riksdagen framkallade ej sällan våldsamma scener. V. S—g.

Lēderer, Hugo, tysk skulptör, f. 16 nov. 1871 i Znaim, gjorde sig bekant genom sådana dekorativa arbeten som universitetsbrunnen i Breslau, reliefer på Ruhmeshalle i Görlitz m. fl., men hans rykte daterar sig hufvudsakligen från *Bismarcksmonumentet* i Hamburg (1906), där han med utgångspunkt från de gamla Rolandsbilderna i tyska städer skapade en imponerande hjältegestalt — Bismarck framställes i harnesk från hufvud till fot, i lugn ställning med båda händerna omfattande ett väldigt slagsvärd. Bilden, sammanfogad af granitblock, växer organiskt upp ur en af samma material bestående cirkelrund sockel (af arkitekten E. Schaudt). Med detta verk blef L. en af de ledande krafterna inom modern tysk bildhuggarkonst. Bland senare arbeten märkas reliefen *Hemvändande soldater* (Albertinum i Dresden), *H. Heine* (hufvud i marmor), bronsbilderna *Brottare*, *Fäktare*, *Atlet*, *Diana* m. fl. på Baltiska utställningen i Malmö 1914. L. är äfven skicklig medaljör. G—g N.

Ledfat l. Levattnet, en 18 kvkm. stor sjö, 409 m. ö. h., på gränsen mellan Västerbottens och

Norrbottens län, omkr. 15 km. nedanför Storavan, genomflytes af Skellefte älf. O. Sjn.

Ledingen. Se Leiranger. Suppl.

Ledkräftor, *zool.*, detsamma som *Arthrostraca* (se d. o.). Jfr Thoracostraca.

Ledningsbanor, *anat.* Se Nervsystemet.

Ledóchowski [ledukå'vski], Włodzimierz, grefve, jesuitgeneral, brorson till den i hufvudarbetet omnämnde kardinal M. L., f. 7 okt. 1866 i Loosdorf, Nedre Österrike, prästvigd 1894, steg inom jesuitorden till provinsial för Galizien 1901 och assistent för Tyskland 1906 samt valdes 1915 till ordens general. — Hans syster, grefvinnan Julie Ledóchowska, f. 17 april 1865, kom under Världskriget till Sverige, förestod 1915—17 i Djursholm en skola för unga flickor, därefter i Aalborg ett hem för fader- och moderlösa barn och förestår från 1920 i Posen flera läroanstalter. Under sin vistelse i Sverige dref hon äfven propaganda för upprättandet af en oberoende polsk nationalstat.

Ledskär, klippa s. ö. om Nyköping, med en 1867 uppförd, 1892 ändrad fast fyr, 6,9 m. öfver medelvatten, med en 6:e ordningens lins, på 58° 42′ 15″ n. br. och 17° 13′ 28″ ö. lgd fr. Gr. E. A—t.

Leduån, kustå i Nordmalings socken, Västerbottens län, genomrinner den lilla Ledusjön och utfaller i inre delen af Nordmalingsfjärden, 2 km. n. om Lögde älfs mynning. O. Sjn.

Ledverk, *vattenb.*, byggnadskonstruktion i en farled, afsedd att underlätta ett fartygs navigering vid en trång passage, t. ex. vid brogenomfarter, inlopp till slussar, färjlägen o. s. v. Ledverket utgöres vanligen af en eller flera pålrader eller dykdalber sammanbundna medelst försträfningar och träföljare. Stundom anbringas i ledverkets framkant en af plank eller timmer utförd vägg, som fjädrande stöder mot en för sidotryck motståndskraftig konstruktion. Genom ett dylikt utförande, som brukas särskildt vid färjlägen, mildras stötarna mellan fartyg och ledverk. Vid stora vattendjup byggas ledverk äfven med pelare af murverk; äfven järnkonstruktioner användas. Fmn.

***Lee,** sir Sidney, var 1913—22 professor i engelska språket och litteraturen vid Londons universitet. Han har ytterligare skrifvit bl. a. *Shakespeare and the italian renaissance* (1915) och är på konung Georg V:s uppdrag sysselsatt med en utförlig biografi öfver Edvard VII.

Lee [lī'], Vernon, pseudonym. Se Paget, V.

***Leegaard.** 1. Christopher B. L. dog 6 aug. 1921 i Kristiania. — 2. Michael N. L. var stortingsman 1909—12. Han är sedan 1918 öfveringenjör vid norska hamnväsendet.

Leeuw [lēv], Aart van der. Se Holländska litteraturen. Suppl., sp. 441.

Lefebure [ləfebȳr], Clément Julien Joseph, belgisk militär, främjare af svensk gymnastiks utbredning, f. 9 april 1861 i Bruxelles, blef underlöjtnant vid grenadjärregementet 1883 och befordrades efter hand till öfverste och, sedan han afgått ur aktiv tjänst, generalmajor (1923). Han var chef för statens normalskola för gymnastik och fäktning 1902—07. L. är särskildt känd för sitt stora intresse och sin framgångsrika verksamhet för belgiska folkets fysiska fostran och svenska gymnastikens införande såväl i armén som i landets skolor. Efter en studieresa i Sverige 1898—99 utgaf han det mycket uppmärksammade arbetet *L'éducation physique en Suède* (1903; ny uppl. 1908), som utgick i 12,000 ex., samt det äfvenledes vidt spridda arbetet *Méthode de gymnastique éducative.* H. J—dt.

***Lefebvre,** J. J., dog i febr. 1912 i Paris.

***Lefebvre,** Charles É., dog i okt. 1917 i Aix-les-Bains.

***Lefèvre,** A., dog 1904.

Lefèvre [ləfȧvr], André Joseph, fransk politiker, f. 17 juni 1869, var 1906—07 vicepresident i Paris' municipalråd, blef 1910 deputerad och var nov. 1910—febr. 1911 understatssekreterare för finansärenden i Briands andra ministär. I ministärerna Millerand och Leygues var L. krigsminister (jan.—dec. 1920). I deputeradekammaren, där han 1922 blef vicepresident, gaf han flera gånger starkt uttryck åt sina farhågor för, att Tyskland förberedde ett revanschkrig; hans sensationella påståenden om hemliga tyska rustningar hvilade delvis på falska aktstycken, hvilka en tysk svindlare fabricerat och sålt som äkta. Vid parlamentsvalen i maj 1924 blef L. ej återvald. V. S—g.

***Leffler.** — 4. Johan A. L. dog 24 maj 1912 i Stockholm. — 5. M. G. L. (Mittag-L.) har ytterligare offentliggjort bl. a. *Une page de la vie de Weierstrass* och *Weierstrass et Sonja Kowalewsky* (båda tr. i "Acta mathematica", bd 39, 1924), ytterst intressanta bidrag till matematikens historia under 1800-talet. 1916 gjorde L. och hans hustru, Signe (född af Lindfors, f. 1861, d. 1921), en stor donation till Vetenskapsakademien (se d. o., sp. 100—101). Om L. och Karl Staaff se Staaff, sp. 867. — 6. L. Frits A. L. dog 31 juli 1921 i Djursholm. — 7. A. Ch. L. 1922 utgafs af Jane Gernandt-Claine och Ingeborg Essén "A. Ch. Leffler. En självbiografi, grundad på dagböcker och brev". — 8. Johan (Janne) Albert L., af samma släkt som de föregående, bergsingenjör, högskollärare, f. 13 febr. 1870 i Göteborg, aflade mogenhetsexamen 1889, utexaminerades från Tekniska högskolans fackafd. för metallurgi och hyttkonst 1893, innehade 1894—1900 olika anställningar vid Klosterverken, där han 1900—05 var öfveringenjör och samtidigt platschef vid Långhyttan, och var 1905—17 metallurgisk ingenjör vid Järnkontoret. Den konsulterande verksamhet, som han därvid utöfvade, torde ha i hög grad gagnat landets tackjärnsindustri, liksom resultaten af hans arbete 1909—12 vid den under hans chefskap uppförda Trollhättans elektriska masugn (se d. o.) voro betydelsefulla för den elektriska järntillverkningen (se hans och E. Nyströms värdefulla rapport 1911—12). 1917—18 var L. teknisk disponent vid Gimo-Österby bruks a.-b. och platschef vid Österby bruk. Sedan 1918 är han professor i järnets metallurgi vid Tekniska högskolan, men fortsätter därjämte sin verksamhet som konsulterande ingenjör. Sedan 1908 är han medlem af redaktionen för "Jernkontorets annaler". Han har varit led. af Järnkontorets kommitté för Luossavaaramalmens tillgodogörande (1908), har af Civildepart. tillkallats som sakkunnig vid utredning ang. kiseljärn m. m. (1908—14), tillhörde 1917—23 Svenska teknologföreningens styrelse och var 1913 och 1917 vice ordf., 1914 ordf i föreningens afd. för kemi och bergsvetenskap samt 1920—22 ordf. i afd. för

teknisk undervisning. Bland L:s i ”Jernkontorets annaler”, ”Teknisk tidskrift” m. fl. st. publicerade afh. märkas *Om masugnsgasens användning vid svenska martinverk* (1914), *Om nutida svensk masugnsbyggnad* (1915), afd. *Järnhanteringen* i ”Sveriges land och folk” (1913—15), *Om beskickningar och deras uppgörande* (1920), *Råolja som metallurgiskt bränsle* (s. å.), *Greenawaltprocessens tekniska och ekonomiska förutsättningar i vårt land* (1922) och *Svenskt järn och stål* (1923). L. är led. af Ing. vet. akad. (1921). 8. Fmn.

Leffler, Béla, ungersk publicist, f. 28 okt. 1887 i Budapest, studerade 1905—09 i Budapest samt därefter vid flera tyska universitet och promoverades till filos. doktor. L. var 1909—18 lärare vid högre latinläroverket i Nyiregyháza och medarbetare i flera ungerska tidningar och tidskrifter, blef 1918 lektor i svenska språket och litteraturen vid universitetet i Debreczen och är sedan 1921 pressattaché vid ungerska legationen i Stockholm. L., som är gift med en svenska, har flitigt verkat för att göra Sverige och svensk litteratur kända i Ungern. Han har bl. a. skrifvit essayer på ungerska om Bellman (1909) och nyare svensk lyrik (1923) samt till ungerska öfversatt flera arbeten af Strindberg, Selma Lagerlöf, V. von Heidenstam m. fl. och i Sverige utgett *Ungersk lyrik* (1922).

Lefnadsbeskrifning, Lefnadsteckning. Se Biografi.

***Lefnadskonst** kallas den enskilda människans ”konst” att lefva sitt lif ändamålsenligt, i det att detta i det hela ordnas enhetligt och hvarje dag och hvarje stund fyllas af ett lif, som passar in i det hela såsom de olika delarna eller sidorna i ett fullödigt konstverk. Under äldre tider var lefnadskonsten sällan ett problem för de enskilda människorna, i det att dessa i regel i sitt lif följde traditionen och konvenansen inom det stånd eller den krets i öfrigt, som de tillhörde. Endast några få originella personer, såsom de store religionsstiftarna, vissa filosofer samt en och annan konstnär, statsman eller fältherre utbildade sin egen lefnadskonst. I vår tid, då traditionen förlorat så mycket af sin makt, människorna allt mindre äro villiga att böja sig för någon som helst auktoritet och de skarpa gränserna mellan olika stånd och skilda klasser alltmer utplånas, är det ej underligt, att lefnadskonsten blifvit en af tidens frågor, som ock allt oftare behandlas i litteraturen, — trots att denna s. k. konst lika litet som någon af de estetiska konsterna kan läras genom några teorier. Naturligtvis finnes i alla länder en omfattande litteratur, som i religionen söker grunden för lösningen af lefnadskonstens problem. På de senaste åren ha också många populära skrifter utgetts, som mera oberoende af religiösa förutsättningar behandla hithörande frågor. Inom den amerikanska litteraturen sättas de ofta i samband med frågan om den mänskliga verksamhetens effektivitet, eller ock betonas särskildt, såsom af Ralph Waldo Trine och Orison Swett Marden m. fl., tankens makt i människolifvet. Ett franskt arbete på området i fråga är Jean Finots ”La science du bonheur” (6:e uppl. 1909). Bland svenska arbeten må nämnas Ellen Keys ”Lifslinjer” (1903—06) och Gustaf Blomquists ”Lyckovägar” (1916). S—e.

Lefvande modell. Se Modell.

Lefvande språk. Se Världsspråk, sp. 284.

Lefvebrödspolitiker, person, som söker sitt uppehälle hufvudsakligen genom att deltaga i det politiska lifvet.

***Legationshus.** Sedan 1911 ha följande nya legationshus förvärfvats af staten: i Berlin (1912 års riksdag beviljade för inköp och iordningställande 178,461,$_{79}$ kr.), Petersburg (1913 anslogos 834,287,$_{80}$ kr.), London (1921 års riksdag beviljade 1,150,000 kr.), Köpenhamn (riksdagarna 1921—22 anslogo 395,734,$_{18}$ kr.) och Helsingfors (för inköp anslog 1921 års riksdag 190,271,$_{25}$ kr., och 1922—24 anslogos för iordningställande m. m. 617,071,$_{86}$ kr.). Dessutom beviljades 1920 för inköp af fastighet för kanslilokaler m. m. (invid legationshuset) i Paris 345,000 kr. samt 1920—22 för inköp och iordningställande af konsulathus i Hamburg 110,813,$_{24}$ kr. — Legationshusen äro afbildade i art. om ofvannämnda hufvudstäder i hufvudarbetet eller Suppl.

***Legationspredikant** finns äfven i Berlin, Kristiania och Köpenhamn.

***Legationsråd.** Genom 1913 års omorganisation af utrikesförvaltningen bortföll bestämmelsen, att legationsråd skulle vara fästa vid vissa beskickningar. Legationsråd blef endast en personlig titel. Genom 1921 års omorganisation af utrikesförvaltningen återinfördes legationsrådsvärdigheten såsom fäst vid beskickningarna i Berlin, London, Paris, Peking, Washington och i Ryssland samt sedan 1924 jämväl vid beskickningen i Wien (samt Bern och Budapest), hvarjämte bestämdes, att i Utrikesdepartementet tjänstgörande byråchefer skulle vara legationsråd (eller konsuler).

***Legationssekreterare.** När genom 1913 års omorganisation af utrikesförvaltningen legationsrådsbefattningarna bortföllo, ersattes de med legationssekreterarbefattningar. Samtidigt tillkom *andre* legationssekreterare. Vid omorganisationen 1919 uppdelades befattningarna i *förste* och *andre* legationssekreterare. I Utrikesdep. tjänstgörande chefer för byråer skulle vara förste legationssekreterare (eller konsuler), hvarjämte förutom vid vissa beskickningar jämväl i Utrikesdep. andre legationssekreterare skulle tjänstgöra. Genom 1921 års omorganisation blefvo byråcheferna i Utrikesdep. legationsråd och de i dep. tjänstgörande andre legationssekreterarna förste legationssekreterare. Vid beskickningarna äro f. n. (1924) anställda förste legationssekreterare i Berlin, Helsingfors, Kristiania och Köpenhamn samt andre legationssekreterare i Haag (och Bruxelles), London och Tokyo, hvarjämte förekomma tre extra förste legationssekreterare utan fast placering.

***Leger,** Louis, dog 1923.

***Leges.** Om Leges Semproniæ se Åkerlagar, sp. 966.

Legien [legin], Karl Rudolf, tysk socialistisk fackföreningsledare, f. 1 dec. 1861 i Marienburg, d. 26 dec. 1920 i Berlin, uppfostrad på barnhus i Thorn, arbetade som svarfvare efter fullgjord värnplikt, bl. a. i Hamburg, där han 1887 framträdde som motståndare till den 3-åriga värnplikten. S. å. blef han ordf. i svarfvarnas då bildade fackförbund. Efter upphäfvandet af ”socialistlagen” (se Bismarck, sp. 508) 1890 framlade han på konferens mellan tyska fackförbund s. å. förslag till samorganisation och valdes till ordf. i dennas verk-

ställande utskott (Generalkommission der gewerkschaften), hvilken befattning han innehade till sin död. L. utvecklade det vidsträcktaste inflytande i organisationsarbetet, för hvilket han var outtröttligt verksam i tal och skrift, bl. a. som utgifvare af verkställande utskottets ''Correspondenzblatt'', numera veckotidning. De socialistiska fackföreningarna i Tyskland räknade vid hans frånfälle öfver 7 mill. medlemmar. Han blef en af initiativtagarna till det internationella fackföreningssekretariatet och var dess föreståndare, tills förbindelserna afbrötos under Världskriget. Dessförinnan räknades öfver 20 mill. organiserade arbetare som anslutna till fackföreningsinternationalen. För återknytandet af förbindelserna var han verksam vid kongresserna i Amsterdam 1919 och i London 1920. Trots en till en början häftig opposition från intransigent fackföreningshåll och från ledare af det politiska socialistpartiet inledde han alltifrån 1893 samarbete med den tyska socialpolitiken och sträfvade att intressera äfven intellektuella för fackföreningsrörelsen. Hänsynslös förfäktare af enhetlighet och disciplin inom organisationen, utsattes han ständigt för angrepp af agitatorer för särskilda fraktioner. För nykterhetssträfvanden var han främmande. Tyska riksdagen tillhörde han 1893—98 och 1903—18 samt efter revolutionen Nationalförsamlingen, inom hvilken han såsom fackföreningsgeneral intog en mycket inflytelserik ställning. Han afböjde rikskanslersposten på våren 1920. Utom bidrag till tidskrifter, bl. a. den tyska revisionismens hufvudorgan, ''Sozialistische monatshefte'', märkas bland hans skrifter *Die organisationsfrage: ein beitrag zur entwicklung der deutschen gewerkschaftsbewegung* (1891), *Das koalitionsrecht der deutschen arbeiter in theorie und praxis* (1899), uppsatsen *Die gewerkschaften* (i ''Die arbeiterschaft im neuen Deutschland'', 1915), ett på sin tid uppseendeväckande samlingsverk (''Buch der Zwanzig'') samt det större arbetet *Aus Amerikas arbeiterbewegung* (1914). — Litt.: ''Sozialistische monatshefte'' 1915, 1921, ''Fackföreningsrörelsen'' 1921. E. F. K. S—n.

***Legion.** Om Tebaiska legionen se d. o. — Under Världskriget verkade flera militära organisationer under benämningen legion. De viktigaste voro: *Polska legionen* (bildad redan 1905 under ledning af Pilsudski med ändamål att skapa ett självständigt Polen), bestående af frivilliga polacker från såväl Österrike-Ungern som, sedan Polen besatts af centralmakterna, från sistnämnda land. Legionen, som redan 1916 uppnådde en styrka af en (svag) inf.-fördelning, kämpade ända till i juli 1917 lojalt på centralmakternas sida, men den 9 s. m. vägrade den aflägga den af dessa fordrade eden, hvarför legionen internerades. Den bildade sedan kärnan i polska armén. Under krigets sista skede organiserades *Tjechiska legionen* (bestående af tjechiska öfverlöpare från österrikiska armén), som stred på ententemakternas sida, hufvudsakligen på italienska fronten. *Tyska legionen* bildades i sept. 1919 af frivilliga tyska trupper, som kvarblefvo i Kurland, när regeringstrupperna utrymde detta, och slöt sig till general Bermondt (se d. o. Suppl.). Legionen upplöstes i dec. s. å. — Efter Världskriget — i maj 1921 — bildades, med annat syfte än de förut omnämnda, *Brittiska legionen*, med ändamål att verka för ett godt kamratskap bland alla dem, som under kriget tillhört Storbritanniens armé, flotta eller luftstridskrafter, tillgodose medlemmarnas intressen och lämna behöfvande ekonomisk hjälp. Legionen har omkr. 3,000 afdelningar (*branches*), spridda öfver hela Brittiska riket. Dess medlemsantal lär uppgå till omkr. 5 millioner. — *Amerikanska legionen*, bildad i mars 1919, har samma syfte som den näst föregående. Den har underafdelningar (*posts*) i hvar och en af unionens stater samt i London och Paris. Antalet medlemmar utgjorde i början af 1920 öfver 1 million. H. J—dt.

Legitimationsbevis för svenska handelsresande i utlandet (näringslegitimationsbevis), ett enl. k. kung. 10 okt. 1924 af länsstyrelse eller auktoriserad handelskammare eller (för inom staden mantalsskrifven person) af magistrat, poliskammare eller stadsstyrelse på begäran utfärdadt bevis. Med handelsresande förstås här äfven svensk köpman, fabriks- eller näringsidkare, som ämnar personligen för sin affär i utlandet upptaga varubeställningar eller göra inköp, samt utländsk, i Sverige mantalsskrifven, medborgare, som är anställd hos svenskt företag.

***Legitimationspapper** äro icke nu längre de svenska affärsbankernas sparkasse-motböcker, sedan de upphört att innehålla ett bankens fritagande från ansvar för det fall, att obehörig person skulle komma åt att lyfta på boken innestående medel. Icke heller sparbankernas motböcker äro, efter 1923 års lag, nödvändigt att anse som legitimationspapper. Motböckerna äro nu vanliga fordringsbevis (''icke löpande skuldebref'', se Skuldebref). C. G. Bj.

***Legoaftal.** Med hufvudarbetets framställning böra jämföras art. Norrlandsfrågan (sp. 1496, 4) samt i Suppl. Arbetsaftal, Arrende, Arrendestegring, Fideikommiss och Hyresaftal.

Le Goffic [lə gåfi'k], Charles Henri, fransk författare, f. 14 juli 1863 i Lannion, Côtes-du-Nord, var till 1892 lärare, har som författare framför allt odlat hembygdslitteraturen och skildrat sin födelsebygd, Bretagne (*Amour breton*, 1889, *Le crucifié de Kéraliès*, 1892, prisbelönt af Franska akad., *L'abbesse de Guérande*, 1921 m. fl.), men äfven skrifvit kritiker och sociologiska arbeten, af hvilka må nämnas *L'âme bretonne* (4 serier, 1902—22), en fransk verslära 1890, *Sur la côte* (1897) m. m.

***Legohjon.** De föråldrade bestämmelserna i 1833 års legostadga (se hufvudarb., sp. 56 ff.) ha hittills ej blifvit aflösta af mera tidsenliga lagstadganden, trots upprepade försök i sådan riktning. Vissa af legostadgans föreskrifter ha emellertid upphäfts, utan att ersättas af nya lagbud. Så borttogos genom lag 9 maj 1919 stadgans bestämmelser om tjänstehjons entledigande från tjänsten samt hämtande och inställande däri genom polismyndighets försorg äfvensom om bötesstraff och förverkande af lönebelopp; en lag 18 juni 1920 satte ur kraft reglerna om husaga (jfr d. o. Suppl.) och om skyldighet för tjänstehjon att förvara sina tillhörigheter hos husbonden jämte en del andra stadganden med uttryck för tjänstehjonets underordnade ställning. 1920 års riksdag anhöll dessutom hos K. M:t om förslag till ny lagstiftning, afsedd att ersätta legostadgan. — 1884 års k. kung. ang. kommissionärer för anskaffande af anställning (se

hufvudarb., sp. 58) har aflösts af en ny kung. 5 maj 1916; se Kommissionär. Suppl. C. G. Bj.

Legrain [lɔgrɛ̃'], Georges, fransk egyptolog, f. 4 okt. 1865 i Paris, d. 22 aug. 1917 i Egypten, studerade egyptologi vid École des hautes études och Collège de France och förvärfvade 1889 doktorsgraden med afh. *Le livre des transformations.* 1892 kom L. till Egypten, där hans skicklighet som tecknare togs lifligt i anspråk. 1895 fick han i uppdrag att leda restaurationsarbetet på templet i Karnak, hvilket blef hans förnämsta uppgift i Egypten. L. bedref därjämte omfattande vetenskapligt författarskap, hvaraf må nämnas *Catalogue des monuments et inscriptions de l'Égypte antique* (I—III, 1894—1909), *Statues et statuettes de rois et de particuliers* (i ''Catalogue général des Antiquités égyptiennes du Musée du Caire'', I—III, 1906—14). P. L—n.

Legran, W., pseudonym för F. U. Wrangel. Se Wrangel 19, sp. 1138.

Le Gras [lə grā], Louise, född de Marillac, f. 12 aug. 1591 i Paris, d. 1662, gift 1613 med Antoine Le Gras (d. 1625), sekreterare hos drottning Maria af Medici, grundlade jämte Vincent de Paul kongregationen Barmhärtiga systrar (se d. o.). Hon förklarades af påfven Benedikt XV 9 maj 1920 ''salig'' (se Kanonisation).

***Legros**, Alphonse, dog 8 dec. 1911 i Watford vid London.

***Leguminosæ**, *bot.* Af familjen äro nu öfver 12,000 arter kända.

Legär [-je̊r], svensk stafning af fr. *léger* (se d. o.).

Lehm, ty., *geol.* Se Lera, sp. 229.

Lehman, Rikard Reinhold August, apotekare, f. 7 febr. 1842 i Söderhamn, d. 7 juli 1922 i Stockholm, aflade apotekarexamen 1869, inköpte 1874 apoteket ''Gripen'' i Stockholm och fick 1895 privilegium på apoteket ''Ugglan'' där. L., under en lång följd af år en af apotekarkårens mest inflytelserika och verksamma medlemmar, tillhörde i nära 30 år Apotekaresocietetens direktion (först som sekreterare, 1906—09 som ordf.) samt var led. af styrelserna för Farmaceutiska institutet, Farmaceutiska föreningen, apotekarkårens lifräntе- och pensionskassa, amorteringsfonden för apoteksprivilegier m. fl. Han var ock medlem af åtskilliga kommittéer och kommunala styrelser. 1910 beslöt Apotekaresocieteten afsätta medel till en stipendiefond, som bär hans namn. T. D.

***Lehmann.** — 3. Alfred L. blef 1919 ord. professor i experimentell filosofi och dog 26 sept. 1921 i Köpenhamn. Af hans arbeten må ytterligare nämnas *Grundzüge der psychophysiologie* (1912), *Den individuelle sjælelige udvikling* (1913; 3:e uppl. 1920), *Die hauptgesetze des menschlichen gefühlslebens* (1914), *Stofskifte ved sjælelig virksomhed* (1918), *Störst udbytte af legemligt og aandeligt arbejde* (1919) och *Spiritismen og dens saakaldte beviser* (1921).

4. J. Edvard L. lämnade 1913 professuren i Berlin och blef professor i teol. encyklopedi i Lund, där han 1918 kreerades till hedersdoktor. Af hans arbeten må ytterligare nämnas de religionshistoriska *Sören Kierkegaard* (1913), *Religionsvetenskapen* I (1914), *Stället och vägen, ett religionshistoriskt perspektiv* (1917), *Religionerna, kortfattad religionshistoria* (1918), *Hedensk gudetro og kristen gudsfrygt* (1919), *Män och deras tro* (1920), vidare *Lighedens land, en bog om Danmark* (1917) och essayerna *I danske farvande* (1923) samt artiklar i Nordisk familjebok. 1923 började han utge ''Illustreret religionshistorie'' under medverkan af en rad nordiska vetenskapsmän. Han är led. af Vet. o. vitt. samh. i Göteborg (1917) och Hum. vet. samf. i Lund (1918). 3—4. P. E—t.

***Lehmann** (sp. 70), Max, blef 1920 professor emeritus.

***Lehmann** (sp. 70), Otto, dog 17 juni 1922 i Karlsruhe.

Lehmann, Karl, tysk rättslärd, f. 11 okt. 1858 i Tuchel (Westpreussen), d. 5 april 1918 i Bonn, blef juris doktor i München 1882, docent i Berlin 1885 samt professor 1888 i Rostock och 1911 i Göttingen. Han var särskildt känd för sitt rättshistoriska och sitt handelsrättsliga författarskap. Till det förra höra flera arbeten i nordgermansk rättshistoria, innehållande skarpsinniga konstruktioner med omsorgsfulla källstudier som grund, bl. a. *Verlobung und hochzeit nach den nordgermanischen rechten des früheren mittelalters* (1882), *Die Njálssage insbesondere in ihren juristischen bestandtheilen* (af L. och H. Schnorr v. Carolsfeld, 1883), ett arbete, som föranledde polemik mellan Finnur Jónsson och L., vidare *Der königsfriede der nordgermanen* (1886) och *Abhandlungen zur germanischen, insbesondere nordischen rechtsgeschichte* (1888). L. sysslade emellertid också med sydgermansk rättshistoria; därom vittna hans edition af ''Leges alamannorum'' (i ''Monumenta Germaniæ historica'', V, 1888) samt *Consuetudines feudorum, I. Compilatio antiqua* (1892) och *Das langobardische lehnrecht* (1896) m. fl. arbeten. Sin största berömmelse torde L. dock ha skördat på handelsrättens mark. Högt ansedda äro hans arbeten *Die geschichtliche entwicklung des aktienrechts* (1895), *Das recht der aktiengesellschaften* (I, 1898, II, 1904), *Das handelsgesetzbuch für das deutsche reich* (kommentar, utg. af L. och V. Ring 1899, 1901; 2:a uppl. 1914) och, framför allt, *Lehrbuch des handelsrechts* (1907; 2:a uppl. 1913). L. ledde ock en tid utgifningen af ''Zeitschrift für das gesamte handelsrecht und konkursrecht''. C. G. Bj.

***Lehmann-Filhés** [-fi'ljes], R., dog 30 maj 1914 i Berlin.

***Lehmann-Haupt**, K. F. F., lämnade vid Världskrigets utbrott professuren i Liverpool samt har varit professor i gamla tidens historia 1915—18 i Konstantinopel och sedan okt. 1918 i Innsbruck. L. uppsatte 1900 och utger (sedan 1903 i förening med E. Kornemann) tidskr. ''Klio. Beiträge zur alten geschichte''.

Lehmannia, *zool.* Se Sniglar.

***Lehnberg**, M. Se E. Leufvén, ''M. L. som predikant'' (1920).

***Lehtimäki** blef självständigt pastorat 1918. 2,630 inv. (1922). O. B—n.

Lei, plur. af leu (se d. o.), rumänskt mynt.

***Leibl**, W. Porträtt af kemisten *J. Jais* (1885) inköptes af Nationalmuseum 1914. På utställningen af tysk konst i Stockholm 1922 var L. utmärkt representerad. Se monogr. af E. Waldmann (1913)

och J. Mayr (1914) samt G. J. Wolf, ”L. und sein kreis” (1923). G—g N.

*__Leibniz__, G. W. von. Af nyare monografier öfver L. må nämnas en fransk af C. Piat 1915 samt af Wundt 1916 och Schmalenbach 1921.

__Leichentritt__ [la′j-], Hugo, tysk musikskriftställare, f. 1874 i Posen, elev af J. K. Paine vid Harvard-universitetet och af musikhögskolan i Berlin, blef där filos. doktor 1901 och lärare vid Klindworth-Scharwenka-konservatoriet. Värdefulla alster af hans flitiga författarskap äro biografierna *Chopin* (1905; 2:a uppl. 1913), *F. Busoni* (1916) och *Händel* (1924), *Geschichte der motette* (1908), *Musikalische formenlehre* (1911; 2:a uppl. 1920), *Analyse der Chopinschen klavierwerke* (2 bd, 1920—23) m. m. Han har komponerat sånger, instrumentalmusik och operan *Der sizilianer* (1920) samt utgett uppl. och samlingar af äldre musik, bl. a. ”Deutsche hausmusik aus vier jahrhunderten” (1906; 2:a uppl. 1922). E. F—t.

*__Leighton__, F., adlades 1878 (sir Frederick L.), blef baronet 1886 och peer (lord L.) 1896.

*__Leijonhufvud.__ — 11. Karl Viktor G. L. — Hans son Karl Axel Karlsson L. har vidare utgett bl. a. *Kungl. Södermanlands regementes historia 1771—1915* (3 bd, 1914—19).

13. Sigrid A. L., sedan 1901 bibliotekarie vid Vitt. hist. o. ant. akad., har vidare författat *Erik Sparre och Stina Lillie* (1911), *Omkring Carl Gustaf Tessin* (2 bd, 1917—18) och *Sophie Adlersparre* (*Esselde*). *Ett liv och en livsgärning* (2 bd, 1922—23) samt artiklar i Nordisk familjebok och utgett Carl Gustaf Tessins ”Dagbok 1748—1752” (1915), ”Lovisa Ulrika och Carl Gustaf Tessin. Dokument” (1920). Hon är medlem af Samfundet de nio (1918).

14. Samuel Abraham L., friherre, ämbetsman, memoarförfattare, f. 8 nov. 1785 i Kristianstad, d. 27 nov. 1843, blef efter studier vid Lunds universitet 1800—03 och tjänstgöring på domarkansli och i Svea hofrätt 1813 lagman i Västerbotten och Ångermanland. Han förflyttades 1814 till Skåne samt utnämndes 1821 till hofrättsråd vid skånska hofrätten och 1826 till president i Göta hofrätt. Enär regeringen i en befordringsfråga ej gick honom till mötes, tog L. i missmod afsked 1836. Hans *Minnesanteckningar*, som författades efter afskedet, utgåfvos 1919 af H. L. von Dardel (utdrag ur dem rörande studietiden i E. Wrangels ”Gamla studentminnen från Lund”; 1918). De ge starkt uttryck åt de bittra sinnesstämningar, som han hängaf sig åt. Trots sitt missnöje med regeringen slöt sig L. vid 1840 års riksdag ej till oppositionen, utan sträfvade att inta en självständig hållning. Regeringen sökte förgäfves vinna honom. L. mottog också 1838 ordförandeskapet i fattigvårdskommittén. Under ministerkrisen 1840 erbjöds L. justitiestatsministerämbetet, som han dock afböjde. Tegnér var informator för L. i hans ungdom. Förbindelsen bevarades, och L. blef en af Tegnérs förtrognaste vänner. 14. E. N—nn.

__Leikanger.__ 1. Härad och pastorat vid mellersta delen af Sognefjord, Sogn og Fjordane fylke (före 1919 Nordre Bergenhus amt) samt Björgvin bispedömme, Norge. 465,$_{13}$ kvkm. 2,473 inv. (1920). Storslagen och omväxlande natur. Boskapsskötsel och fruktodling. Stora inkomster genom turisttrafik. — 2. Socken i L. pastorat. 152,$_{70}$ kvkm. 1,297 inv. (1920). 1—2. K. G. G.

__Leinstrand__, härad och socken i Melhus pastorat, s. om Trondhjem, Sör-Tröndelag fylke (före 1919 Söndre Trondhjems amt), Norge. 45,$_{74}$ kvkm. 1,825 inv. (1920). Jordbruk. K. G. G.

__Leiodon__, *paleont.* Se Pythonomorpha.

__Leiomyom__, *med.* Se Myom.

__Leipoldt__, C. Louis. Se Holländska litteraturen. Suppl., sp. 443.

__Leiranger__, förut Ledingen, härad och socken i Steigens pastorat, vid kusten, n. om Bodö, Nordland fylke, Norge. 185,$_{41}$ kvkm. 1,173 inv. (1920). Storslagen natur. K. G. G.

__Leirfjord__, härad och socken i Alstahaug pastorat, n. ö. om Sandnessjöen, Nordland fylke, Norge. 271,$_{87}$ kvkm. 2,024 inv. (1920). K. G. G.

__Leirfossen__, Övre och Nedre, två vattenfall, 32 och 28 m. höga, i Nidelven (jfr d. o. 2), strax s. om Trondhjem, Norge. Vid Övre L. ligger Trondhjems elektricitetsverk. Forsarnas samlade vattenkraft utgör i utbyggdt tillstånd 39,200 eff. hkr, hvaraf 12,000 hkr voro utbyggda 1918. K. G. G.

__Leirvik__, förr Lervik, kustort på östsidan af Stordöen i farleden mellan Bergen och Haugesund, Hordaland fylke (före 1919 Söndre Bergenhus amt), Norge. Trafikcentrum för den lokala ångbåtstrafiken i Sunnhordland och Hardanger. Många skolor och fabriker. 1,289 inv. (1920). K. G. G.

*__Leishman__, J. G. A. Namnet uttalas lēi′ʃmən. L. var ambassadör i Berlin 1911—13 och drog sig sedan tillbaka till privatlifvet i Pittsburg.

__Leishmania__, *bakteriol.*, ett mikrobsläkte. Om *L. Donovani*, *L. infantum* och *L. tropica* se Kálaázar. Suppl.

__Leisner__ [la′js-], Emmi, tysk sångerska, f. i Flensburg, var 1912—21 anställd vid Berlins hof- (stats-) opera, där hon uppbar roller som *Amneris*, *Delila*, *Orfeus*, *Brangäne*, *Fricka* m. fl. Hon har utöfvat vidsträckt konsertverksamhet (Stockholm gästade hon flera ggr 1919—22) och fängslar i hög grad genom sin altrösts mörka skönhet samt fin och djup tolkningskonst. På K. teatern i Stockholm sjöng hon *Carmen*, *Amneris* och *Delila*. E. F—t.

*__Leisnig__ ligger i fristaten Sachsen. 7,267 inv. (1919).

*__Leith__ inkorporerades enl. parlamentsbeslut i juni 1920 med Edinburgh. Staden bombarderades natten till 3 april 1916 af tyska flygare.

*__Leitha.__ Efter upplösningen af den österrikisk-ungerska unionen 1918 ha benämningarna Cis- och Transleithanien endast historiskt intresse.

*__Leivonmäki__, pastorat, hör numera till Tammerfors stift. 2,046 inv. (1922). O. B—n.

__Leixões__ [-ʃåå-ʃ], hamn. Se Oporto, sp. 765.

*__Lejd.__ 1. Lejd för gäldenär, som rymt för skuld, förekommer icke mera i svensk rätt. De i hufvudarb. omtalade lagbestämmelserna om sådan lejd ha icke på länge tillämpats och ha ej någon motsvarighet i nu gällande konkurslagstiftning 13 maj 1921. Icke heller i Finland anses Handelsb:s stadganden om lejd numera tillämpliga; lejden omnämnes ej i gällande konkursstadga 9 nov. 1868. C. G. Bj.

*__Lejdström.__ 1. J. Oskar L. innehade t. o. m. 1923 befattningen som lärare i solosång vid kon-

servatoriet. Han verkar alltjämt som enskild sånglärare. L. bär sedan 1913 professors titel. — 2. Karl V. L. tillhörde 1913—14 Neue oper i Hamburg, 1914—15 hofteatern i Stuttgart och från 1916 Stora teatern i Göteborg som bärande kraft i opera- och operettfacken. Han dog 13 april 1922 i Göteborg. — Hans maka (sedan 1914) Elin Linnander-L., operasångerska, f. 25 maj 1888 i Stockholm, elev af G. Bratt, var 1910—14 anställd vid K. teatern, där hon med sin höga och klara sopran gjorde god verkan som *Aida*, *Margareta* i ”Faust”, *Julia*, *Agatha*, *Santuzza*, *Mimi*, *Madame Butterfly* m. fl. roller. Hon har sedan 1916 tillhört Stora teatern i Göteborg och där intagit en framstående plats. 1—2. E. F—t.

Lejonbringa, *veter.* Se Bringa. Suppl.

Lejonparten. Om betydelsen af uttrycket ”taga lejonparten” vid en delning se Societas, sp. 204 (om Societas leonina).

*__Lek__ (sp. 121). — 2. Sällskapet för befrämjande af skolungdomens fria lekar har upphört. I Göteborg verkar sedan 1902 den kommunala institutionen Sällskapet för friluftslekar.

Lekmannaskola har till uppgift att lämna utbildning åt lekmän, som med eller utan fast anställning vilja som medhjälpare åt prästerskapet deltaga i församlingsarbetet eller annan likartad verksamhet inom svenska kyrkan, företrädesvis från församlingskyrkan mera aflägsna trakter, verksamheten bland sjömän och värnpliktiga och kyrkligt arbete bland ungdom. Sv. kyrkans diakonistyrelses lekmannaskola, öppnad 1922 i Hällesjö, förlades 1 aug. 1923 till Sigtuna.

Lekombergsfältet, järnmalmsfält i Ludvika socken, Kopparbergs län, ligger 6 km. n. n. v. om Ludvika invid Stockholm—Västerås—Bergslagens järnväg och nära nordöstra stranden af sjön Vessman. Malmförekomsten upptäcktes redan 1630, men efter få års brytning förbjöds bearbetandet på grund af malmens höga fosforhalt, och gruffältet låg sedan öde i mer än 200 år. Den nuv. arbetsperioden för grufvorna började 1895, och 1911 togs anrikningsverket i bruk. Malmen är en finkornig, fosforrik, nästan engående svartmalm, som genomsättes af flera pegmatitgångar samt af en flera m. mäktig diabasgång. Brytningen har flera år uppgått till omkr. 100,000 ton, och 1913 utgjorde den 115,347 ton berg, hvaraf erhöllos 50,812 ton primamalm med något öfver 50 proc. järn, 0,$_{83}$ proc. fosfor och 0,$_{06}$ proc. svafvel, samt 64,535 ton anrikningsberg, som vid behandlingen i anrikningsverket gaf 29,991 ton slig med 63,$_{1}$ proc. järn, 0,$_{3}$ proc. fosfor och 0,$_{026}$ proc. svafvel. De utvunna malmprodukterna ha nästan uteslutande exporterats. K. S—ll.

*__Leksand.__ 1. Kontraktet omfattar 2,034,$_{68}$ kvkm. 26,913 inv. (1921). — 2. Socknen med Djura kapell omfattar 977,$_{96}$ kvkm. med 11,045 inv., hvaraf i Djura kapellförsamling 1,190 inv. och i Leksandsnorets municipalsamhälle 1,215 inv. (1924). — 3. Tingslaget är sedan 1 jan. 1916 förenadt med Gagnefs tingslag till L:s och Gagnefs tingslag (se d. o. Suppl.).

Leksands och Gagnefs tingslag, Kopparbergs län, ingår i Nedan-Siljans domsaga samt Nedan-Siljans och Västerdals fögderier. L. omfattar socknarna Gagnef med Mockfjärds kapell, Ål, Bjursås, Leksand med Djura kapell och Siljansnäs. 203,468 har. 26,698 inv. (1924). E. A—t.

Lekse'll, Lars Johan Zephyrinus, präst, författare, f. 26 aug. 1840 i Hedemora, d. 9 juli 1913, student i Uppsala 1862, utnämndes 1879 till kyrkoherde i Björskog. L. författade flera läroböcker m. fl. skrifter, bl. a. ett *Svenskt rimlexikon* (utg. 1907, med förord af A. Noreen).

Lekskären, en 1884 uppförd, 1915 ändrad blixtfyr, på en holme inom Lycke socken, Bohuslän, omkr. 5 km. s. om Marstrand, 57° 50′ 32″ n. br. och 11° 35′ 45″ ö. lgd fr. Gr. Agaljus. E. A—t.

*__Lekstuga.__ 1. Något särskildt förbud mot lekstugor på de stora högtidsdagarna finns ej i kyrkolagen, men väl förbud mot bröllop och ”brudebång” på dessa dagar. N. H.

*__Lektor__ är numera titeln äfven för ord. lärare och lärarinnor vid folkskoleseminarierna. Vid Skogshögskolan (som efterträdt Skogsinstitutet) är lektor titel på några underordnade lärare (de andre kallas professorer). Äfven vid handelshögskolan i Göteborg finnes en lektor (i engelska). Vid landtbruksinstituten, Tekniska högskolan, Chalmers' tekniska läroanstalt samt Veterinärhögskolan (som efterträdt Veterinärinstitutet) finns ej längre någon lärare med titeln lektor. Adjunkterna vid de allmänna läroverken ha länge och ifrigt yrkat på att erhålla titeln lektor, och motion därom framställdes, men afslogs vid 1924 års riksdag. — Vid de allmänna läroverken i *Finland* kallas lärare motsvarande svensk lektor äldre lektor och lärare motsvarande svensk adjunkt yngre lektor. I *Danmark* är lektor lägsta graden af universitetets lärare inom alla fakulteter och ämnen. Han kan avancera till docent och professor.

Liksom det vid universiteten i Uppsala och Lund finnes lektorer i tyska, franska, engelska och (Uppsala) danska, finnas f. n. lektorer i svenska språket vid 12 utländska universitet: Köpenhamn, Dorpat, Jena, Rostock, Greifswald, Kiel, Berlin, Leipzig, Wien, Budapest (förut i Debreczen), Sorbonne och London. 600—700 studenter studera svenska utom Sveriges och Finlands gränser. Lektorerna arbeta dels utan ersättning, af intresse för ämnet, dels med understöd af frivilliga bidrag från Sverige, dels med anslag från vederbörande länder.

*__Lekvattnets kapell__ är fr. o. m. 24 febr. 1922 annex till Fryksände. 810 inv. (1924).

Lekythos, *grek.* Se Vas, sp. 751 och fig. 6.

Lelio da Novellära [-å da nå-]. Se Orsi, L.

Lemaire [lemär], Jeanne Madeleine, fransk målarinna, född Colle, f. 1845 i Les Arcs (dep. Var), elev af Chaplain, vann sin samtids erkännande genom mondäna porträtt samt blomster- och fruktmålningar, virtuosmässigt utförda i olja, akvarell eller pastell. Hon utförde äfven bokillustrationer. G—g N.

*__Lemaître,__ F. É. Jules, dog 5 aug. 1914 i Tavers (dep. Loiret). Hans sista bok var en studie öfver *Chateaubriand* (1912). Till sv. ha vidare öfversatts ”Jean Jacques Rousseau” (1912) och ”Kungarna” (1913).

Léman [lemã′], Gérard Mathieu Joseph Georges, grefve, belgisk militär, f. 8 jan. 1851 i Liège, d. där 17 okt. 1920, blef 1872 officer vid ingenjörkåren, där han efter hand befordrades till öfverste (1902) och generalmajor

(1907). 1892—1907 var han efter hvartannat lärare och direktör vid samt chef för École militaire i Bruxelles. 1912 blef han generallöjtnant och chef för 3:e arméfördelningen (Liège). I Världskrigets början försvarade L., som kommendant i Liège, hjältemodigt fästningen mot tyskarnas anfall 5—16 aug. 1914 (se Världskriget, sp. 158 och 159). Vid Lièges intagande togs han, sanslös, till fånga under det sönderskjutna fort Loncins ruiner. Vid återkomsten från fångenskapen i jan. 1918 blef han föremål för stora hedersbetygelser och upphöjdes i grefligt stånd. Ett monument öfver honom är rest i Paris. H. J—dt.

*__Lemberg__ tillhör nu Polen och är hufvudstad i vojevodskapet L. (27,024 kvkm., 2,718,856 inv. 1921). Staden hade 219,193 inv. 1921. — Under Världskriget besattes efter slaget vid Przemyślany-Rohatyn (''1:a slaget vid L.'') L. 3. sept. 1914 af ryssarna, men återtogs med storm af österrikarna under general v. Böhm-Ermolli 23 juni 1915. Efter centralmakternas nederlag, då L. besatts af polackerna, proklamerades 19 okt. 1918 en ukrainsk republik i L., som 1 nov. öfverrumplades af ukrainerna, men 22 i s. m. togs tillbaka af polackerna. I jan. 1919 började ukrainerna belägra L., som dock i april undsattes af general Hallers polska armé. Jfr Världskriget, sp. 175 och 189, samt Ukraina, sp. 883. L. W:son M.

__Lembke__, Johan (Janne) Kristofer, nationalekonom, f. 27 maj 1868 i Ystad, student 1886, juris kandidat 1896, docent i nationalekonomi 1899, juris doktor 1903 — allt i Lund —, blef sekreterare hos handelskammaren i Göteborg 1906 och därefter led. af hamnstyrelse, stadsfullmäktige m. m. samt af styrelsen för Högskolan 1918 och Handelshögskolan 1922. Sina vetenskapliga undersökningar inriktade han på läran om inkomstfördelningen, särskildt arbetslöner och företagarvinster, samt på grunderna för den svenska sockerbeskattningen. Den sistnämndas omläggning från råvarubeskattning till produktbeskattning vid 1905 års riksdag öfverensstämde med hans utredningar och förslag. Han tillhörde sedermera 1911 års trustkommission, hvars undersökningar främst gällde sockerbolaget, och har anlitats som sakkunnig i departementen rörande sockerbeskattning m. m. samt varit led. i tull- och traktatkommittén 1919—24. Bland L:s skrifter märkas afh. *Om riskpremien såsom ett moment i företagsvinsten* (1899) och de större arbetena *Über einige bestimmungsgründe des arbeitslohnes* (s. å.) och *Om sockerbeskattning* (1903) m. fl. Han är led. af Vet. o. vitt. samh. i Göteborg (1912). E. F. K. S—n.

*__Lemburg.__ — 2. L. tillhör nu Lettland.

*__Lemche__, Ellen Gyrithe, afslutade 1912 romanserien ''Edwardsgave'' med 5:e delen, *Nederlagets börn*, och utgaf 1924 romanen *Paa godt og ondt* från tiden före och efter Världskriget. Hon är en af kvinnosakens ifrigaste förkämpar i Danmark och var 1921—22 ordf. i Dansk kvindesamfund och 1913—19 redaktör af ''Kvinden og samfundet''. P. E—t.

__Lemchen__, Joakim Kristofer (Christofer), militär, f. 7 mars 1851 å Hinsekind, Värnamo socken, blef 1871 underlöjtnant i Jönköpings reg., major 1895 i armén och 1897 vid Västernorrlands reg. och 1898 öfverstelöjtnant där, var 1901—11 öfverste och chef för Karlskrona grenadjärreg. samt 1911—18 generalmajor i generalitetets reserv och kommendant å Karlsborgs fästning. — L., på sin tid en af arméns mest skjutsakkunniga officerare, har nedlagt målmedvetet och framgångsrikt arbete på främjandet särskildt af infanteriets skjututbildning samt med stort intresse omfattat äfven det frivilliga skytteväsendets utveckling. Efter kurs vid österrikiska inf.-skjutskolan i Bruch a. d. Leitha 1880 var han 1881—95 lärare vid inf.-skjutskolan å Rosersberg. 1883—93 var han led. af skjutkommissionen och 1899—1901 chef för inf.-skjutskolan. 1893—1903 var han led. af Centralstyrelsen för Sveriges frivilliga skytteföreningar och 1903—21 K. M:ts ombud i skytteförbundens öfverstyrelse. Han har varit led. af flera kommittéer och kommissioner för behandling af organisations- och andra frågor ang. försvaret. L. är led. af Krigsvet. akad. (1892) och Örlogsmannasällsk. (1901; hedersled. 1911). H. J—dt.

*__Lemcke__, K. von, dog 7 april 1913 i München.

__Lemelsjön__, Inre och Yttre, sjöar belägna resp. 170 och 161 m. ö. h., i Trehörningsjö och Gideå socknar, Ångermanland, med en sammanlagd areal af omkr. 16 kvkm. De afrinna genom Husumån till Bottniska viken. O. Sjn.

__Le Mesnil__ [lə mänil], byar. Se Mesnil. Suppl.

*__Lemgo__ tillhör nu tyska republiken Lippe. 9,849 inv. (1919).

__Lemke__, Harald, järnvägsman, politiker, f. 28 maj 1855, d. 17 jan 1917 i Malmö, utexaminerades 1881 från Tekniska högskolan, blef 1886 löjtnant vid Väg- och vattenbyggnadskåren (där han 1916 avancerade till öfverstelöjtnant) och baningenjör samt utnämndes vid statsbanorna 1902 till distriktschef i 3:e distriktet (Malmö). 1912—14 var han (höger-)representant för Malmö i Andra kammaren. Särskildt som föredragande i Järnvägsstyrelsen i bantekniska frågor inlade han stor förtjänst om statsbanornas utveckling. L. var medarbetare på det järnvägstekniska området i Nordisk familjeboks 2:a uppl.

__Lemkes likriktare.__ Se Elektrisk gasrening. Suppl.

*__Lemland.__ Areal 99 kvkm. 2,132 inv. (1922). Pastoratet hör numera till Borgå (svenska) stift. I Lemböte by finnas ruiner af en gråstenskyrka från 1100-talet, som anses vara Finlands äldsta bevarade arkitektoniska minnesmärke. O. B—n.

*__Lemmen__, Georges, föddes 1869.

__Lemniska nymfer.__ Se Nymfer.

*__Lemnius__, Guilielmus, dog 1573. L:s ''Emoot pestileentzie'' utgafs i nytryck i en bibliofilupplaga 1917 af O. Hult i serien ''De hundra böckerna''. Se f. ö. O. Hult, ''Vilhelmus Lemnius och Benedictus Olai. Lifmedici hos Eric XIV och Johan III'' (1918).

*__Lemnos__ tillhör sedan 1913 Grekland, nomos Lesbos. 30,383 inv. (1920). — Om den 1885 på L. funna förgrekiska inskriften se Torp, sp. 423.

*__Lemo.__ 1. Villnäs kapell har numera utbrutits till självständigt pastorat. 955 inv. (1922). O. B—n.

*__Lemoines broms__ *utgår.*

__Lemonad.__ Se Limonad.

*__Lemonnier__, A. L. C., föddes 24 mars 1835 och dog 13 juni 1913 i Bruxelles. Af hans sista verk må nämnas *La chanson du carillon* (1911)

och *Souvenirs* (1913). *Un mâle* (1892) utkom i sv. öfv. (''En man'') 1924. Se Bazalgette, ''L.'' (1904).

***Lemoyne,** C. A., dog 1907.

Lemoyne [ləmωa'n], Jean Baptiste, fransk skulptör, f. 1704, d. 1773, var son till Jean Louis L., äfven denne en ansedd skulptör (f. 1665, d. 1755). L. d. y. blef kallad ''skulpturens Boucher''. Han utförde bl. a. många porträttbyster af konungafamiljen och noblessen. I Stockholm finnas byster af Gustaf III:s franska väninnor, grefvinnan *de Brionne* och grefvinnan *d'Egmont*, den förra i marmor på Nationalmuseum och Haga, den senare i terrakotta på Nationalmuseum och i marmor på Stockholms slott. Bysterna ha tillhört Gustaf III och ha i senare tid — tveksamt, men utan berättigande — varit tillskrifna Houdon. Se A. Lindblom, ''Fransk barock och rokokoskulptur i Sverige'' (1923). G—g N.

Le'mpisaari [-säri]. Se Lemsjöholm. Suppl.

***Lemsal** tillhör nu Lettland. Dess lettiska namn är Limbaschi.

Lemsjöholm (fi. *Lempisaari*), gods i Villnäs socken, Åbo och Björneborgs län, Finland, f. n. omkr. 1,500 har, tillhörde under medeltiden biskopsstolen i Åbo, tillföll efter Västerås recess kronan och förlänades af Johan III åt Sofia Gyllenhielm. Af senare egare må nämnas Jesper Mattsson Krus, presidenten F. Wrede samt senatorn, geheimerådet L. G. von Haartman (från 1823), hvars släkt ännu eger godset. Manbyggnaden är från 1767. O. B—n.

***Lendenfeld,** R. von. Se Ldf. (äfven i Suppl.).

***Lenderink,** H. J., lämnade föreståndarbefattningen nov. 1914 och dog 22 sept. 1922. G. A.

Lendrop, Anna Margrethe, dansk operasångerska, född Boeck, f. 1873 i Kalundborg, d. 1920 i Köpenhamn, debuterade 1898 på Det kongel. teater som *Carmen* och var anställd där till 1919. Hon blef gift 1902 med barnläkaren Otto L. Hennes mezzosopran var mjuk och fin i klangen, och hon egde en betydlig dramatisk talang samt ovanlig förmåga att skapa en helgjuten sångligscenisk gestalt. Hufvudroller voro vidare *Mignon*, *Chérubin*, *Nuri* i ''Låglandet'' (''Dalen''), *Despina* i ''Così fan tutte'' m. fl. P. E—t.

Lenéru [lənery'], Marie, fransk författarinna, f. 2 juni 1875 i Brest, d. 23 sept. 1918 i Lorient, drabbades vid 14 års ålder af fullständig döfhet, men studerade och arbetade med fördubblad energi under denna isolering. Skådespelet *Les affranchis* (1911) hade stor framgång, medan däremot *Le redoutable* (1912) icke lyckades på scenen. *La triomphatrice* (1918, gifven på Comédie française), det pacifistiska dramat *La paix* (utg. 1922) och en karaktärsteckning af *Saint-Just* (1922) voro hennes sista verk. Hennes *Journal* utgafs 1922 i två band med förord af François de Curel. — Fröken L. var en idédramatiker af Curels skola, intellektualist, moralist och viljemänniska, öfver hvars författarskap det ligger något patetiskt och heroiskt. R—n B.

***Lengenfeld** ligger i fristaten Sachsen. 6,124 inv. (1919).

Lengua bable, dialekt. Se Oviedo 1.

Lenhardtson, Jean Aibin Maurits, tandläkare, f. 7 maj 1861 i Stockholm, är en af de främste initiativtagarna till den offentliga munvården i Sverige. Han bildade Svenska nationalföreningen för munhygienens befrämjande 1910, var 1904—14 föreståndare för Stockholms stads folkskoletandkliniker och för den på hans initiativ upprättade första kliniken för arbetare (Separators) samt har varit medlem och sekreterare i kommittéer för skoltandvård. L. är uppfinnare af preparatet stomatol (se d. o.). Han har skrifvit bl. a. *Lärobok i konservativ tandläkekonst* (1897), *Tänderna och deras vård* (2:a uppl. 1908) och *Skandinaviska tandläkareföreningens historia* (1916). M. S—dt.

***Lenhofda,** officiellt Lenhovda. Ekeberga afskildes 1 maj 1920 från L. till eget pastorat. 2,314 inv. (1924).

Le'nin, Vladimir Iljitj Uljanov, rysk revolutionär statsman, f. 10 april (g. st.) 1870 i Simbirsk, d. 21 jan. 1924 i Gorki nära Moskva, var son till en folkskolinspektör, tillhörande en rysk-tatarisk släkt, och bar i sin ungdom endast släktnamnet Uljanov, men utbytte det senare mot Lenin, en af de pseudonymer han oftast användt som politisk skriftställare (skref sig ibland Uljanov-Lenin). Medan L. var elev vid gymnasiet i Simbirsk, blef hans äldre broder, studenten Aleksandr Uljanov, 1887 afrättad genom hängning såsom delaktig i en sammansvärjning mot tsar Alexander III:s lif, en tilldragelse, som kraftigt bidrog till att stärka den yngre broderns redan då genom studium af Marx' skrifter närda revolutionära åskådning. Broderns öde hindrade L. att bli inskrifven vid Petersburgs universitet, och han inskrefs därför s. å. vid universitetet i Kazan, där han idkade juridiska studier. Af politiska skäl relegerades han därifrån 1891, men lyckades då vinna tillträde till Petersburgs universitet, aflade där juridisk examen och verkade någon tid i hufvudstaden som advokat. Han stod i liflig förbindelse med ledande ryska marxister och grundlade 1895 en ''förening för arbetarnas befrielsekamp'', hvilken i revolutionärt syfte bl. a. organiserade strejker. L. invecklades 1896 i en socialdemokratisk ''komplott mot statens säkerhet'', arresterades och blef 1897 på tre år förvisad till Sibirien, där han vistades i Irkutsk och Krasnojarsk och bland de förvisade dref propaganda för sina ytterlighetsläror. Från Sibirien begaf sig L. 1900 utomlands, vistades en tid i London och slog sig sedan ned i Schweiz. Där uppsatte han, jämte de socialdemokratiske emigranterna Plechanov och Martov, i Genève tidskriften ''Iskra'' (Gnistan), hade betydande andel i partiets sprängning på dess kongress i London 1903 och blef ledare för den längst åt vänster gående ''bolsjevikiska'' gruppen (se Bolsjeviker. Suppl.). Under det ryska revolutionsförsöket 1905 vistades L. i hemlandet, men motsatte sig hvarje samverkan med borgerligt, men motsatte sig hvarje samverkan med borgerligt frisinnade element och afböjde att inträda i det i Petersburg bildade arbetarrådet. Efter revolutionsförsökets misslyckande räddade sig L.

genom en äfventyrlig flykt genom Finland öfver till Stockholm och återupptog i Schweiz sitt revolutionära skriftställeri. Bl. a. utgaf han en bok om Kapitalismens utveckling i Ryssland och den filosofiska skriften Materialismen och den empiriska kritiken, hvari han från strängt marxistisk ståndpunkt granskade och utdömde Humes, Berkeleys och Kants filosofi. L:s styrka låg ej på det teoretiska området, och hans skrifter röja föga originalitet, men desto mer af marxistisk doktrinarism. Däremot var han en glänsande organisatör och skarpsynt revolutionsstrateg. När Världskriget 1914 bröt ut, betraktade han det uteslutande från synpunkten af de möjligheter det erbjöd för förverkligandet af bolsjevikernas syftemål, den proletära diktaturen som medel för samhällets omdaning enligt kommunismens idéer. L. tillhörde vid mötena i Kienthal och Zimmerwald 1915 den riktning, som ville arbeta för krigets förvandling till en proletärernas gemensamma strid mot den kapitalistiska samhällsordningen. Då marsrevolutionen 1917 störtat det ryska självhärskardömet, sökte L. och hans grupp (Zinovjev, Radek m. fl.) först tillstånd af de allierade att resa till Ryssland, men då detta vägrades, tvekade de ej att med tyska militärledningen träffa aftal om tillstånd att företaga resan genom Tyskland. Genomresan företogs i plomberade järnvägsvagnar, och färden fortsattes öfver Sverige och Finland.

Genast vid sin ankomst till Petersburg (april) igångsatte L. en intensiv agitation för sitt ”maximalistiska” aktionsprogram: hela statsmaktens öfverlåtande åt arbetar- och soldaträden, krigets upphörande genom proletärsoldaternas broderliga samverkan vid fronterna, kommunistisk jordreform, rysk proletärdiktatur och försök att med utgångspunkt därifrån åstadkomma en ”världsrevolution”. Om försöken till programmets praktiska förverkligande se Ryssland. Historia. Suppl. Ett första, mot Kerenskij-regimen och dess ententevänliga krigspolitik riktadt omstörtningsförsök i juli misslyckades, och L. måste under flera månader hålla sig dold, men han förberedde nästa anstormning, och revolutionen 7 nov. gjorde honom och hans bolsjevikiska meningsfränder till Rysslands herrar. Själf blef L. ordf. i folkkommissariernas råd, hvilken befattning han beklädde till sin död. I klar insikt om ryska folkets oemotståndliga fredslängtan, slöt L. mars 1918 fred med centralmakterna på de hårda villkor dessa föreskrefvo. I samverkan särskildt med Trotzkij (se d. o.) skaffade han den nya diktaturstyrelsen dess militära underlag, ”den röda armén”. Politiska motståndare (socialrevolutionärer och mensjevikiska socialister likaväl som borgerligt frisinnade och den gamla regimens anhängare) höllos nere genom den hänsynslösaste terrorism och öfvervakades genom en om tsartidens ”ochrana” erinnande polisorganisation; propagandan för ”världsrevolutionen” organiserades genom den 1920 under rysk bolsjevikledning bildade Tredje internationalen. Då den kommunistiska samhällsordningens genomförande strandade på böndernas motstånd, tvekade den fordom så doktrinärt halsstarrige L. ej att opportunistiskt anpassa sig efter sakförhållandena och 1921 genomföra den s. k. ”nya ekonomiska politiken” (se Nep. Suppl.) med rätt för bönderna att (mot skatteplikt) sälja sin spannmål och med den privata handelns reglementerade frigifning som konsekvens af denna eftergift, hvilken L. framställde såsom endast en tillfällig reträtt från det i teorien alltjämt upprätthållna stränga kommunistprogrammet.

L. sparade ej sina krafter under dessa omhvälfningsår. Han var ingen bländande talare, men hans skarpblick för rysk folkpsykologi satte honom i stånd att behärska de församlingar, i hvilka han uppträdde, och bland sina medhjälpare åtnjöt han en obestridd auktoritet. Öfveransträngning påskyndade emellertid förvärrandet af den sjukdom, hvaraf han led. Den framträdde i slutet af år 1921; våren 1922 visade sig allt tydligare symtom af förkalkning och sjukliga förändringar i hjärnan. Efter en tids hvila kunde han nov. 1922 för en kort tid återupptaga sin verksamhet, men redan dec. s. å. följde ett svårt recidiv, i maj 1923 flyttades L. till Gorki, där visserligen någon förbättring småningom inträdde, men omsider en stark blodutgjutning i hjärnan gjorde slut på hans lif. Utanför Kremlj har ett monument öfver L. rests, och hans minne har firats bl. a. genom omdöpning af flera städer, däribland af Petersburg-Petrograd till Leningrad. På sv. utkommo 1924 flera af hans småskrifter; på tyska föreligga bl. a. ”Staat und revolution” (1918) och ”Die agrarfrage in Russland” (1920). — Jfr litteraturhänvisningar vid art. Ryssland. Historia. Suppl. V. S—g.

Leningra'd. 1. Guvernement i Ryssland, omfattande större delen af det gamla guv. Sankt Petersburg (se d. o.). 43,790 kvkm. 2,120,000 inv. (1923). Städer: Leningrad, Detskoje Selo (f. d. Tsarskoje Selo), Trotskoje (f. d. Gattjina), Slutsk (f. d. Pavlovsk), Kronstadt, Kolpino, Luga. — 2. Hufvudstad i guv. L. 1,067,000 inv. (1923), f. d. S:t Petersburg (se Petersburg, Sankt, äfven i Suppl.). Namnet L. påbjöds 1924 till Lenins ära. A. de R.

Lenini'sm, Lenins (se d. o. Suppl.) kommunistiska samhällsåskådning.

Le'nino, officiellt namn på slottet Tsaritsyno (se d. o.).

***Lennander,** K. G. Hans *Gesammelte werke* utgåfvos, på uppdrag af Uppsala universitet, af G. Ekehorn i 3 bd 1912.

Lennart (Gustaf L. Nikolaus Paul), Sveriges arffurste, hertig af Småland, son till prins Vilhelm, hertig af Södermanland, och hans gemål, Maria, föddes 8 maj 1909 på Stockholms slott.

Lennart Hennings, pseudonym. Se Berg, G. R. G:son. Suppl.

Lennartson, Torsten Vilhelm, operasångare, f. 7 nov. 1881 i Malmö, blef student i Stockholm 1901, idkade sångstudier för O. Lejdström och G. Bratt och var anställd vid K. teatern 1908—24. Hösten 1924 blef han vikarierande lärare i solosång vid musikkonservatoriet. L. har länge utöfvat en omfattande verksamhet som sånglärare. Utrustad med en lyrisk tenorröst af ren och särdeles angenäm klang samt vaken intelligens, har L. med framgång utfört bl. a. roller *Almaviva* i ”Barberaren i Sevilla”, *Rodolphe* i ”Bohême”, *Marouf*, *Lenski* i ”Eugen Onegin”, *Nadir* i ”Pärlfiskarna”, *Turiddo* i ”På Sicilien” och *Jupiter* i ”Orfeus i underjorden”. E. F—t.

Lennewaden, by i Lettland vid Düna, 18 km. n. v. om Friedrichstadt. Under Världskriget eröfra-

des det på Dünas vänstra strand midt emot L. belägna brohufvudet äfvensom själfva byn efter hårda strider 29 aug.—2 sept. 1915 af tyska själfständiga kavalleriet. L. ingick sedan i tyska fronten. Ryssarnas försök att vid och s. om L. 1915—16 tilltvinga sig öfvergången misslyckades. Jfr Världskriget, sp. 192 och 193. H. J—dt.

***Lenngren.** — 2. A. M. L. Hennes *Samlade skrifter* ha utgetts af T. Hjelmqvist och K. Warburg 1916 ff. i den af Sv. vitterhetssamfundet utgifna serien. Jfr E. A. Blanck, ''A. M. Lenngren'' (1922).

***Lenning,** John. En redogörelse för väfskolan lämnas i art. Väfskolor och en bild af byggnaden å pl. II till art. Norrköping.

***Lennmalm,** K. G. Fritiof, dog 14 juni 1924 i Stockholm. — Han afgick 20 sept. 1923 från professur och rektorat (som han beklädt sedan 1917) vid Karolinska institutet. Han var medlem af medicinska Nobelkommittén (1908—10, 1917—18 och sedan 1920) och af Medicinalstyrelsens vetenskapliga råd (sedan 1918) samt var ordf. i arsenikkommittén (1912—13) och i kommittén om sammanslagning af Serafimerlasarettet och Garnisonssjukhuset.

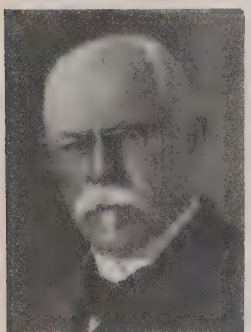

***Lennox.** 1. Charles L. fick 1675 äfven titeln earl af March.

***Lenoir,** Alfred, dog 1920.

***Lenôtre,** A. Bild af L:s trädgårdsstil meddelas å pl. II till art. Trädgårdskonst.

***Lenroot,** I. L., är sedan 1918 medlem af unionssenaten (för Wisconsin). Han var 1920 påtänkt till republikansk vicepresidentkandidat, men fick vika för C. Coolidge.

***Lens** hade 14,259 inv. 1921. Under Världskriget hölls staden 6 sept. 1914—2 okt. 1918 besatt af tyskarna. På grund af sin strategiska betydelse (viktig vägknut) och sitt läge omedelbart bakom tyska fronten n. om Arras kom L. att bli ett eftersträfvansvärdt operationsföremål för de allierade, som gång på gång — dock alltid förgäfves — där sökte genombryta tyska fronten. Särskildt hårda voro striderna i nov.—dec. 1914, i maj och sept. 1915, i april 1917 (af fransmännen benämnda ''slaget vid L.''), i juni—sept. s. å. och i sept. 1918. Staden, som äfven dessemellan, under det hela tiden pågående ställningskriget, utsattes för beskjutning af de allierades långskjutande artilleri och bombanfall af deras flygare, blef fullständigt förstörd. Jfr Världskriget, sp. 169, 172, 184, 185, 218 och 242. H. J—dt.

Lensbaron, da. Se Länsbaron (äfven i Suppl.).

Lensch, Paul, tysk politiker, skriftställare, f. 31 mars 1873 i Potsdam, blef 1900 doktor i statsvetenskap, var därefter socialdemokratisk tidningsman (bl. a. 1908—13 hufvudredaktör för den på partiets vänstra flygel stående ''Leipziger volkszeitung'') och 1912—18 medlem af tyska riksdagen. Han blef 1919 honorärprofessor i nationalekonomi vid Berlins universitet. I en rad skrifter 1915—20 kritiserade L. skarpt den tyska socialdemokratiens senaste utveckling (*Die sozialdemokratie, ihr ende und ihr glück*, 1916; *Am ausgang der deutschen sozialdemokratie*, 1919; *Was wird aus der deutschen arbeiterbewegung?*, 1920 m. fl.). Då L. 1922 blef hufvudredaktör för den H. Stinnes närstående ''Deutsche allgemeine zeitung'', uteslöts han ur det socialdemokratiska partiet. V. S—g.

Lensgreve, da. Se Länsgrefve (äfven i Suppl.).

Le'nski, mansroll (ung rysk landtjunkare; tenor i Tjajkovskijs (se denne) opera ''Eugen Onegin''.

Lensnævnet, da., en i Danmark, i följd af lag 4 okt. 1919 om läns och stamhus' öfvergång till fri egendom, upprättad nämnd, består af 5 led., hvaraf 3 väljas af staten, 2 i hvarje särskildt fall af innehafvaren af länet eller stamhuset i fråga. P. E—t.

Lensvik, härad och socken i Stadsbygd pastorat, n. om Trondhjem, vid yttre Trondhjemsfjorden, Sör-Tröndelag fylke, Norge. 171,$_{71}$ kvkm. 1,074 inv. (1920). K. G. G.

***Lentschiza** (po. *Łęczyca*) tillhör nu Polen, vojevodskapet Łódź, distriktet Łęczyca. 10,271 inv. (1921). Distriktet L. hade s. å. 122,397 inv.

***Lentschna** tillhör nu Polen, vojevodskapet Lublin, distriktet Lubartów. 3,220 inv (1921).

Lenvik. 1. Pastorat i Senja prosteri, Hålogaland bispedömme, Norge, med socknarna L. och Hillesöy. 1,145,$_{63}$ kvkm. 7,923 inv. (1920). — 2. Härad och socken i L. pastorat, s. om Tromsö, Troms fylke (före 1919 Tromsö amt), Norge. 670,$_{27}$ kvkm. 5,946 inv. (1920). 1—2. K. G. G.

***Lenz,** Max, blef 1913 professor vid kolonialinstitutet (sedan 1919 universitetet) i Hamburg. Af hans ''Geschichte der königl. Friedrich-Wilhelms-universität zu Berlin'' utkom 2:a bandets senare hälft 1918, af ''Kleine historische schriften'' del 2 (''Vom Luther zu Bismarck'') 1920. I en uppsats *Schweden und Deutschland im 17. jahrhundert* framhåller han, att Gustaf II Adolf var den tyska protestantismens räddare.

***Leo,** påfvar. — 13. L. XIII. Hans kvarlefvor öfverfördes 31 okt. 1924 till Laterankyrkan i Rom, där tidigare ett ståtligt monument öfver honom uppförts.

***Leo** (sp. 184), F., dog 15 jan. 1914 i Göttingen.

Leo Blass, pseudonym. Se Sabina, K.

***Leobschütz.** I samband med, att Tyskland i Versaillesfreden 1919 till Tjecho-Slovakien afträdde Hultschinområdet i kretsen Ratibor, bestämdes i fredstraktatens art. 83 att, om vid gränsfastställandet mellan Tyskland och Polen en närmare angifven del af den oberschlesiska kretsen L. (trapetsen mellan städerna L. och Katscher samt tjechoslovakiska gränsen) skildes från Tyskland, den skulle tillfalla ej Polen, utan Tjecho-Slovakien. Vid folkomröstningen 20 mars 1921 röstade invånarna i kretsen L. emellertid med öfverväldigande majoritet för Tyskland (65,176 mot 257 för Polen), hvarför ifrågavarande villkorliga landafträdelse ej kom att ega rum. V. S—g.

Leona'rda, drama af B. Björnson (se denne, sp. 592), uppf. i Stockholm 1879.

***Leonardo de Argensola.** 1. L. L. dog 1613.

***Leoncavallo,** R., dog 9 aug. 1919 nära Florens.

Han komponerade ytterligare 4 operor och 6 operetter, som dock ej slagit igenom.

Le'onhard [-hart], Karl Georg Rudolf, tysk rättslärd, f. 26 dec. 1851 i Breslau, d. där 1 jan. 1921, blef juris doktor 1874 och docent 1878 i Berlin, e. o. professor i Göttingen 1880 samt ord. professor i Halle 1884, i Marburg 1885 och i Breslau 1895. Romersk rätt och tysk civilrätt äfvensom processrätt voro hufvudsakligen områdena för hans omfattande och ansedda författarskap, i hvilket han gärna sysslade med något abstrakta spörsmål. Mest kändt bland hans arbeten torde vara *Der irrthum bei nichtigen verträgen nach römischem rechte* (I 1882, II 1883; 2:a uppl. 1907). F. ö. författade han bl. a. *Roms vergangenheit und Deutschlands recht* (1889), *Institutionen des römischen rechts* (1894), *Der erbschaftsbesitz* (1899), en mängd skrifter om förslagen till den nya tyska civillagboken och om denna själf (1896), däribland *Die hauptziele des neuen bürgerlichen gesetzbuches* (1900) och *Der allgemeine teil des bürgerlichen gesetzbuchs in seinem einflusse auf die fortentwickelung der rechtswissenschaft* (1900), äfvensom flera n:r i skriftserien ''Studien zur erläuterung des bürgerlichen rechts'', som L. själf, med stöd af åtskilliga medarbetare, utgaf. C. G. Bj.

Leonora [-åra], opera (*La favorite*), med musik af Donizetti (se denne) till text af Scribe m. fl., uppf. i Stockholm f. g. 1850; hufvudroll däri (mezzosopran). Jfr Fernando. Suppl.

Leonora-uvertyrerna, 3 af Beethoven till hans opera ''Leonore'' l. ''Fidelio'' (se d. o. Suppl.) skrifna uvertyrer i *C* dur, hvaraf den 3:e (1806) är ett storartadt verk, som utgör en ideell tolkning af operans innehåll och plägar utföras som fristående konsertnummer. Hans 1814 särskildt komp. Fidelio-uvertyr i *E* dur är den, som brukas till att inleda operan. E. F—t.

Leonore [-åre], opera. Se Fidelio. Suppl.

Leo'ntios, kejsare. Se Östromerska riket, sp. 296.

***Leontopodium**, *bot.* Af släktet, som är särskildt mångformigt i Central-Asien, äro öfver 25 arter kända.

Leon Vicário [leå'n-], stad. Se Saltillo.

***Leopardi**, Giacomo. Se Fr. Wulff, ''Ur G. L:s liv och diktning'' (1913), och Karl Vossler, ''Leopardi'' (1923).

***Leopold**, K. G. af. Hans ''Samlade skrifter'' äro under utgifning af K. Fredlund i serien ''Svenska förf. utg. af Sv. vitterhetssamfundet''.

***Leopold**, *tyska furstar*:

(Sp. 209). 4. L., hertig af *Bajern*, blef under Världskriget i april 1915 chef för 9:e armén (på östfronten), i aug. s. å. chef för den efter honom benämnda armégruppen samt i aug. 1916 öfverbefälhafvare på östfrontens hufvuddel och samtidigt preussisk generalfältmarskalk. Se Världskriget, sp. 190, 191, 205 och 207. H. J—dt.

5. L., *österrikiska* furstar. Om markgrefvarna L. (Luitpold) I, L. II och L. IV samt hertigarna L. V (den dygdige) och Leopold VI (den ärorike), samtliga tillhörande det babenbergska huset, se Österrike, sp. 237. Jfr äfven Leopold, *romersk-tyska* kejsare 1—2.

Leopold, Svend Valdemar, dansk författare, f. 23 aug. 1874 i Hjörring, student 1893, har varit medarbetare i olika tidningar. Han debuterade 1897 med den historiska romanen *Prinsesse Charlotte*, och hans senare omfångsrika alstring är starkt präglad af historisk och litterär läsning. Hans hufvudegenskap är en språkligt elegant, något ytlig satir. Historiska romaner äro *Enevold Brandt* (1900) och *Prins af Danmark* (1905), nutidsromaner *Den store Eros* (1902), *Vort bourgeoisi* (1909), *Grevinde Hardenberg* (1915) och *Bureaukrater* (1916), litterärt historiska studier *Goethes kat* (1906), *Vore Oldenborgere* (1907), *Laurbær og roser* (1910) och *Tredje kaktusbog* (1917), samlingar af nutidsessayer *Omkring parnasset* (1914) och *Tres talenter* (1918). L. har vidare skrifvit de historiska skådespelen *Pro patria* (1904) och *Hos grevinden* (1911) samt en roman i 4 bd om Ludvig Holberg (1922—24), hans bästa verk hittills, en på grundlig kunskap hvilande psykologisk-historisk skildring af Holberg. P. E—t.

Leopoldina, ort. Se São Vicente.

***Leopoldshall** tillhör fristaten Anhalt. 6,721 inv. (1919).

***Leopoldsorden.** I samband med 1918 års revolution afskaffades den lippeska och den österrikiska Leopoldsorden.

***Leopoldville**, officiellt *Léopoldville*, är sedan 1923 hufvudstad i Belgiska Kongo. Omkr. 6,000 inv.

Leperdi'tia-skiffer, *geol.* Se Silursystemet, sp. 550.

***Lepère**, Auguste, hade äfven förnamnet Louis. Han dog 20 nov. 1918 i Domme (Dordogne).

***Lepidium.** *L. campestre* har äfven namnet fältkrasse.

***Lepidodendron.** I underskriften till fig. 3, rad 3, *står* flera *bör vara* fyra

***Lépine**, Louis J. B., var efter sin afgång från polisprefektposten i Paris en tid generalguvernör i Algeriet.

***Lepiota.** Se färgpl. II till art. Svampar.

***Leppäkoski**, pappersbruk (nu i Harlu socken), öfvertogs 1924 af Läskelä bruks a.-b. (se d. o. Suppl.). En bibana förenar bruket med Matkaselkä—Suojärvi järnväg. O. B—n.

***Lepsius.** — 2. R. L. dog 20 okt. 1915 i Darmstadt.

Leptidia, *zool.* Se Pieridæ.

***Leptis.** Utgräfningar under officiell italiensk ledning pågå f. n. (1924), hvarvid intressanta och omfattande fynd bragts i dagen.

***Leptit**, *petrogr.* Denna benämning har på senare tid vunnit stor användning och så godt som alldeles utträngt de äldre termerna *eurit*, *felsitoid*, *granulit* och *hälleflintgnejs*. K. A. G.

Leptoce'phalus breviro'stris, *zool.* Se Ål, sp. 981.

Leptogenys, *zool.* Se Myror, sp. 103.

Lepto'ptilus argala, *zool.* Se Marabun.

Leptospermoideæ, *bot.* Se Myrtaceæ, sp. 116.

***Leptothrix.** Sp. 227 rad 1 står *buccolis* bör vara *buccalis*.

Le Queux [løkjö'], William Tufnell, engelsk författare, f. 2 juli 1864 i London, har företagit långa, vidsträckta resor, var ''Daily mails'' korrespondent under Balkankriget och har blifvit mycket populär som författare af sensationsberättelser om brott, spioneri o. d., af hvilka ett 10-tal är öfversatt till svenska.

Lequio [le'kviå], Clemente, italiensk militär, f. 25 nov. 1857 i Pinerolo, d. där 1 mars 1920, blef officer vid artilleriet 1877 och befordrades efter hand till generalmajor och fördelningschef samt (1913) till generallöjtnant och inspektör för alpjägarna och sedermera till armékårchef. Vid Italiens inträde i Världskriget i maj 1915 blef L. chef för den härafdelning, som sammandrogs i landskapet Carnia på gränsen mot Kärnten, och hade sig anförtrodt det omedelbara skyddet af Isonzoarmégruppens vänstra flank, hvilken viktiga uppgift äfven framgångsrikt löstes. Under krigets sista skede förde han befälet öfver ockupationstrupperna på norra fronten (i Tyrolen). H. J—dt.

***Lera.** 1. Lerornas kemiska sammansättning är mycket växlande, och den gamla uppfattningen, att lera utgöres af mer eller mindre rent kaolin (vattenhaltigt aluminiumsilikat), är oriktig, då äfven flera andra ämnen än kaolin kunna anta lerartad konsistens och många af våra svenska kvartära leror visats hålla endast några få proc. kaolin. — Löss bör ej, såsom det uppges å sp. 229, räknas till lerorna; den är en mycket finkornig sand, ung. af kornstorleken $0{,}_2$—$0{,}_{02}$ mm. Jfr Mo 2. K. A. V—g.

***Lerchenborg.** Grefskapet blef fri egendom 1923. P. E—t.

Lerchenfeld [-felt], gammal bajersk adelsslägt, hvaraf grenen L.-Köfering blef greflig 1698. — 1. Hugo von L. (L.-Köfering), grefve, bajersk diplomat, var 1880—nov. 1918 Bajerns sändebud i Berlin och representant i förbundsrådet. I polemiken om Tysklands del i ansvaret för Världskrigets uppkomst har en rätt framträdande roll spelats af den s. k. Lerchenfeld-depeschen af 18 juli 1914. Den publicerades af Kurt Eisner i tendentiöst stympad form och under L:s namn som bevis för tyska regeringens krigsvilja och förhandskännedom om Österrikes ultimatum till Serbien. När depeschen sedermera in extenso offentliggjordes, befanns den ej härröra från L., utan från en för honom vikarierande yngre diplomat, von Schoen, samt ej heller ge fullt samma intryck som det Eisnerska sammandraget. — 2. Hugo von L. (L.-Köfering), grefve, den föregåendes son, bajersk politiker, f. 21 aug. 1871 på släktgodset Köfering vid Regensburg, var många år anställd i tyska riksinrikesministeriet, deltog 1914—15 i Världskriget på östfronten, tjänstgjorde därpå bl. a. som t. f. polispresident i Łódź och Warschau samt var 1917—18 tyska riksregeringens kommissarie hos polska statsregeringen. 1920 blef han Tyska rikets gesant i Darmstadt och var sept. 1921—nov. 1922 Bajerns ministerpresident. Jfr Bajern. Suppl., sp. 424. 1—2. V. S—g.

Lerhamn, fiskeläge i Brunnby socken, Malmöhus län, 25 km. n. om Hälsingborg invid Krapperups station på banan Höganäs—Mölle. O. Sjn.

***Leringen,** en 28 kvkm. stor sjö, 196 m. ö. h., är belägen i Holms och Torps socknar, Medelpad, och genomflytes af Gimån. O. Sjn.

***Lerjord.** — 2. Uttrycket lerjord som beteckning för aluminiumoxid, Al_2O_3, användes knappast numera, emedan det lätt kan missförstås och förväxlas med uttrycket lera eller lerartad jord.

***Lermontov,** M. J. 1919 utgaf A. Jensen ''Valda dikter'' af L. i svensk tolkning.

Lermylla. Se Mulljord.

***Leros** hade 6,000 inv. (greker) 1912. L. hålles sedan 1912 besatt af italienarna (se Tolföarna. Suppl.).

***Leroux,** X. H. N., dog 2 febr. 1919 i Paris.

Leroy [lərœa'], Édouard, fransk filosof, f. 1870 i Paris, blef medlem af Institutet 1919 och är numera professor vid Collège de France. L. började som matematiker; som filosof har han anslutit sig till den nutida riktning inom den franska filosofien, hvars ryktbaraste målsman är Bergson. Sina kunskapsteoretiska åsikter har han framställt i en rad uppsatser under titeln *Science et philosophie* (i ''Revue de métaphysique'' 1899, 1900) och har sedan gång på gång förfäktat dem som uttryck för en ny, mera kritisk positivism. L. skiljer mellan 3 olika sätt att fatta verkligheten: 1. *hvardagsuppfattningens,* som bestämmes af behofven i vårt kroppsliga och sociala lif; 2. *naturvetenskapens,* som med sitt diskursiva tänkande ytterligare tjänar samma syfte; och 3. *filosofiens,* som, utgående från vårt eget inre lif, har att genom intuition söka omedelbart uppfatta den lefvande verkligheten. Detta är icke skilda kunskapsområden, utan olika sätt att orientera sig inom verkligheten, hvilka i vår själsutveckling följa efter hvarandra, fram emot ett allt djupare mänskligt lif. Men såsom katolik ser L. först i religionen krönet af den andliga byggnaden. Därför har han begagnat intuitionsteoriens resurser för att utveckla en religionsfilosofi, i hvilken han betraktar de katolska dogmerna ej som teoretiska lärosatser, utan som principer för vårt moraliska lif. Han stannar emellertid ej vid blott kritik af otron eller vantron, utan söker äfven på religionspsykologiens och religionshistoriens grundvalar bygga upp en pragmatisk teologi och har bl. a. behandlat *Le problème de Dieu* (i ''Revue de métaphysique'' 1907). S—e.

***Leroy-Beaulieu.** 1. H. J. B. Anatole L. dog 15 juni 1912 i Paris. — 2. P. Paul L. dog 9 dec. 1916 i Paris. — Hans son Pierre L. (sp. 238) dog 17 jan. 1915 till följd af de sår han fått några dagar förut i strid vid Soissons.

Lersch, Heinrich, tysk skald, f. 12 sept. 1889 i München-Gladbach, till yrket smed, debuterade efter vandringar i Tyskland, Holland och Italien med dikterna *Abglanz des lebens* (1914), som följts af världskrigslyriken *Herz! aufglühe dein blut* (1915), *Deutschland* (1916), *Schulter an schulter* (1918) och kärleksdikterna *Die ewige frau* (1920). L. är en arbetarskald, som i form och religiöst socialt patos står expressionisterna nära. R—n B.

Lerskär, en grupp holmar, omkr. 10 km. v. s. v. om Söderarm, i Stockholms skärgård. Där finnas sedan 1893, med ändringar 1914, två fyrar: Östra L., en 5 m. hög blixtfyr med 9 min. lysvidd, på 59° 44′ 22″ n. br. och 19° 14′ 45″ ö. lgd fr. Gr., och Västra L., en 12,5 m. hög klippfyr med 12 min. lysvidd, på 59° 44′ 14″ n. br. och 19° 14′ 12″ ö. lgd fr. Gr. Båda ha 4:e ordningens linser. 600 hlj. styrka och agaljus. E. A—t.

Lersner, Kurt von, friherre, tysk diplomat, f. 12 dec. 1883 i Saarburg, var 1907—13 anställd vid tyska ambassaden i Paris (sedan 1910 som ambassadsekreterare), 1913—14 ambassadsekreterare i Washington, 1916—18 tyska utrikesministeriets representant i stora högkvartéret och nov. 1918—

mars 1919 tyska regeringens representant hos stilleståndskommissionen i Spa. L. var juli 1919—febr. 1920 ordf. i tyska fredsdelegationen i Paris och undertecknade 10 jan. 1920 protokollet om Versaillestraktatens trädande i kraft. Han är sedan 1920 led. af tyska riksdagen, där han tillhör tyska folkpartiet. Om Versaillesfreden har L. skrifvit *Versailles! Volkskommentar* (1921). V. S—g.

***Lerum** är fr. o. m. 1 maj 1924 eget pastorat i Göteborgs stift, Domprosteriets norra kontrakt. 3,322 inv. (1924).

***Lerumsån,** biflod fr. h. till Göta älf i Västergötland, rinner från trakten s. om Hunneberg under upptagande af vattnet från Vanderydsvattnet och utfaller i Göta älf 12 km. nedom Trollhättan. O. Sjn.

***Lesbos** afträddes af Turkiet till Grekland genom freden i London 30 maj 1913. L. är nu namn på en nomos i Grekland, som förutom ön L. omfattar en del kringliggande öar, Lemnos, Samothrake m. fl., med 146,941 inv. (1920). Genom freden i Lausanne 24 juli 1923 förband sig Grekland att demolera på L. befintliga befästningar.

Lesch, Leonid Vilhelmovitj, rysk militär, f. 1862, blef 1881 officer vid infanteriet, 1903 öfverste, förde regements- och brigadbefäl under kriget mot Japan 1904—05, blef generallöjtnant 1909, chef för 2:a gardesinf.-fördelningen 1910 och för 2:a turkestanska armékåren 1914. Under Världskriget förde han först 12:e armékåren och därefter (som Radko Dimitrievs efterträdare) maj 1915—april 1917 3:e armén, hvilken han förde i södra Polen 1915, Volynien 1916 (offensiven mot Kovel och Brusilovs 2:a offensiv) och Polesien 1916—17 (striderna vid Stochod). H. J—dt.

***Leschetitzki,** T., dog 14 nov. 1915 i Dresden.

Les Éparges, by. Se Éparges. Suppl.

Lesia-Ukrainka. Se Ukrainska litteraturen, sp. 887.

***Le Sidanier,** H., är oriktig namnform för **Le Sidaner,** H.

***Lesina** tillhör nu Jugo-Slavien. Slaviskt namn Hvar.

***Lesje,** officiellt Lesja, tillhör Opland fylke (som före 1919 hette Kristians amt). 2,923 inv. (1920).

***Leskien,** A., dog 20 sept. 1916 i Leipzig. Han var led. af Vet. soc. i Uppsala (1914).

***Leskovac** tillhör nu Jugo-Slavien. Omkr. 14,000 inv. Under Världskriget besattes L. efter 2:a serbiska arméns nederlag i ställningen bakom södra Morava, 8 nov. 1915 af 2:a bulgariska armén. Staden var då delvis förstörd. L. återtogs, efter ett par dagars häftiga strider, 8 okt. 1918 af de allierade serberna och fransmännen. Jfr Världskriget, sp. 197 och 249. H. J—dt.

Leskär, blixtfyr i Piteå skärgård, på 65° 8′ 12″ n. br. och 21° 37′ 45″ ö. lgd fr. Gr., 12 m. öfver medelvatten, med 4:e ordningens lins, 650 hlj. styrka, 12 min. lysvidd och agaljus, uppförd 1879 och ändrad 1921. E. A—t.

***Lesley,** J. P. A rad 3 *står* geoteknikens *bör vara* geotektonikens

***Leslie** (sp. 248). — 2. George Dunlop L. dog 21 febr. 1921. Han utgaf *The inner life of the Royal academy* (1914).

***Lessing** (sp. 258). — 3. Otto L. dog 22 nov. 1912 i Berlin. — Hans broder Konrad L. L. dog i mars 1916.

***Lessmann,** O., dog 27 april 1918 i Jena.

Leste, *meteor.* Se Madeira, sp. 402.

Le'stijoki, flod i Vasa län, Finland, längd omkr. 120 km., flyter från Lestijärvi sjö och utfaller i Bottniska viken i Himango socken; vid mynningen ligger Himango hamnplats. O. B—n.

***Lestijärvi** är numera självständigt pastorat i Gamlakarleby prosteri, Åbo ärkestift. 1,124 inv. (1922). O. B—n.

***Le Sueur.** 1. Eustache L. föddes i nov. 1616. Se G. Rouchès, "E. L." (1923).

Leta'rgisk (se Letargi), sömnsjuk, försjunken i dvala.

Le'teensuo [-soå], mosse i Hattula och Kalvola socknar, Tavastehus län, Finland, omkr. 400 har, med en af Finska mosskulturföreningen upprätthållen försöksstation (grundlagd 1912). O. B—n.

***Leth,** F. J., dog 9 jan. 1919 i Stockholm. Han afgick 1915 från beställning på stat och ur Högsta domstolen och var 1916—17 inspektör för militärläroverken. 1912—18 var han ordf. i Direktionen för arméns pensionskassa. Dessutom var han ordf. eller led. af ett flertal kommittéer. Sedan 1889 tillhörde han Krigsvet. akad. H. J—dt.

Lethington [le'thiŋtən]. Se Maitland, skotsk adelsslägt.

Letjitskij, Platon Aleksejevitj, rysk militär, f. 18 nov. 1856, blef officer vid infanteriet 1881, öfverste 1900, regementschef 1902, deltog som sådan i rysk-japanska kriget 1904—05, blef generalmajor och brigadchef 1905, fördelningschef 1906 och chef för 18:e armékåren (Petersburg) 1908, generallöjtnant 1909 och chef för militärdistriktet Amur 1911. Vid Världskrigets utbrott fick han befälet öfver 9:e armén (till en början strategisk reserv i Petersburg), som han förde i Polen 1914, i Galizien och Bukovina, hvilket han eröfrade under Brusilovs första offensiv, 1915—16 och i Rumänien 1917. I samband med revolutionen i mars s. å. entledigades han från armébefälet. H. J—dt.

Le Troquer [lə trākē], Yves, fransk politiker, f. 5 okt. 1877 i Pontrieux, dep. Côtes-du-Nord, genomgick École polytechnique och blef sedan bro- och vägbyggnadsingenjör, invaldes 1919 i deputeradekammaren, slöt sig där till vänsterrepublikanerna och blef jan. 1920 minister för offentliga arbeten i Millerands ministär. Han kvarstod på denna post äfven i ministärerna Leygues, Briand och Poincaré till juni 1924.

Lette [lä'tt], flod. Se Ailette. Suppl.

***Letter.** Numera äro letterna öfvervägande bosatta i den nyupprättade lettiska nationalstaten, republiken Lettland (se d. o. Suppl.); endast ett mindre antal bor inom republiken Litauen.

***Letterstedtska föreningen.** Fonderna utgjorde 1 jan. 1924 1,253,414 kr. 66 öre.

Lettgallen, lett. *Latgale,* provins i Lettland (se d. o Suppl., sp. 131 och 141—142. Tabellen).

***Lettiska språket och litteraturen.** Lettiska skrift- och litteraturspråket undergår f. n. sista bearbetningen för sin definitiva utformning till ett kulturspråk. Enär böcker på lettiska från 1500-talet till 1800-talets midt mestadels författades af tyska präster, fick frakturstilen stor utbredning. Numera har emellertid latinsk stil införts. Orto-

grafien har grundligt reformerats. Den nya ortografien är obligatorisk för alla officiella böcker, tidskrifter, lagar, förordningar o. s. v. samt för den af myndigheterna förda korrespondensen. I vetenskapliga afhandlingar tages i allmänhet hänsyn till den nya ortografien; blott i tidningarna och skönlitteraturen använder man ännu frakturstil och gammal ortografi.

Lettiska språkets nya utveckling började samtidigt med uppsvinget i den nationella rörelsen vid 1800-talets midt. Bland lettiska språkforskare må nämnas K. Mühlenbach (1853—1916) och professor J. Endzelins (f. 1873). Den förre har utarbetat bl. a. en grundläggande lettisk-tysk ordbok, den sistnämnde en stor "Lettische grammatik" (1923) och jämte Mühlenbach utgett en grammatik på lettiska, hvilken ligger till grund för skolornas språkläror (en engelsk bearbetning, "Lettish grammar", 1924, har verkställts af J. Duneley-Prince).

Bland skönlitterära författare må ytterligare nämnas bröderna Reinis (1839—1920) och Matiss (f. 1848) Kaudzit, som gemensamt skrifvit den realistiska folkromanen "Mērnieki laiki" (1879; Landtmätaretiden). — R. Blaumans (ej Blaumann), f. 1862, dog 1908. — Vidare märkas den produktive realistiske romanförfattaren Andrejs Upits (f. 1877), dramatikern Ed. Wulfs samt bland den yngsta generationen af lyriker och epiker A. Erss (f. 1885), J. Ezerin (f. 1891) och Ed. Wirza (god öfversättare af fransk och belgisk lyrik). Äfven skandinavisk vitterhet har öfversatts.

Den i hufvudarbetet (sp. 272) omtalade samlingen af lettiska folkvisor *Latvju dainas* af Kristian Barons (1835—1923) utkom 1894—1915 och i 2:a uppl. 1923 (8 bd och ett supplement). De uppteckade folkvisornas antal uppgår till 35,000 (med varianter 218,000). Sagor och sägner ha utgetts af A. Lerchis-Puschkaitis, f. 1859, d. 1903 (7 bd, 1891—1903; ny uppl. 1924 af professor P. Schmidts, som äfven företagit omfattande forskningar i lettisk mytologi).

Bland lettiska historieskrifvare märkas Krodsniek-Krüger, den ofvan omtalade A. Schwabe och J. Zālitź. Lettlands nyaste historia har skildrats af doktor K. Walters (i "Lettland, seine entwicklung zum staat und die baltischen fragen", 1923). En grundläggande lettisk litteraturhistoria har författats af Teodor Seifert, en allsidig beskrifning af Lettland med historisk öfversikt ("Latvija", 1920) af M. Skujenieks, direktör för Lettlands statistiska departement. Utgifningen af ett lettiskt konversationslexikon har pågått många år; en reviderad upplaga förberedes.

Bland bibliografier märkas J. Missin, Lettiska litteraturens bibliografi; första delen omfattar åren 1585—1910; nästa band skall omfatta skönlitteratur, periodiska publikationer och bokproduktionen efter 1910. M. Arons har sammanställt en bibliografi öfver lettiska öfversättningar af utländsk skönlitteratur. 1923 utgåfvos på lettiska 772 böcker, 78 tidskrifter och 47 tidningar (1920 var tidskrifternas antal 45 och tidningarnas 22).

K. Duzmans.

Lettland (lett. *Latvija*), republik vid östra kusten af Östersjön kring Rigaviken och floden Düna (lett. *Daugava*), mellan 55° 46′ 30″ och 58° 5′ 22″ n. br. samt inom 20° 58′ 4″ och 28° 14′ 30″ ö. lgd fr. Gr. (se den till art. hörande kartan). Den lettiska staten omfattar hela det af letter bebodda etnografiska lettiska området och består af 3 historiska provinser: Kurland (lett. *Kurzeme*) i s. ö., Livland (lett. *Vidzeme*) i n. ö. och Lettgallen (lett. *Latgale*) i ö. På sista tiden har förutvarande ryska guv. Kurland återfått sin gamla historiska indelning (från hertigdömet Kurlands tid) i Kurland och Semgallen (lett. *Semgale*), så att provinserna bli 4. Af ryska guv. Livland införlifvades vid grundandet af de själfständiga staterna Estland och L. norra delen (22,702,8 kvkm.) med Estland, medan södra delen (22,814,5 kvkm.) tillföll L. och behöll det historiska namnet Livland. Här afses med "Livland" det gamla Livlands sydliga, lettiska hälft. Lettgallen omfattar 3 kretsar af forna ryska guv. Vitebsk: Dünaburg (lett. *Daugavpils*; ry. *Dvinsk*), Rositten (lett. *Rēzekne*; ry. *Rjesjitsa*) och Lutzin (lett. *Ludze*). — L:s hela gränslinje är 1,690 km. I v. och delvis i n. gränsar det till Östersjön och Rigaviken (29,2 proc. af hela gränslinjen), vidare i n. mot Estland, i ö. mot Ryssland, i s. ö. mot Polen (den polska "korridoren" mellan Litauen och Ryssland) och i s. mot Litauen (ungefär den forna administrativa gränsen mellan ryska guv. Kurland och Kovno). — Hela L:s areal är 65,791,4 kvkm., insjöarna inräknade.

Ytförhållanden och geologisk byggnad. L. är till största delen lågland, men genomdrages dock af flera höjdstråk, af hvilka det förnämsta är beläget mellan floderna Aiviekste (Ewst) och Gauja (Livländska Aa) och når 314 m. ö. h. i Gaising-kaln. — Vid nedre loppet af floderna Venta (Windau) och Lielupe (Kurländska Aa) finnas juralager. Hela L. täckes af glaciala och postglaciala aflagringar, hvilka i regel ge upphof till bördig jordmån eller för skogsväxt lämplig terräng. Några större mineralförekomster äro ej kända. Jfr i öfrigt Kurland, sp. 315—316, och Livland 2, sp. 835—836.

Floder och sjöar. L. är rikt på floder och åar (öfver 500); alla större floder i landet flyta till Östersjön. Störst är Düna (lett. *Daugava*), som i hela sitt nedre lopp, 340 km., flyter genom L. Den är segelbar 23 km. uppåt från mynningen; sedan hindras sjöfarten på en sträcka af 156 km. genom forsar och vattenfall, hvarefter den åter blir segelbar 640 km. Under nästan hela sitt lopp (omkr. 1,030 km.) är den användbar för flottning. Af öfriga segelbara floder må nämnas Aiviekste (ty. *Ewst*), biflod fr. h. till Düna i Livland, Lielupe (Kurländska Aa), segelbar 100 km. genom landets mest bördiga slätt, Venta (ty. *Windau*) i södra Kurland, segelbar 75 km., Bārte i södra Kurland, utfallande vid Libau. Mycket använd för flottning är Gauja (Livländska Aa), 380 km. lång, som genomflyter Livlands vackraste trakter, bl. a. det s. k. "Livländska Schweiz". — L. har 1,200 sjöar med en totalyta af 897 kvkm., men deras ekonomiska betydelse är ringa, enär de ej ha gynnsamma förbindelser med de segelbara floderna och hafvet. Till användning för sjöfarten komma blott sjöarna Kisch och Juglas vid Riga och Libausjön (Liepajas) vid Libau.

Befolkning. L:s folkmängd uppgick 1922

Kartskiss öfver Lettland. (Till art. Lettland.)

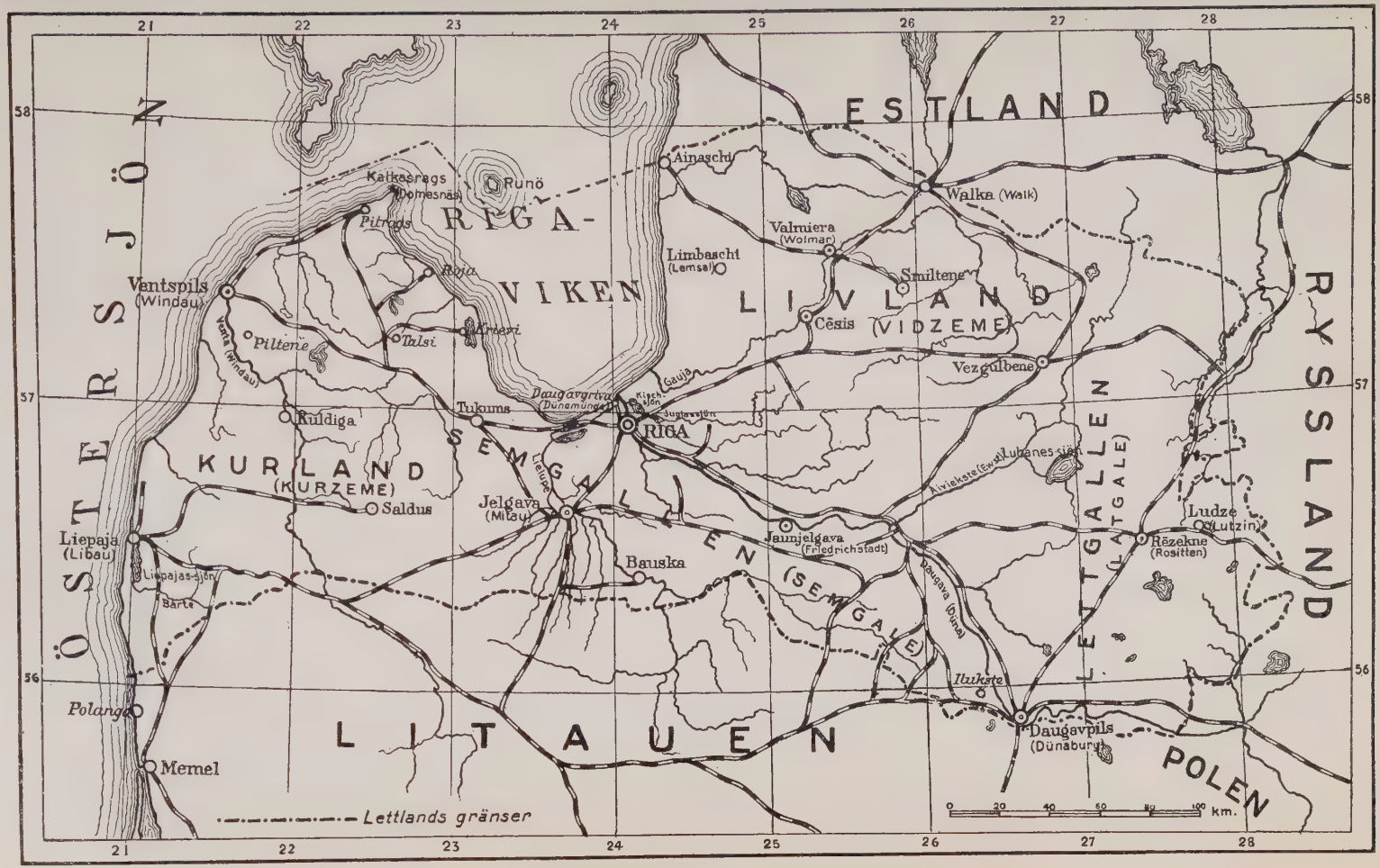

Nordisk Familjebok. B. XXXVII.

till 1,850,622 pers. (före Världskriget 2,552,000). Genom Världskriget, senare krig och oroligheter har L. sålunda förlorat mer än 1/5 af sin befolkning. Folkmängden hade de 50 åren närmast före Världskriget fördubblats (från 1,265,000 år 1863 till 2,552,000 år 1914). Före Världskriget utgjorde stadsbefolkningen 40,3 proc., nu utgör den blott omkr. 25 proc. af hela befolkningen; nedgången beror dels på Rigaindustriens bortförande till Ryssland år 1915, dels på den stora jordreformen, genom hvilken tusentals små och medelstora landtbruk uppstått. — Letterna bebodde på 1100-talet nästan hela L.; i dem uppgingo liverna, medan esterna trängdes längre norrut. På 1100-talet inträngde eröfrande tyska invandrare, under polska herraväldet på 1500-talet polacker och judar. Mot 1800-talets slut medförde russifieringspolitiken en rysk invandring. Letterna utgöra dock alltjämt omkr. 73 proc. af befolkningen, hvadan L. i stort sedt är att anse som en lettisk nationalstat. Viktigast af de främmande minoriteterna äro tyskarna (omkr. 4 proc.), ryssarna (omkr. 10 proc., hvaraf dock inemot hälften hvitryssar) och judarna (omkr. 5 proc.); de öfrige utgöras af polacker, litauer m. fl.

Kyrkliga förhållanden. L. kan betecknas som ett öfvervägande protestantiskt land. Af befolkningen äro 57 proc. evangelisk-lutherska (914,409 år 1920), 0,6 proc. andra protestanter (9,697 år 1920), omkr. 23 proc. romersk-katolska (375,227 år 1920), omkr. 9 proc. grekisk-katolska (138,803 år 1920), omkr. 5 proc. gammaltroende (73,310 år 1920) och omkr. 5 proc. af mosaisk trosbekännelse (79,626 år 1920). Af letterna äro omkr. 75 proc. evangelisk-lutherska, 22 proc. romersk-katolska, de öfrige grekisk-katolska eller tillhörande olika sekter (baptister, adventister m. fl.). Hufvudmassan af lettiska katoliker bor i Lettgallen, där 87 proc. af den lettiska befolkningen äro katoliker, detta beroende på det långvariga polska väldet där. Af tyskarna i L. äro 96 proc. lutheraner. *Evangelisk-lutherska kyrkan* har 2 biskopar, en lettisk och en tysk. Enligt konkordatet med påfvestolen 1922 fingo de lettiske *katolikerna* en nationell kyrkoförfattning och lettiska (i st. f. förut polska) biskopar, med ärkebiskop i Riga.

Undervisningsväsendet. Under det humana svenska väldet i Livland började man där på allvar upprätta folkskolor, och svenska kyrkoförordningen af 1675 innehöll bestämmelser om undervisningsväsendet. Karl XI skänkte 1694 af de reducerade godsen 1/4 "hake" (*aratrum*) till hvarje folkskola. Det på Gustaf II Adolfs befallning 1630 upprättade universitetet i Dorpat kom äfven Livlands lettiska del till godo. Stora nordiska kriget förstörde hvad Sverige i Livland uträttat för folkundervisningen, och mer än ett århundrade förgick, innan ryska regeringen på detta område återställde samma nivå som på svenska tiden. Högskoleundervisning tilläts under ryska tiden endast på ryska språket. Upprättandet af ett självständigt L. följdes snart af tillkomsten af ett lettiskt universitet i Riga. Det grundlades 28 sept. 1919 och omfattar fakulteter för 1) evangelisk-luthersk teologi, 2) filosofi och filologi, 3) rättsvetenskaperna, 4) matematik och naturvetenskaper, 5) medicin, 6) veterinärmedicin, 7) agrikultur, 8) kemi, 9) mekanik, 10) ingenjörsvetenskaper och 11) arkitektur. Undervisningsspråket är lettiska samt under en öfvergångstid undantagsvis äfven ryska och tyska. De inskrifna studerandenas antal (1924) är omkr. 5,000. — Inom högre läroverk och folkskolor härskade före Världskriget ryska språket, med undantag för de första två åren i folkskolan, under hvilka lettiska språket var tillåtet med vissa förbehåll. Nu är lettiskan undervisningsspråk i alla L:s skolor, utom på de orter, där man på grund af de främmande folkslagens öfvervägande antal medgett annat undervisningsspråk. — Enligt 1921 års statistik funnos då i L. 1,740 olika skolor, hvaraf 1,348 med lettiskt, 245 med ryskt, 88 med tyskt, 30 med hebreiskt, 24 med polskt, 4 med estniskt och 1 med litauiskt undervisningsspråk. Af dessa skolor voro 107 elementarläroverk (gymnasier), realskolor och andra mellanskolor samt 22 tekniska skolor. På 18,600 inv. kom 1 mellanskola, på 1,150 inv. 1 folkskola. Antalet studerande, jämfördt med folkmängden, måste anses synnerligen stort. Af hela befolkningen öfver 10 år kunna 80 proc. läsa och äro 70 proc. läs- och skrifkunniga. Bland den lettiska och den tyska befolkningen är procentsatsen högre, liksom äfven för protestanterna i jämförelse med andra trosbekännare; lägst ställer den sig för det ryska folkelementet. — En egenart för letterna är deras stora benägenhet för föreningsväsendet, hvilken delvis kan förklaras däraf, att detta under ryska tiden var den hufvudsakliga för dem tillåtna möjligheten till självverksamhet. 1921 funnos i L. 2,066 föreningar och andra sammanslutningar för olika ändamål. — Många kulturella föreningar, t. o. m. på landet, ge privata teaterföreställningar på egna skådebanor. Riga har två stora lettiska teatrar (Nationalteatern och Konstteatern) samt flera mindre teatrar. — Letterna äro ett sjungande folk. Sångföreningar finnas öfverallt, och sångarfester äro mycket vanliga. Hvarje folkskollärare måste ha musikalisk utbildning, i arméinstruktionen intar soldaternas undervisning i sång en framskjuten plats. I Riga verkar en musikalisk akademi (konservatorium); dessutom finnas flera musikskolor. Nationaloperan i Riga har på sin repertoar både lettiska och utländska operor. En konstakademi finnes i Riga.

Jordbruk. L. har alltid varit ett jordbruksland; f. n. (1924) beräknas omkr. 75 proc. af befolkningen drifva jordbruk (vid Världskrigets utbrott 56 proc.). Före den stora agrarreformen 1920 voro emellertid L:s jordeganderättsförhållanden abnorma. Af hela jordarealen (6,267,401,35 har) utgjordes 48,12 proc. af privatgods, 39,36 proc. af bondgårdar, 10,02 proc. af statens gods, 1,08 proc. af pastoratsgods och återstående 1,42 proc. af annan jordnatur. Genom gränsregleringar 1920—23 med grannländerna steg jordarealen till 6,570,130 har. Före krigen innehades nästan alla privatgods af en bördsadel, som (utom i Lettgallen) till största delen var af tysk härkomst, medan bönderna öfvervägande äro letter. Nästan hälften af L:s jord innehades sålunda af 21,000 adliga personer af främmande ursprung, mot hvilka stodo öfver 1 mill. bönder, till större delen landtarbetare, förpaktare och statare. Antalet privatgods, s. k. riddargods, i L. var 1,299 (i Livland 414, i Kurland och Semgallen 570, i Lettgallen 315). Medelarealen för ett sådant gods var omkr. 2,200 har, och 35 latifundier på mer

än 11,000 har omfattade tills. omkr. 730,000 har, mer än en tiondel af hela L. Riddargodsegarna innehade äfven en mängd rättsprivilegier (jakt- och fiskerätt, skattefrihet, handels- och industriprivilegier m. m.), hvilka afskaffades först vid ryska revolutionen 1917. Till skydd mot uppdelning voro 203 riddargods (om tills. 729,000 har) belagda med majorats-, minorats- och fideikommissbestämmelser. Med åren hade de stora riddargodsen blifvit allt mer svårskötta (brist på landtarbetare) och allt mindre inkomstbringande; intensivare jordbruk försummades, och skogarna utsattes för rofdrift. Böndernas jord bestod af småbruk och medelstora jordbruk (141,723 st. 1920; endast 2,43 proc. öfver 100 har). Bönderna bo sedan urminnes tid på enskilda gårdar, ej i byar (förutom i Lettgallen, där till följd af ryskt inflytande bysamhällen förekomma). Statens egendomar utgjordes till mer än 80 proc. af statsskogar, till riddargodsegare hörde äfven flera städer, främst Riga och Cēsis (Wenden). *Agrarreformen* underlättades af, att de fleste tyske (''baltiske'') godsegarna under frihetskriget 1918—20 lämnat L. och många med vapen bekämpat den nya lettiska staten. De oförsonligaste af dessa statens fiender förvisades, och deras gods belades med kvarstad. Af de förefintliga 1,299 riddargodsen voro, då agrarreformen 1920 företogs, 629 öfvergifna af sina forna egare (dessa gods hade staten öfvertagit och till större delen utarrenderat). Agrarlagen angaf (i art. 1) som sitt ändamål att inrätta nya jordbesittningar, öfverlämna jordområden till redan existerande småbruk och tilldela jord till allmännyttiga företag och för utvidgning af städer och köpingar. Landtarbetarna skulle bli självständiga jordbrukare, förpaktare och statare bli egare till den jord de brukat. I det sålunda väsentligt ökade antalet självegande bönder skulle staten få ett stöd i stället för att oroas genom ett stort landtproletariat. Det upprättades en statens jordbruksfond, hvari ingå statens egna gods och skogar, öfver 3 mill. har privatgods, pastoratsgodsen, de livländska städernas riddargods, de af adliga korporationer egda ridderskapsgodsen och en del genom gränsregleringarna tillkomna jordområden. Forna riddargodsegare, som ej gjort sig skyldiga till landsförräderi, ha rätt att behålla 50 à 100 har för egen räkning och få af jordbruksministeriet anvisning på dessa områdens läge och gränser; till privatgodsen hörande inventarier kunna öfvertagas af staten mot ersättning från denna. Efter afdrag af de områden, som pastorat och forna godsegare få behålla, återstå i jordbruksfonden 3,573,000 har (fondjorden utgör 1,654,904,23 har odlad och 558,729,83 har ouppodlad jord samt 1,496,777,48 har skogar; däraf komma 81 proc. från privatgodsen). Staten behåller skogar, vattendrag, ouppodlad jord, kultur- eller naturminnesmärken och mineralrika områden, och dess egendomar ökas därigenom till 2 mill. har. Den ouppodlade jorden kan, efter förbättringar, användas till de med reformen afsedda ändamålen. Enligt agrarlagen få till en nyodlare utdelas högst 27 har ur jordbruksfonden. Redan existerande småbruk (enligt lagen jordbruk upp till 15 har) kunna vidgas genom jordtilldelning, högst till 27 har. Rätt att ur fonden förvärfva jord har hvarje lettisk medborgare i åldern 18—65 år, som ej har eget jordbruk eller har ett sådant mindre än 22 har och som är villig och kompetent att bruka den honom tilldelade jorden. Sin jord förvärfva nyodlarna som *privategendom* till af staten fastställdt pris och på humana betalningsvillkor. Omkr. 60,000 nya jordbruk beräknas kunna uppstå på denna väg. Förpaktare få köpa sin arrendejord, men de gamla bondhemmanen, oberoende af sin storlek, beröras ej alls af reformen. På de med jordbruksfonden införlifvade godsen öfvertar staten hypoteksskulder, erlägger räntor och amorterar dem. Med liten röstöfvervikt beslöt parlamentet 1924, att de forne godsegarna ej skulle få någon ersättning för de områden, som frånhändts dem. — Åkerjorden i L. omfattar omkr. 1,85 mill. har, omkr. 28 proc. af hela landet. Produktionen 1921 var i ton (1,000 kg.): råg 243,116, hafre 2,386,07, korn 138,048, potatis 657,645, linfrö 15,506 och lin 13,580. — Boskapsskötseln spelar i L:s jordbruk allt större roll. Kreatursstocken har nästan nått den standard, som rådde före Världskriget (320,000 hästar, 912,000 nötkreatur, 956,000 får och 557,000 svin). Antalet får öfverstiger f. n. 1 mill. Det vanligaste husdjuret är fåret (omkr. 65 får på 100 inv.). Fårskötseln ger i regel inga varor för export; man håller fåren för deras ull och kött och för den inhemska marknaden. Däremot exporteras fläsk och smör. Svinstocken, omkr. 28 svin på 100 personer, är tillräcklig för landets behof. — Till jordbrukets binäringar höra sädesberedning i ölbryggerier och brännvinsbrännerier, biskötsel, get-, kanin- och fjäderfäavel. — Fisket lämnar bl. a. material till en betydande exportartikel, de i utlandet mycket omtyckta fiskkonserverna.

Industri. L:s industri har sitt centrum i Riga, som under ryska tiden var den tredje i ordningen bland kejsarrikets industristäder. Andra industriorter äro Libau, Windau och Dünaburg. 1910 funnos i hela L. 782 fabriker med 93,345 arbetare och ett sammanlagdt årligt produktionsvärde af omkr. 121 mill. ryska guldrubel. Främst stod metallindustrien, hufvudsakligast maskintillverkning, och gaf sysselsättning åt 25,385 arbetare, 27,3 proc. af samtliga industriarbetare. Världskriget och därmed sammanhängande strider vållade stor förödelse och tillbakagång inom L:s industri. Hela Rigaindustrien öfverfördes 1915 till Ryssland (enbart från Riga bortfördes till Ryssland maskiner och varor i inemot 40.000 järnvägsvagnar), och då L. blef krigsskådeplats, förlamades fullständigt den industri, som fanns kvar i landet. Det första fredsåret, 1920, var arbetarantalet i fabriker och verkstäder blott 16,764, omkr. 1/6 af antalet före Världskriget. Sedan har industrien gått raskt framåt; antalet fabriker och verkstäder 1920 var 1,684, antalet industriarbetare 28,477. Främst kom metallindustrien (161 fabriker och 5,880 arbetare), så produktionen af lifs- och njutningsmedel (785 fabriker, 4,627 arbetare), den mekaniska träbearbetningen (264 fabriker, 4,537 arbetare) och textilindustrien (115 fabriker, 3,364 arbetare). Tillsvidare stå flera industrigrenar tillbaka, särskildt den tyngre industrien och den kemiska industrien, hvilka förr hufvudsakligen arbetade för den ryska marknaden. I stället ha andra industrigrenar återuppnått eller öfverskridit sin prestationsförmåga från åren före kriget, så t. ex. textil-, mekaniska, trä-, mineral-

och pappersindustrierna. Tändsticksfabrikationen har på senaste tiden t. o. m. skridit till export. För textilindustrien lämna den stora fåruppsättningen och den betydande linodlingen i L. råmaterial. Det är förnämligast den minskade köpkraften på den inhemska marknaden efter krigets härjningar, som försvårar storindustriens återuppbyggande, hvarjämte det för den närmaste framtiden ej torde vara att räkna med den för L. betydelsefulla ryska marknaden.

Handel och sjöfart. Äfven för handeln spelade Riga, liksom för industrien, före Världskriget första rollen i Balticum. Öfver Riga importerades 1913 varor för 184,499,000 ryska guldrubel och exporterades för 224,870,000; motsvarande siffror voro för Windau 18,780,000 och 74,630,000 samt för Libau 35,560.000 och 48,646,000 ryska guldrubel. Exporten dominerade öfver importen, men denna senare ökades hastigare än exporten, hvilket berodde på den växande storindustrien. Till Världskrigets utbrott framträdde L:s hamnar främst som exporthamnar. Öfver dem gingo 28,2 proc. af ryska kejsarrikets totalexport och 20,6 proc. af totalimporten. Den nya lettiska statens handelspolitik går ut på att med sina hamnar tillmötesgå Ryssland, Polen och Litauen. Lagen af 20 aug. 1921 om upprättandet af *frihamnar* i L. anger som syftet därmed "att främja lettiska industrien och sjöfarten samt äfven den internationella transitohandeln öfver L." Före kriget exporterades öfver L:s hamnar främst lin, hudar, smör, trä, ägg och spannmål; Riga var den största exportplatsen i hela världen för trä och lin, 95 proc. af Rysslands smörexport gingo öfver lettiska hamnar, främst Windau (2/3 af totalexporten öfver denna hamn). Importen utgjordes mest af råmateriel och halffabrikat för industrien, färdiga fabrikat (särskildt maskiner för industri och jordbruk) samt lifsmedel (till största delen sill). — L:s handel lider alltjämt af Världskrigets efterdyningar och de djupgående politiska och ekonomiska förändringar, som inträffat, när dess hamnar efter 5½ års blockering 1920 åter kunde öppnas för internationell handel och trafik. Den ryska transitohandeln öfver L. är f. n. (1924) relativt liten. Förstörandet af L:s storindustri har medfört, att i fråga om importen ej längre råmateriel och halffabrikat, utan lifsmedel och färdiga fabrikat dominera. Tar man i betraktande dessa ogynnsamma omständigheter, så kan L:s utrikeshandel under de senaste åren betraktas som rätt tillfredsställande. Handelsbalansen har hämtat sig, så att den kan stödja upprätthållandet af den stabila lats-kursen. Byteshandeln vid ryska gränsen, som undandrar sig statistiken, förvandlar i själfva verket en del af de som import betecknade varorna till transitovaror. Af exportvärdet för 1923, omkr. 161 mill. lats, komma på råmateriel och halffabrikat omkr. 131 mill. (81 proc.); dit höra: trä omkr. 61,5 mill. (40 proc.), lin och lingarn omkr. 42 mill. (26 proc.), animala produkter, mest hudar, 8 mill. och linfrö 5 mill. lats. Färdiga fabrikat utfördes för 12 mill. lats; dit höra: från kemisk industri (sprit, tändstickor, linoleum m. m.) 5,5 mill. lats, från metallindustrien omkr. 2,9 mill. lats och från pappersindustrien 1¾ mill. lats. Lifsmedelsexporten uppgick till ett värde af omkr. 18 mill. lats, hvaraf hälften utgjordes af smör, omkr. 4 mill. lats af spannmål, omkr. 2 mill. af kött, omkr. 1 mill. af fisk och fiskkonserver. Jordbruk, boskapsskötsel och skogshushållning lämna sålunda de hufvudsakliga exportartiklarna; industrien kommer i andra rummet. I importhandeln för 1923 står däremot fabrikatgruppen främst. Af importens totalbelopp, 211 mill. lats, komma på denna grupp 106 mill. (50 proc.). Dit höra textilvaror för 40,5 mill., metallvaror för 35,5 mill. (däraf industrimaskiner för 14 mill. och jordbruksmaskiner för 7,5 mill.), kemiska varor för 16 mill. (petroleum, bensin, oljor, färgämnen, garfämnen, konstgödsel m. m.). Lifs- och njutningsmedel importerades 1923 för omkr. 49 mill. lats (däraf socker för 13 mill., hvete och hvetemjöl för omkr. 11 mill., sill för omkr. 5 mill., tobaksvaror för 3,5 mill.). Komplettering af den genom kriget reducerade hästuppsättningen orsakade ännu 1923 hästimport till ett belopp af 4 mill. lats; af samma orsak importerades äfven afvelsdjur. — I *transitohandeln* intar transiten från och till Ryssland första rummet; sedan följa Polen och Litauen. — De tre stora *hamnarna* Riga, Libau och Windau anlöptes 1923 af 3,577 fartyg; från dem utgingo 3,566 fartyg (motsvarande siffror för 1913 voro 5,289 och 5,251).

Kommunikationer. *Järnvägsnätet* i L. har en sammanlagd längd af 2,916 km. Järnvägarna ha olika spårvidd: bredspåriga (rysk spårvidd; 1,418,4 km. 1921), normalspåriga och smalspåriga. Från Riga utgå 6 järnvägslinjer i olika riktningar och leda till knutpunkter, från hvilka nya linjer utgrena sig. De viktigaste linjerna äro Riga—Mitau—Meitene vid Litauens gräns (därpå genom Litauen till Väst-Europa); Riga—Mitau—Libau; Riga—Windau; Riga—Dünaburg—Turmonti vid polska gränsen (därpå genom Polen till Wien), Riga—Dünaburg—Zilupe vid ryska gränsen (därpå genom Ryssland till Moskva), Riga—Walk vid Estlands gräns (därifrån dels till Reval, dels genom Estland till Petersburg). Från Riga gå dessutom järnvägar till hamnkajen, ytterhamnen Bolderaa och Rigastrand (därifrån vidare till Windau). De viktigaste järnvägsknutpunkterna i L., utom Riga, äro Libau, Mitau, Stukmani, Krustpils, Dünaburg, Vezgulbene och Walk. Med få undantag äro alla L:s järnvägar statsegendom; statsjärnvägarnas stora verkstäder ligga i Dünaburg. En ny linje anlägges, som skall förbinda Riga med området vid livländska kusten. — Om *vattenkommunikationerna* se sp. 132. Floderna lämpa sig förträffligt för flottning (flottlederna omfatta omkr. 3,000 km.), och härmed beredes möjlighet för bekvämt utnyttjande af landets skogsrikedomar. Mycket trafikerad för handelsändamål är kanalen mellan floderna Düna och Gauja. — *Landsvägar* finnas i tillräcklig omfattning för trafikbehofvet (bl. a. flera chausséer), men till följd af krigen befinna de sig i förfallet tillstånd. Trafikministeriet har utarbetat en vägförbättringsplan, hvars utförande beräknas taga 5 à 10 år, medel därför äro beviljade, och arbetet pågår. Automobiltrafiken är ännu relativt obetydlig, men visar tendens till ständig ökning.

Myntväsendet. L. har numera guldmyntfot i anslutning till det latinska myntsystemet. Myntenhet är 1 *lats* = 1 guldfranc och innehål-

lande 0,2903226 gr. rent guld. Emissionsrätten tillkommer uteslutande Lettlands bank (*Latvijas banka*). Guldlatsmynt ha ännu ej präglats, men silfverlatsmynt sattes i omlopp i febr. 1924. Skiljemynt af nickel och koppar cirkulera sedan midten af 1923. 1 lats = 100 *santime*. Präglats ha kopparmynt på 1, 2 och 5 santime samt nickelmynt på 10, 20 och 50 santime. Sedan 1922 är latskursen stabil. 1 lats har verkligen visat sig ega värdet af en guldfranc. 100 sv. kr. = omkr. 136 lats; 1 dollar = 5,16 lats. Jämsides med lats äro de före myntreformen (se Finanser här nedan) emitterade rubelsedlarna fortfarande i omlopp, i proportionen 50 lettiska rubel = 1 lats.

Finanser. Kort efter staten L:s grundläggning utgåfvos (1919) provisoriska papperspengar, statskassesedlar i form af lettiska rubelsedlar, ej lydande å bestämdt guldvärde, men garanterade med hela statsegendomen. I omlopp voro äfven ryska rubler och de "ostrubel" och "ostmark", som den tyska ockupationsmakten utgett. Lettiska rubeln förklarades emellertid 18 mars 1920 för enda lagligt betalningsmedel, och penningomloppet reglerades af Statens spar- och förskottskassa. I midten af 1921 var L:s finansväsen svårt rubbadt och i saknad af stabilitet. Rubelkursen sjönk ständigt, sedelpressen måste ingripa, priserna fluktuerade starkt. Det blef nödvändigt att söka höja produktionen, inskränka statsutgifterna, förbättra handelsbalansen och genomföra en grundlig penningreform. Utrustad med diktatorisk fullmakt, gick den dugande finansministern Ringold Kalning (utnämnd juni 1921) till verket. Hösten s. å. började resultaten bli synbara. Rubelkursen steg, sedelemissionerna upphörde, en på guld lydande ny myntfot, *lats*, infördes. Statens spar- och förskottskassa likviderade som sådan 1 nov. 1922, och en central emissionsbank, Lettlands bank (*Latvijas banka*), med ställning som riksbank, grundlades. Den har sedan dess reglerat penningmarknaden. Rubelkursen stabiliserades i början af 1922 och har sedan dess ej förändrats. Grundval förefanns därför för att lagligen fastställa förhållandet mellan lats och den lettiska rubeln (1 lats = 50 lettiska rubler), hvilken proportion motsvarar det verkliga ekonomiska värdet. — Om den nya myntenheten lats se sp. 138—139. Nu få rubelsedlar ej vidare emitteras; de ersättas småningom med latssedlar till stadgadt belopp. Före myntreformen hade staten emitterat rubelsedlar för 2,365 mill. lettiska rubel (= 47,3 mill. lats). Enligt lag skall en latsemission ända till 100 mill. vara täckt i guld eller stabil utländsk valuta med minst 50 proc. af det emitterade beloppet (till 150 mill. med 75 proc., öfver 150 mill. med 100 proc.). Täckningen var 1 juli 1924 (25,8 mill. lats emitterade) mer än dubbel (öfver 200 proc.: för 22,5 mill. lats guld och för 44,8 mill. lats stabil utländsk valuta, hufvudsakligen dollar och pd st.). Inlösning af latssedlar mot guld står enhvar fritt, och rubelsedlar kunna på egarens begäran utbytas mot lats. Man gör emellertid föga bruk af denna rättighet, i hvarje fall ej i större utsträckning än före kriget. Lettlands bank visade 31 dec. 1923 följande balans: 133,690,339 lats; nettovinsten var 182,247 lats. Detta stabila tillstånd nåddes, utan att utländskt kapital anlitades. Emellertid förefinnas ännu svårigheter på penningmarknaden till följd af penningknapphet och hög ränta för kreditsökande, särskildt i privatbankerna. — *Statsbudgeten* visade deficit de svåra åren 1920—21 och äfven budgetåret 1921—22. Sedan har en vändning till det bättre inträffat. För finansåret 1922—23 visade statsbudgeten ett öfverskott af 18 mill. lats, och statsbudgeten 1923—24 fastställdes utan deficit (inkomster och utgifter 188 mill. lats). Äfven budgeten för nu löpande finansår 1924—25 har fastställts utan deficit. — *Statsskulden* till utlandet är relativt obetydlig. I statsbudgeten för 1924—25 upptagas följande poster: resterande skuld till England 513,102 lats samt ränta och amortering till Lloyd's bank 1,415,000 lats, resterande skuld till Norge 3,526,749 lats. Dessutom upptages i denna budget mer än 1½ mill. lats i den s. k. skuldamorteringsfonden. — *Handelsbalansen* har öfvervunnit den efter kriget uppkomna misären på detta område. L. importerade 1921 varor för 93 mill. lats och exporterade blott för 39 mill. lats. Motsvarande siffror för 1922 voro gynnsammare: import 107 mill. lats, export 101 mill. lats. 1923 importerades för 211 mill. och exporterades för 161 mill. lats. — Under åren närmast efter kriget ingrep staten starkt i privathushållningen, både genom restriktioner och som aktiv deltagare i kommersiella och andra företag. Detta delvis af bristen inom landet på privat kapital beroende system uppgafs 1922. Privatkapitalet och den fria konkurrensen gjorde sitt intåg på dem tillkommande områden. Statsunderstödet till enskilda företag i form af kredit är dock ännu rätt betydligt.

L:s administrativa indelning och folkmängd 1 jan. 1924 framgå af tabellen å sp. 141—142. Hufvudstad är Riga.

Rättskipning. Författningen reglerar domares tillsättning och reglerar deras oafhängiga ställning. Afgörandet af lokala mindre tvister tillkommer i landskommunerna de kommunala nämnderna, som dock ej ha straffande makt; de väljas af kommunerna. Den egentliga rättskipningen börjar med fredsdomaren, som får utöfva sitt ämbete i civila mål, där det omstämda beloppet ej öfverstiger ett visst maximum, och har befogenhet att handlägga bestämda kategorier af smärre kriminella förseelser. Appellationsinstans för dessa under fredsdomare fallande mål äro distriktsrätterna (i Riga, Mitau, Libau och Dünaburg) Dessa äro kollegiala domstolar, inom hvilka hvarje afdelning fungerar som självständig domstol. Distriktsrätten är första instans för alla civila och kriminella mål, som ej höra under fredsdomares behandling. Från distriktsrätt vädjas till hofrätten (justitiepalatset) i Riga, och den i denna andra instans fällda domen träder omedelbart i kraft. Mot hofrättens utslag kan endast kassationsbesvär anföras, d. v. s. besvär, grundadt på rent formella skäl, aldrig på själfva sakens innebörd. Kassationsdomstol för hela landet är civil- och kassationsdepartementet inom senaten i Riga. Senaten är därjämte (genom sitt administrativa departement) högsta instansen för administrativ rättskipning. I denna fungera som första instans distriktsrättens administrativa afdelning och många särskilda kommissioner, t. ex. inom skatteförvaltningen. Alla handels- och sjöfartsmål behandlas af de civila domstolarna; snart kommer emellertid en sär-

Provinser och distrikt	Areal i kvkm.	Invånare	
		Antal	På en kvkm.
Riga (stad)	204,6	285,000	1,392,95
Riga (distrikt)	6,018,6	100,700	16,73
Cēsis (Wenden)	5,637,5	113,700	20,16
Valmiera (Wolmar)	4,937,6	103,500	20,96
Walka (Walk)	6,016,2	108,800	18,08
Provinsen Livland (Vidzeme)	22,609,9	426,700	18,87
Liepaja (Libau)	2,072,8	130,900	63,15
Aizpute	2,513,3	45,500	18,10
Kuldiga	3,272,1	57,800	17,66
Ventspils (Windau)	3,136,8	53,900	17,18
Talsi	3,213,5	55,100	17,14
Provinsen Kurland (Kurzeme)	14,208,5	343,200	24,15
Tukums (Tuckum)	2,280,9	43,700	19,15
Jelgava (Mitau)	2,882,2	79,500	27,58
Bauska (Bauske)	2,245,3	48,100	21,42
Jaunjelgava	3,487,1	48,600	13,93
Ilukste (Illuxt)	2,282,6	54,500	23,87
Provinsen Semgallen (Semgale)	13,178,1	274,400	20,82
Daugavpils (Dünaburg)	4,810,2	216,500	45,00
Rēzekne	4,232,3	159,500	37,68
Ludze	6,547,8	204,400	31,21
Provinsen Lettgallen (Latgale)	15,590,3	580,400	37,22
Lettland	65,791,4	1,909,700	29,02

skild domstol för sjörättsmål att upprättas. Äfven särskilda krigsdomstolar finnas. Om processordning, civil och handelsrättskipning i L. se närmare en uppsats af K. Duzmans i ”Handbook of foreign legal procedure” (4:e uppl. 1924).

F ö r f a t t n i n g. L:s af nationalförsamlingen 15 febr. 1922 antagna statsförfattning trädde i kraft 7 nov. s. å. L. är enligt denna en oafhängig demokratisk republik, hvari den suveräna makten tillhör folket och utöfvas af folkrepresentanterna. Parlamentet har en enda kammare, *saeima*, sammansatt af 100 deputerade. Medborgare af båda könen, som fyllt 21 år, ega rösträtt och valbarhet. Saeiman väljes för 3 år och utgår ur allmänna, lika, direkta och proportionella val. Statens högste representant är *statspresidenten* (lett. *valsts prezidents*), som utses af saeiman för 3 år. Han skall vara minst 40 år och får ej inneha sitt ämbete mer än 6 år i följd. Han har initiativ i lagstiftningsfrågor och suspensivt veto i fråga om de af saeiman antagna lagarna. Han är berättigad att hänskjuta saeimans upplösning till folkomröstning; om upplösningsförslaget afslås, måste han nedlägga sitt ämbete, och nytt presidentval eger då rum. Till statspresidentens befogenhet hör äfven öfverbefälet öfver statens vapenmakt; i krigstid måste han dock utnämna särskild öfverbefälhafvare. Äfven benådningsrätt tillkommer honom. Samtliga ministrar bilda ministerkabinettet under presidium af en till denna post af statspresidenten kallad ministerpresident. Regeringen styr landet på vanlig parlamentarisk grundval. Författningen innehåller bestämmelser om fakultativt referendum samt om de lagstiftningsärenden (t. ex. statsbudgeten, internationella fördrag o. s. v.), som under inga villkor få underställas referendum. Alla medborgare äro lika inför lagen och rättskipningen. Domarna kunna endast genom laga dom skiljas från ämbetet.

F ö r v a l t n i n g. Centralförvaltningen består af följ. ministerier: inrikes-, utrikes-, finans-, ecklesiastik-, krigs-, jordbruks-, trafik- och arbetsministeriet samt statskontrollen. — Polisen står under inrikesministeriet. Chef för polisen är i städerna Riga, Mitau, Libau, Windau och Dünaburg en polisprefekt. I de 17 kretsarna står polisen under distriktschefer. Hvarje krets är uppdelad i polisdistrikt. Som stöd åt polisen har organiserats ett frivilligt, oaflönadt skyddsvärn, åt hvilket staten består utrustning. Skyddsvärnet bildar i hvarje krets ett regemente och står direkt under kretschefen (med inrikesministern som högste chef). Skyddsvärnet, som fungerar på grund af en särskild lag, skyddsvärnsförfattningen, har till hederspresident valt fältherren under frihetskrigen, general Balodis. Medlemmar upptagas först efter sträng pröfning och aflagd ed. Genom militär disciplin och militära öfningar utbildas det till en stridsmakt af värde för krigstid. I inrikesministeriet finnes en särskild sektion för den politiska polisen. — Äfven kommunalförvaltningen i städerna och på landsbygden står under öfverinse-

ende af inrikesministeriet (af dess kommunaldepartement). Kommun- och kretsförvaltningar samt städernas municipalmyndigheter äro befogade att uppbära kommunalskatterna. De grundläggande och minsta enheterna inom självförvaltningen äro landskommunerna (*pagasti*; jfr lat. *pagus*). I L. finnas 510 landskommuner med en genomsnittsareal af 124 kvkm. och ett invånarantal af i medeltal 2,000 à 3,000. De äro ofta flera århundraden gamla. Flera landskommuner gruppera sig vanligen kring en kyrka och bilda då en socken (*draudze*). Socknarna spela emellertid ej numera någon administrativ roll (före Världskriget hade 64 livländska socknar en viss självstyrelse). I provinsen Lettgallen, där det ryska inflytandet varit starkast, äro landskommunerna mycket större än i det öfriga L. (med ibland upp till 10,000 à 20,000, i medeltal 7,000 inv.), och där finnas inom landskommunerna än mindre administrativa enheter, s. k. *novadi*, 2 à 3 i en kommun. Dessa ha numera förlorat rätten att utöfva kommunal rättskipning. — Statskontrollen har till uppgift att kontrollera statshushållningen såväl preventivt som under och efter åtgärdernas praktiska genomförande. Den är en kollegial och oafhängig myndighet. Kollegiets medlemmar, statskontrollörerna, väljas (liksom domarna) af parlamentet, men för bestämd tid, inom hvilken de blott genom laga dom kunna afsättas från sitt ämbete. — L:s *nationalflagga* företer i horisontala fält färgerna mörkrödt (karmin), hvitt, mörkrödt (karmin). Örlogsflaggan är en korsflagga: mörkrödt kors på hvit grund med ett i det röda korset inlagdt smalt hvitt kors. K. Duzmans.

Försvarsväsen. *Armén* består af generalstab, 12 inf.-reg. om 1—2 bat. (i fredstid), 1 kavallerireg. med 4 skv., 1 kulsprute- och 1 teknisk skv. samt 1 ridande batt., 4 fältart.-reg. om 3 fältkanonbatt. och 1 tungt batt. (alla batt. om 4 pjäser), 3 batt. tungt artilleri (däraf 2 kustbatt.), 1 tankkomp., 1 automobildivision, 2 flygeskadrar och 2 radiostationer. Dessutom torde finnas ingenjör-, sjukvårds- och träng- m. fl. trupper till obekant styrka. Inf. och fältart. äro förenade i 4 fördelningar om 3 inf.-reg. och 1 fältart. reg. Fördelningarnas hufvudorter äro Liepaja (Libau), Riga, Rēzekne och Daugavpils (Dünaburg). — Utom fördelningsförband finnas 3 gränsbevakningsreg. om 12 komp. och 1 landtvärnsreg. Fredsstyrkan är omkr. 20,000 man. Arméns rekrytering hvilar på allmän värnplikt. Hittills har värnpliktstiden varat från 20:e t. o. m. 50:e lefnadsåret med 2 år i aktiva armén, 18 år i dess reserv och återstoden i landstormen. Tjänstgöringstiden torde i allmänhet ha varit 18 månader. Officerarna äro till största delen utgångna ur ryska armén. En krigsskola för officersutbildning finns i Riga. — *Flottan* består af 4 kanonbåtar, men ett flottbyggnadsprogram, som skall genomföras på 4 år, är fastställdt. Detta omfattar byggandet af 4 jagare, 4 undervattensbåtar och 2 minsvepningsfartyg. H. J—dt.

Historia. Om L:s äldre historia se Kurland och Livland. Under Världskriget och därpå följande krig blef L. svårare härjadt än andra länder, som voro krigsskådeplats. Landets centrum från Riga till Dünaburg utgjorde åren 1915—17 en del af tysk-ryska fronten; sedan huserade bolsjeviker, tyska Balticumsoldater och Bermondts trupper. Hundratusentals flyktingar lämnade 1915 Kurland, och senare s. å. följde den stora ”evakueringen” af Riga och andra städer, då hela deras industri öfverflyttades till Ryssland. Af L:s landskommuner var ungefär hälften för längre eller kortare tid aktiv krigsskådeplats, och i den andra hälften måste invånarna bringa oerhörda offer för arméns underhåll. Mer än en tiondel af alla byggnader på landsbygden (78,278 af 743,732) förstördes i grund, 14 procent, 104,576 byggnader, demolerades delvis. I 7 kommuner förstördes öfver 80 procent af byggnaderna, och i 7,5 procent af hela L. förstördes mer än hälften af alla byggnader. I Mitau, landets bördigaste krets, låg ännu 1921 hälften af den före kriget odlade jorden i lägervall; i hela landet var denna procentsats s. å. 27.

Kort efter bolsjevikomhvälfningen i Ryssland konstituerade sig, 30 nov. 1917, i staden Walk ett provisoriskt lettiskt nationalråd, representerande de politiska partierna utom det kommunistiska, ett antal centralföreningar och militärföreningar, livländska och lettgalliska provinsialråden och andra lettiska organisationer. Nationalrådets ställning var mycket svår, enär Kurland med Riga var ockuperadt af tyska trupper och makten i de obesatta lettiska områdena låg i bolsjevikernas händer. Provisoriska nationalrådet vidtog emellertid förberedelser för proklamering af en lettisk nationalstat. Till president valdes advokaten V. Samuels, f. n. L:s ministerpresident, och till utlandet sändes för att utveckla idén om L:s självständighet en delegation, bestående af J. Tschakste (sedermera statspresident), S. Meierovics (sedermera utrikesminister) och J. Kreizberg. Nationalrådet utfärdade 30 nov. 1917 en högtidlig proklamation om lettiska statens politiska och statliga självbestämmelserätt med målet en fri och oafhängig lettisk stat inom nationens etnografiska gränser, således omfattande Kurland, Livland och Lettgallen. Deklarationen tillställdes de utländska makterna, den ryska revolutionära demokratien, centralradan i Kiev m. fl. Samtidigt utfärdades ett upprop till det lettiska folket om att göra sig beredt att befria fäderneslandet från främmande förtryckare. Den rysk-tyska freden i Brest-Litovski, 3 mars 1918, syntes skola prisge den lettiska nationen åt förintelsen. Enligt detta fördrag skulle L. styckas i tre delar — Kurland under Tyskland, Lettgallen under Ryssland; Livland (och Estland) skulle få rätt att själf bestämma sitt öde. Lettiska provisoriska nationalrådet hade redan i jan. 1918 protesterat mot dessa planer, men i febr. 1918 besattes äfven Livland och Lettgallen af tyska trupper. De tyska planerna gingo ut på att bilda dels ett hertigdöme Kurland i personalunion med Preussen, dels en halfsuverän baltisk stat (Livland och Estland) under tysk öfverhöghet; Lettgallen skulle återfalla till Ryssland. I Kurland skulle tysk kolonisation i stor skala organiseras. En tysk kolonisationsförening erhöll genom en militär ”agrarförordning” af 17 juni 1918 en tredjedel af de kurländska adelsgodsens jord och förköpsrätt (till år 1948) till alla fastigheter på landsbygden. De allierades fullständiga seger i Världskriget korsade dessa tyska planer. Brittiske utrikesministern lord Balfour skref officiellt 11 nov. 1918 till nationalrådets representant

i London, S. Meierovics, att brittiska regeringen erkände nationalrådet som oafhängig institution och Meierovics som diplomatisk representant för L:s dåvarande regering. Då förberedelser började träffas för de tyska ockupationstruppernas aftåg, samlades nationalrådet i Riga, förenade sig med därvarande s. k. "demokratiska block" till ett L:s provisoriska parlament, proklamerade 18 nov. 1918 L. som fri och oafhängig stat samt utnämnde en provisorisk regering. Bondepartiets ledare, Karl Ulmanis, blef L:s förste ministerpresident. Den provisoriska regeringen var en koalitionsregering af alla borgerliga partier. Till nationalrådets president, samtidigt äfven provisoriskt statsöfverhufvud, valdes Jānis Tschakste (Čakste). Nationalrådet förklarade sig för bärare af den högsta suveräna makten i landet; regeringen utgjordes af 12 statsråd.

I stilleståndsfördraget af 11 nov. 1918 med de allierade hade Tyskland förpliktats att vid östfronten till en af de allierade fastställd tidpunkt skydda den linje, intill hvilken det ockuperat det forna ryska rikets område. Tyskland saknade emellertid både förmåga och god vilja att fylla detta åtagande. I L. öfverlämnades den ena staden efter den andra till bolsjevikerna, som österifrån slöto en allt trängre krets kring Riga. Vid årsskiftet blef det tydligt, att provisoriska regeringen, som blott kunnat utrusta några få kompanier, ej förmådde hålla Riga. Den drog sig tillbaka till Kurland, och 3 jan. 1919 intågade bolsjevikerna i Riga, där de proklamerade ett rödt "Sovjet-Lettland". Äfven Mitau och andra kurländska städer föllo i deras våld. Från Libau inledde provisoriska regeringen kampen och lyckades vid floden Venta i sydvästra Kurland hejda den röda vågen. Den nationella hären ökades med frivilliga trupper och genom mobilisering i Syd-Kurland. Tyskbalterna hade skapat ett särskildt landtvärn, och tyska truppförband under general R. von der Goltz (se d. o. Suppl.) gingo till strid mot bolsjevikerna, som ju hotade äfven Ostpreussen. Största delen af Kurland var i maj 1919 rensad från bolsjeviker. Befrielsearbetet förlamades under flera månader genom en tysk-baltisk sammansvärjning mot lettiska regeringen. Under medverkan af tysk-baltiska landtvärnet och rikstyska trupper störtades provisoriska lettiska regeringen i Libau 16 april 1919; den fann skydd på brittiska krigsfartyg i Libaus hamn. På dess anmaning fullföljde frontrupperna kriget mot bolsjevikerna, och 22 maj 1919 befriades Riga från bolsjevikväldet. Efter Rigas befrielse var snart i hela Livland landtbefolkningen i uppror mot bolsjevikväldet; irreguljära trupper, den i skogarna bildade "gröna armén", kommo den reguljära armén till hjälp. I norra L. började befrielsearbetet af en annan reguljär armé i samverkan med esterna. Mot denna lettisk-estniska nordarmé utmarscherade från Riga de rikstyska trupperna och tysk-baltiska landtvärnet, men de ledo 22 juni vid Cēsis-Rauna (Wenden-Ronneburg) ett blodigt nederlag. Därefter undertecknades 3 juli i Strasdumuisha vid Riga ett lettisk-tyskt stillestånd, i hvilket armébefälet förpliktade sig att utrymma landet. Lettiska nordarmén intågade 7 juli 1919 i Riga, hvarifrån tyskbalterna hoptals flydde. Provisoriska regeringen återvände till Riga. Det inhemska tysk-baltiska landtvärnet afväpnades för någon tid, ombildades därpå och sändes mot bolsjevikerna, som ännu höllo en tredjedel af L. (Lettgallen) ockuperad. Befrielsekriget fortsattes under ledning af den populäre öfverste Balodis (senare general). De rikstyska trupperna uppfyllde ej villkoren i stilleståndet af 3 juli, utan stannade i Syd-Kurland med hufvudsäte i Mitau, och från Tyskland försökte en tysk-baltisk adelsgrupp en ny sammansvärjning mot lettiska regeringen. Under befäl af ryssen Bermondt-Avalov (se Bermondt. Suppl.) anföllo lettiska demarkationslinjen mellan Mitau och Riga. De tysk-ryska trupperna, numeriskt och tekniskt öfverlägsna de lettiska, belägrade och bombarderade Riga. Belägringen varade öfver en månad, men med hjälp af franskt och engelskt flottartilleri bröts belägringsarméns kraft 10 nov. Striden om Mitau och Kurland fortfor ännu en månad. I slutet af nov. 1919 var ändtligen hela Kurland fritt. Härdad genom striderna mot tyskar och bolsjeviker, stärkt genom det krigsbyte, som fråntagits tyskarna, samt genom vapensändningar från England och Frankrike och nya mobiliseringar representerade lettiska nationalarmén nu en ansenlig stridsmakt. I kontakt med polska truppafdelningar började den en kombinerad offensiv 3 jan. 1920 mot bolsjeviktrupperna i östra L., och i slutet af jan. var Lettgallen rensadt från den röda armén. 1 febr. slöts vapenstillestånd med Sovjet-Ryssland, i mars inleddes fredsunderhandlingar, och 11 aug. 1920 undertecknades i Riga fredsfördraget mellan L. och Sovjet-Ryssland, som däri erkände L:s oafhängighet. Med Tyskland träffades 15 juli s. å. i Berlin en öfverenskommelse, hvarigenom de i nov. 1919 i samband med Bermondt-kriget afbrutna diplomatiska förbindelserna återupptogos och krigsersättningsfrågorna reglerades.

I Riga sammanträdde 1 maj 1920 lettiska nationalförsamlingen, åt hvilken nationalrådet öfverlämnade sina fullmakter. En regelrätt regering utnämndes nu, äfven den med K. Ulmanis som ministerpresident, och nationalförsamlingens ordf., J. Tschakste, öfvertog statspresidentfunktionerna. Nationalförsamlingen antog 15 febr. 1922 en författning för L., gällande från 7 nov. s. å. (se om denna sp. 141—142), och 16 sept. 1920 lagen om den stora agrarreformen, gällande från 24 sept. s. å. (se om denna lag sp. 135—136). Efter fullgjordt värf upplöstes nationalförsamlingen sommaren 1922, och L:s första ordinarie parlament (*saeima*) sammanträdde 7 nov. 1922. Det valde, i öfverensstämmelse med den nya författningen, en statspresident, Jānis Tschakste. — L. erkändes 26 jan. 1921 de jure af de allierades Högsta råd som en oafhängig stat. S. d. kom erkännande de jure äfven från Polen och Finland, och snart följde erkännande från olika stater, från de tre skandinaviska staterna samtidigt 4 febr. 1921. Estland, L. och Litauen hade erkänt hvarandra redan i början af sin statliga tillvaro. Rysslands erkännande gafs i fredsfördraget 11 aug. 1920 och Förenta staternas 27 juli 1922. L. upptogs 22 sept. 1921 i Nationernas förbund. — Under de senast förflutna fem åren har L. afslutat handelstraktater och andra konventioner med flera främmande makter (handelsfördrag med Sverige 1924). Med främmande makter ha regel-

bundna ömsesidiga diplomatiska och konsulära förbindelser upptagits. K. Duzmans.

Litt.: Bureau statistique de l'état, ”Commerce extérieur et transit de la Lettonie 1921” (1923) och ”Annuaire statistique de la Lettonie pour l'année 1923” (1924), ”Osteuropäisches jahrbuch 1923—24” (1923), T. Seifert, ”Rapide aperçu sur l'histoire lettone” (1919), A. Berg, ”La Latvie et la Russie” (s. å.), M. Skujenieks, ”Latvijas zeme un iedzīvotāji” (L., land och folk; 1920), ”Latvia, Courland and Estonia” (s. å.; n:r 50 af engelska utrikesministeriets ”Peace handbooks”), K. Ballod, ”La Latvie” (Riga, s. å.), ”La Lettonie en 1921” (1922, utg. af lettiska utrikesministeriet), I. A. Ozolin, ”Latvia in the making” (New York, s. å.), E. Doumergue, ”La Lettonie et la Baltique” (s. å.), M. Walters, ”L., seine entwicklung zum staat und die baltischen fragen” (Riga, 1923), och H. v. Sicard, ”L., Estland, Litauen. Erdkunde” (Riga, s. å.).

Lettow-Vorbeck [-får-], Paul von, tysk militär, f. 20 mars 1870 i Saarlouis, officer vid 4:e gardesreg. till fot 1889, deltog som kapten i kriget i Kina 1900 och i kriget i Tyska Sydväst-Afrika 1904, blef 1913 öfverstelöjtnant och chef för skyddstrupperna i Kamerun och 1914 chef för skyddstrupperna i Tyska Öst-Afrika. Under Världskriget försvarade han under de svåraste förhållanden i fyra år med aldrig svikande plikttrohet och energi sistnämnda koloni mot de allierades mångdubbelt öfverlägsna stridskrafter (se Världskriget, sp. 252 och 253). Härunder hade han 1915 befordrats till öfverste och 1917 till generalmajor. 1919—20 var han chef för ”kåren L.” af tyska riksvärnstrupperna. 1923 besökte L. Sverige och höll föredrag i Stockholm. L. har utgett *Meine erinnerungen aus Ostafrika* (1921) och *Heia Safari* (1922). — Jfr L. Deppe, ”Mit v. Lettow-Vorbeck durch Afrika” (1922, många uppl.). H. J—dt.

***Letälfven.** Torrvarpen ligger 174 m. ö. h., Halfvarsnoren 165 m. och Möckeln 89 m. ö. h.

***Leube,** W. O. von, lämnade 1911 professuren och dog 17 maj 1922 i Bad Langenargen.

Leucanhi'nia, *zool.* Se Trollsländor.

***Leucit.** Då leucit sönderdelas af syror väsentligt lättare än fältspat, kunna leucitrika bergarter möjligen få betydelse för framställning af kalisalter och kalihaltiga gödselmedel. K. A. V—g.

***Leucoma,** *zool.* Se ock Pilhvitgumpen.

Leucotermes, *zool.* Se Termiter, sp. 904.

***Leufvén.** 1. J. Gustaf J:son L., f. 18 sept. 1870 i By socken, Kopparbergs län, har som sekreterare hos Malmöhus läns hushållningssällskap (1900—17), som led. af styrelsen för Svenska landtmännens riksförbund (1905—12) och som direktör för Sveriges allmänna landtbrukssällskap (från 1917) innehaft ett stort antal uppdrag i samband med dessa sammanslutningar. Han var också led. af åtskilliga bland statens kristidsnämnder, såsom krigsberedskapskommissionen, lagerhus- och kylhuskommissionen (1916) samt produktionskommittén 1919. L. var ordf. i mellanhandssakkunnigekommittén 1920. Han har utgett Malmöhus läns stamböcker öfver låglands-, ayrshire- och korthornsraserna, redigerat ”Svenska landtmännens föreningsblad” 1906—08 och är sedan 1918 medredaktör för ”Landtmannen, tidskrift för landtmän”.

2. Edvard J:son L., den föregående broder, präst, teol. författare, f. 29 mars 1874 i By socken, Kopparbergs län, student i Uppsala 1892, filos. doktor 1897, teol. licentiat 1910, prästvigdes 1901 och blef komminister i Kungs-Husby 1905 samt kyrkoherde i Ununge 1911. L. promoverades till teol. doktor i Uppsala 1917, uppfördes 1921 på 2:a förslagsrummet till professuren i praktisk teologi i Uppsala samt förordnades s. å. till direktor för det praktisk-teologiska öfningsinstitutet där. Bland L:s skrifter märkas *Kritisk exposition af Benjamin Höijers konstruktionsfilosofi i relation till den samtida transcendentala spekulationen* (1897, doktorsafh.), *Kybernetikens principlära* (1910), *Homiletiska principfrågor* (1911), *Studier till den praktiska teologiens systematik* (1914), *Det religiösa kunskapsproblemet* (s. å.), *Hellenistiskt inflytande på judendomen i Palestina* (1915), *Studier till högmässoritualet* (1919), *Svenska högmässoritualet 1789—1811* (s. å.) samt *J. A. Eklund* (1917), *W. Rudin* (1919), *P. Waldenström* (1920) och *Magnus Lehnberg* (s. å.). Sedan 1922 är L. redaktör för ”Svensk kyrkotidning”. 1. H. J. Dft. 2. E. M. R.

***Leuhusen,** A. A. Adelaide L., f. Valerius, dog 14 april 1923 i Stockholm. Porträtt, målade af henne, finnas i K. teatern, Musikhistoriska museet m. fl. samlingar. G—g N.

Leūkasīn, *kem.* Se Ägghvita.

Leūkocȳtprof. Sedan det visats, att en större halt af leukocyter (hvita blodkroppar) i komjölk plägar sammanhänga med förekomsten i densamma af streptokokker, som förorsaka elakartad inflammation i kojufret, används bestämning af mängden leukocyter i prof af enskilda kors mjölk som medel att undersöka, om kon lider af jufverinflammation. Profvet utföres enligt Trommsdorffs metod så, att ett litet prof af mjölken centrifugeras i ett litet rör, utdraget till ett kapillärrör, hvari leukocyterna jämte andra fasta delar samlas, hvarefter man af bottensatsens mängd bedömer leukocythalten. Om denna öfverstiger 0,1 vol. proc., finns anledning att misstänka jufverinflammation. H. J. Dft.

Leūkofryēna, en fest. Se Magnesia, sp. 481.

Leūkotoxīn. Se Cytolysiner. Suppl.

Leunaverken [lå'j-]. Se Anilinfärger. Suppl.

***Leutschau** tillhör nu Tjecho-Slovakien. 7,486 inv. (1921). Officiella namnet är Levoča.

Levād (af fr. *lever*), *ridk.*, enligt somliga författare rätta benämningen på den rörelse — konstgjord stegring —, som beskrifves under pesad (se d. o.), medan en på grund af framdelens för ringa höjning eller bakbenens för raka vinkling misslyckad levad bör kallas pesad. Emellertid använda flera äldre tiders ridkonstnärer, t. ex. De la Guérinière (se Skolridning) i sin ridlära (1733), hvars terminologi ännu bör gälla för s. k. höga skolan, ordet pesad och ej levad vid beskrifningen på berörda rörelse. Levad torde sålunda få anses som en mindre lyckad pesad och ej tvärt om, eller ock som förberedelse till en regelrätt pesad. Ingen af dessa rörelser får förväxlas med stegring (se d. o.). B. C—m.

Levakovič [-vitj], Rafael. Se Serbokroatiska litteraturen, sp. 153.

Lewän, Oskar Nilsson, präst, teologisk författare, f. 15 juni 1862 i Stora Hammar, Malmöhus län, student i Lund 1882, aflade teoretisk teol. examen 1885, prästvigdes 1886 samt blef kyrkoherde i Knästorp och Tottarp 1896. L. promoverades till teol. doktor 1918. Sedan 1906 redigerar L. (tills. med F. Hallgren, S. Herner och M. Pfannenstill) tidskr. ”Kristendomen och vår tid”. Särskildt i form af tidskriftsuppsatser har L. gjort många inlägg i den teol. diskussionen. Bland hans skrifter märkas *Studier öfver gamla testamentets värde ur frälsningshistorisk synpunkt* (1891, pastoralafh.), *Modern forskning och kristen tro* (1895), *Kristendomens utvecklingsmöjlighet* (1901, ingår i serien ”I religiösa och kyrkliga frågor”). E. M. R.

***Levanger.** 1. L. tillhör Nord-Tröndelag fylke (som före 1919 hette Nordre Trondhjems amt). 1,686 inv. (1920). — 2. Häradet heter nu Frol. $140{,}_{45}$ kvkm. 2,670 inv. (1920).

Levattnet. Se Ledfat. Suppl.

Lévay, József, ungersk skald, f. 1825 i Sajószentpéter, d. 1918 i Miskolc, var en af Ungerns mest uppskattade lyriker. I sitt språk var han folkligt enkel och lade stor vikt vid formfulländning. Särskildt berömda äro de af hans dikter, som skrefvos vid hög ålder. Hans första diktverk (*Lévay József költeményei*) utkom 1852, hans sista (*A Muzsa búcsúja*, Min musas afsked) 1909. L. öfversatte en del Shakspere- och Molière-stycken samt Robert Burns’ samtliga dikter (Budapest, 1892), med hvilkens diktkonst L:s har mycket gemensamt. Han var medlem af Kisfaludysällskapet (från 1862) och af Ungerska akad. (från 1863). B. L—r.

Leve′che, i Spanien benämning på sydvästvinden från Medelhafvet.

***Levede** är jämte Sproge och Gerum nu annex till Ekstа, Visby stift, Södra kontraktet. 551 inv. (1924).

Levene, Phoebus Aaron, rysk-amerikansk fysiologisk kemist, afdelningschef vid Rockefeller institute for medical research, f. 1869 i Ryssland, studerade i Petersburg, Bern, Marburg, Berlin och München. I flertalet af sina många och mycket betydande arbeten behandlar L. ägghvitämnenas och speciellt nukleinsyrornas och deras spjälkningsprodukters kemi. Af stor vikt är hans upptäckt, att pentosen i de flesta och bäst bekanta nukleinsyrorna är d-ribos. L. har betecknat de enkla nukleinsyrorna, som bestå af 1 molekyl fosforsyra, 1 molekyl pentos och 1 molekyl purin-(eller pyrimidin-)bas som nukleotider och den rest, som återstår, när fosforsyran afspjälkas, som nukleosider. Han har framställt och ingående undersökt flera af dessa ämnen samt studerat de enzym, som spjälka dessa och som kallas nukleotidaser och nukleosidaser. Andra L:s undersökningar gälla pyrimidinbaser (tymin o. a.), senmukoiden ur bindväfven, kreatin- och kreatinin-jämvikten samt de under namnet cerebrosider sammanfattade spjälkningsprodukterna af hjärnmassan. H. E.

***Lewenhaupt,** greflig ätt. 1910 bildades Lewenhauptska släktföreningen, som bl. a. utgett ”Meddelande från grefliga ätten Lewenhaupts slägtförening” (hittills 4 bd, 1913—22).

2. (Sp. 295) Adam Ludvig L. Se H. E. Uddgren, ”Karolinen A. L. L.” (1919).

3. (Sp. 297) Charles Emil L. — Om dennes fader, generallöjtnanten i sachsisk tjänst Karl Gustaf L., se vidare Adam L., ”Carl Gustaf L. 1662—1703. Biografiska anteckningar” (1922).

7. (Sp. 301) Adam K. L. L. — Hans son Adam L. K. L. är hofmarskalk (1916) och 1:e arkivarie öfver stat i Riksarkivet (1917). Han utgaf ”Sveriges ridderskaps och adels kalender” t. o. m. 41:a årg. (1917), hvars redaktör fr. o. m. 1918 varit hans systerson grefve Claës L. (f. 1880, juris kandidat 1908, hofjägmästare 1917). Adam L. har vidare utgett ”Leonard Kaggs dagbok 1678—1722” (i ”Hist. handl.”, d. 24, 1912) och ”Lewenhauptska arkivet på Sjöholm. Brev och handlingar”, I (1919) samt författat *Karl XII:s officerare. Biografiska anteckningar* (2 bd, 1920—21) m. m. — Hans kusin Claes Gustaf August L., f. 1870, tog 1903 afsked som kapten vid flottan, var 1907—12 sekreterare i Sv. jägarförbundet och 1907—13 redaktör af dess tidskrift. Han har företagit jaktfärder i Europa, Asien och Afrika samt skrifvit jaktskildringar. Sedan 1911 är han hofjägmästare.

***Levertin.** 1. Alfred F. L. dog 31 dec. 1919 i Stockholm.

2. O. I. L. — L:s *Samlade skrifter* kommo att omfatta 24 bd. Postumt utgafs *Fransk litteraturhistoria* (3 bd, 1912—16), föreläsningar från renässansen t. o. m. 1700-talet. En monumental monografi öfver L. utgaf W. Söderhjelm i 2 bd 1914—17.

***Leveson-Gower.** — 2. Cromartie L.-G., 4:e hertig af Sutherland, dog 1913. Ättgrenens nuv. hufvudman (1924) är George Granville Sutherland-L.-G., 5:e hertig af Sutherland, f. 29 aug. 1888. Han deltog i Världskriget som chef för motorbåtsflottiljen i Egypten och Adriatiska hafvet 1915—17 och var 1922 t. f. understatssekreterare för. kolonierna. — 6. Granville George L.-G., 3:e earl Granville, son till den i hufvudarbetet (sp. 310—312) nämnde statsmannen earl Granville, diplomat, f. 4 mars 1872, ingick på diplomatbanan 1893, var ambassadråd i Berlin 1911—13 och i Paris 1913—17, brittisk diplomatisk agent i Saloniki jan.—juli 1917 och minister i Aten 1917—21. Sedan 1921 är han brittiskt sändebud i Köpenhamn.

***Levetzow,** Cornelia F. J. V., dog 26 april 1921 i Lyngby. P. E—t.

Leviathan [livâi′əthən], ångfartyg, tillhörande United States shipping board, är f. n. världens största ångfartyg. Dess dimensioner äro enligt Lloyd’s registers senaste registerbok: längd $276{,}_{5}$ m., bredd $30{,}_{5}$ m., djup $17{,}_{7}$ m. Bruttotonnaget är 59,957 ton, nettotonnaget 27,696 ton, farten 24 knop. Ångaren, som byggdes i Hamburg 1914 för Hamburg—Amerikalinjen och då benämndes ”Vaterland”, befann sig vid krigsutbrottet i New York och beslagtogs 1917 af Förenta staterna samt användes under kriget som trupptransportfartyg.

***Levico** tillhör nu Italien, prov. Venezia Tridentina. 6,682 inv. (1910).

***Levin.** — 3. Herman O. L. är sedan 1910 äfven föreståndare för Lyceum för flickor (se d. o.). 1917 utnämndes han till teol. doktor i Uppsala.

4. Adolf Astley L., den föregående kusin, son till den i hufvudarbetet nämnde läkaren P. A. L., läkare, samlare, f. 24 maj 1852 i Svennevads socken, Närke, student 1871, med. kandidat i Upp-

sala 1879, licentiat i Stockholm 1885, aflade gymnastikläkarexamen efter 1885—86 genomgången kurs vid Gymnastiska centralinstitutet, där han 1888—1912 tjänstgjorde som lärare i medicinsk gymnastik och 1912—20 som t. f. öfverlärare och professor i samma ämne. Samtidigt (1890—1912) tjänstgjorde han som andre bataljonsläkare i fältläkarkårens reserv, och 1888—1919 var han intendent vid Bie badanstalt. Han har därjämte varit skolläkare, led. i styrelsen för Centralföreningen för idrottens främjande 1897 och i åtskilliga föreningar samt censor vid examina i Sydsvenska gymnastikinstitutet (sedan 1912). L. har skrifvit bl. a. uppsatser i ''Tidskr. f. gymnastik'' (*Om massage vid blindtarmsinflammation. Bidrag till kännedom av sjukgymnastiska rörelsers inflytande på pulsens rytm vid organiska hjärtfel, Om medicinska gymnastikens ställning, Om velocipedåkning från hälsosynpunkt* m. m.) samt *Beskrifning af Johan III:s mynt* (1887), *Stockholms poststämplar 1686—1910. Försök till beskrivning* (1918) och *Förteckning å Sveriges postanstalter 1636—1910* (1919). L. har samlat och skänkt till Postmuseet omkr. 500 svenska poststämplar före frimärkenas tid (åren 1686—1855) samt omkr. 67,000 stämplade svenska frimärken från tiden 1855—1910. N. F. S.

***Levin**, Poul T., är sedan 1918 medarbetare i ''Berlingske tidende''. Han har skrifvit skådespelen *Flugten til Amerika* (1914), *Riber & søn* (1915) och *Taarnet* (1916) samt en rad romaner, bl. a. *Familien i Danmark* (1911), *Den lykkelige mand* (1916), *Hjem* (1919), *Löftet* (1922; sv. öfv. 1924), *Dagen gryer* (1923), som med sina trefna skildringar af det köpenhamnska borgerskapet och sin kultiverade, något konventionella åskådning vunnit en stor läsekrets. P. E—t.

Levinsen, Georg Marius Reinald, dansk zoolog, f. 23 jan. 1850 i Hörsholm, d. 9 aug. 1914, vistades för zoologiska studier på Grönland 1875—77 och anställdes 1885 som ''inspektör'' (intendent) vid universitetets zoologiska museum i Köpenhamn. L. lämnade viktiga bidrag till kännedomen af lägre hafsdjur, särskildt hydroider, mossdjur och ringmaskar, genom hvilka arbeten kunskapen om evertebratfaunan i de nordiska och arktiska hafven betydligt riktats. L—e.

***Lewinsky**, J., dog 27 febr. 1907.

Lēvinson, Karl Samuel, ämbetsman, f. 2 okt. 1885 i Stockholm, blef juris kandidat i Uppsala 1908, var en tid advokat, blef 1917 assessor och 1919 fiskal i Göta hofrätt, 1918 t. f. revisionssekreterare, 1919 t. f. byråchef i Finansdepartementet, 1923 statssekreterare i Försvarsdepartementet och s. å. hofrättsråd i Göta hofrätt. L., som ej tillhör något politiskt parti, är sedan 18 okt. 1924 konsultativt statsråd i Hj. Brantings tredje ministär.

Lewis [lōʹis], Gilbert N., amerikansk fysikalisk kemist, f. 23 okt. 1875, arbetade under A. A. Noyes i Boston och är sedan 1914 professor vid University of California i Berkeley. L. har utfört framstående arbeten dels ang. termodynamikens tillämpning på kemiska problem, dels, och i synnerhet, ang. kemiska ämnens fria energi. Sin första tillämpning af termodynamiken på elektrokemien gjorde han 1899 tills. med Nobelpristagaren Th. W. Richards. Begreppet *fugacitet*, som betecknar en kropps sträfvan att aflägsna sig ur en viss fas, infördes af L. i ett arbete af 1901. För den termodynamiska behandlingen af elektrolyter räknar L. med aktivitetskoefficienter, ej (som Arrhenius) med dissociationsgrader. Andra termodynamiska arbeten behandla galvaniska elements elektromotoriska krafter och stöda sig på Nernsts teorem (se Nernst och Fysikalisk kemi). Äfven L:s arbeten om atomernas och molekylernas konfiguration ha väckt mycken uppmärksamhet och innehålla mycket värdefulla uppslag; emellertid står L:s åskådning i en viss motsats till den nästan allmänt antagna bohrska teorien (se Atommodell och Bohr, bägge i Suppl.). Tills. med Randall har han utgett *Thermodynamics and the free energy of chemical substances* (1922). H. E.

Lewis [lōʹis], Sinclair, amerikansk författare, f. 7 febr. 1885 i Sauk center, Minnesota, vardt 1907 bachelor of arts vid Yale-universitetet, egnade sig sedan åt tidningsmannayrket, dels i Kalifornien och Iowa, dels i New York. Hans första böcker, *Our mr. Wrenn*, 1914, *The trail of the hawk*, 1915, *The job*, 1917, och *The innocents*, s. å., blefvo ouppmärksammade, men den utan tvifvel på barndomsintryck hvilande *Main street* (1920; ''Storgatan'', 1922) gjorde ett oerhördt uppseende. Både denna roman och den konstnärligare skrifna *Babbitt* (1922; sv. öfv. 1923, 2:a uppl. 1924) ha betydelse genom sin minutiösa skildring af och kritiska hållning till det amerikanska genomsnittslifvet, dess självbelåtenhet och materialism. R—n B.

Lewisit [loisīt]. Se Giftgaser. Suppl.

***Lévl.** A. A. H. Léveillé dog 1923. C. Lmn.

Levstik, Frane. Se Slovenska litteraturen, sp. 1474.

Levy, Louis Nicolaj, dansk författare, f. 9 okt. 1875 i Köpenhamn, student 1894, har sedan varit tidningsman. L. debuterade med *Breve fra ensomheden* (1898) och har utgett bl. a. *Invalideklubben* (1900), *Byg dig en ark* (1904), *Den gamle verden* (1910) och *Gaarden* (1911), dikten *Simon Ring* (1901), prosadikten *Jöden som fredsstifter* (1918) och romanerna *Hjemkomst* (1907), *Menneskelöget Kzradock, den vaarfriske Methusalem* (1910) och *John Offer* (1912). En större publik än för dessa egendomliga, ofta paradoxala själsstudier har L. vunnit genom sina behagfulla, kvicka och känsliga *Börnerim* (vers till och om barn, 1907, 1910, 1917, 1923). Med Svend Borberg skref han 1921 skådespelet *Vort hjerte*. P. E—t.

Levyn, *miner.* Se Zeolitgruppen.

Leʹvysohn, Salomon Frederik, dansk musiker, f. 1858 i Köpenhamn, student 1876 och i musik elev af O. Malling och V. Bendix, blef 1891 operarepetitör och 1899 tillika musikarkivarie vid k. teatern i Köpenhamn samt var 1884—96 och 1903—17 anförare för Studentersangforeningen.

***Lex.** — L. salica. Se äfven Saliska lagen.

L. Aquiʹlia, en lag från den romerska republikens tid, med ansvarsbestämmelser för skadegörelse. Lagen betraktas inom juristvärlden som en af urkällorna för regeln om skuld (*culpa*) såsom förutsättning för skadeståndsskyldighet (se Skadeersättning, sp. 853—854).

L. Falciʹdia. Se Falcidia lex.

L. Kaʹllio [-liå]. Se Finland. Suppl., sp. 804.

L. ogu'lnia. Se Ogulnia.

L. romāna burgundiōnum. Se Burgundisk lag.

L. romāna visigothōrum, detsamma som Breviarium Alarici (se d. o. samt Alarik 2).

L. thuringōrum. Se Angler.

L. Ve'neris (*L. vene'rea*), emellanåt använd benämning på lagen 20 juni 1918 ang. åtgärder mot utbredning af könssjukdomar (''veneriska sjukdomar''). Se Syfilis, sp. 1386, och Veneriska sjukdomar, sp. 1122.

Om Lex agraria, L. Cassia, L. Iulia, L. Licinia och L. Servilia se Åkerlagar, sp. 966.

Lexa, österrikisk släkt. Se Aehrenthal. Suppl.

Le'xer, Erich, tysk kirurg, f. 22 maj 1867 i Freiburg im Br., e. o. professor i Berlin 1902, ord. professor 1905 i Königsberg, 1910 i Jena och 1919 i Freiburg, arbetade företrädesvis med transplantationer och plastiska operationer. Hans hufvudarbete är *Lehrbuch der allgemeinen chirurgie* (1903; 7:e uppl. 1913).

***Lexington.** — 2. L. hade 41,534 inv. 1920. Sedan 1908 är det säte för Kentuckys statsuniversitet, förr ett ''agricultural and mechanical college''. Det i hufvudarbetet nämnda Transylvania college är en privat och sekterisk läroanstalt, grundlagd 1783.

***Lexis**, W., dog 24 aug. 1914 i Göttingen.

Leye, flod. Se Lys.

Leyen [la'jən], Friedrich von, tysk germanist, f. 19 aug. 1873 i Bremen, blef professor i tysk filologi i München 1908. Bland L:s arbeten må nämnas *Das märchen in den göttersagen der Edda* (1899), *Einführung in das gotische* (1907), *Die götter und göttersagen der germanen* (1909; 3:e uppl. 1924), *Das märchen* (1911; 2:a uppl. 1917), *Die deutschen heldensagen* (1912; 2:a uppl. 1923), *Das studium der deutschen philologie* (1913) och *Deutsche dichtung in neuer zeit* (1922). L. har utgett arbeten af Herder, W. Hertz, Wackenroder, sagosamlingar m. m.

***Leygues**, Georges, var nov. 1917—jan. 1920 marinminister i Clemenceaus ministär och blef, sedan Millerand valts till republikens president, 24 sept. 1920 dennes efterträdare som konseljpresident och utrikesminister; ministrarna i Millerands ministär kvarstodo. L. störtades emellertid redan 12 jan. 1921, kort före en interallierad konferens i London, enär han ansågs alltför svag och osjälfständig och misstänktes skola inrymma alltför stort inflytande på utrikespolitiken åt Millerand. L. har sedan 1921 varit ordf. i deputeradekammarens utskott för utrikesärenden. V. S—g.

Leyster, Judith. Se Molenaer 1.

L. F. U. F., förkortning för Landsföreningen för folknykterhet utan förbud (se d. o. Suppl.).

L. G. F., förkortning för Lunds geologiska fältklubb (se d. o. Suppl.).

***Lhasa.** Folkmängden uppges nu till 15,000—20,000 pers. (''Statesman's year-book'' och ''Almanach de Gotha'' 1924). L. besöktes 1923 af nordamerikanen d:r Mc Govern, som vistades där en längre tid och sedermera höll föredrag om L., äfven i Sverige.

Lhote [låt], André, fransk målare, f. 1885 i Bordeaux, studerade där ornamentsskulptur och målade impressionistiska landskap, flyttade så till Paris och debuterade där på Höstsalongen 1907, öfvergick till kubism och har alltsedan hållit sig inom denna riktning. Han är likväl en af dess mest moderata representanter, föraktar alls ej naturen, om han också ''kubiserar'' föremålen. L. utställde 1913 och sedan flera gånger i Stockholm: *Hamnen i Bordeaux, Månsken, Paris' dom, Naket, Omkring korset* (en grupp kvinnor med olika uttryck af förtviflan — målningen, hållen i klar, stark färgskala, var under ett par år deponerad i Nationalmuseum), vidare *Siesta, Badande* m. fl. kvinnostudier. Målningar af L. finnas i prins Eugens, G. Paulis m. fl:s ego. Han besökte Stockholm 1922 och höll då föredrag om gammal och ny konst. Monogr. af A. Mercereau (1921). G—g N.

Liambey-Liba (Liambai), källflod till Sambesi (se d. o.).

Lia'n, Ole Olsen, norsk arbetarpolitiker, f. 10 nov. 1868 i Tönsberg, var i sin ungdom först sjöman, kom 1887 till Kristiania som typograf och fick snart en framskjuten ställning inom fackföreningsrörelsen (1903 ordf., 1904 äfven sekreterare i typografernas landsförbund) och är sedan 1907 alltjämt (1924) ordf. i Norges arbetares fackliga landsorganisation. Under striden mellan den äldre parlamentariska och den nya revolutionära riktningen inom arbetarpartiet ställde han sig till en början på den förstnämndas sida och blef därför våren 1918 afsatt från sin plats i partiets centralstyrelse. Han koncentrerade därefter sina ansträngningar på att hindra fackorganisationens sprängning, inträdde själf i det kommunistiska partiet och är sedan 1920 medlem af dess centralstyrelse. L. eger stor arbetskraft och betydande förhandlingsskicklighet. Han var 1916—21 stortingsman för Kristiania, 1908—10 medlem af en kommitté för behandling af frågan om medling och skiljedom i arbetstvister samt lagfäst skydd för föreningsrätten. Som af regeringen utsedd sakkunnig i arbetarfrågor deltog han i Genuakonferensen 1922. M. H.

Liang-schi-ji, kinesisk politiker, f. omkr. 1870 i provinsen Kwang-tung, var 1906—07 sekreterare åt Tang-schao-ji vid dennes beskickning till Indien, innehade därefter flera viktiga ämbetsposter, särskildt i kommunikationsministeriet, och blef 1911 Juan-schi-kais privatsekreterare. Som sådan utöfvade han stort inflytande och var bl. a. ledare för agitationen för kejsarmaktens återinförande med Juan-schi-kai som dess utöfvare (jfr Kina. Historia. Suppl., sp. 1012). När denna rörelse 1916 misslyckats, drog sig L. undan politiken och vistades en tid i Japan. Efter sin återkomst var han en bland de ledande i den i japanskt intresse verksamma anfu-klubben (se Kina. Suppl., sp. 1014). V. S—g.

Liang-tschi-tschao, kinesisk politiker, f. omkr. 1870, förvärfvade en grundlärd bildning och var reformatorn Kang-ju-veis främste lärjunge samt måste efter statshvälfningen 1898 jämte öfriga radikala reformifrare fly utomlands. L. besökte nu Förenta staterna och flera europeiska länder, återvände efter 1911 års revolution och började utge en daglig tidning och en halfmånadstidskrift. Han var 1913—14 justitieminister och egnade sig sedan åt

en intensiv politisk skriftställarverksamhet, bl. a. mot Japans inblandningspolitik och mot Juan-schikais monarkiplaner, hvilkas strandande till mycket stor del var L:s verk (se Kina. Suppl., sp. 1012—13). 1917 tillrådde han Kinas deltagande i Världskriget. Efter det misslyckade monarkiska restaureringsförsöket 1917 var L. en kort tid finansminister. V. S—g.

Liard [liär], Louis, fransk filosof, administratör, f. 22 aug. 1846 i Falaise, dep. Calvados, d. 21 sept. 1917 i Paris, var först lyceilärare, blef 1874 föreläsare och 1876 professor i filosofi vid universitetet i Bordeaux, 1880 chef för Caens undervisningsdistrikt och var 1884—1902 direktor för den högre undervisningen, på hvilken post han genomförde en grundlig universitetsreform. L. blef 1902 vice rektor vid Parisuniversitetet och var från 1914 till sin död generalsekreterare i undervisningsministeriet. Bland L:s skrifter märkas *La science positive et la métaphysique* (hans filosofiska hufvudarbete, 1879), *Descartes* (1881), *L'enseignement supérieur en France* (2 bd, 1888—94; skildrar den högre undervisningen i Frankrike 1789—1893) och *L'université de Paris* (2 bd, 1909).

***Liau-tung** hör enligt arrendeaftal 1915, liksom hela Kwan-tung (se d. o. Suppl.), till Japan till år 1997.

***Libanon.** Banse, "Lexikon der geographie" (1923), ger åt Dahr el-Chodib äfven namnet ed-Dubab och uppger det vara 3,066 m. högt, samt uppger Djebel Sannin (Sanin) vara 2,750 m.; andra höjduppgifter förekomma.

Libanonområdet blef 3 aug. 1920 proklameradt som egen stat under Frankrikes mandat (fr. *État du Grand Liban*) och gränsar i n. till Nahr el-Chebir, i ö. till Anti-Libanon och Hermon, i s. till Palestina och i v. till Medelhafvet. Förutom bergsområdet hör till den nya staten äfven slätten Bekaa mellan L. och Anti-Libanon. 10,855 kvkm. 628,863 inv., hvaraf 330,382 kristna och 274,711 muhammedaner (1922); härtill kommer ett stort antal emigranter från Turkiet. Den nya statens proklamerande föregicks af skarp konflikt mellan fransmännen och emir Feisal (se d. o. Suppl.), som först fått östra delen af området tilldelad sitt ockupationsområde, men med vapenmakt fördrefs därifrån af franske generalen Gouraud. L. har sedan april 1922 en vald representation (*conseil représentatif*) och styres af en guvernör, biträdd af ett af ämbetsmän sammansatt regeringsråd. Alla utrikesärenden och Frankrikes intressen i L. handhas af franske öfverkommissarien i Syrien. Hufvudstad är Beirut.

***Libanotis,** *bot. L. montana* räknas i elementära floror stundom till släktet *Athamantha*.

***Libau** (officiellt Liepaja) tillhör nu Lettland. 79,497 inv. (1922). — Genast i Världskrigets början (2 aug. 1914) bombarderades örlogshamnen af tyska kryssare, hvarefter något senare (17 nov. s. å.) utloppen spärrades. Staden intogs af tyskarna efter någon strid 8 maj 1915 och utgjorde sedan en stödjepunkt för deras Östersjöstridskrafter och 1919 en operationsbas för deras härafdelning i Kurland. H. J—dt.

***Libavius** (urspr. Libau), Andreas. Se Medicin, sp. 1430 (där genom tryckfel står Liborius).

***Libellulidæ,** *zool.* Se äfven Odonata.

Liberala föreningen i Stockholm är sedan 1923 namnet på Liberala valmansföreningen (se d. o.), hvilken inför det proportionella valsättets första tillämpning 1910 å stadsfullmäktigevalen undergick en genomgripande omorganisation och samtidigt antog namnet Stockholms frisinnade valmansförening. Föreningen, som tidigare intagit en mera självständig ställning till Frisinnade landsföreningen (se d. o. Suppl.), anslöt sig först nu formligen till denna. Vid dess sprängning 1923 utträdde den omedelbart därur och anslöt sig senare till det på hösten s. å. bildade Sveriges liberala parti (se d. o. Suppl.), i samband hvarmed den antog förstnämnda namn. Föreningen har från 1910 utöfvat en mera kontinuerlig verksamhet än förut. Dess ordförande under denna tid ha varit professor I. Bendixson 1910—13, rådman A. Cederborg 1913—18, andre folkskolinspektör C. Lidman 1918—24 och från 1924 ånyo Cederborg, dess ombudsmän (sekreterare och kassaförvaltare) A. Grundel 1910—14, Hj. H. Redin 1914—17 och från 1917 åter Grundel. Gl.

Liberala partiet. Se Sveriges liberala parti. Suppl.

Liberala riksdagspartiet bildades 10 jan. 1924 af en del af de liberale, i regel icke förbudsvänlige riksdagsmän, som förut tillhört Liberala samlingspartiet (se d. o. Suppl.), men i samband med Frisinnade landsföreningens (se d. o. Suppl.) sprängning 1923 utträdt ur denna. Partiet, som vid sin första riksdag räknade 14 medlemmar i Första och 6 i Andra kammaren, utsåg till sin ordf. i Första kammaren häradshöfding B. Petrén och i Andra kammaren riksbanksfullmäktigen E. A. Nilson. Efter riksdagsvalen 1924 synes partiet vid 1925 års riksdag komma att räkna 13 medlemmar i Första och 4 à 5 i Andra kammaren. E. A. Nilson har vid de nämnda valen fallit igenom; i Andra kammaren har invalts ledaren för Sveriges liberala parti, advokaten E. Löfgren. Gl.

***Liberala samlingspartiet.** Sedan det proportionella valsättet 1910 första gången tillämpats vid förstakammarvalen, tillkom från 1911 äfven i Första kammaren en afdelning af liberala samlingspartiet (15 medl.). Genom Första kammarens upplösning nov. 1911 svällde denna del vid 1912 års riksdag ut till 51 medl., och partiet utgjorde nu riksdagens största, med sammanlagdt 152 medl. (mot 150 i kamrarnas båda högerpartier). Staaff behöll som statsminister ledningen af partiet i dess helhet i sin hand, och de statsråd, som sutto i riksdagen, betraktades som självskrifna ledamöter af förtroenderådet. Till partiets ordf. i Andra kammaren utsågs 1912 professor Nils Edén och till dess ordf. i Första kammaren Ernst Beckman.

Riksdagsperioden 1912—14 dominerades af försvarsfrågan. I de fyra försvarsberedningar, som af regeringen utsågos i nov. 1911 för frågans utredning, insattes nästan alla partiets mera framträdande män. Redan 1913 började inom olika grupper af partiet framträda ett visst missnöje med regeringens försvarsprogram, sådant detta småningom utvecklade sig ur samarbetet med försvarsberedningarna. Inom partiets mindre försvarsvänliga delar, hvilka främst torde ha företrädts af D. Pers-

son i Tällberg, R. G. Hamilton och E. Röing, synes detta missnöje snarast ha stärkts genom Staaffs tal i Karlskrona 21 dec. 1913, och i början af 1914 års riksdag samlade sig denna opposition till det s. k. Rosenbadsmötet 2 febr., besökt af ett 50-tal partimedlemmar och tillkommet i syfte att motverka regeringens befarade planer på utsträckning af de värnpliktiges öfningstid. Mötet uttalade sig emot en sådan utsträckning, och en delegation framförde dess önskemål till statsministern. Spänningen inom partiet var stark, och det befarades, att den kunde leda till dess sprängning eller till ministärens afgång. ”Bondetåget” 6 febr. med åtföljande händelser svetsade ånyo ihop partiet. I det manifest ”Till Sveriges frisinnade medborgare”, som med anledning af konungens borggårdstal och ministären Staaffs däraf föranledda afgång utfärdades af partiet 12 febr., förklarade det sig anse ”de frisinnades första hufvudfordran: ett parlamentariskt styrelsesätt, med landets regering grundad på folkrepresentationens förtroende”, vara bragt i fara och manade till strid för det svenska folkets självstyrelse. Landshöfding Louis De Geer, som utträdt ur partiet, erhöll i uppdrag att bilda ny ministär, men lyckades icke få någon anslutning inom partiet och afböjde då uppdraget. Vid valen i mars 1914, sedan ministären Hammarskjöld upplöst Andra kammaren, led partiet ett svårt nederlag. Dess mandatantal sjönk med 31 till 71, hvarigenom partiet från att ha varit kammarens största bragtes ned till dess minsta. Det öfverväldigande intrycket af Världskrigets utbrott förmådde Staaff och majoriteten af hans parti att bringa fosterlandet offret af sin öfvertygelse. 8 aug. meddelade Staaff i ett bref till statsminister Hammarskjöld, att ”majoritet för regeringens förslag beträffande infanteriets öfningstid genom medverkan från liberala samlingspartiets ledamöter inom såväl särskilda utskottet som kamrarna med säkerhet vore att påräkna”. Oppositionen mot ledaren synes denna gång ha varit icke mindre stark än under våren, och Staaff var medveten om, att han vid sin skrifvelses aflåtande icke torde ha haft partiets majoritet på sin sida. Vid frågans afgörande i kamrarna 12 sept. följde den honom dock, men ett 30-tal medlemmar, utgörande partiets försvarsradikala flygel (de s. k. ”norrlandsfrisinnade”), förklarade, att de icke kunde biträda den träffade uppgörelsen, och vid voteringen i Andra kammaren afgåfvos 24 blanka sedlar. Denna partiets faktiska sprängning på dagens stora fråga motsvarades af liknande strömningar bland dess valmanskår, hvars radikalare element vid de s. m. följande ordinarie andrakammarvalen i stor utsträckning öfvergingo till socialdemokratiska partiet eller afhöllo sig från att rösta. Partiet reducerades nu i Andra kammaren till 57 medl. Efter Staaffs död (okt. 1915) kunde partiet icke omedelbart ena sig om valet af ledare, utan dess ledning anförtroddes vid de båda följande riksdagarna åt ett femmannaråd (D. Persson i Tällberg, N. Edén, R. G. Hamilton, S. H. Kvarnzelius och Alfred Petersson i Påboda). Samarbetet inom detta blef öfver förväntan godt, men Edén framträdde från början som partiets verklige ledare. Han hade dock under hela sin ledartid att kämpa med en tidtals rätt skarp opposition inom partiet, hvars af Edén bestämda politik betecknades som ”professorsliberalism”.

Frisinnade landsföreningen (se d. o. Suppl.) upptog 1915 — väsentligen på David Bergströms tillskyndan — den lika kommunala rösträtten på sitt program. Riksdagspartiet framförde motioner härom 1916 och 1917, liksom äfven om politisk rösträtt för kvinnor, om upphäfvande af bolags och omyndigas kommunala rösträtt och om införande af lokalt veto i nykterhetsfrågor; samtliga föllo på Första kammarens motstånd, medan däremot partiets arbete för en lag om försäljning af alkoholhaltiga drycker vann framgång. Våren 1917 bidrog partiet kraftigt till ministären Hammarskjölds störtande. Andrakammarvalen s. å. gåfvo ett gynnsamt resultat för partiet, som ökade sitt mandattal till 62, medan högern gick starkt tillbaka. Partiet samverkade i några valkretsar med socialdemokraterna (gemensam partibeteckning). Följden af den samlade vänsterns frammarsch vid valen blef tillkomsten i okt. af en vänsterministär, hvars ledning uppdrogs åt Edén. Denne upptog i ministären 6 liberaler och 4 socialdemokrater. Vid 1918 års riksdag utsågs Edén till partiets ordf., med Kvarnzelius och Hamilton som souschefer i resp. Första och Andra kammaren och med de statsråd, som sutto i riksdagen, såsom självskrifna led. af förtroenderådet. Ministären Edéns förslag 1918 om politisk rösträtt för kvinnor och om lika kommunal rösträtt afslogos af Första kammaren. De på hösten inträffande världshändelserna — Världskrigets afslutning, revolutionen i Tyskland m. m. — gåfvo upphof till en radikalt demokratisk svallvåg öfver Europa, hvilken äfven berörde Sverige och föranledde ministären att vid den för behandling af en del dyrtidsfrågor i okt. sammankallade urtima riksdagen framlägga ett genomgripande förslag till författningsreform. Mot vissa delar af detta, särskildt utskyldsstreckets upphäfvande, gjorde sig nog betänkligheter gällande inom det liberala partiet, särskildt hos dess landtmannaelement, men det tillsatta författningsutskottet framlade slutligen under regeringens medverkan ett af alla partier omfattadt förslag, som ock blef af riksdagen antaget. De i enlighet med den stora författningsuppgörelsen förrättade extra landstingsvalen i mars 1919 medförde en fullständig omkastning i landstingens politiska struktur, i det att den förut i dessa dominerande högerns mandat nedgingo från 616 till 266 och socialdemokraternas starkt ökades, medan det frisinnade partiet lyckades nästan fullständigt hålla sin förra ställning. Enär Första kammaren vid samma års riksdag afslog flera af regeringens förslag, bl. a. om införande af lagstadgad 8 timmars arbetsdag, upplöstes kammaren i juni. De följande valen gåfvo det liberala partiet 41 mandat mot förut 43, socialdemokraterna 49 mot förut 17, högern 38 mot förut 88. Den urtima riksdag, som omedelbart inkallades, biföll förslaget om arbetstidens reglering. Detta regeringsförslag hade i det liberala partiets landtmannaled väckt en viss betänksamhet, hvilken dock tillfälligt öfvervanns. Efter riksdagen döko dock betänkligheterna ånyo upp, i förening med allt starkare tvifvel på, att partiet gagnades af fortsatt regeringssamverkan med det socialdemokratiska. Vid ett tre dagars sammanträde i okt. skärskådades den

senare frågan ingående af partiet, som dock slutligen med stor majoritet, 70 röster mot 10, accepterade det program för fortsatt samverkan, som utarbetats af de liberale regeringsmedlemmarna. Detta upptog tillsättandet af en kommission för fullständig revision af försvarsväsendet samt vidare som de för tillfället aktuellaste problemen åtgärder mot bostadsnöden och kommunalskattefrågans framförande vid 1920 års riksdag. I sistnämnda fråga uppstodo emellertid snart mellan ministärens båda partifraktioner meningsskiljaktigheter, hvilka redan 6 mars ledde till dess demission. Konungen anmodade först Edén att bilda den nya ministären, men efter samråd med partiets förtroenderåd afböjde Edén uppdraget, hvilket därefter lämnades åt Branting, som bildade sin första socialdemokratiska ministär. Denna framlade proposition i kommunalskattefrågan. Liberala samlingspartiet väckte i frågan en motion, hvilken väsentligen utstakade riktlinjerna för den provisoriska lösning, frågan vid riksdagen erhöll, hvarvid regeringsförslaget förkastades. Vid 1920 års andrakammarval nedgick det liberala partiets mandatantal till 47. Anledningen ansågs väsentligen vara många frisinnade valmäns missnöje med partiets samverkan med det socialdemokratiska, men äfven en inom partiet allt starkare framträdande splittring i nykterhetsfrågan. Vid Frisinnade landsföreningens möten hade sedan länge framförts kraf på rusdrycksförbudets upptagande i partiets program, hvilket kraf dock hittills afslagits. Vid 1920 års landsmöte antogs emellertid ett uttalande, hvari kräfdes, att allmän folkomröstning skulle anställas i förbudsfrågan senast år 1922. Efter 1920 års val afböjde partiet enhälligt af den socialdemokratiska regeringen erbjuden förnyad regeringssamverkan. Ministären De Geer, som därefter bildades, hade vissa liberala inslag, men tillkom utan partiets medverkan och egentligen mot dess önskan. 1921 års andrakammarval medförde ny reducering af partiet, som vid sina två sista riksdagar räknade endast 41 medlemmar i Andra kammaren. Vid de allmänna valen 1921 till Första kammaren insattes där 38 liberaler.

Vid 1921 års riksdag medverkade partiet kraftigt till beslut om införande af konsultativ folkomröstning. Detta beslut bekräftades af 1922 års riksdag, som äfven beslöt, att en sådan omröstning i förbudsfrågan skulle ega rum samma år. Den försiggick i aug. och blef ett svårt nederlag för förbudsvännerna. Men den gaf äfven ny näring åt spänningen inom det frisinnade partiet, och man förutsåg nu dess snara sprängning. Ett landsmöte för frågans slutliga afgörande utsattes att ega rum vid slutet af 1923 års riksdag. Under denna riksdag egde ett i stort sedt mycket godt samarbete rum inom partiet, där förbudsvännernas chef, redaktör K. G. Ekman, nu efterträdde Kvarnzelius som förstakammargruppens ledare. Ehuru partiet icke enigt deltog i Brantingska ministärens störtande (genom Första kammarens beslut 5 april om direktiven för statens arbetslöshetsunderstöd, ett beslut, hvartill Ekman kraftigt bidrog), var partiet dock därefter i det allra närmaste enigt om att bilda den nya ministären, såvida anbud därom lämnats dess ledare. I så fall hade partiets upplösning gifvetvis uppskjutits, måhända undgåtts. I ministären Trygger afböjde partiet erbjuden samverkan. På det 27 maj hållna landsmötet erhöllo förbudsvännerna majoritet för förbudskrafvets inskrifvande i Frisinnade landsföreningens program, hvarefter mötets minoritet med Edén, E. A. Nilson m. fl. riksdagsmän i spetsen anmälde sitt utträde ur föreningen och omedelbart vidtog åtgärder för att bilda ett nytt liberalt parti. Härigenom sprängdes äfven riksdagspartiet. Liberala samlingspartiet, som spelat en betydande roll i Sveriges historia under 1900-talets första årtionden, aflöstes vid 1924 års riksdag dels af Frisinnade folkpartiet, som upptog majoriteten af dess medlemmar (20 i Första och 30 i Andra kammaren, hvaraf flertalet förbudsvänner) med K. G. Ekman som ledare, dels af Liberala riksdagspartiet (se d. o. Suppl.), hvartill det gamla partiets minoritet, i regel icke förbudsvänner, sammanslöt sig. Af det gamla partiets medlemmar gingo 7 under denna riksdag som vildar N. Edén afgick efter 1924 års riksdag ur Andra kammaren.

Bland efter 1911 mera framträdande medlemmar af liberala samlingspartiet, utom förut nämnda, må nämnas: A. T. Adelswärd, N. Alexanderson, S. Bengtsson i Norup, M. Hellberg, A. Henricson i Karlslund, K. P. Jansson i Edsbäcken, J. Jönsson i Refvinge, K. G. Karlsson i Göteborg, H. Lamm, E. Löfgren, A. Pers, B. Petrén, Jakob Pettersson i Södertälje, G. Rosén, A. Schotte, A. V. T. von Sneidern och O. v. Zweigbergk. Gl.

*Liberala unionister. Deras partiorganisation sammanslogs 1912 med den konservativa.

*Liber daticus. Uppläggandet af *Liber daticus Lundensis vetustior* sammanfaller till tiden med Lunds domkyrkas invigning 1145. Grundstommen i boken utgöres af notiser, som öfverförts icke från ett nu förloradt nekrologium, utan från det ännu bevarade *Necrologium Lundense*, som togs i bruk 1123. I motsats härtill blefvo de i Liber daticus 1145—omkr. 1170 successivt införda notiserna gruppvis eller på en gång öfverförda i nekrologiet. Jfr "Necrologium Lundense. Lunds domkyrkas nekrologium", utg. af Laurits Weibull (1923). C.W—ll.

*Liberia fick genom ett fördrag med England 1911 i utbyte mot Kanre-Lahun, som förenades med brittiska kolonien Sierra Leone, ett område s. om floden Morro, som då blef gränsflod. Kustlandet indelas i grefskap (*counties*): Bassa, Sino och Maryland, hvartdera under en regeringssuperintendent, samt Montserrado, som indelas i 4 distrikt med hvar sin superintendent i spetsen. L. har 15 hamnar, af hvilka Monrovia är mest betydande. Finansåret 1922—23 voro statsinkomsterna 0,$_{51}$ mill. doll. och statsutgifterna 0,$_{49}$ mill. doll. Utrikeshandeln uppvisade 1,$_{50}$ mill. doll import och 1,$_{05}$ mill. doll. export 1922.

L:s finansiella läge var 1911 mycket bekymmersamt, och den inne i landet rådande anarkien beredde de angränsande franska och engelska kolonierna förvaltningar stora svårigheter. Förenta staternas regering ingrep då och skaffade 1912 L. ett internationellt lån på 1,$_{7}$ mill. doll., hvarmed flertalet äldre skulder likviderades. I samband därmed öfverläts för 40 år framåt faktiskt landets finansförvaltning till Förenta staterna, som äfven tillhandahöllo officerare för organiserandet af en effektiv

gränspolisstyrka. L:s handel led betydlig afbräck genom Världskriget; i syfte att få slut på det starka tyska inflytandet i L. förmådde Förenta staterna dess regering att maj 1917 afbryta de diplomatiska förbindelserna med Tyskland och aug. s. å. förklara Tyskland krig, hvarvid alla tyskar i L. utvisades. Den enda krigshändelsen i L. inträffade 10 april 1918, då en tysk undervattensbåt bombarderade Monrovia, förstörde därvarande trådlösa telegrafstation och sänkte ”L:s flotta” (en armerad ångare). L. hörde till Versaillesfredens signatärmakter 1919 och till de stiftande medlemmarna af Nationernas förbund. Finansförvaltningen, inom hvilken England och Frankrike (samt till 1914 Tyskland) varit representerade, öfvergick efter kriget uteslutande till Förenta staterna. L:s infödda gränspolisarmé kommenderas numera af officerare från Förenta staternas negerregementen. — Litt.: L. Jore, ”La république de Libéria” (1912), R. C. F. Maugham, ”The republic of L.” (1920), och H. F. Reeve, ”The black republic: L.” (1923).

E. A—t. V. S—g.

Liberi naturāles, lat. Se Naturliga barn.

Li'ber librōrum, lat., ”böckernas bok”, bibeln.

Liberté, La (fr., ”friheten”), daglig fransk aftontidning af klerikal och antisemitisk färg, uppsatt 1866. Dess direktör är från 1922 Camille Aymard, hufvudredaktör Louis Bard.

Libia (Libia italiana, Libyen), italiensk koloni i norra Afrika, mellan Tunisien, i v., Medelhafvet, i n., Egypten, i ö., och Sahara, i s. Västligaste punkten ligger på 9° ö. lgd fr. Gr., östligaste på 25° ö. lgd, nordligaste på 33° n. br., och sydligaste punkten är okänd, då kolonien löper ut i det ännu ej kartlagda Sahara. Arealen uppges till mellan 1 mill. och 1,5 mill. kvkm. Enligt en uppgörelse med Frankrike 12 sept. 1919 går västra gränsen i en båge från v. om Ghadames till s. om Tumno. På gränsen mot Egypten har Italien fått Djarabub (Jarabaib). — L. har 775,000 infödda invånare, hvaraf 27,495 européer (däraf 24,560 italienare). Omkr. 40 proc. äro negrer, 30 proc. araber, 23 proc. judar och 7 proc. européer. Arabiska är umgängesspråk samt jämte italienska officiellt språk. — De viktigaste städerna, Tripolis (60,000 inv.), Bengasi (30,000 inv.), Derna (12,500 inv.) och Homs, ligga vid kusten. Inuti landet ligga karavanplatserna Ghadames, Mursuk och Ghat. — L:s viktigaste produkter komma från palmer, oliv-, fikon- och andra fruktträd, espartogräs, vinrankor och mandelträd. Äfven pisang och cypresser äro viktiga för näringslifvet. Bete finns rikligt, men boskapsskötseln är liten. — Liflig karavanhandel eger rum mellan Bengasi och Wadai samt mellan Tripolis och mellersta Sudan, när vägarna äro säkra för röfvare. En viktig handelsvara är strutsfjädrar, från Central-Afrika, som exporteras till London och Paris för omkr. 0,9 mill. kr. årligen. Utrikeshandeln uppgick 1922 till 168,7 mill. lire för import och 23,4 mill. lire för export. Svampfisket, som började 1885, lämnar för omkr. 2 mill. lires afkastning årligen, omkr. 1/5 af hela Medelhafvets. 1922 fiskades 6,218 kg. svamp och s. å. 543,227 kg. tonfisk. Viktigaste kommunikationsleder äro de gamla karavanvägarna. Af järnvägar finnas 333 km. (1924; 252 km. i Tripolis, 81 km. i Cyrenaica), hvarjämte 63 km. äro under byggnad. 1921 ankommo i utrikessjöfart 1,099 ångf. (hvaraf 2 icke-italienska) om 256,925 ton och 80 segelf. (hvaraf 14 icke-italienska) om 3,666 ton. L. hade 23 telegrafstationer och 7 radiotelegrafstationer 1922. Telefonlinjernas längd är 516 km. i Tripolis, hvartill komma 9 stadsnät i Cyrenaica (1921). Två tidningar utges: ”Nuova Italia”, i Tripolis, och ”Corriere di Cirenaica”, i Bengasi. — L. är indeladt i två administrativt och militärt skilda provinser: Tripolitania och Cirenaica, båda under högsta ledning af Italiens kolonialminister, med hvar sin guvernör och hvar sin deputeradekammare med 50 valda medl. i hvarje. Infödingarna äro rättsligt jämställda med italienarna. Cirenaica är indeladt i 5 kommissariat (Auagir, Cyrene, Derna, Merdj och Tobruk), 2 autonoma distrikt (Bengasi och Porto Bardia) samt ett militärdistrikt (Agedabia). — L. eröfrades af Italien 1911—12 genom Tripoliskriget (se d. o. Suppl.). Från de villkorliga rättigheter Turkiet bibehöll i freden i Ouchy-Lausanne 1912, afstod det genom Lausannefreden 1923. Det inre af landet var vid fredsslutet 1912 ej fullständigt underkufvadt, och Italien har sedermera flera gånger nödgats tillgripa vapenmakt för att hålla de oroliga ökenstammarna i styr.

E. A—t.

Libidibi, *tekn.*, detsamma som dividivi (se Cæsalpinia).

G. L—m.

Liboko, stad. Se Nouvelle-Anvers.

***Libre parole.** E. Drumont (se d. o., äfven i Suppl.) dog 1917. Tidningens nuv. politiske hufvudredaktör är Joseph Denais (f. 1877).

Li'bri feudōrum, lat. (”länsrättsböckerna”), äfven Consuetūdines feudōrum (”länsrättslig praxis”), en under 1200-talet afslutad uppteckning af langobardisk (lombardisk) länsrätt, hvilken försetts med utläggning af Accursius (se denne). Uppteckningen, som kom att åtfölja den under namnet *Corpus juris civilis* kända samlingen af romerska rättskällor vid dennas reception i Tyskland (se Romersk rätt, sp. 795), har senast utgetts i tryck af K. Lehmann (se denne. Suppl.).

C. G. Bj.

***Licens.** — 3. *Hand.* Med licens förstås äfven tillåtelse att in- eller utföra varor af olika slag, kreatur m. m., gifven af vederbörande myndighet såsom undantag från eljest gällande förbud.

Li'cet, lat., det är tillåtet.

***Lichnowski.** — 2. Furst Felix L:s brorson Karl Max L., furst L. (han skrifver sitt namn Lichnowsky), var från okt. 1912 till Världskrigets utbrott, aug. 1914, tysk ambassadör i London. L. var varm engelskvän, arbetade ifrigt för tysk-engelskt samförstånd och förhandlade framgångsrikt med engelske utrikesministern Grey om en uppgörelse rörande tyska och engelska intressen i fråga om Bagdadbanan och Portugals afrikanska kolonier. Han blef därunder lifligt öfvertygad om fredsvänligheten i Greys utrikespolitik och var af gammalt misstrogen mot Wienkabinettets syften. Åt dessa sina åsikter gaf han uttryck i sina depescher och sedermera i skarpare form i den 1916 till självförsvar nedskrifna lilla skriften *Meine Londoner mission 1912—1914*, i hvilken han utan någon grundligare bevisföring gaf Tyskland och Österrike-Ungern all skuld till krigsutbrottet. L:s skrift var urspr. blott afsedd för hans egen vänkrets, men blef

småningom rätt spridd i afskrifter och till sist bekant äfven i utlandet, där utdrag först publicerades i "Folkets dagblad Politiken". Därefter utgafs skriften våren 1918 i Schweiz och spreds af ententepropagandan i massupplagor som ett välkommet vittnesbörd om Tysklands skuld (sv. uppl. s. å.). Den verkade flerstädes i Tyskland deprimerande på folkstämningen och framkallade i konservativa och nationalistiska kretsar mycken harm mot L., som af preussiska herrehuset juli s. å. uteslöts ur detta och fann sig föranlåten att för en tid framåt bosätta sig i Schweiz. Äfven på fredskonferensen i Paris 1919 spelade L:s skrift en roll vid motiveringen af Versaillestraktatens skuldartikel. V. S—g.

***Licht,** Hugo, dog 28 febr. 1923 i Leipzig.

***Lichtenberg.** — 2. L. är sedan 1 okt. 1920 införlifvadt i "Stor-Berlin". 144,643 inv. (1919). Se Berlin. Suppl.

***Lichtenberg,** G. Ch. — L:s "Aphorismen" förelågo fullständigt utg 1908, hans "Briefe an Blumenbach" utgåfvos 1921. Jfr arbeten af W. Berendsohn (1912) och V. Bouillon (1914).

***Lichtenberger.** 1. C. E. L. dog 1913 i Versailles.

2. H. L. har vidare utgett en stor monografi öfver Novalis (1911), *La question d'Alsace* (1916), *L'impérialisme économique allemand* (1917, med Paul Petit) och *Faust* (1921).

3. A. L. har vidare offentliggjort bl. a. romanerna *Le sang nouveau* (1913), *Biche* (1920; sv. öfv. 1922) och *Scènes en famille* (1921). Till sv. öfversattes 1908 "Lille Trotts äventyr" och 1913 "Trotts lilla syster".

Lichtenfels, förr en Evangeliska brödraförsamlingens missionsstation, på en ö vid mynningen af Fiskefjorden, 4 km. s. v. om handelsplatsen Fiskenæsset, vid Grönlands västkust (63° 4′ n. br., 50° 43′ v. lgd fr. Gr.), anlagd 1758 och 1900 öfvertagen af danska staten. 45 inv. (1919). Där finns en missionsbostad från herrnhutarnas tid, hvarest nu inredts stor kyrkosal och skollokaler. Grönländskt namn *Akunak*. E. A—t.

Lichtenstein, ej sällan förekommande, felaktig stafning af namnet på furstendömet Liechtenstein (se d. o.).

***Lichtenthal** inkorporerades 1909 med Baden-Baden.

Lichterfelde (Berlin-L.), förr kommun i preussiska reg.-omr. Potsdam, sedan 1920 del af Stor-Berlins 12:e distrikt, med garnison, gymnasium, realgymnasium, öfverrealskola och 3 lyceer m. m. 42,310 inv. (1919). I L. ligger den största tyska kadettskolan (Hauptkadettenanstalt), grundlagd 1717 och 1878 flyttad till L. från Berlin, nu civil utbildningsanstalt.

***Lichtwark,** A., dog 13 jan. 1914 i Hamburg. En samling af L:s valda skrifter (med biogr. inledning) utgafs 1919 af Mannhardt. Jfr äfven E. Marcks, "L." (1914).

***Licium.** Sedan 1918 är fröken Agnes Branting (se d. o. 4, äfven i Suppl.) ensam Liciums egare och konstnärliga ledare. Från nämnda tid har företagets verksamhet allt afgjordare inriktats på kyrklig och heraldisk textilkonst. Ett mycket stort antal kyrkor i olika delar af landet har under sista årtiondet prydts med alster från Liciums ateljé, bl. a. domkyrkorna i Uppsala, Lund och Strängnäs, klosterkyrkorna i Vreta, Vadstena och Varnhem, S:t Petri kyrka i Malmö, Oskars kyrka och Högalidskyrkan i Stockholm. Bland fanor och standar märkas de till studentnationer i Uppsala, till Göteborgs stad (1923) och Stockholmsgillet (1924). Sedan 1923 har verksamheten utvidgats till att omfatta äfven kyrkliga föremål i trä, silfver, guld och annan metall. A—s B—g.

***Lid** skall jämte Ripsa framdeles förenas med Runtuna till ett pastorat. 711 inv. (1924).

***Lida** tillhör nu Polen (vojevodskapet Nowo-Gródek). 13,299 inv. (1921). Under Världskriget besattes staden — en viktig järnvägsknut — 20 sept. 1915 af tyskarna och förblef i tysk ego till fredsslutet. Jfr Världskriget, sp. 192. H. J—dt.

Liddesdale [li′dsdēl], landskap. Se Roxburgh.

***Lidén,** B. P. Evald, har vidare skrifvit bl. a. *Äldre nordiska tillnamn* (1910) och *Studien zur tocharischen sprachgeschichte* (I, 1916). Han är led. af Hum. vet. samf. i Uppsala (1898), Vet. o. vitt. samh. i Göteborg (1902) och Vet. soc. i Uppsala (1924) samt hedersled. af Sv. litt. sällsk. i Finland (1923) m. m. På hans 50-årsdag, 3 okt. 1912, tillegnades honom festskriften "Xenia Lideniana".

***Lidforss.** 1. V. Edvard L. Uppgiften å sp. 375, rad. 8—9 nedifr. ändras till, att L. utgaf en uppl. af "El poema del Cid". — Om L:s dotter Karin se Jensen, A. Suppl. — 2. Bengt L. dog 23 sept. 1913 i Lund. Af hans *Naturvetenskapliga kåserier* utkommo ytterligare saml. 2 (1912; 3:e uppl. 1918) och 3 (1913; 2:a uppl. 1918). Af hans skrifter må nämnas äfven *Modärna apologeter* (1911), *Polemiska inlägg* (1913), *Litterära uppsatser och recensioner* (1916; 2:a uppl., med titeln *Litteraturkritik*, 1920), *Dagsbilder* (1917) och *Vetenskap och världsåskådning* (s. å.). En samling art. af L. är *Socialistisk journalistik* (1922 ff.). Han var sedan 1911 led. af Fysiogr. sällsk. i Lund. Jfr äfven "B. L. En minnesskrift" (1923). — 3. Erik L., broder till L. 2, advokat, musikfrämjare, f. 13 febr. 1870 i Norrköping, blef 1889 filos. kandidat i Lund och tog där hofrättsexamen 1892. Han var 1893—99 biträdande jurist hos advokaten K. Staaff och blef 1900 delegare i advokatfirman Staaff och L. (numera L. och Levy). Själf framstående amatör på violin, har L. med kraft vårdat sig om Stockholms musiklif. Han var musikchef i Mazerska kvartettsällskapet 1904—07, initiativtagare (jämte Sv. Kjellström) till stiftandet af Kammarmusikföreningen (se d. o. Suppl.) 1911 och är dennas sekreterare, tog 1913 initiativ till återupplifvandet af Konsertföreningen (se d. o. Suppl.) och var dennas vice ordf. 1914—21 samt är sedan 1923 ånyo led. af dess styrelse och vice ordf. L. blef 1917 led. af Mus. akad. 3. E. F—t.

***Lidhem,** som 1922 var taxeradt till 529,200 kr., såldes 1916 till öfversten, friherre Sten Leijonhuf-

vud, som sedan 1922 eger det tills. med sin son friherre Abraham Leijonhufvud. O. Sjn.

*Lidhult hade 1,170 inv. 1924. Inom socknen har jämlikt k. br. 30 dec. 1922 af visst område vid L:s järnvägsstation vid Halmstad—Bolmens järnväg bildats municipalsamhället L., för hvilket kap. 1 i lagen om fastighetsbildning i stad samt byggnadsstadgan, ordningsstadgan och brandstadgan tillämpas. Arealen är ännu (1924) ej fastställd. 327 inv. (s. å.). I samhället finnas hotell, afd.-kontor af Smålands enskilda bank, elektrisk kraftstation, träförädlingsfabrik, 2 kvarnar, mejeri, frukttorkeri och lingonkokeri. E. A—b.

*Lidingö hade 9,933 inv. 1924. Tax.-värdet å jordbruksfastighet inom köpingen var 5,829,800 kr., å annan fastighet 59,758,900 kr., den bevillningstaxerade inkomsten 15,485,580 kr. och kommunalskatten 9,25 per bevillningskrona 1923. Köpingens tillgångar voro 7,098,945 kr. och dess skulder 7,366,990 kr. s. å. Ön Lidingön har en areal af 2,987 har. Med förbättrade kommunikationer har bebyggandet af de många villaområdena gått raskt framåt. Stockholms spårvägsnät, som tidigare drogs ut till Ropsten, hvarifrån färjor förde passagerarna till Lidingöns norra och södra spårvägslinjer, kommer nu genom den nya Lidingöbron (se d. o. Suppl.) i direkt förbindelse med öns. Den södra spårvägslinjen går f. n. från Torsvik till Brevik och Gåshaga. Vid Gåshaga ligger en mek. verkstad tillhörig A.-b. Ljungströms ångturbin, vid Skärsätra Svenska a.-b. Gasaccumulators stora fabriker. Om Foresta restaurang se Villa Foresta. I samband med brobyggandet föres vattenledning fram under Lilla Värtan, hvarefter Lidingön får vatten från Stockholms vattenledningsnät, under det att förut tillgången på vatten varit otillfredsställande. I centrum af Lidingö villastad har en del större flervåningshus uppförts, såsom Vasaborgen, med polisstation, post och biograf, samt Centralpalatset, med bank och apotek. Vidare mär-

Lidingö kommunala samskola.

kes den kommunala samskolans byggnad (se fig.), uppförd 1914 och utvidgad 1916 och 1919, som äfven inrymmer lokaler för de flesta kommunala institutionerna. Detta läroverk var först 3-klassigt med 3 förberedande klasser och har småningom utvidgats till 8-klassig flickskola med normalskolekompetens och latingymnasium (samskola) med dimissionsrätt sedan 1923. A.-b. Lidingöstaden disponerar nu inemot halfva Lidingöns areal och har förvärfvat bestämmanderätten öfver A.-b. Lidingö villastad och Lidingö trafikbolag m. m. O. Sjn.

*Lidingöbro. — 2. Värdshuset nedbrann 23 sept. 1924.

Lidingöbron, Nya, öfver Lilla Värtan, mellan Ropsten i Stockholm och Torsvik å Lidingön, utfördes 1918—24 för att ersätta en mellan dessa platser sedan 1882 befintlig flottbro af trä (se Lidingö, sp. 379). I brolinjen är afståndet mellan stränderna 725 m. För att kunna ansluta bron å Lidingösidan har man 100 m. från Lidingösidan delat den i 2 grenar med 150 m. radie. Bron får härigenom 3 landfästen och en totallängd af 850 m. Det största vattendjupet i brolinjen är 25 m. Sjöbottnen utgöres af jämförelsevis lös lera, som ligger ofvanpå den fasta bottnen, bestående af berg med ett öfverliggande lager af pinmo. Djupet under vattenytan till fast botten varierar mellan 25 m. och 60 m. Det största grundläggningsdjupet är 44 m., hvilket torde vara det största hittills förekommande grundläggningsdjup i Sverige. Brons underbyggnad utgöres af runda pålar af armerad betong, nedslagna till fast botten i knippen om 10 till 20 pålar, som upptill ingjutits i ett hufvud af armerad betong. Pålarna, som ha en yttre diameter af 93 cm., äro gjutna i land i ett stycke å en slip i form af rör och ha flytande framflottats till brobyggnadsplatsen. De nedslogcs af en därför konstruerad flytande jättepålkran, sannolikt den största pålkran, som någonsin utförts, med en största höjd öfver vattenytan af 38 m. med en hejare om 10 ton. Sedan pålarna nedslagits, bortskaffades genom en luftstrålpump den lera, som vid nedslagningen trängt in i dem, hvarpå de fylldes med betong medelst undervattensgjutning. Inalles ha 175 pålar nedslagits med en sammanlagd längd af något öfver 6,000 m. Mellanpelarna stå i regel på ett inbördes afstånd af 50 m. För att komma öfver de djupaste ställena har man dock vid Lidingösidan anlagt ett spann om 70 m. samt vid Ropstenssidan ett spann om 140 m., den största spännvidd, som hittills kommit till utförande i Sverige. Pålkonstruktionen är vald, enär vid det här erforderliga grundläggningsdjupet pneumatisk grundläggning icke kunde komma i fråga. Brons öfverbyggnad är af järn och i regel utförd som parallellreglar med en konstruktionshöjd af 5 m. Brobanan är förlagd ofvanpå reglarna, på en höjd af 7 m. öfver vattenytan. Det stora 140-meterspannet är utfördt som en båge med dragband, med brobanan i konstruktionens underkant. Bågens högsta punkt ligger 30 m. öfver vattenytan och nära 70 m. öfver grundläggningens lägsta punkt. Järnkonstruktionen för hela bron väger nära 3,000 ton. För genomsläppande af mastade fartyg är vid Ropstenssidan anordnad en klaffbro med 20 m. öppning. Bogserbåtar o. d. kunna passera under bågen, som med sin underkant ligger 6 m. öfver vattenytan. Bron är utförd med 2 gångbanor om hvardera 1,2 m. bredd samt en 6,7 m. bred körbana, hvari ligga dubbelspår för elektriska spårvagnar. Äfven kortare godståg kunna framföras å bron. Brobanan är helt utförd af trä. I bron framdrages vattenledning. Broanläggningen, som inklusive gatu- och väganslutningar torde kosta omkr. 10 mill. kr., beräknas kunna bli färdig 1924. Den har i hufvudsak utförts å entreprenad af svenska och tyska firmor

Del (ej fullt 3/7) af Nya Lidingöbron, efter byggnadsritning. Midten af fig. visar det stora 140 m.-spannet vid Ropstenssidan.

under ledning af en brostyrelse med generaldirektör F. V. Hansen som ordf. Kostnaden för bron bestrides af Stockholms stad och Lidingö köping gemensamt; afsikten är att genom broafgifter förränta och amortera broanläggningen. E. N—l.

***Lidköping** hade vid 1923 års slut 8,609 inv. Sammanlagda tax.-v. af fastighet uppgick 1923 till 28,392,500 kr., hvaraf 1,293,300 kr. för jordbruksfastighet och 2,058,200 kr. för bevillningsfri fastighet. Stadens tillgångar upptogos vid 1922 års slut till 5,189,750 kr., dess skulder till 3,271,782 kr. Den bevillningstaxerade inkomsten 1923 var 9,964,020 kr. Antalet fabriker 1922 var 24 med 1,266 arb. och ett . salutillverkningsvärde af 36,298,814 kr. Sockerfabriken sysselsatte 379 arb., tändsticksfabrikerna 330 och porslinsfabriken 206 arb. Kraft-a.-b. Gullspång-Munkfors har anlagt en reservkraftstation om 4,000 hkr med anslutning till Trollhättenätet. L. har en flotta om 4 ångare och 11 segelfartyg om tills. 1,616 nettoton (1922). Utom sparbank och afd.-kontor af Skaraborgs ensk. bank finnas kontor af Jordbrukarbanken samt Svenska och Nordiska handelsbankerna. Stadens tidningar äro nu blott två, ”Lidköpings tidning Westgötaposten” samt ”Nya Lidköpingstidningen”. Staden ingår vid riksdagsmannaval i länets valkrets. — I stadsparken aftäcktes 1917 en af Eldh modellerad herm af G. Wennerberg. O. Sjn.

***Lidköping—Håkantorps järnväg**, enligt senaste omräkning 28,9 km. lång, eges och trafikeras af Lidköpings stad. F. P.

***Lidköping—Kvänums järnväg** har icke påbörjats. Koncessionen å densamma har förverkats. F. P.

***Lidköping—Källands järnväg** är 27,4 km. lång.

***Lidköping—Skara—Stenstorps järnväg** är efter omräkning 49,0 km. lång och trafikeras fr. o. m. 1919 af Västergötland—Göteborgs järnvägs-a.-b. F. P.

***Lidman.** — 3. K. H. S. R. L. fortsatte serien romaner om släkten Silfverstråhl med *Carl Silfverstråhls upplefvelser* (2 uppl. 1912), *Köpmän och krigare* (3 uppl. 1911), från det samtida Stockholm, och *Tvedräktens barn* (1913), förlagd till Gustaf III:s och Gustaf IV Adolfs tid. Under Världskriget gjorde han sig till tolk för den s. k. aktivismen, dels som utgifvare af tidningen ”Svensk lösen”, i hvilken han var en flitig medarbetare, dels som författare af *Det levande fäderneslandet* (1916). *Huset med de gamla fröknarna* (5 uppl. 1919) visade förändrade synpunkter, särskildt ett starkt religiöst intresse, och *Såsom genom eld* (5 uppl. 1920), är en omvändelsebok, som utmärkes af eldig förkunnelse. *Bryggan håller* (1923) består af svärmiska uppbyggelseartiklar. *Personlig frälsning* utkom 1924. 1921 utgaf L. en öfv. af ”Augustinus' bekännelser” (2:a uppl. 1922).

Lidman, Karl (Carl), skolman, kommunalman, f. 23 dec. 1861 i By socken, Värmlands län, aflade 1883 folkskollärarexamen i Karlstad och blef s. å. e. o. samt 1886 ordinarie lärare vid Maria församlings folkskola, där han 1883—1903 äfven var slöjdlärare. I denna skola, då Stockholms största folkskola, var han 1905—19 öfverlärare. L. var 1919—21 assistent vid folkskolinspektionen i Stockholm, är från 1922 andre folkskolinspektör i Stockholm och har tidtals äfven tjänstgjort som förste folkskolinspektör samt 1916—21 tidtals som undervisningsråd i Skolöfverstyrelsen. Varmt intresserad för skolslöjden, har L. deltagit i utarbetandet af modellserierna i träslöjd vid Stockholms folkskolor. Tills. med professor Ernst Carlson och öfverlärare J. J. Dalström har L. utgett en mycket använd ”Folkskolans geografi”. Han anordnade 1904 svenska undervisningsafdelningen vid världsutställningen i S:t Louis samt har tagit verksam del i anordnandet af de nordiska skolmötena 1900, 1905, 1910 och 1920 samt i ledningen af de akademiska sommarkurserna i Stockholm 1907, 1910, 1913 och 1920. L. har tillhört Stockholms stadsfullmäktige 1908—12 och från 1914 samt är led. af dess drätselnämnd sedan 1912. Han var 1910—18 vice ordf. och 1918—24 ordf. i Stockholms frisinnade valmansförening (senare Liberala föreningen). Från 1921 är han ordf. i Sveriges allmänna folkskollärareförening. Gl.

***Lidsch Jeassu** (äfven kallad Ijasu) besteg 1913 Abessiniens tron, förklarades 1916 afsatt och gjorde de följande åren ett par fruktlösa försök att återvinna regeringsmakten.

Lidöfjärden, yttre delen af Norrtäljeviken, Roslagen, mellan Vätö, Björkö och Lidö, mot n. öfvergående i Björköfjärden, mot ö. i Hafssvalget, mot s. i Tjocköfjärden. O. Sjn.

Lie, *landtbr.*, handredskap för att skära hö och stråsäd, växlar till storlek och form i olika landsdelar. Den är i allmänhet lång och bred i slättbygden, så t. ex. i öfre Norrland för slåtter på slätt land och myrslåtterängar, men kortare och mer bågböjd, där den används för slåtter af gräs i backig och stenig mark, såsom i Ångermanland och Småland, i hvilket senare landskap den gamla modellen hade en skarpt böjd hakformig spets. Numera användas i Sverige väl mest medellånga och medelbreda liar af amerikansk modell; dessa bilda vid ryggsidan 1—2 veck, hvarigenom de vinna i

stadga. Lien fästes i ett *orf*, hvars form också växlar i olika landsdelar. I Norrland brukas långa orf, hvilkas öfre ända är utplattad till ett blad, som

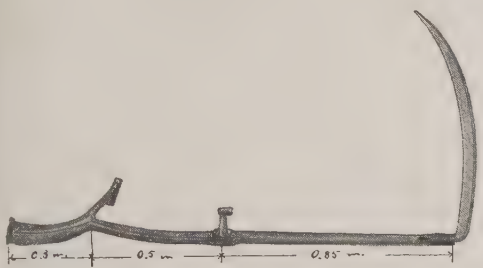

Norrlandslie.

under arbetet stödes mot öfverarmen (se fig.). Eljest begagnas i allmänhet kortare orf, som sluta strax ofvanför den öfre kaggen (handtaget). Vid mejning af säd brukades förr allmänt att på orfvet strax intill lien anbringa en båge (af en vidja) eller en grind eller mejhand, hvilken bidrog till, att den afskurna säden lades jämnare i en sträng, hvarigenom upptagningen underlättades. H. J. Dft.

I Nya tidens *bildkonst* är lien (jämte timglaset) attribut till skördaren Döden, personifierad som benranglet ''liemannen''.

***Lie** (Sp. 391). 1. L. J. L. dog 1917.

***Lie.** — 5. (Sp. 397). Bernt B. L. dog 14 juli 1916 i Kristiania.

***Lie** (sp. 398), Mikael S. H., fortfor att vara Nobelinstitutets konsulent i folkrätt till 1920, då han blef professor i rättsvetenskap vid Kristiania universitet. L. har varit norsk delegerad vid Nationernas förbunds församlingsmöten i Genève 1920—24. Bland hans senare skrifter märkas *Stormakterne og de smaa nationer* (1912), *Grundlinjer i samfundslære* (1913), *Forholdsvalg* (1915), *Luxemburg eller Belgien* (s. å.), *Rets- og fredsproblemer* (1917), *Randbemerkninger til Hagerups panteret* (1918) och *Domstolene og grunnloven* (1923). M. H.

Lie [lī], Sigurd, norsk tonsättare, f. 1871, d. 1904, blef student 1889, utbildade sig i musik för Lindeman, Böhn och Holter samt i Leipzig och Berlin. Han vardt 1895 konsertmästare i Bergen, var 1898—99 kapellmästare vid Fahlströms teater i Kristiania och blef 1902 anförare för Handelsstandens sangforening. Hans mycket lofvande tonsättarbana bröts af en lungsjukdom. Frisk uppfinning utmärkte ofta hans alstring, som omfattar 1 symfoni, 1 pianokvintett, orkestersvit, utställningskantat (Bergen, 1898), norska danser för violin, sångcykeln *Wartburg* för baryton och orkester, solosånger vid piano och manskörer, som blifvit populära, pianostycken m. m. E. F—t.

***Lieban**, J., afgick 1912 från Berlins hofopera och tillhör nu Deutsches opernhaus i Charlottenburg.

Liebe [lībe], Karl Julius Otto, son till den i hufvudarb. nämnde K. K. V. L., dansk jurist, f. 24 maj 1860 i Köpenhamn, blef juris kandidat 1882, overretssagförer 1885 och höjesteretssagförer 1889. Han är en af landets mest ansedda sakförare och sedan 1919 ordf. i Sagförerraadet. Då Kristian X 29 mars 1920 hade afskedat ministären Zahle (se Danmark. Suppl., sp. 245), bildade L. 30 mars en expeditionsministär (där L. var stats- och justitieminister) utan anslutning till de politiska partierna och utskref nytt val till folketinget, men trädde tillbaka 5 april på konungens önskan, hvarefter bildades en expeditionsministär Friis med parlamentarisk garanti. P. E—t.

***Liebens jodoformprof.** Ad. Lieben dog 7 juni 1914.

***Liebenstein** tillhör nu tyska republiken Thüringen. 1,878 inv. (1919).

Lieberath [līb-], Ebbe Harald, militär, scoutledare, f. 25 juni 1871 i Malmö, blef underlöjtnant vid Västgöta reg. 1894 och kapten där 1906. Han afgick ur aktiv tjänst s. å. och blef major i armén 1918. L. var gymnastiklärare vid Östra realskolan i Göteborg 1902—05 och vid Latinläroverket där 1905—18. Varmt intresserad af ungdomens fysiska fostran, blef han grundläggare och nitisk befrämjare af scoutrörelsen (se d. o.) i Sverige. När Sveriges scoutförbund 1912 bildades, blef han dess självskrifne ordf. och utöfvar fortfarande en framgångsrik och af de unga högt uppskattad verksamhet som sådan. Sedan 1919 är han därjämte ordf. i Stockholms gymnastikförbund. Flitig skriftställare på scoutrörelsens område, har han utom tidskriftsartiklar utgett bl. a. *Ett boyscout-abc* (tills. med E. v. Strokirch, 1912), *Scouter och scoutledare* (1913; 2:a uppl. 1917), *Knektar, scouter och andra pojkar* (1914; 2:a uppl. s. å.), *Äfventyrsberättelser* (1915), *Spaningsryttare* (1916), *Pojkarnas julbok. Nya äfventyrsberättelser för scouter och käcka pojkar* (s. å.), *Gränsridare* (1917), *Nya äfventyrsberättelser* (1918), *Pojkarnas julbok. Äfventyrsberättelser för scouter och andra käcka pojkar* (s. å.), *Pojkhistorier* (1919), *Friluftspojkar* (1921), *Strykfåglar* (1922) och *Sjömän och ryttare* (1923). H. J—dt.

***Liebermann**, K., tog 1914 afsked från professuren och dog 28 dec. s. å. Äfven som lärare var L. framstående och utbildade ett stort antal lärjungar. Sedan 1912 var han hedersled. i Deutsche chemische gesellschaft. Lefnadsteckning öfver L. af O. Wallach och P. Jacobson finns i nämnda sällskaps ''Berichte'' 1918. K. A. V—g.

***Liebermann**, Max, är sedan 1920 direktor för konstakademien i Berlin. I Stockholms Nationalmuseum är han representerad af *Ryttare på stranden* (oljemålning 1911). På Baltiska utställningen 1914 och på utställningen af tysk konst i Stockholm 1922 var han fylligt företrädd af målningar, teckningar och raderingar. Hans *Gesammelte schriften* började utges 1922. Nyare monografier förelígga af Hancke (1914) och Elias (1917); en omfattande bildföljd fyller band XIX af samlingsverket ''Klassiker der kunst''. G—g N.

***Liebert**, E. von, var 1907—13 medlem af tyska riksdagen, tjänstgjorde hösten 1914 som guvernör i Łódź, anförde 1915 en division och blef 1916 general af infanteriet. 1917 förde han under 54:e generalkommandot (tillhörande 7:e armén) ställda trupper vid Aisne och Chemin des Dames.

Liebesgaben [līb-], ty., ''kärleksgåfvor''. Se Sjukvård, sp. 734.

***Liebfrauenmilch.** Den riktiga formen för vinets namn är Liebfraumilch.

***Liebknecht.** 1. Wilhelm M. C. L. L. Jfr äfven ''Der hochverratsprozess gegen L., Bebel . . . 1872'' (1911). — 2. Karl L., den föregående

son, tysk revolutionär socialist, f. 13 aug. 1871 i Leipzig, dödad 15 jan. 1919 i Berlin, blef 1899 advokat i Berlin, 1908 led. af preussiska landtdagen och 1912 led. af tyska riksdagen. Han vann tidigt arbetarnas förtroende som sakförare, gjorde betydande insatser i organiserandet af den socialdemokratiska ungdomsrörelsen och egnade sig med förkärlek åt antimilitaristisk propaganda. För sin skrift *Militarismus und antimilitarismus* (1907) ådömdes han s. å. 1½ års fästningsstraff. Under Världskriget uppträdde L. i tal och skrift lidelsefullt mot kriget, yrkade redan i dec. 1914 afslag på krigskrediterna och agiterade för en proletariatets revolution. Sina idéer härom utvecklade han bl. a. i de 1915—16 utgifna ”Spartakusbrefven” (se Spartakus. Suppl.). L. inkallades till krigstjänst, blef 1 maj 1916 vid en demonstration mot kriget arresterad och dömdes juni s. å. till 2½ års tukthus. Benådad i okt. 1918, tog L. lifligt del i revolutionsförberedelserna, och vid revolutionens utbrott i Berlin 9 nov. hissade han personligen den röda flaggan på slottet. I den nya regeringen vägrade han inträda och organiserade i stället i samarbete med bl. a. Rosa Luxemburg (se d. o. Suppl.) den s. k. ”Spartakusrörelsen”, som åsyftade att med våld genomföra proletariatets diktatur och en genomgripande kommunistisk omhvälfning (se Tyskland, sp. 696). Under gatustriderna i Berlin de första januariveckorna 1919 var L. feberaktigt verksam med uppviglingstal o. s. v. Han häktades 15 jan. och blef under transporten till fängelset skjuten af en militär i bevakningstruppen, enligt en sedermera häftigt omstridd uppgift enär han trots erhållen varning skulle ha gjort ett försök att undkomma. L. var en ärlig, under sina sista år nervöst uppjagad fanatiker. Kommunisterna ha hyllat hans minne som en martyrs, i Ryssland bl. a. med monument. — Bland L:s skrifter märkas ytterligare de postumt utgifna *Briefe aus dem felde* (1920), *Reden und aufsätze* (1921) och *Politische aufzeichnungen* (s. å.). Jfr H. Schumann, ”Karl L. Ein unpolitisches bild seiner persönlichkeit” (1919; 10:e uppl. 1923). 2. V. S—g.

Liebman [lib-], Johan August Valdemar, dansk skådespelare, f. 9 okt. 1864 i Köpenhamn, debuterade 1890 på k. teatern där, som han sedermera har tillhört 1894—1910 och ånyo sedan 1913; dessemellan (1891—94 och 1910—13) var han anställd vid Dagmarteatret, hvars direktör han var 1910—11. L. är elev af sin äldre frände Emil Poulsen, har spelat både älskar-, karaktärs- och lustspelsroller och är självständigast på sistnämnda område. Bland rollerna må nämnas *prinsen* i ”Det var en gång”, *Helmer* i ”Ett dockhem”, *Nechljudov* i ”Uppståndelse” och *Herbot* i ”Den stora scenen”. P. E—t.

*__Liebmann__, Otto, dog 14 jan. 1912 i Jena.

*__Liechtenstein__ fick 5 okt. 1921 ny författning, som införde hemlig, direkt omröstning af alla medborgare, som fyllt 21 år, för val på 4 år af alla 15 medl. i landtdagen (vallag af 31 aug. 1922). Vid ajournering, afslutning eller upplösning ersättes landtdagen af ett utskott (*landesausschuss*), bestående af presidenten och 4 andra medl. Den för landtdagen ansvariga regeringen består af en regeringschef med suppleant, för 6 års tid utnämnda af fursten på landtdagens förslag, samt två för 4 års tid af landtdagen valda regeringsråd (*regierungsräte*) med suppleanter. Mot regeringens beslut kan vädjas till förvaltningsrätten (*verwaltungsbeschwerdeinstanz*) i Vaduz. För rättskipningen, som nyorganiserats genom lagen 7 april 1922, svara i första instans landsdomstolen (*landgericht*), i andra öfverdomstolen (*obergericht*) och i tredje högsta domstolen (*oberste gerichtshof*) i Vaduz. De österrikiska civil- och kriminallagarna m. m. gälla tills vidare, men L. håller på att skapa sin egen lag, hvaraf åtskilliga delar äro färdiga (1924). Enligt den nya författningen är hvarje vapenför medborgare pliktig att delta i landets försvar, men f. ö. få beväpnade formationer finnas endast till ordningens upprätthållande. I utlandet har L. endast en beskickning (i Bern), sedan den i Wien nyligen indragits, och dess utlandsintressen bevakas af Schweiz. Genom landet går järnvägen Feldkirch—Buchs, som förvaltas af Österrike. Tullföreningen med Österrike har upphört och ersatts med liknande gemensamhet, äfven i fråga om myntförhållanden, med Schweiz. L. hade 11,110 inv. (1916). Om L:s sedan 1858 regerande furste, Johan II, se d. o. Suppl. Furst Alfred dog 8 okt. 1907 på slottet Frauenthal, furst Aloys 25 mars 1920 i Wien. E. A—t.

Liedbeck [lid-], Per Fredrik Alarik, son till den i hufvudarbetet nämnde läkaren P. J. L., kemist, sprängämnesingenjör, f. 11 febr. 1834 i Uppsala, d. 26 mars 1912 i Stockholm, utexaminerades från Teknologiska institutet som maskiningenjör 1851 och gjorde sig snart känd som synnerligen kunnig industriman inom kemisk-tekniska området; bl. a. ombyggde han 1857—65 Ölands alunbruk samt 2 ättiks- och 2 trädestillationsfabriker. Inom sprängämnesindustrien blef L. en af I. och A. Nobels allra främsta tekniska medhjälpare. Han var 1866—75 verkmästare vid Vintervikens (se d. o.) dynamitfabrik, som af honom delvis byggdes. Omfattningen af explosionen där 1874 lyckades L. begränsa genom att med ett par mans hjälp bära ett parti nitroglycerin ut ur ett brinnande tvätthus. (L. belönades härför med guldmedalj ”för berömliga gärningar”.) L. anlade bl. a. dynamitfabriker i Glasgow (1872), vid Engene, nära Dröbak (1874), vid Ardeer, Skottland (1876), samt vid Avigliana, nära Turin (1880). 1876—78 var L. ingenjör hos franska dynamitsyndikatet i Paris. Inom sprängämnesfacket införde han flera nya tillverkningsmetoder, grundade på sinnrika, af honom konstruerade apparater och maskiner, särskildt egnade att minska risken vid handhafvandet af explosiva ämnen. Bland hans uppfinningar märkas luftinjektorn för nitrering af glycerin, dynamitpressar samt valsar, pressar och skärmaskiner för röksvagt krut. Han bosatte sig 1879 åter i Stockholm samt var under många år verksam som konsulterande ingenjör, särskildt för ett fiertal in- och utländska dynamit- och krutfabriker. Han egnade ännu på äldre dagar, äfven såsom förläggare, lifligt intresse åt olika maskinella uppfinningar och experiment. Fmn.

Liedgren [lid-], Karl Gustaf Emil, hymnolog, f. 21 febr. 1879 i Rystad, Östergötland, student i Uppsala 1897, vardt 1900 filos. och 1905 teol. kandidat, 1912 teol. licentiat och 1921 teol. doktor. Läroverksadjunkt i Örebro 1909, befordrades han 1920 till lektor i Västerås. L. torde få an-

ses vara vårt lands främste nu lefvande psalmkännare och har särskildt på Wallin-forskningens område gjort betydande insatser, hvarjämte han utgett förträffliga essaysamlingar. Af hans skrifter märkas den psalmhistoriska öfversikten *Den svenska psalmboken* (1910; 4:e uppl. 1920), *Johan Olof Wallin* (1912), *Wallins läroår som psalmdiktare 1806—12* (1916), *Kyrka och dikt* (s. å.) och *Vox angelica* (1918). I ''Nya psalmer'' af 1921 har han författat n:r 584. E. N. S—g.

***Liège** skrifves officiellt Liége. 1. Provinsens areal uppges officiellt till 2,898,11 kvkm. 869,246 inv. (1922). — 2. L. hade vid 1923 års ingång 165,664 inv. Staden omgafs 1888—92 af en fortgördel enligt af Brialmont uppgjord plan och förvandlades sålunda till en modern lägerfästning. Af äldre befästningar kvarstodo citadellet och fort La

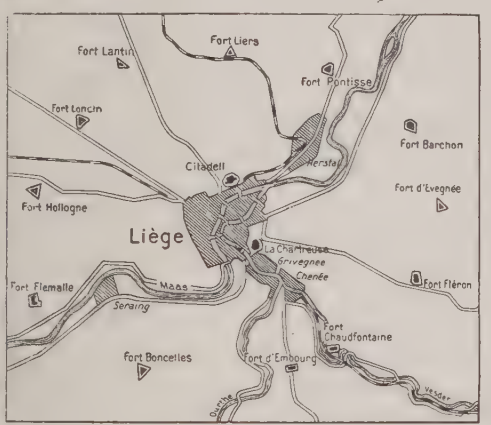

Skiss af Liéges befästningar.

Chartreuse (se skissen). Ingen enceinte uppfördes, något som sedermera kom att inverka menligt på fästningens försvar. De nya forten voro till antalet 12, 6 ö. och 6 v. om Maas. Afstånden mellan stadens utkanter och forten växlade mellan 7 och 9 km. Forten Boncelles, Fléron och Barchon ö. och Flemalle, Loncin och Pontisse v. om Maas voro af den större typen, de öfriga af den mindre. De förra hade 2 pansartorn, hvartdera för en 21 cm. haubits, 2 15 cm. kanoner i 1 torn, 4 12 cm. kanoner i 2 torn och några mindre pjäser. De senares tunga artilleri utgjordes af 1 21 cm. haubits i torn, 2 15 cm. kanoner i 1 torn samt 2 12 cm. kanoner i 2 torn. Forten voro vid Världskrigets utbrott så till vida otidsenliga, att pansar- och betongkonstruktionerna voro beräknade att motstå det vid tidpunkten för deras byggnad i bruk varande *jämförelsevis* svaga belägringsartilleriet (hufvudpjässlag: 15 cm. haubitser), men ingalunda tyskarnas och österrikarnas tyngsta artilleri 1914 (42 cm. haubitser och 30,5 cm. mörsare) med mångdubbelt kraftigare verkan. Några permanenta mellanverk funnos icke. Besättningsstyrkan utgjorde omkr. 30,000 man under befäl af generallöjtnant Léman (se d. o. Suppl.), som fästningens kommendant. Tyska Maas-armén, som fått i uppdrag att betvinga den strategiskt viktiga fästningen, räknade omkr. 40,000 man, med ett mycket kraftigt belägringsartilleri, flygare och luftskepp, under general v. Emmich (se Världskriget, sp. 158). Redan 5 aug. 1914 stod armén framför L. och gick omedelbart till anfall, hvilket dock afslogs med stora förluster. Sedan försöket att genom öfverrumpling intaga fästningen sålunda misslyckats, öppnades den 6 artillerield mot forten å östra fronten, hvilken fortsattes dag och natt t. o. m. den 9. Samtidigt pågick infanteri- och ingenjöranfallet. Sistnämnda dag hade alla försvarsverk å nämnda front samt fort Pontisse v. om Maas — samtliga mer och mindre sönderskjutna — kapitulerat eller stormats. Dessutom hade själfva staden och citadellet besatts, det senare genom en djärf, af general Ludendorff utförd kupp. Artilleribeskjutningen fortsattes 11—15 aug. och riktades då mot forten v. om Maas, af hvilka det ena efter det andra måste ge sig. Slutligen sprang fort Loncin, i hvilket kommendanten befann sig, i luften genom explosion af ammunitionsförrådet. General Léman påträffades af tyskarna sanslös under fortets spillror och togs jämte de få öfverlefvande af besättningen till fånga. Sedan fort Hollogne omedelbart därefter gett sig, var hela fästningen i tyskarnas våld den 16. De belgiska fälttrupperna (3:e arméfördelningen och 1 inf.-brigad), som utgjorde hufvuddelen af besättningen, hade dessförinnan aftågat och förenat sig med fältarmén, så att antalet fångar inskränkte sig till omkr. 4,000. H. J—dt.

Liekkiö, *myt.* Se Mytologi, sp. 168.

Lie'ksa. 1. Kyrkoby och betydande handelscentrum i Pielisjärvi socken, Kuopio län, Finland, invid järnvägen Joensuu—Nurmes. L. skall i snar framtid bli köping. Invid L. var den forna staden Brahea belägen. — 2. Älf (fi. *Lieksanjoki*), upprinner i ryska Karelen och utfaller i Pielisjärvi sjö i Finland. 1 o. 2. O. B—n.

Lie'lahti (sv. *Lielax*), sulfitcellulosafabrik i Ylöjärvi socken invid Tammerfors stad, Tavastehus län, Finland, grundad 1913—14, tillhör A.-b. J. W. Enqvist (akt. kap. 2,4 mill. mark). Årsproduktion 18,000 ton. O. B—n.

Li'en, lat., *anat.*, mjälten (se d. o.).

***Lienhard**, F., blef 1911 professor. Af L:s många senare verk må nämnas berättelserna *Der einsiedler und sein volk* (1915) och romanen *Westmark* (1919).

Liepaja, lettiska namnet på Libau.

***Liern y Cerach**, R. M., var född 11 april 1832 (ej 1833) och dog 25 nov. 1897 i Madrid.

Li'estöl. 1. Lars Knutson L., norsk jordbrukare och politiker, f. 13 juni 1839 i Aaseral, d. 15 dec. 1912 i Kristiansand, började sin bana som vallpojke, lärde sig på egen hand t. o. m. främmande språk, fick anställning som kontorsbiträde på fogde- och sorenskriverkontor samt blef 1866 länsman i Bygland i Setesdalen, där han från 1870 egde en gård. L. var 1874—88, 1898—1903 och 1906—12 stortingsman för Nedenes amt (nu Aust-Agder fylke) och därunder odelstingets president 1900—03 och 1906—12. Han var en af vänsterns mera framträdande män och tillhörde mars 1888—febr. 1889 Johan Sverdrups ministär. L. var en ifrig ''målman'', kännare af skotsk folkdiktning och duktig föredragshållare. — 2. Knut L., den fö-

regående brorson, norsk folklorist, f. 13 nov. 1881 i Aaseral, blef filologie kandidat 1908, docent i landsmål 1909, filos. doktor 1915 och professor i norsk folkminnesforskning 1917 vid Kristiania universitet. Han har grundlagt Norsk folkminnesamling (1914) och har från början varit dess styresman. L. utgaf 1912 tills. med Moltke Moe ''Norske folkeviser fra middelalderen'' (folkuppl. i 3 bd 1920 ff.). L. har vidare utgett ''Norske ættesogor'' (1922) och skrifvit afhandlingar i tidskrifter m. m. Han förenar djupgående filologiskt och folkloristiskt vetande med högt utvecklad konstnärlig framställningsförmåga. 1—2. M. H.

Li'etuva, inhemskt namn på Litauen.

Lietzmann [lits-], Hans, tysk teolog, f. 2 mars 1875 i Düsseldorf, 1900 docent i Bonn, 1905 e. o. och 1908 ord. professor i Jena och 1924 (efter Harnack) professor i Berlin, har med stort skarpsinne och idérikedom egnat sina forskningar åt Gamla kyrkans historia och särskildt öfvergången från den nytestamentliga tiden samt kultens arkeologi; han anses vara en af Tysklands främsta nu lefvande forskare. Vid det stora Lutherjubileet i Eisenach 1921 höll han ett mycket uppmärksammadt föredrag om Luthers bibelöfvers. Bland hans skrifter kunna nämnas *Der Menschensohn* (1896), *Catenen* (1897), *Apollinaris von Laodicea* (I, 1904), *Wie wurden die bücher des Neuen testaments heilige Schrift?* (1907), *Das leben des heiligen Symeon Stylites* (1908), *Der Weltheiland* (1909), *Petrus und Paulus in Rom* (1915), *Sacramentarium gregorianum* (1920). Han har utgett samlingsverken ''Kleine texte für theologische übungen'' (från 1902) och ''Handbuch zum Neuen testament'' (1906 ff., där L. själf utlagt de fyra paulinska hufvudbrefven). Hj. H—t.

Lievarg, *bot.* Se Pedicularis

***Liewen** (sp. 415), von. Friherrliga ätten utslocknade på svärdssidan 1917.

Lifbojar, svenska kvinnoorganisationer. Se Lifräddningsväsende. Suppl.

Lifdjur benämnas (i motsats till slaktdjur) sådana djur, som försäljas för andra ändamål än omedelbar nedslaktning. E. T. N.

Life and work [lā'f ən *wə'k*], en kyrklig organisation med syfte att ena de olika kristna kyrkorna i gagnande arbete. Se Kyrkliga enhetssträfvanden i nutiden. Suppl.

Liffey [li'fi], flod i prov. Leinster, Irland, upprinner i Wicklowbergen, s. om Dublin, och faller ut efter ett mycket slingrande, 114 km. långt lopp i Dublinbukten. L. förbindes med Shannon genom Royal canal, och dess mynning bildar Dublins hamn.

***Lifförsäkring.** Den svenska lifförsäkringens utveckling efter 1910 framgår af följande uppgifter:

	1910 mill. kr.	1923 mill. kr
Försäkringsbestånd 31 dec.	1,239	3,302
Under året beviljad summa	160	304
Inkomst af premier och räntor...	51	143
Utbetalningar för försäkringsfall	17	41
Försäkringsfond 31 dec.	269	783
Tillgångar 31 dec.	375	993

Lifförsäkringsbeståndet — såväl som försäkringsfond och tillgångar — har sålunda nära nog tredubblats under ifrågavarande period. Medan vid 1910 års slut hvar 8:e person i Sverige var lifförsäkrad, beräknas vid 1923 års slut hvar 4:e inv. ha försäkrat sitt lif. Lifförsäkringssumman per inv. uppgick vid 1923 års slut till 525 kr. mot 225 kr. vid 1910 års slut. Af de vid 1910 års slut bestående 21 bolagen ha 5 upphört att existera (''Nordpolen'', ''Vasa'', ''Brage'' och ''Stockholm'' genom att uppgå i andra bolag och ''Kronan'' genom tvångslikvidation). 8 nya bolag ha sedan 1911 bildats, hvaraf emellertid 3 efter relativt kort tillvaro uppgått i äldre bolag; 5 återstående äro ''Folket'', ''I. O. G. T.'', ''Allians'', ''Svenska järnvägsmännen'' och ''Löntagarnas lifförsäkringsbolag''. De 4 förstnämnda af dessa ha från förutvarande uttaxeringsföreningar ombildats till ömsesidiga lifförsäkringsbolag, och det 5:e har bildats af understödsföreningen ''Sveriges privatanställdas pensionskassa'' för att tillgodose visst lifförsäkringsbehof inom dess klientel. Vid 1924 års början drefvo alltså 21 *inhemska* bolag lifförsäkringsrörelse i landet. De *utländska* ha alltmera dragit sig tillbaka från den svenska marknaden; deras sammanlagda ansvarssumma uppgick vid 1923 års slut till omkr. 30 mill. kr. mot 50 mill. vid 1910 års slut. P. Blm.

Lifförsäkringsbolaget Svenska järnvägsmännen. Se Järnvägstjänstemannaföreningar. Suppl., sp. 861.

***Lifgardet till häst.** En regementets historia i kort sammandrag utkom 1914.

***Lifgedingets domsaga**, officiellt Livgedingets domsaga, omfattar 1,838 kvkm. 38,414 inv. (1924).

***Lifregementet.** Se C. A. G. Braunerhjelm, ''Kungl. lifregementets till häst historia'' (6 dlr, 1912—23).

***Lifregementets husarer.** Se G. L. Hamilton, ''Lifhusarerna i läger och kvarter på Axvall och Sannahed, i Örebro och Sköfde. Minnen samlade'' (1916).

***Lifrustkammaren** står under vård af 1 intendent och föreståndare, biträdd af (3) amanuenser. Se ''Vägledning för besökande i Lifrustkammaren och därmed förenade samlingar'' (7:e uppl. 1921). Förslag om inredande af egna och för samlingen särskildt lämpade lokaler i Fredrikshofs f. d. lustslott ingafs till regeringen 1918.

***Lifräddningsstationer** för räddande af skeppsbrutna vid Sveriges kuster finnas f. n. (1924) till ett antal af 33. Utrustade med såväl lifbåt (*framdrifven medelst segel och åror*) som raketapparat äro, utom de i hufvudarbetet nämnda (af hvilka Smögen 1921 indragits), Glommen, i närheten af Morups Tånge, och Gotska sandön. Försedda uteslutande med lifbåt äro de 5 i hufvudarb. nämnda. *Motorlifbåtar* äro stationerade vid Käringön, mellan Lysekil och Marstrand, Vinga, utanför Göteborg, Grönhögen, på västkusten af södra Öland, Kråkelund, mellan Oskarshamn och Västervik, Simpnäs, i Stockholms norra skärgård, Singö, mellan Grisslehamn och Öregrund, Fågelsundet, på Upplands norra kust, samt Skutskär. Utrustade med enbart raketapparat äro, utom de 4 i hufvudarb. nämnda, stationerna i Kivik, Hanö och Björnnabben, vid Ölands norra udde. Följande 17 stationer egas och underhållas af staten

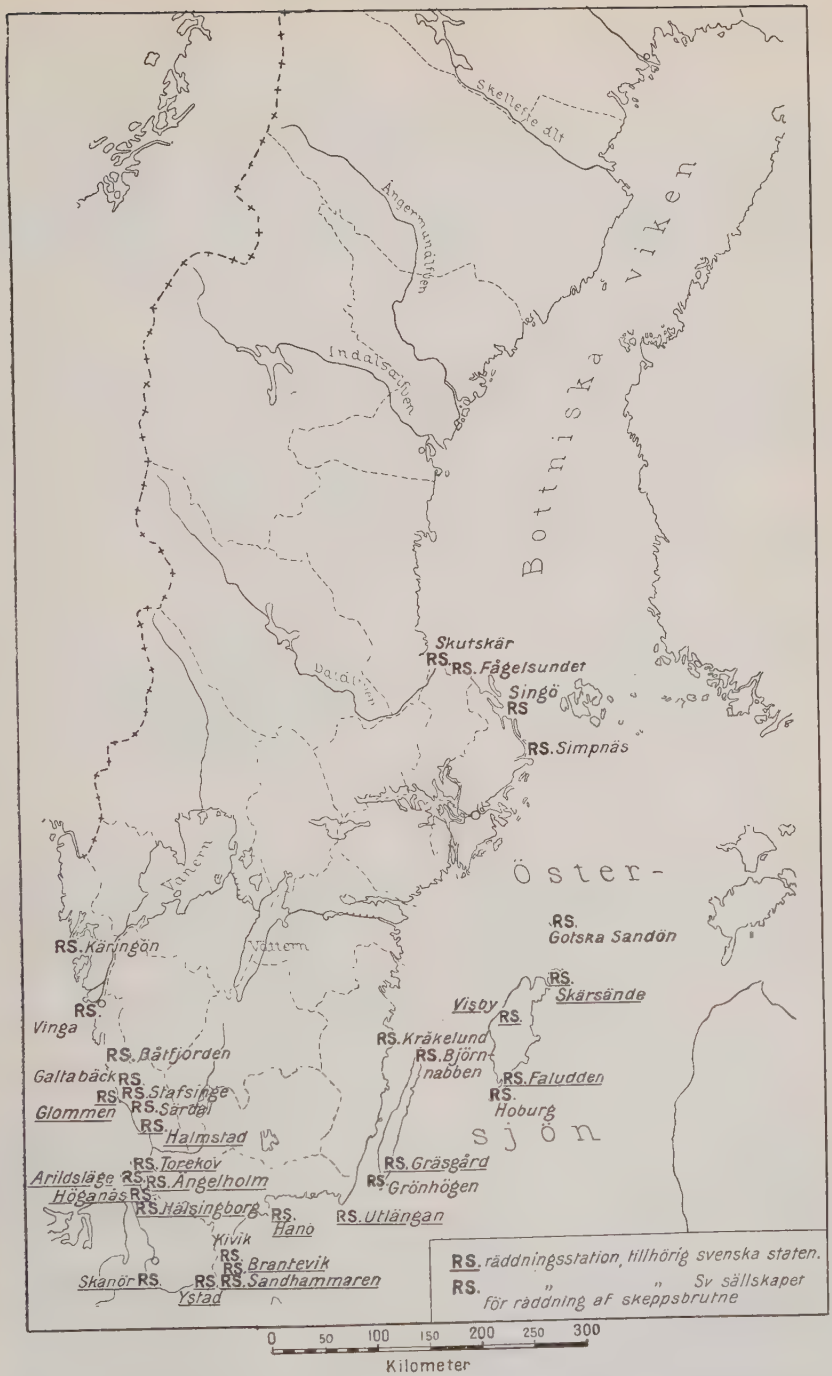

Räddningsstationer vid Sveriges kuster 1924. Till belysning af lifräddningsstationers behöflighet må följande siffror anföras. Strandningar och olyckshändelser, som drabbat fartyg på eller invid Sveriges kuster under de 61 åren 1863–1923, utgjorde: *på östra kusten från Haparanda till Ölands södra udde* 5,686 (hvaraf 1,023 vrak), *vid Gotland* 1,050 (hvaraf 338 vrak), *från Ölands södra udde till Falsterbo* 1,770 (hvaraf 498 vrak) och *på västra kusten* (från Falsterbo till norska gränsen) 3,684 (hvaraf 854 vrak).

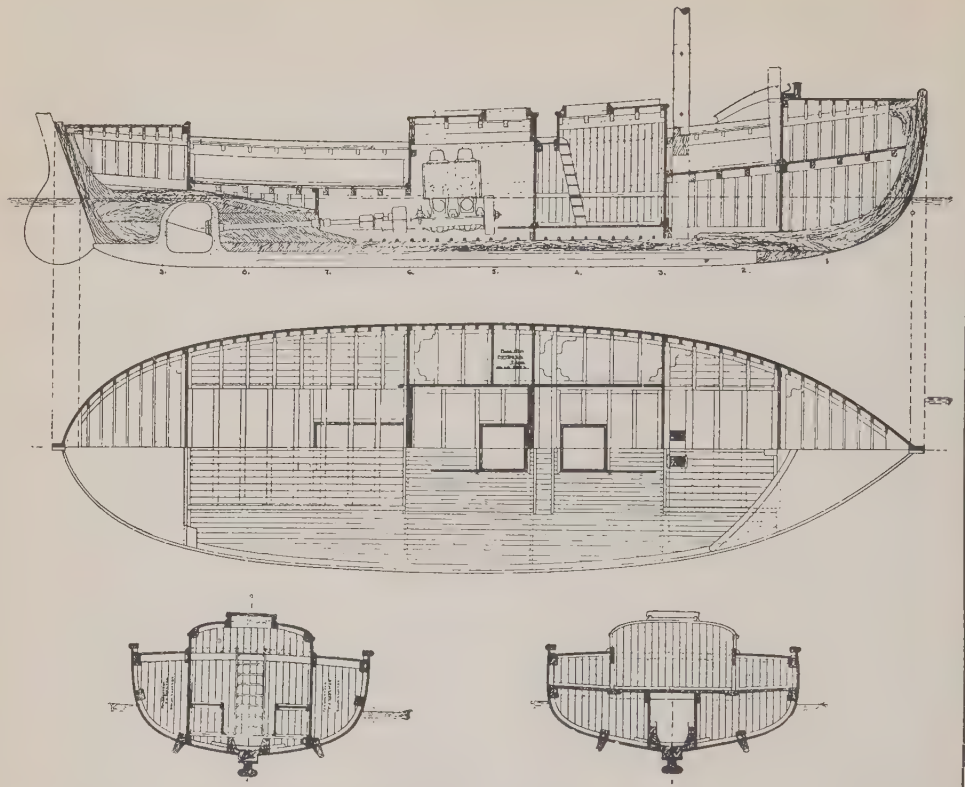

Fig. 1. Normalritning till motorlifbåt af Watsontyp ; längd- och tvärsektioner.

Fig. 2. Världens f. n. största lifbåtstyp: motorlifbåten »Wilh. R. Lundgren» (t. v.). T. h. »Max Sievert» med fällda master, motorlifbåt af Watsontyp.

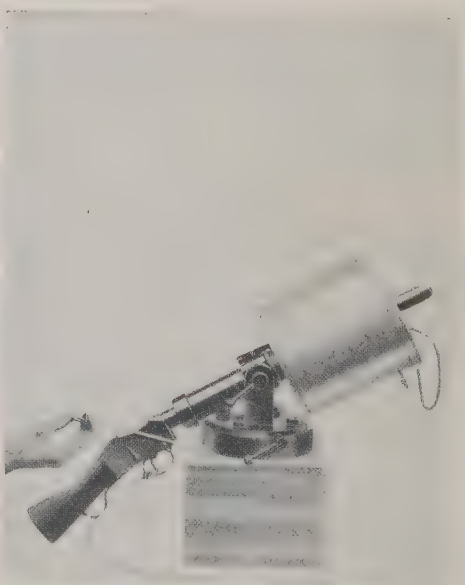

Fig. 3. Modern, mindre skjutapparat för räddningslinor. (Bilden visar apparaten monterad på fast underlag, färdig för skott. Apparaten kan användas äfven med axelstöd såsom ett gevär.)

samt stå under Lotsstyrelsens förvaltning: Skärsände (Ekeviken), Faludden, Visby, Gräsgård, Utlängan, Hanö, Brantevik, Sandhammaren (Mälarehusen), Ystad, Skanör, Hälsingborg, Höganäs, Arildsläge, Ängelholm, Torekov, Halmstad och Glommen. De 16 stationerna Käringön, Vinga, Båtfjorden, Galtabäck, Stafsinge, Särdal, Kivik, Grönhögen, Björnnabben, Hoburg, Gotska sandön, Kråkelund, Simpnäs, Singö, Fågelsundet och Skutskär tillhöra Svenska sällskapet för räddning af skeppsbrutne (Göteborg). Se vidstående plansch. H. Mr.

Lifräddningssällskapet. Se Svenska lifräddningssällskapet. Suppl.

***Lifräddningsväsende.** Det senaste årtiondet har medfört en betydande utveckling på lifräddningsväsendets område. Materielen har sjötekniskt fullkomnats och samtidigt anpassats till motorteknikens utomordentliga framsteg. Lifbåtar framdrifvas f. n. i allt större omfattning med explosionsmotor i förening med segel. Roddlifbåtar begagnas vid sådana kuststräckor, där djupförhållandena icke medge användning af propeller. Större, moderna lifbåtar ligga antingen stationerade i en skyddad hamn eller sjösättas vid behof från en särskildt byggd slip. Rodd- och lättare motorlifbåtar äro placerade på en för ändamålet konstruerad vagn, som kan köras längs kusten till den plats, där deras hjälp påkallas. Fig. 1 (se pl.) återger normalritningen till den motorlifbåt af engelsk s. k. Watsontyp, som kommit till användning inom Sv. sällsk. för räddning af skeppsbrutne vid vissa af dess räddningsstationer. Båtens dimensioner äro: längd 13,1 m., bredd 3,8 m. och malladt djup 1,8 m. Den är alltigenom af ek, kravellbyggd och försedd med en 2,8 tons järnköl. Alla utrymmen, som icke äro disponerade för maskin och en mindre ruff för besättningen, äro upptagna af luftrum, hvarigenom båten är osänkbar. Maskinen, en 30 hkr 2-cylindrig motor, ger en fart af 7 à 8 knop. Propellern är skyddad af ett hvalf, som jämväl förhindrar, att människor i vattnet komma till skada vid propellerns rörelse. För- och akterut äro sittbrunnar anordnade, som självlänsas genom bottenventiler. Masterna (numera 2, af hvilka den ena är en mindre gäckmast för aktersegel) äro fällbara. Sällskapet förfogar därjämte öfver 2 patrullerande motorlifbåtar — världens största i sitt slag — ”Wilh. R. Lundgren” (Vinga; fig. 2) och ”Justus A. Waller” (Käringön) med en längd af 18 m. och en maskinstyrka om 80 hkr. Af raketapparater ha under de senaste åren nya typer konstruerats. Fig. 3 visar en modern, mindre skjutapparat för räddningslinor, monterad på fast underlag. Apparaten kan äfven användas med axelstöd som ett gevär.

Storbritannien är alltjämt föregångslandet på området. *The royal national life-boat institution* eger 1924 inalles 243 lifbåtar — af hvilka 185 framdrifvas med åror och segel, 1 med ångmaskin och 57 med motor — samt omkr. 300 raketstationer. Vid sidan däraf verka för ändamålet vissa lokala organisationer, hvarjämte staten förfogar öfver ett antal raketstationer. Den engelska lifbåtsinstitutionen, som 4 mars 1924 högtidlighöll sitt 100-årsjubileum, har genom sin verksamhet hittills räddat omkr. 60,000 människolif. I anslutning till jubileet hölls i juli 1924 en *internationell lifräddningskonferens* i London med representanter för skilda länders lifräddningsväsende. I samband därmed anordnades en lifbåtsparad vid Victoria embankment, vid hvilken den svenska systerorganisationens ofvannämnda motorlifbåt ”Justus A. Waller” väckte en för Sverige smickrande uppmärksamhet. På förslag af Japans ombud beslöt konferensen att bilda ett *internationellt lifräddningsförbund*, organiseradt efter mönster af Röda korset. Framställning skulle därjämte genom Nationernas förbund göras hos de länder, som ännu icke vidtagit anstalter för skeppsbrutnas räddning, att gå i författning om åtgärder för detta syfte. — *Danska* lifräddningsväsendet, som är statligt organiseradt, har genom sin verksamhet 1852—1923 räddat 10,329 människolif. Omkostnaderna utgöra per år 709,000 kr. — *Norsk selskab til skibsbrudnes redning* har 1893—1923 räddat 2,538 människor samt assisterat 517 fartyg och 26,501 fiskebåtar. Dess inkomster och utgifter balanserade 1923 på kr. 364,763, dess tillgångar och skulder på kr. 1,354,801.

I *Sverige* underhållas f. n. (1924) på lotsverkets stat 17 lifräddningsstationer (se d. o., äfven i Suppl.) med en fast personal om 169 personer (17 uppsyningsmän, 12 båtstyrare, 120 roddare och 20 biträden). Inalles ha genom nämnda stationers verksamhet t. o. m. 1923 räddats 2,194 människolif (916 medelst lifbåt, 162 medelst raketapparat och 1,116 genom annan åtgärd). Antalet räddningsföretag utgör under motsvarande tid 428. Det *frivilliga* lifräddningsväsendets syften företrädas af Svenska sällskapet för räddning af skeppsbrutne (förk. S. S. R. S.). Det förfogar f. n. (1924) öfver 16 lifräddningsstationer (se d. o., äfven i Suppl.), på ett par undantag när utrustade med såväl lifbåt som raketapparat. Betjäningen är frivillig och oaflönad, men hvarje man är af sällskapet försäkrad för ett belopp af 5,000 kr. vid hel invaliditet och till kr. 2,500 vid dödsfall. Sällskapet har 1907—24 genom sina stationer räddat omkr. 800 personer och flottagit 20 strandade fartyg, bogserat 36 fartyg ur nödläge, desarmerat 8 minor samt vägledt ett stort antal sjöfarande. Dess inkomster utgöras af medlemsafgifter samt frivilliga bidrag (efter viss taxa) från fartyg, som lossa eller lasta i svenska hamnar, donationer samt bidrag från de s. k. lifbojarna. Dessa senare äro lokala kvinnoorganisationer inom skilda landsändar, hvilka genom att anordna basarer med försäljning af arbeten, förfärdigade af medlemmarna själfva, fester o. d. insamla penningmedel för S. S. R. S:s verksamhet. De ha hittills ställt öfver 100,000 kr. till sällskapets förfogande. S. S. R. S:s inkomst- och utgiftsstat balanserade 1923 på kr. 100,165, dess tillgångar och skulder på kr. 703,599. H. Mr.

Lifsbejakande, *filos.*, kallas å ena sidan uppfattningen af lifvet såsom öfvervägande ett godt (optimism), å andra sidan ett handlande, som bevarar och främjar lifvet och ej hämmar dess yttringar. S—e.

Lifsmedelskommissionen. Se Statens lifsmedelskommission.

Lifsmedelsnämnd. Se Folkhushållningskommissionen. Suppl.

Lifsmedelsråd. Se Statens lifsmedelskommission.

Lifsmedelsstyrelse. Se Folkhushållningskommissionen. Suppl., sp. 928 och 929.

***Lifstids straffarbete** har, sedan genom lag af 3 juni 1921 dödsstraffet (se d. o. Suppl.) afskaffats, äfven i Sverige numera öfvertagit dödsstraffets funktioner. N. S—g.

***Lifsträdet.** — 3. Sp. 458, rad 15 nedifrån *står Ziziphus bör vara Zizyphus*

Lifu, ö. Se Loyalty-öarna.

Lifvet en dröm (*La vida es sueño*), storartadt drama af Calderón (se denne, sp. 985), uppf. i Stockholm f. g. 1858.

Lifvet på landet, roman af F. Reuter (se denne, sp. 25); dansk dramatisering däraf, som från 1888 gjort lycka äfven på svensk scen.

***Liga.** Ligan är äfven en vanlig benämning på en 1919 åvägabragt sammanslutning af Röda kors-föreningar, kallad *Ligue des sociétés de la Croix rouge* (se Sjukvård. Suppl.). Det eng. *league* brukas ofta i föreningsnamn, t. ex. *Anti-corn-law league, League to enforce peace, League of nations* (se Nationernas förbund. Suppl.), likaså det franska *ligue*, t. ex. *Ligue des droits de l'homme.*

Ligame'nta intervertebrālia, *anat.* Se Mellankotskifvor. Suppl.

Ligame'ntum circulāre, *anat.* Se Tänderna, sp. 741.

Liggande murverk, *bygnk.* Se Mur.

Ligget [li'git], Hunter, nordamerikansk militär, f. 21 mars 1857 i Reading (Pennsylvania), blef 1879 officer vid artilleriet, deltog som major och stabsofficer i spansk-amerikanska kriget 1898, blef 1912 öfverste vid infanteriet, 1913 chef för krigsskolan och 1914 brigadchef. 1916—17 var han chef för militärområdet (departement) Filippinerna. Under Världskriget förde han sept. 1917—jan. 1918 41:a fördelningen, jan.—okt. 1918 1:a armékåren (i Verdun—Toulområdet) och, som generallöjtnant, okt.—nov. s. å. 1:a armén (å fronten Maas—Grand-Pré). Maj—juli 1919 var han chef för ockupations- (3:e) armén vid Rhen. Senare s. å. blef han chef för västra militärområdet i hemlandet. Han afgick ur aktiv tjänst 1921, med generalmajors rang. H. J—dt.

***Liggetid.** — 2. *Postv.* Liggetid vid adresspostanstalt för obeställbar postförsändelse, som icke af kända orsaker — t. ex. adressatens död — omedelbart återsändes, och för försändelse, som är afsedd att afhämtas (poste-restante), är nu i allmänhet 14 dagar. Äfven inrikes paket återsändes efter denna tid och hembjudes afsändaren mot erläggande af afgift för återbefordringen. Förfrågan till afsändaren sker icke, men denne kan genom anteckning å adresskortet i förväg lämna föreskrift om, huru paketet skall behandlas i händelse af obeställbarhet. E. G—e.

***Ligne.** 1. K. J., furste af L. Jfr äfven O. P. Gilbert, "Vie du feld-maréchal, prince de L." (1922). — 2. Eugène, furste af L. Hans sonson, Louis, 10:e furste af L., dog 27 aug. 1918 på familjeslottet Beloeil invid Mons. Ättens nuv. hufvudman är Louis' broder, Ernest, 11:e furste af L., f. 1857 i Paris.

***Lignin.** Under det att cellulosan har en kolhalt af 44,5 proc., utgör vedens halt af kol omkr. 50 proc. Det finns sålunda i veden ämnen med väsentligt högre kolhalt än cellulosa. Dessa ämnen utgöras i det väsentliga af lignin. I runda tal består veden af 70 proc. kolhydrater, hvaraf cellulosa förekommer i öfvervägande mängd, samt 30 proc. lignin. Om än ej ligninet i olika växter har samma kemiska sammansättning, karakteriseras dock allt lignin af vissa gemensamma reaktioner, de s. k. *ligninreaktionerna.* De viktigaste af dessa äro den röda färg, som framkommer vid behandlingen af förvedade växtdelar med floroglucin och en mineralsyra (Wiesners reagens), och den gula färg, som aromatiska aminer i sur lösning ge. Man har anledning anta, att det är samma komplex i allt lignin, som är underlaget för dessa reaktioner, och att denna komplex är en akroleingrupp, så att lignets sammansättning kan uttryckas med formeln $R\,CH : CH \,.\, CHO$, hvari R betecknar öfriga atomer. Ligninet har sålunda en omättad grupp CH : CH och en aldehydgrupp CHO. Den omättade gruppen framkallar en egenskap hos allt lignin, att det löses af svafvelsyrlighet vid högre temperatur, hvilken syra adderar sig till denna grupp under bildningen af en lignosulfonsyra,

$$R\,CH_2\,CH\begin{matrix}CHO\\SO_3\,OH\end{matrix},$$

hvilken liksom alla sulfonsyror är lättlöslig i vatten. Denna reaktion är af ofantlig teknisk betydelse, ty på densamma grundas tillverkningen af sulfitcellulosa, som är hufvudmaterialet för nutidens papper. De trädslag, som bäst lämpa sig härför, äro arterna af släktena *Picea* och *Abies*, hvars förnämsta representant här i Europa är granen. Af nämnda anledning har granligninet blifvit närmare undersökt. Typen för detta lignin kan antas vara koniferylaldehyd

$$C_6\,H_3\begin{matrix}CH : CH \,.\, CHO\\OH\\OCH_3\end{matrix}$$

af hvilken ligninets hufvudmängd utgör en kondenserad form. Gruppen hydroxyl, OH, är till största delen ersatt af gruppen acetoxyl, $O\,CO\,CH_3$. Anmärkas må, att vid vedens torra destillation förtvålas acetoxyl fullständigt af den heta vattenångan till ättiksyra och metoxyl ofullständigt till metylalkohol. På så sätt framställes i nutiden nästan all ättiksyra för tekniskt bruk, äfvensom all metylalkohol. Granens ved består emellertid ej uteslutande af nämnda lignin (α-lignin). I en mindre del af ligninet är gruppen CHO ersatt af karbonsyrekomplexen —CO OH (β-lignin). Detta lignin kan sägas utgöra en öfvergångsform till katekugarfämnena. Ligninet kan kvantitativt frånskiljas därigenom, att man behandlar den finfördelade veden i köld med en 65-procentig svafvelsyra eller högst koncentrerad saltsyra, hvarigenom alla kolhydrat lösas och ligninet frånskiljes som ett mörkbrunt, i vatten olösligt pulver. Härvid förhartsas ligninet. Ligninet förekommer ej i fri form i veden, utan är kemiskt bundet antagligen vid den form af kolhydrat i veden, som blifvit kallad *hemicellulosa.* P. K.

***Ligning.** I *Norge* ha 1911 års skattelagar under senare år undergått åtskilliga förändringar. De äro jämte tilläggslagar utgifna med anmärkningar och hänvisningar af expeditionschefen J. E. Thomle (4:e uppl. 1921). M. H.

Li'gnum murīnum, *bot.* Se Albizzia. Suppl.

Li'gnum nephrīticum [-frī-] kallades veden af ett tropiskt trädslag, hvilken särskildt på 1500- och 1600-talen var mycket omtalad och berömd ej blott för de medicinska egenskaper, som tillades den, utan kanske ännu mer för det egendomliga färgfenomen, som framkallades därigenom, att den lades i källvatten. Den förste, som omtalar de märkliga egenskaperna hos denna ved, var spanske läkaren Monardes (1565), som i Mexico lärt känna dem. Enligt hans beskrifning lade infödingarna flisor af veden i rent källvatten, som de därpå drucko enbart eller blandadt i vin och som visade sig särskildt välgörande i urinära och njuråkommor. Från veden erhöll vattnet en i början blekblå, efter hand djupblå färgton. Senare omtala olika medicinska författare från 1600-talet denna ved, hvaraf det uppgafs, att dricks-koppar tillverkades. Om rent källvatten hälldes i en sådan kopp, erhöll det en skiftning i blått eller annan färg alltefter ljuset. Det trädslag, hvarifrån denna ved hämtats, förblef af flera orsaker länge ett mysterium, och de beskrifningar, som 1600-talets författare lämnat, ansågos vara af mer eller mindre legendarisk natur. Linné hänförde det i "Materia medica" till *Moringa pterygosperma* (*M. oleifera*). Det var 1915, som den amerikanske botanisten W. E. Safford ådagalade, att de gamle författarnas *leño nefritico* kom dels från *Eysenhardtia polystachya* (fam. *Leguminosæ*, underfam. *Papilionatæ*), dels från *Pterocarpus indicus*. Det förra är ett i Mexico inhemskt buskartadt träd, som där af befolkningen kallas *palo dulce* ("sötved"). Kärnveden hos detta träd besitter egenskapen att förläna vatten, hvari den lägges, en starkt fluorescerande blå eller grön-gul färg. Af släktet finnas flera arter inhemska i Mexico och närgränsande områden i norr och söder. Det sistnämnda trädslagets ved besitter liknande egenskap af fluorescens. Det är troligt, att i de äldre beskrifningarna ved från dessa två trädslag ofta förblandats och att t. ex. de dricskoppar, som kommit till Europa från Mexico, icke varit af mexikanskt ursprung, enär *Eysenhardtia polystachya* icke uppnår en tjocklek, som tillåter en dylik bearbetning, utan förts till Mexico från Filippinerna, mellan hvilka två dåvarande spanska besittningar förbindelsen var liflig och direkt. Af andra arter af *Pterocarpus* fås sandelträ, kino och drakblod (se dessa ord).

***Ligthart**, Jan, dog 16 febr. 1916.

***Ligula.** *Orden* 2. *Zool.* Se Spindeldjur. *utgå.*

***Li-hung-tschang.** Hans konstarkeologiska m. fl. samlingar inköptes 1920 af ett svenskt konsortium (direktör Melker Lyckholm, envoyén H. Lagercrantz m. fl.) för 1,1 mill. kr. Till Statens historiska museum öfverlämnades af detta i okt. s. å. en samling kinesiska sten- och bronsföremål som gåfva och till Nationalmuseum konstföremål.

***Liisberg**, H. K. Bering, har utgett bl. a. *Kvinder i dansk historie* (1916; bl. a. om grefvinnan Danner), *Domina Helena* (1916; om trakten vid Tisvilde) och *Rosenborg og lysthusene i Kongens have* (1914) samt redigerat verket "Danmarks söfart og söhandel fra de ældste tider til vore dage" (2 bd, 1919). P. E—t.

Li-juan-hung (Li Yuan-hung), president i republiken Kina, f. 19 okt. 1864 i provinsen Hupe, genomgick marinskolan i Tien-tsin 1884—90 och deltog som sjöofficer i kriget med Japan 1894—95, var därefter militärinstruktör hos vicekonungen Tschang-tschi-tung, studerade ett par år befästningskonst i Japan, blef därpå 1903 brigad- och 1906 divisionsgeneral med förläggning i Wu-tsjang. Vid revolutionens utbrott där okt. 1911 fick L. befälet öfver de upproriska trupperna och tog ledande andel i underhandlingarna med de kejserlige om stillestånd och kejsarens abdikation. L. valdes febr. 1912 till provisorisk vicepresident, blef chef för generalstaben och förvaltade flera guvernörsämbeten, utsågs okt. 1913, sedan en del af författningen antagits, till ord. vicepresident och kallades 1914 till Peking af Juan-schi-kai, som ville ha honom i sin närhet för att öfvervaka honom. Då Juan-schi-kai juni 1916 afsidit, kallades L. ur sin nödtvungna overksamhet till presidentposten. Han sökte återinföra författningsenliga förhållanden och samarbeta med parlamentet. Om hans oroliga regeringstid se Kina. Suppl., sp. 1013. Vid Tschenghsuns monarkiska kupp 1 juli 1917 nödgades L. söka skydd hos en utländsk legation. Då republiken efter några dagar återställts, vägrade L. att återtaga presidentposten, och kort därefter bosatte han sig i Tien-tsin som privatman, sysslande med affärsverksamhet, välgörenhet och skolundervisningens främjande. Det stora personliga anseende L. åtnjöt gjorde, att man sommaren 1922 trugade honom att åter, dock blott provisoriskt och för kort tid, åtaga sig presidentsysslan. I konflikterna mellan parlamentet och militärpartiet stod han på det förras sida, men det senare organiserade då demonstrationer mot honom och nödgade honom att fly till Tien-tsin, där han af provinsens guvernör tvangs att nedlägga sitt ämbete (11 juni 1923). Han undkom snart till Shang-hai, där omkr. 200 parlamentsledamöter samlades kring honom, men flertalet öfvergick snart till marskalk Tsao-kun, som därpå 6 okt. s. å. valdes till L:s efterträdare. V. S—g.

***Lika-Krbava** tillhör nu Jugo-Slavien.

Likautomobil (Likbil). Se Likvagn. Suppl.

***Likbränning** kallas numera officiellt eldbegängelse. De nu gällande villkoren för eldbegängelse äro enligt k. kung. 14 sept. 1917: 1) anstaltens godkännande af K. M:t; 2) tillstånd till eldbegängelsen af K. M:ts befallningshafvande i den ort, där dödsfallet timat, eller, i fråga om utrikes afliden person, i den ort, där anstalten är belägen. Sådant tillstånd får dock icke vägras, där nedannämnda villkor äro uppfyllda och ej misstanke föreligger, att döden förorsakats af brottslig gärning; 3) intyg, att den aflidne förordnat om eldbegängelse eller därom uttalat bestämd önskan eller, där han icke fyllt 15 år och ansökningen ej göres af målsman, förklaring af denne, att han önskar eldbegängelse; 4) intyg af läkare enligt Medicinalstyrelsens kung. 11 dec. 1917; 5) intyg om verkställd jordfästning till anstaltens styrelse. Sedan eldbegängelsen skett, skall anstaltens styrelse tillse, att askan nedsättes å invigdt ställe i graf eller tillsluten urna, förvarad i öfverbyggdt och instängdt rum. Lämna de till K. M:ts befallningshafvande inkomna handlingarna rum för tvifvel beträffande dödsorsaken eller har genom samma handlingar eller eljest misstanke väckts, att döden skulle vara förorsakad af brottslig gärning, har K. M:ts befallningshafvande att förordna om rättsmedicinsk obduktion å den

döda kroppen. Stockholms stadsfullmäktige och första nordiska eldbegängelsekonferensen i Hälsingborg 8 juli 1922 ha hos K. M:t gjort framställningar om åstadkommandet af en modern svensk eldbegängelselag. Förarbeten pågå f. n. (1924) härför inom Socialdepartementet.

Svenska eldbegängelseföreningen har under det sista årtiondet gjort betydande ansträngningar för att popularisera eldbegängelsen och intressera kommunala myndigheter därför. Bland rörelsens förespråkare på senare tid i Sverige må nämnas förste stadsombudsmannen G. Schlyter i Hälsingborg, på hvars initiativ de stora utställningarna för eldbegängelse i Malmö 1914 och Göteborg 1923 ordnades (se Utställning, sp. 164) samt den ofvannämnda konferensen i Hälsingborg 1922 hölls. Till förenämnda utställningar erhöll föreningen anslag af K. M:t och ett flertal svenska städer. Hälsingborgskonferensen anknöt samarbete i frågan med sjuk- och begrafningskasseväsendet. Flera städer i Sverige planera f. n. kommunala krematorier. Sådant finnes i Örebro sedan 1921 genom donation af grosshandlaren L. E. Andersson. För krematorium i Hälsingborg finns donation af direktören Louis Goetze. Kyrkans tidigare motstånd mot rörelsen har upphört, och i stället kan intresse för saken förmärkas från kyrkliga myndigheter, särskildt framträdande i tillkomsten af landets första kyrkliga kolumbarium, i Gustaf Vasa-kyrkan i Stockholm (invigdt i april 1924; se vidare Gustaf Vasa. Suppl.). Beträffande rörelsens ansenliga utbredning må nämnas, att Tyskland f. n. (1924) räknar öfver 60 krematorier samt att den danska föreningen 1923 räknade 28,011 medlemmar mot 4,589 i Sverige. Antalet eldbegängelser utgjorde 1923 i Sverige 244 (se i öfrigt Svenska eldbegängelseföreningens meddelanden, särskildt n:r 48, 58 och 60).

***Likhetstecken** (=) träffas för första gången i ”The whetstone of witte” (1557) af R. Recorde (se d. o.).

***Li-ki.** Se äfven Kinesiska litteraturen, sp. 92.

Liknes. Se Kvinesdal. Suppl.

Likparad. Se Parad.

Likriktare, *elektrot.* Se Växelströmslikriktare och Elektriska ventiler. Suppl. Jfr Kenotron. Suppl.

Liksdammen, en 11 kvkm. stor sjö i Ludgo, Frustuna m. fl. socknar, Södermanland, 25 km. n. ö. om Nyköping, afrinner till Nyköpingsfjärden genom Svärtaån. Ö. Sjn.

Likströmsångmaskin. Se Ångmaskin, sp. 1063 och fig.

Likvagn, vagn för transport af döda (se fig. 5 i art. Vagn). Numera har på sina ställen vagnen ersatts af automobil (likautomobil, likbil).

Likviditet, *fys.*, flytande tillstånd, egenskapen att vara flytande (se Likvid 2).

***Lilienberg** [lilljen-], svensk juristsläkt, härstammande från Hälsingland.

1. A. A. L. dog 30 juli 1921 i Ronneby. — 3. Berndt Nils Robert L., den föregåendes brorson, son till L. 2., jurist, f. 23 okt. 1872 i Stockholm, blef juris kandidat i Uppsala 1902 samt tjänstgjorde därefter i och under Svea hofrätt, där han utnämndes till fiskal 1912 och till hofrättsråd 1914. 1917 blef han revisionssekreterare. Sedan 1918 har han hvarje år valts till riksdagens justitieombudsman. — 4. David a Hesse-L., sångerska, sonhustru till L. 1. Se Hesse, S. D. A. (äfven i Suppl.). 3. C. G. Bj.

***Liliencron,** R. von, dog 5 mars 1912 i Koblenz. Jfr biografi af Bettelheim (1917).

***Liliencron,** D. von. Se monografier öfver L. af H. Spiero (1913) och H. Mayne (1920).

***Lilienthal,** Karl L. J. von, tog 1918 afsked från professuren.

Lilius, Albert Henrik, finländsk pedagog, f. 7 dec. 1873 i Fredrikshamn, student 1892, filos. licentiat 1905 (på afh. *Tyska läroplanteorier under nittonde seklet*), blef 1907 docent, 1917 tjänstförrättande och 1920 e. o. professor i pedagogik och didaktik. Han var inspektor för Helsingfors' svenska folkskolor 1908—19. L. har utgett flera arbeten i pedagogik, såsom *Naturhistoriens didaktik* (1906), *Lärobok i naturkunskap för folkskolan* (1915), *Skolålderns själsliv* (i ”Åbo akad:s komm. skr.” 4, 1916), *Ur småbarnens själsliv* (1917), *De växandes känsloliv* (1922), samt en mängd uppsatser i Pedagogiska föreningens tidskrift. T. C.

Liljeblad. 1. Josef Fredrik L., pedagog, f. 5 mars 1872 i Norrköping, student 1891 och filos. doktor 1900 i Uppsala, var 1902—20 rektor vid Uppsala enskilda läroverk och privatgymnasium och utnämndes 1919 till lektor i latin och grekiska vid Kalmar högre allm. läroverk. Han var af K. M:t förordnad ledare af svenska skolkurserna i Caen (1921—22) och Grenoble (1922—23). L. har utgett bl. a. *Latinsk läsebok för nybörjare* (1906; 3:e uppl. 1916) samt skrifvit artiklar i ”Eranos”, ”Enskilda läroverkens årsberättelser”, hvars redaktör han var 1908—20, ”Pedagog. tidskr.” och i 23:e läroverkslärarmötets handl. Han var 1908—20 ordf. i Uppsala pedagogiska sällskap. — 2. Karl Ragnar L., den föregåendes broder, elektroingenjör, f. 25 sept. 1885 i Norrköping, utexaminerades från Tekniska högskolans fackskola för elektroteknik 1907, var 1908—10 och 1912—14 elektroingenjör och konstruktionschef hos a.-b. Elevator (Graham brothers) och utförde 1911—12 vissa uppdrag för denna firma i Amerika samt innehade äfven anställningar i såväl Syd- som Nord-Amerika. Sedan 1918 är L. chef för tillverkningsafd. vid Allm. svenska elektriska a.-b. L. har i tidskrifter publicerat bemärkta afh. och uppsatser i elektrotekniska och mekaniska frågor och är led. af Ing. vet. akad. (1919). 2. Fmn.

Liljeblad, Ingeborg, finländsk sångerska, f. 17 okt. 1887 i Helsingfors, elev af Etelka Gerster i Berlin, var 1911—13 anställd vid hofoperan i Mannheim och 1913—14 vid operan i Hamburg samt har konserterat i nordiska länder (i Stockholm musikåret 1918—19) och skördat framgångar med sin välbehandlade altröst.

Liljedahl, Ernst Torsten Sigfrid, författare, f. 6 dec. 1869 i Trälleborg, vardt 1893 underlöjtnant och 1909 kapten vid Första lifgrenadjärregementet och öfvergick till reserven 1919. Han var 1912—17 led. af Andra kammaren för Jönköpings län, 1913 ordf. i 5:e tillfälliga utskottet, tillhörde först liberala samlingspartiet och var sedan vilde. L., som varit en flitig populärföreläsare i sociala, militära, populärfilosofiska

och litterära ämnen, har utgett flera arbeten i bokform, däribland *Swedenborg* (1908), *Goethes kärlek* (4 bd, 1910—16), *Vitalis Norström* (1917), och öfversatt dikter af Goethe och Schiller (1921).

Liljedahl, Edvard Appolloniussen, norsk politiker, f. 6 mars 1845 i Vik i Sogn, d. 10 okt. 1924, genomgick folkskollärarseminarium och var 1867—89 skollärare och klockare i Kyrkjebö i Sogn, där han tillika var hemmansegare. L. var stortingsman för Nordre Bergenhus amt (nu Sogn og Fjordane fylke) 1880—91 och 1906—09 samt åren 1895—1906 för Aalesund, där han 1891—1900 var postmästare. Han var 1900—03 och 1908—09 stortingspresident och tillhörde den moderata vänstern. I stortinget motsatte sig L. beviljandet af diktargage till A. Kielland och ansåg sig därmed bekämpa fritänkeriet. Han tillhörde mars—juli 1889 Joh. Sverdrups ministär och förordade 1895 beslutet af 7 juni om att åter beträda förhandlingsvägen med Sverige i unionsfrågan. L. var 1900—04 postmästare i Bergen och tillhörde febr. 1912—jan. 1913 som kyrkominister ministären Bratlie. Han drog sig därefter fullständigt tillbaka från politiken. M. H.

***Liljefalk,** Axel, dog 28 april 1915 i Köpenhamn. L. var chef för scoutrörelsen i Danmark. P. E—t.

***Liljefors.** 1. B. A. L. Bland hans senare arbeten må nämnas *Örnar* — ståtligt och praktfullt — och *Spofvar* (båda 1913; den senare inköptes af Luxembourgmuseet i Paris). Af hans tidigare alster har Nationalmuseum inköpt *Dufhök och orrar* i strid, snölandskap (1884), och *Hundar förfölja en räf* (1885) samt i den Friedländerska donationen erhållit *Kattor, småfåglar, sländor* (fem små målningar inom en ram, s. å.). 1912 utkom planschverket *Ute i markerna,* med text af förf. (äfven tysk upplaga). L. utgick ur Konstnärsförbundet 1912 och blef led. af Akad. för de fria konsterna 1920. Se E. Malmberg, ”Larsson, Liljefors, Zorn” (planschverk med text, 1919). — 2. Ruben M. L. är sedan 1912 kapellmästare vid Gäfleborgs läns orkesterförening samt musiklärare vid Högre allm. läroverket i Gäfle och dirigent för musiksällskapet Concordia där. 1909—11 studerade han dirigentskap och komposition för Kutzschbach och Dräseke i Dresden samt M. Reger i Leipzig. — Sp. 503 rad 1 *står* 50- *bör vara* 250- 1. G—g N. 2. E. F—t.

***Liljegren,** J. G. Med en till visshet gränsande sannolikhet torde kunna sägas, att L. föddes 27 febr. 1791 (S. Bergh i ”Personhist. tidskr.”, 1915, s. 252). Han föddes i Lilla Hyltan, Fryele socken, Jönköpings län.

Liljegren, Elisabet, salvationist, f. 2 okt. 1867 i Järna socken, Dalarna, d. 23 mars 1914 på Rönninge, hemmansegardotter, var från sitt 16:e till 20:e år småskollärarinna i hembygden, undergick då en stark religiös väckelse och uppträdde på bönemöten som talarinna och förebedjerska med märklig makt öfver själar. 1888 slöt hon sig till Frälsningsarmén i Stockholm, sändes till olika delar af landet för att utvidga dess arbete och var från 1893 till sin död chef för dess slumverksamhet. Med outtröttlig, brinnande nitälskan, offervillig och ända till asketism självförgätande människokärlek samt ovanlig organisatorisk och administrativ förmåga bragte hon till ansenlig utveckling slummens arbete på att hjälpa och upprätta samhällets armaste och djupast sjunkna varelser. Hon omspände riket med ett nät af slumstationer, åvägabragte äfven räddningshem för fallna kvinnor, barnhärbärgen, hvilohem och småbarnskolonier, anskaffade pengar till allt detta och bragte slummens samtliga fastigheter i skuldfritt skick. Hon egde en gudsförtröstan af sant profetisk anda och blef en själasörjerska i omfattande mått. Jfr Alma Petri, ”Slummens öfverste” (1924).

***Liljeholmen** upphörde att vara municipalsamhälle i och med Brännkyrka sockens inkorporering med Stockholm 1 jan. 1913 och bildar nu jämte Aspudden och Gröndal 33:e roten (Liljeholmsroten) inom Stockholms stad, som 1924 hade 11,604 inv., hvaraf 4,498 i Aspudden och 4,233 i Gröndal. Äfven Gröndal har nu elektrisk spårväg (sedan okt. 1923), som öfver den 1915 färdiga nya Liljeholmsbron utefter Hornsgatan för till Slussen.

Liljeholmsviken kallas den del af Mälaren, som skiljer Reymers holme, i n., från fastlandet, i s., samt förenar stora segelleden af Mälaren, i n. v., med Årstaviken, i s. ö. Öfver vikens sydöstra del leder Liljeholmsbron från Hornstull, i Stockholm, åt s. v. till södra landet (Brännkyrka församling) samt längre åt s. ö. en järnvägsbank, som förmedlar Västra stambanans infart till Stockholm. E. A—t.

***Liljencrantz.** — 4. Agnes Jakobina Vilhelmina (Jacquette) L. (skref sig Liljenkrantz), syster till den i hufvudarbetet (sp. 508) nämnde friherre Johan L., revolutionär publicist, f. 4 febr. 1845 i Stockholm, d. i okt. 1920 i Köpenhamn, hyste lifligt socialt intresse, var starkt påverkad af G. Brandes' skrifter och bosatte sig i början af 1870-talet i Köpenhamn. Där blef hon ifrig anhängare till den revolutionäre socialisten Louis Pio, medarbetade i socialistiska tidningar och gjorde sig bemärkt genom agitatorsverksamhet. Sedan Pio 1877 emigrerat, redigerade hon flera kortlifvade tidningar af revolutionär tendens (”Den radikale” m. fl.). Hon gifte sig 1884 med redaktör Vilhelm Rasmussen och blef änka 1894. Bland hennes småskrifter märkas *Louis Pios færd mod J. Liljenkrantz* (1877) och *Den ugifte kvindes juridiske stilling* (s. å.). 4. V. S—g.

***Liljendal** blef 1917 självständigt pastorat, som numera hör till Borgå (svenska) stift. 1,979 inv. (1922). O. B—n.

Liljenstolpe, Karl Axel Gustaf, militär, militärpedagog, f. 19 dec. 1813 på Vinö i Lofta socken, Kalmar län, d. 26 mars 1875 i Vimmerby, blef fänrik vid Kalmar reg. 1832, kapten 1851, major 1860 och regementsskrifvare 1862. Han tog afsked 1863. — Efter genomgången krigshögskolekurs vid Högre artillerilläroverket å Marieberg öppnade L. med K. M:ts tillstånd 1853 på sin egendom Hasselås i Tuna socken en privat militärskola ”för bildandet af linjeofficerare”. Där mottogos som elever (omkr. 12, stundom ända till 20) officersaspiranter vid infanteriet och kavalleriet, hvilka aflagt studentexamen och inskrifvits som underofficerare vid vederbörligt regemente. Hvarje kurs varade 8—9 månader och afslöts med officersexamen inför en af K. M:t förordnad examenskommission, hvarefter aspiranten (”kursaren”) omedelbart utnämndes till underlöjtnant. Skolan, som åtnjöt godt anseende, egde bestånd till 1869. H. J—dt.

Liljequist, Signe, finländsk sångerska, f. 23

juni 1876 i Vasa, har som romanssångerska utmärkt sig genom sin soprans varma klangfärg och det starka, men förfinade känslouttrycket i sångernas tolkning. Hon konserterade i Stockholm f. g. 1912. Hon är gift med finske pianisten Kosti Vehanen och bosatt i Köpenhamn. E. F—t.

***Liljevalch.** — 2. E. O. Liljewalch dog 20 aug. 1915 i Stockholm.

Liljevalchs konsthall, utställningsbyggnad på Södra Djurgården i Stockholm, är uppkallad efter grosshandlaren Karl Fredrik Liljevalch (se Liljevalch 3). I sitt testamente hade han bemyndigat utredningsmännen i boet att bestämma öfver kvarlåtenskapens eventuella öfverskottsmedel. Det återstående beloppet, sedan betydande summor lämnats till olika välgörenhetsanstalter, utgjorde omkr. 500,000 kr., och utredningsmännen beslöto, att dessa i öfverensstämmelse med Liljevalchs läggning och intressen skulle användas till en konstutställningsbyggnad. Tomt upplåts gratis af Stockholms stadsfullmäktige 1913, och efter utlyst täfian, då 3 af de inlämnade förslagen prisbelönades och ytterligare 3 inköptes, beställdes definitiva ritningar af den ene af de förste pristagarna, arkitekten K.

Bergsten. Byggnaden (se fig.), — belägen i hörnet af Alkärret och Stora vägen midt för Hasselbacken — stod färdig våren 1916. Enligt programmet skulle den ega ”enkel och konstnärlig prägel”, vara ”praktiskt och ändamålsenligt anlagd” med goda belysningsförhållanden. Den omfattar i en våning 4 stora och 9 smärre salar, alla med takljus. Den konstnärliga prydnaden inskränker sig till donators byst i granit af Kr. Eriksson, en relief af K. Milles öfver portalen och en staty, ”Bågskytt”, placerad på en hög fristående kolonn där utanför, likaledes af Milles, bekostad af Eva Bonniers donationsnämnd. Byggnaden kostade omkr. 516,000 kr. — kostnadens öfverskott öfver de beräknade 500,000 utgick af stärbhusets tillgångar. Konsthallen är som gåfva öfverlämnad åt Stockholms stad och förvaltas af en styrelse af 5 personer, tillsatta af drätselnämnden. Dess intendent har från första början varit Sven Strindberg. Konsthallen invigdes mars 1916 med en utställning af arbeten af K. Larsson, Liljefors och Zorn. Intill hösten 1924 ha 50 utställningar där blifvit anordnade — minnes-, separat- och kollektiva utställningar af äldre, nyare och nyaste konst, svensk och utländsk — bl. a. omfattande uppvisningar af dansk, norsk, finsk, tysk, fransk och schweizisk samtida konst. Hufvudsakligen afsedd för utställningar af fri konst, har den flera gånger gett husrum äfven åt konstindustri, rumsinredningar, husgeråd, fotografi o. d. Utställningarna ”Hus och hem” liksom ”Arbetets” utställning samt ”Bygge och bo” ha bland andra varit i hög grad instruktiva och lockande. G—g N.

Liljezekin. Se Zekin.

Lilla Anjeskutan, berg. Se Anjan. Suppl.

Lilla Askerön, ö. Se Askerön. Suppl.

Lilla Askö, ö. Se Askö 2. Suppl.

Lilla Aspen, sjö. Se Aspen 4. Suppl.

***Lilla Bedinge.** 1,059 har. 776 inv. (1924).

Lilla Björknäs. Se Björknäs, Lilla. Suppl.

Lilla Blåsjön. Se Blåsjön. Suppl.

Lilla Burvattnet. Se Burvattnet. Suppl.

Lilla Edets kraftstation. Sedan staten 1908 inköpt det vid Lilla Edet belägna vattenfallet i Göta älf jämte därinvid belägna pappersbruks- och pappfabriksfastigheter (se Lilla Edet), påbörjades 1918 byggandet af Lilla Edets kraftstation. Förberedelse härför hade vidtagits medelst den dammbyggnad (se pl. IV till art. Vattenkraftverk), som uppförd i samband med ombyggnaden af Trollhätte kanal 1910—16, då fallet genom uppdämning ökades i medeltal från omkr. 4 till 6,5 m. Nämnda dammbyggnad, hvari då anordnades laxtrappa samt 2 flodutskof, afstängda med elektriskt manövrerade valsdammar af järn, har nu enligt plananordning å fig. 1 (pl. I) förlängts med ett i sned vinkel däremot, ungefär parallellt med älfvens strömriktning, förlagdt nytt dammparti, försedt med ytterligare utskofsluckor. Mellan vänstra stranden och denna nya damm har utsprängts en bred tilloppskanal till kraftstationsbyggnaden (fig. 3), som bildar kanalens afstängning åt nedströmssidan.

Ett af den under tiden inträdda lågkonjunkturen föranledt flerårigt uppskof har möjliggjort att för kraftstationen tillgodogöra sig den senaste raska utvecklingen af turbintekniken. Emedan förhållandena vid Lilla Edet kännetecknas af mycket stor vattenmängd och låg fallhöjd, blef valet af turbintyp och maskinaggregatens storlek af stor betydelse. Medan det 1919 ej ansågs möjligt åstadkomma förmånligare anordning än med tvåhjuliga turbiner om 6,600 hkr, har det efter ytterligare utredningar, infordrande af nya anbud från in- och utländska specialfirmor och vidlyftiga modellförsök, bl. a. i en af Vattenfallsstyrelsen för ändamålet särskildt uppförd profningsanstalt vid L. Edet, lyckats erhålla *enhjuliga* vertikala turbiner, tillräckligt snabbblöpande för att kunna på ett enda löphjul genomsläppa den mot 10,000 hkr svarande enorma vattenmängden, omkr. 150 kbm. per sekund. Kraftstationens första utbyggnadsstadium omfattar 3 dylika maskinaggregat om hvartdera 10,000 hkr, hvaraf ett visas i fig. 2 (pl. II). En turbin utföres enligt *Kaplans* patent af Verkstaden, Kristinehamn, och två enligt *Lawaczecks* patent af A.-b. Finshyttan. Dessa äro de största turbiner, som hittills utförts; de ha en löphjulsdiameter af omkr. 6 m. De 3 stora elektriska generatorerna, som levereras af Allm. sv. elektr. a.-b. i Västerås, uppställas midt öfver turbinerna och kopplas direkt till de vertikala turbinaxlarna.

Totala anläggningskostnaden beräknas till 13,85 mill. kr. — Genom upprepade långvariga strejker ha arbetena fördröjts, hvarför kraftverket icke torde

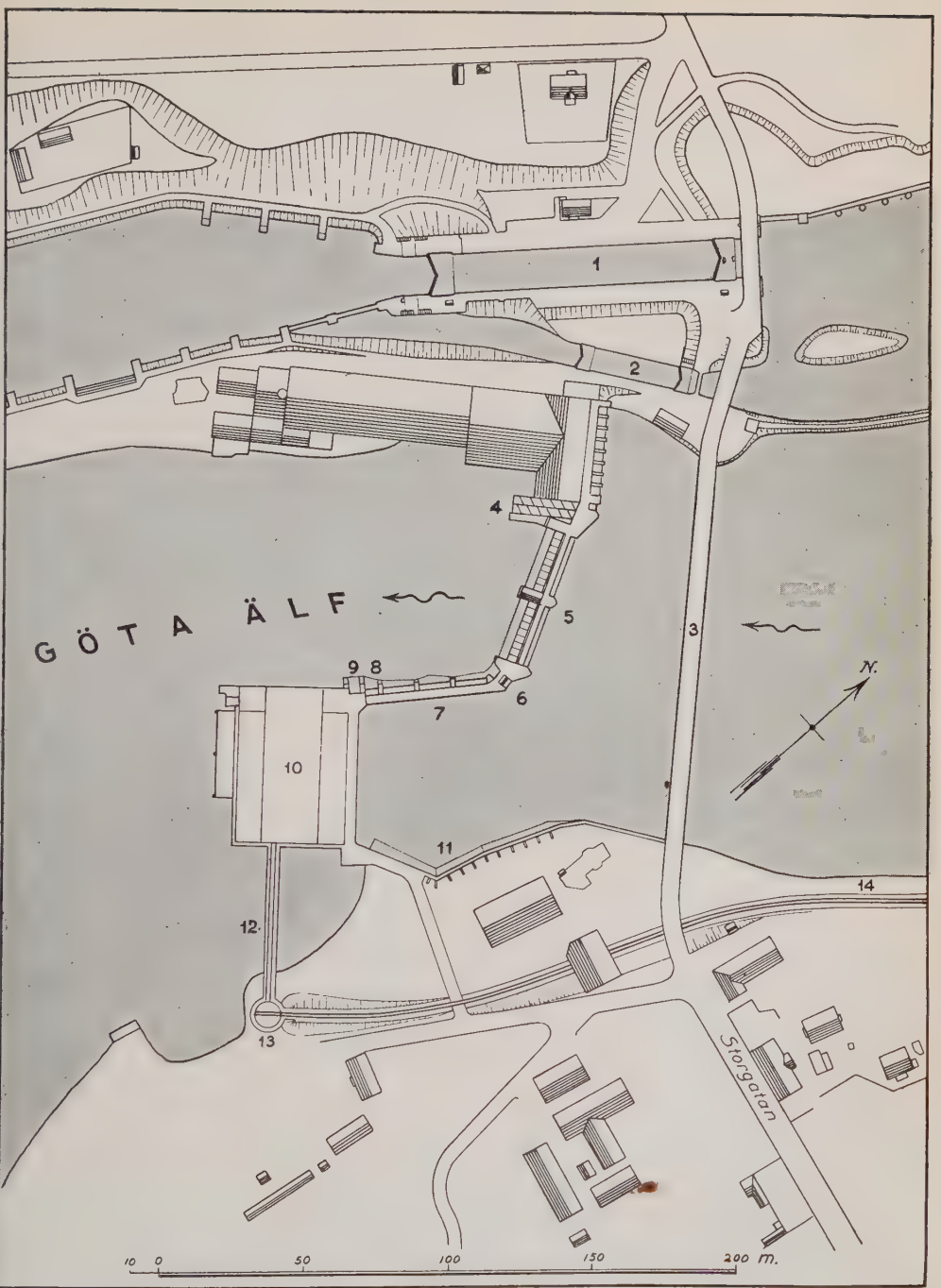

Fig. 1. Situationsplan af vattenkraftanläggningen vid Lilla Edet. *1.* Nya slussen. — *2.* Gamla slussen. — *3.* Ny landsvägsbro. — *4.* Laxtrappa. — *5.* Valsdammar. — *6.* Isutskof. — *7.* Luckdamm. — *8.* Bottenutskof. — *9.* Isutskof. — *10.* Kraftstationsbyggnaden. — *11.* Provisorisk skyddsdamm. — *12.* Provisorisk järnvägsbro. — *13.* 9 m. vändskifva. — *14.* Normalspårig järnväg (tillfartsspår).

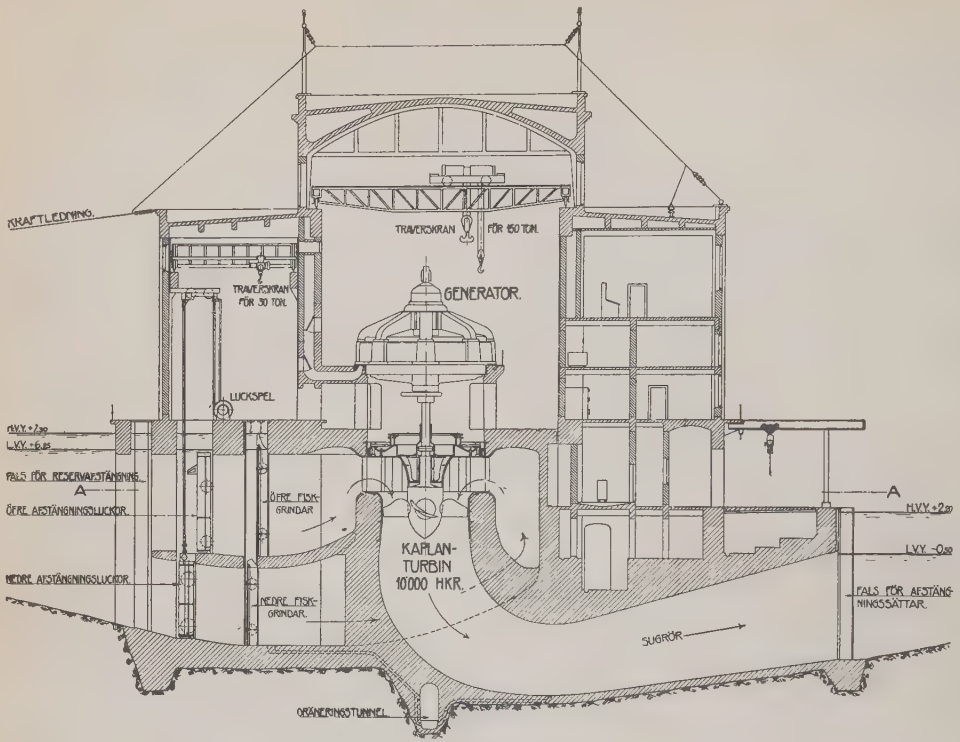

SEKTION A–A

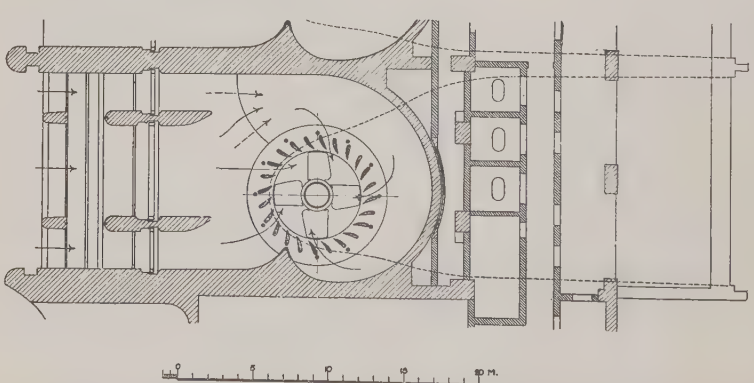

Fig. 2. Tvärsektion och horisontalsektion genom maskinaggregat I.

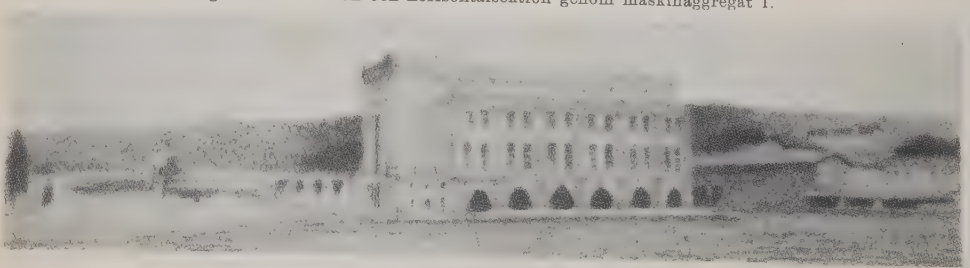

Fig. 3. Kraftstationsbyggnaden.

kunna tas i bruk förrän 1926. Dess effekt, i första utbyggnadsstadiet 30,000 hkr, är afsedd att användas dels för elektrisk järnvägsdrift af statsbanan Stockholm—Göteborg, dels för Trollhätte kraftverks (se d. o.) allmänna distribution i samkörning (medelst den s. k. västra stamlinjen) med Älfkarleby och Motala m. fl. vattenkraftverk samt Västerås ångkraftverk. — Jfr f. ö. Vattenkraftverk, sp. 859—860. A. Wd.

Lilla Eken, ö. Se Eken. Suppl.

Lilla Elobey, ö. Se Elobey. Suppl.

Lilla ententen (jfr Entente. Suppl.) kallas ett politisk-militärt förbund mellan Tjecho-Slovakien, Jugo-Slavien och Rumänien, hvilket inleddes genom ett alliansfördrag af 14 aug. 1920 mellan Tjecho-Slovakien och Jugo-Slavien om gemensamt uppträdande mot oprovocerade anfall från Ungerns sida. En liknande öfverenskommelse ingicks 23 april 1921 mellan Tjecho-Slovakien och Rumänien, och senare följde ett motsvarande aftal äfven mellan Rumänien och Jugo-Slavien. Detta system af öfverenskommelser åsyftade främst att omöjliggöra en habsburgsk restauration i Ungern med åtföljande fara för försök att rubba gränsbestämmelserna i Trianonfreden. Lilla ententens, af Beneš ledda uppträdande med ultimatumkraf och truppkoncentreringar i okt. 1921 mot Ungern vid konung Karls andra restaurationsförsök (se Karl. Suppl., sp. 937—938) var dess första större aktion och ledde till åsyftadt resultat. På Genuakonferensen 1922 uppträdde Lilla ententens makter i intim samverkan, och vid ett möte i Marienbad aug. s. å. förnyades aftalen och vidgades deras syften till att omfatta gemensamt uppträdande för att vidmakthålla status quo i Mellan- och Öst-Europa jämte ömsesidig förpliktelse till understöd i händelse af krig. Aftalen ha kompletterats genom militärkonventioner och med hvarjehanda öfverenskommelser med Frankrike. Polen, som genom ett försvarsförbund är förenadt med Rumänien, står Lilla ententen nära, utan att dock formligen ha inträdt däri. I Marienbadmötet 1922 deltog äfven ett polskt ombud, och öfverenskommelser torde där ha träffats mellan Polen och Lilla ententens makter om ömsesidigt understöd under vissa eventualiteter. På Nationernas förbunds delegeradeförsamlings möten i Genève ha Lilla ententens makter ofta uppträdt i samverkan. V. S—g.

Lilla Flaten, sjö. Se Flaten. Suppl.

Lilla folkteatern. Se Stockholms teatrar. Suppl.

***Lilla Harrie.** 854 har. 413 inv. (1924). Se Örtofta 1.

Lilla Hasselö. Se Hasselö 3. Suppl.

Lilla helgonet (*Mam'zelle Nitouche*), operett med musik af Hervé (se denne) till librett af Meilhac och Millaud, uppf. i Stockholm f. g. 1883.

Lilla Husarö. Se Husarö 2. Suppl.

***Lilla Isie** omfattar nu 867 har. 702 inv. (1924). L. skall framdeles förenas med Hemmingsdynge, Södra Åby och Östra Torp till ett pastorat i Vemmenhögs kontrakt, Lunds stift.

Lilla Jormsjön. Se Jormsjön. Suppl.

Lilla Kornö. Se Kornö. Suppl.

Lilla Laisan. Se Laisan. Suppl.

***Lilla Malma** omfattar 8,114 har med 2,017 inv., hvaraf Malmköping 149 har med 786 inv. (1924).

***Lilla Mellösa** (och Flen). Patronatsrätten upphörde fr. o. m. 1922. 2,590 inv. (1924).

Lilla nejonögat, *zool.* Se Nejonögon.

***Lilla Slägarp** omfattar nu 1,705 har. 791 inv. (1924). L. är nu annex till Västra Alstad, Skytts kontrakt, Lunds stift.

Lilla stormsvalan, *zool.* Se Stormsvalesläktet.

Lilla trappen, *zool.* Se Trappsläktet.

Lilla Varholmen, ö i Kattegatt. Se Varholmarna. Suppl.

Lilla Älö, ö. Se Älö 2.

Lilla Öfverön. Se Öfverön.

***Lille** hade 200,952 inv. 1921. Under Världskriget spelade L., hvars befästningar voro omoderna, ingen nämnvärd roll som fästning. Forten lämnades t. o. m. från början obesatta. Besättningen utgjordes endast af en territorialbrigad, jämte afrikanskt rytteri, under befäl af öfverstelöjtnant de Pardieu, som tillika var L:s kommendant. När tyskarna (19:e armékåren, tillhörande 6:e armén) 11 okt. 1914 anryckte mot staden, afslog han uppmaningen att öfverlämna denna och upptog striden. Efter en kraftig beskjutning med tungt artilleri, som anställde betydlig skada i själfva staden, stormade tyskarna dennas södra och sydöstra utkanter, närliggande delar af den besatta enceinten och inträngde genom porte de Douai i staden den 12, hvarpå kommendanten, dock först efter delvis förbittrade gatustrider, förmåddes kapitulera. Därvid föllo 4,500 man fångar i tyskarnas händer. Engelsmännens försök 15—28 okt. s. å. att återtaga det icke minst ur strategisk synpunkt viktiga L. (''slaget vid L.'') misslyckades. Staden besköts sedan af engelsmännen 15 jan. och 11 febr. 1916 samt bombarderades (särskildt den af tyskarna där anordnade flygplatsen) af dessas flygare 24 febr. och 30 juni s. å. En af engelsmännen i mars 1915 igångsatt anfallsoperation mot L. misslyckades. 18 okt. 1918 besattes (det utrymda) L. af 5:e engelska armén. — Jfr Världskriget, sp. 169—171, 183, 184 och 242. L. W:son M. H. J—dt.

***Lille,** A. J., dog 28 juni 1921 i Helsingfors. Han kvarstod som hufvudredaktör för ''Nya pressen'' (som under tiden förenades med ''Dagens tidning'') till 1917. L., som s. å. afgick från ordförandeskapet i Svenska folkpartiet, invaldes i landtdagen s. å. Efter frihetskrigets slut 1918 utsågs han till Finlands pressrepresentant i Stockholm och lyckades på många håll vinna sympati för de finländska synpunkterna, men återkallades snart af de finska makthafvandena. L. vardt 1918 antagen till verkställande direktör i Städernas i Finland brandstodsbolag, hvars direktion han tillhört sedan 1882. Ehuru ansatt af sjukdom, författade han det muntra lustspelet *Lyckans galoscher* (1920). Några månader före sin död utgaf han det monumentala verket *Den svenska nationalitetens i Finland samlingsrö-*

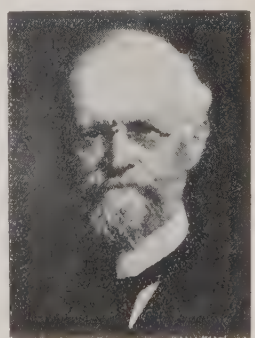

relse (1921). L. uppträdde offentligt sista gången våren 1921, då han höll talet vid det stora svenska protestmötet i Helsingfors mot de af riksdagen antagna språklagarna. T. C.

Lille [lill], grefve af. Se Ludvig, franska konungar 18.

***Lille-Elvedalen.** Häradets och socknens namn är nu Alvdal (se d. o. Suppl.). Foldalen bildar nu eget härad och egen socken i Alvdals pastorat.

Lille Eyolf, drama af Ibsen (se denne, sp. 319—320), uppf. i Stockholm 1895.

Lille hertigen (*Le petit duc*), operett med musik af Lecocq (se denne) till librett af Meilhac och Halévy, uppf. i Stockholm f. g. 1878.

Lille Lerfoss. Se Nidelven.

Lillgrund, Lillgrundsrännan. Se Öresund, sp. 142.

***Lillhärad** omfattar 5,048 har. 493 inv. (1924).

***Lillhärdal** tillhör nu h. o. h. Jämtlands län, Svegs tingslag, sedan invånarna i Ulfsjö by fr. o. m. 1 maj 1917 i kyrkobokföringshänseende öfverflyttats från L. till Mora socken, Kopparbergs län, till hvilken byn redan förut hörde i kommunalt hänseende. L. är nu ett pastorat i Härjedalens kontrakt, Härnösands stift. 245,280 har. 1,799 inv. (1924). E. A—t.

***Lilliecrona.** — 2. K. V. L. Hans å sp. 523 omnämnda dagbok har utgetts af G. A. Aldén under titeln *Bakom riksdagens kulisser. C. W. Liljecronas dagbok under riksdagen 1840—41* (1917).

***Lilliehöök.** 1. Måns Bryntesson L. afrättades 5 (ej 3) juli 1529 enligt Stockholms stads tänkebok. — 6. Johan Fredrik L. dog 20 aug. 1918. — 7. Hugo Hjalmar L. dog 12 okt. 1912 å Broxvik, Östergötland. — 8. Karl Johan Fredrik Malkolm L., till Gälared och Kolbäck, ingenjör, högskollärare, f. 14 april 1860 på Lindhult, Stafsinge socken, Hallands län, utexaminerades 1886 från Tekniska högskolan, var 1886—93 anställd vid skeppsvarf och verkstäder i England och Amerika, blef 1893 extralärare, 1898 lektor och 1911 professor i skeppsbyggnadskonst (-lära) vid Tekniska högskolan samt 1916 föreståndare för dess fackafdelning för skeppsbyggnad. L. har dessutom bestridt lärarbefattningar vid Tekniska skolan i Stockholm (1897—1912) och Sjökrigshögskolan (1896—1910) samt är sedan 1895 besiktningsman för fartyg i Stockholm. L. var sekreterare i tekniska utskottet för Allmänna konst- och industriutställningen i Stockholm 1897 äfvensom sakkunnig för omorganisation af Chalmers' tekniska institut 1920. Han har i "Teknisk tidskrift" publicerat åtskilliga artiklar berörande skeppsbyggeriet, hvaribland 1907 ett af honom uppfunnet nytt spantsystem för större malm- och lastångare, det s. k. *Isherwoodsystemet* (se d. o. Suppl.), som funnit användning särskildt å tankfartyg. 8. C. K. S.

***Lilljebjörn.** — 2. Henrik L. Hans *Minnen från förra hälften af 1800-talet* utgafs 1912 af hans son Erik Gustaf Jonas L. (f. 4 juli 1848, filos. kandidat i Uppsala 1882, adjunkt vid Högre lärarinneseminariet i Stockholm 1894—1914).

***Lilljekvist,** J. F. Bland hans arbeten från de senast gångna åren märkas *Sveriges beskickningshus i Berlin* (1912—13) och *i Petrograd* (1913) samt stadsplan för *Lilla Edet* (1914—16). L. blef 1915 förordnad till föredragande för stadsplaneärenden i dåv. Öfverintendentsämbetet och 1917 utnämnd till byggnadsråd och chef för Byggnadsstyrelsens stadsplanebyrå samt 1924 till generaldirektörens ställföreträdare. Han har sedan några år tillbaka frångått sin arkitektverksamhet och helt egnat sig åt stadsplaneväsendet, har särskildt arbetat för länsarkitektinstitutionens utveckling och för reglering af författningar för byggnadsverksamheten. I samband därmed har han utöfvat upplysande författarverksamhet i tidskrifter m. m. G—g N.

***Lillkyrka.** 1. L. skall jämte Boglösa framdeles förenas med Vallby jämte Arnö till ett pastorat i Uppsala stift, Trögds kontrakt. 298 inv. (1924). — 2. Patronatsrätten upphörde fr. o. m. 1922. 1,298 inv. (1924). — 3. L. jämte Östra Skrukeby är sedan 1 maj 1924 annex till Törnevalla, Linköpings stift, Domprosteriet. 158 inv. (1924).

Lill-Lu'olaismalm. Se Parola.

***Lillryssarna.** Större delen af det af lillryssar (ukrainer) bebodda området i det forna ryska riket tillhör nu (1924) den till Sovjet-Ryssland hörande republiken Ukraina (se d. o., äfven i Suppl.); några områden ha införlifvats med Litauen, andra med Polen. Denna sistnämnda makt råder numera öfver de lillryska områdena inom den forna österrikisk-ungerska monarkien. Äfven Tjecho-Slovakien innehar några lillryska områden.

Lillån, namn på flera svenska åar och floder, hvaraf märkas två bifloder till Ätran (se d. o.) i Kinds härad, Älfsborgs län. O. Sjn.

***Lim.** 1. Draglim, Snickarlim är brunt, mindre rent lim, som används till limning af trä. Renare sorter ha ljusare färg (om det renaste limmet, gelatin, se Lim, sp. 539). I handeln förekommer äfven hvitt, ogenomskinligt lim, som framställes genom tillsättning af krita eller blyhvitt. — Sp. 539 r. 17—21 uppifrån. Att lim som näringsämne icke kan h. o. h. ersätta ägghvita, beror därpå, att limmet icke innehåller ägghvitans samtliga aminosyror, såsom tyrosin och tryptofan (se Proteinämnen, sp. 412), eller icke tillräckliga mängder af vissa sådana. G. L—m. K. A. V—g.

Lim, från nordalbanska alperna kommande, 192 km. långt tillflöde till Saves biflod Drina. Under Världskriget hade montenegrinerna 1915 framryckt öfver L., men österrikarna kastade dem 14—16 nov. tillbaka öfver floden och öfvergingo densamma 23 nov. vid Priboj. L. W:son M.

Limacina, *zool.*, ett snäcksläkte tillhörande ordningen Vingsnäckor. Se Blötdjur, sp. 827, och Plankton, sp. 1015.

Limagne [lima'nj], förr landskap i Auvergne, Frankrike, en af Allier vattnad stor, bördig slätt, som alstrar säd, vin och frukt, utgör en del af dep. Puy-de-Dôme.

Limanowa, stad i sydvästra Polen (vojevodskapet Kraków) vid Lososina, 52 km. s. ö. om Krakau. 2,151 inv. (1921). I linjen L.—Lapanów (n. v. om L.) besegrade 5—12 dec. 1914 4:e österrikiska armén under ärkehertig Josef Ferdinand den motstående 3:e ryska armén under Radko Dimitriev och tvang den senare till återtåg öfver Dunajec. Jfr Världskriget, sp. 179. H. J—dt.

Liman von Sanders [-fånn-], Otto, tysk militär, f. 18 febr. 1855 i Stolp, blef 1874 officer vid kavalleriet, sedermera generalstabsofficer, 1904 öfverste och regementschef och 1908, som general-

major, chef för en kavalleribrigad. 1911 blef han generallöjtnant och chef för 22:a fördelningen (Kassel). I dec. 1913 utnämndes L. till chef för tyska militärkommissionen i Turkiet, som hade till uppgift att — efter turkarnas nederlag under Balkankrigen — ombilda armén, och blef tillika chef för 1:a armékåren (Konstantinopel). På grund af ryska regeringens intriger entledigades han dock i jan. 1914 från sistnämnda befattning, men utnämndes då till tysk general af kavalleriet och turkisk marskalk samt adlades (han hette förut Liman). I samband därmed blef han generalinspektör för turkiska armén. Vid Turkiets inträde i Världskriget (nov. 1914) fick L. befäl öfver 1:a armén vid Dardanellerna. Han bibehöll dock, så länge kriget varade, sin befattning som chef för militärkommissionen, trots att han på allt sätt motarbetades af turkiske krigsministern och öfverbefälhafvaren Enver pascha (se d. o. Suppl.). L. blef i mars 1915 chef för den nyuppsatta 5:e armén, med hvilken han framgångsrikt försvarade Gallipolihalfön (se Världskriget, sp. 199—201). Armén öfvertog därefter (i mars 1916) skyddet af Traciens och Mindre Asiens kuster. I febr. 1918 blef L. öfverbefälhafvare öfver turkiska härafdelningen (Ilderim) i Palestina — i hvilken äfven tyska arméafdelningen F(*falke*) ingick —, men, trots framstående egenskaper som härförare, förmådde han dock icke hindra, att engelsmännen, under Allenby, betydligt öfverlägsna till antalet och bättre utrustade, efter hand besatte Palestina och större delen af Syrien. I samband med vapenstilleståndet afgick L., 31 okt. s. å., som arméchef och ledde sedan tyska truppernas återtransport till hemlandet. Själf tillfångatogs han 25 febr. 1919 af engelsmännen och hölls internerad på Malta till 21 aug. s. å. — Sin verksamhet i turkisk tjänst har han skildrat i *Fünf jahre Türkei* (1920). L. besökte Sverige 1924 och höll föredrag i Stockholm. H. J—dt.

***Limatura ferri** betyder eg. järnfilspån.

***Limes.** 1. Resultaten af limesforskningarna åren närmast före Världskriget ha framlagts i beskrifningar af bl. a. kastellet Heddernheim (det romerska *Nida*), lägren *Carnuntum* och *Lauriacum* i Österrike, ett läger vid Hofheim i Taunus, en del intressanta byggnader vid Saalburg och ett tempel vid Zugmantelkastell n. om Wiesbaden. Af limeskommissionens stora verk "Der obergermanisch-raetische limes des Roemerreiches" utkom 1916 dess 43:e "lieferung", af det motsvarande verket "Der römische limes in Österreich" 24:e häftet 1924.

Limes. L. noll och Limes död, serumbeteckningar. Se L†. Suppl., sp. 1

***Limhamn** är fr. o. m. 1915 i administrativt, kommunalt och judiciellt hänseende och fr. o. m. 1917 delvis samt fr. o. m. 1 maj 1923 h. o. h. äfven i ecklesiastikt hänseende införlifvadt med Malmö, där L. nu bildar en församling med 1,215 har areal och 11,633 inv. (1924). E. A—t.

Limin, stad. Se Tschung-king.

***Limingo.** 1. Socknen tillhör Uleåborgs stift. 3,857 inv. (1922). Kapellen Kempele, Lumijoki och Temmes äro numera självständiga pastorat. O. B—n.

Limmaren, en omkr. 6 kvkm. stor sjö, i Frötuna socken, Stockholms län, 2 km. s. om Norrtälje, afrinner genom en kort å till Norrtäljeviken. O. Sjn.

Limno'philus, *zool.* Se Nattsländor, sp. 573.

Limno'ria te'rebrans, *zool.*, en till kräftdjursordningen Isopoda (se d. o.) hörande art, hvilken gnager sönder träet i fartyg och hamnbyggnader, hvarigenom den vid flera tillfällen anställt stor skada. L—e.

Limnotragus selousi, *zool.* Se Träskfolket, sp. 181.

Limo'thrips dentico'rnis, *zool.* Se Thysanoptera.

Limousine [-mosīn], fr., ett slags automobil (se d. o. Suppl., sp. 386).

Limpa, *kokk.*, benämning på flera sorters större mjuka rågbröd af tjock och rund eller aflångt rundad form, i hvilkas deg vanligen ingå rågmjöl (rågsikt) och mindre tillsats af hvetemjöl äfvensom mjölk, jäst, socker och oftast sirap, salt, pomeransskal, fänkål o. d. kryddor. I *sötsura* limpor är surdeg inblandad i degen; de hålla sig därför mycket länge. Ganska hållbara äro äfven *kärnmjölkslimpor*, till hvilkas deg tas kärnmjölk. Till "formlimpor" (i form gräddade limpor) tas ofta sur mjölk, till *kryddlimpor* skummjölk och margarin eller flott, till *vörtbröd* mycket hvetemjöl och numera oftast sirap (förr togs hopkokt vört eller stundom porter eller annat starköl), till *skånska limpor* blott sammalet rågmjöl och kokande vatten. Limpor öfverpenslas oftast med vatten efter gräddningen; vörtbröd bestrykas dock före gräddningen med vatten (eller vatten och sirap) samt efter gräddningen med ett tunt klister af vatten och potatismjöl.

Limpanna, Elektrisk. Se Elektrisk uppvärmning. Suppl.

***Limtryck.** Se äfven Ljustryck 2.

Limön, en 2 kvkm. stor ö i Gäfleḅukten, 10 km. n. ö. om Gäfle med stor lotsstation och en 1902 uppförd, 1917 ändrad blixtfyr på 60° 42′ 56″ n. br. och 17° 21′ 28″ ö. lgd fr. Gr., 29,4 m. öfver medelvatten, med lins af 4:e ordningen och agaljus. På ön anstår silurisk kalksten, hvilken ger upphof till stor kalkhalt i norra Upplands lösa jordlager. E. A—t.

***Lina.** — 3. *Sjöv.* Se vidare Tågvirke.

Linares Rivas y Astray [-i-], Manuel, spansk dramatiker, f. 1867 i Santiago (Galicien), har Benavente till mönster, men är självständig och i tekniskt hänseende öfverlägsen sin förebild. Alltifrån 1903 har L. skrifvit ett stort antal sceniska verk, framför allt komedier, af hvilka må nämnas *La garra* och *La casa de Troya*, inspirerad af Pérez Lugins (se denne. Suppl.) roman med samma namn. Ad. H—n.

***Linaria**, *bot.* Arterna förekomma till största delen i Europas och Asiens tempererade trakter. I Sverige är endast 1 art, *L. vulgaris*, flugsporreblomman, äfven kallad flugminga, inhemsk. Jfr Cymbalaria och Kickxia, båda i Suppl. G. L—m.

Tryckt den 26/11 24 37 b., S. 7

Linăti, Carlo, italiensk författare, f. 1878 i Como, jurist, har med stor energi öfverflyttat modern engelsk litteratur till italienska. Af hans berättelser och romaner må nämnas *Cristabella* (1909), *Barbogeria* (1917), *Nuvole e paesi* (1919) och *Amori erranti* (1921).

Lina älf, biflod till Kalixälfvens biflod Ängesån (se d. o.) i norra Lappland, kommer från Sjaunjamyren och rinner i en djupt nedskuren dalgång ö. om Gällivare och Malmberget. O. Sjn.

***Lincoln.** 1. Abraham L. En afgjutning af L:s staty i Chicago (af Aug. S:t Gaudens) skickades 1920 som gåfva af amerikanska folket till det engelska och aftäcktes 28 juli s. å. i närheten af Westminster abbey med tal af Lloyd George m. fl.

***Lind** (sp. 571), E. H., tog 1916 afsked från bibliotekarietjänsten. Hans arbete ”Norsk-isländska dopnamn och fingerade namn från medeltiden” afslutades 1915. L. har vidare utgett *Fornnordiska dopnamn i urval lämpat för nutida bruk* (1917) och *Norsk-isländska personbinamn från medeltiden* (1921). På hans sjuttioårsdag 1919 utkom festskriften ”Nordiska namnstudier tillägnade E. H. L.”

***Lind** (sp. 571), Gustaf, har vidare utgett bl. a. *Konserveringsbok* (tills. med John Gréen, 1911), *Våra frukter och bär* (1912), *Blomsterodling under glas* (tills. med R. Abrahamsson, 1913), *Trädgårdsbok för barn och ungdom* (1915), *Trädskoleskötsel* (tills. med John Gréen, 1915), *Moderna växthus* (tills. med R. Abrahamsson, 1916), *Skolträdgården* (med S. Johansson, 1917), *Våra medicinalväxter* (med N. de Verdier, 1917) och *Svensk frukt* (5 häftn). L. är hedersled. af Landtbr. akad. (1913). C. G. D.

***Lind** (sp. 571), John, sändes af president Wilson aug. 1913 till Mexico som dennes personliga ombud och förtroendeman för att erbjuda amerikansk medling i det pågående inbördeskriget. De af L. framförda villkoren, som gingo ut på, att president Huerta genast skulle afgå och nytt presidentval anställas, hvarvid Huerta ej skulle uppträda som kandidat, afvisades genast af Huerta, hvarpå L. omedelbart lämnade Mexico. V. S—g.

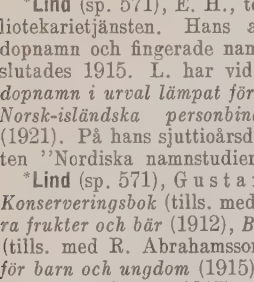

***Lind** (sp. 572), H. D., tog afsked 1920 och dog 25 jan. 1924 i Köpenhamn. P. E—t.

Lind, Knut Erik Josef Bogislaus, skolman, musiker, f. 29 jan. 1866 i Fagerhults socken, Kalmar län, blef student i Lund 1883, filos. doktor där 1893, docent i grekiska 1894 samt lektor i Västerås 1897 och har varit förordnad som rektor vid högre allm. läroverken i Kalmar 1905—18 och i Örebro alltifrån 1918. Han var tillika folkskolinspektör i Västerås 1899—1905 och t. f. undervisningsråd i Skolöfverstyrelsen 1921—22. — L., som aflagt organistexamen i Lund 1892, har vikarierat som domkyrkoorganist i Lund, Västerås och Kalmar. Hans orgelspel vid gudstjänster är högt värderadt; det utmärkes af stark känsla för koralens lutherska karaktär och ovanlig förmåga att låta förspelen präglas af koralers olika stämningsinnehåll och melodiska egenart. Till virtuos på orgel har han dock ej lagt an på att utbilda sig. L. var 1894—95 anförare för Lunds studentsångförening och framförde i Lund och som dirigent för Västerås musiksällskap och orkesterförening flera större körverk samt har som dirigent för Örebro orkesterförening (med ett 50-tal man stark orkester) årligen hållit 6—7 konserter med ypperliga program af klassiska och nyare symfonier, uvertyrer, konserter o. a. tonverk. E. F—t.

***Lindahl,** J. H. Josua, dog 19 april 1912 i Chicago.

***Lindahl,** Edvard V., dog 14 nov. 1917 i Malmö. Från lektoratet tog han afsked 1911.

***Lindahl,** Per Axel, f. 17 maj 1858, afgick 1923 från Väg- och vattenbyggnadskåren. Han var 1900—07 extra lärare och är sedan 1907 docent i byggnadsteknik vid Tekniska högskolan, var byggnadschef och ordf. i arméns kasernbyggnadsnämnd 1907—jan. 1914 och är sedan dess konsulterande ingenjör inom byggnadsfacket. L. blef 1919 led. och 1923 hedersled. af Ing. vet. akad., i hvars ”Meddelanden” han skrifvit *Bostadshus af trä* (1922), och bearbetat den tekniska delen af G. Wirgins skrift ”Om väggohyra i smålägenheter” (1924). Vidare har han skrifvit *Smärre bostadshus af sten och trä ur hygienisk och byggnadsteknisk synpunkt* (1924) samt artiklar i byggnadstekniska frågor i Nordisk familjebok.

Lindahl, Ester Erika Katarina, donator, f. 14 aug. 1868 i Stockholm, d. där 6 juli 1920, dotter till affärsmannen Per Erik L., egare af Norrby säteri, Södermanland, hvilket hon ärfde och själf skötte samt 1916 sålde. Hon testamenterade till Nationalmuseum ett antal målningar, skulpturer, grafisk konst, konstslöjdföremål och konstmöbler att uttagas efter eget val ur hennes dyrbara konstsamling, och af sin efterlämnade förmögenhet testamenterade hon något öfver 450,000 kr. till Akad. för de fria konsterna att bilda *Ester Lindahls stipendiefond*, af hvars räntor stipendier på 5,000 kr. årligen utdelas, samt en lika stor summa (omkr. 450,000 kr.) till Vet. akad. att utgöra *Per Erik Lindahls stipendiefond*, hvaraf stipendier, likaledes å 5,000 kr., utgå för vetenskapliga studier och fortsatt praktisk utbildning.

Lindahl, Karl (Carl) Fredrik, oftalmolog, universitetslärare, f. 11 juli 1874 i Västra Vingåker, student 1892, blef med. kandidat 1897, licentiat 1900 och doktor 1907 vid Karolinska institutet, där han, som 1902—08 praktiserat som ögonläkare i Gäfle, 1908—10 var docent i oftalmiatrik. 1910 blef han docent i samma ämne vid Uppsala universitet, var 1910—13 föreståndare för dess poliklinik för ögonsjukdomar och 1914—15 t. f. professor i oftalmiatrik samt utnämndes 1915 till ord. innehafvare af professuren. Han har författat bl. a. *Bidrag till kännedomen om tårvätskans bakteriedödande verkan* (gradualafh., 1907) samt ett par senare afh. å samma område, *Om tårvätskans absorption af ultraviolett ljus* (1912—13), *Über die pupillaröffnung des augenbechers in früheren entwicklungsstadien, mit besonderer rücksicht auf die bedeutung der formverhältnisse derselben für unsere auffassung von der entstehung der iriskolobome* (1913; belönadt med Sv. läkaresällskapets jubi-

leumspris s. å.), *Über die entwicklung der vorderen augenkammer* (1915), *Über durchleuchtungsmethoden zum nachweis von chorioidealtumoren* (1920), *Über den verschluss der fötalen augenbecherspalte, die entwicklung der sehnerveninsertion und die anlage des pecten bei vögeln* (tills. med A. Jokl; 1922).

Lindahl, Karl Håkan Einar, finländsk arkitekt, f. 10 mars 1874 i Jönköping, arkitekt från Polytekniska institutet i Helsingfors 1898, har gjort flera studieresor och anlitats i många kommunala uppdrag samt är sedan 1900 praktiserande arkitekt i Helsingfors. L. har uppfört bl. a. *Polyteknikernas föreningshus* (1903), förlags-a.-b. *Otavas hus* (1905), bägge tills. med W. Thomé, *Folkets hus* (1908 och 1924), *Suomis affärspalats* Södra Esplanadgatan 2 (1912) och ett flertal bostadshus i Helsingfors, Finska andelsaffärscentralens hus i Viborg (1911), karaktärsbyggnader på Kroksnäs (1915), Hahkiala fideikommiss (1916) och Lindö (1923) egendomar samt fabriksanläggningar, såsom Salo råsockerfabrik (1919), fabriks- och bostadsbyggnader i Varkaus, Forssa och Karhula (1924). T. Stz.

Lindalsundet, farled i Stockholms skärgård, n. om Värmdön, förbinder Östra Saxarfjärden, i ö., med Trälhafvet, i v. I dess östra del ligger på 59° 25′ 23″ n. br. och 18° 29′ 25″ ö. lgd fr. Gr. Lindalens blixtfyr, uppförd 1883, ändrad 1916, med 6:e ordningens lins och agaljus. E. A—t.

Lindarängen, f. d. kapplöpningsbana på östra delen af Stockholms garnisons öfningsplats Ladugårdsgärdet (se d. o.). I början af 1890-talet anlade Stockholms kapplöpningskommitté träningsbana där, och åskådartribun m. m. uppfördes. Någon förstklassig bana blef det aldrig, men sedan Stockholms kapplöpningssällskap bildats och öfvertagit banans förvaltning, kunde dock god hästsport upprätthållas. De sista offentliga kapplöpningarna höllos i sept. 1918, hvarefter täflingsbanan flyttades till garnisonens nya öfningsfält vid Järfva (se d. o. Suppl.). B. C—m.

***Lindau.** — 2. Paul L. dog 31 jan. 1919 i Berlin. Hans lefnadsminnen, *Nur erinnerungen*, utkommo i 2 bd 1917.

***Lindberg** (sp. 576), K. J., dog 21 dec. 1914 i Stockholm.

***Lindberg** (sp. 576). 1. J. Adolf L. dog 27 juni 1916 i Stockholm. Bland arbeten från hans senaste år äro medaljer öfver kronprinsessan *Margareta* (1912), general *G. Uggla* (1913) och *V. Odelberg* (1915) samt medaljongporträtt af *Kr. Polhem* (på epitafiet i Maria kyrka 1911) m. fl. Hans medalj öfver *J. Nordenfalk* är afbildad å pl. IV till art. Medalj.

2. J. Erik L. efterträdde den föregående som myntgravör 1916, skötte vid konstakademien sekreterarbefattningen från hösten 1920 under L. Looströms sjukdom och utnämndes till sekreterare 1922. Han har i denna egenskap redigerat akad:s årliga "Meddelanden" fr. o. m. 1921. Bland hans senare arbeten äro pris- och minnesmedaljer vid *Olympiska spelen* (1912), *Allm. lifförsäkringsbolagets 25-års-jubileum* (s. å.; fig. å pl. IV till art. Medalj), *Carnegiestiftelsens* (se d. o. med fig. Suppl.) medalj (s. å.), plaketter öfver *H. Hildebrand* (s. å.), *O. Montelius* (1913), konstakademiens plakett öfver *Sergel* (1914, afbildad i art. Plakett), *Baltiska utställningens* minnesmedalj (s. å.), medaljer och plaketter öfver *Kristina Nilsson* (1917), *Fr. Wachtmeister* (1918), *H. Hjärne* (1919), *Georg v. Rosen* (s. å.), *Cl. Annerstedt* (1921), kronprinsessan *Margareta* (s. å.), *Ingenjörsvetenskapsakad:s prismedalj* (1922), *Göta kanals 100-års-medalj* (s. å.), plakett vid *Gustaf Vasa-jubileet* (1923) och medalj öfver *Otto Henrik Nordenskjöld* (1924); vidare *Svenska akad:s årspenningar* sedan 1904 och Vet. akad:s sedan 1917, minnesmynt öfver *Gustaf Vasa* (1921) samt grafmonument öfver *Alfr. Wahlberg* (Örebro kyrkogård, 1912) och medaljongporträtt af *G. De Laval* (1914), arkitekt *F. G. A. Dahl* (1915) m. fl. L:s 3 *Nobelmedaljer* (1902) äro afbildade i art. Nobelstiftelsen, sp. 1115—16. 1—2. G—g N.

***Lindberg** (sp. 578), J. August, dog 18 nov. 1916 i Råsunda. — Augusta L. afgick från teatern 1921. — Om deras son teaterledaren Per L. se Lorensberg. Suppl.

***Lindberg** (sp. 579), O. E., f. 3 (ej 8) maj 1850, lämnade professuren 1916 och dog 17 okt. 1920 i Alingsås.

Lindberg, Adam Vilhelm Tore, donator, f. 19 okt. 1860 på Kolsva bruk, Västmanlands län, disponent för Dalkarlshyttan i Örebro län sedan 1893 och hufvuddelegare i bruket, donerade 1918 till Örebro läns landsting 350,000 kr. att användas till hvilohem eller pensionat åt ålderstigna eller behöfvande.

Lindberg, Henry Fredrik, son till industriidkaren William L. (sp. 575), sjömilitär, f. 23 okt. 1860 i Stockholm, blef 1880 underlöjtnant vid flottan, genomgick Tekniska högskolan samt avancerade till kommendörkapten 1901 af 2:a och 1905 af 1:a graden. Han tjänstgjorde 1904—05 som marinattaché i Japan och var 1905—08 chef för Sjökrigsskolan. Vid slutet af 1908 utnämndes han till marinöfverintendent och chef för Marininten-denturkåren, samtidigt tjänstgörande som chef för Marinförvaltningens intendentafdelning. 1919 blef L. kommendör i flottans reserv och tjänstförrättande chef för Marinförvaltningen, 1920 konteramiral i reserven och förordnad som ord. chef för ämbetsverket samt 1923 konteramiral vid flottan. På grund af lefvande intresse för sjöförsvarets utveckling, praktisk läggning och gedigna kunskaper i hithörande ämnen har L. vid flera tillfällen anlitats som sakkunnig i olika kommittéer rörande sjö-

försvaret; särskildt flottans flygväsen har legat honom varmt om hjärtat. Han är hedersled. af Örlogsmannasällskapet (1920; led. 1898) och led. af Krigsvet. akad. (1906). B. v. H.

Lindberg, Karl Ludvig, biskop, f. 3 nov. 1860 i Sura, student i Uppsala 1882, teol. kandidat 1890, utnämndes till kyrkoherde 1891 i Karbenning, 1893 i Sala och 1904 i Stora Tuna samt blef s. å. kontraksprost i Stora Tuna kontrakt. L., som 1908 var uppförd på 2:a förslagsrummet till biskop i Härnösand, utnämndes till biskop i Växjö 1917. Vid jubelfesten i Uppsala 1917 promoverades han till teol. doktor. L:s största insats ligger på det kyrkligt administrativa området, där han visat stor praktisk duglighet. Medlem af Allmänna svenska prästföreningens centralstyrelse från denna sammanslutnings begynnelse 1903, har han sedan 1907 fungerat som dess ordf. Från början (1910) har han varit medlem af Svenska kyrkans diakonistyrelse. När de 1910 antagna nya prästlöneregleringslagarna började tillämpas, utsågs L. af K. M:t att som en af prästlöneregleringssakkunniga uppgöra preliminära förslag till nya löneregleringar för rikets pastorat, ett uppdrag, som han lämnade vid utnämningen till biskop. L. var preses vid prästmötet i Västerås 1912 och utgaf då afh. *Kyrkan och ungdomen*. E. M. R.

Lindberg, Oskar Fredrik, tonsättare, f. 23 febr. 1887 i Gagnefs socken, Dalarna, var organist där 1901—03, elev vid konservatoriet i Stockholm 1903—11 och tog där organist-, musiklärar-, kyrkosångar- och pianostämmarexamina, studerade komposition för Ellberg och Hallén, blef 1906 organist vid Trefaldighetskyrkan i Stockholm, 1910 musiklärare vid Palmgrenska samskolan och är sedan 1914 organist vid Engelbrektskyrkan. Tillika blef han 1919 lärare i harmonilära vid konservatoriet och 1921 musiklärare vid Högre realläroverket å Norrmalm. Han är dirigent för Stockholms akademiska orkesterförening sedan dennas bildande, 1922. — L. är en af de mera verksamme bland våra yngre tonsättare och eger afsevärd formtalang. Hans större arbeten ha sedan 1914 till väsentlig del framförts af Konsertföreningen. Påfallande i hans alstring är en egendomlig blandning af bestämmande intryck dels från enkel svensk folklåt, dels från samtidens europeiska impressionism med dess ofta vågsamma harmonik och starka orkesterfärger. Han har komponerat en symfoni, de symfoniska dikterna *Vildmark*, *Från de stora skogarna*, som bägge återge naturstämningar från Dalarna, och *Florez och Blanzeflor*, 3 konsertuvertyrer, orkestersviterna *Tre Dalmålningar* och *Färdeminnen*, *Festpolonäs* och *Symfonisk dans*, en af frisk ingifvelse buren *Skansen-kantat* (1918; till text af prins Vilhelm), ett i värdig stil hållet *Rekviem* för kör, soli och orkester, *Viktor Rydberg-kantat* för manskör, soli och piano (till text af K. J. Ekman), 5 sånger med orkester, sångspelet *De sjungande löfven* för barn, manskvartetter, blandade och damkörer, sånger vid piano, täcka barnsånger (*Lyckans land*), pianostycken (*4 preludier*), orgelsonat m. m. E. F—t.

Lindberg, Harald, son till Sextus Otto L. (sp. 575), finländsk botanist, f. 2 nov. 1871 i Helsingfors, student 1890, filos. doktor 1910, tjänstgjorde som amanuens vid universitetets botaniska museum från 1897 och blef kustos vid detsamma 1910. Därjämte var han 1899—1919 anställd som botanist vid Finska mosskulturföreningen. L. är framstående florist och kännare af Fennoskandias flora, främst dess kärlväxter. Särskildt har han inlagt förtjänst om utredningen af släktena *Alchemilla* och *Taraxacum* med deras många småarter (se Jordan, A. Suppl.). På det fytopaleontologiska området har han genom noggranna analyser af växtlämningarna i Finlands torfmarker i högre grad än någon annan utredt detaljerna i florans förändringar under kvartärtiden. — L. är ordf. i föreningen Östsvensk samling i Helsingfors, en filial af Riksföreningen för svenskhetens bevarande i utlandet. F. E.

Lindberg, Helge, finländsk sångare, f. 1 okt. 1887 i Helsingfors, utbildade sig i Italien, Wien och Frankfurt a. M., var flera år sånglärare i Stuttgart och har från 1917 företagit konsertresor (till Stockholm 1922). Hans barytonröst är stor till omfång och mäktig klang samt bärig äfven i det finaste mezza voce; med sin utomordentliga andhämtningsteknik förmår han t. ex. att rätt utföra Händels svåraste koloraturarior, att där i ett enda andedrag sjunga några tiotal takter och därunder låta tonstyrkan falla till pianissimo och åter svälla ut. L:s utvecklade stilkänsla, som gör honom till erkänd mästartolk af Bach och Händel m. fl. gammalklassiker, räcker äfven till att gestalta och färglägga moderna sånger af skilda slag. Han har ock uppträdt på operascenen (i Budapest och Wien). E. F—t.

Lindberg-Dovlette, Elsa, prinsessa, författarinna, f. 13 febr. 1872 i Stockholm, dotter till violinprofessorn K. J. Lindberg (se d. o., sp. 576), gifte sig 1902 med persiske prinsen Mirza Riza khan Arfaud Dovlette. Hon har författat berättelserna *Ann-Lis* (1901), *Kvinnor från minareternas stad* (1908), *En fiolflicka* (1910; 2:a uppl. 1924) och *I alla tonarter* (1921), libretten till operan "Schyrine" (uppf. 1923 i Monaco) m. m.

Lindbergh, Charles August, svensk-amerikansk politiker, ekonomisk författare, f. 20 jan. 1860 i Stockholm, d. 24 maj 1924 i Crookston, Minnesota, kom vid ½ års ålder med föräldrarna till Amerika, aflade 1883 advokatexamen vid University of Michigan och var praktiserande advokat under flera år samt medlem af kongressens representanthus 1907—17. Ehuru bekännande sig till republikanska partiet, var han mesta tiden "vilde" och företrädde de senare åren farmararbetarpartiet. Han har utgett bl. a. *Banking and currency* (1913) och *The economic pinch* (1923). O. A. L—r.

***Lindblad** (sp. 581), A. F. Ett urval "Bref till Adolf Fredrik L." utgafs 1913.

***Lindblad** (sp. 587), E. A., tillhörde Första kammaren fr. o. m. 1909 t. o. m. lagtima riksdagen 1919. Han var därunder 1911—18 led. af jordbruksutskottet och 1919 led. af Andra lagutskottet. I Första kammaren nådde han väl ej samma inflytelserika ställning, som han intagit i Andra kammaren, men räknades till högerns kunnigaste och stridbaraste krafter och hade bl. a. framträdande del i kompromissen i rösträttsfrågan vid 1907 års riksdag. Efter författningsändringen 1919 lämnade L. den aktiva politiken.

Lindblad, Johan August, bokförläggare, f. 16 dec. 1865 i Nye, Jönköpings län, d. 25 febr.

1923 i Uppsala, började 1893 i Köping en bokförlagsverksamhet, som först begränsades till missionslitteratur, men sedermera koncentrerat sig på äfven historiska, biografiska och populärvetenskapliga verk, uppslagsböcker i praktiska ämnen och jämväl på skönlitteratur. Firman flyttades 1911 till Uppsala och har filial i Stockholm. Efter L:s död har dess ledning öfvertagits af Johan Gottfrid Ahnström (f. 1874) med filos. magister Sven Thulin (f. 1887) som litterär chef. E. N. S—g.

Lindblad, Karl Severin, präst, f. 13 mars 1867 i Lundby, Bohuslän, blef 1887 student i Lund, prästvigdes 1893, blef 1900 kapellpredikant å Käringön och 1918 kyrkoherde i Ljungby. L. har dokumenterat sig som framstående kännare af det västsvenska folk- och fromhetslifvet. Bidrag till fördjupad kännedom om den schartauanska riktningen har han gett med den biografiska skissen *Till minnet af Henric Schartau* (1907) och den omfångsrika handboken *Vägvisare i Henric Schartaus skrifter* (1908) hvarjämte han i ett utförligt polemiskt inlägg *Är bilden sann?* (1902) mot dess angripare häfdat värdet i den af Schartaus anda färgade åskådningen. L. har dessutom utgett bl. a. *Skärgårdsbilder* (1911), *Psalmord och ordspråk* (1912), minnesskriften *Göteborgs bibelsällskap* (1913), de biografiska skildringarna *En kristen student* (1919) och *Abela Gullbransson* (1922). E. N. S—g.

Lindblad, Axel Rudolf, uppfinnare, industriman, f. 23 april 1874 i Vånga, Östergötland, genomgick Norrköpings tekniska elementarskola och innehade anställning i olika elektriska firmor 1901—06. L. ledde i Ludvika 1906—12 i samarbete med O. Stålhane framgångsrika experiment på elektrisk framställning af tackjärn ur malm, hvilka försök resulterade i en mycket känd och använd typ för elektriska masugnar (se Elektrokemisk industri. Suppl.). Han har vidare uppfunnit flera metoder för elektrisk framställning af olika metaller och metallegeringar m. m. L. har anlitats för flera offentliga utredningar, bl. a. som led. af Statens krigsmaterialkommission (1917—22) och Socialiseringsnämnden (sedan 1920) samt är öfverrevisor för statsarbetena (sedan 1922). L. är styrelseled. i flera bolag och har publicerat uppsatser rörande sina uppfinningar m. m. 1914—17 tillhörde han Kopparbergs läns landsting och är led. af stadsfullmäktige i Djursholm, där han sedan 1917 är bosatt. 1917 kreerades han af Uppsala universitet till filos. hedersdoktor och blef 1919 led. af Ing. vet. akad. Fmn.

Lindblad, Karin Valborg. Se Ek. Suppl.

Lindblad, Bertil, astronom, f. 26 nov. 1895 i Örebro, filos. doktor och docent i astronomi i Uppsala 1920, assistent vid astronomiska observatoriet där 1922, vistades 1920—21 i Amerika för vetenskapliga arbeten vid några af de stora observatorierna i Förenta staterna. L. har lämnat viktiga bidrag till den moderna astrofysiken och stellarastronomien genom ett flertal arbeten, utförda dels i Uppsala, dels vid Mount Wilson-observatoriet i Kalifornien. Bl. a. har han i afh. *Spectrophotometric methods for determining stellar luminosity* (1922) framlagt nya och mycket uppmärksammade metoder för bestämmandet af stjärnornas absoluta ljusstyrkor. B—d.

Lindblom. 1. Kristian (Christian) Johannes L., teologisk författare, f. 7 juni 1882 i Oppeby, Linköpings stift, student i Uppsala 1900, filos. kandidat 1902, teol. licentiat 1908, prästvigd 1909, docent i exegetik s. å., uppfördes på 2:a förslagsrummet till professor i exegetik i Lund 1911 samt promoverades til' teol. doktor där 1912. Vid utnämningen 1923 af innehafvare af den lediga professuren i exegetik i Uppsala blef L. förbigången (doc. G. Wetter erhöll befattningen), hvilken omständighet väckte stort uppseende inom såväl akademiska som kyrkliga kretsar och gaf anledning till en hetsig offentlig diskussion. Det gjordes gällande, att L. hade blifvit förbigången på grund däraf, att hans medsökande företrädde en mera avancerad teol. ståndpunkt. Förslag framställdes att samla medel för en personlig professur åt L. (se härom Rudbeckiusstiftelsen. Suppl.). 1924 antog L. kallelse till professor i exegetik vid Åbo svenska akademi. Bland L:s skrifter märkas *Senjudiskt fromhetsliv enligt Salomos psalmer* (docentafh., 1909), *Das ewige leben. Eine studie über die entstehung der religiösen lebensideen im Neuen testament* (1914), *Jesu missions- och dopbefallning* (1919), *Kanon och apokryfer* (1920), *Skandalon. Eine lexikalisch-exegetische untersuchung* (1921) samt de mera populärt hållna *Gamla testamentets skrifter* (1910), *Har Jesus existerat?* (s. å.), *Jesu sedliga krav* (1912; 2:a uppl. 1919), *Guds rike. En biblisk studie* (1919), *Handbok till Nya testamentet* 2 : 1, 2, 4 : 1 (1917, 1918, 1923). Tills. med E. Eidem och J. Lundberg har L. utgett *Bibelkonkordans* (1921).

2. Andreas Adolf Fredrik L., den föregående broder, konstforskare, f. 8 febr. 1889 i Askeby, Östergötland, blef 1916 filos. doktor och docent i konsthistoria vid Stockholms högskola samt 1917 amanuens i Statens historiska museum och Nationalmuseum. Han ordnade 1918 Birgittautställningen i historiska museet och Vadstena klosterkyrkas konstskatter samt nyordnade 1921 historiska museets medeltidsafdelning. L. tog från början medeltidens konst till specialstudium, utgaf *La peinture gotique en Suède et en Norvège* (1916), *Nordtysk skulptur och måleri i Sverige från den senare medeltiden* (s. å.), *Den heliga Birgitta* (1918), *Birgittautställningen* (jämte I. Collijn, s. å.), medverkade i *Legender från Sveriges medeltid* (1917), behandlade kyrkor från Östergötland i samlingsverket "Sveriges kyrkor". Under de sistförflutna åren har L. hufvudsakligen studerat 1600- och 1700-talsskulptur och utgaf 1923 en essaysamling, *Fransk barock och rokokoskulptur i Sverige*, 1924 det omfattande och högst förtjänstfulla verket *Jacques-Philippe Bouchardon och de franska bildhuggarna vid Stockholms slott under rokokotiden* samt som ett supplement till den sistnämnda studien *Rokokoinredningar å Stockholms slott och deras mästare* (s. å., i publikationen "Svensk nyttokonst"). 1. E. M. R. 2. G—g N.

Lindblom, Karl Gerhard, etnograf, forskningsresande, f. 26 aug. 1887 i Åby, Kalmar län, underlöjtnant vid Kronobergs regemente 1908, kapten i reserven 1924, filos. doktor 1916, blef e. o. amanuens vid Riksmuseets etnografiska afdelning 1912 och assistent där 1914 samt har flera gånger varit och är f. n. (1924) t. f. intendent för densamma. Han företog 1910—12 och 1920 etnografiska och

språkliga forskningsresor till Engelska och f. d. Tyska Öst-Afrika. De därvid hopbragta etnografiska samlingarna finnas i Riksmuseet. L. har bl. a. publicerat reseskildringarna *Afrikanska strövtåg* (1914) och *I vildmark och negerbyar å Mount Elgon och annorstädes i Ostafrika* (1921) samt ett par andra populärt hållna böcker med afrikanska motiv, *Negerhistorier vid lägerelden* (1922) och *Ur Afrikas upptäcktshistoria* (1924). Bland hans vetenskapliga arbeten må nämnas *The Akamba in British East Africa* (1916; tillökad uppl. 1920), *Outlines of a Tharaka grammar* (1914) och *Afrikanische relikte und indianische entlehnungen in der kultur der buschneger Surinams* (1924). O. Sjn.

Lindborg, Axel Edvin, målare, konservator, f. 23 mars 1876 i Stockholm, kom tidigt i målarlära, studerade 1904—05 vid konstakademien, vistades 1905—08 i England, Holland, Belgien och Frankrike, utförde restaureringsarbeten i Paris och har efter återkomsten till Stockholm idkat högst omfattande verksamhet som konservator för museer och privata samlingar, bl. a. för Göteborgs museum, Uppsala universitet, Hallwylska samlingen och Stockholms högskola. Han har äfven konserverat altarskåp, epitafier och skulpturer. L. har utställt landskapsmålningar från England, Frankrike samt Stockholms skärgård och äfven framställt röntgenfotografier af öfvermålade taflor. — Hans hustru Ingeborg Lindborg-Andreasen, f. 10 aug. 1876 i Danmark, gift 1907, är målarinna och grafiker, har studerat i Köpenhamn, Chicago, Paris och vid etsningsskolan i Stockholm, är representerad med etsningar på Nationalmuseum och på k. biblioteket i Köpenhamn samt har f. ö. i Stockholm utställt målningar i olja, akvarell och miniatyr. G—g N.

Lindbæk, Johannes Peder, dansk historiker, f. 6 dec. 1872 i Ribe, d. 25 juli 1919 i Roskilde, tog skolämbetsexamen i historia 1897, uppehöll sig 1898—1901 och 1906 i Rom för att i Vatikanska arkivet afskrifva påfvebref och blef 1907 filos. doktor på en afh. *Pavernes forhold til Danmark 1448—1513*. Från 1917 var han stiftsskrifvare i Roskilde. — Af sina omfattande samlingar till de danska klostrens historia medhann L. att utge blott *De danske franciskanerklostre* (1914). Han utgaf dessutom ”Aktstykker og oplysninger til statskollegiets historie 1660—76” (2 bd, 1903—10) och, jämte A. Krarup, ”Acta pontificum danica”, bd 2—7 (1907—15). L. var medredaktör af samlingsverket ”Verdenskrigen” (1914 ff.) och utgaf *Forspillet til Verdenskrigen* (1917). Jfr ”Dansk hist. tidsskr.”, IX, II, 1 (1921). — Hans hustru Sofie, född Aubert (Sofie Aubert L.), är född i Kristiania 19 maj 1875 och har skrifvit flera böcker om släkten Auberts historia: *Landflygtige* (1910; med intressanta släktbref från 1830-talets Stockholm), *Hjemmet paa fæstningen* (1912), *Moer Korens dagböger* (2 bd, 1915) och *Fra krinolinetiden* (1921). P. E—t.

Linde, David, pseudonym. Se Blomberg, D. Suppl.

Linde, Karl Paul Gottfrid von, tysk ingenjör, f. 11 juni 1842 i Berndorf, Oberfranken, 1868—79 och sedan 1892 professor vid Tekniska högskolan i München, har uppfunnit en ismaskin samt (1895) en maskin för tillverkning af flytande luft (se d. o.). K. A. V—g.

Linde, Otto zur, tysk författare, f. 26 april 1873 i Essen an der Ruhr, studerade germanistik och vardt filos. doktor samt vistades tre år i London. L. började 1904 utge den litterära tidskriften ”Charon”, kring hvilken det småningom samlat sig en grupp meningsfränder (Karl Röttger, Rudolf Pannwitz, Rudolf Paulsen m. fl., de s. k. ”Charontiker”). L:s verk äro *Gedichte, märchen und skizzen* (1901), *Fantoccini* (1902), *Die kugel* (1909) samt *Thule-traumland, Album und lieder der liebe und ehe, Stadt und landschaft, Charontischer mythus* och *Wege, menschen und ziele* (de fem sista äfven kallade ”Gesammelte werke”, I—V). L. betecknar en vidareutveckling af den tyska lyriken både från Arno Holz, mot hvilken han i den teoretiska programskriften *Arno Holz und der Charon* (1911) tog ställning och från hvilken han framför allt skiljer sig genom det irrationella, det mystiska draget i sin konst, och från Stefan George, hvars motsats han är framför allt i formen, där L. eftersträfvat — och nått — ett enkelt, okonstladt uttryck, fritt från pose och konvention. Själslig ursprunglighet, skaldens ansvarighet inför Gud och inför folket, en religiöst romantisk motsats och motvilja mot den materialistiska och intellektualistiska kulturen efter 1850, men också en bestämd afvoghet mot all estetiskt konstnärlig isolering äro utmärkande för L., hvars stilla väsen och diktning gjort hans insats jämförelsevis föga beaktad. R—n B.

***Lindeberg** (sp. 592), Anders. Se Hj. Lindeberg (L:s sonson), ”A. L. Hans liv och verksamhet” (1918).

***Lindeberg** (sp. 595), K. M., dog 8 sept. 1914 i Stockholm.

Lindeberg, Gustaf Vilhelm, teologisk författare, f. 3 april 1878 i Holtsljunga, Göteborgs stift, student vid Göteborgs högskola 1896, aflade där filos. kandidatexamen 1900 samt i Lund teol. licentiatexamen 1908, prästvigdes 1909, utnämndes till regementspastor vid Södra skånska inf.-reg. s. å. och till lektor i kristendomskunskap vid folkskoleseminariet i Lund 1919. 1918 disputerade han på en afh. i missionshistoriskt ämne, promoverades s. å. till teol. doktor och förordnades 1919 till docent i missionshistoria, den förste i detta ämne vid de svenska teol. fakulteterna. Bland hans skrifter märkas *Protestantismen i Japan 1859—1913, Historisk-principiell undersökning* (doktorsafh., 1918), *Gudsordets gång genom världen och bibeln på missionsfältet* (1920), *Hvad har den kristna världsmissionen uträttat?* (1920) och *Den evangeliska missionen* (1922). Sedan 1910 redigerar L. den af Lunds missionssällskap utg. tidskr. ”Den evangeliska missionen”. E. M. R.

***Lindebladh,** G. O. von, föddes 3 febr. 1670 och dog 19 dec. 1735 (ej 1736). L. W:son M.

***Lindegren.** — 2. (Sp. 601.) A. J. L. har efter K. F. U. M:s byggnad i Uppsala (färdig 1911) lämnat ritning till *Trollesunds* ståtliga herrgård i Södermanland (färdig 1919), biskopshuset i *Växjö* (s. å.), *Uppsala seminarium* (färdigt 1921) samt en byggnad för kustartilleriets officerare i Oskar-Fredriksborgs fästning (komponerad med hänsyn till den säregna terrängen, färdig 1922). Under uppförande är en mycket omfattande byggnad vid Handtverkargatan å Kungsholmen för Statens centrala ämbetsverk (anses bli färdig 1926). Bland

kyrkor, som L. restaurerat, pietetsfullt och skickligt, äro Karlstads domkyrka (1914), Fredrikskyrkan i Karlskrona (af Tessin d. y., 1915), Kungsholms kyrka i Stockholm (1916), Stora Tuna i Dalarna (1918), Onsala i Halland (1920) och Kristina kyrka i Jönköping (1921). G—g N.

Lindell, Emil Vilhelm, läkare, f. 1 juli 1854 i Ökna, Jönköpings län, med. licentiat i Uppsala 1888, började 1882 tjänstgöra som hospitalsläkare samt var 1898—1920 öfverläkare vid Växjö hospital och innehade i sammanhang därmed sedan 1903 ledningen af Korsbergakolonien. Se vidare Sinnessjukvård, sp. 649.

***Lindelöf.** 1. L. L. L. Å sp. 603, rad 11 uppifr. *står* 1830 *bör vara* 1860. — 2. U. L. L. utgaf 1909—14 i 2 dlr *Eine altenglische interlinearversion des Psalters in der handschrift 427 des erzbischöflichen Lambeth Palace library* samt skref 1918 en biografi öfver *Milton*, hvars ”Simson” han äfven metriskt öfversatt. Han satt till 1913 i landtdagen, men undanbad sig återval. (Å rad 4 uppifr. *står* Gaston i Paris *bör vara* Gaston Paris.) — 3. E. L. L. blef led. af Vet. soc. i Uppsala 1913 och af Vet. akad. 1917.

***Linden**, K. van der (förnamnet skall vara Cornelis), dog 28 maj 1918 i Dordrecht.

Linden, Gustaf Martin, teaterregissör, f. 10 nov. 1875 i Malmö, blef student 1895 och skådespelare 1899, var intill 1906 anställd vid Vasa- och Svenska teatrarna i Stockholm, Svenska teatern i Helsingfors och Stora teatern i Göteborg, utförde komiska och karaktärsroller, uppträdde äfven i operetter, studerade därefter regi i Tyskland för O. Brahm och M. Reinhardt och var en tid anställd som regissör vid Hofburgteatern i Wien, innan han 1907 blef förste regissör vid den nya Dramatiska teatern i Stockholm. Där iscensatte han Schnitzlers ”På gröna papegojan”, Järnefelts ”Titus”, Bergers ”Syndafloden”, Hebbels ”Judit”, Drachmanns ”Det var en gång” m. fl. Några af dessa iscensättningar tillhöra denna teaters allra yppersta. Efter att ha ledt Lorensbergsteatern i Göteborg 1917—19 återvände han 1921 till Dramatiska teatern, där han fortfarande verkar. Sedan 1919 har han med välförtjänt framgång hvarje sommar ledt friluftsteatern på Skansen. Vid ett par tillfällen har han på uppdrag gjort iscensättningar i våra grannländer (Strindbergs ”Mäster Olof” på k. teatern i Köpenhamn och densammes ”Kronbruden” på Nationalteatern i Kristiania). L. har öfversatt teaterstycken och skrifvit artiklar i tidningar. G—g N.

***Lindenberg**, Paul, var under Världskriget krigskorrespondent och skref ett stort antal krigsskildringar, af hvilka *Unter Hindenburgs siegreichen fahnen* (1915) utgick i 100 uppl. L. skref äfven en populär Hindenburgbiografi (1917).

***Lindenborg.** Grefskapet öfvergick till fri egendom enligt aflösningslagen af 1919. P. E—t.

Lindēnius, *zool.* Se Rofsteklar, sp. 611.

***Linder.** — 2. (Sp. 608.) D. U. Vilhelm L. tog afsked från chefskapet i Lotsstyrelsen 1921 och dog 13 mars 1924 i Stockholm.

***Linder** (sp. 609), Oliver A., har utgett en samling berättelser och dikter med amerikanska motiv, *I Västerland* (1914). Han har skrifvit ett mycket stort antal artiklar i Nordisk familjebok om svensk-amerikanska och amerikanska personligheter och institutioner.

Linder, Ane Gurli, författarinna, född Peterson, f. 1 okt. 1865 på Irvingsholm, Tysslinge, genomgick Högre lärarinneseminarium 1882—85, gift 1887 med lektor Nils Linder (d. 1904), har verksamt deltagit i det sociala arbetet och inom kvinnorörelsen samt utvecklat en flitig litterär alstring, särskildt i pressen. I bokform har hon utgett *Våra barns nöjesläsning* (1902), *Kvinnofrågan i Sverige 1845—1905* (1905), *Svenska folksagor* (1915), *Våra barns fria läsning* (1916), *Sällskapsliv i Stockholm på 1880- och 90-talen* (1918), *På den tiden* (1924) m. m. Hon har öfversatt från norskan.

Linder, Fredrik William, jurist, politiker, f. 3 juni 1876 i Östra Kärrtorp, Malmöhus län, blef juris kandidat i Lund 1903, fiskal i Göta hofrätt 1911 och hofrättsråd s. å. L. blef 1916 extra föredragande inom Ecklesiastikdepartementet, var 30 juni—22 okt. 1920 konsultativt statsråd i Hj. Brantings första ministär och blef 1922 häradshöfding i Hallands läns mellersta domsaga. Han är sedan 1919 (socialdemokratisk) led. af Första kammaren. L. har anlitats vid flera utredningar, bl. a. som ordf. i skånska pastoratskommissionen af 1919. Han har skrifvit *Om folkets deltagande i vårt lands rättskipning* (1918).

Linder. 1. Hjalmar Konstantin L., finländsk konstvän, f. 1862 i Helsingfors, d. (för egen hand) 1921 i Marseille, tillhörde en 1832 adlad ätt, bördig från Westfalen. Han egnade sig efter slutförda juridiska studier åt jordbruk och industri och innehade bl. a. Svartå fideikommiss jämte industriella anläggningar i Lojo, där han äfven grundade en stor cellulosafabrik. Efter faderns, ministerstatssekreteraren Konstantin L:s, död (1907) öfvertog han Nääs' stora egendom i Nurmijärvi socken. 1918 sålde han alla sina egendomar och industriföretag i Finland och öfverflyttade till Sverige, där han inköpte Hjularö slott i Skåne (såldt med stor förlust 1920). Hans ansenliga förmögenhet (omkr. 8 mill. kr.) smälte snabbt ihop. L. var af en mycket frikostig natur. Vid sin flyttning till Sverige donerade han 2 mill. mark till en understödsfond för sina arbetare i Lojo och på Nääs; därjämte understödde han i stor skala ryska emigranter. Han stiftade 1919 en professur i konsthistoria vid Helsingfors' universitet. Till Finska konstföreningen öfverlät han sin dyrbara, delvis ärfda tafvelsamling, hvartill han fogade flera inköp. Till Nationalmuseum i Stockholm skänkte han Houdons Washingtonbyst, hvilken han förvärfvat för öfver 150,000 kr., samt ett oljeporträtt af Romanino, som tillhört drottning Kristinas samlingar.

2. Ernst L., den föregående kusin, son till den i hufvudarb., sp. 609, omnämnde författaren K. A. E. L., militär, f. 25 april 1868 på Åminne i Pojo socken i Nyland, blef 1889 underlöjtnant vid Lifgardet till häst, 1912 major, 1915 öfverstelöjtnant i armén och 1916 vid regementet samt 1918 öfverste i armén. 1909—11 var han militärattaché i Paris och London och 1912—15 chef för ridskolan å Strömsholm. Efter finländska frihetskrigets utbrott ingick L., efter erhållet afsked, i finländsk tjänst (i febr. 1918), blef öfverste och chef för Satakuntagruppen och deltog med denna i operationerna, som medförde Tammerfors fall (6 april), hvarefter han

blef generalmajor och chef för Savolaksgruppen, hvilken bl. a. (4 maj) intog Fredrikshamn, de ''rödes'' sista stödjepunkt i landet. Efter krigets slut blef L. inspektör för kavalleriet och kvarstod i finländsk tjänst till 1920, då han erhöll begärdt afsked. — Lifligt intresserad af ridkonst, har L. förvärfvat anseende som en synnerligt framstående ryttare och med stor framgång deltagit i en mängd hästtäflingar inom och utom Sverige. Bl. a. eröfrade han 1:a priset i modern prishoppning vid de internationella hästtäflingarna i Bruxelles 1909 och blef segrare i prisridning under 7:e olympiaden i Paris 1924. Han har äfven intresserat sig för flygväsendet och är en bland stiftarna af och ordf. i det 1924 bildade bolaget ''Aerotransport''. — L. har utgett *Studieresor till utländska ridskolor 1913* (1920) och *Från Finlands frihetskrig* (s. å.) samt författat det af generalstaben utg. arbetet *Några erfarenheter från fälttåget i Rumänien 1916—1917* (1924).

1. T. C. 2. H. J—dt.

Linderberg, Peder Theodor Fernando, dansk socialekonomisk författare, f. 29 april 1854 i Köpenhamn, d. där 4 dec. 1914, var först trädgårdsmästare, genomgick folkhögskola och egnade sig fr. o. m. 1881 i tal och skrift åt folkupplysningsarbete, som han fortsatte hela sitt lif, först i anslutning till socialdemokratien, efter 1896 till den kristlig-sociala rörelsen i utlandet. 1896 bildade han Udvalget til social oplysnings fremme, hvars sekretariat han 1899 afsöndrade som en självständig institution, hvilken mycket bidragit till spridning af socialekonomiskt vetande i Danmark. L. utgaf bl. a. *Frikonkurrencen og socialismen* (1895) och *Kristendommen og den sociale udvikling* (1903—08), hans hufvudarbete. P. E—t.

Linderholm, Johannes Emanuel, teologisk författare, f. 4 april 1872 i Hakarp, Jönköpings län, student i Uppsala 1897, teol. licentiat 1908, förordnades till docent i kyrkohistoria 1911, promoverades till teol. doktor 1915 och prästvigdes 1918. Efter hård strid med den ene medsökanden (docenten K. B. Westman) utnämndes L. 1919 till professor i kyrkohistoria vid Uppsala universitet. Tyngdpunkten i L:s vetenskapliga forskning faller på folkfromhetens område. L. har äfvenledes gjort inlägg i den offentliga diskussionen rörande religiösa, teol. och kyrkliga frågor, hvilka inlägg varit egnade att väcka också den bredare publikens uppmärksamhet. Särskildt var detta fallet med hans uppsats *Från dogmat till evangeliet* (i ''Det andliga nutidsläget och kyrkan'' 1919) med dess egenartade blandning af vulgärrationalism och varmhjärtad pietism. Bland L:s många skrifter märkas *Sven Rosén och hans insats i frihetstidens radikala pietism* (docentafh., 1911), *Om kometernas religiösa tolkning i äldre tider* (1910), *De stora trolldomsprocessernas upplösning i Sverige* (1913), *Om den kristna statskyrkans uppkomst* (1914), *Det svenska kyrkolivets reorganisation* (1915), *Kristendomen och kriget i historisk och principiell belysning* (1916), *Studier till frågan om en stiftsreglering* (1917), *De stora häxprocesserna i Sverige. I. Inledning. Bohuslän* (1918), *Nordisk magi. Studier i nordisk religions- och kyrkohistoria. I. Urnordisk magi* (s. å.), *Evangeliets värld. Historisk inledning till studiet av evangeliet och den äldsta kyrkan* (s. å.), *Reformation och världsutveckling. I.* (s. å.), *Svensk evangeliebok* (1920), *Jesu bergspredikan i kortfattad utläggning för folkskolans undervisning och självstudium* (1922) och *Pingströrelsen* (1924). Sedan 1920 redigerar L. ''Kyrkohistorisk årsskrift''. E. M. R.

***Linderoth,** G. V. Hans son John Gustaf L. dog 2 maj 1924 i Stockholm. Han innehade många hedersposter inom sina yrkesbröders sammanslutningar och var 1904—06 stadsfullmäktig. Han stiftade 1904 och riktade med gåfvor Urmuseet.

Linders. 1. Jakob L., jurist, f. 25 juli 1868 i Nefvishög, Malmöhus län, aflade 1888 filos. kandidat- och 1890 hofrättsexamen i Lund, blef assessor i Svea hofrätt 1902, t. f. revisionssekreterare s. å. och ord. 1907 samt häradshöfding i Södra Åsbo och Bjäre härads domsaga 1909. I utlandet har han studerat alkoholist- (1910), fattig- (1911) och barna- (1916) vård samt lösdrifvarlagstiftning (1921—22) och har genom omfattande kunskaper, sällspord grundlighet, frisk arbetsvilja och objektivitet inlagt stora förtjänster om dessa frågors behandling i Sverige. Han var 1907—21 led. och sekreterare samt 1921—23 ordf. i fattigvårdslagstiftningskommittén, deltog i vederbörande departement i behandlingen af dess betänkanden, var sekreterare i riksdagens särskilda utskott rörande fattigvårdslagen och ordf. vid förhandlingarna med Danmark och Norge om fattigvårdskonventioner 1913. L. var 1914—16 led. af kommissionen för anordnande af statens vårdanstalt för alkoholister och 1916—22 ordf. i styrelsen för densamma. Sedan 1918 är han vice ordf. i Svenska diakonsällskapet och sedan 1923 statens ombud i direktionen för Kronprinsessan Victorias kustsanatorium. Han har utgett bl. a. *Lagstiftning om alkoholistvård* (tills. med O. Kinberg, 1916) och *Lag om fattigvård* (1918; 4:e uppl. 1920).

2. Sven L., den föregåendes broder, politiker, f. 14 febr. 1873 i Nefvishög, Malmöhus län, egnade sig åt jordbruk, blef 1910 led. af Malmöhus läns landsting och har varit dess ordf. 1919—21 och 1923—24. Han var 1909—17 led. af Andra kammaren först för Bara härad, sedan 1912 för Malmöhus läns mellersta valkrets. 1912—17 var han led. af jordbruksutskottet. L. var 1917—21 och blef ånyo 1923 t. f. domänintendent i Malmöhus län. L., som är socialdemokrat, var okt. 1921—april 1923 jordbruksminister i Hj. Brantings andra ministär och innehar sedan 18 okt. 1924 samma post i den tredje ministären Branting. 1. E. P—i.

***Linderöd** är fr. o. m. 1 okt. 1922 moderförsamling och Esphult (officiellt Äsphult) annex i ett pastorat i Gärds kontrakt, Lunds stift. 975 inv. (1924).

***Lindesberg** har nu en areal af 11,70 kvkm., hvaraf 10,58 kvkm. land, och 3,121 inv. (1924). Sammanlagda tax.-v. af fastighet 1923 var 7,753,100 kr. Den bevillningstaxerade inkomsten var s. å. 2,762,210 kr. Utom de i hufvudarbetet nämnda tidningarna ut-

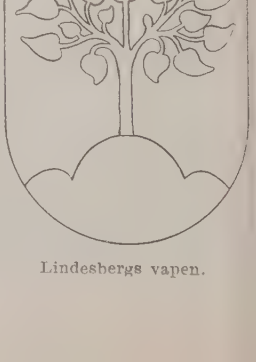

Lindesbergs vapen.

ges i L. äfven halfveckotidningen ”Odalbonden”. Utom sparbank finnas afdelningskontor af Mälare- och Göteborgsbankerna samt Skandinav. kredit-a.-b. Vid riksdagsmannaval tillhör staden länets valkrets. Guldsmedshyttan har nu fränskilts pastoratet, hvilket består af L:s stads- och landsförsamlingar. Vapenbilden med berget och linden i stadens vapen har nu fått de ändrade former, som fig. å sp. 208 visar. O. Sjn.

*__Lindesbergs landsförsamling__ (Lindesbergs bergsförsamling) är sedan 1 maj 1917 skild från Guldsmedshyttan, som bildar eget pastorat. L. omfattar 33,298 har med 5,240 inv. (1924).

*__Lindesnæs__ ligger i Vest-Agder fylke.

__Lindeström__, Per. Se Lindheström (äfven i Suppl.).

__Lindet__ [lädä], Léon, fransk kemist, f. 10 april 1857 i Paris, sedan 1888 professor vid Institut agronomique i Paris, har utfört många värdefulla undersökningar inom växt- och djurfysiologien, enzym- och jäsningskemien samt i synnerhet inom landtbrukstekniologiens olika grenar, t. ex. beträffande tillverkningen af socker, öl, cider, vin, sprit, smör och ost. I sammanhang därmed har han utarbetat många nya undersökningsmetoder för socker, stärkelse m. fl. hithörande produkter. Bland större arbeten af L. märkas *La bière* (1892), *Le froment et sa monture* (1903) och *Le lait, la crème, le beurre, les fromages* (1907). L. är led. af Institutet (1920). K. A. V—g.

__Lindfors__, Adolf Erik, finländsk skådespelare, f. 18 maj 1857 i Borgå, var anställd vid Svenska teatern i Helsingfors 1873—81, vid Finska teatern där 1882—92, ledde Dramatiska föreningens elevskola 1892—94 och har därefter ånyo tillhört Finska teatern, åren 1907—14 som scenisk ledare. Tillika var han lärare i välläsning och plastik vid Musikinstitutet 1887—1907. L. anses som Finlands främste nu lefvande manlige scenartist på komediens område; hans styrka är den klassiska komedien, främst Molière och Holberg. Hans arbete kännetecknas af stor samvetsgrannhet och säker uppfattning, och han fördjupar sig grundligt i karaktären; härtill kommer en framstående teknik, som icke förlorar sig i detaljer, utan målar i breda drag. T. C.

__Lindfors—Bosjöns järnväg__ (sign. L. B. B.), smalspårig (0,600 m.), 27,9 km. lång, inom Värmlands län belägen, erhöll koncession 31 mars 1911, beviljad åt enskilda personer och 9 aug. 1912 öfverlåten på Lindfors—Bosjöns järnvägs-a.-b., Filipstad. Järnvägen, som utgår från Lindfors station å Bergslagernas järnvägar, är framdragen i hufvudsakligen nordlig riktning mellan sjöarna Mången och Stora Böckeln, förbi Västerud till norra ändan af sjön Alstern samt går vidare förbi Forshyttan längs västra sidan af sjön Bosjön till slutpunkten Bosjöns bruk vid norra ändan af sistnämnda sjö. Banan öppnades för allmän godstrafik 31 juli 1914. Efter afsevärda driftförluster trädde egandebolaget, hvars aktiekapital utgjorde 162,400 kr.. i likvidation 27 nov. 1919. Trafiken nedlades 10 dec. 1920, och banan, hvars bokförda byggnadskostnad 31 dec. 1919 uppgick till 308,246 kr., inköptes af staten 5 febr. 1921 samt försåldes s. å. till Trafik-a.-b. Bosjöbanan. Trafiken har sedermera återupptagits. F. P.

*__Lind-Goldschmidt__, Jenny M., donerade ytterligare till Uppsala universitet 2 ”E. G. Geijers stipendier” och till Lunds universitet 3 ”Esaias Tegnérs stipendier”. — En sittande bronsstaty öfver henne, mod. af E. Rafael-Rådberg, afröcktes 11 maj 1924 vid Framnäs på k. Djurgården, Stockholm. En gata på Kungsholmen i Stockholm är uppkallad efter henne, och i Cambridge, Massachusetts, bär den gata, vid hvilken J. L:s bröllop egde rum, hennes namn. — Nyare litt.: Maria Holmström, ”Jenny L. som konstnärinna och människa” (1913; 9:e tillökade uppl. 1920), Sv. Dorph, ”Jenny L:s triumftåg genom Nya världen och öfriga levnadsöden” (uppl. 1—2, 1918) samt ”Jenny Lindiana” (1919), T. Norlind, ”Jenny L. En minnesbok till hundraårsdagen” (s. å.), och Sigrid Elmblad, ”Jenny L.” (en gifvande karaktärsstudie, 1920). Se ock Lotten Dahlgrens uppsats ”Till Jenny L:s historia” (i ”Ord och bild”, 1913) samt biografien i Norlinds musikhistoria (s. å.) och J. L.-häftet i ”Svensk tidskr. f. musikforskning” (1921). I sin monografi ”E. G. Geijer” (1924) framlägger J. Landquist (å sid. 639—644) intyg om, att det var Geijer, som eggade Jenny L. att i utlandet söka en högre teknisk sångutbildning och i sin konst sträfva mot det högsta, samt att han hos henne ingöt känslan af, att konstens mål är religiös lyftning.

*__Lindgren__ (sp. 618), Erik, dog 17 nov. 1911 å lägenheten Björknäs, Rönninge.

*__Lindgren__ (sp. 619), Hilda, dog 25 jan. 1917 i Göteborg.

*__Lindgren__ (sp. 619), Hj. O., dog 25 maj 1919.

*__Lindgren__ (sp. 621), Gustaf A. H. Bland hans verk från de senare åren äro framför allt att nämna nybyggnader af *Sjougdnäs* kapell i Lappmarken (1916), *krematoriet* i Örebro (1921), *kolumbariet* i Gustaf Vasakyrkan (1924), restaurering af *Riddarholmskyrkan* (1914—22), ombyggnad af *Nationalmuseum* enligt Berghs plan (1914—23), ombyggnad af *Frimurarlogen* i Karlstad (1921—23), ombyggnad af straffanstalten å *Långholmen* (1913—23) samt nybyggnad af fängelser å *Stora Härlanda* (1913) och i *Malmö* (1914). G—g N.

*__Lindgren__ (sp. 621), Waldemar, blef 1911 ”chief geologist” och har sedan 1912 beklädt professuren i ekonomisk geologi vid Massachusetts institute of technology i Boston. Han har utgett *Mineral deposits* (1913; 3:e uppl. 1919) samt flera monografier i Förenta staternas geol. undersöknings publikationer. Sedan 1923 är han president i Geological society of America. O. A. L—r.

*__Lindgren__ (sp. 621), Armas E., blef 1919 t. f. och 1921 ord. professor i arkitektur vid Tekniska högskolan i Helsingfors. Han är ordf. i statens expertnämnd för arkitektur, ordf. i Konstflitföreningen i Finland sedan 1913 och led. af Finlands konstakademi (Finska konstföreningens förtroenderåd) samt vice ordf. i Finlands arkitektförbunds styrelse sedan 1919. L. var 1911—16

led. af styrelsen för Helsingfors' stads allmänna arbeten samt 1905—13 led. af Antellska delegationen och blef 1919 led. af styrelsen för Alfr. Kordelins (se denne. Suppl.) fond. Bland hans senare arbeten är *Kalevas* hus afbildadt å pl. II till art. Helsingfors. Suppl.

Lindgren, Johannes, präst, f. 22 maj 1874 i Själevad, student 1896 i Uppsala, aflade dimissionsexamen 1901, prästvigdes 1902, blef förste lärare vid Ev. fosterlandsstiftelsens missionsinstitut å Johannelund s. å., var dess föreståndare 1903—09 och stiftelsens missionsdirektor 1910—22. Under tiden tjänstgjorde han inom församlingar i Stockholm, blef komminister i Gustaf Vasa församling 1918 och utnämndes till kyrkoherde i Engelbrekts församling 1924. L. har utgett *Bilder och tankar* (1912; 2:a uppl. 1917), *Brevet till Efesierna* (1916) m. m., ett stort antal predikningar och föredrag samt redigerat Ev. fosterlandsstiftelsens ''Missionstidning'' 1910—16 och missionskalendern ''Varde ljus!'' 1910—22. A. K.

***Lindhagen.** — 4. Karl (Carl) A. L. var medlem af socialdemokratiska partiet från 1909 till våren 1917, tillhörde den 1912 konstituerade socialdemokratiska vänsterföreningen och var från våren 1917 till 1923 medlem af vänstersocialistiska partiet; efter dess sammanslagning med det socialdemokratiska partiet 1923 tillhör han ånyo sistnämnda parti. Hans öfvergång till vänstersocialistiska partiet vållade, att han vid nyvalen sept. 1917 till Andra kammaren föll igenom. Han blef emellertid 1919 led. af Första kammaren för Västernorrlands län och är sedan 1922 representant där för Västernorrlands och Jämtlands län. L. har i riksdagen äfven efter 1911 väckt en myckenhet motioner, i all synnerhet i jord-, författnings-, freds-, sociallagstiftnings-, skol- och kulturfrågor samt äfven framställt många interpellationer. I jordfrågan har han bl. a. påyrkat Norrlandslagstiftningens komplettering och utsträckning till hela riket. Vidare har han motionerat om republik (1912, 1914), enkammarsystem, omdaning af den s. k. funktionarismen (se d. o. Suppl.), en ny grundlag (1921), svensk, småstatlig och allmän afrustning, den diplomatiska sekretessens afskaffande, svenskt initiativ till en internationell rättsordning, rasernas likställighet och Asiens rätt. Hans motioner om ett världsspråk biföllos 1922 och 1924 af Första, men afslogos af Andra kammaren. L:s motioner ha vidare berört bl. a. söndagshvila, landtarbetarnas lefnadsförhållanden, normalarbetsdag för skolbarn och ett näringshygieniskt institut. År 1917 väckte L. en utförlig författningsmotion om parlamentarismen och dess ''kontroll på sig själf''; dess idéer återkomma i en s. å. väsentligen af L. affattad författning för vänstersocialistiska partiet (''Demokratiska grundlagar''). I flera motioner (bl. a. 1920, 1921) har han sökt inskärpa, att människornas karaktärsdaning bör bli en samhällsangelägenhet och att ''intressepolitiken'' måste aflösas af ''samvetspolitik''. På L:s initiativ utfärdades jan. 1919 ett af 142 personer af skilda politiska riktningar undertecknadt aktstycke, ''Humanistiskt manifest, riktlinjer för en humanistisk rörelse — en ny politik, byggd på gamla sanningar''. S. å. bildades Förbundet för humanistisk politik, i hvars råd L. sedan dess varit ordf.; han utger sedan 1920 dess månadsblad ''Sol och jord''. L. var nov. 1917—mars 1918 hufvudredaktör för den då vänstersocialistiska tidningen ''Politiken''. — L. är alltjämt led. af Stockholms stadsfullmäktige, var led. och ordf. i Landtegendomsnämnden till slutet af 1917 och är från 1920 led. af fastighetsnämnden. Inom stadsfullmäktige har han bl. a. motionerat i städernas jordfråga och om hufvudstadens trädgårdsstäder samt (1924) mot Stockholms nya, enligt hans mening alltför ''funktionaristiska'' kommunalförfattning.

L. var 1912—15 led. och ordf. i den s. k. ''Värmlandsutredningen'' samt led. af jordkommissionen 1919—23 (dess ordf. från maj 1922). Han var 1915—18 ordf. i Hjälpkommittén för Litauen, 1918—23 ordf. i Vänstergruppernas Finlandskommitté för bistånd åt finska politiska flyktingar. På uppdrag af Folkhushållningskommissionen besökte han jan. 1918 Petersburg för förhandlingar, och i febr. s. å. under inbördeskriget företog han ett besök i Finland för vissa förhandlingar, delvis på uppdrag af svenska regeringen. L. deltog 1915—16 i Fordexpeditionens fredsarbete, stiftade 1916 den s. k. ''1916 års fredskommitté'' med uppgift särskildt att stödja de undertryckta nationaliteternas rätt i alla världsdelar och var dess ordf. 1916—19. Han är från 1914 led. af centralstyrelsen för Freds- och skiljedomsföreningen och från 1920 sv. medlem af fredsbyrån i Bern samt har vid internationella fredskongresser af skilda slag verkat för sina i riksdagsmotionerna framlagda ''humanistiska'' idéer.

Förutom broschyrer, tidnings- och tidskriftsuppsatser har L. ytterligare utgett *Demokrati* (1917; del IV af ''Drömmar och stridslinjer''), *I revolutionsland* (1918; om besöken i Ryssland och Finland) och *Krigsväsendets avrustning och folkförbundets fulländning* (1924). — Litt.: V. Spångberg, ''Stora män och mindre'' (1917), E. Hedén, ''En svensk idépolitiker'' (i ''Literaturen'', 1919), J. Landquist i ''Det levande förflutna'' (s. å.), ''Carl L.'' (festskrift på 60-årsdagen 1920; med bibliografi).

5. Lars Teodor L., den föregåendes kusin, präst, f. 13 jan. 1863 i S:t Lars, Östergötland, d. 20 aug. 1923 i Stockholm, blef student i Uppsala 1881, prästvigdes 1886, blef 1894 föreståndare för Israelsmissionen, 1901 tillika predikant vid Blasieholmskyrkan och utnämndes 1914 till kyrkoherde i Engelbrekts församling i Stockholm. L., som utöfvade en högt uppskattad pastoral verksamhet, framträdde äfven som produktiv författare på de homiletiska, populärexegetiska och religionspsykologiska områdena. Han utgaf bl. a. *Sionismen* (1899), *Korn för såningsstunder* (1904), *Bibliotek för praktiskt bibelstudium* (1909), *Nutidsströmningar inom judafolket* (1910), *Fr. Delitzsch* (1913), *Brevet till hebreerna* (1914), predikosamlingen *I vår Guds gårdar* (1915) och *Bibelstudier* (1917). Efter hans död utgafs predikosamlingen *Fatta det eviga livet* (1923). L. redigerade 1894—1914 ''Missionstidning för Israel'' och verkade därjämte flitigt som öfversättare af religiös litteratur.

6. Anna Jakobina Johanna L., barnavårdsinspektris, syster till L. 4, f. 7 april 1870, blef efter 1890 genomgången sjuksköterskekurs anställd vid en sjukstuga och verkade 1891—92 som besökare hos Föreningen för välgörenhetens ordnande. Hon var 1892—1902 anställd å P. A. Norstedt & söners bokförlag och är sedan 1902 barnavårdsinspektris vid Stockholms fattigvårdsnämnds utackor-

deringsbyrå. 1905—08 var hon vicevärd vid stadens hyreskontor och 1911—22 stadsfullmäktig. Hon tog 1904 initiativ till Stockholms koloniträdgårdsanläggningar och har inom och utom stadsfullmäktige energiskt verkat för bevarande af kulturhistoriskt intressanta byggnader inom Stockholm. Lifligt politiskt intresserad, var hon 1898—1912 sekreterare i Sveriges kvinnliga fredsförening. Under senare år har hon egnat mycket arbete åt Internationella föreningen Rädda barnen som ordf. i dess svenska afdelning och för dennas räkning företagit resor i Lettland, Litauen m. fl. länder. 5. E. N. S—g.

Lindhagens kulle. Se Nya kyrkogården.

Lindhard. 1. Jens Peter Johannes L., dansk fysiolog, gymnastikteoretiker, f. 25 april 1870 i Syd-Själland, blef med. kandidat 1898, var läkare på Grönland 1899—1900 och 1906—08, assistent vid Finsen-institutet 1908—15 och docent vid universitetet i anatomi och gymnastikteori 1909—17 samt blef professor där i gymnastikteori 1917 och ledare af universitetets gymnastiska laboratorium 1919. L. har skrifvit en rad betydelsefulla fysiologiska afh., i synnerhet om respirationen, blodomloppet och muskelarbetet samt åtskilliga gymnastikteoretiska arbeten, där han skarpt angriper idrottens utväxter.

2. Erik L., den föregående broder, växtfysiolog, f. 19 juni 1873 i Syd-Själland, tog landtbruksexamen 1895 och var 1895—99 assistent på Landbohöjskolen, skötte 1900—04 ett skogsdistrikt i Siam, var 1904—09 assistent vid Statens växtodlingsnämnd, 1909—23 försöksledare och föreståndare för Tystofte försöksstation på Själland samt är från 1923 professor i växtodling vid Landbohöjskolen i Köpenhamn. Han har i synnerhet arbetat med gräsfröundersökningar och växtförädling samt skrifvit en rad värdefulla afh. därom. 1—2. P. E—t.

***Lindhé,** Vilma, dog 30 dec. 1922 i Göteborg.

***Lindheström,** Petrus (Per Lindeström), föddes omkr. 1630 och dog före 1707. Hans i Riksarkivet förvarade handskrift ''Geographia Americæ eller Indiæ occidentalis beskrijffningh'' utgafs 1923 af lektor N. Jacobsson under titeln *Per Lindeströms resa till Nya Sverige (1653—1656).* L. W:son M.

***Lindholm.** — 2. (Lindholmen) Godset styckas f. n. (1924) till småbruk och tomter, sedan hufvudgården med omkr. 125 har åker och 150 har skog undantagits.

***Lindholm** (sp. 633), B. A., dog 15 maj 1914.

Lindholm, Charles August Teodor, arkitekt, f. 21 aug. 1870 i Göteborg, studerade vid Chalmerssska tekniska skolan och vid konstakademien 1891—94, erhöll 1894 kungliga medaljen och innehade statens resestipendium 1899—1902. L. var 1906—12 rektor i Göteborg vid Slöjdföreningens skola, som han omorganiserade, och har sedan varit verksam i Stockholm, skötte professuren i arkitektur vid konstakademien 1912—16 och blef 1916 led. af akad., vice professor och lärare i dekorativa skolan där (till 1918). I Göteborg har L. lämnat ritningar till *C. Pineus'* villa, till *Polisstationen* vid 3:e Långgatan (fullb. 1913), *Handelsinstitutet* (1914; komponerades för en ännan plats än den, som senare bestämdes) samt till *Navigationsskolans* ombyggnad (1915). Omkr. 1915 uppfördes *Tekniska skolan* i Västerås och *Fornminnesföreningens* i Skara museum. L:s största verk i Stockholm och dess omgifning äro *Skogshögskolan* jämte *Statens skogsförsöksanstalt* vid Frescati (fullb. 1917; se afbildning till art. Skogshögskolan, sp. 1068) och *Statens profningsanstalts* byggnader vid Drottning Kristinas väg (1921). G—g N.

Lindholm, Vilhelm Ferdinand Valdemar, meteorolog, f. 19 dec. 1883 i Piteå, filos. doktor i Uppsala 1913, var 1909—13 assistent för solarundersökning i Uppsala samt blef 1913 e. o. meteorolog vid Meteorolog. centralanstalten och 1919 förste statsmeteorolog. Han var 1921—22 led. af flygkommissionen. L. har skrifvit bl. a. *Extinction des radiations solaires dans l'atmosphère terrestre* (i ''Acta nova Soc. scient. Upsaliensis'', ser. 4, vol. 3, 1913; belönt med societetens Linnépris), *Observations pyrhéliométriques faites à Stockholm pendant l'éclipse des 20—21 août 1914* (1919) och *Sur l'insolation dans la Suède septentrionale* (i Vet. akad:s ''Handlingar'', bd 60, 1919).

Lindholm, Helge, kommunalman, f. 11 april 1886 i Karlskoga, filos. kand. 1910, blef 1915 sekreterare i Sv. stadsförbundet samt 1920 dess direktör och redaktör för dess tidskrift. L:s djupa insikter i kommunalförvaltnings- och sociala frågor samt organisatoriska förmåga ha mycket tagits i anspråk. Han var sekreterare vid utarbetandet af bostadskommissionens förslag till byggnadsstadga för riket (1917—19), sakkunnig inom Socialdep. vid utarbetande af förslag till lagstiftning om socialförsäkring (1919) och i fråga om polisväsendets omorganisation (1923) och är led. af statens byggnadsbyrå (sedan 1918). L. har utgett *Drätselförvaltningens organisation* (1915) och *De kommunala affärsverken i Sveriges städer* (jämte G. Bergqvist, 1923). G. F—t.

Lindholm, Uno, teaterledare. Se Friluftsteater. Suppl., sp. 1068.

***Lindholmen.** — 4. Tillverkningen utgöres numera af ång- och motorfartyg, dieselmotorer, ångmaskiner, ångpannor samt gjutgods af alla slag. Antalet tillverkade fartyg 1859—1923 var 445. Under samma tid begagnades sliparna af 6,574 och dockan af 1,609 fartyg. Tillverkningsvärdet 1919—23 var i årsmedeltal 7 mill. kr. Den normala arbetsstyrkan är omkr. 1,000 man. 1920 väcktes det gamla sambandet med Motala mek. verkstad åter till lif, och till följd däraf ändrades firmanamnet till A.-b. Lindholmen-Motala.

Lindholmen, förstad. Se Göteborg. Suppl., sp. 162.

***Lindhult,** gods i Stafsinge socken, var 1921 taxeradt till 720,800 kr. och tillhör nu professor Fr. Lilliehöök.

Lindhult, Niklas August, ämbetsman, f. 26 nov. 1870 i Göteborg, brorson till den i hufvudarb. omnämnde Oskar L., juris kandidat i Uppsala 1898, tjänstgjorde på ting 1898—1900, var amanuens i Civildep. 1900—17 samt utnämndes till 1:e kanslisekreterare där 1917 och i Socialdep. 1920. L. har nedlagt energiskt arbete på förbättrandet af de e. o. tjänstemännens villkor och häfdandet af statstjänstemännens ställning öfver hufvud både som initiativtagare till sammanslutningar mellan dem (De extra ordinaries förening, 1904, se d. o. Suppl., Statsförvaltningens tjänstemannaförening,

1908 och Sveriges statstjänstemannanämnd, 1917; se dessa ord) och som redaktör sedan 1907 af tidskr. ”Från svenska statsförvaltningen” (se d. o. Suppl.).

***Lindley**, K. G. (Charles), är sedan 1912 led. af Första kammaren för Stockholms stad. Han var vid 1919 års urtima riksdag led. af särskilda utskottet för arbetstidslagstiftning och har sedan 1920 varit led. af bankoutskottet. L. har deltagit i ett flertal internationella arbetarkongresser.

***Lindman** (sp. 639), K. Axel. Den stora målningen *Stockholms ström* (1885) inköptes 1915 för nya stadshuset. 1914 förvärfvade Nationalmuseum 2 små utsökta franska motiv (målade 1877—78), 1915 2 strandbilder från Nord-Frankrike (1878—79). Sedermera har museet förvärfvat några friska studier från Öresund och en utsikt i Neapel (1892). L. har i allmänhet hållit sina målningar i litet format och har nått hög grad af frisk och intim naturiakttagelse och elegans i utförandet (motiv från Frankrike, Sicilien, Capri, Egypten, svenska västkusten, Sandhamn).* Bland större målningar märkas *Visby i uppdragande oväder* (1896) och *Julmorgon på Stockholms ström* med uppgående sol. Akad. för de fria konsterna firade 1923 hans 75-årsdag med en tillbakablickande utställning af hans arbeten. G—g N.

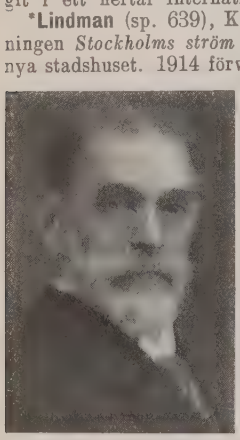

***Lindman** (sp. 639), Karl (Carl) A. M., tog 1923 afsked från intendentsbefattningen. Han har ytterligare skrifvit *Svensk fanerogamflora* (1918), ett både för nybörjare och kunniga botanister på grund af de många, utmärkta originalfigurerna särdeles värdefullt verk, och ett stort antal artiklar i Nordisk familjeboks 2:a uppl. och dess Supplement. Af *Bilder ur Nordens flora* ha utgetts förbättrade och tillökade 2:a och 3:e uppl. (1917—24); f. n. (1924) utkommer ett supplementband, innehållande 144 nya taflor med därtill hörande text. En efter danska förhållanden lämpad dansk uppl. utkom samtidigt med den svenska. L. är led. af Vet. akad. (1913) och Landtbruksakad. (1914). G. L—m.

***Lindman** (sp. 640), S. Arvid A., är fr. o. m. 1912 en af Stockholms stads representanter i Andra kammaren. Han har varit led. af särskilda utskott 1913 för allmänna pensionsförsäkringen, 1914 (sommarriksd.) och 1924 för försvarsfrågan, 1916 för olycksfallsförsäkringen (ordf.), 1917 för arbetstidslagstiftningen, 1920 för frågan om Sveriges anslutning till Nationernas förbund samt för kommunalskattefrågan, 1922 för ryska handelsaftalet och 1923 för skogslagstiftningen (ordf.). Under åren 1914—21 var han led. af hemliga utskottet och har tillhört utrikesnämnden från dess tillkomst 1921. Han deltog i de svensk-engelska förhandlingarna 1915 om handelsförbindelserna under kriget samt var 1916—17 led. af Statens industrikommission (ordf.) och af Statens handelskommission.

Vid ministären Hammarskjölds afgång inträdde L. 30 mars 1917 som utrikesminister i ministären Swartz. På denna post lyckades L. åstadkomma ett aftal med England, hvarigenom Sverige under rådande lifsmedelsknapphet tillfördes inemot 100,000 ton brödsäd jämte fodermedel m. m. Under och efter sommarens valkampanj gingo partistridernas vågor höga, och i samband därmed kom agitationen i Luxburg-affären (se Sverige, sp. 1247) att främst riktas mot L. Oberoende af denna episod hade vänsterpartiernas stora framgångar vid valen gjort ministärens ställning ohållbar, och L. afgick med denna 19 okt. 1917.

Som högerpartiets ledare i Andra kammaren har L. utvecklat kraft och stridbarhet både vid bekämpande af sådana förslag från radikalt håll, som synts honom skadliga (t. ex. om ingrepp i jordeganderätten, åttatimmarsdagen, den ekonomiska demokratien m. m.) och då det gällt att från högerns utgångspunkter göra positiva insatser i den politiska utvecklingen. Särskildt framträdande har därvid varit hans arbete för upprätthållandet af ett ändamålsenligt nationellt försvar och för rationellt utnyttjande af Sveriges naturliga hjälpkällor. Åtskilliga genom partimotioner i Andra kammaren framkomna uppslag ha vunnit riksdagens gillande och, omsatta i handling, kommit näringslifvet till godo. Sålunda ledde en motion 1916 om kraft- och bränslepolitiken till en utredning, som utmynnade i förslag om bildande af Ingenjörsvetenskapsakademien (se d. o. Suppl.), inom hvilken det i motionen åsyftade arbetet nu fullföljes af akademiens kraft- och bränsleråd. Som öfvertygad protektionist har L. ifrat för sådant skydd åt näringarna, särskildt jordbruket, mot den genom penningvärdets förändringar skärpta utländska konkurrensen, att de skulle kunna bestå ekonomiskt. I sparsamhetssyfte har han bl. a. förordat förenkling af förvaltningen och begränsning af statsverksamheten. L. trädde 1912 som ordf. i spetsen för den svenska högerns riksorganisation, Allmänna valmansförbundet, som under hans ledning tillvuxit i omfattning och inre styrka, och själf har han därvid varit outtröttligt verksam i att genom politiska tal i skilda delar af landet till vida kretsar sprida kännedomen om högerns idéer och sträfvanden. Hans politiska tal under valrörelserna ha utgetts af trycket (t. ex. *Mot socialisering och klassvälde* 1920, *Ekonomi och politik* 1921, *Landstingen och Första kammaren* 1922 och *Yttre trygghet och inre styrka* 1924).

Utanför dagspolitiken har på senare tid företrädesvis skogsvården tagit L:s intresse och verksamhetsbegär i anspråk. Som ordf. (sedan 1915) i styrelsen för Skogshögskolan och Statens skogsförsöksanstalt har han bl. a. bidragit till skapande af fonden för skogsvetenskaplig forskning. Han är sedan 1917 jämväl ordf. i Svenska skogsvårdsföreningen och har sedan 1918 varit ordf. vid de årliga s. k. ”skogsveckorna” i Stockholm. Vid 1923 års riks-

dag hade han som utskottsordf. betydande andel i tillkomsten af de nya skogslagarna.

Som chef för Strömbacka bruks a.-b. kvarstod L. till 1923. Han var 1912—23 ordᵉ. i styrelsen för Stockholms handelsbank (Svenska handelsbanken) och är alltjämt (1924) ordf. i styrelserna för A.-b. Gasaccumulator, Allmänna telefon-a.-b. L. M. Ericsson, Strömbacka bruks a.-b. samt försäkringsbolagen Skandia och Freja och styrelseledamot i Huskvarna vapenfabriks a.-b. och A.-b. Iggesunds bruk.

L. är led. af Landtbruksakad. (1917) och ordf. i Arvid Lindmans sextioårsfond, hvilken bildats med anledning af hans 60-årsdag 1922 med uppgift att "främja utbredning inom svenska folket af kännedom om svenskt näringslif och dess förutsättningar äfvensom af insikt i villkoren för ett folks välstånd och för ekonomiskt framåtskridande i allmänhet". B. P.

Lindman, Edvard Alexander, idrottsfrämjare, son till kontrolldirektören Karl Salomon Bleckert L. (f. 1823, d. 1909, framstående farmaceut och kemist samt utgifvare af "Farmaceutisk tidskrift" 1866—95), f. 4 juni 1862 i Stockholm, har varit redaktör af "Tidning för idrott" (sedan 1898 "Ny tidning för idrott") 1886—1919 m. fl. idrottstidningar och af Sveriges centralförenings för idrottens främjande årsskrift alltifrån 1907 samt af en mängd publikationer, utg. i samband med sport-, häst- m. fl. utställningar 1897—1912. L. har äfven i öfrigt verksamt deltagit i arbetet för svensk idrotts utveckling. Alltsedan 1897 är han Centralföreningens byråsekreterare. L. har utgett *Svenska idrottskalendern* (1894). H. J—dt.

Lindman, Karl Ferdinand, finländsk fysiker, f. 17 juni 1874 i Ekenäs, student 1892, filos. licentiat 1902, blef 1907 äldre lektor i matematik, fysik och kemi vid svenska normallyceet i Helsingfors samt 1909 docent och 1918 professor i fysik vid Åbo akademi, hvars prorektor han är sedan 1921. L:s licentiatafh. rörde sig om de elektriska vågorna, och dem samt de elektromagnetiska vågorna har han behandlat i en mängd afh. Äfven inom akustiken har han varit verksam. Läroböcker i fysik och kemi äro resultat af hans pedagogiska intressen. T. C.

Lindmark, Tore Gustaf Emanuel, ångtekniker, högskollärare, f. 26 okt. 1872 i Stockholm, student 1890, utexaminerad 1894 från Tekniska högskolan som maskiningenjör, tjänstgjorde 1894—97 vid De Lavals experimentverkstad, 1897—1911 som konstruktör och 1911—14 som öfveringenjör vid A.-b. De Lavals ångturbin, var 1914—15 chef för handelshuset Ångturbin Laval i Petersburg och 1915—17 öfveringenjör vid A.-b. Vaporackumulator. Han kallades 1917 till professor i ångteknik vid Tekniska högskolan, där han, sedan 1922, äfven är prorektor. L. egnar sig äfven åt konsultativt arbete inom ångteknikfacket. L. var 1913—17 led. af styrelsen för A.-b. De Lavals ångturbin och är (sedan 1919) led. af styrelsen för Statens profningsanstalt. Han har publicerat flera bemärkta afh. inom sitt fack och i Nordisk familjebok skrifvit ångtekniska artiklar. Han har varit vice ordf. i Svenska teknologföreningen och är led. af Ing. vet. akad. (1919). Fmn.

Lindnattsvärmaren, *zool.* Se Nattsvärmare.

***Lindner,** T h., tog afsked från professuren 1913 och dog 26 nov. 1919 i Halle. Hans *Weltgeschichte* afslutades 1916 med bd IX (till Världskrigets ursprung), och 2:a uppl. utgafs 1920—21 i 10 bd.

Lindorm, Erik, författare, f. 20 juli 1889 i Stockholm, började tidigt dikta och debuterade redan 1908 med ett litet dikthäfte, *Bubblor från botten*. L. medarbetade i flera socialdemokratiska tidningar och var 1913 med om att uppsätta skämttidningen "Naggen" (1913—21), i hvars redaktion han ingick och för hvilken han vardt redaktör 1915. Sedan den upphört, var han kåsör i "Socialdemokraten" 1922—23 och är sedan våren 1924 kåsör i "Svenska dagbladet"; af hans kåserier ha utkommit två urval, *På villovägar* (1922) och *Mellan himmel och jord* (1924). Hans diktsamlingar äro *Tal till mitt hjärta* (1912; 2:a uppl. 1915), *Min värld* (1918), *Domedagar* (1920) och *Bekännelser* (1922). — L:s diktning är sparsam och har först jämförelsevis sent nått behärskning af formgifningen; en viss knagglighet i rytmen gör sig stundom märkbar och sammanhänger otvifvelaktigt med den rättframma, enkla och frasfria saklighet, som kännetecknar honom. Ungdomens oroliga känslolif, slitningen mellan hvardagens betryck och en glödande längtan efter skönhet, ljus och väsentlighet voro länge hufvudstämningarna, vemodig innerlighet i uppfattningen af det närmaste och skygg tro på ideala makter göra hans lyrik till det kanske fullödigaste uttrycket hos oss för det nya släktledets åskådning. I de senaste diktsamlingarna har rymden ljusnat öfver honom, hans sociala patos är lugnare, ämneskretsen vidgad och blicken friare. Om djupet och äktheten af hans poesi råder sällsynt samstämmighet. Som prosaist förfogar han öfver en kvick och ledig stil, där satiren härskar. R—n B.

***Lindquist,** A. Herman, skrifver sig Lindqvist. Han var ordf. i möbelsnickarfackföreningen från tiden kort efter sin bosättning i Stockholm (1889) till 1894, då han blef Sv. träarbetareförbundets expeditionsförare. — Ordf. i Landsorganisationen, var han 1900—20 led. af socialdemokratiska partistyrelsen och dess verkställande utskott 1905—20. L. är alltjämt led. af Andra kammaren för Stockholms stad. Han var 1912—första lagtima riksdagen 1914 samt ånyo riksdagarna 1915—17 led. af lagutskottet, led. af konstitutionsutskottet andra lagtima riksdagen 1914 samt led. af särskilda utskott 1916 för olycksfallsförsäkringslagen och 1917—18 för krigstidstillägg och krigstidshjälp m. m. Han blef 1918 kammarens vice-talman och mars s. å. dess talman samt har sedan innehaft denna förtroendepost 1919—21 och från 1924. I Hj. Brantings andra ministär okt. 1921—april 1923 var han socialminister. — L. har ytterligare deltagit i ett antal kommittéutredningar: i pensionsfondskommittén 1915, socialförsäkringskommittén 1917—21, kommittén för so-

cialförsäkringens omorganisation 1920—22 och kommittén för utredning af den industriellå demokratiens problem 1920—21. Han har varit socialfullmäktig 1913—21 och ånyo från 1923 samt telegrafullmäktig sedan 1923. L. deltog 1919 i internationella arbetskonferensen i Washington och tillhörde 1919—20 Internationella arbetsbyråns styrelse.

Som fackföreningsledare har L. gjort sig bemärkt som skicklig organisatör och underhandlare. Särskildt framträdde hans ledaregenskaper under storstrejken 1909, då han med kraft och orubbligt lugn behärskade situationen bland de strejkande såväl under deras entusiastiska uppmarsch första veckan som under återtåget efter den s. k. ”rationella klyfningen” tre veckor senare. S. H.

*__Lindqvist__, K. Gustaf O. E., har efter *I landet bakom molnen och andra reseskildringar* (1911) utgett *Från Donau till Save* (1916), *De gamle herrarne* (6 uppl. 1917), *Världens vildaste vågspel och andra berättelser* (1919), *Herrgårdshistorier och herrgårdsfolk* (1921) och Gripsholmsskildringarna *Ödenas röda slott* (1923). R—n B.

__Lindqvist__, Axel Hjalmar, målare, f. 20 juli 1843 i Stockholm, studerade vid konstakademien 1858—65 samt under resor till Danmark, Tyskland och Paris, blef 1865 teckningslärare vid Lunds allm. läroverk och ritmästare vid Lunds universitet samt 1872 vid folkskoleseminariet där. 1877 blef han ledamot i kommittén för ordnandet af teckningsundervisningen vid de allmänna läroverken. Som målare är L. känd speciellt genom sina bokskogsmotiv från Ringsjötrakten. Han har äfven utfört dekorativa målningar i Lunds högre allm. läroverk. G—g N.

__Lindqvist__, Gustaf Hugo, sångledare, f. 7 juni 1861 i Stockholm, tog 1886 organist-, musiklärar- och kyrkosångarexamina vid konservatoriet, leder från 1887 Maria kyrkokör (den första stående kyrkokören i Stockholm) och är kantor i Maria Magdalena församling sedan 1893. Han tog 1890 initiativet till liturgiska vespergudstjänster i hufvudstaden. L. har länge verkat som sånglärare vid skolor och seminarier i Stockholm samt var 1900—10 andre sekreterare i K. F. U. M. där. Mest har han gjort sig känd som förtjänstfull dirigent (1894—1922) för Stockholms K. F. U. M.-kör och (1897—1922) för Svenska K. F. U. M.-kören (se vidare d. o.) samt 1923—24 för dennas fortsättning De svenske (se d. o. Suppl.), med hvilken kör han 1923 företog sångarfärder till Åland, Finland och Estland. L. har utgett sångsamlingen *Manskören* (1897; 4:e uppl. 1924). E. F—t.

__Lindqvist__, Frans Vilhelm, uppfinnare, f. 16 mars 1862 i Öttum, Skaraborgs län, metallarbetare, uppfann 1890 *primusköket* (se Kokapparater), grundlade 1892 fabrik för dess tillverkning och 1902 A.-b. Primus, hvars verkställande direktör han är.

__Lindqvist__, Frits Leander, socialdemokratisk kommunalman, politiker, f. 9 sept. 1865 i Gustafsberg, Stockholms län, blef 1891 snickeriförman hos firman L. M. Ericsson & co. och är numera föreståndare för Telefon-a.-b. L. M. Ericssons intressekontor. L. var stadsfullmäktig i Stockholm 1905—09 och 1910—19, har varit led. af flera kommunala nämnder och sedan 1913 en af stadens representanter i a.-b. Stockholmssystemet. L. har sedan 1919 års urtima riksdag varit led. af Första kammaren för Västernorrlands län.

__Lindqvist__, Herman Axel Fritiof, målare, f. 14 sept. 1868 i Stockholm, d. 10 okt. 1923, studerade vid konstakademien 1888—93, var en känslig och gedigen landskapsmålare — motiv från Skåne, Visby, under de senare åren mestadels från Stockholms ström och Djurgården. L. var äfven skicklig etsare. G—g N.

__Lindqvist__, Herman, organist, f. 3 april 1878 i Sköllersta socken, Örebro län, tog 1896 organist- samt 1900 kyrkosångar- och musiklärarexamina vid konservatoriet i Stockholm, blef domkyrkoorganist 1901 i Visby och 1915 i Västerås, tillika musiklärare vid högre allm. läroverken där. Han har studerat äfven vid Klindworth-Scharwenka-konservatoriet i Berlin och för Guilmant i Paris. L. är en af Sveriges märkligare orgelvirtuoser och har vid orgelkonserter såväl i de skandinaviska länderna som i Berlin, Dresden, Paris m. fl. städer vunnit stort erkännande för sitt gedigna spel. Han betroddes 1908 med att inviga en stor konsertorgel i Blüthnersaal, Berlin. Som dirigent för en af honom bildad kör i Västerås har han framfört stora oratorier m. m. L. är ledare af länets sångarförbund. E. F—t.

__Lindqvist__, Axel Albert, socialdemokratisk politiker, f. 23 okt. 1878 vid Kosta glasbruk, blef glasslipare där och var flera år ordf. i glasarbetarnas samorganisation. Han blef 1910 led. af Kronobergs läns landsting och har varit led. af Andra kammaren 1912—20 för Kronobergs läns östra valkrets och sedan 1922 för Hallands län. Han var 1918—20 led. af lagutskottet, har sedan 1922 varit led. af första lagutskottet och dessutom vid flera riksdagar led. af särskildt utskott (för ockerlagstiftning 1918, för arbetstidslagstiftning 1919, för kommunalskattelagstiftning 1920). L. tillhör socialdemokratiska partiets förtroenderåd. Han har anlitats som led. af strafflagskommittén och af kommittén för ungdomsbrottslighetens bekämpande.

__Lindqvist__, Adolf Natanael (Natan), språkforskare, f. 5 april 1882 i Nässjö, filos. licentiat i Uppsala 1912, var 1914—16 medarbetare i Svenska akad:s ordboksredaktion samt vardt 1918 filos. doktor och docent i svenska språket i Uppsala. L. har författat *Studier öfver reformationstidens bibelsvenska* (1918), *En isländsk svartkonstbok från 1500-talet* och uppsatser i facktidskrifter.

__Lindqvist__, Sune, arkeolog, f. 20 mars 1887 i Eskilstuna, filos. doktor i Uppsala 1916, blef 1910 amanuens vid Statens historiska museum och 1916 därjämte docent vid Stockholms högskola i nordisk och jämförande fornkunskap. Han har skrifvit bl. a. *Nerikes sten- och bronsålder* (1912), *Den helige Eskils biskopsdöme* (doktorsafh., 1915), *En upländsk gårdsanläggning från stenåldern* (i ”Fornvännen”, 1916), *Ottarshögen* (i ”Fornvännen”, 1917), som af honom utgräfts, samt *Nordens benålder och en teori om dess stenåldersraser* (i ”Rig”, 1918). 1923 erhöll L. stora Letterstedtska resestipendiet. T. J. A.

__Lindqvist__, Isak Rafael, finländsk skriftställare, f. 15 jan. 1867 i Uleåborg, student 1886 och filos. kandidat 1893, egnade sig åt journalistiken först som medarbetare och rysk korrespondent i ”Nya pressen” i Helsingfors, därefter som hufvudredaktör för skämttidningen ”Fyren” där 1904

—21. I detta organ ”för samhällssatir och humor” offentliggjorde L. otaliga dikter, främst af politisk-satirisk innebörd, hvilka genom fyndighet, skärpa och versifikatorisk brio i sitt slag äro oupphunna inom finlandssvensk litteratur. I främsta rummet riktas persiflagens udd mot förryskningsträfvandena och deras handtlangare, men äfven mot den finska nationalismen, socialismen och samhällshumbugen i allmänhet. Ett urval föreligger i *Rim och rapp* (3 bd, 1907, 1909, 1919), utg. under pseudonymen Sepia. L. har äfven framträdt som öfversättare af moderna ryska diktare både i bunden och obunden form, främst Gorkij. Märkligast bland hans öfv. är antologien *Ur Rysslands sång* I (1904), en formellt förstklassig försvenskning af rysk poesi. H. N—m.

***Lindroth,** E. G. Ludvig V., bosatte sig efter afskedstagandet på Kvisberg vid Vadstena, har varit ordf. i styrelserna för stadens samskola (1911—15) och Privata högre lärarinneseminarium (sedan 1919) samt led. af kyrkomötena 1915, 1918 och 1920.

Lindroth, Hjalmar Axel, språkforskare, f. 6 febr. 1878 i Stockholm, filos. doktor i Lund 1906 och docent där i svenska språket s. å., vardt 1919 professor i nordiska språk vid Göteborgs högskola. L. var 1904—17 ledamot af redaktionen af Svenska akademiens ordbok. Utom ett mycket stort antal uppsatser och afhandlingar i facktidskrifter har L. offentliggjort *Om adjektivering av particip* (1906), *J. T. Bureus* (1911—12), *Stiernhielms Hercules* (1913), *Bohusläns härads- och sockennamn* (1918) och *Kust- och skärgårdsnamn i Göteborgs och Bohus län* (I, 1922).

***Lindsay,** Thomas, dog 6 dec. 1914.

Lindsay [li'nsi], David, australisk upptäcktsresande, f. 1856 i Goolwa, Syd-Australien, d. 18 dec. 1922 i Port Darwin. Han var först landtmätare i Nordterritoriet, företog 1882 en upptäcktsresa till Arnhem land och genomforskade från 1883 nordvästra delen af Syd-Australien. Under en vågsam färd med kameler tvärs öfver det vattenfattiga Victoria district i Väst-Australien upptäckte han rika guldfyndigheter och deltog sedan i bearbetandet af guldfälten vid Coolgardie. V. S—g.

Lindsay [li'nsi], Nicholas Vachel, amerikansk författare, f. 10 nov. 1879 i Springfield, Illinois, student 1897, studerade 1897—1900 vid Hiram college, Ohio, och gjorde 1900—05 i Chicago och New York konststudier. 1905—09 föreläste han för K. F. U. M. och 1909—10 för Anti-saloon-league. Under somrarna fotvandrade han i staterna och deklamerade eller sjöng sina egna dikter för härbärge och föda. 1920 besökte han England och gaf uppläsningar. L:s dikter, *William Booth enters into heaven, and other poems* (1913), *The Congo, and other poems* (1914), *The chinese nightingale, and other poems* (1917) och *The golden whales of California, and other poems* (1920), ega en originell ton och färg och ha stimulerat den nordamerikanska diktningen genom sin expressionism och sin behandling af sådana motiv som t. ex. negerrasens psyke. L. har skildrat sitt vandringslif i *Adventures while preaching the gospel of beauty*. Han är öfversatt i K. Asplunds och G. Silfverstolpes ”Vers från väster” (1922). R—n B.

***Lindskog,** Klas (Claes), är censor vid studentexamen från 1905, led. af Andra kammaren från 1921 för Malmö, Hälsingborg, Landskrona och Lund och ordf. i folkbildningskommittén från s. å. Han är framstående filolog i detta ords vidsträcktare bemärkelse. Särskildt är han talangfull och medryckande föreläsare både inom och utom sitt egentliga fack och har 1901—22 inom vidt skilda delar af landet hållit populärvetenskapliga föreläsningar öfver en mängd olika ämnen. I riksdagen har han gjort sig bemärkt som en af högerns yppersta krafter, bl. a. genom stor slagfärdighet i replikerna.

Vid arkeologiska kongressen i Kairo 1909 var han delegerad för Lunds universitet, och delvis med offentligt understöd har han i vetenskapligt syfte företagit resor till Tyskland, Frankrike, Italien och Grekland. Bland L:s under de senare åren utg. skrifter märkas *Athena. Bilder ur den hellenska kulturvärlden* (i förening med H. Larsson och M. Nilsson, 1917) och *Grekiska kvinnogestalter* (1922) samt ypperliga öfv. af ”Herodotus' Historia” (1920) och ”Platons skrifter” (5 bd, 1920—24). Därjämte har han utgett en kritisk uppl. af ”Plutarchi Vitæ parallelæ” (i förening med K. Ziegler, 1914, 1915). A. M. A.

***Lindstedt,** J. M., dog 18 mars 1919.

***Lindstedt,** A., lämnade 1916 Regeringsrätten och var 1917—24 president i Försäkringsrådet. Han är sedan 1921 preses i Tekniska högskolans styrelse. 1921—24 var han en af de 3 internationelle medlemmarna i den enl. fredstraktaten i Versailles tillsatta skiljedomstolen mellan Tyskland, Frankrike och Polen rörande förslag till fördelning af de sociala försäkringsfonderna i Elsass-Lothringen, Posen och Ober-Schlesien. — L:s namn är oupplösligt förenadt med historien om den svenska socialförsäkringen. Sin epokbildande insats gjorde han som ordf. i den 1909 tillsatta ålderdomsförsäkringskommittén, hvilken under olika namn fortsatte sin verksamhet till 1922. Af dess förslag framgingo bl. a. 1913 års lag om allmän pensionsförsäkring (se Pension, sp. 421—424) och 1916 års lag om obligatorisk olycksfallsförsäkring, medan förslagen om obligatorisk sjukförsäkring och om arbetslöshetsförsäkring ännu vänta på sitt förverkligande.

2. Gustaf Ferdinand L., den föregåendes son, ämbetsman, f. 23 maj 1883 i Dorpat, juris kandidat i Uppsala 1904, hofrättsråd i Svea hofrätt 1918, revisionssekreterare 1921, var 1919—okt. 1924 militieombudsman och är sedan maj sistnämnda år häradshöfding i Frosta och Eslöfs dom-

saga. L. var sekreterare i lagutskottet 1912—13, i särskildt utskott 1916 och i gruflagstiftningskommissionen 1916—17 samt lagfaren led. af folkhushållningskommissionen 1917—19.

Lindstedt, Emma Maria Pauline, skådespelerska. Se Brunius 4. Suppl., sp. 861.

***Lindström.** — 3. (Sp. 656) Ivar L. har uppfunnit butyrometern (se Mjölkprofvare, fig. 2) och mjölkningsmaskinen (se d. o., sp. 749) Omega. Han blef hedersled. af Landtbruksakad. 1918.

***Lindström** (sp. 659), N. J. O. H., dog 12 okt. 1916 i Stockholm. *En årgång högmässoprediknin-gar* af L. utgafs 1918—20.

***Lindström** (sp. 659), A. M., dog 11 dec. 1923 i Stockholm.

***Lindström** (sp. 659), Albert E., blef 1919 led. af Mus. akad.

***Lindström** (sp. 660), Per Elof, dog 6 juli 1924 i Mörby. — Som statsråd och chef för Ecklesiastikdepartementet genomförde L. en lösning af de förut länge på dagordningen stående betydelsefulla frågorna om reglering af prästerskapets löner och om ecklesiastik boställsordning samt om reform af den högre tekniska undervisningen. Han gjorde äfven energiska insatser i fråga om statsanslag till populärvetenskapliga föreläsningar, folkbiblioteksrörelsen och musiklifvets höjande. L. blef 1917 öfverdirektör och chef för Postsparbanken och kvarstod vid dennas omorganisation 1922 som postsparbanksdirektör på indragningsstat. I lärarlönenämnden var han 1912—15 ordf. och deltog i flera andra utredningar, bl. a. som led. af gymnastikkommittén 1916—18 och af tandläkarundervisningskommittén 1918—20. Han var led. af Andra kammaren för Stockholms län 1921. — L. röjde tidigt ett lifligt politiskt intresse och utöfvade under många år ett flitigt medarbetarskap i flera tidningar i politiska, sociala och pedagogiska frågor. Från mars 1923 till sin död var han hufvudredaktör för ”Aftonbladet” och tog som sådan lifligt uppmärksammad del i pressdebatterna särskildt om inrikespolitiska och skolfrågor.

***Lindström** (sp. 661), K. A., lämnade professuren 1916 och tog s. å. anställning vid Allm. sv. elektriska a.-b. i Västerås. Han kreerades 1917 till filos. hedersdoktor i Uppsala och blef 1919 led. af Ing. vet. akad.

***Lindström** (sp. 661), Frits, har under de senare åren utfört porträtt med god karakteristik, bl. a. af professor *John Berg* (1916, tillhör Karolinska institutet). Af hans äldre arbeten ha 4 stämningar från Visby och från svensk landsbygd donerats till Nationalmuseum. G—g N.

Lindström, Albert Julius, hippolog, f. 7 sept. 1859 i Göteborg, genomgick Ultuna landtbruksinstitut 1880—82, egde och brukade Trystorps gods i Örebro län 1885—1903, Steninge gods i Stockholms län 1903—07 och Ljungs säteri i Östergötland 1908—15. Han blef 1904 led. af Stuteriöfverstyrelsen samt 1916 öfverdirektör och chef för densamma. Såsom framstående hästuppfödare belönades han vid 17:e och 19:e allm. sv. landtbruksmötena med guldmedalj. Han har författat uppsatser rörande hästafvelsfrågor i fackpressen och är led. af Landtbruksakad. (1902). H. J. Dft.

Lindström, Svante Johan, civilingenjör, högskollärare, f. 13 juli 1872 i Öregrund, utexaminerad från Tekniska högskolans afd. för mekanik 1895, tjänstgjorde 1896—1900 i Marinförvaltningens ingenjörsafd., var 1899—1900 t. f. professor och 1900—02 extra lärare i maskinlära vid Tekniska högskolan och därjämte 1899—1902 biträdande ingenjör vid Patent- och registreringsverket. 1902—05 lektor i allmän mekanik, maskinlära och mekanisk teknologi vid tekniska elementarskolan i Härnösand, blef L. 1905 lektor och 1911 professor i maskinlära (vattenmotorer) vid Chalmers' tekniska institut. Han är dessutom sedan 1906 föreståndare för institutets materialprofningsanstalts mekaniska afd. Fmn.

Lindström, Rikard Magnus, målare, f. 28 sept. 1882 i Stockholm, studerade vid konstakademien 1901—02, i Zahrtmanns skola i Köpenhamn 1902—05 och i Paris 1906, var under ett 10-tal år bosatt i Stockholms skärgård och på Lofoten och har lärt känna Norra ishafvet 1918 och Medelhafvet 1921 o. f. Han debuterade på konstnärsförbundets utställning 1907 med stämningar från Stockholms skärgård och utställde de följande åren en mängd friskt sedda och kraftigt, bredt och färgstarkt utförda motiv, såsom *Ljus vinterdag*, *Islossning*, *Blåsig vinterafton*, *Frostig vintermorgon*, *Marseftermiddag*, *Fjärden i blåst* samt 1912 och följande år motiv från Lofoten (klippor, haf, hamnmotiv, båtar), som han allt fortfarande behandlar med allt högre uppdrifven färgskala — klara, genomskinliga färger — och allt bredare behandling. Äfven på Skagen har han målat båtar och haf, likaså i Italien. Han är representerad på Nationalmuseum af *Sommar* (inköpt 1912) och *Hamnen i Svolvær* (ink. 1915), på Göteborgs museum af *Marsdag* (1910), i Köpenhamns konstmuseum af *Frostig morgon i Lofoten* (ink. 1918), i Stockholms stadshus af *Skeppsholmen*, ljus sommarnatt (1923), dessutom i Norrköpings museum, i galleriet i Helsingfors m. fl. Som författare har L. gjort sig känd genom romanen *Jakob Tengberghs öde* (1923) och skisserna *Glimtar och stick* (1924) samt genom tidningsuppsatser. G—g N.

Lindströms (Julius) stiftelse, ålderdomshem i stadsdelen Haga i Göteborg, lämnar fri bostad åt 43 behöfvande ur pauvres honteux med företräde för personer födda i Göteborg, grundlades af grosshandl. Julius Lindström (se Lindström 2, sp. 656).

***Lindvall,** K. A., dog 23 juni 1918.

Lindvall, Anshelm Fredrik Vilhelm, skolman, f. 13 dec. 1859 i Eskilstuna, student i Strängnäs 1878, aflade 1882 teoretisk och 1883 praktisk teol. examen samt 1890 filos. kandidatexamen i Uppsala och utnämndes 1899 till adjunkt i kristendom, modersmålet och tyska vid högre latinläroverket å Norrmalm i Stockholm. L. har författat flera läroböcker i svenska och kristendom, af hvilka må nämnas *Öfningar i satsanalys* (dels för

1:a—3:e klassen, dels för 4:e—5:e klassen, 1905; 4:e uppl. 1919), *Kristna religionen. Tros- och sedelära för skolungdom* (1911; förk. uppl. 1914) och *Kristendomsundervisningens metodik i realskolan* (1914), hvarjämte han utgett ”Svensk läsebok för realskolan” (för 6:e klassen, 1906, 2:a uppl. 1910; för 1:a—3:e kl., 3 dlr, 1907, 3:e uppl. 1918; för 4:e—5:e kl. 1910, 2:a uppl. 1918).

Lindvig, Ambortius Olsen, norsk skeppsredare och politiker, f. 30 sept. 1855 i Kragerö, var först till sjöss i 14 år (till 1885) och förde de 9 senare åren eget fartyg. Sedan har han drifvit rederi-, affärs- och bankverksamhet samt i stortinget 1895—1900, 1906—09 och 1910—12 representerat sin födelsestad. Han tillhör frisinnade vänstern och var 1912—13 handelsminister i Bratlies ministär. L. var 1915—18 president i Norges rederforbund. M. H.

Lindås. 1. Pastorat i Nordhordland prosteri, Björgvin bispedömme, Norge, med socknarna Lindås, Austrheim, Lygre, Myking och Fedje. 276,$_{52}$ kvkm. 7,059 inv. (1920). — 2. Härad i L. pastorat, n. v. om Bergen, Hordaland fylke (före 1919 Söndre Bergenhus amt), Norge. 208,$_{01}$ kvkm. 4,294 inv. (1920). Jordbruk och fiske. 1—2. K. G. G.

Linea obliqua (lat.), *anat.*, å käkarnas alveolarutskott. Se Tänderna, sp. 744.

Lineus longi'ssimus, *zool.* Se Nemertini.

***Ling.** 1. Per Henrik L. 3 maj 1914 aftäcktes framför ingången till Idrottsplatsen i Malmö en (af A. Jönsson modellerad) granitbyst af L., åstadkommen genom insamling i Skåne. En af Sv. gymnastikläraresällskapet disponerad fond för resande af en staty öfver L. bildades efter upprop i jan. 1906. På internationell konferens i Bruxelles 1923 stiftades på initiativ från Sverige *La fédération internationale de gymnastique éducative*, hvars grund är Lingska gymnastiken och som 1924 i Paris höll sitt första Conseil fédéral, då en svensk (öfverstelöjtnant E. Nerman) utsågs till förbundets president. Ett internationellt förbund *Ling* består hufvudsakligen af svenska och utländska sjukgymnaster med gymnastikdirektören Allan Broman (London) som nuv. ordf. *Lingförbundet i Göteborg* är en sammanslutning af gymnastikföreningarna där. — Litt.: C. A. Westerblad, ”Ling. Tidshistoriska undersökningar” (3 bd, 1913—21), och S. Drakenberg, ”K. Gymnastiska centralinstitutets historia 1813—1913” (1913).

2. Hjalmar F. L. Om *Hjalmar Lings stipendium* se Svenska gymnastikläraresällskapet.

3. Axel J. L. dog 2 mars 1912 i Stockholm.

***Lingbo kapell** är fr. o. m. 1 maj 1915 en från Skogs församling skild kapellförsamling och enligt k. br. 19 jan. 1923 annexförsamling till Skog, tillsammans med hvilket L. bildar en kommun. L. tillhör nu Ala kontrakt, Uppsala stift. 7,441 har. 1,183 inv. (1924). E. A—t.

Li'ngenthal, K. S. Z. von. Se Zachariä von Lingenthal.

Lingonbacka, pappersbruk vid ett tillflöde till Säfvaån, Järlåsa socken, Uppsala län, anlades på 1740-talet och nedlades 1879. Det sysselsatte då omkr. 10 arb. O. Sjn.

***Lingslätö.** Se vidare Barnens ö. Suppl.

Linguatūlida, *zool.* Se Spindeldjur, sp. 720.

Li'ngula flags, *geol.* Se Lingula och Silursystemet, sp. 547.

Linhart, Anton. Se Slovenska litteraturen, sp. 1473.

***Linin,** *biol.* Se äfven Akromatin. Suppl.

Linit, *kem. tekn.* Se Fetthärdning. Suppl.

Linjeblixt, detsamma som lineär blixt. Se Blixt.

Linjemästare, tjänstetitel för befattningshafvare i underbefälsställning vid telegrafverket, hvilken har närmaste tillsyn öfver underhåll och byggande af elektriska ledningar. Titeln används äfven vid Statens vattenfallsverk (endast för extra tjänstemän). Fmn.

***Linjeringsmaskin.** Yttrandet (i hufvudarbetets art.) om trissor med spår, hvari färg inmatas, är missvisande. I linjeringsmaskiner framställas enkla linjer med enkla *linjerullar* eller ock (för många

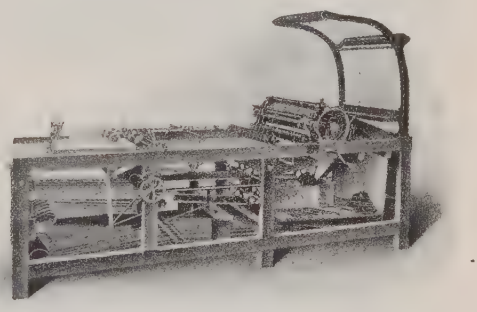

Enkel penn- och rull-linjeringsmaskin, automatisk (Sandersons).

särskilda ändamål) med *pennor*, och rullarnas kant l. egg såväl som pennornas spets ha samma tjocklek som de linjer de skola uppdraga, rullkanterna sålunda en tjocklek från 0,$_{08}$ till flera mm. (till vanlig skrifpapperslinjering användas rullar om 0,$_{13}$—0,$_{18}$ mm. egg). S. k. dubbelrullar och (hopkopplade) dubbelpennor nyttjas till att framställa dubbla linjer till kolumner o. d. Rullar och pennor inmatas med färger från filtremsor, som stå i samband med färgbehållare. Arkiläggning och hela driften ske i många maskiner för hand, i andra automatiskt. Svensken Alfr. Sandersons linjeringsmaskinfabrik i Linköping har genom sina tillverkningars kvalitet förvärfvat anseende äfven vidt omkring i utlandet.

Linjetaxeringsmetoden, *bot.* Se Växtgeografi, sp. 478.

Lin-jii, stad. Se Schanhai-kwan.

Li'nkerton, manlig hufvudroll (amerikansk sjöofficer, tenor) i Puccinis opera ”Madame Butterfly”.

***Linköping.** Areal 66,$_{05}$ kvkm. (hvaraf 60,$_{71}$ kvkm. land). 28,102 inv. (1924). Sammanlagda tax.-v. af fastighet 1923 var 92,830,800 kr., hvaraf för jordbruksfastighet 7,053,100 kr. och för bevillningsfri fastighet 13,073,600 kr. Den bevillningstax. inkomsten 1923 var 32,477,050 kr., kommunalskatten 7,$_{86}$ kr. per bevillningskrona (1924). Stadens inkomster voro 5,835,851 kr. (1921), dess utgifter 10,395,182 kr. (däraf inköp af aktier i elektricitetsverk 4,766,000 kr.). Vid 1922 års slut upptogos stadens tillgångar till 17,463,573 kr., dess skulder till 14,568,779 kr. Fabriksindustrien om-

fattade 1922 71 fabriker med 1,757 arb. och ett salutillverkningsvärde af 23,827,279 kr. L:s handelsflotta bestod 1922 af 10 fartyg om 607 nettoton. Antalet ankomna och afgångna fartyg var tills. 2,893 om 154,029 nettoton. Bankerna äro nu hufvudkontor af Östergötlands ensk. bank samt afdelningskontor af Riksbanken, Skandinaviska kredit-a.-b., Sydsvenska banken, Jordbrukarbanken, Mälarebanken samt Linköpings och Östergötlands läns sparbanker. Bland nya byggnader märkas frimurar-

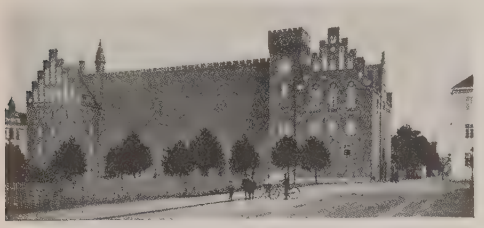

Fig. 1. Frimurarhuset (med hotell).

hus med hotell (fig. 1), enligt ritningar af arkitekt Th. Wåhlin, invigdt 1912, Högre allm. läroverket (fig. 2), invigdt 1915, kaserner för Östgöta träng-

Fig. 2. Högre allmänna läroverkets nybyggnad.

kår samt för de båda Lifgrenadjärregementena, invigda 1923. Vidare ha tillkommit nytt slakthus 1912, nytt epidemisjukhus m. fl. Om Östergötlands museum se d. o. (äfven i Suppl.). Stångebromonumentet aftäcktes 1898. I järnvägsparken invigdes 1922 en fontän (mod. af G. Larsson). På Stora torget skall en ''folkungabrunn'' resas. I L. hölls 1920 en industri-, handtverks- och konstutställning. — Vid riksdagsmannaval ingår staden nu i länets valkrets.

***Linköpings domkyrka** undersöktes och uppmättes 1911—16 af S. Curman och A. Romdahl, hvarvid man påträffade den tidigare kyrkans grundmurar.

Linköpings domsaga, Östergötlands län, bildades 1 jan. 1924 af Åkerbo, Bankekinds och Hanekinds domsaga samt Valkebo och Gullbergs härads tingslag af den förutvarande Vifolka, Valkebo och Gullbergs domsaga, hvilka bilda ett tingslag. 1,729 kvkm. 36,929 inv. (1924). E. A—t.

Linköpings revir, af Östra distriktet och Östergötlands län, omfattar Bankekinds, Hanekinds, Valkebo och Vifolka härad, äfvensom Göstrings härad med undantag af kronoparkerna Uppsala torp och Maljeryd samt kyrkoherdebostället Malexander. Reviret, som är indeladt i 3 bevakningstrakter, omfattar 14,768 har allmänna skogar (1920), hvaraf 4 kronoparker med en areal af 3,201 har. S—r.

***Linköpings stift** omfattar enligt senaste officiella uppgifter 18,774,$_{21}$ kvkm. (17,086,$_{14}$ kvkm. land och 1,688,$_{07}$ kvkm. vatten) med 443,888 inv., 26 på 1 kvkm. land (1924). Pastoraten äro 140 med 213 församlingar (197 lands-, 14 stads- och 2 gemensamma lands- och stadsförsamlingar). På Östergötlands län komma 10,978,$_{72}$ kvkm., på Kalmar län 5,762,$_{34}$ kvkm., på Jönköpings län 2,031,$_{06}$ kvkm. och på Örebro län 2,$_{09}$ kvkm. — Litt.: G. Westling, ''Ur Linköpings stifts historia 1593—1843'' (1919). E. A—t.

Linköping—Vimmerby järnväg. Se Östra centralbanan.

Linledning, *maskinb.* Se Trådlineledning.

Linläs. Se Lås 4.

***Linnæa,** *bot.* Artantalet uppgår nu till 35.

***Linné.** 1. Karl von L. (sp. 699) E. Lindell har (i ''Sv. Linnésällsk:s årsskr.'' 1923) visat, att det hus, hvari L. föddes, legat i närheten af det nuv. boningshuset i Råshult, men för länge sedan brunnit upp. Linden, som gaf upphof till namnet, stod mellan gårdarna Lindhult och Jonsboda i Hvittaryds socken. (Sp. 710) Endast porträttmedaljongen å obelisken vid Råshult är af Qvarnström. (Ritningarna till monumentet lämnades af kammarherre Angerstein å Gåfvetorp.)

Under senare år har (mähända en följd af minnesfesten 1907) allt större allmännare intresse egnats L.-forskningen. I vidsträckt mån har den främjats af det 1917 stiftade Svenska Linnésällskapet (se d. o.; äfven i Suppl.), som bl. a. i gamla orangeriet i Linnéträdgården i Uppsala åvägabragt ett *Linnémuseum*, som öppnades 25 maj 1924 och innehåller bohag och personliga minnen af L. och hans familj. En i Stenbrohult bildad hembygdsförening, Linné, utger ''Stenbrohult i forntid och nutid'' (hittills 2 årg.), hvari äfven art. om L. publiceras, och har i Råshult anordnat ett litet L.-museum. 17 mars 1923 aftäcktes ett (af Smålands gille i Göteborg doneradt) monument (byst på sockel) öfver L. i Göteborgs botaniska trädgård. Litt.: Af L:s svenska brefväxling ha hittills utkommit 8 bd (1907—22), af hans utländska bd I (1916). L:s ''Föreläsningar öfver djurriket'' ha med förklarande anmärkningar utgetts af E. Lönnberg (1913), Vet. akad. har genom Th. M. Fries utgett 2:a uppl. af ''Iter lapponicum'' (1913), J. Sahlgren ''Linnés skånska resa med anmärkningar'' (1920), C. A. Brolén har 1921 från latinet öfversatt de under L:s presidium 1753 och 1755 ventilerade afh. ''Botaniska exkursioner i trakten af Uppsala'', ''Växternas förvandling'' och ''Växternas sömn'', och Kn. Barr har utgett och kommenterat ''Linnés Nemesis divina'' (1923). Felix Bryk (f. 21 jan. 1882 i Wien, sedan 1915 verksam i Stockholm) har lämnat bidrag till en kritisk granskning i enskilda fall af L:s skrifter och dessutom utgett *Linnæi minnesbok* (1919), *Caroli Linnæi Adonis stenbrohultensis* (1920), båda i faksimile, samt L:s ''Gesammelte schriften entomologischen inhalts'' (1924). L:s ''Species plantarum'' (1753) har utgetts i faksimile 1907 af Junk i Berlin. E. Almquist har utgett ''L. som hygieniker'' (1908), ''L. und die mikroorganismen'' (1909), ''L:s lag för organismernas konstans'' (1917) och ''L. und das natürliche pflanzensystem'' (1922) m. m. Om L. som zoolog se Zoologi, sp. 838—839. C. Lmn.

Li'nnebach, Adolf, tysk teatertekniker. Se Dekoration. Suppl., sp. 281 och 282.

Linnér, Sigfrid Natanael, jurist, ämbetsman, f. 13 sept. 1877 i Bäckaby, Småland, blef juris kandidat i Uppsala 1900 samt tjänstgjorde därefter i och under Svea hofrätt, där han utnämndes till fiskal 1911 och till hofrättsråd 1912. Redan 1911 hade han emellertid förordnats till expeditionschef i Civildepartementet. Han blef konsultativt statsråd i Hj. Hammarskjölds ministär 17 febr. 1914 och afgick med denna 30 mars 1917; strax därefter utnämndes han till regeringsråd. Sedan 1923 är han landshöfding i Jämtlands län. På K. M:ts uppdrag har han utarbetat och utgett *Utredning ang. omorganisation av polisväsendet i riket* (1922). Äfven för åtskilliga andra offentliga uppdrag (krigsberedskapskommissionen 1918, utredningen ang. statsanslag till idrottens främjande 1921, besparingskommittén 1923) har L. tagits i anspråk. C. G. Bj.

***Linnéska sällskap.** Om det 1917 stiftade Svenska Linnésällskapet se d. o. (äfven i Suppl.).

Linnéska trädgården. Se Uppsala universitet, sp. 1252—53.

Linnésällskapet. Se Svenska Linnésällskapet (äfven i Suppl.).

***Linnström,** K. Hjalmar, dog 22 juli 1914 i Stockholm.

Linodlingsförening. Se Sveriges allmänna linodlingsförening. Suppl.

Linoljesyra, *kem.*, en enbasisk organisk syra, $C_{18}H_{32}O_2$, som i form af glycerid förekommer i "torkande" oljor, såsom linolja (omkr. 70 proc.), hampfröolja (70 proc.) och vallmoolja (65 proc.). Linoljesyran, som är flytande, innehåller 2 dubbelbindningar och är således starkare omättad än oljesyra (se d. o.). K. A. V—g.

***Linroth,** K. M., lämnade 1913 chefskapet för Medicinalstyrelsen och var 1914—20 vice ordf. i Serafimerlasarettets direktion.

***Linsell,** officiellt Linsäll, är 118,080 har. 1,215 inv. (1924). L. tillhör nu Härjedalens kontrakt, Härnösands stift.

Li'nsingen, Alexander von, tysk militär, f. 10 febr. 1850 i Hildesheim, blef 1868 officer vid infanteriet, deltog med utmärkelse i 1870—71 års krig, blef 1897 öfverste och regementschef, 1905 generallöjtnant och fördelningschef, 1909 chef för 2:a armékåren (Stettin) och s. å. general af infanteriet. Under Världskriget förde han (på västfronten) sin armékår till i jan. 1915, då han blef chef för den nyuppsatta Sydarmén, som kom att utgöra de österrikiska arméernas "ryggrad" under de hårda striderna på Karpaterfronten. I juli s. å. fick han öfverta befälet öfver den likaledes nyuppsatta Bugarmén (i södra Polen), och i sept. s. å. blef han tillika chef för armégruppen Linsingen (Bugarmén och 4:e österrikiska armén), som i nov. s. å. slog ryssarna vid Czartorysk och 1916 framgångsrikt hejdade deras offensiv i Volynien. I febr. 1918 ryckte armégruppen, då bestående af tyska 8:e och 10:e arméerna, Sydarmén och arméafdelningen D (1 armékår), in i Ukraina, dref undan bolsjevikerna, intog Kiev 1—3 mars och Odessa 12—14 s. m. samt framträngde ända till Charkov. L. afgick som armégruppchef 31 s. m., utnämndes till generalöfverste och blef (i juni s. å.) öfverbefälhafvare i "Markerna", men lämnade krigstjänsten redan i nov. s. å. H. J—dt.

Linspendeln, *fys.* Se AGA-ljus. Suppl., sp. 77.

Linssäck, *embryol.* Se Öga, sp. 59.

Linstrumma. Se Fyr, sp. 131—132.

Linsäll, officiell form för Linsell (se d. o.).

***Linton,** sir James, dog 3 okt. 1916.

Linton, Otto, civilingenjör, högskollärare, f. 4 juni 1880 i Balingslöf, Kristianstads län, utexaminerades från Tekniska högskolans afd. för väg- och vattenbyggnadskonst 1901, var där 1904—05 och 1906—07 assistent i väg- och brobyggnadskonst, blef 1912 docent och 1915 professor i järnbyggnadslära samt 1923 professor i brobyggnad. Därjämte var L. 1901—15 anställd i Järnvägsstyrelsen, sedan 1908 som byråingenjör och föreståndare för brobyggnadsafd. Han utöfvar sedan länge konsulterande ingenjörsverksamhet och har anlitats för flera uppdrag som sakkunnig, bl. a. som led. af svenskryska järnvägskommissionen (1915). Han har konstruerat bl. a. järnvägsbroarna öfver Stångån vid Linköping, Dalälfven vid Krylbo, Ljusnan vid Edänge, Faxälfven, Skellefte-, Pite- och Öre älfvar (se Öreälfsbron), Torne älf (förslag), svängbro af ny typ öfver Trollhätte kanal samt förslag till dels dubbelspårig järnvägs-, dels kombinerad järnvägs- och gatubro i två våningar öfver Hammarbyleden vid Årsta holmar med 170 m. järnbetongbåge, gatubro af järnbetong öfver Malmö bangård samt (tills. med W. Fellenius) pontonbro af ny typ öfver Tranebergssund (se Tranebergs bro) och till liknande bro öfver Lilla Värtan (förslag). Efter studier vid östfronten i Polen och Galizien 1915 utarbetade L. ett nytt system till broar för hastigt montage (krigsbroar) samt till flygmaskinhall med ny portkonstruktion. Han har författat *Brobyggnader* (i "K. järnvägsstyrelsens banlära", 1916) och *Inverkan av rörliga kraftsystem* (i "De tekniska vetenskaperna", 1924) samt artiklar i facktidskrifter. Fmn.

Linz, Eugen, ungersk pianist, f. 6 nov. 1889 i Budapest och utbildad vid landsmusikakad. där, öfverflyttade 1914 till Schweiz och har därefter på konsertresor vunnit rykte som temperamentsfull Beethoven-, Bach- och Brahmsspelare. I Stockholm konserterade han 1919 och 1924. E. F—t.

***Lionardo da Vinci.** L:s målning *Mona Lisa* (se sp. 732 och bilden därinvid), som 21 aug. 1911 blef bortstulen från Louvremuseet, kom till rätta på senhösten 1913, då tjufven, en italiensk yrkesmålare, som varit anställd vid Louvre, vågade hembjuda taflan till en konsthandlare i Florens. Tjufven häktades, och taflan utställdes i Florens, Rom och Milano, innan den afhämtades af två franska museidirektörer och oskadad återuppsattes i Louvre 3 jan. 1914. G—g N.

***Lioy,** Paolo, dog i febr. 1911.

Lipa, floder i Galizien. Se Gniła Lipa. Suppl. och Złota Lipa.

***Lipaser.** Jfr Stearin, sp. 1137.

***Lipik** tillhör nu Jugo-Slavien.

***Lipine** tillhör nu Polen. 17,059 inv. (1919).

Lipno, stad i nordvästra Polen (vojevodskapet Warszawa) vid Mnin (tillflöde fr. h. till Weichsel), 12 km. n. om Włocławek. 8,465 inv. (1921). Där besegrade 13—15 nov. 1914 delar af 9:e tyska armén (v. Mackensen) den mot Thorn framryckande högra flygeln af 1:a ryska armén (v. Rennenkampf) och kastade den tillbaka mot Płock. Jfr Världskriget, sp. 178. H. J—dt.

***Lipoider.** Se äfven Steriner.

Lipokromer, *fysiol. kemi.* Se Luteiner.

Liposarkom [-kåm], *med.* Se Sarkom.

***Lipovets** tillhör republiken Ukraina.

Lipowitz' metall. Se Vismut, sp. 846.

***Lippe** är nu en republik i Tyska riket med 154,318 inv., 127 på 1 kvkm. (1919). Enligt författningen 21 dec. 1920 väljes den af 21 medl. bestående landtdagen för 4 år genom allmän, hemlig och direkt rösträtt efter proportionell valmetod. Folket har rätt till initiativ och omröstning i lagstiftningsfrågor samt om landtdagens upplösning, och för sådana ''folkafgöranden'' fordras deltagande af minst halfva antalet röstberättigade. Regeringen (*landespräsidium*) utöfvas kollegialt af 3 af landtdagen valda medl., som måste afgå vid misstroendevotum från landtdagens sida. — Furst Leopold af L. abdikerade 12 nov. 1918 i samband med tyska revolutionen. Furstehuset erhöll juli 1919 en likvidationssumma af 1 mill. mark och rätt att behålla två slott. I 1919 års författningsgifvande landsförsamling hade socialdemokraterna en svag majoritet (11 mot 10 borgerliga); i den 1921 valda landtdagen ha de borgerliga majoritet (2 demokrater, 4 af tyska folkpartiet och 5 tysknationella mot 8 socialister och 1 kommunist samt 1 vilde). E. A—t. V. S—g.

Lippemünde. Se Wesel.

***Lippestad,** J. A., dog 6 juli 1913 på Thorshaug vid Kristiania.

***Lippmann,** Gabriel, dog 13 juli 1921 på öfverresa från Frankrike till Canada.

Gabriel Lippmann.

***Lipps,** Th., tog 1913 afsked från sin professur och dog 17 okt. 1914 i München.

***Lipsius.** — 4. Ida Marie L. (pseud. La Mara) erhöll 1917 på sin 80-årsdag professors titel. S. å. utgaf hon själfbiografien *Durch musik und leben im dienste des ideals* (2 bd).

Lipso, stad. Se Aigai. Suppl.

***Liptau** tillhör nu Tjecho-Slovakien och utgör där ett distrikt (*župa*), som utvidgats till 7,654 kvkm. med 319,509 inv. (1921). Slovakiska namnet är *Liptovský Svätý Mikuláš*. Hufvudorten i distriktet är Ružomberok, med 14,230 inv. (1921).

Liptói-Magura, berg. Se Magura 2.

Liptovský Svätý Mikuláš. Se Liptau. Suppl.

Lira sacro-hispa'na, en af spanske hofkapellmästaren och konservatoriedirektören M. H. Eslava 1869 i 5 bd utg. samling kyrkliga tonverk af idel spanska kompositörer från 1500—1800-talen.

Liri'ope, *zool.* Se Säckkräftor.

Li'ro [-rå; före 1906 Lindroth], Johan Ivar, finländsk växtpatolog, f. 19 okt. 1872 i Sibbo, student 1894, filos. doktor 1903, lärare i naturvetenskaper vid Evois' forstinstitut 1902—08, blef 1909 adjunkt i växtfysiologi vid Helsingfors' universitet och dess agrikultur-ekonomiska sektion och 1921 e. o. professor i växtbiologi och växtpatologi där. S. å. utnämndes han till professor i botanik vid Åbo finska universitet, men afgick snart och kvarstannade i sin tidigare befattning. L. har koncentrerat sig på studiet af parasitsvamparna, särskildt rost- och sotsvamparna, och behandlat deras systematik och utbredning. Han har gjort intressanta kulturförsök till utredande af dessa svampars förhållande till olika värdväxter. Genom många skrifter på finska språket har han sökt sprida kunskap om växtsjukdomar och sätten för deras bekämpande. F. E.

Liseberg, landeri i södra delen af Göteborg, v. om Mölndalsån. Den gamla hufvudbyggnaden låg vid 1923 års utställning inom utställningsområdet. O. Sjn.

Lise-Lotte, tysk namnform för Elisabet Charlotta af Orléans. Se Elisabet franska furstinnor 3 (äfven i Suppl.).

***Lisko** tillhör nu polska vojevodskapet Lwów. 3,816 inv. (1921). Under Världskriget utkämpades i trakten omkring L. hösten 1914 och våren 1915 hårda strider mellan österrikarna och ryssarna. De senare höllo staden besatt nov. 1914—maj 1915. Jfr Världskriget, sp. 177, 187 och 188. H. J—dt.

***Lissa.** 1. L., officiellt *Leszno*, tillhör nu polska vojevodskapet Poznań. 16,590 inv. (1921). L. är äfven namn på ett distrikt i vojevodskapet Poznań med 54,435 inv. (s. å.). — 2. L., officiellt *Vis*, tillhör nu Jugo-Slavien. 10,107 inv. (1910).

***Lissabon** hade 486,372 inv. (med förstäder, d. v. s. distriktet L., 933,568 inv.) 1920.

Li'ssauer, Ernst, tysk författare, f. 10 dec. 1882 i Berlin, har utgett diktsamlingarna *Der acker* (1907) och *Der strom*, diktcykeln *1813* (1913), som gjorde honom bekant, dikterna *Die ewigen pfingsten* (1919) och *Der inwendige weg* (1920), skrifvit dramatik och kritik. Sin största ryktbarhet nådde han genom sin sept. 1914 offentliggjorda *Hassgesang gegen England*, som vardt mycket populär i Tyskland. R—n B.

***Lissenko,** N. V:vitj, dog 11 nov. 1912 i Kiev.

Lista. 1. Prosteri i Agder bispedömme (förut Kristiansands stift), Norge, omfattar pastoraten Lista, Herad, Lyngdal och Hægebostad. 1,110,45 kvkm. 15,073 inv. (1920). — 2. Pastorat i L. prosteri med socknarna Vanse med Vestbygd kapell. ladestedet Farsund och Farsund landsogn. 139,23 kvkm. 7,102 inv. (1920). — 3. Härad i Vest-Agder fylke (före 1919 Lister og Mandal amt), Norge, omfattar socknarna Vanse med Vestbygd kapell och Farsund landsogn. 138,81 kvkm. 5,718 inv. (1920). Jordbruk, fiske och sjöfart. 1—3. K. G. G.

Lista öfver svenska fyrar, en publikation, som af

Lotsstyrelsen, i allmänhet årligen, utges till sjöfarandes underrättande om svenska fyrar, lysbojar, mistsignaler o. d. Listan säljes hos Lotsstyrelsen, på samtliga lotskaptensexpeditioner och hos Sjökarteverkets försäljningsombud. P. Dn.

*Lister ingår nu i Karlshamns fögderi. 67,024 har. 24,953 inv. (1924).

*Lister, J., lord L., dog 10 febr. 1912 i Walmer, grefsk. Kent.

*Listera, *bot.*, betonas äfven *Listēra*.

*Listerby är 4,270 har. 2,221 inv. (1924).

*Listerlandet. Halföns namn Lister skrifves nu Lista.

*Lister og Mandal amt heter sedan 1919 Vest-Agder fylke.

Listershufvud, en 84 m. hög bergshöjd i sydöstra delen af Listerhalfön, västra Blekinge, 8 km. ö. om Sölvesborg. Liksom öfriga bergshöjder på halfön, Stiberget m. fl., består L. af urberg (granit och gnejs) samt höjer sig brant öfver den omgifvande kritslätten. O. Sjn.

*Listers och Bräkne kontrakt omfattar 1,363,53 kvkm. 59,413 inv. (1920).

*Liszt. 1. Biografier öfver Franz L. ha vidare skrifvits af Kapp (1909; 7:e uppl. 1918), Chantavoine (1910), Cosima Wagner (1911), James Huneker (1912; ty. öfv. 1922), Schrader (1917) m. fl. Hans bref till baron Anton Augusz 1846—78 utgåfvos 1911, hans bref till sin mor 1920. — 2. Fr. Eduard von L. dog 21 juni 1919 i Seeheim an der Bergstrasse. Han höll i mars 1916 på inbjudning från Stockholms högskola föreläsningar i Stockholm m. fl. städer. 1917 lämnade han professuren. 1908—13 var han led. af preussiska deputeradekammaren och sedan 1912 af riksdagen.

*Lit. 1. Socknen ingår nu i Lits och Rödöns tingslag. 79,820 har. 3,575 inv. (1924). L. bildar med Kyrkås ett pastorat i Ströms kontrakt, Härnösands stift, och Häggenås är sedan 1 maj 1922 eget pastorat i Ströms kontrakt, Härnösands stift. — 2. Tingslaget förenades 1 sept. 1912 med Rödöns tingslag till Lits och Rödöns tingslag. 1—2. E. A—t.

Litas, litauisk myntenhet. Se Litauen, sp. 241. (Finanser). Suppl.

*Litauen (lit. *Lietuva*), republik, utgöres enligt officiell litauisk uppfattning af det förutvarande ryska guvernementet Kovno (lit. *Kaunas*), en mindre del af nordöstra Kurland, f. d. ryska guv. Vilna (lit. *Vilnius*) utom distrikten Disna och Vileika, norra delen af f. d. ryska guv. Grodno (lit. *Gardinas*), f. d. ryska guv. Suvalki (lit. *Suvalkai*) samt Memelområdet (lit. *Klaipėda*). Större delen af detta område tillhörde Ryssland sedan 1794, Suvalkiområdet sedan 1814. Detta territorium omfattar omkr. 83,000 kvkm. och tillerkändes L. enligt följande fördrag: fördraget med Sovjet-Ryssland af 12 juli 1920, fördraget med Lettland af 3 aug. 1921 samt fördraget med de allierade makterna af 8 maj 1924. Ett område omfattande omkr. 27,000 kvkm. med hufvudstaden Vilna (Vilnius) är sedan 8 okt. 1920 ockuperadt af polackerna, hvilka göra anspråk på att få det betraktadt såsom numera polskt område (se nedan, sp. 236, och Vilna, äfven i Suppl.). Frånräknas detta område, så omfattar L:s territorium 56,257 kvkm. och ligger mellan 53° 52′ och 56° 26′ n. br. samt mellan 21° 3′ och 26° 37′ ö. lgd (se den till art. hörande kartskissen öfver L.). L:s sydvästra gräns bildas från Smalininkai (ty. *Schmalleningken*) till Kurisches haff af floden Njemen (lit. *Nemunas*), dess västra gräns från Kurische nehrung till 2 km. norr om inloppet af floden Šventoji (Heliga Aa) på en sträcka af 93 km. af Östersjön, dess norra gräns med smärre afvikelser åt ena eller andra hållet af den förutvarande gränsen mellan Kurland och ryska guv. Kovno; L:s östra gräns går från orten Satranava vid floden Düna (Dvina) genom Molodečna (Molodetschno) till floden Beresinas källa; södra gränsen går längs Njemen till floden Svisločis' inlopp och därifrån rakt västerut till den gamla gränsen mot Preussen. Sedan Polen ockuperat sydöstra L., går demarkationslinjen, af Polen ansedd som definitiv gräns, tvärsöfver Suvalkiområdet och sedan hufvudsakligen längs järnvägen Grodno—Dünaburg.

Ytförhållanden. L. är hufvudsakligen ett typiskt slättland, endast obetydligt kuperadt i väster, där de s. k. låglitauiska höjderna bildas med sitt högsta berg, Medvegalis, 235 m. ö. h. Genom en kedja förenas dessa höjder med Kurlands höjdområde. L:s östra område är en kuperad platå med högsta höjd vid Alšenai (339 m. ö. h.). Typiska för L. äro dess floders höga stränder; i synnerhet äro de höjder ganska betydande, som sträcka sig längs floden Neris (Vilija) från Vilna till Kovno.

Geologi. Berggrunden täckes nästan helt af istidsaflagringar. Af äldre geologiska formationer finnas siluriska aflagringar i norra L. mellan staden Šiauliai (Sjavli) och floden Venta. Devoniska gipslager framträda i nordöstra L., hufvudsakligen i distriktet Biržai (Birsen)-Pasvalys. I detta område inträffa ej sällan ganska betydande insänkningar i marken, hvilka förorsakas däraf, att underjordiska vattendrag spola bort gipslagren. Permiska lager påträffas längs lettiska gränsen. Juraperiodens platåer sträcka sig utefter floden Ventas bägge stränder, kritlager i Njemens strandhöjder, hufvudsakligen vid dess mellersta lopp samt vid 55:e breddgraden, tertiära längs floderna Njemen, Nevėžis och Neris (Vilija). Längs L:s hafskust och i många dalsänkor finns en myckenhet bärnsten. — Berggrunden är fattig på nyttiga mineral.

Floder och sjöar. L:s hufvudflod är Njemen (Nemunas), 936 km., med ett flodsystem på 98,102 kvkm. Den lämpar sig för skogsflottning i hela sin längd och är från Grodno segelbar för mindre fartyg. I Memelområdet delar sig Njemen i två grenar, Rusné (Russ) och Gilia (Gilga), som falla ut i Kurisches haff. Genom floden Minija (ty. *Minge*) och Vilhelmskanalen (ty. *König Wilhelms kanal*) förenas Njemen med Memels hamn. Njemens största bifloder fr. v. äro Ščera (Sjara; 324 km.), Želva (Selvjanka; 147 km.), Svisločis (115 km.) och Šešupė (Szeszupa; 380 km.). Af dem går Šešupė nästan i hela sin längd genom litauiskt område. Njemens största bifloder fr. h. äro Beresina 190 km., Merkis 197 km. och Neris (Vilija) 509 km. (denna sistnämnda är lämplig för timmerflottning i nästan hela sin längd, och dess största bifloder fr. h. äro: Žeimeva, 115 km., och Šventoji, 244 km.), vidare Nevėžis (213 km.), Dubysa (Dubissa; 144 km.), Mituva (Mitva; 101 km.), Jura (180 km.) och Minija (Minge; 198 km.). Floden Njemen har inalles 108 bifloder. Bland L:s öfriga floder mär-

kas Akmenė, som faller ut i Kurisches haff, Šventoji (Heliga Aa), som faller ut i Östersjön, Venta (352 km.), som under ett lopp af 156 km. går genom litauiskt område och sedan flyter in i Lettland. Floden Muša (279 km.) bildar tillsammans med Nemunėlis (190 km.) floden Lulupė. Dünas biflod Dysna (Disna; 184 km.) går genom litauiskt område. Nästan alla Njemens bifloder fr. h. flyta genom litauiskt område. De åt n. flytande floderna gå dels genom litauiskt, dels genom lettiskt område. De litauiska floderna ha i allmänhet stridt lopp, men deras kraft har hittills ej användts för annat ändamål än att drifva vattenkvarnar. Först på senare tid har man på statens initiativ börjat arbeta med att bygga en stor kraftstation vid Birštonai, där Njemen gör en stor båge och där dess lopp förkortats genom en kanal. — Sjöarna, omkr. 2,000, uppta $^1/_{20}$ af L:s område och utgöra omkr. 4,000 kvkm. De flesta äro belägna i östra L. Större sjöar äro Narutis (Narotsch), Traku-Ežeras (Trakaisjön), Drukšiaisjön (50 kvkm.), Dirvietossjön (37 kvkm.) och Disnasjön (23 kvkm.). Bland västra L:s större sjöar märkas Rekijavosjön och Plateliusjön. Östra L:s sjöar äro fortsättning på det band af sjöar, som sträcker sig genom Estland och Lettland; västra L:s sjöar äro en fortsättning af Masuriska sjöarna i Ostpreussen.

Befolkningen. I det icke ockuperade L. är enligt officiell statistik af 1923 invånarantalet 2,021,792, hvaraf 963,498 män och 1,058,294 kvinnor (med Memelområdet 2,175,121). Folkmängdstätheten är 38 personer (med Memelområdet 38,6) per kvkm. Efter Världskriget är befolkningens naturliga tillväxt i stigande. År 1915, då häftiga strider fördes på litauiskt område, visade nativiteten minus 3,095, 1916 plus 4,527, 1917 minus 9,813, 1918 minus 12,494, 1919 minus 10,989 (följder af de svåra förhållanden, som under dessa år rådde i L.). 1920 visar en ökning på 2,073, 1921 plus 17,980, 1922 plus 19,105, 1923 plus 27,134. 76,8 proc. bo på landsbygden, 8,3 proc. i köpingar och endast 14,9 proc. i städerna. Utom i det af Polen ockuperade området samt det nyligen med L. införlifvade Memelområdet räknar man i L. 43 städer, af hvilka Kovno (Kaunas) har 92,446 inv., Šiauliai (Sjavli) 21,387, Panevėžis (Ponevjesj) 19,197, Ukmergė (Vilkomir) 10,604. Alla andra städer i L. ha mindre än 10,000 inv. hvar. Större delen af L:s befolkning utgöres af rena litauer (förutom i det ockuperade området och Memelområdet) eller 83,9 proc. Af dessa bo 83,3 proc. på landsbygden, 6,5 proc. i köpingar och 10,2 proc. i städerna. Judarna utgöra 7,6 proc. af befolkningen; af dem bo endast 5.2 proc. på landsbygden, de öfriga i köpingar och städer. Polackerna utgöra 3,2 proc., som till 82,5 proc. bo på landsbygden, de öfriga i köpingar och städer. Ryssarna utgöra 2,5 proc., som till 82 proc. bo på landsbygden. Tyskarna utgöra 1,4 proc., som till 58,1 proc. bo på landsbygden, letterna 0,7 proc., som till 84,4 proc. bo på landsbygden, och hvitryssarna 0,2 proc., som till 86,9 proc. bo på landsbygden. Af öfriga nationaliteter finnas i L. 0,4 proc. Judarna ha kommit till L. i slutet af 1300-talet, polackerna äro till största delen, i synnerhet i östra L., förpolskade litauer. Tyskarna ha kommit till L. under olika perioder, hufvudsakligen som yrkesutöfvare; de bo mestadels i Suvalkiområdet. Ryssarna ha kommit till L. under de 50 åren närmast före kriget. Ryska regeringen lät ditföra dem i syfte att kolonisera L. och fördelade bland dem de gods, som efter upproren 1831 och 1863 konfiskerades från de litauiske (och polske) godsegare och de bönder, som deltagit i upproren. Nationalitetsförhållandena i Vilna- och Memelområdena se annorlunda ut. Vilna som L:s politiska och kulturella medelpunkt under dess union med Polen var, till följd af den tidens högre kulturella ståndpunkt i Polen, utsatt för polonisering, hvilken spred sig, utom i själfva staden Vilna, äfven till närliggande områden. Denna polonisering berörde dock hufvudsakligen endast östra L:s adel och högre ämbetsmän. Från midten af 1800-talet igångsatte Ryssland i L. en mycket stark russificeringsverksamhet. Enär denna russificering gick ut äfven på att omvända litauerna till ryskortodox religion, utkämpades striden mest på det religiösa området. Prästerskapet i Vilnaområdet, utgånget från litauisk adel, blef därunder poloniseradt och gjorde genom att motarbeta förrysknin gen ordet polskt liktydigt med romersk-katolskt samt bidrog äfven till bondeklassens polonisering. Det starka agitationsarbetet under de senare årtiondena i detta område har förvirrat nationalitetsbegreppet och gett till resultat, att befolkningen alltjämt talar tre språk: litauiska, polska och en särskild litauisk-slavisk dialekt, som är svår att hänföra till något annat språk. Förhållandena i Vilnaområdet äro f. n. sådana, att det knappast är möjligt att verkställa någon objektiv befolkningsstatistik, ty polackerna torde vid insamlandet af sina statistiska uppgifter endast fråga efter, om ifrågavarande personer tala polska eller äro romerska katoliker. För närvarande pågår i Vilnaområdet ett intensivt poloniseringsarbete, och polska regeringen delar ut litauiska gods och litauiska flyktingars jord till från Polen inflyttade kolonister. — Memelområdet (liksom det af litauer bebodda området i Ostpreussen) har tillhört Tyskland en längre tid, men den litauiska nationaliteten bevarades intill 1700-talet ganska väl. Under Sjuåriga kriget rasande epidemier drabbade kanske hårdast just det litauiska området i Ostpreussen. Preussen ville genom kolonisering ersätta den förlust i folkmängd, som härigenom uppstod, och kolonister inflyttade t. o. m. från Schweiz och Holland. I Memelområdet har förtyskningen hufvudsakligast koncentrerat sig till städerna. Enligt tysk officiell statistik af 1 dec. 1910 hade då af Memelområdets 141,455 invånare 72,160 uppgett tyskan såsom sitt modersmål, men 30,000 af dessa tyskar bodde i staden Memel. — Enligt republiken L:s författning åtnjuta alla L:s nationaliteter full kulturell autonomi. Icke endast folkskolor, utan äfven judiska, polska, tyska och ryska högre allmänna läroverk åtnjuta statsunderstöd.

Kyrkliga förhållanden. Den största delen (85,72 proc.) af L:s befolkning är romerska katoliker. Ingen af religionerna åtnjuter enligt litauiska författningen någon privilegierad ställning. Hittills anses akter såsom begrafning, vigsel o. d. böra stadfästas af kyrkan för att ega giltighet. Religionsundervisningen i skolorna är obligatorisk. Romersk-katolska kyrkan i L. är delad i 3 stift:

Kartskiss öfver Litauen. (Till art. Litauen.)

Nordisk Familjebok. B. XXXVII.

Vilna stift, Låg-Litauens l. Kovno stift och Seinai stift, men dessa bilda ännu ej någon kyrklig enhet i L.; de förstnämnda två stiften tillhöra såsom före kriget Mohilevs ärkebiskopat och Seinai Warschaus ärkebiskopat. Ett dylikt förhållande öfverensstämmer ej med L:s självständighet, men denna fråga har dock hittills ej ordnats mellan L. och Rom. Protestanterna utgöra 3,28 proc. af L:s hela befolkning med eget oberoende konsistorium och de reformerte 0,53 proc., hvilka äro kvar från de stora religionsstriderna i L. på 1500-talet. De ryske gammalgrekisk-ortodoxe utgöra 1,59 proc. och de nygrekiske katolikerna 1,13 proc., mosaiska trosbekännare 7,65 proc., karaiterna (en judisk sekt) 0,01 proc. och muhammedanerna 1,1 proc. — Samtliga konfessioners prästerskap åtnjuta statsaflöning.

Undervisningsväsendet. I L:s nuvarande faktiska område, d. v. s. utom Vilna m. m., finns ett universitet i Kovno med 1,903 studenter, 121 professorer och docenter samt 102 assistenter, grundlagdt i början af 1922 med 6 fakulteter (rom.-katolsk-teologisk-filosofisk; humanistisk; juridisk; teknisk; matematisk-naturvetenskaplig; medicinsk med odontologisk och veterinärvetenskaplig afdelning). I Dotnava ombildades 1924 jordbruksinstitutet till jordbruksakademi. I Kovno finnas en högskola för de sköna konsterna och ett musikkonservatorium. I Klaipėda (Memel) finnes likaledes ett musikkonservatorium. Vidare finnas i L. 9 lärarseminarier med 1,092 elever (ett af dem är judiskt), 13 folkskollärarseminarier med 1-årig kurs, 12 statens allmänna högre läroverk med 5,000 elever (af dessa är 1 handelsskola och 1 teknisk skola), 26 privatgymnasier (ett litauiskt gymnasium har 8-årig kurs och består af 8 klasser) med 8,440 elever (bland dem 11 judiska gymnasier, 2 polska, 1 tyskt och 1 ryskt), 11 statliga progymnasier (motsv. de 4 första litauiska gymnasieklasserna) med 1,331 elever, 62 privata progymnasier med 7,939 elever (af dessa skolor äro 12 judiska, 2 polska och 1 lettisk). Dessutom finnas 3 gymnasier för vuxna med 825 elever. Folkskolornas antal är 2,020 med 117,564 elever och 2,695 lärare (febr. 1924). Därjämte finnas 8 lägre jordbruksskolor och 1 jordbrukshögskola. I undervisningsafseende är L. ganska efterblifvet, ty till följd af russificeringspolitiken fanns i L. ingen högre skola; ej heller tillåtos privata litauiska läroverk. Det otillräckliga antalet folkskolor, som fanns på ryska tiden, bojkottades i stort sedt af befolkningen, som ej ville tillåta sina barn att undervisas på ryska. I stället undervisade man dem, så godt man kunde, hemligt och privat i hemmen. De bildade litauerna kunde ej få någon anställning hemma i eget land, utan voro tvungna att söka plats i det inre af Ryssland eller i andra länder. Alla de nuvarande litauiska skolorna ha bildats samtidigt med återupprättandet af L:s självständighet. Staten, som ej har tillräckligt med medel, öfverlåter större delen af skolornas underhåll åt kommunala institutioner och åt enskildt initiativ. Bristen på tillräckligt skolad lärarpersonal är kännbar. Men allt göres, både på statlig och enskild väg, för att höja landets undervisningsväsen. Det finns stora enskilda undervisningsföreningar: ”Saulė”, ”Žiburys” och ”Rytas”, som underhålla större delen af de enskilda skolorna. Litauiska lärarförbundet utger en stor tidskrift för undervisningsväsendet, ”Kultura”. För de vuxnes undervisning och specialutbildning på alla områden sörjer en annan undervisningsförening, ”Vincas Kudirka” (uppkallad efter en litauisk nationalhjälte, som framgångsrikt kämpade under den värsta russificeringsperioden). Denna förening har i Kovno ett folkuniversitet; 1924 underhöll den 295 söndags- och aftonskolor för vuxna. Statens undervisningspolitik sträfvar efter att införa obligatorisk undervisning med 4-årig kurs för alla barn. Man hoppas kunna genomföra denna plan på 5—6 år.

Bibliotek. Före Världskriget var det förbjudet att inrätta eller hålla litauiska bibliotek. Sådana ha tillkommit först åren närmast före kriget. Vilnas stora litauiska bibliotek med 250,000 band samt Litauiska vetenskapliga föreningens (*Lietuvos mokslo draugija*) bibliotek med 30,000 band och stora etnografiska och historiska samlingar föllo med Vilna i polackernas händer. Det 1919 i Kovno bildade allmänna biblioteket räknar nu 60,000 band och universitetsbiblioteket 30,000 band. I landsorten finnas 60 s. k. statliga centrala bibliotek med underafdelningar och ett mindre antal privatbibliotek, som underhållas af enskilda biblioteksföreningar.

Af L:s *vetenskapliga och undervisningsföreningar* intar Lietuvos mokslo draugija främsta platsen; den har sitt säte i Vilna, där den trots ockupationsmyndigheternas förföljelser fortsätter sin vetenskapliga verksamhet. Den förfogar öfver ett historiskt bibliotek, ett rikhaltigt arkiv och värdefulla arkeologiska samlingar, bestående af sten- och bronsåldersfynd från utgräfningar i L. Intill polska ockupationen utgaf den en stor periodisk tidskrift ”Lietuviu tauta” (L:s folk). I Kovno finns en statlig arkeologisk kommission (*Valstybės archeologinė komisija*) med arkeologiskt museum samt Čiurlionis' konstgalleri, uppkalladt efter L:s störste konstnär, M. K. Čiurlionis, afsedt främst för hans egna taflor, men äfven för inköp och utställning af andra betydande litauiska konstnärers verk. — Universitetets bibliografiska institut utger en bibliografisk bulletin och en tidskrift för bokvänner (”Knygos”). Vetenskapliga tidskrifter utges af flera fakulteter samt af en juridisk och en medicinsk förening. Kulturmuseet (*Kulturos muziejus*) har till uppgift att samla och bevara alla L:s kulturhistoriska föremål. Staden Kovno har sitt egna arkeologiska museum, som är det äldsta och rikaste i L.

Teater och musik. Teatern intar en framskjuten plats, och till och med under den värsta ryska förtryckstiden funnos på många ställen hemliga teatersällskap, som hufvudsakligen gåfvo patriotiska pjäser, hvilka spelade en stor roll vid L:s nationella pånyttfödelse. Först 1921 upprättades i Kovno en statsteater för opera och drama (*Valstybės teatras dramos ir operos*). Dessutom finnas en enskild teater i Kovno och en tysk i Memel. Hvarje köping i L. har dessutom sitt egna amatörteatersällskap. Samma roll som teatern spelade i L:s nationella lif äfven dess talrika hemliga sångkörer, hvilka med L:s pånyttfödelse ha starkt förökats och utvidgats. Till L:s främsta kompositörer räknas M. Petrauskis, St. Šimkus, J. Naujalis, M. K. Čiurlionis och L. Sasnauskas, hvilka öfver hela L. organiserade sångkörer och samtidigt voro dessas diri-

genter. L:s största sångkör är sångföreningen ”Daina”. Den har dessutom till främsta uppgift att samla och utge alla L:s folksånger med deras melodier. I aug. 1921 organiserades det första stora sångarmötet i L., ”Dainos Šventė”.

Jordbruket. L. är helt igenom ett jordbruksland, men det ryska förtrycket hämmade L:s jordbruk i dess utveckling, och först efter frigörelsen kunde man börja ett intensivt arbete för dess höjande. Enligt lag af 29 mars 1922 genomfördes en jordreform, hvilken förstatligar alla gods, som ha större areal än 80 har, dock med undantag af de gods, som ha mönsterjordbruk. Enligt statistik från hösten 1923, då jordreformen redan var delvis genomförd, funnos i det icke ockuperade L. (utom Memelområdet) 424,812 jordbrukargårdar. Den största jordarealen användes för rågodling, 583,500 har, för hafre 330,600 har, för korn 175,000 har, för potatis 143,000 har, för hvete 81,500 har, för ärter 62,500 har samt för lin 52,100 har. Spannmål är L:s främsta exportartikel; 1923 exporterades 34,200 ton potatis, 47,300 ton råg, 15,000 ton hafre, 15,000 ton korn, 19,300 ton lin och 16,700 ton linfrö (1922 exporterades endast 14,600 ton spannmål, 1921 endast 2,300 ton). Trots att L:s jordbruk har lidit svårt under kriget, har det repat sig mycket hastigt och står redan nu betydligt högre än före kriget. Till jordbrukets gagn grundades på statens initiativ våren 1924 Jordbrukarbanken, *Žemes ukio bankas*, hvilken har till sin främsta uppgift att betjäna jordbruket med billig kredit. Under september månad anordnas i Kovno årligen en jordbruksutställning för hela L. — *Boskapsskötseln* är också stadd i stark utveckling, som framgår af följande siffror: 1920 funnos i L. 335,000 hästar, 1921 376,000, 1922 421,000, 1923 505,000; kor: 1920 604,000, 1921 780,000, 1922 955,000 och 1923 1,285,000; får- och getbeståndet uppgick 1920 till 894,000, 1923 till 1,430,000; svin: 1920 1,118,000, men 1923 1,697,000. Till följd häraf stiger äfven exporten af lefvande djur; 1921 exporterades 3,300 svin, 1923 35,200; 1923 exporterades 6,606 hästar, 13,831 kor och 22,700 får. Samtidigt arbeta L:s olika afvelsdjursföreningar på förbättring af litauiska boskaps- och hästraser. Kreditbristen bereder emellertid svårigheter för det litauiska jordbrukets utveckling.

Skogsskötsel. Enligt litauiska jordreformen förstatligades äfven alla skogar, som voro större än 25 har. För närvarande finnes efter reformens genomförande i statens ego ett skogsområde på 828,500 har. Hela det icke ockuperade L:s skogsområde utgör 872,206 har. Under L:s första självständighetsår och de första årens finansiella svårigheter användes skogsafverkningen för att täcka luckor i statens budget. L:s skogar hade redan under den tyska ockupationen lidit mycket svårt, och man insåg snart, att staten borde söka andra inkomstkällor. Numera för staten på detta område en sparsamhetspolitik, och man offrar stora summor på att ordna skogskulturen och plantera ny skog på de afverkade områdena. 1923 afverkades 8,500 har, 1924 beräknade man att afverka högst 7,788 har. Största delen af L:s afverkade skog går till export: 1921 exporterades 184,200 kbm. trävirke, 1922 394,400 kbm., 1923 293,100 kbm. — Af *torfmossar* finnas i det icke ockuperade L. 180,000 har, af hvilka 20,000 äro torrlagda och stå under fabriksmässig exploatering.

Bergsbruk. L:s jordlager äro ej utforskade. 1924 utsändes af L:s universitet en geologisk-vetenskaplig expedition, som i norra L. upptäckte järnmalmslager och kalklager. Man har dock ej hunnit utforska dessa fyndigheters vidd, och deras exploatering är en framtidsfråga.

Fisket bildar näring endast i Memelområdet. Längs litauiska kusten belägna fiskarbyar idka hafsfiske, och i Njemens nedersta lopp bedrifves laxfiske. Östra och södra L:s insjöar äro ganska fattiga på fisk, emedan fisket där bedrifvits föga rationellt. Sedan alla större insjöar i L. förstatligats, har en mera rationell fiskodling börjat, men befinner sig ännu i sitt första utvecklingsstadium.

Industri. I L. finnes ej någon storindustri. Den industri, som finns, är hufvudsakligen afsedd att omarbeta jordbruksprodukter. Från L:s 5,896 industriföretag hade 1923 endast ett, nämligen en tobaksfabrik, öfver 500 arbetare, 15 företag hade från 200 till 500 arbetare, 71 från 50 till 200, alla öfriga (3,395) mindre än 50. I många fall arbetades med endast ett 10-tal arbetare. Industriprodukter, som icke härstamma från jordbruket, utgjorde 1923 endast 5,2 proc. af hela L:s export. Främsta platsen intaga spannmålskvarnar, andra rummet brännerier (67 st.). Vidare finnas 14 bryggerier, som 1923 producerade 14,5 mill. liter öl, karamellfabriker och makaronifabriker. Före Världskriget fanns i staden Šiauliai en mycket starkt utvecklad läderindustri, som arbetade på rysk marknad, men under kriget ödelades fullständigt alla läderfabriker i Šiauliai. Några ha återuppbyggts, men arbeta tills vidare blott för L:s egna behof. Träförädlingsindustrien är ännu outvecklad. I Memel finns en cellulosafabrik, för öfrigt blott sågverk (257 år 1923). Före kriget hade Kovno stor järnindustri; den blef delvis förstörd genom kriget, i det att ryssarna vid sitt återtåg bortförde större delen af metallfabrikernas maskiner. Nu arbeta i Kovno 3 sådana fabriker, men ännu blott för landets behof. Vidare finnas 12 kartongfabriker, 4 tändsticksfabriker, hvilka 1923 tillverkade 47 mill. tändsticksaskar, och 12 tobaksfabriker, som 1923 bearbetade 415,000 kg. tobak.

Handel. L. exporterar hufvudsakligast trä, spannmål, kött, fjäderfä, ägg, lin och linfrö. Exporten utvecklas stadigt, och under första hälften af 1924 blef L:s handelsbalans aktiv. 1 jan.—1 juli utgjorde exportvärdet 124,968,200 litas och importvärdet 107,018,000 litas. Hittills har man anlitat träexporten för att reglera L:s betalningsförmåga och täcka luckor i budgeten, men numera finner regeringen andra inkomstkällor, och träexporten kan försiggå mera normalt. — Hittills har Tyskland intagit främsta platsen i L:s export och import: 1923 utgjorde importen från Tyskland 65 proc. af hela importsumman. Mer och mer börjar emellertid England inta en betydande plats i L:s handel. 1 juli 1924 fördelade sig exporten på följande sätt: Tyskland 39 proc., England 26 proc., Lettland 12,3 proc. och Tjecho-Slovakien 6,4 proc. Inrikeshandeln ligger hufvudsakligen i händerna på småhandlare, men dessa börja alltmer undanträngas af kooperativa organisationer. Alla sådana bilda i L. ett

stort kooperativt förbund, *Kooperatyvu sanjunga*. 1 aug. 1924 funnos i L. 448 konsumtionsföreningar, hvilkas årsomsättning stigit från 2,321,600 litas 1919 till 9,318,700 litas år 1923.

Kommunikationer. I L. finnes ännu ej tillräckligt med *järnvägar*. Det gamla Ryssland tänkte främst på att anlägga strategiska järnvägar, och de linjer, som gingo genom L., voro för Ryssland hufvudsakligen af strategisk betydelse. Före kriget sträckte sig genom L. en del af järnvägen Petersburg—Warschau med en sidolinje till Virbalus (Wirballen) och med en strategisk båglinje från Varena (Orany) genom Suvalkiområdet. Vidare gick en sträcka af järnvägen Romny—Libau med en sidolinje Mažeikiai—Riga och en annan sidolinje Radviliškis—Kalkunai genom L. Inalles har det oberoende L. fått från Ryssland 642,9 km. bred- och dubbelspårig järnväg och 124,7 km. smalspårig. Tyskarna byggde under ockupationen 1915—18 på litauiskt område (för militära ändamål och för skogsexploatering) 305,1 km. bredspårig järnväg och 104,6 km. smalspårig; L. självt har byggt 60,1 km. bredspårig och 118,1 km. smalspårig. F. n. (1924) eger L. inalles 1,085,5 km. bred- och dubbelspårig järnväg och 347,4 km. smalspårig, tills. med Memelområdet 1,127 km. bredspårig och 474 km. smalspårig. — För *flodfart* egnar sig endast floden Njemen från Alytus (Olita) till Kurisches haff eller 419 km. Floden Neris (Vilija) är segelbar endast 39 km. och Nevėžis endast 23 km. Njemens skeppsfart är, i synnerhet efter Memelområdets inkorporering, stadd i snabb utveckling.

Kreditanstalterna. Hittills arbeta i L. (utom i Memelområdet) endast 11 banker med sina afdelningskontor, däri inberäknade statsbanken, *Lietuvos bankas*, och den nyupprättade jordbrukarbanken (*Zemes ukio bankas*). De åtta större bankernas gemensamma balans var 1923 202 mill. litas, af hvilken summa 120 mill. litas kommo på statsbanken. Kreditbristen framkallade i L. en mängd kreditkassor, hvilka äro underordnade L:s kooperativa bank (*Lietuvos kooperacijos bankas*). De judiska kreditkassorna äro underordnade judiska kooperativa centralbanken. Dessa kreditkassors antal uppgår till 124.

Mått- och viktsystem. 6 maj 1920 afskaffades det ryska vikt- och måttsystemet och infördes metersystemet, hvilket i praktiken mycket snart undanträngde det gamla systemet.

Finanser. 1 okt. 1922 afskaffades det af tyska ockupationsmyndigheterna införda pappersmyntet "Ostmark" och infördes en ny myntenhet, *litas* (0,160,462 gr. rent guld), baserad på guldvaluta och främmande stabil valuta samt stabiliserad i förhållande till den amerikanska dollarn såsom dess tiondel. Rätt att utge sedlar är förbehållen Lietuvos bankas ensam. 15 okt. 1924 voro 80,248,362 litas i cirkulation; säkerheten utgjordes af 25,451,896 litas i guld och 55,638,654 litas i doll. och pd st. Guld- och silfvermynt samt skiljemynt äro under prägling för att utsläppas 1 jan. 1925. — *Statsfinanser*. Redan 1923 slutade L:s budget utan deficit. Budgeten för 1924 gaf ett öfverskott på 20 mill. litas; för 1925 balanseras den vid 259,146,000 litas. Under de första självständighetsåren nödgades L. att för bestridande af sina utgifter upptaga inrikes och utrikes lån. Sista inre statslånet slutrealiserades i mars 1923 och inlöstes till större delen. Inre statsskulden var 2,612,040 litas 1 jan. 1924. Utrikesskulden belöpte sig då till 72,811,039,59 litas, hufvudsakligen till Förenta staterna samt en mindre del till Sverige.

Statsutgifterna för år 1925 fördela sig sålunda:

Presidenten, parlamentet o. ministerkabinettet	3,940,022	litas	eller	1,75	proc.	af hela utgiftsposten
Inrikesministeriet	20,350,712	»	»	9,01	»	» » »
Finansministeriet	24,566,123	»	»	10,88	»	» » »
Jordbruksministeriet	19,397,405	»	»	8,79	»	» » »
Undervisningsministeriet	30,799,899	»	»	13,64	»	» » »
Justitieministeriet	7,354,140	»	»	3,26	»	» » »
Kommunikationsministeriet	60,335,279	»	»	26,72	»	» » »
Utrikesministeriet	4,103,748	»	»	1,82	»	» » »
Försvarsministeriet	47,247,000	»	»	20,93	»	» » »
För likvidering af statsskulden	6,025,957	»	»	2,67	»	» » »

Dessutom afsättas för utomordentliga utgifter 33,814,346 litas, från hvilken post 7,220,000 äro afsedda för byggandet af nya järnvägar och 5,499,000 för agrarreformens genomförande.

Statsinkomsterna för samma år fördela sig sålunda: indirekta skatter och acciser 105,322,610 litas; statens affärsdrifvande verksamhet (järnvägar, telegraf, post) 43,180,000 litas; direkta skatter 29,755,000 litas; statsskogar och statens domäner 21,913,416 litas; spritmonopolet 45 mill. litas; tullar 39,4 mill. litas. — Största delen af skatterna, eller 17,2 mill. litas, faller på jordbruket.

Administrativ indelning. Sedan L. blifvit självständigt, afskaffades den gamla ryska guvernementsindelningen samt den under tyska ockupationstiden införda kretsindelningen. L. delas i följande administrativa enheter: distrikten (*apskritis*) 1) Alytus, 2) Biržai-Pasvalys, 3) Ežerėnai, 4) Kaunas, 5) Kėdainiai, 6) Kretinga, 7) Mariampolė, 8) Mažeikiai, 9) Panevėžis, 10) Raseiniai, 11) Rokiškis, 12) Seinai, 13) Šakiai, 14) Šiauliai, 15) Tauragė, 16) Telšiai, 17) Trakai, 18) Ukmergė, 19) Utena, 20) Vilkaviškis, 21) det autonoma området Klaipėda (Memel). Städerna Kaunas (Kovno), Mariampolė (Mariampol), Panevėžis (Ponevjesj) och Šiauliai (Sjavli) bilda egna distrikt. Hvarje distrikt delas i *valsčius* (landskommuner) och valsčius i *seniunijos*. Distrikts- och kommunalförvaltningen består af 2 organ, *taryba* (råd) och *valdyba* (styrelse). Ordförande i distriktets styrelse är distriktschefen (*viršininkas*), som utses af regeringen och är regeringens representant i styrelsen. Ordf. i kommunalstyrelsen och ordf. i rådet väljas af kommunalstyrelsen. Hufvudstad: Kovno.

Författning, den 4:e i ordningen, antogs

af parlamentet 1 aug. 1922. Lagstiftningen tillkommer ett parlament (*seimas*), bestående af 1 kammare. F. n. har seimas 78 medlemmar, valda för 3 år. Rösträtt tillkommer hvarje man och kvinna vid fyllda 21 år; valbar är enhvar efter fyllda 24 år. Valen äro direkta, hemliga och proportionella. — Verkställande makten tillkommer en president (*Valstybės prezidentas*), som väljes af parlamentet på 3 år, samt regeringen (*Ministeriu kabinetas*), som består af följande regeringsmedlemmar: en inrikes-, en finans-, en jordbruks-, en ecklesiastik-, en justitie-, en kommunikations-, en utrikes- och en försvarsminister. Premiärministerposten (*Ministeriu pirmininkas*) anförtros åt den af ministrarna, som fått i uppdrag att bilda regering; den förenas än med utrikes-, än med inrikes-, än med justitieministerposten. Regeringen är ansvarig inför parlamentet. Lagstiftningsinitiativet tillhör parlamentet och regeringen, men ett lagförslag kan inlämnas äfven direkt af folket med 25,000 underskrifter. Dessutom ha 50,000 medborgare vetorätt mot en af parlamentet godkänd ändring i författningen. I så fall löses frågan genom allmän omröstning. I praktiken hittills har hvarken lagstiftningsinitiativ eller veto från folkets sida förekommit. — I lagstiftningsfrågor tillkommer vetorätt presidenten. Han är äfven öfverbefälhafvare öfver alla landets stridskrafter.

Rättskipning. Lägsta dömande instans är fredsdomaren, som dömer ensam. Appellationsinstansen, som på samma gång utgör första instans för större civil- och kriminalmål, är landsrätten (*Apygardos teismas*). I L. finnas 3 landsrätter för olika landsdelar. Dessutom finns en kollegial rätt. Memelområdet har sin egen landsrätt. Högsta domstolsinstansen för hela L. och Memelområdet är Högsta domstolen i Kovno (*Vyriausias tribunolas*).

Försvarsväsen. Armén rekryteras genom allmän värnplikt Värnpliktig är hvarje man vid uppnådda 20 år. Tjänstetiden vid infanteriet är 2 år i aktiva armén, 13 år i arméns reserv och 10 år i landstormen. Vid de andra vapenslagen är tjänstetiden 3 år i aktiva armén, 12 år i dess reserv och 10 år i landstormen. Armén består af generalstab, 9 infanteriregementen (om 3 gevärsbataljoner och 1 kulsprutebataljon, i hvilken äfven ingå 1 tekniskt komp. och 1 granatkastarafd.), 2 kavalleriregementen (hvartdera med 4 linjeskvadroner, 1 kulsprute- och 1 teknisk skvadron), 4 artilleriregementen (med lätta och tunga batterier), 3 flygeskadrar, 1 ingenjörregemente, 4 specialtruppsbataljoner, med elektrotekniska, automobil-, tank- m. fl. formationer, samt sjukvårds- och trängtrupper. Officersutbildningen sker i krigsskolan med 3-årig kurs, vidare i högre krigsinstitutet och flygskolan. Krigsskolorna ha gemensamt centralarmébibliotek, krigsmuseum och arméarkiv. En krigsvetenskaplig förening utger en tidskrift (''Musu Žinynas'') och en tidning (''Karys'') — I fredstid är presidenten arméns högste befälhafvare; under krig utnämnes en särskild öfverbefälhafvare. Arméns krigsstyrka uppges uppgå till 50,000 man. Beväpningen utgöres för infanteriet af gevär af olika system (ryska, tyska och franska), för kavalleriet af mauserkarbin, sabel och lans och för det lätta artilleriet af ryska 76,2 mm. kanoner; det tunga artilleriet har 8 tunga kanoner och 8 tunga haubitser, fördelade på batterier om 2 pjäser. I L. finns en frivillig skyddskår (*Šauliu sanjunga*), omfattande största delen af L:s manliga ungdom. Den ifrar för idrottsmässig militärutbildning, öfvar sig i exercis och har äfven fältöfningar. Den ledes af en vald styrelse och af en utaf försvarsministern utnämnd högste ledare; såväl i freds- som i krigstid är Šauliu sanjunga ställd under försvarsministeriet.

Flagga och vapen. L:s nationalflagga bildas af 3 lika stora horisontellt liggande fält i gult, grönt och rödt (se färgpl. till art. Flagga. Suppl.). Statsflaggan är en hvit ryttare i rödt fält; samme hvite ryttare (*Vytis*), i rödt fält, utgör statsvapnet.

Pressen. År 1924 utkommo i L. närmare 200 litauiska tidningar och tidskrifter. Störst och inflytelserikast af dem äro: ''Lietuva'' (officiös), ''Rytas'' (kristligt demokratiska partiets organ), ''Lietuvos žinios'' (de folklige demokraternas organ) och ''Sozialdemokratas''. I Memel utkommer ''Klaipėdos žinios''. De i Vilna utkommande litauiska tidningarna ändra till följd af polsk censur och tätt förekommande indragningar mycket ofta namn. Den litauiska kolonien i Nord-Amerikas förenta stater har omkr. 80 litauiska tidningar och tidskrifter. De mest framstående af de litauisk-amerikanska tidningarna äro ''Vienybė lietuviu'', ''Tėvynė'' och ''Naujienos''.

Historia (efter 1883). Tidsperioden från undertryckandet af upproret 1863 fram till 1883 kallas i L. för ett passivt motstånd mot det ryska förtrycket. Den genom tryckfrihetsförbudet 1883 och förbudet mot att trycka med latinsk stil hämmade nationella rörelsen tog 1883 ny fart med uppsättandet af tidningen ''Aušra'', som leddes af två energiska förkämpar för den nationella rörelsen, doktorerna J. Basanavičius och J. Šliupas. Snart började i Tilsit äfven andra litauiska tidningar utges; t. ex. till 1905 demokratiska tidningen ''Varpas'' under ledning af skalden Vincas Kudirka, från 1890 en kristligt betonad tidning ''Žemaičiu ir Lietuvos apžvalga''. 1896 bildades det litauiska socialdemokratiska partiet, hvilket som hufvudmål på sitt program uppställde, utom sociala reformer, L:s oberoende både af Ryssland och Tyskland och som utgaf tidn. ''Derbininku balsas'' (Arbetarnas röst). Alla dessa tidningar trycktes i Tilsit, fördes på hemliga vägar öfver gränsen till ryska L. och spredos där af hemliga s. k. bokbärare (*knygnešis*). Stor upphetsning väckte i L. blodbadet 1893 i Kražiai, då ryske guvernören Klingenberg med kosacker omringade kyrkan, hvilken skulle utlämnas till ryska myndigheter och förvandlas till ortodox. Befolkningen satte sig till motvärn och försvarade i tre dagar modigt kyrkan. Alla försvararna nedskötos skoningslöst. Efter denna händelse igångsatte ryssarna ännu hårdare förrysknings- och våldspolitik.

Redan före utbrottet af 1905 års ryska revolution stodo myndigheterna i L. maktlösa i sin kamp mot spridningen af litauiska skrifter och tidningar. Våren 1904 upphäfdes tryckfrihetsförbudet. Den revolutionära rörelsen i Ryssland 1905 hade på många ställen, och äfven i L:s grannland Lettland, karaktären af en agrarrevolution, men i L. hade denna rörelse snarare en rent politisk karaktär. Den rik-

tades mot lokalmyndigheterna. Alla ryska tjänstemän, polismän och skollärare förvisades och bortjagades med våld. 5 dec. 1905 sammanträdde i Vilna ett litauiskt parlament (*seimas*), till hvilket skickades omkr. 2,000 från alla landsdelar valda representanter. Seimas fattade en resolution, som formulerade litauernas politiska minimikraf på kulturell, administrativ och finansiell självstyrelse. Sedan revolutionen undertryckts i Ryssland, lyckades ryssarna med kosackernas hjälp kufva äfven det litauiska upproret. Många litauiska ledare blefvo hårdt bestraffade, men större delen af de bildade, som ledt upproret, lyckades undkomma till utlandet, mest till Förenta staterna. Dock lyckades L. att efter detta uppror i viss mån behålla den återvunna press- och församlingsfriheten och andra kulturella friheter. Striden fördes nu på ekonomisk-socialt område. För att stärka sin ställning i L. upphäfde ryska regeringen 1907 den urgamla litauiska agrarlagen, enligt hvilken ingen utlänning fick ega jord i L. Ryska regeringen började med agrarbankens hjälp kolonisera L. med ryssar, till hvilka gratis eller till billigt pris utdelades de litauiska egendomar, hvilkas egare bestraffats för delaktighet i upproret 1863 eller senare för antirysk verksamhet och hvilkas gods fråntagits dem. Äfven utdelades till ryssarna de gods, hvilkas egare blifvit skuldsatta i agrarbanken och hvilkas egendom vid obestånd försåldes af denna. Men man förstod i L., att i synnerhet med de till Amerika utvandrade litauernas penningmedel, föra striden med ryssarna äfven på detta område. Alla de gods, hvilka hotades af ödet att bli försålda af agrarbanken, blefvo i förväg uppköpta af privata litauer, som sedan sålde godsen styckade till litauiska småbönder eller till litauer, som återvändt från Amerika. Samtidigt började en snabb utveckling af den kooperativa rörelsen, som utbredde sig i synnerhet i västra och södra L. Jämsides med kampen mot det ryska förtrycket pågick en häftig strid i östra L. mellan litauer och polacker; den fördes mest på det kyrkliga området och leddes af prästerna.

Världskrigets utbrott 1914 ingaf litauerna nya förhoppningar. Men den tyska ockupationen, som började 1915 och räckte till 1918, tycktes att börja med helt gäcka dessa förhoppningar. Den litauiska pressen förbjöds af tyskarna, det ekonomiska lifvet lamslogs, den lofvande kooperativa rörelsen likaså. Äfven led L. oerhördt därigenom, att det blef krigsskådeplats, särskildt Suvalkiområdet och de nordvästra delarna. Förutom mindre köpingar och byar blef staden Šiauliai (Sjavli), hela västra L:s industri- och handelscentrum, jämnad med jorden. Ryssarna hade vid sitt återtåg sköflat landet på alla sätt, förstört fabriksanläggningar och verkstäder och t. o. m. jordbruksredskap. Tyskarnas militära administration tillät ej heller under den långa ockupationen landets ekonomiska lif och jordbruket att repa sig. Tyskarna, som i början af Världskriget täflade med ryssarna i att protegera polackerna, gynnade dem äfven i L. Det politiska läget tvang nu litauerna att samla och organisera sina krafter i hemlighet. Öfver hela L. funnos hemliga politiska kommittéer med en centralkommitté i Vilna, som på allt sätt sökte upprätthålla förbindelserna med litauerna i Ryssland och i Förenta staterna. Till Rysslands inre ”evakuerades” under ryska återtåget omkr. 220,000 litauer, bland dem många bildade. Efter ryska marsrevolutionen 1917 fick 10—17 juni i Petersburg en litauisk landtdag sammanträda, hvilken fattade beslut om L:s fullständiga afskiljande från Ryssland och upprättandet af ett oberoende L.; beslutet delgafs omedelbart officiellt den dåv. ryska regeringen. De amerikanske litauerna uttalade sig på en mängd möten för det oberoende L. och drefvo liflig propaganda i Förenta staterna för L. Tyskarna insågo till slut, att de voro tvungna att räkna med litauernas politiska kraf. 1—4 aug. 1917 fingo litauerna för första gången under den tyska ockupationen sammanträda offentligt i Vilna för att diskutera sina politiska angelägenheter. Dock bevakades sammanträdet af tyska gendarmer. 18—22 sept. sammanträdde en litauisk landtdag, i hvilken deltogo representanter för alla L:s ockuperade delar; dock voro de icke valda, utan endast inbjudna, ty de tyska ockupationsmyndigheterna tillåto ingen valförrättning. Landtdagen fattade en resolution om upprättandet af ett oberoende L., men publicerandet af resolutionen hindrades af de tyska myndigheterna. De tillåto emellertid, att af denna landtdag utvaldes 20 representanter, som fingo bilda ett särskildt råd, kalladt *Valstybės taryba* (statsråd). Tyskarna förklarade sig till slut villiga att erkänna L:s oberoende under förutsättning, att L. med Tyskland ingick en intim militär och ekonomisk konvention. För denna lösning fingo tyskarna en del af statsrådets medlemmar med sig; de öfrige protesterade och utträdde ur rådet. 16 febr. 1918 sammanträdde Valstybés taryba ånyo i sin helhet och proklamerade L:s fullständiga oberoende, hvilket genom särskilda ombud delgafs äfven de allierade makterna och de neutrala länderna. Tyskarna vidtogo emellertid åtgärder för att motverka, att denna proklamation spreds i själfva L. Tidningar, som intogo proklamationen, konfiskerades, och taryba förklarades upplöst. 16 febr. räknas emellertid som det pånyttfödda L:s nationaldag.

Då tyskarna insågo, att de skulle förlora kriget, erkände de L:s fullständiga oberoende. Dock sökte de i det längsta att på ett eller annat sätt anknyta L. till Tyskland. Man försökte först att få till stånd en union mellan L. och Preussen. Tyskarna ville göra Vilhelm II till L:s konung, men då litauerna föreburo religionsolikhet och ej ville erkänna en protestantisk furste som L:s konung, började man i Tyskland leta efter romersk-katolska furstar. Till slut enades man om, att hertigen af Urach (i Württemberg), som kunde påvisa härstamning från de gamla litauiska furstehusen, skulle bli L:s konung under namn af Mindové II. Hans kandidatur accepterades med hjälp af statsrådets högra flygel med liten majoritet mot den vänstra flygelns protester. Dock hann hertigen af Urach icke bestiga tronen, innan tyska ockupationen tog slut. 18 okt. 1918 bildades af professor A. Valdemaras den första litauiska regeringen i Vilna. Taryba fick, enligt den provisoriska författningen och tills en konstituerande församling sammanträdde, fungera som parlament.

I början af jan. 1919 igångsatte bolsjevikerna en offensiv mot L. Där hade man helt naturligt ej hunnit organisera några större försvarsstyrkor, och Vilna måste utrymmas. Regeringens misslyckande

i striden mot bolsjevikerna förorsakade dess afgång. I stället bildades den folksocialistiska ministären M. Šleževičius, hvilken lyckades i Tyskland få ett lån på 100 mill. mark, som nu satte L. i stånd att organisera ett effektivt försvar. 4 april 1919 valdes L:s förste president, Antanas Smetona. Snart började för litauerna gynnsamma strider mot bolsjevikerna, hvilka efter endast en månad fördrefvos från nästan hela L. förutom från staden Vilna med närmaste omnejd. Af litauernas framgångar oroades polackerna, ty de traktade själfva efter L. De skyndade nu att med stora styrkor ockupera Vilnaområdet och tågade, under förevändning att söka efter bolsjeviker, allt djupare in i L. samt underlade sig dess halfva område till linjen Seinai—Kaišedorys—Ukmergé—Panevėžis. Polackernas fortsatta frammarsch hindrades af den harm, som uppstod i hela Europa öfver deras politik mot L. och föranledde de allierade att ingripa. Så skapades den första demarkationslinjen mellan L. och Polen. I okt. s. å. inbröto i L. från Tyskland kommande, af general von der Goltz och äfventyraren Avalov-Bermondt organiserade styrkor, hvilka hade till uppgift att eröfra L. och Lettland och förena sig med Judenitjs i Estland opererande, mot Petersburg riktade trupper. Hufvudstriden mot dem utkämpades framgångsrikt af letterna vid Riga och af litauerna vid Panevėžis (Ponevjesj) och Šiauliai (Sjavli). 15 dec. 1919 jagades de sista resterna af dessa styrkor in i Tyskland.

Dessa svåra och förlustbringande strider hindrade dock ej litauerna i deras nydaningsarbete med att söka stabilisera förhållandena i landet och upprätta normala förbindelser med främmande länder, i synnerhet de skandinaviska samt England och Förenta staterna. 15 maj 1920 sammanträdde L:s konstituerande församling, vald enligt alla parlamentariska regler, samt ersatte taryba och dess provisoriska regering. Af konstituerande församlingen valdes L:s andre president, A. Stulginskis, och bildades under folksocialisternas ledning en ny ministär med doktor Grinius som ministerpresident. Konstituerande församlingens hufvuduppgift var att utarbeta landets författning. Sedan den efter ett års arbete fullgjort sitt uppdrag, upplöstes den, och 13 nov. 1922 sammanträdde L:s första normala parlament (*seimas*). 12 juli 1922 afslöts efter flera månaders förhandlingar i Moskva ett litauisk-ryskt fredsfördrag, hvilket tillerkände L. 5 mill. guldrubel i skadestånd och stadgade utlämnande af all till L:s område hörande järnvägsmateriel, som bortförts af ryska myndigheter, samt återställande af statlig och privat egendom; fördraget fastställde äfven en gräns mellan L. och Ryssland.

Under rysk-polska kriget 1920 utrymde Polen hela det ockuperade L., och denna ockupation efterträddes då af en rysk invasion. Endast efter energiska föreställningar och delvis äfven med våld tvungos bolsjevikerna att respektera Moskvafördraget, och 28 aug. utrymdes det östra, af dem inkräktade L. Mellan Polen och L. slöts 6 okt. s. å. i Suvalki ett stillestånd, efter hvilket fredsförhandlingar snart skulle inledas. Men polackerna, gynnade af framgången mot bolsjevikerna, organiserade i stället under general Zeligowskis ledning en militärkupp och intogo 9 okt. Vilna. Zeligowski ville begagna sig af den för L. svåra situationen, att dess trupper voro vid ryska gränsen långt borta från statens centrum, och han började därför en offensiv mot Kovno. Dock lyckades litauerna snart samla sina spridda styrkor mot de framryckande polackernas hufvudstyrka, och vid Giedraičiai och Širvintos ledo polackerna stora förluster i fångar och krigsmateriel. Litauerna började omedelbart sin frammarsch mot Vilna. Genom ett mycket energiskt ingripande från Nationernas förbund, eller närmare bestämdt af Frankrike, afblåstes emellertid striderna, och mellan L. och Polen upprättades en 10 km. bred neutral zon. Den litauisk-polska konflikten kom under Nationernas förbunds behandling. Dess råd uppdrog åt belgiern P. Hymans att utarbeta ett förslag till L:s och Polens försoning. Hymans blef snart färdig med ett sådant förslag, enligt hvilket L. skulle organiseras efter schweiziskt mönster med Kovno, Vilna och Memel som själfständiga ”kantoner”, samtidigt som det mycket nära skulle ”kooperera” med Polen i militärt, ekonomiskt och utrikespolitiskt afseende. Detta förslag accepterades af Polen, men förkastades af L. Hymans utarbetade ännu ett förslag, hvilket i någon mån modererade det förstas bestämmelser; enligt detta skulle L. utom Vilna- och Grodnoområdena erhålla äfven Polens s. k. ”ryska korridor”. Men ej heller detta förslag kunde förmå L. att låta sammanlänka sitt öde med Polens. Den litauisk-polska konflikten är alltjämt olöst; dock ha ambassadörskonferensen och Nationernas förbunds råd uttalat sig för en gränslinje, som åt Polen upplåter det omstridda Vilnaområdet.

Enligt Versaillesfördraget var Memelområdet bestämdt att tillfalla L. Men polskt motstånd fördröjde öfverlämnandet, och polackerna framkommo officiellt med sina anspråk på en särställning inom detta område. Inför hotet att eventuellt inlemmas i en polsk intressesfär och till följd af den olidliga ekonomiska situationen gjorde en stor del af Memelbefolkningen 10 jan. 1923 uppror mot den i staden Memel förlagda franska garnisonen (200 man), som afväpnades. Befolkningens litauiska del kräfde områdets förening med L. Kort därpå inleddes mellan L. och de allierade regeringarna förhandlingar i Paris om Memelfrågans reglering, men dessa förhandlingar ledde dock ej till positiva resultat. Frågan afgjordes då genom mellankomst af Nationernas förbunds råd, och 24 maj 1924 undertecknades mellan L. och de allierade makterna en konvention, enligt hvilken Memelområdet såsom autonom del af L. öfverlämnades till detta land. Förslaget till Memelkonvention hade utarbetats af amerikanen Norman Davis, f. d. medlem af Wilsons kabinett.

Litt.: M. Römer, ”Litwa”, P. Klimas, ”Istorinė Lietuvos valstybės apžvalga”, Vidunas, ”L.” (1916), V. Gaigalat, ”L.” (1917), J. Szlupas, ”Essay on the past, present and future of Lithuania” (1919), och E. J. Harrison, ”Lithuania, past and present” (1922), P. Klimas, ”Le développement de l'état Lithuanien” (1919; ty. uppl. s. å.).

Vac. Biržiška.

***Litauiska språket och litteraturen.** Litauiska språket har under de senaste tjugu åren genomgått en ganska stark utveckling. Det har riktats genom arbeten af skilda nya författare, hvilka mera än

de äldre författarna egnat sig åt att vårda språket och från sina respektive dialekter i litteraturspråket infört många nya ord. Numera är litauiska språket fullt lämpadt för det moderna lifvets alla kraf och för vetenskapliga arbeten. Ortografien är dock fortfarande vacklande. Bland nyare litauiska språkvetenskapsmän märkas professor Jonas Jablonskis (f. 1861), författare till "Lietuviu kalbamokslis" (Litauisk grammatik) och professor K. Buga, som nästan helt egnat sig åt litauiska språkets historiska studium och skrifvit många verk på detta område. Bland svenska vetenskapsmän, som på senare tid sysslat med det litauiska språket, märkes professor R. Ekblom, som skrifvit "Zum wortakzent im südlitauischen" (1918) och "Manuel phonétique de la langue lithuanienne" (1923) m. m. Nyaste ordböcker äro ett litauisk-engelskt och ett engelsk-litauiskt lexikon af A. Lalis (Chicago, 1915), och J. Baronas' litauisk-ryska och rysk-litauiska ordbok (Kovno, 1924). L:s bästa författare ha varit tidningsutgifvare, publicister och politiker och ha endast föga kunnat egna sig åt litteraturen. Denna i sin ordning bär äfven spår af deras politiska verksamhet. Skalden Maironis (pseudonym för prästen Jonas Maciulis, f. 1863) har författat vackra poem af högt konstnärligt värde ("Pavasario Balsai", "Jaunoje Lietuva"); de skulle säkerligen ha blifvit än vackrare, om de ej haft politisk tendens. Prästen Juozas Tumas (f. 1869), som skrifver under namnet Vaižgantas och är berömd för sin roman "Pragiedruliai", är dock än mera känd som redaktör och före Världskriget utgifvare af tidskriften "Tevynés Sargas" och tidningen "Viltis". Den nationella litauiska rörelsens hjälte Vincas Kudirka (1858—99), satirisk författare till många vackra berättelser, var äfven kompositör och öfversättare samt komponerade bl. a. litauiska nationalhymnen. Äfven han verkade mera som publicist och politiker och utgaf den liberaldemokratiska tidskriften "Varpas". Andra mera kända författare från samma tidsperiod äro Vincas Krévé (f. 1884), författare till historiska romaner och dramer, lyrikern Liudas Gira (f. 1884) och dramaturgen Gabrielius Landsbergis (d. 1916). Den i preussiska L. verkande filosofisk-teosofiskt betonade dramaturgen Vilius Vidunas (f. 1868) är känd för sina dramer: "Prabočiu Šešéliai", "Amžina Ugnis" och "Musu Laimėjimas". Författaren Ignas Jurkunas-Šeinius (f. 1889) har i sina romaner helt frigjort sig från politiska och nationella tendenser och skildrat en modern miljö.

Världskriget vållade afbrott i den litauiska litteraturen; den nyvunna självständigheten och dess uppbyggande lade beslag på alla krafter. Författare (liksom konstnärer på andra områden) drogos till praktiskt arbete i statens tjänst och i enskilda institutioner. Dock märkes åter på allra senaste åren en uppryckning. De nyaste lofvande namnen äro skalderna Balys Sruoga och Faustas Kirša, författarna A. Vienuolis, Juozas Butkos m. fl. Nu utges af två skilda litauiska författargrupper tidskrifterna "Gairés" och "Baras". M. Biržiška.

***Litchi**, *bot.* Frukten kallas vanligen litchi (uttalas laitji). G. L—m.

Liten, en 16 kvkm. stor sjö, 317 m. ö. h., i Undersåkers och Mörsils socknar, Jämtland, genomfluten af Undersåkersälfven (Indalsälfven). O. Sjn.

***Literarische echo**, Das, utkommer numera som månadsskrift och ändrade hösten 1923 sin titel till Die literatur.

***Lithander**, P. E., dog 15 okt. 1913 i Rom. — Hans son O. A. Edvard L. innehar i Göteborg en mångfald förtroendeuppdrag. Han har sedan 1911 tillhört Andra kammaren med undantag för senare lagtima riksdagen 1914. Liksom fadern högerman och ifrig tullskyddsvän, har L. framför allt intresserat sig för näringsfrågor och energiskt kämpat för näringslifvets frihet mot monopol och statsförmynderskap. Han har sedan 1921 varit led. af bevillningsutskottet och var vid urtima riksdagen 1919 led. af särskilda utskottet rörande införselmonopol å spannmål. 1921 och 1922 var han statsrevisor. L. tillhör Andra-kammarhögerns förtroenderåd.

Lithberg, Nils Jakob Maurits, forn- och folklifsforskare, kulturhistoriker, f. 3 aug. 1883 i Norrlanda socken på Gotland, student 1902, filos. doktor i Uppsala 1914 (på afh. *Gotlands stenålder*; tysk uppl. s. å.), blef amanuens 1908 vid Kulturhistoriska museet i Lund och 1912 vid Nordiska museet samt tillträdde 1919 den där på grund af grefven och grefvinnan von Hallwyls donation upprättade professuren i nordisk och jämförande folklifsforskning. Efter att i rask följd ha utgett ett antal monografiska undersökningar inom nordisk folklifsforskning och kulturhistoria — *Bröllopsseder på Gottland* (i "Fataburen", 1906—11), *Glimmingehus* (i "Hist. tidskr. för Skåneland", 1912), *Gottländska ringklubbor* (i "Fataburen", 1913), *Koskällan* (ibid., 1914), *Det gottländska bidlaget* och *Tranlampor* (ibid., 1915), *S:t Staffans stupa* (i "Fornvännen", 1915), *Teksteinarsägnen* (i "Folkminnen och folktankar", 1916), *Fartygsfyndet i kvarteret Näckström* (i "Samfundet Sankt Eriks årsbok", 1917), *Mortlar och pepparkrossare* (i "Fataburen", 1918), m. fl. — framträdde L. med *Till allmogekulturens geografi* (i "Rig", 1918) som afgjord förkämpe för den mellanfolkligt jämförande (etnologiska) riktningen inom den inhemska folklifsforskningen, en ståndpunkt, som han ytterligare häfdade i *Svensk folklivsforskning under sista halvseklet* (i "Rig", 1918) samt i *Allmogeforskningen och etnologien* (i "Fataburen", 1919). Den etnologiska metoden har han senare tillämpat i *Friareskedar* (i "Rig", 1919) och *Runstavens uppkomst* (i "Fataburen", 1921). Till runstafsforskningen har han ock bidragit med afh. *Rimstavar med rättade gyllental före år 1600* (ibid., 1920) samt *Första vinterdag* (i "Etnologiska studier, tillägnade N. E. Hammarstedt", 1921). I fornminnesvårdskommittén (se Fornminnen. Suppl.) tillkallades L. som sakkunnig och tog en mycket afsevärd del i dess betänkande (1921). Han var vidare sekreterare och ordf. i 1920—23 års kommitté för utredning af och förslag om svenska folklifsforskningens organisation (den s. k. folkminneskommittén). Af L:s författarskap på rent musealt område må nämnas *Folklivsmuseer i Frankrike* (i "Rig", 1921) och *Museerna och hembygdsforskningen* (ibid., 1922). L. har ledt utgräfningarna vid slottet Hallwil (se Hallwyl 1. Suppl.) samt bestämt och ordnat

därvid gjorda fynd och i samband därmed författat den populära skildringen *Schloss Hallwil, zur orientierung* (Basel, 1918). Ett monumentalverk härom är under utarbetning. N. E. H.

***Litheim,** Johan, dog 4 mars 1725. Efter L:s i tusch synnerligen väl gjorda ritningar utförde ”bataljkopisten” Daniel Stawert i olja Karl XI:s bataljer. L. W:son M.

Lithospo'ngia, *zool.* Se Svampdjur, sp. 820.

***Litium.** Sp. 789, r. 27 *står* löslig *bör vara* olöslig; r. 31: lition är namn på litiumoxid och -hydrat, men ej på karbonatet. — Metalliskt litium är det lättaste af alla vid vanlig temperatur fasta ämnen. K. A. V—g.

Litiumnitrid, *kem.* Se Nitrider.

Litoma'stix truncate'lla, *zool.* Se Pteromalidæ.

***Litopterna,** *zool.* Se Ungulata, sp. 1077.

***Litorale** tillhör nu Italien. Arealen uppges enligt italiensk statistik till 7,966,$_{17}$ kvkm., nämligen Görz och Gradisca (Gorizia e Gradisca) 2,915,$_{34}$ kvkm., Trieste 95,$_{03}$ kvkm. och Istrien 4,955,$_{80}$ kvkm. med tills. 892,276 inv. (1921). L. hänföres till italienska landskapet Venezia Giulia.

***Litslena** är förenadt med Husby-Sjutolft till ett pastorat i Trögds kontrakt, Uppsala stift. 1,014 inv. (1924).

Lits och Rödöns tingslag, i Jämtlands län, bildadt 1912 genom sammanslagning af Lits tingslag och Rödöns tingslag, ingår i Jämtlands norra domsaga och fögderi samt omfattar socknarna Rödön, Näskott, Aspås, Ås, Kyrkås, Lit, Häggenås, Föllinge, Laxsjö och Hotagen. 5,612,$_{20}$ kvkm. 19,173 inv. (1924). E. A—t.

***Littera,** *språkv.* Om litteræ mutæ se Mutæ.

Litteraturföreningen, Svenska. Se Svenska litteraturföreningen.

***Litterär eganderätt,** *jur.* Se Eganderätt, äfven i Suppl.

Little Marlow [li'tl mā'lău]. Se Marlow 2.

Little Miami [li'tl māā'mi]. Se Miami.

Little Minch [li'tl mi'nĵ]. Se Minch.

Little Yarmouth [li'tl jā'məth]. Se Yarmouth 1.

Li'ttmann, Enno, tysk orientalist, f. 16 sept. 1875 i Oldenburg, blef professor i semitiska språk 1906 i Strassburg, därefter vid andra universitet och 1921 i Tübingen. Han är en af de främste bland nutida orientalister, specialist på de abessinska språken, såväl den gamla etiopiskan som de moderna dialekterna; bl. a. har han behandlat de förut föga kända tigrē- och hararispråkens byggnad. L. har varit verksam äfven inom andra områden af semitisk filologi; sålunda har han bearbetat de fornarabiska inskrifterna (*Zur entzifferung der Safā-inschriften*, 1901; *Zur entzifferung der thamudenischen inschriften*, 1904) och har påbörjat en ny öfv. till ty. af ”Tusen och en natt” (bd I, 1920). L. har företagit långa resor i Orienten och bl. a. ledt en expedition till Axum, det gamla etiopiska rikets hufvudstad (*Deutsche Aksum-expedition* I, IV, 1913). P. Lr.

Litu'rgiska dramer. Se Mysterier, sp. 133.

Litvi'nov [-åff], Alexander Ivanovitj, rysk militär, f. 22 aug. 1853, blef officer vid kavalleriet 1873, deltog i rysk-turkiska kriget 1877—78, blef öfverste 1889, regementschef 1896, generallöjtnant 1905 och chef för 1:a kavalleridivisionen 1906. 1911 blef han general af kavalleriet och chef för 5:e armékåren (Voronesj). Under Världskriget förde L. sin armékår, i södra Polen och Galizien, till i nov. 1914, då han (efter v. Rennenkampf) öfvertog befälet öfver 1:a armén, som han förde först i norra Polen och därefter (från aug. 1915) i Litauen. I april 1917 afgick han som armé-chef. H. J—dt.

Litvi'nov [-åff], Maksim Maksimovitj, rysk kommunistpolitiker af judisk börd, f. 1869 (uppges urspr. ha hetat David Finkelstein). Han deltog i den revolutionära rörelsen, nödgades därför lämna Ryssland och slog sig ned i London, där han fick anställning i en pappershandel och blef sekreterare hos en grupp ryska politiska flyktingar. L. anställdes under Världskriget vid ryska regeringens inköpscentral i London och öfvergick 1917 till den af Tjitjerin ledda bolsjevikdelegationen. Efter Tjitjerins hemresa ledde L. denna, skref en bok om bolsjevikrevolutionen (*The bolshevik revolution: its rise and meaning*, 1918) och utvisades 1919 från England. Han förhandlade 1920 i Köpenhamn med den engelske underhusledamoten O'Grady om villkoren för lössläppande af de engelske krigsfångar bolsjevikerna tagit, och i samband därmed förbereddes en provisorisk engelsk-rysk handelsöfverenskommelse. L. användes 1920 äfven som sovjetunderhandlare i Norge, blef ställföreträdande utrikeskommissarie (under Tjitjerin), deltog i Genuakonferensen 1922 och var vid konferensen i Haag s. å. de ryske ombudens ledare. Som diplomatisk underhandlare har L. gett prof på mycken smidighet, men äfven på opålitlighet.

Li'tzmann, Karl, tysk militär, militärförfattare, f. 22 jan. 1850 i Neu-Globsow (kretsen Neu-Ruppin, reg.-omr. Potsdam), blef 1868 officer vid gardespionjärbat., deltog med utmärkelse i 1870—71 års krig, blef generalstabs- och inf.-officer, lärare vid krigsakademien, öfverste och chef för 49:e inf.-reg. (1896) samt generallöjtnant och chef för 39:e fördelningen (Kolmar, 1901). 1902—05 var han chef för krigsakademien. Sistnämnda år afgick han ur aktiv tjänst, men inkallades åter vid Världskrigets utbrott och blef chef för 3:e gardesfördelningen. Med denna verkställde han 23—24 nov. 1914 vid Brzeziny (se d. o. Suppl.) det namnkunniga genombrottet af ryska fronten, hvarigenom v. Schefferr-Boyadels arméafdelning räddades från en katastrof. I dec. s. å. blef han general af infanteriet och chef för 40:e reservkåren (på östfronten). I aug. 1915 intog han Kovno, deltog sedan i striderna i Volynien (1916), Rumänien (1916—17), Galizien och Bukovina (1917) samt Flandern (1918). I aug. 1918 erhöll han afsked ur krigstjänsten, men bestred dock senare s. å. befattningen som chef för ”Heimatschutz ost”. — Framstående författare på det militärpedagogiska området, har han utgett bl. a. *Beiträge zur taktischen ausbildung unserer offiziere* (4 dlr, 1893—1905, många uppl.; sv. öfv. 1899—1905) samt *Das neue volksheer* (1919). H. J—dt.

Liudolf, Liudolfi'nger, andra namnformer för Ludolf, Ludolfinger. Se Ludolfinger och Sachsare, sp. 277.

***Liungh,** S. I., skänkte sina samlingar till svenska staten.

***Livadia.** — 2. L. tillhör nu den autonoma ryska sovjetrepubliken Krim.

Liwenhof (lett. *Livani*), by i Lettland, på högra stranden af Düna, 18 km. s. ö. om Jakobstadt. Under de långvariga striderna om Dünaafskärningen under Världskriget framträngde tyskarna 15 sept. 1915 till floden vid L. och kastade där de motstående ryska stridskrafterna öfver denna. Sedermera tillbakaträngda v. om Düna, lyckades tyskarna än en gång pressa ryssarna öfver floden och 22 sept. 1917 nå denna å sträckan L. — Stockmannshof (32 km. n. v. om Jakobstadt). Jfr Världskriget, sp. 178, och Jakobstadt. Suppl. H. J—dt.

***Livenza.** 1. Under Världskriget tillkämpade sig österrikarna 7—9 nov. 1917 vid Sacile öfvergången öfver L., hvarpå de allierade arméernas hufvudkrafter öfvergingo floden på bred front. Sedan de österrikiska arriärgardena undankastats, öfvergingo italienarna i sin ordning L. 31 okt.—2 nov. 1918. Jfr Världskriget, sp. 229, 230 och 248. H. J—dt.

***Liver.** Rad 15—16. *Orden* Till liverna hörde äfven de numera utdöde krevinerna, och *utgå*.

***Liverpool** har vuxit ansenligt genom inkorporeringar (Allerton, Childwall, Little Woolton, Much Woolton m. m.) och hade 85,96 kvkm. areal samt 803,118 inv. 1921. Mycket har de senaste årtiondena gjorts för arbetarbostädernas förbättring. Märkliga nybyggnader äro Royal liver building i 17 våningar med ett 90 m. högt torn och Cunard building. 1921 aftäcktes en ryttarstaty i brons öfver Edvard VII (af W. Goscombe John). Af den nya katedralen i modern gotik efter ritningar af Bodley och Gilbert Scott är ännu (1924) endast

Den 1924 färdiga och invigda delen af Liverpools nya katedral.

omkr. 1/3 (The Lady chapel) färdig (se fig.) och invigdes högtidligen 19 juli 1924. Stora utvidgningar af dockorna ha gjorts, och väldiga magasin, särskildt för ullhandeln, ha uppförts nyligen. Evangeliska fosterlandsstiftelsen har i L. en kyrka (Gustaf Adolfskyrkan). — Under Världskriget bombarderades dockor, hamnar och fabriker i L. af tyska flygare natten till 1 febr. 1916. E. A—t.

Livignoalperna [-vi'njå-] kallas västra delen af Rätiska alpernas mellersta del, kulminerande i Cima di Piazzi (3,439 m.) och Piz Languard (3,266 m.). E. A—t.

Livinallongo [-lå'ngå], dal och by. Se Buchenstein. Suppl.

***Livingstone** är nu hufvudstad i det af de forna provinserna North-Eastern och North-Western Rhodesia 1911 bildade Northern Rhodesia. L. har järnväg till Bukama, i Belgiska Kongo, i n., samt till Bulawayo, i Southern Rhodesia, i s. ö. E. A—t.

***Livius,** Titus. Stort uppseende väckte på sensommaren 1924 från Italien utgångna meddelanden om, att den i Neapel verkande paleografiske arkivforskaren d:r M. di Martino-Fusco skulle ha återfunnit ingenting mindre än de felande 107 af de 142 böcker, som L:s stora historiska verk om Rom urspr. innehållit. En månad senare fick man emellertid så godt som visshet om, att uppgiften om fyndet var en mystifikation.

***Livland.** 1—2. Den förr till ryska riket hörande Östersjöprovinsen L. är numera uppdelad mellan de nya republikerna Estland och Lettland (se dessa ord i Suppl.). Gränsen följer på det hela taget den å sp. 836 angifna språkgränsen mellan ester och letter; öarna ha tillfallit Estland. Jordbruksförhållandena i L. ha i grund ändrats genom agrarreformen i Lettland (se d. o. Suppl., sp. 135—136). — (Sp. 837.) Liverna undanträngde ej letterna, utan uppgingo i dessa.

***Livno** tillhör nu Jugo-Slavien.

***Livre.** 1. *Livre poids de marc* var lika med 485,9 gram (ej kg.).

Li'xus, *zool.* Se Viflar, sp. 350.

Li Yuan-hung. Se Li-juan-hung. Suppl.

***Lizell,** Paula M., blef 1922 föreståndarinna för K. teaterns operaskola. — Om hennes make se Lizell 3. Suppl.

2. Gustaf Vilhelm L., teologisk författare, f. 26 aug. 1874 i Erikstad, Karlstads stift, student i Uppsala 1892, filos. kandidat 1896, teol. licentiat 1908, prästvigd 1904, förordnades till docent i praktisk teologi vid Uppsala universitet 1910 och blef teol. doktor 1915. Efter tjänstgöring 1913—18 som assistent vid det praktisk-teol. institutet utnämndes L. till professor i praktisk teologi 1921 samt blef, såsom innehafvare af nämnda professur, 1923 domprost i Uppsala. Bland L:s skrifter märkas *Svedberg och Nohrborg. En homiletisk studie* (1910, docentafh.), *Svenska högmessoritualet 1614—1811. I. 1614—1693* (1911), *Om den gamla kyrkans kristendomsundervisning. Liturgisk-katekétisk studie* (1920), *Den kateketiska undervisningen med särskild hänsyn till konfirmandskolan. Historisk-principiell framställning*, I—V (1920), *Uppsatser i praktisk teologi* (s. å.) och *Minnen från templet* (1923).

3. Sven Olof L., den föregåendes broder, musiker, f. 12 juli 1877 i Bolstads socken, Älfsborgs län, studerade (mest för inhemska lärare) sång, piano-, orgel- och violinspel, musikteori och komposition, blef 1907 pianolärare vid Rik. Anderssons (se denne. Suppl.) musikskola och 1918 dennas direktör. L. har dirigerat flera körer i Stockholm och blef 1921 anförare för Stockholms körförbund, 1922 2:e förbundsdirigent för Stockholms sångarförbund. Han har ock uppträdt som konsertsångare. Om hans maka se Lizell, Paula (äfven i Suppl.). 2. E. M. R.

Lizerne [liså'rn], by i belgiska prov. Väst-Flandern, omkr. 1 km. v. om Yserkanalen, 7 km. n. n. v. om Yperen, fullständigt förstörd under Världskriget. L. var en brännpunkt för de synnerligen

hårda striderna n. om Yperen i slutet af april 1915, hvarunder tyskarna lyckades tillkämpa sig öfvergången öfver kanalen vid Steenstraate (n. ö. om L.) och (23—24 s. m.) ta i besittning den af fransmännen försvarade byn. Denna återtogs dock af de senare 26—27 s. m., hvarefter striderna koncentrerades om besittningen af det starka brohufvudet n. ö. om L., som hölls af tyskarna till 16 maj s. å. Jfr Världskriget, sp. 184. H. J—dt.

Ljadov, Anatol, rysk tonsättare, f. 12 maj 1855 i Petersburg, d. 28 aug. 1914 i Novgorod, son till hofkapellmästaren Konstantin L. (f. 1820, d. 1868), utbildades vid Petersburgs konservatorium och var kompositionsprofessor där från 1878. Han skref de symfoniska dikterna *Baba Yaga*, *Le lac enchanté* och *Kikimora* (de två senare utförda i Stockholm 1924) m. fl. orkestersaker, pianostycken i Schumanns och Chopins stil m. m.

***Ljubartov** tillhör nu Polen. 6,109 inv. (1921). Under Världskriget eröfrades L. af österrikarna under ärkehertig Josef Ferdinand 7 aug. 1915. Jfr Världskriget, sp. 191. L. W:son M.

Ljudmätning, *artill.*, en under Världskriget uppfunnen mätmetod, medelst hvilken man med ledning af ljudet (från en skjutande artilleripjäs eller en kreverande projektil) kan noga bestämma ljudkällans (pjäsens eller krevadens) läge. Mätningen grundar sig på, att ljudet med lika och känd hastighet fortplantar sig från ljudkällan utåt i alla riktningar. Är ljudkällan t. ex. en skjutande pjäs

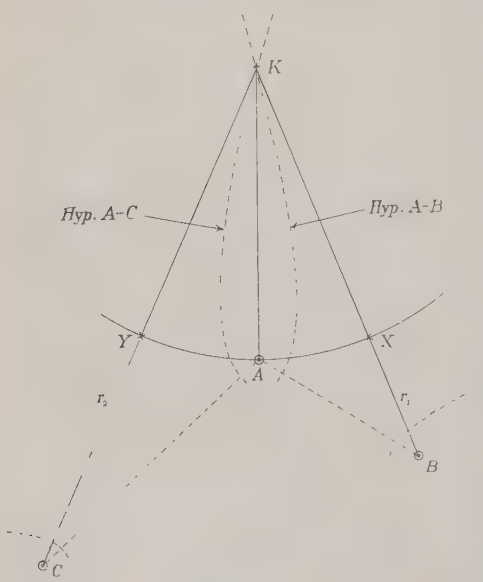

vid *K* (se fig.), når ljudvågen i ett och samma ögonblick fram till *A*, *X* och *Y*. Fixeras nu tidpunkten, då ljudvågen framkommer till tre af artillerimätafdelningen (se d. o. Suppl.) upprättade mätpostställen (*A*, *B* och *C*), erhållas två tidsdifferenser, skillnaden i ankomsttid till *B* och *A* (eller *X*) samt till *C* och *A* (eller *Y*), och därmed äfven motsvarande afståndsdifferenser (r_1 och r_2) kända. Man vet alltså, att *K* befinner sig å en sådan plats, att afståndsdifferensen *BK* —*AK* är konstant och = r_1, d. v. s. *K* måste befinna sig på en hyperbel, hvars brännpunkter äro *A* och *B* samt transversalaxel är r_1. Denna hyperbel är känd och kan utkonstrueras på ett mätplan. På samma sätt finner man, att *K* äfven måste befinna sig på en hyperbel med brännpunkterna *A* och *C* samt transversalaxeln r_2, och sedan äfven denna hyperbel utkonstruerats, är läget af *K* fullt bestämdt genom skärningen mellan de båda hyperblerna. I allmänhet ersättas hyperblerna numera af sina asymptoter, hvarigenom konstruktionen blir väsentligt förenklad, utan att nämnvärdt fel uppstår. — Det är tydligt, att ljudmätningen för att ge tillräckligt snabbt och säkert resultat måste kräfva en mycket skicklig mätpersonal samt fina precisionsinstrument. Till en början användes för tidsdifferensernas bestämmande tersur, enklast på det sätt, att ett tersur fanns på hvarje mätpostställe och igångsattes i det ögonblick ljudvågen nådde poststället. Därefter stoppades på en gång alla tre tersuren på en gemensam signal (från sammanställningsstationen, se nedan). Skillnaderna i tersurens utslag blefvo så mått på tidsdifferenserna. Sedermera har man öfvergått till mera invecklade *automatiska* mätapparater, vid hvilka ljudvågen uppfångas och afståndsdifferenserna registreras af apparaten själf utan andra åtgärder från mätpersonalens sida än justeringar. Genom dessa apparater har det blifvit möjligt att uppnå större precision och snabbhet samt äfven, hvilket här är af stor vikt, att efter ljudet vid skottlossningen särskilja olika pjässlag (kanoner eller haubitser) och inom vissa gränser bestämma den skjutande pjäsens kaliber. Genom detta har ljudmätningen blifvit användbar, äfven då å den fientliga sidan en relativt stark eldgifning från flera batterier samtidigt eger rum. Hyperblernas utkonstruerande och punktbestämningen ske alltid å en från mätpostställena skild *sammanställningsstation*, hvarifrån mätposternas verksamhet ledes. Vid sammanställningsstationen måste erforderlig hänsyn tas till vind, temperatur och terrängbeklädnad, hvilka utöfva ett visst inflytande på ljudhastigheten och sålunda äfven på mätresultatet. — Det är tydligt, att de enda mål, som med hjälp af ljudmätning kunna beskjutas, äro sådana fientliga batterier, som afge eld eller genom tidigare eldgifning röjt sitt läge. Då ett batteri medelst ljudmätning skall beskjuta ett fientligt batteri, hvars läge konstaterats af ljudmättruppen, sättes batteriet i telefonförbindelse med sammanställningsstationen och får därifrån uppgift om målets läge. Så snart elden öppnats, inmätas vid sammanställningsstationen medelst ljudmätning krevadernas lägen, skott för skott, och krevadlägena sammanställas med målläget, så att hvarje krevads afvikelse från målet i längd och sida blir bestämd och rättelse för denna afvikelse kan vid batteriet utföras. (Jfr Syftmätning. Suppl.) G. af Wdt.

Ljugaren, en 22 kvkm. stor sjö, 215 m. ö. h., i Rättviks socken, Dalarna, 12 km. ö. om Siljan, afrinner öfver Marnäsån och Svärdsjö—Sundbornsån till sjön Runn och Dalälfven. O. Sjn

Ljumskekanalen, *anat.* Se Inguinalkanalen. Suppl.

Ljunga kontrakt är enligt k. br. 4 mars 1921 namn på Medelpads västra kontrakt och omfattar de 8 pastoraten Selånger, Sättna, Torp, Borgsjö,

Stöde, Tuna, Attmar, Hafverö. 4,911,21 kvkm. 38,755 inv. (1921). E. A—t.

*Ljungarum. En del af församlingen öfverfördes 1 jan. 1922 till Jönköpings Sofia församling. 2,797 har. 2,714 inv. (1924).

Ljungaverk, kraftstation och karbidfabrik m. m. i Torps socken, Medelpad, vid Hångstafallen, tillhörig Stockholms superfosfatfabriks-a.-b. Se Carlson, Oskar F. Suppl.

*Ljungberg (sp. 873), N. V. Till hundraårsdagen af L:s födelse utgaf Fr. Wulff 1918 *Ur N. W. L:s (*1818, †1872) efterlämnade papper I. De romerska kejsarnas kronologi från Cæsar till Domitianus.* Se äfven Fr. Wulff, "N. W. L. och hans hebreiska kronologi" (i Lunds univ:s "Årsskrift", bd 19, 1923).

*Ljungberg (sp. 874), E. J., lämnade 1913 chefskapet för Stora Kopparbergs bergslag och dog 5 april 1915 i Stockholm. Vet. akad. slog öfver honom sin minnespenning för 1923.

Ljungberg, Karl Johan, civilingenjör, högskollärare, idrottsman, f. 22 nov. 1868 i Stockholm, utexaminerades 1890 från Tekniska högskolans afd. för mekanik. L. var 1891—96 biträdande konstruktör vid nya operabyggnaden i Stockholm och har sedan 1897 verkat som konsulterande ingenjör inom byggnadsfacket. Vid Tekniska högskolan har L. tjänstgjort 1890—1911 som assistent, docent, extra lärare och t. f. lektor, 1912—13 som t. f. professor och är där sedan 1921 t. f. professor i hållfasthetslära. L. erhöll 1914 professors n. h. o. v. Sedan 1898 är L. öfverlärare i allmän och byggnadskonstens mekanik vid Tekniska skolan i Stockholm, hvars styrelse han tillhör sedan 1908. Bland L:s arbeten som konstruktör märkas utom en mängd bank-, fabriks- och affärsbyggnader en ny typ af radiomaster (Karlsborg), hållfasthetsutredningar ang. speciella maskinkonstruktioner m. m. L. har författat uppsatser, särskildt inom byggnadsstatiken, i "Teknisk tidskr." m. fl. st. — L. har nedlagt ett mycket förtjänstfullt arbete för segel- och motorbåtsidrotternas utveckling. Han är bl. a. skapare af skärgårdskryssarregeln och klassificeringen af de s. k. kvadratmeterbåtarna samt en mätningsregel för motorbåtar, som vunnit internationellt erkännande. Han har äfven deltagit i utarbetande af såväl den s. k. internationella mätningsregeln för kappseglingsfartyg som den skandinaviska S-regeln. L. var medstiftare 1905 af Svenska seglareförbundet (se d. o.; dess v. ordf. sedan 1922), 1915 af Skandinav. seglareförbundet och 1906 af internationella Yacht racing union. I k. Svenska segelsällskapet (se d. o.) är L. 1:e v. ordf. och hedersled. sedan 1919. Han är eller har varit led. äfven af styrelserna för K. motorbåtklubben, Sv. teknologföreningen och Filharmoniska sällsk. (vice ordf.) samt är led. af Internationella motorbåtskommittén. Fmn.

Ljungberg, Göta Albertina, operasångerska, f. 4 okt. 1893 i Sundsvall, fosterdotter till fru Hilma L., studerade sång vid operaskolan och för d:r G. Bratt och m:me Cahier samt i London och Milano. Hon fick 1917—18 på K. teatern pröfva sina krafter som *Santuzza* och med Wagnerrollerna *Gudruna* i "Ragnarök", *Elisabet* och *Elsa* samt är fast anställd där sedan 1918. Hennes klangfriska, höga och böjliga sopran, ståtliga nordiska yttre och starka, men välbehärskade förmåga af scenisk karakteristik ha snabbt beredt henne afgjorda segrar. Återstår att förvärfva fullt konstnärlig afslipning af höjdtonerna och klarare diktion. Bland hennes roller märkas ytterligare Wagners *Sieglinde*, *Eva* och *Venus*, vidare *Kersti* i "Kronbruden", *Margareta* i "Faust", *Tosca*, *Salome*, *Myrtokle* och *Mona Lisa*. Hon gaf gästspel i Charlottenburg 1922 som Elisabet och i London 1924 som Sieglinde, Gudruna och Salome. 1922 ingick hon äktenskap med förste regissören vid K. teatern Harry Stangenberg (f. 1893). E. F—t.

*Ljungberger, G. En af honom graverad medalj är afbildad å pl. III till art. Medalj.

Ljungbergska stiftelsen, grundlagd 1879 genom testamente af fru Brita Kristina Ljungberg, öppnade 1916 ett barnhem i Halmstad för 30 gossar och flickor. Stiftelsens kapital var vid 1923 års slut 537,128 kr.; inkomster och utgifter balanserade s. å. med 27,701 kr. O. Sjn.

*Ljungby. — 2. L. tillhör nu Växjö stift, Södra Möre kontrakt. 3,750 inv. (1924). — 3. L. bildar nu med Angelstad och Kånna ett pastorat med L. som moderförsamling, i Växjö stift, Sunnerbo kontrakt. 4,036 inv. (1924). — 4. Köpingen är organiserad som municipalsamhälle, där alla stadsstadgorna gälla. 350 har, hvaraf i köpingen 98 har. 2,836 inv. (1924). 2—4. E. A—t.

*Ljungby hed. På lägerplatsen vistades från midten af dec. 1918 till midten af jan. 1919 successivt ett stort antal från Tyskland till resp. hemländer återvändande frigifna krigsfångar, nämligen engelsmän (öfver 6,000), fransmän (äfven färgade trupper), italienare och portugiser. — Norra skånska infanteriregementet, som sedan 1815 haft L. till mötesplats, tog officiellt afsked af densamma 10 maj 1923, då en minnessten aftäcktes vid lägret.

Ljungbyholm—Karlslunda järnväg (sign. L. C. J.), smalspårig (0,891 m.), 18,4 km. lång, inom Kalmar län belägen, eges och trafikeras af Ljungbyholm—Karlslunda nya järnvägs-a.-b., Kalmar, erhöll koncession 7 april 1905, beviljad åt enskilda personer och 12 juli 1907 öfverlåten på Ljungbyholm—Karlslunda järnvägs-a.-b. Linjen utgår från Kalmar—Torsås järnväg 340 m. s. om Ljungbyholms station och följer denna en kort sträcka, öfvergår vid Tvärskog landsvägen mellan Mortorps och Oskars kyrkor och är därefter framdragen i sydvästlig riktning till slutstationen Påryd i Karlslunda kyrkoby. Järnvägen öppnades för trafik 11 aug. 1908. Vid 1923 års slut utgjorde den bokförda byggnadskostnaden 244,446 kr., hvaraf för banan med husbyggnader 196,685 kr. och för rullande materiel 44,085 kr. Aktiekapitalet uppgick vid samma tidpunkt till 69,800 kr. F. P.

Ljungbyån, kustå i Kalmar län, från Uppvidinge härad i Kronobergs län, utfaller i trakten af Hossmo, 10 km. s. v. om Kalmar, i Kalmar sund. O. Sjn.

Ljungdahl, David Vilhelm, konstnär, f. 5 dec. 1870 i Motala, studerade vid konstakademien i Stockholm 1889—92 och 1894—95, har bl. a. i olja och i teckningar med färg komponerat *centaurmotiv* (ett i Nationalmuseum), har i olja och akvarell målat Stockholmsmotiv, Visbybilder, genrer och landskap, har utfört gedigna illustrationer, exlibris och etsningar samt har dessutom gjort en mängd modeller af kulturvetenskapliga föremål till Nordiska museet, andra museer och utställningar. Sedan 1912 är L. lärare vid Tekniska skolan. G—g N.

Tryckt den 17/12 24 37 b., S. 9

*Ljunggren, Karl (Carl) J. F., var t. o. m. 1918 chef för Ljunggrens verkstad och 1888—1918 dansk vice konsul i Kristianstad. Han grundlade det 1922 öppnade *Handtverksinstitutet* (se d. o. Suppl.) i Stockholm, hvars ordf. och ekonomidirektör han är. Han har skrifvit vidare bl. a. *Hantverkets stora problem* (1922).

*Ljunggren, Elof, tillhörde Första kammaren 1912—18 och var 1918 led. af bevillningsutskottet samt valdes sept. 1924 till led. af Andra kammaren för Örebro län. Under kampanjen före 1922 års folkomröstning redigerade han förbudsvännernas officiella organ ''Förbudsomröstningen''. L. är verksam kommunalman i Örebro (stadsfullmäktig sedan 1906). Han är sedan partisprängningen 1923 led. af Frisinnade landsföreningens verkställande utskott och tillhör inom riksdagen (från 1925) Frisinnade folkpartiet. — Brodern August L. är alltjämt led. af Första kammaren (sedan 1921 för Kronobergs och Hallands län) och från 1920 led. af konstitutionsutskottet. Han tillhör Frisinnade folkpartiet och är led. af styrelsen för riksdagens nykterhetsgrupp, hvilken han representerat vid flera internationella alkoholkongresser. L. har tagit liflig del i det politiska och kommunala arbetet i Stockholm (ordf. i Stockholms nykterhetsfolks centralförsamling 1904—19, led. af Frisinnade valmansföreningens styrelse och arbetsutskott, stadsfullmäktig 1910—19). Han var Templarordens chef 1908—09, led af 1914 års nykterhetsundervisningskommitté, utger från 1907 ''Tirfing, tidskrift för nykterhetsfrågans studium'' och var 1920 redaktör af ''Eskilstuna-kuriren''. I arbetet för införande af rusdrycksförbud har L. tagit synnerligen verksam del. Gl.

Ljunggren, Karl Johan, krigshistoriker, tecknare, f. 1790, d. 1852, major och postmästare i Västerås, skref bl. a. *Minnesanteckningar under 1813 och 1814 årens kampagner uti Tyskland och Norge* (1855) och *Skildring af krigshändelserna i Öster- och Västerbotten 1808—1809* (utg. af R. Hausen, 1903) samt var flitig tecknare af Stockholmsscener från gator och sällskapslif, af typer och kostymer. Ett antal laverade och färglagda bilder, klumpiga i utförandet, men expressiva och tidsbelysande, finns i Nationalmuseum. G—g N.

Ljunggren, Evald Jordan, biblioteksman, son till den i hufvudarbetet nämnde professorn Gustaf H. J. L., f. 21 april 1865 i Lund, filos. licentiat där 1892, var 1887—99 e. o. amanuens vid universitetsbiblioteket, där han 1901 blef vice (1910 förste) bibliotekarie och 1918 öfverbibliotekarie. Han tillhörde 1894—1903 redaktionen af Sv. akad:s ordbok. L. har skrifvit uppsatser i ''Arkiv för nordisk filologi'' m. fl. tidskr. samt utgett bl. a. ''Lejonkulans dramer'' (tills. med C. Polack, 1—5, 1908—12) och F. A. Dahlgrens (se denne 1. Suppl.) ''Glossarium'' (1914—16). 1912 kreerades han till filos. hedersdoktor vid Lunds universitet.

Ljunghoff, Anders Hansson, präst, f. 21 dec. 1844 i Össjö, Kristianstads län, d. 7 april 1924, blef student i Lund 1869, aflade 1873 teoretisk och 1874 praktisk teol. examen samt prästvigdes s. å. L. utnämndes till kyrkoherde i Asarum 1881 och i Ausås 1894, blef 1901 e. o. hofpredikant och 1909 kontraktsprost i Södra Åsbo kontrakt samt emeritus 1923. L. var i sin krafts dagar en gärna hörd predikant med folklig läggning. 1908 förordnades han att vara led. i den rådgifvande granskningsnämnd, som hade att bistå bibelkommissionen vid öfverarbetningen af den 1908 års kyrkomöte förelagda nya bibelöfv. Vid Lunds universitets jubelfest 1918 promoverades L. till teol. doktor. E. M. R.

*Ljunglund, Leonard K. V., är alltjämt (1924) hufvudredaktör och ansvarig utgifvare af ''Nya dagligt allehanda'', som genom hans outtröttliga arbete, stora journalistiska (äfven tekniska) begåfning och energiska ledning tagit ett betydande uppsving (se Nya dagligt allehanda. Suppl.). Särskildt har L. gjort sig känd genom sina temperamentsfulla, personligt hållna, ofta impulsiva, ledande artiklar i utrikes- och försvarspolitiska frågor och sin lifliga polemik mot socialdemokratien. Under och efter Världskriget har L. gett uttryck åt varma tyska sympatier; han har utprägladt filosofiska intressen och utgaf 1914 en skrift om *Lifvets bejakande*. I pressens fackliga sammanslutningar har han spelat en framträdande roll, bl. a. som ordf. i Publicistklubben och som mångårig styrelseledamot i Tidningsutgifvareföreningen och Högerpressens förening. I Allmänna valmansförbundet har han som praktisk högerpolitiker öfvat afsevärdt inflytande. — L. blef 1923 hedersdoktor (*doctor honoris causa rerum politicarum*) vid Freiburgs universitet.

Ljungman, Andreas, civilingenjör, industriman, f. 31 jan. 1872 i Valla församling på Tjörn, Bohuslän, utexaminerad från Tekniska högskolans afd. för mekanik 1894, innehade 1894—1903 ingenjörsbefattningar vid mekaniska verkstäder, var verkställande direktör för A.-b. Diesels motorer 1903—15 (led. i bolagets styrelse 1904—15), prokurist och chef för firman Nydqvist & Holm, Trollhättan, 1916, verkst. direktör för (och styrelseled. i) Nydqvist & Holm a.-b. 1916—20, i Bergsunds mek. verkstads a.-b. 1921—23 (styrelseled. 1921—24) och är sedan 1923 verkst. direktör i a.-b. Lindholmen-Motala och disponent för dess afd. Motala verkstad (sedan 1924 led. af dess styrelse). L. har därjämte varit eller är led. eller ordf. i ett antal andra industriella bolags styrelser samt i Sveriges verkstadsförening, hvars öfverstyrelse han tillhör sedan 1923. Sedan 1921 är han led. af tull- och traktatkommittén. Fmn.

Ljungqvist, Erik Gustaf, präst, f. 2 juni 1860 i Svenljunga, Älfsborgs län, student i Uppsala 1879, teol. kandidat 1886, prästvigd s. å., är sedan 1896 kyrkoherde i Ockelbo af ärkestiftet och kontraktsprost från 1908. L. har tagit mycket verksam del i Allmänna svenska prästföreningens arbete och tillhör alltifrån stiftandet dess styrelse. Vid 1908, 1909, 1910 och 1920 års kyrkomöten var han prästerligt ombud för ärkestiftet. L. har utgett bl. a. *Det evangelisk-lutherska kyrkosamfundet och sekterna inom Sverige* (1890), *Betraktelser för hemmet* (1892), *Kyrkans sociala uppgifter* (1908), *Sammanfattning av den kristna tros- och lifsåskådningen* (1920), *Lärobok för konfirmander* (1922) m. m. Han utgaf 1902—04 ''Pastoral tidskrift'' och har utarbetat en ''Vägledning för pastorsexpeditionen'' (1918). Vid reformationsjubileet i Uppsala 1917 promoverades L. till teol. doktor. E. N. S—g.

***Ljungstedt**, Karl, dog i okt. 1916 i Östersund.

Ljungstedtska tekniska yrkesskolan. Se Linköping.

Ljungström, ingenjörer, uppfinnare. 1. Birger L., f. 4 juni 1872 i Uddevalla, son till kommissionslandtmätaren Jonas Patrik L. (uppfinnare af ett flertal geodetiska instrument, f. 1830, d. 1898), var anställd vid faderns verkstad 1886—90, utexaminerades från Tekniska skolan i Stockholm (1890) och studerade intill 1893 som extraelev vid Tekniska högskolan. Vid 16 års ålder konstruerade han den s. k. *Sveavelocipeden*, den första i marknaden förda velocipeden med fritt hjul, förändérlig utväxling och broms på bakhjulet, hvilken utställdes och prisbelönades i Paris 1900. På grundval af denna uppfinning bildades i England ett bolag, New cycle company, å 250,000 pd st. — Många andra uppfinningar ha L. till upphofsman; hans hufvudintresse har dock legat åt ångtekniken, inom hvilken han skapat en turbintyp af sällspord kapacitet. På grund af L:s geniala begåfning som uppfinnare kom Alfred Nobel att mycket intressera sig för hans arbeten, bl. a. som förlagsman för Svea-velocipeden. Efter att under ett 20-tal år ha sysslat med ångturbinproblemet, hvarunder L. idkat studier vid olika verkstäder i Sverige och utlandet och bl. a. innehaft anställning vid A.-b. Separator i Stockholm (1903—08), framlade han sina uppfinningar af såväl en ny *ångturbin* af dubbelrotationstyp med radiell genomströmning af ångan enligt reaktionsprincipen som ock *specialmaskiner*, möjliggörande en mycket ekonomisk tillverkning af denna turbin, som kräfver synnerligen noggrant utförande (se Ångturbin, sp. 1096 samt fig. 8 o. 11). För exploatering af dessa uppfinningar bildades 1908 A.-b. Ljungströms ångturbin (se d. o. Suppl.) med uppfinnaren som verkställande direktör. L. egnade sig som sådan till en början hufvudsakligen åt att fullända sina konstruktioner, men blef under bolagets utveckling alltmer sysselsatt med den merkantila ledningen, medan hans yngre broder, Fredrik (se L. 2 här nedan), som bolagets öfveringenjör ledde det tekniska arbetet. Då ett nytt bolag, Svenska turbinfabriksaktiebolaget Ljungström (se d. o. Suppl.), 1913 bildades som det föregående bolagets licenstagare för Skandinavien, blef L. äfven detta bolags verkställande direktör, hvilken post han innehade t. o. m. 1916. L. lämnade 1924 äfven direktörskapet vid A.-b. Ljungströms ångturbin för att mera ostördt kunna egna sig åt uppfinnarverksamhet och experiment. För sina uppfinningar på ångturbinområdet belönades L. 1914 af Vet. akad. med Adelsköldsmedaljen (se Adelsköld. Suppl.). L. är hedersled. af Junior institution of civil engineers och af Ingenjörsvet. akad. (sedan 1922).

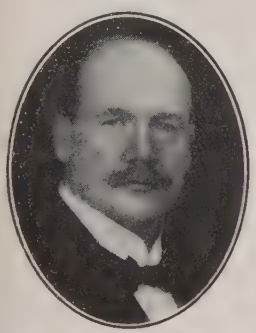

2. Fredrik L., den förres broder, f. 16 juli 1875 i Uddevalla, idkade studier vid Tekniska skolan i Stockholm och Tekniska högskolan, men måste för sjukdom afbryta dem. Han sysslade liksom brodern redan vid unga år med uppfinningar och praktiserade vid såväl svenska som utländska verkstäder samt förskaffade sig rik erfarenhet särskildt inom ångteknikens område. Sin tekniska utbildning kompletterade han genom självstudier. 1895—96 var han anställd hos Alfred Nobel samt 1903—07 vid A.-b. Separator och ett dess dotterbolag. Bland hans tidigare uppfinningar märkes en *ångpanna* med liten vikt och särskildt hög verkningsgrad; äfven en ny *kondensor* med mycket kraftig kylverkan har blifvit bekant. L. har vidare genom konstruering af en *mjölkningsmaskin* (se d. o., sp. 749) grundlagt en viss riktning för detta svåra problems lösning. I främsta rummet har han dock gjort sig känd för sina uppfinningar inom ångteknikens område, och han har som öfveringenjör i A.-b. Ljungströms ångturbin först varit brodern behjälplig med dennes turbinkonstruktioner och sedermera, särskildt efter 1917, egnat sig åt konstruering af ett *turbindrifvet kondenseringslokomotiv*. Enligt L:s sinnrika konstruktion, särskildt utmärkt genom lösningen af kondensorproblemet, har det första praktiskt användbara turbinlokomotivet kunnat byggas (se därom Lokomotiv. Suppl.). Han har äfven gjort ett flertal andra uppfinningar på olika områden, af hvilka en roterande *luftförvärmare* af regenerativ typ blifvit mest känd. Sedan 1923 är L. medlem af Ingenjörsvet. akad. 1 o. 2. Fmn.

Ljungströms ångturbin, Aktiebolaget, grundades 1903 på grundval af bröderna Birger och Fredrik Ljungströms (se dessa. Suppl.) uppfinningar och patent på en ångturbin af ny typ (se Ångturbin, sp. 1096). Bolaget, som alltid haft sitt säte i Stockholm och hvars aktiekapital är 5 mill. kr., hade först sin verkstad vid Fabriksgränd i Stockholm, intill år 1909, och därefter å Löfholmen till 1913, då bolagets verksamhet förlades till Finspång i samband med, att till ett nytt bolag, Svenska turbinfabriksaktiebolaget Ljungström (se d. o. Suppl.), öfverläts rätten att tillverka Ljungströmsturbiner för Sverige, Norge, Danmark, Finland och Ryssland. I början af år 1917 flyttade moderbolaget sina verkstäder till Lidingö-Brevik, där arbetet i stor utsträckning omfattat exploatering af uppfinningar, gjorda af Fredrik Ljungström, i första hand ett turbindrifvet kondenserande lokomotiv och en roterande luftförvärmare af regenerativ typ. Sedan Birger Ljungström, som från bolagets tillkomst varit dess verkställande direktör, 1924 lämnat denna befattning, innehas den af kapten Erik Sundblad. Fmn.

***Ljunits och Herrestads kontrakt.** Öja församling skildes 1 maj 1919 från Ystads pastorat och förenades med Stora Herrestads pastorat. 29,314 har. 25,429 inv. (1921).

***Ljus.** 1. *Fys.* Ljus är korta elektromagnetiska vågor, d. v. s. på visst sätt kombinerade elektriska och magnetiska växlande kraftfält (se d. o.), som sprida sig vågartadt ut från ljuskällor. Den Lorentzska föreställningen, att ljuskällorna äro elastiskt bundna svängande elektroner, har icke stått sig inför forskningen. Fenomenet är mera kompliceradt. Enligt den f. n. rådande Bohrska teorien (se Atommodell. Suppl.) är svängningstalet för från gasatomer utsändt ljus proportionellt mot den energi, som vinnes, om en elektron från en yttre stabil bana ”faller” in i en inre. Emedan det finns blott vissa stabila banor, stråla gaser blott enstaka våglängder, d. v. s. linjespektra. I fasta kroppar störa atomerna hvarandra, och elektronbanorna kunna gå från en atom till andra på kompliceradt sätt (s. k. fria elektroner). Därför stråla de fasta kropparna vanligen med allehanda våglängder, kontinuerliga spektra. Anledningen till strålning är vanligen, att elektroner genom stötar från elektroner tillhörande en elektrisk ström eller, vid hög temperatur, från atomer utflyttas till yttre banor, från hvilka de kunna utföra de ofvannämnda fallen till inre banor. Hur man skall tänka sig kopplingen mellan banorna resp. ”fallen” och de utsända vågorna, är ännu oklart. Se vidare Optik, Relativitetsteori, Spektrum, Strålning, Ultraviolett ljus och äfven Röntgenstrålar. R—r H.

***Ljus.** H. Koppel var verkställande direktör för bokförlags-a.-b. Ljus till 1914, då P. A. Norstedt & söner öfvertog bolaget.

***Ljusdal.** 1. Socknen omfattar 1,187,$_{20}$ kvkm. 11,084 inv. (1924), hvaraf 1,$_{46}$ kvkm. med 1,903 inv. i Ljusdals köping. L. ingår nu i Ljusnans kontrakt, Uppsala stift. Litt.: B. B. Jonzon, ”Ljusdals kyrka” (1914). — 2. Municipalsamhället blef köping 1914. Areal 146 har. 1,903 inv. (1924). I L. utges ”Ljusdals-posten” (2 ggr i veckan) och ”Ljusdals tidning” (3 ggr i veckan). — 3. Tingslaget ingår nu i Ljusdals fögderi. 4,917,$_{20}$ kvkm. 22,174 inv. (1924).

Ljusdal—Hudiksvalls järnväg. Se Statsbanan Ljusdal—Hudiksvall.

Ljusfallshammar, bruk i Hällestads socken, Östergötland, med gjuteri och mek. verkstad, sågverk och snickerifabrik, tax. till 362,400 kr. (1923), sysselsätter omkr. 100 arb. Bruket privilegierades 1725 och omfattade förr masugn och manufakturs mide. Egare är Ljusfallshammars fabriks-a.-b. O. Sjn.

Ljusfjället, ett 1,247 m. högt fjäll i Vilhelmina socken, Västerbottens lappmarker, n. om Ransarån, n. v. om Marsfjällen. O. Sjn.

Ljusglimt, förening. Se Föreningen Ljusglimt. Suppl.

Ljusgränsparallell. Se Navigation.

Ljusnans kontrakt är enligt k. br. 6 okt. 1916 namn på Hälsinglands västra öfre kontrakt och omfattar de 5 pastoraten Järfsö, Ljusdal (Ljusdals köping), Ramsjö, Färila med Kårböle kapell, Los med Hamra kapell. 5,658,$_{10}$ kvkm. 29,754 inv. (1921). E. A—t.

Ljusnarn, en omkr. 10 kvkm. stor sjö, 162 m. ö. h., i Ljusnarsbergs socken, Örebro län, afrinner genom Lindesån (Årbogaån) till Mälaren. O. Sjn.

***Ljusne** bildar fr. o. m. 1 maj 1917 en särskild kapellförsamling till Söderala, Ala kontrakt, Uppsala stift. 11,249 har. 5,401 inv. (1924).

***Ljusnedal** är sedan 5 maj 1922 annex till Hede, Härjedalens kontrakt, Härnösands stift. 600 kvkm. 451 inv. (1924).

***Ljusneverken** ha numera utvidgats med bl. a. 2 elektriska stålugnar samt fabrik för tillverkning af dieselmotorer. Norrljusne sågverk nybyggdes 1915 med 8 snabbramar. Söderljusne masugn ombyggdes 1921 och blef då den största europeiska träkolshyttan. O. Sjn.

Ljusreklam. Se Reklam.

Ljustern, en omkr. 4 kvkm. stor sjö, 152 m. ö. h., invid staden Säter, Dalarna; dess aflopp till Dalälfven, Ljusterån, har utskurit den berömda Säters dal. O. Sjn.

***Ljusterö.** Socknen uppges nu ha en areal af 96,$_{34}$ kvkm., hvaraf 94,$_{67}$ kvkm. land med 1,828 inv. (1924). Den består helt af öar, af hvilka den största är Norra Ljusterön, numera förbunden med Södra Ljusterön. F. ö. märkas Örsö, Edö, Äpplarö, Ingmarsö, Husarö, Östra Lagnö m. fl. öar och holmar. O. Sjn.

Ljusterön, Norra och Södra, tills. bildande en 61,$_{54}$ kvkm. stor ö i Ljusterö socken, Stockholms län, begränsas i v. af Östra Saxarfjärden samt stora segelleden till Furusund, i ö. af Gälnan, Edö- och Örsöfjärdarna m. fl. Af smala vikar och sund delas den i flera ”öar”, som genom landhöjningen förenats. Ön, som har omkr. 1,600 inv., har ett stort antal sommarvillor. O. Sjn.

***Ljustorp.** 1. Hässjö och Tynderö skildes 1 maj 1920 från L. för att bilda eget gäll. 2,773 inv. (1924).

L. K. P. R., förkortning för *Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt* (se d. o. Suppl.).

***Llano Persi,** M. de, dog 1903.

***Lloyd.**. Det i hufvudarbetet (sp. 924) omtalade Förnyade ångfartygsaktiebolaget Svenska Lloyd var en 1870 gjord ombildning af det 1869 grundade Ångfartygsaktiebolaget Svenska Lloyd, och dess namn ändrades 1916 till Rederiaktiebolaget Svenska Lloyd, hvilket bolag 1923 egde 45 ångf. om 58,504 nettoton. — Norddeutscher Lloyd förlorade genom Världskriget och freden i Versailles största delen af sitt fartygsbestånd och hade 1919 endast 7 ångf. om 4,121 ton, men har sedermera raskt ökat sin flotta. Österreichischer Lloyd heter nu Lloyd Triestino. Detta hade, liksom Lloyd Brasilieiro, i Rio de Janeiro, Lloyd Mediterraneo, i Genua, Lloyd Royal Belge société anonyme, i Antwerpen, samt Lloyd Sabaudo, i Genua, 1923 en flotta om mer än 100,000 tons dräktighet. E. A—t.

Lloyd [låi'd], Joseph. Se Iriska litteraturen. Suppl., sp. 674.

***Lloyd George,** David, sysslade åren 1912—13 förnämligast med omfattande sociala reformplaner, särskildt i jordfrågan, och genomdref väsentliga skattestegringar för medels anskaffande till de ökade utgifterna för folkförsäkring, skol- och hälsovårdsreformer. Han arbetade äfven inom Asquiths kabinett för begränsning af utgifterna till flottan och

motiverade detta med en synnerligen optimistisk uppfattning af det internationella läget, åt hvilken han gaf uttryck bl. a. i en nyårsintervju i ''Daily chronicle'' (1 jan. 1914), där han anförde förbättringar i Englands förhållande till Tyskland och den i hela västerlandet växande ''revolten'' mot militarismen som skäl för, att ögonblicket var särskildt gynnsamt för genomgripande besparingar på det militära området. Under den kris, som närmast föregick Världskrigets utbrott, hörde han länge till förfäktarna af brittisk neutralitet, och det var först det tyska angreppet på Belgien, som definitivt gjorde honom till krigspolitikens anhängare. När emellertid England inträdt i kriget, blef L. en af de ihärdigaste förfäktarna af uthållighet och energisk krigföring (''to a knock-out''). Öfvertygad om, att ''västfronten stelnat'' för lång tid framåt, föreslog L. jan. 1915 kabinettets krigsråd att koncentrera de militära ansträngningarna på att mot Österrike rikta ett stort angrepp söderifrån, utgående från Saloniki eller en dalmatisk landstigningshamn. Däremot synes L. ha varit obenägen för Dardanellexpeditionen. Våren 1915 framhöll han ammunitionsbristens vådor, och han blef i samband därmed jämte W. Churchill en tidig anhängare af tanken på en koalitionsministär. När denna (juni s. å.) kom till stånd, utbytte L. finansministerposten mot ledningen af ett nyupprättadt ammunitionsministerium och egnade sig under det närmast följande året med beundransvärd kraft och smidighet åt att åstadkomma systematisk samverkan inom industrien samt mellan arbetare och arbetsgifvare för att ernå största möjliga produktion af krigsförnödenheter. Hans stora öfvertalningsförmåga anlitades sommaren 1916 äfven för ett uppgörelseförsök i den irländska frågan, hvilket emellertid blef resultatlöst. Efter Kitcheners död blef L. hans efterträdare som krigsminister (juni s. å.). Som sådan ifrade han sept. 1916 förgäfves för en stark allierad Balkanexpedition till stöd åt Rumänien i händelse af tysk offensiv på detta håll. Han dolde ej heller sin åsikt om det dåvarande krigsrådets oförmåga af energisk och målmedveten ledning af krigsaktionerna, och han samverkade, för att åstadkomma ändring häri, i hemlighet med den ur ministären utträdde Carson samt med ledaren af ''Times'', lord Northcliffe, och egaren af ''Daily express'', sir M. Aitken (sedermera lord Beaverbrook). Resultatet af L:s kombinerade kabinetts- och pressmanövrer blef Asquiths afgång (dec. 1916), närmast föranledd af L:s egen afskedsansökan. En ny koalitionsministär bildades nu (11 dec.) af L., som öfverlät underhusets ledning åt Bonar Law och själf koncentrerade sin verksamhet på de direkta krigsärendena i ett till antalet reduceradt krigskabinett. Under motgångarna 1917 bidrog han väsentligt genom sina optimistiska krigstal att hålla stämningen uppe, och vid den stora tyska västfrontsoffensiven 1918 insåg han genast nödvändigheten af enhetligt öfverbefäl för de allierades arméer och handlade skyndsamt därefter.

Omedelbart efter krigsoperationernas slut i nov. 1918 skred L. till parlamentsupplösning och aftalade med Bonar Law om regeringskoalitionens bibehållande för öfvergångstiden. I valkampanjen spelade han starkt på de nationalistiska känslosträngarna och lät af den rådande hatstämningen mot tyskarna förmå sig till öfverdrifna utfästelser om stränga fredsvillkor (''Straffa kejsaren! Låt Tyskland betala!''), hvilka uttalanden sedan bundo hans händer på fredskonferensen i Paris 1919.

På fredskonferensen, där L. var förste brittisk delegerad, sökte han med växlande framgång medla mellan president Wilson och Clemenceau, stödde den förres plan på ett Nationernas förbund, men gjorde å andra sidan stora eftergifter åt intransigenta franska yrkanden, i all synnerhet när dessa funno stöd hos det nyvalda underhusets majoritet. Hans politik började vid denna tid få ett drag af principlös opportunism, beräknad för ögonblicksframgångar, hvilket under de närmaste åren än tydligare framträdde. I sista stund visade han sig, af oro för tysk motspänstighet, benägen att mildra flera fredsvillkor, till hvilkas uppställande han tidigare medverkat, men fann då ej det behöfliga stödet hos den desillusionerade Wilson.

Under valkampanjen 1918 hade L. ställt i utsikt genomgripande sociala reformer, som af England skulle göra ''ett land passande för hjältar att bo i'', men irländska och utrikespolitiska svårigheter upptogo i stället största delen af regeringens tid och krafter. Om L:s irländska politik, hvilken efter många omskiftelser slutligen ledde till en kompromissuppgörelse (dec. 1921) med sinnfeinpartiets moderata grupp, se Irland, Suppl., sp. 681 ff., om hans politik i frågan om Tysklands skadeståndsförpliktelser se Skadeståndsfrågan. Suppl., och Storbritannien. Suppl. (Historia). L. visade under skadeståndsfrågans behandling allt större benägenhet för en personlig konferensdiplomati, som hänsköt de viktiga afgörandena till personliga sammanträffanden mellan de allierades regeringschefer, hvarvid de växande motsatserna särskildt mellan engelsk och fransk uppfattning nödtorftigt doldes genom uppskofsbeslut, mångtydiga resolutioner och ihåliga kommunikéer om ''fullständig enighet''. Sedan L:s försök att i Cannes (jan. 1922) vinna Briand för en gemensam fransk-engelsk moderationslinje misslyckats genom dennes fall och ersättande med Poincaré som fransk konseljpresident, skärptes ytterligare motsatserna mellan fransk och engelsk politik, hvartill äfven rivalitet i Främre orienten medverkade. L:s försök att på Genuakonferensen (se d. o. Suppl.) våren 1922 få grundlinjer fastslagna både för Europas allmänna ''återuppbyggande'' och särskildt för en allmän ekonomisk uppgörelse med Sovjet-Ryssland strandade. Ej sällan framträdde mellan L:s personliga, genom premiärministerns sekretariat förda utrikespolitik och utrikesministeriets officiella en motsats, som försvagade Englands ställning utåt och mot L. uppkallade växande misstro särskildt hos det konservativa partiet. Under ledning af handelsministern St. Baldwin och med stöd från den af hälsoskäl ur kabinettet utträdde Bonar Law genomdref en majoritet af underhusets konservativa partigrupp på det s. k.

Carltonklubbmötet 19 okt. 1922 beslut om, att partiet vid nästa val skulle gå fram med egen ledare och eget program. Härmed var koalitionen sprängd, och L. inlämnade s. d. sin afskedsansökan, hvarpå en rent konservativ ministär Bonar Law bildades.

Vid den nu följande valkampanjen sökte L. ”kasta sig på folket” och utmynta sin personliga popularitet för att åstadkomma en stark mellangrupp, men hade därvid föga framgång. Han intog därefter en tid en relativt tillbakadragen ställning i parlamentet och verkade i stället som internationell journalist; ett urval af hans utrikespolitiska tidningsartiklar, samtidigt publicerade i många länder, utgafs under titeln *Is it peace?* (1923). Då Bonar Laws efterträdare som premiärminister, St. Baldwin, hösten 1923 upplöste parlamentet, skyndade L. att försona sig med Asquiths grupp, och det återförenade liberala partiet hade betydlig andel i de konservatives valnederlag. Äfven i valkampanjen okt.—nov. 1924 spelade L. en framträdande roll, men liberalernas betydliga mandatförluster och misstron mot L. inom partiets radikala grupp torde åtminstone för en tid framåt ha försvagat hans parlamentariska inflytande. En samling af L:s krigstal, *Through terror to triumph*, utgafs 1915. — Litt.: Du Parcq, ”David Lloyd George” (1915), H. Spender, ”The prime minister” (1920), W. Roch, ”Mr Lloyd George and the war” (s. å.), och J. M. Robertson, ”Lloyd George and liberalism” (1923). V. S—g.

Im, förkortning för *löpmeter* (se d. o.).

LO [noll!], förkortning för *Limes noll*. Se L† [dödskors!] Suppl., sp. 1.

***Loasaceæ**, *bot.* Af de 250 arterna förekommer endast 1, *Kissenia spathulata*, i Gamla världen (Syd-Afrika och Syd-Arabien). G. L—m.

Loasineæ, *bot.* Se Parietales.

***Lobatjevskij**, N. I. På föranstaltande af ryska statsutgifningsinstitutet bildades 1923 en internationell kommitté för att samla och utge L:s matematiska verk.

***Lobenstein** tillhör nu tyska republiken Thüringen. 2,978 inv. (1919).

Lobito bay [lå′bitåu bēi′], vik och handelsplats vid kusten af Benguela. Utgångspunkt för den 1,300 km. långa, 1921 färdiga Lobito- eller Benguela—Katangajärnvägen. E. A—t.

Lobär pneumoni, *med.* Se Lob och Lungsjukdomar, sp. 1450.

Loch Achray [lå′ch äkrēi′], sjö. Se Achray. Suppl.

***Locher**, Karl, som äfven hade förnamnen Ludvig Thilson, dog 20 dec. 1915 på Skagen. P. E—t.

Lochmæa ca′preæ, Sälglöfbagaren, *zool.* Se Löfbaggar.

Lochow [lå′chå], Ewald von, tysk militär, f. 1 april 1855 i Petkus, reg.-omr. Potsdam, blef 1872 officer vid infanteriet, 1902 öfverste och regementschef, 1906 afdelningschef i krigsministeriet, 1909 generallöjtnant och chef för 2:a gardesinf.-fördelningen, 1912 chef för 3:e armékåren (Berlin) och 1913 general af infanteriet. Under Världskriget förde han först sin armékår vid Marne och Aisne, där han väsentligt bidrog till tyskarnas seger vid Soissons (jan. 1915), och därefter i Artois (s. å.). Sept.—nov. 1916 förde han befälet öfver tyskarnas stridskrafter vid Verdun ö. om Maas — ”gruppen Lochow”, sedan ”östra Maasgruppen”, 8 infanteridivisioner —, mot hvilka franska motoffensiven riktades (se Verdun, sp. 1213). 1 dec. blef han chef för 5:e armén (vid Verdun), men tog afsked s. m. H. J—dt.

Loch Shiel [lå′ch ʃī′l], sjö. Se Shiel. Suppl.

Loch Shin [lå′ch ʃi′n], sjö. Se Shin. Suppl.

***Lockarp** omfattar nu 522 har. 272 inv. (1924).

Lockau′t. Se Lockout.

Locke [lå′k], William John, engelsk författare, f. 20 mars 1863 i Georgetown, Demerara, utbildades till arkitekt och var 1897—1907 sekreterare i Royal institute of british architects, utgaf 1895 sin första bok och har sedan skrifvit bortåt trettio romaner, som blifvit mycket populära tack vare ledig berättarkonst och modern miljöskildring (särskildt konstnärskretsar). Flera af dessa har L. dramatiserat (t. ex. *The morals of Marcus*, 1905; ”En gammal ungkarls moral”, 1909; uppf. i Stockholm). Nästan alla L:s verk äro öfv. till sv. R—n B.

Locklåt, *mus.* Se Låt.

***Lockne** ingår i Östersunds kontrakt, Härnösands stift. 20,580 har. 1,859 inv. (1924).

Locknesjön, en 33 kvkm. stor sjö, 328 m. ö. h., i Lockne socken, Jämtland, 17 km. s. ö. om Östersund, afrinner öfver Refsunden och Gimån till Ljungan. O. Sjn.

***Lockroy.** — 2. É. É. A. S. L. dog 22 nov. 1913 i Paris.

Lockslagning. Se Öronsjukdomar, sp. 169.

Lockstedter lager, förut truppöfningsplats nära byn Lockstedt i preuss. prov. Schleswig-Holstein, 8 km. n. ö. om Itzehoe. Under Världskriget var tyska jägarbataljonen n:r 27, till hufvudsaklig del bestående af finska frivilliga, förlagd till L. för sin utbildning. H. J—dt.

***Lockyer**, sir Joseph Norman (ej Normann), flyttade 1913 till Sidmouth och grundlade där hufvudsakligen med egna medel Hill observatory samt dog där 16 aug. 1920.

Locle [lå′kl], Le, stad i schweiziska kantonen Neuchâtel, nära La Chaux-de-Fonds, i Jurabergen. 12,455 inv. (1920). Tekniskt läroverk. Urmakarskola och urfabrikation. E. A—t.

Locre [lå′kr], by i belgiska prov. Väst-Flandern, 10 km. s. v. om Ypern. 897 inv. (1920). Under slaget vid Kemmel, i april 1918, eröfrades den strax v. om Kemmelhöjden belägna, af fransmännen besatta byn den 26 af tyskarna. Efter flera dagars förbittrade strider återtogs den då förstörda byn den 29 af fransmännen, som behöllo den. Jfr Världskriget, sp. 236. H. J—dt.

Lóczy [låtsi], Lajos, ungersk geograf, f. 2 nov. 1849 i Pressburg, d. 13 maj 1920 i Balatonarács, medföljde som geolog 1877—80 Széchenyi till Kina, blef 1889 professor i geografi i Budapest, senare äfven direktör för Ungerns geologiska undersökning och egnade sig särskildt åt studiet af Balatonsjön (Plattensjön). L. utgaf geologiska och handelsgeografiska arbeten om Kina samt redigerade sedan 1897 publicerandet af Balatonundersökningarnas resultat. O. Sjn.

Loddby sulfitfabrik. Se Åby 3.

Lodenstein [lå′denstajn], J. van. Se Præcicism.

Loder [lå-], B. C. J., nederländsk jurist, f. 1849 i Amsterdam, blef 1873 juris doktor i Leiden, var sedermera advokat i Rotterdam och deltog 1896 i stiftandet af Comité maritime international. L. var nederländsk regeringsdelegerad vid internationella sjörättskonferenserna i Bruxelles 1905, 1909 och 1910 samt blef 1909 led. af Nederländernas högsta domstol. Vid fredskonferensen i Paris 1919 var L. i mars nederländsk delegerad för diskussion af förslaget till förbundsakt för Nationernas förbund. Han var nederländsk ombudssuppleant vid första delegeradeförsamlingen i Genève 1920, presiderade s. å. i den ”konferens af neutrala” i Haag, som uppgjorde förslag till stadgar för en permanent internationell domstol, och var medlem i den internationella juristkommission Nationernas förbund i samma syfte tillkallade. L. valdes 1921 till led. af Permanenta internationella domstolen (se d. o. Suppl.) och blef dennas förste president. V. S—g.

Lodewijk [lå'devejk], holländsk namnform för Ludvig.

***Lodge,** H. C., dog 9 nov. 1924 i Cambridge, Massachusetts. — L. var från 1918 republikanernas ledare i unionssenaten och innehade en mycket inflytelserik ställning inom senatens utrikesutskott, där han länge var ordförande. Han påyrkade jan. 1916 väpnad intervention i Mexico och motarbetade förbudslagstiftningen. Vid Världskrigets slut framträdde L. som skarp kritiker af president Wilsons politik, och särskildt vände han sig redan dec. 1918 mot Wilsons plan att inarbeta grundstadgan för Nationernas förbund i fredstraktaterna; frågan om ett sådant förbund ville L. ha behandlad fristående och efter fredsslutet. Då Versaillestraktaten 1919 underställdes senaten för ratificering, blef L. ledare för dem, som bestämdt motsatte sig en sådan utan genomgripande förbehåll. Han förmådde senaten att antaga 14 dylika förbehåll l. reservationer, hvilkas godtagande af presidenten skulle vara en ofrånkomlig förutsättning för traktatens ratifikation. De gingo ut på att ”amerikanisera fördraget”, främst genom att minska Förenta staternas förpliktelser i fråga om förbundsaktioner. Då Wilson fann flera af L:s förbehåll strida mot fördragets grundtankar, vidtogo segslitna, resultatlösa förhandlingar om kompromiss, och till sist förkastade senaten helt fredsfördraget och anvisade en kongressresolution som bästa sättet att direkt göra slut på krigstillståndet med Tyskland. L. var sedermera en af Förenta staternas delegerade vid Washingtonkonferensen (se d. o. Suppl.) nov. 1921—febr. 1922. — Bland L:s skrifter märkas ytterligare *Speaches and addresses* (1910), *Early memories* (1913), *Democracy and constitution and other essays* (1915) och *War addresses* (1917). V. S—g.

***Lodjuret,** *zool.*, har under de senaste årtiondena blifvit sällsynt inom Sverige; enligt uppgift anträffas det numera blott tillfälligtvis s. om Jämtland och Härjedalen. L—e.

***Lodlinje,** Vertikal eller Vertikallinje, är den riktning, som anges af ett fritt hängande lodsnöre. Horisontallinjen och horisontalplanet äro vinkelräta mot lodlinjen. Ett plan genom lodlinjen är ett vertikalplan. Lodlinjens riktning bestämmes dels af jordens attraktion (tyngdkraften; se Tyngd), dels af den genom jordens rotation kring axeln alstrade centrifugalkraften, hufvudsakligen genom den förra. Vore tyngdkraften ensam bestämmande, skulle — frånsedt sådana afvikelser, som bero af ojämn massfördelning i jordens inre m. m. (se Lodafvikning) — lodlinjen öfverallt vara riktad mot jordens medelpunkt. Bildas en kraftparallellogram af de linjer, som för någon punkt på jordytan till riktning och längd svara mot tyngdkraften och centrifugalkraften, erhåller man en resultant, som till riktning och storlek motsvarar lodlinjens riktning och tyngdens storlek längs denna riktning. Man finner däraf, att lodlinjen öfverallt visserligen är riktad mot en punkt på jordens rotationsaxel, men endast vid ekvatorn och vid polerna mot jordens medelpunkt. För punkter n. om ekvatorn är lodlinjen riktad mot en punkt emellan jordens medelpunkt och sydpolen, för en punkt s. om ekvatorn tvärt om mot en punkt emellan medelpunkten och nordpolen. E. J.

***Lodomerien** tillhör numera Polen.

***Lodz** tillhör nu Polen (vojevodskapet Łódź). 451,813 inv. (1921). I Världskrigets början besattes staden, utan motstånd, af tyskarna 1 sept. 1914, men utrymdes åter, i samband med det strategiska återtåget, i slutet af okt. s. å. Under tyskarnas förnyade offensiv utkämpades, 16 nov.—15 dec. s. å., vid och n. ö. om L. ett väldigt fältslag mellan å ena sidan 9:e tyska armén (v. Mackensen) och å den andra 2:a ryska armén (Scheidemann), som höll L. besatt, samt delar af 1:a (v. Rennenkampf) och 5:e (Pleve) ryska arméerna. Ryssarna måste utrymma staden, som besattes af tyskarna 6 dec., och angränsande del af Polen och gå tillbaka bakom Bzura och Rawka närmare Warschau. Jfr Världskriget, sp. 177—179. — Vojevodskapet Łódź har 19,034 kvkm. areal och hade 1921 2,251,097 inv. H. J—dt.

Loebell [löb-], F. W. Se Löbell. Suppl.

Loeffler [löff-], F. Se Löffler.

Loening [lön-]. 1. Edgar L., tysk stats- och kyrkorättslärare, f. 14 juni 1843 i Paris, d. 19 febr. 1919 i Halle, e. o. professor i Strassburg 1872, ord. professor i Dorpat 1877, Rostock 1883 och Halle 1886, skref bl. a. *Geschichte des deutschen kirchenrechts* (2 bd, 1878), *Lehrbuch des deutschen verwaltungsrechts* (1884), *Grundzüge der verfassung des Deutschen reichs* (1901; 4:e uppl. 1913), *Die philosophischen ausgangspunkte der rechtshistorischen schule* (1910) samt var medutgifvare af ”Handwörterbuch der staatswissenschaften” (1890—97; 3:e uppl. 1909—11) och ”Jahrbücher für nationalökonomie und statistik” (sedan 1891). L. satt sedan 1901 som nationalliberal lifstidsmedlem i preussiska herrehuset.

2. Jakob Bernhard Richard L., den föregående broder, rättslärd, f. 17 aug. 1848 i Frankfurt am Main, d. 18 sept. 1913 i Jena, egnade sig efter 1869 i Berlin vunnen juridisk doktorsgrad först åt rättspraxis, öfvergick därpå till vetenskapen och blef 1875 docent i Heidelberg, 1878 e. o. professor där samt 1882 ord. professor i Jena. Bland hans många skrifter må nämnas *Der vertragsbruch und seine rechtsfolgen I.* (1876), *Der reinigungseid bei ungerichtsklagen* (1880), *Die widerklage im reichs-civilprocess* (1881) samt,

från hans egentliga specialfack, den historiskt behandlade straffrättsvetenskapen: *Grundriss zu vorlesungen über deutsches strafrecht* (1885), *Die strafrechtliche haftung des verantwortlichen redacteurs* (1889) och *Geschichte der strafrechtlichen zurechnungslehre* I. (1903). L. har äfven lämnat uppmärksammade bidrag till Shakspere-forskningen (*Die Hamlet-tragödie Shakespeare's*, 1893, m. m.). 2. C. G. Bj.

Loens [lönS] l. Löns, Hermann, tysk författare, f. 29 sept. 1866 i Kulm, Westpreussen, stupade 27 sept. 1914 nära Reims, var redaktör i Hannover och en betydande skildrare af naturen och djurlifvet från Lüneburgheden och Harz (*Mein grünes buch*, 1903, *Mein braunes buch*, 1906, *Mümmelmann*, 1909, m. fl.) och skref en märklig bonderoman från Trettioåriga kriget, *Der wehrwolf* (1910). Till sv. öfversattes 1920 "Vidu" och 1922 "Det andra ansiktet". Se arbeten om L. af Schauerte (2:a uppl. 1920) och Swantenius (7:e uppl. 1921). R—n B.

***Loesche,** G., tog 1915 afsked från professuren.

Loetzen [lötsen], stad. Se Lötzen.

***Loew,** Oscar C. B., blef 1913 professor i kemisk växtfysiologi vid Münchens universitet.

Lofsån, biflod till Ljusnan i Linsälls och Lillhärdals socknar, Härjedalen, genomflyter den omkr. 5 kvkm. stora Lofssjön (588 m. ö. h.). O. Sjn.

***Lofta** omfattar nu 14,395 har. 3,068 inv. (1924). Patronatsrätten till den under L. lydande brukspredikantsbefattningen vid Öfverum upphörde fr. o. m. 1922.

***Lofö,** officiellt Lovö. 965 inv. (1924). Patronatsrätten upphörde fr. o. m. 1922.

***Loganiaceæ,** *bot.* Den omkr. 550 arter omfattande familjen är ej enhetlig, utan innehåller ganska heterogena element. Den indelas i 2 underfam., *Loganioideæ* utan glandelhår (hit hör *Strychnos*) och *Buddleioideæ* med glandelhår. G. L—m.

Loganioïdeæ, *bot.* Se Loganiaceæ. Suppl.

Loge [lå-], mansroll (= Loke, den skadeglada illviljans bärare bland asagudarna; tenor) i R. Wagners musikdrama "Rhenguldet".

***Logia Jesu.** Handskriften kan ej vara yngre än år 300 *efter* Kr.

Logikkalkyl [-kŷl], Matematisk logik, kallas en framställning eller användning af logiken med begagnande af symboler, som medge logiska slutsatsers utdragande, liksom man inom matematiken räknar med tillhjälp af algebraiska tecken och formler. Representanter för en sådan riktning inom logiken äro engelsmannen Augustus De Morgan, nordamerikanen C. S. Peirce och tysken E. Schroeder m. fl. (se Logik). S—e.

Logotyper (af grek. *lo'gos*, ord, och *typ*, se d. o. 5), *boktr.*, i stilmetall sammangjutna bokstäfver, som bilda hela, mycket brukliga ord eller stafvelser. Från slutet af 1700-talet till sättmaskinens uppfinning gjordes då och då försök med logotyper, men utan gynnsam påföljd.

***Lohse,** W. Oswald, dog 14 maj 1915 i Potsdam.

***Lohärad** omfattar nu 6,273 har. 984 inv. (1924).

Loimaa [lå'jma], köping i Åbo och Björneborgs län, Finland, kring järnvägsstationen L. vid järnvägen Åbo—Toijala, blef 1 jan. 1922 självständig kommun, men hör i kyrkligt afseende fortfarande till Loimijoki pastorat. Omkr. 1,600 inv. O. B—n.

***Loimijoki.** — 2. Omkr. 340 kvkm. Omkr. 7,500 inv. Från socknen ha dels Metsämaa och Mellilä socknar, dels Loimaa köping (se d. o. Suppl.) afskilts. — 3. Till häradet höra nu 13 kommuner. 2,781 kvkm. 57,474 inv. (1922). — 4. Till domsagan höra nu 11 kommuner. 2,149 kvkm. 38,523 inv. (1922). 2—4. O. B—n.

***Loiseau,** Jeanne, dog 3 jan. 1921 i Paris.

***Lojo.** — 2. I socknen finnas bl. a. en sulfatcellulosafabrik, som eges af L. cellulosafabriks a.-b. (aktiekapital 12 mill. mark; årsproduktion 10,000 ton), samt ett kalkverk. O. B—n.

***Lojsta** hade 289 inv. 1924. Den typiska Gotlandskyrkan, från sengotiken, har intressanta målningar, framtagna och renoverade 1922—23, samt dyrbara medeltida glasmålningar i korfönstren.

Lojsta slott, i en skogstrakt vid gränsen mellan Lojsta och Stånga socknar på Gotland, är en af förfallna befästningar nästan h. o. h. omgärdad bergkulle, liggande mellan sankmarker och två rester af Lojsta träsk, hvilket ännu för några årtionden sedan helt omslöt kullen. "Slottets" platå har flera förhöjningar, som torde dölja husrester, och är långsträckt, jämnt sluttande mot södra kortändan, tudelad genom en djup graf med innanför liggande vall samt kantad, utom vid branten, af för palissadlinjer åstadkomna skärpningar m. m. I träskbottnen rundt kullens fot ses mycket ansenliga timmerhopningar, som tydligen ingått i befästningssystemet. Till anläggningen hör äfven ett af dubbla vallar och grafvar skyddadt brofäste å den närmaste delen af fastmarken på östra sidan. Fästet, som icke nämnes i bevarade urkunder, kan på grund af sin allmänna karaktär förmodas ha anlagts under äldre medeltiden eller föregående århundraden. Den natursköna och äfven ur botanisk synpunkt intressanta platsen är af gammalt en omtyckt utflyktsort, som gotlänningarna äfven från aflägsna delar af ön uppsöka under den vackra årstiden. 1923 inköptes L. för Lojsta hembygdsförening. S. L—t.

Loka. Se Sele, sp. 16.

***Lokalbref.** Med lokalförsändelse förstås numera (efter 1917 års riksdags beslut) försändelse, som inlämnas å fast postanstalt eller som dit inkommer, utan att ha vare sig behandlats af landtbrefbärare eller genom postverkets försorg befordrats å järnvägs-, ångbåts- eller landsvägslinje och hvilken försändelse från sagda postanstalt eller annan fast postanstalt å samma ort tillställes adressaten direkt eller genom lokalbrefbärare. Oberoende af dessa bestämmelser anses som lokalförsändelse sådan försändelse, som postbehandlas allenast inom ett särskildt, af K. M:t fastställdt lokalportoområde. Dylika lokalportoområden äro fastställda för Stockholm, Göteborg, Malmö, Hälsingborg och Falköping. Stockholms lokalportoområde omfattar Stockholms stad med Brännkyrka och Bromma församlingar äfvensom Solna, Spånga, Danderyds och Nacka socknar, Djursholms stad samt Sundbybergs, Stocksunds, Lidingö och Saltsjöbadens köpingar. — Lokalportot har på senare åren växlat. När riksportot för bref 1918 höjdes från 10 till 12 öre, sattes portot för lokalbref till 7 öre, och 1919 blefvo beloppen 15 resp. 10 öre. S. å. blef portot för lokalkorsband 3 öre i lägsta

viktgruppen (förut 2 öre). Vid 1920 års riksdag slopades det lägre portot för lokalförsändelser. Redan vid 1922 års riksdag, när portot för riksbref nedsattes från 20 till 15 öre, infördes ånyo lokalporto för bref och sattes till 10 öre (således $^2/_3$ i st. f. före portohöjningen $^1/_2$ af riksportot). Något särskildt lokalporto för korsband finnes däremot icke numera, med undantag af ett lägre minimiporto för lokalt korsband, innehållande affärshandlingar. — Lokalbrefbäring antingen genom vanliga brefbärare eller genom s. k. lådbrefbärare finns nu å 244 orter. E. G—e.

***Lokalförsändelse.** Se äfven Lokalbref. Suppl.

Lokalpatriotism, hängifvet och ensidigt förfäktande af den egna hemortens intressen och värdighet.

Lokaltelegraf. Se Telegraf, sp. 732.

Lokal väfnadsimmunitet, *bakteriol.*, uppkommen genom inverkan af infektionsämnen, t. ex. tarmepitelets vid tyfoidfeber. Väfnadsimmunitet l. histogen immunitet kan finnas utan förmedling af några som helst serumsubstanser. G. Wrgn.

Lokoköp (af lat. *lo'cus*, plats). Se Platsköp.

***Lokomotiv.** Inför den utveckling, som den elektriska järnvägsdriften och de för denna erforderliga elektriska lokomotiven under senaste årtionde uppvisar, har den tanken legat nära, att ånglokomotiven småningom skulle försvinna som kraftalstrare för den moderna samfärdseln till lands, hvarför några skäl till deras ytterligare fullkomnande ej mera skulle förefinnas. Så är emellertid ingalunda fallet. Ånglokomotivet kommer nog fortfarande att behålla sin ställning i konkurrensen med de elektriska lokomotiven (om dessa senare se Elektriska järnvägar, äfven i Suppl., med afbildningar).

Ända sedan midten af 1800-talet ha hufvudprinciperna för ånglokomotivet praktiskt taget förblifvit oförändrade. Visserligen har storleken ökats afsevärdt, öfverhettning af ångan införts och en hel del smärre förbättringar gjorts, men ånglokomotivets drifmekanism har förblifvit den enkla kolfmaskinen utan kondensation, mest på grund af denna maskins enkelhet och tillförlitlighet. Därför är kolflokomotivet trots de gjorda förbättringarna en oerhörd förbrukare af kol, i det att endast omkr. 6 proc. af värmevärdet omsättas i nyttigt arbete, medan 15—20 proc. tillvaratagas i moderna kraftcentraler. Lokomotivets utveckling måste därför inriktas på att nedbringa kolförbrukningen och i öfrigt till gränsen för det möjliga minska öfriga kostnader för dragkraften.

Det låg därför nära till hands att försöka använda ångturbinen för lokomotiv eller m. a. o. att för lokomotivs framdrifvande tillämpa de senaste erfarenheterna och konstruktionerna från den moderna kraftstationen, där ångturbiner numera så godt som uteslutande komma till användning, liksom de äfven börjat införas på fartyg.

Under de senaste åren ha flera olika konstruktioner af turbinlokomotiv framkommit, men det första, med hvilket påvisbara praktiska resultat uppnåtts, är det af svensken Fredrik Ljungström (se d. o. 2. Suppl.) konstruerade och utförda. Vid dess konstruktion ha alla möjligheter tillvaratagits för att ernå så god ekonomi som möjligt. Lokomotivet är sålunda försedt med kondensor, luftförvärmare — enligt Ljungströms roterande typ —, öfverhettare och matarvattenförvärmare. Lokomotivet (se fig. 1) består af 2 fordon, det främre, pannvagnen, och det bakre, maskinvagnen med kondensorn. *Pannvagnen*, som uppbär ångpannan och kolbehållaren, hvilar på en främre 4-hjulig boggi och tre axlar, hvar för sig lagrade i vagnens ramverk. Främst å ångpannan och som direkt fortsättning af denna märkes den roterande luftförvärmaren. Tuberna äro betydligt kortare än normalt för en dylik panna, på grund af, att afloppsgasernas värme utnyttjas i luftförvärmaren och detta vida mer ekonomiskt, än om en normal pannkonstruktion användts. I tuberna är inbyggd en öfverhettare af Schmidts konstruktion. Kolbehållaren är lagd som en sadel öfver bakre delen af pannan. I *maskinvagnen* är hela drifmaskineriet beläget. Främst ligger turbinen med sin växellåda, och genom en särskild anordning möjliggöres såväl framåt- som backgång. De 3 drifaxlarna drifvas medelst blindaxel och koppelstänger, hvilka äro fullständigt

Fig. 1. Ljungströms turbinlokomotiv.

dammfritt inkapslade. Längst bak uppbäres vagnen af en stjärtboggi. Större delen af utrymmet i maskinvagnen upptas af anordningar för ångans kondensering. Ångan inkommer i främre delen af ett långt cylindriskt kärl och passerar genom detta upp till den egentliga kondensorn, som bildar ett tak på vagnen, hvarefter kondensatet uppsamlas i det cylindriska kärlet. Kondensorn består af ett stort antal platta, med kammar försedda rör. Under kylelementen äro 3 vertikala fläktar inbyggda, som drifvas af en särskild fläktturbin, uppsatt på vagnens baksida. Med Ljungströmska proflokomotivet ha under de senaste åren utförts synnerligen ingående prof, hvarvid det användts äfven på Statens järnvägar dels i växlingstjänst, dels för framförande af såväl godståg som person- och snälltåg. De erfarenheter, som därvid vunnits, bestyrka ångturbinens förmåga att ge tillräckligt kraftmoment både vid igångsättning och vid låg hastighet.

resultat från profningarna med detta lokomotiv föreligga icke, då profven ännu långt ifrån äro afslutade.

Turbinlokomotivets kolförbrukning blir betydligt mindre än den på de hittills bästa kolflokomotiven; minskningen uppskattas till 20—40 proc. På grund af, att kondensor används, behöfver endast ång- och vattenläckage ersättas, hvarigenom vattenförbrukningen nedbringas till en obetydlighet af ett kolflokomotivs. Därigenom befrias en järnvägsanläggning från ett flertal dyrbara anläggningar för lokomotivens vattenförsörjning, men äfven pannstensbildningen minskas, på grund af att kondensatet används som matarvatten, så att spolning af pannan och rengöring af tuberna endast ytterst sällan behöfva förekomma. På Ljungströmslokomotivet är vidare hela drifmekanismen dammfritt inkapslad, hvarigenom slitningen i lagren reduceras till ett minimum. Allt detta gör, att ett turbinlokomotiv kan göra längre turer, än som hittills

Fig. 2 Krupps turbinlokomotiv.

Fig. 2 visar bilden af ett af firman Krupp i Essen utfördt turbinlokomotiv enligt system Krupp—Zoelly. Framtill i ramverket ligga turbinaggregatet och växellådan. Två turbiner användas, en för framåtgång och en för backgång, uppsatta på samma axel, men i skilda turbinhus, och drifvande en blindaxel, som medelst vefstakar och koppelstänger är förbunden med drifhjulen. Bakom turbinerna ligga två ytkondensatorer och bakom dessa åter en sats hjälpmaskiner, bestående af kallvattenpump, matarvattenpump och luftkompressor för bromsen, samtliga drifna af en gemensam hjälpturbin. Kondensvattnet uppsamlas i en behållare under matarpumpen, hvilken därefter genom två förvärmare pressar in vattnet i pannan. Medelst en ventilator framför eldstaden åstadkommes det erforderliga draget, och i ventilatorkretsen finns äfvenledes en matarvattenförvärmare, som utnyttjar afgasernas värme. Ventilatorn drifves genom en särskild liten turbin. Pannan är i öfrigt utrustad med Schmidts öfverhettare. Tendern består i sin främre del af kolbehållaren med därunder befintlig vattenbehållare och i sin större bakre del af kylanordningen för kondensorkylvattnet. Denna kylanordning utgöres af enkla kylceller, som äro lagda i fyra våningar öfver och i flera rader bredvid hvarandra. I kylarens midt finnes en ventilator, som delar kylaren i två delar och suger luft från båda sidorna genom de enskilda cellerna, som äro fyllda med Raschigs ringar. Några slutgiltiga varit möjligt med samma kolförråd. Ytterligare en fördel för turbinlokomotivet är det likformiga vridningsmomentet hos drifturbinen. Därtill kommer ett under hela hjulhvarfvet jämnt fördeladt hjultryck, hvarigenom såväl hjulringar som banöfverbyggnad skonas. E. Hjr.

Det i hufvudarbetets art. å sp. 1021 omnämnda och afbildade lokomotivet ”Rocket” konstruerades af George Stephenson och hans son Robert gemensamt. Jfr Stephenson 1 o. 2.

Lokomotivmannaförbund, Sveriges. Se Järnvägstjänstemannaföreningar. Suppl., sp. 861.

Lokulicid (af lat. *lo'cus*, rum, och *cædere*, fälla), *bot.* Se Septicid.

Lola [lå-], kvinnoroll (otrogen maka till Alfio, se d. o. Suppl.; mezzosopran) i Mascagnis opera ”Cavalleria rusticana”.

***Lolland** hade 83,270 inv. 1921. 1915 öppnades för trafik järnväg från Nakskov till Kragenæs och 1924 från Maribo till Torrig; under byggnad är en bana från Nakskov till Rödby. P. E—t.

Lolland-Falsters stift bildas (sedan 1803) af de danska öarna Lolland och Falster med Nykjöbing som biskopssäte. 129,791 inv. (1921). P. E—t.

Lombartzyde [-se'jde], by i belgiska prov. Väst-Flandern, på Yserkanalens högra strand, nära dess mynning, 2 km. n. om Nieuport. 1,236 inv. (1920). I trakten af L. stod 2 juli 1600 ett fältslag mellan holländarna och spanjorerna. Under Världskriget

var L., som af de allierade belgierna och fransmännen omdanades till en stark stödjepunkt i det af dem anlagda brohufvudet framför kanalöfvergångarna vid Nieuport, föremål för hårda strider mellan (de anfallande) tyskarna och de förbundnes stridskrafter till lands och till sjöss (engelska kustmonitorer). Särskildt var detta fallet under slaget vid Yser, 20 okt. —11 nov. 1914, då byn, som fullständigt sönderskötts, bytte egare flera gånger. 10 juli 1917 eröfrades det då af engelsmännen besatta brohufvudet af tyskarna, hvilka åter utrymde det i okt. 1918. Jfr Världskriget, sp. 171, 220 och 242. H. J—dt.

***Lome** tillhör nu Frankrike (Togokolonien). Under Världskriget besattes staden, sedan den utrymts af tyskarna, redan 8 aug. 1914 af en engelsk från Guldkusten öfverförd truppstyrka. L. öfverlämnades 30 sept. 1920 till fransmännen. H. J—dt.

***Lomechusa,** *zool.* Se ock Brachelytra. Suppl.

***Lomma.** 1. Socknen omfattar nu 1,765 har. 3,653 inv. (1924), hvaraf 2,835 i municipalsamhället. — 2. Municipalsamhällets areal är 382 har. 2,835 inv. (1924). Tax.-v. å bevillningspliktig fast egendom $5{,}_{7}$ mill. kr. (1923). Municipalskatt $1{,}_{35}$ kr. per bevillningskrona (1924).

Lommabukten, vik af Öresund n. om Malmö, i hvars inre del Lomma är beläget.

Lommaren, en 3 kvkm. stor sjö, belägen 5 m. ö. h. i Frötuna, Malsta och Husby-Lyhundra socknar samt på Norrtälje stads område, Stockholms län. Den genomflytes af Norrtäljeån, är omkr. 8 km. lång, men blott 300—500 m. bred. O. Sjn.

Łomnica [*ω*åmni'tsa], biflod fr. h. till Dnjestr, upprinner i östra delen af Skogs-Karpaterna, flyter i nordöstlig hufvudriktning och utfaller i Dnjestr strax ofvanför Halicz. L.-dalgången var under Världskriget i maj och juni 1915 samt i juli 1917 föremål för hårda strider mellan ryssarna och de allierade. Den stannade slutligen i de senares ego. Jfr Världskriget, sp. 188 och 224. H. J—dt.

***Łomza,** riktigare Łomża [*ω*å'mja]. — 2. L. tillhör nu Polen (vojevodskapet Białystok). 21,982 inv. (1921). Den på vänstra Narevstranden belägna staden omgafs i början af 1900-talet af 6 fort, 3 på hvardera flodstranden. Sedan ryssarna under Världskriget 3 aug. 1915 trängts tillbaka till L:s framskjutna försvarsverk, anföllo tyskarna under general v. Scholtz den 8 norra och västra fronterna, hvarvid de omoderna forten sönderskötos, samt intogo L. i daggryningen den 10. Därmed föll äfven den sista permanent befästa stödjepunkten i Narevlinjen i tyskarnas händer. Jfr Världskriget, sp. 190. — 3. L. är äfven namn på ett distrikt i vojevodskapet Białystok. 101,793 inv. (1921). 2. L. W:son M.

***London.** Grefskapet L. uppges officiellt till $302{,}_{9}$ kvkm. (74,850 acres), med 4,483,249 inv. (1921), en minskning sedan 1911 med $0{,}_{9}$ proc., hvaraf City $274{,}_{4}$ har (678 acres) med 13,706 inv. (minskning sedan 1911 med $30{,}_{3}$ proc.), och Greater L. till $1{,}794{,}_{5}$ kvkm. (443,449 acres) med 7,476,168 inv. (ökning sedan 1911 med $3{,}_{1}$ proc.), hvaraf Outer ring $1{,}491{,}_{6}$ kvkm. med 2,992,919 inv. (ökning sedan 1911 med $9{,}_{6}$ proc.). Af de 75 till Outer ring hörande städerna (*urban districts*) voro 3 (Croydon, West Ham och East Ham) "county boroughs", 1 (West Ham) hade öfver 300,000 inv., 6 hade 100,000—200,000 inv. hvar och 30 hade 20,000—100,000 inv. hvar (1921). — (Sp. 1048) Stadens samfärdsmedel ha under det senaste årtiondet högst afsevärdt utvecklats genom motorbussar och privatbilar. Bland nya kvarter märkes särskildt Hampstead garden suburb, i n., där hvarje hus har egen trädgård och antalet hus är inskränkt till 8 per acre. 1921 öppnades för trafik den nya Southwarkbron, i 5 bågar. — (Sp. 1050) L:s vattenledningsverk utvidgades ansenligt 1921 genom anläggning af en reservoar i Littleton, med 6,350 mill. gallons kapacitet. Medelförbrukningen per dag af vatten var $273{,}_{4}$ mill. gallons 1919—20. Brandkåren omfattade omkr. 1,900 man 1921, och 1920 förekommo 4,282 eldsvådor. — (Sp. 1051) Bland offentliga byggnader märkas, utom de i hufvudarbetet nämnda, det till det yttre oansenliga huset n:r 10 Downing street, som är premiärministerns officiella bostad, Australia house, uppfördt 1911—18 för Australiska statsförbundets räkning, Marconi house, Gaiety theatre, det i amerikansk stil hållna Bush house, Kodak building, General post office (1910), Kungl. automobilklubben (1911, af Mewes och Davis), Wesleyan central hall (i Westminster, s. å.), Middlesex guildhall (1913), de nya undervisnings-, handels- och hälsovårdsministerierna (1919, af J. M. Brydon), Metropolitan water board (1920, af H. Austen Hall), den stora London county hall (af Ralph Knott) och hamnstyrelsens nybyggnader (af T. E. Cooper). Bland fängelserna må nämnas Holloway gaol, bekant särskildt sedan suffragettrörelsen. På Newgates gamla plats ligger nu Central criminal courts nya byggnad (fig. 18 i hufvuduppl.). Milbank penitentiary refs 1893, och dess plats upptas nu delvis af Tate gallery. — Katolikernas förnämsta kyrka är numera den storslagna Westminsterkatedralen, på Ashley place, byggd 1895—1903 efter ritningar af J. F. Bentley, med ett 86 m. högt torn. 1921 fick svenska beskickningen i L. eget hus (27 Portland place), inköpt af svenska staten. Svenska handelskammaren i L. har nu också eget hus, vid Muscovy street, invigdt af kronprins Gustaf Adolf 12 okt. 1921. — (Sp. 1051) Bland monument märkas Gladstone memorial (på Strand; af Thornycroft, 1905), The Cenotaph, aftäckt 11 nov. 1920 till minne af "de ärorike döde" från Världskriget (af sir Edwin Lutyens), monumentet öfver Edith Cavell (nära Trafalgar square, af sir George Frampton), monument öfver Londons soldater (vid Börsen, af sir Aston Webb), ett öfver Belgiens tacksamhet (på Victoria embankment, af J. Rousseau och sir R. Bloomfield), Drottning Victorias Nationalmonument (framför Buckingham palace, hvars östra flygel ombyggdes för att bereda värdig bakgrund åt monumentet, af sir Aston Webb och sir Thomas Brock), en replik af Houdons staty öfver George Washington (nära National gallery), den allegoriska Freden, dragen af ett fyrspann (af A. Jones, 1912), statyer öfver Wolseley (af sir William Goscombe John) och lord Roberts (af H. Bates), båda vid Horse guards parade, samt öfver Florence Nightingale (1913) och upptäcktsresanden kapten Scott (1915), båda på Waterloo place, där äfven rests ett monument öfver Edvard VII (1921; af sir Bertram Mackennal). — (Sp. 1063) Kommunikationer. *Bangårdarna* äro nu 18, sedan den nya Waterloo station fullbordats 1922.

Spårvägarna i Greater L. hade 703 km. längd 1921; årliga passagerarantalet är omkr. 700 mill. Motorbusstrafiken har oerhördt utvecklats och omfattade 860 mill. åkande 1919. Under brådaste tiden passeras vissa punkter af 300—400 bussar i timmen. Tvåhjuliga droskor (*hansoms*) äro nu sällsynta. Motorfordonens andel i körtrafiken beräknas till 75 proc. Med såväl Bruxelles som Amsterdam uppehålles 1 flygtur, med Paris 4 flygturer dagligen, och ungefär 400 pers. i veckan färdas de reguljära flygvägarna. Telefonväsendet, sedan 1912 h. o. h. i statens ego, omfattar 83 växelstationer och i medeltal 1 mill. påringningar dagligen. — De viktigaste flygplatserna ligga i Hendon, Croydon och Northolt.

Undervisningsväsen (sp. 1055). Folkskolorna voro 950 med 854,979 lärj. och 7,26 mill. pd st. utgifter 1920. Omkr. 29,000 barn fingo gratis bespisning i folkskolorna 1921. Elementarskolorna räknade s. å. omkr. 41,000 lärj. och hade 0,18 mill. pd st. utgifter. Afton- och fortsättningsskolorna hade omkr. 135,000 lärj. och kosta årligen mer än 0,5 mill. pd st. Londons grefskapsråd utger för högre undervisning omkr. 3 mill. pd st. om året. — Universitetet omfattar nu 1) de inkorporerade King's college, King's c. for women, Goldsmith's c., Brown animal sanatory institution, Fysiologiska laboratoriet, Galtonlaboratoriet för rashygien (Galton laboratory for eugenics) och Bartletts arkitekturskola; 2) mer än 30 särskilda högskolor, hvaribland Imperial college of science and technology (Royal c. of science, Royal school of mines, samt City and guilds engineering c.), Bedford c., London school of economics, East London c., Royal Holloway c., Birkbeck c. samt de till de stora sjukhusen hörande medicinska institutionerna; 3) omkr. 25 vetenskapliga andra institutioner. Antalet ''internal students'' var nära 8,000 och hela antalet studerande 23,563 (1920—21). 1913 fick Bedford college nya byggnader i Regent's park, 1917 Imperial c. och University c., s. å. öppnades en högskola för orientaliska studier, 1918 en handelshögskola, 1920 en journalistskola och 1921 The Institute for historical research. 1920 fick universitetet från Rockefellers kuratorer en donation på 1,2 mill. pd st. och s. å. af regeringen ett område på 4,7 har i Bloomsbury för nybyggnad. Förutom de i hufvudarbetet nämnda ''schools'' finnas nu följande: London day training college, School of oriental studies, Birkbeck college samt Naval medical school of the royal naval college. 1918 upprättades på privat initiativ och för privata medel ett lektorat i svenska vid universitetet. Bland nyare vetenskapliga anstalter märkas: Imperial cancer research fund, för utforskande af kräftsjukdom, Tropical diseases bureau, för sjukdomar i tropikerna, John Innes horticultural institution och Medical research office. — British museum fick betydande tillökning 1914 genom King Edward VII. galleries. 1920 öppnades Science museum, 1914 London museum, efter mönster af Musée Carnavalet i Paris, i Lancaster, förut Stafford house, och 1914 Geffrye museum. De fria länbiblioteken innehöllo 1921 mer än 1,25 mill. band. — (Sp. 1060) Bland nya teatrar märkas Winter garden, Ambassador's, New Oxford, Prince's och S:t Martin's. Flera äldre teatrar ha på sista tiden öfvergått till filmen.

L:s hamn (sp. 1063) har väsentligt utvidgats framför allt genom utvidgningen af Albert docks och Tilbury docks. Dockornas totalareal är nu omkr. 1,214 har med öfver 48 km. kajlängd. Sjöfarten led mycket under Världskriget, men har sedan åter gått upp och omfattade 15,22 mill. ton in- och utklarerade fartyg 1919—20, en minskning med omkr. 6 mill. ton sedan året före Världskrigets utbrott.

Förvaltning (sp. 1064). Grefskapsrådet består nu af 20 *aldermen* och 124 *councillors*. Sedan 1918 är L. för parlamentsval indeladt i 61 valkretsar, sammanfallande med kretsarna för val till grefskapsrådet, hvilka välja 1 parlamentsledamot hvar, utom City, som väljer 2. Antalet kyrkliga församlingar är nu 633. Biskopen af L. har 4 suffraganbiskopar (Stepney, Kensington, Willesden samt den anglikanske biskopen för norra och mellersta Europa) och biskopen af Southwark 2 (Woolwich och Kingston-on-Thames). — Den lokala utgiftssumman 1920—21 var 37,03 mill. pd st. Grefskapets skuld var 55,18 mill. pd st. 1921. E. A—t.

Historia (sp. 1068). Under Världskriget utsattes L. för tills. 31 *luftanfall* af tyska luftskepp (Zeppelinare) och flygplan. Af anfallen (det första företogs 31 maj 1915, det sista 20 maj 1918) voro dock endast 25 effektiva. De utfördes af 10 luftskepp och 128 flygplan, de flesta under hösten 1917 och den därpå följande vintern. Antalet dödade personer uppgick till 524 och antalet sårade till 1,264. Därjämte raserades eller skadades (i högre grad) omkr. 800 hus, till stor del i de centrala delarna af L. Bl. a. skadades 13 juni 1917 bangården Liverpool street station och 17 febr. 1918 (obetydligt) S:t Pancras station. Den materiella skadan uppskattades till 2,042,000 pd st. — *Luftförsvaret*, som till en början var mycket bristfälligt — något luftvärnsartilleri fanns då icke, endast vanliga fält- och marinkanoner — förbättrades efter hand, men först i början af 1918 ansågs det effektivt äfven mot tyskarnas af ända till ett 40-tal stora bombarderingsplan bestående flygeskadrar, som i regel anföllo nattetid. Luftförsvaret utgjordes då af luftvärnsartilleri — pjäserna sammanförda 2 och 2 i ''stationer'' —, bildande dels en ''yttre ring'' rundt L:s utkanter, dels en ''inre ring'', inneslutande parlamentshuset, White hall och regerings- m. fl. byggnader, omkr. 200 jaktplan, luftstängsel, strålkastare, alarmapparater (särskildt bombraketer) samt lokala skyddsanordningar såsom sandsäckar på eller järntrådsnät öfver vissa offentliga byggnaders tak. Till luftförsvaret hörde ock ett antal luftvärnskanoner och strålkastare på automobiler samt ett vidt utgrenadt telefonnät. H. J—dt.

Efter Världskriget ha i L. hållits många betydelsefulla, politiska *konferenser*, särskildt mellan ombud för de under kriget allierade stormakterna och Belgien. De mest bekanta ha varit en konferens i krigsskadeståndsfrågan mars 1921, då äfven tyska ombud voro tillstädes, en konferens för orientfrågor febr.—mars s. å., bevistad af ombud för England, Frankrike, Italien, Japan, Grekland och de turkiska regeringarna i Konstantinopel och Angora, en ny interallierad skadeståndskonferens, som 5 maj 1921 tillställde Tyskland ett ultimatum om skadeståndsplan, skadeståndssummans fixering till 132 milliarder guldmark m. m. (Tyskland fogade sig

11 maj), vidare en konferens i skadeståndsfrågan i aug. 1922, hvarvid enighet ej stod att vinna mellan engelske premiärministern Lloyd George och franske konseljpresidenten Poincaré, en ny skadeståndskonferens i dec. s. å., som resulterade i beslut om öfverläggningarnas fortsättande vid en konferens i Paris i jan. 1923, samt en konferens juli—aug. 1924, till hvilken under förhandlingarnas lopp tyska ombud erhöllo tillträde och där en rad viktiga öfverenskommelser träffades om en ny skadeståndsbetalningsplan för Tyskland, den s. k. Dawes-planen (se Skadeståndsfrågan. Suppl.). V. S—g.

April—okt. 1924 hölls i Wembley park (se kartan Londons omgifningar, B2, till art. London) en världsutställning (*British empire exhibition*), som afsåg att ge en bild af hela Brittiska rikets alla resurser, med särskilda paviljonger för moderlandets styrelse, Indien samt alla "dominions" och kolonier, och omfattade omkr. 87 har areal. Beslut har fattats om utställningens fortsättande, i modifierad form, äfven år 1925. — Litt. Bland arbeten om L. märkas ytterligare: G. R. S. Taylor, "Historical guide to L." (1911), W. H. Godfrey, "History of architecture in L." (s. å.), W. Whitten, "A Londoner's L." (1913), sir P. A. Harris, "L. and its government" (s. å.), L. Gomme, "L." (1914), C. Mullins, "London's story" (1920), Th. Burke, "The outer circle" (1921), P. H. Ditchfield, "The city of L." (s. å.), E. V. Lucas, "Burrow's Guide to L." (1922) och "A wanderer in L." (23:e uppl. 1923), samt A. Rawlinson, "The defence of L. 1915—1918" (1923). — Se äfven Stadion, fig. 2, fig. till art. Sydenham, fig. 1—4 till art. Westminster abbey, fig. 1—2 till art. Westminster och fig. 3 till art. Viktoria (sp. 429). E. A—t.

***London,** Jack, dog 22 nov. 1916 i Glen Ellen, Kalifornien. L:s änka, Charmian L., har skrifvit en lefnadsteckning (sv. öfv. 1922) öfver sin man. L:s "Samlade skrifter" utges sedan 1917.

***Londondeklarationen.** Vid Världskrigets utbrott 1914 förklarade sig på amerikansk förfrågan Tyskland och Österrike-Ungern beredda att tillämpa Londondeklarationen, om detta skedde äfven från motsidan. Ententemakterna förklarade sig beredda att tillämpa deklarationen med vissa tillägg och ändringar. Dessa ändringar blefvo under krigets fortgång allt flera och mera genomgripande, och från juli 1916 annullerades på ententesidan deklarationens partiella tillämpning. Centralmakterna frigjorde sig äfven småningom från dess bestämmelser. Jfr A. Hold von Ferneck, "Die reform des seekriegsrechts durch die Londoner konferenz 1908—09" (i Stier-Somlo, "Handbuch des völkerrechts", 4, 1914), H. Pohl, "Englisches seekriegsrecht im weltkriege" (1917), och C. G. Westman, "Folkrätten och den neutrala handeln" (1924). V. S—g.

Londonkonferenser. Se Londonkonferens och London. Suppl., sp. 280—281.

***Long,** Walter H., inträdde juni 1915 i Asquiths koalitionsministär som president i Local government board och var i Lloyd Georges koalitionsministär kolonialminister dec. 1916—jan. 1919 och därefter sjöminister till febr. 1921, då han af hälsoskäl afgick. Han upphöjdes maj s. å. till peer (viscount Long). L. framlade 1917 i underhuset den rösträttsbill, som året därpå under hans ledning genomfördes och bl. a. gaf rösträtt åt kvinnorna. Han dog i sept. 1924. V. S—g.

Long [lå'ŋ], William Joseph, amerikansk författare, f. 3 april 1867 i North Attleborough, Massachusetts, filos. doktor i Heidelberg, till yrket präst, har författat ett stort antal populära religiösa och litterära böcker. Många ("Hur djuren tala", 2 dlr, 3 uppl. 1919, "Vad skogen lär", 2 dlr, 3:e uppl. 1919—20, m. fl.) ha öfversatts till sv.

Long, Richard. Se Färöiska litteraturen. Suppl.

Longarone [långaråne], stad i italienska prov. Belluno, vid öfre Piave, 16 km. n. ö. om Belluno. 4,379 inv. (1911). Under Världskriget omringades 9—10 nov. 1917 vid L. en italiensk arméafdelning, under general Nassi, af de från n. och ö. framryckande österrikiska och tyska arméernas förtrupper och nödgades, efter en delvis hård strid, kapitulera, hvarvid de allierade togo 10,000 fångar. Jfr Världskriget, sp. 230. H. J—dt.

***Long island.** 1. På L. öppnades 5 nov. 1921 en radiocentralstation, som står i förbindelse med världens alla radiostationer och tillhör "The radio corporation". Omkr. 2 mill. inv.

***Longnon,** A. H., dog 12 juli 1911 i Paris.

Longueval [lågva'l], by i franska dep. Somme, 14 km. n. v. om Péronne, fullständigt förstörd under Världskriget. 227 inv. (1921). L. utgjorde en starkt befäst stödjepunkt i tyskarnas 2:a försvarslinje under slaget vid Somme 1916, eröfrades af engelsmännen 14 juli s. å. och blef därefter föremål för ytterst häftiga strider, men behölls dock af engelsmännen ända till 25 mars 1918, då byn återtogs af tyskarna. 27 aug. s. å., under slaget vid Albert-Péronne, intogs byn ånyo af de allierade. Jfr Världskriget, sp. 204 och 240. H. J—dt.

***Longwy** hade 1921 9,033 inv. Under Världskriget utkämpades 22—26 aug. 1914 i trakten af L.—Longuyon (15 km. s. v. om L.) ett fältslag ("slaget vid L.") mellan den på ömse sidor om L. framryckande 5:e tyska armén (tyske kronprinsen) och den mötande 3:e franska armén (Ruffey). Den senare blef slagen och måste gå tillbaka mot Verdun. L. intogs af tyskarna den 26 efter 5 dagars beskjutning. Staden var då delvis förstörd. Jfr Världskriget, sp. 160 och 161. H. J—dt.

Longyear city [lå'ŋjə si'ti], den tätast bebyggda orten på Spetsbergen, på sydvästsidan af Advent bay, tillhör Store nordiske Spitsbergen kulkompani. Omkr. 500 inv. I L. finnas kyrka, biografiokal, restaurang, telefon, elektriskt ljus och trådlös telegraf. Kolgrufvornas drift och inlastningen ske med fullt modernt maskineri. 1921 exporterades omkr. 130,000 ton kol. M. H.

***Lonicera,** *bot.*, betonas äfven *Lonicēra*. Artantalet uppgår till 150. G. L—m.

Lonke, *bot.*, detsamma som lånke.

***Lónyay.** — 2. Elemér L. upphöjdes 9 febr. 1917 till ungersk furste. Han är efter revolutionen 1918 fullständigt privatman.

***Looping the loop.** Se illustrationssid. till art. Flygning. Suppl.

Loos [lås], by i franska dep. Pas de Calais, 4 km. n. v. om Lens, förstörd under Världskriget. 1,239 inv. (1921). L. besattes i början af okt. 1914 af tyskarna och ingick sedan i tyska fronten i Ar-

tois, men intogs af engelsmännen 25 sept. 1915 under höstslaget vid La Bassée och Arras — af engelsmännen kalladt *slaget vid L.* — och blef därefter en stödjepunkt i de allierades front. Jfr Världskriget, sp. 169 och 185. H. J—dt.

***Loos**, C. — Enligt ”kanslidagboken” afreste L. från Bender 21 jan. 1710 och återkom dit 7 juli 1711. De i Uppsala universitetsbibliotek befintliga 8 orientritningar, som tillskrifvas L., äro säkerligen icke utförda af honom (jfr L. W:son Munthe: ”Kungl. Fortifikationens historia”, VI, 2, s. 266). L. W:son M.

***Looström**, K. Ludvig, lämnade sin befattning som öfverintendent 1915 och sitt sekreterarskap vid konstakademien 1921 samt dog 26 aug. 1922 i Stockholm. Han utgaf 1913—15 praktverket *Kungl. Akademiens för de fria konsterna samlingar af målning och skulptur* (porträtten åtföljda af sakrik och värdefull text), vidare *Johan Tobias Sergel. En gustaviansk tidsbild* med lätt skisserad text till det öfverflödande bildmaterialet (1914) samt en samling innehållsrika förstahandsstudier, *I svenska konstnärskretsar för omkring etthundrafemtio och hundra år sedan* (om Floding, Desprez, Fredenheim m. fl., 1916). G—g N.

Looy [låi], Jacobus van, nederländsk författare och målare. Se Holländska litteraturen. Suppl., sp. 442.

Lopez [lå'peth], ö. Se San Juans arkipelag.

***Lopez y Dominguez**, J. Riktig namnform är Lopez Dominguez. Se Dominguez, J. L. Suppl.

***Lopez y Planes.** — 2. Vicente Fidal L. dog 1903.

***Lophocomi.** Se äfven Människoraser, sp. 271.

Loppa. 1. Pastorat i Alta prosteri, Hålogaland bispedömme, Norge, med socknarna Loppa, Øksfjord och Hasvik med Galten kapell. 1,366,$_{24}$ kvkm. 1,680 inv. (1920). — 2. Härad i L. pastorat, v. om Hammerfest, Finnmark fylke, Norge. 713 kvkm. 1,680 inv. (1920). Fiske. — 3. Ö i L. härad, 12,$_{1}$ kvkm. 133 inv. (1920). 1—3. K. G. G.

Lopphavet, öppna hafvet utanför ön Loppa, på gränsen mellan Troms och Finnmark fylke.

***Loppis** hör numera till Tammerfors stift. 8,394 inv. (1922). O. B—n.

Lora [lå'ra], stad. Se Álora. Suppl.

Lora'ntheæ, *bot.*, detsamma som *Loranthaceæ*.

***Lord lieutenant.** Då Irland 1922 blef självstyrande fristat inom Brittiska riket, afskaffades där lordlöjtnantsämbetet, hvars siste innehafvare var viscount Fitzalan (se Howard 13, äfven i Suppl.). I spetsen för förvaltningen ha Irländska fristaten och Nord-Irland numera hvar sin generalguvernör.

***Lorensberg.** Direktören Sophus Petersen, som under flera år arrenderade den gamla nöjesplatsen L., byggde där 1916 en ny modern teater med vridscen och rundhorisont med kupol, bådadera de första i Sverige (jfr Dekoration 2. Suppl.) samt salong utan rader efter Wagnerteaterns mönster (byggnadens yttre återges i fig. 11 å pl. II till art. Göteborg. Suppl.). Lorensbergsteatern öfvertogs 1918 af det nybildade Göteborgs teaterbolag; teaterledare var 1917—19 Gustaf Linden (se denne. Suppl.) och 1919—23 Per Lindberg (f. 1890, filos. licentiat 1917, son till den i hufvudarbetet nämnde skådespelaren och teaterledaren August Lindberg). P. Lindbergs energiskt fullföljda konstnärliga syften och fantasifulla regissörskonst (i Shakspereddramer m. m.) gjorde Lorensbergsteatern mycket uppmärksammad. Han efterträddes 1923 af sin medhjälpare Knut Ström. Jfr uppsats af O. Sylvan i ”Nordisk tidskr.” 1922. E. F—t.

Lorensson, Lorens och Abraham. Se Westman, sp. 69.

***Lorentz**, H. A., utnämndes 1912 till kurator för Teylers stiftelse i Haarlem, men verkar fortfarande (som e. o. professor) vid universitetet i Leiden. Han blef 1923 led. af sv. Vet. akad. Sedan 1919 utges en holländsk uppl. af L:s föreläsningar i fysik med titeln *Lessen over theoretische natuurkunde*. Jfr Fysik. Suppl., sp. 1108—09.

***Lorenz**, K. A., dog 1923.

***Lorenzen.** — 2. H. R. Hiort-L. dog 14 juni 1917 i Roskilde. Han utgaf med Hauch-Fausböll *Patriciske slægter* II—III (1911—14). Postumt utkom *Erindringer fra Sönderjylland* (1919). P. E—t.

Lore'nzen, Vilhelm Birkedal, dansk konsthistoriker, f. 27 jan. 1877 på Fyn, tog skolämbetsexamen i historia 1901 och verkar som lärare på åtskilliga ställen. Han har utvecklat grundligt och flitigt författarskap rörande äldre och nyare dansk byggnadskonsts historia, dels på kyrkligt område (*Helligaandsklostrenes bygningshistorie* 1912, *Franciskanerklostrenes* 1914, *Dominikanernes* 1920, *Brigittinernes* 1922, *Roskilde domkirke* 1924), dels i fråga om herrgårdar och slott (*Rantzauske borge og herresæder* 1912, doktorsafh. *Studier i dansk herregaardsarkitektur i 16. og 17. aarhundrede* 1921, *Københavnske palæer* I, 1922), dels med borgerlig arkitektur som ämne (*Det danske hus* I, 1920, *Christianshavns borgerlige bygningskunst* 1914). L. var redaktör af ”Arkitekten” 1917—20 och medredaktör af ”Danske herregaarde ved 1920”. Han tar ifrigt del i arbetet på att leda arkitekturen in på sunda vägar och är led. af styrelsen för Bedre byggesæt och Dansk bygplanlaboratorium. P. E—t.

Lorenzo Monaco [låre'ndså månakå], målare. Se Lorenzo 1, sp. 1115.

***Loreto.** Vid en eldsvåda natten 22—23 febr. 1921 förstördes största delen af Casa Santas inre (altaret och madonnabilden).

Lorettohöjden, vanlig benämning — efter ett på höjdens krön förr befintligt, men under Världskriget förstördt kapell, kalladt Notre Dame de Lorette — på östra delen af höjdsträckningen mellan byn Souchez (12 km. n. om Arras) och den 7,$_{5}$ km. n. v. om denna belägna byn Bouvigny i franska dep. Pas de Calais. L., från hvars krön (côte 165)

terrängen bort emot Arras i s. och Béthune i n. behärskas, kom att spela en viktig roll under de stora striderna i Artois 1915. I början af okt. 1914 besatt af fransmännen, eröfrades höjdpartiet 7 s. m. af tyskarna, som befäste det och gjorde det till en stark stödjepunkt i frontdelen framför Lens. Under de nära nog oafbrutna striderna på senhösten och vintern 1914—15 innehade ömsom fransmännen, ömsom tyskarna höjden, men denna stannade dock, efter det med större styrkor utförda anfallet 3—8 mars s. å., i de senares våld. Ej heller under det s. k. Lorettoslaget (9 maj—23 juli) lyckades fransmännen, annat än tillfälligtvis på första slagdagen, komma i besittning af höjden. Detta lyckades först under höstslaget vid La Bassée och Arras (25 sept.—13 okt. s. å.), då tyskarna definitivt måste utrymma denna. — De å ömse sidor med största energi utkämpade ställningsstriderna å L. och närliggande del af fronten (byarna Ablain- S:t-Nazaire, Carency, Souchez m. fl.) hörde till de förlustrikaste under hela kriget. Jfr Världskriget, sp. 169, 184 och 185. H. J—dt.

***Loricata,** *zool.*, ett namn, som tilldelats äfven bältdjuren (se d. o.).

Loriidæ, *zool.* Se Papegojor, sp. 1487.

Lorimers system [lå'rimɛs-]. Se Telefon, sp. 708.

***Los** tillhör Ljusnans kontrakt, Uppsala stift. 168,735 har. 3,621 inv. (1924).

***Los Angeles** hade 576,673 inv. 1920, en ökning sedan 1910 af mer än 80 proc., så att L. är unionens till folkmängd 10:e stad. Arealen, 947 kvkm. (1920), fyrdubblades från 1910. 25 parker om 1,660 har och 34 kommunala sommarläger funnos 1920. Arkeologiskt museum för de sydvästra staterna påbörjades 1912 och anläggningen af en vattenledning, tillräcklig för 1 mill. personers behof, 1913. Industrien, särskildt filmtillverkning (80 proc. af världsproduktionen med 150 mill. doll. värde 1920), har växt oerhördt sedan 1910 likasom sjöfarten, som nu har direkta linjer till Öst-Asien, Filippinerna och Straits settlements. Hamnen, Port San Pedro, utvidgades väsentligt 1909—20, och värdet af exporten till utlandet hundrafaldigades samma period. Öfver 800 allmänna och 140 privata skolor funnos 1920 med 115,530 lärj. och 5,147 lärare. E. A—t.

***Loschmidtska talet.** Om nyare värden se Grundämnen. Suppl.

Lošinj [lå'ʃtjinʃ], L. mali, L. veliki, orter. Se Lussin.

Los Morrētes [lås mårr-], udde. Se Nun 4.

***Losoncz** tillhör nu Tjecho-Slovakien, distriktet (*župa*) Zvolen. 12,418 inv. (1921). Officiellt namn Lučenec.

Losovskij [låså'-], Michail, rysk fackföreningsledare, författare, är en bland organisatörerna af den kommunistiska s. k. tredje fackföreningsinternationalen. Bland hans skrifter (på ryska) märkas Moskva eller Amsterdam? (1921), Fackföreningarnas nya uppgifter (s. å.), Tre års kamp (s. å.) och Två internationaler (1922).

***Lossa.** Se Bro och Lossa. Suppl.

Los Sa'ntos de Maimona [lås -måna], stad. Se Santos 1.

Lossnen, en omkr. 7 kvkm. stor sjö, belägen 544 m. ö. h., i Tennäs socken, Härjedalen, genomflytes af Ljusnan. O. Sjn.

Lothărio, mansroll (vandrande harpolekare, eg. italiensk slottsherre Cypriani, sinnesomtöcknad af sorg öfver sin bortröfvade dotter; baryton) i Ambr. Thomas' opera "Mignon" (se d. o. Suppl.).

***Lothigius,** L. V. S., dog 21 april 1913 i Stockholm. — 2. Emilia Augusta Klementina L., den föregåendes kusins dotter. Se Broomé. Suppl.

***Lothringen.** (Sp. 1137—38) Tyska L. tillhör efter freden i Versailles (28 juni 1919) ånyo Frankrike och bildar franska dep. Moselle (se d. o. Suppl.). — L. var under hela Världskriget *krigsskådeplats*, ehuru större strider (fältslag) endast i krigets början där utkämpades. 20—22 aug. 1914 besegrades den i Tyska L. infallande franska armégruppen Castelnau vid Saarburg—Mörchingen af tyska 6:e armén (kronprins Ruprecht af Bajern) och 7:e arméns högra flygelgrupp, hvarefter operationerna förlades till Franska L., hvars nordöstligaste del hölls besatt af tyskarna, sedan deras försök att s. om Nancy vid Trouée de Charmes genombryta franska fronten (den 27 s. m.) misslyckats liksom ock försöket att eröfra den starkt befästa ställningen Le grand Couronné ö. om Nancy och därmed sätta sig i besittning af denna stad (4—8 sept.). Det 9 sept. s. å. började ställningskriget på denna del af västfronten fortsattes ända till vapenstilleståndet. Jfr Världskriget, sp. 161 och 244. H. J—dt.

***Lots.** Genom k. instr. för lotsverket 24 nov. 1923 ha vissa ändringar beträffande antagningsålder skett, i det att denna för *lotslärling* bestämts till fyllda 14 år och för *lots* till 21 år. Till *extra lots* kan lotslärling dessförinnan nämnas. Till *mästerlots* kan lots, som innehaft ord. befattning vid lotsplats i minst 15 år, nämnas — oberoende af, som hittills, förhållandet emellan antalet mästerlotsar och i tjänst varande lotsar. *Lotsförman* anställes numera med konstitutorial (förr endast på förordnande), och därtill utses lämplig person utan afseende på ålder och tjänstgöringsort, men han måste ha uppfyllt villkoren för att kunna konstitueras till lots. *Öfverlots* anställes vid vissa större, 1:a klass lotsplatser efter Lotsstyrelsens bestämmande och har samma åligganden som lotsförman, utom att han icke intas i lotsningstur, men är dock skyldig att delta i lotsning, för så vidt han icke blifvit af Lotsstyrelsen därifrån befriad. För att konstitueras till öfverlots erfordras utom öfriga villkor för lots att dittills ha oafbrutet tillhört lotspersonalen under minst 5 år. — Ny stadga för lotsexamen utfärdades 31 okt. 1924, för fyrexamen 20 nov. 1924. — Utom kronolotsar finnas, jämte de i hufvudarbetet angifne, äfven *kanallotsar*, anställda af Vattenfallsstyrelsen, hufvudsakligen för framförande af fartyg i Trollhätte kanal och närmaste vattenområde. Vidare finnas s. k. *långlotsar*, anställda å handelsfartyg och upptagna bland dessas besättningar samt utan att ha af statsmyndighet fastställda kompetensvillkor. R. S—m.

Lots (da. och no. *lods*, eng. *pilot*, fr. *pilote* o. s. v.) är en i flertalet länder bruklig benämning på de seglingsbeskrifningar, som till sjöfarandes tjänst, utges genom regeringsmyndighetens försorg, t. ex. *Svensk lots* (se Sjökarteverket), *Baltic pilot*, *Le pilote de la Manche* o. s. v. P. Dn.

***Lotsbarnskolor.** Numera har antalet lotsbarn-

skolor inskränkts till 12 (1923); i stället lämnar Lotsstyrelsen ett årligt inackorderingsbidrag å 160 kr. för skolpliktigt barn för minst 4 månaders undervisning. R. S—m.

*Lotsdistrikt. Se Lotsverket (äfven i Suppl.).

*Lotsförman. Se Lots (äfven i Suppl.).

*Lotshemman. Under K. M:ts behandling ligger f. n. (1924) frågan om upphörande af lotshemmans skyldigheter och friheter. R. S—m.

*Lotspenningar fördelas numera, sedan lotsarna erhållit fasta löner, emellan staten och lotsarna, med 60 proc. till statsverket och 40 proc. till lotsarna vid den plats, där de influtit. De senare fördelas i allmänhet i lika lotter emellan de vid platsen i lotsningstur intagne lotsarna och extra lotsarna. Sammanlagda beloppet af influtna lotspenningar utgjorde för budgetsåret 1 juli 1923—30 juni 1924 kr. 2,344,632: 80, högsta lotslotten (40 proc.) 1923 kr. 4,074: 77 vid Norrköpings lotsplats, minsta lotslotten s. å. kr. 34: 20 vid Mönsters lotsplats. R. S—m.

*Lotsstyrelsen lyder sedan 1 juli 1920 under Handelsdepartementet, med senaste instr. af 24 nov. 1923. För densamma gäller aflöningsreglementet för befattningshafvare vid statsdepartement och vissa andra verk, tillhörande den civila statsförvaltningen af 22 juni 1921. Styrelsens sammansättning är oförändrad. Hos densamma äro anställda å *kanslibyrån* 1 sekreterare, 1 kamrerare, 1 registrator, 2 revisorer och 1 kassör, 1 kvinnligt kanslibiträde och 1 kvinnligt kontorsbiträde samt å *fyringenjörskontoret* 2 fyringenjörer, 1 materialförvaltare och 2 verkmästare. Vidare äro anställda 1 förste expeditionsvakt och 2 expeditionsvakter. Styrelsen anställer i mån af behof icke-ord. tjänstemän. R. S—m.

*Lotsverket. Nytt tjänstgöringsregl. för lots- och fyrstaten utfärdades af Lotsstyrelsen 24 dec. 1923. Särskildt aflöningsreglemente för befattningshafvare vid lots- och fyrstaten fastställdes af K. M:t 9 juni 1922, tilläggsbestämmelser till detsamma 30 nov. 1922 och öfvergångsbestämmelser 3 nov. s. å. Lönereglementet upptar i särskild för lotsverket uppgjord löneplan 11 lönegrader för manliga och 2 för kvinnliga ord. tjänstemän. I fråga om e. o. befattningshafvare finnas 8 lönegrader för manliga och 2 för kvinnliga tjänstemän. Samtliga lönegrader äro uppdelade i klasser och dessa i 7 ortgrupper. Lotsplatser, fyrplatser och fyrskepp äro uppdelade hvar och en grupp i 3 klasser. Utom lönen ha lotsarna del i lotspenningar (se d. o., äfven i Suppl.) och personalen å vissa fyrar s. k. ensighetstillägg (se d. o. Suppl.). — Gränsen mellan *Öfre norra* och *Nedre norra lotsdistrikten* har ändrats så, att den utsträckts till gränsen mellan Ullångers, Vibyggerå och Nätra socknar i Västernorrlands län, hvarigenom bl. a. Ulfö och Skags lotsplatser kommit under Öfre norra lotsdistriktet. R. S—m.

Lotsverket i Finland. Se Sjöfartsstyrelsen. Suppl.

*Lotteri under form af statligt penninglotteri har i Sverige förberedts genom en af regeringen i sept. 1920 åt professor K. V. E. Charlier (se denne) uppdragen ”Utredning ang. inrättandet av ett svenskt statslotteri”, hvilken utredning afgafs i mars 1922 och utmynnade i ett förkastande af principerna både för klass- och nummerlotteri och i förslag till s. k. enkelt lotteri, hvari alla lottnumren dragas ur ett hjul, medan vinsterna dragas ur ett annat, så att samtidigt ett nummer utfaller ur lotthjulet och ett ur vinsthjulet, tills alla vinster utdragits för samtidigt utfallande lottnummer, hvarefter återstående lotter bli niter; förslaget förordade f. ö. vissa grunder för ett svenskt statslotteri. I enlighet med 1881 års förordning ha medgifna lotterier för bortlottning af lösören för välgörande ändamål m. m. förekommit talrikt (8,962 lotterier 1898—1907), och K. M:t har gjort vidsträckt tillämpning af rätten att bevilja andra privata lotterier, t. ex. till förmån för teatrar, konserthus, olympiska spelen och utställningar. — Staten har genom Riksgäldskontoret inrättat premieobligationslotterier; 1918 och 1921 utsläpptes premieobligationslån om 2 mill. obligationer å 50 kr. hvartdera (se Premieobligation. Suppl.). — 1923 års kung. ang. anordnande af vadhållning medelst s. k. totalisator (se d. o.; äfven i Suppl.) har gjort lotteri i sådan form beroende af K. M:ts tillstånd, som därefter meddelats vid kapplöpningar och traftäflingar på vissa orter inom landet. — Preussiska statslotteriet utvidgades 1910—11 att omfatta jämväl de sydtyska staterna, och österrikiska nummerlotteriet ombildades 1913 till klasslotteri. Premieobligationslån på olika villkor ha under och efter Världskriget tillgripits i flera stater och i somliga vid flera tillfällen. — Lotteribeskattningen sker vid statslotterier enklast genom vinsternas begränsning till viss proc. af insatssumman, såsom i 1922 års svenska förslag, men inriktas därjämte icke sällan dels på afgifter för lotteriförvaltningen, dels på afgifter för deltagarna i lotteriet, d. v. s. spelarna, som dessutom i flera länder drabbas af skatteplikt för eventuella vinster. E. F. K. S—n.

Lott-ordalen. Se Ordalier, sp. 812.

Loucheur [loʃör], Louis, fransk politiker, f. 12 aug. 1872 i Roubaix, utbildade sig vid École polytechnique i Paris till ingenjör och arbetade sig som sådan fram till en mycket inflytelserik ställning inom den nordfranska storindustrien. Han blef dec. 1916 understatssekreterare för krigsindustrien i ministären Briand, öfvergick mars 1917 till ministären Ribot som understatssekreterare för kolanskaffning, var sept.—nov. s. å. ammunitionsminister i ministären Painlevé och behöll samma post under Clemenceau nov. 1917—jan. 1920. 1919 invaldes han i deputeradekammaren (för dep. Nord) och slöt sig till republikanska vänstern, i hvilken grupp han 1920 blef vicepresident. L. var jan. 1921—jan. 1922 minister för de befriade områdena i Briands ministär och förde 1921 personliga underhandlingar i Wiesbaden med tyske återuppbyggnadsministern Rathenau om tyska naturaleveranser till de franska krigshärjade områdena (Wiesbadenaftalet 20 okt. 1921). L. har i deputeradekammarens debatter gjort sig till tolk för storindustriens intressen och därvid stundom förordat en moderatare, mera på genom ömsesidig öfverenskommelse vunna praktiska lösningar inriktad politik än Poincarés. L. var en af Frankrikes delegerade vid Nationernas förbunds församlingsmöte i Genève 1924. Han erhöll hösten s. å. anbud å ambassadörsposten i Berlin, men afböjde. V. S—g.

*Lough. — L. Neagh. Se Neagh.

Loughrea [låchrē'], stad i grefsk. Galway, Irländska fristaten. I L. ligger romersk-katolska biskopsstiftet Clonferts katedral. Omkr. 2,800 inv. E. A—t.

Louisburgh [lō'isbōg], stadsdel. Se Wick.

Louise [loïs], Alexandra Mary Irene, svensk kronprinsessa, f. 13 juli 1889 på slottet Heiligenberg i Hessen-Darmstadt, är dotter till den 1921 aflidne prins Louis (Ludvig) af Battenberg, sedan 1917 markis af Milford Haven (se Battenberg, äfven i Suppl.), och hans gemål, Viktoria, född prinsessa af Hessen (f. 5 april 1863). Liksom sina föräldrar utbytte hon 1917 det tyska släktnamnet Battenberg (hon hade dittills burit titeln prinsessa af Battenberg) mot den engelska formen Mountbatten och kallades därefter, i öfverensstämmelse med engelsk adelstitulatur, lady Louise Mountbatten. Hon förlofvades sommaren 1923 med kronprins Gustaf Adolf och förmäldes med honom 3 nov. s. å. i London. De nyförmälda höllo 11 dec. s. å. sitt högtidliga intåg i Stockholm. — Se äfven art. Jämbördig. Suppl.

Louise [loïs], realistisk opera med både text och musik af Gustave Charpentier (se denne, sp. 95), uppf. i Stockholm 1903.

***Louisiana** hade 1,798,509 inv. (903,335 män och 895,174 kvinnor), 14 på 1 kvkm., 1920, en folkökning sedan 1910 med 8,6 proc. 1,096,611 voro hvita (61 proc.), 700,257 negrer (38 proc.) och 1,066 indianer (s. å.). Af 44,871 i utlandet födda hvita voro 522 svenskar, 555 norrmän och 331 danskar. Folkskolorna hade 211,227 hvita lärjungar och de högre folkskolorna 26,840. Normalskolorna äro nu 4. — Farmernas antal var 135,463 med 4,055 mill. har areal, hvaraf 2,277 mill. har odlad jord, med ett värde af 589,83 mill. doll. (1920). Majs och ris gåfvo respektive 29 mill. och 20 mill. bushels i afkastning 1922. Bomullsplantagerna omfattade 0,48 mill. har och lämnade 0,357 mill. balar till 42,84 mill. doll. värde (s. å.). Industrien omfattade 2,617 fabriker med 12,216 tjänstemän och 98,265 arb. (1919). — L:s nuv. författning af 1921 är en sammansmältning af 1898 års författning och ett 90-tal tillägg till denna. Valrätt tillkommer alla medborgare, som bott i staten i 2 år och i sin församling 1 år före valet. Statens representanthus har 101 medl. (1924). Antalet parishes är numera 64. Jfr A. Fortier, ''History of L.'' (1904). E. A—t.

Louisiana-mossa, *bot.* Se Tillandsia.

***Loulé**, stad. Vallfartskyrkans namn är Nossa Senhora de Piedade.

Lou'nasmaa [-ma]. Se Löfgren, N. V. A.

***Lourenço Marquez.** 1. Provinsen Moçambique är nu delad i 6 distrikt. — 2. Hufvudstaden L. hade 13,154 inv. 1912. Genom stora dräneringS-, vattenlednings- och andra byggnadsarbeten har L. utvecklats till en af Syd-Afrikas främsta städer.

***Louvain.** Under Världskriget besattes staden 19 aug. 1914 af tyskarna, som den 25 utsattes för öfverfall af befolkningen. Detta gaf anledning till repressalier, hvarvid en del af staden förstördes genom eldsvådor, däribland universitetsbiblioteket med sina skatter, S:t Peterskyrkan och hallarna. Staden har efter kriget delvis blifvit återuppbyggd, och till ett nytt universitetsbibliotek, hvartill genom insamling i Förenta staterna hopbragts 1 mill. doll. och till hvars bokbestånd förutom detta land nästan alla europeiska länder, Canada och Japan (däribland Sverige med en samling, hvars värde beräknats till 20,000 kr.) bidragit genom frivilliga gåfvor, lades grunden 28 juli 1921. L. hade 40,310 inv. 1923. Jfr Världskriget, sp. 169 och 170.

***Low,** Seth, dog 17 sept. 1916.

Lovčen [lå'vtʃen], ett 1,759 m. högt berg i Montenegro, 7 km. v. om Cettinje, 5 km. s. ö. om den förra österrikiska örlogshamnen Cattaro. Å L. hade montenegrinerna före Världskriget anlagt befästningar till skydd för Cettinje och höll berget vid krigets början besatt med omkr. 6,000 man. 8—12 jan. 1916 stormade en österrikisk arméafdelning (v. Trollmann), understödd af örlogsfartygens eld från Cattarobukten, L., hvarefter Cettinje besattes 13—14 och konung Nikolaus begärde fred. Jfr Världskriget, sp. 198 och 199. H. J—dt.

***Lowell,** Percival, dog 12 nov. 1916 i Flagstaff, Arizona. Se L. Leonard, ''P. L. An afterglow'' (1921).

***Lovén.** — 2. Nils L. Ett par af hans i tidningar införda uppsatser ha omtryckts: *Hans Pehrssons beskickningar* (i Bööks ''Essayer och kritiker'', 1917—18) och *En telning af en nu alldeles utdöd komministerstam* (af P. Johnson i ''Sv. dagbladet'' 21 febr. 1924). Af *Folklifvet i Skytts härad* etc. utkom 4:e uppl. 1924. Sv. akad. präglade 1924 en minnespenning öfver L., och A. Österling skref i sammanhang därmed en lefnadsteckning.

4. Sven L. L. Se äfven Lovéns, Sven, minnesfond. Suppl.

7. Nils E. L. lämnade 1912 musiklärar- och 1921 organistbefattningen. Han har skrifvit ytterligare *Bidrag till Landskrona läroverks historia* (1915).

9. Sven August L., brorson till L. 7, försäkrings- och kommunalman, f. 25 sept. 1879 på Eliselund i Kristianstads län, blef underlöjtnant vid Kronobergs regemente 1901, i hvars reserv han 1918 befordrades till kapten, var 1905—08 chef för Lifförsäkrings-a.-b. Nordstjernans norska affär i Kristiania samt är sedan 1908 verkställande direktör i olycksfallsförsäkringsbolaget ''Fylgia'', som under hans ledning vunnit betydande utveckling. Han grundade senare de båda försäkringsbolagen ''Valkyrian'' och ''Land och sjö''. 1913—21 var han ordf. i de nordiska olycksfallsförsäkringsbolagens beredningsutskott. Han tillhörde 1914—20 Stockholms stadsfullmäktige och har haft plats i handels- och sjöfarts-, fastighets-, drätsel- och stadsplanenämnderna. 1920 ledde han en i hufvudsak af honom bekostad zoologisk-etnografisk expedition till Öst-Afrika, där senare den svenska naturvetenskapliga stationen å Mount Elgon på hans initiativ inrättades. Han är ordf. i Stockholms frivilliga skarpskytteförening sedan 1922 och i Nationella ungdomsförbundet sedan 1923. L. har utgett bl. a. *Kring Mount Elgon med vita vänner och svarta* (1921), *Natur och arkitektur* (1922). 9. P. Bm.

***Lovén,** Johan Martin, kemist, dog 5 juni 1920. Han utförde under sina senaste år viktiga arbeten öfver uppdelning af racemiska (se Racemisk blandning) syror i optiskt aktiva komponenter medelst en af honom framställd optiskt aktiv bas, α-fenetylamin. — Nekrolog öfver L. i ''Svensk kemisk tidskr.'' 1920. K. A. V—g.

Lovénska medaljen. Se Lovéns, Sven, minnesfond. Suppl.

Lovéns, Sven, minnesfond instiftades 12 jan. 1909 genom ett då dagtecknadt gåfvobref utaf medlemmar af släkten Lovén samt makarna Gustaf och Anna Retzius. Årsräntan används till bekostande af en medalj i guld (Lovénska medaljen) öfver zoologen Sven Lovén (se Lovén 4) att af Vet. akad. hvartannat år på dess högtidsdag utdelas ”såsom belöning åt svensk man för i tryck utgifvet synnerligen förtjänstfullt arbete inom den zoologiska vetenskapens områden eller för framstående förtjänst om zoologiens utveckling inom landet”. Fonden, urspr. 3,500 kr., förvaltas af Vet. akad. och uppgår f. n. (1924) till omkr. 4,800 kr. H. G. S.

Lower Chindwin [lå'ə ʃi'ndωin], distrikt. Se Chindwin. Suppl.

***Lovisa.** Stadens uthamn är Valkom. Staden hade 3,803 inv. 1922. — L. besattes under 1918 års uppror af ”de röde”, men återtogs af ”de hvite” 7 april, då tyska trupper landsattes. O. B—n.

***Lovisa,** *svenska* drottningar. 1. L. Ulrika. Se H. Schück, ”Gustaf III:s och L. U:s brevväxling” (2 dlr, 1919), och S. Leijonhufvud, ”L. U. och Carl Gustaf Tessin. Dokument” (1920).

***Lovisa,** *danska* drottningar. — 4. (Sp. 1193) L., Fredrik VIII:s gemål, blef änka 14 maj 1912.

***Lovisa** (sp. 1194), drottning af *Preussen*. Hennes minnesvård i Charlottenburg är afbildad i art. Rauch, Ch. D.

***Lovisa** (Louise; sp. 1195), M. A., f. d. prinsessa af *Sachsen-Koburg och Gotha*, dog i febr. 1924 i Wiesbaden.

***Lowther.** James William L. afgick från talmansposten april 1921 och upphöjdes då till peer som viscount Ullswater. — Sir Gerard Augustus L. tog afsked ur diplomattjänsten 1913, upphöjdes 1914 till baronet och dog 5 april 1916.

Lovunden, en 4,7 kvkm. stor ö med egendomligt formad, 620 m. hög fjälltopp (fågelberg) längst ute i hafsbrynet, Luröy härad, Nordland fylke, Norge. 148 inv. (1920). L. syns från den vanliga ångbåtsleden. K. G. G.

***Lowzow,** H. D., dog 12 aug. 1915 i Kristiania.

Lovö, officiell form för Lofö.

***Loyola,** I. Se äfven Sv. Sjöblom, ”I. L. En kyrkohistorisk studie” (1915).

***Loyson,** Ch., dog 9 febr. 1912 i Paris, oförsonad med kyrkan.

Lu, *kem.*, tecken för lutetiums atomvikt.

***Lubaczów** tillhör nu Polen (vojevodskapet Lwów). 5,297 inv. (1921). Under Världskriget genombröt 12—15 juni 1915 11:e tyska armén (v. Mackensen) den starkt befästa ställning, som 3:e ryska armén (Lesch) efter Przemyśls kapitulation intagit mellan L. och Jaworów (s. ö. om L.), hvarpå den senare återtågade mot Lemberg. Jfr Världskriget, sp. 189. H. J—dt.

***Lubbock,** sir John, lord Avebury, dog 28 maj 1913 i Kingsgate castle (Kent). Jfr H. G. Hutchinson, ”Life of sir J. L. lord Avebury” (2 bd, 1914).

***Lublin.** 1. L. är nu ett polskt vojevodskap. 31,160 kvkm. 2,087,196 inv., 67 på 1 kvkm. (1921). — 2. Hufvudstaden L. hade 94,478 inv. 1921. Universitet (*Uniwersytet Lubelski*) sedan 1919 med teologisk, rätts- och statsvetenskaplig samt humanistisk fakultet och fakultet för kanonisk rätt. — UnderVärldskriget hade ryssarna försett L., som var en viktig järnvägsknut, med omfattande försvarsverk, men dessa öfvergåfvos af de vikande ryssarna, och österrikiskt kavalleri ur ärkehertig Josef Ferdinands armé inryckte då, 30 juli 1915, utan motstånd i L. Jfr Världskriget, sp. 191. — 3. Distrikt i vojevodskapet L. 139,618 inv. (1921). 2. L. W:son M.

Lublin, Gurli, operasångerska. Se Ruben, L.

***Lublinski,** S., dog 26 dec. 1910 i Weimar.

***Lubrikator.** Jfr fig. 1—2 till art. Smörjapparat.

***Lucca,** Pauline, uppträdde äfven på operascenen i Stockholm, näml. våren 1887 som *Carmen*, *Selika*, *Margareta*, *fru Ström* i ”Muntra fruarna i Windsor” och *Leonora* i ”Trubaduren”.

Lučenec [lotʃenets], officiellt slovenskt namn på Losoncz (se d. o., äfven i Suppl.).

Lucernariidæ, Bägarmaneter, *zool.*, en familj tillhörande skifmaneterna (se Cœlenterata, sp. 487), hvilken till sin byggnad motsvarar den s. k. *scyphistoma*-larven (se Cœlenterata, sp. 489 och fig. 11 b, c) i skifmaneternas individuella utveckling. Liksom hos dessa larver är bägarmaneternas bägarlika kropp förmedelst en stjälk fäst vid något föremål i hafvet. 8 korta armar uppbära hvardera ett knippe små knappnålsliknande tentakler. Släktet *Lucernaria* lefver ock vid Skandinaviens västkust. L—e.

***Lucernmögel,** *bot.* Nyare undersökningar ha visat, att de bladmögelsvampar, som angripa lucern, klöfver (klöfvermögel), käringtand och andra med dessa närbesläktade baljväxter, ej tillhöra en art (*Peronospora Trifoliorum*), utan utgöra flera arter, t. ex. *Peronospora æstivalis* på lucern och andra *Medicago*-arter, *Peronospora pratensis* på rödklöfver och *Peronospora Lotorum* på käringtand. Svamparna äro strängt bundna till sina speciella värdväxter (specialiserade), så att lucernsvampen ej kan smitta klöfver o. s. v. G. L—m.

***Lucida intervalla.** Se vidare Tillräknelighet, sp. 59.

Lucie [-si] eller Bruden från Lammermoor (*Lucia di Lammermoor*), opera seria med musik af Donizetti till text af S. Cammarano (efter Walter Scott), uppf. i Stockholm f. g. 1840; kvinnlig hufvudroll i samma opera (ungmö med högtragiskt kärleksöde; koloraturssopran).

***Lucilius,** C. Se A. Hallströms monografi öfver L. i ”Sv. humanistiska förb:s skrifter” n:r 24 (1915).

***Lucius von Ballhausen,** R., dog 10 sept. 1914.

Lucius von Stoedten [lōtsios få'nn ʃtö'tten], Hellmuth von, friherre, son till R. Lucius von Ballhausen (se d. o., äfven i Suppl.), tysk diplomat, f. 14 juli 1869 på Klein-Ballhausen, preuss. provinsen Sachsen, var först officer, inträdde 1899 på diplomatbanan, tjänstgjorde vid tyska beskickningarna i Paris, Lissabon och Hamburg samt var från 1909 till Världskrigets utbrott, aug. 1914, ambassadråd i Petersburg. L. tilldelades okt. 1914 tyska legationen i Stockholm och var tysk minister i Stockholm maj 1915—febr. 1920. På denna under kriget ömtåliga post visade L. respektfull hänsyn till de svenska statsmakternas sträfvan att upp-

rätthålla neutraliteten och sökte efter förmåga afvärja dennas kränkande från tysk sida under handelskriget. L. var 1920 designerad till tyskt sändebud i Rom, men missnöje hos Italiens allierade häröfver kom utnämningen att gå om intet. I stället är han sedan okt. 1921 tyskt sändebud i Haag. V. S—g.

***Luck.** Under Världskriget eröfrades L. af österrikarna 31 aug. 1915, men återtogs af ryssarna 23 sept. Brohufvudet ö. om L. kom dock i österrikarnas händer 26 i s. m., hvarefter L. återbesattes af dem. Under Brusilovs första offensiv 1916 togo ryssarna tillbaka L. 6 juni. Heta strider utkämpades sedan i trakten såväl under återstoden af 1916 som under 1917, hvarjämte L. bombarderades af tyska flygare 29 juni 1916 samt 8 och 9 jan. 1917. Sedan Tysklands krig med Ryssland 10 febr. 1918 återuppblossat, intogo tyskarna L. 18 febr. s. å. Jfr Världskriget, sp. 193, 194, 206 och 245. L. W:son M.

Luckner [lo'-], Felix von, grefve, tysk sjömilitär, f. 9 juni 1884 i Dresden, gick först i kofferditjänst, men blef 1911 officer vid flottan, där han efter hand befordrades till kommendörkapten af 2:a graden (korvettenkapitän) 1922. Samma år tog han afsked. Som kapten deltog han ombord på slagskeppet ''Kronprinz'' i Skagerakslaget 31 maj—1 juni 1916, blef därefter chef på hjälpkryssaren ''Seeadler'' (segelskepp), med hvilken han jan.—aug. 1917 uppbringade eller sänkte 14 handelsfartyg tillhörande ententemakterna. Fartyget strandade 2 aug. s. å. vid Mopelia-ön (ö. om Sydney), och L. togs till fånga af engelsmännen, men lyckades fly på en segelbåt, togs efter 28 dagars ytterst strapatsrik färd åter till fånga på en af Fidji-öarna, rymde ånyo, på en motorbåt, men togs efter 8 dagar för tredje gången till fånga (vid Kermadec-öarna) och förblef fången, så länge kriget varade. L. har besökt Sverige och (1922) hållit föredrag i Stockholm. Sina minnen har han skildrat i *Seeteufel, abendteuer aus meinem leben* (1921; ''Hafvets demon'', s. å.). H. J—dt.

***Lucretius.** Se J. Paulson, ''Index Lucretianus'' (1911).

***Ludder,** äfven Luddertrådar. Se vidare Stubin.

Luddvärel, *bot.* Se Arabis. Suppl.

***Ludendorff,** F. W. Hans, blef 1921 direktor för astrofysikaliska observatoriet i Potsdam och är sedan 1921 en af utgifvarna af Astronomische gesellschafts'' Vierteljahrsschrift''.

2. Erich L., den föregående äldre broder, tysk militär, f. 9 april 1865 i Kruszevnia, nära Posen, blef 1882 officer vid infanteriet, 1895 generalstabsofficer, 1906 lärare vid krigsakademien och 1908 öfverstelöjtnant och chef för operationsafdelningen i stora generalstaben. Som sådan yrkade han, 1911, energiskt på uppsättandet af tre nya armékårer, hvilket dock icke vann gehör hos regeringen och föranledde hans afgång ur generalstaben och utnämning till öfverste och chef för fysiljärreg. 39 (Düsseldorf). I april 1914 blef han generalmajor och chef för 85:e inf.-brigaden (Strassburg). Vid Världskrigets utbrott blef han öfverkvartermästare vid 2:a armén (v. Bülow) och åtföljde som förbindelseofficer Maasarmén (v. Emmich) vid dennas inmarsch i Belgien. Vid eröfringen af Liège tog han (5 aug. 1914) själfmant befäl öfver en inf.-brigad, hvars chef stupat, och trängde genom fortens mellanrum in i staden, där han, åtföljd endast af en adjutant, begaf sig till citadellet, hvars besättning förmåddes ge sig fången.

När v. Hindenburg 22 aug. öfvertagit befälet öfver 8:e armén (i Ostpreussen), blef L. hans stabschef och bibehöll denna befattning, när Hindenburg blef öfverbefälhafvare på tyska östfronten. I nov. s. å. befordrades L. till generallöjtnant. Vid Hindenburgs utnämning till generalstabschef i aug. 1916 blef L., som samtidigt befordrades till general af infanteriet, hans förste generalkvartermästare och kvarstod som sådan till 26 okt. 1918, då han af politiska skäl erhöll begärdt afsked. Som Hindenburgs närmaste man kom L., på egen begäran ''medansvarig för alla fattade beslut och åtgärder'', att utöfva ett bestämmande inflytande först på operationerna på östfronten och sedan på Tysklands krigföring på hufvudkrigsskådeplatserna. Hans strategiska planer ha karakteriserats som storslagna och förde såväl under krigets första år (Tannenberg, Masuriska sjöarna, höstfälttåget i Polen 1914) som hösten 1916 (Rumänien) till åsyftadt resultat. Däremot kunde den planlagda omfattningen af ryska härens högra flygel 1915 icke fullföljas — på grund af krigsskådeplatsens militärgeografiska beskaffenhet och brist på trupper. Den stort anlagda offensiven på västfronten 1918 (Amiens, Lys, Chemin des dames) misslyckades äfven, genom Fochs skickliga motåtgärder, som gjorde det möjligt för de allierades orörda reserver att i rätt tid ingripa. De allierades stora öfverlägsenhet i stridskrafter och modern krigsmateriel tillförsäkrade dem därefter initiativet och den slutliga segern. Förhållandena blefvo den tyska krigsledningen öfvermäktiga. Till sin karaktär viljekraftig och målmedveten, förstod L. att till det yttersta taga i anspråk alla krigsskådeplatsens och hemortens förfogbara hjälpkällor för vinnande af krigets mål, sådant han uppfattade detta: de tyska vapnens fullständiga seger, på hvilken han i det längsta hoppades. L:s stora förmåga som taktiker och organisatör erkännes äfven af hans motståndare. Han omdanade på grund af erfarenheten från krigets första år infanteriets uppträdande i striden — särskildt vapenslagets försvarstaktik — och fullständigade dess utrustning. L. införde ock i anfallsstriden det öfverraskningens moment, som under krigets senare skede vid många tillfällen förskaffade tyskarna framgångar. H. J—dt.

Ursprungligen ej alls politiskt framträdande, kom L. att som Hindenburgs stabschef på östfronten handlägga äfven politiskt betydelsefulla förvaltningsärenden rörande de ockuperade områdena, särskildt Litauen och Polen. Som generalkvartermästare i stora högkvarteret bragte omständigheterna honom ännu mer att syssla med politiska frågor, och han blef den drifvande kraften inom högsta

militärledningen vid dennas många konflikter med den civila riksledningen. Sålunda hade han väsentlig andel bl. a. i störtandet af rikskansleren Bethmann-Hollweg (14 juli 1917) och i dennes efterträdares, G. Michaelis', ersättande med grefve Hertling (31 okt. s. å.). Af sin renodladt militära läggning hindrades L. att tillbörligt beakta äfven de civila synpunkterna och därvid främst begränsningen af riksregeringens förmåga att förverkliga många af de önskemål L. i krigföringens intresse ansåg sig böra framställa. Mycken förvirring vållade hans 29 sept. 1918 plötsligt framställda kraf på omedelbart inledande af förhandlingar om vapenstillestånd. Det efterkoms motvilligt af den nybildade ministären under prins Max af Baden, men väckte inom denna mot L. en djup misstro, och då han 25 okt. lika bestämdt fordrade, att förhandlingarna skulle afbrytas och ett upprop utfärdas om krig till det yttersta, blef regeringens svar afböjande, med anledning hvaraf L. afgick 26 okt. Kort efter revolutionen af 9 nov. slog sig L. för några månader ned i Skåne, där han utarbetade en sakrik och utförlig skildring af sitt deltagande i kriget, *Meine kriegserinnerungen 1914—1918* (1919; öfv. till flera språk, ''Mina minnen från kriget 1914—1918'', s. å.). Den följdes senare af aktsamlingen *Entgegnung auf das amtliche weissbuch. Vorgeschichte des waffenstillstandes* (3 hftn, s. å.), ''Urkunden der obersten heeresleitung über ihre tätigkeit 1916—1918'' (1920) och *Kriegführung und politik* (3:e uppl. 1923). — Mot den nya regimen i Tyskland intog L. en sträft kritisk ståndpunkt och började att, småningom alltmera öppet, arbeta för monarkisk restauration och upphörande af den s. k. ''uppfyllelsepolitiken'' i fråga om fredsfördraget. Han stod våren 1920 ''Kapp-kuppens'' (se Kapp, W., Suppl.) män nära, men framträdde ej öppet på deras sida. Sedan slog han sig ned i Bajern och knöt där förbindelser med A. Hitler (se d. o. Suppl.) och dennes kampanj för en s. k. ''nationell diktatur''. I Hitlers misslyckade kuppförsök i München nov. 1923 var L. tillräckligt invecklad för att bli ställd inför rätta, men han frikändes 1 april 1924 och invaldes (maj s. å.; omvald i dec.) af det längst åt höger stående tysk-folkliga partiet i riksdagen, där han dock hittills ej spelat någon mera framträdande roll. — Häftig kritik mot L:s verksamhet under Världskriget har framförts i ett par arbeten af H. Delbrück, ''Ludendorff, Tirpitz, Falkenhayn'' (1920) och ''L:s selbstporträt'' (1922). Bland motskrifterna märkas W. Foerster, ''Hans Delbrück — ein porträtmaler?'' (s. å.), M. Bauer, ''L. oder Delbrück?'' (s. å.), och H. Eggert, ''L. als mensch und politiker'' (s. å.). Om L. som militär jfr äfven W. Foerster, ''Graf Schlieffen und der weltkrieg'', III (1921), samt Buat, ''L.'' (1920) och ''Hindenburg et L., stratèges'' (1923). V. S—g.

***Ludgo.** Patronatsrätten upphörde fr. o. m. 1922. 1,170 inv. (1924).

Ludlow [la'dlåū], *geol.* Se Silursystemet, sp. 547.

Ludu, *antropol.* Se Människoraser, sp. 270.

***Ludwich,** A., dog 12 nov. 1920 i Königsberg.

***Ludvig** (sp. 1233), it. *Luigi Amedeo*, hertig af *Abruzzerna*, var under Världskriget från aug. 1914 till febr. 1917 som vice-amiral högste befälhafvare öfver italienska flottan. Efter Italiens inträde i kriget (maj 1915) organiserade och ledde L. de allierades operationer i Adriatiska hafvet och hade äfven brittiska och franska krigsfartyg under sitt befäl. Han nedlade detta befäl och utträdde ur aktiv tjänst till följd af en konflikt med italienske marinstabschefen, amiral Thaon di Revel. L. har sedan sysslat bl. a. med kolonisationsföretag i Italienska Somaliland. V. S—g.

***Ludvig,** *franska* konungar. — 14. (Sp. 1245) L. XIV. Se Émile Deguéret, ''Histoire médicale du grand roi'' (1924).

17. Ludvig XVII. G. Lenôtre har i ett utförligt arbete, ''Le roi Louis XVII et l'énigme du Temple'' (1920), samlat och bearbetat ett mycket omfattande material om L:s lif i fängelset och sannolika öde. Han vederlägger där en mängd gängse legender, men är mycket försiktig i fråga om egna positiva slutsatser. Synnerligen starka skäl anföras för antagandet, att L. någon af dagarna 5—19 jan. 1794 af makarna Simon på uppdrag af Chaumette och Hébert bortfördes från Tempeltornet och att ett annat barn då fick intaga L:s plats. Chaumette och Hébert arresterades emellertid redan i mars s. å. och afrättades; hade de för personliga eller politiska syften undandolt L., så upphöra med deras arrestering alla säkra spår om hans öde. Barras hade för bekämpande af Robespierre skaffat sig ekonomiskt stöd af en konungafamiljens förtroendeman, bankiren Pétival, mot löfte att låta L. och hans syster få annan förvaringsort och god behandling. Redan 28 juli 1794, dagen efter Robespierres fall, besökte Barras fångarna i Tempeltornet och torde då (eller kort därefter) ha fått klarhet om, att den där fångne gossen ej var L. Af statsskäl höll han sin upptäckt hemlig och lät äfven prinsessan stanna i fängelset. Ett i ''Revue historique'' 1918 tryckt protokoll från ett hemligt direktoriesammanträde 28 april 1796 (protokollets äkthet anses sannolik, men är ej fullt bevisad) uppger, att Barras då omtalat sin uppgörelse med Pétival och att han till dennes slott Vitry (i så fall i aug. 1794) låtit föra det i fängelset påträffade barnet, som i Tempeltornet ersatts med ett annat. En vecka före protokollets datum hade slottet Vitry hemsökts af banditer, som mördat alla där boende, bland dem Pétival och — enligt Barras' ord — ''kammarjungfrun, som vårdade barnet ni vet''. Misstanken, att någon velat undanröja dem, som kunnat yppa hemligheten, ligger nära. Det barn, som från sept. 1794 omtalas af besökare i Tempeltornet, var en slö och sjuklig gosse, som af Lenôtre antages möjligen ha varit döfstum. Prinsessan fick han bevisligen aldrig träffa. När våren 1795 fredsförhandlingar öppnades med Spanien, kräfdes af spanska hofvet de kungliga barnens utlämnande. Ur det tydligt märkbara bryderi krafvet vållade befriades direktoriet genom underrättelsen, att gossen i Tempeltornet 8 juni aflidit. Liket obducerades af en framstående läkare, som därvid söndersågade kraniet. Efter restaurationen framgick vid flera tillfällen, att man vid Ludvig XVIII:s hof räknade med möjligheten, att L. lefde. En af folkopinionen framtvungen undersökning 1816 afbröts, utan att man anställde gräfningar på den plats, där dödgräfvaren enligt sin änkas utsago nedmyllat det fångna barnets kista. Där anträffades emellertid 1846 en kista med skelettdelar af en rakitisk gosse, hvars hufvudskål söndersågats af läkarhand. Både

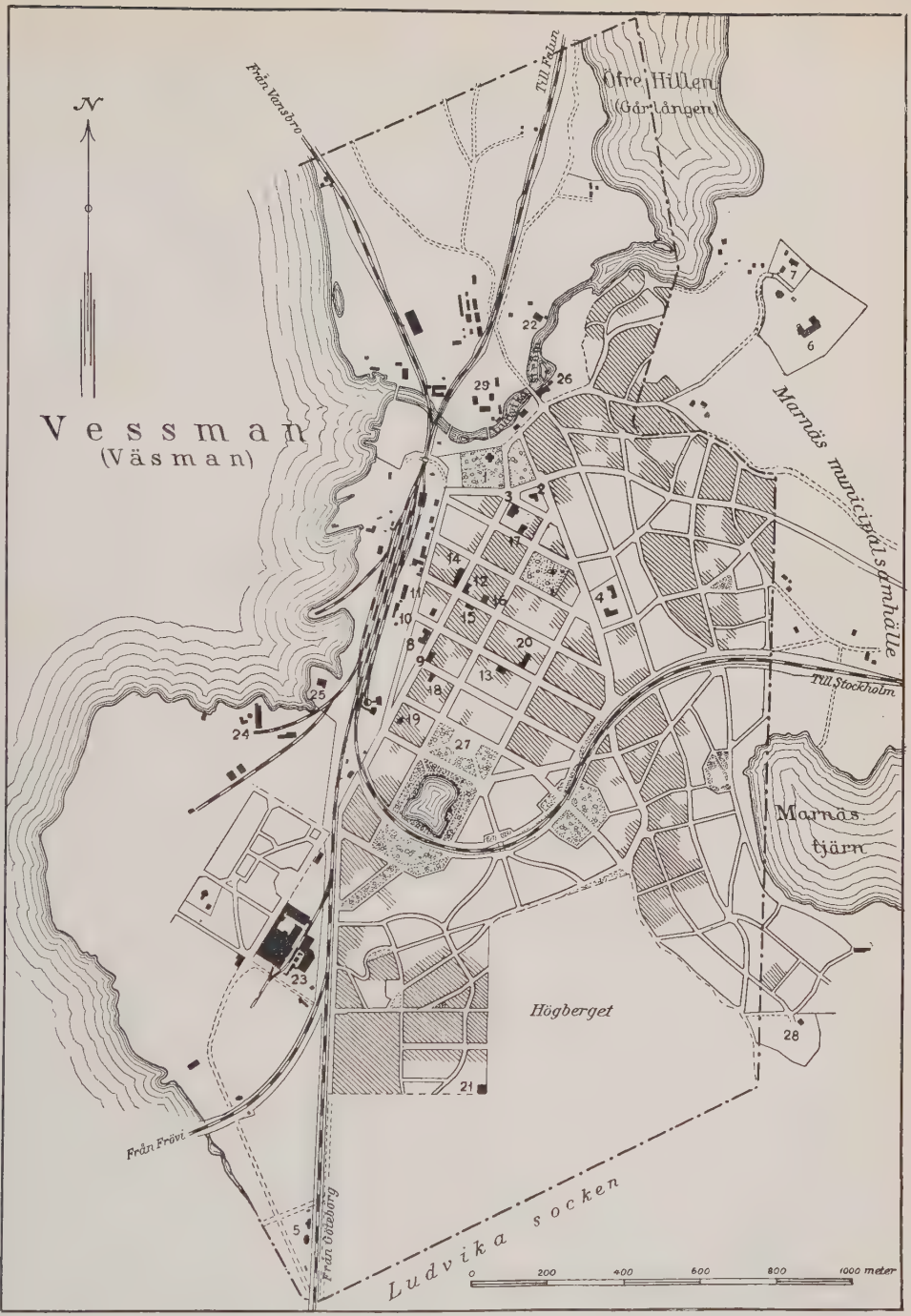

Fig. 2. Situationsplan af Ludvika stad (före inkorporeringen 1 jan. 1925 af Marnäs municipalsamhälle). *1.* Kyrka. — *2.* Kommunalhus. — *3.* Tingshus. — *4.* Kommunal mellanskola samt folkskola. — *5.* Folkskola. — *6.* Lasarett. — *7.* Epidemisjukhus. — *8.* Postkontor och Göteborgs enskilda banks afd.-kontor. — *9.* Telegrafstation. — *10.* Järnvägsstation. — *11.* Järnvägshotell. — *12.* Stadshotell. — *13.* Nya hotellet. — *14.* Svenska handelsbankens afd.-kontor. — *15.* Mälareprovinsernas enskilda banks afd.-kontor. — *16.* Missionskyrka. — *17.* Elimkapell. — *18.* Frälsningsarméns lokal. — *19.* Godtemplarorden. — *20.* Folkets hus. — *21.* Vattentorn. — *22.* Elektrisk kraftstation. — *23.* Ludvikaverken (egas af Allmänna svenska elektr. a.-b. i Västerås). — *24.* Ångsåg. — *25.* Tegelbruk. — *26.* Bryggeri. — *27.* Stora torget. — *28.* Folkets park. — *29.* Ludvika gård.

då och vid ny undersökning 1894 konstaterades, att skelettets längd m. m. tydde på, att gossen varit 15 à 16 år, d. v. s. mer än 5 år äldre, än L. skulle ha varit 1795. V. S—g.

*__Ludvig I__, konung af *Portugal*. Sonen Affonso, hertig af Oporto, dog 21 febr. 1920 i Neapel.

*__Ludvig__, *tyska* furstar. — 3. L., konungar af *Bajern*: b) Ludvig II (sp. 1264). Se G. v. Böhm, ''Ludwig II, könig von Bayern'' (1922), och G. J. Wolf, ''König Ludwig II und seine welt'' (s. å.). — c) Ludvig III, den föregåendes kusin, f. 7 jan. 1845 i München, d. 18 okt. 1921 på sitt gods Sårvår i Ungern, var son till prins Luitpold af Bajern, deltog som dennes ordonnansofficer i 1866 års krig och blef sårad vid Helmstadt. Som medlem af bajerska riksrådet (från 1863) verkade han för jordbrukets höjande och för kanalanläggningar samt hyllade en partikularistisk politik. Vid sin faders död, 12 dec. 1912, öfvertog han regentskapet för den sinnessjuke konung Otto och utropades själf till konung 5 nov. 1913 (se Bajern. Suppl., sp. 422). Under Världskriget försvårade hans dynastiska politik, som bl. a. gick ut på införlifvande af Elsass med Bajern, tyska riksregeringens fredsbemödanden. Vid utbrottet af revolutionen i Bajern flydde han natten till 8 nov. 1918 från München till slottet Anif vid Salzburg och afsade sig där 13 nov. s. å. formligen Bajerns tron. Han förmäldes 1868 med ärkehertiginnan Maria Teresia af Österrike-Este, f. 2 juli 1849, d. 3 febr. 1919; äldst af deras barn är fältherren prins Rupprecht (se Ruprecht, tyska furstar 3, äfven i Suppl.).

4. Ludvig IV (sp. 1264), storhertig af *Hessen*. Om sonen Ernst L. se Ernst, tyska furstar 4. Suppl. Af hans döttrar är Viktoria moder till svenska kronprinsessan Louise (se d. o. Suppl.), Elisabet mördades af bolsjeviker i Alapajevsk natten till 18 juli 1918 och ligger begrafven i Getsemane i Palestina; om Alix, mördad 16 juli 1918 i Jekaterinburg, se Nikolaus, ryska kejsare 2, äfven i Suppl.

7 b) Ludvig Salvator (sp. 1266), ärkehertig af *Österrike*, dog 12 okt. 1915 på slottet Brandeis. 3—4. V. S—g.

*__Ludwig__ (sp. 1269), Alfred, dog 12 juni 1912 i Prag.

*__Ludwig__ (sp. 1270), Hubert, dog 17 nov. 1913 i Bonn.

*__Ludvig Filip.__ — 2. L. F. A., grefve af Paris. Hans yngre son, Ferdinand Frans, hertig af Montpensier, dog 30 jan. 1924 på slottet Randan, dep. Puy-de-Dôme, Frankrike.

*__Ludwigshafen__ am Rhein, i bajerska reg.-omr. Pfalz, hade 90,721 inv. 1919. Under Världskriget bombarderades staden och dess fabriker (särskildt flygplansverkstäderna) 1915—18 22 gånger, hvarvid stora materiella skador anställdes. L. besattes af fransmännen i nov. 1918. H. J—dt.

*__Ludwigsorden.__ Den bajerska och den hessiska Ludwigsorden afskaffades i samband med revolutionen 1918.

__Ludwigsthal__ [lo'd-], järnverk. Se Tuttlingen.

*__Ludvika.__ 1. Socknen är 216,87 kvkm. med 9,623 inv., hvaraf staden L. 3,77 kvkm. med 4,282 inv. (1924). — 2. Municipalsamhället blef 1915 köping och fick genom k. bref 13 dec. 1918 stadsrättigheter fr. o. m. 1919. Staden L. omfattar, efter inkorporeringen 1 jan. 1925 af Marnäs municipalsamhälle, 9,9 kvkm., hvaraf 2,2 kvkm. vatten. Efter inkorporeringen omkr. 4,900 inv. Tax.-v. å fast egendom är 15,557 mill. kr., hvaraf för jordbruksfastighet 567,500 kr., för statens 115,000 kr. och för kommunens 647,000 kr. (1923). Den bevillningstaxerade inkomsten var s. å. 4,384,570 kr. Stadens tillgångar voro 1,889,055 kr. och skulder 1,527,190 kr. (1923). Fabriksindustrien omfattar 9 arbetsställen med 529 arb.. 7,649,301 kr. salutillverkningsvärde och 86,290 kr. bevillningstaxerad inkomst (1922). L. har nu stadsläkare och apotek samt ett våren 1924 invigdt länslasarett, och förutom sparbank afd.-kontor af Svenska handelsbanken, Göteborgs- och Upplands- samt Mälarebankerna. De största fabrikerna äro nu Aseas fabrik (Ludvikaverken) för tillverkning af elektriska apparater och transformatorer med 403 arb. (1922), Ludvika ångsåg med 70 arb. samt bryggeri, tegelbruk, kraftstation och vattenledningsverk. Om L. bruk se nedan. Ångbåt på Vessman förbinder L. med Sunnansjö och Grangärde. ''Ludvika tidning'' utges i Borlänge 2 ggr i veckan. Stadens vapen (fig. 1) visar i blått fält en bandvis ställd ström af silfver, belagd med en antik åska af fältets färg samt åtföljd på hvardera sidan af en lilja af guld. — 3. Bruket omfattar nu blott lancashiresmedja, snickeriverkstad, mejeri och landtbruk med omkr. 350 har åker, 1,000 har äng och 22,700 har skog, äfvensom en del nu ej bearbetade grufvor. Dessutom eger emellertid bolaget (nuv. akt. kap. 2,800,000 kr.) aktiemajoritet i Ludvika ångsåg samt nästan alla aktierna i A.-b. Ludvika kraftverk samt Nyhammars bruk. O. Sjn.

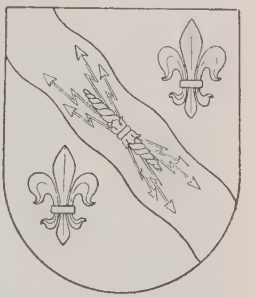

Fig. 1. Ludvika stads vapen.

*__Lueger__, O., dog 1 maj 1911 i Stuttgart.

*__Luerssen__, Chr., lämnade professuren 1910 och dog 3 juli 1916 i Charlottenburg. C. Lmn.

__Luetin__ (af *lues*, se d. o.). Se Serumdiagnostik, sp. 192.

__Luëtisk__ (af *lues*, se d. o.), syfilissmittad.

*__Luft.__ Ang. luftens beståndsdelar se äfven Ädelgaser. — Om luft som råmaterial för framställning af kväfgas och syrgas se Kväfve. Suppl.. samt Syre.

*__Luftballong.__ Trots spådomar på många håll. att flygplanet småningom skulle komma att h. o. h. utträngа ballongen och att den militära användningen af densamma skulle väsentligt minskas och slutligen upphöra, medförde Världskriget motsatt resultat. Särskildt ställningskriget med sitt behof af oafbruten bevakning äfven från luften åstadkom den fjättrade ballongens (se Luftballong, sp. 1282) ökade användning, och dess tjänster för observation vid artillerieldens reglering blefvo alltmer oumbärliga. Sålunda blefvo de långa sammanhängande stridsfronterna å västfronten garnerade med captifballonger, så att man ofta kunde från en punkt iaktta 5 à 6

sådana. Ballongtrupperna ha också sedermera ökats i de flesta arméer. Fältballongmaterielen undergick under kriget en del förbättringar. I Frankrike, där man längst bibehållit kulballongen (se Luftballong, sp. 1280—81) ej endast för frifärder, utan äfven som fjättr ballong, pröfvade man först metoden att lyfta observatören medelst drakar, då en större vindstyrka (öfver 6 m. i sek.) gjorde kulballongen oanvändbar. Då metoden visade sig osäker, öfvergick man äfven här (1915) till drakballongtypen (se Luftballong, sp. 1282—83), användbar ännu vid en vindstyrka af 14 m. i sek. De förbättringar, som sedermera gjordes i vissa arméer, kommo snart äfven alla de andra till godo. Som slutresultat af krigserfarenheterna står nu som en god standardtyp för en fjättrad krigsballong den äfven i svenska armén införda italienska

Svensk arméballong.

ballongen (se fig.). Ballonghöljet har så mycket som möjligt närmats den sfäriska formen, som ger minsta tygarea och minsta vikt till största gasinnehåll och därmed följande större bärighet. Samtidigt ha fordringarna ökats på stabilitet i luften och däraf beroende bättre observationsmöjligheter och mindre påfrestningar å materielen. Själfva ballongen är äggformad med 3 stabiliseringssäckar baktill. Dess inre är afdeladt genom en ballonet med de vanliga funktionerna att hålla ballongen ständigt utspänd, på samma gång förhindrande öfvertryck. Genom dessa anordningar är ballongen användbar vid ända till 25 m. vindstyrka. Utrymmet inuti ballongen mellan de 3 stabiliseringssäckarna bildar en s. k. *luftkon*, hvars uppgift är att bidraga till stabiliseringen. De båda öfre stabiliseringssäckarna och luftkonen äro sinsemellan förenade medelst öppningar, så att de tillsammans bilda ett enda stort rum för luften, som utifrån blåser in genom en särskild öppning på ballongens undre sida. Vid för starkt öfvertryck i denna stora luftkammare strömmar luften ut genom en automatiskt verkande tygventil. Den luft, som genom ballonetmunnen inkommer i balloneten, kommunicerar med den undre styrsäcken, från hvilken luft genom en automatiskt verkande tygventil kan komma in äfven i luftkonen och de båda öfriga styrsäckarna. Själfva höljet består af 3 hopgummerade lager bomullstyg. Enklare och lättare höljen begagnas stundom, för att större höjder skola nås. Den automatiskt verkande manöverventilen är af trä och saknar alla metalldelar, hvilket är en afgjord fördel med tanke på eventuella elektriska urladdningar. Ventilen är fäst i höljet med en bindning och förmedelst klistring. Ballongen förekommer i 3 storlekar, nämligen 800, 900 och 1,100 kbm. Den största typen, som väger, korgen inberäknad, ung. 600 kg., kan under gynnsamma förhållanden med 1 spanare — i regel utgöres besättningen af 2 officerare — uppnå en höjd af 2,175 m. På 1,000 m. höjd är ballongens läge fullständigt horisontellt, på högre höjder lutar den något bakåt, medan den på lägre höjder lutar något framåt. Om ballongen sliter sig, intar den icke nytt läge, utan förhåller sig som en fri ballong. Äfven öfrig materiel vid ballongafdelningarna har förbättrats. Motorvinschanordningen för ballongens nedhalning har fullkomnats, fordonsparken för utrustning och proviant, den i tuber komprimerade vätgasen, en telefonstation, en fotografiateljé m. m. ha automobiliserats. Ballongafdelningarna ha försetts med kulsprutor för försvar mot flygplan, och ballongkorgarna ha utrustats med fallskärmar, med hvilkas hjälp ballongens besättning kan rädda sig, t. ex. då ballongen skjutits i brand.

Jämte fältarméerna och fästningarna använder äfven *flottan* fjättrade ballonger. Utom till vanlig bevakningstjänst och biträde vid artillerieldledning gör ballongen här stor nytta genom att på afstånd och betydligt djup kunna iakttaga undervattensbåtar och minor. Ballongerna äro härvid af olika storlekar, från 750 till 1,000 m. kubikinnehåll, alltefter storleken af de krigsfartyg, vid hvilka de äro anknutna.

Friballongssporten, som legat nere under och efter Världskriget, då landgränserna varit mer eller mindre afspärrade, har åter börjat komma till heders. I den märkligaste internationella ballongtäflingen, om Gordon-Bennett-priset, segrade belgiern Demuyter 1923 (för en ballongfärd från Bruxelles till Sköllersta i Närke) och 1924 (för en färd från Bruxelles till S:t Abbs i Skottland, n. om Edinburgh).

Om *luftskeppens* (motorballongernas) utveckling se Luftskepp. Suppl. K. A—n.

Luftfart. Se Luftsegling och Lufttrafik (båda i Suppl.).

Luftfartyg, Luftfarkost, hvarje slag af materiel, med hvars hjälp man afser att färdas genom eller uppehålla sig i rymden. Luftfartygen indelas i sådana, som äro *lättare än luften*: friballonger, fjättrade (fasta) ballonger, luftskepp (motorballonger), och *tyngre än luften*: flygplan (med motor), segelflygplan (flygplan utan motor), drakar, fallskärmar. K. A—n.

Luftfotografi, från ballong, drake, luftskepp eller flygplan tagen fotografisk bild, i senare fallen äfven kallad flygfotografi. Se pl. med 2 fig.

De första luftfotografierna framställdes 1858 af franske fotografen Nadar, som från ballon captif tog lyckade bilder af Paris, hvilka alltså blefvo de första fotografiska terrängkartorna. Då emellertid

Fig. 1. K. slottet samt riksdags- och riksbankshusen i [illegible], fotograf. tagen från flygplan.

Fig. 2. Nybroviken och trakten däromkring (en stor del af Östermalm, en mindre del af Nedre Norrmalm, Stockholm), fotografi tagen från flygplan.

det använda ljuskänsliga plåtmaterialet, jodsilfverkollodium, var af relativt ringa känslighet och plåten måste beredas omedelbart före användningen i ett i ballongkorgen anordnadt mörkrum, var arbetet förenadt med stora svårigheter. Först på 1870-talet, med införandet af bromsilfvergelatinplåten, fick luftfotografien användning särskildt för militära och topografiska ändamål. En enorm utveckling ernådde den under Världskriget och gjorde under detta utomordentliga tjänster som hjälpmedel vid rekognoscering, hvarvid fiendens ställningar, försvarsverk, nyanlagda vägar, järnvägar, broar o. s. v. kunde upptäckas, kartor upprättas eller kompletteras och redan befintliga sådana korrigeras. En fotografisk bild af den öfverflugna terrängen ger en fullt objektiv bild, som sedermera i lugn och ro noggrant kan ”läsas” och ofta innehåller detaljer, som ögat icke hunnit uppfatta eller tyda eller som vid flygningen undgått spanarens uppmärksamhet.

För luftfotografering använder man numera alltid speciellt konstruerade kameror, handkameror eller sådana med fast montering, af hvilka flera olika typer utarbetats. Därvid har man särskildt lagt an på lätthandterlighet, snabb och säker plåt- resp. filmväxling, okänslighet för stötar och temperaturväxlingar och en skakfri montering. För att möjliggöra de nödvändiga korta exponeringstiderna (vid fotografering från flygplan vanligen mellan $^1/_{100}$—$^1/_{1000}$ sek.) måste kameran vara utrustad med ett mycket ljusstarkt objektiv, som därjämte — för att ge största möjliga skärpa — måste vara väl korrigeradt.

För att så mycket som möjligt vara skyddad för beskjutning af fiendens artilleri måste fotograferingen i regel ske från betydande höjd, stundom upp till 5—6,000 m. För att vid denna höjd få tillräckligt stora bilddetaljer är det nödvändigt att använda objektiv med lång brännvidd, ofta upp till 100—150 cm. Hos de vanliga flygkameratyperna växlar brännvidden i regel mellan 25 och 75 cm. Fotografering från mycket stor höjd försvåras i hög grad därigenom, att de underliggande luftlagren, på grund af i luften sväfvande vattenpartiklar, som i öfvervägande grad reflektera blå och violetta strålar, förorsaka ett blåaktigt dis, som tilltar med höjden och liksom en slöja täcker den underliggande jordytan, hvarigenom kontrasterna förminskas och detaljer utplånas. Då den fotografiska plåten i öfvervägande grad är känslig för blå och violetta strålar, framträder denna disslöja ännu mera på bilden, än den ter sig för ögat. Emellertid har man i hög grad lyckats öfvervinna den ofvan påpekade svårigheten genom att använda ortokromatiska eller pankromatiska plåtar, som äro känsliga äfven för gröna och gula resp. röda strålar, och samtidigt använda ett gult ljusfilter, som mer eller mindre fullständigt absorberar de blå och violetta strålarna, hvarigenom naturligtvis verkan af dessa elimineras, så att fotograferingen hufvudsakligen kommer att ske med de mera långvågiga strålarna.

Är kameran under fotograferingen riktad rakt nedåt, d. v. s. står objektivets optiska axel vinkelrätt mot jordytan, erhålles en bild, som ger en ortogonal projektion (se d. o. 1) af den underliggande terrängen och som direkt eller reproducerad till lämplig skala kan tjäna som karta öfver det fotograferade området. Om man bortser från eventuella, genom stora höjddifferenser uppkomna afvikelser, ger en sådan bild en korrekt karta, d. v. s. en sådan, som i reducerad skala i riktiga proportioner återger föremålets inbördes proportioner. Om objektivaxeln däremot vid fotograferingen intar en mot horisontalplanet mer eller mindre spetsig vinkel, erhåller man en sned projektion af det upptagna området. Vanligen äro flygkamerorna försedda med särskilda anordningar, som automatiskt markera och registrera lutningsvinklarna under exponeringsögonblicket. Med tillhjälp af speciella förstoringsapparater kunna — tack vare att lutningsvinklarna äro kända — dylika sneda bilder korrigeras, så att ortogonala sådana erhållas. Om man från olika håll tar två eller flera bilder af ett underliggande område och samtidigt infotograferar särskilda orienteringsmärken, kunna de erhållna bilderna användas för framställning af nivåkartor. Dylika på fotogrammetrisk väg upprättade kartor ha på senaste tiden fått stor betydelse, särskildt då det gäller kartläggning af svår- eller otillgängliga trakter. Äfven för fastställande af tillfälliga topografiska förändringar, olika vattenstånd m. m. ha de fotografiska kartläggningsmetoderna varit af stort värde. — För dylik kartläggning ha speciella kameror konstruerats, så inrättade, att såväl exponering som plåt- resp. filmväxling ske automatiskt, under det att flygaren öfverflyger det område, som skall kartläggas. Arbetet i det fria inskränkes vid dylik kartläggning i hög grad, upptagningen af ett tämligen vidsträckt område kan ske på några minuter. De enskilda bilderna sammanfogas sedermera, och en fotografisk karta af ett vidsträckt område kan sålunda erhållas. — Stereoskopiska bilder kunna framställas därigenom, att det underliggande landskapet fotograferas från två olika punkter på samma höjd. Väljes basen, d. v. s. afståndet mellan de båda upptagningspunkterna, så, att den utgör minst 3 proc. af höjden öfver marken och de båda bilderna sedan betraktas i stereoskopet (se Stereoskop), ser man en bild, som på ett öfverraskande tydligt sätt låter höjddifferenserna i terrängen framträda och sålunda visar en skenbart plastisk bild. För betraktande af stereoskopiska flygfotografier har man konstruerat speciella stereoskop. J. Htzg.

Luftfärd. Se Luftsegling (äfven i Suppl.).

Luftförsvar, *krigsv.* Se Luftvärn. Suppl.

Luftförvärmare, Luftförvärmning. Se Ångpanna, sp. 1077—78.

***Luftgas.** Med detta namn betecknas stundom detsamma som egentlig generatorgas (se d. o., sp. 917—918).

Luftkanal, *mus.* Se Orgel, sp. 865.

Luftkista, *mus.* Se Orgel, sp. 865 och fig. 1.

Luftkon. Se Luftballong. Suppl.

***Luftledning** l. Antenn, *telegr.*, i det fria upphängd ledningstråd eller system af sådana (luftnät) för uppfångande af elektriska vågor. Se vidare Paraplyantenn, Ramantenn och Rundradio, alla i Suppl. Jfr Telefon, sp. 714, och Telegraf, sp. 742 o. f.

Luftlåda, *mus.* Se Orgel, sp. 865 och fig. 1.

Luftmurbruk. Se Murbruk.

Luftnät, *telegr.* Se Luftledning. Suppl.

Luftoxidation, *kem.* Se Autoxidation 1. Suppl.

***Luftpost** har kommit till allt större användning

i samma mån, som flygtekniken utvecklats. Luftpostlinjer, som fungera i det stora hela regelbundet, finnas nu i ett flertal länder. Bland dessa linjer må nämnas New York—San Francisco, London—Paris, Berlin—London, London—Amsterdam—Köpenhamn och Toulouse—Casablanca. — Hvad Sverige beträffar funnos 1920 linjerna Malmö—Berlin och Malmö—Köpenhamn—Hamburg med fortsättning till London samt 1921 linje Stockholm—Reval. F. n. (nov. 1924) äro ifrågasatta linjer Malmö—Hamburg, med förbindelse till London, och Stockholm—Helsingfors för vidare förbindelse österut. — För inrikes svensk postutväxling anordnades under vissa tider 1921—23 en luftpostlinje mellan Porjus och Suorva, där dammbyggnader i Lule älf då pågingo. Enär Suorva saknar vägförbindelse, var denna luftpostlinje af stor betydelse. E. G—e.

Luftraid [-rēi'd], *krigsv.*, af motorballonger (luftskepp) eller flygplan utförd raid (se d. o.) med hufvudsakligt ändamål att bombardera militärt viktiga städer och orter, fästningar, örlogs- och större hamnar o. s. v. i motståndarens land eller inom af honom besatta områden i eget land. Jfr Världskriget, sp. 268—270. H. J—dt.

Lufträtt, sammanfattningen af de rättsregler, som reglera luftfarten. Dessa rättsregler hänföra sig till skilda områden af rätten. Af internationellträttslig natur äro de regler, som angå den mellanfolkliga luftfarten, vare sig under krig eller under fred, eller de fall af kollision mellan rättsnormer från skilda länder, som uppstå genom luftfart. Ur andra synpunkter är lufträtten än af förvaltningsrättslig, än af privaträttslig natur. Det förra gäller om reglerna ang. villkoren för, att luftfartyg må brukas i trafik, eller för, att förare eller annan till besättningen hörande må utöfva sin funktion, och liknande regler. Privaträttsliga äro åter reglerna om jordegares befogenheter med afseende å luftfart öfver hans mark eller om ersättning af skada i följd af luftfart. Om svensk lufträtt se Lufttrafik. Suppl. T. E.

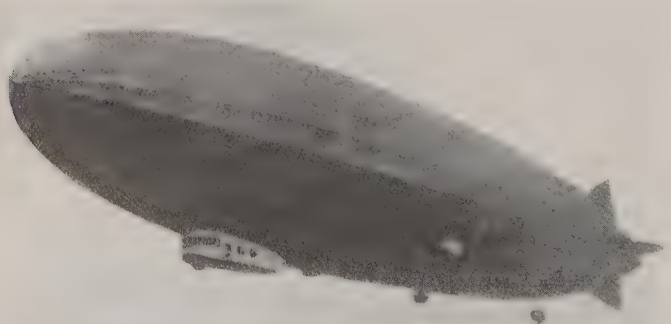

Fig. 1. Det i Tyskland byggda luftskeppet Z. R. 3 eller Los Angeles.

Fig 2. Passagerarhytter i luftskeppet Z. R 3:s stora gondol.

***Luftsegling**, Luftfart, i *vidsträckt* bemärkelse hvarje sätt att färdas fram genom luften (företaga luftfärd), vare sig medelst luftfartyg, lättare än luften, d. v. s. ballonger, fria eller motordrifna (se Luftballong och Luftskepp, äfven i Suppl.), eller medelst luftfartyg, tyngre än luften, d. v. s. flygplan (flygmaskiner), motordrifna eller icke (se Luftfartyg och Flygplan. Suppl.). Som luftsegling i *inskränkt* bemärkelse betecknas färd genom luften utan mekanisk hjälp för luftfartygets framdrifning, som sker endast med vindens hjälp, sålunda friballongfärd och segelflygning (d. v. s. med flygplan utan motor, se Segelflygning. Suppl.). K. A—n.

***Luftskepp.** I den under det sista årtiondet skedda storartade utvecklingen på aëronautikens område ha äfven luftskeppen (motorballongerna) tagit del, om ock i mindre grad än flygplanen. Under Världskriget tillhörde luftskeppen på ententesidan nästan uteslutande sjöstridskrafterna och afsågos hufvudsakligen mot undervattensbåtar, för bevakning af hafsområden, konvojering m. m., under det att tyskarna gåfvo dem en självständig plats i riksförsvaret och använde dem hufvudsakligen för bombraider — i regel nattliga — långt in öfver fiendeland, såsom mot Paris och London. På grund af sin stora sårbarhet inför de snabbare och lättrörligare flygplanen blef deras användning i kriget dock ganska begränsad. Under det att på ententesidan alltjämt användes styrbara ballonger af det *ostyfva* systemet, fortsatte tyskarna rastlöst utvecklingen af sina *helstyfva* luftskepp, ''zeppelinarna''. — Att luftskepp alltjämt anses ega den största betydelse, ej minst i den fredliga samfärdselns tjänst, framgår tydligt af det sakförhållandet, att de besegrade fingo utlämna sina luftskepp till segrarna och dessutom tvungos att åt dem ytterligare tillverka ett antal nya luftdreadnoughts, hvarefter deras luftskeppsverkstäder — enligt fredstraktatens bestämmelser — skulle nedläggas.

Det sista af de nybyggda luftskepp, som sålunda af tyskarna måst öfverlämnas till segrarna, var zeppelinaren Z. R. 3, som 12 okt. 1924 afseglade från Friedrichshafen vid Bodensjön och efter en delvis stormig färd öfver Atlanten—Rochefort—Azorerna—Nova Scotia 15 okt. landade vid Lakehurst, s. v. om New York, efter att på 81 timmar 17 min. ha tillryggalagt omkr. 8,150 km., sålunda med en medelhastighet af något öfver 100 km. i timmen. (Redan 1919 hade

dock engelsmännen företagit den första luftskeppsfärden fram och åter öfver Atlanten. Se Lufttrafik. Suppl.) Z. R. 3 — eller Los Angeles, som amerikanerna nu kalla luftskeppet — (fig. 1) är det största och modernaste af alla nu existerande luftskepp. Fartyget, som kan medtaga 25 passagerare och har 40 mans besättning, rymmer 70,000 kbm. gas, har en längd af 200 m. och en största bredd af 27,64 m. Metallstommen består af en mängd vertikala, på 5 m. afstånd från hvarandra placerade 22-hörniga ringar, förbundna med hvarandra medelst nätverk af stålträd samt vid ringarnas hörnpunkter fästa långbalkar, gående från stäf till akter. Hvar tredje ring är starkare konstruerad och uppbär en mellanvägg af bomullstyg och guldslagarhinna, så att ballonghöljets inre härigenom delas i 14 celler, hvar för sig fyllda med vätgas och försedda med ventiler, dels automatiska för öfvertryckets reglerande, dels manövreringsventiler. Kring hela stommen är spändt ett ballonghölje af särskildt behandlad bomullsduk. Understa delen af stommen är formad till en ihålig, särskildt förstärkt köl, som bildar en lång gång från för till akter. Där finnas besättningens rum, expeditionshytter, köksdepartement med elektrisk spis, förrådsrum, bensin- och oljebehållare m. m., så apterade, att de kunna flyttas mellan skeppets olika delar eller vid behof hastigt släppas öfver bord. Ballasten består i öfrigt af vatten, förvaradt i säckar, som med ett handgrepp ögonblickligen kunna helt tömmas, om så erfordras, 2 ankaren med 120 m. långa ankartåg kunna ock nedsläppas genom direkt manöver från förarhytten. Under och tätt intill denna köl befinner sig den gondol, som bl. a. innesluter förar- och passagerarhytter, förlagda på ömse sidor om en midtgång (fig. 2). Radiostationen kan emottaga meddelanden på 4,000 km. afstånd och afge sådana till 2,000 km. Medelst radio kan man alltså stå i ständig förbindelse med land och erhålla ej endast kontinuerliga väderleksrapporter, utan ock nyheter från när och fjärran samt lämna meddelanden från färden. Luftskeppet framdrifves medelst 5 12-cylindriga Maybach-motorer om hvardera 400 hkr, monterade i 5 olika gondoler, 2 och 2 längs stommens sidor och den 5:e midt under aktern. Akterskeppet uppbär också stabiliseringsfenorna samt rodren för höjd- och sidstyrning. Detta luftskepp, liksom alla moderna sådana, är i stäfven försedt med en fastgöringsmekanism, som kan fästa

Fig. 3. Vid förtöjningsmast angjordt luftskepp.

det vid en förtöjningsmast å marken. Uppkomsten af dylika förtöjningsmaster, hvilka särskildt i England utexperimenterats och vid hvilka luftskeppet hastigt och säkert kan angöras och, inställande sig i vindriktningen, hålla sig äfven i stark storm, har väsentligen ökat luftskeppens praktiska användbarhet (fig. 3).

Luftskeppen äro särskildt lämpade för långfärder, såsom interkontinentala och transoceana förbindelser. I England äro planer å bane att medelst ett antal luftskepp upprätthålla förbindelsen mellan moderlandet och långt aflägsna dominions, såsom Indien och afrikanska kolonier. K. A—n.

Luftstrid, *krigsv.*, strid mellan luftstridskrafter, särskildt strid mellan flygplan. Om luftstrider under Världskriget se d. o., sp. 268—270. H. J—dt.

Luftstridskrafter, *krigsv.*, gemensam benämning på flyg- och ballongvapnen, luftvärnet och militära väderlekstjänsten (se d. o. Suppl.). H. J—dt.

Luftstängsel, *krigsv.*, anordning till skydd mot luftanfall, bestående af fasta ballonger, förankrade i en rad eller krets med bestämda mellanrum och försedda med mellan kablarna på stor höjd spända järntrådslinor, från hvilka smäckrare sådana linor nedhänga. Ändamålet med dessa stängsel är att tvinga anfallande flygplan att för undvikande af kollision med kablar och järntrådslinor, hvilket skulle medföra nedstörtning, flyga öfver stängslen. Därigenom bli nämligen dels den afsedda bombarderingsverkan mindre, dels utsikterna för skyddsflygplanen att kunna påträffa och nedskjuta anfallsplanen större, hvarförutom äfven luftvärnsartilleriets och strålkastarnas uppgifter underlättas. Luftstängsel kommo under Världskriget till användning vid bl. a. Londons och Paris' luftförsvar. Vid Paris nådde ballongerna en höjd af ända till 4,000 m., genom att en öfre ballongs kabel fästes vid en undre ballong. Personalen var militärt organiserad och bildade (vid Paris) luftvärnskompanier om 10—12 plutoner om 10 troppar, enhvar betjänande en fast ballong. Med en pluton kunde spärras en front af 1,800 m. — Luftstängslens effektivitet är dock mycket beroende af väderleken, i det att en storm kan lösslita ballongerna och snö eller stark rimfrost nedtynga dem. Materielen är dessutom dyrbar och svår att underhålla i fredstid. H. J—dt.

Lufttrafik, Flygtrafik, Luftfart, kallas den trafik, som eger rum medelst luftfartyg, hvarmed afses flygplan, luftskepp (motorballonger) och fria ballonger enligt k. förordn. 26 maj 1922. Någon fullständig internationell reglering af lufttrafiken har ännu ej kunnat åvägabringas, men den reglering, som skett genom lagstiftning i olika länder, har dock väsentligen byggts på likartade principer. Mellan ententemakterna har träffats "International air convention", som utarbetades i anslutning till Versaillesfreden. Denna konvention är dock ännu ej biträdd af de neutrala makterna, och trafiken öfver hvarje lands territorium beror af dess lagstiftning. Sverige har träffat aftal om luftfart med Danmark, Norge och England. Med Tyskland och Finland väntas dylika aftal snart bli afslutade. Internationella kongresser (i Paris 1921 och i London 1923) för dryftande af de till lufttrafikens utveckling hörande spörsmålen ha hållits och skola framdeles hållas med en mellantid af omkr. 2 år. Hvad Sverige angår, gälla, förutom nämnda k. förordn. af 1922, äfven 2 kung. af s. å. ang. dels tillämpningen af den förra, dels åtgärder för undvikande af sammanstötning, så ock lag af 26 maj s. å. ang. ansvarighet för skada i

följd af luftfart, äfvensom lag 7 sept. 1914 ang. förbud mot lufttrafik öfver svenskt område, d. v. s. i rymden ofvan svenskt land- och sjöterritorium, hvarvid gränsen i luften bör anses följa lodräta linjer, dragna från gränspunkterna å land eller vatten. För lufttrafiken fordras i regel nationalitets- och registreringsbevis för luftfartyget eller ock särskildt tillstånd af luftfartsmyndigheten. Som luftfartsmyndighet fungerar tills vidare chefen för den byrå inom Kommunikationsdepartementet, som handlägger luftfartsärenden. För registrering måste företes luftvärdighetsbevis för fartyget, hvilket bevis erhålles efter besiktning. Fartyget måste vara på visst sätt bemannadt; särskilda certifikat fordras för förare, navigatörer och mekaniker å fartyg, och flygplatser liksom andra anläggningar skola särskildt godkännas. Rld.

För trafikändamål användes flygplan, hvilka till en början ansågos lämpliga hufvudsakligen som stridsmedel, på en del sträckor äfven före Världskriget (t. ex. i början af 1914 mellan orterna Tampa och St. Petersbourgh i Florida, Förenta staterna) och luftskepp för nöjesfärder mellan olika städer i Tyskland. Först under Världskrigets tryck genomgingo emellertid luftfartygen en sådan utveckling, att man på allvar tänkte sig, att de skulle komma att spela någon verklig roll inom kommunikationsväsendet. Man började 1918 i såväl Tyskland som Frankrike att bilda bolag för lufttrafik, och med vapenstilleståndet blef af nästan hvarje flygfabrik någon luftroute planerad. Samma dag som nationalförsamlingen i Weimar öppnades (5 febr. 1919), började den första dagliga, regelbundna flygplanslinjen i Europa — mellan Berlin och Weimar. Redan i maj 1918 hade amerikanska postväsendet påbörjat en linje mellan New York och Washington, och 25 aug. 1919 kom den första internationella postlinjen i gång — mellan London och Paris (jfr Luftpost). Inom så godt som alla länder har sedan ordnats trafik med flygplan (se pl., som visar reguljära flygrouter i Europa 1924). Bland mer anmärkningsvärda färder med flygplan förtjäna Atlantflygningarna att observeras. Den första flygfärden öfver Atlanten gjordes 19—27 maj 1919 af amerikanen Read på flygbåten ''NC 4'' från Rockaway, Long Island, via Newfoundland och Azorerna till Lissabon. Den första direkta flygningen utfördes af engelsmannen Alcock å ett Vickers-Vimy flygplan med 2 st. 350 hkr Rolls Royce motorer 14 juni kl. 4,13 f. m.—15 juni kl. 1,40 f. m. 1919 från Newfoundland till Clifden på Irlands västkust. Hvad Sverige beträffar, landade den första för passagerarbefordran särskildt inredda flygmaskinen (i tidningarna kallad *luftomnibus* och *aerobus*), förd af tysken Sablatnig, 11 maj 1919 på Ladugårdsgärdet i Stockholm efter en färd från Köpenhamn på 4½ timme. Redan i febr. s. å. hade i Sverige bildats ett studiebolag (Svenska lufttrafik-a.-b.) i afsikt att följa utvecklingen och utföra erforderliga praktiska försök. Genom bolaget tillkom bl. a. under aug.—okt. 1920 en försöksvis ordnad luftposttrafik utgående från Malmö, med anknytning till Köpenhamn, Berlin, Hamburg, Amsterdam och London, samt under sommaren 1921 en tre månaders trafik Stockholm—Reval. Bolaget upplöstes i följd af brist på understöd från statens sida. 1921—23 fungerade till stor belåtenhet af Vattenfallsstyrelsen inrättad regelbunden flygplanstrafik mellan Porjus och Suorva. I samband med den internationella luftfartsutställningen i Göteborg 1923 ordnades en trafiktäflan å sträckan Göteborg—Köpenhamn—Malmö, under hvilken regelbundna färder utfördes mellan dessa platser, och i febr. 1924 bemyndigade K. M:t Generalpoststyrelsen att träffa aftal (gällande till 1 okt. 1925) med A.-b. Aerotransport om ordnande af trafik å sträckan Malmö—Hamburg. Denna trafik påbörjades 1 juli 1924 och pågick sedermera till 1 okt. s. å. Dessutom drefs s. å. under månaderna juni—aug. trafik mellan Stockholm och Helsingfors. Om konstruktionen af speciella, för passagerare bekväma trafikflygplan se Flygplan. Suppl., sp. 894, och fig. å pl. III—IV till denna art. — *Luftskepp* (se d. o., äfven i Suppl.) ha hittills satts i trafik endast af Tyskland, där man med ett handelsluftskepp af Zeppelintypen, ''Bodensee'', 25 aug.—1 dec. 1919 utförde regelbundna turer mellan Berlin och Friedrichshafen. ''Bodensee'' gjorde också, 9 okt. 1919, en färd från Berlin (kl. 5,11 f. m.) till Stockholm (kl. 12,30) och åter (kl. 1,55—11,25 e. m.), medförande post och (22) passagerare. Trådlös telefonförbindelse hade ordnats mellan luftskeppet och en radiostation (Vaxholm), och samtalet, det första i sitt slag i Sverige, uppfattades redan på 140 km. afstånd. Engelska luftskeppet ''R 34'' företog 1919 en jämförelsevis äfventyrlig färd öfver Atlanten från trakten af Edinburgh 2 juli till New York 6 juli, öfver 3,100 nautiska mil på 108 timmar och 12 minuter. Återresan till Europa skedde i samma månad utan några äfventyr. Om zeppelinaren ''Z. R. 3'' och dess färd från Friedrichshafen till Lakehurst, s. v. om New York, 12—15 okt. 1924, en sträcka af 8,150 km. på 81 timmar 17 min., se Luftskepp. Suppl.

I fråga om flygplan har man på trafiklinjerna uppnått en regelbundenhet under gynnsamma förhållanden af 98 proc., och restiderna ha afsevärdt förkortats, men frekvensen har varit jämförelsevis ringa, och till följd däraf ha samtliga linjer gått med afsevärda förluster, som i de flesta fall måst täckas genom statsunderstöd. Genom ingripande af staterna eller kommunerna ha anlagts flygstationer (flyghamnar), för hvilka vid flygplanstrafik erfordras stora, plana fält med förvaringshallar för flygplanen samt reparationsverkstäder, fyrar, trådlösa stationer, tull- och administrationsbyggnader m. m. Orsakerna till, att flygplanstrafik ännu ej visat sig rentabel, äro hufvudsakligen att söka i otillfredsställande driftekonomi och däri, att flyglinjerna, å hvilka nattfärder ännu icke förekomma, ej kunnat erbjuda någon så afsevärd tidsvinst, som kunnat uppväga den mindre bekvämligheten jämförd med den vid järnvägsresor. I fråga om bekvämlighet äro däremot luftskeppen bättre lämpade för passagerarbefordran. De ha vissa egenskaper, som flygplanen sakna; de kunna redan i nuv. utvecklingsskede gå natt och dag, i dimma och regn, men ha den nackdelen att för angöring af flygstationerna vara mera beroende af hållar eller angöringsmaster. Med en fullständig lösning af luftskeppsförankringsproblemet torde det svåraste hindret för trafikens större omfattning vara öfvervunnet. Uppfinningen af en metod att kunna undvika de genom manövreringssättet uppstående stora gasförlusterna är af väsentlig betydelse för trafikens framtid. Luftskeppstra-

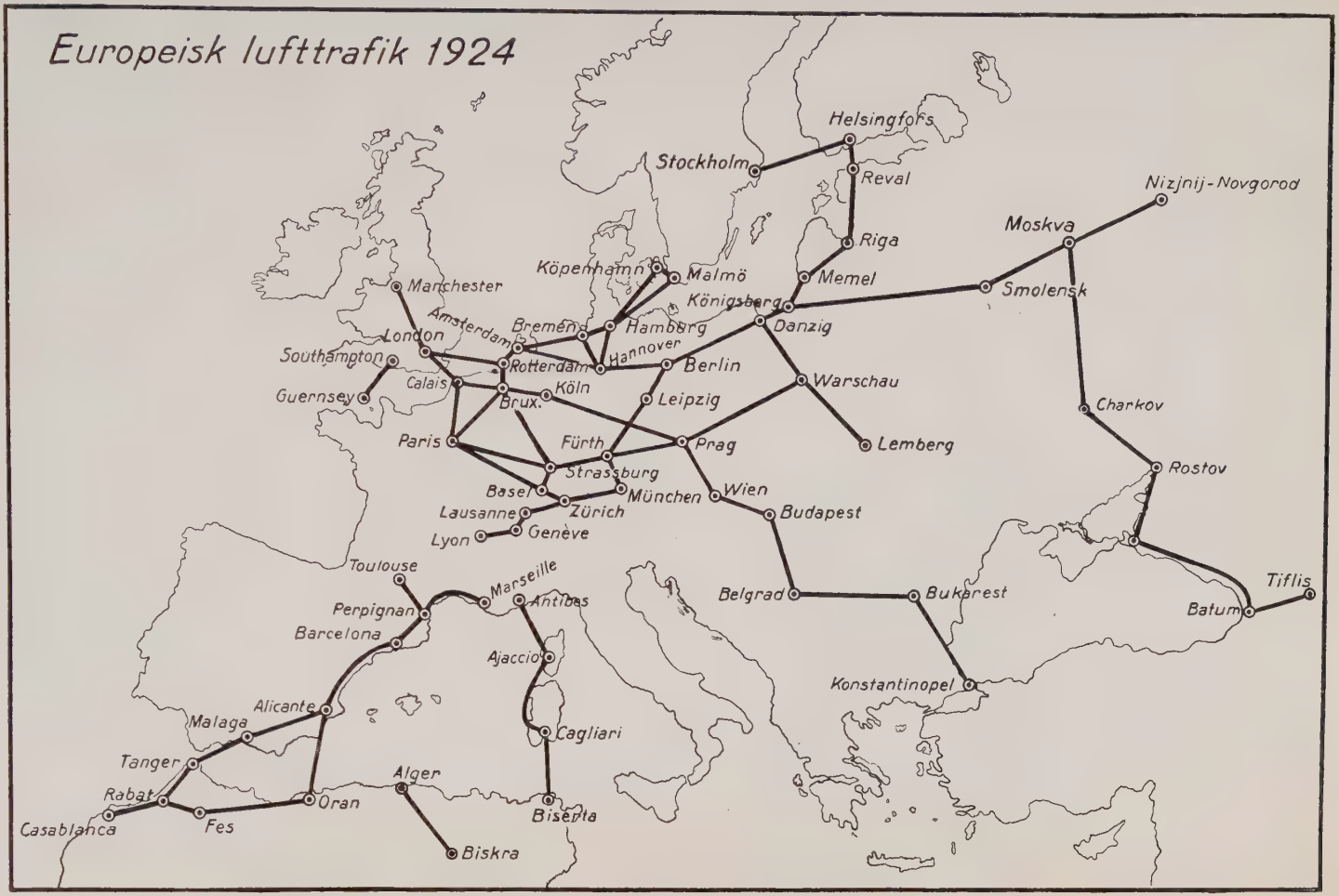
Europeisk lufttrafik 1924
Helsingfors
Stockholm
Reval
Nizjnij-Novgorod
Moskva
Riga
Köpenhamn
Malmö
Memel
Manchester
Smolensk
Königsberg
Amsterdam
Bremen
Hamburg
Danzig
London
Hannover
Southampton
Rotterdam
Berlin
Calais
Köln
Warschau
Guernsey
Brux.
Leipzig
Charkov
Paris
Fürth
Prag
Lemberg
Strassburg
Rostov
Basel
München
Wien
Lausanne
Zürich
Budapest
Lyon
Genève
Toulouse
Marseille
Tiflis
Belgrad
Bukarest
Perpignan
Antibes
Batum
Barcelona
Ajaccio
Konstantinopel
Alicante
Malaga
Cagliari
Tanger
Alger
Rabat
Oran
Casablanca
Fes
Biserta
Biskra

der för zeppelinfartyg förberedas för London—New York, Spanien—Buenos Aires och New York—San Francisco. L. Jcn.

Lufttrycksbroms, *tekn.* Se Broms (äfven i Suppl.).

Luftturbin, *mek.* Se Ventilator 1.

Luftvapnet, *krigsv.* Se Luftstridskrafter. Suppl.

Luftväfnad, *bot.* Se Aërenkym. Suppl.

Luftvärn, *krigsv.*, sammanfattningen af alla formationer, anstalter och åtgärder afsedda till skydd mot anfall (bombardering, eldöfverfall) från luften — utförda af flygplan eller motorballonger (luftskepp). Dylika formationer (m. m.) äro: luftvärnsartilleri (se d. o. Suppl.) med strålkastare m. m., särskilda kulspruteformationer, vissa flygformationer (med spanings- och jaktplan), lyssnarapparater (se d. o. Suppl.) med betjäning, luftspärrsformationer, anordningar för luftbevakningsrapporternas fortskaffande (medelst telefonering eller trådlös telegrafering), militära väderleksstationer samt, i fråga om luftanfall mot städer och orter, lokala skyddsanordningar. De sistnämnda utgöras af anordningar för befolkningens alarmering och skydd m. m. (bombsäkra skyddsrum, räddningsåtgärder, ambulanser o. s. v.), inskränkning af belysningen, maskeringsanordningar (camouflage, se d. o. Suppl.), säkerhetsåtgärder för undvikande af olyckor genom förstörda gas- och kraftledningar, eldsläckningsanstalter samt vissa materiella skyddsåtgärder (anordnandet af sandsäcksbeklädnad på taken och utefter väggarna å viktigare byggnader eller kring kulturminnesmärken äfvensom bortförandet i säkerhet af dyrbara museiföremål m. m.). — Den vid luftvärnet anställda *personalen* är dels militär, dels civil, som inträder i tjänstgöring vid mobilisering. Den senare används hufvudsakligen för utförande af de lokala skyddsanordningarna. Inom vissa arméer finnas särskilda luftvärnstrupper (se d. o. Suppl.). H. J—dt.

Luftvärnsartilleri är afsedt för beskjutning af flygplan och motorballonger (luftskepp) och förekommer såväl till lands som å fartyg och kan i förra fallet vara antingen *rörligt* (afsedt att åtföljа fälthären) eller *fast* (afsedt för ortförsvar). Luftvärnskanonernas kaliber växlar numera i regel mellan 3,7 och 12 cm. Luftvärnskanonen (se fig. 1 och 2) måste vara mycket snabbskjutande samt ha stor utgångshastighet, så att banan blir flack och skjuttiden kort; af särskild vikt är, att kanonens eldrör kan hastigt riktas såväl rätt upp intill 80°—85° elevation som i sidled genom svängning å lavetten horisonten rundt. Dessa kraf medföra, att kanonen alltid blir tyngre än öfriga artilleripjäser med samma kaliber, och detta i sin tur har gjort, att motortransport blifvit regel. Som exempel må nämnas, att en 8 cm. luftvärnskanon med en lodrät skottvidd af omkr. 8,000 m. och en vågrät skottvidd af omkr. 12,000 m. erhåller en pjäsvikt af inemot 3 ton. I den mån flyghöjden ökats, har kraftvet på allt kraftigare och mera långskjutande luftvärnskanoner gjort sig gällande, men hänsynen till snabbskjutningen och pjäsvikten har verkat återhållande. Vid rörligt luftvärnsartilleri användas vanligen ej gröfre kanoner än 8—9 cm., vid fast stundom ända upp till 12 cm. För hastig beskjutning af på låg höjd gående flygare användas därjämte mera finkalibriga kanoner (t. ex. 37 mm.), äfvensom kulsprutor. Som ammunition användas vanligen med tidrör försedda granater. Det rörliga

Fig. 1. Svensk 8 cm. luftvärnskanon försöksmodell 1922 i skjutställning.

luftvärnsartilleriet organiseras i regel i divisioner och batterier liksom öfrigt artilleri. För att kunna utföra skjutning i mörker måste dessa förband vara rikligt försedda med strålkastare och lyssnarapparater (se d. o. Suppl.). — Vid luftvärnsartilleriet kan inskjutning (se Inskjuta) icke utföras. De inställningar å riktmedel och tidrör, som erfordras för att träffa flygaren (de s. k. *skjutelementen*), måste därför bestämmas uteslutande genom mätningar och beräkningar, för hvilket ändamål rätt invecklade mät- och eldledningsinstrument kräfvas. För att beräkningar öfver hufvud taget skola bli möjliga, måste vissa förutsättningar göras, hvilka anses tillåtliga, ehuru de ej alltid motsvaras af verkligheten. Sålunda förutsättes (se fig. 3, där P = Pjäs, betecknar kanonen), att flygaren under den korta tid, som åtgår från mätningen, då han befinner sig i *mätpunkten Mp*, till dess krevaden inträffar, då han befinner sig i *målpunkten M*, går *vågrätt*, *rätlinigt* och med *oföränderlig hastighet*. För beräkningarna erfordras 4 mätvärden, 2 konstanta, nämligen *flyghastigheten* (u) och *flyghöjden* (H), samt 2 variabla, *höjdvinkeln* (n_0) till *Mp* och den s. k. *kursvinkeln* (α_0), d. v. s. vinkeln mellan flygriktningen och lodplanet genom P och *Mp*. De svåraste mätningarna äro härvid mätningarna af hastighet och höjd. På snabbheten och tillförlitligheten af dessa beror i främsta rummet skjutproblemets lösning. Kursvinkelmätningen innebär äfven vissa svårigheter, ehuru mindre än de förra. Höjdvinkelmätningen är däremot synnerligen enkel och kräfver blott en syftning mot flygaren, vanligen utförd med något af de öfriga mätinstrumenten. Mellan mätögonblicket (punkten *Mp*) och krevadögonblicket (punkten *M*) ligger en viss tidsperiod, bestående dels af den medeltid (a), som genom praktiska försök visat sig åtgå för skjut-

Fig. 2. Svensk 8 cm. luftvärnskanon försöksmodell 1922 under transport. (T. h. traktor.)

elementens uträknande samt för kanonens laddande och riktande, eller m. a. o. tiden till affyringsögonblicket, dels af skjuttiden (T). Tiden a, den s. k. *dödtiden*, har genom instrumentförbättringar alltmer nedbringats. Skjutelementens uträknande sker numera på rent mekanisk väg af ett *eldledningsinstrument* i och med det, att mätvärdena däråt inställas. Mätinstrumenten kunna härvid så sammankopplas med eldledningsinstrumentet, att dessa inställningar, åtminstone vissa af dem, t. ex. kurs- och höjdvinklarna, verkställas automatiskt, samtidigt med mätningen. Nästa steg är att automatiskt öfverföra skjutelementen till de olika kanonerna i batteriet, så att kommandoord bli öfverflödiga. Detta sker vanligen på elektrisk väg. Ett ytterligare steg, som dock ännu ej (1924) funnit tillfredsställande lösning, är att så anordna den elektriska öfverföringen, att kanonernas riktmedel bli automatiskt inställda och projektilerna automatiskt temperade. Genom nu antydda åtgärder har man lyckats ned-

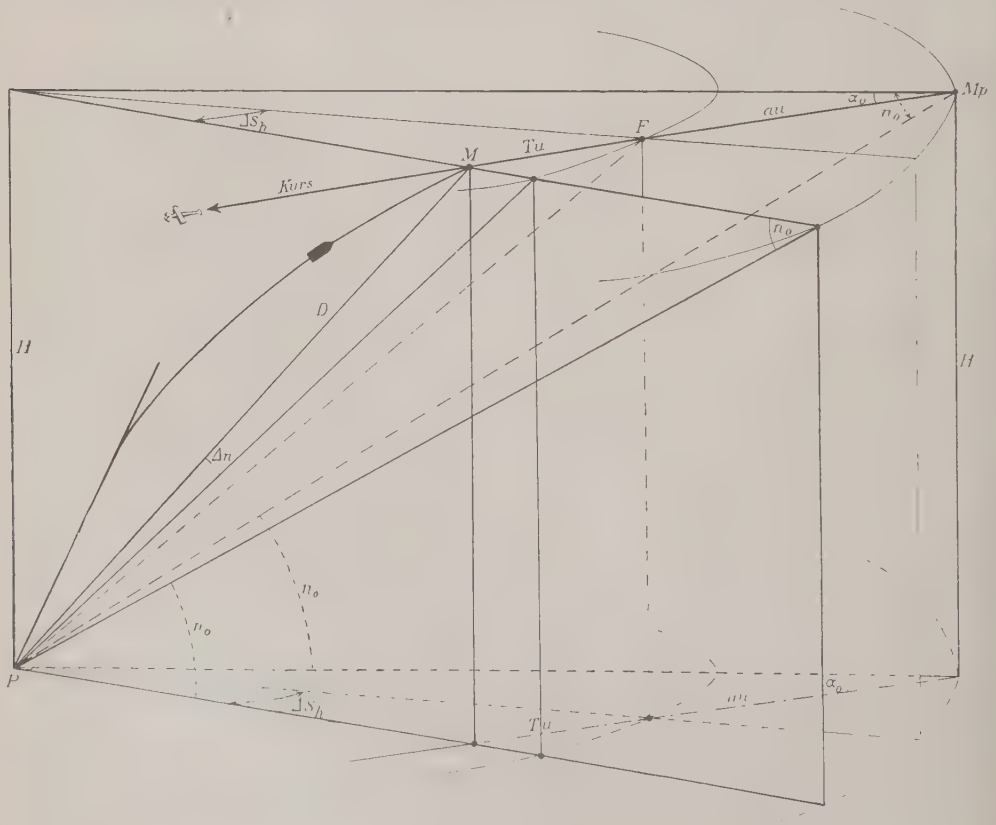

Fig. 3.

bringa dödtiden till 6—8 sek. Vid dess utgång befinner sig flygaren i *fyrpunkten* (*F*), äfven representerande den punkt, på hvilken kanonen i skottlossningsögonblicket är inriktad, och den därefter skeende förflyttningen utgör enbart den, som motsvarar skjuttiden. Denna är beroende af afståndet (*D*) och höjden (*H*) och är alltså en känd funktion af mätvärdena, ehuru ett enhetligt matematiskt uttryck för denna funktion icke kunnat framställas. De sökta skjutelementen utgöras af afståndet (*D*) samt de båda vinklar (Δn och ΔS_h), som äro mått på syftlinjens vridning under skjuttiden i resp. lod- och horisontalled. Det är tydligt, att dessa värden kunna matematiskt härledas ur mätvärdena. — Allteftер instrumentens beskaffenhet finnes äfven en annan metod att bestämma skjutelementen. Denna kännetecknas däraf, att i st. f. u och α_0 en uppmätning sker af de vinkelhastigheter, med hvilka syftlinjen till flygaren rör sig i lod- och horisontalled. Uppmätningen däraf kan ske direkt af eldledningsinstrumentet därigenom, att flygaren oafbrutet följes med 2 å detta anbragta kikare, 1 höjd- och 1 sidkikare. Därigenom bortfalla hastighets- och kursvinkelmätningarna jämte motsvarande instrument. Metoden synes enkel, men den försvårar problemets matematiska och instrumentala lösning och har därför ännu ej vunnit odeladt erkännande.

Gifvet är, att det ej är lätt att träffa så små och snabbgående mål som flygplan. Under Världskriget nedskötos dock af luftvärnsartilleriet ett rätt stort antal sådana, men det fordrades för hvar och en en enorm ammunitionsförbrukning. Sedan dess ha emellertid genom förbättrade instrument stora framsteg gjorts, och skjutförsök i Sverige 1924 ha visat, att goda utsikter finnas att redan med ett 20-tal skott träffa en på omkr. 2,000 m. höjd gående flygare. Dessa försök ha väsentligt förändrat uppfattningen om luftvärnsartilleriets betydelse. — Om luftvärnsartilleriet i England, Frankrike och Italien se Luftvärnstrupper. Suppl. G. af Wdt.

Sedan motorballonger (luftskepp) börjat användas för militära ändamål, framträdde behofvet af artilleripjäser för sådana ballongers bekämpande. Början synes ha gjorts i Tyskland, där 1906 en 5 cm. snabbskjutande dylik kanon konstruerades (af H. Ehrhardt). Denna pjäs följdes snart af förbättrade konstruktioner, i det att Krupp 1908 ff. konstruerade alltmer ballistiskt kraftigare pjäser — s. k. antiballongkanoner — af 6,5—10,5 cm. kaliber för beskjutning af luftmål. Sedermera har konstruktionen af dylika pjäser — *luftvärnspjäser, flieger-abwehrkanone* (förk. *flak*), *canons anti-aériens, anti-aircraftguns* o. s. v. —, som numera ingå i alla arméer och mariner, ytterligare fullkomnats. H. J—dt.

Luftvärnskanon, Luftvärnspjäser. Se Luftvärnsartilleri. Suppl.

Luftvärnstrupper, *krigsv.*, under Världskriget införd specialtruppslag för handhafvandet af vissa delar af luftvärnet, särskildt luftvärnsartilleriet, hvarför det ock i regel tillhör artilleriet. Detta är exempelvis förhållandet i *England* beträffande den till reguljära armén hörande luftvärnsartilleribrigaden, bestående af 3 batt. (om 8 pjäser), medan de till territorialarmén hörande båda luftvärnsbrigaderna, om 2 luftvärnsart.-brigader, 1 luftvärnsing.-bat. och 1 luftvärnssignalkomp., lyda under luftförsvarschefen. Likaså ingå *Italiens* 10 luftvärnsdivisioner, om 3 batt. (om 4 pjäser) m. m., i resp. armékårers tunga art.-reg. *Frankrike* har 5 luftvärnsart.-reg., om 5 divisioner, om 2 batt. (om 4 pjäser) m. m., som ingå i flygtrupperna. H. J—dt.

Lufu, flod och stad. Se Pangani.

***Lugard,** sir Frederick, var guvernör i Hongkong 1907—12, därefter guvernör öfver Northern Nigeria och Southern Nigeria 1912—13 och generalguvernör öfver Nigeria 1914—19. Numera är han led. af Nationernas förbunds mandatkommission. Han har ytterligare skrifvit *The dual mandate in British tropical Africa* (1922). V. S—g.

Lugaviken, bukt på södra stranden af Finska viken i Ingermanland, närmast ö. om Narvabukten, med floden Lugas mynning. O. Sjn.

***Luggude.** — 2. Hälsingborgs landsförsamling öfverflyttades delvis fr. o. m. 1914 samt fr. o. m. 1919 h. o. h. i judiciellt, administrativt, kommunalt och ecklesiastikt hänseende till Hälsingborgs stad, med hvilken fr. o. m. 1918 äfven Raus införlifvades i judiciellt, administrativt och kommunalt hänseende. 63,587 har. 48,089 inv. (1924). — 3. Hälsingborgs landsförsamling införlifvades fr. o. m. 1919 med stadsförsamlingen. Ekeby är fr. o. m. 1 maj 1918 moderförsamling till Frillestad. Kontraktet omfattar 73,136 har. 96,047 inv. (1921). 2 o. 3. E. A—t.

Lugin, Alejandro Pérez, spansk prosadiktare, f. 1870 i Madrid, har i en lätt flytande stil spirituellt skrifvit ett antal romaner, som kännetecknas af sund realism. De förnämsta äro *El torero artista* (1911), *De Titta Ruffo, pasando por Machaquito* (1912), *Kikiriki!* (1914), *La casa de Troya* (1915; prisbelönad af Spanska akad.), om studentlifvet i Santiago, *La amiga del Rey, las tiples* etc. (1917) och *Currito de la Cruz* (1922). Ad. H—n.

Lugnet, Kronobergs läns tuberkulossjukhus, i Växjö landsförsamling, 5 km. n. om Växjö, med 80 platser för patienter från länet, öppnades 1914. O. Sjn.

Lugoj, officiellt rumänskt namn på Lugos (se d. o., äfven i Suppl.).

***Lugos,** officiellt Lugoj, tillhör nu Rumänien. 19,818 inv. (1910).

***Luisenorden** upphörde att utdelas efter revolutionen 1918.

***Luitpold,** K. J. V. L., prins af Bajern, dog 12 dec. 1912 i München. Se F. Endres, "Prinzregent L. und die entwicklung des modernen Bayern" (1916). — Om L:s son Ludvig se Ludvig, tyska furstar 3 c). Suppl.

***Lukács.** — 2. L. von L. blef april 1912 ministerpresident, men måste afgå juni 1913 till följd af skandalösa penningtransaktioner med ett koncessionssökande bolag (se Ungern, sp. 1049).

Lukango, hamnplats. Se Nokki.

Lukasstiftelsen, S:t, i Köpenhamn. Se Diakonissa. Suppl., sp. 315.

***Lukianos.** H. Hult har öfversatt "Valda skrifter" af L. (2 dlr, 1915, 1917).

Lukomskij, Aleksandr Sergjejevitj, rysk militär, f. 10 juli 1868, officer 1887, öfverste i generalstaben 1907, var vid Världskrigets utbrott gen.-major och sekreterare i krigsministeriet. 1916 blef han generallöjtnant och chef för 32:a inf.-fördel-

ningen (i Galizien), därefter arméstabschef (vid 10:e armén), generalkvartermästare, chef för 1:a arménkåren (nordvästra fronten, i april 1917), generalstabschef under Brusilov (juni s. å.) och sedermera under Kornilov. I sept. 1917 blef han på Kerenskijs order fängslad i Mohilev, men lyckades fly i dec. s. å., blef i jan. 1918 generalstabschef vid ''volontärarmén'' (under Kornilov) och var mars 1918—jan. 1919 krigsminister och högste befälhafvarens närmaste man (under Alexejev och Denikin), 1920 var han general Wrangels ombud i Konstantinopel. Hans ''minnen'' (eng. öfv. *Memoirs of the russian revolution*, 1922) äro af stort intresse. H. J—dt.

***Luktsalvia**, *bot.*, kallas äfven *Balsamita vulgaris*. G. L—m.

Lulefjärden, Lule älfs mynningsfjärd i Bottniska viken invid staden Luleå, mellan sundet vid Karlsvik samt Tjufholms- och Svartösunden. O. Sjn.

***Luleå** har nu en areal af 3,700 har, hvaraf 3,610 har land. 10,840 inv. (1924). Tax.-värdet å fast egendom 1923 var 31,700,500 kr., hvaraf 764,200 kr. för jordbruksfastighet och 3,932,500 kr. för bevillningsfri (däraf 1,176,500 kr. för statens). Den bevillningstaxerade inkomsten var s. å. 14,171,080 kr.; kommunalskatten utgår med 9,$_{90}$ kr. per bevillningskrona (1924). I staden funnos 26 fabriker med 849 arb., ett salutillverkningsvärde af 7,908,356 kr. och 105,510 kr. bevillningstaxerad inkomst (1922). De största tillhöra A.-b. Ytterstfors-Munksund (Luleå järnverk vid Karlsvik med 150 arb. och Karlshälls träsliperi med 80 arb.), vidare märkas Statens järnvägars reparationsverkstad med 150 arb., A.-b. Luleå varf och verkstäder med 100 arb. samt 3 sågverk (Robertsvik, Stensborg och Luleå ångsåg) med tills. omkr. 200 arb. L. har nu 3 dagliga tidningar, ''Norrbottenskuriren'' (med halfveckoupplaga), ''Norrbottenstidningen'' och ''Norrskensflamman'' (kommunistisk). Bankerna äro nu, utom Luleå folkbank och sparbank, distriktskontor af Svenska handelsbanken och afdelningskontor af Riksbanken, Skandinav. kredit-a.-b. samt Allmänna sparbanken. Vid val till riksdagens Andra kammare tillhör L. Norrbottens läns valkrets. En herm af S. G. Hermelin restes 1917 i Hermelinsparken (stadsparken). Litt.: B. Steckzén och H. Wennerström, ''Luleå stads historia 1621—1921'' (1921). O. Sjn.

***Luleå domsaga** omfattar 23,672 kvkm. 40,600 inv. (1924).

***Luleå—Gällivarebanan** är nu sedan 1922 fullständigt elektrifierad.

***Lule älf.** Vattenkraften har under senare år tagits i anspråk genom kraftanläggningen vid Porjus (se d. o.). Storartade regleringsarbeten ha 1919—23 företagits vid Suorvajaure (se d. o. Suppl.; jfr Akajaure. Suppl.). En kraftstation vid Harsprånget har planerats (se Vattenkraftverk. Suppl.). O. Sjn.

Lumbälpunktiōn (af lat. *lumbus*, länd), *med.*, ett af tyske klinikern H. Quincke angifvet sätt att för diagnostiska och terapeutiska ändamål uttömma en del af cerebrospinalvätskan (se d. o.). Detta sker medelst ett långt, tunt och ihåligt metallrör (troakar), som instickes i spinalsäckens nedre del. Den sjuke intar därvid bäst ett vänstersidigt sidoläge, nära sängens kant med ryggen starkt krökt framåt. Det bästa stället för instick ligger i mellanrummet mellan 3:e och 4:e lumbal- (l. länd-)kotbågarna. Med troakaren, i hvars ihålighet en kompakt metallstaf, s. k. mandarin, är insatt, sticker man där in genom huden strax under och något utanför 3:e ländkotans taggutskott i riktning mot midtlinjen och något uppåt, och på ett djup under huden af 5—6 cm. antydes, att man kommit in i spinalsäcken därigenom, att motståndet plötsligt ger efter. Mandarinen utdras nu, och cerebrospinalvätskan börjar sakta rinna eller droppa ur röret. Dettas yttre ända förenas medelst en gummislang med ett tunt vinkelböjdt glasrör (stigrör), och höjden af vätskans uppstigande i glasröret afläses i mm. med en skala, som hålles bredvid rörets. Denna afläsning anger det s. k. *lumbaltrycket*, som hos friska personer varierar omkr. 125 mm. vatten. Af den på detta sätt utlupna spinalvätskan kan en del aftagas för prof eller för att lätta ett högt lumbaltryck eller slutligen för att ersättas med medikamentslösningar, som få löpa in i stället. Efter slutad punktion utdras troakaren, och det obetydliga hålet i huden täckes med kollodiumbomull. — Lumbalpunktionen har på senare tid funnit alltmer ökad användning och betydelse. De diagnostiska undersökningsmetoderna för cerebrospinalvätskan och dess innehåll ha ständigt ökats och förbättrats. Lumbalpunktion används i diagnostiskt syfte vid allehanda inflammatoriska processer i hjärna och hjärnhinnor samt vid tryckstegringar inom hufvudet, såväl af inflammatorisk art som i följd af svulstbildningar, hjärnblödningar m. m. Minskande af trycket kan stundom lindra den sjukes plågor, och införande af läkemedel, t. ex. vid tetanus, hjärn- och ryggmärgssyfilis, har ej sällan medfört goda resultat. I. H.

Lumbältryck, *med.* Se Lumbalpunktion. Suppl.

Lumbres [lōbr], Antoine de, fransk diplomat, f. under de sista åren af 1500-talet i byn Licques nära Calais, d. 14 maj 1676 på sitt slott Longvillers (dep. Calvados), var civil ämbetsman, följde 1645 hertigen af Longueville till kongressen i Münster och var 1646—50 resident i Liège med uppgift att där skapa ett starkt franskt parti. 1655 skickades han att skaffa Frankrike allianser i Tyskland (underhandlade 1655—56 med kurfursten af Brandenburg) och att, jämte d'Avaugour, söka förmå Sverige och Polen till fred, och under hans medling slöts mellan dem freden i Oliva (1660). Han stannade till 1665 i Polen, arbetande för den ''store Condés'' son hertigens af Enghien kandidatur till polska kronan, och residerade 1665—66 i Braunschweig. Se G. de Lhomel, ''Relations de A. de L. . . . . touchant ses négociations et ambassades'' (3 dlr, 1911—13). J. Th. W.

Karl Lumholtz.

***Lumbye**, H. K. — Sonen Georg L. dog 30 okt. 1922 (ej 1911).

***Lumholtz**, Karl (Carl) S., dog 5 maj 1922 på Saranac lake sanatorium nära New York.

***Lumière,** A. Hans broder Louis blef 1919 led. af Institutet.

***Lumijoki** är sedan 1917 självständigt pastorat i Uleåborgs stift, Uleå härad och domsaga. 2,478 inv. (1922). O. B—n.

Luminescens, *fys.* Se Luminiscens (äfven i Suppl.).

***Luminiscens,** mindre riktig form för Luminescens. — 8. Radioluminescens, af radioaktiv strålning framkallad luminescens. Se Radioaktivitet, sp. 865 och 868.

Lumivaara [lo'mivara], kommun och församling i Viborgs län, Finland, Kronoborgs domsaga och härad, afskildes från Jaakkima 1923. Pastoratet hör till Nyslotts stift. O. B—n.

***Lummelunda** är nu såväl som Martebo annex till Stenkyrka, Visby stift, Norra kontraktet. 369 inv. (1924).

Lumparen l. Lumparfjärden, hafsvik på sydöstra Åland, begränsad af Fasta Åland och de stora öarna Lemland och Lumparland samt i n. ö. smärre öar såsom Prästö och Toftö, liknar mer en insjö än hafsvik och har en areal af omkr. 120 kvkm. Se kartan till art. Åland. O. Sjn.

Lumpsjuka, *med.* Se Lungmjältbrand. Suppl.

***Luna,** H. Uppgiften, att Hurtado de Mendoza författat *Lazarillo de Tormes* (se d. o.), är oriktig.

Luna, mansroll (grefve, hämndlysten rival; baryton) i operan ''Trubaduren'' af Verdi (se d. o., sp. 1210).

Lūna, lat. Se Månen.

***Lunaria,** *bot. L. rediviva* förekommer utom i Skåne äfven vid Uddevalla; på Kinnekulle är den utgången. G. L—m.

Lunatsjarskij, Anatolij Vasiljevitj, rysk författare och politiker, f. 1866 i guvernementet Poltava, blef 1885 student i Petersburg, deltog i den revolutionära rörelsen och måste lämna Ryssland. Han vistades 1897—1905 mestadels utrikes, i England, Frankrike och Italien (utvisades 1901 och 1903 från Italien). L. deltog som socialdemokrat i den ryska revolutionsrörelsen 1905 och måste därpå ånyo bege sig utomlands. Kort före Världskrigets utbrott kom han i närmare beröring med Lenin och Trotzkij och blef medarbetare i bolsjeviktidningen ''Iskra''. Han återvände till Ryssland efter marsrevolutionen 1917 och utsågs i nov. s. å. till folkkommissarie för undervisningsärenden, hvilken post han ännu (1924) bekläder. Med de längst till vänster stående kommunisterna kom L. i konflikt, då han ville hålla den ryska teatern uppe på dess gamla nivå och ge skådespelarna en undantagsställning. Han hade ledt teatrarnas socialisering. Bland L:s skrifter (på ryska) märkas Proletariatet och vetenskapen (1913), Proletariatet och konsten (1917), Faust och staden (1918), sagospelet Den kloka Vasilissa (1919) och socialdramat Ivan i himlen (1921). Om L:s betydelse för den nyaste ryska litteraturen se uppsats af I. Faludi i ''Ord och bild'' 1924.

***Lund.** Arealen har genom införlifvandet 1 jan. 1914 af S:t Peters kloster samt af några andra smärre områden ökats till 1,972 har, hvaraf 1,965 har land. 23,573 inv. (1924). Tax.-v. å fast egendom är 95,610,900 kr., hvaraf för jordbruksfastighet 4,921,400 kr. och för bevillningsfri 20,349,500 kr. (1923). Den bevillningstax. inkomsten var s. å. 30,569,500 kr. Fabrikerna äro 60 med 1,335 arb., 12,875,146 kr. tillverkningsvärde och 854,977 kr. bevillningstaxerad inkomst (1922). L. har ett af Sveriges mest betydande hospital. 1922 öppnades en vårdanstalt för blinda med kompliceradt lyte, som ersätter den tidigare anstalten i Vänersborg. Genom gräfningar ha talrika minnen från det medeltida L. bragts i dagen. Tills. med Malmö, Hälsingborg och Landskrona bildar L. nu en valkrets, som väljer 8 led. till Andra kammaren. Bankinrättningarna äro nu: Skånska hypoteksföreningen, Sparbanken i L., Sparbanken för L:s stad och kringliggande land, Torna, Bara och Harjagers härads sparbank samt afd.-kontor af Skandinaviska kredit a.-b.. Svenska handelsbanken, Jordbrukarbanken och Sydsvenska banken. ''Folkets tidning'' upphörde i nov. 1920. E. A—t.

***Lund** (sp. 1376), John, dog 8 jan. 1913 i Bergen.

***Lund** (sp. 1376). 1. O. V. L. dog 29 mars 1915 i Kristiania. — 2. Alf L. dog 22 mars 1918.

***Lund** (sp. 1376), Fredrik Stang, dog 13 juni 1922 under ett besök i Stockholm. Han skref *Sakförergjerningen* (1916).

Lund, Karl Johan, orgelbyggare, f. 5 jan. 1831 i Stockholm, d. där 1914, tog 1854 orgelbyggarexamen vid Mus. akad., anställdes 1861 hos orgelbyggaren P. L. Åkerman (se denne), ingick 1866 kompanjonskap med honom och fortsatte efter Åkermans död, 1876, fabrikationen under firma P. L. Åkerman & Lund, som 1893 ombildades till aktiebolag och 1898 flyttade fabriken till Sundbyberg. L. afgick 1905 från bolaget och utöfvade t. o. m. 1909 egen verksamhet tills. med en son. På utländska studieresor inhämtade L. fruktbärande rön; han införde i svenska orgelbyggeriet bl. a. magasinsbälgen och luftlådor efter Roosevelts pneumatik (1888). Han nybyggde omkr. 250 orglar i riket. E. F—t.

Lund, Erik, missionär, f. 21 okt. 1852 i Mora, Dalarna, studerade vid missionsskolan i Kristinehamn, Betelseminariet i Stockholm och East London institute, var missionär i Spanien 1877—80, understödd af enskilda missionsvänner, och utsändes 1881, som svenska baptisternas förste utlandsmissionär, till Spanien, där han vid sidan af sin evangeliska verksamhet äfven redigerade några religiösa tidningar. Efter en tid öfvergick han i American baptist missionary societys tjänst och utsändes af detta samfund 1898 till Filippinerna, där han utförde ett omfattande och betydelsefullt arbete särskildt som bibelöfversättare. Numera är L. bosatt i Los Angeles i Kalifornien, där han utger den spanska tidningen ''La revista homiletica''. För filippinska befolkningen öfversatte han evangelierna och Apostlagärningarna på samarenyo (1909), Nya testamentet på tagalspråket zebuano (1917) och hela bibeln på tagalspråket panayano (1921). L. har författat skrifter om baptistsamfundets hednamission, missionsproblem, bibeltolkningens lagar m. m., af hvilka flera utgetts på 2—4 olika språk. A. K.

Lund, Carl Christian, dansk dekorationsmålare, f. 21 april 1855 i Odense, gick på konstakademien i Köpenhamn 1873—76, studerade dekorationsmåleri i Wien och München och har från 1882 verkat som dekorationsmålare i Köpenhamn, bl. a.

en tid vid k. teatern. Lefvande fantasi och säkert handlag utmärka hans arbeten. P. E—t.

Lund, Emil Ferdinand Svitzer, dansk museiman, f. 8 jan. 1858 i Köpenhamn, blef juris kandidat 1883, var inspektör och sekreterare vid nationalhistoriska museet på Frederiksborg 1897—1913 och är från 1914 direktör för det nyupprättade Museet för handel och sjöfart på Kronborg. Tills. med C. C. Andersen utger han från 1894 det stort anlagda verket *Danske malede portrætter*, hvaraf 1924 föreligga 7 bd. P. E—t.

Lund, Julius Fredrik Macody, norsk historiker, f. 18 nov. 1864 i Stavanger, väckte först uppmärksamhet genom en tidskriftsuppsats *Fisk, penge, kultur og politik för og efter 1814* (i ''Kringsjaa'' 1903), som föranledde, att han erhöll stipendier för ekonomisk-historiska studier. En frukt af dessa blef ett arbete om *Norges ökonomiske system og værdiforhold i middelalderen* (1909). L. har på senare år med stor energi kastat sig in i diskussionen om Trondhjems domkyrkas restauration. I sitt stora arbete *Ad quadratum* (1919; eng. uppl. 1921, fr. uppl. 1922) gör L. gällande, att han funnit det geometriska system, det gyllene snitt, efter hvilket medeltidens sakrala byggnader uppförts, och han påyrkar därför, att domkyrkans västfasad bör restaureras i öfverensstämmelse med detta. En så häftig strid uppstod om denna fråga, att restaureringsarbetet vid domkyrkan fick ligga nere i flera år. För att få slut på tvisten tillsatte regeringen en kommission af utländska fackmän, som 1922 uttalade sig emot användning af L:s system vid kyrkorestaureringen. Jfr ''Macody L.'' (1917; med bidrag af N. Collett Vogt, E. Hertzberg m. fl.). M. H.

Lund, Jens, dansk bildhuggare, f. 6 febr. 1873 vid Ringkjöbing, gick på konstakademien i Köpenhamn 1896—1901 och har senare rest i Tyskland, Frankrike, Italien, Grekland och Egypten. 1920 blef han medlem af akademiens plenarförsamling, 1922 af akademirådet. Sedan 1914 är han konservator vid Statens museum for kunst. Han har utställt sedan 1900; af hans arbeten kunna nämnas en rad porträttbyster samt *Job*, *Jylländsk torparhustru*, *Egypter* och *Arabisk hamnarbetare*. Vidare har han utfört 10 danska folktyper på Centralbangården i Köpenhamn, 10 handtverkarfigurer på Teknologiska institutet där samt många gravvårdar. P. E—t.

Lund, Henrik Louis, norsk målare, f. 1879 i Bergen, fick sin första utbildning för Harriet Backer i Kristiania, utvecklade sig sedan hufvudsakligen på egen hand (under påverkan af Krohg och Manet) i den impressionistiska riktning, som gjorde sig gällande i norskt måleri från 1900-talets början, d. v. s. med kraftig kolorit, flott och djärft behandlingssätt och föga detaljerad teckning. L. är representerad i norska nationalgalleriet af *Frukost i trädgården*, porträtt m. m. L. är högt ansedd ej minst som grafiker, bl. a. med en följd porträtt af samtida: ''Danske kunstnere'', ''Danske sceniske kunstnere'', ''Berömte mænd og kvinder'' och ''Victors''. M. H.

***Lundahl,** Nils, lämnade föreståndarskapet för Lunds arbetarinstitut och för centralbyrån i Lund för populära vetenskapliga föreläsningar 1911, Malmöhus läns landsting 1913 och Lunds stadsfullmäktige 1918. Alltsedan de första sommarkurserna vid Lunds universitet 1894 har L. tillhört organisationskommittén för dessa. 1914 öfverflyttades han som föreläsningskonsulent till Folkskolöfverstyrelsen (sedermera Skolöfverstyrelsen). Sedan 1915 är L. pedagogisk inspektör för sinnesslöanstalterna i riket. F. Hj—t.

Lundahl (urspr. Johansson), Jakob Emanuel, missionsvän, författare, f. 26 sept. 1875 i Hvetlanda, var 1899—1902 Svenska missionsförbundets missionär i Kongo, arbetade sedan i förbundets tjänst hemma och är sedan 1917 sekreterare för dess yttre mission. Sedan 1916 är han därjämte sekreterare i Allm. sv. missionsrådet. L. har författat bl. a. *Dagbräckning i Kongo* (1911), *Nils Westlind* (1915), *Vår yttre mission* (1917), *Världsmissionen* (1921) och *Tre ungdomsår i Kongo* (1922) samt är sedan 1916 redaktör af missionskalendern ''Ansgarius'' och medredaktör af veckotidningen ''Sanningsvittnet''.

Lundalm, *bot.* Se Alm. Suppl.

Lundbeck, William, dansk zoolog, f. 16 okt. 1863 i Aalborg, student 1886, filos. kandidat 1895, har deltagit i flera vetenskapliga expeditioner. Han var sekreterare i danska fiskeriföreningen och redaktör för dess tidskrift 1896—1902 och blef inspektor (= intendent) vid afdelningen för leddjur i Köpenhamns zoologiska museum 1910. L. har författat flera, företrädesvis entomologiska, arbeten (t. ex. *Diptera danica*, 5 dlr, 1907—16). L—e.

***Lundberg** (sp. 1380), G. Se P. Lespinasse, ''Le pastelliste L. et les artistes suédois en France au début du XVIII:e siècle'' (Paris, 1923). G—g N.

***Lundberg** (sp. 1380), Karl (Carl) A., dog 29 jan. 1922 i Stockholm. Han författade vidare *Om befolkningsförhållanden och värnkraft i det romerska kejsarriket* (i ''Sv. humanistiska förb:s skrifter'', 17, 1912), *Ståndens ärftlighet i det romerska världsriket* (ibid., 19, 1913) och *Slafveriet i forntiden* (ibid., 23, 1915).

***Lundberg** (sp. 1381), J. Teodor, lämnade 1920 sin befattning som Konsthögskolans direktör och professor i skulptur samt begaf sig till Italien, är f. n. bosatt i Rom, fortfarande i full verksamhet. Bland hans arbeten från det senast gångna årtiondet äro *Orfeus* (sittande figur, på K. R. Nybloms graf i Uppsala, 1911), *Kristina Gyllenstierna* (staty i brons, vid yttre borggården af Stockholms slott, 1912; se fig. å sp. 143 i bd 36), *Skeppsbyggare* (brons, 1914, i Engelbrekts folkskola), *Erik Dahlbergh* (byst i Karlskrona, 1915), *Karl X Gustaf*, ryttarstaty med E. Dahlbergh som sidofigur (i Uddevalla, aftäckt 31 aug. 1915; se fig. 6 i art. Uddevalla), *J. O. Wallin* (byst i Falun, 1917), konsul *G. F. Göransson* (sittande staty, aftäckt i Sandviken, Gäfleborgs län, 18 juli 1919; se fig. å sp. 156 i bd 36), *Olaus Magnus* (staty, s. å.). Bland i Italien utförda bildverk är *Vid badet* (naken ung kvinna, som stiger ned i vattnet; marmor, 1922). L:s staty af *Olaus Petri* är afbildad i art. om denne. G—g N.

Lundberg, Ellen, författarinna. Se under Lundberg, J. Teodor.

Lundberg, Karl Ludvig, affärsman, f. 21 sept. 1851 i Nyköping, innehade 1874—1902 den af hans fader K. M. L. grundade firman K. M. Lundberg, som under hans ledning nådde storartad

utveckling och 1902 uppgick i A.-b. Nordiska kompaniet (se Varuhus), hvars ene verkställande direktör L. var t. o. m. 1912. L. har varit styrelseled. i ett stort antal välgörenhetsstiftelser och innehaft många förtroendeuppdrag inom köpmannavärlden och kommunen samt var bl. a. ordf. bland de 1915 tillsatta arméns upphandlingssakkunnige.

Lundberg, Gustaf, skogsman, f. 29 jan. 1882 i Baldringe i Malmöhus län, student 1901, utexaminerad från Skogsinstitutet 1904, blef där repetitör 1906 och t. f. lärare i skogsteknologi 1908. Han förordnades till professor vid Skogshögskolan 1915, men tjänstgjorde sedan under ett år å Bjurfors skogsskola och utnämndes 1916 till ord. professor. L. har skrifvit *Handbok i skogsdikning* (1914) och artiklar i skogsteknologiska ämnen i åtskilliga tidskr. (bl. a. *Om skogseld, dess förebyggande och bekämpande* 1915, *Om stubbrytning* s. å., *Tändsticksindustriens förseende med råvara* 1917, samtliga i ''Skogsvårdsf:s tidskr.'') samt medverkat i de af Norrlands skogsvårdsförbund utg. ''Kort handledning i skogshushållning'' (1918) och ''Praktisk skogshandbok'' (1924). — L. är jämväl framstående kynolog och har i kynologiska tidskr. publicerat flera uppsatser. G. Sch.

***Lundbohm,** J. O. Hj., lämnade 1920 sin plats som teknisk direktör i Grängesbergsbolaget samt disponent i Kiruna. I den af L. bekostade serien ''Lapparna och deras land'' har utkommit en rad värdefulla arbeten af J. Turi, E. Demant-Hatt, T. Kolmodin, K. E. Forsslund och S. Drake. Jfr litt. under Lappar och Lapska språket och litteraturen. Suppl.

Lundborg, Matteus, präst, teol. författare, f. 12 mars 1860 i Tolånga, Malmöhus län, student 1879, filos. kandidat 1883, teol. kandidat 1892, docent i exegetisk teologi 1893, allt vid Lunds universitet. L., som prästvigts 1892, utnämndes till kyrkoherde i Kristianstad 1907 och blef kontraktsprost i Villands kontrakt 1911. Han innehade 3:e förslagsrummet till ledig professur i exegetik i Lund 1902 och 2:a förslagsrummet i Uppsala s. å.; 1915 promoverades han i Uppsala till teol. doktor. Vid prästmötet i Lund 1919 var han preses. L. har visat stort intresse för allmänkyrkliga frågor och var en tid sekreterare i Allmänna svenska prästföreningen från dess stiftande, 1903. Bland hans skrifter märkas *Det s. k. Petrusevangeliet* (1893, docentafh.), *Nya testamentets text. Dess historia och kritiska behandling i allmänna grunddrag* (I, II, 1897—99), *Begreppet Herrens tjänare hos Andre-Esaias* (1901), *110:e psalmen. Historia, öfversättning och utläggning* (1901), *Den helige Ande, hans väsen och verk. Inledning till en Andens teologi från den allmänna livsutvecklingens synpunkt* (1919, synodalafh.), *Vår kristna tro. Till handledning för skola och konfirmationsundervisning* (1922). E. M. R.

Lundborg, Herman Bernhard, rasbiolog, läkare, f. 7 april 1868 i Väse, Värmland, blef student i Stockholm 1887, med. doktor i Lund 1902, docent 1903 i psykiatri och neurologi i Uppsala och 1915 i rasbiologi och med. ärftlighetsforskning där samt utnämndes 1921 till professor och chef för det nyinrättade statsinstitutet för rasbiologi där. L. har (1901—08) innehaft flera läkarförordnanden vid kliniker och sinnessjukanstalter och har i vetenskapligt syfte företagit in- och utrikesresor. Efter att under studietiden ha idkat äfven morfologiska studier (*Die entwicklung der hypophysis und des saccus vasculosus bei knochenfischen und amphibien*, 1895, *Studien über die beteiligung des ektoderms an der bildung des mesenchyms bei den niedern vertebraten*, 1899) egnade han sig åt neurologisk-psykiatriska och rashygieniska studier, af hvilka de första resultaten nedlades i *Klinische studien und erfahrungen betreffs der familiären myoklonie und damit verwandter krankheiten* (1901) och *Die progressive myoklonus-epilepsie* (1903), hvilka båda arbeten prisbelönats af Sv. läkaresällskapet. Hans forskningar på ifrågavarande område äro sammanarbetade i *Medizinisch-biologische familienforschungen innerhalb eines 2232-köpfigen bauerngeschlechtes in Schweden* (1913), ett bland samtidens mest betydande arbeten på ärftlighetslärans område. Bland L:s öfriga många arbeten må framhållas: *Rasbiologi och rashygien* (1914; 2:a utvidgade uppl. 1922), *Svenska folktyper. Bildgalleri, ordnat efter rasbiologiska principer* (1919) och *The swedish nation in word and picture* (tills. med J. Runnström, 1920) samt artiklar i Nordisk familjebok. 1916 erhöll L. statsanslag (24,000 kr.) för fortsättning af påbörjade rasbiologiska undersökningar i Lappland och Värmland. L. är en uppburen populärvetenskaplig föreläsare. Han är led. af The international commission of eugenics. — En släktbok: ''Genealogia lundborgiana'' om L. och hans släkt, redigerad af H. Söderstéen, utkom 1918. L—e.

***Lundby.** — 2. Socknen införlifvades 1918 med Västerås.

Lundby, herrgård i Husby-Rekarne socken, Södermanland, omfattar med underlydande 6½ mtl, med en areal af 1,686 har, hvaraf 488 har åker. Tax.-v. 482,500 kr. (1924). Kändt från 1330-talet, var L. vid medeltidens slut klostergods, egdes på 1640-talet af J. Krus, som här uppförde ett 3-våningsstenhus. Från slutet af 1700-talet till 1827 var godset fideikommiss i släkten Bure, och den nuv. hufvudbyggnaden uppfördes 1809. Nuv. egare är fru A. Normelli. O. Sjn.

***Lundbye,** J. Th. Se K. Madsen, ''Dagbogsoptegnelser'' (1918), och A. Marcus, ''L:s danske landskabstegninger'' (1919). P. E—t.

Lundbyvass, förstad till Göteborg (se d. o. Suppl., sp. 162).

Lunde, Johan Peter, norsk biskop, f. 25 dec. 1866 i Lillehammer, blef student 1883, teol. kandidat 1890, stiftskaplan i Kristiansand 1897, kyrkoherde i Öygland 1900, i Stavanger 1910 och i Oslo 1920. Han blef 1922 biskop öfver Oslo bispedömme. L. har varit ordf. i Det norske missionsselskap och i Norsk söndagsskoleforbund samt mycket anlitats såväl i skolväsendet som i kommunens tjänst. M. H.

Lunde, Johan Backer-, norsk tonsättare och pianist, son till kyrkoherden Karl Herman L. (se denne), f. 1874 i Le Havre, elev af sin moster Agathe Backer-Gröndahl, Busoni och Holter, har sedan 1892 konserterat i Skandinavien, Tyskland och England, verkat som musiklärare sedan 1895 och komponerat öfver 200 sånger, en mängd pianostycken samt åtskilliga violin- och orkestersaker.

***Lundeberg,** Kristian (skref sig Chri-

stian). Rörande den å sp. 1393 omnämnda konflikten vid Mackmyra kan meddelas, att L. visserligen var styrelsens ordf., men att han vid tillfället låg sjuk i Stockholm och föga medverkade i det af styrelsen i Gäfle fattade beslut, som ledde till konflikten.

***Lundegård.** 1. Justus E. L. dog 10 aug. 1924 i Lund. Han är representerad på Nationalmuseum af en skånsk stämning, *Sommarfrukost* (inköpt 1919). L. utförde äfven raderingar. — 2. Axel L. har utgett den historiska skildringen *Om Engelbrekt, Erik Puke och Karl Knutsson, som blev kung* (1913), *Tillvarataget* (1918; äldre och nyare dikter) samt *Några Strindbergsminnen* (1920). L:s historiska romaner utkommo samlade under titeln ''Människoskildringar ur historien'' i 10 bd, 1916—17. 1918—20 utgaf han Ernst Ahlgrens ''Samlade skrifter''. 1. G—g N.

Lundegårdh, Henrik Gunnar, botanist, f. 23 okt. 1888 i Stockholm, blef filos. licentiat och docent i botanik vid Stockholms högskola 1912, filos. doktor där 1913 samt docent vid Lunds universitet och assistent vid växtfysiologiska institutionen där 1916. Hans vetenskapliga produktion är rik och innefattar från tidigare år afh. i cytologi, såsom *Die morphologie des kernes* etc. (1912, doktorsafh.), *Fixierung, färbung und nomenklatur der kernstrukturen* etc. (s. å.), *Chromosomen, nukleolen und die veränderungen im protoplasma bei der karyokinese* etc. (s. å.) jämte det stora arbetet *Über die permeabilität der wurzelspitzen von Vicia Faba unter verschiedenen äusseren bedingungen* (s. å.), sedan företrädesvis växtfysiologiska arbeten, särskildt öfver skottens och bladens af geotropismen o. d. förorsakade rörelser, såsom *Die orientierungsbewegungen der blätter von buche und ahorn* (1916) och *Physiologische studien über die baumarchitektonik* (s. å.), *Die ursachen der plagiotropie und die reizbewegungen der nebenwurzeln* (1—2, 1917), *Das geotropische verhalten der seitensprosse* etc. (1918), *Der kreislauf der kohlensäure in der natur* (1924) m. fl. I Linsbauers ''Handbuch der pflanzenanatomie'' (1921) har L. skrifvit afdelningen *Zelle und cytoplasma*. L. upprättade 1917 en ekologisk station på Hallands Väderö. Han inbjöds 1924 att organisera en biologisk station i Lednice (södra Mähren) och föreläsa öfver experimentell växtekologi vid universitetet i Brünn. L. har skrifvit det populärvetenskapliga arbetet *Växterna på krigsstigen och i fredliga värv* (1917) samt äfven utgett ett par filosofiska skrifter. C. Lmn.

***Lundell,** J. A., lämnade professuren 1916. Han har utgett *Lärobok i ryska språket* (2 bd, 1911—14). — Hans broder P. O. L. var 1910—14 led. af jordbruksutskottet, lämnade riksdagen 1919 och dog 14 sept. 1921 på Ebbetorp.

Lundell, Karl, tonsättare, f. 11 aug. 1859 i Södra Unnaryd, Jönköpings län, d. 21 nov. 1916 i Tomteboda, organistson och blind alltifrån tidigaste barnaåren, uppfostrades vid blindinstitutet, tog organistexamen vid konservatoriet 1882 och studerade sedan i 4 år komposition för Dente. L. verkade från 1880 med troget nit som musiklärare vid Tomteboda blindinstitut och tjänstgjorde tidtals som organist vid kyrkor i Stockholm. L. egde fruktbar musikalisk fantasi, kunskap och stilkänsla och utarbetade inför-tes sina kompositioner i detalj, hvarefter han dikterade dem not för not. Endast få af hans alster ha nått offentligheten, främst ett stort *rekviem* i gammal stil, utfördt 1912 och 1916 i Stockholms-kyrkor. E. F—t.

***Lunden,** förstad till Göteborg (se d. o. Suppl., sp. 162).

Lundens, Gerrit, holländsk genremålare, f. 1622 i Amsterdam, d. efter 1677, var påverkad af Metsu och i synnerhet af Brakenburgh. L:s taflor, mest genrebilder, ofta af tämligen grofkornig art, men äfven några porträtt, träffas bl. a. i Amsterdams, Dresdens och Kassels museer. Hans arbeten saknas i Nationalmuseum, men ha ännu i senare tid funnits i svenska privatsamlingar, såsom i den forna Stenbockska i Hälsingborg (*Bordellscen*; dat. 1656), och i den forna Lindska i Stockholm (2 motstycken: *Toffelleken*; dat. 1671). — Af större betydelse än hans originalmålningar är emellertid en i National gallery i London bevarad kopia af hans hand efter Rembrandts berömda s. k. Nattvakten i Amsterdams museum, utförd före målningens stympning. O. G—g.

***Lundequist-Dahlström,** Gerda C. C., blef änka 1923. Sedan hösten s. å. är hon konstnärlig meddirektör samt regissör och skådespelerska vid Hälsingborgs stadsteater. På senare åren har hon med förkärlek egnat sig åt recitationens konst och gett uppläsningsaftnar i Sverige, Danmark och Norge.

***Lundgren** (sp. 1399), Egron S. Hans oljemålningar *Neapolitanska fiskare* (1843) och *Flicka från Sonino med sin bror* (1846) egas nu af Nationalmuseum, likaså en intresseväckande skiss till *Corpus dominifesten* (1847). — Monogr. af K. Asplund (2 dlr, 1914—15, i ''Sveriges allm. konstfören:s publikation'' XXIII—XXIV) samt A. T. Gellerstedt, ''Minne af E. L. Barndoms- och ynglingaåren intill 1839'' (i ''Sv. akad:s handl. ifrån år 1886'', XXV, 1914). G—g N.

***Lundgren** (sp. 1403), V. T., dog 7 april 1915 i Strömstad.

***Lundgren** (sp. 1404), J. F., dog 25 jan. 1915.

***Lundgren** (sp. 1405), V. R. B., dog 15 sept. 1914 under ett besök i London.

Lundgren, Konrad, stenograf, f. 1866 i Uppsala, d. 3 nov. 1918 i Stockholm som förste notarie i Riksdagens Andra kammare och revisor i Telegrafstyrelsen, blef det arendsska stenografisystemets främste målsman i Sverige. Under studenttiden blef han medstiftare af Svenska stenografförbundet (se Stenografi, sp. 1268), i hvars verkställande utskott han under årtionden var ordf. Under en mycket omfattande lärarverksamhet utbildade L. bl. a. ett stort antal riksdagsstenografer. Om L:s lärobok se Stenografi, sp. 1271.

Lundgren, Karl Hjalmar, tidningsman, f. 28 okt. 1867 i Haparanda, student i Malmö 1885, inträdde 1886 i pressen, där han sedan varit verk-

sam, efter 1897 i Stockholm. L. har i bokform utgett flera samlingar af sina tidningsbidrag. Af dessa må nämnas *Från den politiska rännarebanan* (1914), där han i folkskolläraren och riksdagsmannen Johannes Bengtzén skapade typen för den politiske Chronschough.

Lundgren, Vilhelm, sångledare, f. 1872 i Stockholm, blef student i Uppsala 1890 och hade då utbildat sig i violinspel vid konservatoriet, tog organistexamen 1903 och är sedan 1902 musikledare för Sällskapet för kammarmusik i Uppsala. L. var 1909—19 anförare för Studentkårens allmänna sångförening (jfr Uppsala studentsång, sp. 1236), de tidigare åren med verklig framgång, hvarjämte han verkat som musikrecensent och komponerat åtskilligt.

***Lundh,** L. A., dog 14 juli 1916 i Stockholm.

***Lundh,** N. V., har vidare utgett berättelsesamlingarna *Från Etna och Vesuvius* (1912) och *På vulkanisk mark* (1914), romanen *Eusebia* (1916) och skådespelen *Bergvandraren* (1914), *Ljunghuset* (1918, en dramatisering af en berättelse af L.), *Johan Kainen* (s. å.) och *Drottningens pärla* (s. å.) samt den fängslande reseskildringen *En författares resa* (2 bd, 1924).

Lundholm, Oskar Eugène, civilingenjör, högskollärare, f. 4 febr. 1852 i Stockholm, genomgick Teknologiska institutet 1868—71, hade elevanställning vid Motala verkstad 1871—75, tjänstgjorde 1875—82 vid Gäfle mek. verkstad dels som konstruktör, dels som arbetschef och var 1884—1900 lektor i mekanik, maskinlära och mekanisk teknologi vid Tekniska elementarskolan i Malmö. Han bedref samtidigt konsulterande verksamhet samt var äfven maskinexpert för Bureau Veritas och besiktningsman för passagerarfartyg. L. framlade 1889 inför Skånska ingenjörsklubben förslag och utredning ang. daglig trafikförbindelse Trälleborg—Sassnitz, var en af stiftarna för Södra Sveriges ångpanneförening (1894) och fungerade som dess sekreterare 1894—1900. Han innehade 1900—17 professuren i maskinlära vid Tekniska högskolan. L. har varit led. af automobillagkommittén (1904), ordf. i Svenska teknologföreningens afd. för mekanik (1901—02), led. i styrelserna för K. automobilklubben (1907—14), Svenska aëroklubben (1908—16) och stiftelsen Lars Hiertas minne (1908—13). Han har utgett *Grafisk behandling af turbiner och turbinpumpar* (1904) och *Förbränningsmotorer*, i föredrag och uppsatser verkat för spridning af kännedomen om flygkonstens utveckling och främjande i Sverige samt var 1907—11 hufvudredaktör för ”Svensk motortidning”. Fmn.

Lundholmen, herrgård i Vrigstads socken, Jönköpings län, omfattar 3½ mtl, med en areal af 1,400 har, hvaraf 250 har åker. Tax.-v. 435,000 kr. (1924). Hufvudbyggnaden, af sten, i gammal herrgårdsstil med brutet tak, uppförd 1689 och renoverad 1924, är belägen på en ö i Lundholmssjön och omges af gammal trädgård och ekpark. Nuv. egare C. G. Lundberg. O. Sjn.

***Lundin,** Hulda S., dog 13 mars 1921 i Stockholm. Jfr Handarbetets vänner. Suppl.

***Lundin,** K. A. R., dog 28 nov. 1915 i Boston.

***Lundin,** K. F., dog 5 jan. 1913 i Uppsala.

Lundins vällugn, uppkallad efter konstruktören, bruksförvaltaren på Uddeholmsverket Munkfors Karl Fredrik Lundin, f. 17 april 1826 i Härlunda socken, Skaraborgs län, d. 7 juli 1868 i Munkfors. Se Vällugn.

Lundkovall, *bot.* Se Melampyrum.

***Lund—Käflinge järnväg.** Se Landskrona—Lund—Trälleborgs järnvägar. Suppl.

Lundmark, Knut Emil, astronom, f. 14 juni 1889 i Älfsby, Norrbottens län, amanuens vid astronomiska observatoriet i Uppsala 1913 samt filos. doktor och docent i astronomi där 1920, deltog i arbetena vid solförmörkelseexpeditionen till Forsse (Ångermanland) 1914 och vistades 1921—23 för vetenskapliga arbeten vid några af de stora observatorierna i Förenta staterna samt 1924 vid observatoriet i Greenwich. L. har, dels i Uppsala, dels vid Lick- och Mount Wilson-observatorierna i Amerika utfört ett flertal viktiga och värdefulla arbeten inom olika grenar af astronomien. Hans mest uppmärksammade resultat tillhöra stellarastronomien och beröra stjärnornas och nebulosornas rörelser, afstånd och fysiska beskaffenhet, de ”nya” stjärnorna m. m. Bland hans många skrifter må nämnas *The relations of the globular clusters and spiral nebulæ to the stellar system* (1920). B—d.

Lundmejram, *bot.*, namn på *Origanum vulgare*. G. L—m.

Lundnäfva, *bot.*, namn på *Geranium silvaticum*. G. L—m.

***Lundquist,** Abraham. Hofmusikhandeln (men icke musikförlaget) öfverläts 1913 åt firmans två mångåriga biträden och bär efter dem namnet Svala & Söderlund.

***Lundquist,** K. G., dog 25 febr. 1917 i Uppsala.

***Lundqvist,** K. F., dog 12 maj 1920 i Stockholm.

***Lundqvist,** Sven F. G., lämnade rektoratet 1917.

***Lundqvist,** E. G., har fortsatt sin författarverksamhet med ett stort antal romaner och berättelser, af hvilka må nämnas *Gunnar* (1913), *Rosenvillan* (1914), *Ett vådaskott* (s. å.), *Askurnan och andra historier från Italien* (1915), *De röda skorna* (2 uppl. 1917), *Släktarvet* (1918), *Under askan* (1919), *Farmors pengar och andra historier* (s. å.), *Brända skepp* (1921), *Ny vår* (1923), *Vårens oro* (s. å.) och *Prinsessan* (1924). R—n B.

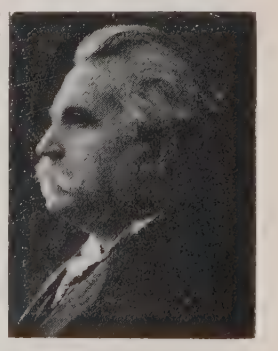

***Lund—Refvinge—Harlösa järnväg** heter numera Bjärred—Lund—Harlösa järnväg (se d. o. Suppl.). F. P.

***Lundsbergs skola.** 1924 uppgick lärjungarnas antal till 172, fördelade på 7 skolhem. I hvarje hem bo gossar (2 till 4 i hvarje rum) af alla åldrar, hvarigenom vinnes den fördelen, att de äldre få vänja sig ta en del af ansvaret för de yngre. Högsta ansvaret bland kamraterna på hemmet har en ”troman”, som efter förslag af vederbörande hemföreståndare utnämnes af rektor. ”Tromännen”

skola verka för att åstadkomma och vidmakthålla en god anda inom skolan.

Afgifterna äro nu 2,600—3,000 kr. för läsår. Lärarnas antal är 15; de ordinarie pensioneras af skolan själf. Statsanslaget utgår nu med 16,700 kr. Skolans rektorer ha varit från dess början t. o. m. vårterminen 1922 filos. kandidaten Frits Danielson (se denne. Suppl.), därefter filos. licentiaten Einar Gauffin. Lundsbergs skogs-a.-b. har upphört, sedan skogen försålts till Uddeholms a.-b.

***Lundsbrunn** är jämlikt k. br. 6 aug. 1915 ett municipalsamhälle inom Skällvums och Ledsjö socknar, Skaraborgs län, hvartill kommer ett obebodt mindre område (med L:s a.-b. tillhöriga brunns- och badhus) inom Ofva socken, med tills. 39 har areal. 316 inv. (1924). I L. tillämpas hälsovårdsstadgan för stad. L. har järnvägsstation vid Västergötland—Göteborgs järnväg (linjen Göteborg—Skara—Gårdsjö). Där finnas hotell och pensionat, kvarn samt flera mejerier.

***Lunds dagblad,** fortsättning sedan 1897 af ''Lunds veckoblad'' (se d. o.), utges 6 dagar i veckan och tryckes fr. o. m. 1915 på eget tryckeri. Tidningen utges af Lunds dagblads a.-b. (aktiekap. 250,000 kr., hufvudegare och verkställande direktör Gustaf E. Ericson, se d. o. Suppl.). Redaktör (1920—22 och från 1924) är E. W. Lundgren (f. 1891), redaktionssekreterare från 1923 Ernst Halvardson (f. 1885). Tidningen har 3 sättmaskiner och tryckes på ''Augsburg''-snällpress. Postprenumerationspriset* är 14 kr. Tidningen är högersinnad och af partierna obunden förkämpe för försvars- och jordbruksintressen.

***Lunds domkyrka.** (Sp. 1416—17.) Domkyrkan anlades i st. f. en äldre, af konung Sven Estridsson omkr. 1060 uppförd domkyrka, ''Vetus monasterium''. Kyrkan ger ett vackert exempel på det stränga romanska systemet, som utgår från kvadraten och har midtskeppet omkr. dubbelt bredare och högre än sidoskeppen. — (Sp. 1418.) Af den rika medeltida inredningen — i kyrkan funnos vid 1400-talets slut t. ex. omkr. 60 altaren — återstår nu föga. Det märkligaste är det medeltida konsturet från 1300-talets slut, 1923 återställdt af Bertram Larsen (se denne. Suppl.) med biträde af T. Wåhlin (jfr härom T. Wåhlin, ''Horologium mirabile Lundense'', 1923). Det stora bildskåpet, som fordom prydde högaltaret, ett nordtyskt arbete från 1390-talet, är också till större delen bevaradt (jfr E. Wrangel, ''Det medeltida bildskåpet från Lunds domkyrkas högaltare'', i ''Lunds univ:s årsskr.'', ny följd, 1: 11, 1915). De utomordentligt praktfulla korstolarna från ungefär samma tid höra till det vackraste träarbetet i Norden (se om dem och andra inventarier E. Wrangel, ''Konstverk i Lunds domkyrka'', 1923). — (Sp. 1419.) Absidens hvalf får nu (1924) sin målning i mosaik af Joakim Skovgaard. — Bland nytillkommen litt. om Lunds domkyrka må nämnas O. Rydbeck, ''Bidrag till Lunds domkyrkas byggnadshistoria'' (1915). Vid kyrkans 800-årsjubileum 1923 utkommo — jämte här ofvan anförda arbeten af T. Wåhlin och E. Wrangel — ''Lunds domkyrkas byggnadshistoria'' af O. Rydbeck, ''Lunds domkyrkas konsthistoria'' af E. Wrangel och en ny edition (af L. Weibull) af ''Necrologium Lundense''. (Jfr Liber daticus, äfven i Suppl.) E. Wrgl.

Lundsgaard [-går], Konrad Kristian Karl, dansk läkare, f. 20 aug. 1867 i Silkeborg, med. doktor 1900 (*Bakterielle studier over conjunctivitis*), är från 1905 ögonläkare vid Finsens klinik och från 1908 vid Frederiksbergs hospital. Han har vetenskapligt behandlat i synnerhet bindehinnans sjukdomar och först infört ljusbehandling i oftalmologien; vidare har han skrifvit om sin specialitets historia (om glasögonen 1913, om starroperationer 1919). Han är hufvudredaktör för ''Acta ophthalmologica''. P. E—t.

Lunds geologiska fältklubb (förk. L. G. F.), en vid Lunds universitet, på initiativ af dåv. docenten J. Kr. Moberg, 26 okt. 1892 stiftad geol. förening, med syfte ''att bereda sina medlemmar tillfälle till öfning i fältarbete och bidraga till kännedomen om Skånes (särskildt Lundatraktens) geologiska förhållanden''. L. G. F. har också, väsentligen genom Mobergs arbete och förmåga att inspirera yngre forskare, gjort kraftiga ansatser att förverkliga detta syfte. ''Meddelanden från Lunds geologiska fältklubb'', till största delen äfven publicerade i andra periodiska skrifter, ha utkommit med 43 n:r, och till största delen genom medlemmar af L. G. F. har det invid Lund belägna Fågelsångsområdet (se Fågelsång. Suppl.) blifvit grundligt utforskadt till såväl stratigrafi som paleontologi. K. A. G.

Lundskepling, *bot.*, namn på *Melampyrum nemorosum*.

***Lunds stift** omfattar nu 14,325,$_{74}$ kvkm., hvaraf 13,869,$_{78}$ kvkm. land, nämligen i Malmöhus län 4,847,$_{06}$ kvkm., i Kristianstads län 6,440,$_{01}$ kvkm. och i Blekinge län 3,038,$_{67}$ kvkm., med tills. 888,923 inv., 64 på 1 kvkm. (1924). Pastoratens antal är 238, Karlskrona amiralitetsförsamling inräknad, och församlingarnas 441, nämligen 413 lands-, 23 stads- (Karlskrona amiralitetsförsamling inräknad), 2 gemensamma lands- och stads- samt 3 garnisonsförsamlingar.

***Lunds stifts landebok** förvaras i landsarkivet i Lund. Ett andra exemplar, förkortadt, tillhör Uppsala universitetsbibliotek.

Lunds studentkårs kreditkassa bildades 1922 som förening med ''ändamål att främja medlemmarnas ekonomiska intressen genom anskaffande af studielån för att underlätta fortsättandet af på ett löftesrikt sätt bedrifna studier vid Lunds universitet''. Kassan, som stödes af en del affärsbanker och sydsvenska sparbanker, har (1924) en omslutning på inemot 300,000 kr. C. G. Bj.

Bernhard Lundstedt.

***Lundstedt,** B. V., tog 1913 afsked från bibliotekarietjänsten. Han dog 24 mars 1914 i Castellammare, Italien, och ligger begrafven på protestantiska kyrkogården i Rom.

Lundstedt, Anders Vilhelm, rättslärd, universitetslärare, f. 11 sept. 1882 i Göteborg, blef juris kandidat 1904, juris licentiat 1908, juris doktor och docent i civilrätt 1909, allt i Lund, samt är sedan 1914 professor i civilrätt och

romersk rätt vid Uppsala universitet. Han har utgett bl. a. *Aftal ang. prestation till tredjeman* (1908—09), *Om bäintervention* (1911—12), *Om lösöreköp* (1912) samt flera på offentligt uppdrag utförda utredningar, hvaribland *Byggnadsborgenärernas rättsliga ställning i Sverige och utlandet* (1917) och *Förberedande utredning av vissa principer för reformering av hyresrätten* (1923). Rätt mycken uppmärksamhet tilldrog sig en annan skrift af L., *Principinledning* (till ”Föreläsningar över valda delar av obligationsrätten”), *kritik av straffrättens grundåskådningar* (1920). Skriften framkallade en motskrift af J. K. V. Thyrén (se denne, äfven i Suppl.), ”Den moderna straffrättens grundåskådningar” (1920), hvilken bemöttes af L. med svaret *Till frågan om rätten och samhället* (1921), i sin ordning följdt af Thyréns ”Anmärkningar vid en skrift av prof. A. V. Lundstedt i Uppsala” (1921). I denna litterära fejd växlades skarpa ord och öfverskreds gränsen för det sakliga meningsutbytet. Den ståndpunkt, som L. intagit och sökt försvara (med stöd af A. Hägerströms rättsfilosofiska författarskap), har han äfven i flera senare skrifter, bl. a. *Kritik av nordiska skadeståndsläror* (i ”Tidsskrift for retsvidenskap” 1923), gjort gällande, under ifrig polemik mot andra nordiska rättsforskare. Hos dessa ha L:s meningar icke rönt vidare anslutning; däremot har ett visst erkännande från filosofiskt håll kommit desamma till del. Under de senaste åren har L., som i politiskt afseende anslutit sig till socialdemokratien, i ett flertal föredrag och skrifter — *Varför får totalförbud icke införas?* (1922), *Vägen till fred* (1924), *Folkrätten och Genèvepolitiken* (1924) m. fl. — sökt gehör hos en större allmänhet än den juridiskt bildade. C. G. Bj.

***Lundström** (sp. 1423). — 3. K. F. L. dog 23 aug. 1917 i Stockholm. Han testamenterade till allmännyttiga institutioner och välgörande ändamål öfver 400,000 kr., däraf 300,000 till C. F. Lundströms stiftelse, afsedd att genom ekonomiskt understöd främja vetenskapliga eller praktiska undersökningar och uppfinningar, egnade att gagna landets industri eller jordbruk med binäringar, vidare företag, som i ekonomiskt eller moraliskt afseende kunna gagna den arbetande befolkningen, samt undervisning i slöjder och näringar för barn och ungdom, utgifning af populära skrifter i moralisk och sansadt frisinnad anda. Af afkastningen skall årligen läggas minst 1/4 och högst 1/3 till kapitalet, tills fonden uppnår 1 mill. kr.

***Lundström** (sp. 1424). — 2. A. Herman L. dog 17 febr. 1917 i Uppsala. Han redigerade till sin död ”Kyrkohistorisk årsskrift”, med många bidrag af hans egen hand. Han skref bl. a. *Fynd och forskningar* (1912—14), *Ärkebiskopen doktor Johan August Ekman* (1915; 2:a uppl. 1916) och *Historisk kritisk utredning angående Luthers lilla katekes* (postum, 1917) samt utgaf ”Erik Dahlberghs dagbok för första gången fullständigt — — — utgifven” (1912) och ”Doktor Martin Luthers Enchiridion i dess tidigaste kända svenska dräkt” (1915). L. var medlem af kyrkomötet äfven 1915. 1911 organiserade han Allgemeine evangelisch-lutherische konferenz’ stora möte i Uppsala. Hj. H—t.

***Lundström** (sp. 1426), K. J. Vilhelm, var 1912—14 (höger-) led. af Andra kammaren för Göteborgs stad, men undanbad sig återval. Han lyckades 1912 genomdrifva en riksdagsskrifvelse om utredning rörande lagändring därhän, att svensk medborgare ej måtte utan egen vilja och vetskap förlora sitt svenska statsborgarskap. L. lämnade 1923 af hälsoskäl sin befattning som sekreterare i den af honom 1908 skapade Riksföreningen för svenskhetens bevarande i utlandet (se Svenskar, sp. 1042), men har sedermera kunnat delvis återupptaga den utomordentligt betydelsefulla verksamhet han utöfvat som nämnda förenings impulsgifvande och sammanhållande kraft. I samband med denna verksamhet var L. 1919—23 redaktör af tidningen ”Allsvensk samling” och nedlade stor möda på åvägabringandet af en utlandssvensk afdelning på Göteborgsutställningen 1923. — L:s edition af Columellas skrifter fullbordades 1917. Af *Svenska spånor* utkom 2:a samlingen 1913. L. utgaf 1917—19 ”Svensk humanistisk tidskrift” och 1923 en studie öfver *Tacitus’ poetiska källor* (i Göteborgs högskolas årsskrift). Han är hederssenator vid Rostocks universitet och hedersdoktor vid universitetet i Padua. L. erhöll 1924 Karl Johans pris af Svenska akad. på grund af sitt arbete för svenska språkets bevarande i utlandet. V. S—g.

Lundström, urgammal bergsmans- och storgårdsslägt från Risinge socken, hvilken räknar som sin äldste kände ättefader Vibjörn, som lefde på 1500-talet. Först dennes ättling i 7:e led, ekonomidirektören Anders L. (se denne, sp. 1422) antog släktnamnet L. En son till honom var bergmästaren Karl Herman L., en sonson kyrkohistorikern Anders Herman L. (se dessa, sp. 1424).

***Lunds universitet.** (Sp. 1427—28.) *Lärare.* Teologiska fakulteten eger nu (1924) 7 lärostolar. Professorn i praktisk teologi är tillika domprost och kyrkoherde i Lunds stads- och landsförsamling. Medicinska fakultetèn räknar nu 13 professorer, 7 e. o. biträdande lärare och 2 assistenter.

I humanistiska sektionen finnas 21 ord. lärostolar och 3 lektorat (i lefvande språk). Matematisk-naturvetenskapliga sektionen har 13 professorer, 1 observator, 1 biträdande lärare och 3 assistenter. Särskild lärare i ritning och målning finnes ej numera. Hösten 1924 uppgick hela lärarpersonalen till 145; 5 professorsämbeten voro då vakanta. Vid universitetsbiblioteket finnas jämväl 3 kvinnliga biträden. — *Studentantalet* uppgick vårterminen 1924 till 1,626, fördelade på fakulteterna sålunda: teologiska 139, juridiska 397, medicinska 375 och filosofiska 715. — Utom Akademiska föreningens stipendiatrum finnas nu (1924) följande studenthem med billig kost och billig eller alldeles afgiftsfri bostad: Lunds universitets studenthem (stiftadt 1891 med anledning af D. Carnegies donationsfond), J. H. Thomanders studenthem (stiftadt 1895 af godsegaren G. Warholm med fru, f. Thomander, och fröken E. Thomander) samt Kvinnliga studenthemmet. Studentkårens 1919 upprättade konviktorium anordnar spisning för omkr. 350 studerande. Lunds studentkårs kreditkassa (se d. o. Suppl.) började 1923 sin verksamhet. — (Sp. 1428—30.) *Universitetets byggnader och vetenskapliga institutioner.* Konstsamlingarnas skulpturafdelning innehåller öfver 100 bildhuggarverk, tafvelsamlingen (med depositioner) omkr. 250 taflor i olja, akvarell eller pastell. Universitetets porträttsamling, som är spridd i flera byggnader, räknar omkr. 150 nummer. I Lundagårdshuset inrymmas ej längre entomologiska samlingen och historiska museet, men däremot, utom i hufvudarbetet eljest nämnda institutioner, antiksamlingen och den matematiska institutionen. Zoologiska institutionen fick 1917 ny byggnad (se Zoologiska institutioner och samlingar, sp. 848—849); där inrymmes äfven entomologiska samlingen. De medicinskkemiska och farmakologiska institutionerna ha 1924 fått en ståtlig nybyggnad. Om de kliniska institutionerna se skrifter af J. Borelius (''Malmöhus läns lasarett i Lund 1768—1918'', 1918) och K. Petrén. G. O. Hyltén-Cavallius-stiftelsen för folkminnesforskning är f. n. inrymd i universitetshuset. Institutionen för ärftlighetsforskning har egen byggnad i Åkarp. — Vid sidan af Kungl. Fysiografiska sällskapet i Lund ha under senare år ytterligare tillkommit Kungl. Humanistiska vetenskapssamfundet i Lund (1918) samt Vetenskapssocieteten i Lund (1920). Dessa samfund disponera afsevärda kapital; så äfven Fahlbeckska stiftelsen (se Fahlbeck, P. Suppl.), för statsvetenskaplig forskning (250,000 kr.). Bland lärda sällskap märkas vidare Läkaresällskapet och Filologiska sällskapet. — Universitetets inkomster för räkenskapsåret 1923—24 uppgingo till 2,348,575 kr., hvaraf 1,765,820 kr. voro statsanslag. Bland universitetets egna kapital uppgick akademikassan till omkr. 1,415,000 kr., bibliotekskassan till 57,000 kr. och reservfonden till 182,000 kr. Universitetets donationsfonder uppgingo 1924 till 3,183,750 kr.; därur bekostades s. å. omkr. 230 stipendier med tills. 85,000 kr. Räkenskapsåret 1923—24 utbetalades till vetenskapliga institutioner, seminarier m. m. omkr. 763,500 kr., till universitetsbiblioteket omkr. 91,600 kr. samt från byggnadskassan 39,675 kr. Professorer, öfverbibliotekarien och räntmästaren åtnjuta i lön och tjänstgöringspenningar hvar och en 7,500 kr. (utom tillfällig löneförbättring, dyrtids- och ålderstillägg), för räntmästaren dessutom 300 kr. i expensmedel. Sekreteraren har 6,000 kr. och som ombudsman 500 kr., kamreraren 4,000 kr., hvarje 1:e bibliotekarie 5,400, e. o. bibliotekarie 3,700 och observator 4,500 kr. (alla dessa med två à tre ålderstillägg). Till arfvoden åt docenter finnas anslagna 37 fasta stipendier å 5,000 kr. 13 amanuenser uppbära hvar och en 2,000, 11 1,200 och 11 800 kr. Ur docentstipendiefonderna, som kunna uppgå till sammanlagdt 92,500 kr., utdelas anslag ''för undervisningsbehof och för uppmuntran af vetenskaplig forskning''. Till extra biträden vid universitetsbiblioteket utgå 20,500 och till fakultetsnotarierna 2,000 kr.

(Sp. 1431.) Nu gällande statuter äro af 28 jan. 1916. — (Sp. 1435—36.) Universitetet firade 1918 sitt 250-årsjubileum. — Ny matrikel utgafs 1913 af A. Malm och P. Wilner. Alla studentnationerna ha nu fått biografiska skildringar; senast ha utgetts J. A. Setterdahl, ''Östgöta nation i Lund 1658—1913'' (1913), samt C. Sjöström, ''Kalmar nation i Lund 1670—1914'' (1915) och ''Smålands nation i Lund 1668—1921'' (1922).

E. Wrgl.

***Lunds universitets historiska museum.** Sedan zoologiska institutionen i Lund erhållit en ny byggnad och dess förra vid Kraftstorget belägna museibyggnad, ursprungligen uppförd som biskopshus, undergått en genomgripande förändring, uppläts

Fig. 1. Lunds universitets historiska museums nuv. byggnad (sedan 1918).

1918 hela denna restaurerade byggnad (fig. 1) åt Historiska museets samlingar, hvilka trots den nio år tidigare skedda förflyttningen från universitetets källarvåning till det gamla Lundagårdshuset åter kräfde ökadt utrymme. Samlingarna ha nämligen under de båda senaste årtiondena ökats så väsentligt, att det förhistoriska materialet till omfånget mer än fördubblats, hvarjämte till den förut befintliga, till numerären relativt obetydliga medeltidssamlingen fogats en synnerligen omfattande och ur konsthistorisk synpunkt utomordentligt värdefull afdelning af hufvudsakligen kyrklig konst och af jordfynd från medeltiden och renässansen. Antalet inventarienummer, hvilket gifvetvis högst betydligt understiger museiföremålens sammanlagda summa, uppgår f. n. (1924) till mellan 23,000 och 24,000. Museet gör således i ännu högre grad än förut anspråk på att vara i sitt slag till omfång och vikt det andra i riket.

I bottenvåningen inrymmas expeditions-, arkiv- och arbetsrum samt en runstenshall (fig. 2) med en typisk hällristning, den s. k. Villfarastenen, och åtskilliga runstenar, hvaribland det s. k. Hunnestads-

Fig. 2. Runstenshallen i museet.

monumentet, Skånes märkligaste runminnesmärke. I samma sal förvaras äfven några grafvar från olika tidsperioder samt dopfuntar och skulpturer från medeltiden. I våningen en trappa upp ha de förhistoriska samlingarna sin plats. I en större stenålderssal äro i kronologiska serier längs väggarna uppställda de stenåldersredskap, hvilka sakna närmare fyndortsbeteckning, medan mark- och mossfynd samt offerfynd, åtskilliga typserier och särskildt intressanta redskap exponeras i bordmontrer. Ett långt galleri innesluter mynt- och medaljkabinettets dyrbara samlingar med dess många rariteter särskildt af skånska medeltidsmynt. I en mindre stenålderssal äro de med noggranna fyndorter försedda redskapen uppställda häradsvis. Där förvaras äfven åtskilliga märkliga fynd från megalitgrafvar och enmansgrafvar, från flintgrufvorna vid Kvarnby och flera boplatser i provinsen. — I ett mindre rum är en komparativ samling fornsaker uppställd kring en märklig bronstjur från Öland (järnålder), hvilken förvärfvats från Stralsunds museum. I salen innanför förvaras bl. a. Sven Nilssons dyrbara och omfattande fornsakssamling, museets stenålderssamling från 1832 (det år då B. E. Hildebrand uppordnade hela museets fornsaksmaterial efter treperiodssystemet), det stora och dyrbara bronsåldersmaterialets lösa fynd i typserier, den enastående kollektionen kopparyxor, den relativt fåtaliga järnålderssamlingen och en mängd ytterst dyrbara slutna fynd, härrörande dels från grafvar, dels från offerskänker. I en något mindre, äfven för föreläsningar använd sal inrymmas betydande medeltida jordfynd från Skanörs slott, från staden Lund, från Uranienborg och Stjärneborg m. fl. st. jämte en värdefull samling vapen, smycken, skedar, sigill, universitetsminnen o. d.

Två trappor upp förvaras de kyrkliga samlingarna. Den stora kyrkosalen (fig. 3) till vänster ger ett begrepp om, hur en medeltida kyrka fordom såg ut, med det enastående lektoriet framför koret, som bl. a. rymmer unika romanska väggmålningar från slutet af 1100-talet. De båda närmast liggande kapellen åt ö. innesluta vackra skulpturer från medeltid och renässans, medan i de innanför belägna förvaras en utomordentligt dyrbar samling kyrkliga bronser, en samling textilier och andra föremål från medeltid och tidig renässans. Ett mindre rum

Fig. 3. Stora kyrksalen i museet.

upptages af en mängd från skånska kyrkor härrörande romanska stenskulpturer, en sal inrymmer dyrbara romanska och senromanska skulpturer samt därjämte, kring en triumfbåge, några romanska målningar, jämte de förut omnämnda ensamma i sitt slag i norra Europas museer. I galleriet västerut fortsätter den kvantitativt, om också ej alltid kvalitativt, enastående serien medeltida träskulptur med en serie gotiska bilder, hvilka upptaga äfven det ö. därom belägna rummet, där särskildt den medeltida Kristustypen uppvisar åtskilliga intressanta variationer. Byggnadens vind, f. n. endast provisoriskt inredd, innehåller dessutom en mängd inventarier från nyare tid.

Museisamlingarna, afgiftsfritt tillgängliga 6 dagar i veckan, utgöras nästan uteslutande af skånska fynd. Deras vård handhas af 1 föreståndare (sedan mer än två årtionden professor O. Rydbeck) och 2 amanuenser. Det årliga statsanslaget till inköp och materialier m. m. uppgår f. n. till 8,500 kr. — Jfr äfven ”Från Lunds universitets historiska museum” (1918). E. Wrgl.

Lunds universitets zoologiska institution. Se Zoologiska institutioner och samlingar (museer), sp. 848.

***Lunds veckoblad** (Lunds weckoblad). A. F. Mathson dog 24 juli 1911. Om tidningens historia, särskildt under hans redaktörstid, se P. Sjöbeck, ”Något om Lunds Weckoblad och dess siste redaktör” (i ”Under Lundagårds kronor”, ny samling, 1921). — Se äfven Lunds dagblad. Suppl.

Lundtraf, *bot.* Se Arabis. Suppl.

Lund—Trälleborgs järnvägar. Se Landskrona—Lund—Trälleborgs järnvägar. Suppl.

Lundåkrabukten, en omkr. 15 km. bred och 4 km. djupt mot ö. inträngande bukt vid mellersta Öresund, norrut begränsad af Landskrona, söderut af den udde, där Barsebäck ligger. O. Sjn.

***Lunéville** hade 24,366 inv. 1921. Under Världskriget hölls L. besatt af tyskarna 23 aug.—11 sept. 1914. Sedermera bombarderades L. af tyska flygare

22 ggr 1915—17. En del af staden förstördes under kriget. Jfr Världskriget, sp. 161. L. W:son M.

*__Lunge__, Georg, dog 3 jan. 1923 i Zürich.

__Lunghe'zza__, ort i Italien. Se Collatia. Suppl.

__Lungmjältbrand__ l. Lumpsjuka (ty. *haderkrankheit*, eng. *woolsorter's disease*, på grund af dess uppträdande i engelska centra för ullindustrien, hufvudsakligen Yorkshire) uppstår till följd af inandning af mjältbrandssporhaltigt damm från ull, hår, hudar m. m. från mjältbrandssjuka djur. Särskildt utsatta för smitta äro lumpsorterare i pappersfabriker, ullsorterare, garfvare, borst- och penselmakare, körsnärer o. a. Sjukdomen börjar ofta utan förebådande sjukdomstecken med frosskakningar och svår hufvudvärk. Ibland uppträda svindelkänsla, dåsighet och allmän slapphet före det egentliga sjukdomsutbrottet. Temperaturen kan stiga till 40° C, men kan äfven vara lägre än normalt. Patienten lider af pinsam andnöd, krampaktig hosta och höggradig utmattning. Huden är cyanotisk; tecken till lunginflammation, ibland äfven till lungsäcksinflammation framträda. Hjärtverksamheten är försvagad, pulsen mycket liten. Det afgörande beviset, att sjukdomen är af mjältbrandsnatur, är påvisande af mjältbrandsbaciller i upphostningar eller blod. Sjukdomen är i regel mycket elakartad. Döden brukar inträffa inom 1—2 dagar. Endast omkr. 20 proc. af de insjuknade tillfriskna efter långvarig konvalescens. Vid undersökning efter döden visa nedre delen af trachea och bronkernas slemhinnor svullna områden, ofta med blödningar. Lungorna äro ödematösa, lymfkörtlarna i bröstkorgen betydligt förstorade, blödningar i den omgifvande ödematösa bindväfnaden. Risken för smitta är jämförelsevis ringa från hår och hudar, som komma från Europa, Australien, Argentina o. a. länder, i hvilka målmedvetna åtgärder mot smitta från mjältbrandssjuka djur vidtagas. Större är smittfaran från varor af hithörande slag från vissa trakter af Indien, Kina, Persien, Turkiet och Egypten, hvarest åtgärder mot epizootier icke äro allmänt genomförda. — Förslag till internationell lagstiftning till skydd mot mjältbrandssmitta för arbetarna i hotade industrier äro under utarbetning af Internationella arbetsbyrån i Genève. Åtgärderna till förebyggande af lumpsjuka bland industriarbetare gå ut på regelbunden läkaröfvervakning af arbetarna, skydd för öppna sår, tidig behandling af sjuka med mjältbrandsserum, sjukhusvård o. d. Skyddsåtgärderna bestå vidare i desinfektion af hudar (pickel- och lutmetoderna; se dessa ord. Suppl.), desinfektion af djurhår (kokning i vatten eller ångbehandling i desinfektionsugn 3 timmar); arbetarnas skyddande genom andningsmasker, respiratorer, särskilda arbetskläder, tvätt- och badanordningar m. m. G. Wrgn.

__Lungspetskatarr__, *med.* Se Spetskatarr.

*__Lungsund__ skall framdeles skiljas från Kroppa och bilda eget pastorat. 1,878 inv. (1924).

__Lungö__, ö i Bottniska viken, vid Ångermanälfvens mynning, n. ö. om Härnösand. Största längden, fr. ö. till v., är omkr. 5 km., största bredden, fr. n. till s., omkr. 2,5 km. Där ligga på södra sidan, på 62° 38′ 35″ n. br. och 18° 5′ 5″ ö. lgd fr. Gr., vid inloppet till Härnösand, Lungö fyr och på den västligaste udden, på 62° 39′ 20″ n. br. och 18° 1′ 2″ ö. lgd fr. Gr., Strömskatens fyr. Den förra är fast fyr med en hvit blänk i minuten, lins af 4:e ordningen, 3,000 hlj. styrka för det fasta ljuset och 18,000 för blänken, 15 bågminuters lysvidd och 23,2 m. höjd öfver medelvatten. Den uppfördes 1861 och ändrades 1908. Den senare är en blixtfyr, 5,8 m. öfver medelvatten, med lins af 6:e ordningen och 200 hlj. styrka, uppförd 1900 och ändrad 1918. Båda fyrarna ha agaljus. E. A—t.

__Lunisti'tium__ (fr. *lunistice*, af lat. *lūna*, måne, och *stāre*, stå), *astron.* Se Norrsken, sp. 4.

__Lunner__, härad och pastorat, n. om Kristiania, Opland fylke (före 1919 Kristians amt) och Hamar bispedömme, Norge. 290,75 kvkm. 4,337 inv. (1920). Jordbruk och skogsbruk. K. G. G.

*__Lunnevad.__ Se äfven Folkhögskolor. Suppl.

__Lunning.__ Se Broschlare. Suppl.

*__Lunois__, Alexandre, hade äfven förnamnet Joseph. Han dog 2 sept. 1916.

__Luobalkårtje__, fors. Se Själmakårtje.

*__Luopiois__ är sedan 1920 självständigt pastorat i Tammerfors stift, Hauho domsaga, Jämsä härad. 4,391 inv. (1922). O. B—n.

__Luossajärvi__, en omkr. 3 kvkm. stor sjö, 500 m. ö. h., i Jukkasjärvi socken, Lappland, mellan Luossavaara och Kirunavaara. O. Sjn.

*__Luossavaara.__ Malmförekomsten är i geologiskt hänseende analog med Kirunavaara. Malmen är emellertid nästan uteslutande fosforfattig med 0,02—0,3 proc. fosfor och har en järnhalt af uppemot 70 proc. Fyndighetens säkert kända area uppgår till 25,000 kvm., hvilket innebär, att malmtillgången ofvan Luossajärvis yta kan uppskattas till 22½ mill. ton; dessutom anses ytterligare några 1,000 kvm. malmarea förefinnas inom vissa föga undersökta delar af fältet. — I samband med 1907 års statsaftal med Grängesbergsbolaget öfverläts fyndigheten på staten. Genom ett senare aftal (1918) har staten medgett bolaget att årligen t. o. m. 1930 uttaga 350,000 ton mot erläggande af royalty och förbindelse att tillhandahålla inhemsk järnförädling dels fosforren malm från L., dels fosformalm från Grängesberg. 1921 igångsattes brytningen i L. och har sedan uppgått till 100,000—200,000 ton årligen. Malmen, som nu utvinnes i dagbrott å de högre nivåerna och därifrån transporteras med rutschbana ned till järnvägen, har hittills exporterats, då den på grund af fosforhalten ej är begärlig för svenska hyttor. B. H—m.

__Lupānar__, lat., bordell.

__Lupin__ [lypä'], Arsène, romantyp för en finare inbrottstjuf med ridderligt sinnelag, skapad af M. Leblanc (se denne. Suppl.).

__Łupkow-passet__, bergspass genom Karpaterna (Öst-Beskiderna), förenande Sanok i Galizien med Homonna i Ungern, 584 m. ö. h., besattes under Världskriget i nov. 1914 af ryssarna, som framträngde till Homonna, och var under den följande vintern föremål för hårda strider mellan de allierade och ryssarna, hvilka senare i febr. 1915 utdrefvos ur passet. Jfr Världskriget, sp. 177 och 187. H. J—dt.

__Lu'ppio__, Luppiovaara, ett 191 m. högt berg i Hietaniemi socken, Norrbottens län, invid Torne älf, bekant som ”midnattssolsberg”. O. Sjn.

__Lu'ppiovaara__ [-vära]. Se Luppio. Suppl.

Lura. Se Ålora. Suppl.

Luschans färgskala. Se Människoraser.

Lusfrö, *bot., farm.* Se Sabadilla.

Lusitânia, engelsk passagerarångare om 31,500 ton, tillhörande Cunardlinjen, torpederades på färd från Förenta staterna till England 7 maj 1915 utanför Galley head på Irlands sydkust af tyska undervattensbåten ''U. 20'', chef kaptenlöjtnant Schwieger (d. 1917). ''Lusitania'' träffades af en torped tätt akter om kommandobryggan, hvarvid följde en mycket stark detonation, härrörande från någon explosion inne i fartyget, som hastigt sjönk. Ångaren hade ombord 1,255 passagerare och 651 mans besättning; af de ombordvarande omkommo 1,198, hvaraf 124 amerikanska medborgare.

I strid mot gängse uppgifter från de öfverlefvande tyckes blott *en* torped ha afskjutits (ej två). Händelsen väckte fasa och harm i de flesta länder, särskildt i Förenta staterna. Från tysk sida försvarades torpederingen med, att ''Lusitania'' skulle ha fört krigskontraband, däribland ammunition (hvars exploderande påstods ha förvärrat katastrofen). Därjämte påpekades, att i Förenta staterna publicerats officiella tyska varningar till resande mot att medfölja ammunitionslastade ångare. Enligt tysk uppgift (Herre, ''Politisches handbuch'', II, sid. 81) skall appellationsdomstolen i New York i ett utslag af jan. 1923 ha konstaterat, att torpederingen ej vore att anse som ''piratförbrytelse'', utan som regelrätt krigshandling. Så uppfattades den i alla händelser ej under det omedelbara intrycket af katastrofen, och mellan amerikanska och tyska regeringarna fördes i saken en lång skriftväxling, som slöt med villkorligt tyskt åtagande att inskränka undervattenskriget. Torpederingen af ''Lusitania'' bidrog väsentligt att förbereda folkstämningen i Förenta staterna på amerikanskt deltagande i kriget. V. S—g.

***Lussin** tillhör nu italienska prov. Istrien.

Luster, officiellt namn på Lyster (se d. o. Suppl.).

Lusterfjorden, officiellt namn på Lysterfjorden.

Lustgården, årsbok, utg. af Föreningen för dendrologi och parkvård (se d. o. Suppl.).

Lustholmen. Se Skeppsholmen.

Lusättika, *bot., farm.* Se Sabadilla.

***Lut.** Se äfven Sulfitlut. Om svartlut se Trämassa, sp. 176.

Luteokoboltklorid, *kem.* Se Metallammoniakföreningar.

***Lutetium.** Genom en af Deutsche chemische gesellschaft föranstaltad undersökning (1924) synes vara ådagalagdt, att Auer v. Welsbach något tidigare än Urbain påvisat lutetiums tillvaro. K. A. V—g.

***Luther,** M. Om den nyaste L.-forskningen se Kyrkohistoria. Suppl., sp. 1295—96.

***Luther** (sp. 1498), A. F., utnämndes 1917 till kustos vid Helsingfors' universitets zoologiska museum och 1918 till e. o. professor i zoologi. S. å. blef han på grund af J. A. Palméns (se d. o.) testamente föreståndare för Tvärminne zoologiska station. Han studerade 1912—14 som Rosenbergsk stipendiat i Tyskland utvecklingsfysiologi. Hans förnämsta arbeten sedan 1911 äro: *Studien über acöle Turbellarien aus dem Finnischen meerbusen* (1912), *Über die vom N. trigeminus versorgte muskulatur der Ganoiden und Dipneusten* (1913), som 1914 efterföljdes af ett liknande arbete rörande amfibierna, *Zuchtversuche an Ackerschnecken* (1915) och *Untersuchungen an rhabdocölen Turbellarien I—II* (1921), samtliga i Finska vet. soc:s ''Acta''. T. C.

Luther [lö'ter], Hans, tysk ämbetsman, politiker, f. 10 mars 1879 i Berlin, egnade sig efter slutade juridiska studier åt kommunalförvaltningen, var kommunalämbetsman i Magdeburg 1907—12 och verkställande ledamot i de tyska städernas sammanslutning ''Der deutsche städtetag'' 1913—18. Under Världskriget anlitades han vid organiserandet af lifsmedelsfördelningen och uppges ha varit initiativtagare till införandet af brödkort. Han blef 1918 öfverborgmästare i Essen och hade som sådan stor förtjänst om, att revolutionen förlöpte relativt lugnt i Ruhrområdet. L., som tillhör tyska folkpartiet, utsågs dec. 1922 till minister för lifsmedels- och jordbruksärenden i ministären Cuno, återtog temporärt sin öfverborgmästarsyssla i Essen omedelbart före den franska Ruhrinvasionen i jan. 1923, hade största förtjänsten af befolkningens lugna hållning vid de franska truppernas inmarsch och framförde med värdighet stadsmyndigheternas protest mot ockupationen. Från Cunos ministär öfvergick L. aug. 1923 till Stresemanns, blef vid dennas ombildning i okt. s. å. riksfinansminister och har sedan dec. 1923 innehaft samma maktpåliggande post i ministären Marx. Som finansminister vann L. vidsträckt erkännande för den kraft och målmedvetenhet, hvarmed han genomförde den tyska valutans stabilisering, indref de nya skatterna och skar ned statsutgifterna. L. var jämte rikskansleren Marx tyskt ombud vid Londonkonferensen i aug. 1924, då sättet för den s. k. ''Dawes-planens'' genomförande aftalades med ententemakterna (jfr Skadeståndsfrågan. Suppl.). V. S—g.

Lutherstadt Wittenberg [lö'ter-] är sedan 1922 officiellt namn på staden Wittenberg (se d. o.).

Lutmetoden, *bakteriol.*, ett tillvägagående för desinfektion af mjältbrandssmittade hudar. Hudarna nedläggas i en 0,5-procentig lösning af natronlut, försatt med 1 proc. koksalt. Inverkan sker vid en temperatur af minst 15°, om möjligt 20° C, under 72—96 timmar. Metoden är utarbetad af Hailer vid tyska Reichsgesundheitsamt. G. Wrgn.

***Luton** hade 57,077 inv. 1921. Svenska kullagerfabriken har i L. en stor anläggning.

***Lux,** svenskt aktiebolag. Ursprungliga Luxlamptypen uppfanns af civilingenjör David Kempe (se denne. Suppl.), men den förbättrades och utarbetades af filos. doktor Sven Carlson och ingenjör H. Rustige. Från 1918 har bolaget öfvergått till tillverkning hufvudsakligen af elektriska artiklar, särskildt dammsugare, vattensprinklers och eldsläckningsanordningar med kolsyra för fartyg. Aktiekapitalet är nu 4 mill. kr., årliga tillverkningsvärdet 3,5 à 4 mill. kr. och arbetarantalet omkr. 400. Fmn.

Luxburg [lo'ksborg], Karl Ludwig von, grefve, tysk diplomat, f. 10 maj 1872 i Würzburg, var 1917 Tyska rikets chargé d'affaires i Buenos Aires, då amerikanske utrikesministern Lansing (sept.) låt publicera tre af L. hemsända chiffertelegram, hvari bl. a. tillråddes att låta genom undervattensbåtar ''spårlöst sänka'' några argentinska fartyg på väg till ententehamnar. L. hemkallades

14 sept. af tyska regeringen för att afge muntlig rapport om sina åtgöranden; oberoende däraf lät argentinska regeringen 16 sept. meddela den tyska, att L. efter sina telegram ej längre vore ”persona grata” och att hans pass därför tillställts honom såsom ”en åtgärd, uteslutande riktad mot L. som person”. Enär chiffertelegrammen i fråga, enligt en öfverenskommelse från Världskrigets första år, förmedlats genom svenska Utrikesdepartementet (som ej kände deras innehåll), kom den s. k. Luxburg-affären att starkt beröra äfven Sverige (se härom Sverige. Historia, sp. 1247). V. S—g.

Luxburg-affären [lo'ksborg-]. Se Luxburg. Suppl., och Sverige, sp. 1247.

***Luxdorph**, B. V. Hans dagböcker utges från 1915 af E. Nyström Litt.: H. O. Lange i ”Aarbog for bogvenner” III (1919). P. E—t.

***Luxembourg**, F. H. de Montmorency-Bouteville, hertig af L. — Om hans sondotter Madeleine Angélique se H. Buffenoir, ”La maréchale de Luxembourg” (1924).

***Luxembourgpalatset.** Förslaget att flytta *Luxembourggalleriet* från dess nuv. lokal till seminariet vid S:t Sulpice har uppgetts liksom äfven andra projekt till dess förflyttning och nygestaltning. Den enda förändring, som vidtagits, är, att den utländska samlingen liksom de senaste förvärfven af franska konstverk 1923 blifvit ordnad i bollhuset (”le jeu de paume”) i Tuilerieträdgården. G—g N.

***Luxemburg.** 1. Storhertigdömet L. hade 260,767 inv. 1 dec. 1922 (132,023 män och 128,744 kvinnor, 101 på 1 kvkm.), hvaraf 15,501 tyskar, 6,170 italienare, 4,335 fransmän och 3,695 belgier. Jordbruket omfattade 156,430 har och sysselsatte 36 proc. af befolkningen. 1920 producerades $3,_{7}$ mill. ton järn (värde 38 mill. frcs) och $0,_{69}$ mill. ton stål (värde 382 mill. frcs). Författningen ändrades 15 maj 1919 därhän, att den suveräna makten uttryckligen förklarades ligga hos folket, att alla hemliga fördrag förklarades ogiltiga samt att de deputerade skulle väljas med allmän rösträtt för män och kvinnor och genom proportionella val. Rösträtt inträder vid 21 års ålder, valbarhet vid 25. Deputeradekammaren består af 48 medlemmar. Ministären utgöres af en statsminister och ett växlande antal generaldirektörer (4 år 1923), alla ansvariga inför deputeradekammaren, men ej ledamöter af denna. Ett statsråd (*Conseil d'état*) om 15 af kronan utnämnda led. har rätt att till ny pröfning till deputeradekammaren återförvisa af denna antagna lagar samt utgör äfven ett slags förvaltningsdomstol. Statsinkomsterna beräknades finansåret 1923—24 till $102,_{67}$ mill. frcs, statsutgifterna till $104,_{35}$ mill. frcs, statsskulden var $463,_{66}$ mill frcs 1922.

Historia. Vid Världskrigets utbrott besattes — med kränkande af L:s neutralitet — L. med tyska trupper 2 aug. 1914, hvarvid som skäl angafs nödvändigheten att trygga de under tysk förvaltning stående järnvägarna genom landet. L:s regering afgaf en kraftig protest mot neutralitetskränkningen. S. å. betalade Tyskland ett skadestånd af $1,_{6}$ mill. frcs för skada å skörd m. m. samt användning af vägar och allmänna byggnader vid genommarsch af tyska trupper. Landet hölls sedan besatt af tyska landstormstrupper, och tyska högkvarteret var en tid hösten 1914 förlagdt till staden Luxemburg. Den tyska ockupationen bidrog att skärpa de inre partistriderna i L., där en liflig agitation från vänsterhåll drefs mot storhertiginnan Maria Adelheid, som beskylldes för klerikalism och tyskvänlighet. Hon fann sig ock efter krigets slut föranlåten att (15 jan. 1919) abdikera till förmån för sin syster Charlotte, hvilken 6 nov. s. å. gifte sig med prins Felix af Bourbon-Parma. Tronskiftet stillade ej upphetsningen i landet, och i sept. s. å. anställdes folkomröstning om L:s framtida ställning. Därvid afgåfvos 66,811 röster för storhertiginnan Charlotte och 16,885 för införande af republik samt vidare 60,135 röster för ekonomisk union med Frankrike och 22,242 för ekonomisk union med Belgien (enligt Versaillesfreden hade L. upphört att vara medlem af tyska tullunionen). Sedan Frankrike afböjt den föreslagna ekonomiska unionen, beslöts en sådan med Belgien; den trädde i kraft 1 maj 1922, ingicks för 50 år och innebar bl. a. afskaffandet af tullgräns mellan de båda staterna och införande af belgiskt mynt i L. På de platser i utlandet, där L. ej har egna diplomatiska eller konsulära ombud, representeras det af de belgiska. Inom L:s deputeradekammare tillhöra 26 deputerade högern, 9 det demokratisk-liberala partiet, 6 socialdemokraterna, 4 en nationell grupp, 2 liberala folkpartiet och 1 är vilde (1924). — Litt.: J. Anders, ”Le grand-duché de L.” (1919), A. Calmes, ”Der zollanschluss des Grossherzogtums L. an Deutschland, 1842—1918” (2 bd, 1919), och J. Remisch, ”Le grand-duché du Luxembourg” (1922).

2. Belgiska prov. L. hade 223,075 inv. (51 på 1 kvkm.) 1922. — 3. L., storhertigdömets hufvudstad, hade 47,559 inv. 1922. 1. V. S—g.

Luxemburg [lo'ksemborg], Rosa, polsk-tysk revolutionär af judisk börd, f. 25 dec. 1870 i Zamość (dåv. ryska Polen), d. 16 jan. 1919 i Berlin, studerade vid tyska universitet, förnämligast nationalekonomi, promoverades till filos. doktor och ingick, för att erhålla tysk medborgarrätt, ett skenäktenskap med en tysk socialist, från hvilken hon emellertid därefter genast skildes. Redan som studentska hade hon ifrigt deltagit i den revolutionära rörelsen i Ryssland, och i Tyskland slöt hon sig till det socialdemokratiska partiets yttersta vänster samt dref intensiv propaganda både som folktalarinna (”röda Rosa”) och som inflytelserik medarbetare (från 1898) i ”Sachsische arbeitszeitung” och ”Leipziger volkszeitung”. På de tyska partikongresserna var hon en bland revisionismens häftigaste motståndare. Fru L. deltog 1905 i revolutionsförsöket i Polen och satt därpå en tid häktad i Warschau. Hon dömdes i febr. 1914 i Frankfurt till ett års fängelse för uppvigling till ohörsamhet mot lagarna och hölls sedermera under Världskriget såsom politiskt farlig i ”skyddsförvar” i Breslau. Frigifven kort före revolutionsutbrottet i nov. 1918, trädde hon vid sidan af Karl Liebknecht (se d. o. 2, Suppl.) i spetsen för den spartakistiska rörelsen. Häktad samtidigt med Liebknecht under januariorolighetera i Berlin 1919, blef hon under transporten till fängelset brutalt mördad; hennes lik återfanns senare i en kanal. Fru L. gick helt upp i sin på stark öfvertygelse hvilande propagandaverksamhet. Bland hennes skrifter märkas ”Die akkumulation des kapitals” (1913), ”Die krise der sozialdemokratie” (1919) och ”Briefe aus dem gefängniss”

(1920), de båda sistnämnda utg. under pseudonymen Junius. V. S—g.

Luzernsjön [lotsä'rn-]. Se Vierwaldstättersjön.

***Luzzatti,** L., var ifrig anhängare af Italiens deltagande i Världskriget och togs ej sällan till råds af regeringen i finansfrågor. Han var mars—maj 1920 skattkammarminister i Nittis rekonstruerade ministär och blef 1921 senator.

Lvov, Georg Evgenjevitj, furste, rysk politiker, f. 1861, tillhör en gammal rysk adelsätt, blef juris doktor 1885 och egnade sig sedan förnämligast åt semstvoinstitutionens utveckling. Han var från 1888 led. af verkställande utskottet (*zemskaja uprava*) i guv. Tulas semstvo och 1902—05 dess ordf. Under rysk-japanska kriget 1904—05 ledde han semstvoförsamlingarnas omfattande hjälpverksamhet för sårade och invalider. L., som var politiskt frisinnad och tillhörde kadettpartiet, var 1906 led. af första riksduman, men deltog ej i det s. k. Viborgsmanifestet (se Ryssland, sp. 1500). Han studerade 1909 nybyggarförhållanden i Canada. Under Världskriget tog L. ledande andel vid tillkomsten af semstvoernas och städernas allryska förbund för understöd åt sjuka och sårade soldater samt var dettas president. Han påyrkade vid flera tillfällen offentligt nödvändigheten af frisinnade författningsreformer. Den vidsträckta popularitet, som han genom sin verksamhet och sin politiska åskådning vunnit, gjorde, att han vid marsrevolutionen 1917 ställdes i spetsen för den provisoriska regeringen, inom hvilken han äfven öfvertog inrikesportföljen. L. mäktade emellertid ej behärska de väldiga krafter, som nu satts i rörelse. Han blef visserligen i maj s. å. chef för en koalitionsministär, men förmådde ej hindra, att makten småningom gled öfver till soldat- och arbetarsammanslutningarnas oansvarige ledare, och i juli nedlade han sitt ämbete. Efter bolsjevikrevolutionen i nov. s. å. hölls L. en tid fängslad i Jekaterinburg, men lyckades fly till Sibirien, vistades en tid i Japan som ombud för den antibolsjevikiska regeringen i Ufa och har sedermera intagit en framskjuten ställning bland de ryske emigranterna i Paris. V. S—g.

Lx-, förkortning för lyxtelegram. Se Telegram.

Lyautey [liåtä], Louis Gonzalve Hubert, fransk marskalk, f. 17 nov. 1854 i Nancy, blef 1873 officer vid kavalleriet, sedermera generalstabsofficer, 1902 öfverste och chef för 14:e husarreg., 1903 brigad- och 1907 divisionsgeneral samt 1921 marskalk af Frankrike. L. deltog med utmärkelse, som stabschef hos general Gallieni, i kriget i Tonkin 1894—96, följde sedan (s. å.) Gallieni till Madagaskar, där han stannade till 1902, sedan 1900 utöfvande självständigt befäl i södra delen af ön, där han kufvade de upproriska stammarna och införde fransk administration. Som brigadchef och regeringskommissarie pacificerade han 1908 det algerisk-marokkanska gränsområdet och besatte Udjda. 1910 blef han chef för 10:e armékåren (Rennes) och 1912 generalresident i det nyupprättade protektoratet Marokko, hvilken befattning han fortfarande (1924) innehar. Genom ett på samma gång kraftigt och hänsynsfullt uppträdande emot de infödde har han under svåra förhållanden, särskildt under Världskriget, lyckats upprätthålla och utvidga Frankrikes öfverhöghet öfver Marokko samt införa ordnade förhållanden där. Som krigsminister i Briands kabinett (dec. 1916—mars 1917) verkade han för utsträckt maktbefogenhet hos krigsministersämbetet. Högsta befälhafvarbefattningen afskaffades, och "tekniske rådgifvaren" åt regeringen (Joffre) entledigades. Misstrodd af "ytterstа vänstern" och illa tåld af socialdemokraterna, kom L. snart på spänd fot med en del af partierna i deputeradekammaren. Närmast med anledning af en konflikt mellan honom och denna ang. den militära sekretessen afgick han, följd af hela ministären, och återvände till Marokko. L. har publicerat de mycket uppseendeväckande uppsatserna *Du rôle social de l'officier* och *Du rôle colonial de l'armée* (i "Revue des deux mondes" 1891 och 1900) samt *Lettres du Tonkin et de Madagascar* (i "Revue de Paris", 1894 o. f., samlade i 2 bd 1921), *Dans le sud de Madagascar 1900—1902* (1903) och *Lettres de Grèce et d'Italie* (i "Revue des deux mondes" 1921). L. invaldes i Franska akad. (efter H. Houssaye) 1912, men tog inträde först 1920. H. J—dt.

***Lübeck.** 1. L. hade 1919 120,568 inv., hvaraf 113,124 inom staden L. Enligt nuv. författning af 23 maj 1920 består senaten af 12 af *bürgerschaft* på 10 år valda medlemmar, som kunna omväljas, bland sig för 2 år åt gången utse *bürgermeister* och hans suppleant och hvart annat år företa en fördelning af ärendena (*ratssetzung*) sinsemellan. Senaten är icke samfälldt ansvarig inför bürgerschaft, men detta kan med $^2/_3$ majoritet undandra enskilda senatorer sitt förtroende, hvilka då måste afgå. *Bürgerschaft* består af 80 på 3 år valda medlemmar, som sammanträda, när ordföranden aktar nödigt eller 20 medlemmar yrka därpå, kan icke upplösas vare sig genom eget eller folkets beslut och bestämmer själf sin arbetsordning, men är skyldigt att fatta beslut om alla senatsförslag vid det sammanträde, där de framlagts. Allmän, lika, hemlig och direkt rösträtt för män och kvinnor med proportionell valmetod tillämpas vid val af medlemmar af bürgerschaft. Tills. med Mecklenburg bildar L. en valkrets (den 7:e), som sänder 6 representanter till tyska riksdagen. Statsinkomsterna voro 40,521,6 mill. mk, statsutgifterna 42,365,6 mill. mk och statsskulden 879,2 mill. mk 1923. — 2. Staden L. hade 113,124 inv. 1919. Evangeliska fosterlandsstiftelsen, hvars missionsstation i L. upptogs 1883, invigde i L. sin egen kyrka med bostäder och läsrum (Hafenstrasse 24 A) år 1904. I rådhusets pelarhall aftäcktes 17 juni 1920 en reproduktion af Zorns Morastaty af Gustaf Vasa, en gåfva till staden af Riksföreningen för svenskhetens bevarande i utlandet. Se plansch IV till art. Bostad (Freddenhagenska rummet i L.). 1—2. E. A—t.

***Lybeck.** K. M., har på senare år väsentligen odlat det dramatiska författarskapet med *Dynastin*

Peterberg (1913; uppf. med stor framgång i Stockholm 1914) och dess fortsättning *Den röde André* (1917; uppf. i Stockholm 1918), *Bror och syster* (1915; uppf. i Stockholm s. å.), *Schopenhauer* (1922; uppf. i Stockholm 1922) och *Domprosten Bomander* (1923). Berättelsen *Hennerson* (1916) och *Breven till Cecilia* (1920), en af skönhetsdyrkan och lidelse fylld brefroman, samt diktcykeln *Dödsfången* (1918) äro äfven att tillägga. L:s *Samlade arbeten* började utges 1921; första bandet innehåller ”Dikter” (med flera förut osamlade).

Lybeck, Otto Emil, sjömilitär, statsråd, f. 19 febr. 1871 i Stockholm, blef underlöjtnant vid flottan 1892 och avancerade till kommendör 1921. Efter att ha genomgått Krigshögskolan och 1895—97 idkat språkstudier i Ryssland blef han dels lärare i ryska språket i marinstaben, dels 1904 förordnad att i Öst-Asien följa kriget mellan Japan och Ryssland, dels ock marinattaché i Petersburg (1906—11). Han tjänstgjorde dessemellan i flottans stab (marinstaben) och som adjutant hos inspektören af flottans öfningar till sjöss, flera somrar som flaggadjutant, samt som lärare i strategi och marinorganisationslära vid Sjökrigshögskolan och i sjökrigsvetenskap vid Krigshögskolan. Flera gånger utsedd till fullmäktig i Flottans pensionskassa, blef han på grund af sin framstående duglighet och stora arbetsförmåga anlitad för en mångfald särskilda uppdrag, såsom biträde åt 2:a försvarsberedningen 1914, sekreterare i försvarsutskottet s. å., sakkunnig för särskildt uppdrag inom Civildep. 1915, sakkunnig inom Sjöförsvarsdep. för utredning om lönereglering för marinens personal och för utredning rörande vissa marinens försvarsbehof (1915—16), medlem af internationella kommissionen i Haag 1917, öfverskiljedomare i internationella kommissionen i Berlin s. å., sakkunnig vid skiljedom i Köpenhamn rörande folkrättsmål mellan Tyskland och Danmark 1918 m. m. 1918—21 var L. chef för Sjöförsvarsdep:s (sjöförsvarets) kommandoexpedition, och 6 juni—13 okt. 1921 var han statsråd och chef för Försvarsdep. i von Sydows ministär. 1921—23 var han medlem af den s. k. försvarsrevisionen. — L. har utgett *Öfversikt af marinorganisationerna inom de europeiska och förnämsta utomeuropeiska staterna* (1904), *Tre sjöslag under rysk-japanska kriget 1904—1905* (1908, tills. med H. Lindberg), *Balkankriget 1912—1913 ur sjömilitär synpunkt* (1914) samt *Allmän sjökrigshistoria för tiden från ångans allmänna införande ombord å krigsfartyg omkring år 1850* (1919) äfvensom författat åtskilliga broschyrer och uppsatser för tidskrifter m. m. i frågor rörande sjöförsvaret. — Han är led. af Örlogsmannasällskapet (1903; hedersled. 1921) och Krigsvet. akad. (1918). H. W—l.

Lübeck, Sven Edvard Julius, vattenbyggnadsingenjör, ämbetsman, f. 2 juni 1877 i Stockholm, student 1894, utexaminerad från Tekniska högskolans afd. för väg- och vattenbyggnadskonst 1898, inträdde s. å. i Väg- och vattenbyggnadskåren, där han avancerade till major 1920 och hvarifrån han tog afsked 1922. Redan 1899 blef L. biträdande ingenjör vid J. G. Richerts konstruktionsbyrå, sedermera A.-b. Vattenbyggnadsbyrån, i hvilket företag han intagit en mycket framskjuten ställning, från 1902 som delegare och 1910—22 som verkst. direktör. Som konsulterande ingenjör specialiserade sig L. på vattenkraftområdet och har där såväl tekniskt som organisatoriskt presterat ett mycket uppskattadt arbete. L. torde ha medverkat till lösningen af de tekniska uppgifterna vid flertalet af Sveriges större vattenkraft- och vattenregleringsföretag samt har också ofta anlitats för utländska vattenkraftanläggningar, särskildt i Norge och Finland. Han var äfven en af initiativtagarna till bildande af Sv. vattenkraftföreningen, hvars sekreterare han var 1909—22. 1915—24 har L. (moderat) i Andra kammaren representerat Stockholms stad, har varit suppleant (1916—20, 1922) och led. (1921) af statsutskottet, led. af särskildt utskott (1918—19, 1922) och suppleant i utrikesnämnden (1922—23) samt gjort sig starkt gällande, särskildt i näringspolitiska och tekniska frågor. 1922 utnämndes L. till landshöfding i Gäfleborgs län. 19 april 1923—18 okt. 1924 var han kommunikationsminister i Tryggers ministär och tog som sådan initiativ bl. a. i vägfrågan och väg- och vattenbyggnadsväsendets omorganisation. Han har varit led. i kommittéerna för skyddande af konsumenters af elektrisk ström intressen (1911), för Väg- och vattenbyggnadskårens omorganisation (1914), kommissionen för ordnande af Stockholms bangårdsförhållanden (1915), vattenlagssakkunnige (1915), flottstationskommittén, vintersjöfartskommittén, kraft- och bränslesakkunnige, kommunikationsverkens lönekommitté, Östkustbanekommittén och kommittén för interskandinaviskt kraftutbyte samt ordf. i kommittén för Chalmers' tekn. instituts ombildning. Han var ordf. 1909—11 i Sv. teknologföreningens afd. för väg- och vattenbyggnadskonst och 1912—14 i föreningen samt 1917—19 i Sv. konsulterande ingenjörers förening. Han var en bland initiativtagarna till bildande af såväl Sveriges tekniskt industriella skiljedomsinstitut som Sv. pansarbåtsföreningen. L. har bl. a. i ”Teknisk tidskr.” och Sv. vattenkraftfören:s ”Meddelanden” publicerat ett stort antal uppsatser och afh. samt har skrifvit åt-

skilliga artiklar i Nordisk familjebok. Han är led. af Ing. vet. akad. (1919). Fmn.

***Lybecker.** — 2. Karl Bleckert L. ”Den ensamme eller hjertats philosophe” är ej författad af L., utan af K. G. af Bjerkén (se d. o. Suppl.).

***Lyby** omfattar nu 2,587 har. 1,197 inv. (1924).

***Lyceum.** I skolkommissionens bet. maj 1922 föreslås upprättandet af ett 7-årigt lyceum, uppdeladt på en latin-, en nyspråklig och en reallinje.

***Lyceum för flickor** i Stockholm. Vårterminen 1924 utgjorde lärjungarnas antal 394. Afgångsbetyg från 8:e klassen medför s. k. normalskolekompetens. Med skolan är sedan höstterminen 1912 förenad en praktisk hushållskurs för unga kvinnors öfver skolåldern utbildning i hvad som hör till ett hems skötsel.

Lychnidos (grek. *Λυχνιδός*), stad. Se Ochrida.

***Lychnis,** *bot.* I elementära floror föras ofta arter af släktena *Melandrium* och *Wahlbergella* (se Melandrium) och *Viscaria* (se d. o.) till *Lychnis.* G. L—m.

***Lycium,** *bot.* Af släktet äro nu omkr. 100 arter kända.

***Lyck** hade 13,602 inv. 1919. Under slaget vid Masuriska sjöarna 5—15 sept. 1914 och vinterslaget i Masuren 4—22 febr. 1915 utgjorde L. en brännpunkt för striderna på 8:e tyska arméns högra flygel, hvarunder större delen af staden förstördes. Den hölls under första krigsåret besatt af ryssarna 21 aug.—9 sept. och 10—14 okt. 1914 samt 11 nov. 1914—14 febr. 1915. Jfr Världskriget, sp. 173, 174 och 186. H. J—dt.

***Lyckholm,** D. Melker, dog 1 maj 1924 på Ulricehamns sanatorium. — Han tillhörde Första kammaren t. o. m. 1919 och var sedan 1912 led. af bevillningsutskottet. 1911—22 var han Göteborgs och Bohusläns landstings ordf. och nedlade som sådan mycket arbete på sjukvårdsväsendets utveckling inom länet. Bland hans många donationer märkas ytterligare sådana till Göteborgs museum, hvars styrelse han tillhörde sedan 1915, samt till den frivilliga skytteröreIsen.

Lycko-Pers resa, satiriskt sagospel af A. Strindberg, uppf. f. g. i Stockholm 1883.

***Lycksele.** 1. Socknen omfattar 5,397,87 kvkm. med 9,596 inv., hvaraf 1,268 inv. i L. municipalsamhälle, hvaruti sedan 1922 i alla hänseenden äfven ingår L. kyrko- och marknadsplats. — Järnvägen Hällnäs—Stensele har nu (1924) hunnit fram till L. och invigdes 15 dec. 1924. Om minnesstenen på det s. k. Bångberget se Sven Dufva.

***Lycksele lappmarks tingslag** heter fr. o. m. 1922 Lycksele tingslag.

***Lycksele revir** af Umeå distrikt, Västerbottens län, omfattar vissa delar af Lycksele socken kring Ume älf. Reviret, som är indeladt i 6 bevakningstrakter, omfattar 68,174 har allmänna skogar, hvaraf 8 kronoparker med en areal af 67,542 har (1920). S—r.

Lycksele tingslag är sedan 1 jan. 1922 benämningen på Lycksele lappmarks tingslag. 22,032,16 kvkm. 22,468 inv. (1924).

Lycodo'ntidæ, *zool.* Se Vargtandsormar.

***Lycoperdaceæ.** Se färgplansch I till art. Svampar.

***Lycopodiales,** *bot.* De båda serierna kallas äfven *Isosporæ* och *Heterosporæ.* G. L—m.

***Lydekker,** R., dog 16 april 1915.

***Lüderitzland** ingår nu i det såsom mandat under Nationernas förbund af Sydafrikanska unionen förvaltade Sydväst-Afrika. Det besattes sept.—dec. 1914 under Världskriget af en engelsk expeditionskår från Kapkolonien. Jfr Världskriget, sp. 251.

***Lye** är liksom Alskog nu annex till Garde, Visby stift, Södra kontraktet. 342 inv. (1924).

Lyftbro. Se Bro, sp. 194 och fig. 5.

***Lygnern,** som har ett djup af 45 m., begränsas mot v. af en sandplatå, den s. k. Fjärås bräcka, hvilken får betraktas som en randplatå (se d. o. Suppl.), genom hvilken sjön uppdämts.

Lygo'dium, *bot.* Se Schizæaceæ.

***Lygon,** William L., 7:e earl Beauchamp, var i Asquiths första ministär lordpresident juni—nov. 1910, minister för offentliga arbeten nov. 1910—aug. 1914 och därpå ånyo lordpresident till koalitionsministärens tillkomst juni 1915. Han blef 1924 efter lord Grey liberalernas ledare i öfverhuset. V. S—g.

Lygus, *zool.* Se Ängsskinnbaggar.

***Lyhundra.** — 2. Från Vätö församling utbrötos 1 jan. 1914 öarna Björkö, Arholma, Idö och Krokholmen jämte några därintill belägna holmar och skär till en annexförsamling benämnd Björkö-Arholma. Kontraktet är 64,320 har med 12,355 inv. (1921). E. A—t.

Ly'kke, Ivar, norsk affärsman och politiker, f. 9 jan. 1872 i Trondhjem, där han innehar en stor affär och 1907—13 var rysk vicekonsul. L. var 1913—15 vice ordf. i Trondhjems kommunala representation och har sedan 1916 representerat staden i stortinget, där han tillhör högerpartiet. Han var 1920—21 stortingets president och 1922—24 en af dess vicepresidenter. L. anses som en af stortingets mest klartänkta och dugande debattörer och som en synnerligen framstående representant för näringslifvet. M. H.

***Lykos.** Nahr-el-Kelb betyder ”hundfloden” (ej ”hufvudfloden”).

Lyko'stomo, dalgång. Se Tempe.

***Lykseth-Skogman,** Magna E., afgick 1918 från scenen.

Lykta. 1. Ett slutet lysredskap med väggar af genomskinligt ämne (glas eller tunna hornskifvor), hvari sättas ljus, oljelampa eller gasbrännare, som sålunda skyddas mot blåst och regn, hvarjämte gnistors nedfallande hindras. Öppning finns anbragt, för att förbränningsgaserna må utströmma, och ett metallställ uppbär de glasskifvor eller den glascylinder, hvaraf lyktan gemenligen är bildad. Gatlyktor (för lysgas) bestrykas på öfverdelens insida med barythvitt, för att skenet må kastas nedåt så fullständigt som möjligt. S. k. blindlyktor ha bleckväggar och endast en glasskifva att blotta åt det håll man vill plötsligt belysa. Illuminationslyktor göras af matt färgadt glas eller oljadt brokigt papper. Från den tidiga medeltiden nyttjade man horn- eller glaslyktor att bära och lysa sig med i mörkret, att upphänga i boningsrum, å fartyg o. s. v. På 1500-talet bör-

jade man tillverka konstnärligt arbetade hänglyktor af smidesjärn. Jfr Lanterna och Karbidlyktor. Suppl. — 2. *Veter.* Se Hjälm 6. Suppl.

***Lyktgubbe.** Se Irrbloss äfven i Suppl.

Lyle-Burgas, stad i Europeiska Turkiet, 36 km. s. s. ö. om Kirk-kilise. 27—31 okt. 1912 besegrade där 1:a och 3:e bulgariska arméerna (tills. 110,000 man under Radko Dimitriev) 1:a och 2:a turkiska östarméerna (tills. 45,000 man under Abd-ul-lah pascha). Jfr Balkankrigen. Suppl., sp. 440. H. J—dt.

Lympne [li′mpni], gods. Se Hythe. Suppl.

Lynd [li′nd], Robert, engelsk kritiker, f. 20 april 1879 i Belfast, litterär redaktör i ''Daily news'', medarbetare i ''The new statesman'', ''The nation'' m. fl. Af L:s verk må nämnas *Portraits and impressions* (1908), *Old and new masters* (1919), *The passion of labour* (1920), *The art of letters* (1921), *The pleasure of ignorance* (s. å.), *Books and authors* (1922), *The blue lion* (1923) och *Selected essays* (s. å.).

Lyng, det danska ordet för ljung, äfven ofta användt i södra Sverige, har i den af Landtbrukstyrelsen 1894 för användning vid landtbruksläroverken fastställda normalförteckningen öfver svenska växtnamn upptagits som svenskt namn för släktet *Erica* (se d. o.). H. J. Dft.

***Lyngby** omfattar nu 1,838 har. 915 inv. (1924). Patronatsrätten upphörde fr. o. m. 1922.

***Lyngby.** Socknen hade 10,343 inv. 1921, orten 6,530. Radiostation (1919). P. E—t.

Lyngdal. 1. Pastorat i Lista prosteri, Agder bispedömme, Norge. 380,$_{24}$ kvkm. 4,221 inv. (1920). Omfattar socknarna L., Austad med Korshavn kapell och Kvås. — 2. Socken och härad i L. pastorat, n. ö. om Farsund, Vest-Agder fylke (före 1919 Lister og Mandal amt), Norge. 230,$_{37}$ kvkm. 2,520 inv. (1920). Boskapsskötsel och fiske. 1—2. K. G. G.

Lynge, Bernt Arne, norsk botanist, f. 7 sept. 1884 i Lyngör, blef 1906 assistent vid botaniska trädgården i Kristiania, 1915 konservator vid botaniska museet där, 1917 filos. doktor i Kristiania, 1918 docent i systematisk botanik samt var vikarierande föreståndare för botaniska trädgården 1922—23 och museet 1922—24. L. deltog som botanist i Holterdahlska expeditionen till Novaja Zemlja 1921. Hans flesta skrifter behandla lafvarna; särskildt märkas *Index specierum et varietatum lichenum quæ collectionibus ''Lichenes exsiccati'' distributæ sunt* (1915—20) samt *Vascular plants from Novaya Zemlya* (1923). C. Lmn.

Lyngsie, Michael Christian, dansk arbetarledare, f. 6 juli 1864 i Köpenhamn, var från 1877 anställd vid arméns laboratorium, men afskedades 1890, enär han var socialdemokrat. Han blef ordf. i Arbejdsmændenes forbund i Köpenhamn 1891 och i det hela landet omfattande Dansk arbejdsmandsforbund 1896. Detta sistnämnda har han med klokhet och energi utvecklat till en af de största och starkaste arbetarorganisationerna i Danmark. L. var 1900—14 led. af Köpenhamns kommunala representation och 1898—1906 folketingsman. P. E—t.

Lynæs, fiskeläge och badort i Nord-Själland, vid Isefjordens mynning, har kyrka, station vid järnvägen Hilleröd—Hundested och 479 inv. 1921. P. E—t.

***Lyon** är indeladt i 7 arrondissemang och hade 561,592 inv. 1921. Där hålles numera årligen en internationell varumässa (''Lyonmässan'') med en vårmarknad (1—15 mars) och en höstmarknad (1—15 okt.), hvari äfven svenska utställare deltaga och Sverige varit officiellt representeradt.

Lyon [lāi′ən], David Gordon, nordamerikansk assyriolog, f. 1852 i Benton, Alabama, blef filos. doktor i Leipzig 1882, s. å. professor i teologi vid Harvarduniversitetet i Cambridge, Massachusetts, och 1910 professor i hebreiska och andra orientaliska språk där. Arbeten af honom äro *Keilschrifttexte Sargon's, königs von Assyrien* (1883), *An assyrian manual* (1886) m. m.

Lyon [lāi′ən], Marcus Ward, nordamerikansk naturforskare, f. 5 febr. 1875 i Rock Island, Illinois, blef 1900 med. och 1902 filos. doktor samt har bekläd professurer i fysiologi, bakteriologi, veterinärzoologi och parasitologi. L. är författare till ett stort antal delvis mycket värdefulla bidrag till däggdjurens systematik och geografiska utbredning, äfvensom till parasitologien. L—e.

Lyonel [lāi′ənel], manlig hufvudroll (ung landtman, okänd son till en earl af Derby; tenor) i operan ''Martha'' af Flotow.

Lyönia calyculāta, *bot.*, detsamma som *Cassandra calyculata* (se Finnmyrten).

Lyonnet [lejåna′tt], Pieter, holländsk zoolog, f. 1707 i Maastricht, d. 1789 i Haag som advokat och holländsk statssekreterare. L. lämnade viktiga bidrag till insekternas morfologi, såsom *Traité anatomique de la chenille qui ronge le bois de saule* (med 18 pl., 1760), hvilket arbete vittnar om den noggrannhet, med hvilken redan då insektanatomiens detaljer behandlades. Postumt utgafs L:s *Recherches sur l'anatomie et les métamorphoses de différentes espèces d'insectes* (med 54 pl. 1832). L—e.

***Lyons.** — 2. Richard B. P. L., earl L. Lord Newton har utgett en stor biografi öfver L. (1913; förkortad uppl. 1918) med talrika utdrag ur dennes depescher. Depescherna äro synnerligen värdefulla som historiska källor, bl. ä. om Trent-affären (se d. o.), den förmenta krigsfaran våren 1875 och egyptiska frågan under 1880-talets första år. Se därom ''Hist. tidskr.'', 1918, s. 146—148. V. S—g.

***Lyran.** Se äfven Nebulosa, pl. I.

Lyren (Lyrtorsken), *zool.* Se Torsk-släktet, sp. 464.

Lyroda, *zool.* Se Rofsteklar, sp. 613.

Lyrūrus, *zool.* Se Orren.

Lyrön, en omkr. 8 kvkm. stor ö i Tegneby socken, Bohuslän, ö. om Mollösund, skiljes i s. af Stigfjorden från Tjörn. O. Sjn.

***Lys.** Under Världskriget utkämpades vid L. — i synnerhet å sträckan på ömse sidor om Armentières — ett flertal hårda strider mellan de allierade och tyskarna. De mest betydande af dessa strider stodo i okt. 1914 under första slaget vid Yperen, i april 1918 under slaget vid L. och i sept.—okt. s. å. under den slutliga engelska offensiven. Jfr Världskriget, sp. 171, 172, 236 och 242. H. J—dt.

Lysa, *bot.*, namn på arter af släktena *Lychnis* och *Viscaria.* G. L—m.

Lysbomb, *krigsv.*, ett slags under Världskriget införd lysprojektil (se d. o. Suppl.), som användes hufvudsakligen af flygare (ballongförare) för orientering under mörka delen af dygnet, uppsökande af lämplig landningsplats samt för rekognoscering af fiendens ställningar och truppförelser m. m. Utom vanliga lysbomber, hvilkas lyssats antändes i samband med fallskärmens utvecklande, sedan lysbomben nedsläppts från flygplanet (motorballongen), användas sådana med elektrisk antändning, förenade med flygplanet medelst en kabel. H. J—dt.

***Lyse** är fr. o. m. 1 maj 1922 skildt från Bro och bildar eget pastorat i Göteborgs stift, Vikornas södra kontrakt. 4,169 inv. (1924).

***Lysekil** omfattar 155 har. 4,076 inv. (1924). Tax.-v. å fast egendom är 13,576,900 kr., hvaraf 908,100 kr. å bevillningsfri (1923). Den bevillningstaxerade inkomsten var 4,398,119 kr., hvaraf för inländska aktiebolag och solidariska bankbolag 335,100 kr. (s. å.). Tillgångarna voro 2,588,900 kr. och skulderna 2,145,262 kr. (1922). Kommunalskatt: 9,$_{50}$ kr. per bevillningskrona (1924). Elektricitetsverket tillhör nu staden. Af banker finnas nu Sparbanken, afd.-kontor af A.-b. Göteborgs bank och A.-b. Nordiska handelsbanken samt A.-b. Bohusbanken (grundad 1918). Fabriksindustrien omfattade 28 arbetsställen med 534 arb., 5,036,889 kr. salutillverkningsvärde och 430,966 kr. bevillningstaxerad inkomst (1922). Handelsflottan bestod af 1 ångf. om 679 nettoton, 1 motorfartyg om 27 nettoton och 7 segelf. om 964 nettoton (1921). Vid Andrakammarval tillhör L. Göteborgs och Bohus läns landstingsområdes norra valkrets (4 riksdagsmän). Den socialdemokratiska tidningen heter nu ”Kuriren” och utkommer 3 ggr i veckan. E. A—t.

***Lysekils järnväg** (sign. Ly. J.), 34,$_{7}$ km. lång, som öppnades för allmän trafik 15 juni 1913, utgår från en station vid Lysekils östra hamn och är därefter framdragen på en sträcka af omkr. 5 km. utmed stranden af Gullmarsfjorden, svänger så inåt landet och framgår i hufvudsakligen nordlig riktning till norra ändan af Färlekilen, hvarefter järnvägen med en krökning åt ö. är framdragen till Smedbergs hållplats å Statsbanan genom Bohuslän. Vid 1923 års slut utgjorde den bokförda byggnadskostnaden 2,613,176 kr., hvaraf för banan med husbyggnader 2,214,044 kr. och för rullande materiel 373,200 kr.; aktiekapital 1,211,100 kr. F. P.

***Lysgas.** Jfr Elektrisk gasrening. Suppl.

Lysgranät, *krigsv.* Se Lysprojektil. Suppl.

Lysiner, bakteriolysiner. Se Hemolysiner. Suppl.

***Lysing.** 1. Häradet är fr. o. m. 1919 förenadt med Göstrings härad till ett tingslag benämndt Lysings och Göstrings härads tingslag, som ingår i Mjölby fögderi. L. är 46,382 har. 9,758 inv. (1924). — 2. Kontraktet omfattar nu 4 pastorat, i det att äfven Västra Tollstad sedan 1 maj 1919 är annex till Rök. 46,382 har. 9,758 inv. (1924). 1—2. E. A—t.

Lysing, *bot.*, namn på släktet *Lysimachia*.

***Lysings och Göstrings domsaga** utvidgades fr. o. m. 1924 med Vifolka tingslag från den samtidigt uppdelade Vifolka, Valkebo och Gullbergs domsaga och benämnes därefter Mjölby domsaga (se d. o. Suppl.).

Lysmossa, *bot.*, namn på *Schistostega osmundacea* (se Ljusfenomen, växternas).

***Lysning** har äfven i den nyaste svenska äktenskapslagstiftningen (lagen 12 nov. 1915 och 3:e kap. af nya Giftermålsbalken, se d. o. i Suppl.) bibehållits som ett före hvarje vigsel erforderligt kungörande af det tillärnade äktenskapet, tre söndagar å rad från predikstolen i brudens församling. Innan prästen beviljar lysning, har han att — eventuellt med ledning af honom tillhandahållet äktenskapsbetyg (se d. o.) — förvissa sig, att intet lagligt hinder mot äktenskapet förefinnes, och därefter utfärda lysningssedel, ”med angifvande af de trolofvades fullständiga namn jämte yrke och hemvist”. Enligt lysningssedeln verkställes kungörandet, och sedan utskrifves på begäran lysningsbevis, d. v. s. intyg, att lysning skett och att hinder för vigsel ej möter. Giltigheten af verkställd lysning är begränsad till 4 månader (för nomadlappar 1 år). Lysning efterskänkes i två fall: om trolofvad är dödligt sjuk samt om mannen kallas till uppbrott mot fienden. Den ersättes, då fråga är om ingående af äktenskap inför svensk myndighet i utlandet, af kungörelse, som anslås hos beskickningen eller konsulatet och införes i tidningar. — Jämväl den nyaste *danska* och *norska* äktenskapslagstiftningen föreskrifver lysning, dock ej ovillkorligen kyrklig och blott en gång, före förrättandet af vigseln. Också i nyare *finländsk* äktenskapslagstiftning (förordn. 2 nov. 1917) omtalas borgerlig lysning, näml. då fråga är om äktenskap, som skall ingås inför borgerlig myndighet. C. G. Bj.

***Lysningsattest** förekommer ej mera i Sverige. Den har ersatts af lysningsbevis (se d. o. Suppl.). I Finland används däremot fortfarande lysningsattest. C. G. Bj.

Lysningsbevis, *jur.*, intyg, att lysning till äktenskap mellan två i intyget namngifna personer blifvit i laga ordning afkunnad i viss församling å angifven tid och att hinder icke möter för äktenskapets ingående. Sådant intyg utfärdas, på begäran, af prästen enligt formulär, fastställdt genom k. förordn. 3 dec. 1915; det ersätter den tidigare brukade, något utförligare lysningsattesten (se d. o., äfven i Suppl.). Jfr Lysning. Suppl. C. G. Bj.

Lysningssedel. Se Lysning. Suppl.

Lyspatrön, *krigsv.* Se Lyspistol. Suppl.

Lyspistol, *krigsv.*, ett slags pistol, afsedd för belysning och signalering. Den består af pipa (slätborrad), kolf, mekanism och stänginrättning. Sven-

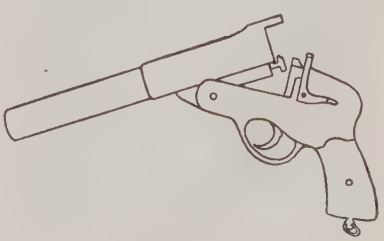

Svensk lyspistol af 1918 års modell.

ska lyspistolen är af modell 1918 och tjänar numera hufvudsakligen som medel för signalering (*signalpistol*). Pipan har 25 mm. kaliber. Den är medelst en bult rörligt förbunden med kolfven, som innesluter den självspännande mekanismen (utan hane). Ammunitionen utgöres af lyspatroner, af hvilka vid laddning 1 bakifrån införes i pipan. Skottvidden uppgår till omkr. 100 m., lystiden till omkr. 8 sek. och lysvidden, från nedslagspunkten räknad, till 50—100 m. Lyspatronens lyskropp utvecklar hvitt, rödt eller grönt ljus. — Lyspistolen visade sig under Världskriget vara ett af de viktigaste skyddsmedlen mot nattliga öfverraskningar af hvarje slag. Samtliga truppslag torde ha varit utrustade därmed, de främre linjerna i ställningskriget till den utsträckning, att hela stridsfronten kunnat vid behof hållas under så godt som oafbruten belysning. Den nyttjades äfven af flygare, dels vid signalering, dels vid anfall mot ballonger. H. J—dt.

Lysprojektil, *krigsv.*, en under Världskriget införd artilleriprojektil, afsedd att åstadkomma terrängbelysning nattetid. Projektilen bringas att krevera på stor höjd (400—500 m.) och utslungar därvid en med fallskärm försedd lyskropp, hvars lyssats samtidigt antänds. Lystiden är i regel ringa, högst 1 minut, men den belysta markytan blir relativt stor. Detta jämte den omständigheten, att belysning kan ske på större afstånd samt oberoende af markens vågform, ger lysprojektilen under vissa förhållanden ett stort företräde framför strålkastaren. Lysprojektiler benämnas också, mera populärt, men mindre egentligt, lysgranater. G. af Wdt.

Lysrakēt, *krigsv.*, raket af särskild konstruktion, använd för belysning af förterrängen framför en ställning (och liknande ändamål) eller för signalering. De egentliga lysraketerna, som kommo till stor användning under Världskriget (i ställningsstriderna), ha en vid en liten fallskärm fäst lyskropp, som vid antändningen afger ett intensivt hvitt ljus. De för signalering använda lysraketerna (signalraketerna), som likna vanliga raketer, alstra i allmänhet färgadt (rödt, grönt o. s. v.) ljus. H. J—dt.

Lyssnarapparat, *krigsv.*, en vid luftvärnsartilleriet (se d. o. Suppl.) använd apparat, med hvil-

Fig. 1. Lyssnarapparat.

ken man genom motorsurret från ett i gång varande flygplan kan bestämma riktningslinjen till planet. Svårigheten att med blotta öronen bestämma riktningen till en ljudkälla beror på det korta afståndet mellan öronen, hvilket är att betrakta som baslinjen mellan de två ljudvågor, som ge lyssnaren förnimmelsen af ljud. Lyssnarapparaten (se fig. 1) grundar sig på, att denna bas förlänges därigenom, att ljudet uppfångas i två omkr. 2 m. från hvarandra placerade ljudtrattar, från hvilka det sedan genom rör och kautschukslangar ledes till lyssnarens öron. Då riktningen till flygaren måste bestämmas såväl i sid- som i höjdled, fordras två *lyssnare* och två sådana *par* ljudtrattar. Af dessa står det ena paret (för sidriktningen) horisontellt och kan af lyssnaren medelst en ratt svängas i horisontalled, hvarvid en medhjälpare afläser svängningsvinkeln; det andra paret är svängbart i vertikalled, hvarvid höjdvinkeln afläses. Riktningen till ljudkällan ligger i hvarje ögonblick i midtplanet mellan de små svängningar, som lyssnaren måste bibringa sitt ljudtrattpar för att uppfatta s. k. *ljudpassage*, eller m. a. o. för att få förnimmelsen af, att ljudkällan förflyttar sig från hans ena sida till den andra. Hvardera lyssnaren håller alltså sitt ljudtrattpar i oafbruten svängning fram och tillbaka (upp och ned), hvilka svängningar, i den mån riktningen till ljudkällan blir tydligare förnimbar, alltmera kunna minskas. Båda lyssnarna måste härvid väl samarbeta. — Lyssnarapparaten finner användning vid luftvärnsskjutning i mörker. Sådan skjutning fordrar, att flygaren är belyst med strålkastare, och det blir lyssnarapparatens sak att ge strålkastaren riktningen till flygaren, så att denna hastigt kan infångas i strålknippet. Man har äfven utsträckt lyssnarapparatens användning, så att den vid skjutning i dimma eller mot af moln dolda flygare kan i förening med grafiska konstruktioner i horisontalplanet ersätta de eljest brukliga

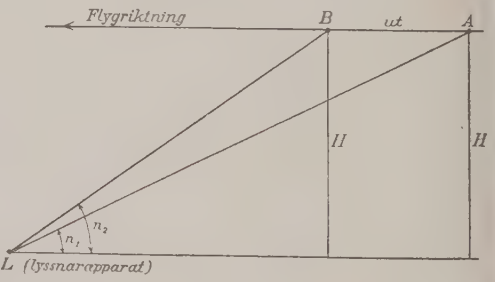

Fig. 2.

mätinstrumenten. Fördenskull fordras (se fig. 2), att flygarens hastighet (u) bedömes med ledning af motorsurret och att två insyftningar mot flygaren (i resp. A och B) göras med bestämdt tidsmellanrum (t), t. ex. 30 sek., hvarvid de båda höjdvinklarna (n_1 och n_2) bli bestämda. Med stöd häraf afläses på en räknelinjal flyghöjden (H), bestämd genom formeln $H = \frac{ut}{\cot n_1 - \cot n_2}$. Sedan höjden erhållits, kan flygarens kurs utkonstrueras å planet, och därmed äro alla fyra mätvärdena kända. Det är gifvet, att eld enbart med hjälp af lyssnarapparat ej blir lika träffsäker som en på verkliga mätningar stödd eld, men det har dock

visat sig, att med skicklig personal rätt goda resultat kunna nås. G. af Wdt.

Lyssnarpost, *krigsv.*, i ställningskriget benämning på de framför hinderbältet framskjutna poster, som ha till åliggande att, särskildt under mörka delen af dygnet, iakttaga och inrapportera fiendens framryckning. H. J—dt.

Lysställningen [li's-], under Världskriget benämning på en tysk, förstärkt försvarslinje mellan Schelde n. om Tournai i Belgien, öfver Deynze till holländska gränsen n. om Eecloo. Ställningen besattes af tyska härens högra flygel under återtåget i okt. 1918. Den utrymdes 2 nov. s. å. Jfr Världskriget, sp. 244. H. J—dt.

***Lyster**, officiellt Luster, tillhör nu Sogn og Fjordane fylke. 1,537,$_{63}$ kvkm. 2,845 inv. (1920).

***Lysterfjorden** heter nu Lusterfjorden.

***Lysvik** är sedan 1 maj 1912 eget pastorat i Karlstads stift, Fryksdals kontrakt. 3,393 inv. (1924).

Lyte [lâi't], Henry Francis, engelsk psalmförfattare, f. 1 juni 1793 i Etnam, Roxburghshire, d. 20 nov. 1847 i Nizza, verkade som kyrkoherde i flera hemlandsförsamlingar, till dess ohälsa tvang honom att vistas under blidare luftstreck. L., som var en psalmist med innerlig ton och ädel formgifning, samlade sin andliga lyrik i *Poems chiefly religious* (1833) och psaltarparafraserna *Spirits of the Psalms* (1834, många uppl.). Ett urval af hans verk är *Miscellaneous poems* (1868). En af L:s mest bekanta sånger, "Abide with me, fast falls the eventide", är i svensk öfv. (af O. Mannström) intagen bland "Nya psalmer" af 1921. E. N. S—g.

***Lyth.** — 3. G. V. L. dog 5 aug. 1918 i Stockholm. — 4. P. G. L. dog 13 febr. 1913 i Örebro.

***Lythraceæ**, *bot.* Artantalet uppgår till omkr. 450.

Lütken, Alfred, dansk ingenjör, f. 6 aug. 1860 på Falster, tog polyteknisk examen 1883 och blef docent i väghyggnadskonst vid Polyteknisk læreanstalt i Köpenhamn 1892, professor där 1894 och direktör för den tekniska undervisningen för handtverkare och industriidkare 1916. Han har som lärare haft stor betydelse för utbildningen af danska ingenjörer och har deltagit i en mängd stora ingenjörsarbeten. P. E—t.

Lütken, Louis Carl Frederik, dansk militär, f. 19 april 1863 i Köpenhamn, d. 27 juni 1918 i Roskilde, blef infanteriofficer 1884, var 1895—99 anställd i generalstaben, 1905—09 chef för krigsministeriets 1:a departement, blef öfverste 1910 och generalmajor 1917. Under en tids vistelse i Berlin 1902—03 förhandlade han på eget initiativ med tyska generalstaben om Danmarks ställning under ett framtida krig. Han sändes i samma syfte 1906—07 till Berlin af försvarsminister J. C. Christensen. De vid detta tillfälle af L. förda samtalen blefvo af betydelse för planläggandet af 1909 års danska försvarsordning. P. E—t.

***Lyttelton.** — 3. Sir Neville G. L. nedlade 1912 sitt befäl på Irland och tog s. å. med generals grad afsked ur aktiv tjänst. — 4. Alfred L. var från 1906 en af den unionistiska oppositionens ledande män i underhuset. Han var lifligt socialt verksam och ifrig förkämpe för kvinnans politiska rösträtt. L. dog 5 juli 1913. Jfr Edith Lyttelton, "Alfred L." (1917). 3—4. V. S—g.

Tryckt den $^{10}/_{1}$ 25

***Lyttkens.** — 2. I. A. L. utgaf 1916 *Ordskatt och ljudförråd i svenska språket* (tills. med F. Wulff). — 3. August L. tog 1913 afsked från byråchefsplatsen. *Svenska växtnamn* afslutades 1915 med 11:e häftet.

Ivar A. Lyttkens.

Lüttwitz, Walter von, friherre, tysk militär, f. 2 febr. 1859 i Bodland, reg.-omr. Oppeln (Schlesien), blef 1878 officer vid infanteriet, 1894 generalstabsofficer, 1907 öfverste och reg.-chef, 1912 öfverkvartermästare, 1914 generallöjtnant och chef för 25:e (hessiska) fördelningen, 1915 chef för 10:e armékåren (i Champagne), aug. 1916 generalstabschef vid tyska kronprinsens armégrupp, nov. s. å. chef för 3:e armékåren (Champagne), 1918 general af infanteriet, s. å. öfverbefälhafvare i Berlin och sedermera riksvärnsgruppchef där. L. var en af Kapp-kuppens (se Kapp. Suppl.) militära ledare 1920. H. J—dt.

***Lützen** hade 4,082 inv. 1919. En staty af Gustaf II Adolf har uppsatts i dess rådhus, och L. har de svenska färgerna (blått och gult) i sitt vapen. I den s. ö. om L. belägna byn Meuchen, dit konungens lik fördes af svenska hären, invigdes 6 nov. 1912 en Gustaf Adolfskyrka, där äfven ett minnesmärke öfver konungen uppsatts.

Lyxskatt, en sådan skatt, som är afsedd att drabba konsumtionen (se Konsumtionsskatt. Suppl.) af lyxartiklar (se Lyx) samt att genom fördyring hämma sådan konsumtion och främja sparsamheten. I den mån lyxartiklarna icke tillverkas inom landet, utan importeras, sker beskattningen vanligen genom tull. Exempel därpå för Sverige utgör kung. 25 juni 1917, som fastställde tullförhöjningar å vissa slag af lyxvaror (ostron, kaviar, konfityrer, vin, konstgjorda blommor m. m.). Ett annat beskattningssätt, numera det mest bekanta exemplet på svensk lyxskatt, tillämpas i 1919 års förordn. om särskild stämpelafgift i vissa fall vid köp, byte eller införsel till riket af pärlor m. fl. lyxvaror (ädla stenar och med sådana försedda smycken samt smycken af guld, silfver eller platina). Afgiften har visat sig föga inbringande i förhållande till uppbördskostnaderna och de med uppbörden förenade besvären medelst anmälningssedlar, afräkningsnotor och försäljningsböcker m. m. Som direkt skatt på brukaren utgår hundskatt (se d. o. Suppl.), och som lyxskatt i sådan form planerades till en början i Sverige automobilskatten (se Automobil. Suppl., sp. 393), som dock i hufvudsak förlorat denna karaktär, i samma mån som motorfordonen upphört att betraktas som lyxartiklar. Erfarenheter från skilda länder ge vid handen, att en lyxbeskattning blifvit gifvande endast i form af bostadsbeskattning (se Fönsterskatt. Suppl.), men vid olika tider ha särskilda afgifter i vissa länder utgått för antalet (öfvertaliga) tjänstehjon för

skattebetalarens personliga betjäning, hästar och vagnar för personligt bruk m. m. (Jfr Öfverflödsförordningar.) — Se C. Carleson, ”Plan till s. k. lyxbeskattning” (1916). E. F. K. S—n.

Lyx-telegram, Lyxblankett. Se Telegram, sp. 769.

Lådbrefbäring, *postv.*, är ett slags postutdelning, som enligt k. br. 22 mars 1912 anordnas å vissa orter, särskildt villa- och förstadssamhällen. Lådbrefbäraren, som äfven kan vara kvinnlig, verkställer utdelningen genom postens nedläggande i breflådor, som af korrespondenterna anbringas å platser, som anvisas af postmyndigheterna. Utdelningen omfattar fullt frankerade vanliga brefförsändelser, tidningar, postanvisningar (ej tillhörande medel) samt aviser om försändelser. Därigenom att lådbrefbäraren ej behöfver besöka korrespondenternas bostäder, kan postutdelningen ske med stor snabbhet och äfven med mindre kostnad än vanlig lokalbrefbäring. Lämpliga lådor kunna inköpas genom postverket. Lådbrefbäring var vid 1923 års utgång anordnad inom 224 samhällen. Å flera af dessa orter finnas flera än 1 lådbrefbäringslinje, hvadan linjernas antal utgjorde 363. E. G—e.

Lådkloss, *text.*, detsamma som slagbom. Se Väfning, sp. 39.

Lågbaltiska skedet, *geol.* Se Baltiska isströmmen. Suppl., sp. 449 och fig.

Låglandet, opera (*Tiefland*) med musik af E. d'Albert (se denne. Suppl.) till text af R. Lothar (se denne) efter A. Guimeras (se denne) drama ”Tierra baja”; uppf. i Stockholm f. g. 1908.

Lågskär, finländsk fyr i Östersjön, s. om Åland, å 59° 51′ n. br. och 19° 55′ ö. lgd fr. Gr., uppförd 1840, förstörd under Världskriget och ånyo uppförd 1920. 2 blixtar och 1 blänk hvar 75:e sek., ljusstyrka resp. 700,000 och 4,700 hlj. Skenets höjd öfver hafvet är 42 m., lysvidd 18 min. O. B—n.

Lågtryckstурbin. Se Ångturbin, sp. 1100.

Lånekassa, stundom lån- och sparkassa, kreditkassa l. folkkassa, före 1904 äfven folkbank (se d. o., äfven i Suppl.), penninginrättning, bland hvars rörelsegrenar ingår sådan inlåning, som bedrifves af sparbank och som är hänförlig under 1903 års lag ang. vissa penninginrättningar, som drifva sin rörelse utan af konungen stadfäst reglemente. Lånekassa benämnes dock numera äfven en och annan ekonomisk förening, som har till syfte att såsom kreditförening tillgodose medlemmarnas kreditbehof, t. ex. ”Föreningen industriidkarnas lånekassa u. p. a.” i Stockholm. E. F. K. S—n.

Långan, biflod från vänster till Indalsälfven i Jämtland, upprinner nära norska gränsen i Burvattnet (561 m.) och genomflyter Stora Mjölkvattnet i Oldfjällen, Landösjön (319 m.) och utfaller i sjön Liten i Indalsälfven. O. Sjn.

***Långaröd** omfattar nu 5,806 har. 1,601 inv. (1924).

***Långasjö** hade 1,957 inv. 1924. Ljuder afskildes 1 maj 1921 från L. till ett eget pastorat i Växjö stift, Konga kontrakt.

Långban, en omkr. 7 kvkm. stor sjö, belägen 213,5 m. ö. h., i Färnebo socken, Värmland, n. ö. om Filipstad, afrinner till Svartälfven och Vänern. O. Sjn.

***Långbans gruffält,** *miner.* Utom de i hufvudarbetet uppräknade 58 mineralen ha under senare tider ytterligare bestämts och beskrifvits följande 17 mineral från L.: akrochordit, armangit, bäckströmit, dixenit, ektropit, finnemanit, margarosanit, molybdofyllit, nasonit, ochrolit, pyrobelonit, sphenomanganit, thaumasit, tilasit, trigonit, trimerit och weslienit. Under de senare åren har man från L. insamlat ett större antal hittills obestämda och sålunda för fyndorten och möjligen äfven för vetenskapen nya mineral; 1924 skulle enligt listor uppgjorda af G. Flink (se d. o. Suppl.) i Stockholms högskolas mineralogiska instituts och i Riksmuseets samlingar finnas omkr. 229 arter dylika mineral. Senare års fynd ha bestyrkt L:s anseende som jordens rikaste mineralfyndort. K. A. G.

***Långbro sjukhus.** 1922 fullbordades en ny paviljong för att tillgodose sjukhusets behof af ökadt utrymme för oroliga patienter. Genom dess tillkomst ökades platsantalet till 730. — Fr. o. m. 1923 har en gemensam styrelse för Stockholms stads sjukhus tillsatts, hvarefter den särskilda styrelsen för L. upphört att fungera. R. W.

Långebro—Efveröds järnväg. Se Östra Skånes järnvägar.

***Långedrag** ingår nu tillsammans med Hagen och en del af Västra Frölunda socken sedan ingången af 1922 i municipalsamhället Älfsborg i Västra Frölunda kommun. Badorten har spårvägs- (ej järnvägs-) förbindelse med Göteborg samt ångbåtsförbindelse med Göteborg och Styrsö.

Långedsforsen. Se Öre älf.

***Längemåla** tillhör nu Växjö stift. 1,645 inv. (1924).

Långfors, Arthur Isak Edvard, finländsk språkforskare, f. 12 jan. 1881 i Raumo, student 1898, filos. licentiat 1907, blef docent i romansk filologi vid Helsingfors' universitet 1908. L. har sedan 1912 vistats hufvudsakligen i Paris, sysselsatt med textkritiska editioner och kommenteringar af gamla franska manuskript (bl. a. Huon le Roi de Cambrais verk). Han har två gånger erhållit pris af Académie des inscriptions et belles-lettres. 1914—16 åtnjöt han Rosenbergskt stipendium för bibliotheksstudier äfven i London och Madrid. L. är sedan 1919 sekreterare vid Finlands beskickning i Paris. T. C.

Långforsen. Se Vindelälfven.

***Långhalsen** har en areal af 21 kvkm.

***Långholmen.** Vid *centralfängelset* å L. ha 1914—24 omfattande förbättringsarbeten egt rum, för en kostnad af omkr. 800,000 kr. Lokaler för fångarnas sysselsättande i yrkesarbeten — bl. a. ett s. k. arbetscellhus —, bostadshus för direktör och tjänstemän, kroppssjukhus och afdelning för sinnessjuka fångar ha nybyggts eller nyinredts. Vid nämnda afdelning finnes anställd särskild sinnessjukläkare, som tillika skall vara lärare vid Karolinska institutet. Efter indragning af straffängelset å Östermalm i Stockholm 1924 intagas å Långholmsfängelset — kronohäktesafdelningen — äfven kvinnliga fångar samt rannsaknings- och bötesfångar. Där rannsakas häktade personer från de Stockholm omgifvande domsagorna. V. At.

Långholmsviken kallas den del af Mälaren, som skiljer västra Långholmen, i n., från Reymersholm, i s. Den utmynnar i v. i stora segelleden af Mälaren, fortsättes åt ö. af Pålsundet samt står ge-

nom ett litet från n. till s. gående sund, mellan Reymersholm och stadsdelen Södermalm i Stockholm, i förbindelse med Liljeholmsviken i s. E. A—t.

Långlots. Se Lots. Suppl.

***Långlöt** är sedan 1 maj 1917 annex till Runsten, Växjö stift, Ölands medelkontrakt. 388 inv. (1924).

Långmora, arbetshem i Husby socken, Dalarna, på norra stranden af sjön Amungen, upprättades 1923 af landstingen i Kopparbergs och Gäfleborgs län och kan mottaga 53 personer. Jfr Arbetshem. Suppl. O. Sjn.

Långnäbbade nandun, *zool.* Se Nanduerna.

Långrips, *text.* Se Rips.

Långrännan, ett sund n. v. om Strömstad, mellan Långöarna och fastlandet.

Långrösten, en 6 kvkm. stor sjö, med en längd af 10 km., 173 m. ö. h., i Alfta socken, Hälsingland, afrinner genom Galfån till Ljusnan. O. Sjn.

***Långsele** tillhör nu jämte Graninge Sollefteå kontrakt, Härnösands stift. 3,367 inv. (1924).

***Långselsforsen.** Den industriella medelvattenmängden är 14,4 kbm. per sekund.

Långselån, älf i Åsele lappmark, Västerbottens län, upprinner på sydsluttningen af Norra Borgafjället samt genomflyter Ormsjön (262 m.). På gränsen till Ångermanland genomflyter den Bellvikssjön och Rörströmssjön samt får därefter namnet Rörströmsälfven. Se vidare Ångermanälfven. O. Sjn.

Långsjön, namn på ett 50-tal svenska sjöar, hvaraf må nämnas: 1. L. i Kalmar län, i Hallingebergs m. fl. socknar, v. om Västervik, 54 m. ö. h., 16 km. lång, men på sina ställen blott omkr. 100 m. bred, med en areal af omkr. 6 kvkm., afrinner öfver Ankarsrum genom Botorpsströmmen till Östersjön. — 2. L. i Södermanland, på gränsen mellan Vårdinge, Hölö och Vagnhärads socknar, belägen 22 m. ö. h., afrinner till Trosaån. O. Sjn.

Långsjöns vise'ntpark, ett 40 har stort, inhägnadt skogsområde vid den lilla Långsjön, 62 km. ö. h., nära 10 km. ö. om Ängelsberg, i Karbennings och Väster-Färnebo socknar, Västmanlands län. På området, som upplåtits af generalkonsul Axel A:son Johnson, utplanterades juli 1924 3 och okt. s. å. 2 visenter från Skansen. O. Sjn.

Långskeppsspantsystemet. Se Isherwoodsystemet. Suppl.

Långstjärtad papegoja, *zool.* Se Papegojor, sp. 1484.

***Långsvan.** Sjön har en areal af 12 kvkm.

Långsvansade skogssorken, *zool.* Se Sorksläktet, sp. 434.

Långtarmen, det omkr. 300—1,500 m. breda sundet mellan Svartsjölandet och Ekerön—Munsön i Mälaren. O. Sjn.

***Långtora** hade 615 inv. 1924. L. jämte Härkeberga skall framdeles förenas med Biskopskulla och Nysätra till ett pastorat i Uppsala stift, Lagunda kontrakt, med Biskopskulla som moderförsamling.

Långträsket, en omkr. 10 kvkm. stor, 16 km. lång sjö, 410 m. ö. h., i Arvidsjaurs socken, Norrbottens län, afrinner genom Långträskån till Arvidsjaur och Byske älf. O. Sjn.

Långvattnet, en 15 kvkm. stor sjö, 411 m. ö. h., i Stensele socken, Västerbottens län, s. v. om Stor-Uman, till hvilken den afrinner. O. Sjn.

Långvind, bruksegendom i Enångers socken, Hälsingland, omfattar 6,871 har, hvaraf 322 har åker (tax.-v. 1,195,000 kr. 1924), samt ångsåg (tax. till 8,100 kr.). L. var förr järnbruk och privilegierades 1687; masugnen nedlades 1902. Boda bruk (se d. o. Suppl.) lydde länge under L. Nuv. egare är E. Söderhielm. O. Sjn.

Lånke, härad och socken i Nedre Stjördal pastorat, Nidaros bispedömme, samt Nord-Tröndelag fylke (före 1919 Nordre Trondhjems amt), Norge. 185,40 kvkm. 1,310 inv. (1920). Jordbruk och skogsbruk. K. G. G.

Läntennis (eng. *lawn-tennis*). Se Bollspel, sp. 1023—25.

Lårdal. 1. Härad och pastorat i Telemark, n. om Bandak, Telemark fylke (före 1919 Bratsberg amt), samt Vest-Telemark prosteri, Agder bispedömme, Norge. 287,76 kvkm. 1,366 inv. (1920). L. omfattar socknarna L., Eidsborg och Höidalsmo. Vacker och omväxlande natur. Boskapsskötsel. Slipstensbrott; molybdengrufvor. — 2. Socken i L. pastorat. 70,85 kvkm. 504 inv. (1920). 1—2. K. G. G.

Låstaviken. Se Mälaren, sp. 239.

Låt oss skiljas!, komedi (*Divorçons*) af Sardou och Najac, uppf. i Stockholm f. g. 1881.

***Läby** omfattar 1,375 har. 231 inv. (1924).

Läderlappen, framgångsrik operett (*Die fledermaus*) med musik af Johann Strauss d. y. (se denne), till text af Rich. Genée efter en fransk pjäs af Meilhac och Halévy; uppf. i Stockholm f. g. 1875.

Läen, en 11 kvkm. stor sjö, 167 m. ö. h., i Ljuders, Hofmantorps m. fl. socknar, Kronobergs län, 1 km. ö. om Lessebo, afrinner öfver Lessebo till Ronnebyån och Östersjön. O. Sjn.

***Lägenhetsarrende.** Se äfven Arrende. Suppl.

Lägerholmen, liten ö i Hanöbukten, mellan Åhus och Sölvesborg. Där ligger på 55° 57′ 55″ n. br. och 14° 28′ 20″ ö. lgd fr. Gr. en 1908 uppförd, 1914 ändrad blixtfyr, 17 m. öfver medelvatten med lins af 2:a ordningen. 4,000 hlj. styrka, 13 bågminuters lysvidd och agaljus. E. A—t.

Lägerkassor, *krigsv.* Vid hvarje svenskt regemente (kår) finnas en allmän lägerkassa, till hvilken inflyta vissa hyror och arrenden, inkomster för beten, höskörd m. m. och från hvilken bestridas sådana utgifter för vederbörande truppförbands gemensamma bästa, för hvilka andra medel icke finnas anvisade, samt en enskild lägerkassa, till hvilken inflyta vissa andra hyror och arrenden, inkomster af marketenteri- och annan affärsrörelse, af köksaffall m. m. och för hvilken bestridas utgifter för beredande af nytta och trefnad för manskapet. Bestämmelser rörande allmänna lägerkassan äro gifna i k. kung. 5 dec. 1919 och beträffande enskilda lägerkassan i k. br. 24 nov. 1922. H. J—dt.

Lägern, Västra och Östra, resp. 12 och 15 kvkm. stora sjöar, på gränsen mellan Östergötland och Småland, 207 och 197 m. ö. h., afrinna öfver Sommen och Svartån till Motala ström. O.Sjn.

Läggympning, *trädg.* Se Ympning, sp. 553.

Lägsta bud, *jur.* Se Tvångsförvaltning af fast egendom.

***Läkarbok.** Nyaste svenska arbeten af detta slag äro ”Medicinsk folkbibliotek” (1924 ff.) och

''Tidens läkarbok'' (1924 ff.). På ett särområde märkas K. Fransén, ''Homeopatiska självläkaren'' (1921), och F. Johansson, ''Homeopatisk läkebok'' (1923).

***Läkardistrikt.** De ord. provinsialläkardistrikten uppgingo 1924 till 244. Antalet extra provinsialläkardistrikt är numera endast 86 (hvaraf 15 med statsbidrag). R. W.

Läkarkongresser. Se Medicinska kongresser.

***Läkarsällskap.** Allmänna svenska läkareföreningens namn ändrades 1919 till Sveriges läkarförbund. — Om Finlands allmänna läkarförbund se d. o. Suppl. — Från holländskt håll väcktes 1924 förslag om bildandet af ett *internationellt förbund* af de olika ländernas läkarföreningar.

Läkekvesa, *bot.* Se Besksöta. Suppl.

Läkevändel, *bot.*, namn på *Valeriana officinalis.*

***Läma.** Å rad 12 nedifr. *står* Gregersson *bör vara* Magnusson.

***Län.** — 2. Länet utgör enligt riksdagens beslut 10 juni 1921 valkrets vid val till Andra kammaren. — I *Finland* utbyttes 1917 titeln guvernör mot landshöfding. Länens antal är fortfarande 8, men från Åbo och Björneborgs län afskildes 1918 Åland, som sedan 1920 bildar ett autonom landskap under en landshöfding. — I *Norge* har det länet motsvarande namnet amt fr. o. m. 1919 utbytts mot fylke.

***Längbro** omfattar 3,049 har. 4,569 inv. (1924).

Längdbanan genom Bohuslän. Se Statsbanan genom Bohusläns.

***Länghem.** Patronatsrätten upphörde fr. o. m. 1922. 1,289 inv. (1924).

***Längmanska testamentsfonden.** E. J. Längman föddes 24 maj (ej april) 1799. Enligt svenska riksdagens beslut 1918 trädde ''Litera B'' (*Kulturfonden*) i verksamhet fr. o. m. 1919 efter ett af K. M:t i nov. 1918 fastställdt reglemente. Dess räntemedel skola i främsta rummet användas till utförandet af särskilda, mera omfattande vetenskapliga, konstnärliga och litterära uppgifter, och fördelningen beslutas af en *nämnd*, i hvilken universitetskansleren är självskrifven ordf. och hvars öfriga 4 led. utses af K. M:t, som likaledes utser suppleanter för ordf. och led. Kulturfonden uppgår f. n. (1924) till öfver 2 mill. kr.

Länna, herrgård, f. d. järnbruk i Almunge socken, Stockholms län, 16 km. ö. om Uppsala, omfattar med underlydande 18 1/2 mtl med en areal af 6,300 har, hvaraf 1,040 har åker; tax.-v. 1,083,300 kr. (1924). Bruket har nu ångsåg, snickerifabrik m. m. Mellan 1758 och 1904 fanns masugn. L. har bl. a. tillhört släkterna Rålamb och Brahe och eges sedan 1912 af Lenna bruks a.-b. (akt. kap. 2,100,000 kr.). Bolaget har brädgårdar i Värtan och Uppsala. O. Sjn.

Lännerstasunden, en smal fjärd af Saltsjön s. v. om Värmdön, mellan Skurusund och Baggens-Stäket. På dess norra strand ligger den förr under Boo hörande egendomen Lännersta, från hvilken afsöndrats många villatomter. O. Sjn.

***Lännäs.** 1. L. omfattar 10,234 har. 2,104 inv. (1924).

Lännässjön. Se Klöfsjön. Suppl.

Länsantikvarie, en af Jämtlands läns landsting 1919 tillsatt tjänstemar för tillvaratagande af länets forn- och hembygdsvårdande intressen (den första i sitt slag i Sverige). Till tjänstens innehafvare utsåg landstinget museiintendenten Eric Emanuel Festin (f. 12 okt. 1878, filos. kandidat 1912), verksam i länets kulturella föreningar bl. a. som intendent och sekreterare sedan 1912.

Länsarkitekter. Se Byggnadsstyrelsen. Suppl., sp. 922.

Länsassessor, en, enligt landshöfdinginstruktionen 12 april 1918, hos länsstyrelserna (utom i Gotlands län) anställd tjänsteman, dels å landskansliet närmast under landssekreteraren, dels å landskontoret närmast under landskamreraren. Länsassessor har att under samma ansvar som vederbörande afdelningschef bereda, föredraga och till expedition befordra de ärenden, som enligt af K. M:t för länet fastställd fördelningsplan tillhöra länsassessorns föredragning, samt därjämte, enligt de föreskrifter länsstyrelsen meddelar, biträda afdelningschefen med öfriga förekommande göromål och vid afdelningschefens laga förfall, där ej annorlunda förordnas, förrätta dennes tjänst. I afseende å kompetensvillkoren gäller hvad om landssekreterare och landskamrerare är stadgadt. H. U—én.

***Länsbaron.** Enligt lag af 4 okt. 1919 (se Fideikommiss. Suppl.) skola länsbaronierna öfvergå till fri egendom hvilket 1924 redan har skett i fråga om de flesta af dem. P. E—t.

Länsbibliotek. Se Skolbibliotek.

***Länsgrefve.** Enligt lag af 4 okt. 1919 (se Fideikommiss. Suppl.) skola länsgrefskapen öfvergå till fri egendom, hvilket 1924 redan har skett i fråga om de flesta af dem. P. E—t.

Länsjägmästare, en hos skogsvårdsstyrelse (se d. o.) anställd tjänsteman, som vanligtvis äfven är styrelsens sekreterare.

***Länsman.** — 2. Namn och tjänst afskaffades enligt 1917 års riksdags beslut, och länsmans åligganden öfvertogos af landsfiskal.

Länsskogsinspektör. Se Länsskogsnämnderna. Suppl.

Länsskogsnämnderna i Finland, bestående af 3 led., af hvilka Forststyrelsen utser 1 och Landtbruksstyrelsen 2, ha till uppgift att öfvervaka efterlefnaden af förordningen ang. förekommande af skogsköfling samt ega i sådant syfte öfvervaka afverkningar af skog och tillse, att fredningsföreskrifter efterföljas. De biträdas af kommunala skogsnämnder; hos hvarje länsskogsnämnd äro anställda 1 *länsskogsinspektör* samt skogvaktare och andra biträden. O. B—n.

Länsskogvaktare. Se Skogsvårdsstyrelse. Suppl.

***Länsstyrelse.** Se Kunglig majestätsbefallningshafvande äfven i Suppl.

Länstidningen. Se Jönköpings läns tidning. Suppl.

Läppsköldpaddorna, *zool.* Se Sköldpaddor, sp. 1376.

Lärande äldste. Se Presbyterialförfattning.

Lärarafdelning, *skolv.* Se Folkskola. Suppl., sp. 945.

Lärarbibliotek. Se Skolbibliotek.

Lärare kallas den, som offentligen eller privat

meddelar undervisning. Efter arten af denna skiljer man på ett antal olika kategorier, såsom privatlärare, folkskollärare, läroverkslärare, universitetslärare m. fl. För de fleste af dessa redogöres under resp. uppslagsord. Vid de allmänna läroverken i Sverige äro lärarna dels ord. (*lektorer, adjunkter, öfningslärare*), dels e. o. (*extralärare, timlärare, vikarierande lärare*). Lektor (se d. o.) skall tjänstgöra hufvudsakligen å gymnasiet, adjunkt (se d. o.) på understadiet, men på grund af det ringa antalet lektorat måste äfven en del af gymnasieundervisningen bestridas af adjunkter. Kompetensfordringarna äro för lektor filos. doktorsgrad, för adjunkt filos. ämbetsexamen eller motsvarande äldre examina, för kristendomslärare fordras äfven vissa teol. examina. Vidare skola alla ord. lärare ha genomgått profår (se d. o.). Å ord. tjänster utfärdas kungl. fullmakt. Till följd af det stora antalet lärjungar och det provisorium, som råder i afvaktan på en läroverksreform, användas f. n. extralärare i betydligt större utsträckning, än som afsetts, och behofvet af nya ord. platser är stort. Om lärarnas löner se Löne-reglering (äfven i Suppl.). Lärarna vid läroverken äro sammanslutna till Läroverkslärarnes riksförbund (se Svenska läraresällskapet), hvars organ är ”Tidning för Sveriges läroverk”. Jfr f. ö. art. Skolväsen, särsk. sp. 1122 och 1124. O. Sjn.

***Lärarinna.** Kvinna kan sedan 1918 bli ord. lärare (lektor och adjunkt) vid såväl seminarierna som de högre allmänna läroverken.

***Lärarinnornas pensionsanstalt.** Pensionsafgiften skall, med i art. nämnda undantag, numera uppgå till lägst 100 och högst 120 kr. för lästermin och för en pension af högst 1,500 kr. För timlärarinna har pensionen numera höjts till 75 kr. per veckotimme på i art. nämnda villkor. Af den lägsta pensionsafgiften erlägga staten 30 proc., kommunen o. s. v. 30 proc. och läroanstalterna resten. Pensionsanstalten står nu under den direktion, som förvaltar Statens anstalt för pensionering af folkskollärare m. fl. C. G. W.

Lärarkollegium. Se Läroverkskollegium och Skolkollegium.

***Lärarmöten** anordnas af lärare vid de allmänna läroverken (svenska läroverkslärarmöten, förr allmänna svenska lärarmöten), vid folk- och småskolor dels för hela landet (allmänna svenska folkskollärarmöten), dels för ett stift eller ett län, vid flickskolor och privata samskolor (flickskolemöten), vid folkhögskolor (folkhögskolemöten), vid kommunala ungdomsskolor (kommunala mellanskolor och högre folkskolor), vid lärlings- och yrkesskolor (yrkesskolemöten), vid olika slag af abnormskolor m. fl. Dessutom hållas möten gemensamma för lärare från de skandinaviska länderna och Finland (nordiska lärar- l. skolmöten). — Till hvad i hufvudarbetet nämnts om åren för vissa lärarmötens sammanträden må läggas, att svenska läroverkslärarmöten hållits i Norrköping 1912 (137 deltagare), Jönköping 1915 (171 delt.), Gäfle 1919 (114 delt.) och Stockholm 1922 (256 delt.), allmänna svenska folkskollärarmöten i Gäfle (ej Sundsvall) 1908, Lund 1913, Göteborg 1919 och Stockholm 1924, flickskolemöten i Linköping 1914, Porla 1919 och Lund 1922 samt 11:e nordiska skolmötet 1920 i Kristiania. K. E. S—g.

***Lärarnas vid elementarläroverken nya änke- och pupillkassa** förvaltas numera af styrelsen för Statens anstalt för pensionering af folkskollärare m. fl. Delaktighetsbeloppet à 4,000 kr. gäller nu 3 tjänstemän vid denna anstalt i st. f. de i art. nämnda 2 tjänstemännen i Folkskollärarnas pensionsinrättning. — Å sp. 214 *utgå raderna 27—30 nedifrån* Högre . . . lärarinneseminariet. — Behållningen i (nya) kassan 30 juni 1923 utgjorde 9,703,856,84 kr., antalet delegare var 1,944, antalet gällande pensionsbref 497; statsbidraget för 1922 var 157,276 kr. och räntemedlen s. å. 444,285,77 kr.; i pensioner utgingo 1922 318,645,73 kr. — Genom särskilda k. br. har, efter riksdagens medgifvande, förordnats, att 1924—25 skall till pensionsberättigad efterlefvande efter delegare i gamla eller nya kassan, utöfver pensionsförmån enligt gällande bestämmelser, utgå ett belopp, beräknadt för ensam änka till 200 kr. och för öfriga efterlefvande i proportion därtill. (Detta i afbidan på en tillämnad omorganisation af kassan.) C. G. W.

***Lärarråd.** Se äfven Skolkollegium.

Lärarsällskap afser att bereda lärare tillfälle att med hvarandra öfverlägga om undervisningsfrågor och andra för dem gemensamma intressen, t. ex. lönefrågor. Flera af sällskapen utge egna tidningar. Såsom representanter för resp. lärarkårer ha lärarsällskap vid olika tillfällen af offentliga myndigheter anmodats yttra sig i skolfrågor. Se vidare artiklar om Läroverkslärarnes riksförbund (för hvilket redogöres under rubriken Svenska läraresällskapet), Pedagogiska föreningen, Stockholms folkskollärarförening, Stockholms lärarsällskap, Stockholms teckningslärarförbund (se d. o. Suppl.), Svenska döfstumläraresällskapet, Svenska folkhögskollärarföreningen (se d. o. Suppl.), Svenska gymnastiklärare-sällskapet, Svenska musiklärare-sällskapet (se d. o. Suppl.), Sveriges allmänna folkskollärareförening, Sveriges extralärareförening (se d. o. Suppl.), Sveriges folkskollärarinneförbund, Sveriges slöjdlärarinneförening (se d. o. Suppl.), Sveriges teckningslärares riksförbund (se d. o. Suppl.).

Lärjeholm, herrgård i Angereds socken, Älfsborgs län, vid Lärjeåns utlopp i Göta älf nära Göteborgs stadsgräns, omfattar 1,103 har, hvaraf 195 har åker; tax.-värde 587,700 kr. (1924). Godset, som bl. a. egts af K. G. Wrangel, tillhör nu Göteborgs stad, som därifrån får en stor del af sitt vattenbehof. Staden har äfven en alkoholistanstalt på L. med plats för 27 manliga patienter. O. Sjn.

Lärkmalen, *zool.* Se Malfjärilar.

***Lärlingshem.** Om Stockholms lärlingshem se d. o.

Lärlingsskola, läroanstalt afsedd för ungdom, som efter afslutad folkskolekurs vunnit anställning i handtverk, industri eller andra näringsgrenar, och med uppgift att meddela för yrkesarbetet grundläggande teoretiska insikter jämsides med, att den praktiska yrkesfärdigheten förvärfvas genom delta-

gande i sådant arbete utom skolan. Inom det system af läroanstalter för yrkesundervisningen, till hvilket i Sverige grunden lades genom 1918 års riksdagsbeslut rörande praktiska ungdomsskolor (se Yrkesskolväsen. Suppl.), utgör lärlingsskolan det första stadiet. Den bygger på den till folkskolan sig anslutande fortsättningsskolan (se d. o. Suppl.), hvars kurs skall vara genomgången före inträdet i lärlingsskolan. En andra förutsättning för inträde är, med vissa angifna undantag, anställning inom någon af de verksamhetsgrenar, för hvilka skolan är afsedd. Lärotiden omfattar 2 årskurser, hvardera om 8, högst 9 månader med i medeltal högst 12 undervisningstimmar i veckan. För att anpassas efter skilda arbetsförhållanden kan undervisningstiden förläggas på olika sätt, antingen till aftnar eller morgnar, omfatta hela eller halfva dagar eller koncentreras till någon kortare del af året, hvilket i fråga om säsongyrken kan vara lämpligt. Hufvudgrupperna af yrkesskolor äro afsedda för handtverk och industri, för handel och för husligt arbete (omfattande slöjd och hushållsgöromål). — Undervisningen skall omedelbart ansluta sig till det yrke eller verksamhetsområde, som skolans lärjungar tillhöra. Den bör alltså icke afse sådana allmänna bildningsuppgifter, som närmast tillhöra folkskolan och fortsättningsskolan, men genom sin fackliga undervisning bör lärlingsskolan söka främja äfven lärjungarnas allmänna bildning och personliga utveckling. Undervisningen skall därför grupperas kring läroämnen, som utgöra sammanfattningar af de kunskaper och färdigheter, som i det praktiska yrkeslifvet samverka att från teknisk, ekonomisk, hygienisk och medborgerlig synpunkt ge den från skolan afgångne möjlighet till framgångsrikt arbete inom det arbetsområde han tillhör. Obligatoriska läroämnen äro: i skolor för handtverk och industri: yrkeslära, yrkesekonomi samt yrkes- och arbetarlagstiftning, i skolor för handel: handelsteknik, ekonomisk geografi samt handelsrätt och nationalekonomi, i skolor för husligt arbete: praktiskt hushållsarbete, hushållslära och hälsovård. Därjämte kunna vissa frivilliga ämnen förekomma. — Lärlingsskola upprättas af vederbörande kommun. Den är icke obligatorisk för kommunerna, men kommunen kan besluta, att den ungdom, för hvilken skolan är afsedd, skall vara skyldig att i viss utsträckning besöka densamma. Arbetsgifvaren är skyldig att, om så erfordras, ge den anställde ledighet för att besöka skolan, men undervisningstiden bör förläggas så, att lärjungarnas arbete i yrket icke lider otillbörligt intrång genom för detta arbete ofördelaktiga arbetstider. — Rektor vid lärlingsskola förordnas af Skolöfverstyrelsen för högst 5 år i sänder, öfriga lärare antas af skolans styrelse. I hvarje kommun, som inrättat lärlingsskola, skall finnas en lärlingsskolstyrelse, bestående af skolans rektor samt minst 4, högst 8 led., bland hvilka minst det antal, som är närmast öfver hälften, skall utgöras af representanter för de yrken, som undervisningen i skolan afser, såväl arbetsgifvare som arbetare. Undervisningen är afgiftsfri. Kommunen ansvarar för kostnaderna, men åtnjuter statsbidrag såväl till lärarnas aflöning som till kostnaderna för undervisningsmateriel. — Skolans verksamhet är reglerad genom k. stadga 4 nov. 1921 samt k. kung. ang. statsunderstöd till kommunala och enskilda anstalter för yrkesundervisning s. d. — Arbetsåret 1923—24 funnos 52 lärlingsskolor med ett lärjungeantal af omkr. 5,400. K. E. S—g.

Läroverksbibliotek. Se Skolbibliotek (äfven i Suppl.).

***Läroverkshus.** Bilder af sådana, utom de i artikeln meddelade, finnas i hufvudarbetets artiklar om Härnösand, Karlstad, Linköping, Lund, Norrköping, Nässjö (samskola), Skara, Skellefteå (samskola), Sköfde, Sundsvall, Umeå, Uppsala, Västerås och Örebro samt Suppl:s art. om Djursholm (samskola), Filipstad (d:o), Göteborg och Linköping.

Läroverkslärarnes riksförbund. Se Svenska läraresällskapet.

Läroverksprogram, skrift, som lämnar uppgifter om, hvad som i ett läroverk förekommit under läsåret. Se Årsredogörelser

***Läroverksråd.** Då Öfverstyrelsen för rikets allmänna läroverk eller, som den fr. o. m. 1914 hette, Läroverksöfverstyrelsen 1919 upphörde att fungera som självständigt ämbetsverk och ingick som en afdelning af Skolöfverstyrelsen, förändrades titeln läroverksråd till undervisningsråd.

***Läsare** (sp. 231). Jonas Bodell (f. 1811 i Östergötland, sedan 1835 bosatt i Luleå, vid 1859—60 års riksdag led. af borgarståndet, d. 1867) intog från början en afgjordt kyrklig ståndpunkt, men började snart i likhet med nyläsarna fatta misstro till de nya böckerna, skilde sig från statskyrkan och började verka i samförstånd med nyläseriets ledare i Norrbotten, bland hvilka de två i hufvudartikeln nämnde allmogemännen, Per Ersson och Johan Riström, intogo främsta rummen. 1860 uppkom emellertid mellan Bodell och dem skarp tvist, som ledde till brytning. Bodell yrkade på, att separatisternas predikanter skulle vara "ordentligt kallade" och gjorde gällande, att den verkliga nyfödelsen skedde i dopet, så att ingen vidare nyfödelse var behöflig; han hade en friare uppfattning ang. de kristnes yttre lif än Ersson och Riström. På grund af de skiljaktigheter, som sålunda yppat sig, inträdde en söndring i separatisternas led. De, som slöto sig till Bodell, ha sedermera benämnts bodellister och hans lära bodellism. Af nyläsarna är det numera hufvudsakligen endast bodellisterna, som finnas kvar. Sin egentliga utbredning ha dessa i Pite älfdal, nämligen i Piteå landsförsamling samt i Norrfjärdens och Älfsby församlingar. Sporadiskt förekomma de äfven inom några andra angränsande socknar. Riktningen är dock stadd i stark tillbakagång, och hela antalet bodellister uppgår f. n. (1924) ej till mer än några hundra personer. Den ursprungliga evangeliska friskheten hos rörelsen har ock alltmer försvunnit och efterträdts af en ofruktbar och förbenad dogmatism. För sina barns undervisning ha bodellisterna anordnat särskilda skolor (bodellistskolor), där kristendomsämnet är det hufvudsakliga och undervisningen bedrifves med ledning af Svebilius' katekes. Dessa skolor ha förorsakat vederbörande skolmyndigheter stora bekymmer, enär de lärare, som där äro anställda, sakna kompetens, hvarför undervisningen blir mycket underhaltig. Skolråden ha på grund däraf haft mycken strid med bodellisterna för att få dem att sätta barnen i de vanliga församlingsskolorna. Bodellisterna ha

därvid ådagalagt segt motstånd. I början af 1921 ingingo de till K. M:t med en petition, hvari de begärde att få ha sina skolor kvar och låta sina barn undervisas i dem. På hösten s. å. blef petitionen emellertid afslagen, och 1922 voro samtliga bodellistskolorna nedlagda med undantag af en mindre sådan. Barnen ha stundom med anlitande af polishjälp insatts i de lagenliga skolorna. O. B.

Anniterna eller Mor Annas vänner är en sekt, som uppstod i Ångermanland och fått sitt namn efter Anna Johansdotter (f. 1803 i Själevads socken, d. 1878). Hon genomgick vid 28 års ålder en religiös kris, fick då klart för sig, att statskyrkans kristendom stelnat i döda former, och började därför hålla konventiklar. Särskildt i Själevads och Arnäs församlingar fick hon många anhängare, och dessa ''anniter'' utträdde ur statskyrkan 1854 samt började själfva utdela nattvarden. De åtalades härför 1855 och dömdes af häradsrätten till dryga böter, men verksamheten fortfor, anhängarna ökades, och 1866 uppförde de egen kyrka $^1/_4$ mil n. om Örnsköldsvik. Rörelsen aftog efter Mor Annas död och är numera så godt som utdöd. — Anniterna räkna sig själfva som lutheraner, men ogilla statskyrkoformen och hylla det fria prästadömet. Sträng kyrkotukt upprätthölls inom deras församling. En mörk och orättvis teckning af anniterna förekommer i romanen ''Trollebokungen'' af pseudonymen ''Maja på Statt''.

Om läsare se äfven E. Herlenius, ''Läseriet i Orsa och Elfdalen 1852—1854'' (1914). E. H—s.

Läskarta. Se Seglingsbeskrifning.

Läskdabb. Se Dabb. Suppl.

Lä'skelä, träsliperi och pappersbruk i Harlu socken, Viborgs län, Finland, vid Läskelä fors i Jänisjoki älf, eges af L. bruks a.-b., dotterbolag till A.-b. Värtsilä (se d. o.). Aktiekapitalet är 8 mill. mark; årsproduktion 10,000 ton tryckpapper. Bolaget eger äfven en såg vid Jänisjokis utlopp i Ladoga (årsproduktion 10,000 stds). O. B—n.

Läsning för hemmet, tidskrift. Se Kjellberg, Elisabet. Suppl.

*__Läsning för folket.__ Redaktör var J. R. Spilhammar till 1916 och är sedan 1916 Teodor Holmberg.

*__Läsordning__ benämnes i under senare år utfärdade skolstadgor vanligen arbetsordning. För att möjliggöra starkare koncentration inom skolarbetet har man under senaste tid på åtskilliga håll (bl. a. vid Djursholms samskola) pröfvat en sådan anordning, att vissa af skolans ämnen läsas blott under förra hälften af läsåret, men då med fördubbladt timtal, andra ämnen på samma sätt blott under senare hälften. Anordningen förutsätter, att två arbetsordningar användas under läsåret, en för hvardera hälften däraf. K. E. S—g.

*__Læssöe__, V. H. F. A. Se N. P. Jensen, ''Oberst Fr. L.'' (1912), och P. Andræ, ''W. H. F. A. L.'' (s. å.). P. E—t.

*__Lätta metaller__ utmärkas genom högt elektrolytiskt lösningstryck (se Spänningskedja), uppgående för magnesium till 1,$_{55}$ och för kalium till 2,$_{92}$ volt. Deras oxider äro svårt reducerbara. I naturen förekomma de lätta metallerna oftast som salter (vanligen silikat, karbonat, sulfat eller klorider), aldrig som sulfider. Jfr Metaller. K. A. V—g.

*__Lättklöfvar__ (hos hjortdjuren m. fl.) förekomma på andra och femte (ej fjärde) tån.

__Lätt tungvikt__ och Lättvikt, *idrottst.* Se Boxning. Suppl., sp. 776, och Vikt 2, sp. 413.

__Lätt vikt__, *sportv.* Se Vikt 3, sp. 414.

*__Lätöseno__ är tryckfel i st. f. __Lätäseno.__

__Löbe__, Paul, tysk socialdemokratisk politiker, f. 15 dec. 1875 i Liegnitz, var först typograf, blef 1899 redaktör i den socialdemokratiska tidningen ''Volkswacht'' i Breslau och intog snart en ledande ställning inom den schlesiska fackföreningsrörelsen. Han var 1904—20 stadsfullmäktig i Breslau, 1915—18 led. af Schlesiens provinslandtdag, invaldes 1919 i tyska nationalförsamlingen, där han var vicepresident, och är sedan 1920 led. af tyska riksdagen. L. har som arbetarledare verkat särskildt för effektivare arbetarskyddslagstiftning (moderskydd och omvårdnad om lungsiktiga arbetare) samt ådrog sig 1905 genom skarpa angrepp på regeringen ett års fängelse. L. var 1920—maj 1924 riksdagens president, vann som sådan erkännande inom skilda läger och valdes jan. 1925 ånyo till talman. Han har tagit liflig andel i det interparlamentariska arbetet och är anhängare af sträfvandena att söka vinna Nationernas förbunds medgifvande till Österrikes anslutning till Tyskland. V. S—g.

__Löbell__ (Loebell), Friedrich Wilhelm von, tysk ämbetsman och politiker, f. 17 sept. 1855 i Kloster Lehnin i Brandenburg, var 1898—1900 led. af tyska riksdagen och 1900—04 led. af preussiska landtdagen, blef 1904 rikskanslichef och 1907 understatssekreterare vid rikskansliet. Juli 1909—jan. 1910 samt ånyo okt. 1917—mars 1919 var L. öfverpresident i provinsen Brandenburg och dessemellan april 1914—aug. 1917 preussisk inrikesminister. Han vann rykte för ämbetsmannaduglighet och arbetsflit och var furst Bülows förtrogne inrikespolitiske medhjälpare; i riksdag och landtdag tillhörde han det konservativa partiet. Sedan 1921 är L. led. af preussiska statsrådet. V. S—g.

*__Löchen.__ 1. Arne L. var professor t. o. m. 1920. Han utgaf 1913 sina samlade essayer (*Digtning og videnskab*) och 1917 *Fantasien*.

*__Löddeköpinge__ omfattar 1,947 har. 1,091 inv. (1924).

*__Löderup__ omfattar 4,490 har. 2,129 inv. (1924).

*__Lödning__ ersättes numera ofta genom *autogen svetsning*. Se Autogen metallbearbetning. Suppl.

*__Lödöse.__ 1. I Gamla L. ha 1916—20 under ledning af frih. C. R. af Ugglas och på bekostnad af Göteborgs stad företagits omfattande utgräfningar, genom hvilka man kunnat fastställa stadens utsträckning och gjort betydande fynd. — 2. Äfven i Nya L. anställdes 1915—18 gräfningar under ledning af filos. doktor S. Strömbom, hvarvid många gator och hustomter blottades och ett betydande antal intressanta lösa fynd gjordes. Litt.: G. Sarauw och J. Alin, ''Götaälvsområdets fornminnen'' (1923), S. Grauers, ''Nya Lödöse tänkeböcker 1586—1621'' (s. å.), och S. Strömbom, ''Forskningar på platsen för det forna Nya Lödöse 1915—18'' (1924). O. Sjn.

*__Lödöse—Lilla Edets järnväg__ är efter omräkning 14,$_5$ km. lång. F. P.

Löf, Jeannette Frederique, skådespelerska, f. 1760, d. 1813, dotter till en kunglig löpare och senare taffeltäckare, blef en af den gustavianska dramatiska scenens främsta krafter. Hon debuterade i maj 1788 på Ristells Dramatiska teater som *Siri Brahe* i Gustaf III:s skådespel med samma namn, uppbar, sedan teatern blifvit kunglig, hufvudroller i samme författares *Drottning Kristina*, i franska tragedier (*Alzire, Olympie, Sémiramis, Athalie, Iphigénie*) och i tidens salongskomedier (*Susanna* i ”Figaros bröllop”, *baronessan* i ”Tadelskolan”). En af hennes glansroller var *Amalia* i Kotzebues ”Verldsförakt och ånger”. Hon intog publiken genom sin strålande skönhet, sitt starka dramatiska temperament, sin ”ljufva och fylliga” röst och genom ”högsta liflighet, eld och känsla”. Hon egde uttryck för ”ömhet, ädelhet och fierté” och var i komedien yr och glädtig, spelade vid mogen ålder ”grandes coquettes särdeles väl”. Ännu 1809 uppträdde hon på en galaföreställning för kronprinsen Karl August i drottning Kristinas roll. Mamsell Löf — eller Löwen, som hon med förkärlek kallade sig — hade alltifrån sin ungdom spelat en högst uppmärksammad roll i Stockholms galanta kretsar; hennes förhållande till Kellgren och Sergel har gett henne en plats i tidens intima krönika. Jfr K. V. Forsstrand, ”Sophie Hagman och hennes samtida” (1911), ”Bref rörande teatern under Gustaf III” (utg. af E. Lewenhaupt 1894), O. Sylwan, ”Johan Henrik Kellgren” (1912), Personne, ”Svenska teatern under Gustaf III” (1913), G. Nordensvan, ”Svensk teater och svenska skådespelare” I (1917). — L:s syster, Euphrosyne L., f. 1772, d. 1828, var 1791 och några få år framåt anställd vid Dramatiska teatern, debuterade 1790 som *Märta Banér* i ”Gustaf Adolfs ädelmod” och spelade bl. a. *Ebba Brahe* i ”Gustaf Adolf och Ebba Brahe” (mot Lars Hjortsberg som Gustaf Adolf). G—g N.

***Löffler**, F. A. J., dog 9 april 1915 i Berlin. Sedan 1913 var han ledare af Institutet för infektionssjukdomar Robert Koch.

Löfgren, Jonas Eliel, jurist, politiker, f. 15 mars 1872 i Piteå landsförsamling, Norrbottens län, aflade hofrättsexamen i Uppsala 1895 samt har idkat advokatverksamhet i Stockholm 1898—1917 och från 1920. 1910—11 representerade han Stockholms stad i Första kammaren, där han anslöt sig till Liberala samlingspartiet; han var 1911 led. af arbetsaftalsutskottet. Vid 1917 års val insattes L. af Stockholms frisinnade valmän i Andra kammaren, och 19 okt. s. å. blef han i ministären Edén chef för Justitiedepartementet. På denna post utvecklade L. stor arbetsförmåga och kraftigt initiativ. Han bidrog i hög grad till den stora författningsreformen 1918—19, som bl. a. innebar politisk rösträtt och valbarhet för kvinnor och det politiska utskyldsstreckets upphäfvande. Omfattande arbete nedlade han på att genomföra den nya vattenlagstiftningen 1918 med dess komplementlag 1919 om flottled och flottning, hvarjämte han vann riksdagens godkännande af sina förslag till lag om villkorlig straffdom, om fri rättegång för obemedlade och rättegångsbiträde åt häktad, om vanfrejdsstraffets borttagande, om s. k. brukares rätt till inlösen af ofri jord samt om illojal konkurrens. L. har vidare knutit sitt namn till den nya Giftermålsbalken och lagen om litterär egenderätt. Det under L:s ledning utarbetade förslaget till ny konkurslag antogs 1920 i princip, men föll då på en detaljfråga; riksdagens beslut 1921 gick dock i väsentlig öfverensstämmelse med 1920 års förslag. L. afgick vid hela ministärens afgång 6 mars 1920. Vid 1920 års riksdag var L. led. af det särskilda kommunalskatteutskottet, 1922 tillhörde han Första kammaren (för Stockholms och Uppsala län), men afsade sig i jan. 1923 mandatet för att mera odeladt egna sig åt sin omfattande verksamhet som affärsjurist. Sedan han 1923 verksamt deltagit i bildandet af Sveriges liberala parti (se d. o. Suppl.) och valts till dess ledare (ordf. i dess verkställande utskott), invaldes han 1924 ånyo i Andra kammaren för Stockholms stad. — L. har flitigt anlitats af staten för sakkunnigutredningar och i kommittéer. Sålunda har han varit sekreterare i sjöfartssäkerhetskommittén 1907—11, led. af flottningslagstiftningskommittén, sakkunnig vid revision af lagen om utlämning af förbrytare (tillkommen på grund af L:s riksdagsmotion 1911), vid beredande af traktatförslag inom sjörätten, ang. omorganisation af fögderiförvaltningen, ang. förundersökning och häktning i brottmål och är från nov. 1924 sakkunnig i folkrätt inom Utrikesdep., i hvilken egenskap han äfven deltar i utredningen om Sveriges eventuella anslutning till det s. k. Genèveprotokollet (se Nationernas förbund. Suppl.). Under Världskriget hade L. intill hösten 1917 uppdrag att i England bevaka svenska försäkringsintressen i mål om beslagtagna importvaror och förde där 1920 förhandlingar för svenska statens räkning om importförhållanden. Från 1920 har L. varit en af Sveriges representanter i Nationernas förbunds generalförsamling i Genève och var sommaren 1922 delegerad vid konferensen i Haag för uppgörelse med Ryssland. 1923—24 var han svensk ledare af förhandlingarna med Ryssland ang. handelsaftal. Han är sedan 1922 af K. M:t tillsatt ordf. i a.-b. Kreditkassan (se d. o. Suppl.) och i dess olika dotterbolag. Från 1922 är han medlem af arbetsutskottet i Comité maritime international och ordf. för kommitténs svenska afdelning. Han var 1920 ordf. i Centrala skiljenämnden för arbetstvister och har äfven sedan ofta anlitats som ordf. i förlikningsnämnder. — L. har jämte Winther (Danmark) och Sparre (Norge) utgett ”De nordiska sjölagarna” (1914) samt dessutom skrifter i rätts- och politiska frågor, särskildt sjörättsliga upp-

satser i in- och utländska facktidskrifter. Jfr V. Spångberg, ”Stora män och mindre” (2:a saml., 1921). Gl.

Löfholmen, halfö i Södra stadsfjärden, Piteå stad, med sågverk om 4 ramar och Statens järnvägars slipersfaktori, som anlades 1916, sysselsätter omkr. 125 arb. och årligen producerar omkr. 400,000 slipers. O. Sjn.

Löfkärrtorf. Se Torf, sp. 382.

Löfmaskar, *zool.* Se Sågsteklar.

Löfskär. Se Lavansaari. Suppl.

***Löfsta** försåldes i juni 1917 till Gimo-Österby bruks a.-b. (jfr Österby, sp. 204), hvarvid bolaget förvärfvade fastigheter om tills. 41,110 har, hvaraf i Österlöfsta 13,140 har, Hållnäs 13,660 har, Tegelsmora 4,520 har, Västland 4,370 har, Vendel 1,770 har, Älfkarleby 3,110 har, Viksta 100 har och Tierp 440 har, äfvensom Löfsta, Tobo och Karlholms bruk samt andelar i Dannemora m. fl. grufvor. I Österlöfsta undantogos från försäljningen Löfsta herrgård med park, kvarn och jordegendom om $3^5/_8$ mtl med en areal af 1,850 har samt i Tegelsmora en villa med tomt. De öfriga i hufvudarb. omnämnda, till samma innehafvare hörande egendomarna (Frötuna, Väsby samt fastigheter i Stockholm och Uppsala) berördes icke af försäljningen. Köpesumman förvaltas som fideikommisskapital. O. Sjn.

Löfsta, egendom i Järfälla socken, Stockholms län, vid stranden af Mälaren (Löfstafjärden) med mottagningsstation för affallet från Stockholms stad. Se Renhållningsväsen, sp. 1393, 1395 och 1396. Egare är Stockholms stad.

Löfstabukten, vik af Bottenhafvet på Upplands nordkust mellan Gäflebukten och Öregrundsgrepen. I v. begränsad af Skälgrundet, i ö. af Björns fyr, är L. särskildt mot s. grund samt fylld af öar och skär. Den viktigaste hamnplatsen är Karlholms bruk vid Tämnaråns mynning i s. v.; i s. ö. mynnar Strömaråns. O. Sjn.

Löfstafjärden. Jfr Mälaren, sp. 239.

Löfstedt, Haimon Einar Harald, son till den i hufvudarbetet omnämnde N. Einar A. L., klassisk filolog, universitetslärare, f. 15 juni 1880 i Uppsala, filos. doktor samt docent i latinska språket och litteraturen där 1907, blef 1911 t. f. och 1913 ord. professor i romersk vältalighet och poesi i Lund. Honom erbjödos 1912 hufvudredaktörs- och chefskapet för det af åtskilliga tyska vetenskapliga samfund ledda ordboksarbetet ”Thesaurus linguae latinae” och professur i klassisk filologi i Breslau, men han afslog anbuden. L. har skrifvit bl. a. *Beiträge zur kenntnis der späteren latinität* (gradualafh., i ”Uppsala univ:s årsskr.”, 1907), *Spätlateinische studien* (i ”Skr. utg. af K. Hum. vet. samf. i Uppsala”, XII, 1908), *Philologischer kommentar zur Peregrinatio aetheriae. Untersuchungen zur geschichte der lateinischen sprache* (1911), *Tertullians Apologeticum textkritisch untersucht, Arnobiana. Textkritische und sprachliche studien zu Arnobius, Kritische bemerkungen zu Tertullians Apologeticum, Zur sprache Tertullians* (de fyra sistnämnda i ”Lunds univ:s årsskr.” Ny följd, afd. I, bd XI, 1915, XII, 1917, XIV, 1918, XVI, 1920) samt artiklar i ”Eranos” och flera utländska tidskr. L. är led. af K. Hum. vet. samf. i Lund (1918).

Löfvedborren, *zool.* Se Vedborrar.

Löfvén, Johan, pedagog. Se Ateneum för flickor. Suppl.

***Löfvestad,** officiellt Lövestad, omfattar 5,521 har. 2,447 inv. (1924).

Löfäng. Se Äng, sp. 1214.

***Löfö.** Se äfven K. J. Hartman, ”Äländska kongressen och dess förhistoria” (2 dlr, 1921—22).

Lögdasjön, Stora, en 16 kvkm. stor sjö, 266 m. ö. h., i Fredrika socken, Västerbottens län, genomflytes af Lögdeälfven. O. Sjn.

***Lögstör.** Lögstör kanal stängdes för skeppsfart 1913. P. E—t.

***Löiten** heter nu Löten.

Löje, *psyk.* Se Skratt 2.

***Löken,** H., var 1912—18 statsadvokat, blef 1918 fylkesmann (sedan 1921 i Kristiania) och dog där 10 sept. 1923. Han var ifrig fredsvän och deltog bl. a. lifligt i den Fordska fredsaktionen under Världskriget (se Ford, H. Suppl.). M. H.

***Lökken** hade 1,291 inv. 1921 och är station på den 1913 öppnade Hjörring—Aabybrojärnvägen. P. E—t.

Lökkens koppargrufvor. Se Meldalen.

Lökkens verk. Se Orkla grufaktiebolag.

Lökskälle, *bot.*, namn på *Alliaria officinalis.*

Lönbom, Samuel. Se Loenbom, S.

***Lönborg,** Sven E., var till och med 1913 rektor vid samskolan och är sedan 1911 lektor i historia och geografi vid Högre latinläroverket i Göteborg. Han har utgett ytterligare bl. a. *Religion och vetenskap* (1914), *Den primitiva familjen* (1916), *Aten på Perikles' och Sokrates' tid* (tills. med Märta Ambrosius; 2 dlr, 1916) samt *Dike och Eros. Människor och makter i forntidens Atén* (2 dlr, 1920; efterskrift *Klassisk filologi*, 1921). Samskolan egnade honom på hans 50-årsdag (1921) en minnesskrift.

Lönegrad. Se Löneregleringen. Suppl.

***Lönegren.** — 2. Ernst F. L. promoverades 1917 till teol. doktor i Uppsala.

Löneklass. Se Löneregleringen. Suppl.

Lönenämnd. Enligt nyare aflöningsreglementen för statens befattningshafvare skola för vissa grupper af verk finnas särskilda lönenämnder, i hvilka löntagar-, förvaltnings- och de allmänna intressena böra vara representerade. Sådan nämnd har att bereda ärenden af hufvudsakligen löneteknisk natur, som af K. M:t hänskjutas till densamma. F. n. (1924) finnas 4 dylika nämnder: kommunikationsverkens lönenämnd (se d. o. Suppl.), allmänna civilförvaltningens lönenämnd, försvarsväsendets lönenämnd (se d. o. Suppl.) samt lönenämnden för riksdagens verk. Jfr Löneregleringen. Suppl. E. S—dh.

Löneplan. Se Löneregleringen. Suppl.

***Lönereglering.** En allmän lönereglering för *statens civila befattningshafvare* påbörjades vid 1919 års riksdag. På grundval af ett utaf den s. k. kommunikationsverkens lönekommitté utarbetadt förslag och efter behandling vid nämnda års riksdag utfärdades 19 juni 1919 aflöningsreglemente för tjänstemän vid post- och telegrafverken samt statens järnvägar och statens

vattenfallsverk. Genom detta regl. har icke allenast ett gemensamt lönesystem kommit till stånd för nämnda verk, de s. k. kommunikationsverken, utan äfven åtskilliga i löneteknisk hänseende nya principer vunnit tillämpning. Hufvudgrunderna för detta lönesystem äro följande. De förut vid kommunikationsverken förekommande naturaförmånerna och ersättningarna (fri bostad, beklädnad, sportler m. m.) vid sidan af den egentliga aflöningen ha i allmänhet borttagits. För det stora flertalet ord. tjänstemän inom samtliga ifrågavarande verk gäller en gemensam *löneplan*, upptagande erforderligt antal *lönegrader* med visst antal *löneklasser* inom hvarje lönegrad och med särskilda inom hvarje löneklass för olika ortsgrupper fastställda *lönebelopp*. Den förut tillämpade fördelningen af aflöningen i ''lön'' och ''tjänstgöringspenningar'' har afskaffats, och i stället ha införts särskilda tjänstledighetsafdrag till reglerande af hvad en tjänsteman i regel skall afstå vid ledighet på grund af sjukdom m. m. eller uppbära under vikariat. I särskild vid aflöningsregl. fogad tjänsteförteckning har fastställts den lönegrad, till hvilken enhvar befattning är att hänföra. De orter, där tjänstemännen äro placerade, fördelas å de i löneplanen angifna 7 ortsgrupperna med hänsyn till de allmänna lefnadskostnadernas storlek. Såsom hufvudregel gäller, att tjänstemannen vid tillträdet af viss befattning erhåller lön enligt lägsta löneklassen i den lönegrad, till hvilken tjänsten hör, samt med belopp, som i löneplanen anges för den ortsgrupp, till hvilken hans stationeringsort blifvit hänförd. Efter att ha tillhört vederbörande löneklass i 3 år uppflyttas tjänstemannen i närmast högre löneklass o. s. v., intill dess den för lönegraden bestämda högsta löneklassen uppnåtts. För placering i löneklass kan dock tjänsteman i viss utsträckning tillgodoräknas föregående tjänstetid. För begagnande af tjänstebostad skall erläggas ersättning genom afdrag å lönen. I händelse af tvist om ersättningens belopp bestämmes detta af en för verken gemensam bostadsnämnd. Under vissa förutsättningar kunna utöfver lönen utgå särskilda ersättningar, såsom *kallortstillägg* (se d. o., äfven i Suppl.), *tjänstgöringstraktamente* under tjänstgöring å annan ort än stationeringsorten, *öfvertidsersättning* (se d. o.), *ersättning för flyttningskostnad* m. m. Afliden tjänstemans dödsbo erhåller *begrafningshjälp*. För cheferna och några andra högre befattningshafvare, hvilka tillsättas genom förordnande för viss tid, i allmänhet 6 år i sänder, gälla enligt aflöningsreglementet särskilda aflöningsbestämmelser; aflöningen till dessa tjänstemän utgår i form af *arfvode*, hvarjämte några befattningshafvare vid statens vattenfallsverk åtnjuta *tantième*. För beredning af ärenden af hufvudsakligen löneteknisk natur skall finnas en kommunikationsverkens lönenämnd (se d. o. Suppl.). Lönebeloppen för befattningshafvare i allmänhet vid dessa verk ha anpassats efter den prisnivå, som enligt beräkning skulle ha varit rådande i början af 1920-talet, därest icke Världskriget mellankommit. För kompensering af den af Världskriget föranledda abnorma prisstegringen utgår tills vidare *dyrtidstillägg* (se d. o., äfven i Suppl.) äfven å de sålunda reglerade lönerna, ehuru med lägre belopp än å oreglerade löner. Frånsedt dyrtidstillägg utgör aflöningen i 1:a (lägsta) lönegraden för manliga befattningshafvare (stationskarlar m. fl.) å billigaste ort lägst 1,980 kr. och högst 2,460 kr. samt å dyraste ort resp. 2,520 kr. och 3,144 kr. För 20:e lönegraden, omfattande byråchefer m. fl., är aflöningen å billigaste ort lägst 9,060 kr. och högst 10,500 kr. samt å dyraste ort resp. 10,500 kr. och 11,940 kr.

Till aflöningsregl. för kommunikationsverken ansluter sig nära ''aflöningsreglementet för befattningshafvare vid statsdepartement och vissa andra verk, tillhörande den civila statsförvaltningen'' af 22 juni 1921. Detta regl. eger efter särskilda riksdagsbeslut numera (1925) tillämpning å statsdepartementen, så godt som alla civila centrala verk, öfverdomstolarna däri inbegripna (dock gifvetvis med undantag af kommunikationsverkens styrelser) samt därjämte å fångvårdsstaten, beskickningar och konsulat, hospitalsstaten och tullstaten samt ett par mindre lokalförvaltningar. — Äfven andra aflöningsreglementen äro i stort sedt byggda på de för kommunikationsverken gällande löneprinciperna. Detta är sålunda fallet beträffande aflöningsregl. för domänverket; för officerare och underofficerare samt civilmilitära beställningshafvare på aktiv stat vid armén och marinen (29 juni 1921); för riksdagens verk; för lots- och fyrstaten. På grund af särskilda förhållanden har emellertid en del afvikelser från kommunikationsverkens lönesystem måst vidtagas. Sålunda åtnjuta officerare och underofficerare särskilda förmåner under sjökommendering, flygtjänstgöring o. d.; för hållande af tjänstehäst utgår hästgodtgörelse; vissa beställningshafvare uppbära för särskilda uppdrag arfvode utöfver lönen. För befattningshafvare vid lots- och fyrstaten förekomma vissa särskilda aflöningsformer: lotsar uppbära, utöfver lön, s. k. *lotslott*, d. v. s. andel i lotsningsafgifterna; till ensligt bosatta befattningshafvare utgår *enslighetstillägg* (se d. o. Suppl.), fyrskeppspersonal åtnjuter under tjänstgöring *fri kost* samt s. k. *fyrskeppstillägg* o. s. v.

Sedan vid 1923 års riksdag antagits lag om behörighet för kvinna att inneha statstjänst, påkallas bestämmelser rörande kvinnliga befattningshafvares löneförhållanden; proposition torde vara att förvänta vid 1925 års riksdag. 1924 afgåfvo landsstatslönesakkunnige utlåtande och förslag till lönereglering för *befattningshafvare vid länsstyrelserna*.

För *lärarpersonalen vid de allmänna läroverken* och vid *folkskoleseminarierna* äro aflöningarna reglerade genom k. kung. 22 juli 1918. Förslag föreligger emellertid till ny reglering efter modernare grunder för dessa befattningshafvare, men hade ännu 1924 ej föranledt proposition till riksdagen. Enligt k. kung. 16 sept. 1918 med senare ändringar äro vissa aflöningsbelopp bestämda för *lärare vid folk- och småskolor*. Den kontanta aflöningen utgår med en mindre del af kommunala medel, men hufvudsakligen af statsmedel sålunda, att statens bidrag motsvarar $^{9}/_{10}$ af grundlönen för kvinnlig lärare samt, om läraren är man, därutöfver hela skillnaden mellan grundlönen för manlig och kvinnlig lärare; ålderstillägg bestridas helt af statsmedel. Statsanslaget för aflöning åt ifrågavarande lärare uppgick år 1924 till 46,6 mill. kr. E. S—dh.

Löneregleringskommitté, 1902 års. 3 okt. 1902 tillsattes af K. M:t en kommitté — sedermera

benämnd 1902 års löneregleringskommitté — med uppdrag att afge utlåtande och förslag rörande reglering af statens ämbetsverks och myndigheters löneförhållanden, hvarvid kommittén skulle taga under öfvervägande, huruvida genom förenklingar i förvaltningen tillfälle kunde beredas till indragning af tjänster. Sedan kommittén i slutet af 1903 afgett principbetänkande: ''Allmänna förutsättningar och grunder för en reglering af löneförhållanden m. m. inom de centrala ämbetsverken'', följde under de närmaste åren betänkanden rörande en del ämbetsverk. Den första löneregleringen i enlighet med de af kommittén framlagda principerna beslöts vid 1907 års riksdag, nämligen rörande Statskontoret. Efter den s. k. Statskontorstypen skedde sedermera under de följande åren löneregleringar för ett flertal verk, grundade på kommitténs i särskilda betänkanden afgifna förslag. Sedan efter förslag af annan kommitté vid 1919 års riksdag antagits aflöningsreglemente för de s. k. kommunikationsverken efter delvis helt nya aflöningsprinciper, afgaf efter uppdrag 1902 års löneregleringskommitté 1920 förslag till ny definitiv lönereglering för statsdepartement och centrala verk, hvilket förslag i väsentliga delar upptog de nya löneprinciperna. Sedan nämnda förslag vid 1921 års riksdag vunnit godkännande, utarbetade kommittén på enahanda grundval förslag till lönereglering för vissa ytterligare verk, af hvilka förslag emellertid en del ännu (1924) icke föranledt framställning till riksdagen. — I sammanhang med en allmän indragning af kommittéer upphörde äfven 1902 års löneregleringskommitté med utgången af juni 1923. Kommittén har afgett 65 tryckta betänkanden samt öfver 250 skriftliga utlåtanden. Åtskilliga af de senare innefatta yttranden rörande speciella lönetekniska spörsmål af den art, som numera behandlas af allmänna civilförvaltningens lönenämnd. Särskildt de tidigare tryckta betänkandena innehålla redogörelser rörande verkens äldre organisationsförhållanden och torde därför vara af ett visst bestående värde ur administrativ-historisk synpunkt. Ordf. under kommitténs hela verksamhetstid (1902—23) var f. d. byråchefen F. H. Schlytern (se denne). Bland led. märkas riksdagsmännen K. Persson i Stallerhult (1902—18), landshöfdingarna F. Pettersson (1902—07) och J. Widén (1902—07) samt I. Wijk (1902—10), grefve F. Klingspor (1907—17), A. Nilsson i Kabbarp (1912—23) och K. G. Ekman (1918—23). Kommitténs sekreterare under längre perioder ha varit bl. a.: numera direktören A. Cederborg, byråchefen E. Sidenbladh och kanslirådet B. Knös. E. S—dh.

Lönetillägg. Då på grund af penningvärdets fall och vid jämförelse med aflöningar vid sådana statens verk, som varit föremål för lönereglering, de för tjänstemän vid oreglerade verk gällande aflöningsbeloppen befunnits otillräckliga, men lönereglering för dessa senare tjänstemän icke ansetts omedelbart kunna företagas, har riksdagen plägat bevilja s. k. lönetillägg. Dessa, som i regel bestämts till visst belopp för hvarje särskild tjänst, ha så vidt möjligt afpassats så, att den oreglerade aflöningen jämte lönetillägget närmar sig det belopp, hvartill aflöningen efter en nyreglering kan antas komma att uppgå. Sedan lönereglering genomförts, bortfaller lönetillägget. Dyrtidstillägg i inskränkt bemärkelse har i viss mån samma ändamål som lönetillägg, men utgår efter andra grunder. Jfr Dyrtidstillägg (äfven i Suppl.). E. S—dh.

Löning, Edgar och Richard. Se Loening. Suppl.

***Lönn,** *bot.* Se ock Abutilon. Suppl.

Lönn, Fanny Maria. Se Alving, F. M. Suppl.

***Lönnberg.** — 2. A. J. Einar L. blef 1919 led. af Vet. o. vitt. samh. i Göteborg. Han är led. af naturskyddskommittén och har organiserat och ledt ringmärkningen af fåglar i Sverige. Han har vidare publicerat bl. a. kommentarer till Linnés ''Föreläsningar öfver djurriket'' (1913), *Sveriges ryggradsdjur* (3 dlr, 1913—15), *Svenska fåglar* (under utgifning sedan 1917), *Svenska jaktboken*, I, *Sveriges jaktbara djur* (1924), *Naturhistoriska riksmuseets historia* (I. Allmänna delen och ryggradsdjuren, 1916).

Af zoogeografiskt innehåll äro den uppslagsrika studien *Klimatväxlingars inflytande på Afrikas högre djurvärld* (1918) samt *Ett bidrag till den svenska faunans invandringshistoria* (i ''Fauna och Flora'', 1924). Ett antal beskrifningar af större eller mindre däggdjursgrupper från Ecuador, Argentina, Brittiska Öst-Afrika, Kongo, Australien m. fl. st. har publicerats i Vet. akad:s skrifter och i utländska facktidskrifter; i dessa finnas många ornitologiska (äfven ichthyologiska) arbeten af L.; meddelanden rörande svenska faunan finnas i den af L. redigerade tidskr. ''Fauna och Flora''. L—e.

***Lönnbohm.** 1. K. A. L. (Kasimir Leino) dog 8 mars 1919 i Helsingfors. — 2. A. E. L. L. (Eino Leino). Hans produktion har fortgått i oförminskad skala. Bland hans senare arbeten må nämnas romanerna *Naisen orja* (Kvinnans träl), *Onnen orja* (Lyckans träl) och *Seikkailijatar* (Äfventyrerskan), alla från 1913. L. har till finska öfversatt Dantes ''La divina commedia''.

Lönnbränning (eg. lönnlig brännvinsbränning) kallas tillverkning af brännvin å förbjuden tid eller utan vederbörligt tillstånd. Förfarandet är i svensk lag (k. förordn. 11 okt. 1907 ang. tillverkning af brännvin, med senare ändringar) belagdt med påföljd af 1) straff, i svåraste fall ända till 1 års straffarbete (se Brännvinslagstiftning. Suppl., sp. 880, hvarest bör tilläggas, att äfven efter 1920 skärpta åtgärder befunnits vara af nö-

den); 2) tillverkningsskatt, beräknad efter särskildt stränga grunder; samt 3) förverkande af redskap, vara m. m. I straffbestämmelserna förekomma vissa afvikelser från eljest tillämpade grundsatser; sålunda räknas återfall (''iteration'') såsom straffskärpningsgrund föreligga, så snart förbrytaren tidigare dömts till straff för olaga sprithandtering i någon form (icke nödvändigt för samma slags förbrytelse; ''general-iteration'') och oafsedt, om han verkligen undergått det tidigare ådömda straffet (jfr Iteration). Som särskilda åtgärder från samhällets sida mot lönnbränning och annan olaga sprithandtering få ock betraktas de sedan 1921 gällande provisoriska föreskrifterna (senast gifna i lag 20 juni 1924 med särskilda bestämmelser ang. oloflig befattning med spritdrycker och vin) om beslagtagande af spritdrycker eller vin genom polis- eller åklagarmyndighet samt varornas förverkande, under vissa omständigheter, utan att saken pröfvas af domstol. C. G. Bj.

Lönnern, en omkr. 6 kvkm. stor sjö, belägen 240 m. ö. h., i Fiflered, Kölingared m. fl. socknar i Älfsborgs län, omkr. 15 km. n. ö. om Ulricehamn, är en af Ätrans viktigaste källsjöar. O. Sjn.

Lönroth, Elisabet Ebba Sofia, författarinna, f. 19 juni 1871 i Lids församling, Nyköpings län, aflade lärarinneexamen 1888 och var anställd vid folkskolor och flickläroverk till 1909, från hvilken tid hon egnat sig odeladt åt författarverksamhet. Af hennes gedigna och själfulla produktion, som omfattar religiösa meditationer, bibelstudier och lifsskildringar, må nämnas *Bibliska gestalter* (2 bd, 1911—12; ny uppl. 1921), *Heidningarnas apostel* (1913), *Gudsvittnen* (2 bd, 1919—20), *Från vägkanten* (1921) och *Sierskan från norden* (1922). E. N. S—g.

***Lönstrup** är station på den 1913 öppnade Hjörring—Aabybro-järnvägen. P. E—t.

***Löpe.** — 3. *Fysiol.* Se Magsaft.

Löphjul, *mek.*, kallas själfva det vattendrifna turbinhjulet å en turbin (se d. o.). Fmn.

Löpspindlar, *zool.* Se Spindeldjur, sp. 722.

***Lörrach.** — Under Världskriget bombarderades L. af franska flygare 5 ggr 1915—16. L. W:son M.

***Lösdrifvare.** Tvångsarbetsanstalterna — å *Svartsjö*, för män, och i *Landskrona*, för kvinnor — ledas sedan 1921 af särskilda lokalstyrelser, under Socialdepartementet. Förslag till lag om lösdrifvares behandling har af den s. k. fattigvårdslagstiftningskommittén framlagts 21 dec. 1922. Se O. V. Kinberg, ''Om s. k. lösdrivare och deras behandling'' (1924). V. At.

***Lösen** omfattar 4,281 har. 2,323 inv. (1924).

***Lösenförsändelse.** Vid eftersändning af lokalbref utgår nu endast enkel lösen, d. v. s. skillnaden mellan det erlagda beloppet och det belopp, som skulle ha erlagts, om försändelsen urspr. varit adresserad till den nya adressorten. E. G—e.

***Löseth**, O. E., är sedan 1913 professor i romansk filologi vid universitetet.

***Löslighet.** Många ämnen, såsom kalksten, glas och andra silikat, betecknas vanligen som olösliga i vatten, ehuru det lätt kan visas, att de i beröring med vatten gå i lösning, om än i mycket ringa mängd. Om man skakar pulver af t. ex. kalksten, glas, fältspat e. d. med vatten under tillsats af några droppar fenolftaleinlösning (se Fenolftalein), antar vätskan snart starkt röd färg, beroende på, att små mängder af dessa ämnen lösas i vattnet och (på grund af ''hydrolys'') meddela detta alkalisk reaktion. Äfven bariumsulfat, blysulfat, klorsilfver m. fl. s. k. ''olösliga'' salter ega en fullt mätbar löslighet, som kan bestämmas t. ex. genom uppmätning af lösningens elektriska ledningsförmåga. Beträffande mycket svårlösliga ämnen kan lösligheten lämpligen anges i milliondelar, d. v. s. i milligram per liter vatten. I detta mått anges i nedanstående tabell lösligheten för några viktigare ämnen (vid rumstemperatur).

Blysulfat	42	Kvicksilfverklorur	2
Kalciumkarbonat	13	Silfverklorid	1,5
Magnesiumoxid	8	Silfverbromid	0,1
Bariumsulfat	2,3	Silfverjodid	0,003

K. A. V—g.

***Lösningsrätt.** Nya arter af lösningsrätt ha införlifvats med svenska rättssystemet genom den s. k. ensittarlagen (se d. o. Suppl.), ''Lag om rätt i vissa fall för nyttjanderättshafvare att inlösa under nyttjanderätt upplåtet område''. I främsta rummet kommer den i lagrubriken nämnda, nyttjanderättshafvaren tillerkända lösningsrätten. Denna är i flera hänseenden olika de äldre lösningsrätterna. Dess utöfvande förutsätter sålunda icke någon föregående försäljning af det område, som den lösningsberättigade skall förvärfva. Det inlösta området tillfaller förvärfvaren gravationsfritt; ur löseskillingen utbetalas nämligen erforderlig godtgörelse åt inteckningshafvarna. Nyssnämnda lag har också gett jordegaren under vissa förutsättningar lösningsrätt till de å området uppförda, nyttjanderättshafvaren tillhöriga byggnaderna (se Ensittarlagen. Suppl., sp. 604, *e*). C. G. Bj.

Lösningstension, Elektrolytisk. Se Spänningskedja, sp. 851—852.

Lösningstryck, Elektrolytiskt. Se Spänningskedja, sp. 850.

***Löss**, *zool.* Se Aflusningsanstalt. Suppl.

***Löss**, *geol.*, är ej en lera, utan en mycket finkornig sand. Se Lera. Suppl.

***Lösväska.** Antalet i postalt bruk varande lösväskor är f. n. (1925) omkr. 5,200. E. G—e.

***Lösända**, *sjöv.* Se ock Ända.

***Löt.** 1. L. tillhör nu Växjö stift. 621 inv. (1924). — 2. L. skall jämte Hacksta framdeles förenas med Villberga till ett pastorat. 562 inv. (1924).

Löt, egendom i Strängnäs landsförsamling, 3 km. s. ö. om staden, tillhör Södermanlands läns landsting och inrymmer tuberkulossanatorium med plats för 98 patienter äfvensom arbetshem och skola samt asyl för sinnesslöa med inalles 120 platser. Sinnesslöanstalten hitflyttades 1911 från staden; sanatoriet invigdes 1913. O. Sjn.

Löten, officiell form för Löiten.

Lötschbergsbanan, alpbana i Berneralperna, Schweiz, öppnad 1913, mellan Frutigen och Brig, utgör den kortaste förbindelsen mellan Bern och Simplontunneln och går i en 14,536 m. lång tunnel under Lötschenpasset och vattendelaren mellan Aar och Rhône. Järnvägsdriften är elektrisk. Jfr Gasterental. Suppl. O. Sjn.

***Lötzen** hade 1919 11,425 inv. Under Världskri-

get sökte ryssarna 24 aug.—6 sept. 1914 förgäfves bana sig väg genom det af fästet Boyen försvarade passet vid L. Äfven under det följande ställningskriget nov. s. å.—febr. 1915 lyckades tyskarna hålla passet. Jfr Världskriget, sp. 176 och 186, samt Boyen. Suppl. H. J—dt.

***Lövaas,** J., dog 9 okt. 1916 i Kristiania.

***Löwegren.** 1. Fr. G. A. L. dog 14 juni 1919 i Göteborg. — 2. Mikaël K. L. dog 1 maj 1923 i Lund. Han var filos. hedersdoktor i Lund sedan 1918. — 3. Gunnar L., brorson till de föregående, tidningsman, diplomat, f. 24 sept. 1881 i Malmö, blef 1908 filos. licentiat i Lund och var 1908—18 hufvudredaktör för den socialdemokratiska tidningen ”Arbetet” i Malmö. Han var 1915—17 led. af Andra kammaren och är från 1918 socialattaché i Paris (från 1923 med titeln socialråd). Sedan 1919 är L. direktör för Svenska handelskammaren i Frankrike. Han har skrifvit bl. a. *Franska stämningar* (1915) och skådespelet *Danton* (1922). 1. C. Lmn. 3. V. S—g.

***Lövenborg,** baroni, öfvergick 1921 till fri egendom. P. E—t.

***Löweneck,** P., placerades 1721 i Fortifikationskontoret och som fortifikationskapten vid Lifgardet samt kvarstod sedan i dessa befattningar ända till sin död. L. W:son M.

***Löwenhjelm.** — 3. Karl Axel L. Hans självbiografi, *Min lefvernesbeskrifning*, som han 1857—60 dikterade, utgafs 1923.

***Lövenskiold.** — 5. K. O. L. dog 1 okt. 1916 i Kristiania.

***Löwenström.** Se Anckarström 2 äfven i Suppl.

***Lövenörn.** 1. Poul L. Se A. Tuxens uppsats i ”Personalhist. tidsskr.”, VII, 1 (1916), ”Aarhus stifts aarbog” (1920) och ”Historisk tidsskr.”, IX, 2 (1922), samt ”P. V. Lövenörn” (1924). 1. P. E—t.

Lövestad, officiell form för Löfvestad.

***Lövgren,** N., dog 7 febr. 1920 i Västerås. Han var en af föregångsmännen för det frivilliga församlingsarbetet efter mera moderna linjer, hvarvid han anknöt vid den kyrkliga fattigvården och därmed jämställd diakoni Hvad han uträttade under sin tjänstgöring i Gäfle på ifrågavarande område fick betydelse för kyrkan i dess helhet, utfördt som det var under en nedgångstid i öfrigt i kyrkligt hänseende. Som biskop fullföljde han med seg energi de riktlinjer för det kyrkliga arbetet, för hvilka han gjort sig till målsman. Slutstenen lades genom den 1910 inrättade Svenska kyrkans diakonistyrelse, hvilken i första hand har L. att tacka för sin tillkomst. Det var nämligen L., som vid 1908 års kyrkomöte väckte motion om en dylik organisation. Äfven till inrättandet af Svenska diakonanstalten, som började sin verksamhet 1898, tog L. initiativet. Som ordf. i den sistnämnda anstaltens styrelse och som v. ordf. i Diakonistyrelsen inlade L. stora förtjänster. Synnerligen omstridd blef hans åtgärd att konsekvent och energiskt tillstyrka dispens till prästämbetet, när det gällde att bota den öfverhängande prästbristen i Västerås stift. Bland L:s skrifter utom den i hufvudarbetet omnämnda kyrkohistorien, som 1906 öfversatts till eng., märkas *Tankesammanhanget i Ebreerbrefvet i dess hufvudpunkter framställdt* (1882), *Utvecklingen inom den lutherska kyrkan under reformationsseklet af läran om människans vilja i förhållande till Guds nåd* (1884), *Hvarför arbeta vi för svenska kyrkan?* (1900; 2:a uppl. 1901), *Anvisningar för barngudstjänster* (1912) och *Katarina Elisabeth Posse, f. Ehrenborg. En lifsbild från nittonde århundradet* (1913—14). L. var initiativtagare och medredaktör för samlingsverket ”Vår kyrka” (I 1911, II 1917). I sin mån karakteristisk för L:s begåfning är den lilla skriften *Om hela tals delbarhet med hela tal. Några satser ur den aritmetiska analysen* (1915). E. M. R.

***Lövland,** Jörgen G., inträdde 27 okt. 1915 i Gunnar Knudsens ministär som chef för kyrkodepartementet, afgick jämte denna ministär 21 juni 1920 och återgick då till tulldirektörsposten i Kristiania, från hvilken han tog afsked 1921. Som kyrkominister genomförde L. rättskrifningsreformen 1917 och omdöpningen af Norges administrativa distrikt. Han dog 21 aug. 1922 i Kristiania. Jfr H. Koht, ”J. L.” (1923). M. H.

Lövånger, officiell form för Löfånger.

Maalais-partiet [mālajs-], i Finland (fi. *maalaisliitto*), vanligen benämndt agrarpartiet, ehuru ”landtmannapartiet” eller ”bondepartiet” vore korrektare, bildades 1908 och har snabbt vunnit betydande anslutning. Partiet företräder den finskspråkiga jordbruksidkande befolkningens och särskildt småbrukarnas intressen; sina flesta anhängare har det i landets norra och östra delar. Det kan i korthet karakteriseras som fientligt mot kapitalism, industrialism, stadsbefolkning och tjänstemannaklassen, men nitiskt för den republikanska statsformen, en nivellerande demokrati och de finsk-nationalistiska sträfvandena. I Finlands partipolitiska system betraktar sig partiet som centern tillsammans med det nationella framstegspartiet (*edistyspuolue*). Då emellertid sistnämnda parti företräder den socialreformatoriska radikalismen och den doktrinära liberalismen samt gärna ifrar bl. a. för frihandel och fri spannmålsimport, medan maalais-partiet gjort sig till målsman för en ofta trångsynt klasspolitik till förmån för landsbygdens och det mindre jordbrukets särintressen, stå centerns båda delar ofta i skarp motsats till hvarandra. Till följd af maalais-partiets brist på kapaciteter och ledande personligheter har det dock hittills i betydande utsträckning låtit leda sig af det fåtaliga framstegspartiet, hvars betydelse därigenom blifvit vida större, än eljest hade varit fallet. Som det största borgerliga partiet har maalais-partiet ofta fått deltaga i regeringsansvaret, stundom tillsammans med framstegspartiet, stundom i en koalition af de borgerliga partierna, vare sig med eller utan svenska folkpartiet. Inom partiet graviterar en radikal flygel mot socialdemokratien. Partiet räknar f. n. (1925) 44 representanter i riksdagen (af 200); dess främsta namn äro S. Alkio, K. Kallio, E. Y. Pehkonen, L. Relander och E. Hahl. O. B—n.

***Maalselven.** Namnet skrifves nu Målselven.

Maan, stad i Hedjas vid järnvägen Amman—Medina, 109 km. s. om Döda hafvet. Där hejdade under Världskriget i juli 1917 turkarna konung Husseins mot Palestina framryckande stridskrafter och höllo staden besatt, trots arabernas försök i april, juli och aug. 1918 att bemäktiga sig densamma, till 22 sept. s. å., då den utrymdes af turkarna, sedan Feisal afskurit deras förbindelselinje vid Deraa. Jfr Världskriget, sp. 234 och 250. H. J—dt.

Maanedsskrift for sundhedsplejen [mån-]. 1856—88 utgaf dansken E. Hornemann i 16 bd tidskr. *Hygiejniske meddelelser og betragtninger*, som 1889—1903 utkom hvarannan månad under namnet *Tidsskrift for sundhedspleje* och från 1904 månatligen under namnet *Maanedsskrift for sundhedsplejen*, tills den 1920 uppgick i *Nordisk hygienisk tidskrift*. ”Maanedsskriften”, hvars utgifning sedan 1882 omhänderhafts af Selskabet for sundhedsplejen i Danmark, innehåller, liksom dess föregångare, en rikedom af intressanta uppsatser rörande den praktiska hygienens allra flesta områden. G. Wrgn.

Maar [mār], *geol.*, benämning (först använd i Eifelområdet) på ett slags explosionskrater, som representerar den mest extrema formen af explosiv

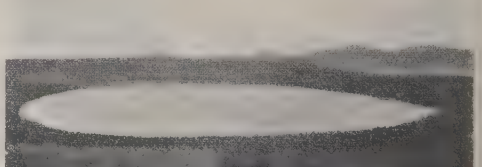

Lac du Bouchet, vattenfylld maar (kratersjö) i Auvergne.

vulkanisk verksamhet. Vid en maar har utan någon föregående vulkanisk verksamhet ett vulkanrör bildats genom en häftig gasexplosion, hvarvid icke någon nämnvärd mängd af eruptionsprodukter, tuff eller lava, transporterats fram i dagen. Maaren är att betrakta som den ursprungligaste kraterformen och som det första stadiet i en vulkans tillblifvelseshistoria; Branca kallar Schwabens maarer för vulkanembryoner. En maar framträder som en rund fördjupning i marken, ofta vattenfylld (ett slags kratersjö), stundom omgifven af en krans eller en låg vall af tuffbildningar. Diametern öfverskrider sällan 2,000—3,000 m., och djupet växlar betydligt, men kan gå upp till öfver 300 m. Maarer äro eg. ganska sällsynta företeelser, då det endast är inom några få områden, som den vulkaniska verksamheten afslutats så omedelbart efter bildningen af kraterröret; i allmänhet ha andra eruptionsprodukt-

ter snart h. o. h. täckt öfver den ursprungliga kratermynningen. — Man känner maarer, utom från det klassiska området i Eifel, från Schwabiska Alp (Urach), Auvergne, trakten af Rom (Albano-sjön — se Albano-bergen — och Nemisjön), Arizona och Central-Amerika. De mest bekanta maarerna i Eifel äro Laacher see (se Laach) och Gemündener maar vid staden Daun. K. A. G.

Maar [mår], Edvard Vilhelm Emil, dansk medicinalhistoriker, f. 8 juni 1871 i Odense, blef med. kandidat 1896, doktor 1902, var 1901—10 läkare vid ett tuberkulossanatorium och 1904—10 därjämte assistent vid fysiologiska laboratoriet samt blef 1911 docent och 1916 professor vid universitetet i medicinens historia. Han har särskildt behandlat medicinens historia under 1600-talet och utgett flera viktiga skrifter från denna tid, bl. a. af Steno och Thomas Bartholin. P. E—t.

***Maartens** har förnamnet Maartén (ej Marten).

Maas-armén [mās-], benämning dels på den tyska armé (äfven kallad 4:e armén), som under fransktyska kriget i aug. 1870, under öfverbefäl af kronprinsen af Sachsen, opererade mot franska Châlonsarmén (Mac Mahon) och efter slaget vid Sedan deltog i Paris' belägring, dels på den tyska armé, som under Världskriget, under general v. Emmichs befäl, i aug. 1914 inryckte i Belgien och intog Liège. Se Fransk-tyska kriget, sp. 1222, 1223, och Världskriget, sp. 158. H. J—dt.

***Maass**, A., är sedan 1918 t. f. byråchef i Domänstyrelsen och har skrifvit äfven *Kubikinnehållet och formen hos tallen i Sverige* (med *tabell för träduppskattning*, 1911) och *Erfarenhetstabeller för tallen* (s. å.). G. Sch.

Maas-ställningen [mās-], hufvuddelen af den försvarslinje, som under Världskriget af tyskarna förberedts i linjen Antwerpens västra front — Alost—Charleroi—Fumay—Sedan — n. om Verdun. Ställningen, i sin helhet benämnd Antwerpen—Maasställningen, intogs under krigets sista vecka i nov. 1918. Jfr Världskriget, sp. 244. H. J—dt.

***Maasö**, härad, heter nu Måsöy.

Mabon [mēi'bən]. Se Abraham, W. Suppl.

Macaca, *zool.* Se Siam, sp. 311. M. är liktydigt med Macacus (se Makakerna).

Macalister [məkä'listə], sir Donald, skotsk zoolog, f. 17 maj 1854 i Perth, har innehaft flera biologiska professurer och blef 1907 vice kansler för Glasgows universitet. M. är medicinsk författare och har dessutom skrifvit flera beaktansvärda arbeten rörande däggdjurens anatomi. Han erhöll 1908 knightvärdighet och blef 1924 baronet. L—e.

Macalister [məkä'listə], Robert Alexander Stewart, brittisk arkeolog, f. 8 juli 1870, professor i keltisk arkeologi vid Dublins universitet, var 1900—09 och 1923—24 ledare af de af Palestine exploration fund anordnade utgräfningarna i Palestina, där han bl. a. 1923 gjorde betydelsefulla fynd i Jerusalem (se d. o. Suppl.). Han har skrifvit bl. a. *Studies in irish epigraphy* (3 bd, 1897—1907), *A history of civilisation in Palestine* (1912; 2:a uppl. 1921), *The excavation of Gezer* (s. å.), *The philistines* (1913), *A text-book of european archæology* (I, 1921) och *Ireland in pre-celtic times* (1922).

Macaulay [məkå'li], Rose, engelsk författarinna, mycket populär för sina humoristisk-satiriska berättelser ur samtida engelskt lif. Hon debuterade med *Abbot's verney* (1906), som följts af bl. a. *The furnace* (1907), *The valley captives* (1911), *The lee shore* (1912), *The making of a bigot* (1914), *What not* (1918), *Potterism* (1920; sv. öfv. 1924), *Dangerous ages* (1921) och *Orphan island* (1924). Se R. B. Johnson, "Some contemporary novelists (women)" (1920).

***Macbeth** (sp. 339) har gjorts till hufvudperson äfven i en opera med musik af Verdi (se denne, sp. 1210—11) till text af Piave efter Shakspere, uppf. i Stockholm 1852 (och senare, i ny textbearbetning af H. Key, 1921). En symfonisk orkesterdikt af Rich. Strauss har likaså M. till ämne.

***Maccari**, C., dog 7 april 1919 i Rom.

***Mac Carthy** (M'Carthy). 1. Justin M. dog 24 april 1912 i Folkestone.

***Mac Clean**, F., dog 8 nov. 1904.

***Mac Clellan**, G. B. Hans son, George Brinton M., är sedan 1912 professor i ekonomisk historia vid universitetet i Princeton.

***Mac Cunn**, H., dog 2 aug. 1916.

***Macdonald** (sp. 350), J. Ramsay, företog 1913 som medlem af en kunglig kommission rörande indiska förvaltningsreformer en längre studieresa i Indien. Han måste 1914 frånträda sin ledarställning i Labour party, enär han bestämdt motsatte sig Englands af partiets flertal gillade deltagande i Världskriget. Under krigsåren talade han sällan i underhuset, men uppträdde stundom vid fredsdemonstrationer och var 1917 synnerligen verksam för att få till stånd en representativ internationell socialistisk fredskongress i Stockholm. Han sökte vid besök i Paris förgäfves förmå de franske och belgiske socialistledarna att deltaga i kongressen och ämnade själf bege sig till Stockholm, men hindrades därigenom, att sjömans- och eldarunionens styrelse förbjöd unionens medlemmar att tjänstgöra å den ångare, med hvilken han skulle företaga öfverfarten från England. M:s fredspropaganda kostade honom vid valen i dec. 1918 hans underhusmandat för Leicester, men vid 1922 års val vann han den walesiska kretsen Aberavon, och han återvaldes där vid valen 1923 och 1924. Genom de radikale skotske partimedlemmarnas inflytande segrade M. 1921 öfver fackföreningsledaren J. R. Clynes vid valet till arbetarpartiets ledare i underhuset. Såsom ledare för underhusets näst största parti fick M., då ministären Baldwin störtats i jan. 1924, i uppdrag att bilda ny ministär — första gången arbetarpartiet intog regeringsställning i England. Utom premiärministerposten åtog han sig utrikesportföljen (22 jan.). Ministären var för sin fortsatta tillvaro beroende af liberalernas stöd och föranleddes däraf att till en början föra en på frisinnadt borgerligt håll acceptabel politik. M. hade tidigare stått i nära förbindelse med nationalistpartierna i Indien och Egypten, men nu varnade

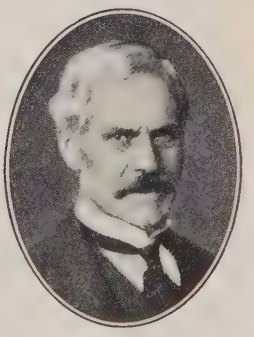

han redan kort före sitt ämbetstillträde de indiske nationalisterna för att anlita revolutionära påtryckningsåtgärder vid sin sträfvan att bereda Indien ökadt mått af själfstyrelse, och vid personliga samtal (sept. 1924) med den egyptiske nationalistledaren Zaghlul pascha (se d. o. Suppl.) framhöll han kraftigt, att eftergifter ej vore att vänta i fråga om Englands kraf att militärt trygga den för Brittiska rikets försvar oumbärliga fria passagen i freds- och krigstid genom Sueskanalen samt att England ej ämnade genom förhastad utrymning af Sudan svika sina åtagna förpliktelser att tillförsäkra den sudanesiska befolkningen en god förvaltning. Hans politik i skadeståndsfrågan (se d. o. Suppl.) vann fullständig anslutning från de borgerliga partierna, och genom personliga förhandlingar med den radikale franske konseljpresidenten Herriot förberedde M. antagandet på en interallierad konferens i London (juli—aug. 1924), till hvilken mot slutet äfven tyska ombud fingo tillträde, af den s. k. Dawes-planen för Tysklands skadeståndsbetalning. Vid ett besök på Nationernas förbunds församlingsmöte i Genève (sept.) tog han ett uppmärksammadt initiativ i afrustningsfrågan. Arbetarpartiets radikala flygel hade småningom lyckats pressa M:s ministär till en rad mindre välbetänkta åtgärder (inställande af ett åtal för uppvigling, preliminärt ingående af ett ekonomiskt ogynnsamt handelsfördrag med Ryssland m. m.), och däraf vållades 8 okt. nederlag för ministären i underhuset och, sedan de konservative efter parlamentsupplösningen vunnit en glänsande seger vid nyvalen 29 okt., ministärens afgång 4 nov. M. återvaldes till ledare för arbetarpartiet i det nyvalda underhuset. — Bland M:s skrifter märkas ytterligare *National defence: a study in militarism* (1917), *The government of India* (1919), *A policy for the Labour party* (1920), *Parliament and revolution* (s. å.), *Parliament and democracy* (1921), *Socialism: critical and constructive* (s. å.) och *The foreign policy of the Labour party* (1923). Jfr ”J. Ramsay M.: the man of to-morrow. By Iconoclast” (1923). V. S—g.

Mac Donald [məkdå'nəld], sir Claude, brittisk diplomat, f. 12 juli 1852, d. 10 sept. 1915, var först officer och deltog i fälttågen i Egypten 1882 och 1884, blef 1887 brittisk agent och generalkonsul i Sansibar och 1891 styresman (”commissioner”) i Syd-Nigeria. Han var 1895—1900 envoyé i Peking och 1900—12 sändebud (från 1905 ambassadör) i Tokyo. I Peking organiserade han vid boxarupproret 1900 försvaret af legationerna. M. erhöll s. å. knightvärdighet. V. S—g.

Macduff [mäkda'f], earl af. Se Duff. Suppl.

***Macedonien** delades genom freden i Bukarest 10 aug. 1913, hvarvid norra hälften tillföll Serbien, södra delen Grekland, Strumitzadistriktet och Kavala (med hinterland) Bulgarien. Genom freden i Neuilly 27 nov. 1919 afträdde Bulgarien Strumitzadistriktet till Serbien och Kavala till Grekland. Efter Världskriget ha de muhammedanske storgodsegarna utlösts. En planmässig öfverflyttning af muhammedaner från grekiskt område till Mindre Asien har anordnats genom freden i Lausanne (se d. o. Suppl., sp. 95—96) 1923. M. var 1912—13 krigsskådeplats under såväl Första som Andra Balkankriget, under det senare dock endast i mindre grad. Under Världskriget utgjorde M. 1915—18 skådeplatsen för operationerna och det långvariga ställningskriget på den s. k. Salonikifronten mellan å ena sidan ententemakternas orientarmé och å den andra de förenade bulgariska och tyska arméerna. Se Balkankrigen, Suppl., och Världskriget, sp. 198, 214, 215, 230—32, 248 och 249. — 2. M. är numera äfven namn på två provinser i Grekland, näml. Östra M. (officiellt *Genike dioikesis anatolikes Makedonias*), med nomos Drama och Seres, 8,320 kvkm. med 294,728 inv., 35 på 1 kvkm., och Västra M. (officiellt *Genike dioikesis attikes Makedonias*), med nomos Kozani och Florino, 10,207 kvkm. med 290,945 inv., 28 på 1 kvkm. — Jfr É. Bouchié de Belle, ”La Macédoine et les macédoniens” (1922). E. A—t. H. J—dt.

Macedoniska ätten. Se Östromerska ätten, sp. 300.

Macewen [məkjō'in], Alexander, skotsk kyrkoman, f. 1851 i Edinburgh, d. 26 nov. 1916, e. o. professor i grekiska och latin vid Glasgows universitet, pastor vid flera församlingar i skotska frikyrkor, sekreterare i Christian unity association, 1907 professor i kyrkohistoria i New college i Edinburgh, utsågs till ordf. (”moderator”) vid United free churchs generalförsamling 1915. Han idkade ett högt skattadt kyrkohistoriskt författarskap, bl. a. *St. Jerome* (1878), *The eastern church in Greece* (1890), *The Erskines* (1900), *Antoinette Bourignon* (1910) och *History of the church in Scotland* (I, 1913, II, postumt, 1918; går till 1560). Hj. H—t.

Mac Gill [mək-gi'l], Patrick, irländsk författare, f. 1890 i Donegal, Ulster, gick tre år i en bergsskola, arbetade från 12 till 19 års ålder som potatisupptagare, gräfvare, ladugårdskarl, rallare och sjöman, vardt sedan tidningsman och deltog i Världskriget från 1914. Han debuterade med dikter (*Gleanings from a navvy's scrap book*, 1911, *Songs of a navvy*, 1912, och *Songs of the dead end*, 1913, billighetsuppl. 1920), som i naturalistiskt språk och uppfattning skildrade lif och figurer ur kroppsarbetarlifvet. Samma ämneskrets och uttrycksätt återfinnas i hans prosaskildringar, i hvilka särskildt de irländske jordarbetarnas lif och öden beskrifvas med hänsynslös utförlighet; i senare arbeten har han vändt tillbaka till sina irländska barn- och ungdomsminnen· *Children of the dead end* (1914), *Glenmornan* (1918) och *Maureen* (1919). Från Världskriget skref han *The red horizon* (1916; ”Den röda horisonten”, 1917), *The great push* (1916; ”Den stora offensiven”, 1917; 4:e uppl. 1918), *The brown brethren* (1917; ”I khaki”, 1918), *Soldier songs* (1916) m. fl. Af hans senaste arbeten må nämnas *Songs of Donegal* (1920) och skådespelen *Moleskine Joe* (1921) och *Lanty Hanlon* (1922). Till sv. äro vidare öfversatta ”Flickan från Glenmornan” (1919), ”En dotter af Sinn Fein” (1920), ”Inför avgrunden” (1921) och ”Vackra Norah Ryan” (1918; 4:e uppl. 1921). — Hans

hustru, Margaret M., född Gibbons, är en flitig romanförfattarinna. R—n B.

Mac Gill college and university [mək-gi'l kå'lidj ən jōnivə'siti]. Se Montreal.

MacGovern l. McGovern [mək-ga'vən], William Montgomery, engelsk upptäcktsresande, f. 28 sept. 1897 i Brooklyn, Förenta staterna, filos. doktor, studerade i Kina och Japan, där han blef buddistpräst, har företagit resor hufvudsakligen i antropologiskt syfte öfver hela världen, särskildt Indien och Öst-Asien. M. deltog 1922 i en af buddistsällskapet i London organiserad expedition till Tibet, som dock måste vända; han fortsatte likväl förklädd och lyckades 1923 nå Lhasa, hvarifrån han medförde värdefulla fynd och upplysningar. Bland hans många skrifter, som till stor del behandla buddistisk filosofi och östasiatisk etnografi, märkes *Mysterious Tibet: -to Lhasa in disguise* (1924). Han höll nov. 1923 i Stockholm föredrag om resan. O. Sjn.

***Mach, E.**, dog 19 febr. 1916 på sitt gods vid München.

***Machado**, B., valdes aug. 1915 till portugisiska republikens president, tillträdde sitt ämbete 5 okt. s. å. och störtades 8 dec. 1917 genom Sidonio Paes' militärrevolt. M. blef mars 1921 ministerpresident, men nödgades afgå redan i maj s. å. till följd af en revolt af Lissabons garnison. Vid presidentvalet 1923 var han den segrande Teixeira Gomes' främste motkandidat.

Machado y Ruiz [matja'då i roi'th], Antonio, spansk skald, f. 1875 i Sevilla, professor i franska vid Instituto de Soria, är på samma gång epiker och lyriker. Till naturen melankoliker, är han i sin diktning djupt allvarlig; hans språkbehandling är mönstergill. M. är filosof och tänkare, och hans produktion är efter spanskt mått ringa. Skrifter: *Artículos varios* (1904), *Soledades, Galerías y otros poemas* (1907), *Campos de Castilla* (1912), *Canciones y dedicatorias* (1914), *Páginas escogidas* (1917) och *Poesías completas* (s. å.). Ad. H—n.

Mache, *fys.*, enhet för uppmätning af radiumemanation, uppkallad efter Heinrich Mache (f. 1876), professor i fysik i Wien. Den är numera ersatt af den internationella enheten *curie*, uppkallad efter Marie Curie (se d. o., äfven i Suppl.), hvilken motsvarar den mängd emanation, som är i jämvikt med 1 gr. radium. Tusendelen af den senare enheten benämnes *millicurie*. En mache motsvarar ung. $3{,}6 \cdot 10^{-10}$ curie. K. A. V—g.

Ma-cheng (Ma-tsching, Ma-tschöng), stad i kinesiska prov. Hupe, vid Kiang-ho, en biflod fr. v. till Jang-tse-kiang, omkr. 70 km. n. om Wu-tschang. I M. upprättade Svenska missionsförbundet en missionsstation 1905.

***Machiavelli**, N. *Il principe* utgafs 1914 åter i sv. öfv. (''Fursten'') med inledning af Hj. Bergman.

Machno, ukrainsk partigängare, omtalas första gången 1918, då han ledde en resning mot tyskarna. Hans friskaror vände sig sedermera mot Denikins ''hvita'' armé. M. ville emellertid ej heller erkänna de ukrainska sovjetmyndigheterna och slöt i stället 1919 förbund med de sovjetfientlige anarkisterna, och i juni s. å. fattades af en machnovitisk församling beslut att inom det af M. besatta området grundlägga en anarkistisk stat. Sovjetregeringen lyckades slutligen tillintetgöra M:s band, hvilka ofta farit fram med hänsynslös grymhet. M. flydde själf till Rumänien och försökte flera gånger därifrån organisera nya uppror. Rumänska regeringen afslog 1921 en sovjetrysk anmodan om att utlämna M.

Machzen. Se Maghzen.

***Maçin** hade 5,776 inv. 1913. Under Världskriget utgjorde M. i dec. 1916 en stödjepunkt för ryskrumänska Dobrudschafrontens högra flygel. Efter delvis ytterst hårda strider 24 dec. s. å. — 3 jan. 1917 intog bulgariska armén (Neresov) i förening med tyska trupper det af ryssarna försvarade brohufvudet vid M. och själfva staden, som (den 4) besattes af bulgarerna, hvarefter ryssarna utrymde Dobrudscha. Jfr Världskriget, sp. 213. H. J—dt.

Maciulis, Jonas (pseudonym Maironis). Se Litauen. Suppl., sp. 249.

Mackail [məkēi'l], John William, engelsk litteraturhistoriker, f. 1859, var 1906—11 professor i poesi vid Oxfords universitet, har utgett *Select epigrams from the greek anthology* (1890), *Latin literature* (1895), *Life of William Morris* (1899; 2:a uppl. 1922), en öfversättning af Odyssén (1903—10), *Lectures on greek poetry* (1910), *Lectures on poetry* (1911), *Shakespeare after 300 years* (1916) och *Virgil and his meaning to the world to-day* (1923). R—n B.

***Mackay**, klan. Donald James M., baron Reay, blef 1906 medlem af Privy council, var 1907 brittisk delegerad vid andra Haagkonferensen och dog 1 aug. 1921.

***Mackay**, J. H. På svenska utgafs 1911—12 M:s ''Anarkisterna''.

Mackay [məkēi'], James Lyle, viscount Inchcape, brittisk redare och affärsman, f. 11 sept. 1852 i Arbroath, bosatte sig 1874 i Indien, blef senare delegare i en stor affärsfirma i Bombay och var 1891—93 medlem af vicekonungens lagstiftande råd. Återkommen till hemlandet, blef M., som 1894 erhöll knightvärdighet (sir James M.), styrelseordförande i det stora rederiföretaget Peninsular and oriental steam navigation co. (''P. and O.''), anlitades 1901—02 för förhandlingen i Kina om ett handelsfördrag samt i en mängd viktiga ekonomiska kommittéutredningar och var 1897—1911 medlem af indiska rådet. Han upphöjdes 1911 till peer (baron Inchcape) och 1924 till viscount. Under Världskriget var han bl. a. 1914—19 ordf. i kommittén för förhyrande af handelsfartyg.

***Mac Kenna** (M'Kenna), Reginald, var inrikesminister okt. 1911—15 och därefter finansminister i Asquiths koalitionsministär juni 1915—dec. 1916. På sistnämnda post ådagalade han stor skicklighet vid krigsutgifternas finansiering hufvudsakligen genom skattehöjningar. Ehuru principiell frihandlare, höjde han betydligt tullarna på socker, te, choklad, kaffe och motorsprit och sökte hejda importen af lyxvaror (automobiler, filmer o. s. v.). Efter sin afgång blef M. direktör för London, City and Midland bank och är sedan 1919 styrelseordf. i London Joint City and Midland bank. Vid valen 1918 återvaldes M. ej, och 1923 afböjde han ett anbud om finansministerposten i Baldwins första ministär. Han åtnjuter mycket stort anseende inom bankvärlden och internationella finanskretsar. Som kommittéordf. jämsides med amerikanen Dawes tog M. 1923—24 framträdande del i utarbetandet af en

Tryckt den 28/1 25 37 b., S. 13

skadeståndsbetalningsplan för Tyskland. Han torde numera stå utanför partierna. V. S—g.

MacKenna [məke'nə], Stephen, engelsk författare, f. 27 febr. 1888, bachelor of arts i Oxford, master of arts 1914, tjänstgjorde 1914—19 i departementet för handelsupplysningar under kriget (*War trade intelligence department*), debuterade 1912 med romanen *The reluctant lover* (''En motsträvig älskare'', 1920), som följts af bl. a. *Sheila intervenes* (1913; ''Sheila griper in'', 1922), *Sonia* (1917; sv. öfv. 1919), *Ninety-six hours' leave* (1917; ''På fyra dagars permission'', 1919), *Sonia married* (1919; ''Sonja som gift'', s. å.), *Lady Lilith* (1920; sv. öfv. 1923), *The education of Eric Lane* (1921; ''Erik Lanes uppfostran'', 1924), *The secret victory* (1921; ''Den hemliga segern'', 1924), *Soliloquy* (1922) och *By intervention of providence* (1923). Han har företagit långvariga och vidsträckta resor, och hans litterära område är människor och sällskapslif ur Englands öfver- och medelklass. Kvick dialog, lefvande berättelse, goda omdömen och rik iakttagelseförmåga utmärka hans arbeten. M. höll 1922 föredrag i Sverige. R—n B.

Ma'ckensen, August von, tysk generalfältmarskalk, f. 6 dec. 1849 i Haus Leipnitz nära Wittenberg, deltog som enårsfrivillig i fransk-tyska kriget 1870—71, blef 1873 officer vid 2:a lifhusarreg., 1882 kapten vid generalstaben, 1894 öfverstelöjtnant och chef för 1:a lifhusarreg., 1897 öfverste, 1898 adjutant hos kejsar Vilhelm II, 1899 adlad, 1900 generalmajor, 1901 chef för lifhusarbrigaden, 1903 generallöjtnant och chef för 36:e inf.-fördelningen (Danzig), 1908 general af kav. och chef för 17:e armékåren (Danzig). Under Världskriget förde han först sin armékår med utmärkelse i slagen vid Tannenberg och vid Masuriska sjöarna aug.—sept. 1914, blef i nov. s. å. chef för 9:e armén, med hvilken han inföll i Polen och tillkämpade sig segrarna vid Włocławek (13 s. m.), Kutno (15 s. m.), Stryków (17 s. m.) och Lodz—Lowicz (7—17 dec. s. å.). I dec. s. å. blef han generalöfverste, i april 1915 chef för 11:e armén, hvarmed han 1—3 maj s. å. verkställde genombrottet af ryska fronten i Galizien vid Gorlice-Tarnow, öfvergick San och, i förening med österrikiska trupper, intog Przemyśl (2 juni s. å.). 22 juni s. å. blef M. generalfältmarskalk. S. m. erhöll han, med bibehållandet af sitt armébefäl, öfverbefälet öfver en armégrupp i östra Galizien, där som en följd af dennas lyckade operationer Lemberg besattes (22 s. m.). I juli s. å. blef M. chef för armégruppen M., som inryckte i södra Polen och 26 aug. s. å. intog Brest-Litovski, och i sept. fick han öfverbefälet öfver en ny armégrupp, med hvilken han okt.—nov. s. å. besegrade de serbiska arméerna och besatte landet. Efter att en tid ha fört öfverbefälet på Salonikifronten fick M. i aug. 1916 befälet öfver den nya mot Rumänien afsedda armégruppen M., som aug.—sept. besegrade rumänerna i Dobrudscha, hvarefter M. öfvergick Donau vid Svištov. I nov. s. å. öfverbefälhafvare öfver centralmakternas arméer i Rumänien, förde M. fälttåget där till ett lyckligt slut. Efter freden i Bukarest, 7 maj 1918, och till krigets slut var han militärguvernör i Rumänien. När han efter vapenstilleståndets ingående (11 nov. 1918) skulle återföra tyska trupperna till hemlandet, blef han af ungerska regeringen, på tillskyndan af den franska, internerad i Neusatz och kvarhölls, trots tyska regeringens protester, dels i Ungern, dels i Belgrad, dels i Saloniki till i nov. 1919. M. åtnjuter anseende som en af tyskarnas allra mest framstående härförare under Världskriget. Utom uppsatser i militära tidskrifter har han utgett regementshistoriken *Schwarze husaren* (2 bd, 1893). Jfr Kolshorn, ''Unser M.'' (1916), och M. Luyken, ''Generalfeldmarschall v. M. von Bukarest bis Saloniki'' (1920). H. J—dt.

Mackenzie [məke'nsi], Compton, engelsk författare, f. 17 jan. 1883 i West Hartlepool, studerade först i Oxford, vardt sedan officer, deltog i Världskriget och sårades 1915 under Dardanellexpeditionen, befordrades s. å. till kapten. Son till ett skådespelarpar, har M. som författare ärft dess förklädnads- och förvandlingsförmåga; han är 1700-talselegant i *A passionate elopement* (1911), Goncourt-imitator i *Carnival* (1912), modern parissensualist som Gyp och Colette i *Sinister street* (1913—14), virtuos, men olitterär i förströelseromaner som *Sylvia Scarlett* (1918) och ironisk humorist i *Poor relations* (1919). Utom ett tjugutal romaner har M. äfven skrifvit teaterpjäser. R—n B.

***Mackeprang**, K. M. C., blef 1922 ensam direktör för Nationalmuseet. 1920 utgaf han det populära verket *Vore landsbykirker*. Som en af de bäste kännarna af Sönderjyllands historia och språkförhållanden verkade han 1918—20 ifrigt för seger åt Clausen-linjen (se Clausen, H. V. Suppl.). P. E—t.

Mackintosh [mä'kintåʃ], William Carmichael, skotsk zoolog, f. 1838 i St. Andrews, professor i naturalhistoria vid universitetet där, har inlagt stor förtjänst om utforskandet af hafsfaunan och bl. a. bearbetat flera morfologiskt intressanta djurgrupper i det stora verket om Challenger-expeditionen. Linnean society tilldelade honom 1924 sin guldmedalj. L—e.

***Maclay-kusten** tillhör nu det af Australiska statsförbundet förvaltade mandatterritoriet Nya Guinea.

Maclean [məklī'n], sir Harry Aubrey, brittisk militär i marockansk tjänst, f. 15 juni 1848, d. 4 febr. 1920 i Tanger, tjänstgjorde som officer i Gibraltar och förmåddes vid ett besök i Marokko 1876 att inträda i sultan Mulei Hasans tjänst som instruktör för armén och sultanens förtrogne rådgifvare. Denna inflytelserika ställning (med titeln *kaid*) innehade han sedan i mer än 30 år (äfven under sultan Abd-el-Asis) och främjade därunder afsevärdt de brittiska intressena i Marokko. Han tillfångatogs 1907 af höfdingen Raisuli och kvarhölls i fångenskap 7 månader, tills brittiska legationen friköpte honom för 20,000 pd st. Det franska inflytandet vid den nye sultanen Mulei Hafids hof gjorde, att M. öfvergick till privatlifvet. Han erhöll brittisk knightvärdighet 1901. V. S—g.

Maclean [məklī'n], sir Donald, brittisk politi-

ker, f. 1864, var 1906—24 (liberal) led. af underhuset och därunder den Asquithliberala gruppens ledare under den tid (1919—20) Asquith, som föll igenom vid valen i dec. 1918, ej tillhörde underhuset. M. själf föll igenom vid valen i nov. 1924. Han blef 1916 led. af Privy council och erhöll 1917 knightvärdighet. V. S—g.

Macleaya (*Macleya*) R. Br., *bot.*, örtsläkte af fam. *Papaveraceæ*, underfam. *Papaveroideæ*, med 2 arter i Öst-Asien. *M. cordata*, ofta kallad *Bocconia cordata*, är en ståtlig, fleråriq prydnadsväxt med stora, flikade, blågröna blad och långa, rikblommiga, sammansatta klasar. Kronblad saknas, men ersättas af de många rent hvita ståndarna. G. L—m.

Macleod [məklāū'd], John James Richard, skotsk fysiolog, f. 6 sept. 1876 i Cluny, Perthshire, blef professor i fysiologi 1903 vid Western reserve university i Cleveland (Ohio) och 1918 vid universitetet i Toronto. Han har egnat sig särskildt åt utforskande af kolhydratens fysiologiska och patologiska kemi samt åt studiet af sockersjukan. 1921 (maj) började på uppslag af doktor Frederick Grant Banting (f. 14 mars 1891 i Alliston, Ontario, Canada), som studerade medicin under M:s ledning, af M. och på dennes laboratorium i Toronto de arbeten, som ledde till framställning af *insulinet* (se d. o. Suppl.). Tills. med Banting erhöll M. för denna upptäckt 1923 års Nobelpris i fysiologi och medicin. C. G. S.

MacLeods manometer [məklāū'ds-], *fys.* Se Manometer, sp. 806, med fig.

MacMahon (M'Mahon) [məkmā'ən], sir Henry, brittisk militär, f. 28 nov. 1862, tjänstgjorde från 1885 länge i Indien, var 1894—96 brittisk kommissarie för gränsutstakningen mellan Afganistan och Belutsjistan och 1905 skiljedomare om gränsen i Seistan mellan Persien och Afganistan. M. var 1905—11 styresman (chief commissioner) i Belutsjistan och 1911—14 utrikesminister i Indiens regering, ledde 1913—14 förhandlingarna mellan England, Kina och Tibet ang. Tibets ställning samt var dec. 1914—dec. 1916 som high commissioner i Egypten detta lands verklige styresman (se Egypten. Suppl., sp. 468).

***Macmaster**, J. B., blef 1920 professor emeritus. Han har ytterligare utgett bl. a. *The United states in the world war* (1918). M. var 1896—99 en af utgifvarna af "American historical review".

MacMaster university [mäk-mā'stə jōnivə'siti]. Se Toronto. Suppl.

***Macmillan.** Förlaget blef 1893 aktiebolag (Macmillan & co. Ltd), New Yorkaffären innehas af dotterbolaget The Macmillan co.; verkställande direktör för båda är Alex. M:s son George A. M., f. 1 aug. 1855 i Cambridge. Jfr äfven C. L. Graves, "Life of Alexander M." (1910).

Macnamara [mäknəmā'rə], Thomas James, brittisk politiker, f. 23 aug. 1861 i Montreal, Canada, tog 1876 skollärarexamen i London och verkade som skollärare till 1892, då han öfvertog utgifningen af fackorganet "The schoolmaster". M. valdes 1907 till (liberal) underhusledamot för en Londonvalkrets, blef understatssekreterare 1907 vid Local government board i Campbell-Bannermans och 1908 vid amiralitetet i Asquiths ministär. Från juni 1915 var han finanssekreterare vid skattkammaren först under Asquith, sedan under Lloyd George och 1920—22 arbetsminister. Han visade mycken administrativ duglighet och gjorde sig äfven bemärkt som slagfärdig debattör samt stod Lloyd George personligen nära. Vid underhusvalen nov. 1924 föll han igenom. V. S—g.

MacNeill [məkni'l], John Gordon Swift, irländsk jurist, f. 11 mars 1849 i Dublin, blef advokat där 1876, var professor i statsrätt och straffrätt vid King's Inns i Dublin 1882—88 samt blef 1909 professor i statsrätt vid Irlands nationella universitet. M. var 1887—1918 led. af underhuset och gjorde sig där känd som sarkastisk debattör och grundlärd auktoritet i fråga om konstitutionell praxis. Bland M:s skrifter märkas *The irish parliament* (1885) och *The constitutional and parliamentary history of Ireland* (1918). V. S—g.

MacNeill [məkni'l], Eoin (John), irländsk historiker, politiker, f. 1868 i Glenarm, grefskapet Antrim, på Irland, är professor i forn- och medeltida irländsk historia vid University college inom National university of Ireland. Vid sidan af Douglas Hyde var han en bland stiftarna 1893 af Gaelic league (se d. o. Suppl.) och blef tidigt en af sinnfeinrörelsens mest bemärkta män. Han presiderade 25 nov. 1913 vid det möte i Dublin, då beslut fattades om att som motvikt mot Ulsters frivilliga armé upprätta irländska trupper, *National volunteers*, och ledde sept. 1914 utbrytningen ur dessa af en fristående kår, *Irish volunteers*. Han blef 1915 ordf. i dess råd, var synnerligen verksam som dess rekryteringstalare och fungerade våren 1916 som den nya frivilliga arméns stabschef. I denna egenskap utfärdade han 22 april, när en påräknad tysk vapensändning gått förlorad, order om den planerade påskresningens uppskjutande (se Irland. Suppl., sp. 679). Efter upprorets misslyckande fängslades han, miste sin professur och dömdes till lifstids straffarbete. Han blef emellertid 1917 frigifven, återinsattes 1918 af universitetsmyndigheterna i sin professur, var 1918—22 led. af engelska underhuset, där han dock ej tog säte, häktades ånyo 1920, men frigafs juni 1921 kort före ingåendet af stillestånd mellan sinnfeinarna och regeringen. M. var sedermera talman i Dail Eireann 1921—22 och blef jan. 1922 undervisningsminister i den nya Fristatens provisoriska regering. Sedan 1923 är han led. af Fristatens parlament (Dail Eireann), undervisningsminister och led. af Fristatens exekutiva råd. V. S—g.

Macocha [ma'tsəcha], ett 142 m. djupt instörtningsbäcken i Märiska karst, omkr. 20 km. n. om Brünn, Tjecho-Slovakien. I närheten ligga flera droppstensgrottor (se fig. å sp. 391). M. besökes mycket af turister. O. Sjn.

Maconaträd [-kå-], *Symphonia globulifera* L. fil., *bot.*, ett till fam. *Guttiferæ*, underfam. *Clusioideæ*, hörande träd, som växer i tropiska Väst-Afrika och

Droppstensgrotta vid Macocha. (Till art. Macocha, sp. 390.)

hela tropiska Amerika. Af dess stam erhålles ett svartaktigt harts, mani canani, som används vid skeppsbyggnad liksom beck. G. L—m.

Macpherson [məkfɔ'sn], Ian, brittisk politiker, f. 1882 i Newtonmore, skotska grefskapet Inverness, blef advokat och har sedan 1911 varit (liberal) led. af underhuset. Han var 1916—18 understatssekreterare för krigsärenden, jan. 1919—mars 1920 minister för Irland samt mars 1920—okt. 1922 pensionsminister. Som minister för Irland framlade M. i febr. 1920 regeringsförslaget om två parlament på Irland, ett för Ulster och ett för det öfriga Irland. V. S—g.

Macrauchēnia, *paleont.* Se Ungulata, sp. 1077—78, med fig.

Macrobiōtus hufelandi, *zool.*, en efter C. W. Hufeland (se d. o.) och hans mest beaktade verk uppkallad art af spindeldjursordningen Trögfotingarna; jfr Spindeldjur, sp. 722.

Macrothērium, *paleont.* Se Ungulata, sp. 1077, med fig.

Macrōtoma heros, *zool.* Se Prioninæ och Skalbaggar, sp. 864.

Macrōtus, *zool.* Se Vampyrer, sp. 573.

MacSwiney [məksωäi'ni], Terence James, irländsk patriot, f. 28 mars 1880 i Cork, d. 25 okt. 1920 i fängelset i Brixton, var en bland sinnfeinrörelsens ledande män i södra Irland, hölls efter Dublinupproret 1916 en tid häktad, valdes 1918 till underhusledamot och 1919 till borgmästare i Cork. M. häktades i aug. 1920 och dömdes af krigsrätt till två års fängelse (för att ha innehaft "upprorsdokument" m. m.). Han började i fängelset genast hungerstrejk och fortfor med denna i 74 dagar till sin död. Regeringens vägrande svar på alla vädjanden om M:s frigifning hade bland irländarna väckt stor förbittring, och M. hyllades allmänt som martyr för Irlands frihet. Hans lik hemfördes under stora högtidligheter, bl. a. en minnesgudstjänst i romersk-katolska katedralen i Southwark i London. V. S—g.

***Madách** har förnamnet Imre (ej Imra).

***Madagaskar** hade 3,382,161 inv., hvaraf 19,359 européer, 8,135 asiater och 3,353,731 malagasser, 1921. Af städerna hade Antananarivo 58,459, Diego Suarez 11,855, Tamatave 11,761 och Mojunga 10,171 inv. s. å. M. delas sedan 1919 i 21 prov. med 78 förvaltningsdistrikt. Generalguvernören biträdes sedan 1921 af ett permanent finansråd (*délégations financières*) om 39 europeiska och 20 inhemska medl. med uppgift att undersöka budgeten. För rättskipningen finnas en appellationsdomstol i Antananarivo, 4 domstolar i första instans och flera fredsdomstolar. — Europeisk folkskoleundervisning meddelas i 20 folkskolor med omkr. 1,200 lärj. I Antananarivo finnas ett goss- och ett flicklyceum, en högre folk- och yrkesskola för teknisk undervisning samt, för infödingarnas utbildning, en medicinsk skola (äfven för barnmorskor), en normal- och förvaltningsskola, en industriskola m. m. Den materiella odlingen har gjort stora framsteg senaste årtiondet. — Den odlade jorden är 470,000 har. Boskapsstocken omfattar 7,$_{82}$ mill. djur, mest zebuer, får och svin. Efter Världskriget ha nedkylning och konservering af kött fått stort uppsving. Grafit bryts i stora mängder, och fyndigheterna beräknas till 5 mill. ton. Bland typiska kulturväxter, utom de i hufvudupplagan nämnda, märkes vanilj, som M. producerar rikligast i världen näst Tahiti. Radioaktivt vatten förekommer bl. a. i Antsirabe, som på grund däraf blifvit en bekant kurort. M. eger tillräckligt med radioaktiva mineral för Frankrikes hela behof. — Industrien omfattar, mest för lokala behof, tillverkning af siden-, bomulls- och hampväfnader, spetsar (äfven siden-), socker, rom, lervaror och läder. Utrikeshandeln visade 225,$_{92}$ mill. frcs för import och 108,$_{31}$ mill. frcs för export 1921, hufvudsakligen från och till Frankrike. Viktigaste importvaror äro bomullsväfnader, brännvin och metaller, viktigaste exportvaror torkade grönsaker, maniok, tapioka, grafit och hudar. Utrikessjöfarten omfattade 5,604 ankomna och 5,665 afgångna fartyg om resp. 1,$_{57}$ mill. och 1,$_{56}$ mill. ton samt last om resp. 134,$_4$ och 182 mill. ton 1921. Järnvägarnas totallängd är omkr. 500 km. och landsvägarnas 2,450 km., posten har 181 kontor och telegrafen 7,800 km. linjelängd. M:s budget balanserar med 72,$_7$ mill. frcs, hvartill kommer särskild budget för medicinska ändamål (7,$_{27}$ mill. frcs) och för järnvägar (10,$_{52}$ mill. frcs). Statsskulden var 105 mill. frcs 1923. — Drottning Ranavalona III dog i maj 1917 i Alger. Hubert Garbit (f. 1869) blef 1914 tjänstförrättande och 1920 ordinarie generalguvernör. — Litt.: Guilloteaux, "Madagascar et la Côte des Somalis, Sainte-Marie et les Seychelles" (1922), och Gros, "Madagascar pour tous" (1923). W. Kaudern, som 1906—07 och 1911—12 företog zoologiska och etnografiska studieresor till M., utgaf 1913 "På Madagaskar". E. A—t.

Mada'ma, Villa M., villa invid Rom, belägen n. om staden på sluttningen af Monte Mario, anlades 1516 o. f. på beställning af kardinal Giulio de' Medici (sedermera påfven Klemens VII) och blef senare uppkallad efter Margareta af Parma. Villan uppfördes efter ritningar af Rafael, med biträde af A. da Sangallo d. y., Giulio Romano och Giovanni da Udine (se dessa). Arbetet afbröts af Roms belägring 1527, och den storslaget tänkta villan blef endast delvis fullbordad. Den är enastående mästerligt inställd i sin naturomgifning, och dess rika inre dekoration blef normgifvande för smak och stil under lång tid framåt. Äfven i sitt ofullbordade och ganska härjade skick tillhör villan högrenässansens

Villa Madama. Efter G. Vasis kopparstick (1700-talets midt).

mest belysande och märkliga konstminnen. Villan lär f. n. egas af en amerikansk dam. G—g N.

Madame Bu'tterfly [mada'm -flaj], opera (*Madama Butterfly*) med musik af Puccini (se denne) till librett af Illica och Giacosa, uppf. i Stockholm f. g. 1908. Ämnet är en trofast japanskas kärlekstragedi (eng. *butterfly* = fjäril).

Madame Sans-Gêne [mada'm sã jän], briljant skrifven historisk intrigkomedi af Sardou (se denne) och Moreau, hvars hufvudperson är marskalkinnan Lefebvre, f. d. tvätterska (se Lefebvre, F., sp. 14); uppf. i Stockholm f. g. 1895.

Madang. Se Friedrich-Wilhelmshafen. Suppl.

Madd, *bot.*, namn på släktet *Sherardia* (jfr Madra).

Madden [mä'dn], sir Charles Edward, engelsk sjömilitär, f. 1863, inträdde i flottan 1875 samt utbildades till torped- och stabsofficer. Efter att ha varit flaggkapten i ''Home fleet'' blef han 1910 4:e sjölord i amiralitetet, befordrades 1911 till konteramiral och erhöll som sådan genast befäl till sjöss. Vid Världskrigets utbrott blef M. flaggkapten (stabschef) hos amiral Jellicoe och deltog 1916 i Skagerakslaget. 1917 blef han 2:e amiral å stora flottan och 1919 högste befälhafvare öfver Atlant- och hemflottan. Han blef viceamiral 1916 samt amiral och baronet s. å. 1919 tilldelades honom en nationalbelöning af 10,000 pd st. H. W—l.

Madelin [madlɛ̃'], Louis, fransk historiker, f. 8 maj 1871 i Neufchâteau, dep. Vosges, studerade vid universitetet i Nancy och École des chartes, var 1905—10 föreläsare i historia vid Sorbonne samt deltog med utmärkelse i Världskriget. M. har i en rad grundliga och stilistiskt förtjänstfulla arbeten skildrat ämnen från revolutionen och Napoleonstiden. Prisbelönta af Franska akad. äro *Fouché* (1901), *La Rome de Napoléon* (1903; ''Rom under Napoleon'', 1907) och den populära revolutionshistorian *La révolution* (1910). M. har dessutom skrifvit *France et Rome* (1911), *Danton* (1912; sv. öfv. 1917), *Le chemin de la victoire* (1921), *L'expansion française* (s. å.) och *La France du directoire* (1922). Sin lothringska hembygd har han skildrat i *Croquis lorrains* (1907). V. S—g.

Madelon [madlɔ̃'], fransk krigssång under Världskriget 1914—18, var eg. en treflig erotisk varietévisa och blef soldaternas ''marseljäs''; någon annan och högtidligare än denna lätta och glada visa ville de icke veta af. Sångaren F. Bach fick af öfverbefälet i uppdrag att fara omkring till alla härafdelningarna och sjunga ''Madelon''. Visans diktare L. Bousquet och tonsättare Cam. Robert blefvo rika genom honoraren för de många upplagorna.

Madelung, Aage, dansk författare, f. 5 juli 1872 på Söderton, Skåne, vistades 1897—1906 i norra Ryssland som representant för europeiska smörfirmor och var under Världskriget ''Berliner tageblatts'' korrespondent från Galizien. Utom flera tyska arbeten har han utgett romanen *Elsker hverandre* (1912; ''De märkta'', 1916), från de ryska judepogromernas tid, och novellsamlingarna *Jagt paa dyr og mennesker* (1908; ''Jakt på djur och människor'', 1914) och *Forvandlinger* (1913), där han med språklig och psykologisk styrka ger ryska folklifsbilder. Han uppfattar fint det slaviska själslifvet och är läst och uppskattad i hela mellersta Europa. P. E—t.

***Madero,** Francisco J., väckte som president, ehuru välmenande, emot sig starkt missnöje bl. a. till följd af, att inbringande ämbetsposter i mycket stort antal tillföllo hans släktingar. En militärrevolt utbröt 9 febr. 1913, och M. nödgades 18 febr. nedlägga presidentvärdigheten. Under transport till fängelset mördades han 23 febr. s. å. i staden Mexico, efter allt att döma med den segrande general Huertas samtycke. Vid denna revolution blef äfven M:s broder, Gustavo A. M., bragt om lifvet. V. S—g.

***Madesjö** hade 8,392 inv. 1924, hvaraf 2,724 i Nybro köping. M. tillhör nu Växjö stift.

Ma'detoja, Leevi Antti, finländsk tonsättare, f. 17 febr. 1887 i Uleåborg, blef filos. kand. 1910, studerade musik 1906—12 för Järnefelt, Sibelius, V. d'Indy i Paris och Rob. Fuchs i Wien, var 1912—16 orkesterdirigent i Helsingfors och Viborg och är sedan 1916 lärare vid Helsingfors' musikinstitut, hvarjämte han verkat som musikkritiker. Om fin begåfning vittna hans verk: 2 symfonier, 2 orkestersviter, symfoniska dikten *Kullervo*, kantater, manskörer, solosånger, piano- och violinstycken m. m. M. uppbär årligt tonsättargage af staten.

Madhyadeça. Se Yajur-veda, sp. 523.

Ma'diakakor erhållas som biprodukt vid oljeberedning (se Madia) och användas till utfodring af gödoxar. Då dessa kakor innehålla giftiga ämnen, kunna de ges åt djuren endast i små ransoner. H. F.

Madjärer (Magyarer). Se Ungrarna.

***Madkroken** har en areal af 14 kvkm.

Madonna di Tirano [-nå]. Se Tirano.

Madonnans juveler (*Der schmuck der madonna*), opera med musik af Wolf-Ferrari, uppf. i Stockholm f. g. 1913.

***Madras.** 1. Lydstaterna i presidentskapet omfatta enl. senaste uppgifter 27,702 kvkm. med 5,460,312 inv., 203 på 1 kvkm., och det omedelbara brittiska området 368,438 kvkm. med 42,318,985 inv., 115 på 1 kvkm., sålunda tillsammans 396,140 kvkm. med 47,779,297 inv., 121 på 1 kvkm. — 2. Hufvudstaden M. hade 526,911 inv. 1921. M. utsattes för beskjutning af tyska kryssaren ''Emden'' 22 sept. 1914.

***Madrid.** 1. Provinsen omfattar 8,002 kvkm. med 1,067,637 inv., 133 på 1 kvkm. (1921). — 2. En ny bro öfver Manzanares, Puente Victoria, byggdes

1909, s. å. ett elektricitetsverk, vid Salto de Bolarque, 75 km. ö. om M., som utnyttjar forsarna i Tajo nedanför mynningen af Guadiela, 1913 ett handelsmuseum med permanent utställning för handel och industri samt informationsbyråer, s. å. ett tyskt sjukhus, 1919 underjordisk järnväg, med 4 linjer om tills. 4,5 km. längd, och 1920 en filial af Iberoamerikanska institutet i Hamburg. 1922 aftäcktes i parken El Retiro (se kartan till Madrid EF4) ett jättemonument öfve Alfons XII, tillkommet under medverkan af Spaniens mest framstående bildhuggare. E. A—t.

***Madrigal.** Om den köpenhamnska Cæciliaföreningens madrigalkör se Cecilia-föreningar.

Madroñaträdet [-dråŋja-]. Se Mexico, sp. 350.

***Madsen** (sp. 424). — 2. Karl J. V. M. har som direktör för konstmuseet genomfört en helt ny och betydelsefull uppställning af konstverken. Han har bl. a. utgett *P. C. Skovgaard og hans sönner* (1918), *J. Th. Lundbyes Dagbogsoptegnelser* (s. å.) och *Corot* (1920). M. blef hedersdoktor vid Lunds universitet 1918. Se G. Philippsens art. om M. i ”Ord och bild” 1922. P. E—t.

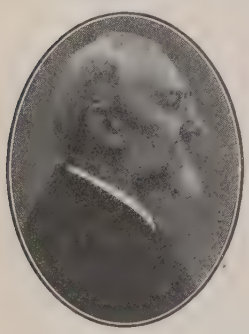

***Madsen** (sp. 424), Emil, dog 19 dec. 1919 i Köpenhamn. Bland hans skrifter må nämnas ytterligare *Jylland i det 16. aarh.* (1914) och *Bidrag til Köbenhavns historie i Christian IV:s tid* (1918). — 2. Victor Christian M., den föregåendes son, geolog, f. 2 mars 1865 i Köpenhamn, blef polyteknisk kandidat 1887, filos. doktor 1895 (på afh. *Istidens foraminiferer i Danmark og Holsten*), assistent vid Danmarks geologiska undersökning 1889, statsgeolog 1892 och docent vid universitetet i geologi och paleontologi 1896—1904. 1901 blef han led. af Kommissionen för Danmarks geol. undersökning (sedan 1913 dess ordf.). M. har särskildt behandlat kvartärtidens aflagringar i Danmark. Sedan 1924 är han redaktör af ”Frem”. 1—2. P. E—t.

***Madsen** (sp. 425). 1. V. H. O. M. dog 14 juni 1917 i Köpenhamn. — 2. Thorvald J. M. M. har under Världskriget ytterligare befäst det anseende han och danska Seruminstitutet åtnjuta i Europa, i det att han för Röda korset företog en rad resor till krigsfångelägren. 1921 blef han president för Nationernas förbunds hygieniska kommitté, och danska Seruminstitutet utsågs s. å. i London till centrallaboratorium för standardisering af sera. M. är led. af ett stort antal vetenskapliga sällskap, bl. a. Fysiogr. sällskapet i Lund (1911) och sv. Vet. akad. (1915). 1—2. P. E—t.

V. H. O. Madsen.

Ma'dsen, Carl Frederik, dansk socialpolitiker, f. 17 nov. 1862 i Fredericia, lärde och utöfvade skomakeriyrket, var 1897—1923 ordf. i danska skoarbetarförbundet, 1903—09 sekreterare i De samverkande fackförbunden och är sedan 1909 deras ordf. (den högsta förtroendeposten inom den danska fackliga arbetarorganisationen). Sedan 1913 är M. stadsfullmäktig i Köpenhamn och sedan 1920 led. af landstinget. P. E—t.

Thorvald Madsen.

Ma'dsen-Mygdal. 1. Niels Peter M., dansk politiker, f. 12 juli 1835 på Gjöl i Limfjorden, d. 19 okt. 1913 i Tarm, tog skollärarexamen 1855 och var lärare i Mygdal vid Hjörring 1862—1902. Han var 1882—1913 medlem af landstinget, tillhörde Bergska vänstern, från 1895 Vänsterreformpartiet och var en af dess referenter i tinget, men bröt sig ut ur detsamma under behandlingen af försvarslagarna 1909, då han var emot upprätthållandet af Köpenhamns befästningar. Han tillhörde därefter radikala vänstern 1912 utgaf han *Politiske oplevelser*. — 2. Thomas M., den föregåendes son, dansk landthushållare och politiker, f. 24 dec. 1876 vid Hjörring, tog 1896 skollärarexamen, 1902 landtbruksexamen, var jordbrukskonsulent 1903—07 och föreståndare för Dalum landtbruksskola 1908—20. Under Världskriget var han en af de ledande i arbetet för att trygga exporten af jordbrukets alster. 1920—24 var han jordbruksminister i Neergaards ministär och var hufvudrepresentanten för det utprägladt agrariska fasthållandet vid frihandel och fri konkurrens. Sedan 1920 är han led. af landstinget. 1908—14 redigerade han ”Landbrugets ordbog”. Bland M:s många förtroendeposter märkes ordförandeskapet i de samverkande landboföreningerne (1918—20 och sedan 1924) och i landtbruksrådet (1919—20). 1—2. P. E—t.

***Madvig,** J. N. Ett supplement till *Livserindringer* utkom 1917.

Maercker [mä'r-], Georg, tysk militär, f. 21 sept. 1865 i Baldenburg, Westpreussen, blef officer 1885, tjänstgjorde bl. a. i Kiau-tschóu och Tyska Öst-Afrika och var under Världskriget regementsbefälhafvare. Efter revolutionen 1918 bildade M. af spillror af den gamla armén (dec. s. å.) en ”frivillig landsjägarkår”, som nov. 1919 omdanades till 16:e riksvärnsbrigaden. Med denna bekämpade han framgångsrikt revolutionära oroligheter, särskildt i Berlin, Braunschweig, Sachsen och Thüringen och gaf välbehöfligt militärt skydd åt nationalförsamlingen i Weimar. M. afsattes i mars 1920, enär han vid Kapp-kuppen sökt intaga en medlande ställning. Han har skrifvit *Vom kaiserheer zur reichswehr* (2:a reviderade uppl. 1921). V. S—g.

Maes [mäs], flod. Se Meuse.

***Maeterlinck,** M., har vidare utgett det filoso-

fiska verket *La mort* (1913; ”Döden”, 2 uppl. s. å.), den af Världskriget framkallade *Les débris de la guerre* (1916), *L'hôte inconnu* (1917; ”Den okände gästen”, 1918; 2:a uppl. 1919), *Deux contes* (1918), skådespelet *Le bourgmestre de Stilmonde* (1918; uppf. i Stockholm 1920), *The betrothal* (1918), *Les sentiers de la montagne* (1919; ”Stigarna i berget”, 1920) och *Le grand secret* (1922; ”Den stora hemligheten”, s. å.). ”Maria Magdalena” uppfördes i Stockholm 1918, ”Syster Beatrice” s. å.

***Mafia**, ö, besattes 12 jan. 1915 af engelsmännen och tillhör nu brittiska mandatområdet Tanganyika territory.

***Mafia** (Maffia). Å rad 9 *står* 1890 *bör vara* 1800.

Magadisjön, i brittiska kolonien Kenya, rik på soda (enligt uppgift omkr. 200 mill. ton), som sedan 1914 exploateras af ett engelskt bolag. Från östra sidan går en 132 km. lång järnväg till stationen Ulu på Ugandabanan. E. A—t.

Magalhães [magaljãĭ], Valentin, skald. Se Brasilianska litteraturen. Suppl., sp. 803.

***Magalotti**, L. Berättelsen om hans resa i Sverige utgafs 1912 i sv. öfv. af C. M. Stenbock med titeln *Sverige under år 1674*.

***Magariños Cervantes**, A., dog 1893.

Magasinsbälg, *mus.*, en i nybyggda orglar numera allmänt använd bälg, mellan hvars båda parallella bord finnas 2 falter, af hvilka den ena viker sig utåt och den andra inåt. Falterna förenas medelst en stark ram af samma dimensioner som borden. Dessa och ramen äro förenade genom länkar l. styrjärn, som reglera hvarandra. I detta magasin inpressas luften underifrån medelst en eller flera enkla spänn- l. faltbälgar e. d., och vikter på öfre bälgbordet ge den instängda luften erforderlig sammanpressning, hvarjämte en säkerhetsventil öppnar sig, då luften drifvit öfre bordet till en viss höjd. E. F—t.

***Magdahl-Nielsen**, J., blef 1912 k. byggnadsinspektör och 1914 medlem af akademirådet. P. E—t.

***Magdalenaviken** är en af Stilla hafvets bästa hamnar. 1907—11 var den upplåten åt Förenta staterna till kolhamn.

Magdalenaviken, vik på norra delen af Väst-Spetsbergen, på omkr. 79° 30′ n. br. och 11° ö. lgd fr. Gr. Norr därom ligger Danskön.

Magdalénien [-iẽ′], Magdalénientiden, *arkeol.* Se Paleolitiska perioden, sp. 1282, 1286—87, och Paleolitisk konst.

Magdalis, *zool.* Se Viflar, sp. 349.

***Mage.** 1. Om magsäckens läge se Människan, pl. II.

***Magersfontein.** 25-årsdagen af skandinaviska kårens deltagande i slaget vid M. firades 11 dec. 1924 i Stockholm. Samtidigt instiftades ”Skandinaviska kårens vandringspris”, bestående af en större, med afbild af M.-monumentet försedd silfverskål, hvilken skall utgöra ett vandringspris mellan de nordiska hufvudstädernas skytteförbund. Liknande minnesfester firades äfven i de öfriga skandinaviska hufvudstäderna samt på själfva slagfältet i Syd-Afrika. H. J—dt.

Maggifter. Se Insektdödande medel. Suppl.

***Maggipreparat.** Iulius Maggi, f. 1846, dog 20 okt. 1912 i Kempttal vid Winterthur, Schweiz. Under Världskriget uppstod en mängd fabriker i in- och utlandet för tillverkning af s. k. buljongtärningar, afsedda att användas till beredning af soppor, såse. o. d. De goda tärningarna bestodo af inkokadt köttextrakt, salt och kryddor (alltså verklig buljong), men dessutom funnos i handeln olika slags tärningar (importerade särskildt från Danmark) framställda af mindrevärdiga råämnen och till stor del bestående af lim och för mycket salt. Äfven af vegetabiliska substanser (jäst) bereddes dylika preparat med buljongliknande smak. G. L—m.

Magistergraden var i Danmark till 1854 en akademisk grad inom filosofiska fakulteten, ett steg lägre än doktorsgraden. För att vinna magistergraden fordrades att först ha tagit en ämbetsexamen. P. E—t.

***Magisterkonferensen** motsvarar svensk licentiatexamen. Den, som aflagt sådan, bär titeln *magister artium* eller *magister scientiarum*. Se vidare Köpenhamns universitet, sp. 668.

Magi'ster noviciōrum. Se Novis.

***Magistral** har äfven betydelsen mästerlig, öfverlägset bra.

***Magistrat.** Inom de städer, som lyda under landsrätt (se d. o. Suppl.), utöfvas magistratens administrativa och kommunala åligganden af *stadsstyrelsen* (se d. o. Suppl.). — I *Danmark* ha genom lag af 1919 vidtagits ändringar beträffande den lokala förvaltningsmyndigheten i köpstadskommunerna (utom Köpenhamn). ”Byraadet” (stadsfullmäktige) har berättigats att välja sin ordf., som benämnes *borgmester* och i regel utses bland rådets medlemmar för 4 år. Den funktion, som förut tillkommit den af konungen valde ”byfogeden” (underdomaren) att tillika vara ”borgmester”, har sålunda upphört. Byrådet eger rätt att genom lokal stadga inrätta särskild *magistrat*, bestående af borgmästaren som ordf. och ytterligare minst 2, högst 4 inom byrådets krets valda medlemmar, som benämnas *raadmænd*. Magistratsinstitutionen är afsedd för större kommuner, där kravfvet på uppdelning af bestyren gör sig särskildt starkt gällande. Magistraten är byrådets verkställande organ. Borgmästaren (resp. magistraten) har öfvertagit de göromål, såväl statsadministrativa som kommunala, hvilka förut ankommit å ”byfogeden” i dennes egenskap af borgmästare. — I *Norge* upphäfdes magistratsämbetena genom lag af 1917, som trädde i kraft 1922 samtidigt med de nya kommunallagarna af 1921. Enligt denna lag ha de statliga förvaltningsbestyren, som förut ålegat magistraten, uppdelats på särskilda förut befintliga tjänstebefattningar (”skifteforvalteren”, ”byskriveren”, ”byfogden”). Magistratens förutvarande kommunala funktioner (hufvudsakligen af förberedande och verkställande art) ha öfvergått till *borgermesteren*, en kommunal tjänsteman, som regelmässigt skall finnas i alla städer och anställes af ”bystyret” (stadsfullmäktige), eller till bystyrets ordf., för så vidt bystyret beslutit att icke tillsätta någon borgmästare. Borgmästarens främsta uppgifter ligga på finansförvaltningens område; han skall sålunda öfva tillsyn öfver penning- och räkenskapsväsendet samt upprätta budgetförslag; därjämte skall han bl. a. vaka öfver

den dagliga förvaltningen inom stadens administration. G. F—t.

*Maglarp omfattar 1,001 har. 670 inv. (1924).

*Maglehem omfattar 3,160 har. 1,035 inv. (1924).

Magliano Sabino [maljänå -nå], stad. Se Sabina.

*Magma, *geol., petrogr.* — Åsikterna, att den magma, som vid vulkanutbrott kommer fram till jordytan, skulle härstamma från en gemensam magmabehållare på ganska stort djup och i ett sammanhängande skikt i jorden, ha fått vika för teorier, som häfda, att vulkanerna matas från lokala magmahärdar i litosfären, som ligga på ganska ringa djup (se Jorden. Suppl., sp. 792—793). — Magmans natur af *smältlösning* har alltmera blifvit ställd i förgrunden och utgör numera en af grundsatserna i den moderna petrografiens behandling af de eruptiva bergarterna. I de smältlösningar, som magmorna bilda, förekomma icke endast *vätskor* (öfvervägande vatten), utan äfven *gaser* lösta, särskildt kolsyra, fluorväte, klor, borsyra m. m. Genom dessa gasers närvaro nedsättes smält- (och stelnings-)punkten för ett stort antal mineral, så att dessa hålla sig flytande vid temperaturer, betydligt lägre än deras smältpunkt vid ''torr'' smältning. De i magman lösta gaserna fungera då som mineralbildare (fr. *agents minéralisateurs*), så att äfven en obetydlig halt af gaser åstadkommer, att magman stelnar kristalliniskt under temperatur- och tryckförhållanden, då en ''torr'' smälta af eljest liknande sammansättning skulle ha stelnat som en glasig massa. Ett bevis på vätskors och gasers närvaro i magman lämnas af de vätskeinneslutningar, ofta med en blåsa (libell) af någon gas, som finnas i bergarter, hvilka stelnat på stort djup och ofta under starkt tryck, djupbergarter. Dessa vätskeinneslutningar bestå också stundom af flytande kolsyra. K. A. G.

*Magnalium, *tekn.* Legeringar af aluminium med magnesium utmärkas framför aluminium genom väsentligt större hårdhet och hållfasthet, hvarjämte det kan bättre bearbetas genom gjutning och svarfning o. s. v. än rent aluminium samt antar lätt en vacker polityr. Oftast används magnalium med omkr. 10 proc. magnesium: eg. v. 2,4—2,57, smältpunkt 650—700°, draghållfasthet 24 kg. pr kvcm. (aluminium blott 7). Då magnalium dessutom kan lödas, förnicklas, förgyllas och äfven svartbetsas, har det fått vidsträckt användning till optiska speglar, infattning af linser, klockhjul, maskindelar i elektrotekniska och automobil-industrier o. s. v. Se äfven Aluminiumlegeringar. Suppl. K. A. V—g.

Magnanerī [manna-; fr. *magnanerie*, af *magnan*, i Syd-Frankrike folkets namn på silkesmask], byggnad för förvaring och uppfödande af silkesmask. Se Silkesodling.

*Magnell, K. J., utexaminerades 1879 från Tekniska högskolan, ej från Teknologiska institutet. — M. afgick 1922 som professor och rektor vid Tekniska högskolan samt som ordf. i dess byggnadskommitté, hvars arbete han med erkänd energi och framgång ledt sedan dess bildande, 1912. M. har författat *Historik öfver tillkomsten af de under 1913—17 uppförda nybyggnaderna för k. Tekniska högskolan* (1918), uppsatser i undervisningsfrågor samt afh. om *Järnvägsunderbyggnadens säkerhet* (1921). Fmn.

*Magnesia. 1. *Kem.* Magnesia används numera på grund af sin höga smältpunkt, ung. 2800°, för framställning af eldfasta rör, deglar m. m., hvilka utan att spricka eller krympa fördraga hastig upphettning åtminstone upp till 1750°. Föremål af ren magnesia likna till utseendet oglaseradt porslin. 1. K. A. V—g.

Magnesiacement, *tekn.*, en till beläggning af golf ofta använd blandning af bränd magnesia, sågspån och jordfärg, som efter tillsättning af en lösning af magnesiumklorid blir hård som cement, s. k. massa. Arbeten af magnesiacement kallas ej sällan kajalitvaror. G. L—m.

*Magnesium. I egenskap af ett ytterst energiskt reduktionsmedel används magnesiumpulver med fördel för framställning af kisel, bor, titan m. fl. grundämnen ur motsvarande oxider. Se äfven Elektrokemisk industri. Suppl., sp. 549. K. A. V—g.

*Magnesiumsalter. Sp. 484, r. 16 nedifr. *står* magnesitspat *bör vara* dolomit eller bitterspat (se d. o. Suppl.). K. A. V—g.

Magnetberget. Se Zell 4.

Magnetisërmaskin, *elektrot.* Se Matarmaskin.

Magnetiska oväder, Magnetiska stormar. Jfr Jordmagnetism, sp. 155, och Jordströmmar. Suppl., sp. 802.

Magneto-elektrisk tändapparat. Se Tändapparat, sp. 739.

Magnetōn, *fys.*, minsta kvantum magnetiskt moment. P. Weiss fann 1911, att magnetiska momentet (se d. o.) af en grammolekyl (se d. o.) utaf ett ämne vid absoluta nollpunkten (— 273,09° C.) är en heltalsmultipel af det magnetiska momentet 1123,5 absoluta enheter (se d. o.), och kallade detta moment *grammagneton*. Genom division med antalet molekyler pr grammolekyl ($60{,}62 \cdot 10^{22}$ enligt Millikan) erhålles häraf som värde på själfva magnetonen, d. v. s. på minsta kvantum magnetiskt moment, $18{,}53 \cdot 10^{-22}$ absoluta enheter. Weiss antar alltså, att hvarje molekyl af ett ämne innehåller ett jämnt antal dylika magnetoner, hvilket antal för de flesta ämnen befunnits ligga mellan 10 och 30. Mot detsamma har dock anmärkts, dels att det i och för sig förefaller vara väl stort, dels att det på grund däraf ofta är svårt att säkert fastställa med hänsyn till de vid dessa mätningar förekommande försöksfelen. Därtill kommer, att åtskilliga fall med ojämnt antal magnetoner blifvit konstaterade. — Ur Rutherford-Bohrs atomteori framgår direkt existensen af en grammagneton med värdet 5584 absoluta enheter, hvilket är nära 5 gånger större än det ofvan angifna värdet. Denna större grammagneton, af Pauli kallad *den bohrska*, ingår till synes ej i hela multipler i de uppmätta magnetiska momenten pr grammolekyl. Sålunda ha Weiss och Piccard funnit, att i molekylerna af de paramagnetiska gaserna kväfoxid och syrgas förekomma 9 resp. 14 weissska magnetoner, hvaremot svarar 1,8 resp. 2,8 bohrska magnetoner. (Om ordet paramagnetisk se Magnet.) Enligt Pauli är emellertid detta förhållande endast skenbart, och på basis af Plancks teori om energikvanta (se Planck, M. K. E. L., och Fysik. Suppl., sp. 1107—08), som äfven ligger till grund för nyssnämnda atomteori, lyckas han i

själfva verket påvisa, att kväfoxidmolekylen innehåller 1 samt syrgasmolekylen 2 bohrska magnetoner. Senare undersökningar, af Gerlach, Stern, Epstein och andra forskare, lämna ytterligare stöd för existensen af den bohrska magnetonen. E. A. H.

Magnifier [mä'gnifäie], eng. Se Telegraf, sp. 736.

Ma'gni nōminis u'mbra, lat., ''skuggan af ett stort namn''.

Magnoliïneæ, *bot.* Se Ranales.

***Magnus**, *svenska* konungar:

3. M. Ladulås. Hans grafvård i Riddarholmskyrkan restaurerades i samband med denna kyrkas restaurering (1914—22). Därvid undersöktes 1916 grafven, och där påträffade skelett identifierades vid en af prof. C. M. Fürst anställd noggrann undersökning. Bl. a. konstaterades, att M:s skelett företedde tydliga spår af den svåra bensjukdom, hvaraf han lidit (den ''soot'' Rimkrönikan omtalar). Litt.: C. M. Fürst, ''När de döda vittna'' (1920).

***Magnus**, *svenska* prinsar.

1. M. Birgersson. Vid undersökningen af Magnus Ladulås' graf i Riddarholmskyrkan påträffades äfven Magnus Birgerssons skelett. Jfr C. M. Fürst, ''När de döda vittna'' (1920).

Magnuseffekten. Om en projektil, som roterar kring sin axel, utsättes för en luftström, som bildar vinkel med denna axel, blir den utsatt för en afdrift ur sin bana. Denna ballistiska iakttagelse fick sin förklaring genom af tyske fysikern H. G. Magnus (se denne, sp. 508) på 1840-talet företagna experiment (jfr hans afh. ''Über die abweichung der geschosse und auffallende erscheinungen bei rotirenden körpern'', 1853; i Poggendorffs ''Annalen'', d. 88). Samma fenomen har i nyaste tid varit föremål för ytterligare studier framför allt i det aerodynamiska laboratoriet i Göttingen. För praktiken värdefulla konsekvenser ha 1924 dragits af tyske ingenjören Flettner, som med hjälp af teoriens resultat konstruerat en *rotor* (se d. o. Suppl.) för fartygs framdrifvande med vindkraft m. m. A. E—m.

Magnus' minne (Eduard Magnus' minne), stiftelse i Göteborg med fria bostäder för pauvres honteux, tills. omkr. 40 lägenheter, grundlades 1879 genom donation af fröken Götilda Magnus (sed. fru Fürstenberg), till minne af hennes fader, E. Magnus (f. 1800, d. 1879). Stiftelsens kapital är omkr. 300,000 kr. O. Sjn.

Magnuson, Tord Alarik, bergsingenjör, bruksman, f. 25 nov. 1851 i Grythytte socken, Örebro län, mediko-filos. kandidat i Uppsala 1873, utexaminerad från Teknologiska institutets afd. för bergsvetenskap 1875, har sedan 1877 varit fäst vid Sandvikens järnverks-a.-b., 1878—94 som ingenjör för tråddrageriet, 1894—1910 som disponentassistent, 1910—20 som disponent och verkst. direktör samt sedan 1900 som led. af bolagets styrelse (ordf. sedan 1917) och har nedlagt mycket och resultatrikt arbete för verkets utveckling. Han har varit ordf. eller styrelseled. äfven i ett antal andra bolag, såsom Krångede, Skogens kol-a.-b., ett dussintal grufbolag (Bispbergs, Tuolluvare, Norberg, Stripa m. fl.; vid flera af dessa har M. varit äfven disponent), A.-b. Expressdynamit och Norbergs elektricitets-a.-b. M. var led. af Första kammaren för Gäfleborgs län 1907—10, ordf. i länets landsting 1916—19, led. af patentlagstiftningskommittén 1908—22 och ordf. i skolstyrelsen för sjätte döfstumsundervisningsdistriktet 1908—23. M. är ordf. i handelskammaren i Gäfle (sedan 1911), inspektor för Falu bergsskola (sedan 1913) och e. o. fullmäktig i Järnkontoret (sedan 1919). M. har författat bl. a. *Iakttagelser vid världsutställningen i Chicago* (1893) samt *Brikettering och rostning af pulverformiga järnmalmer* (i ''Jernkont:s annaler'', 1902). För sina förtjänster inom järnhandteringen belönades M. 1921 af Jernkontoret med dess stora guldmedalj. Fmn.

Magnus' sats, *fys.* Se Termoelektricitet, sp. 906.

Magnussen, Julius Eugène Ove, dansk författare, f. 23 april 1882 i Lemvig, student 1900, tidningsman, senast anställd i ''Berlingske tidende''. Utom några berättelser har han utgett flera teaterpjäser (*Hvo som elsker sin fader*, 1911, *Hans eneste kone*, 1913, *Skyldig eller uskyldig?*, 1914, *Betty*, 1915 ff.), behändiga, något ytliga, med utpräglad Köpenhamnsfärg. 1920 kom den spiritistiska bekännelseboken *Guds smil* (''Guds leende'', 1920) och 1921 dess fortsättning, *Guds dag*. P. E—t.

***Magnússon**, Eiríkr, dog 25 jan. 1913 i London. P. E—t.

***Magnússon**, Guðmundur, dog 18 nov. 1918. Bland hans arbeten kunna vidare nämnas *Sögur frá Skaftáreldi* (Sagor från Skaftá-vulkanens utbrott, 2 bd, u. å.), *Góðir stofnar* (Duktiga stubbar, Kärnfolk; u. å.), *Smásögur* II (1912) och *Samtíningur* (Plockgods, 1920). ''Borgir'' är öfv. till sv. (''Borgar'', 1921). R. N—g.

Magnússon, Jón, isländsk politiker, f. 16 jan. 1859, blef juris kandidat 1891 och byråchef (kontorchef) i Islands ministerium 1904, var borgmästare (byfoged) i Reykjavík 1909—17 samt har varit medlem af alltinget 1902—19 och från 1922. M. tillhör hemstyrelsepartiet. Han var isländsk förste minister 1917—22 och genomförde som sådan 1918 förbundslagen (se Island. Suppl., sp. 693—694). Efter ministären Eggerz' afgång i mars 1924 blef M. ånyo förste minister. P. E—t.

Magnusson, Ernst Otto, i Tumhult, hemmansegare, riksdagsman, f. 29 okt. 1864 i Vislanda, Kronobergs län, började tidigt deltaga i allmänna angelägenheter och valdes 1902 till led. af Andra kammaren för Sunnerbo domsagas östra valkrets (har sedan valts för Kronobergs läns västra valkrets och för Kronobergs län). I riksdagen tillvann han sig snart genom sitt klara förstånd och mogna omdöme en bemärkt ställning, blef suppleant i bevillningsutskottet 1907 och har sedan 1910 varit led. af konstitutionsutskottet. Han har äfven tillhört såväl hemliga utskottet (1919—21) och utrikesnämnden (från 1921) som ett flertal särskilda utskott, bl. a. fattigvårdsutskottet 1918, författningsutskottet 1919 och försvarsutskottet 1924. Vid inträdet i riksdagen slöt sig M., som är högerman af moderat kynne, till Landtmannapartiet, i hvars förtroenderåd han invaldes. Efter sammanslagningen 1912 af Landtmannapartiet och Nationella framstegspartiet har han tillhört Landtmanna- och borgarepartiets förtroenderåd, bland hvars inflytelserikaste medlemmar han räknas. Försiktig, klok och beräknande, med skarp blick för det politiskt möjliga, framstår M. bland sin samtids landtmannarepresentanter som

en af de förnämste bärarna af det gamla Landtmannapartiets bästa traditioner. Utanför riksdagen har han tagits i anspråk för utredningsuppdrag särskildt på fattigvårdsväsendets och närliggande områden. M. blef landstingsman 1899 och är sedan 1921 ordförande i Kronobergs läns landsting. B. P—n.

Magnusson, Peter Magnus, svensk-amerikansk vetenskapsman, f. 4 mars 1865 i Ängsstugan, Gårdsby, Kronobergs län, åtföljde 1868 föräldrarna till Amerika, där de bosatte sig i Chicago county, Minnesota. Han aflade studentexamen vid Gustavus Adolphus college 1890 och blef filos. doktor vid Minnesota statsuniversitet 1893, var rektor vid St. Ansgar's academy 1887—88, lärare i psykologi och metodik vid statens normalskola i North Dakota 1893—94, i Minnesota 1894—95 och 1906—19 samt rektor vid Minnesota college 1905—06. M. har utgett *Logical and psychological principles applied to grammar* (1893), *Great educators* (1900), *The failure and triumph of Jesus* (1903), *Sociological studies of the family* (1913) och *Psychology as applied to education* (1913). O. A. L—r.

Magnusson, Gustaf Gerhard, tidningsman, kommunalman, f. 15 dec. 1872 i Stockholm, var 1888—98 anställd som stilgjutare och färdiggörare vid P. A. Norstedt & söners boktryckeri och blef 1899 medarbetare i ''Socialdemokraten'', där han 1907 blef redaktionssekreterare, 1908—09 och 1911—12 var andre redaktör och 1910 var hufvudredaktör. Samtidigt redigerade M. den socialdemokratiska skämttidningen ''Karbasen'' 1901—05 och under storstrejken 1909 publikationen ''Svaret. Meddelanden från landssekretariatet''. Under signaturen Holger W. har M. i ''Socialdemokraten'' publicerat en mängd teckningar ur de nödställdes lif jämte vädjanden om hjälp. Från okt. 1912 till 1918 var M. vice verkställande direktör i a.-b. Nya banken. Han var 1910—20 led. af Stockholms stadsfullmäktige (ordf. 1919—febr. 1920) och tillhörde 1913—20 Första kammaren (för Värmlands län). M. har anlitats för en mängd kommunala och andra allmänna uppdrag (bl. a. som led. af lufttrafikkommittén och af mellanhandssakkunniga), är ordf. i Konsertföreningen och innehar flera uppdrag inom idrottsorganisationer. Såsom styrelseled. i Landsföreningen för folknykterhet utan förbud var han en af de ledande i kampanjen 1922 mot förbudet och utgaf då propagandatidningen ''Den 27 augusti''. M., som utgett ''Illustreradt konversationslexikon'' (1 bd, 1912), har skrifvit *Socialdemokratien i Sverige* (3 dlr, 1920—24), en liffull och anekdotrik krönika om den svenska socialdemokratiska rörelsens utveckling. V. S—g.

Magnusson, Karl, i Sköfde, riksdagsman, f. 17 dec. 1877 i Hångers socken, Jönköpings län, är framstående trädgårdsman, hvartill han utbildat sig dels vid Svenska trädgårdsföreningens trädgårdsskola vid Rosendal, dels under två års studier i Tyskland samt senare under statsunderstödda studieresor i Danmark, Holland, Belgien och Tyskland. 1907 inköpte M. ett till stor del ouppodladt jordområde vid Sköfde, där han grundlade den i västra Sverige välkända plantskolan Convallaria. Under flera år har han förestått Nationalföreningens mot emigrationen jordförmedlingsbyrå i Sköfde. M. har erhållit ett flertal offentliga uppdrag, bl. a. ledamotskap af stadsfullmäktige, och invaldes vid höstvalet 1914 i riksdagens Andra kammare, som han sedan dess tillhört. Han har där innehaft många utskottsuppdrag och bl. a. varit led. af första särskilda utskottet (om införselmonopol å spannmål m. m.) vid urtima riksdagen 1919 och led. af andra lagutskottet sedan 1921. M. är suppleant i Landtmanna- och borgarepartiets förtroenderåd, led. af Allmänna valmansförbundets öfverstyrelse och suppleant i dess arbetsutskott. L. K—n.

Magnusson, Edvin Valdemar. Se Östersundsposten.

Magö, skär vid inloppet till Slite, Gotland, med en 1914 uppförd blixtfyr på 57° 40′ 52″ n. br. och 18° 51′ 40″ ö. lgd fr. Gr., 13 m. öfver medelvatten, med lins af 4:e ordningen. 600 hlj. styrka och agaljus. E. A—t.

***Mahaffy**, J. P., adlades 1918 (sir John M.) och dog 30 april 1919.

***Mahan**, Alfred T., dog 1 dec. 1914 i Washington.

Mahârâjadhirâja, furstetitel. Se Nepal, sp. 771.

Mah-jong (kin., vunnet spel), gammalt kinesiskt läggspel, som under de allra sista åren vunnit insteg äfven i Europa. Det spelas med 144 brickor (något mindre än i domino) af dels elfenben, dels bambu, en handfull smala stafvar af ben för markeringen, tärningar och fyra s. k. vindskifvor. Brickorna äro på bensidan försedda med tecken, tillhörande fyra serier (tecken-, cirkel-, bambu- och honnörsserien); vindskifvorna beteckna väderstrecken, och hvarje spelare får en, hvarigenom hans ordning bestämmes. Spelet går ut på att, liksom i poker, förvärfva vissa serier och kombinationer på hand. En rikt nyanserad och invecklad poängberäkning gör vinstmöjligheterna stora. En nybildad svensk Mah-jongklubb har 1924 utgett lärobok i spelet.

Mahler, H. Se Courths-Mahler. Suppl.

***Mahogny**, *bot.* Afrikansk mahogny erhålles sannolikt delvis af *Chlorophora excelsa*, ett jätteträd i tropiska Afrika. Moderväxten till s. k. japansk mahogny är *Hovenia dulcis* (se d. o.). G. L—m.

Mahon [məhâ'n], sir Bryan Thomas, engelsk militär, f. 2 april 1862 i Belleville (grefsk. Galway, Irland), blef 1883 officer vid kavalleriet, deltog i krigen i Egypten och Sudan 1896—99 samt, som öfverste och kav.-brigadchef, 1900 i kriget i Syd-Afrika, där han undsatte det af boerna belägrade Mafeking, var 1901—04 militärguvernör i Kordofan, blef s. å. brigad- och, som generalmajor, 1909 fördelningschef i Indien. 1912 blef han knight. Under Världskriget förde han, hösten 1915, 10:e fördelningen på Gallipolihalfön och var, som generallöjtnant, våren 1916 befälhafvare öfver de engelska stridskrafterna på Salonikifronten. Nov. s. å.—maj 1918 var han högste befälhafvare på Irland. 1921 tog han afsked ur aktiv tjänst. H. J—dt.

Mahori, folkstam. Se Mayotta.

***Maidan.** Se äfven Mysore, sp. 124.

Maier-Röntgen, Amanda, violinist. Se Röntgen 1.

Maieutik. Se Majeutik (äfven i Suppl.).

Maigret [mägrä], Philippe, fransk ingenjörofficer (födelse- och dödsår okända), anställdes 1717, då ''ingénieur en chef'' i Charle-

mont, i svensk tjänst, först vid bohuslänska arméns generalstab, tillvann sig Karl XII:s bevågenhet och fick 18 juni 1718 fortifikationskaptensfullmakt. Han utarbetade nu dels en plan för tillvägagångssättet för olika fall under det tillämnade infallet i Norge, dels ett förslag öfver erforderlig belägringsmateriel, dels en "Mémoire de ce qu'on peut dire pour et contre sur le siège de Friedrichstat" jämte attackplan. Han deltog sedan som "directeur af attacken" i Fredrikstens belägring, men synes äfven ha tjänstgjort som stabschef hos generalmajoren von Schwerin och fått öfverstes karaktär. Då Karl XII 30 nov. på kvällen visade otålighet öfver, att arbetsmanskapet ej anländt till tranchén, sökte M. lugna honom med försäkran, att inom en vecka skulle fästningen vara tagen. M. gick sedan i täten för arbetsmanskapet och utstakade den nya linje, som då skulle uppkastas, men när konungen blef skjuten, stod M. nedanför honom i löpgrafven samt skall då, enligt Voltaire, ha utropat: "Voilà la pièce finie, allons souper!" Sedermera spreds ett rykte, att M. och generaladjutanten Sicre skulle på något sätt ha varit delaktiga i konungens död. (I bref 1723 till svenske residenten i Paris P. N. von Gedda säger sig M. ha förgäfves försökt få konungen att lämna sin farliga plats.) Efter belägringens upphäfvande lämnade M. svenska tjänsten och återvände till Frankrike. L. W:son M.

Maila Talvio, pseudonym. Se Mikkola 2.

***Maillol**, A., utarbetade med utgångspunkter i egyptisk och tidig grekisk skulptur sin personliga stil med stora ytor och enkelt sammanfattande linjer. Han har utfört en mängd nakna figurer i denna kraftiga och breda stil (6 nummer i brons i Berlins nationalgalleri), figurer i trä i Bremen och Hagen, reliefen *Mannen och kvinnan* (i bränd lera, 1909, Glyptoteket i Köpenhamn), *Ung flicka* (byst i brons, Stockholms Nationalmuseum, inköpt 1923). M. har äfven utfört monument öfver *Cézanne* (i Aix, 1920), ett monument öfver de i kriget fallne m. m. Monografi af O. Mirbeau 1922. G—g N.

***Maine.** Folkmängden, 768,014 pers. (388,752 män och 379,262 kvinnor, d. v. s. 103 män mot 100 kvinnor), en ökning sedan 1900 med 3,5 proc., bestod af 765,695 hvita, 1,310 negrer och 839 indianer m. m. Af i utlandet födda 107,349 hvita voro 2,026 från Sverige, 581 från Norge, 1,065 från Danmark och 1,393 från Finland. Skolundervisning är nu obligatorisk för barn af 5—14 år, och undervisningsväsendet drog 10,11 mill. doll. kostnad 1922. Farmernas antal var 48,227 med 2,2 mill. har, hvaraf 0,78 mill. har odlad jord, och 270,53 mill. doll. värde 1920. Skörden af hafre var 4,94 mill. och af majs 1,31 mill. bushels 1922. Boskapsstocken omfattade 91,000 hästar, 216,000 mjölkkor, 64,000 andra nötkreatur, 90,000 får och 68,000 svin; ullproduktionen var 575,000 skålp. s. å. Fabrikerna voro 2,995 med 88,651 arb., 419,16 mill. doll. kapital och 456,82 mill. doll. tillv.-värde, hvaraf 93,92 mill. doll. för papper och trämassa, 56,56 mill. doll. för bomullsvaror, 48,69 mill. doll. för skodon och 42,44 mill. doll. för yllevaror (1920). Järnvägarna voro 4,543 km., hvaraf 819 km. elektriska. Jfr L. C. Hatch, "Maine: a history" (1919). E. A—t.

***Mainz.** 1. M. tillhör nu tyska republiken Hessen. 107,930 inv. (1919). M. är efter Världskriget hufvudort och brohufvud i franska besättningszonen. Bland nyanläggningar märkas ett stadsbibliotek (1912), ett Gutenbergmuseum (1913) och ett kommunalt sjukhus, med 1,000 sängar (1914). De forna fästningsvallarna äro nu slopade, och forten blefvo 1920—21 nedlagda. De senaste åren ha omfattande utgräfningar från romartiden gjorts i M. och dess närhet. Under Världskriget bombarderades M. af de allierades flygare 4 ggr 1918. E. A—t. L. W:son M.

***Maiorescu**, Titu, var april 1912—jan. 1914 konseljpresident och ledde som sådan jämte utrikesministern Take Ionescu Rumäniens politik under Balkankrigen 1912—13; deras gemensamma verk var den inbringande medlingsinterventionen i Andra Balkankriget (se Balkankrigen. Suppl., sp. 443, och Rumänien, sp. 1175). M. presiderade aug. 1913 vid fredskonferensen i Bukarest. Hans afgång förorsakades af en schism med Ionescu. M. var anhängare af rumänsk neutralitet i Världskriget. Han dog 2 juli 1917 i Bukarest. V. S—g.

***Maipó.** Floddalen är afbildad i art. Chile. Suppl.

***Maire**, Abraham Louis le, dog 12 dec. 1913 i Köpenhamn. P. E—t.

Mairhofen [ma'jrhåf-]. Se Mayrhofen. Suppl.

Maironis, pseudonym för Jonas Maciulis. Se Litauen. Suppl., sp. 249.

Maisonette [mäsåne'tt], La, slott i franska dep. Somme, 2 km. s. v. om Péronne, förstördt under Världskriget. M. intogs 28 aug. 1914 af tyskarna och var i juli 1916 under slaget vid Somme föremål för förbittrade strider mellan dem och fransmännen, som tillfälligtvis höllo slottet besatt. Det utrymdes af tyskarna i mars 1917, men återtogs af dem i mars 1918. M. intogs slutligen af engelsmännen i sept. s. å. Jfr Världskriget, sp. 163, 204, 218, 235 och 242. H. J—dt.

Maison Watteau [mäså' vattå], skandinavisk konstutställningslokal i Paris, Rue Jules Chaplain n:r 6, öppnades i nov. 1922.

Maistre [mä'str], Paul André Marie, fransk militär, f. 26 juni 1858 i Joinville (dep. Haute-Marne), d. natten till 25 juli 1922 i Paris, blef 1879 officer vid infanteriet, sedan generalstabsofficer, öfverste och regementschef (1909) samt brigadgeneral (1912). Vid Världskrigets utbrott blef han stabschef vid 4:e armén, men utnämndes redan i sept. 1914 till chef för 21:a armékåren (och divisionsgeneral), som han med utmärkelse förde vid Marne s. å., i Artois (Lorettoslaget) 1915, vid Verdun, i Champagne och vid Somme 1916 samt vid Aisne 1917. I maj s. å. blef han chef för 4:e armén (å Chemin des Dames-fronten), och i dec. förflyttades han till italienska fronten, där han i febr. 1918 erhöll högsta befälet öfver de franska stridskrafterna. I juni s. å. blef han chef för "midtarmégruppen", som tog verksam del i franska motoffensiven efter andra slaget vid Marne. Efter krigets slut blef M. led. af högsta

krigsrådet och generalinspektör för infanteriet. Hans *Spicheren* (1908) anses vara ett utmärkt arbete. H. J—dt.

***Maj.** Sedan åtta timmars arbetsdag i ett flertal länder lagfästs, har det socialdemokratiska firandet af första maj kommit att mera i allmänhet gälla de organiserade arbetarnas kraf. I några tyska stater har dagen genom lagstiftning (1922) officiellt förklarats för fridag (så t. ex. i Baden, Sachsen och Thüringen). 15 april 1921 utfärdades i Sverige generalorder, att öfningar vid armén och marinen icke skulle ega rum 1 maj, på det att personalen måtte kunna beviljas ledighet till den utsträckning, som tjänstens upprätthållande medgåfve. Ett slags motsättning till dagens arbetardemonstrationer bilda de *allmänna medborgarfester*, som hållas flerstädes 1 maj (särskildt på Skansen i Stockholm). — Om första-majblomman se Majblomman.

Maja X, pseudonym. Se Alving, F. Suppl.

***Majestätsbrott.** Straffet för våld eller annan misshandel å konungen är numera, efter dödsstraffets afskaffande genom lag 3 juni 1921, allenast lifstids straffarbete. Straffet för smädelse och annan missfirmlig gärning mot konung, drottning, änkedrottning eller tronföljare har högst väsentligt nedsatts genom lag 14 mars 1921. Straffarbete förekommer ej mera, och i lindrigare fall kunna böter ådömas. N. S—g.

Majeur [majör], fr., *mus.* Se Maggiore.

***Majeutik** kommer af grek. *maieutikē* (ej maieutika).

Majfisken, *zool.* Se Sillsläktet, sp. 541.

Majgräs, *bot.* Se Mariegräs.

***Majorskursen.** Taktiska utbildningskursen för kaptener (ryttmästare) var inställd 1915—19. Den anordnades åter efter ett delvis, med anledning af Världskriget, något ändradt program fr. o. m. 1920. Kursen har under de senare åren varit förlagd till Stockholm. H. J—dt.

Makadamnit, en legering af 72 proc. aluminium, 24 proc. zink och 4 proc. koppar, ersättning för mässing.

***Makarska** tillhör nu Jugo-Slavien.

Makdischu, stad. Se Mogadischo.

Makino, Nobuaki, baron, japansk diplomat, politiker, f. 1861, son till statsmannen Okubo (se d. o.), studerade i Oxford och var japanskt sändebud i Rom 1896—99 och i Wien 1899—1904, innehade därefter flera ministerposter i hemlandet (han var bl. a. jordbruks- och handelsminister 1911—12 och utrikesminister 1913—14) samt var en af Japans fredsunderhandlare på Pariskonferensen 1919.

***Maków** tillhör nu Polen, vojevodskapet Krakau, distriktet Myślenice. 3,219 inv. (1921).

***Makovskij.** Konstantin M. dog 2 okt. 1915 i Petersburg.

Makrogame't. Se Mikrogamet.

Makrosmätiska däggdjur, *zool.* Se Osmatiska däggdjur. Suppl.

Makrosporofy'll (Makrosporangieblad), *bot.* Se Mikrosporofyll.

Maksūra. Se Moské, sp. 1181.

Maktabs. Se Egypten. Suppl., sp. 467.

Makung, hamn. Se Pescadores.

Malacosoma neu'stria, *zool.* Se Ringspinnaren.

Ma'laja Pereščepina [perestje-], *arkeol.*, fyndort. Se Ryssland, sp. 1433.

Malajiska sagopalmen, *bot.* Se Sago.

***Malajiska skyddsstaterna**, eng. *The Federated Malay states*, enligt senaste uppgifter omkr. 131,600 kvkm. med 2,449,000 inv. (1,378,000 malajer, 674,000 kineser, 367,000 indier, 6,000 européer, 3,000 eurasier m. fl.), 19 på 1 kvkm., hvaraf federationen 71,240 kvkm. med 1,324,890 inv., 18 på 1 kvkm. (511,000 malajer, 495,000 kineser, 305,000 indier, 5,686 européer och 3,204 eurasier m. fl. 1921). Kuala Lumpor hade 80,424 inv. 1919. Inom federationen vidtogos viktiga förbättringar i undervisningsväsendet 1919: ett lärarseminarium upprättades i Tanjong Malim, och stipendier stiftades för utbildning af lärare vid Hong-kongs universitet; s. å. funnos 583 skolor med omkr. 35,000 lärj., hvaraf 43 engelska med omkr. 10,000 lärj. Statsinkomsterna uppgingo till omkr. 110 mill. kr., väsentligen tullar, licenser och järnvägar, och utgifterna till 105 mill. kr., väsentligen till järnvägar och allmänna arbeten. Tennexporten var 37,643 eng. ton 1923 och guldproduktionen 466,7 kg. 1922. Vid bergverken sysselsattes 82,195 pers. s. å. Utrikeshandelns värde var 9,18 mill. pd st. för import och 16,31 mill. pd st. för export s. å. Järnvägarnas längd var 1,645 km. 1922. De ej till statsförbundet hörande malajstaterna Trengganu, Kelantan, Keda, Perlis och Johor (vanligare Johore) omfatta omkr. 60,300 kvkm. med omkr. 1,124,000 inv. Jfr C. W. Harrison, ''Illustrated guide to the Federated Malay states'' (1920), och R. O. Winstedt, ''Malaya'' (1923). E. A—t.

***Malaks**, socken, hör numera till Borgå (svenska) stift. O. B—n.

Malancourt [maläkör], by i franska dep. Meuse, 17 km. n. v. om Verdun, förstörd under Världskriget. 105 inv. (1921). M. intogs af tyskarna i sept. 1914, men återtogs i okt. s. å. af fransmännen och ingick sedan i franska fronten n. v. om Verdun. Byn återeröfrades 30 mars 1916 af tyskarna, som höllo den till 26 sept. 1918, då den besattes af amerikanerna. — Den 2 km. s. v. om byn belägna M.-skogen besattes, efter långvariga och förbittrade strider, i mars 1916 af tyskarna, blef därefter en stödjepunkt i tyska inneslutningslinjen n. om Verdun, anfölls förgäfves af fransmännen i mars och juli 1917, men eröfrades slutligen 26 sept. 1918 af amerikanerna. Jfr Världskriget, sp. 167, 168, 203 och 243, samt Verdun. H. J—dt.

Malariamyggan, *Anopheles maculipennis*, *zool.* Se Bakteriologi, sp. 731, och Stickmyggor.

Malaspinaglaciären. Se Piedmontglaciärer. Suppl.

***Malaxis**, *bot.* Detta släkte innehåller nu endast 1 art, *M. paludosa*. *M. monophylla* föres till det närstående artrika släktet *Microstylis* l. *Achroanthes* (se d. o. Suppl.). G. L—m.

Malberg, Henrik Martin Marinus, dansk skådespelare, f. 4 dec. 1873 i Aarhus, debuterade där 1896, var 1905—10 och 1912—14 anställd vid Dagmarteatern, 1914—17 vid Alexandrateatern och tillhör sedan 1917 k. teatern. Bland hans roller märkas *Vognmand Henschel*, *Lechat* i ''Forretning er forretning'' och *Jeppe paa bjerget*. Efter Olaf Poulsens bortgång är M. nu Holbergstraditionens närmaste uppbärare på nationalscenen. P. E—t.

***Malchin** ligger nu i tyska republiken Mecklenburg-Schwerin i Tyska riket. Under Pommerska kriget intogo 400 svenskar under öfveradjutanterna Sprengtporten och Wrangel M. 25 okt. 1759 efter en häftig gatustrid med 700 preussare under major Knobelsdorff. 120 fångar togos. L. W:son M.

***Malda** tillhör nu prov. Bengalen. 1,004,159 inv. (1911). Hufvudstaden English Bázár hade 14,320 inv.

***Mâle**, Émile, är numera direktör för École française i Rom och medlem af Institutet. Sina högst förtjänstfulla tidigare studier i fransk medeltidskonst fortsatte han med *L'art religieux du XII:e siècle en France* (1922). Under Världskriget utgaf han 1917 *L'art allemand et l'art français au moyen-âge* — ett försök att nedsätta den tyska medeltidskonsten. Arbetet utgafs s. å. äfven i en tysk upplaga, "Studien über die deutsche kunst", där flera tyska fackmän bemötte den franske författarens synpunkter. G—g N.

***Malecki**, A., dog 7 okt. 1913 i Lemberg.

Mäler Müller. Se Müller, F., sp. 18.

***Malet**, C. F. de, föddes 28 juni (ej jan.) i Dôle. M:s sammansvärjning framstår i ny belysning i F. Massons grundliga arbete "La vie et les conspirations du général M." (1921).

Malet [mä'lit], Lucas, pseudonym för engelska författarinnan fru Mary St. Leger Harrison.

Male'ttobark, *tekn.* Se Malletbark. Suppl.

***Malevskij-Malevitj**, N. A., var rysk ambassadör i Tokyo 1908—14.

***Malexander** tillhör fr. o. m. 1920 h. o. h. Göstrings härad. 1,082 inv. (1924). M. öfverflyttades 1 maj 1921 från Ydre till Göstrings kontrakt.

Malgomajs revir, af Härnösands distrikt och Västerbottens län, omfattar västra delen af Vilhelmina socken. Reviret, som är indeladt i 6 bevakningstrakter, omfattar 71,613 har allmänna skogar (1920), hvaraf 10 kronoparker 62,671 har. S—r.

Malherbe [malä'rb], Charles Théodore, fransk musikskriftställare, f. 1853 i Paris, d. 1911, blef juris licentiat, studerade musik för Wormser och Massenet och var från 1896 arkivarie vid Stora operan. M. skref *L'oeuvre dramatique de R. Wagner* och *Précis de l'histoire de l'Opéra-comique* (1887) samt *Histoire de l'Opéra-comique. La seconde Salle Favart* (2 bd, 1892—93; prisbelönt af Fr. akad.), alla tre tills. med A. Soubies, en Auber-biografi (1911) m. m. Han var äfven kompositör. M. utgaf tills. med Saint-Saëns Rameaus tonverk. E. F—t.

Malingsbo revir, af Dalarnas distrikt, omfattar af kronoparken Kloten de delar, som ligga i Kopparbergs och Västmanlands län. Reviret, som är indeladt i 8 bevakningstrakter, omfattar af kronoparken Kloten 24,761 har. S—r.

***Malinov**, A., var bestämd motståndare till Bulgariens anslutning till centralmakterna under Världskriget. Då Radoslavovs regering i juni 1918 måste afgå under trycket af de yttre och inre svårigheterna, blef det M., som bildade det nya kabinettet. Efter upprifvandet af den bulgariska fronten i Macedonien i sept. s. å. begärde han vapenstillestånd, hvilket medgafs af ententen mot fullständig underkastelse. M. kvarstod som ministerpresident efter det därpå följande tronskiftet, men afgick i nov. s. å., då han fann segrarna öfverskrida de af dem medgifna villkoren. Hån förblef ledare för det "demokratiska" partiet. H. B—n.

Mali-Zvornik, stad. Se Zvornik.

Maljo'ng (fr. *maillon*, eg. kedjelänk), *text.*, solföga af metall (järn, zink, mässing eller fosforbrons) eller af glas. Dylika solfögon äro hållbarare än

Fig 1.

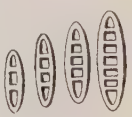

Fig. 2.

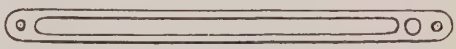

Fig. 3

Fig. 1. Metallmaljonger för 1 varptråd. — Fig. 2. Glasmaljonger för en eller flera varptrådar (till siden och damastväfnader). — 3. Tvåhålig maljong för väfning af tapestrymattor och tryckmokett.

sådana, som bildas af själfva solfgarnet. De förekomma af många olika former och storlekar, med flera eller färre hål för olika ändamål, och uppspännas medelst vanligt solfgarn mellan solf- eller skaftkäpparna. G. A. W.

***Mall.** 1. Se Ritinstrument, fig. 8.

Mallénska gångposten. Se Mallén, E. E.

Malletbark [mä'lit-], Male'ttobark, *bot. tekn.*, en på garfämne mycket rik bark, som erhålles af *Eucalyptus occidentalis* och exporteras i stora kvantiteter från Australien. G. L—m.

***Malling**, I. M., har vidare utgett romanerna *Den olycklige Henry Percy* (1913), *Ebba Stjerne*, *Eva Skytte och de andra* (2 uppl. 1914), *Mannen, hustrun och lord Byron* (s. å.), *Madeleine Stjerne* (2 uppl. 1915), *Madeleines hem* (2 uppl. 1916), *Marieholm och Munkeboda* (2 uppl. 1918), *Hemmet på Urfva* (2 uppl. 1919), *Många damer och en man* (1920), *Erik Stjernes idyll* (1921) och *Eva Skyttes vänner* (1924) samt *Uppfostran och inflytande. 1864—85* (1920). — Hennes fader var icke dansk, utan skåning.

***Malling** (sp. 637). 1. Ove M. föddes 10 dec. 1747 (ej 1746 eller 1748). P. E—t.

***Malling** (sp. 638). — 2. O. V. M. dog 5 okt. 1915 i Köpenhamn.

***Mallinger**, Mathilde, dog 19 april 1920 i Berlin.

***Malm.** — 2. *Metall.* Om särskiljande af malmmineral från ofyndig bergart se Anrikning.

***Malm** (sp. 643—644). Palatset på Södermalm med trädgård, terrasser och arkader (ej springbrunnar) uppfördes mot slutet af 1640-talet af Louis De Geer och egdes sedermera af Jakob De la Gardies änkegrefvinna Ebba Brahe. Se E. W. Dahlgren, "Louis de Geers hus i Stockholm" (i "Sankt Eriks årsbok" 1919).

O. B. Malm.

***Malm** (sp. 646), O.

B., blef 1914 generallöjtnant. Han var ordf. i direktionen öfver Gymnastiska centralinstitutet 1911—18. M. afgick som ordf. i Krigshofrätten vid dennas omorganisation 31 dec. 1915 och som chef för 5:e arméfördelningen 1917. H. J—dt.

***Malm** (sp. 646), H., förordnades 1924 till biträdande regissör vid K. teatern, där han samtidigt kvarstår som operasångare. Han blef s. å. ordf. i Svenska teaterförbundet.

***Malm** (sp. 647), Ole Olsen, dog 16 maj 1917 i Kristiania.

Malm, Karl Oskar Gustaf (Gösta), väg- och vattenbyggnadsingenjör, ämbetsman, f. 11 maj 1873 i Estuna, Stockholms län, student 1891, utexaminerad från Tekniska högskolans afd. för väg- och vattenbyggnadskonst 1895, blef löjtnant i Väg- och vattenbyggnadskåren 1901, avancerade där till major 1916 och tog afsked 1917. Efter att ha tjänstgjort bl. a. som arbetschef vid anläggning af vattenledning, kloaker och gator i Oxelösund anställdes M. 1899 vid Stockholms vattenledning, hvars chef då var F. V. Hansen, med hvilken M. sedan kom att i många år intimt samarbeta. Han var sålunda arbetschef för anläggningen af Stockholms nya vattenledningsverk vid Norsborg 1901—05, blef arbetschef vid Trollhätte kraftverksbyggnader 1906 och för Trollhätte kanals ombyggnad 1909 samt underdirektör för Trollhätte kanal- och vattenverk s. å., förordnades 1910 till öfveringenjör och var 1910—14 chef för Vattenfallsstyrelsens byggnadsbyrå. Det var en för svenska förhållanden mindre vanlig ingenjörsgärning, som af M. fullgjordes under denna 15-års-period, då han såsom teknisk ledare för såväl konstruktions- som byggnadsarbetena medhann ej endast fullbordandet af Norsborgsverket och Trollhätte kraftverks två första utbyggnader samt till väsentligaste delar ombyggnaden af Trollhätte kanal, utan äfven utförandet af Porjus' kraftverk och i hufvudsak Älfkarleby kraftverk. M. förvärfvade därvid obestridligen en rangplats bland svenska vattenbyggare. 1914—17 var han verkst. direktör i A.-b. Skånska cementgjuteriet och utnämndes 1917 till landshöfding i Norrbottens län. Som sådan har M. nedlagt mycket uppskattadt arbete bl. a. för länets kommunikationsfrågor. 1918 kallades han att därjämte vara ordf. och chef för Statens industrikommission, af hvilken han sedan 1916 var led. Han var 27 okt. 1920—13 okt. 1921 handelsminister i De Geers och O. v. Sydows ministärer samt var socialminister i ministären Trygger (19 april 1923—18 okt. 1924). M. var ordf. 1911—13 i Sv. teknologföreningens afdelning för väg- och vattenbyggnadskonst och 1915—16 i föreningen, led. af Statens järnvägars trafikråd 1916—18, ordf. i betongbronämnden 1917—21, i statsbaneekonomikommissionen 1920—21 samt för sakkunnige för maskinell vägtrafik 1920—23 och är sedan 1917 ordf. i Norrbottens läns hushållningssällskap. M. har publicerat tekniska afh. och redogörelser för af honom utförda byggnadsföretag (bl. a. d. III, afd. 1 i "Trollhättan, dess kanal- och kraftverk") samt artiklar i "Teknisk tidskr." m. m. Han är led. af Ing. vet. akad. (1919). Fmn.

***Malma.** — 2. Socknen omfattar 3,105 har. 2,221 inv. (1924).

Malmagården, feriehem på Malmalandet, Värmdön, Stockholms skärgård, invid Örsundet och Nämdöfjärden, invigdt juni 1924 och uppfördt genom Feriehemsfonden (se d. o. Suppl.). Sommaren 1924 bereddes 36 flickor från Stockholmslöverk kostnadsfri vistelse där. O. Sjn.

***Malma—Haggårdens järnväg** eges sedan 1914 af Malma—Kinnekulle järnvägs-a.-b., hvars styrelse har sitt säte i Kinne-Klefva. F. P.

Malmaison [-mäsåŋ'], Fort de la M., en gammal, redan före Världskriget nedlagd befästning i franska dep. Aisne på västra delen af Chemin des Dames-platån med behärskande läge, $13{,}_5$ km. s. v. om Laon. Fortet och den $1{,}_2$ km. v. därom belägna landtgården M. (ferme de la M.) besattes 1 sept. 1914, utan motstånd, af tyskarna, som omdanade båda till fasta stödjepunkter i sin ställning på nämnda del af platån. Hela M.-partiet, som förgäfves anfölls af fransmännen under slaget vid Aisne 16 april—27 maj 1917, intogs af dem under slaget vid Chemin des Dames 24 okt.—2 nov. s. å., men återeröfrades 27 maj 1918 af tyskarna, hvilka dock ånyo måste utrymma detsamma i okt. s. å. Jfr Världskriget, sp. 163, 219, 221, 222, 236 och 243, och Chemin des Dames. Suppl. H. J—dt.

***Malmberg**, B. K. Om M:s insats i Östermalms kyrkas kupolbygge se "Stockholms kyrkor. Hedvig Eleonoras kyrka" af E. Lundmark (med belysande bilder, 1920). G—g N.

***Malmberg**, A. Teodor, afgick från lektoratet 1919. — 2. Bertil Frans Harald M., den föregående son, författare, f. 13 aug. 1889 i Härnösand, student 1907 i Stockholm, har utgett diktsamlingarna *Bränder* (1908), *Uppgörelse och löfte* (1911), *Dåd och dröm* (1912), *Atlantis* (1916), *En blödande jord* (1917) och *Orfika* (1923) samt romanen *Fiskebyn* (1919) och barnskildringen *Åke och hans värld* (1924). M. har en klangfull och pompös diktion; hans ämnen äro till största delen patriotiska. 1915 utgaf han *Schillers estetiskt-filosofiska diktning* (i urval och öfv., med inledning). 2. R—n B.

Malmberg, Rikard, finländsk författare, f. 5 sept. 1877 i Töysä, Österbotten, filos. kandidat 1914, från 1901 folkskollärare i Helsingfors och sedan 1922 skolråd vid Skolstyrelsens svenska afdelning, har utgett ett par pedagogiska skrifter, men är känd hufvudsakligen som skönlitterär författare under pseudonymen Gustaf Alm. Debutboken *Höstdagar* (1907) gaf en öfverlägset ironisk skildring af typer och förhållanden i Helsingfors efter det demokratiska genombrottet 1905, och samma ton vidhölls i berättelsen *Herr Agaton Vidbäck och hans vänner* (1915), där miljön dock utgjordes af en österbottnisk småstad. I sin senaste bok, *Fångstmän* (1924), en samling noveller från den österbottniska skärgården, har han lämnat samhällssatiren, men visar djupare och fylligare män-

niskoteckning än tidigare. M. erhöll 1916 ett pris af Sv. litt. sällsk. i Finland. G. C.

Malmberg, Karl Johan Gunnar, civilingenjör, f. 21 april 1882 i Stockholm, utexaminerad från Bergshögskolan 1905, sedan 1919 chefmetallurg vid Surahammars bruk, uppfann (tills. med J. G. Holmström) karbometern (se d. o. Suppl.).

Malmberga, villaegendom. Se Föreningen De gamlas dag. Suppl.

***Malmberget** är nu genom statsbanelinjen Gällivare—M. förbundet med svenska järnvägsnätet. 4,600 inv. (1924). År 1923 var tax.-v. å bevillningspliktig fast egendom 3,984,700 kr., den bevillningstax. inkomsten 4,018,060 kr., municipalskatten 1,20 kr. per bevillningskrona, samhällets tillgångar 379,787 kr. och dess skulder 121,048 kr. M. har nu afdelningskontor af A.-b. Svenska handelsbanken, hotell m. m.

***Malmborg.** Förre landshöfdingen Emil Adolf M. dog 2 jan. 1913 i Stockholm.

***Malme,** Gustaf O. A., var 1919—22 t. f. rektor vid Högre lärarinneseminariet. Han har varit ordf. i Stockholms lärarsällskap (1914—16) och i Läroverkslärarnas riksförbund (1918—21). Af hans arbeten må nämnas ytterligare *Xyris L. Untergattung Nematopus (Seubert). Entwurf einer gliederung* (i ''Arkiv för botanik'', bd 13: 3, 1913).

***Malmedy,** nu officiellt Malmédy. Staden med omnejd afträddes i Versaillesfreden 1919 af Tyskland till Belgien, med samma illusoriska förbehåll som kretsen Eupen (se d. o. Suppl.). Det är nu en kanton i Belgien. 363,1 kvkm. 18,515 inv. (1921).

***Malmen.** — 3. M. upphörde 1922 att vara öfningsplats för de båda lifgrenadjärregementena, med anledning hvaraf minnesfester där firades s. å., 18 juni af Första och 3 sept. af Andra lifgrenadjärregementet. Sedan 1916 är flygkompaniet, med flygskolan, förlagdt där. H. J—dt.

Malmgren, Gustaf Robert, jurist, akademisk lärare, f. 18 juni 1875 i Uddevalla, filos. kandidat vid Göteborgs högskola 1898, studerade från 1898 juridik i Lund, där han blef juris utriusque doktor 1909, docent i statsrätt och förvaltningsrätt 1910 och professor i stats-, förvaltnings-, kyrko- och folkrätt 1911. Han tjänstgjorde 1904—06 under Göta hofrätt och var 1906 konsistorieamanuens i Göteborg. M. tillhör sedan 1919 redaktionen för ''Statsvetenskaplig tidskrift'', utg. af Fahlbeckska stiftelsen, och har där offentliggjort olika undersökningar inom sina ämnen. Han har äfven erhållit uppdraget att utge en officiell lärobok i rättskunskap för landsfiskaler och däri utarbetat de stats- och förvaltningsrättsliga delarna. Bland M:s utgifna arbeten må i öfrigt nämnas *Om särskilda utskott* (1908), *Stadsbildningen från rättslig synpunkt* (1910) och *Sveriges grundlagar* (1921). Rld.

Malmignate [-minjäte], *zool.*, italienska namnet på en mycket giftig, till gruppen *Sedentariæ* och släktet *Latrodectes* hörande spindel. Se Spindeldjur, sp. 723, och Spindelgift (där djuret benämnes Malignatte och Lathrodectus). L—e.

***Malmköping** omfattar 218 har. 786 inv. (1924). M. har nu äfven hotell och eget elektricitetsverk. Malmahed upphörde 1921 att vara Södermanlands regementes öfningsfält.

Malmletning, *bergsv.*, går ut på att uppsöka och bestämma läget för sådana malmfyndigheter, som sakna utgående i dagen, men hvilkas förekomst ger sig till känna genom malmanledningar af ena eller andra slaget, såsom lösa malmblock m. m. För letande efter magnetiska malmer har man länge haft att tillgå *grufkompassen* (se d. o.) och de hufvudsakligen i Sverige utarbetade *magnetometriska mätningsmetoderna* (se Jordmagnetism, sp. 145). Under de allra senaste åren ha äfven *elektriska malmletningsmetoder* utvecklats därhän, att desamma måste tillmätas ej ringa praktisk betydelse. De grunda sig på det bekanta förhållandet, att mineral med metallisk glans ha metallisk ledningsförmåga i förhållande till den elektriska strömmen, under det att öfriga mineral uppvisa elektrolytisk ledningsförmåga. Denna omständighet gör, att fyndigheter med malm af metallisk glans orsaka kraftiga störningar i uti marken befintliga eller särskildt nedsända elektriska fält; då dessa störningar sträcka sig på ett visst afstånd från malmen, är det sålunda möjligt att genom observationer i eller invid markytan iakttaga de störningar, som orsakas af en ej alltför djupt liggande malm. Till de metalliskt ledande malmerna höra först och främst de gediga metallerna, såsom guld, silfver och koppar, vidare sulfider, arsenider m. fl., såsom svafvelkis, magnetkis, kopparkis, kopparglans, bornit, blyglans, zinkblände, arsenikkis m. fl., slutligen vissa oxidmalmer, såsom magnetit, järnglans m. fl. — De första försöken att utbilda en på vetenskapliga grunder hvilande elektrisk malmletningsmetod gjordes af amerikanerna Becker och Barus i början af 1880-talet, hvarvid de sökte tillämpa den s. k. ekvipotentiallinjemetoden på det i marken befintliga elektriska fält, som alstras genom malmens oxidation. På grund af de ytterligt svaga strömstyrkor, som man härvid har att göra med, och på grund af svårigheten att erhålla betryggande isolation kunde uppslaget då ej fullföljas. Omkr. 1900 öfvergingo engelsmännen Daft och Williams till att arbeta med ett i marken särskildt nedsändt, relativt kraftigt elektriskt fält. Den observationsmetod, som af dem användes, var dock alltför subjektiv, för att metoden skulle få en verkligt praktisk betydelse. Under försök att utveckla och förbättra sagda metod öfvergingo 1912 fransmannen Schlumberger och 1913 Sveriges geol. undersökning oberoende af hvarandra till att tillämpa den af Becker och Barus på sin tid föreslagna ekvipotentiallinjemetoden på det i marken särskildt nedsända fältet. Denna förändring innebar ett gifvet framsteg, men den svårigheten vidlådde alltjämt metoden, att störningens form och storlek voro i hög grad beroende af malmens läge i förhållande till jordförbindningen, de s. k. elektroderna. Genom de 1918 af svenskarna H. Nathorst och H. Lundberg utarbetade långsträckta s. k. linjeelektroderna undanröjdes denna svårighet, på samma gång som känsligheten afsevärdt ökades. Genom införande af audionrörsförstärkare i sökarkretsen har metoden utvecklats därhän, att i en enda uppställning intill 2 kvkm. kunna undersökas, och detta med undersökningstid af 1 à 2 dagar, beroende på den noggrannhet, som i hvarje fall erfordras. Den nu beskrifna metoden, hvilken till skillnad från andra metoder kallas den *galvaniska*, har åtskilliga vackra resultat att uppvisa; här må endast erinras om påvisandet af Kristinebergsfältet 1918 och 1919 och af Bjurforsfältet 1922, båda i

Västerbottens län. Utom den galvaniska elektriska malmletningsmetoden har äfven framkommit en s. k. *induktionsmetod*, som grundar sig på observation af de störningar, som metalliskt ledande malmer åstadkomma i ett elektromagnetiskt fält. På denna väg ha sålunda schweizaren Schilowsky, amerikanen Conklin och tysken Raven arbetat, men först genom de af svenskarna K. Sundberg och H. Lundberg hvar för sig vidtagna förändringarna synas dessa metoder bli af praktisk betydelse. Några resultat jämförbara med de vid den galvaniska metoden hittills ernådda äro ännu icke kända, men det torde icke ännu kunna med säkerhet afgöras, åt hvilkendera af de två metoderna, som företräde bör ges. I många fall torde dock den galvaniska och induktionsmetoden komplettera hvarandra. H. J. H. N.

Malmquist, Knut Gustaf Emil, skulptör, f. 12 aug. 1865 i Stockholm, studerade vid konstakademien 1889—93 samt med statsstipendium i utlandet 1897—1902. Bland hans arbeten äro grupperna *Guds dom* (1897) och *Tröst* (1900), byster af *Curry Treffenberg* (1895), *Gustaf V* (1908), *Peter Wieselgren* (brons, Humlegården, 1910) och *Selma Lagerlöf* (marmor, Nationalmuseum, inköpt 1922). M:s största verk är *Karl X Gustafs ryttarstaty* (framför Nordiska museet, aftäckt 6 juni 1917). G—g N.

Malmquist, Axel Johannes, matematiker, högskollärare, f. 19 okt. 1882 i Hammar, Örebro län, filos. doktor 1909 och docent i matematik 1910 vid Stockholms högskola, blef 1911 t. f. professor och 1913 professor i matematik vid Tekniska högskolan. M. har i en rad arbeten egnade åt Painlevéska (se Painlevé, sp. 1249) problemkretsen inom differentialekvationernas teori uppnått resultat af stor betydelse. M:s vid Tekniska högskolan hållna föreläsningar i matematik ha utkommit i tryck 1923. R.

***Malmqvistska barnuppfostringsanstalten** flyttade sommaren 1921 från huset Torkel Knutssonsgatan n:r 22 på grund af dess förfallna skick, och byggnaden inköptes i febr. 1923 af Stockholms stad för 250,000 kr. samt inreddes till ett hem för ensamstående mödrar. 1922 hade anstalten förlagt sin verksamhet till det för ändamålet inköpta Rökinda barnhem i Södertörns villastad, där 1924 voro intagna 11 barn, hvilka erhålla vanlig folkskoleundervisning. Dessutom har anstalten under de senare åren utackorderat 12 flickor och lämnat understöd till 12 flickors uppfostran i resp. föräldrahem. En tillbyggnad af barnhemmet skall företagas, hvarigenom antalet barn skall kunna höjas till 25—30. 1923 voro anstaltens inkomster 31,336 kr., utgifter 32,308 kr. (däraf liföräntor och pensioner 6,487 kr.), tillgångarna 839,603 kr. A. Sbg.

***Malmrot,** K. J., dog 25 juli 1918.

Malmroth, Karl (Carl) Anders Gustaf, ämbetsman, f. 16 nov. 1874 i Mellangrefvie, Malmöhus län, blef 1900 filos. doktor i Lund på en afh. *Om kamrarnas inbördes ställning i stater med tvåkammarsystem* samt aflade 1902 examen till rättegångsverken. Efter tjänstgöring i Järnvägsstyrelsen och Civildep. blef han 1909 t. f. byråchef i nämnda dep. och föredragande inför Regeringsrätten, 1912 extra föredragande i Landtförsvarsdep. samt 1915 krigsråd och chef för Arméförvaltningens civila dep:s kameralbyrå. Han var i Landtförsvarsdep. t. f. expeditionschef för administrativa ärenden 1911—14 och för riksdagsärenden 1914—16 samt blef 1916 där expeditionschef. Jämsides härmed anlitades M. från 1906 som sekreterare i flera riksdagsutskott, bl. a. i rösträttsutskottet 1907 och i försvarsutskottet sommarriksdagen 1914, samt var sekreterare i reglementeringskommittén 1905—10 och i kommittén för riksdagsarbetets ordnande 1907. M. blef 1917 kansliråd och statssekreterare, 1918 sekreterare i försvarskommissionen och var 1919—22 försvarsrevisionens generalsekreterare; 1920 blef han statssekreterare i Försvarsdep. Genom denna ämbetsmannaverksamhet sällspordt förtrogen med försvarsfrågans administrativa och politiska behandling, blef M. 19 april 1923 försvarsminister i ministären Trygger, framlade 1924 dennas förslag till ny försvarsorganisation och afgick efter dettas fall och de nya Andra-kammarvalen med den öfriga ministären 18 okt. s. å. Sedan 1922 är M. landshöfding i Jönköpings län. V. S—g.

Malmsjö, Johan Gustaf, pianotillverkare, f. 14 jan. 1815 i Gårdstånga socken, Malmöhus län, d. 13 sept. 1891 i Göteborg, utbildade sig i yrket hos Marschall i Köpenhamn och öppnade 1843 egen pianofabrik i Göteborg, där först hufvudsakligen taffelpianon tillverkades, snart nog äfven flyglar och från slutet af 1870-talet mest pianinon jämte flyglar. Genom dessa sistnämnda har firman särskildt vunnit vidsträckt berömmelse. Mycken förtjänst om fabrikationen inlade fr. o. m. 1879 M:s vid Steinwayfabriken i New York utlärde verkmästare Alfred Ågren (f. 1844, d. 1914), som efter M:s död vardt fabrikens chef. Firman ombildades 1906 till aktiebolag och anslöt sig 1918 till A.-b. Förenade piano- och orgelfabriker. Disponent för a.-b. J. G. Malmsjö är sedan 1914 Knut Hultén. E. F—t.

***Malmstedt.** — 3. Anders Magnus M. var adjunkt i Linköping (ej Norrköping).

***Malmsten.** 1. P. H. M. — Hans son Karl Adam H. (sp. 657) dog 2 juni 1923 i Stockholm. Han var docent vid Karolinska institutet 1885—88 i laryngologi och 1889—90 i medicin.

***Malmström.** 1. B. E. M. "Brev af B. E. M." offentliggjordes 1915 i Göteborgs högskolas "Årsskrift" af O. Sylwan. — 2. Karl (Carl) Gustaf M. dog 12 sept. 1912 i Djursholm. Se H. Schück, "Inträdestal [öfver M.] i Sv. akad:s handl. ifrån år 1886" (d. 25, 1914). — På bröderna B. E. och C. G. M:s födelsegård Södra Holmstorp restes 1921 ett minnesmärke, ett $2{,}_{17}$ m. högt malmblock med inskriften "Här föddes B. E. Malmström 1816, C. G. Malmström 1822".

***Malmström,** J. A. — *Bråvallaslaget*, måladt i Paris 1860—62 (se hufvudarbetet, sp. 664) och efter konstnärens död i Svenska konstnärernas förenings ego, är numera uppsatt i Stockholms nya stadshus. G—g N.

***Malmström** (sp. 665), Oskar E., är sedan nov. 1909 lektor i modersmålet och historia vid Hälsingborgs högre allm. läroverk.

Malmtåg. Se Järnvägståg. Suppl.

Malmvik, herrgård i Lofö socken, Stockholms län, vid Mälaren, på norra stranden af Malmön, n. om Tappströms sund, har en areal af 313 har, hvaraf 109 har åker; tax.-v. 318,000 kr. (1923). M., som under 1600-talet tillhörde släkten von der Linde, eges nu af häradshöfding M. Wallenberg. På en

mäktig kulle vid sjön på M:s egor är den store bankmannen A. O. Wallenbergs graf redd, enligt hans eget förordnande; öfver den murade griften har rests en mausolé i grekisk tempelform.

*Malmö har efter inkorporering 1915 af Limhamns köping en areal af 42,45 kvkm., hvaraf 41,78 kvkm. land, samt 116,425 inv. (1925). Tax.-v. å fastigheter var 1923 419,943,800 kr., hvaraf för jordbruksfastighet 14,866,600 kr. och för bev.-fri fastighet 35,806,000 kr. Den bev.-tax. inkomsten var s. å. 170,319,380 kr. Staden hade 1922 288 fabriker med 12,819 arb., ett salutillverkningsvärde af 167,027,019 kr. och en bev.-tax. inkomst af 12,656,695 kr. Handelsflottan utgjordes s. å. af 19 fartyg om 8,557 nettoton. Till hamnen ankommo och från densamma afgingo s. å. tills. 10,448 fartyg om 3,875,624 nettoton. Hamnen har betydligt utvidgats, och en frihamn (se d. o. Suppl., sp. 1058 och 1062) öppnades 1922 för trafik. Om den stora dockan se Docka. Suppl. Sedan 1915 pågår anläggning af en industrihamn. Järnvägsstationen har ombyggts (färdig 1924) och är nu Nordens största bangård. M. har 4 sparbanker, hufvudkontor af Skånska banken, Sydsv. banken och afd.-kontor af Riksbanken, Skand. kredit-a.-b., Sv. handelsb., Nord. handelsb., Jordbrukarb. och Smålands ensk. bank. — Staden har, sedan Limhamns församling tillkommit, 7 församlingar. En tysk evang. kyrka har 1923 börjat uppföras vid Erikslustvägen. Området s. v. om den egentliga staden med samhällena Fridhem, Slottsstaden, Bellevue, Limhamn och Sibbarp bebygges som trädgårds- och villastad. Fängelset i Malmöhus slott ersattes 1914 af ett nyuppfördt centralfängelse vid Lundavägen. Delar af slottet togos under krigsåren i bruk för bostadslösa eller upplätos åter åt Fångvårdsstyrelsen, men slottet skall nu (1925) utrymmas och iståndsättas. Om M. asyl för sinnessjuka se Sinnessjukvård, sp. 644. Vid val till Första kammaren väljer M. tills. med länet, till Andra kammaren bildar det tills. med Hälsingborg, Landskrona och Lund egen valkrets. 1914 hölls i M. Baltiska utställningen (se Utställning, sp. 164). Från 1919 ha mässor (Skånemässan) årligen hållits. 18—19 dec. 1914 möttes i M. de tre nordiske konungarna (se Sverige. Historia, sp. 1242, och Gustaf V. Suppl.). Staden firade 1919 sitt 600-årsjubileum. Vapenbilden i stadens vapen har nu fått den förenklade form, som fig. här ofvan visar. — Litt.: "Malmö, en skildring i ord och bild etc." (1914; utg. af Malmö stadsfullmäktige), Fr. Persson, "Malmö hamn" (1915), samt A. U. M. Isberg, "Malmö stads kyrkor" (I, 1915) och "Malmö stads 600-årsjubileum 1319—1919" (1919). O. Sjn.

Malmös vapen.

Malmö, Norra och Södra, tills. 14 kvkm. stora öar i Loftahammars socken, Kalmar län, strax n. om Västervik, skilja Gudingefjärden från hafvet. O. Sjn.

*Malmö—Genarps järnväg är fr. o. m. 1914 efter omräkning 26,9 km. lång, hvaraf sträckan Östervärn—Genarp 25,7 km. F. P.

*Malmöhus län omfattar numera 4,847,06 kvkm., hvaraf 112,67 kvkm. vatten. Folkmängden vid 1924 års början var 496,161 pers. (239,861 mankön, 256,300 kvinnkön), hvaraf 257,590 på landsbygden och 238,571 i städerna, och folkmängdstätheten 105 pers. på 1 kvkm. land; folkmängden var alltså 8,26 proc. af hela rikets (1924) och folkmängdstätheten den största af alla länens. Frosta härads domsaga benämnes nu Frosta och Eslövs domsaga, sedan Eslövs stad fr. o. m. år 1916 i judiciellt hänseende skilts från Rönnebergs, Onsjö och Harjagers domsaga samt såsom eget tingslag förenats med Frosta domsaga; den innehåller 2 tingslag (Frosta härads och Eslövs). Länet är nu deladt i 7 fögderier: Hälsingborgs, Landskrona, Eslövs, Lunds, Ystads med hvartdera 4 samt Malmö och Sjöbo med hvartdera 3 landsfiskalsdistrikt. Köpingarna äro nu 3, sedan Skurup 1914 och Svedala 1919 inträdt i utöfvande af köpingsrättigheter samt Limhamn 1915 i administrativt, kommunalt och judiciellt hänseende samt 1917 delvis och 1 maj 1923 h. o. h. i ecklesiastikt hänseende införlifvats med Malmö stad. Landskommunerna äro 235 och municipalsamhällena 19. Länet omfattar 12 stads- och 237 landsförsamlingar, sammanförda i 136 pastorat, hvilka h. o. h. ingå i länet, samt 3 socknar (Södra Rörum, Löfvestad, Kågeröd), som ingå i pastorat, hvilka delvis tillhöra Kristianstads län. Församlingarna tillhöra 13 kontrakt. Länet ingår nu i telegrafstatens första distrikt. Det är indeladt i 9 provinsialläkardistrikt, hvartill komma 9 extra provinsialläkare. 1914 öppnades Oxie och Skytts härads folkhögskola i Östra Grefvie. Malmö har nu tekniskt gymnasium med maskinfackskola, husbyggnadsfackskola och kemisk fackskola. — Till riksdagens Första kammare väljer länet med Malmö stad och Hälsingborgs stad 12 representanter, och för valen till Andra kammaren är det indeladt i två valkretsar: Malmö, Hälsingborgs, Landskrona och Lunds städer, som väljer 8, och Malmöhus läns valkrets, som väljer 11 representanter. Af arealen voro 51 kvkm. trädgård, 3,466 kvkm. åker och annan odlad jord, 162 kvkm. naturlig äng samt 779 kvkm. skogs- och hagmark 1923. Skördens värde anslogs till 130,622 mill. kr. s. å. Industri och bergsbruk sysselsatte 34,583 arb., största antalet inom något län, med 592,785 mill. kr. salutillv.-värde, 33,554 mill. kr. bev.-tax. inkomst och 117,799 eff. hkr drifkraft (1922). Länets handelsflotta var 114 ång- och motorfartyg om 98,762 nettoton och 145 segelfartyg om 18,960 nettoton 31 dec. 1922. De allmänna vägarnas längd var s. å. 3,182 km., järnvägarnas längd 908 km. — Uppskattadt värde å fast egendom var 1,737,162 mill. kr. (865.507 mill. kr. på landsbygden, 871,655 mill. kr. i städerna), och den uppskattade inkomsten var 489,997 mill. kr. 1923. — Litt.: R. Dickson, "Malmöhus län år 1800" (1914). E. A—t.

*Malmö—Limhamns järnväg, som förr haft en för svenska järnvägar enastående stor persontrafik, har, sedan spårvägen 1914 blifvit utdragen helt till Limhamn, så godt som ingen persontrafik. F. P.

*Malmö museum. Sedan 1923 är filos. doktor Ernst Fischer intendent för museet.

***Malmön.** 1. Socknen skildes 1 maj 1917 från Tossene och är nu annex till Kungshamn. 1,375 inv. (1924). — 3. Liten ö i Bottenhafvet, inom Arnäs socken, s. om Örnsköldsvik. På sydvästra udden finns på 63° 12′ 15″ n. br. och 18° 55′ 10″ ö. lgd fr. Gr. en 1884 uppförd, 1916 ändrad blixtfyr, 10,9 m. öfver medelvatten, med agaljus. 3. E. A—t.

***Malmö—Simrishamns järnväg** är fr. o. m. 1916 efter omräkning 119,0 km. lång, hvaraf sträckan Malmö centralstation—Simrishamn är 94,4 km. och grenlinjen Dalby—Bjärsjölagård 24,6 km. F. P.

***Malmö—Trelleborgs järnväg** är fr. o. m. 1914 efter omräkning 29,6 km. lång. F. P.

Malnad. Se Mysore, sp. 124.

Malonyay [ma'lånjai], Dezsö, ungersk författare, konsthistoriker, f. 3 maj 1866 i Budapest, har utgett många novellsamlingar och romaner, bl. a. *A gyáva* (Den fege; 1893), *Az a szamár Domokos* (Den där åsnan Domokos; 1902) och *A virtus* (1914), samt dramer, litteratur- och konsthistoriska monografier, bl. a. öfver M. Munkácsy 1907, och det till 7 bd beräknade verket *A magyar nép művészete* (Ungerska folkets konst; 1907 ff.). K. B. W.

Malpapper, *tekn.*, ett med naftalinkamfer prepareradt papper, som brukas för att hålla mal borta från kläder. G. L—m.

***Malsta** omfattar 1,564 har. 287 inv. (1924).

Malsta-ätten, medeltida frälseätt, härstammande från gården Malsta i socknen med samma namn, Lyhundra härad, Roslagen. Dess förste kände medlem var Johan i Malsta, som nämnes i handlingarna 1298 och 1317. Hans son Tomas Jonsson, magister i Paris på 1320-talet och biskop i Växjö 1344—75 (1376?), tillhörde det stormannaparti, som störtade Magnus Eriksson. Han stod den hel. Birgitta nära, ledsagade henne på den neapolitanska resan 1365—66 och var under 1370-talets förra hälft en af föreståndarna för byggnadsarbetet å klosteranläggningen i Vadstena. Biskop Tomas var farbroder till ärkebiskop Birger Gregersson (se denne). Ätten utslocknade på manssidan med den sistnämndes brorson Kettil Jonsson, riddare och riksråd, d. i slutet af 1380-talet. Ättvapnet var en klufven sköld med två snedbjälkar i vänstra halfvan. Ett liknande sköldemärke fördes af en med Malsta-ätten, såvidt man vet, obesläktad ätt, representerad af bröderna Magnus Bosson, ärkebiskop 1285—89, och Bengt Bosson, riddare från omkr. 1285 och sedermera riksråd, d. i midten af 1330-talet, samt af den sistnämndes son, riddaren och riksrådet Magnus Bengtsson, d. 1335. G. C—n.

***Malta** med Gozzo (Gozo) och Comino omfattar 316 kvkm. med 213,024 inv. (1921), garnisonen oberäknad. Värdet af alla jordbruksprodukter 1922—23 var 0,77 mill. pd st. Boskapsstocken var 16,799 hästar, mulåsnor och åsnor, 8,980 nötkreatur, 28,792 får och 43,715 getter. Fisket sysselsatte 990 båtar och 3,500 pers. samt lämnade i utbyte omkr. 10,400 kg. till 89,500 pd st. värde (s. å.). Utrikeshandeln uppgick till 3,67 mill. pd st. för import och 0,89 mill. pd st. för export, transitohandeln oberäknad (1922). Antalet ankomna fartyg var 2,617 om 2,78 mill. ton, hvaraf 683 brittiska om 1,41 mill. ton s. å. Universitetet har nu 6 fakulteter (med 100 stud.). Statsinkomsterna voro 0,73 mill. pd st. och statsutgifterna 0,66 mill. pd st. 1922—23. — Enligt den nya självstyrelseförfattningen af 1921 bestå M:s parlament af en senat om 17, delvis af kronan utnämnda, medl. och af en lagstiftande församling om 32 efter proportionell metod valda medl. Vissa ''reserverade'' frågor (ang. försvaret, rikets intressen, utrikeshandeln, mynt, immigration, traktater och förhållandet till främmande makter) handläggas af guvernören med biträde af ett verkställande råd, bestående af de ministrar han utser, samt af ett ''nominated council'', bestående af vice guvernören (*lieutenant-governor*), 1 juridisk rådgifvare samt 3 officerare (från marinen, armén och flygvapnet). De bägge råden kunna af guvernören sammankallas till gemensam session och utgöra då M:s ''Privy council''. Öfriga regeringsärenden handläggas af en inför parlamentet ansvarig minister. Till denna höra en finansminister (tillika ministärens chef), en hälsovårds-, en undervisnings-, en industri- och handels- och en justitieminister, en minister för allmänna arbeten, senatens president, lagstiftande församlingens talman och ministärchefens ständige sekreterare. — Den länge omstridda språkfrågan har lösts genom en kompromiss, enligt hvilken engelska är koloniens officiella språk, maltesiska får användas i folkskolorna och italienska är domstolarnas officiella protokollsspråk, hvarvid dock rätt medges åt alla icke-malteser att bli förhörda på engelska språket. — Jfr A. Macmillan, ''M. and Gibraltar'' (1915). E. A—t. V. S—g.

***Maltdrycksbeskattning.** Under och efter kristiden har lagstiftningen rörande tillverkning och beskattning af maltdrycker varit föremål för åtskilliga förändringar. På grund af knapphet på malt minskades stamvörtstyrkan, d. v. s. extrakthalten hos vörten vid jästens tillsättande, från våren 1917 småningom så att den under större delen af 1918 var endast omkr. 4 proc. Då malttillgången vid kristidens slut blef större, ökades nämnda styrka. Samtidigt framställdes emellertid förslag i riksdagen om förbud mot tillverkning af alkoholstarkare maltdrycker. 1920 års riksdag beslöt i anledning häraf hemställa om utredning, huruvida och under hvilka förutsättningar förbud mot försäljning inom riket af maltdrycker, som innehålla mer än 3,6 volymproc. alkohol, måtte kunna stadgas. Utredningar utfördes hösten 1920—hösten 1922; under tiden var tillverkningen af starkare maltdrycker inställd. Genom den 1 juni 1923 utfärdade nya maltdryckstillverkningsförordningen (som gäller från 1 okt. 1923) ha i väsentliga afseenden de tidigare meddelade stadgandena beträffande tillverkning och beskattning af maltdrycker ändrats. Maltdryckerna indelas i 3 klasser. *Första klassen* omfattar maltdrycker, som ej innehålla mer än 1,8 viktproc. alkohol och som äro inbryggda med en stamvört, hvars extrakthalt ej öfverstiger 6 proc., äfvensom sådana alkoholfria maltdrycker, som äro inbryggda med en stamvört, hvars extrakthalt öfverstiger 6, men icke 10,5 proc.; *andra klassen* omfattar maltdrycker, som icke äro hänförliga till första klassen och ej innehålla mer än 3,2 viktproc. alkohol och äro inbryggda med en stamvört, hvars extrakthalt icke öfverstiger 10,5 proc.; *tredje klassen* omfattar alla till 1:a och 2:a klassen icke hänförliga maltdrycker. Såsom häraf framgår, omfattar 1:a kl. *dels* maltdrycker — i förordningen benämnda svagdricka — in-

bryggda med en stamvört, hvars extrakthalt ej öfverstiger 6 proc., *dels* alkoholfria maltdrycker med en stamvört mellan 6 och 10,5 proc. 3:e kl:s maltdrycker (exportöl) få visserligen tillverkas, men få till riket införas och inom riket försäljas endast för vetenskapligt, medicinskt, farmaceutiskt, tekniskt, industriellt eller likartadt ändamål. — Vid bryggeri, där endast svagdricka tillverkas, åtnjutes frihet från skatt. Alla andra bryggerier äro skattepliktiga.

Samtliga bryggerier stå under statens kontroll. Öfverinseendet öfver kontrollen handhas af Kontrollstyrelsen. Den lokala tillsynen utöfvas af öfverkontrollörer med biträde vid de skattepliktiga bryggerierna af kontrollombud och vid de skattefria af tillsyningsmän. Samtliga kontrolltjänstemän utses af Kontrollstyrelsen. Skatten vid de skattepliktiga bryggerierna uttages på det vid tillverkningen använda maltet. I afseende på krossning och uppvägning af maltet gälla i hufvudsak samma bestämmelser som i tidigare förordningar. För malt, som i skattepliktigt bryggeri nyttjas vid tillverkning af maltdryck, erlägges skatt med 75 öre för hvarje kg., dock att för hvarje bryggeri skatten för de första under tillverkningsåret afverkade 100,000 kg. malt utgår med 65 öre för 1 kg., och för de nästa 100,000 kg. med 70 öre för 1 kg.; i intet fall må skatten understiga i medeltal 8 kr. för hvarje helgfritt dygn. Efter hvarje kvartals utgång får vid skattepliktigt bryggeri restitution af skatt, efter 62 öre för 1 kg. räknadt, åtnjutas för det under nästföregående kvartal omedelbart till svagdricka använda maltet, dock icke till högre belopp, än att den återstående skatten uppgår till i medeltal 8 kr. för hvarje helgfritt dygn. En skatt af 65 öre för 1 kg. malt motsvarar ung. 3,6 öre för en halfbutelj och en skatt af 75 öre för 1 kg. något mer än 4,1 öre. Skatten för allt afverkadt malt motsvarar i medeltal mellan 3,7 och 3,8 öre för halfbutelj. Maltskatten är i riksstaten för budgetåret 1924—25 uppförd till 15 mill. kr. — Vid de skattefria bryggerierna uttages en mindre afgift som bidrag till kontrollkostnaderna. Den utgör dels 50 öre för hvarje helgfritt dygn af den tid, då bryggeriet på grund af tillståndsbevis haft tillverkningsrätt, dels $^1/_2$ öre för hvarje kg. malt, hvarmed maltafverkningen öfverstiger en efter 60 kg. om dygnet beräknad afverkning.

Den svenska maltdrycksbeskattningen är en typisk *råämnesskatt* och är efterbildad den bajerska maltskatten. Bland andra former för maltdrycksbeskattningen må nämnas *fabrikat-* eller *produktbeskattningen*. Skatten utgår därvid antingen på den producerade vörten eller på den färdiga varan. Sistnämnda skatteform finns i Danmark och Norge. I *Danmark* indelas maltdryckerna i 4 skatteklasser. Drycker, som innehålla $2^1/_4$ viktproc. alkohol eller därutöfver (skatteklass I), påföres en skatt af 21 kr. för hl., med vissa skattelättnader för de två första tusentalen under tillverkningsåret utlämnade hl. Maltdrycker, som äro inbryggda på en stamvört, hvars extrakthalt innehåller öfver $10^3/_4$ proc., men högst 13 proc., påföres en skatt af 30 kr. för hl. (lyxöl klass A) och maltdrycker med högre stamvörtstyrka än 13 proc. en skatt af 40 kr. för hl. (lyxöl klass B). Drycker, som understiga $2^1/_4$ viktproc. alkohol (skatteklass II) påföres en skatt af 5 kr. 70 öre för hl., jämväl med vissa lättnader för de två första tusentalen utlämnade hl. Från skatt äro befriade icke lagrade maltdrycker med högst $2^1/_4$ viktprocent alkohol. Inkomsterna af maltdrycksbeskattningen uppgingo 1923 till 25,3 mill. kr. — I *Norge* indelas maltdryckerna i 3 klasser: 1:a kl. omfattar drycker, som innehålla mindre än 2,5 volymproc. alkohol (landsöl), 2:a kl. drycker, som innehålla 2,5 intill 4,75 volymproc. alkohol (almindeligt öl) och 3:e kl. sådana, som innehålla 4,75 intill 7 volymproc. alkohol. Skattesatserna äro: i 1:a kl. 3 öre, i 2:a kl. 20 öre och i 3:e kl. 35 öre, allt för liter. För maltdryck, som innehåller högst 1,25 volymproc. alkohol, kan Finansdepartementet meddela skattebefrielse. S. k. vörtöl, en af malt tillverkad ojäst dryck, är icke underkastad beskattning. Inkomsten af maltskatten under budgetåret 1923—24 beräknas uppgå till 20 mill. kr. E. J. T.

***Maltskatt.** Se Maltdrycksbeskattning äfven i Suppl.

***Malung** hade 7,450 inv., hvaraf 809 i Tyngsjö kapell, 1924. I M. finns folkhögskola med manlig och kvinnlig hufvudkurs samt andra årskurs.

***Malungs tingslag** ingår i Nås och Malungs domsaga samt i Västerdals och Ofvansiljans fögderier. 13,798 inv. (1924).

Mälus, Apelsläktet, *bot.*, trädslägte af fam. *Rosaceæ*, underfam. *Pomoideæ*, skildt från päronsläktet (*Pyrus*, *Pyrophorum*) genom nedtill förenade stift och saknaden af stenceller i fruktköttet. Liksom *Sorbus* föres *Malus* ofta som undersläkte till *Pyrus*. Mest bekant af arterna är det odlade äppelträdet (se Äpple), hvars stamarter anses vara *M. pumila* i Kaukasus och Altai, *M. dasyphylla* i Orienten och *M. prunifolia* i Sibirien. Under senare tid ha flera *Malus*-arter fått stor användning som prydnadsväxter för de vackra och många blommornas skull, t. ex. *M. spectabilis*, rosapel, med rosenröda blommor (hemland Öst-Asien), *M. Niedzwetzkyana*, blodapel, med brunröda blad och mörkt rosenröda blommor (hemland Sibirien), *M. Scheideckeri*, praktapel, en hybrid med något fyllda blommor (planterad framför riksdagshuset i Stockholm) och *M. ringo*, forma *fastigiata*, pyramidapel, med svagt rosafärgade, välluktande blommor och pyramidalt växtsätt, ett verkligt prakträd. G. L—m.

***Malva,** *bot. M. Alcea* och *M. moschata* äro möjligen inhemska i sydligaste Sverige. G. L—m.

Malvik, härad och pastorat i Sör-Tröndelag fylke (före 1919 Söndre Trondhjems amt), strax ö. om Trondhjem, Norge. 186,10 kvkm. med 3,277 inv. (1920). Jordbruk och industri. K. G. G.

Malvy [-vī], Louis Jean, fransk politiker, f. 1 dec. 1875 i Figeac, dep. Lot, blef advokat i Paris, invaldes i deputeradekammaren för dep. Lot och gjorde sig där bekant som en af det socialradikala partiets ifrigaste antiklerikaler. Han var juni 1911—jan. 1912 understatssekreterare för inrikes- och kultärenden i Caillaux' ministär, bekämpade lagförslaget om treårig militärtjänst 1913, blef dec. s. å. handelsminister i ministären Doumergue och var mars 1914—aug. 1917 inrikesminister (i ministärerna Doumergue, Viviani, Briand och Ribot). Som inrikesminister under Världskrigets tre första år ansågs M. behandla ''défaitister'' och fredsagita-

torer alltför skonsamt och af Clemenceau och monarkisten Léon Daudet beskylldes han sommaren 1917 öppet för högförräderi. Han nödgades 31 aug. s. å. afgå ur ministären, ställdes liksom Caillaux inför den som riksrätt fungerande senaten och dömdes i aug. 1918 till 5 års landsflykt för brottslig försummelse af ämbetsplikter (anklagelsen för högförräderi tillbakavisades däremot). M. bedyrade sin oskuld och såg i åtalet allenast politisk förföljelse. Han bosatte sig i San Sebastian, återkom efter femårsperiodens slut, hyllades som martyr af sina partivänner och invaldes maj 1924 åter i deputeradekammaren samt blef nov. s. å. delaktig af den amnesti för krigstidsförseelser, som ministären Herriot då genomdref. Af förhandlingarna framgick, att hans förbindelser med tidningen ''Bonnet rouge'', hvilka mest lagts honom till last, faktiskt inledts i enlighet med hela ministerrådets beslut. V. S—g.

Malånäsfältet är den sammanfattande benämningen på flera sulfidmalmsförekomster, hvilka äro belägna på södra sidan af Skellefteälfven omkring Malåns nedersta lopp, inom Norsjö socken af Västerbottens län, dels på kronoparken Malånäset, dels på därintill gränsande enskilda marker. Efter år 1920 påbörjade geologiska detaljarbeten af Sveriges geologiska undersökning för uppsökande af moderklyften till en del sedan länge kända lösa block af kopparmalm och svafvelkis nära Bjurfors gård anträffades här, under mycket mäktiga lösa jordlager, flera betydande fyndigheter, innehållande kopparmalm, svafvelkis och något zinkmalm, hvilka inmutades för kronans räkning. För malmernas lokalisering ha anvisningar af utförda elektriska mätningar varit af utslagsgifvande betydelse. De mest betydande af de hittills kända malmerna ligga i det s. k. Bjurforsfältet, strax söder om Örträsks by, och särskildt en af dessa utmärkes för en ovanligt hög kopparhalt, i genomsnitt för den undersökta delen af malmen uppgående till omkr. 4 proc. Bjurfors- och det närbelägna Bjurlidenfältet utmålslades 1923. Undersökningsarbetet inom området fortgår. K. S—ll.

Mälören, ö i Bottenviken, omkr. 40 km. s. v. om Haparanda. Där ligger på 65° 31′ 32″ n. br. och 23° 33′ 45″ ö. lgd fr. Gr., 22,3 m. öfver medelvatten, en blixtfyr med 4:e ordningens lins, 650 hlj. styrka och 12 bågminuters lysvidd. Uppförd 1851 och ändrad 1910. Agaljus. E. A—t.

Mambunda, folkstam. Se Marutse-Ma(m)bunda.

Mametz [mame'z], by i franska dep. Somme, 6 km. ö. om Albert, förstörd under Världskriget. 70 inv. (1921). M. besattes i sept. 1914 af tyskarna och ingick sedermera i tyska fronten vid Somme. Byn jämte den 1,5 km. n. ö. därom belägna M.-skogen var under Sommeslaget 1916 föremål för hårda strider. Engelsmännen stormade den förra 1 juli och lyckades äfven 10—12 s. m. eröfra den senare. Tyskarna återtogo dock 25—26 mars 1918 såväl byn som skogen, men måste 26 aug. s. å. utrymma båda. Jfr Världskriget, sp. 169, 204, 235 och 240. H. J—dt.

***Mamillaria**, *bot.* Af släktet äro nu öfver 600 arter kända. G. L—m.

***Mamin**, D. N., dog i nov. 1912.

Mammin, *farm.* Se Organoterapi, sp. 864.

***Mammut**, *zool.* Under kvartärperioden (se d. o., sp. 387) lefde mammuten i mellersta Europa och har tvifvelsutan le'vat äfven i Norden under de tider, då landet varit isfritt, hvilket bevisas af fynd af densamma i Sverige (3 från Skåne, 1 från Uppsala och 1 från Frösön), Norge (1 från Gudbrandsdalen), Finland (4 fynd) och Danmark (öfver 40). K. A. G.

***Ma'nabi.** Accenten bör ligga på sista stafvelsen (Manabi').

Manasse, pseudonym för Knut M. Nyblom (se d. o. 5).

Manby, Karl (Carl) Johan Nilsson, swedenborgsk präst, f. 1840 i Mantorp, vid Linköping, d. 7 mars 1920 i Stockholm, idkade sedan 1859 en tid studier i Uppsala, dref sedan 1869 tillverkning af trädgårdsmöbler vid Glömsta, i Huddinge socken, Södermanland, deltog 1874 i stiftandet af Sällskapet Nya kyrkans bekännare och utgaf sedan 1876, med ett ringa afbrott, till sin död sällskapets publikation ''Nya kyrkans tidning''. 1885 vigdes han till präst i Nya kyrkan och var sedan 1887, då Nya kyrkans svenska församling grundlades, pastor vid denna. M. öfversatte 1876—1914 Swedenborgs viktigaste religiösa skrifter (se hans *Mina öfversättningsprinciper beträffande Swedenborgs skrifter. Ett stycke sjelfbiografi och ett testamente*, 1907). 1923 reste församlingen, närmast för att hedra M:s minne, å sin grafplats på Södra begrafningsplatsen ett af Ad. Jonsson (se d. o. Suppl.) modelleradt bronsmonument (''Han är uppstånden''').

Mance's metod [mä'nsis] för uppmätning af det inre motståndet i galvaniska element består i användningen af en Wheatstones brygga, där elementet insättes i ena sidan som obekant motstånd, under det att i diagonalen insättes en tangent. Om galvanometern icke ändrar sitt utslag vid öppen och sluten tangent, gäller den vanliga relationen mellan de fyra motstånden i bryggans grenar. A. E—m.

***Manchester.** 1. Genom inkorporeringar hade staden vuxit till 87,8 kvkm. med 730,551 inv. 1921. Under senaste årtiondet har M:s vattenledningsverk ansenligt utvidgats. Universitetet har sedan 1914 en 9:e fakultet, för uppfostran, och har fått flera nya institutioner och byggnader, bl. a. en för Faculty of arts 1919. Af parker och öppna platser finnas nu flera än 70. E. A—t.

Manchester guardian, The [mä'ntʃistə gā'diən], tidning i Manchester, uppsatt 1821 af John Edward Taylor (f. 1791, d. 1844) som veckotidning och blef daglig 1855. Sedan 1872 utges den af Charles Prestwich Scott (f. 26 okt. 1846). Sedan 1868 har tidningen egen Londonredaktion, och 1919 började en veckoupplaga utges. Tidningen är en af Englands högst aktade och mest inflytelserika, saklig, orädd och självständig i sina kritiska omdömen samt synnerligen välunderrättad, ej minst på det ekonomiska området. Den är till sin politiska åskådning humanitärt liberal och starkt utprägladt frihandelsvänlig. I dess ''kommersiella och ekonomiska supplement'' har under de senaste åren bl. a. J. M. Keynes (se d. o. Suppl.) skrifvit uppmärksammade artiklar i skadeståndsfrågan. V. S—g.

Mandāmus, lat., ''vi befalla'', *jur.*, benämning på vissa från *King's bench division* utgående förordningar, inskärpande en juridisk förpliktelse af offentlig natur, t. ex. en befallning till en lägre domstol

att upptaga och afdöma ett mål eller till en ämbetsman att i uppgifvet fall tillgodose enskild mans rätt. Underlåtenhet att åtlyda en sådan förordning behandlas som trots mot domstol (''contempt of court''). V. S—g.

Mandarin, *kir.* Se Lumbalpunktion. Suppl.

***Mandat.** 1. Nationernas förbunds i Versaillestraktaten af 28 juni 1919 intagna förbundsakt införde ett nytt folkrättsligt begrepp mandat, närmast liknande ett protektorat, men utöfvadt under högsta uppsikt af Nationernas förbunds råd. I själfva verket innebar detta en omklädnad af vissa mellan de allierade stormakterna aftalade annexioner af tyskt och turkiskt område i en form, som kunde påstås nödtorftigt öfverensstämma med den 5:e af president Wilsons 14 fredsprogrampunkter (om tillgodoseende af infödingarnas intressen m. m. vid afgörande af koloniala kraf; se Världskriget, sp. 271). Ifrågavarande stormakter erhöllo de områden de åtrådde, men ej med suverän eganderätt, utan som Nationernas förbunds mandatärer och med förpliktelse att i dess namn utöfva det traktatbestämda ''förmynderskapet'' öfver dessa mandatområden. Folkförbundsaktens art. 22 innehåller närmare bestämmelser härom och skiljer på tre olika typer af mandat med något skiftande befogenheter för mandatärmakten Se vidare Nationernas förbund. Suppl. V. S—g.

***Mandelberg**, J. E., föddes enl. en i danska riksarkivet (Enkekassens arkiv) förvarad förklaring af M. på sjön mellan Stockholm och Livland 22 jan. 1730. P. E—t.

Mandelformar (Mandelmusslor), *kokk.*, bakverk. Se Sandbakelser.

Mandelkakor erhållas som biprodukt vid oljeberedning och äro ett mycket omtyckt, smakligt och för alla djur (i synnerhet mjölkkor) lämpligt foder. H. F.

Mandelspån, *kokk.*, en sorts bakelser med deg af malen mandel, strösocker och äggh vitor, i strimlor utbredd på oblatunderlag och formad halfrund på s. k. spånformar, efter gräddningen glaserad och beströdd med finhackade syltade pomerans- eller apelsinskal.

***Mandelsurrogat**, *tekn.* Som mandelsurrogat använd malen eller rifven ''kärna'' (d. v. s. fröhvitan) af kokosnöt går i handeln under namn af cocus. G. L—m.

Mandom, mod och morske män, marschmelodi från Leksand, meddelad af R. Dybeck (se denne), som skrifvit orden till den.

***Mandschuriet** är nu deladt i två områden: a) Kwan-tung (se d. o., äfven i Suppl.), som arrenderas af Japan, omfattar 3,378 kvkm. och 1922 hade 907,549 inv., samt b) De tre östliga provinserna (kin. *Tung-san-scheng*), nämligen Schöng-king l. Mukden (hufvudstad Mukden), Kirin (hufvudstad Tsisikar l. Tsitsikar), sammanlagdt omkr. 939,000 kvkm. med en folkmängd, som lägst beräknas till 9 mill. och högst till 19,3 mill. pers. Dessa provinser, som tidigare intagit en särställning inom Kinas förvaltning, inordnades 1907 nominellt i det egentliga Kinas förvaltningsorganisation, men styras faktiskt af generalguvernören i Mukden i så godt som fullständigt oberoende af centralregeringen i Peking. Japan afpressade 25 maj 1915 Kina ett fördrag om förlängning af arrendeaftalet om Kwan-tung (Port Arthur och Dalnij), sydmandschuriska järnvägen och järnvägslinjen An-tung—Mukden till 99 år, hvilket enligt notväxling tolkades därhän, att aftalet om Dalnij och Port Arthur skulle utgå 1997, sydmandschuriska järnvägen återlämnas 2002 och koncessionen å linjen An-tung—Mukden utlöpa 2007. I samma fördrag tillförsäkrades i enlighet med Japans ultimatum (''de 21 punkterna'') åt japanska undersåtar ett antal nya vidtgående privilegier i södra M. (se Kina. Suppl., sp. 1011—12). När på Washingtonkonferensen (se d. o. Suppl.) 1921—22 makternas förhållande till Kina delvis nyordnades (jfr Kina. Suppl., sp. 1014—15), bl. a. med förbud mot specialprivilegier, lämnades den tvistiga frågan öppen, huruvida i dessa traktater under begreppet Kina äfven inbegrepes M — M:s förnämsta järnvägslinjer äro: 1) östkinesiska järnvägen (från Mandschuria öfver Charbin till Sui-fen-ho med rysk fortsättning västerut inåt Sibirien och österut till Vladivostok; från Charbin går en förbindelsejärnväg söderut till Tschang-tschun vid sydmandschuriska järnvägen); 2) sydmandschuriska järnvägen (från Charbin till Port Arthur—Dalnij, förbunden med grenbanor dels med kolgrufvorna vid Jentai och Fu-schun, dels med järnvägen Peking—Mukden). Dessutom förbindes Mukden med Korea genom järnvägen Mukden—An-tung och Tschang-tschun genom en kinesisk järnväg med Kirin. Kina öfvertog 1920 förvaltningen af öst-kinesiska järnvägen, men förhandlingar om dess framtida förvaltning inleddes 1923 med sovjetryska regeringen. E. A—t. V. S—g.

***Mandufvan.** Se Kragdufvan äfven i Suppl.

Mandulwar [mä'ndlωā], stad i brittisk-indiska distriktet Khandesh, presidentskapet Bombay, n. om Taloda. I M. har Svenska (förr Skandinaviska) alliansmissionen en hufvudstation.

***Manet**, É., är representerad i Nationalmuseum af oljemålningarna *Parisiska* (helfigur i naturlig storlek, donerad 1917) och *Stilleben* (1918) samt öfverlägset i Glyptoteket i Köpenhamn af *Absintdrickaren* (målad 1859), skiss till *Kejsar Maximilians död* (målad 1867) m. m. Monogr. af E. Waldmann (1923). G—g N.

***Mangalia.** Under Världskriget besköts M. af en tysk u-båt 8 sept. 1916 och eröfrades af bulgarerna 15 s. m.; det besköts sedermera af de allierades örlogsfartyg 6 ggr under årets lopp. L. W:son M.

***Mangan.** Metallens smältpunkt ligger vid 1245°. Den är den starkast elektropositiva bland de tunga metallerna och har en elektrolytisk lösningstension af $1,_0$ volt, medan zinkens är $0,_{76}$ (se Spänningskedja). Mangan löses därför lätt äfven i svaga syror och kan t. o. m. sönderdela vatten vid vanlig temperatur. Se äfven Elektrokemisk industri. Suppl., sp. 555. K. A. V—g.

***Mangansalter.** *Kalciummanganit*, $CaMnO_3$ eller $CaMn_2O_5$, bildas vid den s. k. weldonprocessen (se Weldon). — *Kalciumpermanganat*, $Ca(MnO_4)_2$, bildar ett mörkt rödviolett, tämligen hygroskopiskt kristallpulver. Det framställes på elektrolytisk väg och används för sterilisering af dricksvatten. Saltet verkar ännu mera kraftigt oxiderande på organiska ämnen än det motsvarande kaliumsaltet. K. A. V—g.

***Manganstål.** Till skillnad från kolstålet, där hastig afkylning medför sprödhet, framträder manganstålets karakteristiska seghet speciellt efter

hastig afkylning från hög temperatur. Det omagnetiska manganstålet med omkr. 13 proc. Mn — för hvilket Hadfield fastslagit benämningen Erastål — har varit af omhvälfvande betydelse i fråga om material af hög styrka mot slitning och nötning. Sålunda äro numera alla större spårvägskorsningar utförda i manganstål; detsamma öfverträffar alla andra material i och för stenkrossning, jordschaktning, traktorer och alla liknande fall, där hög motståndskraft erfordras. Hadfieldstål (med afsevärd nickelhalt) användes under Världskriget i stor utsträckning i form af lätta hjälmar till skydd mot granatkartescher. Det fann användning äfven i och för sjöminor, hvilka på grund af sin frihet från magnetism icke kunna på afstånd observeras genom magnetiska instrument. De speciella egenskaperna hos manganstålet stå i samband med järnets förekomst i sitt s. k. gamma-tillstånd, som vanligen existerar blott vid hög temperatur. C. B—s.

Manger. 1. Härad och pastorat i Hordaland fylke (före 1919 Söndre Bergenhus amt), n. v. om Bergen, samt Nordhordland prosteri, Björgvin bispedömme, Norge, med socknarna M., Bö och Sæbö, 100,78 kvkm. 4,489 inv. (1920). Jordbruk och fiske. — 2. Socken i M. pastorat. 36,80 kvkm. 1,426 inv. (1920). 1—2. K. G. G.

Mangin [mãʒã'], Charles Marie Emmanuel, fransk militär, f. 6 juli 1866 i Sarrebourg, officer vid marininfanteriet 1888, deltog i krigen i Senegal 1889—92 och i Sudan 1893—94 samt i Marchands expedition till öfre Nilen (Fashoda) 1896—98, tjänstgjorde 1901—04 i Tonkin och 1906—08 samt 1910, då han befordrades till öfverste, i Franska Väst-Afrika. Förflyttad till Marokko 1912, utförde han där, som befälhafvare öfver franska stridskrafterna i södra delen af landet, 1912—13 ett framgångsrikt fälttåg mot de stammar, som icke ville erkänna franskt välde. 1913 blef han brigadgeneral. Under Världskriget förde han först 8:e inf.-brigaden, men blef redan 30 aug. 1914 chef för 5:e inf.-fördelningen, som han förde vid Marne och Aisne samt, med stor utmärkelse, i Artois (Lorettoslaget) maj—juni 1915 och därefter vid Somme. I maj 1916 återeröfrade han fort Douaumont vid Verdun, hvarefter han blef divisionsgeneral och chef för 2:a armékåren (på samma front). På hösten s. å. ledde han det stora motanfallet, som återställde franska fronten n. om Verdun. I dec. s. å. chef för 6:e armén, förde han denna under offensiven vid Chemin des Dames i april 1917. Då det vunna resultatet (Vailly, Fort de Condé, Moulin Laffaux) icke ansågs stå i rimligt förhållande till de betydliga förlusterna, blef han, på tillskyndan af Painlevé, entledigad från sitt armébefäl och försattes i aug. s. å. i disponibilitet. Sedan Clemenceau blifvit konseljpresident, inkallades M. i dec. s. å. åter i tjänst, blef chef för 9:e armékåren och, i juni 1918, chef för 10:e armén. Med denna utförde han, jämte general Degoutte med 6:e armén, under 2:a slaget vid Marne, i juli s. å., från skogsområdet vid Villers-Cotterêts det flankanfall, som afgjorde slaget till fransmännens fördel. Efter vapenstilleståndet förde han armébefäl vid Rhen till i okt. 1919. 1920 blef han medlem af Conseil supérieur de la guerre och generalinspektör för kolonialtrupperna. M. har energiskt verkat för användning af färgade hjälptrupper äfven på en europeisk krigsskådeplats och anses vara den egentlige skaparen af Frankrikes "svarta armé". I nämnda syfte utgaf han 1910 *Force noire*. Han har dessutom skrifvit *Comment finit la guerre* (1920), som utgör en öfversikt ur strategisk synpunkt af Världskrigets förlopp. H. J—dt

Mani'a, grek., *psykiatr.* Se Mani.

Mani canani, harts. Se Maconaträd. Suppl.

Manidæ, *zool.* Se Myrkottsläktet.

***Manifestationsed,** *jur.* Af de i hufvudarbetet omnämnda 3 fall af manifestationseder, som svensk rätt upptagit, kvarstå fortfarande de i konkurslagen och Ärfdabalken föreskrifna. Hvad angår den i Giftermålsb. föreskrifna är i lagen 11 juni 1920 om införande af nya Giftermålsb. § 6 stadgadt, att äldre lags bestämmelser om hemföljd fortfarande skola ega tillämpning beträffande hemföljd, som getts, innan nya lagen trädde i kraft. — Enligt Utsökningslagen af 1877 var gäldenär, hos hvilken utmätning skett, ej för det fall, att full och säker tillgång till täckande af borgenärens fordran därvid ej kunnat anträffas, icke skyldig att uppge sina tillgångar och edligen bekräfta uppgiften; ej heller annorstädes i vår lagstiftning var sådan skyldighet ålagd utmätningsgäldenär. Denna brist har afhjälpts genom lagen 13 maj 1921 om *utmätningsed*, hvilken ed alltså är en manifestationsed. E. K.

***Manihot,** *bot.* Af släktet äro nu omkr. 130 arter kända. G. L—m.

Manikür, Manikuri'st. Se Manicure.

***Manitoba** omfattar nu 652,200 kvkm. med 610,188 inv., hvaraf 8,023 svenskar, 4,208 norrmän och 3,429 danskar (1921). — Ministären består nu af 7 och representationen af 55 medl. Till Canadas senat sänder M. 6 och till dess underhus 15 medl. Prov:s inkomster voro 9,7 mill. doll., dess utgifter 10,7 mill. doll. och dess fonderade skuld 71,6 mill. doll. 1923. — Järnvägarnas längd var 7,110 km. och telefonlinjernas 330,000 km. 1922. Litt.: Boam och Brown, "The prairie provinces of Canada" (1914), och "Manitoba: Its development and opportunities" (1923). E. A—t.

Ma'nkala forsar, af turister befaren forsled i öfre loppet af Kymmene älf, Finland. O. B—n.

Ma'nkell, Ivar Henning, brorson till de i hufvudarb. nämnde Abraham och Gustaf M., tonsättare, f. 3 juni 1868 i Härnösand, blef student 1887, tog 1889—91 organist-, musiklärar- och kyrkosångarexamina vid konservatoriet i Stockholm, studerade vidare där pianospel 1892—99 och är privat musiklärare i Stockholm samt har äfven idkat musikrecensentskap (i "Sv. morgonbladet" och "Stockholmstidningen"). M. har utom sånger komponerat för piano preludier, intermezzi, nocturner och framför allt 3 stora ballader af lidelsefull hållning, med invecklad faktur, nya klangförbindelser, djärf och oroligt växlande harmonik i modernaste stil, likaså 1 pianokvintett (1918) och 1 pianokonsert (1921). M. blef 1917 led. af Mus. akad. E. F—t.

Manmyrsloken, *zool.* Se Myrslokarna och Myrslokssläktet, sp. 113.

***Mann**, Tom, var 1918—21 generalsekreterare för det stora fackförbundet Amalgamated society of engineers och har äfven varit president i Internationella transportarbetarförbundet (*International transport workers' federation*).

***Mann.** 1. Heinrich M. har vidare skrifvit romanerna *Die armen* (1917) och *Der untertan* (1918; ''Undersåten'', 1919), skådespelen *Madame Legros* (1914), *Brabach* (1917) och *Der weg zur macht* (1920), essayerna *Macht und mensch* (s. å.) och *Diktatur der vernunft* (1924). Hans *Gesammelte werke* utgåfvos i 10 bd 1916—17. — Till sv. öfversattes 1919 ''Jakten efter kärlek'' och 1920 ''Die göttinnen'' under deltitlarna ''Diana'', ''Minerva'' och ''Venus''. — M., som förut stått i skuggan för sin yngre broder, vardt vid och efter revolutionen 1918 helt hastigt en ryktbar modeförfattare genom ''Undersåten'', en med hat och ursinne skrifven, fantastisk grotesk, riktad mot ''preusseriet'' och liksom M:s arbeten i allmänhet en blandning af sensation, patos och grof satir, med öfverdrifna jättekarikatyrer i en impressionistisk häxdans, med massor af alla slags människor och där händelserna jaga hvarandra. M:s romankonst är ett slags barockromantik, i hvilken tidens förflackning och förirringar speglas i förvridna bilder, gifna med grym och vild, men onekligen betydande skildringsförmåga och intrycksstyrka.

2. Thomas M. har utgett mästarnovellen *Der tod in Venedig* (1913· ''Döden i Venedig'', s. å.), *Tonio Kröger* (1914; sv. öfv. 1923), de teoretiska *Betrachtungen eines unpolitischen* (1918) och *Rede und antwort* (1922), idyllerna *Herr und hund* (1919), två band *Novellen* (1922), *Bekenntnisse des hochstaplers Felix Krull* (s. å.), *Schnee* (1923), *Okkulte erlebnisse* (1924; ''Ockulta upplevelser'', s. å.) och *Der zauberberg* (I, s. å.). — M. är en af den tyska prosans förnämsta konstnärer, hvars känsliga, utomordentligt vårdade stil bär vittne om sträng ansvarskänsla och vördnad för kallet. Han är desillusionens skald; ett ständigt återkommande hufvudmotiv i hans författarskap är konflikten mellan borgerlighet och konstnärskap, mellan egendomlighet och allmänhet. Vid det borgerligas förfall och urartning uppstå skönhetslängtan, konstnärlighet och konst. Konstnären lider af sin egendomlighet, sin genomskådning, sitt samvete, hos honom är individualismens problem svårast och pinsammast. Mot hans broder och dennes meningsfränder äro M:s ''Betrachtungen'' riktade; han häfdar där tyskheten och den borgerliga uppfattningen. Jfr Leppmann, ''T. M.'' (1916). 1—2. R—n B.

Mann, Tor Gustaf Teodor, dirigent, f. 25 febr. 1894 i Stockholm, studerade vid konservatoriet där 1910—19 och utomlands med Beskows stipendium 1920—22, har varit violoncellist i Kjellströmskvartetten och Wilhelmitrion samt i hofkapellet och Konsertföreningen, uppträdt som dirigent i flera utländska musikstäder och är sedan 1922 dirigent vid Göteborgs orkesterförenings symfoniorkester, sedan 1924 därjämte ledare af Malmö symfoniorkester. E. F—t.

***Manna samfund** skildras utförligt i Henry Olsson, ''Manna samfund'' (i ''Samlaren'', 1924).

***Mannekäng.** ''Lefvande skyltdockor'' ha på senaste tiden kommit i bruk hos de stora modeaffärerna, i det att vid uppvisningar af årstidens nya moder i klänningar, kappor, hattar o. s. v. unga damer med lämpligt utseende tjänstgöra som mannekänger på rörlig fot.

Mannen och hans öfverman (*Man and superman*), komedi af B. Shaw (se denne, sp. 280—281).

Manner, Kullervo Akilles, finländsk politiker, f. 12 okt. 1880 i Kumo (Satakunta), blef student 1900 och hörde till de 10 studenter, som agiterade för deltagande i de dagliga uppbåden 1902. Han egnade sig åt tidningsmannabanan, först i den gammalfinska tidningen ''Uusimaa'' i Borgå, sedan som hufvudredaktör, från 1907, för den af honom uppsatta socialistiska ortstidningen ''Työläinen''. M. inträdde 1910 i redaktionen för det socialdemokratiska partiets ledande organ ''Työmies'' och invaldes s. å. i landtdagen, i hvilken han dock icke deltog förrän 1912, enär han för majestätsbrott satt i fängelse 1911. Han tillhörde grundlagsutskottet ända till 1917, då han valdes till landtdagens talman af sitt parti, som utgjorde flertalet. Då landtdagen genom att antaga den s. k. maktlagen öfverskridit sina befogenheter, utfärdades 2 aug. 1917 ett manifest om dess upplösning, men M. föredrog ej manifestet, utan gaf landtdagen ''ferier''. Han inkallade den till 29 aug.; endast socialisterna infunno sig, men motades undan af militär, som höll landtdagshuset besatt. Ånyo sammankallade M. med det ryska soldatrådets tillstånd landtdagen till 28 sept., då socialisterna bröto statssigillet, hvarmed ingångsdörren var förseglad; de ''stadfäste'' nu en del lagar. I den nyvalda landtdagen utsågs M. till ordf. i stora utskottet och ledamot i grundlags- och utrikesutskotten. M. var en af förgrundsfigurerna i det röda upproret och blef ordf. i upprorsregeringen, ''folkkommissariatet''. Tillsammans med denna flydde han i april 1918 öfver Viborg till Ryssland, där han trädde i bolsjevikernas tjänst och numera (1925) torde vara anställd vid ''Tredje internationalens verkställande centralkommittés västeuropeiska propagandasekretariats skandinaviska och finska sektion'' såsom adjoint för Finland. T. C.

***Mannerfelt.** Karl Otto M. dog 24 jan. 1924 i Borås. Han var hushållningssällskapets sekreterare t. o. m. 1913. Han skref d. 2 och 4 (1912) af dess historia samt *Älfsborgs läns landsting 1863—1913* (2 bd, 1913, 1917), *Borås—Herrljunga järnväg 1863—1913* (1913), *Mannerfeltska släktboken* (I, 1918), *Sjuhäradsbygden före 1622 och Borås stad 1622—1865* (1922) m. m.

***Mannerheim.** Ättens första kända medlem är handlanden i Gäfle, sedermera bokhållaren i Palmstruchska banken Henrik Marhein (f. 1618, d. 1654), möjligen af holländsk börd och far till den i hufvudarbetet nämnde exekutionskommissarien (ej bankokommissarien) Augustin Marhein (ej Marheim),

adlad M. — 2. K. E. M. tog afsked ur krigstjänsten 1795. Hans ”Egenhändiga anteckningar” äro offentliggjorda i Sv. litt. sällsk:s i Finland ”Förhandlingar och uppsatser” 35 (1921). Litt.: B. Lesch, ”C. E. M.” (I, 1924).

4. Aina J. M. blef änka 1915 och är därefter bosatt i Helsingfors.

5. Eva Charlotta Lovisa Sofia M., friherrinna, sondotter till M. 3, sjuksköterska, f. 21 dec. 1863 i Helsingfors, var 1896—99 gift med kammarjunkaren Hjalmar K. Linder (se d. o. Suppl.). Efter 1899—1902 genomgången sjuksköterskekurs vid S:t Thomas's hospital i England utnämndes hon 1904 till öfversköterska vid kirurgiska sjukhuset i Helsingfors. Hon har kraftigt bidragit till omorganisationen af sjuksköterskeutbildningen i Finland, var medlem i den därför tillsatta regeringskommittén, liksom i kommittén för lag om barnskydd. Hon är ordf. i styrelserna för sjuksköterskeföreningen och föreningarna för sjuksköterskornas hvilohem och för modervård åt barnen. Hon intar en framträdande ställning i den internationella sjuksköterskerörelsen, är medlem i styrelsen för Internationella sjuksköterskeföreningen och 2:a vice ordf. i förbundet Sjuksköterskors samarbete i Norden.

6. Karl (Carl) Gustaf Emil M., friherre, den föregående broder, finländsk riksföreståndare, f. 4 juni 1867 på fädernegodset Villnäs, fick sin militära utbildning dels i Finska kadettkåren (1882—86), dels vid Nikolajevska kavalleriskolan i Petersburg (från 1887). Befordrad till officer 1889, deltog han som öfverstelöjtnant i rysk-japanska kriget 1904—05 och befordrades under fälttåget till öfverste 1905. Efter att 1906—08 ha användts för en hemlig mission till Central-Asien och Kina blef M. 1909 befälhafvare (kommendör) för 13:e Vladimirska ulanregementet och 1910 chef för kejserliga lifgardets ulanregemente. Generalmajor 1911, blef han 1914 chef för gardeskavalleribrigaden i Warschau. Med denna inledde M. sin energiska och framgångsrika kampanj under Världskriget. Efter en mängd strider i Polen och Galizien blef han 1915 chef för 12:e kavalleridivisionen, hvilken under hans ledning utkämpade heta strider, bl. a. vid Dnjestr. I dec. 1916 öfvertog han chefskapet öfver en rysk-rumänsk härafdelning, som hade att försvara en frontdel i Transsylvanska alperna, och i början af 1917 ställdes 6:e kavallerikåren under hans befäl; s. å. blef han generallöjtnant.

Efter marsrevolutionen 1917 öfverförd till reserven, återvände M. på hösten s. å. till Finland, där förhållandena börjat antaga en alltmer anarkisk prägel (se Finland. Suppl., sp. 833). Då den finländska regeringen saknade maktmedel att nedslå det skräckvälde, som i synnerhet i södra delen af landet utbredde sig, så öfvertogs samhällsförsvaret af frivilliga organisationer, de s. k. skyddskårerna, hvilka efter hand underordnades en af f. d. finländska officerare bildad militärkommitté. Legaliserad på hösten, såg denna inom kort en af sina främsta uppgifter i att utse en öfverbefälhafvare i det krig, som syntes oundvikligt. Valet föll slutligen på M., och efter någon tvekan åtog han sig det svåra värfvet. Vidtalad af militärkommittén vid årsskiftet, fick han 16 jan. 1918 af senatens ordförande P. E. Svinhufvud ett muntligt bemyndigande och utnämndes 26 jan. formligen till högste befälhafvare ”i och för ordningens upprätthållande i norra Finland”. Redan dagen därpå öppnade de revolutionäre det länge förberedda kriget genom att taga Helsingfors i besittning. Samtidigt frigjorde M. den nationella motvåg, som framkallats af de ryska och röda hoparnas excesser. Han vistades sedan 19 jan. i Österbotten jämte sin stab, några medlemmar af militärkommittén, och beslöt sig vid ett krigsråd 25 jan. för omedelbar aktion. Till de bristfälligt beväpnade, men af stridslust lågande sydösterbottniska skyddskårerna utgick order att natten till 28 jan. öfverrumpla och afväpna de ryska trupperna i Vasa och på en del andra orter af strategisk betydelse. Därmed hade M. inledt fejden i det psykologiska ögonblicket. När inom några dagar hela Österbotten rensats från fiender, hade de ”hvita” kårerna, numera officiellt erkända såsom den lagliga regeringens trupper, beredt denna en säker tillflyktsort, skapat en fast bas för operationerna samt genom ett rikt krigsbyte någorlunda tillfredsställande sörjt för sin beväpning och utrustning.

I skydd af den starka positionen vid Filppula och den i en hast uppkommande, aktivt försvarade ”hvita fronten” från Bottenhafvet till Ladoga skapade M. under de närmaste veckorna Finlands armé af de öfverallt tillströmmande frivilliga skarorna och de på grund af regeringspåbud om allmän värnplikt inkallade årsklasserna. Redan i midten af mars var detta storartade organisationsarbete slutfördt, och M. kunde egna sig åt sin hufvuduppgift, att krossa de rödes välde i södra Finland. Den stora offensiven inleddes med ett angrepp mot Tammerfors, den röda arméns främsta stödjepunkt och kraftcentrum. En serie omfattande rörelser ledde till fullständig cernering (25 mars) af Tammerfors, och efter flera dagars blodiga strider sträckte de upproriske vapen (5—6 april). Efter segern vid Tammerfors, den hvita härens största bragd, förlade M. operationernas tyngdpunkt till karelska fronten, där Viborg 29 april togs med storm. Därmed var kriget praktiskt taget vunnet (se vidare Finland. Suppl., sp. 834—836).

Fälttågets afslutande påskyndades i hög grad genom den tyska expeditionskår, som i början af april landsteg i Hangö. Till en början hade M. motsatt sig en sådan handräckning, enär han ansåg det för landet lyckligast att med egna krafter framtvinga slutuppgörelsen med en inre fiende samt dessutom ville iakttaga full neutralitet i kampen mellan centralmakterna och ententen. Då emellertid den tyska hjälpen var en beslutad sak, tillvaratog han landets intressen genom en värdig och självständig hållning. Genom telegram till Ludendorff utverkade han, att den tyska expeditionskåren omedelbart efter landstigningen ställdes under finländskt öfverbefäl. Skickligt samarbetande med chefen för den tyska di-

visionen, general R. v. der Goltz (se d. o. Suppl.), slutförde M. sedan kriget, hvars afgörande händelse, Tammerfors' fall, inträffade samtidigt med tyskarnas landstigning.

Som strateg utmärkte sig M. för både djärfva uppslag och försiktighet vid planläggningen samt för en orubblig konsekvens i utförandet. Vid skapandet af den segerrika folkhären midt under brinnande krig lade han i dagen en enastående organisationsförmåga. Öfver de stridiga viljorna och de politiserande klickarna reste sig öfverbefälhafvarens personlighet, imponerande och sammanhållande. När den ''hvite generalen'' 16 maj gjorde sitt intåg i Helsingfors, var det långt mer än den segrande fältherren, som i honom hyllades af ett befriadt folk.

Knappt var emellertid striden afslutad, innan det redan under kriget florerande intrigspelet började visa sina ödesdigra verkningar. I viktiga frågor, sådana som härens framtida organisation, syntes det ej möjligt att uppnå samstämmighet mellan öfverbefälhafvaren och den tyskt orienterade regeringen. Under sådana omständigheter beslöt M. afgå, och 31 maj bifölls hans afskedsansökan. Än en gång skulle dock M. på ett afgörande sätt ingripa i händelsernas utveckling. När valet af prins Fredrik Karl af Hessen till Finlands konung vållade komplikationer med västmakterna, sändes M. till Paris och London för att återknyta de diplomatiska förbindelserna med Frankrike och utverka Englands erkännande af Finlands självständighet. Han hade väsentligen framgång, men erhöll i den aktuella kungafrågan ett besked, som framtvang dess slutliga afveckling. Då dessutom innehafvaren af högsta makten i Finland, Svinhufvud, på grund af de förändrade förhållandena nedlade sitt mandat, utsågs M. 12 dec. 1918 till riksföreståndare.

Som statschef sökte M. följa den politik, hvars förnämsta drag tydligt framträdt redan under kriget. Förhållandet till det bolsjevikiska Ryssland var, naturligt nog, ej det bästa. De ryska kontrarevolutionära sträfvandena kunde, lika väl som frihetskampen i Öst-Karelen och Estland, påräkna riksföreståndarens sympati. De vänskapliga förbindelserna med de skandinaviska länderna befästes. På inbjudan af resp. monarker gästade M. i febr. 1919 Stockholm och Köpenhamn; ett i samma syfte planeradt besök i Kristiania måste emellertid inställas. M:s välvilliga hållning till de segrande västmakterna, hvilken innebar en plötslig strömkantring i finländsk utrikespolitik, medförde som viktigaste resultat, att England, Förenta staterna samt en del andra ententeländer erkände Finlands oafhängighet, som därefter kunde anses fullt tryggad. Under sin resa till Väst-Europa hösten 1918 hade M. lyckats utverka rätt till införsel af betydande mängder spannmål från Amerika, och endast tack vare detta tillskott i lifsmedelsförrådet kunde en allmän hungersnöd med alla dess konsekvenser förebyggas. För öfrigt gick M:s politik ut på att stabilisera de efter kriget ännu rätt vacklande förhållandena. Arméns organisation fullbordades, hvarvid inhemska krafter mer än förut togos till heders. Skyddskårerna organiserades som en bestående institution till samhällets värn. Stående öfver partierna, sökte M. verka samlande för allmänt fosterländska mål. Den riksdag, hvilken framgick ur de af M. vid regeringstillträdet utlysta nyvalen, fick en sammansättning, som föranledde ministerkris. En af den nya ministären utarbetad proposition till regeringsform på republikansk grund antogs i hufvudsak af folkrepresentationen, och den nya regeringsformen stadfästes 17 juli af riksföreståndaren. Dock reserverade sig denne i diktamen till protokollet emot riksdagens beslut att med frångående af det grundlagsenliga förfarandet — val genom elektorer — själf utse den förste presidenten. Vid af riksdagen förrättadt presidentval 25 juli erhöll M. finska samlingspartiets och svenska folkpartiets 50 röster, medan 143 röster tillföllo presidenten i högsta förvaltningsdomstolen K. J. Ståhlberg. Efter denna valutgång drog sig M. tillbaka till privatlifvet.

M:s namn är det afgjordt dominerande under det korta, men betydelsefulla tidsskede, hvarunder Finlands självständighet grundlades. För hejdandet af den samhällsupplösande bolsjevismens spridning västerut gjorde han då en insats, som är af betydelse äfven ur allmäneuropeisk synvinkel.

Under kriget befordrad till general af kavalleriet, fick M. 1920 för befrielseverket mottaga en nationalgåfva af omkr. 7,5 mill. mark. Han är bl. a. hederschef för Finlands skyddskårer och hedersdoktor vid Helsingfors' universitet. 1920 stiftade han General Mannerheims barnskyddsförbund (se d. o. Suppl.), till hvars genom frivilliga bidrag hopbragta fonder han lämnade en grundplåt af 50,000 mk. I Centralstyrelsen för Finlands Röda kors är han president sedan 1922. Etnografiska, antropologiska och språkliga iakttagelser under en färd genom Central-Asien har han framlagt i uppsatsen *A visit to the Sarö and Shera Yögurs* (i ''Journal de la Société finno-ougrienne'', XXVII). — Litt.: H. Ignatius, ''Carl Gustaf M.'' (1918), ''Finlands frihetskrig år 1918'', utgifvet af Kommittén för frihetskrigets historia (1921 ff.), ''Finlands frihetskrig, skildrat av deltagare'' (1921 ff.), M. G. Schybergson, ''Finlands politiska historia 1809—1919'' (1923), och G. M. Törngren, ''Några minnen från general M:s högkvarter'' (i ''Det nya Sverige'', 1919). 2 o. 5. T. C. 6. B. Lesch.

***Mannesmannsrör.** R[einhard] Mannesmann dog 20 febr. 1922 i Remscheid och M[ax] Mannesmann 2 mars 1915 i Aachen.

***Mannheim.** — 2. Under Världskriget bombarderades M. af de allierades flygare 3 ggr 1916—17 och 19 ggr under 1918. L. W:son M.

Mannheimer, Otto Salomon, jurist, kommunal- och riksdagsman, f. 12 sept. 1860 i Göteborg, d. 10 dec. 1924 på Mössebergs sanatorium, var son till den framstående bankmannen Teodor M. (f. 3 nov. 1833 i Köpenhamn, bosatt i Göteborg sedan 1855, d. där 6 mars 1900), Skandinaviska kredit-a.-b:s förste direktör. Han blef juris kandidat i Uppsala 1887, vice häradshöfding 1890, delegare i Ph. Lemans advokatbyrå i Göteborg 1896, vann namn som affärsjurist och var 1912—20 ordf. i Sveriges advokatsamfund. Under sin Uppsalatid ifrig verdandist, blef han en af de ledande männen inom den frisinnade valagitationen i Göteborg, var verksam medlem af stadsfullmäktige (1902—19), ordf. i styrelsen för arbetsförmedlingen m. m. och tillhörde 1911 — lagtima riksdagen 1919 Första kammaren. Där slöt han sig till liberala samlingspartiet samt hade plats i konstitutionsutskottet (sedan 1914; ordf. 1918) och särskildt utskott ang. försäkring

för olycksfall i arbete m. m. (1916). Han var led. af straffkommissionen, styrelsen för Göteborgs högskola (sedan 1913) m. m. — Hans broder Herman M., f. 26 juli 1867 i Göteborg, anställdes 1891 i Skand. kredit-a.-b., där han blef 1899 verkställande direktör för Göteborgskontoret och 1900 led. af bolagsstyrelsen. Han är därjämte styrelseled. i flera af våra förnämsta affärsföretag.

Mannheimersystemet, *pedag.* Se Sickinger, A. Suppl. Jfr Berg, F. Suppl., sp. 549.

Ma'nninen, Otto författare på finska språket, f. 13 aug. 1872 i Kangasniemi (Savolaks), blef filos. kandidat 1897 och lektor i finska vid Helsingfors' universitet 1913. M. har mästerligt till finskan öfversatt bl. a. J. L. Runebergs dikter, ''Kan ej'', ''Kungarne på Salamis'' och ''Fänrik Ståls sägner'', stycken af Ibsen och Molière samt framför allt ''Iliaden''; under arbete är en öfv. af ''Odyssén''. Till tyska har han öfversatt en samling finska dikter (*Suomis sang*, 1921). Egna dikter, som kännetecknas af klassisk formfulländning, har han utgett under titeln *Säkeitä* (Gnistor; 1905 och 1910). T. C.

Mannström, Karl Oskar, publicist, vitter författare, präst, f. 15 nov. 1875 i Väddö, blef filos. kandidat i Uppsala 1901, har varit medarbetare i ''Vårt land'' 1902—04 och från 1904 i ''Stockholms dagblad'' samt redigerade under några år ''Illustrerad tidskrift för ung och gammal'', utgifven af Sv. sällskapet för nykterhet och folkuppfostran. Prästvigd 1919, har han sedan dess tjänstgjort i Adolf Fredriks församling i Stockholm. M. har utgett diktsamlingen *Ros och en* (1905) och ett stort antal biografiska religiösa och filantropiska arbeten, bl. a. *Bilder och blad ur svenska nykterhetsrörelsens historia* (1912), *Kristlig konst* (1919), *Livets tröst* (1920), *Snöfrid* (1921) och den monumentala lefnadsteckningen öfver *Oscar Ekman* (1922). Han har öfversatt bl. a. Arne Garborgs ''Den borttappade fadern'' (1903) och ''Ingrid sierskan'' (1916—17). I hufvudstadens kyrkliga och socialetiska föreningslif har han verksamt deltagit. Till ''Nya psalmer'' af 1921 har M. bidragit med tre bearbetningar och har 1923 i en kritisk broschyr granskat nämnda psalmbokssupplement. E. N. S—g.

Mannus, tidskrift. Se Kossinna, H. G. Suppl.

Man of war [mä'n ɔv *wå'*], eng., örlogsman.

Manono, ö. Se Samoaöarna.

Manonviller [manåvillär], före Världskriget starkt franskt spärrfort 12 km. ö. om Lunéville, behärskande järnvägen Saarburg—Lunéville—Nancy och Vezouzes dalgång. Efter ett dygns beskjutning med tyskarnas tyngsta belägringspjäser kapitulerade det sönderskjutna fortets kommendant med 700 man 27 aug. 1914. M. utrymdes åter 12 sept. s. å. Jfr Världskriget, sp. 161 och 166. H. J—dt.

Manrico [-kå], manlig hufvudroll (trubadur, uppfostrad bland zigenare, eg. bortbytt son till grefve Luna; tenor) i Verdis opera ''Trubaduren''.

***Mansfield,** W. R. — William M., lord Sandhurst, blef lordkammarherre 1912, upphöjdes 1916 till viscount Sandhurst och dog 2 nov. 1921.

Mansfield [mä'nsfild], Katherine, engelsk författarinna, hette eg. Kathleen Beauchamps, f. 1888 på Nya Zeeland, d. 9 jan. 1923 i Fontainebleau, vistades på Nya Zeeland till tretonårsåldern, gick därpå i skola i London i fem år, måste sedan återvända till Nya Zeeland, där hon vistades i två år. Därpå verkade hon som violinist i London, vardt därpå medarbetare i tidskr. ''The new age'' och 1911 i ''Rhythm'' och sedan i ''Adelphi'', hvilka båda senare utgåfvos af kritikern J. Middleton Murry (se denne. Suppl.), med hvilken hon gifte sig 1913. Hennes sista år fördystrades af lungtuberkulos, för hvilken hon snart dukade under. Hon debuterade 1911 med *In a german pension*, men väckte uppmärksamhet först genom *Bliss and other stories* (''Mannen utan temperament'', 1922). Hon utgaf ytterligare blott berättelserna *The garden party* (1922; ''Främlingen'', 1923); postumt utkommo *The doves' nest* (1923), *Poems* (s. å.) och *Something childish* (1924). — Fru M. var Englands kanske främsta författare af ''short stories''; hennes fina och känsliga iakttagelse klädes i en konstnärlig form. 1924 utgafs ytterligare en samling noveller (''Dockskåpet'') i sv. öfv. R—n B.

Manshögarna, ett 1,185 m. högt berg i Kalls socken, Jämtland, ö. om Anjeskutan, 10 km. v. om Kålåsens kapell. O. Sjn.

Mansi, sekt. Se Arya-samaj. Suppl.

Manskapsmäss. Se Mäss.

Manslemmen, *anat.* Se Könsorgan, sp. 647.

Manson [mä'nsn], sir Patrick, brittisk läkare, f. 3 okt. 1844 i Fingask, Aberdeenshire, d. 9 april 1922 i London, blef 1866 med. doktor i Aberdeen, bosatte sig som läkare på Formosa, men öfverflyttade 1871 till fastlandet, Amoy i Kina, där han — utom enskild praktik — var läkare vid ett missionens sjukhus. M:s första stora upptäckt gällde den i tropikerna vanliga svåra sjukdomen elephantiasis (se d. o.). M. fann orsaken vara en liten sugmask, *Filaria sanguinis*, som lefde i blod- och lymfkärl, därmed vållande vätskestockning och inflammatorisk nybildning och förhårdnad. Han visade, att maskens larver öfverfördes med moskitos. Därmed var uppslaget gifvet till den lyckosamma kommande tidens forskning öfver parasiter som smittöfverförare och vägen visad, huru man skulle skydda sig mot sjukdomen. Själf deltog M. i utforskandet af bl. a. malarian, och innan Ronald Ross hade bevisat myggan Anopheles' betydelse för malarians spridning, hade M. förutsagt, att dess smitta måste spridas med en särskild myggart. M. öfverflyttade senare till London, där han anställdes vid kolonialdepartementet och biträdde vid upprättandet af School of tropical medicine. På goda grunder betecknas M. som den ''tropiska medicinens fader''. C. S—g.

Mansonia, *bot.*, trädsläkte af fam. *Sterculiaceæ* med 1 art i Burma, *M. Gagei*, som lämnar ett mycket värderadt, välluktande gagnträ, kalladt kalanut-trä. G. L—m.

Ma'nssila, grekisk-katolsk församling i Salmis gränssocken, Viborgs län, Finland. O. B—n.

***Mantalslängd** lägges till grund äfven för andra längder, som årligen upprättas, t. ex. röstlängd m. fl. Rld.

***Mantalspenningar** och i anslutning till dem inom flertalet af rikets kommuner utdebiterad folkskoleafgift (se d. o.) och till landstingen utdebiterad sjukvårdsafgift (se d. o.) äro i enlighet med riksdagens skrifvelse af 2 juni 1923 föremål för utredning, som afser, huruvida dessa personliga afgifter lämpligen må kunna upphäfvas. För deras afskaffande ha i motioner vid flera riksdagar anförts som skäl, att dessa beskattningsformer vore oförenliga med moderna beskattningsprinciper och förenade med kostnader och besvär vid debitering och uppbörd, hvilka icke motsvarades af hvad de inbringade, särskildt efter penningvärdets fall under Världskriget (1921: mantalspengar 878,550 kr., folkskoleafgift omkr. 850,000 kr. och sjukvårdsafgift något öfver 1 mill. kr.). Å andra sidan har anförts, att det ur principiell synpunkt vore riktigt, att hvarje medborgare bidroge åtminstone till de direkta merkostnader för registrering o. d., som han förorsakar det allmänna, samt att de till landsting och kommuner utgående afgifterna icke saknade ekonomisk betydelse. Sammanslagning i en enda personlig afgift, lika för man och kvinna, vore måhända därför lämpligare än ett afskaffande. E. F. K. S—n.

***Mantalsskrifning** sker numera äfven i Stockholm och Göteborg i slutet af året (k. förordn. 12 sept. 1921). Bestämmelsen, att hustru skall mantalsskrifvas på samma ställe som mannen, upphäfdes genom k. förordn. 25 sept. 1920 i samband med nya äktenskapslagen. Genom k. förordn. 11 okt. 1912 har därjämte genom ändring i 1894 års mantalsskrifningsförordning medgetts såväl statsråd som kommittéledamöter m. fl. samma rätt, som förut funnits för innehafvare af uppdrag från riksdagen, att, trots bosättning å orten för den särskilda verksamheten, förbli mantalsskrifna i förra hemorten. Rld.

Ma'ntawi, ögrupp. Se Mentawi.

Mantelgördeldjur, *zool.* Se Sköldsorken.

***Manteuffel.** — 2. Otto Theodor von M. Hans broder Karl Otto von M. (f. 1806, d. 1879) var preussisk jordbruksminister 1854—58. Dennes son Otto Karl Gottlob von M., f. 29 nov. 1844 i Berlin, d. där 4 mars 1913, var 1877—98 led. af tyska riksdagen och tillhörde sedan 1883 preussiska landtdagens herrehus, där han 1891 blef förste vicepresident och 1908—12 var president. Han tillhörde det konservativa partiets högra flygel.

***Manthey.** — 2. A. K. M:s dagböcker för åren 1856—74 ha nu fullständigt utgetts (2 bd, 1905—19) och utgöra en särdeles pålitlig historisk källa, delvis af värde äfven för Sveriges historia.

Ma'ntsinsaari [-säri], grekisk-katolsk församling på Mantsinsaari ö i Ladoga, Salmis gränssocken, Viborgs län, Finland. 1,730 inv. (1923). O. B—n.

***Mantzius.** — 2. Karl M. lämnade 1913 direktörskapet vid k. teatern och gaf därefter gästspel i Danmark, Sverige, Finland och Norge. Han dog i Köpenhamn 17 maj 1921. M:s verk om skådespelarkonstens historia fullbordades 1916 med bd 6 och fick ett komplement i hans postumt utg. *Skuespilkunstens historie i det nittende aarhundrede* (1922). 1919 hade han utgett memoarverket *Min far og jeg.* P. E—t.

Manua, ö. Se Samoaöarna.

***Manubrium** är benämning äfven på registertangent (se d. o. Suppl.).

Manültryck, ett af Max Ullmann i Zwickau 1918 uppfunnet (och efter anagram af hans tillnamn benämndt) fotografiskt förfarande, som möjliggör framställning af ett för direkt kopiering eller för fotomekanisk reproduktion afsedt negativ utan användning af kamera efter originalbilder i streck- eller punktmaner, såsom strecktecknings, boktrycksalster af alla slag, kopparstick, träsnitt, litografier, musiknoter m. m. En med ett kromatlimskikt öfverdragen glasskifvas preparerade sida lägges i kontakt med originalet, och detta belyses från glassidan. Ljuset absorberas då af originalets svarta partier, men reflekteras af dess hvita, hvarigenom skiktets resp. öfverliggande partier påverkas olika af ljuset. Genom glasskifvans följande behandling i vatten och i ett färgbad erhålles ett negativ, som kopieras på en med ett ljuskänsligt skikt öfverdragen zink- eller aluminiumplåt, hvilken sedan tryckes i offsetpressen. J. Htzg.

Mänus, i dagligt tal förkortning för *manuskript.*

Manzaneros, folkstam. Se Patagonien, sp. 215.

***Manö.** Vid stormfloden 30 aug. 1923 sattes ön så godt som helt under vatten.

Mappe, ty., portfölj, handväska.

***Mappila.** Den i engelsk skrift vanligast förekommande formen är mopla.

***Maquet,** A. Hans arfvingar fingo genom process 1922 sig tillerkänd royalty för åren 1908—38 å försäljningen af Dumas' i samverkan med honom skrifna arbeten. Däremot afslogs krafvet, att M:s namn skulle å titelbladen införas vid sidan af Dumas'.

***Maraak** (Merok) heter nu Marok.

Marakanda, stad. Se Samarkand.

***Maramaros,** komitat, är sedan 1919 deladt mellan Tjecho-Slovakien och Rumänien.

***Maramaros-Sziget** (officiellt Sighetul Maramusului) tillhör numera Rumänien. 21,230 inv. (1913). Under Världskriget hölls staden besatt af ryssarna 3—8 okt. 1914 under dessas första infall i Ungern. Jfr Världskriget, sp. 177. H. J—dt.

***Marasch** hölls 1918—20 besatt af fransmännen. M. har sedermera varit en af hufvudorterna för massakrer på armenier. Omkr. 52,000 inv.

***Marasmius,** Nejlikbrosksvampen, finns afbildad å pl. I till art. Svampar.

***Marburg.** — 2. M. i Steiermark tillhör nu Jugo-Slavien. 30,641 inv. (1921). Officiellt namn *Maribor.*

Marburgsskolan, *filos.*, den af professorn i Marburg H. Cohen (se denne) grundlagda ny-kantianismen.

Marbuske, *skogsv.*, beteckning för vanligen genom öfverskuggning undertryckta småträd. Emedan dessa, särdeles margranar, ha förmågan att utveckla sig normalt, om hindret för deras tillväxt undanröjes, t. ex. genom de öfverskärmande trädens afverkning, kunna marbuskarna vara af

värde för återväxten, särskildt på svårföryngrade marker. H. J. Dft.

***Marby** tillhör nu Sunne, Ovikens och Hallens tingslag samt Undersåkers kontrakt, Härnösands stift. 9,100 har. 600 inv. (1924).

***Marbäck.** 1. Socknen hade 748 inv. 1924. Patronatsrätten upphörde fr. o. m. 1922. — 2. M. är sedan 1 maj 1921 annex till Tvärred, Göteborgs stift, Kinds kontrakt. 655 inv. (1924).

***Marcel,** H. C., afgick 1913 från chefskapet för nationalbiblioteket.

Marcel [-sä'l]. 1. Mansroll (protestantisk krigsbuss; basparti) i Meyerbeers (se denne, sp. 387) opera ''Hugenotterna''. — 2. Mansroll (målare, baryton) i Puccinis (se denne) opera ''Bohême''.

***Marcellus.** (Sp. 871) — 4. Marcus Claudius M. Bild af Marcellusteatern meddelas å pl. VII till art. Rom.

Marcellusteatern (*Theatrum Marcelli*). Se Marcellus 4 (sp. 871—872) och pl. VII till art. Rom.

***Marcère,** É. L. G. D. de, dog 27 april 1918 i Messei, dep. Orne. Han var den siste lifstidssenatorn i Frankrike. M. utgaf ytterligare *Histoire de l'assemblée nationale* (2 bd, 1904—07) och *Histoire de la république de 1876 à 1879* (2 bd, 1908).

Marc Girardin, F. A. Se Saint-Marc Girardin.

***Marcgraviaceæ,** *bot.* Af fam. äro nu omkr. 50 arter kända. G. L—m.

***Marchand,** J. B., inställde sig vid krigsutbrottet 1914 åter i militärtjänst och deltog som brigadgeneral i striderna i Champagne och vid Somme samt blef 1916 svårt sårad.

Marchands laktobutyrometer [marʃã's]. Se Mjölkprofvare, sp. 752.

***Marchesi,** Salvatore. — Hans hustru Mathilde M. dog 18 nov. 1913 i London.

***Marchet,** G., dog 27 april 1916 i Schlackenwerth i Böhmen.

Marciale [martjäle], *mus.* Se Marcia.

***Marcion.** Se A. Harnack, ''Marcion: Das evangelium vom fremden gott'' (1921).

***Marcks,** Erich, blef professor i München 1913 och i Berlin 1922 samt utnämndes sistnämnda år till preussiska statens historiograf. Bland hans skrifter må ytterligare nämnas det populära arbetet *Otto von Bismarck* (1915; 23:e uppl. 1924), *Luther und Deutschland* (1917), *Ostdeutschland in der deutschen geschichte* (1920) och *England und Frankreich während der letzten jahrhunderte* (1923). Af M:s ''Männer und zeiten'' utkom 6:e ''omgestaltade'' uppl. i 2 bd 1922. V. S—g.

Marcks von Würtemberg. Se Marks von Würtemberg (äfven i Suppl.).

Marc-Michel [-miʃä'l]. Se Michel, M. A. A.

Marcoing [markåå'], by i franska dep. Nord, vid Schelde, 7 km. s. v. om Cambrai, till en stor del förstörd under Världskriget. 1,770 inv. (1921). M. besattes 26 aug. 1914 af tyskarna, men intogs under slaget vid Cambrai 20 nov. 1917 af engelsmännen, hvilka dock mot slagets slut åter måste utrymma byn 6 dec. Under de allierades slutliga offensiv återeröfrades M. af engelsmännen 28 sept. 1918. Jfr Världskriget, sp. 163, 222 och 242. H. J—dt.

Marconirigg [-kåni-], *sportv.*, hvardaglig benämning på den moderna segelbåtsriggen, som karakteriseras däraf, att det trekantigt skurna storseglet saknar gaffel och i hela sin längd följer masten. Benämningen uppstod i England, då man fast förenade undermasten och toppmasten för att slippa nedfira den senare vid bärgning af toppseglet. Toppmasten var då stagad med en mängd wire, så att den till utseendet påminde om en mast för trådlös telegrafi, och fick i England benämningen *wire-less* l. *Marconimast* (efter uppfinnaren af den trådlösa telegrafien). Sedermera förlängdes undermasten och gjorde toppmasten öfverflödig, hvarigenom toppseglet kunde förenas med storseglet, som på så sätt fick sin trekantiga form. Denna numera öfver hela världen använda ''Marconirigg'' är densamma, som i flera århundraden användts på fiskebåtar vid Bermudaöarna (se Bermuda-båt med fig.). Därför används stundom äfven benämningen *Bermudarigg*. Storseglet har form af en triangel och löper med hela sitt förlik på en skena på mastens akterkant (eller på annat sätt). Fördelen med denna rigg är, att seglet blir lättare att sätta och bärga, då ingen tung gaffel finnes. En nackdel är, att den höga masten alltid står uppe och att det refvade seglet icke står så väl, särskildt vid fuktig väderlek. Marconiriggen har dock på senare åren nästan fullständigt trängt ut gaffelriggen på lust-, kappseglings- och mindre långfärdsbåtar. — Den verkliga Marconiriggen infördes 1912 af engelske båtkonstruktören Charles Nicholson, då han konstruerade 15 meters R-yachten ''Istria''. E. B—ll.

Marcus. 1. Henry Isac M., läkare, universitetslärare, f. 2 maj 1866 i Stockholm, student 1883, aflade sina med. examina vid Karolinska institutet samt blef där 1903 doktor (på afh. *Akuta förvirringstillstånd på syfilitisk grund*) och docent s. å. i psykiatri och 1920 i neurologi och psykiatri. M. uppehöll under årens lopp i flera repriser professur dels i psykiatri, dels i nervsjukdomar och kallades 1924 (efter F. Lennmalm) till professor i nervsjukdomar. Han hade sedan 1896 varit öfverläkare vid Solna sjukhem och 1921 fått professors n. h. o. v. M. har vid flera utländska studieresor studerat hos Kræpelin, Nissl, Alzheimer, Ehrlich, Nonne och Foerster. Af åt honom lämnade offentliga uppdrag må nämnas medlemskap i Arméförvaltningens vetenskapliga råd för nervsjukdomar sedan 1922. — M:s vetenskapliga arbeten falla inom både psykiatri och neurologi; utom gradualafh. märkas *Studie öfver etiologien till dementia paralytica i Sverige* (1902), *Psychose bei perniciöser anæmie* (1903), *Die salvarsanbehandlung bei syphilitischen erkrankungen des nervensystems* (1911), *Om förändringarna i stora hjärnans bark vid paralysie générale* (1914), *Epilepsie mit geruchsaura* (1915), *Epilepsi och sinnesslöhet* (s. å.), *Studien über die symmetrische gangrän* (1919 och 1921), *Influensa och nervsystemet* (1920), *Sensorische paramusie* (1913), *Études cliniques et anatomo-pathologiques sur différentes affections des noyaux centraux du cerveau* (1923) och *Minnesrubbningar vid sjukliga förändringar i frontalhjärna och insula* (installationsföreläsning, 1924). — Han är medlem af Société de névrologie de Paris (1921).

2. Karl Jakob M., den föregående syssling, läkare, universitetslärare, f. 2 febr. 1873 i Stock-

holm, student 1890, aflade sina med. examina vid Karolinska institutet och blef där 1910 doktor (på afh. *Om den praktiska betydelsen af Wassermanns reaktion vid syfilis*) och 1913 docent i syfilidologi. Sedan 1912 är han, som vid flera tillfällen studerat syfilidologi utomlands, öfverläkare och direktör vid sjukhuset Sankt Göran. Han har dessutom varit marinläkare af 2:a graden i reserven (1902—12). M. har bl. a. varit medlem af Arméns sjukvårdsstyrelses vetenskapliga råd sedan 1918, af Medicinalstyrelsens sedan 1921, särskildt tillkallad sakkunnig inom Civildepartementet för utarbetande af lag mot utbredning af könssjukdomarna 1917, medlem af kommittén för sexualundervisning 1918 och sekreterare vid kongresser och i vetenskapliga sammanslutningar. 1913—20 höll han populära föreläsningar öfver könssjukdomarna för både vuxna och ungdom och har gett kurser för med. kandidater i dermatologi. Bland M:s vetenskapliga skrifter må anföras utom gradualafh. *Ein fall von venensyphilis* (1905), *Zur frage von der behandlung der syphilis mit besonderer berücksichtigung intravenöser sublimatinjektionen* (tills. med E. Welander, 1906), *Om serumdiagnosen af syfilis* (1909), *Über die prognose der kongenitalen syphilis* (1912), *Die bedeutung der lumbalpunktion bei syphilis* (s. å.), *Om syfilisprognos* (s. å.), *Några drag af den i Tyskland nu pågående kampen mot könssjukdomarna* (1916), *Den nya lagen ang. åtgärder mot utbredning af könssjukdomarna* (1918), *Några första erfarenheter om behandlingen af syfilis med vismutsalter* (1922) m. fl. M. är medlem af flera utländska vetenskapliga samfund.

3. Morits M., halfbror till M. 1, nationalekonom, f. 24 okt. 1877, blef 1911 filos. doktor på afh. *Den svenska tobaksindustrien år 1908*. Han var 1898—1907 banktjänsteman och tjänsteman 1907—13 i Kommerskollegium och 1913—17 i Socialstyrelsen. M. var 1914—17 sekreterare i Statens lifsmedelskommission och 1918—19 anställd i Folkhushållningskommissionen. Vid Genua-konferensen 1922 var M. som ekonomisk expert led. af svenska delegationen. Han är numera ombudsman hos a.-b. Vin- och spritcentralen. M. har ytterligare utgett bl. a. *Butikstängningsfrågan* (1908) och *Det svenska tobaksmonopolet* (1924). 1—2. C. S—g.

Marde'ller, *arkeol.*, kallas vissa runda flatbottnade gropar, vanligen af 2—5 m. genomskärning, men äfven större, som förekomma enstaka eller i grupper på olika ställen i Europa, särskildt talrikt i Lothringen och Schweiz. De anses ha tjänat dels som cisterner, dels som bostäder, i det att en hydda uppbyggts öfver dem eller möjligen endast ett tak. De utgjorde i det ena fallet ett slags källarvåning, i det andra själfva bostaden. Somliga anses gå tillbaka till yngre stenåldern, andra till romersk järnålder. T. J. A.

Marden [mā'dn], Orison Swett, amerikansk författare, f. omkr. 1850 i Thornton, New Hampshire, med. doktor vid Harvard-universitetet 1881, uppsatte 1897 "The success magazine", hvars utgifvare han är. M. har skrifvit mer än femtio böcker i "lefnadskonst", af hvilka femton öfversatts till vårt språk: "Människans inre kraft" (1911; 4:e uppl. 1922), "Vi och våra tankar" (1914; 3:e uppl. 1921), "Arbetsglädje" (1912; 3:e uppl. 1921) o. s. v.

***Marderfelt.** 1. Konrad M. Närmare detaljer om M:s verksamhet meddelas i L. W:son Munthes "Kungl. Fortifikationens historia" VI, 1 (1916).

***Mare clausum.** Om Dardanellsundets och Bosporens öppnande äfven för krigsfartyg genom Lausannefreden 1923 se Lausanne. Suppl., sp. 95, och Turkiet. Historia.

***Mared.** 6 juli 1924 aftäcktes en minnessten med inskr. "Till minne av striden vid Marekärr den 10.11 1563 restes här på Skansen denna sten av Hallands museiförening 1923".

Marées [-rē], Georg des, svensk målare. Se Desmarées (äfven i Suppl.).

Mar Elias, kloster. Se Saida 1.

Marēlius, Nils, kartograf, f. 31 okt. 1707, d. 25 okt. 1791, blef extra tjänsteman vid Landtmäterikontoret 1734, förste ord. landtmätare 1747 och senare premiäringenjör där samt erhöll 1775 öfverinspektörs och 1781 öfverdirektörs titel. M. författade och utgaf ett flertal goda landkartor och kartografiska uppsatser. M., som anses vara Sveriges främste kartograf före 1800-talet, blef led. af Vet. akad. 1769.

***Maremmer.** De toskanska maremmernas utfyllning och tillgodogörande ha delvis skett genom kolmation (se d. o. Suppl.).

Margalīt, *tekn.*, ett slags bakelit (se d. o. Suppl.).

***Margareta**, *svenska* furstinnor. — 6. M. V. Ch. A. N., kronprinsessa, blef moder till ännu en son, Karl Johan (f. 1916). Hon afled i rosfeber 1 maj 1920 i Stockholm. Hennes stoft flyttades 15 maj 1922 från Storkyrkan till grafplatsen Karlsborg i Haga. — Kronprinsessan M. älskade blommor och var synnerligen förfaren i trädgårdsskötsel, hvaråt hon om somrarna egnade sig å Sofiero. För välgörande ändamål utgaf hon ett par skildringar af trädgården där, *Vår trädgård på Sofiero* (1915) och *Från blomstergården* (1917); jfr äfven hennes uppsats *Barn och blommor* (i "Turistföreningens årsskr." 1918). Under sin vistelse i Sverige koncentrerade hon till en början sin omfattande välgörenhetsverksamhet, vid hvilken hennes stora organisatoriska förmåga gjorde sig lyckligt gällande, på arbete inom De blindas förening (se Förening, De blindas, äfven i Suppl.), där hon var hedersordf., Föreningen för husmodersskolor med barnavård (stiftad 1911; hon var där hedersordf. och den mest drifvande kraften) samt Föreningen Vaksamhet. Under Världskriget verkade hon outtröttligt för landstormsmännens förseende med de persedlar, som ej tillhandahållas af kronan. I detta syfte bildade hon strax efter krigsutbrottet ett "centralråd", 1915 ombildadt till Kronprinsessans förening för det frivilliga arbetet för landstormsmäns beklädnad m. m. (se d. o. Suppl.). Dessutom deltog hon synnerligen lifligt i hjälparbetet bland krigsfångarna, sedan 1916 genom den af henne personligen ledda organisationen Kronprinsessans förmedling af kärleksgåfvor till krigsfångar, hvilken samarbetade med K. F. U. M:s verksamhet för detta syfte i de krigförande länderna (hon var ordf. i Kronprinsessans af Sverige kommitté för krigsfångehjälp genom Kristliga föreningarna af unga män). Den mörka vintern 1917—18, då tillgången på belysningsmedel var högst otillräcklig, tog hon initiativ till en ljusinsamling för fattiga hem. Hon tog 1919 initiativ till bildande af för-

eningen Margaretainsamlingen för fattiga, hvilken har beklädnadshjälp till hufvudsyfte. — Kronprinsessan var konstnärligt begåfvad (hon utställde några taflor på Baltiska utställningen i Malmö 1914), kärleksfull mor, varmt religiös och verksamt intresserad af kyrklig textilkonst. — Litt.: ''Margareta. Sveriges kronprinsessa. Minnesteckning under mångas medverkan utgiven af Lotten Dahlgren och Julia Svedelius'' (1921). — Genom nationalinsamling bildades 1920 Stiftelsen Kronprinsessan Margaretas minnesfond (se d. o. Suppl.).

7. M. förmäldes 22 maj 1919 med prins Axel af Danmark och är moder till prinsarna Georg Valdemar Karl Axel (f. 16 april 1920) och Flemming Valdemar Karl Axel (f. 9 mars 1922).

Margareta, kvinnlig hufvudroll (ungmö med djupt tragiskt kärleksöde; sopran) i Gounods opera ''Faust'' och Boitos opera ''Mefistofeles'', bägges libretter byggda på Goethes stora drama ''Faust''.

Margareta af Valois [valωa'] l. Margot [-gå], kvinnoroll (fransk drottning, se bd 17, sp. 901; koloratursopran) i Meyerbeers opera ''Hugenotterna''.

***Margaretahemmet.** Se Föreningen förvård af fallandesjuka sinnesslöa barn äfven i Suppl.

Margareta Maria, helgon. Se Alacoque (äfven i Suppl.)

***Margaritsziget** bör vara **Margitsziget.**

Marghilomän, Alecsandru, rumänsk politiker, f. 1854, studerade juridik vid Sorbonne, var 1879—83 statsadvokat, slöt sig inom politiken till junimisterna (se d. o.) och invaldes 1884 i deputeradekammaren. M. var från 1888 medlem af de flesta konservativa ministärerna, bl. a. utrikesminister under Carp 1900—01, inrikesminister i en ny ministär Carp 1911—12 och finansminister under Maiorescu 1912—14. Under Världskriget påyrkade han i det längsta neutralitet och var under centralmakternas ockupation af Rumänien ministerpresident mars—nov. 1918 samt afslöt som sådan med centralmakterna freden i Bukarest (se d. o. Suppl., sp. 893) 7 maj s. å. Efter Världskrigets slut är han ledare af en liten konservativ partigrupp. V. S—g.

Ma'rgit, kvinnlig hufvudroll (lidelsefull borgfru) i Ibsens skådespel ''Gildet paa Solhoug'' och (som mezzosopran) i V. Stenhammars därpå byggda opera.

Margitsziget [-siget]. Se Budapest, sp. 496.

Margretelund, uppfostringsanstalt i Lidköping för vanartade gossar från Skaraborgs län med 40 platser, upprättad 1887 af Anna Lisa Lidbeck, meddelar undervisning i vanliga skolämnen samt jordbruk, husdjurs- och trädgårdsskötsel, slöjd och skrädderi. Hemmet har bl. a. 80 har åker. O. Sjn.

Margretudalr, dalgång. Se Maridalen.

Marguerite [margri't], Margerit, *bot.*, det ej sällan äfven i Sverige använda franska namnet på prästkragen och andra liknande blommor (se Gerbera. Suppl.). G. L—m.

***Margueritte**, Paul, dog 30 dec. 1918 i Hosségor, dep. Landes. Sedan 1908 skrefvo P. M. och hans broder Victor M. hvar för sig. Af den senares arbeten må ytterligare nämnas *Les frontières du coeur* (1912), *La rose des ruines* (1913) och *La garçonne* (1922; stympad sv. öfv. ''Ungkarlsflickan'', 1923) en skildring af erotisk lössläppthet, som väckte så allmän skandal, att M. uteslöts ur hederslegionen och hans bok officiellt förklarades skadlig för Frankrikes anseende.

Marhalm, *bot.*, ett i Skåne användt namn på *Calamagrostis* (*Psamma* l. *Ammophila*) *arenaria*. Se Calamagrostis.

***Maria**, *svenska* furstinnor. — 5. Maria Pavlovna. Hennes äktenskap med prins Vilhelm, hertig af Södermanland, upplöstes genom skilsmässa 17 mars 1914. Hon gifte sig s. å. med furst Sergej Putiatin och är bosatt i Paris.

***Maria** (sp. 919), drottning af *Bägge Sicilierna*, dog 19 jan. 1925 i München.

***Maria**, *franska* furstinnor. — 6. (Sp. 925) M. Antoinetta. Ett mycket viktigt bidrag till hennes historia lämnar hennes på Löfstad, i Östergötland, förvarade brefväxling med Barnave, som tryckts i O. G. von Heidenstams bok ''Marie-Antoinette, Fersen et Barnave'' (1913). Jfr äfven markis de Ségur, ''Marie-Antoinette'' (1921). — 7. (Sp. 927) M. Lovisa (Marie-Louise). Jfr A. L. Imbert de Saint-Amand, ''Marie-Louise'' (1886—87), M. Billard, ''Les maris de Marie-Louise'' (1908), och E. E. Cuthell, ''An imperial victim: Marie Louise etc.'' (2 bd, 1911).

***Maria** (sp. 929), *ryska* furstinnor. — 3. Maria Fedorovna fick efter ryska revolutionen 1917 bostad sig anvisad på Krim, där hon hölls under bevakning, tills hon befriades af engelsmännen; sedan 1919 är hon bosatt i Danmark.

***Maria** (M. Teresia, sp. 937), *tysk* kejsarinna. Hennes staty är rest i Wien (se d. o., pl. III).

Mariaburg, slott. Se Zell 1.

***Mariager.** Järnväg till Faarup på Randers—Hobro-banan är under byggnad. P. E—t.

Mariaklocka, *bot.*, namn på *Campanula medium* (se Campanula och Fördubbling).

***Maria Magdalena** församling är jämlikt k. br. 20 juni 1924 fr. o. m. 1925 delad i två församlingar: Maria Magdalena församling — bestående af den del af nuv. M., som ligger ö. och n. om en linje från Söder Mälarstrand midt i Torkel Knutssonsgatan, Vollmar Yxkullsgatan och Rosenlundsgatan till järnvägslinjen, hvilken följes österut, tills den i Timmermansgatan träffar Katarina församlings gräns — samt Högalids församling, bestående af den del af nuv. M., som ligger v. och s. om nämnda gränslinje. M. omfattar inom sina nya gränser 15:e och 19:e rotarna af Stockholms stad, den senare något modifierad till sin omfattning. Fr. o. m. 1 maj 1925 bildar den nya M. eget pastorat med 1 kyrkoherde, 2 komministrar och 1 ständig adjunkt. Församlingens gamla privilegier vid tillsättning af prästerliga tjänster ha numera upphört, och denna tillgår som i andra rikets privilegierade församlingar. Se därom Pastorat. Suppl. E. A—t.

Maria Magdalena, gripande borgerligt drama af Hebbel (se denne, sp. 159), uppf. i Stockholm 1889.

Mariamirakel. Se Mysterier, sp. 134.

***Mariampol** tillhör nu Litauen. 5,079 inv. (1910). Officiell namnform *Mariampolė*.

***Marianerna**, som 14 okt. 1914 besattes af japanerna, innehas nu af dessa såsom mandat under Nationernas förbund, med undantag af Guam (se d. o. Suppl.). Regeringen har sitt säte i Saipan (Sipan). 5,156 inv., hvaraf 1,758 japaner (1920).

Mariannelunds praktiska skola, privat läroanstalt, vid Mariannelunds järnvägsstation, 61 km. ö. om Nässjö och nära Hässleby sanatorium, grundlades 1904 och stod nästan från början under ledning af förre folkskolläraren Albert Lingström (f. 1854). Den omfattade handelsinstitut, teknisk afd., juridisk afd., husmoderskola, realskola och gymnasium samt tidtals äfven andra afd. Sedan Lingström 1915 af ekonomiska svårigheter, vållade af kristiden, nödgats lämna skolan, öfvertogs den af ett bolag, som emellertid s. å. upplöstes. Från vårterminen 1916 har den stått under ledning af sin nuv. rektor, ingenjören Gottfrid Gustafsson (f. 1882). Dess verksamhet är numera hufvudsakligen koncentrerad till att förbereda för student- och realskolexamen samt lämna affärs- och husmodersutbildning. Skolan har framför allt varit besökt af personer öfver den normala skolåldern, för hvilka de vanliga läroanstalterna äro mindre lämpade och som här genom mera individualiserad undervisning och intensivt arbete kunnat göra betydande tidsvinst. Omkr. 120 elever ha aflagt studentexamen och mer än 400 realskolexamen. Skolan står icke under offentlig kontroll och saknar ännu såväl statsunderstöd som examensrätt. Kring skolan har uppväxt ett vackert villasamhälle, som är stadt i raskt framåtskridande.

Mariänska kongregationer. Se Kongregation. Suppl.

Maria Stuart, sorgespel af Schiller (se denne, sp. 1039), uppf. i Stockholm f. g. 1821.

Maria Stuart i Skottland, historiskt skådespel af Björnson (se denne, sp. 589), uppf. i Stockholm 1868—69.

***Maria-Teresia-thaler** upphörde att präglas 1914, efter Världskrigets utbrott, och ersattes i Abessinien 1919 af Menilek-thaler som myntenhet.

Mariaviter, katolsk kongregation, oberoende af Rom. Se Polen, sp. 1199.

***Maribo** hade 4,442 inv. 1921. Järnväg öppnades 1924 till Torrig på nordkusten af Lolland. P. E—t.

***Maribo amt** hade 128,537 inv. 1921. P. E—t.

Maribor, officiellt namn på Marburg (se d. o. 2. Suppl.).

Marie [-rī], kvinnlig hufvudroll (marketenterska, bortkommet oäkta barn till en markisinna) i Donizettis opera "Regementets dotter".

Mariebalsam. Se Rheedia. Suppl.

***Marieby** tillhör nu Refsunds, Brunflo och Näs tingslag samt Östersunds kontrakt, Härnösands stift. 4,650 har. 557 inv. (1924).

***Mariefred.** 1. M. har nu en areal af 14,86 kvkm., hvaraf 14,62 kvkm. land. 1,461 inv. (1924). Tax.-v. af fast egendom är 3,780,400 kr. (1923), den bev.-tax. inkomsten s. å. 1,213,636 kr. Staden har nu elektrisk belysning. Patronatsrätten upphäfdes fr. o. m. 1922. Vid riksdagsmannaval väljer M. tillsammans med länet. O. Sjn.

***Mariehamn** är nu säte för såväl landshöfdingen som självstyrelseorganen i landskapet Åland. I staden finns ett samlyceum med svenskt undervisningsspråk, underhållet af landskapet. Badinrättningen har ännu ej återtagit sin af Världskriget afbrutna verksamhet. 1,543 inv. (1923). O. B—n.

Marieholm, municipalsamhälle jämlikt k. br. 26 mars 1915 inom Reslövs socken, Malmöhus län, 10 km. v. om Eslöf, vid järnvägslinjen Landskrona—Eslöf. 166 har. 698 inv. (1924). Ordnings-, brand- och hälsovårdsstadgorna tillämpas. 1923 var tax.-v. å bev.-pliktig fast egendom 1,666,000 kr., den till bev. tax. inkomsten 581,730 kr., municipalskatten 10 öre per 100 kr. inkomst, samhällets tillgångar 35,025 kr. och dess skulder 23,634 kr. I M. finnas elektricitetsverk, tillhörigt samhället, kvarn, mejeri, tegelbruk samt stort ullspinneri och ullväfveri och af banker Onsjö härads sparbank samt afd.-kontor af Sv. handelsbanken. E. A—t.

***Marienbad** tillhör nu Tjecho-Slovakien, länet (*župa*) Plzeň. 6,900 inv. (1921). Officiella namnet är *Lázně Marianské*.

***Marienburg.** Sp. 963, rad 10—11 nedifr. *Orden* 3 . . . (se d. o.). *utgå*.

Marienthal, urspr. namnet på Mergentheim (se d. o.).

***Marienwerder.** 1. Reg.-omr. kom 1919 till Polen, där det ingår i vojevodskapet Pomorze, utom nordöstra delen, som nu jämte återstoden af det forna reg.-omr. Danzig bildar ett nytt reg.-omr. M. (2,951 kvkm., 257,560 inv., 1919) i preussiska prov. Ostpreussen. Delar af kretsen M. voro föremål för folkomröstningen i Westpressen 11 juli 1920, som gaf öfvervägande majoritet för Tyskland. Dock tillerkändes flera byar vid Weichsel åt Polen. — 2. Hufvudstaden M. hade 11,817 inv. 1919.

***Mariestad** hade 5,706 inv. 1924. Tax.-v. å fast egendom är 5,180,800 kr. (1923); den bev.-tax. inkomsten s. å. 1,528,067 kr. 1922 funnos i M. 14 fabriker med 593 arb., ett salutillverkningsvärde af 4,553,803 kr. och en bev.-tax. inkomst af 95,541 kr. Afd.-kontor af Riksbanken, Skaraborgs ensk. bank, Sydsv. banken och Nord. handelsbanken samt Mariestads sparbank. Lasarett samt centralfängelse för sysselsättande af manliga fångar i jordbruk o. d. (se Fängelse. Suppl.). Vid Johannesberg i östra delen af stadens område finnas sinnesslöskola, för omkr. 120 elever, och asyl, med 90 platser, båda gemensamma för Skaraborgs och Älfsborgs län. Till riksdagen väljer staden tills. med länet. O. Sjn.

***Mariestads kontrakt** omfattar nu 7 pastorat, sedan Ullervad med Ek 1 maj 1924 sammanslagits med Ekby och Utby till 1 pastorat med Ullervad som moderförsamling. 14,938 inv. (1921).

Marieträd, *zool.* Se Spindeldjur, sp. 722.

Marillac [-rija'k], Louis de, marskalk af Frankrike, f. 1573, afrättad 10 maj 1632 i Paris, tillhörde en högadlig släkt från Auvergne, blef generallöjtnant, kommendant i Verdun och befälhafvare för Champagnearmén samt 1630 marskalk af Frankrike. Han ogillade Richelieus politik och i all synnerhet Frankrikes intervention i Italien samt stämplade med konungens broder Gaston mot kardi-

nalen. När Richelieu stärkt sin maktställning efter krisen i nov. 1630 (”la journée des dupes”), lät han sin hämnd drabba M. och dennes broder och politiske meningsfrände, sigillbevararen Michel de M. (f. 1563, d. 1632). Denne sistnämnde miste sina ämbeten och förvisades från hofvet, marskalken arresterades (dec. 1630) och blef efter en partiskt förd rättegång dömd till döden (8 maj 1632) och två dagar därefter afrättad. — Om en brorsdotter till Michel de M., Louise de M., gift Le Gras, se d. o. Suppl. Om marskalk de M:s fall se närmare P. de Voissière, ”L'affaire du maréchal de M., 1630—1632” (1924). V. S—g.

***Marinattaché.** Sverige har f. n. (jan. 1925) blott 2 marinattachéer i tjänst, en i London, äfven attacherad i Oslo, och en i Berlin, äfven attacherad i Köpenhamn.

Marin bildning, *geol.* Se Sötvattensbildning.

Marine'tti, Filippo Tommaso, italiensk författare, f. 22 dec. 1878 i Alexandria, Egypten, i hvars jesuitkollegium han fick sin första undervisning, studerade vid Sorbonne, där han fullkomligt lärde sig behärska franskan (en del af hans arbeten är på franska), i Pavia och Genua, juris doktor. I besittning af stor förmögenhet, kunde M. egna sig åt sina litterära böjelser oberoende af ekonomiska hänsyn, kring sig samla en krets ungdomar och ge ut tidskrifter (bl. a. ”Poesia”, 1904, tills. med S. Benelli). M:s tidigare alstring (dramat *La conquête des étoiles*, 1902, dikterna *Destruction*, 1904, m. fl.) väckte mindre uppmärksamhet. Dess mera buller väckte hans 1909 utgifna futuristiska manifest (jfr Futurism. Suppl.), med sin krigsdyrkan, sin afsky för det förflutna och dess verk, sin italienska chauvinism, sitt kvinnohat, sin våldsamt sprängda framställning. En viss reklam fick rörelsen därigenom, att polisen beslagtog M:s roman *Mafarka il futurista* (1910) som osedlig. M:s senare arbeten (*Re Baldoria*, 1910, *Le futurisme*, 1911, *La bataille de Tripoli*, s. å., *Le monoplan du pape*, 1912, *Zang-tumb-tumb*, 1914, *Guerra, sola igiene del mondo*, 1915, *Teatro futurista sintetico*, s. å., med flera andra; *Come si seducono le donne*, 1917, *Cinque anime in una bomba*, 1919, *Democrazia futurista*, s. å., m. fl.) ha icke vunnit någon större läsekrets. M. har numera väsentligt dämpat sina öfverdrifter och i samma mån blifvit mera uppskattad. R—n B.

***Marinförvaltningen** fick ny instr. 20 sept. 1919 (med vissa ändringar genom k. kung. 31 dec. 1921). De viktigaste nya bestämmelserna bestå däri, att inspektören för undervattensbåtsvapnet deltar i beredningen af ärenden, som angå detta vapen, samt är närvarande vid föredragningen af dylika; detsamma gäller om chefen för marinens flygväsen beträffande flygväsendet och stabschefen hos chefen för Kustartilleriet ang. kustfästningarna samt Kustartilleriets personal och materiel. F. ö. skall Marinförvaltningen samråda med cheferna för Marinstaben, Kustartilleriet och Fortifikationen i frågor, som röra äskande af anslag till ny eller till förändring af förefintlig krigsmateriel, kustfästning, förslag till personalstater, utrustning och beklädnad, enhvar i hvad hans befattning angår. H. W—l.

***Maringenjörkåren** omfattar enl. 1924—25 års stat 60 beställningar, näml. 1 *marinöfverdirektör*, 3 *marindirektörer* af 1:a och 3 af 2:a graden, 16 *mariningenjörer* af 1:a och 8 af 2:a graden, 4 *extra mariningenjörer*, 5 *specialingenjörer* af 1:a, 10 af 2:a och 5 af 3:e graden samt 5 *mariningenjörsstipendiater*. — Specialingenjörerna äro stations-, min-, torped-, artilleri-, verkstads- och elektroingenjörer samt kemister. Mariningenjörkåren i k. flottans reserv omfattar (1925) 2 marindirektörer, 5 mariningenjörer af 1:a och 6 af 2:a graden. — Bestämmelser ang. antagning och utbildning af mariningenjörselever, -aspiranter och -stipendiater samt anställning af extra mariningenjörer innefattas i k. kung. 13 okt. 1905 med ändringar 10 april 1915, 30 dec. 1916, 22 sept. 1917 och 6 febr. 1920. H. W—l.

***Marinintendenturkåren** omfattar enl. 1924—25 års stat 78 beställningar, näml. 1 *marinöfverintendent*, 7 *förste marinintendenter*, 40 *marinintendenter* af 1:a och 20 af 2:a graden samt 10 *marinunderintendenter*. — Marinintendenturkåren i k. flottans reserv omfattar (1925) 5 förste marinintendenter, 6 marinintendenter af 1:a och 8 af 2:a graden samt 12 marinunderintendenter. — Bestämmelser ang. antagning och utbildning af marinintendentselever och -aspiranter innefattas i k. kung. 11 dec. 1903 med ändringar 12 sept. 1910 och 30 dec. 1916. H. W—l.

***Marinlitteraturföreningen** har ytterligare utgett 12 originalarbeten och 3 öfversatta arbeten.

***Marinläkarkurs.** Utom den i hufvudarb. nämnda kursen anordnas å Karlskrona station i mån af behof fackutbildningskurser för marinläkarstipendiater öfver stat. J. K.

***Marinläkarkåren** (förk. M l k) räknar nu (1925) stamanställda *marinöfverläkaren* (chef), 3 *förste marinläkare* (1 förste läkare å hvardera flottstationen, Karlskrona och Stockholm, samt 1 fästningsläkare i Vaxholms fästning), 13 *marinläkare af första graden* (kunna efter 10 års väl vitsordad tjänstgöring utnämnas till *förste marinläkare i Mlk*), 20 *marinläkare af andra graden* (kunna efter 3 år utnämnas till *marinläkare af första graden i Mlk*), 10 *marinläkarstipendiater* samt 10 *marinläkarstipendiater öfver stat*, i beväringsåldern varande med. kandidater eller licentiater, som på detta sätt fullgöra sin värnpliktstjänstgöring. Dessutom finns en reserv af några och 70, de fleste f. d. stamanställda läkare. J. K.

Marinpanna. Se Ångpanna, sp. 1071.

***Marinstaben.** Om organisationen se k. kung. 24 okt. 1913 (med ändringar 2 juli 1915, 1 dec. 1916, 16 nov. 1917 och 31 dec. 1921) samt generalorder 20 nov. 1915 (med ändringar 30 dec. 1916, 9 maj 1919 och 17 maj 1922), innehållande närmare bestämmelser ang. verksamheten i fredstid. Utöfver de 4 i hufvudarbetet nämnda afdelningarna har tillkommit operationsafdelningen, som utarbetar planer för sjöstridskrafternas och kustfästningarnas utveckling och krigsberedskap, användningen af marinens stridskrafter i krigstid m. m. samt handlägger ärenden beträffande marinens taktik, signalväsen och bevakningstjänst äfvensom folkrättsliga spörsmål beträffande krigsväsendet. Motsvarande ärenden ha öfverflyttats från kommunikationsafdelningen, som förutom frågor rörande lotsväsendet, militärleder, farleder, kanaler m. m. handlägger ärenden beträffande kustsignalväsendet,

telegraf-, telefon- och postväsendet, sjötransporter m. m. H. W—l.

*__Maris.__ — 2. Matthys M. dog 24 aug. 1917 i London.

*__Maristuen__ heter nu Maristova.

__Ma'ritz__, Solomon G., sydafrikansk militär, upprorsman, var vid Världskrigets utbrott 1914 öfverstelöjtnant och förde i början af okt. befälet öfver de sydafrikanska trupperna i nordvästra Kapkolonien vid gränsen till Tyska Sydväst-Afrika. Med dessa gjorde han uppror, men tvangs snart att retirera in på tyskt område. Han företog i dec. 1914 och jan. 1915 ett par ströftåg in öfver gränsen, men hans trupper nödgades i febr. 1915 ge sig, och själf undkom han öfver Angola till Portugal. Han vistades sedermera i Tyskland och återvände 1924 till Syd-Afrika. V. S—g.

*__Maritza__ bildar nu i sitt nedre lopp gräns mellan Bulgarien och Grekland samt mellan detta och Europeiska Turkiet.

*__Mariupol__ tillhör nu republiken Ukraina.

*__Marjaniemi__, fyr, på 65° 02′ n. br., 24° 34′ ö. lgd fr. Gr., uppfördes 1872. Fast sken med blänk, hvitt och grönt ljus i olika sektorer. Ljusstyrka: fast hvitt sken 950, fast grönt sken 125, hvit blänk 27,100 hlj.; lysvidd 16 minuter. O. B—n.

*__Mark.__ (Sp. 994—995) Om *finländska* myntenheten mark under och efter Världskriget se Finland. Suppl., sp. 809—810 (Mynt. Penningväsendet). — Af *tyska* marken (reichsmark) ha vidare präglats i nickel stycken om 1/4, 1/5 (åren 1887—1902), 1/10 och 1/20 *M.* Genom Världskrigets påföljder för myntväsendet blefvo skiljemynten i metall för en tid helt ersatta med pappersmynt. Om tyska markvalutans gradvis skeende fall under nämnda krig, dess katastrofala sammanbrott åren närmast därefter och dess omsider åstadkomna stabilisering se Tyskland. Suppl.

*__Marka.__ Se ”Anteckningar” af S. Blomberg (1920).

__Markandning__, *bot.* Se Kolsyregödsling. Suppl.

*__Markaryd__ hade 4,512 inv. 1924. Det inom socknen belägna stationssamhället M. blef 1916 köping (299 har. 958 inv. s. å.). I köpingen finnas landtmannaskola, landthushållsskola, sparbank, afd.-kontor af Sydsvenska banken och Nord. handelsbanken, samhället tillhörigt elektricitetsverk, torfströfabrik m. m.

__Markberedning__, *skogsv.*, inom skogshushållningen använda åtgärder för att underlätta skogens föryngring och de unga trädplantornas första utveckling. I ett äldre skogsbestånd befinner sig ofta marken i ett sådant tillstånd, att trädfröna ha svårt att finna en lämplig grobädd och de unga trädplantorna gynnsamma villkor för sin tillväxt. Särskildt är detta fallet i äldre barrskogar, framför allt i de nordiska, där ofta ett tjockt råhumuslager täcker mineraljorden. Vid markberedning gäller det att underlätta eller påskynda dettas förmultning. Detta kan ske på flera sätt. På ett kalhygge med eller utan fröträd kan marken afsvedas, den svaga upphettningen och den vid branden alstrade askan förvandla lätt råhumuslagret till en mullartad humusform, i hvilken det förut ganska hårdt bundna kväfvet öfverföres i salpeter, som lätt upptas af plantorna. Äfven genom att med redskap blanda det ytligt liggande humuslagret med den underliggande mineraljorden nås samma syftemål. I det mera intensivt bedrifna skogsbruket utföres vanligen denna markberedning för hand med hackor af olika konstruktion. Man har äfven för ändamålet konstruerat särskilda redskap, afsedda att dras af en häst. Bland de i Sverige mest använda redskapen af detta slag må nämnas Widéns kulturplog, Orsaplogen, den finska svedjeplogen, Berglinds ruthackningsmaskin och Grafströms såddharf (beskrifna af E. Wibeck i ”Skogen”, 1921). Med dessa redskap afflås ett besvärande råhumustäcke, och humuslagret blandas i någon mån med den underliggande mineraljorden. Af kostnadsskäl inskränker man vanligen den med redskap utförda markberedningen till vissa på regelbundet afstånd från hvarandra gående ränder eller smala bälten eller ock till regelbundet anordnade mindre rutor. Markberedningsarbeten synas inom den moderna skogsskötseln få allt större betydelse, särskildt när det gäller att underlätta skogens självföryngring. H. Hn.

__Marken__, ö. Se Zuiderzee, sp. 871.

*__Markerna.__ — 3. (Ty. *die Marken*) Förr militärområde, omfattande preussiska prov. Brandenburg samt delar af prov. Sachsen och Schlesien.

*__Markevitj__, M. A., dog 1907.

__Markgräfler__, vin från Markgräflerland (Markgrafenland), en landsträcka i syd-badensiska kretsarna Lörrach och Freiburg. Vinodlingens medelpunkt är Müllheim (i Lörrach).

*__Markham.__ 1. Sir Clements R. M. dog 30 jan. 1916 i London. — 2. Sir Albert H. M. dog 28 okt. 1918 i London.

*__Márki__, Sándor, är numera professor vid universitetet i Szeged.

__Markievicz__ [-kie'vitj], Constance Georgine, född Booth, grefvinna, irländsk politiker, gifte sig 1900 med en polsk grefve M., deltog i gatustriderna vid påskupproret 1916 i Dublin, måste ge sig, dömdes till döden, fick straffet förvandladt till lifstids straffarbete och frigafs 1917. Hon valdes dec. 1918 till underhusledamot (den första kvinna, som invalts i underhuset), men tog liksom öfriga sinnfeinare aldrig säte där. Sedan 1923 är hon led. af Irländska fristatens parlament (Dail Eireann) och tillhör där motståndarna till uppgörelsen med England. V. S—g.

*__Markirch__ tillhör nu franska dep. Haut-Rhin, arrondissemanget Ribeauvillé. 7,503 inv. (1921).

__Markis de Villemer__ [də vilmä'r], roman och däraf bearbetadt vackert drama af George Sand (se Udevant, sp. 1010), uppf. i Stockholm 1865.

*__Marklära.__ Den 3:e agrogeolog- (eller pedolog-)konferensen hölls i Prag 1922, den 4:e i Rom 1924. — Bland framstående svenska forskare på marklärans område böra nämnas H. v. Post och A. M. Atterberg. K. A. V—g.

__Markman__, Bror Georg, bergsingenjör, högskollärare, f. 13 febr. 1880 i Malmö, utexaminerades från Tekniska högskolans afd. för mekanik 1902 och från Bergshögskolan 1903, var 1905—16 chef för ritkontoret samt projekt- och reklamafd. vid Mogårdshammars mek. verkstads a.-b., 1915—16 t. f. professor i bergsmekanik vid Tekniska högskolan och är sedan 1918 där ord. professor i allmän bergsteknik och grufmekanik. M. har äfven,

sedan 1916, varit verksam som konsulterande ingenjör och är sedan 1919 redaktör för ''Teknisk tidskr:s'' afd. för bergsvetenskap. M. har publicerat åtskilliga bergstekniska uppsatser i ''Jernkontorets annaler'' och i ''Teknisk tidskr.'' Fmn.

***Marković**, F., dog 1914.

Marksburg (Marxburg), väl bevarad medeltidsborg vid Rhen, ofvanför staden Braubach, i preussiska reg.-omr. Wiesbaden. Se fig. 3 till art. Rhen.

Marks domsaga, bildad 1 jan. 1920 (se Marks, Vedens och Bollebygds domsaga i Suppl.), sammanfaller med Marks fögderi, Älfsborgs län, och bildar Marks härad och tingslag. 1,412,48 kvkm. 34,402 inv. (1924).

***Marks härad** ingår nu i Marks domsaga, Älfsborgs län. 34,402 inv. (1924).

***Marks, Vedens och Bollebygds domsaga** delades 1 jan. 1920 jämlikt k. br. 20 juni 1919 så, att Vedens och Bollebygds båda härad öfverfördes till Ås och Gäsene domsaga, hvilken senare därefter benämnes Borås domsaga, och återstoden af den gamla domsagan benämnes Marks domsaga.

***Marks von Würtemberg.** — 2. Friherre Erik T. M. afgick 1913 från justitierådsämbetet för att som led. inträda i renbeteskommissionen (om dess verksamhet se Lappar. Suppl., sp. 70—71).

Han var därjämte från 1914 led. af lappskolekommittén och från 1915 ordf. i den norrländska kolonisationskommittén. Från dessa kräfvande utredningsuppdrag återgick han 1919 till det samnordiska lagstiftningsarbetet som svensk ordf. bland kommitterade för gemensam nordisk försäkringslagstiftning. 1920 blef han tillförordnad president i Svea hofrätt (enär ord. presidenten, Westring, tagits i anspråk för ordförandeposten inom processkommissionen). Under senare år har M. i stor utsträckning anlitats på det folkrättsliga området. Han var 1919—20 sakkunnig i folkrätt i Utrikesdepartementet och 1919 en af Sveriges delegerade vid behandlingen af förslaget till förbundsakt för Nationernas förbund vid fredskonferensen i Paris. Vid förbundets delegeradeförsamlingsmöten i Genève 1920—24 har han varit ett af Sveriges ombud. Mycket arbete har han ock nedlagt som en af Sveriges delegerade vid Ålandsfrågans behandling inför Nationernas förbunds råd 1920—21 och som medlem 1921 af internationella konferensen om Ålandsöarnas neutralisering. M. hade erbjudits utrikesministerposten såväl af K. Staaff 1911 som af E. Trygger april 1923, men afböjt; då emellertid utrikesministern Hederstierna 11 nov. 1923 afgick, intog M. dennes plats i ministären Trygger. Han afgick med denna i okt. 1924 och återtog då sin post som Svea hofrätts tillförordnade president. — M:s folkrättsliga lärdom och strängt ideella rättsåskådning ha inom skilda partier förvärfvat honom aktning och förtroende. Han är led. af Permanenta skiljedomstolen i Haag. Sedan 1921 är han Mus. akad:s preses. V. S—g.

***Markvätska.** Sista raden *står* sammansättning *bör vara* vattenhalt. — Om betydelsen af växtnäringsämnenas koncentration i markvätskan se Assimilation 4. Suppl. K. A. V—g.

Marlo, Karl, pseudonym. Se Winkelblech, K. G.

Marlowe [mā'lău], Thomas, engelsk tidningsman, f. 18 mars 1868 i Portsmouth, är sedan 1899 hufvudredaktör för ''Daily mail''. Han är därjämte chef för den stora tidningsförlagsfirman Associated newspapers.

***Marman** har en areal af 19 kvkm.

***Marmarasjön** med där liggande öar är enligt Lausannefreden 1923 till största delen demilitariserad (se Turkiet. Historia. Suppl.).

***Marma—Sandarne järnväg** eges och trafikeras fr. o. m. 1918 af Bergvik och Ala nya a.-b., hvars styrelse har sitt säte i Söderhamn.

Marmoritglas (jfr Marmorit), *tekn.*, dets. som opalglas (se d. o.); en annan benämning är alabasterglas.

Marmorkrönikan. Se Arundel marbles (äfven i Suppl.).

***Marne.** 1. M. har gett sitt namn åt 2 större fältslag, båda af afgörande betydelse, under Världskriget. *Första slaget vid M.* utkämpades 5—12 sept. 1914 på fronten Dammartin (25 km. n. ö. om Paris) —Meaux—Esternay—Fère-Champenoise—Vitry-le-François mellan den mot och öfver Marne framryckande tyska hufvudhären (1:a, 2:a, 3:e och 4:e arméerna) under kejsar Vilhelms och v. Moltkes öfverbefäl och de till motanfall framgående franska hufvudhären (Paris' garnison, 6:e, 5:e, 9:e och 4:e arméerna) under Joffre och engelska armén under French. Slaget slöt med tyskarnas (strategiska) nederlag och återtåg till Aisne. — *Andra slaget vid M.* stod 15—17 juli 1918 och utkämpades på fronten Château-Thierry—Dormans—Montagne de Reims (skogspartiet s. om staden) mellan å ena sidan tyska 7:e och 1:a arméerna, tillhörande kronprins Vilhelms armégrupp, och å den andra franska 6:e, 9:e och 5:e arméerna, tillhörande ''midtarmégruppen'' (Maistre) under Fochs öfverbefäl. Tyskarna, som äfven då framryckte offensivt mot M., hade till en början framgång. De lyckades öfvergå floden på ömse sidor om Dormans och sätta sig i besittning af höjdsträckningen s. om och intill 5 km. från denna, men då fransmännen den 18 öfvergingo till motanfall *dels*, med 10:e och 6:e arméerna under Fayolles öfverbefäl, från linjen Villers-Cotterêtsskogen (s. v. om Soissons)—Ourcq —Château-Thierry mot tyska armégruppens högra flank, *dels*, med 9:e armén, mot dess midt s. om M., *dels*, med 5:e armén, s. v. om Reims mot dess vänstra flank, måste tyskarna, trots insatsen af den nyanlända 9:e armén s. v. om Soissons, gå tillbaka öfver M. och vidare mot Vesle, som öfvergicks 2 aug., hvarefter en ny front intogs. — Stundom anses, särskildt af franska förf., de i samband med Andra slaget vid M. stående striderna s. v. om Soissons och vid Ourcq 18—28 juli (''slaget i Soissonais och vid Ourcq'') samt s. v. om Reims 29 juli —6 aug. (''slaget vid Tardenois'') ingå i nämnda slag, som i så fall skulle omfatta tiden 15 juli—6 aug. 1918. Se Världskriget, sp. 163—166

och 238—239. Första slaget vid M. har gett upphof till en rik litteratur. H. J—dt.

Marnäs, municipalsamhälle jämlikt k. br. 13 dec. 1918 inom Ludvika och Norrbärke socknar (442 har, 505 inv., 1924), inkorporerades 1 jan. 1925 med Ludvika stad.

***Marokko** (sp. 1026) är enligt senaste uppgifter 572,000 kvkm., ökenområdet oräknadt, med omkr. 6 mill. inv., däraf omkr. 5,400,000 i den franska zonen. Af stadsbefolkningen, 537,071 pers., voro 71,582 européer, hvaraf 41,028 fransmän, 65,510 judar och 399,979 muhammedaner. Största staden är nu Marrakesch, hvarefter följa Casablanca, Fes, Tanger, Meknes, Rabat, Tetuan, Safi, Sale, Udjda och Mazagan. Industrien har icke obetydligt utvecklats de senaste åren, särskildt brytning af fosfat, hvaraf omkr. 80,000 ton exporterades från Casablanca 1922. S. å. funnos i den franska zonen 268 industriföretag med 173,3 mill. frcs kapital. Importens värde 1922 var 777,7 mill. frcs och exportens 237,5 mill. frcs, hvaraf på Frankrikes del kommo resp. 386,3 mill. och 97,6 mill. frcs samt på Sveriges 4,2 mill. och 0,26 mill. frcs, allt i den franska zonen, samt i den spanska zonen resp. 128,6 mill. frcs och 14,4 mill. frcs, hufvudsakligen från och till Spanien. Sjöfarten i den franska zonen 1922 utgjordes af 2,636 ankomna fartyg om 2,1 mill. ton samt 2,641 afgångna fartyg om 2,1 mill. ton, mest franska. Af järnvägar funnos s. å. i franska zonen 1,560 km., hvaraf 235 km. normalspåriga, och i den spanska 100 km., hvarjämte 400 km. voro under byggnad i den förra. I franska zonen funnos 147 postkontor (1920), 21,154 km. telegraflinjer, 7,858 km. telefonlinjer och 3 kuststationer för trådlös telegrafi samt 6 tidningar. E. A—t.

Författning, förvaltning och historia (efter 1912). Fördraget af 30 mars 1912 om Frankrikes protektorat öfver större delen af M. (allt utom den internationella Tanger-zonen, spanska zonen i n. och den lilla spanska enklaven Ifni i s.) garanterar sultanens suveränitet, den muhammedanska kultens frihet och de religiösa institutionernas helgd. Hos sultanen representeras franska regeringen af en generalresident (fr. *commissaire résident général*), som utöfvar alla Frankrikes befogenheter i M., är sultanens utrikesminister och ende förmedlaren af hans förbindelser med främmande makters representanter. Generalresidenten kontrasignerar sultanens lagdekret och utfärdar själf dekret, som äro af bindande natur för den franska delen af förvaltningen och af befolkningen. Han är dessutom ledare af alla förvaltningsgrenar och högste befälhafvare öfver M:s landt- och sjöstridskrafter. Han biträdes af ett regeringsråd (*conseil de gouvernement*), som hvarje månad sammanträder i Rabat, regeringens och generalresidentens säte. Det består af regeringens högsta ämbetsmän samt presidenter och vicepresidenter i de rådgifvande kamrarna (handels- och jordbrukskamrar, blandade kamrar). Hvar tredje månad sammanträder ett regeringsråd af infödda, hvilket förutom förvaltningscheferna innefattar infödda representanter (presidenter och vice presidenter i handels- och jordbrukskamrarnas sektioner för infödda). Centralregeringen (*maghzen*) omfattar fyra departement (storvesiratet för inrikesärenden samt vesirat för justitie- och kultärenden, för fromma stiftelser och för riksdomänerna). Hvarje stam styres af en *kaid* (under honom af scheiker). I spetsen för förvaltningen i de större städerna står en af sultanen utsedd pascha, biträdd af en *khalifa*; dessutom finnas i städerna råd (*medjless*), än såsom i Fes och Meknes blandade, med franska eller infödda tjänstemän, än särskildt representerande olika konfessioner (muhammedaner och judar); i hamnstäderna Casablanca och Rabat finnas municipalkommissioner. Landet indelas i *régions* och civila eller militära *territoires*, régions och territoires underindelas i kretsar (*cercles*). Militärt är protektoratet indeladt i 6 fördelningar, hvar och en under en fransk militär, som (utom i Rabat och Casablanca) äfven har uppsikt öfver civil- och kommunalförvaltningen. Arméns styrka beräknades 1924 till 65,300 man. I franska armén äro som hjälptrupper upptagna 21,313 man (infanteri, kavalleri, artilleri, ingenjörstrupper), af hvilka 5,421 år 1924 voro tilldelade ockupationsarmén vid Rhen. Förutom den inhemska, 1918 reorganiserade rättskipningen finnas konsulärdomstolar, hvilkas verksamhet alltmer minskas, samt en fransk domstolsorganisation, bestående af en appellationsdomstol i Rabat, 3 tribunal i första instans (i Casablanca, Udjda och Rabat) och 10 fredsdomstolar. Dessa franska domstolar döma franska undersåtar, f. d. franska "skyddslingar" samt utlänningar och utländska f. d. "skyddslingar" i de fall, då vederbörande utländska makt afstått från sina kapitulationsrättigheter. Den inhemska rättskipningen utöfvas i sultanens namn af kadis (för tillämpning af den religiösa lagen) samt af paschor och kaider i världsliga mål. Vid de sistnämndas domstolar finnes anställd en öfvervakande regeringskommissarie; i Rabat finnes en högsta domstol, innefattande en kriminal- och en appellationskammare.

Den spanska zonens gränser och Spaniens protektoratsrättigheter bestämmas genom ett fördrag i Madrid af 27 nov. 1912, enligt hvilket Spanien skall vaka öfver lugnet i zonen och där bistå M:s regering med nödiga administrativa, ekonomiska, finansiella, judiciella och militära reformer med bibehållande af sultanens civila och religiösa myndighet inom zonen. Den styres, under en spansk öfverkommissaries kontroll, af en *khalifa* i Tetuan, utsedd af sultanen inom ett af spanska regeringen lämnadt förslag på två kandidater. Af zonens område, beräknadt till 28,468 kvkm., voro 11,074 kvkm. ockuperade af spanjorerna till sommaren 1921; ockupationsområdet har sedermera betydligt nedgått.

Under Världskriget lyckades generalresidenten marskalk Lyautey (se d. o. Suppl.), som ända sedan 1912 innehar denna post, på det hela taget upprätthålla lugn och ordning inom M:s franska zon trots hvarjehanda uppviglingsförsök. Större svårigheter med de infödde har däremot Spanien haft i sin zon, i det att Rifbergens krigiska stammar alltjämt befinna sig i krigstillstånd med ockupationstrupperna och sedan 1921 tillfogat dem flera kännbara nederlag (jfr Spanien. Historia. Suppl.).

I Madridfördraget 1912 bestämdes bl. a., att Tanger med närmaste omnejd skulle erhålla en särskild internationell regim; mellan Frankrike, Spanien och England ingicks därom 18 dec. 1923 en konvention (se Tanger. Suppl.).

Litt.: R. Millet, "La conquête du Maroc" (1913),

G. Kampffmeyer, ”Im neuen M.” (1914), B. Augustin, ”La France au Maroc” (1917), J. Goulven, ”Le Maroc. Les ressources de ses régions” (1919), A. Kann, ”Le protectorat marocain” (1921), och I. Du Taillis, ”Le nouveau Maroc” (1923). V. S—g.

***Maros** (rum. *Mureș*) bildar nu i sitt nedersta lopp gräns mellan Ungern, i n., samt Jugo-Slavien och Rumänien, i s., men tillhör f. ö. helt sistnämnda rike.

***Maros-Torda**, komitat, tillhör sedan 1919 Rumänien.

***Maros-Ujvár** tillhör nu Rumänien, distriktet Alba de Jos. Officiellt namn *Uiora*.

***Maros-Vásárhely** (nu officiellt *Tirgu-Mureșului* l. *Oșoshei*) tillhör numera Rumänien, distriktet Mureș-Turda. Omkr. 32,000 inv.

Marott, Conrad Emil, dansk politiker, f. 23 aug. 1856 i Storehedinge, var först typograf och sedermera (socialdemokratisk) redaktör i Aarhus 1885—88, Horsens 1888—96 och Odense 1896—1920. Som led. af folketinget 1903—20 intog han en framskjuten ställning inom sitt parti, till dess han våren 1920 ställde sig i opposition mot dess Sönderjyllandspolitik och slöt sig till den s. k. ”Flensborggruppen”, hvarigenom han bidrog till ministärens Zahles fall. M. förlorade därefter alla sina förtroendeposter inom partiet. P. E—t.

Marouf [-ro′f], komisk utstyrselopera (*Mârouf*) i 5 akter med musik af H. Rabaud till librett af L. Népoty efter ”Tusen och en natt”, uppf. i Stockholm f. g. 1915; hufvudperson däri (arm skoflickare, som efter tragikomiska öden blir en prinsessas välbeställde make; tenor).

Marquenterre [markätär]. Se Somme 2.

Marqués de Valle, pseudonym. Se Navarrete, R. de.

***Marqueste,** L. H., föddes 12 juni 1848 (ej 1850) och dog 5 april 1920 i Paris.

***Marquina,** E., är född 1879. Ad. H—n.

Marriott [mä′riət], John, engelsk psalmförfattare, f. 11 sept. 1780 i Leicestershire, d. 31 mars 1825 som präst i London, författade flera inspirerade andliga hymner. Mest bekant är hans missionssång ”Thou whose almighty word”, som i öfv. af A. M. Posse införlifvats med det svenska psalmbokstillägget af 1921. E. N. S—g.

Marriott [mä′riət], sir John Arthur Ransome, engelsk historiker, blef 1884 lärare vid New college i Oxford, har tagit mycket verksam del i den engelska rörelsen för universitetsutvidgning och var 1895—1920 sekreterare i Oxforduniversitetets delegation för detta ändamål. Han var 1919—23 direktör för Great northern railway, var 1917—22 och är ånyo sedan 1923 (konservativ) led. af underhuset. Bland hans många historiska skrifter märkas *George Canning and his times* (1903), *England since Waterloo* (1913), *The eastern question: a study in european diplomacy* (1917), *English history in Shakspeare* (1918), *England under the Tudors* (1922) och afdelningen *Our own times* i samlingsverket ”These eventful years” (1924). M. har dessutom skrifvit bl. a. *Second chambers* (1910), *Syndicalism: economic and political* (1921) och *Economics and ethics* (1923). V. S—g.

***Mars,** *astron.* I aug. 1924 inträffade en opposition, under hvilken planetens afstånd från jorden var ovanligt litet. Den företedde också vid denna tid en särdeles glänsande anblick. Dock var dess låga ställning på himlen för observationsorter på nordliga bredder något ogynnsam för iakttagelserna. B—d.

Marsal [-a′l], Frédéric François-, fransk politiker, f. 15 mars 1874 i Paris, var först officer, därefter anställd i generalguvernörens öfver Franska Indo-Kina kabinett och vann sedermera som bankdirektör anseende som framstående finansman. M. är senator för dep. Cantal, blef mars 1924 finansminister, då Poincaré rekonstruerade sin ministär och var efter dennes afgång juni s. å. konseljpresident 8—14 juni i den kortvariga öfvergångsministär, som till kamrarna framförde Millerands afsägelse af presidentämbetet och skötte de löpande ärendena, tills ny president utsetts. V. S—g.

***Marschall von Bieberstein.** — 2. A. H. M. dog 24 sept. 1912 i Badenweiler, sedan han blott några få månader innehaft ambassadörsposten i London.

***Marsdenia,** *bot.* Af *M. tinctoria* i indo-malajiska området erhålles indigo. Andra arters bastfibrer och fröhår (s. k. vegetabiliskt silke) ha fått användning som textilämnen. G. L—m.

***Marseille** hade 586,341 inv. 1921 och är indeladt i 12 ”kantoner”. Hamnen har utvidgats med ännu en stor docka, Bassin de la Madrague, med 2,630 m. kajer. Den 1906 påbörjade M.—Rhônekanalen hade 1916 fullbordats så när som på delen Arles—Port-de-Bour och var 82 km. lång, 22 km. bred och 3 m. djup.

Marsfjällen, ett 1,589 m. högt bergmassiv i västra delen af Vilhelmina socken, Västerbottens lappmarker, n. om Kultsjön. Ö. Sjn.

***Marshall,** Alfred, dog 13 juli 1924.

Marshall [mä′ʃl], Thomas Riley, nordamerikansk politiker, f. 14 mars 1854 i North Manchester, Ind., var 1876—1908 praktiserande advokat i Columbia city, Ind., och 1909—13 guvernör i Indiana. Han uppsattes på partikonventet i Baltimore 1912 af demokraterna som vicepresidentkandidat, valdes 4 nov. s. å. till vicepresident för perioden mars 1913—mars 1917 (då W. Wilson valdes till president) och återvaldes liksom Wilson 1916 för perioden mars 1917—mars 1921.

Marshall [mä′ʃl], sir William Raine, engelsk militär, f. 29 okt. 1865, officer vid infanteriet 1886, deltog i Tirahfälttåget 1897—98 och, som regementsofficer, i Boerkriget 1899—1902. Öfverste 1908, befordrades han till brigadchef efter Världskrigets utbrott och förde brigad hösten 1914 på västfronten och våren 1915 på Gallipolihalfön. Senare s. å. blef han generalmajor och t. f. chef för 29:e fördelningen (under slaget vid Anafarta) samt efter halföns utrymning (i jan. 1916) chef för 27:e fördelningen på Salonikifronten. 1916—17 tog han som armékårchef (kolonnchef) en mycket verksam del i operationerna i Mesopotamien, hvarunder Kut-el-Amara återeröfrades och Bagdad intogs. S. å. blef han generallöjtnant och knight. Efter general Maudes död i nov. s. å. blef M. öfverbefälhafvare i Mesopotamien, besegrade turkarna i flera mindre strider och tillfogade dem slutligen ett afgörande nederlag vid Kal′a Šergat 28—30 okt. 1918. 1920—23 var han chef för södra armén (”southern command”) i Indien. Han afgick ur aktiv tjänst 1924. H. J—dt.

*__Marshallöarna__ besattes 29 sept. 1914 af japanerna och afträddes till dem genom freden i Versailles 1919. Litt.: Erdland, ''Die Marshall-insulaner'' (1914).

*__Marskalk__ (sp. 1080). Sedan Leboeuf 1870 af kejsar Napoleon III utnämnts till marskalk af Frankrike, låg värdigheten nere under 3:e republiken till 1916, då Joffre bekläddes med densamma. 1918 utnämndes till marskalkar: Foch och Pétain och 1921 Fayolle, Lyautey, Franchet d'Esperey och (postumt) Gallieni samt 1923 (postumt) Maunoury. Sammanlagda antalet marskalkar af Frankrike under tiden 1185—1921 är 332. — I Italien ha öfverbefälhafvarna öfver armén under Världskriget, Cadorna och Diaz, utnämnts till marskalkar.

*__Marsrevolutionen.__ Den revolution i Ryssland i mars 1917, som gjorde slut på tsardömet, kallas marsrevolutionen till skillnad från n-o v e m b e r r e v o l u t i o n e n s. å., hvilken förde bolsjevikerna till makten.

__Marssonina,__ *bot.*, ett till *Melanconiales* hörande svampsläkte. Flera arter förorsaka sjukdomar på kulturväxter, af hvilka den mest bekanta är *M. radiosa* (*Actinonema Rosæ*), som stundom svårt härjar rosorna (se A c t i n o n e m a R o s æ). G. L—m.

*__Marstrand__ hade 1,790 inv. 1924. Tax.-värdet å fastighet är 5,180,800 kr. (1923), den bevillningstaxerade inkomsten s. å. 1,528,067 kr. Handelsflottan uppgick år 1922 till 22 fartyg om tills. 2,409 nettoton. Staden har nu afdelningskontor af Göteborgsbanken och Nordiska handelsbanken. Vid riksdagsmannaval ingår staden i länets valkrets. O. Sjn.

*__Marstrander,__ K. J. S. För honom upprättades 1913 en e. o. professur vid Kristiania universitet. 1914 lämnade han redaktörskapet för ''Erin''.

__Marstrandsfjorden,__ hafsfjärd n. om Marstrand och ö. om Paternosterskären.

__Marsundet.__ Se Å l a n d, sp. 984.

__Marsviken,__ en omkr. 10 km. lång vik af Östersjön s. v. om Oxelösund, Södermanland.

*__Marteau,__ H., hölls under en del af Världskriget internerad i Tyskland (hans likaledes franskfödda hustru misstänktes som spion), han miste sin violinprofessur i Berlin, var mindre väl sedd i Frankrike som f. d. tysk professor, blef 1920 svensk medborgare och bosatte sig därefter på sin egendom vid Lichtenberg i Bajern. På senvintern 1925 företog han en stor konsertturné i Sverige.

*__Martebo__ hade 379 inv. 1924 och är jämte Lummelunda sedan 1 maj 1920 förenadt med Stenkyrka och Tingstäde till ett pastorat i Visby stift, Norra kontraktet.

*__Martensen,__ H. L. Se äfven Josepha Martensen: ''H. L. M.'' (1918).

__Martensen-Larsen,__ H a n s, dotterson till biskop H. L. Martensen (se denne), dansk teolog, f. 2 sept. 1867 i Köpenhamn, blef teol. kandidat 1890, teol. licentiat 1896 på en afh. om *Den bibelske monoteismes særstilling i religionshistorien*, var 1895—1904 präst vid Aarhus, 1904—15 i Köpenhamn och från 1915 domprost i Roskilde. M. har utgett flera religionshistoriska, apologetiska och uppbyggelseskrifter, bl. a. *Krishna* (1894), *Tvivl og tro* (1909; sv. öfv. 1917), *Jesus i religionshistorien* (1911) och *Jairi dotter* (1920; sv. öfv. 1923). I *Stjerneuniverset og vor tro* (1913; ''Stjärnevärlden och vår tro'', 1915) och *Stjernehimlens store problemer* (1915; sv. öfv. 1916) behandlar han astronomiens resultat i kristlig belysning, i *Spiritismens blændværk og sjæledybets gaader* (1922; sv. öfv. 1924) ockulta fenomen. I två skrifter 1923—24 har han gett värdefulla bidrag till skalden Fr. Paludan-Müllers utvecklingshistoria. P. E—t.

__Martha__ eller M a r k n a d e n i R i c h m o n d, komisk opera med musik af F. v. Flotow (se denne) till librett af W. Friedrich, uppf. i Stockholm f. g. 1850.

*__Martialis,__ M. V. Se B. Risberg, ''Martialis' epigramdiktning'' (i ''Vår tid'', IV, 1919).

*__Martin.__ — 3. K a r l R. M. Af *Efter typologisk metod* utkommo vidare *3. Naturens sanning och nådens*, *4. Katekeselement till framkallande af kristlig lifsåskådning* och *5. Predikoelement till framkallande af kristlig lifsåskådning* (alla 1913). Han har dessutom skrifvit *Det kristologiska problemet inför nutida vetenskap och inför tron* (1917), *Typologiska studier öfver stycken af Nya Testamentet* (1918) och *Kristlig troslära* (1919).

5. E r i k D. V. M. dog 24 okt. 1921 i Stockholm. Han var Sveriges advokatsamfunds ordf. t. o. m. 1912, stadsfullmäktig t. o. m. 1913 och krigsdomare fr. o. m. 1915.

*__Martin__ (sp. 1109). 1. E l i a s M. var bosatt i London från 1768 till 1780, då han flyttade hem till Stockholm. De flerstädes förekommande uppgifterna, att han utfört målningar i Bodleianska biblioteket i Oxford, bero på namnförväxling — deras upphofsman är en engelsk målare W i l l i a m M a r t i n (f. 1766, d. 1816). Bland M:s målningar i olja från Londontiden märkas *Westminster bridge vid konungens af Danmark intåg* (1769, Göteborgs museum) och *Morgonscen i ett engelskt herrskapshem* (med utmärkta typer, 1770-talet) samt *Teckningsskola* (utst. 1770, konstakademien). Han hemkallades af Gustaf III efter egen ansökan. 1788—91 vistades M. dock åter i London. Utsökta prof på hans ideella landskapskonst finnas i Nationalmuseum, Göteborgs museum och i konstakademien. Bland hans intima, ofta med finaste känsla karakteriserade porträtt böra nämnas fru *Ulrika Scharp* (1784) och *Bellman* (omkr. 1785, Nationalmuseum). En af hans sista Stockholmsutsikter, *Drottninggatan från Kungsbacken* (akvarell, 1808), eges af Atheneum i Helsingfors. Ett högst belysande prof på hans religiösa måleri under hans sista tid är *Johannes predikar i öknen* (Ester Lindahls donation, Nyköpings museum). Se R. Hoppes studie i ''Svensk 1700-talskonst'' (Konstföreningens publikation 1923). G—g N.

*__Martin__ (sp. 1114). — 2. A u g u s t E. M. är nu emeritus.

*__Martin__ (sp. 1116), H. J. G., blef led. af Institutet 1917.

__Martin__ [-tɛ̃'], P i e r r e É m i l e, fransk ingenjör, uppfinnare af den efter honom benämnda m a r t i n m e t o d e n (se d. o.), f. 1 aug. 1824 i Bourges, d. 21 maj 1915 i Fourchambault (Nièvre), genomgick Ecole des mines i Paris, var anställd vid faderns järnverk i Fourchambault 1844—54 och hade därefter till 1883 ledningen af det af fadern inköpta järnverket i Sireuil (Charente). Där uttog han 1861 sitt första patent å framställning af smidbart järn i flamugn. De första försöken misslyckades dock på grund af svårigheten att i ugnen

åstadkomma den nödiga höga temperaturen, omkr. 1800°. Men sedan detta hinder undanröjts genom användning af Siemens' regenerativugn (se Regenerator), blef metoden 1865 praktiskt användbar och började snart sitt segertåg genom världen. M:s hufvudpatent är af 28 juli 1865, och redan 1869 funnos i Frankrike 25 martinugnar. Numera tillverkas mer än hälften af världens behof af stål och smidesjärn enligt denna metod (1910 utgjorde tillverkningen af martinjärn 20 mill. ton, med ett värde af omkr. 1½ milliard kr.). Redan vid världsutställningen 1867 i Paris erhöll M. stora guldmedaljen, men skördade ej någon större ekonomisk vinst af sin geniala metod. 1910 hedrades han af ett antal metallurgiska föreningar i Frankrike m. fl. länder, bl. a. Sverige (Järnkontoret), med en minnesmedalj. K. A. V—g.

Martin, Karl, tysk-holländsk paleontolog, f. 24 nov. 1851 i Oldenburg, blef 1877 professor i geologi och mineralogi vid universitetet i Leiden samt 1878 föreståndare för geologiska museet där. M. har under årslånga resor i holländska Västindien, på Molukkerna, Java och andra delar af Indiska arkipelagen lämnat många och värdefulla bidrag till dessa trakters utdöda djurvärld. L—e.

Martin Du Gard [martäⁱ dy gär], Roger, fransk författare, f. 1881 i Paris, har aflagt examen vid École des chartes och utgett *Devenir* (1908), romanen *Jean Barois* (1913), som skildrar Dreyfusaffärens verkan på ungdomen, allmogefarsen *Le testament du père Leleu* (gifven på Vieux-Colombier 1914) och den stora samtidsskildringen af borgerligt lif i Paris *Les Thibault* (1922; ''Släkten Thibault'', 2 dlr, 1923).

***Martinez Ruiz** hade förnamnet José och föddes 1874 (ej 1876). Ad. H—n.

***Martini,** F., som 1875—1917 tillhörde parlamentet, var kolonialminister i Salandras ministär mars 1914—juni 1916.

Martini, Fausto Maria, italiensk författare, f. 14 april 1886 i Rom, tidningsman, teaterkritiker i ''Tribuna'', deltog och sårades svårt i Världskriget, har framträdt med diktsamlingar (*Le piccole morte*, 1906, m. fl.), romanen *Verginità* (1920) och flera skådespel (*Il giglio nero*, 1914, *Il fanciullo che cadde*, 1915, *Trilogia d'aprile*, 1917, *Ridi, pagliaccio*, 1919, *Il fiore sotto gli occhi*, 1921, m. fl.).

***Martinique** (sp. 1125). Berget heter Mont Pelé (ej Mont Pelée) eller Montagne Pelée.

Martinpuich [martäpuiⁱʃ], by i franska dep. Pas de Calais, 8 km. s. v. om Bapaume. 258 inv. (1921). Den på en höjdplatå innanför tyskarnas främsta linje vid Somme belägna stora byn var under Världskriget föremål för synnerligt hårda strider, hvarunder den fullständigt förstördes. I sept. 1914 besatt af tyskarna, eröfrades byn 15 sept. 1916 af engelsmännen, återtogs 25 mars 1918 af tyskarna, men stormades slutligen (och behölls) 26 aug. s. å. af engelsmännen. Jfr Världskriget, sp. 169, 204, 235 och 240. H. J—dt.

***Marty,** A., dog 2 okt. 1914. — 1916 utgafs hans *Raum und zeit*. 1916—20 ha J. Eisenmeier, A. Kastil och Oskar Kraus utgett M:s *Gesammelte schriften* i 4 bd.

Martyn [mäⁱtin], Edward, irländsk författare, f. 1859, var en af de förste, som rycktes med af den irländska rörelsen, ehuru han hvarken stod allmogen och dess språk nära eller delade Yeats' keltiska mysticism. Skådespelet *The heatherfield* (1899), som visade M. som en lärjunge af Ibsen och skildrade den keltiska idealismens sammanstötning med den hårda verkligheten, hade likväl stor framgång. Den följdes af bl. a. *Maeve* (s. å.), den sensationella *The enchanted sea* (1902), den politiska propagandapjäsen *A tale of a town* (s. å.), *The place hunters* (1905) och *Grangecolman* (1912).

Marwitz, Georg von der, tysk militär, f. 3 juli 1856 på godset Klein-Nossin (reg.-omr. Köslin, Pommern), officer vid kavalleriet 1875, generalstabsofficer 1888, öfverste 1905, generalmajor och chef för 1:a gardeskav.-brigaden 1908, generallöjtnant och chef för 3:e divisionen (Stettin) 1911, generalinspektör för kavalleriet 1913 samt general af kavalleriet 1914. Under Världskriget förde han på ett framstående sätt 2:a kav.-kåren på tyska härens yttersta högra flygel i Belgien och Frankrike 1914, 38:e reservkåren och Beskidkåren på östfronten (vinterslaget i Masuren, Karpaterfronten) 1915, 6:e armékåren på östfronten (Volynien) 1915—16, 2:a armén på västfronten (S:t Quentin, Cambrai, Somme) 1916—18 och 5:e armén på samma front (Maas) från sept. 1918. I dec. s. å. afgick han ur aktiv tjänst. H. J—dt.

***Marx,** H. Karl. Hans lif, författarverksamhet och läror samt dessas tolkning med tillämpning på nutida ekonomiska, sociala och politiska förhållanden göras alltjämt till föremål för oräkneliga publikationer af allehanda slag på skilda språk. Med historisk nödvändighet (se Materialism, sp. 1240) måste enligt M. den bestående ''kapitalistiska'' produktionsordningen och ''borgerliga'' samhällsordningen aflösas af en socialistisk (se Socialism), men denna senares utformning i verkligheten och gången af dess genomförande i tidens (snara) fullbordan har M. gifvetvis icke kunnat precisera. ''Kommunistiska manifestet'' har uttolkats dels revisionistiskt (se Revisionism), dels revolutionärt (se Syndikalism). I den förra riktningen har man ansett sig fullfölja ''socialismens utveckling från utopi till vetenskap'' (se Engels) och gjort anspråk på att företräda den följdriktiga marxismen, medan revolutionära motståndare förebrått utopism. De stora socialdemokratiska partiernas (se Socialdemokrati) sträfvan att med lagliga och parlamentariska medel åstadkomma en reformering af det bestående samhället hän emot socialismen har ledts af revisionister. Den revolutionära taktik, som sammanfattats i slagordet om ''socialismens öfvergång från vetenskap till handling'', har däremot af revolutionära fraktioner förfäktats som uttryck för en ortodox marxism (efter revisionismen), stundom betecknad som nymarxism (neomarxism). Under och efter Världskriget har den nya revolutionära riktningen vunnit ökad anslutning, särskildt i och

genom ryska revolutionen (se Kommunism 2. Suppl.), men splittrats i talrika fraktioner (se Socialism. Suppl.). M:s och Engels' *Manifest der kommunistischen partei* utkom i sv. öfv. ytterligare 1921 (med företal af Z. Höglund) och 1922 (med företal af förf. och efterskrift af Hj. Branting), M:s af Internationella arbetarassociationens generalråd undertecknade adress *Der bürgerkrieg in Frankreich* (1871) utkom i sv. öfv. (''Pariskommunen'', 1912; 2:a uppl. 1921). — Litt.: A. Hägerström, ''Social teleologi i marxismen'' (1909) och uppsats i ''Statsvet. tidskr.'' 1922, G. Steffen, ''M. och materialismen'' (1914), A. Engberg, ''M. eller Lindhagen?'' (1916), F. Mehring, ''K. M. Geschichte seines lebens'' (3:e uppl. 1920; sv. öfv. 1921—22), M. Beer, ''K. M. (Sein leben und seine lehre)'' (3:e uppl. 1921; ''K. M., hans liv och lära'' i ''Lilla biblioteket'' 1922), E. Drahn, ''Marx-bibliographie'' (1923), och ''M., Engels, Lassalle. Ihre schriften und ihre idéen, ihre vorläufer und die von ihnen hervorgerufene arbeiterbewegung'' (i Antiquariatskatalog 215—216, herausgegeben von R. L. Prager 1924; arbetet är en omfattande modern bibliografi). E. F. K. S—n.

Marx, Wilhelm, tysk politiker, f. 15 jan. 1863 i Köln, innehade från 1894 olika domarämbeten i Elberfeld, Köln, Düsseldorf och Limburg samt blef 1921 senatspresident vid kammergericht i Berlin. M. var 1900—18 led. af preussiska landtdagens deputeradekammare och 1919—20 af Preussens författningsgifvande landsförsamling. Sedan var han 1910—18 led. af tyska riksdagen, därefter 1919—20 af nationalförsamlingen och är från 1920 åter led. af riksdagen. M. intog tidigt en framskjuten plats inom det katolska föreningsväsendet i Tyskland och hade i riksdag och landtdag gjort sig känd som en af centrumpartiets mest dugande medlemmar, då han 1921 blef dess ledare i riksdagen. S. å. blef han ordf. i Volksverein für das katholische Deutschland. M. efterträdde dec. 1923 Stresemann som rikskansler och aflöstes jan. 1925 i sin tur af H. Luther. Om hans rikskanslerstid, hvilken särskildt utmärktes af ''Dawes-planens'' begynnande tillämpning 1924 på de tyska riksfinanserna enligt uppgörelsen på Londonkonferensen i aug. s. å., vid hvilken M. var en af Tysklands delegerade, samt af fruktlösa försök att få till stånd ett pålitligt parlamentariskt regeringsunderlag (se Skadeståndsfrågan. Suppl., och Tyskland. Historia. Suppl.). M. valdes febr. 1925 till preussisk ministerpresident. V. S—g.

Marxburg [-borg], borg. Se Braubach. Suppl.

Maryhill [mâ̊ri-], äfven benämndt Örenäs slott, slottslikt bebyggd herrgård i Glumslöfs socken, Malmöhus län, med enastående vackert läge vid Öresund, 9 km. n. om Landskrona, uppfördes 1912—15 efter ritningar af arkitekterna F. Sundbärg och H. Holmqvist af direktör K. Tranchell för en kostnad af mer än 1 mill. kr. Efter hans död (1919) stod slottet obebodt, tills det 1923 inköptes af ryttmästaren grefve F. Bonde. Det omfattar ett 40-tal rum, hvaraf flera palatslika, och omges af storartad park och trädgård med dammar, springvatten m. m. och betydande orangerier. Från slottet, hvars jordareal nu är omkr. 35 har, tax. 400,000 kr. (1923), afskildes 1922 Örenäs gård, tax. 209,000 kr. (1923), egare doktor Kr. Olsson. O. Sjn.

*__Maryland__ hade 1,449,661 inv. 1920, hvaraf 83,1 proc. hvita och 16,9 proc. negrer, en folkökning sedan 1910 med 11,9 proc. Af i utlandet födda 102,177 pers. voro 630 svenskar, 536 norrmän och 382 danskar. Representanternas antal är nu 102. Litt.: W. H. Browne, ''M.'' (i serien ''American commonwealths''). E. A—t.

Marylandsgran [mâ̊'riländs-], Svartgran, *bot.*, namn på *Picea mariana*, ett 20—25 m. högt träd, påminnande om hvitgranen (se Picea) och inhemsk i östra Nord-Amerika. Den odlas i Sverige i parker och planteringar och är härdig åtminstone upp i Ångermanland. G. L—m.

Marylandtobak [mâ̊'riländ-], *bot.*, namn på *Nicotiana macrophylla* (se Nicotiana).

Maråk, ångbåtsstation. Se Maraak (äfven i Suppl.).

*__Maräng.__ Under Världskriget tillverkades mycket af ett marängsurrogat, vanligen i kransform, genom att i stället för den dyra och svåråtkomliga ägghvitan användes limlösning; dessa maränger måste torkas före gräddningen. G. L—m.

*__Masai__ tillhöra nu brittiska kolonien Kenya och brittiska mandatlandet Tanganyika territory.

Masarvik. Se Mosviken.

*__Masaryk,__ Tomaš G., var led. af österrikiska riksrådets deputeradekammare 1891—93 som medlem af ungtjechiska partiet och 1907—14 som ledare för tjechiska framstegspartiet (en ombildning af det s. k. realistpartiet). Som sitt partis talesman i österrikiska delegationen uppträdde han 1909 mot regeringens klumpiga aktion mot de sydslaviske nationalisterna (i Agram- och Friedjungprocesserna) och afslöjade därvid bl. a. de dokumentförfalskningar, hvarpå denna aktion delvis baserades. Under de kritiska julidagarna 1914 hade M. för ståthållaren i Prag varnande framhållit tjechernas opålitlighet i ett krig mot deras slaviska stamförvanter, och några månader efter Världskrigets utbrott fann han sig nödsakad att genom flykt till utlandet undandraga sig hotande arrestering (dec. 1914). Han blef därefter ledare för propagandan för upprättande med de allierades hjälp af en oberoende tjechoslovakisk stat och företog under krigsåren i detta syfte vidsträckta agitationsresor, bl. a. till Ryssland, där han agiterade i de tjechiska fånglägren, och till Förenta staterna. Dessemellan vistades han mest i Paris och London. M., som under tiden blifvit i Prag in contumaciam dömd till döden som landsförrädare, blef okt. 1915 professor vid det nybildade slaviska institutet vid King's college i Oxford och organiserade i samverkan med E. Beneš (se d. o. Suppl.) i Paris Tjechiska nationalrådet som ett slags provisorisk tjechoslovakisk re-

gering, 1918 erkänd som sådan af ett flertal bland de allierade. Sedan i okt. s. å. den österrikisk-ungerska monarkien fallit sönder, valdes M. enhälligt till Tjecho-Slovakiens förste president 14 nov. 1918, och sedan den nya staten definitivt antagit sin författning, bekräftades valet af dess parlament 28 maj 1920 (för 7 år framåt; se vidare Tjecho-Slovakien. Historia. Suppl.). Han aflade hösten 1923 officiella besök i Paris och London. — M. har, utom i hufvudarbetet nämnda arbeten, skrifvit ett stort verk om 1700- och 1800-talens andliga stämningar i Ryssland, *Rusko a Europa* (ty. uppl., "Russland und Europa", 2 bd, 1913), samt *Das neue Europa* (1922). Jfr J. Herben, "T. G. M." (Prag, 1919; på eng.), och S. Müntz (i "Fortnightly review", 1923). V. S—g.

Masase [mäsäse], en svenska kyrkans missionsstation, upptagen 1920, i Southern Rhodesia, i närheten af järnvägsstationen West Nicholson.

***Masaua** är äfven namn på ett kommissariat i italienska prov. Eritrea. Omkr. 13,200 kvkm. 42,406 infödda inv. (1921).

***Mascarenhasia,** *bot.* Af släktet äro nu 20 arter kända. G. L—m.

Mascot. Se Maskot. Suppl.

Masefield [mē'sfild], John, engelsk författare, f. 1 juni 1878 i Ledbury, Herefordshire, var som ung bl. a. matros och upplefde flera svåra år i

Förenta staterna, under hvilka han samlade hårda erfarenheter i kampen för tillvaron. Hans alstring är rik och mångsidig. Han debuterade som lyriker med *Salt-water ballads* (1902), som följts af dikterna *Ballads* (1903), *Ballads and poems* (1910), *Everlasting mercy* (1911), *Dauber* (1912), *The widow in the bye-street* (s. å.), *Daffodil fields* (1913), *Philip the king, and other poems* (1914), *Sonnets and poems* (1916), *Lollingdon downs* (1917), *Enslaved, and other poems* (1920), *King Cole, and other poems* (1923) m. fl. Af hans berättelser må nämnas *A mainsail haul* (1905), *On the spanish main* (1906), *A tarpaulin muster* (1907), *Captain Margaret* (1908), *Multitude and solitude* (1909), *Lost endeavour* (1910) och *The street of to-day* (1911). Som dramatiker har han framträdt med *The campden wonder* (1907), *The tragedy of Nan* (1908), *The tragedy of Pompey the great* (1910), *The faithful* (1915), *Good friday* (1916), *Melloney Holtspur* (1922), *A king's daughter* (1923) m. fl. — M. har vidare utgett en bok om Shakspere (1911), böcker från kriget (*Gallipoli*, 1916, *The old front line*, 1917) och om engelsk sport (*Reynard the fox*, 1919, *Right royal*, 1920). — M. började med af Kipling påverkad lyrik, men har genomgått en utveckling, som fört honom till en lika framskjuten som anfäktad plats inom sitt lands litteratur. Han har klandrats för att i oslipade verser lidelsefullt och våldsamt skildra råa och simpla människor och sagts ha ett dåligt inflytande på yngre författare genom sin bullrande och bölande stil. M. är en suggestiv naturalist, som med kraft och hänsynslöshet i dystra och patetiska diktverk återgett bilder ur arbetares, sjömäns, den fattigare Londonbefolkningens lif och med stark effekt i både lyrik och berättelse skapat karaktärs- och situationsskildringar. Särskildt "The everlasting mercy", historien om en suputs omvändelse, men äfven andra af hans längre berättande dikter, utmärkas af en ny, gripande poetisk intensitet. Ojämn, men rik, har hans alstring alltmer trängt igenom. Till sv. äro öfversatta två friska pojkböcker, "Härtigens kurir" (1914) och "Smugglarnas grotta" (1920). Se W. H. Hamilton, "J. M." (1922). R—n B.

***Masfjorden** tillhör nu Hordaland fylke och Björgvin bispedömme. 2,240 inv. (1920).

Maskformiga bihanget, *anat.* Se Tarmen, sp. 476.

Maskininspektör, *järnv.*, i linjetjänst lyder (vid Statens järnvägar) under maskinsektionens föreståndare. Honom åligger att i enlighet med dennes anvisningar ordna lokomotivtjänster och lokomotivpersonalens tjänstgöring i hvad angår maskinsektionen och att i öfrigt ordna och leda tjänstgöringen å maskinstationen. Maskininspektor finnes äfven vid vissa verkstäder (Statens järnvägars hufvudverkstäder), hvarest det åligger befattningshafvaren att i enlighet med verkstadsföreståndarens bestämmelser utöfva den omedelbara ledningen af verkstaden eller verkstadsafdelningen. F. P.

Maskin- och profningsanstalter. Se Statens maskin- och profningsanstalter.

Maskin- och redskapsprofningsanstalter, Statens. Med hjälp af en fond af 100,000 kr., som A.-b. Separator ställt till Landtbruksstyrelsens förfogande för utförande af profningar under 10 år af maskiner och redskap för landtbrukets behof, hvilka profningars resultat borde läggas till grund för prisbedömningen af dylika hjälpmedel vid de allmänna landtbruksmötena, inrättades från 1897 dylika profningar enligt ett af Landtbruksstyrelsen 30 april 1897 utfärdadt reglemente. Profningarna, som från 1907 bekostas med statsmedel jämte afgifterna för profningarna, stå under tillsyn af en af Landtbruksstyrelsen tillsatt styrelse samt utföras hufvudsakligen vid landtbruksinstituten å Ultuna och Alnarp, vid det senare alla profningar af mejeriredskap. Profningarna ledas af en föreståndare och 2 assistenter jämte en nämnd. Redogörelser för profningarna offentliggöras i serien "Meddelanden från Styrelsen för maskin- och redskapsprofningsanstalterna" (1899 ff.). H. J. Dft.

Maskinolja. Se Smörjmedel.

Maskintelegraf. Se Telegraf, sp. 727.

Maskot [-kå'tt], fr. *mascotte, mascot* (af provens. *masco*, häxa), förment lyckobringande varelse eller föremål (vanligen ett uppstoppadt eller lefvande djur, en djurbild e. d.), som det under Världskriget blef brukligt att flygare medförde på sina maskiner och regementen vårdade hos sig. Inom flygväsendet har denna oskyldiga vidskepelse bibehållit sig. Äfven automobiler förses ofta med maskoter.

***Masksjukdom.** I denna artikel i hufvuduppl. uppges, att *Tænia mediocanellata* är den i Sverige vanligaste binnikemasken. Härvid bör dock anmärkas, att, såsom i art. Binnikemask (sp. 419) uppges, *Dibothriocephalus latus* utmed norrländska

kusten och nedre loppet af floderna är mycket allmän där, helt säkert allmännare än den förstnämnda. L—e.

Maskör, en, som har till yrke att maskera (se d. o.).

***Masnedsund.** På Masnedö anlades 1914 ett kustfort. P. E—t.

Masnières [maniär], stor by i franska dep. Nord, vid Schelde, 6 km. s. om Cambrai, förstörd under Världskriget. 2,171 inv. (1921). M. besattes 26 aug. 1914 af tyskarna, intogs 20 nov. 1917 under slaget vid Cambrai af engelsmännen, återeröfrades 1 dec. s. å. af tyskarna, som dock 26 sept. 1918 måste utrymma byn. Jfr Världskriget, sp. 163, 222 och 242. H. J—dt.

Masochism. Se Sadism.

Masolle, Erik Helmer (heter urspr. Ohlsson), målare, f. 4 sept. 1884 vid Siljansnäs i Dalarna, studerade i Stockholm vid Tekniska skolan 1901—03 och vid konstakademien 1903—07, vann kungl. medaljen sistnämnda år och vistades med statsstipendium 1911—12 i England och Frankrike. Han gjorde sig känd hufvudsakligen genom porträtt, flott och kraftigt utförda: *Fredrik Wachtmeister* (1908), *Zorn etsande* (1909, Helsingfors galleri), *Hans Hildebrand, H. Schück* (utst. 1910), konung *Gustaf V* (civilklädd, sittande, 1911) samt under sin vistelse i England *Bernhard Shaw* och skådespelaren *Herbert Tree* i Malvolios roll. M. har äfven målat karaktärsfulla daltyper (*Timmerhuggare, Bondspelman*), nakna figurer och landskapsstämningar samt utfört kärnfulla och gedigna raderingar. G—g N.

***Maspero**, G. (sedan 1909 sir Gaston M.), dog 30 juni 1916 i Paris. 1914 lämnade han sin anställning i Egypten och blef s. å. ständig sekreterare i Académie des inscriptions.

Masrata, stad. Se Misrata.

***Masreliez.** 1. Jacques Adrien M. var född i Grenoble.

2. Louis Adrien M. målade som elev för Gottman. Hans altartafla i Maria kyrka behandlar ämnet *Herdarnas tillbedjan. Nattvarden* målade han 1767 för Romfartuna kyrka Från Paris begaf sig M. till Bologna 1770. Till Rom kom han efter ett uppehåll i Florens 1774. I Rom var han rastlöst verksam med kompositioner i teckning eller färg, klassiska ämnen i tidens anda, och med aftecknande af stadens fornminnen. Han blef en lärd arkeolog och drogs af sina klassiska studier småningom från fritt skapande till dekorativ konst. Efter återkomsten till Stockholm 1783 arbetade han länge på det verk, *Alcestes död*, som bäst belyser hans sträfvan och uttrycksförmåga som stafflimålare. Under sitt senare skede upptogs han alltmer uteslutande af dekorativa arbeten. För Gustaf III:s räkning utförde han först ett par interiörer på Stockholms slott (1785—89) samt utsirningen af kiosken på gamla Haga (1787—88). Sedan följde den omfattande dekoreringen af Konungens paviljong på Haga (1789—92). Efter konungens död följde omfattande arbeten i Stockholms slott (hertigen-regentens och änkedrottningens våningar) och i prinsessan Sofia Albertinas palats. Senare dekorerade han äfven Gustaf IV Adolfs våning i slottet. Bland för privata våningar utförda arbeten märkes den utsökt smakfulla dekoreringen af den med orätt s. k. ”Sofie Hagmans våning”, Salviigränd n:r 1, 2 trappor upp (hon har ej bott där, men väl Emilie Högqvist). Dessa rum ha 1924 blifvit med största pietet återställda i sitt ursprungliga skick; likaså har Gustaf III:s kiosk i Haga blifvit med omsorg restaurerad s. å. — Oljemålningar af hans hand finnas på Drottningholm, i Nationalmuseum, museerna i Göteborg, Norrköping och Lund och i enskild ego. Några bevarade pannåer från Stockholms slott förvaras i slottets samlingar. Skisser och ritningar till rumsdekoration o. a. finnas förutom i Nationalmuseum i konstakademien, Nordiska museet, K. biblioteket och Slottsbyggnadskontoret. Litt.: K. D. Moselius, ”L. M.” (akad. afh., 1923) samt ”Den klassiska konstens renässans under 1700-talet och Adrien, Jean Baptiste och Louis Masreliez” (i ”Samfundet S:t Eriks årsbok”, 1923) och ”Louis M. som dekoratör och teoretiker” (därsammastädes, 1924); förf. förbereder f. n., 1925, ett omfattande verk om M.). G—g N.

Massa, *tekn.* Se Magnesiacement. Suppl.

***Massachusetts** hade 3,852,356 inv., 180 på 1 kvkm., hvaraf 45,466 negrer och 1,077,534 födda i utlandet (38,012 i Sverige, 5,491 i Norge, 3,629 i Danmark och 14,570 i Finland, 1920). Industriens kapital hade mer än fördubblats 1908—20 till 2,987,6 mill. doll., dess arbetsstyrka 1920 var 695,832 pers. samt tillverkningsvärde 4,370,3 mill. doll. Järnvägarna voro 9,793 km., hvaraf 4,395 elektriska (1921). — 1919 infördes politisk rösträtt för kvinnor. Guvernören väljes nu för 2 år liksom senaten. Jfr L. A. Frothingam, ”A brief history of the constitution and commonwealth of M.” (1916). E. A—t.

Massāi, *tekn.*, ett af de många benämningarna på råkautschuk. Andra namn äro accra, batanga, gambia, kassai, mozambique, para och pontianac l. dead borneo. G. L—m.

Massatillväxt, *skogsv.*, den genom trädets tillväxt i höjd och diameter förorsakade ökningen i stammens vedmassa. Vid mera intensiv skogsskötsel afses äfven vedmassans ökning i de gröfre grenarna, men i Sverige används ordet massatillväxt så godt som uteslutande i ofvan angifven omfattning. Massatillväxten beräknas för ett enskildt träd eller för ett helt bestånd genom mätning af toppskottens längdökning och årsringarnas bredd under ett år eller för en kortare period (ang. härvid använda metoder se Tillväxtundersökning, sp. 67). Afser den beräknade tillväxten ett visst år eller en viss kortare period, plägar den benämnas löpande tillväxt; afser den däremot den genomsnittliga tillväxten per år för en viss omloppstid, talar man om beståndets medeltillväxt vid angifven omloppstid. H. Hn.

Massaved, *tekn.*, gemensam benämning för rundvirke apteradt för tillverkning af trä- och pappersmassa. (Jfr Trämassa, sp. 170.) Fmn.

***Massenet**, Jules, dog 13 aug. 1912 i Paris. 1914 restes ett monument öfver honom i Monte Carlo. Hans memoarer *Mes souvenirs* utgåfvos 1912.

Massiges [masiʃ], by i franska dep. Marne, 15 km. n. v. om S:te Menehould, förstörd under Världskriget. 75 inv. (1921). Det omedelbart n. och n. v. om M. belägna höjdpartiet Côte 191 (af fransmännen kalladt *La main de M.*, af tyskarna *Ehrenberg*), jämte byn M. besatt af tyskarna i aug. 1914, men delvis åter utrymdt efter slaget vid Marne, blef un-

der striderna i Champagne 1915 föremål för en mycket hård kamp. Tyskarna eröfrade höjdpartiet 3 febr. och afslogo de följande motanfallen, men under höstslaget återtogo fransmännen detsamma. 17 juli 1918 satte sig tyskarna i besittning af större delen af höjdsträckningen, hvilken de dock 25 sept. s. å. åter nödgades utrymma. Jfr Världskriget, sp. 163, 167, 183, 185, 238 och 242. H. J—dt.

***Massimi.** Palatset är afbildadt å pl. XIII till art. Rom.

Ma'ssiskt vin. Se Massico.

***Massiv,** *geol., geogr.* Om bergmassiv se Centralmassiv. Suppl. K. A. G.

Masskorsband, *postv.*, vissa inrikes korsbandsförsändelser, för hvilka enligt beslut af 1919 års riksdag afsändaren åtnjuter rabatt, f. n. 10 proc., å den vanliga korsbandsafgiften. Försändelserna skola utgöras af trycksaker och vara medelst tryck försedda med beteckningen ''Masskorsband''. Minst 2,000 st. försändelser af sinsemellan lika vikt och lika format skola samtidigt aflämnas. E. G—e.

***Massmann,** N. H. Undervisningen i de massmannska söndagsskolorna är sedan 1920 inställd. P. E—t.

Masso'ia, *bot.* Se Massoibark. Suppl.

Massoibark, *bot. tekn.*, en mycket aromatisk krydda, som erhålles af ett i Nya Guinea växande träd, *Massoia aromatica*, hörande till fam. *Lauraceæ*, underfam. *Perseoideæ*. G. L—m.

***Masson,** Frédéric, dog 19 febr. 1923 i Paris. Han hade 1919 efterträdt E. Lamy som Franska akademiens ständige sekreterare. M. fortsatte sitt stora verk *Napoléon et sa famille* (bd 8—13, 1907—17) och skref dessutom bl. a. *Napoléon dans sa jeunesse, 1769—1793* (1907), *L'académie française, 1628—1793* (1913), *Madame Bonaparte, 1796—1804* (1919), *La vie et les conspirations du général Malet, 1754—1812* (1921) och *Revue d'ombres* (s. å.). V. S—g.

***Masson-Forestier,** A., dog 6 dec. 1912 i Paris.

Masspsykos [-psykås], mer eller mindre abnorm yttring af kollektivt själslif. Att en människomassa kan betraktas som en psykologisk enhet, ett slags *kollektiv personlighet*, är en uppfattning, som allmänt erkännes af moderna psykologer, hvilka skildrat de massrörelser, masspsykoser, betingade af skräck, hänförelse eller extas, som plötsligt, under vissa yttre inflytelser, kunna gripa tusentals själar på samma sätt, som motsvarande känslor gripa individen. Nyckeln till förståendet af masspsykoserna, antingen de uppenbara sig som psykiska epidemier, präglade af religiös fanatism, eller som folkrörelser af politisk eller krigisk natur (krigspsykoser), skänker oss studiet af massan som kollektiv personlighet. Denna befinner sig på ett outveckladt, ofullgånget och mera primitivt stadium än de individers, af hvilka den är sammansatt. Detta framgår otvetydigt, när vi beakta massans intelligens, och än mer, när vi iakttaga massans moral. Någon uppfattning af moraliska värden kan man knappast tillerkänna massan; den följer blindt de starkaste intressena, de våldsammaste vindkasten, och dess fiöjel rör sig hinsides uppfattningen om godt och ondt. Endast på detta sätt kan man förstå de blodiga dåd, begångna af en rasande människomassa, hvilka fylla revolutionernas historia under föregående århundraden och på senaste tid. Med den kollektiva personlighetens psykiska ofullkomlighet och primitiva art sammanhänger den viktigaste egenskapen i massornas själslif, *benägenheten för efterapning och suggestion*. Härpå beror en mängd likheter mellan de fenomen vi iakttaga hos en människomassa, som sammanhålles af den suggestiva makten i en hänförande idé, och de animala massfenomen, som bringa ett djursamhälle, en svärm getingar eller en tusenhöfdad flock af flyttfåglar till enhetliga rörelser, angrepp eller flykt, mot ett gemensamt mål. Masspsykosen återför i själfva verket människorna till en mera primitiv form af tillvaro, och suggestionen förtränger såväl känslornas som intelligensens synkrets till området af en enda starkt affektbetonad föreställning (monoideism). En af de viktigaste formerna af masspsykos är *krigshysterien*, och vi ha alla i färskt minne, huru denna under Världskriget förblindade människors uppfattning och tillintetgjorde såväl känsla som sundt omdöme, ett otvetydigt belägg för riktigheten af nyssnämnda antagande om suggestionens massverkan. I god öfverensstämmelse med det ofvan sagda stå äfven den erfarenheten, att masspsykoser hemsöka särskildt obildade och på en låg kulturnivå lefvande människor. Dessa äro mera likartade, och den ringa individuella differentieringen underlättar själarnas kollektiva sammansvetsning, hvilket i sin ordning gör de obildade massorna mera tillgängliga såväl för imitation som suggestion. Forna tider, särskildt medeltiden, ha att uppvisa otaliga fall af masspsykos. Till detta fenomen hörde exempelvis sådana folkrörelser som tarantismen (se d. o.) i Italien, S:t Veitsdansen i Tyskland (se Danssjuka, sp. 1364). Föregångna af musikanter, dansade de af tusen hemsökelser, krig, pest och andra olyckor utmattade och förryckta människorna i hundra- och tusental genom byar och städer, och de flesta, som sågo dessa hoppande och vildt gestikulerande personers dans och underliga rytmiska åthäfvor eller lyssnade till pipornas gälla melodier, rycktes med och slöto sig till den förvirrade massan, oförmögna att motstå suggestionens makt. Och så dansade tusen och åter tusen, tills de, halfdöda af ansträngning, omhändertogos.

Andra yttringar af masspsykos anknyta sig mera otvetydigt till vissa kulturperioders vidskeplighet och religiösa öfvertro. Hit höra de föreställningar om ''djäfvulens regemente'' och ''färder till Blåkulla'', som på häxeriprocessernas tid utgjorde det allmänna samtalsämnet bland höga och låga, stora och små (se Häxeriprocesser, äfven i Suppl.). Ej minst i Sverige nådde den skräck, som därvid infekterade massorna, en sådan höjd, att barn och vuxna grepos af besatthet och trodde sig af häxorna föras till Blåkulla. Masspsykos i form af besatthet var alltifrån medeltiden och långt in i senare tid en vanlig form af andlig smitta, för hvilken människor i alla länder och kanske särskildt i de katolska varit utsatta. Dylika besatthetsepidemier grasserade på 1600-talet i en mängd nunnekloster i Frankrike, och oftast var kvinnornas anfäktelse starkt sexuellt färgad. Naturligt nog blefvo vid ett par tillfällen yngre prästmän med fördelaktigt utseende utpekade som upphof till djäfvulsanfäktelsen och fingo med lifvet plikta för det intryck de gjort på sina svaga systrar. Visserligen löper en predikant i våra dagar, hvilken sär-

skildt på sina kvinnliga åhörare gör ett starkt och medryckande intryck, ej någon risk att bli bränd på grund af sitt förföriska yttre, men detta torde ännu i denna dag på vissa uppbyggelsemöten bidraga till att stegra den religiösa extas, som tar sig uttryck i tungomålstalandets masspsykos.

Här må äfven påminnas om, att masspsykoser bland obildade och på ett lågt kulturplan stående utomeuropeiska folk, t. ex. ainu-folket i Japan (se Tarantism), ännu förekomma, påminnande om de dansepidemier, som under medeltiden hemsökte Europa.

Till sist må man med skäl spörja, om ej den moderna dansen, sådan den efter kriget nära nog epidemisk grasserar, äfven den eger någon släktskap med det medeltida dansraseriet och på visst sätt kan betraktas som en masspsykos. Se bl. a. G. Tarde, "L'opinion et la foule" (1904), G. le Bon, "Psychologie des foules" (1907), och B. Gadelius, "Massornas själslif och andlig smitta" i Verdandis småskrifter, 1912. G—s.

Mass-spektrograf, *fys.*, en af F. W. Aston konstruerad apparat för att medelst kanalstrålars afböjning i elektriska och magnetiska fält uppta olika grundämnens mass-spektra. Se Aston, F. W., och Isotoper, båda i Suppl. E. R—dt.

Mass-spektrum, *fys.*, de parallella linjer, liknande ett fotografiskt upptaget optiskt spektrum, som erhållas i mass-spektrografen (se d. o. Suppl.) och hvilkas läge beror på förhållandet mellan massa och laddning hos de kanalstråleparti klar, som ge upphof till dem. Se Isotoper. Suppl. E. R—dt.

Masters [mä'stəs], Edgar Lee, amerikansk författare, f. 23 aug. 1869 i Garnett, Kansas, advokat, hade författat flera arbeten (*A book of verses*, 1898, blankversdramat *Maximilian*, 1902, *The new star chamber and other essays*, 1904, *Blood of the prophets*, 1905, skådespelen *Althea*, 1907, och *The trifler*, 1908, m. fl.), innan han med *Spoon river anthology* (1915, många uppl.) vardt ryktbar och gjorde epok i sitt lands litteratur. Visserligen hade författare, bl. a. Mark Twain, någon gång tidigare riktat ett och annat angrepp mot den sentimentala och falskt idylliserande skildringen af byn eller småstaden, men det var först med M:s originella verk, som den afslöjande, realistiska uppfattningen af det lilla landsortssamhället såsom ett hemvist för hyckleri, slöhet, småsinne och fel obevekligt trängde igenom, trots den skandal han gjorde. De grekiska epigrammen inspirerade honom till en ordknapp stil och fri metrisk vers, långt mera verkningsfull än den berättande prosan. Boken är en samling af öfver 200 grafskrifter af hänsynslös sannfärdighet öfver bortgångna i Spoon river; alla bedrägliga lögner, allt skenväsen är försvunnet, och de döda uttala obeslöjadt och ärligt sitt väsen och bekänna sina gärningar. Från denna M:s diktsamling daterar sig en skarpt kritisk amerikansk litteratur både i vers och prosa, där "the revolt from the village" är härskande (Sinclair Lewis' "Main street" m. fl.). Af M:s senare verk må nämnas diktsamlingarna *Songs and satires* (1916), *The great valley* (s. å.), *Toward the gulf* (1918), *Starved rock* (1919), den om Mark Twains "Tom Sawyer" påminnande *Mitch Miller* (1920) och *Domesday book* (s. å.). R—n B.

***Masthuggsförsamlingen** omfattar 59 har, hvaraf 12 har vatten, med 12,244 inv. (1924). Den nya kyrkan (se fig. 2 o. pl. I till art. Byggnadskonsten. Suppl.) fullbordades 1914.

Mastiff (Engelsk mastiff), *zool.* Se Hunden, sp. 1315.

Mastisol [-sål], en lösning af mastix i bensol med tillsats af aromatiska estrar, har sedan rysk-japanska krigets tid användts till sårförband, särskildt i krigskirurgien. Utan desinfektion eller rengöring af såret penslades sårets kanter och omgifning med lösningen. Efter $^1/_2$ minut trycktes en tuss af steril bomull mot såret, hvarvid denna fastnade i den ännu klibbiga mastisollösningen. Denna fixerade förefintliga bakterier och torde till största delen ha dödat dessa. Vid brist på tid till en mer ingående sårbehandling var metoden af värde. C. G. S.

Mastotermitinæ, *zool.* Se Termiter, sp. 904.

***Masugn.** Om elektrisk masugnse Elektrokemisk industri, sp. 552. Suppl.

***Masuren.** Masuriska kanalen blef färdig 1921 och är 52 km. lång. — Under Världskrigets första skede utkämpades två fältslag i M. I slaget vid Masuriska sjöarna (5—15 sept. 1914) besegrade 8:e tyska armén (v. Hindenburg) ryska Njemenarmén (v. Rennenkampf), som intagit en försvarsställning i linjen Kurisches haff—Mauer see—småsjöarna s. om Lötzen, medan en reservfördelning (v. Morgen) vid Biała och Lyck hindrade en öfverlägsen rysk arméafdelnings anfall mot tyska arméns högra flank. Ryssarna utrymde Ostpreussen efter slaget. Efter erhållna förstärkningar besatte de dock snart åter (i okt.) dess östra del. — Under vinterslaget i M. (4—22 febr. 1915) framryckte Hindenburg med sin egen armé och 10:e armén (v. Eichhorn) från linjen Masuriska sjöarna—Gumbinnen—skogstrakten ö. om Tilsit till anfall mot den motstående 10:e ryska armén (v. Sievers), trängde den öfver gränsen in i Polen, kringgick dess båda flyglar vid Augustovo och Suvalki och tillfogade den ett förkrossande nederlag. Slaget hade till följd, att ryssarna för andra gången, och definitivt, utrymde Ostpreussen. Se Världskriget, sp. 174 och 186. H. J—dt.

***Matadi.** I närheten har Svenska missionsförbundet en transportstation från 1893.

***Matagalpa** är nu äfven namn på ett departement i Nicaragua. 7,782 kvkm. 78,226 inv., hvaraf 11,923 hvita (1920). Hufvudstaden M. hade 32,271 inv. (s. å.).

Mata'ja, Viktor, österrikisk nationalekonom och statistiker, politiker, broder till den i hufvudarbetet omnämnda författarinnan Emilie M., f. 20 juli 1857 i Wien, blef 1884 docent och 1890 professor i nationalekonomi i Innsbruck och 1892 afdelningschef (för handelsstatistiska afdelningen) i österrikiska handelsministeriet. M. blef därjämte 1897 honorärprofessor i nationalekonomi vid Wiens universitet och 1898 chef för ett nyupprättadt äm-

betsverk för arbetsstatistik. M. har tre gånger för kortare tid (1908—09, 1911, 1917) varit handelsminister, aug.—dec. 1917 minister utan portfölj och dec. 1917—okt. 1918 minister för social hjälpverksamhet. Efter revolutionen 1918 blef han nov. s. å. president i Österrikes statistiska centralbyrå. Han är sedan dec. 1924 österrikisk utrikesminister. Bland M:s skrifter märkas *Unternehmergewinn* (1884), *Grundriss des gewerbegerechts und der arbeiterversicherung* (1899) och *Die reklame* (3:e uppl. 1920). V. S—g.

Matama, stad. Se Metamme 2.

***Matarengi.** Folkhögskolan omfattar hufvudkurs (manlig och kvinnlig). — Järnvägen från Karungi i nordlig riktning genom M. till Öfvertorneå öppnades för trafik 15 dec. 1914. F. P.

Matarventil. Se Ångpanna, sp. 1077.

Matavänu, en 1905 utbruten, sedan med vissa afbrott verksam vulkan på Savaii, en af Samoaöarna.

Matchi'che (port. *maxixe*), *dansk.*, en omkr. 1904 till Europa från Brasilien införd dans till musik i $^2/_4$ takt, i rörelserna urspr. en blandning af indianska och andra primitiva danser, 1913 omformad till någon likhet med tango (se d. o.). E. F—t.

***Matematikerkongresser,** Internationella, ha hållits vidare i Cambridge (kort före Världskriget), Strassburg 1920 och Toronto 1924 — de sistnämnda, utan att tyskarna tillåtos deltaga.

Matematisk logik. Se Logikkalkyl. Suppl.

Matematiskt värde är en inom lifförsäkringen gängse benämning på den enskilda försäkringens andel eller tillgodohafvande i den s. k. premiereserven. I denna uppsamlas och förräntas enligt fastställda grunder den del af hvarje lifförsäkringspremie, den s. k. sparpremien, som icke åtgår för bestridandet af beräkningsmässiga dödsfallsutgifter och förvaltningskostnader. Matematiska värdet af en viss försäkring är som följd häraf lägre än summan af för densamma erlagda premier. P. Blm.

***Materialprofning.** Statens profningsanstalt, som började sin verksamhet 1920 och inrättades för att öfverta och fortsätta den verksamhet, som från 1896 utöfvats af Tekniska högskolans materialprofningsanstalt (se om denna Materialprofning, sp. 1242), har enl. instr. 1919 och 1922 till uppgift att för det allmännas och för enskildas räkning samt i vetenskapligt syfte utföra profningar och undersökningar af materialier, konstruktionsdelar, instrument och apparater med afseende på deras mekaniska, kemiska och fysiska egenskaper och beskaffenhet. Profningarna och undersökningarna utföras dels på uppdrag af offentliga myndigheter och institutioner samt enskilda mot betalning, dels i teknisk-vetenskapligt syfte för en fortgående utveckling af anstaltens arbetsmetoder och i det allmännas eller vetenskapens intresse, i den mån härför erforderliga särskilda medel ställas till anstaltens förfogande. Anstalten omfattar tillsvidare 1 kontors- och 5 tekniska afd. De senare ha hufvudsakligen följande uppgifter: I. *Mekaniska afd.*: a) hållfasthets- och andra mekaniska undersökningar af metaller, trä, läder o. d. samt konstruktionsdelar däraf; b) värmebehandlingsundersökningar af järn, stål och andra metaller; c) mikroskopiska och mikrografiska undersökningar af metaller och bergarter; samt d) mekaniska undersökningar af smörjmedel o. d. Till afd. hör äfven en mekanisk verkstad. — II. *Byggnadstekniska afd.*: a) mekaniska och fysikaliska undersökningar af naturlig och konstgjord byggnadssten, cement, betong och andra byggnadsmaterialier; samt b) eldsäkerhets- och värmetekniska undersökningar af byggnadsmaterialier och byggnadskonstruktioner. — III. *Elektrisk-fysikaliska afd.*: a) elektriska och magnetiska undersökningar; b) undersökningar af elektriska instrument, apparater och maskiner; c) fotometriska undersökningar; samt d) termometriska och andra fysikaliska undersökningar. — IV. *Bergskemiska afd.*: a) analyser och kemiska undersökningar af metaller, malmer, bergarter och dylikt; samt b) undersökningar af tekniska produkter af oorganisk natur. — V. *Kemisk-tekniska afd.*: a) analyser och kemiska undersökningar af brännmaterialier, oljor, torrdestillationsprodukter o. d.; b) undersökningar af tekniska produkter af organisk natur, såsom asfalt, cellulosa, gummi, läder, garfämnen o. d., dock icke läkemedel, närings- och njutningsmedel; samt c) kemiska och mekaniska undersökningar af papper och textilvaror. — Resultaten af profning, verkställd för uppdragsgifvarens räkning, må icke utan dennes samtycke för annan än honom yppas. Öfriga undersökningsresultat böra, i den mån de beröra det allmännas eller vetenskapens intresse, så fort ske kan göras för allmänheten tillgängliga; detta sker i anstaltens publikationsserier, meddelanden och cirkulär. Anstalten sorterar direkt under Handelsdepartementet. Ledningen utöfvas af en styrelse, bestående af 5 af K. M:t förordnade led. samt anstaltens chef, som är *öfverdirektör*. Personalen består af 5 afd.-chefer, som böra ha aflagt högre teknisk examen samt på sitt specialområde vara teoretiskt och praktiskt utbildade, af öfrig ord. personal af olika grader samt extra och tillfälliga biträden. Personalantalet uppgick 1920—24 till i medeltal omkr. 50 personer. Anstalten är inrymd i nyuppförda byggnader (arkitekt Ch. Lindholm) vid Drottning Kristinas väg, Stockholm. Förslaget till anstaltens organisation och byggnader var uppgjordt af J. A. Brinell och anstaltens förste chef, professor J. O. Roos af Hjelmsäter.

Om materialprofningsanstalt i Finland se Tekniska högskolan i Finland. J. O. R—s.

***Matern,** A. F. von, lämnade chefskapet för Första arméfördelningen 1915 och dog 9 juni 1920.

***Materna,** Amalie, dog 18 jan. 1918 i Wien.

***Maternitet.** Den i hufvudarbetet omtalade regeln i franska Code civil, art. 340, har genom en lag 16 nov. 1912 modifierats så, att den franska rätten numera tillåter talan för fastställande af faderskap till utomäktenskapligt barn under vissa villkor (sålunda bl. a., om den förmente fadern notoriskt lefvat samman med modern i varaktig förbindelse, s. k. konkubinat). Faderskapets fastställande medför som verkan, att barnet får bära faderns släktnamn samt vinner underhållsanspråk mot och arfsrätt efter fadern såväl som modern. Fastställande får emellertid ej ske i sådana fall, där faderskapet skulle betyda ett begånget äktenskapsbrott eller en förbindelse inom i äktenskapsafseende förbjudna led; icke ens frivilligt kan under dylika förhållanden faderskap lagligen erkännas. C. G. Bj.

***Matfors—Vattjoms järnväg** (2,8 km. lång) har

ombyggts till normalspårig (1,435 m.) och är att betrakta som sådan från slutet af 1919. F. P.

Matha, Jean de, religiös svärmare. Se Trinitariernas orden.

***Mathesius,** N. A., dog 6 mars 1922 i Skara.

***Mathiesen.** — 2. Haaken Chr. M. var född 1829 och dog 1913.

Mathilda, kvinnoroll (ung habsburgsk furstinna; sopran) i Rossinis opera "Vilhelm Tell".

***Matico,** *farm.* Moderväxtens hemland är Peru.

***Matin,** Le. Tidningens grundläggare, Alfred Edwards, f. 1857, dog 10 mars 1914. Efter Världskriget har den i stort sedt understödt det nationella blockets politik. Dess upplaga uppgafs 1924 stiga till omkr. 1,870,000 ex. Hufvudredaktör är senator H. de Jouvenel (se d. o. Suppl.), politisk redaktör Stéphane Lauzanne.

***Matinė,** äfven morgondräkt för damer (spetsmatiné o. s. v.).

***Matisse,** H. É., f. 1869, har alltmer befäst sin ställning som ledande mästare inom det moderna måleri, som bygger mindre på naturstudium än på sträfvan efter harmoni af en omsorgsfullt komponerad skala af klara och klingande färger. Som ofta blifvit påpekadt, förenklar han intrycken af den synliga verkligheten i ett system af enkla, fasta, helt summariskt gifna former och några få färger, men dessa färger kunna vara sammanstämda med ytterst delikat målerisk känsla. Hans senare alster, framför allt motiv från Rivieran och Nord-Afrika, betecknar höjdpunkten af hans koloristiska förfining och af hans helt personliga uttryckssätt. Hans inflytande på en talrik krets af yngre målare (flertalet ickefransmän) har varit högst betydande. Bland dem, som tagit starka intryck af hans färgsyn och målningssätt, äro norrmännen J. Heiberg, L. Karsten, H. Sörensen, svenskarna Grünewald, Isakson m. fl. Han är representerad i Luxembourgmuseet af *Odalisk* (inköpt 1923), i museer i Hagen, Moskva m. fl., i Stockholms Nationalmuseum af ett *Marokkanskt landskap* (doneradt 1917) och i Göteborgs museum af *Flickporträtt.* Talrikt och representativt är han företrädd i privatsamlingar (hos Tetzen-Lund i Köpenhamn och T. Sagen i Kristiania). En Matisseutställning var anordnad i Nationalmuseum hösten 1924. — Litt.: Raphael, "Von Manet zu Picasso" (München, 1913), Sembat, "H. M." (1920), É. Faure m. fl., "M." (s. å.), och R. Schacht, "M." (1923). G—g N.

Matning, Matarapparater. Se Sådd och Sågning.

***Matreelven.** 1. M. kallas äfven Blåelven. — 2. M. representerar 96,000 hkr, hvaraf 74,000 utbyggda 1919. 1—2. K. G. G.

***Matris.** Se äfven Stil, sp. 1384 och fig. 2, samt Sättmaskin, fig. 2, 3 och 5.

Matsmyra, kapellag i Voxna församling, Hälsingland, var till 1884 en del af Ofvanåker. Areal och folkmängd äro inräknade i Voxna.

Matsson, Lars Peter Reinhold, präst, botanist, f. 16 juli 1870 i Silte socken, Gotland, prästvigd i Uppsala 1898, kyrkoherde i Hassela 1908 och i Hälsing-Tuna 1918, bearbetade släktet Rosa i Neuman och Ahlfvengrens "Svensk flora" (1901) och röjde därvid ny uppfattning af detta kritiska och outredda släktes svenska former. Genom fortsatt forskning, offentliggjord i flera rhodologiska skrifter, har han förskaffat sig namn som en af de främste bland nutidens Rosa-specialister. C. Lmn.

***Matsukata,** M., som upphöjts till furste, dog 2 juli 1924 (tidningsuppgifter, att han omkommit vid jordbäfningen 1923, voro oriktiga).

Matteo'tti, Giacomo, italiensk politiker, mördad i juni 1924, var till yrket advokat och tillhörde det socialdemokratiska partiet. Som led. af deputeradekammaren framträdde han såsom skarp och orädd kritiker af den fascistiska regeringens maktmissbruk. Med anledning däraf blef han i Rom lockad i ett bakhåll och bortfördes i automobil; hans lik återfanns i aug. 1924 i en skog i Roms närhet. Småningom hopades bevisen för, att mordet på M. planerats af ledande fascister, några bland dem t. o. m. tillhörande konseljpresidenten Mussolinis närmaste omgifning. Den rättsliga förundersökningen om mordet pågår ännu (febr. 1925). Hela denna sak (Matteotti-affären) väckte i Italien oerhördt uppseende samt bidrog väsentligt att skärpa motsatserna mellan fascisterna och deras motståndare samt att försvaga regeringens auktoritet (jfr Mussolini, B. Suppl.). V. S—g.

Matter [mattär], Paul, fransk jurist, historiker, f. 19 dec. 1865 i Paris, är juris doktor, generaladvokat vid kassationsdomstolen i Paris och lärare vid École libre des sciences politiques. M. har skrifvit bl. a. *La Prusse et la révolution de 1848* (1903), det utförliga, prisbelönta arbetet *Bismarck et son temps* (3 bd, 1905—08; 2:a uppl. 1912—17) och *Gambetta* (1923) samt sysslar med ett stort arbete, *Cavour et son temps* (del 1 utkom 1922). V. S—g.

Matterdalen. Se Zermatt.

***Matteus,** Sankt. 1. Församlingen omfattar Norrtulls-, Karlbergs- o. Birkarotarna (resp. 26:e, 27:e o. 30:e) af Stockholms stad. 938,079,5 har. 42,559 inv. (1924). Kyrkan undergick juli 1923—jan. 1925 en omfattande restaurering efter E. Lallerstedts plan. Ett församlingshus uppfördes 1914—15.

***Matthew,** W. D., är numera intendent för afd. fossila ryggradsdjur vid American museum of natural history i New York. M. har blifvit en bland samtidens allra främsta arbetare på området för ryggradsdjurens paleontologi. Särskildt beträffande de fossila däggdjuren äro hans forskningar delvis af grundläggande betydelse. Desamma behandla ej blott talrika nya, delvis öfverraskande fynd, hvilka för förståelsen af den ifrågavarande djurgruppen äro synnerligen betydelsefulla, utan ock allmänt genetiska, zoogeografiska, af hans paleontologiska undersökningar väckta problem. Bland hans under de senaste åren utgifna många arbeten må framhållas *Mammal migration between Europe and North America* (1908), *Evidence of the paleocene vertebrate fauna on the cretaceous-tertiary problem* (1914) och *A revision of the lower eocene Wasatch and Windriver fauna* (1915). L—e.

Matthews [mä'thjös], James Brander, amerikansk litteraturhistoriker, f. 21 febr. 1852 i New Orleans, vardt 1873 advokat, men egnade sig sedan åt litteraturhistorien, i hvilken han 1892—1924 var professor vid Columbia-universitetet. Af M:s verk må nämnas *Introduction to the study of american literature* (1896), *The development of the drama* (1903), *A book about the theatre* (1916) och *Principles of playmaking* (1919).

***Matthiesen,** O., blef medlem af akademirådet 1922. Hans senaste stora arbeten äro utsmyckningen af Mineralogisk museum och fresken på Kristiansborg af den grundlagstiftande riksdagen 1915. 1918 utgaf han *Italiens al-fresco-kunst.* P. E—t.

Matthiessen [-tisen], Hugo Albert, dansk historiker, f. 19 dec. 1881 i Fredericia, tog 1906 magistergrad i historia, anställdes 1910 vid Nationalmuseet och är underinspektör där sedan 1914. Han har utgett en rad kulturhistoriska arbeten, som i synnerhet behandla gammalt danskt stadslif (bl. a. *Böddel og galgefugl* 1910, *Natten* 1914, *Gamle gader* 1917, *Torv og hærstræde* 1922, *Københavnske gader* 1924). M. är led. af Vet. soc. i Lund (1920).

***Matthiola,** *bot.* Sommarlöfkojan anses nu vara en egen art, *Matthiola annua* (*Cheiranthus annuus*).

Ma'tthison-Hansen, Aage, dansk författare, f. 20 mars 1864 i Köpenhamn, vid hvars folkbiblioteksväsen han är anställd. Han har utgett några diktsamlingar (*Blaalys*, 1890, *Slyngrose*, 1915, *Paradisblomster*, 1920, *Mellem paaske og pintse*, 1922), som visa en fin och späd lyrisk ådra, och efter studier af kinesiska språket och litteraturen offentliggjort smakfulla öfversättningar af kinesisk poesi: ''Vandliljerne'' (1903), ''Lien Hua'' (1919) och ''Fra Kina'' (1923). P. E—t.

Mattias Kantakuzenos. Se Östromerska riket, sp. 308.

***Mattmar** ingår nu i Undersåkers och Offerdals tingslag samt Undersåkers kontrakt. 22,380 har. 1,283 inv. (1924).

***Matton,** Ida E. Bland arbeten från senare tid märkas *I lifvets vår* (marmorgrupp, utst. 1913) samt *Gustaf Vasa* (staty 1920, skänkt till Gäfle stad af konstnärinnans fader, aftäckt i Kungsparken 30 aug. 1924 — statyn framställer Gustaf som ung talande till folket). *Lokestatyn* (utst. 1897) är nu placerad i Stockholms stadshus vid sjöbarriären. G—g N.

Mattra, distrikt och stad. Se Muttra.

Mattsson, Gustaf Otto, finländsk publicist, författare, f. 7 okt. 1873 i Bremerhafen, d. 26 nov. 1914 i Helsingfors, utdimitterades som diplomingenjör från Polytekniska institutet i Helsingfors 1895, blef lärare i kemi där 1899 och docent i kemi vid universitetet 1906. Han deltog i landtdagarna 1904—05 och 1905—06 som representant i borgarståndet för Kaskö stad. M:s viktigaste kemiska arbete var disputationen *Pyrenets konstitution och genesis* (1905). Publicistiken drog honom emellertid under hans senare år alltmer från vetenskapen. Han var 1907 med om att uppsätta tidskr. ''Argus'' (senare ''Nya Argus''). Från 1911 egnade han sig hufvudsakligen åt den af honom uppsatta tidningen ''Dagens tidning'', hvars hufvudredaktör han var, tills den 1914 af ekonomiska skäl måste sammanslås med ''Nya pressen'' till ''Dagens press'', i hvars redaktion han då inträdde. I dessa organ publicerade han briljanta populärvetenskapliga artiklar, allmänt politiska uppsatser, särskildt utrikespolitiska öfversikter, och kåserier. Som publicist tillhör M. Nordens främsta. Hans mångsidiga kulturella intressen och gediga såväl naturvetenskapliga som humanistiska bildning förenades med stor konstnärligt stilistisk begåfning och sällsynt rik humor. M. utgaf i bokform reseskildringarna *En sommarfärd till de lyckliga öarna* (1907) och *En herre for till Zanzibar* (1914). Hans *Valda skrifter* ha utgetts i 11 bd, 1915 ff. — Litt.: E. Hjelt, ''G. M.'' (1920). G. C.

Mattvång, skyldighet för gäst på restauranger o. d. att inta föda till visst pris för att få sig spritdrycker eller vin serverade. Redan i slutet af 1800-talet förekommo bestämmelser om, att på första klassens restauranger egentligt brännvin fick serveras endast åt spisande gäst; detta utsträcktes med lindrigare villkor till tredje klassens restauranger (''en sup och en smörgås''). Under kristiden till följd af Världskriget utfärdade K. M:t 1916 och 1917 förordningar om mattvång, utsträckt till att gälla servering af alla slags spritdrycker, och Kontrollstyrelsen har sedan 1919 upprätthållit liknande bestämmelser vid öfverlåtelse af utskänkningsrättigheter till spritdrycker och starkvin.

Mattön, en omkr. 7 kvkm. stor ö i Österfärnebo socken, Gästrikland, kringfluten af Dalälfven s. om Gysinge bruk. O. Sjn.

Matz [mass], en 25 km. lång biflod fr. h. till Oise, upprinner n. v. om Lassigny (dep. Oise) och utfaller n. ö. om Compiègne. M.-afskärningen var under Världskriget flera gånger föremål för med stora truppstyrkor förda, hårda strider. Särskildt var detta fallet 9—13 juni 1918 (*slaget vid M.*), då den anfallande 18:e tyska armén (v. Hutier), som sökte framtränga mot Compiègne, till en början kastade den försvarande 3:e franska armén (Humbert) tillbaka längs öfre M. och äfven satte sig fast på nedre M:s högra strand, men då franska arméns vänstra flygel (under Mangin) den 11 gick till motanfall mot tyska arméns högra flank s. ö. om Montdidier, nödgades den afbryta offensiven och inta en försvarsställning på M:s vänstra strand. Slaget fick vidtgående följder i strategiskt afseende. Jfr Världskriget, sp. 167, 237 och 240. H. J—dt.

***Maubeuge** hade 21,173 inv. 1921. Vid Världskrigets utbrott utgjordes de nyaste, 1895 anlagda befästningarna af 6 5—6 km. från staden framskjutna fort, hvaraf dock endast 1 — det på norra Sambrestranden belägna fort Boussois — ansågs vara fullt tidsenligt, samt 7 fullt moderna mellanverk jämte anslutande skyttevärn, taggtrådsnät o. s. v. Besättningen utgjordes af omkr. 30,000 man territorialtrupper och omkr. 5,000 man flyktingar från den vid Charleroi slagna 2:a franska armén. Kommendant var general Fournier. 25—27 aug. 1914 inneslöts fästningen af de först anlända delarna af 7:e tyska förstärkta reservkåren (v. Zwehl) med 2:a arméns belägringsformationer, i hvilka ingingo tyskarnas tyngsta belägringsartilleri (42 cm. haubitser). Beskjutningen började den 29, hvarvid hufvudanfallet riktades mot nordöstra fronten med den verkan, att forten (äfven fort Boussois) och mellanverken å denna samt flera andra fort och anläggningar förstördes. 5—7 sept. stormade infanteriet de verk å anfallsfronten och östra fronten, som ännu höllo sig, hvarpå fästningen s. d. kapitulerade. Där-

vid föllo 32,700 osårade fångar i segrarens händer. — I början af nov. 1918 utrymdes M. af tyskarna, hvarpå det 9 s. m. besattes af engelsmännen. — General Fournier blef sedermera (1920) ställd inför krigsrätt, men med hänsyn till fästningsverkens ringa motståndsförmåga gjorde denna honom icke ansvarig för M:s kapitulation. H. J—dt.

***Mauclair,** C., har vidare utgett bl. a. *Les miniatures du XVIII:e siècle* (1913), *Les miniatures du l'empire et de la restauration* (1914), *Histoire de la musique européenne de 1850 à 1914* (s. å.), *Albert Besnard* (s. å.), den tyskhätska *Le vertige allemand. Histoire du crime délirant d'un race* (1915), *Auguste Rodin* (1916), *L'art indépendant français sous la troisième république* (1919), *Princes de l'esprit* (1920), *Paul Adam* (1921), *Venise* (s. å.), *Watteau* (s. å.) och en samling anspråkslösa lefnadsminnen, *Servitude et grandeur littéraires* (1922).

Maude [må'd], sir Stanley, engelsk militär, f. 24 juni 1864 i Gibraltar, d. 18 nov. 1917 i Bagdad Han blef officer vid gardesinfanteriet 1884, deltog i kriget i Sudan 1885, blef generalstabsofficer 1897, deltog som sådan i boerkriget 1899—1901, gjorde sedermera stabstjänst i Canada och i hemlandet, blef öfverste 1911 och vid Världskrigets utbrott placerad i 3:e armékårens stab. På hösten 1914 blef han brigadgeneral och förde 14:e inf.-brigaden (på västfronten) till i juni 1915, då han blef generalmajor och chef för 13:e fördelningen (Gallipolihalfön). I juli 1916 blef han armékårchef (3:e kåren) i Mesopotamien och i sept. s. å. öfverbefälhafvare öfver engelska armén där. I dec. s. å. återupptog han den afbrutna offensiven mot turkarna, återtog Kut-el-Amara 25 febr. 1917 och intog Bagdad, 11 mars s. å., som han omdanade till en stark baspunkt. S. å. blef han generallöjtnant. På hösten s. å. slog han turkarna vid Ramadie och besatte Tekrit (6 nov.). — M. anses ha varit en af engelsmännens mest framstående härförare och arméorganisatörer under Världskriget. Hans änka erhöll en nationalbelöning af 25,000 pd st. H. J—dt.

Maud'huy [mådui], Louis Erneste de, fransk militär, f. 17 febr. 1857 i Metz, d. där 16 juli 1921, blef 1877 officer vid 10:e jägarbat., 1899 öfverste och chef för 35:e inf.-reg. samt 1912 brigadgeneral. Under Världskriget förde han i aug. 1914 16:e fördelningen (i Lothringen), blef s. m. divisionsgeneral och i sept. chef för 18:e armékåren, som han förde vid Marne och Aisne. I okt. s. å. fick han befälet öfver den nyuppsatta 10:e armén, som insattes på franska härens vänstra flygel och som han med utmärkelse förde under slaget vid Arras. April—nov. 1915 var han chef för 7:e armén (på Vogeserfronten), blef därefter tjänstledig (af hälsoskäl) till i april 1916, då han, på egen begäran, mottog befälet öfver 15:e armékåren. I jan. 1917 blef han chef för 11:e armékåren, hvarmed han under slaget vid Chemin des Dames i okt. s. å. återeröfrade Malmaisonpartiet. I juni s. å. afgick han ur aktiv tjänst, men blef i nov. militärguvernör i Metz. Febr.—okt. 1919 var han tillika öfverbefälhafvare i Lothringen. S. å. blef han deputerad. — Hans arbete *Infanterie* (1911; ny uppl. 1912) är af stort intresse. H. J—dt.

Maudslay [må'dsli], Alfred Percival, engelsk amerikanist, f. 1850, tjänstgjorde först i brittisk tjänst som diplomat, efter 1881 t. f. generalkonsul för västliga Söderhafsöarna, men egnade sig från 1884 åt studiet af mayafolkets kultur och utrustade 7 expeditioner till Yucatan och Guatemala, där han företog omfattande gräfningar. Genom sina märkliga upptäckter blef han grundläggare af det moderna studiet af mayakulturen. Skrifter bl. a. i sammelverket *Biologia centrali-americana* afd. *Archæology* (4 bd, 1889—1902). Tills. med sin hustru Anne, född Morris, en ättling till prinsessan Pocahontas (se d. o. Suppl.), utgaf han 1899 *A glimpse of Guatemala.* O. Sjn.

***Maudsley,** H., dog 23 jan. 1918.

Maufra' [må-], Maxime Émile Louis, fransk målare, f. 17 maj 1861 i Nantes, d. 27 maj 1918, påverkades till en början i England af Gainsborough, Turner och Constable och målade strandmotiv och fiskarlif från norra Frankrike. På 1890-talet rönte han intryck af Gauguin och målade sedan i förenklad teknik och kraftig kolorit mest motiv från Skottland och Dauphiné. M. utförde äfven kraftiga raderingar. Han är representerad i Luxembourgmuseet m. fl. franska gallerier. G—g N.

***Maugham,** W. S., har vidare skrifvit bl. a. dramerna *The land of promise* (1914), *Caroline* (1916), *Love in a cottage* (1918), *Cæsar's wife* och *Home and beauty* (1919), *The unknown* (1920), *The circle* (1921) och *East of Suez* (1922). I Stockholm ha getts ''Änkleken'' 1920, ''Cirkeln'' 1922 och ''Öster om Suez'' 1923. Sv. öfv. äro ''Kvinnan som trodde'' (1920), ''Kinesiska miniatyrer'' (1923) och ''Ett darrande blad'' (1924).

Maunoury [månori], Michel Joseph, fransk marskalk, f. 17 dec. 1847 i Maintenon (dep. Eure-et-Loir), d. 28 mars 1923 nära Artenay (dep. Loiret), blef officer vid artilleriet 1870, deltog i 1870—71 års krig, befordrades inom vapenslaget till öfverste 1897 och reg.-chef 1901. S. å. blef han chef för 84:e inf.-brigaden, 1904 souschef i generalstaben, 1906 divisionsgeneral och chef för krigshögskolan, 1908 chef för 15:e och 1909 chef för 20:e armékåren och medlem af Conseil supérieur de la guerre. 1910—12 var han militärguvernör i Paris. S. å. afgick han ur aktiv tjänst. Åter inkallad vid Världskrigets utbrott i aug. 1914, förde han från 20 s. m. den af reservfördelningar bestående armée de Lorraine, som deltog i slaget vid Longwy, samt från 27 s. m. den nybildade 6:e armén (i Picardie), som efter slaget vid Combles (29 s. m.) tog ställning n. ö. om Paris, hotande tyska härens högra flank. Under slaget vid Marne utförde M:s armé jämte Paris' trupper (under Gallienis öfverbefäl) det mot nämnda flank riktade anfall, som genom sina följder blef afgörande för slagets utgång. Vintern 1914—15 förde M. 6:e armén vid Aisne, men blef i mars s. å. svårt sårad och måste afgå från aktiv tjänst. Åter inkallad, blef han i okt. s. å. än en gång militärguvernör i Paris. I mars 1916 tog han afsked. Ett par dagar efter sin död utnämndes han, postumt, till marskalk af Frankrike. H. J—dt.

***Maura y Montaner,** A., som ledde yttersta högern inom cortes, var under Världskriget kraftigt verksam för bibehållandet af Spaniens neutralitet. Han stod mars—nov. 1918 i spetsen för en koalitionsministär af konservativa och liberaler, blef i april 1919 ånyo konseljpresident, men nödgades afgå redan juli s. å. till följd af en brytning med högerns

moderata flygel under Dato. Då de militära motgångarna i Marokko sommaren 1921 vållat ministären Allendesalazars fall, blef M. aug. 1922 för femte gången konseljpresident, men då hans koalitionsministär ej lyckades bringa det kostsamma kriget mot rifstammarna till lyckligt slut, måste den afgå, mars 1922. V. S—g.

***Maurel**, V., dog 9 okt. 1923 i New York.

***Maurenbrecher.** — 2. Bertold M. lämnade 1913 redaktörskapet för ”Thesaurus linguæ latinæ”.

Maurice [må'ris], sir Frederick Barton, engelsk militär och militärförf., f. 19 jan. 1871, är sonson till den i hufvudarbetet nämnde filantropen J. F. D. M. och son till generalmajoren sir John Frederick M, f. 1841, d. 1912, känd genom sin biografi öfver fadern (1883—84) och sin officiella krigshistoria *History of the war in South Africa, 1899—1902* (1906 ff.). M. blef officer vid infanteriet 1892, deltog i Tirahfälttåget 1897—98 och i boerkriget 1899—1900, blef generalstabsofficer 1908, öfverste 1915 och generalmajor 1916. Under Världskriget tjänstgjorde han först (1914) som generalstabsofficer i en fördelningsstab, men blef i dec. 1915 chef för operationsafdelningen i stora högkvarteret. 1 maj 1918 väckte han stort uppseende genom att i ett öppet bref i ”Times”, i vetskap om, att han därmed afbröt sin militära bana, bestrida riktigheten af flera af Lloyd George i underhuset lämnade uppgifter om de brittiska truppernas numerär. Han erhöll omedelbart afsked ur aktiv tjänst, och hans påståenden framkallade synnerligen hetsiga underhusdebatter, hvarunder Lloyd George vidhöll sina uppgifter. M. blef nu militär medarbetare i ”Daily news”, senare i ”Daily telegraph”. Han erhöll 1916 knightvärdighet. Bland M:s skrifter märkas *Forty days in 1914* (1919), *The last four months* (s. å.; om krigshändelserna 1918) och jämte sir G. Arthur *The life of lord Wolseley* (1924).

Maurois [mårωa'], André, fransk författare, f. omkr. 1884, bördig från Normandie, egnade sig efter en akademisk examen åt arbete i sin fars fabriker, var under Världskriget anställd som tolk vid engelska armén i Frankrike. Efter krigsböckerna *Les silences du colonel Bramble* (1918) och *Les discours du docteur O'Grady* (1919) följde romanen *Ni ange, ni bête* (1919) och den romantiserade skildringen af Shelleys lif *Ariel, ou la vie de Shelley* (1923; sv. öfv. 1924).

Maurras [måra'], Charles Marie Photius, fransk författare, nyrojalismens och den moderna traditionalistiska nationalismens främste banerförare, f. 20 april 1868 i Martigues, Provence, framträdde redan under 1880-talets sista år som essayist och kritiker, snart känd som en ifrig förfäktare af klassicismens ideal och en hätsk fiende till protestantism, romantik och liberal individualism, i hvilka han såg intimt sammanhängande uttryck för en mot fransk kultur fientlig anda af barbari och anarki. — M., hvars starka politiska och sociala intressen framträdde redan under 1890-talets första år, då han kämpade för decentralisation och provinsiell självständighet, utvecklade sig snart till antidemokratisk och traditionalistisk nationalist. 1899 deltog M. i bildandet af den nationalistiska stridsorganisationen Action française. Som hufvudredaktör för dess publikationer har M., påverkad af Renan och Taine, men framför allt af emigrant- och restaurationstidens katolska traditionalister samt Aug. Comte, på positivistisk pragmatistisk grundval utvecklat en relativt konsekvent politisk-social åskådning, som ser sitt ideal i l'ancien régime. Af hans verk må nämnas *L'idée de décentralisation* (1897), *George Sand et Musset* (1902), *Le romantisme féminin* (1905), *Kiel et Tanger* (1910), *L'action française et la religion catholique* (1913), *Quand les français ne s'aimaient pas* (1916), *Athènes antique* (1918) och *Tombeaux* (1921). 1921—22 utgafs hans *L'oeuvre* i 4 bd. Litt.: P. Descoqs, ”A travers l'oeuvre de M.” (1913), och D. Parodi, ”Traditionalisme et démocratie” (2:a uppl. 1924). J. G—n.

***Maury**, F. M. É. Lucien, framkallade under Världskriget lifliga gensagor i Sverige genom sin efter ett besök här utgifna, starkt färgade skrift *Le nationalisme suédois et la guerre 1914—1918* (1918). M. fortsätter alltjämt sina bemödanden att i Frankrike sprida kännedom om svensk litteratur och har förmedlat utgifningen af åtskilliga svenska arbeten i fransk öfv. Han är litterär medarbetare äfven i ”Journal de Genève” och har också där ej sällan behandlat svenska ämnen.

Maurycy Zych, pseudonym. Se Zeromski, S.

***Mausergevär.** Paul Mauser (han adlades 1912) dog 28 maj 1914 i Oberndorf.

***Mauthner**, F., dog 29 juni 1923 i Meersburg vid Bodensjön. Af hans sista verk må nämnas *Der atheismus und seine geschichte im abendlande* (2 bd, 1920—21) och *Erinnerungen* (1918). Hans *Ausgewählte schriften* utgåfvos 1919 i 6 bd.

Mauzeliit, *miner.* Se Mauzelius, R. Suppl.

Mauzēlius, Robert, kemist, mineralog, f. 13 juni 1864 i Uppsala, d. 9 nov. 1921 i Stockholm, filos. licentiat 1894 och filos. hedersdoktor 1917 i Uppsala, biträdde 1889—92 professor Cleve vid olika kemiska arbeten och var därefter under någon tid assistent vid kemiska stationen i Gäfle. 1892—96 utförde M. å Uppsala universitets kemiska institution mineralanalyser för professor Sjögrens räkning. 1896—1901 verkade han som mineralanalytiker å ett af denne för M:s räkning i Stockholm upprättadt privatlaboratorium. 1901 anställdes han som biträdande laborator och 1907 som ord. kemist vid Sveriges geol. undersökning. M. var sannolikt sin samtids skickligaste mineralanalytiker. Mången gång, då analysmaterialet var inskränkt till några få cg. eller då dess homogenitet var tvifvelaktig, förstod han att lösa uppgifter, inför hvilka en annan analytiker sannolikt skulle ha dragit sig tillbaka. Antalet af honom analyserade mineral uppgår till öfver 100, af hvilka åtminstone 27 för vetenskapen nya, de flesta från Långban, Jakobsberg och Pajsberg. Ett af dem, ett fluorhaltigt kalcium-bly-titanantimoniat från Jakobsberg, fick 1895 af Sjögren namnet *mauzeliit*. För Sveriges geol. undersökning utförde M. ett stort antal analyser å mineral och bergarter, malmer och jordarter samt bituminösa skiffrar (jfr Alunskiffer. Suppl.). För de senares undersökning utarbetade han tillförlitliga analysmetoder. Då A.-b. Kolm (se Kolm) ur sitt råmaterial erhöll vida mindre utbyte af radiumsalter, än man beräknat, visade M., att kolmen ej, såsom från auktoritativt håll uppgetts, höll en halt af 3 mg. radium per ton, utan endast 1,3 mg. Vid radiumterapiens tillämpning i Sverige utförde M. ett myc-

ket värdefullt arbete, dels genom kontrollmätning af originalpreparat, dels vid dessas dosering och inpackning i tuber af guld eller platina, och den 1913 af svenska staten inköpta radiumstandarden (se d. o.), ställdes under M:s direkta vård. Hans mineralanalyser äro publicerade i arbeten af Hj. Sjögren, G. Flink, A. E. Törnebohm, G. Aminoff m. fl. och återfinnas i ''Geol. fören:s förhandl.'', ''Bulletin of the Geol. institution of Uppsala'' samt i publikationer från Riksmuseum och Sveriges geol. undersökning. En uppsats, ''Till frågan om kolmens radiumhalt'', finns i ''Teknisk tidskr.'' 1914. Se Hj. Sjögrens lefnadsteckning i ''Geol. fören:s förhandl.'' 1922. K. A. V—g.

Mavasjaure, en 29 kvkm. stor sjö, belägen 542 m. ö. h., i Arjepluogs socken, Norrbottens län, invid norska gränsen, afrinner öfver Tjäggelvas till Pite älf. O. Sjn.

Mawson [må'sn], sir Douglas, engelsk polarforskare, f. 1882 i Bradford (England), uppfostrad och verksam i Australien, sedan 1904 docent vid Adelaides universitet, deltog bl. a. i Shackletons sydpolsfärd 1908 och ledde den australiska polarexpeditionen 1911—14, hvarunder han upptäckte Kung Georg V:s land, som han skildrat i *The home of the blizzard* (2 bd, 1915). O. Sjn.

***Max.** — 2. Gabriel C. v. M. dog 24 nov. 1915 i München.

Max, manlig hufvudroll (ung kronojägare; tenor) i Webers opera ''Friskytten''.

Max, E. de, rumänsk-fransk skådespelare, f. 1869 i Jassy, d. 1924 i Paris, genomgick konservatoriet och var Worms' lärjunge. Efter att 1891 ha lämnat läroanstalten med första pris både i tragedi och i komedi engagerades han omedelbart vid Odéon, spelade en tid hos Sarah Bernhardt och fästes sedan vid Comédie française. Hans originella talang och passionerade spelsätt gjorde honom till en förgrundsfigur. Bland hans roller märkas *Britannicus*, *Julius Cæsar*, *Nero*, *Antonius*, *Werther* och *Herodes* (i ''Salome''). R—n B.

***Maxim**, sir Hiram, dog 24 nov. 1916 i London. Han utgaf 1915 självbiografien *My life*.

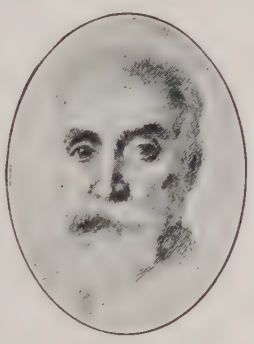

Sir Hiram Maxim.

Maxima Cæsarie'nsis, romersk provins. Se York, sp. 572.

Maximali'ster (af lat. *ma'ximus*, störst), *polit.*, vänstra flygeln af det ryska socialrevolutionära partiet. De fingo sitt namn efter det vidtgående revolutionära program, ''maximalprogram'', som de uppställde revolutionsåret 1905, medan partiets något moderatare högra flygel kallades minimali'ster. Efter ryska marsrevolutionen 1917 samarbetade de till en början med mensjevikerna, men närmade sig småningom bolsjevikerna, med hvilka de efter novemberrevolutionen s. å. än samarbetat, än varit i strid. Namnet maximalister har stundom getts äfven åt bolsjevikerna, som emellertid numera själfva företrädesvis använda benämningen kommunister.

Maximēring. Se Förfogandelagarna. Suppl., sp. 1164.

***Maximilian** (Max), *tyska* furstar.

2. (Sp. 1319) Max A. F. V., prins af *Baden*, var 1907—18 president i Badens Första kammare, blef dec. 1914 general af kavalleriet och deltog under Världskriget träget i hjälpverksamheten för krigsfångarna. Då mot slutet af sept. 1918 en parlamentarisering af regeringsmakten befanns önskvärd och fredsunderhandlingar syntes stå för dörren, föll valet på M. att som rikskansler söka leda öfvergången till fred och parlamentariskt styrelsesätt. Han utsågs 3 okt. till rikskansler med några statssekreterare utan portfölj, hvilka representerade mellan- och vänsterpartierna i riksdagen, till kolleger i ett krigskabinett, till hvilket de politiska ärendenas ledning nu i allt väsentligt öfvergick. Emellertid måste han på grund af stark påtryckning från högsta krigsledningen, mot sin personliga öfvertygelse om olämpligheten af ett sådant steg, 4 okt. till president Wilson rikta en anhållan om åvägabringande af stillestånd (M. och hans kolleger hade föredragit ett mindre kapitulationsliknande fredsanbud). Då general Ludendorff senare inför Wilsons hårda förberedande kraf påyrkade fortsatt strid, vidhöll M. den en gång inslagna vägen, hvilket föranledde Ludendorffs afgång (26 okt.). Om ministärens inrikespolitiska reformarbete se Tyskland, sp. 693—694. Inför de allt bestämdare krafven på kejsarens och kronprinsens afsägelse af tron och tronföljd sökte M. åstadkomma en frivillig abdikation, som ännu mot slutet af okt. ansågs kunna rädda monarkien, men förhandlingen därom med kejsaren försvårades genom dennes mot M:s enträgna föreställningar företagna afresa från Berlin till högkvarteret i Spa (28 okt.). Utkast till en tronafsägelse förelågo revolutionsdagen 9 nov., och den publicerades i Berlin under förvirringen på förmiddagen, utan att kejsaren och kronprinsen därtill gett sitt bemyndigande; M:s roll härvidlag är alltjämt omstridd. Rikskanslersposten öfverlämnade han s. d. till socialdemokraten Ebert och drog sig tillbaka till privatlifvet på sitt slott Salem i Baden. Han afstod 22 nov. från sina tronföljdsrättigheter i Baden. En värdefull framställning af M:s kanslerstid ger rikskanslersställföreträdaren Fr. v. Payer i ''Von Bethmann-Hollweg bis Ebert'' (1923).

5. (Sp. 1323) Max Emanuel af *Württemberg* ligger begrafven i evangeliska Nicolaikyrkan i Pitschen, Ober-Schlesien (Tyskland), en af de kyrkor, som Karl XII genom fördraget i Altranstädt 1707 befriade från katolikerna. Det ståtliga barockmonument, som prinsens moder, hertiginnan Eleonora Juliana, 1710 lät uppföra öfver grafven, nedbröts vid en ''renovering'' af kyrkan 1887 och fördes till Stuttgart, där det uppställdes i borggården till gamla slottet. Då från svensk sida i Württemberg gjorda framställningar om monumen-

tets återflyttning till dess rätta plats ej ledde till önskvärdt resultat, uppsattes på bekostnad af i Sverige insamlade medel på det gamlas plats öfver grafven ett nytt monument, som aftäcktes 30 sept. 1923 i närvaro af bl. a. en representant för konung Gustaf V. Se M. Schürer von Waldheim, ”Prins M. E. af Württemberg. En tapper dragonöfverste i Karl XII:s armé” (1913). 2. V. S—g.

Ma′ximipris, af staten fastställdt pris på vara, som ej får öfverskridas. Se P r i s. Suppl. — M a x i m i p r i s l a g a r. Se F ö r f o g a n d e l a g a r n a. Suppl., sp. 1164.

Maxixe [machi′che], *dansk*. Se M a t c h i c h e. Suppl.

***Maxmo**, socken, hör numera till Borgå (svenska) stift. 2,193 inv. (1923). O. B—n.

Maxwell [mä′ksωəl], sir J o h n G r e n f e l l, engelsk militär, f. 12 juli 1859, blef officer vid infanteriet 1879, deltog i krigen och expeditionerna i Egypten 1882—96 samt, som öfverste, i boerkriget 1900—01, gjorde stabstjänst i hemlandet 1902—04, blef generalmajor 1906 och var öfverbefälhafvare i Egypten 1908—12. Under Världskriget förde han 1914—15 befälet öfver samtliga brittiska stridskrafter i Egypten. 1916 var han (under upproret) öfverbefälhafvare på Irland och 1916—19 (som generallöjtnant) generalbefälhafvare i norra militärområdet. S. å. blef han general. 1922 afgick han ur aktiv tjänst. 1900 hade han blifvit knight. H. J—dt.

Maxwell [mä′ksωəl], W i l l i a m B a b i n g t o n, engelsk författare, f. 4 juni 1876, son till Mary Elizabeth Braddon (se denna), deltog i Världskriget, där han befordrades till kapten. Af M:s populära berättelser må nämnas *Vivien* (1905), *The guarded flame* (1906), *Mrs Thompson* (1911), *The mirror and the lamp* (1918), *A man and his lesson* (1919), *A little more* (1921) och *Spinster of this parish* (1922).

***May**, J. G., fick 1916 titeln generaldirektör som chef för Riksförsäkringsanstalten. Han afgick 1921 från ordförandeskapet i Konsertföreningen. M. blef 1912 ordf. i Musikaliska konstföreningen och var 1914—23 styrelseled. i K. teaterns a.-b.

***Maya.** De egentliga maya (jfr I n d i a n e r, sp. 498—499) ha en gång varit det ledande kulturfolket i Mexico, och af flera skäl måste man anse dem ha stått högst bland alla Amerikas indianska kulturfolk. Man antar, att maya haft sina ursprungliga hem i Guatemalas höglandsgördel, där ännu i dag stora mayastammar bo. Innan de ännu utvecklat sin rika kultur, anses de ha tagit sig ned till de tropiska lågländerna i öster. Numera är, låt vara med vissa luckor, mayakulturens utveckling i stora hufvuddrag känd mer än 1,800 år bort i tiden. Man har nämligen lyckats åstadkomma en historisk kronologi genom att tolka de mayanska sifferbeteckningarna och de kalendariska dateringarna. Enär minnesmärkena voro daterade, kunde man sålunda utröna, hvad som var föregående eller efterföljande i mayansk kulturutveckling. Slutligen har man, genom en mayansk datering af en episod ur Yucatans eröfring 1541, bragt den mayanska kalendern i kontakt med den kristna.

Vi äro vana att tänka oss maya framför allt som Yucatans kulturfolk. Men ruinerna från mayas äldre och större kulturepok, ”The first empire”, ligga egentligen icke i Yucatan, utan i Usumacintasänkan och fram mot Hondurasviken. Under åren 160—600 e. Kr. ha här de stora ”ruinstäderna”, Tikal, Copan, Naranjo, Piedras Negras, Seibal, Yaxchilan, Palenque m. fl., en efter annan blomstrat. Dateringarna från ”The first empire” äro talrika, och vi kunna följa, huru de olika ruinstäderna grundlagts, blomstrat och afstannat i utveckling. Omkr. år 600 e. Kr. har en plötslig förändring inträdt. Mayas ha då öfvergett sitt gamla område och dragit bort, framför allt till Yucatan. Flera teorier ha framställts om denna märkliga företeelse. Så mycket torde man kunna sluta sig till, som att utflyttningen icke varit helt frivillig. Det dröjde länge, innan mayas i sina nya hem i Yucatan åter kommit så långt i välstånd och social koncentration, att nya stenbyggnader kunde resas. Ruinerna i Yucatan äro af något annan stil än de inom området för ”The first empire”. Vid skulpteringen af murytorna utvecklar sig starkt det dekorativa. Bruket att datera visar sig i Yucatan så godt som ha upphört — endast tre dateringar äro hittills kända. Likväl kunna vi hänföra de yucatanska ruinstäderna, det yngre Chichen Itza, Uxmal, Mayapan, Labna, Izamal m. fl., till ungefär vår medeltid, i rundt tal från omkr. 900 till 1500. En god hjälp för mayas historia under tiden närmast före den spanska eröfringen lämnar Chilam Balamböckerna, uppteckningar af mayas gamla traditioner, skrifna på mayanska under 1500-, 1600- och 1700-talen, men sedan bli dessa traditioner allt osäkrare och mera mytiska, ju längre man kommer tillbaka i tiden.

Mayas ”ruinstäder” äro egentligen att anse som helgedomar, möjligen också som konvent för hierarkien och bostäder för furstarna, medan folket bodde i hyddor utanför. Byggnaderna ligga på terrasserade jordkullar, och trappor leda upp till dem. Mayas' stenbyggnader äro ej cyklopiskt uppförda som de äldsta i Peru. Väggarna utgöras af cementerad kalkjord, utanpå täckt af huggna skulpterade stenplattor. — Mayas kulturinflytande har under ”The first empire” varit mycket stort såväl uppe på det mexikanska höglandet som söderut i Mellan-Amerikas högland. Själfva blomman af mayas andliga kulturutveckling var kalendern; genom införandet af skottdagar företedde den en vida mer exakt tidräkning än den julianska.

Mayastammarna utgöra ännu i dag ett af de största indianelementen i Mexico och norra Central-Amerika. Antalet indianer, talande mayadialekter, beräknas till 1,300,000. De egentliga mayas i Yucatan utgöra däraf öfver 300,000. — Litt.: Joyce, ”Mexican archaeology” (1914), Spinden, ”Ancient civilizations of Mexico and Central America” (1917), och Krickeberg i G. Buschans ”Illustrierte völkerkunde” (3:e uppl. 1922). Sv. Lvn.

Mayapān, stad. Se Y u c a t a n, sp. 637.

Mayer [ma′jer], W i l h e l m, tysk politiker, f. 18 nov. 1874 i Enkenbach (Pfalz), d. 6 mars 1923 i München, blef efter 1898 i Würzburg vunnen juridisk doktorsgrad advokat i München 1901. Han innehade 1912—19 en mycket framskjuten ställning inom den tyska kaliindustrien. M. var från 1907 led. af tyska riksdagen, från 1919 af bajerska landtdagen samt därjämte från 1920 ånyo af tyska riksdagen. Ursprungligen led. af centrumpartiet, följde M., som i juni 1919 blifvit riksskatteminister i ministären Bauer, bajerska folkpartiet vid dess skils-

mässa från centrum, utträdde då (jan. 1920) ur ministären, sändes efter fredstraktatens ratificering i jan. till Paris som chargé d'affaires och blef tysk ambassadör där juli s. å. Han återkallades 10 jan. 1923 med anledning af den franska truppinmarschen i Ruhrområdet. V. S—g.

May hill [mē'-], *geol.* Se Silursystemet, sp. 547.

***Mayne,** Harry, har vidare författat bl. a. *Dichtung und kritik* (1912), *Detlev von Liliencron* (1919), *Th. Fontane* (1920), *Immermann* (s. å.), *G. Keller* (1923) och utgett den nyfunna "Wilhelm Meisters theatralische sendung" af Goethe (1910), Kellers samlade verk (1921—22), A. von Hallers dikter (1923), "Die Schweiz im deutschen geistesleben" (28 bd, 1922—24) m. m.

Mayo [mē'åū], Charles Horace, amerikansk kirurg, f. 19 juli 1865 i Rochester, Minnesota, blef med. doktor 1888 och har sedan dess varit praktiserande läkare i sin födelsestad. M. är en bland Amerikas mest berömda kirurger och donerade 1915 jämte sin broder 2 mill. doll. för upprättande i Rochester af en till Minnesotas universitet ansluten anstalt för medicinsk utbildning och forskning. Vid denna Mayo foundation är han sedan 1915 professor i kirurgi och samtidigt chef för Mayo clinic, ett af världens modernaste och bäst utrustade sjukhus.

***Mayon** heter ock Volcano de Albay (efter prov. Albay).

Mayr [ma'jr], Michael, österrikisk politiker, f. 10 april 1864 i Adlwang, Öfre Österrike, d. där 21 maj 1922, blef 1899 arkivdirektor i Innsbruck och 1900 därjämte professor i rättshistoria vid Innsbrucks universitet. Han tillhörde det kristligt sociala partiet, var 1907—11 deputerad i österrikiska riksrådet och från 1919 led. af nationalrådet samt därjämte 1908—19 led. af Tyrolens landtdag. M. blef okt. 1919 statssekreterare för författnings- och förvaltningsreform samt utarbetade som sådan utkastet till Österrikes nya förbundsförfattning. I juni 1920 blef han chef för statskansliet och ordf. i ministerrådet, i nov. s. å. förbundskansler och chef för utrikesministeriet. På grund af påtryckning från de allierade nödgades han afgå juni 1921. — M. har bl. a. utgett "Regesten zur tiroler kunstgeschichte" (3 bd, 1898—1900) och *Der italienische irredentismus, besonders in Tirol* (1916). V. S—g.

Mayrhofen l. Mairhofen [-hå-], by. Se Tyrolen, sp. 545, och Zillerthal.

Mazaganböna, *bot.* Se Vicia.

Mazariner, *kokk.*, ett slags mörbakelser (se Mördeg) med malen sötmandel, ägg och socker som fyllning i små pastejformar.

***Mazepa,** I. St., dog 22 sept. (ej aug.) 1709.

***Mazer.** 1. J. M. A rad 15 *står* bröderna *bör vara* sönerna.

2. K. P. M:s resa till Ryssland sträckte sig österut till Mandschuriet och Kina. Han medförde från vistelsen där en mängd teckningar af ryska typer, byggnader m. m. samt målningar (poper, rökande kineser, kinesiska köpmän, gatscener från Kina, "studier efter naturen i Kiachta" o. a.). Några af dessa förekommo på konstakademiens utställning 1858, men synas då ha blifvit föga beaktade. De stå helt ensamma för sig i denna tids svenska måleri; tekniken är förbluffande i sin summariska hållning och dristiga färgsammanställning, men figurerna äro på ett lefvande och öfvertygande sätt återgifna med intensiv skärpa. De målningar af M., som utställdes 1921, gåfvo en öfverraskande inblick i ett egenartadt konstnärskap. Ett antal teckningar eges af Nationalmuseum. G—g N.

Maziya, en Svenska missionsförbundets missionsstation i Franska Ekvatorial-Afrika, öppnad 1909.

Mbarara. Se Ankole. Suppl.

Mbogo. Se Uganda, sp. 844.

Mbomu, biflod till Ubangi (se d. o.).

m. b. p. a., förk. för *med begränsad personlig ansvarighet.* Se Förening. Suppl., sp. 1153.

Mbret (Mpret), alban. (af lat. *imperator,* kejsare), härskare, furste. Se Impret. Suppl.

Mc Adoo [mä'kədō], William Gibbs, nordamerikansk politiker, f. 31 okt. 1863 nära Marietta, Georgia, blef advokat 1885 och har sedan 1892 praktiserat som sådan i New York. Därjämte var han president i Hudson & Manhattan railway co., som 1904 färdigbyggde den första tunneln under Hudson-floden (den 4:e år 1909). M. har som framskjuten demokrat tagit verksam del i det politiska lifvet, var 1912 den egentlige ledaren af kampanjen för Wilsons val till president, tillhörde som finansminister Wilsons kabinett mars 1913—dec. 1918 och var därjämte, sedan järnvägarna under Världskriget öfvertagits af unionen, generaldirektör för dessa järnvägar. Han gifte sig 1914 med en dotter till president Wilson och blef efter Wilsons insjuknande 1919 den mest framträdande målsmannen för dennes politik. M., som 1919 återupptagit sin advokatverksamhet, var vid demokratiska partikonventet 1920 en af de främste medtäflarna om presidentkandidaturen, men fick till sist vika för Cox. Äfven 1924 var M. påtänkt till demokratisk presidentkandidat, men hans inblandning i en mindre hedrande oljefältskoncessionsaffär förstörde då hans utsikter; vid partikonventet i New York hade han i ett 40-tal omröstningar högsta röstetalet, men nådde ej föreskrifven kvalificerad majoritet och fick liksom sin medtäflare Smith stå tillbaka för kompromisskandidaten Davis. V. S—g.

Mdivāni. Se Georgien. Suppl., sp. 1273.

***Meaux** hade 13,541 inv. 1921. Under Världskriget var M. (35 km. ö. om Paris) den närmast Paris belägna ort, som tyska trupperna uppnådde (4—5 sept. 1914), ehuru staden icke af dem besattes. Under 1:a slaget vid Marne utsattes M. för artillerield, som dock anställde endast mindre skada. Jfr Världskriget, sp. 164. H. J—dt.

***Mebius,** K. A., som 1918 erhöll professors n. h. o. v., tog 1920 afsked från lektoratet och har sedan 1921 varit censor vid studentexamina.

***Mechelin,** Leopold (Leo) H. S., dog 25 jan. 1914 i Helsingfors. En samling af hans *Tal* utgafs 1915. Se Th. Rein, "L. M." (1915), och R. A. Wrede, "Minnestal" i Finska vet. soc:s "Acta" 45. T. C.

***Mecheln** hade 59,901 inv. 1923. Under belgiska fältarméns första utfall från Antwerpens befästa läger 25—27 aug. 1914 utkämpades i trakten s. om M. isolerade strider, med ett gemensamt namn kallade *slaget vid M.*, mellan delar af nämnda armé (konung Albert) och af tyska observationsarmén (v. Beseler) mot Antwerpen. Utfallet tillbakaslogs, hvarvid M. utsattes för artilleribeskjutning, som an-

ställde stora skador. Bl. a. förstördes justitiepalatset och klädeshallarna. Staden hölls besatt af tyskarna från 27 sept. s. å. till vapenstilleståndet. Jfr Världskriget, sp. 169, 170 och 245. H. J—dt.

***Meckel.** — 3. J. Fr. M. Hans mest betydande arbete är *System der vergleichenden anatomie*, fullb. i 6 bd 1821—33.

***Mecklenburg** är nu deladt i två republiker: M.-Schwerin och M.-Strelitz, det förra till storleken den 6:e af Tyska rikets stater med 657,330 inv., 50 på 1 kvkm., det senare till storleken den 11:e och till folkmängden den 16:e af dem med 106,394 inv., 36 på 1 kvkm. (1919). Enligt nu gällande författningar, för M.-Schwerin af 17 maj 1920 och för M.-Strelitz af 29 jan. 1919 (med ändringar 24 maj 1923), äro båda länderna självständiga, icke längre med hvarandra förbundna fristater i Tyska riket. I bägge utöfvas statsmakten af tre organ: folket, landtdagen och statsministeriet. Landtdagen, med i M.-Schwerin 67, i M.-Strelitz 35 medl., väljes af folket medelst allmän, lika och direkt rösträtt samt proportionell valmetod för 3 år. Den stiftar lagar och kontrollerar förvaltningen samt kan upplösas genom folkbeslut, i M.-Schwerin äfven genom eget beslut med $^2/_3$ majoritet. Folkomröstning eger rum ang. lagförslag och upplösning af landtdagen före valperiodens utgång. Initiativet därtill utgår i M.-Strelitz alltid från ministären, i M.-Schwerin dels från ministären, dels från folket själft i form af folkpetition. I M.-Schwerin, men icke i M.-Strelitz, kan landtdagen tillsätta undersökningskommissioner och anklaga ministrarna inför statsdomstolen. Statsministeriet, som saknar självständig rätt att upplösa landtdagen och hvars medlemsantal bestämmes af landtdagen, väljes i M.-Schwerin af landtdagen, men utnämnes i M.-Strelitz af landtdagspresidenten. Ministrarna måste åtnjuta landtdagens förtroende och kunna af denna när som helst entledigas. I M.-Schwerin finnes en af 4 jurister och 5 landtdagsmedlemmar bestående statsdomstol för tvister om författningen samt anklagelser mot ministrar och deputerade. Äfven lokalförvaltningen har grundligt demokratiserats i båda länderna 1919, 1920 och 1922. Litt.: M. Wenzel, ”Die neuen mecklenburgischen verfassungen” (i ”Jahrbuch des öffentlichen rechts” X, 1921).

Historia. Storhertig Adolf Fredrik V af M.-Strelitz dog 1914, hans son Adolf Fredrik VI, f. 1882, begick självmord 24 febr. 1918, och regeringen öfvertogs då af regerande storhertigen i M.-Schwerin, Fredrik Frans IV, i afvaktan på tronföljdens definitiva reglering och de båda storhertigdömenas förening (representanten för ättens i Ryssland naturaliserade yngre gren, hertig Karl Mikael, väntades afsäga sig sina tronanspråk). Emellertid kom tyska revolutionen i nov. 1918 emellan. I båda storhertigdömena utropades republik, och Fredrik Frans afsade sig 14 nov. sina tronanspråk. Författningsgifvande församlingar inkallades i båda länderna hvar för sig och antogo nya författningar (se ofvan), hvarvid föreningstanken sköts åt sidan. I båda de nya republikerna vidtog ett genomgripande reformarbete i fråga om sociala förhållanden, förvaltning m. m. Den gamla ständerförfattningen afskaffades, lokalförvaltningen i stad och på land nyorganiserades efter moderna grundsatser (om detaljer se P. Herre, ”Politisches handwörterbuch”, II, 1923, sid. 106—108), nya förvaltningsdomstolar inrättades, den prästerliga uppsikten öfver skolväsendet afskaffades o. s. v. Vid valen till författningsgifvande landtdagar erhöllo i bägge länderna socialdemokraterna hälften af mandaten, men numera finnes i båda landtdagarna borgerlig (om än inbördes söndrad) majoritet. — Litt.: O. Vitense, ”Geschichte von M.” (1920). E. A—t. V. S—g.

Mecklenburgska bukten. Se Östersjön, sp. 263.

Mecum, Fr. Se Myconius 2.

Meda, Filippo, italiensk politiker, f. 1 jan. 1869 i Milano, blef efter att ha vunnit filcs. och juris doktorsgrad tidningsman, uppsatte och redigerade flera klerikala tidningar och tidskrifter samt blef 1909 deputerad. Han är ledare för högra flygeln af katolska folkpartiet (”partito popolare”) och var 1916—21 medlem af flera koalitionsministärer (finansminister under Boselli juni 1916—okt. 1917 och under Orlando okt. 1917—juni 1919, skattkammarminister under Giolitti juni 1920—april 1921). V. S—g.

***Medan,** som ligger på nordöstra kusten af Sumatra och har 45,248 inv. (1920), är en betydande, starkt europeiserad stad, som får allt större betydelse.

Medborgaren, tidskrift utg. af Allmänna valmansförbundet, riksorganisationen, har under detta namn utkommit fr. o. m. febr. 1920 med 1 n:r i månaden. Den är en fortsättning af Allmänna valmansförbundets månadsblad, som började utges i nov. 1915. Från början eg. ett organ för högerorganisationen och dess inre angelägenheter, har ”Medborgaren” med bibehållande af denna uppgift alltmer utvecklat sig till en politisk tidskrift. Utgifvare ha varit Birger Petersson, Jonas Folcker samt sedan 1923 åter den förstnämnde. Prenumerantantalet är omkr. 10,000; många nummer utgå i en uppl. på 20,000 ex. och däröfver.

Medborgarlagen kallas den nya lag om förvärfvande och förlust af svenskt medborgarskap, som utfärdades 23 maj 1924 (Sv. förf. saml. n:r 130) och ersatte såväl 1894 års lag om förvärfvande och förlust af medborgarrätt som 1858 års k. förordn. ang. naturalisation. Samtidigt framlades förslag till likartad lagstiftning i Danmark och Norge. Den nya lagen står i hufvudsak på samma principiella ståndpunkt som den äldre rätten, men innebär i olika delar vissa afvikelser. Den viktigaste består däri, att svensk kvinna, som gifter sig med utländsk man, behåller svenskt medborgarskap, så länge hon ej tar sitt hemvist utom Sverige, hvaremot makarnas barn följa fadern. Utländsk kvinna, som gifter sig med svensk man, blir däremot äfven utan inflyttning svensk medborgare med alla däraf följande förmåner, äfven om äktenskapet skulle vara ett skenäktenskap. Lagen har vidare tagit viss hänsyn till nyare lagstiftning om vårdnaden öfver barn, om hemskillnad m. m., och låtit, i anslutning härtill, omyndigt barn dels efter faderns död, dels när vårdnaden eljest ligger å modern och gemenskapen mellan fadern och modern är rättsligen bruten, följa modern i fråga om medborgarskap i trots af äktenskaplig börd. Den betydelsefullaste ändringen ligger dock däri, att den s. k. 10-årslagen upphäfts, d. v. s. bestämmel-

sen i 1894 års lag om förlust af svenskt medborgarskap genom utflyttning och 10 års hemvist i utlandet, i följd hvaraf äfven återvinningsreglerna något ändrats (se Medborgarrätt. Suppl.). Genom utflyttning förloras enligt nya lagen svenskt medborgarskap först i andra generationen; den, som af svenska föräldrar är född utom Sverige och före uppnådd ålder af 22 år icke bevarat fortsatt samhörighet med Sverige (se Medborgarrätt. Suppl.), förlorar sitt svenska medborgarskap. Genom särskilda öfvergångsbestämmelser regleras därjämte medborgarskapsrätten för dem, som redan äro födda i utlandet. Lagen har i öfrigt infört en del nya bestämmelser, t. ex. ang. rätt att af K. M:t, efter Regeringsrättens hörande, erhålla förklaring om bestående svenskt medborgarskap, om hvars existens tvekan kunnat råda. Slutligen har lagen nya bestämmelser om *naturalisation* (se d. o. Suppl.). Rld.

***Medborgarrätt.** Ny lag har antagits 1924 om förvärf och förlust af svenskt medborgarskap. Bland viktigare ändringar, som därigenom införts i gällande rätt, bör främst nämnas upphäfvandet af den s. k. 10-årslagen, så att numera ingen svensk genom bosättning utrikes i mer än 10 år förlorar svenskt *medborgarskap*, hvilket uttryck den nya lagen begagnar i st. f. medborgarrätt. Förlust af svenskt medborgarskap inträder däremot för den, som är född utom riket och aldrig här haft hemvist, så snart denna uppnått 22 års ålder, därest ej antingen konungen medgett bibehållande af medborgarskapet, eller vederbörande vistats i Sverige för värnplikts eller skolgångs fullgörande eller eljest under förhållanden, som ange fortsatt samhörighet med Sverige. Beträffande s. k. återvinning af svenskt medborgarskap, ha reglerna härom förenklats, så att enhvar, som haft, men förlorat svenskt medborgarskap, återvinner detta genom hemvist inom riket, såframt han icke blifvit och fortfarande är medborgare i något annat land; dock har nya lagen så till vida skärpt reglerna, att för återvinning fordras förutvarande svenskt medborgarskap på grund af födseln. Om de ändrade naturalisationsreglerna se Naturalisation. Suppl. Äfven beträffande verkningarna af förvärf eller förlust af svenskt medborgarskap på hustru och barn ger den nya lagen dels utförligare, dels ändrade föreskrifter. Rld.

***Medborgerligt förtroende.** Genom lagändring 24 maj 1918 har detta institut fullständigt omreglerats. Alla bestämmelser om ''god frejd'' som förutsättning för vissa rättigheters och förmåners åtnjutande ha därvid försvunnit ur den svenska rätten. I Strafflagen anges numera direkt påföljdens innebörd sålunda, att den dömde förverkar allmän befattning, som af honom innehafves, samt för den tid påföljden varar ej må utöfva dylik befattning eller politisk eller kommunal rösträtt. Genom uttryckligt stadgande i vissa särskilda författningar ha dessutom vissa ytterligare rättsförluster knutits till ådömandet af dylik påföljd. I samband härmed har ock den förutvarande benämningen å ifrågavarande påföljd ''förlust af medborgerligt förtroende'' borttagits ur lagen. På de ställen i lagen, hvarest hänvisningar till densamma göras, såväl som i afkunnade domar betecknas den numera blott såsom ''påföljd enligt 2 kap. 19 § strafflagen''. I fråga om sättet för påföljdens ådömande gäller numera, att densamma får ådömas för alltid, endast om den dömde för brottet i fråga gjort sig skyldig till lifstids straffarbete. N. S—g.

Meddommere, *jur.*, äro enligt den norska ''loven om domstolene'' 13 aug. 1915 domare i lagmannsrettene. Enligt § 10 i nämnda lag skall lagmannsretten bestå af 1 *lagmann* som ordf. och *meddommere*. I hvarje särskildt mål skall enligt § 12 i samma lag domstolen vara besatt med lagmannen och 2 meddommere. E. K.

Medeh, *bygnk.* Se Moské, sp. 1178.

***Medelhafvet.** Sp. 1394 rad 30 nedifr. *står* föga genomforskad; rad 15—17 nedifr. *Meningen* Öfver — — — molluskerna. *utgår*.

***Medelpad.** Se Nordisk familjeboks karta öfver Sverige i bd XXIX, blad VII. — I afbildningen af landskapsvapnet ha de 2 yttre strömmarna fått ett slags oegentlig blasonering, som bör tänkas aflägsnad.

***Medelpads västra domsaga** omfattar nu blott 1 tingslag, sedan Selångers, Tuna och Torps tingslag fr. o. m. 1 jan. 1914 förenats till ett tingslag. 39,668 inv. (1924). Domsagan ingår nu i Ljunga fögderi, Västernorrlands län.

***Medelpads västra kontrakt** heter enligt k. br. 4 mars 1921 Ljunga kontrakt (se d. o. Suppl.).

***Medelpads östra domsaga.** Enligt k. br. 25 okt. 1918 skola Njurunda, Sköns och Ljustorps nuv. 3 tingslag framdeles förenas till 1 tingslag, benämndt Njurunda, Sköns och Ljustorps tingslag. Domsagan omfattar en del af Ljunga fögderi och hela Vifsta fögderi. 52,947 inv. (1924).

***Medelstad.** 1. Häradet utgör nu en del af Karlskrona fögderi och en del af Ronneby fögderi. 101,928 har. 32,765 inv. (1924). — 2. Kontraktet omfattar nu 9 pastorat, i det att Eringsboda 1 maj 1920 skilts från Tving och bildar eget pastorat samt Rödeby 1 maj 1915 skilts från Fridlefstad och bildar eget pastorat. 114,970 har. 39,544 inv. (1921).

Medelsvenska. Se Nordiska språk, sp. 1320.

***Medgyes** tillhör nu Rumänien. Officiellt namn är *Mediaş*. 8,626 inv. (1910).

Mediaş, officiellt namn på Medgyes.

***Medicago,** *bot. M. sativa*, lucernen, kallas i hela Amerika alfalfa och i Tyskland ofta, egendomligt nog, ''schwedischer klee''. Om en på lucern uppträdande sjukdom se Lucernmögel (äfven i Suppl.). G. L—m.

***Medici.** — 10. Giovanni de' M. (G. delle Bande Nere). Den i hufvudarbetets art. införda porträttbilden framställer *icke* G., utan en tidigare Giovanni de' M., son till Cosimo d. ä. (se M. 1). (Misstaget var stödt på motsvarande i Heycks ''Die Mediceer''.) Här vidstående bild återger G. delle Bande Neres verkliga drag, efter målning af

Tizian i Uffizigalleriet. Jfr G. F. Young, ”The Medici” (2 bd, 1911).

*__Medicin.__ På flera enskilda punkter inom medicinen ha, sedan hufvudarbetets artikel skrefs, viktiga landvinningar gjorts. Erinras må om den vidgade erfarenheten öfver *ultravisibla mikrobers* betydelse som infektionsämnen, om *insekters* och *andra djurs* roll som smittspridare, den vidgade erfarenhet, som Världskriget medfört i afseende på *vaccinationsmetodernas* sjukdomsförebyggande betydelse, om *ärftlighetsforskningens* framsteg och tillämpning på sjukdomsläran, om nya erfarenheter öfver *kräftsvulsternas* orsaksförhållanden, framstegen i *röntgenologi* och *radiologi*, utvidgandet af *belysnings-* och *genomlysningsmetoderna* (särskildt i torakoskopering), upptäckten af *insulinet* m. m. Också allmänpatologiskt sedt har en ny syn på sjukdomsväsendet stadgats. Med all den eminenta förtjänst om medicinens utveckling, som Parisskolan i början af 18:0-talet skänkte medicinen genom den patologisk-anatomiska forskningens fördjupande, af Virchow senare ytterligare vidgad till en cellernas patologi, bredde dock denna alltför exklusiva anatomiska syn på sjukdomarna sin slagskugga öfver patologien. För *behandlingen* af de sjuke betydde detta ej så mycket, ty läkaren hade alltjämt sin klara uppgift att söka förebygga, mildra och bota. Han hade ”på känn” insikten om de sjuka organens *reservkraft*. Denna sida har med tiden ristats med klarare stil. Ett organ är ej sjukt enbart med hänsyn till sin anatomiska förändring; sjukdomsgraden och därmed *prognosen* bero i första rummet af den funktionella reservkraft, som det sjuka organet besitter. Det patologisk-anatomiska betraktelsesättet har därmed alltmer kompletterats och modifierats med ett *patologisk-fysiologiskt* och ett *patologisk-kemiskt* betraktelsesätt öfver sjukdomen. I detta mognande arbete har *experimentalpatologien* sin gifna stora uppgift. En af dess mest påtagliga vinster är insulinbehandlingen af sockersjukan. Andra exempel kunna hämtas från hjärt- och njursjukdomarnas områden. Bland nyare litteratur må nämnas C. Sundberg, ”Läkarvetenskapen och dess samhällsbetydelse under det nittonde århundradet” (1920; öfv. till da. 1925), R. Tigerstedt, ”Dokument ur medicinens historia under sextonde och sjuttonde århundradet. (Paracelsus, Vesalius, Colombo, Harvey, Malpighi, Rudbeck, Paré, Sydenham.) Till svenskan återgivna” (Helsingfors, 1921) och ”Medicinens utveckling till en naturvetenskap” (2 dlr, 1924), Robin Fåhræus, ”Blodet i läkekonstens historia” (i ”Natur och kultur” 1924), och G. Neander, ”Ur lungsotens och lungsotsbehandlingens äldre historia i Sverige” (s. å.). För främjande af medicinsk forskning verkar *Svenska sällskapet för medicinsk forskning* (se d. o. Suppl.). C. S—g.

(I hufvudarbetets art., sp. 1430, r. 4 uppifrån *står* Liborius *bör vara* Libavius.)

*__Medicinalstyrelsen__ utgöres numera i följd af ny instr. 17 dec. 1914 (med smärre ändringar 1916 och 1917) af en *generaldirektör och chef* samt 6 *byråchefer*, hvilka föreslå hvar sin byrå, nämligen medicinalbyrån, hospitals-, hälsovårds-, allmänna, veterinär- och kameralbyrån, och med undantag af chefen för kameralbyrån benämnas *medicinalråd*. Generaldirektören samt byråcheferna å medicinal-, hospitals-, hälsovårds- och allmänna byrån skola vara legitimerade läkare; byråchefen å veterinärbyrån skall vara legitimerad veterinär och byråchefen å kameralbyrån skall ha fullgjort, hvad författningarna föreskrifva i fråga om dem, som i domarämbeten må nyttjas. Vid styrelsens sida äro ställda Vetenskapliga rådet, där psykiatri och rättsmedicin företrädas af hvardera 2 medlemmar (jfr Rättsmedicinalväsendet), hygien, medicin, kirurgi, obstetrik, oftalmiatrik, syfilidologi, tandvård, farmaci och apoteksväsen, byggnadstekniska sjukhusfrågor samt juridisk teori och praxis af hvardera 1 medlem, och Veterinärrådet, där landtbruksnäringen och veterinärpraktisk verksamhet företrädas af hvar sin medlem. Dessutom biträdes styrelsen af 1 *extra byråchef*, som handlägger ärenden rörande apoteksväsendet, 1 ombudsman, 1 öfverinspektör för sinnessjukvården, 1 statsinspektör öfver köttkontrollen, 1 inspektör öfver sjuksköterskeväsendet, 1 kamrer, 1 hospitalskontrollant, 1 kassör samt af nödigt antal assistenter och byråtjänstemän m. m. För vetenskapliga undersökningars verkställande har styrelsen till sitt förfogande 4 *laboratorier:* 1 bakteriologiskt, 1 rättskemiskt, 1 farmaceutiskt och 1 veterinärbakteriologiskt (se Statsmedicinska anstalten, äfven i Suppl., och Statens veterinärbakteriologiska anstalt). R. W.

__Medicinare,__ hvardaglig benämning på medicine studerande.

__Medicinska föreningen.__ Se Stockholms förenade studentkårer.

*__Medicinska kongresser.__ Den 1:a *internationella fysiologkongressen* hölls 1889 i Basel; den 12:e skall hållas i Stockholm 1926. — *Nordiska neurologkongresser* (omfattande medl. från Sverige, Danmark, Norge och Finland) ha hållits i Köpenhamn (1922) och Stockholm (1924), där Nordisk neurologförening bildades. *Nordisk ortopedisk förening* bildades 1919 och har sedan dess hållit årsmöten. *Nordisk pediatrisk förening* bildades 1921 vid pediatriska kongressen i Stockholm (1924 hölls kongress i Kristiania). *Nordisk patologkongress* hölls i Stockholm 1922, där Nordisk patologförening bildades. *Nordisk tuberkulosläkarförening*, stiftad 1919 i Köpenhamn, har sina kongresser i samband med *Nordisk förening för invärtes medicin*, stiftad vid den invärtes-medicinska kongressen i Lund 1913 efter den i Bergen 1911 hållna kongressens förberedande arbeten. *Nordisk dermatologisk förening* stiftades 1910 på kongress i Köpenhamn. Om kongresser af *Skandinaviska tandläkarföreningen* se d. o. Samtliga dessa sammanslutningar hålla sina möten i någon af ländernas hufvudstäder och någon gång i andra större kulturcentra, såsom Bergen, Göteborg, Lund. C. S—g.

__Medicinska sällskapet.__ Se Svenska sällskapet för medicinsk forskning. Suppl.

__Medikofilen,__ hvardaglig benämning på den numera afskaffade medicinsk-filosofiska examen, som var preliminärexamen till medicine kandidatexamen (se Examen och Kandidat).

__Mediko-mekaniska institutet.__ Se Zander, J. G. V., sp. 684.

*__Medin,__ K. Oskar, lämnade 1915 hälsovårdsnämnden. Han är hedersled. af Internationella föreningen mot tuberkulos (1912), Gesellschaft für kinderheilkunde (s. å.) och Svenska läkaresällskapet (1916). Jfr Heine-Medinska sjukdomen. Suppl.

***Medina.** 1. M. tillhör nu Hedjas (se d. o. Suppl.). Befolkningen anslogs före Världskriget till omkr. 35,000 pers., men utgör nu mindre än 10,000 (enligt ”Statesman’s yearbook” 1924). — Då arabupproret i prov. Hedjas i juni 1916 utbröt, försökte araberna bemäktiga sig staden, men blefvo tillbakaslagna af turkiska garnisonen under Fakhri pascha. De cernerade då staden för att uthungra den, men cerneringen kunde i längden ej fullständigt upprätthållas, och turkarna höllo staden besatt ända till 13 jan. 1919, då den öfverlämnades till arabernas befälhafvare, konung Husseins son emir Abd-ullah. Se Hedjas. Suppl. H. J—dt.

Medinål, *farm. med.* Se Sömnmedel, sp. 225.

***Medio,** *hand.* (i t. ex. *medio april*), betyder vanligen under andra tredjedelen af en månad.

***Medjerda.** I dess närhet ligger Bulla regia (se d. o. Suppl.) och i dess mynningsområde bl. a. Utica. En betydande biflod till M. är Muthul.

***Medling.** — 3. Medling mellan oeniga äkta makar har införts i svensk äktenskapsrätt genom 1915 års lag om äktenskaps ingående och upplösning (se Lagberedningen. Suppl.). I st. f. de förut stadgade — i Finland ännu brukliga — varningarna inför kyrkoherden och kyrkorådet, af hvilka särskildt den sistnämnda ofta kändes onödigt förödmjukande, har sålunda stadgats, att försök till förlikande af oeniga makar skall i vissa fall göras genom ingripande af lämplig person, innan domstol upptar makarnas mellanhafvande till pröfning. Enligt nu (1925) gällande rättsregler, som återfinnas i nya Giftermålsbalken (se d. o. Suppl.), *kan* sådan medling påkallas af endera maken, då söndring uppstått mellan makarna eller tvist dem emellan uppkommit om underhållsskyldigheten eller om vissa andra ekonomiska frågor. Medling *måste* föregå rättegång om hemskillnad (se d. o. Suppl.), då denna sökes af makarna gemensamt; i hemskillnadsmål, som anhängiggjorts af ena maken mot den andre, och i vissa andra tvister mellan makar erfordras åtminstone *försök* att få medling till stånd. Medlingen verkställes af antingen präst i endera makens församling eller särskild af häradshöfdingen eller borgmästaren utsedd person eller, i fall kommun beslutit att inom densamma medlare i tvister mellan makar skola utses, någon i enlighet härmed af kommunalnämnden, magistraten eller stadsstyrelsen (i Stockholm Öfverståthållarämb.) för en tid af 2 år utsedd medlare. — Motsvarighet till medlingen förekommer i den danska och den norska äktenskapslagstiftningen (”mægling”). C. G. Bj.

***Medrēse** bör accentueras **Me′drese.**

Medulladēn (af lat. *medu′lla*, märg), *farm.* Se Organoterapi, sp. 864.

***Medåker** omfattar nu 6,217 har. 1,233 inv. (1924). Med M. är sedan 1 maj 1921 förenadt Himmeta till ett pastorat i Arboga kontrakt, Västerås stift.

Meerssen [mēr-], officiell holländsk form för *Mersen* (se d. o.).

***Mefistofeles,** mansroll (djäfvulsuppenbarelse i förklädnad, den förledande ondskans representant; basbaryton) i bl. a. de ryktbara operorna ”Faust” af Gounod och ”Mefistofeles” af Boito.

***Megalitiska monument.** De megalitiska grafvarnas östgräns i Europa ligger i Polen, där de förekomma i Weichselträkten i form af underjordiska fyrsidiga stenkistor eller små stenkammare, till en del ofvan jord, omgifna af en utdragen aflång hög (”kujaviska grafvar”). Dessa grafvar tillhöra stenåldern liksom flertalet megalitiska monument i Europa. På Krim och i Kaukasus förekomma emellertid megalitgrafvar från äldre järnåldern. Af jämförelsevis ungt datum äro de indiska megalitgrafvarna, och från tiden e. Kr. tyckas äfven de japanska dolmengrafvarna härstamma. Äfven i Sverige ha påträffats små megalitgrafvar (ett slags dösar) från ”romersk” järnålder i Bredareds socken, Halland, och i Nöttja socken, Småland. I Skandinavien ha åtskilliga nya megalitgrafvar dels påträffats, dels undersökts under de två senaste årtiondena. Norge eger åtminstone 1 stendös och 5 hällkistor. Många intressanta iakttagelser öfver stenkammargrafvarnas ”arkitektur” och innehåll ha gjorts i Danmark och Sverige. Någon fullständig statistik öfver de svenska megalitgrafvarna föreligger icke; dock har deras antal i Skaraborgs län beräknats till 263, i Bohuslän till 138, i norra Halland till 21, i en del af Älfsborgs län till 111, i Värmland till öfver 60, i Blekinge till öfver 20, på Öland till högst 5; i Skåne och Småland finns ett betydande antal och ej så få i Dalsland, Närke, Östergötland och på Gotland. Nyligen har en hällkista från stenåldern upptäckts så långt mot n. som i Medelpad. — Litt.: S. Gustafson, ”Megalitiske graver i Norge” (i ”Oldtiden”, 1914), C. A. Nordman, ”Jættestuer i Danmark. Nya fynd” (i ”Nord. fortidsminder” II, 2) och ”Studier öfver gånggriftskulturen i Danmark” (i ”Aarböger f. nord. oldk. og hist.”, 1917), K. E. Sahlström, ”Förteckning över Skaraborgs läns stenåldersgravar” (i ”Västergötlands fornminnesför:s tidskr.”, 1915), G. Sarauw och J. Alin, ”Götaelvsområdets fornminnen” (1923), T. Arne, ”Stendösar från järnåldern” (i ”Fornvännen”, 1919), G. Hallström, ”En norrländsk megalitgrav” (ibid., 1924), och O. Almgren, ”Sveriges fasta fornlämningar från hednatiden” (1923). T. J. A.

Megalobla′tta regina, *zool.* Se Rätvingar.

Megalomuskalk, *geol.* Se Silursystemet, sp. 550.

Megalo′tis, *zool.* Se Räfsläktet.

Mega′ptera longimāna, *zool.* Se Spetsbergen, sp. 690; den är identisk med *Megaptera boops* (se Fenhvalar, sp. 28).

***Mehádia** tillhör nu Rumänien, distriktet Caras Sevérin. Herkulesbadens ungerska namn är *Herkulesfürdö*.

Mehalla (eng. namnform *Mahalla*), arab., eg. ”lägerplats”, benämning, särskildt i Marokko, på en infödd väpnad kår, när den är ute på krigisk expedition.

Mehring [mē-], Franz, tysk socialistisk skriftställare, f. 27 febr. 1846 i Schlawe i Pommern, d. 28 jan. 1919 i Berlin, var ursprungligen borgerlig demokrat och medarbetare i frisinnade tidningar, anslöt sig under intryck af socialistlagen till socialdemokratien, återgick sedermera för en tid till liberal åskådning för att omsider definitivt omfatta socialismen, där han till sist stod långt ute på vänstra flygeln. M. skref 1877 från borgerligt frisinnad synpunkt en skarpt kritisk historik öfver den tyska socialdemokratien och senare som moderat socialist en utförligare sådan, *Geschichte der deutschen sozialdemokratie* (4 bd, 1897). Dessutom har

han utgett biografien *Karl Marx* (1918; 3:e uppl. 1920) och ”Aus dem literarischen nachlass von Karl Marx, Friedrich Engels und Ferdinand Lassalle” (1902). V. S—g.

***Meidell**, F r., dog 1 febr. 1913 i Köpenhamn.

***Meier-Græfe**, J., har under de senare åren utgett böcker om *Manet* (1912), *Delacroix* (1913), *Corot* (s. å.), *Cézanne und sein kreis* (1917) och *Degas* (1919). I det 1913 framlagda häftet *Wohin treiben wir?* angrep han med skärpa de samtida ultramoderna konstriktningarna. Hans mest betydande verk, *Entwickelungsgeschichte der modernen kunst*, utkom 1913—15 i ny omarbetad tysk uppl. *Vincent* (ett stort verk om van Gogh) utgafs i 2 dlr 1921. M. är ledare af den stora reproduktionsanstalten Maréegesellschaft, som utgett ett stort antal ypperliga afbildningar af hufvudsakligen moderna franska mästares målningar. M. har flera gånger besökt Stockholm och visat sig vara en fängslande föreläsare. G—g N.

Meierovics [mäjerå′vitʃ], S i f r i d s, lettisk politiker, f. 1887 i Kurland, studerade vid Polytechnicum i Riga, blef därefter lärare i bokföring och banktjänsteman, representerade 1917 staden Riga i allryska stadsförbundet för lifsmedelsleveranser till ryska nordfronten samt sändes s. å. af lettiska nationalrådet i Walk till utlandet som medlem af en delegation med uppgift att bedrifva propaganda för Lettlands självständighet. Han blef 1919 utrikesminister i Ulmanis’ ministär och bildade juni 1921 själf ministär, med bibehållande af utrikesportföljen. Hans ministär afgick i jan. 1924; i dec. s. å. blef han ånyo utrikesminister. M. har som ledare af Lettlands utrikespolitik arbetat för ett godt förhållande till Frankrike och England samt vänskaplig grannsämja med Polen.

***Meijboom**, M a r g a r e t a, har till holl. öfversatt vidare arbeten af Bang, Björnson, Ewald, Ibsen, Kielland, Sonja Kovalevsky. Tills. med H. Logeman och fru D. Logeman-Van der Willigen utgaf hon tidskr. ”Scandia” 1904 och ”Scandinavie-Nederland” 1905—06 (se S c a n d i a). Hj. P—r.

***Meijer**, J a k o b, föddes 1663 i Halland och dog 5 nov. 1735. L. W:son M.

***Meijer**, K. B e r n h a r d I., dog 6 febr. 1925 å Uddeberg, Bodafors, Jönköpings län. Han utgaf under märket F i d e l i o skådespelet *Dimman* (1913), 3 enaktare under samlingstiteln *Dramatiska interiörer* (1914) och *Gud* (1922), en afhandling.

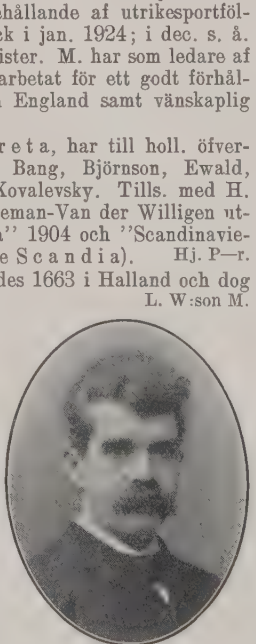

Bernhard Meijer.

Meijere, V i c t o r d e, holländsk författare. Se H o l l ä n d s k a l i t t e r a t u r e n. Suppl., sp. 443.

***Meili**, F r., dog 15 jan. 1914 i Zürich.

***Meillet**, A., har utom åt armeniskan (*Altarmenisches elementarbuch*, 1913) och baltisk-slaviska språken egnat sin forskning åt grekiskan (*Aperçue d’une histoire de la langue grecque*, 1913), och kvantitativt faller större delen af hans författarskap inom ariska språkområdet, särskildt det eranska (*Grammaire du vieux perse*, 1915, m. m.), hvarjämte han med ifver kastat sig på de bägge nyupptäckta dialekterna i Öst-Turkestan, som sammanfattas under namnet ”tochariska” (*Le tokharien*, i ”Indogermanisches jahrbuch” , 1913). Han har upprättat och är president för l’Institut d’études slaves. 1924 höll M. i Uppsala på inbjudan af Olaus-Petristiftelsen föreläsningar om Gåthå-hymnerna i Avesta. 1924 blef han led. af Institutet.

Mēina′nder, K a r l K o n r a d, finländsk konsthistoriker, f. 9 april 1872 i Helsingfors, disputerade 1908 med afh. *Medeltida altarskåp i Finland* och blef 1909 filos. licentiat. Han idkade studier på kontinenten, särskildt i Italien, och inträdde 1900 som amanuens vid Nationalmuseet i Helsingfors, där han 1912 blef intendent för historiska afd. M. har utgett beskrifningar öfver några äldre kyrkor i Finland och lämnat flera bidrag till ”Åbo stads historiska museum”. Från 1900 har M. redigerat tidskr. ”Finskt museum”. Han är grundläggare af Helsingfors’ stads museum (1912). T. C.

Meinecke [ma′j-], F r i e d r i c h, tysk historiker, f. 30 okt. 1862 i Salzwedel, var anställd i preussisk arkivtjänst 1887—1901, blef 1896 docent i historia i Berlin samt professor 1901 i Strassburg, 1906 i Freiburg och 1914 i Berlin. M:s historiska författarskap rör sig hufvudsakligen inom 1800-talets tyska historia. *Das leben des generalfeldmarschalls Hermann von Boyen* (I—II, 1896—99) är en synnerligen värdefull biografi öfver en af gestalterna från frihetskrigets tid. Samma tidsskede har M. behandlat i *Die deutschen gesellschaften und der Hoffmannsche bund* (1891) samt i den förträffliga öfversikten *Das zeitalter der deutschen erhebung 1795—1815* (1906; 2:a uppl. 1913). M:s förnämsta arbete är hans banbrytande *Weltbürgertum und nationalstaat. Studien zur genesis des deutschen nationalstaates* (1908; 5:e omarb. uppl. 1919). Nämnas må äfven *Radowitz und die deutsche revolution* (1913) och ett antal tidskriftsuppsatser (däraf ett flertal ur ”Hist. zeitschrift”), sammanförda i samlingarna *Von Stein zu Bismarck* (1908; 2:a uppl. 1911) och *Preussen und Deutschland im 19. und 20. jahrhundert* (1918). M. är sedan 1896 hufvudredaktör för ”Historische zeitschrift” och har jämte G. von Below från 1903 utgett ”Handbuch der mittelalterlichen und neuen geschichte”. På hans 60-årsdag tillegnades honom festskriften ”Deutscher staat und deutsche parteien. Beiträge zur deutschen partei- und ideengeschichte” (1922). — M. är framför allt idéhistoriker. Han ger i ”Weltbürgertum und nationalstaat” en öfversikt öfver den tyska nationalitetstankens utveckling under 1800-talet och en skildring ur nya synpunkter rörande Preussens ställning till den moderna tyska statens tillkomst. E. N—nn.

***Meiningen.** 1. M. är nu en krets i tyska republiken Thüringen. 877,09 kvkm. 91,847 inv. (1922). — 2. Staden M. är nu icke längre hufvudstad, men hufvudort i kretsen M. 17,094 inv. (1919).

***Meinong**, A. M. v o n H a n d s c h u c h s h e i m, dog 6 dec. 1920 i Graz.

Meiostagminreaktiön (af grek. *mei′on*, mindre, och *sta′gma*, droppe), *bakteriol.* Om ett antigen (se d. o. Suppl.) blandas med sitt immunserum i viss

utspädning, uppstå meiostagminer, genom hvilka blandningens ytspänning nedsättes. På grund däraf ger denna blandning flera, men mindre droppar än en blandning af samma antigen och normalserum i samma utspädning. Reaktionen används för att utröna, huruvida samhörighet i immunitetshänseende finnes mellan t. ex. en ifrågasatt tyfoidbakterie och ett serum, som säkert innehåller immunkroppar mot tyfoidbakterier, eller om ett serum från en ifrågasatt kräftpatient innehåller immunkroppar mot extrakt af en säker kräftsvulst. Mätningen sker på så sätt, att lika stora mängder af blandningarna, bakterie (extrakt)-immunserum, resp. bakterie (extrakt)-normalserum, införas i byrettliknande rör, i hvilka vätskornas utrinningshastighet kan moderéras, och få sakta sippra ut genom exakt lika vida rörmynningar. Ett dylikt byrettliknande instrument kallas stalagmometer (af grek. *stalagmo's*, droppe). Undersökningen fordrar mycket noggranna apparater och stor öfning. Reaktionen har icke fått någon större praktisk användning, emedan metodens felkällor äro stora i fråga om diagnostiken af maligna svulster och emedan i fråga om infektionssjukdomars och bakteriers diagnos enklare och tillförlitligare serologiska metoder finnas (agglutination, komplementbindning). G. Wrgn.

Meirionydd [meriå'nith], grefskap. Se Merioneth.

***Meisenbach**, G., dog 24 sept. 1912 i Emmering vid München.

Meisenheimer [ma'jsenhajmer], Johannes, tysk zoolog, f. 30 juni 1873 i Griesheim, Hessen-Nassau, blef e. o. professor i fylogenetisk zoologi vid universitetet i Jena 1910 och professor i zoologi vid universitetet i Leipzig 1914. M. har offentliggjort flera undersökningar af framstående betydelse, särskildt beträffande de lägre djurens embryologi och i experimentell biologi. Här må påpekas *Geschlecht und geschlechter im tierreiche* I (1921). L—e.

***Meissner.** — 2. (Sp. 1488) K. Hjalmar M. var kapellmästare vid Oskarsteatern till 1914, andre dirigent vid Göteborgs symfoniorkester 1914—19, var intendent vid Konsertföreningen i Stockholm 1920 och dirigerade då flera skolkonserter m. m. M. är sedan 1920 ånyo kapellmästare vid Oskarsteatern. Han blef led. af Mus. akad. 1921. Han har skrifvit *En musikers minnen* (1914) och *Teaterhistoria och teaterhistorier* (1924).

Meissners nervplexus [ma'js-], *anat.* Se Tarmen, sp. 481.

***Meissonier**, J. L. E. — Sonen J. Ch. M. (sp. 1492) dog 1917.

Meister Wilhelm [ma'j-]. Se Wilhelm, sp. 483.

Mei-ti-chen, ort i kinesiska prov. Schan-tung, 40 km. s. om den bergskedja, som skiljer slätten kring Yuncheng från Hwanghodalen. I M. upprättade Svenska missionen i Kina 1895 en hufvudstation, sedan 1900 bistation under Yuncheng.

***Mejeri.** Om turbinmejeri se d. o.

***Mejerikongress**, Internationell, hölls 1923 i Washington, Nord-Amerikas förenta stater. H. J. Dft.

Mekanisēra, göra maskinmässig, mekanisk (se d. o.).

Mekerbrännare, *kem.*, en förbättrad modifikation af Bunsens gasbrännare (se Bunsens brännare och Teclubrännare). Brännarröret är här (se fig.) upptill utvidgadt och afslutas med ett metallgaller, genom hvilket blandningen af lysgas och luft utströmmar. Mekerbrännaren, som numera allmänt nyttjas på kemiska laboratorier, ger en väsentligt hetare låga, med jämnare temperaturfördelning än den ursprungliga bunsenbrännaren, och kan vid glödgning af fällningar ofta ersätta gasblästern. K. A. V—g.

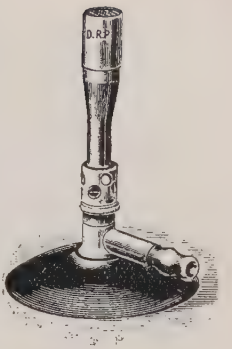

Mekerbrännare.

***Mekka** tillhör nu konungariket Hedjas. Omkr. 70,000 inv. (1916). Under Världskriget intogs en del af de kring M. uppkastade befästningarna af mot turkarna upproriska araber 13 juni 1916; återstoden höll sig till 14 juli s. å., då staden besattes af de senare. Jfr Världskriget, sp. 217. M. intogs 1924 af Ibn Sa'üd af Nedjd. L. W:son M.

Mela'mpsora, *bot.*, rostsvampsläkte, utmärkt bl. a. däraf, att *æcidie*-stadiet saknar särskildt hylle och utgöres af nakna sporhopar, *Cæoma*, samt att *teleutosporerna* äro encelliga (se vidare Rost och Uredineæ). Den i ekonomiskt hänseende viktigaste arten är *M. pinitorqua*, hvars æcidiestadium på unga tallskott visar sig i form af långsträckta, gula fläckar. Tallskotten dödas genom angreppet eller bli missbildade därigenom, att de krökas eller vridas, vridrost l. knäckesjuka. Missbildningarna kvarstå länge och kunna stundom väsentligt nedsätta trädets virkesvärde. Uredo- och teleutosporerna utvecklas på aspens blad. Svampen kan i Sverige göra afsevärda skador på unga tallkulturer och har här iakttagits ända upp i Ångermanland och Västerbotten, men är vanligast i sydvästra Sverige. Man kan bekämpa sjukdomen genom att i tallkulturerna och i deras närhet aflägsna aspen; torr vår och försommar kunna hejda en pågående epidemi. Andra, men i ekonomiskt hänseende betydelselösa arter uppträda på blad af sälg, pil och björk (på björk släktet *Melampsoridium*), förorsakande gula eller på senhösten mörka fläckar på bladens undersida. H. Hn.

***Melander**, Karl Anton, dog 3 okt. 1914.

***Melander.** 1. Emil M. tog 1916 afsked från generalstaben. Han har vidare skrifvit *Drottning Sophia* (1914; 3:e uppl. 1915), *Klocka och trolltrumma* (1914), *Mina bekanta och jag själv* (1915; 3:e uppl. 1921), *Livets sagor* (1915; 2:a uppl. 1916), *Morgonlandets aftonstjärna och Östroms första timma* (2 dlr, 1916—17), *I arbetströja och med vandringsstav* (1917; 4:e uppl. 1921), *Arbetare och fribytare* (2 uppl. 1919), *Konungens bild. En stridsskrift mot "kulturreligionen"* (3 uppl. s. å.), *Kan man tro på Bibeln?* (1920), *Andemakter* (1923) och smärre inlägg i religiösa och samhälleliga spörsmål. Nov. 1924 afgick M. från ordförandeskapet i K. F. U. M.

2. J. M. Rikard M. dog 11 febr. 1922 i Lidingö villastad. Han blef 1913 major i reserven samt var sedan 1913 sekreterare i Föreningen Sveriges flotta och sedan 1918 redaktör för dess tidskr. "Vår flotta".

Melander, Yngve, folkhögskolman, f. 24 febr. 1862 i Karlskrona, genomgick Alnarps landtbruks- och mejeriinstitut och tjänstgjorde som lärare 1885—87 vid Önnestads och 1888—96 vid Hvilans folkhög- och landtmannaskola. 1896—1907 förestod han Bodens nyinrättade folkhög- och landtmannaskola och inlade därvid betydande förtjänster i arbetet för Norrbottensungdomens uppryckning. Från 1907 är han föreståndare för Önnestads folkhög- och landtmannaskola, som under hans ledning intar en framskjuten plats. Inom folkhögskollärarnas sammanslutning har M. varit en af de ledande krafterna. Hans verksamhet och framträdande ha präglats af stark och hänsynslös idealism. K. E. S—g.

Melander. 1. Kurt Reinhold M., finländsk historiker, f. 18 nov. 1858 i Kuopio, filos. licentiat 1887, blef docent i finsk, rysk och nordisk historia vid Helsingfors' universitet 1887 och årnyo 1902 (däremellan var han lyceilektor i Åbo och Helsingfors) samt 1904 öfverlärare vid finska normallyceet. Hans första arbete var en doktorsafh. om Finlands samt Kexholms läns och Ingermanlands förhållanden 1617—34, och denna tidsperiod (skatter, jordarrenden) har han senare behandlat i ett par afh., som ingå i ''Historiallinen arkisto''. Där äro offentliggjorda äfven en vidlyftig undersökning om mått och vikt i Finland på 1500-talet samt afh. *Die beziehungen und unterhandlungen betreffend den handel zwischen Lübeck und Russland während der jahre 1631—52* och *Die beziehungen Lübecks zu Schweden wegen des russischen handels 1643—53*. I Suomalainen tiedeakatemia's ''Annales'' ingår uppsatsen *Über die hamarteilung in Finland im 17. jahrhundert* (1909).

2. Gustaf M., den föregående broder, fysiker, f. 9 jan. 1861 i Kuopio, blef 1890 filos. doktor och docent i fysik vid Helsingfors' universitet samt 1908 direktor för Meteorologiska centralanstalten. M. företog 1899—1902 som Rosenbergsk stipendiat på olika orter i Europa och Afrika undersökningar om stoftförhållandena i luften. Bland hans arbeten må nämnas *De la dilatation des gaz à des pressions inférieures à la pression atmosphérique* (doktorsafh. 1889), som åtföljdes af liknande undersökningar rörande väte och syre (i Finska vet. soc:s ''Acta'' 1891, 1894), *Sur la condensation de la vapeur d'eau dans l'atmosphère* (disputation 1897), *Ueber die bestrahlung der magnete* (i Finska vet. soc:s ''Acta'' 1900), *Ueber den einfluss der wand der gefässe bei studien über gase* (ibid., 1905), *Ueber die erregung statischer elektrischer ladungen durch wärme und bestrahlung* (i Finska vet. soc:s ''Öfversigt'', 1906—07). 1—2. T. C.

***Melandrium,** *bot.*, skrifves äfven *Melandryum*.

Melanotekit (af grek. *melas*, svart, och *tēkein*, smälta), *miner.*, ett silikat af bly och järn, är ett af de för Långban karakteristiska sällsynta mineralen; det förekommer också vid Harstigsgrufvan och Jakobsberg i Värmland. Melanotekit bildar derba, glänsande, svartaktiga massor med mussligt brott; den sönderdelas af syror. K. A. G.

***Melartin,** E. G., fick 1919 professors titel. Han är medlem af statens expertnämnd för tonkonst och uppbär af staten tonsättargage på lifstid. Han dirigerade i Stockholm 1918 en sin symfoni och gaf konsert där 1924. M. blef 1921 led. af Mus. akad.

***Melass.** Se äfven Socker, sp. 223—224, samt Cyankalium i Suppl.

Melastomāceæ, Melastomacéer, *bot.* Se Melastomataceæ. Suppl.

***Melastomataceæ,** *bot.*, skrifves äfven (oriktigt) *Melastomaceæ*.

***Melba,** Nellie. Hennes födelseår uppges olika: 1859, 1861, 1866; torde böra sättas till 19 maj 1861. I okt. 1924 tog hon i Melbourne afsked från scenen som *Mimi* i ''Bohême'', hvarvid hon öfverlämnade 18,000 pd st. för stadens fattiga och hyllades för den ära hon beredt Australien.

E. G. Melartin.

Melbo, norsk gård. Se Melbu (äfven i Suppl.).

***Melbourne** hade (med förstäder) 816,800 inv. 1923. I M. har Evangeliska fosterlandsstiftelsens sjömansmission en station sedan 1897. En svensk församling finns där också, med egen kyrka sedan 1908.

***Melbu** heter nu Melbo.

***Melcer,** H., blef 1922 direktör för musikinstitutet i Warschau och president i de polska musikföreningarnas samfund.

Melchers [-kers], Henrik Melcher, tonsättare, f. 30 maj 1882 i Stockholm, elev af F. Book i violinspel och af J. Lindegren i kompcsition, tog musiklärarexamen 1903, var bosatt i Paris 1905—19 samt elev vid Pariskonservatoriet 1908—12 och verkar i Stockholm sedan 1921 som lärare i musikteori. M., som i flera af sina alster tagit ej ringa intryck af den nyfranska musiken, har komponerat *Acht zigeunerlieder* m. fl. sånger, *kantat* vid svenska kyrkans i Paris invigning (1913), orkesterverken *Svensk rapsodi* (framförd här 1919), den saftigt humoristiska *La kermesse* (1920) och *Elegi* (1924), vidare en stråkkvartett (1925) och en pianokonsert (s. å.). E. F—t.

***Meldercreutz,** J. 1914 lät Vet. akad. slå en minnespenning öfver honom. Se Th. Nordström, ''J. M.'' (1914).

Meldola [me'ldələ], Raphael, engelsk kemist, f. 1849 i London, d. 16 nov. 1915, var sedan 1885 professor vid Finsbury technical college i London. Se Meldolas blått.

Melegueta-peppar [-ge'ta-], *farm.* Se Paradisfrön.

***Melen,** B. von. Ett exemplar (det enda) af M:s å sp. 39 omnämnda (1528) tryckta smädeskrift har anträffats i Jenas universitetsbibliotek. Den utgafs i faksimile (ljustryck) i Stockholm 1920, med efterskrift af G. Carlsson. — Jfr äfven G. Carlsson, ''Wulf Gyler i svensk tjänst'' (i ''Hist. tidskr.'', 1922—23).

***Meliaceæ,** *bot.* Artantalet uppgår nu till omkr. 670.

Meligethes bra'ssicæ, *zool.* Se Rapsglansbaggen.

***Melilotus,** *bot.*, kallas äfven melot.

***Melin.** — 3. Olof W. M. blef 1913 öfverstelöjtnant vid Bohus läns reg., 1914 t. f. öfverste och

chef för Hallands reg. och 1915 öfverste och chef för Bohus läns reg.

Olof W. Melin.

*__Melin__, K. A., dog 5 juli 1919 på Torö. Postumt utgafs hans pojkbok *Tord Ulfsson Våghals och hans giljarefärd* (1920). Hans efterträdare i Sv. akad. tecknade M:s ”Minne” i akad:s ”Handl. ifrån år 1886”, bd XXXI (1920).

*__Méline__, F. Jules, var okt. 1915—dec. 1916 jordbruksminister i ministären Briand. M. är led. af Académie d'agriculture.

__Meling__, Lars Olai, norsk redare, politiker, f. 1876, är skeppsredare i Haugesund, tillhör vänsterpartiet och var 1922—24 stortingsmannasuppleant (*varamann*) för fylkena Vest-Agder och Rogaland. Han är sedan juli 1924 handelsminister i ministären Mowinckel.

__Meliori'sm.__ Se Optimism.

__Meliso's.__ Se Mylasa.

__Melissylalkohol__, *kem.* Se Myricylalkohol.

__Melkerson__, Johan Alfred, ingenjör, flottningstekniker, f. 4 juli 1858 i Aspeboda, Kopparbergs län, d. 19 mars 1922 i Leksand, utexaminerad 1882 från Tekniska högskolans afd. för väg- och vattenbyggnadskonst, var föreståndare för Älfdalens porfyrverk 1885—86, innehade Nya porfyrverket i Orsa 1886—98 samt var 1897—99 och 1901—02 anställd i enskild flottningstjänst. Han tjänstgjorde som statens flottledsingenjör 1899—1906 i Norrbottens län, 1906—11 i hela Norrland och därefter i sydligaste delen och Kopparbergs län och hade därvid att som syneförrättare och kronoombud i en mängd mål rörande kraftanläggningar bevaka flottningsintressena, men bevakade ock sakkunnigt äfven andra intressen. M. var en af landets främsta föregångsmän inom flottningstekniken och därmed sammanhörande administrativa frågor samt flitigt anlitad som sakkunnig. Han var bl. a. 1908—09 led. af svensk-ryska kommissionen för flottningens ordnande i gränsälfvarna och torde som led. af flottlagstiftningskommissionen ha i hög grad medverkat till utformningen af 1919 års lag om flottning. M. skref bl. a. *Om flottning* (i ”Skogsvårdsför:s tidskr.”, 1913), *Flottningsekonomi och administration* (i ”Tekn. bibliotek”, 1914) och *Om vattenregleringen i allmän flottled* (i ”Sv. vattenkr. för:s publ.”, 1915). Fmn.

__Mell__, *bot.* Se Molla.

__Mellan-Amerika.__ Se Central-Amerika.

__Mellanbygdens vattendomstol__ har jämlikt k. kung. 6 juni 1924 (som i vissa punkter ändrat den förut, genom k. kung. 30 juli 1918 bestämda indelningen) sitt domsområde mellan, å ena sidan (i n. och ö.), vattendelaren mellan Ångermanälfvens vattenområde och Ume älfs med flera vattendrags vattenområden samt, å andra sidan (i s. och v.), vattendelaren mellan Ljusnans vattenområde och Dalälfvens med flera vattendrags vattenområden. I det sålunda bestämda domsområdet ingå delar af Västerbottens, Västernorrlands, Jämtlands, Gäfleborgs och Kopparbergs län. Vattendomstolens kansli är förlagdt till Sundsvall. Se vidare Vattendomstol. C. G. Bj.

__Mellan drabbningarna__ (*Mellem slagene*), drama af Björnson (se denne, sp. 588), uppf. i Stockholm 1867.

__Mellanfallet.__ Se Älfkarleby vattenfall.

__Mellan-Flaten.__ Se Flaten. Suppl.

*__Mellangrefvie__, officiellt Mellan-Grevie, omfattar nu 485 har. 266 inv. (1924). M. är sedan 1 maj 1924 annex till Västra Ingelstad, Lunds stift, Oxie kontrakt.

__Mellangrödor__, *landtbr.* Se Växtföljd, sp. 474.

__Mellanhandssakkunnige.__ I anledning af de för såväl producenter som konsumenter ogynnsamma företeelserna på varuförmedlingens och prisbildningens områden efter Världskrigets slut (se Mellanhänder. Suppl.) tillkallades af jordbruksministern, med regeringens bemyndigande, 16 juli 1920 7 sakkunniga personer för att verkställa utredning ang. afhjälpande af olägenheterna af mellanhandssystemet vid lifsmedelshandeln m. m. och att afge förslag i ämnet. Dessa s. k. mellanhandssakkunnige, med J. G. Leufvén (se denne, äfven i Suppl.) som ordf., afgåfvo 17 juni 1922 sitt slutbetänkande. I detta framhålles, att de sakkunnige till en början varit i viss mån benägna att förorda relativt långt gående åtgärder från det allmännas sida för att afhjälpa förefintliga missförhållanden i fråga om handelns organisation. Den under utredningsarbetets fortgång inträffade konjunkturomsvängningen hade emellertid medfört, att olägenheterna blifvit väsentligt förminskade. I betraktande däraf och af de stora svårigheter, som vore förenade med hvarje försök från samhällets sida att genom lagstiftning ingripa på ifrågavarande område, hade de sakkunnige slutligen stannat i den bestämda öfvertygelsen, att ett sådant ingripande icke då vore tillrådligt. Däremot förordades kommunala åtgärder till varutillförselns, transportväsendets och handelns förenklande och förbilligande. Framför allt rekommenderades dock självverksamhet från såväl producenternas som konsumenternas sida för att genom kooperativa organisationer undanröja olägenheterna vid mellanhandssystemet. Af positiva åtgärder föreslogos endast vissa anordningar i upplysningssyfte. H. Heyman.

__Mellanhänder__, *hand.*, sammanfattande benämning på alla företagare och organisationer, som ha till yrke eller uppgift att utföra någon del af det arbete, som afser öfverförandet af varor från producenter till konsumenter. De uppgifter, som utföras af mellanhänder, äro sålunda i främsta rummet köpmannens, men kunna äfven för vissa mellanhänder inskränka sig till varornas transport, upplagring eller vård äfvensom till att tillhandahålla den för deras förmedling erforderliga krediten (se Handel). Mellanhänderna kunna vara antingen självständiga företagare, som oberoende af hvarandra fullgöra hvar sin större eller mindre del af varuförmedlingen, eller organ för resp. annan mellanhand, producenter eller konsumenter, och utföra sitt arbete i kommission för deras räkning. Under tidigare utvecklingsskeden såldes varorna till vä-

sentlig del direkt från producenten till konsumenten. Ju mera arbetsfördelningen fortskridit, desto större del af varuförmedlingen har öfvertagits af särskilda mellanhänder och desto mera betydelsefullt ur samhällelig synpunkt har det af dem utförda arbetet blifvit. Det är ofta förenadt med svårigheter att göra en bestämd åtskillnad mellan arbete, som utföres i varudistributionens tjänst, och öfrigt produktivt arbete. Inom olika grenar af varudistributionen är mellanhandssystemet organiseradt efter vidt skiljaktiga principer. I vissa fall ombesörjer producenten själf förmedlingen af varorna ända intill minutförsäljningen, hvarvid sålunda detaljisten blir den enda mellanhanden. Där den enskilde producenten icke lämpligen kan verkställa distributionsarbetet, ersättes han stundom af en sammanslutning af producenter, bildad på affärsmässig eller kooperativ grundval. I andra fall åter lämnar producenten varorna ur sina händer omedelbart efter produktionens fullbordande, då plats kan finnas för flera led af självständiga mellanhänder efter hvarandra, innan varan når konsumenten. Dessa kunna åter helt eller delvis ersättas med större företag, som utsträcka sin verksamhet öfver flera led af distributionen och stundom äfven syssla med förädling af varorna. I betydande utsträckning inom lifsmedelshandeln, men äfven inom andra branscher har slutligen varuförmedlingen öfvertagits af sammanslutningar bland konsumenterna (se Kooperation). Näringsfrihetens genomförande medförde tillkomsten af ett väsentligt ökadt antal mellanhänder. Utom de påräknade fördelarna af den fria konkurrensen gaf denna utveckling äfven upphof till en del olägenheter. Mellanhänderna blefvo snart vida flera än hvad som motsvarade behofvet för ett effektivt utförande af distributionen. Den varumängd, som det enskilda företaget hade tillfälle att förmedla, blef därför ofta mindre än den, för hvilken det var organiseradt, och omkostnaderna i proportion till varuenheten högre. I syfte att höja konkurrensförmågan företogos då stundom åtgärder af fördärflig eller tvifvelaktig natur, såsom kvalitetsförsämring eller rent af förfalskning af varorna, en öfverdrifven och osannfärdig reklam, en alltmera utsträckt kreditgifning o. s. v. Dylika metoder voro till skada icke blott för producenter och konsumenter, utan äfven för mellanhänderna själfva. I motverkande syfte bildades därför organisationer inom olika grupper af mellanhänder (grossister, detaljister o. s. v.), och dessa ha otvifvelaktigt lyckats bortarbeta eller minska en del iögonfallande missförhållanden. Medlet härför har emellertid varit ett upphäfvande eller försvagande af konkurrensen mellan affärsmännen inbördes (genom pris- och leveransöfverenskommelser o. d.), hvarigenom ett större antal mellanhänder kunnat bibehållas, än som kräfts för varuförmedlingens ekonomiska och effektiva handhafvande. Från konsumenthåll har därför framhållits, att nyssnämnda organisationer bidroge till varornas fördyrande och stundom rent af haft förmåga att monopolisera viss del af varuförmedlingen. Äfven inom producentkretsar har man funnit sig ha anledning till klagomål, enär mellanhänderna genom sina organisationer visat sig besitta förmåga att trycka ned inköpspriserna för deras produkter. Varubristen under Världskriget och de däraf föranledda statsingripandena på varuförmedlingens område medförde en äfven efter krigets och statsregleringarnas upphörande kvarstående desorganisation af handeln, som kom mellanhandssystemets olägenheter att framstå särskildt besvärande för såväl producenter (i synnerhet jordbrukarna) som konsumenter. När det syntes draga ut på tiden med återgång till mera normala förhållanden, yrkades i skilda länder på statsingripanden för dess påskyndande. Åtgärder i syfte att från det allmännas sida öfvervaka och regelbinda varuprisen kommo också i tillämpning i åtskilliga länder, bland hvilka kan nämnas Norge, där de handhades af det för ändamålet upprättade Statens prisdirektorat samt voro af mycket omfattande och ingripande art. I andra länder kom man icke längre än till utredningar genom särskilda kommissioner: så i Sverige (se Mellanhandssakkunnige. Suppl.) och England. I flertalet länder har numera handelns frihet återställts i ungefärlig öfverensstämmelse med de före Världskriget rådande förhållandena. H. Heyman.

Mellankotskifvor, *Ligamenta intervertebralia, anat.*, de hos människan och öfriga däggdjur förekommande mjuka, elastiska skifvorna, som äro för-

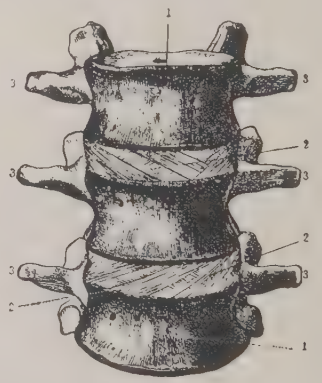

Ryggkotornas förbindelse medelst mellankotskifvor hos människan. *1* kotkropparna, *2* mellankotskifvor, *3* tvärutskott.

bundna med de ytor, hvilka kotkropparna vända mot hvarandra. Å mellankotskifvan skiljer man på en periferisk del, som bildar en broskartad, glänsande ring, och en central, bestående af ett mjukt, geléartadt förskjutbart ämne. Detta senare är den ombildade ryggsträngen (se Vertebrater, sp. 1305). Mellankotskifvorna äro af stor fysiologisk betydelse, enär de därigenom, att de kunna sammanpressas och åter vidgas, förmedla rörelseförmågan i vår ryggrad äfvensom vid språng och stötar hindra den skakning, som härvid fortplantar sig från kroppens nedre del till hufvudet. Har (hos människan) kroppstyngden länge inverkat på dem, sammanpressas de; däri ligger förklaringen till, att människan är något kortare om aftonen än om morgonen. Jfr Ryggrad. L—e.

Mellanriksbaner. Se Järnväg (äfven i Suppl.).

***Mellanskola.** — 3. Sedan 1923 namn äfven på de yrkesbestämda högre folkskolorna i Stockholm: handelsmellanskolan, tekniska mellanskolan och mellanskolan för kvinnlig utbildning.

***Mellansysslets tingslag** omfattar nu 1,595,67 kvkm. 43,984 inv. (1924).

Mellanvikt, *idrottst.* Se Vikt 2, sp. 413, och Boxning. Suppl., sp. 776.

Mellanöroninflammation. Se Öronsjukdomar, sp. 170.

***Mellbye,** J. G. H., dog 21 sept. 1913 i Vestre Aker, Oslo.

***Mellbye,** Johan E., har sedan 1909 åter innehaft ordförandeposten i Norsk landmansforbund, nu kalladt Norges bondelag. Sedan detta öfvergått till politiskt parti, blef han 1921 vald till stortingsman för Hedmark fylke. Han var 1922—24 ordf. i tullutskottet (*toldkomiteen*), har sedan 1922 varit sitt partis politiske ledare och under de senaste åren fått växande inflytande på norsk politik. M. H.

Mellem Vikna. Se Vikna.

Mellersta Kornsjön. Se Kornsjön. Suppl.

Mellersta och norra Sveriges ångpanneförening. Se Ångpanneföreningar.

***Mellersta Roslags domsaga** omfattar nu blott en del af Mellersta Roslags fögderi. 1,234,25 kvkm. 22,573 inv (1924).

Mellersta Stensele revir af Umeå distrikt, Västerbottens län, omfattar vissa delar af Stensele socken. Det är indeladt i 3 bevakningstrakter och omfattar 37,593 har allmänna skogar (1920), hvaraf 2 kronoparker med en areal af 34,974 har. S—r.

Mellersta Sveriges sockerfabriksaktiebolag. Se Betsockertillverkningen. Suppl.

***Mellersta Södermanlands järnväg** är fr. o. m. 1914 efter omräkning 23,0 km. lång. F. P.

***Mellersta Värends domsaga.** Kinnevalds härad och Norrvidinge härad äro fr. o. m. 1 jan. 1919 förenade till ett tingslag under benämning Mellersta Värends tingslag. 23,894 inv. (1924).

***Mellersta Östergötlands järnväg.** Se vidare Mellersta Östergötlands järnvägar. Suppl.

Mellersta Östergötlands järnvägar omfatta numera Fågelsta—Linköping 39,2 km., Linköping—Ringstorp 20,7 km., Klockrike—Borensberg 7,5 km., Fågelsta—Vadstena 9,6 km., Vadstena—Ödeshög 32,5 km., Hästholmen—Hästholmens hamn 0,6 km. och Fornåsa—Motala 14,6 km. Sistnämnda bansträcka koncederades 11 febr. 1910, öfverläts 23 aug. 1912 å Mellersta Östergötlands järnvägs-a.-b. och öppnades för trafik 31 juli 1915. Banan utgår från Fornåsa station samt är i hufvudsaklig nordvästlig riktning framdragen förbi byarna Esplunda och Slottet samt fortsätter n. om Åsmestad, hvarvid järnvägen vid Kastberga korsar landsvägen Motala—Borensberg, förbi byarna Smedberga, Ask, Linnevad, Vedemo och Holm samt ansluter till Motala statsbanestation. År 1924 utgjorde Mellersta Östergötlands järnvägars bokförda byggnadskostnad 5,196,527 kr., hvaraf för banor med husbyggnader 4,054,527 kr. och för rullande materiel 1,047,000 kr. Aktiekapitalet 1 jan. 1924 uppgick till 1,496,200 kr. F. P.

***Mellerud** omfattar 103 har med 1,442 inv. (1924). M. är äfven säte för A.-b. Dalslands bank, grundl. 1918 med 2 mill. kr. aktiekapital.

Mellerud—Billingsfors—Arvika järnväg, enligt plan 163,0 km. lång, normalspårig (1,435 m.) med bibana Järnskog—Skillingsfors (19,1 km.), koncederades 22 sept. 1914 och är f. n. (1925) under byggnad. Beviljade statslån för anläggningen uppgå till: sträckan Mellerud—Billingsfors 636,500 kr. och för sträckan Billingsfors—Arvika 4,500,000 kr. F. P.

Mellilä, kommun och församling i Åbo och Björneborgs län, Finland, Loimijoki domsaga och härad, pastorat under Åbo ärkestift, Björneborgs öfre kontrakt. M. afskildes 1915 från Loimijoki. 109 kvkm. 2,120 inv. (1923) finsktalande. O. B—n.

***Mellin,** K. J., dog 15 okt. 1924 i Schenectady.

Mellin, Robert Hjalmar, finländsk matematiker, f. 19 juni 1854 i Tyrnävä, Österbotten, filos. licentiat 1882 på afh. *De algebraiska funktionerna af en oberoende variabel* (1881), blef 1884 docent i matematik vid Helsingfors' universitet och s. å. äldre lärare (professor) i samma ämne vid Polytekniska institutet (Tekniska högskolan), hvars direktor han var 1904—07. M:s forskningar ha rört sig företrädesvis på differential- och integralkalkylens samt algebrans områden. Hans många afh. ingå i Finska vet. soc:s ''Acta'', i ''Acta mathematica'' samt i Suomalainen tiedeakatemia's ''Annales''. T. C.

Melodipsalmbok, psalmbok med hvarje psalms koralmelodi (utan harmonier) bifogad.

Melolonthinæ, *zool.* Se Ollonborrfamiljen.

Melonhus. Se Växthus, sp. 483.

Melonäpple, *bot.* Se Äpple, sp. 1244 och färgpl., fig. 11.

Melöt, *bot.* Se Melilotus. Suppl.

Melöthria L., *bot.*, örtsläkte af fam. *Cucurbitaceæ* med 60 arter i varmare länder. Mest bekant är *M. punctata* med glänsande, mörkgröna, hvitpunkterade blad, hvilken används som prydnadsväxt till beklädning af balkonger o. d. Stamknölen måste öfvervintras frostfritt, sedan stjälkarna på hösten vissnat. G. L—m.

Melsteð, Bogi Thórarensen, isländsk historiker, f. 4 maj 1860 vid Grímsnes, blef magister i historia 1890 och var 1893—1903 assistent i Rigsarkivet i Köpenhamn. M. har skrifvit *Íslendinga saga* (en historia om Island, 3 bd, 1903—20) och flera andra historiska arbeten. P. E—t.

Melubrin, *farm. med.*, febermedel, särskildt användt vid akut ledgångsreumatism, en förbindelse mellan antipyrin och metansulfonsyradt natrium, hvita, i vatten lätt lösliga kristaller. Dos 1—2 gr. 3 à 4 ggr dagligen. Det har getts äfven vid muskelreumatism, influensa, hufvudvärk m. m. C. G. S.

***Membran.** — 3. *Fys. o. fysiol.*, hinna eller vägg, genom hvilken diffusion kan ega rum. Se Diffusion, sp. 391, samt Osmos. K. A. V—g.

***Memel** (lit. *Klaipėda, Klajpėda*) tillhör nu Litauen. Omkr. 35,000 inv. — 2. (Memelområdet) Landsträcka i nordöstra delen af forna preussiska prov. Östpreussen, mellan Östersjön, i v., Litauen, i n. och ö., samt Njemen, i s. Områdets största bredd är omkr. 30 km., arealen 2,708,1 kvkm. och befolkningen omkr. 146,000 pers., hvaraf 74,460 (51 proc.) tyskar, 70,080 (48 proc.) litauer och 1,460 (1 proc.) af annan nationalitet, 54,5 på 1 kvkm. (1910). Mer än 75 proc. äro landsbor och 23,4 proc. stadsbor. Omkr. 2/3 af befolkningen äro jordbrukare; resten lefver af sjöfart, industri, handel och samfärdsel 137,220 pers. (94 proc.) voro evangeliska, 5,840 romerska katoliker och omkr. 1,500 israeliter s. å. Folk- och mellanskolor ge undervisning äfven på litauiska. Hufvudnäringar äro jordbruk (236,000 har odlad jord), boskaps-

skötsel (hästar och nötboskap), fiske (15,000 dt. till 6 mill. mk värde 1920; export omkr. 5 mill. mk årl.) och industri, som sysselsätter 1/4 af befolkningen, främst träindustri. — M. besattes under Världskriget 18 mars 1915 utan strid af ett från Libau ankommande 6,000—10,000 man starkt, hufvudsakligen af landtvärnstrupper bestående ryskt detachement, sedan det ödelagt hela omnejden och bortfört eller mördat dennas invånare. Efter två dagars, genom plundring af butiker och privata bostäder betecknad vistelse i staden utdrefvos ryssarna den 21 af en från Tilsit anländ förstärkt infanteribrigad. — M., som genom Versaillesfreden (28 juni 1919) af Tyskland afträddes till de allierade, ockuperades tills vidare af franska trupper, men besattes i jan. 1923 genom en kupp af litauer. Efter långvariga förhandlingar, till sist ledda af en utaf Nationernas förbund tillsatt kommission, öfverlämnades Memelområdet i maj 1924 till Litauen på vissa villkor beträffande hamnens användning äfven af polacker. E. A—t. H. J—dt.

***Memling**, H. Hans målning på den heliga Ursulas relikskrin återges i art. Ursula.

***Memming.** 1. Häradet ingår nu i Finspångs fögderi. 7,799 inv. (1924).

Memsahib. Se Sahib.

Menado, regentskap. Se Celebes. Suppl., sp. 67.

***Menas.** Se vidare Kaufmann, K. M. Suppl.

Mencken, Henry Louis, nordamerikansk författare och kritiker af tysk härkomst, f. 12 sept. 1880 i Baltimore, graduerades 1896 vid denna stads polyteknikum, vardt 1898 tidningsman, var först reporter, öfvergick sedermera till de ledande afdelningarna och tillhörde 1906—17 ”Baltimore sun”, har sedan 1908 varit litteraturkritiker i tidskriften ”The smart set” och var 1914—23 dess ene utgifvare. 1924 började han och hans medutgifvare, G. J. Nathan, en ny tidskrift, ”The american mercury”. M. har gjort sig känd dels som skald (*Ventures into verse*, 1903) och författare af burleska och satiriska prosafantasier (*A book of burlesques*, 1916), dels och framför allt som en kritiker af kvickhet, skärpa och självständighet. Han angriper framför allt ”konventionella lögner” och den talanglösa ”standard”-typen af publikböcker samt den ”puritanism”, som förhindrar uppkomsten af sann verklighetsskildring och äkta konstnärlighet. Bland hans större arbeten märkas *George Bernard Shaw. His plays* (1905), *The philosophy of Friedrich Nietzsche* (1908), *The artist* (1912), *A book of prefaces* (1917; essayer om J. Conrad, Th. Dreiser, James Huneker och puritanismen som litterär makt), *In defence of women* (s. å.), *The american language* (1918; 3:e tillökta uppl. 1923) och *Prejudices* (4 bd, 1918—24). M. har utgett en upplaga af H. Ibsens dramer (1909). M:s arbete om den amerikanska engelskans fortgående utveckling till ett från språket i England skildt språk är det mest genomförda och rikast dokumenterade på sitt område. R—n B.

Mendele, kloster. Se Pentelikon.

***Mendelejev**, D. I. Om den nuv. uppställningen af M:s schema se Grundämnen. Suppl. — Biografi (af P. Walden) i ”Berichte der deutschen chemischen gesellschaft” (1908).

Mendele Mocher-Sforim, pseud. Se Abramovitj. Suppl.

Mendelska sällskapet. Se Ärftlighet, sp. 1261.

Mendelssohn-Bartholdy, Albrecht, tysk jurist, sonson till Felix M. och son till historikern Karl M. (se M. 2), f. 25 okt. 1874 i Karlsruhe, blef juris professor i Leipzig 1904 och i Würzburg 1905 samt är sedan 1920 professor i utländsk rätt och tysk civilprocess i Hamburg. M. var som juridisk sakkunnig medlem af tyska fredsdelegationen vid Pariskonferensen 1919 och är en bland utgifvarna af tyska utrikesministeriets stora aktsamling ”Die grosse politik der europäischen kabinette 1871—1914” (1922 ff.). Han är medredaktör i flera juridiska facktidskrifter och skriftserier. V. S—g.

Mendla, *biol.*, sägas egenskaper göra, hvilkas anlag nedärfvas enligt den mendelska klyfningslagen, d. v. s. egenskaper, som äro yttringar af ärftliga olikheter mellan raser och arter. Se Mendel och Mendelism. Jfr Ärftlighet. N. v. H—n.

Mendoza [-då'tha], Antonio de. Se Mexico, sp. 359.

***Menéndez Pidal.** 1. Juan M. dog 1915. Ad. H—n.

Meneses, Francisco Xavier de. Se Portugisiska litteraturen, sp. 1471.

Menevian, *geol.* Se Silursystemet, sp. 547.

***Menger.** 1. K. M. dog 26 febr. 1921 i Wien.

***Mengo** är nu hufvudstad i prov. Buganda, i brittiska Ugandaprotektoratet, hvars gemensamma hufvudstad nu är Entebbe.

***Mengs**, A. R., dog 1779 (ej 1799). 1751 (ej 1757) blef han öfverhofmålare.

Menig, Jodocus (Justus). Se Menius, J.

Menighetsråd (”församlingsråd”, da. *menighedsraad*) infördes i *Danmark* genom lag af 1903; nu gällande ordning beror på en senare lag, af 30 juni 1922. I hvarje församling (*sogn*) finnes ett menighetsråd, som består af minst 6, utaf församlingen för 4 år valda ledamöter samt därjämte församlingens präster. Dessa råd deltaga i afgörandet af olika till församlingslifvet hörande ärenden och afge bl. a., när ett prästämbete i församlingen blir ledigt, förslag till ministeriet på 3 af de sökande. — I *Norge* trädde menighetsrådsinstitutionen i funktion 1 jan. 1922. De väljas för 3 år af alla politiskt rösträttigade inom församlingen, hvilka ej formligen utträdt ur statskyrkan, och medlemsantalet är i regel 10 i hvarje församling. Råden ha särskildt till uppgift att förmedla prästerskapets samarbete med den kyrkligt intresserade allmänheten; de böra igångsätta och leda kristlig verksamhet, tillse, att ungdomen samlas kring goda uppgifter samt att man söker afhjälpa andlig och lekamlig nöd. Vidare ha de uppsikt öfver kyrka och kyrkogård, anställa dithörande betjäning, upprätta församlingens budget, föreslå innehafvare af organisttjänst, afge förord vid besättande af ordinarie prästämbete och ha äfven yttranderätt vid besättande af prost- och biskopsämbeten. P. E—t. V. S—g.

***Menilek.** Hans död i Addis Abeba tillkännagafs 22 dec. 1913. Jfr W. Hentze, ”Am hofe des kaisers Menelik” (1908).

Menilek-thaler, abessinskt silfvermynt, uppkalladt efter kejsar Menilek. Se Maria-Teresiathaler. Suppl.

***Menin** hade 16,471 inv. 1920. Staden, som delvis förstördes under Världskriget, hölls besatt af

tyskarna 18 okt. 1914—15 okt. 1918. Jfr Världskriget, sp. 171 och 242. H. J—dt.

Meningoco'ccus intracellulāris. Se Bakteriologi. Suppl., sp. 428.

Mēnius, Friedrich, vetenskapsman, författare, d. 1659, var enl. uppgift född i Pommern, vardt 1629 fältpräst hos Gustaf Horn, 1630 professor vid gymnasiet i Dorpat och 1632 professor i historia och antikviteter vid det nyupprättade universitetet där. Tidigare berömd som latinsk skald, sysslade han här med den liflandska historien, men måste 1637 rymma, anklagad för tvegifte. 1644 tryckte han ett teologiskt verk, *Consensus hermetico-mosaicus*, för hvilket han anklagades och hvars irrläror — släkt med samtidens mystiska naturfilosofi och Paracelsus' åsikter — han återkallade 1646, bruten af långvarigt fängelse. Flertalet af hans handskriftliga verk har gått förloradt. M. är säkerligen utgifvaren (eller författaren) af det bekanta arbetet *Englische comoedien* (1620), det viktigaste litterära dokumentet rörande den engelska renässansdramatikens påverkan på den tyska. Se J. Nordström, "F. M." (i "Samlaren" för 1921, 1922).

Menocal, Mario G., 1913—21 president på Cuba (se d. o. Suppl., sp. 189).

Me'nsdorff-Pouilly [-pojī], Albert, grefve von M.-P.-Dietrichstein, yngre son till den i hufvudarb. nämnde Alexander M.-P., österrikisk diplomat, f. 5 sept. 1861 i Lemberg, inträdde 1884 på diplomatbanan, var 1896—1904 förste ambassadsekreterare i London och därefter ambassadör där till Världskrigets utbrott, aug. 1914. Han anlitades 1917—18 af regeringen i Wien flera gånger för att i Schweiz i fredssyfte sammanträffa med ombud eller agenter från de allierades läger (en gång med general Smuts). Sedan republiken Österrike 1921 upptagits i Nationernas förbund, har han varit dess ombud vid församlingsmötena i Genève. V. S—g.

Mensendiecksystemet [-dik-] är ett särskildt för kvinnan utarbetadt gymnastiksystem "med rötter i Lings system." Dess skapare är Bess M. Mensendieck, född Krönlein, f. omkr. 1862 i München, gift med med. professor Mensendieck i Hamburg, själf med. doktor och föreståndare för The Mensendieck central institute i New York. Hon blef läkare för att få möjlighet att afhjälpa kvinnans brister i såväl skönhet som hälsa, ty enligt henne är "skönhetssynd sundhetssynd". Hon anser, att dessa brister bero hufvudsakligen på felaktig inställning af kroppen samt på felaktig användning af dess leder och muskler. Relativ öfveransträngning af vissa muskelgrupper och därmed sammanhängande för liten användning af andra sådana motverka nämligen kroppens hälsa och harmoniska utbildning. Doktor Mensendiecks mål är att skapa en kvinnogymnastik, som utgår från en fysiologisk-estetiskt riktig inställning af kroppen och som tvingar hvarje muskelgrupp, hvarje led att utföra det speciella arbete, för hvilket den är afsedd. Mensendieckins'itut ha upprättats inom hela den civiliserade världen. Doktor M. har utgett bl. a. *Körperkultur der frau* (7:e uppl. 1920) och *Funktionelles frauenturnen* (1923). Se f. ö. Giese-Hagemann, "Weibliche körperbildung und bewegungskunst", samt Halldis Stabell, "Hälsa och skönhet genom kroppskultur" (1922) och "Handbok för mina elever" (1924). M. R.—N.

Mensjeviker (ry. *mensjevikij*; eg. "minoritetsmän"). Se Bolsjeviker. Suppl.

***Mensjutkin,** N. A. Biogr. (af hans son B. Mensjutkin) i "Berichte der deutschen chemischen gesellschaft", bd 40.

Mentalitēt (af lat. *mens*, själ), själstillstånd, sinnesförfattning.

***Menter,** Sophie, dog 23 febr. 1918 i Stockdorf vid München.

Menȳ (fr. *menu*), matsedel.

***Menzel,** Adolf F. E. von. En staty af M., utförd af Peter Breuer, är uppställd i kolonnaden framför Altes museum i Berlin. Monogr. af G. Kirstein 1919. G—g N.

***Meraker** heter nu Meråker.

***Meran** (it. *Merano*) tillhör nu Italien. 1924 sammanslöto sig kurorterna M., Obermais, Untermais och Gratsch till Gross-Meran, som nu räknar omkr. 24,000 inv. Under säsongen 1913—14 besöktes M. af 40,000 kurgäster och omkr. 25,000 turister. Under Världskriget var främlingsbesöket ringa, men säsongen 1923—24 var lysande: dagliga medeltalet af besökande var 8,600 och hela antalet kurgäster 44,000. I allmänhet har M. upphört att vara vinterkurort för bröstsjuka, som nu i allmänhet söka bot på andra håll. Dock finns ett lungsotssanatorium, Hungaria. Andra berömda sanatorier, som ej mottaga bröstsjuka, äro Martinsbrunn i Gratsch och Stefanie i Obermais. Terrängkur bedrifves i de omgifvande bergen. Intresset för drufkur har aftagit. Hufvudsäsong: febr.—maj. G. B—st.

Meraui, stad. Se Dongola. Suppl.

***Mercié,** M. J. A., dog i dec. 1916 i Paris.

***Mercier,** A., dog 3 mars 1921 i Paris.

Mercier [-siē], Désiré Joseph, belgisk ärkebiskop, kardinal, f. 21 nov. 1851 i Braine l'Allend i Brabant, prästvigdes 1874, blef 1877 lärare i filosofi vid seminariet i Mecheln och var 1882—1906 professor i tomistisk filosofi vid universitetet i Louvain. Sedan 1906 är han ärkebiskop af Mecheln och blef 1907 kardinal. Som universitetslärare gjorde han sig känd som en bland den nytomistiska filosofiens främsta representanter. Han utgaf 1894—1906 "Revue néo-scolastique" och skref flera i katolska kretsar högt skattade filosofiska arbeten (*Psychologie*, 1892, *Logique*, 1894, *Métaphysique générale*, s. å., *Les origines de la psychologie contemporaine*, 1897, *Critériologie générale*, 1899, m. fl.). Vid den tyska invasionen i Belgien 1914 framträdde M. som den vältaligaste och mest auktoritative representanten för det belgiska folkets proteströrelse mot den begångna oförrätten. I det ena herdabrefvet efter det andra protesterade han mot invasionen, mot den tyska krigföringen i Belgien och mot maktmissbruk från ockupationsmyndigheterna. Med dessa råkade han därför ej sällan i skarp konflikt. Hans

herdabref utöfvade ej ringa inflytande på opinionen inom katolska länder. V. S—g.

Mercuri-schartauanerna, en 1905 bildad sammanslutning mellan förutvarande elever från Frans Schartaus handelsinstitut (se d. o.), har sitt säte i Stockholm, men räknar många medlemmar äfven i landsorten. Den har egen klubblokal med bibliotek och restaurang, anordnar diskussions-, föredrags- och sällskapsaftnar samt biträder medlemmarna vid sökande af plats. Sedan 1907 utger föreningen en månadsskrift, ''Mercuri-schartauanernas medlemsblad'', numera med hufvudtiteln ''Mercuri-bladet'', och åtnjuter sedan 1912 årligt anslag af Stockholms grosshandelssocietet. Medlemsantalet uppgår f. n. (1925) till omkr. 1,200. Å. W:son M.

***Meredith**, G. Jfr lady Butcher, ''Memories of G. M.'' (1919), och S. M. Ellis, ''G. M., his life and friends in relation to his works'' (1918). M:s ''Letters to Alice Meynell'' utgåfvos 1924; ett urval af hans bref utgafs 1912 i 2 bd af hans son, W. M. Meredith.

***Merezjkovskij**, D. S. Af M:s stora, med dramat ''Paul I:s död'' påbörjade nya historiska trilogi; *Tsarstvo zvjerja*, frigafs 2:a d. (''Alexander I'') af censuren 1911; 3:e d. (''Den 14 december''), som behandlar dekabristupproret 1825 (se Ryssland, sp. 1469—70) och ger en skoningslös bild af Nikolaus I, skrefs visserligen före revolutionen, men utgafs först 1918 i Petersburg (rysk uppl. i Paris 1921); trilogien, mindre betydande än ''Kristus och Antikrist'', utmärkes för väl träffad, men med något tröttande detaljrikedom målad tidsmiljö. Mot bolsjevismen ställde sig M. redan från början i opposition; den sista ryska revolutionen är enligt honom ett afsteg från vägen fram till det ''tredje rike'', Gudsriket på jorden, som han i hela sitt författarskap profeterat om. En samling reflexioner öfver de ryska händelserna, Från krig till revolution, utkom 1918. Efter att en tid ha bott i Warschau, där han var med om att uppsätta ryska tidningen ''Svoboda'', bosatte sig M. i Paris, där han tillhör den litterära ryska emigrantkoloniens gentemot bolsjevikerna stridbaraste krafter, därutinnan öfverträffad endast af sin hustru, författarinnan Zinaida Hippius. A. Kgn.

Meridian-isströmmen. Se Isströmmar. Suppl.

***Merikanto**, O., dog 17 febr. 1924 i Helsingfors.

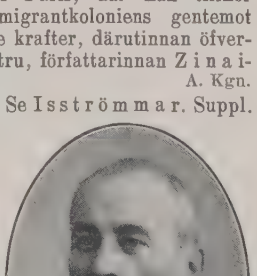

Oskar Merikanto.

***Merimasku** är sedan 1914 självständigt pastorat under Åbo ärkestift. 1,023 inv. (1923). O. B—n.

***Meringer**, R. Af M:s senare arbeten må nämnas *Die werkzeuge der pinsere-reihe* (1909), *Sprachlich-sachliche probleme* (s. å.), *Zur geschichte der öfen* (1911), *Omphalos, nabel, nebel*; *Einige primäre gefühle des menschen*; *Der name des julfestes* (1913) och *Mittelländischer palast, apsidenhaus und megaron* (1917).

***Merkaptan.** Etylmerkaptan har teknisk användning för framställning af sömnmedlen sulfonal och trional. K. A. V—g.

***Merkel**, F. S., dog 28 maj 1919.

Merlin [märlä'], Martial, fransk koloniguvernör, f. 20 jan. 1860 i Paris, var sedan 1887 anställd på olika poster i koloniförvaltningen, blef 1901 guvernör på Guadeloupe, 1908 generalguvernör i Franska Kongo, sedermera öfver Franska Väst-Afrika och är sedan 1923 generalguvernör öfver Franska Indo-Kina.

Merlöse, dansk socken i M. härad, Holbæk amt, Själland. Dess kyrka finns afbildad å pl. XXV till art. Byggnadskonsten.

Mermis, *zool.* Se Myrgäster.

***Meroe.** Liverpooluniversitetets 1909 ff. under ledning af Garstang och Sayce gjorda utgräfningar ha bragt i dagen en mängd nya arkeologiska fynd, bl. a. ett Ammonstempel med pylon, pelargård, hypostyl och sanktuarium i egyptisk stil. M:s förr omtvistade läge är nu bestämdt, bl. a. genom upptäckten af kungl. palatset 1912, med målningar föreställande scener från hofvet. I M:s nekropol (omkr. 1300 f. Kr. — 300 e. Kr.) ha 600 grafvar öppnats, innehållande inskrifter samt ler- och glasvaror. Nyupptäckta inskrifter ha gett kännedom om den meroitiska skriftens grunder. Enligt en grekisk inskrift förstördes M. i 5:e årh. e. Kr. af etiopiske konungen Tazena i Aksum. E. A—t.

Merowe, stad. Se Dongola. Suppl.

Merrick [me'rik], Leonard, engelsk författare, f. 21 febr. 1864 i London, tillbragte flera år i Syd-Afrika som tjänsteman, har efter sin återkomst till England gjort sig känd som en alsterrik och fängslande romanförfattare. 1918 utgafs en samlad upplaga af hans arbeten, med inledningar af framstående engelska författare (Chesterton, Wells m. fl.). Till sv. äro öfversatta ''Världsbarnen'' (1901), ''När kärleken sviktar'' (1909), ''Kärlekens seger'' (1912), ''Mannen som förstod kvinnorna'' (1923) och ''Mannen som var gud'' (1924).

***Merrill**, S., dog 1 dec. 1915 i Versailles.

Merriman [me'rimən], Henry Seton, pseudonym. Se Scott, H. S., sp. 1369.

***Merritt**, W., dog 3 dec. 1910.

***Merry del Val**, R., lämnade statssekreterarämbetet vid påfven Leo X:s död (20 aug. 1914) och är sedan okt. 1914 sekreterare i Sacra congregazione del santo officio.

***Mersey.** Plan på anläggandet af en ny tunnel under M., mellan Liverpool och Cheshire, för en beräknad kostnad af 4,75 mill. pd st., hvartill engelska regeringen skulle bidraga med 75 proc., är afsedd att förverkligas fr. o. m. hösten 1925.

***Merson**, L. O., dog 13 nov. 1920 i Paris.

Mertainen. Mertainens järnmalmsfält ligger omkr. 14 km. n. v. om Svappavaara by och 29 km. s. ö. om Kiruna i Jukkasjärvi socken, Norrbottens län. Malmfältet upptäcktes 1897 af C. I. Asplund och belades 1899 med 15 utmål. Genom det stora malmfältsaftalet 1907 (se Grängesberg—Oxelösund, Trafikaktiebolaget, sp. 470) erhöll staten äfven M., dock med viss inskränkning i nyttjanderätten under första tiden. Undersökningsarbeten ha verkställts vid skilda tider och senast 1918—20, då för Malmkommissionens räkning omfattande jordrymningar, sprängningar, dia-

mantborrningar och stollarbeten utfördes jämte försök med magnetisk sofring och anrikning, hvarigenom kännedomen om fältets malmer numera är ganska god. I syenitporfyr förekommer, inom ett af kompassdrag markeradt, omkr. 1,500 m. långt och 400 m. bredt område, järnmalm, dels samlad i större malmkroppar, dels såsom bindemedel för skarpkantiga brottstycken af porfyren, hvarigenom malmbreccia uppkommit, dels äfven i tunna ådror och klumpar i porfyren. Malmen utgöres till största delen af svartmalm, och blodsten förekommer endast i underordnad mängd. I regel är järnhalten hög, omkr. 65 proc., och fosforhalten låg, men fosforhalter af ända till 1 proc. och däröfver ha ställvis iakttagits. Vid de högre fosforhalterna förefinnas i regel tydligt synliga ränder af apatit. Efter de senaste undersökningarna har arean af samlad malm i M. uppskattats till minst 15,000 kvm. mot tidigare beräknade 10,000 kvm., hvarjämte malmbreccian upptar 75,000 à 100,000 kvm. Af malmbreccian kan genom anrikning framställas en järnrik och fosforfattig slig. Man anser, att M. kan lämna 40 à 50 mill. ton styckemalm och slig tillsammans, hvaraf 35 à 40 mill. ton med en fosforhalt mindre än 0,010 proc. K. S—ll.

***Meru** tillhör nu brittiska mandatområdet Tanganyika territory.

Merycochoerus [-chērus], *paleont.* Se Oreodontidæ.

Merz [märts], Alfred, tysk geograf och oceanograf, f. 24 jan. 1880 i Perchtoldsdorf vid Wien, 1910 docent i geografi i Berlin, 1914 professor där, sedan 1921 direktör för Institut für meereskunde i Berlin samt sedan 1919 direktör för Stor-Berlins folkhögskola. M. har företagit många oceanografiska forskningsresor och utgett ett stort antal hydrografiska afh. O. Sjn.

***Merzbacher**, G., föddes 1843, ej 1848.

Meräker, officiella namnet på Meraker (se d. o.).

Mesaba range [meˈsəbə rēˈndj], järnmalmsfält nära Hibbing (se d. o. Suppl.).

***Mesdag**, H. W., dog 10 juli 1915 (ej 1902) i Haag. M. var på sin ålderdom direktör för den betydande konstsamlingen ”Musée Mesdag” i Haag. G—g N.

***Mesembrianthemum**, *bot.* Artantalet uppgår nu till 400. G. L—m.

Mesenkym (af grek. *meˈsos*, i midten, mellan, och *eˈnchyma*, ingjutning), *zool.*, en af O. och R. Hertwig (se dessa) i biologien införd term för att beteckna de celler, som på embryonalstadiet i massa afskilja sig från det genom sin epiteliala karaktär kännetecknade mesodermet (jfr mesodermceller i Cell, sp. 1386). Dessa celler sammanhänga sinsemellan vanligtvis genom pseudopodieliknande utskott. Ur mesenkymet framgå bindväfnader, brosk, benväfnad, senor, ligament, blod- och lymfkärl samt en del af muskulaturen. L—e.

Mesnager [mänajē], Augustin, fransk väg- och vattenbyggnadsingenjör, högskollärare, f. 11 juni 1862 i Paris, utexaminerad från l'École des ponts et chaussées 1887, tjänstgjorde vid franska statsarbeten 1887—99, blef 1899 led. af direktionen för l'École polytechniques laboratorier och var 1900—13 professor vid l'École des ponts et chaussées samt därjämte först chef för Paris' kanalväsen och därefter chefinspektör vid statens allmänna arbeten. Sedan 1913 är M. professor i civilingenjörskonst vid Conservatoire national des arts et métiers. M. har utarbetat åtskilliga beräkningsmetoder inom hållfasthetsläran, särskildt rörande armerad betong och hvalfkonstruktioner, har publicerat värderika teoretiska afh. i ”Annales des ponts et chaussées” och ”Génie civile” samt utgett flera serier föreläsningar m. m. Han blef 1920 led. af Institutet, som förut tilldelat honom Montyon-priset (1905) och Caméépriset (1914). Fmn.

Mesnil [mänil], namn på många franska byar. Le M.-lès-Hurlus [-läsyrlÿ], by i dep. Marne, 9 km. ö. om Souain, fullständigt förstörd under Världskriget. Under ställningsstriderna i Champagne i dec. 1914 samt vintern och hösten 1915 var den n. om M., mellan denna by och Tahure varande delen af tyska fronten flera gånger föremål för med stora styrkor utförda energiska anfall af fransmännen, som här förgäfves sökte bryta sig igenom. Lika liten framgång hade tyska anfallen i juli 1918 mot motsvarande del af franska fronten. Jfr Världskriget, sp. 172, 183, 185 och 238. — Ang. striderna om den 3 km. n. ö. om M. belägna, i tyska fronten ingående höjden Butte du Mesnil [bytt dy-] se d. o. Suppl. H. J—dt.

***Meso-**, *geol.* Se Eo-. Suppl.

Mesolitisk period, Mesoliˈticum (af grek. *meˈsos*, i midten, och *liˈthos*, sten). Se Paleolitiska perioden, sp. 1282.

Mesonefros [-frås], *anat.* Se Njurar, sp. 1089.

Mesoplodon, *zool.* Se Ziphiinæ.

***Mesopotamien.** Största delen af landet tillhör efter Världskriget ett brittiskt mandatområde, konungariket Irak (se d. o. Suppl.). Dettas gräns i n. v. mot Turkiet är emellertid ännu omstridd (se Mosul. Suppl.). Ett storslaget projekt till landets bevattning genom reglering af Eufrats och Tigris' högvatten har framlagts af engelsmannen sir W. Willcocks i ”The irrigation of Mesopotamia” (2:a uppl. 1917), men mött gensagor såsom alltför kostsamt och svårt att förverkliga på grund af brist på lämplig inhemsk arbetskraft för det intensiva jordbruk, som skulle skapas i M. efter bevattningsföretagets genomförande. — M. eröfrades under Världskriget af engelsmännen. Om operationerna och striderna där mellan brittiska och turkiska arméerna se Världskriget, sp. 182, 201, 202, 216, 217, 232 och 249. V. S—g. H. J—dt.

Mesopotāmien-kommissiōnen (*Mesopotamia commission*), en i aug. 1916 tillsatt, af militära och politiska ledamöter sammansatt engelsk kommission med uppdrag att undersöka på fälttåget i Mesopotamien 1914—16 inverkande förhållanden. Kommissionen, hvars ordf. var förre indiske statssekreteraren lord G. Hamilton, afgaf sitt utlåtande i juni 1917. I detta klandrades skarpt såväl statsdepartementet för Indien (India office) som indiska regeringen (Indian government) för bristande förutseende vid företagets igångsättande och expeditionskårens (-arméns) bristfälliga utrustning. Utlåtandet gaf anledning till, att statssekreteraren för Indien, Austen Chamberlain (se d. o. 2. Suppl.), frånträdde sitt ämbete. H. J—dt.

Mesosiderīt, *miner.* Se Meteorsten. Suppl.

Mesotōrium, *kem.* Se Torium-serien.

Tryckt den 5/3 25 37 b., S. 17

***Messager,** A., afgick 1913 från chefskapet vid Stora operan.

***Messchaert,** J., blef sånglärare 1911 vid musikhögskolan i Berlin och 1920 vid konservatoriet i Zürich.

***Messenius.** 1. J. M. Se äfven H. Schück, ''Messenius'' (1920).

Messimy [mäsimi], Adolphe, fransk militär och politiker, f. 31 jan. 1869 i Lyon, tog afsked ur armén som kapten, var 1902—19 (radikal) deputerad för dep. Ain och är sedan 1919 senator för Ain. M. var febr.—juni 1911 kolonialminister i ministären Monis och därpå juni 1911—jan. 1912 krigsminister i Caillaux' ministär. I Vivianis första ministär (13 juni—26 aug. 1914) var M. krigsminister, således vid Världskrigets utbrott, ersattes i den nya nationalförsvarsregeringen af den som mera energisk ansedde Millerand och öfvertog då ett befäl vid fronten. Han är nu brigadgeneral i reserven. M. har flitigt i tidnings- och tidskriftsuppsatser behandlat koloniala och militära frågor. V. S—g.

Messines [mäsin], by i belgiska prov. Väst-Flandern, 11 km. s. om Yperen, fullständigt förstörd under Världskriget. Den på södra ändan af höjdsträckningen s. om Yperen belägna, fast byggda byn utgjorde en stark stödjepunkt på denna del af tyska fronten i juni 1917. Hela höjdsträckningen eröfrades 7—15 s. m. under slaget i Flandern af 2:a engelska armén (''slaget vid M.''). Den återtogs 10 april 1918 af tyskarna under slaget vid floden Lys, men besattes slutligen af engelsmännen 30 sept. s. å. Jfr Världskriget, sp. 220, 236 och 242. H. J—dt.

Meštrović [me∫trávitj], Ivan, jugoslavisk skulptör, f. omkr. 1885, var en kroatisk bondgosse, arbetade vid 19 års ålder hos en marmorhuggare, kom så till akademien i Wien, men lär ha haft föga nytta af undervisningen där. Hans arbeten utmärkas af primitiv, våldsamt uttryckt kraft och ega därjämte på en gång självständighet och nationell karaktär. Bland dem är ett monument öfver skalden *Bolić* i Spalato, *Lifvets brunn* (svart marmor, Palais Wittgenstein), *Guds fot* (som nedtrampar människorna) samt modell till *Kosovotemplet*, ett serbiskt panteon, formadt med barbarisk urkraft (utställdt 1912). Arbeten af M. ha varit utställda i Wien, Rom, Paris och London. G—g N.

***Meta,** flod. Å rad 1 *står* Syd-Afrika *bör vara* Syd-Amerika.

Metaconus, *zool.* Se Tänderna, sp. 751.

***Metallammoniakföreningar** ha genom A. Werners (se denne samt Valensteori) undersökningar erhållit ökadt intresse. En öfverskådlig bild af några viktigare arter hithörande föreningar erhålles af följande schema öfver några koboltammoniakföreningar. I kolumn 1 anges de rationella, af Werner införda benämningarna, i kol. 3 de äldre, vanligen på färgen hänsyftande namnen. Hvad som förut kallades luteokoboltklorid, heter således numera hexamminkoboltklorid*, i det att *ammin* (ej att förväxla med *amin*, se Amino-föreningar) betecknar de i den komplexa radikalen ingående ammoniakmolekylerna. I de kemiska formlerna för hithörande föreningar brukar man innesluta de komplexa radikalerna inom [ ].

Tabell öfver några koboltammoniakföreningar.

Rationella namn	Formel	Äldre namn
	1. Med 3-värdig kation.	
Hexamminkoboltsalter	$[Co(NH_3)_6]X_3$	Luteokoboltsalter
Aquopentamminkoboltsalter	$[Co(NH_3)_5H_2O]X_3$	Roseokoboltsalter
Diaquotetramminkoboltsalter	$[Co(NH_3)_4(H_2O)_2]X_3$	Tetramminroseokoboltsalter
	2. Med 2-värdig kation.	
Kloropentamminkoboltsalter	$[Co(NH_3)_5Cl]X_2$	Kloropurpureokoboltsalter
Nitropentamminkoboltsalter	$[Co(NH_3)_5NO_2]X_2$	Xantokoboltsalter
	3. Med 1-värdig kation.	
Dinitrotetramminkoboltsalter	$[Co(NH_3)_4(NO_2)_2]X$	Kroceo- och flavokoboltsalter
Karbonatotetramminkoboltsalter	$[Co(NH_3)_4CO_3]X$	
	4. Icke dissocierad (indifferent) förening.	
Trinitrotriamminkobolt	$[Co(NH_3)_3(NO_2)_3]$	Triamminkoboltnitrit
	5. Med 1-värdig anion.	
Tetranitrodiamminkoboltkalium	$K[Co(NO_2)_4(NH_3)_2]$	
	6. Med 3-värdig anion.	
	$K_3[Co(NO_2)_6]$	Kaliumkoboltnitrit

***Messuby.** Sedan en del områden, bl. a. Hatanpää gård, införlifvats med Tammerfors stad, är socknens areal 126 kvkm. 3,475 inv. (1923). Från M. skall Aitolahti afskiljas till självständig kommun och församling. O. B—n.

***Mestjerskij,** V., dog 23 juli 1914 i Petersburg. Han skref Minnen i 3 bd.

Mésto, tjechiska namnet på Znaim. 21,197 inv. (1921).

Af tabellen framgår bl. a. det viktiga förhållandet, att ammoniakmolekyler i hexamminföreningarna till större eller mindre antal kunna ersättas af vattenmolekyler, utan att komplexens kemiska natur (men väl dess färg) därmed ändras, d. v. s. komplexerna $[Co(NH)_5H_2O]$ o. s. v. bilda fortfarande 3-värdiga, positivt laddade kationer. Men om däre-

* I hufvudarb., bd XVIII, sp. 241, har detta namn (där skrifvet -amin-) erhållit oriktig placering.

mot NH_3 ersättes af *negativa* radikaler, såsom Cl, Br eller NO_2, minskas komplexens atomvärde med en enhet för hvarje ingående 1-värdig negativ radikal och med 2 enheter för en 2-värdig radikal, såsom CO_3. Komplexen *karbonatotetramminkobolt* $[Co(NH_3)_4CO_3]$ t. ex. bildar alltså 1-värdiga katio-ner. I följd häraf blir komplexen *trinitrotriammin-kobolt* $[Co(NH_3)_3(NO_2)_3]$ 0-värdig, d. v. s. den bil-dar icke salter, hvarken med syror eller baser, och är i vattenlösning icke dissocierad. Ersättas fler än 3 NH_3 af negativa radikaler, förvandlas den kom-plexa koboltkationen till negativt laddad *anion*, som alltså bildar salter med metaller, t. ex. *tetra-nitrodiamminkalium*. Och vid fullständig ersättning af alla 6 NH_3 medelst NO_2 bildas 3-värdiga anioner, t. ex. i saltet $K_3[Co(NO_2)_6]$. — Slutligen bör nämnas, att Werner hos metallammoniakföreningarna på-visat många olika arter af *isomeri*, däribland äfven *spegelbildsisomeri* (se Isomeri, äfven i Suppl.), som förut varit känd endast inom den organiska ke-mien. De i tab. under namn af kroceo- och flavo-salter upptagna föreningarna utgöra exempel på *cis-trans-isomeri* (se Isomeri, sp. 994 f.). K. A. V—g.

***Metaller.** Det bör påpekas, att de specifika me-talliska egenskaperna, såsom ogenomskinlighet, glans, ledningsförmåga för värme och elektricitet, äro bundna vid det fasta eller flytande aggregationstill-ståndet och försvinna, då metallen förgasas. Så är t. ex. kvicksilfverångan genomskinlig, färglös och oledande.

Metallernas elektriska ledningsförmåga ökas med sjunkande temperatur, hvilket tydligen beror därpå, att elektronernas rörelse* då blir mindre störd af metallatomernas egenrörelse. Temperaturkoefficien-ten för ledningsmotståndets ändring är för de flesta rena metaller ungefär $0{,}_{004}$ och ligger alltså gan-ska nära gasernas temperaturutvidgningskoefficient $0{,}_{00367}$. Det elektriska ledningsmotståndet hos rena metaller växer m. a. o. nästan proportionellt mot den absoluta temperaturen. Detta medför den egen-domliga konsekvensen, att metallernas elektriska ledningsförmåga, såsom man i flera fall direkt kun-nat konstatera, i närheten af den absoluta noll-punkten antar oerhördt stora värden.

Om de tunga metallernas *indelning* se Tunga metaller. Suppl. — Om *lösningstrycket* hos olika metaller se Spänningskedja. — För många metaller har man numera kunnat bestämma äfven *kokpunkten*. Endast mycket få metaller koka under 1000°. Följande tabell anger kokpunkten för några viktigare metaller i grader C.:

Kvicksilfver	357°	Bly	1555°
Kalium	757,5°	Silfver	1950°
Kadmium	785°	Tenn	2270°
Natrium	877°	Koppar	2305°
Zink	930°	Guld	2600°
Magnesium	1100°		

En för metallerna karakteristisk egendomlighet är deras *1-atomighet*, d. v. s. att deras molekyler nä-stan utan undantag utgöras af en enda atom, i mot-sats till de flesta metalloider (med undantag af ädel-gaserna, se d. o.). För några metaller, såsom zink, kadmium och kvicksilfver, har molekylstorleken kun-nat fastställas genom direkt bestämning af gastät-heten, i andra fall genom bestämning af fryspunkt-nedsättningen för lösningar af metaller i kvicksilf-ver, tenn e. d.

Metallernas föreningar sinsemellan. Genom stu-diet af metallblandningars eller legeringars stel-ningsförhållanden (jfr Legering samt Tamm a n n) har, i synnerhet genom Tammanns arbeten, påvisats tillvaron af en hel mängd verkliga metall-föreningar. Men i motsats till metalloidernas för-eningar sinsemellan eller med metaller ha metall-föreningarna fortfarande rent metalliska egenskaper. Äfven i det afseendet afvika de från vanliga ke-miska föreningar, att deras sammansättning ofta ej kan bringas i samklang med valenslagarna. Så t. ex. finnas metallföreningar med följande egendomliga formler: $Zn_{12}Na$; $HgNa_3$; Hg_2Na_5; $NaCd_5$; $FeZn_7$ o. s. v. I dylika föreningar visa således metallerna en del individuella kemiska olikheter, som icke kom-ma till synes vid bildning af metallsalter o. a. för-eningar mellan metaller och metalloider. K. A. V—g.

Metallgröna löfvifveln, *zool.* Se Viflar, sp. 349.

Metallisēring, Schoops metalliserings-förfarande (jfr Schoop, M. U. Suppl.) grun-dar sig i princip på, att fint förstoftad metall med stor hastighet slungas mot ett föremåls yta, som därvid öfverdrages med ett vidhäftande skikt af den påsprutade metallen. Vid den vanligaste metoden förstoftas en omkr. 1 mm. grof metalltråd — t. ex. af zink, aluminium eller koppar — i den s. k. me-

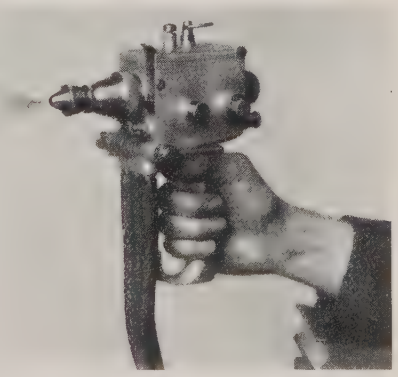

Metalliseringspistol i arbete.

talliseringspistolen (se fig.). Denna innehåller en syrgasbrännare, genom hvilken tråden smältes; ge-nom en särskild kanal i brännaren tillföres pressluft af omkr. 3 atm. tryck, som dels utslungar den smälta metallen i form af en stråle fint stoft, dels förmedelst en i brännaren inbyggd luftturbin matar fram tråden, i den mån den förbrukas. Metallens upphettning sker i en senare utföringsform på elek-trisk väg, i det att man i apparaten samtidigt in-matar två trådar, mellan hvilkas ändar en ljus-båge får bildas. På detta sätt kan metallisering ske äfven med de mest svårsmälta metaller. För att nå säkert vidhäftande måste den besprutade ytan först sandblästras. — Metoden brukas hufvudsakligen för att med skyddande metall öfverdraga järn- och träkonstruktioner, t. ex. broar af järn, slussportar, stolpar för elektriska ledningar och dylikt. Den

* Enligt elektronteorien (se d. o. Suppl.) karakteri-seras metallerna af en hög halt af fritt rörliga elektroner.

används äfven i stor utsträckning för att öfverdraga bryggeripannor och färgkokare med aluminium i stället för att förtenna dem. Äfven ömtåliga föremål, såsom väfnader, kunna metalliseras. Jfr ”Industritidningen Norden”, 1924, s. 3. C. B—s.

Metallografförbundet, Svenska. Se Svenska metallografförbundet. Suppl.

Metallografiska institutet i Stockholm har till hufvuduppgift att främja och bedrifva forskning inom metallografien och angränsande vetenskapsområden; vid sidan däraf eger det understödja industrien med undersökningar af mera omedelbart praktisk art. Det kom till stånd 1917—20 genom en insamling inom svensk järn- och metallindustri, som igångsattes af Stockholms högskola och Järnkontoret och inbragte ung. 1 mill. kr. Dess grundstadgar stadfästes af K. M:t 21 maj 1920. Genom riksdagsbeslut af 1920 upplåts större delen af Bergshögskolans och Tekniska högskolans materialprofningsanstalts förutvarande lokaler åt institutet. Genom understöd från en sammanslutning af de ursprungliga donatorerna jämte nya stödjande medlemmar, bildande Metallografiska institutets stiftelse, kunde tjänstemän anställas från början af 1921. Institutet åtnjuter äfven ett mindre statsanslag. Till föreståndare utsågs professor Karl Benedicks (se Benedicks 5. Suppl.), som har stor förtjänst om dess tillkomst. Till styrelse utser stiftelsen 2 led., regeringen, Stockholms högskola, Järnkontoret och Ingenjörsvet. akad. hvardera 1. Vid inredningen har stor vikt lagts på skapandet af möjligheter att inom institutet förfärdiga erforderlig undersökningsapparatur, hvarför dess verkstadsafdelning blifvit synnerligen väl utrustad. Vid institutets invigning (maj 1922) öfverlämnade sir Robert Hadfield (se d. o. Suppl.) ett forskningsstipendium. Forskningsverksamheten har resulterat dels i ett större antal på skilda håll publicerade uppsatser af såväl rent vetenskaplig som praktisk art, dels i ett afsevärdt antal för industrien verkställda utredningar. Se C. Benedicks, ”Metallografiska institutet” (i ”Jernkontorets annaler”, 106, 203, 1922). A. W—n.

Metalltermometer. Se Termometer.

***Metalltrådslampa.** Se ock Belysning 2. Suppl., sp. 529.

Metallvingesvärmaren, Allmänna, *zool.* Se Zygænidæ, sp. 891.

Metamēr, Metamerī, *zool.*, detsamma som segment (se d. o. 2) och segmentering.

Metanefros [-fråss], *anat.*, efternjuren. Se Njurar, sp. 1089

Metapsykologi, *psyk.*, term, uppfunnen af Ch. Richet, för att beteckna hvad man eljest kallat psykisk forskning (se d. o.).

Metasomātiska malmer (af grek. *meta'*, efter, och *sōma*, kropp, den, som intar en annans plats), *miner.*, sådana malmer, som bildats därigenom, att en bergartsmassa helt eller delvis upplösts och dess plats intagits af ett malmmineral. Den metasomatiska omvandlingen, äfven kallad *metasomatos*, innebär, att fasta mineralämnen komma i kontakt med i jordskorpan cirkulerande lösningar af metallsalter, hvarvid omsättningar af ämnena komma till stånd och malmmineral utskiljas. Dylik omvandling förekommer synnerligen allmänt, vid bildningen både af malmmineral och andra mineral. — Processen kan enklast förklaras med bildningen af järnspat efter kalkspat som exempel. En lösning, som innehåller $Fe\,CO_3$, kolsyrad järnoxidul, träffar på sin väg i jordskorpan kalkspat eller kalksten. Ett utbyte af beståndsdelarna sker på så sätt, att $Ca\,CO_3$, kolsyrad kalk, går i lösning och bortföres, medan i dess ställe $Fe\,CO_3$ utskiljes i fast form som järnspat. Förträngningen sker i allmänhet lätt, när ett mineral bildas, som är svårare lösligt än det utfällande mineralet eller bergarten. K. A. G.

Metasomatos [-ås]. Se Metasomatiska malmer. Suppl.

Metatarsalgi, *med.* Se Mortons sjukdom. Suppl.

Metaxylol [-ål], *kem.* Se Xylol.

Meteorological office [mitiərolå'djikl å'fis]. Se Meteorologiska centralanstalter. Suppl.

Meteorologisk [-låg-], som hör till meteorologien; som rör väderleksförhållandena.

***Meteorologiska centralanstalten** sammanfördes 1 jan. 1919 med Hydrografiska byrån till ett under Jordbruksdepartementet sorterande centralt ämbetsverk, Statens meteorologisk-hydrografiska anstalt (se d. o. Suppl.).

***Meteorologiska centralanstalten i Finland** skildes genom förordn. af 15 nov. 1918 från Finska vet. soc. och ställdes som en statens institution direkt under Landtbruksministeriet. Dess uppgift är att utföra och leda meteorologiska, aerologiska, magnetiska och därmed i nära samband stående geofysiska undersökningar i landet. Anställda äro 1 direktor, 3 afd.-föreståndare (för väderleksobservationer och prognoser, för nederbördsobservationer och för studiet af de högre luftlagren och arbetena på drakstationen) samt 2 assistenter och nödiga biträden. Direktorn och afd.-cheferna bilda jämte en konsultativ led. Meteorologiska kommissionen, som behandlar förslag rörande anstalten, afger årsredogörelse och förslag till tjänsters besättande. T. C.

***Meteorologiska centralanstalter.** Meteorologiens genom Världskriget och flygtrafikens uppblomstring starkt stegrade betydelse afspeglas tydligt genom ökade anslag till centralanstalterna och deras stationsnät, hvilket flerstädes föranledt deras omorganisation i riktning mot centralisering af ledningen och upprättandet af sekundära prognoscentra vid exempelvis flyghamnarna. I *Frankrike* uppstod 1920 *Office national météorologique* genom sammansmältning af Bureau central météorologique de France med Service géographique de l'armées meteorologiska afd.; militärt organiseradt under öfverste Delcambres ledning, har ”O. N. M.” mäktigt bidragit till prognosmetodernas förbättring (serien ”Mémorial”) och deras ställande i det praktiska lifvets tjänst. I *England* har *Meteorological office* ställts under Air ministry, öfvertagit jämväl engelska och skotska meteorologiska sällskapens stora nät af frivilliga observatörer och dessutom spelat en viktig roll vid utformandet af ett enhetligt system för det europeiska utbytet af väderlekstelegram. *Det norske meteorologiske institut* har under sig fått prognoscentraler i Bergen och Tromsö. I Bergen har dessutom, till stor del genom privatpersoners stöd, upprättats ett institut för de atmosfäriska lagarnas utforskning och utnyttjande i prognossyfte under professor Bjerknes' ledning; grundläggande arbeten, som förskaffat institutet världsrykte, ha där utförts.

I samtliga nybildade stater ha meteorologiska centralanstalter upprättats. I en del äldre, såsom *Japan* och *Portugal*, ha sidoordnade anstalter med begränsade uppgifter nyinrättats. B. Rolf.

Meteorologiska kommissionen. Se Meteorologiska centralanstalten i Finland. Suppl.

***Meteorologiska kongresser.** Sedan 1912 ha hållits meteorologiska *direktörskonferenser* i Paris 1919 och i Utrecht 1923. Vid den sistnämnda beslöts, att endast direktörer för självständiga statsinstitut, hvilka kontrollera stationsnät, skulle ega säte och stämma i konferenserna, under det att observatoriedirektörerna skulle tillkallas blott som rådgifvande eller inväljas i kommissionerna. Anledningen var tillkomsten af Internationella vetenskapliga rådet (*Conseil international des recherches scientifiques* l. *The international research council*; se Akademi. Suppl.) med dess meteorologiska afd. för frågor af vetenskaplig natur på så tidigt stadium, att de ej resulterat i permanenta statsåtgärder. *Internationella meteorologiska kommittén* har sammanträdt i Rom (1913), London (1919 och 1921) och Utrecht (1923). Följande internationella kommissioner ha tillsatts under senare år: *Polarkommissionen* (1913), nu sammanslagen med Världsnätskommissionen (*Réseau mondial*), *Jordbruksmeteorologiska kommissionen* (s. å.), *Kommissionen för explosionsljuds utforskande* (1921), för *luftfartsmeteorologi* (1919) och *Molnkommissionen* (1921). — Det internationella arbetet har genom centralmakternas utestängning från deltagande lidit betydande afbräck; till Utrecht hade representanter inbjudits, men på ett undantag när afböjt att deltaga B. Rolf.

***Meteorologiska stationer.** I Sverige har genom öfverdirektör Walléns initiativ samarbete inledts med landt- och skogsbruksintressena, hvilket resulterat i inrättandet af speciella meteorologiska stationer af ny typ, *jordbruksmeteorologiska* resp. *skogsmeteorologiska* stationer. *Bergsstationer*: Stationen på Pårte-tjåkko upphörde af materiella svårigheter 1918. Af Vassijaure naturvetenskapliga station hölls 1906—12 en termograf i gång på Vassitjåkko (1,370 m. ö. h.); i dec. 1912 flyttades hela stationen till Abisko. Där har utförts 1913—15 samt fr. o. m. 1919 beräkning af vinden i olika höjdskikt efter iakttagelser på *pilotballonger*. Sådana uppsändas och iakttagas numera regelbundet jämväl från Stockholm, Östersund och Malmslätt. Sedan 1920 uppsändas från Abisko ballons-sondes. De tre kommunala registreringsstationerna i *Stockholm*, under Stockholms högskolas inseende, ha numera, med undantag af två nederbördsmätare, sammanförts till en enda, på vattentornet i Vanadislunden. — Hufvudparten af det svenska observationsmaterialet offentliggöres sedan 1919 i Statens meteorologisk-hydrografiska anstalts ”Årsbok”, delarna I, II och IV. — För samarbete med Amundsens polarexpeditioner och allmän väderlekstjänst ha under senare år inrättats mer eller mindre permanenta *polarstationer*, hvarvid Det norske meteorologiske instituts insats genom stationerna Mygbugten i nordöstra Grönland och Jan Mayen är särskildt anmärkningsvärd. B. Rolf.

***Meteorsten.** — Utom de arter af meteorstenar, om hvilkas natur man redan länge varit enig, stenmeteoriter och järnmeteoriter, ha på senare tider också räknats hit tektiter l. glasmeteoriter (se d. o. Suppl.). Af dessa voro moldaviterna (se d. o. Suppl.) kända redan på 1700-talet. Därigenom att så tungt vägande skäl blifvit förebragta för tektiternas meteoritnatur, har man fått ytterligare ett led i kedjan af bergarterna hos de himlakroppar, från hvilka meteoriterna böra tänkas härstamma (se Meteorsten, sp. 288). Tektiterna äro kali- och lerjordhaltiga, starkt sura (65—80 proc. $Si\,O_2$) glas af låg eg. v. (2,3—2,5), och de andra meteoriterna bilda en ganska sammanhängande serie från de rena stenmeteoriterna med eg. v. 3—3,4 till järnmeteoriterna med eg. v. 7,5—7,8, hvilka inbördes förenas af öfvergångar med så godt som alla blandningsförhållanden. Det torde ej vara för djärft att föra glasmeteoriterna samman med denna serie, hvarigenom en ännu mera slående analogi erhålles mellan de bergarter, af hvilka man måste tänka sig den eller de himlakroppar uppbyggda, från hvilka meteoriterna leda sitt ursprung, och bergarterna i vår jord, sådan vi nu tänka oss den uppbyggd (se Jorden. Suppl., sp. 792). Glasmeteoriterna representera då de saliska, stenmeteoriterna de femiska (om bägge slagen se Femiska mineral och bergarter. Suppl.) bergarterna i jordskorpan och meteorjärnen den inre metalliska kärnan, medan mellanzonen i jorden representeras af de omtalade mellanformerna. — Efter meteoriternas olika halt af metalliskt järn ger man dem olika namn. Glasmeteoriterna och de rena stenmeteoriterna kallas asideriter (af grek. nekande *a* och *si'deros*, järn); sådana meteorstenar, som utgöra mellanformer mellan stenmeteoriterna och järnmeteoriterna, kallas mesosideriter l. sideroliter och de rena järnmeteoriterna holosideriter. — Genom metallografiska undersökningar har frågan om meteorjärnens sammansättning och bildning förts betydligt framåt. Särskildt torde böra framhållas, att dylika undersökningar förde K. Benedicks (se denne. Suppl.) till syntes af järn med identiskt samma textur och sammansättning som meteorjärnet. Teoretiska skäl talade för, att dylik textur (de Widmannstättenska figurerna) skulle vara betingad af långsam afkylning vid temperaturer på omkr. 360°. Genom därtill syftande försöksanordningar lyckades ock syntesen. K. A. G.

***Meteorstensfall.** 20 april 1922, kl. 7,45 e. m., egde ett meteorstensfall rum i en gård i *Hedeskoga* strax n. om Ystad. Meteoren iakttogs som en eldkula såväl i omedelbar närhet af fyndstället som i nordöstra Skåne, vid Klampenborg i Nord-Själland och på Bornholm; dess riktning var från n. v. till s. ö. Af gårdsfolket hördes fallet tydligt, och man fick genast den tanken, att bullret härrörde däraf, att en flygmaskin störtat ned vid gården eller en automobil tvärstannat där. Någon meteorsten fanns ej då, utan först påföljande morgon; den hade trängt ned i den makadamiserade gårdsplanen med hela sin tjocklek, omkr. 12 cm. Endast 1 sten fanns, fullkomligt oskadad, vägande 3,150 kg. Stenen förvärfvades af Lunds univ:s Geol. mineral. institution och beskrefs af Hadding i ”Geol. fören:s förhandl.” 1924. Den är en grå ådrig kondrit. K. A. G.

Metergräf (af längdmåttet *meter* och grek. *gra'fein*, skrifva), en 1920 från Amerika införd och i Sverige af myndigheterna godkänd apparat, som snabbt och noggrant uppmäter tyglängder och sam-

tidigt automatiskt uträknar, hvad det uppmätta tygstycket skall kosta.

***Metersystemet** infördes 1922 i Ryssland samt 1923 i Siam och Kina och 1924 i Japan.

***Methuen.** — 3. P. S. M., lord M., var 1915—19 guvernör och högstkommenderande på Malta och är sedan 1920 i London ''governor and constable of the Tower''.

***Metjnikov,** Ilija, dog 15 juli 1916 i Paris.

***Metodism.** 1. (Sp. 306) *Metodismen i Sverige.* De svenske metodisternas (församlingsmedlemmarnas) antal uppgick 1923 till omkr. 17,000. År 1923 funnos 140 församlingar, och årskonferensen bestod af 106 predikanter i effektiv tjänst och 14 profmedlemmar. För att vinna större enhetlighet i verksamheten och ha en representation för kyrkan äfven mellan årskonferenserna tillsättes fr. o. m. 1918 en konferensstyrelse, nu bestående af de 4 distriktsföreståndarna, bokförlagets direktör och 4 lekmän. Denna styrelse förvaltar kyrkans 1922 inköpta centralbyggnad i Stockholm (Sibyllegatan 18), hvilken inrymmer lokaler för bokförlag, tidningsredaktion, tryckeri och en del kyrkliga institutioner. Förutom en kyrkobyggnadsfond finnes en genom insamlingar 1913—21 bildad s. k. hjälpfond å 200,000 kr., hvars räntemedel delas mellan Inre missionssällskapet och pensionskassan. Inre missionssällskapet bildades genom beslut af årskonferensen 1896 och lämnar understöd åt predikanter i olika delar af landet. Om metodistisk yttre missionsverksamhet se Mission (äfven i Suppl.). Som metodistkyrkans organ började 1869 utges månadsskriften ''Lilla sändebudet'', 1882 förändrad till en veckotidning, ''Svenska sändebudet''. 1873 började barntidningen ''Söndagsskolklockan'' utges, 1906 ungdomstidningen ''Vår ungdom''. Metodistkyrkans bokförlags-a.-b. bildades 1897 och omorganiserades 1905 till Nya bokförlagsaktiebolaget (årskonferensen eger 450 af dess 600 aktier). Tidigast användes bland metodisterna sångsamlingen ''Sånger på vägen till Zion'' (1868), en fullständig psalmbok utkom 1871 och fick 1887 ett tillägg; ny psalmbok utkom 1891, den nu brukade 1919 (innehållande 600 psalmer). Predikantskolan, sedan 1890-talet kallad Teologiska skolan, började sin verksamhet i Örebro 1873; den flyttades 1876 till Stockholm och 1883 till Uppsala; föreståndare är sedan 1922 filos. doktor J. Julén. Om en på metodistkyrkans initiativ bildad förening för sjukvård se Betaniastiftelsen. Suppl. I nära förbindelse med metodistkyrkan står den 1903 bildade Föreningen för värnlösa barns uppfostran (se d. o. Suppl.). 1922 bildades Metodistkyrkans blomsterfond med syfte att förebygga öfverdrifven blomsterlyx vid begrafningar och att i stället få motsvarande medel använda för uppförande af ålderdomshem. — Litt.: J. Julén, ''Metodistkyrkan i Sverige'' (1923; ger bl. a. en detaljöfversikt öfver metodismens utbredning i olika svenska landsdelar).

Metropolitan museum of art [metrəpå'litn mjŏsi'əm əv ā't]. Se New York, sp. 906.

Metropolitan opera house [metrəpå'litn å'prəhâus], en 1882 öppnad stor operateater i New York, ryktbar för sin alltjämt fullföljda äflan att dra till sig Europas förnämsta operaartister för engagemang eller upprepade gästspel.

***Metsämaa** afskildes 1919 från Loimijoki till självständigt pastorat. Socknen hör till Loimijoki domsaga och härad, pastoratet till Åbo ärkestift, Björneborgs öfre kontrakt. 92 kvkm. 1,809 inv. (1923), finsktalande. O. B—n.

***Metternich.** — 3. Richard K. J. L. H. Hans gemål Pauline von M. dog 28 sept. 1921. Hennes memoarer ha utkommit i tyskt sammandrag, *Geschehenes, gesehenes, erlebtes* (1920), i engelsk öfv. med titlarna *The days that are no more* (1921; ''Dagar, som svunnit'', 1922) och *My years in Paris* (1922; ''Mina år i Paris'', 1923; bägge de svenska öfv. af Karin Jensen) samt på franska *Eclairs du passé (1859—1870)* (1922).

Metylbutadiën, *kem. o. tekn.* Se Butadiën. Suppl.

Metylēnbiskotoïn, *farm. med.* Se Kotobark.

***Metylenblått.** Rad 3 *står* betsad *bör vara* betad. Metylenblått är en bland de viktigaste blåa tjärfärgerna och har stor användning för färgning af bomullstyg och i tygtryckerier. K. A. V—g.

***Metylenjodid** används på grund af sin höga eg. v. för att vid analys af mineralblandningar o. d. åtskilja partiklar af olika eg. v., t. ex. korn af kvarts, kalkspat eller fältspat från tungspat. K. A. V—g.

***Metylgrönt.** På rad 4 *står* betsadt *läs* betadt.

***Metylsulfat.** Dimetylsulfat angriper starkt slemhinnorna och är sålunda giftigt. K. A. V—g.

Metyltellurīd, *kem.* Se Tellur.

Metyltiofēn, *kem* Se Tiofen.

***Metz** tillhör nu Frankrike. Det bildar eget arrondissemang i dep. Moselle och hade tills. med det 1914 inkorporerade Sablon 62,311 inv. 1921. Kejsar Fredrik III:s staty är sedan 1921 ersatt af ett monument öfver P. Déroulède (se vidare d. o. Suppl.). — Under Världskriget utgjorde fästningen en stark stödje- och operationsbaspunkt för de tyska arméerna i franska Lothringen och tryggade samtidigt järnvägsförbindelsen bakom en viktig del af fronten. M. var af nämnda skäl ofta utsatt för anfall från luften. Sålunda bombarderades det af de allierades flygare 8 gånger 1915, 19 gånger 1917 och 11 gånger 1918, hvarjämte de allierade 15 sept. 1918 beskötо M. med långskjutande artilleri. L. W:son M.

***Metzger,** J. K., blef 1913 led. af Landtbr. akad.

***Metzner,** F., dog 24 mars 1919 i Berlin-Wilmersdorf.

***Meum,** *bot. M. athamanticum* växer äfven vild i västra Norge. *M. mutellina,* en värdefull foderväxt i Alperna och andra bergstrakter, föres nu till släktet *Ligusticum.* G. L—m.

***Meumann,** E., dog 26 april 1915 i Hamburg. Af hans sista verk må nämnas *System der ästhetik* (1914) och *Abriss der experimentellen pädagogik* (s. å.).

Meurling [mör-], Karl (Carl) Henrik Fredrik, ingenjör, ämbetsman, f. 29 maj 1876 i Linköping, utexaminerad från Tekniska högskolans afd. för väg- och vattenbyggnadskonst 1898, tjänstgjorde 1903—07 hos Malmö drätselkammare, därvid 1904—07 äfven som arbetschef för stadens nya kloakverksanläggningar, var 1908—19 direktör i Stockholms stads landtegendomsnämnd, blef 1919 fastighetsdirektör, 1920 ett af Stockholms första borgarråd och chef för fastighetsroteln. Han utnämndes 1924 till öfverdirektör och chef för Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen och samtidigt till öfverste och chef för

Väg- och vattenbyggnadskåren (där han 1904 blifvit löjtnant och 1920 major). M. har rönt mycket erkännande för den initiativrika och kraftiga ledning han under en period af stark utveckling utöfvat inom hufvudstadens fastighetsväsen, särskildt för sina förtjänster om stadens egnahemsområdens tillkomst och för åtgärder till bostadsbristens bekämpande. 1909—10 var M. redaktör för ''Tekn. tidskr:s'' afd. för väg- och vattenbyggnad och 1912 vice ordf. i Sv. teknologf:s afd. för v. o. v. b. k. Han har varit verkst. direktör i Stockholms tomträttskassa (1909), sakkunnig i Civildep. för bostadsfrågan (1912), led. i Stockholms stadsplanekommission (s. å.), sakkunnig i Civildep. i byggnadsmaterialfrågor (1916), led. af flottstationskommittén (1917), i Statens byggnadsbyrå (1918), ordf. i Folkhushållningskomm:s kolafd. (1918) samt är sedan 1924 ordf. i kommittéerna för Väg- och vattenbyggnadsstyrelsens och Väg- och vattenbyggnadskårens omorganisation. I ''Tekn. tidskr.'', Sv. stadsförb:s tidskr. m. fl. ha publicerats uppsatser af M. i tekniska och administrativa frågor. Fmn.

Meurs [mör], Jean de. Se Muris 2.

***Meurthe**, flod. Under Världskrigets första skede tillkämpade sig 22—25 aug. 1914 6:e tyska armén (under befäl af kronprinsen af Bajern) öfvergångarna öfver den djupt nedskurna floden å sträckan Lunéville—Baccarat och framryckte mot ''la trouée de Charmes'' mellan Epinal och Toul. Offensiven hejdades dock 25—27 s. m. af 2:a franska armén (de Castelnau). I samband med tyska härens återtåg från Marne 12 sept. utrymde tyskarna sin försvarslinje s. v. om M. och gingo tillbaka öfver floden. Jfr Världskriget, sp. 161 och 166. — Den 1871 till Tyskland afträdda delen af det gamla franska departementet Meurthe återförenades med Frankrike genom freden i Versailles 1919 och ingår nu i dep. Moselle. H. J—dt.

***Meuse** (Maas), som till en stor del af sin längd genomflöt krigsskådeplatserna i Frankrike och Belgien under Världskriget, spelade, särskildt under dettas första och sista skeden, en viktig roll i såväl strategiskt som taktiskt hänseende. Se Världskriget, sp. 158—162, 167, 168, 243 och 244. H. J—dt.

***Meuselwitz** tillhör nu tyska republiken Thüringen, kretsen Altenburg. 10,685 inv. (1922).

***Mewe** tillhör nu Polen, vojevodskapet Pomorze. 3,292 inv. (1921). M. (officiellt *Gniew*) bildar äfven en krets i vojevodskapet Pomorze med 27,328 inv. (s. å.).

***Mevlevi-orden.** Om ordens stiftare se Rūmī.

***Mexico.** (Sp. 345) Se äfven karta öfver M. å kartan till art. Nord-Amerikas förenta stater. M. är enligt senaste uppgifter 1,969,147 kvkm., öarna inräknade, med 13,887,080 inv. (6,792,713 män och 7,094,367 kvinnor), 7 på 1 kvkm. (1921). Under 1900-talet ha gjorts upptäckter af enorma *oljelager*, särskildt i staten Tamaulipas, hvilka exploateras af främmande, i första rummet nordamerikanska, bolag och som ha gjort M. till jordens näst Förenta staterna största oljeproducent. — Af *bergverksprodukter* tillvaratogos 1922: guld 23,275 kg., silfver 2,521,$_8$ ton, koppar 26,977,$_8$ ton, bly 113,422,$_7$ ton, zink 6,141,$_3$ ton, antimon 463,$_8$ ton, molybden 3,$_2$ ton, kvicksilfver 41,826 kg., arsenik 271,$_7$ ton och grafit 2,054,$_3$ ton. Kolproduktionen var 715,789 ton 1920. Importens värde var 506,$_8$ mill. pesos och exportens 727,$_8$ mill. pesos 1921. — *Utrikessjöfarten* omfattade 5,250 ankomna fartyg om 13,$_{13}$ mill. ton och 5,084 afgångna om 12,$_{71}$ mill. ton. — Sedan 1914 äro praktiskt taget alla *järnvägarna* statens. — 1918 infördes som *myntenhet* guldpeso (= 75 gr. fint guld), hvaraf präglas 20- (*aztecas*), 10-, 5-, 2,$_5$- och 2-pesostycken, i värde = $^1/_2$ nordamerikansk dollar. Af silfver präglas nu blott 1 peso-, 50- och 20-centavosstycken samt af brons 20-, 10-, 5-, 2 och 1-centavosstycken. — 1910 reorganiserades nationaluniversitetet i staden M., och 1922 upprättades ett nytt universitet i Mérida, i Yucatan. — Enligt nu gällande *författning* af 5 febr. 1917 väljs presidenten, som måste ha fyllt 35 år och vara mexikan till börden, direkt af folket för 4 år och kan ej omväljas. Han utnämner alla ämbetsmän utom domare. Kongressen, som samlas årligen 1 sept., väljer i händelse af hans för tidiga afgång efterträdare; den består nu af en senat om 58 och en deputeradekammare om 258 medl., 1 för hvart 60,000-tal inv. Landet indelas nu i 28 stater, 1 förbundsdistrikt och 3 territorier, sedan Tepic blifvit stat (sedan 1917 under namnet Nayarit). — Högsta domstolen består nu af 11 af kongressen valda (sedan 1923 för lifstid) medl. (*ministros proprietarios*), som årl. inom sig välja president. Assisdomstolarna (*tribunales de circuito*) ha ökats till 9 och distriktsdomstolarna (*jusgados de distrito*) till 47 jämte 8 supplementsdomstolar (*jusgados supernumerarios de distrito*). — Statsinkomsterna voro 277,$_{567}$ mill. guldpesos och statsutgifterna 267,$_{137}$ mill. guldpesos 1922. S. å. var statsskulden 1,056,$_{97}$ mill. guldpesos. E. A—t.

Försvarsväsendet är under omorganisation. Aktiva *armén* (på fredsfot) utgjordes i sept. 1923 af 52 inf.-bat. om 4 komp. och 1 kulspruteafd., 2 detacherade inf.-komp., 18 kav.-reg. om 4 skv. och 1 kulsprutetropp, 1 gardeskav.-reg. (presidentens eskort), 4 fältart.-reg. om 2 div. om 2 batt., 1 bergsart.-reg. med 4 batt., ingenjör- och trängtrupper samt 1 flygkår om 3 jaktafd. om 6 flygplan, 3 spaningsafd. om 7 flygplan och 2 bombarderingsafd. om 4 flygplan. Till armén hörde ock 2 reg. gendarmer. Aktiva arméns styrka uppgick till 63,166 man (med befäl). Landet indelades i 35 militärdistrikt, hvart och ett (i regel) under befäl af en brigadgeneral.

Flottan utgöres af 1 kustförsvarsfartyg om 3,200 ton (sjösatt 1898), 3 jagare om 370 ton, 6 äldre kanonbåtar om 830—1,200 ton, 5 patrullbåtar, 2 bevärade transportfartyg och 1 skolfartyg. Till marinen räknas äfven 2 bat. marininfanteri. H. J—dt.

Historia (från 1912). Den årligt reformvänlige, men öfverspände, svage och lättledde Francisco J. Maderos presidentskap blef kortvarigt. Vald till president hösten 1911, råkade han snart under inflytelse af vinningslystna släktingar och anhängare af det gamla godtycklighetssystemet (*cientificos*). Visserligen nedslogos 1912 flera revolutionsförsök af maktlystna medtäflare (Orozco, Felix Diaz, B. Reyes), men i febr. 1913 utbröt i hufvudstaden en först af Diaz' och Reyes' vänner iscensatt resning, som efter häftiga gatustrider ledde till Maderos fall, sedan han svikits af arméns öfverbefälhafvare, Victoriano Huerta, som öfvergick till de upproriske, tvang Madero att abdikera

(18 febr.) och misstänktes för att ha på förhand gillat mordet på Madero vid dennes öfverförande till statsfängelset (23 febr.). Huerta (se d. o. Suppl.) utsågs till provisorisk president, men lyckades ej vinna amerikanska regeringens erkännande och kunde därför, trots sin hänsynslösa energi, ej få bukt med de från Förenta staterna med penningar och vapen understödda upprorsrörelserna. President Wilson kräfde genom sin aug. 1913 till M. sände förtroendeman, John Lind, att nya val skyndsamt skulle företagas under ledning af en opartisk interimsregering och att Huerta ej skulle uppträda som kandidat vid presidentvalet. Då dessa kraf afböjdes, förklarade Wilson i ett budskap till kongressen Huertas regim strida mot M:s internationella pliktuppfyllelse och civiliserade utveckling, och då Huerta i okt. fängslat 110 kongressmedlemmar, inskärpte Wilson i ett tal (25 okt.), att ingen regering kunde bli beståndande, som fläckades med blod eller stödde sig på annat än de styrdes samtycke. Då några amerikanska matroser fängslats i Tampico och de båda regeringarna ej enades om formerna för den från Washington kräfda upprättelsen, besatte amerikanerna tullhuset i Vera Cruz (21 april 1914), hvarpå Huerta afbröt de diplomatiska förbindelserna. Ett resultatlöst medlingsförsök gjordes nu af de sydamerikanska s. k. "A-B-C-makterna" (Argentina, Brasilien och Chile) vid en konferens i Niagara falls maj—juni s. å. Ansatt af resningar på många håll, nödgades Huerta afgå 15 juli, och hans efterträdare som provisorisk president, Francisco Carbajal, förjagades i aug. från hufvudstaden af den s. k. konstitutionella rörelsens främste ledare, Venustiano Carranza (se d. o. Suppl.), som gynnades af amerikanska regeringen, men inom det konstitutionella lägret hade flera lokalt mäktiga medtäflare att bekämpa (Villa, Zapata m. fl.). I nov. 1914 nödgades Carranza lämna hufvudstaden och taga sin tillflykt till Vera Cruz, medan Zapata gjorde sig till herre i Mexico city och Villa härskade i de nordliga gränstrakterna. Ingen af dessa om regeringsmakten täflande partigängare vann erkännande af utländska makter, och den i landet snabbt växande anarkien framkallade hos utländska kapitalintressenter högljudda klagomål och enträgna yrkanden på intervention. De amerikanska trupperna hade emellertid i nov. 1914 utrymt Vera Cruz, och Wilson nöjde sig med att juni 1915 förmana konstitutionalisterna om att enas om att tillsätta en förhandlingsduglig regering. Samma maning framställdes i aug. s. å. af sex latinsk-amerikanska stater (Argentina, Brasilien, Chile, Bolivia, Guatemala och Uruguay), men Carranza, som började få öfverhand öfver sina medtäflare, protesterade ihärdigt mot hvarje intervention utifrån. Han fick i okt. de-facto-erkännande af nio latinsk-amerikanska stater, och hans regering erkändes småningom (de facto) äfven af ett flertal stater i Europa; äfven Förenta staterna återupptogo de diplomatiska förbindelserna. Om general Villas röfvartåg vid gränsen till Förenta staterna, öfverfallet på staden Columbus i New Mexico 9 mars 1916 och general Pershings kostsamma och resultatlösa straffexpedition in på mexikanskt område se Villa, Fr. I jan. 1917 återkallades Pershing, enär den amerikanska interventionen mot Villa visade sig i längden i högsta grad förbittra äfven dennes motståndare och kunde befaras leda till öppet krig. Den bidrog bl. a. att i M. framkalla sympatier för amerikanernas tyska motståndare i Världskriget, där emellertid M. officiellt iakttog neutralitet. En ny mexikansk författning antogs 31 jan. 1917 på författningskonventet i Queretaro och promulgerades 5 febr. (se sp. 526). Carranza valdes i mars s. å. till konstitutionell president, och i april sammanträdde kongressen för första gången sedan 1913. — Carranza igångsatte nu en utåt till en tid bländande social reformverksamhet, som emellertid mestadels stannade på papperet, och den centrala statsmakten kom till stor del att utöfvas af en godtycklig militärklick, som ådrog sig allmänt utbredt missnöje, och ute i flera af staterna, t. ex. i Sonora, trotsade man alltmera öppet centralregeringen. Dennas ställning utåt försvagades genom de konflikter, särskildt med Förenta staterna, som framkallades af Carranzas oljepolitik. Enligt 1917 års författning äro alla mineral statsegendom och få exploateras endast enligt särskilda koncessioner; såsom mineral räknades äfven petroleum, och Carranza införde genom dekret af 1918 nya skatter på oljeproduktionen och grundskatt på all oljeförande jord. De stora oljebolagen åberopade häremot Porfirio Diaz' gruflagstiftning, hvilken betraktat oljefyndigheterna som jordinnehafvarens privategendom, medan den nya grundlagen, i öfverensstämmelse med 1857 års författning, häfdade, att landets under jorden befintliga naturtillgångar vore statsegendom. Denna djupgående olikhet i eganderättsuppfattningen vållade många trassliga rättstvister och diplomatiska konflikter och kunde endast delvis utjämnas genom modus-vivendi-uppgörelser; den gjorde äfven de utländska oljeintressenterna till en verksam faktor i M:s politiska lif. I samband med de tidigt framträdande partimotsatserna vid förberedelserna för nästa presidentval utbröt våren 1920 i staten Sonora en revolution, som leddes af statens guvernör Adolfo De la Huerta (tidigare en af Carranzas ministrar) och den politiskt reformvänlige generalen Alvaro Obregón (se d. o. Suppl.). Carranza nödgades 8 maj lämna hufvudstaden och fann 16 maj döden under flykten. De la Huerta utsågs till provisorisk president; vid presidentvalet i sept. valdes för tiden till dec. 1924 Alvaro Obregón till president, och han öfvertog 1 dec. 1920 styrelsen. Obregón grep sig energiskt an med det omfattande återuppbyggnadsarbetet efter den långvariga anarkien. Revolutionsarmén demobiliserades i största möjliga utsträckning i samband med, att jordbrukskolonier för militärer upprättades. Omfattande skolreformer igångsattes, och mycken uppmärksamhet egnades åt arbetarlagstiftningen samt åt skattereformer. I oljefrågan vidhöllos de af Carranza proklamerade grundsatserna om retroaktiv nationalisering af landets naturtillgångar och statskoncessionssystem vid oljefältens bearbetning. Därigenom vållades ideliga uppskof med det definitiva amerikanska erkännandet af den nya mexikanska regeringen, och tidtals ha rätt ömtåliga konflikter mellan M. och Förenta staterna stört grannsämjan. I M. föregicks äfven presidentvalet 1924 af ett revolutionsförsök, ledt af Obregóns forne medhjälpare Adolfo De la Huerta. Vald blef emellertid Obregóns kandidat, förre krigsministern Plutarco Elias Calles, som i dec. 1924 tillträdde sitt ämbete.

Litt.: C. N. Barron, "The mexican problem" (1918), L. S. Hasbrouck, "M.: from Cortes to Carranza" (1919), E. D. Trowbridge, "M. to-day and to-morrow" (s. å.), G. H. Blakeslee, "M. and the Caribbean" (1921), E. J. Dillon, "M. on the verge" (s. å.), Ch. Lloyd-Jones, "M. and its reconstruction" (1922), O. Collman, "Mexiko. Seine bedeutung für die weltwirtschaft" (s. å.), och Carleton Beals, "M.: an interpretation" (1923; "Mexiko och mexikanska problem", 1924). V. S—g.

***Mexico** (sp. 364). 1921 hade hufvudstaden M. 615,367 inv. och förbundsdistriktet ("distrito federal"), som enligt senaste uppgifter omfattade 1,483 kvkm., 906,063 inv. (611 på 1 kvkm.).

Meyboom, Margareta. Se Meijboom, M. (äfven i Suppl.).

***Meydenbauer,** A., dog i nov. 1921 i Godesberg.

***Meyer** (sp. 373), Ernst F. V., dog 19 jan. 1925 i Stockholm.

***Meyer** (sp 375), Ernst L. F., dog 19 febr. 1914 i Uppsala. — 2. Adolf M., den föregåendes broder, skolman, f. 15 nov. 1860 i Stockholm, blef student i Uppsala 1879, filos. doktor där 1888, adjunkt vid Högre reallärоverket å Norrmalm 1896 och lektor i matematik och fysik vid Högre reallärоverket å Östermalm 1904. M. har framträdt som läroboksförfattare, pedagogisk skriftställare och föredragshållare. Han var en af grundläggarna af "Elementär tidskrift för matematik, fysik och kemi" (1917) och har sedan dess inlagt stor förtjänst som dess hufvudredaktör. 2. J. S. H.

***Meyer.** — 4. (Sp. 378) Hans M. blef 1915 professor i kolonialhistoria vid universitetet i Leipzig. Han har ytterligare utgett *Die Barundi* (1916), *Das portugiesische kolonialreich der gegenwart* (1918) och *Niederländisch-Ostindien* (1922). — 5. Hermann M. är sedan 1915 direktor för Bibliographisches institut.

***Meyer** (sp. 383), M. P. H., dog 8 sept. 1917 i Saint-Mandé. M. var en af grundläggarna af "Revue critique". Från sin professur afgick han 1906, men var direktör för L'école des chartes från 1882 ända till 1916. Vid sidan af sin vän Gaston Paris var M. en af den franska romanistikens förgrundsfigurer, särskildt känd som utomordentlig vetenskaplig kritiker.

***Meyer** (sp. 383), Ernst von, dog 11 april 1916 i Dresden.

***Meyer** (sp. 383), Victor. Biogr. (af brodern Richard Meyer) i "Berichte der Deutschen chemischen gesellschaft" 1908. K. A. V—g.

***Meyer** (sp. 384), Eduard, besökte i dec. 1923 Sverige, där han höll föreläsningar i Stockholm och Uppsala. S. å. blef han led. af sv. Vet. akad. — M:s arbete *Cæsars monarchie und das principat des Pompeius. Innere geschichte Roms von 66 bis 44 v. Chr.* (1918) ger en självständig och omsorgsfullt dokumenterad framställning af det första triumviratets upprörda tider och närliggande händelser, skrifven i medveten motsats till Th. Mommsens af 1848 års brytningar starkt påverkade, adelsfientliga "Römische geschichte", som trots motsägelse från skilda håll under en rad af årtionden egt afgörande inflytande på allmänna uppfattningssättet. Pompejus och Cicero röna här opartisk uppskattning; Pompejus, så litet vinnande han än ter sig som personlighet i sin småsluga egoism, är likväl Augustus' föregångare genom den fria maktställning han under ett tiotal år intog i staten vid de republikanske ämbetsmännens sida; principatets teori åter utvecklades verkningsfullt af Cicero i hans skrift "De republica". Cæsar kan omöjligt — som Mommsen vill — från första början ha satt sig till mål den romerska världens pånyttfödelse; han är en ärelysten demokratisk politiker med stora statsmannagåfvor, som småningom kämpar sig fram och för att värja sin vunna ställning motvilligt drifves in i medborgarkriget. Under sina sista år, som Roms och Medelhafsländernas herre, eftersträfvar han världsherraväldet samt en rent monarkisk makt i hellenistisk anda och i strid med romerska traditioner. — I sitt senare utgifna verk, *Ursprung und anfänge des christentums* (3 bd, 1921—23), söker M. insätta den religiösa nyskapelsen i hela dess ideella och politiska sammanhang, men samtidigt ge fullt utrymme jämväl åt de stora personligheternas i sin mån afgörande inverkan. Arbetet präglas af M:s mogna omdöme och vida historiska blick, ehuru fackkritiken ej funnit hans litteraturkännedom på detta område uttömmande. Bland M:s senare skrifter märkas ytterligare: *Ursprung und geschichte der mormonen* (1912; sv. öfv. 1914), *Die Vereinigten staaten von Amerika. Geschichte, kultur, verfassung und politik* (1920) och *Das römische manipularheer, seine entwicklung und seine vorstufen* (1923). G. W—k.

***Meyer** (sp. 385), R. M., dog 8 okt. 1914 i Berlin. Hans sista arbeten voro *Nietzsche* (1912) och *Die weltliteratur im 20. jahrhundert.*

Meyer [mäjär], Arthur, fransk tidningsman af judisk börd, f. 1846 i Havre, d. i febr. 1924 i Paris, inköpte vid unga år och utgaf en kort tid tidskriften "Revue de Paris", blef därefter medarbetare i "Gaulois" och "Paris-journal" samt förvärfvade på 1870-talet en stor del af aktierna i "Gaulois", hvilken tidning då under hans ledning blef "kejsarprinsens" officiösa organ. Han lämnade efter prinsens död 1879 "Gaulois", inköpte kort därefter "Paris-journal", "Gaulois" och "Clairon" samt sammanslog dessa tre tidningar till en ny "Gaulois" med monarkistisk färg. M. stödde i denna en tid boulangismen och var under Dreyfusprocessen en af franska generalstabens hänsynslösaste medhjälpare vid försöken att hindra revision och skydda de militäre förfalskarna för efterräkningar. M. utgaf bl. a. memoarböckerna *Ce que mes yeux ont vu* (1911) och *Ce que je peux dire* (1912).

Meyer [mäi'ə], Frederick Brotherton, engelsk predikant, författare, f. 8 april 1847, tillhör sitt lands ledande frikyrkomän och har beklädt presidentvärdigheten i National federation of free churches. Själf ansluten till baptistsamfundet, är han genom vidhjärtenhet och religiös innerlighet uppskattad vidt utom dess råmärken, och hans

många skrifter, som präglas af rik bildning, ha funnit läsare inom alla trosbekännelser och länder. Flera tiotal af dem ha öfversatts till sv., bl. a. uppbyggelseboken ”Dag för dag” (3 dlr, 1899—1911), bibelstudierna ”Saliga ären I” (1899), ”Herdepsalmen” (s. å.), ”David, herde, psalmist och konung” (1907) och ”Petrus, fiskare, lärjunge och apostel” (1924). E. N. S—g.

Meyer [me'jer]. 1. Leopold M., dansk läkare, f. 1 nov. 1852 i Köpenhamn, d. där 23 maj 1918, blef med. kandidat 1875, doktor 1880 på afh. *Uterinsygdomme som sterilitetsaarsag* samt professor i obstetrik och öfverackuschör 1897. Han var framstående praktiker och lärare; af hans stora litterära produktion må nämnas *Lærebog i gynækologi* (tills. med Howitz 1897; 2:a uppl. 1901) och *Lærebog i födselshjælp* (1906—15; 2:a uppl. 1921).

2. Karl Martin M., den föregåendes broder, kemist, f. 9 nov. 1862 i Köpenhamn, blef polyteknisk kandidat 1884, deltog i ledningen af åtskilliga fabriker och var 1890—1914 medarbetare i ett analytisk-kemiskt laboratorium i Köpenhamn. Han har ett utomordentligt mångsidigt kemiskt vetande och har bl. a. utgett ”Meyers vareleksikon” (1907; 3:e uppl. 1918 ff.) och redigerat ”Karl Meyers konversationsleksikon” (4 bd, 1920—21). 1—2. P. E—t.

Meyer [ma'jer], Kuno, tysk keltolog, f. 20 dec. 1858 i Hamburg, d. 11 okt. 1919 i Leipzig, yngre broder till Eduard M. (se denne, sp. 384), studerade i Leipzig, vardt 1884 lektor i tysk och keltisk filologi vid Liverpools universitet och 1895 professor där. 1897 uppsatte han ”Zeitschrift für celtische philologie”, som under hans ledning var den ledande tidskriften på området, och 1898 ”Archiv für celtische lexicographie”. Samtidigt var han ledare af School of irish learning i Dublin och utgaf dess publikation ”Erin”. 1911 kallades han till professor i keltiska i Berlin och vardt led. af preussiska vet. akad. Som utgifvare, kulturhistoriker och filolog var M. framstående. M. verkade i Världskrigets första år för Tysklands sak i Förenta staterna, men utsattes för våldsamma engelska angrepp.

Meyer [me'jer], Ludvig, norsk jurist och socialpolitiker, f. 22 april 1861 i Aasgaardsstrand vid Kristianiafjorden, tog 1882 juridisk ämbetsexamen och började därefter genast deltaga i det offentliga lifvet. Han gjorde sig snart bemärkt genom sin vältalighet och oräddhet, särskildt som medlem af Studentersamfundet. Sedan 1885 har han utöfvat advokatverksamhet i Oslo (Kristiania). Han förde med stor duglighet bohemförfattaren Hans Jægers sak i det bekanta tryckfrihetsmålet mot denne 1885—86. M. slöt sig inom politiken till socialdemokratien, redigerade 1898—99 partiets hufvudorgan ”Socialdemokraten” och var några år representant för partiet i hufvudstadens kommunalstyrelse. 1903 bröt han med socialdemokraterna och har sedan dess deltagit i den politiska diskussionen allenast genom broschyrer och tidningsartiklar. Bland de förra märkes *Socialistisk beskatning og samfundsordning* (1917). Sedan schismen inom arbetarpartiet 1921 tillhör han det kommunistiska partiet, men har på senare år ej aktivt deltagit i det politiska lifvet. M. H.

Meyer [me'jer], Kirstine, dansk fysiker, född Bjerrum, f. 12 okt. 1861 i Skærbæk, Slesvig, tog magisterkonferensen i fysik 1892 och blef filos. doktor 1909 på en afh. om temperaturbegreppets utveckling genom tiderna. Hon har främst sysslat med historisk fysik och lämnat betydelsefulla bidrag till O. Römers och H. K. Örsteds historia: *Adversaria* (utg. tills. med Th. Eibe 1910), *Ole Römers opdagelse af lysets töven* (1915) och en edition af H. K. Örsteds naturvetenskapliga skrifter med biografiska tillägg (1920). P. E—t.

Meyer [ma'jer], Heinrich, tysk litteraturvetenskapsman, f. 14 mars 1869 i Liebenburg, docent i germansk filologi vid universitetet i Hamburg, titulärprofessor, har (under namnet Meyer-Benfey) utvecklat en rik och betydande vetenskaplig författarverksamhet, af hvilken må nämnas *Die sprache der buren* (1901), *Moderne religion* (1902), *Herder und Kant* (1904), *Friedrich Naumann* (s. å.), *Heinrich Heine* (1907), *Josef von Eichendorff* (1908), *Die sittlichen grundlagen der ehe* (1909), *Das drama Heinrich von Kleists* (2 bd, 1911—13), *Kleists leben und werke* (1911), *Hebbels dramen* (I, 1913), *Minna von Barnhelm* (1915), *Per Hallström* (1916), *Sophokles' Antigone* (1920), *Rabindranath Tagore* (1921) och *Kleist* (1923). Psykologisk och filosofisk fördjupning samt konstnärlig stil kännetecknа hans verk. R—n B.

Meyer-Benfey [ma'jer be'nfaj], Heinrich. Se Meyer, Heinrich. Suppl.

***Meyerheim.** — 3. Fr. Paul M. dog 14 sept. 1915 i Berlin.

Meyerhof [ma'jerhåf], Otto, tysk fysiolog, f. 1884, honorärprofessor vid Kiels universitet, erhöll 1923 ena hälften af 1922 års Nobelpris i fysiologi och medicin för sin upptäckt af det lagbundna förhållandet mellan syreförbrukning och mjölksyreomsättning i muskeln. Man visste, att mjölksyran spelar en viktig roll vid de förändringar i muskelelementens form, som ligga till grund för muskelsammandragningen. A. V. Hill (se d. o. Suppl.), som tills. med M. delade 1922 års Nobelpris, hade visat, att den vid kontraktionsprocessen utvecklade mjölksyran sedermera delvis förbrinner, i fall syre tillföres — den s. k. fördröjda värmeutvecklingen i muskeln. M:s upptäckt innebar, att af den mjölksyra, som utgjort en så viktig del i mekanismen vid muskelns förkortning eller riktigare anspänning, förbrinner 1/4, under det att 3/4 återombildas till utgångsmaterialet — glykogen. — M. erhöll 1924 eget laboratorium vid Kaiser-Wilhelms-institut für biologie i Berlin. J. E. J—n.

***Meyer-Lübke,** W., är sedan 1915 professor i Bonn. Hans *Romanisches etymologisches wörterbuch*, som börjat utges 1911, fullbordades 1920.

Meyer-Waldeck [ma'jer-], Alfred, tysk sjöofficer, f. 27 nov. 1864 i Petersburg, ingick 1884 i marinen, där han befordrades till kommendör (kapitän zur see) 1909. Som guvernör i Kiau-tschóu från 1911 ledde han med hjältemod under Världskriget försvaret af Tsing-tau (se Kiau-tschóu.

Suppl.). M. hölls efter dess kapitulation i japansk fångenskap till 1920; blef då konteramiral. H. J—dt.

Meyer von Knonau [ma'jer fånn knå-], schweizisk släkt från Zürich. Ludvig M., f. 1769, d. 1841, var 1807—13 juris professor i Zürich och tog liflig del i kantonens politik. Han skref en handbok i schweiziska edsförbundets historia (2 bd, 1826—29). — Sonsonen Gerold M., f. 5 aug. 1843, blef 1870 e. o. och 1872 ord. professor i allmän historia vid Zürichs universitet. Han utgaf 1883 farfaderns "Lebenserinnerungen" och har gjort sig känd som samvetsgrann utgifvare af "Jahrbücher des deutschen reichs unter Heinrich IV und Heinrich V" (7 bd, 1890—1909). Sedan 1894 är han president i Allgemeine geschichtforschende gesellschaft der Schweiz.

***Meyn.** — 2. Antoinette M. dog 6 mars 1915.

Meynell [me'nl], Alice Christiana, engelsk författarinna, f. 1850, född Thompson, d. 27 nov. 1922 i London, åtnjöt undervisning af sin fader, vistades i yngre år långa tider i Italien, utgaf 1875 diktsamlingen *Preludes* och gifte sig 1877 med tidningsmannen Wilfrid Meynell. I *Poems* (1893) ingår en del af ungdomsdikterna; 1901 utkom *Later poems* och 1917 *A father of women, and other poems*. Hon utgaf äfven prosaessayer (*The rhythm of life*, 1893, *The colour of life*, 1896, *The children*, 1897, *London impressions*, 1898, *Ceres' Runaway*, 1910, m. fl.). Fru M., som tidigt öfvergick till katolicismen, var nära vän med bl. a. Meredith, Francis Thompson och Patmore. Hennes poesi är känslig och fin, hennes prosa visar smak och kultur. 1923 utgåfvos *Last poems*. R—n B.

Meyrinck [ma'j-], Gustav, österrikisk författare, f. 19 jan. 1868 i Wien, var 1891—1902 bankir i Wien, lefver sedan som författare i Starnberg. M:s tidigare böcker (*Der heisse soldat*, 1903, *Orchideen*, 1904, *Das wachsfigurenkabinett*, 1907) väckte föga uppmärksamhet, men med romanen *Der Golem* (1914; "Golem", 1916) fick han stort rykte. Senare arbeten af M. äro berättelserna *Fledermäuse* (1916), romanerna *Das grüne gesicht* (s. å., en Ahasverushistoria), *Walpurgisnacht* (1917; "Valborgsmässa", 1919) och *Der weisse dominikaner* (1921). Han har tills. med Roda Roda skrifvit lustspel, utgaf 1908 en hånfull parodi på Frenssens verk, har öfversatt Dickens och i *An der schwelle des jenseits* skrifvit en ockultistisk bok. — M:s författarskap är virtuost skräckromantiskt; groteska, gåtfulla gestalter och uppenbarelser, hemlighetsfulla själstillstånd och underbart ödesbestämda händelseförlopp fylla hans berättelser. Se A. Zimmermann, "G. M. und seine freunde" (1917). R—n B.

***Meytens,** Martin van (d. y.). Nationalmuseum har på sista tiden förvärfvat 3 målningar af M., bland dem en stor gruppbild af generaldirektören för de kejserliga gallerierna i Wien *Joseph de France med fru och dotter* (målad 1748), ett *självporträtt* (knästycke, senast 1756), båda för sin tid högst representativa paradtaflor, samt ett "porträtt af kejsarinnan *Maria Teresias hofjuvelerare*". Se A. Gauffin i "Nationalmusei årsbok" 1920. G—g N.

***Mézières** hade 9,318 inv. 1921. Staden intogs under Världskriget 25 aug. 1914 af tyskarna, som omedelbart gingo till anfall mot det s. om M. belägna, öfvergångarna öfver Maas behärskande stora spärrfortet Les Ayvelles. Detta söndersköts af tyskarnas tunga belägringsartilleri, hvarefter fortet, hvars kommendant vägrade kapitulera, intogs den 26. M. besattes åter af fransmännen 9 nov. 1918. Jfr Världskriget, sp. 161 och 244. H. J—dt.

***Mézières,** A. J. F., dog 10 okt. 1915 i Réhon under den tyska ockupationen. — Af hans sista verk må nämnas *Au temps passé* (1906), *Hommes et femmes d'hier et d'avant-hier* (1907), *De tout un peu* (1909), *Pages d'automne* (1911) och *Ultima verba* (1914). Hans *Vie de Mirabeau* utkom 1918 i sv. öfv.

***M'Fall,** Mc Fall, F. E., har vidare utgett bl. a. *Adnam's orchard* (1912), *The winged victory* (1916) och *Variety* (1922).

Miaci'dæ, *paleont.* Se Rofdjuren, sp. 606.

Miano'wskistiftelsen (po. *Kasa pomocy Im. Mianowskiego*), grundlagd 1881 i Warschau, har till uppgift att genom understöd åt forskare och genom förlagsverksamhet arbeta för polska vetenskapens framsteg. Den utger sedan 1918 en årsbok.

Miaskowski, Kaspar. Se Polska litteraturen, sp. 1270.

***Miava** tillhör nu Tjecho-Slovakien, länet (*župa*) Bratislava. 9,249 inv. (1921). Officiellt namn *Myjava*.

***Michael,** Emil, dog 12 mars 1917 i München. Hans "Geschichte des deutschen volkes" etc. fullföljdes med d. VI (1915) t. o. m. 1227.

***Michaelis,** J. D. Om hans dotter Karoline Dorothea se Schelling 2.

***Michaelis.** 1. S. M. har fortsatt sitt författarskap i de olika riktningar det omfattar. Af diktsamlingar har han utgett *Blaaregn* (1913) och *Romersk foraar* (1921); särskildt den senare rymmer karakteristiska dikter. *1812. Den evige sövn* (1912) är en historisk roman om Napoleon, *Hellener og barbar* (1914) ger bilder från perserkrigens tid, hvilka erinra om "Salammbô", *Himmelskibet* (1921) är en kosmisk utopi, *Dommeren* (s. å.) är en modern problemroman. Vidare må nämnas berättelserna *Trœbukken* (1918) och boken om målaren Hammershöi (jämte A. Bramsen, 1918). Som ordf. i Dansk forfatterforening (från 1915) är M. verksam för att höja författarnas sociala ställning.

2. K. (Karin) M. M. är skild från M. 1 och 1912 omgift med norsk-amerikanske diplomaten prof. C. Stangeland. Hon har utgett bl. a. *Glædens skole* (1915), *Don Juan efter döden* (1919), den vackra *Lille unge kone* (1921), *Syv söstre sad* (1923), självbiografien *Pigen med glasshaarene* (1924), skådespelet *En mors öjne* (1915). 1—2. P. E—t.

Michaëlis, Georg, tysk ämbetsman, politiker, f. 8 sept. 1857 i Haynau, blef juris doktor i Göttingen 1885 och var 1885—89 docent vid tyska rättshögskolan i Tokyo. Han inträdde 1892 i preussisk förvaltningstjänst, blef 1902 "oberpräsi-

dialrat'' i Breslau, var synnerligen förtjänstfullt verksam för nödens lindrande vid Oders öfversvämning 1903 och blef s. å. regeringskommissarie för Oderregleringens genomförande. M. var 1909—17 understatssekreterare i preussiska finansministeriet och blef en tid efter Världskrigets utbrott ordf. i styrelsen för Kriegsgetreidegesellschaft (nov. 1914), som hade till uppgift att upphandla och lagra spannmål och ombesörja mjölleveranser till kommunerna. Då spannmålsförråden i riket skulle beslagtagas (enligt förordning af jan. 1915), blef M. mars s. å. rikskommissarie för denna åtgärds genomförande; han var febr.—juli 1917 därjämte preussisk statskommissarie för folknäringen och vann på dessa kräfvande poster vidsträckt erkännande för energi och samvetsgrannhet. — Ehuru fullständigt oprövad i politiska värf, utsågs M. vid Bethmann-Hollwegs afgång 14 juli 1917 att efterträda honom som rikskansler och preussisk ministerpresident. Redan från början kom M. genom ett olyckligt uttryck i sitt programtal på kant med riksdagens majoritetspartier, inom hvilka man önskat bli rådfrågad före utnämningen af rikskansler. Hans korta kanslerstid upptogs till stor del af försök att någorlunda klart bestämma Tysklands krigsmål i samband med regeringens öfverskattande af de fredsmöjligheter, hvartill påfven Benedikt XV:s fredsinitiativ troddes öppna utsikt (jfr Världskriget, sp. 151). Med riksdagen kom M. i öppen konflikt, då han lät marinministern v. Capelle i en debatt 9 okt. mot Haase och andra oafhängiga socialister framföra ej tillräckligt bestyrkta anklagelser för delaktighet i högförrädiska stämplingar bland flottans matroser. Hans ställning blef då ohållbar, och han afgick 1 nov. — M. var därefter april 1918—april 1919 öfverpresident i Pommern, samarbetade efter revolutionen drägligt med det lokala arbetar- och soldatrådets kontrollkommitté, men aflägsnades af preussiska regeringen efter påtryckning från arbetarcentralrådet i Berlin. Varmt religiös, är M. sedan 1913 ordf. i Deutsche christliche studentenvereinigung och har de senaste åren mest egnat sig åt dennas hjälpverksamhet bland tyska studenter efter kriget. Sina lefnadsminnen har han skildrat i *Für staat und volk. Eine lebensgeschichte* (1922).

V. S—g.

Knut Michaelson.

***Michaelson,** Knut G., dog 23 sept. 1915 i Stockholm. — M. var 1911—14 jämte G. Collijn direktör för nya Intima teatern.

***Michel,** Sankt (fi. *Mikkeli*). 4,777 inv. (1923). Staden har 1923 erhållit vapen af förändradt utseende (se fig.). Den svenska privata elementarskolan har upphört. O. B—n.

Sankt Michels nu något ändrade stadsvapen.

Michel [miʃä'l], Augustin Edouard, belgisk general, f. 14 maj 1855, officer vid artilleriet 1876, generalstabsofficer 1881, generallöjtnant och chef för 4:e arméfördelningen 1913 samt vid Världskrigets utbrott kommendant i Namur, hvilken fästning han tappert försvarade 20—26 aug. 1914. M. deltog sedermera i de långvariga striderna vid Yser 1914—18 och förde norra gruppen af belgiska armén under de allierades samfällda offensiv sept.—okt. 1918 och slutligen hela armén till Rhen. H. J—dt.

Micheler [-lär], Joseph Alfred, fransk militär, f. 23 sept. 1861 i Pfalzburg, blef officer vid infanteriet 1882, öfverste och regementschef 1912, brigadgeneral 1914 och divisionsgeneral 1916. Under Världskriget var han stabschef vid 6:e armékåren 1914 och vid 1:a armén 1915. I mars 1916 blef han chef för 38:e armékåren och i april s. å. chef för 10:e armén (på Sommefronten). I jan. 1917 fick han befälet öfver den af 5:e, 6:e och 10:e arméerna bestående armégrupp, som utförde offensiven vid Aisne. Efter dennas upplösning i maj s. å. blef han chef för 1:a och kort därefter för 5:e armén. Sistnämnda befäl lämnade han dock i maj 1918 och afgick ur aktiv tjänst 1919. H. J—dt.

***Michelessi,** D., föddes 4 aug. 1735 i kastellet Spinetoli strax utanför Ascoli, var en tid skollärare i Montalvo och sekreterare hos påflige nuntien i Venezia och var antagligen ej någon verklig abbé. Han gjorde Gustaf III:s bekantskap i april 1771 i Braunschweig på dennes hemresa från Paris och kom på sommaren s. å. till Stockholm som konungens protegé. M. ligger begrafven på Jakobs kyrkogård. Se Agne Beijer, ''Abbé D. M.'' (i ''Samlaren. Ny följd'' I, 1920, tr. 1921).

***Michelet** (sp. 418). — 2. K. (Christian) Fredrik M. har representerat Bærum och Follo i alla storting 1910—24 och anses som en bland tingets skarpaste och kvickaste debattörer. M. var ordf. i konstitutionskommittén 1919—20 och inträdde juni 1920 i O. B. Halvorsens ministär som utrikesminister. Han ledde som sådan förhandlingarna med spanska regeringen om en handelstraktat, men afgick med ministärens öfriga medlemmar i juni 1921, innan dessa förhandlingar afslutats. M.

blef i Halvorsens andra ministär 1923 ånyo utrikesminister och kvarstod efter Halvorsens död (mars s. å.) under Abraham Berge till hela ministärens afgång i juli 1924.

3. Simon T. M. Hans förnämsta arbete är *Forberedelsen for Kristus i Israels religionshistorie*, I (''Fra Mose til profeterne'', 1915), II,$_1$ (''Fra profeterne til Jesus Kristus'', 1919). 2. M. H.

Michēli. Se Mikeli. Suppl.

***Michelsen,** P. K. (Christian) H. K., har, sedan han lämnade det politiska lifvet, bott på sin gård Gamlehaugen vid Bergen. Då vänsterpartiet efter valen 1918 ej längre hade majoritet i stortinget, kom M. i febr. 1919 på konungens anmodan till Oslo för att undersöka möjligheten att bilda en parlamentarisk ministär, men försöket blef resultatlöst. Jämte Nansen och 900 andra var M. i jan. 1925 inbjudare till bildandet af ''Fædrelandslaget'', en opolitisk förening, hvars syfte är att kämpa för det bestående samhället och mot alla nedbrytande krafter, således med bestämd front mot kommunismen. Sedan 1914 är M. S:t Olavsordens kansler och ordf. i det nyupprättade ordensrådet. M. H.

***Michelson,** A. Se Interferometer. Suppl.

Mi'chelställningen, tysk försvarsställning i Frankrike under Världskrigets sista skede, sträckande sig från Manheulles (n. om Fresnes-en-Woëvre) i sydöstlig riktning till Pagny vid Mosel (20 km. s. om Metz). Den besattes af tyskarna 12 sept. 1918 och hölls besatt till vapenstilleståndet. H. J—dt.

***Michetti,** P. F., dog 1 okt. 1911 i Neapel.

***Michigan** (officiell förkortning af statens namn: Mich.) hade 3,668,412 inv. (1,928,436 män, d. v. s. 110,$_8$ män mot 100 kvinnor) 1920. Af befolkningen voro 98,$_2$ proc. hvita, 60,082 negrer och 5,614 indianer. Stadsborna utgjorde 61,$_1$ proc. och i utlandet födda hvita 726,635 pers. (24,707 i Sverige, 6,888 i Norge, 7,178 i Danmark och 30,096 i Finland). Järnvägsnätet var 16,083 km., hvaraf 1,944 km. elektriska banor, 1922. M. är indeladt i 83 grefskap och sänder till unionskongressen 2 senatorer samt 13 representanter. Litt.: H. M. Dilla, ''The politics of M.'' (1912), och L. H. Wood, ''Physical, industrial and sectional geography of M.'' (1914). E. Å—t.

Micle, Veronica, rumänsk skaldinna, f. 1850 i Näsåud i Siebenbürgen, d. 1889 i klostret Väratec i Moldau, var gift med Jassy-professorn Stefan Micle. Hennes namn är nära knutet till Rumäniens störste skald, Mihail Eminescu (se d. o.), som af kärleken till henne inspirerades till några af sina förnämsta dikter och som hon öfverlefde i knappt två månader. En kort diktsamling af henne utkom 1886 (2:a uppl. 1909). Hj. P—r.

Micro'tus, *zool.* Se Sorksläktet, sp. 434.

Micum, förkortning för Mission interalliée de contrôle des usines et des mines, en under Ruhrockupationen 1923 bildad fransk-belgisk sammanslutning, som i nov. s. å. och därefter 1924 efter direkta förhandlingar med tyska gruf- och industriföretag i Ruhrområdet med dem ingick aftal om leveranser af kol, järnvägsmaterial m. m.

***Middelfart** hade 6,870 inv. 1921. Hamnen har sedan 1921 ett djup af 7,$_7$ m. 1921 inkorporerades stamhuset Hindsgavl, hvars hufvudbyggnad eges af danska föreningen ''Norden''. P. E—t.

Middelthon, Cornelius, norsk affärsman, politiker, f. 12 april 1869 i Stavanger, inträdde vid unga år i sin faders affär (ångfartygsexpedition, kol- och maskinaffär), blef 1903 spansk och 1914 brasiliansk vice konsul och har varit stortingsman för Stavanger 1919—21 och 1922—24. M., som tillhör högerpartiet, var arbetsminister i O. B. Halvorsens första ministär 1920—21 samt i Halvorsens andra ministär och A. Berges ministär mars 1923—juli 1924. M. H.

***Midleton.** Se äfven Brodrick 2. Suppl.

***Midsommarkransen** är en populär benämning på ett förstadssamhälle till Stockholm, i Brännkyrka församling, 34:e (Årsta-)roten, ingår i stadsplaneområdet Tellusborg och bildades 1875 genom afsöndring af 1/4 mtl Hägersten n:r 1. M. står i förbindelse med Stockholms centrala delar genom spårväg. I närheten ligger på Västberga område förlustelseplatsen Södra folkparken.

Midttarm, *anat.* Se Tarmen, sp. 475.

Midttun, Olav, norsk filolog, f. 8 april 1883 i Kvinnherad, Nordland fylke, aflade 1910 språkligt-historisk ämbetsexamen och blef 1917 docent i landsmaal vid universitetet. Han har ledt utgifningen af A. O. Vinjes ''Skrifter i samling'' (5 bd, 1916—21) och redigerat Vinjes skrifter till bruk för gymnasiet (1915). Sedan 1908 är han redaktör för tidskr. ''Syn og segn'' (se Norske samlaget). Han deltar ifrigt i maalrörelsen och ungdomsarbetet (han är sedan 1919 ordf. i Noregs ungdomslag). M. H.

Miechów. Se Mjechov.

Miechowita, Maciej. Se Polska litteraturen, sp. 1270.

Miegel [mig-], Agnes, tysk författarinna, f. 9 mars 1879 i Königsberg, där hon är bosatt, har utgett *Gedichte* (1901; 4:e uppl. 1911), *Balladen und lieder* (1907; 2:a uppl. 1910) och *Gedichte und spiele* (1921). Hennes diktning har i allmänhet en balladartad prägel, och hon räknas jämte Lulu von Strauss und Torney till Liliencrons och Börries von Münchhausens förnämsta efterföljare inom denna lyriska art. R—n B.

Miekojärvi, en 19 kvkm. stor sjö, belägen 100 m. ö. h. på gränsen mellan Öfverkalix och Hietaniemi socknar, Norrbottens län, afrinner öfver Puostijoki till Torne älf. O. Sjn.

Mien, en 20 kvkm. stor sjö, 95 m. ö. h., i Urshults och Tingsås socknar, Kronobergs län, afrinner genom Mieån till Karlshamnsfjärden af Östersjön. Vid M. utgöres berggrunden af ryolit (se d. o. Suppl.). O. Sjn.

Mien-tschi (Mienchi), stad i kinesiska prov. Honan, vid järnvägen Honan—Si-ngan. Omkr. 10,000 inv. I M. har svenska missionen i Kina sedan 1905 en missionsstation.

Miers [mâi'rs], sir Henry Alexander, engelsk mineralog, universitetslärare, f. 25 maj 1858 i Rio de Janeiro, assistent vid den mineralogiska afd. af British museum 1882—95 och därjämte 1886—95 lärare i kristallografi vid South Kensington technical college, var 1895—1908 professor i mineralogi i Oxford och 1908—15 principal (rektor) för univ. i London samt är sedan 1915 vice kansler för univ. i Manchester och professor i kristallografi där. Han är led. af Royal society och adlades 1912. Hans vetenskapliga arbeten be-

handla väsentligen den geometriska kristallografien och såväl beskrifva olika minerals utbildning och kristallform som beröra teoretiska frågor inom denna ämnesgren. Särskildt bör framhållas, hurusom han genom inventiösa undersökningsanordningar lyckats kristallografiskt mäta vinklarna hos kristaller under deras bildning, hvarvid i flera fall intermediärt bildades andra ytor än de definitiva. Han har utgett äfven en lärobok, *Mineralogy, an introduction to the study of minerals* (1902). K. A. G.

***Miethe,** A. Om hans 1924 framställda rön rörande framställning af guld ur kvicksilfver se Kvicksilfver. Suppl.

Migmatit (af grek. *mi'gma*, blandning), *geol., petrogr.*, en i urberget och prekambrium förekommande bergart, som närmast kan tydas som en blandning af granit och gnejs, bildad genom en injektion af granitiskt magmamaterial i en urspr. skiffrig bergart, väl oftast gnejs, så att vid den då försiggående metamorfosen denna i hög grad uppsmälts och delvis assimilerats med det injicierade materialet. Ordet migmatit torde urspr. ha användts för bergarter, som undergått en längre gående ombildning än ådergnejsen (se d. o.), men numera synes Sederholm, som gått i spetsen för forskningen i ämnet, vilja inbegripa äfven de bergarter, som förr kallades ådergnejser, under migmatit. Sydvästra Finland är synnerligen rikt på bergarter af dessa slag, och särskildt erbjuda skärgårdsområdena med sina rensköljda hällar rika tillfällen att studera dem.* Äfvenledes förekomma sådana bergarter ganska allmänt i skilda trakter af Sverige, såväl i Norrland (Angermanland) som i mellersta och södra Sverige. K. A. G.

***Mignon.** Ambr. Thomas' i hufvudarbetets art. omnämnda opera ''Mignon'' (se Thomas, sp. 1133—34), tonsatt till librett af M. Carré och J. Barbier, uppfördes i Stockholm f. g. 1873. Jfr Lothario. Suppl.

***Miguel.** Dom Miguels son Miguel, hertig af Braganza, f. 19 sept. 1853, är f. d. österrikisk fältmarskalk och bosatt i Possenhofen i Bajern; han förde under Världskriget en österrikisk kavalleridivision. Hans äldste son i första giftet, Miguel, hertig af Vizéu, dog 21 febr. 1923 i New York; han hade för sig och efterkommande afstått de portugisiska tronanspråken. Han efterlämnade en dotter och två söner, João, f. 1912, och Miguel, f. 1915.

***Mihalovich,** E. v., blef 1918 geheimeråd och afgick 1919 från direktörskapet för ungerska musikakademien.

Mikādon (*The mikado*), framgångsrik operett med musik af A. Sullivan (se denne) till librett af W. S. Gilbert (med kvasi-japanskt ämne), uppf. i Stockholm f. g. 1890.

***Mikael** (ry. *Michail*), *ryska* furstar. — 4. M. Aleksandrovitj förmäldes 1911 morganatiskt med Natalja Sergejevna Brassova, f. 1880, och hade med henne tre söner. Då hans broder, tsar Nikolaus II, afsade sig tronen 15 mars 1917, skedde det till M:s förmån, men han förklarade sig ämna afvakta en nationalförsamlings afgörande i fråga om statsformen. Trots denna sin villkorliga tronafsägelse blef M. snart tagen i fängsligt förvar. Han försvann från Perm, där han var fängslad, i juli 1918 och torde då ha mördats.

***Mikania,** *bot.* Släktet innehåller omkr. 150 arter. *M. scandens*, ofta kallad murgröna, odlas som hängväxt i ampel eller på balkonger. G. L—m.

Mikēli (Micheli), manlig hufvudroll (ädelsinnad man af folket; baryton) i operan ''Vattendragaren'' af Cherubini.

***Mikkelsen,** K., afgick som ''overlærer'' 1917 och dog 24 april 1924 i Roskilde.

***Mikkelsen,** Einar, är son till Aksel M. (se Mikkelsen-Löth. Suppl.). Han utgaf 1913 *Lost in the Arctic* om sin expedition 1909—12 och har vidare skrifvit en del berättelser från Nord-Amerika, bl. a. *Norden for lov og rett* (1920) och *John Dale* (1921) och varit korrespondent för ''Nationaltidende'' i Köpenhamn. Juli—aug. 1924 var han i Grönland som ledare af en expedition med uppgift att öfverföra eskimåer från Väst-Grönland eller Angmagsalik till Scoresby sund på östkusten, en plan, som är ett led i den efter Grönlandstraktaten med Norge af juni 1924 nyvaknade ifvern för att för dansk företagsamhet trygga företrädet på Grönlands östkust. P. E—t.

Mi'kkelsen(-Löth), Aksel, dansk slöjdlärare, f. 14 aug. 1849 i Hjörring, utbildades till mekaniker och var 1872—83 järngjutare i Nord-Jylland, studerade slöjdlärarutbildning i Sverige och blef 1883 ledare af Teknisk skole i Næstved, därefter föreståndare för Dansk slöjdlærerskole i Köpenhamn samt var 1907—18 skolinspektör vid slöjdundervisningen i de offentliga skolorna. M. har stor förtjänst om slöjdens starka utveckling i Danmark på senaste tid; han har utgett många skrifter, t. ex. *Slöjdlære* (1894) och *Arbejdsstillinger* (1896). — M. är fader till Einar Mikkelsen (se denne; äfven i Suppl.). P. E—t.

***Mikkola.** 1. J. J. M. utnämndes 1921 till professor i slavisk filologi vid Helsingfors' universitet. Han har vidare utgett *Urslavische grammatik* (Heidelberg, 1913) samt *Die chronologie der türkischen Donaubulgaren* (i Finsk-ugriska sällsk:s ''Journal'', s. å.). Han företrädde 1918 regeringen hos chefen för de tyska stridskrafterna i Finland von der Goltz. — 2. Maila M. har utvecklat en aldrig sinande produktivitet, bestående i smärre teaterstycken, tal, berättelser och romaner, hvilka oftast utkommit i flera uppl. Bland de sistnämnda må nämnas *Yölintu* (Nattfågeln, 1913), *Niiniven lapset* (1915; ''Ninives barn''), *Elämän kasvot* (Lifvets anlete, 1916), *Kultainen lyyra* (Den gyllene lyran, s. å.), en tendensroman från den kvinnliga studentvärlden, *Silmä yössä* (Ögat i natten, 1917), *Kurjet* (1919; ''Tranorna''), *Kihlasormus* (1921; ''Förlovningsringen''), *Kirkonkello* (1922; ''Kyrkklockan''). *Pimeän pirtin hävitys* har öfversatts till sv. af H. Nohrström under titel ''Förödelsen'' (1914). M:s samlade arbeten *Kootut teokset* ha utgetts i 6 bd 1916—21. 1—2. T. C.

Mikroanalys, Mikroanalys-metod. Se

Analys 3. Suppl. Jfr Mikrokemiska reaktioner.

Mikrohe'nry [-ri], *fys.*, milliondelen af 1 henry (se d. o.).

***Mikrokemiska reaktioner.** Om användningen af *kvantitativa* mikrokemiska analysmetoder se Analys i Suppl. — Litt.: Behrens-Kley, ''Mikrochemische analyse'' (1921), och Emich, ''Mikrochemisches praktikum'' (1924). K. A. V—g.

***Mikrokinematograf.** Se äfven Kinematograf. Suppl., sp. 1021.

***Mikromillimeter** nyttjas äfven af botanister och zoologer som längdenhet vid mätning af mikroskopiska föremål (medelst okularmikrometer; se Mikroskop, sp. 483). G. L—m.

***Mikroskop.** Om ultramikroskop och ultraviolettmikroskop se dessa ord.

Mikroskopēra, undersöka medelst mikroskop.

Mikrosmātiska däggdjur, *zool.* Se Osmatiska däggdjur. Suppl.

***Milano.** 1. Provinsen hade 1,905,430 inv., 602 på 1 kvkm., 1921. — 2. Staden M. hade 718,800 inv. 1921. En restaurering af Castello Sforzesco, utförd af Luca Beltrami, fullbordades 1911. 1921 inrättades ett katolskt universitet, *Università cattólica del sacro cuóre*, med filosofisk, socialvetenskaplig och (sedan 1923) litterär fakultet, 1919 ett forskningsinstitut för järn- och ståltillverkning. 1913 öppnades ett teatermuseum och 1921 en kanal mellan M. och Venezia. 1—2. E. A—t.

Milas. Se Mylasa.

Mild ale [mâi'ld êi'l]. Se Öl, sp. 99.

Milden, stad. Se Moudon.

***Miletos.** De af Tyska riket bekostade gräfningarna ha under ledning af Th. Wiegand gett synnerligen rika resultat. Hufvudarbetet utfördes 1899—1910, men sedermera ha efterarbeten företagits både i M. självt och i omnejden (Latmos, Herakleia). Publikationen af fynden pågår alltjämt (''Milet. Ergebnisse der ausgrabungen und untersuchungen seit 1899''). En sammanfattning af arbetet gaf Wiegand 1911 i ''Abhandlungen der Preussischen akademie der wissenschaften''. Se ock Ziebarth, ''Kulturbilder aus griechischen städten'' i serien ''Aus natur und geisteswelt'', n:r 131. — Af det forna M., som förstördes af perserna 494 f. Kr., ha genom de nya gräfningarna blott strödda drag bragts i dagen. Det, som främst klarlagts, är M., sådant det tedde sig i hellenistisk och romersk tid. Hamnen, rådhuset, två stora torg med kolonnader och minnesmärken, ett monumentalt brunnshus, ett stadion, romerska termer, teater och åtskilliga tempel ha jämte viktiga delar af gatunätet och de enskilda kvarteren frilagts. Viktiga inskriftsfynd ha ytterligare ökat kunskapen om M., dess historia och institutioner liksom ock om hellenistiskt storstadslif öfver hufvud. Särskildt betydelsefull är den inskriftssamling, som varit uppställd i Apollon Delfinios' tempel och vid utgräfningen däraf återfunnits. Äfven stadsmurarna och stadsportarna ha undersökts. Genom den södra, s. k. heliga stadsporten gick ''heliga vägen'' till Didyma, Apollons vida berömda orakelplats och tempel. Vägen, som varit omgifven af sedan länge kända arkaiska statyer och lejonbilder, har undersökts liksom ock Didymatemplet självt. Viktiga inskriftsfynd ha gjorts och äfven spridda fynd från templet före persernas härjning. Det tempel, hvars grundvalar nu äro på platsen, påbegyntes 333 f. Kr. Många byggnadsurkunder upptecknade på sten låta oss följa det stora bygget, som emellertid trots arbete däråt under såväl hellenistisk tid som under romerska kejsartiden aldrig helt fullbordats. A. B—s.

***Milford.** 1. Stadens namn är Milford haven. Den var under medeltiden den viktigaste öfverfartsorten till Irland, befästes på Elisabets tid samt på 1800-talet och anses som den bästa naturliga hamnen i England och Wales. 7,764 inv. (1921).

Milford haven [mi'lfəd hêi'vn]. Se Milford 1 (äfven i Suppl.). — Om titeln markis af Milford håven se Battenberg. Suppl.

Milieu [miliö], fr. Se Miljö.

Militarisēra (fr. *militariser*), ge militär organisation åt, ställa under militär ledning och under krigslagarna, t. ex. Briands och Millerands åtgärd vid järnvägsstrejken 1910 att inkalla alla värnpliktiga strejkande till militärtjänst och samtidigt kommendera dem till järnvägstrafikens upprätthållande, hvarpå strejken upphörde.

Militieombudsman (Riksdagens militieombudsman), förk. M. O., en riksdagens förtroendeman (med instr. af 14 maj 1915) för tillsyn öfver lagars och författningars efterlefnad af krigsdomstolarna samt af ämbets- och tjänstemän med aflöning från till försvarsväsendet anslagna medel. M. O. väljes vid hvarje lagtima riksdag af 48 för tillfället utsedda valmän, 24 från hvardera kammaren. Samtidigt utses en person att efterträda honom, ifall han, innan nästa lagtima riksdag anställt nytt val, skulle med döden afgå, samt att utöfva ämbetet under den tid, då M. O. kan vara af svår sjukdom eller annat laga förfall därifrån hindrad. Af samma valmän utses vid samma tillfälle jämväl justitieombudsman (se d. o. äfven i Suppl.) och hans suppleant. Dör M. O. eller hans utsedde efterträdare eller afgår någon af dem, då riksdagen icke är samlad, utöfvas riksdagens rätt beträffande val af militieombudsman och efterträdare af fullmäktige i Riksbanken och fullmäktige i Riksgäldskontoret. M. O., som skall vara en för lagkunskap och utmärkt redlighet känd man, skall särskildt öfvervaka efterlefnaden af strafflagstiftningen för krigsmakten, lagstiftningen om krigsdomstolar och om rättegången där samt andra författningar, i den mån de skola tillämpas af sådan domstol; värnpliktslagen samt på grund däraf utfärdade författningar; bestämmelser om antagande och entledigande af den vid krigsmakten fast anställda personalen samt om deltagande i de för krigsmakten anordnade utbildningskurserna; bestämmelser om krigsmäns behandling och omvårdnad; bestämmelser om förvaltningen af de till försvarsväsendet anslagna medlen samt af försvarsväsendet tillhörande fastigheter; bestämmelser om statens upphandlings- och entreprenadväsen, i hvad de ega tillämpning inom försvarsväsendet, om anskaffande, underhåll och vård af materiel, anskaffande och användande af andra förnödenheter samt utförande af arbete för försvarsväsendets behof; bestämmelser om förråd, utrustning och annat, som afser krigsberedskap; samt bestämmelser om expedierande af beslut och om förvarande och tillhandahållande såväl af koncept till utgående expeditioner som andra handlingar. M. O:s granskning-

rätt är emellertid inskränkt så till vida, att han icke eger utöfva densamma ur militärteknisk synpunkt. För sitt ämbetes utöfning eger M. O. rättighet att öfvervara domstolars och ämbetsverks öfverläggningar och beslut, dock utan rättighet att därvid yttra sin mening. Han eger tillgång till alla domstolars, ämbetsverks samt ämbets- och tjänstemäns protokoll och handlingar, äfven om de äro af hemlig natur. Likaså eger han tillträde till försvarsväsendets etablissemang och befästningsanordningar samt fartyg, af hvad beskaffenhet de vara må. De anmärkningar, som framställas af M. O., härleda sig antingen från klagomål, som enskilda anfört, eller från M. O:s egna iakttagelser vid af honom årligen företagna inspektioner eller eljest. Han skall förnämligast anmärka och beifra sådana af domare, ämbets- eller tjänstemän begångna fel, som synas honom antingen härröra från egennytta, vrångvisa, väld eller grof försumlighet eller bereda en allmän osäkerhet för medborgares rättigheter eller kunna föranleda, att anstalter inom försvarsväsendet icke uppfylla sitt ändamål. Därest M. O. finner vederbörande ämbets- eller tjänsteman ha felat endast af ovarsamhet, utan vrång afsikt, eger han låta bero vid vunnen rättelse eller afgifven förklaring eller hvad eljest förekommit i saken. Innan åtal får af M. O. anställas, skall vederbörande beredas tillfälle att yttra sig öfver anmärkningen. De åtal, som af M. O. beslutas, utföras i allmänhet af vederbörande allmänna åklagare. M. O. bär dock ansvar för åtalen, om de utföras i enlighet med den af honom utfärdade instruktionen. Då åtal förekommer i Högsta domstolen eller mål fullföljes dit, skall han alltid själf föra talan. Han skall jämväl själf föra talan vid riksrätt, därest Högsta domstolen eller någon af dess led. ställes under åtal inför sådan domstol för vrång dom i krigsrättsmål. Hos konungen eger M. O. göra framställning om sådana erforderliga bestämmelser, som det ankommer på konungen att meddela. Till hvarje lagtima riksdag skall han aflämna redogörelse för förvaltningen af det honom anförtrodda ämbetet samt däri inom området för hans ämbetsförvaltning anmärka brister i lagar och författningar samt uppge förslag till deras förbättring. Denna M. O:s redogörelse för ämbetets förvaltning granskas af lagutskott (enligt nuv. fördelning af första lagutskottet). Först sedan utskottets memorial om den verkställda granskningen passerat riksdagen, plägar val af M. O. företagas.

Till sitt biträde har M. O. en expedition, bestående af 1 *byråchef*, 1 *byråintendent* och *amanuenser*. Dessutom anlitas andra sakkunniga biträden i mån af behof. — Till militieombudsmän ha valts: A. R. Östergren (1915—19), G. F. Lindstedt (1919—24) samt J. A. Samuelson (från 1924).

Förslag om inrättande af en särskild tillsynsmyndighet för försvarsväsendet framkom första gången vid 1901 års riksdag genom en inom Andra kammaren (af K. Staaff) väckt motion, hvari framhölls bl. a., att den kontroll öfver försvarsväsendet, som J. O. dittills utöfvat, icke vore tillräcklig, särskildt icke om den då aktuella nya härordningen genomfördes, och hemställdes, att ett nytt ämbete skulle inrättas efter mönster af justitieombudsmansämbetet och att ämbetets innehafvare skulle benämnas militieombudsman. Förslaget, som föll i riksdagen på Första kammarens motstånd, upprepades af samme motionär vid riksdagarna 1903 och 1904, med samma resultat. Då motionen emellertid vid 1908 års riksdag af den ursprunglige förslagsställaren — nu jämte åtskilliga andra led. af Andra kammaren — förnyades, föranledde densamma en skrifvelse till K. M:t om en allsidig utredning af spörsmålet. Af särskildt tillkallade sakkunniga verkställd utredning föranledde K. M:t att 11 dec. 1908 tillsätta den s. k. Civilkommissionen (se d. o. Suppl.).

I samband med genomförandet af 1914 års på ytterligare ökad värnplikt byggda härordning upptogs emellertid frågan om sättet för anordnandet af den ifrågavarande kontrollen ånyo till behandling, och förslaget om inrättandet af ett militieombudsmansämbete återupptogs i en för 1914 års senare riksdag framlagd k. proposition. Denna proposition bifölls, och de grundlagsändringar, som propositionen föranledde, antogos af riksdagen såsom hvilande till vidare grundlagsenlig behandling samt blefvo af 1915 års riksdag antagna af båda kamrarna utan votering. Samtidigt antogos de förslag rörande ändringar beträffande bestämmelserna om J. O., som erfordrades på grund däraf, att J. O:s ämbetsutöfning självfallet inskränktes genom militieombudsmansämbetets tillkomst. G. Ldt.

Militära bestraffningsförordningen. Se Krigslagar. Suppl.

***Militärattaché.** Sverige har f. n. (mars 1925) militärattachéer vid beskickningarna i London, Helsingfors, Paris, Rom, Warschau (äfven anställd i Bukarest) och Berlin. H. J—dt.

Militära väderlekstjänsten, *krigsv.*, sammanfattningen af den personal och materiel m. m., som erfordras för observationer af de meteorologiska elementen för tillgodoseende i främsta rummet af luftvapnets, artilleriets och marinens behof af väderleksunderrättelser äfvensom den af nämnda personal utöfvade verksamheten. Militära väderlekstjänsten uppkom och utvecklades under Världskriget (se d. o., sp. 270). Inom vissa stater — bl. a. Frankrike, Nord-Amerikas förenta stater, Polen, Rumänien och Storbritannien — finnas redan i fredstid särskilda trupper eller anstalter tillhörande nämnda organisation. H. J—dt.

Militärbiljett. Se Biljett. Suppl.

***Militärbroar.** Normalbron kallas numera bred lätt bro, och den af krigsbromateriel slagna smala bron kallas smal lätt bro. Jfr Krigsbro. Suppl. L.W:son M.

***Militärföreningar.** Dylika finnas f. n. i 1:a, 3:e, 5:e och 6:e arméfördelningarna samt på Gotland. Dessutom finnas militärsällskap i åtskilliga städer. Föreningen Pensionerade officerare och Intendentursällskapet (se dessa ord. Suppl.) äro bland andra icke i hufvudarbetet upptagna dylika sammanslutningar att anse som militärföreningar. H. J—dt.

Militärhäkte. Se Fängelse. Suppl.

***Militärkabinett.** Detta ämbetsverk i Preussen afskaffades genom revolutionen 1918.

***Militärlitteraturföreningen** har ytterligare utgett 26 originalarbeten och 1 öfversatt arbete. Af dessa har ett flertal afhandlat Världskriget, såväl kriget i dess helhet som vissa truppslags deltagande i detsamma. H. J—dt.

Militärmarsch. Se Marsch 2.

Militärtåg. Se Järnvägståg. Suppl.

Militärveterinärsällskapet. Se Svenska militärveterinärsällskapet. Suppl.

***Militärväg,** *krigsv.* Se även Förbindelser. Suppl.

***Miljukov,** Pavel N., var medlem af tredje och fjärde riksdumorna och framträdde i dessa som den frisinnade borgerliga oppositionens ledare, ifrade under Världskriget för energisk krigföring i intimt samförstånd med västmakterna och väckte 1 nov. 1916 stort uppseende genom sitt våldsamma anklagelsetal mot ministerpresidenten Stürmer. Vid marsrevolutionen 1917 blef M. som utrikesminister ledamot af furst Lvovs provisoriska regering och sökte förgäfves vinna massorna för en konstitutionell monarki med tsarevitj Alexej som tsar och storfurst Mikael Aleksandrovitj som regent. Hans utrikespolitik framkallade misstro hos socialisternå, som beklagade sig öfver, att han i ett telegram (1 maj) betygade Rysslands fasta beslut att i samförstånd med de allierade ”fullfölja Världskriget till afgörande seger”, men däremot ej omnämnde sovjets lösensord ”inga annektioner och inga krigsskadestånd” (personligen vidhöll M. bl. a. kravet på annektering af Konstantinopel). M. nödgades 18 maj afgå. Efter bolsjevikisegern (nov.) räddade han sig undan till Kiev och sökte där 1918 kontakt med tyska regeringen i hopp om konstitutionella förhållandens återställande i Ryssland med tysk hjälp. Efter Världskrigets slut har M. mestadels vistats i London och Paris samt sökt åstadkomma en antibolsjevikisk samling af liberala och rysk-nationellt socialistiska emigrantelement. V. S—g.

***Milkontor.** 1. Statens järnvägars milkontor lyder fr. o. m. 1919 under Andra trafikbyrån. Personalen vid kontoret utgöres numera (1925) af 1 föreståndare, 5 första bokhållare, 3 bokhållare och 30 öfriga tjänstemän. F. P.

***Miłkowski,** Z., dog 10 jan. 1915 i Lausanne.

Milla, *bot.*, namn på släktet *Filipendula* (se Spiræa).

Mille [mij], Pierre, fransk författare, f. 1864 i Choisy-le-Roy, juris doktor, krigskorrespondent till ”Journal des débats” under grekisk-turkiska kriget och till ”Le temps” under Världskriget, f. d. kabinettschef för generalsekretariatet för Madagaskar, har på offentligt uppdrag och för studier genomrest bl. a. västra Afrika, Kongo, Indo-Kina och engelska Ostindien. M:s alstring är ytterst rik och skiftande: *De Thessalie en Crète* (1898), *Au Congo belge* (1899; prisbelönt af Fr. akad.), *Sur la vaste terre* (1905), *Les deux Congo* (1906), *Barnavaux et quelques femmes* (1908), *L'enfant et la reine morte* (s. å.), *Quand Panurge ressuscita* (s. å.), *La biche écrasée* (1909), den vackra barnberättelsen *Caillou et Tili* (1911), *Louise et Barnavaux* (1912), *Paraboles et diversions* (1913), *Le monarque* (1914; ”Monarken”, 1924), *En croupe de Bellone* (1916), *Sous leur dictée* (1917), *Masr' Eddine et son épouse* (1918), *Le bol de Chine* (1920), *Histoires exotiques et merveilleuses* (s. å.), *La nuit d'amour sur la montagne* (s. å.), *L'ange du bizarre* (1921), *Les mémoires d'un dada besogneux* (1921), *Myrrhine, courtisane et martyre* (1922), *Monsieur Barbe-bleue . . . et madame* (s. å.), *Images exotiques et françaises* (s. å.) m. fl. M. har i sitt författarskap mycket ofta nyttjat motiv och erfarenheter från sitt reselif; som skildrare af kolonialförhållanden har han till och med jämförts med Kipling, hvilket är föga slående som karakteristik af M:s läsvärda beskrifningar och humoristisk-satiriska berättarkonst. Hans förnämsta figurer, kolonialsoldaten Barnavaux och ”monarken”, äro originellt uppfattade i sin blandning af naivitet och medvetenhet, lefvande utanför den reella världens kraf. Till sv. öfversattes 1924 äfven ”Tre kvinnor”. Se Florian-Parmentier, ”P. M.” (1923). R—n B.

Mille'nkovich [-vitj], Max von, österrikisk musikskriftställare, f. 1866 i Wien (son till skalden Stephan M., pseud. Stephan Milow, f. 1836, d. 1915), har varit sektionsråd i undervisningsministeriet och 1917—18 direktör för Burgteatern. Han har under pseud. Max Morold skrifvit operalibretter samt biografierna *Stephan Milow* (1897), *Hugo Wolf* (1912) och *Anton Bruckner* (s. å.), *Die österreichische tonkunst* (1918) m. m. E. F—t.

***Miller** (sp. 526). — 2. F. von M. d. y., numera friherre von M., lämnade 1918 direktörskapet vid konstakademien.

***Miller** (sp. 526), Joaquin, dog 18 febr. 1913 nära San Francisco.

***Miller** (sp. 527), W. D. Svenska tandläkarsällskapet instiftade på sin 50-årsdag (1910) ett pris (Millerska priset) för förtjänstfullt arbete på tandläkekonstens område.

Miller, John, pseudonym. Se Müller, J. S., sp. 17.

***Millerand,** Alexandre, afgick från krigsministerposten i Poincarés ministär några dagar före presidentvalet i jan. 1913 till följd af häftiga angrepp mot honom i yttersta vänsterns press i ett befordringsärende. Kort efter Världskrigets utbrott blef M. 25 aug. 1914 krigsminister och visade som sådan synnerligen stor energi vid botandet af den föregående regimens försummelser i fråga om arméns utrustning Han afgick okt. 1915 med ministären Viviani och tog under återstoden af krigstiden liflig del i parlamentets förhandlingar. M. blef mars 1919 som generalkommissarie styresman öfver de återvunna provinserna Elsass och Lothringen och bidrog på denna post väsentligt att jämna öfvergången vid deras införlifvande i det franska statslifvet. Bl. a. omorganiserades Strassburgs universitet och förbereddes en utvidgning af stadens hamn, hvarjämte han undvek alltför brådstörtade uniformitetsåtgärder i fråga om förvaltningen. Under valkampanjen 1919 hade M. väsentlig andel i tillkomsten af det nationella blocket, och vid Clemenceaus afgång jan. 1920 efterträdde han denne som konseljpresident. Vid skadeståndsfrågans behandling var öfverenskommelsen i Spa juni s. å. (se Skadeståndsfrågan. Suppl.) M:s största framgång. Då Deschanel af hälsoskäl nödgades afgå, valdes M. 23 sept. s. å. till republikens president. Han hade på förhand tillkännagifvit, att han ej betraktade denna post såsom uteslutande af dekorativ natur, utan ämnade göra bruk af sina lagliga befogenheter i intimt samarbete med sina ministrar. Också torde han särskildt på det utrikespolitiska området mer än en gång som president ha sökt göra sin mening gällande, och på vänsterhåll beskyllde man honom för att under valstriden

1924 ha inblandat sig i partikampen. Då efter Poincarés afgång det segrande vänsterblocket ej ville i regeringsställning samarbeta med M. och denne ej lyckades få till stånd någon ministär med parlamentarisk majoritet, fann han sig föranlåten att 11 juni under en öfvergångsministär Marsal (se d. o. Suppl.) tillställa kamrarna sitt demissionsbudskap. Han framhöll samtidigt i ett manifest, att vänsterblockets kraf på hans afgång strede mot författningens bokstaf och anda och utgjorde ett farligt prejudikat. I nov. s. å. bildade han en högerpolitisk sammanslutning, ”den republikansk-nationella gruppen”, och han har febr. 1925 tillkännagifvit sin afsikt att uppställa sig som kandidat vid ett snart förestående senatorsval. V. S—g.

Millerska priset. Se Miller, W. D. Suppl.

***Milles.** 1. V. Karl E. A. M. har under senare år med outtröttlig fantasi, skaparlust och skaparkraft utfört en mängd skulpturarbeten af olika art och karaktär och i olika material. Genomgående är sträfvan efter dekorativ hållning, efter monumentalitet och ofta efter frodig massivitet i formerna. Bland hans alster fr. o. m. 1913 äro *Bronsportar* med reliefer i tidig medeltidsstil till Uppenbarelsekyrkan i Saltsjöbaden (1913), *Kämpande elefanter* (granit, s. å.), *K. A. Wallenberg* (byst i granit, Saltsjöbaden, 1916), flera *fontäner* med olika benämning (Susanna, Solglitter, Najad, Lejon, Triton, Hafvets stämning, Europas upplefvelser, 1914 o. f., flera af dessa utförda i granit och brons, en tritonfontän hos prins Eugen på Valdemarsudde, de nyaste afsedda för Slottsskogen i Göteborg, utställda 1923), flera *danserskor* (grupper, statyer och reliefer — en relief i brons 1913, Nationalmuseum, en grupp 1915 i Glyptoteket i Köpenhamn, en annan grupp 1914, omarbetad 1919, i Göteborgs museum), vidare *Bågskytt* (staty, 1916, uppställd utanför Liljevalchs konsthall), *Badande flickor* (brons, 1919), *Lyrspelande ängel* (brons, 1921), *Sjöfartsmonument* — en bevingad genie i springande ställning — vid ångfärjestationen i Hälsingborg (1922), *Johannes Rudbeckius* (staty i Västerås, aftäckt 14 juni 1923), *Solsångaren* (staty till Esaias Tegnérs minne, utförd på beställning af Svenska akad. att uppställas i Strömparterren, Stockholm; väntas bli aftäckt 1925 — på sockeln Tegnérs hufvud i medaljong). *Springande häst* är ett motiv, varieradt 1920 och 1923 — det sistnämnda exemplaret monumentalt, afsedt att utföras i brons och granit. En liten häst i språng (i marmor) inköptes 1923 af Nationalmuseum. — Af statyn *Vingarna* äro exemplar i brons uppställda i Göteborg och i Uppsala i Upplands nations trädgård. Det stora *Sturemonumentet*, som blef gjutet i brons 1914, fick omsider sin plats på Kronåsen s. om Uppsala och aftäcktes 13 febr. 1925. (Om monumentet se vidare Sture, sp. 507—508 och där vidstående planscher. Postamentet har dock blifvit ett helt annat och högre än det å pl. II.) *Gustaf Vasa-statyn*, som i ett färglagdt gipsexemplar intagit fondplatsen i Nordiska museets midtparti, kommer inom kort att ersättas med ett i trä snidadt exemplar, i någon mån afvikande från den hittills kända modellen. Från konstnären föreligger ett förslag att omge Gustaf Vasa med bilder af hans fyra söner. *Industrimonumentet* — afsedt för platsen framför Tekniska högskolans byggnadskomplex — är under arbete. Bland M:s senaste kända uppslag är skiss till *Swedenborgsmonument* i London samt skiss till en *Folkungabrunn* för Stora torget i Linköping. Skissen — hittills ej offentligt utställd — har blifvit häftigt debatterad, men brunnens utförande blef tillstyrkt af den tillsatta kommittén okt. 1924. — M. har utfört äfven dekorativ plastik (bl. a. de groteska figurgrupperna på Enskilda bankens fasad 1914). Han har äfven utfört medaljer öfver *Gustaf Vasa*, öfver *jubileumsutställningen* i Göteborg 1923 m. fl. samt porträttmedaljong öfver kronprinsessan *Margareta* på hennes monument i Hälsingborg (1924). M. blef professor i skulptur vid konstakademien 1920. En monografi af C. Köper (öfv. från förf:s tyska manuskript) utkom 1913; en samling afbildningar af M:s verk ses i ”Små konstböcker” (1915). G—g N.

***Millet,** Jean François. Se Moreau-Nélaton, ”M. raconté par lui-même” (3 bd, 1922).

***Millet,** René, dog i nov. 1919. — Hans son, Philippe M., har varit korrespondent i London till ”Le temps” och är f. n. utrikesredaktör i ”Petit parisien” samt utgifvare af veckotidskriften ”L'Europe nouvelle”. Särskildt har han gjort sig bemärkt som ifrare för intimt politiskt och ekonomiskt samgående med England. V. S—g.

Milli- (af lat. *mille*, tusen) betecknar i sammansättning med någon måtts- eller viktsenhet en tusendel af den följande enheten, t. ex. *millimeter*, *milliampère*, *millivolt*, *milligram*.

***Millicurie,** *fys.* Se äfven Mache. Suppl.

Millihe'nry [-ri], *fys.*, tusendelen af 1 henry (se d. o.).

Millikan [mi'likən], Robert Andrews, amerikansk fysiker, Nobelpristagare, f. 22 mars 1868 i Morrison, Ill., blef filos. doktor vid Columbia-universitetet, New York, 1895, studerade i Berlin och Göttingen 1895—96, innehade olika lärarposter i fysik vid Chicago universitet samt blef 1910 ord. professor där och föreståndare för Ryerson-laboratoriet; 1921 kallades han till direktör för det nyinrättade Norman Bridge laboratoriet vid California institute of technology i Pasadena. M. är i främsta rummet känd för sina bestämningar af den elektriska enhets- eller elektron-laddningen. Genom en lång följd af iakttagelser (1909—17) på enstaka oljedroppars rörelse i ett elektriskt fält, där luften ioniserats, har han nämligen fastställt förefintligheten af en minsta laddning och med precision bestämt denna för hela den moderna atomfysiken fundamentala konstant till $4{,}_{77} \cdot 10^{-10}$ elektrostatiska enheter. Med öfvervinnande af stora experimentella svårigheter har M. (1914—16) lyckats bekräfta den af Einstein uppställda lagen för den fotoelektriska effekten och därvid göra en noggrann bestämning af Plancks konstant h. För dessa epokgörande arbeten tillerkändes M. 1923 års Nobelpris i fysik. Af största betydelse äro äfven hans sedan 1916 utförda undersökningar öfver de kortaste våglängderna inom

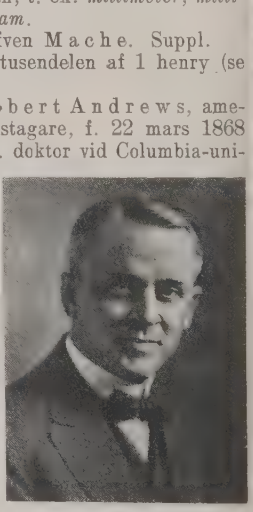

det ultravioletta spektret, hvarvid han med gittervakuumspektrografen uppmätt våglängder ända ned till 136 Ångströmsenheter (1921) och dessutom visat, att de lagar, som gälla för de tyngre atomernas röntgenspektra, äro tillämpliga äfven på de lättare atomernas optiska spektra. Utomordentligt framstående som experimentator och lärare, har M. författat flera läroböcker i experimentalfysik. Bland öfriga skrifter märkes *The electron* (1917). M:s afh. äro merendels publicerade i ''Physical review''. M. var en af initiativtagarna till bildande af Natural research council, Washington, och blef 1917 dess vice ordf. Han är dessutom led. af flera lärda samfund. Jfr Elektron, *fys.*, samt Suppl:s art. Einstein, Fysik och Röntgenspektrum. E. R—dt.

Milli'ola, *paleont.* Se Tertiärsystemet, sp. 963.

Millivo'lt, *fys.*, tusendelen af en volt (se d. o.).

***Millons reagens**, *kem.* Se äfven Proteinämnen, sp. 411, B. 8).

***Millquist**, H. V., dog 18 nov. 1916 i Norrköping. Han var sedan 1914 redaktör af ''Östergötlands dagblad''.

***Milne**, John, dog 31 juli 1913 i Newport å ön Wight.

***Milner**, Alfred, viscount M., blef dec. 1916 medlem af krigskabinettet i Lloyd Georges ministär, var i febr. 1917 engelsk regeringsrepresentant vid de allierades öfverläggningar i Petersburg och hade mars 1918 väsentlig andel i, att Foch blef öfverbefälhafvare öfver de allierades arméer på västfronten. Han blef krigsminister i april s. å. och var efter ministärens rekonstruktion kolonialminister jan. 1919—febr. 1921. Vid fredskonferensen i Paris 1919 var M. en bland Brittiska rikets förhandlingsdelegerade. Då förhållandet till Egypten s. å. blef kritiskt, sändes M. dit i spetsen för en fackmannakommission, som dec. 1919—mars 1920 grundligt studerade förhållandena och efter förhandlingar i London sommaren 1920 med den egyptiske nationalistledaren Zaghlul pascha i nov. s. å. afgaf sitt betänkande, som gick ut på erkännande af Egyptens oberoende och ett alliansfördrag med garantier för de brittiska riksintressena (se Egypten. Suppl., sp. 469). M. har ytterligare skrifvit *The nation and the empire* (1913) och en studie öfver problemen efter kriget, *Questions of the hour* (1923). V. S—g.

***Milnes.** — 2. Robert O. A. Crewe-M., earl af Crewe, är sedan dec. 1922 brittisk ambassadör i Paris.

Miloš Svetić [mi'lå∫ sve'titj], pseudonym. Se Serbokroatiska litteraturen, sp. 158.

***Milton**, J. — Under de senaste årtiondena har uppstått en utomordentligt rik litteratur om M., med viktiga nya upptäckter och en annan uppfattning af hans karaktär, än den beundrande Masson framställde och som sedan gällt. Banbrytande voro S. G. Liljegrens ''Studies in M.'' (Lund, 1918) och senare Milton-studier. Öfriga arbeten om M., som må nämnas, äro J. W. Good, ''Studies in the Milton tradition'' (1915), H. Mutschmann, ''M. und das licht'' (1920), D. Saurat, ''La pensée de M.'' (s. å.) och ''Blake and M.'' (s. å.). Jfr W. Fleischer, ''Der alte und der neue M.'' (i ''Germanisch-romanische monatsschrift'' 1922). Senaste engelska arbeten äro R. D. Havens, ''The influence of M.'' (1922), E. H. Visiak, ''M. agonistes'' (1923), och W. M. Harris, ''J. M.: puritan, patriot, poet'' (s. å.).

Mi'lviska bron, lat. *Pons Mi'lvius* l. *Pons Mu'lvius*, nu kallad Ponte molle, n. om Rom öfver Tiber. Om slaget där, äfven kalladt slaget vid Saxa rubra, se d. o.

Mimation. Se Sabéer, sp. 257.

Mime, mansroll (konstförfaren och lågsinnad dvärg, Alberichs broder; tenor) i R. Wagners musikdramer ''Rhenguldet'' och ''Siegfried''.

Mimi', kvinnlig hufvudroll (lungsiktig ung sömmerska; sopran) i Puccinis opera ''Bohème''.

***Mimicry**, *biol.* Jfr ock Konvergens. Suppl.

Mimon [-mån], tjechiska namnet på Niemes (se d. o.).

***Mina.** — 2. Sjöminor. Under Världskriget 1914—18 utvecklades minmaterielen i hög grad. Äldre mintyper ha förbättrats och nya uppfunnits. Hvad de *äldre mintyperna* beträffar, pekar utvecklingen hän mot stora, med kraftig laddning af de modernaste sprängämnen försedda minaggregat, som äro användbara såväl inom- som utomskärs och såväl mot öfver- som undervattensfartyg. Förankringsanordningarna, som numera alltid äro automatiska, medge minans förankring äfven på mycket stora djup, och särskilda anordningar ha träffats för att möjliggöra minutläggning icke blott nära under vattenytan, utan äfven ned till de största djup, på hvilka en undervattensbåt utan fara för sammantryckning kan manövrera. Härigenom har minan blifvit en af undervattensbåtens farligaste fiender. Minorna utläggas numera nästan alltid från fartyg under gång, och de flesta öfvervattensörlogsfartyg äro apterade för minutläggning. Äfven härför särskildt byggda undervattensbåtar tas emellertid ofta i bruk för minering. Under Världskriget utlades minor i snart sagdt alla de farvatten, som lågo i närheten af krigszonen. Stora delar af Nord- och Östersjön, Engelska kanalen, Vizcayaviken och Medelhafvet voro öfversållade af minfält, som ej blott i hög grad inskränkte de krigförande örlogsflottornas rörelsefrihet, utan äfven beredde svårigheter för handelssjöfarten, äfven den neutrala. Antalet under kriget utlagda minor torde snarare ha öfver- än understigit $^1/_2$ mill.

De *nya mintyperna* kunna klassificeras som antingen sjunk- eller bogserminor och ha alla till ändamål att bekämpa undervattensbåtar. Sjunkminan karakteriseras däraf, att den saknar flytkraft och därför omedelbart efter fällningen sjunker mot bottnen. Sjunkhastigheten regleras i allmänhet genom ventiler, som med större eller mindre hastighet insläppa vatten i minan och därigenom reglera dennas tyngd. Då minan kommer på ett på förhand inställdt, önskadt djup, bringas den till detonation antingen genom vid fällningen tänd stubintråd eller genom ett tändstift, framfördt medelst en af vattentrycket sammanpressad fjäder. Sjunkminor kunna anordnas äfven som stötminor, d. v. s. för detonation, då minan stöter på ett fast föremål, t. ex. en undervattensbåt. Laddningens storlek varierar mellan 100 och 150 kg. Minan fälles från fartyg stillaliggande eller under gång. Bogserminan utgöres af en mina, som bogseras af det fartyg, hvilket spanar efter eller jagar undervattensbåtar, och bringas till detonation vid stöt mot

nämnda fartyg eller också på elektrisk väg, då tändströmmen öfverföres från det bogserande fartyget till minan genom en elektrisk kabel. Laddningen är ungefär densamma som i sjunkminan. — Om skyddsmedel mot minor se Paravan och Skyddssvep, båda i Suppl. N. A—r.

*__Minde-Pouet__, G., är sedan 1917 direktör för ”Deutsche bücherei” i Leipzig.

*__Minderårig.__ Äfven i nyare lagstiftning har ordet ”minderårig” olika betydelser: i lagen 29 juni 1912 om arbetarskydd med tillhörande författningar, äfvensom i lagstiftningen om förfarandet i brottmål rör. minderåriga, är ”minderårig” den, som är under 18 år, i lagen 14 juni 1918 om fattigvården åter den, som icke fyllt 16 år. I texten till 1924 års lag om förmynderskap har — efter förslag, först framställdt inom Lagrådet — betecknigen ”minderårig” för den, som är under 21 år, utbytts mot ”underårig”. C. G. Bj.

*__Minderåriga brottslingar.__ Genom lagändring 7 maj 1917, som trädt i kraft 1 jan. 1920, utvidgades domstols befogenhet att villkorligt utbyta det ådömda straffet mot insättande å allmän uppfostringsanstalt till att gälla de fall, då någon dömes till böter eller fängelse i högst ett år eller straffarbete i högst 6 månader för brott, begånget mellan 15 och 18 års ålder. Genom ny lag ang. villkorlig straffdom 28 juni 1918 har vidare särskildt med hänsyn till minderåriga brottslingar föreskrifvits, att villkorligt dömd person regelmässigt skall ställas under öfvervakning af därtill genom domstolens försorg förordnad person. Slutligen har genom lagändring 6 juni 1924 domstols befogenhet att villkorligt utbyta ådömdt straff mot insättande å allmän uppfostringsanstalt ytterligare utvidgats till att gälla fall, då någon dömts till böter eller fängelse eller straffarbete i högst två år för brott, begånget i åldern mellan 15 och 18 år, äfvensom till fall, då vid villkorlig dom anstånd förklaras förverkadt, innan den dömde fyllt 18 år, ändå att ny straffdom därvid icke meddelats. Samtidigt har genom särskild lag, innefattande bestämmelser om förfarandet i brottmål rörande vissa minderåriga, föreskrifter getts, som möjliggöra ett anordnande af särskild förundersökning genom därtill lämplig och villig person i fråga om för brott tilltalade personer under 18 år, äfvensom ett uteslutande af offentligheten vid dylika måls handläggning inför domstol. Jfr Tvångsuppfostran. N. S—g.

*__Mindre Asien__ utgör nu enl. freden i Lausanne (24 juli 1923) den väsentliga delen af Turkiet och sträcker sig i n. till Kaukasus, inkl. Kars och Ardahan, i ö. till norra delen af den gamla turkisk-persiska gränsen samt den ännu icke bestämda gränsen mot Irak och i s. till en gränslinje mot Syrien från Djeziret-ibn-Omar, vid Tigris i ö., till en punkt vid Alexandretteviken, s. om Pajas, i v. Nordvästra delen af halfön Ismid, öarna Marmara, Aphisia och Alom samt en bestämd zon ö. om Dardanellerna äro demilitariserade. ”Bagdadbanan” står, hvad den turkiska delen beträffar, nu under ledning af en engelsk-fransk-italiensk finansgrupp; från Taurus åt ö. är den numera fransk samt bildar från Karagöslü till Nisibin gräns mellan det turkiska M. och Syrien, och från Mesopotamiens gräns är den engelsk. E. A—t.

Mindre björkrullvifveln, *zool.* Se Rullviflar.

Mindre fortsättningsskola. Se Ersättningsskola. Suppl.

Mindre fruktträdssplintborren. Se Fruktträdssplintborren. Suppl.

Mindre jordbruk. Se Småbruk.

Mindre kottvifveln, *zool.* Se Pissodes.

Mindre snytbaggen, *Hylobius pinastri, zool.* Se Snytbaggar.

Mindre sädesknäpparen, *zool.* Se Sädesknäppare.

*__Mineral.__ Om särskiljande af malmmineral från ofyndig bergart se Anrikning; om skiljande af olika mineral från hvarandra se Flotation. Suppl.

*__Mineralogi.__ Den allmänna mineralogien kan lämpligen delas i 3 grenar, vanligen benämnda *kristallografi*, *kristallfysik* och *mineralkemi*. Under förra hälften af 1800-talet egnades bland dessa lif lig uppmärksamhet åt läran om mineralens geometriska form och utbildning, kristallografien, samt åt mineralens kemiska sammansättning, medan däremot mineralens fysiska egenskaper, särskildt de optiska, blefvo i mindre grad beaktade. Kristallfysiken, och i synnerhet kristalloptiken, fick dock under 1800-talets senare hälft kraftigt uppsving, som främjades genom konstruktion af ett flertal undersökningsinstrument, särskildt polarisationsmikroskopet (se Mikroskop, sp. 483—484) för petrografiskt bruk. Härigenom utröntes dels mineralens egenskaper i allmänhet, dels deras förekomst i bergarterna, hvarigenom en ny vetenskapsgren utbildades, *petrografien*, som dock anknöts närmare till geologien än till mineralogien. De för mineralen karakteristiska fysiska egenskaperna äro icke ensamma för mineralen, utan en stor del af dem är förbunden med kristallformen eller den kristalliniska utbildningen; man talar i allmänhet också snarare om kristallfysik och kristalloptik än om mineralfysik och optisk mineralogi, men detta oaktadt ha dessa arbeten dock i vida öfvervägande grad hänförts till mineralogien. I början af 1900-talet kom från fysikens sida en impuls, som beredde mineralogien mycket stort uppsving, då v. Laue 1912 upptäckte interferensfenomen vid *röntgenstrålarnas* (se d. o., sp. 184—185) gång genom en kristall och W. H. och W. L. Braggs arbeten visade, att dessa fenomen uppstodo genom röntgenstrålarnas reflexion mot de olika atomplanen i kristallen. Genom mätning af läget hos de olika interferenspunkterna i Lauediagrammet (se Röntgenstrålar, fig. 3, sp. 184) bestämmer man i första hand indices (se Kristallografi, sp. 1334) för de motsvarande atomplanen och slutligen kristallens hela inre uppbyggnad af atomer eller hvad man kallar kristallens struktur l. *gitter* (se Rumgitter och Kristallgitter. Suppl.). Afståndet mellan de olika atomplanen i ett dylikt gitter, den s. k. *gitterkonstanten*, låter sig beräknas med stor noggrannhet och har betydelse som karakteriserande för kristaller med i öfrigt likartad struktur. Så har t. ex. *stensalt*, NaCl, och *sylvin*, KCl, hvilka båda ha kubisk kristallform och ytcentrerade rumgitter, gitterkonstanterna, stensalt d 100 = $2{,}_{814}$ Ångströmska enheter (se Spektrum, sp. 637) eller $0{,}_{00000002814}$ cm. och sylvin d 100 = $3{,}_{138}$ Å. E. eller $0{,}_{00000003138}$ cm. Fig. 1 i art. Kristallgitter. Suppl., visar stensaltets atomuppbyggnad. När git-

terkonstanten för stensalt och sylvin betecknas med d(100), anger där 100 (Millerska) indices för kubens yta. Med användning af röntgenstrålar har man äfven lyckats utarbeta metoder för såväl mineralogisk som kemisk analys. — Den geometriska kristallografien har vunnit stort uppsving genom införandet på 1890-talet af den tvåkretsade goniometern l. teodolitgoniometern (se Goniometer, sp. 1467). Bland de nyaste undersökningsmetoderna torde också böra nämnas, att man genom undersökning af slipprof i påfallande ljus medelst användning af metallografiens (se d. o., sp. 244—245) metoder kommit till goda resultat vid undersökning af opaka mineral, en metod, som för tydning af malmers förekomst och bildning är af allra största betydelse. Bland den kemiska mineralogiens nyare framsteg bör också nämnas, att man på senare tider på mineralogiska spörsmål, särskildt mineralombildningar och omsättningar, tillämpat den fysikaliska kemiens lagar, framför allt fasregeln. Därigenom har man i många fall fått klarhet öfver betingelserna för de olika mineralens bildning och därigenom öfver deras bildningshistoria, deras *paragenesis* (se d. o.), som också är ett forskningsområde, åt hvilket man i senare tider egnat mycken uppmärksamhet.

Litt.: Bland moderna arbeten må nämnas a) Systematisk mineralogi, äfven handböcker: J. D. Dana, ”A system of mineralogy” (6:e uppl., af E. S. Dana, 1892; ”Appendices”, 1—3 1899, 1909 och 1915), C. Hintze (med medarbet.) ”Handbuch der mineralogie” (1889 ff.), P. Groth, ”Tabellarische übersicht der mineralien nach ihren krystallographisch-chemischen beziehungen geordnet” (4:e uppl. 1898), Foote mineral company, Complete mineral catalogue (1909). — b) Mineraloptik, mineralkemi och röntgenografi: A. N. och H. N. Winchell, ”Elements of optical mineralogy” (1909), Fr. Rinne, ”Einführung in die kristallograph. formenlehre und elementare anleitung zu kristallographisch-optischen sowie röntgenographischen untersuchungen” (4:e—5:e uppl., 1922), F. Pockels, ”Lehrbuch der kristalloptik” (1906), C. Doelter (med medarbet.) ”Handbuch der mineralchemie” (1912), W. H. och W. L. Bragg, ”X-rays and crystal structure” (4:e uppl. 1922), P. P. Ewald ”Kristalle und röntgenstrahle” (1923), Fr. Rinne, ”Das feinbauliche wesen der materie, nach dem vorbilde der kristalle” (2:a—3:e uppl. 1922). — c) Läroböcker: E. S. Dana, ”A text-book of mineralogy with an extended treatise on crystallography and physical mineralogy” (6:e uppl. af W. E. Ford, 1922), F. Klockmann, ”Lehrbuch der mineralogie” (7:e—8:e uppl. 1922), sir H. A. Miers, ”Mineralogy, an introduction to the study of minerals” (1902), P. Niggli, ”Lehrbuch der mineralogie” (2:a uppl. 1925), G. Tschermak, ”Lehrbuch der mineralogie” (8:e uppl. 1920), samt A. Sjögren, ”Lärobok i mineralogi” (3:e uppl., af Hj. Sjögren, 1880), A. E. Törnebohm, ”Kortfattad lärobok i de första grunderna af mineralogi och petrografi” (3:e uppl. 1902), samt O. Gertz och K. A. Grönwall, ”Grundlinjer till mineral- och bergartslära” (1923). — G. Aminoff har 1921 med anledning af Geol. fören:s i Stockholm 50-årsjubileum i dess förhandlingar meddelat: ”Svensk mineralogisk forskning. En återblick”. — Tidskrifter: ”Neues jahrbuch für mineralogie, geologie und paläontologie” (Stuttgart, sedan 1833), (Tschermaks) ”Mineralogische und petrographische mitteilungen” (Wien, sedan 1879), (Groths) ”Zeitschrift für krystallographie und mineralogie” (Leipzig, sedan 1877), ”Bulletin de la Société française de minéralogie” (Paris, sedan 1878), ”The Mineralogical magazine” (London, sedan 1876) och ”The American mineralogist” (Menasha, Wisconsin, sedan 1915). K. A. G.

Mineralogisk [-låg-], som hör till mineralogi (se d. o.).

***Mineraloljor.** Se äfven Brunkolstjära. Suppl.

Mineralteori kallades af Justus v. Liebig (se denne) den af honom i motsats mot den rådande s. k. humusteorien (se d. o. Suppl.) framställda läran, att växternas mineraliska beståndsdelar (askbeståndsdelar), men ej humus utgöra växternas näringsämnen, hvilka de för sin tillväxt behöfva upptaga ur jorden. Då enligt Liebigs mening växterna kunna fylla sitt behof af ej blott kol, väte och syre, utan äfven kväfve ur luftens outtömliga förråd af dessa ämnen, behöfde man genom gödsling underhålla endast jordens förråd af mineralämnen, hvarför den vanliga gödslingen med kreatursspillning helt kunde ersättas af konstgödsel innehållande mineralämnen, en uppfattning, som senare visades vara ohållbar. Jfr Gödsling. H. J. Dft.

***Mineralvatten** (sp. 582). Mineralvattnen i Porla, Pyrmont och Spa innehålla icke järnsulfat, utan järnkarbonat (se Porla brunn, Pyrmont och Spa). Om radioaktiva mineralvatten se Gastein och Radioaktivt vatten. (I underskriften under fig. i hufvudarb. *står* Apotekarnas *bör vara* Nordstjärnans.) K. A. V—g.

***Minerva,** den af K. Trübner utg. ”Jahrbuch der gelehrten welt” utkommer fr. o. m. 1920 i Berlin.

Mine'ttmalm (fr. *minette*, af *mine*, grufva, malm), *bergsv.*, *geol.*, en oolitisk järnmalm, en brunjärnmalm, som innehåller genomsnittligen 36 proc. järn; järnhalten kan stiga till 50 proc., och malmen anses f. n. ej brytvärd, då den understiger 30 proc. Järnet förekommer här som järnoxidhydrat (limonit), och malmen innehåller 1,6—1,8 proc. fosforsyra, hvarför den med fördel kan användas till järnframställning enligt den basiska bessemermetoden. Den utnyttjas äfven synnerligen väl i samband med de svenska exportmalmerna. Då minettmalmen förekommer tills. med kalkstenar, har man vid dess nedsmältning ytterligare den fördelen, att den är en engående malm. Minettmalmen förekommer i jurasystemet (se d. o., sp. 302 och 304) i undre dogger (zonerna med *Harpoceras Murchisonae* och *H. opalinum*) i ett område v. om floden Mosel i Lothringen och Luxemburg. Malmen ligger där inlagrad i jurasystemets lager af kalkstenar och skifferleror, oftast som jämna lager eller flötser med nästan horisontalt läge, stundom som linser. Oftast förekomma 3—4 lager, stundom flera, med en mäktighet af från omkr. 1 m. till 5 m. Lagren stupa i allmänhet mot v., såsom geol. kartan visar genom förekomst af äldre formationer i ö. och yngre i v., så att malmerna gå i dagen i ö. och på djupet i v. Malmerna gå således i dagen i det förr Tyska Lothringen samt i s. i trakten af Nancy, men de rikaste områdena finnas i n. kring Longwy och Briey i franska Lothringen. Enligt uppskattning till 11:e Internationella geologkongressen i Stockholm 1910 (se Järnmalmer. Suppl.) skulle af

områden med brytbar minettmalm i detta område finnas: i franska Lothringen 610 kvkm., i f. d. Tyska Lothringen 430 kvkm., i Luxemburg 30 kvkm. och i Belgien 3 kvkm. Härtill bör man emellertid lägga områden längre i v. på omkr. 120 kvkm., där man genom senare borrningar konstaterat brytvärd malm på större djup. Genom Versaillesfreden har så godt som hela minettområdet kommit på Frankrikes hand, och Frankrike står därigenom nu (se Järnmalmer. Suppl., sp. 850) som världens näst Förenta staterna främsta producent af järnmalm. (Minettmalmerna utgjorde före Världskriget omkr. $^2/_3$ af Tysklands hela järnmalmsförråd.) K. A. G.

Minga, *bot.*, namn på släktet *Linaria*.

***Mingranat.** Se Granat äfven i Suppl.

***Miniatyr.** Den säkert främsta samlingen miniatyrmålningar i Sverige är den af konsul A. Hj. Wicander med finaste smak hopbragta och af K. Asplund 1920 katalogiserade; se Wicander, A.

Minimali'ster (af lat. *mi'nimus*, minst), *polit.*, dets. som mensjeviker. Se Maximalister. Suppl.

Mi'nimipris, af staten fastställdt pris på vara, hvilket ej får underskridas.

Ministeriet för inrikes ärendena i Finland, som motsvarar civilexpeditionen i kejserliga senaten, handlägger ärenden angående den allmänna ordningen och säkerheten, länens förvaltning, landets administrativa indelning, anläggning af städer, köpingar och samhällen med sammanträngd befolkning samt deras privilegier och ordningsstadgar, förvaltningen af kommuner och självstyrelseområden af högre ordning, medicinalväsendet, allmänna hälsovården samt veterinär- och apoteksväsendet, passväsendet, beviljande af medborgarrätt och befrielse från medborgerliga förpliktelser äfvensom lotterier och penninginsamlingar. Under ministeriet lyda länsstyrelserna, städernas magistrater, polisinrättningarna och Medicinalstyrelsen. O. B—n.

Ministeriet för kommunikationsväsendet och allmänna arbetena i Finland, som motsvarar kommunikationsexpeditionen i kejserliga senaten, handlägger ärenden ang. järnvägar, kanaler, byggande af hamnar, inrättande af farleder, flottning af skogsprodukter, spårvägar, allmänna vägar, broar och färjor, gästgifveri- och skjutshållningen, automobil- och lufttrafik, staten tillhöriga strömfall och vattenverk, postväsendet, postsparbanken, telegraf- och telefonväsendet, statens byggnader och byggnadsverksamhet, för så vidt de ej höra till något annat ministeriums verksamhetsområde äfvensom allmänna arbeten, för så vidt de hänföra sig till här nämnda förvaltningsgrenar. Under ministeriet lyda Järnvägsstyrelsen, Öfverstyrelsen för väg- och vattenbyggnaderna, Poststyrelsen, Postsparbanksstyrelsen, Telegrafstyrelsen och Öfverstyrelsen för allmänna byggnaderna. O. B—n.

Ministeriet för utrikes ärendena i Finland inrättades, sedan landet lösgjort sig från beroendet af Ryssland, och handlägger ärenden rörande dess förhållande till utländska makter. Ministeriet är fördeladt på 3 afdelningar. *Afdelningen för administrativa ärenden*, hvars chef tillika är ministeriets kanslichef, består af personal- och förvaltningsbyrån, arkivet och registratorskontoret samt kamrerarkontoret. *Afdelningen för politiska och handelsärenden* består af 2 politiska byråer, en för de västra och en för de östra staterna, handels- och informationsbyrån samt pressbyrån. *Afdelningen för juridiska ärenden* består af juridiska och folkförbundsbyrån samt byrån för emigrantangelägenheter. — Under ministeriet lyda beskickningar och konsulat. Legationer finnas i Sverige, Norge, Danmark, Ryssland, Estland, Polen, Tyskland, Storbritannien, Frankrike, Italien och Förenta staterna; beskickningschefen i Köpenhamn är tillika representant i Ungern, beskickningschefen i Berlin är representant i Österrike, och beskickningschefen i Reval företräder Finland jämväl i Lettland och Litauen. I Nederländerna och Belgien, i Spanien och Portugal samt i Japan och Kina finnas temporära beskickningar med stationsort i Haag, Madrid och Tokyo. Utsända generalkonsuler finnas i Petersburg, Berlin, Paris och London. Förslag till nyordnande af Finlands beskickningss- och konsulatväsen föreligger numera, men har ännu ej slutligt handlagts. O. B—n.

Ministermöten, Nordiska, sammankomster mellan Sveriges, Norges och Danmarks stats- och utrikesministrar, höllos flera gånger under Världskriget (se Sverige, sp. 1242) och åren närmast efter vapenstilleståndet, sålunda 26—28 maj 1919 i Stockholm, 28—30 aug. 1920 i Köpenhamn, hvarvid behandlades frågor af gemensamt intresse för de tre rikena, särskildt deras neutralitetspolitik, ekonomiskt och socialpolitiskt samarbete m. m. Från norskt håll (bl. a. af f. d. statsrådet Lövland) har uttalats farhågor för, att dessa möten skulle utvecklas till ett slags gemensamhetsinstitution, och sedan 1920 har intet ytterligare nordiskt ministermöte hållits.

***Ministerresident.** Den svenska ministerstaten räknar numera (1925) ingen tjänstgörande ministerresident.

***Ministerstatssekreterare** för storfurstendömet Finland. Ämbetet upphäfdes, då Finland blef en självständig stat, 1917. T. C.

***Ministre plénipotentiaire.** F. n. (1925) räknar den svenska diplomatien 26 envoyés extraordinaires och ministres plénipotentiaires.

Minkastare (ty. *minenwerfer*), detsamma som granatkastare (se d. o. Suppl.).

***Minkrig.** Minan, som tidigare varit använd så godt som uteslutande i fästningskriget, anlitades under Världskriget äfven i ställningskriget, särskildt i Flandern. Detta stridsmedel kom sålunda till användning i kampen om den af tyskarna besatta terrängkil, som s. om Ypern insköt i engelska fronten. Då det höjdparti, på hvilket byarna Wytschaete, S:t Éloi och Messines lågo, ej af engelsmännen kunde betvingas på annat sätt, tillgrepo de redan vid årsskiftet 1914—15 minkriget. Tyskarna lyckades dock under hela 1915 mota dem med sina försvarsarbeten, trots den vattensjuka marken, i hvilken de t. o. m. måste använda järnbetongkonstruktioner; men i mars 1916 lyckades engelsmännen spränga en mina vid S:t Éloi på 25 m. djup. Sedermera hade tyskarna dock framgång med sin kontraminering på ända till 40 à 50 m. djup; men 7 juni 1917 utförde engelsmännen mot nyssnämnda höjdparti det största minanfall krigshistorien känner. Minornas antal var 19, hvilka tills. torde ha haft öfver $^1/_2$ mill. kg. sprängladdning, och minfronten omfattade 4 km. Verkan blef fruktansvärd. De ända till 60 m. djupa kratrarna

blefvo 120 m. vida, och skakningen kändes på 25 km. afstånd. Tyskarnas ställning förintades, och en timme efter sprängningen var den söndersprängda höjden i engelsmännens våld (jfr Världskriget, sp. 220). L. W:son M.

Minna von Barnhelm, berömdt lustspel af G. E. Lessing, uppf. i Stockholm f. g. 1793.

***Minnesota** hade 2,387,125 inv. 1920. Af 486,164 i utlandet födda hvita voro 112,117 från Sverige, 90,188 från Norge, 16,904 från Danmark och 29,108 från Finland. Stadsbefolkningens procentdel hade s. å. vuxit till 44,1 proc. 1919 upprättades en sjätte normalskola i Bemidji. Fr. o. m. 1921 kallas normalskolorna officiellt "statens lärarskolor" (*state teachers' colleges*). Universitetet i Minneapolis utvidgades 1915 med en läkarskola (Mayo clinic) i Rochester, upprättad och rikligt doterad af enskilda pers. Den materiella utvecklingen har gått ofantligt framåt. Brytning af järnmalm uppskattades 1922 till 98,9 mill. doll. Antalet fabriker hade 1919 vuxit till 6,225 med 1,218,1 mill. doll. produktionsvärde och 115,623 arb. Farmernas antal hade vuxit till 178,478 med 122,000 kvkm. areal och 3,787 mill. doll. värde (1920). Järnvägarnas längd var 16,082 km., hvaraf 1,218 km. elektriska (1921). Senaten har nu 67 och representanthuset 131 medl. M. är deladt i 87 grefskap. — Litt.: W. W. Folwell, "M." (1907), J. C. Gauthier, "M., official guide and history" (1912), och E. V. Robinson, "Early economic conditions in M." (1915). E. A—t.

***Minnesota college** sammanslogs 1919 med Gustavus Adolphus college i S:t Peter.

***Minot,** Ch. S., dog 19 nov. 1914.

***Minsk.** — 2. M. är nu hufvudstad i ryska sovjetrepubliken Hvit-Ryssland. 117,600 inv. (1920). Under Världskriget besatte tyskarna M. 21 febr. 1918, men utrymde det åter på hösten i samband med revolutionen i hemlandet, hvarefter bolsjevikerna besatte staden, som dock 8 aug. 1919 fråntogs dem af polackerna. Där underhandlade aug. 1920 bolsjeviker och polacker resultatlöst om vapenstillestånd och fred. I sept. fortsattes underhandlingarna i Riga. Jfr Världskriget, sp. 245. L. W:son M.

Minskij, pseudonym för Vilenkin (se d. o.).

Minsta mängdens lag, *landtbr.*, kallas den först af tyske kemisten J. von Liebig framställda regeln, att vid en växts näringsupptagande det ämne, som finnes tillgängligt i minsta mängd i förhållande till växtens behof, bestämmer skördemängden. Denna s. k. lag brukar framställas genom en af von Dobenek uttänkt bild, en balja med olika långa stafvar, enhvar föreställande ett näringsämne, hvarmed betecknas, att mer vätska ej kan rymmas i baljan, än den kortaste stafven når. Lagens räckvidd har senare utsträckts så, att den gäller ej blott de olika näringsämnena, utan alla på tillväxten inverkande faktorer, såsom värme, ljus och vatten. Vidare har visats, dels att tillväxten ej är proportionell mot den tillförda mängden af den faktor, som är i minimum, utan skördeökningen blir mindre i förhållande till tillskottet, ju mer tillgången på denna faktor ökas, dels att ökningen bestämmes ej blott af minimifaktorn, utan samtidigt af alla de faktorer, som finnas i mindre mängd, än som motsvarar den största möjliga tillväxten. Den praktiska tillämpningen af lagen är, att man vid gödsling bör afväga tillgången på de olika näringsämnena så, att deras mängder stå i rätt förhållande till växtens förmåga att tillgodogöra dem. H. J. Dft.

Minsvep nyttjar man för att utröna, om ett farvatten är mineradt eller ej, samt för att i förra fallet undanröja där befintliga minor. De bestå vanligen af en ståltross, *sveptrossen*, som är spänd mellan under vattnet framgående drakar och som, då den under bogsering träffar minans förankringstross, skär af densamma, hvarvid minan flyter upp till vattenytan, där den sedermera oskadliggöres. Svepet kan bogseras af ett eller flera fartyg, beroende på dess konstruktion. Sveptrossen kan äfven vara upphängd under bojar, bogserade i vattenytan, och hålles då på rätt djup genom påhängda tyngder. Somliga minsvep äro anordnade för afsprängning af påträffad minas förankringstross, andra för bortbogsering af påträffade minor. Då det vanliga minsvepet i allmänhet ej kan framföras med större fart genom vattnet, ha för tids vinnande konstruerats s. k. *söksvep*, hvilka endast konstatera befintligheten af minor, men ej kunna oskadliggöra dem. Dessa äro konstruerade efter samma principer som det vanliga svepet, men betydligt smäckrare. Då en mina påträffas, utlöses vanligen en boj eller drake, som sedan utmärker den funna minans plats. Dessa svep kunna bogseras med hög fart. N. A—r.

Minsvepning, ett farvattens rensning från minor genom framförande af minsvep. Under och efter Världskriget 1914—18 ha otaliga minor på detta sätt oskadliggjorts, hvarigenom farvattnen åter gjorts trafikabla för sjöfart. Minsvepningen efter kriget är nu (mars 1925) i det närmaste afslutad, och som osvepta kunna anses endast vissa områden i östra Östersjön, framför allt stora delar af Finska viken. Jfr Minsvep. Suppl. N. A—r.

***Minto.** — Gilbert J. M. K. Elliot (se d. o. 6, äfven i Suppl.).

***Minuthandel.** Om nu gällande bestämmelser rörande detaljhandeln med rusdrycker se Brännvinslagstiftning. Suppl.

Minuthandelsföreningens pensionskassa — understödsförening, stiftad 1874 i Stockholm, har till uppgift att lämna pension äfvensom tillfälligt understöd åt sina delegare, män och kvinnor, företrädesvis sådana, som egna sig åt handel eller industri. Delegare efter 26 april 1917 erlägger årligen under 15 år till pensionsfonden 40 kr. och till understödsfonden 10 kr. eller vid inträdet dessa afgifter på en gång. Delegare, som fyllt 55 år och tillhört kassan i 20 år, är f. n. berättigad till pension af 150 kr. årligen; i vissa fall åtnjuta äfven änka och efterlämnade barn pension. Antalet delegare 1923 var 214. Styrelsen består af 9 led. Tillgångarna stego 31 dec. 1923 till 450,633 kr. (grundfonden 300,000, pensionsfonden 120,633 och understödsfonden 30,000 kr.), inkomsterna under s. å. till 25,540 kr. (däraf årsafgifter 1,080 kr.) och utgifterna till 25,104 kr. (däraf pensioner 21,830 kr.).

Minutläggare, *skpsb.* Se Ångkranpråm.

***Miquel.** 1. F. A. W. M. var sedan 1866 led. af Vet. akad. C. Lmn.

***Mir.** Ett viktigt steg mot upplösningen af den ryska miren togs i samband med den första ryska revolutionen (1905). Själfva möjligheten därtill skapades, då under de agrarooroligheter, som föregingo revolutionen, återstoden af den skuldbörda, som allt-

sedan 1861 hvilat på hvarje mir och af dess medlemmar gemensamt skulle gäldas, år 1905 utan vidare afskrefs. Genom en ukas af 1906, följd af en lag af 1910, bröt sedan Stolypin radikalt mirtvånget: hvarje enskild bonde erhöll rätt att utträda ur miren och att därvid få sin resp. andel af byjorden upplåten åt sig med enskild eganderätt; hvarje mir, där två tredjedelar af medlemmarna uttalade sig därför, skulle upplösas, och mirerna i de byar, där sedan 1861 ingen omskiftning af jorden skett, skulle betraktas såsom upplösta. Reformen — som från Stolypins sida först och främst egde politiska bevekelsegrunder och utgjorde ett försök att skapa en, som han hoppades, konservativ bondebourgeoisie — framkallade en hetsig debatt med massor af skäl för och emot; den upplösning af mirerna, som omedelbart påbörjades, hade, trots att saken med alla medel påskyndades, vid krigsutbrottet 1914 icke fortskridit så långt, att man kunde bedöma reformens ekonomiska och politiska konsekvenser. Om jordförhållandena i Ryssland efter bolsjevikrevolutionen se Ryssland. Suppl. A. Kgn.

***Mirabeau.** — 2. G. H. de Riquetti, markis de. Bland nyare biografier må nämnas äfven A. Mézières, ”Vie de M.” (1891; sv. öfv. 1918).

***Mirabilis,** *bot.* Rötterna af *M. Jalapa* (inhemsk i Mexico) kallas falsk jalaparot.

***Mira Ceti.** 1923 konstaterade A. Joy, att denna stjärna företer periodiska förskjutningar af de ljusa spektrallinjerna, häntydande på tillvaron af en drabant. Denna upptäcktes äfven efter Joys anvisningar af R. Aitken på Lickobservatoriet. Upptäckten i fråga öppnar möjligheter till en revision af hittills rådande åsikter om naturen af de långperiodiska variabla stjärnorna (se äfven Variabla stjärnor). B—d.

***Miramar.** 1. Slottet är nu italiensk statsegendom.

Mi′rbach (M.-Harff), Wilhelm von, grefve, tysk diplomat, f. 2 juli 1871 i Ischl, blef 1908 leg.-sekreterare i Petersburg, var 1911—14 föredragande råd i tyska utrikesministeriet och blef 1915 sändebud i Aten, men utvisades därifrån nov. 1916 till följd af kraf därom från de allierades sida. M. tjänstgjorde därefter vid tyska militärförvaltningen i Bukarest till dec. 1917, blef april 1918 tyskt sändebud i Moskva, men mördades redan 6 juli s. å. af socialrevolutionära motståndare till bolsjevikregeringen.

***Mirbeau,** O., dog 16 febr. 1917 i Paris. Af hans sista verk må nämnas *La 628-E 8.* (1907) och *Dingo* (1912).

***Mirchond.** I rad 2 *står* Chävend-schäb *bör vara* Chävend-schäh

Miriam, pseudonym. Se Przesmycki, Z.

Miris dolabrātus, *zool.* Se Ängsskinnbaggar.

Misantropen (*Le misanthrope*), karaktärskomedi af Molière (se denne, sp. 844 och 845).

Mišić [mi′ʃitj], Živojin, serbisk militär, f. 7 juli 1855, d. 20 jan. 1921, officer 1876, generalstabsofficer, öfverste 1901 och general 1912, var under Balkankrigen 1912—13 och Världskrigets första skede generalstabschefen Putniks närmaste man. Som chef för 1:a armén (nov. 1914) tillfogade han 3 dec. österrikarna ett afgörande nederlag vid Rudnik, så att de måste utrymma landet. 1915 års fälttåg slöts med serbiska härens upplösning. Under återtåget öfvertog M., som utnämnts till fältmarskalk (vojevod), generalstabschefsbefattningen efter Putnik, som insjuknat. I aug. 1917 blef M. ånyo chef för 1:a armén, på Salonikifronten, och i juni 1918 generalstabschef. Som sådan bidrog han i hög grad till den slutliga segern. H. J—dt.

Misis, stad. Se Mopsuestia.

Miskow, Sextus, dansk tonsättare, f. 3 febr. 1857 i Nyborg, elev af Neupert och i sång af K. Helsted, debuterade 1879 på k. teatern som *Jakob* i Méhuls ”Joseph”, studerade sång i Wien 1885—86 och har sedan verkat som kompositör, sånglärare och musikkritiker. Han har tonsatt sagospelen *Snehvide* och *Fyrtöjet* samt skrifvit musik till flera dramer, solosånger m. m. P. E—t.

Misore-öarna. Se Schouten-öarna.

***Misrata** tillhör nu italienska kolonien Libia. Det besattes af italienarna 8 juli 1912.

***Missale.** På grund af Tridentinska konsiliets beslut utgaf Pius V 1570 den romerska mässan, Missale romanum. Det visade sig, att texten kräfde ytterligare revision, och en sådan vidtogs 1604 af Klemens VIII, men slutgiltigt resultat nåddes först 1634 under Urban VIII, då Missale romanum i sin ännu gällande normativa utformning utgafs. Med hänsyn till de smärre förändringar, som blefvo en följd af den af Pius X genomförda revisionen af romerska breviariet, utkom Missale romanum i reformerad upplaga 1911. E. M. R.

Om svenska kyrkans nya missale se art. Kyrkomusik i Tillägg till Suppl.

***Missbildning.** Om missbildningar hos växter se Antherofylli, Apostasis, Atrofi 2, Blastomani, Diafys 2, Dialys 2, Enation, Epistrofi, Fasciation, Fascierad, Fördubbling, Förgröning, Heteromorfi, Hyperplasi 2, Hypertrofi, Kladomani, Kohesion 2, Metaplasi, Oolys, Peloria, Petaloidi, Prolifikation, Sepalodi och Virescens. Litt.: O. Penzig, ”Pflanzen-teratologie” (1921—22).

Missbörd, *med.* Se Mola.

Missing link [mi′siŋ li′ŋk], eng., felande länken (se d. o. Suppl.).

***Mission** (sp. 665). — 2. Efter Världskriget visar den *romersk-katolska kyrkans* missionsstatistik stark tillväxt, sammanhängande med ett intensivt arbete för att stärka missionens bärkraft. Katolska kyrkan förstår att använda skolor, gymnasier, prästseminarier, universitet och friare sammanslutningar för detta ändamål. En missionsprofessur har upprättats vid det katolska universitetet i Washington, och sådana förberedas vid den nya katolska högskolan i Nijmegen och vid katolska institutet i Paris. En utbildningsanstalt för läkarmissionärer har efter protestantisk förebild 1923 upprättats i Würzburg, och det arbetas i samma riktning bland katoliker i Italien, Holland, England och Amerika. Likaledes efter protestantisk förebild förberedes ett katolskt studentmissionsvärldsförbund. Efter föredöme från Wiens universitet ha sedan 1922 ”lekmanna-akademikerföreningar för missionen” börjat bildas vid katolska högskolor, och i Rom hölls 1923 en lekmannaakademikerdag för missionen. Prästmissionsförbundet är i stark tillväxt i Tyskland, Tjecho-Slovakien, Belgien, Frankrike och Italien. Under de se-

naste 4 åren ha i den katolska världen upprättats 15 nya utbildningsanstalter för manliga och kvinnliga missionärer. Under de senaste 6 åren ha i Nord-Amerika bland den katolska ungdomen satts i gång s. k. missionskorståg med 360,000 medlemmar, fördelade i 640 grupper af äldre och 1,200 grupper af yngre manliga och kvinnliga lärjungar. Till jubileumsåret 1925 har på påfvens initiativ en kommitté förberedt en världsmissionsutställning i Vatikanen, där icke blott åskådningsmaterial, litteratur m. m. från alla katolska missionsfält sammanförts, utan äfven representanter från de infödda folken närvara. På offervilligheten stegring kunna gåfvorna till Xaveriusföreningen, den största allmänna katolska missionsorganisationen, tjäna som gradmätare: 1913 uppgingo de till 8¼ mill., 1923 till 20 mill. frcs.

(Sp. 667) Inom de *protestantiska kyrkorna* stiftades det första nyare missionssällskapet, *The baptist society for propagating the gospel amongst the heathen* (B. M. S.) 2 okt. 1792. — Antalet språk, till hvilka de heliga skrifterna i viktiga delar öfversatts, beräknades 1924 till öfver 700. — Ingen ny på så grundliga undersökningar hvilande allmän missionsstatistik som den till världsmissionskonferensen 1910 förebragta föreligger f. n. (mars 1925; ställd i utsikt att utkomma innevarande år är emellertid en "The world missionary atlas" med allmän missionsstatistik, utarbetad af fackmän i Amerika). Missionsgåfvorna 1922 inom den protestantiska världen uppgingo till minst 167 mill. kr.

(Sp. 668) *The Wesleyan missionary society* bildades 1813; missionen från *Established church of Scotland*, förberedd på 1790-talet, började 1824; den 1819 påbörjade metodistiska missionens organisation i Nord-Amerika heter *Board of foreign missions of the methodist episcopal church*. Bland missionssällskap i Tyskland märkas ytterligare *Breklum missionsgesellschaft* (gr. 1877), *Allgemeine protestantische m.-g.* (gr. 1884), bland sådana i Schweiz *Missions des églises libres de la Suisse romande* (gr. 1879), i Danmark *Österlandsmissionen* (gr. 1898) i Syrien, i Norge *Norske luterske Kinamissionsforbundet* (gr. 1890), *Norsk forening for Santalmissionen i Indien* (gr. 1867) och *Schreudermisjonen* (gr. 1873). *Det norske misjonsselskap* har sin verksamhet förlagd till Sulu-Natal, Madagaskar och Kina. I Finland märkes ytterligare *Lutherska evangelieföreningen i Finland* (gr. 1873) med mission i Japan. — (Sp. 669) Bland *missionskonferenser* på missionsfälten märkas ytterligare sådana i Syd-Afrika 1904, 1906, 1909 m. fl. år och en konferens i Schang-hai 1923 samt muhammedanmissionskonferenser i Kairo 1906, Lucknow 1911 och den senaste i Jerusalem 1924. Den första *världsmissionskonferensen* hölls i London 1878 (ej 1879). Vid den senast hållna, 1910 i Edinburgh, tillsattes en s. k. fortsättningskommitté (*Continuation committee of the World missionary conference*), bestående af 34 delegerade: 10 för Storbritannien, 10 för Europas kontinent (Norden inbegripen), 10 för Nord-Amerika, 1 för Indien, 1 för Japan, 1 för Australien och 1 för Syd-Afrika, senare ytterligare utvidgad, med syfte att fullfölja världsmissionskonferensens arbete och främja enhetsandan. Ledande i kommittén blefvo John R. Mott (se Kristliga studentvärldsförbundet, äfven i Suppl.), ordf., och J. H. Oldham, sekreterare. Under Världskriget, då den icke kunde fungera, ersattes den 1918 af en "tillfällighetskommitté" (*Emergency committee*) af delegerade för engelska och amerikanska missionsorganisationer med anslutning äfven från organisationer i neutrala länder, men den framträdde i ny form såsom Internationella missionsrådet (*International missionary council*) enligt beslut vid ett möte mellan missionsledare 22—28 juni 1920 i Crans (Schweiz), bestående af valda ombud för de i olika länder bildade nationella missionsråden, hvilka i sin tur utgöras af delegerade, som väljas af de olika missionsråden i resp. länder (äfven i Sverige; se nedan). Genom Internationella missionsrådet med dess underlag af de olika missionsråden i resp. länder (missionsråd finnas äfven i Indien, Kina och Japan) kan den evangeliska missionen framträda som en enhet. Betydelsen af denna världsmissionsorganisation kan svårligen öfverskattas, bl. a. när det gäller missionens mellanhafvanden med kolonialmakterna. — "Allgemeine missionszeitschrift" fortsättes från 1924 af "Neue allgemeine missionszeitschrift"; vidare märkas "Evangelisches missionsmagazin" samt, bland de allmänna missionstidskrifter, som utges i Norden, "Nordisk missionstidskrift" (från 1889) och "Svensk missionstidskrift" (fr. 1913).

(Sp. 669 ff.) *Den svenska hednamissionen.* Under de senaste årtiondena ha af *Svenska missionssällskapet* upprätthållits 6 missionsskolor i Lappmarken: Lappträsk, Karesuando (nu nedlagd), Racksund, Bärksele, Gargnäs och Gafsele. *Lapska missionens vänners* hufvudstation Lannavaara är nu nedlagd. — (Sp. 673) *Skandinaviska alliansmissionens* kommitté i Jönköping har självständigt fullföljt sitt missionsarbete i Kina, Indien och Syd-Afrika och 1914 ändrat sitt namn till *Svenska alliansmissionen.* — De s. k. *Bibeltrogna vänners* missionsarbete är förlagdt till Eritrea och Abessinien. Från dissenters i Sverige utgå följande missionsföretag: *Svenska baptisternas* (sedan 1890), *Fribaptisternas mission* (sedan 1892), *Metodist-episkopalkyrkans i Amerika mission, Örebro missionsförenings mission* (sedan 1908) och *Frälsningsarméns* svenska afdelnings samarbete med den engelska ledningens mission.

De svenska missionsorganisationerna ha under de senaste årtiondena förts hvarandra närmare. Den första kraftiga impulsen därtill utgick från den första allmänna svenska missionärskonferensen 1900, den andra från världsmissionskonferensen i Edinburgh 1910. Sedan missionärerna mötts i förtroende, samlades ombud för 12 svenska missionsorganisationer till *Allmänna svenska missionskonferensen* i Stockholm 1912. Vid denna konferens beslöts att tillsätta en *Allmänna svenska missionskonferensens arbetskommitté*, hvilket namn senare ändrats till *Svenska missionsrådet* med 1 representant för hvarje (f. n., 1925, 13) af de till missionskonferensen anslutna missionsorganisationerna och Sveriges representant i Internationella missionsrådet såsom självskrifven ordf., med uppgift att främja samförstånd och samarbete dem emellan i gemensamma frågor, att representera de gemensamma svenska missionsintressena i förhållande till Internationella missionsrådet och andra in- och utländska korporationer samt att låta sammanställa och offentliggöra mis-

sionsstatistik från de i missionsrådet representerade missionsorganisationerna.

(Sp. 672) *Svenska kyrkans missionsfält* äro f. n. (1925) Sulu-Natal (suluerna) och Rhodesia (karanga) i Syd-Afrika, Syd-Indien (tamulerna) och Central-Kina. I *Syd-Afrika* nytillkomna hufvudstationer äro i Sululand Ngwibi (fr. 1920) och i Rhodesia Masase (fr. 1919). — I *Indien* hade Svenska kyrkan genom öfverenskommelse med Leipzigmissionssällskapet 1901 visserligen fått eget område inom den evangelisk-lutherska tamulmissionen, men detta betraktades alltjämt som en del af tyska missionen och kallades ''Den svenska diecesen af evang. lutherska Leipzigmissionen''. Emellertid vann 1914 denna svenska mission full självständighet äfven utåt, om ock i närmaste samarbete med det tyska sällskapet. Detta blef den lutherska tamulmissionens räddning, då efter Världskrigets utbrott all tysk mission i Indien blef förbjuden från hösten 1915. ''Church of Sweden mission'' kunde då som en självständig mission öfvertaga hela den tyska tamulmissionen. 14 jan. 1919 konstituerades en evangelisk-luthersk tamulkyrka (*Tamil evangelical lutheran church*), ledd af ett af missionärer och inder bestående kyrkoråd och en i regel hvart tredje år sammanträdande synod. I kyrkorådet blef doktor E. Heuman (se d. o. Suppl.) först lifstidspresident (1920), sedan enligt synodens beslut vigd till biskop (1921). Enligt gällande konstitution skiljes mellan den utländska missionen (Svenska kyrkans mission) och den inhemska kyrkan. Af denna sistnämnda har öfvertagits allt församlingsarbete, evangelisation och all lägre undervisning, med ekonomiskt småningom minskadt understöd från Svenska kyrkans mission. Den högre undervisningen däremot, större skolhem, flickskolor, seminarier, sjukhus, zenanaarbete, industriskolor och bokförlagsverksamhet ledas alltjämt af missionen, men med bestämdt syfte, att tamulkyrkan, i den mån den får inre och yttre ekonomiska förutsättningar därtill, skall öfvertaga den ena efter den andra af äfven dessa verksamhetsgrenar. Missionsområdet är uppdeladt i 8 dieceser, hvartill komma 3 diasporaförsamlingar. Såsom pensionerad missionsveteran verkar ännu K. J. Sandegren (fr. 1869). I Tirupatur utför doktor Fr. Kugelberg en omfattande och betydelsefull läkarmission. — I *Kina* upptogs i samband med den kristliga studentrörelsen därstädes mission 1918 bland studerande ungdom, och 1920 fattades beslut om att upprätta en högre läroanstalt vid Taohualuen i provinsen Hunan förnämligast i syfte att bereda möjlighet för blifvande lärare och präster inom de lutherska missionerna i Kina till grundligare underbyggnad. Högskolan, hvars rektor är professor K. B. Westman, öppnades hösten 1923. S. å. upptogs direkt missionsarbete i Chang-sha (Tschang-scha), där äfven ett evangeliseringsarbete bland kvinnor pågår i förbindelse med K. F. U. K. — På sina missionsfält har Svenska kyrkan enligt den i sept. 1924 offentliggjorda allmänna svenska missionsstatistiken för 1923 127 missionärer (af dem 30 ordinerade, 46 ogifta och 35 gifta kvinnliga samt 1,093 infödda medarbetare, af dem 49 ordinerade), 57 hufvudstationer och 385 bistationer, 33,795 församlingsmedlemmar (af dem 15,230 kommunikanter), 406 skolor, med 19,762 lärjungar (af dem 3,356 kvinnliga). Inkomsterna voro 1,354,179 kr., utgifterna 1,212,698 kr. ''Missionstidningen'' utgår i 36,000 ex. Som Svenska kyrkans missions ombud och sekreterare eller, som denna uppgifts innehafvare nu kallas, missionsdirektor ha efter 1906 tjänstgjort kyrkoherde K. A. Ihrmark (1906—14) och pastor G. Brundin (fr. 1914).

(Sp. 674) *Ev. fosterlandsstiftelsens* missionsfält äro fortfarande Öst-Afrika och tre af Indiens centralprovinser. I Addis Abeba, Abessiniens hufvudstad, utförde pastor Karl Cederqvist från 1904 till sin död (1919) ett pionjärarbete. Dörrarna ha sedan öppnats inåt det egentliga Gallalandet, där f. n. doktor E. Söderström är verksam i Nakamte som läkarmissionär. — Missionsarbetet i Jubaområdet pågår f. n. på fyra hufvudstationer: Kismaju (fr. 1897), Jonti (fr. 1906), Mofi (fr. 1910) och Alexandra (fr. 1923). — Äfven på Ev. fosterlandsstiftelsens missionsfält i Indien har en infödd evangelisk kyrka börjat en självständig tillvaro, nämligen från 9 febr. 1923, då församlingarnas deputerade, samlade till konferens i Chindwara, antogo en konstitution för *Evangelisk-lutherska kyrkan i Centralprovinserna*. — På sina båda missionsfält har Ev. fosterlandsstiftelsen enligt senaste missionsstatistik (1923) sammanlagdt 79 missionärer (af dem 19 ordinerade, 32 ogifta och 17 gifta kvinnliga), 294 infödda medhjälpare (af dem 15 ordinerade och 81 kvinnliga), 25 hufvudstationer och 90 bistationer, 5,100 församlingsmedlemmar, af dem 2,238 nattvardsberättigade, 118 skolor, 2,965 lärjungar (af dem 949 kvinnliga). Inkomsterna voro s. å. 682,701 kr. och utgifterna 682,552 kr. Missionstidningen utgick 1924 i 20,000 ex. — Missionsdirektorsuppgiften, med hvilken till 1903 föreståndarskapet för missionsinstitutet å Johannelund varit förenadt, har sedan 1909 innehafts af kyrkoherde Johannes Lindgren (1909—22) och pastor Nils Dahlberg (fr. 1922). 1923 voro missionsstyrelsens representanter i landsorten 797 och distriktsföreståndarna 14. Hjälpföreningär, anslutna till Ev. fosterlandsstiftelsen, äro 342, hvartill komma de till De ungas förbund för kristligt arbete, som stödjer Ev. fosterlandsstiftelsen, anslutna föreningarna, år 1923 till ett antal af 670.

(Sp. 676) *Svenska missionsförbundets* missionsfält äro fortfarande Kongo, Kina och Öst-Turkestan. F. n. (1925) fortgår i *Belgiska Kongo* arbetet på följande hufvudstationer: Mukimbungu (fr. 1886), Kibunzi (fr. 1888), Kinkenge (fr. 1897), Kingoyi (fr. 1900); i *Franska Kongo*: Madzia (fr. 1909), Muzana (fr. 1910), Brazzaville (fr. 1911), Kolo (fr. 1916), Indo (fr. 1918), Loubetzi (fr. 1916) och Sunde Lutete (1924). Missionstryckeriet är alltjämt förlagdt till transportstationen i Londe nära Matadi (fr. 1893). Om doktor K. E. Lamans språkvetenskapliga verksamhet se L a m a n, K. E. Suppl. Efter doktor Valfridsson har doktor G. Palmær utfört ett omfattande och betydelsefullt arbete som läkarmissionär. — I *Kina* pågår f. n. (1925) missionsverksamheten på de i hufvudarbetet uppräknade hufvudstationerna jämte Kishui (fr. 1917). — I *Öst-Turkestan* fortgår arbetet på hufvudstationerna Kaschgar (fr. 1894), Jarkand (fr. 1895) och Hancheng (fr. 1909). — Missionsförbundet hade 1923 på sina missionsfält 151 missionärer (af dem 65 ordinerade, 39 ogifta och 45 gifta kvinnliga), 589 infödda medarbetare (af dem 53 ordinerade och

62 kvinnliga), 24 hufvudstationer och 236 bistationer, 17,203 församlingsmedlemmar, af dem 16,923 nattvardsberättigade, 432 skolor med 14,985 lärjungar. S. å. uppgingo inkomsterna till 985,644 kr. och utgifterna till 926,290 kr. Missionsförbundet stödjes af 1,506 missionsföreningar och friförsamlingar med 168,317 medlemmar, f. n. fördelade på 16 distrikt. S. å. (1923) utgick dess missionstidning, ''Missionsförbundet'', i 19,500 ex. Efter P. Waldenströms död (1917) är J. Nyrén (se d. o. Suppl.) missionsföreståndare och efter V. Sjöholms död (1916) Jakob E. Lundahl (se d. o. Suppl.) missionssekreterare.

(Sp. 678) *Svenska missionen i Kina* har sitt arbetsfält i provinserna Shan-si (Schan-si), Shen-si (Schen-si) och Honan (ej Hunan). Dess hufvudstationer voro 1923 följande: Yuncheng (fr. 1888), Tungchow-fu och Ishī (fr. 1891), Chichchow (fr. 1895), Hoyang Hancheng (fr. 1897), Sinanhsien (fr. 1899), Honan-fu (ej Hunanfu; fr. 1902), Pucheng (fr. 1903), Mienchih (fr. 1905), Juichenghsien (fr. 1903), Puchow-fu (fr. 1903) och Shanchow (fr. 1921). I Yuncheng har missionen ett centralläroverk, som omfattar mellanskola, manligt och kvinnligt seminarium med tillhörande öfningsskolor och bibelinstitut. År 1923 hade Sv. missionen i Kina 56 missionärer (af dem 19 ordinerade, 22 ogifta och 15 gifta kvinnliga), 131 infödda medarbetare (af dem 38 kvinnliga), 13 hufvudstationer och 40 bistationer, 3,027 nattvardsberättigade, 4,358 anhängare, 34 skolor med 904 lärjungar, af dem 267 kvinnliga. S. å. voro inkomsterna 244,014 kr. och utgifterna 224,651 kr. Tidningen ''Sinims land'' utgår i 4,000 ex. Missionskommitténs ordf. är sedan 1911 missionär Erik Folke (se d. o. Suppl.).

Helgelseförbundet (se d. o. Suppl.) har alltjämt sina missionsfält i Syd-Afrika bland sulukaffrerna och i kinesiska provinsen Shan-si (Schan-si). Dess *sydafrikanska* stationer äro Pietermaritzburg (fr. 1890), Durban, Port Shepstone, Betania, Imbizana, Itongasi, Sweetwaters och Ungwenga (fr. 1921), de *kinesiska* Soh-ping, Tso-yin, Hunyüan, Tatung-fu, Tienchen, Linkin, Shohchow, Hwayenhtien och Yankao, den förstnämnda från 1895, den sistnämnda från 1924. År 1923 hade Helgelseförbundet 75 missionärer (af dem 30 ordinerade, 18 ogifta och 27 gifta kvinnliga), 199 infödda medarbetare (af dem 34 kvinnliga), 18 hufvudstationer och 61 bistationer, 2,232 församlingsmedlemmar och 42 skolor med 1,831 lärjungar. S. å. voro inkomsterna 193,776 kr. och utgifterna 186,774 kr. Dess organ ''Trons segrar'' utgår i 10,000 ex.

Svenska (f. d. skandinaviska) *alliansmissionen* har alltjämt sina missionsfält i Kina, Indien och Syd-Afrika. Dess arbete i *Kina* pågår f. n. (1925) på följande hufvudstationer: Feng-chen, Saratsi, Paotowchen, Kweihwating, Liang-cheng-hsien, Shaerhtsin och Toto-cheng, den förstnämnda upptagen 1902, den sistnämnda 1924. — I *Indien* är arbetsfältet från 1904 Khandesh med i hufvudarbetet nämnda hufvudstationer jämte Shirpur, Dhulia och Shahada. I *Syd-Afrika* upptogs arbetet 1900; hufvudstationerna äro Piet Retief, Barberton, White river, Amsterdam, Bethlehem och Cana. År 1923 hade Svenska alliansmissionen 68 missionärer (af dem 29 ordinerade, 29 ogifta och 16 gifta kvinnliga), 18 hufvudstationer och 28 bistationer, 253 infödda medarbetare (af dem 72 kvinnliga), 42 skolor med 1,339 lärjungar. S. å. voro inkomsterna 251,040 kr. och utgifterna 245,371 kr. Dess organ ''Trosvittnet'' utgick 1924 i 4,500 ex.

Svenska mongolmissionen har sitt arbetsfält i Mongoliet med hufvudstationerna Hallong-Osso och Gottjaggan. Genom ryskt ingripande har dess betydelsefulla läkarmissionsverksamhet i Urga f. n. måst nedläggas. Missionsarbetarna äro här (1923) 10 (af dem 7 kvinnliga, af hvilka 1 är gift) och 9 infödda medarbetare. I en skola mottaga 25 lärjungar undervisning. År 1923 voro inkomsterna 52,542 kr. och utgifterna 53,105 kr. Dess organ: ''Ljusglimtar från Mongoliet'' utgår i 2,300 ex.

Organisationen *Kvinnliga missionsarbetare* har sedan 1898 upptagit arbete dels i Bizerte i Nord-Afrika bland muhammedanska kvinnor, dels i Kuch Behar i nordöstra Indien, där den under senare år arbetat tillsammans med de s. k. ''korsriddarna''. 1923 hade den 10 missionärer (af dem 1 ordinerad, 5 ogifta och 2 gifta kvinnliga), 13 infödda medarbetare (af dem 6 kvinnliga), 108 församlingsmedlemmar, 3 skolor med 75 lärjungar. S. å. uppgingo inkomsterna till 64,345 kr. och utgifterna till 71,316 kr. Organ: ''När och fjärran'', som utgår i 2,100 ex.

Svenska Jerusalemsföreningen (om dess tillkomst 1900 se J e r u s a l e m s f ö r e n i n g) har till uppgift att förnämligast genom uppfostrings- och välgörenhetsanstalter söka åt Kristus vinna Heliga landets befolkning och är sedan 1917 organiskt ansluten till Svenska kyrkans mission. Till kyrkans missionsstyrelse lämnas årligen rapport om föreningens verksamhet, och missionsstyrelsen utser en af sina ledamöter till medlem i föreningens styrelse och en af dess revisorer. Föreningen arbetar bland sjuka och lidande i Betlehem samt bland barn och uppväxande ungdom i Jerusalem. Om dess med svensk utrustning försedda sjukhus i Betlehem se d. o. Suppl. (med bild). I Jerusalem har den en skola med svensk föreståndarinna, 4 infödda lärarinnor och ett 90-tal barn.

Bibeltrogna vänner ha sina missionsfält i *Eritrea* med stationer i Koazén sedan 1912 och i Asmara sedan 1913 (stationen i Debaroa har sedan 1916 varit tagen i beslag af italienska kolonialregeringen) och i *Abessinien* i Addis Abeba och Hárar. Dess inkomster och utgifter uppgingo (1924) till 345,815 kr.

(Sp. 679) *Svenska baptistmissionen* har sina arbetsfält i *Kina* och *Belgiska Kongo*, den baptistiska *Örebro missionsförening* sina i *Indien*, *Kina* och *Franska Kongo*. 1923 hade de tillsammans 14 hufvudstationer med 78 utstationer, 91 missionärer (af dem 36 ordinerade samt 33 ogifta och 22 gifta kvinnor), 231 infödda missionsarbetare (af dem 38 kvinnliga), 2,098 församlingsmedlemmar och 110 skolor med 2,299 lärjungar. 1923 uppgingo inkomsterna till 336,115 kr. och utgifterna till 354,316 kr. Organ: ''Missionsposten'' (uppl. 13,000 ex.) och ''Missionsbaneret'' (uppl. 5,000 ex.). — *Fribaptisterna* ha sina missionsfält i *Syd-Afrika* sedan 1904 (med hufvudstationer i Vryheid, Paul-Petersburg, Sunbury och Boksburg) och i *Kina* med hufvudstation i Yülinhsien.

Metodistepiskopalkyrkan i Sverige underhöll 1923 på amerikanska metodistepiskopalkyrkans missionsfält i *Öst-Afrika* (Inhambane), *Indien* (Gujarat) och

Indiska arkipelagen 16 missionärer, hvaraf 8 ogifta och 4 gifta kvinnliga. 1923 uppgingo dess inkomster och utgifter till 36,880 kr.

Missionsgåfvorna i Sverige uppgingo 1912 till 1,592,000 kr. och 1923 till 3,907,000 kr.

Israelsmissionen. Självständigt arbete bland judar i utlandet har föreningen haft i Jassy (1905—16) genom pastor Johannes Resnick (d. 1924), i Polen och Ryssland sedan 1884, i Krakau 1897—1900 och i Odessa 1902—11 genom judemissionär Paulus Wolff och genom dennes son, pastor Martin Wolff, 1901 på Krim, 1902 i Kaukasien, 1905 tills. med ord. missionär Ph. Gordon (d. 1921) i Urmia i Persien. Arbetet i Odessa fullföljdes efter P. Wolffs hemresa af judemissionär Boris Schapiro, hvilken 1915—22 som fånge i Irkutsk verkade bland därvarande judar och sedan återupptagit sitt arbete i Odessa. I Wien upptogs verksamhet 1923. — Tidningen "Berith Am" öfvertogs 1902 från prof. G. Dalman af Ph. Gordon, som redigerade den till sin död (1921), åren 1907—16 med J. Resnick som medredaktör; den utges nu af prof. Haberl i Wien och Johannes Ginsburg. — 9:e internationella judemissionskonferensen, hittills den senaste, hölls i Hamburg 3—5 juni 1914. — 1923 hade Föreningen för Israelsmissionen 4 manliga och 6 kvinnliga arbetare. S. å. voro dess inkomster 41,525 kr. och utgifterna 45,582 kr. "Missionstidning för Israel" utgår i 6,000 ex. Missionsföreståndare var från A. Lindströms afgång 1894 till 1914 T. Lindhagen och har därefter varit pastor Hj. Stenberg.

Muhammedanmissionen. Under medeltiden gjordes föga från kyrkans sida för att bringa evangelium till islams bekännare. Den helige Franciscus' besök i sultan Kamels läger vid korsfararnas belägring af Damiette blef utan resultat, så äfven de missionsförsök, som senare gjordes af franciskaner och dominikaner. I västerlandet var Raimundus Lullus (se Lullus) med glödande nitälskan verksam som muhammedanmissionär; han stenades vid sitt tredje missionsbesök i Afrika, vid 80 års ålder, af de fanatiske muhammedanerna och dog på hemfärden 1315. För Luther voro turkarna den i de yttersta tiderna förstockade fienden. Om någon målmedveten evangelisk mission bland muhammedanerna kan man ännu i dag icke tala, men man har börjat vakna till insikt om den försummade plikten. Islam, som enligt en 1924 uppgjord statistik (af d:r Samuel Zwemer, ledare för missionsanstalten i Kairo för utbildande af muhammedanmissionärer) räknar inemot 235 mill. bekännare, är ingalunda någon döende religion. Afrika är dess stora missionsfält, där den vunnit och alltjämt vinner omfattande segrar. T. o. m. på det af evangelisk mission jämförelsevis väl besatta sydafrikanska missionsfältet drifver islam sin propaganda. Under de senaste åren har islam rent af fått sin uppmärksamhet riktad på den västerländska kristenheten som ett missionsfält. I Berlin bildades 1922 en islamitisk församling, en moské uppfördes under Världskriget i rikshufvudstadens närhet (i Wünsdorf), och nya moskéer uppges vara under uppförande i Berlin, där professor Kheire från Delhi utger en tidskrift med titeln: "Islam, en vägvisare till ordning och återuppbyggande". Å andra sidan har i samband med muhammedanernas närmare beröring med västerlandet åtskilligt ändrats inom islams inre, kalifatet har upphäfts, försöket att under Världskriget frammana det heliga kriget misslyckades fullständigt, panislamismen har i viss mån ersatts af nationalistiska strömningar, och man har tyckt sig finna minskad obenägenhet bland de muhammedanska folken mot att lyssna till kristna missionärer (så t. ex. i Punjab, där från islamitiskt håll maningar till motvärn befunnits nödiga).

I april 1924 hölls en islammissionskonferens i Jerusalem af representanter från Marokko, Algeriet, Egypten, Sudan, Abessinien, Palestina, Syrien, Turkiet, Persien, Öst-Turkestan, Kina, Indien, Java m. fl. st. Att islams värld hittills varit ett försummadt missionsfält, framgår af följande fakta. I Kina ha dess 8 mill. muhammedaner knappt en enda missionär, som uteslutande egnar sig åt dem. I Indien är det bland dess 6,000 missionärer blott ett 20-tal, som tagit upp arbetet bland dess 70 mill. muhammedaner. I Syrien, Palestina och Egypten är det åt de gamla österländska kyrkorna, icke åt muhammedanerna, som de fleste där arbetande missionärer egnat sin kraft. Från Sverige missioneras bland muhammedaner genom Svenska missionsförbundet i Öst-Turkestan (omkr. 70 döpta) och genom Evangeliska fosterlandsstiftelsen bland suahili, somalier och goshafolket i Jubaområdet (omkr. 250 döpta) samt bland de tigrétalande stammarna i Eritrea (omkr. 200 döpta). I det inre af Abessinien har bland där boende 2—3 mill. muhammedaner genom en omvänd scheik en omfattande massrörelse uppstått i riktning mot kristendomen (omkr. 7,000 döpta). I Palestina når Svenska Jerusalemsföreningen genom sin kärleksverksamhet bland sjuka och lidande i Betlehem och sin skola i Jerusalem äfven islams bekännare. A. K.

***Mississippi** hade 1,790,618 inv. 1920, en minskning i folkmängd sedan 1910 med 0,$_{36}$ proc., hvaraf 935,184, d. v. s. 52,$_{2}$ proc., negrer. Af i utlandet födda hvita, 8,019 pers., voro 247 svenskar, 97 norrmän, 113 danskar och 62 finländare. Folkinitiativ och referendum infördes i författningen 1916. Äfven domare väljas nu af folket, högsta domstolens sedan 1916 för 8 år, öfriga sedan 1912 för 4 år i sänder. Lagstiftande församlingen sammanträder numera till ord. session hvartannat år. M. är deladt i 79 grefskap. — Litt.: R. Lowry och W. H. McCardle, "History of M." (1893). E. A—t.

Missmör (Mesost). Se Ost, sp. 1043.

Missneväxter, *bot.*, detsamma som missnefamiljen.

***Missouri** hade 3,404,055 inv. (103 män mot 100 kvinnor) 1920, 19 på 1 kvkm. De i utlandet födda hvita voro 186,026 (5,$_{5}$ proc.), hvaraf 4,741 svenskar, 610 norrmän, 1,688 danskar och 98 finländare. Industrien har gått mycket framåt sedan 1909 och omfattade 8,592 företag med 938,$_{76}$ mill. doll. kapital, 244,039 anställda pers. och 1,594,$_{2}$ mill. doll. tillverkningsvärde 1919. Järnvägarnas längd 14,925 km., hvaraf 1,864 km. elektriska (1921). I bd XVIII sp. 691 r. 31 uppifrån *står* fr. h. *bör vara* fr. v. — Litt.: W. Williams, "The state of M." (1904). E. A—t.

***Misterhult.** 1. M. hade 5,307 inv., hvaraf 762 i Figeholms köping, 1924. Patronatsrätten upphörde fr. o. m. 1922.

***Mistral,** F., dog 25 mars 1914 i Maillane (Maiano), dep. Bouches-du-Rhône. En staty af honom har rests i Arles (1909), en byst (1911) i Sceaux. Faderns

gård (*mas*) hette ej Maiano; den låg i byn med detta namn. Se K. A. Paludan, ”Fra Mistrals rige” (i ”Nord. tidskr.” 1924).

Mistsirén. Se Signal, sp. 437.

***Mitau** tillhör nu republiken Lettland. 19,640 inv. (1920). Officiellt namn är *Jelgava*. Under Världskriget, då tyskarna ryckt fram i Kurland till trakten s. v. om M., blefvo de 7 maj 1915 anfallna af en öfverlägsen rysk styrka och måste den 8 draga sig tillbaka för öfvermakten, men i juli framryckte de åter och besatte den 18 M., som dock snart åter måste utrymmas, för att 1 aug. af dem ånyo besättas, hvarefter strider förekommo n. (n. ö. och n. v.) om M. 12 sept., 20 och 29 okt. samt 19 nov. M. med därvarande hangar samt järnvägsbron öfver Aa bombarderades sedan 5 febr. 1916 af ryska flygare, och ännu 6 jan. 1917 streds i M.-afskärningen, men först 8 jan. 1919 utrymdes M. af tyskar och balter. Jfr Världskriget, sp. 189. — 2. (Lett. *Jelgava*) Distrikt i prov. Semgallen, Lettland. 2,882,2 kvkm. 79,500 inv. (1924). 1. L. W:son M.

Mitho, stad. Se Mytho.

Mitjana y Gordon [-i-], Rafael, spansk diplomat och musikforskare, f. 6 dec. 1869 i Malaga, d. 15 aug. 1921 i Stockholm, hvarifrån hans stoft med svenska örlogsfartyget ”Fylgia” fördes till Malaga och grafsattes i Vittoriakyrkan där. M. var 1906—11 spansk legationssekreterare i Stockholm, hvilken post lämnade honom tid öfrig för tillfredsställandet af litterära intressen. Han var tidtals bosatt i Uppsala, där han idkade forskningar i universitetsbiblioteket och 1907 höll en serie föreläsningar öfver äldre spansk dramatik. Resultatet af M:s Uppsalaforskningar föreligger i *Catalogue critique et descriptif des imprimés de musique de XVI:e et XVII:e siècles conservés à la Bibliothèque de l'Université Royale d'Upsala* (I, i samarbete med I. Collijn, 1911, utg. med anslag af Uppsala universitet). M. bekläddе därefter diplomatiska poster i Petersburg och Konstantinopel, men återvände till Stockholm 1919 som sitt lands minister. Det är hufvudsakligen på musikforskningens område, som M. gjort sig mest känd. 1898—1900 var M. en flitig medarbetare i ”La musica religiosa en España” och 1902 musikkritiker i ”La Epoca”. M:s förnämsta arbeten äro: *Sobre Juan del Encina, musico y poeta*, ”En bibliografisk visit i Uppsala universitets musikafdelning” (tr. i Allmänna svenska boktryckareföreningens ”Meddelanden”, 1906), *Cincuenta y cuatro canciones españolas del siglo XVI* (af M. kallad ”Cancionero de Uppsala”), *Ensayos de crítia musical, Discantes y contrapuntos, Claudio Monteverde y los orígines de la opera italiana* (i ”Ord och bild”, 1909), *Estudios sobre algunos músicos españoles del siglo XVI, Don Fernando de las Infantas, téologo y musico, La musique en Espagne* (i ”Encyclopédie de la musique et Dictionnaire du Conservatoire de Paris”, 1920), *L'orientalisme musical et la musique arabe, Mozart y la psicologia sentimental* m. m. M. idkade äfven skriftställarverksamhet på andra områden än musikens. Så utgaf han *Estudios jurídicos, sociales y economicos* (Madrid, 1919), som äfven behandlar svenska förhållanden, och öfversatte till sp. Strindbergs ”Lycko-Pers resa” (”El viaje de Pedro el afortunado”, 1919). Ad. H—n.

Mitni'tzky, Issay, rysk violinist, f. 4 febr. 1887 i Kiev, elev af konservatoriet där samt Ondřiček i Wien och Scharwenka-konservatoriet i Berlin, har gjort vidsträckta konsertresor i Tyskland, Österrike, Ungern, Italien, Schweiz, Polen, Skandinavien och Nord-Amerika samt vunnit mycket erkännande för sitt intelligenta och eldiga spel. De nordiska turnéerna särskildt har han företagit oftast i förening med sin svåger pianisten Olof Wibergh (se denne). M. blef 1920 svensk medborgare. Han har komponerat stycken för violin och piano, en fantasi för violin och orkester m. m. E. F—t.

***Mitra.** Ärkebiskopens i Uppsala mitra är afbildad i art. Ärkebiskop, fig. 3.

***Mitré** är tryckfel i st. f. **Mitre.**

***Mitrovica** eröfrades 1912 af serberna och tillhör nu Jugo-Slavien. 8,597 inv. (1916). Under Världskriget var det efter Niš' fall 5 nov. 1915 serbiska regeringens säte, intogs 23 s. m. af en österrikisk armé under Kövess, efter segerrika fäktningar s. v. om staden, och besattes 11 okt. 1918 af ententens trupper.

***Mitrowitz** tillhör nu Jugo-Slavien. 12,909 inv. (1913). Under Världskriget tillintetgjorde österrikarna vid M. 6 sept. 1914 serbernas Timokdivision, som öfvergått Save, och staden togs sedan, 23 nov., hvarefter strider utkämpades s. och s. v. om M., tills serberna 29 i s. m. blefvo slagna vid Rudnik. Jfr Världskriget, sp. 180 och 181. L. W:son M.

Mitry [mitri], Marie Antoine Henry de, fransk militär, f. 20 sept. 1857 i Mesnil-Mitry (dep. Meurthe), d. 19 aug. 1924 på slottet Chazeron (dep. Cantal), blef officer vid kavalleriet 1877, generalstabsofficer 1896, öfverste och reg.-chef 1910, brigadgeneral 1914 och divisionsgeneral 1915. Under Världskriget förde han successivt 1914 1:a kyrassiärbrig., 6:e kav.-fördelningen och 2:a kav.-kåren (på härens yttersta vänstra flygel), 1915—16 en arméafdelning (*groupement*), tillhörande *groupe du Centre*, 1916—18 6:e armékåren (vid Aisne i april 1917 och i Picardie i mars 1918) och april—juni s. å. en af flera inf.- och kav.-fördelningar bestående arméafdelning, tillhörande den strategiska reserven (på fronten i Flandern), samt slutligen 9:e armén (vid Marne). 1919 afgick han ur aktiv tjänst. H. J—at.

Mi'tscherlich, Alexander, tysk kemist, son till den i hufvudarbetet omnämnde Eilhard M., f. 28 maj 1836 i Berlin, d. 1 juni 1918 i Oberstdorf, professor 1868 i oorganisk kemi vid den nyinrättade forstakademien i Münden och 1883 i Freiburg im Br., var en af sulfitcellulosaindustriens grundläggare (jfr Trämassa, sp. 173—174). M. gjorde äfven flera andra uppfinningar på cellulosaindustriens område, såsom tillverkning af lim och alkohol ur sulfitlut samt pappersgarn. Af hans vetenskapliga arbeten äro undersökningar öfver gasers

antändningstemperatur mest bekanta. Biogr. af Max Krieg (1918). K. A. V—g.

*Mitteis, L., dog 26 dec. 1921 i Leipzig.

*Mittellandkanalen, äfven kallad Rhen—Weser—Elbekanalen, öppnades 1914 för trafik till Herne (Rhen—Hernekanalen, 41 km.), där den ansluter till Dortmund—Emskanalen. Fortsättningen, Ems—Weserkanalen (172 km.), färdigbyggdes 1916 till Misburg. Slutdelen, Weser—Elbekanalen, påbörjadés 1919 såsom nödhjälpsarbete och fick sin definitiva sträckning bestämd 1920 från Misburg till Niegripp (182 km. med 3 slussar), där den genom Ihle- och Plauerkanalen kommer i förbindelse med Elbes och Oders vattensystem. Flera viktiga platser (Hildesheim, Braunschweig, Magdeburg m. fl.) skola genom sidokanaler förbindas med M. Kanalen bygges närmast för fartyg om 600 ton, men skall utvidgas till 1,000-ton fartygs behof. Kostnaderna, som beräknats till 436 mill. mk, bestridas till $^2/_5$ af Preussen och till $^3/_5$ af Thüringen. E. A—t.

Mjelde, Mons Monsen, norsk tidningsman, f. 1862 i Haus vid Bergen, d. 1924, blef 1884 medarbetare i ''Verdens gang'', var 1885—87 redaktör af ''Kristianiaposten'', medarbetade i olika tidningar och blef 1906 redaktör af ''Norges sjöfartstidende'' samt 1910 redaktör af ''Verdens gang''. M. var från 1914 Londonkorrespondent till Köpenhamnstidningen ''Politiken'' och från 1920 norsk pressattaché i London. På egen hand studerade M. högre matematik och bedref ingående studier om Leif Erikssons resor till Vinland, hvilka han med navigationsberäkningar sökte lokalisera (han dog, innan dessa utgetts). Helge Krog har tecknat en bild af M. i redaktören i skådespelet ''Det store Vi''. M. H.

Mjelde, Ole Monsen, norsk politiker, f. 12 sept. 1865 i Haus vid Bergen, var underofficer till 1918, då han tog afsked som fanjunkare, och skötte samtidigt sitt jordbrukshemman i födelsebygden. M., som tillhör vänsterpartiet, har sedan 1910 representerat Voss vid alla stortingssessioner, förutom när han varit minister. Han var 1919—20 odelstingspresident, har varit arbetsminister i Gunnar Knudsens ministär maj—juni 1920 och i Blehrs ministär juni 1921—maj 1923 samt innehar från juli 1924 samma post i ministären Mowinckel. M. H.

Mjukparaffin, *kem., tekn.* Se Brunkolstjära. Suppl., sp. 863.

Mjuk schanker, *med.* Se Schanker.

*Mjällby omfattar nu 7,752 har. 5,612 inv. (1924).

Mjältön, en omkr. 10 kvkm. stor ö i Vibyggerå socken, Ångermanland, innanför Ulföarna, med ett 235 m. högt berg. O. Sjn.

Mjöberg. 1. Karl Josua M., lärare, språkvetenskapsman, f. 11 sept. 1876 i Tostared, Älfsborgs län, student i Göteborg 1895, filos. lic. 1904 och filos. doktor där 1911, var 1904—07 anställd i redaktionen af Sv. akademiens ordbok, docent i stilistik vid Lunds universitet 1911—13 och vid Göteborgs högskola 1917—18, lärare vid Lunds privata lärarinneseminarium 1906—13 och vid Lunds privata elementarläroverk 1907—13, föreståndare för Göteborgs högre samskola 1913—18, lektor i modersmålet vid Göteborgs högre latinläroverk 1914 och är sedan 1918 rektor vid högre allm. läroverket i Lund. Utom sin doktorsafhandling, *Stilstudier i Tegnérs ungdomsdiktning* (1911), har M. författat många språkliga och litteraturhistoriska uppsatser och afhandlingar, bl. a. i ''Språk och stil'', utgett en mycket nyttjad ''Svensk läsebok'' (1910; 6:e uppl. 1922) m. fl. läseböcker och arbeten för undervisningen i svenska och litteraturhistoria, såsom *Kort svensk litteraturhistoria för ungdomsskolor* (tills. med A. Wahlgren, 1921; 2:a uppl. 1922), och flera af de skrifter, som utges af Modersmålslärarnas förening. Han är en af utgifvarna af C. J. L. Almquists ''Samlade skrifter''. En af vårt lands mest framstående svensklärare, har M. tagit ledande del i arbetet för att höja och fördjupa undervisningen i modersmålet.

2. Erik Georg M., den föregåendes kusin, zoolog, forskningsresande, f. 6 aug. 1882 i Ås, Hallands län, filos. doktor i Lund 1912, tjänstgjorde 1903—10 och 1914—17 vid Riksmuseum och Statens entomologiska anstalt, har 1910—11 och 1912—13 företagit resor till Australien, var 1919—21 chef för zoologiska afd. af Deli experimentstation å Sumatra samt 1922—24 direktör för museet i Sarawak, Borneo. Bland hans skrifter märkas *Studien über mallophagen und anopluren* (1910), *Bland vilda djur och folk i Australien* (1915), *Bland stenåldersmänniskor i Queenslands vildmarker* (1918) samt flera vetenskapliga och populära zoologiska och etnografiska uppsatser i tidskrifter och tidningar. 1. R—n B. 2. O. Sjn.

Mjöen, Jon Alfred, norsk kemist och biolog, f. 13 juni 1860, har utfört flera praktisk-kemiska uppdrag och utgett i tryck arbeten i fysiologiska ämnen samt rörande alkohol och rashygien. L—e.

*Mjöl. Sveriges import af hvetemjöl har under de senaste åren varit betydligt större än under åren närmast före 1914, under det att förhållandet varit det motsatta i fråga om rågmjöl. 1913 importerades 8,647,164 kg. hvetemjöl och 12,627,193 kg. rågmjöl samt exporterades 206,596 kg. hvetemjöl och 96,713 kg. rågmjöl. 1923 importerades 24,194,837 kg. hvetemjöl och 1,456,961 kg. rågmjöl samt exporterades 9,532,231 kg. hvetemjöl och 2,992,421 kg. rågmjöl. Mln.

*Mjölby. 1. Socknen är fr. o. m. 1920 förenad med municipalsamhället till Mjölby stad. — 2. Municipalsamhället (i förening med socknen) inträdde 1 jan. 1920 i stadsrättigheter (se den till art. hörande planschen med situationsplan af den hittills planlagda delen af M.). Areal 5,974 har, hvaraf 5,890 har land. 6,098 inv. (1924). Tax.-v. å fast egendom var 14,447,600 kr., hvaraf 37,000 kr. å statens och 3,525,000 kr. å bevillningspliktig jordbruksfastighet. Den till bev. tax. inkomsten var 4,317,460 kr. Stadens tillgångar voro 1,600,792 kr. och dess skulder 1,561,226 kr. samt kommunalskatten 7,65 kr. per bev.-krona (1923). Fabriksindustrien omfattade 26 arbetsställen med 380 arb., 3,888,168 kr. salutillv.-värde och 218,210

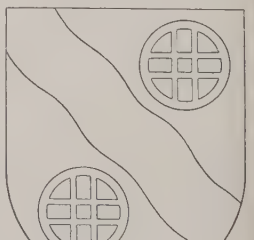

Fig. 1. Mjölbys vapen.

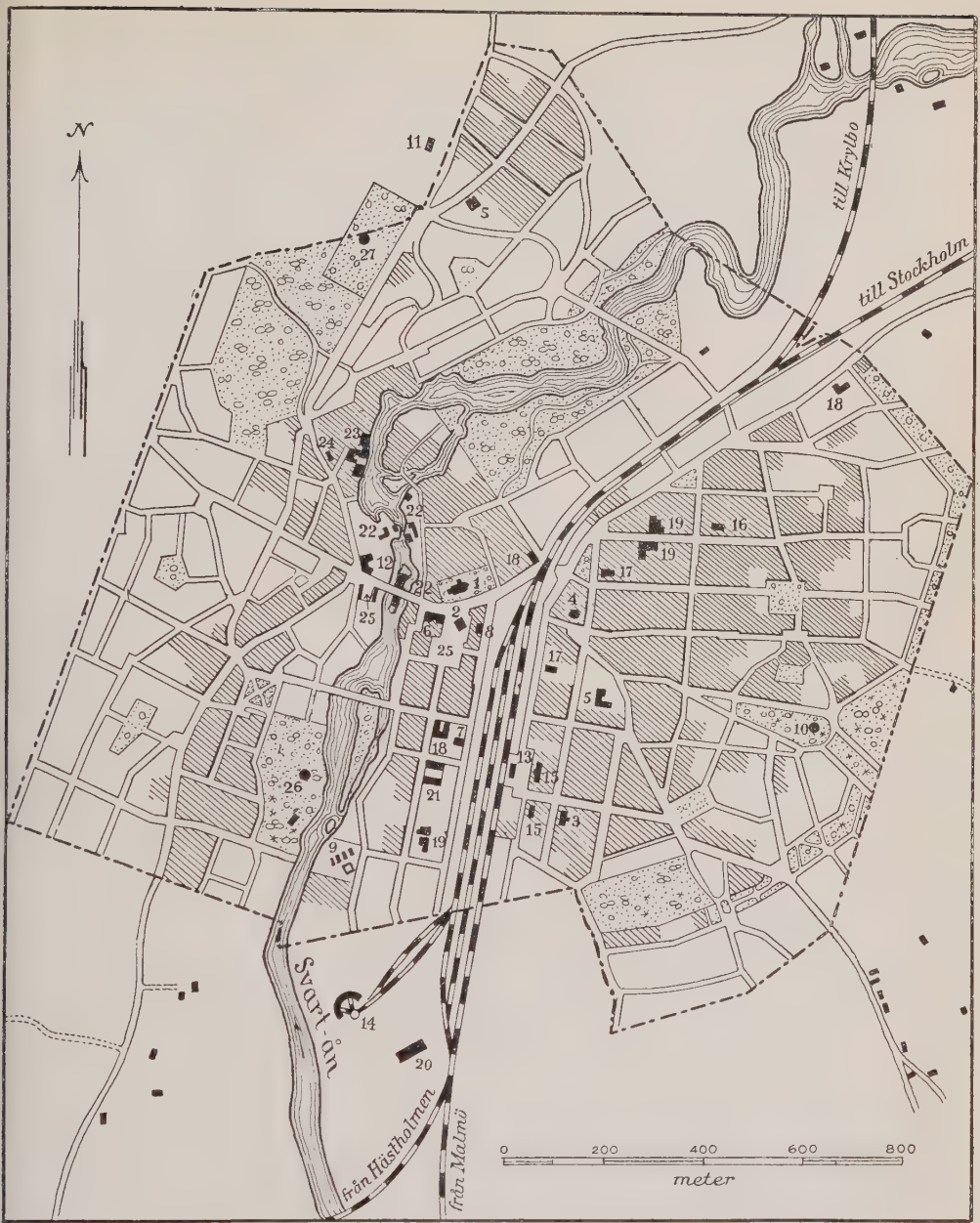

Fig. 2. Situationsplan af Mjölby (den hittills planlagda delen af stadens område). *1.* Kyrka. — *2.* Rådhus. — *3.* Tingshus. — *4.* Kommunal mellanskola. — *5.* Folkskolor. — *6.* Postkontor och bank. — *7.* Telegrafstation. — *8.* Polis- och brandstation. — *9.* Vattenledningsverk. — *10.* Vattenreservoar. — *11.* Epidemisjukhus. — *12.* Saluhall. — *13.* Järnvägsstation. — *14.* Lokomotivstall. — *15.* Hotell. — *16.* Teater och Folkets hus. — *17.* Biografteatrar. — *18.* Mekaniska verkstäder. — *19.* Snickerifabriker. — *20.* Tegelbruk. — *21.* Trikåfabrik. — *22.* Kvarnar. — *23.* Bryggeri. — *24.* Mejeri. — *25.* Torg. — *26.* Folkets park. — *27.* Begrafningsplats.

kr. bev.-tax. inkomst (1922). Bland industriella anläggningar märkas: 2 elektricitetsverk (det ena stadens), glassliperi, 3 kvarnar, bland dem M. kvarn-a.-b. (grundl. 1874), 4 mek. verkstäder, däribland M. gjuteri o. mek. verkstads-a.-b. (grundl. 1896), 2 möbel-, 3 snickerifabriker m. m. I staden finnas kommunal mellanskola, läkare, apotek, Vifolka härads sparbank samt afd.-kontor af A.-b. Sydsv. banken och Östergötlands ensk. bank. I M. bor nu domhafvanden i M. domsaga. Judiciellt lyder staden under landsrätt, M. domsaga och tingslag, administrativt tillhör den M. fögderi af Östergötlands län, och den bildar ett pastorat i Vifolka och Valkebo kontrakt, Linköpings stift. Vid val till Andra kammaren tillhör den Östergötlands läns valkrets, som utser 12 riksdagsmän. Stadens vapen visar i rödt fält en bandvis ställd gyllene ström, åtföljd af två gyllene kvarnhjul. 1—2. E. A—t.

Mjölby domsaga, Östergötlands län, bildades 1 jan. 1924 därigenom, att den förutvarande Vifolka, Valkebo och Gullbergs domsaga uppdelades så, att Vifolka tingslag tillades Lysings och Göstrings domsaga, som därefter benämnes M., och Valkebo och Gullbergs tingslag tillades Åkerbo, Bankekinds och Hanekinds domsaga, som därefter benämnes Linköpings domsaga. M. utgör ett tingslag. 163,292 har. 38,400 inv. (1924). Domsagan utgör nu Mjölby fögderi. E. A—t.

***Mjölby—Hästholmens järnväg** afträddes till konkurs 1 febr. 1913 och öfvertogs 17 nov. s. å. af ett nytt bolag, Mjölby—Hästholmens nya järnvägs-a.-b., hvars styrelse har sitt säte i Mjölby. F. P.

Mjölkarrende. Se Arrendestegring. Suppl.

Mjölkbedömningsförening har till uppgift att genom anställd opartisk person bedöma till mejerier levererad mjölks beskaffenhet, dess fetthalt och dess lämplighet för mejerihandteringen. Dylika föreningar, som 1908 började bildas i Sverige enligt danskt mönster, ha mejerier till ledamöter. 1924 fanns ett 10-tal dylika föreningar, flertalet med ett helt län till verksamhetsområde. H. J. Dft.

Mjölkcentral, alldaglig benämning på centralorganisation för mjölktillförseln i större samhällen. Så kallas i enlighet härmed vanligen Landtmännens mjölkförsäljningsförening i Stockholm. H. J. Dft.

***Mjölkdroppen.** Dess stiftare, doktor G. M. Blumenthal, dog 12 april 1923 i Stockholm.

Mjölkfel, felaktig beskaffenhet hos mjölk, kan antingen härröra af en förändring hos mjölken, förr än den lämnar jufret, förorsakad af matsmältningsstörningar eller invärtes sjukdom hos djuret, eller ock uppkomma under mjölkens förvaring. Följande mjölkfel äro vanliga. Dålig eller oren smak och lukt kunna uppstå därigenom, att smak- och luktämnen upptagas ur fodret (t. ex. löksmak, rofsmak, fodersmak af klöfver) eller ur luften eller genom förorening med gödseldelar (ladugårdssmak) eller från rostiga kärl eller jäsningar. Besk eller bitter smak får mjölken ofta mot afsiningstiden, men detta fel kan äfven bero på fodret (särskildt baljväxtgröpe) eller på matsmältningssjukdom hos djuret. Om tung, kotung och kalltung mjölk se Mjölk, sp. 728. Blåsur och slemmig (lång) beskaffenhet hos mjölken orsakas af syrning, framkallad af vissa mjölksyrebakterier; den förra kan förorsaka matsmältningsstörningar. H. J. Dft.

***Mjölkningsmaskiner.** Vid mjölkningsmaskinernas vidare utveckling har man numera frångått tryckmaskinerna, emedan det var svårt att afpassa dem efter växlande spen- och jufverformer. Alla nu brukliga maskiner arbeta med sugning, som genom pulsatorn göres intermittent, så att fortvarande blodöfverfyllnad i spenen förebygges. Verkställda profningar och den praktiska erfarenheten ha visat, att man med nu använda maskiner kan mjölka ut jufret lika fullständigt som med handmjölkning och utan skada eller obehag för kon och att, om maskin- och ledningsslangar omsorgsfullt rengöras med varmt och kallt vatten, maskinmjölkningen lämnar en från smuts och bakterier renare mjölk än handmjölkning. H. J. Dft.

Mjölkproduktionsvärde. Se Fodervärde. Suppl., sp. 912.

***Mjölkpulver.** — 2. Jfr Kopulver.

Mjölksyradt silfver. Se Aktol. Suppl.

Mjölktäta, *bot.*, namn på *Pinguicula vulgaris.*

Mjölkvattnet, Stora, en omkr. 11 kvkm. stor sjö, 544 m. ö. h., genomfluten af Långan (se d. o. Suppl.). V. om sjön ligger Mjölkvattsfjället (1,246 m. ö. h.), i ö. Oldfjällen. O. Sjn.

Mjöllöss, *zool.* Se Växtlöss, sp. 487.

Mjölmottet, *zool.* Se Mottfjärilar.

***Mława** tillhör nu Polen, vojevodskapet Warschau. 17,141 inv. (1921). M. är äfven namn på ett distrikt i vojevodskapet Warschau med 88,920 inv. (s. å.). Under Världskriget hade ryssarna sedan mars 1915 omsorgsfullt befäst en ställning s. och s. ö. om M., men 16 juli intogs den med storm af tyskarna under general v. Gallwitz. Jfr Världskriget, sp. 186 och 189. E. A—t. L. W:son M.

Mlk, förkortning för Marinläkarkåren.

***Mo.** — 2. Socknen omfattar nu 10,090 har. 1,907 inv. (1924). M. tillhör nu Ala kontrakt, Uppsala stift. — 5. M. tillhör nu Nätra kontrakt. 1,992 inv. (1924).

***Mo,** orter i Norge. — 2. M. härad heter nu Mo-Rana, sedan kyrkplatsen Mo 1 jan. 1923 frånskilts och nu utgör ett ”ladested” med 1,430 inv. (1920). Vid ladestedet utfaller Ranelven, som genomströmmar Dunderlandsdalen, ut i Ranenfjord, och därifrån går järnväg (bruksjärnväg) till de stora malmfälten vid Storforshei i Dunderlandsdalen. Mellanriksväg leder öfver Umbugtens fjällstuga till Stora Umevatten i Sverige. K. G. G.

M. O., förkortning för militieombudsmannen.

Mobarrad. Se Mubarrad.

***Moberg** (sp. 766), J. Kr., dog 30 dec. 1915. Till Internationella geologkongressen i Stockholm 1910 författade M. guider för exkursionerna inom Skånes siluromräden (i Geol. fören:s ”Förhandl.” 1910) samt en historisk-stratigrafisk öfversikt af Sveriges silur (i ”Sveriges geol. unders.” Ser. C. N:o 229, 1911). K. A. G.

***Moberg** (sp. 767), K. A., blef 1918 prorektor vid Lunds universitet. — 2. Vilhelm Ludvig M., den föregående broder, läkare, akademisk lärare, f. 14 okt. 1866 i Norrköping, med. licentiat i Stockholm 1899, studerade hos Lassar i Berlin (1899), vid Hôpital S:t Louis i Paris (1899—1900) och hos Unna i Hamburg (1900), disputerade i Stockholm för med. doktorsgrad 1905 samt promoverades s. å. i Uppsala och utnämndes till docent i dermatologi vid Karolinska institutet. 1893—96

var M. läkare i Kongo (vid ett belgiskt företag där) och blef 1901 läkare vid Stockholms stads poliklinik å Södermalm för hudsjukdomarnas afd. M. har skrifvit bl. a. *Versuch einer botanischen klassifikation der beim eczem gefundenen kokkenarten nebst bemerkungen über ein natürliches system der kokken überhaupt. Spezieller teil* (tills. med Unna, 1900), *Studier över ekzem och impetigo contagiosa* (gradualafh. 1905), *Hudsjukdomarnas behandling* (i Hedenius' ''Vademecum'', 1916), *Ueber die behandlung von lupus erythematosus mit Röntgenstrahlen* (1911) samt artiklar i Nordisk familjebok. M. är led. af flera utländska lärda sällskap och en af stiftarna af Nordisk dermatologisk förening. C. S—g.

Mochlos, ö. Se Kretensisk kultur. Suppl.

***Mockell,** A. H., stafvar sitt namn Mockel.

***Mocker** är sedan 1906 en stadsdel i Thorn och tillhör polska vojevodskapet Pomorze.

***Mockfjärd.** Kapellförsamlingen omfattar 6,476 har med 1,627 inv. (1924).

Moder, Artificiell, kallas en uppvärmd låda, afsedd att bereda skydd åt kycklingar, som uppfödas utan höna. Lådan är vanligen delad i ett innerrum, som vid behof uppvärmes med en lampa eller elektrisk värmeapparat, och ett svalare ytterrum. H. J. Dft.

Moderkyrka, kyrka (kyrkosamfund), hvarifrån andra kyrkor utgått, t. ex. Svenska kyrkan (i förhållande till Augustanasynoden); stundom hufvudkyrka (metropol) inom en kyrkoprovins.

***Moderlut.** 1. Rad 2 *står* kemisk reaktion *bör vara* fast kropp; rad 5 *står* gradering *bör vara* inkokning. K. A. V—g.

Moderna vinglare (*Les effrontés*), samhällskomedi af Augier (se denne, sp. 392), uppf. i Stockholm f. g. 1861.

Moderskola, *trädg.*, plantskola, som består af träd, från hvilka ympkvistar tas för sortens förökning. H. J. Dft.

Modersmålslärarnas förening, stiftad 1912 vid ett filologmöte i Göteborg, har till uppgift att främja modersmålslärarnas intressen. 1924 egde den 720 medl., fördelade på 17 ''ortsföreningar''. Verksamheten ledes af ett arbetsutskott, som alltsedan föreningens stiftelse haft professor O. Sylwan till ordf. och lektor H. Celander till sekr. Föreningen utger en årsskrift, som de senaste åren innehållit en bibliografi öfver skrifter och uppsatser af intresse för modersmålsundervisningen, och en mycket uppskattad skriftserie, ''Till modersmålsundervisningens tjänst'', redigerad af rektor J. Mjöberg. Kurser för modersmålslärare ha på föreningens initiativ anordnats på Nääs 1916 och i Strängnäs 1922. 1924 föranstaltade föreningen undervisning i danska och norska af infödda lärare vid en rad läroanstalter. — Af arbetsutskottet eller på sammanträden inom ortsföreningarna ha framförts uppslag och synpunkter om modersmålsundervisningen, i flera fall af betydelse för dennas utveckling. H. C—r.

Mo'dica, stad. Se Monza.

***Modin,** E., har ytterligare utgett bl. a. hembygdskrönikan *Gamla Tåsjö* (1916), *Från norrländska skogar och vatten* (1920) och *Hogdalssocknarnas kyrkliga historia* (1921). Han är korresp. led. af Vitt. hist. o. ant. akad. (1923). E. N. S—g.

Modione [mådiåne], flod. Se Selinus.

***Modrus-Fiume** tillhör nu Jugo-Slavien. 231,313 inv. (1910).

***Modus vivendi.** Om modus vivendi-aftalet af mars 1918 mellan Sverige och England se Sverige, sp. 1248.

***Moe** (sp. 795). — 2. Ingebret Moltke M. dog 15 dec. 1913.

***Moe** (sp. 796), Oscar, tog 1916 afsked från kyrkoherdeämbetet.

***Moe** (sp. 796), Louis M. N. P. H., dog 1917 i Stavanger. Många af hans barnböcker ha utkommit i sv. öfv., såsom ''Trollen i trollskogen'' (1918), ''Pelle vallare'' (1920), ''Brumle-Bumle'' (1921), ''Bamse'' (s. å.) och ''En saga om tre små nassar'' (1924).

Moel-y-Wyddfa [mâu'il i *ωi'*thfā], bergstopp. Se Snowdon.

Moerkerken [mor-], P. H. van. Se Holländska litteraturen. Suppl., sp. 442.

***Moffat,** R. En af M. L. Wilder förf. biografi utkom 1922 i sv. öfv.

Moffatdistriktet, *geol.* Se Silursystemet, sp. 548.

Mofi, en Ev. fosterlandsstiftelsen tillhörig missionsstation i Jubaland, Öst-Afrika, sedan 1924 på italienskt område, omkr. 120 km. ofvanför Jubaflodens mynning, upprättad 1910.

Mogado, annan form för Mogadischo (se d. o.).

Mogan, släpp. Se Mugan

***Mogata** hade 1,246 inv. 1924. M. är sedan 1 maj 1919 skildt från Börrum och förenadt med Skällvik till ett pastorat med M. som moderförsamling, i Hammarkinds kontrakt, Linköpings stift.

Mogetorp, tuberkulossanatorium i Axbergs socken, Örebro län, vid foten af Kilsbergen, öppnadt 1906, har plats för 15 patienter, företrädesvis arbetare hos A.-b. L. M. Ericsson, hvilket bolag eger sanatoriet. O. Sjn.

Moggun, annan form för staden Tsche-dschu (se d. o.) på Quelpart.

Mohar, *bot.*, annat namn på kolfhirs (se Hirs).

***Mohed.** Tuberkulossanatoriet, som har 109 sjukplatser och öppnades 1914, mottager patienter från Gäfleborgs län utom Gäfle stad, som har eget sanatorium (Jonas Selggrens i Strömsbro). O. Sjn.

Mohelnice [måhelnitse], officiellt namn på Müglitz.

***Mohla.** 1. Socknen hör numera till Viborgs nybildade domsaga. 18,227 inv. (1923). O. B—n.

***Mohn.** Se Moon äfven i Suppl.

***Mohn.** 1. Henrik M. dog 12 sept. 1916 i Kristiania.

***Mohn,** J. A., var ånyo 1914—16 pastor vid franska reformerta församlingen i Stockholm och började 1916 tjänstgöra i svenska Utrikesdepartementet, där han 1918 blef t. f. extra 1:e arkivarie, 1919 2:e legationssekreterare och fick kanslirådstitel och 1921 ut-

Henrik Mohn.

nämndes till 1:e legationssekreterare (på öfvergångsstat).

***Mohr**, Aug. Chr., dog 1918. — 2. Conrad M., den föregående broder, norsk donator, f. 5 jan. 1849 i Bergen, innehafvare af firman Aug. C. Mohr & sön där 1897—1902, blef tysk konsul 1877 och generalkonsul 1918, stiftade 24 sept. 1917 *Conrad Mohrs legat* med ett kapital af 1 mill. kr. (värdepapper), hvaraf årliga räntan skall till utrikesresestipendier lika fördelas mellan följande 5 kategorier: 1) författare, 2) skådespelare, 3) målare och bildhuggare, 4) journalister samt 5) personer, som idka studier af socialismen. M. H.

Mohr [mår], D. M. H., botanist. Se Weber, F., sp. 940.

Mohr [mår], Joseph Franz, tysk hymnförfattare, f. 1792, d. 1848, katolsk präst i ärkestiftet Salzburg, diktade 1818 den världsbekanta julsången *Stille nacht, heilige nacht!*, i sv. öfv. införlifvad med ''Nya psalmer'' af 1921. E. N. S—g.

***Moissan**, H. Sp. 814, rad 7. M. kan ej anses som fluors förste upptäckare, men var den, som först framställde detta grundämne i fritt tillstånd. Biogr. (af Alfred Stock) i ''Berichte der Deutschen chemischen gesellschaft'', 1907. K. A. V—g.

***Moissi**, A., gästspelade 1922 i Stockholm. Se E. Faktor, ''A. M.'' (1920).

***Moivre**, A. de. Rad 2 nedifr. *står* $(\cos\Theta + \sqrt{-1}\sin\Theta)^n$ *bör vara* $(\cos\Theta + \sqrt{-1}\sin\Theta)^n$.

Mo'ksja, folkstam. Se Mordvinerna.

***Molander**, J. Harald. M:s i hufvudarbetet uppräknade teaterstycken äro med undantag af *Beatrice* alla uppförda i Stockholm. *Rococo* är komedi i 1 akt (ej 3 akter). — M:s hustru, Lydia S. K. M., afgick från scenen 1922. Hon har fyllt uppgifter i operetten, operan, komedien och borgerliga skådespelet. Deras son Gustaf Harald M., f. 18 nov. 1888 i Helsingfors, blef efter studier i Dramatiska teaterns elevskola anställd vid Svenska teatern i Helsingfors 1909, vid Intima teatern i Stockholm 1911 och vid Dramatiska teatern där 1913. Han har där verkat äfven som lärare vid elevskolan. M., som eger en välklingande röst och talar väl, har användts i det högre dramat (*don Carlos* i Verhaerens ''Filip II'', *Aladdin*, *Hamlet*, *Enhvar*, *Prospero*) och har spelat *Sang* i ''Öfver förmåga'', *Maurice* i ''Brott och brott'', *advokaten* i ''Ett drömspel''. — Hans broder Olof Johan Harald M., f. 18 okt. 1892 i Helsingfors, tog studentexamen 1911, studerade vid Dramatiska teaterns elevskola, anställdes där som skådespelare 1914 och blef förste regissör 1920. Bland hans roller äro *Perseus* i T. Hedbergs drama, *Bengt lagman* i ''Bröllopet på Ulfåsa'', *Mauritz* i ''Dunungen'', *Mats* i ''Kronbruden''. Som regissör har han sedan 1920 utfört flera iscensättningar af intresse, bl. a. af ''Köpmannen i Venedig'', ''Danton'', ''Othello'' m. fl. Han har öfversatt teaterstycken och skrifvit en liten monografi, *Harriet Bosse* (1920). — Karin Margareta Elisabet M., född Edwertz, f. 20 maj 1890 i Mölnbo, 1910—18 gift med Gustaf H. M. (se ofvan), har varit anställd vid Östermalms- och Vasateatrarna i Stockholm 1907—09, vid svenska teatern i Helsingfors 1909—11, därefter i Stockholm vid Intima och från 1921 vid Dramatiska teatern. Hon gjorde sig uppmärksammad på Intima teaterns scen genom okonstladt, behagfullt uppträdande samt äfven genom intelligens och känsla. Bland hennes bästa uppgifter voro *Elna Hall*, *Anna* i Didrings ''Nattkyparen'', *Abigael* i ''Ambrosius'' och främst *Kristina* i Schnitzlers ''Älskog''. Hon lyckades äfven godt på ett för henne nytt område som *Anna* i Shaksperes ''Richard III''. På Dramatiska teatern har hon uppträdt som *Desdemona*, *Hjördis* i ''Den stora rollen'' m. fl. och på turnéer bl. a. i den kvinnliga hufvudrollen i Géraldys ''Älska''. Sedan 1922 är hon omgift med skådespelaren Lars Hanson (se denne. Suppl.). G—g N.

Molander, Karl Adolf, donator, f. 23 juni 1840, d., änkling och barnlös, 19 mars 1917, grosshandlare i Stockholm, hufvudsakligen med trävaror, testamenterade 14 juli 1916 till välgörande ändamål sin efterlämnade förmögenhet, 5,97 mill. kr., hvaraf han ärft hufvuddelen efter sin broder, direktören i Stora Kopparbergs bergslags a.-b. Axel Julius M. (f. 1843, d. 1914). Sålunda gaf han 100 aktier (à 14,850 kr. efter dåv. kurs) i ofvannämnda bolag till Kopparbergs läns landsting till en *Bröderna Molanders stiftelse* för inrättande af vissa praktiska undervisningsanstalter för obemedlad Dalaungdom, 100 aktier till Stockholms stad för inrättande af ett tuberkulossjukhus, 20 till De blindas förening, 20 till Vanföreanstalternas centralkommitté, 10 som bidrag till inrättande af en vanföreanstalt för Norrland samt 50,000 kr. till föreningen Ljusglimt, hvarefter den återstående förmögenheten med några mindre undantag under namn af *Molanderska fonden*, att förvaltas af Stockholms handelsbanks notariatafdelning, skulle tillfalla 5 föreningar för sjukvård hos fattiga i Stockholm.

Molander. 1. Emma Aurora M., pianist, f. 12 juni 1876 i Gislaved, Jönköpings län, var 1895—99 elev af Hilda Thegerström vid konservatoriet i Stockholm och 1902—07 af Arthur de Greef i Bruxelles samt 1913 af Teresa Carreño i Berlin. Hon innehar sedan 1917 pianoinstitut i Stockholm. Fröken M. har konserterat först i Belgien och sedermera framgångsrikt spelat pianokonserter vid symfonikonserter i Stockholm, Göteborg, Kristiania och Finland samt medverkat vid Aulinska och Kjellströmska kvartetternas kammarmusiksoaréer. Hon blef 1921 led. af Mus. akad. — 2. Erik Gustaf M., den föregående broder, violinist, f. 24 febr. 1879 i Gislaved, d. 12 febr. 1923 i Göteborg, var 1894—1902 elev vid konservatoriet i Stockholm, där han tog musikdirektörsexamen, studerade vidare 1903—04 i Bruxelles för César Thomson och Paul Gilson, blef 1904 sekundviolinist i Aulinska kvartetten, 1905 musikdirektör vid Västgöta regemente, var några år konsertmästare vid Konsertföreningen i Stockholm och 1909—23 konsertmästare vid Göteborgs orkesterförening. 1 o. 2. E. F—t.

***Molbech**. 1. Kristian M. Se Rubow, ''Dansk litterær kritik i 19:e aarhundrede'' (1921).

***Moldau**. Från Prag till mynningen är enligt freden i Versailles 1919 floden internationell farled. Under Världskriget utgjorde vid årsskiftet 1916—17 sydvästligaste delen af landskapet M. — gränstrakterna mot södra Siebenbürgen och Valakiet — krigsskådeplats. De allierade tyska och österrikiska arméerna satte sig då i besittning af mindre områden

— i trakten af Ocna och n. om Focşani —, som de behöllo till fredsslutet. Jfr Världskriget, sp. 225 och 226. H. J—dt.

Moldaviter (uppkalladt efter *Moldau*, Böhmens hufvudflod), *geol.*, *petrogr.*, äro de i södra Böhmen, väsentligen mellan Moldauthein och Budweis, först funna glasmeteoriterna (se d. o. Suppl. och fig.), om hvilkas natur och ursprung man länge tvistat. De bestå af ett genomskinligt glas med ljusa färgtoner, från lökgrönt till buteljgrönt (däraf namnet buteljstenar) och olivgrönt. Moldaviten erinrar i färgen om olivin och krysolit (se d. o.) och användes liksom dessa och det vulkaniska glaset obsidian, hvilket den också i någon mån liknar, som prydnads- och ädelsten. Vanligen slipas moldaviten på samma sätt som krysoliten och har också kallats pseudokrysolit; dess användning i smycken är ganska begränsad. K. A. G.

***Molde.** Sedan Romsdalsbanan i slutet af 1924 öppnats för trafik, har M. fått snabba förbindelser med Oslo och alltmer utpräglad ställning som ett centrum för turisttrafiken i norra delen af Vestlandet.

***Moldenhawer.** 1. D. G. M. Se Ada Adler, "D. G. M. og hans haandskriftsamling" (1917). P. E—t.

***Molé.** — 2. Louis Mathieu M., grefve. Se marquis de Noailles, "Le comte de M. Sa vie et ses mémoires" (3 bd, 1922—24).

Molekylärfysik är den del af fysiken, som behandlar molekylernas byggnad. Denna vetenskapsgren, som f. n. befinner sig i begynnelsen af sin utveckling, är sålunda egnad att skapa en rationell vetenskaplig grundval för den kemiska forskningen. På grund af dess nära samband med kemien är det svårt att afgöra, hvad som rätteligen bör hänföras därtill. Ordet molekylarfysik har också förr, särskildt af O. Lehmann, brukats i en mycket vidsträckt och, efter hvad numera måste anses, knappast rationell bemärkelse. Den *kinetiska gasteorien* (se d. o.) torde få räknas hit, enär denna möjliggjort en första orientering rörande gasmolekylers rörelse och form. Detsamma gäller om studiet af *Browns molekylarrörelse* (se d. o. Suppl.). Till molekylarfysiken höra också de på senaste åren utförda försöken att fysikaliskt tolka atombindningarnas natur i molekylerna. Man anser sig kunna skilja på 2 hufvudtyper af kemiska föreningar, de *polära* l. *heteropolära* och de *icke polära* l. *homeopolära*. I de förra anses atomerna vara bundna vid hvarandra genom elektrostatisk attraktion, hvarvid atomerna erhålla sina laddningar genom öfvergång af elektroner från ett atomslag till ett annat inom molekylen (se Atommodell. Suppl.). Detta bindningssätt är i hufvudsak detsamma, som Berzelius antagit i sin bekanta dualistiska valensteori. De homeopolära föreningarna sammanhållas, förmodar man, genom gemensamma elektroner. Gemensamt för alla sammankopplingar af atomer till molekyler anser man vara, att elektronerna härigenom ernå stabilare grupperingar (J. J. Thomson, Stark, Kossel). Utgående från denna föreställning, ha amerikanerna Lewis och Langmuir uppbyggt en vidlyftig teori rörande atombindningen i molekyler, som dock i vissa delar föga höjer sig öfver äldre tiders valensteoretiska spekulationer. Någon klar föreställning om de sammanhållande krafterna i molekylerna torde knappast vara möjlig att ernå, förrän molekylernas byggnad blifvit fullständigare utredd. Bland de mest lofvande undersökningarna, egnade att belysa molekylernas struktur, torde få räknas den under senare år påbörjade analysen af *molekylspektra* (se d. o. Suppl.). Gränsvåglängderna i röntgenstrålarnas absorptionsspektra ha också vid nyligen, framför allt af A. E. Lindh i Lund, utförda noggranna mätningar visat sig bero icke endast af hvilka atomslag, som ingå i det absorberande mediet, utan äfven af det sätt, hvarpå atomerna äro bundna vid hvarandra. Siegbahn och hans lärjungar ha dessutom nyligen konstaterat, att atomernas bindningssätt kan spåras äfven i emissionsspektra. Röntgenspektrografien är sålunda också egnad att belysa molekylernas byggnad. Kvalitativa utredningar öfver elektronhöljenas deformation vid sammankoppling af atomer ha genomförts af Fajans och finländaren J. Wasastjerna. Resultat af stor betydelse för vår kännedom om molekylernas struktur ha också vunnits genom undersökningar öfver de s. k. flytande kristallerna (se d. o.). I dessa arbeten, som påbörjats af Lehmann, ha The Svedberg och K. V. Oseen i Uppsala under de senaste åren gjort viktiga insatser. A. W—n.

***Molekylarföreningar.** Rad 6 *står* organiska *bör vara* oorganiska. Jfr Metallammoniakföreningar. Suppl. samt Valensteori.

Molekylärluftpump, *fys.*, en af Gaede konstruerad luftpump, med hvilken mycket låga gastryck kunna uppnås. Se Vakuum och, i Suppl., Vakuumpump. E. R—dt.

***Molekylarrörelse.** Se äfven Browns molekylarrörelse. Suppl.

Molekylspektrum. Sedan spektroskopiens äldsta dagar indelade man spektra i två hufvudtyper: *linje-* och *band-spektra* (se därom Spektrum, sp. 638 ff.). Beteckningen bandspektra uppkom därigenom, att dessa ofta uppträda i täta linjegrupper, som med de då till buds stående spektroskopen icke kunde upplösas i sina komponenter, utan tecknade sig som breda band i spektrum. Denna indelning af spektra har så till vida visat sig vara lycklig, som man numera med full visshet tillskrifver atomen och molekylen att vara bärare af resp. linje- och band-spektra. Undersökningarna af bandspektras struktur försvåras i hög grad af bandens oerhörda linjerikedom och af deras skiftande utseende för olika emissionsbetingelser. En annan svårighet är den, att molekylen vid de höga temperaturer, som erfordras för att bringa upp strålningen till en för de stora, men ljussvaga spektrograferna lämplig intensitet, lätt dissocieras eller öfvergår i andra molekyler. I så fall erhålles icke ett, utan flera hvarandra öfverlagrande molekylspektra. Att å andra sidan på teoretisk väg med hjälp af en molekylmodell beräkna spektrum bjuder genast på ett oöfverkomligt hinder — flerkropparsproblemet (jfr Trekropparsproblemet). De stora framsteg, som de senaste årens utveckling likväl medfört för studiet af molekylspektra, få i första hand tillskrifvas de allmänna synpunkter, som kvantteorien (se Planck, M. K. E. L., och Fysik. Suppl., sp. 1107) och korrespondensprincipen (se d. o. Suppl.) ge oss öfver sambandet mellan strålning och materia. Här må i korthet skisseras de resultat, som man på denna väg uppnår. Enligt

kinetiska gasteorien (se d. o.) roterar molekylen med en frekvens af omkr. 10^{12} hvarf i sek. kring de tröghetsaxlar, som bestämmas af atomkärnornas inbördes lägen i densamma. Enligt kvantteorien antar emellertid rotationen endast vissa diskreta värden ω_m (m = 0, 1, 2, . . .), hvarvid ljus af nära samma frekvens utsändes. Man erhåller således en serie spektrallinjer, ett s. k. *rotationsspektrum*, beläget långt ute i det ultraröda, ung. i våglängdsområdet 100—1000 μ ($1\mu = 10^{-3}$ m m). Atomerna tänkas vara bundna vid molekylen medelst kvasielastiska krafter. Bringas de ur sina hvilolägen, utföra de därför mer eller mindre harmoniska svängningar kring dessa. Äro atomerna därtill af olika elektrisk laddning (heteropolära), emitteras ljus af en frekvens ν_o, som för oss fram till gränsen mellan det ultraröda och det synliga spektralområdet. Öfver kärnsvängningarna lagras molekylrotationen, som, då den kan både samverka med eller motverka den förstnämnda, ger upphof till två spektralserier $\nu_o \pm \omega_m$ (m = 0, 1, 2, . . .) symmetriskt belägna kring bandets centrum. Bringas den emitterande gasen upp till hög temperatur eller utsättes molekylen för kraftig elektrisk påverkan, såsom t. ex. i den elektriska ljusbågen eller vid urladdningar i förtunnade gaser, kunna en eller flera af valenselektronerna slungas ut mot perifera banor. Då en dylik ”ljuselektron” åter faller in mot molekylen, emitteras ett bandspektrum, hvars läge inom det synliga eller det ultravioletta spektralområdet bestämmes af denna frekvens. Häröfver lagra sig dessutom kärnsvängningar och molekylrotationer, gifvande upphof till ett mycket stort antal kombinationer. E. H—én.

***Molenbeek-Saint-Jean.** En del af M. införlifvades med Bruxelles 1921.

***Moler.** Moleran i Jylland har på senare tid kommit till teknisk användning (se Hannover, H. I. Suppl., sp. 267). Om dess ålder och förekomsten af vulkanisk aska i densamma se Tertiärsystemet, sp. 967. Uppgiften, att moler förekommer ”i klitterna kring Limfjorden”, beror på ett missförstånd. Den förekommer i branta erosionsklintar, men i sammansättningar öfvergår stundom lokalt sammansättningsledet *klint* till *klit*, t. ex. *Feggeklit*, *Hanklit* etc. Se P. Hannover, ”Om moler og dets anvendelse” (i ”Nord. tidskr.”, 1924). K. A. G.

***Molière,** J. B. P. Nya svenska öfversättningar från M. äro Tor Hedbergs ”Tartuffe” (1918) och ”Äktenskapsskolan” (1919). En kort biogr. öfver M. af H. Küntzel utgafs 1923. Bland nyare verk om M. må nämnas M. J. Wolff, ”M.” (1910), Brander Matthews, ”M.” (s. å.), M. Donnay, ”M.” (1911), E. Faguet, ”En lisant M.” (1914), och Michaud, ”La jeunesse de M.” (1922).

***Molin,** J. P. M:s första staty, *Amor*, i marmor eges nu af Nationalmuseum. — Hans son Karl Hjalmar Valentin M. blef 1914 ledamot af konstakademien. — J. P. M:s son Arthur M., f. 30 juni 1866 i Stockholm, blef 1899 byråingenjör i Patent- och registreringsverket och 1912 sekreterare i Socialstyrelsen samt är där sedan 1918 byråchef för lagärenden. Han har anlitats i en mängd kommittéutredningar, blef 1919 expert i Arbetsrådet och är sedan 1923 dess vice ordf. M. har representerat Sverige vid flera kongresser om internationellt socialpolitiskt samarbete.

***Molin,** Pelle. Af M:s arbeten ha vidare utgetts *Nordland* (1913) och *Från ådal och nordlandskust* (1916).

***Molin,** Adrian, är alltjämt (1925) sekreterare och ombudsman i Nationalföreningen mot emigrationen och därjämte sedan 1913 verkställande direktör i A.-b. Svensk jordförmedling. Han har ytterligare skrifvit bl. a. *Jorden och folket* (1914), *Riket och folket* (1916) och *Storgårdar eller mindre jordbruk?* (1917). Om hans tidskrift se Nya Sverige, Det. Suppl.

Molin, Georg Conny Hjalmar, operasångare, f. 9 nov. 1885 i Norra Sandsjö socken, Jönköpings län, studerade vid konservatoriet i Stockholm 1907—11 (sång för O. Lejdström) samt i Paris och för R. v. Zur Mühlen i London. M., som 1911 debuterade på K. teatern som *Luna* i ”Trubaduren”, är anställd där sedan 1914. Hans ganska omfångsrika och klangstarka barytonröst, som eger mycket tilltalande välljud och i det högre registret ljus färg, har i förening med hans manhaftiga skick beredt honom goda framgångar som *Wolfram von Eschenbach* i ”Tannhäuser”, *Amfortas* i ”Parsifal”, *Kurwenal* i ”Tristan och Isolde”, *Härroparen* i ”Lohengrin”, *Wotan* i ”Valkyrian”, *Amonasro* i ”Aida”, *Germont* i ”Den vilseförda”, *Escamillo* i ”Carmen”, *Mossul* i ”Konung för en dag”, *Nilakantha* i ”Lakmé”, *Arnljot*, *Lennart Sporre* i ”Domedagsprofeterna”, *Härvard harpolekare*, *Falstaff* i Verdis opera m. fl. roller. E. F—t.

Molke, *bot.*, namn på släktet *Sonchus*.

***Molkom.** Se äfven Folkhögskolor. Suppl.

***Moll.** 1. Karl Tom M. tog 1918 afsked från lektoratet och dog 17 juli 1922 i Medevi. Han utgaf äfven en mycket använd *Lärobok i kemi* (1914).

2. Viktor L. M. har kvarstått som förste deputerad i Riksbanken (”riksbankschef”) under de i flera hänseenden för bankledningen pröfvande åren under och efter Världskriget samt återvaldes för 3 år af 1924 års riksdag. M. var öfverrevisor i Järnvägsstyrelsen t. o. m. 1922 och led. af försvarsberedningen t. o. m. 1914. Han har vidare varit led. af finansrådet (1917—20) och ekonomiska rådet (1920—21), af kommittén ang. penningvärdets reglering (1918), kapitalkontrollnämnden (1918—22), finanssakkunniga (1920) och bankkommittén (1924—mars 1925).

***Molla.** Bilder af mollaer meddelas i art. Persien, fig. 3, och Turkiet, fig. 5.

***Mollerup,** W., dog 23 april 1917 i Klampenborg. Under sina sista år sysselsatte han sig med 1600- och 1700-talens danska kulturhistoria och utgaf *Vildskud* (1917), en studie öfver äldre stadslif. P. E—t.

Mollerup [må'll-], Peter Johannes, dansk matematiker, f. 3 dec. 1872 i Nyborg, tog 1896 magisterkonferensen i matematik och blef 1903 filos.

doktor på afh. *Studier over den plane geometris aksiomer*, 1900 lärare vid Polyteknisk læreanstalt, 1915 docent vid universitetet i matematik och 1916 professor vid Polyteknisk læreanstalt. Han har bl. a. (tills. med H. Bohr) utgett en lärobok i matematik. P. E—t.

Molliard [måliär], Marius, fransk botanist, f. 8 juni 1866 i Châtillon-sur-Loing (Loiret), blef filos. doktor 1895 och innehafvare af den nyupprättade professuren i växtfysiologi vid Faculté des sciences i Paris 1913; sedan 1920 är han nämnda fakultets dekan. Gallbildningarna äro främst föremål för M:s arbeten, bland hvilka hans doktorsafh. *Recherches sur les cécidies florales* är det mest betydande, och växtfysiologi, särskildt näringsfysiologien och sambandet mellan yttre faktorer och morfologien. Han har skrifvit äfven flera böcker i ''Encyclopédie scientifique'', behandlande olika kapitel af växtfysiologien. Flera gånger prisbelönt af Franska vet. akad., valdes han 1923 till dess led. G. L—m.

Molluscoïdea, *zool.*, en djurgrupp, till hvilken stundom mossdjur, armfotingar och manteldjur (se dessa ord) på grund af vissa yttre likheter med *Mollusca* (blötdjuren) sammanförts. L—e.

***Mollösund.** 1. M. är jämlikt k. beslut 26 jan. 1923 annexförsamling till Morlanda. 1,020 inv. (1924), hvaraf 957 i municipalsamhället.

Molnár [må'lnär], Ferenc, Ungerns mest uppskattade dramatiker, f. 1878 i Budapest, började sin författarbana som journalist och novellist. Hans första större verk, *Az éhes város* (Den hungriga staden, 1900), är en verklig naturalistisk Budapestroman. M. skref en hel serie små skisser ur Budapestbarnens värld och en gripande skolpojksroman *A Pálutcai fiuk* (Pojkarna vid Paulsgatan). Sin framgång vann M. genom dramer och lustspel, i hvilka han begagnar sig med förkärlek af förbluffande vändningar och exotiska upplösningar. Hans språk fjättrar med färgprakt, lif och fart. Som dramatisk författare har M. vunnit världsrykte. I Sverige är han känd sedan länge. Hans första stycke, *A testör* (''Gardesofficeren''), uppfördes redan 1911 på Svenska teatern. Sedan följde *Az ügyvéd úr* (''Försvarsadvokaten''; Lilla teatern 1911), *A farkas* (''Sagan om vargen''; Svenska teatern 1914), *Az ördög* (''Djäfvulen''; Intima teatern 1915), *A hattyú* (''Svanen''; Dram. teatern 1922), *Liliom* (Lorensbergsteatern 1924). M:s senaste dramer, som vunnit stor framgång i Budapest, äro det fantastiska skådespelet *A vörös malom* (Röda kvarnen, 1923) och Budapestskådespelet *Az üvegcipö* (Glasskon; 1924). B. L—r.

***Molnkommission.** Se Meteorologiska kongresser, äfven i Suppl.

Molo [må'lå], Walter von, tysk författare, f. 14 juni 1880 i Sternberg, Mähren, var först maskintekniker, sedan 1904 i österrikisk statstjänst, lefver sedan 1915 som författare i Berlin. M:s tidigare arbeten voro skildringar från Wien, präglade af skarp iakttagelse; nämnas må *Die törichte welt* (1910), *Der gezähmte Eros* (1911) och *Totes sein* (s. å.). Större uppmärksamhet väckte först hans stora Schillerroman i fyra delar, *Ums menschentum* (1912), *In titanenkampf* (1913), *Die freiheit* (1914) och *Den sternen zu* (1915), stort anlagd och intensivt genomförd. Ytterligare en stor historisk roman har han fullbordat med *Ein volk wacht auf* (3 dlr, 1918) och dessutom skrifvit smärre romaner och ett stort antal skådespel (*Der infant der menschheit*, 1913, *Der hauch im all*, 1920, m. fl.). Se monogr. af H. M. Elster (1920). R—n B.

***Mols**, N. P., var 1909—17 medlem af Akademirådet och dog 25 okt. 1921 i Köpenhamn. P. E—t.

***Moltesen**, L., lämnade folketinget 1918, men återvaldes 1920 och var 1921—22 referent för kyrkolagarna. Han är från 1913 statens inspektör vid folkhögskolor och landtbruksskolor. Han har från 1920 varit medlem af danska delegationen vid Nationernas förbunds församlingsmöten i Genève och är ordf. för danska interparlamentariska gruppen. Hans hustru Eva, född Hällström, f. 1871 i Finland, har utgett flera arbeten om Finland. P. E—t.

***Moltke** (sp. 872). — 6. A. V. M. Sonen Kristian M. lämnade landstinget 1917 och dog 1918. — 10. Carl Poul Oscar M., grefve, diplomat, f. 2 jan. 1869 i Görz, utbildades till sjöofficer, tjänstgjorde som sådan i franska marinen 1895—97 och tog som premiärlöjtnant afsked ur dansk marintjänst 1901. Redan 1897 hade M. ingått på diplomatbanan, var legationssekreterare 1898—1900 i London, 1900—03 i Berlin, chargé d'affaires i Rom 1903—08, sändebud i Washington 1908—12 och i Berlin 1912—24. Sistnämnda svåra post skötte han med erkänd duglighet under Världskriget och vann ej minst efter tyska revolutionen 1918 en stark ställning hos de tyska myndigheterna. Han inträdde april 1924 som utrikesminister i ministären Stauning, Danmarks första socialdemokratiska ministär, och genomförde juni s. å. en traktat med Norge om Grönland. 6 o. 10. P. E—t.

***Moltke** (sp. 875). — 2. H. J. L. v. M. dog 18 juni 1916 af hjärtförlamning under en sorgehögtidlighet i tyska riksdagen till minne af fältmarskalken von der Goltz. Som chef för tyska generalstaben 1906—14 nedlade M. ett nitiskt och framgångsrikt arbete på höjandet af arméns krigsberedskap.

Vid Världskrigets utbrott blef han, som i jan. 1914 utnämnts till generalöfverste, generalstabschef vid fälthären — och verklig ledare af operationerna —, hvilken maktpåliggande befattning han utöfvade till 14 sept. s. å., då han på grund af sjukdom som angifven orsak — hans hälsa hade före kriget varit vacklande — faktiskt fränträdde densamma, ehuru han ''pro forma'' kvarstod som generalstabschef till 3 nov., då dittillsvarande krigsministern v. Falkenhayn officiellt öfvertog befattningen. I dec. s. å. blef M. chef för ställföreträdande generalstaben i Berlin. Som generalstabschef anses han ha saknat tillräcklig viljekraft för att, oberoende af biinflytelser, genomföra sin företrädares, general v. Schlieffens, fälttågsplan, som han äfven i vissa delar frångick med påföljd, att krafterna splittrades. Äfven klandras han för att icke ha hållit ledningen i sin hand under slaget vid Marne. Framhållas bör dock, att han ej var fullt fri vid fattandet af sina beslut. — Efter M:s död utgaf hans änka, Eliza von M., *Generaloberst von M. Erinnerungen, briefe, dokumente 1877—1916* (1922), ett arbete, afsedt att belysa bl. a. de politiska och militära förhållandena närmast före Världskriget och under dettas första skede. — 3. Friedrich von M. var 1914—19 oberpräsident i Schleswig-Holstein. 2 H. J—dt.

***Moltkenborg.** Stamhuset har öfvergått till fri egendom. P. E—t.

***Molybden.** Metallen, som smälter först vid ung. 2,400°, används vid tillverkning af specialstål (se d. o.). Molybdenföreningar användas stundom till blåfärgning af glasyrer och läder. Se Elektrokemisk industri. Suppl., sp. 555. K. A. V—g.

Molyneux [må'linuks, må'linjöks, må'linöks, ma'linjö]. Se Clutha. Suppl.

***Mombasa** är nu hufvudstad i prov. Sejjidieh, i brittiska kolonien och protektoratet Kenya. Omkr. 32,000 inv., hvaraf 653 européer (1921).

Mombinplommon, *bot.* Se Spondias.

***Momma.** Se P. Sondén, ''Bröderna Momma-Reenstjerna'' (i ''Hist. tidskr.'' 1911).

***Mommsen,** Th. Hans broder August (sp. 888) dog 18 juni 1913 i Hamburg.

Monachinæ, *zool.* Se Säldjur, sp. 88.

***Monaci,** E., dog 1918. Han har författat många, delvis epokgörande, arbeten, framför allt i italiensk filologi, bland hvilka *Uffizi drammatici dei disciplinati dell'Umbria* (1874) och *Crestomazia italiana dei primi secoli* (1889—1912). Han utgaf 1872—75 ''Rivista di filologia romanza'', 1878—83 ''Giornale di filologia romanza'' och stiftade 1901 Società filologica romana. M., hvilken äfven som lärare utöfvat mycket stort inflytande, är framför allt berömd för sina forskningar rörande Italiens medeltidslitteratur, men han har äfven varit verksam på många andra af den romanska filologiens områden. Han räknas med rätta som en af det moderna Italiens främsta filologer. E. S—f.

***Monaco** hade 23,418 inv., hvaraf 2,037 i staden M., 1922. Författningen (af 1911) reviderades 1917. M. står sedan 17 sept. 1918 under franskt skydd; dess domstol dömer efter fransk rätt. — Furst Albert dog 26 juni 1922 i Paris och efterträddes af sonen Ludvig (Louis) II, f. 12 juli 1870 i Baden-Baden. Tronföljare är dennes adoptivdotter, Charlotte, hertiginna af Valentinois, f. 30 sept. 1898, gift 1920 med grefve Pierre de Polignac, sedan 1920 prins af Monaco, f. 24 okt. 1895. (Vid naturaliseringen s. å. antog han furstehättens släktnamn Grimaldi.) — Litt.: G. Saigne, ''M. Ses origines. Son histoire'' (1898), P. Macey, ''Statut international de M.'' (1913), och J. Gustaf Richert, ''Monaco'' (1923). Om Oceanografiska museet se d. o.

***Monastir.** 1. M. tillhör nu Jugo-Slavien och heter officiellt Bitolj. 28,418 inv. (1921). Staden blef nästan ödelagd genom en ammunitionsexplosion 18 april 1922, hvarvid omkr. 1,800 pers. dödades. Bitolj är nu äfven namn på ett distrikt i Jugo-Slavien om 5,803 kvkm. med 179,595 inv., 31 på 1 kvkm. (1921). — Under Balkankriget 1912 intogs M. af serberna 17 nov. efter flera dagars strider med turkiska Vardararmén. Under Världskriget besattes M. 4 dec. 1915 af tyskarna. De allierades flygare bombarderade därefter M. 23 jan., 7 juni och 3 gånger i sept. 1916. Mer och mindre häftiga strider föreföllo dessutom, särskildt i okt. och nov. 1916, och 18 nov. besatte orientarmén det då af bulgarerna utrymda M. Striderna fortsattes sedan n. om staden under återstoden af 1916 och under 1917, då M. 19 mars och 8 maj bombarderades af de förbundne, samt i sept. 1918. Jfr Balkankrigen. Suppl., sp. 440, och Världskriget, sp. 198, 215 och 231. E. A—t. L. W:son M.

Monaziner, *kem.* Se Aziner. Suppl.

***Monazit.** Betydande aflagringar af monazithaltig sand ha anträffats vid kusten af prov. Bahia i Brasilien samt i Nord- och Syd-Carolina. Dylik monazitsand utgör förnämsta råmaterialet för tillverkning af toriumnitrat, som används för framställning af glödstrumpor (se Glödljus samt AGA-ljus. Suppl.). K. A. V—g.

Monberg, Niels Christensen, dansk ingenjör, f. 31 juli 1856 vid Aalborg, utbildad som arkitekt, från 1881 ingenjör i Köpenhamn, har ledt eller deltagit i en mängd stora ingenjörsföretag i Danmark, Nord-Tyskland och Skåne (Landskrona). 1920 var han trafikminister i ministären Liebe 30 mars—5 april. P. E—t.

***Moncey,** B. A. J. de, upphöjdes 1808 (ej 1805) till hertig af Conegliano.

Monchy-le-Preux [mɑ̃ʃi lə prö], by i franska dep. Pas de Calais, 8 km. ö. om Arras, förstörd under Världskriget. 216 inv. (1921). Den på krönet af en höjdsträckning mellan Scarpe och dess tillflöde Cojeul belägna stora byn var under slaget vid Arras 2 april—20 maj 1917 föremål för synnerligen häftiga strider mellan engelsmännen, som 11 april intogo den, och tyskarna. De senares försök att återtaga byn misslyckades. Under tyska offensiven mot Amiens återeröfrades denna 23 mars 1918 (''slaget vid M.-Cambrai'') af tyskarna. Byn intogs slutligen af engelsmännen 26 aug. s. å. under slaget vid Bapaume (äfven kalladt ''slaget vid M.-Bapaume''). Jfr Världskriget, sp. 218, 235 och 240. H. J—dt.

Mond [må'nd], sir Alfred, engelsk politiker af judisk börd, son till den i hufvudarbetet nämnde kemisten Ludwig M., f. 23 okt. 1868, blef 1894 advokat och 1895 direktör i firman Brunner, Mond & co., styrelseordförande i Mond Nickel co. och direktör för flera andra industribolag. Han invaldes 1906 i underhuset som liberal, blef 1910 upphöjd till baronet och ingick dec. 1916 som minister

för allmänna arbeten i Lloyd Georges koalitionsministär. I april 1921 blef han hälsovårdsminister och afgick samtidigt med Lloyd George okt. 1922. M. tillhör det liberala partiets högra flygel och har länge varit en bland Lloyd Georges förtrognaste politiska vänner. M. utgaf 1912 den politisk-ekonomiska essaysamlingen *Questions of to-day and tomorrow*. — M:s broder Robert Ludwig M., f. 9 sept. 1867, var faderns medhjälpare vid dennes senare kemisk-tekniska forskningar, som han själf fortsatt; han leder flera bolag inom nickelindustrien och har bekostat betydande arkeologiska utgräfningar i Egypten. V. S—g.

Mone'dula signāta, *zool.* Se Motukaflugan och Rofsteklar, sp. 612.

Monega'sker, invånarna i Monaco.

***Monet,** Cl., f. 14 nov. 1840 i Paris, är numera mycket talrikt representerad i Paris' museer, äfven i Louvre i donerade samlingar. Nyaste monografier öfver M. af A. Alexandre (1921) och G. Geffroy (1922). G—g N.

Claude Monet.

***Moneta,** E. T., dog 10 febr. 1918 i Milano.

Monetär (af lat. *monēta*, mynt), mynt-; som hör till myntväsendet.

***Monfalcone** tillhör nu Italien, distriktet Gradisca. 8,133 inv. (1910). Under Världskriget intogs M. efter några dagars beskjutning af italienarna 9 juni 1915, hvarefter österrikarna i aug. och sept. gång på gång bombarderade M. och sköto dess skeppsvarf i brand, hvarjämte deras flygare bombarderade Adriaverken flera gånger 1915—17. 27 okt. s. å. återtogs M. af österrikarna, då delvis förstördt. Jfr Världskriget, sp. 195. L. W:son M.

***Mongoliet.** *Inre* (sydöstra) M. har föga berörts af det senaste årtiondets omhvälfningar. Under de förvirrade förhållandena i Kina 1912 förekom, äfven i Inre M., som styrdes af i Peking utsedda ''tatargeneraler'', en resning, men den blef snart undertryckt. I de Kina af Japan 25 maj 1915 aftvungna fördragen och notväxlingarna (se Kina. Suppl., sp. 1012) gåfvos emellertid åt Japan vidsträckta ekonomiska privilegier i det till södra Mandschuriet gränsande ''östra Inre M.'', och Japans framtida inflytande inom detta område är ännu en öppen fråga. — Mera växlande ha förhållandena varit i det vidsträckta och glest befolkade *Yttre* M., hvartill räknas de områden, som under Kinas kejsartid stodo under öfveruppsikt af kinesiska ambaner i Urga och Kobdo samt en ''tatargeneral'' i Uliasutaj, under hvilka en mängd infödda furstar utöfvade en rätt vidsträckt lokal styrelsemakt. Dessa furstar kände sig redan under kejsartiden besvärade af den kinesiska ämbetsmannauppsikten, och den boskapsskötande befolkningen såg med missnöje invandringen af jordbrukande kinesiska nybyggare. Revolutionen i Kina 1911—12 gaf Ryssland tillfälle att för sina expansionssyften begagna detta mongoliska missnöje. Med finansiellt ryskt stöd förklarade sig i nov. 1911 de mongoliske furstarna, som i juli s. å. uppvaktat med en beskickning i Petersburg, oberoende af Kina och utropade till M:s härskare (kejsare) den förnämste i sin krets, den s. k. ''lefvande Buddha'' l. Hutukhtu (ett slags påfve) i Urga. Med denna nya regering i Urga afslöt Ryssland 3 nov. 1912 ett fördrag, hvari det lofvade stödja den nya regimen och särskildt dess rätt till en nationell armé samt att ej medge, att kinesiska trupper eller kolonister finge inkomma i M. Den mongoliska regeringen beviljade i gengäld vidsträckta ekonomiska privilegier åt ryska undersåtar. Då Juan-schi-kai stadgat sitt välde i Kina, kom det mellan honom och Ryssland till en uppgörelse om M., fördraget i Peking 5 nov. 1913. Ryssland erkände där, att M. utgjorde ''en del af Kinas territorium'', Kina åter erkände M:s autonomi och afstod från att inblanda sig i dess kommersiella och industriella angelägenheter och från att ditsända trupper eller kolonister. Äfven Ryssland afstod från kolonisation och från att i M. hålla andra trupper än en liten konsulatsvakt. Dessa aftal supplerades genom öfverenskommelsen i Kiachta 7 juni 1915 mellan Ryssland, Kina och M:s härskare, som i fördraget får titeln ''Bogdo Djembzun Damba Hutukhtu, kan af Yttre M.'' Där bekräftades de kinesisk-ryska aftalen af 1913, och M. erkände formligen Kinas ''suzeränitet''. M. fick bl. a. rätt att med utländska makter ingå fördrag af kommersiell och industriell natur. Kina skulle i Urga hålla en resident med ombud i Uliasutaj och Kobdo, men lika litet som Ryssland inblanda sig i ''Yttre M:s system af autonom inre förvaltning''. Med regeringen i Urga hade Ryssland då redan ingått betydelsefulla fördrag (t. ex. i okt. 1913 om lån på 2 mill. rubel mot skatteuppbörd som pant, i dec. 1914 om upprättande af en mongolisk bank med styrelse i Petersburg och filialer i Urga, Kobdo och Uliasutaj, i sept. 1914 om gemensam plan för järnvägsanläggningar).

Ryska revolutionen 1917 gjorde det möjligt för Kina att åter stärka sitt inflytande i M. på Rysslands bekostnad. Till Urga sände Kina 1918 och 1919 trupper för att skydda M. mot härjande infall från bolsjeviker och ''hvita'' ryska trupper (general Semenov i Tjita), och 15 nov. 1919 ställdes till Hutukhtu ett ultimatum om återgång till förhållandena före 1911. M:s regering nödgades ''petitionera'' om den nya autonomiens upphäfvande, hvilket nådigt beviljades (22 nov.), och samtidigt annullerades aftalen med Ryssland af 1913 och 1915, ''enär ryska riket upplösts och aftalen inbjödo till oroligheter''. M:s kinesiske återreformare, general Hsü-sju-tschen, dref emellertid genom sitt förtryck en del mongoler att söka hjälp hos de ''hvite'' ryssarna, och dessa å sin sida ville af M. göra en militär bas för bekämpandet af Sibiriens bolsjeviker. Den fanatiske mystikern baron A. V. von Ungern-Sternberg (se d. o. Suppl.) besatte 19 febr. 1921 Urga, nödgade Hutukhtu att 25 febr. proklamera sig som suverän härskare öfver M. och att åt Ungern-Sternberg uppdraga befälet öfver en mongolisk värnpliktsarmé, som nu skulle uppsättas. I själfva verket blef Ungern-Sternberg M:s regent, men hans välde blef kort: redan på hösten s. å. besegrades han af bolsjeviktrupper från Ryssland

och från den med Moskva nära förbundna Fjärran österns republik samt blef kort därpå afrättad. Nu upprättades i M. en ”folkrevolutionär autonom mongolisk regering”, som i febr. 1922 ingick vänskaps- och handelstraktat med Sovjet-Ryssland. Sedan dess har M. varit en sovjet-rysk lydstat. Hutukhtu sköts åt sidan och uppges ha aflidit i maj 1924. — Hufvudstaden Urga har 1924 omdöpts till Ulan-Butor-chow (= Röde riddaren).

Litt.: D. Carruthers, ”Unknown Mongolia” (1913), H. Consten, ”Weideplätze der mongolen” (1920), Roy Chapman Andrews, ”Across mongolian plains” (1921), F. Ossendowski, ”Beasts, men and gods” (1923; ”Odjur, människor och gudar”, s. å.), Sven Hedin, ”Från Peking till Moskva” (1924), och R. Essén, ”Mellan Östersjön och Stilla havet” (s. å.). V. S—g.

Mongoli'sm, *med.*, är en konstitutionsanomali, först beskrifven af Langdon-Down och så kallad för sin likhet med de utmärkande dragen hos mongoliska rasen (se d. o.). Utvecklingstypen är medfödd och kännetecknas förnämligast af: litet rundt hufvud med mjukt hår, sneda ögonspringor, tippformig, liten näsa, som höjer sig från en bred näsrot, bred mun, ur hvilken en tjock tunga ofta skjuter fram, samt öronsnibbar, fastvuxna vid kinden. Ansiktsuttrycket är vanligen idiotiskt. Till dessa symtom ansluta sig ofta flera af kretinismens (se d. o.) kännetecken: fördröjd utveckling af tänder och skelettförbening, stor utspänd buk, förstoppning, blodbrist och andlig efterblifvenhet. Sköldkörtelsubstans inverkar gynnsamt mot de sistnämnda symtomen, under det att den mongoloida typen under barnens utveckling af sig själf och småningom mer eller mindre förminskas. Se E. O. Hultgren, ”Om mongolism” (1913). I. H.

Mongwa, stad. Se Chindwin. Suppl.

***Monis,** E., blef dec. 1913 marinminister i Doumergues ministär. Han nödgades afgå mars 1914, enär det kom i dagen, att han som konseljpresident 1911 intervenerat hos allmänne åklagaren till förmån för svindlaren Rochette.

***Monitor.** Svenska flottans monitorer äro nu alla utrangerade. — Under Världskriget byggdes i England ett betydligt antal grundgående, pansrade, smärre artillerifartyg, som till följd af sitt relativt låga fribord benämndes monitorer. De voro hufvudsakligen afsedda att uppträda i de grunda farvattnen utanför belgiska kusten, där de gjorde stor nytta; dessutom användes de med framgång vid Dardanellerna och vid förstörandet af den långt uppe i en flod i östra Afrika dolda tyska kryssaren ”Königsberg”. De flesta af monitorerna voro bestyckade med medelsvårt och lätt artilleri, men en del af dem förde svårt artilleri af gröfsta slag (2 st. 38 cm. kanoner). De engelska monitorerna, hvilkas deplacement uppgick ända till 8,000 ton, saknade det för de ursprungliga monitorerna karakteristiska ”öfverhänget”; de voro tvärtom i och under vattenlinjen på större delen af sin längd försedda med en utbyggd s. k. *bulge* (eng., utbuktning) l. *blister* (eng., blåsa), afsedd att bringa en träffande torped till explosion så långt från fartygssidan, att denna lämnades oskadd. C. K. S.

Mo'nitor, *zool.* Se Varnödlor.

Monnier [månié], Henri, fransk protestantisk teolog, f. 24 april 1871 i Saint-Quentin, genomgick där Lycée Henri Martin, blef filos. och juris licentiat samt teol. doktor. Han är kyrkoherde vid Église réformée de l'Étoile och professor vid Faculté libre de théologie protestante i Paris. M. anses vara franska protestantismens förnämste teolog i våra dagar. Han har skrifvit bl. a. *La notion de l'apostolat des origines à Irénée* (1903), *Édouard Monnier (1829—1900). Souvenir de sa vie et de son oeuvre* (1904), *La mission historique de Jésus* (1906; 2:a uppl. 1914) och *Qu'est-ce que la Bible?* (1909; 2:a uppl. 1914). På inbjudan af Olaus Petri-stiftelsen höll han under h.-t. 1924 vid Uppsala universitet en serie föreläsningar om *La rédemption.*

Mono, *tekn.*, gasanalysapparat. Se Ados-apparat. Suppl. Beskrifning i ”Sv. kem. tidskr.”, 1919, h. 1.

Mono, *zool.* Se Munksammetsfågeln.

Monoaminoxylol [-ål], *kem.* Se Xylidin och Xylol.

Monofosfāt (af grek. *mo'nos*, en enda), *landtbr.* Se Fosfat 2.

Monofylētisk härstamning l. Monofylogenētisk härstamning, *biol.*, en arts, ett släktes, en familjs etc. inom växt- eller djurriket härstamning från *en* naturlig växt- eller djurgrupp. Motsatsen är difyletisk härstamning, d. v. s. härstamning från *två* och polyfyletisk, d. v. s. från *flera* grupper. L—e.

Monofylogenētisk härstamning, *biol.* Se Monofyletisk härstamning. Suppl.

Monoglaciali'sm (af grek. *mo'nos*, ensam), *geol.* Se Interglaciala bildningar. Suppl.

***Monokasium,** *bot.* Se äfven Skott.

Monokromātiskt ljus, *fys.*, detsamma som homogent ljus. Se Ljus, sp. 888, samt Ljusfilter.

Monoline [må'nolāin], eng. Se Sättmaskin, sp. 125.

Monomolekylär reaktion. Se Reaktionsordning.

***Monomorium,** *zool.* Se äfven Myror, sp. 103—104.

Monostro'ntiumsackarāt, *kem.* Se Sackarat.

Monotelefon. Se Telegraf, sp. 725.

Monoterpēner, *kem.* Se Terpener, sp. 937.

Mono'tis, *paleont.*, ett fossilt musselsläkte. Se Trias-systemet, sp. 704.

Monotype [må'nətāip], eng. Se Sättmaskin, sp. 125.

Monovale'nt, *kem.*, detsamma som envärdig (l. enatomig). Se Atomicitet.

***Monrad,** D. G. Se A. Friis, ”D. G. M:s deltagelse i begivenhederne 1864” (M:s egen, 1880—81 skrifna redogörelse; 1914), N. Neergaard, ”Under Junigrundloven”, II (1916), och F. Nörgaard, ”D. G. M.” (1918). — Svenn M., den föregåendes broders sonson, dansk läkare, f. 19 aug. 1867 i Helsingör, blef med. kandidat 1892, doktor 1898 på afh. *Appendicitis hos börn* samt öfverläkare vid Börnehospitalet och docent vid universitetet i pediatrik 1906. Han har utgett flera pediatriska arbeten. P. E—t.

***Monrad.** — 2. Cally M. lämnade snart sin 1909 tillträdda anställning vid Berlins hofopera.

Monrepos [mårəpå], en för sin naturskönhet berömd lägenhet omedelbart invid staden Viborg, Finland, är sedan 1788 i friherrliga ätten Nicolays be-

sittning, numera som fideikommiss. Från lägenheten, å hvilken en omfattande förstadsbosättning uppstått, exproprierades största delen 1921 för Viborgs stads räkning, så att endast karaktärsbyggnaden och parken med sina många sevärdheter kvarblifvit i fideikommisset. Stort bibliotek samt betydande samling af målningar och kopparstick. O. B—n.

Monro [ma'nrå̄u], sir Charles Carmichael, engelsk militär, f. 15 juni 1860, blef officer vid infanteriet 1879, öfverste 1903, brigadgeneral och generalmajor 1910. Till belöning för sina tjänster under Världskriget blef han 1915 generallöjtnant och 1917 general. Under Världskriget förde han, på västfronten, först (1914) 2:a fördelningen och därpå (1915) 1:a armékåren och, den nyuppsatta, 3:e armén. I okt. 1915 blef han öfverbefälhafvare på Gallipolihalfön, hvars utrymning han påyrkade. Sedan denna skickligt verkställts (jan. 1916), öfvertog han på västfronten befälet öfver 1:a armén. Okt. 1916—nov. 1920 var han öfverbefälhafvare i Indien. 1923 blef han militärguvernör i Gibraltar; han blef 1915 knight och 1921 baronet. H. J—dt.

***Monroedoktrinen.** I förbundsakten för Nationernas förbund (art. 21) stadgas, att intet i denna berör Monroedoktrinens giltighet. — Jfr ytterligare A. B. Hart, "The Monroe doctrine" (1916), och A. Hasenclever, "Die bedeutung der Monroedoktrine für die amerikanische politik der gegenwart" (1918). V. S—g.

***Monrovia** har omkr. 6,000 inv. Dess hamn är Kap Mesurado. M. har telegrafkabel till Syd-Amerika och Europa samt 2 stationer för trådlös telegrafi. Om en tysk undervattensbåts angrepp på M. 10 april 1918 se Liberia. Suppl. E. A—t.

***Mons.** M. Solorius. Se Nevada.

***Mons** hade 28,335 inv. 1922. Under Världskriget stod 23—24 aug. 1914 i linjen Condé—M.—Binche ett fältslag (*slaget vid M.*) mellan den anfallande 1:a tyska armén (v. Kluck) och den försvarande engelska armén (French). Den senare blef slagen och trängd mot och öfver franska gränsen, hvarefter tyskarna besatte staden, som förblef i tysk ego till 11 nov. 1918. Jfr Världskriget, sp. 162 och 244. H. J—dt.

Monsson, Samuel. Se Åkerhielm 1.

Monsünfenomēnet. Se Passadvindar, sp. 183.

Montagnes d'Arrée [måta'nj darrē]. Se Arrée. Suppl.

***Montagu.** — 5. Mary W. M. Se Edla af Klercker, "Vett och dårskap" (1918). — 7. Edward M., 1:e earl af Sandwich, engelsk amiral, f. 27 juli 1625, d. 28 maj 1672, var brorson till sir Henry M., earl af Manchester (se Montagu 1). Han stred under inbördeskriget på parlamentets sida, uppsatte 1643 ett regemente och utmärkte sig vid Marston moor och Naseby. M. var förtrolig vän till Oliver Cromwell, blef 1653 medlem af statsrådet, utsågs 1656, jämte R. Blake, till "general till sjöss" och blef 1657 medlem af Cromwells öfverhus. Han sändes 1659 af Richard Cromwell med en flotta till Öresund för att bevaka Englands intressen under kriget mellan Sverige och Danmark. Kort därefter slöt han sig till restaurationens vänner, öfvergick med flottan till Karl II:s sida och afhämtade 1660 denne i Holland. Till lön härför blef han earl af Sandwich s. å. Under kriget 1664—65 förde han en eskader under hertigen af York, utmärkte sig i sjöslaget vid Lowestoft 3 juni 1665 och blef s. å. öfverbefälhafvare. Hans anfall på några holländska handelsfartyg i Bergens hamn blef genom norskt ingripande resultatlöst. Tvister om tagna priser ledde s. å. till, att han miste befälet; i stället sändes han som ambassadör till Madrid. 1670 blef M. president i Council of trade and plantations. Han omkom som eskaderchef under sjöslaget mot holländarna i Southwold bay 28 maj 1672, då hans amiralsskepp sköts i brand och sprängdes i luften. 7. V. S—g.

Montagu [må'ntəgjō], Edwin Samuel, engelsk politiker, f. 6 febr. 1879, d. i nov. 1924, tillhörde en ansedd judisk bankirsläkt i City (dess ursprungliga namn var Cohen) och var son till bankiren Samuel M., lord Swaythling (f. 1832, d. 1911). M. var 1906—22 liberal underhusledamot, febr. 1910—febr. 1914 understatssekreterare för Indien, därpå finanssekreterare vid skattkammaren febr. 1914—febr. 1915 och juni 1915—juli 1916 (dessemellan kansler för hertigdömet Lancaster) samt ammunitionsminister juli—dec. 1916. I Lloyd Georges ministär inträdde M. först juli 1917, då som minister för Indien, och knöt som sådan sitt namn, jämte vicekonungen lord Chelmsfords, vid de djupgående förvaltningsreformer, som stadgades i Government of India act af 1919 och åsyftade att småningom uppfostra Indiens folk till självstyrelse inom det brittiska riket. M:s afgång, 9 mars 1922, vållades af en konflikt med utrikesministern Curzon, som harmades öfver, att M. inför interallierade förhandlingar om fred med Turkiet lät publicera ett telegram från indiska regeringen, hvari denna mycket bestämdt påyrkade revision af fredstraktaten i Sèvres i vissa angifna punkter. Af hälsoskäl drog M. sig kort därefter tillbaka från det politiska lifvet. V. S—g.

***Montaigne,** M. de. 1923 utkommo "Blad ur M:s essaier" (i urval af G. Åman-Nilsson) och "Essayer i urval" (af D. Berg-Sommarström).

***Montalba,** Clara, är dotter till en Aug. Abrahamssons (se denne) broder, som tidigt bosatte sig i utlandet och antog namnet Montalba.

***Montan.** — 2. K. O. M. dog 16 jan. 1914 i Stockholm.

***Montana** hade 548,889 inv. (299,941 män och 248,948 kvinnor), $1{,}_5$ på 1 kvkm., 1920, en folkökning sedan 1910 med nära 46 proc. Negrerna voro 1,658, indianerna 10,956 och de i utlandet födde hvite 93,620 (7,179 svenskar, 9,962 norrmän, 2,990 danskar och 3,577 finländare). Jordbruket, som gått mycket framåt sedan 1910, omfattade 57,677 farmer med omkr. 14 mill. har areal och $985{,}_{96}$ mill. doll. värde 1920. Produktionen af koppar var omkr. 75,000 ton, af stenkol omkr. $2{,}_{18}$ mill. ton, af guld 2,072 kg. och af silfver 272 ton 1922. Industrien omfattade 1,290 fabriker med 17,160 arb. och $166{,}_{66}$ mill. doll. tillverkningsvärde. Folkrepresentationen består nu af 41 senatorer och 95 representanter. Staten är indelad i 55 grefskap. Järnvägarna voro 13,144 km., hvaraf 1,362 km. elektriska 1922. — Sp. 973 rad 26 uppifrån *står* Bulbilis *bör vara* Buchloë. E. A—t.

Montänindustri (ty. *Montanindustrie*, af lat. *mons*, berg), sammanfattande benämning på grufindustri och därmed sammanhängande metallindustri.

Montänvax, *kem. tekn.*, vaxartadt ämne, som erhålles ur bituminösa brunkol, s. k. schwelkohle (se Brunkolstjära. Suppl.), genom extrahering med alkoholhaltig bensol. Montanvax bildar en svartbrun, hård, föga plastisk massa, som smälter vid 80—90° och som i likhet med bivax består af högmolekylära fettsyror (t. ex. s. k. montansyra, $C_{29}H_{58}O_2$, af smältp. 86°) och deras estrar med envärdiga alkoholer (cerylalkohol m. fl.); dessutom ingår äfven ett svart harts i stor mängd. Det rena vaxet synes vara identiskt med mineralet pyropissit (se d. o.), hartset med ”bitumen” i vanliga brunkol. I följd af sin hårdhet, glans och isoleringsförmåga har montanvaxet fått betydlig användning, t. ex. till skokräm, som ”kabelvax” till isolering af elektriska ledningar och som ”fonografvax” för tillverkning af fonografplattor. K. A. V—g.

Montāta (it.). Se Älfiske, sp. 1006.

***Mont Blanc.** Järnvägen från Le Fayet trafikeras till Col de Voza (1,638 m.). Från Chamonix går en kugghjulsbana till Montanvers (1,913 m.) vid Mer de glace. En bana upp till Aiguille du midi (3,843 m.) påbörjades 1912, men arbetena ha tills vidare måst afbrytas. O. Sjn.

***Montdidier** hade 3,565 inv. 1921. Under tyska offensiven mot Amiens i mars—april 1918 spelade besittningen af M. en viktig roll. Staden intogs efter 2 dagars förbittrade strider 27 mars af tyskarna och ingick sedan i tyska fronten i Picardie. Fransmännens försök i april och maj att återtaga M. misslyckades, men 10 aug. s. å. besatte de den då af tyskarna utrymda, nästan fullständigt förstörda, staden. Jfr Världskriget, sp. 235, 239 och 240. H. J—dt.

***Monte.** — M. Cimone. Se äfven Cimone. Suppl. — M. del Acho. Se Abyle. Suppl. — M. Ferrato. Se Figline Val d'Arno. Suppl. — M. Oliveto. Se Oliveto. — M. Pellegrino. Se Palermo, sp. 1305. — M. Pincio. Se Pincius mons. — M. Somma. Se Vesuvius, sp. 92.

Monte Grappa, bergsmassiv tillhörande Venezianska alperna på gränsen mellan italienska prov. Vicenza och Belluno mellan floderna Brenta och Piave. Högsta punkten är 1,776 m. Det på grund af sitt läge strategiskt viktiga och af italienarna starkt befästa M. var under Världskrigets sista skede föremål för ytterst hårdnackade strider mellan de anfallande österrikarna, som från Tyrolerfronten förgäfves sökte bryta sig igenom italienska fronten i Alperna och taga italienska arméns ställning vid Piave i ryggen, och de försvarande, delvis af franska och engelska trupper understödda, italienarna. De mest betydande af dessa strider (*slagen vid M.*) egde rum 19—28 nov. och 11—30 dec. 1917 samt 14 juni och 24—30 okt. 1918. Jfr Världskriget, sp. 230, 247 och 248. H. J—dt.

***Montelius.** 1. G. Oskar A. M. dog 4 nov. 1921 i Stockholm. Till hans 70-årsdag (9 sept. 1913) utgafs en internationell festskrift, ”Opuscula archæologica O. Montelio dicata”. 1917 blef han led. af Sv. akad. efter V. Norström (*Inträdestal*, i Sv. akad:s ”Handl. fr. o. m. 1886”, d. 29, 1918). S. å. höll han föreläsningar i Trondhjem och 1921 i Tyskland och Österrike. Bland de till öfver 30 uppgående arbeten, som under och efter 1913 författats af M., märkas följande: *När började man allmänt använda järn?* (i ”Fornvännen” 1913), *Historisk översikt av de svenska sedlarnas utveckling. Bidrag till de svenska sedlarnas historia* (1915), *B. E. Hildebrand. Riksantikvarie* (s. å.), *Guldarbeten från bronsåldern, funna i Sverige* (i ”Fornvännen” 1916), *Minnen från vår forntid, I, Stenåldern och bronsåldern* (1917), *Germanernas hem* (i ”Nord. tidskr.”, s. å.), *De mandelformiga flintverktygens ålder* (i ”Ant. tidskr.”, 1918), afd. *Forntiden* i ”Sveriges historia till våra dagar”, I (1919), *När och hvar upptäcktes järnet?* (i ”Aarb. f. nord. oldk.”, 1919), *De ariska folkens hem* (i ”Nord. tidskr.”, 1921). Flera postuma uppsatser ha utkommit i ”Ant. tidskr. för Sverige” (1924) samt, i den utsträckning det varit möjligt, de stora verken *Die älteren kulturperioden im Orient und in Europa* (II, 1916—23) och *La Grèce préclassique* (I, 1924). Sitt storartade bibliotek och en summa af 50,000 kr. testamenterade M. till Vitt. hist. o. ant. akad. Biogr. öfver M. finnas i ”Ymer” (1921), Upplands fornminnesför:s tidskr. XXXVI (s. å.), ”Hist. tidskr.” (s. å.), Vitt. hist. o. ant. akad:s ”Handlingar”, 34 (af B. Salin, 1922), som ock innehåller en af G. Ekholm förf. ”Bibliographia Monteliana”, ”Nord. tidskr.” (s. å.), Sv. akad:s ”Handl. fr. o. m. 1886”, d. 34 (1922; af A. Engström), och i ”Rig” (s. å.). — 2. Agda G. D. A. M. dog 27 okt. 1920 i Stockholm. 1. T. J. A.

Montello [månte'llå], it. *il Montello*, höjdsträckning i italienska prov. Treviso på Piaves högra strand i flodkröken nedanför Valdobbiadene. M.-partiet, omkr. 12 km. långt och 100—200 m. öfver kringliggande slättbygd, utgjorde under Världskrigets sista skede på grund af sitt, närliggande öfvergångar öfver Piave behärskande, läge en viktig stödjepunkt i italienska Piavefronten. Det hölls besatt af engelsmännen nov. 1917—14 juni 1918 och därefter af italienarna (8:e armén, Pennella), men eröfrades 15—16 juni af österrikarna (6:e armén, ärkehertig Josef). I samband med österrikarnas återtåg öfver Piave utrymdes M., som åter besattes af italienarna, 20—21 s. m. Striderna om M. i juni 1918 benämnas stundom *slaget vid M.* Jfr Världskriget, sp. 247. H. J—dt.

***Montenegro** ingår numera i Jugo-Slavien, där en krets med namnet M. har 9,668 kvkm. areal och 199,857 inv., 21 på 1 kvkm., 1921. — *Historia* (från 1913). Skutari kapitulerade 22 april 1913 för montenegrinerna, men konung Nikolaus nödgades på grund af stark stormaktspåtryckning utrymma staden redan 9 maj. I Andra Balkankriget 1913 stod M. på Serbiens sida. Ur Balkankrigen utgick M. med betydande landförvärf (Novibazar och delar af de turkiska vilajeten Skutari och Kossovo), så att de nytillkomna områdenas areal steg till 5,100 kvkm. med omkr. 150,000 inv. Förhandlingar om militär, diplomatisk och ekonomisk union med Serbien inleddes 1914, men afbrötos genom Världskrigets utbrott s. å. I detta ställde sig M. genast på Serbiens sida, och dess trupper samverkade med de serbiska. På serbiskt håll beskylldes emellertid konungafamiljen för hemliga intriger med österrikarna, och de allierade harmades öfver, att konungen efter Lovcenställningens fall (om krigshändelserna se Världskriget, sp. 198—199) i telegram till kejsar Frans Josef erbjöd fredsunderhandlingar (13 jan. 1916).

Då österrikarnas villkor föreföllo alltför hårda, flydde konungen till Italien, och armén afväpnades af österrikarna. Om konungens öden i landsflykten se Nikolaus I. Suppl. Han åtföljdes af en emigrantregering, hvilken flera gånger förändrades genom ministerkriser, föranledda af oenighet om M:s politik i frågan om framtida förening med Serbien. När de allierades trupper hösten 1918 inryckte i M., anordnades på serbiskt initiativ en s. k. ”stor nationalförsamling” i Podgorica, som 26 nov. förklarade konung Nikolaus afsatt och proklamerade landets förening med Serbien. Frivilligheten af detta beslut har emellertid på goda grunder betviflats. M:s invånare deltogo emellertid i valen i nov. 1920 till det nya jugoslaviska rikets konstituerande församling, och af de allierade stormakterna indrogo Frankrike och England konung Nikolaus' underhåll och ignorerade hans protester mot införlifvandet af M. i Jugo-Slavien. Då Nikolaus 1 mars 1921 afled och hans äldste son, Danilo, 7 mars s. å. öfverlät sina tronanspråk på sin broder Mirkos minderårige son Mikael, f. 1 sept. 1908, erkände ingen stormakt ”förmyndarregeringen” för denne. Befolkningen i M. uppges numera ha funnit sig i landets förändrade ställning, och de dynastitrogne emigranternas sträfvanden att häfda M:s oberoende tyckas vara stadda i aftynande. V. S—g.

Montēro Rios, Eugenio, spansk politiker, f. 13 nov. 1832 i Santiago de Compostela, d. 12 maj 1914 i Madrid, var professor i kyrkorätt i Oviedo, Santiago och till sist i Madrid. Han invaldes 1869 i cortes, var justitieminister under marskalk Prim (hvarvid han införde civiläktenskap) och sedermera under konung Amadeus samt sysslade därefter många år med lagkodifikationsarbete. Han var 1892—93 justitieminister i en ministär Sagasta, blef 1893 senator samt var 1894—95, 1899 och 1909—14 senatens president. Vid fredsförhandlingarna i Paris 1898 med Förenta staterna var M. spanska förhandlingsdelegationens ledare. Han var en bland det liberala partiets mest ansedda män och juni—nov. 1905 konseljpresident i en liberal ministär.

***Montes,** Ismael. Se Bolivia äfven i Suppl.

Montesquiou-Fézensac [måtəskiō-feśāsa′k], Robert de, grefve, fransk författare, f. 9 mars 1855, d. 15 dec. 1921 i Mentone, skref ett antal estetiska arbeten och diktsamlingar (*Les chauves-souris*, 1893, *Le chef des odeurs suaves*, 1894, *Les perles rouges*, 1899, *Prières de tous*, 1902 m. fl.), som i sin exklusiva virtuositet påminna om Gautier och Albert Samain. R—n B.

Montessorisystemet [-såri-], ett system för fostran och undervisning af barn från $2^1/_2$—3 års ålder och uppåt, är grundlagdt af Maria Montessori, f. 1870, med. doktor i Rom 1894, sedan biträdande läkare vid en psykiatrisk klinik i Rom. Intresserad för vården af sinnessköa barn, framlade hon 1898 på en pedagogisk kongress i Turin rön från sin verksamhet. I följd däraf och af en af henne hållen föreläsningsserie för lärare inrättades i Rom en skola för sinnesslöa barn, den s. k. *Scuola ortofrenica*, en statsinstitution, hvars första ledare hon var (till 1900). Därefter studerade hon experimentell psykologi och Italiens småskoleväsen, samtidigt (1900—07) föreläsande vid universitetet i Rom i ”pedagogisk antropologi”. Sedermera utformade hon praktiskt, som ledare för några barnkrubbor (*case dei bambini*) i Rom, sina pedagogiska idéer, och Montessoriskolor ha upprättats i de flesta kulturländer (i Italien omkr. 300). Doktor Montessori har grundlagt lärarinneseminarier i Barcelona och Amsterdam samt hållit internationella kurser i London 1919, 1921 och 1923.

Montessoriskolans ledande princip är: frihet åt barnet i dess spontana verksamhet. Detta ernås därigenom, att läraren i möjligaste mån hänvisar barnet till eget initiativ (val af sysselsättning) och låter det ostördt fullfölja sina intentioner. Lärarens uppgift blir därvidlag att söka skilja mellan värdefulla yttringar af barnets personliga lif och tillfälliga nycker. Enligt Montessoris uppfattning ger barnets valfrihet vid bruket af undervisningsmaterialet den riktigaste fingervisningen om den väg, som i det enskilda fallet är bäst framkomlig. Man har sökt att i det standardiserade undervisningsmaterialet förena enkelhet och rika kombinationsmöjligheter och att anpassa detsamma efter de intressen, åt hvilka barn i olika utvecklingsstadier gett uttryck. Jämsides med utnyttjandet af undervisningsmaterialen få barnen syssla med dagliga praktiska göromål, inkl. vård af växter och, om möjligt, djur. — Litt.: Montessori, ”The Montessori method” (2:a uppl. 1919), ”The advanced Montessori method” (2 dlr, 1918), och Ingrid Prytz, ”Det självverksamma skolbarnet. En kort vägledning i Montessoris metod” (1923). C. W.-O:son.

***Monteverde,** G., dog 3 okt. 1919.

***Montevideo.** 1. Departementet hade 407,240 inv., 613 på 1 kvkm., 1922. — 2. Hufvudstaden M. hade 350,956 inv. 1922.

Montgelas [mā∫əlā], Maximilian von, grefve, bajersk militär, politisk skriftställare, sonson till den i hufvudarbetet omtalade M. J. von M., f. 23 maj 1860 i Petersburg, blef 1880 bajersk officer, deltog som bataljonschef i Kinaexpeditionen 1900—01, var 1901—03 tysk militärattaché i Peking och 1910—12 öfverkvartermästare i bajerska generalstaben samt blef 1911 generallöjtnant och 1912 chef för en bajersk infanteridivision, med hvilken han 1914—15 deltog i Världskriget. M., som tagit afsked 1915 efter en konflikt med högsta tyska krigsledningen, var 1919 sakkunnig vid tyska fredsunderhandlingsdelegationen i Paris och utgaf jämte K. Kautsky och W. Schücking aktsamlingen ”Die deutschen dokumente zum kriegsausbruch” (4 bd, 1919). Han var 1920—21 sakkunnig åt tyska parlamentariska undersökningsutskottet om krigets orsaker och har i detta ämne skrifvit bl. a. *Glossen zum Kautsky-buch* (1920), *Zur schuldfrage* (1921) och *Leitfaden zur kriegsschuldfrage* (1923). V. S—g.

Mont Genèvre [mā ∫nä′vr]. Se Genèvre.

***Montgomery** (sp. 1017). — 3. Robert N. G. M.-Cederhielm. Hans son Robert har skrifvit *Mathilda Orozco, söderländskan i norden* (1919).

***Monticelli,** A. T. J., har under de sistförflutna åren blifvit företrädd på Nationalmuseum af flera små representativa målningar. G—g N.

Mont-Iseran [mā′t išrā′]. Se Iseran.

Mont Kemmel [mā]. Se Kemmel. Suppl.

Montmartre [måma′rtr], förlustelselokal. Se Mosebacke. Suppl.

***Montmédy** hade 2,525 inv. 1921. Fästningen besattes under Världskriget utan strid af tyskarna

31 aug. 1914, sedan den 2 dagar förut utrymts af den omkr. 2,500 man starka besättningen, som sökte undkomma öfver Maas. Den upphanns dock af de förföljande tyskarna och nödgades efter någon strid till större delen ge sig fången. M. förblef i tysk ego, så länge kriget varade. Jfr Världskriget, sp. 161. H. J—dt.

***Montmirail** hade 2,264 inv. 1921. Under slaget vid Marne i sept. 1914 utgjorde det af tyskarna den 5 besatta M. en viktig stödjepunkt för 2:a arméns (v. Bülow) högra flygel under offensiven den 6—8, men natten till den 9 utrymdes staden, som omedelbart besattes af fransmännen och sedan förblef i fransk ego. Jfr Världskriget, sp. 165. H. J—dt.

***Mont Pelée** är tryckfel f. **Mont Pelé**.

***Montpensier.** Om slottet M. se äfven Aigueperse. Suppl.

Mont Pol de, Karel Maria. Se Pol de Mont, K. M. Suppl.

***Montreal** hade 618,506 inv. 1921. Bland nyanläggningar märkes en tunnel under Mont Royal och stadens centrum, fullbordad 1918. Mc Gill college and university har under senaste årtiondet väsentligt utvidgats bl. a. genom uppförandet af en ”medical building” samt en teknisk högskola, ”Macdonald engineering building”. Universitetet, som genom nationalinsamling erhöll 5 mill. doll. 1920, har småningom utvecklats till ett af de förnämsta lärdomscentra i Brittiska riket. 1918 öppnades i M. en af Amerikas bästa idrottsplatser, ”the Mc Gill stadion”. E. A—t.

Mont Tendre [må'tädr], bergparti. Se Jura, sp. 299.

Montuori [måntoåri], Luca, italiensk militär, f. 1859 i Avellino, officer vid artilleriet 1880, generalmajor 1912, generallöjtnant 1914, general 1923, var under Världskriget fördelnings- och armékårschef, öfvertog under 12:e Isonzoslaget (slaget vid Caporetto) 26 okt. 1917 befälet öfver 2:a armén (efter Capello, se denne. Suppl.) och efter dennas upplösning befälet öfver 6:e armén, som han 1918 förde på Tyrolerfronten. H. J—dt.

***Monumenta Germaniæ historica.** Ordf. i centralstyrelsen är sedan 1920 Paul Kehr. Se Harry Bresslau, ”Geschichte der Monumenta Germaniæ historica” (1921).

Monumentalitet, egenskapen att vara monumental (se d. o., under Monument).

Monypenny [ma'nipeni], William Flavelle, engelsk skriftställare, f. 7 aug. 1866, d. 23 nov. 1912, blef 1899 redaktör för tidningen ”Star” i Johannesburg, deltog som engelsk frivillig i boerkriget, återtog därpå ledningen af ”Star”, men afgick redan 1903, enär han ogillade importen af kinesisk arbetskraft till grufvorna. M. fick sedermera i uppdrag att på grundval af Benjamin Disraelis papper skrifva dennes biografi, men medhann ej mer än de två första banden (1910—12); arbetet fullbordades af G. E. Buckle.

Monzaemon, Chikamatsu. Se Japanska språket och litteraturen. Suppl., sp. 747.

Mo och Domsjö, trävarubolag med ett akt.-kap. af 19,910,000 kr., stiftadt 1873, familjebolag inom släkten Kempe, eger bl. a. ångsåg och sulfitfabrik m. m. vid Domsjö invid Örnsköldsvik, äfvensom stora skogsegendomar. Mo järnbruk i Mo socken, Ångermanland, anlades 1846, men nedlades på 1880-talet; bolagets industriella drift är koncentrerad till Domsjö, där ett samhälle om 2,000 pers. vuxit upp. O. Sjn.

***Moon** tillhör nu republiken Estland, distriktet Saare (Ösel). 5,893 inv. (1922). Under Världskriget bombarderades ryssarnas militära anläggningar vid Moonsund af tyska flygare 1 maj 1916 och 3 i s. m. det i sundet då liggande ryska slagskeppet ”Slava”, men först i okt. 1917 efter ytterligare bombardering från luften inlöpte en tysk eskader, under amiral Behncke, i detta farvatten och slog därvarande ryska flottafdelning (”Slava” sänktes) den 17 s. om Moonsund. Den 18 besattes M., hvarvid 5,000 fångar togos. Jfr Världskriget, sp. 227. L. W:son M.

***Moore,** George, har vidare utgett den stora romantrilogien *Hail and farewell* (*Ave*, 1911, *Salve*, 1912, *Vale*, 1914), i hvilken han skildrar den irländska litterära rörelsen och dess ledare, Yeats, G. W. Russell m. fl. under utsatta namn, ett slags hybrid mellan självbiografi och dikt, halft satirisk och halft sympatisk i sina skildringar, *The brook Kerith* (1916), med en Kristusfigur, *A storyteller's holiday* (1918), *Héloïse and Abélard* (1920) och *In single strictness* (1922) m. m. Se J. Freeman, ”A portrait of G. M.” (1922). Å rad 10 uppifr. i hufvudarb. *står Nummer's bör vara Mummer's.*

Moore [mō'ə], John Basset, amerikansk rättslärd, f. 3 dec. 1860 i Smyrna, Delaware, Förenta staterna, blef 1883 advokat, men öfvergick 1885 till tjänst inom Förenta staternas utrikesförvaltning, där han bl. a. användes som sekreterare vid olika internationella konferenser. 1891 blef han innehafvare af lärostolen i internationell rätt vid Columbia college, New York. S. å. invaldes han till associé i Institut de droit international, där han blef led. 1908. Vid upprättandet af Nationernas förbunds fasta internationella domstol 1921 blef M. en af dess ord. led. M:s litterära produktion har väsentligen rört sig på utlämningsrättens och den internationella skiljedomsrättens områden. Rld.

Mooreljuset [mō'ə-], uppfunnet 1896 af amerikanen Forland Moore. Se Elektrisk belysning. Suppl., sp. 530—531.

***Mopla** (Mappila), en fanatisk muhammedansk sekt i Coorg och Madras, Främre Indien, som enligt senaste indiska folkräkning utgör 1,108,385 pers. (549,719 män och 558,666 kvinnor) och anses härstamma från araber, som ha invandrat till Malabarkusten vid midten af 800-talet. De ha legat i oafbruten fejd med hinduerna samt flera gånger gjort motstånd mot engelsmännen (senast 1921). Ett regemente i indiska armén bestod af mopla (*moplah rifles*), men måste upplösas i april 1907. E. A—t.

***Mora.** — 2. Länsdelen af Lillhärdals församling öfverflyttades 1 maj 1917 till M., som byn redan förut tillhörde i kommunalt hänseende. 1,340,08

kvkm. 11,557 inv., hvaraf 1,562 i Morastrands köping (1924). I M. finns sedan 1917 Zornska barnhemmet. — 3. Kontraktet omfattar nu 7 pastorat, sedan Idre kapellag 1 jan. 1916 skilts från Särna socken samt sedan 1 maj 1918 utgör eget pastorat. 10,112,58 kvkm. 25,805 inv. (1921). 2—3. E. A—t.

Moraes de Braga [måra'is-], Francisco. Se Portugisiska litteraturen, sp. 1470.

***Morales,** Olallo J. M., var 1911—18 musikrecensent i ''Svenska dagbladet'', blef vid konservatoriet lärare i partiturstudium och dirigering 1917 samt tillika i orkester- och ensemblespelning 1919, är sedan 1918 sekreterare i Mus. akad. och inspektör öfver de statsunderstödda orkestrarna, blef 1912 sekreterare i Musikal. konstföreningen och fick professors titel 1921. M. var 1921—22 och 1924 t. f. director musices vid Uppsala universitet. Han var led. i 1923 års operakommitté och blef s. å. led. af styrelsen för K. teaterns a.-b. Minnesskriften *Kungl. Musikaliska akademien 1771—1921* (1921) utarbetades af M. tills. med T. Norlind. Bland M:s kompositioner ha de modernt färgrika 2 *Fantasier* för piano (1924) gjort sig väl gällande. — Clary Ch. M. blef 1919 led. af Mus. akad. E. F—t.

Mo-Rana, norskt härad. Se Mo, orter i Norge 2 (äfven i Suppl.).

Mor Annas vänner (Anniterna). Se Läsare. Suppl.

***Moran-Olden,** Fanny, dog 13 febr. 1905.

Morās, sumpig mark, i regel af större utsträckning, där vanligen dy eller torfjord bildar ytan.

***Morastrand.** Folkhögskolan omfattar manlig och kvinnlig hufvudkurs.

***Moratorium** blef under Världskriget allmänneligen åter infördt i ett flertal länder, krigförande såväl som neutrala. I Sverige skedde detta redan 5 aug. 1914, genom den då gifna och genast ikraftträdda lagen ''om anstånd med betalning af gäld (moratorium)''. Den följdes 4 sept. s. å. af en lag om utsträckt anstånd med betalning af gäld, hvarefter 18 i s. m. utfärdades den ännu gällande lagen ''ang. förordnande om anstånd med betalning af gäld (moratorium)'', som bemyndigade K. M:t att under vissa förutsättningar och i särskildt bestämd ordning meddela dylikt förordnande. S. d. tillkom, med stöd af detta bemyndigande, en k. förordning om ytterligare anstånd för visst fall med betalning af gäld, och genom nya k. förordningar, den senaste 21 sept. 1915, blef anståndet åter och åter förlängdt (intill 1 jan. 1916). Från början var anståndet bestämdt att räcka omkr. en månad; efter hand undantogos åtskilliga slag af gäld, och i de senaste förordningarna var anståndet begränsadt till de fall, då borgenären var bosatt utom riket och ej i Förenta staterna, Nederländerna, Norge, Schweiz eller Spanien. I anslutning till moratorielagstiftningen gällde jämväl samtidigt åtskilliga inskränkningar i borgenärers rätt att genom exekutiv auktion eller annan försäljning af pantsatt egendom bereda sig betalning, och hade vidare (ända till 1920) beviljats utrikes boende patenthafvare 3 månaders anstånd med vissa patentafgifter. Sveriges riksbank var ända till 1 april 1924 befriad från skyldigheten att inlösa sina sedlar med guldmynt; äfven skyldigheten att utlämna guldmynt mot omyntadt guld och att inlösa guld i plants var under moratorielagstiftningens tid upphäfd. Jfr Guld, sp. 586, och Krona, sp. 10, samt Guldspärr. Suppl. — Litt.: ''Moratorium, lagstiftning om betalningsanstånd . . . 1914—1915'', utg. af A. Kôersner och Ch. Dickson, I—V (1915—22), samt A. Kôersner och N. Rabenius, ''Om moratorium'' (1923). C. G. Bj.

***Morava.** — 3. Under fälttåget i Serbien 1915 var M. (hufvudfloden) af stor strategisk vikt därigenom, att 11:e tyska arméns (v. Gallwitz) förbindelselinje följde flodens dalgång. De båda källflodernas betydelse som hinderlinjer framför af serbiska arméerna intagna försvarsställningar (i nov.) var däremot jämförelsevis ringa. Jfr Världskriget, sp. 197. H. J—dt.

Moräver, invånare i Mähren (tjech. *Morave*).

***Mora—Vänerns järnväg** tillhör fr. o. m. 1 jan. 1917 staten och inräknas i statsbanenätets IV:e distrikt. F. P.

Morax' diplobacill. Se Bakteriologi. Suppl., sp. 429.

Morbergsfältet, i Norbergs socken, Västmanlands län, delas i Gamla och Nya M. och innehåller en mängd järngrufvor, bl. a. *Kärrgrufvorna* (omedelbart n. v. om Kärrgrufvans station), *Flik-, Semla-, Örling-, Mor-* och *Norra Örlinggrufvorna* i Gamla M. och *Månsgrufvorna* i Nya M. Den där brutna järnmalmen är en typisk torrsten (se Järnmalmer, sp. 410) och består af kvartsrandig, något magnetithaltig blodsten. Örlinggrufvan, den förnämsta, omnämnes redan 1737 och har bearbetats sedan dess med endast kortare afbrott. Malmens bredd öfverstiger stundom 30 m., och grufvans djupaste botten ligger på 150 m. afvägning. Anläggningarna ha under senare tid moderniserats, och brytningen i M. uppgick 1920 till 61,938 ton berg, hvarur erhöllos 32,230 ton primamalm med 48,3 proc. järn, 0,018 proc. fosfor och 0,006 proc. svafvel samt 28,174 ton anrikningsgods. S. å. behandlades i Bålsjö anrikningsverk, som pådrogs 1914, 59,245 ton rågods från M., Norrbergs- och Risbergsfälten samt Riddargärdsgrufvan, hvaraf 43,748 ton från M:s grufvor och varp, och däraf erhöllos 9,787 ton svartmalmsslig med 64,1 proc. järn, 0,008 proc. fosfor och 0,006 proc. svafvel samt 16,723 ton blodstensslig med 63 proc. järn, 0,014 proc. fosfor och 0,027 proc. svafvel. Såväl M:s grufvor som Bålsjö anrikningsverk egas af Norbergs gruf-a.-b.; aktiekapital 4,95 mill. kr. (se f. ö. Norberg). K. S—ll.

***Mord.** Å sp. 1071, rad 5 uppifr. *står* mord *bör vara* fall.

***More** (sp. 1076), sir Th. Hans ''Utopia'' har varit förebild för Harringtons (ej Hanningtons) ''Oceana''. — Jfr äfven K. Kautsky, ''Th. M.'' (i ''Vorläufer des neueren sozialismus'', bd 3, 1922).

Moreau [måra], Louis Gabriel, äldre broder till Jean Michel M. (sp. 1078), fransk målare, f. 24 april 1739 i Paris, d. där 12 okt. 1805, anses numera kunna täfla med, om ej öfverträffa, brodern. Se G. Wildenstein, ''L. M.'' (Paris, 1923).

Morel [måre'l], Edmund, engelsk publicist af fransk börd, f. 10 juli 1873, d. 13 nov. 1924 i Teignmouth, blef först känd genom sin kampanj i böcker, broschyrer och tidningsartiklar mot negrernas omänskligt hårda behandling vid gummiinsamling i Belgiska Kongo. Han skref därom bl. a. *King Leopold's rule in Africa* (1904) och *Red rub-*

ber (1906; ny reviderad uppl. 1920), grundade 1904 Congo reform association, var dess sekreterare till 1912 och företog på dess uppdrag föredragsresor i Förenta staterna. Denna M:s verksamhet torde indirekt ha bidragit att åstadkomma afsevärdt förbättrande af negrernas behandling. M. utgaf ett 10-tal år "West african mail", var 1912—14 led. af västafrikanska jordkommissionen och har om västafrikanska förhållanden bl. a. skrifvit *Nigeria* (1911; 2:a uppl. 1912) och *The black man's burden* (1920). Redan före Världskrigets utbrott började han en kampanj mot stormaktsdiplomatien såsom en fara för freden. Hans historiskt värdefulla arbeten *Morocco in diplomacy* (1912) och *Ten years of secret diplomacy* (ny uppl. 1920) följdes af de mera agitatoriskt hållna *Truth and the war* (1916) och *Diplomacy revealed* (1921). Öfvertygad om, att utrikespolitikens demokratisering under vaksam offentlig kontroll skulle verka fredsfrämjande, stiftade M. föreningen Union of democratic control, och han framlade dess syften i tidskriften "Foreign affairs". M. var ursprungligen humanitärliberal, anslöt sig senare till arbetarpartiet och var från 1922 till sin död underhusledamot för Dundee. V. S—g.

***Morel-Fatio,** Alfred, dog 11 okt. 1924.

Morén, John Teodor, kyrkomusiker, f. 26 maj 1854 i Kalmar, verkade från 1875 som folkskollärare och organist på skilda platser i Uppland och är sedan 1892 klockare och kantor i Hedvig Eleonora kyrka i Stockholm samt medlem af centralkommittén för Svenska kyrkosångens vänner (se d. o.). Han har tills. med R. Norén (se d. o. 2) utgett "Valda koraler i gammalrytmisk form" (1891—94) och "Liturgiskt-musikaliskt material till vespergudstjänster" (1898 ff.). M. jämte biskop Ullman utgjorde den ursprungliga kommitté (1910—14), som afgaf förslag till missale, vesperale och hymnarium för svenska kyrkan (se art. Kyrkomusik i Tillägg till Suppl.). M. utgaf 1922 *Svensk koralbok* som protest mot och motförslag till koralbokskommitténs ur kompromiss framgångna reviderade koralbok af 1921 (om denna se Koral. Suppl.). I sin egen koralbok har han verksamt häfdat Svenska kyrkosångens vänners grundsatser, hvilka han i det temperamentfulla företalet anger åsyfta nyfödelse af en värdig, rytmiskt lifaktig församlingssång genom att inkränga i melodiernas ursprungliga rytm, utvinna god textbetoning och återställa melodiernas uräkta, sköna och folkliga tongångar, alltunder aktgifvande på svensk tradition. M. har komponerat *Femtio koralförspel* (1916) och 25 *Motetter och hymner* (1924) i ren och uttrycksfull stil. E. F—t.

Morēna, Berta, tysk operasångerska, f. 1878 i Mannheim, tillhör sedan 1898 Münchens nationalteater och Prinz-regententeater och har vunnit rykte genom högeligen poesirik framställning af särskildt Wagners *Sieglinde*, *Elsa*, *Elisabet*, *Senta*, *Brünnhilde*, *Isolde* och *Kundry*. Hon har ofta gett gästspel på Metropolitan opera house i New York. E. F—t.

***Moresnet.** Belgiska M. bildar kommunen La Calamine (343,95 har, 4,216 inv., 1921). Såväl det neutrala M. som preussiska M., v. om vägen Liège—Aachen, afträddes till Belgien i freden i Versailles 1919. E. A—t.

More'tti [må-], Marino, italiensk författare, f. 18 juli 1885 i Cesenatico, Romagna, där han lefvat största delen af sitt lif och hvars folk och natur han skildrat i ett stort antal arbeten, noveller (*Il paese degli equivoci*, 1907, *I pesci fuor d'acqua*, 1914, *La bandiera alla finestra*, 1917, *Personaggi secondari*, 1919, m. fl.) och romaner (*Il sole del sabato*, 1915, *L'isola dell'amore*, 1919, *Nè bella nè brutta*, 1921, m. fl.). Hans dikter utkommo samlade i *Poesie* (1905—14). R—n B.

Moreuil [mårö'j], köping i franska dep. Somme, 15 km. n. v. om Montdidier vid Avre. 1,912 inv. (1921). M. var under Världskrigets senare skede föremål för hårdnackade strider mellan de anfallande tyskarna och de försvarande fransmännen. De förre intogo efter flera dagars kamp, 31 mars—5 april 1918, köpingen, men först 18 april lyckades de tilltvinga sig öfvergången öfver Avre och besätta den motliggande byn Morisel. Fransmännens flera gånger i april och maj gjorda försök att återtaga M. misslyckades. 8 aug. återeröfrades dock köpingen af dem. Jfr Världskriget, sp. 235 och 239. H. J—dt.

***Morfinspruta** l. Pravaz' spruta uppfanns af franske läkaren Charles Gabriel Pravaz [-va'], f. 1791, d. 1853.

***Morfologi.** Om experimentell l. kausal morfologi se Utvecklingsfysiologi.

***Morgan** (sp. 1099), J. P., dog 31 mars 1913 i Rom och efterlämnade en förmögenhet af 69,5 mill. doll. Hans utomordentligt värdefulla samling af böcker och manuskript, jämte det marmorpalats i New York, där den förvaras, gjordes 1924 till en offentlig institution af M:s son (se nedan), hvilken samtidigt anslog 1,5 mill. doll. för samlingens vård. — 2. John Pierpont M., den föregående sons, amerikansk finansman, f. 7 sept. 1867 i Irvington, staten New York, inträdde 1889 i firmans Londonfilial (Morgan, Grenfell & co.) och biträdde från 1901 fadern i New York vid firmans ledning, som han vid dennes död, 1913, helt öfvertog. Under Världskriget förmedlade han 1914 Rysslands första krigskrediter i Förenta staterna. Hans firma blef 1915 brittiska regeringens finansombud i Förenta staterna och var sedermera ententens förnämsta amerikanska finansiär såväl vid upptagande af lån som vid inköp af krigsförnödenheter. M. är direktör i en mängd stora amerikanska bolag och affärssammanslutningar (t. ex. U. S. steel corporation, Pullman co och Northern Pacific railway co). För skadeståndsuppgörelserna mellan de allierade och Tyskland liksom för frågan om de interallierade skulderna har M. varit synnerligen intresserad och af denna orsak ofta besökt Europa. Han hade betydande andel i tillkomsten af den s. k. Dawesplanen (se Skadeståndsfrågan. Suppl.) och ingrep våren 1924 energiskt stödjande för att hejda den franska francvalutans fall. 1—2. V. S—g.

***Morgan** (sp. 1100), Jacques J. M. de, f. 3

juni 1857 i slottet Bion (dep. Loir-et-Cher), dog 12 juni 1924 i Marseille. Bland hans arbeten må nämnas äfven *Voyage en Scandinavie* (1877) och *Mission scientifique au Caucase* (1889), *Essai sur les nationalités* (1917), *Contre les barbares de l'Orient* (riktadt mot turkarna, 1918) och *Humanité préhistorique* (1921).

Morgan [må'gən], Caspar William, politisk äfventyrare, till börden irländare, var verksam anhängare af jakobiterna i Frankrike och betrodd med ekonomiska angelägenheter, med anskaffning af folk, fartyg, vapen o. d. för företag, som afsågo ''Pretendentens'' (Jakob III:s) återinsättande på Englands tron. Intresse härför fanns ock i Sveriges politik, och i stuartskt intresse lockade han Sverige in på ett egendomligt företag. Han lyckades nämligen hos Karl XII i Strömstad genom Goertz för sig och en Jean Monnery såsom ombud för sjöröfvarna på Madagaskar (se d. o., sp. 398) utverka ett par märkliga öppna bref af 24 juni 1718. Enligt dessa skulle fribytarna erhålla sökt fristad m. m. i Sverige samt M. bli guvernör i en svensk koloni å deras ö S:te Marie och förses med kaparbref för anfall på Sveriges fiender. Med klok användning kunde enhvar af dessa förmåner bli nyttig för jakobiternas planer. Därför skaffade sig M. bekräftelse på kung Karls bref af båda hans efterträdare och var med stöd af män som D. N. v. Höpken och J. W. Klinckowström ifrigt verksam för äfven mera direkt hjälp med penningar, fartyg och vapen till en expedition till Madagaskar för piraternas hitförande m. m. En sådan kom ock till stånd 1721, som tills. med M:s afgick, men ej hann längre än till Cádiz, där det hela gick öfver styr, så att den svenske chefen, Ulrich, återvände. M. fortsatte ännu ett par år med åtskilliga svenska mäns medverkan att söka få ny svensk expedition till stånd, men utan resultat. M. blef adlad 1721 och naturaliserad i Sverige. Spr.

Morgan, William De, engelsk författare. Se De Morgan, W. Suppl.

Morgan [må'gən], Thomas Hunt, nordamerikansk zoolog, ärftlighetsforskare, f. 25 sept. 1866 i Lexington, Ky., blef 1904 professor i experimentell zoologi vid Columbiauniversitetet i New York. M. är en af de ledande och banbrytande forskarna på den moderna ärftlighetsforskningens område. Ett flertal undersökningar på denna forsknings skilda gebit (om arffaktorernas lokalisation, deras koppling, frånvaron af kromosomer eller kromosomdelar såsom orsaken till särskilda yttre förändringar o. s. v.) vittnar om hans betydelsefulla verksamhet. Bland skrifter må nämnas *Regeneration* (1901), *Evolution and adaption* (1903), *Experimental zoology* (1907), *Heredity and sex* (1913), *Mechanism of mendelian heredity* (1915) och *The physical basis of heredity* (1919; 2:a uppl. 1921). L—e.

Morgan [må'gən], John Hartman, engelsk jurist, f. 20 mars 1876, var 1901—05 medarbetare först i ''Daily chronicle'', sedan i ''Manchester guardian'' och är sedan 1908 professor i författningskunskap vid Londons universitet. Under Världskriget var M. 1914—15 inrikesministeriets ombud vid brittiska arméerna på västfronten och jämväl stabskapten. Med brigadgenerals rang var han 1919—23 led. af interallierade militära kontrollkommissionen i Tyskland och har senare i skrift tagit till orda mot brister i Tysklands fördragsenliga afväpning. Sina intryck af Tyskland efter kriget har han skildrat i *The present state of Germany* (1924). Bland M:s öfriga arbeten märkas *The house of lords* (1910), *War, its conduct and legal results* (1915) och *Viscount Morley* (1924). V. S—g.

***Morgenbladet.** Efter N. Vogt ha C. J. Hambro (1913—20) och O. Gjerlöw (sedan 1920) varit hufvudredaktörer. Endast om lördagarna utkommer tidningen nu i 2 uppl. M. H.

Morgenstern [må'rgen-], Christian Otto Josef Wolfgang, tysk författare, sonson till den i bd XVIII, sp. 1102, nämnde målaren med samma namn, f. 6 maj 1871 i München, d. 31 mars 1914 i Meran, studerade först juridik, filosofi och konsthistoria, vistades sedan långa tider i Norge, Schweiz och Tyrolen. M:s diktsamlingar (*In Phantas schloss*, 1895, *Auf vielen wegen* och *Ich und die welt*, 1897, *Galgenlieder*, 1905, *Palmström* och *Einkehr* 1910, *Ich und du*, 1911, *Wir fanden einen pfad*, 1914) äro fyllda dels af grotesker och parodier, dels af en svårmodig, mystisk lyrik. Postumt utgåfvos dagboksanteckningar (*Stufen*, 1916) och *Epigramme und sprüche* (1919). R—n B.

***Morgenstierne.** — 2. Bredo H. v. Munthe af M. var 1912—18 universitetets rektor och tog afsked 1919. Han har vidare skrifvit bl. a. *Engelsk parlamentarisme* (1916). — 3. Wilhelm H. L. v. Munthe af M. tog afsked 1923. M. H.

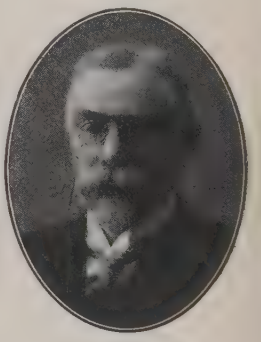

Bredo Morgenstierne.

***Morgongåfva** har numera också i svensk rätt afskaffats. I sammanhang med införandet af nya Giftermålsb. och reglerna om makes arfsrätt (se Arfsordning. Suppl.) blef nämligen stadgadt, att morgongåfva ej skall utgå efter make, som dör efter 1921 års ingång. Sådan upplåtelse af nyttjanderätt till fideikommissegendom åt änka, som sker i enlighet med bestämmelse i fideikommissbref (jfr hufvudarb:s art., sp. 1106), skall dock fortfarande vara giltig. C. G. Bj.

***Morgue.** *La morgue* i Paris flyttades 1922 från La cité till Pont Austerlitz.

Móricz [må'rits], Zsigmond, ungersk dramatiker, novell- och romanförfattare, f. 1879 i Csécs, väckte uppseende med sitt drama *Sári biró* (Häradshöfding Sári, 1909) och hör sedan dess till Ungerns produktivaste belletristiker. Sina ämnen hämtar han med förkärlek ur böndernas lif. K. B. W.

Moring, Klas Anders, finländsk rättslärd, f. 19 jan. 1874 i Helsingfors, blef filos. magister 1897, juris doktor 1908 och professor i ekonomisk rätt vid Helsingfors' universitet 1909. M:s förnämsta arbeten äro *Om vattenverk enligt finsk rätt* (I—II, 1908), *Om delning af jordlägenheter* (i ''Jur. för:s tidskrift'', 1911), *Finsk näringsrätt* (1914), *Arbetsgivares och fartygsredares ansvarighet för kroppsskada, som drabbar arbetare och sjömän, enligt finsk rätt* (s. å.), *Jordlagstiftningen, vattenrätten samt lagstiftningen om jordbruket och dess bisysselsätt-*

ningar (s. å.) och *Finlands skiftesrätt* (I—II, 1922, 1924). T. C.

Moringsmast, detsamma som förtöjningsmast. Se Luftskepp. Suppl. o. fig. 3.

***Moritz,** Ida. Se Brag 2 (äfven i Suppl.).

***Morjärv.** Järnvägen är nu (sedan 1915) färdig till Haparanda.

***Morlanda.** 1. Socknen är nu 7,293 har. 3,575 inv. (1924). Gullholmen, Käringön och Mollösund äro enl. k. beslut 26 jan. 1923 annexförsamlingar och redovisas i jordeboken som särskilda socknar. Patronatsrätten upphörde fr. o. m. 1922.

Morlane, Isarnus. Se Isarnus. Suppl.

***Morley,** John, viscount M. of Blackburn, dog 23 sept. 1923. — Han tog liflig del i debatterna om irländsk home rule 1913 och 1914. Ogillande Englands deltagande i Världskriget, afgick M. 5 aug. 1914 ur ministären Asquith och egnade sig under sin återstående lefnad helt åt litterär verksamhet. Hans memoarer, *Recollections*, utgåfvos i 2 bd 1917, hans samlade arbeten, *Works*, i 15 bd 1921. Postumt utgåfvos flera samlingar omtryckta essayer: *Biographical studies* (1923), *Critical miscellanies* (s. å.), *Oracles on man and government* (s. å.), *Politics and history* (s. å.) och *Select essays* (s. å.). — Litt.: Ali Khan, "Life of lord M." (1923), och J. H. Morgan, "Lord M." (1924). V. S—g.

***Mormoner.** (Sp. 1126) Joseph Fielding Smith, sonson till "profeten", f. 1838, blef president 1903, dog 1918 och efterträddes af Heber J. Grant, f. 1856, polygamist. Se E. Meyer, "Ursprung und geschichte der mormonen" (1912; sv. öfv. 1914). — Mormonernas antal i Sverige enligt officiell svensk statistik var 33 (1921) och enligt uppgift från mormonernas samfund i Stockholm 1,732 (1924).

Mormopes, *zool.* Se Vampyrer, sp. 572.

Mormorsgrufvan. Se Åtvidabergs kopparverk.

Morning leader [må'niŋ li'də], daglig morgontidning i London, började utges 1892 af samma företag som aftontidningen "Star" och uppgick 1912 i "Daily news".

***Morning post,** The. Lord Glenesk öfverlät 1895 ledningen till sin son Oliver Borthwick, d. 1905. Från Glenesk ärfdes tidningen 1908 af hans dotter, lady Bathurst (jfr Glenesk. Suppl.). Hon sålde 1924 aktiemajoriteten till en grupp högkonservativa med hertigen af Northumberland i spetsen. Efter Världskriget har "Morning post" representerat franskvänligheten utan förbehåll och bl. a., tämligen ensam i engelsk press, påyrkat fullständig anslutning till Poincarés politik. V. S—g.

Morold, Max, pseudonym. Se Millenkovich. Suppl.

Moronvilliers [måråviljē], by i franska dep. Marne, 20 km. ö. om Reims, fullständigt förstörd under Världskriget. 58 inv. (1921). Tyska ställningen på höjderna s. om M. intogs under slaget i Champagne, 17—22 april 1917, af fransmännen, som framflyttade sin front ända till M. Byn förblef dock i tysk ego till i okt. 1918. Jfr Världskriget, sp. 219. H. J—dt.

***Morot,** Aimé N., dog 12 aug. 1913.

Morpeppar, *bot.* Se Xylopia.

***Morris,** Max, dog 26 okt. 1918. 1915 hade han utgett en tredje, förändrad uppl. af sitt arbete om Goethe och Herder.

Morris [må'ris], Ira Nelson, amerikansk diplomat, affärsman, f. 8 mars 1875 i Chicago, son till Nelson M., f. 1839, d. 1907, grundläggaren af en bland Chicagos största fläskexportfirmor, Morris & co, öfvergick från aktiv affärsverksamhet till politiken inom det demokratiska partiet och var aug. 1914—jan. 1923 amerikansk envoyé i Stockholm, där han bodde i det af honom förhyrda Oakhill på Djurgården. Han verkade ifrigt för ett godt förhållande mellan Sverige och Förenta staterna under Världskriget och har utgett *Minnen från min ministertid i Stockholm åren 1914—1923* (1923), där han bl. a. gör rättvisa åt uppriktigheten i Sveriges neutralitetspolitik.

***Morrison,** G. E., dog under ett besök i England 29 maj 1920 i Sidmouth.

Morro [må'rrå], port., kulle. Se São Thomé.

Morrone [mårråne], Paolo, italiensk militär, f. 1854 i Torre dell' Annunziata (vid Neapel), officer vid infanteriet 1874, generalmajor 1908, generallöjtnant och souschef vid generalstaben 1911, var under Världskriget 1915 armékårschef, 1915—17 krigsminister och därefter chef för 4:e armén (på Tyrolerfronten) och, 1918, för 5:e (9:e) armén (strategisk reserv). 1923 afgick han ur aktiv tjänst. H. J—dt.

***Morsbach,** L., lämnade professuren 1921.

Mors dag. I likhet med hvad som på senaste årtiondena instiftats i Australien, England (1912), Förenta staterna (1913, genom beslut af kongressen), Frankrike och Norge (1918), upptog man 1919 i Sverige tanken på att göra en viss dag på året till en gemensam nationell hedersdag för mödrarna, egnad åt att i familjerna visa modern särskilda bevis på kärlek, tacksamhet och vördnad från barnens sida, genom enkla familjehögtidligheter, bref och telegram från de bortavarande eller, om mor icke längre är i lifvet, blomstersmyckning af hennes graf och förtroliga små minnesfester i hemmen. I Sverige väcktes idén till Mors dag af Cecilia Bååth-Holmberg (se d. o.) och har förts vidare af Svenska riksförbundet för sedlig kultur. Sista söndagen i maj är här bestämd till Mors dag. Bl. a. har på denna dag för ensamma och fattiga mödrar festligheter anordnats af sådana sammanslutningar som K. F. U. M. och K. F. U. K. m. fl., och flerstädes har vid högmässan af prästerna erinrats om dagens betydelse. Småskrifter om denna jämte urval af därför lämpade svenska dikter ha vidare utgetts.

Morsztyn [må'rʃtyn], Jan Andrzej. Se Polska litteraturen, sp. 1271.

Mortel [mår-], Jan, holländsk blomster- och fruktmålare, f. 1650 i Leiden, där han dog 1719 och där han var anställd som "plantarum horti academici delineator". Hans förebilder som målare voro Jan de Heem och Abr. Mignon. Taflor af hans hand äro rätt sällsynta. I Stockholm träffas dock 2, nämligen *Frukter* (dat. 1703) i den forna Redinska samlingen samt *Plantor och frukter* (dat. 1708 eller 1718) i Stockholms högskola. O. G—g.

***Mortensen,** Johan M., var 1914—19 biträdande lärare i estetik samt litteratur- och konsthistoria vid universitetet i Lund, där han 1919—20 var t. f. professor, fick 1920 professors n. h. o. v. och vardt s. å. led. af K. humanistiska samfundet i Lund. Han är sedan 1921 "Sydsvenska dagbla-

dets'' Londonkorrespondent. M. har vidare författat *Cl. Livijn, ett nyromantiskt diktarefragment* (1913), *Cl. Livijns publicistiska verksamhet* (s. å.), *Människor och böcker* (1917), *Från Röda rummet till sekelskiftet* (2 bd, 1918—19). R—n B.

***Mortensen,** Karl, blef medlem af Akademirådet 1911 och af Akademikommissionen 1920. P. E—t.

Mortensen, Karl, dansk språkman och lärare, f. 18 febr. 1867 i Brandrup, filos. doktor 1901, sedan 1920 rektor för katedralskolan i Haderslev, har författat den originella *Studier over ældre dansk versbygning* (1901), *Nordisk mytologi* (1898; 2:a uppl. 1906) och *Lærebog i den danske litteraturs historie* (1902; i förk. uppl. 1908, flera uppl.) samt läseböcker och afhandlingar. R—n B.

Mortensen, Ole Theodor Jensen, dansk zoolog, f. 22 febr. 1868 i Harlöse, blef student 1885, filos. doktor 1897, inspektor (= intendent) vid zoologiska museet 1917, allt i Köpenhamn. M. har ledt eller deltagit i flera synnerligen gifvande naturvetenskapliga forsknings- och insamlingsresor till skilda utomeuropeiska områden och har blifvit känd företrädesvis på grund af sina mycket värdefulla arbeten rörande tagghudingarnas ontogeni och systematik, såsom *Echinoidea* (2 dlr, 1903—07), *Studies in the development of crinoids* (1920), *Studies in the development and the larval forms of echinoderms* (1921) m. fl. L—e.

Mortensen, Rasmus Olai, norsk godsegare, politiker, f. 23 aug. 1869 i Bergen, blef 1887 trävaruagent i Spanien och 1896 sågverksegare i Finland samt är från 1902 godsegare i Asker. M. har varit ordf. i styrelsen för Norges kreditforening for land- og skogbruk. I ministären Blehr var han chef för Provianteringsdepartementet från juni 1921 till dettas afskaffande okt. 1922 och därefter chef för Socialdepartementet, tills han afgick med den öfriga ministären i mars 1923. M. H.

Mort homme [mårtå'm], Le, höjdparti med 2 toppar (côtes 295 och 265) 12 km. n. v. om Verdun på Maas' vänstra strand, behärskande floddalen åt ö. och n. ö. på flera km. längd. Under slaget vid Verdun 1916—17 var M. föremål för ytterst häftiga strider — särskildt i april och maj 1916 samt i mars och aug. 1917 —, hvarunder än fransmännen, än tyskarna innehade höjden. Från 20 aug. s. å. stannade den dock definitivt i fransmännens händer. Jfr Verdun, sp. 1213. H. J—dt.

***Mortifikation.** — 4. Utöfver hvad härom nämnes i hufvudarbetet må tilläggas, att dödande af bortkommen sparkassemotbok, som utfärdats af affärsbank (bankaktiebolag l. solidarisk bank), blifvit regleradt genom lagstiftning, 22 juni 1921. Om dödande af postsparbankens resp. sparbankernas motböcker handla numera k. förordn. ang. postsparbanken 21 juni 1922 § 7 och lagen om sparbanker 29 juni 1923 § 23. Se ock ''Förslag till lag om dödande af bortkomna handlingar'' m. m. (1908). — I Finland gäller rörande detta ämne en särskild lag ''om dödande af urkunder'' 14 aug. 1901. C. G. Bj.

Mortons sjukdom, *med.*, en af Th. G. Morton 1876 beskrifven symtomkomplex (sjukdom), som yttrar sig med smärtanfall samt rodnad och svullnad i leden mellan fotens fjärde tå och dess mellanfots- l. metatarsalben. Åkomman har ock kallats *metatarsalgia* (af grek. *a'lgos*, smärta) *anterior*. Sjukdomen har tillskrifvits en neuropatisk konstitution o. d., men har säkerligen ingen enhetlig orsak (etiologi). Dylika smärtor kunna framkallas både af gikt, statiska tryckförhållanden inom foten och af obeaktade benbrott i mellanfotsbenet m. m. I. H.

***Mortorp** hade 1,513 inv. 1924. M. tillhör nu Växjö stift, Södra Möre kontrakt.

Mörula-stadiet, *embryol.* Se Äg g, sp. 1167—68.

Morups Tånge, fast fyr i Kattegatt, på en udde i Morups socken, 8,5 km. v. n. v. om Falkenberg, på 56° 55′ 30″ n. br. och 12° 21′ 35″ ö. lgd fr. Gr. 29 m. öfver medelvatten, med lins af 2:a ordningen, hvitt, rödt och grönt ljus med resp. 15,000, 3,700 och 1,800 hlj. styrka samt 16 bågminuters lysvidd. Den är anbragt i ett 27,6 m. högt stentorn. Uppförd 1843 och ändrad 1906. Luxljus. E. A—t.

***Mosaiksjuka** är namn äfven på en sjukdom hos betor. Se Beta 5. Suppl., sp. 600.

***Mosaiska församlingar** finnas nu (1925) i Stockholm, Göteborg, Norrköping, Karlstad, Malmö, Karlshamn, Växjö, Oskarshamn och Sundsvall.

***Mosambik.** 1. M. var förr benämning äfven på kolonien Portugisiska Öst-Afrika (port. *Africa oriental portugueza*), som i n. gränsar till brittiska mandatområdet Tanganyika territory, i v. till Njassalandprotektoratet samt de brittiska kolonierna Nord-Rhodesia, Syd-Rhodesia och Transvaal, i s. till Natal och i ö. till Indiska oceanen. Det utvidgades genom freden i Versailles 1919 med Kiongaområdet i förra Tyska Öst-Afrika, mellan Rovumas mynning och Kap Delgado, som 10 april 1916 under Världskriget besattes af portugiserna. Koloniens areal är enligt senaste uppgifter 1,108.800 kvkm. med 3,120,000 inv., hvaraf 10,500 hvita. Af koloniens 3 administrativt skilda områden omfattar prov. M. 764,000 kvkm., Sofala- och Manika-områdena 155,000 kvkm. samt distriktet Njassa-Rovuma 189,800 kvkm. Prov. M. delas nu i 6 distrikt, i det att ett nytt (Gaza) upprättats. — Kolonien har gått kraftigt framåt under det senaste årtiondet. Importens värde 1921 var 218,12 mill. och exportens 103,74 mill. escudos. Järnvägarnas längd har ökats till 926 km. 1921. S. å. funnos 157 postkontor, 123 telegrafstationer, 5 kuststationer för trådlös telegrafi och 371 telefonstationer. E A—t.

Moschino [måskinå], Ettore. Se Italienska litteraturen. Suppl., sp. 718.

***Moschopolis** tillhör nu Albanien.

***Mosdok** tillhör nu den autonoma ryska sovjetrepubliken Gorsk (Bergsrepubliken).

***Mosebacke.** Företaget har nu fått dubbelnamnet Montmartre. Den betydligt ombyggda sommarteatern inrymmer nu Mosebacke revyteater, som äfven används till cabaret under namnet Teater Montmartre. Stora trädgårdsterrassen fick 1918 en smakfull omgestaltning.

***Mosel** går nu på franskt område äfven från Novéant till Apach i dep. Moselle, arrondissemanget Thionville-est, på 49° 25′ n. br. och 6° 23′ ö. lgd fr. Gr., hvarefter den bildar gräns mellan Tyska riket och Luxemburg och först i sitt nedersta lopp, ung. 12 km. s. v. om Trier, kommer in på tyskt område. Moselkanalen går nu h. o. h. på franskt område. E. A—t.

Moseley [mōu'śli], Henry Gwyn Jeffreys, engelsk fysiker, f. 23 nov. 1887 i Oxford, d. aug. 1915 i kriget vid Dardanellerna, bedref sina uni-

versitetsstudier i Oxford, där han 1910 graduerades. Efter 2 års lektorat vid universitetet i Manchester återvände han till Oxford och arbetade hos Townsend. M. utförde först några arbeten inom radioaktivitetsläran, undersökte bl. a. β-strålarnas laddningsförhållanden, men öfvergick sedan till röntgenstrålarnas gebit. Epokgörande blefvo hans bestämningar af våglängderna hos de karakteristiska röntgenstrålar, som utsändas från olika grundämnen (se Röntgenstrålar, sp. 185, samt Barkla och Grundämnen i Suppl.). Därvid använde han den af W. H. och W. L. Bragg (se dessa. Suppl.) konstruerade röntgenstrålspektrografen, men med fotografisk upptagning. M. fann, att våglängderna för korresponderande linjer stodo i bestämd relation till respektive ämnens atomnummer enligt den s. k. *Moseleys lag* $\sqrt{\nu} = c\,(N-a)$, där ν = svängningstalet, a och c äro konstanter och N atomnumret. M:s arbeten, som lagt grunden till en helt ny uppfattning af grundämnenas konstitution och inbördes förhållande, äro publicerade i ''Philosophical magazine'' 1913—14. E. R—dt.

Mosēlius, Karl (Carl) David, konstförfattare, f. 14 juli 1890 i Karlstad, blef filos. doktor i Stockholm 1924 på afh. *Louis Masreliez* med en inledning om dennes faders och broders verksamhet på Stockholms slott. M., som förbereder ett omfattande verk om Masreliez, har utgett bref från denne samt studier om fransk och svensk 1700-talskonst i Nationalmusei årsbok, ''Nord. tidskr.'', ''Ord och bild'' m. fl. publikationer, har biträdt vid restaureringsarbeten i Haga och Stockholm samt lämnat konstkritiska uppsatser till tidningar. G—g N.

***Moselle.** 1. Se Mosel (äfven i Suppl.). — 2. M. är efter Världskriget åter ett franskt departement, motsvarande det förra Tyska Lothringen, med 6,228 kvkm. areal och 589,120 inv. (1921), 95 på 1 kvkm. Det är indeladt i 9 arrondissemang (Boulay, Château-Salins, Forbach, Metz-campagne, Metz-ville, Sarrebourg, Sarreguemines, Thionville-est och Thionville-ouest), 36 kantoner och 810 kommuner. Hufvudstad är Metz; i kyrkligt afseende tillhör M. Metz' stift. 2. E. A—t.

***Moser,** Koloman, dog 19 okt. 1918 i Wien.

***Moses källor.** Se äfven Aïn Musa. Suppl.

***Moskovskija vjedomosti** upphörde att utkomma efter de ryska revolutionerna 1917.

***Moskva.** 1. Guvernementet omfattar enligt ''Almanach de Gotha'' (1924) 37,002 kvkm. med 1,689,413 inv. (1920). — 2. M. är sedan 14 mars 1918 hufvudstad i Sovjet-Ryssland. Areal 305 kvkm. 1,028,218 inv. (enligt folkräkningen 1920 och 1,543,000 enligt uppskattning 1923; allt efter ''Almanach de Gotha'' 1924). Bland nyanläggningar märkas den katolska Mariakyrkan (uppf. 1899—1912), ett kvinnligt polytekniskt institut (för byggnadsingenjörer och arkitekter, 1917), ett konstmuseum (uppf. 1898—1912 af R. J. Klein) och ett Rubinsteinmuseum (1912). Utanför Kremlj restes 1924 ett monument öfver Lenin. I M. slöts 12 juli 1920 fred mellan Ryssland och Litauen, 10 aug. s. å. fred mellan Ryssland och Lettland och 4 mars 1921 en politisk-militär konvention mellan Ryssland och Buchara. 1—2. E. A—t.

***Moslavina** tillhör nu Jugo-Slavien.

***Moss.** 1. Häradet heter nu Jelöy och tillhör Östfold fylke. 59,83 kvkm. 3,881 inv. (1920). M. fogderi bildar nu västra delen af Östfold fylke, är 998,96 kvkm. med 49,786 inv. (s. å.). — 2. Staden M. tillhör nu Östfold fylke. 9,023 inv. (1920). 1—2. K. G. G.

Mossberg, Karl Fredrik Vilhelm, apotekare, donator, f. 10 sept. 1850 i Örebro, d. 1916, förestod 1885—1902 apoteket ''Lejonet'' i Göteborg och innehade sedan 1902 apoteket ''Kronan'' där. Han donerade till Göteborgs stad sin egendom Sommarro och 50,000 kr. samt f. ö. öfver 200,000 kr. till olika ändamål (50,000 kr. till Apotekaresocieteten, 25,000 kr. till en monumental vattenkonst i Örebro m. m.).

Mosse, Rudolf, tysk tidningsförläggare och annonsbyråegare af judisk börd, f. 9 maj 1843 i Grätz i Posen, d. 8 sept. 1920 på sitt gods Schenkendorf i Brandenburg, öppnade 1867 i Berlin en annonsbyrå, som snart utvecklades till väldiga dimensioner med filialer i alla Tysklands större städer och många utländska hufvudstäder. Han slog sig senare äfven på tidningsförläggarverksamhet och började 1872 utge ''Berliner tageblatt'' samt 1889 ''Berliner morgenpost'', hvarjämte hans firma 1904 inköpte ''Berliner volkszeitung''. Från sitt bokförlag utgaf M. bl. a. ''Deutsches reichsadressbuch für industrie, gewerbe und handel'' (sedan 1898).

Mossflox, *bot.*, namn på *Phlox subulata* (se Phlox), hvars blommor äro lilaröda eller hvita (icke blåa). G. L—m.

Mossgrufvefältet. Se Sköttgrufvefältet.

Mossinisk (Mossȳnisk) **koppar,** *kem.* Se Mässing och Zink.

***Mosskulturföreningen,** Svenska, har fortsatt sin verksamhet i betydligt ökad omfattning. Fältundersökningarna, som utföras af 1 botanist och torfgeolog, ha t. o. m. 1924 omfattat 7,716 torfmarker i 23 län. Föreningens 3 kulturingenjörer, som bedrifva omfattande upplysnings- och konsulterande verksamhet, ha bl. a. t. o. m. 1924 undersökt en sammanlagd torfmarksareal af omkr. 187,000 har, fördelade på landets samtliga län. På föreningens kemiska och botaniska laboratorier ha t. o. m. 1924 utförts omkr. 82,600 kemiska och botaniska undersökningar. Kulturförsök, afsedda att utreda afdik-

Fig. 1. Svenska mosskulturföreningens institutionsbyggnad och vegetationsgård i Jönköping.

ningens lämpliga beskaffenhet, hvilka mängder kalk samt andra jordförbättrings- och gödselmedel under olika förhållanden böra användas, lämplighet af olika växtföljder och olika växtsorter, anlägg-

ning af betesvallar m. m., ha utförts dels som kärlförsök i en vid hufvudanstalten i Jönköping befintlig vegetationsgård (fig. 1), dels som fältförsök vid föreningens fasta försöksgårdar Flahult i Jönköpings och Gisselås i Jämtlands län, samt såsom lokala försöksfält och förevisningsfält hos jordbrukare i 20 af rikets län. Däremot har en 1906 anlagd försöksgård å Torestorp, i Byarums socken, 22 km. från Jönköping, 1918 nedlagts. H. J. Dft.

Flahults försöksgård (se Flahult i hufvudarbetet och vidstående fig. 2) omfattar efter

Fig. 2. Svenska mosskulturföreningens försöksgård Flahult.

försäljning af dess två kolonat en totalareal af omkr. 109 har, största delen, 72 har, hvitmossjord samt vidare omkr. 4 har kärrjord (starrtorfjord) och omkr. 28 har sandjord och skogsmark. Den uppodlade arealen, som 1923 utgjorde omkr. 42 har, hvaraf 32 har hvitmossjord, drifves efter bestämda växtföljder med försöken inlagda i de olika skiftena. Gården är välbebyggd och elektrifierad samt har en kreatursbesättning af omkr. 30 kor och ungdjur samt 25 svin jämte dragare.

Gisselås försöksgård är belägen i den på myrmarker synnerligen rika Hammerdals socken, invid järnvägsstation af samma namn på Inlandsbanan, 92 km. n. om Östersund. Den myrmark, hvaråt försöksgården anlagts, omfattar omkr. 100 har, nästan uteslutande myrjord (starr-brunmoss-jord), och inköptes 1920. 1923 voro 55 har uppodlade och iordningställda för försök, hvarjämte en del byggnader uppförts och elektrifiering verkställts samt jämförande försök med olika uppodlings- och afdikningsmetoder m. fl. försök igångsatts. Afsikten är att dessutom drifva gården som ett verkligt jordbruk.

Föreningen anordnar årligen sedan 1906 i Jönköping och från 1924 i Jämtland mosskurser för mindre jordbrukare och utdelar sedan 1922 medalj till om mossodling förtjänta personer. Föreningens åtnjutna anslag af staten, landsting och hushållningssällskap uppgingo för 1923—24 till omkr. 100,000 kr., hvaraf 91,600 kr. statsanslag. — Litt.: ''Svenska mosskulturföreningens tidskrift'' (fr. o. m. 1887), Hj. v. Feilitzen, ''Svenska mosskulturföreningen och dess verksamhet'' (1910), och H. Witte, ''Svenska mosskulturföreningen'' (1924). H. Witte.

Mosso, folkslag. Se Östra indiska halfön, sp. 287.

Mossros, *bot.* Se Rosa, sp. 840.

***Mosul.** 1920 hade vilajetet M. 703,378 inv. (579,713 sunniter, 22,180 sjiiter, 14,835 judar och 55,470 kristna), 8 på 1 kvkm. Det förvaltas f. n. som en del af konungariket Irak och är indeladt i distrikten Mosul (350,378 inv. 1920), Arbil, Kirkuk och Suleimani. — Området, som har stor strategisk betydelse och innesluter rika, ännu obearbetade oljefyndigheter, är sedan några år föremål för tvist mellan Turkiet och Irak. I det under Världskriget ingångna hemliga s. k. Sykes-Picotfördraget af 1916 mellan England och Frankrike lades M. till den franska intressesfären, men i dec. 1918 förmådde Lloyd George Clemenceau att medge dess öfverförande till den engelska, hvilket bekräftades i ett par öfverenskommelser 1920. M. inbegreps därefter i det brittiska mandatområdet Mesopotamien och räknades som en del af det nyupprättade konungariket Irak (se d. o. Suppl.). Under fredsförhandlingarna med Turkiet i Lausanne gjorde emellertid turkarna anspråk på att återfå hela vilajetet M., och i fredsfördraget (24 juli 1923) lämnades frågan om gränsen mellan Turkiet och Irak öppen: gränsen skulle inom 9 månader fastställas genom vänskaplig öfverenskommelse mellan Turkiet och England; nåddes ingen sådan, skulle tvisten hänskjutas till Nationernas förbunds råd. Turkisk-engelska förhandlingar om gränsen egde rum i Konstantinopel maj—juni 1924, men blefvo resultatlösa. Ärendet upptogs därpå inför Nationernas förbunds råd (i Genève aug.—sept.). Parterna hade väsentligt olika mening om tvistens omfattning (hela vilajetets öde enligt turkisk mening, bestämmande af administrativ nordgräns för det Irak tillhöriga vilajetet enligt engelsk). Man enades emellertid om att på förhand godkänna rådets beslut och att ej inskränka dess befogenhet i fråga om gränsens uppdragande. Äfven beslöts att till vägledning för rådet en tremannakommission skulle utreda frågan, eventuellt genom undersökningar på ort och ställe. En konflikt i okt. mellan England och Turkiet om gränsen mellan de områden, som dessa makter, tills frågan afgjorts, fingo hålla ockuperade, var rätt elakartad och ledde till blodiga sammanstötningar mellan gränstrupperna. På ett rådsmöte i Bruxelles enades parterna om en ny, af rådet angifven demarkationslinje, och tremannakommissionen (med svenske envoyén E. af Wirsén som president) kunde börja sin verksamhet; den är f. n. (mars 1925) sysselsatt med att höra befolkningen i M. och i öfrigt undersöka förhållandena på platsen. Vid uppgörelserna inför rådet i sept. och okt. 1924 ledde Sveriges rådsombud, Hj. Branting, medlingsverksamheten. Jfr ''Aktstycken utg. av Kungl. Utrikesdepartementet. Nationernas förbunds råds verksamhet under år 1924'' (1925). V. S—g.

***Mosviken** heter nu Mosvik.

***Motala** har, sedan delar af landskommunen inkorporerats från 1 jan. 1917, en areal af 796 har, hvaraf 791 har land, samt 5,824 inv. (1924). Tills. med landskommunen bildar den nu en församling. Fastighetsvärdet var 18,350,800 kr., hvaraf 1,036,700 kr. för jordbruksfast. (1923), den bev.-tax. inkomsten s. å. 5,756,830 kr. I M. funnos 19 fabriker med 231 arb. och ett salutillv.-värde af 4,996,377 kr. (1922). Järnvägen till Fornåsa öppnades 1915 för trafik; med Varamobaden, där turisthotell uppförts, har staden reguljär omnibustrafik. Samskolan har förvandlats till kommunal mellanskola och kommunalt gymnasium med dimissionsrätt. På Stortorget aftäcktes 21 mars 1923 en staty i brons af B. B. von Platen (se Platen 2. Suppl.). Nytt post- och telegrafhus blef färdigt 1924. Sedan 1921 är M. stapelstad och tullkammardistrikt (i st. f. Vadstena). O. Sjn.

Motala kraftverk, staten tillhörig vattenkraftsanläggning, består af kraftstation vid Motala ström, strax nedom Motala, jämte ledningsnät, som sträcker sig öfver Östergötland, Södermanland, Närke och nordöstra Småland samt är anknutet till ”västra stamlinjen”, Trollhättan—Västerås—Älfkarleby. Sekundärstationer finnas i Finspång, Kantorp och Eksund (vid Norrköping). Kraftstationen, hvars

Motala kraftstation (t. h.). T. v. i bakgrunden ställverkshuset.

anläggning beslöts af 1918 års riksdag, togs i drift 31 dec. 1921. Den f. n. utnyttjade fallhöjden utgör omkr. 14,5 m. Maskinstationen, af omkr. 50 m. längd, är förlagd midt öfver strömfåran, 2,5 km. nedom Vätterns utlopp. Maskinhuset inrymmer 2 aggregat, hvartdera bestående af en tvåhjulig Francisturbin om 6,000 hkr vid 166,7 hvarf per min. och en 4,200 kw. generator för 6,600 volt. Ytterligare 3 sådana aggregat planeras, hvadan totaleffekten vid full utbyggnad blir omkr. 21,000 kw. Nedom den med kraftstationen direkt sammanbyggda dammen är en omkr. 1 km. lång afloppskanal uppmuddrad i strömfåran. Ställverket är förlagdt till en byggnad på södra stranden. Motalastationen har en särskildt stor betydelse genom de möjligheter den erbjuder att utjämna belastningen å det stora kraftsystem, som är anslutet till ”västra stamlinjen”. Kostnaderna för kraftstationen ha uppgått till omkr. 11,1 mill. kr., och distributionsanläggningarna voro vid 1924 års utgång bokförda till 7,93 mill. kr. M. genererade 1924 nära 50 mill. kw.-timmar. Fmn.

***Motala landskommun** omfattar nu 8,287 har. 7,549 inv. (1924).

Motala—Motala verkstads järnväg skall framdragas från Motala station å Mellersta Östergötlands järnväg till Motala verkstad och blir 1,6 km. lång (spårvidd 0,891 m.). Koncessionen beviljades 28 okt. 1921, och kostnaden för järnvägen har beräknats bli 350,000 kr. F. P.

***Motala ström.** Nääs kraftverk, uppfördt 1903—04, utnyttjar nu en fallhöjd af 5,2 m. och har en installerad maskineffekt af 2,000 kw. Se äfven Vattenkraftverk, fig. 13. C. K.

Motbok, Motbokssystem. Se Stockholmssystemet.

Motgångsvärde, *jur.* Se Summa revisibilis. Suppl.

***Motion.** — 2. (Sp. 1221) 1918 inskränktes motionstiden i grundlagsfrågor, d. v. s. i vissa under konstitutionsutskottet hörande frågor, till 40 dagar från riksdagens öppnande. Tiden för afgifvande af motion i anledning af en kungl. proposition inskränktes samtidigt från 15 till 10 dagar; genom vederbörande kammares beslut kan emellertid tiden i särskilda fall utsträckas till 20 dagar. N. H—tz.

***Motiv.** — 4. *Jur.*, förklarande anmärkningar rörande ett officiellt lagförslag, som åtföljа detta och sedermera pläga användas som hjälpmedel för utlokningen af den på grund af förslaget tillkomna lagen. Äfven i Finland och Norge benämnas dylika anmärkningar motiv (no. *motiver*), medan man i Danmark om desamma använder ordet *bemærkninger*. C. G. Bj.

Motläsare, Motläserska, *boktr.*, vid korrekturläsning den person, som läser högt originalmanuskriptet, medan en annan följer med i korrekturafdraget och gör rättelserna däri.

Motokulturföreningen, Svenska. Se Svenska motokulturföreningen.

Motorartilleri, artilleri, för hvars förflyttning nyttjas motorkraft. Se Artilleri. Suppl., sp. 308.

***Motorbåtar.** De tidigaste försöken med motorbåtar äro nästan samtidiga med de första användbara förbränningsmotorerna (1860- och 1870-talen). Sedan Daimler uppfunnit den lätta, hastigtgående förbränningsmotorn för bensindrift, sjösattes 1886 den första båten med en daimlermotor. Redan 1889 fanns ett ej ringa antal motorbåtar. Efter hand ha båtarnas motorer blifvit mera lättskötta och driftsäkra, båtarna bekväma och deras utrymme praktiskt utnyttjadt. Motorbåten kan sägas ha haft en revolutionerande betydelse särskildt för fiskerinäringen och för kustbefolkningen i dess helhet.

De moderna båtmotorerna ha i allmänhet ett hvarfantal mellan 500 och 1,500 per min., olika efter båttyp och fart. Backgången åstadkommes å mindre båtars motorer mest medelst omkastning af en växel, ”backslag”, vanligen manövrerad med en handspak. Andra sätt att få en båt att gå back äro med backslagsroder eller medelst propellrar med vridbara blad. Dessa propellrar äro särskildt vanliga på segelbåtar med hjälpmotor (”motorkuttrar”, ”motoryawler”, m. m.). För att sådan propeller skall utöfva minsta möjliga motstånd, då båten går för segel med stillastående motor, vrider man propellerbladen så, att de stå ungefär parallellt med båtens rörelseriktning.

Af olika typer skiljer man på ilmotorbåtar (*racers*) och motorkryssare, de förra båtarna med hastigheter upp till 40 och 50 knop och ännu mera, de senare med vanligen 10 à 15 knops fart. Af ilmotorbåtar kan man särskilja tre hufvudtyper: 1) *Rundspantade*, af vanlig, ganska lång och smal form, med skarpa förskepp och platta aktrar. Denna form medger dock knappast mer än omkr. 30 knops fart. 2) *Hydroplan* l. *glidbåtar* (pl., fig. 1; se beskrifning i art. Hydroplan). Den fenomenalt snabba glidbåten ”Miss America II” har gjort 70 knop eller omkr. 130 km. per timme, således drygt dubbla hastigheten hos de svenska snälltågen. 3) *Sjösläder* (fig. 2) äro en säregen amerikansk motorbåtstyp, relativt bred och kort och med så godt som plana sidor ned till de skarpt formade slagen. Bottnen är inåtbuktad, hvilket gör, att sjösläden med de två framåtskjutande slagen får två stäfvar och något på-

minner om en dubbelkanot, som man lagt däck på. Sjöslädesmotorbåtarna anses mera sjödugliga och bärkraftiga än de vanliga glidbåtarna. Sjöslädarna drifvas i regel med ett par ytpropellrar samt ha ett sidoroder på hvardera sidan. De kunna göra ända upp till 40 à 50 knop. — För *täflingsändamål* indelas motorbåtar i olika klasser. Tre s. k. internationella klasser finnas för närvarande, en 30-fots klass (max. längd = 30 eng. fot), en 1,5 liters klass (max. cylindervolym 1,500 kbcm.) och en 3 liters klass (max. cylindervolym 3,000 kbcm.). En mycket använd mätningsregel är den af K. Ljungberg (se denne. Suppl.) uppfunna, där mätningstalet beräknas bli ungefär båtens verkliga fart i knop.

I fråga om motorkryssare brukar man skilja på vanliga rundspantade (fig. 3) i motsats till s. k. V-bottensbåtar (fig. 4). Dessa senare ha afsevärda fördelar, då det gäller något större hastighet; de likna åtskilligt de förutnämnda hydroplanmotorbåtarna, ehuru de äro utan steg. Längs det skarpa slaget, som går ända från aktern till nära förstäfven, finnes en slagföljare eller slagköl. V-bottensmotorbåtar ha ofta en fart af 15—25 knop. Motorkryssare i allmänhet inredas bekvämt och göras mer eller mindre sjögående. I Sverige skiljer man mellan *utomskärs-* och *inomskärskryssare*, för hvilka byggnads- och klassbestämmelser finnas utarbetade af Sveriges frivilliga motorbåtskår. Som ett slags långsamtgående motorkryssare kan man beteckna den särskildt i Amerika populära husbåten, en bred, rymlig och bekväm motorbåt, där farten är bisak, omkr. 4 à 6 knop.

Bland alla motorbåtstyper, som finnas för speciella ändamål, förtjäna nämnas *tullkryssare* och *tulljagare, motortorpedbåtar, lotsmotorbåtar, motorlifträddningsbåtar* m. m. Smärre båtar förses icke sällan med *utombordsmotorer*, som lätt kunna fråntagas och påsättas akterspegeln. *Schaktmotorbåtar* äro dylika, där utombordsmotorn anbringats i en schaktformad, vattentät inbyggnad i akterskeppet. — Motorbåtar byggas mest af trä på träspant. Större motorkryssare och motorseglare (fig. 5) byggas vanligen af järn. Ax. L.

Motorbåtklubben, Kungl. Se Automobilklubben, Kungliga. Suppl.

Motorbåtskår, Sveriges frivilliga. Se Sveriges frivilliga motorbåtskår.

***Motorcykel.** Se äfven Automobil. Suppl., sp. 393.

***Motorfartyg** ha alltsedan Världskriget utvecklat sig till ett alltmer viktigt inslag i världshandelsflottorna. Denna utveckling af det motordrifna handelstonnaget har gifvetvis gått jämsides med oljans ökade tillgänglighet och användbarhet som bränsle för motordrift. Särskildt ha större motorfartyg blifvit allt vanligare på de trader, som beröra de stora oljeproducerande länderna, såsom Amerika och Öst-Asien.

Följande tabell, upptagande fartyg om 100 bruttoton och däröfver, anger motorfartygens ökning i antal och tontal under tio-årsperioden 1914—24.

	Antal	Tontal
1 juli 1914	297	234,287
1 » 1919	912	752,606
1 » 1920	1,178	955,810
1 » 1922	1,620	1,542,160
1 » 1924	1,950	1,975,798

Tabellen innefattar äfven segelfartyg (af en medelstorlek om 300 bruttoton), försedda med oljemotorer som auxiliärmaskin; de användas företrädesvis i kust- och närfart. De egentliga motorfartygen drifvas till det öfvervägande antalet medelst dieselmotorer. Antalet och sammanlagda dräktigheten (1 juli 1924) af dessa senare fartyg framgå af följande tabell, likaledes upptagande fartyg om 100 bruttoton och däröfver.

Land	Antal	Tontal
Storbritannien och Irland	173	507,251
Amerikas förenta stater	125	207,858
Sverige	117	195,960
Norge	126	192,002
Danmark	47	167,763
Tyskland	61	113,555
Holland	55	69,450
Öfriga länder	249	200,707
Summa	953	1,654,546

Det motordrifna handelstonnaget utgjorde 1914 endast $0{,}_{45}$ proc. af det totala världstonnaget, men 1924 $3{,}_{09}$ proc. Det största motorfartyget är f. n. (mars 1925) det hos Fairfield S. B. & E. co Ltd i England byggda "Aorangi", omkr. 17,500 bruttoton. Fartyget, som tillhör The union steamship co of New Zealand Ltd, är insatt i post- och passagerartrafik mellan Sydney och Vancouver. Maskineriet utgöres af fyra dieselmotorer om tills. 16,000 hkr, och medelfarten uppgår till 18 knop. Det därnäst största är det i nov. 1924 för Rederia.-b. Sverige—Nord-Amerika i Göteborg sjösatta dubbelpropellerfartyget "Gripsholm", omkr. 17,000 bruttoton. Fartygets hufvuddimensioner äro: längd $175{,}_{2}$ m., bredd $22{,}_{6}$ m. och djupgående $8{,}_{8}$ m., och deplacementet uppgår till omkr. 23,000 ton. Inredningen rymmer 1,661 passagerare, hvaraf 162 i första, 481 i andra och 1,018 i tredje klass. Propellermaskineriet utgöres af 2 sexcylindriska dieselmotorer om tills. omkr. 13,500 hkr, och medelfarten är beräknad till 17 knop. Fartyget torde komma att sättas i trafik i juni 1925. Svenska handelsflottan räknade 1 juli 1923 inalles 919 motorfartyg om 234,083 bruttoton; 18 st. om sammanlagdt 102,910 bruttoton voro af en storlek om mer än 5,000 bruttoton hvartdera. Ax. L.

Motorisēra, utrusta med mekaniska (förbränningss-) motorer eller med motordrifna fordon. Jfr Artilleri. Suppl., sp. 308, Elektromotor, Motorbåtar, Motorfartyg, Motorpost och Motorvagnar (äfven i Suppl.).

***Motorisk.** Då man bland de mänskliga individerna skiljer mellan olika s. k. föreställningstyper alltefter de sinnesintryck, som lämna större delen af materialet (se Visuell och Auditiv. Suppl.), antages också en *motorisk typ*, hos hvilken ansatserna till talrörelser utgöra en öfvervägande del. Mycket sällan torde dock denna typ uppträda så pass ren som de båda andra typerna, oftare däremot i blandning med den auditiva typen. S—e.

Motorplog. Se art. Plog (och fig. 13).

***Motorpost** har särskildt under de senaste åren kommit till mycket stor användning. Antalet landsvägspostlinjer, å hvilka postbefordran verkställdes med automobil, utgjorde under år 1923 290 st., med en sammanlagd längd af öfver 10,000 km. Antalet s. å. med bil postförda km. öfversteg 2,500,000,

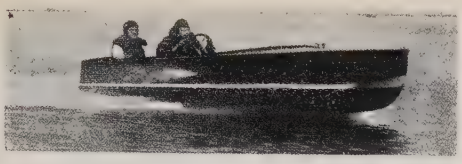

Fig. 1. Glidbåt (Hydroplan), en-stegstyp. (Obs. den obetydliga vågbildningen.)

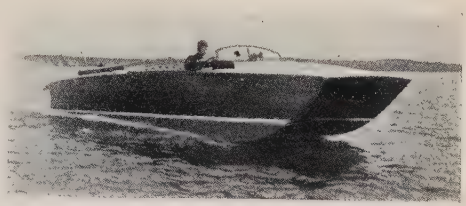

Fig. 2. Sjösläde.

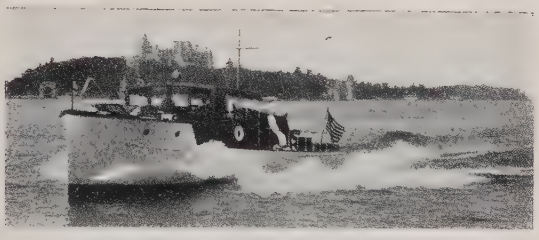

Fig. 3. Motorkryssare.

Fig. 4. V-bottens-motorbåt.

Fig. 5. Stor kombinerad segel- och motorjakt.

hvilket var omkr. 33 proc. af all åkande postföring. En särställning inta postverkets diligenslinjer, som insättas icke uteslutande för postföringens skull, utan äfven för att tillgodose behofvet af kommunikationer. I öfverensstämmelse härmed äro automobilomnibusarna inredda för personbefordran, och när postgodset är af större omfattning, tillkopplas släpvagnar. Efter mycket arbete och experimenterande har det lyckats generalpostdirektör Juhlin och postverkets "egen uppfinnare", verkmästaren Ernst Nyberg, att konstruera sådana anordningar, att postbilarna kunna framföras äfven i snö. Å åtta linjer ha vinterautomobiler varit i regelbunden trafik sedan hösten 1923. När bilarna skola framföras å snöbetäckt mark, placeras under framhjulen särskildt konstruerade skidor (se fig.).

Motorpostbil med skidor (för vintertrafik).

Motorfordon ha kommit till användning i stor utsträckning äfven för lokala posttransporter inom alla större städer. Breflådstömningen verkställes med användning af motorcykel med sidvagn, och å bangårdarna begagnas särskilda perrongvagnar. Vid sjöpostbefordran har motorbåten undanträngt segel- eller roddbåten. E. G—e.

***Motorvagnar.** Stora framsteg ha på senaste årtiondet gjorts i afseende på motorvagnars konstruktion och användning, som blifvit en af de mest aktuella frågorna inom järnvägstrafikväsendet. — Bland fördelar, som vinnas genom motorvagnsdrift, är i första hand inbesparing af den vid ånglokomotiv i regel förefintlige eldaren samt af konduktör, så länge motorvagnen ensam är tillräcklig för trafiken, som således upprätthålles genom motorvagn och en-mansbesättning. Motorskötaren är därvid äfven tågbefälhafvare och konduktör. Vidare kan en ökning af största hastigheten tillåtas på banor med svag öfverbyggnad, emedan en rätt konstruerad motorvagn icke åverkar banöfverbyggnaden så starkt som ett ånglokomotiv med sin fram- och återgående rörelse. Vid motorvagnsdrift bör därför för vissa järnvägar kunna påräknas en kanske ända till 25 proc. ökad tåghastighet. På alla järnvägsstationer fordras ej ständig bevakning, utan det bör kunna tillåtas, att å en del stationer växlarna äro förreglade till en signal, som icke ens behöfver vid mörker hållas upplyst, om blott den är ställd så, att den vid tågs ankomst blir belyst från motorvagnens strålkastare. Hållplatser kunna lätt ordnas vid hvarje korsning mellan bana och landsväg. Som uppsamlingståg för större genomgående tåg äro motorvagnar särdeles lämpliga, och den låga personalkostnaden medger ordnandet af täta och bekväma förbindelser. Det finns sålunda talande skäl för anordnandet af motorvagnsdrift å trafiksvaga linjer, och denna anbefalldes också till utsträckt användning å vissa Statens järnvägars linjer af den af K. M:t 19 juni 1919 tillsatta statsbaneekonomikommissionen. — Det i viss mån lyckliga resultatet af de första försöken med modern motorvagnsdrift i Sverige, gjorda 1907 vid Dalslands järnvägar genom införandet af en Purreyångvagn (se hufvudarbetets art., sp. 1233—34), föranledde flera enskilda järnvägar att anskaffa liknande vagnar. 1912 anskaffade vidare Nordmark—Klarälfvens smalspåriga järnvägar 3 urspr. bensindrifna, sedermera för sulfitsprit vid Scania-Vabis omändrade motorvagnar. Maskineriet var utfördt af Société anonyme Westinghouse i Le Havre, och själfva vagnarna tillverkades vid vagongfabriken i Arlöf och hade en längd öfver buffertarna af 16,$_{22}$ m. samt rymde 40 sittplatser jämte resgodsafdelning. 1911—12 påbörjade ASEA i Västerås sina försök och leveranser af dieselelektriska motorvagnar. 1915 beställde Tidaholms järnväg en motordressin med 10 hkr bensinmotor och inbyggda sittplatser för 7 passagerare. Såväl motor som dressin tillverkades af Ljusne-Voxna a.-b. Dyrtiden och bränslebristen under Världskrigets sista år tvingade järnvägarna att höja taxorna och minska tågantalet. Genom automobilbusar uppstod däremot en med järnvägarna konkurrerande billig trafik, hvilken hotade att alldeles lamslå sådana trafiksvaga järnvägsföretag, som till mera väsentlig del afsetts för lokal persontrafik. Ett medel för järnvägarna till konkurrens erbjöd motorvagnsdriften. Inskränkning af platsutrymmet i vagnarna har därvid blifvit en nödvändighet. För ett rationellt utnyttjande af motorvagnens egenskaper fordras anordnandet af ståplatser. Ty det är just de tillfälliga trafikökningarna på relativt korta sträckor, som omöjliggöra användningen af en för normalbehofvet lämplig, endast för sittresande utrustad vagnstyp. Ekonomien går ut på att förbilliga kostnaden pr plats-km. Driftkostnaderna böra alltså hänföras till denna enhet. Vagnvikten pr passagerarplats är likaledes af stor betydelse.

Frånsedt elektriska motorvagnar med ström från kontaktledning, voro på järnvägarna i Sverige vid början af innevarande år (1925) i bruk eller beställda 78 motorvagnar, hvaraf 11 ångvagnar, 12 motorbusar, 27 bensindrifna och 27 diesel-elektriska motorvagnar.

För att vid en-mansbesättning skydda de resande för den risk, som kan uppstå, därest motorföraren plötsligt aflider eller mister sansen, är föreskrifvet, att pådraget för kraften skall vara anordnadt i form af s. k. *dead man's grip* (eng., "död mans handtag"). Därmed förstås en knapp eller ett handtag, som måste hållas nedtryckt eller upplyft genom förarens hand och som, om denne mister sansen, återgår i utgångsläget, afstänger energitillförseln och samtidigt tillsätter den automatiska bromsen.

Kraftöfverföringen från motorn till vagnens drifaxel sker antingen *direkt* genom kuggutväxling, hvarvid växellåda brukas för att erhålla olika hastigheter, eller *indirekt* genom blindaxel och koppelstänger, genom hydraulisk öfverföring, hvarvid olja genom pump- eller turbinanordning för-

medlar de olika hastigheterna, eller genom elektrisk öfverföring.

Alltefter drifkraftens beskaffenhet särskiljer man följande olika slag af motorvagnar:

A) Bensinmotorvagnar (kunna äfven genom enkel anordning drifvas med sprit eller kolgas), B) råoljemotorvagnar, C) dieselelektriska motorvagnar och D) elektriska ackumulatorvagnar.

A) Bensinmotorvagnar. Kampen mot autobusarna ledde till försök att sätta automobilbusar på järnvägshjul, och därmed var den enklaste och för de trafiksvagaste järnvägarna mest ekonomiska motorvagnen skapad. 1. *Bensinmotorvagnar med automobilmaskineri* ha en största hastighet af 40 km. i timmen, äro försedda med kullager och kosta obetydligt mera än liknande landsvägsbilbusar. 2. *Bensinmotorvagnar från Deutsche werke aktiengesellschaft, Werft Kiel,* utgöra en afsevärd förbättring af föregående typ och ha genom sin enkla utrustning vunnit stor spridning. Statens järnvägar beställde 1921 3 sådana vagnar, som tillsammans kostade omkr. 279,000 kr. Å Stockholm—Roslagsbanans vagn från Kielvarfvet (1924) är tillämpad en del vunna erfarenheter. Dess utseende framgår af fig. 1, pl. I. Antalet sittplatser är 66; den har Mercedes' flygmotor med 160 hkr styrka vid 1,100 hvarf pr min., tryckluftbroms af system Kunze-Knorr, största hastighet 60 km. pr tim. För driften användas bentyl och bensin i ungefär lika blandning. Denna motorvagnstyp tillverkas inom landet vid Hässleholms mek. verkstad, som samarbetar med Deutsche werke. 3. *Bensinmotorvagnar, levererade af AEG* (Allgemeine elektricitäts gesellschaft, Berlin) *i samarbete med Kalmar verkstads-a.-b.* Sedan nov. 1923 upprätthålles trafiken mellan Käflinge och Sjöbo af en sådan vagn, försedd med 6-cylindrisk, 75 hkr NAG-motor (Nationale automobil-gesellschaft, Oberschöneweide). Maskinutrustningens placering i underredet framgår af fig. 2. Öfvergång från en växel till en annan sker medelst kopplingar, styrda med tryckluft (se fig. 3). Manöverventilen vid hvardera förarplatsen tillför tryckluft till den kolf, som för tillfället skall arbeta. En Bosch-dynamo om 225 watt drifves af förbränningsmotorn och lämnar ström till belysning och laddning af ackumulatorn. Som bränsle nyttjas bensin eller bensol. Till vagnens utrustning hör äfven eldsläckningsapparat. För smalspåriga järnvägar ha liknande vagnar levererats till Västergötland—Göteborgs och Ruda—Oskarshamns järnvägar samt Stockholmsspårvägar. Af dessa skall den förstnämnda förses med suggasverk af plåt med reningsapparat af ny konstruktion från A.-b. Motorgas i Stockholm, hvarvid den för energien erforderliga gasen alstras ur träkol, framställdt inom landet. Det beräknas, att bränslekostnaden genom användning af träkolsgas kan nedbringas med minst 60 proc. 4. *Bensinmotorvagnar från Tidaholms bruks a.-b.* Principen för dessa motorvagnar är densamma som för den här ofvan under 2. beskrifna typen, och konstruktionerna äro nära nog öfverensstämmande, ehuru utarbetade i Sverige. Som bränsle används bensin eller suggas. För Jönköping—Gripenbergs järnväg har ombyggts en 3:e klass boggivagn med plats för 39 passagerare. För Falkenbergs järnväg ombygges äfven en 4-axlig vagn. 5. *Motorvagnar, ombyggda från personvagnar vid Ljunggrens mek. verkstad, Kristianstad, i samarbete med A.-b. Teknik & handel, Malmö.* Principen är, att motorns hvarftal skall hållas så lågt som 700 à 800 i min. samt att växellådan vid omkoppling automatiskt frånkopplas motoraxeln, hvarefter utväxlingen ändras. Växellådan är af "NUG"(Deutsche Nutz gas, Hamburg)-konstruktion liksom suggasverket, som är af gjutjärn och afsedt för framställning af gas icke blott ur träkol, utan äfven ur koks eller antracit. För Sala—Gysinge—Gäfle järnväg äro beställda 3 fullständiga maskin- och suggasaggregat att inmonteras å 3 järnvägen tillhöriga kombinerade 2:a och 3:e klass boggivagnar. För Östkustbanan ha till hösten 1925 beställts hos Nydqvist & Holm i Trollhättan 4 stora motorvagnar med hydraulisk kraftöfverföring enligt direktör A. Nydqvists konstruktion och utrustade så, att de kunna drifvas antingen med motorsprit (75 proc. sulfitsprit + 25 proc. bensol) eller med träkolsgas, alstrad af 2 generatorer à 100 hkr. Hvarje vagn får sittplatser för ung. 100 personer och är försedd med en motor om 200 hkr.

B) Råoljemotorvagnar. 1. Vid den af Deutsche reichsbahn 1924 anordnade utställningen i Seddin utanför Berlin visades en råoljemotorvagn af hastigt gående dieseltyp, 150 hkr vid 1,300 hvarf i min., med blindaxel och koppelstänger till drifboggins båda axlar. Denna vagn har tilldragit sig stort intresse och visar, att i Tyskland stora ansträngningar göras för utnyttjande af dieselmotorns företräden. Som bekant ha tyskarna nämligen icke på detta område nått upp till hvad Sverige har åstadkommit. 2. I Sverige har direktör Gustaf Rosén i Kalmar gjort omfattande försök med råoljemotor och af honom konstruerad hydraulisk öfverföring (Rodilok).

C) Dieselelektriska motorvagnar. Genom Allmänna svenska elektriska a.-b. i samband med A.-b. Atlas Diesel fann dieselmotorn f. g. 1912 användning för drift af järnvägsmotorvagnar. För exploaterandet ha nämnda firmor 1919 bildat ett särskildt bolag, Diesel-elektriska vagn-a.-b. (Deva), och motorvagnarna i fråga gå numera under benämningen Deva-motorvagnar. Dessa vagnar äro således af fullständigt svenskt ursprung och tillverkas helt inom landet De äro ej att förväxla med dieselvagnar af utländskt fabrikat, hvilka ej tillnärmelsevis nått samma grad af fulländning. Maskineriet på Deva-vagnarna, som nu med ledning af mångårig erfarenhet förbättrats och fullkomnats, består af en hastigtgående (550—600 hvarf pr min.) väl balanserad 4-takts dieselmotor, som drifver en likströmsgenerator. Strömmen från denna ledes till de 2 à 4 elektriska drifmotorerna (banmotorerna), hvilkas kraft öfverföres till drifaxlarna medelst enkel cylindrisk kuggväxel. Den äldsta typen Devavagn är afbildad å sp. 1235—36 i bd XVIII. Numera utföras Deva-motorvagnar med 6 olika maskinstyrkor, från 60 till 300 hkr (se fig. 4, 5, 6 och 7). Manövrering af maskineriet och reglering af vagnens (tågets) hastighet ske från i båda vagnsändarna anordnade kontroller på ungefär samma sätt som på en elektrisk spårvagn. Dieselmotorn startas på elektrisk väg från förarens plats vid kontrollern, med ström från ett Jungnerackumulatorbatteri. Detta, som laddas automatiskt under tågets gång, lämnar ström äfven till den elektriska belysningen.

Fig. 1. Stockholm—Roslagens järnvägs bensinmotorvagn från Deutsche werke, Kiel-varfvet.

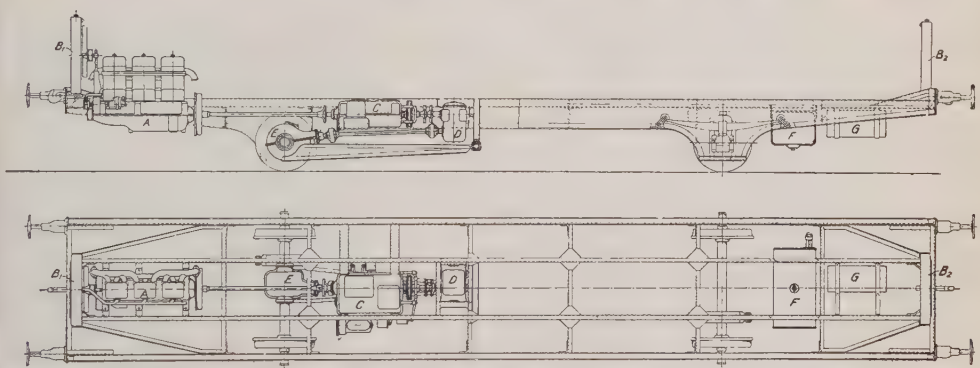

Fig. 2. Maskinutrustningens placering i underredet till *AEG*:s bensinmotorvagn. *A* motor, B_1 och B_2 kylare, *C* växellåda för olika hastigheter, *D* växellåda för fram och back, *E* axeldrifanordning, *F* bränslebehållare, *G* ackumulatorbatteri.

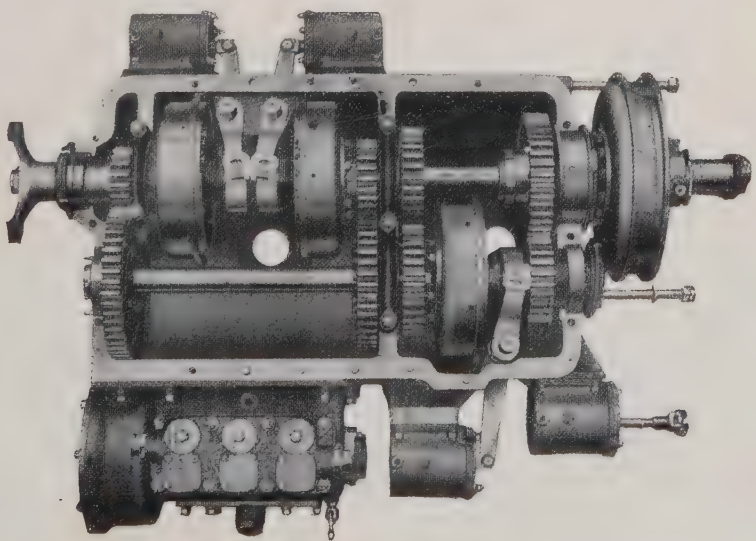

Fig. 3. Växellåda för olika hastigheter vid NAG-motor.

Fig. 4. 60 hkr dieselelektrisk Deva-motorvagn i trafik på Trafik-a.-b. Grängesberg—Oxelösunds järnvägar, linien Nyköping—Oxelösund.

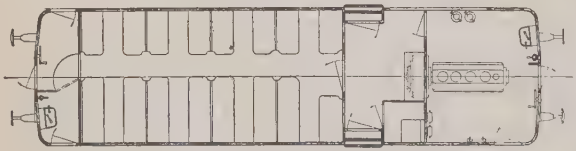

Fig. 5. Plan af 60 hkr Deva-motorvagn enl. fig. 4.

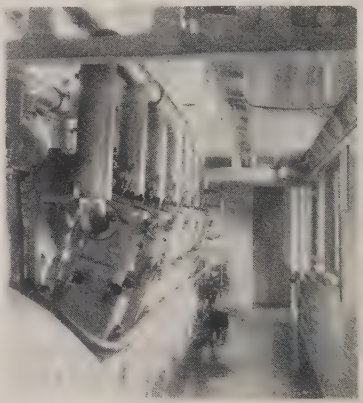

Fig 6. Maskinrum i en 250—300 hkr Deva-motorvagn för Hälsingborg—Hässleholms järnvägar.

Fig. 7. 250—300 hkr Deva-motorvagn för Hälsingborg—Hässleholms järnvägar.

Kylvattnet för dieselmotorn återkyles i på taket anordnade kylare. På motorvagnar med personinredning används kylvattnet vintertid dessutom för passagerarafdelningens uppvärmning, som på detta sätt sker utan kostnad.

Deva-vagnarna ha nu sedan 12 år varit i regelbunden trafik. Sammanlagdt ha Deva-vagnarna t. o. m. 1924 i trafik tillryggalagt 5 à 6 mill. km. De ha visat sig ega en driftsäkerhet, fullt jämförbar med ånglokomotiven, samtidigt som de erfordra obetydliga reparationer och äro synnerligen lättmanövrerade. Deras driftkostnader äro lägre än för något annat system, beroende dels på den stora hållbarheten, dels på de ojämförligt låga bränslekostnaderna. Deva-vagnarna medföra bränsle för 800 à 1,000 km. färd, och kylvattnet förbrukas ej, enär det cirkulerar i ett slutet system. Bränslet (råolja) är ej eldfarligt, hvarför, i motsats till förhållandet vid bensinvagnar, några särskilda säkerhetsåtgärder eller förhöjda brandförsäkringspremier ej komma i fråga.

D) Elektriska ackumulatorvagnar äro till synes de förnämsta i fråga om enkelhet och skötsel. Om en gång ett för detta ändamål idealiskt ackumulatorbatteri kan erhållas, torde de komma att behärska motorvagnsrörelsen. F. n. äro de alltför dyrbara i drift och ha för liten aktionsradie. För järnvägsdrift torde de f. n. utom i säregna fall bäst lämpa sig som motorlokomotiv å horisontella banor med tät trafik. I Statens järnvägars ackumulatorvagn litt. X2/CFol, anskaffad 1915 för ett pris af 90,000 kr., är ackumulatorn uttagen och vagnen afställd.

Vid val af motorvagnstyp kan alltefter trafikens storlek ifrågasättas: 1) motorvagnsbus rymmande 25—35 passagerare, 2) motorvagn rymmande 36—100 passagerare, samt 3) motorlok med utrymme för resgods och tillräcklig dragkraft för en vagnvikt upp till 100 ton med omkr. 400 passagerare. Det är f. n. svårt att afgöra, hvilken eller hvilka motorvagnstyper som äro mest ekonomiska. De flesta äro ju så nya, att alla kostnader för bedömande af rentabiliteten icke äro kända. Ytterst få banor öfverensstämma i terräng- och trafikförhållanden, hvarför resultaten icke äro jämförbara. I längden torde de beprövade konstruktionerna — äfven om de äro dyrbarast i anskaffning — visa sig billigast. Fordringarna på driftsäkra och starka motorer, hastig start samt snabb och kraftig bromsning äro oeftergifliga villkor för snabba förbindelser. — Litt.: "Teknisk tidskrift" 1914, 1919, 1922, 1923, 1925, "Järnbanebladet", dec. 1924, "Revue générale des chemins de fer et des tramways", 1923 o. 1924, "Oil engine power", 1923, och "Railway age", 1922. C.-E. U.

Motorvält. Se Vält 2.

***Motraye,** A. de La. De viktigaste delarna af M:s reseskildringar utkommo 1918 i sv. öfv. (af H. Hultenberg) med titeln "Seigneur A. de la Motrayes resor 1711—1725".

Motståndssvetsning. Se Elektrisk svetsning. Suppl.

Motståndstermometer. Se Termometer.

***Motta,** J. V. da, var 1915—17 pianolärare vid musikakademien i Genève och blef därefter direktör för konservatoriet i Lissabon.

Motta, Giuseppe, schweizisk politiker, f. 29 dec. 1871 i Airolo, kantonen Ticino, blef efter studier i Freiburg, München och Heidelberg 1893 juris doktor och slog sig därpå ned som advokat i sin födelsestad. Han blef s. å. led. af kantonen Ticinos stora råd och 1899 led. af schweiziska nationalrådet, där han slöt sig till den katolsk-konservativa minoritetsgruppen och snart väckte uppmärksamhet genom sin glänsande vältalighet. Sedan 1912 är han medlem af förbundsrådet, där han fick finansärendenas ledning om hand. Han var 1915 Edsförbundets president, den förste politiker från det italienska Schweiz, som nått denna förtroendepost. M. visade under Världskriget stor skicklighet i finansärendenas ledning och sökte samvetsgrant fylla Schweiz' neutralitetsförpliktelser. Han var årsyo 1920 Edsförbundets president och är sedan s. å. chef för förbundsrådets politiska departement (för utrikesärendena). M. har varit schweizisk delegerad vid Nationernas förbunds delegeradeförsamlings alla årsmöten i Genève (från 1920) och var 1924 församlingens president. Han har under dessa förhandlingar sökt under samarbete mellan de under Världskriget neutrala staterna verka för förbundets utveckling till närmare öfverensstämmelse med dess ursprungliga idé; bl. a. har han flera gånger kraftigt tagit till orda för förbundets universalitet. M. var 1922 ett af Schweiz' ombud vid Genuakonferensen. V. S—g.

***Mottl,** F. Bronsbyst (mod. af Hemmesdorfer) af M. i teatermuseet i München sedan 1911.

Mottryck, *boktr.* Se Vidertryck.

Mottrycksturbin. Se Ångturbin, sp. 1099.

Mottrycksångmaskin. Se Ångmaskin, sp. 1064.

***Motzfeldt.** — 7. Ernst M. dog 1915. — Hans son Ulrik Anton M. är sedan 1923 e. o. högsteretsassessor.

Mouchot [moʃå], Augustin Bernard, fransk uppfinnare. Se Solmaskin.

Mouchy [moʃi'], en gren af franska släkten Noailles (se d. o.).

***Mouhijärvi.** Suodenniemi kapell är sedan 1916 självständigt pastorat. 4,506 inv. (1923). O. B—n.

Moulin rouge [molɛ̃' rōʒ; "röda kvarnen"], ryktbar danslokal i Paris, belägen vid boulevard Clichy, öppnad 1889 och nedbrunnen 1915, men 1924 återuppförd.

***Mounet-Sully,** Jean, dog 1 mars 1916 i Paris.

Mount Allison [maũ'nt ä'lisn], sedan 1913 namn på universitetet i Sackville, New Brunswick, i Canada, stiftadt 1858. Det står under kanadensiska metodistkyrkans kontroll, men är osekteriskt och förbundet med Mc Gill-universitetet, Nova Scotia technical college samt Dalhousie law school och har fakulteter för konst, teologi och tillämpade vetenskaper. 255 studenter (1923). E. A—t.

Mountbatten [maũ'ntbä'tn]. Se Battenberg. Suppl.

Mount Cook [maũ'nt ku'k]. Se Nya Zeeland, sp. 166.

Mount Darwin [maũ'nt dä'ωin]. Se Darwin. Suppl.

Mount Elgon [maũ'nt e'lgån]. Se Elgon. Suppl.

Mount Ellen [maũ'nt-e'lin], bergtopp. Se Henry mountains. Suppl.

Mount Everest [maũ'nt e'vərest]. Se Everest (äfven i Suppl.).

Mount Hamilton [maũ'nt hä'miltən]. Se Hamilton, sp. 1210.

Mount Kosciuszko [maũ'nt kåsia'skåũ]. Se Kosciuszko.

Mount Logan [maũ'nt låũ'gən]. Se Jukon. Suppl., sp. 823.

Mount S:t Elias [maũ'nt-sənt-ilāi'əs]. Se Elias.

Mount Whitney [maũ'nt *ωi*'tni], bergstopp på Sierra Nevada i Kalifornien, Förenta staterna, 4,440 m. ö. h., med en liten stenhydda å toppen, besöktes 1913 af en meteorologisk expedition, ledd af svensken A. Ångström. Jfr ''Ord och bild'' 1922. Se f. ö. Nevada 2.

Mourret [morå], Fernand, fransk kyrkohistoriker, f. 1854 i Eygalières (dep. Bouches-du-Rhône), sedan 1896 lärare i historia vid högre prästseminariet (l'école supérieure de théologie) i Paris, har gjort sig bemärkt genom kyrkohistoriskt författarskap, bl. a. *Le mouvement catholique en France 1836—50* (1917) och *Histoire générale de l'église* (10 bd, 1909—21; når till 1914). Hj. H—t.

***Mouy,** Charles L. S. de, grefve, har utgett memoarverken *Au cours de ma vie* (1907) och *Souvenirs et causeries d'un diplomate* (1909).

Mowbray [måũ'brei, måũ'bri], engelsk släkt. Se Norfolk.

Mowinckel, norsk släkt af tyskt ursprung. Dess äldste kände medlem var Johann Ernst M., f. 1681, d. 1729, som från 1715 var ''wachtmeister'' i byn Collenrade i Hannover. Hans son Johann Ludwig M. flyttade efter 1729 till Bremen och utvandrade därifrån något af åren 1730—40 till Bergen. Där fick han plats som ''nachbar'' på Tydskebryggen och dog 3 juli 1772 vid 55 års ålder; han hade då i Bergen förvärfvat egen gård. Från honom härstamma släktens norska medlemmar, af hvilka många varit köpmän i Bergen.

1. Johan Ludvig M., skeppsredare, politiker, f. 22 okt. 1870 i Bergen, blef student 1888, filos. kandidat 1889, studerade 1890—93 i Tyskland språk och affärsförhållanden och upprättade 1898 egen rederiaffär i Bergen. M. var staden Bergens ''ordförer'' 1902—06 och 1911—13 och har i stortinget representerat sin födelsestad 1906—09, 1913—15, 1916—18 och från 1922. Därunder var han president i odelstinget 1913—15 och i stortinget 1916—18, ordf. i utrikeskommittén 1917—18 samt vänsterpartiets parlamentariske ledare 1916—18. Som stående utanför statskyrkan kunde M. ej bli regeringsmedlem, innan den s. k. ''Lex Mowinckel'' af 15 maj 1919 förändrade den hindrande grundlagsbestämmelsen. M. ingick 22 juni 1921 som handelsminister i ministären Blehr och afslöt som sådan handelsaftalet af 2 sept. 1921 med Sovjet-Ryssland. Efter Ræstads afgång öfvertog han 30 maj 1922 ledningen äfven af Utrikesdepartementet och bibehöll denna post, då 20 okt. s. å. ny handelsminister utnämndes. Som utrikesminister slutförde han utrikesrepresentationens omorganisation och afslöt 7 okt. 1922 ett handelsaftal med Spanien. Då M. framlade proposition om handelsaftal äfven med Portugal, afslogs denna af stortinget, hvilket föranledde hela ministärens afgång 6 mars 1923. Efter ministären Berges fall bildade M. en ny vänsterministär 6 juli 1924 och blef i denna både stats- och utrikesminister. — Som praktisk affärsman eger M. solid sakkunskap, och han har äfven visat prof på betydande administrativ förmåga. Han har inom norska föreningen ''Norden'' tillhört de ledande från föreningens tillkomst och bl. a. underlättat dess verksamhet genom en ansenlig donation.

2. Sigmund Olaf Plytt M., teolog, f. 4 aug. 1884 i Kjerringöy, Nordland, studerade efter 1908 aflagd ämbetsexamen 1911—13 i Tyskland gammaltestamentlig exegetik och assyriologi. Han blef 1915 universitetsstipendiat, 1916 teol. doktor, 1917 docent och 1922 e. o. professor i gammaltestamentlig teologi. Bland M:s skrifter märkas *Zur komposition des buches Jeremia* (1914), *Statholderen Jeremia* (1916), *Ezra den skriftlærde* (s. å.), *Kongesalmerne i det gamle testamente* (s. å.), *Sangenes sang* (1919), *Psalmenstudien* (3 dlr, 1921—23) och *Hvad har vi som kristne i det gamle testament?* (1922). M. är flitig medarbetare i vetenskapliga tidskrifter och i dagspressen. Som teolog är han påverkad af tysken Gunkel och dansken Grönbech. M. blef 1923 teol. hedersdoktor i Lund. 1—2. M. H.

Moyen [m*ω*ajã'], fr., medel, utväg; i svensk plur. (moajänger) tillgångar, förmögenhet, råd och lägenhet.

***Mozart.** En i vissa afseenden grundläggande monografi är den af fransmännen T. de Wyzewa och G. de Saint-Foix skrifna ''W. A. Mozart, sa vie musicale et son oeuvre, de l'enfance à la pleine maturité'' (2 bd, 1912), som bl. a. utreder härkomsten af M:s stil. En nygestaltad bearb. af O. Jahns stora verk om M. utgafs af H. Abert (1919—21). En samlad kritisk edition af M:s och hans familjs bref utgaf L. Schiedermair 1913—14 (i 5 bd; det 5:e utgör tillägg med ikonografi och manuskriptprof). Nyare M.-biografier ha skrifvits af fransmännen C. Bellaigue (1906) och H. de Curzon (1914), tyskarna L. Schmidt (1912), A. Schurig (2 bd, 1913), J. Kreitmaier (1919) och L. Schiedermair (1922) samt svensken A. Hillman (1917). En M.-årsbok utges sedan 1923 af H. Abert. En staty af M. är afbildad å pl. III, fig. 17, till art. Wien.

Moån. Se Ångermanland, sp. 1031.

Mpret, alban. Se Impret. Suppl., och Mbret. Suppl.

Mraczek [mra'tʃek], Joseph Gustav, bömisk tonsättare, f. 1878 i Brünn, utbildad vid Wiens konservatorium, blef 1898 violinlärare vid Brünns konservatorium och 1919 kompositionsprofessor vid Dresdens konservatorium. Han har skrifvit 5 operor (bl. a. *Der traum*, 1912, och *Ikdar*, 1921), orkesterverken *Orientalische skizzen*, *Eva* och burlesken *Max und Moritz*, en pianokvintett m. m. E. F—t.

Mrzli Vrh [me'rsli vērch]. Se Krn. Suppl.

Mtombwaberget. Se Tanganjika, fig. 2.

Muang-Tai, inhemskt namn på Siam.

***Muansa** besattes 14 juni 1916, efter strid, af engelsmännen. Det tillhör nu brittiska mandatärområdet Tanganjikaterritoriet. Gniststation.

Mubangi. Se Ubangi.

***Muck,** K., som vid Världskrigets utbrott var ledare för symfoniorkestern i Boston, hölls som tysk internerad i Amerika till 1919. Han är sedan 1922 anförare för de filharmoniska konserterna i Hamburg.

***Mudania.** I M. undertecknades 10 okt. 1922 ett stilleståndsfördrag mellan Turkiet, Grekland och de i Världskriget allierade makterna. Turkarna åtogo sig att respektera de neutrala zonerna vid Dardanellsundet, de allierade garanterade, att grekiska armén skulle inom 15 dagar utrymma östra Tracien; revision af Sèvres-traktaten skulle företagas vid fredsunderhandlingar i Lausanne (se d. o. Suppl.).

Mudra [mo'-], Bruno von, tysk militär, f. 1 april 1851 i Muskau, ingenjörofficer 1870, öfverste 1900, generalmajor och inspektör 1903, generallöjtnant och chef för 39:e inf.-fördelningen 1907, general af infanteriet och chef för ingenjör- och pionjärkåren samt generalinspektör 1911, chef för 16:e armékåren (Metz) 1913. Under Världskriget förde M. denna senare 1914—16 (i Argonnerna), 8:e armén 1916 (på östfronten), härafdelningen A 1917 (i Elsass-Lothringen), 1:a armén 1918 (i Champagne) och slutligen 17:e armén s. å. (i Artois). Han tog afsked efter krigets slut. H. J—dt.

Mudros, hamnstad på södra sidan af ön Lemnos, i Egeiska hafvet, vid Mudrosviken. I M. slöts 30 okt. 1918 vapenstillestånd mellan ententen och Turkiet (se Turkiet, sp. 427, och Världskriget, sp. 250 och 273). Mudrosviken var under Världskriget 1915 operationsbas för ententens flotta under försöken att inträngа i Dardanellerna och eröfra Gallipolihalfön. E. A—t.

***Mudsche'llid** (ej **Mudschellid**) betyder bokbindare.

***Mueddin.** Se fig. 4 i art. Turkiet.

***Muggia** tillhör nu Italien. 11,481 inv. (1910).

***Muhammed,** turkiska sultaner. — 5. (Sp. 1283) M. V dog 3 juli 1918 i Konstantinopel. Han var sedan 1916 mycket sjuklig; s. å. hade han efter de turkiska vapnens framgångar vid Dardanellerna antagit den militära hederstiteln *ghasi* (''segerrik''). — 6. M. VI, den föregåendes broder, osmanska rikets siste sultan, f. 2 febr. 1861, hette urspr. M. Vahid-ed-din och efterträdde sin broder 3 juli 1918. Om hans regering se närmare Turkiet. Historia, sp. 427—428, och i Suppl. Med ungturkarna och deras nationalistiska meningsfränder i Angora råkade han åren efter Turkiets nederlag i Världskriget i skarp konflikt, enär han i Konstantinopel under tryck af de allierades ockupationstrupper gynnade de med England sympatiserande gammalturkarna, medan i Angora Mustafa Kemal i sultanens namn förde en mot Konstantinopelregeringen väsentligen motsatt politik. I längden blef M:s ställning ohållbar. Nationalförsamlingen i Angora förklarade 1 nov. 1922 sultanatet afskaffadt och M. afsatt äfven som kalif. Efter ett nytt beslut af nationalförsamlingen 16 nov. om åtal mot M. och hans ministrar lämnade M. 17 nov. Konstantinopel på ett brittiskt örlogsfartyg. Som kalif efterträddes han af sin brorson, förre tronföljaren Abd-ul-medjid (afsatt 1924). M. är numera bosatt i San Remo. .5—6. V. S—g.

***Muhammed ibn Abdallah.** Obekräftade uppgifter om hans död ha flera gånger varit synliga, senast i juli 1921.

Muhu, estniska namnet på ön Moon.

Muir [mjō'ə], Ramsay, engelsk historiker, f. på 1870-talet, var 1900—06 docent och 1906—13 professor i nyare tidens historia i Liverpool samt 1913—21 professor i Manchester. Af hans skrifter må nämnas *History of Liverpool* (1907), *Making of British India* (1915), *Nationalism and internationalism* (1916; ''Nationalism och internationalism'', 1917), *National selfgovernment* (1918), *History of the british commonwealth* I (1920) och *Liberalism and industry* (s. å.; utdrag i sv. öfv., ''Liberalismens grundsatser'', 1921).

Mukačevo [-tjevå], officiellt namn på Munkács (se d. o. äfven i Suppl.).

***Mukhtar pascha** föddes enligt en annan uppgift 1839. — Sonen Mahmud M. utgaf 1913 *Meine führung im Balkankriege* (1913).

Mukorinéer, Mögelsvampar, *bot.*, namn på *Mucorineæ*.

***Mularp** är liksom hela Åsele pastorat fr. o. m. 1 maj 1922 förenadt med Slöta pastorat med Slöta som moderförsamling, Skara stift, Vartofta kontrakt. 181 inv. (1924). E. A—t.

Mulcahy [malkā'i], Richard James (irl. *Risteárd Ua Maolchátha*), irländsk militär, politiker, f. omkr. 1887 i Waterford, var liksom sin vän Michael Collins urspr. posttjänsteman och ifrig medlem af Gaelic league, anslöt sig 1915 till den frivilliga irländska armén, deltog i påskupproret i Dublin april 1916, arresterades och hölls sju månader internerad i Wales. Efter sin frigifning återvände M. till Dublin, inskref sig som medicine studerande vid universitetet, men egnade sig i själfva verket helt åt militära förberedelser för en ny sinnfeinresning. Han blef snart stabschef i irländska republikanska armén, efterspanades af myndigheterna och förde ett kringströfvande lif. Efter stilleståndet mellan sinnfeinarna och regeringen i juli 1921 kunde M. öppet utöfva sin stabschefsbefattning (med generals grad) och blef därjämte sinnfeinregeringens försvarsminister. Han var 1918—22 medlem af brittiska underhuset för en Dublinvalkrets, men tog där aldrig säte. Efter uppgörelsefördraget (6 dec. 1921) var M. en af dess kraftigaste försvarare under de upprörda debatterna i Dail Eireann. Sedan Collins stupat (22 aug. 1922), blef M. hans efterträdare som arméns högste befälhafvare, och i den nya fristatens regering är han försvarsminister och medlem af exekutivrådet. Han har med energi bekämpat det republikanska ytterlighetspartiets försök att med våld göra slut på den nuvarande regimen på Irland. V. S—g.

***Mulder,** G. J., utförde äfven en mängd undersökningar i teknisk kemi och agrikulturkemi. Bland hithörande arbeten märkas *Chemie der ackerkrume* (3 bd, 1861—64) samt undersökningar öfver humusämnena. K. A. V—g.

***Muldia** (finska formen *Multia* används numera helst äfven i svensk skrift) hör nu till Laukas härad och Tammerfors stift. 4,173 inv. (1923). O. B—n.

Mullbärsfamiljen, *bot.* Se Moraceæ.

Muller, Jörgen Peter. Se Müller, J. P. Suppl.

***Mullsyror.** Se äfven Förmultning och Humusämnen, båda i Suppl.

***Mullämnen.** Se äfven Förmultning och Humusämnen, båda i Suppl.

***Mul- och klöfsjukan** uppträdde i Sverige ånyo, efter härjningar i Tyskland och Danmark, 1914—15 i Malmöhus, Kristianstads och Hallands län (hvarvid nedslaktades kreatur till ett värde af 938,802 kr.) och 1916 i ofvannämnda län, hufvudsakligen Kristianstads (då omkostnaderna för sjukdomens bekämpande stego till 324,634 kr.). Efter Världskriget fick sjukdomen stark spridning öfver nästan hela Europa och härjade under 1920 våldsamt i Danmark, hvarifrån den i början af okt. s. å. åter öfverfördes till Sverige, där 1920—21 Malmöhus län svårt hemsöktes och ett litet antal fall förekom i Kristianstads och Skaraborgs län. (De nedslaktade djurens värde uppskattas till 5,007,394 kr.) I midten af nov. 1924 utbröt sjukdomen ånyo i västra Skåne och spred sig hastigt inom Malmöhus och delar af Kristianstads län och uppträdde med spridda fall äfven i Jönköpings, Hallands, Göteborgs och Bohus samt Älfsborgs län. På grund af den våldsamma spridningen och att äfven en del synnerligen framstående afvelsdjursbesättningar angripits, förordnade K. M:t 14 jan. 1925, att den dittills använda stamping-out-metoden (se nedan) skulle upphöra i Malmöhus och vissa delar af Kristianstads län (och i stället användas isolering af de smittade gårdarna), men fortsätta i öfriga delar af landet. Under tiden 8 aug. 1924—5 febr. 1925 förklarades 872 gårdar smittade, 13,296 nötkreatur, 710 får, 8,640 svin och något öfver 34,000 fjäderfän nedslaktades, och i statsersättning utbetalades omkr. 7,720,000 kr. I anledning af sjukdomens senare uppträdande ha utfärdats k. kung. 24 april 1915 ang. desinficiering vid införsel af begagnade mejerikärl, 11 okt. 1920 ang. förbud mot import af fjäderfä från af mul- och klöfsjuka smittadt land, 23 nov. 1920 ang. förbud mot import af hästar från af sjukdomen smittadt land, 30 nov. s. å. ang. undantagsbestämmelser vid besiktning af kött från ladugårdsbesättning, som genom statens försorg nedslaktats för sjukdomen, 25 febr. 1921 ang. bestämmelser för införande af färskt kött från smittadt land, 7 okt. s. å. ang. förordnande af extra veterinärer och anordnande vid behof af särskild veterinärbyrå, 4 nov. s. å. med vissa ändrade bestämmelser i fråga om värdering af djur vid nedslaktning, 30 nov. 1923 med vissa ändringar ang. införsel af potatis, 30 jan. 1925 ang. införsel af fodermedel, spannmål, frö, potatis m. m. från af sjukdomen smittadt land, 23 maj 1924 med vissa ändringar af 31 okt. 1924 ang. förbud mot utförsel till af sjukan smittadt land af klöfbärande djur och hästar samt kött, 24 okt. 1924 ang. förbud mot användning af person, som inkommit från af mul- och klöfsjukan smittadt land, såsom vårdare af klöfbärande djur, och k. kung. 16 jan. 1925 ang. förbud mot utlämning i vissa fall från mejeri af mjölk, som ej uppvärmts till viss temperatur. — Stamping-out-metoden består i omedelbar nedslaktning af samtliga för sjukdomen mottagliga djur (idisslare, svin och fjäderfän) vid smittad gård och kadavrens oskadliggörande genom betryggande nedgräfning för att på så sätt med ens utrota smittämnet. E. T. N.

Mu'ltiaxiāl (af lat. *mu'ltus*, mången, och *a'xis*, axel), *bot.*, fleraxlig. Se Trädarkitektonik.

Mu'ltidissipātor. Se Dissipatorskorsten. Suppl.

Mu'ltilokulār (af lat. *mu'ltus*, mången, och *lo'cus*, rum), mångrummig, säges i synnerhet om vissa cystiska svulstformer, som ej bestå af en enda hålighet, utan genom väggar delas i flera sådana. — Om multilokulära käk-kystomet se Tändernas sjukdomar och vård, sp. 761.

Mu'ltipartiāl vaccīn (af lat. *mu'ltus*, mången, och *pars*, del; med många beståndsdelar) eller Polyvale'nt vaccin (af grek. *poly's*, mången, och lat. *valēre*, gälla; mångvärdig) beredes af flera bakteriestammar af samma art. Olika bakteriestammar af samma art äro icke fullt identiska med hvarandra. Vid vaccinering med en vaccin, som innehåller endast 1 bakteriestam, bildas i blodet blott 1 slag af amboceptorer. Vaccination med multipartial eller polyvalent vaccin ger däremot i blodet upphof till många närstående, icke fullt identiska amboceptorer, på grund hvaraf den ympade väntas bli bättre skyddad mot motsvarande bakteriesjukdom än i förra fallet. Multipartiala eller polyvalenta sera, sera, resp. blandningar af sera, innehållande amboceptorer mot flera olika bakteriestammar af samma art. G. Wrgn.

***Multrå** tillhör nu Sollefteå kontrakt, Härnösands stift. 1,234 inv. (1924).

***Mumm von Schwarzenstein,** Ph. Alfons von, var under Världskriget ledare för organisationen för tysk propaganda i utlandet (*Zentralstelle für auslandsdienst*) 1914—17 och en kort tid 1918 tyskt sändebud i Kiev.

***Mun,** A. Albert M. de, dog 5 okt. 1914 i Bordeaux. — Han tog 1913 liflig andel i kampanjen för införande af treårig militärtjänst och var efter Världskrigets utbrott 1914 i pressen ifrigt verksam för nationell samling kring Frankrikes försvar. M:s tal äro utgifna i 7 bd 1888—1900. Dessutom skref han bl. a. *Contre la séparation* (1905) och *L'heure décisive* (1913). Hans artiklar i ''Écho de Paris'' juli—okt. 1914 samlades postumt (*La guerre de 1914*, 1915). V. S—g.

***Munch,** norsk släkt (sp. 1315). — 2. P. A. M. 1916—17 bildades genom insamling af privatpersoner P. A. Munch-fondet for fremme av norsk historisk forskning. Det står under samma styrelse som F. Nansens fond och hade 1923 ett kapital af 184,842 kr. Af en till 3 bd beräknad, af G. Inderö och O. Kolsrud gjord samling *Lærde brev fraa og til P. A. Munch* utkom 1924 bd I (omfattande bref för tiden 1832—50). — 5. Ed-

Fig. 1. Edvard Munch.

Fig. 2. *Historien*, dekorativ målning af E. Munch i Kristiania universitets aula.

vard M:s seriemålningar till dekorering af Kristiania universitets nya festsal (jfr fig. 2) fullbordades sommaren 1916. (Kartonger till dem voro utställda i Stockholm, Liljevalchs konsthall, 1917.) Han har på senare åren dessutom målat många porträtt, bl. a. af Nietzsche, hvilket jämte flera verk af M. tillhör Thielska galleriet (se d. o.) i Stockholm. 1923 fullbordade han en större cykel väggmålningar i chokladfabriken Freias matsal, Oslo. Som grafisk konstnär räknas han som den mest betydande i Norge.

***Munch** (sp. 1319), P., blef juni 1913 försvarsminister i 2:a ministären Zahle. Som fredsvän hade han alltid agiterat mot krig och betecknat ett sådant som osannolikt; han måste som minister vid Världskrigets utbrott vidtaga nödiga anstalter till landets försvar, motsatte sig mobilisering, men inkallade ”Sikringsstyrken” och höll den delvis inne under hela kriget. Mars 1920 afgick han med hela ministären. 1919 blef han ordf. i Militärkommissionen och bekämpade som hufvudtalare för de radikale 1922 den nya försvarslagen. Han var medlem af riksdagsdelegationen till Paris 1919 och är sedan 1920 medlem af den danska delegationen vid Nationernas förbunds delegeradeförsamlingsmöten i Genève. M. är medutgifvare af ”Fru Heibergs breve til A. F. Krieger” (1914 ff.) och A. F. Kriegers dagböcker (1920 ff.) samt redigerar samlingsverket ”Les origines et l'oeuvre de la société des nations” I—II (1924). P. E—t.

Munch [munk], Anna Elisabeth, dansk målarinna, f. 18 juni 1876 i Köpenhamn, dotter till norske skalden Andreas M. (se Munch, norsk släkt, 3), utbildades af J. Paulsen och hos Constant i Paris. Hon har utställt sedan 1898, i synnerhet figurbilder, och har dekorerat åtskilliga kyrkor och andra lokaler med kalkmålningar. P. E—t.

***Munch-Petersen**, H. V., är sedan 1921 universitetets administrator. Han utgaf 1917—19 *Den danske retspleje* (5 bd), en framställning af den nya danska rättsordningen, 1919 *Retsplejeloven af 11:te april 1916* och *Nævninger*. Han har varit medlem af många kommissioner och konferenser af juridisk art och tagit liflig del i praktiskt juridiskt arbete som domare och förtroendeman.

2. Jon Julius M., den föregåendes broder, ingenjör, f. 20 okt. 1873 i Köpenhamn, blef polyteknisk kandidat 1897, var 1897—1919 i statens vattenbyggnaders tjänst, blef 1911 docent i vattenbyggnader vid Polyteknisk læreanstalt och 1919 professor där i kulturteknik. Han har byggt en mängd hamnar. Han är led. af Fysiogr. sällsk. i Lund. Om hans hustru Alfhild Valfrid Matilda M. se Palmgren, K. E. (äfven i Suppl.). P. E—t.

***Munck till Fulkila**, adlig släkt. Enligt nyare forskningar (se J. Ramsay, ”Frälsesläkter i Finland”) utdog ätten M. af Fulkila redan 1778. Den nu lefvande adliga ätten med detta namn, liksom den friherrliga och den grefliga ätten M., är däremot af samma ursprung som ätten M. af Sommernäs, en gammal adlig, från Danmark härstammande ätt, som i Sverige adlades 1649 och utdog 1678. Genom förväxling infördes den i ätten M. af Fulkila redan förr, än denna utdött. — 1. A. F. M. Se H. Donner, ”Grefve A. F. M. och de Fahnehjelmska sedlarna” (1918). — 4. Bror Olivier Klas (Claes) M., broder till M. 3, militär, f. 21 okt. 1857 i Jönköping, underlöjtnant vid Smålands husarreg. 1877, öfverste och chef för Kronprinsens husarreg. 1910, sekundchef för Lifgardet till häst 1913, generalmajor i armén 1915, inspektör för kavalleriet s. å., chef för 3:e arméfördelningen 1917, generallöjtnant i armén och i generalitetets reserv s. å. M. har varit ordf., sekreterare och led. af ett flertal kommittéer och kommissioner för utredning af frågor rörande kavalleriets utbildning m. m. och arméns omorganisation. Han var äfven ordf. i kommissionen för studerandet på krigsskådeplatsen af tyska ersättningsväsendet under Världskriget (1916). M. har utgett *Handledning i kavalleriutbildning* (1914) samt skrifvit ett stort antal uppsatser i kavalleri- och försvarsfrågorna i Krigsvet. akad:s tidskrift och ”Svensk militär tidskrift” samt i dagspressen. Sedan 1902 är M. led. af Krigsvet. akad. 4. H. J—dt.

Mungoböna, *bot.* Se Sansibarärt.

***Municipalsamhälle.** Af de s. k. stadsstadgorna, hvilkas tillämpning å visst område medför municipalsamhälles bildande, ha numera 2, nämligen brandstadgan för rikets städer 8 maj 1874 och hälsovårdsstadgan för riket 25 sept. 1874, ersatts af brandstadgan 15 juni 1923 och hälsovårdsstadgan 19 juni 1919. Lagen 31 aug. 1907 ang.

stadsplan och tomtindelning, hvilken liksom stadsstadgorna verkar municipalbildande, ingår numera som kap. 1 i lagen 12 maj 1917 om fastighetsbildning i stad. Enl. riksdagsbeslut 24 jan. 1922 får boktryckeri anläggas i municipalsamhälle. — Vid 1924 års början funnos 193 municipalsamhällen, däraf 4 med mer än 5,000 inv., 3 med 4,000—5,000 inv., 5 med 3,000—4,000 inv., 15 med 2,000—3,000 inv., 54 med 1,000—2,000 inv. samt 112 med mindre än 1,000 inv. De 10 största municipalsamhällena äro Kiruna (8,347), Älfsborg (7,107), Höganäs (5,847), Hagalund (5,247), Råsunda (4,626), Malmberget (4,600), Nya Hufvudsta (4,184), Arlöf (3,649), Kumla (3,517) och Oskarsström (3,417). H. L—lm.

***Munkács** tillhör nu Tjecho-Slovakien, Karpato-ryska området (se d. o. Suppl.). 20,794 inv. (1921). Officiellt namn är *Mukačevo*.

***Munka-Ljungby** hade 2,417 inv. 1924. Patronatsrätten upphörde fr. o. m. 1922. Inom socknen finns folkhögskola, omfattande hufvudkurs, manlig och kvinnlig, med andra årskurs, och fristående kvinnlig kurs.

Munkar, *kokk.*, små mer eller mindre uppösta kakor, vanligen af hvetemjöl, mjölk, socker, ägg och smör, hvilka kokas i het flottyr. I *berlinermunkar* är litet vinbärssylt anbragt midtuti, eller ock äro äppelskifvor lagda mellan rundlar af degen; munkarna sockerbeströs eller glaseras. Om *gräddmunkar* se d. o. Suppl. Jfr Beignets. Suppl.

***Munkarp** omfattar nu 2,982 har. 686 inv. 1924.

***Munkedals järnväg** är fr. o. m. 1914 26,9 km. lång, hvaraf sträckan Östervärn—Genarp är 25,7 km. F. P.

***Munkfors** är fr. o. m. 1918 egen kapellförsamling till Ransäter. 5,547 har. 4,016 inv. (1924). Se äfven Uddeholmsverken.

***Munksjö.** Munksjö a.-b. var till 1917 ett familjebolag inom släkten Ljungqvist. Då öfvertogs aktiemajoriteten af ett emissionsbolag, som genom inköp af Aspa bruk i Närke ökade skogsarealen med 15,000 har till omkr. 25,000 har. Detta nyförvärf försåldes 1923 till staten. O. Sjn.

Munksnäs, dubbelt berustadt säteri i Hoplaks socken, Nylands län, Finland, invid Helsingfors' stad, förlänades af Gustaf II Adolf 1616 åt Gert Skytte, kom 1833 i friherrliga ätten Ramsays ego och såldes (utom karaktärsbyggnaden) 1910 till ett bolag, som planerat anläggning här af en villastad, enligt af E. Saarinen uppgjord plan. Världskriget har dock fördröjt planens realiserande. Det är nu s. k. samhälle med sammanträngd befolkning; spårvägsförbindelse med Helsingfors. Åt kadettskolan är tills vidare lokal beredd där, och fråga har väckts om den blifvande landtbrukshögskolans förläggning dit. O. B—n.

***Munksund** tillhör nu A.-b. Ytterstfors-Munksund (se Ytterstfors).

***Munktell.** — 5. Helena M. M. dog 10 sept. 1919 i Stockholm. Hon var led. af Mus. akad. (1915). Se ''H. M. Några minnesblad utgifna af vänner'' (1920) med bidrag af Valborg Olander, grefve A. R. Wachtmeister och E. Engberg. — Om Emma J. Sparre (d. 1913) se Sparre 20.

***Munktorp.** 1. Kontraktet omfattar 77,882 har. 19,640 inv. (1921). Kolbäcks och Säby pastorat ha fr. o. m. 1 maj 1917 förenats till ett pastorat med Kolbäck som moderförsamling, och Sura skildes i maj 1920 från Ramnäs för att bilda eget pastorat. — 2. Socknen omfattar nu 12,069 har. 2,938 inv. (1924). 1—2. E. A—t.

***Munro** (sp. 1353), Robert, dog 18 juli 1920.

***Munsala,** socken, hör numera till Borgå (svenska) stift. 5,412 inv. (1923). O. B—n.

Munsey [ma'nsi], Frank Andrew, amerikansk tidnings- och tidskriftsförläggare, f. 21 aug. 1854 i Mercer, Maine, började 1882 i New York utge en veckotidning för ungdom och öfvergick snart till att utge tidskrifter, innehållande mest förströelselåsning. Bl. a. uppsatte han 1889 ''Munsey's weekly'', 1891 förändrad till månadsskriften ''Munsey's magazine''. Han inköpte 1908 tidningen ''Baltimore news'', 1912 New York-tidningen ''Sun'' samt 1920 ''Evening telegram'' och ''New York herald'' (med dess Paris-uppl.).

Munspatel, *med.* Se Tungspatel.

***Munster** tillhör nu Irländska fristaten (se Irland 2. Suppl.). Arealen är enligt senaste uppgifter 24,193 kvkm. med 1,035,495 inv. (1911), 43 på 1 kvkm.

Munster [my'n-], officiell namnform för Münster (se d. o. 4, äfven i Suppl.).

Munsterhjelm, John Hjalmar, son till den i hufvudarb. omnämnde landskapsmålaren Hj. M., finländsk bildhuggare, f. 11 dec. 1879 i Tuulos, studerade i Kunstgewerbe-museum-schule och konstakademien i Berlin samt har gjort studieresor i Skandinavien, Belgien, Frankrike och Italien. M. har utfört flera dekorativa figurer i brons och granit, t. ex. springbrunnsfiguren *Saima* i Tammerfors, 2 minnesreliefer (Karl IX och dubbelporträtt af riksföreståndarna P. E. Svinhufvud och G. Mannerheim) å stadshusets fasad i Vasa, ett stort antal porträttbyster af bemärkta personer äfvensom många minnesmedaljer. T. Stz.

***Munsö.** 1. M. skall framdeles förenas med Adelsö till ett pastorat i Svartsjö kontrakt, Uppsala stift. 614 inv. (1924).

***Munthe,** svensk släkt. — 3. Johan Lorens M. I Patriotiska sällskapets handl., III och V (1774 och 1777), äro införda uttömmande svar af M. på af sällskapet framställda frågor rörande dels uppodling af ödemarker, mossar m. m. genom ett oktrojeradt uppodlingssällskap, dels de hinder, som möta för städerna att vidtaga hampeplantering. — M. är den kända barnvisans ''Borgmästar Munthe''.

J. L. Munthe. Efter målning af P. Krafft d. ä.

6. K. D. Ludvig V. W:son M. afgick ur generalitetets reserv 1922. Han var led. af kustförsvarskommissionen 1906—08, deltog i utredning ang. fasta kustförsvaret 1913 och var ordf. i Statens krigsmaterielkommission 1915—22. M. har ytterligare utgett bl. a. *Stockholms befästningsfråga*

under nyare tiden (i ”Sankt Eriks årsbok” 1920) samt af *Kungl. Fortifikationens historia* ytterligare bd VI, 1 och 2 (1916 och 1919), innehållande biografiska anteckningar.

8. K. L. Arnold M. blef kommendörkapten af 1:a graden 1901. Han tog afsked 1914, men kvarstod i flottans reserv till 1920. Hans skriftserie *Svenska sjöhjältar*, hvaraf flera delar utkommit i 2:a uppl., har fortsatts med *Flottan och ryska kriget 1788—1790. Otto Henrik Nordenskjöld* (6 dlr, 1914—23) och förskaffat sin förf. Letterstedtska priset (1920); dess senare delar äro af banbrytande betydelse för svensk sjökrigshistoria. M. har ytterligare skrifvit bl. a. *Sjömaktens inflytande på Sveriges historia* (I, ”Från äldsta tider till omkr. år 1640”, 1921; II, ”Åren 1643—1699”, 1922), hvari han redogör för de olika Östersjöfolkens herravälde på Östersjön och framhåller betydelsen af flottan för Sveriges försvar, samt *Karl XII och den ryska sjömakten* (I, 1924), utgörande en på omfattande arkivstudier grundad framställning af ryska sjömaktens upprättande på svenskt område och kritik af Karl XII:s krigföring i fråga om Östersjöprovinserna. — M. har äfven författat historiska skådespel, *Magnus Stenbock* (tr. o. uppf. i Stockholm 1914), *Magdalena Rudenschöld* (uppf. i Stockholm 1917) och *Tåget öfver Bält* (uppf. i Stockholm 1920). — Sedan 1924 är M. hedersled. af Örlogsmannasällsk.

Åke W:son Munthe.

10. H. Åke R. W:son M. lämnade ordförandeskapet i handelsundervisningskommittén 1910 och i Nyfilologiska sällskapet 1916 samt afgick från rektoratet vid Schartaus prakt. handelsinst. (1 juli) 1925. Han har vidare utgett *Kortfattad spansk språklära* (1919; 2:a uppl. 1923) och ”Spansk läsebok” (1920; 2:a uppl. 1924).

11. Henrik V. M. var sekreterare i Geol. föreningen och redaktör af dess förhandlingar t. o. m. 1913. Han erhöll professors n. h. o. v. 1917. M. har utgett geol. kartbladen Söfdeborg 1920, Burgsvik 1921 och Mjölby 1922 (delvis i samarbete med andra geologer). Han har arbetat med stort intresse för naturskyddssaken, närmast naturskydd af geol. bildningar, och lämnat värdefulla utredningar om naturskydd af grottor (se d. o. Suppl.) och raukar (i ”Sveriges geol. unders.”, Ser. C. 302 och 303, 1920 och 1921).

Henrik Munthe.

12. Hilma M., violinist. Se Sandberg, O. T., sp. 642. 3. L. W:son M. 6 o. 8. H. J—dt. 11. K. A. G.

***Munthe**, norsk släkt. — 5. Gerhard P. F. V. M. började studera måleri i Eckersbergs skola 1870 (ej 1879). I Stockholm anordnades 1924 en tillbakablickande utställning af hans arbeten, som tilldrog sig mycken uppmärksamhet. G—g N.

Gerhard Munthe.

***Muntlighet.** Muntlighetsprincipen ligger numera till grund för processen i såväl tvistesom brottmål både i Norge, där Loven om rettergangsmaaten for tvistemaal af 13 aug. 1915 numera trädt i kraft, och Danmark enligt Loven om rettens pleje af 11 april 1916. I Sverige liksom ock i Finland gäller fortfarande den gamla på Rättegångsb. i 1734 års lag grundade ordningen, enligt hvilken förfarandet är i modern mening skriftligt, d. v. s. domen grundas omedelbart och uteslutande på i skrift upptaget processmaterial, i underrätt på det där förda protokollet och i högre instans på samma protokoll jämte dit af parterna ingifna skrifter äfvensom protokoll, som hållits vid muntligt förhör, där sådant i den högre instansen förekommit. E. K.

Muntra fruarna i Windsor [*ωi'nsə*], lustspel och opera. Se Falstaff, Nicolai, O., och Shakspere, sp. 270.

***Muntra musikanter.** Kören dirigerades ånyo af G. Sohlström 1911—13, af O. Wallin 1913—15, af R. Hollmérus 1915—21, af L. Funtek 1921—23, hvarefter Bengt Carlson är dess anförare.

Muntz [mynts]. Se Müntz, Ch. A. Suppl.

Muolaa [*mō'åla*], gård. Se Målagård. Suppl.

Muonio [*mōåniå*], socken. Se Muonionniska. Suppl.

***Muonionniska**, socken, heter numera officiellt Muonio; Enontekis kapell är nu självständigt pastorat. M. tillhör nu Uleåborgs stift. 1,614 inv. (1923). O. B—n.

Muonio revir [*mōåniå*], af Öfre Norrbottens distrikt och Norrbottens län, omfattar Enontekis socken, Muonionalusta kapellförsamling med undantag af delar af kronoparken Muonio samt af Pajala socken kronoparken Östra Pajala. Reviret, som är indeladt i 3 bevakningstrakter, omfattar 324,868 har (1920) allmänna skogar, hvaraf 3 kronoparker med en areal af 123,719 har. S—r.

***Mur** bildar sedan 1919 gräns mellan Österrike och Jugo-Slavien från Spielfeld till nedanför Radkersburg och på sin sista del till utloppet i Drava,

mellan Ungern och Jugo-Slavien. Murön tillhör nu Jugo-Slavien och heter officiellt *Medjumurje*.

Mura, *bot.*, namn på släktet *Potentilla*.

Muraren (fr. *Le maçon*), komisk opera med musik af Auber (se denne) till librett af Scribe och G. Delavigne, uppf. i Stockholm f. g. 1834.

***Murat.** Familjens nuv. hufvudman, prins Joachim M., har 5 söner, af hvilka den äldste, prins Joachim M., furste af Ponte Corvo, f. 6 aug. 1885, är led. af franska deputeradekammaren.

***Murbeck,** Peter. — A. Rydbergs uppsats (sp. 1383) är ej införd i ”Kyrkohist. årsskr.”, utan är en akad. afh., tr. i Lund 1904.

***Murbeck,** Svante S., afgick från professuren 1924. Han har undersökt blommans morfologi och

erhöll 1916 af akad. konsistoriet i Uppsala Björkénska priset för *Papaveracé-blommen* (1912) samt 1920 af Fysiogr. sällsk. i Lund dess minnesmedalj i guld för arbetena *Ueber die baumechanik bei änderungen im zahlenverhältnis der blüte* (1914) och *Über staminale pseudapetalie und deren bedeutung für die frage nach der herkunft der blütenkrone* (1918). I 2 arbeten (1919—20) har han behandlat ökenväxternas biologi, och efter en resa i Marokko 1921 utgaf han *Contributions à la connaissance de la flore du Maroc* (2 dlr). C. Lmn.

***Murbecks inrättning för fattiga flickor** bär sedan 1920 namnet Murbeckska stiftelsen. Dess ändamål är enligt de s. å. antagna stadgarna ”dels att sörja för fattiga flickors uppfostran i gudsfruktan och rena seder samt för att de förvärfva praktiska kunskaper, dels att åt äldre torftiga kvinnor lämna varaktigt understöd”. ”För att flicka skall kunna bli stiftelsens fosterbarn erfordras, att hon är född i lagligt äktenskap samt tillhör Stockholms kommun. Flickan uppfostras antingen i barnhem, i sitt eget eller i annat enskildt hem”. Verksamheten vid Fittja-Ängbys barnhem är sedan 1920 nedlagd. ”För att äldre kvinna skall kunna erhålla understöd af stiftelsen erfordras, att hon skall tillhöra Stockholms kommun samt antingen hafva fyllt 60 år och vara oförmögen att med arbete sig helt försörja eller ock lider af svår sjuklighet, under förhållanden, som göra det olämpligt att söka hjälp från fattigvården”. Antalet understödstagare uppgick 1924 till 45, understödens sammanlagda belopp utgjorde 11,900 kr. Stiftelsens tillgångar belöpte sig vid 1923 års slut till 394,391 kr.

Murbeckska stiftelsen. Se Murbecks inrättning för fattiga flickor (äfven i Suppl.).

***Murbruk.** Genom på senare år företagna noggranna undersökningar har murbrukstekniken betydligt utvecklats, så att man numera kan bättre och säkrare afpassa brukets beskaffenhet efter förekommande fordringar å tillhörande murverk i en byggnad. Man använder sålunda vanligt *kalkbruk* för mindre belastade murverk och något slags s. k. *hydrauliskt bruk*, där fordringarna å hållfastheten äro relativt större. Kalkbruk används såväl till bindemedel mellan stenen uti en mur som till putsöfverdrag å murverk eller andra ytor. Vanligt *kalkmurbruk* beredes i blandning af 1 volymdel kalkdeg och 3—4 volymdelar sand, beroende af ingrediensernas beskaffenhet. Färdigt murbruk bör dock hålla minst 9 viktsproc. kalkhydrat af sandens vikt. *Putsbruk* beredes af 1 volymdel kalkdeg och 2,5—3 volymdelar finare sand och skall färdigt hålla minst 10 proc. kalkhydrat af sandens vikt. *Hydrauliskt bruk* beredes antingen af sand och hydraulisk kalk enbart eller med tillsats af något lerjordssilikat, såsom trass, ugnsslagg, alunskiffermjöl e. d. eller åstadkommes genom en blandning af kalkbruk och cementbruk under namnet *kalkcementbruk*. Kraftigare än dessa är det rena *cementbruket*, beredt af cement och sand i olika proportioner af 1 d. cement på 2—4 dlr sand efter fordringar å styrkan. Kalkcementbruket, hvilket, liksom öfrigt hydrauliskt bruk, hårdnar såväl i luft som under vatten, beredes vanligen af 1 d. cementbruk på 1 å 3 dlr kalkbruk af ofvan angifna sammansättningar.

Till jämförelse mellan de olika brukssorternas styrka må nämnas, att tryckhållfastheten hos 7 cm. kuber efter 28 dygn i luft är hos

kalkbruk af 1 d. kalk och 3 dlr sand	omkr. 10	kg.	per	kvcm.
alunskifferbruk af 1 d. skifferkalk och 4 dlr sand	» 50	»	»	»
kalkcementbruk af 1 d cementbruk och 1 d. kalkbruk	» 80	»	»	»
cementbruk af 1 d. cement + 4 dlr sand ...	» 150	»	»	»

Häraf framgår, hvilken betydande ökning i styrka, som hydrauliskt bruk eger i jämförelse med kalkbruk, hvaraf det däraf uppförda murverkets hållfasthet naturligtvis är beroende. — Litt.: H. Kreüger, ”Om murbruk och tegelmurverk” (1916), och P. A. Lindahl, ”Om murbruk och dess användning” (i tidskr. ”Byggnadsvärlden”, s. å.). P. Ax. L.

Mureş [mu'reʃ], rumänska namnet på Maros.

Murgrönfamiljen, *bot.*, namn på fam. *Araliaceæ*.

Murgrönspelargonia, *bot.* Se Pelargonium.

***Murkla.** Se äfven färgpl. II till art. Svampar.

Murmanbanan, rysk, 1,060 km. lång järnvägslinje från Petrozavodsk vid Onega till den isfria hamnen Murmansk på Kolahalfön vid Norra ishafvet, byggdes 1915—17 för att under Världskriget underlätta förbindelserna med västmakterna. Under striderna mellan sovjet-ryssarna och karelerna afbröts den, men började åter trafikeras 1921. O. Sjn.

Murmansk (till 1917 Romanov), rysk stad på Murmanska kusten vid Tulemaflodens mynningsvik, med omkr. 6,000 inv. (1912), uppblomstrade under Världskriget som slutpunkt för Murmanbanan (se d. o. Suppl.). Hamnen är isfri året om. O. Sjn.

***Murmanska kusten** står nu genom den 1917 öppnade Murmanbanan (se d. o. Suppl.), från Alexandrovsk till järnvägen Petrograd—Vologda, i förbindelse med ryska järnvägsnätet. Med ändamål att trygga Murmanbanan mot angrepp från finländska eller tyska trupper sände ententemakterna un-

der senvintern och våren 1918 en expedition, bestående af engelska, franska och amerikanska trupper, till M., där de i juni besatte Alexandrovsk vid Kolaviken och närliggande del af landet. De lokala sovjetmyndigheterna medverkade därvid och ingingo en öfverenskommelse med de allierade 7 juli, enligt hvilken de allierade erkände det lokala sovjets myndighet. (De hade tidigare erkänt en s. k. självständig ”republik Murman”.) Öfverenskommelsen ogillades dock af sovjetregeringen, och det kom till öppen brytning mellan denna å ena sidan och det lokala sovjet jämte de allierade å den andra. I sept. s. å. utsände dessa en expedition längs Murmanbanan med uppgift att rensa norra Karelen från bolsjeviker. Expeditionen framträngde söderut till Kem vid Hvita hafvet och fördref bolsjevikerna från Öst-Karelen. Framryckningen längs banan fortsattes under vintern, och i maj 1919 hade de allierade under ständiga strider med bolsjevikerna nått och intagit Povjenets vid Onegasjöns norra ända. På sommaren fortsattes operationerna. Bolsjevikerna fördrefvos från sjöområdet n. v. om Onega, och i sept. hotade de allierade Petrozavodsk, bolsjevikernas operationsbas, vid Onegas västra strand. På grund af engelska regeringens beslut att hemkalla trupperna afbröts i slutet af samma månad offensiven, och återmarschen mot M. anträddes. I slutet af 1919 utrymde de allierades trupper M. H. J—dt.

Murphy [mə́fi], John Benjamin, amerikansk kirurg, f. 21 dec. 1857 i Appleton, Wisconsin, d. 11 aug. 1916 i Chicago, blef med. doktor 1879, idkade ett par år enskild praktik i Chicago och företog 1882—84 en studieresa till de tyska kirurgiska klinikerna i Wien, München, Berlin, Heidelberg o. a. Efter återkomsten blef han professor i kirurgi vid Rush medical college (Chicagos universitet) och kirurg vid flera andra af Chicagos stora sjukhus. M. skapade sitt rykte framför allt inom bukorganens kirurgi, i synnerhet genom förslag till tekniska förbättringar. Hans främsta arbeten behandla gallstens- och blindtarmsoperationer. C. S—g.

Murphy [mə́fi], Charles Francis, amerikansk politiker, f. 20 juni 1858 i New York, d. 25 april 1924, började 1876 sin bana som gatuhandlare, öppnade sedan värdshusrörelse och förvärfvade stor förmögenhet. Han blef 1892 Tammanyringens ledare inom sin stadsdel, vann allt större inflytande inom denna partiorganisation och blef 1902 efter R. Croker dess ledare. Som sådan utöfvade M. stort inflytande på New Yorks kommunala och politiska lif liksom öfver hufvud inom det demokratiska partiet. Sålunda hade han 1920 stor andel i korandet af J. M. Cox till presidentkandidat.

***Murray**, svensk släkt. — 4. Robert M., läkare, sjukgymnast, ämbetsman, sonson till anatomen Adolf M. (sp. 1404), f. 2 juni 1846 i Göteborg, med. licentiat 1876, idkade med. studier i Wien 1876—77, genomgick läkarkursen vid G. C. I. 1879—80, anställdes som extra lärare där 1882, blef lärare 1885 och var 1887—1912 professor och öfverlärare. Vid Gymnastisk-ortopediska institutet tjänstgjorde M. som läkare 1879—88 och fungerade de två sista åren som t. f. föreståndare. Vid Lysekils hafsbadsanstalt tjänstgjorde M. som läkare 1872—1912. Sin egentliga lifsgärning har M. utöfvat vid G. C. I., där, såsom han yttrar: ”jag på grund af min stränga tjänstgöring hade att välja mellan att verka hufvudsakligen såsom *lärare* eller såsom *författare*; jag valde det förra”. Härutinnan gjorde M. tvifvelsutan rätt, ty han hade mycket stora förutsättningar som pedagog. M:s synnerligen omsorgsfullt utarbetade föreläsningar gjorde hans undervisning i hög grad tilldragande. Under sin krafts dagar var M. äfven en erkändt framstående rörelsegifvare. I ”Hygiea”, ”Sv. läkarsällsk:s förh.” och ”Tidskr. i gymnastik” har M. bidragit med en del värdefulla uppsatser rörande sjukgymnastik m. m.

5. Karl Adolf Alfred M., den föregåendes syssling, militär, ståthållare, idrottsfrämjare, f. 27 juli 1862 i Hvetlanda, blef 1881 underlöjtnant och 1915 öfverste vid Fortifikationen. 1919 öfvergick han till reserven i samband med utnämning till ståthållare på Stockholms slott. Sedan 1919 är han därjämte t. f. ståthållare på Drottningholms, Rosersbergs och Strömsholms slott samt sedan 1921 äfven på Ulriksdals och Haga slott. 1912—15 var han chef för fälttelegrafkåren och 1915—19 chef för fortifikationsdepartementets militärbyrå. 1907 blef han adjutant hos konung Oskar II och 1908 adjutant samt 1915 öfveradjutant hos konung Gustaf V. M. har nedlagt ett betydande och framgångsrikt arbete på främjandet af idrotten och skytteverksamheten. Sålunda är han mångårig led. af de förnämsta idrottsorganisationernas styrelser, i Stadionstyrelsen och i Sveriges olympiska kommitté, sedan 1917 ordf. i Svenska lifräddningssällskapet och sedan 1919 i Stockholms simsällskap samt sedan 1907 i Skytteförbundens verkställande utskott. Utom årsberättelser och uppsatser i Krigsvet. akad:s handlingar och tidskrift har han skrifvit åtskilliga artiklar i militära och idrottsliga frågor i dagspressen. Sedan 1909 är han led. af Krigsvet. akad.

6. Valter M., den föregåendes broder, ämbetsman, f. 9 okt. 1871 i Malmö, blef juris kandidat i Uppsala 1896, var efter tjänstgöring i flera underrätter adjungerad ledamot af Svea hofrätt 1904—07, blef fiskal där 1907, expeditionschef i Ecklesiastikdepartementet 1908, assessor i Svea hofrätt s. å. och hofrättsråd 1909. Han blef 1914 t. f. landshöfding i Norrbottens län och är sedan 1916 landshöfding i Västmanlands län. M. var 30 mars—19 okt. 1917 civilminister (i ministären Swartz) och 27 okt. 1920—13 okt. 1921 kommunikationsminister i ministärerna De Geer och von Sydow. I den 1919 tillsatta lappkommissionen var han ordf. — Om M:s syster Ellen se Widén, sp. 269. 4. S. Drbg. 5. H. J—dt.

***Murray**, skotsk adelssläkt. — 9. A. W. Ch. O. M., lord Murray of Elibank, dog 13 sept. 1920. Han var sedan 1912 delegare i firman S. Pearson & son och som sådan starkt intresserad i central- och sydamerikanska oljeförekomster.

***Murray**, engelsk bokförläggarfamilj af skotsk härkomst. Bokförlaget grundades 1768 af den förste John M. (f. 1745, d. 1793), som jämväl var bokhandlande. Under den fjärde John M:s ledning (han inträdde i firman 1873 och blef dess chef 1892) har den med sig införlifvat Smith-Elderförlaget, utger tidskriften ”Cornhill magazine” och har de senaste årtiondena förlagt mycken personhistorisk litteratur (t. ex. drottning Viktorias bref,

den stora Disraeli-biografien och Byrons ”Correspondence”). Den fjärde John M. har utgett en biografi öfver sin fader, *John Murray III, 1808—1892* (1919). V. S—g.

***Murray** (sp. 1408), sir James A. H., föddes 1837 i byn Denholm, nära staden Hawick, Skottland, och dog 28 juli 1915 i Oxford. Det var 1884, som M. utgaf 1:a bandets 1:a afd. (A—Ant) af *A new english dictionary on historical principles* (fr. o. m. bd III, 1895, äfven med titeln *The Oxford english dictionary*, den nu i England brukliga benämningen), hvaraf han till 1889 var ensam redaktör och hvaraf han redigerade bokstäfverna A, B, C, D, H—K, O, P och T, medan 3 andra redaktörer (se Bradley, H., d. 1923, Craigie, W. A., och Onions, C. T. Suppl.) redigerat de öfriga. Ordboken upptar alla den medel- och nyengelska litteraturens ord fr. o. m. 1150. Alla engelska skrifter förf. 1150—1600 och ett mycket rikt urval af litteraturen från 1600 till vår tid ha genomgåtts och excerperats. Ordens härkomst och formutveckling från äldsta tider ha i den mån, som den moderna språkforskningen lyckats utreda dem, framlagts, i många fall med tyska vetenskapsmäns bistånd. Uppslagsordens antal är dubbelt större än i någon annan engelsk ordbok. Verket, som bekostats af Clarendon press (se d. o.) i Oxford, beräknas föreligga afslutadt med bd X efter något mer än 40 års arbete, — ett enastående resultat, ty intet land i världen kan uppvisa ett jämförligt ordboksverk fullbordadt på så kort tid. Orsakerna härtill äro klok begränsning vid planläggningen, praktiska anordningar, intensivt arbete och, icke minst, intresseradt medarbete af de bildade klasserna: omkr. 1,500 frivilliga ha deltagit i läsning och excerpering af litteraturen (redan 1884 var antalet ordlappar $3^1/_2$ mill.), och omkr. 50 underredaktörer ha ställt sig till förfogande med att förberedelsevis ordna och behandla smärre partier. Omfångsrika materialsamlingar för ett supplement finnas. A. E.

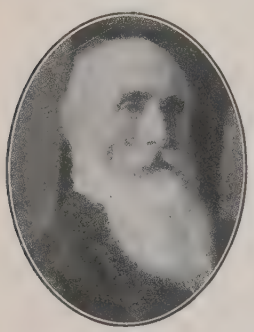

***Murray** (sp. 1408), sir John, dog genom automobilolycka 16 mars 1914 mellan Edinburgh och Glasgow.

Murray [ma'ri], sir Archibald James, engelsk militär, f. 21 april 1860, officer vid inf. 1879, öfverste 1902, generalmajor 1910, generallöjtnant 1915 och general 1919, deltog som stabsofficer med utmärkelse i boerkriget 1899—1902. Under Världskriget var han generalstabschef vid expeditionsarmén i Frankrike till okt. 1915, då han blef chef för generalstaben (i hemlandet). 1916—17 var han chef för expeditionsarmén i Egypten och Palestina och 1917—19 för Aldershotkommandot (i hemlandet). 1922 afgick han ur aktiv tjänst. — 1911 hade han blifvit knight. H. J—dt.

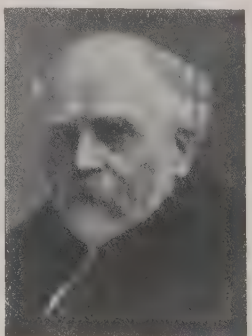

Sir John Murray.

Murray [ma'ri], George Gilbert Aimé, brittisk filolog, politiker, f. 2 jan. 1866 i Sydney, Nya Syd-Wales, uppfostrades från 11 års ålder i England, blef 1888 lärare vid New college i Oxford, var 1889—99 professor i grekiska i Glasgow och är sedan 1908 regius professor i grekiska i Oxford. Bland M:s vetenskapliga skrifter märkas *History of ancient greek literature* (1897), *The rise of the greek epic* (1907; 3:e uppl. 1924), *Four stages of greek religion* (1913) och *Stoic philosophy* (1915). Han har dessutom utgett en kritisk Euripidesupplaga (3 bd, 1901—10) och till engelsk vers öfversatt flera grekiska tragedier, som sedan uppförts på Court theatre. Som politiker är M. liberal och har flera gånger utan framgång varit kandidat vid val till underhuset. Han är en bland Nationernas förbunds ifrigaste anhängare i England och styrelseordf. i den engelska föreningen för Nationernas förbund, var en af de brittiske delegerade vid församlingens årsmöte i Genève 1924 och fungerade s. å. (i lord Parmoors frånvaro) äfven som brittiskt rådsombud. Af M:s politiska skrifter må nämnas *Liberalism and the empire* (1900), *The foreign policy of sir Edward Grey* (1915), *Faith, war and policy* (1918) och *The problem of foreign policy* (1921). Han har äfven utgett en samling *Essays and addresses* (1921). — M. besökte under Världskriget Sverige i mars 1916 i propagandasyfte och föreläste, då ett tillämnadt föredrag i Stockholm om kriget förbjöds, i stället om den grekiska tragediens väsen. V. S—g.

Murry [ma'ri], John Middleton, engelsk författare, f. 6 aug. 1889 i Peckham, London, bachelor of arts, har medarbetat i ”Westminster gazette” och ”Times literary supplement”, tjänstgjorde 1916—19 i upplysningsafdelningen af krigsdepartementet, är fr. o. m. 1919 censurchef och utgifvare af ”Athenæum”. Af hans arbeten kunna nämnas *Still life* (1917), *Dostoevsky* (s. å.), *The evolution of an intellectual* (1920), *Cinnamon and Angelica* (s. å.), *Aspects of literature* (s. å.), *The things we are* (1922), *The problem of style* (s. å.), *Countries of the mind* (s. å.), *Pencillings* (1923) och *To the unknown God. Essays towards a religion* (1924). Sedan 1923 utger M. tidskr. ”The Adelphi”. M. är en mycket uppmärksammad kritiker, som söker kritiska normer och icke nöjer sig med intrycksreferat, kultiverad, filosofiskt orienterad och skarpsinnig. M. var gift med författarinnan Katherine Mansfield (se d. o. Suppl.). R—n B.

Mursilis, konung. Se Hettiter. Suppl., sp. 388.

***Mursuk** tillhör nu italienska kolonien Libia.

***Murön.** Se Mur (äfven i Suppl.).

Mu'scæ volita'ntes, lat. (”flygande flugor”), *med.* Se Mouche.

***Mu'scari**, *bot., bör vara* **Muscāri.** — *M. botryoides* kallas äfven pärldrufva.

Musch, stad i Armenien, 60 km. n. v. om Bitlis. Under Världskriget utkämpades 1916 mellan ryssar

och turkar flera häftiga strider om M., som 18 febr. eröfrades af de förstnämnde, men 8 aug. återtogs af turkarna, hvilka dock redan 25 s. m. ånyo måste uppge staden, som de sedan ej kunde taga tillbaka förrän 1 maj 1917. — M. är äfven ett sandjak i vilajetet Pitlis med 66,570 inv. (1914). L. W:son M.

Muscle Shoals [ma'sl ʃâū'lš], omkr. 40 m. höga vattenfall i floden Tennessee, Alabama, Förenta staterna. Under Världskriget började regeringen utbygga fallen för framställning af nitrater och salpetersyra, men anläggningarna voro ej ens halffärdiga, när kriget slutade, ehuru ett hundratal mill. doll. nedlagts i företaget. De nedlagda verken (med 2 kväfvefabriker, drifna med ångkraft, och halffärdiga dammbyggnader) utarrenderades 1922 på 100 år till H. Ford att utbyggas för 600,000 hkr. O. Sjn.

Mu'sculus, *anat. M. arre'ctor pi'li.* Se Hud, sp. 1197. — *M. omohyŏi'deus.* Se Omohyoideus. — *M. sphi'ncter ani exte'rnus* och *inte'rnus.* Se Tarmen, sp. 477 och 480.

***Museum.** (Sp. 1430) En förut privat konstsamling, omfattande i främsta rummet svensk modern konst, har nu fått en halfofficiell ställning, i det att K. M:t i dec. 1924 beslöt, att *Thielska galleriet* (se d. o.) och dess byggnad på K. Djurgården skulle förvärfvas och ombildas till offentlig institution. Thielska galleriets förvaltning och vårdande anförtroddes åt en stiftelse, bestående af konstnärer och konstkännare (prins Eugen som ordf., Kristian Eriksson, O. Hjortzberg, N. Kreuger, K. Wilhelmson, E. G. Folcker, T. Hedberg, E. Lidforss och E. Thiel), åt hvilken beviljades inkomsten af $5^1/_2$ lotteridragningar 1926 för gäldandet af galleriets köpesumma ($1,_5$ mill. kr.) samt bildandet af en fond för dess underhåll. Till konstsamlingens vårdare utsågs 1925 Tor Hedberg. — *Göteborgs musei konstafdelning* är flyttad till en ny särskild konstmuseibyggnad (se Göteborgs museum. Suppl., sp. 173, med fig.), som stod färdigbyggd till jubileumsutställningen 1923 och efter konstsamlingens färdigordnande högtidligen invigdes 14 mars 1925. Där ha skapats förfinade museiinteriörer, hvari en mängd konstverk, som förut af utrymmesskäl ej kunnat exponeras eller eljest göra sig gällande, nu har fått förmånlig placering. — I *Norrköpings museum* (se d. o. Suppl.) är svensk målarkonst från 2 århundraden väl företrädd. — *Östergötlands museum* (se d. o.) i Linköping eger en stor och förnämlig samling svenska och utländska målningar. *Malmö museum* (se d. o.) är bl. a. centralmuseum för skånsk konst. *Västerås konstmuseum* är egnadt åt svensk konst, och *Jämtlands läns konstförenings* (se d. o. Suppl.) museum i Östersund likaså, med beaktande icke minst af Norrlandsmålare. Äfven *Nyköpings museum* och *Kristianstads museum* ega fina konstsamlingar. Öfver hufvud är museitanken i stark uppgång öfver hela landet, och Nationalmuseum stöder den verksamt genom depositioner af konstverk, råd och medling vid konstinköp samt anvisningar i öfrigt. — (Sp. 1431—32) Det förnämliga *Röhss' konstslöjdmuseum* i Göteborg, det enda uteslutande åt konstindustri egnade här i landet, öppnades 1916. (Museets yttre ses i fig. 3 å pl. I till art. Byggnadskonsten. Suppl.) Om *Karl XIV Johansmuseet* (''Bernadottemuseum'') i slottet Rosendal se d. o. 1. — Om *Sveriges geologiska undersöknings museum* se d. o. äfven i Suppl. — Om *Svenska skolmuseet* se vidare d. o. — Om *Landtbruksakademiens museum* se d. o. — För upprättande af ett *tekniskt museum* i Sverige igångsatte Ingenjörsvet. akad. år 1924 föremålsinsamlingar (jfr Tekniska museer, äfven i Suppl.). — *Stadshusmuseet* i Stockholm, öppnadt nyåret 1925 uppe i stadshusets torn, innehåller modeller till skulpturer, som under husets byggnadstid utarbetats där, samt byggnadsmodeller och skisser; samlingen afser att för framtiden visa, hur stadshusets detaljer efter hand utformats. — Ett *järnvägsmuseum* (se d. o.) inrättades i Stockholm 1915 af Statens järnvägar. — *Föreningen Sveriges sjöfartsmuseum* stiftades 27 mars 1913 i Stockholm af sjöfartsintresserade personer i ändamål att arbeta för tillkomsten där af ett maritimt museum, hufvudsakligen belysande handelsflottan. Från början inleddes med föreståndaren för *Statens sjökrigshistoriska samlingar* ett samarbete, som till resultat haft en gemensam framställning till K. M:t om beviljande af penninglotteri för ett marinmuseum, afsedt att inrymma bådaderas samlingar. De förstnämnda förvaras f. n. (1925) i Stockholms navigationsskola, men kunna af brist på utställningslokal icke förevisas offentligen; de sjökrigshistoriska samlingarna förvaras numera dels i Svenska segelsällskapets paviljong på Kastellholmen, dels alltjämt i gamla riksbankshuset. — *Polis- och kriminalmuseet* i Stockholm inreddes 1912 i nya polishuset. I detta museum hållas föreläsningar för polisskolans högre kurs. — (Sp. 1432—33) *Musikhistoriska museet* och *teaterhistoriska museet* äro numera sammanslagna till ett. Föreståndare är sedan 1919 d:r T. Norlind (se d. o. 2), ordf. i styrelsen sedan 1921 v. häradshöfding K. A. Riben. Museet har under de senare åren snabbt tillväxt och eger nu 1,300 musikinstrument. Teaterafdelningen har riktats med flera betydande förvärf, särskildt af Jenny Lind- och Kristina Nilsson-minnen. Äfven den ikonografiska afd. har tillväxt ansenligt. Af högt värde torde äfven den nybildade afd. minnesmedaljer vara (engelsk katalog sedan 1924). Museet anordnar tid efter annan musik- och teaterhistoriska utställningar, som varit talrikt besökta. Litt.: T. Norlind, ''Musikhistoriska museet'' (1920). — I teaterhuset på *Drottningholm* (se d. o. Suppl.) har i samband med den 1922 restaurerade 1700-tals teatern ett *teaterhistoriskt museum* inrättats, innehållande valda kostymteckningar, italienska och franska gravyrer från 1500- och 1600-talen, dekorationsskisser och scenerier ur operor från olika tider, gustavianska teaterporträtt, genialiska akvareller och penntecknigar af Desprez, teater- och karusellmålningar af Hilleström och Elias Martin, speteckningar af Sergel samt ett antal dåtida teaterkostymer m. m. — Nya friluftsmuseer äro *Fornbyn Jamtli* (se d. o. Suppl.) vid Östersund (1912) och *Fredriksdahls friluftsmuseum* i Hälsingborg (1923). — Afbildningar af museer kunna ytterligare ses i art. om New York, Paris, Petersburg, Rom, Statens historiska museum, Vetenskapsakademien, Wien, Berlin (Suppl.) m. fl. E. F—t.

***Musik.** (Sp. 1444) Om nymodiga experiment på musikens område jfr Expressionism. Suppl., sp. 702, och Impressionism. Suppl. Ett kännemärke på dylika nyhetstendenser är begäret att upphäfva tonaliteten, att låta musiken verka ''atonal''.

Musik, Die [di mosik]. 1. En af Bernhard Schuster redigerad, stort anlagd tysk halfmånadsskrift (sedan 1922 månadsskrift) för musik, uppsatt 1901, afbruten 1915 till följd af Världskriget, men återupptagen 1922. — 2. En tysk serie musikaliska monografier, redigerad 1904—18 af Richard Strauss och sedan 1918 af Arthur Seidl.

***Musikaliska akademien.** (Sp. 1448—49) Då akad:s nuv. byggnad ej längre tillfredsställer hvarken konservatoriets ökade behof af undervisningslokaler eller det värdefulla och starkt tillväxande bibliotekets kraf på rimligt utrymme, ha sedan två årtionden utredningar pågått om detta spörsmål, och som den lämpligaste lösningen har alltmer framhållits förvärfvande af jämväl det angränsande utrikesministerhotellet för akad:s räkning, utan att dock ännu statsmakternas bifall därtill vunnits. — I statsanslag åtnjuter akad. 94,435 kr. (1925). Om organisationen må följande tilläggas. Högsta ledningen af akad:s angelägenheter utöfvas af preses, som för 1 års tid väljes af akad. bland dess svenska ledamöter och kan återväljas. En mångfald verkställighets- och expeditionsgöromål åhvilar sekreteraren. Läroverkets (konservatoriets) ledning utöfvas af läroverksstyrelsen, som består af preses, sekreteraren, konservatoriets direktör och 4 af akad. utsedda medl. valda för 4 år. Förvaltningsutskottet, som består af preses, sekreteraren, kamreraren och 3 akad:s led., handhar akad:s ekonomiska angelägenheter. Ord. sammankomst hålles af akad. 1 gång hvarje månad, undantagandes sommarmånaderna. Högtidsdagen firas offentligen hvarje år. Akad. består af högst 80 svenska led., däraf 60 män och 20 kvinnor. Till utländska led. kunna inväljas högst 50 personer, och till associéer eger akad. utse högst 40 in- och utländska personer. Associéer och utländska led. ha icke rösträtt vid akad:s sammankomster. Vid konservatoriet var vårterminen 1925 antalet ord. lärare 16 samt extra och biträdande lärare 20. Nytillkomna läroämnen (jfr sp. 1447) äro rytmisk gymnastik och solfège (efter Jaques-Dalcrozes metod; 1916), partiturstudium jämte dirigeringsöfningar (1917), talteknik samt franska och tyska språken. Årligen anställda examina äro organist-, kyrkosångar-, musikdirektörs- (se Musikdirektör 1) och musiklärarexamen. Sedan 1873 hållas i akad. musikföredrag af eleverna hvar 14:e dag. — Sekreterare i akad. är sedan 1918 O. Morales (efter K. Valentin). Statsanslaget till tonsättarstipendier höjdes 1920 till 25,000 kr. Statsanslaget till de 3 orkesterföreningarna (i Gäfle, Hälsingborg och den 1914 nytillkomna i Norrköping) höjdes 1918 till 18,500 kr. för hvardera. — Nyare litt.: O. Morales och T. Norlind, ”Kungl. Musikaliska akademien 1771—1921. Minnesskrift” (1921). E. F—t.

Musikaliska sällskapet, ett i Stockholm verksamt sällskap för körsång af blandade röster, har framgått ur den i febr. 1908 af musikern David Åhlén bildade S. S. U. H.- (Sveriges studerande ungdoms helnykterhetsförbunds-) kören, som sedan 1910 framträdt offentligt och 1916 tog sitt nuv. namn. Kören (omkr. 75 personer) har hufvudsakligen odlat a-cappellasång, mest med svenska program, och däribland framfört rätt många nyheter, men äfven upptagit andra nordiska äfvensom tyska och nyfranska alster samt större kyrkliga verk (A. Halléns ”Juloratorium”, hans ”Missa solemnis”, 1923, K. Lundells ”Rekviem”, Bachs ”Matteuspassion” långfredagen 1923 ff.). Dirigent är alltifrån början D. Åhlén, under hvars förträffliga ledning den ungdomligt klangfriska kören utvecklat god musikalisk tolkningsförmåga. E. F—t.

***Musikforeningen** i Köpenhamn dirigeras efter F. Nerudas död 1915 af tonsättaren A. Carl Nielsen (se denne, sp. 965). — Musikforeningen i Kristiania hade som siste dirigent (efter I. Holter) pianisten Karl Nissen (se denne, sp. 1057) 1913—18, hvarefter dess arbete i starkt utvidgad skala fortsatts af Filharmonisk selskap, organiseradt af prof. G. Schnéevoigt (se denne äfven i Suppl.), som fortfarande är dess hufvuddirigent och första året i anförarskapet biträdts af Johan Halvorsen och Ignaz Neumark samt sedan 1921 af José Eibenschütz. Det nya sällskapet ger 3 konserter i veckan (Musikforeningen gaf 6 konserter årligen). E. F—t.

***Musikföreningen** i Stockholm. Efter F. Nerudas död 1915 är V. Wiklund (se denne) föreningens dirigent.

Musikkulturens främjande, Stiftelsen. Se Stiftelsen Musikkulturens främjande. Suppl.

***Musiksällskap.** (Sp. 1454) Körsång a cappella för blandade röster omfattas numera i Sveriges bygder med lifligt intresse äfven inom folkets bredare lager; i hela landet finnas spridda såväl rent kyrkliga körsammanslutningar som världsliga körsällskap, hembygdskörer och musiksällskap. Till den förra arten hör Sveriges kyrkosångsförbund (med omkr. 3,000 medlemmar), bildadt af körförbund inom ett flertal stift; bland sammanslutningar af de senare märkas Medelpads allmänna körförbund, Sjuhäradsbygdens och Västergötlands körförbund (med hvartdera omkr. 300—600 medlemmar). En fristående sammanslutning af sångkörer och enskilda sångare för att särskildt främja god folklig körsång af blandade röster är Stockholms körförbund, som stiftades 1920 och från 1922 med framgång konserterat under ledning af Sven Lizell (se d. o. 2. Suppl.). Förbundet består hittills (1925) af 8 körer med nära 400 medlemmar; därinom är bildad en mindre förbundskör, och tonbildningsöfningar anställas, lektioner i musiklära samt förberedande kurser i röstutbildning m. m. ges. Icke minst det nytillkomna Musikaliska sällskapet (se d. o. Suppl.) har lämnat ett beaktansvärdt tillskott till den blandade körsången i hufvudstaden. Stockholms madrigalkör, bildad 1917 af F. Saul (öfverkantor i Mosaiska församlingen), har en blandad kör af ett 20-tal medlemmar och odlar (med 2 ord. konserter årligen) 1500- och 1600-talens världsliga körmusik. På initiativ af Stockholms körförbund (se ofvan) förberedes till juni 1925 en sångfest med alla blandade körer i Sverige, med syfte att samtidigt bilda ett allmänt svenskt *riksförbund* för blandad körsång. — Det är icke det i art. omnämnda Svenska musikerförbundet (se d. o.), utan Svenska musikerföreningen (se d. o.), som hållit årliga orkesterkonserter. — (Sp. 1455) Till de bland orkesterföreningar nämnda statsunderstödda sådana för två län har 1914 tillkommit en tredje, i Norrköping (jfr Musikaliska akademien. Suppl.). E. F—t.

Musikteori. Se Musik, sp. 1438.

***Musil,** A., hade under Världskriget diplomatiska missioner i Arabien, blef 1918 excellens och 1919 professor i orientaliska hjälpvetenskaper och nyare arabiska språk vid tjechiska universitetet i Prag.

Musiviska ögon. Se Öga, sp. 61.

***Muskler.** Bilder af människans muskler på kroppens fram- och baksidor meddelas i art. Människan, fig. 13 och 14.

***Muskö** omfattar nu 4,031 har. 427 inv. (1924).

Musnad, ett slags alfabet. Se Sabéer, sp. 257.

***Musseron.** Bilder af blåmusseron och vårmusseron (hofsvamp) meddelas å färgpl. I till art. Svampar.

***Musslor.** — *Kokk.* Vanliga blåmusslan (se Mytilus) används kokt eller stekt till åtskilliga anrättningar ung. på samma sätt som ostron. Om faran för förgiftning genom musslor se Musselförgiftning.

Mussolini [mosså-], Benito, italiensk folkledare och statsman, f. 29 juli 1883 i byn Dovia, kommunen Predappio, invid Forli i Romagna, är son till en smed och lokal socialistledare, var efter aflagd folkskollärarexamen en kort tid vikarierande skollärare, men utvandrade därefter till Schweiz för att söka arbete. I Lausanne arbetade han som murerihandtlangare, dref jämsides därmed revolutionär agitation och utvisades till följd däraf från kantonerna Lausanne och Genève, senare äfven från Frankrike efter en kort vistelse i Marseille. Därefter var han till sin utvisning från Österrike 1909 medarbetare i C. Battistis (se d. o. Suppl.) irredentistiska tidning "Il popolo" i Trient (Trento). M. utgaf därpå 1910—11 i Forli en radikalt socialistisk veckotidning, som skarpt angrep den officiella socialistiska partiledningens opportunism och korruptionen inom italiensk parlamentarism. För uttalanden mot Tripoliskriget 1911 ådömdes M. fängelsestraff. Han blef 1912 hufvudredaktör för partiorganet "Avanti!" och påyrkade där vid Världskrigets utbrott 1914 energiskt Italiens deltagande i kriget. M. uteslöts okt. s. å. som krigsifrare ur partiet (28 okt.) och uppsatte i nov. s. å. den interventionsifrande tidningen "Popolo d'Italia". I kriget deltog han med utmärkelse från aug. 1915, befordrades 1916 till korpral, men blef febr. 1917 lifsfarligt sårad af en exploderande bombkastningsmaskin. I sin tidning stödde han sedan d'Annunzios expedition till Fiume och bekämpade den fosterlandsförnekande kommunismen. Regeringens flathet mot de kommunistiska öfvergreppen förmådde M. att af ett 70-tal vänner och stridskamrater i Milano 22 mars 1919 bilda den första fascistgruppen. Om denna rörelses syften, raska spridning och senare utveckling på godt och ondt se Fascism. Suppl. Afgörande seger öfver kommunisterna vann M. genom att aug. 1922 nedslå deras försök till storstrejk. I ett tal i Udine (20 sept.) accepterade han för fasciströrelsen, som förut företett republikanska moment, formligen monarkien och gick därpå att eröfra den faktiska regeringsmakten (se därom Fascism. Suppl., och Italien. Suppl., sp. 715). Efter sina skarors tåg mot Rom blef han 31 okt. 1922 konseljpresident och har sedan dess utöfvat en nästan diktatorisk myndighet. Om M:s aktion mot Korfu 1923 under en konflikt med Grekland se Korfu. Suppl. M:s anseende led betänkligt af, att man till hans närmaste omgifning kunde spåra ett par af anstiftarna till mordet (juni 1924) på fascistregimens oräddaste motståndare i parlamentet, socialistledaren G. Matteotti (se d. o. Suppl.). Större delen af oppositionen har sedan dess afhållit sig från att deltaga i parlamentsarbetet, och M., som genom en godtycklig vallag af 1923 skaffat fascisterna öfvervåldigande majoritet i deputeradekammaren, fann sig hösten 1924 föranlåten att genom en ny valreform återställa valen i enmanskretsar. Val enligt den nya vallagen ha emellertid ännu (april 1925) ej företagits, och en sträng presslag försvårar öppna uttryck för det missnöje, som öfvergrepp från odisciplinerade fascisters sida framkallat. — Bland M:s skrifter märkas *Discorsi politici* (1921), *Il mio diario di guerra* (1923; dagbok under hans fältlif), *I discorsi della rivoluzioni* (s. å.) och *Un anno di governo fascista* (s. å.). Jfr P. Gorgolini, "Il fascismo nella vita italiana" (1922; "Den italienska fascismen", 1924), A. Beltramelli, "L'uomo nuovo" (1923), G. M. Godden, "M. The birth of the new democracy" (s. å.), D. Russo, "M. et le fascisme" (s. å.), och I. Hjertén, "M och den nya demokratien" (1924; med bibliografi). V. S—g.

***Mustad,** Hans, dog 27 febr. 1918.

Mustafa Kemal pascha. Se Kemal pascha ghasi. Suppl.

Mustard [ma'stəd], eng., senap.

***Mustasaari,** socken, hör numera till Borgå (svenska) stift. 10,192 inv. (1923). O. B—n.

Mustēlus lævis, *zool.* Se Yngelvård.

***Mutation.** — 3. Genom de senaste årens undersökningar af mutationsföreteelserna har vår kunskap om detta komplicerade problem i hög grad fördjupats. Det har visat sig, att nedsatt vitalitet öfver hufvud är ett utmärkande drag för de allra flesta mutationer, vare sig de äro recessiva eller dominerande. Genom yttre agentier har man lyckats utlösa mutationer eller i hvarje fall förstärka en redan förefintlig mutationsfrekvens. Hos växter ha arfenhets-mutationer studerats, särskildt hos lejongap och sädesslag, hos djur, framför allt hos flugsläktet *Drosophila* (Morgan m. fl. i Amerika), där ett mycket stort antal mutationer af olika slag experimentellt påvisats. På senaste tid ha äfven konstaterats mutationer, som stå i samband med förändring af kromosomernas antal (bl. a. hos *Datura*, Blakeslee).

I fråga om mutationernas betydelse för evolutionen råda delade meningar. Utan tvifvel spela de allra flesta hittills konstaterade mutationerna på grund af sin nedsatta vitalitet ingen roll därvidlag. Sannolikheten talar dock för, att mutationer i vissa sällsynta fall kunna uppkomma, som äro lifsdugliga nog att föra differentieringen, formbildningen i

naturen framåt och därför tjäna som grundval för en evolution.

Litt.: Th. H. Morgan m. fl., ”The mechanism of mendelian heredity” (1915) och ”The physical basis of heredity” (1919) m. fl. i dessa verk anförda arbeten rörande undersökningar hos Drosophila. H. N.-E.

Mutter [mo't-], ty., moder.

Muurame [mū'r-], kommun och församling i Tavastehus län, Finland, Jämsä domsaga och härad, pastorat i Tammerfors stift, Jyväskylä kontrakt, afskildes 1920 från Korpilahti. 92 kvkm. 2,426 inv. (1923), finsktalande. O. B—n.

***Muurla,** kapellförsamling, blef 1922 självständigt pastorat i Åbo ärkestift, Bjärnå kontrakt. M. är nu en kommun i Åbo och Björneborgs län, Halikko domsaga och härad. 77 kvkm. 1,756 inv. (1923), finsktalande. O. B—n.

***Muuruvesi,** socken, hör till Uleåborgs stift. 256 kvkm. 4,587 inv. (1923). O. B—n.

Mu(va)tallu. Se Hettiter. Suppl., sp. 389.

***Muzaffarpur.** 1. Distriktet tillhör numera Behar and Orissa, divisionen Tirhut. 2,754,945 inv. (1921). I folkmängd öfverträffas M. nu både af distrikten Gorakhpur, Malabar och Darbhanga, men icke af Saran. — 2. Hufvudstaden M. hade 32,755 inv. 1921.

***Mycetozoa,** *bot.*, kallas äfven slemväxter. De i hufvudarbetet omnämnda parasitiska formerna höra ej hit, utan äro närmare släkt med *Synchytriaceæ* (se Synchytrium). G. L—m.

Mücke, Helmuth von, tysk sjöofficer, f. 25 juni 1881 i Zwickau, var under Världskriget kommenderad ombord å kryssaren ”Emden” (se d. o. Suppl.). H. W—l.

Mycket väsen för ingenting (*Much ado about nothing*), lustspel af Shakspere (se denne, sp. 271), uppf. i Stockholm f. g. 1869.

Mycolysin. Se Doyen, E. L. Suppl.

My'gind, Holger Peter Theodor, dansk läkare, f. 5 jan. 1855 i Köpenhamn, blef med. doktor 1883 på afh. *Om jodoformens anvendelse til saarbehandling*, är specialist i öron-, hals- och nässjukdomar och förestod 1898—1923 Kommunehospitalets otolaryngologiske klinik. Han stiftade 1911 Nordisk otolaryngologisk forening och var dess ordf. till 1914. P. E—t.

***Müglitz** (officiellt *Mohelnice*) tillhör nu Tjecho-Slovakien, distriktet (*župa*) Olomouc. 4,762 inv. (1921).

***Mühlbach** tillhör nu Rumänien. Officiellt namn är *Sebes Saseşc.*

Mühlenbach, K., lettländsk språkforskare. Se Lettland. Suppl., sp. 131.

***Myhrman,** David V., var 1908—17 docent i semitiska språk och utnämndes, efter att sedan 1914 ha tjänstgjort inom pastoralvården, 1921 till kyrkoherde i Misterhult. Han utgaf 1922 *Jesus och hans förkunnelse. Betraktelser på evangeliernas grund öfver svenska kyrkans evangelier och högmässotexter* etc.

Myhrman, värmländsk bruksegarsläkt. 1. Kristofer M., f. 16 sept. 1712 i Filipstad, d. 16 sept. 1775 på Rämen, student 1729, auskultant i Bergskollegium 1733, var en af banbrytarna för bergsbruket och järnhandteringen i Värmland. Han anlade Rämens järnbruk och Liljendals manufakturverk, som blefvo bland de yppersta i landet. Han var riksdagsman för Filipstad 1746. — 2. Kristofer M., den föregåendes son, f. 13 dec. 1751 på Rämen, d. där 19 juni 1811, utvidgade och förbättrade de af fadern grundlagda anläggningarna samt byggde och skänkte församlingen Rämens kyrka och prästgård. M., som 1771 antagits till auskultant i Bergskollegium, fick 1810 bergsråds titel. En af M:s döttrar, Anna Maria Gustava M., blef 1806 gift med Esaias Tegnér (se denne, sp. 641).

Myjava, officiellt namn på Miava.

Mykland, härad och socken i Herefoss pastorat, n. v. om Arendal, Aust-Agder fylke (före 1919 Nedenes amt). 299,86 kvkm. 723 inv. (1920). Jordbruk och skogsbruk. K. G. G.

***Mülhausen,** officiellt Mulhouse, tillhör nu franska dep. Haut-Rhin, arrondissemanget M., som omfattar 5 kantoner och 74 kommuner med tills. 178,103 inv. (1921). Staden M. hade 48,653 inv. s. å. — M. besattes under Världskriget 8 aug. 1914 utan strid af en fransk arméafdelning (Bonneau), som dock efter en hård strid (”Första slaget vid M.”) med delar af 7:e tyska armén (v. Heeringen), 9—10 s. m., nödgades släppa sin försvarsställning i linjen M.—Sennheim och gå tillbaka mot Belfort. 19 s. m. utkämpades vid och s. om M. häftiga strider (”Andra slaget vid M.”) mellan tyska härafdelningen Gaede och Elsassarmén (Pau), hvilken senare besatte staden. Denna, som delvis förstörts, utrymdes åter 23 s. m. af strategiska skäl af fransmännen och besattes af tyskarna, som behöllo den till krigets slut. Jfr Världskriget, sp. 159 och 168. H. J—dt.

***Müller** (sp. 16), Joseph. — Hans syster Jenny M. dog 7 nov. 1924 i Stockholm. Jfr Franska skolan. Suppl.

***Müller** (sp. 16), E. G., professor, dog 15 juli 1923 i Hälsingborg.

***Müller** (sp. 18), Friedrich, föddes 1749.

***Müller** (sp. 21). — 5. Sophus O. M. afgick som direktör för nationalmuseets 1:a afd. 1921, som sekreterare i Oldskriftsselskabet 1920. Han utger från 1918 ”Oldtidens kunst i Danmark”, hvaraf ha utkommit 2 bd, omfattande stenåldern och bronsåldern. Han är led. äfven af Vet. soc. i Uppsala (1918). P. E—t.

***Müller** (sp. 27). — 2. Sigurd H. M. dog 2 dec. 1918 i Köpenhamn. P. E—t.

E. G. Müller.

Sophus Müller.

***Müller** (sp. 31), Iwan von, dog 20 juli 1917 i München.

***Müller** (sp. 32), David Heinrich, dog 21 dec. 1912 i Wien. Dagen förut hade han adlats.

***Müller** (sp. 32), Eduard, var äfven 1913 förbundspresident och dog 9 nov. 1919 i Bern.

***Müller** (sp. 33), K. H. Gustav, var 1917—21 Schwarzschilds efterträdare som direktor för astrofysikaliska institutet i Potsdam. Han har vidare utgett *Geschichte und literatur der als veränderlich anerkannten sterne* (tills. med Hartwig; 3 dlr, 1918, 1920, 1922).

***Müller** (sp. 33), Ernst (M.-Meiningen), tillhörde tyska riksdagen till revolutionen 1918. Han är alltjämt led. af bajerska landtdagen och var maj 1919—juli 1920 bajersk justitieminister. M. har skrifvit bl. a. *Der weltkrieg und der zusammenbruch des völkerrechts* (2 bd, 1914; 4:e uppl. 1917) och *Diplomatie und weltkrieg* (2 bd, 1917).

***Müller** (sp. 34), Jörgen Peter, kallar sig från 1912 Muller. Han har utgett *My breathing system* (1914), *My army and navy system* (1915) och *The daily five minutes* (1923). M. har varit föregångsman för sporten i Danmark och kämpat för att ersätta den svenska gymnastiken i skolorna med sportlekar. P. E—t.

Müller, Karl, tysk evangelisk teolog, f. 1852 i Württemberg, e. o. professor i Berlin 1882, ord. professor i Halle 1884, i Giessen 1886, i Breslau 1891 och i Tübingen 1903, geheimes kirchenrat och juris hedersdoktor, anses vara Tysklands f. n. (1925) mest betydande kyrkohistoriker. Bland hans arbeten, som blifvit banbrytande hvar på sitt område, märkas *Der kampf Ludwigs des Bayern mit der römischen curie* (2 bd, 1879—80), *Die Waldenser und ihre einzelnen gruppen* etc. (1886), *Luther und Karlstadt* (1907), *Die Esslinger pfarrkirche im mittelalter* (s. å.), *Kirche, gemeinde und obrigkeit nach Luther* (1910) och *Beiträge zur geschichte der verfassung der alten kirche* (i Preuss. vet. akad:s afh., 1919 o. 1922). M:s hufvudverk är emellertid *Kirchengeschichte* (I, 1892; 2:a helt omarbetade och utvidgade uppl. h. 1 1924; II : 1 1897, II : 2 1919; når till slutet af 1600-talet), som bröt ny väg i kyrkohistorisk handboksframställning både genom källstudiernas omfång, skärpa i klarläggandet af idéernas och händelsernas orsakssammanhang och inaugurerandet af metoden att låta utvecklingen kontinuerligt skrida framåt i st. f. den förut brukliga metoden med stoffets uppdelning inom de olika tidskedena i flera parallella linjer. Visserligen har härvid personlighetens trängts tillbaka för idéernas utveckling. Särskildt märklig är den ofvan angifna nya framställningen af den gamla kyrkan 1924. På M:s 70-årsdag (1922) hyllades han bl. a. med en festskrift (''Festgabe'') med bidrag äfven från svenskt håll. Hj. H—t.

Müller, Georg Alexander von, tysk sjömilitär, son till den i Sverige verksamme agrikulturkemisten Alexander M. (se Müller, sp. 15), f. 24 mars 1854 i Chemnitz, fick sin skolutbildning i Stockholm (vid Nya elementarskolan), men inträdde redan 1871 i tyska flottan. Han var marinattaché i Sverige 1885, blef 1899 kapitän zur see, 1900 afdelningsföreståndare i marinkabinettet (och adlad), 1902 flygeladjutant hos kejsar Vilhelm, 1905 konteramiral, 1906 chef för marinkabinettet, 1907 generaladjutant hos kejsaren och vice amiral samt 1910 amiral. Såsom stående kejsaren mycket nära och honom i regel följaktig på alla hans resor, anses M. ha haft mycket stort inflytande på marinpolitiken i Tyskland och ej minst på tyska sjökrigföringen under Världskriget. För de principer han härvid följde har han blifvit mycket klandrad, särskildt af storamiral von Tirpitz, hvilken bl. a. skrifver: ''Kabinettschefen v. Müllers egendomliga, ej lätt förstådda person har spelat en oerhörd roll för Tysklands öden. Denne i Sverige uppvuxne, genom en lång karriär vid hofvet framskjutne, älskvärde, konstnärligt begåfvade, bland hofvets damer och societeten omtyckte man hade samtidigt något af fanatiker.'' Säkert är emellertid, att M. var en ovanligt rättrådig man med ädla tänkesätt och varm fosterlandskänsla. H. W—l.

Müller, Johannes, tysk religiös skriftställare, f. 19 april 1864 i Riesa i Sachsen, har under ett drygt kvartssekel utöfvat en omfattande, i vida kretsar högt värderad religiös författarverksamhet. Hufvudsyftet med denna framgår redan af titeln på den skriftserie, som M. under många år från 1898 — de första åren tillsammans med H. Lotzky — utgaf: ''Blätter zur pflege persönlichen lebens''. M. vill söka vara en själavårdare för den moderna kulturmänniskan och vänder sig framför allt till sådana, som stå det religiösa lifvets mera gängse former fjärran. Bakgrunden för hans förkunnelse är kritiken af den personlighetslifvet nivellerande och utplånande sidan i det moderna kulturlifvet. Hans lösensord är ''omedelbart'' och ''ursprungligt'' lif. Vägen till detta lif går icke genom reflexion och viljeansträngning, utan därigenom, att människan i sin själs innersta kommer i beröring med verklighetens innansida och produktiva, nyskapande makt. Med stor energi betonar M., hurusom människan i den verkliga religionens värld kommer i beröring med ''objektiva makter'', med den förborgade lifsmakt, som gör sig gällande bakom allt skeende och som inifrån bemäktigar sig och öfvervinner oss. ''I den verkliga religionen råder gudomlig aktivitet, där är nyskapande lif''. Synes M. genom sitt kraf på försänkande i själslifvets djup träda i förbindelse med den för mystiken karakteristiska tankegången, så vill han å andra sidan häfda sin motsättning till all typisk mystik, hvilken han i själfva verket betraktar såsom ett religionssurrogat: den verkliga religionen är enligt honom gudsupplefvelse i motsats till mystikens gudsnjutning. Kännetecknet på det nyskapande är, att människan blir förd ut öfver sig själf, att den nedtryckande självbeskådningen upphör. Denna upplefvelse af gudomen blir sedan i lifsförnimmelser och impulser, som omsättas i lifvet. — Bland M:s mera betydande arbeten märkas *Die bergpredigt* (1906, 6:e uppl. 1920; ''Bergspredikan tolkad för vår tid'', 1922) samt *Die reden Jesu* (3 dlr, 1909—18; ''Vad Jesus talat, tolkat för vår tid'', 1914—16). Några af M:s mindre verk äro öfv. till sv.: ''Vem är Jesus?'' (1920), ''Om livet och döden'' (1921), ''Vad som hämmar livet'' (1920) m. fl. M:s styrka ligger väsentligen i den väckande och impulsgifvande karaktär, som hans skriftställarskap eger, samt i hans förmåga att vinna kontakt med nutida själslif. Hans böcker bära prägeln af den ''omedelbarhet och ursprunglighet'', som han vill förkunna. Terminologien däremot är ofta mindre

noggrann och tankegången icke sällan dunkel. I sin polemik mot andra religiösa åskådningar kan M. bli både summarisk och orättvis, och han öfverdrifver gärna olikheten mellan sig själf och de åskådningar han bekämpar. För det religiösa lifvets samfunds- och gemenskapssida står han tämligen oförstående. — M. bor f. n. på Schloss Elmau i Bajern, där han inrättat ett slags hospits i stor stil för kroppslig och själslig hvila och vederkvickelse. Han höll föreläsningar i Stockholm vid flera besök 1919—23. G. A—n.

Müller, Theodor Alfred, dansk historiker, f. 30 juni 1865 i Hjörring, tog skolämbetsexamen i historia 1892 och är lärare i Köpenhamn. Han har med lärdom och skarpsinne behandlat folkloristiska, litteraturhistoriska och religionshistoriska ämnen och skrifvit bl. a. om Homeros, Holberg, danska folkvisor samt de äldsta kulturerna i Egypten och Väst-Asien (i "Folkenes historie", I, 1907). P. E—t.

Müller, Hakon Einar Maximilian (Max), dansk operasångare (bas), f. 1866 i Aarhus, student 1884, elev af Algot Lange i sång, debuterade 1892 på k. teatern i Köpenhamn som *Hunding* och är sedan 1898 anställd där samt har sjungit bl. a. Wagners *Hagen, Gurnemanz, Daland* och *Pogner*, Mozarts *Leporello, Osmin* och *Bartolo*. P. E—t.

Müller, Karl von, tysk sjömilitär, f. 16 juni 1873, d. 11 mars 1923 i Braunschweig, chef å "Emden" (se d. o. Suppl.) under Världskriget, befordrades efter hemkomsten till kapitän zur see. H. W—l.

Müller, August, tysk nationalekonom, politiker, f. 20 nov. 1873 i Wiesbaden, var urspr. (till 1897) trädgårdsmästarbiträde, därefter socialdemokratisk tidningsman, studerade 1901—04 nationalekonomi och finansvetenskap i Zürich och blef 1904 juris doktor. Från 1907 var han anställd hos de tyska konsumentföreningarnas förlagsbolag i Hamburg. Han anställdes under Världskriget i maj 1916 i Kriegsernährungsamt, och rikskansleren Michaelis tog honom aug. 1917 till understatssekreterare i detta (han blef därmed den förste tyske socialdemokraten i hög ämbetsställning). M. var i prins Max' ministär okt.—nov. 1918 understatssekreterare i riksekonomiministeriet, blef efter revolutionen nov. s. å. som statssekreterare dettas chef, afgick i febr. 1919 och är sedan okt. 1920 e. o. professor i "genossenschaftswesen" vid Berlins universitet. M. har skrifvit bl. a. *Sozialisierung oder sozialismus?* (1919).

Müller, Hermann, tysk politiker, f. 18 maj 1876 i Mannheim, utbildades till köpman, men egnade sig från 1899 åt socialdemokratisk journalistik, blef 1906 medlem af tyska socialdemokratiska partiets styrelse och var partiombud på flera internationella socialistkongresser. Han blef 1916 led. af tyska riksdagen och satt månaderna närmast efter revolutionen nov. 1918 i tyska republikens exekutiva råd (senare centralråd). M. var 1919—20 led. af nationalförsamlingen och är sedan 1920 riksdagsledamot. Jämte Wels 1919 vald till partiordförande, var M. juni 1919—mars 1920 tysk utrikesminister (i Bauers ministär) och undertecknade, jämte doktor Bell, 28 juni 1919 å Tysklands vägnar fredstraktaten i Versailles. Från mars till juni 1920 var M. rikskansler och samtidigt äfven utrikesminister; han afgick, enär den dittillsvarande koalitionen af socialdemokrater, demokrater och centrum ej hade majoritet i den nyvalda riksdagen. M. är f. n. (1925) den socialdemokratiska riksdagsgruppens ordförande. V. S—g.

Müller-Brunow, Bruno, tysk sånglärare, f. 1853, d. 11 dec. 1890 i Leipzig, där han sedan 1887 var verksam, författade den uppmärksammade skriften *Tonbildung oder gesangsunterricht?* (1890; 8:e uppl. 1922), hvari han ifrågasatte tillvaron af skilda röstregister och uppställde teorien om "den primära tonen", som sedan utvecklades af Törsleff, Armin (Georg Herrmann, se denne) och svensken Algot Lange (se denne, sp. 1126). E. F—t.

Myllykoski, träsliperi och pappersfabrik i Sippola socken, Viborgs län, Finland, grundlagdt 1892, vid Myllykoski fors i Kymmene älf. Egare (sedan 1920) Yhtyneet paperitehtaat, osakeyhtiö (= De förenade pappersfabrikerna, aktiebolag); årsproduktion omkr. 10,000 ton havanna-, tidnings-, tryck- och omslagspapper samt omkr. 6,000 ton trämassa. O. B—n.

Mymaridæ, *zool.* Se Pteromalidæ.

***München** är nu hufvudstad i tyska fristaten Bajern och reg.-omr. Ober-Bayern. 630,711 inv., hvaraf 86,729 protestanter och 11,083 judar (1919). Bland nya byggnader märkas Volkstheater, Schauspielhaus, Lustspielhaus och Uniontheater (1911), Brakls konstutställningsbyggnad (1912), trafikministeriets och tullverkets byggnader (1913) och den katolska S:t Wolfgangskyrkan (1915 ff.). (Den i fig. 12 å pl. II afbildade byggnaden är icke justitiepalatset, utan en nyare, af F. v. Thiersch 1905 fullbordad domstolsbyggnad, Neues Justizgebäude, i gotisk stil. Det i ståtlig barockstil af samme arkitekt 1897 byggda Justitiepalatset afbildas i här

Justitiepalatset i München.

vidstående fig. Härmed beriktigas äfven uppgiften å sp. 38, raderna 17—15 nedifrån.) Veterinärhögskolan förenades 1914 med universitetet, en ny botanisk trädgård anlades 1913 vid Nymphenburg, en socialhögskola (Leohaus) upprättades 1919, en teaterskola s. å. och en fackskola för järnvägsmän 1921. Bland nya samlingar märkas Alpines museum (1911), nya statsgalleriet (1919) och Museum antiker kleinkunst (1920). Under Världskriget bombarderades M. af de allierades flygare 17 nov. 1916. — M. var efter revolutionen i nov. 1918 platsen för en rad våldsamma uppträden: konungadömets störtande, republikens utropande, mordet på ministerpresidenten Eisner (21 febr. 1919), kommunistiskt skräckvälde mars—april samt gatustrider i början af maj s. å. mellan kommunister och den lagliga

regeringens trupper (jfr Bajern. Suppl.). Litt.: G. J. Wolf, ”Ein jahrhundert M.” (1920), och R. H. Francé, ”M. Die lebensgesetze einer stadt” (s. å.). E. A—t.

***München-Gladbach.** Se Gladbach äfven i Suppl.

***Münchhausen.** — 2. Börries von M. har vidare författat *Hofball* (1914), *Die standarte* (1916), *Schloss in wiesen* (1921) och *Fröhliche woche mit freunden* (1922). 1923 utgaf han ”Meisterballaden”.

Myndighet, Offentlig, kallas de organ för statsmakten, hvilka ega omedelbar befallningsmakt i förhållande till allmänheten. Icke alla statsorgan äro sålunda att anse som myndigheter; särskildt äro statens s. k. affärsdrifvande verk och anstalter för olika ändamål icke i och för sig myndigheter, ehuru de i vissa afseenden kunna bekläda med befallningsmakt och därigenom, så långt denna makt sträcker sig, tillika bli myndigheter. Myndigheten representeras alltid af under ämbetsansvar beslutande organ, hvilka äro ämbetsmän, men under dem kunna stå tjänstemän och betjänte som verkställighetsorgan, handlande på den eller de beslutandes ansvar. Myndighets befallningar måste åtlydas, men kunna hos öfverordnad myndighet öfverklagas genom besvär och därigenom efter pröfning af denna ändras eller upphäfvas. Mot den ämbetsman, som är för myndighetens beslut och åtgärder ansvarig, kan enskild person icke föra någon ansvarstalan, utan detta tillkommer allenast justitie- resp. militieombudsmannen och justitiekansleren jämte särskilda åklagare. Alla myndigheter, utom taxeringsmyndigheterna, lyda under konungen allena och ha att handla efter hans i laga ordning gifna föreskrifter (R. F. § 47). Rld.

***Myndighetsålder.** Uppgiften i hufvudarbetet, sp. 43, att myndighetsåldern i Danmark 1911 fastställdes till 21 år, rättas till, att så skedde först genom ”myndighedsloven” 30 juni 1922; förut var i dansk rätt 18-årsåldern gränsen för ”umyndighed” och 25-årsåldern för ”mindreaarighed”. Personer mellan 18 och 25 år stodo under ”kurator”. Änkor voro dock städse ”fuldmyndige”. — Nuv. svensk rätt (1925) kräfver för valrätt och valbarhet till riksdagens Andra kammare ej högre ålder än att under fjolåret ha fyllt 23 år, medan däremot för valrätt och valbarhet till landsting fordras att under föregående år ha uppnått 27 år. Vissa domarförordnanden kunna anförtros 24-årig man, förste-notarie-förordnande t. o. m. 23-årig. C. G. Bj.

***Münster.** — 2. Universitetet utvidgades 1914 med en evangelisk-teologisk, 1922 med en landtbruksvetenskaplig fakultet och fick 1925 sin medicinska fakultet fullständigad. 1914—17 uppbyggdes den katolska kyrkan S:t Antonius, och 1919 upprättades en musikhögskola. 105,953 inv. (1921). — 4. (Officiellt *Munster*) M. tillhör nu franska dep. Haut-Rhin, arrondissemanget Colmar. 3,932 inv. (1921).

***Münster** (sp. 48), Th. G. Hans kusins son Christian Andreas (ej August) M. lämnade direktörskapet för Kongsbergs silfververk 1917 och blef teknisk direktör i Norske svovelkisgruber a.-s. Han dog 2 dec. 1924 i Vestre Aker. M. H.

***Münsterberg,** H., dog 16 dec. 1916 i Cambridge, Massachusetts.

***Myntkonvention** mellan skilda länder kan upprätthållas endast så länge, som de särskilda ländernas i öfrigt autonoma penning- och finanspolitik föres efter samstämmiga principer, hvilket ånyo ådagalagts under Världskriget, då själfva basen för gällande myntkonventioner, den gemensamma myntfoten (se d. o.), uppgetts med införandet af pappersmynt (se d. o.). 1. Latinska myntunionen, som redan 1915 blef äfven formellt rubbad genom upphäfvandet af de särskilda landsmyntens karaktär af lagligt betalningsmedel utanför det egna landets gränser, vidhålles emellertid principiellt, och på initiativ från Schweiz inleddes 1921 förhandlingar i Paris, som ledde till tilläggskonvention af 9 dec. s. å. rörande utväxlingen af Schweiz' betydande öfverskott af de andra konventionsländernas mynt till nedsatt guldvärde. Återställandet af myntunionen till dess tidigare effektivitet, som gått h. o. h. förlorad, är alltjämt ställdt på framtiden. — 2. Skandinaviska myntunionen rubbades i själfva sin grundval genom inställandet af sedlarnas inlösen med guld efter krigsutbrottet, och verkningarna af de nordiska ländernas därmed afgjorda öfvergång till pappersmyntfot framträdde i danska kronans notering under pari redan i okt. 1915 och norska kronans i dec. s. å. Underkurserna ha sedermera blifvit betydande gentemot svenska kronor, hvilkas guldparitet återställts vid utgången af 1922 (och guldmyntfoten i hufvudsak fr. o. m. 1 april 1924). Efter införandet af guldspärr (se d. o. Suppl.) i Sverige 8 febr. 1916 upptogos underhandlingar mellan de tre nordiska länderna, hvilka ledde till tilläggskonvention, som godkändes i Sverige med lag af 30 maj 1917 om skiljemynt af järn, liksom senare underhandlingar ledde till ny tilläggskonvention, som fastställdes för Sverige i lag af 18 juni 1920 om skiljemynt af kopparnickel (jfr Järnmynt. Suppl., Lagligt betalningsmedel. Suppl. och Myntsystem. Suppl.). Danska och norska skiljemynt, som präglats enligt konventionen och de båda nämnda tilläggsbestämmelserna, förlorade emellertid giltighet som lagligt betalningsmedel i Sverige fr. o. m. 6 okt. 1924 genom förordningar af 11 april 1924. Dessa innehöllo tillika förbud mot att i riket införa konventionsenligt präglade norska och danska skiljemynt fr. o. m. 1 maj 1924, dock att resande för eget behof egde medföra sådana skiljemynt till ett belopp af högst 5 kr. Ehuru myntunionen icke upphäfts, har den sålunda tillsvidare förlorat all verklig betydelse, och dess eventuella återställelse är ställd på framtiden. — Litt.: A. E. Janssen, ”Les conventions monétaires” (1911), A. Nielsen, ”Den skandinaviske möntunion” (1917), E. F. Heckscher, ”Den nordiska myntunionen” (i ”Nationalekonomisk tidsskr.” 1922). E. F. K. S—n.

***Myntsystem.** (Sp. 66) Enligt lag 11 april 1924, som trädt i kraft 6 okt. s. å., skola danska och norska skiljemynt, präglade enligt myntkonventionen och tilläggsartiklarna till densamma, upphöra att vara lagligt betalningsmedel i Sverige. Dylika mynt skola dock tillsvidare, vid anfordran, inlösas af Riksbanken efter deras lydelse med svenskt skiljemynt eller Riksbankens sedlar. Till skiljemynt skall — utom silfver, legeradt med koppar — användas dels kopparnickel (75 proc. koppar, 25 proc. nickel), dels ock brons. Genom lag 10 april 1917 medgafs, att till vissa skiljemynt finge användas jämväl järn,

och dylikt skiljemynt utmyntades i 5-, 2- och 1-ören 1917—19 till ett sammanlagdt belopp af 885,336 kr. Genom kung. 18 juni 1920 har förordnats, att skiljemynt af järn icke må, sedan de till någon af statens kassor inkommit, af densamma åter sättas i omlopp.

I fråga om åtskilliga länders hufvudmynt, värderade i kronor och ören efter metallvärdet (sp. 66—67), ha åtskilliga förändringar inträdt.

A. *Länder med silfvermyntfot.*

Värde i guld efter nu gällande förhållande mellan guld och silfver: 27,7 : 1.

Brittiska Indien 1 *rupie* 0,96
Kina 1 *taël* ..... 3,05 à 3,36

Medelnoteringen i London för 1924 var 34 pence per ounce engelsk standard (0,925 halt), motsvarande 89,42 kr. per kg. fint silfver.

B. *Länder med guldmyntfot.*

Brasilien 10 *milreis* 20,38
Portugal (ej längre milreis) 1 *escudo* (100 *centavos*) 4,03

C. *Länder med nominellt dubbel myntfot.*

					Kr.	
Belgien	10	*francs*	i guld	=	7,20	
	10	»	i silfver*	=	4,03	15,5 : 1
Frankrike	10	»	i guld	=	7,20	
	10	»	i silfver*	=	4,02	15,5 : 1
Grekland	10	*drachmes*	i guld	=	7,20	
	10	»	i silfver*	=	4,02	15,5 : 1
Italien	10	*lire*	i guld	=	7,20	
	10	»	i silfver*	=	4,02	15,5 : 1
Nederländerna	10	*gulden*	i guld	=	15,00	
	10	»	i silfver*	=	8,45	15,625 : 1
Mexico	1	*peso*	i guld	=	1,86	
	1	»	i silfver*	=	2,19	32,58 : 1
Schweiz	10	*francs*	i guld	=	7,20	
	10	»	i silfver*	=	4,02	15,5 : 1
Spanien	10	*pesetas*	i guld	=	7,20	
	10	»	i silfver*	=	4,02	15,5 : 1
Turkiet	1	*pund*	i guld = 100 piaster	=	16,40	15,99 : 1
	100	piaster	i silfver*	=	8,31	

Lagl. värdeförhållandet mellan guld och silfver

I. Em.

Müntz (Müntz), Charles Achille, bror till den i hufvudarb. omnämnde Eugène M., fransk kemist, f. 1846 i Soultz, d. 1917 i Paris, kom 1876 till Institut national agronomique i Paris som lärare vid kemiska laboratoriet, som då förestods af Boussingault (se denne), och efterträdde denne 1887 samt innehade befattningen till sin död. M:s arbeten beröra hufvudsakligen kemiens tillämpning på jordbruket och dess binäringar, vinodlingen samt utfodringsläran. Mest kända äro hans undersökningar (tills. med Schloesing) öfver salpeterbildningen i jorden 1876—79, hvarvid definitivt fastslogs, att denna process ej, såsom man förut antagit, var af rent kemisk natur, utan att den var beroende på vissa mikroorganismers lifsverksamhet. De ifrågavarande bakterierna isolerades dock först långt senare af Winogradsky (se Jäsning och Salpeterbakterier). M. egde framstående förmåga att popularisera de vunna vetenskapliga resultaten och åtnjöt stort anseende äfven bland praktiska jordbrukare. Hans vetenskapliga arbeten publicerades i "Comptes rendus de l'Académie de sciences" (i hvilken han invaldes 1896), i "Annales de l'Institut national agronomique" samt i åtskilliga handböcker. Chr. B—l.

Müntzing, Alvar, ingenjör, f. 29 dec. 1848 i Lerbäck, d. 22 aug. 1917 i Varberg, var fabriksföreståndare vid Inedals sockerbruk 1872—77, disponent vid Gustafsfors pappersbruk 1877—79, fabriksföreståndare 1879—93 och disponent 1893—97 vid Munksjö pappersbruk, byggde 1897 och var till 1902 disponent för Thimsfors pappersbruk samt innehade därefter Svenska pappersbyrån i Stockholm och var 1902—17 sekreterare i Svenska pappersbruksföreningen (se d. o.) m. m. Om hans betydelse för den svenska trämasseindustrien se Trämassa, sp. 172. Han tog ock initiativet till bildandet af ångpanneföreningar.

Myoklonusepilepsi. Se Ärftlighet, sp. 1258.

***Myrberg.** 1. O. F. M. M:s *Predikningar* jämte lefnadsteckning utgåfvos 1924 af I. Myrberg. — 2. A. M. M. dog 27 maj 1917 i Stockholm.

Myrbär, *bot.*, annat namn på tranbär. Se Vaccinium.

Myrdal, järnvägsstation på Bergensbanan, Norge, 867 m. ö. h., 336 km. från Kristiania, 157 km. från Bergen, på branten nära bottnen af den storslagna Flåmsdalen och en af Bergensbanans vildaste och vackraste punkter mellan Reinungatunneln, i ö., och Gravahalstunneln, i v. Från M. för en smal körväg i många krökar ned till dalbottnen och vidare mot n. till Aurlandsfjorden, en arm af Sognefjorden. Järnväg är under arbete högt uppe i dalens östra sluttning. I närheten af stationen ligger det stora välkända hotellet Vatnahalsen. K. G. G.

***Myrica,** *bot.* Artantalet uppgår till 40. G. L—m.

***Myrigelkott,** *zool.*, är liktydigt med myrpiggsvin. Se Echidna 1 och Kloakdjuren.

***Myrmalm.** Litt.: E. Naumann, "Södra och mellersta Sveriges sjö- och myrmalmer, deras bildningshistoria, utbredning och praktiska betydelse" (i "Sveriges geol. unders.", Ser. C. n:r 297, 1922). Se vidare Sjömalmer. Suppl. K. A. G.

Myrme'coris gra'cilis, *zool.* Se Ängsskinnbaggar.

***Myrmedonia,** *zool.* Se äfven Brachelytra. Suppl.

***Myrobalaner,** *bot.* Se äfven Terminalia.

***Myrorna.** Äfven i Göteborg finns en välgörenhetsförening Sällskapet Myrorna, grundlagd 1888, en frukt af den på 1880-talet bildade, men senare upplösta Göteborgs kvinnoförening för sociala intressen. Sällskapet har nu 5 (förr 7) barnhem (med tills. 100 platser), belägna i Härryda, Rödlanda, Ödsmål och Utbynäs i Partille. Barnen

* Metallvärdet enl. 1924 års medelnotering.

tillhöra i fattigvårdshänseende Göteborg. Det första barnhemmet, för 4 barn, öppnades 1892 i Göteborg. Sällskapets kapital är 83,727 kr. (1924), fastigheterna äro tax. till 110,000 kr., inventarierna bokförda till 30,300 kr. Inkomster och utgifter balanserade s. å. med 303,056 kr. O. Sjn.

***Myrsyra** framställes numera fabriksmässigt på syntetisk väg genom inverkan af koloxid (i form af generatorgas) på pulveriseradt natriumhydrat under 8 atm. tryck, vid 120—130°. Därvid bildas, enligt reaktionsformeln $NaOH + CO = Na.OOCH$, natriumformiat, som sönderdelas med svafvelsyra. Emedan syran enligt denna metod kan erhållas mycket billigt, har den fått användning i färgerier och garfverier som ersättning för dyrare organiska syror, såsom ättiksyra, mjölksyra, oxalsyra och vinsyra. Koncentrerad myrsyra sönderfaller redan vid vanlig temperatur i koldioxid och vätgas under katalytisk inverkan af pulverformigt rodium, iridium eller rutenium. K. A. V—g.

Myska, *bot.*, namn på släktet *Hierochloë*.

***Myskoxsläktet,** *paleont.* Att myskoxen under istiden lefvat i Skandinavien, bevisas genom fynd af ben, som gjorts vid Hilleröd i Nord-Själland, vid Nol n. om Göteborg och vid Undset på nordsidan af Dovrefjäll m. fl. st. Benen ha där funnits i moränbildningar och i glacifluvialt grus, och största sannolikheten är, att djuret lefvat här under interglaciala tider, då landet varit isfritt. K. A. G.

***Mysore.** 1. M:s areal är enligt senaste uppgifter 76,337 kvkm. med 5,978,892 inv. (1921). 1916 sammanfördes flera högre läroanstalter (Maharaja's college, Maharani women's college, Central college i Bangalore och College of engineering i Bangalore) till "university of M." — 2. Staden M. hade 83,951 inv. 1921. 1—2. E. A—t.

***Myssjö** tillhör nu Sunne, Ovikens och Hallens tingslag samt Undersåkers kontrakt. 33,620 har. 1,232 inv. (1924).

Mysz-Gmeiner [myʃ gma'j-], Lula, österrikisk konsertsångerska, f. 1876 i Kronstadt, elev af Emilie Herzog, Etelka Gerster och R. von Zur Mühlen, blef 1900 gift med österrikiske marinofficeren Ernst Mysz och 1920 professor i sång vid musikhögskolan i Berlin. Hon räknas bland samtidens bästa altsångerskor och är särskildt berömd som tolkarinna af Brahms' sånger. E. F—t.

***Mytens.** — 7. Martin M. Hans porträtt af O. Rudbeck återges i art. Rudbeck, sp. 1088.

***Mytilene** tillhör nu Grekland, nomos Lesbos. 17,928 inv. (1920; som kommun — *demos* — 20,081 inv. s. å.). M. är namn äfven på en krets (*periferēi'a*) i nomos Lesbos med 54,914 inv. (s. å.). M. besattes af grekerna i Balkankriget och var engelsmännens flottbas och hufvudkvarter i Egeiska hafvet under Världskriget. E. A—t.

Mytilokongestin. Se Anafylaxi. Suppl.

***Mytilotoxin,** *farm.* Se Östronförgiftning.

Mytolog [-lå̈g], forskare i mytologi.

***Mytologi** (sp. 165). *Finsk mytologi.* Litt.: U. Holmberg, "Die wassergottheiten der finnisch-ugrischen völker" (1913) och art. i "Kalevalaseuran vuosikirja" I, III, IV och "Mémoires de la Soc. finno-ougrienne" XXXV, LII, K. Krohn, "Suomalaisten runojen uskonto" (1918) och "Kalevalankysymyksiä" (i "Journ. de la Soc. finno-ougrienne" XXXV—XXXVI), R. Saxén, "Finsk guda- och hjältetro" (1916); *estnisk mytologi:* M. J. Eisen, "Esivanemate ohverdamised" (1920), "Eesti mütoloogia" (s. å.) och "Eesti uuem mütoloogia" (utan år).

(Sp. 170) *Lapsk mytologi.* Litt.: U. Holmberg, "Lappalaisten uskonto" (1915), U. T. Sirelius, art. om de finske lapparnas trummor i "Kalevalaseuran vuosikirja" IV. K. B. W.

Myxinoidæ, *zool.* Se Pirålen.

Myxogasteres, *bot.* Se Växter, sp. 470.

***Myxophyceæ,** *bot.* Hithörande organismer, som skilja sig från andra växter (och djur) genom sin rudimentära cellkärna (och saknaden af sexualitet?), synas utgöra en primitiv grupp. De äro funna fossila i mycket gamla aflagringar; den estländska oljeskiffern (brandskiffer, kuckersit; se Estland. Suppl., sp. 663) består till väsentlig del af myxofycérester, som betinga skifferns användbarhet till bränsle och oljeberedning. Vissa sorter af stenkol bestå likaledes delvis af fossila myxofycéliknande organismer. G. L—m.

Myxospo'ngia, *zool.* Se Svampdjur, sp. 819.

My'zus, *zool. M. cerasi.* Se Körsbärsbladlus. Suppl. — *M. ribis.* Se Vinbärsbladlusen.

Måg (af fsv. *magher*, måg eller svåger, men äfven släkting), dotters man, svärson. I rättslig mening (däremot ogärna i annat språkbruk) används ordet *måg* jämväl om dotters frånskilde man samt om afliden dotters efterlämnade, sedermera måhända omgifte make. C. G. Bj.

Målagård (fi. *Muolaa*), gammal kungsgård i Mohla socken, Viborgs län, Finland, förlänades 1563 åt Jakob Henriksson Hästesko till Sjundby och var 1606—1704 ätten Hästeskos till Målagård sätesgård. Den förstördes af ryssarna 1711, tilldelades 1726 som donation generalmajoren Ivan Sjuvalov och är nu i bondehand. O. B—n.

Målarakademien är en — mera förr än nu — vanlig benämning i dagligt tal på Akademien för de fria konsterna (se Konstakademien), som i sina äldsta statuter, gillade af Gustaf III 5 jan. 1773, kallades Kungl. målare- och bildhuggare-academien. G—g N.

Målaren och modellerna (*Une folie*), "komedi med sång", komponerad af Méhul (se denne) till text af Bouilly, uppf. i Stockholm 130 ggr 1804—63.

***Målilla.** Där ligger Kalmar läns tuberkulossjukhus med 102 sjukplatser.

Mållväxter, *bot.*, namn på fam. *Chenopodiaceæ*. G. L—m.

Målnekulla. Se Beateberg. Suppl.

Målsegandebrott, *jur.* Se Åtalsrätt.

***Målselven,** nuvarande namn på Maalselven.

***Målsman.** 1. Det i hufvudarbetet omtalade, äkta man tillkommande målsmanskapet öfver hustrun har genom nya Giftermålsb. (se d. o. Suppl.) afskaffats, h. o. h. så vidt angår alla efter 1920 ingångna äktenskap och i fråga om makarnas rättsförhållanden i *personligt* afseende äfven för de äldre äktenskapens del. Däremot kvarstår i dessa äldre äktenskap mannens målsmanskap alltjämt så till vida, som han principiellt har förvaltningen af *egendomen* om hand, icke blott sin enskilda, utan

äfven makarnas samfällda egendom och t. o. m. hustruns enskilda; en rad undantag härifrån gäller dock numera till förmån för hustrun. Aftal mellan man och hustru i ett sådant äldre (före 1921 ingånget) äktenskap äro i allmänhet taget ogiltiga; särskildt vissa inbördes underhållsfrågor kunna dock ordnas genom aftal. — Icke heller fattigvårdsstyrelses målsmanskap öfver fattighjon har den senaste lagstiftningen lämnat orördt. Detsamma erkännes öfver hufvud icke af 1918 års fattigvårdslag. Se vidare Fattigvård. Suppl., sp. 751. 1. C. G. Bj.

Månadsbiljett. Se Biljett. Suppl.

Månadslof, periodiskt återkommande ledighet från undervisningen vid en läroanstalt. Enligt läroverksstadgan § 19 skall ledighet från undervisningen lämnas lärjungarna i gymnasiets 3:e och 4:e ringar fyra dagar i månaden, i 1:a och 2:a ringarna samt i realskolans 6:e klass tre dagar, i realskolans 5:e kl. en och en half dag samt i realskolans 4:e kl. en dag i månaden. Ledigheten skall delvis användas för skriftliga arbeten å lärorummet. Äfven vid andra läroanstalter förekommer liknande ledighet. K. E. S—g.

***Månadssmultron.** Se äfven Fragaria. Suppl.

Mångfärgade lörin, *Trichoglossus Novæ Hollandiæ, zool.* Se Papegojor, sp. 1487.

***Månson,** Arvid, f. i Rydaholms socken, Jönköpings län, var son till prosten Magnus Arvidi.

***Månsson,** K. F. Signaturen (C. Wmn) betecknar konstnären Carl Wilhelmson.

Månsson, Karl Fabian, skriftställare, socialdemokratisk riksdagsman, f. 20 jan. 1872 på Hasslö, Blekinge län, gick i folkskola, arbetade vid jordbruk och fiske, var 1893—96 artillerist vid Svea artilleriregemente och drog sig därefter fram som grofarbetare, rallare och handtlangare. Flitiga självstudier samt håg och fallenhet för journalistyrket beredde honom 1899 anställning som medarbetare i ''Malmötidningen'' och ''Skånska dagbladet''. Från 1904 var han i Gäfle ett femtontal år medarbetare i ''Arbetare-bladet''. — M. anslöt sig 1903 i Malmö till Socialdemokratiska ungdomsförbundet och utöfvade dels som agitator, dels som medarbetare i tidningen ''Fram'' stort inflytande på arbetarungdomen. Han bekämpade energiskt den ungsocialistiska försvarsnihilismen, men lika oförsonligt det militära systemet och sökte i broschyren *Kan Sverige försvara sig?* (1907) uppvisa, att Sverige ej vore i stånd att åstadkomma ett betryggande militärt försvar. I tullfrågan förfäktade han ett extremt frihandelsprogram, bl. a. i skrifterna *Hungertullarna* (1909) och *Livsmedelstullarna* (1912) samt i tidskriften ''Eko'' (1917). M. är sedan 1912 led. af Andra kammaren (först för Gästriklands valkrets, sedermera för Gäfleborgs län) och sedan 1917 af bevillningsutskottet.

Inom socialdemokratiska partiet, hvars styrelse han 1911—16 tillhörde, slöt sig M. till den s. k. vänstersocialistiska riktningen samt var en bland initiativtagarna till bildandet 1916 af riksdagens socialdemokratiska vänstergrupp och 1917 af socialdemokratiska vänsterpartiet. Han tillhörde detta till 1921, då partiet ombildades till kommunistiskt samt uteslöt M. och hans antikommunistiska meningsfränder. Sedan det då bildade nya socialdemokratiska vänsterpartiet 1923 upplösts, anslöt sig M. ånyo till socialdemokratiska arbetarpartiet. Som riksdagsman har han mest intresserat sig för tull- och försvarsfrågorna. Han var led. af försvarsrevisionen (1919) och af tull- och traktatkommittén (1919—23) samt har dessutom varit led. af psalmbokskommittén.

M. debuterade 1916 som skönlitterär författare med *Rättfärdiggörelsen genom tron*, en förtjänstfull och mycket uppmärksammad skildring från den frikyrkliga rörelsens genombrott i Sverige. 1922 utgaf han första och 1923 andra delen af *Sancte Eriks gård*, en bredt lagd medeltidsskildring. Som talare utmärkes M. af utpräglad originalitet, liflig framställningskonst och mustigt språk. S. H.

***Månstad** omfattar nu 3,898 har. 681 inv. (1924).

***Månstorp.** Se A. Hahr, ''Skånska borgar'', 4:e h. (1916).

Mårbacka, herrgård i Östra Emterviks socken, Värmland, 8 km. s. ö. om Sunne, omfattar 150 har, hvaraf 70 har åker; tax.-v. 76,000 kr. Hufvudbyggnaden uppfördes 1793 och ombyggdes 1921

—23 efter ritning af I. G. Clason (se fig.). Gården egdes från omkr. 1720 af komministern Olof Morell och gick sedan i arf till två af hans efterträdare i ämbetet. 1801 kom den genom arf i familjen Lagerlöfs ego, gick 1885 ur släkten, men återkom dit 1910, då författarinnan Selma Lagerlöf inköpte gården. O. Sjn.

Mårdseleforsen. Se Vindelälfven.

Mårfamiljen, Mårväxter, *bot.*, namn på fam. *Rubiaceæ*. G. L—m.

Mårmatjåkko, ett 1,959 m. högt fjäll i Jukkasjärvi socken, Lappland, omkr. 30 km. s. om Abisko. O. Sjn.

***Mårtens,** Sankt, socken. Koskis och Karinais kapell äro numera självständiga pastorat. 3,106 inv. (1923). O. B—n.

Mårten Skinnares hus. Se Vadstena, sp. 254 och fig. 3.

Mårvasdraget kommer från en rad stora sjöar, hvaribland märkes Mårvatn, i norra delen af Telemark, och faller ut i nordöstra ändan af Tinnsjö, Norge. M. representerar 120,000 hkr, hvaraf norska staten eger 24,000. Damm har byggts, men älfven är f. ö. icke utbyggd. K. G. G.

***Måseskär.** Fyren, belägen på 58° 5′ 44″ n. br. och 11° 9′ 57″ ö. lgd fr. Gr., visar 3 hvita blänkar hvar $^1/_2$ minut, har lins af 3:e ordningen, 60,000 hlj. styrka, luxljus och 17 bågminuters lysvidd. Den är anbragt 33,8 m. öfver medelvatten i ett 21,7 m. högt järntorn, uppfördt 1865. Där finns mistsiren för komprimerad luft. E. A—t.

Måskokaise, ett 1,518 m. högt fjäll i Pältsamassi-

vet, Karesuando socken, Lappland, på gränsen till Norge, Sveriges nordligaste och östligaste högfjäll. O. Sjn.

Måsnaryd, konvalescenthem i Västertälje socken, Stockholms län, på en udde i sjön Måsnaren, 4 km. v. om Södertälje, grundlades genom en donation af öfverste S. L. Heijkenskiöld och hans maka, öppnades 1924 och har plats för omkr. 30 patienter. O. Sjn.

Måsöre. Se Abekås. Suppl.

Måsöy, norskt härad. Se Maasö (äfven i Suppl.).

***Mättverktyg.** (Sp. 228) Grundvalen för det af K. E. Johansson (se denne. Suppl., sp. 772) uppfunna precisionsmättsystemet är en kombinationsmättsats, bestående af ett antal rektangulära stålbitar, å hvilka två motstående ytor genom ytterligt noggrann bearbetning gjorts praktiskt taget absolut plana och sinsemellan parallella. Afståndet mellan dessa plan utgör, med en noggrannhet, som kan räknas i en eller annan hundratusendels millimeter, ett för hvarje passbit bestämdt, däråt instämpladt mått. Genom lämpligt val af längder kunna vid olika bitars sammanläggning alla önskade längdmått erhållas. Bitarna passa så fulländadt mot hvarandra, att de vid hopläggningen genom adhesionens inverkan starkt fästas tillsamman. Verkställda prof visa, att hophäftningskraften mellan t. ex. två sådana bitar med en beröringsyta af 3,15 kvcm. kan uppgå ända till 100 kg. Något mätbart mellanrum mellan de hoplagda bitarna finnes således ej, hvilket gör, att en hel serie bitar kan hopfogas, utan att noggrannheten riskeras. I regel äro mättsatserna justerade, så att det påstämplade måttet anges vid en temperatur af 20° C. För att mäta tjocklekar, cylinderdiametrar o. s. v. sammanställas mått af önskad längd, hvarefter mot de yttre måttytorna lägges ett par skänklar. Systemets nästan ofattbara noggrannhet är numera allmänt erkänd, och måttsatser enligt detta system användas äfven vid de förnämsta internationella institut. För Bureau international des poids et mesures i Paris har t. ex. förfärdigats en serie med stigande intervall å en tiotusendels millimeter, och Johansson förfogar öfver mätinstrument och metoder, som möjliggöra konstaterande af afvikelser äfven på ett par milliondels millimeter. Tillverkningsmetoden är naturligtvis hemlig. Fmn.

***Mähren** tillhör nu Tjecho-Slovakien och omfattar efter nyare gränsregleringar 22,304 kvkm. med 2,660,737 inv. (1921), 119 på 1 kvkm. E. A—t.

Mäkelä, J. Se Finsk konst. Suppl.

Mälardalens schackförbund. Se Schack, sp. 922.

Mällväxter, *bot.*, namn på fam. *Chenopodiaceæ.* G. L—m.

***Mälsåker** såldes 1916 till ett konsortium, som frånsålde större delen af landtegendomarna. Slottet med omgifvande jord tillhör nu löjtnant Carl Ridderstad.

Mälta. Se Öl, sp. 92.

Männingsregementen brukar man kalla de extraordinarie trupper, som uppsattes under Karl XII:s krig på så sätt, att 3, 4 eller 5 rotar eller rusthåll anskaffade en karl (se Femmänningar och Tremänningar). V. Hamilton, C. H. Kreüger och E. Leijonhufvud ha utgett "Namnlistor öfver officerskårerna vid svenska s. k. männingsregementen till häst och ståndsdragoner under Stora nordiska kriget" (i "Personhist, tidskr." 1916).

***Människan.** 3. Det anses finnas skäl att anta, att redan under midten af miocenperioden (se Tertiärsystemet) människans och gorillans förfäder differentierades och skildes från hvarandra — en uppfattning, som dock ej innebär, att människans förfäder redan under denna period skulle ha uppnått den moderna människans egenskaper, utan snarare att gorillans (och schimpansens) förfäder då börjat anta sina specifika kännetecken; det är nämligen högst sannolikt, att under hela miocentiden människans förfäder ännu voro "apliknande". Allt hvad vi känna af dem är några fossila (f. ö. föga upplysande) aparter, hvilkas skelett äro funna i Himalayas förberg. Ehuru det ännu ej blifvit afgjordt, huruvida en nyligen beskrifven miocenapa (*Sivapithecus*) kan uppfattas som en af människans stamfäder eller ej, anses det emellertid som säkert, att Sivalikbergen under sagda period voro en utgångspunkt för de människolika aporna och väl ock för människan. Värdefulla upplysningar rörande forntidens *Primates* ha särskildt de i oligocena lager vid Fajum anträffade resterna lämnat.

1912 offentliggjorde engelske paleontologerna Ch. Dawson och Smith Woodward (se d. o.) en redogörelse för några skelettfynd, som gjorts vid Piltdown i Sussex och hvilka anses tillhöra de mest betydande upptäckter, som under senare år gjorts på det antropologiska området. Dessa fynd utgöras bl. a. af rester af ett kranium — tillräckligt fullständiga att ge en god föreställning om hela hufvudskålen. *Eoanthropus Dawsoni*, såsom ifrågavarande skelettrester benämnts, ådagalägger, att hjärnans storlek hos densamma faller inom ramen af detta organs växlingar hos de moderna människorna. Hjärnskålen är jämförelsevis långsträckt, smal och rätt platt samt påminner om den vid Gibraltar funna representanten för *homo primigenius*. (I st. f. sistnämnda beteckning använda franska författare ofta *homo mousteriensis*; jfr Mousterientiden, sp. 1253.) Enligt Smith Woodward är denna människas hjärna 1,300 kbcm. stor, alltså af ungefär samma storlek som en mindre hjärna hos nutidsmänniskan, dock större än den australiske infödingens, hvars hjärna sällan öfverskrider 1,250 kbcm. Enligt Woodward skulle Eoanthropus vara en utgångsform för Neanderthaltypen. Emellertid har den underkäk, som anträffats i lager, hvilka tillhöra samma interglaciala period som en vid Taubach (i Weimars närhet) funnen tand, lika litet som den sistnämnda tanden med Eoanthropus att göra, utan är liksom denna tand så aplik, att väl flertalet forskare numera anser dem ha tillhört en ap-art, som stått den nu lefvande schimpansen nära (se Troglodytes niger och Primates, fossila. Suppl.). — Det tidigaste fyndet af en urmänniska gjordes 1848 vid Gibraltar (jfr Människan, sp. 259) och består af en väl bibehållen skalle. Särskildt anmärkningsvärdt för denna skalle är hjärnskålens mycket ringa storlek och de svaga ögonbrynsbågarna; måhända har densamma tillhört en kvinna. Under de senaste åren ha skelettrester af urmänniskan anträffats i Dordogne (vid La Quina och La Ferrassie) samt på ön Jersey. Dess-

utom äro numera ock utanför Europas gränser rester af urmänniskor påvisade, såsom vid Brokenhill i Rhodesia och af australiernas fossila stamfäder i Queensland. — Nyligen (1925) har i Betsjuanaland (Syd-Afrika) gjorts ett fynd af delar af ett primatkranium (nämligen ansiktsben och underkäk med tänder), hvilket enligt hittills lämnade uppgifter har tillhört en varelse, som står mellan de nu lefvande människolika aporna och människan. Denna individ skulle höja sig öfver de förra med afseende på flera egenskaper, såsom prognatismens ringa utbildning, näsbenens förhållande till ögonhålorna, tändernas beskaffenhet, större hjärnkapacitet än hos aporna m. m. Någon närmare undersökning föreligger ännu ej. I Europa äro numera rester af urmänniskan eller denna mycket närstående raser hittills anträffade på omkr. 19 skilda ställen. — I motsats till den tidigare framhållna likheten mellan de nu lefvande australiernas och urmänniskans kranium ha nyare undersökningar ådagalagt, att sagda typer äro rätt skiljaktiga utom beträffande några få egenskaper å kraniets främre parti. — Somliga nyare forskare anse, att ingen nu lefvande människotyp kan betraktas som en direkt afkomling af urmänniskan. Enligt franske antropologen Verneau (f. 1852) är kraniets dolikocefali i förening med ansiktets betydliga bredd i förhållande till dess höjd Cro-Magnonrasens (se Cro-Magnon) enda verkliga särmärke. Denna ras anses lefva kvar i vissa delar af sydvästra Frankrike och i England. Summan af vårt nuvarande vetande om människans paleontologi kan sammanfattas sålunda, att ”vår egen art är blott *en* bland flera människoarter, hvilka lefde, blomstrade och täflade med hvarandra under pleistocenperioden” (Matthew). Ur den nyaste litteraturen må framhållas Boule, ”Les hommes fossiles” (1921), Gregory, ”The Dawn man of Piltdown” (1914), Osborn, ”Men of the old stoneage” (1916), Berry och Robertson, ”The place in nature of the Tasmanian aboriginal as deduced from a study of his calvaria” (1914—21), Woodward, ”A guide to the fossil remains of man in the department of geology in the British museum” (1915), och Matthew, ”Recent progress in vertebrate paleontology” (1923). L—e.

***Mänttä**, träsliperi. Träsliperiet grundlades 1868, en sulfitcellulosafabrik 1914 och pappersbruk 1882, alla vid Mäntänkoski fors, i M. socken; egare G. A. Serlachius, a.-b. (akt.-kap. 13,6 mill. mark). Årsproduktion omkr. 6,000 ton trämassa, 12,000 ton cellulosa samt 12,000 ton tryck-, skrif-, omslags- och tidningspapper. Kraft skall tas från Kuhankoski kraftstation i Laukas. Jfr Serlachius 3. O. B—n.

Mänttä, kommun och församling i Tavastehus län, Finland, Ruovesi domsaga och härad, pastorat i Ruovesi kontrakt, Tammerfors stift, afskildes 1921 från Vilppula. 60 kvkm. 2,856 inv. (1923). O. B—n.

Märgborren, *zool.* Se Barkborrar, sp. 931 o. pl. II till art. Skogens skadeinsekter.

***Märgel.** Om strutmärgel se d. o.

Märgpudding, *kokk.*, gräddad efterrätt af finhackad oxmärg, rifvet hvetebröd, ägg, strösocker, russin eller korinter och citronskal, hvartill af gammalt serverats sås af socker och konjak, hvilken påtänds och får brinna en stund.

Märgärter (Märgspritärter), *trädg.* Se Ärter.

Märke, *bot.*, namn på *Sium latifolium*.

Märkning af fisk, *fisk.* För utredning af vissa fiskars vandringar liksom af deras tillväxt har man fäst små märkta metallplattor på deras kropp. Så märkta fiskar ha utsläppts, och tillika har tillkännagetts, att tillvaratagna märken inlösas, om uppgift lämnas rörande tid och rum för den märkta fiskens infångande äfvensom för dess kroppslängd.

***Märldjur**, *zool.*, ha uppdelats i 3 underordningar; i 2 af dessa kunna olika former och grader af parasitism urskiljas. Den tredje underordn. (*Gammaridæ*) omfattar uteslutande fritt lefvande arter; öfver 1,300 äro beskrifna. Mest känd är den s. k. tångloppan (*Gammarus pulex*; se fig. i art. Märldjur), 18 mm. lång, ytterst vanlig i sötvatten under stenar och trästycken; den lifnär sig af multnande växtämnen. L—e.

Märrholmen, ö i Hammarösjön af Vänern, omkr. 5 km. s. ö. om Karlstad, med en 1895 uppförd fast fyr, 1910 ändrad till blixtfyr, på 59° 22′ n. br. och 13° 36′ ö. lgd fr. Gr., 11,3 m. öfver medelvatten. Agaljus. E. A—t.

Märöarna, ögrupp i nordöstra delen af Vänern, tillhörande Visnums socken, Värmlands län, omfattar Stora Märö, i n. ö., Lilla Märö, i s., Lakholmen (se d. o. Suppl.), i v., samt en del småöar.

Mäskprofvare. Se Ballings mäskprofvare. Suppl.

***Mässa.** — 3. Under och efter Världskriget började man i olika länder med tanke på Leipzigmässans betydelse för Tysklands kommersiella lif (se hufvudarbetet, sp. 287) samt önskan att stimulera den inhemska produktionen att flerstädes anordna mässor. I spetsen härför gick Frankrike, där särskildt genom ett målmedvetet arbete af Lyons mär É. Herriot (numera konseljpresident) den första mässan kom till stånd 1915 i Lyon. Sedermera följde mässor i Paris, Bordeaux m. fl. platser, hvilka dock antingen blifvit af mindre betydelse eller också ej längre existera. 1915 började äfven i England mässor hållas i London, Birmingham och Glasgow (den sistnämnda har dock numera upphört). Holland har sedan 1917 en årlig mässa i Utrecht, Schweiz sedan 1919 i Basel, Finland sedan s. å. i Helsingfors, Belgien sedan 1920 i Bruxelles, Italien sedan s. å. i Milano, Norge sedan 1920 i Kristiania, Spanien sedan s. å. i Barcelona, Tjecho-Slovakien sedan s. å. i Prag och Österrike sedan 1921 i Wien. Med undantag af mässorna i England, Finland, Norge och Schweiz äro ofvannämnda mässor af internationell karaktär. I Danmark hade redan 1913 en mindre mässa anordnats i Fredericia, som sedermera återupplifvades efter krigets slut och som är rent nationell. Vid sidan af den gamla Leipzigmässan har i Tyskland en mässa af mer permanent karaktär kommit till stånd 1918 i Frankfurt a. M. Denna är framför allt inriktad på vissa tekniska branscher, såsom maskin-, metall- och kemisk industri. Utom ofvannämnda mässor, som med hänsyn till antalet deltagande firmor, besökare och omsättning blifvit af betydelse, ha på en mängd andra platser mässor uppstått, men de ha emellertid antingen icke nått någon vidare omfattning eller också snart upphört.

I *Sverige* kommo de första varumässorna till

stånd i Göteborg 1918 och i Malmö 1919, den s. k. ”Skånemässan”. Bägge hållas årligen och äro afsedda för endast svenska tillverkningar. I syfte att få till stånd en riksvarumässa blef mässan i Göteborg fr. o. m. 1921 organiserad så, att i dess styrelse äro insatta representanter för Kommerskollegium, den s. k. Centrala nämnden för reglering af rikets varumässor, Sveriges industriförbund, Sveriges allmänna exportförening, Sveriges köpmannaförbund, Sveriges handtverksorganisation, Svenska slöjdföreningen, Handelskammarmötets kommitté samt representanter för lokala sammanslutningar. — Om kulturmässa (se d. o. Suppl.). E. N—r.

***Mässing.** Om mässingstillverkningens historia se Zink, sp. 790.

Mässingsorkester (Hornmusik), orkester af endast mässingsinstrument (se d. o.; jfr Orkester, sp. 893).

Mässvik, herrgård i Bro socken, Värmlands län, 15 km. n. ö. om Säffle, omfattar $1^{3}/_{4}$ mtl med en areal af 744 har, hvaraf 200 har åker, tax. till 350,000 kr. (1924), samt ångsåg, kvarn och elektricitetsverk. Hufvudbyggnaden, ett tvåvåningshus i gammal herrgårdsstil, uppfördes 1772. M. har tillhört bl. a. släkterna Olivecrona och von Axelson och eges sedan 1923 af direktör Aug. Lillienau. O. Sjn.

Minneskorset i Mästerby.

Mästarkurser. Se Handtverksinstitutet. Suppl.

***Mästerby.** Inom M. begrafvos i juli 1361 efter två dagars strid en bondehär af danskarna under Valdemar Atterdag. Vid Grens, där bönderna begrafvos, restes ett kors af kalksten.

Mästerskapstäflingar, *idrottst.*, efter vissa regler och med vissa bestämda mellanperioder anordnade täflingar för utkorande af den bäste i en viss idrottsgren inom ett visst område (rayon). Mästerskapen kunna vara internationella eller nationella. Internationella mästerskapstäflingar äro dels världsmästerskapstäflingar, öppna för alla, dels mästerskapstäflingar, öppna för vissa grupper af nationer, såsom europeiska, australiska mästerskap o. s. v. Nationella mästerskapstäflingar äro sådana, som anordnas inom en viss nation eller en viss grupp inom en nation. Hit höra t. ex. svenska (danska, norska o. s. v.) mästerskapen samt distrikts-, junior- och klubbmästerskapen. Slutligen skiljes på mästerskapstäflingar för amatörer och för professionella. — Svenska mästerskapstäflingarna anordnas årligen af de under Svenska gymnastik- och idrottsföreningarnas riksförbund sorterande specialförbunden. 1924 voro dessa täflingar 112 till antalet, nämligen i allmän idrott 30, brottning 6, fotboll och bandy 2, fäktning 3, golf 2, ishockey 1, kanot 4, lawn-tennis 16, rodd 4, simning 19, skidlöpning 9, skridskoåkning 8, tyngdlyftning 5, velociped 3. Distrikts-mästerskapstäflingarna voro s. å. 1,174, fördelade på 21 af Riksidrottsförbundets olika distrikt. Svenska junior-mästerskapstäflingar anordnades s. å. i skridskoåkning, fäktning, skidlöpning och allmän idrott.

Riksförbundets svenska mästerskapstecken (utfördt af Erik Lindberg).

Den förste världsmästare, som korats i någon idrottsgren, var kanadensiske professionelle roddaren Edward Hanlan, som i början på 1880-talet framgångsrikt täflade om det professionella mästerskapet i rodd (*single sculls*) både i England och i Australien. Det tidigaste amatörmästerskapet var det engelska i boxning 1867. Det första Europamästerskapet för amatörer var i skridskoåkning, instiftadt af Internationella skridskoförbundet 1891, dels för konståkning, dels för hastighetsåkning. Det första världsmästerskapet för amatörer var äfven i skridskoåkning (hastighetsåkning), instiftadt 1893 af samma förbund. E. B—ll.

Mästersångarna i Nürnberg (*Die meistersinger von Nürnberg*), stor komisk-romantisk opera af Rich. Wagner (se denne, sp. 303 och 307), uppf. i Stockholm f. g. 1887.

Mätning, *landtm.* Se Landtmäterikarta (äfven i Suppl.) och Mätningsförordning. Suppl.

Mätningsförordning kallas, äfven officiellt, k. förordn. 17 dec. 1920 ang. sättet för utförande af vissa mätningsarbeten m. m. Denna förordning skall tillämpas vid landtmäteriförrättningar enligt skiftesstadgan eller andra, jorddelning på landet gällande, författningar, äfvensom vid förrättningar jämlikt 6:e kap. af lagen om fastighetsbildning i stad, m. a. o. vid laga skiften och hemmansklyfningar, egoutbyten, rågångsutstakningar (se Rågång), gränsbestämningar å stadsjord m. m. Förordningen innehåller utförliga regler om planmätning — *dels* s. k. finmätning medelst triangel- och polygonmätning (se härom Geodesi och Triangelmätning), *dels* ”vanlig mätning” — vidare om höjdmätning, kartas upprättande, arealuträkning samt utstakning och utmärkande af egogräns; sistberörda regler ha alföst de gamla föreskrifterna i Jordab., 12:e kap., och skiftesstadgan, 14:e kap., om rå och rör eller andra gränsmärken (se d. o. samt Rågång). Se vidare Landtmäterikarta. Suppl. C. G. Bj.

Mätningsman är namnet på en — genom 1917 års lag om fastighetsbildning i stad införd — befattning i stads tjänst. Med befattningen förenade åligganden äro tomtmätningar enligt 2:a kap. i nämnda lag, afstyckningar af områden enligt 5:e kap. samt, efter särskilda förordnanden, laga skiften, gränsbestämningar och egoutbyten enligt 6:e kap., äfvenledes i samma lag. Mätningsmannen kan ock af länsstyrelsen förordnas till registerförare för staden och till att upprätta registerkarta (se Tomtmätning samt, i Suppl., Fastighetsbildning i stad och Fastighetsregister för stad). För behörighet till mätningsmannabefattning kräfves antingen aflagd landtmäteriexamen eller fullständig examen från Tekniska högskolans fackskola för väg- och vattenbyggnad eller från motsvarande afd. vid Chalmers' tekniska institut i förening med praktisk skolning i egomätning (i regel minst 2 år) eller ock särskildt medgifvande af K. M:t, hvilket f. ö. kan lämnas med begränsning till vissa slags förrättningar. C. G. Bj.

***Mättad.** Se äfven Ånga och Ångmaskin, *sp.* 1059.

***Möbel.** De å sp. 303 kännetecknade moderna sträfvandena inom möbelsnickeriet ha under sista årtiondet icke minst i Sverige af möbelarkitekter och handtverkare fullföljts med vackra resultat, och den svenska möbelkonsten har äfven i utlandet väckt fördelaktig uppmärksamhet. — Litt.: se äfven Ernst Fischer, amanuens vid Röhss' konstslöjdmuseum i Göteborg, ''Möbelkonsten från renässansen till och med empiren'' (1920).

***Möbius,** Martin A. J., är sedan 1914 professor i botanik vid universitetet i Frankfurt a. M.

Mögeltönder, stor by i danska Slesvig, 4 km. v. om Tönder, Tönder amt. 751 inv. (1921). Station på järnvägen Tönder—Højer sluse. P. E—t.

Möhl-Hansen, Karl Kristian, dansk målare, f. 20 febr. 1876 på Bornholm, elev af Zahrtmann, har utställt från 1899 (från 1901 på Den fri udstilling) i synnerhet landskap af en viss tung monumentalitet, som i sin gammaldags romantik påminna om P. Kr. Skovgaard. Kunstmuseet eger *Strandmöllesöen* (1906). M. har dessutom arbetat mycket med dekorativ konst. P. E—t.

***Möhra** tillhör nu kretsen Meiningen af tyska republiken Thüringen. 584 inv. (1919).

***Möja** är sedan 21 juli 1922 annex till Värmdö, Uppsala stift, Roslags östra kontrakt. 762 inv. (1924).

Möja, *bot.*, namn på släktet *Batrachium*.

***Möklinta** omfattar nu 27,034 har. 2,748 inv. (1924).

***Mölle.** Jfr äfven Kullaberg. Suppl.

***Mölleberga** omfattar nu 632 har. 246 inv. (1924).

***Möller** (sp. 314). 1. Karl Oskar M., öfverintendent, var 1918—24 generaldirektör i Byggnadsstyrelsen. Hedersled. af Vitt. hist. o. ant. akad. 1914.

***Möller** (sp. 315), Hj. A., blef lektor 1913 i Västervik och 1915 i Kalmar, men åtnjuter sedan hösten 1917 tjänstledighet för vetenskapligt arbete vid Riksmuseum. Af hans *Löfmossornas utbredning i Sverige* ha hittills utkommit 8 dlr. Dessutom har han författat *Beiträge zur moosflora Javas, Straits settlements und Birmas* (1918) C. Lmn.

***Möller** (sp. 319), L. Otto, dog 13 jan. 1915 i Gylling. Hans brefväxling med Th. Skat Rördam utkom 1916—17. — 2. Hans Larsen M., den föregåendes brorson, historiker och politiker, f. 8 april 1861 vid Odder, tog skolämbetsexamen i historia 1886, blef filos. doktor 1889 på afh. *Christian VI og grev Stolberg-Wernigerode*, var 1888—1911 föreståndare för de Brockska handelsskolorna i Köpenhamn och 1891—1902 för handelsaftonskolan, 1902—12 inspektör vid Köpmandsskolen, 1899—1920 undervisningsinspektör för de statsunderstödda handelsskolorna och är sedan 1920 direktör för handelsskolundervisningen. 1903—10 och 1911—13 var han led. af folketinget (högern). Han har utgett flera historiska läroböcker. P. E—t.

***Möller** (sp. 320), K. B. A., var t. o. m. 1922 preses i Selskabet for Norges vel.

***Möller** (sp. 320), Niels L., har ytterligare utgett diktsamlingen *Egelunden* (1920) och *Nattevagter* (1923), en samling tidskriftsartiklar. Han lämnade 1922 sin plats i statsanstalten. P. E—t.

***Möller** (sp. 320), E. J., dog 16 okt. 1916 i Köpenhamn. C. G. Bj.

Möller, Frits Gustaf (Gustav), politiker, f. 6 juni 1884 i Malmö, genomgick folkskolan och åtnjöt undervisning i borgarskolan och handelsgymnasiet i födelsestaden, var 1901—04 privatsekreterare hos direktör R. F. Berg samt anslöt sig 1904 till Socialdemokratiska ungdomsförbundet och slog sig på journalistik. M. var medarbetare i ''Arbetet'' 1906—07 och därefter i ''Skånska Socialdemokraten'' till dec. 1912, då han blef förlagschef i det socialdemokratiska bokförlaget ''Tiden'' i Stockholm. Sedan 1917 är M. sekreterare i socialdemokratiska arbetarpartiet. Då den första socialdemokratiska ministären kom till stånd (mars 1920), blef han politisk redaktör i ''Social-demokraten'', lämnade denna befattning, när ministären afgick, okt. s. å., men öfvertog den åter okt. 1921, då den andra socialdemokratiska ministären trädde i funktion, och innehade den till okt. 1924. M. var därjämte 1915—21 redaktör för tidskriften ''Tiden''. Han var led. af Andra kammaren 1918—19 (för Stockholms stads 1:sta valkrets) och är led. af Första kammaren (för Stockholms län och Uppsala län) sedan urtima riksdagen (1919). Sedan 1918 är han led. af socialdemokratiska riksdagsgruppens förtroenderåd och 1919—24 ordf. för Första kammarens socialdemokratiska fraktion. Han utsågs 1920 till led. af socialiseringsnämnden (ordförande 1925) samt af tull- och traktatkommittén. M. var led. af hemliga utskottet 1920 och led af utrikesnämnden från 1921 till okt. 1924, då han i den tredje socialdemokratiska ministären blef chef för Socialdepartementet. — I Socialdemokratiska ungdomsförbundet var M. ordf. 1907, redaktör för dess tidning ''Fram'' 1911—12 och under flera år led. af centralstyrelsen. Under den schism inom förbundet, som ledde till, att det bröt sina förbindelser med det socialdemokratiska partiet, och som 1917 utmynnade i de s. k. vänstersocialisternas utbrytning, intog M. till en början en medlande hållning, men ställde sig slutligen helt på deras sida, som slogo vakt om partiet, och blef jämte P. Alb. Hansson den mest energiske förespråkaren för kravet på skilsmässa mellan de båda mot hvarandra fientligt sinnade riktnin-

garna. Tills. med P. Alb. Hansson utgaf han den mot vänstersocialisterna riktade stridsskriften *Stormklockepolitiken* (1916). — M. har gjort sig bemärkt som kunnig journalist, god talare och skicklig debattör. Han torde ock få anses vara en af det socialdemokratiska partiets bästa politiska begåfningar. S. H.

Möller, Peder Rasmussen, dansk författare, f. 16 nov. 1848 på Fyn, son till en gårdsegare, rådde om sin fädernegård 1874—1908. Påverkad af Mads Hansen (se d. o.), har han utgett en rad skådespel, bl. a. *En skærsild* (1887), *Isen brydes* (1891), flera romaner och berättelser (*Sejr og Thora*, 1902), diktsamlingen *Hvor ageren grönnes* och hågkomsterna *Slægt efter slægt* (1918). P. E—t.

Möller, Martin Thomas Hermann, dansk filolog, f. 13 jan. 1850 vid Tönder, d. 6 okt. 1923 i Köpenhamn, studerade klassisk och germansk filologi vid tyska universitet, blef 1875 filos. doktor i Leipzig på afh. *Die palatalreihe der indogermanischen grundsprache im germanischen*, var 1878—83 docent i Kiel och 1888—1921 professor i tyska språket och litteraturen i Köpenhamn. M. skref en rad framstående arbeten öfver germansk filologi och jämförande språkvetenskap, t. ex. *Zur althochdeutschen alliterationspoesie* (1888), *Semitisch und indogermanisch* (1906) och *Vergleichende wörterbuch* (1911). P. E—t.

Möller, Ida Christina, dansk operasångerska, f. 2 juli 1872 i Hull, debuterade 1894 på k. teatern i Köpenhamn som *Nattens drottning* i ”Trollflöjten” och är anställd där sedan 1896 (med undantag af åren 1910—13, då hon tillhörde Dagmarteatret). Hon eger en tonfast och klar sopran samt dramatisk förmåga. Bland hennes roller märkas *Zerlina* i ”Don Juan” och i ”Fra Diavolo”, *Susanna* i ”Figaros bröllop”, *Aase* i ”Drot og marsk”, *Mimi* i ”Bohême”, *Micaela* i ”Carmen”, *Philine* i ”Mignon” och *Eurydike* i ”Orfeus”. Hon blef 1907 kammarsångerska. P. E—t.

Möller, Niels Frederik Axel, dansk jurist, f. 14 jan. 1873 i Nysted, blef juris kandidat 1899 och doktor 1914 (på afh. *Erstatningsansvaret ved skibssammenstöd. I. Erstatningsreglerne*; *II. International privatret og proces*, 1915). Efter att ha praktiserat som domare blef han 1916 professor vid universitetet i Köpenhamn. Han har varit led. af folketinget 1918—20 och åter från april 1924; han tillhör högern och har varit partiets referent i viktiga saker. P. E—t.

Möller, Georg, tysk egyptolog, universitetslärare, f. 5 nov. 1876 i Carácas (Venezuela), d. 2 okt. 1921 vid ett tillfälligt besök i Uppsala, bedref under A. Ermans ledning vid Berlins universitet sedan 1896 med sådan framgång sina redan under skoltiden påbörjade egyptologiska studier, att han snart framstod som en af mästarens mest förhoppningsfulla lärjungar. Efter ett lysande disputationsprof 1900 deltog han vintern 1902—03 för första gången i en utgräfning i Egypten, då liksom äfven senare som assistent åt L. Borchardt vid dennes arbeten i Abusir. M. deltog vidare i utgräfningar vid Cheopspyramiden 1905—06 och ledde samma säsong samt 1911 egna utgräfningar vid Abusír el-Meleq och Der el-Medine. Vid sin återkomst till Berlin 1907 blef han direktorialassistent vid egyptiska museet där och sedermera äfven privatdocent vid universitetet, där han 1917 förordnades som lärare i demotiska och utnämndes till titulärprofessor. Under Världskriget skickades han som tolk till Bosanti (i Mindre Asien, vid Taurus), där han angreps af malaria, som slutligen lade honom i grafven. Ur M:s lika omfattande som betydelsefulla produktion bör framför allt framhållas *Über die in einem späthieratischen papyrus des Berliner-Museums erhaltenen pyramidentexte* (akad. afh. 1900), *Hieratische paläographie* (I—III, 1909—12), *Hieratische lesestücke* (I—III, 1909—10), *Die beiden totenpapyrus Rhind des museums zu Edinburgh* (1913) och *Zwei ägyptische eheverträge* (1918). P. L—n.

Möller, Peder, dansk violinist, f. 28 febr. 1877, elev af Marsick i Paris, verkade där 1898—1910, i danska hofkapellet 1910—14 och som lärare vid konservatoriet 1914—18. Med sitt tonsköna och besjälade violinspel har han äfven i Sverige (1914 ff.) väckt beundran, både som solist och i kammarmusik.

Möller-Jensen, Jens, dansk målare och handtverkslärare, f. 23 mars 1869 vid Skanderborg, har dekorerat Köpenhamns rådhus invändigt och utfört flera liknande arbeten rundt om i Danmark. Hans egentliga betydelse ligger i hans verksamhet för reformering af handtverksundervisningen, dels genom Skolen for dansk kunsthaandværk (sedan 1912), dels genom föredrag och broschyrer. Med utgångspunkt i gammal dansk folkkonst kämpar han för nationella mönster och metoder i motsats till införda fabriksvaror och själlös efterbildning. P. E—t.

Möllgaard [-går], Holger Christian, dansk fysiolog, f. 20 maj 1885 på Fyn, med. kandidat 1910, assistent vid universitetets fysiologiska laboratorium 1905—11, blef professor i fysiologi vid Landbohöjskolen 1911. Han vann 1910 Videnskabernes selskabs guldmedalj med det betydelsefulla arbetet *Studier over det respiratoriske nervesystem hos hvirveldyrene*. 1917—19 var han Ernæringsraadets (lifsmedelskommissionens) generalsekreterare, 1917—21 ordf. för Statens brödsädsadministration, 1920 dansk lifsmedelskommissarie vid den internationella kommissionen i Slesvig. Han har utgett flera fysiologiska arbeten. På sista tiden har han sysslat med betydelsefulla försök rörande ett nytt medel mot tuberkulos (”sanocrysin”, guldsalt), som lär ha visat sig vara utomordentligt verksamt. 1924 utgaf han därom ett stort arbete, *Chemotherapy of tuberculosis*. P. E—t.

Mölndal, stad i Göteborgs och Bohus län, kring Mölndalsån s. om Göteborg, omfattar förutv. Fässbergs socken samt gränsar i n. till Göteborgs stad. Arealen är 5,233 har, hvaraf 5,055 har land; 16,126 inv. (1925). Tax.-v. å fastighet var 44,774,300 kr. 1923, hvaraf 7,611,200 för jordbruksfastighet; den bev.-taxerade inkomsten var s. å. 13,547,475 kr. Industrien omfattar 20 fabriker med 2,446 arb. och ett salutillverkn:svärde af 37,528,194 kr. (1922). Mest betydande äro

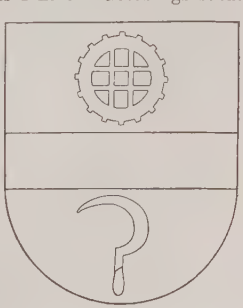

Fig. 1. Mölndals stadsvapen.

textil- och pappersindustrierna, den förra rikligen företrädd med 7 fabriker (Krokslätt, Lana, Götafors, Carlsberg, Forsåker, Rosenberg och Örgryte) och 1,510 arb., den senare med Papyrus fabriker med 642 arb. F. ö. märkas Mustads margarinfabrik med 67 arb., Svenska jästfabriks-a.-b. med 64 arb., Svenska oljeslageri-a.-b., Eva Björks lervarufabrik med 34 arb. samt Yngeredsfors kraft-a.-b:s transformatorstation. Västkust- och Borås-banorna ha stationer inom staden; från Mölndalsbro går spårväg till Drottningtorget i Göteborg. Pråmtrafik eger rum på Mölndalsån. I staden finnas afdelningskontor af Nordiska handelsbanken och Göteborgsbanken samt af Göteborgs och Bohus läns sparbank. För området kring järnvägen och Mölndalsån nedom Stensjön samt kring kyrkan finnes stadsplan, men endast smärre från hvarandra skilda områden äro ännu bebyggda, i dalgången med ofta tätt hopgyttrade trähus, men på bergshöjderna mera rymligt. För läget af fabriker och offentliga byggnader se stadsplanen å vidstående pl. M. har lasarett och epidemisjukhus samt apotek; en högre folkskola är upprättad af Götiska förbundet. Elektrisk belysning finnes, äfven å gatorna, vattenledning sedan 1915. På stadens område ligger ö. om Stensjön herrgården Gunnebo (se d. o. Suppl.). — Samhället har vuxit upp kring fallen i Mölndalsån, där tidigt en betydande kvarnindustri uppstod (30 kvarnar, 2 sågar och 2 pappersbruk 1800). M. blef municipalsamhälle 1 jan. 1912 och stad 1 jan. 1922, dock under landsrätt; staden ingår i Askims, Hisings och Säfvedals domsaga af Göteborgs och Bohus län. I kyrkligt afseende bildar den med Kållered och Råda ett pastorat i Göteborgs stift, Domprosteriets södra kontrakt. Stadens vapen (fig. 1) är en röd sköld med en bjälke af silfver, åtföljd ofvan af ett kvarnhjul och nedan af en skära, bägge af silfver. O. Sjn.

Mölsted, Christian Ferdinand Andreas, dansk marinmålare, f. 15 okt. 1862 i Dragör, gick på akademien 1880—85 och deltog 1880 i fregatten ”Jyllands” expedition. Han har utställt på Charlottenborg sedan 1885, öfvervägande motiv från historiska sjöslag. P. E—t.

Mönchsberg. Se Salzburg 4 med fig.

Mönjekitt, *tekn.* Se Blykitt. Suppl.

***Mönsterskydd.** Se äfven Internationella unionen till skydd för den industriella eganderätten. Suppl.

***Mönsterås.** 1. Socknen hade 4,596 inv., hvaraf 1,352 inv. i köpingen, 1924. M. tillhör nu Växjö stift, Stranda kontrakt. Namnet M. fastställdes genom k. beslut 9 maj 1913. — 2. Köpingen omfattar 44 har. 1,352 inv. (1924). Tax.-v. å fast egendom var 2,330,800 kr. (1923). Bank-a.-b. Södra Sveriges afd.-kontor har efterträdts af A.-b. Sv. handelsbankens. M:s tidningar, ”Mönsterås nyheter” och ”Mönsterås-tidningen”, utges i Oskarshamn 3 ggr i veckan. 1—2. E. A—t.

***Mönsterås järnväg** (sign. M. Ä. J.) blef 1916 utsträckt till Fagerhults station, i Fagerhults kyrkoby. Trafiken dit öppnades 24 nov. s. å. Banans längd är 69,0 km., hvaraf sträckan Mönsterås—Grönskåra 57,9 km. och Grönskåra—Fagerhult fr. o. m. 1919 11,1 km. Vid 1920 års slut utgjorde järnvägens bokförda byggnads- och förrådskostnad 1,686,490 kr., hvaraf för banan med husbyggnader 1,147,429 kr. och för rullande materiel 478,933 kr. Aktiekapitalet uppgick vid samma tid till 450,000 kr. F. P.

Mörbakelser, *kokk.* Se Sandbakelser.

***Mörby.** Sedan riksdagen 1914 medgett, att tomträtt eller nyttjanderätt till tomt inom tjänstemannasamhället finge under vissa villkor upplåtas äfven till icke statstjänsteman, gjordes 1914, 1917, 1921 och 1924 vissa ändringar i förut gällande aftal. Enligt de nu gällande bestämmelserna erlägges tomträttsafgift med 5 proc. af tomtvärde, beräknadt till 25 öre pr kvm. för statstjänsteman och 75 öre pr kvm. för icke statstjänsteman. Högsta belåningsvärde för byggnadslån är nu 30,000 kr. med högsta möjliga byggnadslån 20,000 kr. Räntesatsen är 5 proc. för statstjänsteman och 6 proc. för andra. För ordnande af nya områden upplåtna enligt beslut af 1920 års riksdag har staten beviljat lån till belopp af 200,000 kr. Vid 1924 års slut voro inom hela samhället upplåtna tomter till statstjänstemän 274,055 kvm. och till andra 99,693 kvm. Från lånefonden för tjänstemannasamhället vid M. ha utlämnats byggnadslån till sammanlagdt belopp af 2,210,610 kr. (1925 års början). E. L-b-g.

Mörby lasarett, i dagligt tal benämning på Stockholms läns centrallasarett (se d. o. Suppl.).

***Mörbylånga.** 1. M. tillhör nu Växjö stift. 1,403 inv. (1924), hvaraf 524 i M. köping. — 2. Köpingen omfattar 19 har med 524 inv. (1924). Där finnas Mörbylånga sparbank samt afd.-kontor af A.-b. Sv. handelsbanken och Skand. kredit-a.-b. Sockerbruket tillhör nu Mellersta Sveriges sockerfabriks-a.-b.

Mörcke, Bror Birger Emil, militär, statsråd, f. 12 juni 1861 i Öglunda socken, Skaraborgs län, underlöjtnant vid Västgöta reg. 1879, major vid generalstaben 1903, öfverste och chef för Hallands reg. 1909, blef konsultativt statsråd i Hammarskjölds ministär 16 febr. 1914 och chef för Landtförsvarsdepartementet 15 aug. s. å.; från denna befattning afgick han, tillika med ministärens öfriga medlemmar, 30 mars 1917. S. d. blef han, som 1916 utnämnts till generalmajor i armén, chef för 1:a arméfördelningen. 1924 blef han generallöjtnant. M. var 1910—12 led. af kommissionen för omorganisation af Gymnastiska centralinstitutet och 1913—14 led. af Lagrådet. Som krigsminister verkade M. nitiskt och framgångsrikt såväl för antagandet af 1914 års härordning som för höjandet i öfrigt af Sveriges försvarsberedskap under Världskriget. Sedan 1907 är han led. af Krigsvet. akad. H. J—dt.

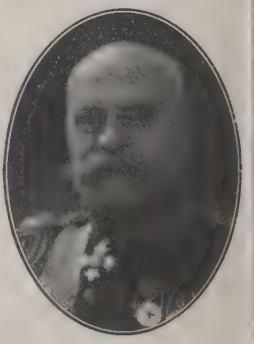

Möre fylke, fr. o. m. 1919 det officiella namnet på Romsdals amt (se d. o.), Norge.

Mörka sädesknäpparen, *zool.* Se Sädesknäppare.

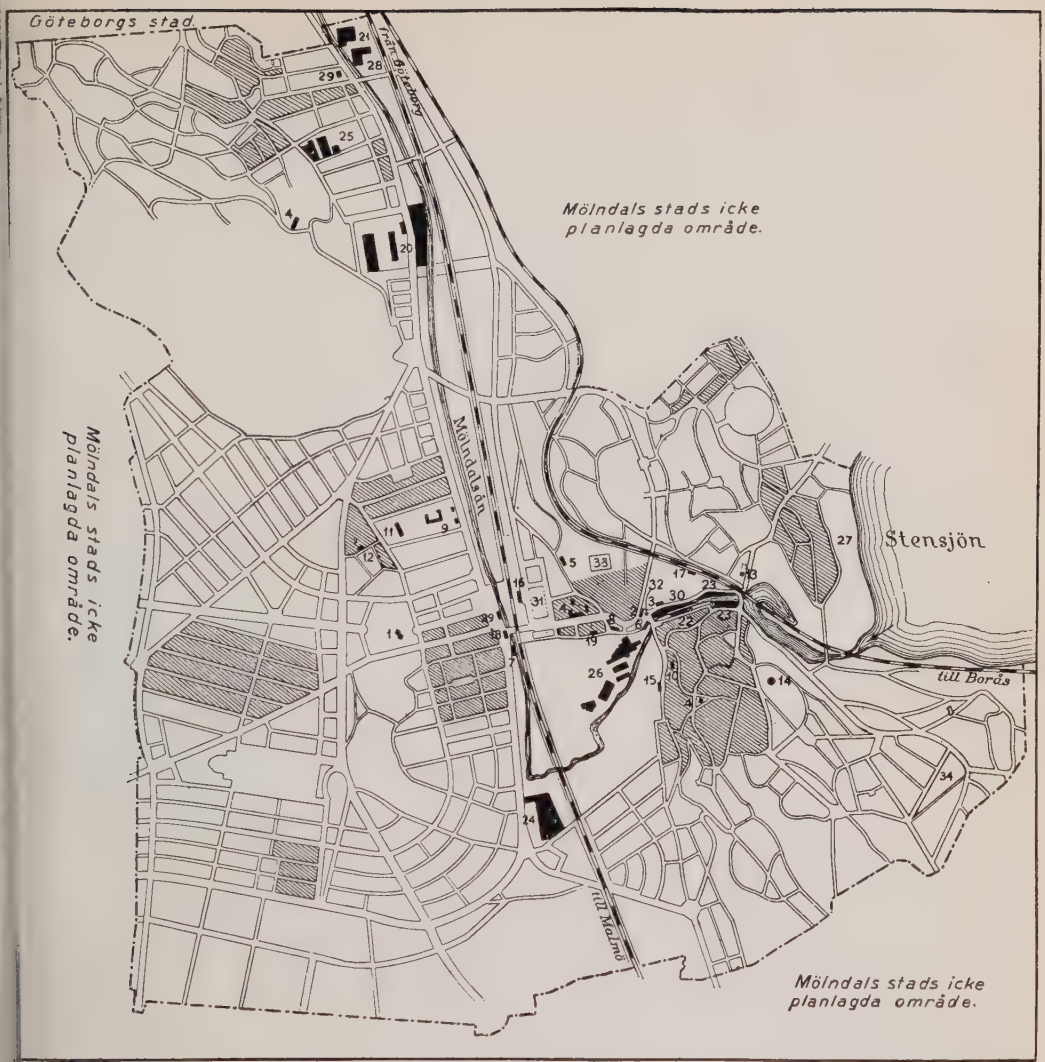

Fig. 2. Situationsplan af Mölndal. *1.* Kyrka. — *2.* Kommunalhus. — *3.* Högre folkskola. — *4.* Folkskolor. — *5.* Missionshus. — *6.* Postkontor och telegrafstation samt Nordiska handelsbankens afd.-kontor. — *7.* Göteborgs och Bohus läns sparbanks afd.-kontor. — *8.* Göteborgs banks afd.-kontor. — *9.* Länslasarett. — *10.* Gamla sjukhuset. — *11.* Nya barnsepidemisjukhuset. — *12.* Gamla epidemisjukhuset — *13.* Vattenverk. — *14.* Vattenreservoar. — *15.* Yngeredsfors kraft-a.-b:s transformatorstation. — *16* Mölndals nedre järnvägsstation. — *17.* Mölndals öfre järnvägsstation — *18* Spårvagns-hall. — *19.* Frälsningsarméns lokal. — *20.* Krokslätts väfveri och spinneri. — *21* Lana spinneri. — *22* Götafors spin-neri. — *23.* Carlsbergs väfveri och färgeri. — *24.* Forsåkers väfveri och spinneri. — *25.* Örgryte (Hoffmeisters) färgeri. — *26.* A.-b. Papyrus' pappersbruk och sulfitmassefabrik. — *27.* A.-b. Mustads margarinfabrik. — *28.* Svenska jästfabriks-a.-b. — *29.* Mekaniska verkstäder. — *30.* Svenska oljeslageri-a.-b. — *31.* Nya torget. — *32.* Gamla torget. — *33.* Idrotts-plats. — *34.* Begrafningsplats.

Mörka ättikflugan, *zool.* Se Ättikflugor.

Mörkeklef, grotta. Se Råbäck.

Mörk-Hansen, Volmer Johannes, dansk arkitekt, f. 23 juli 1856 vid Aabenraa, gick på akademien 1874—83 och var assistent där 1899—1911. Han tillhör den Holm-Nyropska skolan; hans och Brummers utkast till Kristiansborgs slotts återuppförande premierades 1905, men blef ej användt. P. E—t.

***Mörkö** hade 1,221 inv. 1924. Patronatsrätten upphörde fr. o. m. 1922.

Mörköfjärden l. Mörköviken, sammanfattande namn på de fjärdar af Östersjön (Gålöfjärden, Himmerfjärden, Järnafjärden, se dessa ord. Suppl., m. fl.), som n. v. om Landsort tränga in mellan Södertörn och det öfriga Södermanland samt omge Mörkön. Bland slott och gårdar, som ligga på fjärdens stränder, äro Brandalsund, Fituna, Hörningsholm och Tureholm, vidare staden Trosa. O. Sjn.

***Mörne**, A. Af M:s litterära alstring, som i betydelse står bland det svenska Finlands främsta, äro följande nya verk att nämna: diktsamlingarna

Skärgårdens vår (1913), *Sommarnatten* (1916), *Offer och segrar* (1918), *Höstlig dikt* (1919), *Vägen och vandringen* (1924), hvarjämte *Samlade dikter* utkommo i 8 bd 1919; skådespelen *Den helige Henricus* (1914), *De sex orden* (s. å.), *Fäderneärvet* (1918) och *Solens återkomst* (1920), berättelserna *Strandbyggaröden* (*Den svenska jorden*, 1915, *Lotsarnas kamp* och *Från fjärdarna*, 1917), *Den röda våren* (1917), *Inför havets anlete* (1921), *Kristina Bjur* (1922) och *Klas Kristians julnatt* (1923) samt *Från ''Saima'' till ''Vikingen''*, en studie öfver den svenska nationalitetsidéns utveckling i Finlands press (1916), *Sverige och det svenska Finland* (1918), *Finlandssvenska synpunkter i Ålandsfrågan* (s. å.) och *Nya Wecksellstudier* (1920). M. innehar en af statens författarpensioner.

***Mörner**, svenska adliga ätter. — 11. A. G. M. — I ''Historiska handlingar'' (d. 25, 1915) äro införda M:s *Exposé raisonné et historique des événemens principaux de la Diète de 1800* och *Reflexioner i anledning af närvarande politiska ställning, aprill 1809*.

16. K. A. H. M. dog 30 mars 1917 i Stockholm.

17. K. T. M. blef 1924 ord. professor i medicinsk och fysiologisk kemi. Han har utfört ett stort antal värdefulla undersökningar öfver hemliga läkemedel. Han är led. äfven af Vet. akad. (1913). — Hans broder grefve Robert Fredrik M., f. 28 febr. 1866, urspr. militär, var 1906—16 föreståndare för Åsgårds skolkoloni (se d. o.) och är nu rektor för Birka folkhögskola, landtmanna- och landthushållningsskola i Jämtland.

18. K. Birger M., f. 3 (ej 5) maj 1867, har vidare utgett krönikan *Maria Aurora Königsmarck* (1913), *Aráfis tropiska år* (1914), *Från Aráfis irrfärder* (1915), *Med profetens folk* (1916), *Bråvallahus* (s. å., 10:e uppl. 1923), *Ti Ri Ti Ri* (1917), *Valda dikter* (s. å.), skådespelet *Giovanna* (1919), *Tinára* (1922), *Söderhavet* (I, 1923) och *Den Strindberg jag känt* (1924). — Hans dotter Marianne M., konsertsångerska, f. 14 maj 1895, utbildad af Clary Morales samt i München, hos Vanzo i Milano och v. Zur Mühlen i London, har sedan 1923 å egna konserter framträdt som en mycket lofvande romanssångerska. Så har hon sjungit i London, Finland, Köpenhamn, Norge och Stockholm med ansenlig framgång. Hennes mezzosopran eger jämnhet, klangstyrka och mjukhet; hon har förmåga att lefva sig in i sånger af skilda stämningsarter och återge dem väl nyanseradt. För fortsatta studier i utlandet har hon af Mus. akad. fått Jenny-Lindsstipendium för 1925 å 5,000 kr.

***Mörrum.** Arealen är nu 7,080 har. 4,344 inv. (1924).

***Mörsil.** 1. M. ingår nu i Undersåkers och Offerdals tingslag. 1,591 inv. (1924).

Möwe (ty., mås), tysk hjälpkryssare under Världskriget, förd af grefve Nicolaus zu Dohna (se Dohna. Suppl.). M. bröt engelska blockaden i slutet af 1915, förde kaparkrig i Atlantiska hafvet och utlade minor vid engelska kusten, för hvilka bl. a. engelska slagskeppet ''King Edward VII'' föll offer. Återkommen till Tyskland mars 1916, löpte M. ånyo ut på kaparfärd i slutet af året, uppbringade eller sänkte 27 fartyg om 123,500 ton och återvände mars 1917. Efter vapenstilleståndet öfverlämnades M. tillika med andra tyska handelsfartyg till England, med hvars kofferdiflotta den införlifvades under namnet ''Greenbrier''. H. W—l.

Tryckt den 16/4 25 37 b., S. 22

*Naber, S. A., dog 4 juni 1913 i Amsterdam.

*Nachitjevan. — 2. N. är nu hufvudstad i det autonoma området N. (14,317 kvkm. 132,926 inv. 1916) i ryska sovjetrepubliken Aserbeidjan. Omkr. 8,800 inv. (1916).

Nachmanson. 1. Rosa N., donator, född Davidson (syster till donatorn Ernst Davidson, se denne. Suppl.), f. 18 mars 1852 i Stockholm, d. där 9 nov. 1916, blef 1872 gift med grosshandlaren Emanuel Nachmanson (f. 1843, d. 1897). Hon testamenterade dels sammanlagdt 559,000 kr. till en mängd sjukvårds- och andra välgörande ändamål, dels 166,000 kr. till Mosaiska församlingen i Stockholm för understödsändamål. Sedan dessa dispositioner och en del donationer till privata personer utgått ur kvarlåtenskapen, skulle enligt testamentets bestämmelser dennas återstod delas i två lika hälfter, hvaraf arfvingarna erhöllo den ena och den andra hälften skulle användas för allmänt välgörande eller allmännyttigt ändamål eller för främjande af skön konst eller vetenskap, allt på sätt, som utredningsmännen i stärbhuset, direktören Ernst Davidson och v. häradshöfding Walter Philipson, komme att besluta. Det visade sig, att nämnda hälft uppgick till 400,000 kr., och utredningsmännen anslogo detta belopp till grundplåt för uppförande af ett konserthus i Stockholm (jfr Konserthus. Suppl.).

2. Ernst N., son till en svåger till N. 1, klassisk filolog, universitetslärare, f. 3 febr. 1877 i Stockholm, docent i grekiska språket och litteraturen 1904 i Uppsala, filos. doktor där 1905, tidtals förordnad att uppehålla professuren i ofvannämnda ämnen 1907—19, uppfördes på 2:a förslagsrummet till samma professur 1919 samt blef professor i klassiska språk (med undervisningsskyldighet i grekiska) vid Göteborgs högskola 1919. N. har företagit studieresor till Tyskland, Frankrike, Belgien, England, Italien, Grekland, Turkiet och Mindre Asien. Han har dokumenterat sig inom åtskilliga discipliner af den klassiska filologien, men i synnerhet under en tidigare period har han hufvudsakligen egnat sig åt epigrafiska forskningar, med hänsyn icke blott till inskrifternas tolkning, utan äfven i vidsträckt mån till af dem föranledda språkliga och språkhistoriska frågor. Bland hans många värdefulla arbeten (till stor del publicerade i vetenskapliga tidskrifter) torde böra nämnas *Laute und formen der magnetischen inschriften* (1903), *Erotianstudien* (bland arbeten utg. med understöd af Vilhelm Ekmans universitetsfond, 1917), ett på bred bas anlagdt och på omfattande handskriftsforskningar grundadt förarbete till en blifvande uppl. af Erotianos' Hippokrates-lexikon (som kommer att ingå i det i Leipzig utkommande samlingsverket "Corpus medicorum græcorum") samt *Hippokrates och hans tid* (1921). N. är korresp. led. af Tyska arkeol. institutet (1913). 2. A. M. A.

Nación [nasiå'n], La, daglig tidning i Buenos Aires, näst "La Prensa" Argentinas största tidning. Den uppsattes af B. Mitre (se d. o.), innehas af dennes familj och utges af Jorge A. Mitre.

*Nacka. 1. Socknen hade 8,325 inv. 1924. Se C. Forsstrand, "Nacka socken. En hembygdsskildring" (1924).

Nackhålet, *anat.* Se Hufvudskålen, sp. 1225.

Nackkam l. Hornkam, *zool.*, upphöjda bakre randen af pannbenen hos nötkreaturen. Den bildar oftast en rät linje hos hornbärande djur, men är hos hornlösa i midten utbildad till en framskjutande knöl, pannknölen. H. J. Dft.

Naddö, herrgård i Örberga socken, Östergötland, invid Vadstena, med en areal af 48 har, hvaraf 30 har åker. Tax.-v. 147,000 kr. (1924). Den tillhörde 1902—18 Verner von Heidenstam samt efter 1918 K. G. Hedmark, som s. å. nybyggde hufvudbyggnaden. O. Sjn.

*Nafle, *biol.* Se Blötdjur, sp. 825 och fig. 4, samt Umbo 2.

*Naftalin. Flera i naturen förekommande seskviterpener (se Terpener, sp. 938) äro hydrerade naftalinkolväten och ge vid upphettning med svafvel motsvarande naftalinderivat. Terpenen *kadinen*, $C_{15}H_{24}$, t. ex. ger på detta sätt *kadalin*, $C_{15}H_{18}$, som är dimetyl-isopropylnaftalin, $(CH_3)_2 \cdot C_3H_7 \cdot C_{10}H_5$. — Genom hydrering (jfr Fetthärdning. Suppl.) af naftalin, under användning af nickel som katalysator, framställas numera fabriksmässigt dels *tetrahydronaftalin* l. "*tetralin*", $C_{10}H_{12}$, med kokpunkt 207°, dels *dekahydronaftalin* l. "*dekalin*", $C_{10}H_{18}$, med kokpunkt 189°, bägge vätskor, som fått användning som lösningsmedel och som motorbrännoljor. K. A. V—g.

***Naftokinon.** *Juglon* förekommer i de omogna, gröna skalen af valnötter. K. A. V—g.

***Naftolblått.** Se äfven Indofenoler. Suppl.

***Nafvelbråck,** *veter.* Om nafvelbråck hos djur se Bråck 2.

Nafvelvårta, *bot.* Se Strophiola.

Nafven, holme i Ekens skärgård, Vänern, med blixtfyr, 15,1 m. öfver medelvatten, på 58° 42′ 12″ n. br. och 13° 6′ 50″ ö. lgd fr. Gr. Uppförd 1856 och ändrad 1906.

Nagel, Wilhelm, tysk gynekolog och embryolog, f. 10 jan. 1856 i Hoyer, är sedan 1896 e. o. professor i gynekologi vid universitetet i Berlin. Bland hans vetenskapliga arbeten må nämnas *Das menschliche ei* (1887) och *Entwicklung des urogenitalsystems* (1888). L—e.

Nagelhål. Se Nitning.

Nag-tschu, flod. Se Salween.

***Nagu.** Finska namnformen är Nå'u'vo.

***Nagy-Ág.** — 2. N. tillhör nu Rumänien, distriktet Hunie Doara.

***Nagy-Bánya** tillhör nu Rumänien. 12,877 inv. (1910). Officiellt namn *Baia mare.*

***Nagy-Becskerek.** Se Becskerek (äfven i Suppl.).

***Nagy Bihar** tillhör nu Rumänien.

***Nagy-Enyed** tillhör nu Rumänien. Officiellt namn *Aiud.*

***Nagy-Károly** tillhör nu Rumänien. Officiellt namn *Carei mari.* 16,078 inv. (1910).

***Nagy-Kikinda** tillhör nu Jugo-Slavien. Officiellt namn *Velik-Kikinda.* 25,809 inv. (1921).

***Nagy-Komlós** tillhör nu Rumänien. Officiellt namn *Comloşul mare.*

***Nagy-Küküllö** tillhör nu Rumänien. Officiellt namn *Tarnava mare.* 148,826 inv. (1910), hvaraf 41,8 proc. hade tyska, 40,6 proc. rumänska och 12,4 proc. ungerska till modersmål.

***Nagy-Surány** tillhör nu Tjecho-Slovakien, distriktet (*župa*) Nitra. 6,201 inv. (1921). Officiellt namn *Surany Vel'ké.*

***Nagy-Szalonta** tillhör nu Rumänien. Officiellt namn *Salonta.* 15,943 inv. (1910).

***Nagy-Szent-Miklós** tillhör nu Rumänien. 10,617 inv. (1910).

***Nagy-Szombat** tillhör nu Tjecho-Slovakien. Officiellt namn *Trnava.*

***Nagy-Szöllös** tillhör nu Tjecho-Slovakien, Karpato-ryska området. 9,187 inv. (1921). Officiellt namn *Sevljuš Velký.*

***Nagy-Várad** tillhör nu Rumänien. Officiellt namn *Oradia mare.*

Nahasin, *antropol.* Se Människoraser, sp. 270.

Na'hkiainen, finländskt fyrfartyg (från 1892) i norra delen af Bottniska viken, utanför Brahestad, 64° 36′ n. br., 23° 51′ ö. lgd fr. Gr. Fast rödt sken, 55 hlj.; lysvidd 7 min. Mistsignalering. O. B—n.

***Nahr.** — N. Baradā. Se Abána. Suppl. — N. el-Kelb. Se Lykos (äfven i Suppl.).

Naidu (Nāyaḍu), Sarojini, indisk författarinna, f. 1879 i Haidarabad, dotter till Aghornatha Chattopadhyaya, en bengalisk braman, som idkat studier i Edinburgh och Bonn. Student 1891 vid Madras' universitet, studerade hon i London och Cambridge 1895—98, återvände 1898 till Indien och gifte sig med läkaren M. G. N. Hon blef 1914 led. af Royal society of literature samt erhöll Kaisar-i-Hind-medaljen för humanitärt arbete i Haidarabad. Hennes verksamhet, närmast förbunden med kvinnorörelsen, har f. ö. lifligt tagit sig form i föredrag och broschyrer i politiska, religiösa, sociala och pedagogiska frågor. Hennes poetiska skrifter, tidigast och i rätt stor utsträckning efterbildningar efter Shelley, Tennyson o. a. engelska skalder, skattas som värdefulla i allmänt litterärt hänseende, men ha föga af äkta indiskt stämningsinnehåll. De viktigaste, som i stor utsträckning lära vara öfv. på indiska moderna språk, äro *The bird of time. Songs of life, death and spring* (med inledn. af E. Gosse 1912), *The broken wing. Songs of love, death and destiny* (1915—17), *The golden threshold* (med inledn. af A. Symonds, 1905) och *Speeches and writings* (2 hftn, 1918, 1920). K. F. J.

Nain, en 12 kvkm. stor sjö, 266 m. ö. h., på gränsen mellan Värmland och Dalarna, 25 km. n. ö. om Uddeholm, afrinner genom Ufån till Klarälfven. O. Sjn.

Nain Singh, indisk upptäcktsresande (pundit), f. i Namaon, d. 1 febr. 1882 i Moradabad. Efter att 1856 ha berest Kashmir och Ladak undersökte han 1865—67 Brahmaputras och Indus' källfloder och vistades jan. 1866—april 1867 i Lhasa. 1874—75 färdades han från Ladak öfver Tengri-nor till Lhasa och öfver Assam åter till Indien. N. har i hög grad vidgat vår kunskap om södra Tibet. O. Sjn.

Näipäli, språk. Se Nepali.

***Nairobi** är nu hufvudstad i brittiska kolonien Kenya. Omkr. 27,700 inv. En svensk filmexpedition (ingenjör O. A. Olsson och konservator G. Sandberg) företog 1919—20 fotograferingar vid N., och filmer därifrån förevisades i mars 1920 i Stockholm.

Naissar, estniska namnet på Nargö.

***Naivasha** tillhör nu brittiska kolonien Kenya.

Naivi'sm har den moderna riktning inom konsten blifvit kallad, som söker återge verklighetens eller fantasiens bilder helt omedelbart och ohämmadt af regler och af teknisk skolning, m. a. o. så som barnet afritar det sedda eller tänkta. Naivism af osökt art finner man i primitiv konst hos såväl naturfolk som kulturfolk — närliggande exempel ger det svenska bondemåleriet från äldre tider. Att konst utan grundval af teknisk kunskap lätt blir klåparverk, då den ej uppbäres af medfödt snille, faller af sig själft. Den moderna naivistiska konsten utgår från en fullt medveten sträfvan att se företeelserna med barnets blick; den blir *konstladt barnslig* och afsiktligt okunnig såväl hvad teckning som perspektiv och färgstudium vidkommer. Riktningen fick ett slags lärofader i fransmannen Henri Rousseau (f. 1845, d. 1910), till sitt yrke tulltjänsteman, som på lediga stunder målade taflor och visade dem på Independenternas utställningar, där de blefvo utskrattade. Han målade efter förmåga, ''ur sitt hjärtas enfald'', hade likväl något målarkultur i blodet. — Han fick sina efterföljare — ''söndagsmålare'' blefvo de kallade af kritiken — såväl bland fransmän som bland utlänningar, äfven en och annan ung svensk sökare. Riktningen, som naturligtvis lätt förleder till dilettantism, kan utan all fråga ha det goda med sig, att den hänvisar till omedelbart studium af den verklighet, som

målaren ser sig omgifven af. Jfr Dadaism och Expressionism. Suppl. G—g N.

*__Nakskov__ hade 13,460 inv. 1924. Järnväg till Kragenæs öppnades för trafik 1915, till Rödby är under byggnad. P. E—t.

__Nalum__, Fredrik Anton Martin Olsen, norsk politiker, f. 13 maj 1854 i Brunlanes, Vestfold fylke, utexaminerad 1872 från Asker seminarium, var lärare och jordbrukare i hembygden. Han tillhörde 1883—1916 (sedan 1892 som ordf.) ''herredsstyret'' och är medlem af styrelsen för statsbanorna sedan 1912. Han har varit medlem af alla storting sedan 1906, vald af vänstern, är en af de mest framträdande bonderepresentanterna samt var president i stortinget 1916 och i odelstinget 1920—21. Juli 1916—maj 1920 var N. arbetsminister i Gunnar Knudsens andra ministär och juni 1921—mars 1923 kyrkominister i Blehrs ministär. Han framställde 1921 i stortinget en interpellation om skolkommissionens sammansättning, som hade till följd ministären Otto B. Halvorsens afgång i en för landet oläglig stund, då man höll på med traktataftal med vinländerna, och han har blifvit starkt kritiserad därför. Vid stortingsvalen 1924 blef han ej uppställd som kandidat. M. H.

*__Namalandet__ ingår nu i Sydafrikanska unionen. Stora Namaqua styres nu såsom mandat under Nationernas förbund af Sydafrikanska unionen.

*__Namatianus.__ Sp. 397, rad 10 uppifr. *står* Bachrens *bör vara* Baehrens.

__Na'mmatj__, ett 826 m. ö. h. beläget berg i Kvikkjokks kapell, Lappland, höjer sig brant midt i Rapadalen, omkr. 5 km. ofvan Laidaure, och besökes ofta på grund af utsikten därifrån öfver Rapaälfvens stora delta. O. Sjn.

*__Namn.__ E. H. Linds ''Norsk-isländska dopnamn och fingerade namn från medeltiden'' fullbordades 1915. Han har vidare utgett ''Fornnordiska namn i urval lämpat för nutida bruk'' (1917) och ''Norsk-isländska personbinamn från medeltiden'' (1921). 1919 utkom ''Nordiska namnstudier tillägnade E. H. Lind''. Vidare må nämnas H. Naumann, ''Altnordische namenstudien'' (i ''Acta germanica'', XII), och J. Steenstrup, ''Mænds og kvinders navne i Danmark gennem tiderne'' (1918). — I bd XIX sp. 402 r. 22 uppifrån *står* Scarte *bör vara* Searle, sp. 402 r. 26 nedifrån *står* Stylen *bör vara* Stöylen. — Jfr Namnrätt. Suppl.

__Namn och bygd__, tidskrift för nordisk ortnamnsforskning, uppsatt 1913 af docenten Jöran Sahlgren, under medverkan af fem forskare från Sverige, Danmark, Finland och Norge.

*__Namnrätt.__ I Sverige är namnrätten ännu ej reglerad genom någon fullständig lagstiftning. Den i hufvudarbetet omtalade förordningen ang. antagande af släktnamn har blott undergått vissa ändringar, med hvilka afsetts att bringa densammas innehåll i öfverensstämmelse med adoptionslagens, lagens om barn utom äktenskap och nya Giftermålsb:s regler om släktnamn äfvensom att hos K. M:t (i Justitiedepart.) centralisera behandlingen af ansökningar om nya släktnamns godkännande. I och för likformig och målmedveten ordning i afgörandet af dessa ansökningsärenden har ombesörjts utgifning (1920, 1921) af förteckningar öfver dels alla inom riket i bruk varande släktnamn (''Sverges familjenamn 1920''), dels lämpliga namn till nyantagning (''Svensk namnbok''). Enligt K. M:ts uppdrag har vidare ett förslag till lag om släktnamn utarbetats (af G. Eberstein, se denne. Suppl.) och framlagts i tryck 1921. — I det öfriga Norden är namnrätten mer eller mindre fullständigt nyreglerad: i Danmark genom ''Lov om navneforandring'' 22 april 1904, i Finland genom ''Lag om släktnamn'' 23 dec. 1918, i Norge genom ''Lov om personnavne'' 9 febr. 1923. C. G. Bj.

__Namsskogen__, härad i Nord-Tröndelag fylke (före 1919 Nordre Trondhjems amt), Norge, afsöndradt från Grong härad genom k. resol. 5 jan. 1923, motsvarar det forna Trones kapelldistrikt, omfattande norra delen af Namsens dalgång. Uppgifter om areal och folkmängd finnas ännu (1925) icke. K. G. G.

__Nam-tso__, sjö. Se Tengri-nor.

*__Namur.__ 1. Provinsen hade 349,488 inv. (hvaraf 205,692 i arrondissemanget N.) 1922. — 2. Staden N. hade 31,328 inv. 1922. Vid Världskrigets början utgjorde fästningens besättning omkr. 20,000 man, hvartill under belägringen kommo omkr. 3,000 man franska trupper. Kommendant var general Michel. 20 aug. 1914 omslöts N:s östfront af en tysk arméafdelning, omkr. 90,000 man stark, under general v. Gallwitz, ur 2:a tyska armén (v. Bülow), och s. d. öppnades eld mot fästningen, men tyskarnas grofva artilleri kom först den 21 i verksamhet mot norra och östra forten, som efter några dagars beskjutning bragtes till tystnad. Tyskarna inryckte redan den 24 i staden, men de västra forten betvingades ej förrän den 25 och 26. Den 23 hade fälttrupperna, omkr. 12,000 man, lämnat staden. Fästningstrupperna, som kvarstannade, höllo dock ut i det längsta. Tyskarna togo 6,700 fångar, en mängd artilleripjäser och betydliga förråd af lifsmedel och materiel. Sedan tyskarna besatt staden, uppstodo häftiga gatustrider mellan dem och invånarna (borgargardet), hvarunder eldsvådor utbröto på flera ställen. Härvid förstördes rådhuset och flera privatbyggnader. Jfr Världskriget, sp. 159 och 160. L. W:son M.

*__Nancy__ hade 113,226 inv. 1921. Staden var under Världskriget öppen, men däremot hade de densamma åt n., n. ö., ö. och s. ö. omgifvande, 20—10 km. från dess utkant belägna höjderna Crête S:te Geneviève, Mont d'Amance, Mont Rembêtant (vid Dombasle) m. fl., med ett gemensamt namn kallade Grand couronné de N., sedan 1913 försetts med starka fältbefästningar, delvis betongerade och t. o. m. bepansrade. 24—28 aug. och 4—12 sept. 1914 utkämpades vid N., särskildt om besittningen af Grand couronné, ett fältslag mellan 2:a franska armén (de Castelnau), som efter slaget i Lothringen (20—22 s. m.) besatt den befästa fronten, och den anfallande 6:e tyska armén (kronprinsen af Bajern). Slaget, kalladt *slaget vid N.*, slöts med tyskarnas nederlag och återtåg mot riksgränsen. — N. bombarderades under hela kriget mer än 100 gånger dels, och hufvudsakligen, från luften, dels från tyskarnas långskjutande artilleri. 476 inv. föllo offer härför, och stora materiella skador anställdes. Jfr Världskriget, sp. 161 och 166. H. J—dt.

__Nandurbar__, stad i brittisk-indiska distriktet Khandesh, divisionen Deccan, omkr. 150 km. ö. om Surat, vid järnvägen dit. Omkr. 500 inv. I N.

ligger en af hufvudstationerna för Svenska alliansmissionen.

Nanneson, Per Ludvig, agronom, f. 16 april 1881 i Harplinge socken, Hallands län, tog agronomexamen vid Alnarp 1903, var lärare vid Stenstorps folkhögskola 1903—07, blef lärare vid Hvilans landtmannaskola 1907, föreståndare för samma skola 1912 och föreståndare för Sveriges allm. landtbrukssällskaps driftsbyrå 1918. Han blef 1921 led. af Landtbruksakad. Genom sin verksamhet som sekreterare hos Malmöhus läns kontrollföreningar (från 1907) och ledare (från 1908) af Hvilans bokföringsförening (1911 förändrad till Malmöhus läns bokföringsförening) leddes N. in på studiet af jordbruksekonomi, på hvilket områdes bearbetning han utöfvat ett för Sverige betydelsefullt arbete därigenom, att han därvid lagt till grund de i siffror uttryckta resultat, som framgått af kontrollföreningarnas och många jordbruks räkenskaper. Dessa räkenskapsresultat har han på uppdrag af Landtbruksstyrelsen bearbetat och offentliggjort i *Räkenskapsresultat från svenska jordbruk* (årl. sedan 1914) och *Det svenska lantbrukets produktionskostnader* (I—II, 1919—23). I öfrigt har han skrifvit: *Rationell lantbruksbokföring* (1913), *Skånes nötkreatursstock enligt 1800-talets början till nuvarande tid* (1914), *Husdjurslära* (jämte Nils Hansson; 1915—20), *Jordbruksekonomiska förhållanden i Nordamerika* (1922), *Arbetsförbrukningen i det svenska jordbruket* (1923), *Häst- och traktorarbete i jordbruket* (s. å.), *Jordbrukets ekonomi* (1924), *Byggnadskapitalet vid svenska jordbruk* (s. å.) samt en mängd uppsatser i landtbrukstidskrifter, framför allt i Landtbruksakad:s handlingar och tidskrift samt i ”Landtmannen. Tidskrift för landtmän”, för hvilken han (jämte J. G. Leufvén) är redaktör sedan 1918. H. J. Dft.

Nanortalik, handelsplats på ön af samma namn i södra delen af Julianehaabs distrikt, Syd-Grönland, på 60° 8′ n. br., har 286 inv., hvaraf 5 européer (1919). I närheten ligger grafitbrottet Amitsok. O. Sjn.

***Nansen.** — 3. (Sp. 422) Fridtjof N. har fortsatt sina undersökningar om sammanhanget mellan vädret samt hafvets temperatur och strömmar. I samarbete med Helland-Hansen har han utgett *Temperaturschwankungen des Nordatlantischen ozeans und in der atmosphäre* (”Videnskapsselskapets skrifter”, I, 1916, n:r 9). Han har dessutom ingående studerat hafsbottnens, kustens och jordytans former i arktiska områden (*The bathymetrical features of the North polar seas, with a discussion of the continental shelves and previous oscillations of the shore line* i *The norwegian North polar expedition 1893—1896. Scientific results*, n:r XIII, 1904, samt *The strandflat and isostacy*, i ”Videnskapsselskapets skrifter”, I, 1921, n:r 11). Om färden med sin jakt ”Veslemöy” 1912 berättar han i *En ferd til Spitsbergen* (1920), som jämte rese- och naturskildringar innehåller intressanta iakttagelser och hypoteser om dessa öars fysiska geografi. 1913 for han genom Norra ishafvet till Jenisejs mynning, uppför denna flod till Krasnojarsk samt med järnväg till Vladivostok, hvilken resa skildras i *Gjennem Sibirien* (1914). *I friluftslif* (1916) och *Blandt sel og björn* (1924) andas kärlek till naturen och söker väcka ungdomens lust till färder i fjäll och mark. Som president för Norges forsvarsforening (1915) var han med om kraftvet på ettårig öfningstid i hären och skref broschyren *För det blir forsent* (s. å.). Under Världskriget yrkade han i en artikel i ”Samtiden” (jan. 1917) på olika anstalter för landets försörjning med nödvändighetsvaror och dessas rationering, hvilken tanke senare realiserades. När en öfverenskommelse med Amerika visade sig nödvändig, utsågs N. till underhandlare och for dit juli 1917, hvarpå denna ingicks april 1918. Maj 1920 började N:s arbete med hemsändandet af krigsfångarna i skilda länder, särskildt Tyskland, Ryssland och Sibirien, hvarigenom omkr. 450,000 fångar blefvo hemsända. Hans i aug. 1921 påbörjade verksamhet för lindrande af hungersnöden i Ryssland fick anslutning från Röda korset, 64 välgörenhetsföreningar och 14 regeringar, och vid en konferens i Genève s. å. valdes N. till öfverkommissarie för arbetet, som utfördes efter öfverenskommelse med ryska regeringen, hvarigenom 1½—2 mill. människor, särskildt i Ukraina och Volgaområdet, räddades från hungersnöd. Vid samma konferens blef han öfverkommissarie för verksamheten med att skaffa arbete åt ryska flyktingar i Europa, hvilken ännu (1925) ej är afslutad. N. har äfven varit verksam för att hjälpa de vintern 1921—22 i tusental från Mindre Asien och Öst-Tracien fördrifne grekerna samt de från Väst-Tracien flyktade turkarna samt bereste de nödlidandes områden. Som erkänsla för och hjälp vid sitt arbete fick han Nobels fredspris för 1923, hvartill danske förlagsbokhandlaren Chr. Erichsen fogade en lika stor penningsumma. N. har från första stund varit ifrig anhängare af tanken på Nationernas förbund samt en af Norges delegerade vid rådsmötena i Genève, hvarvid han ifrat för andra, nu utanförstående staters (särskildt Tysklands) upptagande. N. är sedan 1919 gift med fru Sigrun Munthe, född Sandberg, f. 1869 i Moss, samt bosatt på Fornebolandet, nära Lysaker, omkr. 3 km. utanför Oslo. M. H.

***Nansen** (sp. 426). 1. Peter N. dog 31 juli 1918 i Mariager. 1916 fränträdde han sin plats hos Gyldendal. Han utgaf romanen *Brödrene Menthe* (1915), novellerna *Livets lyst* (1917), berättelsen *Hendes elskede* (1918), *Eventyr om smaa og store* (s. å.) och *Portrætter* (s. å.). Se C. E. Jensen, ”Vore dages digtere” (1898), och Krogvig, ”Böger og mennesker” (1919).

2. Betty N. spelade 1912—13 i danska landsortsstäder, 1914—16 i Amerika samt egde och ledde 1917—25 Betty Nansen-teatret i Köpenhamn, där hon sträfvade att upprätthålla en fullt konstnärlig repertoar. Af hennes roller där kunna särskildt nämnas ett par i Strindbergs dramer (*Frun* i ”Fadren”, *Abel* i ”Kamraterna”) samt *Fru Alving* i ”Gengangere”. Hon gifte om sig 1924 med skådespelaren vid hennes teater norrmannen Henrik Bent-

zon (f. 1895). Litt.: Herman Bang, ”Masker og mennesker” (1910). 1 o. 2. P. E—t.

*__Nanteuil__, R. Hans födelseår är okändt, men bör med all sannolikhet sättas till 1623. Se E. Bouvy, ”R. N.” (1924).

*__Nantokit.__ Rad 2 *står* tärningytan *bör vara* tärningytorna.

*__Naoroji__, D., dog 1 juli 1917 i Bombay.

*__Napoleon__, franska kejsare och prinsar.

1. N. I. Det hus i Ajaccio, där N. föddes, förvärfvades 1924 af franska staten från familjen Bonapartes nuv. hufvudman, prins Viktor Napoleon, mot att denne i utbyte erhöll en del å olika franska museer förvarade föremål, som varit N:s personliga egendom. — Bland den alltjämt växande litteraturen om N. må nämnas W. M. Sloane, ”Life of N. Bonaparte” (1896; sv. öfv. 1904), H. F. P. J. v. Freytag-Loringhoven, ”Die heerführung N:s” (1909), F. M. Kircheisen, ”N. I” (3 bd, 1911—14), J. H. Rose, ”The personality of N.” (1912), H. Fischer, ”N.” (1913), A. F. Becke, ”N. and Waterloo” (1914), marskalk Foch, ”Éloge de Napoléon” (1921), G. Lacour-Gayet, ”N., sa vie, son œuvre, son temps” (s. å.), Camon, ”Le système de guerre de N.” (1923), och Cabanès, ”Au chevet de l'empereur” (1924). Af Picards och Tueteys ”Correspondance inédite de Napoléon I” ha utkommit 4 bd (1912—13; från tiden 1804—11). Franska generalstaben har utgifvit skildringar af fälttågen i Spanien 1808—09 (1902), i Tyskland 1805 (s. å.) och i Spanien 1807—13 (1914).

2. N. II. Se äfven Clara Tschudi, ”Napoleons sön” (4:e uppl. 1911; sv. öfv. 1917), och Fr. Masson, ”Napoléon et son fils” (1922).

__Napoléon-Saint-Leu__ [napåleã′ sã lö], kommun. Se Saint-Leu-Taverny.

*__Naquet__, A., dog 12 nov. 1916 i Paris.

__Narcylēn__, *farm. med.*, ett 1924 i Sverige pröfvadt bedöfningsmedel för operationer, utgöres af acetylengas (C_2H_2; se Acetylen), löst i aceton (se d. o.). Preparatet kommer i handeln i metallbehållare. Genom ”tvättning” med vatten aflägsnas största delen af acetonen. Vid användningen får acetylen ur en behållare blanda sig med syrgas ur en annan sådan, hvarvid behållarnas ventiler inställas så, att i blandningen kommer att ingå omkr. 70 proc. acetylen och 30 proc. syrgas. Efter inträdd narkos ändras proportionerna till 60 proc. acetylen och 40 proc. syrgas. Gasblandningen upptas närmast i en säck af lufttätt tyg, från hvilken den genom en slang går till en öfver patientens näsa och mun anbragt, tätt slutande ”mask”. I ledningen till denna finns en lättrörlig, tillförande ventil, medan från masken afgår en med en afförande ventil försedd ledning för utandningsluften. När patienten andas in, kommer gasblandning från apparaten, medan ledningen för utandningsluften slutes af dess ventil; när patienten andas ut, verka ventilerna i motsatt riktning. Sömn (narkos) inträder vanligen efter ett par minuter utan föregående rus (excitation). Uppvaknandet sker hastigare än efter söfning med kloroform eller eter, mest utan vidare obehag. Blodtryck och andning nedsättas ej, såsom sker särskildt vid kloroformering, och, så vidt man af hittills vunnen erfarenhet kan döma, äro riskerna vida mindre än vid hittills brukliga söfningsmetoder. C. G. S.

*__Nares__, sir George S., dog 15 jan. 1915 i Surbiton.

*__Narev.__ Under Världskriget spelade N.-linjen i juli och aug. 1915 en viktig roll under striderna mellan tyskarna och ryssarna. De förstnämnde framryckte sålunda 13 juli mot N., undandrefvo ryssarna och öfvergingo floden först mellan Rosan och Pultusk 22—27 och n. om Ostrolenka 25 s. m. samt sedan äfven vid sistnämnda ort den 3 och vid Lomza 10 aug. Novogeorgievsk vid N:s utlopp i Weichsel kunde dock ej tagas förrän 19 aug., hvarefter tyskarna 25 s. m. besatte den viktiga järnvägsknuten Białystok vid öfre N., och därmed var hela N.-linjen i deras händer. Jfr Världskriget, sp. 189—191. L. W:son M.

Sir George Nares.

__Narevarmén__, vid Världskrigets början benämning på den af 5 armékårer och 3 kavalleriförbandningar bestående 2:a ryska armén, som under general Samzonovs befäl från Polen öfver linjen Willenberg—Mława ryckte in i Ostpreussen, men 23—31 aug. 1914 blef slagen och fången vid Tannenberg. Se Världskriget, sp. 174. H. J—dt.

*__Nargö__ tillhör nu republiken Estland. Om folkflyttningen på ön under och efter Världskriget m. m. se Estsvenskar. Suppl.

__Nariterni′dæ__, *zool.* Se Papegojor, sp. 1487.

__Na′rocz__ [-råtj], sjö i Polen, 90 km. ö. n. ö. om Vilna, 12 km. i n. och s. samt 10 km. i ö. och v., ingick under Världskriget från hösten 1915 i tyska fronten i Ryssland. 18 mars—30 april 1916 stod, med korta uppehåll, n. och s. om N., hufvudsakligen på sträckan mellan denna och den 15 km. s. v. därom belägna Visznievsjön, ett fältslag mellan den försvarande 10:e tyska armén (v. Eichhorn) och 2:a ryska armén (Smirnov); den senare försökte förgäfves där genombryta tyska fronten. Jfr Världskriget, sp. 209. H. J—dt.

__Na′rodna O′brana__, serb., ”folkförsvar”, namn på en politisk förening för storserbisk propaganda, som uppstod efter den österrikiska annekteringen af Bosnien och hade till uppgift att främja införlifvandet af Österrikes jugoslaviska landsdelar med Serbien. Medlemmar af föreningen, som hade sitt hufvudsäte i Belgrad, voro verksamma vid förberedelserna till mordet på österrikisk-ungerske tronföljaren Frans Ferdinand 1914.

*__Narova__ flyter nu h. o. h. på republiken Estlands område, i det att gränsen mot Sovjet-Ryssland går 10 km. ö. om N.

*__Narrows__, *The N.*, eng., benämning på smalaste delen (1,3 km. bred) af sundet vid Dardanellerna. Se Världskriget, sp. 199. H. J—dt.

__Nartorp__, järngrufva i Skällviks socken, Östergötland, med anrikningsverk. Grufvan, som innehåller svartmalm, lämnade 1922, delvis genom sofring af äldre varphögar, 8,077 ton direkt användbar malm, värd 105,001 kr., samt 53,838 ton anrikningsmalm, hvaraf s. å. framställdes 19,616 ton

slig, värd 255,008 kr. N. upptogs 1738, men först omkr. 1840 började brytning i större skala; den tillhör nu Stora Långviks gruf-a.-b., som äfven eger grufvor i Dalarna. Malmen exporteras till Tyskland (Bochumer verein). O. Sjn.

Narutowicz [-vitj], Gabriel, polska republikens president, f. 1865 på godset Telsji i Litauen, mördad 16 dec. 1922 i Warschau, genomgick teknologskolan i Petersburg, studerade därpå vid Zürichs polytekniska institut och blef professor i vattenbyggnadskonst där. Revolutionsåret 1905 ämnade han ställa sina krafter i fädernebygdens tjänst, men blef omedelbart efter sin ankomst till ryskt område förföljd af polisen och måste återvända till Zürich, där han återtog sin professur och innehade den till 1920. Under denna tid planlade och ledde han elektrifieringen af öfre Rhens flodområde. N. kallades 1920 till Polen som minister för offentliga arbeten i en ministär Grabski. Han behöll denna post i ett par följande ministärer och blef juli 1922 utrikesminister i expeditionsministären Sliwinski. I polsk inre politik var N. närmast frisinnad vilde och stod marskalk Pilsudski nära. Han uppsattes som vänsterns och de nationella minoritetsgruppernas kandidat vid presidentvalet 9 dec. 1922 och segrade i femte omröstningen öfver högergruppernas kandidat, diplomaten Zamojski. Nationalisthögerns våldsamma smädekampanj mot den redbare och duglige N. påverkade en excentrisk målare att en vecka efter valet skjuta den nyvalde presidenten, då denne besökte en konstutställning. V. S—g.

***Narva** tillhör nu republiken Estland, kretsen Viru. 27,022 inv. (1922). 4 mars 1918 besatte tyskarna N., som åter utrymdes på hösten s. å. Från bolsjevikerna, som besatt N. i slutet af nov. 1918, togs det 19 jan. 1919 af ester och finländare under den svenskfödde Martin Ekström (se denne. Suppl.), efter att förut, 13 i s. m., ha beskjutits från estniska örlogsfartyg. L. W:son M.

***Narvik** hade omkr. 6,500 inv. 1923. Luossavaara—Kirunavaara a.-b. taxeras i N. efter en inkomst motsvarande 10 proc. af dess hela inkomst. Malmexporten 1924 var 4,276,000 ton. N. har gymnasium, mellanskola och folkskola; det står i liflig ångbåtsförbindelse med Bodö, Svolvær, Harstad och Tromsö samt med Trondhjem. O. Sjn.

Narvväxter, *bot.*, namn på underfam. *Alsinoideæ* af fam. *Caryophyllaceæ*. G. L—m.

***Nasafjället.** Se Janrik Bromé, ''Nasafjäll. Ett norrländskt silververks historia'' (1923), där tyngdpunkten är förlagd till 1635—60.

Nasard [-sār], fr., *mus.* Se Nassat. Suppl.

***Nasaret** heter officiellt en-Nāṣira. 7,424 inv. (1922). Under Världskrigets sista skede öfverfölls N., där turkiske öfverbefälhafvaren Liman v. Sanders hade sitt högkvarter, 20 sept. 1918 af en engelsk kavalleribrigad, som, dock först efter förbittrade gatustrider med den tysk-turkiska besättningen, besatte staden. Dessförinnan hade emellertid Liman v. Sanders med stab lyckats undkomma (till Tiberias). Jfr Världskriget, sp. 250. H. J—dt.

***Nasir-ed-din hodscha** skall enligt traditionen ha varit född omkr. midten af 1300-talet i Sevri-hissar ej långt från Angora. 1910 utkom en samlad kritisk uppl. af N:s berättelser, och till denna ansluter sig en af Henry Barnham gjord engelsk öfv. (''Tales of Nasr-ed-din Khoja'', 1923).

Nassāt (fr. *nasard*), *mus.*, i orgeln en vanligen täckt kvintstämma af $5^1/_3$, $2^2/_3$ eller $1^1/_3$ fots tonhöjd.

***Nassau.** — 3. N. har omkr. 11,000 inv. N. är sedan alkoholförbudet i Förenta staterna (10 jan. 1920) mycket anlitad nederlags- och transiteringsort för spritdrycker, afsedda till insmuggling dit.

***Nasturtium.** — *N. palustre* heter äfven kärrfräne.

Nāsus, lat., näsa (se d. o.).

Nasu'ti. Se Termiter, sp. 900.

***Natal** är enligt senaste uppgifter 91,382 kvkm. (35,284 square miles) med 1,429,398 inv., hvaraf 136,838 hvita (1921), 16 inv. på 1 kvkm. Skolundervisningen har gått mycket framåt under senaste årtiondet och omfattade 193 skolor (folk-, mellan- och elementar-) för hvita och 579 för färgade barn, hvartill kom ett antal specialskolor af olika slag. I statens och i statskontrollerade skolor gingo 31,029 europeiska och 36,869 färgade elever 1921. Bland nyare näringsfång märkes särskildt den 1908 i Durban började hvalindustrien. Till 1923 hade 10,719 hvalar fångats (711 år 1922), hvaraf afkastningen beräknades till 126,127 pd st. (1922). Jfr R. Russell, ''N., the land and its story'' (6:e uppl. 1900). E. A—t.

Nathan [nē'thən], George Jean, nordamerikansk kritiker och utgifvare, f. 15 febr. 1882 i Fort Wayne, Ind., bachelor of arts 1904, studerade i Bologna 1905, har sedan detta år varit medarbetare i flera tidningar och tidskrifter, bl. a. sedan 1908 teaterkritiker i ''The smart set', som han och H. L. Mencken utgåfvo 1914—23, hvarefter de utge ''The american Mercury''. N. är en kvick och skarp teaterkritiker, som med omfattande kunskaper om den moderna teatern förenar en intensiv lust att, på samma gång han eftersträfvar högre konstnärlighet, utöfva en radikal kulturkritik af det amerikanska samhällslifvet. Af hans böcker må nämnas *Europe after 8: 15* (med Mencken, 1914), *Another book on the theatre* (1916), *Bottoms up* (1917), *Mr George Jean Nathan presents* (1917), *A book without a title* (1918), *The popular theatre* (1918), *Comedians all* (1919), *Heliogabalus* (med Mencken, 1920), *The american credo* (med Mencken, s. å.), *The theatre, the drama, the girls* (1921), *The critic and the drama* (1922) och *The world in falseface* (1923). R—n B.

Nathan den vise (*Nathan der weise*), drama af G. E. Lessing (se denne, sp. 257), uppf. i Stockholm 1863.

***Nathansen,** H., frånträdde 1911 platsen som sceninstruktör. Han har skrifvit skådespelen *Affæren* (1913) och *Dr Wahl* (1915) samt romanen *Af Hugo Davids liv* (4 bd, 1917), där han i halft självbiografisk form behandlar problemet juden i förhållande till européen. P. E—t.

***Nathorst.** — 3. Alfred G. N. lämnade 1918 platsen som intendent vid Naturhistoriska riksmuseum och dog 20 jan. 1921 i Stockholm. Under sina sista år egnade han sig företrädesvis åt studiet af paleozoiska växter, särskildt från de arktiska trakterna. Af hans stora verk *Zur fossilen flora der polarländer* utkommo ytterligare delarna ''Nachträge zur paläozoischen flora Spitzbergens'' 1914 och

”Zur kulmflora Spitzbergens” (den sista, som blef fullbordad) 1920. Ett mindre arbete öfver devoniska växter från västra Norge (1915) är af vikt med hänsyn till nyare forskningar på samma område (se Psilophytales. Suppl.). 1914—16 nedlade N. ett mycket omfattande arbete på ordnandet af den paleobotaniska afd. inom Naturhistoriska riksmuseets nya lokaler vid Frescati. Han författade äfven en diktsamling, *Skälfvande strängar* (1901).

***Nation** (sp. 504). — 2. ”Nationshusen i Uppsala”, illustr. skildringar af flera förf., utgafs 1915 af A. Roosval. 5 nationshus i Uppsala finnas afbildade å pl. I till art. Uppsala universitet.

***Nation,** The. H. W. Massingham dog 28 aug. 1924. Sedan 1923 innehas det afgörande inflytandet i veckotidskriften af nationalekonomen J. M. Keynes (se d. o. Suppl.).

***National,** Le, har numera upphört.

***Nationalbanken** i Köpenhamn. Till hvad som meddelas i art. Danmark, sp. 1277, må läggas, att banken 1907 fick sitt monopol på sedelutgifning förlängdt till 1938 mot en årlig afgift till staten. Danska myntet stod 1838—1918 i pari, men under intryck af den efter Världskriget inträdande deflationen började ett kursfall, som sedan fortsatt. Det har under dessa år riktats starka angrepp på banken, som enligt förmenande, i motsats till Sveriges riksbank, icke i tid målmedvetet hämmat den öfverhandtagande inflationen och varuhopningen, men i hög grad ökat sedelmassan. Enligt öfverenskommelse jan. 1925 har banken gått in på att, mot en statsgaranterad kredit på 40 mill. doll. (till 1927), upprätthålla ett närmare bestämdt successivt stigande värde på kronan. Sedelmassan, som 1920 nådde maximum med 578 mill. kr., gick i mars 1925 ned till 421 mill., och täckningen i metall belöpte sig till 58 proc., medan lagen kräfver endast 33 proc. Trots de förluster banken lidit genom Landmandsbankens (se d. o. Suppl.) fall är dess soliditet orubbad. P. E—t.

***Nationaldag.** — Tyskland som republik har till nationaldag 11 aug., till minne af, att författningen i Weimar antogs 11 aug. 1919. Fyra nya stater fira som nationaldagar årsdagen af sin självständighetsförklaring; denna egde rum för Finland 6 dec. 1917, Estland 24 febr. 1918, Lettland 18 nov. 1918, Litauen 16 febr. 1918. Tjecho-Slovakien har till sin nationaldag bestämt 28 okt., årsdagen af självständighetsförklaringen *i Prag* 28 okt. 1918. Polen firar som nationaldag 3 maj, årsdagen af 1791 års författnings antagande. Turkiet har till nationaldag årsdagen af republikens utropande, 29 okt. 1923. — I Sverige högtidlighålles flerstädes sedan åtskilliga år 6 juni (se hufvudarbetets art.) som önskad blifvande nationaldag.

Nationaldemokratiska förbundet, sedan 1922 namn på centralorganisationen i Sveriges fosterländska ungdomsförbund (se d. o.; äfven i Suppl.).

Nationaldemokratiska partiet, en af de små nya partigrupper i Tyskland, som kommo till stånd efter 1918 års revolution. Det framgick dec. s. å. ur den s. k. medelståndsrörelsen och uppställde på sitt program en stortysk demokratisk nationalstat, höjande af medelståndet, likaberättigande af arbetare och arbetsgifvare, kraftig social reformlagstiftning, jordeganderättsreform och inre kolonisation, strid mot bolsjevism och internationell socialism m. m. Partiet har ej vunnit någon större anslutning. V. S—g.

***Nationaldräkt.** Se äfven Suppl:s art. Dräkt och Folkdräkt.

***Nationalekonomi.** Inom *engelsk* nationalekonomi ha det egna landets och världens penningproblem spelat en hufvudroll under senaste årtionde (Pigou, Keynes, Hawtree). — Inom *tysk* nationalekonomi har sedan mer än ett årtionde på flera håll förordats utbrytning ur nationalekonomien dels af en vetenskap om privatekonomi, betraktad ur enskilda företags och konsumenthushålls egen synpunkt (ty. *privatwirtschaftslehre*), dels af världsekonomien, betraktad ur världsmarknadens synpunkt (ty. *weltwirtschaftslehre*), men från de flesta håll ha dessa uppslag afvisats, dels emedan en vetenskaplig behandling af privatekonomien ur privatekonomiska synpunkter faller utom området för nationalekonomien och i hufvudsak öfvergår till bokförings- och affärslära, dels emedan de nationella folkhushållen historiskt och faktiskt bilda skilda ekonomiska enheter inom världshushållet, hvilket själft saknar motsvarande enhetlig organisation. Under senaste årtionden ha några af de mest bemärkte representanterna för den yngre historiska skolan i Tyskland (M. Weber, Sombart, Diehl) af principiella och metodologiska skäl brutit ut den teoretiska forskningen rörande ekonomiska fakta och förhållanden samt deras sammanhang och sannolika tendenser ur skolans nationella ”historiskt-etiska” system. Detta system har i växande grad gett anledning till förebråelser för bristande objektivitet. Häfdandet af företagarskapets betydelse och det enskilda initiativets rätt har blifvit en hufvuduppgift för vetenskapliga riktningar, som skapat sig organ i egna tidskrifter (Ehrenberg, Pohle). Inom nationalekonomien i *Österrike*, hvars främsta representanter under 1800-talets senare del (Menger, Böhm von Bawerk) räknas till grundläggarna af den moderna nationalekonomien, spåras en splittring mellan en riktning, som afser strängare begränsning till ett mindre psykologiskt, men mera exakt-matematiskt studium af de ekonomiska företeelsernas statiska sammanhang och dynamiska mekanik (Schumpeter), och en riktning, som med rättsfilosofiska och samhällsrättsliga utgångspunkter tenderar mot sociologi (Othmar Spann). Endast den förra riktningen har hittills tilldragit sig internationell uppmärksamhet och funnit motsvarigheter i andra länder, där försök gjorts att med utskiljande af den omstridda värdeläran basera den teoretiska forskningen på prisläran samt begränsa den till företeelser, som afspeglas i rubbningarna i prisen på produkter och produktionsmedel samt ge objektivt underlag för forskningar rörande dessas orsaker och verkningar. — Inom nationalekonomien i *Förenta staterna*, hvilkas nyupprättade centralbanksystem och finansiella och penningpolitiska inflytelserikhet under och efter Världskriget tilldragit äfven dess ekonomiska vetenskap ökadt intresse, oafsedt dennas redan tidigare växande betydenhet, har nyssnämnda riktning (*price-economics*), som lagt hufvudvikten på pris-, penning- och konjunkturforskningen, kritiserats af de alltjämt ledande forskare, som häfda värdelärans oumbärlighet för ett djupare studium af välståndets natur och orsa-

ker, hvilket i sista hand bör tjäna statskonsten till ledning vid en nationell välfärdspolitik (*economics of welfare*). Särskild framgång har den amerikanska nationalekonomien vunnit i utforskningen af företagsvinstens teori (Knight) och utvecklingen af pris- och konjunkturstatistiken, med särskild hänsyn till kreditgifningens och produktionens samt arbetslönernas, penningräntans och lefnadskostnadernas förändringar. Därigenom blir möjligt att åskådliggöra, huru sammanhangen mellan de ekonomiska företeelserna, som den teoretiska forskningen tidigare påvisat på hufvudsakligen logiska grunder, te sig i verkligheten under skiftande förhållanden. Öfverensstämmelsen mellan teori och praxis kan därmed äfven göras klarare och teorien fullständigas, hvilket gifvetvis förelägger den moderna nationalekonomien dess viktigaste arbetsuppgifter. Praktisk eller tillämpad nationalekonomi i vetenskaplig mening skiljes nämligen i litteraturen från mera eller mindre politisk och subjektiv tillämpning af nationalekonomiens principer (''lagar'') vid lösningen af politiska dagsproblem. Ofta måste dessa senare afgöras mindre efter generella maximer än med hänsyn till speciella omständigheter i det säregna fallet, hvilkas iakttagande tillkommer politikern, icke vetenskapsmannen. Af lätt insedda skäl är det ofta svårt att upprätthålla denna erkända boskillnad mellan ekonomisk vetenskap och politik. — *Sverige.* Nationalekonomi ingår numera som examensämne i de filos. fakulteterna, liksom tidigare i de juridiska, vid universiteten i Uppsala och Lund, där tidigare professurer i administrativrätt och nationalekonomi ombildats till professurer i nationalekonomi och finansrätt. Stockholms högskola erhöll docentur i politisk ekonomi 1902 och professur i nationalekonomi och finansvetenskap 1904 samt professur i nationalekonomi och socialpolitik 1921, Handelshögskolan i Stockholm professur i nationalekonomi med statistik 1909 och i nationalekonomi med bankvetenskap 1917, Göteborgs högskola professur i nationalekonomi och sociologi 1903 och Handelshögskolan i Göteborg professur i nationalekonomi 1923. Vid samtliga dessa lärostolar torde nationalekonomien betraktas som en specialvetenskap bland de s. k. samhällsvetenskaperna, hvars egentliga ämne utgöres af de ekonomiska företeelserna och förhållandena inom samhällslifvet i deras inbördes sammanhang. I den teoretiska forskningen inom detta vetenskapens egentliga gebit torde Sverige intaga en relativt framskjuten plats, och mycken uppmärksamhet egnas i utlandet framför allt bidrag i fråga om penningpolitiska problem och kapitalränte- samt konjunkturproblem af Cassel och K. Wicksell; den senare åtnjuter anseende som en af de främste teoretikerna inom den moderna nationalekonomien, hvarmed numera vanligen förstås den i flertalet länder dominerande teori, som tillgodogjort sig uppslagen från bl. a. den tidigare s. k. österrikiska skolan, medan den förre gjort sig bekant genom sin på tyska och engelska språken spridda lärobok och sina på flera främmande språk utgifna utredningar och förslag rörande världens penningproblem efter Världskriget. — Litt.: K. Diehl, ''Theoretische nationalökonomie'' (I, 1916), Charles Gide och Charles Rist, ''Histoire des doctrines économiques'' (4:e uppl. 1922), F. W. Taussig, ''Principles of modern economics'' (3:e uppl. 1923), och Tugwell, ''The trend of economics'' (1924). E. F. K. S—n.

Nationalekonomiska klubben i Stockholm, sammanslutning af nationalekonomiska forskare i Sverige, bildades på initiativ af professor Eli F. Heckscher i början af 1917. Af de vid sammanträdena debatterade föredragen har ett flertal publicerats i tidskrifter och tidningar såsom uppsatser af resp. författare. Uppsatssamlingar af medlemmar i klubben utgöra festskrifterna till K. Wicksell (1919) och till D. Davidson (1921). Af nationalekonomie studerande ha senare bildats Nationalekonomiska studentklubbar i Lund, Göteborg och Stockholm. E. F. K. S—n.

Nationalekonomiska möten. Af forskare och andra intresserade på området höllos Skandinaviska nationalekonomiska möten i Göteborg 1863, Stockholm 1866, Köpenhamn 1872, Malmö 1881 och Köpenhamn 1888. Under medverkan af motsvarande sammanslutningar i Köpenhamn och Oslo tog Nationalekonomiska föreningen i Stockholm initiativ till en fortsättning af denna mötesserie under namn af Nordiska nationalekonomiska möten, och sådana ha hållits 31 aug.—2 sept. 1920 i Stockholm, 30 aug.—1 sept. 1923 i Oslo. I det senare deltogo representanter äfven för Finland, och vid detsamma framfördes inbjudningar till blifvande möten i Köpenhamn och Helsingfors. E. F. K. S—n.

***Nationalekonomisk forening.** Tidskriften (62 bd, 1924) redigeras sedan 1914 af E. Cohn.

Nationalfonden för sjökrigets offer, tillkommen på initiativ af generalkonsul G. E. Sandström i Göteborg, konstituerades 3 okt. 1919 och är afsedd att dels lämna understöd åt behöfvande efterlefvande till svenska sjömän, som under Världskriget 1914—18 omkommit på grund af sjökriget eller dess verkningar, samt till svenska sjömän, som genom kriget blifvit invalider, dels möjliggöra en minnesvård öfver omkomna sjömän. För insamling af medel hade i mars 1919 utfärdats upprop till allmänheten om frivilliga bidrag, och på detta sätt hopsamlades öfver hela landet omkr. 675,000 kr. Fondens styrelse består af 9 led. (3 valda af initiativtagarna, 2 af Sveriges redarförening och 4 af sjöfolksorganisationerna); ärendena skötas närmast af ett arbetsutskott med 3 ledamöter.

***Nationalförbundet för Skåne** är numera anslutet till Allmänna valmansförbundet. Från början afsågs, att organisationen skulle omfatta hela Skåne. Enstaka underafdelningar bildades också i Kristianstads län, men verksamhetsområdet inskränktes snart nog till Malmöhus län. Numera är förbundet högerpartiets valorganisation för Malmöhus läns s. k. landsbygdsvalkrets, omfattande länets landsbygd och mindre städer. L. K—n.

Nationalföreningar till tuberkulosens bekämpande. Se Tuberkulos (äfven i Suppl.).

***Nationalföreningen mot emigrationen** har under åren intill 1920 fullföljt sin verksamhet utefter de ursprungliga riktlinjerna: upplysning och förebyggande praktiskt arbete, dock med tyngdpunktens förskjutning mer och mer till det senare. Å föreningens *upplysnings- och förmedlingsbyråer*, vid ingången af 1920 till antalet 20, hade då handlagts inemot 150,000 ärenden om arbetsförmedling, jordförmedling, egnahemslånefrågor samt åtgärder

för vinnande af medborgarrätt m. m. för hemvändande svensk-amerikaner. De under föreningens kontroll stående egnahemsbolagens jordförmedlingsverksamhet berörde samtidigt ett 10-tal län och hade resulterat i bildandet af ett 40-tal egnahemskolonier, i hvilka placerats inemot 1,500 egnahemsbyggare.

Året 1920 betecknar en vändpunkt i föreningens verksamhet. När föreningen tillkom, hade den stödet af en opinion, hvilken starkt kände emigrationen som en fara. Under åren efter Världskriget blef emigrationsfrågans allmänna läge ett helt annat än tidigare. Med den inbrytande industrikrisen 1920—21 med åtföljande arbetslöshet åren 1921—23 började det för det allmänna föreställningssättet snart nog framstå såsom rent af ett önskemål att kunna genom utvandring befria landet från den öfvertaliga arbetskraften. Samtidigt reducerade Förenta staterna genom sina restriktiva åtgärder mot immigrationen invandringen från Sverige till mindre än hälften af den före 1914 ”normala”. Slutligen har nativiteten efter 1910 visat mycket starkt aftagande tendens. Under nu antydda förhållanden visade det sig allt svårare för föreningen att erhålla tillräckligt understöd, och den tvangs, under trycket jämväl af dyrtiden, att göra väsentliga inskränkningar i arbetet. Organisationen har sålunda efter 1920 koncentrerats genom indragning af länsföreningarna och öfverförande af dessas medlemmar till moderföreningen. Föreningens initiativ på jordförmedlingsområdet har ledt till en viss statlig organisation af jordförmedlingen, hvarefter föreningens länsbyråer successive indragits, med undantag af byråerna i Göteborg och Malmö, som numera väsentligen egna sin verksamhet åt utlandssvenskarna. Samtidigt har den af de lokala egnahemsbolagen bedrifna verksamheten koncentrerats hos ett kraftigare, centralt bolag, bildadt redan 1913, *A.-b. Svensk jordförmedling*, som numera utöfvar en betydelsefull verksamhet dels genom parcellering af större egendomar — under 1924 voro under styckning sådana med en sammanlagd areal af omkr. 17,000 har, hvaraf omkr. 4,000 har åker, och representerande ett värde af inemot 6 mill. kr. —, dels genom finansiering af egnahemsföretag för bostadsändamål, särskildt i Stockholms närhet, förmedling af kredit till egnahemsbyggare från olika penninginstitut (postsparbanken, lifförsäkringsbolag etc.). Indirekt genom Svensk jordförmedling bibehåller sålunda föreningen en central ställning i det inre kolonisationsarbetet, på samma gång den upprätthåller sina särskildt för utlandssvenskarna afsedda förmedlingsbyråer i Stockholm, Göteborg och Malmö och fullföljer sin upplysningsverksamhet, närmast knuten till föreningspublikationen ”Hem i Sverige”. A. M—n.

***Nationalförsamling.** Särskildt författningsgifvande (”konstituerande”), i samband med revolutionära förhållanden sammanträdande folkrepresentationer ha plägat kallas nationalförsamlingar. Den vid ryska marsrevolutionen 1917 tillkomna provisoriska regeringen ämnade låta en rysk nationalförsamling bestämma rikets framtida författning, men valen till denna församling uppskötos gång på gång på grund af oroligheter, och när den omsider sammanträdde, 18 jan. 1918, hade bolsjevikerna ett par månader förut eröfrat makten i staten, och nationalförsamlingen var för svag för att kunna förverkliga sina anspråk på att utgöra rikets suveränt författningsgifvande myndighet; den upplöstes redan dagen därpå genom ett dekret från bolsjevikregeringen (jfr Ryssland. Historia. Suppl.). — Anknytande till traditionerna från 1848, kallade sig efter 1918 års tyska revolution flera författningsgifvande församlingar för nationalförsamling, främst bland dem Tyska rikets författningsgifvande nationalförsamling, hvilken höll sina sammanträden å Nationalteatern i Weimar 6 febr.—15 april 1919 (med anledning af Kapp-kuppen hölls 18 mars ett sammanträde i Stuttgart), därefter i Berlin (maj), ånyo i Weimar (22 juni—21 aug.) och till sist åter i Berlin (30 sept. 1919—21 maj 1920). Den nya riksförfattningens antagande var dess verk (jfr Tyskland). I Tysk-Österrike (se Österrike, sp. 231 ff.) bildade de tyska riksrådsdeputeradena i den gamla monarkiens österrikiska riksdel 21 okt. 1918 en ”provisorisk nationalförsamling”; denna följdes af en i febr. 1919 vald konstituerande nationalförsamling, som ratificerade freden i Saint-Germain och antog en författning för republiken Österrike (17 okt. 1920). V. S—g.

Nationalgalleri har en och annan staten tillhörig konstsamling i olika länder blifvit kallad. Namnet är h. o. h. liktydigt med den vanligare benämningen Nationalmuseum. *Det norske nationalgalleri*, som räknar sin tillvaro från 1836 och som öppnades för allmänheten 1842, kallas sedan 1903 officiellt Statens kunstmuseum. I Berlin inrymmer *Die Nationalgalerie* (stiftadt 1876) statens moderna konstsamling (efter republikens införande med ett annex i f. d. kronprinspalatset). *National gallery* i London omfattar vid pass 2,000 målningar af äldre och nyare mästare. Tate gallery — likaledes målningssamling — har fått namnet *National gallery of british art*. En tredje samling målningar i London är *National portrait gallery*. I Rom kallas det moderna konstmuseet *Galleria nazionale d'arte moderna*. G—g N.

National gallery [nä'ʃənl gä'ləri]. Se London, sp. 1059 och pl. IV.

***Nationalgodtemplarorden** förenades 11 juli 1922 till ett med Templarorden (se d. o.). Den organisation, som uppkom genom de två nykterhetsordnarnas sammanslagning, bär namnet Nationaltemplarorden (se d. o. Suppl.). — Vid ordnarnas sammanförande 1922 hade Nationalgodtemplarorden 17,758 äldre medlemmar i 447 grundloger samt 5,399 yngre medlemmar i 80 ungdomstempel. Studiecirklarnas antal var 232 med 4,985 medlemmar. G. Hd.

***Nationalister.** 1. Det *irländska* nationalistpartiet undanträngdes ute i bygderna under Världskrigot småningom alltmer af sinnfeinrörelsen, och vid parlamentsvalen 1918 fingo nästan öfverallt parlamentsledamöterna af nationalistpartiet vika för sinnfeinare. I engelska parlamentet finnas f. n. (1925) blott 2 nationalister; i Irlands politiska lif har partiet spelat ut sin roll. — 2. De *franske* nationalisterna ha efter Världskriget fått väsentligt större politiskt inflytande, och deras politiska idéer ha bl. a. rätt mycket påverkat de till ”nationella blocket” sammanslutna partierna i de 1919 och 1924 valda deputeradekamrarna. — 3. Det *ryska* nationalistpartiet öfverlefde ej marsrevolutionen 1917. 1—3. V. S—g.

Nationalitetsprincip. Under Världskriget tillspetsades nationalitetsprincipen till grundsatsen om folkens självbestämmanderätt, hvars förverkligande de allierade makterna och särskildt president Wilson satte på sitt krigsmålsprogram. I frederna efter kriget och ryska revolutionen kom denna princip att tillämpas i den utsträckning den gynnade de segrandes intressen: nya nationalstater såsom Polen, Tjecho-Slovakien och Jugo-Slavien bildades, Danmark återfick det dansktalande Nord-Slesvig, Finland, Estland, Lettland och Litauen lösgjorde sig från Ryssland och blefvo oberoende nationalstater. Ofta kränkte emellertid segrarna den af dem själfva förkunnade grundsatsen, t. ex. genom lösslitande från Österrike af det tysktalande Syd-Tyrolen, införlifning af stora rent ungerska områden med Rumänien, af öfvervägande tyska med Polen o. s. v. Italien behöll de af greker bebodda Tolföarna, Bulgarien miste delar af Macedonien, hvilka hade öfvervägande bulgarisk befolkning, o. s. v. Som en ny form för nationalitetsprincipens tillämpande kunna betecknas de i Lausannefreden 1923 påbjudna förflyttningarna af greker i Mindre Asien till Grekland och af turkar i Grekland till Turkiet. Nationalitetsprincipen åberopades äfven vid lösgörandet från det turkiska riket af de öfvervägande af araber bebodda länderna Syrien, Palestina och Mesopotamien samt vid Egyptens förvandling till en i fråga om den inre styrelsen af England oberoende stat. Inom den orientaliska världen har denna grundsats (och dess framhållande under Världskriget) gett ökad styrka åt propagandan för oberoende från europeiskt stormaktsvälde (så t. ex. i Indien). V. S—g.

Nationalliberala partiet, Tyska. Se Tyska nationalliberala partiet.

Nationalmuseet i Köpenhamn bestod 1892—1922 af 2 afdelningar, den förhistoriska och den historiska, men är nu uppdeladt på 6 samlingar med gemensam direktör och museiråd. 1921 införlifvades Dansk folkemuseum. Under öfvervägande är museets flyttning till större och mindre brandfarliga lokaler. P. E—t.

Nationalmusei vänner kunde 1921 fira sitt tioårsjubileum genom att utge en ståtlig festskrift, innehållande dels en förteckning öfver samtliga af föreningen under den gångna perioden till museet skänkta gåfvor, dels ett antal fristående uppsatser öfver några af de mer betydande föremålen. Det sammanlagda värdet af föreningens gåfvor intill 1925 uppgår till ungefär 1,200,000 kr. Bland de föremål, som öfverlämnats under de senaste 12 åren, märkas: till antiksamlingen ett antal grekiska vaser; till skulpturs amlingen ett mästerverk af J. A. Houdon, näml. ”Porträttbyst af George Washington” (inköpt för 165,000 kr., som för ändamålet ställts till Nationalmusei vänners förfogande af kammarherre Hj. Linder); till målningssamlingen: Bassano, ”Porträtt af veneziansk adelsman”, spanjoren J. B. Mayno, ”Den helige Hieronymus”, Jan van Hemessen, ”Madonna med Kristusbarnet”, J. A. D. Ingres, ”Akilles mottager framför sitt tält Agamemnons sändebud”, E. Delacroix, ”Herminie hos herdarna”, A. L. Barye, ”Lekande tigrar”, G. Courbet, ”Timmerhuggare”, Ad. Monticelli, ”Ung kvinna i rödflammig dräkt” och ”Höstlandskap”, A. Sisley, ”Vid kanalens stränder”, A. Renoir, ”La grenouillère”, P. Cézanne, ”Landskap”, P. Gauguin, ”Landskap från Bretagne”, V. van Gogh, ”Sädeskärfvarna”, Th. Gainsborough, ”Porträtt af Thomas Haviland” och ”Porträtt af mrs. Ford”, sir William Beechey, ”Porträtt af öfverstelöjtnant Claes Qvist”, J. Constable, ”Kvarnen”, A. Roslin, ”Porträtt af C. G. de Choiseul, hertig af Praslin” (skänkt af direktör Hjalmar Granhult), H. Birger, ”I bersån”, R. Bergh, ”Utsikt vid Gjendesheim”, O. Sager-Nelson, ”Fosterbröderna”, Kr. Krohg, ”Interiör”, Kr. V. Eckersberg, ”Klostergård vid Aracoeli i Rom” och ”Utsikt från kalkbränneriet i Köpenhamn”, samt P. Kr. Skovgaard, ”Landskap”; till handteckningssamlingen: okänd kinesisk konstnär, ”Helig man”, 10 persiska miniatyrer af en konstnär ur Behzads skola och Rembrandt, ”Landskap”; till gravyrsamlingen 120 japanska träsnitt; till afd. för konsthandtverk omkr. 800 olika föremål, däribland ett stort antal kinesiska och japanska. Bland de förra märkas en matta af silke och metall från 1600—1700-talet, föremål i brons, sten och lergods m. m.; bland de senare O. Björcks samling, omfattande bl. a. 600 tsubas och andra svärdsprydnader; vidare en väfd tapet från Enghien (1500-talet). Bland europeisk keramik äro spansk-moriska arbeten från 1400- och 1500-talen, getabock i porslin, mod. af Kändler (Meissen, 1735) och ett antal svenska fajanser; bland möbler cassa-panca, italienskt arbete från 1400-talets slut. Dessutom har föreningen med en hufvudsaklig del af köpesumman bidragit till förvärfvandet af den praktfulla s. k. Bielke-sängen. (Jfr fig. 10 å pl. IV till art. Nationalmuseum. Suppl.)

Föreningens styrelse räknar 6 led. under ordförandeskap af kronprins Gustaf Adolf. Medlemmarna utgöra f. n. (1925) omkr. 300, däraf 200 årligt betalande. Som föreningens särskilda välgörare kunna framhållas bl. a. skeppsredaren E. Brodin, försäkringsdirektören Hj. Granhult, kammarherre Hj. Linder, hofintendenten A. Melander, grosshandlaren I. Traugott, bankdirektören Sv. Huldt och bruksegaren Kr. Huldt. Regeringen har 1924 beviljat föreningen ett bidrag af 100,000 kr. lotterimedel. A—l G—n.

Nationalmuseum i Stockholm. Chefer för museet (med titel intendent och senare öfverintendent) ha varit J. Kr. Boklund 1866—80, G. H. V. Upmark 1880—1900, L. Looström 1900—15 (se dessa), Rik. Bergh 1915—19 (se denne äfven i Suppl.) och därefter E. G. Folcker (se denne. Suppl.). — Bergh framlade 1915 i sin uppsats ”Konstmuseet som skönhetsvärld” det program, som han uppgjort för sig vid sitt omdaningsarbete af Nationalmuseum. Han uppträder i medveten reaktion mot den form af öfverfyllda och föga öfverskådliga jättemuseer, som växt fram under 1800-talet. Den första faktorn för skapandet af ett modernt konstmuseum bör vara, säger han, en vacker och festlig, stämningsgifvande arkitektur. Den andra faktorn är kvaliteten af det konstnärliga material, som där uppställes, den tredje själfva uppställningen och hopfogandet af materialet på ett sätt, som tillfredsställer både skönhetssinnet och logiken. Omdaningsarbetet af Nationalmuseum i öfverensstämmelse med den af Bergh uppgjorda planen (se hufvudarbetets art., sp. 542)

tog sin början 1914. Tills vidare har endast den första af de tre planerade byggnadsperioderna genomförts. Bergh fick emellertid ej upplefva slutförandet af ens denna första byggnadsperiod, som innefattade omdaningsarbeten inom nuv. lokalutrymmet. Det under hans ledning utförda arbetet omfattade kupolsalen, svenska 1880—och 1890-talssalarna, moderna svenska och nederländska salarna med angränsande kabinett samt öfre trapphallen. Den svenska 1700-talssalen tillkom, hvad det arkitektoniska och väggbeklädnaden beträffar, under Bergh, men slutordnades af intendenten A. Gauffin, som fått slutföra Berghs på en del viktiga punkter modifierade omdaningsplan af tafvelsamlingen. Sålunda omordnades franska salen (se vidstående pl. II, fig. 3) med angränsande kabinett och tillkom italienska salen (fig. 4) samt omordnades öfre trapphallen. De stora vinster, som genom det af Bergh igångsatta omdaningsarbetet tillförts museet, äro ökadt utrymme, bättre ljusförhållanden, klarare gruppering och vackrare anordning. På flera punkter ingrepo förändringarna i byggnadens arkitektur. Om den betydelsefulla ombyggnad af taket på fasadens midtparti, som betingades af förändringen af den gamla gravyrsalen med dess sidoljus till en öfverljussal, ej var så lycklig för byggnadens yttre, så tillkom därigenom å andra sidan museets ståtligaste och bäst belysta målningssal, svenska 1700-talssalen (pl. I, fig. 2). Äfven utseendet af den öfre trapphallen (pl. I, fig. 1) underkastades en genomgripande förändring därigenom, att bl. a. två dörrar upptogos i de båda längst åt öster belägna nischerna och att ljusöppningarna utvidgades. Det tredje af de rum, där arkitekturen kraftigast förändrades, var den s. k. kupolsalen. Vidare tillkommo genom sammanslagning af en del mindre utrymmen två nya öfverljussalar. De öfriga fyra öfverljussalarna fingo genom vidgandet af takets ljusöppning sina belysningsförhållanden i hög grad förbättrade. På byggnadens baksida tillbyggdes två trapp- och hisstorn, som medförde utvidgning af de två angränsande kabinetten.

Den andra programpunkten, fordran på hög kvalitet hos de enskilda föremålen, tog sig kanske klarast och betydelsefullast uttryck i Berghs framgångsrika arbete att ge den svenska af honom s. k. ”genombrottskonsten” från 1880- och 1890-talen en värdigare och fylligare representation i museet. — Hvad slutligen anordnandet och uppställningen af det gifna materialet beträffar, fick Nationalmuseum genom Berghs nyvinningar och fördelningen af dessa en synnerligen redig disposition, afsedd att klargöra konstens utveckling genom tiderna.

Skulptursamlingen, som under andra och tredje byggnadsperioderna skulle få fullt värdiga lokaler, har under den första fått nöja sig med en mera provisorisk placering. I stor utsträckning har den dock, särskildt hvad arbeten i brons, sten, bränd lera och trä beträffar, fått en betydelsefull användning som prydande element i samverkan med målningarna. Samlingen af gipsafgjutningar aflägsnades ur museet och uppställdes dels i östra flygeln af K. slottet, dels i Arffurstens palats. — Gravyr- och handteckningsafdelningen flyttades i enlighet med Berghs plan till det rum i mellanvåningen, som tidigare upptagits af gipsafgjutningar. Utan tvifvel innebar denna flyttning från den stora ljusa salen i öfvervåningen en tillfällig förlust för afd. I Berghs plan ingick emellertid att under tredje perioden åt afd. upplåta hela mellanvåningen i den nuv. museibyggnaden. — Biblioteket fick en förträfflig om också tack vare den snabba tillväxten snart otillräcklig lokal i mellanvåningen. — 1:a perioden af Berghs omdaningsplan omfattade äfven afdelningen för konsthandtverk, hvilken 1918—24 successivt omordnats under ledning af dåv. intendenten E. G. Folcker samt efter 1919 af intendenten E. Wettergren (med biträde af amanuensen G. Munthe) efter en plan, hvars grunddrag uppgjorts af Folcker. Enligt denna är afd. uppställd i två hufvudgrupper, hvaraf den ena är ordnad efter föremålens material (keramik, glas, ädla och oädla metaller, elfenben, textilkonst m. m. samt i anslutning därtill en orientalisk afd.), den andra efter stilhistoriska principer. Den sistnämnda består af 7 genom dörrväggar åstadkomna rum, innehållande typiska och kvalitativt högtstående föremål af olika material och utförande, hvilka sammanförda till interiörer ge en bild af den stilepok, som de skola illustrera, alltifrån renässansen till empiren (detaljer af dessa interiörer ses i fig. 6—9).

Samlingarna. Sedan 1912 ha de olika afd. ökats med följande antal nummer: skulptursamlingen med 172, målningssamlingen med 810, handteckningssamlingen med 4,895, gravyrsamlingen med 6,350 och afd. för konsthandtverk med 4,127. Boksamlingen utgjorde vid 1925 års ingång omkr. 13,000 n:r (inberäknadt småtryck). — Bland företag och gifvare, som på ett särskildt omfattande sätt gagnat museet under den senast gångna perioden, är först att nämna föreningen Nationalmusei vänner (se d. o. äfven i Suppl.), A.-b. H. Bukowskis konsthandel, som enligt skrifvelse af 28 febr. 1914 förbundit sig att dädanefter, så länge bolaget eger bestånd, till Nationalmuseum årligen öfverlämna 5 proc. af bolagets nettovinst för föregående år, vidare de tre olika på initiativ af grosshandlaren A. Beskow bildade konsortier, för hvilkas räkning öfverintendenten Bergh samt intendenterna Gauffin och Wettergren 1917 och 1918 företogo tre inköpsresor till Tyskland och Österrike. Konsortierna ställde därvid till öfverintendentens förfogande att användas till förvärf för museet en summa af sammanlagdt 235,000 kr., motsvarande 10 proc. af inköpskapitalen.

I. *Samlingar hörande under bildhuggarkonst.* De märkligaste nyförvärfven här utgöras af J. T. Sergels marmorgrupp ”Mars och Venus”, testamenterad af grefvinnan Elisabet Wachtmeister, och Houdons marmorbyst af Georg Washington, gåfva af kammarherre Hj. Linder genom Nationalmusei vänner.

II. *Afdelningen för målarkonst.* Bland värdefullare gåfvor efter 1911 märkas: af kommerserådet frih. H. Rehbinder ett antal porträtt och 20,000 kr. att användas till komplettering af samlingen af äldre svenska porträtt (1912); ”Svensk genombrottskonst från 1880- och 1890-talen”, en samling af 68 målningar, som med för ändamålet insamlade medel hade inköpts af konstnären R. Bergh 1913—14 och sedermera af honom, efter hans utnämning till öfverintendent, öfverlämnades

Fig. 1. Östra trapphallen i Nationalmuseum.

Fig. 2. Parti af svenska 1700-talssalen.

Fig. 3. Parti af franska salen.

Fig. 4. Parti af italienska salen.

Fig. 5. Svenskt pastell- och gouachekabinett, 1700-talet.

Fig. 7. Parti af barockrummet inom afd. för konsthandtverk.

Fig. 6. Parti af renässansrummet inom afd. för konsthandtverk

Fig. 8. Detalj af rokokorummet med fransk pendyl och bord, som tillhört drottning Lovisa Ulrika. (Afd. för konsthandtverk.)

Fig. 9. Parti af gustavianska rummet inom afd. för konsthandtverk.

Fig. 10. Parti af utställning i Nationalmuseum 1921, hvilken omfattade föreningen Nationalmusei vänners gåfvor under dess första 10-årsperiod (T. v. Bielkesängen från Turcholm; gåfva af Ludvig XIV till grefve Nils Bielke.)

till museet (jfr ofvan, sp. 695); ett 50-tal målningar af moderna skandinaviska mästare, öfverlämnadt af fru Florence Löwenadler, änka efter mecenaten kammarherre Fr. Löwenadler i London (1916); ett antal, tack vare de tre konsortieresorna (se ofvan, sp. 696) förvärfvade, målningar af Tintoretto, Pinturicchio, Manet och Pizarro (1917—18); af notarien K. J. Rhedin och fru Maria Rhedin genom testamente ett antal värdefulla målningar (1917); dylika i bankiren J. F. Håkanssons samling (testamente 1919); af rentieren K. Bergsten 25,000 kr. till förvärfvande af italiensk renässanskonst (1919); af grosshandlaren H. Friedländer en samling 1880- och 1890-talskonst jämte 10,000 kr. (1920); af fröken E. Lindahl (se denna. Suppl.) samlingar af målningar (och möbler), hvilka, för att möjliggöra donators önskan, att gåfvan måtte sammanhållas som en helhet, samtliga deponerats i Nyköpings museum (1921); af grosshandlaren och fru A. Brink värdefulla holländska målningar (1921); af Kristina Nilsson (se d. o. äfven i Suppl.), grefvinna de Casa Miranda, synnerligen omfattande och dyrbara samlingar (1922); af grosshandlaren E. Österlind och hans hustru dels målningar, dels halfparten af makarnas förmögenhet, som under namn af Österlindska fonden skall efter hand tillfalla museet och användas för inköp af lefvande svenska och norska konstnärers arbeten. Slutligen har prins Eugen 1925, på hemställan af nämnden i sammanhang med den retrospektiva utställningen af hans arbeten, öfverlämnat 15 målningar från olika perioder af sin alstring.

III. De mest omfattande gåfvorna till *gravyr- och handteckningsafdelningen* utgöras af en samling teckningar af Ernst Josephson från hans sjukdomstid (''Konstvänner 1915''); af d:r F. R. Martin (se d. o., sp. 1108) en samling kinesiska och japanska teckningar (1916); af änkefru Anna Agelii i Sala handteckningar och skissböcker af hennes son I. Agueli, 38 n:r (1920); af fröken Ester Lindahl teckningar och etsningar (1921); af änkefru Matilda Isakson en samling teckningar af hennes son Karl Isakson, 237 n:r (1924); af prins Eugen akvareller och teckningar, utförda af gifvaren, 57 n:r (1924), samt af landtbruksingenjören A. Palm teckningar, skisser och studier af G. V. Palm, 1,222 n:r (1924).

IV. *Afdelningen för konsthandtverk.* Icke minst har denna på sista tiden gynnats med värdefulla gåfvor, bland hvilka må nämnas: 1913 af professorskan Therese Kjellbergs arfvingar en samling dosor, 181 n:r; 1914 af K. Fr. Björn silfverpjäser m. m.; 1916 af fru Florence Löwenadler europeisk keramik, 17 n:r, och s. å. samt senare af konsul Hj. Wicander keramik och glas; 1917 af notarien och fru Rhedin diverse konstmobilier, 117 n:r; 1918 af A. Beskows ofvannämnda konsortier 5 hautelissetapeter m. m.; 1919 af bankiren och fru Håkansson möbler, keramik m. m., 77 n:r; 1920 af ett konsortium för inköp af Li-hung-tschangs samling äldre kinesisk konst, 85 n:r, s. å. kompletterad af Carl Erik Gadelius' gåfva, 67 n:r; 1921 af fröken Ester Lindahl konstslöjdföremål af olika slag, 200 n:r (deponerade i Nyköpings museum); 1922 af grosshandlaren och fru E. Österlind föremål af elfenben m. m., 97 n:r, dessutom 1911—25 vid olika tillfällen af kronprins Gustaf Adolf äldre kinesisk konst m. m.; gåfvor af föreningen Nationalmusei vänner (se d. o. Suppl.); af grosshandlaren I. Traugott äldre kinesisk och europeisk keramik och af d:r Fr. R. Martin stora samlingar fragment af orientalisk och italiensk keramik.

Bland af Bergh nyskapade utrymmen var äfven en i mellanvåningen inredd sal för *tillfälliga utställningar*. Till stor del tack vare denna ha under de senaste 10 åren en rad intresseväckande utställningar kunnat hållas i museet (bl. a. af moderna franska konstnärers verk i skandinaviska samlingar, 1919—24, och utställningen 1925 af stockholmarnas bröllopsgåfva till kronprinsparet). — En betydande publikation är ''Nationalmusei årsbok'' (bd 1—6, 1919—24). Den innehåller dels rikt illustrerade öfversikter öfver museets nyförvärf under det gångna året, dels uppsatser öfver enstaka föremål eller konstnärliga frågor, som beröra museets samlingar. 1918 tillkom till de tre afdelningsföreståndarna en 4:e intendent, för *slottssamlingar och depositioner*. De senare, nyordnade af intendenten S. Strömbom, utgjorde våren 1925 omkr. 2,500, placerade i staten tillhöriga byggnader, såsom ämbetsverk, länsresidens och legationer, men äfven i kommun och landsting tillhöriga lokaliteter, såsom rådhus, skolor, sjukhus samt sist, men icke minst landsortsmuseer (jfr Museum. Suppl., sp. 641). — För att ute i landet väcka intresse för konsten har museet anlitat dels de på initiativ af Bergh igångsatta *kulturmässorna* (se Kulturmässa. Suppl.), dels *vandringsutställningar*, hvilka senares uppgift är att nå så många platser som möjligt med sin propagandaverksamhet, där bilden i så stor utsträckning som möjligt suppleras af visningar och föredrag. F. n. (våren 1925) pågår den tredje vandringsutställningen. — Äfven den viktiga porträttsamlingen på Gripsholm har under de senare åren, jämsides med att ett omfattande restaureringsarbete igångsatts, genom studiekurser gjorts mera fruktbärande. Under 1925 utkommer en omfattande, af f. intendenten G. Göthe utarbetad personhistorisk katalog öfver Gripsholmssamlingen. — En viktig sida af museets populariseringsarbete bygger på den sedan 1919 mera systematiskt drifna *fotograferingen* af museets samlingar. F. n. (1925) eger museet ett lager af 3,254 negativ. 1923 påbörjades en serie ''Ur Nationalmusei samlingar'' med ''Franska målningar'', urval och text af A. Gauffin. A—l G—n.

Nationalmuseum, Finlands, i Helsingfors. A) Byggnaden (se fig. 3 å pl. I till art. Helsingfors i Suppl.) uppfördes 1902—10 af arkitektfirman Gesellius, Lindgren och Saarinen efter det s. k. paviljongsystemet, med de olika samlingarna i skilda flyglar, så att de kunna utvidgas oberoende af hvarandra. Verkningsfulla, men utan egentligt samband med byggnadens idé, äro det höga tornet, inspireradt af landets gamla klockstaplar, och en fantasifull borggård med loggia. Äfven kyrkan och rundeln, som inrymmer vapensamlingen, återgå på inhemska förebilder. En flygel med synnerligen rik arkitektur invid tornet upptas af bibliotek och föreläsningssal; på byggnadens baksida äro de rymliga administrationsrummen belägna. Till byggnadskostnaden ha beviljats 1,8 mill. mk, till inrednigen (till 1924, under 7-

faldig förminskning af penningvärdet) 1,2 mill. mk. B) Samlingarna. Museet består af 3 afdelningar. *Förhistoriska afd.*, ordnad efter sten-, brons- och järnåldrarna, omfattar alla de fornfynd inom landet, som enligt lag böra tillfalla staten, och en mindre kollektion utländska arkeologiska föremål, förvärfvade för jämförande studier genom byte och inköp. *Historiska afd.* omfattar kyrkliga fornsaker, mycket representativ i fråga om medeltiden, vidare en vapen- och uniformssamling, en samling föremål belysande de högre klassernas lif, med särskild vikt lagd på möbler, keramik, textilier och porträtt, en stor bildsamling hänförande sig till de nämnda ämnena och till landets arkitekturhistoria, samt en mynt- och medaljsamling. I ett löst, ännu (1925) icke definitivt ordnadt samband med afd. stå (sedan 1918) de äldre delarna af Sveaborg med några där förvarade specialsamlingar, främst vapen samt grekisk-ortodoxa kyrkliga föremål. *Etnografiska afd.* omfattar en inhemsk etnografisk samling, en åkdonssamling i en särskild byggnad och utländska etnografiska kollektioner från alla delar af världen, men särskildt från de finsk-ugriska folkens områden i Ryssland. I samband med denna afd. står Fölisö friluftsmuseum (grundl. 1909), på en holme v. om Helsingfors. — Nationalmuseet i sin helhet står under vård af Arkeologiska kommissionen (se d. o., äfven i Suppl., där redogörelse lämnas för museets administration).

Historik. Museet har sitt upphof i en liten samling fornsaker, som universitetet upprättade på 1830-talet. Den delades 1849 i ett mynt- och medaljkabinett samt ett etnografiskt museum, hvilket 1868 erhöll utvidgad lokal och namnet *Historisk-etnografiska museet.* Sedan Finska fornminnesföreningen 1870 begynt sin verksamhet, tillväxte museet snabbt, i främsta rummet genom föräringar af enskilda samt landets kyrkliga församlingar; betydande inköp af möbler o. d. gjordes efter första finska konstindustriutställningen 1881. Efter A. Hazelius' föredöme togs 1874 initiativet till en annan gren af museets verksamhet genom utsändandet af studentnationernas emissarier för inköp af etnografiska föremål. De sålunda förvärfvade samlingarna vårdades länge af nationerna själfva i egna lokaler. 1885 öfvertog den då nyinrättade Arkeologiska kommissionen vården af landets fornlämningar och begynte likaledes insamla äldre föremål af olika slag. 1892 förstärktes kommissionens arbetspersonal, och 1893 förenades alla samlingarna till *Statens historisk-etnografiska museum.* Samtidigt mottogs H. F. Antells stora donation, och därmed vanns utsikt till en ännu raskare ökning af samlingarna. Lokalfrågan, som under en följd af år lösts genom ständigt ombyte af lokaler, blef nu brännande. Men afgörandet af byggnadsfrågan uppsköts, emedan man ej kunde ena sig om ett program för museibyggnaden; omsider, 1902, erhöll den ofvannämnda arkitektfirman uppdraget att utarbeta de definitiva skisserna. Till följd af de politiskt upprörda förhållandena försenades dock bygget åter, så att grundstenen lades först 1906 och taket 1910. En del af samlingarna blef för allmänheten tillgänglig 1916. 1917 antogs museets nuv. namn.

Litt.: Museets ”Vägledning” (1916; flera uppl.), ”Finlands Nationalmuseum” (i ”Finskt museum” 1916, som innehåller många uppsatser rörande museets och samlingarnas historia m. m.) och ”Analecta archæologica fennica”, I—VI, 1891—1922 (Arkeol. kommissionens årsberättelser) samt Th. Schvindt och U. T. Sirelius, ”Studentavdelningarnas Etnografiska museum” (i ”Finska fornminnesföreningens tidskr.”, 1922). K. K. M.

Nationalmärke. Till skydd för en ansedd produkt mot illojal konkurrens, åstadkommen därigenom, att sämre varor utbjudas under dess beteckning, användas officiellt registrerade varumärken. Ett sådant var det smörmärke (”lurmärket”), som de samverkande danska mejeriföreningarna 1900 läto registrera som märke för danskt exportsmör. Efter detta föredöme infördes 1905 vid de svenska smörprofningarna ett kvalitetsmärke, ”runmärket”, som nationellt kvalitetsmärke för svenskt exportsmör (se Smörprofning 1). H. J. Dft.

***Nationalpark.** Ur Stora Sjöfallets nationalpark har genom beslut af urtima riksdagen 1919 utbrutits en 40 km. lång och flera km. bred landsträcka kring sjöarna i hjärtat af parken för att möjliggöra regleringen af Stora Lule älfs vattensystem. Abisko nationalparks areal är 50 (ej 500) kvkm. Den tillämnade nationalparken inom Suorsa l. Rissa kronoparker i Norr- (ej Väster-)botten, har ej kommit till stånd. Däremot ha genom riksdagsbeslut af 1918 och 1920 bildats *Dalby hage* l. *Dalby Söderskogs nationalpark*, en löfblandskog i Dalby socken, Malmöhus län, af omkr. 34 har areal, samt *Vaddetjåkko nationalpark*, ett omkr. 24 kvkm. stort, hufvudsakligen med björkskog bevuxet fjällområde n. v. om Torne träsk. Framställningar ha gjorts dels af Sv. naturskyddsföreningen om afskiljande såsom nationalpark af 69 har af den staten tillhöriga skogen vid Borgholms slottsruin, dels af professor R. Sernander om reserverande af den s. k. Fiby urskog på ärkebiskopens lönejord i Vänge socken, Uppland. Ett annat viktigt önskemål är, att Gotska Sandön i sin helhet måtte förklaras som nationalpark. T. H—l.

***Nationalrådet.** Med detta namn betecknas, förutom ena kammaren i schweiziska förbundsförsamlingen (se Schweiz, sp. 1272), äfven dels de utomordentliga församlingar, som hösten 1918 bildades i den sönderfallande österrikiska monarkiens olika länder samt i Ungern (se Österrike, sp. 253—254), dels ena kammaren i republiken Österrikes nationalrepresentation (se Österrike, sp. 231).

Nationalsociala föreningen (ty. *National-sozialer verein*), en af J. Friedrich Naumann (se d. o., äfven i Suppl.) i nov. 1896 grundad kristligt social reformsammanslutning, som framgick ur den till Naumanns namn knutna friare rörelsen inom Tysklands kristligt sociala parti (jfr Kristlig socialism, sp. 1445—46). Partiets anhängare förklarade sig stå på kristlig, nationell och monarkisk grund, men framställde vidtgående politiska och sociala reformkraf (t. ex. allmän rösträtt i förbundsstaternas landtdagar och vid kommunala val, hög progressiv inkomstskatt, väsentligt ökade löner för arbetare, rätt för jordbruksarbetare att bilda fackföreningar o. s. v.). Till partigruppen hörde utom Naumann bl. a. pastorerna P. Göhre och G. Traub, professorerna Max Weber och R. Sohm,

redaktör H. von Gerlach. Partiet lyckades trots livlig agitation ej vid riksdagsvalen 1898 vinna något mandat och erhöll ett enda vid valen 1903. Formligt beslut om dess upplösning och uppgående i Frisinnade föreningen fattades på en partidag 1909. Jfr M. Wenck, ”Die geschichte der nationalsozialen” (1905) och ”Fr. Naumann” (1920). V. S—g.

Nationalsocialister, anhängare af den förnämligast i Bajern efter Världskriget verksamma rörelse, som till sin främste man haft Adolf Hitler och som 1920 ledde till bildandet af Nationalsocialistiska arbetarpartiet (se närmare Hitler, Ad. Suppl.). Efter det misslyckade kuppförsöket i München nov. 1923 har partiet gått rätt mycket tillbaka samt äfven försvagats genom inre splittring. V. S—g.

Nationalsocialistiska arbetarpartiet. Se Hitler, Ad. Suppl.

Nationalstat kallas den stat, hvars statsfolk tillika utgör en etnologisk enhet såsom nation, vare sig hela nationen tillhör en och samma stat eller en mindre del däraf står utanför denna. Sålunda utgör det svenska folket underlaget för den svenska nationalstaten, oaktadt en del af den svenska folkstammen tillhör den finländska staten och en annan del ingått i Amerikas förenta stater. Skulle ett folk vara fördeladt å flera stater, utan att någon af dessa omfattar hufvuddelen af folket, har vanligen en stark politisk sträfvan uppstått till förening i en enhetsstat, såsom i Italien och Tyskland under 1800-talet. Nationalstaten förlorar icke sin karaktär af nationalstat därigenom, att inom den möjligen finnas äfven andra folkelement i ringa utsträckning, såsom finnar och lappar inom Sverige. Rld.

Nationaltemplarorden (N. T. O.) bildades 11 juli 1922 i Örebro genom sammanslagning af Templarorden (se d. o.) och Nationalgodtemplarorden (se d. o., äfven i Suppl.). Orden inriktar sin verksamhet på att utrota rusdrycksbruket och att främja fredssträfvandena. Personligt föredöme och medborgerligt inflytande äro de hjälpmedel, som orden därvid särskildt tillitar. Sammanfattningen af dess program är: nykterhet, fred och folkuppfostran. — Ordens lokala organisationer (*tempel* eller *loger*) äro (i allmänhet läns- eller landskapsvis) sammanslutna till *distriktloger*. Samtliga ordens lokalföreningar och distriktloger bilda rikssammanslutningen *Sveriges nationaltempel*, som utöfvar ordens ledning och stiftar dess lagar. För att påverka det uppväxande släktets uppfattning beträffande bl. a. bruket af rusdrycker och tobak samt för att hos detsamma stödja en sund och moralisk lifsutveckling har orden särskilda organisationer: *barntempel* och *ungdomsafdelningar*. Studie- och läsecirklarna inom orden äro sammanförda i *N. T. O:s studieförbund*, hvars distrikt ha samma omfattning som distriktlogerna. Ett för lifstiden bindande nykterhetslöfte affordras endast medlemmarna af ordens högsta grad, i nationaltemplet. — I mars 1924 räknade N. T. O. 41,909 äldre medlemmar i 965 lokalföreningar, sammanslutna i 30 distriktloger; därtill kommo 11,060 yngre medlemmar i 206 barntempel. Studiecirklarnas antal var 482 med 6,464 medlemmar, bibliotekens antal 482 med tillhopa 65,752 band, värda inalles 426,000 kr.; 1,558 föreläsningar höllos ensamt inom studiecirklarna. För den egentliga nykterhetsverksamheten utgafs under verksamhetsåret 1923—24 genom nationaltemplet och distriktlogerna (sålunda lokalföreningarnas insatser oräknade) 470,398: 39 kr. Tillgångarna öfverstego skulderna med 428,989: 51 kr. Ordenshusens antal uppgick till 326 med ett sammanlagdt tax.-värde af 3,156,022 kr. Antalet inom orden hållna möten var omkr. 46,000. *Ungdomsförbundet Heimdal* (st. 1901) räknade 1,359 medlemmar i 30 föreningar. *Folkhögskolan på Vendelsberg*, afsedd för såväl män som kvinnor, oberoende af medlemskap i orden, har 1908—23 anlitats af 1,450 elever. — Inom orden verka flera *självhjälpsorganisationer*, som afse lifförsäkring, sjukunderstöd och begrafningshjälp; däribland är Nationaltemplarordens försäkringsförening med 1,239 försäkringstagare (1924 års slut) och 730,389: 79 kr. i fonder samt med en sedan verksamhetens början (1886) utbetalad total försäkringssumma af 4,922,357: 05 kr. — N. T. O. utger i Stockholm veckotidningen ”Templar-kuriren”, tidskriften ”Ariel” (för studiearbetet), barntidn. ”Daggdroppen” (tills. med Godtemplarorden) samt jultidningarna ”Julefrid” och ”Julgranen”. — Ordensmärket är dels ett blått band med gula kanter, dels ett hvitt malteserkors med blågula kanter och med bokstäfverna N. T. O. på blå botten, omgifna af en gyllene kedja. — Nationaltemplarordens chef (1925) är riksgäldsfullmäktigen Karl G. Ekman, Stockholm, studieledare rektor J. Elgeskog, Karlskoga, barntempelledare pastor S. Vennerblad, Riksberg, rektor för folkhögskolan V. Aurell, redaktör för ordenstidningen N. Ekberg och förlagschef E. Larsson. G. Hd.

***Nationaltidende.** K. Carstensen dog 1922 och O. Kalko 1923, hvarefter tidningen redigeras af V. Galster och L. Estrup. P. E—t.

***National-zeitung** upphörde mot slutet af Världskriget att utkomma.

Nationella fascistpartiet [-ʃi'st-], it. *Partito nazionale fascista*. Se Fascism. Suppl.

***Nationella partiet,** Första kammarens. När E. Trygger i april 1923 blef statsminister, efterträddes han som partiordförande af J. Nilsson i Skottlandshus, hvilken emellertid afgick från detta uppdrag efter riksdagens slut vid sin utnämning till landshöfding i Kristianstads län. Under 1924 års riksdag var A. Vennersten partiets ordförande; vid riksdagen 1925 återtogs ledarskapet af E. Trygger. — Författningsändringen 1919 och upplösningen af Första kammaren s. å. medförde en minskning af antalet till partiet anslutna riksdagsmän till 37. Sedermera har efter landstingsvalen 1922 någon ökning inträdt. Partiet har nu 42 anslutna medlemmar, hvarjämte 2 kammarledamöter, ehuru de gå som ”vildar”, tillhöra partiets meningsriktning. L. K—n.

Nationella republikaner. Se Republikaner, sp. 1443, och Whigs 2.

Nationella ungdomsförbundet. Se Sveriges nationella ungdomsförbund.

Nationell tidskrift, organ för *Sveriges nationella ungdomsförbund* (se d. o.), uppsattes 1918 i Stockholm, utkommer 1 gång i månaden och kostar 3 kr. om året. Redaktörer ha varit P. U. Bolinder, E. Augustson och (sedan juni 1924) E. P. Ekgren.

Nationernas förbund (Folkens förbund, Folkförbundet; fr. *Société des nations*, eng. *League of nations*, ty. *Völkerbund;* förkortningar: N. F., S. des N., L. of N.) är en sammanslutning af självständiga stater, som enligt inledningen till förbundsakten har till ändamål "främjande af samarbetet mellan nationerna och tryggandet åt dem af fred och säkerhet". — Idén om ett internationellt rättssamhälle fick under Världskriget en aktualitet som kanske aldrig förr. I den sista af sina 14 punkter af 8 jan. 1918 påyrkade president Wilson, att "en allmän sammanslutning af nationer måste bildas genom särskilda öfverenskommelser i syfte att lämna samma ömsesidiga garantier för politiskt oberoende och territoriell integritet åt både stora och små nationer". På fredskonferensen efter Världskriget voro krafter i rörelse att undanskjuta planen, men Wilson genomdref sin vilja att sammankoppla upprättandet af förbundet med fredstraktaterna. En särskild kommission bildades 25 jan. 1919 under hans ordförandeskap. Wilson själf hade med sig ett första utkast till en förbundsakt, baseradt på ett tidigare förslag af den engelske folkrättsläraren lord Phillimore. Under inflytande af en skrift af den sydafrikanske delegeraden general J. C. Smuts omarbetade Wilson sitt utkast. Från engelsk sida förelåg ett projekt, hvars egentlige upphofsman var dåv. lord Robert Cecil. En fransk kommitté under ordförandeskap af Léon Bourgeois framlade förslag om ett folkförbund med en stående här till sitt förfogande. Italienska regeringen lät likaledes utarbeta ett projekt, som bl. a. innehöll förslag om en internationell domstol. Förslagen diskuterades och samarbetades, och konferensen antog 14 febr. preliminärt en förbundsakt. Efter sitt besök i Washington föreslog Wilson ett förbehåll om Monroedoktrinen och ett tillägg om rätten att utträda ur förbundet. De neutrala stater, som skulle inbjudas biträda förbundet, framförde inför konferensen genom ditsända ombud sina synpunkter, till hvilka dock ej mycken hänsyn togs. 28 april 1919 antog konferensen definitivt akten (fr. *pacte*, eng. *covenant*; därför ofta kallad "pakten") för Nationernas förbund, hvilken insattes som första del af fredsfördraget med Tyskland i Versailles 28 juni 1919, äfvensom i frederna med Österrike, Bulgarien och Ungern. Den trädde i kraft samtidigt med Versaillestraktaten 10 jan. 1920.

Förbundsakten. Akten är förbundets grundlag. Den kan ändras genom enhälligt beslut af förbundsförsamlingen, men då den är ett internationellt aftal, måste ändringarna för att träda i kraft ratificeras af de medlemmar, hvilkas ombud bilda rådet, samt af majoriteten af de medlemmar, hvilkas ombud utgöra församlingen.

Medlemmar. Ursprungliga medlemmar af förbundet skulle enligt akten vara dels de allierade och associerade makter, som undertecknade fördraget i Versailles eller någon af de öfriga fredstraktaterna, dels de makter, som af akten inbjödos att före 10 mars 1920 ansluta sig. Af den förra kategorien blefvo alla medlemmar af förbundet utom Förenta staterna, Ecuador och Hedjas, som icke ratificerade Versaillesfreden. Samtliga inbjudna stater, 13 till antalet, som varit neutrala i Världskriget, accepterade inbjudningen. Bland dem var Sverige, som inträdde i förbundet 9 mars 1920. Alldenstund som självständiga medlemmar räknades äfven de brittiska dominions (utom Newfoundland) och Indien, var medlemsantalet följande dag 42. — Enligt akten (art. 1) kan enhvar stat, dominion eller koloni med självstyrelse bli medlem af förbundet, om den lämnar betryggande garantier för sin afsikt att iakttaga sina internationella förpliktelser och godtar förbundets bestämmelser angående sina stridskrafter samt vidare $^2/_3$ af förbundsförsamlingens medlemmar bifalla dess upptagande. Jämlikt dessa bestämmelser ha 13 stater hittills (april 1925) upptagits i förbundet — däribland Österrike, Ungern och Bulgarien —, så att antalet medlemmar nu är 55. De nuv. medlemmarna äro: alla europeiska stater utom Tyskland, Ryssland, Turkiet och de små statsbildningarna Andorra, Liechtenstein, Monaco och San Marino · alla amerikanska stater utom Förenta staterna, Mexico och Ecuador; vidare Indien, Japan, Kina, Persien, Siam, Abessinien, Liberia, Sydafrikanska unionen, Australiska statsförbundet och Nya Zeeland. Medlem kan med en uppsägningstid af 2 år utträda ur förbundet, om alla hans internationella förpliktelser enligt förbundsakten blifvit uppfyllda. Han upphör att tillhöra förbundet, om han icke godkänner sådana ändringar, som i laglig ordning vidtagits i akten (art. 26). Han kan äfven uteslutas ur förbundet på grund af brott mot akten (art. 16).

Centralorgan. Förbundets centralorgan äro: församlingen, rådet och det permanenta sekretariatet (generalsekretariatet). Vid sidan af dem märkas: den fasta mellanfolkliga domstolen, Internationella arbetsorganisationen och ett helt system af tekniska organisationer, rådgifvande kommissioner och specialkommittéer. — Akten reglerar icke närmare förhållandet mellan församlingen och rådet, hvilka ega i stort sedt samma allmänna behörighet, i det att hvar och en af dem kan (art. 11) till behandling upptaga "hvarje fråga, som faller inom förbundets verksamhetsområde eller som berör världsfreden". Den första förbundsförsamlingen 1920 antog ett betänkande i denna sak, hvari bl. a. uttalades, att det ena organet icke egde fatta beslut i ett ärende, som uttryckligen hänskjutits till det andra, men att båda hade rätt att undersöka hvarje fråga inom förbundets allmänna kompetensområde. Därjämte föreskrefs, att rådet hvarje år skulle till församlingen inlämna en rapport om sin verksamhet. Församlingens och rådets beslut skola fattas med enhällighet (art. 5), med undantag för frågor om själfva förfarandet vid sammanträdena samt för vissa i akten bestämda ärenden, bland dem upptagande af nya medlemmar.

Församlingen består af ombud för förbundets medlemmar. Den sammanträder i Genève en gång om året i sept., men kan hålla sina sessioner på annan plats och annan tid, om föregående församling eller rådet så beslutit. Extraordinarie möten kunna sammankallas på framställning af förbundsmedlem, om flertalet öfriga medlemmar därtill samtycker. Hvarje medlem af förbundet kan ha högst 3 ombud i församlingen och eger endast 1 röst (art. 3). Rådets president sammankallar församlingen och öppnar den. Den väljer därpå egen president och 6 vicepresidenter. Ordförandena i församlingens utskott äro jämväl vicepresidenter i församlingen. Efter den allmänna debatten i anled-

ning af rapporten om rådets och sekretariatets verksamhet fördelar församlingen sitt arbete mellan utskotten, hvilkas antal brukar vara 6. Hvarje stat är representerad i samtliga utskott. Förbundets officiella språk äro engelska och franska. Församlingens och utskottens möten äro offentliga, såvida ej annorlunda beslutes. Förbundsförsamlingen har sammanträdt i Genève hvarje år sedan 1920. Presidenter ha varit P. Hymans (Belgien), H. A. van Karnebeek (Nederländerna), A. Edwards (Chile), Cosme de la Torriente y Peraza (Cuba) och G. Motta (Schweiz).

Rådet skulle urspr. bestå af de 5 s. k. principalmakterna: Amerikas förenta stater, England, Frankrike, Italien och Japan som självskrifna och permanenta medlemmar och dessutom 4 icke permanenta medlemmar, valda af församlingen vid tidpunkter, som denna egde bestämma. Intill det första valet skulle enligt akten (art. 4) ombud för Belgien, Brasilien, Spanien och Grekland vara ledamöter i rådet. Då Förenta staterna icke ratificerade Versaillestraktaten, blefvo de permanenta medlemmarna endast 4. I stället för Grekland valdes Kina 1920 till led. af rådet. Rådet kan med bifall af församlingens majoritet öka antalet rådsmedlemmar, såväl ständiga som valda. Ökning af den förstnämnda kategorien har hittills ej skett; däremot beslöto rådet och församlingen 1922 att höja antalet valda till 6. Till nya rådsmedlemmar valdes därpå Sverige och Uruguay. Kina ersattes 1923 af Tjecho-Slovakien. Valen ha hittills alltid afsett en tid af ett år. Rådet sammanträder, när omständigheterna så påfordra, dock minst en gång om året, i Genève eller å annan, särskildt bestämd ort. Då rådet skall behandla en fråga, som särskildt berör en där icke representerad förbundsmedlem, eger denne ditsända ett ombud, som vid frågans handläggning där har säte och (i viss utsträckning) stämma. Hvarje medlem af rådet har där endast 1 röst och 1 ombud. Ordförandeskapet alternerar mellan ledamöterna. Rådets första sammanträde egde rum 16 jan. 1920. Bland dem, som mest deltagit i dess arbete, må nämnas P. Hymans (Belgien), Balfour och Cecil (England), Bourgeois och Hanotaux (Frankrike), Ishii (Japan) och Hj. Branting (Sverige).

Sekretariatet ledes af en generalsekreterare (sedan förbundets tillkomst sir Eric Drummond). Han har till sitt biträde en vice-generalsekreterare och 2 under-generalsekreterare. Sekretariatet är i öfrigt fördeladt på sektioner med hvar sin direktör som chef. Hufvudsektionerna äro för närvarande 11 (politiska ärenden; finanser och ekonomi; transit; minoriteter och administrerade områden; mandat; inskränkning af rustningarna; hälsovård; sociala och humanitära frågor; internationella byråer och intellektuellt samarbete; juridiska ärenden; informationsverksamhet). Sekretariatet och arbetsbyrån bedrifva vidsträckt publikationsverksamhet. Förbundets befattningar äro i lika grad öppna för män och kvinnor (art. 7). Som regel för anställning af personal vid förbundets institutioner gäller, att olika nationaliteter i största utsträckning böra vara representerade. — Förbundets och sekretariatets säte är Genève, men rådet kan när som helst besluta om dess förläggande till annan ort (art. 7).

Ekonomi. Jämlikt akten (art. 6) skulle utgifterna för förbundet bestridas af medlemmarna enligt den fördelning, som gäller beträffande kostnaderna för Världspostföreningens internationella byrå, men genom beslut af förbundsförsamlingen 1921, hvilket trädde i kraft 1924, har åt församlingen öfverlåtits att fastställa fördelningen. Budgeten för år 1925 balanserar på öfver 22 mill. guldfrancs, kostnaderna för Permanenta internationella domstolen och Internationella arbetsorganisationen häri inberäknade.

Kompetens, specialorgan och verksamhet. Förbundet söker verka för fredens bevarande genom *dels* allmänna mått och steg, såsom kontroll öfver internationella öfverenskommelser, allmän begränsning af rustningarna och garanti för medlemmarnas integritet och oberoende, *dels* speciella åtgärder, såsom ingripande vid krigshot och fredligt biläggande af internationella tvister. Genom akten afskaffas alla mellan medlemmarna bestående förpliktelser, som äro stridande mot denna. Medlemmarna förbinda sig att ej vidare åtaga sig några dylika och att afveckla alla förut ingångna (art. 20). Mellanfolkliga fördrag, såsom skiljedomsaftal och vissa regionala öfverenskommelser, t. ex. Monroedoktrinen, hvilka åsyfta fredens bevarande, anses icke oförenliga med akten (art. 21). Men hvarje af medlem efter inträdet i förbundet ingånget fördrag eller gjordt åtagande af internationell karaktär skall omedelbart registreras hos sekretariatet samt så skyndsamt som möjligt offentliggöras. Det blir bindande först genom registreringen (art. 18). Församlingen kan föreslå förbundsmedlemmarna att under omprövning taga fördrag, som blifvit otillämpliga, eller internationella förhållanden, hvilkas fortbestånd skulle utgöra en fara för världsfreden (art. 19). Förbundet tillsatte 1924 en juristkommission för kodifikation af den internationella rätten, hvilken 1925 började sin verksamhet under ordförandeskap af landshöfding Hj. Hammarskjöld. Ett af italienska regeringen till förbundet doneradt institut för internationell privaträtt i Rom skall samarbeta med kommissionen.

Enligt akten (art. 8) skall rådet utarbeta planer till *begränsning af rustningarna* till det minimum, som är förenligt med den nationella säkerheten och med genomförandet af internationella förpliktelser förmedelst en samfälld aktion, samt framlägga dess planer för regeringarna i och för pröfning och afgörande. En stat, som antagit en dylik plan, får ej öfverskrida den utan rådets samtycke. Akten uppdrar åt förbundet visst öfverinseende öfver handeln med vapen och ammunition i de länder, där dylik kontroll är i gemensamt intresse nödvändig. Förbundet har upprättat *dels* (art. 9) ett organ af militära experter, den ständiga rådgifvande kommissionen för land-, sjö- och luftmilitära frågor (1920), *dels* en "tillfällig blandad kommission" med uppdrag att utarbeta en allmän plan för rustningarnas begränsning (1921). Medlemmarna af förbundet skola lämna hvarandra alla upplysningar med afseende på omfattningen af sina rustningar, sina program för här, flotta och flygvapen samt förhållandena inom de industrier, som kunna användas för krigsändamål. Enligt fredsfördragen kan rådet med majoritet besluta undersökning af Tysklands, Österrikes, Ungerns och Bulgariens krigsberedskap.

Medlemmarna förplikta sig (art. 10) att respektera och att gentemot alla yttre angrepp upprätt-

hålla samtliga medlemmars territoriella integritet och förhandenvarande politiska oberoende, åliggande det rådet att taga under öfvervägande, på hvad sätt ifrågavarande förpliktelse skall genomföras. Förpliktelsens räckvidd är obestämd.

Förbundet har (art. 11) till uppgift att ingripa mot hvarje krig eller krigshot. Äfven om ett dylikt ej omedelbart berör någon medlem, anses det likväl vidkomma förbundet i dess helhet, och förbundet bör taga de mått och steg, som må finnas lämpliga och egnade att verksamt trygga freden mellan staterna. I sådant fall sammankallar generalsekreteraren omedelbart rådet på begäran af medlem. Hvarje medlem eger rätt att vänskapligen fästa församlingens eller rådets uppmärksamhet på hvarje omständighet, som kan innebära "hot att störa freden eller det goda samförståndet mellan folken, hvarpå freden beror". — Förbundets medlemmar skola (art. 12) hänskjuta tvister, som uppstå mellan dem och äro egnade att medföra brytning, till skiljedoms- eller domstolsförfarande eller ock till rådets pröfning. Frågor om tolkningen af fördrag, internationellt-rättsliga spörsmål m. m. betecknas af akten (art. 13) såsom särskildt egnade att afgöras genom skiljedomsförfarande eller af domstol. — Domstolen skall vara Fasta mellanfolkliga domstolen eller hvilken som helst domstol, hvarom parterna i det särskilda fallet öfverenskomma eller som finnes stadgad i tidigare fördrag mellan dem. Förbundet har i enlighet med en bestämmelse i akten (art. 14) upprättat *Fasta mellanfolkliga domstolen* i Haag behörig att döma i alla tvister af internationell natur, som parterna underställa den, och därjämte skyldig att afge utlåtande i hvarje tvist eller fråga, som rådet eller församlingen dit hänskjuter. Stadgan för denna domstol antogs 12 dec. 1920, domarna valdes 1921, och domstolen trädde i verksamhet i jan. 1922. (Se vidare Permanenta internationella domstolen. Suppl.)

Om tvisten icke hänskjutes till skiljedoms- eller domstolsförfarande, skall den öfverlämnas till rådet, som skall söka åstadkomma dess biläggande (art. 15). Om detta icke lyckas, skall rådet enhälligt eller med majoritetsbeslut fastställa och därpå offentliggöra en "rapport" med förslag till lösning. Om en af parterna häfdar och rådet erkänner, att tvisten rör en fråga, som det enligt internationell rätt tillkommer denna part att ensam afgöra, skall rådet dock endast konstatera detta i en rapport, utan att därvid föreslå någon viss lösning. Rådet kan ock hänskjuta en tvist till församlingen, och detta skall ske, om part framställer begäran härom inom 14 dagar från det tvisten hänskjutits till rådet. Dom skall ges inom skälig tid och rådets yttrande föreligga inom 6 månader, efter det att tvisten dit hänskjutits (art. 12). I intet fall få parterna gripa till krig, förrän 3 månader förflutit, efter det att skiljedomarnas eller domstolens utslag fallit eller rådet, resp. församlingen, afgett sitt yttrande. Medlemmarna af förbundet förplikta sig att ärligt ställa sig meddelad dom till efterrättelse och att icke gripa till krig mot medlem, som fogar sig efter dom eller efter en enhällig rådsrapport eller en af församlingen antagen rapport, för hvilken röstat därvarande ombud för rådsstaterna samt en majoritet af förbundets öfriga medlemmar. Vid beräknande af enhällighet i rådet eller af majoritet i församlingen får i dessa fall hänsyn ej tagas till parternas röster (art. 13 o. 15).

Om medlem griper till krig i strid mot sina förpliktelser enligt bestämmelserna om tvisters slitande, anses han ha begått en krigshandling emot samtliga medlemmar af förbundet. Dessa skola då omedelbart förklara honom i ekonomisk och kommersiell blockad, hvarjämte det åligger rådet att föreslå regeringarna, med hvilka stridskrafter de skola bidraga till de väpnade styrkor, som skola användas till att häfda förbundsförpliktelsernas helgd. En brottslig stat kan uteslutas ur förbundet genom enhälligt rådsbeslut — hans egen röst oräknad (art. 16). Uppstår tvist mellan stater, af hvilka endast en eller ock ingen tillhör förbundet, skall (art. 17) utomstående stat eller stater inbjudas att, med eventuell jämkning af rådet, tillämpa de bestämmelser, som gälla för biläggande af tvister mellan medlemmar. Om den inbjudna staten vägrar och griper till krig mot någon medlem, skola ofvannämnda straffbestämmelser (sanktioner) träda i kraft. Afslå båda parterna inbjudan, eger rådet vidtaga åtgärder och framställa förslag för tvistens biläggande.

De första *rådsmötena* sysslade i hufvudsak med organisatoriska och administrativa ärenden. Den första politiska fråga af större betydelse, som rådet behandlade, var Ålandsfrågan 1920—21 (se Åland, sp. 994—995), följd af Vilnakonflikten mellan Polen och Litauen 1920—23, den oberschlesiska gränsregleringstvisten (1921) och Korfukonflikten 1923 (se Korfu. Suppl.). Rådet har uppträdt som skiljedomare i gränstvister mellan Österrike och Ungern (1922) samt mellan Ungern och Tjecho-Slovakien (1923). Frågan om Memels ställning, som väckt konflikt med Litauen, hänsköts af de allierade stormakterna till rådet, som åstadkom en konvention mellan dem och Litauen 8 maj 1924 (se Memel. Suppl.). I Lausannefreden 1923 stadgades, att gränsen mellan Turkiet och det under engelskt mandat ställda Irak skulle inom viss tid fastställas genom vänskaplig öfverenskommelse mellan Turkiet och Storbritannien eller, om detta icke lyckades, hänskjutas till Nationernas förbunds råd, hvilket också måste ske 1924 (se härom Mosul. Suppl.).

Förbundet garanterar och rådet öfvervakar tillämpningen af vissa bestämmelser i fredsfördragen och speciella traktater om *skydd för nationella, språkliga och religiösa minoriteter*, särskildt i de genom Världskriget ny- eller ombildade Donaustaterna, Bulgarien, Polen och Baltiska staterna. Rådet har utsett en del af medlemmarna i de blandade kommissioner, som skola öfvervaka den frivilliga utväxlingen af minoritetselement mellan Bulgarien och Grekland och motsvarande obligatoriska befolkningsbyte mellan Grekland och Turkiet enligt konventioner af 1919, resp. 1923. Utväxlingen mellan Grekland och Turkiet har underlättats genom ett stort internationellt lån till Grekland under förbundets bemedling — En af rådet sammankallad finanskonferens i Bruxelles 1920 har gett upphof till en *finansiell och ekonomisk organisation* — bestående af en finansiell och en ekonomisk kommitté — för behandling af hithörande frågor. Rådet har lyckats genomföra en plan för Österrikes ekonomiska återuppbyggande och är nu sysselsatt med en liknande hjälpaktion för Ungern. — För

att förverkliga den i akten uttryckta grundsatsen om samfärdselns och transiteringens frihet m. m. har förbundet vidare en *organisation för kommunikationer och transit*, upprättad af en konferens i Barcelona 1921, som äfven antog en konvention om transiteringens frihet. En andra konferens för dylika frågor hölls i Genève 1923. I båda deltog Tyskland, i den sistnämnda äfven Turkiet.

Af stort intresse är *Internationella arbetsorganisationen*. Medlemmarna af förbundet förplikta sig enligt akten att söka "säkerställa och upprätthålla rättvisa och humana arbetsvillkor", och ett särskildt kapitel i hvart och ett af fredsfördragen med Tyskland, Österrike, Bulgarien och Ungern stadgar ytterligare härom. Denna organisation, som består af samma medlemmar som förbundet samt dessutom Ecuador, Hedjas och Tyskland och hvars budget kontrolleras af förbundet, intar i öfrigt en självständig ställning. Den har egen församling eller konferens, en styrelse och ett sekretariat, Internationella arbetsbyrån i Genève (*Bureau international du travail, International labour office*). Konferensen består af 4 representanter för hvarje medlem, af hvilka 2 äro ombud för regeringen, 1 för arbetsgifvarna och 1 för arbetarna. Ledamöterna ega rätt att rösta individuellt. Konferensen, som bör samlas åtminstone 1 gång hvarje år, sammanträdde första gången i Washington 1919. Styrelsen består af 24 led., af hvilka 12 representera regeringarna, 6 väljas af arbetsgifvarnas representanter i konferensen och 6 af arbetarnas. Af de 12 regeringsrepresentanterna utses 8 af de stater, "som ega största industriella betydelse", hvarmed för närvarande afses Belgien, Canada, Frankrike, Indien, Italien, Japan, Storbritannien och Tyskland; återstående 4 väljas af de stater, som därtill utses af de regeringsrepresentanter på konferensen, hvilka icke företräda ofvannämnda 8 stater. Uppdragen afse 3 år. Direktör för arbetsbyrån är förre franske ministern Albert Thomas. Arbetsorganisationens första kongress, i Washington 1919, afslöt konventioner om bl. a. tillämpning af principen om 8 timmars arbetsdag och 48 timmars arbetsvecka, förhindrande af arbetslösheten och bekämpande af dess verkningar, nattarbete för kvinnor och minimiålder för användning af minderåriga i industriellt arbete. Den andra konferensen, i Genua 1920, och de följande, samtliga i Genève, ha antagit ett stort antal konventioner och rekommendationer om arbetsvillkorens reglering.

Förbundets *humanitära verksamhet* afser i öfrigt bl. a. att lindra nöden särskildt bland ryska och armeniska flyktingar — hvilket arbete stått under Fridtjof Nansens ledning — och undertrycka handeln med kvinnor och barn, för hvilken fråga finnes en särskild rådgifvande kommission, bildad 1922 och sammansatt af ombud för dels vissa regeringar, dels vissa skyddsorganisationer (jfr Hvita slafhandeln, äfven i Suppl.). För hygieniska frågor finnes en särskild hälsovårdsorganisation och för frågor rörande opiumhandeln en rådgifvande kommission, upprättad 1921. Vidare har rådet 1922 bildat en kommission för intellektuellt samarbete, som skall samverka med nationella kommittéer i de olika staterna och under hvars styrelse bl. a. skall stå ett af franska regeringen upprättadt internationellt institut i Paris.

Förbundet har slutligen vissa *lokalt administrerande befogenheter* beträffande områden, hvilkas styrelse åtminstone i viss utsträckning är ställd under dess garanti och kontroll. Detta är fallet med *Danzig* och *Saarområdet*. Versaillesfördraget ställer Danzig med kringliggande område som en fri stad under förbundets beskydd. Förbundets råd väljer en öfverkommissarie för en tid af ett år. Stadens författning står under förbundets garanti (jfr Danzig. Suppl.). Enligt samma fördrag styres Saarområdet under en tid af 15 år från fredsslutet af en kommission af 5 ledamöter, som väljas af förbundets råd för en tid af ett år. Vid periodens slut skall befolkningen genom omröstning afgöra, om den vill förbli under denna styrelse eller ansluta sig till Frankrike eller till Tyskland (jfr Saarområdet. Suppl.). — Vidare skall rådet jämlikt akten (art. 22) och särskilda bestämmelser i fredsfördragen kontrollera styrelsen af de forna tyska och turkiska biländer och kolonier, som enligt frederna skola förvaltas af vissa makter såsom mandatområden under förbundet. Systemet öfvervakas af en ständig mandatkommission, organiserad 1920 och bestående af 9 medlemmar, af hvilka majoriteten skall utgöras af medborgare i icke-mandatärstater. Mandaten indelas i 3 klasser, A, B och C. Till klass A räknas områden, som antagas inom kort mogna för självstyrelse, men tills vidare skola mottaga råd och hjälp af mandatärmakten. Dit höra Mesopotamien, Syrien och Palestina. Till klass B hänföras områden, där mandatärmakten är ansvarig för förvaltningen och för befolkningens skydd. Dit höra Kamerun, (f. d. Tyska) Öst-Afrika och Togo. Till klass C räknas slutligen områden, som på grund af gles bebyggelse eller ringa storlek få förvaltas som integrerande del af mandatärmakten, dock under vissa garantier för infödingarnas intressen. Hit höra (f. d. Tyska) Sydväst-Afrika och de forna tyska kolonierna i Stilla hafvet.

Organisationens utveckling. På den första församlingen, 1920, väcktes förslag af svenska, norska och danska regeringarna om ändring i förbundsakten bl. a. därhän, att de icke ständiga rådsmedlemmarna skulle väljas för 4 år och icke omedelbart kunna omväljas samt att rådet i ömmande fall skulle kunna befria en stat från att deltaga i ekonomisk blockad. Hvarken detta förslag eller ett yrkande af Sverige om särskilda ständiga förlikningsnämnder vann församlingens gillande. — Andra församlingen, 1921, antog däremot en del ändringar i förbundsakten, af hvilka bl. a. den om fördelningen af kostnaderna trädt i kraft, men de flesta andra ännu äro hvilande i afvaktan på tillräckligt antal ratifikationer. Församlingen skall enligt de hvilande bestämmelserna med $^2/_3$ majoritet fastställa regler för val af icke permanenta rådsmedlemmar, uppdragets längd och villkoren för återval. Rådet skall afge utlåtande, huruvida kränkning af akten egt rum eller ej, hvarvid parternas röster skola frånräknas. Det skall föreslå tiden för den ekonomiska blockadens ikraftträdande och kan för särskilda medlemmars vidkommande vid behof medge visst uppskof med deltagandet. Ändringar i akten skola beslutas af församlingen med $^3/_4$ majoritet, innefattande samtliga vid sammanträdet företrädda rådsmedlemmars röster, och träda i kraft,

när de ratificerats af de medlemmar af förbundet, hvilkas ombud bildade rådet vid tidpunkten för omröstningen, samt af majoriteten af de medlemmar, hvilkas ombud utgöra församlingen. Om erforderligt antal ratifikationer icke erhålles inom 22 månader efter beslutet, blir ändringen utan verkan. Generalsekreteraren skall underrätta förbundsmedlemmarna om en ändrings ikraftträdande. Medlem, som då icke ratificerat, kan inom ett år underrätta generalsekreteraren om sin vägran att godtaga ändringen, men upphör därigenom att tillhöra förbundet. — Tredje församlingen, 1922, fastställde en modell till fördrag om förlikningsnämnder och rekommenderade den till antagande af de enskilda staterna samt ökade de icke permanenta rådsmedlemmarnas antal till 6. För denna församling framlade kommissionen för begränsning af rustningarna ett af Cecil utarbetadt förslag till uttalande om de allmänna riktlinjerna för en afrustnings- och garantitraktat, hvarvid han utgick från tanken, att en begränsning af rustningarna icke vore utförbar, om den icke samtidigt genomfördes i så många stater som möjligt och om risken icke kompenserades därigenom, att de i afrustningsaftalet inbegripna staterna tillförsäkrade hvarandra ömsesidig hjälp mot eventuella angrepp. Församlingen ställde sig i stort sedt välvillig och anmodade rådet att inhämta regeringarnas yttranden, af hvilka några voro tillstyrkande, andra afstyrkande. — Vid fjärde församlingen, 1923, framlade kommissionen ett utförligt förslag till ''fördrag om ömsesidig hjälp mellan staterna för underlättande af de nationella rustningarnas nedsättande'', som grundade sig på en af lord Cecil utarbetad garantiplan och som äfven förutsatte möjligheten af särskilda säkerhetsaftal mellan flera eller färre stater. Församlingen beslöt, att förslaget med vissa ändringar skulle underställas regeringarna, hvilka öfvervägande ställde sig afvisande. — Vid femte församlingen, 1924 (där både Englands premiärminister R. MacDonald och Frankrikes konseljpresident E. Herriot närvoro), utarbetade två utskott med utrikesminister E. Beneš (Tjecho-Slovakien) och N. Politis (Grekland) som föredragande ett förslag till ett ''protokoll rörande fredligt biläggande af mellanfolkliga tvister'', det s. k. Genèveprotokollet (äfven kalladt ''Benešprotokollet''), som afsåg att vara ett komplement till akten. Till förslaget fogades en kommentar, utarbetad af föredragandena. Enligt protokollet förklarades hvarje angreppskrig för ett internationellt brott; alla rättstvister skola behandlas af Fasta mellanfolkliga domstolen, och för intressetvisterna upprättas ett förliknings- och skiljedomssystem. Förbundsmedlemmarnas förpliktelser att deltaga i militära och ekonomiska sanktioner preciseras, hvarvid hänsyn finge tagas till en stats geografiska läge och arten af dess rustningar. En internationell konferens för minskning af rustningarna skulle enligt protokollet sammanträda i Genève 15 juni 1925. Om icke minst fiertalet permanenta rådsmedlemmar och 10 andra förbundsmedlemmar före 1 maj 1925 ratificerat protokollet, skulle rådet afgöra, huruvida konferensen skulle inhiberas eller uppskjutas. Församlingen beslöt rekommendera protokollet till regeringarnas allvarliga öfvervägande. Det undertecknades omedelbart af 10 stater, bland dem Frankrike, Polen och Tjecho-Slovakien. Om detta protokoll se ett af svenska sakkunnige afgifvet ''Betänkande'' (1925). Storbritanniens och dess dominions' vägran att biträda protokollet i dess oförändrade form, meddelad i mars 1925, har vållat uppskof med hela ärendet till församlingsmötet i sept. s. å.

Sverige och förbundet. Regeringen tillsatte 15 mars 1919 ombud för att deltaga i de icke officiella förhandlingarna i Paris angående Nationernas förbund, nämligen ministrarna i London och Paris A. Ehrenswärd och H. Wrangel samt E. T. Marks von Würtemberg, Hj. Branting och T. Adelswärd. Kungl. proposition om Sveriges anslutning afgafs 17 febr. 1920 och antogs af Andra kammaren med 152 röster mot 67 och af Första kammaren med 86 röster mot 47. Beslutet stadfästes 5 mars.

Sveriges ordinarie representant i förbundets råd har varit Hj. Branting, och efter hans död, 1925, har därtill förordnats utrikesminister Ö. Undén. De svenska delegationerna till de olika förbundsförsamlingarna ha haft följande sammansättning:

1920: ordinarie: Branting, Marks von Würtemberg, f. justitierådet E. Trygger; suppleanter: förra statsrådet Eliel Löfgren, Adelswärd, fru A. Wicksell. 1921 och 1922: ordinarie: Branting, Trygger, Löfgren; suppleanter: friherre S. G. F. T. Ramel, fru Wicksell, Undén. 1923 och 1924: ordinarie: Branting, Marks von Würtemberg, Löfgren; suppleanter desamma som 1921—22.

Svensk ledamot af den blandade kommissionen för rustningsbegränsning har varit Branting. I kodifikationskommissionen är landshöfding Hj. Hammarskjöld ordf. Af militärkommissionen är öfverste O. E. Nygren medlem, af den finansiella kommittén bankdirektör M. Wallenberg och af mandatkommissionen fru Wicksell. — Litt.: Kungl. Utrikesdepartementet, ''Aktstycken'' (1921 ff.; Församlingarna 1920—1924 m. m., Genèveprotokollet), Nationernas förbund, ''Akten för Nationernas förbund'' (1924), ''Nationernas förbunds organisation'' (s. å.), ''Fasta mellanfolkliga domstolen'' (s. å.), ''Journal officiel'' (1920 ff., äfven på engelska), ''Résumé mensuel'' (1921 ff.; äfven på engelska och tyska), Svenska föreningen för Nationernas förbund, ''Meddelanden rörande Nationernas förbund'' (1922 ff.), League of nations union, tidskriften ''Headway'' (1921 ff.), World peace foundation, ''Handbook on the League of nations 1920—1924'' (1924). Jfr vidare G. Butler, ''A handbook to the League of nations'' (1919), B. de Jong van Beek en Donk, ''Der völkerbund'' (1919 ff.), C. A. Kluyver, ''Documents on the League of nations'' (1920), G. Scelle, ''La pacte des nations et sa liaison avec le traité de paix'' (1919), P. Schou, ''Folkenes forbund'' (1921), H. V. Temperley, ''A history of the peace conference of Paris'' (5 bd, 1920—21), Anna Wicksell, ''Nationernas förbund, dess organisation och uppgifter'' (1921) och ''Les origines et l'oeuvre de la Société des nations, publié par Rask-Örsted-fonden'', I—II (1924; redigeras af P. Munch). — Om föreningar för Nationernas förbund se Fredsrörelsen. Suppl. — Jfr äfven Versailles och Wilson, Woodrow. F. K. J.

***Natmandsfolk.** Det är icke antagligt, att ickedanska element funnits bland natmandsfolket. Viktigaste arbetet om detsamma är H. P. Hansen, ''Natmændsfolk og kjæltringer'' (1921—22).

*Natorp, Paul, dog 18 aug. 1924 i Marburg.

*Natrium. Se Spektralanalys och Spektrum, pl. I, samt, i Suppl., Elektrokemisk industri, sp. 549, och Metaller.

Natriumaluminät, *kem.* Se Aluminium. Suppl., sp. 161, och Ammoniak. Suppl., sp. 184.

*Natriumamid används äfven för framställning af blyazid (se Azider. Suppl.) och syntetiskt indigo (se Indigoblått. Suppl.). K. A. V—g.

*Natriumazid, *kem.* o. *tekn.* Se äfven Azider. Suppl., sp. 407—408.

Natriumbensoät. Se Bensoesyra. Suppl.

*Natriumföreningar. Om natriumazid se Azider. Suppl.

*Natriumhydrat. Om elektrolytisk framställning däraf se Elektrokemisk industri. Suppl., sp. 556—559.

*Natriumhydrosulfit anses ega formeln

$$Na\,OS—O—SO_2\,Na,$$

i det att den motsvarande syran kan betraktas som en blandad anhydrid af sulfoxylsyra, HO—S—OH, med svafvelsyrlighet, HO—SO—OH. Om natriumhydrosulfitets tekniskt viktiga omsättningsprodukt med formaldehyd se Rongalit. Suppl. K. A. V—g.

*Natriumnitrit. Se Elektrokemisk industri. Suppl., sp. 560.

*Natriumperborat. Se Borax. Suppl.

*Natriumsilikat kan numera framställas i kristalliserad form med 9 molekyler kristallvatten, $Na_2\,Si\,O_3 + 9H_2\,O$. Det är mycket lättlösligt i vatten och bildar lätt öfvermättade lösningar (jfr Lösning, sp. 295, och Natriumacetat), som äro så beständiga, att de kunna förbli oförändrade i tiotals år, så framt de icke komma i beröring med det fasta saltet. Se äfven Vattenglas. K. A. V—g.

*Natriumthiosulfat. Rad 5 *står* natriumsulfit *bör vara* natriumsulfid.

Natroborokalcit, *miner.* Se Ulexit.

*Natron, Bensoesyradt. Se Bensoesyra. Suppl.

*Nattens drottning. Äfven *Phyllocactus phyllantoides* (se Phyllocactus) kallas ofta, ehuru oriktigt, ”nattens drottning”. G. L—m.

Nattens drottning, kvinnoroll (fantastiskt naturväsen, mäktig trollkvinna, som besegras af ädlare makter; koloratursopran) i operan ”Trollflöjten” af Mozart (se denne, sp. 1258 och 1260).

Nattfela, *bot.*, namn på *Platanthera bifolia.*

Nattiné, ett på skämt efter ordet *matiné* bildadt ord, som kom i bruk i Stockholm omkr. 1921 och betecknar en på förnatten hållen musikalisk-dramatisk föreställning.

Nattljus, *bot.*, namn på *Oenothera*-arter.

*Naturalisation sker numera i Sverige enligt 1924 års lagstiftning om förvärf och förlust af svenskt medborgarskap. Enligt denna har konungen att pröfva alla ansökningar om naturalisation och är icke skyldig att bifalla någon, men å andra sidan pliktig att afslå alla, som icke fylla de minimivillkor, som lagen uppställt för upptagande till svensk medborgare. Ovillkorligt fordras sålunda, att sökanden gjort sig känd för hederlig vandel och har möjlighet att försörja sig och sin familj; därjämte bör han ha fyllt 21 år och sedan 5 år ha hemvist i riket; men från båda dessa fordringar kan bortses, därest hans upptagande till medborgare anses medföra gagn för riket eller han förut varit svensk medborgare eller eljest synnerliga skäl föreligga med hänsyn till sökandens förhållanden. I öfrigt är den nya lagen väsentligen likartad med den gamla; dock fordras ej enligt den nya aflägganде af tro- och huldhetsed, ehuru ingenting hindrar K. M:t att föreskrifva sådan. Rld.

Nature [nêi'tjə], engelsk illustrerad vetenskaplig veckoskrift, uppsatt 1869 af sir Norman Lockyer, utges på Macmillan & co:s förlag. ”Nature” innehåller referat och granskningar af böcker, notiser från olika forskningsområden och en öfversikt af vetenskapens framsteg.

*Naturforskarmöten. De skandinaviska återupptogos i sin tidigare omfattning 1916 med mötet i Kristiania. Det därpå följande hölls med anledning af utställningen 1923 i Göteborg.

*Naturgas. Se Gaskälla (äfven i Suppl.).

Naturhistoriska museer. Se Vetenskapsakademien, sp. 104—109, och, i Suppl., Göteborgs museum, sp. 172.

Naturliga systemet, *bot.* Se Växter, sp. 469—471.

Naturläkning, *med.* Se Själfläkning.

Natur och kultur, en af Knut Kjellberg grundlagd populärvetenskaplig skriftserie, som började utkomma 1921 och från 1922 utges af ett förlag med samma namn. Skrifterna äro antingen grundläggande populära arbeten i ett ämne, praktiska handböcker eller speciella framställningar. Författarna äro i regel svenskar. 39 bd ha utkommit (1925). Ledningen af företaget omhänderhas af en fyrmannakommitté af vetenskapsmän.

*Naturskydd. Enligt lagen ang. naturminnesmärkens fredande 25 juni 1909 har fridlysning genomförts för ett par hundra naturminnesmärken (hvaraf i Kopparbergs län f. n. öfver 40 och i Kalmar län ett 20-tal), mestadels åldriga eller i annat afseende märkliga träd samt sällsynta växt- och djurarter. Endast 1 fall af expropriation har egt rum, expropprieringen (1920) af den för jättegrytsbildningar bekanta Testholmen utanför Lysekil, hvilken fridlysts som naturskyddsområde. (Om på senare tider tillkomna nationalparker se Nationalpark. Suppl.) Ändringar i jaktlagstiftningen ha genomförts eller hålla på att genomföras i syfte att skydda en del sällsynta däggdjur och fåglar mot utrotning; så har bl. a. genom k. kung. af okt. 1924 all jakt på kungs- och hafsörn förbjudits under 3 år. Svenska naturskyddsföreningen åtnjuter fr. o. m. 1920 ett mindre statsanslag. Skånes naturskyddsförening har lyckats förvärfva och skydda en del mera bekanta områden och naturminnesmärken inom landskapet. Den utger en årsskrift (hittills 11 årg.). Bland andra sammanslutningar, som upptagit naturskyddet på sitt program, må nämnas Samfundet för hembygdsvård (st. 1916) och Dalarnas hembygdsförbund (st. 1915). Den 1916 konstituerade Jämtlands och Härjedalens naturskyddsförening uppgick 1923 i Heimbygda (se d. o. Suppl.). En nordisk naturskyddskonferens hölls i Stockholm 1924. — I *Norge* har naturskyddet tagits om hand af 4 kretsföreningar, hvilka bildat en landsförening. Sedan 1911 har genomförts ett större antal fridlys-

ningar af märkliga träd och trädgrupper m. m. samt en del större reservat, bl. a. en naturpark vid Sylarna af omkr. 60 kvkm. areal. — I *Danmark* ha enligt en 1917 antagen lag för behandling af naturskyddsärenden tillsatts dels s. k. skyddsnämnder (1 för hvarje amtsrådskrets samt 1 öfver dem stående öfverskyddsnämnd), dels ett naturskyddsråd som rådgifvande myndighet i alla naturskyddsfrågor af vetenskaplig innebörd. — I *Finland* ha enligt lag af 1922 skötseln och förvaltningen af naturskyddet uppdragits åt en direkt under kultusministern stående naturskyddsinspektör. — Litt.: K. E. Forsslund, ”Hembygdsvård. I. Naturskydd och nationalparker samt fridlysta vildmarker” (1914—15), ”Sveriges natur”, Svenska naturskyddsföreningens årsskrift (15 årg. 1910—24). T. H—l.

Naturtrumpet, *mus.* Se Trumpet 1 med fig.

Naturvetenskapliga stationer, anstalter för oafbrutna eller direkta naturvetenskapliga iakttagelser. Se t. ex. Meteorologiska stationer, Vassijaure naturvetenskapliga station och Zoologiska stationer.

Naturvetenskaplig förening. Utom Stockholms naturvetenskapliga förening (se d. o.) finnas likartade på flera ställen i landsorten, t. ex. Kronobergs läns (stiftad 1914) och Västmanlands (st. 1922).

Nauckhoff [nå'käff]. 1. Hans Filip Vilhelm N., brorsons son till den i hufvudarbetet omnämnde Henrik Johan N., agronom, f. 9 okt. 1839 i Enköpings-Näs socken, blef student 1859, underlöjtnant vid Upplands reg:te 1862, kapten 1878 och tog afsked ur krigstjänsten 1888. N. genomgick Ultuna landtbruksinstitut 1869—71, verkade 1871—80 som lärare vid olika landtbruks- och folkhögskolor och som landtbrukare samt (1883—93) som stadsingenjör i Enköping. Han var sekreterare i Sveriges agrarförbund (senare kalladt Sveriges landtmannaförbund) under dettas tillvaro 1895—1914. N. har utöfvat omfattande populär skriftställarverksamhet på landthushållningens område i tidningar och tidskrifter samt författat den större handboken *Hästen, dess natur, skötsel och vård* (1894—96), de 2 smärre skrifterna *Geten, dess natur, skötsel och vård* (1911) och *Fåret, dess natur, skötsel och vård* (1911) samt *Sveriges agrar- och landtmannaförbund* (1919). — 2. Sigurd Adolf Gustafsson N., den föregåendes brorson, civilingenjör, industriman, f. 14 sept. 1879 i Grängesberg, utexaminerad från Tekniska högskolans fackskola för kemisk teknologi 1900, var 1900—06 anställd vid A.-b. Expressdynamit i Grängesberg, för hvars fabrik hans fader, Ernst Gustaf Reinhold N. (f. 1847, filos. doktor 1872, docent i mineralogi och geologi i Uppsala 1872—73, d. 1919), sedan 1891 var föreståndare. N. blef 1906 förste ingenjör och fabriksföreståndare vid Nitroglycerin-a.-b:s sprängämnesfabrik vid Vinterviken och är sedan 1921 bolagets direktör. N har inlagt stora förtjänster inom sprängämnesindustrien, belönades 1904 af Sv. teknologföreningen med Polhemsmedaljen för en afh om nitroglycerinhaltiga sprängämnens frysningstemperatur och har dessutom författat flera sprängämnestekniska uppsatser samt artiklar i Nordisk familjebok. N. var ordf. i Sv. teknologföreningens afd. för kemi och bergsvetenskap 1919, fören:s vice ordf. 1920—21, har varit vice ordf. i Sveriges kemiska industrikontor 1917—18 och från 1922 samt är led. af Ing. vet. akad. sedan 1919 och af Tekniska högskolans styrelse sedan 1921. 1. H. J. Dft. 2. Fmn.

***Nauen** är nu världens största station för trådlös telegrafi med 2 torn om 260 m. höjd samt 7 om 120—150 m. höjd och 20.000 km. räckvidd. N. är tysk central för afsändande af transoceana radiogram samt för meddelanden om väderlek, isförhållanden och tidssignaler. 8,825 inv. (1919). E. A—t.

***Naumann.** — 3. (Sp. 613) Gustaf N. dog 27 febr. 1925 i Stockholm. — 4. Karl (Carl) Erik N., den föregåendes son, historiker, arkivman, f. 11 dec. 1882 i Hälsingborg, filos. doktor i Göteborg 1911, e. o. amanuens i Riksarkivet 1909, förste arkivarie där 1921, har skrifvit bl. a. *Om sekreta utskottet under den tidigare frihetstiden 1719—34* (1911), *Om centralförvaltningen under Karl XII:s tid* (i ”Karl XII”, 1918) och *Justitiekanslersämbetet* (i ”Historiska studier tillägnade L. Stavenow”, 1924), utarbetat register till ”Historiska handlingar” d. 1—20 (1919) samt fortsatt utgifningen af ”Kyrkoordningar och förslag därtill före 1686” (med afd. 3, 1920) och af ”Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll” (riksdagen 1755—56, 1, 1923). Han har vidare medarbetat i Nordisk familjebok, ”Historisk tidskr.” och, framför allt, i ”Svenskt biografiskt lexikon”, hvars redaktionskommitté han tillhör sedan 1919. — Hans syssling Einar Kristian Leonard N., f. 13 aug. 1891, sedan 1917 docent i botanik och limnologi i Lund, är en mycket framstående limnolog.

***Naumann.** — 5. (Sp. 615) K. Ernst N. dog 15 dec. 1910 i Jena.

***Naumann** (sp. 615), J. Friedrich, dog 24 aug. 1919 i Travemünde. — Han var led. af tyska riksdagen 1907—11 och 1913—18, tillhörde där liberalerna (från 1910 framstegsvänliga folkpartiet) och var som medlem af nationalförsamlingen 1919 ledare för den nya liberala partigruppen tyska demokratiska partiet. För sina kristligt sociala idéer hade han urspr. verkat inom en liten självständig partigrupp. den af honom 1896 grundade och 1909 formligen upplösta partigruppen Nationalsociala föreningen (se d. o. Suppl.). Som riksdagsman arbetade han särskildt för en preussisk rösträttsreform och hade betydlig andel i de länge splittrade liberala gruppernas enande (1910). Mycken uppmärksamhet väckte hans under Världskriget utgifna skrift *Mitteleuropa* (1915), hvari han på väsentligen ekonomiska grunder förordade ett intimt samgående mellan Tyskland och Österrike-Ungern. Jfr M. Wenck, ”Fr. N.” (1920). V. S—g.

***Naumburg** (N. an der Saale). Kadettanstalten förvandlades 1920 till realgymnasium.

Nau'mburg (N. am Bober), stad i preussiska prov. Schlesien, reg.-omr. Liegnitz, på floden Bobers högra strand, vid järnvägen Sorau—Grünberg. 833 inv. (1919). I närheten af N. mördades 1739 Malcolm Sinclair, och på mordplatsen har rests en minnesvård (se Sinclair, sp. 607).

Naur, Albert Emil August Schleppegrell, dansk målare, f. 13 okt. 1889 i Köpenhamn, blef student 1908, utbildade sig 1912—14 som målare i Paris, där han äfven sedermera studerat. Han

tillhör från 1915 Grönningens (se d. o. Suppl.) utställning, står den moderna franska naturalismen nära och har målat färgstarka landskap och figurbilder. På konstmuseet i Köpenhamn finnas *Dameportræt* och *Traktor i ro*. P. E—t.

***Nauru** besattes 1914 under Världskriget af japanerna och innehas sedan 1920 af England såsom mandatområde. 1,985 inv. (1920). N. är särdeles viktigt genom sina rika fosfattillgångar och sin station för trådlös telegrafi.

Naustajaure, en 13 kvkm. stor sjö, 414 m. ö. h., i Arjepluogs socken, Norrbottens lappmarker, genomflytes af Skellefte älf omedelbart efter utloppet ur Storavan. O. Sjn.

***Nautisk meteorologi.** Nyare litt.: A. G. Carell och E. O. Edelstam, "Lärobok i nautisk meteorologi" (1916). Jfr f. ö. "Aus dem archiv der Deutschen seewarte", samma instituts "Annalen der meteorologie und hydrographie" samt den af Meteorological office i London sedan 1924 utg. "Marine observer". O. E—m.

***Nautisk-meteorologiska byrån.** Ytterligare 1 självregistrerande vattenståndsmätare anordnades 1916, vid Furuögrund n. om Skellefteå. Byråns med ingången af 1912 genomförda partiella omorganisation visade sig snart icke motsvara behofvet. Efter initiativ från byrån framlades för 1918 års riksdag k. proposition, åsyftande ökade anslag och större personal. På grund af en i frågan väckt motion afslog emellertid riksdagen förslaget. Efter ytterligare utredning beslöt riksdagen 1921, att byrån skulle indragas och dess uppgifter fördelas på andra institutioner, hvarvid Statens meteorologisk-hydrografiska anstalt skulle erhålla de meteorologiska observationerna längs rikets kuster, de å svenska fartyg utförda iakttagelserna samt vattenståndsobservationerna. Till svenska Hydrografisk-biologiska kommissionen förlades öfvervakandet af de hafshydrografiska observationerna, närmast fyrskeppsobservationerna. Till Sjökarteverket slutligen öfverflyttades byråns rent nautiska uppgifter, i främsta rummet kontrollen af lanternor och nautiska instrument, samt de jordmagnetiska undersökningarna. I samband därmed inrättades vid Sjökarteverket en särskild afdelning: kontroll- och undersökningsväsendet. Byråns publikationsverksamhet har behandlat blott en ringa del af dess insamlade material. Bland de genom byrån utg. skrifterna märkas "Iakttagelser öfver Mälarens vattenstånd" (1894), 4 årg. "Registrerade vattenhöjder" (1918—21) samt specialundersökningar rörande jordmagnetiska störningsområden. O. E—m.

Nava, Luigi, italiensk militär, f. 1851 i Turin, artillerioffi cer 1869, generalstabsofficer 1878, öfverste och inf.-reg:schef 1894, generalmajor och brigadchef 1900, generallöjtnant och chef för krigsskolan 1907, chef för 6:e armékåren 1912, förde under Världskrigets första skede 4:e armén på Tyrolerfronten. H. J—dt.

Navarin ferme [-varä' färm], landtgård i franska dep. Marne, 4 km. s. om Somme-Py, 35 km. ö. om Reims, ingick, jämte den strax s. v. därom belägna höjden, under Världskriget från hösten 1914 i tyska Champagnefrontens bakre linje. Under höstslaget i Champagne sept.—okt. 1915 var ställningen vid N. föremål för förbittrade strider mellan de anfallande fransmännen och tyskarna, hvilka senare slutligen måste uppge höjden. De återtogo den dock 27 febr. 1916 och behöllo hela ställningen till 27 sept. 1918, då den utrymdes. Jfr Världskriget, sp. 185, 205 och 243. H. J—dt.

***Navarino.** Sjösegern vid N. öfver turkarna vanns 20 okt. 1827 (ej 1826).

***Navarrete y Romay**, Carlos, föddes 1833 (ej 1837) och dog 1893. Ad. H—n.

***Navarro Gonzalvo**, Eduardo, dog 1902.

***Nava'rro y Ledesma**, Francisco, föddes 1869. Ad. H—n.

***Navas de Tolosa**, Los, bör vara Las.

***Navasjin**, S. G., blef led. af Vet. soc. i Uppsala 1917.

***Navigationsskola.** Genom förnyadt regl. 29 mars 1912 inskränktes antalet skolor till 5, nämligen i Stockholm, Göteborg, Malmö, Härnösand och Kalmar, de 4 förstnämnda omfattande såväl navigations- som maskinistafdelningar, den sistnämnda endast navigationsafdelning. Skolornas öfverstyrelse skulle tills vidare utgöras af Marinförvaltningen med biträde af en inspektör. Genom k. kung. 31 dec. 1919 bestämdes, att Kommerskollegium skall vara öfverstyrelse för navigationsskolorna. H. W—l.

Navigationssällskapet, stiftadt i Stockholm 14 nov. 1922, har till uppgift att verka för spridning af kunskap i navigation och sjömanskap samt att sträfva för väckande af intresse för långfärder med segel- och motorbåtar. Sällskapet har f. n. (1925) omkr. 300 medlemmar, hvaraf vid pass hälften aktiva (kvalificerade navigatörer eller personer, som inför sakkunniga aflagt kompetensprof), öfriga passiva. Sällskapet utger en årsbok. H. W—l.

Navigatör (fr. *navigateur*), en med navigationen förtrogen person.

Navy Curtiss [nē'vi kə'tis], sjöflygplanstyp. Se Flygvapnet. Suppl., sp. 904.

Nean, flod i Sverige och Norge, upprinner i Härjedalen, s. om Helagsfjället, och går s. om Sylfjället in i Norge (Sör-Tröndelag fylke), där den upptar Esna från Essandsjön samt Tya. Jfr f. ö. Nidelven 2. O. Sjn.

Nea'nder, Gustaf Verner, läkare, f. 15 okt. 1874 i Finnerödja, Skaraborgs län, med. kandidat i Uppsala 1901, licentiat vid Karolinska institutet 1908, har nedlagt utomordentligt förtjänstfullt arbete på tuberkulosvårdens område, dels, 1908—14, som läkare, sjukhuschef och spridare af med. hygienisk upplysning i det af tuberkulos svårt hemsökta Antnäs (mellan Piteå och Luleå), dels 1914—16 som öfverläkare vid Norrbottens nya lungsotssanatorium vid Sandträsk och ledare af dispensärverksamheten inom Norrbottens län, dels, sedan 1916, som generalsekreterare hos Nationalföreningen mot tuberkulos och föredragande för tuberkulosärenden i Medicinalstyrelsen. 1919—23 var han därjämte sekreterare i Sveriges läkareförbund. Han har skrifvit bl. a. *Ur lungsotens och lungsotsbehandlingens äldre historia i Sverige* (1924). — Hans broder Ernst Albin N., f. 21 sept. 1878 i Finnerödja, filos. licentiat i Uppsala 1912 och doktor i Washington 1920, har varit verksam som observatorieamanuens, försäkringsmatematiker och (hos Luossavaara-Kirunavaara a.-b. 1909—12) statistiker samt, sedan 1915, som folkskolinspektör i Norrbottens norra område. Han har lämnat värdefulla utredningar om Norrbottens kommunala, eccle-

siastika och ekonomiska förhållanden (bl. a. i samlingsverket "Norrbotten", 1921) samt i *Vainio* (1924) skildrat lifvet i en lappmarkssocken ofvan polcirkeln. 1923 utgaf han en läsebok i astronomi, *Aristarkos*. — Hans broder Jakob Herman Natanael N., präst, f. 19 mars 1885 i Finnerödja, teol. kandidat i Uppsala 1909, komminister i Ockelbo 1914, kyrkoherde i Estuna 1920, inlade, på uppdrag af ärkebiskopen och Svenska Röda korset, välsignelserikt arbete bland krigsfångarna i Tyskland, Österrike-Ungern, Ryssland, Sibirien och Japan 1915—18. N. är utsedd till sekreterare vid allmänna sekretariatet för 1925 års ekumeniska möte i Stockholm och framlade våren s. å. på patriarkens inbjudning i Jerusalem mötets program för de ortodoxa ombuden. Han har skrifvit *Bland krigsfångar* (1917) och *Bland krigsfångar i Ryssland, Sibirien och Japan* (1920).

***Neapel.** 1. Provinsen hade 1,478.021 inv. (1,628 på 1 kvkm.) 1921 och var den ojämförligt tätast befolkade i Italien. — 2. Staden N. hade 770,611 inv. 1921. N. har nu en 209 km. lång elektrisk järnväg (*la Direttissima*) till Rom, och en underjordsbana från stadens medelpunkt till la Direttissima är planerad. Castello Nuovo har ombyggts till museum för syditaliensk medeltidskonst. En landtbruksskola och ett vulkanologiskt institut ha grundlagts (1914). Elektrisk kraftstation och utvidgning af hamnen genom jättevågbrytare äro under arbete. E. A—t.

Neapelgult l. Antimongult, stundom äfven kalladt Veronesergult (se d. o.), utgöres af blyantimoniat. Det används som oljefärg samt till färgning af glas och porslin och har varit känd sedan uråldriga tider (t. ex. på gammalbabyloniskt tegel). K. A. V—g.

Nebelong, Johan Henrik, son till den i hufvudarb. omnämnde N. S. N., dansk musikpedagog, f. 9 nov. 1847 i Köpenhamn, var 1881—1921 organist vid Johanneskyrkan där och är sedan 1896 statens sånginspektör. Han har med god verkan reformerat musikundervisningen i Danmarks folkskolor. M. har komponerat psalmer och andliga sånger. P. E—t.

***Nebraska** hade 1,296,372 inv., 672,805 män och 623,567 kvinnor, 6 inv. på 1 kvkm., 1920, en ökning sedan 1910 af $8{,}_{7}$ proc. Af i utlandet födda 149,652 hvita voro 18,821 svenskar, 2,165 norrmän och 12,338 danskar. Farmernas antal har afsevärdt gått ned sedan 1910 — till 124,417 —, ehuru både arealen, $17{,}_{1}$ milj. har, och värdet, $4{,}201{,}_{7}$ mill. doll., 1920 betydligt ökats. Äfven industrien har väsentligt ökats, till 2,884 fabriker med $245{,}_{26}$ mill. doll. kapital, 49,076 anställda och egare, och $596{,}_{04}$ mill. doll. tillverkningsvärde 1919. Järnvägarnas längd var 10,336 km., hvaraf 412 km. elektriska 1921. På senare tid har floden Missouri blifvit viktig som trafikled. De illitterates antal hade 1920 gått ned till $1{,}_{4}$ proc. af personer öfver 10 år. 1919 funnos 534 offentliga högre skolor, med 38,299 lärj., och 6 normalskolor, hvaraf 4 statens. — I författningen gjordes viktiga ändringar 1912 och 1920, hvarigenom folkinitiativ och referendum infördes i lagstiftningen. Grefskapen äro nu 93 och största staden Omaha. — Litt.: G. E. Condra, "Resources of N." (1920), och A. E. Sheldon, "History and stories of N." (1921).

***Nebulosa.** Spiralnebulosornas ställning i universum har varit föremål för ingående diskussion under senaste år, sedan en del viktiga observationsresultat ang. deras rörelser m. m. framkommit. Radialrörelserna ha bestämts för en hel del spiralnebulosor och befunnits vara i allmänhet mycket stora. Några egenrörelser på himmelssfären har man emellertid knappast kunnat konstatera hos dessa himmelsobjekt. Däremot ha vissa observatörer ansett sig kunna fastställa roterande rörelser i spiralarmarnas riktning. Dessa resultat jämte upptäckten af åtskilliga s. k. nya stjärnor (*novæ*) hos vissa spiralnebulosor ha bildat utgångspunkter för den ofvannämnda diskussionen, som icke ännu kan sägas ha bringat klarhet öfver frågan om spiralnebulosornas ställning i världsalltet (jfr d. o.). B—d.

Neck., vid växtnamn förk. för N. J. de Necker.

***Neckar** är nu genom skyddsdammar i förening med kraftverk, som lämna omkr. 350 mill. kwt årligen, reglerad till ett medelvattenstånd af $2{,}_{5}$—$3{,}_{2}$ m. och därigenom möjliggjord för storsjöfart från Mannheim till Plochingen, en sträcka på 212 km. Plan har uppgjorts att genom byggande af en Neckar—Donaukanal vinna anslutning till den senares vattensystem och sålunda sätta Nordsjön i direkt förbindelse med Svarta hafvet. För planens förverkligande bildades 1 juli 1921 Neckar-aktien-gesellschaft med 300 mill. mk grundkapital. E. A—t.

Necrolögium. Se Nekrolog.

***Nedansiljans domsaga** omfattar nu blott 2 tingslag: Leksands och Gagnefs tingslag samt Rättviks tingslag, sedan Leksands tingslag och Gagnefs tingslag 1 jan. 1916 förenats till 1 tingslag. Domsagan är nu delad på Västerdals och Nedansiljans fögderier. $4{,}145{,}_{31}$ kvkm. 41,880 inv. (1924).

Nedda, kvinnoroll (komediantska, otrogen hustru; sopran) i operan "Pajazzo" af Leoncavallo (se denne). Jfr Canio. Suppl.

***Nedenes amt** heter sedan 1919 Aust-Agder fylke och ingår i Agder bispedömme. 72,728 inv. (1920).

***Nederkalix.** — 2. Töre församling utbröts 1 jan. 1924 från N. för att bilda egen kommun. $1{,}814{,}_{20}$ kvkm. 16,829 inv. (1924).

Nederlandsche anti-oorlog raad [-årlåg rād]. Se Fredsrörelsen. Suppl., sp. 1044.

Nederlandsch Mettray [-mätrā]. Se Zutfen.

Nederlandsch telegraaf-agentschap. Se Telegrambyrå.

***Nederluleå** bildar nu ett landsfiskalsdistrikt i Piteå fögderi. 12,722 inv., hvaraf 1,029 i municipalsamhället Svartöstaden (1924).

***Nederländerna.** Areal enligt senaste uppgifter 34,201 kvkm. 7,086,913 inv. (1923), 207 på 1 kvkm. 14 juni 1918 beslöts bildande af en ny provins (omkr. 2,120 kvkm.) genom torrläggning af Zuiderzee, hvilket arbete beräknas vara färdigt 1933. — (Sp. 680) Befolkningen i 45 städer med öfver 20,000 inv. hvar utgjorde 47 proc. af hela folkmängden 1923. — (Sp. 682) Universiteten äro nu 7, sedan veterinärinstitutet (*veeartsenijkundige hoogeschool*) i Utrecht 1917 och landtbruksinstitutet i Wageningen (*landbouwhoogeschool*) 1918 fått denna rang. Amsterdams kommunala universitet har nu 6 fakulteter,

i det att en fakultet för handelsvetenskap tillkommit; det fria universitetet där har endast 4 fakulteter, en handelshögskola upprättades 1913 i Rotterdam, och navigationsskolorna äro nu 12. Tekniska högskolan i Delft har nu 7 afdelningar. En handelshögskola upprättades 1913 i Rotterdam, och sedan 1908 har regeringen en skola för utbildning af högre ämbetsmän i kolonierna. — (Sp. 683) *Materiell kultur*. Det odlade landet har ökats till 2,477,621 har och det okultiverade minskats till 790,110 har 1922. Importens värde beräknades till 2,009,$_2$ mill. och exportens till 1,303,$_2$ mill. fl. 1923. Utrikes sjöfarten omfattade 15,723 inklarerade fartyg om 18,$_{79}$ mill. ton och 15,918 utklarerade fartyg om 18,$_{83}$ mill. ton 1922. Järnvägarnas längd var 3,548 km., telegraflinjernas 8,265 km. och telefonernas antal 188,378. S. å. funnos 14 stationer för trådlös telegrafi på land och 450 på fartyg. Antalet tidningar och tidskrifter var s. å. 927. E. A—t.

(Sp. 686) *Försvarsväsendet*. *Försvarsväsendet i hemlandet* grundar sig på armélagen af 4 febr. 1922. Arméns *rekrytering* sker dels (och hufvudsakligen) på grund af allmän värnplikt, dels genom frivillig anställning (kadrerna). Värnplikten varar från 19:e lefnadsåret i allmänhet t. o. m. det 40:e, men för värnpliktiga officerare t. o. m. det 50:e och för värnpliktiga underofficerare t. o. m. det 45:e lefnadsåret. Till aktiv tjänst uttagas genom lottning årligen 21,500 man, hvaraf högst 19,500 man erhålla fullständig utbildning. Första tjänstgöringen varar högst 5$^1/_2$ månader för oberidna truppslag (utom sjukvårdare och flygare), högst 9 månader för värnpliktiga vid oberidna truppslag (utom sjukvårdare och flygare), som genomgå underofficersutbildning, högst 12 månader för värnpliktiga vid oberidna truppslag, som genomgå för värnpliktiga officerare föreskrifven utbildning, för sjukvårdare, flygare och värnpliktiga vid ridande artilleriet samt högst 15 månader för värnpliktiga vid kavalleriet. Repetitionsöfningarna vara i allmänhet högst 40 dagar (i regel i 2 omgångar). Sjukvårdare och flygare äro befriade från dessa öfningar. *Aktiva armén* består i *fredstid* af 4 arméfördelningar med tills. 8 inf.-brigader och 4 fältart.-brigader, 1 lätt brigad, 1 fästningsart.-reg. med 8 komp., 1 kustart.-reg. med 5 komp., 1 luftvärnsart.-kår, 1 ing.-reg. med 3 bat., 1 flygkår med 2 komp. samt 4 sjukvårdskomp. En inf.-brigad består af 3 reg. om 4 komp. (hvaraf 1 kulsprutekomp.). Lätta brig. består af 1 hjulryttarreg., 2 husarreg. om 5 skvadr. och 1 rid.-art.-kår med 2 batt. Till armén räknas ock gendarmeriet med 4 divisioner (bataljoner) samt militära poliskåren med 4 komp. År 1924 räknade aktiva armén 1,471 officerare, 791 civilmilitärer, 3,439 underofficerare och 21,386 underbefäl och meniga samt 4,744 stamhästar. På *krigsfot* består *linjearmén* af 4 divisionsgrupper, 1 lätt brigad och arméartilleri. Divisionsgrupperna motsvara närmast armékårer och bestå af 2 arméfördelningar (divisioner) om 3 inf.-reg., om 3 bat. om 4 komp. (hvaraf 1 kulsprutekomp.), 1 batt. inf.-kanoner, 1 batt. granatkastare, 1 komp. hjulryttare, 1 fältart.-reg. om 2 kanondivisioner och 1 haubitsdivision om 3 batt. samt 1 fälting.-komp. Dessutom lyda omedelbart under divisionsgruppchefen 1 komp. hjulryttare, 2 skvadroner husarer, 1 tung kanondiv. om 2 batt., 1 tung haubitsdiv. om 3 batt. samt 1 div. granatkastare om 3 batt. m. m. Den lätta brigaden består af 3 bat. hjulryttare om 3 skvadroner, 1 bat. inf. med 3 komp. och 1 kulsprutekomp. (å automobiler) samt 4 batterier. Arméartilleriet består af 1 reg. tunga (15 cm.) haubitser med 4 div. om 2 batt. I linjearmén ingå vid mobilisering de yngsta årsklasserna värnpliktiga (t. o. m. 7:e årsklassen vid inf.). *Utom i linjearmén ingående truppförband* uppsättas: af äldre årsklasser 24 reservinf.-reg., af 1:a—15:e årsklasserna art.- och ing.-besättningstrupper, depåtrupper, gräns- och kustbevakningsafdelningar samt, hufvudsakligen af de äldsta årsklasserna, frivillig landstorm och, eventuellt, af 16:e—20:e årsklasserna ersättningsreservtruppförband. Krigsstyrkan beräknas till omkr. 270,000 man (utom landstormen). Arméns *budget* uppgick för 1924 till 61,698,000 fl. — *Kolonialarmén* i Ostindien rekryteras dels, beträffande de européer, som äro holländska undersåtar, på grund af allmän värnplikt, dels, och hufvudsakligen, genom värfning. Armén består af *infanteri*: 6 reg. om 3 bat. om 4 komp., 1 detachement om 2 bat., 5 kulsprutekomp., 2 hjulryttarkomp., 12 bat. och 1 komp. fästningsinf. samt 1 militärpoliskår; *kavalleri*: 5 skvadroner m. m.; *artilleri*: 2 reg. och 2 automobiliserade haubitsbatt. fältart. samt 5 komp. kust- och fästningsart.; *flygtrupper*: 2 flygeskadrar om 3 flygafdelningar, 2 flygskolor samt tekniska afdelningar, och *ingenjörtrupper*: 1 bat. med 5 komp. Kolonialarméns styrka enligt stat uppgår till 44,330 man (inräknadt 10,000 man gendarmeri).

Örlogsflottan utgjordes 1924 af 4 slagskepp om 5,100—6,530 ton (sjösatta 1902—09), 2 pansarkryssare om 7,050 ton (sjösatta 1920—21), 17 jagare och torpedbåtar med tills. 7,150 ton (de flesta äldre), 18 undervattensbåtar samt 32 öfriga fartyg (skol- och sjömätningsfartyg, minfartyg, kanon- och vedettbåtar, transportfartyg m. fl.). Flottans personal utgjordes s. å. enligt stat af 687 officerare, 6,728 underofficerare och manskap samt 68 officerare m. fl. tillhörande flygpersonalen. H. J—dt.

(Sp. 688) *Författningen* demokratiserades 1917 och 1922. Första kammaren består nu af 50 af provinsialstaterna valda ledamöter, som åtnjuta 10 floriner i dagtraktamente, Andra kammaren af 100 direkt af folket valda led., som åtnjuta 5,000 floriner i årsarfvode samt resekostnader. Båda kamrarnas ledamöter måste vara erkända holländska medborgare, män eller kvinnor. Rösträtten är enligt vallagen 12 dec. 1917 allmän (med proportionella val) för alla holländska medborgare, som fyllt 23 år, med undantag af brottslingar, dårar och vissa andra. Tills vidare är dock 25-årsstrecket infördt för rösträttens utöfning. Röstberättigade 1921 voro 3,299,672 pers., d. v. s. 97,$_7$ proc. af alla medborgare, som fyllt 25 år. Andra kammaren väljs för 4 år och förnyas i sin helhet, Första kamm. för 6 år och förnyas med hälften hvart tredje år. Monarken kan upplösa båda eller endera af kamrarna, men måste då förordna om nyval inom 40 dagar och sammankalla ny riksdag inom 2 månader. Kamrarnas förhandlingar äro offentliga, men kunna genom majoritetsbeslut hållas hemliga. Ministrarna ha rätt att närvara och yttra sig vid förhandlingarna, men sakna rösträtt, så framt de icke

äro riksdagsmän. Lagarna gälla endast moderlandet, såvida annorlunda ej uttryckligt fastslagits. Ministrarna och departementen äro 10 (utom de i hufvudupplagan nämnda äfven dep. för undervisning, vetenskap och konst). Statsrådet har nu 14 medl. Om tronföljden se nedan, sp. 725. — Medlemmarna i *provinciale staten* väljas nu för 4 år af alla holländare inom provinsen, som fyllt 25 år. Äfven kommunalrådet väljes nu för 4 år. — (Sp. 689) Rättskipning. Kantonsdomstolarna äro nu 101, och Hooge raad har 5 ledamöter. — (Sp. 690) Finanser. Statsinkomsterna utgjorde 567,7 mill. floriner och statsutgifterna 616,6 mill. floriner 1923 (inkomster för afbetalning af statsskulden oräknade). Statsskulden var s. å. 2,728,32 mill. floriner. — Litt.: D. C. Boulger, "Holland and the dutch" (1913), C. Eisfeld, "Das niederländische bankwesen" (1916), B. Moore, "Economic aspects of the commerce and industry of the Netherlands 1912—1918" (1919), van der Munnik, "Die entstehung, der werdegang und das aufblühen der niederländischen industrie" (1923), och J. Feith, "Nederland in het heden" (Haag, s. å.). E. A—t.

Historia (från 1913). Den liberala ministär, som under C. van der Linden bildades i aug. 1913, satt vid makten vid Världskrigets utbrott. Den afgaf strax neutralitetsförklaring, som åtföljdes af mobilisering till neutralitetens skydd, utförselförbud, statskontroll öfver börsen, moratorier o. s. v. Kriget lamslog till en början handeln och sjöfarten, och lifsmedelsprisen stego. Stämningen var i vissa kretsar ganska tyskfientlig, särskildt till följd af tyskarnas invasion i Belgien, men regeringen, hvars utrikesminister var J. Loudon, upprätthöll med fast hand neutraliteten. Konflikter uteblefvo dock icke. En tysk flygare nedkastade 1914 bomber öfver Maastricht, hvilket af tyska regeringen förklarades vara ett beklagligt misstag, och tyska luftskepp passerade på återvägen från en expedition till England i okt. 1915 öfver Holland. Värre var undervattensbåtskriget, som hårdt drabbade handelsflottan och som särskildt i sin oinskränkta form framkallade energiska protester, hvilka åtminstone i en del fall följdes af skadestånd från tyskarnas sida. Regeringen vägrade ansluta sig till president Wilsons förslag 1917, att alla neutrala skulle afbryta de diplomatiska förbindelserna med Tyskland. Statsministern förklarade, att N. i Berlin protesterat mot det oinskränkta undervattensbåtskriget, som regeringen ansåg strida mot folkrätten, men som likväl icke vore anledning nog för landet att ändra sin utrikespolitik. Denna ståndpunkt bibehölls också till krigets slut. — De allierades beslagtagande af neutral post, visitering af neutrala fartyg och tillämpning af handelsblockaden framkallade spänning mellan N. och ententen, särskildt med England. En köpman Vanaalst bildade 1915 en trust, som mottog all import och öfvervakade, att intet däraf exporterades till Tyskland. Trusten lyckades vinna engelsmännens förtroende och åvägabragte faktiskt en lindring i det svåra läget. England protesterade 1917 mot, att tyskarna fingo begagna Limburg-banan att föra grus och sand till fronten. N:s regering stoppade denna trafik i början af 1918. Då emellertid Förenta staterna och andra allierade beslagtogo holländska fartyg, som lågo i deras hamnar, — mot löfte att N. i stället skulle få spannmål från Amerika — samt därvid icke godkände holländarnas förbehåll, att fartygen icke skulle få föra trupper eller krigsmaterial eller armeras, gjorde tyskarna åter anspråk på att få begagna Limburg-banan. Tillåtelse härtill gafs då af nederländska regeringen i april, men med förbud mot trafik af militär art. Stora summor åtgingo till bestridande af kostnaderna för neutralitetsvakten, de internerade allierade soldater, som efter Antwerpens fall räddat sig öfver till Nederländerna, och den halfva million belgiska flyktingar, som fanns i landet. — Härordningen ändrades 1915, och beslut fattades om en förstärkning af flottan. S. å. väcktes förslag om valrätt för alla män vid 23 års ålder och däröfver till generalstaterna, provins- och kommunalråden, hvilket förslag 1917 antogs. I juli 1918 skedde val efter de nya reglerna, hvarvid de konservative fingo en liten majoritet, och i sept. s. å. bildade ledaren för katolska partiet Ch. Ruys de Beerenbrouck en konservativ ministär med H. A. van Karnebeek (se d. o. Suppl.) som utrikesminister. — Kejsar Vilhelm II flydde till N. i nov. 1918, likaså tyske kronprinsen. De allierade protesterade mot, att återtågande tyska trupper efter vapenstilleståndet 1918 fingo passera genom södra delen af holländska Limburg.

Förhållandet mellan N. och Belgien grumlades 1919 genom en belgisk fordran på revision af fördraget af 1839, hvilken innebar begäran om ändringar i bestämmelserna för sjöfarten på Schelde, Maas och Gent—Terneuzenkanalen, men halfofficiellt äfven anspråk på annexion af holländska Limburg och den del af Zeeland, som ligger s. om Schelde. N:s regering underrättade den belgiska, att den vägrade ingå på några som helst förhandlingar, som inneburo ett afhändande af nederländsk suveränitet öfver land eller vatten. På förslag af de till fredskonferensen samlade allierade och associerade stormakterna tillsattes en blandad kommission, som under förutsättning, att ingen territoriell förändring skulle ega rum, hade att söka åstadkomma en uppgörelse. Underhandlingar började, afbrötos inom kort, men återupptogos 1922 och ledde 1925 till en preliminär öfverenskommelse om Scheldeskeppsfarten. Enligt denna skall sjöfarten på Schelde stå öppen för alla fartyg utom krigsfartyg. Sjöfartsanordningarna skola öfvervakas af en holländsk-belgisk kommission. Båda parterna skola samarbeta för anläggande af en kanal från Antwerpen till Ruhrort, hvarjämte flera holländsk-belgiska kanaler skola förbättras.

I jan. 1920 sände de allierade genom Clemenceau en formlig begäran till nederländska regeringen om exkejsar Vilhelms utlämnande. Under hänvisning till asylrätten förvägrade regeringen detta (jfr Utlämning). Efter en förnyad uppfordran (febr.) lofvade den vidtaga försiktighetsåtgärder med afseende på exkejsarens bevakning och lät meddela parlamentet, att exkejsaren förpliktat sig att ej drifva politik eller företaga handlingar, som kunde medföra svårigheter för N:s regering. — I mars 1920 anslöt sig N. till Nationernas förbund.

Ministären led sommaren 1921 nederlag på frågan om en försvarsreform, måste då rekonstrueras och lyckades i dec. s. å. genomdrifva ett härordningsförslag. — Till följd af sina intressen vid

Stilla hafvet deltog N. i Washingtonkonferensen 1921—22. — En grundlagsrevision genomfördes 1922. Kronan öfvergår enligt denna till den man eller kvinna, som är närmaste afkomling i högst tredje led af den sist aflidne konungen (Vilhelm III) i drottning Vilhelminas linje. Vid lika grad af släktskap har man företräde framför kvinna, och i öfrigt gäller förstfödslorätt. Om ingen arfsberättigad finnes, skall nytt konungahus utses genom beslut af suveränen och af kamrarna, som då sammanträda gemensamt och med dubbelt så stort antal ledamöter som vanligt. Kvinnlig rösträtt infördes till såväl general- som provinsstaterna och kommunalråden. Krigsförklaringar och fördrag skola godkännas af generalstaterna. Besittningarna i Ostindien och Amerika förklarades icke längre vara kolonier, utan delar af konungariket och erhöllo en viss självstyrelse. Efter nyvalen 1922, som stärkte högerpartierna, rekonstruerade Ruys de Beerenbrouck ännu en gång sin ministär. 1923 medförde till följd af Ruhr-ockupationen en skärpning af den ekonomiska depressionen. En plan att genomföra en förstärkning af flottan vållade finansminister de Geers afgång 1922, och då hans efterträdare för att skaffa behöfliga medel föreslog vidtgående inskränkningar i ämbetsmannakåren, kraftig sänkning af lönerna, indragning af statliga arbetslöshetsunderstöd och dessutom nya skatter, väckte detta lifliga protester bland vänstern. När flottförslaget i okt. 1923 kom före till behandling i Andra kammaren, inlämnades mot detta en petition, undertecknad af öfver 1 mill. personer. Förslaget föll, och ministären afgick. En långvarig ministerkris vidtog, som slutade först i jan. 1924 därmed, att Ruys de Beerenbrouck kvarstod i spetsen för ministären. — I aug. 1923 blef det bekant, att tyske exkronprinsen ämnade lämna N. Ambassadörskonferensen beslöt 8 nov. hemställa till nederländska regeringen att vägra exkronprinsen tillstånd härtill. Kronprinsen lämnade emellertid 10 nov. Wieringen, där han vistats, och begaf sig till godset Oels i Schlesien. Nederländska utrikesministern förklarade, att man hvarken i nederländsk lag eller folkrätten kunde finna några lagliga skäl att kvarhålla kronprinsen.

Litt.: N. Japikse, "Staatkundige geschiedenis van Nederland van 1887—1917" (1918) och "Die stellung Hollands im weltkriege" (1921), H. T. Colenbrander, "Studien en aanteekeningen over nederlandsche politiek 1909—19" (1920), G. Edmundson, "History of Holland" (1922), och M. J. Flier, "War finance in the Netherlands up to 1918" (1923). F. K. J.

Nederländska ordonnansen, *krigsv.* Se Ordonnans.

Neder Overheembeek [-oferhembek], stadsdel i Bruxelles.

***Nedertorneå.** 1. Socknen tillhör nu Torneå tingslag och omfattar 44,138 har, sedan vissa delar af Haparanda by administrativt, kommunalt samt i skolhänseende förenats med Haparanda stad. 4,426 inv. (1924). — 2. Tingslaget är fr. o. m. 1919 förenadt med Öfvertorneå tingslag till Torneå tingslag. — 3. Socknen hade 10,139 inv. 1923. Den hör till Uleåborgs stift. Folkhögskolans namn är Perä-Pohjolan (ej Perå-) kansanopisto. 1—2. E. A—t. 3. O. B—n.

***Nedervetil** hör nu till Borgå (svenska) stift. 2,500 inv. (1923). O. B—n.

***Nedjd.** Emiratet N. har under senaste årtiondet utvidgat sitt område genom eröfringar af prov. el Hasa 1913, emiratet Djebel Schammar 1921 samt Djof 1922. Genom ett fördrag af 1922 reglerades gränsen mot Asir (Jemen). Under Världskriget slöt N. förbund med Storbritannien och erkändes 1921 som oberoende sultanat. Arealen uppskattas f. n. till omkr. 1,072,000 kvkm., hvaraf det egentliga N. är 600,000 kvkm., invånarantalet till 585,000 pers. Regent är sultan ʿAbd-el-ʿazīz Ibn Saʿūd (f. omkr. 1882). Se vidare Vahhabiter (äfven i Suppl.). O. Sjn.

Nedre Björkvattnet. Se Björkvattnet. Suppl.

Nedre Bolsjön. Se Bolsjön. Suppl.

Nedre Eiker, förr Nedre Eker, härad och pastorat i Buskerud fylke (före 1919 Buskeruds amt), v. om Drammen, Norge. 122,09 kvkm. 6,798 inv. (1920). Industriverksamhet längs Dramsälfven, i Mjöndalen och vid Krokstadälfven. K. G. G.

Nedre Gautsträsk. Se Gautsträsk. Suppl.

Nedre Glottern. Se Glottern. Suppl.

Nedre Grucken. Se Grucken. Suppl.

Nedre Hatten. Se Hatten. Suppl.

Nedre Hillen. Se Hillen. Suppl.

Nedre hornen, *anat* Se Struphufvud, sp. 378.

Nedre hålvenen, *fysiol.* Se Blodomlopp, sp. 727.

***Nedre justitierevisionen** har 23 sept. 1915 fått ny instr., sedermera i vissa stycken ändrad, senast 31 dec. 1921. Antalet revisionssekreterare är ökadt till 23, hvartill komma 4 "förordnade" och 1 innehafvare af "extra rotel". En af revisionssekreterarna förordnas af K. M:t att tills vidare under högst tre år vara Nedre revisionens ordf. Expeditionen består af 6 protokollssekreterare, 2 registratorer, 1 kanslist, 1 andre protokollssekreterare och 5 amanuenser. C. G. Bj.

Nedre Laxforsen. Se Öre älf.

Nedre Leirfossen. Se Leirfossen. Suppl.

***Nedre Ullerud.** Patronatsrätten till komministraturen i Nedre U. upphörde fr o. m. 1922. 4,255 inv. (1924).

Nedre Ålyckefallet. Se Ålyckefallen.

Nedslagshandgranat. Se Handgranat. Suppl.

Nedstrand. Se Nerstrand. Suppl.

Nedsättningsbiljett (förr Rabattbiljett). Se Biljett. Suppl

***Neergaard**, Niels Th., var som finansminister i ministären Berntsen en af de främste upphofsmännen till grundlagsförslaget af okt. 1912, hvilket blef lag 5 juni 1915. Efter sin afgång med den öfriga ministären juni 1913 fulländade han sitt historiska verk *Under junigrundloven. En fremstilling af det danske folks politiske historie fra 1848 til 1866 I—II* (1892—1916), hufvudarbetet i dansk historia för

denna period. N. intog som vänsterns främste talare i finansfrågor en framskjuten ställning i folketinget, invaldes 1918 i politiska utskottet och var 1919 medlem af delegationen till Paris rörande Sönderjyllandsfrågan. N. stod i gränsfrågan urspr. helt på H. P. Hanssens (se d. o. Suppl.) ståndpunkt, men närmade sig småningom rörelsen för införlifvande af Flensborg med Danmark. Då N. efter valen i april 1920 till folketinget bildade en ny vänsterministär (maj s. å.), var gränsfrågan emellertid redan afgjord i enlighet med den s. k. Clausen-linjen (se Clausen, H. V. Suppl. och Slesvig. Suppl.). Stödd på en majoritet af vänstermän och konservativa, ledde N. som stats- och finansminister regeringen till april 1924 under mycket svåra förhållanden: krigstidens restriktioner skulle afvecklas, införlifvandet af Sönderjylland medförde mycket betydande statsutgifter, de ekonomiska förhållandena kräfde den största försiktighet, och föreningen mellan den på jordbruksbefolkningen stödda vänstern med stadshögern vållade mycket besvär. Landmandsbankens (se d. o. Suppl.) katastrof gaf anledning till angrepp mot N. för obeslutsamhet, och ministären måste i okt. 1922 rekonstrueras. Vid folketingsvalen 1924 fick den af socialdemokraterna och radikala vänstern bestående oppositionen en knapp majoritet, och N. afgick med anledning däraf (april s. å.). — Om N:s stora förtjänster som historiker se Aage Friis, "Under junigrundloven og dens forfatter" (i "Dansk hist. tidsskr.", 9:e række, I, 1918). — Jfr E. Henrichsen, "Mændene fra forfatningskampen", II (1914). P. E—t.

***Nef**, J. U., dog 13 aug. 1915.

Nefridier l. Segmentälorgan, *zool.* Se Exkretionsorgan. Suppl.

***Nefrit.** — 2. *Miner.* De gåtfulla fynden af bearbetade nefritföremål flerstädes i Europa, särskildt i pålbyggnaderna i Schweiz, förklaras numera ganska lätt, sedan man konstaterat förekomsten af anstående nefrit på olika ställen i Mellan-Europas bergstrakter, t. ex. i Alperna i Graubünden, i liguriska Apenninerna, i Frankenwald, vid Harzburg m. fl. st. 2. K. A. G.

Nefroskleros [-rås]. Se Alderssjukdomar, sp. 1003.

Nefrostomer [-ståm-], Segmental- l. Njurtrattar, *zool.* Se Exkretionsorgan. Suppl.

***Nefvishög**, officiellt Nevishög, omfattar nu 1,260 har. 1,546 inv. (1924).

Negativ fas, *bakteriol.* Blodet hos en häst innehåller en antitoxinmängd, motsvarande 100 immuniseringsenheter per kbcm. till följd af tidigare toxininsprutningar. Efter ny insprutning af toxin sjunker antitoxinmängden först — detta är den *negativa* fasen —, efter några dagar börjar en stigning — den *positiva* fasen —, till dess antitoxinmängden kommer betydligt öfver sin utgångspunkt. G. Wrgn.

***Neger**, F. W., dog 6 maj 1923 i Dresden. C. Lmn.

Negotiable dokumenter, da. Se Negotiera och Innehafvarpapper. Suppl.

***Negotin** tillhör nu Jugo-Slavien; 7,000 inv. Under Världskriget utkämpades i okt. 1915 i trakten af N. hårda strider mellan högra flygeln af den anfallande 1:a bulgariska armén (Bodjajev) och motstående del af 2:a serbiska armén (Stepanovitj). Serberna blefvo slagna och nödgade till återtåg mot Morava. Bulgarerna intogo staden den 21. Först i okt. 1918 besattes den af ententetrupperna. Jfr Världskriget, sp. 197 och 249. H. J—dt.

Negra, hamn. Se Albuñol. Suppl.

***Negrer.** Hos de under muhammedanskt inflytande stående negerstammarna ha kristendom och civilisation gjort endast ringa framsteg, och hos de rent hedniske negrerna har månggiftet verkat som hinder däremot. Om negrernas användning i Världskriget se Färgade (hjälp)trupper. Suppl. I Förenta staterna (väsentligen sydstaterna) funnos 10,463,131 negrer 1920. E. A—t.

***Negri**, Ada. Af hennes senare verk må nämnas diktsamlingarna *Esilio* (1914) och *Il libro di Mara* (1919), novellerna *Le solitarie* (1917), *Orazione* (1918) och *Stella mattutina* (1921).

***Négrier**, F. O. de, dog 23 aug. 1913 ombord på en turistångare under resa från Spetsbergen till Hammerfest.

Negriska kropparna, *med.* Se Vattuskräck.

***Negruzzi.** — 2. Jakob N. är led. af Rumänska akad. och var 1914—22 dess generalsekreterare.

***Neidenburg** hade 5,945 inv. 1919. Under slaget vid Tannenberg 23—31 aug. 1914 kom N., såsom stödjepunkt för ryska Narevarméns vänstra flygel, vägknut och öfvergångsställe öfver den sumpiga Neide, att spela en viktig roll. Staden intogs den 25 af 33:e ryska armékåren, återeröfrades den 28 af 1:a tyska kåren, anfölls förgäfves den 29 af 1:a ryska kåren och förblef alltsedan i tysk ego. N. förstördes delvis under slaget, men dess förnämsta byggnad, det på 1300-talet uppförda slottet (tysk ordensborg), förblef oskadad. Jfr Världskriget, sp. 174. H. J—dt.

***Neiiendam**, Nikolaj A., verkar från 1915 äfven som sceninstruktör vid k. teatern. — 2. Valdemar Karl N., den föregåendes broder, målare, f. 23 aug. 1870 i Köpenhamn, fick sin utbildning på akademien och hos Zahrtmann och har utställt på Charlottenborg från 1906. Hans specialitet är historiska bilder, företrädesvis från danska skalders och konstnärers lif omkr. 1800: Wessel, Ewald, H. K. Andersen m. fl. På Kunstmuseet i Köpenhamn finns *H. C. Andersen tar afsked af sin moder* (1911). — 3. Robert Johannes N., de föregåendes broder, skådespelare, teaterhistoriker, f. 24 mars 1880 i Köpenhamn, var anställd vid Casino 1900—05, Folketeatret 1905—11, Det ny teater 1911—14 och Betty Nansen-teatret 1917—19. Som teaterhistoriker har han utgett bl. a. "Breve fra danske skuespillere og skuespillerinder" (2 bd, 1911—12), skrifvit den psykologiska studien *Johanne Luise Heiberg* (1917), *Folketeatrets historie 1857—1908* (1919) och *Casino* (1923). Hans hufvudverk är det 1921 påbörjade *Det kgl. teaters historie 1874—1922*, som skall i 8 bd fortsätta Overskous teaterhistoria (2 bd hittills utkomna). Ett par af N:s böcker ha utkommit i sv. öfv. — N:s hustru (sedan 1907) Sigrid Marie Elisabet N., född Andersen, f. 31 maj 1873 nära Horsens, var anställd vid k. teatern i Köpenhamn 1891—96, Folketeatret 1900—11 och tillhör därefter ånyo k. teatern, där hon bl. a. i Holbergsroller visat ett frodigt och varmt temperament. P. E—t.

***Neikter**, J. F. Se A. Nilsson, "J. F. N." (i

”Samlaren”, XXXIV), och Kritik. Suppl., sp. 1224.

*__Neisser__, A., var professor i Breslau (ej Berlin) och dog där 30 juli 1916.

*__Neitzel__, O., dog 10 mars 1920 i Köln.

*__Nejlikbrosksvamp.__ Se färgplansch I till art. Svampar.

__Nejlikehus.__ Se Växthus, sp. 483 och fig. 5.

__Nejlikkummer__, *bot.* Se Nejlikrot.

__Nejlikpeppar__, detsamma som kryddpeppar (se d. o.).

__Nekludov__ [-ljudåf], Anatolij, rysk diplomat, f. omkr. 1855, tjänstgjorde som legationssekreterare i Sofia, Konstantinopel och Belgrad, var därpå i 6 år legationsråd i Paris och 1911—13 ryskt sändebud i Sofia. När efter Andra Balkankriget Rysslands inflytande i Bulgarien nästan försvunnit, ansågs ett diplomatombyte där önskvärdt, och N. bytte plats med ryska sändebudet i Stockholm, Savinskij, hvilkens ställning där blifvit ohållbar. I Stockholm var N. ackrediterad 1914—17, utsågs i april 1917 af provisoriska ryska regeringen till ambassadör i Madrid och tog i sept. s. å. afsked, enär han ansåg det växande sovjetinflytandet på ryska regeringen ha framkallat allmän upplösning och laglöshet. Sina minnen från Bulgarien, Sverige och Spanien har N. samlat i memoarboken *Diplomatic reminiscences* (1920; först publicerade i en fransk tidskrift; ”En diplomats minnen”, 1921). Hans bulgariska minnen ha rätt stort historiskt värde; minnena från Sverige äro af mera episodiskt intresse. V. S—g.

__Nekrasov__ [njekra'såf], Nikolai Vissarionovitj, rysk politiker, f. 1879, blef ingenjör från väg- och vattenbyggnadsinstitutet samt utnämndes 1902 till lärare i ritning vid teknologiska institutet i Tomsk och blef där 1905 professor i statik och brobyggnad. Han tillhörde 3:e riksduman (1911) och anslöt sig först till progressistgruppen, men efter dennas upplösning till kadettpartiet, till hvars ledare han hörde. I 4:e riksduman (1913) valdes han slutligen till 2:e vice ordf. N. tillhörde kadetternas vänstra flygel och invaldes vid revolutionen i mars 1917 i regeringen, där han blef kommunikationsminister och småningom allt närmare anslöt sig till Kerenskij. Han råkade i konflikt med sitt parti på grund af frågan om eftergifter åt ukrainerna, hvilkas beviljande kadetterna motsatte sig, och afgick ur regeringen 16 juli, men återinträdde vid regeringens konstruktion efter bolsjevikupproret några dagar därpå och blef nu ministerpresidentens, Kerenskijs, ställföreträdare samt ledde i denna egenskap ofta regeringen under Kerenskijs frånvaro. Då han utsattes för ihärdiga personliga angrepp, utträdde han åter i midten af sept. ur regeringen för att ej försvåra Kerenskijs ställning. Han utnämndes då till generalguvernör öfver Finland, dit han anlände, men där han ej hann uträtta något nämnvärdt, innan bolsjevikrevolutionen 7 nov. s. å. sopade bort honom. N:s senare öden äro okända. T. C.

*__Nekrolog.__ — Om *Necrologium Lundense* se Liber daticus. Suppl.

*__Nelson__ (sp. 749), J. O. G. Sager-N., är numera företrädd i Nationalmuseum af flera representativa målningar: *Gråvädersstämning på Ladugårdsgärde* (1892), *Fosterbröderna* (1894), *Flickhufvud* (odaterad) och i Göteborgs museum af ytterligare ett antal målningar (porträtt, stämningar från Bruges, franska landskap). G—g N.

*__Nelson__ (sp. 756), Leonard, är sedan 1919 e. o. professor i Göttingen. Bland hans senare skrifter må nämnas *Vorlesungen über die grundlagen der ethik* (3 bd, 1917 ff.) och *System der philosophischen rechtslehre* (1920).

__Nelson__, Axel Herman, biblioteksman, f. 11 sept. 1880 i Norrköping, filos. doktor i Uppsala 1909 och s. å. amanuens vid universitetsbiblioteket, blef 1914 förste bibliotekarie där. Utom smärre afhandlingar om klassisk filologi, bok- och biblioteksväsen har N. offentliggjort *Die hippokratische schrift peri physon* (1909), *Akademiska avhandlingar vid svenska universitet och högskolor 1890—1910* (1911), *Svensk bokkatalog 1906—1910* och *1911—1915, Aus J. H. Lidéns Tagebuch* (1921), *Peder Swartz gensvar* (i ”Uppsala universitetsbiblioteks minnesskrift, 1621—1921”, 1921) och *Richard de Bury, Philobiblon* (1922, med inl., öfv. och anm.).

__Nelson__, Helge Magnus Oskar, geograf, universitetslärare, f. 15 april 1882 i Ystad, filos. doktor i Uppsala 1911, tjänstgjorde 1905—09 vid Ölands folkhögskola, 1909—15 vid Stenstorps som rektor, blef 1915 lektor vid Stockholms folkskoleseminarium och 1916 professor i geografi i Lund. Bland hans skrifter, som behandla företrädesvis antropogeografiska problem, må nämnas *Öland* (i Emigrationsutredningen, 1909), *Om randdeltan och randåsar i mellersta och södra Sverige* (1910), *En bergslagsbygd* (i ”Ymer”, 1913), *Geografiska studier öfver de svenska städernas och stadslika orternas läge* (i Lunds univ:s ”Årsskr.”, 1918) och *Canada, nybyggarlandet* (1922). Han har företagit resor bl. a. till Canada (1921) och svenskbygderna i Nord-Amerika (1925) och är led. af Fysiogr. sällsk. i Lund (1918). O. Sjn.

__Nelson__, Erik, flygare, f. 12 juni 1888 i Stockholm, egnade sig först åt sjömansyrket, hvarunder han bland andra långfärder seglade jorden rundt, tog 1914 anställning som chaufför och mekaniker vid en automobilfabrik i New York samt 1915 som mekaniker hos ett aeroplanbolag i Buffalo, ingick 1917 i Förenta staternas flygkår (*aviation service*), där han inom kort blef lärare och löjtnant. 1919 företog han som flygförare och -eskaderchef flera pröfvande distansflygningar (bl. a. till och från Alaska) öfver nordamerikanska kontinenten. 17 mars—28 sept. 1924 deltog han som teknisk ledare och flygförare i amerikanska *världsomflygningen* (se d. o. Suppl.). N. var en af de båda flygförarna, som fullbordade hela flygningen. För denna bragd blef han vid återkomsten till Amerika föremål för storartad hyllning. H. J—dt.

__Nelu'sko__, mansroll (indisk slaf; baryton) i operan ”Afrikanskan” af Meyerbeer (se denne).

__Nēmo me impūne lace'ssit__, lat. (”ingen utmanar mig ostraffadt”), skotska Tistelordens devis.

__Nenonen__ [ne'nånen], Vilho Petter, finländsk militär, f. 6 mars 1883 i Kuopio, underlöjtnant i rysk tjänst 1903 och öfverstelöjtnant där 1915, blef vid frihetskrigets utbrott i jan. 1918 öfverste i finska armén, deltog i Uleåborgs eröfring och utsågs till artilleriinspektör och chef för vapenstaben vid högkvarteret. Efter krigets slut utnämndes han till byråchef vid fälttygmästardepart., 1919

till chef för kustartilleriet, s. å. till chef för fortbildningskurserna för artilleriofficerare och 1920 ånyo till artilleriinspektör. Sommaren 1923—jan. 1924 var han, som 1923 befordrades till generalmajor, försvarsminister och utsågs därefter till t. f. befälhafvare för armén. Då de finska tidningarna i hatfulla ordalag påyrkade inskränkning af de svenskspråkige officerarnas antal till en obetydlig bråkdel, uttalade sig N. offentligt med skärpa (jan. 1925) om vådan däraf. Detta föranledde bl. a. en mot honom riktad interpellation i riksdagen. I april 1925 afgick han som armébefälhafvare. T. C.

***Neo-**, *geol.* Se Eo-. Suppl.

***Neodym.** Sedan det gamla elementet didym (se d. o.) 1885 af Auer v. Welsbach uppdelats i 2 nya, praseodym och neodym, visade Demarçay 1898, att Auers neodym icke var rent, utan innehöll äfven samarium. — Neodym förekommer tills. med andra sällsynta jordmetaller af cergruppen (se Jordarter. Suppl.) i alla mineral, som innehålla cer, och är näst cer den vanligaste metallen i denna grupp. *Neodymoxiden*, Nd_2O_3, är i fullt rent tillstånd af karakteristisk ljusblå färg, men redan en ringa inblandning af t. ex. praseodym eller mangan ändrar färgen till gråbrun. Sannolikt finns äfven en högre, obeständig *neodymperoxid*, NdO_2. Neodymsalterna äro af vackert röd eller rödviolett färg och fluorescera i rödt, blått eller violett. Deras lösningar ega karakteristiskt absorptionsspektrum. Neodymmetallen har eg. v. 6,96 och smälter vid 840°. Dess förbränningsvärme är 1506 kal. pr gram Den håller sig ej blank i luften, utan bekläder sig snart med en grå oxidhinna. Af vatten angripes den långsamt vid vanlig temperatur, hastigare vid kokning. — En metod för framställning af rena neodymföreningar har utarbetats af O. Holmberg (1906). K. A. V—g.

Neomarxi'sm (af grek. *ne'os*, ny). Se Marx, H. K. Suppl.

Neomeli, *zool.* Se Yngelvård.

Nēomys, *zool.*, vattennäbbmussläktet. Se Näbbmössen, sp. 315.

***Neon.** (Rad 8 *står* atomvikt *bör vara* molekylarvikt) Neon kan skiljas från helium genom utfrysning medelst flytande väte. Dess spektrum innehåller ett stort antal orangegula linjer. Neongas har numera tills. med helium fått användning som fyllning i elektriska lampor, dels s. k. *neonglimlampor* (se Elektrisk belysning. Suppl., sp. 531), dels *neon-båglampor*. De senare ge ett starkt, orangefärgadt ljus och egna sig i följd af ljusets färg ej för rumsbelysning, men väl för signalering, reklam- och teaterbelysning m. m. — Enligt Aston är neon en blandning af minst 2 isotoper (se d. o. Suppl.) med atomvikt 20 och 22. — Se äfven Ädelgaser. K. A. V—g.

Neopalæophle'bia, *zool.* Se Odonata.

Neoteniska könsdjur (af grek. *ne'os*, ny, och *tēi'nein*, kvarhålla), *zool.* Se Termiter, sp. 900.

***Neovius.** — 3. L. T. Nevanlinna dog 5 maj 1916 i Helsingfors. — 4. E. R. N. afgick från senaten redan i juni 1905 och dog 27 sept. 1917 i Köpenhamn. — 5. A. A. N. dog 16 nov. 1913 i Helsingfors. — 6. Arvid Verner N. dog 28 jan. 1916 i Helsingfors. Hans porträtt meddelas å sp. 732. — 7. Ernst F. Nevanlinna blef senator och finansminister i aug. 1905, men tvangs efter nationalstrejken att afgå nov. s. å. Han var hufvudredaktör för ''Uusi Suometar'' till 1913, lärare i nationalekonomi vid handelshögskolan 1913—19, hufvudredaktör för samlingspartiets hufvudorgan ''Uusi Suomi'' 1919—22 samt blef professor i finanslära vid Helsingfors' universitet 1924. N. tillhörde till 1922 riksdagen, där han gjort sig bemärkt genom kunskaper, självständighet och oräddhet. Han tillhör fullmäktige för Finlands bank. Hans förnämsta arbeten äro en licentiatafh. om ordnandet af Finlands finanser efter 1809, ett arbete om Finlands finanser 1863—1904 samt en undersökning om beskattningen och kapitalbildningen (*Verotus ja pääomanmuodostus*, 1923). 3—7. T. C.

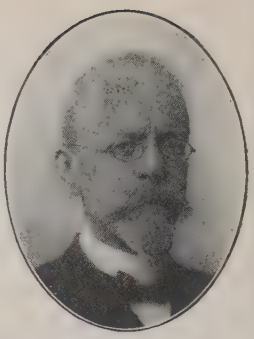

Arvid Verner Neovius.

Nep, rysk förkortning (efter begynnelsebokstäfverna) af *Novaja ekonomitskaja politika* (''Nya ekonomiska politiken''), brukad som sammanfattande namn på de ändrade ekonomiska grundsatser ryska sovjetregeringen från våren 1921 började tillämpa, sedan dess strängt kommunistiska experiment under åren förut grundligt misslyckats. Nep kom till uttryck i en rad förordningar från allryska centrala exekutivkommittén och folkkommissariernas råd om partiell återgång till fritt varubyte och privathandel. Den afsåg förnämligast att få ut böndernas produkter i marknaden, trygga lifsmedelstillförseln till industristäderna samt förmå bönderna att utvidga och förbättra sitt jordbruk. Sedermera ha den nya ekonomiska politikens grundsatser i tillämpningen åter modifierats i kommunistisk riktning. Se Ryssland. Historia. Suppl.

***Nepal** har nu omkr. 5,600,000 inv.

Neradol [-ål], *kem.* o. *tekn.*, konstgjordt garfämne, som framställes genom inverkan af formaldehyd på fenolsulfonsyror och bildar en sirapstjock vätska af sur reaktion. Neradol kan användas äfven som rengöringsmedel i st. f. tvål eller såpa, emedan den har stark fettemulgerande verkan. K. A. V—g.

***Nerander**, O. T., tog 1923 afsked som öfverläkare och lärare i psykiatri. Han är led. af Fysiogr. sällsk. (1904).

***Neretschka planina** tillhör nu Grekland.

***Nerikes allehanda** är nu middagstidning. Nuv. hufvudredaktör är sedan 1917 Valter Bratt (f. 17 juni 1868). Upplagans storlek är f. n. (1925) omkr. 9,500 ex., prenumerationspriset 14 kr. för år, den politiska färgen fortfarande liberal. Egare är Länstidningens tryckeri-a.-b.; aktiekapitalet 200,000 kr. Tryckeriet, som omfattar äfven civiltryckeri, sysselsätter 34 arbetare och har 6 sättmaskiner. Tidningen tryckes på 12-sidig rotationspress.

Nerikes-tidningen, daglig middagstidning i Örebro, började utges 1896 af Örebro nya tryckeriaktiebolag (aktiekapital 30,000 kr.) med 2 nummer i veckan; daglig sedan 1913. Hufvudredaktö-

rer ha varit A. Thelin (1896—97), Joh. Kvist (1897—1903); chefredaktör sedan 1903 är Elof Ljunggren (se d. o., äfven i Suppl.). Redaktionssekreterare är sedan 1906 Erik S. Lundh (f. 1879). Tidningens tryckeri sysselsätter 4 sättmaskiner; tidningen tryckes på flattrycksrotationspress Duplex. Upplagans storlek är omkr. 11,000 ex.; politisk färg är frisinnad.

Nerman, Matilda Malvina Sofia Amanda, skådespelerska. Se Taube 2.

Nerman, Einar Karl Henrik, militär, gymnast, f. 30 juni 1865 i Karlskrona, underlöjtnant i Kronobergs reg. 1888, major där 1914 och vid Hallands reg. 1915, i reserven och öfverstelöjtnant i armén 1920. — N. var 1898—1910 extra och 1910—14 ord. lärare vid Gymnastiska centralinstitutet. Han är ordf. sedan 1904 i Svenska, sedan 1920 i Nordiska gymnastikförbundet och sedan 1924 i Fédération internationale de gymnastique éducative. 1912—14 var han ordf. i Svenska gymnastiklärarförbundet (sekreterare där 1903—09). Han har varit ordf. i kommittéerna för utarbetande af gymnastik- och idrottsinstruktion för armén och marinen (1912) och af handledning i gymnastik för folkskolorna. N. har skrifvit bl. a. *Sammandrag af föreläsningar i pedagogisk gymnastik* (1898; ny uppl. 1900), *Gymnastik. Kort handledning* (1906; 3:e uppl. 1923), *Bajonettstrid* (1909) och *För barnen, dagöfningar i gymnastik* (5:e uppl. 1923). 1919—20 redigerade han ”Svenskt gymnastikblad” och 1921—24 ”Tidskrift i gymnastik”. N. har kraftigt bidragit till det yngre släktets fysiska fostran samt till kännedom om och förståelse för svensk gymnastik. H. J—dt.

Nerman. 1. Ture N., författare, f. 18 maj 1886 i Norrköping, där han vardt student, filos. kand. i Uppsala 1908, var 1910—15 redaktör af ”Nya samhället” i Sundsvall och 1916—17 af ”Folkets dagblad Politiken”. N. debuterade 1909 med *Nidvisor och solsalmer*, som följts af flera samlingar med mest revolutionära politiska, absolutistiskt agitatoriska och vulgärerotiska dikter, hvarjämte han skrifvit om Cyrano de Bergerac (1919) och öfversatt Robert Service (1917). N:s *Samlade verser* utkommo i 2 bd 1922, en roman, *Fem friska*, 1924. — 2. Birger N., den föregåendes broder, arkeolog, sagoforskare, f. 6 okt. 1888 i Norrköping, filos. doktor i Uppsala 1913 och docent i nordisk och jämförande språkforskning med nordisk sagohistoria där 1919, blef professor i arkeologi i Dorpat 1923. N. var ordf. i den socialdemokratiska föreningen Laboremus 1914—15. Han har gjort sig känd som forskare på gränsområdet mellan saga och historia, där han med arkeologiens hjälp sökt skala ut de verkliga historiska fakta. Bland hans arbeten märkas *Studier över Sveriges hedna litteratur* (1913), *Vilka konungar ligga i Uppsala högar?* (s. å.), *Sveriges äldsta konungalängd som källa för svensk historia* (1914), *Ottar Vendelkråka och Ottarshögen* (1917), *Det svenska rikets uppkomst* (1923), *Die herkunft und die frühesten auswanderungen der germanen* (1924) och *The poetic Edda in the light of archæology* (1925). Rent arkeologiska äro *Gravfynden på Gotland under tiden 550—800 e. Kr.* och *Die ältere eisenzeit Gotlands*, II (tills. med O. Almgren, 1923). — 3. Einar N., den föregåendes tvillingbror, konstnär, f. 6 okt. 1888 i Norrköping, studerade i Stockholm vid Konstnärsförbundets skola 1905—08, i Paris 1909—10 för Matisse samt åter i Stockholm för Wilhelmson 1911. Han deltog i ”de fyras” och ”de unges” utställningar 1908 ff., utförde tidningsillustrationer, utgaf karikatyralbum (*Konstnärsfolk*, 1910 m. fl.), bilderböckerna *Per Svinaherde* (1912), *Tummelisa* (1915) och *Mors lilla Olle* (1920) m. fl. julböcker för barn, har illustrerat ”En herrgårdssägen” (1913), ”Fredmans epistlar” (1915), Selma Lagerlöfs ”Legender” (1922) samt utgett ett *Gösta Berlingsgalleri* (1916). N. har dessutom utfört dekorativa målningar, skisser till dekorationer och dräkter till operan ”Per Svinaherde” och för Svenska baletten till ”De fåvitska jungfrurna”, har äfven målat dam- och barnporträtt i olja och akvarell. Med improvisatörens lifliga fantasi förenar N. mjuk typbildning och behagligt lätt, ibland en smula smånätt stiliseradt behandlingssätt. Sedan 1923 är N. bosatt i London och tidningstecknare där, har där äfven inredt Ivar Norellis club. Han har lämnat teckningar till flera engelska och franska tidningar, har i sin ungdom äfven studerat danskonst och deltagit i dansföreställningar i Stockholm, Oslo, Helsingfors och London. 1. R—n B. 2. T. J. A. 3. G—g N.

***Nernst,** W. N. kallades 1922 till president för Physikalisch-technische reichsanstalt i Charlottenburg, men återkallades 1924 till Berlins universitet som ord. professor i fysik och chef för dess fysiska institut. Han intar fortfarande den ledande ställningen som Tysklands mest framstående fysikaliske kemist. 1919 invaldes han i sv. Vet. akad.

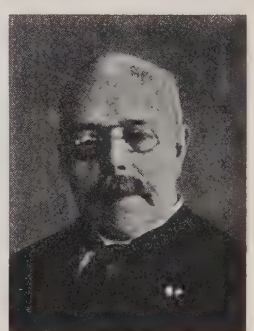

Efter den första publikationen af sitt grundläggande värmeteorem, som numera äfven betecknas som termodynamikens tredje hufvudsats, egnade han sig hufvudsakligen åt den experimentella och teoretiska bekräftelsen af denna sats samt åt utarbetningen af dess olika konsekvenser. Vid pröfningen af sin teori har N. med flera medarbetare i synnerligt noggranna experimentalarbeten uppnått atomvärdena vid låga temperaturer. Därvid fann han, att för hvarje grundämne ett temperaturområde existerar, inom hvilket den Dulong-Petitska regeln (se Dulong, P. L.) gäller strängt. Grundämnenas specifika värme aftar enligt Nernstska skolans mätningar asymptotiskt med temperaturen; uppritar man atomvärmena som funktion af den absoluta temperaturen, så skära icke kurvorna temperaturaxeln i dess nollpunkt, utan beröra denna axel asymptotiskt i nollpunkten. Denna atomvärmenas temperaturfunktion står i strid med den klassiska kinetiska teorien. En öfverensstämmelse mellan N:s experimentella resultat och teorien uppnåddes 1907 af Einstein och 1912 af Debye; den senares s. k. T³-lag skiljer sig emellertid, som Debye själf framhåller, ej väsentligt från en af N. kort förut uppställd formel för energiupptagandet. 1918 sammanfattade N. sina termokemiska och termodynamiska arbeten i

Die theoretischen und experimentellen grundlagen des neuen wärmesatzes. 1921 erhöll han Nobelpriset i kemi ”såsom ett erkännande för hans termokemiska arbeten”. S. å. utgaf han en liten kosmogonisk monografi: *Das weltgebäude im lichte neuerer forschung*, hvari för första gången räknas med radioaktiviteten i den kosmiska fysiken. H. E.

***Nernstlampan.** Se äfven Belysning 2. Suppl., sp. 529.

Neron kesar. Se Antikrist och Vilddjuret i Uppenbarelseboken.

Nerstrand, förr Nedstrand. 1. Pastorat i Ryfylke prosteri, Stavanger bispedömme, Norge, med socknarna N. och Sjernaröy. 159,48 kvkm. 2,178 inv. (1920). — 2. Härad och socken i Rogaland fylke (före 1919 Stavanger amt), Norge. 122,04 kvkm. 1,318 inv. (1920). Jordbruk och fruktodling. 2. K. G. G.

Ne'rtera, *bot.*, ett till fam. *Rubiaceæ*, underfam. *Coffeoideæ*, hörande örtsläkte. *N. depressa*, inhemsk i Anderna, odlas ej sällan i kruka som miniatyrprydnadsväxt. De oansenliga, gröna blommorna följas af en stor mängd små orangeröda bär, som hålla sig flera månader. G. L—m.

***Neruda.** 1. Vilhelmina N. Hennes syster Anna Marie Rudolfina N.-Arlberg dog 7 nov. 1920 i Köpenhamn. — 2. Franz N. dog 20 mars 1915 i Köpenhamn. 2. P. E—t.

***Nervander.** — 2. E. F. N. dog 27 jan. 1914 i Björneborg.

Nervgifter. Se Alkaloider 2. Suppl.

Nervkanalen, *anat.* Se Tänderna, sp. 740.

***Nervo,** Amado, dog 1919 som minister i Buenos Aires. N:s död inträffade vid ett tillfälligt besök i Montevideo, hvarifrån hans stoft hämtades af argentinska och uruguayska krigsfartyg, till hvilka äfven ett krigsfartyg från Cuba anslöt sig, och han blef under stora högtidligheter begrafven i Mexicos Pantheon. Man kan säga, att hela Spanska Amerika deltog i sorgen efter skalden N. Hans diktning är företrädesvis ett besjungande af kärleken. N:s stil är kristallklar, fin och spirituell med stänk af humor. Utom i hufvudarbetet nämnda arbeten märkas diktsamlingarna *Plenitud* (1896), *En voz baja* (1909), *Serenidad* (1914), *Elevación* (1916), *Florilegio* (1919), *El estanque de los lotos* (1919) och *Mis mejores poemas*. Litt.: Gonzalez Blanco, ”Elogio de la crítica”, och ”Homenaje á la memoria de A. N.” i argentinska tidskr. ”Atenea”, maj—juni 1919. Ad. H—n.

Nervrötter, *anat.* Se Ryggmärg, sp. 1331.

***Nervsjukdomar.** Sp. 802, rad 3—7 nedifr.: om orsaken till beriberi se Vitaminer.

***Nervsystemet.** En framställning i bild af människokroppens centrala nervsystem meddelas å pl. III till art. Människan.

***Nervus.** *N. cochleāris. N. vestibulāris.* Se Vestibularapparaten, sp. 59. — *N. linguālis.* Se Smak, sp. 3.

Nervö (fi. *Narvi*), finländsk fyr i östra delen af Finska viken, 60° 25′ n. br., 27° 57′ ö. lgd fr. Gr. (uppf. 1867). Fast, hvitt sken, 20,000 hlj.; lysvidd 16,5 min. Mistsignalering. O. B—n.

Nervö, Alfred Christian, dansk flygare, f. 10 okt. 1879 i Köpenhamn, d. där 11 aug. 1921, var från 1905 medarbetare i ”Politiken”, lärde sig flyga 1909 och företog 3 juni 1910 den första flygningen öfver Köpenhamn. Han var en af automobilsportens föregångsmän i Danmark. Han utgaf sina minnen (*Ti aar bag rattet*, 1917—18). P. E—t.

Nerz. Se Närts.

Nesibin, stad. Se Nisibis.

***Nesle** hade 2,251 inv. 1921. Det besattes under Världskriget 29 aug. 1914 af tyskarna, men återtogs af fransmännen 18 mars 1917. Under tyska offensiven mot Amiens 1918 stormades det då af engelsmännen besatta N. 25 mars af tyskarna, hvilka dock under slaget vid Albert-Péronne (af tyskarna äfven benämndt ”slaget vid Nordkanalen vid N. och Noyon”) åter måste utrymma staden 28 aug. s. å. Den låg då till stor del i ruiner. Jfr Världskriget, sp. 163, 218, 235 och 240. H. J—dt.

Nesseby. 1. Pastorat i Varanger prosteri, Hålogaland bispedömme, Norge, med socknarna N. och Polmak. 3,282,48 kvkm. 1,704 inv. (1920). — 2. Härad och socken i Finmark fylke (före 1919 Finnmarkens amt) och N. pastorat. 1,415,36 kvkm. 1,160 inv. (1920). Fiske. 2. K. G. G.

***Nestor,** rysk författare. ”Nestorskrönikan” utkom 1919 i sv. öfv. af A. Norrback.

Nestori'dæ, *zool.* Se Papegojor, sp. 1487.

Nestorpapegojsläktet, *zool.* Se Papegojor, sp. 1487.

Netjuj, I. P. Se Ukrainska litteraturen.

Netscher, Frans, holländsk författare, f. 13 april 1864 i Haag, stenograf i den holländska riksdagen och i Leiden. N. började 1884 att skrifva samtida naturalistiska berättelser och romaner i Zolas stil, hvilka hade stor betydelse som opposition mot det föregående skedets schablonmässiga och stagnerade novellistik (*Dina, Egoisme, Studies naar het naakt model, Menschen om ons* m. fl.). Han har vidare skrifvit om Josef Israëls (1887) och gett riksdagsporträtt (1889—90). R—n B.

***Nettelblad,** P. A. V., utnämndes 1914 till generalfältläkare och tog afsked 1917. Han är led. af Krigsvet. akad. (1907).

***Netto,** E., dog före 1922.

Ne'ttoenergi [-jī], *landtbr.* Se Fodervärde. Suppl., sp. 911.

Nettoyeurs [nättωajör], fr. (af *nettoyer*, rensa, rensopa), de mindre truppafdelningar inom franska infanteriets kompaniförband, som under Världskriget hade till åliggande att följa efter det anfallande infanteriet för att tillfångataga eller nedgöra de i skyttevärnen eller skyddsrummen efter stormningen kvarvarande af besättningen. H. J—dt.

***Netze** tillhör nu med sitt öfre lopp Polen, bildar därpå gräns mellan Polen och Preussen samt utflyter på preussiskt område i Warthe. O. Sjn.

***Netzedistriktet.** Större delen af området har 1919 afträdts till Polen, resten ingår i reg.-omr. Posen—Westpreussen. O. Sjn.

N. Vilhelm Netzel.

***Netzel.** — 2. N. V. N. dog 7 febr. 1914 i Stockholm. Hans värdefulla europeiska herbarium donerades till Stockholms högskola. G. L—m.

Neubecker [nå'j-], Friedrich Karl, tysk rättslärd, f. 26 juni 1872 i Rodenbach, Rhenpfalz, d. 31 dec. 1923 i Heidelberg, blef 1897 juris doktor och 1902 docent samt 1909 tit. professor, allt i Berlin; 1918 erhöll han en nyinrättad professur i jämförande rättsvetenskap i Heidelberg. N. är mest känd för sina arbeten på den jämförande rättsforskningens fält, där hans ovanligt omfattande språkkunskaper gjorde honom särskildt skickad att uppnå vackra resultat. Med storartad forskningsflit framlade han också det ena arbetsresultatet efter det andra, såsom *Vereine ohne rechtsfähigkeit I* (1908), *Die tuberkulose nebst ihren juristischen beziehungen* (s. å.), *Die mitgift* (1909), *Zwang und notstand I* (1910) och *Der ehe- und erbvertrag im internationalen verkehr* (1914). Särskildt intresse visade han för nordisk, icke minst svensk, rätt, såsom framgår af hans arbeten *Die neue schwedische ehegesetzgebung* (1920) och *Finnlands eherechtsreform* (1921) samt framför allt af hans mönstergillt utförda tyska öfv. af T. Alméns stora verk ''Om köp och byte av lös egendom'' (*Das skandinavische kaufrecht I—III*, 1922; se Alm é n 2. Suppl.). C. G. Bj.

***Neuberg,** Karl, blef e. o. professor 1916 och ord. honorarprofessor 1919 vid Berlins universitet samt ord. professor vid landtbrukshögskolan i Berlin 1921. Alla N:s arbeten ligga inom biokemiens område. Dels äro de af preparativ art, dels ha de behandlat ämnesomsättningen i högre och lägre organismer. Mest bekanta äro N:s arbeten inom jäsningskemien, där han ungefär samtidigt med Constein och Lüdecke upptäckte glycerinjäsningen samt beskref i anslutning till dessa arbeten förloppet af den alkoholiska jäsningen i alkalisk lösning. Af stor betydelse är N:s upptäckt af ett i den biokemiska kolhydratsspjälkningen deltagande enzym, som sönderdelar pyrodrufsyra i acetaldehyd och kolsyra och som han kallade *karboxylas* (se d. o. Suppl.). Sedan 1922 är N. led. af Fysiogr. sällsk. i Lund. H. E.

***Neubreisach,** officiellt *Neuf-Brisach*, tillhör franska dep. Haut-Rhin, arrondissemanget Colmar. 1,473 inv. (1921).

Neuburger [nå'jbor-], Max, österrikisk läkare, universitetslärare, f. 8 dec. 1868 i Wien, 1898 docent samt 1904 e. o. och 1917 ord. professor i medicinens historia vid Wiens universitet, är framstående medicinsk historisk författare. Han höll 1923 föredrag i Stockholm. C. S—g.

Neuchâtel-ost [nö∫atä'l-]. Se Ost, sp. 1043.

***Neudorf.** — 2. N. tillhör nu Polen. — 4. N. tillhör nu Tjecho-Slovakien.

***Neue freie presse.** Utgifvare var 1881—1920 doktor Moritz Benedikt (f. 1849, d. 1920); nuv. utgifvare är doktor Ernst Benedikt.

***Neuenburg.** 1. N. tillhör nu Polen. Dess officiella namn är nu Nowe.

Neuenkirchen [nå'jen-], kyrkby omkr. 5 km. n. v. om Greifswald. Omkr. 500 inv. På dess kyrkogård är T. Thorild begrafven.

Neuensund [nå'jensont], by i preussiska reg.-omr. Stettin, Pommern. Under Pommerska kriget 1761 utkämpade majoren frih. J. M. Sprengtporten 18 sept. i spetsen för 1,900 man med några kanoner en för de svenska vapnen synnerligen hedrande strid mot en preussisk kår om 4,000 man med 11 kanoner under öfverste Belling, som blef i grund slagen. Omkr. 260 fångar togos. L. W:son M.

***Neue preussische zeitung** (Kreuzzeitung) är f. n. organ för den gammalpreussiskt konservativa flygeln inom det tysknationella partiet. Bland dess medarbetare märkas främst grefve F. V. K. von Westarp, som skrifver den inrikespolitiska, och professor O. Hoetzsch, som skrifver den utrikespolitiska veckoöfversikten.

Neue zürcher zeitung [nå'je-tsajtoŋ], i Zürich 3 ggr dagligen utkommande schweizisk tidning. Den uppsattes 1780 med namnet ''Zürcher zeitung'' och utkom urspr. 2 ggr i veckan som opolitisk nyhetstidning. Sedan 1821 är den organ för den tysk-schweiziska liberalismen. Den är i förbundsfrågor af centralistisk uppfattning, har en omfattande och välskött handelsafdelning, innehåller utrikeskorrespondenser i mängd och är organ för de schweiziska handels- och industrikretsarna.

Neuf-Brisach [nö-brisa'∫], officiellt namn på Neubreisach.

***Neufchâteau.** 1. N. hade 2,569 inv. 1920. Under Världskriget utkämpades 22—23 aug. 1914 i linjen Graide (30 km. n. v. om N.)—N.—Léglise (9 km. s. ö. om N.) ett fältslag mellan tyska 4:e armén (hertig Albrekt af Württemberg) och franska 4:e armén (de Langle de Cary). Slaget, som var en renkonterstrid i stor skala, slöt med, att franska armén, omfattad i vänstra flanken öfver Gedinne, måste gå tillbaka bakom Semois och därefter bakom Maas. Jfr Världskriget, sp. 161. H. J—dt.

Neufchatel [nö∫até'l], Nicolas, flamsk målare. Se Nieucastel, C. van.

Neu-Freiburg [nåj-frajborg]. Se Nova Friburgo.

***Neuilly.** 1. N.-sur-Seine. Här undertecknades 27 nov. 1919 fredstraktaten mellan Bulgarien och de i Världskriget allierade makterna (Förenta staterna hade ej varit i krig med Bulgarien). Om fredsvillkorens innehåll se Bulgarien. Suppl., sp. 898—899, och Världskriget, sp. 273.

***Neujd,** A. Herman, har utfört många statyer och statyetter af den från hans tidigare verksamhet kända karaktären (*Lilla danserskan*, *Siren*, *Bäcken*, *Sagan* m. fl.), dessutom porträttbilder på grafstenar samt dekorativ skulptur och keramiska verk. Han är representerad äfven i Walker art gallery i Liverpool. G—g N.

Neukamp [nå'j-], by på Rügens södra kust, där kurfursten af Brandenburg Fredrik Vilhelm 13 sept. 1678 lyckades landstiga under striden mot svenskarna. Kolonn med kurfurstens staty.

***Neukölln** ingår nu i ''Storberlin'' (*Stadtgemeinde Berlin*). Se Berlin. Suppl.

***Neuman**, L. M., tog 1917 afsked från skolan och dog 17 febr. 1922 i Ystad.

***Neumann** (sp. 831), Karl, blef 1911 professor i Heidelberg.

Neumayr [nå'jmajr], Melchior, tysk-österrikisk geolog och paleontolog, f. 24 okt. 1845 i München, d. 29 jan. 1890 i Wien, privatdocent i Heidelberg 1872, kallad 1873 till den nyinrättade professuren i paleontologi vid universitetet i Wien, intog bland sin tids geologer ett mycket framstående rum. Hans arbeten behandlade väsentligen de mesozoiska formationerna i mellersta och södra Europa, deras fossil och utbredning. *Klimatische zonen während der jura- und kreideperiode* (1883) och *Die geographische verbreitung der juraformation* (1885; se Jurasystemet, sp. 303) voro banbrytande för den paleogeografiska behandlingen af de sedimentära bildningarnas förekomst och utbredning, i det att de ådagalade befintligheten af klimatiska zoner inom de två nämnda formationerna. Hans *Erdgeschichte* (2 bd, 1886—87; ny uppl. af V. Uhlig 1895 och af Fr. E. Suess, I, 1920; delvis, med beaktande af svenska förhållanden bearbetad af A. G. Nathorst i "Jordens historia", 1884—94) är en samlad populär framställning af geologien, som haft ofantligt stor betydelse för spridningen af kunskaper i geologien. N:s paleontologiska arbeten, utmärkta särskildt därigenom, att han konsekvent tillämpar utvecklingsläran, utgöras af ett antal specialarbeten samt början af handboken *Die stämme des tierreichs* (I, 1888, omfattande ung. hälften af evertebraterna). K. A. G.

***Neumöhlen** tillhör nu Lettland.

***Neunkirchen.** 1. N. tillhör Saarområdet.

Neu-Ossegg [nå'j-]. Se Ossegg.

***Neuostpreussen** är nu deladt på Polen och Litauen.

Neu-Petro'polis [nå'j-], koloni. Se Nova Petropolis.

Néurastēniker. Se Neurasteni, sp. 837

Néuritis acu'stica. Se Öronsjukdomar, sp. 173.

Néuroaktionsfosfēnet, *fysiol.* Se Gertz, Hans V. Suppl.

Néuropo'rus (af grek. *nēū'ron*, nerv, och *po'ros*, genomgång), *embryol.* Hos fostren af flertalet ryggradsdjur öppnar sig under ett tidigt utvecklingsskede ryggmärgens centralkanal (se Ryggmärg, sp. 1331) framtill genom den s. k. neuroporus på embryonalkroppens yta. L—e.

Néurōtisk (af grek. *nēū'ron*, nerv), som har afseende på, härrör från nerverna.

Néurōtoma flavive'ntris, *zool.* Se Sågstekelar.

***Neusatz** tillhör nu Jugo-Slavien.

***Neusiedlersjön.** Norra delen ligger nu inom österrikiskt område, den södra inom ungerskt.

***Neusohl** tillhör nu Tjecho-Slovakien.

***Neustadt.** 1. N. tillhör nu Polen och benämnes Wejherowo. — 10. N. tillhör nu Thüringen. — 13. N. tillhör nu Bajern. — 14. N. tillhör nu Tjecho-Slovakien.

***Neutra.** 1—4 tillhöra nu Tjecho-Slovakien och benämnas officiellt Nitra.

***Neutral.** — 3. Se äfven Indikator samt Väteionkoncentration, bägge i Suppl.

Neutraleisen [-ajsen]. Se Elektrokemisk industri. Suppl., sp. 555.

***Neutralitet** är, efter Nationernas förbunds tillkomst, icke under alla krig tillåten för detta förbunds stater, utan blott under krig, som enligt förbundsakten äro otillåtna, eller krig, hvari förbundet såsom sådant blir part. Otillåtna äro alla krig, som börjas utan iakttagande af den utjämningsprocedur, som förbundsakten utstakat, eller i strid med de utslag, hvartill denna under vissa förutsättningar kan leda. Om någon stat börjar ett otillåtet krig, bli därigenom förbundets alla stater att anse som angripna och skola mot fredsbrytaren tillämpa de ekonomiska och militära sanktioner, som förbundsakten föreskrifvit; dock beror det formellt af hvarje stat själf att afgöra, huruvida det inledda kriget bör anses som otillåtet eller ej. Endast för det fall, att en stats neutralitet uttryckligen genom fördrag erkänts, kan sålunda neutralitet numera utan inskränkning ega rum. Detta är fallet allenast med Schweiz, hvars permanenta och garanterade neutralitet i Versaillesfreden 1919 erkändes, ehuru från densamma undantogos de delar af Savojen, som 1815, utan att tillhöra Schweiz, gjorts delaktiga af dess neutralitet (se Neutral zon. Suppl.). Belgiens garanterade och permanenta neutralitet enligt 1839 års fördrag blef däremot genom samma fred förklarad upphäfd. Sverige upprätthöll under Världskriget sin neutralitet i full utsträckning enligt de regler, som 1904 och 1912 bestämts, med några tillägg. Sålunda utfärdades ett nytt konvojreglemente 29 okt. 1915 i st. f. det äldre af 1812, hvilket dock afsett både krigskonvoj och neutral konvoj, under det att 1915 års afser blott den senare. Likaså gåfvos bestämmelser om handelsfartygs skyldighet att föra nationalitetsflagga genom kung. 14 aug. 1916 och om förbud för främmande undervattensbåtar att passera svenskt vatten inom 3 minuters distans genom kung. af 29 nov. 1915 och 19 juli 1916; dock ändrades icke därigenom den vanliga svenska sjöterritorialgränsen af 4 minuter. Rld.

Neutralon [-lån], *farm. med.*, ett på syntetisk väg framställdt aluminiumsilikat, ett lukt- och smaklöst, hvitt, i vatten olösligt pulver. Medlet ges invärtes mot magsyra, 1 tesked 3 ggr dagligen, $^1/_2$ timme före hvarje måltid. C. G. S.

***Neutral zon** utgjorde, enligt 1815 års Wienkongress-akt vissa delar af Savojen, hvilka i händelse af krig, hvari den makt, till hvilken de hörde, möjligen kunde invecklas, skulle af Schweiz besättas för att åtnjuta samma erkända neutralitet som detta land. Genom Versaillesfredens art. 435 med bihang upphäfdes 1919 denna neutralisering. Å andra sidan skapade samma fred genom art. 42—44 en helt ny neutral zon på så sätt, att Tyskland förpliktades att lämna Rhenflodens stränder obefästa, den vänstra ända till gränsen, den högra till 50 km. utsträckning inåt landet från stranden. Neutraliseringen blef här af liknande beskaffenhet som den i 1905 års svensk-norska konvention. En ytterligare neutralisering af viss zon har sedermera skett genom Ålandsfördraget af 20 okt. 1921 beträffande Åland och dithörande ögrupp (se Åland). Rld.

Neutrodyn. Se Rundradio. Suppl.

Neuve-Chapelle [növ∫apä'l], förutvarande by i franska dep. Pas de Calais, 12 km. n. ö. om Béthune, fullständigt förstörd under Världskriget.

Byn intogs af tyskarna 29 okt. 1914 och ingick sedan som en (omstridd) stödjepunkt i tyska fronten i Artois. 10—14 mars 1915 stod vid N. ett fältslag mellan den anfallande 1:a engelska armén (Haig) och den försvarande 6:e tyska armén (kronprins Ruprecht af Bajern). Slaget, som var synnerligen förlustrikt särskildt för engelsmännen, slöt med, att dessa satte sig i besittning af byn, men något vidare resultat uppnåddes icke. Jfr Världskriget, sp. 183 och 184. H. J—dt.

Neuville-Saint-Vaast [növi'l sä väst], by i franska dep. Pas de Calais, 7 km. n. om Arras, till större delen förstörd under Världskriget. 645 inv. (1921). Byn besattes i okt. 1914 af tyskarna, som omdanade den till en stark stödjepunkt i frontdelen Lens—Arras. Under ställningskriget 1915—16 var N. med närliggande befästningar, särskildt det s. om byn belägna invecklade systemet af skytte- och förbindelsevärn, som af tyskarna benämndes Labyrinth, föremål för synnerligen hårda och förlustrika strider mellan tyskarna och fransmännen. I synnerhet var detta fallet under Lorettoslaget (se Lorettohöjden. Suppl.) 9 maj—23 juli 1915, då byn slutligen eröfrades af fransmännen, som behöllo den, samt äfven en del af Labyrinthställningen af dem intogs, under höstslaget vid La Bassée och Arras 25 sept.—13 okt. s. å. samt i jan. 1916. Under slaget vid Arras på våren 1917 intogs sistnämnda ställning 9 april h. o. h. af engelsmännen. Jfr Världskriget, sp. 169, 184, 185, 205 och 218. H. J—dt.

***Nevada**, stat, hade 77,407 inv. (46,240 män och 31,167 kvinnor), 0,4 på 1 kvkm., 1920, en minskning sedan 1910 med 5,5 proc. Af i utlandet födda 14,802 hvita voro 545 från Sverige, 206 från Norge, 551 från Danmark och 182 från Finland. Farmernas antal har vuxit till 3,163 med 954,000 har areal och 99,78 mill. doll. värde 1920. Värdet af bergsbruksprodukterna hade 1921 gått ned till 14,04 mill. doll. Fabriksindustrien omfattade 166 företag med 3,119 arb. och 22,87 mill. doll. värde 1919. Senaten har nu 17 och representanternas hus 37 medl. 1922 funnos 38 ''high schools''. Antalet counties är nu 17. Litt.: S. Davis, ''History of N.'' (2 bd, 1912). E. A—t.

***Newall**, H. F., är ock direktor för det i Cambridge 1913 inrättade astrofysiska institutet, hvars ''Annals'' (bd III och IV) han utgett.

Nevaviken. Se Östersjön, sp. 263.

Newbolt [njō'bāult], sir Henry John, engelsk författare, f. 6 juni 1862, var advokat till 1899, utgaf 1900—04 ''Monthly review'', har författat blankversdramat *Mordred* (1895), en Tennysonsimitation, de populära sjömansdikterna *Admirals all* (1897) och *The island race* (1898), som ofta ha historiska motiv och som i likhet med Kiplings ha imperialistisk tendens, historiska berättelser som *The old country* (1906), *The new june* (1909), *The Twymans* (1911) m. m., *Poems new and old* utkom 1912. R—n B.

New Britain [njō' bri'tn], Nya Britannien, nu officiellt namn på Nya Pommern.

***New Brunswick.** 1. Provins. Befolkningen har 1911—21 ökats med 10,2 proc. till 387,876 inv., 5 på 1 kvkm. Af i utlandet födda voro 578 svenskar, 588 norrmän och 976 danskar 1921. — 2. Staden N. hade 32,779 inv. 1920.

New english dictionary [njō' i'ŋgliʃ di'kʃənəri]. Se Murray, sir James. Suppl.

Nevers [nəvär], grefve af, mansroll (mönster af ridderlighet; baryton) i Meyerbeers (se denne, sp. 387) opera ''Hugenotterna''.

Nevežis. Se Nevjasja. Suppl.

***Newfoundland.** Kolonien hade 263,033 inv., hvaraf 3,774 i Labrador (1921). Ministären får nu bestå af 10 led. Immigranterna voro 8,865 och emigranterna 8,233 1921.

***New Hampshire** hade 443,083 inv., 18 på 1 kvkm., 1920, hvaraf 442,331 hvita. Af i utlandet födda 91,233 hvita voro 1,886 från Sverige, 427 från Norge, 204 från Danmark och 1,558 från Finland (s. å.). Farmernas antal minskades perioden 1910—20 med 24,1 proc. till 20,523, men samtidigt ökades deras värde med 14,4 proc. till 118,66 mill. doll. Äfven industrien har gått framåt, om än obetydligt, och omfattade 1,499 fabriker med 329,17 mill. doll. kapital, 83,074 arb. och 407,21 mill. doll. tillverkningsvärde 1919. Järnvägarnas längd 1921 var 2,417 km., hvaraf 402 km. elektriska. 1923 funnos 78 offentliga ''high schools''. Litt.: Rollins, ''Guide to New Hampshire'' (årl.). E. A—t.

New Ireland [njō' āi'ələnd], Nya Irland, officiellt namn på Nya Mecklenburg (se Bismarck-arkipelagen, äfven i Suppl.), tillhör nu Australiska statsförbundets mandatområde Nya Guinea.

***Nevis.** Redonda hör till Antigua, ej till N.

Nevishög. Se Nefvishög (äfven i Suppl.).

Nevjasja, lit. *Nevežis*, biflod fr. h. till Njemen i Litauen. 1,888 km. lång. N. är vid högvatten segelbar i sitt nedre lopp och spelade på Hansans tid en viss roll för sjöfarten. E. A—t.

***New Jersey** hade 3,155,900 inv. (149 på 1 kvkm.) 1920, en ökning sedan 1910 med 24,4 proc. De hvite voro 3,037,087 och negrerna 117,132. Af 738,613 i utlandet födda hvita voro 10,675 från Sverige, 5,343 från Norge, 5,704 från Danmark och 2,109 från Finland. Antalet farmer har gått ned betydligt — till 29,702 med 923,760 har areal — från 1910. Samtidigt har stadsbefolkningen ökats till 78,7 proc. af den hela. Mineralprodukternas värde beräknades till 47,64 mill. doll. 1921. Fabrikernas antal var 11,057 med 508,686 arb. och 3,672 mill. doll. tillverkningsvärde. Järnvägarnas längd 1922 var 5,937 km., hvaraf 1,999 km. elektriska. S. å. funnos i staten 280 km. kanaler. Litt.: Tanner, ''The province of N.'' (1908). E. A—t.

Newmarch [njō'mātʃ], William, engelsk statistiker, f. 28 jan. 1820 i Thirsk, d. 23 mars 1882, innehade 1862—81 en hög ställning i bankirfirman Glyn, Mills & co. Se Prisindextabeller, sp. 293.

***New Mexico** hade 360,350 inv. (1,8 på 1 kvkm.), hvaraf 190,456 män och 169,894 kvinnor 1920, en folkökning sedan 1910 med 10,1 proc. Af i utlandet födda 29,077 hvita voro 310 från Sverige, 128 från Norge och 115 från Finland 1920. Farmernas antal har minskats till 29,844, men arealen ökats till 98,785 kvkm. Industriens produktvärde mer än fördubblades 1909—19 till 17,86 mill. doll. 1923 funnos 76 offentliga ''high schools'' samt 3 normalskolor. Representationen består nu af en senat med 24 och ett representanthus med 49 medl. Grefskapens antal är nu 31. Litt.: E. A. Powell, ''The

end of the trail: The far west from New Mexico to British Columbia" (1915). E. A—t.

*__New Orleans__ hade 387,219 inv. 1920. En stor ny kanal öppnades 6 febr. 1923 mellan Mississippi och Lake Pontchartrain, i n., en sträcka på omkr. 5,5 km.

*__New red sandstone__ är en benämning, som numera nästan h. o. h. gått ur bruk, och de bildningar, som räknades dit, ha blifvit hänförda till olika nivåer af *perm* och *trias*. — *Old red sandstone*, devonsystemets kontinentala eller limniska facies, har visat sig väl kunna skiljas från samtidiga marina bildningar. Old red sandstone förekommer i västra Ryssland, i Norge, på Spetsbergen, på Brittiska öarna samt i östra delen af Nord-Amerika (New England). Den devoniska kontinent, där old red sandstone aflagrades, har sålunda sträckt sig tvärs öfver Nord-Atlanten (se Kaledoniska bergskedjan. Suppl.). K. A. G.

*__Nevrekop__ tillhör nu Bulgarien.

__New Wimbledon__ [njō′ *ωi*′mbəldən]. Se Wimbledon.

__New Windsor__ [njō′ *ωi*′nsə]. Se Windsor 1.

*__New York.__ Staten hade 10,385,227 inv. (5,187,350 män och 5,197,877 kvinnor), 81 på 1 kvkm., till folkmängd alltjämt den första, men i fråga om folkmängdstäthet den femte unionsstaten (1920). De hvite utgjorde 10,172,027, negrerna 198,483 och indianerna 5,503 pers. Af 2,786,112 i utlandet födda hvita voro 53,025 från Sverige, 27,573 från Norge, 14,222 från Danmark och 12,504 från Finland. 28 städer hade 1920 öfver 20,000 inv. hvar, bland dem 6 öfver 100,000 inv. hvar. Af 4,315,404 medl. i olika kyrkosamfund (1916) voro 63,6 proc. romerska katoliker, 7,6 proc. metodist-episkopaler, 5,3 proc. protestant-episkopaler, 5,2 proc. presbyterianer, 4,2 proc. baptister, 2,6 proc. judar, 1,7 proc. lutheraner, 1,5 proc. reformerta, 1,5 proc. kongregationalister och 6,7 proc. anhängare af andra kyrkosamfund. — Jordbrukens antal minskas oafbrutet (från 215,597 år 1910 till 193,060 år 1920). Äfven den förr viktiga fårafveln är på retur, hvaremot mejeriproduktionen är i starkt uppsving. Äfven malm- och stenproduktionen har gått mycket framåt, och totalvärdet af mineralprodukter anslogs till 75 mill. doll. 1921. Industrien omfattade 49,330 fabriker med 6,012 mill. doll. kapital, 1,228,130 arb. och 3,867 mill. doll. tillverkningsvärde 1919. — År 1923 hade staten 2,144 tidningar, hvaraf 192 dagliga (1,874 äro på engelska, 28 på spanska, 24 på italienska, 22 på tyska, 22 på jiddisch o. s. v.; bland de öfriga äro ytterligare 27 olika språk representerade). — Folkundervisning är obligatorisk t. o. m. 18 års ålder samt sedan 1916 äfven fysisk fostran för barn mellan 8 och 18 år. 1922 funnos 11,865 offentliga skolor med 1,826,506 lärjungar, 1,037 offentliga ”high schools” med 273,034 lärj., 10 offentliga normalskolor med 9,288 lärj. samt 145 universitet, colleges, yrkes- och tekniska skolor med 73,623 studerande. — N. är nu deladt på 62 grefskap. Järnvägsnätet var 22,541 km., hvaraf 9,038 km. elektriska, 1921. Kanalernas längd var 1,027 km., hvaraf 581 km. på Eriekanalen. Nyligen har dessutom The state barge canal fullbordats mellan New York city och Buffalo, en djupvattensränna om 1,271 km. och 3,65 m. minimidjup. Litt.: H. A. Stebbins, ”A political history of the state of New York” (1913), och J. Malcolm, ”New York red book” (1919). E. A—t.

*__New York.__ Staden N. hade enligt dess hälsovårdsdepartements (*municipal department of health*) uppgifter 5,927,617 inv. 1923, sålunda fördelade: Manhattan 2,267,006; Bronx 840,544; Richmond 127,548; Brooklyn 2,156,780; Queens 535,739. Jämte förstäder och angränsande områden i staterna N. och New Jersey hade N. 8,034,349 inv. 1920, hvaraf i den egentliga staden 5,620,048. Af i utlandet födda 1,991,547 hvita voro 33,703 svenskar, 24,500 norrmän, 9,092 danskar, 10,240 finländare. Svenska som modersmål hade 60,017 pers. 1920. S. å. funnos i N. 153,088 negrer och 7,956 andra färgade (kineser, japaner och indianer). Den hvita befolkningen ökades 1910—20 med 789,842 pers. (16,9 proc.) och negrerna med 61,379 pers. (66,9 proc.). Största antalet främlingar var 1920 från Ryssland, Italien, Irland, Tyskland, Polen och Österrike i nu nämnd ordning. Den manliga befolkningen var 49,9 och den kvinnliga 50,1 procent af den hela 1920. — Bland nyanläggningar märkas Grand Hudsonbron till Hoboken (byggd 1914—17; 2,558 m. lång), Hell gate-bron öfver East river (byggd 1914—16 af G. Lindenthal, 5,5 km. lång, 310 m. spännvidd; kostnad 68 mill. kr.), en 2 km. lång gatutunnel under Hudsonfloden, justitiepalatset (af G. Lowell, färdigt 1913 för en kostnad af 36 mill. kr.), det i hufvudarbetet nämnda municipalhuset (färdigt 1914; med 40 våningar och 174 m. höjd till toppen), ett nytt katolskt församlingshus (1914) och ett indianmonument på Fort Wardsworth, i hamnen (en 20 m. hög bronsstaty på en 24 m. hög granitsockel, af D. Ch. French). — I jan. 1914 skedde sista sprängningen i den 150 km. långa vattenledningstunneln från Catskills, där vattenbäckenets yta är 2,300 kvkm. och hvarifrån dagligen föras 2,25 mill. kbm. vatten till N. Katedralen S:t John the divine (se fig. 12, plansch III i hufvudarbetet) väntas bli färdig 1934 och komma att kosta omkr. 20 mill. doll. I stadens norra del (hörnet af 166:e gatan och Grand boulevard and concourse) skall 1925 uppföras en ny svensk kyrka (efter ritningar af professor L. Wahlman) för den svensk-lutherska Trinityförsamlingen. Bland nya monument märkas ”Lafayette panel” (af D. C. French) i Prospect park, Brooklyn, invigdt 10 maj 1917 af franske marskalken Joffre, flera minnesmärken öfver Världskriget m. m. — En storslagen plan till förbättring af stadens inre kommunikationer har uppgjorts mellan stadens myndigheter och två privata bolag, hvilka fått oktroj på vissa af dem 1917 under en period af 49 år (*the dual system*). En tunnel för åktrafik under North river, mellan Manhattan och Jersey city, med två tuber, den ena för öst-, den andra för västgående trafik, för en beräknad kostnad af 28,7 mill. doll. beslöts 1919, påbörjades 26 okt. 1922 och väntas bli färdig i juli 1925. Dess längd beräknas till omkr. 2,8 km. och dess kapacitet till 15,8 mill. åkdon om året i båda riktningarna. För folkundervisningen funnos 3 lärarskolor (*training schools for teachers*), 39 ”high schools” och ”vocational schools”, ett stort antal ”junior high schools” och 618 offentliga folkskolor med 953,189 lärjungar (1924). Antalet analfabeter öfver 10 år gamla var 281,121 (1920).

— De industriella anläggningarna ha ökats till 32,590, hvaraf 14,921 hade enskilda egare, med 638,775 arbetare och 5,260,$_7$ mill. doll. tillverkningsvärde (1919), mer än dubbelt mot 1909. Utrikeshandeln har för importen 4-dubblats i värde sedan 1910, till 3,781,$_3$ mill. doll. 1923, och utrikesexporten mer än fördubblats, till 70,$_5$ mill. doll. s. å., liksom tulluppbörden (561,$_{93}$ mill. doll.), handeln med guld och silfver oberäknad. Äfven utrikessjöfarten har samma period ökats enormt och uppvisade 4,817 fartyg om 18,$_{90}$ mill. ton inklarerade och 4,897 fartyg om 18,$_{88}$ mill. ton utklarerade 1923 i direkt fart på utlandet. Stora arbeten ha nedlagts på hamnens utvidgning och förbättring: 3 nya hamnarmar fullbordades 1916, och 12 andra stora påbörjades 1918; N. har nu öfverflyglat London som sjöstad. — N:s budget har ökats från 1913 med mer än 83 proc. till 1923, då den var 353,$_{35}$ mill. doll. S. å. var räntan på stadens skulder af olika art 55,$_3$ mill. doll. — Litt.: Mrs Schuyler van Rensselaer, "History of the city of N." (2 bd, 1909), och Yen chu Ma, "The finances of the city of N." (1914). E. A—t.

New York evening post [njō′ jå′k i′vniŋ pāu′st], daglig aftontidning i New York, uppsatt 1801 af Alexander Hamilton, har rykte för att vara den litterärt värdefullaste af Förenta staternas tidningar och har stort inflytande inom de akademiskt bildade kretsarna. Bland dess hufvudredaktörer märkas W. C. Bryant, J. Bigelow, K. Schurz och E. L. Godkin. Den inköptes 1918 af T. W. Lamont, tillhörande firman J. P. Morgan & co.

***New York herald** var under hela Världskriget starkt tyskfientlig. Tidningen inköptes 1920 från J. Gordon-Bennetts arfvingar af tidningsförläggaren Frank A. Munsey (se d. o. Suppl.).

***New York times,** The, är den på det tekniska området ledande tidningen i Förenta staterna. Den förvärfvades 1896 af den duglige tidningsförläggaren Adolph S. Ochs (f. 1858), som ännu är dess hufvuddelegare, och Charles R. Miller (f. 1849, d. 1922). Jfr E. Davis, "History of the New York times 1821—1921" (1921).

***New York tribune,** The. Greeleys efterträdare som hufvudredaktör var Whitelaw Reid (1872—1905). Under Världskriget öfvade dess ententevänliga, af Frank H. Simonds skrifna, ledande artiklar stort inflytande på den amerikanska opinionen.

New York world [njō′ jå′k ωə′ld], en demokratisk, mycket spridd och för sina sensationsnyheter bekant morgon- och aftontidning i New York. Den uppsattes 1861, egdes 1876—83 af Jay Gould och förvärfvades sedan af Joseph Pulitzer, hvilken tillvann den dess popularitet som nyhetstidning.

Martin Andersen Nexö.

New Zealand [njō′ si′lənd]. Se Nya Zeeland.

***Nexö,** Martin Andersen, har utom skådespelet *Folkene paa Frangaarden* (1915) utgifvit flera samlingar noveller. Hans andra hufvudarbete är *Ditte menneskebarn* (5 bd, 1917—21), hvars hufvudperson är den kvinnliga proletären som motstycke till Pelle i "Pelle Erobreren". Som proletärskildrare är N. ouppnådd i dansk litteratur; hans bästa gestalter ha episk bredd och djup, som göra dem klassiska. Han är en hänförd beundrare af ryska bolsjevismen och utgaf 1923 reseintrycksboken *Mod dagningen* efter en resa i Ryssland. Se Nicolaisen, "A. N." (1919), och F. Böök, "Från Europas brandplatser" (1925). P. E—t.

***Ney** (sp. 909), M. Uppgiften, att N:s insats i slaget vid Zürich 1799 skulle ha varit särskildt betydelsefull för den lyckliga utgången, är icke riktig. Han förde där ej något högre befäl. I slaget vid Dresden 1813 förde ej N., utan Mortier befälet öfver franska arméns vänstra flygel. Under slaget vid Leipzig s. å. förde N. icke något befäl på södra fronten. Meningarna äro delade, huruvida N. skulle ha blifvit till fullo rentvådd från Napoleons beskyllningar för hans förhållande under 1815 års fälttåg.

Ney [naj], Elly, tysk pianist, f. 27 sept. 1882 i Düsseldorf, elev af Leschetitzki och Sauer i Wien, gift 1911 med holländske violinisten Willy van Hoogstraten, var en längre tid lärarinna vid Kölns konservatorium, är nu bosatt i Bonn och har företagit konsertresor (bl. a. till Stockholm musikåren 1915—18 och 1920—21). Hennes spel utmärkes af stor stil, kraft och poesi. E. F—t.

N. F., förkortning för Nationernas förbund (se d. o. Suppl.).

N. f. Se N. sp. Suppl.

N. g. Se N. sp. Suppl.

***Ngaundere** tillhör nu Franska Kamerun.

N. H. F., förkortning för Nordens husmodersförbund.

***Niagara.** Niagarafallen uppstodo, då inlandsisen vid sitt tillbakaskridande lämnade de stora sjöarnas vatten fritt aflopp österut och Niagarafloden, Eriesjöns utlopp, passerade den 11 km. från Ontariosjöns nuv. strand belägna, omkr. 100 m. höga kalkstensplatån "the Niagara escarpment". Af fallets tillbakaskridande har man velat beräkna den tid, som förflutit sedan dess. På denna grundval anslog sir Charles Lyell Niagarafallens ålder till 70,000 år, medan nyare beräkningar och mätningar (af Gilbert 1905) ange tillbakaskridandet af fallen till 1,$_3$ m. om året, hvilket skulle ge ett värde af omkr. 7,000 år för ifrågavarande tidrymd under förutsättning, att tillbakaskridandet skett lika hastigt under *hela* den omtalade tiden. Emellertid ha nyare undersökningar (af Förenta staternas geol. unders. 1913) visat, att så icke varit händelsen. Under olika perioder har vattenmängden i Niagarafloden varit ganska växlande, till den grad, att den vid sin största vattenföring haft 10 proc. mera vatten än i nutiden, medan den under tiden för sin minsta vattenföring haft endast 15 proc. af den nuv. vattenmängden. I Niagaraflodens 11 km. långa kanjon kan man särskilja 5 afsnitt med inbördes olika bredd och djup, hvilka sättas i förbindelse med 5 perioder af olika dräneringsförhållanden och vattenstånd hos de stora (Canadiska) sjöarna. Möjligheten att af Niagarafallens tillbakaskridande draga någon slutsats i geokronologiskt hänseende synes numera vara ytterst ringa och torde helst böra lämnas ur räkningen. K. A. G.

(Sp. 913 o. 914) Medelafrinningen under 60 år har varit 5,900 m³/sek. (kbm. i sekunden), absoluta högvattensmängden 11,300 m³/sek. och absoluta lågvattensmängden 3,130 m³/sek. I allmänhet är dock variationen från medelafrinningen ej mer än 10 proc. Flodens hela vattenkraft på 3 km. är 5 mill. hkr och på 12 km. mer än 7,5 mill. hkr. Man har nu inriktat sig på att utnyttja intill 80,000 f³/sek. (2,265 m³/sek.) af vattnet, hälften på amerikanska och hälften på kanadensiska sidan, motsvarande en energi af 2 mill. hkr, och detta anses möjligt utan förstöring af fallens skönhetsvärden.

1920 voro 5 stora kraftbolag etablerade vid fallen, näml. på amerikanska sidan:

1)	Hydraulic power co. (3 stationer)	283,500 hkr
2)	Niagara falls power co.	90,000 »
	och på kanadensiska sidan:	
3)	Canadian Niagara power co.	100,000 »
4)	The Ontario power co.	200,000 »
5)	The Electric development co.	125,000 »
	Summa	798,500 hkr

Största utnyttjade fallhöjd var 64 m. Sedermera ha flera ombyggnader verkställts. Niagara falls power co. påbörjade 1921 en ny station, afsedd för 450,000 hkr med till en början 3 aggregat à 70,000 hkr (generatorer för 65,000 kva.), af hvilka det första, åtminstone då världens största, igångsattes i dec. 1923, i samband hvarmed en del äldre turbiner slopades. The Ontario power co:s anläggningar ha öfvertagits af kanadensiska staten, hvars organ, The Hydro-electric power commission of Ontario, 1917 påbörjade en ny stor kraftstation, Queenstone-anläggningen, för 9 aggregat à 60,000 hkr (generatorer för 45,000 kva.), utnyttjande en samlad fallhöjd af 96 m. 6 af dessa aggregat voro i gång i nov. 1924, och hela stationen för omkr. 550,000 hkr väntas färdig 1926. Fmn.

***Nianfors** blef 1 maj 1915 kapellförsamling i Njutångers pastorat och benämnes sedan 31 mars 1922 annexförsamling. 294 inv. (1924).

***Niausta** tillhör nu Grekland.

***Nibbuti** *utgår*.

***Nibelungenlied.** Bland moderna arbeten om N. kunna nämnas Lichtenberger, ”Le poème et la légende des Nibelungen” (1891), Abeling, ”Das N. und seine literatur” (1907—09), G. Schütte, ”Nibelungssagnet” (i ”Edda”, 1917), Heusler, ”Nibelungensage und Nibelungenlied” (1921), och J. Körner, ”Das N.” (s. å.).

***Nicaragua,** hvars areal nu uppges till 127,343 kvkm., har enl. 1920 års folkräkning 638,119 inv., hvaraf 107,167 hvita (16,8 proc.). Hufvudstaden, Managua, har 60,342 inv. — Med Förenta staterna ingicks 1914 ett fördrag om ett amerikanskt lån på 3 mill. doll., i samband hvarmed N. ställdes under ett slags amerikanskt finansiellt protektorat, hvarjämte Förenta staterna erhöllo rätt till att anlägga en transocean kanal genom N. (koncessionen afsåg mindre en dylik anläggning än att hindra möjliga konkurrentföretag till Panamakanalen). Presidenten A. Diaz efterträddes af general Emiliano Chamorro (1917—20) och denne af doktor Diego Manuel Chamorro (1921—23). President från doktor Chamorros död i okt. 1923 till mandatperiodens utgång 31 dec. 1924 var doktor Bartolomé Martinez. President sedan 1 jan. 1925 är Carlos Solorzano. N:s regering bröt 1917 de diplomatiska förbindelserna med Tyskland, och N. tillhörde 1919 Versaillesfredens signatärmakter. V. S—g.

Niccode'mi, Dario, italiensk författare, f. 1876 i Livorno, kom som åttaåring till Buenos Aires, där han fick spansk skolundervisning och skref sina första komedier på spanska. Där lärde Réjane känna honom; hon tog honom med sig till Paris och spelade hufvudrollerna i flera af hans följande, på franska skrifna stycken: *Suzeraine* (1904), *L'hirondelle* (1906), *Les requins* (1912), *L'ombre* (1913; ”Skuggan”, uppf. 1925 i Stockholm) och *L'ennemie* (1915). 1915 begaf han sig till Italien och deltog i Världskriget. Sedan 1921 är han teaterchef i Rom. Hans italienska komedier ha gjort honom till en af landets populäraste dramatiker. Nämnas må *Scampolo* (1915; uppf. 1922 i Stockholm), *La maestrina* (1916), *Prete Pero* (1917), *Acidalia* (1919), *L'alba, il giorno, la notte* (1920; ”Gryningen, dagen och natten”, uppf. 1924 i Stockholm) och *La casa segreta* (1923). ”Ägretten” gafs 1920 i Stockholm. R—n B.

Nicholas Nickleby [ni'kəlәs ni'klbi], social roman af Dickens (se denne, sp. 331).

***Nicholson,** John Shield, har förnamnet Joseph (ej John).

Nickby, Helsingfors stads sinnessjukhus i Sibbo socken, Nylands län, Finland, öppnadt 1914. 530 sjukplatser (1925; under utvidgning). O. B—n.

***Nick-Carter-litteratur.** ”Nick Carter” lär ha varit en pseudonym; som det verkliga namnet uppges än F. R. Dey, än Frederick von Renfalleradey; 1922 dog författaren i fråga.

***Nickel.** Finfördelad nickel har i senare tider fått en viktig användning som katalysator vid hydrering af omättade fettsyror och andra organiska ämnen. Se Fetthärdning. Suppl. — Om användning af nickel i järnnickelackumulatorn (jungnerackumulatorn) se Ackumulator. Suppl., sp. 27—28. — Bland nyare nickellegeringar märkes den viktiga nickeljärnlegeringen invar (se d. o. Suppl.). Nickel är föremål för elektrolytisk raffinering. Se Elektrokemisk industri. Suppl., sp. 553. K.A. V—g.

Nickelbleck, tunn plåt af nickel eller nickelpläteradt järn; det används till beslag, kokkärl och husgerådssaker, kemiska utensilier etc. F. S—e.

***Nickelmynt.** De första svenska nickelmynten (10-öringar) utsläpptes i rörelsen 30 juni 1920. Dessutom nyttjas nickelmynt å 25 och 50 öre i Sverige. Jfr Lagligt betalningsmedel. Suppl., och Myntsystem. Suppl.

Nicktistel, *bot.* Se Tistel, sp. 145.

***Nicodé,** J. L., dog 4 okt. 1919 i Langebrück vid Dresden. Han bar sedan 1918 professors titel.

***Nicolaysen.** — 4. L. W. Ch. N. är sedan 1917 anställd som klinisk lärare i inre medicin vid kommunala sjukhus.

***Nicolson,** sir A., tog 1916 afsked från understatssekreterarposten och upphöjdes då till peer med titeln baron Carnock.

Nidaros bispedömme, sedan 1919 officiellt namn på Trondhjems stift, omfattar Nord-Tröndelag och Sör-Tröndelag fylken samt af Möre fylke Nordmöre och Romsdal, Norge. 50,974,24 kvkm. 349,916

inv. (1920). Det omfattar 67 pastorat och 8 stadsmenigheter. Biskopssäte är Trondhjem. K. G. G.

*Niecks, F., afgick 1914 från musikprofessuren och dog 24 juni 1924.

*Niederle, L. *Slovanské starožitnosti* är, jämte det kompletterande *Život starých slovanů*, fortfarande under utgifning. En omarbetning af verket har börjat utkomma i fransk öfv.: *Manuel de l'antiquité slave* (I, 1923). T. J. A.

*Nielsen. — 2. (Sp. 958) Martinius N. har under senare år utfört gästroller, bl. a. på Betty Nansen-teatret och Kasino. — 3. Oda N. föddes 1851 (ej 1852). Hon spelade på Betty Nansenteatret 1917—20, bl. a. *Fru Dag* i ''Daglannet'' och *Grefvinnan Danner* i Leopolds ''Hos grevinden''. 2—3. P. E—t.

*Nielsen (sp. 959). — 2. Yngvar N. dog 2 mars 1916 i Kristiania. Hans sista memoarverk voro *Fra Johan Sverdrups dage. Oplevelser og optegnelser 1884—1889* (1913) och *Da unionen skulde briste. Oplevelser og optegnelser 1890—1895* (1915). — 3. (Sp. 961) Alf N. dog 1919.

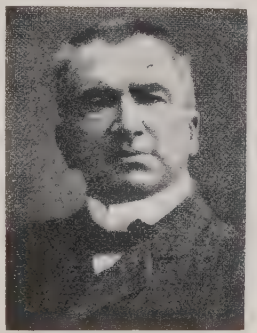

Yngvar Nielsen.

*Nielsen (sp. 961). — 2. Konrad H. I. R. N. blef 1869 docent i lapska och finska språken i Kristiania (ej i Helsingfors).

*Nielsen (sp. 963), A. C., hade våren 1924 en stor separatutställning i Kristiania.

*Nielsen (sp. 963), Zacharias, hade äfven förnamnen Jens Peter. Han dog 11 nov. 1922 i Charlottenlund. Han utgaf romanen *Den evige higen* (1914), biografien *Provsten i Höjelse* (1915), berättelserna *Folk i flæng* (1918) och romanen *Baaringgaard* (1920). Se Karl Christensen, ''Z. N.'' (1915). P. E—t.

*Nielsen (sp. 964), Ragna, dog 29 sept. 1924 i Kristiania.

*Nielsen (sp. 965), Anders, dog 13 juni 1914 i Köpenhamn. Se R. K. Bertelsen, ''A. N.'' (1915). P. E—t.

*Nielsen (sp. 965). 1. A. Carl N. lämnade kapellmästarplatsen 1914, var 1916—19 lärare vid konservatoriet och är från 1915 Musikforeningens dirigent. Han är nutidens störste danske kompositör och inleder en ny epok i dansk musik. Af senare verk må nämnas musik till Öhlenschlägers ''Aladdin'' och Helge Rodes ''Moderen'', symfonierna ''Sinfonia espansiva'' och ''Det uudslukkelige'' samt en rad melodier till danska fosterländska sånger och visor. Han dirigerade äfven i Stockholm (1918) egna kompositioner. — 2. A. M. Carl-N. var 1912—14 medlem af Akademirådet. Hennes rytarstaty af Kristian IX är ännu (1925) icke uppställd. 1—2. P. E—t.

*Nielsen (sp. 966), Johannes, har äfven förnamnet Carl. Han lämnade 1922 direktörskapet vid K. teatern.

2. Lauritz Christian N., den föregåendes broder, författare, f. 27 okt. 1871 på Holsteinsminde, Själland, vardt student 1894 och har sedan lefvat som tidningsman och författare, var 1899—1900 redaktör af ''Illustreret tidende'' och 1910—11 medredaktör af ''Riget''. Han debuterade som lyriker med *Tre mænd* (1897, om Judas, Spartacus och Kain) och har sedan utgett ett halftjog diktsamlingar, bl. a. *Mit land* (1898), *Vaardigte* (1901), *Rejsen til Rom* (1904), *Broget höst* (1913), *Sangene til Sara* (1919), *Sange mod solnedgang* (1920) och *I regnbuens rige* (1922). Han har skrifvit en mängd kantater och skådespelet *Willemoes* (1907). Af prosaverk har han utgett *Drenge til orlogs* (1899), romanen *De onde aar* (1902) och *Historier* (1907) m. m. N. är en af Danmarks främsta lyriker och förenar frisk naturglädje med klangfull form. P. E—t.

*Nielsen (sp. 966), Ejnar, var medlem af Akademirådet 1917—20 och blef professor i målarkonst 1920. Af senare verk må nämnas *Man och kvinna* (Kunstmuseet i Köpenhamn 1919). P. E—t.

*Nielsen (sp. 967), Harald Ch. K. A., var 1910—20 utgifvare af ''Ugens tilskuer'' och 1917—22 fäst vid dagbladet ''Köbenhavn''. Han har vidare skrifvit de litterära kritikerna *Vej og sti* (1916) och *Moderne literatur* (II, 1923) samt essayerna *Typiske tilfælde* (1917), den mot Georg Brandes, Kristofer Nyrop och Karl Larsen riktade *Jöden, filisteren og holsteneren* (s. å.), *Tegn og gerninger* (1919), *Moderne ægteskab* (1919; ''Moderna äktenskap'', 1920), *I lys af ægteskabsloven* (1920), det hätska angreppet mot Georg Brandes *Usurpatoren* (1922) och *Holberg i nutidsbelysning* (1923) samt utgett soldatbref från flera nationer under Världskriget. Med sin polemiska skärpa och kvickhet har han utöfvat ett ej ringa inflytande. E. F—t.

*Nielsen (sp. 967), Kai, dog 2 nov. 1924 i Köpenhamn. Af hans arbeten kunna nämnas utsmyckningen af Blaagaards plads i Köpenhamn, *Evas skapelse* i Kunstmuseet, *Vattenmodern* i Glyptoteket, *Mads Rasmussens staty* i Faaborg museum. Statyn *Venus med äpplet* (brons) inköptes 1924 af Nationalmuseum i Stockholm. Han utförde några konstindustriella modeller och skref flera broschyrer och artiklar om skulptur. P. E—t.

Nielsen [ni'l-], Randi Marie. Se Blehr. Suppl.

Nielsen [niël-], Anders, dansk jordbrukare, f. 11 juni 1859 vid Silkeborg, var en tid folkhög-

skollärare och mejerikonsulent samt brukar sedan 1882 egen bondgård i mellersta Jylland. Inom den andelsorganisation, som från 1880-talet allt mer omspunnit danska jordbruket och i hög grad ökat dess produktion kvantitativt och kvalitativt, är N. den högt begåfvade ledaren; genom ett oräkneligt antal förtroendeuppdrag spåras hans initiativ och viljestyrka på alla fält inom andelsväsendet; han var således till 1925 en af ledarna af 1914 års Andelsbank och är sedan 1910 medlem af styrelsen för internationella andelsförbundet i London. 1908—10 var han led. af folketinget (venstre). P. E—t.

Nielsen [niēl-], Peter Thomasen, dansk politiker, f. 4 juli 1863 vid Skanderborg, d. 25 nov. 1916 i Köpenhamn, var från 1883 hemmansegare i sin födelsetrakt och blef 1908 hypoteksbankdirektör. Han var från 1898 till sin död medlem af folketinget, där han tillhörde vänstern och småningom blef en af detta partis ledande män; från 1906 var han led. af finansutskottet och förde 1907—13 dess talan vid behandlingen af flera budgeter. Under Världskriget var N. en af de vältaligaste angriparna mot Ove Rodes restriktionsåtgärder på jordbruksområdet. P. E—t.

Nielsen [niēl-], Niels, dansk matematiker, f. 2 dec. 1865 i Örslev på Fyn, tog 1891 magisterkonferens i matematik, blef 1895 filos. doktor (på afh. *Om en klasse bestemte integraler og nogle dermed definerede semiperiodiske funktioner*) samt 1907 docent och 1909 professor i matematik vid Köpenhamns universitet. Hans omfattande produktion rör sig i synnerhet inom funktionsläran och talteorien; han har dessutom författat en rad läroböcker samt de historiska handböckerna *Matematikken i Danmark 1801—1908* (1910) och *Matematikken i Danmark 1528—1801* (1912). P. E—t.

Nielsen [niēl-], Christian Ditlef, dansk religionshistoriker, f. 4 febr. 1874 i Köpenhamn, blef teol. kandidat 1899, studerade semitiska språk och religionshistoria i Tyskland 1900—04, tog doktorsgraden i filosofi 1906 (på afh. *Studier over oldarabiske indskrifter*) och är sedan 1915 anställd vid universitetsbiblioteket i Köpenhamn. Han har skrifvit *Die altarabische mondreligion und die mosaische überlieferung* (1904), *Neue habatanische inschriften* (1906), *Der sabäische gott Ilmukah* (1909) och *Der dreieinige Gott in religionshistorischer beleuchtung* (1922). P. E—t.

Nielsen [niēl-], Carl Henrik Ludolf, dansk tonsättare, f. 29 jan. 1876 nära Næstved, utbildad vid konservatoriet i Köpenhamn, har verkat som altfiolist och dirigent samt komponerat symfonier, kammarmusik, körverk, 3 operor, skådespelsmusik samt pianostycken och en mängd sånger. P. E—t.

Nielsen [niēl-], Axel Eduard Hjorth, dansk nationalekonom, f. 30 dec. 1880 i Köpenhamn, blef statsvetenskaplig doktor 1908 (på afh. *Species, kroner og kurant, en studie over den faldende rigsdalerværdi i Danmark 1671—1726*), var 1910 underbibliotekarie vid k. biblioteket och blef 1911 professor i statsvetenskap. Sedan 1922 är han medlem af Nationalbankens fullmäktige. Han har skrifvit *Den tyske kameralvidenskabs opstaaen i det 17. aarhundrede* (1911), *Forholdet mellem nationalökonomiens teori og politik* (1912), *Den skandinaviske möntunion* (1917) och *Bankpolitik* (I, 1923). Under Världskriget utförde han ett betydande arbete i åtskilliga kommissioner. P. E—t.

Nielsen [niēl-], Lauritz Martin, dansk biblioteksman, f. 30 april 1881 i Köpenhamn, blef assistent vid K. biblioteket 1906, underbibliotekarie 1910 och filos. doktor 1923. Hans specialitet är inkunabelforskningen, och hans hufvudarbeten äro *Dansk bibliografi 1482—1550* (1919) och *Boghistoriske studier til dansk bibliografi 1550—1600* (doktorsafh. 1923). P. E—t.

Nielsen [niēl-], Johannes (Jais) Knud Ove, dansk målare, f. 23 april 1885 i Köpenhamn, fick sin utbildning hos Zahrtmann och Johan Rohde och i Paris 1911—13, började utställa 1907 och var 1909 en af de s. k. tretten; sedan 1917 utställer han på ”den fri udstilling”. Han har målat en del kubistiskt präglade figurbilder (*Lindanserskan* 1917, *Fredrik VII och grefvinnan Danner* 1918) och, efter vistelse i Italien, en rad bibliska bilder. Med framgång har han arbetat i keramik och är i denna genre representerad i museer i Köpenhamn, Kristiania, Göteborg m. fl. st. P. E—t.

***Niemann**, A., dog 13 jan. 1917 i Berlin.

Niemeyer [nimajer], Theodor, tysk rättslärd, f. 5 febr. 1857 i Boll, Württemberg, 1888 juris doktor och docent i Halle samt 1893 e. o. och 1894 ord. professor (i romersk rätt, senare äfven i internationell rätt) i Kiel, emeritus 1925, har författat bl. a. *Depositum irregulare* (1888), *Positives internationales privatrecht I* (1894), *Vorschläge und materialien zur kodifikation des internationalen privatrechts* (1895), *Das internationale privatrecht des bürgerlichen gesetzbuchs* (1901), *Internationales seekriegsrecht II* (1913), *Zur vorgeschichte des internationalen privatrechts im deutschen bürgerlichen gesetzbuch I* (1915) och *Völkerrecht* (1923). N. utger ”Zeitschrift für internationales recht” (förut: ”intern. privat- und öffentliches recht”; än tidigare: ”privat- und strafrecht”). C. G. Bj.

Ni'emiskoski, träsliperi (grundlagdt 1897) och pappersbruk (gr. 1906) i Sordavala socken, Viborgs län, Finland, vid N. fors. Egare N. a.-b. (akt.-kap. 4 mill. mark). Årsproduktion omkr. 3,000 ton tidnings- och tryckpapper. O. B—n.

***Nieświcz** tillhör nu Polen.

***Nietzsche**, F. W., var äfven musikaliskt bildad och komponerade bl. a. en kantatartad hymn till lifvet och en till vänskapen samt pianostycken och sånger. Se vidare arbeten om N. af Bélart (1910), Römer (2 bd, 1921) och Heckel (1922) samt de svenska af H. Rosén (1922) och A. Ahlberg (1923). N:s samlade bref utgåfvos i 6 bd 1900—08. ”Till moralens genealogi” utgafs i öfv. och med inl. af O. Rabenius 1917 och N:s bref till Strindberg som ”Meddelanden ur Birger Mörners arkiv”, I (1921).

Nieuport [niöpår], Édouard, fransk flygare, flygplankonstruktör, f. 1875 i Blidah (Algeriet), d. 1911, genom olyckshändelse under militärflygning, i Chardy (vid Verdun), vann ryktbarhet främst genom konstruktionen af det 1910 framförda *monoplanet*, som med afseende på hastighet öfverträffade alla då kända flygplan. Det sedermera efter samma principer konstruerade *biplanet* kom till stor användning vid ententemakternas arméer under

Världskriget. Jfr Flygvapnet. Suppl., sp. 898 och 900. H. J—dt.

Nieuwe gids, De [nīve chidds], holländsk tidskrift. Se Holländska litteraturen. Suppl., sp. 441.

Nieuwe Nederland [nīve-]. Se Nya Nederländerna.

Nieuwenhuis [nīvenhöjs], Peder Nicolaas, dansk militärförfattare, f. 13 okt. 1842 i Amsterdam af dansk släkt, d. 21 dec. 1924 i Köpenhamn, holländsk sjökadett 1856—59, blef 1859 dansk officer, deltog i kriget 1864 och avancerade till generalmajor 1905 samt afgick 1910. Han har utvecklat stor litterär verksamhet som militärförfattare; af hans arbeten må nämnas *Den russiske hærs ledelse under krigen 1904—05* (1912), *Krigsproblemet belyst ved den danske hærs ledelse i de sidste aarhundreder* (1913), *Krigsledelsen i en konstitutionel stat* (1917) och *Den danske hærs udvikling siden 1864* (1918). P. E—t.

***Nieuwe republik** *bör vara* **Nieuwe republiek.**

***Nieuwpoort** hade 4,622 inv. 1920. Under Världskriget, då större delen af staden med den 1480 byggda klädeshallen och det gamla klocktornet förstördes, ingick N. med det framför broarna öfver Yserkanalen anlagda brohufvudet i de allierades försvarslinje utefter denna. Under slaget vid Yser hösten 1914 försökte tyskarna 18—26 okt. förgäfves tillkämpa sig kanalöfvergångarna vid N., som försvarades af belgiska armén. 28 okt. sattes hela området mellan det 24 km. s. ö. om N. vid Yserkanalen likaledes belägna Dixmuiden och N. under vatten. 20 dec. s. å.—21 april 1915 utkämpades hårda, men resultatlösa strider om ställningarna vid N. mellan fransmän och tyskar, de förre understödda af engelska örlogsfartyg. Under ställningskriget på sommaren 1917 intogo tyskarna 10 juli det då af engelsmännen försvarade brohufvudet n. om N. Jfr Världskriget, sp. 171 och 220, samt Lombartzyde. Suppl. H. J—dt.

***Nigde.** Sandjaket hade 230,490 inv. 1912, hvaraf 174,140 turkar, 55,518 greker, 753 armenier och 41 judar.

***Nigeria** är sedan 1914 namn på det brittiska "colony and protectorate", som uppstått genom förening af Nord- och Syd-Nigeria. Det omfattar 862,600 kvkm. med 18,152,091 inv. (1921), hvaraf omkr. 4,000 hvita, hvarjämte västra delen af Kamerun (omkr. 80,000 kvkm. med 550,000 inv.) administreras af Nigerias myndigheter. Enligt konstitutionen af 1922 styres kolonien och protektoratet af en af brittiska regeringen utsedd guvernör, vid hvars sida står ett exekutivt råd med 10 medl. och ett lagstiftande råd med 44 medl., hufvudsakligen ämbetsmän, hvilket senare lagstiftar för kolonien och de södra provinserna, medan guvernören behåller sin lagstiftande myndighet för de norra. Litt.: E. D. Morel, "N." (1911), F. D. Lugard, "Report on the amalgamation of Northern and Southern Nigeria" (1920). O. Sjn.

Nikander, Gabriel, finländsk kulturhistoriker, f. 21 maj 1884 i Bjärnå, blef student 1902 och filos. licentiat 1915, var 1908—11 lärare vid Svenska folkakademien, 1911—12 föreståndare för Mellersta Nylands och 1912—17 för Borgå folkhögskola, blef 1917 docent i nordisk kulturhistoria och är sedan 1921 professor i nordisk kulturhistoria och folklifsforskning vid Åbo akademi. Bland N:s arbeten märkas *Jacob Tengström såsom akademisk lärare och biskop intill 1808* (1913), *Finländska herrgårdar under den gustavianska tiden* (i "Hist. tidskr. för Finland" 1917), *Politiska opinioner i Gustav III:s Finland* (i "Skrifter, utg. af Sv. litt. sällsk. i Finland", 142, 1919) samt *Byar och gårdar i Helsinge 1750—1865*.

Arthur Nikisch.

***Nikaria** afträddes 1920 af Turkiet till Grekland.

Niki-propeller. Se Propeller, fig. 26.

***Nikisch**, A., dog 23 jan. 1922 i Leipzig. 1919—20 dirigerade han ett antal konserter med Konsertföreningens orkester, Stockholm. Han fick 1917 geheime hofråds titel.

Nikolaidalen. Se Zermatt.

***Nikolai församling**, Sankt. 1. (Storkyrkoförsamlingen) Arealen är 22,49 har. Den mantalsskrifna folkmängden var 11,627 personer 1924. Genom gåfvor har församlingen satts i tillfälle att från 1923 efter hand utbyta Storkyrkans innanfönster mot smårutiga fönster af antikglas, för åstadkommande af en mera sluten stämning åt kyrkorummet, fri från anblicken af omgifvande arkitekturpartier. Litt.: I "Sveriges kyrkor, konsthistoriskt inventarium" ingår "S:t Nikolai eller Storkyrkan i Stockholm" (1:a h. "Församlingshistoria", 1924). I handskrift förvaras "Stockholms stads stora kyrckia, til sit forna tilstånd, chorer och altarer, med dess gamla bref och insticktning, beskrefven af Johan Peringskiöld" (1709). — 2. Socknens areal är nu 9,718 har. 5,228 inv. (1924). — 3. N. är sedan 1 maj 1921 namn på Örebro södra stadsförsamling, som bildar eget pastorat. 1,229 har. 18,605 inv. (1924). 1. G. V. G. 2—3. E. A—t.

Nikolaus, S:t, by. Se Zermatt, sp. 739.

***Nikolaus I**, konung af *Montenegro*. Om hans politik under Världskriget se Montenegro. Suppl. När N. jan. 1916 undan de ockuperande österrikarna flydde från Montenegro först till Italien och sedan till Frankrike, mottogs han först af bundsförvanterna med välvilja och erhöll finansiellt understöd. I Neuilly residerade han med sin emigrantregering, med hvilken ifrarna för en jugoslavisk enhetsstat lågo i ständig fejd. N. afvisade ej helt tanken på förening med Serbien, men förordade i så fall en federativ sammanslutning, hvari Montenegro skulle ingå i liknande ställning som Serbien. Serberna fingo emellertid öfvertaget i de allierades rådslag, N:s regering kallades efter segern ej att deltaga i fredsförhandlingarna i Paris, och i Montenegro arrangerades af serberna en "nationalförsamling" i Podgorica, som förklarade N. afsatt och proklamerade Montenegros uppgående i Serbien (26 nov. 1918). N:s återstående lefnad var en följd af maktlösa protester mot detta behandlingssätt från bundsförvanternas sida; dessa åter ifrågasatte hans förbundstrohet under krigets för Montenegro mest kri-

tiska skede. N. dog 1 mars 1921 i Antibes. — Hans gemål, drottning Milena, dog 16 mars 1923 i Antibes. Sonen Mirko dog 2 mars 1918 i Wien. Till förmån för dennes son Mikael (f. 1908) afstod N:s äldste son Danilo 7 mars 1921 sina anspråk på Montenegros tron. V. S—g.

***Nikolaus,** *ryska kejsare.* 1. N. I Pavlovitj. Litt.: M. Mandt, ”Vid N. I:s hov. En tysk läkares minnen” (2 dlr, 1920).

2. N. II Aleksandrovitj. Om N:s regering fram till Världskrigets utbrott 1914 se Ryssland, sp. 1480—1510. Personligen var N. uppriktigt fredsälskande, men hans svaga och osjälfständiga natur gjorde honom till ett motvilligt redskap för krigsifrande kretsar i hans omgifning. Betecknande är N:s åtgärd att 29 juli under intrycket af fredliga underrättelser från Berlin befalla återkallande af den s. d. beslutade allmänna mobiliseringsordern för att följande dag åter låta sig omstämmas till att bekräfta den under tiden, honom ovetande, trots förbudet igångsatta mobiliseringen (se Suchomlinov 2). Under påverkan af sin gemål, som fruktade politiska stämplingar af öfverbefälhafvaren storfurst Nikolaj Nikolajevitj, samt äfven för att ge ett öfvertygande bevis på sitt fasta beslut att fullfölja kriget till det yttersta, öfvertog N. 5 sept. 1915 själf öfverbefälet öfver armén och vistades sedermera mestadels i stora högkvarteret i Mohilev; operationernas strategiska ledning öfverlät han helt åt generalstabschefen Alexejev. I politiska frågor lät kejsaren sig ödesdigert påverkas af sin sjukliga och hysteriska gemål, som i sin ordning stod under inflytelse af den mystiske bonden Rasputin (se d. o. Suppl.), hvilken genom sitt ingripande vid kriser i tronföljarens sjukdom vunnit hennes oinskränkta förtroende. Hon utsattes för grundlösa beskyllningar för högförrädiska förbindelser med tyskarna, och när detta förtal vann tilltro äfven inom storfurstliga och tongifvande dumakretsar, ökades därigenom kejsarparets isolering och N:s misstro mot riksdumans ledande män. Revolutionsrörelsens snabba tillväxt kom för N. som en öfverraskning, och mot alla varningar ställde han sin mystiskt fatalistiska tro på sin af Gud bestämda uppgift. Ej ens mordet på Rasputin (natten till 30 dec. 1916) förmådde öfvertyga honom om lägets allvar. Då revolutionen utbröt i Petersburg (mars 1917), spärrades för N. vägen till hufvudstaden, och i Pskov, dit han då begaf sig, öfvertygades han i general Ruzskijs högkvarter om oundvikligheten af en tronafsägelse. Sedan han inhämtat, att sonens sjukdom var obotlig, afsade han sig, för att denne ej skulle behöfva skiljas från sina föräldrar, 15 mars tronen till förmån ej för denne, utan för sin broder Mikael. Han återvände därpå till högkvarteret, togs där i förvar af emissarier från provisoriska regeringen och hölls under bevakning på slottet i Tsarskoje Selo. Provisoriska regeringen vågade ej fullfölja sitt af engelska regeringen godtagna förslag om, att N. och hans familj skulle få sig anvisad vistelseort i England. I aug. 1917 flyttades den fångna kejsarfamiljen till Tobolsk, där den inkvarterades i guvernörsresidenset. Därifrån fördes N., kejsarinnan och storfurstinnan Maria 26 april 1918 till Jekaterinburg, där familjens öfriga medlemmar, som fått stanna kvar till följd af storfurst Alexejs sjukdom, återförenades med dem 23 maj. Köpmannen Ipatievs hus var kejsarfamiljens fängelse; vaktbefälhafvare var från 4 juli den judiske sovjetkommissarien Jankel Jurovskij, hvilken anses ha från centrala exekutivkommitténs i Moskva president, J. Sverdlov, erhållit order om att i hemlighet låta aflifva kejsarfamiljen. Syftet med dennas hämtande från Sibirien har varit föremål för många gissningar (bl. a. om att tyska sändebudet Mirbach skulle ha arbetat för att förmå N. att godkänna freden i Brest-Litovski). Bolsjevikregeringens syfte med mordet är klarare; det gällde att genom aflifvande af så många af dynastiens medlemmar som möjligt motarbeta planerna på en monarkisk restauration. Morden utfördes natten mellan 16 och 17 juli 1918. Jurovskij infann sig och föregaf, att i staden utbrutit oroligheter, hvilka nödvändiggjorde skyndsamt ombyte af vistelseort. Då N. och hans familj i hast ekiperat sig för resan och samlats i ett rum i bottenvåningen för att vänta på resvagnarna, blefvo de samtliga plötsligt nedskjutna med revolverskott. Liken fördes till en närbelägen skog, styckades och brändes i flera dagar på bål med tillhjälp af bensin och svafvelsyra; askan nedkastades i ett grufhål. Förutom N., hans gemål, son och fyra döttrar, aflifvades vid samma tillfälle tsarens lifmedikus, doktor Botkin, och tre tjänare. Omständigheterna vid morden bragtes senare i dagen genom en af Koltjaks regering anordnad grundlig undersökning, hvarvid bl. a. i och invid grufhålet påträffades ett flertal smärre föremål (spännen, knappar, örhängen m. m.), som bevisligen tillhört de mördade, samt doktor Botkins löständer och ett finger af en kvinna, troligen kejsarinnan. Tid efter annan uppdykande rykten om, att någon af kejsarfamiljens medlemmar undkommit, vederläggas fullständigt af dessa fynd (hvilka öfver Sibirien förts till Europa och 1924 öfverlämnats till de mördades anförvanter) samt af hela undersökningsresultatet. — Samstämmiga vittnesbörd om kejsarparets fångenskap gå ut på, att N. och hans gemål därunder städse visat prof på själsstyrka och tålamod under en ofta ovärdig behandling från råa väktares sida. Litt.: P. Gilliard, ”Le tragique destin de Nicolas II et de sa famille” (1922; Gilliard var tronföljarens schweiziske informator och åtföljde honom i fångenskapen till ankomsten till Jekaterinburg). 2. V. S—g.

***Nikolaus** (ry. *Nikolaj*), ryska storfurstar.

2. N. Nikolajevitj var under Världskriget öfverbefälhafvare öfver ryska armén från 3 aug. 1914 till 5 sept. 1915, då han hufvudsakligen af inre politiska skäl entledigades och efterträddes af kejsar Nikolaus. N. utnämndes till vicekonung af Kaukasien och öfverbefälhafvare öfver därvarande ryska stridskrafter (Kaukasusarmén). I samband med kejsarens abdikation blef han 16 mars 1917 åter öfverbefälhafvare, men afsattes redan 24 s. m. af den revolutionära regeringen, på

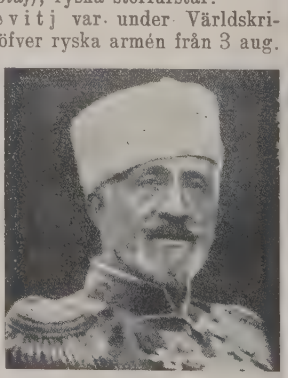

anmodan af arbetar- och soldatrådet i Petersburg, och internerades i Jalta på Krim. Han frigafs i april 1919 samt begaf sig då till Italien och 1923 till Frankrike (Paris). — N. ansågs som härförare ha varit initiativkraftig och utvecklat målmedveten energi, men ock stor hänsynslöshet äfven mot egna trupper och eget lands invånare, vid utförandet af sina för en viss storslagenhet utmärkta fälttågsplaner. General Ludendorff har i ”Meine kriegserinnerungen” karakterisat N. såsom ”en soldat och fältherre allt igenom”.

3. N. Michailovitj afrättades 28 jan. 1919 i Petersburg på order af därvarande revolutionsdomstol, ehuru han, helt uppgående i historiska forskningar, stått fjärran från politiken. 2. H. J—dt.

***Nikolaus Arnessön.** Den i artikeln nämnde konung Håkan Håkansson var Sverres sonson.

***Nikšič** tillhör nu Jugo-Slavien.

Nilakhaṇṭa, mansroll (fanatisk braman; baryton) i Delibes’ opera ”Lakmé” (se d. o. Suppl.).

***Nilblått.** Jfr Aziner. Suppl.

***Nilen.** Regeringen i Sudan har igångsatt storartade arbeten för att genom dammbyggnader i Blå Nilen åstadkomma bevattning af Gesira-området (landet mellan Blå och Hvita Nilen ofvan Kartum). Ofvanför Sennar har sedan 1914 byggts en damm, hvarifrån kanaler leda ut vattnet till ett irrigationsområde om mer än 100,000 hars yta, där man börjat odla bomull m. m. Anläggningen framkallade farhågor i Egypten, att det för dess bevattning tillgängliga vattnet skulle minskas, och af egyptiska regeringen påbörjades en dammanläggning i Hvita Nilen, 40 km. s. om Kartum, hvarjämte underhandlingar upptogos om begränsning af den sudanska bevattningsarealen. Utredning härom pågår 1925. Äfven i Tokar-området inom prov. Kassala ha bevattningsanläggningar gjorts under de senaste åren. O. Sjn.

Nilgädda, *zool.*, *Gymnarchus niloticus*. Se Gymnarchus.

Nilklostret. Se Seligersjön.

***Nilsiä.** 1. N. ligger i Pielavesi (ej Pietavesi) domsaga; hör som pastorat till Uleåborgs stift. Areal 665 kvkm. 8,951 inv. (1923). O. B—n.

***Nils Nilsson** blef rådman 18 april 1643, fick fullmakt som handelsborgmästare 10 aug. 1648 och valdes 20 dec. s. å. af magistraten till herredagsman. Han var borgarståndets talman 1649, 1650 och (utskottsmötet) 1651. 3 juni 1652 afträdde han från sitt borgmästarämbete, och 2 juli 1655 utnämndes han till assessor i Svea hofrätt. Han dog (sannolikt 21 maj) 1664 och begrofs 11 juni i Jakobs kyrka. N:s barn antogo namnet Holmström; ett af dem var den bekante skalden Israel Holmström (se d. o.). — Se G. Elgenstierna, ”Stockholmsslägter. Nils Nilssons adliga ätt (Holmström)” (i ”Personhist. tidskr.” 1915).

Nils Nilsson Nyberg, pseudonym. Se Palmær, H. B.

***Nilson** (sp. 1025), L. F. Vet. akad. präglade 1921 års minnespenning öfver N. Utförlig lefnadsteckning öfver N. af Å. G. Ekstrand i Vet. akad:s ”Levnadsteckningar”, bd 6 (1921). — 2. Lars Gunnar Edvard N., den föregåendes son, läkare, f. 28 sept. 1872 i Uppsala, med. kandidat där 1895, licentiat i Stockholm 1899 och doktor i Lund 1911, inträdde i flottans tjänst 1898 samt blef 1903 marinläkare af 1:a graden och sjukhusläkare vid kirurgiska afd. af flottans sjukhus i Karlskrona samt 1917 marinöfverläkare och chef för Marinläkarkåren samt för Marinförvaltningens sanitetsafd. Han ledde 1905—11 omorganisationen af ofvannämnda sjukhus. 1905 var N. stabsläkare å den vid västkusten sammandragna flottan och införde därunder förbättrade anordningar till de sårades vård. Han har varit lärare i sjökrigets kirurgi vid marinläkarkurser och var våren 1916 chefläkare vid det med svensk personal utrustade Reservspital XV i Wien. Han har med skärpa uppträdt mot ifrågasatt sammanslagning af arméns och marinens sjukvårdsväsen, verkat för oftalmologiens användning inom sjövapnet (vid utbildning af artilleripersonalen) och tidsenliga föreskrifter beträffande flygarpersonalens kroppsbeskaffenhet och hygien. Sedan 1919 är han Sv. läkaresällsk:s sekreterare. N. har publicerat afh. och uppsatser i in- och utländska facktidskrifter, däribland *Varicocele och dess operativa behandling* (gradualafh. 1911). Bland N:s tryckta skrifter märkas f. ö. *Sjökrigets kirurgi ombord å stridsfartygen* (1913), *Marinens hälso- och sjukvård* (i ”Med. folkbibliotek”, 1924) samt *Råd och upplysningar i hälso- och sjukvård för fartyg i kust- och östersjöfart* (belönad med 1:a pris af Sv. läkaresällsk.) 1925. Han är led. af Örlogsmannasällsk. (1908) och Krigsvet. akad. (1921). 2. J. K.

Nilson, Johan Severin, målare, f. 14 jan. 1846 i Asige i Halland, d. 24 nov. 1918, studerade vid konstakademien i Stockholm från 1865, vann kungl. medaljen 1870 för *Gustaf Vasa mottager bibelöfversättningen*, fortsatte studierna i Paris för Bonnat och var sedan verksam i Stockholm. Han målade *Sigurd Rings färd till Valhall* (utst. 1873), barnmotiv som ”*Lille kungen*” (lekande gossar) och ”*Med mat till far*” (utst. 1877), genretaflor (”*Vak upp!*”, scen i en landtkyrka; utst. s. å.), landskap, motiv från Halland och hafskusten (*Byigt bärgningsväder;* utst. 1898) samt porträtt. G—g N.

Nilson, Sven Johan, präst f. 11 juli 1859 i Hvetlanda, d. 6 aug. 1923 i Solna, blef 1882 student i Uppsala, prästvigdes 1889 och tjänstgjorde därefter i Maria församling i Stockholm (från 1894 som komminister) till 1913. 1911 kallades han till kyrkoherde i Solna pastorat, som han tillträdde 1913, samtidigt utnämnd till e. o. hofpredikant. N. inlade mycken förtjänst om organiserandet af det frivilliga själavårdsarbetet i hufvudstaden och var jämväl under många år en af de ledande krafterna inom Allmänna svenska prästföreningen. Han var ock länge sekreterare i Samfundet pro fide et christianismo, hvars historia han utgaf till dess 150-årsjubileum 1921. Efter hans död utgafs en vald samling af hans tal och predikningar under titeln *Medan livets dagar skrida* (1923). På N:s initiativ restes 1922 vid Solna prästgård en minnesstod öfver J. O. Wallin, hvars minne han hugfäste äfven genom att hopbringa värdefulla minnen af den store psalmdiktaren. 1924 utfärdades ett upprop om bidrag till en Sven Nilsons fond, hvars afkastning är afsedd att användas för Solna frivilliga hjälpförenings verksamhet. E. N. S—g.

Nilson, Erik Agabus. Se Nilsson, sp. 1035 (äfven i Suppl.).

*Nilsson (sp. 1028), Sven. Om N:s *glacialteori* se d. o. Suppl.

*Nilsson (sp. 1032), Kristina, grefvinna de Casa Miranda, dog 22 nov. 1921 i Växjö. Hennes stoft grafsattes 1923 i ett särskildt uppfördt mausoleum på Växjö kyrkogård. Af sin stora förmögenhet testamenterade hon bl. a. 3,000 pd st. till en stipendiefond för elever vid musikkonservatoriet i Stockholm. Vidare förordnade hon i testamentet, att af hennes efterlämnade förmögenhet (uppskattad till 120,000 pd st.), sedan olika legat å 17,000 pd st. däraf utgått, hennes styfdotter, Rosa de Casa Miranda, skall under sin lifstid uppbära räntan och att af förmögenheten därefter hälften skall tillfalla Pariskonservatoriet och andra hälften Mus. akad. i Stockholm som fond för årliga stipendier för utbildning af sångare. Af sin stora och dyrbara konstsamling testamenterade hon dels till Nationalmuseum i Stockholm målningar af L. di Credi, Rubens, Netscher, Gainsborough, Mignard, Hubert Robert, Pater, Greuze, Isabey, Fragonard, Corot, ett par praktstycken af konstindustri, figurer af Meissenporslin m. m., dels målningar till Göteborgs museum och Växjö museum (Smålands fornsal), dels till Musikhistoriska museet i Stockholm åtskilliga dyrbara föremål. Särskildt af de till Nationalmuseum skänkta konstverken skall ett antal öfvergå till museet först efter Rosa de Casa Mirandas frånfälle.

*Nilsson (sp. 1034), N. Hjalmar, dog 15 april 1925 i Svalöf. Han egnade under 1900-talet sitt vetenskapliga arbete hufvudsakligen åt utredning af en rationell metod för rotfruktens förädling. Han erhöll 1924 afsked från befattningen som föreståndare för Sveriges utsädesförenings växtförädlingsanstalt. N. var hedersled. af Landtbruksakad. (1921; erhöll dess stora guldmedalj 1925) och af Skånska trädgårdsföreningen (1924; länge led. af dess styrelse, erhöll han s. å. dess stora guldmedalj). H. J. Dft.

*Nilsson (sp. 1035), Erik Agabus, skrifver sig Nilson. Han intog efter 1913 en alltmer framträdande ställning inom riksdagen. T. o. m. 1917 var han led. af statsutskottet, där hans stora sakkunskap och arbetsförmåga gjorde sig starkt gällande, vid 1914 års andra lagtima äfven led. af försvarsutskottet. I ministären Edén (19 okt. 1917—6 mars 1920) var han chef för Landtförsvarsdepartementet. Han blef i denna egenskap uppskattad såväl i riksdagen som inom armén. Bland af honom afgifna förslag var den 1920 af riksdagen på fem år antagna lagen om samvetsömma värnpliktiga. Han vidtog äfven åtgärder för sjukvårdens förbättrande inom armén. Sedan 1921 har N. varit riksbanksfullmäktig (andre deputerad inom fullmäktige). 1922 var han led. af utskottet för ryska handelsaftalet och 1922—23 suppleant i utrikesnämnden, vid 1923 och 1924 års riksdagar förste vice talman i Andra kammaren. N. har äfven efter 1913 varit led. af flera kungl. kommittéer, såsom ang. omorganisation af Väg- och vattenbyggnadskåren 1914, 1914 års tullkommission, rörande landstormens utrustning 1915 samt rörande ändrad uppställning af fjärde hufvudtiteln 1917, slutligen ordf. för finanssakkunnige 1920 och för värdetrycksakkunnige 1922. Sin post som ordf. i Örebro läns landsting behöll N. t. o. m. 1917. Af Liberala samlingspartiets förtroenderåd var N. led. 1909—14 och 1916—23 samt var led. af Frisinnade landsföreningens verkställande utskott från 1917 — hvilket år han tog en mycket verksam del i de frisinnades valrörelse — och dess ordf. från 1920 till föreningens sprängning på förbudsfrågan 27 maj 1923. Ehuru principiell förbudsvän, ogillade N. denna frågas framförande med fara för partiets sprängning och utträdde därför efter denna ur föreningen, deltog s. å. i bildandet af Sveriges liberala parti och mottog val till led. af dess verkställande utskott. Vid 1924 års Andrakammarval uppställdes han som partiets kandidat i sin gamla valkrets, Örebro län, men föll igenom. Hans hållning vid partisprängningen ansågs också ha orsakat, att han 1923 icke återvaldes i Svenska missionsförbundets styrelse (dock valdes han till suppleant där 1924). Jfr V. Spångberg, ”Stora män och mindre”, II (1921). Gl.

*Nilsson (sp. 1035), Per (N. i Bonarp). När Hans Andersson 1918 lämnade riksdagen, blef N. landtmanna- och borgarepartiets vice ordförande. Han var led. af bevillningsutskottet t. o. m. 1917, är sedan 1918 led. af statsutskottet och har varit suppleant i utrikesnämnden sedan dennas tillkomst. När kamrarna genom grundlagsändringen 1921 fingo rätt att själfva utse talmän, utsågs N. till Andra kammarens andre vice talman. Äfven inom högerns partiorganisation har N. varit verksam. Han är sålunda led. af Allmänna valmansförbundets öfverstyrelse och af dess arbetsutskott. L. K—n.

*Nilsson (sp. 1036), L. J. P. (Paul), blef 1922 kyrkoherde i Sjogerstad. Han har ytterligare utgett betraktelsesamlingen *Sabbatstankar* (1914), ett psalmboksförslag (1915), *Psalmer och sånger* (1916), *Återljud från templet* (1924) och flera läroböcker för folkskolan och konfirmandundervisningen i bibelkunskap, kateketik och kyrkohistoria. I ”Nya psalmer” af 1921 är han företrädd med 4 original och flera bearbetningar. E. N. S—g.

*Nilsson (sp. 1036), N. August (N. i Kabbarp), var led. af Andra kammaren 1906—19

och är från och med urtima riksdagen 1919 led. af Första kammaren (för Malmöhus län) samt denna kammares andre vice talman sedan 1921. N. har sedan 1912 varit led. af en mängd löneregleringskommittéer och är f. n. (1925) led. af kommunikationsverkens och allmänna civilförvaltningens lönenämnder. Han har varit led. af jordbruksutskottet 1912—14, af statsutskottet 1915—23 och därefter åter af jordbruksutskottet. N. har skrifvit *Soliga Kabbarp* (1916; satirer och epistlar), *Lustgården* (1918; humoresker) och *Olympen på sommarnöje* (1923; novelletter) samt folkskådespelet *Skåningar* (uppfördt 1919). S. H.

***Nilsson** (sp. 1037), N. Martin P:son, blef 1918 sekreterare i Humanistiska vetenskapssamf. i Lund, 1920 led. af Vitt. hist. o. ant. akad. och 1924 korresp. led. af preussiska vet. akad. i Berlin. N. har äfven som populärvetenskaplig författare utvecklat en rik och högt skattad verksamhet, omfattande vidsträckta kulturområden. Bland hans efter 1909 utg. arbeten märkas *Årets folkliga fester* (1915), *Olympen* (1918—19), *Primitive time-reckoning* (1920), *Den romerska kejsartiden* (1921—22), *Den grekiska religionens historia* (1921) och *Primitiv kultur* (1924). T. J. A.

***Nilsson** (sp. 1037), Josef P., var afdelningssekreterare i Allmänna valmansförbundet 1911—19 och är sedan 1919 direktör för a.-b. Fastighet. Han är sedan 1919 led. af Stockholms stadsfullmäktige.

Nilsson, Fredrik Olaus, Sveriges förste baptistpredikant, f. 28 juli 1809 å Vändelsö, Hallands län, d. 21 okt. 1881, gick vid 18 års ålder till sjöss, blef 1834 under ett besök i New York religiöst sinnad, lämnade sjömansyrket och började verka där som traktatmissionär. N. återkom till Sverige 1839, började predikoverksamhet på västkusten, utsattes (särskildt från ortodoxt kyrkligt håll) för förföljelse och verkade från 1842 som sjömansmissionär i Göteborg. Genom samtal med en svensk sjökapten G. W. Schröder fästes N:s uppmärksamhet på dopfrågan: han blef öfvertygad om den baptistiska lärans skriftenlighet och döptes 1847 i Hamburg af pastor J. G. Oncken. Genom N:s verksamhet i Halland döptes där några vid Vallersvik, nära Frillesås (se d. o. Suppl., med fig. af minnesstenen), och den första svenska baptistförsamlingen bildades, 21 sept. 1848. Förföljelserna kulminerade, då N. af Göta hofrätt 26 april 1850 dömdes att ''varda riket förvisad''; då domen fastställdes af K. M:t, måste han 1851 lämna Sverige. N. var därefter en tid pastor för Köpenhamns första baptistförsamling och döpte där 1852 svenske statskyrkoprästen A. Wiberg (se d. o.), sedermera den egentlige organisatorn af det svenska baptistsamfundet. Jämte 21 svenska trosfränder reste han 1853 till Amerika. N:s landsförvisning och däraf föranledda opinionsyttringar (äfven i utlandet) torde ha bidragit till, att konventikelplakatet (se d. o.) upphäfdes 1858. Till Sverige återvände N. 1860, benådades s. å., blef 1861 föreståndare för Göteborgs första baptistförsamling och verkade där till 1868, då han reste till Amerika; där stannade han till sin död. — Litt.: A. Drake och J. A. Borgström, ''Svenska baptisternas historia'', I (1898), J. Byström, ''En frikyrklig banbrytare'' (1910), och N. J. Nordström, ''Svenska baptistsamfundets historia'', I (1923). J. B—m.

Nilsson, Anders, samlare, f. 1832, d. 1904, läroverksadjunkt i Skara 1863, var en synnerligen flitig samlare af kulturhistoriska föremål, framför allt inom Västergötland. Efter hans död fördelades hans samlingar mellan Göteborgs museum och några museer i Västergötland. Se C. Lagerberg, ''A. N:s efterlämnade samlingar'' (i ''Göteborgs museums årstryck'' 1906). N. E. H.

Nilsson, Erik Gustaf (N. i Vibberbo), jordbrukare, riksdagsman, f. 26 april 1860, eger och brukar ett bergsmanshemman i Vibberbo, Kopparbergs län, har i hemorten mycket anlitats i kommunala värf (nämndeman sedan 1917, landstingsman sedan 1919) och var 1918—24 led. af Andra kammaren (först för Kopparbergs läns västra valkrets, sedan för Kopparbergs län). Han var under denna tid en af bondeförbundets ledande män och flera år ordf. i dess riksdagsgrupp, var led. af 2:a lagutskottet 1919—24, af 2:a särskilda utskottet vid 1919 års urtima riksdag och af utrikesnämnden 1921—24 samt 1919—23 led. af försvarsrevisionen. Han biträdde vid 1924 års riksdag ej sitt partis motion i försvarsfrågan och lämnade s. å. partiet för att i stället närma sig frisinnade folkpartiet. V. S—g.

Nilsson, Olof, landtbrukare, politiker, f. 6 juli 1863 i Tånga, Välinge socken, Malmöhus län, anslöt sig 1906 till det socialdemokratiska partiet och invaldes 1911 för Malmöhus läns norra valkrets i Andra kammaren, af hvilken han ännu (1925) är ledamot för Malmöhus län. Inom riksdagen har han hufvudsakligen verkat inom jordbruksutskottet, hvars ordf. han är sedan 1922. N. var statsrevisor 1919 och 1925, tillhörde mars—okt. 1920 som chef för Jordbruksdepartementet den första socialdemokratiska ministären och var dessförinnan led. af Folkhushållningskommissionens jordbruksafdelning samt sakkunnig i bl. a. kyl- och spannmålslagerhuskommittén. Han var ordf. för spannmålssakkunniga (1922—23) och tillkallad att inom Justitiedepartementet biträda vid utredningen af vissa jordfrågor (1924). Sedan 1921 är N. led. af socialdemokratiska arbetarepartiets styrelse och deltog 1911 i utarbetandet af partiets jordprogram. Han är sedan 1909 landstingsman i Malmöhus län. S. H.

Nilsson, Victor, svensk-amerikansk författare, f. 10 mars 1867 i Östra Torp, Malmöhus län, kom till Amerika 1885, bosatte sig i Minneapolis, Minn., och blef filos. d:r vid University of Minnesota 1897. Han var under flera år anställd inom svensk-amerikanska pressen, men öfvergick 1897 till den amerikanska och har varit verksam särskildt som musikkritiker. Han utgaf 1906—10 den af honom uppsatta ''Musiktidning'' samt är sedan 1906 redaktör (sedan 1919 äfven egare) af ''The Progress-register''. — Bland hans i bokform utgifna arbeten äro *Förenta staternas presidenter* (1894), *Loddfaf-*

nesmal (1898), *History of Sweden* (1899) och *Sångarfärden till Sverige 1910* (1910). O. A. L—r.

Nilsson, Axel Rudolf, kulturhistoriker, museiman, f. 11 aug. 1872 i Källstorp, Malmöhus län, d. 22 febr. 1924 i Göteborg, blef student i Lund 1891, filos. kandidat där 1900, amanuens vid Kulturhistoriska museet i Lund 1893 och vid Nordiska museet i Stockholm 1902, intendent för sistnämnda museums byggnads- och textilafd. 1906 samt intendent och chef för Konstslöjdmuseet i Göteborg 1914. 1905—14 var N. dessutom lärare vid Tekniska högskolan i Stockholm. 1916 utnämndes han till filos. hedersdoktor vid Göteborgs högskola. — N. studerade först medicin och därefter naturvetenskap för att slutligen bli humanist. Äfven åt målarkonsten hade han någon tid egnat sig, och hans konstnärliga blick svek honom sällan. Sedan han slagit in på museimannabanan, studerade han samtidigt praktiskt handtverk och förvärfvade gesällbref i flera yrken. När Nordiska museets samlingar inordnades i museets nya byggnad, tog han en mycket betydande del i detta problems lösning, och då Lifrustkammaren installerades, ledde han detta arbete. Genom utrikes studieresor vidgade och fördjupade han samtidigt sina museitekniska insikter och åtnjöt anseende som vår främste museitekniker. Ett af hans betydelsefullaste uppslag som sådan är desinfektion från skadeinsekter medelst kolsvafla. Vid anläggandet och ordnandet af Röhss' konstslöjdmuseum i Göteborg fick han tillfälle att fritt tillämpa sina museala intentioner. På grund af sin ovanliga klartänkthet, praktiska blick och impulsiva initiativrikedom anlitades N. en tid som rådgifvare vid anläggandet eller ordnandet af nästan alla kulturmuseer i Sverige och invaldes som led. i ett flertal kommittéer och utskott med kulturella uppgifter; bl. a. var han ordf. i historiska utskottet för 1923 års jubileumsutställning i Göteborg. N. koncentrerade sin vetenskapliga verksamhet eg. på svensk byggnadskonst och väfnadskonst och utförde i förstnämnda hänseende på Nordiska museets bekostnad vidsträckta forskningsresor inom landet N. var mer en handlingens än de teoretiska studiernas man. Bland hans tryckta arbeten må nämnas *Katalog öfver Hallands museum* (1902), *Äril, spis och ugn* (i ”Ymer”, 1905), *Kryptbilderna i Lunds domkyrka* (i ”Fataburen”, 1908), *Skansens kulturhistoriska afdelning* (vägledning; 1909) och *Ett borgarhus från storhetstiden* (i Örebro läns fornminnesförenings tidskr., 1912). N. E. H.

Nilsson, Johan (N. i Skottlandshus), jordbrukare, politiker, ämbetsman, f. 21 aug. 1873 i Färlöf, Kristianstads län, arrenderade under en följd af år Skottlandshus i sin födelsesocken, gjorde sig känd som driftig kommunalman och var landstingsman 1906—23. N. är led. af Första kammaren sedan 1909, var ordinarie led. af statsutskottet 1915—24 och är vid 1925 års riksdag led. af bevillningsutskottet. Han var led. af spannmålsmonopolutskottet vid urtiman 1919, af särskilda utskottet för försvarsfrågan vid riksdagen 1924 och är så äfven 1925. Inom högerpartiet har N. spelat en framstående roll, har varit led. af nationella partiets förtroenderåd sedan 1916, partiets ordförande vid riksdagen 1923 (efter E. Tryggers utnämning till statsminister) och vice ordf. i Allmänna valmansförbundets öfverstyrelse och dess arbetsutskott 1919—23. Under uttalande af den uppfattningen, att landshöfdingskap icke borde förenas med någon form af partiledarskap, afgick N. vid sin utnämning till landshöfding i Kristianstads län juli 1923 från alla befattningar inom partiorganisationen; dock kvarstår han som led. af nationella partiets förtroenderåd. L. K—n.

Nilsson, Johan, tidningsman, politiker, f. 1 april 1874 i Bromma, Malmöhus län, var 1902—06 ombudsman för Järn- och metallarbetareförbundet och är sedan 1906 medarbetare i ”Arbetet” i Malmö. N. är sedan 1918 ordf. för socialdemokratiska arbetarepartiets Skånedistrikt, stadsfullmäktig i Malmö sedan 1910 och led. af stadens drätselkammare och folkskolestyrelse sedan 1911. Han valdes 1917 till led. af Andra kammaren för Malmö stad och flyttade vid urtima riksdagen 1919 öfver till Första kammaren, som han fortfarande (1925) tillhör (för Malmöhus län med Malmö stad och Hälsingborgs stad). I riksdagen har N. tillhört statsutskottet sedan 1918, arbetstidsutskottet 1919 och försvarsutskotten 1924 och 1925. Han är sedan 1924 statsrevisor och var 1919—23 led. af försvarsrevisionen. Som tidningsman har N. under många år lifligt deltagit i olika pressorganisationers verksamhet; han är sedan 1919 ordf. i Journalistföreningens södra krets och därjämte sedan s. å. led. af Journalistföreningens centralstyrelse. S. H.

Nilsson, Ivar, skådespelare, f. 19 mars 1877 i Lösen, Blekinge län, var efter studier i Dramatiska teaterns elevskola anställd vid E. Hillbergs sällskap 1901—02, följande år hos Hj. Selander, vid Göteborgs folkteater och Östermalmsteatern i Stockholm och har från hösten 1907 tillhört Dramatiska teatern. Han utförde på dess invigningsföreställning 18 febr. 1908 titelrollen i ”Mäster Olof” och har sedan uppburit betydande roller mest inom det stora skådespelet och den klassiska komedien: *Gustaf Vasa* i ”Siste riddaren” och ”Riksföreståndaren”, *Karl X Gustaf* i ”Tåget öfver Bält”, titelrollen i ”Danton”, *Ludvig XI* i ”Gringoire”, *Djäfvulen* i ”Det gamla spelet om Enhvar”, Shakspere-rollerna *Narren* i ”Kung Lear”, *Tobias* i ”Trettondagsafton”, *Lancelot* i ”Köpmannen i Venedig”, *Antolykus* i ”En vintersaga” och titelrollen i ”Hassan”. I komiska karaktärsroller ha hans starka temperament och breda frodiga framställningskonst fått sitt kanske allra bästa uttryck. Att nämna äro *Per klockare* i

''Erasmus Montanus'', *Per Jensen* i Benzons ''Föräldrar'', *Kasper Rökhatt* i ''Det var en gång'' och *förste mannen* (plåtslagargesällen) i ''Dr Knock''. En utmärkt stiliserad framställning gaf han som *officeren* i ''Ett drömspel''. G—g N.

Nilsson, Johan Albert, estetiker, f. 12 sept. 1878 i Halmstad, var först kroppsarbetare, fick sent börja studera, vardt 1898 student i Lund, där han 1909 disputerade för graden med afh. *Guyaus estetik* (1909; 2:a uppl. 1919) och s. å. blef docent i estetik. 1922 fick han professors n. h. o. v., fick 1923 personlig professur i estetik med litteraturhistoria vid Lunds universitet och vardt 1924 professor i litteraturhistoria med poetik. Af hans arbeten må nämnas *Tegnérs estetiska och filosofiska studier* (1913; inl. till de af N. utgifna ''Tegnérs filosofiska och estetiska skrifter''), *J. F. Neikter* (i ''Samlaren'', XXXIV), *Thorild* (1915), *Svensk romantik* (1916) och *Fru Nordenflychts religiösa diktning* (1918). 1918—23 verkade han som litteraturkritiker vid ''Göteborgs handels- och sjöfartstidning''. N. är filosofen bland våra litteraturhistoriker och har så godt som uteslutande sysselsatt sig med undersökningar af idéinnehållet och den intellektuella utvecklingshistorien hos våra författare. Af den största betydelse äro hans analyser af den platonska strömningen hos våra stora skalder vid 1800-talets början. R—n B.

Nilsson, Gustaf, konsthandtverkare, f. 30 nov. 1879 i Göteborg, d. 10 maj 1919 i Köpenhamn, visade framför allt i arbeten, drifna i koppar, hög och äkta konstnärlighet i förening med gedigenhet i handtverket. I Stockholms stadshus utförde han jämte en del smärre föremål klockspelets figurer (S:t Göran och draken, prinsessan, vapendragaren m. fl.). Han var en utpräglad konstnärsnatur, hans konst var formklar, målmedveten och af äkta svenskt lynne. G—g N.

***Nilsson-Ehle,** N. Herman, blef professor i botanik vid Lunds universitet 1915 och erhöll personlig professur i ärftlighetslära 1917, hvarvid ett institut för ärftlighetsforskning inrättades åt honom vid Alnarps landtbruksinstitut. Han blef med. hedersdoktor i Lund 1918. N. var 1900—15 afdelningsföreståndare vid Sveriges utsädesförening å Svalöf och blef 1925, med bibehållande af professuren, dess föreståndare. Hans studier på ärftlighetslärans område ha ställt honom i främsta ledet bland den mendelistiska skolans (se Mendelism) forskare och fått den största praktiska betydelse för förädlingen af landtbruksväxter, i det att han genom korsning lyckats förena olika sorters framstående egenskaper och på sådant sätt framlagt ett antal nya sorter, särskildt af hvete, hvilka vida öfverträffat de tidigare odlade. På grund däraf har han erhållit många hedrande uppdrag och utmärkelser, såsom uppdrag att organisera växtförädlingen i Rumänien 1913, kallelse att hålla vetenskapliga föreläsningar vid holländska universitet 1914, blef hedersdoktor vid landtbrukshögskolan i Wien 1919, led. af Fysiogr. sällsk. i Lund 1915, af danska Vidensk. selsk. 1921, af finska Vet. soc. 1922, af Vet. akad. 1924. Sedan 1919 är han ordf. i Sv. styrelsen för Nordisk jordbruksforskning. N. har vidare författat *Den moderna ärftlighetsläran och dess betydelse för växtodlingen* (1915) samt en mängd vetenskapliga afh. och uppsatser i landtbrukspressen m. m. H. J. Dft.

***Nimes.** Plan och fasad af Maison carrée meddelas i art. Tempel, fig. 10—11.

Nineteenth century and after, The [thə nāi'n-tinth se'nʃəri ənd ā'ftə], brittisk månadsskrift, uppsattes 1877 af J. T. Knowles, som vid sin död, 1908, efterträddes som utgifvare af sin måg W. Wray Skilbeck. Tidskriften, hvars titel till 1901 var ''The Nineteenth century'', innehåller signerade artiklar i dagens frågor af kända personer från olika partier.

Niniche [-ni'ʃ], en vidtbekant vådevill. Se Hennequin 1.

***Ninive.** En skildring lämnas i S. Hedin, ''Bagdad, Babylon, Ninive'' (1917).

Niob. Se Niobium. Suppl.

***Niobium** 1. Niob. Metallen niob, som först 1904 framställdes i rent tillstånd, af W. von Bolton, har visat sig ega mycket högre eg. v., än förut antagits, nämligen 12,7. Den kan framställas ur syreanhydriden Nb_2O_5 genom reduktion med aluminium eller med kol i elektrisk vakuumugn. Den är olöslig i syror, äfven i kungsvatten, är af ungefär samma hårdhet som smidesjärn samt kan valsas och svetsas. K. A. V—g.

***Nipfjället.** Enligt senaste mätningar har Molnet, fjällets högsta topp, en höjd af 1,191 m.; den höjd, som vanligen benämnes N., i s., når 1,102 m. O. Sjn.

Ni'pper (fr. *nippes*), små smycken af något dyrbart ämne, grannlåter.

***Nippold,** F. W. F., dog 3 aug. 1918.

***Niš.** — 2. N. hade 25,096 inv. 1921. N. var under Världskriget Serbiens starkaste fästning, omgifven af detacherade fort, hvilka dock icke voro fullt tidsenliga, batterier och infanterivärn. Genom sitt läge vid föreningspunkten mellan järnvägarna Belgrad—Konstantinopel och Belgrad—Saloniki och sin egenskap af brohufvud vid Morava var fästningen af stor strategisk betydelse. 31 okt. 1915 började 1:a bulgariska armén (Bodjavev) beskjuta forten med tungt belägringsartilleri. 3 nov. voro dessa tystade, den 4 gingo fortens besättningstrupper tillbaka till kärnfästningen, och följande natt fortsattes, med kvarlämnande af ett arriärgarde, återtåget öfver Morava. 5 nov. besatte bulgarerna N. Fästningen hölls besatt af de allierade till 12 okt. 1918, då den återeröfrades af serberna. Jfr Världskriget, sp. 197 och 249. H. J—dt.

***Nischan.** Ordnarna utdelas ej vidare. Se Ordnar. Suppl.

***Nisib** tillhörde 1920—21 franska mandatområdet Syrien, men återlämnades 1921 till Turkiet.

***Nissen.** — 3. (Sp. 1056) Per Schjelderup N. utgaf 1914 *Fædrelandet*, en beskrifning öfver Norge för landsmän hemma och ute, samt 1921 *Ökonomisk geografisk atlas over Norge* med en öfversikt

öfver kulturella och ekonomiska förhållanden. — 4. J. H. N. dog 4 juni 1915.

***Nissen.** 1. (Sp. 1056) E. G. O. E. N. Hans andra hustru, Petra Fernanda N., dog i april 1920 i Barmen, dit hon, då biografcensor, rest för att studera tyska filmindustrien. — 2. Karl N. dog 14 maj 1920 i Kristiania.

Nissen, Nis Christian, dansk politiker, f. 8 april 1878 på Als, öfvertog 1905 sin fädernegård, blef en af danskarnas ledare i Sönderjylland och var 1908—18 medlem af preussiska landtdagen, där han med sin agitatoriska begåfning var för sina landsmän en slagfärdig och pålitlig representant. Han deltog i Världskriget 1914—18. Efter Tysklands sammanbrott stödde han H. P. Hanssens gränspolitik och var medlem af delegationen till Paris 1919. 1924 valdes han till medlem af danska folketinget och slöt sig där i motsats till H. P. Hanssen till radikala vänstern. P. E—t.

***Nissl,** Fr., dog 11 aug. 1919 i Koblenz.

Nissontjärro, ett omkr. 1,800 m. högt berg i Jukkasjärvi socken, Lappland, det högsta af Abiskofjällen. O. Sjn.

Ni'ssyros. Se Nisyros (äfven i Suppl.).

Nisus formativus l. Vis pla'stica, *biol.*, kallades af äldre tiders biologer den öfvernaturliga kraft, som antogs leda organismens ändamålsenliga utveckling.

***Nisyros** (Nissyros) hade 5,000 inv. (greker) 1912.

Nitidulidæ, *zool.* Se Rapsglansbaggen.

***Nitning** kan numera i många fall ersättas af svetsning. Se Autogen metallbearbetning. Suppl. K. A. V—g.

***Niton.** Rad. 2—3 *står* Emissionsteorien *bör vara* Radiumemanation.

Nitra, slovakiskt officiellt namn på Neutra (se d. o., äfven i Suppl.).

Nitrarioïdeæ, *bot.* Se Zygophyllaceæ.

***Nitrat.** (Rad 9 nedifr. *står* Kaliumnitrat *bör vara* Kalciumnitrat.) Se äfven Kväfveindustrier. Suppl.

***Nitrider.** Se Kväfveindustrier. Suppl., sp. 1281.

***Nitril.** Sp. 1064, rad 8 uppifr. *står* isocyaniter *bör vara* isocyanider.

Nitroalisarin, *kem.* Se Alisarinorange. Suppl.

***Nitroföreningar.** Till de viktigaste polynitroföreningarna hör numera äfven *trinitrotoluol* (se d. o.).

Nitroge'nium (nlat., af grek. *ni'tron*, salpeter, och *gennän*, frambringa), *kem.*, kväfve.

***Nitroglycerin.** Sp. 1066, rad 32 uppifr. i formeln *står* $3\,H_2\,O$ *bör vara* $5\,H_2\,O$. Se äfven Sprängämne.

Nitrokloroform, *kem.* Se Giftgaser 2. Suppl.

Nitropentamminkoboltsalter. Se Metallammoniakföreningar. Suppl.

***Nitrosodimetylanilin** används för framställning af metylenblått (se d. o.). K. A. V—g.

***Nitrosylsyra** är starkt explosiv; den löses mycket lätt i vatten, och lösningen sönderdelas vid uppvärmning nästan fullständigt i kväfoxidul, $N_2\,O$, och vatten. K. A. V—g.

***Nitrösa gaser.** Rad 2 *står* kväfgasens *bör vara* kväfvets.

Ni'tti, Francesco Saverio, italiensk politiker, f. 18 juli 1868 i Melfi, blef professor i finansvetenskap vid Neapels universitet och invaldes 1904 i deputeradekammaren, där han med sakkunskap och energi verkade för södra Italiens ekonomiska höjande genom kanalanläggningar, dikningsarbeten och bättre skogsvård. Han var minister för jordbruk, industri och handel i Giolittis ministär mars 1911—mars 1914 samt genomförde som sådan förstatligandet af försäkringsväsendet. Han sändes våren 1917 i en ekonomisk beskickning till Förenta staterna och var okt. 1917—jan. 1919 skattkammarminister i Orlandos ministär, ur hvilken han afgick samtidigt med Bissolati, då den rekonstruerades inför fredsförhandlingarna. Då Orlando afgick juni s. å., blef N., omedelbart före Versaillesfredens undertecknande, konseljpresident och inrikesminister i en borgerlig koalitionsministär. Regeringen förmådde ej upprätthålla ordningen i landet, och de många kompromissförslagen i Fiumefrågan blefvo resultatlösa, hvilket bidrog att minska ministärens anseende. Efter att i mars 1920 ha rekonstruerat sin ministär afgick han i maj s. å. och har sedan mestadels egnat sig åt politiskt författarskap. Mycket uppseende väckte hans mot frederna efter Världskriget riktade bok *Europa senza pace* (1921; "Det fredlösa Europa", 1922), hvilken inledde en kampanj, som sedermera fortsattes genom artiklar i amerikanska pressen och genom nya arbeten, *The decadence of Europe*; *the paths of reconstruction* (1923; it. originaluppl. 1922), *They make a desert* (1924) m. fl. N. blef efter fascismens seger i Italien utsatt för systematisk förföljelse (genom plundring af hans bostad m. m.) och nödgades därför 1924 bosätta sig i utlandet. V. S—g.

Nitvärmare. Se Elektrisk uppvärmning. Suppl., sp. 542.

Niuafu, brittisk ö i Polynesien, mellan Tonga-, Fidji- och Samoaöarna, 15 kvkm., med omkr. 12,000 inv. Den är fruktbar och tätt befolkad samt räknas till Tongaöarna. O. Sjn.

Niurēnius, Erik Eriksson, landtmätare, f. på 1620-talet, d. före 1665, antagligen son till kyrkoherden i Umeå Erik N., skall ha blifvit student redan 1638 och egnade sig sedan åt landtmäteri och fortifikation samt var konduktör vid Fortifikationsstaten 1648, då han afsändes till de norrländska städerna för att, efter Nic. Tessins information, kring dem afsticka "staketer" (pålverk såsom tullstängsel). 1649 fick N. instruktion ang. gatornas "upprättande" i dessa städer, och 16 juli s. å. utnämndes han till stadsingenjör för städerna i Västernorrland samt fick instruktion om reglering af samtliga städer fr. o. m. Gäfle t. o. m. Torneå. Han skulle närmast utstaka och uppmäta Sundsvall, som borde flyttas något litet, Luleå, som äfven skulle flyttas, och en stad vid Stor-Kåge mellan Umeå och Piteå. I de öfriga städerna skulle N. öfvervaka, att vederbörande stadsplaner följdes samt att "staketer" uppsattes. 1657—61 var han landtmätare i Öster- och Västerbotten. L. W:son M.

Nivelle [-vä'l], Georges Robert, fransk militär, f. 15 okt. 1856 i Tulle, d. 23 mars 1924 i Paris, blef officer vid artilleriet 1878, deltog som kapten i kriget i Kina 1900, blef öfverstelöjt-

nant och stabschef vid 19:e armékåren (Algeriet) 1908 samt öfverste och art.-reg. chef 1911. Under Världskriget förde han 1914 först sitt reg. i Elsass, sedan 5:e art.-brig. vid Marne och Aisne, blef i okt. s. å. brigadgeneral och chef för 29:e inf.-brig. (Aisne), i jan. 1915 chef för 61:a inf.-fördelningen (Somme) samt i dec. s. å. divisionsgeneral och chef för 3:e armékåren (först vid Somme, sedan, i april 1916, vid Verdun). I maj 1916 blef han chef för 2:a armén vid Verdun och utförde med denna den framgångsrika offensiven på hösten s. å. (se Verdun, sp. 1213). I samband med Joffres afgång förordnades N. 12 dec. s. å. till befälhafvare öfver de norra och nordöstra arméerna i Frankrike. Som sådan uppgjorde han, på grundvalen af den redan i nov. af de dåv. franske och engelske högste befälhafvarna till sina hufvuddrag bestämda operationsplanen, planen för de allierades offensiv på våren 1917 (se Världskriget, sp. 217). Då den senare på grund af tyskarnas strategiska återtåg blef outförbar, vidtog N. åtskilliga betydelsefulla ändringar i densamma. När den nya planen, som ogillades af N:s underbefälhafvare såsom varande alltför vågad, i april kom till utförande, ledde offensiven endast till lokala, ganska begränsade framgångar på den viktigaste frontdelen (Soissons—Reims), där genombrottet af tyska fronten skulle ske. Därtill kom, att förlusterna varit så betydliga, att slaget af krigsministern Painlevé angafs ha varit ”den största katastrof, som under kriget drabbat de allierade på västfronten”. N. entledigades från sitt befäl och försattes i disponibilitet 16 maj s. å. I dec. återinträdde han dock i tjänst som chef för 19:e armékåren. 1920 blef han led. af högsta krigsrådet. Vid uppnådd åldersgräns 1921 fick han ”på grund af med utmärkelse fördt öfverbefäl inför fienden” tillåtelse att kvarstå i tjänst under obegränsad tid. H. J—dt.

Nivernaiskanalen [-värnä-]. Se Yonne 1.

***Nivåförändringar.** Om Sveriges nivåförändringar och den historiska utvecklingen af kännedomen om dem se A. G. Högbom, ”Nivåförändringarne i Norden, ett kapitel af den svenska naturforskningens historia” (1921). K. A. G.

Nizam. Se Ädelstenar, sp. 1157.

***Nizjnij-Novgorod.** Guv. har en areal af 83,478 kvkm. med 2,595,586 inv. (1925).

***Njassa-land.** Arealen uppges nu till 103,482 kvkm. med 1,201,983 inv. (1921), hvaraf 1,499 hvita. Järnvägen Blantyre—Chindio har på portugisiskt område 1922 dragits ut till Beira. Exporten af bomull, tobak, te och kaffe har ökats. O. Sjn.

Njegusji tillhör nu Jugo-Slavien.

***Njemen** bildar nu i sitt nedre lopp på en lång sträcka gräns mellan Litauen och Ostpreussen. Sjöarten på N. reglerades genom öfverenskommelser mellan Litauen och stormakterna i maj 1924. Under Världskriget 1914 och 1915 spelade N.-linjen, särskildt mellan Kovno och Grodno, en viktig roll. Efter nederlaget i Ostpreussen i sept. 1914 samlade sig ryssarna bakom N., och tyskarnas försök i okt. s. å. att öfvergå floden n. om Grodno tillbakavisades, men 2 aug. 1915 gingo dessa under v. Eichhorn åter fram till N. vid Kovno, som intogs den 18. N.-linjen där emellan och Grodno hölls dock af ryssarna under Pflug ännu några dagar; men då Olita den 26 tagits af tyskarna, öfvergingo dessa N. och undandrefvo ryssarna samt eröfrade 3 sept. Grodno. Jfr Världskriget, sp. 174, 178 och 189—192. O. Sjn. L. W:son M.

Njemenarmén, vid Världskrigets början benämning på den af 3 armékårer och 5 kavalleriförbandningar bestående 1:a ryska armén, som under general von Rennenkampfs befäl från Polen öfver linjen Eydtkuhnen—Marggrabowa ryckte in i Ostpreussen, slog 1:a tyska armékåren vid Stallupönen 17 aug. 1914 och tvang hufvuddelen af 8:e tyska armén efter det oafgjorda slaget vid Gumbinnen den 20 till återtåg, men själf blef slagen af sistnämnda armé vid Masuriska sjöarna 5—15 sept. och nödgad återtåga öfver gränsen. Jfr Världskriget, sp. 173 och 174. H. J—dt.

Njulja, fjäll. Se Nuolja.

***Njurunda.** Tingslaget är nu förenadt med Skön och Ljustorp till 1 tingslag. Socknen hade 10,642 inv. 1924 och tillhör nu Sundsvalls kontrakt, Härnösands stift. Galtströms bruk betraktas icke längre som bruksförsamling och särskildt kyrkobokföringsområde. E. A—t.

Njurunda, Sköns och Ljustorps tingslag i Västernorrlands län, bildadt enligt k. br. 25 okt. 1918 af de förutvarande Njurunda, Sköns och Ljustorps tre tingslag af Medelpads östra domsaga, utgör Vifsta (officiellt Vivsta) fögderi. 1,238,82 kvkm. 45,908 inv. (1924). E. A—t.

***Njutånger** afskildes jämte Nianfors 1 maj 1915 från Enånger och bildar nu ett pastorat i Sundhede kontrakt, Uppsala stift. 3,857 inv. (1924). E. A—t.

Noailles [nåa'j], Anna Elisabeth, grefvinna de, sonhustru till den i hufvudarbetet nämnde hertig Jules de N., fransk författarinna, född prinsessa Brancovan, f. 15 nov. 1876 i Paris, gift 1897 med grefve Mathieu de N., debuterade med diktsamlingen *Le coeur innombrable* (1901), som följts af *L'ombre des jours* (1902), *Les éblouissements* (1907), *Les vivants et les morts* (1913), *Les forces éternelles* (1918) och romanerna *La nouvelle espérance* (1903), *Le visage émerveillé* (1904; ”Det förundrade ansiktet”, 1905) och *La domination* (s. å.). Med utsökt form dyrkar hon naturen och förhärligar känslan, kärleken. Franska akad. tilldelade henne 1921 sitt stora pris (10,000 frcs). Se Ch. Becker, ”La comtesse de N.” (2 bd, 1916), och O. Levertin, ”Utländsk litteratur”. R—n B.

Noarootsi [nå'aråtsi], estniska namnet på Nuckö.

***Nobbe,** Fr., dog 15 sept. 1922 i Tharandt.

***Nobel.** — 5. Emanuel N. var i dec. 1877 närvarande vid Plevnas eröfring af ryska trupper. Som medlem af bolaget ”Bröderna Nobel” vistades han ofta i Baku och Kaukasien samt inträdde 1888 i bolagets styrelse, men blef ej *chef* för Naftabolaget i Baku. Han var i 30 år medlem af ryska riksbankens diskontokommitté, men var icke medlem af själfva bankstyrelsen. Till Karolinska insti-

tutet och Serafimerlasarettet har N. *icke* gjort donationer. Om hans kraftiga bidrag till genomförandet och ordnandet af Alfred N:s testamentariska förfoganden se Nobelstiftelsen, sp. 1112. — N. lyckades 1918 genom Kaukasien undkomma från det af revolutionen bolsjevikiserade Ryssland och har sedan dess varit bosatt i Stockholm samt vistas tidtals utomlands. Såväl naftabolaget ”Bröderna Nobel” som den stora verkstaden i Petersburg ha tills vidare gått ur hans och släktens händer, i det att sovjetmyndigheterna tillegnat sig dem.

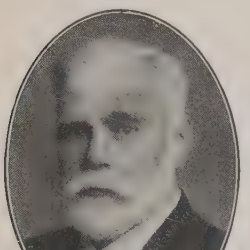

***Nobelstiftelsen.** *Nobelpris och prisutdelning.* Under det att Nobelprisen under åren 1901—13 regelbundet utdelades, har därefter och särskildt under krigsåren ofta inträffat, att pris icke blott reserverats för utdelning det följande året, utan äfven, sedan priset befunnits ej heller då kunna bortges, afsatts till särskild fond för prisgruppen. De högtidligheter, med hvilka utdelningen af de svenska prisen plägat vara förenade, inställdes under krigsåren. Prisbeloppen ha till följd af de ökade skatter, som stiftelsen haft att erlägga, nedgått och för tidsperioden 1913—24 utgjort högst 149,222: 64 kr. och lägst 114,935: 20 kr. — *Särskilda fonder* finnas numera bildade för enhvar af de fem prisgrupperna. Från dessa fonder ha anvisats åtskilliga anslag till understödjande af vetenskapliga forskningar eller andra vetenskapliga arbeten äfvensom bidrag lämnats till vederbörande Nobelinstituts (se d. o.) driftkostnader.

Öfver samtliga *pristagare* 1901—24 lämnas å vidstående tabell en öfversiktlig förteckning. Bland dem äro olika nationer företrädda med 26 tyskar, 17 fransmän, 14 engelsmän, 7 nordamerikaner, 7 schweizare, 7 svenskar, 6 danskar, 6 holländare, 4 norrmän, 4 belgier, 4 österrikare, 4 italienare, 3 spanjorer, 3 polacker, 2 ryssar, 1 irländare och 1 inder. En person, den polskfödda fru Curie, har pris 2 gånger tilldelats. Utom åt enskilda personer har fredspriset tilldelats 3 internationella institutioner (jfr tabellen).

Stiftelsen har numera frångått tanken på att i samband med förvaltningslokal bygga högtidssal och har därför afhändt sig besittningsrätten till den tomt vid Djurgårdsbrunnsviken, som för sådant ändamål förvärfvats, och i stället inköpt huset n:r 14 Sturegatan i Stockholm, hvilket nu undergår ombyggnad hufvudsakligast för beredande af förvaltningslokaler för stiftelsen jämte lokal för den medicinska Nobelkommittén. — Stiftelsens *tillgångar*, inberäknadt Nobelinstitutens organisationsfonder och besparingar, minnesvårdsfonden, kommittéernas omkostnadsmedel för 1925, de för 1925 års prisutdelning afsatta eller från föregående år reserverade beloppen m. m., uppgingo vid 1924 års slut till 40,896,450: 43 kr. med en afkastning under året af 1,919,843: 92 kr. Af tillgångarna, hvari hufvudfonden ingick med 30,626,597: 23 kr., byggnadsfonden med 2,756,386: 35 kr. och de särskilda fonderna med tillhopa 2,481,434: 63 kr., voro placerade, i runda tal, 26 mill. kr. i svenska och $2^2/_3$ mill. kr. i utländska obligationer, $4^1/_2$ mill. kr. i lån till kommuner och $6^2/_3$ mill. kr. i inteckningar i fastigheter. Därtill kommer värdet, omkr. 2,310,000 kr., å de af styrelsen och prisutdelarna disponerade inventarierna och fastigheterna. C. v. O

Nocedal [nåtheda'l], Candido, spansk politiker, författare, f. 1821 i Coruña, d. 1885, förfäktade på 1840-talet i pressen lidelsefullt sina absolutistiska åsikter, vann 1854 i konstituerande cortes rykte som debattör och var 1856—57 inrikesminister i Narvaëz' ministär. N. blef sedermera alltmer reaktionär, var länge karlismens starkaste stöd, men skilde sig kort före sin död från don Carlos och blef då ledare för det s. k. ”exklusivt katolska partiet”. — N. var grundlig kännare af kastilianska litteraturen och blef 1859 led. af Spanska akad., till hvars handlingar han lämnat viktiga bidrag. Bland hans arbeten må nämnas *Las actas de Toledo* (1858). Ad. H—n.

Nocka, *bot.* Se Senecio.

Nockeby, egendom. Se Åkeshof.

***Nodier,** Ch. N:s fantasi ”Bok-token” utkom 1922 i sv. öfv.

Nodosária baci'llum, *zoöl.* Se fig. 5, pl. I till art. Rhizopoda.

N. O. F., förkortning för Nordisk odontologisk förening.

Nogent [nå∫ã'], fordom namn på Saint-Cloud.

Noguchi, Hideyo, japansk läkare, f. 24 nov. 1876, med. doktor i Tokyo 1897, företog resor i Europa, bl. a. till danska statens seruminstitut (Thorvald Madsen) och var assistent vid Carnegies institut i New York 1903—04 och vid Rockefellers institut 1904—14, då han anställdes som ord. medlem af dess vetenskapliga stab. 1911 fick han professors titel. Han är framstående forskare inom bakteriologi och serologi och mest bekant för sina studier öfver syfilis' smittämne och öfver ultravisibla sjukdomsvirus, bl. a. odling af desamma. 1919 höll han på inbjudan föredrag i Svenska läkaresällskapet. C. S—g.

***Nohlit.** Rad 3 *står* -järnkolumbat *bör vara* -järnniobat.

Nolaskogsmål, folkspråket n. om Skuleskogen, på gränsen mellan Nätra och Vibyggerå i Ångermanland (se d. o., sp. 1034—36).

Nolens [nå-], Willem Hubert, holländsk politiker, f. 7 sept. 1860 i Venloo, blef 1887 katolsk präst och 1912 påflig husprelat samt är sedan 1909 professor i arbetsrätt vid Amsterdams universitet. N. är led. af Andra kammaren sedan 1896 och numera ledare af katolska statspartiet. Han afböjde 1918 den honom erbjudna ministerpresidentsposten.

***Nolhac,** P. de, numera ”hederskonservator” för Versailles' nationalhistoriska museum och direktör för Musée Jacquemard-André, har ytterligare utgett ett stort verk öfver Versailles (1911—17), ett öfver *Les Trianons* (1910—11), ett specialverk öfver *La chapelle royale de Versailles* (1914) samt en studie af *Ronsard et l'humanisme* (1921) och *Souvenirs*

Nobelpristagare 1901—1924. (Till art. Nobelstiftelsen.)

År	Fysik	Kemi	Medicin	Litteratur	Fredspris
1901	W. K. Röntgen (München)	J. H. van't Hoff (Berlin; holländare)	E. A. von Behring (Marburg)	R. F. A. Sully-Prudhomme (Paris)	H. Dunant (Schweiz) F. Passy (Paris)
1902	H. A. Lorentz (Leiden) P. Zeeman (Amsterdam)	E. Fischer (Berlin)	Sir Ronald Ross (Liverpool)	Th. Mommsen (Berlin)	É. Ducommun (Bern) A. Gobat (Bern)
1903	H. A. Becquerel (Paris) Pierre o. Marie Curie (Paris)	S. Arrhenius (Stockholm)	N. R. Finsen (Köpenhamn)	B. Björnson (Norge)	W. R. Cremer (London)
1904	Lord Rayleigh (London)	Sir William Ramsay (London)	I. P:vitj Pavlov (Petersburg)	F. Mistral (Provence) J. Echegaray (Madrid)	Institut de droit international (Gent)
1905	Ph. Lenard (Kiel)	A. von Baeyer (München)	R. Koch (Berlin)	H. Sienkiewicz (Polen)	Bertha von Suttner (Wien)
1906	J. J. Thomson (Cambridge)	H. Moissan (Paris)	C. Golgi (Pavia) S. Ramón y Cajal (Madrid)	G. Carducci (Italien)	Th. Roosevelt (Washington)
1907	A. A. Michelson (Chicago)	E. Buchner (Berlin)	Ch. L. A. Laveran (Paris)	R. Kipling (England)	E. T. Moneta (Milano) L. Renault (Paris)
1908	G. Lippmann (Paris)	E. Rutherford (Manchester)	P. Ehrlich (Frankfurt a. M.) I. Metjnikov (Paris; ryss)	R. Eucken (Jena)	K. P. Arnoldson (Stockholm) F. Bajer (Köpenhamn)
1909	G. Marconi (Italien) F. Braun (Strassburg; tysk)	W. Ostwald (Leipzig)	Th. Kocher (Bern)	Selma Lagerlöf (Sverige)	A. M. F. Beernaert (Bruxelles) P. d'Estournelles de Constant (Paris)
1910	J. D. van der Waals (Amsterdam)	O. Wallach (Göttingen)	A. Kossel (Heidelberg)	P. Heyse (München)	Bureau international permanent de la paix (Bern)
1911	W. Wien (Würzburg)	Marie Curie (Paris)	A. Gullstrand (Uppsala)	M. Maeterlinck (Bruxelles)	T. M. C. Asser (Haag) A. H. Fried (Wien)
1912	G. Dalén (Sverige)	V. Grignard (Nancy) P. Sabatier (Toulouse)	A. Carrel (New York; fransman)	G. Hauptmann (Tyskland)	E. Root (Washington)
1913	H. Kamerlingh Onnes (Leiden)	A. Werner (Zürich)	Ch. Richet (Paris)	R. Tagore (Indien)	H. La Fontaine (Bruxelles)
1914	M. von Laue (Frankfurt a. M.)	Th. W. Richards (Cambridge. Mass.)	R. Bárány (Wien)	—	—
1915	W. H. Bragg (London) W. L. Bragg (Manchester)	R. Willstätter (München)	—	R. Rolland (Paris)	—
1916	—	—	—	V. von Heidenstam (Sverige)	—
1917	Ch. G. Barkla (Edinburgh)	—	—	K. Gjellerup (Danmark) H. Pontoppidan (Danmark)	Comité international de la Croix rouge (Genève)
1918	M. Planck (Berlin)	F. Haber (Berlin-Dahlem)	—	—	—
1919	J. Stark (Greifswald)	—	J. Bordet (Bruxelles)	K. Spitteler (Schweiz)	W. Wilson (Washington)
1920	Ch. É. Guillaume (schweizare)	W. Nernst (Berlin)	A. Krogh (Köpenhamn)	K. Hamsun (Norge)	L. Bourgeois (Paris)
1921	A. Einstein (Berlin)	F. Soddy (Oxford)	—	A. France (Paris)	Hj. Branting (Stockholm) Chr. L. Lange (Genève; norrman)
1922	N. Bohr (Köpenhamn)	F. W. Aston (Cambridge)	A. V. Hill (London) O. Meyerhof (Kiel)	J. Benavente (Madrid)	Fr. Nansen (Norge)
1923	R. A. Millikan (Pasadena, Kalifornien)	F. Pregl (Graz, Österrike)	F. G. Banting och J. J. R. Macleod (Toronto, Canada)	W. B. Yeats (Irland)	
1924	—	—	W. Einthofen (Leiden; tysk)	W. Reymont (Polen)	—

d'un vieux romain (1922). N. invaldes 1922 i Franska akad. (efter Boutroux). G—g N.

Nolin [nålä'], Jean, fransk-canadensisk författare. Se Canadensiska litteraturen. Suppl.

Nollet [nålä], Édouard, fransk militär, f. 28 jan. 1865 i Marseille, blef artillerieofficer 1884, anställdes 1906 i krigsministeriet, där han kraftigt och framgångsrikt verkade för fältartilleriets betydliga ökning, blef 1911 öfverste och reg.-chef, chef för fältart.-skjutskolan och ordf. i art.-skjutkommissionen. Som sådan tog han initiativet till den högst betydelsefulla eldledningen från flygplan. Under Världskriget var han art.-befälhafvare vid 13:e armékåren 1914, blef i dec. s. å. brigadgeneral och chef för 48:e inf.-brig., fick 1915 befälet öfver 129:e inf.-fördelningen, som han med stor utmärkelse förde i Vogeserna, och 1916 öfver 66:e jägardivisionen, blef s. å. div.-general och chef för 12:e armékåren (Verdun, Aisne), 1917 chef för 36:e armékåren (Yser, Picardie) och 1918 chef för 1:a armékåren (Lille). Juli 1919—okt. 1921 var N. president i kontrollkommissionen för Tyskland, hvilket maktpåliggande och grannlaga uppdrag han skötte med skicklighet och energi. Efter afgången blef han led. af högsta krigsrådet och var juni 1924—april 1925 krigsminister i Herriots ministär. H. J—dt.

Nolly [nåli'], Émile, pseudonym för fransmannen Émile Détanger, f. 5 okt. 1880 i Izieux, dep. Loire, d. som kapten 5 sept. 1914 i Blainville-sur-l'Eau af ett shrapnelsår. Med *Hiên le Maboul* (1909), *La barque annamite* (1910), *Gens de guerre au Maroc* (1912), *Le chemin de la victoire* (1913) och *Le conquérant* (1916) lämnade han beaktansvärda bidrag till sitt lands koloniala litteratur. R—n B.

Nólsoyarpól. Se Färöiska litteraturen. Suppl.

Nomadskolor, Nomadskolinspektör. Se Lappmarkens ecklesiastikverk. Suppl. Jfr Folkskolinspektör. Suppl.

No man's land [nåu' mäns lä'nd], eng., "ingen mans land", beteckning för obrukad jord eller för landområden, som ej tagits i besittning af någon stat (bl. a. ofta använd om Spetsbergen, innan ögruppen kom under norsk suveränitet). På 1300-talet förstods därmed i London ett ouppodladt område utanför stadsmuren, där afrättningar plägade ega rum. I Världskriget var under ställningskriget denna beteckning vanlig för området mellan de yttersta skyttegrafvarna vid en frontlinje, där motståndarna å ömse håll framskjutit dessa till hvarandras närhet. V. S—g.

Nomarthra, *zool.* Under denna benämning sammanföras stundom Gamla världens *Edentata*, nämligen *Manidæ* l. *Squamata* och *Orycteropidæ* l. *Tubulidentata* (se Myrkottsläktet och Jordsvinsläktet; jfr ock Edentata).

Non, udde. Se Nun 4.

Non-adora'nter. Se Socinianer, sp. 208.

***Nonie.** Den portugisiske matematikern hette Nunes (ej Nuñez).

***Nonius.** Se Nunes (ej Nuñez), P.

No'nnea ro'sea, *bot.*, en till fam. *Borraginaceæ*, underfam. *Borraginoideæ*, hörande ört, förekommande som ogräs i södra och mellersta Sveriges åkrar, dit den på senare tider inkommit från Ryssland. Blommorna äro trattlika, rosenröda med gult rör. Äfven *Nonnea pulla*, med violettbruna blommor, förekommer på liknande lokaler. G. L—m.

***Nonnen,** E. N:s dotter Emily N. (f. 18 jan. 1849 på Degeberg) och rektor J. Hallenborg hålla f. n. (1925) på med att utarbeta en biografi af N. — Om N:s syster Emily N. se hennes ofvannämnda brorsdotter Emily N., "Systrarna på Liseberg" (1922).

Nonpareil [näparä'j], fr. (makalös), namn på ädelstenar (se d. o., sp. 1157).

Noord-Beveland [nårdbefe-], ö. Se Beveland och Zeeland.

***Noorden.** — 2. Karl von N. lämnade 1913 professuren i Wien och öfverflyttade till Frankfurt a. M. som honorärprofessor i inre medicin. Hans hufvudarbete är *Allgemeine diätetik* (tills. med H. Salomon, I, 1920). Han blef 1913 led. af Vet. soc. i Uppsala.

Noor-Eesti [når ēsti]. Se Estniska språket och litteraturen. Suppl.

Noormarkku [når-], finsk socken. Se Norrmark.

Noot [nåt], Thomas van der. Se Van der Nootska huset (äfven i Suppl.).

Nootka-sundet. Se Nutka-(Nootka-)sundet.

***Nor.** 1. N. är sedan 1 maj 1921 förenadt med Segerstad till ett pastorat, och Grums samt Ed och Borgvik bilda 2 nya pastorat i Nors kontrakt, Karlstads stift. 3,217 inv. (1924). — 2. Kontraktet omfattar nu 5 pastorat: Nor och Segerstad; Grums; Ed och Borgvik; By, Säffle, Bro, Södra Ny och Huggenäs; Millesvik, Botilsäter, Eskilsäter och Ölserud. 20,178 inv. (1921). 1 o. 2. E. A—t.

***Nor** (Noor). — 2. Fideikommissnaturen upphäfdes enl. k. tillstånd 21 dec. 1917, och N. försåldes s. å. Fideikommisskapitalet uppgick vid 1924 års slut till nära 300,000 kr. O. Sjn.

***Nora.** 1. Socknen tillhör nu Ådalens kontrakt. 3,887 inv. (1924). — 2. Socknens areal är nu 30,309 har. 3,537 inv. (1924). 1 o. 2. E. A—t.

***Nora,** stad, har, efter inkorporering 1918 af 2 hemman i landskommunen, en areal af 724 har, hvaraf 530 har land, samt 2,511 inv. (1924). Stadens banker äro nu jämte Nora sparbank afd.-kontor af Skand. kredit-a.-b. samt Mälar- och Göteborgsbankerna. Samskolan har ombildats till kommunal mellanskola. Staden ingår i pastoratet Nora stads- och bergsförsamlingar samt Viker och tillhör vid riksdagsmannaval länets valkrets. O. Sjn.

***Nora bergslags järnvägar.** Nora bergslags järnväg är fr. o. m. 1914 efter omräkning 172,4 km. lång, hvaraf sträckan Ervalla—Otterbäcken är 117,8 km. Egandebolagets styrelse har sitt säte i Stockholm. F. P.

***Nora domsaga** är nu uppdelad på Karlskoga fögderi och Nora fögderi. 2,580,36 kvkm. 39,916 inv. (1924). E. A—t.

***Nora kontrakt.** Vikers kapell kallas nu enl. K. M:ts förklaring 24 febr. 1922 annexförsamling och redovisas i jordeboken som egen socken. 33,754 inv. (1921). E. A—t.

***Nora landsförsamling.** Arealen är nu 40,220 har. 5,176 inv. (1924).

***Nora och Hjulsjö bergslag.** Viker benämnes jämlikt K. M:ts beslut 24 febr. 1922 annexförsam-

ling och redovisas i jordeboken som egen socken. Areal 93,327 har med 10,791 inv. (1924). E. A—t.

*Norberg. Socknens areal är nu 31,914 har. 6,302 inv. (1924). Grufvorna tillhöra ett tiotal grufbolag, af hvilka de största äro Norbergs grufa.-b. (akt. kap. 4,950,000 kr.; eger 101 utmål samt anrikningss- och briketteringsverk m. m.), Gröndals, Kolningsbergs, Storgrufve och Surahammars bruks a.-b. De flesta äro sammanslutna till Norbergs grufförvaltning, förening u. p. a. Brytningen har under senare år varit obetydlig (1922 omkr. 5,000 ton malm). O. Sjn.

*Norberg, Hildegard Kr., dog 27 juni 1917 i Stockholm.

Norberg—Klackbergs järnväg benämndes fr. o. m. 1916 de till gemensam redovisning då sammanslagna Norbergs järnväg och Klackbergs järnväg, hvilka båda banor 1918 öfvergingo i Ängelsberg—Norbergs järnvägs-a.-b:s ego, men alltjämt trafikerades af Stockholm—Västerås—Bergslagens nya järnvägs-a.-b., som 1922 genom köp slutligen blef egare till järnvägarna i fråga. Numera (1925) är sträckan Kärrgrufvan—Ängelsberg (förutbenämnda Norbergs järnväg) 16,6 km. lång och sträckan Norberg—Klackberg (förutbenämnda Klackbergs järnväg) 4,3 km. Sistnämnda sträcka har endast godstrafik. F. P.

*Norbergs järnväg. Se Norberg—Klackbergs järnväg. Suppl.

Norblad. 1. Jakob August N., kemist, f. 11 sept. 1839 i Gäfle, d. 13 nov. 1912 i Stockholm, filos. kandidat 1871, docent i analytisk kemi 1873—75, filos. doktor 1875 — allt i Uppsala, var fr. o. m. 1874 kemist vid Rörstrands porslinsfabrik och utöfvade som sådan högt skattad verksamhet. Han var i många år ordf. i Kemistsamfundet (se d. o., äfven i Suppl.).

2. Allan Torsten N., den föregående brorson, arkitekt och konstrestauratör, f. 22 dec. 1872 i Uppsala, d. 1 jan. 1921 i Stockholm, studerade i Stockholm vid Tekniska skolan och därefter i Berlin och München (där han utförde dekorativa arbeten i justitiepalatset), var en tid framåt i Stockholm medarbetare åt arkitekten Agi Lindegren, verkade sedan uteslutande som restauratör af gamla byggnader och bildverk, medverkade bl. a. vid restaurerandet af Petrikyrkan i Malmö, domkyrkorna i Kalmar och Strängnäs, rådhusen i Landskrona och Karlskrona m. fl. 1914 ff. utförde han med mästerskap återställandet af den stora Sankt Göransgruppen i Stockholms Storkyrka, det mest omfattande restaureringsarbete af ett medeltida polykromt bildverk, som företagits. 2. G—g N.

Norblad-Ekstrandsfonden. Se Kemistsamfundet. Suppl.

*Norcross, J., kom som flyktad jakobit 1716 till Göteborg, upptogs bland Gathenhielms kapare och gjorde sig beryktad genom många djärfva dåd. (Om hans anslag 1718 mot danske kronprinsen se hufvudarbetet.) Då han dock snart började företaga kaperier äfven mot neutrala fartyg och för egen räkning, dömdes han 1719 till döden, men undgick straffet genom flykt ur fängelset. Han infångades dock 1720 i Paris, men kom åter lös och blef genom bemedling af jakobitiska landsmän ej blott benådad af Fredrik I, utan äfven återkallad till Sverige för användning i Madagaskaraffären (se Madagaskar, sp. 398, och Morgan, C. W. Suppl.). Efter kort tjänst hos tsar Peter i samma syfte kom N. till Stockholm 1722 och kvarblef ett helt år afvaktande sin användning och sysselsättande konung, råd och riksdag med suppliker om tjänst och underhåll samt med utförliga förslag till så nymodiga ting som sjukhus för sjömän, brandförsäkringsbolag och vattenledningar m. m. Resultatet häraf blef dock blott en allmosa, till hans underhåll, K. M:ts varma rekommendation till hans benådning i England samt pass och penningar för resa dit. Han for i stället till Danmark och sökte vinna Fredrik IV för sina Madagaskarplaner m. m., men blef förvisad ur landet och, när han ånyo 1726 återkom, insatt på Köpenhamns kastell. Efter äfventyrlig rymning till Sverige hämtades han visserligen till Stockholm att yppa föregifna nya planer, men affärdades på samma sätt som förut. 1727 blef han i Hamburg gripen af danske konungens utskickade, förd till Köpenhamn, och för sina tidigare attentat och senare hafda hotfulla och förgripliga utlåtelser mot Danmark och dess konung dömdes han såsom riksfarlig brottsling till "evigt" fängelse (se därom hufvudarbetet). Litt.: C. Sprinchorn, "J. N." (1920). Spr.

*Nordamerikanska litteraturen. Inbördeskriget i Förenta staterna 1861—65 var epokskiljande äfven i litteraturhistoriskt afseende. Tiden närmast efter kriget utmärkes litterärt af en sträfvan efter starkare realism och särskildt lokalfärg, som sätter sin prägel på utvecklingen under trettio år framåt. Banbrytande härutinnan var Bret Hartes "The luck of roaring camp" 1868, som snart efterföljdes af hembygdsskildringar från olika håll, Nya England (Harriet Beecher-Stowe, Sarah Orne Jewett), Indiana (E. Eggleston), New Orleans (G. W. Cable) o. s. v. Ganska snart urartade dessa lokala skildringar, de undveko att röra vid aktuella problem, men svepte allt i en slöja af optimism och respektabilitet. Originalitet, stark fantasi, djup verklighetsuppfattning fann man icke, den konventionella schablonen behärskade såväl valet af människotyper som stil och behandlingssätt. Under 1880-talet kom en något starkare våg af realism; den sammanhängde med det sociala missnöje, som här och där gjorde sig gällande. William Dean Howells är det mest betydande namnet bland samtidsskildrarna, ehuru han varsamt och skyggt undvek att följa sina europeiska läromästare, Verga, Tolstoj m. fl., i hänsynslös uppriktighet, och Henry James är den störste af skedets karaktärstecknare genom sina minutiösa psykologiska analyser, mestadels egnade en internationell societet på europeisk botten. "The short story" odlades med förkärlek alltifrån Edgar Allan Poe och Bret Harte. Spansk-amerikanska kriget 1898 framkallade en plötslig återuppståndelse af den historiskt romantiska romanen med nationellt ämne; förste representanten för arten är Winston Churchill (se denne. Suppl.). Inom ett årtionde var detta litterära mod åter försvunnet, men det visade sig i stället ansatser till en verklig naturalism, som ej väjde för att skildra skuggsidor af samhällslifvet eller behandla sådana mänskliga ämnen, som förr ansetts opassande. Bland företrädarna för denna riktning kunna nämnas Hamlin Garland (se denne), Frank Norris (se denne) och Upton Sin-

clair (se denne), hvars socialistiska uppfattning väckte skandal. Öfver hufvud taget voro såväl publik som kritik mycket upprörda, icke minst öfver att könslifvet och samhällsförhållandena togos upp till behandling på samma sätt som i Europa af Flaubert, Tolstoj och Zola för att endast nämna några af de amerikanske naturalisternas förebilder. Booth Tarkington (f. 1869) hör också i viss mån till denna grupp, och Theodore Dreiser (f. 1871) närmar sig Zola i sina massiva experimentalromaner, af hvilka de sammanhängande "The financier" (1912) och "The titan" (1914) ge en skildring i väldiga mått af den amerikanske finansmannen, medan Joseph Hergesheimer (se denne. Suppl.) intar en mellanställning mellan förströelse- och den konstnärligt verklighetstrogna litteraturen. Willa Cather (f. 1876) är en betydande karaktärstecknare; hennes romaner behandla särskildt invandrarna (skandinaviska, bömiska) och deras insats i landets utveckling ("O pioneers!", "The song of the lark", "My Antonia"). Rätt ensam står James Branch Cabell (f. 1879), som helst sysslar med ett slags fantastisk medeltid ("Jurgen", "Domnei", "Chivalry") och representerar södern. Året 1915 utmärktes af ett arbete, som gjorde epok, "Spoon river anthology" af Edgar Lee Masters (se denne. Suppl.). Denna originella samling grafinskrifter på fri vers väckte ett starkt uppseende, ja rentaf skandal på många håll, genom sin hänsynslösa behandling af småstaden, sedan många årtionden i den amerikanska litteraturen betraktad uteslutande som de goda människornas idylliska hemvist. Det tama och konventionellt förgyllande, det vulgäroptimistiska och lögnaktigt förtigande i den sedvanliga teckningen af lifvet i "the village" hade här fått vika för omutligt sann, afslöjande och dramatiskt koncentrerad karaktärs- och lefnadsskildring. Efter någon tid fick Masters efterföljare inom prosan, och en ny stor litterär framgång var Sinclair Lewis' (se denne. Suppl.) "Main street" 1920, som med bred realism anlade samma synpunkter på småstadens materialism, hycklade sedesamhet och okunniga självbelåtenhet. Man har kallat denna kritiska riktning "the revolt from the village", och den är ett af de mest karakteristiska tecknen på de oppositionella, självrannsakande och sanningskräfvande moderna tendenserna. Bakom ligger ett vida utbredt samhälleligt missnöje inom Förenta staterna, till hvilket såväl slitningar och misstro mellan de "100-procentiga amerikanerna" och "bindestrecksamerikanerna" som industrialismen, ekonomiska likaväl som kulturella missförhållanden bidragit. Ett mångsidigt uttryck för de radikale oppositionsmännens uppfattning ger den af kritikern Harold Stearns utgifna, af trettio författare skrifna "Civilization in the United states" (1922). Bland mera bemärkta prosaister, som tillhöra denna grupp, må nämnas äfven Sherwood Anderson (f. 1876), hvars första bok kom ut så sent som 1916; han lämnar vägande vittnesbörd om den dofva oron; äfven den, som har framgång och blir rik, känner ingen tillfredsställelse, det finns ingen oegennyttig kärlek, ingen sann och stor idealitet i Amerika ("Windy Mc Pherson's son", "Marching men", "Poor white"). Han har äfven i ett par diktsamlingar ("Mid-american chants" och "Winesburg, Ohio") efterföljt Masters. Ben Hecht (f. 1892) har visat anmärkningsvärd styrka i skildringen af lidelser; Claude Washburn (f. 1883) och John Dos Passos (f. 1896) berätta från Världskriget och soldaternas återkomst med brutal sannfärdighet.

Af andra mera kända prosaförfattare må nämnas Dorothy Canfield (f. 1879), Zona Gale (f. 1874), Edith Wharton (f. 1862), New York-societetens skickliga psykologiska krönikör, Floyd Dell (f. 1888) och Anne Douglas Sedgwick (f. 1873), som lefver i och skrifver om Europa.

Diktningen i bunden form har odlats med stor flit, men saknade under öfvergångstiden 1890—1910 efter Whitman företrädare af större betydelse. Richard Hovey (1864—1900) skref bohemdikter ("Songs from Vagabondia", 1893—1900, tills. med kanadensaren Bliss Carman) och chauvinistiska sånger under spansk-amerikanska kriget, hvarjämte han öfversatte Verlaine och Maeterlinck, William Vaughn Moody (1869—1910) gaf uttryck åt katolsk mysticism, social kritik och nationalism. Provinsialismen hos det tidigare skedets poeter ersattes af amerikansk statspatriotism, och en mera traditionell mysticism eller naturalism trädde i stället för panteismen hos Lanier och Miller. Efter 1910 har det poetiska intresset varit förenadt med intensiv åstundan att föra ut den amerikanska dikten ur den efterklang i form och den osjälfständiga och efterblifna allmänna åskådning, som kännetecknat föregående epoker. De nye skalderna ha mer eller mindre otvunget blifvit hänförda till olika skolor eller grupper. "The imagists", hvilkas program kan läsas i antologien "Some imagist poets" (1915), kräfde det exakta ordet, koncentration och fullkomlig frihet i val af ämnen, nya rytmer och skapandet af bestämda bilder. Hit ha räknats den rastlöst experimenterande Amy Lowell (1874—1925), som ock gjort propaganda för rörelsen och i sina diktsamlingar ("Sword blades and poppy seed", 1914, "Men, women and ghosts", 1916, "Pictures of the floating world", 1919, m. fl.) visat ironi, stämningsstyrka och berättarkraft; den subtilt estetiserande Ezra Pound (f. 1885), numera bosatt i England, i hvars dikter ("Lustra and other poems", 1917, "Umbra", 1920, m. fl.) japanska och sydeuropeiska litterära intryck blandas; Hilda Doolittle Aldington (f. 1886), som likaledes vänder sig till en högartistisk publik, och John Gould Fletcher (f. 1886), som odlar den "polyfona prosan". I stort sedt ha imagisterna bidragit till reaktionen mot den slappa, vårdslösa och banala hvardagligheten. Socialt revolutionärt innehåll ha de på whitmanskt maner skrifna prosadikterna af Arturo Giovanitti. Till "lyricisterna" räknas bl. a. Conrad Aiken (se denne. Suppl.), Edna St. Vincent Millay (f. 1892), Sara Teasdale (f. 1884), bröderna William Rose Benét (f. 1886) och Stephen Vincent Benét (f. 1898), John Hall Wheelock (f. 1886) och den i Världskriget stupade Alan Seeger (1888—1916); de stå på det hela taget innanför 1800-talets poetiska tradition.

Edvin Arlington Robinson (f. 1869) och Robert Frost (f. 1875) stå på sätt och vis utanför skolorna; den förre, som debuterade 1896, erinrar i viss mån om victorianerna, och hans diktning, där tankeinnehåll och form ega en mera oaktuell karaktär än hos hans samtida, har icke blifvit synnerligen populär. Frost åter, ehuru född i San Francisco, skildrar jorden och folket i Nya England. Han hade som ung afbrutit sina studier, sedan återupptagit dem och gett ut en tidskrift, i fem år varit jordbrukare i New Hampshire och sedan lärare, då han rymde ur den intellektuella isoleringen till England 1912. Där vann han i litterära kretsar uppmuntran och stimulans, debuterade 1913 med "A boy's will" och återvände två år senare till Förenta staterna, där han sedan med bl. a. "North of Boston" (1915) och "Mountain interval" (1916) blifvit en af förgrundsfigurerna. Hans diktion är det enkla hvardagstalet, och hans ämnen hämtas ur det hvardagliga lifvet på landsbygden. Carl Sandburg (f. 1878; se denne. Suppl.), som är af svensk släkt och som prófvat allehanda yrken, bl. a. varit soldat, härstammar från Galesburg, Illinois, och har blifvit det industriella Amerikas skald. Är Robinson aristokratisk och Frost präglad af Nya-Englands-traditionen, har Sandburg vigt sig till att fortsätta Whitmans verk och sjunger med glödande demokratisk hänförelse om Chicagos rök och stål och om arbetet på prärien i "The middle west". Lyrisk expressionist slutligen är Vachel Lindsay (se denne. Suppl.), den kringvandrande sångaren. Edgar Lee Masters är ofvan omtalad; han företräder likaledes "the middle west". Sedan Harriet Monroe 1912 började ge ut "Poetry: a magazine of verse", nu följd af 40 andra periodiska publikationer, har alstringen af verser tagit ett oerhördt omfång; antalet verksamma poeter lär öfverstiga 500.

Styfbarnet inom litteraturen är dramat. På 1860-talet voro Dion Boucicault och John Brougham, båda af irländsk börd, de mest uppskattade; de följde helt och hållet engelska förebilder. Bronson Howard (1842—1908) sökte få fram inhemska samtidsskildringar på skådebanan och betecknade därigenom i all sin försiktiga realism nya uppslag. Teatercheferna hyste dock stark misstro till den inhemska alstringen och läto i regel europeiska, engelska och franska, dramatiker behärska spellistan. Den, som anses ha betydt mest för att ge det inhemska författarskapet plats på scenen, är teaterdirektören David Belasco (se denne. Suppl.), som ensam eller i samarbete med andra skrifvit flera pjäser. Belasco har massframgången till mål och lägger sina stycken så, att de skola tjäna till att särskildt framhålla den eller de "stjärnor", som utföra hufvudrollerna. Öfver hufvud har den litterära teatern mycket svårt att göra sig gällande; den kommersiella teatern, som lägger an på sensation, grofva effekter och tarflig sentimentalitet, förkväfver den verkligen äkta dramatiken. Man har kallat broadwayskolan de författare (t. ex. George Broadhurst och Bayard Veiller), som i trots af själfständigt skapande förmåga offra den sanna konsten på Mammons altare. Enstaka småteatrar, ofta amatörförsök, som äro oberoende af teatertruster och direktörer, ha visat prof på värdefullare gods; från en sådan scen kommer Eugen O'Neill (se denne. Suppl.), som f. n. är landets mest uppmärksammade yngre dramatiker.

Af litterära kritiker under senare tid ma nämnas W. C. Brownell (f. 1851), George E. Woodberry (f. 1855), Poul Elmer More (f. 1864), James Huneker (se denne. Suppl.), Irving Babbitt (se denne. Suppl.), H. L. Mencken (se denne. Suppl.), J. E. Spingarn (1875), Stuart P. Sherman (1881) och Van Wyck Brooks (f. 1886).

Litt.: "A history of american literature" (4 bd, utg. som supplement till "The Cambridge history of english literature", 1921), F. T. Cooper, "Some american story tellers" (1912), F. L. Pattee, "A history of american literature since 1870" (1915), Amy Lowell, "Tendencies in modern american poetry" (1917), Carl van Doren, "The american novel" (1921) och "Contemporary american novelists" (1922), G. M. Overton, "The women who make our novels" (3:e uppl. s. å.), C. E. Bechhofer, "The literary renaissance in America" (1923), Louis Untermeyer, "American poetry since 1900" (1924), Ch. Baldwin, "The men who make our novels" (2:a uppl. s. å.), B. Weirick, "From Whitman to Sandburg in american poetry" (s. å.), H. W. Cook, "Our poets of today", och Blanche Colton Williams, "Our short story writers". R—n B.

***Nord-Amerikas förenta stater.** Areal och folkmängd enligt senaste uppgifter voro 9,856,079 kvkm. med 117,823,165 inv. (enl. folkräkningen 1920) och omkr. 122,114 mill. inv. (enl. beräkning 1922), alltså 12 på 1 kvkm. Fördelning af areal och folkmängd 1920 framgår af följande öfversikt.

Staterna	7,999,840	kvkm.	105,710,620 inv.
Alaska	1,530,390	»	55,036 »
Porto Rico ..	8,899	»	1,299,809 »
Virginiska öarna (1917)	342	»	26,051 »
Panamakanalzonen	1,163	»	22,858 »
Filippinerna (1919)	297,995	»	10,314,310 »
Hawaii	16,707	»	255,912 »
Samoa och Guam	743	»	21,331 »

Härtill kommo 117,238 pers. anställda vid armén, flottan, Röda korset, konsulat m. m. utanför N.

Befolkningens fördelning efter färg och ras samt i utlandet födda hvita och färgade jämte antalet i Sverige, Norge, Danmark och Finland födda vid 1920 års folkräkning framgå af öfversikten sp. 783—784.

Räknad efter modersmål utgjorde den icke-amerikanska befolkningen i N. 36,398,958 pers. 1920, hvaraf 1,485,062 hade svenska, 1,020,788 norska, 461,312 danska, 5,634 isländska, 264,082 finska samt 1,390 lapska och estniska som modersmål. — (Sp. 1181) Indianreservationernas areal 1921 var 143,668 kvkm. Indianernas antal har minskats afsevärdt sedan 1910, hvilket dock anses bero därpå, att sistnämnda år som indianer räknades personer med endast ringa grad indianskt blod, hvilka 1920 upptogos som hvita. — (Sp. 1182) *Negrernas* pro-

Stater	Summa	Hvita	Negrer	Indianer	Födda i utlandet				
					Summa	Sverige	Norge	Danmark	Finland
Maine	768,014	765,695	1,310	839	107,814	2,026	581	1,065	1,393
New Hampshire	443,083	442,331	621	28	91,397	1,886	427	204	1,558
Vermont	352,428	351,817	572	24	44,558	1,123	106	155	476
Massachusetts	3,852,356	3,803,524	45,466	555	1,088,548	38,012	5,491	3,629	14,570
Rhode Island	604,397	593,980	10,036	110	175,189	6,542	545	365	320
Connecticut	1,380,631	1,358,732	21,046	159	378,439	17,697	1,414	3,040	1,226
New York	10,385,227	10,172,027	198,483	5,503	2,825,375	53,025	27,573	14,222	12,504
New Jersey	3,155,900	3,037,087	117,132	100	742,486	10,675	5,343	5,704	2,109
Pennsylvania	8,720,017	8,432,726	284,568	337	1,392,557	19,847	2,446	3,065	2,818
Ohio	5,759,394	5,571,893	186,187	151	680,452	7,266	1,487	2,353	6,406
Indiana	2,930,390	2 849,071	80,810	125	151,328	4,942	544	969	237
Illinois	6,485,280	6,299,333	182,274	194	1,210,584	105,577	27,785	17,098	3,080
Michigan	3,668,412	3,601,627	60,082	5,614	729,292	24,707	6,888	7,178	30,096
Wisconsin	2,632,067	2,616,938	5,201	9,611	460,485	22,896	45,433	15,420	6,757
Minnesota	2,387,125	2,368,936	8,809	8,761	486,795	112,117	90,188	16,904	29,108
Iowa	2,404,021	2,384,181	19,005	529	225,994	22,493	17,344	18,020	107
Missouri	3,404,055	3,225,044	178,241	171	186,835	4,741	610	1,688	98
North Dakota	646,872	639,954	467	6,254	131,863	10,543	38,190	4,552	1,108
South Dakota	636,547	619,147	832	16,384	82,534	8,573	16,813	5,983	1,085
Nebraska	1,296,372	1,279,219	13,242	2,888	150,665	18,825	2,165	12,338	73
Kansas	1,769,257	1,708,906	57,925	2,276	110,967	10,337	970	2,263	56
Delaware	223,003	192,615	30,335	2	19,901	316	65	77	52
Maryland	1,449,661	1,204,737	244,479	32	103,179	630	536	382	175
District of Columbia	437,571	326,860	109,966	37	29,865	481	219	237	104
Virginia	2,309,187	1,617,909	690,017	824	31,705	664	491	459	240
West Virginia	1,463,701	1,377,235	86,345	7	62,105	326	51	121	289
North Carolina	2,559,123	1,783,779	763,407	11,824	7,272	170	70	69	15
South Carolina	1,683,724	818,538	864,719	304	6,582	133	85	76	53
Georgia	2,895,832	1,689,114	1,206,365	125	16,564	299	132	127	42
Florida	968,470	638,153	329,487	518	53,864	1,399	610	575	311
Kentucky	2,416,630	2,180,560	235,938	57	30,906	214	75	89	50
Tennessee	2,337,885	1,885,993	451,758	56	15,648	305	63	138	33
Alabama	2,348,174	1,447,032	900,652	405	18,027	748	215	191	74
Mississippi	1,790,618	853,962	935,184	1,105	8,408	247	97	113	62
Arkansas	1,752,204	1,279,757	472,220	106	14,137	331	99	180	18
Louisiana	1,798,509	1,096,611	700,257	1,066	46,427	522	555	331	147
Oklahoma	2,028,283	1,821,194	149,408	57,337	40,432	931	297	561	101
Texas	4,663,228	3,918,165	741,694	2,109	363,832	4,536	1,740	1,508	189
Montana	548,889	534,260	1,658	10,956	95,591	7,179	9,962	2,990	3,577
Idaho	431,866	425,668	920	3,098	40,747	5,112	2,482	2,240	989
Wyoming	194,402	190,146	1,375	1,343	26,567	2,042	651	936	856
Colorado	939,629	924,103	11,318	1,383	119,138	10,112	1,525	2,823	879
New Mexico	360,350	334,673	5,733	19,512	29,808	310	128	115	49
Arizona	334,162	291,449	8,005	32,989	80,566	859	337	398	407
Utah	449,396	441,901	1,446	2,711	59,200	6,073	2,109	6,970	779
Nevada	77,407	70,699	346	4,907	16,003	545	206	551	182
Washington	1,356,621	1,319,777	6,883	9,061	265,292	34,793	30,305	8,359	11,863
Oregon	783,389	769,146	2,144	4,590	107,644	10,532	6,955	3,602	6,050
California	3,426,861	3,264,711	38,763	17,360	757,625	31,926	11,460	18,721	7,053
Summa	105,710,620[1])	94,820,915 (89,7 %)	10,463,131 (9,9 %)	244,437 (0,2 %)	13,920,692 (13,2 %)	625,585 (0,6 %)	363,863 (0,3 %)	189,154 (0,2 %)	149,824 (0,1 %)

centhalt af befolkningen är alltjämt sjunkande. År 1900 funnos 132, tio år efteråt 120 och 1920 endast 110 negrer mot 1,000 hvita; i Georgia voro de 41,7 proc., i Louisiana 38,9, i Alabama 38,4 och i Florida 34 proc. af befolkningen 1920. *Mulatterna* ha afsevärdt minskats, till 1,660,554 pers., d. v. s. 15,9 proc. af hela negerbefolkningen, likaså *kineserna* (61,639 pers. 1920), men *japanerna* betydligt ökats (111,010 pers. 1920). — (Sp. 1185) För hela unionen hade proportionen mellan män och kvinnor ändrats till 104 mot 100 (1920) — för de hvite 104,4, för de infödde hvite 103,0, för i utlandet födda hvita 121,7 och för negrerna 99,2. Årliga folkmängdstillväxten 1910—20 har minskats till 1,6 proc. för de hvite, 0,65 proc. för negrerna och 0,31 proc. för alla andra. Den årliga folkökningen 1912—22 nedgick till 1,4 proc., men öfverträffar fortfarande alla europeiska staters. — (Sp. 1185) Antalet inflyttade 1820—1922 (30 juni) har vuxit till 34,744,888 pers. Inflyttningen sjönk ansenligt under Världskriget, men steg 1921 till 805,228 pers. Från Sverige kommo till N. 24,948 pers. mot 2,258 från N. till Sverige inflyttade 1923, men under perioden 1911—15 var medeltalet 11,985 och följande 5-årsperiod endast 4,323 pers. årligen. — (Sp. 1187) Stadsbefolkningens procentuella andel af den hela växer alltjämt och uppgick 1920 till 51,4 proc. (54,304,603 pers.). Om de senare årens invandringsbestämmelser se sp. 788 och 791—792. Inom de 5 i hufvuduppl. nämnda "denominations" funnos 208,836 församlingar med 41,035,827 kommunikanter 1917 (enligt "Statesman's year-book" 1924). Bland protestanterna voro s. å. baptisterna talrikast (7,24 mill.). Katolska kyrkan har nu 90 biskopsstift med 22,545 präster, hvaribland 2 kardinaler (i Boston och Philadelphia), 94 biskopar,

[1]) Däraf 111,010 japaner. 61,639 kineser, 5,603 filippiner, 2,507 indier, 1,224 koreaner, 110 hawaiier, 19 malajer, 17 siameser, 6 samoaner och 2 maori.

17,062 kyrkor, hvaraf 5,834 missionskyrkor, samt 18,260,793 medl. Judarnas antal uppgafs 1918 till 3,39 mill., en ökning af mer än 100 proc. på ett årtionde. — (Sp. 1188) Folkskolehusens antal har vuxit till 271,319, med 21,6 mill. lärj. och 678,435 lärare (1919—20), hvaraf 14,326 public high schools med 2,19 mill. lärj. och 101,958 lärare. Private high schools voro 2,093, med 184,153 lärj., normalskolorna 371, med 162,796 lärj. och 9,587 lärare, samt universities, colleges och professional schools 670 med 42,882 lärare och (vid de 2 första kategorierna) 422,553 studenter. Antalet analfabeter har nedgått till 6 proc. af befolkningen om 10 år och däröfver. Proportionen af analfabeter varierade från 1,1 proc. i Iowa till 21,9 proc. i Louisiana af befolkningen om 10 år och däröfver (1920). S. å. funnos 2,393 dagliga, 14,008 vecko- och 487 halfveckotidningar samt 3,156 månatliga, 293 halfmånatliga och 670 andra periodiska skrifter. För att främja utbytet af vetenskapliga, kulturella och praktiska erfarenheter mellan N. och Sverige bildades 1919 Sverige-Amerika-stiftelsen (se d. o. Suppl.), och i likartadt syfte arbetar American-scandinavian foundation (se d. o. Suppl.). — (Sp. 1189) *Jordbruk, skogsbruk och boskapsskötsel* gingo såväl absolut som relativt tillbaka 1910—20 med afseende på antalet idkare (från 12,65 mill., 33,2 proc. af samtliga yrkesutöfvare, till 10,95 mill., 26,3 proc.). Samma period ökades farmarealen med 8,8 proc. (från 878,8 mill. till 955,9 mill. acres) och den odlade arealen med 5,1 proc. (från 478,6 mill. till 503,1 mill. acres), medan skogsarealen minskades med 12,1 proc. (från 190,9 mill. till 167,7 mill. acres). Äfven jordegendomens (inkl. boskap) värde ökades kraftigt, med 90,1 proc., från 40,991 mill. doll. till 77,924 mill. doll., liksom farmernas genomsnittsvärde, med 87,5 proc., från 6,444 doll. till 12,084 doll. Det uppskattade värdet af jordbrukets och boskapsskötselns afkastning 1922 var 14,310 mill. doll. Boskapsbeståndet har under 10-årsperioden varit tämligen stationärt (minskning i antalet hästar, åsnor och får, men ökning för mulåsnor, nötboskap, svin och fjäderfä). Värdet af boskapsbeståndet (fjäderfä och bin inräknade) ökades dock 1910—20 med 62,7 proc. till 8,013,3 mill. doll. — (Sp. 1193) Äfven *bergsbruket* hade oerhördt uppsving perioden 1909—19, då dess produktvärde ökades med 155 proc. till 3,158,46 mill. doll. Samtidigt mer än fördubblades det däri nedlagda kapitalet, till 6,955,5 mill. doll. (1919). Värdet af de viktigaste produkterna var s. å. i millioner doll.

Kol (antracit och bituminösa)	1,510	Bly och zink	75,6
Petroleum och naturgas	931,8	Guld och silfver	63,2
Järnmalm	218,2	Kalksten	52,9
Koppar	181,3	Granit	18,3
		Sandsten	10,7
		Fosfat	10,3

— (Sp. 1194) Antalet *industri-anläggningar* ökades 1909—19 med mer än 8 proc. till 291,367 med 7,128,901 arbetare, 44,664,5 mill. doll. kapital, 37,536,8 mill. doll. materialvärde och 62,678,2 mill. doll. tillverkningsvärde, mer än tredubbling sedan 1909. Såväl 1922 som 1923 framställdes i N. mer än hälften af allt tackjärn och stål i världen. Främst bland industrigrenar stodo 1919 slakterierna (4,246,8 mill. doll. tillv.-värde), hvarefter följde järn- och stålindustri (2,828,9 mill. doll.), automobilfabrikation (2,387,9 mill. doll.), gjuterier och maskinverkstäder (2,289,3 mill. doll.), bomullsindustri (2,125,3 mill. doll.) och kvarnindustri (2,052,4 mill. doll.). Sammanlagdt 15 olika industrigrenar hade mer än 1,000 mill. doll. tillverkningsvärde hvar, 20 hade mellan 500 mill. och 1,000 mill. doll. hvar, och 64 hade mellan 100 mill. och 500 mill. doll. tillverkningsvärde hvar 1919. — (Sp. 1196) *Handeln* med utlandet har alltsedan Världskrigets utbrott haft jättelika öfverskott för exporten. Dess utveckling framgår af följande tabell:

År	Millioner dollar		
	Införsel	Utförsel	Utförsels-öfverskott
1914	1,893,93	2,364,58	470,65
1915	1,674,17	2,768,59	1,094,42
1916	2,197,88	4,333,48	2,135,60
1917	2,659,36	6,290,05	3,630,69
1918	2,945,66	5,919,71	2,974,05
1919	3,095,72	7,232,28	4,136,56
1920	5,238,35	8,108,99	2,870,64
1921	3,654,46	6,516,51	2,862,05
1922	2,608,08	3,771,16	1,163,08
1923	3,781,26	3,957,08	175,82

Cuba intog 3:e, Japan 4:e, Kina 5:e, Frankrike 6:e och Tyskland 7:e rangplatsen som importörer till N., medan som afnämare af varor från N., räknadt efter deras värde, Tyskland kom i 3:e, Frankrike i 4:e, Japan i 5:e, Italien i 6:e och Cuba i 7:e rummet (1922—23). Sverige intog med afseende på N:s import 20:e platsen, närmast efter Egypten och före Central-Amerika, och med afseende på dess export 18:e platsen, mellan Danmark och Norge. Tullumgälderna för importen 1922—23 voro 562,19 mill. doll. — Handelsflottan har ansenligt ökats sedan 1912 och omfattade 27,017 fartyg om 18,28 mill. bruttoton, hvaraf 8,060 ångare om 15,43 mill. bruttoton och 361 kanalbåtar om 41,862 bruttoton (1923). Året 1922—23 byggdes 770 fartyg om 335,630 bruttoton, hvaraf 127 ångare om 218,022 bruttoton. Utrikessjöfarten har nästan fördubblats på ett årtionde och uppgick s. å. till 66,89 mill. ton inklarerade (30,70 mill. ton amerikanska) och 66,60 mill. ton utklarerade (30,59 mill. ton amerikanska). — (Sp. 1197) *Järnvägarnas* längd 1922 var 378,565 km., hvartill kommo 76,532 km. elektriska spår- och järnvägar. Byggande af järnvägar har gått endast obetydligt framåt sedan 1910, hvaremot trafikintensiteten betydligt vuxit beträffande både personer och gods. Den trådlösa *telegrafien*, som ombestyres af 4 privata bolag, räknade 22 kuststationer och 951 fartygsstationer samt befordrade 16,430 telegram 1921. *Telefonapparaternas* antal ökades med 1/3 åren 1912—21 och var sistn. år 13,38 mill. — (Sp. 1198) *Bankväsendet* har omorganiserats genom en lag af 23 dec. 1913. Enl. denna *Federal reserve act* indelas unionens område i (f. n. 12) distrikt med en centralbank (*federal*

reserve bank) i hvarje. En banköfverstyrelse (*federal reserve board*) skall åstadkomma sammanhållning och samverkan mellan centralbankerna. I dessa äro hvarje distrikts nationalbanker och de statsbanker, som fylla vissa villkor, delegare och tillsätta 6 af resp. centralbanks styrelseledamöter, banköfverstyrelsen de 3 öfriga. Centralbankerna ha sedelutgifningsrätt; hvar och en är i sitt distrikt därvarande bankers bank, rediskonterar deras växlar o. s. v. Banköfverstyrelsen består af 7 ledamöter (finansministern, bankinspektören och 5 för 10 år af unionens president utsedda). Den eger bl. a. bestämma storleken af centralbankernas sedelutgifning, pröfva och eventuellt ändra deras inlåningsränta, hvarigenom enhetlig diskontopolitik möjliggöres, föranstalta om revision o. s. v. — (Sp. 1202) Äfven Puerto Rico är nu representeradt i kongressen genom en folkvald *resident commissioner*. De 1917 från Danmark köpta Virgin islands äro organiserade som koloni. — Till författningen ha ytterligare fogats 4 amendemang: om inkomstskatt (1913), om skiljedom i arbetstvister (s. å.), om spritförbud (*liquor prohibition*, 1919) och om kvinnors rösträtt samt valbarhet till kongressen (1920). Representanternas hus hvilar fortfarande på 1910 års census, med 1 representant för 210,415 inv., ehuru 1920 års census borde medföra en nyordning. — Om nya experiment på stadsförvaltningens område se Government by commission. Suppl. De ha infogats i de olika staternas växlande system för folkets olika viljeyttringar. I några stater finnas sålunda rätt för ett visst antal väljare (i regel 5—10 proc. af väljarkåren) att få för folket till antagande eller förkastande framlagd en af representationen antagen lag (*referendum*) eller ett af förslagsställarna framställdt lagförslag (*initiative*). Dessutom kan i några stater en kommunal eller annan ämbetsman entledigas, om så beslutes vid en af ett visst antal medborgare påkallad omröstning (*recall*).

(Sp. 1199) *Finanserna* reglerades 1921 för första gången genom införande af ett årligt budgetsystem (period 1 juli—30 juni). Statsinkomsterna 1923 hade mer än fyrdubblats sedan 1912 och utgjorde 4,013,4 mill. doll., under det att utgifterna stigit med endast 241 proc. till 3,293,3 mill. doll. För 1925 beräknades inkomsterna till 3,693,8 mill. doll. och utgifterna till 2,815,8 mill. doll. Bland inkomsterna 1923 utgjorde tullar 562,19 mill. doll., räntor på lån till främmande makter 179,10 mill. doll., försäljning af krigsförnödenheter 77,93 mill. doll., tullumgälder i Panamakanalen 17,67 mill. doll. och försäljning af statsjord 19 mill. doll. Bland utgifterna märkas: ränta på statsskulden 1,055,1 mill. doll., armén 392,7 mill. doll. och flottan 333,2 mill. doll. E. A—t.

Historia (efter 1913). Woodrow Wilson, som tillträdt presidentposten 4 mars 1913 och sept. s. å. genomfört en tariffreform, genom hvilken en mängd tullar nedsattes, samt i dec. en genomgripande reform af Förenta staternas bankväsen (se ofvan sp. 787), lyckades våren 1914 förmå kongressen att skärpa antitrustlagstiftningen (se därom Trust, sp. 67). Om hans mexikanska politik se Mexico. Suppl., sp. 527, och Wilson, sp. 589—590. Trots starkt motstånd i kongressen genomdref Wilson juni 1914 en bill om upphäfvande af den privilegierade ställning, som mot särskildt engelska protester tillerkänts amerikanska fartyg i fråga om afgifterna för genomfart af Panamakanalen, där aug. s. å. den första ångaren passerade från haf till haf. Ett fördrag med Colombia 1914 tillerkände åt denna stat ett skadestånd af 25 mill. doll. för Panamas lösryckande därifrån 1904, men senatens godkännande af fördraget vanns först 1921. Genom ett fördrag med Nicaragua (se d. o. Suppl.) ställdes denna stat under ett slags finansiellt protektorat, som äfven medförde stark påverkan från Förenta staterna på dess politik. Ett politiskt och finansiellt amerikanskt protektorat upprättades genom fördrag 1916 äfven inom republiken Haïti (se d. o. Suppl.), och s. å. ställdes Dominikanska republiken (se d. o. Suppl.) under amerikansk militärförvaltning, först 1922 aflöst af en inhemsk styrelse, dock med bibehållande af Förenta staternas förhärskande inflytande. Den amerikanska maktställningen i Västindien stärktes ytterligare genom inköpet af Dansk-västindiska öarna (1916; de fingo därefter namnet Virgin islands). Arbetsmarknaden oroades åren 1913—17 af ett stort antal omfattande strejker; hösten 1916 hotade en allmän järnvägsstrejk, som emellertid afvärjdes genom Wilsons ingripande och antagandet af en för järnvägsmännen gynnsam lag (*Adamson act*) om åtta timmars arbetstid med i lagen reglerad öfvertidsbetalning. Nya restriktiva invandringsbestämmelser antogos af kongressen, men föllo på presidentens veto 1915; de genomdrefvos febr. 1917 trots ett förnyadt veto och gingo bl. a. ut på att införa ett bildningsprof (*literary test*) samt utestänga hinduiska, malajiska och andra orientaliska arbetare. I invandringen från Europa medförde Världskriget ett betydande afbrott.

Om Förenta staternas neutralitetspolitik under Världskrigets första år se Wilson, sp. 590—591. Ententemakternas sjöherravälde nästan afbröt de amerikanska handelsförbindelserna med centralmakterna, men handeln med ententemakterna blef i stället desto lifligare och kom att i växande utsträckning omfatta krigsförnödenheter af alla slag. Sympatierna i Förenta staterna voro till en början delade; de gingo småningom alltmer öfvervägande åt ententesidan, och de amerikanska krafven på ”hafvens frihet” medförde visserligen en del slitningar med ententemakterna till följd af deras folkrättsstridiga blockadbestämmelser, men framkallade å andra sidan ett stort antal ytterst skarpa konflikter med Tyskland, då dess undervattensbåtskrig medförde förlust af lif och egendom för amerikanska medborgare (jfr Lusitania. Suppl.). Utrikesministern Bryan afgick 8 juni 1915 i samband med ”Lusitania”-affären och efterträddes af R. Lansing (se d. o. Suppl.). En uppgörelse med Tyskland i maj 1916 efter sänkandet af ångaren ”Sussex” framkallade en tids afspänning, i det att Tyskland på vissa villkor utfäste sig att ej sänka handelsfartyg utan varning eller utan tillfälle för de ombordvarande att rädda sig. Krigsfaran medförde emellertid en stark rörelse på bättre krigsberedskap (”preparedness”), men några mera genomgripande åtgärder i denna riktning kommo ej till stånd, så länge neutraliteten upprätthölls. I presidentvalskampanjen 1916 afgjordes utgången till Wilsons förmån genom belåtenheten särskildt bland

de västra staternas befolkning öfver, att han lyckats hålla Amerika utanför kriget. Wilson fick 276 elektorsröster mot 255 för den republikanske motkandidaten Ch. E. Hughes; vid valen till kongressen s. å. hade republikanerna betydande framgång, och i representanternas hus fanns ej längre någon klar demokratisk majoritet.

Tyskarnas åtgärd att i febr. 1917 upptaga det oinskränkta undervattensbåtskriget ledde omedelbart till de diplomatiska förbindelsernas afbrytande, och 6 april 1917 följde den amerikanska krigsförklaringen mot Tyskland (först 7 dec. s. å. äfven mot Österrike-Ungern). Om Förenta staternas deltagande i Världskriget se d. o., sp. 150, 222—223, 241—245 och 259—261. Allmän värnplikt för män mellan 21 och 30 år infördes genom en lag af 18 maj 1917; den utsträcktes senare att omfatta åldersgrupperna 18—45 år, så att de inskrifna till sist uppgingo till öfver 23,7 mill. Den första transportflottan afgick i juni 1917, medförande bl. a. 15,000 man, och till nov. 1918 hade sammanlagdt afsändts öfver 2 mill. man, däraf omkr. 1,350,000 man stridande trupper. Af trupptransportfartygen blef intet enda sänkt. De amerikanska förlusterna under kriget uppgingo till 28,363 man dödade i strid, 28,135 döda på grund af sår och sjukdomar, 16,423 saknade och tillfångatagna, 189,955 sårade. För krigets utgång blef den amerikanska insatsen afgörande, i all synnerhet som den ej inskränktes till truppsändningar och tillförsel af vapen och ammunition, utan äfven omfattade väldiga penningförsträckningar, nybyggnad af tonnage samt tillförsel af lifsmedel (särskildt spannmål och boskap). Genom dekret af 28 dec. 1917 ställdes för militärtransporternas tryggande alla Förenta staternas järnvägar under unionens förvaltning (de återlämnades åt egarnas förvaltning 1 mars 1920). Äfven kustfarten ställdes under liknande kontroll (april 1918), så äfven telegraf och telefon (aug. 1918; återlämnade aug. 1919; de först i nov. 1918 öfvertagna kablarna återlämnades maj 1919). En mängd organisationer sörjde för produktionens höjande, nybyggnad af fartyg, biläggande af arbetstvister, arbetsförmedling för krigsindustrien m. m. Som lifsmedelsadministrator inlade H. C. Hoover stora förtjänster.

Om amerikanska regeringens insats vid fredsförberedelserna och under fredskonferensen i Paris se Wilson, sp. 592—594. Presidenten Wilson hade begått det missgreppet att ej samråda om sitt fredsprogram med det republikanska partiets ledare, och denna försumlighet var desto betänkligare, som kongressvalen i nov. 1918 gett det republikanska partiet majoritet i båda husen. För sitt fredsprograms kärnpunkt, upprättandet af ett Nationernas förbund, hade Wilson vunnit stöd af f. d. presidenten Taft, men i senaten växte 1919 oppositionen mot förbundet, ledd af senatorerna Lodge och Knox, som funno det alltför mycket inskränka Förenta staternas suveränitet och senatens inflytande på utrikesärendena, samt af senator Borah, som påyrkade fullständig återgång till den gamla isoleringspolitiken i fråga om Europas angelägenheter. Då Wilson återvände från sitt deltagande i Pariskonferensen (juli 1919), samlade sig senatsoppositionen om den taktiken att till sitt godkännande af Versaillestraktaten, som 10 juli förelades senaten, foga vidtgående reservationer, och då Wilson i aug. företog en stor folkmöteskampanj i västern för att öfva tryck på senaten, afbröts denna i sept. genom presidentens långvariga sjukdom. Senatens utrikeskommission föreslog omsider fördragets ratificering med 15 reservationer, men mot detta förslag vände sig ej blott den lilla gruppen "oförsonliga" (principiella motståndare mot Nationernas förbund), utan äfven demokraterna, som ansågo fördraget genom de vidhängda reservationerna alldeles förfuskadt. Förslaget om ratifikation med reservationer förkastades därför med 51 röster mot 41. Det fördrag, som Wilson i Paris ingått med England och Frankrike om gemensamt försvar af Frankrikes östgräns, rönte än mera kompakt motstånd i senaten. Wilson å sin sida satte maj 1920 sitt veto mot kongressens resolutioner om fredstillståndets återställande med Tyskland, oberoende af Versaillestraktaten, och senaten afböjde förslaget om, att Förenta staterna skulle åtaga sig mandat för Armenien. — Kongressen hade våren 1917 beslutit förbud mot alkoholhaltiga drycker i förbundsdistriktet Columbia och i territoriet Alaska, och i dec. s. å. föreslogs införlifvande med författningen af ett totalt rusdrycksförbud. Detta beslut hade i jan. 1919 ratificerats af nödigt antal (36) stater och proklamerades 29 jan. 1919 som författningens 18:e amendemang. Det förbjöd från 16 jan. 1920 tillverkning, försäljning och transport inom samt import till och export från Förenta staterna af berusande drycker (*intoxicating liquors*) för förtäring däraf. Förbudets genomförande öfverläts åt lämplig lagstiftning från kongressens och de särskilda staternas sida, och en dylik verkställighetslag (*Volstead act*) genomdrefs mot Wilsons veto 28 okt. 1919. Genom ett s. k. krigstidsförbud kom förbudet att träda i kraft redan 1 juli 1920. Förbudets genomdrifvande hade underlättats genom harmen öfver rusdrycksmissbruket på de många krogarna (*saloons*), hvilka nu till fördel för folkhälsan försvunno; i många kust- och gränsstater blef emellertid särskildt importförbudet, till följd af omfattande smuggling, rätt illusoriskt. Ett annat tillägg till författningen gällde kvinnornas politiska rösträtt, som 1919 beslöts af kongressen och 26 aug. 1920 trädde i kraft som 19:e amendemanget till författningen. — Nedgången i arbetslönerna, hvilka under kriget högst betydligt stegrats, åtföljdes af en serie delvis mycket omfattande strejker. De dyra lefnadskostnaderna ökade missnöjet med det demokratiska regeringspartiet, som dessutom försvagats genom inre söndring och Wilsons sjukdom. Dess presidentkandidat, J. M. Cox, led. vid valen i nov. 1920 ett förkrossande nederlag mot den republikanske senatorn W. G. Harding från Ohio, som erhöll 404 elektorsröster mot endast 127 för Cox. Republikanerna vunno samtidigt betydande majoritet i kongressens båda hus.

Warren G. Harding (se d. o. Suppl.) tillträdde presidentposten 4 mars 1921; enär han afled 2 aug. 1923, öfvergick presidentvärdigheten då till vicepresidenten Calvin Coolidge. Utrikespolitiken leddes under Hardings presidentskap och fram till mars 1925 af statssekreteraren Ch. E. Hughes, och bland öfriga kabinettsmedlemmar märktes finansministern, den skicklige finansmannen A. W. Mellon, samt handelsministern H. C. Hoo-

ver. Harding hade under presidentvalskampanjen uttalat sig skarpt afvisande om Nationernas förbund, men däremot i allmänna ordalag förordat en ej närmare kännetecknad ”association of nations” och sålunda tagit afstånd jämväl från den rena isoleringspolitiken. Fredstillstånd med Tyskland och Österrike återställdes nu genom en af presidenten biträdd resolution af kongressens båda hus (juli), hvarpå följde separata fredsfördrag med Österrike 24 aug. och med Tyskland 25 aug. Vid de allierades konferenser, liksom äfven i skadeståndskommissionen, läto Förenta staterna sig ”icke-officiellt” företrädas genom s. k. ”observatörer”, och på initiativ af senator Borah inbjöd amerikanska regeringen (juli) England, Frankrike, Italien och Japan till en konferens i Washington för rustningsbegränsning, hvarjämte samma makter och Kina, Belgien, Nederländerna och Portugal inbjödos att samtidigt öfverlägga om frågor rörande Stilla-hafsländerna och Yttersta östern. Konferensen hölls 11 nov. 1921—6 febr. 1922; om dess resultat se Washingtonkonferensen. Suppl. Man enades om en afsevärd begränsning af rustningarna till sjöss, dock endast i fråga om ”capital ships” (slagskepp och stora slagkryssare), hvarjämte ett status-quo-aftal träffades om resp. staters öbesittningar i Stilla hafvet samt om allmänna riktlinjer för deras politik i Kina. På denna väg vann Amerika sin afsikt att hindra ett förnyande af den engelsk-japanska alliansen, och Japan pressades till en för Kina förmånlig uppgörelse i Schan-tung-frågan (jfr Kina. Suppl., sp. 1014—15). Aftal om rustningsbegränsning i fråga om kryssare, undervattensbåtar och landtstridskrafter hindrades genom Frankrikes motstånd. Med Japan träffade Förenta staterna uppgörelse i tvistefrågan om ön Jap (se Karolinerna. Suppl.). Senatens ratifikation på de ingångna fördragen hade på förhand tryggats därigenom, att senatsledarna Lodge och Underwood insatts i amerikanska förhandlingsdelegationen; den följde redan i mars 1922. De republikanske tullifrarna genomdrefvo (sept.) Fordney-McCumbertariffen, den mest protektionistiska tariff Förenta staterna någonsin haft. Invandringsfrågan hade 1921 provisoriskt lösts genom en lag, som begränsade antalet immigranter från hvarje land till en årskontingent, uppgående till högst 3 proc. af antalet af samma nation i Förenta staterna bosatta år 1910. Kampen mot spritsmugglingen medförde konflikter med flera europeiska makter, särskildt England, genom amerikanska kraf på rätt till beslagtagande af spritvaror utanför tremilsgränsen; med England afvecklades konflikten 1923 genom en kompromiss. I frågan om de interallierade krigsskulderna träffades med England en i febr. 1923 af kongressen bekräftad uppgörelse, enligt hvilken Englands krigsskuld till Förenta staterna (nära 4,750 mill. doll.) fonderades för amortering under 62 år, hvilken uppgörelse i hög grad bidrog att öka den brittiska prestigen i Amerika. Däremot inträdde i folkstämningen en viss kyla mot Frankrike, som ansågs genom sin militaristiska politik hindra inträdandet af bättre ekonomiska förhållanden i Europa. De amerikanska besättningstrupperna vid Rhen hemkallades jan. 1923 (samtidigt med att den fransk-belgiska Ruhr-ockupationen började). Med Turkiet ingingo Förenta staterna 6 aug. 1923 ett vänskaps- och handelsfördrag, som bl. a. innebar amerikanskt medgifvande af, att kapitulationerna afskaffades. Den genom Förenta staternas deltagande i Världskriget stegrade amerikanska nationalismen, som kommit till synes bl. a. i den skärpta immigrationslagstiftningen, tog sig i flera stater egendomliga uttryck i framträdandet af den mystiska sammanslutningen Ku-klux-clan (se d. o. Suppl.), som riktade sig mot negrer, judar, katoliker och nyinvandrade samt tog sig före att utöfva ett slags privatjurisdiktion mot från gammalamerikansk synpunkt misshagliga företeelser i den sociala sammanlefnaden. Trots sina dimmiga ideal och sitt lagtrots fick denna rörelse mycket vidsträckt anslutning och bidrog i sin mån till det stora demokratiska nederlaget vid presidentvalet 1924, då Coolidge erhöll 379 elektorsröster mot 139 för den demokratiske kandidaten J. W. Davis och 13 för den af radikala republikaner och farmarpartiet som kandidat uppsatte senator R. M. La Follette. Mot Coolidges veto genomdrefs i april 1924 en ny invandringslag, som sänkte invandringskvoten till 2 proc. af det antal medborgare från resp. länder, som enligt 1890 års census då funnos i Förenta staterna. Därjämte förbjöds (med få undantag) invandring af japaner, hvilket framkallade stark upphetsning i Japan. Amerikanska bankirer hade redan 1924 varit verksamma för en uppgörelse mellan Tyskland och de allierade i skadeståndsfrågan, och det var under liflig amerikansk medverkan, som 1925 den s. k. Dawesrapporten tillkom och på dess grundval aftal i aug. träffades om Dawesplanens genomförande (jfr Skadeståndsfrågan. Suppl.). 4 mars 1925 ingick Coolidges nya presidentskapsperiod (till 4 mars 1929), och samtidigt afgick utrikesminister Hughes och efterträddes af förre ambassadören i London, F. B. Kellogg. Senator Borah har som efterträdare åt Lodge på ordförandeposten i senatens utrikesutskott nått en utrikespolitiskt mycket inflytelserik ställning. Antydningar ha förekommit om, att Coolidge skulle ämna, enligt Borahs önskan, sammankalla en ny konferens för rustningsbegränsning, men några officiella åtgärder därhän ha ännu (maj 1925) ej afhörts.

Litt.: J. F. Rhodes’ ”History of the United states from the compromise of 1850” har afslutats med bd 8 (1920). Dessutom må nämnas E. Channing, ”A history of the United states” (5 bd, 1905—22), A. C. Mc Laughlin, ”The history of the american nation” (1913), Ch. A. Beard, ”Contemporary american history 1877—1913” (1914), J. B. Mc Master, ”The United states in the world war” (2 bd, 1918—20), F. L. Paxson, ”Recent history of the United states” (1921), E. B. Greene, ”A short history of the american people”, I (1922), och E. L. Bogart, ”An economic history of the United states” (1923). Jfr äfven under art. Wilson, W., anförd litteratur. V. S—g.

Nordan. Se Väderstreck, sp. 33.

Nordanstigs kontrakt. Se Hälsinglands norra öfre kontrakt. Suppl.

***Nordau,** M. S., dog 22 jan. 1923 i Paris. Af hans sista verk må nämnas *Biologie der ethik* (1921).

***Nordborg** heter efter inkorporeringen med Danmark 1920 officiellt Nörborg. Järnväg till Sönderborg. 1,035 inv. (1921). P. E—t.

Nordbotten. Se Österbotten, sp. 196.

***Norddeutsche allgemeine zeitung** ändrade fr. o. m. 1919 sitt namn till Deutsche allgemeine zeitung. Under Världskriget hade tidningen börjat moderniseras i riktning mot mångsidigare textinnehåll, och denna utveckling har fortsatts, sedan tidningen öfvergått i H. Stinnes' (nu hans arfvingars) ego. Tidningens traditionella förbindelser med regeringsmyndigheterna ha sedan 1922 upphört.

Nord-Dvinsk, sovjetryskt guv., omfattande en del af det gamla guv. Archangel. 101,965 kvkm. 676,168 inv. (1925).

Nordéen [-dēn], Karl (Carl), godsegare, donator, f. 29 okt. 1846 i Döderhults församling, Kalmar län, d. 4 mars 1912 på sin egendom Misterhult, Kalmar län, testamenterade 28 juli 1910 till Ev. fosterlandsstiftelsen $^5/_{20}$ samt till Israelsmissionen och Östra Smålands missionsförening hvardera $^2/_{20}$ af sitt och sin hustru Josefina Larssons (f. 1843, d. 1917) gemensamma bos tillgångar, hvilket vid realisationen medförde åt den förstnämnda institutionen öfver 811,000 kr., åt hvar och en af de båda senare öfver 526,000 kr.

Norden (Föreningarna Norden). Under intrycket af det lifliga samarbete, som mot slutet af Världskriget utvecklades mellan de danska, norska och svenska folken (se Nordiskt samarbete. Suppl.), och den känsla af samhörighet, som därunder med styrka gjorde sig gällande, skapades våren 1919 en organisation med syfte att utgöra en medelpunkt för det nordiska samarbetet. I hvart och ett af de tre länderna bildades en förening: "Norden, svensk förening för nordiskt samarbete", N., dansk f. f. n. s." och "N., norsk f. f. n. s." Härtill kom 1922 en förening på Island: "Norrœna félagið" och 1924 en i Finland: "N., förening i Finland för nordiskt samarbete". Hvarje förening utgör en självständig enhet, med sin efter förhållandena i hvarje land afpassade organisation, men föreningarna ha gemensamt program och drifva sin verksamhet efter parallella linjer och i intimt samarbete med hvarandra (årliga delegeratmöten). I första hand har arbetet egnats åt att sprida kännedom om grannländernas förhållanden. I sådant syfte ha föreningarna anordnat (eller medverkat vid anordnandet af) studiekurser för studenter, elementar- och folkskollärare, yngre affärsmän och pressmän m. fl., konserter, föreläsningar, föredrag och uppläsningar (dels för allmänheten, dels för skolor, dels vid universitet och högskolor), utbyte af lärare vid olika slags undervisningsanstalter, studieresor, ferieresor för skolbarn m. m. Föreningarna ha vidare utgett "Nordens årsbok" (6 årg., 1920—25, bl. a. innehållande redogörelser för föreningarnas verksamhet), "Nordisk litteraturförteckning" (1921) m. fl. publikationer. Sedan 1925 utges "Nordisk tidskrift" i samarbete med föreningarna N. I lagstiftningsfrågor ha föreningarna verkställt utredningar och tagit initiativ. — Den svenska föreningens verksamhet har utförts dels af föreningen som sådan (ordf. 1919—24 landshöfding L. De Geer, sedan 1924 f. kammarrättsrådet C. Carleson, hvilken alltsedan föreningens bildande varit den ledande kraften), dels af dess 3 kretsar: Stockholmskretsen, Västsvenska kretsen och Sydsvenska kretsen. Ordf. i de öfriga föreningarna äro: generaldirektör M. Koefoed (Danmark), senator O. Stenroth (Finland), riksantikvarien M. Thordarson (Island) och höjesteretsassessor E. Hagerup Bull (Norge). N. H—tz.

Nordén, Artur, topografisk-arkeologisk författare, f. 1891 i Norrköping, filos. magister i Uppsala 1923, folkhögskollärare 1913—18, redaktionssekreterare i "Norrköpings tidningar" 1918—20, litterär regissör vid Svensk filmindustri 1920—21, lärare 1920—23 och 1925, har i flera skrifter framhäft den betydelsefulla roll, som Bråbygden vid Norrköping spelat i äldre svensk kultur (hällristningar, sagotradition, kultutöfning). N. anser, att svearnas och götarnas strider (500—750 e. Kr.) väsentligen varit förlagda till denna bygd (Beowulftraditionen, Bråvalla slag, Eddans Helgediktning). Bland hans tryckta arbeten märkas *Vårt gamla Norrköping* (1913), *Norrköpings medeltid, ett Diplomatarium norcopense* (1918), *Saga och sägen i Bråbygden* (1922), *Felsbilder der provinz Östergötland* (s. å.), *Norrköpings forntid* (1925) och *Östergötlands bronsålder* (s. å.). T. J. A.

***Nordenfeldt.** — 3. Torsten V. N. dog 8 febr. 1920 i Stockholm. Se fig. 21 i art. Undervattensbåt.

Nordenfelts högre handarbetslärarinneseminarium och skola för kvinnlig yrkesutbildning. Se Göteborg. Suppl.

***Nordenflycht**, H. C. Jfr A. Nilsson, "Fru N:s religiösa diktning" (i "Lunds univ:s årsskr.", 1918), och Hilma Borelius, "H. Ch. N." (1921).

***Nordenmark**, N. V. E., lämnade 1918 Riksförsäkringsanstalten och blef direktör i försäkringsbolaget Bore. Sedan 1919 är han därjämte sekreterare i Sv. astron. sällsk. och redigerar dess publikation "Populär astronomisk tidskrift". 1914—20 var han redaktör för "Sv. aktuarieför:s tidskr." och dess fortsättning (fr. o. m. 1918) "Skandinavisk aktuarietidskrift".

Nordens husmodersförbund (N. H. F.). Se Husmodersföreningar. Suppl.

***Nordenskiöld.** — 3. O. H. Nordenskjöld. Se A. Munthe, "Flottan och ryska kriget 1788—1790. O. H. Nordenskjöld" (5 dlr, 1914—17). Öfver N. slogs 1924 en (af E. Lindberg graverad) medalj.

8. N. Adolf E. Nordenskiöld. Vet. akad. lät 1925 prägla sin minnespenning öfver N., och S. Hedin höll på akad:s högtidsdag s. å. ett föredrag öfver honom.

9. Karl Axel M. Nordenskjöld dog 13 aug. 1924 i Sköfde. Han var chef för Landtförsvarsdep:s kommandoexpedition 1891—97 (ej —92). Sedan 1887 var han led. af Krigsvet. akad.

10. N. Otto G. Nordenskjöld var 1908—23 sekreterare i Vet. o. vitt. samh. samt 1924 dess preses. Som föreståndare sedan 1910 för Göteborgs museums mineralogiska och geologiska samlingar har han i hög grad bidragit till dessas förökande samt ledt desammas ordnande och nymontering i det 1923 färdiga nya Naturhistoriska museet. På N:s initiativ förlades 1923 till Göteborg 17:e skandinaviska naturforskarmötet, hvars generalsekreterare han var. N. var led. af kommittén för utredning af frågan om den högre handelsundervisningens anordnande i Göteborg, föreläste i geografi vid de kurser i handelsvetenskap, som höllos 1915—23 och ur hvilka 1923 Göteborgs handelshögskola framgick, samt ut-

sågs s. å. till dennas förste rektor samt till lärare i geografi. Sin verksamhet som forskningsresande och arktisk forskare har N. fullföljt dels genom specialstudier, dels genom utarbetande af mera öfversiktliga arbeten öfver polarregionerna och deras naturförhållanden, dels genom resor. Han har fullföljt utgifningen af *Wissenschaftliche ergebnisse der schwedischen Südpolar-expedition 1901—1903* (6 bd, 1904—20, innehållande 59 afh., 4,000 tryckssidor, 322 kartor och taflor), hvari han själf (förutom hvad som i hufvudarb. angetts) författat *Die ozeanographischen ergebnisse der schwedischen Südpolarexpedition*. Af de mera öfversiktliga, populärare lagda arbetena äro att nämna *Kolonisationen och naturfolken* (1914), *Polarnaturen* (1918), *Geografisk forskning och geografiska upptäckter under 19:de århundradet* (dansk uppl. 1920, svensk 1921), *Människor och natur i Sydamerika* (1923). — 1920—21 företog N. en expedition till västra Syd-Amerikas stater, hvarvid särskild uppmärksamhet egnades det stora patagoniska isfältet. En kort redogörelse är publicerad i "Ymer" 1921 (*En resa i Sydamerikas Kordillerstater*) samt en studie öfver campasindianerna i Peru (*Explorations chez les indiens Campas dans le Pérou* i "Medd. fr. Geogr. fören. i Göteborg", n:r 3, 1924). N. är led. af Vet. akad. (1916). — Hans farbroder Otto Vilhelm N:s änka, Sofia Charlotta Georgina (Gully) N., född Kennedy, f. 18 aug. 1848, d. 18 febr. 1924, testamenterade omkr. 500,000 kr. till allmännyttiga ändamål.

11. Nils Erland H. Nordenskiöld. Hans 1913 började resa i det inre Syd-Amerika (Brasilien—Bolivia) afslutades 1914. Han var generalsekreterare vid amerikanistkongressen i Göteborg 1923. N. blef filos. hedersdoktor vid Göteborgs högskola 1916, professor i etnografi vid samma högskola 1923 och led. af Vet. o. vitt. samh. i Göteborg 1918. Han är dessutom led. eller hedersled. af ett 15-tal utländska akad. och vetenskapliga sällskap samt har fått mottaga guldmedaljer af danska (1916) och franska (1921) geogr. sällsk. samt af Sv. sällsk. för antropol. och geogr. (Wahlbergsmedalj, 1922) m. m. Af hans under de senare åren utg. skrifter må nämnas *Forskningar och äfventyr i Sydamerika* (1915), *Drömsagor från Anderna* (1916) och *Comparative ethnographical studies* (3 dlr, 1919—22), som 1923 belönades med Angrandska priset (Paris).

12. Nils Erik Nordenskiöld, den föregåendes kusin, finländsk zoolog, f. 23 nov. 1872 på Frugård i Nyland, filos. doktor och docent i zoologi vid Helsingfors' universitet 1899, har studerat vid flera utländska universitet och hafsstationer. Han är f. n. bosatt i Stockholm. N. har särskildt behandlat spindelordningen Acari (jfr Spindeldjur, sp. 721) i systematiskt, jämförande morfologiskt och cytologiskt afseende (*Zur morphologie und systematik der hydrachniden*, 1898, *Zur anatomie und histologie von Ixodes reduvius*, I—III, 1908—11). Dessutom har han äfven på andra zoologiska områden utgett cytologiska arbeten (*Histologische beobachtungen an der haut der kröte*, 1905, och *Die muskelentwicklung von Vanessa urticæ*, 1914). Hans *Biologiens historia* (3 dlr, 1920—24) är ett bland de värdefullaste arbetena i ämnet.

13. Rosa Margareta Nordenskjöld, kusins dotter till N. 9, målarinna, författarinna, f. 27 aug. 1890 på Virkvarn, Misterhults socken, Kalmar län, studerade djurmåleri och landskap för Märta Améen, Alfr. Bergström och K. Vilhelmson samt 1909—11 för Simon och Ménard i Paris, där hon äfven skulpterade för Bourdelle samt i München och Dachau. Hösten 1916 reste hon till Kanarieöarna, drabbades där af solsting 1917 och har sedan varit sinnessjuk. Hennes målningar och teckningar af djur, framför allt hästar, uppbäras af energi, grundlighet i studiet och skarp blick för djurens individualitet. Bland målningarna märkas *Hemlängtan* (två hästar vid en gärdsgård), *Vid hafsstranden* (naken kvinna bredvid en häst), *Tungt lass*, *Marche funèbre* (motiv från Paris, gamla uttjänta hästar föras till slakthuset) m. fl. Äfven större delen af hennes litterära alstring utgöres af djurstudier. I bokform har hon utgett *Hästar* (1911), *Ur hästarnas lif* (1914), *Noaks ark* (1917). *Bland djur och människor på Kanarieöarna krigsåren 1916—17* utgafs af hennes anhöriga 1918 och *Dagrar och skuggor* 1922 — alla böckerna illustrerade af raska och karaktärsfulla djurteckningar. 10. G. A. 12. L—e. 13. G—g N.

***Nordenson.** — 2. Erik V. N. dog 7 febr. 1919 i Stockholm.

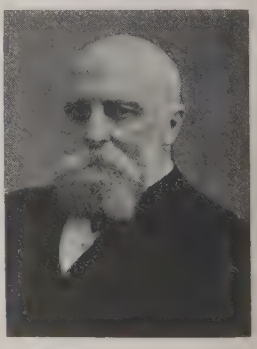

Erik V. Nordenson.

Nordens stjärna (*L'étoile du nord*), opera med musik af Meyerbeer (se denne, sp. 387) till librett af Scribe, med kejsar Peter den store till hufvudperson; uppf. i Stockholm f. g. 1881.

Nordenstreng. 1. Sigurd N., finländsk historiker, f. 7 okt. 1857 i Helsingfors, filos. licentiat 1909, utnämndes 1883 till lektor i de politiska vetenskaperna vid Finska kadettkåren, blef efter dennas upplösning folkskolinspektör i Vasa 1904 samt är sedan 1912 lärare vid Högre svenska handelsläroverket. N. har skrifvit bl. a. *Fredrikshamns historia* (3 dlr, 1908—11), biografiska anteckningar om *Finska kadettkårens elever och tjänstemän 1812—1912* (tills. med H. Schulman, 1912, kompletterade för tiden 1912—21) äfvensom *Borgarståndets historia vid Finlands landtdagar 1809—1906* (5 dlr, 1920—24), prisbelönta af Sv. litt. sällsk. i Finland.

2. Rolf Harald N., den föregåendes halfbroder, skriftställare, f. 4 febr. 1878 i Sankt Michel, Finland (svensk medborgare 1909), filos. magister i Helsingfors 1900 och licentiat i Uppsala 1905, har verkat som populär föreläsare och företagit vidsträckta resor i Europa och därunder ingående studerat särskildt isländska förhållanden.

Han har uppträdt som förf. af arbeten på språk- och litteraturområdet (*Finländsk svenska på 1700-talet* 1903, *Bertil Gripenberg och hans skaldskap* 1921 m. m.), på det historiska och sagoområdet (*Vikingafärderna* 1915, *Vikingalif* 1919, 2:a uppl. 1921, *Nordlandens fornsagor tolkade från isländskan*, 3 dlr, 1922—23) och på det etnografiska (*Europas människoraser och folkslag* 1917, 3:e uppl. 1925), medarbetat i litterära tidskrifter och tidningar samt skrifvit ett stort antal artiklar i Nordisk familjebok. — Hans hustru, Ellen, född Lindhult, f. 1 juli 1859 i Göteborg, filos. kandidat i Uppsala 1894, lärarinna, sedan 1921 vid etisk-pedagogiska institutet i Uppsala, har i bokform, tidskr. och tidningar framträdt som flitig författarinna, företrädesvis på hortikulturens område. 1. T. C.

***Nordensvan.** — 2. Karl Otto N. tog 1917 afsked ur armén och dog 30 mars 1924 i Stockholm. Han skref vidare bl. a. *Det stora världskriget* (tills. med V. Langlet, 8 dlr, 1914—19), *Karl XII* (1918), *Världskriget 1914—18* (1922), *August den starke* (1923) och *På väg till Sveriges stormaktsvälde* (1924). — 3. Georg G. N. Komedien *Barnet* uppfördes 1885 och 1890; *De bildande konsternas historia under 19:e århundradet* utkom 1900, *Allmän konsthistoria* 1911—12. En ny, grundligt genomarbetad uppl. af *Svensk konst och svenska konstnärer* utkommer 1925. N. har författat ytterligare *Svensk teater och svenska skådespelare* (2 dlr, 1917—18) och *Carl Larsson* (2 dlr, 1920—21; utgör bd XXIX och XXX af "Sveriges allm. konstför:s publikationer") samt utgett "Egron Lundgren. Reseskildringar, anteckningar och bref" (1905). N. är hedersled. af Akad. för de fria konsterna (1917).

Nordentoft, Johannes. Se Hovedstaden. Suppl.

Nordergrafvar. Se Visby, sp. 802.

***Norderhov.** Areal 778,$_{75}$ kvkm. 10,488 inv. (1920). N. bildar ett pastorat i Ringerike prosteri, Oslo bispedömme, med socknarna N., med Veme kapell (343,$_{16}$ kvkm., 5,687 inv. s. å.), Haug och Lunder. K. G. G.

***Norderön** tillhör nu Sunne, Ovikens och Hallens tingslag och Östersunds kontrakt. 362 inv. (1924).

***Nordfelt,** A., var t. o. m. 1918 inspektör för handelsinstituten. Han har varit led. 1913—15 af handelsundervisnings-, 1917—18 af 1902 års löne-reglerings- och 1921—23 af lärarlönekommittéerna samt var 1918—19 censor vid studentexamen. Han har skrifvit bl. a. *Det historiska beviset för Eufemiavisornas ålder* (i Nyfilol. sällsk:s i Stockholm publikation, 1921) och *Erikskrönikans ålder och tillkomst* (i "Samlaren", 1921).

***Nordgaard,** O., utgaf 1914—20 bygdebeskrifningen *Stod i fortid og nutid* (2 bd) och 1918 biografi öfver Michael och Ossian Sars.

***Nordgren,** Anna, dog 10 sept. 1916 i Stockholm. Hon är representerad på Nationalmuseum af *Interiör* (inköpt 1917). G—g N.

Nordhafsräkan, *zool.* Se Räkor.

***Nordhagen.** 1. Johan N. tog 1919 afsked från sin öfverlärarbefattning. — 2. J. Olof B. N. Om hans projekt till ny västfasad för Trondhjems domkyrka se d. o., sp. 11—12 och fig. 2. En ny kommitté af franska, engelska och belgiska sakkunnige uttalade sig i aug. 1922 afgjordt till förmån för denna hans plan, och N. bemyndigades i maj 1923 af stortinget att verkställa västfasadens nybyggnad. Han har vidare utom Rjukans två kraftstationer (1911, 1916) byggt sådana vid Aarlifoss, Glomfjord och Follafoss (1923).

J. O. B. Nordhagen.

Nordhemsskolan. Se Göteborg. Suppl., sp. 166.

***Nordica,** L., dog 11 maj 1914 i Batavia.

***Nordin** (sp. 1294). 1. F. N. lämnade 1917 skolan i Vänersborg och dog där 8 april 1920.

***Nordin** (sp. 1294), K. R., kvarstod t. o. m. 1920 som redaktör af "Tidning för Sveriges läroverk" och var 1919—22 chefredaktör för Dagens tidning (se d. o. Suppl.). Han har ytterligare utgett den kritiska skriften *Det stora skolförslaget, ett ord till hela Sveriges folk* (1922). E. N. S—g.

***Nordin** (sp. 1294), Alice M. Bland hennes skulpturverk från de senare åren märkas statyetten *Crocus* (marmor), *Lekande barn* (grupp i brons, uppställd på Djurgården 1912), *Fontänstaty* (Baltiska utställningen, 1914), vidare *Hymn till naturen* (marmor, inköpt af museet i S. Francisco 1915), *Nymf vid källan* (marmor, 1920), *Ariel* (staty, 1922), *Den svarta blomman* (bronshufvud, 1922), dessutom *prins Karl* som barn (statyett, 1914) samt porträtt i marmor af kronprinsessan *Margareta* (1920) och *G. E. Klemming* (kolossal herm i marmor, 1923 i K. bibliotekets läsesal), från de senaste åren dessutom *Silvia* (marmorbyst), *Hera med påfågeln* (staty) och *ängeln Gabriel* för Högalidskyrkan, f. ö. ett antal konstslöjdföremål, lampor o. a. Nationalmuseum har 1924 erhållit statyn *Skymning* (marmor, 1895). — 2. Hjördis N., den föregåendes syster. Se Tengbom, I. G—g N.

***Nordingrå** tillhör nu Ådalens kontrakt. Ullånger bildar sedan 1 maj 1916 eget pastorat. 3,866 inv. (1924). Om N.-massivet se Ångermanland (där meddelas ock, pl., fig. 2, en utsikt från N.).

***Nordingrå tingslag** ingår nu i Skogens fögderi. 7,842 inv. (1924).

Nordiska administrativa förbundet stiftades å ett möte i Stockholm 20—21 sept. 1918 mellan ämbets- och tjänstemän, tillhörande Regeringsrätten, statsdepartementen, de centrala ämbetsverken, Överståthållarämbetet och länsstyrelserna i Sverige samt motsvarande befattningshafvare i Danmark och Norge. 1920 upptogs Island och 1922 Finland i förbundet. Dess uppgift är att sammanföra nämnda befattningshafvare och bibringa dem närmare kännedom om de nordiska ländernas administrativa förhållanden samt, i den mån så kan ske, verka för enhetlighet och reformer inom ländernas administrationer. Verksamheten ledes af styrelser, 1 för hvarje land. Allmänna möten ha hållits i Kristiania 27—28 aug. 1920 samt i Stockholm 28—30 aug. 1922. Det nästa skall hållas i Köpenhamn 26—27 juni 1925. Å styrelsemöte i Köpenhamn 26 och 27 juni 1919 beslöts utgifning af *Nordisk administrativt tidsskrift* (se d. o. Suppl.). Se tidskr. "Från sven-

ska statsförvaltningen'' årg. 1917 och ff., ''Nordisk administrativt tidsskr.'', ''Förhandlingar vid det 1:a nord. admin. mötet i Stockholm'' (1919) och ''Handlingar till det andra allm. nord. admin. mötet i Stockholm'' (1922). Ldht.

***Nordiska arbetsgifvarmöten.** Under krigsåren och första fredsåret egde inga allmänna möten rum, utan endast sammanträden af permanenta utskottet. De återupptogos 1920 (Köpenhamn), hvarefter de hållits 1921 (Helsingfors) och 1923 (Stockholm). Numera eger sammanträde rum i regel hvartannat år. Nästa möte hålles i Oslo 1925 i samband med firandet af Norsk arbeidsgiverforenings 25-årsjubileum. Finland har varit representeradt vid mötet 1910 och därefter vid samtliga möten sedan 1913. Allmänna finska arbetsgifvarförbundet heter numera Arbetsgivarnas i Finland centralförbund. I. O. L—n.

Nordiska arkeologmöten. Se Arkeologmöten, Nordiska. Suppl.

Nordiska biföreningen. Se Biodlarföreningar. Suppl.

Nordiska biskopsmöten. Se Biskopsmöten 2. Suppl. — Det andra mötet hölls i sept. 1924 på Vedby gård, Holbæk amt, Själland; andaktsstunderna och bibelstudierna höllos i den vid gården belägna Rudsvedby kyrka.

Nordiska djurskyddsföreningen. Se Djurskyddsföreningar och Wingborg, F. A.

Nordisk administrativt tidsskrift utges af Nordiska administrativa förbundet (se d. o. Suppl.) under redaktion af regeringsrådet G. Thulin, Sverige, direktören för Norges riksbank N. Rygg, Norge, referendarierådet Y. Loimaranta, Finland, kommitteret J. Krabbe, Island, och fullmäktig A. Sachs, Danmark. Ldht.

Nordiska fredsmöten. Se Fredsrörelsen, sp. 1332 (äfven i Suppl., sp. 1041—42).

***Nordiska föreningar.** Med liknande syfte som de efter 1905 års händelser upphörda föreningarna ha sedermera stiftats föreningar med namnet ''Norden'' i Sverige, Norge och Danmark, på Island och i Finland. Se Norden. Suppl.

Nordiska författarmöten ha hållits i Köpenhamn 1919 (se Författarföreningar. Suppl.) och i Stockholm 1924.

Nordiska interparlamentariska förbundet. Se Interparlamentariska unionen. Suppl., sp. 661.

Nordiska kompaniet. Se Varuhus, sp. 740 samt fig. 1—3.

Nordiska lärar- l. skolmöten. Se Lärarmöten (äfven i Suppl.).

Nordiska ministermöten. Se Ministermöten, Nordiska. Suppl.

***Nordiska museet.** (Sp. 1307—08) Samlingarna utgjorde vid 1924 års slut omkr. 150,000 n:r, bland hvilka åtskilliga omfatta ända till öfver 100 särskilda föremål. I jordvåningen inrymma numera rummen 89—90 byggnads- och andra modeller och 2 nyinredda rum föremål belysande forntro och fornsed, i 2 andra rum belyses samfundsväsen, och ytterligare 2 inrymma yrkesafdelningar. I samma våning ligger ock Strindbergsrummet. I kolonnvåningen inrymma rummen 37—45 norska allmogeföremål. — (Sp. 1308—11) Skansen. Öfre Soliden med sin vida utsikt domineras af den naturskönt belägna, nu ombyggda restaurangen Idunhallen. En nyförvärfvad allmogebostad är Älfrosgården från Härjedalen, och andra ålderdomliga byggnader, som tillkommit, äro Nåsboden, vadmalsstampen, väderkvarnar m. fl. Den 1916 hitflyttade Seglora ödekyrka (se Seglora med fig.) är särskildt märklig för sin träarkitektur och inredning. Till Skansen ha ock flyttats V. Rydbergs arbetsrum och J. Kronbergs ateljé. I Skansens zoologiska trädgård har den flock af bison, som under krigsåren uppföddes, tilldragit sig särskild uppmärksamhet. Om en på Skansen sedan åratal för folkliga skådespel inrättad och med mycken framgång skött friluftsteater se d. o. Suppl. — Antalet besökande utgjorde 1921 i museibyggnaden 55,734 och på Skansen 914,151; 1922 i museibyggnaden 48,150 och på Skansen 778,893; 1923 i museibyggnaden 44,995 och på Skansen 847,240. — Museets intendenter äro nu 4. Genom donation af grefven och grefvinnan v. Hallwyl (se d. o. äfven i Suppl.) inrättades 1919 en professur i nordisk och jämförande folklifsforskning vid museet. — (Sp. 1312) Styresmannabefattningen vid museet öfvertogs 1913 af d:r G. Upmark (se d. o. 2). På samma gång tillsattes en särskild ekonomichef. Museets och Skansens samlade kapitalvärde uppskattades vid 1923 års slut till 5,474,874 kr. Årsbudgeten belöper sig till omkr. 400,000 kr. Donationer, som tillkommit efter 1912, äro: af bibliotekarien och fru P. Beijer 25,800 kr., af systrarna Elfving 158,320 kr., af direktören K. V. Forsberg 20,000 kr., af grefven och grefvinnan v. Hallwyl 559,000 kr., af godsegaren H. Krook 21,400 kr., af fru H. Nordberg 44,700 kr., af civilingenjören C. G. Norström ytterligare 8,000 kr., af fröken Magna Sunnerdahl ytterligare 33,000 kr., af onämnd person 80,000 kr. och af Samfundet Nordiska museets vänner föremål till ett värde af 111,275 kr. Statsanslaget utgör f. n. (1925) 126,550 kr., hvartill komma extra anslag 17,275 kr. samt dyrtidstillägg. Från Stockholms stad erhåller Skansen ett bidrag af (numera) 40,000 kr. — Från Nordiska museet utg. arbeten äro vidare N. Keyland, ''Svensk allmogekost'' (2 dlr, 1919—20) och ''Julbröd, julbockar och staffanssång'' (1919), N. E. Hammarstedt, ''Svensk forntro och folksed i bild och ord'' (I, 1920), Gerda Cederblom och Emelie v. Walterstorff, ''Svenska allmogedräkter'' (1921), Gerda Cederblom, ''Svenska folklivsbilder'' (1923), S. Wallin, ''Fredrik I:s tid'', ''Svensk rokoko'' och ''Karl Johans-stilen'' (1924), S. Erixon, ''Södermanland i Nordiska museet'' och ''Skansen, hus och gårdar'' (s. å.), och E. Klein, ''Runö'' (s. å.). Om Skansen se vidare G. Upmark, ''Skansen 25 år'' (1916). — Den af K. Milles i museets hallabsid först i målad gips utförda Gustaf Vasa-stoden har, dock med väsentliga förändringar, utförts i målad och förgylld ek och aftäcktes högtidligen 22 maj 1925. 1917 restes midt i den till museibyggnaden ledande stora trappan af Karl X Gustafsföreningen en af G. Malmquist mod. ryttarstaty i brons af nämnde konung och skänktes till museet.

Nordiska museets vänner, Samfundet, stiftades i Stockholm 19 dec. 1918 med ändamål att i samförstånd med Nordiska museets styrelse inköpa värdefulla föremål eller samlingar och som gåfva öfverlämna dem till museet. Vid stiftandet valdes till ordf. prins Karl och meddelades, att till sam-

fundet anslutit sig något öfver 100 pers., däraf ett 30-tal ständiga ledamöter. Samfundet räknar nu (1925) 205 led., däraf 114 ständiga. Årsafgiften utgör 100 kr., för ständig led. minst 1,000 kr.; de ständiga ledamotsafgifterna utgöra en fond, f. n. 114,000 kr., hvaraf i regel endast räntan skall användas. Dessutom erhållas medel genom frivilliga bidrag. Styrelsen består af 5 led., med 2 suppleanter. Samfundet hade till 1925 skänkt museet föremål till ett inköpsvärde af 111,275 kr., företrädesvis silfver, dyrbarare möbler o. d. Upk d. y.

***Nordiska möten för abnormsaken.** Äfven 6:e mötets förhandlingar äro utgifna (1915). G. Å.

Nordiska möten för folklifsforskning hållas på initiativ af en af tjänstemän vid Nordiska museet 1920 bildad sammanslutning af svenska, norska, danska och finländska etnologer och folkkulturforskare. Mötena skola ega rum hvartannat år vid något af Nordens större museer för inhemsk folkkännedom och ha hållits i Stockholm (1920), i Helsingfors (1922) och i Köpenhamn (1924). Vid mötena behandlas alla sidor af de nordiska folkens etniska väsen och verksamhet (således både materiell och andlig folkkultur). Härvid tillämpas etnologisk-komparativ metod. N. E. H.

Nordiska nationalekonomiska möten. Se Nationalekonomiska möten. Suppl.

Nordiska postmannaunionen, en 1921 bildad sammanslutning mellan de postorganisationer i Sverige, Danmark och Norge, som omfatta posttjänstemän i de lägre graderna (i Sverige brefbärare, postiljoner, förste postiljoner, öfverpostiljoner, stationsmästare och transportmästare). Unionens uppgift är att bistå de sammanslutna organisationerna med råd och upplysningar samt vid förekommande konflikttillfällen med obligatoriskt ekonomiskt understöd. E. G—e.

Nordiska schackförbundet. Se Schack, sp. 922.

***Nordiska sjuårskriget.** Se äfven A. Stille, ”De ledande idéerna i krigföringen i Norden 1563—1570” (festskr. utg. af Lunds univ. vid dess 250-års jubileum, 1918).

***Nordiska skeppsredarföreningen** representerade 1925 omkr. 3 mill. ton (ång- och segelfartyg).

***Nordiska spelen** ha vidare hållits 1917 och 1922, denna gång af internationella socialekonomiska skäl förskjutna från 1921. Utom täflingarna i alla inom Sverige gängse vinteridrotter (samt fäktning, simning och lawn tennis inomhus) omfattar programmet äfven föreställningar på teater, gymnastikuppvisning och folkdanser. E. B—ll.

***Nordiska språk.** Efter fyndet af Eggjumstenen (se d. o.) i Norge, som anses vara från tiden omkr. 700 e. Kr. och som är skrifven med den gamla runraden, men i en språkform, som nästan i allt öfverensstämmer med historisk fornnordiska i våra äldsta handskrifter, måste numera den urnordiska periodens slut flyttas afsevärdt tillbaka i tiden, före år 700, en slutsats, som är af betydelse också för frågan om Eddadikternas kronologi.

De nutida skandinaviska dialekterna brukar man numera, med större hänsynstagande till de politiska gränserna, som åtminstone delvis också äro språkgränser, indela i norska, svenska och danska dialekter. Norskan indelas i *västnorska*, på Västlandet, och *östnorska*, i Östlandet och i Trönderlagen, hvartill komma dialekterna i *Nordland*, som inta en mellanställning mellan väst- och östnorska. Till västnorskan ansluta sig närmast färöiskan och isländskan och de numera utdöda dialekterna i de forna nordiska kolonierna på Shetlands- och Orkney-öarna. De svenska dialekterna indelas (se H. Geijer i Is. Flodströms ”Sverges folk” 1918) i 1. *norrländska* mål, i Norrland utom Gästrikland; 2. *sveamål*, i Svealand utom Värmland samt i Gästrikland; 3. *götamål*, i Värmland, Dal, Bohuslän, Västergötland, Östergötland, Öland och Småland; 4. *gotländska*; 5. *sydsvenska* (äfven kallade *östdanska*), i Skåne, Halland och Blekinge. Norrländska mål och sveamål äro nära besläktade å ena sidan med de östnorska målen, å andra sidan med de *östsvenska* dialekterna i Finland och Estland (hvartill numera Runö hör). Jämtländskan får betraktas som en väsentligen svensk norrländsk dialekt och bohuslänskan som ett götamål med många beröringar å ena sidan med sydöstnorska dialekter och å andra sidan med sydsvenska och danska. Härjedalskan är däremot närmast östnorska och likaså dialekterna i Särna och Idre. De danska dialekterna indelas i 1. *bornholmska*, som hör tillsammans med den sydsvenska (östdanska) gruppen; 2. *de danska ömålen*; 3. *jutska*, i (Nord- och Sönder-) Jylland.

Studiet af de nordiska dialekterna har äfven under de senare åren bedrifvits med stor intensitet. Färöiskan har undersökts af J. Jakobsen och M. Hægstad och de forna norska koloni-målen af J. Jakobsen, som författat en stor ”Etymologisk ordbog over det norröne sprog på Shetland” (1908—21). I Norge har dialektstudiet fortsatts af A. B. Larsen (Sognemålene), O. Skulerud (Tinnsmålet) och D. A. Seip; A. Torp har skrifvit en ”Nynorsk etymologisk ordbog” (1919) öfver ordförrådet i dialekterna. I Sverige ha dialektundersökningarna framför allt ledts af Landsmålsarkivet (se d. o. Suppl.) i Uppsala, hvars föreståndare är H. Geijer. Bland nyare arbeten må nämnas, utom flera afh. af H. Geijer och åtskilliga nya dialektmonografier, de större sammanfattande arbetena af E. Wigforss öfver Södra Hallands folkmål (1913—18), T. Ericsson öfver Södermanlands folkmål (1914) och L. Levander öfver Dalmålen (d. I, 1925). Dialektordböcker förberedas till utgifning öfver bl. a. Uppland, Gotland och Dalmålen. B. H.

Nordiska telegrafkonferenser. Se Telegrafväsen. Suppl.

Nordiska yrkesskolmöten. Det 1:a, anordnadt af Svenska yrkesskolföreningen, hölls 10—12 juli 1924 i Stockholm.

Nordisk dermatologisk förening, sammanslutning af forskare och läkare för främjande af vetenskapen om hud- och könssjukdomar, bildades 1910 och sammanträder omväxlande i de olika nordiska länderna. Föreningens möten ha hittills hållits: i Köpenhamn (1910 och 1919), Stockholm (1913 och 1922), Kristiania (1916) och Helsingfors (1924).

Nordisk forfattertidende. Se Författarföreningar. Suppl.

Nordisk förening för invärtes medicin. Se Medicinska kongresser. Suppl.

Nordisk försäkringstidskrift, som har till uppgift ”att verka för en sund och i bästa mening samhällsgagnelig utveckling af försäkringsväsendet inom de nordiska länderna”, utkommer fr. o. m. 1921 i Stockholm som en kvartalstidskrift utg. af

försäkringsföreningarna i de 4 nordiska länderna. Svensk redaktör och ansvarig utgifvare är Svenska försäkringsföreningens sekreterare, direktör Paul Bergholm. Tidskriften är direkt fortsättning af den 1878—1920 utg. Försäkringsföreningens tidskrift (se d. o., äfven i Suppl.).

Nordisk hem-mission bland santalerna. Se Santalmissionen.

Nordisk hygienisk tidskrift utges sedan 1920 och är afsedd att efterträda ''Hygienisk tidskrift'' i Sverige och ''Maanedsskrift for sundhedsplejen'' i Danmark. Den är gemensamt organ för Föreningen för allmän hälsovård i Sverige, Selskabet for sundhedsplejen i Danmark och Norsk hygienisk forening. Den utges under medverkan af redaktionskommittén för de nämnda länderna af professor G. Wirgin (ansvarig utgifvare), Uppsala, professor L. S. Fridericia, Köpenhamn, och med. doktor Th. Thjötta, Oslo. G. Wrgn.

Nordisk kirurgisk förening. Se Medicinska kongresser.

Nordisk literatursamfund. Se Samfundet til udgivelse af gammel nordisk literatur.

Nordisk neurologförening. Nordiska neurologkongresser. Se Medicinska kongresser. Suppl.

Nordisk odontologisk förening (förk. N. O. F.), konstituerad 1917, är en sammanslutning af tandläkare från Sverige, Danmark, Norge och Finland. Föreningen är uppdelad på 2 sektioner, en för undervisning och en för forskning, och har som organ ''Odontologisk tidskrift'' (se d. o.). Ugn.

Nordisk ortopedisk förening. Se Medicinska kongresser. Suppl.

Nordisk patologförening. Nordisk patologkongress. Se Medicinska kongresser. Suppl.

Nordisk pediatrisk förening. Se Medicinska kongresser. Suppl.

Nordisk posttidskrift, en postteknisk tidskrift, som utkommer sedan juli 1920, utgör direkt fortsättning af den 1903 af Erik G. Lannge (se denne. Suppl.) uppsatta Tidskrift för postväsendet. Den innehåller redogörelser för och utredningar om postala förhållanden, i första hand inom de nordiska ländernas, men äfven inom andra länders postverk, öfversikt öfver in- och utländsk postal litteratur, postala ärendens behandling hos de lagstiftande myndigheterna m. m. Postala frågor belysas äfven ur rättsliga, sociala och nationalekonomiska synpunkter. Tidskriften åtnjuter understöd af de svenska, danska och norska postförvaltningarna. Särskilda redaktörer finnas för Sverige (E. Lannge, samtidigt hufvudredaktör), Danmark och Norge. E. G—c.

Nordisk retsencyklopædi. Se Retsencyklopædi.

***Nordisk rätt.** — Dansk rätt (sp. 1330). En förträfflig textkritisk upplaga af de danska landskapslagarna har 1920 börjat utkomma häftevis: ''Danmarks gamle landskabslove med kirkelovene, udg. af Det danske sprog- og litteratursselskab ved Johs. Bröndum-Nielsen''. K. G. Wn.

Nordisk statistisk tidskrift, uppsatt 1922 af filos. doktor Thor Andersson (f. 1869), utkommer i 4 hftn årligen och åtnjuter fr. o. m. 1925 statsunderstöd (3,000 kr.). Prenumerationspris är 25 kr.

Nordiskt fredsförbund. Se Fredsrörelsen. Suppl., sp. 1042.

Nordiskt författarråd. Se Författarföreningar. Suppl.

***Nordiskt idrottslif.** Tidningen nedlades 1920.

***Nordisk tidskrift.** — 3. Tidskriften redigeras numera (sedan 1922) af N. Herlitz under medverkan af Annette Vedel i Köpenhamn (sedan 1925) och Harald Schjelderup i Oslo (likaledes sedan 1925). Tidskriften utges fr. o. m. 1925 i samverkan med föreningarna Norden i Danmark, Norge och Sverige och innehåller i hvarje häfte en afd. meddelanden rörande nordiskt samarbete. N. H—tz.

Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen, tidskrift, som 1914 började utges af riksbibliotekarien Isak Collijn såsom hufvudredaktör och som är ett samlande organ för de nordiska ländernas bokhistoria, bibliografi, biblioteksförhållanden m. m.

***Nordisk tidskrift för döfstumskolan.** Tidskriften utges efter F. Nordins död, 1920, af föreståndaren för döfstumskolan i Lund J. Bergqvist.

Nordisk tidskrift för fotografi, en sedan 1917 af J. Hertzberg utgifven och redigerad, månatligen utkommande yrkes- och amatörtidskrift för teknisk, vetenskaplig och konstnärlig fotografi. Den utges sedan 1923 på Fotografiska föreningens förlag och har alltsedan sin tillkomst varit organ för denna förening och för Uppsala fotografiförening.

Nordisk tidskrift i organisation, uppsatt 1919 af A.-b. Sveriges litografiska tryckerier med kapten Erland Nordlund som utgifvare, hade till hufvuduppgift att behandla organisatoriska frågor inom industri- och affärsföretag, men dess verksamhetsområde omfattade äfven ämbetsverk, offentliga institutioner, föreningsväsen o. s. v. Särskildt kom den att egna mycket stor uppmärksamhet åt den psykologiska vetenskapens tillämpning inom det praktiska lifvet. På grund af depressionen upphörde tidskriften med utgången af 1922.

***Nordisk tidsskrift for filologi** utkom med 4:e ''række'' i 10 bd under redaktion af Hans Ræder 1913—22 och upphörde därefter. P. E—t.

***Nordisk tidsskrift for fængselsvæsen.** Grundtvig var ensam redaktör 1909—11 (bd 32—34), hvarefter tidskriften upphörde och efterträddes af Nordisk tidsskrift for strafferet (se d. o. Suppl.) under en gemensam-nordisk redaktion. P. E—t.

Nordisk tidsskrift for strafferet utges i Köpenhamn sedan 1913 i st. f. den sedan 1878 där utg. ''Nordisk tidsskrift for fængselsvæsen og praktisk strafferet'' och afser att vara ett föreningsband mellan de nordiska ländernas kriminalister på en bredare grundval än den senare. Den skall nämligen enligt sitt program vara diskussionsorgan för samtliga inom straffrättsvetenskapen i vidsträckt mening fallande frågor, icke blott penitentiära och den positiva strafflagstiftningen och straffrättskipningen berörande spörsmål, utan äfven de kriminologiska och kriminalpolitiska problemen öfver hufvud. Tidskriftens utgifning har bekostats, förutom genom abonnemangsafgifter, genom bidrag dels från de skilda ländernas fängelseförvaltningar, dels af särskilda fonder, däribland äfven från Letterstedt-

ska föreningen. Hvarje årgång omfattar 4 häften (à 5—6 ark), stundom dubbelhäften. Redaktionen bestod från begynnelsen af 2 led. från hvart och ett af de tre skandinaviska länderna, men fr. o. m. 1925 tillhöra jämväl 2 led. från Finland densamma. Det hufvudsakliga redaktionsarbetet har från början bestridts af nuv. höjesteretsdommer E. Olrik och efter honom af landsdommer O. Haack, båda i Köpenhamn. N. S—g.

Nordiskt interparlamentariskt förbund. Se Interparlamentariska unionen. Suppl., sp. 661.

***Nordiskt medicinskt arkiv.** 1917 öfvertogs redaktörskapet af arkivets medicinska afd. af professor I. Holmgren. 1919 skildes tidskriftens båda afd. och bildade 2 fullt självständiga tidskrifter, *Acta chirurgica scandinavica* och *Acta medica scandinavica* (se Acta. Suppl.). Ansvarig utg. för båda tidskrifterna är C. G. Santesson. En garantiförening af svenska läkare (ordf. numera I. Holmgren) stöder fortfarande de båda tidskrifterna. Danska läkare täcka genom bidrag från den med danska statsmedel grundade Rask-Örsted-fonden en del utgifter för i tidskrifterna införda artiklar af danska författare. Jämte årliga understöd af svenska staten (3,500 à 4,000 kr. åt hvardera tidskr.) lämnas sådana äfven af norska och finska statsmedel (500 kr. resp. 5,000 finska mark åt hvardera) samt af Svenska sällskapet för medicinsk forskning. Tidskrifterna, som intill 1913—14 lämnade referat af nordisk medicinsk litteratur, innehålla sedan nämnda tid endast originalartiklar på ty., fr. och eng. och ha genom redaktörernas energiska arbete vunnit betydande spridning i utlandet. C. G. S.

Nordiskt prästmöte, omfattande omkr. 750 deltagare från Sverige, Danmark, Finland, Island och Norge, hölls på inbjudning af Allmänna svenska prästföreningen 2—4 sept. 1924 i Lund. Det kan betraktas som en fortsättning af de stora skandinaviska kyrkomötena i Köpenhamn (1857), Lund (1859) och Kristiania (1861). Dess förhandlingar trycktes 1924.

Nordiskt samarbete är den term, hvarunder man vanligen sammanfattar den f. n. mycket starka rörelsen för sammanhållning och kulturutbyte mellan Danmark, Finland, Norge och Sverige. Sträfvandena i denna riktning ha gamla anor och ha efter den politiskt betonade skandinavismens (se d. o.) misslyckande fullföljts och utvecklats på många områden (exempel: nordiskt lagstiftningsarbete, nordiska juristmöten och skolmöten, samarbete inom olika vetenskaper). Det politiska närmande, som egde rum mellan Danmark, Norge och Sverige under Världskriget, skapade gynnsammare förutsättningar för dessa sträfvanden och stärkte känslan af folkens samhörighet samt medförde, att — hufvudsakligen under tiden efter 1917 — det nordiska samarbetet utsträckts öfver en mängd nya områden. Staternas samarbete har, sedan de yttre förhållandenas tryck lättats, icke sträckt sig långt utöfver hvad som påkallats af god grannsämja (undantag: det nordiska lagstiftningsarbetet). Desto lifligare är alltjämt det på olika områden etablerade privata samarbetet, hvilket, sedan Finland vunnit självständighet, i åtskilliga fall utsträckts äfven till detta land; också Island deltar ej sällan såsom en åtm. formellt självständig enhet. Förutsättningarna utgöras af likheten i kultur, språk och härstamning, som underlättar samarbetet. Syftena äro skiftande: än gäller det att på särskilda verksamhetsfält studera grannländernas förhållanden och utbyta erfarenheter, än att bland bredare lager vidga kännedomen om grannländerna, än att genom samverkan i konkreta arbetsuppgifter undvika kraftsplittring och vinna ökade arbetsresultat. Politiska syften göra sig endast undantagsvis gällande, och en allmänt erkänd grundsats är, att samarbetet ej bör gå ut på något utplånande af nationella särdrag. Ett stort antal organisationer är till för själfva samarbetets skull, i andra fall ha rent nationella organisationer trädt i fritt samarbete med hvarandra. Sin medelpunkt har verksamheten merendels i regelbundet återkommande möten eller kongresser (årligen ung. ett femtiotal), stundom äfven i för de nordiska länderna gemensamma facktidskrifter eller liknande publikationer. Särskildt lifligt är samarbetet på vetenskapens och undervisningens områden samt inom vissa grenar af näringslifvet och inom trafikväsendet, men det sträcker sig äfven till åtskilliga andra områden (konst och litteratur, pressen, studentvärlden, ideella och sociala sträfvanden m. m.). På det hela taget omfattas det nordiska samarbetet på alla håll inom de fyra länderna med sympati och intresse. Principiellt motstånd har det mött endast på vissa håll i Norge, där man fruktar ett utplånande af staternas självständighet och folkens särart, äfvensom bland den del af Finlands finsktalande befolkning, som är afvogt stämd mot orientering åt de germanska skandinaviska folken. — En redogörelse för nordiskt samarbete 1914—18 finnes i ”Aarbog for de nordiske interparlamentariske grupper 1918”, periodiska öfversikter af motsvarande innehåll i Föreningarna Nordens (se d. o. Suppl.) årsböcker 1920—25 (för åren 1919—24) och i ”Nordisk tidskrift” (fr. o. m. 1925), utg. af Letterstedtska föreningen. N. H—tz.

Nordisk tuberkulosläkarförening. Se Medicinska kongresser. Suppl.

Nordisk världsatlas, ett till förmån för Svenska Röda korset under ekonomisk garanti af Åhlén & Holm a.-b., af S. Zetterstrand och Karl D. P. Rosén utgifvet och vid Generalstabens litografiska anstalt tryckt kartverk, som utkommer sedan 1919. Verket afser att i tydlig och lättfattlig bild af hela jordytan innehålla framför allt hvad som är af geografisk betydelse för de skandinaviska länderna, och det är i detta afseende den första atlas, som i denna omfattning upplagts i Skandinavien. Atlasen omfattar 50 blad, af hvilka 11 i skalan 1 : 1,6 mill. egnas åt Skandinavien och Östersjöländerna och 1 i skalan 1 : 8 mill. är en öfversiktskarta öfver Norden. S. Z—d.

Nord-Kaukasien (ry. *Severnij Kavkas*), ryskt förvaltningsområde, omfattande de förra guv. Stavropol och Terek, Don-, Kuban- och Svartahafsområdet äfvensom adige-tjerkessernas, balkar-kabardinernas, tjerkass-karatjejernas, nordosseternas och inguschernas autonoma områden. 279,670 kvkm. 6,833,090 inv. (1925). O. Sjn.

***Nordlander,** J., tog 1919 afsked från sin adjunktsbefattning. Han har ytterligare skrifvit bl. a. *Norrländskt skolliv* (1914), *Skolan i Härnösand till 1649* (1918) och *Gävleborgarnas fiskefärder till Ångermanlands kust* (1924) samt fortsatt sina ”Norr-

ländska samlingar" (h. 10, "Ängermanlands landstingsakter 1628—1644", utkom 1923).

Nordland fylke, fr. o. m. 1919 officiellt namn på Nordlands amt (se d. o., äfven i Suppl.).

***Nordlands amt** heter fr. o. m. 1919 Nordland fylke. Om svenska lappars renbetesrätt se Lappar. Suppl.

Nordlandsbanan, norsk järnväg. Se Norge, järnvägar. Suppl., sp. 815.

Nordli, härad och socken i Lierne pastorat, n. ö. om Trondhjem, Nord-Tröndelag fylke (före 1919 Nordre Trondhjems amt), Norge, gränsar i ö. till Sverige. 1,539,06 kvkm. 882 inv. (1920). Boskapsskötsel, skogsbruk, jakt och sötvattensfiske. K. G. G.

***Nordling.** — 3. Johan N. har vidare utgett diktsamlingarna *Samlad låga* (1917) och *Berg och buda* (1921) samt *Gamla bruket och andra dalaberättelser* (1923).

***Nordlund**, K. P. Se S. Almquist, "K. P. N. Minnesteckning" (1919).

Hans son Karl N. blef 1918 förste folkskolinspektör i Stockholm. Han var 1919—20 stadsfullmäktig där. 1917—18 var han led. af nykterhetsundervisningskommittén och är sedan 1921 ordf. i religionsfrihetskommittén. Han har skrifvit bl. a. *Den svensk-norska krisen* (1905; öfv. till eng., fr. o. ty.), uppsatser i "Pedag. tidskr.", "Hist. tidskr." (*Om censureringen af Jakob Wildes "Historia pragmatica"*, 1902) samt *Läraren och lärarens gärning* (1922) m. fl. broschyrer i uppfostringsfrågor m. m. — Hans broder Erland N., administratör, f. 9 aug. 1872 i Öster-Löfsta, Uppsala län, utexaminerad från Tekniska högskolan 1896, löjtnant 1898 och kapten 1903—10 vid Kustartilleriet, var verkst. direktör 1910—16 i Sv. industriförbundet, 1911—16 i A.-b. industribyrån och 1918—21 i A.-b. Nordisk organisation samt 1916—18 direktör i A.-b. Sv. kullagerfabriken. Han har varit led. af tullkommittén (1914), Statens industri- (1914) och krigsmaterial- (1915) kommissioner samt Tobaksmonopolets centralkommitté (1915). N. har redigerat 1907—10 "Teknisk tidskr.", 1919—22 "Nordisk tidskr. i organisation" och sedan 1921 Skattebetalarnas förenings publikation "Sunt förnuft". Han är sedan 1921 föreningens sekreterare.

***Nordmaling** omfattar nu 1,303,16 kvkm. 8,834 inv., hvaraf 418 i Nordmalings kyrkovalls municipalsamhälle, som 1922 blef åtskilligt utvidgadt, nu omfattar 110 har och där nu äfven ordnings- och hälsovårdstadgorna tillämpas. Enligt K. M:ts beslut 21 mars 1919 har, sedan en del af Norrfors by öfverförts från Bjurholms till N. socken, en kyrka byggts vid Norrfors järnvägsstation, vid Lögdeå älf, efter ritningar af arkitekt K. Nordenskiöld i Stockholm med altartafla af G. Torhamn och dekorering i öfrigt af Y. Lundström. Kyrkan invigdes 26 aug. 1923. E. A—t.

Nordmalingsfjärden, en 20 km. lång och upp till 8 km. bred hafsvik i sydligaste delen af Västerbottens län. I dess inre del utfalla Lögde älf och Leduån. O. Sjn.

***Nordmalings och Bjurholms tingslag.** Arealen är nu 2,931,99 kvkm. 17,635 inv. (1924).

Nordmandsfjordjökelen. Se Seiland.

***Nordmandsforbundet** (nu Nordmannsforbundet) hade 57,891 medlemmar hösten 1924. Dess hufvudsäte är Oslo; det har en byggnadsfond på 230,000 kr.

***Nordmann.** — 2. G. Petrus B. N. afgick från föreningen Svenska folkskolans vänner 1918 och dog 27 okt. 1923 i Borgå. Han var det svenska folkbildningsarbetets i Finland fader; på hans graf ha de svenska musikförbunden i Nyland och Svenska folkskolans vänner rest en vård. Bland N:s skrifter må ytterligare nämnas *Släkten Nordmann* (1910), *Björnstjerne Björnson i liv och lära* (1916), berättelsen *Gården med de fyra grindarna* (s. å.), *Krigsmän och krigsminnen* (1918) och monografien *Walter Runeberg 1838—1918* (s. å.). Biogr. af I. A. Heikel i "Skr. utg. af Sv. litt. sällsk. i Finland", 173 (1924). T. C.

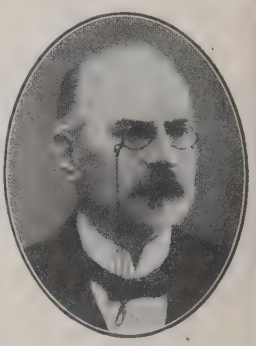

Nordmannsgran, *Abies Nordmanniana* (Stev.) Link, *bot.*, ett från Kaukasus härstammande, vackert barrträd, skild från silfvergranen genom de gröfre barren, som äro riktade både åt sidorna och uppåt. Nordmannsgranen odlas i Sverige som prydnadsträd, men är under stränga vintrar ömtålig redan i Stockholmstrakten. G. L—m.

***Nordmark.** — 2. Häradet är nu deladt på Söndersysslets och Västersysslets fögderier. 18,695 inv. (1924). — 3. Kontraktet omfattar nu 5 pastorat, i det att Holmedals pastorat tudelats i Holmedal med Karlanda samt Töcksmark med Östervallskog och Västra Fågelvik. 17,270 inv. (1921). 2—3. E. A—t.

***Nordmark—Klarälfvens järnväg.** Se vidare Nordmark—Klarälfvens järnvägar. Suppl.

Nordmark—Klarälfvens järnvägar är fr. o. m. 1920 benämningen på en grupp järnvägar, som egas och trafikeras af Nordmark—Klarälfvens järnvägs-a.-b., hvars styrelse har sitt säte i Uddeholm. De till gruppen hörande järnvägarna äro: Filipstads norra bergslags (mellan Filipstad och Nordmark 16,8 km.), Nordmark—Klarälfvens (sträckorna Nordmark—Mokärnshyttan 11,9 km., Mokärnshyttan—Björndalsbron 47,9 km., Nordmark—Taberg 5,1 km., Geijersholm—Starrkärr 1,1 km. och Sjögränd—Edebäck 4,6 km.), Björndalsbron—Munkfors 14,6 km., Karlstad östra—Munkfors 59,0 km., Karlstad östra—Karlstads hamn 2,1 km. och Karlstad—Skoghall 7,5 km. Samtliga ofvannämnda järnvägssträckor med undantag af Karlstad—Skoghall äro elektrifierade.

En utvidgning af järnvägsförbindelserna genom Klarälfsdalen norrut till Höljes i Norra Finnskoga socken är projekterad. Ett flertal koncessionsansökningar — olika beträffande såväl banans sträckning som spårvidd — har gjorts. Efter företagen utredning i ärendet har Järnvägsstyrelsen ansett sig böra afstyrka ifrågavarande koncessioner, men samtidigt förklarat sig beredvillig tillstyrka koncession å järnväg från Råda station å Nordmark—Klarälfvens järnvägar längs Klarälfvens västra strand till

Ofvansjöbygden, om dylik ansökan kommer att göras. F. P.

***Nord-Nigeria** är sedan 1914 en del af kolonien och protektoratet Nigeria (se d. o. Suppl.). Arealen uppges 1921 till 662,000 kvkm. med omkr. 10,750,000 inv. Hufvudstad är Kaduna.

***Nordquist**, O. F., blef 1915 led. af Svenska hydrografisk-biologiska kommissionen, och han tjänstgjorde 1915—17 i Justitiedepartementet som sakkunnig ang. åstadkommandet af en öfverarbetning af förslag till vattenlag. Bland hans skrifter må ytterligare nämnas *Sötvattensfiske och fiskodling* (i ”Sv. jordbrukets bok”, 1922). Han är led. äfven af Landtbruksakad. (1913).

***Nordqvist**, J. Konrad, dog 16 april 1920 å Charlottenlund i Malmöhus län. På hans graf i Stockholm restes i maj 1922 en minnesvård, bekostad af musikinstitutioner m. fl. — Hans dotter Anna Lang dog 21 dec. 1920.

Nordqvist, Gustaf Lazarus, tonsättare, f. 12 febr. 1886 i Stockholm, blef 1901 elev vid konservatoriet, där han 1903 tog organist- och 1907 kyrkosångarexamen, studerade kontrapunkt och komposition för E. Ellberg 1904—08 och pianospel för L. Lundberg 1904—10 samt komposition för Arthur Willner i Berlin 1913. N. blef 1914 organist i Adolf Fredriks kyrka i Stockholm, undervisar enskildt i komposition och pianospel, blef 1922 lärare i harmoniära vid Richard Anderssons musikskola och har 1924—25 varit biträdande lärare i samma ämne vid konservatoriet. Han har gjort sig ett namn som sångkompositör med ett 80-tal utg. romanser, mestadels till dikter af nyare svenska lyriker. Han gör rättvisa åt texterna genom intelligent inträngande i deras anda och skiftningar samt en ofelbart noggrann musikalisk deklamation. Sångernas klangrika och rörliga pianosats bildar med melodierna en helhet, där modulationerna växla raskt, vågsamma och varsamma dissonanser i moderna stilen ofta anbringas, kromatik och dofva ackord lika ofta som diatoniskt klara tonföljder få tjäna hans syften. Han finner toner såväl för svårmod som för frisk lifsglädje och värdig hymnstämning. I afseende på stor följdriktighet i motivens utnyttjande liknar han Emil Sjögren, men dennes ofta så betagande melodiuppfinning når han ingalunda upp till. Ett större tillfällighetsarbete är en kantat, hvarmed N. firade Adolf Fredriks kyrkas 150-årsjubileum (1924). I åtskilliga häften pianostycken komma ock hans kännetecknande egenskaper till synes. E. F—t.

Nordre Bergenhus amt. Se Bergenhus amt 3 äfven i Suppl.

Nordre Honningsvaag [-våg]. Se Söndre Honningsvaag.

Nordre Höland härad. Se Höland. Suppl.

***Nordre Trondhjems amt.** Se Trondhjems amt äfven i Suppl.

***Nordstedt**, Otto, dog 6 febr. 1924 i Lund. 1922 hade han tagit afsked från amanuensstjänsten.

Nordstjernan, svenskt 1890 af A. Johnson (se d. o., sp. 64) bildadt rederiaktiebolag (aktiekapital 7 mill. kr.) med 13 motorfartyg om tills. 41,738 nettoton (1923), hvaraf det största, ”Buenos Aires”, byggdt af stål 1920 i Göteborg, mäter 5,641,53 brutto- (4,319,91 netto-) ton med 130,17 m. längd, 17,14 m. bredd och 7,98 m. djup. E. A—t.

Teodor Nordström.

***Nordström** (sp. 1359). — 2. K. F. Teodor N. dog 30 juli 1920 i Stockholm.

***Nordström** (sp. 1360), K. F., dog 16 aug. 1923 vid Drottningholm. Nationalmuseum har af hans alster ytterligare förvärfvat oljemålningarna *Vinter* och *Stockholm från Skansberget* (båda från 1889), *Vinterlandskap från Tjörn*, *Ovädersmoln* (båda från 1893), *Granngårdarna* (1894), *Säby-Tjörn*, *Stugor och sjöbodar* (inköpt 1921), *Porträtt af kontnärens hustru* (inköpt 1923 på N:s omfattande separatutställning, då äfven 16 teckningar i kol eller krita inköptes). N. vistades 1920—22 i Paris och på landsbygden i Frankrike och gjorde där en mängd studier — målade eller tecknade. Efter hans återkomst anordnades en omfattande utställning af hans äldre och nya arbeten i Liljevalchs konsthall. G—g N.

***Nordström**, L. A., har vidare utgett de skönlitterära verken *Jobbarfamiljen Gobsman* (1913), *Bottenhavsfiskare* (1914), *Idyller från kungariket Öbacka* (1916), *Resan till Cythere* (1917), *Döda världar i samhällsrymden* (1920), *Öbackabor* (1921), *Fyrskeppet* (1922, med illustrationer af författaren, en dagbok från en vistelse ombord) och *Världsstaden* (1923, första delen af ”Petter Svensks historia”) samt en biografi öfver Lloyd George (1916) och de teoretiserande *Nya himlar och ny jord* (1917), *Dödsfabriken. Del England* (1918), *Sverige och världen* (1919), *Det okända Sverige* (1924) och *Landsortens problem* (1925). — Hans hustru, Marika A. S. N., född Stiernstedt, har ytterligare författat romanerna *Alma Wittfogels rykte* (1913), *Världen och stjärnorna* (1920), *Ullabella* (1922) och *von Sneckenströms* (1924), novellerna *Äventyrens land* (1914) och *En officershistoria och några andra berättelser* (1917), krigsboken *Frankrikes själ* (1916) och en bok om ett par månaders erfarenheter som frivilligt bokhandelsbiträde, *Bakom disken* (1922).

Nordström, Otto Valdemar, ingenjör, uppfinnare, f. 6 juli 1884 i Gudmundrå församling, Västernorrlands län, utexaminerad från tekniska elementarskolan i Härnösand 1906, var anställd 1906—07 vid Svanö a.-b:s sulfitfabrik, 1908—14 vid Skönviks a.-b:s sulfitfabrik i Ortviken, 1914—17 som fabrikschef vid Holmens bruks- och fabriks-a.-b:s sulfitfabrik i Hallsta samt 1917—20 som chef för Skönviks a.-b:s anläggningar i Matfors. 1920 bildade N. ingenjörsfirman Otto Nordström & co, som under hans chefskap exploaterar af N.

gjorda uppfinningar för torkanläggningar för bränsle, cellulosa, kokflis m. m. (se Nordströms torktorn. Suppl.). N. har äfven uppfunnit en fuktighetsregulator vid tillverkning af torr pappersmassa, elektrisk syraindikator för kondensvatten vid sulfitfabriker, metod för återvinning af cementstoft ur gaserna vid cementugnar m. m. samt har i facktidskrifter publicerat flera värmetekniska uppsatser. Fmn.

Nordström, Ester Blenda Elisabet, författarinna, f. 31 mars 1891 i Stockholm, där hon vardt student 1910, medarbetare i ”Svenska dagbladet” sedan 1912, vanligen under signaturen Bansai, har blifvit mycket populär genom hurtiga och friska skildringar ur det samtida lifvet: *En piga bland pigor* (1915; många uppl.), *Kåtornas folk* (1916; 4:e uppl. s. å.), *En rackarunge* (1919; 4:e uppl. 1920), *Tok-Konrad* (1922) och *Amerikanskt* (1923). R—n B.

Nordström, Nils Johan, litteraturhistoriker, f. 18 maj 1891 i Öjebyn, Piteå landsförsamling, student i Luleå 1909, filos. lic. 1916 och filos. d:r 1925 i Uppsala, docent i litteraturhistoria där s. å. N. har författat ett stort antal större och mindre arbeten rörande 1600-talets svenska litteratur- och lärdomshistoria, af hvilka må nämnas *Hvem har skrifvit Bröllopps Beswärs Ihog Kommelse?* (i ”Samlaren” för 1914), *De olika Herculesversionerna* (ibid. för 1916), *Till frågan om Skogekär Bärgbo* (ibid. för 1917), *Friedrich Menius* (ibid. för 1921), *Laurentius Petri Gothus' Stratagema gothici exercitus* (ibid. för 1922), *Un ballet de Descartes* (i ”Revue de Genève”, 1920) och *Stjernhjelms filosofiska fragment* (med inledning och kommentar, 1924), hvars inledning är en grundlärd och omfattande teckning af de filosofiska åskådningarna i Europa under 1600-talets förra hälft. R—n B.

Nordström, Gunnar, finländsk fysiker, f. 12 mars 1881 i Helsingfors, d. där 24 dec. 1923, student 1899, utexaminerad som maskiningenjör från Polytekniska institutet 1903, filos. doktor 1910, blef docent i teoretisk fysik vid universitetet s. å. samt professor 1918 i fysik och 1920 i mekanik vid Tekniska högskolan i Helsingfors. N. studerade vid flera utländska universitet, bl. a. 1916—19 (som Rosenbergsk stipendiat) i Leiden. Hans vetenskapliga forskning rör sig hufvudsakligast inom fysikens teoretiska partier. Genom sin licentiatafh., *Die energiegleichung für das elektromagnetische feld bewegter körper* (1909), dokumenterade sig N. som en självständig och skarpsinnig forskare på de moderna elektricitetsteoriernas abstrakta område. Inom detta falla äfven ett par mindre afh. samt läroboken *Teorien för elektriciteten* (I, 1917), där elektricitetsläran teoretiska del behandlas enligt en ny och originell metod, vid hvilken de Maxwellska elektrodynamiska grundekvationerna bilda utgångspunkten. N:s egentliga lifsverk tillhör dock de moderna relativitetsteoriernas och gravitationsteoriernas område, där han var med om teoriernas utveckling från deras uppkomst, gjorde mycket viktiga inlägg och vann europeiskt namn. Af hans inemot 20 hithörande arbeten må nämnas *Relativitätsprinzip und gravitation* (i ”Phys. zeitschr.”, 1912), som innehåller N:s första gravitationsteori, *Träge und schwere masse in der relativitätsmechanik* (i ”Annalen der physik”, 1913), som ger rörelseekvationerna för materiella punkter i ett statiskt fält, *Zur theorie der gravitation vom standpunkte des relativitätsprinzips* (ibid., s. å.), som innehåller N:s andra gravitationsteori, *Über die möglichkeit, das elektromagnetische feld und das gravitationsfeld zu vereinigen* (i ”Phys. zeitschr.”, 1914), samt *Zur elektrizitäts- und gravitationstheorie* (i ”Öfversikt af Finska vet. soc:s förh.”, 1914), i hvilka båda arbeten han genom ”en femdimensional världsutvidgning” söker sammanfatta grundekvationerna inom elektrodynamiken och gravitationsteorien, *Über eine mögliche theorie der materie* (ibid., s. å.), i hvilken jämte senast nämnda afh. framställes en teori för materien och elektronen, samt slutligen som krona på verket afh. *Über das prinzip von Hamilton für materielle körper in der allgemeinen relativitätstheorie* (i Comm. Phys. math. Soc. scient. fenn., 1923). N. författade äfven läroboken *Grunderna av den tekniska termodynamiken* (1922). Hj. T.

Nordströms torktorn, *tekn.*, anordning för att i kombination med ångpanneanläggningar torka fuktigt bränsle med hjälp af pannornas afgaser. Torktornet utgöres i hufvudsak af en vertikal plåtcylinder med ett i dennas centrum befintligt vertikalt perforeradt plåtrör, afstängdt uppåt och nedtill förenadt med afgaskanalen från pannanläggningen. Det fuktiga bränslet inmatas i mellanrummet mellan det centrala plåtröret och plåtcylindern, sjunker under torkning nedåt och utmatas ur tornets underdel genom den med skrapor försedda bottnens rotation. Rökgaserna inpressas från pannanläggningen med fläkt i ofvannämnda centrala plåtrör och utströmma i radiell, horisontal riktning genom bränslemassan, som därvid torkas till viss utsträckning. De därigenom bildade fuktiga gaserna afgå genom hål i plåtcylindern och utströmma till fria luften genom mellanrummet mellan nyssnämnda plåtcylinder och en utanför belägen mantel af plåt eller murverk. Utförda prof ha visat, att dylika torn med betydande ekonomisk fördel kunna användas för torkning af mycket fuktigt bränsle (flis, sågspån). Bränslet ”förädlas” genom torkningen, förbränningen blir lättare fullständig med måttligt luftöfverskott, pannans verkningsgrad stiger, och pannanläggningens afdunstning per kvm. eldyta stiger. Ju fuktigare det råa bränslet är, desto större blir vinsten genom torkningen. Torktornet har funnit användning i sulfitfabriker, glasbruk m. fl. industriella anläggningar i Sverige, Finland och Canada. T. L—k.

Nord-Tröndelag fylke, fr. o. m. 1919 det officiella namnet på Nordre Trondhjems amt (se Trondhjems amt 1), Norge.

Nordvik (Nordvika), härad och socken i Heröy pastorat, Nord Helgeland prosteri, Hålogaland bispedömme, Nordland fylke (före 1919 Nordlands amt), Norge, ödistrikt v. om Sandnessjöen. $114{,}_{13}$ kvkm. 1,530 inv. (1920). Fiske. K. G. G.

Nordvästpoldern. Se Zuiderzee, sp. 872.

***Nordvästra gränsprovinsen.** De hithörande 5 agentområdena benämnas nu Dir, Swat och Chitral, Khaibar, Kurram samt Northern och Southern Waziristan. Oroligheter ha under senare år gång på gång förekommit i Waziristan.

***Nordvästterritorierna** äro sedan 1 jan. 1920 delade i 3 distrikt: Mackenzie, Keewatin och Franklin. Befolkningen uppgafs 1921 till 7,988 pers.

Nordön. Se Nya Zeeland.

***Nord—Östersjö-kanalen.** De 1907 påbörjade utvidgningsarbetena fullbordades 1915. För trafik hade den vidgade kanalen kunnat öppnas redan 24 juni 1914. Under Världskriget var kanalen af synnerligen stor strategisk betydelse för tyska flottan, i det att den möjliggjorde snabba och säkra förflyttningar af även de största örlogsfartyg mellan Nordsjön och Östersjön. Kanalen förvaltas af *Reichskanalamt* i Kiel, som sorterar under rikssamfärdselministeriets afdelning för vattenvägar. Afgifter upptagas af alla passerande fartyg, som ej tillhöra riksmarinen eller byggnadsförvaltningen; de bestämmas i sista hand af riksregeringen med riksrådets samtycke. I Versaillesfördraget af 1919 ges om kanalen i stort sedt samma bestämmelser som för seglatsen på Tysklands internationaliserade floder; dock upprättades för kanalen ej någon internationell förvaltningskommission. Uppkommande tvister i samband med kanalens anlitande gå i första hand till en tysk myndighet i Kiel och kunna i högsta instans hänskjutas till en särskild domstol, hvars medlemmar skola utses af Nationernas förbund. V. S—g.

Nordöstpoldern. Se Zuiderzee, sp. 872.

Norée [-rē], Ernst, teaterman, f. 13 dec. 1878 i Gäfle, var 1901—19 anställd vid olika teaterföretag, senast (från 1911) vid Dramatiska teatern, och uppträdde mest i komiska roller. Han var 1908—24 styrelseled. i Svenska teaterförbundet (se d. o.), där han var sekreterare 1909—22 och ordf. 1922—24 samt nedlade ett betydande arbete för höjande af skådespelarkårens ekonomiska ställning och för ålderdomshemmet Höstsol (se Såsta). Han ledde omtänksamt flera lotterier och anställdes 1921 som afd.-chef hos Nordiska kompaniet.

***Noreen,** A. G., tog 1919 afsked från sin professur. 1919—24 var han censor vid studentexamina. Han vardt 1917 led. af Vet. akad. och 1919 af Sv. akad., där han s. å. tog sitt inträde med ett tal öfver M. G. Retzius, samt är sedan 1918 led. af Längmanska kulturfondens nämnd. Till hedersdoktor kallades han 1911 i Kristiania och 1914 i Groningen. På hans 60-årsdag 1914 egnades honom en vetenskaplig festskrift, ''Nordiska ortnamn''. Af ''Vårt språk'' äro banden I—III, V och VII afslutade. 1924 utkom ett fjärde band af N:s *Spridda studier*.

Noreg. Se Noregr (äfven i Suppl.).

***Noregr.** Se D. A. Seip, ''Norge. Om navnet på vårt land fra de eldste tider av'' (1923).

Noregs ungdomslag, stiftadt 12 juli 1896, med uppgift att arbeta för folkupplysning ''på fullnorsk grunn'' och för sammanhållning och samverkan mellan landets ungdom. Det omfattar 30 ''fylkeslag'' med sammanlagdt 1,100 särskilda ungdomslag, 60,000 medlemmar och ett kapital på $5^1/_2$ mill. kr. Tills. med studentmållaget har N. sedan 1902 utgett ''Norske folkeskrifter''; de utgöra ock föreläsningsföreningar (omkr. $^2/_3$ af föredragens antal ha hållits på landsmål) och ega bibliotek af sammanlagdt 33,400 bd (nära hälften på landsmål).

***Norelius,** E., dog 15 mars 1916 i Vasa, Minn.

Norēlius, Karl (Carl) Oskar, ingenjör, ämbetsman, f. 28 sept. 1861 i Torps socken å Orust, Göteborgs och Bohus län, utexaminerad från Tekniska högskolans fackskola för bergsvetenskap (Bergsskolan) 1885, assistent i teoretisk mekanik vid Tekniska högskolan 1888—90, lärare vid Filipstads (1890—93) och Falu bergsskola (1893—94), grufingenjör i Gäfle—Dala bergmästardistrikt 1893—94 och i Mellersta distriktet 1894—1902, blef bergmästare där 1902. N. har bl. a. varit led. af Kommerskollegiikommittén vid behandling af frågan om bergsöfverstyrelsens och bergsstatens organisation (1908) samt af Malmkommissionen (1913) äfvensom ordf. för grufarbetstidssakkunniga (1919) och är ordf. i nämnden för bestämmande af afgift för arrende af kronans jordegarandel i grufva sedan 1908. I föreningen Bergshandteringens vänner var N. sekreterare och redaktör af tidskr. ''Blad för Bergsh:s vänner'' 1896—1906, vice ordf. 1906—22 och är sedan 1922 dess hedersled. N. har äfven utöfvat omfattande konsulterande verksamhet inom grufindustrien. K. S—ll.

Noren, sjö. Se Halvars Noren. Suppl.

***Norèn.** 1. Oskar N. dog 27 okt. 1923 i Uppsala. Han egnade sina senaste lefnadsår åt omfattande fonetiska och filologiska studier och författade på detta område flera polemiska inlägg, bl. a. *Professorerna och skriftspråket* (1917).

2. Rikard N. dog 28 jan. 1922 i Rönninge. Han utgaf vidare en samling af honom tonsatta fosterländska sånger, *Sveriges vår* (1914). N. kreerades 1915 till teol. doktor i Uppsala. 1—2. E. N. S—g.

***Norfolk.** Ätten Howards nuv. hufvudman är Bernard Marmaduke FitzAlan-Howard, 16:e hertig af N., f. 30 maj 1908, hertig vid faderns död, 1917.

Norfolkgran [nå'fȯk-], *bot.*, namn på den i boningsrum allmänt odlade *Araucaria excelsa*. G. L—m.

***Norge.** Arealen är 323,793 kvkm.; läggas härtill de under N. lydande Spetsbergen och Björnön (no. *Björnöya*), omkr. 80,000 kvkm., blir hela rikets omfattning 403,793 kvkm.

Befolkningen (sp. 1388). Hemmahörande folkmängden utgjorde 2,649,755 vid folkräkningen 1 dec. 1920. De största städerna voro s. å. Oslo (Kristiania, 258,483 inv.), Bergen (91,443), Trondhjem (55,030), Stavanger (43,778) och Drammen (26,204). Spetsbergen hade 1 dec. 1923 omkr. 1,000 inv. — Antalet utvandrare (sp. 1390) var 1923 endast 18,287 och torde äfven för framtiden på grund af Nord-Amerikas förenta staters nya stränga invandringslagar komma att hålla sig vid en jämförelsevis låg siffra.

Kraftstationer. Norges vattenkraft beräknas till omkr. $12,_5$ mill. hkr, hvaraf dock 1925 endast 10 proc. äro utbyggda. Den är störst i västra och sydöstra N. Östlandet har omkr. 3 mill. turbinhkr, Vestlandet $3,_2$ mill., Sörlandet 2 mill. och Nord-Norge 4 mill. Staten eger däraf på Östlandet 545,000 hkr, på Sörlandet 247,000 och på Vestlandet 123,000. De viktigaste utbyggda kraftstationerna äro på Östlandet: Rjukan (mer än 250,000 hkr, tillv. af Norgesalpeter), Kykkelsrud, Vamma och Hafslund (leverans af kraft till städerna Oslo, Moss, Fredrikstad m. fl.), Mörkfoss-Solbergfoss (150,000 hkr, tillhör Oslo stad), Rånåsfoss (Akers kommun) samt Nore (staten; blir fullt utbyggd 200,000 hkr). På Vestlandet äro Tysse, Bremanger, Björlve och Höiangfaldene de förnämsta och användas i elektrokemisk och elektroteknisk industri. — För utnyttjande af vattenfall fordras i Norge statskoncession. 1920 upprättades ett statligt centralkontor för vat-

tendrags- och elektricitetsväsendet med en generaldirektör. Detta skall bl. a. tillvarataga landets hydrologiska intressen, utnyttjandet af vattenfall och anläggningen af kraftstationer.

Handelsflottan, som 1910 hade ett tonnage af 2 mill. ton, hade 1 jan. 1917 ökats till 2,5 mill. med ett värde af omkr. 2,3 milliarder kr., men sjönk under årets lopp till omkr. 2 mill. ton. De sammanlagda krigsförlusterna voro 1,237,000 ton, men efter kriget har flottan återuppbyggts för en kostnad af inemot 2 milliarder kr. och utgjordes 1924 af 3,634 fartyg om c:a 2,5 mill. bruttoton, hvaraf 1,927 ångare om 2,227,962 ton, 1,448 motorfartyg om 305,780 ton och 259 seglare om 69,340 ton. Den sysselsätter 17 proc. af landets manliga befolkning. Bland städerna har Oslo den största flottan, 340 fartyg om 437,000 nettoton, Bergen 292 om 344,000 nettoton, Tönsberg 92 om 212,000 nettoton och Haugesund 1,040 om 148,600 nettoton. Sandefjord har den största fångstflottan.

Järnvägar. N., som 1910 hade 2,976 km. järnvägar (1,850 km. bredspåriga), hade 1923 3,456 km. (2,374 km. bredspåriga), hvilka i anläggning kostat 574,8 mill. kr. Viktigare nytillkomna järnvägar äro Sörlandsbanan till Kragerö (under arbete, öppnad Noragutu—Bö), Bratsbergsbanan (Notodden—Tinnoset), Ämli—Tveitsundbanan, Dovrebanan (se d. o. Suppl.; Dombås—Støren, 158 km., 1921), Romdalsbanan (se d. o. Suppl.; Dombås—Åndalsnes, 114 km., 1924). Af Nordlandsbanan (Trondhjem—Bodö) blef linjen till Sunnan färdig 1902, sträckan Sunnan—Grong är under arbete, Grong—Namsos beslutad. Kongsberg—Norebanan är under byggnad liksom sidolinjen Voss—Eide af Bergensbanan, till hvilken en annan sidolinje Flåmsbanan (Myrdal—Fretheim) f. n. är under stakning. Oslo—Drammenbanan är ombyggd till dubbelspårig och elektrifierad, liksom Ofotbanan. M. H.

Mynt-, penning- och bankväsen. Under Världskriget blef penningtillgången i N. riklig genom främst skeppsfarten, men äfven genom export af kemiska produkter, trävaror, cellulosa och malm. Den ekonomiska utvecklingen återspeglas i statsräkenskaperna, som till året 1921—22 visa starkt stegrade ordinarie inkomster (120,6 mill. kr. 1913—14, 468,5 mill. 1921—22) och utgifter (111,3 mill. kr. 1913—14, 521,7 mill. kr. 1921—22) äfvensom en stark ökning af statsskulden (från 357,3 mill. kr. 1913—14 till 1,419,4 mill. 1922—23). — Af N:s 2,649,755 inv. (1920) betalte 358,786 skatt för en förmögenhet af 5,942 mill. kr. och en inkomst på 2,134 mill. Man har måst tillgripa flera nya skatter. *Förmögenhetsskatten* är progressiv, likaså *inkomstskatten* (från 2 proc. å de första 5,000 kr. upp till 50 proc. på 1 mill. kr.; inkomster under 2,000 kr. äro skattefria). Intill 1931 uttages en *provisorisk skatt* på de stora förmögenheterna för täckande af särskilda utgifter under krigsåren. Enligt denna uttages fr. o. m. 300,000 kr. 0,6 proc., fr. o. m. 400,000 0,7 proc., fr. o. m. 600,000 0,8 proc. o. s. v. Under Världskriget uttogs en särskild *krigskonjunkturskatt*, hvilken nu är upphäfd. — Under Världskriget upprättades många nya banker, gamla utvidgades, och stora sammanslagningar egde rum. Inlåningen i bankerna steg från 1,198,9 mill. kr. 1913 till 5,277,9 mill. 1921, men sjönk till 4,788,8 mill. 1923. För sparbanker har stegringen fortsatt, för aktiebankerna nåddes kulmen 1920 med 3,112,5 mill. mot 2,260,9 för 1923. Utlåningen steg från 1,276,9 mill. 1913 till 5,579,9 mill. 1920 och sjönk 1923 till 4,456,2 mill. Äfven här var tillbakagången störst för aktiebankerna, från 4,027,3 mill. kr. 1920 till 2,600,9 mill. 1923. Egendomsprisen undergingo samma utveckling. ''Skyldmarkens'' medelvärde, som 1913 var 2,664 kr., steg 1920 till 7,763, men var 1923 nere i 6,341 kr. Om 1913 års egendomspris sättes till 100, var priset 1917: 190; 1918: 270 och 1920: 291, för att 1923 nedgå till 238. — Världskrigets upphörande medförde i N., som öfverallt i Europa, en svår kris. Stora varulager blefvo nästan värdelösa eller föllo i pris, jordvärdet sjönk åter ned från de uppskrufvade krigsprisen, och stora penningsummor hade gått förlorade i valutaspekulationer eller alltför djärfva placeringar i utomeuropeiska länder. Privatmän och banker ledo stora förluster. Den ena stora banken och banksammanslutningen efter den andra måste åren 1920—24 inställa sina betalningar och ställas under administration enligt en särskildt antagen lag om statsunderstöd och administration af banker. Bland dessa voro *Centralbanken* för N. — urspr. en sammanslutning af 50 landsortsbanker — och *Foreningsbanken*, en sammanslagning af Andresens bank i Kristiania och Bergens kreditbank. 1924 måste äfven *Den norske handelsbank* (uppkommen af Trondhjems och Bergens handelsbanker, Kristiansunds handels- og landmandsbank och Söndenfjeldske privatbank i Kristiansand), som ännu 1922 haft ett aktiekap. af 81 mill. kr. och en reservfond af 40 mill., ställas under administration. Inalles drabbades 30 banker af samma öde. — Järnmynt infördes som skiljemynt enl. lag af 25 maj 1917, nickelmynt 11 juni 1920. De senare bestå af 75 delar koppar och 25 delar nickel och präglas i valörerna 50, 25 och 10 öre. Enligt lag af 18 mars 1924 skall skiljemynt från 10 öre till 1 kr. präglas af nickel med hål i midten och blott vara gångbara inom riket. Enligt lag af 14 dec. 1917 har banken utsläppt sedlar på 2 kr. (populärt kallade ''rödegardister'') och på 1 kr. (''bolsjeviker'').

Författning och förvaltning. Kvinnorna fingo 1913 rösträtt och äro nu valbara äfven till stortinget. Genom grundlagsändring 29 nov. 1919 infördes proportionella val. Stortinget har nu 150 ledamöter, hvaraf 1/3 valda af städerna; valkretsarna välja 3—8 representanter. Gällande vallag är af 17 dec. 1920 med förändringar af 16 febr. 1924. — *Lokalförvaltningen.* Administrativt indelas N. fr. o. m. 1 jan. 1919 i 20 fylken (förr amt), hvaraf 2, Oslo och Bergen, omfatta blott resp. städer. I k. proposition april 1925 föreslogs, att Svalbard (Spetsbergen o. Björnön) skulle förvaltas som en del af konungariket N. genom en guvernör med fylkesmanns myndighet. Öfriga fylken äro: Östfold (förr Smaalenenes amt), Akershus, Hedmark (förr Hedemarken), Opland (Kristians), Buskerud, Vestfold (Jarlsberg og Larvik), Telemark (Bratsberg), Aust-Agder (Nedenes), Vest-Agder (Lister og Mandal), Rogaland (Stavanger), Hordaland (Söndre Bergenhus), Sogn og Fjordane (Nordre Bergenhus), Möre (Romsdal), Sör-Tröndelag (Söndre Trondhjem), Nord-Tröndelag (Nordre Trondhjem), Nordland, Troms (Tromsö), Finnmark

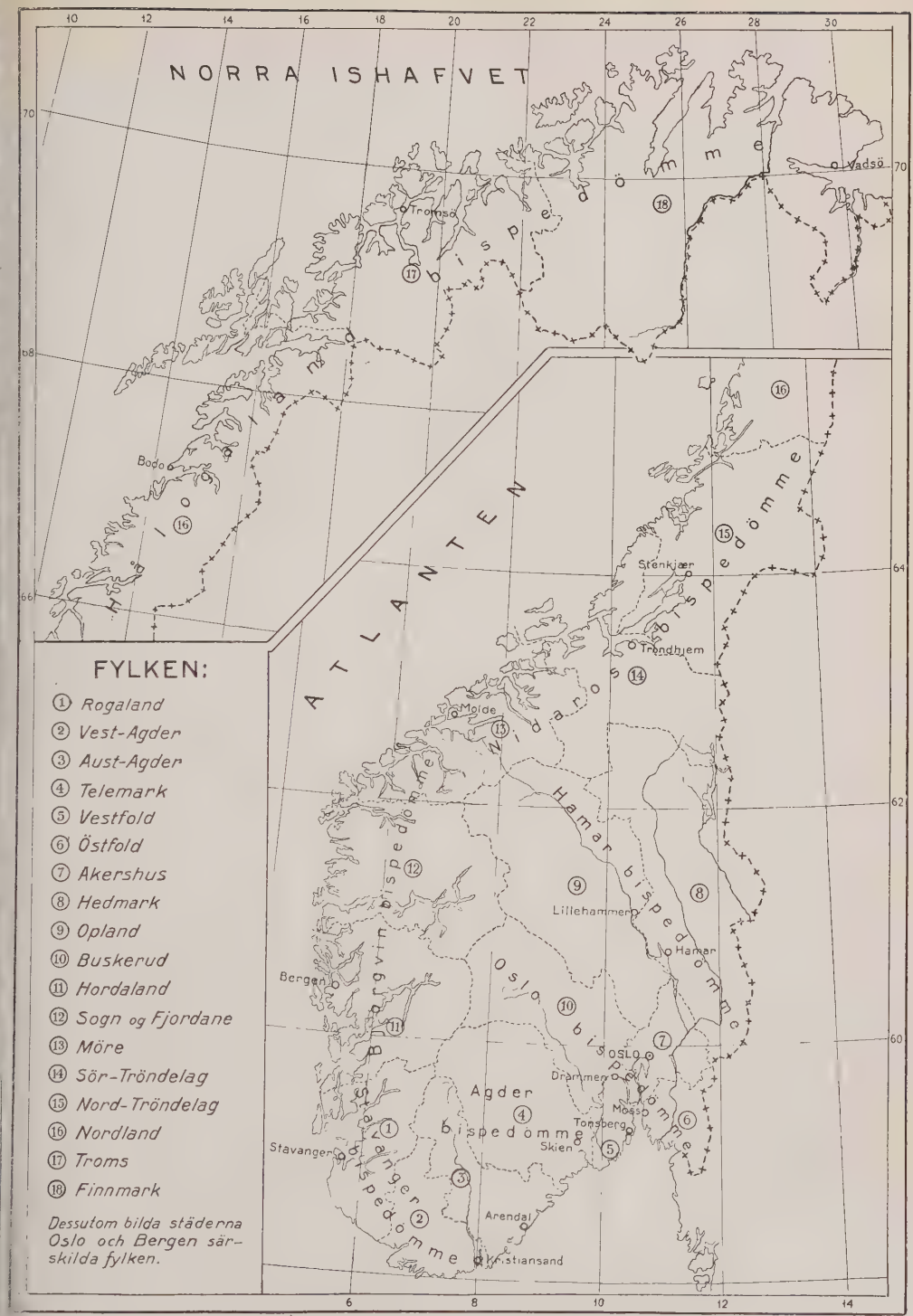

Norges indelning i fylken och bispedömmer.

(Finmarken). Jfr vidstående pl. med karta öfver indelningen. I spetsen för hvarje fylke står en fylkesmannn som den högsta lokala förvaltningsmyndigheten (förr *amtmand*). Hvarje fylke (utom Oslo och Bergen) utgör en fylkeskommun, som representeras af fylkestinget, hvilket sammanträder en gång om året under fylkesmannens ledning och består af ordförandena i hvarje herred inom fylket. Som ekonomiskt förvaltningsutskott fungerar ett fylkesudvalg, bestående af fylkesmannen och 4 af fylkestinget (i Oslo och Bergen af kommunstyrelsen) valda ledamöter. Det är jämväl skattestyrelse för fylket (utom i Oslo och Bergen, där sådan väljes särskildt). Skolstyrelsen för fylket består af 3 af fylkestinget valda ledamöter; den handlägger de för fylket gemensamma skolärendena och uppgör budget för dess skolkassa. N. har 42 städer (''byer'') och 25 ''ladesteder''. Hufvudstadens namn har enligt lag af 11 juli 1924 fr. o. m. 1 jan. 1925 ändrats till Oslo.

Kommunalförvaltningen. De gamla magistratsämbetena i städerna upphäfdes genom en lag af 9 mars 1917, som trädde i kraft 1922. Om den uppdelning af magistratens förvaltningsbestyr, som då skedde, se Magistrat. Suppl. Under Världskriget inrättades genom lag af 26 juli 1916 (och flera tilläggslagar) kommunala *provianteringsråd*, men denna kristidsanordning afskaffades genom lag af 7 dec. 1923.

Lagskipning. Om den genomgripande omorganisationen af institutionen lagmandsret se d. o. Suppl.

Kyrkliga förhållanden. Från 1 jan. 1925 är N. indeladt i 7 *bispedömmen*, i det att Agder bispedömme genom lag af 11 aug. 1924 delades i två. N:s bispedömmen äro nu följande: 1) Oslo, 2) Hamar, 3) Agder, 4) Stavanger, 5) Björgvin, 6) Nidaros och 7) Hålogaland (se pl. med karta öfver indelningen). Det nu återupprättade Stavanger bispedömme grundlades 1125 af Sigurd Jorsalafare; biskopsstiftet nedlades omkr. 1682. — Enligt lagen om *menighetsråd* af 3 dec. 1920 kunna de, alltefter församlingens beslut, bestå af 4, 6, 8 eller 10 medlemmar med kyrkoherden (sognepresten) som självskrifven medlem; de välja själfva sin ordf. och vice ordf. Om deras befogenheter se Menighetsråd. Suppl. Ytterligare märkes, att de skola förbereda alla ärenden, som skola föreläggas menighetsmötet (motsvarande svensk kyrkostämma), att de ha att besluta om kyrkornas upplåtande till konserter m. m., ega rätt att uttala sig om nya läroböcker vid kristendomsundervisningen i folkskolorna o. s. v. Hittills har tillfredsställelse rådt med denna fr. o. m. 1922 i funktion varande institution.

Undervisningsväsen. Genom lag af 18 juli 1924 vidtogos åtskilliga förändringar i skollagen af 27 juli 1896 om de *högre allmänna läroverken* (''de höiere almenskoler'') jämte tilläggslagar. Två lagar af 1 aug. 1924 medförde en del ändringar i lagen om *folkskolor på landet* och i lagen om *folkskolor i stad* af 26 juni 1889. — *Skolsparkassor* inrättades vid N:s folkskolor redan 1871, men utvecklades länge endast föga. Antalet skolsparkassor var 1910 sammanlagdt 79, hvaraf 60 upprättats under perioden 1906—10. År 1920 hade antalet stigit till 210. Insättningarna uppgingo 1914 till 380,000 kr., 1918 till 1 mill. och 1921 till 1,7 mill. kr. I Oslo ha nu 90 proc. af folkskolans barn sin egen bankbok. Skolsparkassorna stödjas af myndigheterna och bankerna, skol- och kommunstyrelser ha beviljat dem fritt materiel, och äfven i mellanskolorna ha liknande sparkassor börjat upprättas. Insättningarna i mellanskolornas sparkassor uppgingo 1921 till 75,000 kr. — 1919 bildades Statens forskningsfond (3 mill. kr.) för internationellt vetenskapligt arbete; räntorna delas lika mellan en naturvetenskaplig och en humanistisk sektion. Den senare har (1923) upprättat *Institutet for sammenlignende kulturforskning* i Oslo.

Föreningsväsen. Bland nya *ungdomsföreningar* märkes *Björnsonförbundet*, stiftadt 14 mars 1917 i Oslo, med uppgift att samla norsk ungdom kring nationella och ideella intressen. Det består af 22 lokalföreningar, spridda öfver hela landet, med 3,500 medlemmar. — Med uppgift att leda vården af landets vanföra i fred och krig upprättades 1916 *Centralstyret for vanföre*. — 24 okt. 1922 stiftades *Norges forsorgs- og verneforbund*. Det åtar sig att anställa undersökningar om lagöfverträdare samt tar sig an personer, som varit straffade, deras familjer och likaledes försummad ungdom. Förbundets styrelse har sitt säte i Oslo. Det började sin verksamhet 1923, då dess föregångare ''De norske forsorgsforeningers landsforbund'' och ''Norges lærehjems- og verneforbund'' upplöstes. För år 1923 beviljades 180,000 kr. på Justitiedepart:s budget (jämte 68,000 kr. på Socialdepart:s budget) till förbundets administration och skyddsverksamhet. — *Norges Röda kors* omorganiserades från 1 jan. 1916 till en landsförening, bestående af kretsar, som i sin tur från 1922 äro indelade i distrikt. Föreningens ärenden handhafvas af en landsstyrelse och ett landsmöte; den har en president och en generalsekreterare. Föreningens ram har vidgats till att omfatta äfven socialt och humanitärt barmhärtighetsarbete. 1922 hade föreningen ett statsanslag på 40,000 kr. jämte 60,000 kr. årligen af penninglotterimedel. M. H.

Teater. Se H. Wiers-Jenssen, ''Nationalteatret gjennem 25 aar'' (d. 1—5, 1924), och S. Bödtker, ''Kristiania-premierer gjennem 30 aar'' (I—II, 1923—24).

Försvarsväsendet grundar sig på lagarna af 19 juli 1910 och 20 aug. 1915 samt beträffande armén på k. resol. af 15 jan. 1910, 22 dec. 1911 och 28 juli 1916. *Armén* består af kommenderande generalen med stab, generalstaben, 6 divisioner (arméfördelningar), truppslagsinspektörerna med staber, fästningsartilleriet, flygväsendet, artilleriets tekniska stat, utskrifningsväsendet, officersskolorna och remonteringskommissionerna. *Divisionernas* hufvudorter äro: 1:a (tills vidare) Fredrikshald, 2:a Elverum, 3:e Kristiansand, 4:e Bergen, 5:e Trondhjem, 6:e Harstad. Hvarje division har 3 inf.-reg. utom 4:e, som har 2 reg. och 2 bat. utom reg.-förband, 1 inf.-underoff.-skola, 1 förplägnads-, 1 sjukvårds- och 1 trängkomp. Dessutom tillhöra 1:a, 2:a och 5:e div. 1 kav.- och 1 fältart.-reg., 1:a div. 1 ing.-reg., 3:e och 4:e div. 1 bergsbatt., 5:e div. 1 garnisonskomp. och 1 ing.-bat. samt 6:e div. 2 inf.-bat. utom reg.-förband, 1 bergsbatt. och 1 ing.-bat. *Gardet* utgöres af 1 bat. med 4 komp., sammansatt af kontingenter från inf.-reg:na. *Infanteriet* består af 17 reg. om 3 bat. om 4 komp.,

4 bat. om 4 komp., utom reg.-förband samt, fördelade på vissa reg. (bat.), 10 tunga kulspr.-komp. och 5 hjulrytt.-komp. *Kavalleriet* består af 1 skol- och ordonnansafd. samt 3 dragonreg., af hvilka 2 om 6 skv. och 1 kulspr.-komp., och 1 med 4 skv. och 1 kulspr.-komp. *Fältartilleriet* utgöres af 3 reg. om 3 fältart.-div. om 3 batt., 1 tung fältart.-div. med 3 batt. och 1 fältparkkomp. *Bergsartilleriet* består af 3 batt. *Ingenjörtrupperna* utgöras af 1 reg. med 1 sappör- (fälting.-)bat. med 4 komp., 1 telegraf-bat. med 5 komp., hvaraf 1 radio- och belysningskomp., och 1 pontonjärbat. med 4 komp., 2 självständiga bat. om 1 sappör-, 1 telegraf- och 1 radio- och belysningskomp. samt 3 fästningsing.-komp. *Fästningsartilleriet* omfattar 6 fästningsbat. med tills. 23 komp., 9 signal- och 6 minafdelningar. *Arméns* (''*härens*'') *flygväsen* utgöres af 3 (fält-) ''flygafdelningar'', 2 ''fästningsflyggrupper'' samt flygskolor. Hvar och en af de tre flygafdelningarna omfattar ett visst antal taktiska förband, benämnda ''grupper'', motsvarande de svenska flygafdelningarna. Gemensam för ''härens'' och marinens flygväsenden är den ''permanenta flygkommissionen'', som behandlar alla organisatoriska och tekniska spörsmål rörande dessa. *Förplägnadstrupperna* utgöras af 6 förplägnadskomp., *sjukvårdstrupperna* af 6 sjukvårds- (''sanitets''-) komp. och *trängtrupperna* af 6 träng- och 6 till automobilkåren hörande automobilkomp. Arméns *fredsstyrka* (kadrer) uppgår till 1,165 officerare (inräknadt intendentur-, sanitets- och veterinärofficerare) samt 3,969 underofficerare och (ett fåtal) korpraler m. fl. 1925 års rekrytkontingent värnpliktiga omfattar omkr. 14,500 man vapenföra och omkr. 3,300 icke vapenföra. *Rekryteringen* grundar sig på lag af 19 juli 1910 med ändringar genom lag af 20 aug. 1915. Den värnpliktige tillhör numera landstormen från 18:e till 20:e samt från 44:e till 55:e lefnadsåret, linjen från 20:e till 32:a och landtvärnet från 32:a till 44:e året. Tjänstgöringstiderna äro oförändrade. — *Underbefälet* (underofficerarna m. fl.) utbildas vid underofficersskolorna, en vid hvarje division för infanteriet och vid hvarje öfrigt truppslag, med 3- eller 4-årig kurs. *Officerarna* utbildas som förut, dock med den ändringen, att för den, som genomgått underofficersskolan, är kursen vid krigsskolan 2-årig, ej 3-årig. Åldersgränsen för premiärlöjtnanter är 45 år. *Generalstaben* består numera af 1 generalmajor som chef, 4 afd.-chefer, 6 majorer eller kaptener som stabschefer vid divisionsstaberna, 6 kaptener vid hufvudstationen, 11 à 12 kaptener eller premiärlöjtnanter — adjointer — och 12 aspiranter. — Arméns *budget* uppgick för finansåret 1923—24 till 33,215,000 kr. För finansåret 1924—25 äro för samma ändamål af stortinget äskade 34,495,000 kr. — En på grund af stortingsbeslut 1919 och k. resol. 1920 tillsatt försvarskommission afgaf 1924 förslag till försvarsväsendets omorganisation, men detta har ännu ej (1925) föranledt någon k. proposition till stortinget. H. J—dt.

Det fasta försvaret. Efter 1912 fullföljdes de af samma års storting beslutade fortsättningsarbetena vid Horten samt vid Ramsund (befästningar och en marinstation) till skydd för Narviksbanan och ''Ofotenafsnittet'', hvarjämte nyanläggningar af marinstationer vid Bergen, Trondhjem och Kristiansand, äfvensom yttre befästningar i Oslofjorden i linjen Bolerne—Rauer påbörjades; men sedan några år tillbaka äro samtliga dessa arbeten ''i afvaktan på en ny härordning'' tills vidare inställda och torde allt fortfarande ligga nere. Fossumafskärningens befästningar i Glommenlinjen, Östfold fylke, fingo emellertid 1915 kommendant och garnison (2 fästningskompanier och 2 signalafdelningar); samtidigt fingo äfven ''Stjör- och Værdalens befästningar'' 1 fästningskompani som ständig garnison. Under Världskriget förstärktes mer och mindre de då förefintliga försvarsverken; men ''Narviks detachement'', som då uppsattes, har sedermera indragits, liksom äfven det befäl, hvarmed fästningsartilleriet (särskildt kustbefästningarnas) då ökades. L. W:son M.

Flottan. I dec. 1924 omfattade flottan 4 pansarfartyg, 1 större och 1 mindre kanonbåt, 3 jagare, 3 stora torpedbåtar (byggda 1922—23), 9 1:a kl. torpedbåtar (byggda 1896—1902) och 17 2:a kl. torpedbåtar (byggda 1897—1912), 6 stora och 4 mindre undervattensbåtar, 10 minfartyg samt en del hjälpfartyg. Stridsfartygens sammanlagda tontal är 29,420, kanonantalet 178. Fast aflönade officerare äro 1 amiral, 4 kommendörer, 16 kommendörkaptener, 64 kaptener och 68 premiärlöjtnanter förutom 4 sjömilitära distriktschefer och ett obestämdt antal underlöjtnanter. Oaflönade voro 1923 omkr. 180 kaptener, löjtnanter och sekondlöjtnanter. Marinens flygväsen utgör en självständig afdelning under särskild inspektör. Flygstationer finnas i Horten, Kristiansand och Bergen. År 1923 var flygmaskinernas planerade antal 31 aktiva och 13 i reserv. — Till fartygens bemanning och för tjänst i land fordras omkr. 2,900 värnpliktiga, medan den fasta meniga manskapsstyrkan f. n. utgör omkr. 950 man. Befälhafvande amiralen är ej längre chef för Marinstyrelsen. Marinens ord. budget uppgick finansåret 1923—24 till 12,588,000 kr. H. J—dt.

Historia (från 1914). I N. firades 1914 hundraårsminnet af tillkomsten af grundlagen 17 maj 1814 och af öfriga stora händelser nämnda år. I Oslo hölls med anledning däraf en nationell utställning på Frogner med syfte att visa N:s utveckling på olika områden (industri, handtverk, konst o. s. v.). De viktigaste inrikespolitiska händelserna under årtiondet fram t. o. m. 1924 voro följande: 1915 genomfördes de s. k. ''barnlagarna'', hvarigenom utom äktenskapet födda barn fingo samma rättsställning som de inom äktenskapet födda. Äfven antogs en lag om obligatorisk medling i arbetstvister, hvilken emellertid visat sig mindre tillfredsställande. En lag antogs s. å. om 10 timmars maximalarbetsdag och maximalarbetsvecka på 54 timmar. Kvinnorna erhöllo 1913 politisk rösträtt, äro nu äfven valbara till stortinget och fingo 1916 tillträde till statsrådsämbeten. 1917 genomfördes koncessionslagarna. Efter 1917 års kommunistrevolution i Ryssland blef norska arbetarpartiet kommunistiskt och anslöt sig senare till Tredje internationalen. Det är emellertid nu (1925) splittradt i två partigrupper: Moskvakommunisterna, som vidhålla anslutningen till Tredje internationalen, och Tranmælkommunisterna, ledda af M. Tranmæl (se d. o. Suppl.), hvilka stå utan internationella förbindelser, hvarjämte det gamla arbetarpartiets högra flygel nu bildar arbetarnas socialdemokratiska parti. Gunnar Knudsen, som innehaft statsministerposten under hela Världskriget, gjorde juni 1920

ett obetydligt ärende (ett väganslag) till kabinettsfråga, led då nederlag i stortinget och fick ge plats för en högerminister under förutv. stortingspresidenten O. B. Halvorsen (se d. o. Suppl.). Halvorsen, som saknade absolut majoritet i stortinget, måste emellertid i juni 1921 afgå på traktatförhandlingarna med de vinproducerande länderna. Han aflöstes af O. Blehrs vänsterminister, hvilken, ehuru 1921 års stortingsval gingo vänstern emot, dock höll sig vid makten till våren 1923. Därpå följde en ny minister Halvorsen, som lyckades vinna majoritet för upphäfvande af förbudet mot införsel af ”heta viner”. Vid O. B. Halvorsens död, maj 1923, blef Abraham Berge ministärens chef. Hans försök att få förbudslagstiftningen omedelbart upphäfd misslyckades, och han måste 1924 ge rum för en vänsterminister under J. L. Mowinckel (se d. o. Suppl.). Vid 1924 års stortingsval fingo af 150 mandat högern och de frisinnade 54, bondepartiet 22, vänstern 34, arbetarpartiet 24, socialisterna 8, kommunisterna 6 och det radikala folkpartiet 2. Vänstern kan, äfven om den stöder sig på partierna ”till vänster om vänstern” (Gunnar Knudsens slagord), påräkna blott 74 röster mot högerns och bondepartiets 76, och ministären har sålunda en osäker grundval. — *Norge under Världskriget.* Medan man i N. som bäst firade hundraårsjubileet 1914, utbröt Världskriget. Utställningen måste stängas, och landets söner inkallades till neutralitetsvakt. Intet neutralt land torde ha legat kriget så nära och i så hög grad fått känning af dess fasor som N. Flera gånger såg det ut, som om landet, trots sin genast vid krigets början afgifna neutralitetsförklaring, skulle indragas i striden. Befolkningen tog emellertid från början händelserna med lugn, och regeringen uppträdde med kraft och initiativ. Marinen och kustvärnet mobiliserades till största delen, staten tog allt från Amerika importeradt mjöl i beslag, en provianteringskommission tillsattes, och maximipris infördes. Första tiden hade en mängd arbetare vid de stora fabrikerna uppsagts, men snart återinträdde ordnade arbetsförhållanden. Det upprättades en ”krigsforsyningskommission”, som senare öfvergick till att bli ”industriforsyningsdepartementet”. Skeppsfarten inställdes till en början, men återupptogs, sedan man infört en lag om krigsförsäkring, och den blomstrade sedan mer än någonsin förr och gaf anledning till kolossal spekulation i fartygsaktier. I sept. 1914 upphäfdes maximiprisen och återupptogs allt arbete vid fabrikerna. Snart började emellertid kriget att gå ut öfver de norska handelsfartygen, hvilka uppbringades i mängd, i synnerhet af tyskarna. Provianteringskommissionen arbetade emellertid med sådan framgång, att ingen brist på lifsmedel uppstod, och — i motsats mot i grannländerna — infördes i N. ej några ransoneringskort förrän 1918. Delvis berodde detta på, att man genom olika uppmuntrings- och premieringssystem lyckades förmå bönderna att uppodla åtskillig ny åkerjord. I nov. 1916 ingingos med England flera ”brancheavtal”, genom hvilka införsel, dock allenast för landets eget behof, tryggades af mjöl, spannmål, kolonial- och fettvaror, gummi m. m. För administrering af hithörande ärenden upprättades en del ”centraler” (gummicentralen o. s. v.), men norrmännen utsattes dock för ständig misstänksamhet från Englands sida, och många norska affärsföretag uppfördes på de allierades svarta listor. De tyska torpederingarna af norska handelsfartyg tilltogo alltjämt och framkallade i N. en mycket upprörd stämning. Till okt. 1916 hade tyska undervattensbåtar sänkt norska fartyg till ett försäkringsvärde af 10 mill. kr. (men med ett effektivt värde af kanske 50 mill. kr.); därvid hade många hundra människolif gått förlorade. Under opinionens tryck utfärdade då regeringen 13 okt. s. å. en resolution om, att främmande undervattensbåtar ej finge färdas eller uppehålla sig på norskt sjöterritorium; om de anträffades där, skulle de mötas med vapenmakt. Man stod nu vid krigets rand. Tyska sändebudet öfverlämnade 20 okt. en protestnot, och sänkningarna fortgingo oafbrutet i Nordsjön och Norra ishafvet, som förklarats vara krigsområde. Ensamt i nov. sänktes norska fartyg till 135 mill. kr. värde. Tyskland sökte få till stånd ett aftal om utförsel af fisk och sälkött, men N. var äfven föremål för tryck från England, som nu förbjöd all utförsel af kol och koks till N. under påstående, att N. ej hållit sina aftal om fisk- och kisexporten (detta beroende på olika uppfattningar af nämnda öfverenskommelse). Konflikten var i jan. 1917 öfverstånden, men i febr. började tyskarnas oinskränkta undervattensbåtskrig. Detta afskräckte emellertid ej norrmännen; krigsförsäkringspremierna endast höjdes, och skeppsfarten pågick som förut. Kolbrist nödgade emellertid till inskränkningar i kommunikationerna (trafiken på flera ångfartygs- och järnvägslinjer inställdes), och en bränslecentral upprättades. För att ordna med tillförsel från Amerika reste Fr. Nansen öfver dit som särskild emissarie. Den bittra stämningen mot Tyskland steg ytterligare 1917 i samband med en spioneriaffär i Bergen och fyndet i Oslo af tyska bomblager och baciller, som skulle förstöra de för transporter åt de allierade använda hästarna i Finmarken. — Många rätt dramatiska episoder förekommo under kriget. Sålunda torpederades engelska hjälpkryssaren ”India” tätt invid norska kusten; flertalet af besättningen räddades och inhystes i ett interneringsläger vid Lillehammer, där de tillbragte flera år. En zeppelinare led haveri och måste nödlanda vid Stavanger; dess besättning internerades, och luftskeppet bragtes att explodera. Tyska hjälpkryssaren ”Berlin” sökte nödhamn i Trondhjem; den förlades till Hummelvik med besättningen internerad ombord. Under Världskriget voro kungahusets förbindelser af största betydelse för N. Kriget kostade N. öfver 1 mill. ton fartyg och öfver 1,500 människolif.

Längst upp i n. ö. fick N. efter Världskriget en ny granne i Rysslands ställe, nämligen Finland. Ett norsk-finländskt gränsaftal har ingåtts. N. erkände 1924 Sovjet-Ryssland. Striden om kommunismen har i N. under de senaste åren alltjämt tilltagit i bitterhet. Vid valen 1924 ledo kommunisterna ett afgjordt nederlag. Mot slutet af s. å. väckte statsadvokaten åtal för högförräderi mot kommunistiska ungdomsförbundets medlemmar, enär ett af förbundet utfärdadt valupprop ansågs påyrka omstörtning af den bestående statsförfattningen. Afgörandet af detta mål torde bli af största betydelse för arbetarförhållandenas utveckling i N. Vid nyårstiden 1925 stiftades ”Fædrelandslaget”, en partilös sammanslutning, afsedd att arbeta för det nu-

varande samhällets upprätthållande, alltså med antikommunistisk syftning. — Vid 1924 års utgång hade samtliga intresserade makter ratificerat Spetsbergentraktaten af 9 febr. 1920, enligt hvilken Spetsbergen och Björnön (Björnöya) öfverlätos åt Norge; en skiljedomstol skall afgöra alla tvister rörande personlig egendomsrätt. Om norska medborgares rättigheter på Grönland ingicks i juni 1924 en öfverenskommelse med Danmark.

Litt.: ''Norges historie fremstillet for det norske folk'' (6 bd, 1908—17; författad af A. Bugge, E. Hertzberg, A. Taranger, Yngvar Nielsen, O. A. Johnsen och J. E. Sars), E. Bull, ''Folk og kirke i middelalderen'' (1912) och ''Oslos historie'' (1922), J. S. Worm-Müller, ''N. gjennem nödsaarene'' (1918), O. A. Johnsen, ''Norges bönder'' (1919) och ''Finmarkens politiske historie'' (1923), samt H. Koht, ''Innhogg og utsyn'' (1921). M. H.

Norges forsorgs- og verneforbund. Se Norge. Suppl., sp. 818.

***Norges geografiske opmaaling** består numera af 4 afdelningar: den geodiska, den topografisk-kartografiska, den tekniska och sjökarteverket. K. G. G.

Norges håndverkerforbund stiftades 25 febr. 1919 i syfte att främja handtverkarnas sociala och ekonomiska intressen samt att åvägabringa samarbete mellan landets handtverkarorganisationer. F. n. (1925) äro till förbundet anslutna 27 lokala föreningar, 13 industriförbund och 16 landsförbund af handtverkare. Förbundets organ, ''Norges haandverk'', utkommer hvar 14:e dag. M. H.

Norges industriforbund stiftades 21 jan. 1919 i syfte att samla Norges industriföretag för tillvaratagande af gemensamma intressen. Till medlemmar kunna upptagas industriföretag (aktiva) och industriintresserade personer (passiva). Förbundets organ är veckotidskriften ''Norges industri''. M. H.

Norges landsforbund for idræt. Se Landsforbund for idræt. Suppl.

Norges tekniske höiskole. Se Tekniska läroverk, sp. 689 (äfven i Suppl.).

Norin, Erik Stefan, geolog, forskningsresande, f. 1895 i Karlshamn, filos. licentiat vid Stockholms högskola 1923, egnade sig 1920—23 åt geol. forskningar i Kina, först med understöd från Erik Nyströms (se denne. Suppl.) Institute for scientific research i Schan-si, sedan äfven i samband med professor J. G. Anderssons (se denne. Suppl.) verksamhet. 1924 utförde han kvartärgeol. forskningar i västra Himalaya som ett led i de af professor G. De Geer anordnade geokronologiska undersökningarna af jordens kvartära nedisningsområden. Våren 1925 reste han ånyo ut för fortsatta arbeten i samma trakter. T. G. H—e.

***Norlander,** K. A. H., dog 10 nov. 1916 under resa till Malmö på Malmö—Trälleborgs järnväg.

***Norlander,** E. A., har utgett ytterligare ett antal kåserisamlingar och *August Blanche* (1918).

***Norlind.** — 2. J. H. Tobias N. var 1914—17 rektor vid folkhögskolan i Östra Grefvie, är sedan 1918 lärare i musikens historia och estetik vid musikkonservatoriet i Stockholm och sedan 1919 föreståndare för Musikhistoriska museet där. Han blef s. å. led. af Mus. akad., föreståndare vid Stockholms borgarskolas folkhögskollinje, ordf. i det nybildade Svenska samfundet för musikforskning och redaktör för dess organ ''Svensk tidskrift för musikforskning'' (1919 ff.), hvartill lades ''Ur nutidens musikliv'' (1920 ff.). Alster af hans flitiga författarskap äro vidare *Allmän musikhistoria* (1920—22), monografierna *Erik Gustaf Geijer som musiker* (1919), *Jenny Lind* (s. å.), *Kristina Nilsson* (1923) och *Wagner* (s. å.), den tills. med O. Morales utarbetade minnesskriften *Kungl. Musikaliska akademien 1771—1921* (1921) m. m. Sin ''Svensk musikhistoria'' utgaf N. 1918 i ny, omarb. uppl.

3. Gottfrid Arnold N., den föregaendes broder, geograf, f. 17 juni 1883 i Vällinge, filos. doktor 1912, docent i geografi vid Lunds univ. s. å. och t. f. professor där 1912—16. N. har hufvudsakligen egnat sig åt historisk geografi och utgett bl. a. *Die geographische entwickelung des Rheindeltas bis jahr 1500* (1912), *Henrik sjöfararen, hans män och hans karaveler* (1918), *Världsherradöme. Babylon—Rom—London* (1920), *De stora geografiska upptäckternas tidevarv* (1923), *Det senmedeltida Rom* (1924). N. har författat många artiklar i Nordisk familjebok. — N. är sedan 1922 gift med lektor Emilia Fogelklou (se d. o. Suppl.). 3. O. Sjn.

Norling, Nils Sigfrid, tidningsman, f. 27 juni 1880 i Emislöf, Kristianstads län, var 1900—05 medarbetare i flera skånska tidningar, 1905—09 redaktör af ''Landskrona-kuriren'' och är sedan 1910 redaktör och utgifvare af ''Arbetarbladet'' (se d. o. Suppl.) i Gäfle. N. tillhör det socialdemokratiska partiet, är ordf. i Gäfle arbetarkommun sedan 1912, stadsfullmäktig i Gäfle från 1917 och led. af Första kammaren fr. o. m. urtima riksdagen 1919. Han är intresserad nykterhetsman och sedan 1920 led. af styrelsen för Sveriges storloge af I. O. G. T. Han har bl. a. skrifvit diktsamlingen *Under röda fanor* (1906) och novellsamlingarna *Människobarn* (1910) och *Göingar och annat folk* (1924) samt öfversatt ''Alexandersen'' (1924) och ''Jörgensfästen'' (s. å.) af Harald Bergstedt.

Norma, opera (med kvinnlig hufvudroll af samma namn, druidisk öfversteprästinna med tragiskt kärleksöde; sopran) med musik af Bellini (se denne) till librett af Romani, uppf. i Stockholm f. g. 1841.

Normalaftal. Se Kollektivaftal. Suppl.

***Normalarbetsdag.** Se vidare Åttatimmarsdag äfven i Suppl.

Normalbrandpost. Se Brandväsende. Suppl., sp. 792.

***Normalbro,** förut benämning på den vanliga 3 m. breda krigsbron, kallas numera bred lätt bro (jfr Krigsbro. Suppl.). L. W:son M.

Normaldroppflaska, Normaldroppräknare. Se Droppflaska. Suppl.

Normalgift, toxinlösning, som i 1 kbcm. innehåller 100 dödliga doser för marsvin. Se Serumterapi, sp. 193.

***Normallösning.** Jfr Ekvivalent.

Normalserum, serum, af hvilket 1 kbcm. är i stånd att oskadliggöra 1 kbcm. normalgift. Se Serumterapi, sp. 193.

Normalskolekompetens. Se Skolväsen, sp. 1123.

***Norman** (sp. 1451), sir Henry, uppsatte 1902 månadsskriften ''The world's work'', var under Världskriget från 1916 anställd vid ammunitionsministeriet och erhöll 1917 majors rang. Han blef 1920 ordf. i en kommitté för upprättande af plan till trådlös telegrafförbindelse mellan Brittiska ri-

kets olika delar och har tagit verksam del i flera sammanslutningar för radioteknikens utveckling. 1910—23 var N. led. af underhuset. Han upphöjdes 1915 till baronet. V. S—g.

Norman, David, landtbrukare, politiker, f. 24 juni 1879 i Förlösa, Kalmar län, d. 15 mars 1925 i Läckeby, Kalmar län, genomgick landtmannaskola, egnade sig tidigt åt den nationella rörelsen, var flitigt verksam inom Svenska folkförbundet, hvars ordf. han var 1917—25, och gjorde sig därvid känd för oräddhet, slagfärdighet och politisk kunnighet. 1914 invaldes N. i Andra kammaren för dåv. Kalmar läns södra valkrets, var ledamot af statsutskottet 1923—25 och statsrevisor 1922—24. Han blef 1923 ordf. i styrelsen för Jordbrukarbankens Kalmarkontor. N. var 1919—25 sekreterare i Landtmanna- och borgarepartiets förtroenderåd, tog liflig del i högerns partiorganisations angelägenheter samt var led. af Allmänna valmansförbundets öfverstyrelse och dess arbetsutskott sedan 1916. L. K—n.

***Norman-Hansen,** C. M., har sedan 1905 mest vistats på resor och är f. n. (1925) skeppsläkare vid Det forenede dampskibsselskabs Amerikalinje. 1921 skref han operatexten *Kaddara* (med grönländskt motiv), tonsatt af Hakon Börresen.

***Normann,** E. A., dog 1918 i Tyskland.

***Normlösa** med Härberga skall framdeles förenas med Vallerstads och Järstads pastorat till ett pastorat i Vifolka och Valkebo kontrakt, Linköpings stift. N. hade 728 inv. 1924.

***Norra Barken,** sjö. Se Barken (äfven i Suppl.).

Norra Bissen, fyr. Se Bissen. Suppl.

Norra Björkö, fyr. Se Björkö. Suppl.

Norra Borgafjällen. Se Borgafjällen. Suppl.

Norra Bredskär, fyr. Se Bredskär. Suppl.

Norra Bränningen. Se Bränningen. Suppl.

Norra Bäldö. Se Bäldö. Suppl.

***Norra Dals kontrakt** omfattar nu 7 pastorat, i det att Laxarby skilts från Edsleskog 1 maj 1916 och utgör eget pastorat. 25,315 inv. (1921).

Norra Djupsjön. Se Djupsjön. Suppl.

Norra Espen, ö. Se Espen. Suppl.

***Norra Finnskoga** är sedan 1 maj 1923 afskildt från Södra Finnskoga till eget pastorat. 1,719 inv. (1924).

Norra Finnön. Se Finnön. Suppl.

Norra Freberga, herrgård. Se Freberga. Suppl.

Norra Gardfjället. Se Gardfjället. Suppl.

Norra Grimskallen. Se Grimskallen. Suppl.

Norra Hafstenssund. Se Hafstenssund. Suppl.

Norra Hörken, sjö. Se Hörken. Suppl.

Norra Irland (eng. *Northern Ireland*). Se Irland. Suppl.

Norra Klasgrundet, grund i Vänern, n. om Kållandsö, med blixtfyr på 58° 43′ 21″ n. br. och 13° 5′ 35″ ö. lgd fr. Gr., 7,6 m. öfver medelvatten. Svaljus. Uppförd 1909 och ändrad 1915. E. A—t.

Norra Kornsjön. Se Kornsjön. Suppl.

Norra Kronan, *astron.* Se Kronan.

Norra Kvarken. Se Kvarken och Österspjön, sp. 263.

***Norrala** tillhör nu Ala kontrakt. 3,309 inv. (1924).

Norra Ljusterön. Se Ljusterön. Suppl.

Norra Malå revir, af Skellefteå distrikt, omfattar af Norrbottens län kronoparkerna Hedberget, Älderliden och Krutberget i Arvidsjaurs socken samt af Västerbottens län nordliga delen af Malå socken. Reviret, som är indeladt i 3 bevakningstrakter, omfattar 46,614 har allmänna skogar (1920), hvaraf 8 kronoparker med en areal af 44,909 har. S—r.

***Norra Möckleby** tillhör nu Växjö stift och skall fr. o. m. 1 maj 1926 förenas med Sandby och Gårdby till ett pastorat i Ölands medelkontrakt, Växjö stift, med Sandby som moderförsamling. 683 inv. (1924).

***Norra Möre.** 1. Häradet omfattar nu 77,147 har. 11,943 inv. (1924). — 2. Kontraktet tillhör nu Växjö stift. 29,122 inv. (1921).

***Norra Ny.** Nyskoga är jämlikt K. M:ts beslut 5 maj 1922 annexförsamling. N. hade 2,980 inv. 1924.

***Norra Nöbbelöf,** officiellt Norra Nöbbelöv, omfattar nu 609 har. 284 inv. (1924).

Norra P-hjöng-yang. Se P-hjöng-yang.

Norra Piteå revir, af Nedre Norrbottens distrikt och Norrbottens län, omfattar nordliga delen af Piteå socken. Reviret, som är indeladt i 3 bevakningstrakter, omfattar 56,097 har (1920) allmänna skogar, hvaraf 10 kronoparker med en areal af 51,772 har. S—r.

***Norra Roslags domsaga** är fr. o. m. 1918 indelad i 2 tingslag: Frösåkers tingslag samt Väddö och Närdinghundra tingslag. Arealen är nu 2,043,$_{74}$ kvkm. 34,437 inv. (1924). Fr. o. m. 1920 äro äfven städerna Östhammar och Öregrund i judiciellt afseende förenade med Frösåkers tingslag och N. E. A—t.

Norra Roslags revir, af Stockholm—Gäfle distrikt, omfattar af Uppsala län Skäfthammars, Ekeby, Alunda, Tuna och Stafby socknar i Olands härad, Vaksala härad samt Rasbo härad med undantag af vissa delar af Rasbokils socken; af Stockholms län Frösåkers, Närdinghundra och Lyhundra härad samt Väddö, Häfverö, Bro och Vätö skeppslag. Reviret, som är indeladt i 4 bevakningstrakter, omfattar 16,469 har (1920) allmänna skogar, hvaraf 3 kronoparker med en areal af 2,520 har. S—r.

***Norra Rörum.** Arealen är nu 6,697 har. 967 inv. (1924).

Norra Skånes revir, af Södra distriktet och Kristianstads län, omfattar Södra Åsbo, Bjäre och Västra Göinge härad; Norra Åsbo härad utom socknarna Vedby, Oderljunga, Perstorp, Riseberga och Färingtofta; Östra Göinge härad, med undantag af Örkeneds och del af Glimåkra socken, samt Villands härad, med undantag af viss del af Vånga socken. Reviret, som är indeladt i 6 bevakningstrakter, omfattar 10,515 har allmänna skogar (1920), hvaraf 16 kronoparker med en areal af 4,035 har. S—r.

***Norra skånska infanteriregementet** är sedan 1923 förlagdt i Kristianstad.

Norra Sorsele revir, af Skellefteå distrikt och Norrbottens län, omfattar af Sorsele socken de afvittrade områdena n. om Vindelälfven äfvensom de oafvittrade markerna till Stor-Vindeln och Vindelälfvens öfre lopp. Reviret, som är indeladt i 4 bevakningstrakter, omfattar 118,660 har allmänna skogar (1920), hvaraf 2 kronoparker med en areal af 80.017 har. S—r.

***Norra Svalöf** heter enligt k. br. 19 febr. 1915 Svalöv. 2,159 inv. (1924).

***Norra Tjust.** 1. Häradet omfattar nu 1,359,59 kvkm. 18,181 inv. (1924).

***Norra Vadsbo domsaga** heter officiellt Vadsbo norra domsaga.

***Norra Vedbo.** 1. Häradet omfattar nu 98,262 har. 20,919 inv. (1924). — 2. Frinnaryd och Linderås skola framdeles förenas till ett pastorat med Linderås som moderförsamling. Kontraktet omfattar 99,683 har. 20,499 inv. (1921). 1—2. E. A—t.

***Norra Vi.** Patronatsrätten, som icke gällde komministerbefattningen, upphörde fr. o. m. 1922. 823 inv. (1924).

Norra Vidmarken, kronopark. Se Vidmarken 1.

***Norra Ving.** Med N. är sedan 1 maj 1922 Skånings-Åsaka pastorat förenadt som annex. 605 inv. (1924).

***Norra Vram.** 1. N. och Bjuf. Den till Vrams-Gunnarstorp hörande alternerande patronatsrätten, som icke omfattade komministern i församlingen, upphörde fr. o. m. 1922. 5,339 inv. (1924).

Norra Växlet, fyr. Se Växlet.

***Norra Åsbo.** 1. Häradet ingår nu i Hässleholms och Ängelholms fögderier. 29,406 inv. (1924).

Norra Öddö. Se Öddö.

Norra Östergötlands järnväg, en ofta förekommande benämning på Norra Östergötlands järnvägsaktiebolags järnvägar (se d. o. Suppl.).

***Norra Östergötlands järnvägsaktiebolags järnvägar,** före 1916 benämnda Örebro—Finspång—Norrköpings järnvägar, ha fr. o. m. 1914 efter omräkning en längd af 132,3 km., hvaraf sträckan Örebro södra—Norsholm 114,9, sträckan Kimstad—Norrköping 17,0 och ingångsspår till Norrköping östra station 0,4 km. Egandebolagets styrelse har numera sitt säte i Norrköping.

Norrbergsfältet, gruffält i Norbergs bergslag, tillhörigt Norbergs gruf-a.-b. Se vidare Norberg (äfven i Suppl.).

Norr-Birkkala (fi. *Po'hjois-Pi'rkkala*), kommun och församling i Tavastehus län, Finland, Birkkala domsaga och härad, pastorat under domprosteriet i Tammerfors stift, bildades 1921 genom delning af Birkkala socken. Areal 146 kvkm. 10,580 inv. (1923), finsktalande. Inom socknen ligga Nokia industricentrum och en del af Tammerfors förstäder. O. B—n.

***Norrbo.** 1. Häradets del af S:t Ilians socken är fr. o. m. 1918 införlifvad med Västerås stad i judiciellt, administrativt och kommunalt hänseende. 40,323 har. 6,647 inv. (1924). — 2. N. är nu annex till Bjuråker, Sundhede kontrakt. 1,181 inv. (1924). 1—2. E. A—t.

***Norrbottenskuriren.** Redaktör är sedan aug. 1924 Hugo Lindgren. Totala upplagan uppges till 11,000 ex. Postprenumerationspriset 1925 är 15 kr. Till sin politiska hållning är tidningen moderat.

***Norrbottens län** hade 1924 188,434 inv. (96,021 män och 92,413 kvinnor), hvaraf 165,071 på landsbygden och 23,363 i städerna, 1,9 inv. på 1 kvkm. land. 1911—20 var folkökningen 8,2 proc. Finnarnas antal har samtidigt vuxit betydligt, till 29,028, lappar nas obetydligt, till 4,437, år 1920. N:s 5 domsagor hade 16 tingslag 1924. S. å. funnos 5 fögderier (Gällivare fögderi nybildadt af delar af Luleå, Gällivare och Kalix domsagor) med tills. 22 landsfiskalsdistrikt: i Piteå fögderi 3, i Luleå 5, i Gällivare och Kalix hvartdera 4 och i Torneå 6. Städerna äro 4, i det att Boden blef stad 1 jan. 1919, i judiciellt afseende dock under landsrätt (Luleå domsaga, Öfverluleå tingslag); landskommunerna äro 25, municipalsamhällena nu 6. — Pastoratens antal är 26, stadsförsamlingarnas 4 och landsförsamlingarnas 27 (1925). — Truppförband inom länet äro nu: Norrbottens inf.-reg., Bodens art.-reg., Bodens ingenjörkår, fälttelegrafkårens detachement i Boden, 1 intendenturkompani samt 1 division af Norrlands art.-reg. (se Bodens trupper. Suppl.). Länet ingår nu i telegrafstatens 6:e distrikt och bildar Norrbottens väg- och vattenbyggnadsdistrikt. Provinsialläkardistrikten äro nu 16, hvartill komma 2 extra. Ett 4:e länslasarett finns i Gällivare. Om länets tuberkulossanatorium se Sandträsk. Suppl. I N. och Västerbottens län finns numera äfven Lapplands flyttande folkhögskola. Åminne landtbruksskola nedlade sin verksamhet 1 nov. 1914. Ytterligare en landtmannaskola har upprättats i Gran. N. bildar tills. med Västerbottens län en valkrets för förstakammarval (9 riksdagsmän) och ensamt en valkrets för andrakammarval (7 riksdagsmän). — Den odlade jorden beräknades till 505 kvkm. och naturlig äng till 1,991 kvkm. 1923. Skördens värde s. å. beräknades till 22,97 mill. kr., och kvantiteten har afsevärdt ökats senaste årtionde (hvete 8, råg 516, korn 7,133, hafre 135, blandsäd 274, baljväxter 11, potatis 16,117, foderrotfrukter 6,075, hö 219,791 och halm 13,990 ton 1922). Skogs- och hagmark beräknades till 38,538 kvkm. 1923. Industrien har mer än fördubblats under senaste årtionde och sysselsatte 7,176 arb. samt hade 82,31 mill. kr. tillverkningsvärde 1922. S. å. var handelsflottan 11 ång- och motorfartyg om 619 nettoton samt 1 segelf. om 51 nettoton. Järnvägarnas totallängd var 830 km., hvaraf 5 km. enskilda 1924, alla normalspåriga, och de allmänna vägarnas 3,298 km. Om de olika järnvägslinjerna se Stambanan genom öfre Norrland. — Tax.-v. å fast egendom har mer än tredubblats under senaste årtionde och var 397,98 mill. kr. 1923, hvaraf 328,16 mill. kr. för landsbygden, och den uppskattade inkomsten var s. å. 123,69 mill. kr. (94,08 mill. kr. på landsbygden, 29,61 mill. kr. i städerna), hvaraf 7,66 mill. kr. af fast egendom och 2,28 mill. kr. af kapital. — Litt.: ”Norrbotten”, af skilda författare (2 dlr, 1921). E. A—t.

***Norrbottens norra kontrakt** omfattar nu 8 pastorat, i det att Tärendö blef eget pastorat 1 maj 1916 och Korpilombolo 1 maj 1920. 1 jan. 1914 utbrötos vissa delar af Pajala socken till en ny församling, Junosuando. 32,277 inv. (1921). E. A—t.

Norrbottens skällande fågelhund, *jaktv.* Se Ställande hund.

***Norrbottens södra kontrakt** omfattar nu 12 pastorat, i det att från Piteå landsförsamling utbrutits 2 nya församlingar, som bilda egna pastorat, Norrfjärden 1 maj 1915 och Hortlax 1 maj 1918. 98,883 inv. (1921). E. A—t.

***Norrby.** 1. Socknens areal är nu 9,870 har. 1,678 inv. (1924).

***Norrby,** K. J., dog 16 dec. 1918 i Uppsala.

Norrbygdens vattendomstol har jämlikt k. kung. 6 juni 1924 (som innefattar viss ändring i den förut gällande, 1918 fastställda, indelningen i domsområden) sitt domsområde mellan riksgränsen mot Finland och Norge samt (i v. och s.) vattendelaren mellan Ume älfs m. fl. vattendrags vattenområden och Ångermanälfvens vattenområde (hvilket lyder under Mellanbygdens vattendomstol). Domsområdet består således af hela Norrbottens län samt delar af Västerbottens och Västernorrlands län. Jfr V a t t e n d o m s t o l. Vattendomstolens kansli är förlagdt till Umeå. C. G. Bj.

***Norrbärke.** — 3. Socknens areal är nu 49,444 har med 9,056 inv., hvaraf 413 har med 2,448 inv. (1924) i Smedjebacken, som 1918 blef köping.

***Norrböle by.** Hufvudsakligaste delen af N. införlifvades 1 jan. 1916 i allo med Skellefteå stad, hvadan municipalsamhället som sådant upphört.

***Norrfjärden.** — 2. Socknen är från 1 maj 1915 skild från Piteå landsförsamling och bildar eget pastorat i Norrbottens södra kontrakt, Luleå stift, samt är från 1 jan. 1916 äfven egen kommun i Piteå tingslag, Norrbottens län. 50,176 har. 4,849 inv. (1924). E. A—t.

Norrfors kraftverk i Umeå landsförsamling, Västerbottens län, statens af 1924 års riksdag beslutade vattenkraftanläggning i Ume älf för utnyttjande af Norrforsen och öfre delen af Sörforsen, belägna omkr. 25 km. från älfmynningen. Anläggningen, som utföres genom Vattenfallsstyrelsen och

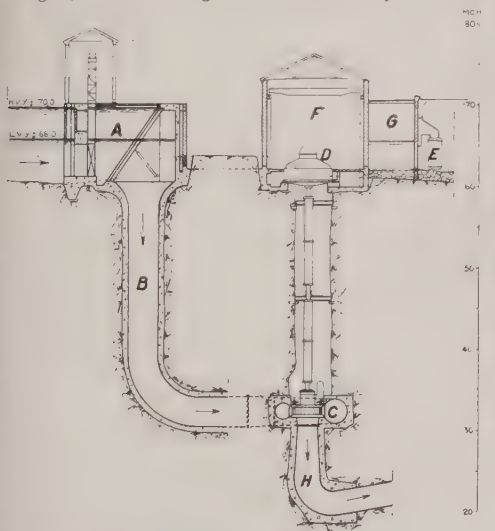

Tvärsektion genom Norrfors kraftverk. *A* tubintagskammare, *B* tubledning, *C* turbin, *D* generator, *E* transformator, *F* maskinhus *G* kontrollrum och ställverk, *H* sugrör. (Pilarna ange vattnets väg.) *M. Ö. H.* = meter öfver hafvet, *H. V. Y.* högvattenyta, *L. V. Y.* lågvattenyta.

beräknas bli färdig 1926, kommer att lämna normalt 15,000, maximalt 18,000 kw. högspänd effekt fördelad på två lika maskinaggregat. Nettofallhöjden varierar mellan 28,2 m. vid högvatten och 36,2 m. vid lågvatten. Vattnet uttages till kraftstationen genom en kort sidogren af älfven kallad Tvärån, som i sin nedre del uppdämmes med en intagsdamm af armerad betong. I samband med denna damm anordnas (se fig.) för hvartdera aggregatet en tubintagskammare af samma material med afstängningsluckor och fiskgrindar. Därifrån ledes vattnet till de djupt nere i berget förlagda turbinerna genom tubledningar af plåt, som monteras i därför utsprängda schakt och kringgjutas med betong. Generatorerna uppställas ofvan jord i ett maskinhus, som inrymmer äfven kontrollrum och ställverksutrustning. Spänningen upptransformeras för kraftöfverföring till 44,000 volt. Vattnet afbördas från turbinerna genom sugrörsschakt till en gemensam, omkr. 1,440 m. lång afloppstunnel, utmynnande i Ume älf vid foten af den utnyttjade fallsträckan. På falltröskeln i hufvudgrenen uppföres en regleringsdamm med ett luckutskof samt skibord af tills. 195 m. längd. Sommartid kan genom denna damm och utskof i intagsdammen afbördas hela flodvattenmängden, uppgående till omkr. 2,500 kbm. per sek., och vintertid, då utskof och skibord hållas afstängda, kan den till lägst 43 och normalt 61 kbm. pr sek. uppgående lågvattenmängden helt tillföras kraftstationen. Anläggningskostnaden har beräknats till 6,69 mill. kr. Genom regleringsåtgärder beräknas lågvattenmängden framdeles kunna ökas till omkr. 200 kbm. per sek., hvarjämte den utnyttjade fallhöjden genom indämning af den ofvanför liggande Bergforsen kan ökas med omkr. 5 m. Den utvunna energien skall öfverföras till Umeå och Örnsköldsvik samt omkringliggande kustland (upp till Nysäter och ned emot Ådalen) medelst kraftledningar af omkr. 250 km. längd. A. Wd.

Norrie, W i l l i a m G o o d, dansk författare och teaterdirektör, f. 27 maj 1866 i Köpenhamn, student 1889, var 1897—1904 under Martinius Nielsen ekonomiinspektör vid Dagmarteatret, 1902—04 äfven vid Kasino, 1911—20 vid Det ny teater, ekonomidirektör för K. teatern 1922—24 och 1924 ff. ensam direktör för denna. Han har skrifvit lustspel (bl. a. *Fem söstre* 1908, med C. E. Jensen; *Paa plads*, 1916, *Löjtnantens civile bror*, 1920) och bearbetat flera utländska pjäser. N. var 1890—1909 gift med Anna Pettersson-Norrie. P. E—t.

***Norrköping** har, sedan Ö. Eneby 1916 och S:t Johannes 1918 inkorporerades, en areal af 128,18 kvkm., hvaraf 98,85 kvkm. land. 59,969 inv. (1925). Församlingarna äro nu S:t Olai (329 har med 20,293 inv. 1925), Hedvigs (407 har med 11,336 inv.), Norra (117 har med 12,143 inv.), Ö. Eneby (8,204 har med 12,220 inv.) och S:t Johannes (3,761 har med 3,977 inv.). Tax.-värdet å fastighet uppgick 1924 till 206,732,100 kr., hvaraf 13,917,400 kr. för jordbruksfastighet och 17,600,700 kr. för bevillningsfri. Den s. å. bev.-taxerade inkomsten var 67,027,650 kr.; stadens inkomster 1924 voro 12,294,621 kr., utgifterna 12,266,596 kr.; dess tillgångar uppgåfvos vid 1924 års slut till 44,175,529 kr., skulderna till 30,333,724 kr. Industrien 1922 omfattade 155 fabriker med 8,595 arb., ett salutillv.-värde af 90,531,690 kr. och en bev.-taxerad inkomst af 8,086,396 kr. Främst står alltjämt textilindustrien med 44 fabriker och 5,164 arb., därnäst komma pappers- och grafisk industri med 16 fabr. och 1,694 arb. Kooperativa förb:s

margarinfabrik hade 65 arb. En elektr. kraftstation om 13,000 hkr har anlagts af Holmens bruk (se d. o. Suppl.). — Sjöfarten är liflig. Stadens handelsflotta uppgick 1922 till 40 fartyg om 22,563 nettoton och 533 personers bemanning. Hamnen besöktes 1924 af 5,292 in- och utgående fartyg om 1,615,996 nettoton, hamnafgifterna voro 768,634 kr.; tulluppbörden 1924 var 5,12 mill. kr. Till de i hufvudarb. omnämnda bankerna ha kommit afd.-kontor af Jordbrukarbanken samt ännu en sparbank. En veckotidning, ”Östergötlands landtmannatidning”, har tillkommit. Nytt lasarett är under uppförande s. om Västra promenaden; om Trozellis sjukhus, förlagdt intill gamla lasarettet, se Trozelli, H. Till förmån för pauvres honteux har upprättats Bloms stiftelse (se d. o. Suppl.). Ett gymnastikhus är under byggnad. Slakthus uppfördes 1913, ett nytt församlingshus för Hedvigs förs. 1925. En ny hamnbro (klaffbro med körbana, järnvägsspår och dubbla gångbanor) går sedan 1915 mellan norra och södra strömkajerna. V. om folkparken ligger den nya begrafningsplatsen med en af Statens järnvägar 1919 rest minnessten öfver de vid Getåolyckan 1918 omkomna (se Getå. Suppl.). 1922—24 har liflig byggnadsverksamhet utvecklats, särskildt inom de inkorporerade delarna af staden, där flera stora villasamhällen tillkommit. Kommunen har därvid i afsevärd mån bidragit med subvention och kreditgifning. Tvångsarbetsanstalten omändrades 1918 till centralfängelse, som dock från 1920 används blott som kronohäkte. Staden väljer nu riksdagsmän tills. med länet. Af undervisningsanstalter märkes en nyinrättad kommunal mellanskola. Ett handelsgymnasium trädde i verksamhet 1915 med understöd af staten och staden, hvilken tillhandahåller undervisningslokal. (Jfr Handelsskolor. Suppl.) Om den tekniska elementarskolan se Tekniska läroverk, sp. 685—686. Åren 1920—24 höllos i N. s. k. Norrköpingsmöten. Omkring staden ha under senare år upptäckts många fornlämningar, särskildt hällristningar och stenåldersboplatser. — Litt.: G. Malmberg och A. Nordén, ”Vårt gamla N.” (1913), E. Ringborg och C. M. W. Carling, ”Hamnbron och hamnutvecklingen i N.” (1915), H. Danielson, ”Stycken ur N:s historia” (1917), E. Ringborg, ”Till N:s krönika” (3 dlr, 1917), och A. Nordén, ”N:s medeltid” (1918). O. Sjn.

Norrköpings högre handelsinstitut, förut Smeds handelsskola, som började sin verksamhet i staden 1902 och 1910 ställdes under stadsfullmäktiges inspektion samt erhöll dess understöd, besökes årligen af 350 à 400 elever. Nuv. rektor är Gustaf Smedman.

***Norrköpings kontrakt.** S:t Johannes socken, som 1 jan. 1918 införlifvades med Norrköpings stad, heter från 1 maj 1922 Norrköpings S:t Johannes församling, och Östra Eneby socken, som 1 maj 1920 i kyrkligt afseende införlifvades med Norrköpings stad, heter sedan dess Norrköpings Östra Eneby församling. 76.225 inv. (1921). E. A—t.

Norrköpings museum ordnades jämte stadsbiblioteket 1913 i f. d. statsministern K. Swartz' forna hem ”Villa Swartz”, som han året därförut skänkt till staden. (Byggnaden finns afbildad i fig. 14 å pl. II till art. Norrköping.) Museets stomme utgöres af den i Linköping bosatte bibliotekarien E. H. Segersteens samling af svenska målningar, hvilka efter den nitiske samlarens död blifvit inköpta af fabriksidkaren Per Swartz och skänkta till Norrköpings konstförening, som 1912 öfverlät dem i stadens ego. Den väl ordnade samlingen ger en intresseväckande öfverblick af svenskt måleri från 1700-talets början till våra dagar. I samlingen ingår äfven ett fåtal skulpturer och fornsaker. G—g N.

***Norrköpings norra församling.** Areal 117 har. 12,510 inv. (1924).

Norrköpings polytekniska förening. Se Tekniska föreningar, sp. 670.

Norrköpings stadsbibliotek. Se Stadsbibliotek.

Norrköpings stads hamnbana, normalspårig (1,435 m.), 2,6 km. lång, eges af Norrköpings stad, men trafikeras af Statens järnvägar och erhöll koncession 11 april 1913, beviljad åt Norrköpings stad. Järnvägen utgår från Statens järnvägars godsbangård vid Norrköpings norra station samt är framdragen genom en gata i riktning mot Motala ström, som öfvergås å en med klafföppning försedd kombinerad gatu- och järnvägsbro. Därifrån är järnvägen framdragen i östlig riktning, följer därefter höjden Syltens södra sluttning, där den i plan korsar järnvägen Norrköpings östra station—Södra hamnen, samt fortsätter i en båge först mot n. och sedan mot v. och uppnår, sedan den 2 ggr korsat Lillån, slutpunkten, södra hamnen i Norrköping. Enligt k. resol. 5 dec. 1914 har stickspår utdragits från järnvägen till Norrköpings stads slakthusanläggning. Banan öppnades för godstrafik 8 jan. 1916. F. P.

***Norrköpings tidningar.** Hufvudredaktör är alltjämt filos. doktor Erik R. Sundin (se d. o.). Andre redaktör (från sept. 1921) och ansvarig utgifvare (från 1922) är John Börjesson (f. 28 nov. 1885); redaktionssekreterare är Viggo Loos. Tidningen eges af Norrköpings tidningars a.-b. (aktiekap. 570,000 kr.); verkställande direktör Albin Nylin. Tidningstryckeriet förfogar öfver 8 sättmaskiner. Tidningen tryckes på rotationspress; den har dessutom ett civiltryckeri med 8 snällpressar. Tidningen flyttade 1918 in i en nybyggd egen fastighet, Hospitalsgatan 6, i stadens centrala del, med moderna lokaler för dess olika afdelningar.

***Norrköping—Söderköping—Vikbolandets järnväg** är fr. o. m. 1914 efter omräkning 101,1 km. lång, hvaraf sträckan Norrköping östra—Valdemarsvik 54,9 km. F. P.

Norrköpings Östra Eneby församling. Se Östra Eneby.

Norrland, brandförsäkringsbolag. Se Brandförsäkring, sp. 1469.

***Norrlands artilleriregemente** ökades genom 1914 års härordning till 4 divisioner med tills. 8 kanon- och 3 haubitsbatt. samt 1 bergsbatt. Stampersonalen (utom den till musiken hörande) utgöres af 58 officerare, 48 underofficerare, 108 underbefäl, 192 volontärer och 28 beställningsmän. Regementet är förlagdt med 3 divisioner i Östersund och 1 division (med 2 kanon- och 1 haub.-batt.) i Boden. H. J—dt.

***Norrlandsfrågan.** Den å sp. 1496 omtalade jordbrukskommissionen arbetade en tid på en lagstiftning om frilösning af arrendejordbruk, men i det slutliga förslaget fullföljdes denna tanke endast af reservanter. Lagstiftning för bildande af nya

jordbruk och frilösning af arrendejordbruk, med stöd ytterst af expropriation, har af jordkommissionen förordats för hela riket. — (Sp. 1497) I fråga om flottningsväsendet, där skogsbolagen ansetts ha begagnat sin makt till att gynna sig själfva på de skogsegande böndernas bekostnad, har ett par åtgärder vidtagits, men de ha visat sig vara för overksamma, hvarför 1925 års riksdag i anledning af väckta motioner begärt ytterligare öfvervägande i ämnet. — (Sp. 1498) Om senare års anslag till afdikning jfr Afdikningsanslag. Suppl. Om vandringsrättare se d. o., om vidgning af kemiskt växtbiologiska anstalten i Luleå se Kemiskt växtbiologiska anstalten. Suppl. — (Sp. 1499) Inlandsbanans utbyggande har alltjämt pågått, och 1917 års riksdag beslöt dessutom anläggandet af tre tvärbanor till denna (se härom Inlandsbanan. Suppl.). — (Sp. 1499) Om nybyggnadslägenheters upplåtande på kronoparker se Kolonat. Suppl.

Den beslutsamhet, som tagit sig uttryck i åtgärderna för Norrlandsfrågans lösning, har i sin ordning bidragit att kasta något ljus äfven öfver det öfriga rikets jordfråga. Gränserna för norrlandslagstiftningen voro väsentligen satta så, att lagstiftningen skulle omfatta alla de trakter, där kronan genom afvittringar (Norrland) och storskiften (norra Dalarna) skänkt hela skogsmarken till jordbruksnäringen. De öfverklagade missförhållandena funnos emellertid i större eller mindre omfattning äfven utanför dessa gränser och öfver hufvud taget i de flesta skogsbygder i landet. Därför upptogs snart frågan om norrlandslagstiftningens ”utsträckning till det öfriga riket”. Redan 1907 och de följande åren berördes denna angelägenhet i riksdagsmotioner. För frågans pröfning tillsattes af regeringen den s. k. jordundersökningen (1912—15; ledamöter först C. Lindhagen och G. Roos och sedan C. Lindhagen, A. Ingeström och C. Ros). Denna beredning afgaf två betänkanden om Värmland, hvilka 1917 ledde till norrlandslagarnas utsträckning till Värmland (med undantag för arrendelagen). Sedan bl. a. jordundersökningens arbete afbrutits på grund af de stora omkostnaderna för 1914 års härordning, återupptogs det sålunda afbrutna arbetet genom inrättandet af jordkommissionen (1919—23). Denna har afslutat sina arbeten efter aflämnande successivt af ett betänkande i 6 delar. Vid riksdagarna 1924 och 1925 har behandlingen af de af jordkommissionen handlagda jordfrågorna påbörjats, förra året genom motioner, af hvilka ett flertal föranledt riksdagsskrifvelser, delvis med lagförslag, och det senare året genom propositioner och motioner. Dessa nyaste bemödanden gå ut på att väsentligen draga in rikslagstiftningen i den sociala jordfrågan, i hvilken lagstiftning äfven norrlandslagarna eventuellt skulle uppgå. — Litt.: Åbokommitténs betänkande 1918—20, Jordundersökningens och jordkommissionens betänkanden m. m. samt M. Wihlborg och O. Nilsson, ”De norrländska vanhävds- och arrendelagarnas verkningar och tillämpning” (1921).

Norrlands ingenjörkår (Ing. 5) skulle i enlighet med 1914 års härordning utgöras af stab, 4 fältingenjörkompanier, 1 park- och 1 tygkompani med en sammanlagd manskapsstyrka af 19 furirer, 23 korpraler och 25 vicekorpraler af olika slag, 75 volontärer, 1 sjukvårds- och 1 gevärshandtverkarsoldat samt 2 hofslagarsoldater. Vidare skulle kåren ha 42 stamhästar, och till densamma skulle uttagas 290 värnpliktiga. Nödigt antal officerare, underofficerare och civilmilitär personal skulle placeras vid kåren från Fortifikationen, och förläggningsorten skulle bli Östersund. Under 1915—17 höllos också staterna vid Ing. 1 och Ing. 2 vid större styrkor, än hvad dessa båda kårer skulle enligt 1914 års stat komma att omfatta, för att man sedermera, när etablissemanget färdigbyggts, genom öfverflyttning från dem skulle få kader till Ing. 5. Något kasernetablissemang för Ing. 5 kom emellertid ej att uppföras i Östersund; endast förrådsbyggnader för kåren ha där byggts 1917—19, och i följd däraf förlades enl. k. br. 11 juni och generalorder 5 juli 1920 ett detachement ur Ing. 1 och de Ing. 1 från Jämtlands inskrifningsområde tilldelade värnpliktiga (först 35, sedan 60 man) fr. o. m. 15 juli s. å. till I. 23:s kasernetablissemang i Östersund, hvarjämte civilmilitär personal placerats å detachementet. I trakten af Näset vid Indalsälfven, omkr. 20 km. från Östersund, är öfningsplats för broslagning o. d. inköpt, men ej ännu på något sätt bebyggd. L. W:son M.

Norrlandskommittén. Se Norrlandsfrågan, sp. 1495 ff.

Norrlandslagen, dets. som Norrländska förbudslagen. Se Norrlandsfrågan, sp. 1495 (äfven i Suppl.).

Norrlandsost. Se Ost, sp. 1043.

***Norrlandsposten.** Tidningens redaktör och utgifvare är sedan 1916 Ernst Serrander (f. 1883), dess ekonomichef hans broder, kapten Torsten Serrander (f. 1875). Tidningen utger äfven en halfveckoupplaga.

Norrlands-rissla. Se Släde och fig.

***Norrlin,** J. P., dog 7 jan. 1917 i Helsingfors.

***Norrländska afdikningsanslaget.** Se äfven Afdikningsanslag. Suppl.

Norrländska förbudslagen. Se Norrlandsfrågan, sp. 1495 (äfven i Suppl.).

Norrländska nyodlingsfonden. Se Nyodlingsfond. Suppl.

Norrländska studenters folkbildningsförening. Se Universitetsutvidgning, sp. 1137.

***Norrländska tvärbanan.** 3 nya större tvärbanor i Norrland äro beslutade; af dessa äro 2 under byggnad (se Inlandsbanan. Suppl.). F. P.

Norrmalm, stadsdel i Stockholm (se d. o., sp. 1459—60).

***Norrman,** H., är numera företrädd på Nationalmuseum af flera för konstnären typiska målningar, såväl porträtt (interiör med *konstnärens moder*) som landskapsstämningar (bland de sistnämnda *Månsken, Aftonmoln, Gyllene afton*). *Efter regn* (gatmotiv från Tranås) inköptes af konstmuseet i Köpenhamn 1918. G—g N.

***Norrsken.** Främst genom norska forskares fotogrammetriska arbeten, hvarvid samtidiga plåtar i tusental tagits från ändarna af baslinjer med en längd af 12—258 km., känner man nu väl norrskenets plats i rymden, med förbehåll möjligen för ändringar under längre tidsperioder. Störmer fastställde under mars och april 1913 2,400 punkters höjd, Vegard och Krogness under mars, april och nov. 1914 öfver 2,000. Dessa arbeten utfördes i

Nord-Norge, men under senare år ha åtskilliga hundratal mätningar utförts jämväl i Syd-Norge. Samtliga ge det öfverensstämmande resultatet, att norrskenets underkant i det öfvervägande flertalet fall befinner sig på en höjd öfver jordytan mellan 90 och 130 km., oftast 105 km., i undantagsfall redan på 85 km. Öfverkanten däremot har mer växlande höjd, beroende på norrskensformen. Diffusa bågar nå oftast till 128 km., strålar till 230 km.; en enstaka stråle har uppmätts, hvars topp nådde 750 km. De diffusa bågarna, som i regel ha en tjocklek af 20—30 km., visa utanför norrskenens maximibälte en anmärkningsvärdt regelbunden riktning, sammanfallande med de magnetiska parallellerna på stor höjd. — Birkelands norrskensteori har vidare utarbetats af Störmer, Vegard, Bönke, Svinne och Stark, hvarigenom man af ljusfördelningen i höjdled och de magnetiska störningarnas förlopp med rätt stor säkerhet fastställt, att norrskenet uppstår genom elektronbombardemang från solen, hvarvid elektronerna nå atmosfärens yttre gräns med en hastighet af omkr. 120,000 km. per sek. och under det jordmagnetiska fältets inflytande beskrifva skrufformiga banor med en diameter af några tiotal m. omkring kraftlinjerna. Luftmolekyler joniseras genom elektronstötar och utsända därvid ett ljus, hvaraf slutsatser kunna dragas om deras natur och förhållanden. — Vegards med spektroskop gjorda undersökningar ha fört till uppmätning af 34 linjer eller band, af hvilka 30 tillskrifvits kväfve, men de öfriga 4, med våglängderna 5578, 4182, 3432 och 3208 Å. E. (1 Å. E. = en tiomilliondels mm.), ej kunna tillskrifvas något kändt element. Öfvertygad, att äfven dessa linjer härrörde från kväfve under de särskilda förhållanden, som råda i den högre atmosfären, har Vegard vid köldlaboratoriet i Leiden trott sig återfinna 3 af dem i spektret från fruset kväfve, utsatt för katodstrålar. Vegards linjer ha emellertid visat sig utgöra diffusa tripletter och ej skarpa linjer. Afgörande för norrskensteoriernas vidare utveckling är Babcocks 1922 på Mount Wilson med interferometerns höga precision gjorda bestämning ej blott af norrskenslinjens våglängd, 5577,$_{350}$ Å. E., utan jämväl af dess bredd, 0,$_{035}$ Å. E., och karaktär af skarp, enhetlig linje. Ur bredden kan härledas, att det utsändande ämnets atomvikt vid den låga temperatur, som bör antas för norrskenets härd, bör vara i närheten af 4 och således ej passa för kväfve. Sedan många forskare misslyckats att i laboratoriet ur olika gasblandningar framkalla norrskenslinjen, synes detta ha lyckats 1925 för Mc Lennan och Shrum i Toronto. De använde därvid en blandning af helium i öfverskott med luft eller syre vid lågt tryck och låg temperatur. Den uppmätta linjen öfverensstämde till karaktär och våglängd fullkomligt med Babcocks rön. Man kan därför anta, att atmosfären på 100 km. höjd hufvudsakligen består af kväfve, helium och syre, under det att väte, hvars linjer icke påvisats i norrskensspektret, torde vara tillstädes i endast ringa mängd. — En kvarstående svårighet för Birkelands norrskensteori är norrskensbältets diameter, som borde uppgå till blott några grader, under det att iakttagelserna visa 40 å 50 grader. Troligen kan man öfvervinna denna svårighet genom att närmare undersöka norrskensstrålarnas och de magnetiska störningarnas verkningar på hvarandra. Faktum är, att norrskenets vandringar till sydliga bredder alltid ske samtidigt med starka magnetiska störningar. — Lemströms upptäckt, att norrskenslinjen när som helst är synlig, har i senare år varit föremål för systematiska undersökningar af lord Rayleigh, som funnit, att densamma motsvarar en viktig del af natthimmelens eget ljus, åtminstone i arktiska och tempererade klimat, och utgör en anledning till dettas ständiga växlingar i färg och styrka med tid och ort. Hvad vi kalla norrsken är därför att betrakta som en särskildt påfallande yttring af en ständigt pågående företeelse. B. Rolf.

Norrskensflamman, daglig morgontidning i Luleå, uppsattes 1906 och blef daglig 1914. Dess förste redaktör var Ivar Wennerström, nuv. redaktör är Sven H. L:son Linderot. Företaget drifver utom tidnings- äfven boktryckerirörelse; det hette urspr. Norrskensflammans förlag och ombildades sedermera till Tryckeri-a.-b. Norrskenet. Tryckeribolaget har bl. a. 4 sättmaskiner, 1 rotations- och 1 snällpress. Tidningens politiska tendens är kommunistisk, och intressenter i företaget äro till största delen Norrbottens kommunistiska fackliga och politiska organisationer.

Norrskär, finländsk fyr i Bottniska viken, Kvarken, 63° 14′ n. br., 20° 36′ ö. lgd fr. Gr., uppf. 1848. Blinkfyr: 1 stark blink efterföljd af 2 tätt på hvarandra följande svagare blinkar. Ljusstyrka: stark blink 171,000 hlj., svag blink 42,000 hlj., lysvidd 16,$_8$ min. Mistsignalering. O. B—n.

***Norrström.** Enligt senaste beräkningar är medelvattenmängden i N. 172 kbm. per sek. Den högsta afbördningen egde rum 4 juni 1924 med 520 kbm. per sek. Högvattenmängden är i medeltal 350 kbm. per sek. På grund af inströmmen vid lågvatten blir lågvattenmängden ”negativ”. Vid medellågvatten inströmma 182 kbm. per sek. genom N. i Mälaren. Största iakttagna inströmningen är 260 kbm. per sek. (9 april 1912 och 24 okt. 1921). Då N:s nederbördsområde är 22,320 kvkm., blir medelafrinningen 7$^3/_4$ sekundliter per kvkm. J. V. E.

***Norrström**, K. Hjalmar, dog 21 nov. 1923 i Storängen.

***Norrtälje.** Efter inkorporering 1918 af en del af Frötuna socken har staden en areal af 1,066 har, hvaraf 1,047 har land. 4,934 inv. (1925). Tax.-v. af fast egendom 1923 var 11,902,400 kr., hvaraf 427,400 kr. för jordbruksfastighet och 1,375,700 kr. för bevillningsfri; den bev.-tax. inkomsten var s. å. 4,214,950 kr. ”Roslagens nyheter” har upphört; bankerna äro, utom sparbank, afd.-kontor af Upplands- och Göteborgsbankerna samt Svenska och Nordiska handelsbankerna. Vid riksdagsmannaval ingår staden i länets valkrets. Staden firade juni—juli 1922 sitt 300-årsjubileum med en handtverks-, hemslöjds-, landtbruks- och fiskeriutställning. Se C. M. Kjellberg, ”N. stad 1622—1922. Dess historiska utveckling” (1922). O. Sjn.

Norrtäljeviken, vik af Ålands haf i Roslagen, sträcker sig omkr. 25 km. in i landet till staden Norrtälje; dess breda östra del, med Lidöfjärden och längst i ö. Hafssvalget, är rik på öar. O. Sjn.

Norrutharet, skär vid inloppet till Söderhamn, i Bottenhafvet, med blixtfyr på 61° 15′ 32″ n. br. och 17° 17′ 55″ ö. lgd fr. Gr. Agaljus. Uppförd 1883 och ändrad 1912. E. A—t.

*__Norrvidinge.__ 1. Häradet ingår nu i Allbo och Norrvidinge fögderi. 8,021 inv. (1925). — 3. N. skall jämte Dagstorp framdeles förenas med Södervidinge och Annelöf till ett pastorat i Harjagers kontrakt, Lunds stift. N. omfattar nu 2,035 har. 1,063 inv. (1925). 1—3. E. A—t.

__Norrviken.__ 1. Villa med fruktträdgård nära Åby station, i Kvillinge socken, Östergötland, ligger på Kolmårdens sluttning ned mot innersta delen af Bråviken. Fruktträdgården, som är en af de största i dessa delar af landet och omfattar omkr. 2,000 träd, anlades 1888—1900 af R. Abelin. Den innehas sedan 1909 af fru Ellen Abelin, född Scherini. — 2. Gård, förut benämnd Lilla Båstad, v. om Båstad invid Båstadsviken. Sedan gården 1906 inköpts af R. Abelin (se d. o., sp. 36), uppförde denne en hufvudbyggnad i förrenässans och anlade vidsträckta och vackra trädgårdar i olika stilarter. De utgöras af en större anläggning i barock ö. om boningshuset, en annan i renässans v. därom, ett rosarium, en ”japansk” trädgård m. m. Konstnärligt infogade i en storslagen natur, gynnas dessa trädgårdar af det blida kustklimatet, som gjort, att äfven mera ömtåliga växtslag fått en mycket god utveckling. Ekonomiträdgården omfattar en vidsträckt odling af fruktträd (företrädesvis äppelträd) och hassel. 1923 stiftades Föreningen N:s trädgårdar med syfte att stödja Abelins verksamhet. Se vidare dess 1924 utg. ”Årsbok”. 1—2. C. G. D.

__Norrälgen,__ en 11 kvkm. stor sjö, 189 m. ö. h., i Hällefors socken, Örebro län, afrinner genom Grythytteån till Svartälfven. O. Sjn.

*__Norsborg__ öfvertog först 1 juni 1923 ensamt vattenförsörjningen för Stockholm, sedan äfven det återstående verket vid Årstaviken, Eriksdal, nedlagts. (Det andra verket, Skansenverket, hade nedlagts 1918.) Om verket se vidare Stockholm, sp. 1477.

*__Norsholm—Bersbo järnväg.__ Se Norsholm—Västervik—Hultsfreds järnvägar, äfven i Suppl.

__Norsholm—Västervik—Hultsfreds järnväg.__ Se Norsholm—Västervik—Hultsfreds järnvägar. Suppl.

*__Norsholm—Västervik—Hultsfreds järnvägar__ benämnes en grupp af en gemensam trafikkommitté, benämnd Norsholm—Västervik—Hultsfreds järnvägstrafik, trafikerade järnvägar. Till gruppen höra: Norsholm—Bersbo järnväg, efter 1913 $32{,}_4$ km. (numera tillhörig Hultsfred—Västervik—Åtvidaberg—Bersbo järnvägs-a.-b.), Västervik—Åtvidaberg—Bersbo järnväg (se d. o. Suppl.), Hultsfred—Jenny järnväg (se d. o. Suppl.) samt Vimmerby—Spångenäs järnväg. F. P.

*__Norsjö.__ Arealen är nu $1{,}871_{,20}$ kvkm. 6,666 inv. (1925).

__Norska block,__ *geol.*, ledblock för isströmmar med nästan rakt nord—sydlig riktning, som från östra Norge (hufvudsakligen från trakten af Oslo) blifvit transporterade söderut, företrädesvis till Danmark, nordvästra Tyskland och Holland; på Sveriges västkust äro de mycket sällsynta. Vanligast äro Oslooområdets postsiluriska eruptivbergarter, framför allt rombporfyrerna; mera sällsynta äro kambrisksiluriska bergarter. K. A. G.

*__Norska litteraturen.__ 1910 hade ”de 4 store” Ibsen, Björnson, Kielland och Lie) dött, och strax därpå kom Världskriget. En rad författare fortsatte att skrifva på samma sätt som före kriget. Men hos många trädde påtagligen en ny lifsåskådning i dagen, och denna visade sig ofta i karaktärsteckningen. Framför allt återuppstod känslan af, att lifvet är ett mysterium. Denna uppskattning af lifvet präglar Sigrid Undsets och Olav Duuns diktning och är äfven tillstädes som idealistisk-religiös lifskänsla hos Johan Falkberget, den afsätter känslosamheten i Oskar Braatens realistiska skildringar och kan spåras hos den unge skalden Sigurd Christiansen och i Kristian Elster d. y:s senaste böcker ”Av skyggernes slegt” (1919), ”Guldet og de grönne skoger” (1921) och ”Den skjönne ungdom” (1923) samt i Johan Bojers ”Den store hunger” och hos Knut Hamsun.

Jämte böcker, som handla om denna förändrade lifsåskådning, märkas också arbeten, som tyda på en starkare nationalkänsla. Hit må räknas historikern J. S. Worm-Müllers verk och stipendiaten Fr. Macody-Lunds arbete för återställandet af Trondhjems domkyrka och arbete med Akershus. Tiden präglas af ett stigande intresse för landets äldsta historia och litteratur. Fredrik Paasche skrifver betydelsefulla verk om medeltidsdikter, Knut Liestöl föreståt utgifningen af folkvisorna och skrifver en rad ättesagor, O. A. Johnsen skrifver om Norges nedgångstid o. s. v. Sigrid Undset skapar den nya historiska romanen ”Kristin Lavransdatter” (1920—22), hvarmed hon väcker uppseende långt utom landets gränser. Af andra författare må nämnas John Lie, Kristofer Uppdal, Regine Norman, Nini Roll Anker, Barbra Ring, Olaf Benneche, Matti Aikio, Ove Ansteinson, Ole Lie Singdahlsen, Mikkjel Fönhus, Ejlert Bjerke, Rolf Hjort-Schöyen, Bernhard Folkestad. Bland de yngre dramatikerna märkas Helge Krog, Ronald Fangen, Thorvald Aadahl, medan den betydelsefullaste, Nils Kjær, dog 1924. Af de unge romanförfattarna och berättarna märkas Finn Halvorsen, Sigurd Hoel, Fredrik Varelius och Nordahl Grieg. 1924 dog Arne Garborg, hvars dagboksanteckningar voro det sista budskapet från denne store skald. Af andra landsmålsförfattare kunna nämnas Sigurd Eldegard, Lauritz Fjörtoft, Torvald Tu, Henrik Rytter, Lars Jaastad, Haakon Garaasen och Sjur Bygd.

För närvarande är det likväl kanske framför allt lyriken, som står högst. Här märkas, utom Vilhelm Krag, den evigt unge Nils Collett Vogt, Olaf Bull, Herman Wildenwey och Arnulf Överland samt Rolf Hjort-Schöyen och den tidigt bortgångne Einar Solstad; nämnas må äfven Tore Örjasæter och Olaf Aakrust.

Af mer speciellt slag äro Carl Nærups förträffliga bokkritiker, Jens Thiis' konstkritiker och essayer, Harry Fetts konstbidrag, historikerna Edv. Bulls och H. Kohts, arkeologerna A. W. Bröggers och H. Scheteligs samt runforskaren Magnus Olsens arbeten. Om upptäcktsresor skrifver Roald Amundsen,

om sydpolens upptäckt och om nordvästpassagen, liksom Frithjof Nansen författar flera böcker. På det personhistoriska området märkas författarna S. H. Finne-Grönn och Chr. Munthe. Tidskrifter äro ''Vor verden'', ''Syn og segn'', ''Samtiden'', ''Ukens revy'', ''Ung-Noreg'', ''Norsk ungdom'', ''Kirke og kultur'', ''Kunst og kultur'' och ''Edda''. Men högt öfver alla och ständigt högre lyfter sig Knut Hamsun, som 1920 fick Nobelpris för sin bok ''Markens gröde'' (1917). Han är fortfarande mycket produktiv. ''Börn av tiden'' utkom 1913, ''Segelfos by'' 1915, ''Konerne ved vandposten'' 1920, ''Sidste kapitel'' 1923. Han är alltid liffull, kvick och underhållande. Människorna framställas utomordentligt lefvande och åskådligt i ett märkvärdigt fängslande språk, hvarigenom deras innersta tankar och bevekelsegrunderna för deras handlingar framställas och förklaras. Författaren står liksom bakom personerna, som han alltid omfattar med urskuldande sympati. M. H.

***Norska språket.** Förnorskningen af det s. k. ''dansk-norska'' skriftspråket eller, som det i Norge numera kallas, riksmålet, har vunnit officiell stadfästelse genom flera rättskrifningsreformer, framför allt den senaste, mycket omfattande reformen af år 1917. Vid denna reform har det bildade talspråket, i synnerhet språket i städerna, i största utsträckning lagts till grund för skriftspråket. Så ha t. ex. de norska ''hårda'' konsonanterna *p*, *t*, *k* genomförts, när de brukas i talet, i stället för de danska *b*, *d*, *g*, alltså *gripe* för *gribe*, *bryte* för *bryde*, *pike* för *pige*, *skrike* för *skrige*. I ordböjningen ha pluralformer på *-er* fastställts för mask. och fem. substantiv (*hester*, *stoler*), likaså verbalformer som *nådde*, *nådd* och *kastet* för *kastede*, kortformer som *be*, *ta*, *sa*, *la* o. s. v. Många stumma tecken, som berodde på dansk ortografi och som aldrig ha hörts i norskt tal (t. ex. *d* i mand, fjeld), ha afskaffats, dubbelkonsonanter ha tagits i bruk efter uttalet, liksom i den svenska rättskrifningen. Så långt det låtit sig göra, har man sökt genomföra gemensamma ortografiska regler för landsmål och riksmål. I landsmålet tillåtas infinitivformer på *-e*: *kaste* vid sidan af *kasta*, och i riksmålet ha åtskilliga allmänt utbredda norska ordformer och böjningsformer blifvit godkända som sidoformer till de i det äldre skriftspråket brukliga, t. ex. diftongformer som *stein*, *hauk*, *öi*, femininer på *-a*, t. ex. *lia*, *heia*, imperfekter på *-a*, t. ex. *kasta*, *raka*. Genom dessa reformer har riksmålet (i hvarje fall det officiella) vunnit enhetlighet och fast norm och på samma gång en utprägladt norsk karaktär, om också af annan art än landsmålet, hvilket fortfarande existerar som officiellt berättigadt språk vid sidan af riksmålet.

Bland nyare författare i norsk språkhistoria och grammatik märkas A. Western (''Norsk riksmålsgrammatik'', 1921), D. A. Seip (''Norsk sproghistorie'', 1920, ''Dansk og norsk i Norge i eldre tider'', 1920, ''Norsk riksmåls-ordbok'', 1924, tills. med T. Krogsrud — Seip har också tagit en mycket verksam del i genomförandet af de ofvannämnda ortografiska reformerna) och R. Iversen (''Bokmål og talemål i Norge 1560—1630'', 1921). B. H.

Norsk biblioteksförening. Se Bibliotekarie-föreningar. Suppl.

Norske havet, norskt namn på hafvet mellan Norge, Björn-ön, Spetsbergen, Island och Färöarna, d. v. s. mellan Atlanten, i v., Norra ishafvet, i n. ö., och Norge, i ö. K. G. G.

***Norske historiske kildeskriftkommission.** Se Kildeskriftkommissionen. Suppl.

***Norske intelligenssedler.** Hj. Löken afgick som hufvudredaktör 1918. Tidningen uppgick 1920 i ''Verdens gang'', som i sin tur febr. 1923 uppgick i ''Tidens tegn''.

Norske meteorologiske institut, Det. Se Meteorologiska centralanstalter. Suppl.

***Norske selskab.** I anledning af sitt 150-årsjubileum utgaf sällskapet 1924 genom A. H. Winsnes ''Det norske selskab 1772—1812''.

Norske skogselskap, stiftadt 26 sept. 1898, har till uppgift att väcka intresse för skogssaken samt arbeta för skogens bevarande, förbättring och ökning. Det åtnjuter bidrag af staten, Det norske pengelotteri och enskilda samt har underafdelningar i alla fylken. Medlemmarna betala en årsafgift af 5 kr. och erhålla gratis ''Tidsskrift for skogbruk''. Grundfond (1 jan. 1924) 264,000 kr., lotterifond 258,000 kr. och pensionsfond 188,000 kr. 1923—24 utdelades till underafdelningarna 353,000 kr.

Norsk folkemuseum, kulturhistoriska samlingar (med 40,000 föremål 1925) och friluftsmuseum (jämte omkr. 60 gamla byggnader s. å.) på Bygdö nära Oslo, stiftadt 19 dec. 1894 på initiativ af Hans Aall (se denne. Suppl.), sedan 1904 dess direktör, har till uppgift att belysa norska folkets kulturlif genom byggnader och husgeråd ända till våra dagar. Det var urspr. inrymdt i en anspråkslös lokal i Oslo, men flyttades 1902 till Bygdö. Det tillväxte snabbt, i det att 1907 med detsamma införlifvades Oskar II:s samlingar med Gols stafkyrka och en del gamla byggnader, den efterreformatoriska afd. af universitetets fornsakssamling och etnografiska museets norska afd. Senare förenades med detsamma Thaulowmuseet, landtbruksmuseet och Heftyes samlingar, och Sjöfartsmuseet har sina lokaler där. 3 nya museibyggnader (en komplex på 5,000 kvm.) enligt ett nytt system skola uppföras inom den närmaste tiden. Museet har ett bibliotek på 5,000 bd och en bildsamling på 17,000 n:r. Det åtnjuter bidrag af staten (102,000 kr. 1921—22), Oslo kommun, Akers härad och Akershus fylke, hvarjämte årligen ett lotteri anställes till dess förmån. Antalet besökande är öfver 100,000 om året. M. H.

Norsk geologisk forening. Se Geologiska föreningar. Suppl.

Norsk historisk Kjeldeskrifträd. Se Kildeskriftkommissionen. Suppl. och Norske historiske kildeskriftkommission.

***Norsk selskab til skibsbrudnes redning.** Se Lifräddningsväsende (äfven i Suppl.).

Norsk telegrambureau [-byrå]. Se Telegrambyrå.

***Norstedt.** — 3. J. Reinhold N. är numera representerad på Nationalmuseum af flera smärre målningar, bland dem *Från Montmartre* (1871), vinterstämningen *Från Klara sjö* (1882), *Vingåkersmotiv* (1894), *Eriksberg* (1901). *Sommarnatt* (K. slottet och Norrström i stämning före soluppgången) är inköpt för Stockholms stadshus. Monogr. af E.

Wettergren i ”Sveriges allm. konstför:s publikation”, 22 (1914). — N:s änka, målarinnan Anna N., gifte om sig 1913 med veterinären Frans Siberg i Hälsingborg (f. 1861, d. 1924). G—g N.

***Norstedt, P. A., & söner.** Med firman ha ytterligare införlifvats A.-b. Ljus' förlag 1914 samt P. Palmquists tryckeri och bokförlag 1917. Förlagsverksamheten har på senare år utvidgats med bl. a. stora konsthistoriska arbeten, litteraturhistoria och mycken vitterhet. Bokförsäljningens netto uppgick 1910 till 1,499,000 kr. och 1922 till 4,264,000. Förlagets utveckling belyses af, att 1889 författarhonoraren uppgingo till 65,000 kr. och 1922 till 680,000. Vid firmans hundraårsjubileum, som firades 1 dec. 1923 med bl. a. en fest i Stockholms stadshus, dit, utom andra, alla i firman anställda inbjudits, utdelades 360,000 kr. i donationer, hvaraf 200,000 till Gustaf och Albert Laurins byggnads- och sparkassefond. Med anledning af jubileet utgaf firman ”Den svenska förlagsbokhandelns historia”, af H. Schück, i 2 bd, ”P. A. Norstedt & söner. Jubileumsskrift. 1823—1923” och en skildring af jubileet, båda af K. G. Laurin.

***Norström,** Vitalis, dog 29 nov. 1916 i Alingsås. På hans 60-årsdag 29 jan. s. å. hade tillegnats honom en festskrift. Af hans arbeten må ytterligare nämnas *Om viljans frihet* (på N:s uppdrag utg. af E. Åkesson, 1917) och *Tal och tankar* (1919). Hans *Brev. 1889—1916* utgåfvos i urval 1924 af E. Åkesson. Litt.: E. Liljedahl, ”V. N., hans lif och verk” (2 dlr, 1917—18), ”Skrifter af Axel Lagerwall” (utg. af E. Åkesson, 1922), där 6 uppsatser anknytas till N., och E. Åkesson, ”Norströmiana. Fynd, förstudier, kritik” (1924).

Norströmsgrund, grund i Bottniska viken, s. om Rödkallen. Där finns sedan 1894, med ändring 1898, ett fyrskepp på 65° 7′ 55″ n. br. och 22° 19′ 54″ ö. lgd fr. Gr., med lins af 6:e ordningen och mistsiren för ånga. E. A—t.

North Arcot [nå′th ä′kåt]. Se Arcot. Suppl.

***Northcliffe,** lord. Se Harmsworth, äfven i Suppl.

Northern Ireland [nå′thən äi′ələnd]. Se Irland. Suppl., sp. 675.

North Riding [nå′th räi′diŋ], norra delen af engelska grefsk. York (se d. o.).

Northropväfstolen [nå′thrəp-]. Se Väfning, sp. 50—51 och sp. 57 (Litt.).

***Northumberland.** Hufvudman för den hertigliga ättgrenen af släkten Percy är f. n. (1925) Alan Ian Percy, 8:e hertig af N., f. 17 april 1880. Han deltog i boerkriget och Världskriget och har nått öfverstelöjtnants grad.

***Norunda, Örbyhus och Olands härads tingslag** sammanfaller nu med Örbyhus och en del af Tiunda fögderi. 54,885 inv. (1925).

***Norwich.** 1. Under Världskriget bombarderades N. från tyska luftskepp och aeroplan 5 ggr 1916—17. L. W:son M.

***Nosaby** omfattar nu 3,156 har. 1,968 inv. (1925).

***Noske,** Gustav, tysk politiker, f. 9 sept. 1868 i Brandenburg, var urspr. träarbetare, anslöt sig till socialdemokratien och verkade från 1897 i parti-pressen (i Brandenburg, Königsberg och Chemnitz), arbetade sig fram till en ledande ställning bland Sachsens socialdemokrater och invaldes 1906 i tyska riksdagen, där han plägade föra partiets talan i armé- och marinfrågor. Af prins Max' ministär sändes N. efter utbrottet af matrosmyteriet i Kiel dit (4 nov.) för att söka återställa ordningen. Soldatrådet på platsen valde honom till guvernör, regeringen bekräftade valet, och N. lyckades i stort sedt att under revolutionsdagarna genom besinningsfull fasthet hindra hotande excesser i Kiel. Detta gaf högersocialdemokraterna i riksregeringen anledning att i slutet af dec. kalla honom till Berlin, där han inträdde i regeringen som chef för armé- och marinärenden. Han utnämndes 6 jan. 1919 därjämte till öfverbefälhafvare i Markerna (Berlin med omnejd), kufvade med stor energi det hotande spartakistupproret där och besatte 14—15 jan. 1919 Berlin med regeringstrogna trupper, hvarpå valen till nationalförsamlingen kunde ega rum i lugn (19 jan.). N. utsågs febr. s. å. till riksvärnsminister i Scheidemanns ministär, undertryckte i mars nya oroligheter i Berlin och gaf riksvärnet dess första organisation. Som riksvärnsminister kvarstod han äfven i ministären Bauer och sökte förgäfves, med hänsyn till stämningen bland militärerna, hindra ombytet af riksfärger. Efter ”Kapp-kuppen” (se Kapp, W. Suppl.) i mars 1920 nödgades N., som var bittert hatad af oafhängiga socialister, på grund af vänstersocialistiska påtryckningar afgå ur ministären. Han är sedan juni s. å. oberpräsident i Hannover. — N. har skrifvit de självbiografiska arbetena *Wie ich wurde* (1919) och *Von Kiel bis Kapp* (1920). V. S—g.

***Nosofen.** Formeln är $C_6H_4{-}C(=(C_6H_2J_2OH)_2)|CO{-}O$ K. A. V—g.

Nossebro, municipalsamhälle, för hvilket samtliga stadsstadgor tillämpas, i Essunga socken, Skaraborgs län, bildadt genom k. br. 15 febr. 1918, vid Nossan samt Västergötland—Göteborgs och Trollhättan—Nossebro järnvägar, 32 km. s. ö. om Trollhättan. Areal 84 har. 474 inv. (1925). Taxevärdet å bevillningspliktig fast egendom är 589,000 kr., den bev.-taxerade inkomsten 312,290 kr., municipalskatten 0,50 kr. (s. å.); tillgångarna 634 kr. och skulderna inga (1922). I N. finnas afd.-kontor af Skaraborgs enskilda bank, hotell, flera industrianläggningar m. m. E. A—t.

***Notarie.** Om *förste* och *andre notarie* som häradshöfdings biträden se Domsaga. Suppl.

Notdrätt, *fisk.* Se Varp 3.

Noté [nåtē], Jean, belgisk-fransk operasångare, f. 1859 i Tournai, d. 1922 i Bruxelles, debuterade 1886 i Lille, tillhörde sedan scener i Antwerpen, Lyon, Marseille och 1893—1922 Stora operan i Paris. Med sin mäktiga och varmfärgade barytonröst och liffulla aktion utmärkte han sig i sådana roller som *Vilhelm Tell, Amonasro, Rigoletto, Nevers, Nelusko, Alberich* m. fl. och var oumbärlig som föredragare af ”Marseljäsen” vid offentliga fester. En staty öfver honom restes i Tournai under hans lifstid. E. F—t.

Noterad kurs. Se Växelkurs.

***Notes and queries.** J. Knight, f. 1830, dog 1907. Tidskriften utkom under Världskriget en gång i månaden och blef, då den 1920 inköptes af ”Times”, ånyo veckotidskrift.

Notgemeinschaft der deutschen wissenschaft

[nå'tgemajn{aft - då'jt{en-], 1922 bildad sammanslutning af de tyska vetenskapsakademierna och högskolorna, Kaiser-Wilhelm-gesellschaft och förbundet af tekniskt vetenskapliga föreningar för att söka afvärja de vådor, hvarmed de svåra finansiella förhållandena hota. Den sträfvar att skaffa medel att förvärfva utländsk litteratur, laboratorieutrustning, medel för att trycka afhandlingar o. s. v. Dess säte är Berlin.

Nothin, Torsten Karl Viktor, jurist, politiker, f. 16 febr. 1884 i Voxtorps församling, Jönköpings län, tog 1905 examen till rättegångsverken, blef 1911 adjungerad ledamot och 1914 fiskal i Göta hofrätt, 1915 t. f. revisionssekreterare samt 1917 hofrättsråd i Göta hofrätt. N. blef 1918 byråchef för lagärenden i Justitiedepartementet och 1920 revisionssekreterare samt var konsultativt statsråd i Hj. Brantings båda första ministärer (mars—okt. 1920 och okt. 1921—april 1923). N., som tillhör det socialdemokratiska partiet, är sedan 1922 led. af Första kåmmaren (för Södermanlands och Västmanlands län). Han var jan.—okt. 1924 t. f. generaldirektör i Landtmäteristyrelsen, blef okt. 1924 justitieminister i Hj. Brantings tredje ministär och kvarstår som sådan äfven i ministären Sandler (från jan. 1925).

Notholmarna, två små öar invid Skanssundet, på farleden Landsort—Södertälje. Den ena har en intermittent fyr af 6:e ordningen, uppförd 1916. E. A—t.

***Notodden** hade 6,533 inv. 1920. Järnvägen N.—Skien, den s. k. ''Bratsbergbanen'', som fortsätter öfver Porsgrund till Brevik, trafikeras sedan flera år tillbaka. På sträckan Hjuksebö—Noragutu sammanfaller den med ''Sörlandsbanen'', Kongsberg—Kragerö, af hvilken sträckan Kongsberg—Bö öppnades hösten 1924, under det att återstoden är under arbete. K. G. G.

***Notornis,** *zool.*, lefver enligt nyare uppgifter fortfarande på Nya Zeeland.

Notorrhizæ, *bot.* Se Pleurorrhizæ.

Notothērium, *zool.* Se Pungdjuren, sp. 600, där namnet oriktigt skrifves Nothotherium.

***Nottebäck med Granhult** blef fr. o. m. 1915 1 kommun. 2,582 inv. (1924).

Notvarp, *fisk.* Se Varp 3.

***Nouhuys,** W. G. van, dog 31 aug. 1914 i Haag.

Nous, Nus, *filos.* Se Anaxagoras.

Novák, Vitĕslav, bömisk tonsättare, f. 1870, blef student i Prag och samtidigt elev vid musikkonservatoriet där, är verksam som musiklärare och blef 1909 kompositionslärare vid Prags konservatorium. Han är en uppmärksammad nationell tonsättare och har skrifvit kammarmusikverk (pianotrio, 2 pianokvartetter, 2 stråkkvartetter), symfoniska dikter, 3 operor, pianokompositioner, solosånger m. m. E. F—t.

***Novaković,** S., dog 18 febr. 1915 i Niš.

***Nova Scotia** hade 523,837 inv. 1921. Af i utlandet födda voro s. å. 490 svenskar, 482 norrmän, 352 danskar och 9 isländare. Jordbruket har gått betydligt framåt sedan 1911, med en årlig afkastning af mer än 21 mill. doll., likasom fisket, hvaraf fångsten 1919 steg till 15,$_{17}$ mill. doll. (1922 var värdet 10,$_{21}$ mill. doll.). Äfven industrien har starkt ökats; 1920 funnos 2,440 fabriker med 28,342 arb. och 163,$_{06}$ mill. doll. produktionsv. Utrikeshandeln har gått upp till ett värde af 23,$_{88}$ mill. doll. för import och 46,$_{29}$ mill. doll. för export (1922—23). Järnvägarnas längd var 2,337 km. 1921. — Ministären har nu 10 och underhuset 43 medlemmar. Valrätt och valbarhet tillkomma nu hvarje välfrejdad man eller kvinna, som fyllt 21 år, är brittisk undersåte, har bott inom valkretsen minst 1 år och icke åtnjuter fattigunderstöd. Jfr B. Willson, ''Nova Scotia'' (rev. uppl. 1913). E. A—t.

Novasurol [-ål], *farm. med.* Se Asurol. Suppl.

Novatofān, *farm. med.* Se Atofan. Suppl.

Nová Ves, officiellt namn på Igló (se d. o. Suppl.).

Nowe, officiellt namn på Neuenburg (se d. o. Suppl.).

***Novell.** Jfr äfven Short story.

***Novelli,** E., dog 29 jan. 1919 i Neapel.

Novemberrevolutionen (i Ryssland 1917). Se Marsrevolutionen. Suppl.

Novembersocialister, i Finland en tid använd ironisk benämning på de borgerliga personer, mestadels yngre akademiska medborgare, som anslöto sig till det socialdemokratiska partiet i nov. 1905, då detta under nämnda års storstrejk öfvergående intog en inflytelserik ställning.

***Novembertraktaten.** Jfr äfven Hallendorff, ''Oscar I, Napoleon och Nikolaus'' (1918).

Nové Zámky, officiellt namn på Érsekújvár (se d. o. Suppl.).

***Novgorod.** 1. Vid nyindelningen af Sovjet-Ryssland 1921 minskades guv. N. till 52,095 kvkm. med 974,823 inv. (1925). Den östra delen afskildes till guv. Tjerepovets.

***Novibazar** tillhör numera Jugo-Slavien. 11,207 inv. (1919). Under Världskriget besattes N. af österrikarna under v. Kövess 20 nov. 1915, hvarefter de förbundne fortsatte sin framryckning söderut. Staden återtogs 15 okt. 1918 af en fransk-grekisk arméafdelning. Jfr Världskriget, sp. 198 och 249. L. W:son M.

***Novikov,** Olga. Som hennes födelseår uppges äfven 1848. Hennes make, Ivan N., d. 1890, var rysk generallöjtnant. Ännu under Världskriget skref hon ofta i ryska ämnen i liberala engelska tidningar och utgaf broschyrerna *Russia's faith in victory* (1916), *Search-lights on Russia* (s. å.) och *More search-lights on Russia* (1917) samt memoarverket *Russian memories* (1916). Hon dog 21 april 1925 i London. Det var hennes vän W. T. Stead, som — anonymt — skref ''Olga Novikoff, M. P. for Russia'' (1909). V. S—g.

***Novimarov** tillhör nu Jugo-Slavien.

***Novoalexandrija** tillhör nu Polen. 7,202 inv. (1921). Officiellt namn Puławy.

***Novoalexandrovsk** ligger i det af Polen ockuperade Vilnaområdet.

Novoalexinets, numera officiellt Oleksiniec,

kommun i sydöstra Polen (Volynien), vojevodskapet Wołyń vid Pripets biflod Goryns öfversta lopp. 12,985 inv. (1921). Under Världskriget utkämpades våldsamma strider vid och i trakten af N. mellan ryssarna och centralmakternas trupper, hufvudsakligen från 12 sept. till 23 okt. 1915 och i juni 1916. Jfr Världskriget, sp. 208. L. W:son M.

*Novobajazet tillhör nu sovjetrepubliken Armenien.

*Novogeorgievsk. 1. (Po. *Nowy Dwór*) N. tillhör numera Polen. 7,800 inv. (1921). När under Världskriget tyskarna 18 juli 1915 närmade sig N., beskötos de från fästningen, och den 22 gjorde ryssarna ett nattligt utfall, som dock utan svårighet tillbakaslogs. Tyskarnas belägringskår (7 fördelningar ur v. Gallwitz' armé) under general v. Beseler framryckte den 25 mot norra och västra fronterna, och strider med de framskjutna utanverken inleddes, men det egentliga anfallet, d. v. s. en ihållande, våldsam beskjutning, började först 3 aug., och den 5 genombröts ryska ställningen s. om Blendostvo, tyskarna framträngde till nedre Narev, och fort Dembe vid Narev, 16 km. n. ö. om N., togs den 6. Cerneringen fullbordades den 8. Sedan föll det åt ö. längst framskjutna fort Benjamin, 28 km. från N., fästningsområdet bombarderades af tyska flygare, och den 13 stormades en framskjuten ställning, så att cerneringsringen den 14 kunde sammandragas. På nordöstra fronten togos därefter med storm ett fort, två mellanverk den 16 och två fort den 17, hvarjämte två fort på norra sidan stormades den 18. Fästningen, som försvarats af omkr. 100,000 man under general Bobyr, kunde nu ej längre hålla sig, utan öfverlämnades till v. Beseler 19 aug., då hela den kvarvarande besättningsstyrkan (90,000 man) blef krigsfången och en mängd artilleripjäser samt stora förråd af alla slag föllo i tyskarnas händer. Jfr Världskriget, sp. 190. L. W:son M.

*Novograd Volynskij tillhör nu Ukraina.

Nowogródek, officiell polsk namnform för Novogrudok. 1. Vojevodskap i nordöstra Polen. 22,993 kvkm. 821,595 inv. (1921), 36 på 1 kvkm. — 2. Distrikt i vojevodskapet N. 101,721 inv. (1921). — 3. Hufvudstad i vojevodskapet N. 6,340 inv. (1921).

*Novogrudok tillhör nu Polen. Se Nowogródek 3. Suppl.

*Novoje vremja var under Världskriget organ för en krigisk rysk nationalism och ifrade äfven efter marsrevolutionen 1917 i det längsta för energiskt ryskt deltagande i kriget. Efter bolsjevikssegern i nov. s. å. nödgades den upphöra att utkomma. Ett slags fortsättning under samma namn uppges utkomma i Belgrad.

*Novominsk tillhör nu Polen.

*Novonikolajevsk är nu namn äfven på ett sovjetryskt guv. i Sibirien, omfattande en del af det gamla guv. Tomsk. 143,959 kvkm. 1,340,866 inv. (1925).

*Novoradomsk tillhör nu Polen.

*Nowowiejski, F., f. 7 febr. 1877 (ej 1875), är sedan 1918 verksam i Posen som organist, kapellmästare och lärare vid kyrkomusikskolan.

Noyes [nåi'ś], Alfred, engelsk författare, f. 16 sept. 1880 i Staffordshire, hedersdoktor vid Yale-universitetet, var 1914—23 professor i modern engelsk litteratur vid universitetet i Princeton. N. är i England och Amerika mycket populär, hans verser äro patriotiska, lättfattliga och öfverensstämma med flertalets uppfattningar och begrepp, men sällan originella. Diktsamlingen *The loom of years* kom 1902, *The flower of old Japan* 1903, *Collected poems* i 3 bd 1910. *Forty singing seamen* och det långa, episka skaldestycket *Drake* (1906—08) förhärliga den engelska sjömakten. På senare år har han följt med litteraturens allmänna dragning till mer realistisk skildring af hvardagslifvet. Balkankrigen framkallade den retoriska *The wine press* (1913); *Walking shadows* (1917) äro korta prosaberättelser. — Några af N:s agitationsskrifter under Världskriget äro öfv. till sv. R—n B.

*Noyon hade 5,408 inv. 1921. Under Världskriget besattes staden 30 aug. 1914 af tyskarna. 15—18 sept. s. å. stod s. v. om N. ett fältslag (*slaget vid N.*) mellan 1:a tyska armén (v. Kluck) och 6:e franska armén (Maunoury). Slaget, som var en renkonterstrid i stor skala, slöt med, att fransmännen måste gå tillbaka bakom Matz-floden. Senare på hösten sökte fransmännen gång på gång, dock utan framgång, återupptaga offensiven på N.-fronten, men 18 mars 1917 kunde den då af tyskarna utrymda staden åter besättas af fransmännen. 26 mars 1918 återeröfrades den af tyskarna. I trakten s. ö., s. och s. v. om N. utkämpades i maj och juni s. å. i samband med den stora tyska offensiven hårda strider, som till en början voro framgångsrika för tyskarna. Dessa måste dock slutligen 29 aug. gå tillbaka och utrymma den då till största delen förstörda staden. Jfr Världskriget, sp. 163, 167—169, 218, 235—237 och 240. H. J—dt.

N. P. D., *astron.* Se Polardistans.

N. sp., vid latinska växt- och djurnamn förkortning för lat. *nova species*, ny art, *n. g.*, förkortning för lat. *novum genus*, nytt släkte, *n. v.*, förkortning för lat. *nova varietas*, ny varietet, *n. f.*, förkortning för lat. *nova forma*, ny form. G. L—m.

N. T. O., förkortning för Nationaltemplarorden (se d. o. Suppl.).

Nubbsten, ett slags småsten, som används till fasadbeklädnad eller gatubeläggning. Den tillverkas af granit, kalksten eller sandsten. Sten till murverk utföres med råkoppsyta af 12—25 cm. höjd, beroende af bakmurens beskaffenhet. Längden får variera mellan 20 och 40 cm. och djupet i mur 15 à 25 cm. Koppytans kanter i murlifvet afsättas så, att de bli raka, hvarjämte ligg-, bygg- och stötytor tuktas eller mejselhuggas i kalksten. P. Ax. L.

*Nuckö. — 2. Socknen tillhör nu republiken Estland, kretsen Läänemaa. Estniskt namn *Noarootsi*. Se Estsvenskar, äfven i Suppl.

Nucolin, ett af de många namnen på renadt kokosfett, som används i hushållen i st. f. smör eller annat djurfett (jfr Kokospalm, sp. 505). G. L—m.

Nuculidæ (af lat. *nu'cula*, liten nöt), *zool.*, en blötdjursordn. musslor (*Acephala*) tillhörande familj, som bland alla nutidens musslor företer den ursprungligaste byggnaden: djuren ha kamgälar; deras fot, som är stor och skiflik, kan användas som gräfverktyg. Släktet *Nucula* uppträder redan under triasperioden och är i nutidens haf representeradt genom ett stort antal arter; äfven vid Skandinaviens västkust är det företrädt. L—e.

***Nueva Barcelona.** Se Barcelona 3 äfven i Suppl.

Nugāt, *kokk.* Se Nougat.

***Nuijamaa** hör numera till Viborgs nybildade domsaga. 4,560 inv. (1923). O. B—n.

***Nuklein,** *histol.* Jfr Cell, sp. 1389. Ordet brukas än liktydigt med kromatin, än i vidsträcktare mening, omfattande ett stort antal olikartade organiska fosforföreningar hos växter och djur. L—e.

Nukleosider. Se Levene. Suppl.

Nukleotider. Se Levene. Suppl.

***Nullitetsbesvär.** Bestämmelse om nullitetsbesvär öfver hofrätts utslag ges numera (efter 1915 års lagändring) i kap. 30 § 38 Rättegångsb. Jfr Kallenberg, ''De ordinära devolutiva rättsmedlen i den svenska civilprocessen'' (2:a uppl. 1922). Å. H.

***Numismatiska föreningen** utgaf 1923 i anledning af sin 50-åriga tillvaro i n:r XXIII af ''Numismatiska meddelanden'' en fortsättning af den i n:r XX meddelade historiken.

Nu'mmela, tuberkulossanatorium på Lojo-åsen i Nurmijärvi socken, Nylands län, Finland, öppnades 1903. 90 sjukplatser. N. eges af ett aktiebolag, som åtnjuter statsunderstöd för sanatoriets underhåll. O. B—n.

Nunatiōn, riktigare form för nunnation (se d. o., äfven i Suppl.).

Núñez Regueiro [no'njeth rege'jrå], Manuel, uruguaysk skald och journalist, f. 1880 i Montevideo, förvärfvade doktorsgrad efter studier i Buenos Aires och Santa Fé och var sitt lands konsul i Argentina 1906—19. N. har medverkat i nästan hela pressen inom Rio Plata-regionen, men mest känd och uppburen är han som skald både på vers och prosa. Af hans många arbeten må nämnas romanerna *Leda* och *Noctámbulos*, *Poemas cortos*, *Cadencias y gritos de un alma*, *Al fausto día*, *Debora* (komedi i 2 akter), *Apuntes de critica, ciencias y artes* (3 bd), *Poetas y escritores americanos*, prosadikten *Augusta*. Ad. H—n.

***Nunnan,** *zool.* Å pl. I till art. Skogens skadeinsekter meddelas bilder af insekten.

***Nunnation,** etymologiskt riktigt nunation. Som term används ordet endast inom den arabiska grammatiken, och därmed förstås en utvidgning af ett ord med *-n*, som i arabisk skrift betecknas på ett särskildt sätt och i de flesta fall motsvarar obestämd artikel. K. V. Z.

Nuorajärvi, en sjö belägen 326 m. ö. h., i Jukkasjärvi socken, Norrbottens län, n. ö. om Kiruna, har tills. med Kallojärvi och Oinakkajärvi en areal af 15 kvkm. och genomflytes af Torne älf. O. Sjn.

***Nurmes.** 1. Areal, sedan Valtimo socken afskilts, men inkl. N. köping, 1,720 kvkm. 10,604 inv. (1923). O. B—n.

Nu'rmi, sulfitcellulosafabrik i Vahviala socken, Viborgs län, Finland, grundlagd 1889 vid Kintereenkoski fors i Hounijoki å. Egare sedan 1909 Nurmi a.-b. (akt.-kap. 2,4 mill. mk). Årsproduktion omkr. 3,500 ton. O. B—n.

***Nurmijärvi.** Sedan en del af socknen öfverförts till Hyvinge nybildade socken, är dess areal 376 kvkm. 7,446 inv. (1923). O. B—n.

Nu'rmisaari [-säri], såg (grundl. 1918) och sulfatcellulosafabrik (grundl. 1921) i Impilaks socken, Viborgs län, Finland, eges af Diesen wood company a.-b. Sågen har 6 ramar; sulfatfabrikens årsproduktion är omkr. 15,000 ton. O. B—n.

Nutkacypress, *bot.*, namn på *Chamæcyparis nutkaënsis* (se Chamæcyparis). Jämte *Chamæcyparis Lawsoniana*, ädelcypress, och *Chamæcyparis pisifera*, ärtcypress, odlas den i Sverige som prydnadsträd och är härdigare än de andra arterna. G. L—m.

Nutritōrium, *biol.*, sammanfattningen af djurkroppens näringsorgan, alltså tarmkanalen och dess bihang, cirkulations- och afsöndringsorgan.

Nuttall [na'tl], George Henry Falkiner, engelsk biolog, f. 5 juli 1862 i San Francisco, blef, sedan han idkat biologiska studier vid skilda lärosäten i Europa och Nord-Amerika, professor i biologi vid universitetet i Cambridge (England). Han har författat ett mycket stort antal arbeten, behandlande bakteriologi, entomologi, fysiologi och hygien i engelska, amerikanska och tyska tidskrifter. Jfr Ulenhuth, P. Suppl. L—e.

Nu tystne de klagande ljuden, begynnelseversen till en berömd begrafningspsalm. Se Prudentius.

Nutzhorn [no'tshårn], Bendix Conrad Heinrich Andersen von, dansk folkhögskolman och musiker, f. 20 febr. 1833 i Köpenhamn, blef student 1850 och teol. kand. 1860, var historie- och sånglärare vid Askovs folkhögskola 1864—1904 o. —10 samt medlem af dennas styrelse till 1921, hvarjämte han arbetat nitiskt för yttre missionen. N:s friska melodier till folkliga sånger ha väckt stor anklang; han skref äfven psalmmelodier (*Melodisamling til den nye salmebog*, 1900). Han utgaf ''Sangbog for højskoler og landbrugsskoler'' (8:e uppl. 1917) och stiftade 1901 De samvirkende centralsangforeninger for blandet kor i Själland, Fyen og Jylland samt var 1:e dirigent för detta förbund till 1907. Utom historiska o. a. skrifter har N. författat det stora musikhistoriska arbetet *Den danske menigheds salmesang i reformationstiden* (2 bd, 1909—18). E. F—t.

Nuvåtē. Se Nouveauté.

N. v. Se N. sp. Suppl.

***Nya Argus.** — 2. Tidskriften utkommer 2 ggr i månaden (1921—23 utkom den endast 1 gång i månaden), sommarmånaderna dock endast med 1 nummer. Redaktionen har utgjorts af G. Castrén och E. Zilliacus samt till 1915 G. Mattsson, som då efterträddes af R. Furuhjelm; 1920 inträdde i redaktionen d:r Hans Ruin. T. C.

***Nya dagligt allehanda.** Hufvudredaktör är alltjämt (från 1906) doktor Leon. Ljunglund (se d. o., äfven i Suppl.). Redaktionssekreterare är från 1909 Nestor Jacobsson, f. 1879. Bland nya medarbetare utöfver de i hufvudarbetet omnämnde märkas filos. doktor Ivar Öman (politik), filos. doktor Knut Hagberg (litteratur), filos. doktor Hans Wåhlin (konst), filos. lic. Olof Rabenius (dramatisk konst), kompositören William Seymer (musik) samt filos. doktor Fritz Deck (affärslifvet; signaturen ''Argentarius'').

Den tidigare specialafdelningen för kyrkliga frågor har inrangerats i den dagliga kulturkrönikan. I stället för afd. ''Tidens frågor'' har kommit en ny afdelning med uttalanden af framstående svenska män och kvinnor på deras mera framträdande

födelsedagar (50, 60, 70, 75 år o. s. v.) i aktuella spörsmål, som ligga dem särskildt om hjärtat. — Tidningens format är numera alltid sjuspaltigt, vanligen 14—20 sidor med möjligheter till framställning af 32 sidor i klistradt och falsadt exemplar. Nuv. upplagor äro hufvudstadsupplagan i två editioner, middags- och kvällsupplaga, samt nationalupplagan. Prenumerationspriset är för hufvudstadsupplagans båda editioner 36 kr. per år, å nationalupplagan (endast till landsorten) 15 kr., hembärings- och postbefordringsafgifter inräknade; lösnummerpris 15 öre. Annonspris: hufvudstadsupplagorna tillsammans 24—20 öre, nationalupplagan 16—14 öre, i båda upplagorna 28—24 öre, allt per spaltmillimeter. — Från N. D. A:s officin utges 1 gång i veckan året rundt sjöfartstidskriften ”Svensk flagg (Swedish shipping journal)” med Sveriges allmänna sjöfartsförenings meddelanden, samt ”Ångaren”, speciellt stockholmsk sjöfartsmerkantil publikation, daglig eller hvarannandaglig under säsongen april—december. Den tekniska utrustningen har kompletterats och genomgående moderniserats genom omfattande nyanskaffningar. Sätteriafdelningen förfogar öfver 9 linotypesättmaskiner, däribland 4 nyinköpta flermagasinsmaskiner. Två nya tvillingrotationspressar ha anskaffats, den ena 1916, den andra 1924, båda från Vogtländische maschinenfabrik i Plauen (kapacitet i vanligen förekommande format 20—24,000 ex. hvardera per timme, klistrade och falsade exemplar). Tidningen har egen klichéanstalt med nya, fullt moderna maskiner. — Bolagsordningen är oförändrad sedan 1911. Inom angifven maximigräns har aktiekapitalet för tekniska och maskinella nyanskaffningar ökats till 340,000 kr. — N. D. A. intog under Världskriget en afgjordt tyskvänlig hållning med fullt erkännande af motsidans tapperhet och målmedvetenhet. Tidningens tillförsel af sådana utensilier, som kunde erhållas endast från ententeländerna, var under hela kriget fri; N. D. A. var aldrig upptaget på engelsmännens svarta listor. —r—n.

Nya elementarskolan för flickor. Se Ahlström, Anna. Suppl.

***Nya elementarskolan i Stockholm.** Försökslinjen med engelska som första främmande lefvande språk upphörde med läsåret 1918—19. Den nyspråkliga linjen med ryska (införd 1912) har relativt liten anslutning och är numera en ren modern språklinje, på hvilken matematiken afslutas med ring II. Matematiken och latinets timmar (11) på latinlinjen upptas i ring IV af 6 t. ryska, 1 extra timme i hvartdera af språken tyska, engelska och franska samt af 2 t. geografi med ekonomisk inriktning. I studentexamen förekomma nu (1925) normalt skrifningar i modersmålet, ryska, tyska, engelska och franska. Fr. o. m. h.-t. 1915 finnes också en försökslinje med franska i st. f. engelska som andra främmande lefvande språk, i så måtto olika föregående försök, att denna linje står öppen för alla lärjungar, vare sig de tillhöra latin-, real- eller nyspråkliga linjen. Engelska inträder i ring II som eljest franskan. Denna anordning, som hittills visat mycket goda resultat, har för anslutning. Jfr ”Meddelanden från Stockholms provskola” XLVII—LXXIV (1915—24). K. Bn.

Nya Gefle-posten. Se Gefle-posten. Suppl.

***Nya Guinea.** 1. Nederländska N. är sedan 1920 förenadt med de forna provinserna Amboina och Ternate till prov. Amboina med 494,333 kvkm. areal och 622,671 inv. (1920). Hufvudstad Amboina. — 2. Brittiska N., off. Territory of Papua, hade 1922 omkr. 277,000 inv., hvaraf omkr. 275,000 infödingar, 784 andra färgade och 1,104 européer. Där finnas nu utom Port Moresby 3 andra hamnar för utrikes sjöfart: Samarai, Kulumadau och Daru. Utrikeshandeln har afsevärdt ökats på ett årtionde och uppgick till $0,_{32}$ mill. pd st. för import samt $0,_{18}$ mill. pd st. för export 1923. Oljefyndigheter ha sedan 1915 energiskt tillvaratagits. Det 1888—1916 vunna guldet värderades till $1,_{44}$ mill. pd st. — 3. Tyska N. (Kaiser Wilhelms land) innehas sedan 9 maj 1921 som mandat under Nationernas förbund af Australiska statsförbundet, heter nu Territory of New Guinea och omfattar äfven Bismarckarkipelagen och Salomonöarna, tills. 236,000 kvkm. med 254,000 inv., hvaraf 1,288 hvita. Statsinkomsterna voro 121,085 pd st., importens värde 516,455 pd st. och exportens 630,892 pd st. 1922—23. Litt.: J. Lyng, ”Our new possession (late German New Guinea)” (1920), och L. Overell, ”A woman's impressions of German New Guinea” (1923). 1—3. E. A—t.

***Nya Hannover** heter nu Lavongai.

***Nya Idun** bildades 1885 (ej 1888).

***Nya Iriand.** Se New Ireland. Suppl.

***Nya Kopparberg.** 1. Häradet ingår nu i Nora fögderi. 11,896 inv. (1925).

***Nya Lauenburg** heter nu ånyo Duke of York-öarna och innehas som mandatområde af Australiska statsförbundet.

***Nya Mecklenburg** heter nu ånyo Nya Irland (New Ireland) och innehas som mandatområde under Nationernas förbund af Australiska statsförbundet.

***Nya Nisse** upphörde 1919, då F. E. B. Hodell (son till K. J. M. Hodell) var tidningens redaktör.

Nyansēra (se Nyans), åstadkomma afskuggningar eller färgskiftningar; återge fina olikheter eller öfvergångar (i begrepp, själsstämningar o. d.).

***Nya Pommern** heter nu ånyo Nya Britannien (New Britain) och innehas som mandatområde under Nationernas förbund af Australiska statsförbundet. Hufvudort Rabaul med omkr. 1,350 inv., infödingar ej inräknade.

***Nya pressen** sammanslogs 1914 med den af G. Mattsson intill hans död nämnda år ledda ”Dagens tidning” till ett nytt organ, benämndt *Dagens press*, som i sin tur 1921 sammanslogs med ”Svenska tidningen” (se d. o. Suppl.) till *Svenska pressen* (se d. o. Suppl.). A. Lille (se d. o., äfven i Suppl.) kvarstod som hufvudredaktör för ”Nya pressen” och sedermera ”Dagens press” till 1917. O. B—n.

***Nya samhället.** Redaktör var till 1906 J. A. Henriksson och därpå till 1908 I. A. Davidsson, till 1910 J. A. Tärnlund, till 1917 Ture Nerman och till 1919 J. A. Ingvarsson. Hufvudredaktör är sedan 1919 Johan Maurits Västberg, f. 1886, fr. o. m. 1922 års riksdag (socialdemokratisk) medlem af Andra kammaren för Västernorrlands län.

***Nya skånska posten** Kristianstads läns

tidning. Se Kristianstads läns tidning. Suppl.

*__Nyaste Kristianstadsbladet.__ Redaktör och ansvarig utgifvare är (sedan 1918) Sven Joel Olofson (f. 1878).

*__Nya Sverige.__ Jfr äfven Amandus Johnson, ”The swedes in America 1638—1900”, I (1914; ”Den första svenska kolonien i Amerika”, 1923).

__Nya Sverige,__ Det, tidskrift, som sedan 1907 utgetts af filos. doktor Adrian Molin (medredaktörer V. Langlet 1915—23, Arne Forssell 1924—25, Gustaf Olsson från 1925). Tidskr. afsåg från början, under intryck af den ”nationella samlingen” efter 1905 års händelser, att vara närmast ett diskussionsinstitut med tillträde för olika meningsriktningar, dock med energiskt fasthållande af nationella linjer. I idépolitiska och kulturella spörsmål lämnades bidrag af bl. a. V. Norström, S. A. Fries, J. A. Eklund, N. Söderblom, Fr. Böök och R. Kjellén, hvilken sistnämnde intill 1922 dessutom lämnade regelbundet återkommande utrikespolitiska öfversikter. Särskild uppmärksamhet egnades praktiskt ekonomiska frågor (med inlägg från Dan Broström, E. J. Ljungberg, Sv. Lübeck m. fl.). Snart erhöll tidskr. en mera utpräglad konservativt politisk inriktning, under vidgadt medarbetarskap af en krets Uppsala-akademiker — E. F. Heckscher, V. Söderberg, G. Bagge m. fl. —, som från 1911 fingo sitt eget organ i ”Svensk tidskrift”. Under åren närmast före och under Världskriget kom tidskr., på samma gång liflig uppmärksamhet egnades sociala och undervisningsfrågor (inlägg af bl. a. G. Huss, E. B. Rinman, P. E. Lindström), att förlägga tyngdpunkten af sitt intresse till de försvars- och utrikespolitiska frågorna (E. Söderhielm, E. Testrup, Cl. Lindsström, G. Reuterswärd, O. Järte samt från grannländerna P. H. Norrmén, Harald Nielsen, C. J. Hambro m. fl.) för att slutligen efter 1918 års demokratiska genombrott öfvergå till ett utpräglad anti-demokratiskt stridsorgan, såväl idépolitiskt som genom fortlöpande redaktionella inlägg i viktigare politiska dagsfrågor. Tidskr. utkom t. o. m. 1914 med 8 häftn om året och är från 1915 månadsskrift. Dess egare är Adrian Molin. Prenumerationspriset var urspr. 7 kr. 50 öre, höjdes sedermera och är fr. 1923 12 kr. per år. A. M—n.

*__Nya Syd-Wales.__ Arealen är enligt senaste uppgifter 801,494 kvkm. 2,198,164 inv., $2{,}_5$ på 1 kvkm. (1923), en folkökning sedan 1911 med mer än 33 proc. 1921 funnos i N. 531 pers. af svensk nationalitet. Stiftens antal är nu 7 inom engelska högkyrkan, som hade 1,027,301 anhängare 1921. Undervisningen är obligatorisk för barn mellan 7 och 14 år, och statsskolornas antal 3,213, hvaraf 28 high schools, samt privatskolornas 678, hvaraf 451 romersk-katolska. — Jordbruket har gått mycket framåt sedan 1911 och omfattade $1{,}_{80}$ mill. har odlad jord med ett beräknadt skördevärde af $20{,}_{26}$ mill. pd st. 1922, hvaremot boskapsbeståndet gått tillbaka. Värdet af produceradt guld var 107,139 pd st., af silfver 112,077 pd st., af koppar 36,233 pd st., af tenn 154,698 pd st., af kol 8,507,946 pd st., af zink 1,157,458 pd st., af bly 194,712 pd st. och af järn 248,909 pd st. (1922). Industrien omfattade s. å. 6,356 fabriker med 148,876 arb. och $132{,}_{82}$ mill. pd st. tillverkningsvärde. Utrikeshandeln har gått mycket framåt senaste årtionde och hade $55{,}_{01}$ mill. pd st. värde för importen och $42{,}_{58}$ mill. pd st. för exporten (1922—23). Statsjärnvägarnas längd 8,559 km. och privatbanornas 254 km. 1923. — *Legislative council* har 83 medl. (1923), och proportionell valmetod infördes 1918 för val af *legislative assembly*. Valkretsarnas antal är nu 24, af hvilka 9 välja 5 och 15 välja 3 representanter hvar. Deras arfvode är nu 600 pd st. per år. 1918 fingo kvinnorna tillträde till alla ämbeten, äfven domarnas. De tre divisionerna äro nu indelade i 184 *boroughs* och *municipal districts* samt 136 *shires*. Kabinettet har nu 12 medlemmar. E. A—t.

*__Nya varfvet__ skall enligt k. br. 16 maj 1919 framdeles i judiciellt, administrativt, kommunalt och ecklesiastikt afseende införlifvas med Göteborgs stad och Karl Johans församling. 432 inv. (1924).

__Nya Wermlands-tidningen,__ daglig morgontidning i Karlstad, började utges 1836 med namnet Wermlands-tidningen. Förste egare och redaktör var boktryckaren Jakob Lundberg, senare i redaktionsarbetet efterträdd af gymnasielektorn J. C. Söderberg. Då dessa båda råkade i tvist och den senare innehade utgifningsbeviset, utgaf Lundberg från 1843 en ny tidning med namnet Den första Wermlands-tidningen. I dec. 1850 ändrades titeln till den nuv. Bland redaktörer märkas A. J. Segerstedt (se d. o. 2), J. Sellman, J. Wigforss, H. Wigert-Lundström och Vilh. Ericson. Nuv. hufvudredaktör (sedan 1921) är Axel R. Olson (f. 17 febr. 1888). Tidningen utgafs till en början en gång i veckan, från 1853 två ggr, från 1880 tre ggr i veckan och är daglig sedan 1917. Numera utges äfven en hvarannandagsupplaga. Från 1921 tryckes tidningen på en tvillingrotationspress. Tryckeriet sysselsätter 5 sättmaskiner samt monotypeinstallation för stilgjutning. Omfattande boktryckerirörelse bedrifves. Upplagan är öfver 13,000 ex., däraf omkr. 10,000 postabonnerade. Sedan 1896 eges tidningen af Nya Wermlands-tidningens a.-b. (aktiekapitalet 150,000 kr.). Utgifvare och verkst. dir. är Ernst T. Ander (f. 1878), sedan 1903 fäst vid företaget. Tidningen är till sin politiska hållning moderat.

__Nya vägar,__ tidning, som utkommer 2 ggr i månaden. Se Fredsrörelsen. Suppl., sp. 1041.

__Nya väktaren,__ en i Stockholm af redaktör Axel B. Svensson sedan 1908 månatligen utgifven tidskrift. Den är ett apologetiskt organ, som konsekvent bekämpar den moderna teologien och i alla afseenden häfdar den stränga lutherska ortodoxien, utan att dock hylla högkyrkan. Tidskriften spelade en betydande roll i den strid, som åren 1908—11 söndrade Evangeliska fosterlandsstiftelsen.

*__Nya Zeeland__ omfattar sedan 1923 politiskt äfven den del af Storbritanniens område i Antarktien (Ross dependency), som omfattar kusterna af Rosshafvet mellan 160° ö. lgd och 150° v. lgd fr. Gr. samt s. om 60° s. br., omkr. 2 mill. kvkm. Detta oräknadt, omfattar N. enligt nyaste uppgifter 268,264 kvkm., hvaraf Nordön 114,292 kvkm., Sydön 150,525 kvkm., Stewartön 1,715 kvkm. och Chathamöarna 963 kvkm. Befolkningen var 1,284,873 pers., hvaraf 52,751 maori (1921). Inflyttningen är fortfarande betydlig (36,488 pers. 1923) liksom utflyttningen (29,668 pers. s. å.). Yrkesskolornas antal är nu 13. — Den odlade jord-

arealen har vuxit till 7,45 mill. har (1923). Däremot har produktionen såväl af guld som af silfver gått betydligt ned — till resp. 698,583 pd st. och 62,851 pd st. 1923. Fabriksindustrien har starkt utvecklats och omfattade 4,804 anläggningar med 70,255 arb. och 82,47 mill. pd st. tillverkningsvärde (1921). Utrikeshandeln visade s. å. 42,94 mill. pd st. för importen och 44,83 mill. pd st. för exporten. Järnvägarnas längd 5,131 km. 1924. — Högste styresmannen bär sedan juni 1917 titeln generalguvernör. *Legislative council* består nu af 42 medl., valda för 7 år och med 315 pd st. hvar i årsarfvode; medlemmarna i *house of representatives* ha 450 pd st. hvar i årsarfvode. Ministrarnas antal är nu 11. Statsskulden har ofantligt ökats senaste årtionde och var 221,616 mill. pd st. 1924. — Litt.: G. W. Russell, ”New Zealand to-day” (1920).
E. A—t.

Historia. Sedan 1891 innehades regeringsmakten i 20 år af det liberala partiet, som intimt samverkade med arbetarpartiet och gång efter annan vann majoritet vid valen till följd af sin sociala reformpolitik. Småningom förlorade denna sin första, experimentella dristighet. Den ledande liberale statsmannen, R. Seddon (se d. o.), afled 1906, och hans efterträdare, sir Joseph Ward (premiärminister 1906—12), koncentrerade sitt arbete på försvarets stärkande. Till brittiska flottan skänktes den stora slagkryssaren ”New Zealand”, obligatorisk militärutbildning infördes 1909, och efter en del åtgärder, vidtagna 1910 efter besök af den som expert tillkallade lord Kitchener, utgjordes 1914 N:s stridskrafter af inemot 26,000 man territorialmilis, omkr. 600 fast anställda och omkr. 25,000 ”senior cadets” (ynglingar, som i åldern 15—18 år regelbundet deltagit i militäröfningar). — Omkr. 1910 försvagades i hög grad alliansen mellan liberalerna och arbetarpartiet, samtidigt med att den borgerliga oppositionen, reorganiserad till ”reformpartiet”, vann stark anslutning för sitt program (upphörande af ämbetsposters besättande som partibelöningar, rätt för kronoarrendatorer att på förmånliga villkor inköpa sina gårdar o. s. v.). Valen 1911 gåfvo liberalerna och reformpartiet 37 röster hvar, medan en arbetargrupp på 4 man jämte 2 vildar bildade tungan på vågen. Ward afgick, en ny liberal ministär störtades, och ny ministär bildades juli 1912 af reformpartiets ledare, W. F. Massey, som därpå var premiärminister till sin död, 1925. I Världskriget tog N. kraftigt del; till olika krigsskådeplatser sändes sammanlagdt 100,444 soldater (och sjuksköterskor). Tysklands koloni Samoa blef efter Versaillesfreden 1919 nyzeeländskt mandatområde. — Litt.: J. Hight och H. D. Bamford, ”The constitutional history and law of New Zealand” (1917).
V. S—g.

***Nya ändamål eller behof.** Bestämmelserna härom i gällande kommunallagar ha 1918 kompletterats genom föreskriften, att $^2/_3$ majoritet erfordras, äfven om behofvet eller ändamålet ej är nytt, men något anslag för detsamma ej utgår under löpande året, såvida högsta kommunalskatten för 100 kr. inkomst af kapital eller arbete öfverstiger i stad 10 kr. och i landskommun 9 kr.
Rld.

Nybergh, August, finländsk jurist, f. 20 aug. 1851 i Heinola, d. 5 dec. 1920 i Helsingfors, student 1868, tog allmän rättsexamen 1876 och inskrefs 1877 som auskultant i Viborgs hofrätt, där han 1890 avancerade till assessor. 1891—98 var han led. af lagberedningen och utnämndes 1898 till senator i Justitiedepartementet. Han motsatte sig promulgering af februarimanifestet 1899 och afgick redan 1900, då han ej ville medverka till promulgationen af manifestet om ryska språkets införande i administrationen samt förordningen om inskränkande af församlingsfriheten. N., som därefter stått i Privatbankens tjänst, landsförvisades på generalguvernören Bobrikovs tillskyndan 1903, men återvände som invald i borgarståndet i slutet af 1904. Efter nationalstrejken 1905 blef han led. af senaten och chef för justitieexpeditionen. Jämte öfriga konstitutionella led. af regeringen afgick han ånyo i mars 1909 på grund af en konflikt med de ryske makthafvandena och var därefter till 1914 led. af lagberedningen. Efter revolutionen 1917 utsågs N. till viceordf. i Justitiedep., och då detta 1918 ombildades till en högsta domstol, blef han dennas förste president. N. deltog i landtdagarna 1894 och 1897, vid hvilka han var vicetalman, samt 1904—05 och satt äfven i enkammaren 1910—13; vid de flesta af dessa landtdagar var han ordf. i lagutskottet. Han åtnjöt anseende som en af landets förnämsta jurister, den där med gedigen sakkunskap förenade utmärkt stilistisk förmåga.

T. C.

***Nyblæus.** 1. G. N. — (Sp. 179) Gustaf Adolf N. var sekreterare i ridinstr. komm. 1895—97. Han afgick som kavalleriinspektör och öfvergick i generalitetets reserv 1915. Han är ordf. i centralstyrelsen för Svenska röda stjärnan, bland hvars stiftare han är. Utom årsberättelser och uppsatser i Krigsvet. akad:s handlingar och tidskrift samt i idrottspublikationer har han utarbetat *Fäktinstruktion för kavalleriet* (1902) och skrifvit *Engelska kavalleriet under fälttåget i Palestina 1917—18* (1925). Sedan 1897 är han led. af Krigsvet. akad. — 2. J. A. N. Se Fr. Wulff, ”Ur A. Nyblæi korrespondens” i ”Under Lundagårds kronor”, II (1921).
1. H. J—dt.

***Nyblom.** — 2. Helene A. N. har vidare utgett *Kusin Claudia och andra berättelser* (1912), *Djur och människor* (1914), *Sju flickor* (1915), *Flickornas julbok* (1916), *Katten från Siena* (1917), *Mina levnadsminnen* (2 bd, 1922) och *Valda dikter* (1923). — 3. Sven H. N. var 1908—18 lärare i deklamation vid Musikkonservatoriet och kvarstod

Helene Nyblom.

vid K. teatern till 1922, på senare tiden mest som lärare vid operaskolan och biträdande regissör. Han bosatte sig 1924 i Paris. — 5. Knut M. N. var 1902—14 ordf. i T. T., 1917—22 v. ordf. i Svenska teaterförbundet och blef 1922 ordf. i Dramatiska och musikaliska artisternas pensionsförening. Mycket verksam för Svenska flaggans dag sedan dess stiftande 1916, är han sedan 1918 ordf. i dess verkställande utskott. Han har arbetat nitiskt för att knyta förbindelser mellan de nordiska ländernas studentsångföreningar. N. har öfversatt ett 80-tal teaterpjäser.

Nyblom, Lars Johan, präst, f. 16 sept. 1844 i Långaryd, Jönköpings län, d. 21 sept. 1908 som kyrkoherde i Spekeröd af Göteborgs stift, utgaf sångsamlingarna *Vid nådastolen* (1900) och *Vid nådetronen* (1902). Han är förf. till n:r 653 i ''Nya psalmer'' af 1921. Postumt utgafs *Predikningar och tal* (1908). E. N. S—g.

Nyboda—Enskede järnväg, normalspårig (1,435 m.), 3,5 km. lång, inom Stockholms stad belägen, eges af Stockholms stads slakthus- och saluhallsstyrelse, men trafikeras af Statens järnvägar och erhöll koncession 20 nov. 1908, beviljad åt Stockholms stad. Järnvägen utgår från slakthuset vid Enskede, och efter en krökning i början af sin sträckning framgår densamma i nästan rak västlig riktning förbi Västända och Valla till Statens järnvägars spår strax s. om den s. k. Nybodatunneln. Godstrafik började 5 febr. 1912. Banans bokförda byggnadskostnad 31 dec. 1923 utgjorde 408,294 kr. F. P.

***Nyborg** hade 1921 med förstäder 10,223 inv.

***Nybro.** Arealen är 249 har. 2,724 inv. (1924). Se J. G. Nilsson, ''N. köpings historia 1824—1924. Minnesskrift'' (1924).

Nybroån. Se Fyleån. Suppl.

Nybyholm, herrgård i Enköpings-Näs socken, Uppsala län, med en areal af 315 har, hvaraf 97 har åker. Tax.-v. 127,200 kr. (1924). N. tillhörde vid medeltidens slut släkten Sparre, ärfdes sedan af släkterna Bååt, Gyllenstierna, Stenbock och Fleming samt gick från slutet af 1700-talet genom många händer. Den inköptes 1923 af nuv. egaren, konsulinnan Anna von Rettig, från grefve Karl Bernadotte af Visborg. O. Sjn.

***Nycander,** F., har vidare utgett den bohuslänska, historiskt romantiska *Ranrikes runor* (2 bd, 1917—19) och redigerat ''Vikarvet'' (1916 ff.), årsskrift för den af honom stiftade bohuslänska fornminnesföreningen med samma namn.

Nycander, Marie-Louise. Se Forsell, K. G. af, i Suppl.

Nyckelindustrier (eng. *key-industries*), ett lands förnämsta exportindustrier.

Nyctäle, *zool.* Se Ugglor, sp. 855.

Ny'ctea, *zool.* Se Ugglor, sp. 852.

***Nydal,** J., lämnade 1913 redaktörskapet för ''Hernösandsposten''. Han var riksdagsman t. o. m. 1914.

***Nydqvist,** J. H. A., dog 24 maj 1914 i Trollhättan. Hans son Herman dog 2 sept. 1922. — Firman Nydqvist & Holm ombildades 1916 till Nydqvist & Holm A.-b. Se vidare Trollhättans mekaniska verkstad.

***Nyed.** 1. Häradet ingår nu i Älfdals fögderi. 6,028 inv. (1924).

***Nyen.** Dess finska namn var *Nevanlinnan* (ej Nevalinnan) *Kaupunki*. Jfr äfven A. Munthe, ''Karl XII och den ryska sjömakten'', I (1924).

***Nyfilologiska sällskapet i Stockholm.** Af ''Studier i modern språkvetenskap'' utkommo bd 8 1921 (det inledes med en af sällskapets förste ordf., rektor Å. W:son Munthe, författad öfversikt af dess verksamhet under det gångna kvartseklet) och bd 9 1923. E. S—f.

***Nygaard.** — 2. W. M. N. skänkte 1922 i anledning af H. Aschehoug & co:s 50-årsjubileum 1 mill. kr. till olika ändamål, bl. a. 50,000 kr. till ett universitetslegat för främjande af norskt språk och nordisk litteratur, 30,000 kr. till Den norske forfatterforening, 100,000 kr. till firman Aschehougs personal m. m.

Nygaeliska (Iriska) **litteraturen.** Se Iriska litteraturen (äfven i Suppl.).

Nygrad. Se Vinkel, sp. 689.

Nygren, J. L., pseudonym. Se Tollin, F.

Nygren, Anders Teodor Samuel, teolog, universitetslärare, f. 1 juni 1890 i Göteborg, teol. licentiat i Lund 1921, tjänstgjorde efter prästvigning 1912 i olika församlingar inom Göteborgs stift till 1920, då han återvände till Lund. Efter disputation för teol. doktorsgraden 1921 förordnades N. s. å. till docent i religionsfilosofi och utnämndes 1924 till professor i systematisk teologi med undervisningsskyldighet i teol. etik. N. promoverades 1923 till teol. doktor. I flera skrifter har N. med stor tankeskärpa belyst frågor, som ligga på gränsen mellan teologi och filosofi. Sedan 1922 är N. ordf. i Filosofiska föreningen vid Lunds universitet. Bland hans skrifter märkas *Den metafysiska filosofiens betydelse för religionsvetenskapen* (i ''Bibelforskaren'', 1918), *Religiöst apriori, dess filosofiska förutsättningar och teologiska konsekvenser* (gradualafh., 1921), *Dogmatikens vetenskapliga grundläggning med särskild hänsyn till den Kant-Schleiermacherska problemställningen* (1922), *Filosofisk och kristen etik* (1923), *Kant und die christliche ethik* (i ''Zeitschrift für systematische theologie'', 1923—24). E. M. R.

Nygård, herrgård i Västra Tunhems socken, Älfsborgs län, vid foten af Hunneberg, omfattar med underlydande gårdar i Forstena $1^3/_4$ mtl med en areal af 336 har, hvaraf 276 har åker. Tax.-v. 355,400 kr. (1924). N. tillhörde på 1500-talet Forstenasläkten, på 1600- och 1700-talen släkterna Kafle, Ulfsparre och Svinhufvud, 1779—1847 egdes det af släkten Bagge, 1847—79 af öfversten frih. Nils Ericson och hans son samt tillhör sedan 1879 släkten Koch. Nuv. egare är änkefru Pauline Koch. Hufvudbyggnaden är af sten i 2 våningar med suterräng, uppf. 1800 af P. Bagge samt påbyggd på 1850-talet. Om en minnessten öfver Lennart Torstenson på N:s mark se Forstena. O. Sjn.

Nyhamn, cellulosafabrik i Medelpad. Se Essvik. Suppl.

Nyhamnsläge, fiskeläge i Brunnby socken, Malmöhus län, midt emellan Höganäs och Mölle, med omkr. 200 inv. O. Sjn.

***Nyhem.** 1. N. är nu annexförsamling till Bräcke, Östersunds kontrakt, Härnösands stift. 888 inv. (1924). — 2. Municipalsamhällets areal är 58 har. 3,417 inv. (1924). Äfven brandstadgan för rikets städer tillämpas sedan 1915.

Nyhem, sinnesslöanstalt inom Hälsingborgs stads område med asyl för manliga och kvinnliga patienter (137 platser) samt arbetshem för kvinnliga (31 platser). Jfr Idiotanstalt. Suppl.

Nyholm, Fredrik, boktryckare, f. 17 juli 1835 i Stockholm, d. där 17 sept. 1923, arbetade från sitt 12:e år vid tryckerier, blef 1859 faktor hos P. A. Huldberg, företog 1862 en gifvande studieresa till Tyskland och organiserade 1863 Z. och I. Hæggströms (se dessa) nya tryckeri, så att det blef det modernaste och bäst utrustade i Stockholm i afseende på maskiner, tilltalande stiltyper och smakfullt arbete. 1873 uppsatte han på uppdrag det stora Centraltryckeriet (se d. o.) och förestod det till 1881, var 1881—98 chef för Gernandts (från 1893 Iduns) boktryckeri-a.-b. och ledde 1898—1902 Kôersners boktryckeri-a.-b. — Hans son Harald N., f. 1872, blef 1906 direktör för I. Hæggströms boktryckeri- och bokförlags-a.-b. och 1923 chef för tekniska afd. hos P. A. Norstedt & söner. N. blef 1924 ordf. i Allm. svenska boktryckareföreningen.

Nyholm, Didrik Galtrup Gjedde, dansk juridisk ämbetsman, f. 21 juni 1858 i Randers, blef juris kandidat 1882, var 1886—96 anställd i Justitieministeriet och blef 1896 assessor i Overretten i Köpenhamn, men sändes s. å. till Egypten som led. af de internationella domstolarna. Han fungerade 1896—1902 vid tribunalet i Mansura, från 1902 i Kairo, där han 1916 blef vicepresident, 1920 president; vidare var han 1909—21 ordf. för Sjö- och handelsrätten där. N. blef led. 1913 af Internationella skiljedomstolen i Haag, 1921 af Nationernas förbunds Permanenta internationella domstol där och 1923 af den blandade skiljedomstolen i Paris. P. E—t.

***Nyhuus,** H., dog i dec. 1913.

***Nyisraeliter.** Sektens stiftarinna hette Southcott (ej Southcote).

Ny jord, norskt sällskap, stiftadt 1909, för motarbetande af emigration och för landets inre kolonisation genom upptagande af jordobygder, söker vinna sina syften genom föredrag, utgifning af böcker och tidskr. ”Ny jord” (10 hftn om året). Omkr. 400 kommuner och fylken ha anslutit sig till sällskapet, som från dem samt från staten (1 mill. kr.) och sparbanker åtnjuter årliga bidrag. Ledamotsafgiften är 5 kr. M. H.

***Nykarleby.** — 2. Hamnarna äro numera uppgrundade, och sjötrafiken har till största delen upphört. En smalspårig järnväg (12½ km.), byggd 1899, förenade staden med Kovjoki station på Seinäjoki—Uleåborgs statsbana, men såldes under Världskriget. 1,344 inv. (1923). — Jeppo kapell är sedan 1916 självständigt pastorat. N. landsförsamling utgör äfven självständig landskommun, Nykarleby domsaga, Pedersöre härad. 3,816 inv. (1923), svensktalande. O. B—n.

Nykkvåg. Se Bö 1. Suppl.

Nykterhetsnämnd, en genom 1913 års lag om behandling af alkoholister tillkommen kommunal myndighet med syfte att främja nykterheten. Om ej särskild nykterhetsnämnd tillsättes, skall kommunens fattigvårdsstyrelse utgöra sådan. Nämnden har bl. a. att mottaga anmälningar om internering af alkoholister, vidta åtgärder för att tillrättaföra alkoholisten eller, om detta är gagnlöst, hos länsstyrelsen ansöka om internering. Nämnden har ock att öfvervaka alkoholisten, sedan han utskrifvits från anstalten. Enligt den 1917 antagna rusdrycks-lagstiftningen har nämnden kontrollerande och rådgifvande uppgifter i syfte att förhindra skada af rusdrycksförsäljningen. Under vissa förhållanden åtnjuta nämnderna statsbidrag. — Jfr af Social- och Kontrollstyrelserna 1922 utgifna ”Råd och anvisningar till nykterhetsnämnderna”. G. H. v. K.

***Nykterhetsorden Verdandi** hade år 1924 i Sverige 8,821 medlemmar i 238 loger och 4,667 medl. i 68 ungdomsafd. samt i Norge 1,000 medl. i 20 loger och i Danmark 300 medl. i 4 loger. I Förenta staterna ha efter rusdrycksförbudets införande de flesta logerna ombildats till studieföreningar. I Schweiz bildades bland fransktalande 2 loger 1923 och 1924.

***Nykterhetsrörelsen.** — (Sp. 221) Internationell chef för godtemplarorden (se d. o. äfven i Suppl.) är numera (sedan 1920) norske rektorn Lars O. Jensen. — (Sp. 222) En kraftig uppblomstring af förbudsrörelsen i Nord-Amerika blef följden af *The anti saloon leagues* bildande 1893 (stiftare d:r B. Russell). Denna sammanslutning har organiserat en mäktig samverkan mellan flertalet amerikanska kyrkosamfund för stödjande af förbudspropagandan. Ekonomiskt har rörelsen understödts äfven af tongifvande industriella och kommersiella kretsar. Anti saloon league bildade propagandacentraler i samtliga unionens stater, och frukterna af dessas verksamhet kommo efter några år till synes i en successiv och allt raskare ökning af antalet förbudsstater. Mainelagen, som vid 1900-talets början icke var i gällande kraft i mer än 3 stater, Maine, Kansas och North Dakota, infördes nu i rask följd i stat efter stat. Förbudet var redan infördt i omkr. 30 stater, när man 1917 lyckades i kongressen genomdrifva en fullständig förbudslag, gällande för Förenta staternas hela väldiga område. Beslutet innebar totalt förbud mot tillverkning, försäljning, införsel och t. o. m. utförsel. Beslagtagna spritvaror, som ej behöfvas för medicinska eller andra legitima ändamål, uthållas i oceanen eller förstöras på annat sätt. Lagen hade karaktären af grundlagstillägg. För att ett sådant skall vinna giltighet, erfordras $^2/_3$ majoritet såväl i senaten som i representanternas hus, äfversom ratifikation af minst 36 bland de 48 staterna genom dessas resp. representationer (senater och lagstiftande församlingar). Beslutet fattades i kongressen 17 och 18 dec. 1917 med långt mer än den behöfliga majoriteten, och ej blott 36, utan 46 af de 48 staterna ratificerade grundlagstillägget. Ett år efter det den 36:e staten hade ratificerat, trädde emellertid den nya lagen i kraft. Den 36:e stat, som ratificerade beslutet, var Nebraska, och dess ratifikation egde rum 16 jan. 1919. Följaktligen trädde förbudet i kraft 16 jan. 1920. Då hade emellertid ett af krigs- och kristiden föranledt provisoriskt totalförbud redan varit gällande i omkr. ett halft år. Själfva grundlagstillägget innehöll blott två korta princip-paragrafer. Men för att i praktiken genomföra förbudet kräfdes mera detaljerade bestämmelser. Dessa beslötos i vanlig ordning af kongressen och ega icke karaktär af grundlag, utan kunna ändras genom ett enkelt kongressbeslut. De äro sammanfattade i en komplex af stadganden, som tillsammans kallas *The Vol-*

stead act efter norsk-amerikanen Volstead, hvilken var föredragande i det kongressutskott, som utarbetade dem. Volstead-lagen betecknar som förbjudna alla drycker, som innehålla mer än ½ proc. alkoholhalt. Det amerikanska förbudet är alltså vida strängare än något i Europa gällande eller föreslaget rusdrycksförbud.

Om effektiviteten af förbudet erhållas växlande uppgifter. Men det är tydligt, att den amerikanska opinionen alltjämt är starkt förbudsvänlig och att olaga alkoholhandel med kraftiga medel bekämpas. Oberoende af olika åsikter om förbudsprincipen äro praktiskt taget alla ense om nyttan af, att de gamla ”saloonerna” (gatukrogarna) afskaffats. De, som ogilla förbudslagen, agitera f. n. för att få alkoholgränsen i de tillåtna dryckerna höjd från ½ proc. till 2 eller 3 proc.; somliga önska äfven frige lättare viner. Dessa sträfvanden göra sig framför allt gällande bland de befolkningsgrupper, som icke äro af genuint amerikansk härkomst, utan tillhöra de senare årsklasserna af europeiska invandrare, särskildt från mellersta och södra Europa. — (Sp. 226) De i *Sverige* från 1880-talet verksamma Templarorden och Nationalgodtemplarorden sammanslogos 1923 till Nationaltemplarorden (se d. o. Suppl.). — (Sp. 227) Bland bemärkta svenska nykterhetskämpar må vidare nämnas politikerna S. H. Kvarnzelius och Elof Ljunggren (se dessa, äfven i Suppl.), K. G. Ekman och Alexis Björkman (se dessa. Suppl.).

Sedan den i hufvudarbetets art. å sp. 227 omnämnda, 1911 tillsatta nykterhetskommittén framlagt förslag till lokalt veto och, där sådant ej kunde genomföras, till ny försäljningslag på grundvalen af d:r Ivan Bratts idéer (se Bratt 4. Suppl., och Stockholmssystemet), något modifierade, antog riksdagen 1917 denna lag i det väsentliga, men dock utan det lokala vetot. Sedan kommittén 1920 afslutat sitt långvariga utredningsarbete med framläggande af ett förslag till allmänt rusdrycksförbud, företogs 27 aug. 1922 en af riksdagen beslutad allmän folkomröstning i förbudsfrågan, hvarvid alla politiskt röstberättigade egde uttala sig. Omröstningen utföll med 925,097 röster mot (”nej”) och 889,132 röster för (”ja”) ett totalt rusdrycksförbud. En granskning af röstsiffrorna i de olika länen visar stark förbudsmajoritet i hela Norrland samt i Jönköpings län, äfvensom i Värmland och Dalarna. Förbudsmajoritet förefanns äfven i Västmanlands, Örebro, Skaraborgs och Östergötlands län. Starkast var motståndet mot förbudet i hufvudstaden. För att motverka förbudslagstiftning hade i febr. 1922 bildats Landsföreningen för folknykterhet utan förbud (se d. o. Suppl.). Bl. a. underhåller denna förbindelser med likartade föreningar i Danmark, Norge, Finland, Holland, Österrike och England. — (Sp. 228) I *Norge* har sedan 1916 rådt förbud för spritdrycker och 1917—23 äfven för starkvin (lagfästa i sept. 1921, efter fakultativ folkomröstning). Som motdrag stängde sydliga vinproducerande länder importen dit af norsk klippfisk, med påföljd att Norge 1923 måste förbinda sig att årligen importera vissa stora kvantiteter hetvin. — *Islands* totala rusdrycksförbud (sedan 1912) har underkastats en modifikation, i det att på grund af repressalier från vissa vinländer (särskildt Spanien) Island 1923 måste medge viss försäljning at vin. — *Finland* har sedan 1919 totalförbud. (Om Finlands svenska nykterhetsförbund se d. o. Suppl.) — I *Ryssland* rådde under åren 1914—21 rusdrycksförbud; sovjetregeringen upphäfde 1922 och 1924 partiellt detta. — Den senaste stora kongressen mot alkoholismen hölls 1923 i Köpenhamn. Internationella byrån mot alkoholismen verkar fortfarande i Lausanne, med professor J. Bergman som ordf.

Litt.: Se vidare I. Bratt, ”Kan nykterhetsfrågan lösas utan totalförbud?” (1910), och nykterhetskommitténs betänkanden I—X (1914—20). J. Bgn.

***Nykyrka.** Från socknen har Kanneljärvi nya kommun och församling afskilts. 12,918 inv. (1923). O. B—n.

***Nykyrko.** Areal numera 260 kvkm. 4,201 inv. (1923). O. B—n.

***Nyköping.** Sedan delar af Helgona socken från 1 jan. 1918 inkorporerats, har staden en areal af 1,718 har (hvaraf 1,700 har land) samt 11,997 inv. (1925). Tax.-värdet å fastighet 1923 var 38,201,200 kr., hvaraf 604,000 kr. för jordbruksfastighet och 3,859,200 kr. för bevillningsfri. Den bev.-taxerade inkomsten var s. å. 12,898,520 kr. Industrien omfattar 36 fabr. med 1,359 arb. och ett tillv.-värde af 13,466,691 kr. (1922). Främst stå textilindustrien med 471 arb., snickeri- och möbelfabrikerna med 343 arb. och den elektr. industrien med 148 arb. Hamnen har utvidgats och besöktes 1922 af 937 in- och utgående fartyg om 67,138 nettoton; den egna handelsflottan var 2 ångfartyg om 144 nettoton och 16 pers. bemanning. I samband med statsbanans framdragande ha två nya järnvägsstationer tillkommit. De båda tidningarna äro nu dagliga. Riksdagsmän väljer N. tills. med länet i öfrigt. I N. har upprättats Södermanlands länsmuseum, som eges af föreningen med samma namn och har anslag af staden och länets landsting. Hufvudparten af dess samlingar förvaras i det på 1720-talet inom Nyköpings hus' ruiner uppförda landshöfdingsresidenset (se pl., fig. 1, som i förgrunden visar ruinerna af herreköket från Karl IX:s tid). Där äro deponerade Ester Lindahls (se d. o. Suppl.) 1921 till Nationalmuseum testamenterade samlingar. Öfre våningen inrymmer högreståndssaker (kakelugnar, möbler, konstverk), den nedre arkeologiska fynd från landskapet, minnen från det gamla N., allmogesaker o. s. v. I andra delar af slottet förvaras fynden från gräfningar i staden och slottet (byggnadsornament, delar af hertig Karls dryckesservis m. m.). 1924—25 har staden låtit företaga systematiska gräfningar efter rester af den äldre staden, hvarvid i Behmbrogatan påträffats rester af tegelmurar, som sannolikt äro lämningar af stadens franciskankloster. I Västra kvarngatan och Rådhusgränden ha hittats betydande, mycket väl bevarade lämningar af sammangyttrade trähus, säkerligen medeltida bodar; rester funnos i flera lager under hvarandra, jämte massor af lösa fynd, husgeråd, fiskredskap m. m., delvis från 1000- och 1100-talen. Västra kyrkan (fig. 2) undergick 1923—25 genomgripande restaurering, hvarvid dess byggnadshistoria undersöktes. Åldern är svårbestämbar; sannolikt härrör kyrkan från 1300-talets slut. Den om- och tillbyggdes på 1400-talet, försågs med hvalf och utvidgades, en travée åt v., sidoskeppen och det till försvar inredda tor-

Fig. 1. Södermanlands länsmuseum (från gårdssidan), det forna landshöfdingsresidenset.

Fig. 2. Nikolaikyrkan I. Västra kyrkan.

Fig. 3. Plan af de utgräfda partierna af Nyköpings hus. *A* inre borggården, *B* yttre borggården, *1* kärntornet, *2* torn af tegel i vendiskt förband, *3* den medeltida hallbyggnaden, *4* hertig Karls palats, *5* herreköket, *6* bagarstugan, *7* rondellen, *8* läget för Södermanlands länsmuseum.

Fig. 4. Vallport på Nyköpings slott (från renässanstiden).

net tillbyggdes. Det nuv. polygona koret är sannolikt från 1600-talets början, hufven byggdes 1795—97. (Den å fig. 5 i hufvudarbetets art. synliga klockstapeln tillhörde Allhelgonakyrkan.) Ruinen *Nyköpings hus*, både borgen och de yttre befästningarna, har varit föremål för utgräfnings- och konserveringsarbeten 1921—22, efter att sedan midten af 1700-talet ha fått alldeles förfalla. Borgen utgöres af en yttre och en inre gård, kring hvilka byggnaderna grupperats (se fig. 3). Inre borggården (*A* å fig.), begränsad af en 8 m. hög gråstensmur från 1200-talets början, omfattar det medeltida fasta huset. I murens nordöstra hörn stå lämningar af ett mäktigt, kvadratiskt torn, borgens kärna (*1*), hvars undre del var ett brunnsliknande rum, säkerligen det af traditionen utpekade "hungertornet", där slutakten i Nyköpings gästabud utspelades. Intill kärntornet låg den enda medeltidsporten, som med sitt fallgaller säkert fått sin form på 1400-talet. I det kärntornet diagonalt motsatta hörnet låg ett mindre kvadratiskt torn (*2*) från 1400-talets början, med öfverdel af vackra vendiska tegelförband. Detta förlängdes med en trevånings tegelhallbyggnad (*3*), afslutad i n. v. med en tornbyggnad. Hallen hade åt borggården balkongaktiga svalgångar af trä med trappor; hallens undervåning var ett enda rum. På 1570-talet fortsatte hertig Karl de redan af Gustaf I påbörjade yttre befästningarna och lät samtidigt iståndsätta och tillbygga slottet. Nya längor (*4*), i hufvudsak för bostadsrum och praktgemak, utbyggdes längs den inre borggården; den af Petrus Andreas Julinus 1666 omnämnda praktfulla riksSalen tycks ha legat i norra längan, likaså det för familjen Pahr karakteristiska arkadgalleriet. 1575 började murningen af det ännu, ehuru förändradt, kvarstående västra tornet. De af hertigens stora hofhållning kräfda ekonomibyggnaderna (*5*) uppfördes kring den yttre borggården (*B*), dit Gustaf I förlagt en rondell (*7*), som raserades, då herrekö̈ket (*5*) uppmurades invid denna. Den medeltida utfallsporten igensattes, och bagarstugan (*6*) placerades där; i stället upptogos den nuv. museiporten och södra porten till inre borggården; i museibyggnaden ingå delar af yttre borggårdens mur och bebyggelse (jfr fig. 1). 1573—1611 fortgingo, ehuru med afbrott, arbetena med slottets modernisering; vallar (eskarpmurar af gråsten med jordslänter öfver) anlades rundt slottet, och i vallfronten i v. mot staden byggdes en vallport med kanonportar, säkerligen ett af den svenska renässansens märkligaste verk (fig. 4). Byggnadskroppen är helt italiensk, likaså behandlingen af ytterfasaden, utförd i ett slags sgraffitoteknik med beslagformade kartuscher och kvaderornerade ytor. Restaurering af vallarna och utgräfning af de gamla vallgrafvarna pågå. — Oddfellowhuset i N. finns afbildadt i fig. 3 i art. Oddfellows.

***Nyköpings domsaga** omfattar nu 2 tingslag, i det att Hölebo härad 1 sept. 1914 förenades med Jönåkers och Rönö härads tingslag till ett tingslag. 2,601,45 kvkm. 47,905 inv. (1924).

***Nyköpings gästabud.** En sammanställning af sällorna ger Rolf Pipping, "Nyköpings gästabud" i Hist. tidskr. för Finland" 1924 (tr. 1925).

Nyköpings hus. Se Nyköping (äfven i Suppl.).

***Nyköpings västra kontrakt.** Halla med Vrena skall framdeles förenas med Bettna till ett pastorat i Oppunda östra kontrakt. Tunabergs församling är sedan 1 maj 1920 skild från Tuna pastorat och bildar eget pastorat, så att dessas antal nu är 10. 29,199 inv. (1924).

***Nyköpings västra stadsförsamling.** Areal 992 har. 6,118 inv. (1924).

***Nyköpings östra kontrakt.** Runtuna, Ripsa och Lits församlingar skola framdeles förenas till ett pastorat. 16,658 inv. (1921).

***Nyköpings östra stadsförsamling.** Areal 726 har. 5,632 inv. (1924).

***Nyland.** (Sp. 243) Länsmansdistriktens antal är nu 25. Iittis domsaga har nu 3 tingslag. — (Sp. 244) I der *ecklesiastika* indelningen ha vidtgående förändringar vidtagits genom upprättandet af Borgå svenska stift. Ecklesiastikt är N. sålunda nu deladt mellan Borgå svenska stift (Helsingfors svenska prosteri, Raseborgs prosteri och Domprosteriet) samt Tammerfors stift (Helsingfors, Lojo och Iittis prosterier), hvarjämte Fredrikshamns prosteri tillhör Viborgs (f. d. Nyslotts) stift. — (Sp. 244) N:s *folkmängd* uppgick 31 dec. 1923 till 462,632 pers., hvaraf 223,962 i städerna och 238,670 på landsbygden. Enligt folkräkningen 31 dec. 1920 voro 61,4 proc. finsktalande, 37,9 proc. svensktalande och 0,7 proc. talande andra språk. Frågan om N:s första bebyggelse har varit föremål för en liflig vetenskaplig diskussion. Bland inlägg i denna må nämnas A. Hackman, "Om N:s kolonisation under järnåldern" (i "Hist. tidskr. för Finland", 1917), H. Pipping, "Till frågan om bosättningsförhållandena i östra N." (i samma tidskr., 1919), samt i samlingsarbetet "Det svenska Finland", II,1 (1922) tre uppsatser: A. Hackman, "Fornfynden", T. E. Karsten, "Ortnamnens vittnesbörd", och G. Nikander, "Det svenska bosättningsområdet i historisk tid". O. B—n.

***Nyland.** Municipalsamhället utvidgades 1913 och omfattar 59 har med 585 inv. (1924). Alla stadsstadgorna tillämpas numera. Af banker finns nu endast afd.-kontor af A.-b. Sv. handelsbanken.

***Nylander** (sp. 247). — 2. S. O. N. dog 26 dec. 1920. Han var 1915—20 led. af Första kammaren för Älfsborgs län, var sedan 1913 ordf. i länets skogsvårdsstyrelse och 1915 led. af kyrkomötet.

***Nylander.** — 2. (Sp. 249) John William N:s *Samlade berättelser* (I—III, "Sjöfolk") utkommo 1918, en 4:e samling "Sjöfolk" 1921. A. H.

Nylander, Oskar Erik, verkställande direktör i Sveriges allmänna exportförening, f. 30 jan. 1885 i Linköping, idkade språk- och affärsstudier i Tyskland, England och Frankrike, blef filos. kandidat i Uppsala 1908, sekreterare i Sveriges allmänna exportförening 1909, handelsattaché vid svenska beskickningen i Konstantinopel 1911, direktörsassistent i Sveriges allmänna exportförening 1915 och är sedan s. å. dennas verkställande direktör. Under hans ledning har föreningen omorganiserats och kraftigt utvecklats. Han är hufvudredaktör för "Svensk export" och Exportföreningens tidskrifter på främmande språk. Han har anlitats vid en mängd kommittéutredningar, bl. a. rörande Utrikesdep:s omorganisation, reformering af det kommersiella informationsväsendet, Hjälpkreditkommittén. N. var 1923 led. af styrelsen för Göteborgsutställningen och dess exportutskott, af styrelserna för Sveriges

deltagande i utställningen i Rio de Janeiro 1922 och konstindustriutställningen i Paris 1925. Han var 1917—19 led. af Stockholms stadsfullmäktige och är sedan 1918 en af Stockholms stads representanter i Andra kammaren, där han tillhör Landtmanna- och borgarepartiet. Led. af Stockholms stads frihamnskommitté 1916, tillhör han sedan 1917 frihamnsnämnden. Af finansrådet var han led. 1917. Bland N:s skrifter märkas, förutom inlägg i exportfrågor i tidningar och tidskrifter, *Exportteknik* (1911), *Levantens handelsförhållanden* (1915) samt *Export- och importhandbok* (1918; tills. med E. Berg och N. Janhekt).

***Nylanders (Alméns) reagens.** Rad 2 *står* kvantitativ *bör vara* kvalitativ; sista raden *står* reaktion *bör vara* utfällning. K. A. V—g.

***Nylands län.** Efter områdesregleringar i samband med bildandet af Hyvinge och Kuusankoski nya socknar är länets areal 11,466 kvkm. I länet finnas numera 43 landskommuner, hvarjämte köpingskommunerna Grankulla och Haga tillkommit. 462,632 inv. (1923). O. B—n.

Nylén, Per Gustaf, sjökapten, f. 1 febr. 1793 i Falun, d. 17 april 1870 i Stockholm, gick till sjöss 1806, förde som kofferdikapten segelfartyg 1818—37 och blef 1838 befälhafvare på hjulångaren ''Svithiod'', när denna af rederiet Schön & co. insattes på linjen Stockholm—Kalmar—Ystad—Lübeck, Sveriges första passagerarlinje till kontinenten, förut ett par år trafikerad med en engelsk ångare, som nu utträngdes. N. befor oafbrutet och inarbetade grundligt denna viktiga ångbåtslinje ända till 1869 (från 1841 på ''Gauthiod'', senare på ''Bore'' och från 1858 på ''Svea''), högt uppskattad af den resande allmänheten och 1862 hyllad med hedersborgarskap i Lübeck. Hans brefväxling med sin hustru bildar underlag för Lotten Dahlgrens bok ''Gubben Nylén. Brev från en svensk sjöman'' (1920). V. S—g.

Nylund, Sven Johan, skolman, ämbetsman, f. 6 sept. 1872 i Södra Lundby, Skaraborgs län, aflade 1892 folkskollärarexamen i Karlstad, tjänstgjorde som seminarielärare där och anställdes 1895 vid Stockholms folkskolor. 1912—18 var han led. af lärarlönenämnden. Efter upprepade förordnanden inom Folkskolöverstyrelsen blef han 1918 e. o. och 1919 ord. undervisningsråd. Vid sidan af lärar- och ämbetsmannaverksamheten har N. som sekreterare i Sveriges allmänna folkskollärareförening 1904—22 nedlagt ett för folkskolans utveckling betydelsefullt arbete. Han har författat läroböcker, tidnings- och tidskriftsartiklar, utredningar (dels i kommittébetänkanden, dels i tidskr. ''Föreningen'', som han 1904—22 redigerade) och den uppmärksammade skriften *Vår folkskola* (1924). K. E. S—g.

Nylund, Bengt Atle, författare, f. 4 nov. 1885 i Järbo, Gäfleborgs län, student 1905 och juris kandidat 1917 i Uppsala, har utgett flera friskt och fantasirikt skrifna ungdomsböcker, bl. a. *Junker Karls äventyr* (1920), *Bland kannibaler och urtidsdjur* (1921) och *Försvunnen i vildmarken* (1923). Ända sedan skolåren oafbrutet bunden vid sjukbädden, har han i *Vi och vår sjukdom* (2 uppl. 1924) behandlat de lidandes själsliga hygien. E. N. S—g.

Nyman, Hilding Elof, konstnär, f. 8 mars 1870 i Göteborg, studerade i Konstnärsförbundets skola 1898—1900, har målat porträtt m. m., men egnade sig hufvudsakligen åt teckning, har lämnat humoristiska teckningar till ''Strix'' (1897 ff.) och andra Stockholmstidningar, illustrerat barnböcker o. a. N. är representerad bl. a. på Nationalmuseum, museerna i Göteborg och Östersund. G—g N.

Nyman, Alf Tor, filosof, f. 12 mars 1884 i Farhult, Malmöhus län, filos. doktor i Lund 1914, var stipendiat vid universitetets fysiologiska institution 1906—07 och studerade vid Köpenhamns universitet 1908 och vid Berlins 1911 och 1913. 1915—18 var han musikrecensent i ''Stockholms dagblad'' och blef 1918 docent i teoretisk filosofi i Lund. Frukter af sina arbeten vid fysiologiska institutionen offentliggjorde N. i afh. *Studien über die adaptationszeiten für das hell- und dunkeladaptierte auge* (i ''Skand. archiv für physiol.'' 1907). Som filosofisk författare debuterade N. med *Kämpande intelligens* (1911), en samling spirituella essayer öfver Maeterlinck, Nietzsche, Przybyszewski, Anatole France, Dubos och Paul Ree samt en knippa originella aforismer. Den lefvande, åskådliga stil, som utmärker arbetet, har han vetat behålla och smidigt använda äfven vid behandlingen af de mest abstrakta ämnen, såsom vid återgifvandet af Avenarius' grundtankar i *Kunskapsbiologi och deskriptionsteori hos Richard Avenarius* (1914), den kritiska studien af *Kants väg* (1918) och det skarpsinniga uppvisandet af motsvarigheterna till Kants antinomier inom den klassiska grekiska filosofien i *Kring antinomierna, teser och antiteser inom föraristotelisk filosofi* (i ''Skrifter utg. af Vet. soc. i Lund'' 1920) och *Antinomierna i Aristoteles' fysik* (i ''Lunds univ:s årsskr.'' 1921). N. har öfversatt och inledt ''Kants afh. om fred och rätt'' (1915). S—e.

Nymarxi'sm. Se H. K. Marx. Suppl.

Nyminut. Se Vinkel, sp. 689.

Nymphæeæ, *bot.*, detsamma som *Nymphæaceæ*.

***Nynäshamn** omfattar nu 1,219 har. 3,713 inv. (1924). I N. finnas nu afd.-kontor af A.-b. Sv. handelsbanken samt Södermanlands ensk. bank. Bland nyanläggningar märkas Sv. a.-b. Nobel-Diesels (stift. 1918; aktiekapital 3,025 mill. kr.) verkstäder för tillverkning af diesel- och råoljemotorer. Ett af stiftelsen Oskar II:s och Sofias guldbröllopsminne upprättadt barnsanatorium med 23 platser invigdes 1922. De tre hotellen på Trehörningen ha 1918 inköpts af Pensionsstyrelsen till kuranstalt för reumatiska och nervösa åkommor. E. A—t.

Nyodlingsfond. 1906 bildades en statens lånefond för att främja uppodling af till åker lämplig jord i Norrland och Dalarna, benämnd Norrländska nyodlingsfonden, och 1914 en liknande fond, benämnd Allmänna nyodlingsfonden, för öfriga delar af riket. Lån från dessa fonder utlämnas genom hushållningssällskap och landsting, som ha att insända ansökningar om lån till Landtbruksstyrelsen, hvilken besluter om lånen samt om tider för hvarje företags påbörjande och afslutande. Lån få beviljas åt jordegare och brukare af annans jord med belopp icke öfverstigande $^3/_4$ af den uppskattade kostnaden för uppodling och afdikning (utom täckdikning), dock högst 500 kr. per har. Lånen äro under 2 år räntefria och amorteringsfria, men därefter skall årligen amorteras $^1/_7$ och betalas i ränta 3 proc. till Norrländska och 4 proc. till Allmänna fonden. Senaste

stadgar för fonderna äro af 17 juni 1921. Från Norrländska fonden få f. n. utlämnas lån å tills. 1 mill., från Allmänna å 500,000 kr. årligen. H. J. Dft.

*Nyon. Slottet Prangins beboddes april 1919—april 1921 af exkejsar Karl och hans familj.

Nyprotestantismen, i allmänhet det senare och innevarande skedet af den evangeliska kristendomens historia till skillnad från den äldre protestantismen, den s. k. gammalprotestantismen. Då man i motsättningen mellan gammal- och nyprotestantism också inlägger en åtskillnad mellan två artskilda typer, kan man ock tala om en i nutiden kvarlefvande ”gammalprotestantism”. Om den tidpunkt, vid hvilken det ”nyprotestantiska” skedet skulle taga sin början, kunna olika meningar göra sig gällande. I allmänhet torde man vara benägen att räkna det gammalprotestantiska skedet ung. till 1600-talets slut eller m. a. o. till den tid, då den s. k. protestantiska ortodoxiens herravälde började upphöra och dess teologi begynte förvittras. Denna ståndpunkt intar t. ex. E. Troeltsch i sin monumentala framställning af protestantismens inre utvecklingsgång (i samlingsverket ”Die kultur der gegenwart”). ”Nyprotestantismens” framträdande ställes då i förbindelse med och göres närmast beroende af de stora och djupgående förvandlingar, som vid denna tid framträdde inom kulturlifvet i fråga om världsbild och allmän lifsåskådning. Diskuteras kan emellertid, om denna gränslinje verkligen, hvad kristendom och teologi beträffar, bestecknar det mest betydelsefulla skiljemärket inom den evangeliska kristendomens historia. Det kan framhållas, att pietismen, hvad den allmänna kristendomsuppfattningen angår, närmast representerar en ”gammalprotestantisk” typ, och det kan likaledes sägas, att upplysningstidens och rationalismens teologi mera har karaktären af en fortgående upplösning af den gamla ”ortodoxien” än af en egentlig nybegynnelse. Det vill synas, som om den af Troeltsch dragna gränslinjen mera hade sin grund i allmänt kulturella synpunkter än i kristendomens och teologiens egna. Under sådana förhållanden torde kunna ifrågasättas, om icke den djupaste klyftan inom den evangeliska kristendomens historia borde förläggas till tiden efter Kant och om alltså icke den s. k. nyprotestantismen lämpligen borde anses begynna med romantikens och idealismens tid, alltså dateras ung. till 1800-talets början. G. A—n.

Nyquist, Otto Ludvig, norsk militär och militärskriftställare, f. 17 aug. 1835 i Drammen, d. 25 aug. 1894 i Kristiania, blef 1856 underlöjtnant vid infanteriet, 1875 kapten vid generalstaben, 1889 öfverste och kårchef samt 1890 generalmajor och chef för Trondhjemska inf.-brigaden. 1873 blef han adjutant och 1889 öfveradjutant hos konung Oskar II. 1878—90 var han red. af ”Norsk mil. tidsskr.” Framstående militärskriftställare, skref han, utom en mängd uppsatser i ”Norsk mil. tidsskr.”, hvaribland den prisbelönta afhandlingen *Om infanteriets masseskydning*, bl. a. *Om generalstabsinstitutionen* (1869), *Om kompaniets taktiske og administrative betydning* (1870), *Om Hurumlandets befæstning* (1879) och *Norges krigspolitiske stilling* (1884). — 1871 blef N. led. af sv. Krigsvet. akad. H. J—dt.

*Nyrén, Magnus, dog 16 jan. 1921 i Stockholm. Efter afskedstagandet från vicedirektörskapet i Pulkova flyttade N. tillbaka till Sverige. Då till följd af revolutionen 1917 den honom af ryska regeringen tillförsäkrade pensionen ej utbetalades, anslog riksdagen 1919 (på motion af Hj. Branting) åt honom ett motsvarande belopp (5,760 kr.) att utgå fr. o. m. 1 jan. 1918. Han skref *Johan Oskar* (*Oscar Andreevitsch*) *Backlund* (i ”Levnadsteckn. över K. Sv. Vet. akad:s led.”, bd 5, 1918).

Nyrén, Janne, missionsföreståndare, f. 21 april 1864 i Tjörnarp, Kristianstads län, studerade i missionsskolorna i Vinslöf och Kristinehamn, var anställd som predikant i Landskrona 1889—94, i Nyköping 1895—97 och i Stockholm 1897—1918 samt valdes till Sv. missionsförbundets missionsföreståndare från 1 okt. 1918. N. är led. af såväl Svenska som Nordiska missionsrådet samt af International missionary council i London och af kontinentala missionsutskottet. Han har inspekterat Sv. missionsförbundets missionsfält i Kina (juni 1919—maj 1920) och Kongo (juni—dec. 1921). N. har skrifvit *På nya vägar och gamla stigar* (1920), *Bland skördemän i Kongo* (1922) och *Tanke och liv* (1924). A. K.

*Nürnberg hade 352,675 inv. 1919. Bland nya anläggningar märkas: kommunalt konserthus (i den forna Katarinakyrkan), tillbyggnad till Germanisches museum (1920), konstutställningsbyggnad (1913), högskola för handel, industri och allmän folkbildning (1919), nytt trafikmuseum (1921), musikkonservatorium (1922) m. m.

Nürnbergerdockan (*La poupée de Nuremberg*), komisk opera med musik af Adolphe Ch. Adam (se denne, sp. 126) till librett af Ad. de Leuven och V. A. de Beauplan, uppf. i Stockholm f. g. 1853.

*Nyrop. — 2. Camillus N. dog 6 aug. 1918 i Köpenhamn. Han var ordf. för Teknologisk institut 1907—15 (därefter hedersordf.), för Kunstindustrimuseet 1908—15, för Dansk hist. fællesforening 1909—11. Se E. Nyström, ”C. N.” (1922). — 3. Kristofer N. höll föreläsningar 1918 vid Göteborgs högskola och 1921 vid Sorbonne, är led. af en rad utländska vetenskapliga sällskap, hedersdoktor i Paris och Strassburg samt fick 1917 Prix Saintour. Under Världskriget ställde han sig afgjordt på fransk sida och försvarade de allierades sak i många broschyrer och artiklar. Till sv. ha öfversatts ”Frankrike” (1916) och ”Är krig kultur?” (1917). Af *Ordenes liv* utkom 2:a delen 1924. — 4. Martin N. dog 18 maj 1921 i Köpenhamn. Han var 1911—14 vicedirektör för akademien. 1919 fick han den stora Tessinska guldmedaljen af svenska konstakademien. 2—4. P. E—t.

Nys [niss], Ernest, belgisk folkrättslärd, f. 1851, d. 1920, var professor i Bruxelles och led. af Cour d'appel där. Han var medlem af Permanenta internationella skiljedomstolen i Haag. N:s arbeten utgöras dels af studier öfver krigets rätt och de politiska idéerna, dels af öfv. af engelska arbeten i internationell rätt. N. medverkade äfven i ”Revue du droit international” och var medlem af Institut de droit international (se d. o.). Rld.

Nysekund. Se Vinkel, sp. 689.

*Nysilfver. Om *Christoflemetall* se Christofle, Ch. — Det i handeln förekommande nysilfret innehåller ofta alltför litet nickel, hvarige-

nom dess färg mera erinrar om mässing än om silfver. K. A. V—g.

***Nyskoga** är enl. K. M:ts förklaring 5 maj 1922 annexförsamling till Norra Ny. 585 inv. (1925).

***Nyslott.** — 2. (Fi. *Sa'vonlinna*) Staden beröres af sammanbindningsbanan mellan Karelska och Savolaksjärnvägarna. Bandelen N.—Elisenvaara (vid Karelska banan) blef färdig 1908, dess fortsättning västerut N.—Pieksämäki (vid Savolaksbanan) 1914. 4,556 inv. (1923). O. B—n.

***Nyslotts stift.** Vid nyregleringen af stiften 1924 öfverfördes Heinola kontrakt till Tammerfors stift samt Viborgs svenska och tyska församlingar till Borgå stift. Areal 66,322 kvkm. 851,800 inv. (1923). Biskopssätet flyttas 1 juli 1925 till Viborg, hvarefter stiftet benämnes Viborgs stift. O. B—n.

Nysockensjön, en 19 kvkm. stor sjö, 70 m. ö. h., i Ny m. fl. socknar, Värmland, nära 10 km. n. v. om Arvika. Dess västra vik, Flagan, mottar vid Åmot tillflödet från Bysjön; sjön afrinner vid Ottebol genom Byälfven. O. Sjn.

***Nystad.** Staden står sedan 1924 i järnvägsförbindelse med Åbo (72 km.). 4,352 inv. (1923). — 2. Landsförsamlingen utgör äfven självständig landskommun, Vehmo domsaga och härad. Areal 37 kvkm. 1,171 inv. (1923). O. B—n.

***Nystfot** l. Nystvinda. Fig. i hufvudarb. (fr. Nord. museet) är missvisande och afbildar en härfvel, hvilket redskap nyttjas för garnets *upphärfning* från spinnrockens rulle. Vefven kringföres därvid med ena handen, medan den andra för garnet. Nystfot l. nystvinda däremot gör tjänst vid garnets *uppnystning* från en på redskapet upphängd härfva. Nystfötter finnas af olika konstruktioner, men på dem anbringas härfvan i *horisontal* ställning, hvarjämte de alltid äro ställbara för att passa till härfvors växlande storlek.

Nystfot.

I vidstående fig. afbildas en nystfot (af annan konstruktion än den i hufvudarbetets art. beskrifna).

***Nyström** (sp. 285), P. A. — N. var fader till Karl L. H. N. (se denne, sp. 286). Ang. det af N. ritade biskopshuset (som inom kort blef museibyggnad) i Lund se Brunius, K. G. Suppl.

***Nyström** (sp. 286), A. Ludvig V., dog 27 juli 1921.

***Nyström** (sp. 286). 1. Karl L. H. N. var son till den i hufvudarbetet (sp. 284—286) omnämnde arkitekten Per Axel N. — 2. Erik Torsten N. var 1914—17 anställd vid Kinas geol. undersökning. Han blef filos. licentiat vid Stockholms högskola i ämnet geologi och mineralogi 1919 och återkallades till Schan-si-universitetet 1920 och är chef för dess geol. sektion. Han har grundlagt ett forskningsinstitut i Schan-si, som är högkvarter för vetenskapliga undersökningar, utförda af svenska och kinesiska forskare, samt publicerar skrifter i vetenskapliga ämnen. Af hans arbete *Det nya Kina* utkom äfven d. II, 1913. N. har mandarins rang. — 3. Erik Gunnar N., den föregåendes broder, universitetslärare, kirurg, medicinsk förf., f. 19 april 1877 i Stockholm, med. licentiat vid Karolinska institutet 1902 och doktor där 1907, var docent i kirurgi där 1908—16 och vid universitetet i Uppsala 1916—21 samt utnämndes 1921, efter att 1916—19 och några månader 1921 ha upprätthållit professuren i ämnet, efter kallelse utan ansökan till professor i kirurgi vid nämnda universitet. Han tjänstgjorde vid Lennanders kirurgiska poliklinik i Uppsala, 1904—06 som underkirurg och föreståndare för dess röntgenafd., och var 1907—09 t. f. lasarettsläkare vid efter hvartannat 6 af våra större landsortssjukhus samt under docenttiden i Stockholm förordnad dels som tjänstgörande öfverläkare med undervisningsskyldighet vid Serafimerlasarettets kirurgiska klinik och poliklinik, dels som underläkare och t. f. öfverläkare vid Sabbatsbergs sjukhus' kirurgiska afd. m. m. 1911—16 var han lärare i kirurgi vid Tandläkarinstitutet. Under ett flertal utländska resor har han studerat den organiserade kancerforskningen och nyare behandlingsmetoder för kancer, krigskirurgi (i Tyskland och vid tyska västfronten 1915) och sjukhusbyggnadskonst samt bevistat ett antal kancer- och kirurgkongresser. Han är sedan 1910 Sv. kancerför:s generalsekreterare, sedan 1918 Arméförvaltningens sjukvårdsstyrelses vetenskapliga råd och sedan 1921 verkst. direktör vid Akademiska sjukhuset i Uppsala. Bland N:s många vetenskapliga skrifter förtjäna särskildt omnämnas hans studier öfver blindtarmsinflammationens behandling (1907, 1908, 1917), inledda med gradualafh. *Studier över resultaten av behandling för appendicit vid Akademisjukhuset i Upsala* (1907), öfver lokal bedöfning (1904), *Klinische beiträge zu dem osteoplastischen ersatz der unterkieferdefekten* m. fl. Arbetet *Über thoracoplastik bei lungentuberkulose* (1914) var det första i ämnet i Sverige. *Om skelettsystemets smärtsinne* (1917) grundar sig i väsentliga delar på experiment efter uppborrning af vadbenet på förf. själf. N. har dessutom skrifvit bl. a. en lärobok i *Anatomi och fysiologi* (1915) för sjuksköterskor och delar i "Nordisk lärobok i kirurgi" (1920). I all synnerhet har N. som sekreterare i Sv. kancerföreningen nedlagt ett mycket värdefullt arbete, som också fört till vidlyftiga och uppmärksammade skrifter öfver kräftsjukdomarna i Sverige. 3. C. S—g.

***Nyström** (sp. 287), Anton K., har ytterligare skrifvit bl. a. *Judarne förr och nu samt judefrågan i östra Europa* (1918) och *Världskatastrofen och medlen till mänskligheten räddning* (1922).

***Nyström** (sp. 289), G. Alfred. *J. O. Wallins* staty blef af N:s efterlämnade anhöriga gjuten i

brons och skänkt till Solna församling, där den uppställdes vid prästgården (aftäckt 15 okt. 1922).

*__Nyström__ (sp. 289), J. F., dog 18 juli 1918 i Stockholm. — Han var led. af Andra kammaren 1912—14 och tillhörde från 1916 ånyo Första kammaren (för Stockholms stad). Han var led. af konstitutionsutskottet äfven vid 1914 års riksdag och var 1917—18 led. af särskildt utskott. Af civilkommissionen var han led. till 1915, af löneregleringsnämnden för lärarpersonalen till 1914. I Stockholms stads folkskoledirektion var han vice ordf. sedan 1914. N:s inflytande i riksdagen var under hans sista år stadt i aftagande. Från ordförandeskapet i Allmänna valmansförbundets Stockholmsdistrikt afgick han 1917. N. var utpräglad opportunitetspolitiker, hade en mycket stor och uppöfvad formell begåfning och var genom vinnande personliga egenskaper synnerligen väl egnad för samarbete i riksdagsutskott, kommittéer och organisationer af skilda slag. Hans flit och produktivitet såsom populärvetenskaplig författare voro anmärkningsvärda.

*__Nyström__ (sp. 290), K. G., dog 30 dec. 1917.

Nyström, Karl (Carl) Alfred, ämbetsman, fysiker, f. 12 april 1831 i Tierps socken, Uppsala län, d. 19 aug. 1891 på Gryt, Södermanlands län, student i Uppsala 1849, blef 1854 tjänsteman inom telegrafverket, där han 1873—79 var t. f. föreståndare för telegrafverkets undervisningsanstalt, 1881 blef byråchef och 1887—90, på egen ansökan, var direktör vid Stockholms centraltelegrafstation. N., som på sin tid var en af telegrafiens främsta målsmän i vårt land, konstruerade 1855 för dubbeltelegrafering en kontinuitetsbevarande nyckel, upprättade förslag till undervisningens ordnande vid telegrafen, utarbetade schema för linjeundersökningarna samt författade *Lärobok i telegrafi* (1869; 2:a uppl. 1878) och *Handbok i telefoni* (1885) samt fysiska afh. i Vet. akad:s handl. (1862, 1873, 1876). Han var svenskt ombud vid 1881 års internationella kommitté i Paris för uppgörande af förslag till internationella enheter inom elektricitetsläran och elektrotekniken. Som inspektör vid städernas allmänna brandstodsbolag (1870—81) utgaf han *Om eldsläckningsväsendets ordnande i våra städer och köpingar* (1871) med en brandordning af grundläggande betydelse på området och tog initiativ till brandchefsmöten (se Brandchef). En ff N. 1853 utg. *Sifferräknelära* utkom i 25 uppl.

Nyström, Edvard Torbjörn, veterinär, högskollärare, f. 26 mars 1863 i Falun, filos. licentiat i Uppsala 1889, aflade 1892 veterinärexamen vid Veterinärinstitutet i Stockholm, antogs 1892 till adjunkt i husdjurens anatomi, fysiologi och sjukdomslära vid Ultuna landtbruksinstitut, blef 1898 vid Strömsholms hingstdepå stuteriveterinär samt lärare i veterinärkunskap och hofbeslagslära och förordnades 1899 till professor i husdjursskötsel m. m. och veterinärrättsvetenskap vid Veterinärinstitutet i Stockholm. N. har författat bl. a. *Redogörelse för japanska fisksamlingen vid Uppsala universitets zoologiska museum* (i Vet. akads. handl. 13, afd. IV), *Hufvuddragen af hästens yttre och inre kroppsbyggnad* (1898), *Hvart har den s. k. hälsingehästen tagit vägen?* (1905), *Hästens exteriör i bilder* (1906), *Nötkreaturens, fårets, getens och svinets ytterlära, afvelslära och hälsovårdslära* (i "Landtbrukets bok", d. 5,2, 1913), uppsatser i facktidskrifter och ett stort antal artiklar i Nordisk familjebok. J. V—m.

Nyström, Frants Eiler, dansk historiker, f. af svenska föräldrar 2 mars 1874 i Köpenhamn, student 1897, studerade historia, utan att ta ämbetsexamen, var 1898—1907 anställd i Rigsarkivet och är sedan 1919 underarkivarie där; sedan 1913 är han kommissionär för norska Riksarkivet. Han har utgett många personalhistoriska, topografiska och teaterhistoriska arbeten, såsom *Offentlige forlystelser i Frederik den sjettes tid* (2 bd, 1910—13), *Sölleröd sogn* (1911) och *Camillus Nyrop* (1922). 1918 blef han filos. doktor på afh. *Den danske komedies oprindelse*. Han har ombesörjt utgifningen af Luxdorphs "Dagböger" (1915 ff.) och "Skuespiltekster fra komediehuset i Lille Grönnegade" (1920 ff.). P. E—t.

Nyströmer, Carlos, ingenjör, f. 5 okt. 1846 i Visby, d. 23 dec. 1913 i Stockholm, utexaminerad från Teknologiska institutet, kom 1872 till Buenos Aires, där han 1890 antogs till chefsingenjör för vatten- och kloakväsendet och som sådan planlade och utförde ett storartadt regleringsarbete inom Saladoflodens vattenområde, hvarigenom de förödande periodiska öfversvämningarna förebyggdes. N. testamenterade bl. a. 60,000 kr. till Tekniska högskolan till en fond (afsedd att växa till 1/2 mill. kr.) för resestipendier för yngre ingenjörer inom väg- och vattenbyggnadsfacket.

*__Nyström-Stoopendaal,__ Jenny, föddes 13 juni 1854.

*__Nysund.__ Värmlandsdelen af N. öfverflyttades 1 jan. 1923 i administrativt och judiciellt hänseende till Örebro län. 2,786 inv. (1925).

*__Nysätra.__ 1. Tingslaget ingår nu i Degerfors fögderi. 16,283 inv. (1925). — 2. N. skall enligt k. resol. 17 mars 1922 jämte Långtora och Härkeberga framdeles förenas med Biskopskulla till 1 pastorat. 807 inv. (1925).

*__Ny tid.__ Redaktör och ansvarig utgifvare är sedan 1918 Johan Emil Rosén, f. 1875. Tidningen utkommer äfven om söndagarna. Den utges i en middagsupplaga för Göteborg och en morgonupplaga för landsorten.

Nyttokonst (ty. *nützkunst*), konst, afsedd för det hvardagliga lifvets behof, alltså möbler, husgeråd o. d.

Nyårsgåfva, skans. Se Sauön.

Nyängsfältet, järnmalmsfält (svartmalm) i Torsåkers socken, Gäfleborgs län. 1922 erhöllos där 563 ton prima malm och 2,666 ton anrikningsmalm, hvaraf i Långnäs anrikningsverk framställdes 351 ton slig. Gruffältet eges af Nyängs a.-b. (intressenter: Hofors, Sandviken och Forsbacka) och är anslutet till Långnäs grufförvaltning. O. Sjn.

*__Nådendal.__ Staden är numera genom en bibana till Raisio station förenad med järnvägen Åbo—

Nystad. Bokstäfverna *Vg* i stadens vapen syfta på dess lat. namn (*Vallis gratiæ*). Merimasku kapell är nu självständigt pastorat. Invid N. ligger Kultaranta (se d. o. Suppl.). 806 inv. (1923). — 2. Landsförsamlingen är äfven självständig landskommun, Masku domsaga och härad. Areal 50 kvkm. 1,129 inv. (1923). O. B—n.

***Nås.** — 2. De till Säfsnäs kommunalt hörande byarna inom N. äro från 1 maj 1918 äfven i ecklesiastikt hänseende förenade med Säfsnäs. 2,533 inv. (1925).

***Nås och Malungs domsaga** är nu delad på Västerdals och Ofvansiljans fögderier. 29,410 inv. (1925).

***Näbbhvalen**, *zool.* Se ock Ziphiinæ.

***Näckros.** Om röd näckros se d. o.

Näckrosväxter, *bot.*, namn på fam. *Nymphæaceæ*.

***Näckten** har en areal af 93 kvkm. samt en längd i n.—s. af nära 40 km.

***Näflinge** (officiell form Nävlinge) hade 720 inv. 1925.

***Näfvekvarn.** Sedan större delen af skogsarealen 1916 frånsålts, omfattar landtegendomen 1,429 har, hvaraf 252 har åker. Tax.-v. 373,300 kr. (1924). Bruket, som tillverkar spisar, kaminer, vattenvärmare, kokkärl samt andra hushållsartiklar äfvensom konstgjutgods (tillv.-v. omkr. 1 mill. kr.), sysselsätter 200 arb. och är tax. till 1,052,200 kr. O. Sjn.

***Näfvelsjö** (officiell form Nävelsjö) hade 918 inv. 1925.

***Nälden** har en areal af 43 kvkm.

***Nämdö** blef 28 april 1922 annexförsamling och är nu annex till Dalarö. 248 inv. (1925).

Nämdöfjärden, betydande fjärd i Stockholms skärgård, mellan Nämdö, Runmarö och Ingarölandet, öfvergår mot n. v. i Ingaröfjärden, mot s. i Jungfrufjärden, mot n. ö. i Kanholmsfjärden. O. Sjn.

***Nämnd.** 1. Om häradsnämnden se Westman, ''Den svenska nämnden'' (I, 1912), Kallenberg, ''Svensk civilprocessrätt'' (I, 2:a uppl. 1923), och Hassler, ''Nämnd och jury'' (i ''Sv. tidskr.'' 1924). A. H.

***Nämndeman.** Om nämndemansval och om behörighet att vara nämndeman stadgas i kap. 1 § 1 Rättegångsb., sådant detta lagrum lyder enligt lag 7 maj 1917, i § 2 samma kapitel i lydelse enligt lag 24 maj 1918 samt i § 3 nämnda kapitel, som fått sin lydelse bestämd genom förordn. 19 juli 1872. Förändringarna genom 1917 och 1918 års lagstiftning äro ej af ingripande betydelse. Genom lagen 22 juni 1923, innefattande bestämmelser ang. kvinnas behörighet att inneha statstjänst och annat allmänt uppdrag, har kvinna blifvit valbar till nämndeman. Denna lagstiftning träder i kraft 1 juli 1925, enligt en af riksdagen 1925 därom antagen och af K. M:t utfärdad lag. Se vidare Kallenberg, ''Svensk civilprocessrätt'' (I, 2:a uppl. 1923). Om vattenrättsnämndeman se Vattendomstol. A. H.

När damerna föra krig (*Bataille de dames*), kvick och framgångsrik komedi af Scribe och Legouvé, uppf. i Stockholm f. g. 1851.

Närdingen, en omkr. 6 kvkm. stor sjö, 9 m. ö. h., i Edsbro, Ununge m. fl. socknar i Roslagen, 15 km. lång och vanligen smalare än 500 m., afrinner genom Schebo ström till Edeboviken. O. Sjn.

***Näring** 2. (Sp. 326 rad 29) Kväfve upptas af växterna äfven i form af ammoniumsalter. Om växternas näringsupptagande genom rötterna se äfven Assimilation 4 i Suppl. K. A. V—g.

Näringsenheter. Se Fodervärde. Suppl.

Näringsgula 1. Deutoplasma (Deuteroplasma), den del af djuräggets gula, som tjänar till embryots näring under dettas utveckling, men ej spelar någon aktiv roll i dess uppbyggande. Se vidare Ägg, sp. 1165—70. L—e.

***Näringslegitimationsbevis.** Se äfven Legitimationsbevis. Suppl.

Närkamp, *idrottst.* Se Boxning. Suppl., sp. 775.

***Närke.** Se Nordisk familjeboks karta öfver Sverige, bd XXIX, blad 4—5. — Om alunskifferns värde som råmaterial för tillverkning af bränn- och smörjoljor se Alunskiffer. Suppl. N. är den provins, där alunskiffern är rikast på olja och där alunskiffer af dylik god kvalitet finns i största mängd. Försök att exploatera alunskiffern för oljeutvinning pågå, men torde ännu ej ha hunnit nämnvärdt öfver försöksstadiet. K. A. G.

***Närpes.** 1. Från domsagan ha Storå, Östermark och Bötom socknar öfverförts till Kauhajoki nybildade domsaga. Areal nu 2,486 kvkm. 50,238 inv. (1923). — 2. Socknen hör numera till Närpes' härad samt i kyrkligt hänseende till Borgå (svenska) stift. Areal (exkl. Kaskö stad) 563 kvkm. 12,133 inv. (1923). — 3. Härad, bildadt genom delning af Ilmola härad, omfattande socknarna Sideby, Lappfjärd, Tjöck, Storå, Bötom, Närpes, Östermark, Korsnäs och Öfvermark. Areal 3,035 kvkm. 53,064 inv. (1923). 1—3. O. B—n.

Närs fyr. Se Närsholm. Suppl.

Närsholm, halfö på Gotlands sydöstra kust. På dess sydspets, Stångudden, ligger Närs fyr, på 57° 13′ 13″ n. br. och 18° 41′ 2″ ö. lgd fr. Gr., uppförd 1872 och 1887 för en kostnad af ung. 61,000 kr. Den består af 2 i ett 16,8 m. högt järntorn anbragta fyrljus, näml. en blänkfyr med hvitt sken, 20,8 m. öfver medelvatten, lins af 3:e ordningen, 10,000 hlj. styrka och 14 min. lysvidd samt en intermittent fyr med hvitt sken, 14 m. öfver medelvatten, lins af 6:e ordningen, 100 hlj. styrka och 8 min. lysvidd. E. A—t.

Närstridsledningsplan. Se Infanteriplan. Suppl.

När vi döda vakna (*Naar vi døde vaagner*), drama af Ibsen (se denne, sp. 320), uppf. i Stockholm 1900.

***Näs.** — 3. Arealen är nu 14,620 har. 1,272 inv. (1925). N. tillhör nu Östersunds kontrakt.

Näs, herrgård i Östra Stenby socken, Östergötland, vackert belägen vid en vik af Bråviken, omfattar $6^1/_4$ mtl, med en areal af 350 har, hvaraf 150 har åker. Tax.-v. 200,000 kr. (1924). Hufvudbyggnaden, ett envåningshus af sten, uppfördes omkr. 1840, två flyglar af trä äro från 1700-talet. N. såldes 1307 af hertigarna Erik och Valdemar till Abjörn Sixtensson (Sparre), kom på 1500-talet till kronan och tillhörde från 1635 bl. a. släkterna Rotkirch, Kurck, Löwen, Horn m. fl. Sedan 1911 tillhör det kammarherre Hj. Wernstedt. O. Sjn.

Näs, frälsehemman. Se Vikhus.

Näsberget, järnmalmsförekomst. Se Västerbotten, sp. 351.

***Näsby.** — 2. N. hade 2,440 inv. 1925. Patro-

natsrätten upphörde fr. o. m. 1922. — 4. Sedan Norrbottens fältjägarkår uppgått i Norrbottens regemente, förlagdt i Boden, är N. icke militär mötesplats.

*__Näsby.__ 1. Gods i Täby socken. Se Lamm 7 (äfven i Suppl.). — 3. Godset såldes 1915 till direktör A. Lindahl.

__Näsbyholm__, fideikommissegendom i Härads socken, Södermanland, 6 km. v. om Strängnäs vid Söderfjärden af Mälaren, omfattar 6 mtl med en areal af 1,165 har, hvaraf 305 har åker. Tax.-v. 250,000 kr. (1924). Egendomen bildades på 1640-talet af B. Uggla, tillhörde sedan släkterna Hierta och Taube samt gjordes 1758 till fideikommiss inom släkten Billberg och öfvergick 1809 till släkten Nauckhoff. Nuv. innehafvare är H. Nauckhoff. Ö. om gården vid Eldsundet ligger den bekanta Göksstenen (se d. o.). O. Sjn.

__Näsby villastad__, villaområde i Täby socken, Stockholms län, fördeladt på 3 partier, af hvilka det mest bebyggda invid Roslags-Näsby station å Roslagsbanan har en areal af 95 har och 80 bebyggda villatomter. Sammanlagda antalet afsönderade tomter är 220. Villastaden började anläggas 1908—09. O. Sjn.

__Näsfjället.__ 1. Ett 904 m. högt berg i Transtrands socken, Dalarna, nära norska gränsen. — 2. Ett 1,060 m. högt berg på gränsen mellan Dalarna och Härjedalen i Öster-Dalälfvens källområde. 1—2. O. Sjn.

__Näsfjärden__, fjärd af Mälaren n. om Svartsjölandet.

__Näsgräs.__ Se Tobakssurrogat.

__Näs—Horndals järnväg.__ Se Näs—Morshyttans järnväg. Suppl.

*__Näshulta__ hade 1,698 inv. 1925. Patronatsrätten upphörde fr. o. m. 1922.

*__Näshultasjön__ har en areal af 11 kvkm. och ligger 37 m. ö. h. O. Sjn.

__Näsijärvi pappfabrik__, grundlagd 1893, invid Tammerfors stad, Finland, i Pispala förstad (Norr-Birkkala socken). Eges af ett aktiebolag, A.-b. Näsijärven pahvitehdas osakeyhtiö (akt. kap. 2 mill. mk). Årsproduktion omkr. 2,000 ton papp och kartonstäder. O. B—n.

*__Näsinge__ hade 1,277 inv. 1925. Om minnesstenen vid Hällesmörk (se d. o. Suppl.).

__Näsk__, *text.* Se Spole.

__Näskefjärden__, vik af Bottenhafvet i Nätra socken, Ångermanland, s. v. om Örnsköldsvik. O. Sjn.

*__Näskott__ tillhör nu Ströms kontrakt, Härnösands stift. 1,578 inv. (1925).

__Näskubben__, klippfyr i Arholmaleden, på 59° 52′ 37″ n. br. och 19° 5′ 10″ ö. lgd fr. Gr., uppförd 1850 och ändrad 1889. E. A—t.

*__Näs—Morshyttans järnväg__ har å sträckan Västanhede—Näs ombyggts från smalspårig (0,891 m.) till normalspårig (1,435 m.). Å den öfriga sträckan, Västanhede—Morshyttan, har trafiken nedlagts, och i stället för denna del af ifrågavarande järnväg har från Västanhede till Horndal framdragits en ny normalspårig järnväg, som tills. med ofvannämnda ombyggda sträcka utgör en enskild järnväg under benämningen Näs—Horndals järnväg. Trafiken å denna öppnades 1 okt. 1921. F. P.

__Nässelkål__, *kokk.*, en läcker vårsoppa, kokt på de ännu icke uppspirande skotten af nässlor (se Urtica), som rensas, förvällas, finhackas tills. med litet körfvel eller gräslök, mjölbeströs och fräsas med smör samt kokas i buljong, som kryddas med socker, salt och hvitpeppar; serveras med förloradt ägg eller en halfva af hårdkokt ägg.

__Nässelsnärja__, *bot.*, svenskt namn på *Cuscuta europæa*.

__Nässelväxter__, *bot.*, namn på fam. *Urticaceæ*.

*__Nässjukdomar.__ Den å sp. 351, rad 8 uppifr. omnämnde danske läkaren hette Meyer (ej Meyn). Om honom se Meyer (sp. 380), H. V.

*__Nässjö.__ Socknen afskildes 1 maj 1919 från Barkeryd och bildar jämte staden N. eget pastorat i Växjö stift, Tveta kontrakt. 8,945 har. 1,632 inv. (1925).

*__Nässjö__ har 8,930 inv. (1925). Tax.-värdet å fast egendom var 1923 tills. 18,766,700 kr., hvaraf 452,200 kr. för jordbruksfastighet och 2,102,300 kr. för bevillningsfri; den bev.-taxerade inkomsten var s. å. 8,876,770 kr. N. har 37 fabriker med 729 arb. och ett salutillv.-värde af 10,089,640 kr. Förutom sparbank finnas afd.-kontor af Smålands- och Göteborgsbankerna samt Nord. handelsbanken. N. väljer riksdagsman tillsammans med länet i öfrigt. I Stadsparken skall enl. stadsfullmäktigebeslut 1925 resas en bronsbyst af stadens störste donator, källarmästaren K. Peterson (se d. o. Suppl.). Stadens vapen (se fig.) är en sköld af guld med ett blått kugghjul, däröfver en blå chef (ginstam) med tre grankottar af guld. O. Sjn.

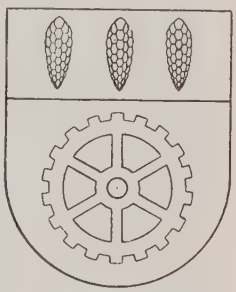

Nässjös vapen.

__Nässjö revir__ af Smålands distrikt och Jönköpings län omfattar Norra Vedbo härad; af Södra Vedbo härad socknarna Flisby och Norra Solberga; af Tveta härad socknarna Nässjö, Barkeryd, Järsnäs och Forserum; Västra härad utom socknarna Ödestuga, Fröderyd, Bäckaby, Södra Solberga och Ramkvilla; af Östbo härad del af Hagshults socken. Reviret, som är indeladt i 4 bevakningstrakter, omfattar 14,483 har (1920) allmänna skogar, hvaraf 6 kronoparker med en areal af 5,015 har. S—r.

__Nästaggen__, *anat.* Se Hufvudskål, sp. 1223.

*__Næstved__ hade 1921 med förstäder 11,793 inv. 1921. Järnväg till Ringsted öppnades 1924. P. E—t.

__Nätaren__, en 11 kvkm. stor sjö, 252 m. ö. h., i Järsnäs socken, Jönköpings län, afrinner genom Huskvarnaån till Vättern. O. Sjn.

__Näthinneaflossning__, Näthinneinflammation. Se Ögonsjukdomar, sp. 74, 75.

*__Nätra.__ 1. Tingslaget är nu deladt på Mellansels och Skogens fögderier. 18,546 inv. (1925). — 2. Socknen tillhör nu Nätra kontrakt, Härnösands stift. 5,447 inv. (1925). 1 o. 2. E. A—t.

__Nätrafjärden__, vik af Bottenhafvet i Nätra socken, Ångermanland, s. v. om Örnsköldsvik, med Köpmanholmens hamnplats. I dess innersta del utfaller Nätraån. O. Sjn.

__Nätra kontrakt__ är jämlikt k. br. 4 mars 1921 namn på Ångermanlands nordvästra kontrakt. 504,601 kvkm. 23,259 inv. (1921).

*__Nätra och Nordingrå domsaga__ ingår nu dels i Skogens, dels i Mellansels fögderi. 26,335 inv. (1925).

*__Nättraby.__ Arealen är 4,385 har, sedan öarna Saltö, Dragsö, Degelskär och Högaholm fr. o. m. 1915 införlifvats med Karlskrona stad. 2,382 inv. (1925).

__Nävelsjö__, officiell form för Näfvelsjö (se d. o., äfven i Suppl.).

__Nävlinge__, officiell form för Näfllinge (se d. o., äfven i Suppl.).

*__Nääs.__ Godsets dokumentariskt kända historia går tillbaka till 1529 (ej 1522), men slottsbyggnadens massiva grundvalar härstamma från den senare medeltiden. Genom ett af 1921 års riksdag beviljadt anslag å 50,000 kr. har en välbehöflig restaurering af byggnadens yttre möjliggjorts. Denna har, på grundval af en af d:r R. Holm uppgjord plan, verkställts 1921—23 under ledning af arkitekt A. Bjerke, hvarvid i det hela byggnaden återförts till sitt utseende i början af 1800-talet med ett arkitektoniskt något rikare midtparti. — Inom läroanstaltens verksamhet ha åtskilliga omläggningar gjorts, och arbetsområdet har under det senaste årtiondet vidgats. De ursprungliga kurserna i pedagogisk slöjd ha småningom öfvergått till att bli pedagogiska kurser, i hvilka såväl slöjden som de öfriga tid efter annan upptagna ämnena inordnats. Vid slöjdutbildningen söker man ge ökadt utrymme åt det individuella och konkreta och föra skolslöjden närmare den gamla hemslöjden. Genom sina lek- och idrottskurser har N. blifvit centralhärden i Sverige för studiet och öfvandet af friluftsleken och de idrottsliga lekarna, och likaså ha dessa kurser mer än något annat gjort våra gamla sånglekar och dansvisor kända och älskade och åt dem återeröfrat en plats i svensk ungdoms nöjeslif. N. har blifvit ett slags sommarhem för uppfostrare i olika lefnadsställningar, i någon mån jämförligt med det amerikanska Chautauqua. T. o. m. 1924 har hela antalet kursdeltagare, som vistats vid N., utgjort omkr. 12,750. Jfr R. Holm, ”Nääs 1872—1922” (1923).

__Nääs__ [näs], kraftverk. Se Motala ström (äfven i Suppl.).

__Nödflagg__, *sjöv.* Se Schau.

__Nödhjälpsarbeten__ benämnas, äfven officiellt, sådana offentliga arbeten, som anordnas för att bereda sysselsättning åt ofrivilligt arbetslösa under tider af omfattande arbetslöshet (se d. o.). Redan under 1890-talet, då industrialiseringen medfört stark tillväxt af arbetarbefolkningen, särskildt i städerna, anvisades arbetslösa nödhjälpsarbete, vanligen genom fattigvårdens försorg och oftast med makadamslagning, hvilket arbete, om det än i regel utfördes billigare maskinellt, vid utförande för hand gjorde dyrbara arrangemang onödiga och resulterade i en produkt, som lätt lagrades och för hvilken nästan hela kostnaden utgick i arbetslön, visserligen relativt låg, men därför också egnad att drifva till eftersökande af andra arbetstillfällen. För yrkeslärda arbetare är dylikt arbete dock af flera skäl mindre lämpligt. Den svåra arbetslösheten hösten 1908 föranledde statliga åtgärder (se Arbetslöshetsräkning. Suppl.), hvilka likvisst väsentligen pålade kommunerna, under hänvisning till dessas förpliktelser i fattigvårdshänseende, att sörja för sina arbetslösa. 38 städer och 14 landskommuner igångsatte extra arbeten, i städerna terrasseringar, kloakanläggningar, hamnbyggnader m. m. och på landsbygden väglagning, dikning eller skogsafverkning. Världskrigets utbrott medförde ytterligare anstalter, hvilka med slutet af 1920 antogo den största omfattning (se Statens arbetslöshetskommission. Suppl.). I slutet af maj 1921 voro öfver 10,000 och i slutet af mars 1922 öfver 30,000 arbetslösa placerade vid statliga nödhjälpsarbeten, som vid sistnämnda tidpunkt upptagits med 669 arbeten i olika delar af landet. Samtidigt sysselsattes 13,000 arbetslösa vid kommunala nödhjälpsarbeten. I fråga om arten af dessa arbeten föreskref K. M:t 10 mars 1922: Såsom nödhjälpsarbeten böra i främsta rummet ifrågakomma arbeten, som äro af beskaffenhet att direkt gagna det allmänna; . . . andra arbeten (må upptagas), såsom för skogsvård, vattenreglering, vattenafledning, flottleders anordnande m. m., hvilka, utan att direkt komma det allmänna till godo, likväl äro egnade att främja allmänna intressen. 1921 och 1922 utgåfvos för nödhjälpsarbeten omkr. 70 mill. kr. statsmedel, med hvilka varaktiga nyttigheter åstadkommos, som ansågos medföra en motsvarande ökning af landets realkapital. 1923 färdigställdes 960 km. nyanlagda eller ombyggda vägar. För undvikande af arbetslöshetsunderstöd (se d. o. Suppl.) ha de statliga hjälpåtgärderna alltmer inriktats på nödhjälpsarbeten. E. F. K. S—n.

*__Nödmynt__ har blifvit en allmänlig och delvis oegentlig benämning på ”mynttecken” af mindervärdig metall eller papper o. s. v., hvilka alltsedan 1500-talet i olika länder icke sällan under krigstider utgetts af någon viss kommun eller korporation och afsetts att ega giltighet endast inom begränsad ort samt på kortare tid. Under Världskriget 1914—18 och närmast påföljande kristid tillgreps denna utväg i flera bland de af kriget hemsökta länderna. Särskildt i Tyskland utsläpptes då nödmynt (*notgeld, gutschein, kriegsgeld, geldschein, bon*) af städer, handelskamrar, banker, sparkassor, fabriksfirmor, landtgods o. s. v., till ersättning för statens gångbara skiljemynt af myntmetall, som försvunno ur rörelsen därigenom, att privatpersoner lade sig till med dem massvis, hvarjämte krigsindustrien lade beslag på koppar och nickel. I början voro sådana mynttecken endast af papper med handskrifven eller påtryckt lydelse jämte stämpel (se pl. I, fig. 1—2), men snart nog fingo pappersstyckena konstnärlig och färgrik utstyrsel (se pl. I—II). En mängd liknande var endast reklamkort t. ex. för badorter, ännu större massor voro spekulationsföremål åt samlare. I Sachsen tillverkades 1920—21 nödmynt af porslin, annorstädes af zink. I Ryssland utgaf staten för ändamålet små mynttecken af kartongpapper å 10, 15 och 20, senare å 1, 2 och 3 kopek, stämplade som de Romanovska jubileumsfrimärkena.

*__Nödvärn.__ Svensk rättspraxis kan numera i fråga om bevisningsreglerna ang. nödvärn sägas ha alltmer anslutit sig till den moderna grundsatsen, att svarandens uppgift, att han handlat i nödvärn, skall tagas för god, därest den icke kan anses vederlagd genom omständigheterna i målet. N. S—g.

*__Nöjesskatt__ betecknar numera i Sverige den särskilda skatt, som kommun eger rätt att upptaga på biljett eller annat bevis, hvilket berättigar till del-

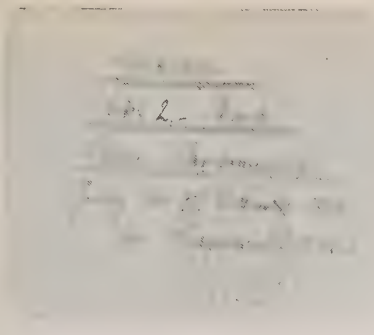

Fig. 1. Santomischel, stad i Posen. 1914.

Fig. 2. Wollstein i Posen. (Mynttecken på gult tyg.)

Fig. 3. Krigsfånglägret i Quedlinburg. 1916.

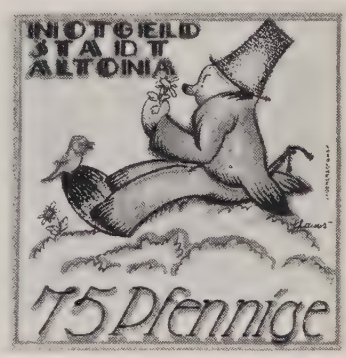

Fig. 4. Altona. 1921.

Fig. 5. Auerbach (Vogtland). 1919.

Fig. 6. Jüterbog. 1920.

Fig. 7. Potsdam. 1921.

Nödmynt, utgifna under och efter Världskriget, samtliga utg. af offentliga myndigheter. (Nästan alla mer eller mindre förminskade.)

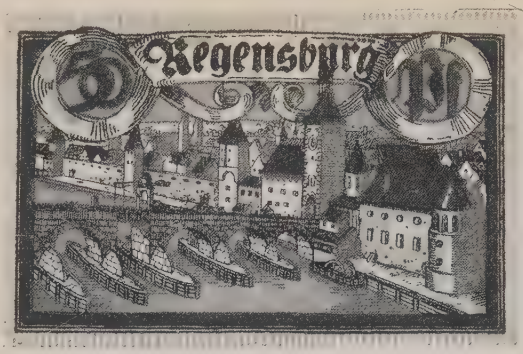

Fig. 8. Regensburg. 1918.

Fig. 9. Eisenach. 1919.

Fig. 10. Glauchau. 1921.

Fig. 11. Klagenfurt (Österrike). 1919.

Fig. 12. Bismark (prov. Sachsen). 1921.

Fig. 13. Estland.

Fig. 14. Paris. (Handelskammaren.)

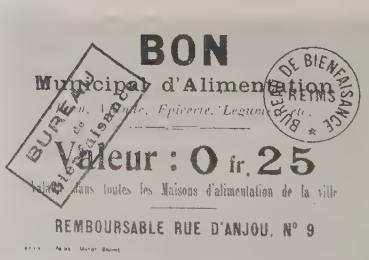

Fig. 15. Reims. (Välgörenhetsbyrån.)

Nödmynt, utgifna under och efter Världskriget, samtliga utg. af offentliga myndigheter. (Nästan alla mer eller mindre förminskade.)

tagande i offentlig nöjestillställning (där denna icke tjänar vetenskapligt ändamål eller anordnas i undervisnings- eller uppfostringssyfte) enligt förordning af 30 maj 1919, som trädde i kraft 1 okt. s. å. Skatten, som sålunda är fakultativ, har införts i alla städer och i de flesta andra kommuner med nöjesetablissemang, men ej i rena landskommuner. Den drabbar nöjestillställningar af alla slag, konserter, teaterföreställningar, förevisningar, uppvisningar, danstillställningar, tivolinöjen o. s. v., och utgår med i förordningen specificerade skattesatser (5 à 10 proc.), hvilka kommun dock eger nedsätta, med bibehållande af proportionerna för tillställningar af olika slag. Till (ord.) biljettpriset räknas ej därå löpande skatt, men till förekommande af försök att med lägre biljettpris och högre garderobsafgift o. d. undandraga skatt inräknas garderobs- och annan afgift för tillträde utöfver 15 öre. 1919—24 inbringade nöjesskatten städerna öfver 27 mill. kr. och för 1924 ensamt omkr. 4,6 mill. kr., hvaraf 2,5 mill. kr. från biografer (biografskatt). — Uppslaget till nöjesskatten, som närmast planerades som statsskatt, torde ha getts af den *forlystelsesskat*, som pålades 1911 i Danmark och där tillfaller staten med $^2/_3$ och resp. kommuner med endast $^1/_3$. Köpenhamn tillämpade redan från 1799 och andra danska städer senare efter dess mönster under 1800-talet en 10-procentig afgift för offentliga nöjestillställningar i bidrag till fattigvården, liksom städer i andra länder haft liknande afgifter för välgörande ändamål, särskildt på kontinenten. Nöjesskatt förekommer f. ö. bl. a. i Norge som fakultativ kommunalskatt med varierande afgifter. Efter användning i olika former i tyska städer infördes nöjesskatt i form af biljettskatt i Berlin 1913 och därefter i flera städer i Tyskland m. fl. länder (Paris). Anordnare af offentliga nöjestillställningar äro gifvetvis underkastade beskattning för rörelsen i olika former (inkomstskatt m. m.), och uppträdande utländska artister erlägga i Sverige artistskatt (jfr Bevillningsafgifter. Suppl.). Utan tillräckliga skäl har svenska nöjesskatten angripits såsom en kristidsföreteelse, men från andra håll försvarats såsom en synnerligen tidsenlig form för beskattning af lyxkonsumtion, vid hvilken skärpning af skattesatserna för mindervärdiga folknöjen ger skattepolitiken möjlighet att till en viss grad kulturellt inverka på nöjeslifvet. E. F. K. S—n.

Nörborg. Se Nordborg. Suppl.

Nörgaard [-går], Poul Peter Christian, dansk politiker, f. 5 juni 1866 vid Thisted, d. 6 juli 1923 i Köpenhamn, började 1891 i Horsens en smörexportaffär, som sedermera kombinerades med svinslakterier och fick betydlig omfattning. Han var 1914—20 medlem af landstinget och tillhörde där vänstern. N. medverkade vid tillkomsten af lagen om reorganisation af Danmarks representation i utlandet och blef 1921 Danmarks första sändebud i Prag. P. E—t.

Nörgaard [-går], Frederik, dansk högskoleman, f. 13 aug. 1878 i Aarhus, var först mejerist, kom på högskolan och blef student 1902, teol. kandidat 1908, var 1908—20 lärare vid Frederiksborgs högskola och öfvertog 1920 Antvorskovs högskola, en af landets största. Han har skrifvit flera historiska arbeten (om *Christen Berg* 1915, *D. G. Monrad* 1918 och *H. P. Hanssen* 1919) och var 1922 medutgifvare af "Verdenshistorien fra 1866 til vore dage". N. var medlem af folketinget 1913—18 (venstre). P. E—t.

***Nörlund,** N. E., blef 1922 professor i matematik vid Köpenhamns universitet och 1924 direktör för gradmätningen. Han utgaf 1923 *Bland siffror och tal* och 1924 *Vorlesungen über differenzrechnung*. Han är led. af Fysiografiska sällskapet i Lund (1913) och danska Videnskabernes selskab (1916) samt fick 1916 franska Vet. akad:s Grand prix des sciences och Fysiogr. sällsk:s guldmedalj. P. E—t.

Nörregaard-Hansen [-går-], Ingeborg, dansk operasångerska, f. 25 juni 1874 i Köpenhamn, debuterade 1899 på k. teatern där som *Senta* i "Den flygande holländaren", är anställd vid denna scen sedan 1901 och blef 1919 k. kammarsångerska. Bland hennes roller märkas vidare *Elvira* i "Don Juan", *Violetta* i "Den vilseförda", *Santuzza* i "Cavalleria rusticana" samt Wagners *Elsa*, *Eva*, *Sieglinde* och *Isolde*. P. E—t.

Nörrenberg, Johann Gottlieb Christian, tysk fysiker, f. 1 aug. 1787 i Pustenbach, d. 20 juli 1862 i Stuttgart, var 1833—51 professor i fysik i Tübingen. Om hans polarisationsapparat se Polarisationsinstrument (där oriktigt står Nörremberg).

***Nörre Sundby** hade med förstäder 9,497 inv. 1921.

***Nöteborg.** Jfr äfven A. Munthe, "Karl XII och den ryska sjömakten", I (1924).

***Nötkreatursskötsel.** Om rödkullorna se vidare Rödkulla 2.

***Nötterö,** officiellt Nötterøy, omfattar 56,11 kvkm. 6,651 inv. (1920). N. tillhör Vestfold fylke (före 1919 Jarlsberg og Larviks amt) och bildar med Toröd kapell ett pastorat i Sör-Jarlsberg prosteri, Oslo bispedömme. Jordbruk, fiske och rederirörelse. K. G. G.

*Oafsättlighet. Se äfven Israel Myrberg, ”Om tjänstemäns oafsättlighet” (1925).

*Oaser. Bild af oas meddelas äfven i art. Sahara, sp. 343.

Oaxen, kalkbruk på en holme i Himmerfjärden, Mörkö socken, Stockholms län, tillhör A.-b. Karta och Oaxens kalkbruk (Stockholms superfosfat-a.-b.). O. Sjn.

Obalansērad (eng. *unbalanced*; se Balans), som saknar jämvikt, ostadig, fallen för att öfverdrifva eller alltför lätt låta sig ledas af stundens impulser.

*Obbhults sanatorium benämnes numera Fagerreds sanatorium (Hallands läns tuberkulossjukhus). Anstalten är belägen i nordöstra delen af Hallands mellersta skogsbygd, vid Falkenberg—Limmareds järnväg, 800 m. från Lia och 10 km. från Ullareds järnvägsstationer å ofvannämnda och Varberg—Ätrans järnvägar. Sanatoriet, som ligger i sydsluttningen af en skogsås framför en utvidgning af den förbiflytande Högvadsåns dalgång, 115 m. ö. h., uppfördes 1912—14 för en kostnad af 440,000 kr. (inkl. inventarier) och öppnades i aug. 1914 för 96 patienter, men är sedan febr. 1922 belagdt med 108 sjuka. En ytterligare utvidgning till 116 patienter är f. n. (1925) ifrågasatt. Sjukhusbyggnaden är uppförd af tegel i 4 våningar, byggd i T-form

med fasaden och hufvudpartiet mot s. (se fig.), upptagande i suterrängvåningen expeditionslokaler, röntgenafdelning och ligghallar, i 2:a våningen 8 sjuksalar, hvardera afsedd för 4—6 patienter, dagrum, isoleringsrum och liggverandor, i 3:e våningen 10 sjuksalar och i 4:e våningens midtparti en mindre extrarumsafdelning. Ekonomiflygeln inrymmer en ljusafdelning, bad och källare samt matsal och köksafdelning, öfre våningarna personalrum. Öfriga byggnader äro maskinrum (med tvätt), boställshus för öfverläkare, syssloman, maskinist m. fl., bårhus, ishus samt en del gårdsbyggnader. Sjukvårdspersonalen utgöres af öfverläkaren och 1 underläkare, 4 sköterskor och 12 sköterskebiträden. Öfrig personal äro syssloman, husmoder, maskinist samt 17 kvinnliga och 5 manliga betjänte. R. W.

Obbola l. Obbolalandet, en 20,7 kvkm. stor ö i Umeå landsförsamling, Västerbotten, utanför Ume älfs mynningsvik. På dess östra strand ligger Obbola ångsåg. (Se Holmsund 2.) O. Sjn.

Ō-ben. Se Hjulbenthet. Suppl.

*Oberehnheim tillhör nu franska dep. Bas-Rhin, arrondissemanget Erstein. 3,782 inv. (1921). Officiellt namn *Obernai* (*Obernay*).

*Oberelsass bildar nu franska dep. Haut-Rhin (se d. o. Suppl.).

*Oberfranken omfattar nu 7,514 kvkm. med 728,600 inv. (1919), 97 på 1 kvkm., sedan det forna hertigdömet Sachsen-Koburg förenats därmed.

*Oberhof tillhör nu thüringska landkretsen Gotha. 808 inv. (1919).

*Oberkirchenrat. Landsherrns kyrkohöghet upphörde genom revolutionen 1918 i Tysklands evangeliska kyrkor. Om de sedan inrädda förhållandena, sedan enligt riksförfattningen 1919 statskyrkan upphört, se Tyskland. Religion. Suppl.

*Oberländer, A. A., dog 29 maj 1923 i München. Nationalmuseum inköpte på Baltiska utställningen 1914 oljemålningen *Hemfärd från marknaden*. G—g N.

Oberndorf [åbern-], stad i Württemberg, vid Neckar, med stora vapenfabriker. 5,000 inv. (1919). Under Världskriget bombarderades O. af de allierades flygare 6 ggr 1915—18. L. W:son M.

*Oberpahlen ligger nu i republiken Estland. Dess estniska namn är *Põltsamaa*.

*Oberpfalz. Antalet bezirksämter är nu 20.

Oberschlesien [åber-]. Se Schlesien (äfven i Suppl.).

Oberst [åb-]; ty. Se Öfverste.

Ober-Winterthur [åber- -tor], by. Se Winterthur.

*Oberyssel. Se Overijssel.

Obestånd, *jur.* Se Insufficiens. Suppl.

*Objektglas. Se äfven Mikroskopi.

Objektskatt kallas — till skillnad från personlig skatt, som uttages per hufvud (se Mantalspenningar. Suppl.) eller numera vanligen i förhållande till skattskyldigs personliga skatteförmåga (se

Inkomstskatt, äfven i Suppl.) — (direkt) skatt, som utgår i förhållande till visst skatteobjekts skattevärde, oafsedt egarens personliga skatteförmåga. Objektskatterna kunna indelas i *förmögenhetsskatter* (se d. o.), *afkastningsskatter* (se Grundskatt, Fastighetsbevillning, Yrkesskatt och Fönsterskatt. Suppl.) och *omsättningsskatter*, äfvensom *direkta konsumtionsskatter* (se d. o.). I nu gällande svenska skattelagstiftning ega objektskatter långt mindre betydelse än tidigare, utom såsom omsättningsskatter (se Arfsskatt, äfven i Suppl., Lagfart och Stämpelpapper). Den moderna inkomstbeskattningens brister och öfverdrifter synas emellertid framkalla sträfvanden mot ökadt anlitande af objektskatter och vissa konsumtionsskatter. Senaste förslag till kommunalskattereform (se Kommunalbeskattning. Suppl.), som framlagts 1924, går ut på kombination af allmän kommunal inkomstskatt med objektskatter på fastighet och på näring. E. F. K. S—n.

***Oblastj.** I Sovjet-Ryssland finns numera ingen ”oblastj” i ordets förutvarande betydelse, men i st. ha uppstått 13 nya s. k. ”avtonomnaja oblastj” (självständigt område), som närma sig små republiker inom nuv. Ryssland, men äro mindre än sådana och ej ha samma organisation. Dessa självständiga områden äro i det europeiska Ryssland: Kalmuck, Komi (Syrjän), Mari, Votijak, Tjuvasj, i asiatiska Ryssland: Ojrat, i Kaukasus: Adige, Kabardino-Balkar, Karatjaevo-Tjerkes, Tjetjnja, Syd-Osetien, Abchasien, Adzjarien. Dessutom begagnas ordet ”oblastj” i betydelse af område, hvilket innefattar några republiker, guvernement, okrug (distrikt) o. s. v., som ha samma näringar, industri o. d. Sådana ”oblastj” äro: ”Zapadnaja oblastj” (Västområdet), ”Severno-Zapadnaja oblastj” (Nordvästområdet), ”Severno-Vostotjnaja oblastj” (Nordöstområdet), ”Tsentralno-promysjlennaja oblastj” (Centrala industriområdet), ”Jenisejskaja oblastj” (Jenisejområdet) och ”Uralskaja oblastj” (Uralområdet). A. de R.

***Obligado**, Rafael, föddes 1851 i Buenos Aires. Ad. H—n.

***Obligation**, utfärdad af staten, Allmänna hypoteksbanken (se d. o., äfven i Suppl.) eller Konungariket Sveriges stadshypotekskassa (se d. o.), betecknar man som *guldkantad* i enlighet med engelskt språkbruk i fråga om statsobligation (med gyllene kant) för att ange dess höga klass med hänsyn till säkerheten. Äfven obligation, utfärdad af kommun, anses säkerställd genom låntagarens beskattningsrätt. Industri- och trafik- m. fl. bolags obligationslån säkerställas däremot regelbundet genom pant (inteckning) i bolagets fastigheter och anläggningar och eventuellt tillika genom borgen. Säkerheten anges i obligationsprospekten vid obligationernas utbjudande till allmänheten, vanligen genom en bank eller ett konsortium af banker. För bolag har denna upplåningsform kommit till synnerligen vidsträckt användning i Sverige, icke minst under depressionsåren efter Världskriget, då den utfästa räntan ofta varit hög och placering i obligationer föredragits framför aktieförvärf (”köpa obligationer och sofva godt eller köpa aktier och lefva godt” är ett ordspråk, som antyder mindre vinstmöjlighet mot mindre risk). I samma mån som högprocentiga obligationer, för hvilka låntagaren dock vanligen betingat sig konverteringsrätt efter visst antal år (t. ex. 10), ge högre afkastning än gällande bankränta, stiger kursen öfver pari och möjliggör kursvinst för obligationsinnehafvaren genom obligations afyttring. Lågprocentiga obligationer kunna å andra sidan vid högre gällande bankränta förvärfvas under pari. Obligationshandeln förmedlas i Sverige hufvudsakligen genom banker, endast till ringa del genom fondbörsen (se Fondpapper. Suppl.). Betydande afnämare äro försäkringsbolag och sparbanker, hvilkas rörelse enligt lag kräfver obligationsinnehaf. Den inhemska obligationsstocken torde genom emissioner af nya obligationslån ha 3 à 4-dubblats sedan 1914. Importen af svenska obligationer genom återköp från utlandet beräknas 1914—23 ha belupit sig till ett värde af omkr. 1 milliard kr. Samtidigt ha inköpskett af utländska obligationer, bl. a. under senaste år dollarobligationer. I utlandet har obligationsutbudet inom flera stater varit oerhördt (se Statsskuld). — Obligation benämnes stundom, med omtvistad rätt, banks s. k. *förlagsbevis* (se d. o. Suppl.). Obligation utan räntekuponger, men med rätt till eventuell vinst är s. k. premieobligation (se d. o. Suppl. och Lotteri. Suppl.). — Obligationer på små belopp, ned till 15 kr., ha sedan 1916 tillhandahållits af staten vid alla engelska postkontor för uppsamling af sparmedel, s. k. sparobligationer. — Obligationer med rörlig ränta, anpassad till gällande bankränta, ha planerats bl. a. i Norge, särskildt för sparbanker såsom innehafvare. — Litt.: ”Svensk obligationsbok”, utg. af Svenska bankföreningen (1911; 4:e uppl. 1922), och ”Riksgäldskontorets årsbok” 1921 ff. E. F. K. S—n.

***Obligationsrättskommittén** afgaf 31 jan. 1914 betänkande med förslag till lag om aftal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område samt till lag om afbetalningsköp m. m. Omedelbart därefter upplöstes kommittén. De nämnda förslagen blefvo utan större förändringar upphöjda till lagar 11 juni 1915; motsvarande lagförslag i Danmark 8 maj 1917, i Norge 21 juli 1916 (”kjöp paa avbetaling”) resp. 31 maj 1918 (om ”avslutning av avtaler m. v.”). De i hufvudarbetet omtalade förslagen till lagar om kommission m. m. resulterade i lagar i Sverige 18 april 1914, i Norge 30 juni 1916 och i Danmark 8 maj 1917. C. G. Bj.

Obligatorisk försäkring l. Tvångsförsäkring. Se Socialförsäkring, sp. 182 ff.

***Obligatorisk skolgång.** Se ock Skolplikt.

Oboïst [åbω-], *mus.*, person, som blåser oboe (se d. o.). — Jfr Hautboist (under Hautbois).

Obregón, Alvaro, mexikansk president, militär, f. 1880 i Sonora, vann förmögenhet som godsegare i sin födelsebygd, deltog 1911 i resningen mot Diaz, uppsatte och anförde 1912 en del trupper för att bekämpa general Orozcos resning och slöt sig 1913 till Carranza i kampen mot Huerta. O. anförde författningspartiets trupper i västra Mexico, intog en mängd städer och inryckte 15 aug. 1914 i hufvudstaden Mexico city, hvarefter han med framgång bekämpade general Villa 1915. Han var 1916—17 krigsminister under Carranza, men drog sig tillbaka, då denne visade sig alltför

efterlåten mot den inrotade korruptionen. Schismen mellan dem utvecklades våren 1920 till öppen strid, O. förjagade Carranza från hufvudstaden (maj s. å.) och valdes i sept. till president för tiden till dec. 1924 samt öfvertog 1 dec. 1920 styrelsen. Om hans energiskt framstegsvänliga verksamhet som president se Mexico. Suppl., sp. 528. I dec. 1924 efterträddes O. af sin meningsfrände P. E. Calles. V. S—g.

Obre'novac [-vats], stad i Jugo-Slavien vid Kolubaras inflöde i Save, 28 km. s. v. om Belgrad. 1,744 inv. (1916). O. hölls under Världskriget tillfälligtvis besatt af österrikarna från 18 aug. 1914 samt 15 nov.—15 dec. s. å. 6—10 okt. 1915 verkställde en del af v. Kövess' armé öfvergången öfver Save vid O., som 18 s. m. ånyo eröfrades och förblef i österrikisk ego till i okt. 1918. Jfr Världskriget, sp. 180, 181, 197 och 249. H. J—dt.

***O'Brien,** William, tillhörde parlamentet till 1918. Hans All-for-Ireland-league har numera upphört. O. har skrifvit bl. a. *Évening memories* (1920) och *The irish revolution* (1923).

***Observatorium.** Observatoriet i Uppsala (sp. 429) blef färdigt 1741. I *Sverige* finnas äfven 2 privatobservatorier. Se Barsebäckshamn och Kvistaberg, båda i Suppl.

Observer, The [thi əbsə́'və], söndagstidning i London, uppsattes i dec. 1791, tillhörde till 1870 familjen Clement, egdes 1905—11 af lord Northcliffe och tillhör nu familjen Astor. Bland dess hufvudredaktörer märkas E. Dicey (1870—89), H. D. Traill (1889—91) och J. L. Garvin (från 1907). Den är en politisk och nyhetstidning af de på hvardagarna utkommande dagliga tidningarnas typ och har särskildt under Garvins redaktörstid rönt mycken uppmärksamhet för sina självständiga inlägg i den politiska diskussionen. V. S—g.

Obär, *bot.* Se Vaccinium, sp. 215.

***Ocagne,** Ph. M. d', blef 1922 led. af Institutet.

***Ocantos,** C. M., är född 1860 i Buenos Aires. Ad. H—n.

Oceanernas permane'ns, *geol.* Se Kontinenternas och oceanernas permanens. Suppl.

Oceaniska öar. Se Ö, sp. 3.

Ocean island [ə́u'ʃn ə́i'lənd], ö. Se Paanapa.

Oceanites, *zool.*, ett fågelsläkte, tillhörande fam. stormfåglar (se d. o.), hvilket släkte omfattar 2 små, mörkfärgade arter, som ha längre mellanfotsben än familjens öfriga medlemmar. I lefnadssättet torde de ej väsentligen afvika från stormsvalan (se Stormsvalesläktet). Den ena artens utbredningsområde sträcker sig öfver norra delen af Atlantiska hafvet samt från Antillerna till Nya Kaledonien, den andra anträffas vid Syd-Amerikas västkust. L—e.

Ocean trout [ə́u'ʃn tráu't], *zool.* Se Sillfiskar.

***Oceller.** — 2. *Bot.* Se äfven Sinnesorgan 2.

Ochotona och Ochotonidæ, *zool.* Se Pipharsläktet.

Ochrāna, ry., "beskydd", skyddsvakt, allmänt gängse benämning på ryska hemliga politiska polisen. En efter mordet på Alexander II 1881 till skydd för tsarens person bildad enskild förening uppges ha upptagit namnet, som emellertid brukades företrädesvis om statsanställd politisk polis. Kännetecknande för ochranan var dess rikt utbildade provokatörssystem. Bland dess många förbindelser i de revolutionära kretsarna, till stor del uppdagade genom studier efter revolutionen 1917 i kejserliga polisens arkiv, var det ofta svårt att utröna, hvilka som i revolutionärt intresse öfvervägande spionerade på polisens åtgöranden och hvilka som i polisens intresse underblåste den revolutionära rörelsen till en viss grad för att sedan utlämna de kompromitterade åt polisen. Efter revolutionen 1917 trädde många ochranaagenter öfver i bolsjevikernas tjänst, så att dessas politiska polisorganisation i fråga om metoder och personal har åtskilligt gemensamt med tsartidens ochrana. V. S—g.

***Ochrida** besattes under Världskriget af bulgarerna 7 dec. 1915. Sedermera utkämpades heta strider först ö. och sedan äfven s. och v. om O.-sjön under det långvariga ställningskriget mellan dem och tyskarna å ena samt fransmännen och serberna å andra sidan okt. 1916—sept. 1917. Jfr Världskriget, sp. 199, 215 och 231. O. tillhör nu Jugo-Slavien. L. W:son M.

Ockasione'll (af lat. *occāsio*, tillfälle), tillfällig.

***Ockelboverken.** Af järnbruken äro nu blott Vij och Jädraås i gång, Brattfors är nedlagdt. Bolagets aktiekap. är nu 20 mill. kr. O. Sjn.

***Ocker** är i nu (1925) gällande svensk rätt *dels* belagdt med straff, i den mån det, såsom kreditocker, utöfvadt vid försträckning af penningar eller beviljande af anstånd med gälds betalning, faller under bestämmelserna i 1901 års lag ang. ocker, *dels* förenadt med den civilrättsliga påföljden af rättshandlings (aftals, skuldebrefs, förverkandeklausuls) ogiltighet enligt 1915 års aftalslag, §§ 31 och 37. Ogiltigheten af den under ockrets påverkan företagna rättshandlingen utesluter icke, att ockraren har anspråk att återfå hvad han afhändt sig eller dess värde (sålunda vid kreditocker det utlånade kapitalet, dock utan ränta; vid sakocker det oskäligt dyrt försålda föremålet). Genom aftalslagen har i vår rätt återinförts den ända till 1907 (Handelsb. 9 : 5) gällande regeln om ogiltighet af *lex commissoria* (se d. o., äfvensom framställningen i hufvudarb., sp. 453—454). Aftal om bärgarlön (se d. o.) lyda under särskilda regler. Jfr Sakocker och Kreditocker. Suppl. — I nyare dansk och norsk lagstiftning förekomma likartade bestämmelser om ocker ("udnyttelse"). *Lex commissoria* förklaras emellertid där icke helt ogiltig. Vid kreditocker har enligt norsk lag ockraren också anspråk på laglig ränta. C. G. Bj.

***Ocker,** flod. Genom uppdämning af bifloder ofvan Romkerhalle, 5 km. s. ö. om Goslar, har en vattenbassäng bildats, hvilken matar ett kraftverk på omkr. 1,800 hkr. O. Sjn.

Ockerlagen l. Prisockerlagen kallas i svensk lagstiftning en 19 juni 1917 gifven lag "med vissa bestämmelser mot oskäliga pris under utomordentliga, af krig föranledda förhållanden", äfvensom dennas efterföljare, lagen 28 febr. 1921 "med vissa bestämmelser mot oskäliga pris". Med febr. 1923 upphörde den senare lagen att gälla. Lagarna voro riktade mot åtgärder, som inneburo eller kunde förorsaka oskäligt fördyrande af vissa varor, och belade dylika åtgärder med straff (böter

eller fängelse) och ersättningsskyldighet eller ock inskränkning i näringsfrihet. C. G. Bj.

Ockesjön, en omkr. 10 kvkm. stor sjö, 299 m. ö. h., i Mörsils och Mattmars socknar, Jämtland, genomflytes af Undersåkersälfven (Indalsälfven). O. Sjn.

O Conaire [åūkå'nəri], Pádraic. Se Iriska litteraturen. Suppl., sp. 674.

***O'Connor,** T. P., är alltjämt led. af underhuset för valkretsen Scotland division i Liverpool och f. n. (1925) den ende representanten i underhuset för det irländska nationalistpartiet. Som ''underhusets fader'' (den, som längsta tiden tillhört huset) åtnjuter han högt anseende. Han är alltjämt medarbetare i ''Daily telegraph'' och särskildt känd för sina på personliga minnen rika dödsrunor. V. S—g.

O'Connor [åūkå'nə], Roderick (Rory), irländsk revolutionär, d. 8 dec. 1922, var en af de republikanske ytterlighetsmännens ledare, anordnade i mars 1922 mot krigsminister Mulcahys förbud ett armémöte, där den republikanska armén organiserades under ett verkställande råd, oberoende af Fristatens regering. O. förskansade sig med sina anhängare i flera offentliga byggnader i Dublin (först i Orange hall, sedan i domstolspalatset The four courts) och företog i juni utfall mot regeringens anhängare. O. tvangs 28 juni att kapitulera i The four courts, som underminerats och delvis sprängdes i luften. Han hölls en tid i fängelse, tills han jämte ett par anhängare afrättades som repressalieåtgärd för mordet på en ledamot af Dail Eireann. V. S—g.

***Odalen,** distrikt i Hedmark fylke vid Glommen, Norge. Häradena heta nu Nord-Odal (500,$_{33}$ kvkm., 5,022 inv. 1920) och Sör-Odal (514,$_{91}$ kvkm., 7,045 inv. 1920).

***Odarslöf** (officiellt Odarslöv) är numera den vanliga benämningen på Västra Odarslöf. 719 inv. (1925).

***Odda** tillhör nu Odda herred, Hordaland fylke. 3,972 inv. (1920; jämte 1,124 i Tyssedal). — En ny väg leder längs Sörfjordens östra sida förbi Tysse och Ullensvang; därifrån är väg under byggnad till Eidfjord och vidare öfver Hardangervidda till Haugastöl vid Bergensbanan. — Nya stora fabriker för Odda smelteverk äro under byggnad. Som kraftkälla nyttjas Oddaelven, representerande 45,000 eff. hkr, och Tysso, som representerar 300,000. Af Tyssos vattenkraft äro 85,000 eff. hkr utbyggda, och fortsatt utbyggning pågår. — Oddas betydelse som turistort har aftagit, sedan röken från de stora fabriksanläggningarna delvis ödelagt trädvegetationen. K. G. G.

***Odder** hade 1921 endast 3,923 inv.

Oddernes. 1. Pastorat i Torridal prosteri, Agder bispedömme, Norge, med socknarna O. och Randesund. 139,$_{39}$ kvkm. 6,850 inv. (1920). — 2. Härad och socken kring Kristiansand, Vest-Agder fylke (före 1919 Lister og Mandals amt), Norge. 3,491 inv. (1920). Jordbruk, fiske; fabriksindustri. 2. K. G. G.

***Oddfellows.** Den amerikanska *The independent order of Odd fellows* (hvilken gren 1884 införde[s] i Sverige) räknade 1 jan. 1924 1,913,111 manliga och 747,798 kvinnliga medlemmar; dess samlade fonder uppgingo s. å. till omkr. 361,$_5$ mill. kr.; 1923 utbetalades i understöd omkr. 21,$_1$ mill. kr. I Europa har orden numera införts äfven i Norge och Tjecho-Slovakien, hvilka länder erhållit oberoende storloger, så att under den högsta ledningen, *The Sovereign grand lodge*, nu höra 8 oberoende storloger (Australien, Tyskland, Schweiz, Danmark, Holland, Sverige, Norge och Tjecho-Slovakien) samt 68 andra storloger, under hvilka åter lyda 16,728 manliga och 10,182 kvinnliga loger. Som en utveckling af logegraderna finns en lägerafdelning, som har 58 storläger, alla i Amerika (med undantag af 1, som bildades i Sverige 1917), och under dessa höra 3,677 läger med 353,036 lägermedlemmar. Under det svenska storlägret lyda 9 läger (i Stockholm, Göteborg, Malmö, Sundsvall, Linköping, Karlskrona Falun, Örebro och Luleå) med 5,449 medlemmar (1 april 1925). Under den svenska storlogen höra (april 1925) 98 loger med 14,262 medlemmar. Af logerna äro 10 i Stockholm, 5 i Göteborg, 4 i Malmö, 2 i Sundsvall, 2 i Hälsingborg och 1 å hvardera af 75 andra platser; deras samlade fonder uppgingo 1 april 1925 till 3,935,409 kr. Alltmera börja logerna på skilda platser bilda byggnadsföreningar och uppföra egna ordenshus. I Stockholm uppföres f. n. (1925) en större ordensbyggnad (Västra trädgårdsgatan 11 A), sedan den äldre börjat visa sig för trång. Fr. G—r.

Ode Balten, pseudonym för förf. Per Freudenthal (se d. o. Suppl.).

***Odelberg.** — 2. O. Vilhelm O. dog 10 april 1924 i Stockholm. Han var riksgäldsfullmäktig t. o. m. 1913. Sedan 1918 var han hedersled. i Stockholms läns hush. sällsk. Hedersled. af Landtbr. akad. 1914.

Teodor Odelberg

3. A. Teodor O. hade plats i jordbruksutsk. t. o. m. 1915. Han lämnade 1918 Första kammaren, hvars vice talman han var 1916—18 och som 1917 insatte honom i hemliga och krigstidshjälpsutskotten. 1918 afgick han från ordförandeskapet i Stockholms läns hush. sällsk., där han s. å. blef hedersled.

Odelstierna. 1. Erik G:son O., bergsingenjör, högskollärare, f. 5 sept. 1853 i Vånga socken, Östergötlands län, utexaminerades 1873 från Norrköpings tekniska skola och 1876 från Tekniska högskolans fackafd. för metallurgi och hyttkonst, var ingenjör vid Järnkontoret 1883—92, arrenderade Jäders bruk 1889—92, var lärare vid Filipstads bergsskola 1892—97, lärare och föreståndare för Falu bergsskola 1897—1904 och professor i järnets metallurgi vid Tekniska högskolan 1904—18. Efter tillträdet till professuren utgaf han sin företrädares, J. G. Wiborghs (se denne, sp. 212), föreläsningar i ''Järnets metallurgi'' 1904 samt 1913 en egen lärobok *Järnets metallurgi*, afpassad efter ämnets dåv. omfattning vid högskolan. Dessutom har O. i en mängd uppsatser i ''Jernkontorets annaler'', ''Blad för bergshandteringens vänner'', ''Värmländska bergsmannaföreningens annaler'' och ''Teknisk tid-

skrift'' samt i utländska facktidskrifter behandlat metallurgiska spörsmål, såsom *Om martinmetalls beredning och användning* (1883), *Om malm-martin* o. s. v. (1886), *Om basisk martintillverkning och dess lämplighet för svenska förhållanden* (1896), *Martintillverkningen i Sverige* (tryckt i Amerika) och *Om olika vällugnstyper och deras lämplighet inom industrien* (1904). — 2. Axel O., den föregåendes broder, militär, f. 15 april 1858 å Göstad i Vånga socken, Östergötlands län, blef underlöjtnant i Fortifikationen 1879, öfverste där 1913, generalmajor och chef s. å., generallöjtnant 1922 och öfvergick i generalitetets reserv 1923. O., som varit lärare vid Artilleri- och ingenjörhögskolan (1897—1904) samt längre tider kommenderad utomlands för studier och i kontrolluppdrag, har varit mycket använd i kommittéer och kommissioner för behandling hufvudsakligen af befästningsfrågor. Han har skrifvit årsberättelser och uppsatser i Krigsvet. akad:s handl. och tidskr., ''Tidskr. i fortifikation'' m. fl. militära publikationer. Sedan 1903 är O. led. af Krigsvet. akad. 1. K. S—n. 2. H. J—dt.

Odelstorp. Se Torp, sp. 420.

Odén, Sven Alfred, statistiker, kommunalman, f. 7 sept. 1881 i Stockholm, filos. kandidat i Uppsala 1906, förste aktuarie i Statistiska centralbyrån 1914, blef 1921 sekreterare och ledare af förbundsbyrån i Svenska landstingsförbundet (se Landstingsförbundet. Suppl.). Vid organisationen af detta förbund äfvensom af Landskommunernas förbund deltog O. verksamt. Alltsedan tillkomsten (1914) af ''Sveriges landstings tidskrift'' är O. redaktör för denna. Han har f. ö. varit bl. a. sekreterare i hemslöjdskommittén (1912—17), sekreterare hos (1919—21) och led. (1920—23) af kommunalförfattningssakkunniga samt sekreterare hos (1919—21) och led. (1921—22) af kyrkokommunsakkunniga. Han har utgett åtskilliga skrifter i bl. a. statistiska och landstingskommunala ämnen samt i fråga om hemslöjdens främjande. G. F—t.

Odén, Sven Ludvig Alexander, kusins son till den i hufvudarbetet omnämnde Klas Gustaf O., kemist, högskollärare, f. 6 april 1887 i Norrköping, filos. doktor i Uppsala 1914, blef docent i kemi där 1913, professor i oorganisk kemi vid Tekniska högskolan 1920 och är fr. o. m. 1925 t. f. föreståndare för Agrikulturkemiska laboratoriet vid Centralanstalten för försöksväsendet på jordbruksområdet. O., som räknas bland vår tids mest framstående kolloidkemister, började som lärjunge till The Svedberg och uppvisade i sitt första arbete, *Experimentella studier över kristalloiders inverkan på kolloidalt svavel* (1910), att vid svafvelsolers koagulation mycket små väteionkoncentrationer medföra stora och kvantitativt bestämbara förändringar i det för olika elektrolyter erforderliga tröskelvärdet vid svafvelsolernas koagulation. Redan 1911 insåg han betydelsen ej blott af kornstorleken (dispersitetsgraden), utan af kornstorleks*fördelningen* hos dispersa systemen vid tolkningen af deras fysikaliska egenskaper och reaktioner. Uppslaget att genom ''fraktionerad koagulation'' (1912) karakterisera och kvantitativt bestämma kornstorleksgrupperna har sedan utvidgats till att omfatta olika metoder, och dessa ha tillämpats på olika dispersa system (kolloider, leror, djuphafssediment, anrikningsslam, kemiska fällningar, cement m. m.), hvarvid han, delvis i samarbete med lärjungar, bearbetat olika företeelser inom analytiska kemien, kolloidkemien, markläran, geologien och den kemiska teknologien (cement, kakao). Mest bekanta af metoderna för bestämning af kornstorleksfördelningen torde vara ''sedimentationsanalysen'' och den härför konstruerade automatiska vågen, hvarigenom viktsförändringar på mindre än 1 mg. kunna registreras såväl inom 1 minut som under flera veckors tid. Gradualafh. *Der kolloide schwefel* (1913), ett af den moderna kolloidkemiens grundläggande arbeten, utgör en af de fullständigaste monografierna öfver kolloida lösningar och innehåller viktiga iakttagelser öfver koagulations- och adsorptionsfenomen. Mycket betydelsefulla resultat finnas äfven i O:s arbeten öfver fällningars uppkomst och struktur (1920). Genom stipendium från K. och A. Wallenbergs stiftelse möjliggjordes för O. att utvidga och fullfölja sina studier inom jordartsläran och åkerbruksforskningen såväl i Sverige som 1923 vid Rothamsted agricultural laboratory i England. På sidan om denna problemgrupp falla arbeten inom organisk kemi, där O., delvis i samarbete med och på initiativ af E. Fischer, utfört synteser af högmolekylära sockerderivat med en molekylarvikt af ända upp till 8000 (se ''Sv. vet. akad:s arkiv''. Kemi 7, 1918), samt en monografi öfver humusämnen, *Die huminsäuren* (i ''Kolloidchem. beihefte'', 11; 1922). Inom tillämpad kemi och kemisk teknologi har han gjort en serie undersökningar 1916—25 öfver våra torfslag och möjligheterna för dessas teknisk-ekonomiska utnyttjande, hvarvid ej enbart bränsleproblemen, utan jämväl torfvens användning som gödningsämne beaktats (salmiakframställning ur torf, uppslutning af råfosfat med torfsyror).

Bland hans viktigaste arbeten må vidare nämnas *Die bedeutung des dispersitätsgrades bei untersuchung der allgemeinen eigenschaften der schwefelhydrosole* (i ''Kolloid-zeitschrift'', 9, 1911), *Fraktionierte koagulation* (i ''Zeitschr. für physikalische chemie'', 78, 1912), *Eine neue methode zur mechanischen bodenanalyse* (i ''Internationale mitteilungen für bodenkunde'', 5, 1915), *Om fällningar* (I—II; i ''Sv. vet. akad:s arkiv''. Kemi 7, 1920), *Contributions to the stoichiometry of adsorption* (i ''Journ. phys. chem.'', 25, 1921) och *Ueber die nassverkohlung des torfes* (i ''Brennstoffchemie'', 1924). — Han har skrifvit ett 20-tal biografier i ''Sv. biogr. lex.'' Han är led. af Internat. kommiss. f. studiet af markkemien (1922; vice president för mekanisk jordanalys och jordfysik 1924) och led. af Landtbruksakad. (1923). H. E.

Odencrants, Tor Arvid Emil, fysiker, fotograf, universitetslärare, f. 7 aug. 1881 i Göteborg, blef student där 1898, filos. kandidat 1904, filos. licentiat 1910, filos. d:r och docent vid Uppsala universitet 1915 och docent i vetenskaplig fotografi vid Stockholms högskola 1919. Bland O:s skrifter må nämnas *Bidrag till frågan om fotografisk fotometri* (akad. afh. 1915), arbeten rörande den vetenskapliga fotografiens problem och användningar inom sensitometri, spektralanalys, reproduktionsteknik, fotogrammetri och kinematografi samt diverse artiklar om olika fotografiska metoder, fotografisk optik etc., till största delen publicerade i ''Nordisk tidskrift för fotografi''. O. har dessutom

utöfvat en synnerligen förtjänstfull verksamhet som föreläsare i fotografiska ämnen. J. Htzg.

*Odenius, M. V., dog 29 dec. 1913 i Lund.

*Odense hade 1921 med förstäder 62,291 inv. Järnväg öppnades 1911 öfver Brænderup till Middelfart och Bogense. Af nya byggningar märkas teatern (1914) och domhuset (1919—20). Resterna af S:t Knuts kloster (grundl. omkr. 1100) restaurerades och ombyggdes 1915—19. Den stora parken Munkemose nyanlades 1912—14. Litt.: H. St. Holbeck, "O. bys historie" (1924 ff.). P. E—t.

*Odense amt hade 1921 183,729 inv., hvaraf 52,964 i Assens amtsrådskrets. P. E—t.

*Odense kanal fördjupades 1919—21 till 7,5 m. Bredden är 56—80 m. P. E—t.

Odensgöl, fideikommissegendom i Björsäters socken, Östergötland, omfattar 1,000 har, hvaraf 150 har åker. Tax.-v. 137,500 kr. Den gjordes 1826 till fideikommiss inom grefliga ätten von Schwerin och innehas f. n. (1925) af major Philip von Schwerin. O. Sjn.

*Odensholm tillhör nu republiken Estland. Dess estniska namn är *Osmussaar*.

Odens häst. Se Yggdrasil, sp. 543.

*Odensvi. — 2. Arealen är nu 12,569 har. 1,418 inv. (1925).

Odensviholm, herrgård i Odensvi socken, Kalmar län, omfattar 15¼ mtl med en areal af 3,861 har, hvaraf 833 har åker och 2,850 har skogs- och hagmark. Tax.-v. 1,089,000 kr. (1924). Hufvudbyggnaden, af sten i 2 våningar och med 2 flyglar, är uppförd 1785. Gården, som till 1662 hette Harg, tillhörde från 1606 släkten Falkenberg, inom hvilken den 1699 blef fideikommiss. Fideikommissrätten öfverflyttades 1769 till Lagmansö i Södermanland, och egendomen försåldes 1770 och tillhörde till 1839 släkten Granschoug, från hvilken den gick i arf till släkterna Carleson och Fleetwood. Nuv. egare är E. Fleetwoods stärbhus. O. Sjn.

*Oder. Genom fredsfördraget i Versailles 28 juni 1919 förklarades O. nedanför Oppas inflöde för internationell farled, och dennas förvaltning uppdrogs åt en internationell kommission, bestående af 3 representanter för Preussen och 1 för hvar och en af staterna Polen, Tjecho-Slovakien, England, Frankrike, Danmark och Sverige. Till Sveriges ombud utsågs 1920 advokaten Eliel Löfgren, som sedermera efterträdts af generaldirektören F. V. Hansen. Åt Tjecho-Slovakien upplåts för 99 år ett område inom frihamnen i Stettin. Internationella Oderkommissionen fick till närmaste uppgift att utarbeta ett skeppsfartsreglemente för trafiken på O.

*Odessa [ådeˈssa] är nu hufvudstad i guv. O. (bildadt 1921; 78,044 kvkm., 3,49 mill. inv. 1923, 44,7 på 1 kvkm.), i sovjetrepubliken Ukraina. Befolkningen uppges till 317,000 pers. ("Almanach de Gotha" 1924; enligt andra källor omkr. 630,000). O. anfölls 30 okt. 1914 af turkiska torpedbåtar, hvarvid ryska kanonbåten "Donets" sjönk i inloppet till hamnen. 12 mars 1918 ryckte tyska trupper, sedermera äfven österrikiska, in i O. 6 nov. 1918 besattes det af engelsmän och senare af fransmän, efter hvilkas aftåg det i april 1919 intogs af bolsjevikerna. E. A—t.

*Odhner. 1. K. T. O. Sonen Teodor O. (sp. 1492) blef professor i zoologi vid universitetet i Oslo 1914, intendent vid Naturhistoriska riksmuseum i Stockholm 1918 och föreståndare för Arbetarinstitutet därstädes 1922. O. valdes till led. af Vetenskapsakademien 1925; han har deltagit i zoologiska expeditioner till Spetsbergen och östra Grönland 1900 samt till Hvita Nilen 1901 och bedrifvit zoologiska studier vid stationerna i Trieste och Neapel. Senaste arbeten: *Marine Crustacea podophthalmata* (1924) och *Monographierte gattungen der krabbenfamilie Xanthidae* (1925). — 2. Herman J. E. O. lämnade 1915 rektoratet vid Lunnevads folkhögskola.

Odilon [ådilåˈ], Helene. Se Girardi, A. Suppl.

Odjur. Se Vilddjur.

*Odland, S. V., var 1907—16 lärare vid "menighetsfakultetet" och har sedermera varit lärare vid Kinamissionsförbundets skola. Han har vidare utgett *Det nya testamentes tekst* (1917), *Den nytestamentlige kanon* (1922) och *Johannesevangeliets egthet* (1923).

Odlingslägenheter å kronoparker (Skogstorp å kronans mark, Krontorp). Vid afvittringen i öfre Norrland fingo de "inhysingar", som i förväg odlat och byggt å den oafvittrade marken, samt åbor å de nybyggeslägenheter, som till följd af vanhäfd återfallit till kronan, i regel kvarsitta som skogstorpare med skyldighet att biträda vid skogens bevakning samt med arbete mot skälig ersättning. Enligt riksdagens beslut 1891 medgafs för Norrbottens län att för kronoparkernas vård och bevakning upplåta mindre odlingsområden till krontorp med nämnda arbetsskyldighet. Upplåtelsen skulle ske för vissa (högst 20) år, med rätt att efter utsyning å kronoparken erhålla byggnads- och stängselvirke samt bränsle och med frihet från afgäld under första upplåtelsetiden. Sedan byggnaderna uppförts, egde torparen få 500 kr. i byggnadsersättning. Efter frihetsårens slut skulle åbo, som väl odlat och bebyggt torpet, ha företrädesrätt till förnyad upplåtelse mot skälig afgäld. Senare utsträcktes dylika upplåtelser äfven till Västerbottens län och ändrades villkoren så, att afgälden skulle bestämmas i penningar och åbon ha rätt att betala den med arbete, men ej vara skyldig att utföra sådant. 1909 beslöt riksdagen, att upplåtelse af skogstorp skulle upphöra, men i stället på kronoparken i de 6 norra länen, där så för skogens bevakning och vård vore tjänligt och odlingsmark funnes i närheten af odlad bygd, skulle upplåtas *odlingslägenheter* på 50 års arrende med 15 frihetsår och därefter mot afgäld, uppgående till 3,6 af värdet af lägenheten, den ouppodlade och obebyggda lägenheten samt erhållen byggnads- och odlingshjälp (750 kr.). Åbon skulle ha rätt till förnyad upplåtelse, men icke att öfverlåta lägenheten på annan. Smärre ändringar i dessa bestämmelser ha sedan gjorts. Vid slutet af 1920 var antalet efter äldre bestämmelser upplåtna skogstorp omkr. 500 samt af odlingslägenheter och på 50 års arrende upplåtna skogstorp nära 1,400. H. J. Dft.

Odlingsorganisation, sammanfattande benämningen på de nämnder, som med anledning af den genom Världskriget förorsakade lifsmedelsbristen 1918 tillsattes i Sverige för att verka för ökad alstring af lifsförnödenheter. Ledningen anförtroddes åt en af K. M:t förordnad odlingskommitté. I hvarje hushållningssällskap tillsatte sällskapets förvalt-

ningsutskott ett odlingsråd för hela området och en odlingsnämnd för hvarje socken. Odlingskommittén handhade fördelningen af de statsmedel, som anslagits till understöd för nyodling och jordförbättring. Verksamheten afsåg åren 1918—20 och afslöts 1921. H. J. Dft.

Odlingsvärde, *landtbr.*, är ett vanligt uttryck för utsädes innehåll af rent grodt frö och beräknas genom multiplikation af procenttalen för renhet och grobarhet samt produktens delning med 100. Detta enhetliga tal är ej ett tillräckligt uttryck för utsädets odlingsvärde, emedan de två däri ingående faktorerna ej kunna ersätta hvarandra, i synnerhet därför, att redan några få procent af frön från skadliga ogräs kunna göra ett fröparti otjänligt till utsäde. H. J. Dft.

Odnes, vackert belägen samling af gårdar med flera hotell vid järnvägsstationen O., på Valdresbanan, vid norra ändan af Randsfjorden, Söndre Land härad, Opland fylke (före 1919 Kristians amt), Norge. K. G. G.

***Odonata.** Sp. 497 rad 4 uppifrån *står Gamphidæ bör vara Gomphidæ.*

***O'Donovan Rossa,** J., dog 30 juni 1915 i New York.

***Odontalgi.** Se Tändernas sjukdomar och vård, sp. 759.

***Odontologisk tidskrift** sammanslogs 1906 med tidskr. ”Reflektor” med bibehållande af sitt namn. 1918 förvärfvades eganderätten af Nordisk odontologisk förening, och som följd däraf utvidgades tidskriftens program till att omfatta arbeten af författare i Sverige, Norge, Danmark och Finland. Nuv. redaktör är tandläkaren Im. Ekström, Göteborg. Ugn.

***Odquist,** G., var led. af statsutskottet t. o. m. 1917 och ånyo vid 1919 års riksdag, då han äfven blef led. af hemliga utskottet samt vice ordf. i Landtmanna- och borgarepartiet efter Hans Anderssons afgång ur riksdagen. Under pågående riksdag afled O. i Stockholm 19 mars 1919.

Odör. Se Odeur.

***Oechsli,** W., dog 26 april 1919 i Zürich.

Oedema'gna tara'ndi [ede-], *zool.* Se Styngflugor.

***Oedenburg** (ung. *Sopron*). 1—2. Västra delen af komitatet O. skulle enligt S:t Germain-freden 1919 af Ungern afträdas till Österrike, men staden O. med omnejd stannade efter 1921 företagen folkomröstning enligt ambassadörskonferensens beslut hos Ungern (se därom Burgenland. Suppl.).

Oedmannia [öd-], *zool.* Se Ödmann, S. L., sp. 16.

***Oels.** 1. Slottet O. bebos sedan 1924 af förre tyske kronprinsen Fredrik Vilhelm. Genom rättegång har fastslagits, att det är att anse som hans personliga egendom.

***Oeta.** Utgräfningar (fr. 1920), ledda af grekiske arkeologen Pappadakis, ha på en af O:s toppar lagt i dagen den i antik litteratur utpekade platsen för Herakles' bål. Invid ett mindre doriskt tempel frilades en kvadratisk, af en låg mur omgifven yta, hvars sidor äro omkr. 20 m. Denna yta var täckt af ett lager af aska, i hvilket bl. a. påträffades statyetter af Herakles och skärfvor af lergods med Herakles' namn. Utan hvarje tvifvel är detta en plats för bål, årseldar, motsvarande t. ex. Valborgsmässoeldarna i nordisk folklig kult. Årseldar ha alltså varit förbundna med Herakles' kult. Som redan före dessa fynd antagits af Martin P:son Nilsson, är sagan om Herakles' självförbränning på ett bål på berget O. en sägen, som vill förklara dessa kultens årseldar. Se M. P:son Nilsson i ”Nord. tidskr.” 1923 och ”Archiv für religionswissenschaft”, 21. A. B—s.

Oeuf [öf], plur. *oeufs* [ö], fr., ägg, äggrätt. Se Äggrätter.

***Ofeegh,** Johannes (Hans) Nicolai, var kyrkoherde i Stockholm (antagl. Olaus Petris efterträdare) och ordinarius där (senast fr. o. m. febr. 1558), d. v. s. stadens (förste och ende) biskop. Som konung Gustafs kaplan och själasörjare egnade han sin omsorg åt konungen under hans sista långa sjukdom och är sannolikt författare till den gripande berättelsen om dennes sjukdom och död (tr. i ”Hist. handl.”, 20, 1905). 1563 blef han biskop i Västerås.

***Offensiv.** På senare tid har uttrycket aflastningsoffensiv (ty. *entlastungsoffensive*) kommit i bruk, och därmed betecknas en offensiv med ändamål *antingen* att på en viss front binda så stor del som möjligt af motståndarens stridskrafter, för att på så sätt underlätta den på en annan front ansatta hufvudoffensiven med afgörandet som mål, *eller ock* att föranleda motståndaren att försvaga sina på hufvudanfallsfronten insatta (för en hufvudoffensiv afsedda) krafter för att möta den på en annan front sålunda ansatta offensiven. Exempel på förstnämnda slags aflastningsoffensiv lämnar bl. a. franska offensiven på Champagnefronten i febr. 1915 (vinterslaget i Champagne) för att underlätta ryska offensiven i Galizien s. m. (se Världskriget, sp. 183). Exempel på senare slaget utgör bl. a. ryska offensiven i Volynien och Galizien i juni 1916 (Brusilovs första offensiv), hvarigenom den framgångsrika österrikiska offensiven mot italienska Tyrolerfronten i maj och juni s. å. måste afbrytas (se Världskriget, sp. 213). H. J—dt.

Offentliga handlingar. Se Tryckfrihet, sp. 83—84.

Offentlig myndighet. Se Myndighet. Suppl.

***Offerdal.** 1. Tingslaget är fr. o. m. 25 aug. 1916 förenadt med Undersåkers till ett, benämndt Undersåkers och Offerdals tingslag (se d. o.). — 2. Socknen ligger nu i Undersåkers och Offerdals tingslag samt tillhör Undersåkers kontrakt, Härnösands stift. 2,122,30 kvkm. 4,306 inv. (1925). Fr. o. m. 1925 bildar nordvästra delen af socknen eget kyrkobokföringsdistrikt, benämndt Rönnöfors. 1—2. E. A—t.

Office national météorologique [åffi's nasiåna'l -årålå{i'k]. Se Meteorologiska centralanstalter. Suppl.

Officerskantin, *krigsv.*, kantin afsedd för officerarnas mathållning i fält och under fälttjänstöfningar, innehållande servis för 6 personer samt vissa födoämnen såsom bröd, smör, kaffe, socker m. m. H. J—dt.

Officialbrott, *jur.* Se Åtalsrätt.

***Ofotbanan** är, sedan Murmanbanan tillkommit, ej längre den nordligaste på jorden. Den har på hösten 1923 elektrifierats med användning af kraft från Porjus. O. Sjn.

***Oftalmoreaktion.** Se äfven Tuberkulin, sp. 241.

Oftedal [å'f-], Lars, norsk tidningsman och politiker, son till den i hufvudarbetet omtalade prästen Lars O., f. 3 nov. 1873 i Stavanger, blef juris kandidat 1899 och är från 1900 redaktör af den af hans fader uppsatta tidningen ''Stavanger aftenblad''. Tidningen har under O:s ledning haft mycken framgång och är vänsterpartiets ledande organ på Vestlandet. O. inträdde juni 1921 i ministären Blehr som chef för socialdepartementet, valdes s. å. till stortingsman för perioden 1922—24 och återvaldes 1924 för perioden 1925—27 (för Stavanger). Han afgick med den öfriga ministären i mars 1923, men är sedan 25 juli 1924 chef för socialdepartementet i ministären Mowinckel. M. H.

Ofu, ö. Se Samoaöarna.

Ofullkomnade äktenskap. Se Äktenskap, sp. 1177.

Ofullständigt godkännande. Se Växel, sp. 441.

***Ofva,** officiellt Ova, hade 341 inv. 1925.

***Ofvansiljans domsaga** omfattar nu endast en del af Ofvansiljans fögderi, hvaraf återstoden är delad på Nås och Malungs domsaga samt Nedansiljans domsaga. 11,896 kvkm. 34,731 inv. (1925). E. A—t.

***Ofvansjö,** officiellt Ovansjö. 1. Socknen hade 10,516 inv., hvaraf 1,833 i det i O. belägna municipalsamhället Storviks köping (se Storvik 1), 1925.

***Ofvanåker,** officiellt Ovanåker, tillhör nu med Öjungs kapell Voxnans kontrakt, Uppsala stift. 5,800 inv. (1925).

Ogestad [*o*'ge-], herrgård i Odensvi socken, Kalmar län, omfattar med underlydande 6¼ mtl med en areal af 1,269 har, hvaraf 322 har åker. Tax.-v. 353,000 kr. (1924). O. tillhörde i början af 1300-talet släkten Sparre, hade 1698—1841 samma egare som Odensviholm och kom efter 1876 till släkten Liljenstolpe, som nu eger den. Hufvudbyggnaden, en stor tvåvåningsbyggnad af trä, uppförd i början af 1800-talet af lagman F. Granschoug. O. Sjn.

***Oghuz** (arab. *ghuzz*). Om dem se äfven Turkar.

Ogier [åjē], Charles, fransk humanist, diplomat, f. 1595, d. 11 aug. 1654, studerade juridik i Valence och blef advokat i Paris, men hyste föga benägenhet för detta yrke och beredde sig därför tillfälle att som legationssekreterare få medfölja den stora beskickning under d'Avaux (se d. o. 1), som 1634—35 besökte Danmark, Sverige och Polen i fredsupprätthållande syfte. Om denna färd skref O. i dagboksform på latin en värdefull skildring, präglad af skarp iakttagelseförmåga och fängslande framställningskonst. Resans besvärligheter bröto hans hälsa, och då d'Avaux af personliga skäl förbjöd dagbokens utgifvande, tog sig O. detta så när, att han ingick i ett kartusiankloster. Efter hans död utgafs dagboken af hans broder, priorn François O. (f. 1600, d. 1670), under titeln *Ephemerides sive Iter danicum, suecicum, polonicum etc.* (1656). Den del af boken, som behandlar vistelsen i Sverige nov. 1634—maj 1635 (hvarunder O. bl. a. företog en slädfärd upp till Dalarna och besåg Falu grufva) har 1914 utgetts i sv. öfv. af S. Hallberg (''Från Sveriges storhetstid. Franske legationssekreteraren Charles Ogiers dagbok under ambassaden i Sverige 1634—1635''). — Namnformen ''d'Ogier'' är oriktig. V. S—g.

***Ogińskikanalen** tillhör nu republiken Polen. Under Världskriget utgjorde den från nov. 1915 till krigets slut en del af tyska fronten och hölls besatt af arméafdelningen (armégruppen) Woyrsch. Jfr Världskriget, sp. 192. H. J—dt.

Ogiver, *geol.* Glaciärisen består af växlande lager eller band af blåsrik och luftfri is. Den förra smälter lättare, den senare långsammare och bildar därför upphöjningar, hvilka ordna sig till linjer, ogiver, som gå tvärs öfver glaciären och i dess nedre delar bilda spetsiga bågar, hvaraf namnet. De äro mycket karakteristiska för alpina glaciärer och äro af stor betydelse för tolkningen af glaciärernas rörelse. O. Sjn.

Ognibēne di Guido di Adāmo. Se Salimbene af Parma.

O'Grady [åūgrē'di], James, brittisk politiker, f. 6 maj 1866 i Bristol, var framstående fackföreningsledare i sin födelsestad och 1906—24 led. af underhuset, där han tillhörde arbetarpartiets mera bemärkta män. O. sändes efter ryska marsrevolutionen 1917 i en politisk mission till Ryssland och förhandlade nov. 1919 i Köpenhamn med ett ryskt regeringsombud (Litvinov) om utväxling af brittiska krigsfångar i Sovjet-Ryssland m. m. Han utsågs nov. 1924 till guvernör i Tasmanien, den förste arbetare, som intagit en koloniguvernörspost. V. S—g.

***Ogräsharf,** *landtbr.* För förstöring af späda ogräsplantor i nysådd åker ha numera konstruerats särskilda s. k. ogräsharfvar, som äro lätta, breda slätharfvar med raka pinnar, hvilka ha formen af ett halfveradt rör. Denna form ger pinnarna stor förmåga att upprifva ytogräs, utan att nedtränga djupare i jorden. Jfr Harf. H. J. Dft.

Ogurdschaler, folk. Se Turkmener, sp. 441.

Ogus, folk. Se Turkar.

Ohemul klagan (se Ohemul), *jur.* I kap. 29 § 1 Rättegångsb. stadgas bötesansvar, förutom andra påföljder, för den, som missbrukar rättegång och emot klara skäl och bättre vett af arghet drager någon för rätta. Om någon, som tappat i underrätt, klagar i hofrätten öfver underrättens utslag, men hofrätten i allo gillar utslaget, skall enligt § 2 i samma kap. hofrätten pröfva, om han för *ohemul klagan* gjort sig förfallen till ansvar, och i sådant fall ådöma bötesstraff. Med ohemul klagan förstås här uppenbarligen en mot bättre vetande fullföljd talan. Likaledes skall enligt § 4 i detta kap. vid klagan hos konungen öfver hofrätts dom mot klara skäl och bättre vett till böter dömas. Ifrågavarande brott kunna ock begås af fullmäktig; se §§ 2 och 4 i kap. 29 samt kap. 15 § 14 Rättegångsb. I § 227 Utsökningslagen förekomma ock uttrycket ohemul klagan och bestämmelse om straff därför. E. K.

***Ohio** hade 5,759,394 inv. 1920, 54 på 1 kvkm., en ökning med 20,8 proc. sedan 1910. Af 678,697 i utlandet födda hvita voro 7,266 från Sverige, 1,487 från Norge, 2,353 från Danmark och 6,406 från Finland. Farmernas antal minskades 1910—20 med 5,6 proc. till 256,695 med 9,52 mill. har areal, hvaraf 7,50 mill. har odlad jord, och 3,095,67 mill. doll. värde. Äfven sockerbetor äro nu en viktig produkt (199,000 ton 1922). Boskapsbeståndet har gått tillbaka sedan 1912, men bergsbruket framåt

(produktionsvärde 223,53 mill. doll. 1921) liksom industrien (16,125 fabriker med 3,748,7 mill. doll. kapital och 5,100,3 mill. doll. tillverkningsvärde 1919). Järnvägarna voro 13,363 km., hvaraf 4,054 km. elektriska. — Antalet offentliga ”high schools” har ökats till 1,484, normalskolor till 19 samt universitet och colleges till 40 (1922). Senaten har nu 35 och representanthuset 130 medl. Ett författningskonvent jan.—juni 1912 antog 42 tillägg till författningen, af hvilka folket stadfäste 34, och 1918 infördes bestämmelse om spritförbud i författningen. Statsbudgeten har tredubblats på ett årtionde och visade 56,13 mill. doll. i inkomster och 50,13 mill. doll. i utgifter 1922—23. O. har nu en statsskuld på 23,75 mill. doll. (1923). Litt.: Randall och Ryan, ”History of O.” (5 bd, 1912). E. A—t.

*__Ohlson__, Märta L. M., blef 1919 led. af Mus. akad.

__Ohlson__, Karl Alfred, skulptör, f. 13 febr. 1868 i Stockholm, blef vid 14 års ålder lärling hos en träbildhuggare där, började först vid 30 år med figurmodellering och är helt autodidakt på detta område. Han har varit verksam uteslutande i hemlandet och ej gjort några studieresor. På den dekorativa skulpturens område har han utfört 8 figurer i sandsten till Skara domkyrkas södra portal (1904), yttre och inre skulpturdekorering af Gustaf Vasakyrkan (1908) och en väggfast dopfunt i Adolf Fredriks kyrka (1911). O. utförde 1912 kopiering i lera af S:t Göransgruppen, som blef gjuten i brons och uppställd vid Köpmanbrinken i Stockholm, och modellerade *Karl XIV Johans* staty, i granit, rest i Örebro, aftäckt 12 juni 1919. O. har dessutom utfört statyetter och porträttreliefer i elfenben (några i Stockholms Nationalmuseum). G—g N.

__Ohlson__, sir Erik, svensk-engelsk affärs- och kommunalman, f. 19 juli 1873 i Fellingsbro, var inemot 10 år anställd på Örebro nya rederi-a.-b:s kontor i Örebro, kom 1900 till England och öppnade i Hull 1902 en kolexport-, trävaruimport- och rederiaffär under firma Ohlson & co., hvilken 1909 ändrades till ett aktiebolag med O. som styrelseordf. och verkställande direktör. Han blef 1911 led. af stadsfullmäktige i Hulls förstad Hessle och var 1913—15 sheriff i Hull. Hans energiska verksamhet under Världskrigets första år som rekryteringskommissionens ordf. i Hull belönades 1915 med knightvärdighet, och 1920 upphöjdes han till baronet, sedan han under krigsåren anlitats i flera kommittéer. V. S—g.

__Ohmann__ [åm-], Friedrich, österrikisk arkitekt, f. 1858 i Lemberg, professor vid konstskolan i Prag 1890—1900, hofbyggmästare i Wien 1900—07 och sedan 1906 professor vid akad. för de fria konsterna där, slöt sig till Secessionen, utan att likväl sträfva till exklusiv modernitet. Han omtalas som en konstnär med rik fantasi och mycken erfarenhet, har utfört byggnader och anläggningar af olika art, betydande tillbyggnader i Hofburg, palats och köpmanshus, terrassen i Stadtpark, brunnshuset i Meran, monument (Elisabethsdenkmal, Schillerdenkmal) o. a. G—g N.

*__Ohnet__, G., dog 5 maj 1918 i Paris.

*__Ohra__ tillhör nu ”fria staden” Danzigs område. 12,462 inv. (1919).

*__Ohrdruf__ tillhör nu republiken Thüringen, landtkretsen Gotha. 8,422 inv. (1919).

__Ohrt__, Ferdinand Christian Peter, dansk folklorist, f. 17 nov. 1873 i Sönderjylland, blef teol. kandidat 1898, filos. doktor 1922, var 1902—14 adjunkt vid Sorö akademi. Han har studerat dels finska språket och litteraturen, dels danska folkminnen, utgaf 1907 ”Kalevala” (bd I, öfversättning; bd II, litteraturhistorisk behandling, denna på finska 1909) och skref 1912 i ”Sönderjyske aarböger” om förhållandet mellan svenskar och finnar i Finland. Beträffande dansk folklore har han utgett bl. a. *Danmarks trylleformler* (1917—21), *Trylleord* (1922) och *De danske besværgelser mod vrid og blod* (doktorsafh., s. å.). P. E—t.

*__Ohrwalder__, J., dog 7 aug. 1913 i Omdurman, Sudan.

__Ohörd__, *jur.* I kap. 25 § 10 Rättegångsb. omnämnas två fall, i hvilka s. k. nullitetsbesvär komma till användning. Det första fallet angår det förhållandet, att någon i underrätt *dömes ohörd*. Med uttrycket afses detsamma, som kap. 25 § 22 Rättegångsb. i sin ursprungliga lydelse åsyftade med sin bestämmelse om den, som dömts frånvarande ostämd. Förutsättningen är den, att en person i dom behandlats såsom part, ehuru han icke genom stämning blifvit satt i tillfälle att utföra talan. Medan det nämnda lagrummet handlar om nullitetsklagan i hofrätt öfver underrätts utslag, upptar kap. 30 i § 38 motsvarande bestämmelser beträffande klagan hos konungen öfver hofrätts utslag. Litt.: E. Kallenberg, ”De ordinära devolutiva rättsmedlen i den svenska civilprocessen” (2:a uppl., 1922). Jfr Nullitetsbesvär. E. K.

*__Oise.__ 1. Under Världskriget utkämpades vid O. — i synnerhet å sträckan Guise—Compiègne — ett flertal hårda strider mellan tyskarna och de allierade (hufvudsakligen fransmännen). De mest betydande egde rum på hösten 1914 samt aug.—okt. 1918. Se Världskriget, sp. 163, 169, 240—243. H. J—dt.

*__Oitozpasset.__ Under Världskriget utkämpades häftiga strider om O. mellan centralmakterna och rumänerna under jan. och febr., maj, aug. och sept. 1917. L. W:son M.

__Ojama__, I. Se Oyama (äfven i Suppl.).

__Oje'tti__ [å-], Ugo, italiensk författare, f. 1871 i Rom, har företagit vidsträckta resor öfver hela världen (äfven i Sverige), deltog från 1915 som frivillig i Världskriget. Han är sedan 1905 bosatt i Florens och utger konsttidskriften ”Dedalo”. Af hans romaner och noveller må nämnas *Il vecchio* (1894), *Il gioco dell' amore* (1896), *Il cavallo di Troia* (1902), *Mimi e la gloria* (1907), *Donne, nomini e burattini* (1910), *L'amore e suo figlio* (1912) och *Confidenze di pazzi e di savii sui tempi che corrono* (1921), af hans kritiska arbeten *Ritratti d'artisti italiani* (1911), *I nani tra le colonne* (1920) och *Raffaello e altre leggi* (1921). O. har dessutom skrifvit *L'Albania* (1902), *L'America e l'avvenire* (1905), *I capricci del conte Ottavio* (2 bd, 1908—10), *Rome e le provincie liberate* (1919) m. m. O. är samhällsskildrare; både humor och skepsis utmärka hans framställning. R—n B.

__Okla.__, förkortning för staten Oklahoma, Förenta staterna.

***Oklahoma** hade 1920 2,028,283 inv., hvaraf 1,058,044 män, d. v. s. 109 män mot 100 kvinnor, 11 inv. på 1 kvkm., en folkökning sedan 1910 af 22,4 proc. Negrernas antal var 149,408 och indianernas 57,337 s. å. Af 39,968 i utlandet födda hvita voro 931 från Sverige, 297 från Norge och 561 från Danmark s. å. Farmernas antal ökades 1910—20 med 1,806 till 191,988 med 12,93 mill. har areal, hvaraf 7,33 mill. har odlad jord, och 1,660,4 mill. doll. värde. Äfven boskapsskötseln har gått framåt sedan 1912, men framför allt bergsbruk och industri. Den sistnämnda räknade 2,445 fabriker med 29,503 arb. och 401,36 mill. doll. tillverkningsvärde (1919). Järnvägarnas längd 11,100 km., hvaraf 462 km. elektriska (1922). — Statens representanthus skall bestå af lägst 97 och högst 107 medl. Kvinnlig rösträtt infördes 1918. Indianerna i O. ha sedan 1910 alltmer assimilerats med den öfriga befolkningen; bland dem äro särskildt osagerna kända för sin välmåga. Statsskulden hade 1923 vuxit till 4,19 mill. doll. — Litt.: J. B. Thoburn, ''The standard history of O.'' (1916). E. A—t.

Oknö, en 10 kvkm. stor ö i Mälaren, Arnö socken, Uppsala län, mellan Aspön och Arnön. O. Sjn.

Oksenöen. Se Yksnöen.

***Oku**, Y., var 1914—16 krigsminister. H. J—dt.

Okúbavax erhålles ur frukterna af okubaträdet (*Myristica ocuba*), hvars växtort är Amasonflodens stränder. Vaxet extraheras genom frukternas urkokning med vatten och brukas i Brasilien för tillverkning af ljus. G. H—r.

***Okular.** — 2. Se äfven Mikroskop.

***Okularmikrometer.** Se äfven Mikroskop. Å sp. 569 rad 7 nedifrån *står* parallellipipedisk *bör vara* parallellepipedisk.

***Okuma**, Shigenobu, blef i april 1914 ånyo premiärminister med dåv. baron Kato (se d. o. Suppl., sp. 965) som utrikesminister. Det var O:s ministär, som tillställde Tyskland ett oantagligt ultimatum (15 aug. 1914) och därefter krigsförklaring (23 aug. s. å.) samt 1915 afpressade Kina vidtgående politiska och ekonomiska privilegier (se Japan. Suppl., sp. 744, och Kina. Suppl., sp. 1011—12). Han utsattes i jan. 1916 för ett attentat, afgick 2 okt. s. å. och öfvergick då helt till privatlifvet. S. å. upphöjdes han till markis och erhöll 1918 furstlig värdighet. Han dog i Tokyo 9 jan. 1922. — O. har utgett *Fifty years of new Japan* (1910). V. S—g.

Okände soldaten, Den (eng. *The unknown warrior*, fr. *Le soldat inconnu*, it. *Il milite ignoto*). I England uppkom 1920 tanken på att i Westminster abbey låta högtidligen begrafva liket af någon af de på västfronten stupade brittiske soldater, som ej kunnat identifieras vid gravläggningen i soldatkyrkogård i Frankrike. Närmast tänkte förslagsställarna därvid på den tröst en dylik begrafning kunde bereda efterlefvande till sådana stupade, hvilkas grafplats var okänd. Småningom blef en annan synpunkt den förhärskande, nämligen tillbörligheten af en hela nationens gemensamma hyllning åt de i kriget stupade landsmännen. Ett oidentifieradt lik begrefs på en brittisk soldatkyrkogård och fördes till London 11 nov.; kistan (med fältmarskalkar och amiraler som pällbärare) fördes först till cenotafet i Whitehall, där konungen, som sista stycket af vägen gått närmast efter kistan som ''främste sörjande'', nedlade en krans på kistan. Sedan fördes den till Westminster abbey, där konungen begrafde den med jord från slagfälten, hvarefter under de närmaste dagarna öfver 1 mill. människor defilerade förbi grafven. — Tanken att på detta sätt hylla de stupade vann genast anklang i Frankrike, där den enligt en 9 nov. promulgerad lag bragtes till utförande samma dag som i England, tvåårsdagen af vapenstilleståndet. I 8 olika frontdelar hade man uppgräft lik af stupade, som identifierats såsom fransmän, men hvilkas namn voro okända; de 8 kistorna fördes till Verdun, där efter en högtidlig likvaka en soldat af 132:a regementet utvalde en af dem genom att på denna nedlägga en blombukett. Kistan fördes på natten med extratåg till Paris och där i högtidlig procession jämte en urna med Gambettas hjärta (från Jardies vid Ville d'Avray) till Panthéon. Där hölls minnestalet af presidenten Millerand, som i den okände soldatens person hyllade ''den namnlöse och triumferande representanten för poiluernas hjälteskara''. Urnan och den okände soldatens kista uppställdes under Triumfbågen; urnan återfördes på aftonen till Panthéon, och kistan begrofs vid Triumfbågen. — Englands och Frankrikes exempel följdes af flera andra deltagare på segrarsidan i Världskriget. Sålunda begrofs 11 nov. 1921 den amerikanske okände soldaten, hämtad från Frankrike af ett örlogsfartyg, på nationalkyrkogården i Arlington, nära Washington, och den italienske 4 nov. 1921 under Viktor Emanuel II:s monument (''fäderneslandets altare'') i Rom. Den belgiske okände soldatens stoft nedsattes 11 nov. 1922 vid foten af ''konstitutionspelaren'' på Place du congrès i Bruxelles. Portugals okände soldat är begrafven i klosterkyrkan Santa Maria da Vittoria i Batalha; äfven Canada och Rumänien ha på samma sätt hyllat sina stupade. — Vid de okände soldaternas grafvar (särskildt i Paris och London) nedläggas alltjämt blomsterhyllningar i mängd på minnesdagar från kriget, vid besök af utländska suveräner eller korporationer, sammanträden af kongresser och konferenser o. s. v. V. S—g.

***Olafsen.** 1. Olaf O. har ytterligare utgett bl. a. *Myrsmeltningen i Norge i ældre tid* (1916), *Kvarn i fortid og nutid* (1921) och *Norske slegtsnavne. Deres oprindelse og historiske utvikling* (1922).

***Ólafsson.** — 2. Jón Ó. (sp. 575) blef 1905 kungavald och 1908 folkvald alltingsman och dog 1916.

***Olai**, Sankt. Församlingen omfattar 329 har. 20,207 inv. (1925).

Olander, Valborg Henrika, lärarinna, f. 14 maj 1861 på Uddeholms bruk, Värmland, genomgick 1876—79 Högre lärarinneseminariet i Stockholm, var 1879—88 lärarinna vid flera olika elementarläroverk för flickor och 1888—1916 adjunkt vid folkskollärarinneseminariet i Falun, där hon också togs i anspråk för kommunala och kvinnorösträttsuppdrag m. m. Tillsammans med professor Gustaf Cederschiöld har hon utgett flera för skolundervisningen i svenska afsedda böcker, *Svensk uppsatsskrifning* (2 dlr, 1896, flera uppl.), *Vinkar och råd* (1901), *Svensk språklära för folkskolor och allmänna läroverkens lägre klasser* (1904) och *Riktlinjer för modersmålsundervisningen* (1916), och ensam *Handbok till Nils Holgerssons underbara resa*

(1918), *Helena Munktell* (1920) och flera litterära eller pedagogiska uppsatser.

***Olands härad** är nu deladt på Tiunda och Örbyhus fögderier. 21,234 inv. (1924).

***Olaus Magnus.** (Sp. 578) Af den genom Michaelisgillets försorg verkställda öfv. af O:s ”Historia de gentibus septentrionalibus” utkommo 3:e delen (bok 12—16) 1916 och 4:e delen (bok 17—22) 1925, hvarmed det märkliga öfv:sarbetet fullbordats. En 5:e del skall omfatta kommentar samt namn- och sakregister till alla delarna.

***Olaus Petri.** Församlingen är sedan 1 maj 1921 eget pastorat i Örebro kontrakt, Strängnäs stift. Arealen beräknas till 933 har. 17,410 inv. (1925).

***Olaus Petri.** Af O:s ”Samlade skrifter” utg. af Sveriges kristliga studentrörelses förlag ha utkommit bd 1—4 1914—17. O:s ”En swensk cröneka” utgafs af J. Sahlgren 1917. J. Palmér framställer (i ”Festskr. tillägnad H. Pipping”, 1924) den med ganska antagliga skäl styrkta förmodan, att O. är förf. till *Variarum rerum vocabula cum sueca interpretatione* (1538; 5:e uppl. 1668). — R. Holm har skrifvit lefnadsteckningen ”Olavus Petri” (1917).

***Olaus Petri-stiftelsen.** Efter 1913 ha föreläsningsserier hållits af E. Lehmann (”Stället och vägen. Ett religionshistoriskt perspektiv”), A. Hauck (”Tysklands och Englands kyrkohistoriska förbindelser”), G. Dalman (”Orter och vägar i Jesu liv” och ”Några Jesuord på modersmålet och i judisk omgivning”, de senare hållna i Lund), R. Hermanson (”Det Rätta och dess samband med religiösa sanningar”), V. P. Grönbech (”Engelsk mystik”, ännu ej utkomna), J. Strzygowski (”Den kristna kyrkokonstens ursprung”), M. P:son Nilsson (”Den grekiska religionens historia”), R. Kittel (”Israels religionshistoria”), K. L. Reichelt (”Fra österns religiöse liv”, ej på sv.), H. Henson (”Anglicanism”, ej på sv.), K. Krohn (”Skandinavisk mytologi”), W. Brede-Kristensen (”Livet ur döden. Studier i egyptisk och forngrekisk religion”), A. Schweitzer (”Kulturens degeneration och regeneration”), E. Liedgren (”Den svenska psalmens historia”, ej ännu utkomna), B. Bouvier (”Amiel”, ännu ej utkomna), A. Meillet (”Les Gâthas de l’Avesta”, ännu ej utkomna), H. Monnier (”Études sur la rédemption”, ännu ej utkomna) och E. de Faye (”Esquisse de la pensée d’Origène”, ännu ej utkomna). Kortare serier eller enstaka föreläsningar ha hållits bl. a. af E. Soulier (”Idealismens pånyttfödelse i Frankrike”) och A. von Harnack (”Marcion”). Därjämte ha 1918 och följande år en omfattande serie af föreläsningar hållits om kyrkans enhet, hvarvid denna fråga belysts af nordiska kyrkomän såsom E. Lehmann, N. Söderblom och K. B. Westman (tills. utg. under titeln ”Kyrkans enhet”), A. G. Poulsen, J. Tandberg, J. A. Eklund och A. Hjelt (”Nordens kristenhet och kyrkans enhet”), J. Helgason (”Islands kyrka och dess ställning i kristenheten”), af tyskarna A. Deissmann, F. Siegmund-Schulze m. fl. (”Tysklands evangeliska kristenhet och kyrkans enhet”), ungrarna H. Geduly och E. v. Révéz (”Ungerns evangeliska kristenhet och kyrkans enhet”), representanterna för andra kontinentala kyrkosamfund J. W. Pont och F. Würz (”Vittnesbörd från Holland och Schweiz”), engelsmännen A. J. Carlyle (”Den engelska kyrkan och kyrkans enhet”), W. B. Selbie och H. T. Hodgkin (”Från Englands frireligiösa värld”) samt skotten J. Cooper (”Den skotska kyrkan och kyrkans enhet”), representanterna för den österländska kyrkan N. Glubokovskij och Germanos Strinopoulos m. fl. (”Den ortodoxa kristenheten och kyrkans enhet”), amerikanerna F. Lynch (”The Christian unity movement in America”, ej öfv.), J. B. Remensnyder, S. G. Youngert m. fl. (”Evangelisk-lutherska kristenheten i Amerika”). Stiftelsens kapital utgjorde 1 juli 1924 194,609,23 kr. Y. Br.

***Olbers.** — 2. Ernst O. dog 25 okt. 1919 i Stockholm.

Olbianska viken. Se Astacenska viken. Suppl.

***Oldenberg,** H., dog 25 mars 1920 i Göttingen.

***Oldenburg** är sedan 1919 en republik i Tyska riket. 517,765 inv., 81 på 1 kvkm., hvaraf 421,081 i det egentliga O., 45,424 i Lübeck och 51,260 i Birkenfeld (1919). Under revolutionen afgick storhertig Fredrik August 11 nov. 1918, hvarpå en matros Kuhnt blef president, tills majoritetssocialister 11 jan. 1919 bildade regering. Ny författning antogs 17 juni 1919, enligt hvilken lagstiftningen tillkommer landtdagen och statsministeriet gemensamt och i händelse af deras oenighet folket självt genom allmän omröstning. Landtdagen väljer ministerpresident och på hans förslag 3 statsministrar, som icke få samtidigt vara landtdagsmän. Vid misstroendevotum afgår ministären eller upplöses landtdagen. Denna väljes för 3 år genom allmän, direkt, lika och hemlig röstning af alla 20 år gamla medborgare och har högst 48 medl. För folkinitiativ i lagstiftningsfrågor samt anordnande af folkomröstning erfordras begäran af minst 20,000 röstberättigade medborgare. — Litt. Den åsyftade förf. heter Rüthning (ej Rüthering). E. A—t.

***Oldenburg.** Hufvudstaden O. hade 31,834 inv. 1919. Bland nybyggnader märkas ministerial- och landtdagshusen (1911), konstmuseum (1914) och en stor träsprittfabrik. E. A—t.

***Oldevig,** E. J., dog 2 nov. 1922 i Karlshamn. Han blef gymnastikdirektör 1872 samt var gymnastiklärare i Uddevalla 1872—75 (sjukgymnast vid Gustafsbergs badort somrarna s. å.) och i Strängnäs 1875—84. Han stängde 28 febr. 1917 institutet i Dresden till följd af svårt ögonlidande. Ända till 1919 var han ordf. i Sv. sjukgymnastiksällskapet Ling.

Oldham [ɔ̊ū′ldəm], Joseph Houldsworth, skotsk missionsfrämjare, f. 20 okt. 1874, studerade i Edinburgh och Oxford, var 1896—97 sekreterare i Kristliga studentrörelsen, verkade 1897—1900 som sekreterare hos Kristliga föreningen af unge män i Lahore (Indien) och egnade sig sedermera åt teol. studier. Världsmissionskonferensens generalsekreterare 1908—10, anordnade han det betydelsefulla mötet i Edinburgh 1910 och var 1910—21 sekreterare i Edinburgh-konferensens fortsättningskommitté. Han har författat bl. a. *Christianity and the race problem* (1924) och utger ”International review of missions”, den största af missionstidskrifterna. O. har ett par gånger besökt Sverige, senast 1924, då han höll föredrag i Stockholm.

Old superior [ɔ̊ū′ld sjōpiə′riə]. Se Vin, sp. 615.

Old Windsor [ɔ̊ū′ld *ωi*′nsə]. Se Windsor 1.

O'Leary [åūli'əri], Peter (ir. Ua Laoghaire, Peadar), irländsk författare, f. 1839, d. 1920, kanik, präst i Castlelyons, började författa först efter sedan ''Gaelic league'' stiftats 1893, men medhann likväl ett stort antal utmärkta arbeten, af hvilka *Séadna* (''Schíane'', 1921) står främst genom stilkonst, folklifsskildring och humor. Nämnas må vidare *Niamh*, en berättelse om slaget vid Clontarf, många öfversättningar (''Don Quixote'', Aisopos' fabler m. m.) och forniriska sagor. Han skapade en god, modern irisk prosastil, grundad på folkspråket i Cork, hvilket af honom behandlades med klarhet och kraft. R—n B.

***Oleater.** Kaliumoleat är ofta en hufvudbeståndsdel i såpa, medan natriumoleat i mera underordnad mängd ingår i tvål. K. A. V—g.

Olefiniska terpēner, Alifātiska terpēner, *kem.*, omättade kolväten (i allmänhet med 10 kolatomer), med öppen kolkedja, hvilka genom ringslutning kunna öfvergå i vanliga terpener (se d. o.). Jfr Myrcen och Olefiniska kamferarter. K. A. V—g.

Oleksiniec. Se Novoalexinets. Suppl.

***Oleometer.** Rad 2—3 *står* aerometer *bör vara* areometer.

Oles, Alexander. Se Ukrainska litteraturen, sp. 887.

Olethrēu'tes varie'gana, *zool.* Se Vecklarfjärilar, sp. 959.

O'leum lumbricōrum och **O. scorpiōnum,** *farm.* Se Organoterapi, sp. 862.

O'leum ovōrum, äggolja (se d. o.).

O'leum vite'lli, äggolja (se d. o.).

***Olga Konstantinovna** var nov.—dec. 1920 efter ministären Venizelos' afgång (15 nov.) ordf. i det regentskap, som styrde Grekland till konung Konstantins återkomst 19 dec.

Olier [åliē], J. J. Se Saint-Sulpicekongregationen.

***Olin,** Elisabet. Hennes make var född 1728 (ej 1729). Fru O. hade vid Riddarhuskonserterna, kavaljerskonserterna och frimurarkonserterna gjort sig uppskattad som ypperlig sångerska flera år, innan hon 1773 af Gustaf III fästes vid hans svenska operateater. Bland hennes roller må äfven framhållas *Eurydike* i ''Orfeus'' och *Klytemnestra* i ''Ifigenia i Aulis'', i hvilken senare hon nådde en förebildlig höjdpunkt af verkligt dramatisk operasång; eljest var hon icke minst koloratursångerska. Hon måtte ha egt genialisk begåfning, enär hon utan föregångare på svensk scen och utan läromästare eller utländska studiefärder förvärfvade sig fulländad röstutbildning och sångkonst samt genast var hemmastadd på tiljan. Mus. akad. kallade henne (1782) till *hedersled.*, och hon utnämndes till hofsångerska. — Fru O. stod i ett flerårigt ömt förhållande till sin unge sceniske motspelare Karl Stenborg (se denne), som sedermera blef gift med hennes äldsta dotter. — Litt.: J. Flodmark, ''Elisabeth Olin och Carl Stenborg'' (1903). E. F—t.

Olin, Karl (Carl) Oskar, läkare, f. 14 juni 1865 i Fjälkinge, Kristianstads län, med. licentiat vid Karolinska institutet 1894, har sedan 1895 utöfvat en med åren växande praktik (framför allt på mag- och tarmsjukdomarnas område) i Stockholm. Han utnämndes 1915 till lifmedikus samt 1919 till förste lifmedikus och konungens läkare.

Olin, Gustaf, jurist, f. 19 nov. 1872 i Lund, blef där student 1890 och juris kandidat 1899 samt i Svea hofrätt fiskal 1909 och hofrättsråd 1911. Han har innehaft åtskilliga, lagstiftningsarbetet berörande förordnanden inom Civil- och Justitiedep., bl. a. varit led. och sekreterare i Strafflagskommissionen 1916—23 samt led. i dennas arbetsutskott 1919 ff. Kommissionens ''Förslag till strafflag, allmänna delen'' (1923) är sålunda undertecknadt äfven af O., som däri (sid. 481—528) angett en delvis afvikande ståndpunkt och sedermera i ''Svensk juristtidning'' 1924 skildrat *Den svenska strafflagsrevisionen.* Tidigare hade O. jämte A. Åkerman (se denne, sp. 971) på offentligt uppdrag utarbetat *Promemoria ang. lagstiftning om arbetsaftal* (1907, omtryckt 1910) samt själf författat *Några hufvudpunkter i utländsk lagstiftning ang. rättsförhållandet mellan arbetsgifvare och arbetstagare* (1908, omtr. 1910), *Kollektivavtalet i den utländska lagstiftningen* (1911) och en del tidskriftsuppsatser. C. G. Bj.

***Olinda.** Biskopsdömet blef 1910 ärkebiskopsdöme (sedan 1919 O. och Recife, med Recife som residens).

Olizażowski, Tomasz August. Se Polska litteraturen, sp. 1273.

Olita, förutvarande fästning i ryska guv. Vilna vid Njemen ungefär midt emellan Kovno och Grodno, där järnvägen Suvalki—Orany—Vilna öfvergår floden, tillhör numera Litauen. Befästningarna, som anlades 1895—1900 och ansenligt förstärktes under åren närmast före Världskriget, bildade ett af 4 fort och flera permanenta batterier bestående brohufvud på Njemens vänstra (västra) strand omkr. 4,000 m. från den lilla staden O. Under Världskrigets första år spelade fästningen en viktig roll som upptagsställning och samlingsplats för de i östra delen af Ostpreussen och norra Polen slagna ryska arméerna. I samband med Kovnos eröfring af tyskarna 18 aug. 1915 och dessas öfvergång af Njemen och framryckning mot ryssarnas förbindelselinje O.—Orany öfvergåfvo de senare, efter någon strid i förterrängen, 26 s. m. fästningen och återtågade österut, hvarpå O. besattes af 10:e tyska armén (v. Eichhorn). Jfr Världskriget, sp. 174, 178, 186 och 192. H. J—dt.

***Oliv.** Oliverna (omogna, gröna) användas i Sverige ofta till smörgåsbordet, inlagda i saltlake, hela eller rundskurna med fyllning af färs. I den finare matlagningen nyttjas oliver till garnering, i såser, som fyllning i vol-au-venter m. m. G. L—m.

***Oliva.** 1. Köpingen O. tillhör nu den ''fria staden'' Danzigs område.

Olivecrona, Gustaf Vilhelm Detlof, brorsons son till den i hufvudarb. omnämnde S. R. D. Knut O., civilingenjör, f. 30 dec. 1870 i Vårsätra, Uppsala län, utexaminerad från Tekn. högskolans afd. för väg- och vattenbyggnadskonst 1893, löjtnant 1899 och major 1919 i Väg- och vattenbyggnadskåren, var 1896—99 anställd vid Statens järnvägsbyggnader och 1900—01 extra byråingenjör i Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen. O. verkställde 1901 på uppdrag af rysk-kinesiska banken undersökningar för järnväg från Kiachta öfver Mongoliet till Peking och var 1902—03 anställd i Kina, dels som arbetschef för en vattenledningsanläggning i Tien-tsin Native City, dels som ingenjör

vid regleringsarbeten i Pei-ho-floden. Efter att 1904 ha ledt byggandet af Sperlingsholms kraftstation var O. 1905—08 förste ingenjör vid Nya asfalt-a.-b. och 1908—11 verkst. direktör för Råsunda förstads-a.-b. Sedan våren 1911 är O. anställd af kinesiska staten som chefsingenjör vid Board of Conservancy works of Kwan-tung och leder som sådan mycket omfattande flodreglerings- och hamnarbeten, hvarvid han rönt stort erkännande och gjort svensk ingenjörskonst uppskattad i fjärran Östern. O. har författat ett antal afh. i kinesiska vattenbyggnadsfrågor. Fmn.

Olivehäll. Se Ulfhäll.

Olivier [åuli'vie], Sydney, lord O., engelsk politiker, f. 1859, anställdes 1882 i kolonialministeriet och användes från 1890 på olika ämbetsposter i Brittiska Honduras och Västindien, bl. a. som kolonisekreterare (1899—1904) och guvernör (1907—13) på Jamaica, innehade därefter höga ämbeten i jordbruksministeriet och vid skattkammaren samt tog 1920 afsked. Redan som ung hade O. omfattat en socialistisk åskådning och var 1886—90 sekreterare i Fabian society. När R. MacDonald jan. 1924 bildade sin ministär, ingick O. i denna som minister för Indien och upphöjdes samtidigt till peer (baron O. of Ramsden), enär ministären behöfde bli representerad i öfverhuset. Han afgick med den öfriga ministären i okt. 1924. Förutom broschyrer och tidskriftsartiklar i ekonomiska ämnen har O. skrifvit diktsamlingen *Poems and parodies* (1881) samt *White capital and coloured labour* (1906). V. S—g.

***Oljeberget.** Där invigdes 1 april 1925 ett hebreiskt univ., afsedt att omfatta 7 fakulteter.

Oljelund, Nils Ivan, författare, f. 30 april 1892 i Sala, genomgick folkskola och kom snart in i den socialistiska journalistiken. 1916—18 var han redaktör för ''Brand''. 1916 åtalades han för uppmaning till förräderi och dömdes till ett års fängelse. Fängelsetiden och den religiösa omvändelse, som under den egde rum hos honom, har han skildrat uti *I ny jord* (1920; 6:e uppl. 1923) och *Med stort G* (1921; 9:e uppl. 1922). Skådespelet *Doctor Biblicus* (1923), skisserna *Saltstänk och strömoln* (s. å.) och de tidskritiska uppsatserna *Svenska brev* (s. å.) äro präglade af allvarligt uppsåt och självständig uppfattning.

Oljerättika, *Raphanus oleifera, bot.*, en från Kina införd korsblommig rättikart, hvars frön innehålla ända till 50 proc. olja. I Europa odlas den emellertid mest som grönfoderväxt (i Sverige dock sällan) och har som sådan värde hufvudsakligen på grund af sin snabba utveckling, som gör, att den kan sås i stubben efter sädesskörden och lämna skörd samma höst, 8—9 veckor efter sådden. Vanlig utsädesmängd är 30 kg. per har. H. J. Dft.

***Oljor.** Om brunkolstjäroljor se Brunkolstjära. Suppl. — Om anrikning af malmer medelst olja se Flotation. Suppl.

***Ollé-Laprune,** L., dog 13 febr. 1898 i Paris.

***Ollén,** L. P. — Sonen Natanael P. O., f. 30 maj 1879, var 1904—10 ''Svenska morgonbladets'' hufvudredaktör, därefter 1910—17 tidningsbolagets verkställande direktör och är ånyo från sept. 1917 tidningens hufvudredaktör. Därjämte utgaf han 1906—10 ungdomstidningen ''Friska vindar''. Han har vidare utgett *Paul Peter Waldenström, en levnadsteckning* (1917) och *Inre missionens historia* (3 dlr, 1921—23). — Brodern Jonatan Magnus O., f. 6 juni 1880, var 1898—1905 och 1910—14 medarbetare i ''Svenska morgonbladet'', 1906—10 redaktör af ''Ansgarii-posten'' samt är sedan 1918 andre redaktör i ''Svenska morgonbladet''. Han har utgett *Svenska missionsbragder* (3 dlr, 1919—21).

Ollers, Edvin Olsson, konstnär, f. 28 mars 1888 i Norrtälje, studerade i Stockholm i Högre konstindustriella skolan 1906—09 och i Göteborg för Wilhelmson i Valands skola 1909—10, gjorde gång på gång resor till Italien och äfven till Tunisien och Frankrike 1914 o. f. samt med stipendium från Konstakademien 1920—23. O. har egnat sig äfven åt konstindustrien, ritade glas till Kosta och Rejmyra 1917—18 och fajanser vid Uppsala-Ekeby 1918, utförde på dessa områden särdeles smakfulla både hvardags- och prydnadsföremål. På sista tiden har han arbetat äfven i tenn. Som målare väckte O. uppmärksamhet genom små landskap från södern, känsliga i uppfattning, i stämning och i de ljusa färgernas milda harmonier. Nationalmuseum eger *Italienskt landskap* (1917), *Riddarholmen* (1918), *Taorminavår* (1922), vidare en samling färglagda teckningar samt glas och fajanser. Under de senaste åren har O. egnat sig äfven åt kyrklig konst, har 1923—25 utfört altarmålningar för Hylte bruks kapell samt för Jakobs kyrkas grafkapell och har målat *Kristi återkomst* al secco i katolsk-apostoliska kyrkan i Stockholm. G—g N.

***Ollonborrar.** Se fig. 9 å pl. II till art. Skogens skadeinsekter.

***Olmütz** tillhör nu Tjecho-Slovakien och heter officiellt *Olomouc*. 23,829 inv. (1921; med förstäder 56,941). O. är äfven namn på ett län (*župa*) i Tjecho-Slovakien med 6,803 kvkm. areal och 803,371 inv. (s. å.), 118 på 1 kvkm. E. A—t.

***Olney,** R., dog 8 april 1917 i Boston.

Olof (no. *Olav*), Norges kronprins, f. 2 juli 1903 på slottet Appleton house i England, är ende son till konung Håkan (Haakon) VII och drottning Maud, erhöll i dopet namnen Alexander Edvard Kristian Fredrik, men fick, då hans fader 18 nov. 1905 valdes till Norges konung, i stället namnet Olav. Han tog 1921 studentexamen på reallinjen vid Hallings skola i Oslo, genomgick därefter den treåriga krigsskolekursen, utexaminerades från krigsskolan 1924 och fick då premiärlöjtnants grad i infanteriet och samtidigt samma grad i marinen. Kronprins O. reste okt. 1924 till Oxford, där han i 2 år skall studera vid Balliol college. Han åtnjuter stor popularitet i Norge, är ifrig och djärf idrottsman och har med heder deltagit i seglingsregattor, skidtäflingarna på Holmenkollen och många andra täflingar. M. H.

Oloflig varuinförsel, Oloflig varuutförsel. Se Smuggling.

***Olofskyrkor.** Se H. Falk, ''Sankt Olofs minne i Sverige'' (i ''Kyrkohist. årsskr.'', 1902), och A. Nordén, ''Sankt Olofsyxan'' (i ''Fornvännen'', 1925).

Olofsson, Johan (O. i Digernäs), hemmansegare, riksdagsman, f. 12 febr. 1860 i Sunne socken, Jämtlands län, har där sedan ungdomen bedrifvit landtbruk och sågverksrörelse samt intar sedan länge en betrodd ställning inom sitt län.

Från 1898 har han med några års afbrott varit led. af landstinget. Sedan 1900 har han med afbrott för perioden 1906—08 representerat sin hembygd i riksdagen, som led. af Andra kammaren för Jämtlands västra domsaga 1900—05 och 1909—11, för Jämtlands läns norra valkrets 1912—19 (lagtiman) och för Jämtlands läns valkrets från 1922 samt som led. af Första kammaren för länet 1919 (urtiman) —21. Han var 1903 led. af andra särskilda utskottet (skogslagstiftningen) och har sedan 1912 tillhört statsutskottet, 1914 B och 1918—19 som ord. ledamot. Vid 1924 och 1925 års riksdagar har O. varit suppleant i försvarsutskottet. O. har i riksdagen tillhört Liberala samlingspartiet (led. af dess förtroenderåd 1920—23) och efter dess upplösning 1923 Frisinnade folkpartiet, hvars förtroenderåd han från början tillhört. Af Frisinnade landsföreningens förtroenderåd var O. led. 1911—20 och tillhör från 1923 dess verkställande utskott. O. har varit led. af den s. k. klockarkommittén 1919 och af 1920 års postkommitté. O:s motion om två fria resor till och från hemorten för riksdagsmän under riksdagstiden vann riksdagens bifall. O. har i riksdagen särskildt framträdt som sparsamhetsifrare. Gl.

Olomouc [å'låmåots], officiellt namn på Olmütz (se d. o. äfven i Suppl.).

***Olonets** omfattar efter 1921 års administrativa indelning 65,038 kvkm. med 213,235 inv. (1920), 3 på 1 kvkm. Hufvudstad är nu åter Olonets. Den återstående delen af det forna guvernementet O. ingår nu i den autonoma karelska socialistiska sovjetrepubliken, hvars hufvudstad är Petrozavodsk (jfr Karelen 2, i Suppl.). E. A—t.

Olosenga, ö. Se Samoaöarna.

Olow, John Olof, läkare, universitetslärare, f. 30 dec. 1883 i Malmö, filos. kandidat 1903, med. licentiat 1910, disputerade för med. doktorsgrad 1913 samt blef s. å. docent, allt i Lund. 1923 utnämndes han till professor i obstetrik och gynekologi i Uppsala och är sedan s. å. öfverläkare vid obstetrisk-gynekologiska afd. af Akad. sjukhuset där. Han är ock marinläkare af 1:a graden (1917). Utom gradualafh. *Om den tidiga extrauteringraviditetens behandling* har O. skrifvit ett 20-tal vetenskapliga arbeten. C. S—g.

***Olrik.** — 2. Hans Th. O. dog 12 juni 1924 i Köpenhamn. Han var 1911—20 ordf. i Dansk historisk fællesforening. Han skref ytterligare *Tisvilde og omegn* (1920) och *Ridderliv og korstogskultur* (1921). Se V. Andersen, "Til minde om H. O." (i "Nord. tidskr.", 1924). — 3. Axel O. dog 17 febr. 1917 i Överöd. Han var 1905—15 föreståndare för Dansk folkemindesamling och från 1913 e. o. professor vid universitetet. Han skref ytterligare bl. a. *Danske sagn og æventyr* (1913 och 1918) och bd 2 af *Om Ragnarok* (1914); efter hans död utgåfvos af H. Ellekilde hans *Folkelige afhandlinger* (1919) och *Nogle grundsætninger for sagnforskning* (1921 med bibliografi). *A. O:s breve til Holger Begtrup* utkommo 1924. — 4. Jörgen O. blef 1920 administrerande inspektör vid Dansk folkemuseum, som 1921 införlifvades med Nationalmuseet. Han utgaf "Danske sölvarbejder fra renaissancen til vore dage" (1915), en öfv. af Chr. Falsters "Lærdoms lystgaard" (1919—20), några danska folkböcker (s. å.) och Erik Pontoppidans "Fejekost" (1923). — 5. Dagmar O., de föregåendes syster, gobelängväfverska, f. 28 juni 1860 i Köpenhamn, utbildades som målarinna af fadern och Viggo Pedersen och lärde gobelängväfveri i Italien 1900. Hon hade 1902—21 väfskola på rådhuset i Köpenhamn och har med stor konstnärlig och teknisk skicklighet utfört eller restaurerat en mängd gobelänger till rådhuset, Frederiksborgmuseet o. a. — 6. Eyvind Gunnar O., de föregåendes broder, jurist, f. 2 okt. 1866 i Köpenhamn, juris kandidat 1888, anställdes i Justitieministeriet 1891 samt blef assessor 1905 i Kriminalretten, 1913 i Overretten och 1917 i Höjesteret. Han har utvecklat omfattande och värdefull verksamhet på straffrättens område och behandlat bl. a. frågan om tillräknelighet (1897), vaneförbrytare (1893) och läkares tysthetsplikt (1905) samt utgett kommenterade editioner af strafflagen (1902 och 1912). O. var led. af 1917 års strafflagskommission. 2—6. P. E—t.

Hans Olrik.

Axel Olrik.

***Olsen**, Ole Tobias, dog 1924 i Oslo.

***Ólsen**, Björn Magnússon, dog i jan. 1919. Han var korresp. led. af Vitt. hist. o. ant. akad. (1915).

***Olsen**, Olaj Johan, dog 1920.

***Olsen**, Magnus Bernhard, är led. af Statens forskningsfond (1921), af styrelsen för Nansenfonden (1923), af Institutet för jämförande kulturforskning (s. å.) och Kildeskriftkommissionen. Han kreerades 1918 till hedersdoktor vid Lunds universitet samt är led. af Vitt. hist. o. ant. akad. (1921) och Vet. o. vitt. samh. i Göteborg (1924). M. H.

Magnus Olsen.

Olsen, Rasmus Ulrik Bernhard, dansk museiman, f. 9 sept. 1836 i Köpenhamn, d. där 17 juli 1922, utbildades till tecknare, var 1868—85 artistisk direktör för Tivoli och 1885—98 ledare af vaxkabinettet Panoptikon i Köpenhamn. Efter att

1878 i Paris ha sett Hazelius' svenska allmogesamling grundlade han 1885 Dansk folkemuseum i Köpenhamn och 1901 det därmed förenade friluftsmuseet vid Lyngby, hvilka museer han ledde till 1920 och om hvilkas tillväxt han gjorde sig i hög grad förtjänt. P. E—t.

Olsen, Karl (Carl) Otto, sjömilitär, f. 26 maj 1844 i Karlskrona, blef 1865 sekundlöjtnant i flottan, där han avancerade till kommendör 1898, konteramiral 1903 och vice amiral 1908 och öfvergick i reserven 1910. Han var varfschef i Stockholm 1899—1905 och chef för Marinförvaltningen 1905—10 samt därjämte 1906—08 högste befälhafvare för kustflottan. Han var led. af certkommittén 1906—09 och af parlamentariska försvarskommittén 1907—10. O. är led. af Örlogsmannasällsk. (1886; hedersled. 1903) och Krigsvet. akad. (1903).

Olsen, Christian Martin, dansk politiker, f. 5 febr. 1853 i Vejle, egnade sig åt snickaryrket, slöt sig till socialdemokratien och innehade 1898—1909 viktiga förtroendeposter (först sekreterare, senare ordf.) i de samverkande fackförbunden. Han var 1897—1909 medlem af Köpenhamns stadsfullmäktige, 1901—09 och 1910—18 led. af folketinget samt är sedan 1918 led. af landstinget. O. har mycket anlitats af sitt parti för att framföra dess synpunkter i debatterna. P. E—t.

Olsen, Fritz Johannes Jacob, dansk posthistoriker, f. 20 sept. 1854 i Köpenhamn, var 1905—24 öfverpostkontrollör i Köpenhamn. Han har behandlat det danska postväsendets historia i *Det danske postvæsen indtil 1711* (1889), *Postvæsenet i Danmark 1711—1808* (1903), *Postvæsenet i Danmark 1808—48* (1908), *Det københavnske postvæsen 1624—1912* (1912) och *Postvæsenet i Danmark 1848—73* (1924). P. E—t.

Olshausen [å'lshau-], Philipp Justus von, son till den i hufvudarb. nämnde Justus O., tysk rättslärd, f. 10 april 1844 i Kiel, blef efter tjänstgöring som landtdomare 1887 led. af kammergericht (hofrätten) i Berlin (samtidigt, sedan 1888, var han docent i juridik vid forstakademien i Eberswalde) och 1890 led. af Reichsgericht (se d. o.) i Leipzig samt var 1899—1908 oberreichsanwalt och 1908—10 senatspresident där. O. har framträdt som förf. på straffrättens område; mest bekant är han genom en mycket anlitad "Kommentar zum strafgesetzbuch für das Deutsche reich" (2 bd, 1879—83; många senare uppl.) och en textuppl. (med anmärkningar) af "Strafgesetzgebung des Deutschen reichs" (9 bd, 1884—1903; många uppl.). N. S—g.

Olskroken, järnvägsstation i östra delen af Göteborg vid Bergslagernas järnväg samt linjerna Stockholm—Göteborg och Göteborg—Strömstad af Statens järnvägar. O. Sjn.

Olsnesön. Se Ulfsnesön.

***Olson** (sp. 651), E. V., har ytterligare skrifvit det historiskt förtjänstfulla arbetet *The swedish element in Illinois* (1917) och *Reformation cantata* (s. å.; engelsk och svensk text) samt redigerat flera för undervisning i svenska språket i amerikanska skolor afsedda böcker, bl. a. en samling "Svensk diktning" (2 dlr, med förklarande noter af O.). O. A. L—r.

Olson, Josef Fredrik, arkitekt, f. 4 febr. 1870 i Kalmar, studerade vid Konstindustriella skolan 1895 samt i Tyskland, Italien, Frankrike, Belgien, Holland och Danmark till 1897 och sedermera i Stockholm vid Tekniska högskolan, där han blef assistent och 1901—04 var lärare vid byggnadsyrkesskolan. Från 1904 är han stadsarkitekt i Kalmar. Han har där ledt om- och tillbyggnadsarbeten på domkyrkan, rådhuset, slottet (där arbetet fortfarande pågår) och byggt elektricitetsverk, skolor, församlingshus (se fig. 9 å pl. vid art. Kalmar), banker m. m. G—g N.

Olson, Johan Emil, språkman, f. 9 juni 1876 i Brandstad, Malmöhus län, blef filos. doktor och docent i nordiska språk i Lund 1904 och professor i samma ämne där 1917. O. har utom ett flertal smärre afhandlingar och uppsatser författat *Östgötalagens ljudlära* (1904), *Östgötalagens 1300-talsfragment* (1911), *Studier över pronominet Den* (s. å.) och *De appellativa substantivens bildning i fornsvenskan* (1916), utgett "Utdrag ur Magnus Erikssons landslag" (1909; ny uppl. 1917), Jacob Wallenbergs "Min son på galejan" (1921) och "Florez och Blanzeflor" (s. å.) samt öfversatt Snorre Sturlassons "Konungasagor" (2 bd, 1919—22).

***Olsson** (sp. 653), Peter, promoverades i maj 1915 till filos. jubeldoktor och dog 12 jan. 1923 i Spegelvik (Skåne). L—e.

***Olsson** (sp. 653), B. A. L., återgick 1915 till Dramatiska teatern, där han fortfarande är anställd.

***Olsson** (sp. 653), A. Julius, blef 1920 led. af Royal acad. of arts och president i Royal institute of oil painters.

***Olsson** (sp. 654), Per (i Fläsbro, senare i Fiskeby), afgick efter 1914 års första riksdag ur Andra kammaren, där han sedan 1912 representerat de frisinnade i Hälsingland norra valkrets. Han öfvergick 1917 till bondeförbundet och återinsattes vid 1920 års val som dess kandidat i kammaren för nämnda valkrets. Vid 1921 års riksdag var han led. af statsutskottet och hemliga utskottet. På grund af tilltagande döfhet afsade han sig s. å. mandatet efter riksdagens slut. Gl.

***Olsson** (sp. 654), Otto E., blef 1915 led. af Mus. akad. Han är verksam medlem af koralbokskommittén 1916 ff. (se Koral. Suppl., och Kyrkomusik i Tillägg till Suppl.).

Olsson, Oskar Natanael (O. i Broberg), hemmansegare i Broberg, Göteborgs och Bohus län, kommunalman och riksdagsman, f. 31 jan. 1856, har i Brastads och Bro kommuner innehaft de flesta kommunala uppdrag, bl. a. fungerat som kommunalstämmans ordf. i 19 år, vice ordf. i skolrådet samt skol- och kyrkokassör i 18 år och är nu ordf. i Bro kommunalfullmäktige. Länets landsting har O. tillhört fr. o. m. 1891, har varit tingets ordf. 1923—24 och är sedan 1922 ordf. i landstingets förvaltningsutskott. Hösten 1902 invaldes O. i Andra kammaren, som han tillhört 1903—12, 1914 och sedan 1918. Han var 1910—11 led. af lagutskottet, 1918 led. af statsutskottet samt 1919—25 led. af jordbruksutskottet. Landtmanna- och borgarepartiets förtroenderåd har han tillhört sedan 1918. Som ordf. i Göteborgs och Bohus läns moderata valmansförbund har han nedlagt ett outtröttligt och framgångsrikt arbete i högerpartiets organisations- och valarbete i Bohuslän. L. K—n.

Olsson, Peter Magnus (O. i Blädinge), riksdagsman, hemmansegare i Blädinge, Kronobergs län, f. där 7 okt. 1857, anlitades tidigt för kom-

munala uppdrag, blef kommunalordf. 1893 och är landstingsman sedan 1894. O. har äfven en följd af år varit ordf. i Blädinge skytteförening. Af Andra kammaren var O. led. (för Kronobergs läns västra valkrets) 1906—17, var urtima riksdagen 1919 och riksdagen 1920 led. af Första kammaren (för Kronobergs län), men är sedan 1921 ånyo led. af Andra kammaren (för Kronobergs län, 1921 för länets västra valkrets). Bankoutskottet tillhörde O. 1913—17, var suppleant i statsutskottet 1920—24 och blef ordinarie led. af samma utskott vid 1925 års riksdag. Han var led. af expropriationskommittén 1908 och försvarsberedningen 1911. O. har tagit verksam del i Kronobergs läns Moderata valmansförbunds arbete. L. K—n.

Olsson, Olof (O. i Kullenbergstorp), hemmansegare i Kullenbergstorp, Malmöhus län, politiker och kommunalman, f. 6 febr. 1859 i Kullenbergstorp, hvilken gård han själf öfvertog 1881. O. har bekläd många kommunala uppdrag, är vice ordf. i kyrko- och skolråd, har varit landstingsman året 1909 och sedan 1919. I Andra kammaren invaldes han som moderat vilde hösten 1908 för perioden 1909—11 (för Luggude härads norra valkrets). Fr. o. m. riksdagen 1918 tillhör han åter kammaren, nu som representant för bondeförbundet (för Malmöhus län, t. o. m. 1921 för länets norra valkrets), 1918 var han suppleant i statsutskottet, 1919—21 led. af bevillningsutskottet, 1922—25 led. af statsutskottet, 1925 led. af andra särskilda utskottet (polisutskottet). I utrikesnämnden har han af sitt parti insatts som suppleant 1922—24 och som led. 1925. O. är vice ordf. i bondeförbundets andra kammargrupp och en af kammarens flitigaste talare. L. K—n.

Olsson, Kristian (Christian), son till den i hufvudarb. (sp. 652) omnämnde Petter O., affärsman, jordbrukare, riksdagsman, donator, f. 17 maj 1859 i Hälsingborg, filos. licentiat i Lund 1886, blef bokhållare å Rögle gård s. å., var disponent för Rögle tegelbruks a.-b. 1895—1900, för A.-b. P. Olsson & c:o 1912—15 och är sedan 1912 direktör i Hälsingborgs inteckningsgaranti-a.-b. På sina egendomar Alfahill (förr kallad Alfastorp, inköpt 1900), Loarp och Örenäs drifver O. betydande jordbruk. Som representant för Norra Luggude härad i Andra kammaren 1900—07 väckte han 1907 motion om nedsättning till hälften af valbarhetscensus till Första kammaren, hvilken motion, sedan D. Persson i Tällberg väckt en liknande, blef af riksdagen bifallen. 1917 donerade O. jämte sin syster, fröken Elisabet O., 360,000 kr. för upprättande i Hälsingborg af ett sjukhus för obotligt sjuka, företrädesvis yngre kvinnor i Hälsingborg samt Luggude eller Rönnebergs härad.

Olsson, Hemming, civilingenjör, ämbetsman, f. 3 okt. 1867 i Rödöns socken, Jämtland, blef student i Gäfle 1887, utexaminerades från Tekniska högskolan 1891, var anställd vid statens järnvägsbyggnader 1890—96, blef sistn. år ingenjör vid statens järnvägar, ord. baningenjör 1899, bandirektör 1908 och distriktschef i Luleå 1918. I Väg- och vattenbyggnadskåren blef han löjtnant 1895 och major 1917. O. har varit led. af bl. a. följande kommittéer: ang. elektrisk tågdrift 1907, granskning af förslag till nya ingångslinjer i Stockholm 1907, banlagsförslag vid Värtan s. å., extrapersonalens löner 1907—08, allmänna föreskrifter vid Statens järnvägar 1908, omorganisation af nybyggnadsledningen där 1914, förslag till lag ang. hindrande af skogseld 1915—16 och sammanställning af Svensk författningssamling 1917. Han har varit led. af åtskilliga järnvägars expropriationsnämnder, led. af Luleå industrikommitté 1919, Luleå triangelmätnings- och stadsplanekommittéer 1920—25 och ordf. i styrelsen för Luleå lärlings- och yrkesskolor 1920—25. Han har redigerat Järnvägsstyrelsens "Banlära" (2 bd, 1911—16) och skrifvit tekniska uppsatser bl. a. i Nordisk familjebok. F. P.

Olsson, Olof, pedagog, politiker, f. 18 juni 1872 i Smedstorps socken, Malmöhus län, blef student 1892, filos. kandidat i Lund 1900 och adjunkt vid Västra realskolan i Göteborg 1907. Under studentåren tillhörande de radikala kretsar, hvilkas medelpunkt var Bengt Lidforss, anslöt sig O. tidigt till det socialdemokratiska partiet och valdes 1911 för Malmöhus län till led. af Första kammaren. Han var 1915—19 led. af konstitutionsutskottet (1919 led. äfven af 1:a särskilda utskottet), 1921 led. af 1:a lagutskottet, hemliga utskottet och utrikesnämnden, 1924 led. af särskilda utskottet och af utrikesnämnden samt blef medlem af sitt partis förtroenderåd och den socialdemokratiska förstakammargruppens ledare. Samtidigt togs han i anspråk för kommittéarbete, bl. a. som led. af lärarlönenämnden 1912—18. O. har varit ecklesiastikminister 3 gånger: nov. 1919—okt. 1920 i Edénska och första Brantingska ministären, likaså i Brantings andra ministär okt. 1921—april 1923 och från okt. 1924 i Brantings tredje ministär 1924 (från jan. 1925 ministären Sandler). — O:s verksamhet som statsråd har i det hela utmärkts af försiktighet och lojalitet. Af de mera omfattande och betydelsefulla frågor inom hans förvaltningsområde, som vänta sin lösning, har han hittills icke fört någon till afgörande, i väsentlig mån till följd af den rådande ekonomiska depressionen. Vid 1925 års riksdag genomfördes dock en lönereglering för universitetens personal. K. E. S—g.

Olsson, Oskar Ulrik Bernhardin, folkbildningsledare, politiker, f. 4 juli 1877 i Hälsingborg, blef 1899 filos. kandidat i Lund, 1907 adjunkt vid folkskoleseminariet i Linköping och 1918 lektor där. Som ifrig nykterhetsman och socialdemokratisk politiker invaldes O. 1912 och 1921 för Örebro län samt 1924 för Östergötlands län i Första kammaren, där han sedan 1920 är led. af statsutskottet och vid urtima riksdagen 1919 var led. af 3:e särskilda utskottet. Sin betydelsefullaste verksamhet har O. utfört inom det allmänna folkbildningsarbetet, där han som ledare för Godtemplarordens studieverksamhet 1904—24 nedlagt ett omfattande och uppslagsgifvande organisations- och upplysningsarbete. Genom bildande af s. k. studiecirklar (se d. o. äfven i Suppl.) har han skapat

nya och utvecklingskraftiga former för det frivilliga bildningsarbetet bland de breda samhällslagren. För det statliga arbetet på detta område har han tagits i anspråk som led. af ett flertal kommittéer och sakkunnigutredningar. Från 1917 har han utgett tidskr. ”Bokstugan”, närmast organ för studiecirklarna, hvarjämte han behandlat olika sidor af folkbildningsarbetet i bl. a. *Folkets bildningsarbete* (1911), *Bildningssynpunkter* (1912), *Folkbildning och självuppfostran* (1921) och *Folkbildningsarbetet i England* (1924). K. E. S—g.

Olsson, Axel Vilhelm Martin, konstforskare och arkitekt, f. 30 april 1886 i Tensta, Uppsala län, filos. licentiat i Uppsala 1914, studerade arkitektur vid Tekniska högskolan 1908—10 och 1913—15, blef arkitekt i Byggnadsstyrelsen 1918 och s. å. professor i svensk arkitekturhistoria vid Konsthögskolan. O. ledde de vetenskapliga arbetena vid Riddarholmskyrkans restauration 1914 o. f. samt utgaf med anledning däraf *Riddarholmskyrkan. Konsthistoriska studier* (1918) och *Magnus Ladulås' och Karl Knutssons gravar* (tills. med K. M. Fürst, 1921). Han har vidare skrifvit *Kungsholms kyrka* (1915), *Kyrkor i Väddö och Häverö skeppslag* (tills. med K. Asplund, 1918) samt uppsatser i arkitekturhistoriska ämnen. O. uppgjorde äfven program för Kalmar slotts iståndsättande och har öfvervakat arbetena där från 1920. G—g N.

Olsson-Seffer, Per (Hjalmar), svensk-amerikansk botanist, f. 14 sept. 1873 i Ekenäs, Finland, af strax förut från Värmland inflyttade föräldrar, mördad af ett röfvarband i Mexico 29 april 1911. O. blef student i Åbo 1892, bedref vid Helsingfors' och Uppsala universitet naturvetenskapliga studier, särskildt i botanik, reste 1899 till London och 1900 till Australien, där han var anställd i regeringens tjänst och författade på officiellt förordnande ett beskrifvande arbete, *Queensland* (1902), reste sistn. år till Amerika, där han efter studier vid Leland Stanford university i Kalifornien blef filos. doktor 1905, hvarefter han någon tid vid nämnda universitet var kursledare i systematisk botanik och växtpatologi. 1906 flyttade O. till Mexico, där han stod i regeringens tjänst som expert i tropisk agrikultur. Han förestod den botaniska experimentalstationen i Tezonapa och redigerade den officiella tidskriften ”American review of tropical agriculture”. Han företog botaniska resor till Japan, Ceylon o. s. v. O. blef i mars 1911 utnämnd till professor i botanik vid nationaluniversitetet (*Universidad nacional mexicana*) i Mexico city. Han egnade särskild uppmärksamhet åt sanddynernas flora, *Relation of soil and vegetation on sandy seashores* (i ”Botanical gazette”, 1909), *Genesis and development of sand formations on marine coast* (i ”Augustana library publications” 1910), *The sand strand flora of marine coasts* (ibid., s. å.) samt Castilloa-släktets fysiologi. O. A. L—r.

***Olssön**, Chr. W. E. B., dog 3 nov. 1915.

Olstorp, herrgård i Västra Ryds socken, Östergötland, invid Smålandsgränsen, omfattar $5^3/_8$ mtl med en areal af 850 har, hvaraf 112 har åker. Tax.-v. 222,200 kr. (1924) för jordbruksfastighet samt 178,000 kr. för elektr. kraftstation, såg och kvarn. Hufvudbyggnaden, af reveteradt trä i 2 våningar, uppfördes 1783. O. tillhörde under medeltiden Vreta, Skänninge och Vadstena kloster, lades efter kyrkoreduktionen under Kungsbro kungsgård och donerades 1621 till ståthållaren O. S. Mörner, hvars sonsons son 1761 bortbytte den. Bland senare egare märkes släkten Schmiterlöw (1773—1835). Nuv. egare är sedan 1925 A. Carlsson. O. Sjn.

***Olszewski**, K. S., dog 1915 i Krakau.

***Olufsen**, Ole, företog vetenskapliga resor till Tunisien 1914, till Sahara 1922—23 och till Tunisien och Marokko 1924. Han lämnade platsen som sekreterare i Geografisk selskab 1923. O. har skrifvit ytterligare bl. a. *Sahara* (1914), *Yellowstone nationalpark* (1916) och *Hos örkenens sönner* (1924). Han är bl. a. korresp. led. af Sällskapet för antropologi och geografi (1920). P. E—t.

O. Olufsen. (Foto Elfelt.)

***Olycksfall i arbete.** 1901 års lag ang. ersättning för skada till följd af olycksfall i arbete har aflösts af lag 17 juni 1916 om försäkring för olycksfall i arbete. Medan 1901 års lag afsåg allenast arbete inom vissa särskilda i lagen uppräknade yrkesgrenar, har lagen af 1916 en vidsträcktare räckvidd. Dess utgångspunkt är, att enhvar arbetare — oberoende af arbetets art — är försäkrad för skada till följd af olycksfall i arbete. Kostnaden för försäkringen bestrides, med bidrag af statsmedel till omkostnaderna, genom försäkringsafgifter, som erläggas af arbetsgifvaren. Försäkringen eger rum i Riksförsäkringsanstalten eller eventuellt i för ändamålet bildadt ömsesidigt olycksfallsförsäkringsbolag. Med arbetare förstås — med vissa undantag — enhvar, som mot aflöning används till arbete för annans räkning, utan att i förhållande till honom vara att anse som självständig företagare, så ock enhvar, som för vinnande af yrkesutbildning utan aflöning utför dylikt arbete. Med arbetsgifvare förstås enhvar, för hvilkens räkning sådan arbetare används till arbete, utan att mellan dem står någon tredje person, hvilken såsom självständig företagare åtagit sig att ombesörja arbetets utförande. Som allmän förutsättning för, att olycksfall skall berättiga till ersättning enligt ifrågavarande lag, gäller, att det skall förefinnas ett kausalsammanhang mellan olycksfallet och den verksamhet, i hvilken den skadade var anställd. Ganska detaljerade föreskrifter äro gifna rörande ersättningens belopp för olika fall. Enligt särskilda regler kan den skadades eget vållande till skadan medföra, att ersättningen uteblir eller minskas. A. E—g.

***Olycksfallsförsäkring.** I *Sverige* drifva f. n. (1925) 13 aktiebolag och 2 ömsesidiga bolag privat olycksfallsförsäkring, hvarjämte 12 ömsesidiga bolag drifva social olycksfallsförsäkring för arbetsgifvarna enl. 1916 års lag om försäkring för olycksfall i arbete (se ofvan). Vid 1923 års slut voro i det förra slaget af bolag försäkrade omkr. 110,000 personer. Sammanlagda premieintäkten för enskild och kollektiv försäkring uppgick till 6,905,611 kr. S. å. utbetalades i skadeersättningar 3,778,246 kr.,

hvarjämte för under året inträffade skadefall reserverades 1,141,219 kr. *Obligatorisk* olycksfallsförsäkring har, utom i de å sp. 659 uppräknade staterna, införts i Danmark, Japan och Tjecho-Slovakien samt i en del af Nord-Amerikas förenta stater. I *Sverige* gäller numera sedan 1 jan. 1918 lag af 17 juni 1916 om försäkring för olycksfall i arbete (se därom Olycksfall i arbete. Suppl.). N. V. E. N.

Olycksfallsnämnd, Statens, i Finland, eger fastställa och utbetala skadestånd för i statens arbeten inträffade olycksfall i enlighet med därom meddelade föreskrifter. Nämnden tillsättes för 3 års tid och utgöres af ordf. och 2 led. (den ene läkare, den andre representant för arbetarna) utsedda af statsrådet, och 1 led. förordnad af hvarje öfverstyrelse för handläggning af ärenden, som föranledts af olycksfall i arbeten stående under dess inseende. O. B—n.

Oły'ka, stad i polska vojevodskapet Wołyn vid Putilovka (biflod fr. v. till Pripets biflod Goryn). 4 420 inv. (1921). Under Världskriget genombröts 8 sept. 1915 af österrikiska 1:a armén (Puhallo v. Brlog) ryska fronten vid O. (''slaget vid O.''), men 21 s. m. öfvergingo ryssarna (3:e armén, Lesch) till motanfall och återtogo O. Under det följande ställningskriget ingick Putilovka-afskärningen med O. i den ryska fronten i Volynien och blef föremål för stundom mycket förbittrade strider. Genom Brusilovs första offensiv, med början 4 juni 1916, nödgades dock österrikarna uppge sina ställningar v. om O.-fronten och gå tillbaka öfver Styr. Jfr Världskriget, sp. 193, 194 och 206. H. J—dt.

***Olympiska spelen.** De moderna olympiska spelen (Sp. 670 ff.) De 6:e olympiska spelen, som voro afsedda att hållas i Berlin 1916, inställdes på grund af Världskriget.

7:e olympiadens täflingar höllos i Antwerpen 1920. 27 nationer deltogo. De nationer, som deltagit i Världskriget på centralmakternas sida, voro emellertid utestängda från täflingarna. Täflingarnas antal var sammanlagdt 151, fördelade på 21 olika täflingsgrupper. Äfven vinteridrott förekom i form af ishockey och konståkning på skridskor. Sverige deltog med en trupp på sammanlagdt 310 personer och blef 2:a nation i sammanlagd poäng. Den slutliga poängen blef nämligen: Förenta staterna 201½, Sverige 121½, Storbritannien 87, Finland 74 o. s. v. Den idrottsgren, där svenskarna hade största framgångarna, var simning med 21 poäng. I ryttartäflingar eröfrade de våra 19 poäng och i allmän idrott 19 poäng.

8:e olympiadens täflingar höllos i Paris 1924. 45 nationer deltogo. 125 olika täflingar förekommo. Vinteridrott ingick ej i programmet, men ''vinterspel'' anordnades i Chamonix i jan. och febr. 1924 i anslutning till de olympiska spelen. Täflingarna i Paris voro öppna för alla nationer, men Tyskland hade icke inbjudits samt deltog icke heller. Däremot deltogo Österrike och Ungern. Sverige blef 3:e nation, i det att den officiella poängberäkningen upptar följande slutresultat: Förenta staterna 91 poäng, Frankrike 62½, Sverige 42, Storbritannien 36½, Schweiz 29½, Finland 29 poäng o. s. v. Svenskarna blefve 1:a nation i hästsport och modern femkamp, 2:a nation i simning och grekisk-romersk brottning samt 3:e nation i fotboll. — Nästa olympiad är bestämd att hållas i Amsterdam 1928. E. B—ll.

***Omaha** hade med närmaste omgifning 249,999 inv. 1920. Af i utlandet födda 35,645 hvita voro 3,708 från Sverige, 2,875 från Danmark, 388 från Norge och 26 från Finland s. å. Creighton college heter Creighton university.

***Oman.** Sultan är sedan 1913 Sejjid Timur ben Feisal, f. 1886 i Maskat.

Oman [åu'män], sir Charles, engelsk historiker, f. 12 jan. 1860 i Mozufferpore i Indien, studerade i Oxford, blef lärare (fellow) vid All souls college där 1883 och är sedan 1905 professor i nyare tidens historia vid Oxfords universitet, hvilket han sedan 1919 representerar i underhuset. Han erhöll knightvärdighet 1920. O. har särskildt gjort sig känd som medeltids- och krigshistoriker och på dessa områden skrifvit bl. a. *Warwick the king-maker* (1891), *Short history of the byzantine empire* (1892), *A history of Europe 476—918* (1893), *A history of the art of war in the middle ages* (1898; 2:a uppl. 1924), det omfattande och grundliga arbetet *A history of the Peninsular war* (6 bd, 1902—22), *The great revolt of 1381* (1906), *A history of England before the norman conquest* (1910), *Wellington's army* (1912), *Seven roman statesmen* (1921) och *The pageant of empire* (1924). På utrikesministeriets uppdrag utgaf han en skildring af Världskrigets utbrott, *Outbreak of the war of 1914—1918* (1919). V. S—g.

***Omar Alchaijāmi** (''Omar tältmakaren'', efter faderns yrke). Hans diktsamling ''Rubā'ijāt'' har i sv. öfv. utgetts vidare af Sten Selander (1920), med teckningar af den engelsk-tjechiske konstnären Willy Pogany.

***Ombudsman.** Se Rättens ombudsman (äfven i Suppl.). — Ombudsman är äfven titel för partisekreterare i flera svenska (borgerliga) partiorganisationer.

Omdansning, *dansk.*, utföres på stället och medsols af hvart par för sig, vanligen som afslutning på turer i kontradanser o. d.

Omdref, *skogsh.*, tiden mellan en till trakthygge odlad skogssådd eller plantering och dennas slutafverkning (utdrifning). H. J. Dft.

Omedvetet själslif. Se Undermedvetet själslif.

***Omholt**, A. T., dog 11 febr. 1925 i Oslo. — Han var finansminister i Gunnar Knudsens andra ministär jan. 1913—juni 1920 (dock på grund af sjukdom långa perioder tjänstledig). Sedan 1920 var han stämpelpappersförvaltare i Oslo. O:s verksamhet som finansminister under de pröfvande krigsåren kan ännu ej opartiskt bedömas. Han var emellertid uppoffrande, samvetsgrann och redbar i sin gärning. M. H.

Omis, stad. Se Almissa. Suppl.

Omkastning, *landtbr.*, plöjningssättet att vid tegplöjning lägga tegryggarna i de förra slutfårorna. Jfr Plöjning. H. J. Dft.

Omnefjärden, vik af Bottenhafvet, i Nordingrå socken, Ångermanland, omkr. 10 km. lång och 3—4 km. bred. O. Sjn.

***Omnibus.** Den nyare omnibustrafiken har på senaste tiden automobiliserats och i åtskilliga storstäders centrala delar väsentligen undanträngt spårvägstrafiken. Automobilomnibusen har fått insteg

t. ex. äfven i Stockholm (från 1923; se fig.). Men jämväl i det öfriga Sverige är bilomnibustrafiken sedan några år stadd i förvånansvärdt kraftig utveckling. Redan i juni 1925 funnos här i landet inemot ett 1,000-tal linjer med 3,000—4,000 omnibusar; nya linjer och utsträckning af förutvarande tillkomma snart sagdt dagligen. Linjerna äro i många

Bilomnibus (autobus) i Stockholm, tillhörig Stockholms centrala omnibus-a. b.

fall att betrakta som värdefull komplettering af järnvägs- och spårvägstrafiken. Vid järnvägsstationerna äro också slutpunkter till finnandes i näten af linjer för omnibusar liksom för vanliga automobiler. Icke minst i Norrland med dess stora utsträckning och mångenstädes af ödebygder afskilda samhällen har denna nya trafik förskaffat befolkningen tillgång till dagliga förbindelser med yttervärlden och sålunda börjat utöfva välsignelserik inverkan i kulturellt, nationellt och ekonomiskt hänseende. (I landsdelar med tätare järnvägsnät ha i synnerhet smärre järnvägar nödgats att gentemot automobilbusarnas hotande konkurrens uppta kamp medelst motorvagnar, se d. o. Suppl., sp. 618 ff.) — Om postverkets nya automobilomnibusar, vanligen kallade postdiligenser, se Motorpost. Suppl., sp. 617. Af fig. där framgår, att framför och bakom hvartdera bakhjulet finns resp. ett mindre hjul med däröfver löpande rem, afsedd att jämna vägen likt en vält. Af de 9 postdiligenslinjerna är den längsta (Jörn—Arjepluog) 170 km. Äfven många vanliga bilomnibusar betros med att föra landsvägspost. — Jfr Automobil. Suppl., sp. 386 och fig. 5. 1925 utgafs handboken "Sveriges automobil- och omnibuskommunikationer" (tidtabeller).

***Omphalodes,** *bot. O. verna* kallas ormöga och ögonblomma. G. L—m.

***Omröstning** (sp. 706). En k. proposition 1919 om öppen omröstning i riksdagen bifölls af Andra, men förkastades af Första kammaren. Riksdagens kamrar antogo 16 maj 1922 konstitutionsutskottets förslag om öppen omröstning. Beslutet bekräftades 1925, och 18 febr. s. å. beslöt riksdagen, att denna omröstning i kamrarna skulle ega rum därigenom, att ledamöterna resa sig upp ("uppresning") utom i vissa fall, då omröstning skall ske genom namnupprop. 28 febr. s. å. förekom för första gången öppen omröstning (namnupprop) i riksdagen.

***Omsk** är nu hufvudstad i ett guv. O. (250,114 kvkm., 1,649,958 inv. 1925, enligt "Petermanns mittheilungen" s. å.). Omkr. 135,000 inv. — O. var efter bolsjevismens seger 1917 säte för en antibolsjevikregering med förre amiralen Koltjak i spetsen, som med framgång bekämpade bolsjevikerna, 1919 erkändes som laglig af flera ententemakter samt ställde sig på småböndernas sida genom löfte om snar uppdelning af jorden bland dem. I slutet af s. å. besattes O. af bolsjevikerna. E. A—t.

Omsättningsförsäkring. Se Kreditförsäkring. Suppl.

***Omsättningsskatt.** Se ock Brännvinslagstiftning. Suppl., sp. 880.

Omu'lew, biflod fr. h. till Narev, rinner upp s. om Wuttrienen i Ostpreussen och utfaller midt för Ostrolenka. Under Världskriget utkämpades i trakten af O. under förra halfåret 1915, särskildt 12 febr.—27 mars, långvariga och hårda strider mellan delar af den längs Ostpreussens södra gräns stående tyska armégruppen Gallwitz och den anfallande 12:e ryska armén (Pleve). Läget förblef dock oförändradt. Jfr Världskriget, sp. 186. H. J—dt.

Omvändbar kemisk reaktion. Se Reaktion 2.

Omvändstygel, *ridk.* Se Tyglar med fig. 8.

***Omyndig** har i nyare svensk lagstiftning, särskildt lagen om barn i äktenskap 11 juni 1920 och lagen om förmynderskap 27 juni 1924, fått sin rättsliga ställning noggrannare än förr bestämd och det rättsliga skyddet för sina intressen mera betryggande ordnadt. Omyndig är numera äfven gift kvinna under 21 år. Hvad angår den omyndiges befogenheter, är stadgadt, att den, som fyllt 16 år, eger, om föräldrarna låta honom försörja sig med eget arbete, också själf taga tjänst eller annat arbete; dock kunna föräldrarna, i fall den omyndiges välfärd kräfver det, häfva sådant arbetsaftal, innan den omyndige fyllt 18 år, och med domstols samtycke äfven senare, så länge omyndigheten varar (jfr Arbetsaftal. Suppl.). Vidare heter det, att omyndig eger själf råda öfver hvad han genom eget arbete förvärfvat, sedan han fyllt 16 år (resp. omyndigförklarad efter omyndighetsförklaringen); förmyndaren är dock förbehållet att i fall af behof, med öfverförmyndarens samtycke, omhändertaga dylik självförvärfvad egendom. Omyndig öfver 16 år kan med sin förmyndares tillåtelse (i vissa fall ej utan samtycke af öfverförmyndaren) drifva näring och eger då företaga sådana rättshandlingar, som falla inom näringens område. Till ingående af äktenskap behöfver underårig omyndig sin giftomans, omyndigförklarad sin förmyndares samtycke (se Äktenskapshinder, sp. 1182). Förmyndarens samtycke erfordras också vid omyndigs äktenskapsförord (se d. o.). Testamente kan göras af omyndig, som fyllt 21 år eller gift sig tidigare, blott han har sina sinnens fulla bruk; självförvärfvad egendom må t. o. m. en sextonåring borttestamentera (jfr Testator). Äfven om omyndigs skadeståndsskyldighet äro gifna regler, som delvis afvika från de förut i svensk rätt gällande och lämna ett visst utrymme åt skälighet vid domstolens bestämmande af skyldighetens omfattning. Den omyndiges egendom omhänderhafves af förmyndaren med vida mer begränsad förfoganderätt och under strängare tillsyn, än hvad förhållandet var enligt äldre lag (se Öfverförmyndare. Suppl.). C. G. Bj.

Omättade föreningar, *kem.* Sådana kolväten (se d. o.) och andra organiska föreningar, som innehålla så många väteatomer, som de i föreningen

ingående kolatomerna öfver hufvud kunna binda, kallas *mättade*. Är däremot väteatomernas antal mindre, kallas föreningarna *omättade*. I mättade föreningar äro kolatomerna förenade med hvarandra medelst *enkla bindningar*, t. ex. i kolvätet butan, $CH_3—CH_2—CH_2—CH_3$; men i omättade föreningar finnas äfven *dubbla bindningar*, äfven kallade *etylenbindningar*, t. ex. i kolvätena butyden, $CH_2=Ch—CH_2—CH_3$, och etylen, $CH_2=CH_2$, eller *tredubbla bindningar*, såsom i acetylen, $CH\equiv CH$. Om 2 dubbelbindningar äro åtskilda af en enkel bindning, såsom i kolvätet $CH_2=CH—CH=CH_2$, sägas de vara *konjugerade* (jfr Thiele, F. K. J.). — Omättade föreningar ha stor benägenhet att öfvergå i mättade genom bindning af saltbildare, halogenväte, vatten, vätgas o. s. v. Exempel därpå utgör inverkan af klor på etylen, som sker enligt reaktionsformeln:

$$CH_2=CH_2+Cl_2=CH_2\,Cl—CH_2\,Cl$$

etylen etylendiklorid

Jfr Terpener, sp. 936—937. Angående omättade föreningars öfvergång i mättade genom direkt upptagning af väte se Fetthärdning. Suppl.

K. A. V—g.

Omöjlighet, Efterföljande och Ursprunglig, *jur.* Se Ursprunglig omöjlighet.

Onagriæ, *bot.*, detsamma som *Oenotheraceæ*.

Onayoteka, irokesiskt språk. Se Oneida 1.

***Oncidium**, *bot.* Artantalet uppgår f. n. till 400.

G. L—m.

Oncken [å'ŋken], Hermann, tysk historiker, f. 16 nov. 1869 i Oldenburg, blef 1898 docent i Berlin, 1904 därjämte lärare vid krigsakademien, 1905 professor vid universitetet i Chikago, 1906 i Giessen, 1907 i Heidelberg och är sedan 1923 professor i nyare tidens historia i München. Han utger sedan 1917 samlingsverket "Allgemeine staatengeschichte" och är sedan 1920 led. af historiska kommissionen i München. Bland O:s skrifter må nämnas *Lassalle* (1904; 3:e uppl. 1920), *Rudolf von Bennigsen* (2 bd, 1909), *Historisch-politische aufsätze und reden* (2 bd, 1914), *Das alte und das neue Mitteleuropa* (1918), *Aus Rankes frühzeit* (1922) och *Die historische Rheinpolitik der franzosen* (s. å.). Han var en af utgifvarna af samlingsverket "Deutschland und der weltkrieg" (1915; 2:a uppl. 1916) och skildrade där krigsutbrottets förhistoria. O. har äfven utgett aktsamlingen "Die französischen dokumente zur sicherheitsfrage 1919—1923" (1924; tysk öfv. af en fransk "gul bok" jämte inledning).

V. S—g.

***Ondřiček**, F., dog 13 april 1922 i Milano.

***Onega.** 1. O. bildar nu delvis gräns mellan Sovjet-Ryssland och Karelska socialistiska sovjetrepubliken.

Onegin [ry. anjē-], Sigrid, tysk sångerska, född Hoffmann, f. omkr. 1890 i Stockholm (fadern tysk, modern fransyska), vardt 1912 gift med ryske tonsättaren Eugen B. Onegin (f. 1883, † 1919) och blef 1920 omgift med läkaren Fritz Wentzold i München. Utbildad af sångläraren Daniero i Milano, har hon sedan 1912 företagit konsert- och gästspelsresor (i Stockholm f. g. en rad konserter hösten 1920, i Nord-Amerika 1922), hvarjämte hon varit anställd vid Stuttgartoperan och (1919) Münchens nationalopera. Fru O. är en af de yppersta sångerskor, som här låtit höra sig, och har blifvit kallad "altens Jenny Lind". Hennes underbart klangsköna och varma röst har ett omfång från kontraalten till koloratursopranen, hon behandlar den med fulländadt tekniskt mästerskap både i bredt patos och lekande grace, hennes stilkonst är lika säker i gammalitalienska arior som i tyska romanser och franska rokokovisor, och icke minst fängslar hon genom den hjärtevärme, som utströmmar från hennes sång.

E. F—t.

Onēgiska bildningar, *geol.* Se Prekambriska bildningar. Suppl.

O'Neill [åūnī'l], Moira, irländsk författarinna, heter eg. fru Skrine, är framför allt känd genom diktsamlingen *Songs of the glens of Antrim* (1900), okonstlade, djupt kända sånger, som återge känslorna hos irländsk landtbefolkning. Af hennes prosaverk må nämnas *An easter vacation* (1893) och *The elf-errant* (1895).

R—n B.

O'Neill [åūnī'l], Eugene Gladstone, nordamerikansk dramatiker, f. 16 okt. 1888 i New York, studerade 1906—07 vid Princeton- och 1914—15 vid Harvarduniversitetet, var sysselsatt i flera olika yrken i Förenta staterna och Syd-Amerika och sjöman i två år. Hans första pjäs var enaktaren *Thirst* (1914), som följts af *In the zone* (1918), *The moon of the Caribees* (1919), *Beyond the horizon* (s. å.), *Emperor Jones* (1921), *Diff'rent* (s. å.), *The straw* (s. å.), *Gold* (s. å.), *Anna Christie* (1922; uppf. 1923 i Stockholm), *The first man* (1922), *The hairy ape* (s. å.) och *The fountain* (1923). O. upptäcktes af en liten experimentalteater i Princeton, väckte hastigt uppseende och har nu redan af entusiastiska beundrare hälsats som Förenta staternas förnämste dramatiker. Han har ådagalagt mycken kraft i framställningen af elementära, instinktbundna människor och väljer helst sina scener från sådana skådeplatser, där osammansatta naturer lefva i strid med elementen. Originellast är väl "Emperor Jones", ett slags monolog af en neger, som går under af skräck och vidskepelse; sensationell naturalism är i allmänhet O:s kännemärke. 1925 utkommo i sv. öfv. "Tre dramer" ("Emperor Jones", "Ludna gorillan" och "Tran").

R—n B.

Onions [a'niənṡ], Oliver (Berta Ruck). Se Engelska litteraturen. Suppl., sp. 593.

Onions [a'niənṡ], Charles Talbut, engelsk lexikograf, f. 1873, en af (efter Bradleys död, 1923, de två) redaktörerna af "Oxford english dictionary" (se Bradley, H. Suppl.). Sedan 1923 är O. fellow i Magdalen college i Oxford och föreläser i engelska.

O. N. M., förk. för *Office national météorologique*. Se Meteorologiska centralanstalter. Suppl.

Onnes, H. Kamerlingh. Se Kamerlingh Onnes (äfven i Suppl.).

***Onoclea**, *bot.*, bör accentueras *Onocle'a*.

Onofri [åná-], Arturo, italiensk författare, f. 15 sept. 1885 i Rom, uppsatte 1912 tidskriften ”Lirica”, som vardt det förnämsta organet för de unge (Baldini, Cardarelli, Rosso di San Secondo m. fl.). Af hans verk må nämnas *Liriche* (1907 och 1914), *Poemi tragici* (1908), *Canti delle oasi* (1909), *Prometeo* (1911), *Disamore* (1912), *Orchestrine* (1917) och *Arioso* (1921). Se vidare Italienska litteraturen. Suppl. R—n B.

Onos, *zool.* Se Skärlångsläktet.

***Onsjö.** 1. Häradet är nu deladt på Eslöfs och Landskrona fögderier. 39,101 kvkm. 16,110 inv. (1925). — 2. Kontraktet omfattar nu 32,885 kvkm. 13,022 inv. (1921)

***Onslow**, G., blef 1851 led. af Mus. akad. i Stockholm.

Onsön, en omkr. 3 kvkm. stor ö i Vänern, Torsö socken, Skaraborgs län. O. Sjn.

***Ontario.** Provinsen hade 2,933,662 inv., 2,8 på 1 kvkm., hvaraf 6,713 svenskar, 3,416 norrmän, 2,450 danskar och 137 islänningar (1921). S. å. funnos i O. 26,436 indianer. Folkskolundervisning är nu obligatorisk för barn på 6—16 år, och kostnaderna för den ha nästan tredubblats, till 29,7 mill. doll. 1921. ”Universitet” finnas äfven i Kingston (Queen's university), London (Western u.) och Ottawa (University of Ottawa, katolskt). Industrien har mer än fördubblats sedan 1910 och omfattade 17,538 verk med 334,192 arb. och 2,010 mill. doll. tillverkningsvärde 1920. Kabinettet har nu 13 medl., af hvilka 9 äro departementschefer, och representationen, till hvilken kvinnor ha både rösträtt och valbarhet, 111 medl. Järnvägarnas längd var 17,665 km. 1921. E. A—t.

***Onychophora**, *zool.* Se Prototracheata.

***Onyx.** S. k. mexikansk onyx l. onyxmarmor, en mjuk (den repas med lätthet af knif), oftast halfgenomskinlig och randad stenart med ljusa färgnyanser, från hvitt till gult och brun- eller grönaktigt, är icke en kalcedon-, utan en kalkbergart, bestående dels af aragonit, dels af kalkspat. Den nyttjas slipad till diverse prydnadssaker. K. A. G.

Oolen [ålen], kommun i belgiska prov. Antwerpen, arrondissemanget Turnhout, vid järnvägslinjen Lierre—Hamont. 3,035 inv. (1920). Där finns världens största fabrik för framställning af radium, grundad 1922, med en årstillverkning af 20—30 gr. radium. E. A—t.

***Oolit**, *geol.* Se äfven Silursystemet, sp. 550.

Oordt [årt], Adriaan van, holländsk författare, känd för bl. a. den historiska romanen *Warhold* (1906). Se Holländska litteraturen. Suppl., sp. 442.

***Opal.** Se Ädelstenar, fig. 9.

Opaliński, Krzysztof. Se Polska litteraturen, sp. 1271.

***Opatov**, off. *Opatów*, tillhör nu Polen, vojevodskapet Kielce. 8,854 inv. (1921). O. är äfven namn på ett distrikt i vojevodskapet Kielce. 162,488 inv. (s. å.). Under Världskriget öfverraskade huvuddelen af 9:e tyska armén (v. Hindenburg) 4 okt. 1914 den framför 9:e ryska arméns (Letjitskij) front s. v. om O. framskjutna gardesskyttebrigaden, som blef slagen och sprängd (”slaget vid O.”), hvarefter tyskarna besatte staden. Denna utrymdes dock i samband med de förbundnes ”strategiska återtåg” i slutet af månaden. 16 maj 1915 blef vänstra flygeln af den längs Weichsel framryckande 1:a österrikiska armén (Dankl) vid O. slagen af 4:e ryska armén (Evert), men när denna i juni drogs tillbaka mot Ivangorod, besattes O. åter af de förbundne och förblef sedan i deras ego. Jfr Världskriget, sp. 176, 177 och 190. E. A—t. H. J—dt.

Opava, stad. Se Troppau.

Operäbel (fr. *opérable*), som kan opereras.

Operamaskerad, maskeradbal, anordnad på operascenen. Om sådana på K. operan i Stockholm se Stockholms teatrar, sp. 73. Efter 45 års stillestånd återupptogos de med en i febr. 1925 anordnad, under J. Forsells direktörstid.

***Ophiopogon**, *bot.* Detta växtsläkte bildar, jämte ett par andra släkten, underfam. *Ophiopogonoideæ* (se d. o. Suppl.). G. L—m.

Ophiopogonoideæ, *bot.*, underfam. af fam. *Liliaceæ*, utmärkt af undersittande fruktämne. Släktet *Sansevieria*, som förr fördes hit, räknas nu till underfam. *Dracænoideæ*. Jfr Ophiopogon (äfven i Suppl.). G. L—m.

Opievallmo, *bot.*, namn på *Papaver somniferum*.

Opisthopa'ria, *paleont.* Se Trilobiter, sp. 752.

Opisthoto'nus, *med.* Se Tetanus.

***Opium.** Om bestämmelser rörande handel med opium i *Sverige* se Giftstadga (äfven i Suppl.). — Nationernas förbund, som 1921 tillsatt en rådgifvande opiumkommission, tog 1924 initiativ till sammankallande af två *konferenser i Genève* för revision af 1912 års konvention och för andra åtgärder för opiummissbrukets stäfjande. I den ena, mera speciella, konferensen deltogo ombud för de orientaliska stater, där rökning af opium ännu är provisoriskt tillåten, och syftet var att få till stånd aftal om minskning af importen utaf råopium för rökning samt om åtgärder för undertryckande af olaglig produktion och olagligt bruk af opium i Kina. Den allmänna konferensen (af ombud för 1912 års konventions signatärer) skulle undersöka frågan om begränsning dels af produktionen af morfin, kokain o. s. v., dels af importen utaf råopium för medicinskt behof, dels äfven söka få produktionen af råopium för export begränsad till de kvantiteter, som medicinska och andra vetenskapliga behof oundgängligen kräfde. Den speciella konferensen sammanträdde 3 nov., den allmänna 17 nov. 1924. Det visade sig, att import, export och konsumtion af opium väsentligt ökats sedan 1912, främst genom olaglig opiumproduktion i Kina och smyghandel därifrån. Den stegrade produktionen i Kina ansågs i hög grad bero på de krigande provinsguvernörernas penningbehof och däraf föranledda tilltag att tvinga befolkningen till opiumodling i stor skala. Detta sakernas tillstånd i Kina stimulerade i sin ordning af konkurrenshänsyn opiumproduktionen i Indien, Siam, Persien, franska och holländska kolonier. Mot dessa missförhållanden kunde specialkonferensen antaga endast några synnerligen otillräckliga reformförslag. På den allmänna konferensen stred man länge om förhandlingsgrundval. Rådgifvande kommissionen framlade som sådan ett förslag till drastisk begränsning af importen (blott till medicinska behof) samt till skärpt importkontroll med ett öfvervakande internationellt centralråd. Mot

resultat äfven innefattade betydande territoriella förändringar i Främre Orienten. *Serbiens* ställning blef genomgripande omdanad genom afskiljande af de sydslaviska landsdelarna (Bosnien, Hercegovina, Kroatien, Slavonien, Dalmatien, Krain, en del af Banatet m. m.) från Österrike-Ungern, upphörandet af Montenegros självständighet och uppkomsten af det nya konungariket Jugo-Slavien (se d. o. Suppl.). *Albaniens* öde föreföll under kriget flera gånger mycket osäkert, och delningsprojekt voro under öfvervägande, men till sist framväxte där ur virrvarret en självständig stat, än så länge dock med föga stadgade inre förhållanden. *Grekland* framgick försvagadt ur kriget, i hvars sista skede det deltagit som ententens bundsförvant mot Turkiet, sedermera fortsättande striden äfven sedan stormakterna undandragit det sitt stöd. Freden i Lausanne (se d. o. Suppl.) 1923 gjorde slut på alla panhellenska drömmar om landförvärf i Mindre Asien, de af greker bebodda Tolföarna och Rhodos förblefvo i italiensk besittning, Cypern införlifvades formligen med Brittiska riket, och Turkiet återfick östra Tracien till Maritza. Aftal om tvångsförflyttning af greker från Mindre Asien och af turkar från Grekland markerade ytterligare fredens anspråk på att vara en grekisk-turkisk slutuppgörelse. Ett farligt konfliktelement kvarstår i frågan om grekers begränsade rätt att fortfarande vara bosatta i Konstantinopel. *Bulgarien* lyckades ej återtaga sina 1913 förlorade eröfringar i Macedonien, utan förlorade där tvärtom ytterligare några områden (se Bulgarien. Suppl., sp. 898); det blef dessutom genom freden i Neuilly 1919 så godt som afväpnadt. *Rumänien* förvärfvade Siebenbürgen, en del af Banatet och stora områden i södra Ungern, hvarjämte det från Ryssland gjorde ett efterlängtadt landförvärf i Bessarabien, hvilket dock ej erkänts af sovjetregeringen. Därjämte bekräftades dess herravälde öfver Dobrudscha. Världskriget och därmed sammanhängande strider fram till freden i Lausanne fullbordade *Turkiets* förvandling till en väsentligen asiatisk makt, beseglad genom Angoras upphöjande till rikets hufvudstad. Det behöll Konstantinopel och östra Tracien, men förlorade i stället sina öfvervägande af araber bebodda besittningar i Asien (Syrien, Palestina, Arabien, Mesopotamien), hvilka som mandatområden, med undantag af Arabien, tilldelades Frankrike och England, dock med bestämmelser om deras framtida utveckling till självstyrelse. Oafgjord är ännu (juli 1925) frågan, om det oljerika Mosul skall tillhöra Turkiet eller konungariket Irak inom det brittiska mandatområdet Mesopotamien (se Lausanne och Mosul, båda i Suppl., och Turkiet, äfven i Suppl.). De sista banden mellan Turkiet och *Egypten* sletos därigenom, att Turkiet i Lausannefreden afstod från alla rättigheter till Egypten och Sudan. Egypten, som några år från 1914 varit brittiskt protektorat, blef 1922 ett självständigt konungarike, men ordnandet af Sudanfrågan och af de brittiska intressenas tillvaratagande vid Sueskanalen återstår ännu. Liksom Världskriget grundligt reviderade den lösning den orientaliska frågan fick genom 1913 års fördrag, så återstå jämväl på viktiga punkter (Macedonien, Bessarabien, Mosul, Palestina, Egypten, Syrien och Mesopotamien m. fl.) konflikter och intressemotsatser, som hindra att med någon tillförsikt betrakta den nya uppgörelsen som definitiv. V. S—g.

Orientaliska institutet, Påfliga (*Pontificio istituto per gli studi orientali*), läroanstalt i Rom för såväl romersk-katolska som unerade och grekisk-katolska präster, upprättad 1918. Kursen är tvåårig, läroämnena äro Orientens kyrko-, kultur- och politiska historia, Orientens språk och litteraturer, geografi, arkeologi o. s. v. R—n B.

***Orientaliska mattor.** Å spalt 879 rad 2 nedifrån *står* kibla *bör vara* mihrab (se d. o.).

Orientalisk krysolit. Se Ädelstenar, sp. 1160 och 1161.

Orientalisk smaragd. Se Ädelstenar, sp. 1159.

Orientalisk turkos. Se Ädelstenar, sp. 1162.

***Orientalistkongress.** I och med Världskrigets utbrott upphörde de internationella orientalistkongresserna, och en kongress af denna art, som i annat fall skulle ha hållits i Oxford i sept. 1915, inställdes. Under de senaste åren ha emellertid orientalister från de allierade staterna flera gånger samlats till kongresser, i hvilka stundom äfven representanter för universitet och lärda sällskap i neutrala länder deltagit. Dylika kongresser ha hållits i London 1919, Paris 1920 och 1922 (vid det senare tillfället i samband med Société asiatiques 100-årsjubileum) samt i London 1923, då Royal asiatic society likaledes firade sin 100-åriga tillvaro. K. V. Z.

***Orientexpressen** utgår numera (1925) tis-, tors- och lördagar såväl från Calais (öfver Strassburg, Karlsruhe, Stuttgart, München) som från Ostende (öfver Bruxelles, Köln, Frankfurt a. M., Nürnberg, Passau) till Bukarest, båda reselägenheterna med anslutning från London. Mellan Wien och Bukarest framgå expresstågen sammanslagna öfver Budapest och Arad. Expressen från Ostende upptar i Köln förbindelse från Amsterdam. — Daglig förbindelse mellan England och Orienten uppehålles af Simplon—Orientexpressen, som (med anslutning från London) framgår från Calais öfver Paris, Dijon, Lausanne, Milano, Venezia, Trieste, Agram, Vinkovce, Belgrad, Niš, Sofia till Konstantinopel. Tåget upptar i Venezia daglig förbindelse från Ostende (London). Från Vinkovce framgår en del af expressen till Bukarest med förbindelse öfver Constanza till Konstantinopel. I Belgrad har expressen 4 dagar i veckan förbindelse med Prag och i Niš 3 dagar i veckan med Aten. F. P.

Orientsällskapet. Se Svenska orientsällskapet. Suppl.

***Origanum,** *bot. O. Majorana* föres vanligen till släktet *Origanum*.

Orkanger, härad (1 jan. 1920 utbrutet ur Orkedalen härad) och socken i Sör-Tröndelag fylke (före 1919 Söndre Trondhjems amt) samt Orkdal pastorat, Orkdal prosteri, Nidaros bispedömme, Norge, vid Orklas utlopp i Orkdalsfjorden, s. v. om Trondhjem. $6{,}_{64}$ kvkm. 1,975 inv. (1920). Industri omkring kustorterna Orkdalsöra och Thamshavn. K. G. G.

Orkdal, härad (1 jan. 1920 utbrutet ur Orkedalen härad) i Sör-Tröndelag fylke (före 1919 Söndre Trondhjems amt) och socken i O. pastorat, Nidaros bispedömme, Norge. $294{,}_{74}$ kvkm. 3,128 inv. (1920). Jordbruk, skogsbruk, industri. K. G. G.

***Orkester.** På de senaste 10—15 åren har intresset för orkestral instrumentalmusik tagit starkt uppsving rundtom i Sverige, och i de flesta svenska städer finnas nu orkestrar bildade. De i Stockholm, Göteborg och Malmö ha besättning af mer än 50 exekverande, och i de andra städerna räkna orkestrarna från minst 25 man uppåt till stundom 35, 40 o. s. v. Om statsunderstödda orkestrar se Musikaliska akademien, sp. 1449 och i Suppl. E. F—t.

***Orkla grufaktiebolag.** Produktionen steg 1924 till 294,000 ton. M. H.

Orkland, härad (1 jan. 1920 utbrutet ur Orkedalen härad), omkring nedre delen af Orklas dalgång, i Sör-Tröndelag fylke (före 1919 Söndre Trondhjems amt), Norge, motsvarar O. socken, i Orkdal pastorat, Nidaros bispedömme. 168,95 kvkm. 1,805 inv. (1920). Jord-, skogs- och bergsbruk (koppar). K. G. G.

***Orkney-öarna.** Sp. 899, rad 22 och 24 *står* Ronsay *bör vara* Rousay. Om den s. om Mainland liggande fjärden Scapa flow se d. o.

Orla-Jensen, Sigurd, dansk fysiolog, f. 28 nov. 1870 i Köpenhamn, tog ingenjörsexamen 1893, studerade mejeriteknik i Danmark och utlandet, var 1899—1902 assistent vid Landtbruksförsöksstationen i Bern, 1903—07 föreståndare för mjölkningsförsöksstationen där, blef 1904 filos. d:r på afh. *Studier over de flygtige syrer i ost og bidrag til ostebakteriernes biologi,* 1906 docent vid Polyteknisk læreanstalt och 1908 professor där i bioteknisk kemi. Han har skrifvit många afh. i synnerhet om mjölkbakteriologi. Han blef led. af Landtbruksakad. 1911. P. E—t.

***Orlamünde** tillhör nu tyska republiken Thüringen, landkretsen Jena-Roda. 1,679 inv. (1919).

***Orlando,** V. E., var justitieminister i Giolittis ministär 1907—09 och i Salandras 30 okt. 1914—20 juni 1916. I den därpå följande ministären Boselli ingick han som inrikesminister. Ehuru han skarpt klandrades för efterlåtenhet mot fredspropagandan, blef han likväl konseljpresident, när Boselli okt. 1917 afgick efter det italienska nederlaget vid Caporetto. Jämte sin utrikesminister, Sonnino, var O. italiensk delegerad vid Pariskonferensen 1919 och tillhörde där, utan att dock utöfva nämnvärdt inflytande, ”de fyras råd”. I Fiumefrågan lyckades O. ej åstadkomma någon för italiensk folkmening acceptabel uppgörelse och nödgades därför afgå 29 juli 1919. Han var nov. 1919—juni 1920 deputeradekammarens president. Efter fascistregimens införande 1922 har O. inom det politiska lifvet, liksom de fleste liberaler, intagit en rätt undanskjuten plats. Han är ordf. i föreningen för tillvaratagande af utlandsitalienarnas intressen (”Lega italiana per la tutela degli interessi nazionali all'estero”). V. S—g.

***Orléans,** franska hertigliga ätter.

11. Frans af O., prins af Joinville. Hans son Peter, hertig af Penthièvre, dog 19 juli 1919. — 13. Anton af O., hertig af Montpensier. Af hans döttrar dog Maria de las Mercedes 1878 och Isabella 1919. — 16. Hertig Filip af O. företog flera polarexpeditioner, af hvilka den mest bekanta är den, hvarunder han 1905 besökte Grönlands östkust och i hvilken A. de Gerlache deltog. Bland hans skrifter må nämnas: *A travers la banquise* (1907) och *La revanche de la banquise* (s. å.). *Stamtaflan* (sp. 909—910). Ferdinand Frans, hertig af Montpensier, dog 30 jan. 1924. Gaston, grefve af Eu, dog 28 aug. 1922, hans gemål Isabella af Bragança dog 14 nov. 1921. Prins Ludvig, son till grefven af Eu, dog 26 mars 1920. Hans broder Anton är likaledes afliden. Alfons, son till Anton, hertig af Galliera, f. 1886, är sedan 1909 förmäld med Beatrice af Sachsen-Koburg och Gotha, f. 1884, och har 3 söner, äldst bland dem Alvaro, f. 1910.

***Orleanska jungfrun.** Schillers tragedi ”Die jungfrau von Orleans” (se Schiller, sp. 1039) är den berömdaste vittra behandlingen af Jeanne d'Arcs lefnad. På sistone har Bernard Shaw i sitt drama ”Saint Joan” (1924) med stor pietet behandlat ämnet.

Orlina, friherreskap. Se Sixenburg.

Orling, Axel, ingenjör, uppfinnare, f. 16 febr. 1870 i Stockholm, utexaminerad från maskinyrkesskolan där 1888, studerade vid Institution of technology i Boston 1889 och var 1889—90 anställd hos ingenjörsfirman Holtzer & Carbot där. 1890—95 vistades O. i Stockholm. Han utexperimenterade därunder bl. a. en styrbar torped; patentet å denna uppfinning såldes till England genom förmedling af J. T. Armstrong (se d. o. 3). O. flyttade 1895 till London och blef engelsk medborgare 1900. I samarbete med Armstrong, hvilken dock hufvudsakligen torde ha medverkat beträffande exploateringen, har O. vidare uppfunnit ett elektrokapillärt relä och utarbetat det härpå grundade s. k. *Armorlsystemet* för kabeltelegrafering och afståndssignalering utan tråd. (Jfr Telegraf, sp. 736.) Bland O:s uppfinningar är äfven *fonoforen,* en apparat för mottagande och återgifvande af telefonsamtal, samt en elektrisk gaständare. Sedan 1924 är O. bosatt i Brittiska Columbia och egnar sig åt arbeten för nya telegrafkabelanläggningar i Stilla hafvet. Fmn.

***Orm,** Edvard, var åtminstone 1724—26 bosatt i Västervik, hvarifrån han sistnämnda år med familj afflyttade till Öland. I Västerviks kyrka förvaras ett af honom 1719 utförd porträtt af *Karl XII* (helfigur). Den i art. nämnde Gabriel O. var Edvard Orms son. Fr. W.

***Ormbunkrot,** *bot. farm. Aspidium filix mas* kallas nu *Dryopteris filix mas, Aspidium spinulosum* kallas *Dryopteris spinulosa* och *Aspidium dilatatum Dryopteris austriaca.* G. L—m.

Ormingelandet. Se Värmdö, sp. 291.

***Ormond,** A. Th., dog 18 dec. 1915.

Ormsjön, en 24 kvkm. stor sjö i Dorotea socken, Västerbottens län, genomfluten af Långselån (Rörströmsälfven). O. Sjn.

Ormspott, *zool.*, liktydigt med grodspott (se Stritar, sp. 347).

***Ormsö.** Sedan Magnushof styckats, ha 2 sedan 1600-talet utplånade svenska byar, Bussby och Bynäs, återuppstått. Jfr Estsvenskar. Suppl.

Ormöga, *bot.* Se Omphalodes. Suppl.

Orne [å′rn], biflod fr. v. till Mosel, upprinner i närheten af Ornes n. ö. om Verdun och utfaller 6 km. s. om Thionville. Under Världskriget utkämpades 5—14 april 1915 mellan O. och Mosel ett fältslag mellan den anfallande 1:a franska armén (Dubail) och tyska arméafd. Strantz. Särskildt hårda blefvo striderna den 9 vid Marchéville och Maizeray (ö. om Fresnes) samt vid Gussainville och

Fromezey (s. och v. om Étain) i O.-dalen. Fransmännens försök att tränga tillbaka tyska fronten ö. om Verdun misslyckades. Jfr Världskriget, sp. 184 och 185. H. J—dt.

Ornes [å'rn], by i franska dep. Meuse vid Orne, 11 km. n. n. ö. om Verdun, fullständigt förstörd under Världskriget. 23 inv. (1921). O. ingick i franska försvarsfronten n. ö. om Verdun till 24 febr. 1916, då byn stormades af tyskarna, hvarefter den omdanades till en stödjepunkt i tyska fronten. Fransmännens försök i dec. s. å. och i aug. 1917 att återta O. misslyckades, och därvarande ställning förblef i tysk ego till vapenstilleståndet. Jfr Verdun, sp. 1213, och Världskriget, sp. 203 och 222. H. J—dt.

Ornithodōrus monbata, *zool.*, en fästing, som sannolikt endast om nätterna lefver parasitiskt. Jfr Bakteriologi. Suppl., sp. 430.

***Ornö** är nu annex till Dalarö, Strängnäs stift, Södertörns kontrakt. 396 inv. (1925).

Orogenētisk (af grek. *o'ros*, berg, och *ge'nesis*, ursprung), *geol.*, som har samband med bergskedjebildningen. — Om *orogenetiska rörelser* se Epeirogenetiska rörelser. Suppl.

Orogenētiska zoner äro de områden af jordytan, från hvilka bergskedjebildningen utgår genom sammandragning eller sammanskjutning af jordlagren. De äro synnerligen labila delar af jordskorpan, i motsats till de mera stabila områdena (s. k. ''gamla massiv'', ''taflor'', ''plattor'' o. s. v.), som motstått veckningsrörelserna och äro kontinentala områden, hvilka ofta långa jordperioder igenom varit fastland. De orogenetiska zonerna sammanfalla i viss mån med geosynklinalerna (se d. o. Suppl.), men genom mekanisk åverkan ha de aflagringar, som ingå i de orogenetiska zonerna, blifvit sammanpressade, ofta till hälften eller tredjedelen af sin ursprungliga bredd, så att orogenetiska zonen intar endast en del af geosynklinalens område i bredden. K. A. G.

Orovi'st, mansroll (druidernas höfding; basparti) i operan ''Norma'' af Bellini.

***Orpen,** sir W., hade under Världskriget officiellt uppdrag att vid västfronten måla märkliga händelser och personer. Han utställde 1918 en mängd militärporträtt och studier från olika platser samt 1919 två målningar, som behandla fredskonferensen, den ena underhandlingar i franska utrikesdep., den andra fredsfördragets undertecknande i Versailles. En tredje målning, *Den okände brittiske soldaten i Frankrike*, utställd 1923, väckte genom sitt bisarra och rebusartade innehåll stor sensation, men mottogs ej af Imperial war museum, där de öfriga fingo plats. O. målade *Clemenceaus* porträtt 1921. Han är i Tate gallery representerad af porträtt och landskap. Hans krigsskildringar, *An onlooker in France 1917—1919*, utkommo 1921. O. fick 1918 knightvärdighet. G—g N.

***Orphei drängar.** Sångsällskapet har vidare företagit utrikes färder: 1919 till Köpenhamn (då O. D. tills. med danskar och norrmän sjöng till förmån för ''sönderjydske fonden''), 1920 till Norge (för att fira Den norske studentersangforenings 75-årsjubileum) och 1924 till Finland och musikkongressen i Paris. Under H. Alfvéns eldande konstnärliga ledning häfdar O. D. alltjämt sin ringplats. Odlandet af kantater med orkesterledsagning har sällskapet af ekonomiska skäl ej fullföljt under senaste halftannat årtionde, utan föredragit att ersätta dem med bl. a. Hegars virtuost tonmålande manskörballader a cappella. En' biografisk förteckning *Orphei drängar 1853—1913* utgafs 1914. E. F—t.

Orraryd, herrgård i Nöbbele socken, Kronobergs län, 23 km. s. ö. om Växjö, omfattar med underlydande 4 mtl med en areal af 800 har, hvaraf 120 har åker. Tax.-v. 200,000 kr. Bland äldre egare märkas öfverjägmästare S. Branting, adlad Adlerbrant (d. 1760), major A. Osterman, som 1836 uppförde hufvudbyggnaden, af trä i 2 våningar, samt kapten C. von Baumgarten (1875—1915). Nuv. egare är borgmästare Th. Sundberg i Växjö. O. Sjn.

***Orrefors** har under det sist förflutna årtiondet ryckt upp till främsta platsen bland svenska glasbruk. Under ledning af disponenterna Albert Ahlin (från 1915) och Edward Strömberg (från 1917) har brukets tillverkning nyskapats, tack vare styresmännens insikt, de unge konstnärerna E. Halds och S. Gates (se dessa i Suppl.) utomordentliga insats som glaskompositörer och en stab af framstående yrkesskickliga medarbetare, svenska och tyska (se vidare Glasfabrikation. Suppl.). Orrefors-glas finnas f. n. i Nationalmuseum, museer i Göteborg, Kristiania och Bergen. Bland praktstycken af dess tillverkning märkes den s. k. *Parispokalen* af Gate, en monumental urna med figur- och djurmotiv samt heraldiska emblem, skänkt till staden Paris' municipalråd 1922 (afbildad å pl. I till art. Glasfabrikation. Suppl., där, å pl. II och III, äfven andra afbildningar af Orrefors-glas finnas). Se H. Nyblom, ''O. och den svenska glaskonstens renässans'' (i ''Ord och bild'' 1923). G—g N.

***Orreholmen.** 1. Den nu utarrenderade gården omfattar 3 mtl med en areal af 499 har, hvaraf 396 har åker. Tax.-v. 330,000 kr. Öfverstebostället indrogs 1840. Af det gamla slottet återstå slottskällaren samt enstaka stenrester. O. Sjn.

***Orsa—Härjedalens järnväg** har 1919 uppgått i statsbanenätet (i dess 4:e distrikt). F. P.

Orsasandsten. Se Dalarna, sp. 1144.

***Orsasjön** har en areal af 53 kvkm.

***Orsats apparat** används för analys af gaser i allmänhet, ej blott för skorstensgaser.

Orsjön, en sjö i Järfsö, Undersviks och Arbrå socknar, Hälsingland, belägen 113 m. ö. h., har tills. med Tefviken och Kalfsjön en areal af 31 kvkm. och genomflytes af Ljusnan. O. Sjn.

***Orsova** tillhör nu Rumänien, distriktet Caras Severin. Under Världskriget tilltvingade sig centralmakterna öfvergång öfver Donau vid O. 23 okt. 1915. Sedermera utkämpades strider i O.-trakten med rumänerna 28—31 aug. 1916. Alionbergen ö. om O. besattes emellertid af dessa 2 sept., och den 6 intogo de O., hvarefter heta strider utkämpades norr härom i okt. och nov., tills O. 24 nov. återtogs af österrikarna. 5 nov. 1918 besatte fransmännen Donaukröken vid O. Jfr Världskriget, sp. 209 och 211. L. W:son M.

***Ortelsburg** hade 10,190 inv. 1919. Under slaget vid Tannenberg 23—31 aug. 1914 besattes staden den 25 af ryska Narevarméns högra flygelkår (6:e kåren), men denna blef den 27 slagen norr om O. af den öfverflyglande 17:e tyska armékåren (v.

Mackensen) och nödgades utrymma staden. Ryska arméns försök 30—31 att öfver O.—Neidenburg bryta sig ut i sydöstlig riktning misslyckades. Under slaget blef O. till en stor del förstördt. Jfr Världskriget, sp. 174. H. J—dt.

***Orth,** Johannes, är numera professor emeritus.

***Orthis,** *paleont.*, som i hufvudarb. uppges vara ett blötdjurssläkte, är ett brachiopodsläkte; jfr Armfotingar.

Orthonectidæ, *zool.*, en djurgrupp, som hör till de lägsta flercelliga djuren och hvilken liksom *Dicyemidæ* (se d. o.) af somliga zoologer uppfattas som en öfvergångsgrupp mellan de en- och de flercelliga djuren. Ifrån Dicyemidæ skilja sig Orthonectidæ därigenom, att hos de senare det inre celllagret utgöres af ett flertal celler, ej af *en* cell som hos Dicyemidæ. De lefva parasitiskt i maskar och tagghudingar. L—e.

Ortig. Se Örtug.

***Ortnamn.** ”Norske gaardnavne” afslutades 1924 med d. 18, ”Finmarkens amt”. Det danska ”Stednavneudvalget” har af sin publikation ”Danmarks stednavne” utgett n:r 1: ”Samsös stednavne” (1922). Det vid Göteborgs högskola knutna ”Institutet för ortnamns- och dialektforskning” har af sin publikation ”Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län” utgett bd 1: ”Ortnamnen i Sävedals härad”. Af ”Namn och bygd” Tidskrift för nordisk ortnamnsforskning”, utg. af J. Sahlgren, ha hittills 12 årg. utgetts. Utförliga redogörelser återfinnas där för ortnamnsforskningens ställning i Sverige och Danmark. — I England har på initiativ af professor Allen Mawer stiftats ”English placename society”, som utgett ”Introduction to the survey of English place-names” (2 bd, 1924). 1925 börjar i München utkomma ”Zeitschrift für ortsnamenforschung” under redaktion af J. Schnetz. — Af finländska ortnamnsarbeten märkas särskildt T. E. Karstens stora arbete ”Svensk bygd i Österbotten” i 2 bd (utgörande bd 155 och 171 af ”Skrifter utg. af Sv. litt. sällsk. i Finland” 1921 och 1923) samt Greta Hausens ”Nylands ortnamn, deras former och förekomst till år 1600” (ibid., bd 152 m. fl.). J. S.

***Ortnamnskommittén.** Af dess medlemmar återstår nu efter professor A. Noreens död (13 juni 1925) endast kammarrådet A. V. Dufwa. Sekreterare är för Älfsborgs och Värmlands län docenten Erik Noreen och för Örebro län docenten J. Sahlgren. Den senare har af K. M:t fått som personligt uppdrag att utge ortnamnen i Hallands län. Af kommitténs publikationer ha hittills för Älfsborgs län utgetts 20 dlr, hvaraf 2 dock ännu ej äro afslutade, och för Värmlands län 4 dlr. För kommitténs verksamhet finnas redogörelser i ”Namn och bygd”. J. S.

Ortner [årt-], Norbert, österrikisk läkare, f. 10 aug. 1865 i Linz, e. o. professor i Wien 1900, professor 1909 i Innsbruck och 1912 i Wien samt direktor för 2:a med. kliniken där, har skrifvit bl. a. *Spezielle therapie innerer krankheiten* (1898; 5:e uppl. 1913).

Ortoceratitkalk, *geol.* Se Silursystemet, sp. 549.

***Ortogenes,** Ortogēnesis, *biol.* Se Descendensteori (äfven i Suppl., sp. 303).

Ortognejs, *geol.* Se Gnejs. Suppl.

Orton [å'tn], Arthur. Se Tichborneprocessen.

Ortoräpha, *zool.* Se Rofflugor och Sväfflugor.

Ortoselektiōn (af grek. *ortho's*, rak, och lat. *sele'ctio*, urval). Se Descendensteori. Suppl., sp. 303.

Ortoxylol [-lål], *kem.* Se Xylol.

Ortrud [å'r-], kvinnoroll (brabantsk grefvegemål, högmodig, hämndlysten och demoniskt ränksmidande hednisk furstedotter; mezzosopran) i operan ”Lohengrin” af Wagner (se denne, sp. 303 o. 307).

Ortsafdrag. Se Afdrag samt Inkomst och förmögenhetsskatt. Suppl.

Ortsten (ty. *ortstein*) har numera i Sverige vunnit burskap som fackterm framför den danska *al* (se d. o.). Se äfven Podsol. Suppl.

***Ortviken.** Anläggningarna omfatta nu sulåtfabrik och pappersbruk, det senare anlagdt 1918—20 och med en tillverkningskapacitet af 5,000 ton papper, hufvudsakligen päs- och finare tryckpapper. O. Sjn.

Orupssanatoriet, tuberkulossjukhus i Bosjöklosters socken, Malmöhus län, på f. d. utgården Orup under Bosjökloster, tillhör länets landsting och Malmö stad och mottar patienter från länet (utom Hälsingborg) samt staden Malmö, med omkr. 260 patienter, öppnades 1915. O. Sjn.

***Orusts och Tjörns domsaga** omfattar nu endast en del af Orusts och Tjörns fögderi, hvaraf återstoden ingår i Sunnervikens domsaga. 27,665 inv. (1925). E. A—t.

***Orusts och Tjörns kontrakt** omfattar nu fem pastorat, i det att Rönnäng och Klädesholmen fr. o. m. 1 maj 1920 bilda eget pastorat. 28,120 inv. (1921). E. A—t.

Orvieto [årviē'tå], Angelo, italiensk författare. Se Italienska litteraturen. Suppl., sp. 717.

Ory'ssidæ, *zool.* Se Växtsteklar.

Osaby, herrgård i Täfvelsås socken, Kronobergs län, omfattar 4 mtl med en areal af 550 har, hvaraf 170 har åker. Tax.-v. 203,000 kr. (1924). Gården egdes från midten af 1500-talet till 1720 af släkten Ulfsax, senare af släkterna Iflander, Silfversparre, Hederstierna och Bennet. O. Sjn.

***Osaka** hade 1,252,983 inv. 1920 och är sedan Världskriget Japans största industristad. Efter jordbäfningen i Tokyo sept. 1923 tog japanska regeringen öfvergående sitt säte i O.

***Osbeck.** 1. P. O. Hans mästerliga *Utkast til beskrifning öfver Laholms prosteri* (förf. 1759—96) utgafs (åtföljd af O:s biografi) 1922 af bibliotekarien B. Möller.

***Osborn,** H. F., är numera ”honorary curator” af afd. för fossila ryggradsdjur i American museum of natural history i New York och torde vara en af samtidens främsta forskare beträffande de nämnda djuren. O., som är led. af ett stort antal europeiska och amerikanska lärda samfund, har under de senaste åren offentliggjort bl. a. *Huxley and education* (1910), *Men of the old stone age* (1915), *Origin and evolution of life* (1917) och *Impressions of great naturalists; reminiscences of Darwin, Huxley, Balfour, Cope and others* (1924). L—e.

Osborne [å'sbårn], pseudonym. Se Sjöstedt, E. V.

Osborne-domen [å'sbån-], eng. *The Osborne judgment*, ett i engelska fackföreningsrörelsen ryktbart utslag 21 dec. 1909 af öfverhuset som domstol i högsta instans, enligt hvilket det förklarades olagligt af fackföreningar att pålägga sina medlemmar obligatoriska afgifter för politiska ändamål. Domen fälldes i ett mål mellan en fackföreningsmedlem Osborne och hans fackförening om uttaxering till arfvode åt en parlamentsledamot af arbetarpartiet. Domen ledde indirekt till införande af arfvoden af statsmedel åt underhusets ledamöter, och genom lag af 1913 blef uttaxering för politiska ändamål laglig med det förbehåll, att de fackföreningsmedlemmar, som så önskade, fritogos från att bidraga till fackföreningens politiska fond. V. S—g.

***Osby.** 1. Socknen hade 4,688 inv., hvaraf 1,203 i O. municipalsamhälle, 1925. Se P. Johnsson, ''Ousby. En sockenbeskrifning'' (1923). — 2. Äfven ordningsstadgan för städerna tillämpas nu i municipalsamhället enligt k. bref 16 april 1915. Tax.-värdet å bevillningspliktig fast egendom var 2,53 mill. kr. 1923. 1,203 inv. (1925). E. A—t.

Anna Oscàr.

***Oscàr.** 1. Anna D. O. dog 19 sept. 1915 i Stockholm. — 2. K. Martin O. dog 25 april 1921 i Stockholm.

Oscarsstad. Se Arvika. Suppl.

Oscarsteatern. Se Stockholms teatrar, sp. 82.

Oscillérande ångmaskin. Se Ångmaskin, sp. 1058.

K. V. Oseen.

***Oseen**, K. V., är led. äfven af Vet. o. vitt. samh. i Göteborg (1920) samt af Vet. akad. (1921) och dess Nobelkommitté för fysik (1922). Jfr Molekylarfysik. Suppl.

***Osjmjany** ligger nu i Vilnaområdet (se d. o. Suppl.). Polska namnformen är *Oszmiana*, den litauiska *Ašmena*.

***Oskar.** Socknen hade 1,130 inv. 1924. O. tillhör nu Växjö stift.

***Oskar**, konungar af *Sverige och Norge*.

1. O. I. Om O. och hans regeringstid se E. Hildebrand, ''O. I. 1844—1859'' i ''Sveriges historia intill tjugonde seklet'', afd. 9 (1910), Hj. Haralds, ''Sveriges utrikespolitik 1848'' (1912), och Hallendorff, ''Oscar I, Napoleon och Nikolaus'' (1918).

2. O. II. Om O. och hans regeringstid se A. Lydfors, ''O. II 1872—1907'' i ''Sveriges historia intill tjugonde seklet'', afd. 10 (1909). Jfr äfven A. de Maricourt, ''Oscar II intime'' (1906), R. Törnebladh, ''Riksdagsminnen'' (1913), G. Wennerberg, ''Bref och minnen'', d. 3 (1916), P. Ehrenheim, ''Några minnen'' (s. å.), samt Fr. v. Dardel, ''Dagboksanteckningar 1873—76'' (s. å.) och ''Dagboksanteckningar 1877—80'' (1918). För samlingsverket ''Sveriges historia till våra dagar'' har O. II:s regeringstid skildrats af S. J. Boëthius.

Oskar Fredrik, territoriell församling i Göteborg, omfattar 245 har. 26,093 inv. (1925).

***Oskars församling** omfattar 730,22 har med 27,476 mantalsskrifna inv. 1925 och är indelad i 2 rotar, Narva- (20:e) och Karla- (24:e) roten. Kyrkan undergick 1922—23 en välgörande förändring till sitt inre under ledning af L. Wahlman. En del skämmande föremål (t. ex. kronorna) borttogs, pelarna fingo en annan ton, belysningen blef mera samlad och bättre afvägd, och kyrkan fick då sin främsta prydnad, de nya fönstren med utsökta glasmålningar (9 stora och 12 smärre fönster samt ett rosettfönster i begrafningskapellet) af E. Vigeland (se d. o. 2). Orgeln försågs med fjärrverk 1922. E. A—t. G—g N.

***Oskars grund** (Oskarsgrundet) i Flintrännan har på 55° 35′ 32″ n. br. och 12° 50′ 45″ ö. lgd fr. Gr. sedan 1879 ett fyrskepp med lins af 4:e ordningen, 2,800 hlj. styrka och 12 bågminuters lysvidd. E. A—t.

***Oskarshamn.** Efter inkorporering fr. o. m. 1918 af en del af Döderhults socken har O. en areal af 2,104 har samt 8,952 inv. (1925). Tax.-v. å fastighet 1923 var 22,335,600 kr., hvaraf för jordbruksfastighet 643,000 kr. och för bev.-fri 1,897,500 kr. Den bev.-tax. inkomsten var s. å. 9,595,252 kr. Stadens industri 1922 omfattade 20 fabriker med 744 arb. och 6,144,068 kr. tillv.-värde. De största fabrikerna äro O:s mek. verkstad med slip och stor docka samt 265 arb. (jfr Docka. Suppl.), O:s kopparverk med 71 arb. samt Jungners ackumulatorfabrik med 98 arb. Handelsflottan bestod 1922 af 24 fartyg om 3,878 nettoton. Antalet in- och utgående fartyg var s. å. 1,822 om 406,770 nettoton. En ny halfveckotidning, ''Oskarshamns nyheter'', har tillkommit. I staden finnas nu afd.-kontor af Smålands ensk. bank, A.-b. Sv. handels- och A.-b. Sydsv. banken, äfvensom 2 sparbanker. Vid Andrakammarval ingår O. i länets valkrets. O. Sjn.

Oskarsskolan. Se Privata högre lärarinneseminarium. Suppl.

Oskarsström, officiell form för Oskarström. Municipalsamhället, där alla stadsstadgorna tillämpas, hade 2,371 inv. 1925. I O. finns nu ett kapell, gemensamt för Slättåkra och Enslöfs socknar. E. A—t.

***Oskift bo** kallas i nyare lagspråk oskiftadt bo. Sådant skall — jämlikt lagändring 12 nov. 1915 — kunna skiftas (delas) utan hinder af ingången öfverenskommelse om detsammas bibehållande oskiftadt, när efterlefvande make, som har del i boet, ingår nytt gifte. I den nya förmynderskapslagen (1924; kap. 7) äro utförliga föreskrifter meddelade om förmyndares vård af omyndigs rätt i oskiftadt bo; öfverförmyndaren skall i åtskilliga hänseenden öfvervaka denna vård. Föreskrifterna gälla äfven god mans vård af bortova-

randes rätt i oskiftadt bo. — I *Danmark* och *Norge* knyter sig ett särskildt rättsligt intresse till det oskiftade boet efter afliden gift person; den efterlefvande maken har näml. under vissa för honom förmånliga villkor rätt att behålla boet under eget förfogande. C. G. Bj.

***Oskorei.** Hægstad (''Maal og minne'', 1912) anser, att O. har uppkommit af *ásguðreið*, d. v. s. ''asagudens (Odens) följe''.

Oskälig hyresstegring. Se Hyresaftal. Suppl.

***Oslo** är enligt k. förordn. (lov) af 11 juli 1924 fr. o. m. 1 jan. 1925 officiellt namn på Kristiania. Det tidigare O. benämnes nu Gamlebyen. — Litt.: H. Olrik, ''Det gamle O.'' (i ''Nord. tidskr.'' 1923), E. Bull, ''Oslo. Kristiania'' (i ''Nord. tidskr.'' 1925), och Hj. Lindroth, ''Oslo-Kristiania'' (i ''Svensk tidskr.'', s. å.).

Oslo bispedömme är fr. o. m. 1 jan. 1919 officiellt namn på Kristiania stift (se d. o.).

Osmätiska däggdjur (af grek. *osmē*, lukt), *zool.*, benämnas de däggdjur, som ega utbildadt luktorgan och luktförmåga, till skillnad från sådana (anosmatiska), hos hvilka detta organ och motsvarande förmåga delvis eller helt saknas, såsom förhållandet är hos tandhvalarna. Flertalet däggdjur, hufvudsakligen de lägre, hör till de makrosmatiska (af grek. *makro's*, stor) med starkt utbildadt luktorgan och motsvarande förmåga; hit höra kloak- och pungdjuren, insektätarna, fladermössen, de tandfattiga, gnagarna och halfaporna samt bland de högre däggdjuren landt-, rof- och hofdjur. Hos de mikrosmatiska (af grek. *mikro's*, liten) — sälar, bardhvalar, apor och människan — äro luktförmågan och dess organ förhållandevis svagt utvecklade. L—e.

Osmin [å's-], mansroll (seraljvaktare, fanatisk muhammedan; komiskt basparti) i operan ''Enleveringen ur seraljen'' af Mozart (se denne, sp. 1258 o. 1260).

***Osmium** är det tyngsta af alla ämnen. Det är hårdt, så att det repar glas och smälter först i närheten af 2500°. Osmiumlamporna ha numera ersatts af volframlampor (se Volfram, sp. 1005, samt Glödlampa. Suppl.). Osmium och dess oxider utmärkas af starka katalytiska verkningar, t. ex. vid bildning af ammoniak ur kväfve och väte. K. A. V—g.

Osmofor [-får; af grek. *osmē*, lukt, och *foro's*, bärande], *bot.* Se Sauromatum.

***Osmund** var säkerligen född i England, men af skandinavisk börd, vistades i Sverige som missionsbiskop, återvände efter konung Emunds död till England och slutade sina dagar något af åren 1066—71 i klostret Ely i Cambridgeshire. — O. var, såsom det i hög grad synes sannolikt, identisk med ''Sveriges förste runristare af konstnärlig rang'' Asmund Karesson, som huggit eller gett utkast till omkr. 40 runstenar, flertalet i trakten af Uppsala. Se O. von Friesens art. ''Asmund Karesson'' i ''Sv. biogr. lex.'', II (1920).

Osmundberget, ett 355 m. högt berg i Boda socken, Dalarna, 4 km. n. om kyrkan, bekant för sin rika flora, framkallad af de bördiga siluraflagringarna, samt för de försök, som på 1860-talet gjordes att där vinna bergolja. Om dessa se K. G. Åström, ''Om bergoljeborrningarne i Dalarne'' (akad. afh., 1869). O. Sjn.

Osmussaar. Se Odensholm. Suppl.

***Osovets.** Se Osowiec. Suppl.

Osowiec [åsåv'iets; äfven *Osovets*, se d. o. och Goniondz. Suppl.], tillhör numera republiken Polen. Den 5 km. s. v. om den lilla staden Goniadz (ty. *Goniondz*; 2,644 inv. 1921) 1888 anlagda och 1910 ombyggda fästningen, som spärrade den enda öfvergången öfver den af vidsträckta sumpmarker omgifna Bobr på en sträcka af 10 km., utgjordes vid Världskrigets början af 3 fort på vänstra och 1 fort (brohufvud) på högra flodstranden jämte flera permanenta batterier och infanteriverk. Kommendant var general Brjozovski. Redan i krigets början (i sept. 1914) vidtogo tyskarna anstalter för O:s belägring, och fästningens beskjutning pågick sedan med större och mindre afbrott till midten af nov., då tyskarna af den ryska öfvermakten tvingades tillbaka till Ostpreussen. Anfallet mot O. kunde sedan ej återupptagas förrän i mars 1915, men först 6 aug. intogo tyskarna en del försvarsverk vid Sosnia, hvarefter beskjutningen fortsattes. När sedan v. Scholtz' armé framgick s. om O., som därmed hotades med kringgång, utrymde ryssarna 22 aug fästningen, hvars försvarsverk de sprängde i luften. O. besattes nu af tyskarna, som genast iståndsatte befästningarna. Jfr Världskriget, sp. 178, 186 och 191. H. J—dt. L. W:son M.

Osphrädium, *zool.*, numera beteckning för den hos blötdjuren tämligen allmänt förekommande kroppsdel, hvilken tydes som luktorgan (jfr Blötdjur, sp. 824). L—e.

Ossendo'wski, Ferdinand, polsk-rysk författare, f. på 1880-talet, lär urspr. hetat Smilga och författat romaner på ryska, som dock ej väckte något uppseende. Vid bolsjevikrevolutionens utbrott befann han sig i Sibirien som geolog och tog sig efter äfventyrliga färder i Mongoliet, under hvilka han enligt egen berättelse upplefde fantasirika äfventyr, fram till kinesiskt område. Han uppträdde därefter en tid i Warschau som lärare och utgaf under medarbetarskap af den amerikanske journalisten Lewis Stanton Palen flera fantasifyllda äfventyrsböcker, af hvilka på svenska utkommit ''Odjur, människor och gudar'' (1923), ''Asiens underbara värld'' (1924) och ''På de stora vidderna'' (1925). O. Sjn.

***Osservatore romano** blef 1870 påfliga kurians officiella organ och var i dess ego till 1909, då den, med bibehållande af sin officiella karaktär, öfvertogs af ett aktiebolag. Sedan 1920 har den fått en öfvervägande internationell, apologetisk prägel. Den ledes f. n. af grefve Della Torre med monsignore Nicola som hufvudredaktör.

***Ossian-Nilsson** (numera Ossiannilsson), K. G., har fortsatt att utveckla en utomordentligt rik alstringskraft, väsentligen egnad åt förströelselitteraturen. Utom diktsamlingarna *Lärkan* (1913), *Hemmet och hemlandet* (1915), *Tidsdikter* (1916), *Kärleksdikter* (1918) och *Sång* (1925) samt den utvidgade och omredigerade, nya upplagan af ''Samlade dikter'' (4 bd, 1920) har O. utgett *Kung Karl den unge hjälte* (2 bd, 1914), *En ung mans väg...* (s. å.), *Fattigherrskap* (1915), *Den nya boken* (1916), *Prästens barn* (s. å.), *Reskamrater* (s. å.), *Gustavus Adolphus Magnus* (2 bd, s. å.), *Jesus från*

Nasaret (1917), *De tre systrarna* (s. å.), skådespelet *Thomas Thorild* (s. å.; uppf. 1921 i Stockholm), *Grevarna Andersson* (1918), *Bondlandet* (1919), *Prinsessan roar sig* (1921), *Vad kvinnan vill* (1922), *Förtrollningen* (1924), *Hjortbröderna* (s. å.) och *Ulla-Britas kung* (s. å.). R—n B.

Ossining, stad. Se Sing-sing.

***Ossorio y Bernard,** M., dog 1913. Ad. H—n.

Ostariophysi, *zool.* Se Fiskar, sp. 418.

***Osteitis,** *med.* Se äfven Tändernas sjukdomar och vård, sp. 756.

***Osten.** 1. Karl Henrik von der O. anställdes 1655 som ingenjör vid Karl X Gustafs armé i Polen, blef 1656 major ”zu fuss” och generalkvartermästarlöjtnant samt senare s. å. kommendant i Lowicz, då Dahlbergh efterträdde honom som generalkvartermästarlöjtnant. I dansk tjänst blef han vid krigsutbrottet 1675 ”högstkommenderande ingenjörofficer”, blef 1676 kommendant på Kronborg och 1677, samtidigt med att han blef kommendant i Kristianstad, generalmajor. L. W:son M.

***Ostende** hade 44,271 inv. 1923. Under Världskriget hölls O. besatt af engelsmännen 15 aug.—14 okt. 1914 och därefter af tyskarna, som där anordnade en bas för undervattensbåtar och jagare. Denna bombarderades af engelska och franska flygare 14 gånger 1915—17 samt 6—12 maj, 22 juni och 8—15 aug. 1918, hvarjämte hamnen besköts från engelska örlogsfartyg flera gånger 1915, 1917 och 1918. Engelska sjöstridskrafters försök natten 22—23 april 1918 att medelst sänkta fartyg spärra inloppet till tyskarnas u-båtshamn misslyckades, men upprepades natten 9—10 maj, då den gamla pansarkryssaren ”Vindictive” sänktes i hamninloppet, som delvis spärrades. O. besattes åter af de allierade 17 okt. 1918. Jfr Världskriget, sp. 170, 244 och 260. L. W:son M. H. J—dt.

Ostenfeld. 1. Harald O., dansk biskop, f. 6 okt. 1864 vid Horsens, teol. kandidat 1887, var 1897—1911 präst på Frederiksberg och blef biskop 1911 öfver Själlands stift och 1923 i Köpenhamns stift. Han är en praktiskt verksam kyrkoman med lifligt socialt intresse och har tagit stor del i församlingsarbetet i hufvudstaden, men däremot icke idkat teol. studier i större omfång. Han blef teol. hedersdoktor i Lund 1923. — 2. Asger Skovgaard O., den föregåendes broder, ingenjör, f. 13 okt. 1866 vid Horsens, tog ingenjörsexamen 1890, blef 1894 docent vid Polyteknisk læreanstalt i teknisk mekanik samt professor 1900 i samma ämne, 1905 i byggningsstatik och järnkonstruktioner. O. har utgett en rad handböcker. Han är hedersdoktor i teknik i Prag (1923). 1—2. P. E—t.

Ostenfeld, Carl Emil Hansen, dansk botanist, f. 3 aug. 1873 i Randers, tog magisterkonferens i naturhistoria 1897 och blef filos. doktor 1906 på afh. *Plantevæksten paa Færöerne med særligt henblik paa blomsterplanterne.* 1900—18 var han inspektör på Botanisk museum, 1918—23 professor i botanik vid Landbohöjskolen och är från 1923 professor i botanik vid universitetet; han är dessutom sedan 1900 ledare af hafsundersökningarnas planktonlaboratorium. O. har deltagit i en lång rad vetenskapliga resor, såsom 1895—96 med ”Ingolf” till Grönland, 1897 och 1903 till Färöarna, 1905 till Ungern, 1908 till Schweiz, 1910 med ”Thor” till Medelhafvet, 1914 till Australien, 1922 med ”Dana” till Atlantiska hafvet. Han har behandlat i synnerhet växtgeografi, artbildning och plankton samt har utgett bl. a. *De danske farvandes plankton* (1913—16), *Contributions to West-australian botany* I—III (1916—21), *Grundrids af den systematiske botanik* (1923) samt (i förening med O. Gelert) *Flora arctica* (I, 1902) och (i förening med A. Mentz) *Billeder af Nordens flora* (I—III; 2:a uppl. 1917—23). P. E—t.

Osteoarthritis defo'rmans. Se Ålderssjukdomar, sp. 1003.

Osteoklasi (af grek. *oste'on*, ben, och *kla'sis*, brytning), gammal, numera ej så mycket använd kirurgisk, resp. ortopedisk operation, bestående i våldsamt afbrytande af ben i syfte att korrigera krökningar å de långa benen eller vinkelställningar i eller invid ledgångsregionerna. Osteoklasien, som kan utföras rent manuellt eller med för ändamålet konstruerade apparater, osteoklaster, har kommit mycket ur bruk, sedan man efter aseptikens och narkosens införande hellre åstadkommer den önskade effekten genom öppen operation, osteotomi (se d. o.). Osteoklasi används dock ännu på sina håll, särskildt vid hjulbenthet hos små barn efter engelska sjukan. En mycket vanlig osteoklasi var förr uppbrytningen af felläkta benbrott, något som numera på grund af förbättrad frakturbehandling rätt sällan förekommer. P. Hgld.

Oster, Nicolas, fransk präst, f. 1738 i Hellimer, Lothringen, d. 1816 i Sarralbe (dep. Moselle), teol. doktor, 1763 präst i Metz' stift, var 1768—79 rektor vid Collège royal i Bouquenom (nu Saar-Union i dep. Bas-Rhin). När genom 1779 års riksdagsbeslut och senare stadganden religionsfriheten blifvit införd och ordnad i Sverige, utsåg propagandan i Rom 1782 abbé O. till apostolisk vikarie i detta land med uppgift att återupprätta katolska religionen där och förhandla med hofvet i religionsärenden. I öppet bref af 15 sept. 1783 förordnades han af Gustaf III att vara ledare af och ha högsta tillsynen öfver hans katolska undersåtars samvets- och religionsangelägenheter. O. grep sig med ifver an att bilda en församling i Stockholm, den första katolska sedan reformationens dagar, och trodde sig skola bereda katolicismen rum genom trägen uppvaktning vid hofvet och hos de förnäme. Emellertid förlorade han den eftertrådda gunsten hos de maktegande och retade hufvudstadens prästerskap emot sig genom att i sin kyrka uppta en luthersk kvinna och sätta sig emot bestämmelserna om s. k. blandade äktenskap. Propagandan var missnöjd med hans uppträdande och penningkraf för ökning af prästernas och församlingarnas antal, och då abbén, som 1789 på orlof lämnat Stockholm, gång på gång sökte förlängd tjänstledighet och t. o. m. utan vederbörandes vetskap 1790 öfvertog förvaltningen af abbotstiftet Clairac i Guienne, hvartill kommo intriger mot honom från pro-vikarien i Stockholm, Th. R. d'Ossery, blef han 1790 afsatt. För befolkningens hot måste han 1791 lämna Clairac, slöt sig till de edvägrande prästerna, undgick giljotinen endast genom svenske ambassadörens i Paris mellankomst och flydde till Bajern. Vid kultens återställande blef han ”grand vicaire” hos biskopen af Metz och sedermera kyrkoherde i Sarralbe. Se Th. Westrin, ”Ett kraftprof med Rom under den svenska religionsfrihetens första dagar” (i ”Hist.

tidskr.'', 24, 1904), och P. Fiel och A. Serrière, ''Apostolat d'un prêtre lorrain. Gustave III et la rentrée du catholicisme en Suède'' (1913). J. Th. W.

Osterman, Ivar, militär, tidningsman, f. 11 maj 1876 i Karlskrona, blef 1897 underlöjtnant vid Svea artillerireg. och 1914 kapten i dess reserv, egnade sig från 1911 åt affärsverksamhet, var 1913—18 verkställande direktör i Stockholms dagblads a.-b. samt maj 1917—aug. 1919 nämnda tidnings hufvudredaktör. Sedan 1920 är han verkställande direktör i A.-b. Halda-taxametern.

***Ostertag**, R. Om hans metod att bekämpa kreaturstuberkulos se Tuberkulos, sp. 251.

Ostgrep och Ostkräkla, handredskap, som tidigare brukats vid ystning för den löpnade ostmassans brytning, d. v. s. sönderdelning till korn af lämplig storlek. Andra redskap för samma ändamål, bestående af en ram, hvari jämnlöpande strängar voro spända, kallades *ostharpa* eller *ostlyra*. Numera användas vanligen amerikanska *ostknifvar*, bestående af i ramen anbragta skarpa klingor. H. J. Dft.

Ostharpa. Se Ostgrep. Suppl.

***Ostia** ligger omkr. 21 km. från Rom. Nyare utgräfningar ha bragt i dagen rester af boningshus af annan typ än det från Pompeji (se d. o.) kända, närmast för en familj afsedda (*domus*), nämligen det för uthyrning afsedda storstadshuset (*insula*). Det saknar atrium och peristyl (se d. o.), var uppfördt i 3 à 4 våningar med olika lägenheter och hade fönster åt gatan. Litt.: D. Vaglieri, ''O.'' (1914). H. Sgn.

***Ostindiska kompanier.** Om det svenska ostindiska kompaniet se Eskil Olán, ''Ostindiska compagniets saga'' (1923).

Ostkräkla. Se Ostgrep. Suppl.

Ostkustbanan. Se Östkustbanan.

Ostlyra. Se Ostgrep. Suppl.

***Ostmark.** Största delen af de nationellt omstridda delarna af Preussens O. förlorades genom Versaillesfreden 1919 till Polen. — Ostmark (Östmark) var äfven namnet på ett af Karl den store upprättadt markgrefskap, som från 900-talet började kallas Österrike (se d. o., sp. 236—237).

***Ostpreussen** omfattar nu 38,520 kvkm., sedan det å ena sidan minskats med en sträcka i s. v. (Soldau) samt med det n. om floden Memel liggande området, men å andra sidan förstorats med nordöstra delen af den forna prov. Westpreussen (med Marienwerder, Marienburg och Elbing). 2,229,290 inv. (1919). O. är nu deladt i 4 regeringsområden, sedan Marienburg tillkommit 1919. O. är skildt från det öfriga Tyskland genom ''den polska korridoren'', men för järnvägsförbindelsen med detta är i Versaillesfreden stipulerad transitofrihet. Enligt fredsfördraget i Versailles 28 juni 1919, art. 94, skulle i ett rätt godtyckligt afgränsadt område af O., 12,395 kvkm. med 577,001 inv. (1919), befolkningen genom omröstning afgöra, om det skulle fortfarande tillhöra Tyska riket eller införlifvas med Polen. Omröstningsområdets södra gräns sammanföll med O:s sydgräns; det omfattade bl. a. kretsarna Allenstein (stad och landsbygd), Osterode, Ortelsburg, Johannisburg, Lyck, Lötzen och Marggrabowa, d. v. s. dels södra delen af stiftet Ermeland, dels landskapet Masuren (se d. o.). Från polskt håll hade inför fredskonferensen gjorts gällande, att särskildt Masuren hade en öfvervägande polsk befolkning, medan tyskarna framhöllo, att där boende masurer tillhörde den lettisk-litauiska folkfamiljen och sålunda ej voro slaver. Masuren hade tillfallit Brandenburg 1618, Ermeland Preussen 1772 vid Polens första delning. Omröstningen egde rum 11 juli 1920 och utföll med 363,159 röster för Tyskland (97,5 proc.) och 7,924 för Polen (2,5 proc.). Området, hvars förvaltning 12 febr. 1920 öfvertagits af en interallierad kommission, återlämnades 16 aug. s. å. till de tyska myndigheterna. Med Polen införlifvades endast 3 små polska byar i kretsen Osterode (med sammanlagdt 786 inv.). — O. var under Världskriget krigsskådeplats 17 aug.—15 sept. 1914 och 12 nov. 1914—14 febr. 1915. Se Världskriget, sp. 174, 178 och 186. — Litt.: M. Worgitzki, ''Geschichte der abstimmung in O.'' (1921). E. A—t. V. S:g. H. J—dt.

Ostpreussisk häst, en i Ostpreussen hemmahörande halfblodshästras, för hvars afvel stuteriet i Trakehnen (se d. o.) är centrum. Den ostpreussiska hästen (se fig. 3 å pl. I till art. Hästen) åtnjuter stort anseende som en ädel, uthållig kavallerihäst och lätt vagnshäst. Han har sedan sekelskiftet 1900 införts till Sverige som förädlingsmaterial för afveln af remonter, men anses vara alltför lätt, åtminstone för annat bruk, hvarför ledningen af rikets hästväsen på senaste tid öfvergått till något gröfre slag vid rekryteringen af stuterihingstar. H. J. Dft.

Östrakod-kalk, *geol.* Se Silursystemet, sp. 550.

***Ostrau.** 1. Mährisch O. (officiellt *Moravska Ostrava*) tillhör nu Tjecho-Slovakien, distriktet (*župa*) Moravska Ostrava (4,614 kvkm., 652,644 inv., 141 på 1 kvkm., 1921). 41,929 inv. (1921). — 2. Polnisch O. (officiellt *Slezká Ostrava*) tillhör nu Tjecho-Slovakien, distriktet (*župa*) Těšín. 23,871 inv. (1921).

Ostrava. Se Ostrau (äfven i Suppl.).

***Ostrog** tillhör nu Polen, vojevodskapet Wołyń. 13,109 inv. (1921). O. är äfven namn på ett distrikt i vojevodskapet Wołyń med 195,037 inv. (s. å.).

***Ostrolenka** tillhör nu republiken Polen, vojevodskapet Białystok. 9,128 inv. (1921). O. är äfven namn på ett distrikt i vojevodskapet Białystok. 73,651 inv. (s. å.). Staden hade under Världskriget, såsom varande ett viktigt öfvergångsställe öfver Narev, af ryssarna befästs. Den bombarderades sedan af tyskarna från 14 juli 1915, och de ofvanför O. på högra flodstranden liggande verken besattes af dem den 19, hvarefter de den 25 där öfvergingo Narev. O. besattes sedan 3 aug. s. å. Jfr Världskriget, sp. 189. L. W:son M.

Ostrorog, Jan. Se Polska litteraturen, sp. 1268.

***Ostrov.** — 2. O. (po. *Ostrów*) tillhör nu Polen, vojevodskapet Białystok. 13,437 inv. (1921). Under Världskriget utkämpades 8—10 aug. 1915 vid O. ett fältslag (''slaget vid O.'') mellan den från Narev framryckande 12:e tyska armén (v. Gallwitz) och den försvarande 12:e ryska armén (Churin). Den senare blef slagen och nödgad gå tillbaka mot Bjelsk. Jfr Världskriget, sp. 189—191. O. är äfven namn på ett distrikt i vojevodskapet Białystok. 94,235 inv. (s. å.). E. A—t. H. J—dt.

***Ostrovosjön.** — Under Världskriget utkämpades häftiga strider mellan bulgarer å ena samt serber, fransmän och ryssar å andra sidan v. och s. v. om O. från 22 aug. till 15 sept. 1916, då bulgarerna blefvo tillbakadrifna från Gornicevopartiet (Mala Nidže) mot Brod. Jfr Världskriget, sp. 215. L. W:son M.

***Ostwald,** Wilhelm. Om hans på senaste årtiondet i en rad arbeten framställda färglära se Färg. Suppl., sp. 1133—34. O. har egnat arbeten äfven åt de sköna formernas värld: *Die harmonie der formen* (1922) och *Die welt der formen* (I—IV, 1922—25; planscher med teckningar samt beskrifvande text).

Oszmiäna [å-], polsk namnform för Osjmjany.

Osämja mellan makar. Se Söndring mellan makar. Suppl.

Osöna. Se Åsön.

Otalgän (af grek. *ūs*, gen. *oto's*, öra, och *a'lgos*, smärta), preparat mot akut mellanöroninflammation, bestående af opium, acetylsalicylsyra och vattenfri glycerin. Medlet ersattes rätt snart af otinol (se d. o. Suppl.). E. St—g.

***Otavi** tillhör nu det af Sydafrikanska unionen förvaltade mandatområdet Sydväst-Afrika. O. kallas äfven *Otavifontein*.

Otavifontein, annat namn på Otavi.

Oterdahl, Jeanna, författarinna, pedagog, f. 9 aug. 1879 i Uddevalla, utexaminerades 1901 från Högre lärarinneseminariet och är sedan sistn. år lärarinna vid Mathilda Halls skola i Göteborg. Hon har utöfvat mångsidigt och gediget författarskap, omfattande mycket uppskattade sånger för barn, bl. a. *Blommornas bok* (1905, tonsatt af H. Palm m. fl.) och *Dags visor* (1910), religiösa betraktelser för ungdom, *Den signade dag* (1918) m. fl., romaner och noveller, såsom *Ett gammalt borgarhem* (1913; 2:a uppl. 1914), den djupa och själfulla människoskildringen *Inger Skram* (1919; 6:e uppl. 1924), *Brittsommar* (1922; 5:e uppl. 1923) och den psykologiskt värdefulla ungdomsstudien *Skolflickor* (1924; 6:e uppl. 1925). Äfven hennes *Dikter* (1918), som röja framstående lyrisk begåfning och odladt formsinne, ha utgått i flera uppl. I "Nya psalmer" af 1921 har hon författat n:r 502. E. N. S—g.

***Ôte-toi de là que je m'y mette** är ett uttryck ej af H. Simon, utan af C. H. de R. de Saint-Simon (se d. o. 2).

***Othello.** Om Verdis opera "Otello", hvari O. är hufvudpersonen (tenor), se Verdi, sp. 1211.

Otillräknelighet, *jur.* Se Tillräknelighet.

Otinol [åtinål; af grek. *ūs*, gen. *oto's*, öra, och lat. *o'leum*, olja], medel mot akut mellanöroninflammation utan eller med flytning, är sammansatt af kokain, adrenalin, eucupin, fenol, 60 proc. sockerlösning och vatten. Det verkar genom osmos smärtlindrande, bakteriedödande och hämmande af inflammationen samt ersätter i många fall trumhinnevätt, enligt fabrikantens — A.-b. Pharmacia — utsago. Dess effektivitet har emellertid ej visat sig så höggradig, som man trott sig kunna lofva. Det är sammansatt af doktor L. Flodqvist. E. St—g.

Otiorhy'nchus ligu'stici. Se fig. 10 å pl. II till art. Trädgårdens skadeinsekter.

Otokar Březina, pseudonym. Se Tjechiska litteraturen, sp. 179.

***Oto-laryngologkongresser.** Den 3:e kongressen, uppskjuten på grund af Världskriget, egde rum 1920 i Kristiania, med professor V. K. Uchermann som president och doktor K. Fleischer som sekreterare. Den 4:e hölls 1923 i Helsingfors, med professor A. af Forselles som president och doktor H. v. Fieandt som sekreterare. Den 5:e kongressen skall samlas i Aarhus 1926. E. St—g.

***Ottarp** är nu 2,921 har. 1,383 inv. (1925).

Ottarshögen. Se Vendel.

***Ottawa.** — 2. Hufvudstaden hade 107,843 inv. (med förstäder 135,134 inv.) 1921. Parlamentsbyggnaderna härjades af eld 3 febr. 1916 och blefvo nästan totalt förstörda, så när som på biblioteket och senaten, men ha senare återuppbyggts. Bland andra framstående nybyggnader märkas Grand-Trunk-Union-stationen på Rideaukanalens östra strand samt det stora hotellet Château Laurier.

Ottävio, Don, mansroll (trolofvad ung spansk ädling; tenor) i operan "Don Juan" af Mozart.

***Ottelin,** O., har vidare utgett *Den folkliga föreläsningen* (2 hftn, 1918).

Otter [å'tter], Casten Fredrik von, friherre, son till den i hufvudarb. nämnde statsministern F. V. von O., ämbetsman, f. 24 dec. 1866 i Karlskrona, juris kandidat i Uppsala 1891, vice häradshöfding 1893, notarie i Kammarkollegium 1897, där han 1905 förordnades och 1909 utnämndes till kammarråd. Sedan 1900 är han sekreterare i Nobelstiftelsen. O. har varit delegerad för Stockholms stad i frågor rörande inkorporering af grannkommunerna, sakkunnig rörande rikets regalier, arkivväsendet och det ecklesiastika arrendeväsendet samt led. af kyrkofondskommittén. I Nordisk familjebok har han skrifvit ett stort antal kamerala artiklar. R. V.

Otterbär, *bot.* Se Vaccinium.

***Otterstad** är nu 6,604 har. 1,636 inv. (1925).

Otterträl, *fisk.* Se Träl.

***Otto** (sp. 1097), hertigar, pfalzgrefve och konung af *Bajern*. — 4. O. I, konung, dog 11 okt. 1916 i Fürstenried.

Otto, *österrikiska* furstar. 1. O., markgrefve af Österrike 1330—39. Se Österrike, sp. 238. — 2. Otto Frans Josef, f. 1865, d. 1906, var son till kejsar Frans Josefs broder ärkehertig Karl Ludvig (f. 1833, d. 1896) och fader till kejsar Karl I (se d. o. Suppl.). — 3. Frans Josef Otto, äldste son till kejsar Karl I (se d. o. Suppl.) och kejsarinnan Zita, f. 20 nov. 1912 i Villa Wartholz vid Reichenau i Nedre Österrike, var 1916—18 österrikisk-ungersk tronföljare, uppfostras af sin moder i Lequeitio, prov. Vizcaya, i Spanien och är de ungerske legitimisternas pretendent till Ungerns vakanta konungatron.

Otto, Walter, tysk historiker, f. 30 maj 1878 i Breslau, blef 1907 e. o. och 1909 ord. professor i gamla tidens historia i Greifswald, kallades 1914 till Marburg, 1916 till Breslau och är sedan 1917 professor i München. Hans specialområde är hellenismens historia, och han har bl. a. skrifvit *Priester und tempel im hellenistischen Ägypten* (2 bd, 1905—08), *Herodes* (1913), *Zur lebensgeschichte des jüngern Plinius* (1919) och *Die manen oder von der ursprung des totenglaubens* (1923). Han utger den nya upplagan af "Handbuch der altertumswissenschaft".

Otto Ernst, pseudonym. Se Schmidt, O. E.

Ottosen, Johan, dansk historiker, skolman, f. 31 jan. 1859 i Hylke vid Skanderborg, d. 10 mars 1904 i Köpenhamn, tog skolämbetsexamen 1885, var inspektör vid Efterslægtselskabets skola, därpå pedagogisk konsulent vid bokförlaget Nordisk forlag samt 1901—03 medlem af folketinget. Hans lifliga intresse för Sönderjylland ökades än mera efter hans äktenskap 1890 med Martha O., f. 11 sept. 1866 i Flensburg, dotter till danskpatrioten Gustav Johannsen (se d. o.). Bland hans arbeten om Sönderjylland märkes *J. P. Hjort Lorenzens historiske gærning* (1896). Mest känd blef O. genom sin förträffliga skolbok *Nordens historie* (1893) och en populär historisk handbok *Vor historie* (3 bd, 1901—04) samt genom den allmänt sjungna sången ”Det haver saa nyligen regnet”. — Martha O., numera klasslotterikollektris, har bl. a. skrifvit *Danmarks grænsevagt mot syd. Minder fra Flensborg* (1917) samt skådespelet *Fædrenes jord* (1913). P. E—t.

Ottosen, Jacob Carl, dansk läkare, f. 26 juli 1864 vid Frederikshavn, med. kandidat 1896, studerade fysisk terapi, upprättade 1897 en vattenkuranstalt vid Frederikshavn och blef 1898 läkare vid Skodsborgs sanatorium, hvars öfverläkare han är sedan 1900 och som han har utvidgat betydligt. Han är vegetarian och absolutist och har författat åtskilliga hygieniska propagandaskrifter. P. E—t.

***Ottravad** jämte Dimbo är fr. o. m. 1 maj 1925 sammanslaget med Hångsdala, Skärstorp och Östra Gerum till ett pastorat i Skara stift, Vartofta kontrakt, med Dimbo som moderförsamling. 223 inv. (1925).

***Otukt.** Rad 21 *står* straffbruket *bör vara* straffbudet.

Otus, *zool.* Se Ugglor, sp. 853.

Ouagadougo, stad. Se Öfre Volta.

***Ouchterlony**, Hanna C., dog 28 febr. 1924 i Stockholm. Jfr biogr. af Laura Petri (1925).

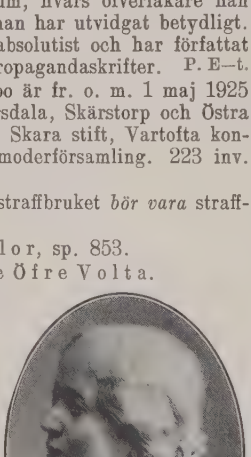

Hanna Ouchterlony.

***Oudenaarde** hade 6,956 inv. 1911. Staden hölls under Världskriget besatt af tyskarna 23 aug. 1914—9 nov. 1918. Under belgiska arméns återtåg från Antwerpen mot Yser kom det 7—9 okt. 1914 n. v. om O. till hårda strider mellan de till skydd för arméns högra flank öfver Lys framskjutna trupperna och delar af tyska armégruppen Beseler. Jfr Världskriget, sp. 170. H. J—dt.

Oude Rijn [aude rejn], holl., ”Gamla Rhen”. Se Rhen, sp. 85.

Ouidah [ωi'də]. Se Whydah.

Ouizero Zeoditu, drottning. Se Abessinien. Suppl., sp. 13.

Ouli [oli], landskap. Se Wulli.

Ou̯'lunkylä, finska namnet på Äggelby (se d. o.).

***Ourcq.** Slaget vid O. är tyska generalstabens benämning på striderna 5—9 sept. 1914 under slaget vid Marne mellan 1:a tyska armén (v. Kluck), som öfver O., mellan La Ferté-Milon och Lizy, ryckte mot den emot tyska härens högra flank framryckande 6:e franska armén (Maunoury) och hedjade dess anfall. Se Världskriget, sp. 164—166. H. J—dt.

Ousbeger. Se Özbeger.

***Outokumpu.** Egare voro firman Hackman & co och finländska staten till dec. 1924, då enl. riksdagsbeslut firmans andel, hälften af grufvan, inlöstes af staten för 19,180,000 mk. Bruttovärdet af malmens kopparmängd anses öfverstiga $3^1/_2$ milliarder mk. — Malmtillgången har tills vidare kalkylerats till omkr. 8 mill. ton; malmen utgöres i hufvudsak af 13—14 proc. kopparkis, 30—32 proc. svafvelkis, 15—16 proc. magnetkis, $1^1/_2$ proc. zinkblände och 35—40 proc. kvarts; kopparhalten utgör 4 à 4,5 proc., svafvelhalten omkr. 27 proc. och järnhalten 28 proc. En 14 km. lång järnväg för till stranden af Juojärvi sjö, som står i kanalförbindelse med Saimavattnen. Kopparproduktionen var störst 1922 med 300,000 kg. koppar. Den nuv. hydroelektrometallurgiska extraktionsanläggningen vid grufvan är att betrakta som ett försöksverk. Malmen har äfven, i mindre utsträckning, exporterats till Tyskland och England. Svafvelsyretillverkningen vid statens svafvelsyrefabrik i Villmanstrand (hvilken står i samband med superfosfatfabriken i Kotka) grundar sig på råmaterial från O. O. B—n

Ova, officiell form för Ofva (se d. o. äfven i Suppl.).

Ovalbumin, *kem.* Se Äggh vita.

Ovanåker, officiell form för Ofvanåker (se d. o. äfven i Suppl.).

***Owen** (sp. 1121), Samuel. Uppgiften å sp. 1123, att O:s självbiografiska anteckningar förvaras i Göteborgs stadsbibliotek, är oriktig. En af O:s Mälarångbåtar finns afbildad å pl. I till art. Ångfartyg.

***Owen** (sp. 1124), Richard. Till hans förtjänstfullaste och på sin tid mycket uppskattade verk hör ock *Comparative anatomy and physiology of vertebrates* (3 dlr, 1866—68). Af allmänt vetenskaplig betydelse var hans precisering af termerna homologi och analogi (se Homologi) och deras införande i den morfologiska nomenklaturen. L—e.

Overalls [åu̯'vərålš], eng. (eg. ytterbyxor för arbetsfolk), en af blus och byxor bestående dräkt af groft bomullstyg (blåmeleradt eller beigefärgadt), sådan som kroppsarbetare bära i arbetet, blef det en tid 1920, särskildt i Amerika, tämligen brukligt att begagna bland öfverklassindivider som en drastisk gensaga mot de efter Världskriget oerhördt uppskrufvade prisen på vanliga kostymer af bättre kvalitet. För dess spridning bildades på åtskilliga håll ”overallsklubbar”.

Over evne, no., öfver förmåga. Om de liknämnda 2 gripande dramerna af Björnson se denne, sp. 593.

***Overlærer**, da. och no., läroverksadjunkt i högre lönegrad (*icke* ”lektor”).

***Overskou**, Th. *Af mit liv og min tid* utgafs ånyo 1915—16 med noter och efterskrift af R. Neiiendam. P. E—t.

***Ovesholm.** Litt. P. Johnsson, ”Ovesholm. Ur gårdshistorien och släktarkivet” (1924). Å sp. 1131 rad 15 nedifrån *står* Linderöds *bör vara* Osby; rad

8 nedifrån *står* östra *bör vara* västra. Å sp. 1132 rad 13 uppifrån *står* R. H. Hamilton, *bör vara* R. G. Hamilton.

***Ovidiopol** tillhör nu sovjetrepubliken Ukraina.

***Ovidius.** Valda stycken af ”Metamorphoses” äro öfv. till sv. af rektor Erik Bökman (i Halmstads högre allm. läroverks årsredogörelser 1913 och 1919), och fullständig öfv. af ”Ars amatoria”, af Elias Janzon, föreligger i Göteborgs högskolas årsskrift 1922—23.

***Oviken.** 1. Socknen tillhör nu Sunne, Ovikens och Hallens tingslag. 100,660 har. 2,223 inv. (1925). O. bildar nu jämte Myssjö ett pastorat i Undersåkers kontrakt, Härnösands stift. — 2. Tingslaget är fr. o. m. 25 aug. 1916 sammanslaget med Sunne tingslag och Hallens tingslag till Sunne, Ovikens och Hallens tingslag. 1 o. 2. E. A—t.

Ovovitellin, *kem.* Se Vitellin.

Oxazin, *kem.* Se Aziner. Suppl.

***Oxelösund.** Municipalsamhället utvidgades genom k. bref 23 mars 1917 och omfattar nu 249 har. 3,100 inv. (1925). Tax.-v. å bevillningspliktig fast egendom var $6{,}_{28}$ mill. kr. 1923. I O. tillämpas alla stadsstadgorna. E. A—t.

***Oxelösund—Flen—Västmanlands järnväg** är fr. o. m. 1912 efter omräkning $154{,}_{9}$ km. lång, hvaraf sträckan Oxelösund—Valskog $137{,}_{7}$ och sträckan Rekarne—Kolbäck $17{,}_{2}$ km. F. P.

Oxelösunds järnverk, vid en vik af Östersjön, omkr. 2 km. från Oxelösunds lastageplats, Södermanlands län, anlades 1913—17 och tillhör Oxelösunds järnverks-a.-b., som bildades 1913 med ett akt. kap. af 5 mill. kr. (nu $8{,}_{25}$ mill. kr.). Verket

fördröjdes af Världskriget och blef ej färdigt förrän 1917. Det omfattar koksmasugn, den enda i landet, jämte koksverk med 60 ugnar och biproduktsverk samt kraftstation för alstring medelst 3 gasmaskiner af 4,500 elektr. hkr. Tillverkningen utgöres af omkr. 50,000 ton tackjärn för gjuterier och martinverk, 100,000 ton koks för gjuteri-, masugns- och bränsleändamål, äfvensom ammoniumsulfat, bensol, naftalin, toluol m. fl. biprodukter från koksverket. Järnverket har egen hamn för oceangående ångare och moderna lossnings- och lastningskranar af betydande kapacitet samt egna bostäder för sin till omkr. 300 uppgående personal. O. M. S.

***Oxenstierna.** — 12. Bengt Bengtsson O. Se Sv. Hedin, ”Minne af B. B. O.” (i ”Sv. akad:s handl. ifrån år 1886”, 29:e d. 1918), vidare utarbetad i ”Resare-Bengt. En levnadsteckning” (1921).

19. Axel Gustafsson O. Af den stora urkundspublikationen ”Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefväxling” ha 1888—1918 9 dlr utgetts af ”Förra afdelningen” (historiska och politiska skrifter och O:s bref 1606—31; del 7, året 1632, är under utgifning 1925) och 1888—1905 11 dlr af ”Senare afdelningen” (bref till O.). Jfr äfven A. E. Bring, ”Axel O. och ett 'bevingadt' ord” (i ”Hist. tidskr.” 1912), och F. U. Wrangel, ”Rikskansleren Axel O:s resa till och i Frankrike 1635” (1914; fransk uppl. 1917).

28. Bengt Gabriel O., greve (af ättgrenen till Korsholm och Vasa), brorsons sonson till O. 17, religiös författare, f. 25 jan. 1866 i Stockholm, juris kandidat i Uppsala 1890, var 1904—07 kanslisekreterare i Finansdepartementet och egnade sig därefter åt advokatverksamhet i hufvudstaden. O. har under många år aktivt deltagit i frivilligt religiöst och social-filantropiskt arbete och därjämte ofta uppträdt som kyrklig lekmannapredikant. Han har författat bl. a. *Apostolicum* (1920), *Schartauaner och schartauanism* (1922, i samlingsverket ”Hågkomster och livsintryck”), *Skall Västerlandet gå under?* (1924), en mot O. Spenglers teorier riktad kritik, och predikosamlingen *Gammalt vin i nya läglar* (s. å.). Prästvigd 1925, egnar sig O. nu odeladt åt kyrkans tjänst. E. N. S—g.

Oxford and Asquith [å'ksfəd ənd ä'skwith], earl af, titel, som 1925 antogs af H. H. Asquith (se d. o., äfven i Suppl.), sedan han upphöjts till peer (earl) efter att ha fallit igenom vid valen till underhuset i okt. 1924.

Oxford english dictionary [å'ksfəd ingliʃ di'kʃənəri], The. Se Bradley, Henry. Suppl. och Murray, James (äfven i Suppl.).

***Oxfordlera** (eng. *Oxford clay*) hör till jura- (ej tertiär-)systemet och räknas efter engelsk indelning till mellersta delen af *ooliten*, efter tysk till nedersta *malm*. K. A. G.

***Oxidation,** *kem.* Till oxidation i vidsträckt mening räknas äfven dehydrering, d. v. s. borttagande af väte, särskildt från organiska ämnen. — I fråga om *elektrolyter* (se Elektrolys) betraktar man som oxidationsprocesser sådana omsättningar, vid hvilka antingen *positiv ionladdning upptages* eller *negativ afges*. Exempel af förra slaget äro öfvergång af metallisk zink i zinkioner: $Zn \longrightarrow Zn^{\cdot\cdot}$, eller af 2-värdiga ferroioner i 3-värdiga ferriioner: $Fe^{\cdot\cdot} \longrightarrow Fe^{\cdot\cdot\cdot}$; exempel af senare slaget äro öfvergång af klorioner till fri klor: $2\,Cl' \longrightarrow Cl_2$, eller af 2-värdiga manganationer till 1-värdiga permanganationer: $M\overset{\cdot\cdot}{n}O_4 \longrightarrow M\overset{\cdot}{n}O_4$. — Det bör ihågkommas, att oxidationsprocesser under långa tidrymder utgjort människans enda eller förnämsta källa för frambringande af värme, ljus och mekanisk energi. — Frivilligt (d. v. s. utan tillförande af energi) förlöpande oxidationsprocesser äro alla exotermiska. Se Termokemi. — Ang. i luften, vid vanlig temperatur, spontant försiggående oxidationsprocesser se Autoxidation. Suppl. K. A. V—g.

Oxidationskatalysātor, *kem.* Se Autoxidation 1. Suppl., sp. 396.

*Oxidationsmedel, *kem.*, kallas ämnen, som åstadkomma oxidation (se d. o., äfven i Suppl.). Hit hör, förutom fritt syre och ozon, en stor mängd föreningar, som mer eller mindre lätt afspalta syre. De viktigaste grupperna af oxidationsmedel äro: 1) oxider af ädla metaller och kvicksilfver; 2) en del s. k. superoxider, såsom vätesuperoxid och bariumsuperoxid samt mangansuperoxid (mangandioxid) och blysuperoxid (blydioxid); 3) vissa (vanligen syrerika) syror, såsom salpetersyra, underklorsyrlighet, klorsyra, kromsyra och öfvermangansyra samt salter af dessa syror. Äfven saltbildarna (halogenerna) fluor, klor, brom och jod kunna verka som oxidationsmedel. — Den intensitet, hvarmed ett oxidationsmedel verkar, dess *oxidationspotential*, kan direkt uppmätas, om man bestämmer den elektromotoriska kraften af ett galvaniskt element (se d. o. samt Spänningskedja), i hvilket oxidationsmedlet används som depolariseringsmedel. Följande tabell anger några vanliga oxidationsmedels potential i förhållande till väte och uttryckt i volt:

Kvicksilfveroxid	0,11 volt
Silfveroxid	0..
Salpetersyra (koncentrerad)	1,16 »
Kromsyra	1..
Mangansuperoxid (i sur lösning)	1,35 »
Klor	1..
Klorsyra	1..
Underklorsyrlighet	1..
Öfvermangansyra	1..
Ozon	1,9 »

Jfr Reduktionsmedel och Reduktionspotential. K. A. V—g.

Oxidationspotentiāl, *kem., fys.* Se Oxidationsmedel. Suppl.

*Oxidum, sp. 1187, rad 20—22 uppifrån: förbränning af zink till zinkoxid kan ej ske vid 300°, utan först vid så hög temperatur, att metallen öfvergår i gasform, d. v. s. omkr. 930°. K. A. V—g.

*Oxie. 1. Häradet bildar nu Malmö fögderi. 24,248 kvkm. 24,675 inv. (1925). — 2. Kontraktet har nu 12 pastorat, i det att Limhamn bildar eget pastorat; Bunkeflo förenats med Glostorp till ett pastorat; Västra Skräflinge afskilts till eget pastorat från Husie, som nu jämte Bjärshög och O. såsom annex bildar eget pastorat, samt Arrie och Hököpinge blifvit annex till Gässie med Eskilstorp; Mellan-Grefvie med Södra Åkarp blifvit annex till Västra Ingelstad och Östra Grefvie; samt Västra Kärrstorp såsom annex förenats med Svedala till ett pastorat i Bara kontrakt. — 3. Socknen är nu annex till Södra Sallerup, O. kontrakt. 1,118 har. 850 inv. (1925). 1—3. E. A—t.

*Oxie och Skytts domsaga sammanfaller nu med Malmö fögderi och omfattar 48,111 har, sedan Limhamns köping öfverflyttats från O. till Malmö stad 1 jan. 1915. 39,175 inv. (1925). E. A—t.

*Oxihemoglobin (Oxyhemoglobin). Se pl. II till art. Spektralanalys och Spektrum.

*Oximetylantrakinoner. Om *antrakinon* se d. o. Suppl.

Oxkött, *kokk.*, köttet af utvuxna nötkreatur, är det mångsidigast användbara af alla köttslag och anses allmänt som det mest närande; i oxens kropp finns en större proportion af kött eller köttbildande ämnen och blodbildande safter än t. ex. hos får och svin. Oxkött är välsmakande och lättsmält, dock väl kraftigt och t. o. m. hetsigt för stillasittande personer, konvalescenter och svaga magar. Om nötköttets halt af ägghvita och fett i färskt och färdigberedt tillstånd se tabeller å sp. 333—334 och 339—340 i art. Födoämnen. Det bästa köttet är det från djur på 3—5 år (oxe eller ko) och bör ha frisk djupröd färg, allra helst insprängdt fett mellan muskelfibrerna samt hvitgul och fast talg. — De olika partierna af oxkroppen (innanlåret, ytterlåret, fransyskan, filén, oxharen, rostbiffen, förbringan, bibringan, läggarna o. s. v.) lämna omväxlande material till att rikligen tillgodose den enklare och den anspråksfullare matordningen. Anrättningarna påkalla i regel att serveras med potatis eller hvarjehanda grönsaker. Vid stekning af köttet brynes det på alla sidor, så att en hård ägghvitskorpa bildas, som binder safterna kvar i köttet. Bland rätter må här erinras om *biffstek* (se Biff. Suppl., med dess många däri omnämnda sorter), *grytstek* (först brynt och sedan sakta ”ångstekt” efter påspädning af hett vatten), *refstek* (se d. o.), *surstek* (se d. o.), *karbonad* (sakta stekta oxkotletter), de många tillredningarna af den fina *filén* och den ej fullt så fina *oxharen* (se Filé), *kalops* (se d. o.), *brynt färsk bringa*, *rostbiff* (se d. o.), som utgör en inuti röd och saftfull engelsk nationalrätt, *kokt salt kött*, den lätt saltade och lätt rökta *hamburgerbringan* (se d. o. Suppl.), till hvilken potatismos serveras, *pepparrots-* l. *soppkött* med musten (buljongen) urkokt, *köttbullar* (af finhackadt kött och njurfett, mjölk, bröd, ägg och kryddor), *köttpudding* (af köttfärs, gräddas i form), *oxrullader* (hoprullade stekta skifvor af innanlår), *gulasch* (se d. o.), blandrätterna *lapskojs* (se d. o.) och *pytt i panna*, vidare *oxtunga* (lätt saltad och rökt eller ock kokt färsk), *köttfärs*, *köttkorf*, *slarfsylta* (af vommen och bladmagen; se Sylta) och *oxsvanssoppa* (en kraftsoppa, kokt på oxsvans, som skurits i bitar efter lederna).

*Oxylikvit. Se äfven Sprängämne.

*Oxyrhynchos. De i O. funna papyrerna publiceras af Egypt exploration fund i ”The Oxyrhynchus papyri”, hvaraf 1898—1921 utgetts 15 bd under ledning af B. P. Grenfell och A. S. Hunt. Se L. O. Th. Tudeer, ”Oxyrhynchos” (i ”Nord. tidskr.” 1924).

Oxögon, *kokk.* Se Äggrätter.

*Oyama, I., dog i dec. 1916. — Han utsågs 1914 till sigillbevarare.

Oyuela [åjuela], Calixto, argentinsk skald, litteraturhistoriker, f. 1857 i Buenos Aires, blef 1884 professor i litteraturhistoria vid Colegio Nacional, hvilken professur han snart utbytte mot den i filosofi, och 1888 juris doktor samt 1898 professor i spansk litteratur vid universitetet i Buenos Aires. O. åtnjuter stort anseende både som vetenskapsman och författare på vers och prosa. Af hans många arbeten må nämnas *Estudios y articulos literarios* (1889), *Cantos* (1891), *España* (1898), *Nuevos cantos* (1905), *Estudios literarios* (1915), *Elementos de teoria literaria* (1918) och *Cantos de otoño* (1920). Ad. H—n.

*Ozobromtryck. En förbättrad form af ozobromtrycket är *carbrotrycket* (se Fotografi. Suppl., sp. 987).

*Ozokerit l. Jordvax utgör en blandning af

mättade l. paraffinkolväten, af den allmänna kemiska formeln C_nH_{2n+2} (se Kolväte, sp. 615). Den förekommer dels som beståndsdel af många bergoljor, dels äfven som fast mineral. I Galizien erhållas årligen omkr. 2,000 ton fast ozokerit. — Rad 3 nedifrån: det är det renade jordvaxet, som benämnes ceresin. Detta blir i värme mjukt och plastiskt, men ej klibbigt, i hvilket afseende det fördelaktigt skiljer sig från många andra vaxliknande ämnen. K. A. V—g.

***Ozon.** Ozon bildas af vanligt syre äfven vid inverkan af röntgenstrålar och radiumstrålar (se Radioaktivitet, sp. 870). — Flytande ozon är ett mycket farligt ämne, ty det exploderar ytterst lätt med stor våldsamhet; dess specifika vikt är 1,78, det kokar vid —112° och stelnar vid —250°. — Ozonets löslighet i vatten vid vanlig temperatur uppgår nära 1 gr. per liter. — Ozon förekommer i mycket små mängder i atmosfären, i synnerhet i de öfre luftlagren, där det antagligen bildas genom ultravioletta strålars inverkan på luftens syre. Äfven vid jordytan kan ozon påvisas i luften, i synnerhet efter åskväder, sällan dock i större mängd än något hundradels mg. per kbm. — Ozon har i senare tid erhållit teknisk användning för konservering af kött i kylhusanläggningar samt för sterilisering af vattenledningsvatten. Jfr Elektrokemisk industri. Suppl., sp. 556. Stora anläggningar för sistnämnda ändamål finnas t. ex. i Petersburg och Paris. — Sp. 1197. Om oxidationsprocesser i organismerna se Autoxidation. Suppl. K. A. V—g.

***Ozorków** tillhör nu Polen, vojevodskapet Łódź. 12,570 inv. (1921).

***Oäkta barn.** Denna beteckning förekommer ej mera i svenskt lagspråk, som sedan 1917 i stället använder uttrycket barn utom äktenskap (se Äkta barn och Barn 2. Suppl.). I nyare *dansk* och *norsk* lagstiftning undvikes likaledes den häfdvunna beteckningen *uægte* (*uegte*) *barn*. C. G. Bj.

Pa, kemiskt tecken för protaktinium.

Paalsbufjorden [påls-]. Se Pålsbufjorden. Suppl.

Paanajärvis [pā'n-]. Se Österbotten, sp. 196.

***Paasche**, H., var led. af tyska riksdagen till revolutionen 1918. Han var 1907—09 riksdagens förste och 1912—18 dess andre vicepresident. P. afled 1925.

Paasche [på'ske], Johan Fredrik, norsk litteraturhistoriker, f. 3 febr. 1886 i Bindalen, cand. mag. 1910, universitetsstipendiat 1911, docent i tysk litteraturhistoria 1917 och professor i europeisk litteraturhistoria vid Oslo universitet 1920. Efter att ha utgett en afhandling om "Gildet paa Solhaug" 1908 och *Ibsens forhold til de norröne kilder* 1911 vardt han 1915 filos. doktor på afh. *Kristendom og kvad*, där han sökte visa kristendomens betydelse för den gammalnorska kulturen. Därpå följde smärre arbeten, *Luther* (1917), *Goethe* (1918), *Kong Sverre* (1920; 2:a uppl. 1923), *Olav den hellige* (1921) och *Snorre Sturlason og Sturlungerne* (1922). 1923 började han i förening med Francis Bull att utge *Illustreret norsk litteraturhistorie*, i hvilken P. behandlar forn- och medeltiden, Wergelandsperioden och det nationella genombrottet. P. är sedan 1917 ombud i Norge för redaktionen af svenska tidskr. "Ord och bild".

Paasikivi [pā's-], Juho Kusti, finländsk finansman, f. 27 nov. 1870 i Tammerfors, blef juris licentiat 1901 på grund af en afh. om lagskipningens utveckling i uppbörds- och finanskontrollärenden enligt äldre svensk-finsk rätt. S. å. utgaf han en utredning af skjutshållningen och gästgifveriet enligt finsk lag. Han blef 1899 e. o. lektor i finska språket vid Helsingfors' universitet, 1902 adjunkt i förvaltningsrätt, var 1903—14 direktör vid Finlands statskontor och har sedan 1914 varit verkställande direktör i Kansallis-osake-pankki. 1908—09 tillhörde han koalitionssenaten som chef för finansexpeditionen. Han satt 1907—13 i landtdagen (därunder ordf. och vice ordf. i flera utskott) och fungerade maj—nov. 1918 som vice ordf. i senatens ekonomidepart. Han var led. af kommittéerna för ny landtdagsordning och vallag 1905; för ordnande af jordlegoförhållandena 1912, för ny grundlag 1917 och för ny värnpliktslag 1919. Vid fredsslutet med Råds-Ryssland i Dorpat 1920 var han ordf. i den finländska delegationen. T. C.

***Paasonen**, H., dog 24 aug. 1919 i Helsingfors. Bland P:s senare arbeten märkes *Beiträge zur finnisch-ugrisch-samojedischen lautgeschichte* (1912—17).

***Pabianize** tillhör nu Polen.

***Pabst**, Alwin, dog före 1922.

P. A. C., förkortning. Se Internationella militärkommissionen. Suppl.

***Pacák**, Fr., dog 1920.

Pacelli [patʃe'lli], Eugenio, påflig diplomat, f. 2 mars 1876 i Rom, prästvigdes 1899, var 1909—14 professor vid påfliga akademien "Nobili ecclesiastici" och blef 1912 sekreterare i kommissionen för den kanoniska rättens kodifiering. Han utsågs 1917 till titulärbiskop af Sardes och påflig nuntie i München samt är sedan 1920 nuntie i Berlin. Det var på grund af uttalanden från P. (efter samtal med engelske ambassadören vid Vatikanen) sommaren 1917, som tyska regeringen några veckor trodde sig kunna hoppas på benägenhet hos de allierade för förhandlingar om samförståndsfred (se Världskriget, sp. 151). V. S—g.

***Pacifikjärnvägar.** Till dessa räknas numera äfven *Chicago, Milwaukee & S:t Paul railway*, sedan densamma blifvit utsträckt till Puget sound. Hufvudlinjen, som sträcker sig från Chicago (Illinois) genom staterna Wisconsin, Minnesota, Syd- och Nord-Dakota, Montana, Idaho, Washington, är (till Seattle) 3,525 km. lång. Den under byggnadstiden Canadian northern railway benämnda järnvägen går öfver Montreal (Quebec), Port Arthur (Ontario), Winnipeg (Manitoba), Prince Albert (Saskatchewan) och har sin västliga ändpunkt vid Vancouver. 1 nov. 1917 inköpte kanadensiska staten samtliga aktier i bolaget, hvarefter järnvägen inräknas i *Canadian national railways* och drifves för statens räkning. Till sistnämnda grupp järnvägar räknas sedan 1 sept. 1920 äfven *Grand trunk pacific railway* (se hufvudart.),

med koncession 1903 och byggd kooperativt af staten och Grand trunk-bolaget. Från Moncton framgår denna bana öfver Edmundston (New Brunswick), Quebec och La Tuque (Quebec), Winnipeg (Manitoba), Saskatoon (Saskatchewan), Edmonton (Alberta) till Prince Rupert (British Columbia), en vägsträcka af 5,729 km., hvaraf 5,102 km. hade öppnats för trafik, när staten (1920) öfvertog banan. F. P.

***Paciniska småkroppar.** Se O. M. Ramström, "Paciniska kropparnas funktion" (1907).

***Pacinotti.** — 2. A. P. dog 24 mars 1912 i Pisa.

***Pacius,** F. Biogr. af hans dotterdotter fru Maria Collan-Beaurain (1921).

Packsadel, *ridk.* Se Sadel, sp. 315 med fig.

***Paderewski,** I. J., slöt sig vid Världskrigets utbrott till de polacker i utlandet, som under R. Dmowskis ledning arbetade för upprättandet af en polsk nationalstat. I Förenta staterna höll han en mängd konserter till förmån för de till följd af kriget nödlidande i Polen och uppträdde äfven som talare för Polens sak. Han var den i Paris bildade polska nationalkommitténs ombud i Förenta staterna och anses ha påverkat president Wilson vid formuleringen af programpunkten om Polen i dennes "fjorton punkter". P. deltog i dec. 1918 i Paris i de förberedande öfverläggningarna före fredskonferensen och begaf sig därefter till Polen för att söka åstadkomma harmonisk samverkan mellan nationalkommittén i Paris och den af Piłsudski bildade nya polska regeringen. Han blef nu, jan. 1919, polsk premiär- och utrikesminister, undertecknade 28 juni s. å. Versaillestraktaten och lyckades i aug. få fredsfördragen godkända af polska konstituerande församlingen trots det missnöje majoriteten hyste mot de af de allierade påyrkade garantierna för nationella minoriteter. Missnöjet öfver, att Öst-Galizien ej genast öfverlämnades till Polen, vållade i dec. s. å. ministären P:s fall. Han lämnade då helt politiken och återvände till Amerika. V. S—g.

***Pädischäh.** Genom sultanatets afskaffande 1922 har denna titel upphört i Turkiet.

***Padua.** — 2. Under Världskriget bombarderades P. af österrikiska flygare 15 juni 1916, 6 ggr under 1917 och 4 ggr i febr. 1918. L. W:son M.

Paes, Sidonio, portugisisk politiker, f. 4 mars 1858 i Lissabon, var 1912—16 envoyé i Berlin, tillhörde de ledande vid en revolution i Lissabon dec. 1917, som ledde till, att presidenten Machado och ministären Costa störtades, samt blef då premiär-, krigs- och utrikesminister samt kort därpå provisorisk president. Han valdes 28 april 1918 formligen till president. I okt. s. å. utbröt mot honom en af A. de Castro ledd revolutionär rörelse, som undertrycktes. Oron i landet fortfor emellertid, P. utsattes 6 dec. för ett attentat, och 14 dec. s. å. föll han på järnvägsstationen i Lissabon offer för ett nytt attentat. V. S—g.

Paets [pä'ts], Konstantin. Se Päts.

Page [pēj'd{], Walter Hines, amerikansk diplomat, publicist, f. 15 aug. 1855 i Cary, Nord-Carolina, d. 21 dec. 1918 i Pinehurst, Syd-Carolina, var 1876—78 lärare vid Johns Hopkins-universitetet, egnade sig därefter åt journalistik, bl. a. i "New York world" och "New York evening post", var 1890—95 utgifvare af tidskriften "Forum" samt 1895—99 litterär rådgifvare åt förlaget Houghton, Mifflin & co. och 1896—99 utgifvare af dess tidskrift "Atlantic monthly". P. ingick 1899 i förlagsfirman Doubleday, Page & co. och utgaf 1900—13 dess tidskrift "The world's work". Han blef mars 1913 amerikansk ambassadör i London och afgick af hälsoskäl i aug. 1918. Under Världskriget var P. från början ifrig anhängare af ententens sak, anträngde sig, så länge Förenta staterna ännu voro neutrala, att afvärja konflikter om brittiska öfvergrepp mot neutraliteten samt hälsade 1917 med glädje sitt lands inträde i kriget. P. var som ambassadör synnerligen populär i England. — För krigsårens historia värdefulla brefutdrag lämnas af B. J. Hendrick i "Life and letters of Walter H. Page" (1922; ny uppl. 1924). V. S—g.

Page [pēj'd{], Frederick Handley, engelsk flygplanskonstruktör, f. 1875, först civilingenjör, 1907 aviatiker, grundade 1909 flygplansfirman Handley P. Ltd, som 1916 levererade det första "jätteflygplanet", ett bombarderingsplan med 30,5 m. spännvidd, 2 fasta Rolls Royce-motorer om 260 hkr och en hastighet af 135 km. i timmen. Det kunde medtaga en nyttig last af 1,000 kg. Af firmans i stort antal byggda trafikflygplan har ett (1922) en spännvidd af 38,5 m., drifves af 4 Rolls Royce-motorer om 350 hkr med en hastighet af 172 km. och kan medtaga ett 20-tal passagerare. Ett Handley P.-torpedflygplan är afbildadt i fig. 15 å pl. III till art. Flygplan. Suppl. H. J—dt.

***Pagel,** J. L., dog 30 jan. 1912 i Berlin.

Pagels, Georg Vilhelm, Afrikaresande, f. 18 febr. 1855 i Lilla Malma socken, Södermanlands län, blef 1878 underlöjtnant vid Södermanlands regemente och 1887 löjtnant i armén. P. var 1883—86 anställd i Kongostatens tjänst, där han anlade stationen Kwamouth samt 1885 blef chef för Ekvatorstationen. Efter ett besök i hemlandet återvände han 1890 som privatman till Kongo för att inleda handelsförbindelser för en svensk firma, men dog i feber i Gabun 31 mars 1891. Sina erfarenheter i Kongo skildrade han i 2:a delen af "Tre år i Kongo" (1888). Under vistelsen i Kongo gjorde han betydande etnografiska samlingar. O. Sjn.

***Pago** tillhör nu Jugo-Slavien.

***Pahr.** — 2. Franciscus P. Redan i P:s byggmästarfullmakt 1572 säges, att han skulle förhjälpa, att Uppsala domkyrka måtte bli täckt och "elliest förbygd hwadh som förfallidt ähr". På Uppsala slott inredde P. "konungsmaken" samt anbragte "zirat i salarna". Utan tvifvel är äfven norra "bastejens" ombyggande till en italiensk bastion hans verk. L. W:son M.

Paide, officiellt estniskt namn på staden Weissenstein (se d. o.) i distriktet Jerwen.

***Painlevé,** Paul, var okt. 1915—mars 1917 i Briands ministär undervisningsminister och minister för uppfinningar af vikt för nationalförsvaret. I sistnämnda egenskap var han medlem af det i dec. 1916 inrättade krigskabinettet. Han var mars—sept. 1917 krigsminister i Ribots ministär och ingrep som sådan efter misslyckandet af general Nivelles offensiv genom att 16 maj entlediga denne från befälet. Sedan Ribot störtats, bildade P. 13 sept. egen ministär med bibehållande af krigsministerportföljen. Hans ministär lyckades ej vinna

säkert stöd af socialdemokraterna och utsattes samtidigt från motsatt håll för klander för bristande energi vid bekämpandet af ''défaitisternas'' propaganda för samförståndsfred. Den led 13 nov. nederlag i deputeradekammaren och fick vika för en ministär Clemenceau. P. var efter vänstersegern vid parlamentsvalen 1924 flertalet radikalers och socialdemokraternas kandidat till republikens president efter Millerand, valdes af den nya deputeradekammaren till dess president, men fick vid presidentvalet efter Millerand stå tillbaka för senatspresidenten Doumergue. Då ministären Herriot april 1925 nödgades afgå, blef P. konseljpresident och krigsminister med Briand som utrikes- och Caillaux som finansminister. Statsfinansernas ömtåliga läge och gränskriget mot rifkabylhöfdingen Abd-el-Krim i Marokko (dit P. juni 1925 företog en resa i flygmaskin för att konferera med marskalk Lyautey) ha beredt den nya ministären betydande parlamentariska svårigheter. — Mot oberättigade beskyllningar för att genom inblandning ha del i ansvaret för misslyckandet af Nivelles offensiv skref P. *La vérité sur l'offensive du 16 avril 1917* (1919). I sin vetenskap har han ytterligare skrifvit bl. a. *Les axiomes de la mécanique. Note sur la propagation de la lumière* (1922). V. S—g.

***Paittasjärvi** har en areal af 28 kvkm.

Paj (af eng. *pie*, pastej), *kokk.*, efterrätt af mördeg eller smördeg med inneslutna fruktskifvor eller bär, betäckt med ett af degen formadt lock och gräddad i form (*äppelpaj, rabarber-, krusbärs-, blåbärspaj* o. s. v.).

***Pajala.** — 2. Tärendö kapell afskildes 1 maj 1916 från P. till eget pastorat, men föres i jordeboken under P. socken. 4,401 inv. (1925). Inom socknen finns arbetsstuga.

Pajala-fältet. Se Västerbotten, sp. 352.

Pajep Alesjaure. Se Alesjaure. Suppl.

***Paket.** 1. *Postv.* Se Skrymmande paket och Småpaket.

***Pakkala**, T., dog 7 maj 1925 i Kuopio. Hans sista bok *Pikku ihmisiä* (Smått folk, 1913) innehöll hänförande noveller från barnvärlden. Hans folklustspel ''Tukkijoella'' har under titeln ''Timmerflottare'' och med musik af Merikanto uppförts i Stockholm på Skansens friluftsteater 1914 och (i fullständigare skick) 1925. T. C.

Pakt (lat. *pactum*, fr. *pacte*), fördrag, öfverenskommelse, aftal. Ordet kom i bruk (i tidningspressen) i Sverige först efter Versaillesfreden 1919 och nyttjas mest om förbundsakten för Nationernas förbund.

Palacios [pala'thiâs], Pedro Bonifacio, argentinsk skald, mest känd under pseud. Alma fuerte, f. 1854 i San Justo, d. 1917, framsläpade sitt lif i största fattigdom, tills han ett år före sin död fick ett årligt statsunderstöd. P:s första diktsamlingar, *Interrogantes* och *Olímpicas y cristianas*, väckte genast uppmärksamhet, och deputeradekammaren tilldelade honom ett tillfälligt understöd, som han använde för att studera måleri i Florens. Men planerna på att bli målare öfvergåfvos snart, och han egnade sig åt diktning med syfte att påverka sina landsmän till sträfvan efter höga mål. Evangelisk fromhet genombäfvar hans diktning. P. är realist, en socialkritisk skald på kristen grund, närmast att jämföra med nordamerikanen Walt Whitman. P:s förnämsta dikter och diktsamlingar äro *Lamentaciones, La inmortal, La sombra de la patria, La canción del hombre, Apostrofes, Amorosas, Sin tregua, Cuerdas nuevas, Cantar de los cantares* och *El missionero*, hvilken väckt största anklang hos hans landsmän. Ad. H—n.

***Palæoblattina,** *paleont.* Dess egenskap af insekt förnekas af nyare forskare, af hvilka några tyda föremålet som en del af en trilobit-extremitet. L—e.

Palæopere'lla. Se Östersjökalk.

***Palæophonus,** *paleont.*, kan ej med säkerhet betecknas som det äldsta kända landtdjuret, enär förhandenvaron af stigmata (se Insekter, sp. 711) numera ifrågasättes; ej heller hos den likaledes öfversiluriska *Proscorpius* äro ifrågavarande organ iakttagna. L—e.

Palæospo'ndylus, *paleont.*, är en fiskliknande varelse af 3—5 cm. längd, hvars skelett anträffats i devonlager vid Thurso (Skottland). Å kraniet, som högst sannolikt varit broskartadt, synas ett par lukt- och ett par hörselkapslar, en tydlig gälapparat, men ej spår till käkar; framtill finns en ring af styfva trådar. Å de bakre ryggkotorna äro både öfre och undre bågar utbildade. Den bakersta kroppsdelen var utrustad med en oparig fena; pariga fenor saknas. Djurets genealogiska förhållanden äro outredda. Måhända är det besläktadt med de samtida *Placodermata*, måhända med nutidens rundmunnar. L—e.

Palæoteû'this, *paleont.* Se Rhyncholiter.

***Palander af Vega,** A. A. Louis, dog 7 aug. 1920 i Djursholm. På hans graf där reste Sv. sällskapet för antropologi och geografi samt sjöofficerssällskapen i Karlskrona och Stockholm 25 april 1925 — 45-årsdagen af ''Vegas'' återkomst till Stockholm — en 2,8 m. hög bautasten.

Palarus, *zool.* Se Rofsteklar, sp. 612.

***Palat,** B. E., har ytterligare utgett det stora arbetet *La grande guerre sur le front occidental*, bd 1—8 (1917—22).

***Palau** tillhör nu det japanska mandatområdet Karolinerna.

***Palau,** Melchor de, dog 1912. Ad. H—n.

Pale [pēl'l], eng., blek, svagt färgad. Om *pale sherry* se Xeres, om *pale ale* [-ēl'l] se Öl, sp. 99.

Paleobiologi (af grek. *palaio's*, forn, *bi'os*, lif, och *lo'gos*, lära) är den gren af paleontologien, som har till sin speciella uppgift att utforska de utdöda organismernas lefnadsförhållanden. Jfr Abel, O. Suppl. Paleobiologi är sålunda intet annat än ekologi (se d. o.), tillämpad på fossilen. L—e.

Paleocēn (af grek. *palaios*, gammal, och *eocen*, se d. o.). är den allra äldsta delen af tertiärsystemet (se d. o. äfven i Suppl.). K. A. G.

Paleogēn, *geol.* Se Tertiärsystemet, sp. 965.

Paleogeografi, *geol.*, kunskapen om jordens fysiska förhållanden under olika geologiska perioder.

På paleogeografiska kartor framställes främst fördelningen mellan land och haf vid någon bestämd tidpunkt, och genom att göra upp dylika kartor med så korta mellanrum som möjligt kan man erhålla en ganska säker bild af den geologiska utvecklingen i detta afseende. K. A. G.

***Paléologue**, G. Maurice, kvarstannade som ambassadör i Petersburg till maj 1917, då hans intima tidigare förbindelser med hofkretsarna ansågos kräfva hans ersättande med en för samarbete med den nya regimen mera lämpad diplomat. Han var därefter 1920 generalsekreterare i utrikesministeriet. P. har skildrat sin ambassadörstid i Petersburg i det underhållande memoarverket *La Russie des tzars pendant la grande guerre* (3 bd, 1921—23) och ytterligare *Le roman tragique de l'empereur Alexandre II* (1923; "Kejsar Alexander II:s tragiska kärlekssaga", 1924). På sv. har utkommit äfven "Romantik och diplomati" (1925). V. S—g.

***Palestina** eröfrades 1917—18 under Världskriget af engelsmännen under befäl af general Allenby. Om operationerna och striderna där mellan brittiska och turkiska arméerna se Världskriget, sp. 232—234, 249 och 250. — Litt.: H. Pirie-Gordon, "A brief record of the advance of the Egyptian expeditionary force" (1919; officiell), och G. A. Nyblæus, "Engelska kavalleriet under fälttåget i Palestina" (1925). H. J—dt.

Palestina efter Världskriget. Sina anspråk på P. afträdde Turkiet till de allierade stormakterna definitivt först genom freden i Lausanne 24 juli 1923. Efter eröfringen stod P. först under brittisk militärförvaltning till 1 juli 1920. Det förklarades sedermera för brittiskt mandatområde under Nationernas förbund, hvars råd godkände mandatbestämmelserna 24 juli 1922. Mandatet omfattar äfven landet ö. om Jordan, sedan april 1921 ett "oberoende" arabrike Transjordanien (se d. o. Suppl.) under brittisk öfveruppsikt.

Gränser. Det egentliga mandatområdet P. gränsar i v. till Medelhafvet, i s. till Egypten och Hedjas (gränslinjen går från v. om Rafa till ö. om Taba vid Akabaviken), i ö. till Transjordanien (gränsen följer Jordan och Döda hafvet och går sedan rakt söderut) samt i n. till franska mandatområdet Syrien. Där går, enligt konvention af 23 dec. 1920, gränsen från hafskusten strax s. om Ras-el-Nakura (ungefär midt emellan Tyrus och Acre) först österut, så i en båge mot n. till Dan, därefter öfver Jordan i dess öfre lopp till en punkt v. om Banijas, sedan söderut till östra stranden af Genesaret och därifrån till El Hamme vid floden Jarmuk, hvilken sedan följer. Transjordaniens östra gräns är ännu ej närmare fastställd.

Egentliga P:s *areal* beräknas utgöra omkr. 23,000 kvkm. — *Befolkningen* uppgick vid census i okt. 1922 till 757,182 pers., hvaraf 590,890 muhammedaner, 83,794 judar, 73,024 kristna, 7,028 druser och 163 samariter. Antalet judar har genom starkare invandring afsevärdt ökats, troligen till något öfver 100,000. Muhammedanerna äro mestadels araber, till ej obetydlig del dock af blandad härkomst. De tala alla arabiska liksom äfven flertalet af den kristna befolkningen. Före 1850 fanns i P. endast ett litet fåtal judar, invandring började på 1880-talet i liten skala och tog god fart på 1880-talet i samband med judeförföljelserna i Ryssland. Under Världskriget nedgick antalet judar i P. betydligt genom förvisning eller frivillig emigration (från 100,000 à 120,000 år 1914 till 50,000 à 65,000 år 1919). Från brittiska ockupationen 1917—18 till slutet af 1923 beräknas 35,000 judar ha invandrat. Okt. 1923—sept. 1924 uppgingo de judiska invandrarna till 13,228 (hvaraf 4,877 från Polen, 2,406 från Ryssland, 595 från Litauen, 570 från Rumänien, 558 från Bulgarien, 501 från Grekland, 499 från Jemen och 476 från Mesopotamien).

Jordbruket är af gammalt P:s hufvudnäring. Ännu 1922 voro blott 500,000 har, $^1/_4$ af den odlingsbara jorden, under odling. De arabiske jordbrukarnas odlingsmetoder äro ytterligt primitiva. Med stöd af sionistorganisationen och enskilda judiska mecenater, främst baron Edmond de Rothschild, ha judiska kolonister uträttat mycket för ett rationellare jordbruk. Planer äro å bane att genom dränering återvinna sumpmarkerna vid sjön Hule och genom irrigation den fordom fruktbara Jerikoslätten åt odlingen. Kring Jafa ligga blomstrande judiska nybyggarsamhällen med löftesrik apelsin- och vinodling; särskildt märkes det 1909 anlagda Tel Aviv (se d. o. Suppl.). I närheten ligger landtbruksskolan Mikveh Israel, anlagd 1870 af Alliance israélite universelle och den af en judisk studentförening 1882 anlagda vinodlingsmönsterfarmen Rishon-le-Zion. Sedan P. frigjorts från det ottomanska tobaksmonopolet, går tobaksodlingen raskt framåt (600,000 kg. 1923—24). P:s produktion 1923 omfattade bl. a. 88,362 ton hvete, 27,519 ton korn, 16,103 ton durra, 1,116 ton oliver. Apelsinodlingen har vuxit därhän, att P. i fråga om apelsinexport kommer närmast efter Amerika, Spanien, Italien och Japan; af hela apelsinskörden komma 90 proc. från trakten af Jafa, och 40 proc. af apelsinodlingarna äro i judiska händer. — *Skogsvård* saknades under den turkiska tiden. Nu ha statsskogar reserverats, och trädplantering pågår i stor skala (omkr. 3 mill. träd planterade åren 1923—24). — *Bergsbruket* är obetydligt. Vidtomfattande planer äro emellertid å bane på att ur Döda hafvet utvinna kali och magnesium i stor skala. — *Industriens*, liksom jordbrukets, utvecklingsmöjligheter sammanhänga med tillgodogörandet af Jordans vattenkraft (se nedan, sp. 965). Högst stå kvarnindustrien och tvålfabrikerna; äfven finnas tegelbruk, cement- och cigarrettfabriker. På industriella företag ha sedan 1918 nedlagts 1,200,000 egyptiska pd, hvaraf $^5/_6$ af judar. — *Handel.* P:s import betingade 1923 ett värde af 4,935,265 egypt. pd, exporten 1,555,730 egypt. pd. Importen har föga växlat sedan 1919, exporten däremot småningom fördubblats (från 733,443 egypt. pd budgetåret 1919—20). Förnämsta importvaror 1923 voro bomulls-, trä- och järnvaror, socker, cigarretter, mjöl, ris, maskiner, oljor och bensin. S. å. voro de förnämsta exportvarorna apelsiner, tvål, meloner, vin och hvete. För handelsbalansens förbättring fordras betydande utveckling af jordbruket och exportindustrierna. — *Kommunikationer.* Järnvägarnas sammanlagda längd 1922 utgjorde 1,061 km. De utgöras af sträckan Rafa—Haifa på den militärjärnväg engelsmännen under Världskriget byggde från Kantara i Egypten (den trafikeras af P. ända till Kantara), vidare linjen Jafa—Jerusalem, bibanan Haifa—

Afule—El Hamme till den genom Transjordanien gående Hedjasbanan samt några smärre lokalbanor (Haifa—Acre, Afule—Nablus—Tulkarem m. fl.). På de landsvägar man hunnit förbättra drifva araber liflig trafik med billiga amerikanska automobiler. P. saknar goda hamnar; viktigaste hamnstäder äro Haifa, där moderna hamnanläggningar planeras, och Jafa. Turisttrafiken är en viktig inkomstkälla för staten och befolkningen; all persontrafik på P:s hamnar bedrifves emellertid af 18 utländska ångfartygslinjer. — *Mynt och mått.* Lagligt betalningsmedel är sedan brittiska ockupationen egyptiska pund (£ E.): 1 egypt. pd (= 1 pd st. 6 pence) à 100 piaster. Införande af ny myntfot, baserad på pd st., förberedes. Metersystemet brukas af regeringen; befolkningen nyttjar alltjämt äldre lokala mått och vikter. — *Finanser.* Inkomsterna för budgetsåret 1924—25 beräknades till 1,656,400, utgifterna till 1,638,050 egypt. pd. Den strängt vidhållna grundsatsen, att förvaltningen skall bära sig själf, nödgar P:s regering att starkt begränsa utgifterna för landets materiella och andliga utveckling. Förnämsta inkomstkällorna budgetsåret 1924—25 voro tullar 540,000, järnvägsmedel 290,000, tionde 200,000, hus- och jordskatt 150,000, allt egypt. pd. Bland utgiftsposterna märktes för ordningens upprätthållande 525,170, förvaltningskostnader 254,047, järnvägar 241,125, allmänna arbeten 127,801 och undervisningsväsendet 103,080, allt egypt. pd.

Undervisningsväsendet var under turkiska tiden högeligen försummadt och lider alltjämt af regeringens nödtvungna njugghet. Den underhåller 2 lärarseminarier och 314 folkskolor (46 i städerna och 268 på landsbygden) med 19,110 elever 1924 (däraf 15,868 gossar och 3,242 flickor). Fortsättningsskolor finnas vid 8 folkskolor i städerna. Af statsskolornas elever äro 89 proc. muhammedaner och 10 proc. kristna, undervisningsspråket är arabiska. I Jerusalem upprättades 1920 en juridisk aftonskola för utbildning af arabiska och judiska sakförare. Fast statlig landtbruksskola finnes ännu ej, endast kringresande konsulenter. Nästan alla judiska barn (och de flesta kristna) gå i privatskolor. Judiska stiftelser underhöllo 187 skolor med 18,311 elever skolåret 1923—24, däraf 4 seminarier, 1 landtbruksskola, 17 tekniska och handelsskolor samt det modernt utrustade judiska lyceet i Tel Aviv (med 32 lärare och 350 elever). Kristna stiftelser underhöllo 172 skolor med 13,348 elever (däraf flera mellanskolor, 1 landtbruksskola och 1 högre läroverk), muhammedanska stiftelser 38 skolor med 2,477 elever (däraf 1 teologisk och 1 landtbruksskola). Till 224 af privatskolorna utgå statsbidrag. Omkr. 26 proc. af barn i skolåldern besökte 1923 hvarken stats- eller privata skolor. I de judiska skolorna är ej jiddisch, utan hebreiska undervisningsspråket. Vid det 1925 invigda judiska universitetet i Jerusalem började i dec. 1924 föreläsningar hållas (för 110 elever). — Judiska och arabiska dagliga och vecko-*tidningar* utkomma, engelskspråkig är veckotidningen ”The Palestine weekly”. — Efter Världskriget har den *arkeologiska forskningen* i P. gjort stora framsteg. Främst på området står alltjämt den 1865 stiftade Palestine exploration fund. Flera amerikanska universitet ha företagit gifvande utgräfningar. Staten har upprättat ett antikvitetsdepartement under ledning af prof. J. Garstang. Af brist på medel kan det blott utöfva öfvervakande verksamhet och vårdar det i Jerusalem upprättade provisoriska fornsaksmuseet. Palestinaforskare af olika trosbekännelser ha sammanslutit sig i ”The Palestine oriental society”, som utger en ”Journal”.

Administrativ indelning. P. är indeladt i 3 distrikt: Jerusalem-Jafa, norra (Haifa) och södra (Gasa) distriktet under hvar sin guvernör. De förnämsta städerna äro hufvudstaden Jerusalem (62,678 inv. 1922), Jafa (47,709), Haifa (24,634) och Gasa (17,480). — *Rättskipning.* Turkisk lag har i hufvudsak bibehållits, kompletterad med ny lagstiftning om bolag, patent o. s. v. I första instans döma i mindre civil- och kriminalmål *magistrate courts* med infödda domare. I viktigare och vädjade mål döma 4 *district courts* med brittisk president och infödda bisittare, i jordtvister särskilda *land courts.* Högsta domstolen består af 1 brittisk öfverdomare, 1 brittisk vicepresident, 2 muhammedanska, 1 kristen och 1 judisk domare. Som appellationsdomstol arbetar den på 2 divisioner; i vissa civilmål kan därifrån vädjas till öfverdomstol i London. För familjeärenden, testamenten, religiösa donationer o. s. v. ha muhammedaner, judar och kristna sina religiösa domstolar. Utlänningar kunna i viktigare mål kräfva att dömas inför domstol med majoritet af brittiska domare. — *Polisväsendet* nyorganiserades 1921, och ett *gendarmeri* uppsattes 1921—22; polisstyrkan uppgick 1924 till 1,100 man, gendarmeriet till något mindre. De brittiska *garnisonstrupperna* ha minskats till 5,000 man.

Historia och författning. Den nya regimen i P. förebådades af den s. k. Balfourdeklarationen af 2 nov. 1917, ett bref från dåv. utrikesminister Balfour till lord Rothschild, hvari han delgaf brittiska regeringens afsikt att arbeta för ”upprättande i P. af ett nationellt hem för det judiska folket” under förutsättning, att därvid intet företogs, som ”kunde skada förhandenvarande icke-judiska samhällens civila och religiösa rättigheter i P. eller de rättigheter och den politiska ställning judar åtnjuta i något annat land”. Denna förklaring bekräftades i april 1920 i San Remo af de allierades högsta råd, 24 juli 1922 vid mandatets godkännande af Nationernas förbunds råd och 30 juni s. å. genom en amerikansk kongressresolution, som tillade en bestämmelse om skydd för ”de heliga orterna samt religiösa byggnader och platser i P.” Balfourdeklarationen intogs äfven i själfva mandatet, hvilket därjämte erkände sionistorganisationen som rådgifvare åt P:s regering i frågor om judarnas nationella hem och landets utveckling. Redan förut, 1 juli 1920, hade i P. upprättats en civil förvaltning under ledning af juden sir Herbert Samuel (se Samuel, H. L., äfven i Suppl.) som high commissioner. Vid hans sida ställdes erfarna brittiska koloniämbetsmän, de fleste tagna från Sudan. Från början förspordes skarp arabisk opposition mot sionisternas privilegierade ställning, styresmannens judiska nationalitet och den starka judiska invandringen. Arabiska kravaller egde rum i Jerusalem i april 1920 och i Jafa och Nablus i maj 1921; sionistledarnas öppet uttalade förhoppningar om politiskt judevälde i P. samt öfvermodigt uppträdande invandrade judiska kommunister bidrogo

att bringa jäsningen bland araberna till utbrott. En arabisk delegation reste sommaren 1921 till London och fick sig där våren 1922 delgifvet utkastet till författning för P. Den förkastade detta och kräfde upphörande af all judisk invandring och att sionistorganisationen, i P. representerad af en agentur, *The zionist executive*, skulle mista sin rådgifvarställning. Den nya författningen af 1 sept. 1922 sökte blidka araberna genom att åt dem inrymma 8 platser bland de 12 medlemmar af lagstiftande rådet, som skulle väljas med allmän rösträtt (10 utsågos af regeringen). Arableдarna anordnade emellertid valstrejk, hvarför regeringen maj 1923 tills vidare suspenderade bestämmelserna om ett valdt lagstiftande råd och nöjde sig med ett nomineradt råd af 8 muhammedaner, 2 judar och 2 kristna. De nominerade muhammedanske rådsmedlemmarna skrämdes snart att afgå, och en till okt. 1923 sammankallad muhammedansk notabelförsamling afböjde enhälligt anbudet om, att en muhammedansk agentur skulle upprättas med samma ställning som den judiska. P. styres därför alltjämt af en high commissioner, biträdd af ett exekutivt råd (the high commissioner och 3 ministrar) samt af ett rådgifvande råd (*advisory council*), bestående af exekutiva rådets medlemmar, 5 förvaltningschefer och Jerusalems guvernör, allt under högsta ledning och öfvervakning af brittiska kolonialministeriet. Som ersättning för lagstiftande rådet stadgades, att alla förordningar skulle i utkast publiceras en månad, innan de trädde i kraft, detta i syfte att framlocka saklig offentlig kritik att af regeringen pröfvas. Lyckligtvis utsträcktes den arabiska obstruktionen ej till kommunalförvaltning och rättskipning, utan på dessa områden samverka lojalt olika trosbekännare. Officiella språk i P. äro engelska, arabiska och hebreiska. — Landets historia under de senaste åren upptages i öfrigt af offentligt och enskildt pionjärarbete för dess ekonomiska uppryckning och kulturella utveckling. Den judiska invandringen regleras af ett särskildt ämbetsverk, som ej insläpper flera invandrare, än behofvet af arbetskraft medger, eller som utan ekonomiska rubbningar kan absorberas. De judiska stödjeorganisationerna — utom sionistorganisationen särskildt äfven stiftelsen Keren Hayesod (jfr Sionismen. Suppl.) — understödja endast de invandrare, som ämna idka jordbruk. Det betydelsefulla arbetet för tillgodogörande af Jordans vattenkraft ledes af en judisk ingenjör, Pinhas Rutenberg (se d. o. Suppl.), som i Jafa upprättat en elektrisk kraftcentral och för bolaget Palestine electric corporation 1924 erhöll 70 års koncession på exploatering af floderna Jordans och Jarmuks vattenkraft med skyldighet att ha anläggningarna fullt färdiga inom 5 år och med rätt för staten att inlösa dem efter 37 år. Sionisternas andliga sträfvanden ha hittills kulminerat i upprättandet af det hebreiska universitetet på berget Scopus invid Jerusalem, hvilket under stora högtidligheter invigdes af earl Balfour 1 april 1925. De arabiska sorgedemonstrationerna vid Balfours besök tydde emellertid på oförminskad fiendskap mot den nya regimen. Ett tecken på ställningens allvar är, att sir H. Samuels efterträdare som high commissioner (sommaren 1925) blef en hög militär, fältmarskalken lord Plumer (se d. o. Suppl.).

Litt.: Sir G. A. Smith, ”Historical geography of the Holy land” (ny uppl. 1917), C. Nawratzki, ”Das neue jüdische P.” (1919), N. Bentwich, ”Palestine and the jews” (s. å.), N. Sokolow, ”History of zionism” (2 bd, s. å.), A. Ruppin, ”Aufbau des landes Israel” (s. å.), E. Grant, ”The people of Palestine” (2:a uppl. 1921), E. M. Roloff, ”Im lande der bibel” (1922), W. L. McCrackan, ”The new Palestine” (1923), L. Simon och L. Stein, ”Awakening Palestine” (s. å.), B. S. Binah, ”Industrial Palestine” (1924), och W. B. Worsfold, ”Palestine of the mandate” (1925). V. S—g.

***Palgrave.** — 4. Sir Robert H. I. P. dog 25 jan. 1919 i Bournemouth.

***Palisa**, J., lämnade 1920 platsen vid Wienobservatoriet och dog 2 maj 1925 i Wien.

***Palladin**, V., dog 1923. C. Lmn.

***Palladius.** 1. R. T. Æ. P. lefde i slutet af 300-talet eller i början af 400-talet. Af hans *De re rustica* upptäcktes, i en handskrift i Ambrosianska biblioteket i Milano, 1924 af docenten vid Uppsala universitet J. Svennung ytterligare 1 bok; den handlar om djurens sjukdomar.

***Pallas**, P. S., väckte särskild uppmärksamhet genom upptäckter och uppslag på nästan alla de områden, för hvilka den tidens zoologi intresserade sig. Sålunda var han den förste, som framställde den rätta tolkningen af polyperna och af *Coelenterata* (se d. o.) öfver hufvud taget; han var upptäckaren af den morfologiskt betydelsefulla lansettfisken, och stor förtjänst förvärfvade han sig om kännedomen om Öst-Europas fauna. Han bekämpade det på den tiden brukliga inordnandet af organismerna i ett trappstegslikt system och hyllade den i vår tid förhärskande uppfattningen af organismernas värld såsom ett rikt förgrenadt stamträd. L—e.

***Pallavicini.** En medlem af ätten, markgrefve Johann P., f. 18 mars 1848 i Padua, blef österrikisk diplomat, var 1899—1906 envoyé i Bukarest och 1906—18 ambassadör i Konstantinopel.

Pallemtjäkko, ett 1,765 m. högt berg i Abiskoalperna, Jukkasjärvi socken, Norrbottens län, 10 km. s. om Abisko. O. Sjn.

Pallin, Anders, journalist, bergbestigare, f. 14 maj 1881 i Gäfle, sedan 1910 anställd i Svenska turistföreningen, har utgett ett 10-tal af föreningens resehandböcker samt skildrat sina bergbestigningar i Schweiz i *Med isyxa, gletscherrep och skidor* (1908) m. fl. — Hans broder Erik Johan P., f. 26 nov. 1878 i Gäfle, sedan 1902 medarbetare i ”Stockholms dagblad”, är en känd idrottsjournalist och har äfven utgett många omtyckta pojkböcker. — Hugo Nikolaus (Nils) P., broder till föreg., f. 5 april 1880 i Gäfle, kapten i Väg- och vattenbyggnadskåren 1918, har gjort sig känd som bergbestigare och kartlagt Akka i Lappland samt utgett bl. a. *Handledning i byggnad och underhåll av enklare vägar* (1915). O. Sjn.

***Pall Mall gazette** har från 1915 flera gånger bytt egare. I ”Pall Mall gazette” uppgick 1921 tidningen ”Globe”, hvarvid den sammanslagna tidningen fick namnet The Pall Mall gazette and Globe. Denna uppgick i slutet af okt. 1923 i ”Evening standard”.

***Palm**, G. V., är utmärkt representerad på Nationalmuseum af den samling studier och teckningar (1,222 n:r), som skänktes af konstnärens son

1924. — Hans dotter, Anna Palm de Rosa, dog 15 febr. 1924 i Italien. G—g N.

*Palm, August T., dog 14 mars 1922 i Stockholm.

*Palm, K. Herman. Om hans delaktighet i körsamlingen ”Musica sacra” (1915) se Sandberg, O. T.

Palm, Johan Fredrik, tonsättare, f. 1753 i Stockholm, d. 1821 på Edsberg, Sollentuna socken, var 1772 klaverlärare vid Mus. akad:s läroverk, 1778—87 ackompanjatör vid k. Operan, 1787—1805 andre sångmästare där och 1818—21 lärare i elementarsång vid Mus. akad:s läroverk. P. blef 1794 led. af Mus. akad. Han skref omtyckta visor, mestadels till den Lenngrenska kretsens dikter. I Åhlströms samling ”Skaldestycken satta i musik” intogos 36 visor af P. E. F—t.

*Palma. 1. Stad. Katedralens midtskepp har en bredd af 19,5 m. (ej 56, såsom uppges å rad 14); de tre skeppen tillsammans, jämte kapellen, ha en bredd af 56 m.

*Palma, R., uppges ha dött före 1911.

*Palmær. 1. H. B. P. *Eldbränder och gnistor* utgafs 1924 i reviderad, 4:e uppl. af R. G:son Berg. — 2. K. Vilhelm P. är sedan 1920 professor i teoretisk och elektrokemi vid Tekniska högskolan (förut i oorganisk och elektrokemi). Han har sedan 1914 utfört undersökningar öfver bl. a. vattnets dissociation i koncentrerade saltlösningar, den kristalliniska blysuperoxidens egenskaper och den elektrolytiska lösningstensionens variation med atomnumren (jfr Spänningskedja samt, i Suppl., Grundämnen). Det af Nernst teoretiskt härledda och af Palmær experimentellt påvisade fenomenet att s. k. droppelektroder förorsaka koncentrationsändringar, benämnes i litteraturen stundom Palmæreffekten (jfr Kapillärelektricitet). Bland nyare arbeten af P. märkas *Zur kenntniss der elektrolytischen zinkgewinnung* (tills. med A. Weinarth 1923), *Om framställning av difosfat på elektrokemisk väg ur inhemska råvaror* (1920; jfr Palmærfosfat), *Utredning rörande möjligheten att använda vattenkraft för elektrokemisk industri* (1918). 1919—22 var P. led. af kommittén för Chalmerska institutets omorganisation och 1920—22 af högskolornas löneregleringskommitté. 1920 afgaf han tills. med S. Arrhenius och O. Aschan en omfattande utredning ang. organisationen af den kemisk-tekniska fakulteten vid Åbo akademi. På åstadkommande af den 1922 invigda nya kemiska byggnaden vid Tekniska högskolan har han nedlagt ett betydande arbete. Han är sedan 1913 ordf. i Farmaceutiska institutets styrelse. P. är led. af Landtbruksakad. (1916), Vet. akad. (1917) och Ing. vet. akad. (1919). K. A. V—g.

Palmäta horn (af lat. *palma*, flata handen), *zool.* Se Älgen.

Palm Beach [pā′m bī′tʃ], berömd vinterkurort på Floridas östkust, Förenta staterna, omkr. 425 km. s. om S:t Augustine, i härligt läge, omgifven af kokospalmer, som händelsevis fått fäste där från ett jan. 1879 på kusten utanför strandadt, med kokosnötter lastadt spanskt fartyg. Golfströmmen, som går omkr. 1,5 km. från kusten, samt ett mildt och jämnt klimat ha jämte storartade anläggningar gjort P. till en af de mest besökta badorterna i södra Förenta staterna. Omkr. 1,250 inv. I närheten ligger den lilla, som nöjesplats bekanta staden West Palm Beach med omkr. 1,400 inv. E. A—t.

*Palmberg, A. J., dog 22 dec. 1916 i Pojo socken.

*Palme. 1. J. Henrik P. lämnade med 1919 direktörskapet i Inteckningsgaranti-a.-b. — 2. Sven T. P. var stadsfullmäktig till 1914 och bankofullmäktig till juni 1925. Under Världskriget visade han sig utprägladt tyskvänlig; han är ordf. i Svensk-tyska föreningen i Stockholm. P. har ytterligare skrifvit bl. a. *Staten och försäkringsväsendet* (1917). — 3. B. August P. tog afsked från scenen 10 dec. 1921 i sin glansroll *Hjalmar Ekdal* i ”Vildanden”. P. dog 3 sept. 1924 vid Annecy i Savojen genom olyckshändelse (ihjälklämdes i en hiss). — 4. Olof P., son till P. 2, historiker, f. 21 sept. 1884 i Borgå, Finland, d. 3 april 1918, filos. licentiat i Uppsala 1908, egnade sig åt mångsidiga och djupgående forskningar, hvilka han endast delvis hann fullfölja, bl. a. rörande Karl XI:s tid (*”Les anecdotes de Suède” och dess författare*, i ”Historiska studier tillägnade H. Hjärne”, 1908, m. fl. uppsatser) och staden Sigtunas forntid. Sin släkts äldre öden skildrade han i det bredt anlagda och äfven kulturhistoriskt rikt gifvande arbetet *Släkten Palme intill år 1815* (2 dlr, 1917). Entusiastisk fosterlandsvän med starka, af släktförbindelser närda finländska sympatier och alltid beredd att sätta in sin person för de idéer, som besjälade honom, ingick han under krisen i Finland 1918 som en af de förste i ”svenska brigaden”, i hvars främsta led han stupade vid stormningen af Tammerfors. Se ”Till minnet af Olof Palme” (1918). 4. H. B—n.

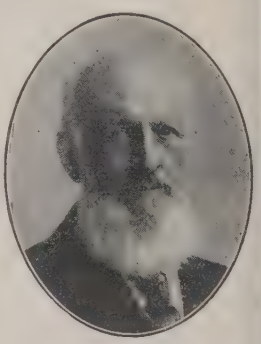

Henrik Palme.

August Palme.

*Palmén. 1. Johan Filip P. Den af sonen E. G. Palmén författade lefnadsteckningen fullbordades 1917. — 2. Johan Axel P. dog 7 april 1919 i Forssa. Sällskapet för Finlands geografi lät 1915

slå öfver honom en medalj. — 3. Ernst Gustaf P. dog 3 dec. 1919 i Helsingfors. — 4. Karl Evert P., son till P. 1, industriman, f. 28 jan. 1857 i Helsingfors, maskiningenjör 1879 och filos. kandidat 1881, blef lärare vid Polytekniska institutet i deskriptiv och projektivisk geometri 1883, intendent för industrien vid Industristyrelsen 1896 samt verkst. direktör för Forssa bomullsfabrik 1899 och tillika ordf. i styrelsen för Jokkis—Forssa järnvägs-a.-b. 1911—19 användes P. mycket af regeringen i kommittéer (så i frågorna om handels- och den tekniska undervisningens ordnande, rörande vintertrafiken m. m.). Han erhöll 1920 titeln bergsråd. 1—4. T. C.

*Palmer. — 2. W. W. P., 2:e earl af Selborne, var juni 1915—dec. 1916 jordbruksminister i Asquiths koalitionsministär.

*Palmgren (sp. 1360), Karl Edvard. — Palmgrenska samskolan öfvertogs 1907 af K. I. I. Nordblad och J. S. Hedström samt öfvergick 1 jan. 1916 till ett aktiebolag. Efter rektor Palmgrens afgång ha föreståndare varit K. I. I. Nordblad (f. 1874 i Kila församling, Västmanland, teol. kandidat, d. 1917) 1907—14 och filos. doktor J. S. Hedström (se denne. Suppl.) 1907—18 samt H. G. Norberg (f. 1879 i Ödsmåls församling, Göteborgs och Bohus län, läroverksadjunkt i Stockholm 1907) 1918—25; föreståndarinna var 1908—25 fru Elin Hedström. Skolan består nu af förberedande afd. med 3 klasser, realskola med 6 klasser och på realskolexamen byggdt gymnasium med 3 klasser. Antalet lärare 1925 var 33, antalet elever ung. 300. Vid läroverket utexaminerades 1888—1925 570 studenter. Statsunderstödet är 17,650 kr. om året. Läroverkets lokaler voro 1904—17 förlagda till Arsenalsgatan 4, men flyttades därefter till Kommendörsgatan 34. 1 juli 1925 öfvertogs såväl aktiemajoriteten som sistnämnda fastighet af Fredrikastiftelsen, som med uppgift att för en donation på 200,000 kr. anskaffa ett läroverk, köpte skolan och efter i hufvudsak oförändrad plan ämnar fortsätta dess verksamhet. Styrelsen utgöres af framstående medlemmar inom olika frireligiösa riktningar. J. S. H.

A. Valfrid M. P.-Munch-Petersen är sedan 1914 lärarinna i sv. vid Lærerhöjskolen, sedan 1916 lektor i sv. vid universitetet, sedan 1917 föreståndarinna för sv. föreläsningsföreningen och sedan 1918 led. af styrelsen för kommunbiblioteket, allt i Köpenhamn.

Selim Palmgren.

*Palmgren, J. H. Herman, var led. af lagrådet 1915—16 och ordf. i dyrtidstilläggskomm. 1918. Han lämnade ordförandeskapet i Stockholms folkskoledirektion 1919 och i Centralstyrelsen för flick- och samskoleföreningen 1920.

*Palmgren, Selim, har utvecklat en allt rikare alstring af pianostycken, solosånger och manskörer a cappella. I kraft af fruktbar fantasi, friskhet i känslouttrycket, fint naturssinne och fängslande drag i fakturen har han på nämnda områden gjort sig uppskattad som en af de bästa nutida krafter i Norden. Bland arbeten märkas vidare pianokonserten *Metamorfoser*, orkesterverket *Årstiderna*, manskörverk med orkester (*Torpflickan*, *Julkvällen* m. fl.) och operan *Daniel Hjort*. E. F—t.

Palmgren, finländsk släkt. 1. Axel P., f. 3 mars 1867 i Helsingfors, riksdagsman, aflade rättsexamen 1889, blef 1897 sekreterare i Landtbruksstyrelsen, men afskedades i administrativ väg af Bobrikov 1903 för vägran att underkasta sig olag, återinsattes efter storstrejken i tjänsten 1906, men afgick s. å. P. har varit verkst. direktör 1907—15 hos Karhula a.-b., 1916—17 i Finska sågindustriens arbetsgifvarförbund och sedan 1918 i Arbetsgifvarnas centralförbund. Han blef 1917 riksdagsman och var i Ingmans borgerliga samlingsministär juni 1924—mars 1925 handels- och industriminister. — 2. Alvar P., den föregåendes broder, botanist, f. 28 april 1880 i Helsingfors, filos. doktor 1914, docent i botanik 1916, har från 1912 handhaft undervisningen i botanik inom Agrikultur-ekonomiska sektionen, sedan 1924 som adjunkt. Han har skrifvit bl. a. *Bidrag till kännedomen om Ålands vegetation och flora* (i Societas pro fauna et flora fennicas "Acta", 34, 1910), *Hippophaës rhamnoides auf Åland* (licentiatafh. 1912), *Studier över lövängsområdena på Åland* (i Soc. pro fauna et fl. fenn. "Acta", 42, 1913—17), *Die entfernung als pflanzengeographischer faktor* (ibid., 47, 1921) och *Zur kenntnis des florencharakters des nadelwaldes* (i "Acta forestalia fennica", 22, 1922). — 3. Rolf Odo Armand P., de föregåendes kusin, författare, f. 22 maj 1880 i Helsingfors, filos. kandidat 1909, intendent vid Högholmens zoologiska trädgård i Helsingfors 1910, har med kraft arbetat för naturskyddstanken i Finland, tog initiativ till det privata naturskyddsområdet Nothamn i Ekenäs skärgård 1912 samt blef statens naturskyddsinspektör 1924. Han har utgett *Stämningsbilder* (I. *Från livet i naturen*, 1913, prisbelönad af Sv. litt. sällsk. i Finland, II. *I naturens lustgård*, 1916, III. *Djur*, 1919, IV. *I frihet och fångenskap*, 1923), *Vildnaden och människan* (1915) samt (i förening med andra) *Naturskydd och kultur* (I—II, 1920, 1922; den senare delen innehåller bl. a. handlingar, som stå i samband med lagen om naturskydd af 23 febr. 1923). 1—3. T. C.

*Palmgrenska samskolan. Se Palmgren, K. E. äfven i Suppl.

*Palmstedt. 1. Erik P. var äfven musikaliskt bildad, skicklig klaver- och orgelspelare, skötte från 1779 organistsysslan i Riddarholmskyrkan och blef 1781 led. af Mus. akad. Han umgicks nära med hufvudstadens främsta musiker (Kraus, Vogler, Wikmanson m. fl.); äfven Bellman var bland hans vänner.

*Palmstierna. — 5. Erik K. P. var led. af Andra kammaren t. o. m. 1920 och var därunder led. af bevillningsutskottet t. o. m. 1917. P. var riksgäldsfullmäktig 1916—17, chef för Sjöförsvarsdepartementet i ministären Edén okt. 1917—mars 1920 och därefter utrikesminister i Hj. Brantings första ministär mars—okt. 1920. Sedan nov. 1920 är han svensk envoyé i London. P. var Svenska stadsför-

bundets sekreterare och utgifvare af dess tidskrift till 1915. Som sjöminister var P. ifrigt verksam för den svenska expeditionen till Åland (se Ålandsexpeditionen 1918) och gjordes från finländskt håll till föremål för mycken kritik för sina åtgöranden i fråga om den på Åland stående finländska skyddskåren (den s. k. Nystadskåren) och dennas förbindelser med det finländska öfverbefälet. Han verkade sedermera ihärdigt för Ålandsbefolkningens rätt att genom folkomröstning bestämma öfver sin hembygds framtida öde och var 1920 svensk delegerad i Ålandsfrågan inför Nationernas förbund. P. har ytterligare skrifvit bl. a. de politiska broschyrerna *Kungen mot folket* (1914), *Varaktig fred* (1915) och *Internationell ordningsmakt* (1916).

***Palmstruch.** 1. J. (Hans) P. Se [Sv. Brisman] ”Sveriges riksbank 1668—1918” (I, 1918; innehåller skildring af Palmstruchska banken).

Palmviflar, *zool.* Se Viflar.

***Palmyra,** stad, tillhör nu franska mandatområdet Syrien.

***Palmyra,** ö, besattes 1912 af Förenta staterna.

Paltbröd, *kokk.*, en landtlig maträtt, tillredd som deg af ox- eller svinblod, svagdricka, rågmjöl och jäst, med sirap och kryddor inarbetade. Af degen utbakas runda kakor med hål i midten och naggade, hvilka gräddas och upphängas på käppar att genomtorka.

***Paludan,** J., afgick från professuren 1918. Af *Mellem semestrene* utkom 2:a delen 1921. P. E—t.

***Paludan-Müller.** — 2. Frits P.-M. Se Troels-Lund, ”Bakkehus og Solbjerg” (II, 1921), och H. Martensen-Larsen, ”P.-M. og Martensen” (1923). — 4. Johannes N. P.-M. lämnade prästämbetet 1920. Han utgaf 1922 berättelsen *To verdener.* 2. 4. P. E—t.

Palä (fr. *palais*), palats (se d. o.).

Pamina, kvinnoroll (ungmö, ”Nattens drottnings” dotter; sopran) i operan ”Trollflöjten” af Mozart (se denne, sp. 1258 och 1260).

Pamp, *krigsv.* Se Värja.

Pamp (svenskt dialektord; urspr. tjock människa), särskildt duglig och inflytelserik medlem af någon kår eller sammanslutning (äfven ”hederspamp”); viktig och självmedvetet uppträdande person (t. ex. kommunalpamp, ordenspamp). — Adj. pampig, vällyckad, ståtlig, ”styf”.

***Pams,** J., var nov. 1917—jan. 1920 inrikesminister i Clemenceaus ministär.

***Panama.** 1. Republiken P. omfattar enligt senaste uppgifter 74,522 kvkm. med 446,098 inv., 6 på 1 kvkm. (1920, enligt ”Statesman's yearbook” 1925), Panamakanalzonen oberäknad. Exporten af bananer har ökats oerhördt senaste årtionde och beräknades till 331,333 pd st. 1923. Importens värde beräknades till 2,6 mill. pd st. och exportens till 0,50 mill. pd st. s. å. Förenta staternas andel af importen hade vuxit till 67,4 proc. och af exporten till 89,9 proc. s. å. 1916 öppnades för utrikes sjöfart en ny hamn, Mandinga, omkr. 129 km. n. ö. om Colón. P. har nu 9 prov. — jämte de i hufvuduppl. nämnda äfven Herrera och Darien. — Enligt den 1918 ändrade författningen har deputeradekammaren 46 medl. Som ett kuriosum kan anföras, att af 13,910 födda barn år 1923 uppgåfvos 10,059 såsom oäkta (”Statesman's yearbook” 1925). Folkskolornas antal har kraftigt ökats, till 384 år 1923. — Om gränstvister mellan P. och Costarica se d. o. Suppl. President i P. är från 1 okt. 1924 Rodolpho Chiari (vald till 1 okt. 1928). — 2. Staden P. hade 59,458 inv. år 1920.

***Panamakanalen.** Byggandet fördröjdes afsevärdt genom betydande jordras, särskildt i Culebragenomskärningen, samt svårigheten att få en konstant vattenmängd i Gatunsjön, äfvensom de talrika jordbäfningarna. I slutet af 1913 genomfors kanalen för första gången och öppnades 5 maj 1914 för smärre fartyg. Det officiella öppnandet skedde 15 aug. 1914, men trafiken har flera gånger måst inställas på grund af ras, längsta tiden sept. 1915—april 1916, därefter blott för kortare tid då och då (senast ett par dagar i jan. 1917). Kanalfärden tager nu 7—8 timmar, dagskapaciteten är 36 fartyg. 1924 passerades kanalen af 5,230 fartyg med nära 27 mill. tons last.

Försöket att i strid mot Hay-Pauncefotefördraget af 1901 ge amerikanska fartygen privilegierad ställning i fråga om kanalafgifterna (se hufvudarbetet, sp. 1406) uppgafs 1914 under intryck af brittiska regeringens gensagor och efter ett kraftigt ingripande af president Wilson mot amerikanska kongressen. Det förnyades emellertid i viss mån 1920 genom antagandet af Jones act om stödjande af den amerikanska skeppsfarten. Brittiska protester mot vissa af denna lags bestämmelser föranledde suspension af deras sättande i kraft. Kanalen har gifvetvis mycket stor betydelse för Förenta staternas sjöförsvar, och omsorgen om dess tryggande torde därför vara ett hufvudmotiv till anläggandet af en amerikansk flottstation på Cuba, stärkandet af Förenta staternas politiska inflytande i Haïti, Dominikanska republiken och Nicaragua, inköpet af de dansk-västindiska öarna o. s. v. — Litt.: ”Official handbook of the Panama canal” (1915 ff.), R. E. Backenhus, H. S. Knapp och E. R. Jonson, ”The Panama canal” (s. å.), G. W. Goethals, ”The Panama canal” (1916) och M. W. Williams, ”Anglo-american isthmian diplomacy” (s. å.). O. Sjn. V. S—g.

***Panamerikanism.** Fjärde panamerikanska konferensen hölls i Buenos Aires 1910 och bestod af ombud för alla amerikanska stater utom Bolivia. Den afslöt en konvention om skiljedom vid penningreklamationer och reorganiserade byrån, hvars namn ändrades till ”Pan-american union”. En handelskonferens hölls i Washington 1911, en juristkongress i Rio de Janeiro 1912 och en finanskonferens i Washington 1915. Förenta staternas politik mot Mexico föranledde en viss kyla i relationerna till Syd-Amerika och framkallade Argentinas, Brasiliens och Chiles gemensamma uppträdande med ett medlingsanbud, hvarjämte de s. å. afslöto ett fördrag om förlikningsförfarande, som allmänt troddes markera ett slags entente mellan dessa stater (”A-B-C-makterna”). Världskriget medförde en

oerhörd utveckling af Förenta staternas handel och sjöfart på det romanska Amerika, och öppnandet af Panamakanalen beredde en ny förbindelseled af största vikt mellan Förenta staterna och Syd-Amerikas västkust. På en panamerikansk vetenskaplig kongress i Washington 1916 framförde presidenten Wilson tanken på en panamerikansk allians till fredens bevarande, hvilken plan han dock inom kort vidgade till att gälla en universell sammanslutning, Nationernas förbund. — Andra panamerikanska handelskonferensen hölls i Washington 1919. — Femte panamerikanska konferensen sammanträdde i Santiago 1923 och bevistades af ombud för alla amerikanska stater utom Mexico och Bolivia. Den diskuterade bl. a. ett förslag af Uruguays president Baltasar Brum om en panamerikansk entente och antog ett fördrag om att till förlikningskommission hänskjuta alla tvister, som ej kunnat lösas på diplomatisk väg eller underställts skiljedom (den s. k. kontinentaltraktaten). — Litt.: Robert Büchi, ''Die geschichte der pan-amerikanischen bewegung'' (1914), A. H. Fried, ''Panamerika'' (1918), och Fr. Johannesson, ''Det panamerikanska problemet 1826—1920'' (1922). F. K. J.

Panarabi'sm, en i lifaktighet tillväxande rörelse inom den arabiska världen med syfte att politiskt närma och om möjligt sammansluta alla folk af arabisk härkomst eller med arabiskt språk. En sådan sträfvan framträdde på 1830-talet i Muhammed Alis politik, gynnades af Frankrike, men motarbetades af England och naturligtvis af Turkiet samt blef för lång tid framåt förlamad genom det af England ledda ingripandet af fyra stormakter mot Muhammed Ali 1840. Napoleon III hyste omkr. 1860 planer på att återupprätta ett stort arabiskt rike, men de skrinlades snart inför det motstånd, som de väckte på engelskt håll. En arabisk nationalist, Negib Azoury, framlade i ''Le reveil de la nation arabe'' (1904) som panarabismens program upprättandet af en oberoende stat, omfattande Mesopotamien, Syrien, Palestina och Arabien och styrd af en konstitutionell monark, som samtidigt skulle vara kalif. Kort efter Världskrigets utbrott slöt England med emir Hussein i Mekka, hvilken proklamerats som konung af Hedjas, ett fördrag, som i stort sedt godtog detta program, dock med förbehåll för ett franskt protektorat öfver Libanonområdet. Det nya arabiska riket skulle stå under brittiskt skydd och Husseins tre söner bli vice-konungar i Damaskus, Jerusalem och Bagdad. Dessa planer korsades emellertid först genom det fransk-engelska delningsafta-talet (Sykes-Picot-fördraget) af 1916, som åt Frankrike förbehöll protektoratet öfver Syrien, och senare i viss mån genom ''Balfourdeklarationen'' af 1917, som utlofvade upprättandet af ett ''judarnas nationella hem'' i Palestina. På Pariskonferensen 1919 blefvo dessa nya riktlinjer i stort bestämmande, och Husseins son Feisal fördrefs 1920 af franska trupper från Damaskus, hvarefter han af engelsmännen insattes till konung af Irak (Mesopotamien). Palestina blef ett brittiskt mandatområde, inom hvilket araberna fingo nöja sig med att ställas på jämlik fot med judar och kristna. Den panarabiska rörelsen, som är särskildt stark inom den muhammedanska studentvärlden, har emellertid gjort sitt inflytande märkbart äfven i Egypten, Cyrenaica, Tunisien och Algeriet samt trädt i vänskaplig förbindelse med den nya turkiska nationalismen, med hvilken den har det gemensamt, att den är ej en religiös strömning sådan som panislamismen, utan en rörelse af utprägladt nationell innebörd. Dess motsatsförhållande mot hvarje europeiskt protektorat öfver länder med öfvervägande arabisk befolkning är mycket starkt, äfven om det af taktiska skäl i olika länder framträder mer eller mindre beslöjadt. V. S—g.

Panavėžys, officiellt litauiskt namn på Ponevjesj.

***Pancsova** tillhör nu Jugo-Slavien.

***Pander**, H. Ch., utgaf tills. med anatomen och kopparstickaren E. F. d'Alton (se d. o.) det ännu i dag högt skattade praktverket *Vergleichende osteologie* (1821—28). L—e.

***Panel.** Se närmare Snickeri, sp. 119—122.

Pangda'ng. Se Pendang.

Pangsē. Se Pensé.

***Panhellenism.** Som denna rörelses ledare i nyaste tid har E. Venizelos (se d. o.) framträdt, och det var för att få panhellenismens ännu återstående ideal förverkligade, som han påyrkade Greklands deltagande i Världskriget på ententesidan. De panhellenska drömmarna om stora eröfringar i Mindre Asien krossades genom nederlaget mot turkarna 1922, och de ha sedermera i afsevärd mån afvecklats genom den i Lausanne 1923 mellan Turkiet och Grekland aftalade folkutväxlingspolitiken (se Lausanne. Suppl., sp. 95—96). Som hellenska irredenta-områden kvarstå bl. a. Cypern, Rhodos, Tolföarna, östra Tracien och — i viss mån — Konstantinopel. V. S—g.

Paniberi'sm, en ''all-spansk'' rörelse, åsyftande att kulturellt och politiskt närma de spansk-amerikanska republikerna till hvarandra och att vårda de kulturella förbindelserna med dessa republikers ''iberiska'' moderland, Spanien.

***Panislamism.** Indiens muhammedaner ha under de båda senaste årtiondena visat sig rätt mottagliga för panislamismen i form af den s. k. ''kalifatrörelsen'' (*The Khilafat movement*); se därom Indien. Suppl., sp. 607—610. Afskaffandet af kalifatet genom beslut af turkiska nationalförsamlingen (mars 1924) har på vissa håll verkat hämmande på panislamismens utbredning, och de i Angora tongifvande söka i den turkisktalande världen ersätta den med en från religiösa moment relativt frigjord ''all-turkisk'' rörelse (jfr Panturanism. Suppl.), samtidigt med att bland araberna en mindre religiös än nationalistisk panarabisk rörelse börjat framträda (se Panarabism. Suppl.). Jfr F. Valyi, ''Spiritual and political revolutions in Islam'' (1924). V. S—g.

Pa'nkakoski, träsliperi och pappfabrik i Pielisjärvi socken, Finland, vid Lieksa älf, uppförd 1904, nybyggd 1912. Egare P. a.-b., hvars aktier (4 mill. mark) innehas af A.-b. W. Gutzeit & co. Produktion omkr. 20.000 ton. O. B—n.

***Pankhurst**, Emmeline, egnade sig efter Världskrigets utbrott 1914 hufvudsakligen åt propaganda för frivillig rekrytering. Hon har utgett själfbiografien *My own story* (1914). Sedan kvinnorösträtt införts i England 1918, omorganiserade hon och hennes äldsta dotter, Christabel P., suffragettrörelsen till ''Kvinnopartiet'' (*Women's party*) med uppgift att främja kvinnornas intressen, patriotiska syften och sociala reformer. Christabels

yngre syster, Sylvia P., ställde sig 1914 i spetsen för en radikalare kvinnorösträttsorganisation än den officiella, ogillade Englands deltagande i kriget och närmade sig senare den ryska bolsjevismen. Hon grundade en byrå för spridning af underrättelser från Sovjet-Ryssland, satt 1920 en tid häktad för uppvigling och har bl. a. utgett *Soviet-Russia as I saw it.* V. S—g.

Panks. Se Ösel, sp. 184.

Panmixi (af grek. *pān*, allt, och *mi'xis*, blandning), *biol.*, är en af Weismann införd, ofta använd term för att beteckna blandningen af de goda och dåliga nedärfda anlagen hos en organism. Enligt Weismann är panmixi den hufvudsakliga orsaken till rudimentära organs uppkomst: urvalet håller organen på den en gång uppnådda utvecklingsnivån (eller höjer dem ytterligare öfver denna) därigenom, att det aflägsnar individer, hos hvilka det ifrågavarande organet är mindervärdigt. Upphör däremot ett organ att vara till gagn för sin innehafvare, upphör det ock att vara föremål för selektionens konserverande inflytande, i det att artens samtliga individer utan hänsyn till, huruvida organet är bättre eller sämre utbildadt, korsas med hvarandra. Verkan däraf blir en alltmer tilltagande försämring och tillbakabildning af organet i fråga. L—e.

Panni'culus adipōsus, *anat.* Se Hud, sp. 1196.

Pannkaka, *kokk.* Se Ugnspannkaka. Tilläggas må, att tunna pannkakor gräddas ej i ugn, utan ofvanpå spisen, hopvikas sedan och serveras varma med sylt.

Pannonius, Janus. Se Ungerska litteraturen, sp. 1056.

Pannsöm, *anat.* Se Hufvudskål, sp. 1226.

***Panoptikon** vid Kungsträdgårdsgatan 18 i Stockholm stängdes 1 okt. 1922, och inventarierna såldes på auktion i mars 1924.

***Pansar.** Erfarenheterna från Världskriget ge oförtydbart vid handen, att skyddande *pansarkonstruktioner* alltjämt äro nödvändiga, ehuruväl de grofva projektilernas verkan mot pansaret kräfver, att dettas motståndsförmåga ökas. Det bör dessutom göras i så få delar som möjligt, helst i en enda, och, där detta senare ej låter sig göra, måste delarna hopfogas ytterst omsorgsfullt. Af stor vikt är äfven, att betongskyddet för befästningspansarets ömtåligare delar göres starkt och fullgodt. Betongen måste sålunda vara af prima slag och likaså armeringen, som nog alltid blir nödvändig, hvarjämte själfva betoneringen måste få fullt sakkunnigt utförande (se härom vidare Pansartorn. Suppl.). Ett jämförelsevis nytt bruk af pansar kom under Världskriget till mycken användning, nämligen som skydd för automobiler, af hvilka ett för strid afsedt slag kallades *tank* (se d. o.). Se vidare Automobil. Suppl., sp. 391, och Pansartåg. Suppl. L. W:son M.

Pansarautomobil. Se Automobil. Suppl., sp. 391.

***Pansardäck.** Sedan stridsafstånden under Världskriget ökats till förut oanad storlek — man måste numera räkna på god verkan af det grofva artilleriet mot fartyg på afstånd, uppgående till 20,000 m. — har pansardäckets betydelse i hög grad stegrats på bekostnad af det vertikala sidopansaret. Projektilbanan är nämligen på dessa stora afstånd så krökt, att träff kan erhållas i pansardäcket, utan att projektilen dessförinnan träffat sidopansaret. Äfven flygvapnets utveckling, hvarigenom ökad träffsäkerhet vunnits med stora flygbomber, ställer större fordringar på pansardäck. Vid nybyggnader framträder därför sträfvan att öka tjockleken af pansardäck, en svårlöst fråga till följd af däckets storlek, som gör, att äfven en ringa ökning af tjockleken medför en betydlig viktökning. C. K. S.

***Pansarfartyg** ha under Världskriget väl häfdat sin ställning som flottans kärna och anses alltjämt vara utslagsgifvande i ett sjökrig och därför omistliga, trots den stora utveckling torped-, min- och flygvapnen nått. Genom Washingtonfördraget 1922 ha de maritima stormakterna förbundit sig att beträffande slagskepp begränsa dels antalet inom de olika flottorna, dels vid nybyggnad storleken till 35,000 ton och artilleriet till 40,6 cm. kaliber. Rörande de slagskepp, som f. n. (1925) äro under byggnad i öfverensstämmelse med sagda fördrag och med tillämpning af erfarenheterna från Världskriget, nämligen de engelska ''Nelson'' och ''Rodney'', iakttas stor hemlighetsfullhet. Troligen utnyttjas medgifvet deplacement och kanonkaliber till det yttersta. Flera, icke kontrollerbara, uppgifter beträffande dessa fartyg ange: längd 214 m., bredd 32 m., djupgående 9,1 m., fart 21 knop, bestyckning 9 st. 40,6 cm. kanoner i 3 torn, alla i förskeppet, 12 st. 15 cm. kanoner parvis i torn på sidorna om skorstenarna samt 10 st. lätta luftvärnskanoner. Fartyget medför flygplan, och akterskeppet förses med flygdäck. Pansartjockleken i fartygssidan under det svåra och medelsvåra artilleriet samt i vattenlinjen dem emellan är 355 mm., för- och akterut i vattenlinjen 152 mm. — Vid jämförelse med det under byggnad varande slagskepp, som omtalas i tab. sp. 1441, finner man, att ''Nelson''-typen är längre och bredare (för att bereda erforderligt skydd mot torpeder och minor), under-

Svenska pansarbåten ''Drottning Victoria''.

lägsen i fart, har betydligt kraftigare artilleri, men delvis svagare sidopansar (sannolikt i stället tjockare pansardäck). — De å sp. 1438 omnämnda, 1914 under byggnad varande franska slagskeppen med 4 svåra kanoner i hvarje torn komma icke att färdigbyggas. — Torpednät ha borttagits från fartygen, då de icke förmå hejda moderna torpeder, men lätt kunna komma i propellrarna och därigenom utgöra en fara för manöverdugligheten.

Inom *svenska* flottan ha tillkommit pansarbåtarna ”Drottning Victoria” (se fig.) och ”Gustaf V”, båda af ”Sverige”-typ, men till olikhet mot ”Sverige” försedda med isbrytarförstäf samt framdrifna af kugghjulsutväxlade turbinmaskiner af Westinghouse-typ. ”Sverige” har nu erhållit moderna eldledningsanordningar med centralsikte, hvarigenom masternas utseende ändrats. Afsikten är att införa enahanda anordningar äfven å de båda sist byggda pansarbåtarna. ”Svea” är öfverförd till depåfartyg, ”Göta” och ”Thule” till logementsfartyg. Förslag föreligger att likaledes öfverföra ”Oden” och ”Niord”. Samtliga 2:a och 3:e kl. pansarbåtar äro utrangerade. C. K. S.

***Pansarkasematt.** Vid kustbefästningar torde kanonuppställning i kasematt med embrasyrpansar åter komma till heders. Under Världskriget har nämligen sådan uppställning fortfarande visat sig motsvara sitt ändamål. L. W:son M.

Pansarstickare, *krigsv.* Se V ä r j a.

***Pansartorn.** När under Världskrigets första skede de belgiska fästningarna inom oväntadt kort tid betvingades af tyskarna, försvagades gifvetvis tilltron till såväl pansarskydd som fästningar öfver hufvud taget, men tack vare den för fransmännen hedrande striden om Verdun och turkarnas vackra försvar af Dardanellerna stärktes åter tron på nyttan af fast försvar, förutsatt, att detsammas verk äro omsorgsfullt byggda, tidsenligt anordnade och bestyckade samt sedan bli väl försvarade; och hvad pansartornen beträffar, visade snart en närmare undersökning af de sönderskjutna forten, att endast ett fåtal torn allvarligt skadats af det väldiga bombardemang, för hvilket de varit utsatta. Visserligen sattes pansartornen i de anfallna forten snart nog ur stridbart skick, men detta berodde mindre på direkta genomslag af träffande projektiler än på de skador, som betongförlagen ledo. Dessa senare visade sig nämligen vara alldeles för svaga och hvilande på ”lösan sand” i st. f. på fast underlag. Ingen enda af tornens kalotter i Liège och Namurs fort var genomslagen, men många af dem hade ganska djupa träffmärken; och dock voro dessa torn ej konstruerade för att motstå anslag af gröfre projektiler än 21 cm. mörsares. I det sprängda fort Loncin voro dock kalottdelarna något skilda från hvarandra, hvilket visar nödvändigheten af omsorgsfull sammanfogning, där kalotten ej kan göras i ett stycke. I Antwerpens fort hade tornen i allmänhet skadats mera, men detta oaktadt hade blott en enda kupol sönderslagits af en 42 cm. granat. I de h. o. grusade forten Vaux och Douaumont vid Verdun hade ingen kupol sönderskjutits, och dock hade träffats af gröfre projektiler. Kunna betongförlag och förpansar göras tillräckligt motståndskraftiga, utgöra pansartornen sålunda allt fortfarande ett godt skydd för kanonen (jfr P a n s a r r. Suppl.). Bäst och säkrast blir dock detta skydd i ett bergfort, där vid försiktig utsprängning af torngropen den sedan behöfliga betongen bör kunna inskränkas till ett minimum. För att i alla händelser skydda fortets inre mot giftiga gasers inträngande vid ett eventuellt genomslag af pansaret, böra dock betongafstängningar med smala och tättslutande pansardörrar anordnas nedanför tornet. L. W:son M.

***Pansartåg.** Den misstro mot användning af pansartåg i en fullt modern krigföring, som före Världskrigets utbrott börjat få insteg, häfdes under dettas fortgång fullständigt. Pansartågen kommo nämligen till användning och gjorde ofta mycken nytta hos alla de krigförande, men särskildt anlitades de af belgierna, engelsmännen (bl. a. längs Sueskanalen), tyskarna och österrikarna. Deras uppgift har varit att göra framstötar ända in i de fientliga linjerna, att täcka återtåg, att hindra öfvergång öfver vattendrag, att skydda broar och andra konstbyggnader mot förstöring och att underlätta sådanas reparation, att hastigt till framskjutna ställningar föra personal, ammunition, verktyg, proviant eller andra förnödenheter, o. s. v. Ett pansartåg är vanligen sammansatt af 2 vagnar med ett lokomotiv emellan sig eller ock af flera vagnar med ett lokomotiv i hvardera ändan af tåget. Såväl vagnar som lokomotiv äro helt pansarskyddade med i väggarna anbragta stängbara och åt alla håll vettande utkikshål och skottgluggar för gevär, kulsprutor och smärre snabbskjutande kanoner. Ofta finnes i tågets båda ändar en för utsikten icke skymmande och sålunda lägre anordning för snabbskjutande pjäser. Bromsinrättningar o. d. äro flyttade in i vagnarna. Inga dörrar kunna öppnas utifrån, och plattformerna äro stängda medelst taggtråd e. d. Från hvarje vagn finnes signalförbindelse med lokomotiven, och befälhafvaren står i telefonförbindelse med föraren. Vatten- och kolförråd medföras i en pansrad förrådsvagn. Till hvarje välrustad armé (äfven ryska sovjetarmén) torde numera höra pansartåg. L. W:son M.

Pansarvagn, senare benämning på t a n k (se d. o. 2), numera utbytt mot s t r i d s v a g n (se d. o. Suppl.).

***Panslavism.** Under åren närmast före Världskriget höllos flera s. k. ”neoslaviska” kongresser, officiellt åsyftande att främja en rent kulturell allslavisk gemenskap, men faktiskt uttryck för politiska, mot Tyskland och Österrike-Ungern riktade frigörelsesträfvanden. Under Världskriget spelade till en början panslavismen en ej obetydlig roll, stärkande krigsstämningen i Ryssland och främjande de till österrikisk-ungerska monarkien hörande slavernas affall från denna. Fredssluten tillfredsställde i mycket vid omfattning de förut undertryckta slaviska nationaliteternas sträfvanden, och samtidigt bragtes genom bolsjevikernas seger i Ryssland den äldre, ryskfärgade panslavismen att försvinna. Redan långt tidigare hade de västslaviska nationaliteterna — samtidigt med att de hoppades på militärt stöd från Ryssland och dess allierade Frankrike för sina oafhängighetssträfvanden — visat föga benägenhet för ett framtida beroende af Ryssland, och efter den kommunistiska omhvälfningen upphörde nationalitetssträfvandena att vara de bestämmande för rysk politik. En sträfvan i de slaviska staterna utanför Ryssland (och Bulgarien) för ökad kulturgemenskap och politisk samverkan till

skydd för Världskrigets territoriella nybildningar har där ersatt den gamla panslavismen. V. S—g.

*Pant, *jur.* Se Panträtt. Suppl.

Pantauktion. Se Auktion. Suppl., sp. 371.

*Pantenius, Th. H., dog 16 nov. 1915 i Leipzig.

Panthersprånget, slagordsbenämning på tyska regeringens åtgärd att i Marokkofrågan 1911 söka framtvinga förhandlingar om fransk kompensation åt Tyskland genom att till Agadir (1 juli) afsända kanonbåten "Panther". Se Kiderlen-Wächter. Suppl. och Marokko, sp. 1038.

*Pantlanerörelse är numera underkastad stadgandena i k. förordn. 28 maj 1918, som afl öst den i hufvudarbetet omtalade k. förordn. 7 nov. 1884 om samma ämne. Bland nyheterna i 1918 års förordning äro de väsentligaste: förbud för pantlånare att mottaga pant från person under 18 år eller berusad; straffansvar för föräldrar eller förmyndare, som tillåta barn under 15 år, stående under deras vårdnad, att till pantlånare utbjuda föremål för pantsättning; vissa skyldigheter för pantlånare i fråga om undersökning efter förkommet eller egaren olofligen frånhändt gods och meddelande af underrättelser åt polismyndighet; skärpningar i straffbestämmelserna för pantlånare; samt bestämmelse att äfven föreståndare för kommunal pantlåneinrättning har att rätta sig efter förordningens stadganden. C. G. Bj.

Pantolambda, *paleont.* Se Ungulata, sp. 1078 (med bild).

*Panträtt. Till hvad i hufvudarbetet är sagdt härom skall tilläggas 1) att jämlikt nya konkurslagen (13 maj 1921) försäljning af handpant under dess egares konkurs sker utan användning af offentlig auktion (jfr hufvudarb., sp. 1471—72), då panten utgöres af värdepapper, noteradt å fondbörs, i hvilket fall försäljningen skall ske genom fondkommissionär till gällande börspris (se lag 16 maj 1919); samt 2) att genom en lag "om viss panträtt i spannmål" 20 juni 1924 ytterligare en möjlighet (utöfver de sp. 1470—71 omtalade) beredts att upplåta verklig panträtt i löst gods, som stannar i upplåtarens besittning, näml. i tröskad spannmål, som utvunnits i upplåtarens egen jordbruksdrift; densamma må, utan att flyttas ur egarens vård, pantsättas medelst *a*) uttrycklig, bevittnad upplåtelse i skuldebref, *b*) enligt lagens föreskrifter verkställd besiktning, hvarom intyg måste åtecknas skuldebrefvet, samt *c*) registrering hos vederbörande häradshöfding eller rådstufvurätt i särskildt spannmålspantregister (se d. o. Suppl.), hvarom jämväl bevis meddelas å skuldebrefvet. Ifrågavarande panträtt upphör emellertid senast 1 sept. näst efter 60 dagar efter registreringen. Lagen, som ej tillåter pantförskrifning af otröskad spannmål, kan i sitt nuv. skick ej sägas fullt motsvara våra landtmäns önskningar i ämnet. C. G. Bj.

Pantsarnäsfjärden. Se Åland, sp. 984.

Panturani'sm (eng. *Pan-turanianism*), en i Turkiet kort före Världskrigets utbrott framträdande rörelse med syfte att politiskt och kulturellt samla alla folk af turansk härstamning, med Turkiet som politiskt kraftcentrum uppbygga en "turansk civilisation" på de gamla turkiska traditionernas grundval och från främmande herravälde (ryskt, kinesiskt, persiskt och afganskt) frigöra de turanska folk, som sakna nationellt oberoende. Rörelsen var till en början öfvervägande litterär, kom därpå under Världskriget att samverka med turkisk krigspropaganda och har efter krigets slut föga låtit offentligen höra af sig i jämförelse med den med större resurser arbetande rysk-bolsjevikiska propagandan i det inre Asien. Den är tydligt artskild från panislamismen, enär den lägger hufvudvikten på rasgemenskapen och respekterar olika turanska stammars eller nationers religiösa åskådningar (buddism, schamanism o. s. v.). I sina något mindre vidtgående former har rörelsen nöjt sig med att verka för ett närmande mellan Turkiet samt turkiska talande folk i Kaukasien, Persien och Central-Asien. Litt.: Tekin Alp, "The turkish and pan-turkish ideal" (1916), och Macdonell, "Turanians and pan-turanianism" (1918). V. S—g.

*Panum. — 2. Hortense P. har skrifvit bl. a. *Middelalderens strengeinstrumenter og deres forlöbere i oldtiden* (I, 1915). Sedan 1923 utger han i förening med W. Behrend ett musiklexikon. P. E—t.

Panzer [pa'ntser], Friedrich, tysk germanist, f. 4 sept. 1870 i Asch, docent i München 1894, e. o. professor i Freiburg 1901, i Heidelberg 1919, har framför allt sysslat med medeltidens tyska litteratur och folkdiktningen. Af hans arbeten må nämnas *Meister Rumslands leben und dichten* (1893), *Lohengrinstudien* (1894), *Hilde-Gudrun* (1901), *Das altdeutsche volksepos* (1904), *Märchen, sage und dichtung* (1905), *Studien zur germanischen sagengeschichte*, I *Beowulf* (1910), II *Sigfrid* (1912) och *Deutschkunde als mittelpunkt deutscher erziehung* (1922). P. är äfven verksam som utgifvare, bl. a. af "Zeitschrift für deutschkunde" och "Deutsche forschungen" (med J. Petersen). R—n B.

Panzini [pantsini], Alfredo, italiensk författare, f. 1863 i Senigallia, studerade i Venezia och Bologna, där han vardt lärjunge till Carducci (om hvilken han 1894 skref *L'evoluzione di G. Carducci*) och filos. doktor. I många år lärare i Milano, flyttade han i samma egenskap 1917 till Rom och har utgett skolböcker i latin, historia, italienska och retorik. Hans vittra alstring omfattar bl. a. romanerna och novellerna *Il libro del morti* (1893; 2:a uppl. 1920), *La cagna nera, Gli ingenui, Lepida e tristia, La fiabe della virtù, Piccole storie del mondo grande, La lanterna di Diogene, Cos'é l'amore, Santippe, Donne, madonne e bimbi, La madonna di mamà, Novelle d'ambo i sessi, Il viaggio di un povero letterato, Io cerco moglie!, Il diavolo nella mia libreria* och *Signorine*. Jfr Italienska litteraturen. Suppl. R—n B.

*Papaveraceæ. Om det hit hänvisade *Bocconia* se Macleaya. Suppl.

Pape, William, tysk målare, f. 1859 vid Rendsburg, d. 13 dec. 1920 i Stockholm, studerade filosofi och naturvetenskap i Berlin, innan han slog sig på måleri, var elev af Prell vid akademien, utförde sedan, förutom porträtt, mestadels ceremonibilder ur kejsarfamiljens lefnad och är bäst representerad på Hohenzollernmuseum. P. var hofmålare hos kejsar Vilhelm II och medföljde under Världskriget dennes stab. Till Stockholm kom han 1920 för att måla Nobelbanketten efter prisutdelningen, men afled till följd af en automobilolycka. G—g N.

Papenholm, gård på Ösels västkust vid Kielkond. Vid P. hade ryssarna under Världskriget anordnat

en flygstation, som 9 ggr 1916 och 1917 bombarderades af tyska flygare. L. W:son M.

Papiers vitraux [papjē vitrå]. Se Vitrauphanier.

Papi'llæ (lat., små vårtor), *anat. P. circumvallātæ.* Se Smak, sp. 3, och Tungan, sp. 313. — *P. filiformes* och *P. foliatæ.* Se Tungan, sp. 312, 315. — *P. fungiformes.* Se Smak, sp. 3, och Tungan, sp. 312. — *P. gustatoriæ.* Se Tungan, sp. 312. — *P. operariæ.* Se Tungan, sp. 312.

Papini, Giovanni, italiensk författare, f. 9 jan. 1881 i Florens, skaffade sig på egen hand under många svårigheter rätt stora kunskaper i litteratur, filosofi och historia, vardt småningom den ledande i en grupp ungdomar i Florens, hvilka uppsatte tidskriften ''Leonardo'' (1903—07), som P. redigerade. Efter att på ett tidigt stadium lidelsefullt ha omfattat och till och med stegrat Schopenhauers pessimism övergick P. till pragmatismen och riktade i *Crepusculo dei filosofi* (1906, med företal af William James) hetsiga angrepp mot Kant, Hegel, Schopenhauer, Comte, Spencer och Nietzsche; i *Sul pragmatismo* (1913) samlade han uppsatser ur tidskriften. *Un uomo finito* (1912; ''En färdig man'', 1924) är en våldsam, högspänd självbiografisk skildring. 1908 öfvertog han redaktörskapet af tidskriften ''La voce'', och 1913—15 var han medutgifvare af den futuristiska ''Lacerba''. 1915 utgaf han *Cento pagine di poesia*, 1917 *Opera prima* och 1918 *Giorni di festa*, alla lyriska. Hans filosofiska utveckling förde honom till studiet af de religiösa problemen och till katolicismen. I *Storia di Cristo* (1921), som väckte det största uppseende och vunnit en kolossal spridning, återger han med eldig tro i ett självständigt diktverk Nya testamentets skildring af Jesu lif. Af hans många öfriga skrifter kunna nämnas de vittra *Tragico quotidiano* (1906), *Il pilota cieco* (1907), *Memoria d'Iddio* (1911) och *Buffonato* (1914), den filosofiska *Altra metà* och de polemiska *24 cervelli* (1912), *Maschilità* (1915), *Stroncature* (1916), *Polemiche religiose* (1918), *Testimonianze* (s. å.), *Europa occidentale contro le Mitteleuropa* (s. å.), *Chiudiamo le scuole* 1918) samt *L'uomo Carducci* (1919). Se arbeten om P. af E. Palmieri (1918) och M. Puccini (1920) samt J. Landquist i ''Vår tid'' VIII (1923). R—n B.

Paponviken. Se Östersjön, sp. 263.

Papp, en pappersartad produkt, tjockare och styfvare än papper, i regel 0,5—1,5 mm., undantagsvis ända till 10 mm. i tjocklek. Papp tillverkas antingen genom anbringande af så stor mängd pappersmassa på formduken, att efter vattnets afrinnande ett fiberlager af önskad tjocklek erhålles (*formad* papp), eller sålunda, att flera massalager, motsvarande vanlig papperstjocklek, formas och i ännu fuktigt tillstånd läggas på hvarandra och sammanpressas (*guskad* papp), eller förenas slutligen lager af färdigt papper i ark eller lång bana genom lämpligt bindemedel (*limmad* eller *klistrad* papp). Formad papp eger ringa styrka, har ojämn tjocklek och rå yta, men är billig i tillverkning. Den framställes visserligen äfven i pappersmaskin, t. ex. i *Fällners* med plan formduk, men i följd af dess sämre kvalitet samt vissa tillverkningssvårigheter, förskildt urvattningen af det tjocka massalagret före sammanpressningen, tillverkas största delen af den i handeln förekommande pappen enligt någon af de senare metoderna. Som råmaterial användes ofta mindervärdiga fiberämnen, såsom ylle- och sidenlump, torffiber, gammalt papper, grofva tåg och säckar af lin eller hampa (till stark papp), sämre cellulosa, slipmassa, halm, läderaffall m. m. Ofta öfverdrages ett mindervärdigt material med ett massalager af bättre beskaffenhet. Fyllnadsämnen (stundom ända till 25 proc.) spela en viktig roll inom denna tillverkning. Metoden att sammanguska 2 eller flera tunna massalager af olika färg eller fiberart till ett enda tjockare tillämpas äfven för vanligt papper (*duplex-, triplexpapper* etc.), hvilket visar, att en skarp gräns mellan papp och papper saknas. Guskad papp tillverkas antingen för hand eller i maskiner (papp i ''långa banor''), i senare fallet såväl på plana som cylindriska formdukar, de senare af flera skäl lämpligare. Maskiner med ända till 10 à 12 eller ännu flera cylindrar förekomma, vanligen anordnade i grupper antingen i samma eller olika nivå, hvarje cylinder med sin guskvals, så att lager på lager afguskas på de ändlösa guskfiltarna. Våtpressarnas och torkcylindrarnas antal måste vara betydligt större än vid pappersmaskiner, de förras ända till 15 à 20, de senares till 50 st. Om pappen redan i vått tillstånd skäres i bitar eller ark, sker torkningen af dessa i varm luft, vanligen i torktorn. Därpå följer glättning i kalander samt hoprullning eller sönderskärning af banan. På detta sätt tillverkas *förhydnings-*(vägg-, spänn-)*papp, mattpapp* (grålumpspapp), *kartongpapp, asfalt-*(tak-)*papp* m. fl. Den sistnämnda indränkes med varm asfalttjära (lösning af asfaltbeck i tjärolja), väl renad från fasta partiklar, så att vätskan väl intränger i pappen, hvars yta däraf blir mottagligare för den slutliga tjärbestrykningen. *Elfenbenspapp* framställes genom ytans bestrykning med en massa af gips i limlösning, därpå slipning, impregnering i limvatten och slutligen glättning och kraftig pressning. *Glanspapp* tillverkas genom pappens öfverdragning med stärkelseklister eller vaxsåpa samt glättning i friktionskalander eller med glättsten. För vissa ändamål belägges ytan vid guskningen med ett lager af finare eller långfibrigare massa (för glatthet eller seghet), t. ex. till jacquardkort. Bästa pappsorter tillverkas genom limning. Hit räknas Bristolpapp, bättre kartongpapp, spelkortpapp, presspapp m. fl. G. S—n.

Pappatacifeber, en sjukdom, som uppträder sommartid i Dalmatien, Hercegovina och angränsande kustländer vid Adriatiska hafvet. Den karakteriseras af feber, som varar omkr. 3 dagar, hvarefter följer några dagars stor kraftnedsättning. Sjukdomen är godartad; endast få dödsfall ha iakttagits. Smittämnet är ultramikroskopiskt, öfverföres från sjuka till friska personer genom stick af en till tvåvingarna hörande insekt, *Phlebotomus pappatacii*, sedan det under omkr. en vecka genomgått utveckling i insektkroppen. Sjukdomen torde vara identisk med den på Malta samt äfven i norra Afrika, på Corsica, i Italien, Portugal och Arabien förekommande phlebotomusfebern, möjligen äfven med ''tredagarsfeber'', ''Canariefeber'', ''Shanghaifeber'', ''Chitralfeber'', ''sjudagarsfeber'' m. fl. Denguefeber (se d. o., äfven i Suppl.) och pappatacifeber torde vara skilda sjukdomar. Vid den förra förekommer i slutstadiet ett hudut-

slag, som ej förekommer vid pappatacifebern. Se Muir och Ritchie, ”Manual of bacteriology” (1919). G. Wrgn.

*Pappenheim, M. Af hans *Handbuch des seerechts* utkom del II 1918.

*Papper. En sakrik framställning af den svenska pappersindustrien från äldsta tid till våra dagar utgör Svenska pappersbruksföreningens ståtliga tjugufemårsskrift ”Molæ chartariæ suecanæ” (2 bd, 1923).

*Papperitz, F. G., dog 26 febr. 1918 i München.

Pappersblomma, *bot.* Se Xeranthemum.

Pappersmasseförbundet. Se Svenska arbetsgifvareföreningen, sp. 957.

*Pappersmynt har i förut oanad utsträckning kommit till användning, under och efter Världskriget, efter hvars utbrott (1914) guldmyntfot (se art. Myntfot och Myntsystem i hufvudarb.) upprätthölls endast i Nord-Amerikas förenta stater och Japan, äfven där under en tid endast med vissa inskränkningar. Depreciation af pappersmyntet med alla däraf följande skadliga verkningar inträdde i samtliga länder och fortgick till fullständig värdelöshet i Ryssland och Tyskland. Återställandet af ett ordnadt penningväsen inom hvarje land för sig och återgång till guldmyntfoten med guldet som internationell basis utgör ett af de viktigaste efterkrigsproblemen, vid hvars lösning Sverige kommit att inta ett bemärkt försteg. Den svenska kronan, som i början af 1920, då riksbankens sedlar alltjämt praktiskt taget betraktades som och åter lagligen gjordes oinlösliga, sjunkit omkring 40 proc. under guldvärdet, återställdes, efter stränga kreditrestriktioner och ett starkt prisfall, till pari redan mot slutet af 1922 och har med ringa afvikelser därefter bibehållit guldpariteten. Fr. o. m. 1 april 1924 återinfördes guldmyntfot, dock med förbehåll mot fri guldinförsel. Fr. o. m. 1 maj 1925 återställdes guldmyntfoten i England, hvarmed signalen anses gifven till liknande återgång i flera andra länder. Där landsmyntet alltjämt noteras anmärkningsvärdt under pari, t. ex. i Norge, Danmark och Frankrike, försökes en stabilisering af gällande kurs, hvarvid själfva stabiliserandet väntas medföra en något höjd kursnivå. En myntrealisation (se d. o.) vid den sålunda stabiliserade kursen betraktas som en därefter nära till hands liggande och rationell åtgärd, men en sådan synes af flera skäl möta motstånd i den inre politiken inom resp. länder, liksom det hittills icke lyckats åstadkomma internationell samverkan för stabilisering af guldets värde. E. F. K. S—n.

Pappersvikt, *idrottst.* Se Vikt 2, sp. 413.

Papu'a, australiskt territorium på Nya Guinea. Se Nya Guinea 2, äfven i Suppl.

Papyrologi (af grek. *papȳros*, papyrus, och *lo'gos*, lära), vetenskapen om papyrer (se Papyrus).

*Papyrus (sp. 10). Om *papyrus holmiensis* se vidare Alkemi. Suppl. — Litt.: W. Schubart, ”Einführung in die papyruskunde” (1918), ett arbete af stor vikt. Se K. Thunell, ”Sitologen-papyri aus dem Berliner museum” (akad. afh. 1924).

Papyrus, pappersbruk, sulfitmasse- och kromofabrik, i Mölndals stad, Göteborgs och Bohus län, tillhöriga A.-b. Papyrus (akt. kap. 5 mill. kr.), grundl. 1895, är ett af de största svenska pappersbruken med 11 pappersmaskiner, omkr. 1,000 arb. och en tillverkning af omkr. 21 mill. kg. papper (1923). O. Sjn.

*Paracelsus ansåg i motsats till alkemisterna, att kemiens högsta uppgift icke var att göra guld, utan att framställa läkemedel, och han blef därigenom grundläggare af den iatrokemiska riktningen inom kemien. Jfr Iatrokemi. Suppl. Se äfven F. Strunz, ”Parazelsus” (1924). K. A. V—g.

Paraconus, *zool.* Se Tänderna, sp. 751.

Paradiset och perin (*Paradise and the peri*), berättande dikt af Thomas Moore (se denne, sp. 1048), tonsatt som konsertoratorium af Rob. Schumann (se denne, sp. 1222).

Paradysenteribaci'ller (af grek. *para'*, bredvid). Se Bakteriologi. Suppl., sp. 429.

*Paraffiner, *kem.* Handelsvaran *paraffin* framställes dels genom afkylning af de vid hög temperatur kokande fraktionerna ur vissa bergoljor, dels ur skiffertjäroljor och brunkolstjäroljor. — *Paraffinolja* är icke en blandning af paraffin och svårflyktiga kolväten, utan utgöres af sådana svårflyktiga och tjockflytande kolväten (ur bergolja, skiffer- och brunkolstjära etc.), som icke stelna vid låg temperatur. Jfr Brunkolstjära. Suppl., sp. 863, 864. K. A. V—g.

Paraffinmassa, Paraffinoljor, *kem. tekn.* Se Brunkolstjära. Suppl., sp. 863—864.

Paragnejs. Se Gnejs. Suppl.

*Paragon. — Äfven benämning på paraplyställningar med rännformiga spröt; *boktr.*, eng. [uttal: pä'rägen], benämning på en sorts i detaljhandeln allmänt använda kassakontrollblock, i regel innehållande 50 duplikatnotor. Blocken tryckas och kontrollnumreras automatiskt i maskiner, som tillverkas uteslutande för en brittisk firma med filialer öfver hela världen. Sedan 1901 drifves tillverkningen för Sverige af Centraltryckeriet i Stockholm, som i en särskild afdelning, Paragon, specialiserat sig på automatisk framställning af själfkopieformulär.

*Paraguay beräknades 1917 ha 1 mill. inv. jämte 50,000 chaco-indianer, men siffrorna äro troligen för höga. På senare år ha petroleumfynd gjorts i P., liksom man fått bättre kännedom om de stora mangan- och kopparfyndigheterna. Exporten af quebrachoextrakt och oranger har ökats. Lugnare förhållanden ha inträdt. Efter E. Schaerer följde som presidenter 1916 Manuel Franco och 1920 Manuel Gondra samt från 1924 Eligio Ayala (ämbetstid till 1 april 1928). Under Världskriget var P. neutralt; det inträdde 1920 i Nationernas förbund. O. Sjn.

Försvarsväsendet. *Armén* består numera af 6 bat. inf., 6 skv. kav., 6 batt. fältart., 5 kulspruteafd. samt ingenjör- och andra trupper, tills. 100 officerare och omkr. 2,500 man. Nationalgardet, som består af alla vapenföra män, inkallas vid mobilisering. Rekryteringen grundar sig eg. på allmän värnplikt med 2 års tjänstgöring, men lagen härom tillämpas icke så noga. Inf. har mausergevär och art. moderna (tyska) pjäser. — *Marinen* har 3 små (den största deplacement är 200 ton) kanonbåtar med modern bestyckning, 2 avisoångare och 2 transportfartyg. H. J—dt.

*Parakasein, rad 5. Kaseinets andra spjälkningsprodukt benämnes vassleägghvita.

Parakolerabacillen (af grek. *para'*, bredvid). Se Bakteriologi. Suppl., sp. 429.

Parakrasse, *bot.* Se Spilanthes.

***Parakusi.** Se Öronsjukdomar, sp. 172.

***Parallellism.** — 6. Se Konvergens. Suppl., sp. 1161. — 7. *Psyk.*, dets. som *parallellteori* (se d. o. 3).

***Parallellrörelse.** — 2. *Mek.* Se Translation.

Paramēterförhållande l. Axelförhållande, *miner.* Se Kristallografi, sp. 1333.

Paraplyante'nn, en radioantenn, där antenntrådarna äro ordnade likt metallspröten i ett paraply. Antennen uppbäres af en enda mast (''paraplykäppen''). Vid större paraplyantenner fortsättas antenntrådarna ned till marken af stagtrådar, från hvilka de äro väl isolerade. Nedledningstrådarna från antennen till radiostationen utgå från antennens centrum. Paraplyantennen har fördelen att med ett relativt litet antal antenntrådar besitta stor kapacitet, hvartill kommer, att den för sitt upphärande kräfver endast en enda mast, som dessutom blir fullt symmetriskt belastad. Däremot har den mindre strålningsförmåga än exempelvis en T-antenn, beroende därpå, att strålningarna från de olika antenntrådarna i viss mån motverka hvarandra. Paraplyantennen har spelat en ej oväsentlig roll, äfven för stora radiostationer, ehuru den där numera ersatts med effektivare antennkonstruktioner. Sin största betydelse har den f. n. som antenn vid farbara (t. ex. militära) radiostationer, emedan den är enkel att uppsätta och demontera. Göteborgs kuststation vid Nya varfvet är exempel på en fast radiostation med paraplyantenn. E. Mgrn.

Parasceve [-ſēve], grek. *paraskeuē* (eg. förberedelse), dagen före sabbaten hos judarna (så benämnd, emedan sabbatsdagens föda då tillreddes); långfredagen (enl. katolska liturgien).

Parasitologi (af *parasit*, se d. o., och *lo'gos*, lära), *biol.*, läran om växter och djur, hvilka lefva som parasiter.

Parasitär, som har egenskapen att vara parasit. Om parasitära (patogena) bakterier se Bakteriologi, sp. 710 ff.

Parasollgran, *bot.* Se Sciadopitys.

Paraste'rnum, *zool.* Se Abdominalsternum. Suppl.

Paravān, eng. *paravane* (af grek. *para'*, vid sidan af, och eng. *vane*, vinge), en under Världskriget af dåv. löjtnanten i engelska flottan, numera kaptenen i reserven Ch. D. Burney (f. 1888) uppfunnen anordning, afsedd att skydda såväl örlogs- som handelsfartyg mot förankrade sjöminor. På hvardera sidan af fartyget bogseras medelst en omkr. 50 m. lång ståltross en torpedliknande drake, så konstruerad, att den vid fartygets framfart skär ut från fartygssidan och dessutom håller sig på ett inställbart, på förhand bestämdt djup under vattenytan. Bogsertrossarna fästas så långt föröfver i fartyget som möjligt — i allmänhet i skärningspunkten mellan perpendikeln genom fartygets förstäf och kölsvinen — och lika djupt under vattenytan som fartygets största djupgående. Då fartyget rör sig föröfver, skära paravanerna på grund af sin konstruktion ut från fartyget och bilda på så sätt ett kilformigt ''svep'' med spetsen i fartygets förstäf. Om anträffad mina ligger på ett djup under vattenytan, som understiger fartygets djupgående, gripes minans förankringstross af paravantrossen, och minan stötes åt sidan. Därvid kommer minans förankringstross att glida utefter den tross, hvarmed paravanen bogseras, tills den når paravanen själf. Där skäres den af medelst en afbitaranordning, hvarefter minan på grund af sin inneboende flytkraft stiger till vattenytan, där den oskadliggöres eller lämnas åt sitt öde. Då minan kommer upp i vattenytan, desarmeras den i regel automatiskt och blir, om desarmeringsanordningen funktionerar, ofarlig. Under Världskrigets senare skeden torde så godt som alla ententemakternas öfvervattensörlogsfartyg och ett synnerligen stort antal handelsfartyg ha varit försedda med paravan. Slagskeppsparavaner kunna bogseras med fart upp till något öfver 20, kryssar- och jagarparavaner upp till 28 och handelsfartygsparavaner med i allmänhet högst 16 knop. Paravanens utsättande och hemtagning gå synnerligen snabbt, och dess användning nedsätter endast högst obetydligt det bogserande fartygets fart. Utom dessa ''skyddsparavaner'' i egentlig mening används numera äfven ett paravansystem, som bogseras *akterut* af mycket snabbgående fartyg, t. ex. jagare, och hvilket, liksom ett vanligt minsvep, sveper en ofarlig ränna för *efterföljande* fartyg. Denna typ skyddar dock ej det bogserande fartyget själft. Dess företräde framför det vanliga minsvepet ligger däri, att den kan bogseras med synnerligen hög fart, hvilket synes vara af största vikt. N. A—r.

Paraxylol [-ål], *kem.* Se Xylol.

***Par Bricole.** Anförare för dess sångkör i Stockholm är sedan 1916 O. T. Sandberg (se denne).

Pardanser, runddanser parvis, utföras af obestämdt antal par efter hvarandra i en ring, hvars rörelseriktning är motsols. Jfr Dans, sp. 1312 och 1317.

Pardessus de viole [pardøsy' də viå'l]. Se Viola, sp. 746.

***Pardo Bazán,** E., dog 19 maj 1921 i Madrid. Hon var äfven professor vid Madriduniversitetet och ord. föreläsare i ''Ateneo''. Ad. H—n.

***Pardo de Figueroa,** M., skref under märket Doctor (ej Docteor) Thebussem.

Pardubice [-bi'tse], stad. Se Pardubitz.

***Pardue university.** Se Lafayette äfven i Suppl.

Pareiasāu'ria, *paleont.* Se Trias-systemet.

Parenterāl digestiōn (af grek. *para'*, bredvid, och *e'nteron*, tarm) sker i kroppen efter subkutan eller intravenös injektion af ägghvitämnen, utan att magtarmkanalen används för ändamålet. G. Wrgn.

***Parenzo** tillhör nu Italien.

Parfait [-fā], fr. (''fullkomlig''), *kokk.*, glasspudding, som bekvämt framställes därigenom, att kräm blandningen direkt utan föregående frysning slås i den form, hvarifrån den sedan efter frysningen skall uppstjälpas.

***Pargas** (fi. *Parainen*) hör nu till Borgå (svenska) stift. 9,580 inv. (1923). I socknen ligger Pargas kalkbergs a.-b., bildadt 1898, med ett aktiekapital af 35 mill. mk (1920), som har inrättat 2 ringugnar för kalkbränning (med årlig produktion af 250,000 ton kalksten, 40,000 ton osläckt kalk) samt 2 moderna cementugnar (med årlig pro-

duktion af omkr. 800,000 fat cement). Kalkstensfyndigheten är mycket stor, och brytningen drifves i öppet dagbrott. Omkr. 1,000 arb. O. B—n.

*Parietales, *bot.* Till denna serie föres äfven fam. *Droseraceæ* af Wettstein.

*Parikkala. Sedan Simpele socken afskilts, är P:s areal 721 kvkm. 15,492 inv. (1923). P. hör till Viborgs stift. O. B—n.

*Paris, *bot.* *P. quadrifolia* har äfven namnet fyrling.

*Paris hade 2,906,472 inv. 1921. Medräknas hela det öfriga dep. Seine, eg. en rad förstäder till P., af hvilka 7 hade öfver 50,000 inv. hvar och 11 mellan 25,000 och 50,000 inv. hvar, var befolkningen s. å. 4,411,691 pers. Efter Världskrigets slut påbörjades 1919 det redan förut planerade nedbrytandet af enceinten i anslutning till en storartad plan, enligt hvilken P. skall omges med en yttre krans af bulevarder med omkr. 50 km. längd. Det sålunda vunna området är afsedt att användas till privata byggnadstomter, trädgårdar, lekplatser, flygfält rundt P., utställningspalats för jordbruk och hästar, en ”universitetsstad”, s. om P., i närheten af Parc-de-Montsouris, hufvudsakligen för studenternas bekvämlighet m. m. — (Sp. 72) Bland mängden nytillkomna statyer och monument märkas: kemisten M. Berthelot (af R. de Saint-Marceaux) 1911 framför Collège de France; F. Coppée, bronsstaty (af A. de Chastenet) 1910 vid Boulevard des invalides; E. Frémiet (af H. Greber) 1924 i Jardin des plantes; grefvinnan de Ségur (af J. Boucher) 1910, P. Verlaine (af R. de Niederhausern) 1911 och författaren L. Ratisbonne (af Ceribelli och Soldi) 1912, alla 3 i Luxembourgträdgården; V. Hugo på Guernsey, marmor (af A. Rodin) 1909 samt Monument du génie latin (af J. Magrou och B. Duquesne) 1921, båda i Palais royals trädgård; É. Zola (af C. Meunier och A. Charpentier), rest 1924 i hörnet af Avenue Émile Zola och Rue Violet; ”Belgiska monumentet” (*Le monument de la reconnaissance belge*, af R. Foucard och I. de Rudder) 1923, på Place de l'Alma, ett uttryck för Belgiens tack till Frankrike från Världskriget; V. Sardou, på Place de la Madeleine (af Bartholomé) 1924; ett monument öfver de amerikanske frivillige i Frankrike under Världskriget (af V. Lesage, Ch. Miltgen och J. Boucher), aftäckt 4 juli 1924 på Place des États-Unis; Marguerite Boucicaut, hustru till grundläggaren af Bon Marché, och baronessan Hirsch, båda donatorer till staden P., på Square Boucicaut, nära Bon Marché (af Moreau-Vauthier) 1914; ”Le mur”, ett monument öfver revolutionernas offer (af den sistnämnde) på Square Gambetta 1909; samt monument öfver Edith Cavell (af Denys Puech), på östra väggen af Musée du Jeu de paume; öfver Jules Ferry (af G. Michel 1910), öfver Waldeck-Rousseau (af L. Marqueste s. å.) och öfver ”Staden P. 1914—18”, ett monument öfver parisarnas mod under Världskriget (af Bartholomé) 1921 på Place du Carrousel, de 4 sistnämnda i Tuileriesträdgården. Under Triumfbågens hvalf ligger den okände soldatens graf (*Le tombeau du soldat inconnu*; se Okände soldaten. Suppl.), sedan 11 nov. 1920, tvåårsdagen af vapenstilleståndet, och öfver denna tändes hvarje afton sedan 11 nov. 1923 en minneslåga (*La flamme du souvenir*), som vårdas af en representant för vissa korporationer.

(Sp. 73) Hela Champ de Mars är nu en park (*Parc du Champ de Mars*) med nyanlagda bostadskvarter längs båda långsidorna, som flankeras af breda alléer. (Sp. 76) Den 100 m. långa, 50 m. breda, med en 60 m. hög kupol och ett 94 m. högt fyrkantigt klocktorn försedda *Basilique du Sacré-Cœur* blef färdig 1914, invigdes 16 okt. 1919 och har kostat öfver 60 mill. frcs, till största delen samlade genom enskilda subskriptioner. Synagogornas antal är nu 5. (Sp. 77) 1922—24 uppfördes strax v. om Jardin des plantes en moské, den första i Frankrike, i spansk-morisk stil från 14:e årh., efter mönstret af Medrese Bu Anania, i Fes. Svenska församlingen heter nu officiellt Svenska Sofiaförsamlingen i P. I dess kyrka, vid Rue Guyot, verkade under Världskriget ett svenskt krigssjukhus, där omkr. 250 sårade franska soldater åtnjutit vård. Svenska beskickningens hotell (58 Avenue Marceau) utvidgades 1923 genom inköp af ett angränsande hus (25 Rue de Bassano), hvari äfven Svenska handelskammaren i P. har sina lokaler. Om det af Napoleon I rifna Tempeltornet se d. o. med figur. Bland i hufvudarbetet ej nämnda byggnader märkas Palais de la légion d'honneur, vid Quai d'Orsay, byggdt 1782—86 af P. Rousseau, sedan 1804 i Hederslegionens ego, brändt af kommunarderna 1871, senare återuppbyggdt genom nationalsubskription, samt Palais de glace, nära Rond point i Champs-Élysées. — (Sp. 78) Théâtre Réjane heter nu Th. de Paris. Vaudevilleteatern upphörde 1925 för att lämna rum åt en biograf. Bland ej förut nämnda teatrar märkas: Th. Antoine, Athénée, Th. Marigny, Th. Fémina, Th. Mogador, Th. du Vieux-Colombier, Atelier, Th. libre och L'oeuvre. — (Sp. 78) Antalet i P. bosatta utlänningar har procentuellt och absolut betydligt ökats från 1911 och var 233,840 år 1921, hvaraf 169,527 i P. och 64,313 i *la banlieue*, tillhörande 72 olika nationaliteter (2,245 svenskar, 2,191 norrmän, 1,607 danskar och 280 finländare). Anmärkningsvärdt stort var antalet ryssar (23,522 pers. s. å.). — (Sp. 79) Vattenförbrukningen har ökats till 1,035,483 kbm. per dag. — P:s inkomster voro $3{,}501_{,11}$ mill. frcs och dess utgifter $3{,}061_{,61}$ mill. frcs 1920. (Sp. 80) Stadens skuld var $4{,}777_{,13}$ mill. frcs, hvaraf $1_{,34}$ mill. frcs diverse annuiteter. *Métro* hade $84_{,6}$ km. och den underjordiska banan *Nord—sud* 16 km. längd 1921; på båda befordrades tills. 656 mill. pers. 1920. (Sp. 81) Förutom i hufvuduppl. nämnda hufvudstationer för järnvägarna finns *Gare de Paris-Denfert*, på vänstra sidan, för tåg till Sceaux och Limours, mellan Boulevard S:t-Jacques och Avenue du Parc-de-Montsouris. *Gare du Quai d'Austerlitz* heter äfven *Gare d'Orléans* och *Gare de l'Est* äfven *Gare de Strasbourg*. Antalet järnvägsresande har vuxit ofantligt sedan 1912 och var $124_{,56}$ mill. anlända och $123_{,65}$ mill. afresta 1920. (Sp. 82) Antalet barn i småbarnsskolor utan religionsundervisning har ansenligt minskats — till 32,115 år 1920—21, liksom i de 208 goss- och 218 flickfolkskolorna (tills. 155,711 lärj. s. å.), men däremot ökats i de privata folkskolorna utan religionsundervisning (*écoles primaires privées laïques*). 1922 godkändes af franska regeringen upprättan-

det af ett institut för skandinaviska studier vid universitetet i P. I slutet af 1924 invigdes en på initiativ af Nationernas förbund upprättad högskola för internationella studier med särskild uppgift att utbilda blifvande diplomater. — (Sp. 83) Nya eller i hufvuduppl. ej nämnda museer och samlingar äro bl. a. *Musée des collections historiques de la préfecture de P.* (i Palais de justice); *M. commercial de l'office colonial* (i Palais royal); *M. de la guerre* (med bibliotek, upprättadt 1921 med stöd af donation af M. Leblanc); *M. d'hygiène de la ville de P.*; *M. de l'industrie du bois* (i Bois de Vincennes); *M. Adam Mickiewicz* i förening med polskt bibliotek, vid Quai d'Orléans; *M. minéralogique et géologique* (i École supérieure des mines); *M. de l'Opéra* (i Stora operan); *M. pédagogique* (*Office de l'enseignement public*) med stort bibliotek; *M. Rodin*; *M. social* m. fl. — (Sp. 84) Bland senare utställningar märkes den internationella konstindustriutställningen på bägge stränderna af Seine, mellan Invalidhotellet och Alexanderbron (*Exposition internationale des arts décoratifs et industriels modernes*) april—okt. 1925, hvari äfven Sverige officiellt deltager. Till handelns fromma har sedan maj 1917 hållits en årlig mässa i P., öppen endast för utställare från Frankrike och dess kolonier. Mässtiden har sedan 1921 varit 10—25 maj och utställarantalet mellan 4,000 och 5,000. Urspr. afsedd att betjäna storhandeln, har den alltmer riktat sig mot detaljhandeln. I det n. v. om P. belägna Colombes (32,271 inv. 1921) finns ett för 8:e olympiaden 1924 uppfördt stadion med plats för 60,000 åskådare. — Bland nyare litt. om P. märkas: ”P. et ses environs” (Librairie Larousse, under utgifn. sedan 1925) och ”P. et ses environs” (i serien ”Guides bleus”, 1921). E. A—t.

(Sp. 88) P:s *befästningar*. Lägerfästningen P. var under Världskrigets första veckor icke i stånd att motstå ett kraftigt anfall. Forten voro icke armerade, ett stort antal batterier och infanteristödjepunkter i dessas mellanrum knappast påbörjade, förbindelserna bristfälliga, det stora flertalet af fästningens omkr. 3,000 artilleripjäser föråldradt och garnisonen, omkr. 100,000 man territorialtrupper, otillräcklig och oöfvad. Först sedan general Gallieni 26 aug. 1914 förordnats till militärguvernör, vidtog ett energiskt arbete med P:s försättande i försvarstillstånd. Tillika förstärktes på Gallienis enträgna anhållan garnisonen med 6:e armén, omkr. 60,000 man, och 1 reservfördelning, omkr. 16,000 man. Staden blef dock denna gång ej utsatt för någon belägring. L. W:son M.

Historia. P. blef under Världskriget aldrig föremål för någon anfallsoperation från tyskarnas sida. Den stora lägerfästningen P. kom dock som utgångspunkt och flankstöd för franska motoffensiven i sept. 1914 vid Marne att utöfva ett icke ringa inflytande på krigshändelserna (se Världskriget, sp. 164—166). Endast en gång kommo tyska arméerna P. så nära, att det ansågs hotadt, hvilket föranledde, att regeringens säte förlades till Bordeaux, nämligen omedelbart före 1:a slaget vid Marne, då 1:a tyska arméns yttersta högra flygel 9 sept. 1914 nådde Meaux, 35 km. n. n. ö. om P. Sedan tyskarna den 9 anträdt återtåget mot Aisne, förlades operationerna på längre afstånd från P. ända till i juli 1918 under 2:a slaget vid Marne, då 7:e tyska armén (v. Boehn) med sin högra flygel nådde linjen La Ferté-Milon—Château Thierry omkr. 70 km. n. ö. om P. Redan dessförinnan hade tyskarna vid Crépy-en-Laonnois, s. ö. om La Fère, 120 km. n. ö. om P., uppställt 3 långskjutande (21 cm.) kanoner, som 13 april 1918 öppnade eld mot staden. Visserligen tystades snart 2 kanoner, men den återstående (som sedan uppborrades till 24 cm. kaliber) fortsatte med beskjutningen ända till 8 aug. s. å. Antalet projektiler, som nådde P. och dess banlieue, uppgick till 303. Af inv. dödades 250 och sårades 678, hvarjämte stor materiell skada anställdes. Bl. a. skadades svårt kyrkan S:t Gervais långfredagen 1918, hvarvid 75 personer dödades och 90 sårades. Dessutom var P. från 30 aug. 1914 till 16 sept. 1918, dock med tidtals långa uppehåll, utsatt för luftanfall, sammanlagdt 42, till allra största delen utförda med flygplan, endast 2 ggr med luftskepp (Zeppelinare). Därunder nedkastades omkr. 300 bomber inom den egentliga stadens område. 265 personer dödades, och 603 sårades. Den materiella skadan uppskattades till omkr. 30 mill. frcs. Bl. a. skadades krigsministeriets byggnad och myntverket. *Luftförsvaret* var först mycket bristfälligt. Som luftvärnspjäser användes provisoriskt apterade fältkanoner med mycket ringa verkan. Större effekt hade, sedan luftbevakningen ordnats, jaktflygplanen, särskildt mot Zeppelinarna, men sedan de tyska luftanfallen efter 11 maj 1915 förlagts till natten, inskränktes jaktplanens verksamhet i hög grad. Man återgick då till luftvärnsartilleriet, med för ändamålet särskildt konstruerade pjäser af 7,5—10,5 cm. kaliber. Slutligen (1918) voro följande luftvärnsformationer och anstalter i verksamhet: 57 batterier, om 2—4—6 kanoner, grupperade i flera linjer innanför hvarandra inom en cirkel med omkr. 30 km. radie, ett mindre antal mobila luftvärnsbatterier, ett stort antal automatiska snabbeldspjäser af liten kaliber, luftvärnskulsprutor uppställda på de viktigaste byggnaderna (bl. a. på Eiffeltornets plattformer), ett antal jaktflygafdelningar för spaning och anfall utanför luftvärnsartilleriets eldområde, luftstängsel af förankrade ballonger, lokala skyddsanordningar — såsom skyddsrum för befolkningen, åtgärder för eldsläckning och för skadades hjälp, maskeringsanordningar (camouflage), sandsäcksbeklädnad på vissa byggnader och alarmeringsanordningar m. m. — samt ett väl organiseradt luftbevakningsväsen, hufvudsakligen bestående af luftbevakningsstationer (med lyssnarapparater och telefonförbindelser), dels i frontlinjen, dels närmare P. Genom alla dessa anordningar hindrades under sista krigsåret, då flyganfallen voro talrikast, 90 proc. af de bombarderingsplan, som tyskarna sände mot P., att fullfölja sin uppgift. I sept. 1918 upphörde anfallen alldeles. — I P. hölls 1919—20 den fredskonferens, hvars resultat blef fredstraktaterna efter Världskriget. Efter fredssluten har i P. hållits en mängd konferenser mellan statsmän från de i kriget allierade staterna. H. J—dt.

***Parise**, Erik. Hans nationalitet är outredd. Se O. Granberg, ”Palbitzki och drottning Kristinas kröningsmedalj” (i ”Hvar 8 dag”, XXV, 1924).

***Pariserblått.** Se äfven pl. II till art. Spektralanalys och Spektrum.

Pariserlif (*La vie parisienne*), munter operett af Offenbach till text af Meilhac och Halévy, uppf. i Stockholm f. g. 1868.

Pariset [-risä], Georges, fransk historiker, f. 8 juli 1865 i Audincourt, dep. Doubs, var 1891—1919 professor i nyare tidens historia i Nancy och är sedan 1919 professor i Strassburg. Bland hans skrifter må nämnas *La réforme en Allemagne au XVI:e siècle* (1893), *L'état et les églises en France* (1897) och det värdefulla sammanfattande arbetet ''La Convention, le Directoire, le Consulat et l'Empire'' (dlr II—III i det af E. Lavisse utgifna samlingsverket ''L'histoire de France contemporaine'', 1920—21).

Parish [pä'riʃ], eng., socken, namn på den lägsta kyrkliga och civila förvaltningsenheten i England, Skottland och Irland. Om den engelska kyrkosocknen och civila socknen (*civil parish*) se England, sp. 595. Enligt 1894 års *Local government act* ha i England och Wales alla landtsocknar med öfver 300 inv. ett sockenråd (*parish council*) på 5 à 15 medlemmar, utsedda för 3 år på en årligen hållen sockenstämma (*parish meeting*). Mindre socknar kunna, om sockenborna så önska, utse ett råd, eller ock kunna flera socknar förenas under ett och samma sockenråd. I fattigvårdshänseende äro vanligen flera socknar förenade till ett fattigvårdsdistrikt (*poor law union*; jfr Storbritannien, sp. 153). Städernas socknar ha i England ej egna sockenråd, medan däremot i Skottland sockenråd förekomma i alla socknar; på Irland finnas ej sockenråd. Kyrkosocknens årsstämma kallas *vestry*. V. S—g.

Pariskonventionen. Se Internationella unionen till skydd för den industriella eganderätten.

***Park.** 1. Jfr Trädgårdskonst, sp. 139—141 och fig. 7—10 (engelska parkstilen med ''landskapsträdgårdar''). — I stadsparker ha på senaste årtiondet i Stockholm och efter dess föredöme i större städer landet rundt under somrarna öppnats lekplatser för fattiga småbarn, som där få dagligen njuta friluftslif och leka samt undfägnas under säker tillsyn af särskilda föreståndarinnor, s. k. parktanter.

***Parkano.** Sedan Kihniö socken 1918 afskilts, är P:s areal 990 kvkm. 7,079 inv. (1923). O. B—n.

***Parker,** sir Gilbert, var underhusledamot till 1918 och hade under Världskriget, tills Förenta staterna inträdde i kriget, ledningen af den brittiska propagandan i Amerika. Han upphöjdes 1915 till baronet. Bland P:s senaste arbeten må nämnas krigspropagandaboken *The world in the crucible* (1915) samt *The world for sale* (1916) och *Carnac's folly* (1922).

***Parker,** Horatio W., dog 18 dec. 1919 i New Haven.

***Parkera.** Ordet har fått användning äfven på det civila området i afs. på uppställning af automobiler. Olika parkeringsplatser för visst medgifvet antal bilar har det blifvit nödvändigt att upplåta i större städer.

***Parkhurst,** John Adalbert, är sedan 1919 professor i astronomi vid Yerkes-observatoriet.

Pa'rkijaure, en 19 kvkm. stor sjö, 292 m. ö. h., i Jokkmokks socken, Norrbottens län, midt på sjökedjan Kvikkjokk—Jokkmokk, genomfluten af Lule älf. O. Sjn.

Parklind, *bot.* Se Tilia.

Parkolvon, *bot.* Se Viburnum.

Parktanter. Se Park. Suppl.

***Parlament.** (Sp. 118) Antalet *lords of appeal in ordinary* är numera 6. — Om Irlands nya självstyrelse med egna parlament för Irländska fristaten och för Norra Irland se Irland. Suppl., sp. 675—677. Irländska fristaten representeras ej i riksparlamentets underhus, men Norra Irland har i detta 13 representanter (4 för Belfast, 8 för grefskapen Antrim, Armagh, Dower, Fermanagh and Tyrone och Londonderry samt 1 för Queen's university i Belfast). — (Sp. 119—120) Antalet lorder är omkr. 740, hvaraf omkr. 720 äro medlemmar af öfverhuset (de öfrige ha ej nått myndig ålder). Sedan 1918 ha äfven kvinnor rösträtt till underhuset, dock först från 30 års ålder och om de äro kommunalt röstberättigade. Enligt samma lag tillkommer rösträtt alla myndiga män, som i 6 månader bott i valkretsen eller där innehaft affärslokaler till ett årligt hyresvärde af 10 pd st. Grefskapens ombud äro nu 300, städernas 303, hvartill komma 12 ombud för universiteten, så att sammanlagda antalet underhusledamöter är 615 (däraf 492 för England, 36 för Wales, 74 för Skottland och 13 för Norra Irland). Valbara till underhuset äro numera äfven kvinnor. — Litt.: A. F. Pollard, ''The evolution of parliament'' (1921), och M. MacDonagh, ''The pageant of parliament'' (s. å.). V. S—g.

***Parlamentarism.** Efter de rösträttsutvidgningar, som genomfördes 1921, plägar man tala om en till ''genombrott'' kommen parlamentarism äfven i *Sverige*. Partiställningen i riksdagen har emellertid vållat, att de olika ministärerna, då de ej varit expeditionsministärer, måst röra sig med tämligen lösa partikoalitioner af osäker hållfasthet. — I *Finlands* författning stadgas uttryckligen, att statsrådets medlemmar skola åtnjuta riksdagens förtroende. I praktiken ha de olika ministärerna på grund af partiförhållandena ej sällan utgjort koalitionsregeringar utan pålitlig majoritet i riksdagen. — Om parlamentarismens utveckling i olika länder se K. Staaff, ''Det demokratiska statsskicket'' (2 bd, 1917). V. S—g.

Parlograf. Se Diktafon. Suppl.

***Parlow,** Kathleen, föddes i sept. 1890. Hon konserterade i Stockholm ånyo 1925.

Parmmätare, i Stockholm m. fl. städer förr anställd person för uppmätning af hö i parm (se d. o.).

Parmoor [pä'mōə], Charles Alfred Cripps, lord, engelsk jurist, politiker, f. 3 okt. 1852 i West Ilsley, Berkshire, blef advokat 1877 samt var led. af underhuset 1895—1900, 1901—06 och 1910—14, då tillhörande det konservativa partiet. 1908 erhöll han knightvärdighet (sir Alfred Cripps). Varmt religiös och känd som strängt högkyrklig, utsågs han till kansler och generalvikarie för kyrkoprovinsen York 1900 och till generalvikarie för kyrkoprovinsen Canterbury 1902 (en *vicar-general* är ärkebiskopens ställföreträdare i fråga om utfärdande af äktenskapslicenser, bekräftande af biskopar och besättande af kyrkliga ämbeten). För Canterbury nedlade han detta ämbete 1924. Han blef 1914 ledamot af öfverdomstolen Judicial committee of the Privy council och i samband därmed upphöjd till peer (baron Parmoor). P:s starka fredsvänlighet och lifliga intresse för

sociala frågor förde honom under Världskriget småningom allt närmare arbetarpartiet, och af Ramsay Macdonalds ministär var han (jan.—nov. 1924) medlem som lordpresident. Han var s. å. äfven brittiskt ombud i Nationernas förbunds råd och delegerad vid förbundsförsamlingens möte i Genève. Lord P. har verksamt deltagit i sträfvandena att närma de olika kyrkosamfunden till hvarandra och höll i sept. 1921 vid 11:e allmänna kyrkliga mötet i Stockholm föredrag om kyrkans plikter i den nuvarande krisen. Han deltog i den kongress Internationella föreningen Rädda barnen (se d. o. Suppl.) samtidigt höll i Stockholm och redogjorde i ett föredrag för den internationella hjälporganisation, ''Fight-the-famine council for economic reconstruction'', hvars ordf. han är. V. S—g.

Paro, flod. Se Faro. Suppl.

Parola malm [pa'råla], förut äfven Luolais eller Lill-Luolais malm, i Tavastehus lands- och Hattula kommuner, Tavastehus län, Finland, användes redan under den svenska tiden och fortfarande som öfningsläger för militär. Finländska trupper ha där mönstrats af Gustaf III (1783), Gustaf IV Adolf (1802) samt Alexander I och Alexander II. Vid den sistnämndes besök 1863 utverkade J. V. Snellman förordn. 1 aug. s. å., hvarigenom finskan som officiellt språk likställdes med svenskan. Till erinran om kejsarens besök uppreste Finlands officerskår 1868 ett af A. Fornander modelleradt bronslejon å malmen. O. B—n.

***Paros.** Om den där omnämnda marmorkrönikans verkliga innehåll af tidslängder se Arundel marbles i Suppl.

***Parry,** sir Charles H. H., dog 7 okt. 1918 i London.

Parsec, *astron.* Se Stjärnor, sp. 1437.

Pa'rsifal (jfr Parcival och Bretonska romanerna, sp. 126—127), religiöst festspel (*bühnenweihfestspiel*) af R. Wagner (se denne, sp. 304 och 307—308), uppf. i Stockholm f. g. 1917; hufvudroll däri (tenor).

Parsons [pa'rsns], sir Charles Algernon, yngre son till 3:e earlen af Rosse, engelsk ingenjör, f. 13 juni 1854, har gjort sig bemärkt genom uppfinningar på ångturbinteknikens område (se Ångturbin, sp. 1090—92). Han är verkställande direktör i flera stora industriföretag, bl. a. i Parsons & co. i Heaton vid Newcastle upon Tyne. P. erhöll knightvärdighet 1911.

***Parthenocissus,** *bot.* Äfven af *P. quinquefolia* finns en varietet, *radicantissima*, som fäster sig med häftskifvor på släta ytor och därför ofta odlas till beklädnad af husväggar. G. L—m.

Partialantigener Much, *med.*, på kemisk väg vunna beståndsdelar af tuberkelbaciller, hvilka vid insprutning i kroppen ge upphof till immunkroppar. G. Wrgn.

Partiälförskrifning (del-revers), *jur.*, en särskildt af svenska bruksföretag använd beteckning på af bruket till dess olika borgenärer utfärdade reverser, för hvilka vanligen någon gemensam säkerhet brukes deponerad i taka händer; sålunda ett slags mellanform mellan obligationer och vanliga reverser, dock utan strängt fastslagen innebörd. M. F—r.

Partibiljett. Se Biljett. Suppl.

Partigods, *tullv.* Se Sorteringsgods.

***Partille** afskildes 1 maj 1921 från Landvetter till eget pastorat. 6,579 inv. (1925). Socknens största fabriker äro Jonsereds fabriker (se Jonsered) samt Elektr. a.-b. Ecks stora fabrik för tillv. af elektr. maskiner och apparater. O. Sjn.

Partisekreterare. I samband med det politiska partiväsendets starka tekniskt organisatoriska utveckling ha de större partierna i skilda länder skaffat sig fasta sekretariat med aflönade tjänstemän och biträden af olika slag, åtminstone i det centrala partisekretariatet. Dettas uppgift är då att i första hand ombesörja den inre organisationsverksamheten, förbereda valstrider, genom systematisk insamling af politiskt material underlätta partipolemiken i tal och skrift, utsända propagandabroschyrer, partimeddelanden o. s. v. Ute i de lokala distrikten ombesörjes stundom i mindre skala en liknande verksamhet genom aflönade eller frivilliga krafter. Ledaren af det centrala partisekretariatet kallas utomlands vanl. partisekreterare eller generalsekreterare. Svenska socialdemokratiska partiet använder för denne förtroendeman benämningen partisekreterare, medan han däremot i borgerliga svenska partier kallas ombudsman.

Partita, *mus.* Se Svit.

Partito nazionäle fascista [-faʃi'sta], it., Nationella fascistpartiet. Se Fascism. Suppl.

Partito popolāre italiāno, it., Italienska folkpartiet (se d. o. Suppl.).

***Partsch,** Joseph, blef emeritus 1922. Han utgaf vidare *Aristoteles' buch über das steigen des Nils* (1909), *Die grenzen der menschheit: I. Die antike Oikumene* (1916) m. fl. — 2. Josef P., den föregående son, tysk rättslärd, f. 2 sept. 1882 i Breslau, blef juris doktor där 1905, e. o. professor i Genève 1906 samt ord. professor i Göttingen 1910, i Freiburg im Br. 1911, i Bonn 1920 och i Berlin 1922. P., som jämväl är hedersdoktor i Groningen (sedan 1914) och Rostock (sedan 1919), har utgett en mängd ansedda skrifter, särskildt på de antika rättssystemens områden, däribland *Die schriftformel im römischen provinzialprozesse* (1905), *Die longi temporis praescriptio* (1906), *Griechisches bürgschaftsrecht* I (1909), *Studien zur negotiorum gestio* I (1913) samt åtskilliga bidrag till Heidelbergs vet. akad:s mötesberättelser.
O. Sjn. 2. C. G. Bj.

***Pasadena.** Observatoriet på M:t Wilson eger världens i sin art största instrument för solforskning och stellarastronomi. De största instrumenten äro ett stort solartorn, afsedt för spektrografiska undersökningar af solen, och en 100-tumsreflektor, ett spegelteleskop med $2^1/_2$ m. öppning, särskildt afsedt för direkt stellarfotografi och för analys af stjärnspektra. Dessutom finnas bl. a. ett äldre, något mindre spegelteleskop med 60 tums öppning samt ett mindre solartorn med spektroheliograf. Observatoriets byrå, fysikaliska laboratorium och instrumentverkstäder ligga i P. Staden hade 45,354 inv. 1920. B. L—d.

***Pascal,** J. L., dog 17 maj 1920 i Paris.

Pascarella, Cesare, dialektskald från Rom, f. 1858. Af hans berättelser må nämnas *Le memorie d'uno smemorado.*

***Pasch.** — 3. L. P. d. y. Se S. Strömboms monografi ''Porträttmålaren L. P. d. y.'' (1915).

***Paschen,** F., blef 1920 professor i Bonn. Jfr Fysik. Suppl., sp. 1110.

***Pasek**, J. Chr. En fransk öfv. af hans ”Pamiętniki” utgafs 1922 af Paul Cazin.

***Pašić**, N., var serbisk ministerpresident vid Världskrigets utbrott 1914 och fungerade som sådan äfven under exilen, sedan Serbien eröfrats af centralmakterna. Vid bildandet af den jugoslaviska staten (se Jugo-Slavien. Suppl.) förfäktade P. och hans ”radikala” parti de allserbiska centralistiska synpunkterna. Han blef i dec. 1918 Jugo-Slaviens förste premiärminister, men lämnade redan s. å. plats för Protić. Såsom förste delegerad vid fredskonferensen i Paris intog han en framskjuten plats i de viktiga förhandlingarna om fredsfördragen och den diplomatiska kampen med Italien om Dalmatien. Efter valen till konstituerande nationalförsamlingen i slutet af 1920 trädde P. i början af jan. 1921 i spetsen för en koalitionsministär och genomdref i skarp motsats mot kroater och slovener i juni s. å. antagandet af en författning med utpräglad centralistisk karaktär. Under den följande häftiga kampanjen mot det af Radić (se d. o. Suppl.) ledda kroatiska bondepartiet kvarhöll sig P. vid makten under upprepade rekonstruktioner af sitt kabinett till juli 1924, då den ”demokratiska” ministären Davidović gjorde ett misslyckadt försök till samverkan med kroaterna och slovenerna. Redan i nov. s. å. återtog P. emellertid ministerpresidentposten. Han lät nu upplösa det kroatiska bondepartiet och i jan. 1925 häkta Radić, hvilken genom sina förbindelser med Moskva ådragit sig beskyllningar för landsförräderi, hvarpå nyvalen i febr. 1925 blefvo en betydande framgång för P:s parti. Han har därpå ytterligare ett par gånger rekonstruerat sin ministär. H. B—n.

***Paskill**, *jur.* Se Nidskrift.

***Pass.** Världskriget 1914 ff. och dess efterverkningar ha i alla länder medfört passtvång för inresande. För svensk undersåte må (enl. k. kung. 20 okt. 1916) pass för resa utom riket utfärdas af ministern för utrikes ärendena (diplomatpass och kabinettspass, se nedan), Öfverståthållarämbetet och länsstyrelse äfvensom af magistrat, poliskammare eller stadsstyrelse i stad, där länsstyrelse icke har sitt säte. I senare fallet fordras dock, att passökanden är mantalsskrifven inom staden. (Kronofogden och landsfiskalerna i Torneå fögderi må, enhvar för invånare inom sitt tjänstgöringsområde, utfärda pass för resor till Uleåborgs län i Finland, likaså stadsstyrelsens i Haparanda ordf. för denna stads invånare.) För att erhålla respass fordras legitimationspapper, styrkande passökandens identitet, samt fotografi, som tydligt utvisar sökandens utseende vid tiden för passbeställningen. För svensk, som anträder utländsk resa i något offentligt uppdrag, utfärdas af ministern för utrikes ärendena s. k. kabinettspass, som anses medföra vissa lättnader för innehafvaren. — För svensk, som vistas i utlandet och önskar erhålla pass, utfärdas sådant af K. M:ts beskickning eller aflönad svensk konsul å utländsk ort. (Oaflönad vice konsul eger utfärda pass allenast för sjömän, så framt han icke af ministern för utrikes ärendena erhållit vidsträcktare befogenhet därvidlag.) — Pass för utlänningar, som inkomma i riket, skall vara viseradt (påtecknadt) af tjänsteman i svenska Utrikesdepartementet eller vid svensk beskickning eller af svensk konsul. Noggranna legitimationsuppgifter erfordras å sådana pass, men diplomaters pass (*passeports diplomatiques*) godtagas på lindrigare villkor. — I flera stater har viseringstvånget numera upphäfts. Jfr Uppehållsbok. C. D.

Passage, flod. Se Salado 1.

***Passare.** Se äfven fig. 2 till art. Ritinstrument.

Passa'rge, Siegfried, son till den i hufvudarbetet omnämnde Louis P., tysk geograf, f. 26 febr. 1867 i Königsberg, professor i geografi vid kolonialinstitutet, nu universitetet i Hamburg 1908, företog omfattande resor 1893—94 till Kamerun, 1896—99 Syd-Afrika, särskildt Ngami, 1901—02 Venezuela, 1906—07 Algeriet och Sahara och 1914 Egypten. Bland hans arbeten märkas: *Die Kalahari* (1904), *Die buschmänner der Kalahari* (1907), *Sydafrika* (1908), *Physiologische morphologie* (1912), *Die grundlagen der landschaftskunde* (3 bd, 1919—20), *Vergleichende landschaftskunde* (4 hftn, 1921—24), *Erdkundliches wanderbuch: die landschaft* (1921), *Landschaft und kulturentwicklung* (1922) och *Die landschaftsgürtel der erde* (1923). Hans styrka ligger i härledningen af landskapets former ur dess inre byggnad, hvarigenom han ställt sig i motsats mot den Davis'ska morfologiska skolan. O. Sjn.

Passchendaele [pa'ssendäle], by i belgiska prov. Väst-Flandern, 10 km. n. ö. om Yperen, hade före Världskriget 3,300 inv., men förstördes fullständigt under detta. Byn och den ur taktisk synpunkt synnerligen viktiga höjdsträckningen, på hvars krön den är belägen, besattes 20—22 okt. 1914 under slaget vid Yser af tyskarna, som befäste en ställning längs krönet och omdanade P. till en stark stödjepunkt i denna. Under slaget i Flandern hösten 1917 eröfrades P. och närliggande del af höjdkammen 5—17 nov. af engelsmännen, men tyskarna återtogo 16 april 1918 under slaget vid Lysfloden hela ställningen. I början af okt. s. å. återeröfrades dock denna af belgierna. Jfr Världskriget, sp. 171, 221, 236 och 242. H. J—dt.

***Passeier** ligger på numera italienskt område.

Passiär, hvardagsprat, pratstund. Ordet, som på 1800-talet inlånats från danskan, härstammar från fornindiska *vicara* (*vitjara*), öfverläggning, inkom för troligen mer än 1,000 år sedan i malajiskan, och omkr. 1600 upptogs af holländska sjömän ordet *pitsjaren*, hålla skeppsråd. Danskar i holländsk örlogstjänst öfverförde till danska örlogsspråket *passiare*, hålla skeppsråd, och *passiaring*, krigs- eller skeppsråd, hvilket på 1700-talet infördes vid svenska flottan. Först efter 1850 har ordet blifvit vanligt i Danmark i sin nuv. betydelse.

***Passion.** — 5. *Mus.* Se Passionsmusik.

***Passionsspel.** Spelen i Oberammergau förnyades senast 1922, efter afbrott till följd af Världskriget.

Passiv anafylaxi. Se Anafylaxi. Suppl. Ett djur blir öfverkänsligt mot en viss ägghvitart även genom insprutning af serum från ett djur, som redan är öfverkänsligt mot denna slags ägghvita. G. Wrgn.

Passiv immunisering. Se Vaccination, sp. 212 B).

***Passivitet.** Jfr Aktivering. Suppl. Om aluminiums passivitet se Aluminiumamalgam. Suppl.

***Passy,** Paul Édouard, är son till Frédéric P. (se Passy 2). Han leder sedan 1908 "l'Espoir du monde", de kristlige socialisternas organ. S. å. grundlade han kollektivistiska kolonien Liéfra.

***Pasta.** — 3. *Kokk.* Se Vinbärsrätter.

Past and present [pä'st ən pre'sənt], märkligt arbete af Th. Carlyle (se d. o., sp. 1186).

***Pasteurfonden** utgör f. n. (1925) 45,890 kr.

Pasteurlegátet [pastör-], stiftadt af norska medicinska sällskapet i Oslo på L. Pasteurs 70-årsdag 27 dec. 1892, utdelar årligen på Pasteurs födelsedag stipendier till norska vetenskapsmän på smittämnenas, kemiens och jäsningsindustriens områden. Kapitalet var 104,766 kr. 31 dec. 1923.

***Pasteurmedaljen** tilldelades 1920 professor Jules Bordet (se denne. Suppl.).

***Pastonchi** [-å'nki], Francesco, italiensk författare. Se äfven Italienska litteraturen. Suppl., sp. 717.

***Pastor,** L. von, blef 1916 friherre. Han är sedan 1920 österrikiskt sändebud hos den påfliga stolen. Af hans stora arbete *Geschichte der päpste seit dem ausgang des mittelalters* ha ytterligare utkommit bd V—IX (1909—23; går hittills till 1585) samt flera tillökade uppl. af bd I—III (bd III: 1—2, 1924). Dessutom har han utgett ett illustreradt separat ur bd VI, *Die stadt Rom zu ende der renaissance* (1916), urkundssamlingen "Allgemeine dekrete der römischen inquisition" (1912) samt de populära fältherrebiografierna *Conrad von Hötzendorf* (1916) och *Generaloberst von Dankl* (s. å.). En skildring af österrikiska historiska institutet i Rom under hans ledning 1901—13 (af Ph. Dengel) utkom 1914 som festskrift till P:s 60-årsdag. V. S—g.

***Pastorat.** Genom lag af 3 juni 1921 har patronatsrätten blifvit upphäfd. De förutvarande *patronella pastoraten* tillsättas numera i vanlig ordning, dock med den viktiga skillnaden, att K. M:t eger att till tjänsten utnämna antingen en af de å förslaget uppförda eller ock, utan att vara bunden af eljest gällande stiftsband, annan till kyrkoherdetjänst behörig präst, hvilken som sökande anmält sig hos konungen. Denna K. M:ts utnämningsrätt gäller i samma utsträckning som förut patronatsrätten. — Genom k. kung. 10 dec. 1920 ha föreskrifter getts beträffande tillsättningen af prästerliga tjänster i de förut särskildt priviligierade pastoraten. De i äldre tider skiftande privilegierna med afseende på kallelse- och valrätt ha lämnat rum för enhetliga bestämmelser. Församlingen eger besluta om kallande till profs afläggande af de prästmän från hela riket församlingen önskar. Efter profs afläggande uppföras de, som erhållit de flesta rösterna, på förslag, hvarefter handlingarna af dompitlet insändas till K. M:t, som eger att utnämna en af de på förslaget uppförda. E. M. R.

I *Finland* likställdes de imperiella pastoraten 1918 med de konsistoriella, dock sålunda, att de kyrkoherdelägenheter, med hvilka domprostämbetet är förenadt, fortfarande besättas enligt tidigare gällande stadganden. O. B—n.

***Pastoratsadjunkt.** Vid fastställande af lönereglerings enligt lagen om reglering af prästerskapets aflöning 9 dec. 1910 ha pastoratsadjunktsbefattningar icke bibehållits. E—r S—n.

***Pastorsadjunkt.** Man skiljer mellan s. k. *ständig adjunkt* och *personlig adjunkt*. Den förres ställning är mera fast, i det att han är knuten till pastoratet, oberoende af hvem som innehar gället. Där nämligen vid fastställande af lönereglering för prästerskapet i ett pastorat jämlikt lagen om reglering af prästerskapets aflöning 9 dec. 1910, K. M:t finner, att bibehållande eller inrättande af komministerstjänst inom pastoratet icke erfordras, men att arbetet där dock kräfver, att kyrkoherden får stadigvarande biträde af adjunkt, föreskrifves, att stadigvarande biträde af e. o. prästman skall beredas kyrkoherden i pastoratet genom anställande af ständig adjunkt. Med personlig adjunkt åter afses en vid mera tillfälligt behof af biträde i församlingsvården — såsom då ordinarie präst i följd af sjukdom eller hög ålder ej kan själf utöfva sitt kall — till hans personliga hjälp i tjänsten förordnad e. o. prästman (pastorsadjunkt, komministersadjunkt). — Efter ikraftträdande af lönereglering enligt 1910 års lag upphörde s. k. *ordinarie pastorsadjunkter* att tillsättas. E—r S—n.

***Pasvik älf** heter på finska Paats-joki. Sedan Petsamo (se d. o. Suppl.) 1920 tillfallit Finland, hör P. nu med sitt källområde till Finland, med utloppet till Norge samt bildar under sitt mellersta lopp gräns mellan dessa båda länder. Dock tillhör Boris-Gljeb (se d. o., äfven i Suppl.) v. om älfven Finland. En öfverenskommelse om flottning och fiske i P. har ingåtts mellan Finland och Norge. P. uppges i utbyggdt tillstånd representera 78,900 eff. hkr. K. G. G. O. Sjn.

Patagium, *zool.*, liktydigt med flyghud. Se Flädermöss.

***Patagonien.** Sp. 214, rad 29 uppifrån *står* Fagus *bör vara* Nothofagus

***Pataholm** benämnes sedan gammalt köping, ehuru platsen ej är att anse som köping i administrativt afseende, enär den ej utgör egen kommun. I P. finnes en af länsstyrelsen förordnad ordningsman. Genom k. br. 7 juli 1882 lämnades anstånd tills vidare från tillämpningen af byggnadsstadgan och brandstadgan för rikets städer inom P:s köping. P. omfattar 6 har med 87 inv. 1925.

Patellärreflex (af lat. *pate'lla*, knäskål), *fysiol.* Se Reflex, sp. 1171.

Patentgrönt, *kem.* Se Schweinfurtgrönt.

***Patent- och registreringsverket** lyder sedan 1921 under Handelsdepartementet, och dess senaste instr. utfärdades 31 dec. 1921. Ämbetsverkets registrering af bolag afser aktiebolag (större försäkringsaktiebolag) samt solidariska bankbolag. Utom *generaldirektören och chefen* samt de 6 *byråcheferna* äro de ord. befattningshafvarna numera 19 *byrådirektörer*, 4 *förste byråingenjörer*, 1 *bibliotekarie*, 1 *sekreterare*, 5 *byråingenjörer*, 1 *kassör och räkenskapsförare*, 1 *registrator*, 4 *notarier*, 1 *kvinnlig kontorsskrifvare*, 6 *kvinnliga kanslibiträden*, 15

kvinnliga kontorsbiträden, 2 *kvinnliga skrifbiträden*, 1 *förste expeditionsvakt* och 5 *expeditionsvakter*. I fråga om patentärendenas behandling gäller, att byrådirektör i allmänhet skall självständigt verkställa den utredning, som för ärendets afgörande erfordras, samt skriftväxla med sökanden om de åtgärder, som böra vidtagas med anledning af den företagna granskningen. Beslut om en ansöknings godkännande fattas å afdelningen inför byråchefen, beslut om en ansöknings afslående eller förklarande förfallen, äfvensom då olika meningar yppat sig mellan byråchefen och byrådirektören å afdelningen, inför generaldirektören. E. O. J. B.

***Patmos** hålles sedan 1912 ockuperadt af italienarna och har till dem afträdts af Turkiet genom freden i Lausanne 24 juli 1923. P. hade enligt grekisk statistik 2,720 inv. 1912, hvaraf 2,700 greker och 20 judar. Jfr Tolföarna. Suppl.

Patogena bakterier (Parasitära bakterier). Se Bakteriologi, sp. 710 ff.

Patripassiani'sm (af lat. *pa'ter*, fader, och *pa'ssio*, lidande), patripassianernas lära. Se Antitrinitarier och Viktor, påfvar 1.

***Patris.** Se äfven Stil, fig. 1.

***Patristik** (l. Patrologi). Om kritiska editioner af patristikens underlag, kyrkofädernas skrifter, se Kyrkofäder. Den fullständigaste och mest anlitade upplagan är det jättelika, af J. P. Migne (se d. o.) åstadkomna verket "Patrologiæ cursus completus", hvars latinska serie utgafs i 221 bd 1844—45 och grekiska serie i 166 bd 1857—66; därtill kom serien "Patrologia graeca latine tantum edita" (81 bd, 1856—61). Bland nyare liknande editionsföretag märkes "Patrologia orientalis", en 1903 påbörjad internationell samlingsupplaga af förut outgifna arabiska, armeniska, etiopiska, grekiska, koptiska och syriska kyrkofäderstexter med öfversättning, ledd af R. Graffin, F. Nau och (en kort tid) prins Max af Sachsen (14 bd, 1903—20). År 1903 började J. B. Chabot utgifvandet af "Corpus scriptorum christianorum orientalium", som afser att systematiskt och kritiskt publicera hela den icke-grekiska Orientens handskriftsmaterial på detta område (äfven förut utgifna texter); i särskilda band lämnas latinsk öfversättning. Denna series utgifvande öfvertogs 1913 af de katolska universiteten i Louvain och Washington (till 1914 hade mer än 70 bd utkommit). V. S—g.

***Patronatsrätt.** 3 juni 1921 utfärdades lag om upphäfvande af patronatsrätt. Fråga om patronatsrätternas afskaffande hade vid flera tillfällen bragts å bane inom riksdag och kyrkomöte, men då patronatsrätten ansetts vara af privaträttslig karaktär och såsom sådan icke kunna rubbas utan kränkning af eganderätten till den fastighet, med hvilken den varit förenad, hade man måst inskränka sig till att söka få patronatsrätten afvecklad på den frivilliga öfverenskommelsens väg. Denna väg hade dock icke fört till målet. Under tiden hade en annan uppfattning gjort sig gällande ang. den rättsliga naturen hos den i patronatsrätten ingående betydelsefullaste rättigheten: kallelserätten, i det att denna ansetts vara af rent offentligrättslig beskaffenhet, hvaraf följde, att denna rätt på lagstiftningens väg kunde upphäfvas, utan att någon ersättning behöfde ges för själfva rättigheten såsom sådan. Hvad de i patronatsrätten ingående ekonomiska rättigheterna anginge, förelåg gifvetvis ej hinder för deras upphäfvande under förutsättning, att ersättning gåfves för de upphäfda rättigheternas värde.

1921 års lag bygger på denna grunduppfattning. Enligt nämnda lag ha 1 jan. 1922 upphäfts såväl kallelserätten som patronus' rätt att förvalta kyrkan med dess inkomster och egendomar jämte samtliga patronus tillkommande rättigheter och förpliktelser af ekonomisk natur. I st. f. kallelserätt skall i fråga om kyrkoherdetjänst ett nytt tillsättningssätt tillämpas, i det att församlingen visserligen får i vanlig ordning välja, men utnämningsrätten förbehållits K. M:t med rätt att utnämna eventuell extra sökande. Kyrko- och kronotionde afskrifvas, likaså härlighetsrätter, som ännu finnas kvar. Annan kyrkoinkomst än kyrkotionde öfvergår å församlingen, hvarefter för fullgörande af de förpliktelser, som hittills ålegat patronus, vanliga regler skola gälla.

För bedömande af de anspråk, som i anledning af patronatsrätternas upphäfvande kunde framkomma från patronus', församlingarnas och kronans sida, skulle enligt lagen tillsättas en särskild förlikningsnämnd, patronatsrättsnämnden, bestående af 3 af konungen utsedda personer, för hvars verksamhet närmare regler gåfvos i k. kung. 19 aug. 1921. Samtliga anspråk skulle vid äfventyr af talans förlust vara framställda före 1 jan. 1923. Nämnden skulle i första hand söka åvägabringa öfverenskommelse ang. framställda anspråk. Där detta ej lyckades, skulle den framlägga ett utlåtande, mot hvilket inom viss tid klandertalan finge föras vid domstol med hofrätt som första instans.

Vid tiden för patronatsrättens upphäfvande funnos i Sverige 120 patronatsrätter, hvaraf 42 voro lukrativa. I ett stort antal fall väcktes ej några anspråk från parternas sida, hvarjämte i en del fall träffades frivilliga öfverenskommelser utan patronatsrättsnämndens medverkan. I flertalet af de fall, som varit under nämndens behandling, ha under dess medverkan öfverenskommelser träffats, och äfven i de ärenden, som blifvit af nämnden afdömda, ha parterna i regel åtnöjts med nämndens beslut.

Litt.: G. Thulin, "Utredning ang. patronatsrättigheterna i Skåne, Halland och Bohuslän" (2 dlr, 1901), A. Bäckström, "Utredning ang. de i vårt land utom Skåne, Halland och Bohuslän förefintliga patronatsrättigheter och därmed jämförliga kallelserätter" (1914), och G. Bendz, "Om patronatsrätt och lagen om dess upphäfvande" (i "Svensk juristtidning", 1921). G. T.

Patronatsrättsnämnden. Se Patronatsrätt. Suppl.

***Patten**, S. N., dog 24 juli 1922.

***Patterson.** Om Charles Joseph Bonaparte se Bonaparte 21. Suppl.

***Patti.** — 2. Adelina P. dog 27 sept. 1919 på slottet Craig-y-Nos.

Pa'ttijoki, socken i Uleåborgs län, Finland, Salo domsaga och härad, tidigare Brahestads och Salo landsförsamling (se Salo 1). Areal 253 kvkm. 2,275 inv. (1923). O. B—n.

Patursson, Jóannes, färöisk politiker, f. 6 maj 1866 på Strömö, öfvertog 1892 faderns kungsgård. Han var 1901—06 folketingsman för Färöarna och 1918—20 landstingsman. P. är en af ledarna för det färöiska oafhängighetspartiet och

yrkade 1923 på öarnas anslutning till Norge. — Hans broder Sverre P., tidningsman, f. 1872, trädde 1925 i spetsen för en förening med uppgift att lösrycka Färöarna från Danmark. P. E—t.

Pau [på], Paul Mary César Gérald, fransk militär, f. 29 nov. 1848 i Montélimar, blef 1869 officer vid inf., miste i 1870—71 års krig högra armen, blef 1893 öfverste och reg.-chef, 1897 brigad- och 1903 divisionsgeneral, 1907 armékårschef samt 1910 medlem af "Conseil supérieur de la guerre". 1913 öfvergick han till reserven, men fick 1914 befälet öfver Elsassarmén och intog 19 aug. s. å. Mülhausen. 1915 sändes han i diplomatiskt uppdrag till Grekland, Bulgarien, Rumänien, Ryssland och Italien. Hösten s. å. blef han chef för franska militärkommissionen vid ryska högkvarteret. Juli 1918—aug. 1919 fullgjorde han ett diplomatiskt uppdrag i Australien. Efter afskedstagandet 1920 har P. varit president i Franska Röda korset. H. J—dt.

***Pauer**, E. — Sonen Max (von) P. kallades 1924 att öfverta direktörskapet för Leipzigs konservatorium. Han konserterade i Stockholm musikåret 1923—24 och framstod särskildt som Beethoven-tolkare af ädlaste halt. P. har erhållit adelskap.

***Paues**, Anna Carolina (ej Katarina). Fröken P. har ytterligare utgett *A fourteenth century biblical version* (1904), hvartill 1902 års afh. är att betrakta som ett förarbete. En del af hennes upptäckter och utredningar rörande den äldre engelska bibel- och homilielitteraturen har offentliggjorts i texteditioner och undersökningar af hennes lärjungar ("The Pauline epistles", "The gospel harmony of the life of Jesus", "The Lollard Bible" etc.); den nyfunna handskriften af den medelengelska runneregeln "Ancren Riwle" har utgetts af en svensk filolog. I öfrigt har fröken P:s författarskap (frånsedt smärre bidrag till Chaucer-filologien) egnats åt ortografiska eller uttalshistoriska problem. Af särskildt intresse är upptäckten af den fornengelska benämningen på bokstafven g och namnets förklaring ur ett angelsaxiskt runnamn (*The name of the letter* 3, 1911). Hon är styrelsemedlem i bl. a. Modern humanities research association, för hvilken hon utger *A bibliography of English language and literature* (del I—III, 1921—23). 1916—19 var hon examinator i engelska vid universitetet i Leeds och uppfördes 1921 på 2:a förslagsrummet till professuren i engelska språket vid Uppsala universitet. — 2. Johan Teodor P., den föregåendes broder, diplomat, f. 19 april 1876 i Acklinga socken, Skaraborgs län, aflade 1898 afgångsexamen från Tekniska högskolan, innehade 1898—1909 en rad anställningar som praktiskt verksam ingenjör i Sverige, Finland, Ryssland och England samt var 1909—11 handelsattaché i Buenos Aires. Efter en tids verksamhet som direktör för ett gruvbolag i London blef han 1913 chargé d'affaires och generalkonsul i Rio de Janeiro, ministerresident där 1918 och t. f. envoyé 1920. Sedan dec. 1921 är han envoyé därstädes. P. har ifrigt verkat för utvecklingen af Sveriges handel på Brasilien. — 3. Erik Valdemar P., den föregåendes broder, industriman, f. 5 nov. 1879 i Acklinga socken, Skaraborgs län, blef 1906 juris kandidat i Uppsala, 1907 ombudsman för Sveriges textilindustriförbund och 1920 dettas direktör samt s. å. ordf. och verkställande direktör i Sveriges konfektionsindustriförbund. Han blef 1922 led. af Sociala rådet och är sedan s. å. led. af Statens arbetslöshetskommission. 1. Hj. P—r.

***Paul I.** Ett porträtt af hans gemål Maria Fedorovna meddelas å pl. II till art. Roslin.

***Paul**, Hermann, dog 29 dec. 1921 i München. Hans sista arbeten voro *Deutsche grammatik* (5 bd, 1916—20), *Aufgabe und methode der geisteswissenschaft* (1920) och *Über sprachunterricht* (1921).

***Paul**, Herbert W., tog afsked 1918.

***Paul**, Adolf Georg, har vidare författat bl. a. *Strindbergsminnen och brev* (1915), *Die tänzerin Barberina* (s. å.; "Dansösen Barberina", 1924), *Exzellenz Unterrock* (1915) och *Aus der chronik des schwarzen ferkels* (1921). 1921 öfversattes "De fyra ugglorna".

***Paul et Virginie.** Ämnet i denna världsbekanta idylliska novell af B. de Saint-Pierre (se d. o. 2) har sedan behandlats i bl. a. en opera af Rod. Kreutzer (1791) och en opera af Massé (1876), båda uppf. i Stockholm.

***Pauli.** Om släkten se James Pauli, "Adliga ätten P. (Pauli von Nagerschigg). En släkts öden under fyra århundraden 1500—1920" (1920). — 2. Georg V. P. Af hans tidigare alster har Nationalmuseum under de senare åren inköpt *Spinnerska från Capri* (1880), *Spinnerska* (1901) samt *Badande ynglingar* (1914). P. har fortfarande ofta vistats i utlandet (Italien, Nord-Afrika, Spanien, Paris) och har utställt målningar i olja och akvarell från dessa länder samt studier efter gamla mästare. 1920 dekorerade han stadens kassakontor i nya stadshuset i Stockholm med målningar al secco. Som förf. har han varit mycket alsterrik: broschyren *Konstens socialisering* (1915), *Väggmåleri* (1920) samt reseskildringarna *I Paris, nya konstens källa* (1916), *En målares resa* (1922) och *Mina romerska år* (1924). 1916 började han utge en radikalt modernistisk tidskrift, "Flamman", som utkommer högst oregelbundet. — 3. Hanna P. föranstaltade 1923 en specialutställning i Stockholm, som gaf en intresseväckande och mycket uppmärksammad öfverblick öfver en jämn, följdriktig utveckling af ett sundt och gediget konstnärskap. Hon har under de senare åren målat hufvudsakligen porträtt, bl. a. två *självporträtt* (1922), flera dam-

Hanna Pauli. Efter ett självporträtt.

och barnporträtt, dessutom reseskisser m. m. Den stora gruppbilden *Handarbetets vänners styrelse*, påbörjad 1910, ommålades 1920 och utställdes ånyo 1923. — 4. Ebba Helena P., ättling af en broder till P. 1, socialt verksam, f. 12 juni 1873 i Västerhaninge, Stockholms län, sekreterare i Centralförbundets för socialt arbete fattigvårdskommitté 1905—06 och led. af fattigvårdslagstiftningskommittén 1906—15, tog jämte N. Beskow 1912 initiativet till inrättandet af Birkagården (se d. o. Suppl.), vid hvilken hon fortfarande är verksam. Hon har skrifvit *Eremiten och andra berättelser* (I, 1920, 2 uppl., II, 1923), *Våra barns moraliska fostran* (1921) samt artiklar i Nordisk familjebok m. fl. st. 2—3. G—g N.

Pauli, Ivan Hjalmar Emanuel, pedagog, f. 19 maj 1885 i Landskrona, blef 1910 filos. lic., 1919 filos. doktor och s. å. docent i romanska språk, allt i Lund, samt utnämndes s. å. till lektor i engelska och franska vid Karlstads högre allm. läroverk. Han var 1915—20 ord. lärare vid Lunds privata elementarskola. P., som tillhör det socialdemokratiska partiet, är sedan 1921 led. af Första kammaren för Jönköpings län. Utom gradualafh. *Enfant, garçon, fille dans les langues romanes* (1919) har P. skrifvit bl. a. *Das argot der schützengräben* (1916) och *Contribution à l'étude du vocabulaire d'Alphonse Daudet* (1921) samt är sedan 1919 regelbunden medarbetare i tidningen ”Arbetet”.

Paulings ugn. Se Kväfveindustrier. Suppl., sp. 1281.

Pauliska donationsfonden stiftades 1789 af änkefru Ch. Pauli och förvaltas af direktionen för Norra frivilliga arbetshuset i Stockholm. Ur fonden utdelas pensioner å 50 kr. (jämte tilläggspension å samma belopp) åt änkor (företrädesvis sådana, hvilkas män varit präster eller borgare) samt å 25 kr. till fader- och moderlösa flickor under 16 år. Fondens tillgångar 1925 uppgingo till 413,553 kr. Antalet understödstagare 1924 var 271.

Pauliström, bruk i Karlstorps socken, Jönköpings län, på gränsen till Kalmar län, vid en biflod till Emmån, omfattar pappersbruk med träsliperi, elektrisk kraftstation m. m., sysselsätter 70 arb. och har ett årligt tillv.-v. af 300,000 kr. Tax.-v. 231,900 kr. Till bruket hör ock landtbruk om omkr. 3,000 har, hvaraf 300 har åker, tax. till 539,400 kr. (1924). P. anlades 1726 som järnbruk af major M. Pauli, men järndriften nedlades på 1870-talet. Pappersbruket anlades 1898, men har senare ombyggts. Bland äldre egare märkes general K. F. Pechlin, som 1774 måste afstå bruket till kronan. Nuv. egare är N. Hobro. O. Sjn.

Paul Lange och Tora Parsberg, gripande tragedi af Björnson (se denne, sp. 593—594), uppf. i Stockholm f. g. 1902.

***Paulli**, J. H. — Sonen Jakob Peter Mynster P. dog 3 sept. 1915 i Köpenhamn. P. E—t.

***Paulsen** (sp. 269), A. S. M., dog 18 jan. 1915 i Köpenhamn. P. E—t.

***Paulsen** (sp. 270), J. O., dog 24 mars 1924.

***Paulsen** (sp. 270), Julius, afgick från professuren 1920. P. E—t.

***Paulsen** (sp. 271), P. I., blef 1921 ord. assessor i Höjesteret. P. E—t.

Paulsen, Ove Vilhelm, dansk botanist, f. 22 mars 1874 i Aarhus, tog magisterkonferens 1897 och doktorsgraden 1911 (på afh. *Studies in the vegetation of the transcaspian lowlands*). Han var 1900—11 assistent vid Botanisk museum i Köpenhamn, 1918—20 dess inspektör, 1912—18 amanuens vid Botanisk have och är sedan 1920 professor vid Farmaceutisk læreanstalt. P. har deltagit i flera resor och expeditioner, bl. a. af planktologisk art, och behandlat särskildt släktet *Chenopodiaceæ* och plankton. P. E—t.

***Paulskyrkan** (S:t Paul) i Londons city. Genom undersökningar, som började 1912 och förnyats 1921—24, har utrönts, att betänkliga sättningar uppstått i de 8 väggpelare, som uppbära den väldiga domen och beräknas ha att uppbära en tyngd af 40,000 à 60,000 ton. Dessa pelare utgöras af stora stenkistor, fyllda med grus och sten (troligen från den äldre kyrkan), och förstärkningsarbetena gå ut på att genom ingjutande af cement återställa och stärka bärkraften hos dessa väggpelares inre delar. För ändamålet insamlades 1913—24 en summa af 130,000 pd st., och två af väggpelarna blefvo under dessa år hjälpligt förstärkta. Då de nya undersökningarna ådagalade nödvändigheten att med det snaraste behandla de sex återstående på samma sätt, anordnades i jan. 1925 en ny nationalsubskription, som på kort tid inbragte för ändamålet erforderliga betydande belopp. V. S—g.

***Paulson**, Johannes, dog 10 mars 1918.

Paulsson, Nils Bernhard Gregor, konstforskare, f. 27 aug. 1889 i Hälsingborg, filos. doktor i Lund 1915, blef e. o. amanuens vid Lunds universitets konstmuseum 1909 och vid Nationalmuseum i Stockholm 1913, intendent där 1916, docent vid Stockholms högskola 1920 och direktör vid Svenska slöjdföreningen s. å. P. var svensk kommissarie vid Konstindustriutställningen i Paris 1925, där han ordnade den svenska afd. Bland hans arbeten äro *Skånes dekorativa konst* (1915), *Den nyare arkitekturen* (1916), *Ernst Josephsons teckningar* (1918), *Vackrare vardagsvara* (s. å.), broschyren *Nya museer* (1920), *Handledning i konststudium* (1923), *The creative element in art* (1924) samt studier i svenska och utländska publikationer (”Nationalmusei årsmeddelanden”, ”Nationalmusei årsbok” 1919—20 m. fl.). G—g N.

Paulus, Olaf, norsk tonsättare, f. 25 jan. 1859 i Kristiania, d. 29 juni 1912 i Stavanger, elev af Kr. Cappelen, J. Svendsen och Leipzigkonservatoriet, var från 1889 organist vid Stavangers domkyrka och anförde musikföreningen samt stiftade en orkesterförening i samma stad. Han komponerade kantater och manskörer (bl. a. den af Orphei drängar i Sverige införda *Vestanveir*) m. m. och redigerade ”De tusen hjems sange”. 1902 ledde han konserter i Amerika. E. F—t.

***Paur**, E., återvände 1910 till Europa, sedan Pittsburgsorkestern upplösts, och var 1912—13 kapellmästare vid hofoperan i Berlin.

***Pausinger**, F. von, dog 7 april 1915 i Salzburg.

Pausinystälia, *bot.*, nu gällande namn för rubiacésläktet *Corynanthe* (se d. o. Suppl.).

***Pauvres honteux.** Den ekonomiska kris, som åtföljde Världskriget, vållade vissa svårigheter för Asylet för pauvres honteux i Stockholm att uppehålla verksamheten i tidigare omfatt-

ning. Inga nya pensionärer intogos under några år, och den 1872 uppförda byggnaden (Benedickska l. Hvita huset) utrymdes. Sedermera ha intagningarna åter kunnat börja, och 1924 påbyggdes — tack vare hufvudsakligen en af kammarjunkaren friherre K. A. L. von Plomgren (d. 1923) gjord donation på öfver 160,000 kr. — det 1893 uppförda huset (mot Hagagatan) med en ny våning till ersättning för utrymmet i Benedickska huset, hvilket definitivt hade öfvergetts till följd af planerad tomtförsäljning. Vid 1924 års slut räknade asylet 100 pensionärer, och hade tillgångarna stigit till 1,913,421 kr., hvaraf å lifräntefonden 570,250 kr. (Genom tomtförsäljning 1925 förbättrades ytterligare ekonomien.) Utgifterna voro 1924 93,265 kr., däraf i lifräntor 17,611 kr. Litt.: Märta Ekhoff, ”En fristad för gamla. Bilder från Sällskapets ’Vänner till Pauvres honteux’ i Stockholm femtioåriga verksamhet 1862—1912” (1913).

***Pavane.** Dansens namn anses numera icke härleda sig från *Padua*, utan från *pavo*, påfågel, till skillnad från den samtidiga dansen padovăna, hvars musik gick i tretakt och var beståndsdel i 1570-talets danssvit.

***Paviljong.** — 2. Se Ädelstenar, sp. 1154.

Pawiński, Adolf. Se Polska litteraturen, sp. 1276.

***Pavlov,** Ivan P., dog 12 febr. 1916 i Petersburg.

***Payer,** J. von, dog 30 aug. 1915 i Veldes, Krain.

Payer [pa'j-], Friedrich von, tysk politiker, f. 12 juni 1847 i Tübingen, var 1871—1913 advokat i Stuttgart, tillhörde tyska riksdagen 1877—78, 1880—87 och 1890—1918 samt tyska nationalförsamlingen 1919—20. Han invaldes 1894 i Württembergs Andra kammare och var 1895—1912 dennas president. P. tillhörde först sydtyska folkpartiet (i Württembergs landtdag det demokratiska partiet) och stödde efter riksdagsupplösningen 1907 furst Bülows ”blockpolitik” samt hade väsentlig andel i de små liberala partigruppernas enande 1910 till ”framstegsvänliga folkpartiet”. Han var sedermera dettas ordf. samt presiderade under Världskriget i det af förtroendemän för alla större riksdagspartier i juli 1917 bildade s. k. ”interfraktionella utskottet”, som bl. a. formulerade den sedan af riksdagen antagna fredsresolutionen. Sedan grefve Hertling blifvit rikskansler och de borgerliga majoritetspartierna uttalat önskan om att bli företrädda i ministären, utsågs P. till ställföreträdande rikskansler (okt. 1917), och han bibehöll denna post äfven i prins Max’ af Baden ministär till revolutionen 9 nov. 1918. I nationalförsamlingen var P. ordf. i det tysk-demokratiska partiet, men nedlade denna befattning i juni 1919 i samband med söndringen inom partiet i frågan, huruvida fredstraktaten skulle i oförändrad form undertecknas eller ej (P. förordade dess undertecknande för att afvärja en fientlig invasion och riksenhetens sprängning). Af ålders- och hälsoskäl drog sig P. 1920 tillbaka från det politiska lifvet. Hans memoarer, *Von Bethmann-Hollweg bis Ebert* (1923), ha stort historiskt värde för prins Max’ kanslerstid och partiförhandlingarna om Versaillesfredens undertecknande. V. S—g.

Payró, Roberto Jorge, argentinsk journalist, författare, f. 1867 i Mercedes (Buenos Aires), utgaf redan vid 17 års ålder en diktsamling, *Ensayos poéticos*, och året därefter romanen *Antigona* samt novellsamlingarna *Scripta* och *Novelas y fantasías*. Hans förnämsta arbeten äro romanerna *El falso Inca* (1905), *El casamiento de Laucha* (1906), *Pago chico* (1908) och *Divertidas aventuras del nieto de Juan Moreira* (1911) samt de dramatiska arbetena *Canción trágica* (1903), *Sobre las ruinas* (1904), *Marco Severi* (1905) och *El triunfo de los otros* (1907). Ad. H—n.

***Pazzi,** Enrico, dog 1913.

Pc. Se Telegram, sp. 768.

***Pearl harbour.** Befästningarna äro nu färdiga och göra P. till en betydande krigshamn.

Pears [pi͡ə'ś], sir Edwin, engelsk jurist, författare, f. 1835 i York, d. 27 nov. 1919 på Malta, blef 1870 advokat, var generalsekreterare för 1872 års internationella fångvårdskongress och slog sig 1873 ned i Konstantinopel, där han utöfvade en omfattande advokatverksamhet vid konsulatsdomstolarna. Han var därjämte korrespondent till ”Daily news”, och hans skildringar där 1876 af de muhammedanska grymheterna i Bulgarien (”de bulgariska gräsligheterna”) framkallade i England en ryktbar af W. E. Gladstone ledd demonstrationskampanj mot turkiska regeringen. P. gjorde sig senare känd som framstående auktoritet i bysantinsk arkeologi. Han skref en mängd värdefulla arbeten om Turkiet och om bysantinsk historia, bl. a. *The fall of Constantinople* (1885), *Turkey and its people* (2 bd, 1911), *Fourty years in Constantinople* (1915) och *Abdul Hamid* (1917). V. S—g.

Pearse [pi͡ə'ś], Pádraic (Patrick Henry), irländsk författare. Se Iriska litteraturen. Suppl., sp. 674, och Irland. Suppl., sp. 679—680.

***Pearson,** K., utgaf 1902—24 i 16 bd den mycket uppmärksammade tidskr. ”Biometrika”.

Pearson [pi͡ə'sn]. 1. Peter Henry P., svensk-amerikansk universitetslärare, författare, f. 30 mars 1864 i Landskrona, studerade vid Bethany college, blef filos. kandidat vid universitetet i Berlin 1893, har sedan 1895 varit lärare i engelska språket och litteraturen vid Bethany college och vice rektor sedan 1917. P., som författat ett antal skrifter med pedagogiskt syfte, studerade 1920—21 för Staternas undervisningsbyrås räkning skolväsendet i Europa, särskildt i de skandinaviska länderna. — 2. Alfred J. P., den föregående broder, universitetslärare, diplomat, f. 29 sept. 1869 i Landskrona, kom vid 7 månaders ålder med föräldrarna till Amerika. Han uppväxte på en farm i staten Kansas, studerade vid Bethany college och vid Yale-universitetet, där han blef filos. doktor 1896. Han var lärare i engelska vid svenskamerikanska colleges till 1907, då han blef professor i moderna språk vid Drake university i Des

Moines, Iowa. Han har gjort sig känd som föreläsare och särskildt behandlat ”skandinaviska inflytanden på den moderna civilisationen”. Under Världskriget var han mycket verksam som föreläsare i de amerikanska soldatlägren i Frankrike. Han har till engelska öfverflyttat ett antal svenska poem, bl. a. konung Oskars ”Östersjön”. Han utnämndes 1924 till amerikanskt sändebud i Polen.
1—2. O. A. L—r.

Pearson [pi͡ə'sn], sir Cyril Arthur, engelsk tidningsman, filantrop, f. 24 febr. 1866 i Wookey, Somersetshire, d. 9 dec. 1921 i London genom olyckshändelse vid badning, egnade sig vid unga år åt journalistik, först som medarbetare i ”Titbits”, grundlade en tidningsförläggarfirma och förvärfvade en betydande förmögenhet på den af honom 1890 uppsatta veckotidningen ”Pearson's weekly”. Han utgaf flera andra vecko- och månadstidskrifter och uppsatte 1900 nyhetstidningen ”Daily express” som konkurrent till ”Daily mail”. Jämte bröderna Harmsworth var P. banbrytande i fråga om den engelska pressens ”amerikanisering” på det tekniska området. Han inköpte 1904 tidningen ”Standard” och dess aftonupplaga, ”Evening standard”, hvilken han sammanslog med den likaledes af honom inköpta ”S:t James's gazette”, samt dref i sina tidningar ifrig propaganda för J. Chamberlains förslag till tariffreform. Iråkad blindhet nödgade honom att 1912 helt draga sig tillbaka från den personliga ledningen af sina tidningsföretag. Han egnade då sin förmögenhet och sin organisationsförmåga åt arbetet på att förbättra de blindas lefnadsvillkor. Under Världskriget upprättade han i sin bostad i Regent's park i London en utbildningsanstalt för ”krigsblinda”, S:t Dunstan's hostel. Om arbetet bland de blinda skref han *Victory over blindness* (1919). P. upphöjdes 1916 till baronet. V. S—g.

***Peary**, R. E., dog 20 febr. 1920 i Washington. Nekrolog af G. Andersson i ”Ymer” (1920).

***Peary's land** (eng. *Peary land*). Se äfven Grönland. Suppl., sp. 104.

***Peć** är nu stadens officiella namn; den tillhör Jugo-Slavien. Se Ipek. Suppl.

Peçanha [pesa'nja], Nilo, brasiliansk politiker, f. 1868, d. 1924, var i 12 år kongressdeputerad, blef senator och guvernör i staten Rio de Janeiro samt 1906 vice-president i Brasiliens förenta stater. Vid president Pennas död blef P. i juni 1909 president och innehade denna post till mandatperiodens utgång 1910. Därefter var han ånyo 1915—17 guvernör i Rio de Janeiro, efterträdde i maj 1917 L. Müller som utrikesminister och medverkade som sådan till Brasiliens krigsförklaring mot Tyskland i okt. s. å. Han afgick i nov. 1918.

Peccāvi, lat., ”jag har syndat”.

***Pechblände.** Sp. 300, rad 5 uppifrån *står* Siebenbürgen *bör vara* Böhmen. — Se äfven Radioaktiva mineral och bergarter, sp. 863.

***Pechuël-Loesche**, E., tog 1912 afsked från professuren och dog 29 maj 1913 i München.

***Peck**, G. W., dog 16 april 1916.

Pecori Giraldi, Guglielmo, grefve, italiensk marskalk, f. 18 maj 1856 i Borgo S. Lorenzo nära Florens, officer vid artilleriet 1876, sedermera ingenjör- och generalstabsofficer, öfverbefälhafvare i Eritrea och (1911) generallöjtnant och fördelningschef. Under Världskriget förde han efter hvartannat 28:e inf.-fördeln. och 7:e armékåren (vid Isonzo) samt, från maj 1916, 1:a armén (på Tyrolerfronten). 1919 blef han armégeneral (generale d'esercito) och 1923 marskalk. H. J—dt.

Péczeli [pē'ts-], József. Se Ungerska litteraturen, sp. 1058.

***Pedagogik.** Särskildt efter Världskriget (1914—18) har en kraftig utveckling i nästan alla kulturländer framträdt inom såväl den teoretiska pedagogiken som inom skolvärlden. Utvecklingen har påskyndats genom den upplösning af det gamla skolväsendet, som i flera länder framkallats af Världskriget, men de nya tankarna hade redan förut småningom och sporadiskt hos olika tänkare och i skilda länder framträdt, så att sedermera efter kriget de olika strömningarna kunnat samla sig till en stor internationell reformrörelse. Denna har burit fram vissa principiellt nya pedagogiska idéer och kommer sannolikt förr eller senare att leda till en mycket djupgående omgestaltning af skolväsendet. Dessa idéers målsmän vilja icke bygga upp den nya pedagogiken på teoretiska spekulationer, utan söka utbilda sina åsikter hand i hand med praktiska försök inom för syftet organiserade reformskolor (se Reformskolor. Suppl.). S—e.

***Pedagogiska biblioteket** i Stockholm. Enligt k. br. 22 juli 1918 omhänderhafves biblioteket numera af en under Skolöfverstyrelsens inseende stående stiftelse, hvars styrelse utses af Skolöfverstyrelsen. Stiftelsens styrelse består af 5 led. (af hvilka 2 lärare eller förutvarande sådana vid läroanstalt, som står under inseende af Skolöfverstyrelsens läroverksafd., och 2 lärare eller förutvarande sådana vid läroanstalt, som står under inseende af Skolöfverstyrelsens folkskoleafd.). Dessutom utses af Skolöfverstyrelsen 2 suppleanter. Senast utgående statsbidrag utgjorde 11,000 kr. Dessutom åtnjuter biblioteket anslag af Stockholms stad. Enligt stiftelsebrefvet är fastställdt att, om bibliotekets verksamhet af någon anledning skulle framdeles komma att definitivt upphöra, K. M:t eger bestämma, att biblioteket skall öfvertagas af staten, om det befinnes lämpligt, att så sker. K. N—d.

Pedagogiska sällskapet i Stockholm, bildadt 1892 på initiativ af rektor Sigfrid Almquist, skolföreståndarinnan Anna Sandström m. fl., har till ändamål att genom anordnande af öfverläggningar, föredrag och samkväm åstadkomma sammanslutning mellan lärare och lärarinnor vid hufvudstadens skolor samt söka väcka intresse för uppfostrings- och undervisningsfrågor. Äfven personer, stående utom lärarkåren, vinna inträde i sällskapet efter medgifvande af styrelsen. Denna består af 1 ordf. samt 6 andra led. (3 manliga och 3 kvinnliga, bland hvilka skall finnas minst 1 representant för hvar och en af skolarterna allmänna läroverken, folk- och flickskolorna). C. L-d-n.

***Pedalaceæ**, *bot.*, *bör vara* **Pedaliaceæ.**

Peder Fredag, krigare, död 1525, torde urspr. ha varit borgare i Stockholm och omtalas första gången i sept. 1520, då han vid en sammankomst med Kristian II:s utskickade häftigt motsatte sig förslaget om stadens dagtingan. Före danskarnas intåg satte han sig i säkerhet till Norrland, där han

torde ha verkat för resning mot danskarna. Han anslöt sig april 1521 vid Gustaf Vasas besök i Ofvansjö till denne och hade möjligen redan dessförinnan i förening med Stockholmsborgaren Jöns Varg börjat striden medelst en jakt, som i skärgården oroade sjöfarten på Stockholm. Af Gustaf utrustades Peder Fredag senare med kaparbref, och i okt. s. å. blef han höfvitsman för det läger denne lät slå på Lofön. Där tillbakaslog han på julaftonen ett utfall från de i Stockholm belägrade, och hösten 1522 utmärkte han sig vid tillbakaslåendet af ett utfall mot Gustafs läger på Södermalm. Han stupade 1525 vid stormningen af det utaf Berend von Melen besatta Kalmar. Jfr N. Ahnlund, ”Peder Fredag” (i ”Oljoberget och Ladugårdsgärde”, 1924).

***Peder Månsson** föddes, såsom uppges redan i ”Diarium Vadstenense”, i Jönköping, och dialekten i hans skrifter är typisk nord-småländska (se härom E. Smedberg, ”Peder Månssons landsmanskap”, 1920). I senare tid ha af R. Geete i ”Sv. fornskr.sällsk:s skrifter” utgetts *P. M:s skrifter på svenska med inledning* (1913—15) och *Vadstenabrodern P. M:s bref på svenska från Rom till Vadstena kloster 1508—1519* (1915). P:s samtliga (8) numera kända rimmade ”förspråk” till hans prosaskrifter äro (i lätt moderniserad form) utg. af R. Geete under titeln ”Peder Månsson, vår siste svenske medeltidsskald” (i ”Ord och bild” 1923; omtryckt i förf:s ”Ur språklådan”, 1924). R. G.

***Pedersen**, Tord. Af *Drammen* utkom d. 2 1921. M. H.

***Pedersen**, Holger, afslutade *Vergleichende grammatik* etc. 1913, utgaf 1916 *Grammatik, Læsebog i russisk* och den populära skriften *Et blik paa sprogvidenskabens historie*, 1921 *Les formes sigmatiques du verbe latin* och 1924 *Sprogvidenskaben i det nittende aarhundrede* (sv. uppl. s. å.). P. E—t.

Holger Pedersen.

Pedersen, Jörgen, dansk politiker, f. 18 jan. 1841 invid Odense, d. 6 juli 1920 i Odense, tog 1863 skollärarexamen och var folkhögskollärare, tills han 1873 blef redaktör för ”Fyns tidende” i Odense, som han gjorde till en af Danmarks största och inflytelserikaste provinstidningar. Som led. af folketinget 1876—86 och af landstinget 1886—1920 tillhörde han den moderata vänstern och spelade, särskildt under sina sista år, en ledande roll. Han var bl. a. en af hufvudmännen, då grundlagsstriden 1912—15 fördes fram till en fredlig uppgörelse. P. E—t.

Pedersen, Peder Oluf, dansk elektrisk ingenjör, f. 19 juni 1874 vid Varde, blef 1897 polyteknisk kandidat och började 1899 ett betydelsefullt samarbete med Vald. Poulsen (se d. o.) för vidare utveckling af telegrafonen, Poulsen-bågen och trådlös telegrafi. P. blef 1909 docent i svagströmselektroteknik vid polytekniska läroanstalten i Köpenhamn, 1912 professor och 1922 anstaltens direktör. Han har bl. a. anställt undersökningar om mikrofonkontakter och elektriska urladdningar samt utarbetat en metod för mätning af mycket små tidslängder. Som svagströmstekniker har P. världsrykte. Han blef 1917 led. af Videnskabernes selskab, 1922 af Fysiogr. sällsk. i Lund. P. har utgett bl. a. *Telefonledningernes teori* (1914). P. E—t.

***Pedersöre.** 1. Tokolampi (ej Tokolampi). Halso, Ullava och Lestijärvi äro nu självständiga församlingar. — 2. Socknen hör nu till Borgå (svenska) stift. Areal 414 kvkm. 7,715 inv. (1923). O. B—n.

Pedia'strum, *bot.*, algsläkte af kl. *Protococcales*. Cellerna äro ordnade skiflikt (se Plankton, fig. 10). Vegetativ förökning sker genom svärmceller, som bildas i skifvans celler, ur hvilka de träda ut genom en springa i väggen, omgifna af väggens innersta blåslikt utvidgade skikt. Efter en kort tids rörelse ordna de sig i blåsan till en ny skifva, s. k. cellfamilj l. coenobium. Alla arterna lefva i sött vatten. Deras könliga förökning sker genom gametkopulation. G. L—m.

***Pedicularis**, *bot.* I Sverige äro 8 arter funna.

Pedochio [-då'kiå], Curzolas (se d. o. 2) hamn.

***Pedrell**, Felipe, dog 11 aug. 1922 i Barcelona.

***Peel.** — 7. Arthur W. P., viscount Peel, dog 24 okt. 1912 på sitt gods Sandy i Bedfordshire. — 8. William Robert Wellesley P., 2:e viscount Peel, den föregåendes son, politiker, f. 7 jan. 1867, blef 1893 advokat och 1900 led. af Londons grefskapsråd, där han 1908—10 var det kommunala reformpartiets ledare och 1914 rådets ordf. Han var (unionistisk) led. af underhuset från 1906 till 1912, då han ärfde faderns viscountvärdighet. P. inträdde 1917 i Lloyd Georges ministär som understatssekreterare för civil värnplikt, var 1919—21 understatssekreterare för krigsärenden och 1921—22 kansler för hertigdömet Lancaster och är sedan okt. 1924 minister för Indien i Baldwins ministär. 7—8. V. S—g.

***Peerage.** Antalet *lords of appeal in ordinary* är numera 6. — Sedan kvinnor fått rösträtt och valbarhet till underhuset, ha flera gånger förslag framställts om, att ”peeresses in their own right” skulle få säte i öfverhuset. Senast förkastades ett sådant förslag af öfverhuset 1925. V. S—g.

***Pegamoid** lär framställas af celluloidaffall och ricinolja.

***Pegel.** Se vidare Vattenstånd.

***Pegelow**, Fredrik (Frits) V. H., var 1919—23 ordf. i statens arbetslöshetskommission. Han är ordf. i förvaltningen af *Cedergrenska uppfostringsfonden* (se d. o. Suppl.).

Péguy [pegī], Charles Pierre, fransk författare, f. 7 jan. 1873, d. 5 sept. 1914, var bördig från Orléans: Fadern är okänd, modern lefde på att hyra ut stolar i en kyrka. P. fick genom mecenaters ingripande komma till Paris och studera, men lämnade École normale efter en misslyckad examen för att helt egna sig åt författarskap. 1900 uppsatte han en tidskrift, ”Cahiers de la quinzaine”, som snart blef och under 15 års tid fortfor att vara samlingsorganet för den radikala unga intelligensen; till de förnämste medarbetarna hörde Romain Rolland, som här publicerade de första delarna af ”Jean-Christophe”. P. själf förblef emel-

lertid den ledande själen i företaget, och hvarje häfte bragte af hans hand en litterär essay, en socialpolitisk betraktelse eller en rent personlig bekännelse, hvars lidelsefulla ton och oförblommerade språk sällan förfelade sin verkan. Från början marxistisk socialist och oförskräckt dreyfusard, lät P. sig småningom ryckas med af de mystiskt religiösa och nationalistiska strömningar, som växt sig starka under ett alltmer förflackadt parlamentariskt regeringssystem af mer eller mindre obestämd radikal färg. Det var en svuren katolik och en glödande patriot, som stupade vid Marne i spetsen för sitt kompani under Världskrigets första afgörande veckor. Denna hjältedöd på slagfältet har omgett P:s gestalt med legendens skimmer; hans verkliga inflytande står knappast i relation till den dyrkan, som sedan egnats honom. Den retoriska begåfningen, fostrad i Jean-Jacques' skola, kan icke öfverskyla bristen på egna idéer. Men han var en typisk representant för hvad man kallar ''la génération sacrifiée''. Ett flera gånger omarbetadt ungdomsdrama af P. om Jeanne d'Arc uppfördes 1924 som minnesföreställning på Comédie-française. En samling *Oeuvres choisies* (med bibliografi) utgafs 1920. *Œuvres complètes* (1919 ff.) skola omfatta 15 bd. Jfr monogr. af D. Halévy (1919) och P. Lasserre, ''Les chapelles littéraires'' (1920). Kj. S—g.

Pegwell bay [pe'gwəl bēi']. Se Ramsgate.

***Pehrson,** P., i Törneryd, dog 17 mars 1915.

Pehrsson, Petrus (Per), kyrkoman, politiker, f. 30 sept. 1867 i Valbo, Gäfleborgs län, aflade i Uppsala 1889 teoretisk och 1890 praktisk teol. examen samt prästvigdes för Uppsala ärkestift s. å., aflade disputationsprof för pastoralexamen 1905 och blef teol. doktor vid Augustana i Rock Island 1915. Brukspredikant vid Österby bruk sedan 1894, utnämndes P. till kyrkoherde i Karl Johan i Göteborg 1908. Kommunalt har hans arbetskraft i stor utsträckning tagits i anspråk. Sedan 1907 har han fungerat som sekreterare i Allmänna svenska prästföreningens centralstyrelse, för utlandssvenskarna har han ådagalagt stort intresse. Som tillkallad sakkunnig har han deltagit i utredningen af frågan om prästerliga tjänsters tillsättning (1907), om äktenskapslagstiftningen (1912) och om prästlöneregleringen (1917). Som led. af Andra kammaren 1906—08 för Olands härad, Uppsala län, och sedan 1921 för Göteborgs stad har han tilldragit sig uppmärksamhet också på det politiska området. Han var 1921—24 suppleant i och 1925 led. af konstitutionsutskottet. Bland P:s skrifter märkas *De till Sverige inflyttade vallonernas religiösa förhållanden* (1905, disp. afh.), *Arbetsglädje* (1906), *Vår kyrkas sociala uppgift* (1916) samt *Kyrkan och demokratien* (1920). E. M. R.

***Peipus** bildar nu gräns mellan Estland och Sovjet-Ryssland.

Peitz [pajts], Wilhelm, tysk historiker, f. 15 maj 1876 i Altendorf vid Essen, ingick 1893 i jesuitorden, prästvigdes 1907 och är lärare i historia och geografi vid jesuitläroanstalten Stella matutina i Feldkirch. P:s forskningar i fråga om det påfliga kansliväsendet under äldre medeltiden betecknas som banbrytande. Han har bl. a. skrifvit *Das register Gregors I. Beiträge zur kenntniss des päpstlichen kanzlei- und registerwesens bis auf Gregor VII* (1917), *Liber diurnus* (1918) och *Untersuchungen zu urkundenfälschungen des mittelalters. I. Die Hamburger fälschungen* (1919).

Pejorativ (af lat. *pe'jor*, värre), *språkv.*, som nedsätter, som innebär något klandervärdt, t. ex.: ''*van-* är ett pejorativt prefix''. R—n B.

Pekawas, folkstam. Se Celebes. Suppl., sp. 65.

***Peking** hade 924,334 inv., hvaraf omkr. 4,000 utlänningar, samt med förstäder omkr. 1,300,000 inv. (1921). Som förvaltningsområde uppges P. ha 4,014,619 inv. 1923 enligt kinesiska postverkets beräkningar (''Statesman's yearbook'' 1925). Under republikens första årtionde gjordes stora förbättringar med afseende på underhåll, upplysning och dränering af de viktigaste gatorna, polisen organiserades efter västerländskt mönster och lärdes att kontrollera trafiken, gatorna stensattes, och modernare trafikmedel infördes. Många af dessa förbättringar gjordes på initiativ af Chu Chi-chien, inrikesminister 1913. Äfven för järnvägsförbindelserna med Mukden och Han-kou ha många förbättringar vidtagits. Ett flertal regeringsbyggnader, banker och affärshus har uppförts i modern stil. Nya makadamiserade vägar ha anlagts från P. i flera riktningar, och ehuru staden ännu icke blifvit fördragsenligt öppnad, ha flera utländska affärshus med regeringens tysta samtycke öppnat filialer i P. Omkr. hälften af den *förbjudna staden* är nu öppnad för utlänningar; andra (norra) hälften är alltjämt förbjuden och har tills helt nyligen tjänat som bostad åt exkejsaren. Litt.: D. Mennie och P. Weale, ''The Pageant of P.'' (1921), och J. O. P. Bland, ''China, Japan and Korea'' (s. å.). E. A—t.

***Pekoral** tycks vara ett studentikost Uppsala-ord och ej förekomma i främmande språk.

***Peladan,** J. (Sâr P.), dog 27 juni 1918 i Neuilly-sur-Seine. Under Världskriget utgaf han flera patriotiska arbeten såsom *La guerre des idées* (1916) och *L'art et la guerre* (1917). Romanen *Les dévots d'Avignon* utkom 1922.

***Pelagosa** tillhör nu Italien. Under Världskriget besattes öarna af italienarna i slutet af juni 1915, men till följd af beskjutning af österrikarna och bombardering af dessas flygare måste P. en månad senare åter utrymmas. L. W:son M.

Pelegri'nović [-vitj], Mikša. Se Serbokroatiska litteraturen, sp. 154.

***Pelgjärvi.** Den finska namnformen *Pälkjärvi* används numera helst äfven i svenskt språkbruk. O. B—n.

Pe'lkosenniemi, församling i Uleåborgs län, Finland, Lappmarkens domsaga och härad, afskildes 1917 från Sodankylä, men hör fortfarande dit i kommunalt afseende. 1,318 inv. (1923). O. B—n.

Pelle, pseudonym för N. P. Ödman (se d. o.).

***Pelletan.** — 2. Ch. Camille P. dog 4 juni 1915 i Paris. Han blef led. af senaten jan. 1912 (ej 1911), men tog där sällan till orda. P. var en ifrigt antiklerikal radikal med öfvervägande kritisk begåfning och stod i opposition mot de flesta ministärer under sin långa parlamentariska bana.

Pellinge, naturskön ögrupp i norra delen af Finska viken, omkr. 50 km. ö. om Helsingfors. Genom P. sund går kustleden Helsingfors—Kotka. — Under ''röda upproret'' 1918 drogo sig hvita afdelningar, sedan Borgå stad i början af febr. råkat i de rödes händer, ut till P. skärgård, hvarifrån

en del efter många vedermödor lyckades öfver Finska viken taga sig till Reval, medan andra, vid försöken att återvända till fastlandet, särskildt Helsingfors, mördades af de röde. Litt.: T. Helsingius, ”Pellingekåren” (1918). O. B—n.

Pelliot [päliå], Paul, fransk sinolog, forskningsresande, f. 28 maj 1878, professor i kinesiska 1901—11 vid franska skolan i Hanoi, är sedan 1911 professor i Central-Asiens språk, historia och arkeologi vid Collège de France. Sin största berömmelse har han vunnit genom sina 1906—09 företagna vetenskapliga expeditioner i östra (kinesiska) Turkestan. Därifrån hemförde han till Paris en mängd manuskript — härstammande från 1:a årtusendet e. Kr. — på olika språk och i olika skriftarter från den berömda fyndorten, det buddistiska klostret i Tun-huang, hvarifrån Aurel Stein redan förut för engelska samlingar hembragt godt en tredjedel. Dessa fynds vetenskapliga bearbetande, som torde komma att upptaga kommande 50 år, har, utom af nämnda forskare och andra i olika länder, med stor framgång inledts äfven af P. genom en mängd arbeten i de orientaliska fackpublikationerna (”Bulletin de l'École française d'Extrême Orient”, ”Journal asiatique”, ”Mémoires de la Société de linguistique”, ”Journal of the Royal asiatic society” m. fl.). Han är led. af Institutet (1921). K. F. J.

***Pellissier,** Georges, dog 18 juni 1918 i Montauban. Hans sista större arbete var *Le réalisme du romantisme* (1912).

Pelmatozōa, *zool.* Under denna benämning sammanfattas efter det af Leuckart (se d. o. 2) gifna föredömet de förmedelst en stjälk å hafsbottnen fastsittande tagghudingarna *Cystidea, Blastoidea* och *Crinoidea.* L—e.

Pelouse [pelōs], fr. (eg. gräsvall af kort och tätt gräs, gräsmattan å kapplöpningsbanan), *sportv.*, inre kretsen med de billigare åskådarplatserna på kapplöpningsbanan. B. C—m.

Peltogaster, *zool.* Se Säckkräftor.

Pelve'tia canaliculāta, *bot.*, en till fam. *Fucaceæ* hörande alg, som växer på sten i vattenlinjen vid Norges kust. Den lefver i symbios med en svamp, hvars fina hyfer genomdraga hela algen. G. L—m.

***Pembaur,** J., afgick 1918 från sina värf inom Innsbrucks musiklif. — Hans son Joseph P., f. 1875, är ansedd pianist, lärare vid musikakademien i München sedan 1921 och bär titeln professor, och dennes broder Karl P., f. 1876, är kapellmästare vid Dresdenoperan samt tonsättare.

***Pemberton,** Max, var utgifvare af ”Cassel's magazine” 1896—1906. Utom romaner har han äfven skrifvit flera lustspel och lefnadsteckningen *Lord Northcliffe* (1922).

***Pembroke** (sp. 383). Sidney Herbert, earl af P., dog 30 mars 1913.

Pemphiginæ, *zool.* Se Växtlöss, sp. 489.

Pemphredonīnæ, *zool.* Se Rofsteklar, sp. 612.

***Peña,** R. Saenz, dog 9 aug. 1914.

***Penck,** Albrecht, föreläste 1908—09 vid amerikanska universitet, företog bl. a. 1914 på inbjudan af British association en resa till Australien, men kvarhölls en tid som krigsfånge i England. Bland senare skrifter må nämnas *U. S.-Amerika. Gedanken und erinnerungen eines austauschprofessors* (1917). Af hans tidskriftsuppsatser beröra många den 1891 af honom framlagda planen till en enhetskarta i skalan 1 : 1 000 000 (ej, som i hufvudarb. står, 1 : 100,000).

P. fick 1923 Vegamedaljen och blef 1925 led. af Vet. akad. — Hans son Walter P., f. 30 aug. 1888 i Wien, d. 29 sept. 1923 i Stuttgart, arbetade 1912—14 som statsgeolog i Argentina, var 1915—18 professor i geologi vid univ. i Konstantinopel och sedan 1918 docent i geologi i Leipzig. P. utgaf bl. a. *Die tektonischen grundzüge Westkleinasiens* (1918) och *Grundzüge der geologie des Bosporus* (1919). O. Sjn.

P. E. N. club [-kla'b], The. Se Pennklubben. Suppl.

***Pendel** (sp. 392). Om invar se d. o. Suppl.

Pendeloque [pädlå'k], fr. (af *pendre*, hänga). Se Ädelstenar, sp. 1155.

Peneplan (af lat. *paene*, nästan, och *plānus*, jämn, slät; eng. *peneplain*, fr. *pénéplaine* och ty. *fastebene*), *geol.*, *geogr.*, en af den amerikanske geografen W. M. Davis (se d. o. Suppl.) införd benämning för den nästan jämna, vanligen svagt vågformiga yta, som uppstår på ett fastland, hvilket länge varit utsatt för den fluviala erosionen och för förvittringen; peneplanet är slutresultatet och den ”fullmogna” utvecklingen af den fluviala erosionscykeln (se Cykel. Suppl.) och ligger endast obetydligt ofvan den allmänna erosionsbasen. Införandet af begreppet peneplan har gett ökad betydelse åt utforskningen af sedimentformationernas underlag och diskordansytor i allmänhet samt dessas samband med jordskorperörelser. — I Fennoskandias prekambrium anser man sig kunna konstatera flera peneplanytor, särskildt den landyta, på hvilken Sveriges underkambrium (se Kambrium. Suppl., sp. 898) aflagrats, och som synnerligen väl framträder i mellersta Sverige kring de stora sjöarna och tydligast kan iakttagas vid foten af vissa bland Västergötlands berg, men detta bestrides numera af A. G. Högbom (”Über die subkambrische landfläche am fusse von Kinnekulle”, Bull. Geol. Inst. Uppsala 1924), som anser frågan vida mera invecklad. — Termen peneplan nyttjas numera företrädesvis, där man vill uttrycka, att landytan i fråga är bildad på så sätt, som Davis' åskådning förutsätter, och i tvifvelaktiga fall användas mera neutrala uttryck. Motståndarna till Davis' åskådning draga i tvifvelsmål, att ”fullmogna” peneplan utbildas i nutiden, och framhålla den växelverkan, som ständigt rådt mellan erosionen och jordskorperörelserna under inflytande af isostatiska utjämningssträfvanden. K. A. G.

Penitentiärkongress. Se Fångvårdskongresser (äfven i Suppl.).

Penna, Affonso, president i Brasilien, d. 14 juni 1909 i Rio de Janeiro. Se Brasilien. Suppl., sp. 805.

Pennants märd [pe'nents-], *zool.* Se Vessleslä̈ktet.

Penna'tula, *zool.* Se Sjöpennor.

Penne'lla, Guiseppe, italiensk militär, f. 8 aug. 1864 i Rionero in Volture, prov. Potenza, blef officer vid inf. 1883, befordrades efter hand till generallöjtnant (1917). Under Världskriget förde han först 11:e armékåren (Isonzofronten) och sedan (1918) 2:a armén (vid öfre Piave), blef därefter chef för 8:e armén och, efter fredsslutet, för 20:e armékåren. Sedan 1922 är han ställd till krigsministerns förfogande. H. J—dt.

***Pennin** är en varietet af klorit (ej klorat). K. A. V—g.

Penning, W. L., holländsk författare. Se Holländska litteraturen. Suppl., sp. 441.

***Penningbidrag.** Under tjänstgöring tillkommer värnpliktig penningbidrag af 50 öre om dagen, dock skall i och med att 1925 års värnpliktslags bestämmelser träda i tillämpning värnpliktig, som uttages för tjänstgöring i den ordning värnpliktslagen föreskrifver under längre tid än 140 dagar, för öfverskjutande tid åtnjuta ett penningbidrag af 1 kr. om dagen. Ang. penningtillskott (se Dagaflöning. Suppl.) saknas bestämmelser i nya värnpliktslagen. H. J—dt.

***Penninska kedjan.** Se vidare Storbritannien, sp. 138.

Pennklubben, sammanslutning af svenska författare för sällskaplig samvaro, bildades i nov. 1922. Den är ansluten till och bildad efter den engelska *The P. E. N. club* (*Pen-club*, P. E. N. förkortningar af poets, playwrights, editors, essayists, novelists), som bildades i okt. 1921 i London. Se Författarföreningar. Suppl.

Pennskaft, vedernamn på kvinnliga journalister, kommet i bruk genom Elin Wägner-Landquists (se denna) berättelse ''Pennskaftet'' (1910).

***Pennsylvania.** Befolkningen, 8,720,017 pers. (4,429,020 män, 4,290,997 kvinnor, d. v. s. 1,032 män mot 1,000 kvinnor), 75 på 1 kvkm. (1920), hade växt med nära 14 proc. sedan 1910. De hvite voro 8,432,726 (96,7 proc.) och negrerna 284,568 (öfver 3 proc.). Af i utlandet födda 1,387,850 hvita, 15,9 proc. af hela befolkningen, voro 19,847 från Sverige, 3,065 från Danmark, 2,818 från Finland och 2,446 från Norge (1920). Skolundervisningen är numera i vanliga fall obligatorisk för barn mellan 8 och 16 år. Antalet ''high schools'' har vuxit till 1,005 med 213,895 lärj. (1922—23). — Farmernas antal var 202,250 med 7,15 mill. har, hvaraf 4,79 mill. har odlad jord samt 1,729,35 mill. doll. värde 1920. Industrien har väsentligt ökats och sysselsatte 1,499,785 pers. 1923. Sedan 1914 står P. främst i unionen för tillverkning af siden. Järnvägarnas längd 1922 var 25,808 km., hvaraf 7,384 km. elektriska. Representanthuset har nu 208 medl. Statsinkomsterna voro 122,99 mill. doll. och statsutgifterna 97,17 mill. doll. 1 juni 1923—31 maj 1924. Litt.: G. C. Widden och W. H. Schoff, ''P. and its manifold activities'' (1912), A. H. Wharton, ''In old P. towns'' (1920), och J. T. Faris, ''Seeing P.'' (1921). E. A—t.

***Pension.** Den allmänna uppfattningen rörande pensionsbegreppets innebörd har under de senare åren undergått betydande ändring. I öfverensstämmelse med den äldre uppfattningen om pensionen som ett *underhåll* har pensioneringen urspr. afsett sådana fall, där den anställde saknar egna medel till försörjning och därtill varit tillräckligt länge i arbetsgifvarens (statens m. fl:s) tjänst och förblir där intill en viss ålder eller till dess varaktig oförmåga inträder. Skulle den anställde lämna sin tjänst före pensionsåldern, förlorar han enligt dessa principer pensionsrätten, icke allenast den, som svarar mot arbetsgifvarens afgifter, utan äfven den, som svarar mot hans egna. Det är framför allt på denna punkt som en ny uppfattning börjat vinna insteg. Numera har pensionen börjat betraktas som en löneförmån, hvilken visserligen icke utbetalas förrän vid en viss senare tidpunkt (t. ex. uppnådd pensionsålder), men som ej bör förloras därför, att den anställde tidigare lämnar tjänsten. Denna uppfattning motsvarar hvad man plägar kalla *principen om pensionens oantastbarhet vid för tidig afgång ur tjänst.* Ända till 1917 hvilade statens pensionering för tjänstemännen helt på principen, att pensionsrätten förlorades vid för tidig afgång ur tjänsten. Men genom 1917 och 1920 utfärdade regl. ang. pensioneringen vid kommunikationsverken infördes principen att befattningshafvare vid för tidig afgång ur statens tjänst är berättigad till den pension, som svarar mot de egna afgifterna. (Dessas värde inbetalas till Pensionsstyrelsen, som tillgodoför tjänstemannen den pension, hvartill han vid pensionsfallets inträffande är berättigad.) Samma princip har också fr. o. m. 1920 införts för vissa grupper af kommunalt anställde i och med inrättandet af Statens anstalt för pensionering af folkskollärare m. fl. (se d. o. Suppl.). Äfven i ett under öfverarbetning varande förslag till civil tjänstepensionering har nämnda princip upptagits. Inom Finansdepart. tillkallade sakkunniga ha föreslagit en generell tillämpning af principen; de gingo ännu längre, i det att de höllo före, att det vore riktigare, om rätt äfven till den mot statens bidrag svarande pensionen alltid finge bibehållas, ''då ju äfven denna pension är att anse som intjänad genom den fullgjorda tjänstgöringen''. Principen att ''pension är att betrakta som uppskjuten lön'' tillämpades helt vid bildandet 1922 af Sveriges kommunanställdes pensionskassa (se d. o. Suppl.) och har äfven i ett visst fall vunnit statsmakternas gillande, då i förordn. af 6 juni 1925 stadgas att, om ord. befattningshafvares anställning vid polisväsendet upphör, skall han vara berättigad att senast vid den föreskrifna pensionsåldern åtnjuta minst så stor pension, som svarar mot den tid, som ord. anställning varat. Äfven inom det enskilda pensionsväsendet (se nedan) har principen om pensionens oantastbarhet vunnit anslutning.

Civila pensionsväsendet (sp. 415). Rörande *pensionsunderlaget* för tjänstemän vid statsdepartement och andra till den civila statsförvaltningen hörande verk, hvilka fått ny lönereglering fastställd, se k. kung. 29 juni 1921 och 12 juni 1925 (n:r 276). Enl. den senare kung. utgör pensionsunderlaget för tjänstemän i chefs- eller därmed jämförlig ställning (fördelade i 4 lönegrader) i 1:a graden 7,296 kr. och i 4:e 8,796 kr., för justitie- och regeringsråd samt landshöfdingar 9,996 kr. och för andra tjänstinnehafvare (fördelade i 30 lönegrader) i 1:a graden för män 1,320

och för kvinnor 1,236 kr. och i 30:e för män 6,996 kr. och för kvinnor 6,684 kr. Den årliga *pensionsafgiften* utgår med fixa belopp inom de 4 förstnämnda lönegraderna med lägst 438 kr. (1:a graden) och högst 528 kr (4:e graden), för justitieråd m. fl. med 600 kr. och inom de 30 sistnämnda lönegraderna med lägst 36 kr. (1:a graden) och högst 420 kr. (30:e graden). Af andra till den civila statsförvaltningen hörande erlägges pensionsafgiften liksom förut med $^1/_{10}$ proc. af det för tjänsten gällande högsta pensionsunderlaget. *Pensionsfonden för civila tjänstinnehafvare* hade 30 juni 1924 en behållning af 16,508,731 kr. — Bestämmelser om pensioneringen vid kommunikationsverken (post-, telegraf- och vattenfallsverken samt statens järnvägar) äro meddelade i lag af 4 juni 1920 (n:r 254), hvarigenom utjämning af pensionsunderlaget inom olika lönegrader åstadkoms och pensionsafgiften bestämdes skola utgå med fixa belopp, i likhet med hvad som numera gäller om tjänstemännen vid statsdepartementen m. m.; pensionsåldern växlar mellan 60 och 67 år (för kvinna 64 år) enl. regl. 30 juni 1925. Genom lag af 18 juni 1925 (n:r 215) likställdes manliga och kvinnliga tjänstemän vid kommunikationsverken i afseende på pensionsafgifternas belopp. — För pensionerade f. d. befattningshafvare i statens tjänst m. fl. pensionärer, hvilkas hittillsvarande pensioner icke afpassats efter nyregleradt pensionsunderlag, har ny, förhöjd pension fastställts genom k. kung. af 18 juni 1925 (n:r 280).

Civilstatens änke- och pupillkassa (sp. 416—417). Statsanslaget till förvaltningsbidrag utgår nu med 50,000 kr. Enligt 1916 års reglemente är tjänstinnehafvares delaktighetsbelopp numera $^1/_4$ af det högsta pensionsunderlag, som för hans tjänst är bestämdt enl. pensionslagen. Delegares årsafgift utgör numera 16,8 proc. af delaktighetsbeloppet. Befordringsafgiften utgår med viss proc. på detta belopp (se Sv. förf. saml. 1917 n:r 958) samt erlägges nu efter fyllda 25 år antingen under loppet af 5 år eller (mot åtnjutande af 9 proc. afdrag å afgiftens sammanlagda belopp) på en gång inom 3 månader från tillträdet af tjänst eller erhållen förhöjning i delaktighetsbeloppet. Pensionen utgår för änka ensam, såsom i hufvudarb. säges; för änka jämte ett eller flera pensionsberättigade barn med den änka ensam tillkommande pension, förhöjd med 40 proc. för 1 barn och därutöfver med 10 proc. för hvarje ytterligare barn; för pensionsberättigade barn, då pensionsberättigad änka ej finns, om endast 1 barn finns, hela änkepensionen, och om de äro 2 eller flera, denna pension förhöjd med 40 proc., om barnen äro 2, samt därutöfver med 10 proc. för hvarje ytterligare barn. Kassans nettobehållning utgjorde vid 1924 års slut 40,440,574 kr. S. Lqt.

Arméns pensionering (sp. 417—418). Den i hufvudarbetet sp. 419 omnämnda 1912 års pensionskommittés förslag ang. ändring i pensioneringsgrunderna för armén och marinen har icke förrän nu vidtagit någon åtgärd. Följande på senare tid tillkomna ändringar och tillägg i de till arméns pensionsstat hörande författningarna äro de viktigaste. Den, som efter fyllda 18 år tillträder lön, skall erlägga retroaktivafgift för den tid han därefter och intill den tid han vinner delaktighet i pensionskassan tillbragt i publik tjänst. Dessutom erlägger delegare, som befordras öfver en eller flera grader eller i pensionsklassen ej i fulla 2 år kvarstått, flerstegsafgift. För erhållande af pension fordras att ha varit i statens tjänst 30 år, dock för underofficer vid vissa regementen 25 år. Utom kassa- och fyllnadspension enl. k. regl. af 26 febr. 1904 utgår därjämte till vissa pensionärer s. k. tillfällig pensionsförbättring jämlikt k. kung. af 15 juni 1922 (Sv. förf.-saml. n:r 336), hvarjämte för vissa pensionärer, som icke kunna komma i åtnjutande af denna pensionsförbättring, utgår s. k. pensionstillägg enl. k. kung. af 15 juni 1922 (Sv. förf. saml. n:r 360). Rätt till framtida pensions erhållande mot expektansafgifts erläggande är medgifven dels hvarje afgången delegare, som efter 18:e åldersåret innehar minst 25 tjänstår, dels underofficerare och musikunderofficerare vid vissa regementen och fortifikationen, hvilka efter 20 tjänstår och uppnådda 40 lefnadsår afgå från tjänsten. Jämlikt k. kung. af 18 juni 1925 (Sv. förf. saml. n:r 280) skall från 1 juli s. å. till bl. a. delegare i Arméns pensionskassa utgå viss förhöjning i pensionen, däri inberäknadt hvad pensionären tillkommer som pensionstillägg och pensionsförbättring. Förhöjningen framgår af följande jämförelsetal (i kr.) mellan de äldre och de nya pensionerna för de olika pensionsklasserna. Sergeant: äldre pension 900 — ny pension 1,632, 1,080—1,722, 1,450—1,956, 1,910—2,160; fanjunkare: 1,050—1,920, 1,180—1,992, 1,625—2,244, 2,250—2,544; kapten: 1,720—3,300, 2,300—3,624, 2,720—3,852, 3,355—4,212, 3,990—4,512; major: 2,800—4,404, 3,200—4,632, 3,850—4,992, 4,500—5,388, 4,700—5,424; överstelöjtnant: 3,200—4,824, 3,600—5,052, 4,275—5,436, 4,950—5,712; överste: 4,500—6,216, 5,250—6,648, 6,000—7,008, 6,250—7,008; generalsperson: 6,000—7,632, 7,500—8,268.

Arméns nya änke- och pupillkassa. Det numera å riksstatens elfte hufvudtitel uppförda bidraget (sp. 418) till pensionering af änkor och barn var för räkenskapsåret 1 juli 1923—30 juni 1924 144,010 kr. Delegares årsafgift är i regel $3^1/_2$ proc. af lönen. En höjning med 25 proc. af alla änkepensionerna utgår t. v. enl. k. br. af 5 sept. 1924, hvarjämte jämlikt k. kung. af 15 juni 1922 (Sv. förf. saml. n:r 361) till änkor med låga pensioner utgår s. k. pensionstillägg. Kassan egde 30 juni 1924 ett kapital af 22,846,859: 41 kr.

Flottans pensionskassa (se d. o.) egde 30 juni 1924 ett kapital af 7,221,481: 46 kr., hvaraf 5,637,607: 70 kr. tillhörde gratialfonden. H. J—dt.

Tjänstinnehafvare vid riksdagens verk (Riksbanken, Riksgäldskontoret, Riksdagens hus, Riksdagsbiblioteket, Justitie- och militieombudsmansexpeditionerna) äro tillförsäkrade pension till samma belopp som det för tjänsten gällande pensionsunderlaget. Skyldighet att afgå med pension inträder för *manlig* tjänstinnehafvare vid Riksbanken och Riksdagens hus vid uppnådda 65 lefnads- och 35 tjänsteår och för öfriga manliga vid resp. 67 och 35 år. För *kvinnlig* tjänstinnehafvare inträder pensionsåldern vid 60 lefnads- och 30 tjänstår. Vederbörande myndighet kan låta med afskedet anstå, dock icke i något fall längre än till fyllda 70 år. K. Ssn.

För det enskilda pensionsväsendet

(sp. 420) är frågan om pensionsmedlens säkerställande för det afsedda ändamålet af synnerligen stor betydelse. Härför är erforderligt, dels att successiva afsättningar ske under den tid, anställningen varar, dels att de sålunda afsatta medlen afskiljas från det enskilda företagets ekonomi och förvaltas på ett betryggande sätt. De alternativ härför, som närmast kunna tänkas komma ifråga, äro antingen anslutning till Pensionsstyrelsens frivilliga försäkring, till ett försäkringsbolag eller till någon pensionskassa, som registrerats enligt lagen om understödsföreningar. Om den af Sveriges Industriförbund och Sveriges handelskamrar 1916 inrättade Sveriges privatanställdas pensionskassa (vid hvilken principen om pensionens oantastbarhet vunnit anslutning) se d. o. Suppl.

Allmänna pensionsförsäkringen (sp. 421—424), ofta kallad folkpensioneringen. Utom den grundafgift af 3 kr., som hvarje afgiftspliktig har att årligen erlägga, skall enligt nu gällande bestämmelser den, hvars inkomst under nästföregående år uppgick till minst 600 kr., erlägga en särskild *tilläggsafgift*, hvars storlek beror af inkomstens storlek på sätt, som framgår ur följande tablå:

Årsinkomst, kronor	Tilläggsafgift, kronor
600—799	2
800—1,199	5
1,200—2,999	10
3,000—4,999	15
5,000—6,999	20
7,000—9,999	25
10,000 eller mera	30

Afgiftspensionen, som urspr. utgjorde för man 30 och för kvinna 24 proc. af de erlagda pensionsafgifternas sammanlagda belopp, utgår enl. lagändring 1921 med i följande tablå angifna procenttal af vid olika åldrar erlagda afgifter:

Ålder	Man	Kvinna
16—19 år	70 proc.	56 proc.
20—24 »	60 »	48 »
25—29 »	50 »	40 »
30—34 »	40 »	32 »
35—44 »	30 »	24 »
45—54 »	20 »	16 »
55—66 »	15 »	12 »

Jämte afgiftspension utgår till mera behöfvande pensionstagare, hvilkas årsinkomst ej uppgår till för man 425 och för kvinna 400 kr., ett tillägg af allmänna medel (*pensionstillägg*). Pensionstillägget utgör för år räknadt, för man 225 och för kvinna 210 kr. med afdrag af $^6/_{10}$ af det belopp, hvarmed pensionstagarens årsinkomst öfverstiger 50 kr. Ett särskildt slag af pensionstillägg äro de s. k. *barntilläggen* l. *pensionstillägg för barn*. Från rätten till pensionstillägg och understöd voro enligt de ursprungliga bestämmelserna vissa befolkningsgrupper uteslutna. För att emellertid bereda gynnsammare pensionsvillkor för den nu lefvande generationen har genom ett flertal lagändringar och särskilda anslag under de senare åren de sålunda uteslutna grupperna blifvit delaktiga af nämnda förmåner. Jfr Kommunala pensionstillskott och sjukvårdsbidrag. Suppl.

Äfven den frivilliga pensionsförsäkringen har varit underkastad förändringar. Bl. a. har vid sidan om den enskilda försäkringen fr. o. m. 1918 anordnats en s. k. *gruppförsäkring*, i hvilket fall försäkringen skall omfatta samtliga till en viss grupp hörande personer, t. ex. samtliga vid en fabrik anställda. Härvid kan pensionsåldern bestämmas till 55, 60, 65 eller 67 år. Oaktat statsbidrag utgått till den frivilliga försäkringen, har anslutningen dock varit relativt obetydlig, särskild under de första åren.

Om åtskilliga här ofvan ej nämnda pensionsföreningar och pensionskassor se art. *Allmänna änke- och pupillkassan* (äfven i Suppl.), *Apotekarekårens lifränte- och pensionskassa* (äfven i Suppl.), *Artisternas och litteratörernas pensionsförening*, *Barnmorskornas pensionsanstalt* (i art. *Riksförsäkringsanstalten*, sp. 366), *Dramatiska och musikaliska artisternas pensionsförening*, *Enskilda järnvägarnas pensionskassa* (äfven i Suppl.), *Folkskollärarnas pensionsinrättning* (äfven i Suppl.), *Handelsflottans pensionsanstalt*, *Kungliga teatrarnas pensionsinrättning* (Suppl.), *Lasarettsläkarnas pensionskassa* (äfven i Suppl.), *Lotsverkets enskilda pensionskassa*, *Lärarinnornas pensionsanstalt* (äfven i Suppl.), *Lärarnas vid elementarläroverken nya änke- och pupillkassa* (äfven i Suppl.), *Prästerskapets änke- och pupillkassa* (äfven i Suppl.), *Sjuksköterskor* (där redogöres för *Svenska sjuksköterskornas allmänna pensionsförening*), *Statens järnvägstrafiks pensionsinrättningar*, *Svenska konstnärernas pensions- och sjukhjälpsförening* (i art. *Svenska konstnärernas understöds- och sjukhjälpsförening*), *Telegrafverkets pensionsinrättning*, *Telegrafverkets pensionskassa för pensionering af verkstads-, förråds- och linjebetare*, *Telegrafverkets änke- och pupillkassa*, *Tullstatens enskilda pensionsinrättning*, *Understödsföreningen Svenska publicisternas pensionskassa*. — Om pensionsväsendet vid *universiteten* se d. o. sp. 1126.

Hvad Finland beträffar se *Civilstatens änke- och pupillkassa*, *Finska ecklesiastikstatens änke- och pupillkassa*, *Finska sjömannapensionsanstalten*, *Finska skolstatens pensionskassa*, *Folkskollärarnas i Finland änke- och pupillkassa* samt *Änke- och pupillkassan för personer anställda vid speciella verk* (i art. *Änke- och pupillkassor* 2, sp. 1238).

Pensionerade officerare, Föreningen. Se Föreningen pensionerade officerare. Suppl.

Pensionsfonden för civila tjänstinnehafvare. Se Pension, sp. 416 (äfven i Suppl., sp. 1017).

Pensionsfullmäktige. Se Pensionsstyrelsen. Suppl.

Pensionsförsäkringsfonden. Se Pensionsstyrelsen. Suppl.

***Pensionsnämnd.** Se äfven Försäkring. Suppl., sp. 1184.

***Pensionsstyrelsen,** som fr. o. m. 1920 lyder under Socialdepartementet, bedrifver jämte sin uppgift att handlägga de pensionsärenden, som afses i lagen om allmän pensionsförsäkring, en i samband därmed stående verksamhet till förebyggande och häfvande af invaliditet. F. n. (1925) består styrelsen af 1 chef (generaldirektör) och 8 ord. byråchefer (chefer för Första, Andra och Tredje granskning- och besvärsbyråerna, Sjukvårds-, Försäkringstekniska, Kansli-, Statistiska samt Fond-

och kamreralbyrån), hvartill komma 4 sakkunniga, 1 öfverläkare, 2 biträdande läkare, 9 sekreterare och förste aktuarier, 24 aktuarier och 3 kontorsskrifvare jämte öfrig personal. Pensionsafgifterna ingå till pensionsförsäkringsfonden. Fonden uppgick 30 juni 1924 till omkr. 252 mill. kr., hvaraf allmänna fonden omfattade omkr. 244 mill., fonden för sjukvårdande uppgifter omkr. 3 mill. kr. och frivilliga försäkringens fond omkr. 5 mill. kr. Fonden förvaltas af 7 fullmäktige (pensionsfullmäktige), nämligen styrelsens chef och hans ställföreträdare, chefen för Fond- och kameralbyrån samt 4 af K. M:t utnämnda led. Pensionsstyrelsens förvaltningskostnader uppgingo för budgetåret 1923—24 till omkr. 1,270,000 kr. (inkl. dyrtidstillägg).

Pensionstillskott. Se Kommunala pensionstillskott och sjukvårdsbidrag. Suppl.

Penta-digalloylglykos. Se Galläpplegarfsyra. Suppl.

Pentatonisk skala (af grek. *pe'nte*, fem), *mus.*, femtonsskala, skala på 5 toner utan halftonssteg, har varit mycket allmän i den forntida musiken, i synnerhet folkmusiken hos skilda raser (t. ex. kineser, japaner, kelter). Jfr Musik, sp. 1438. E. F—t.

***Penthièvre.** Hertig Peter (Pierre) af P. dog 17 juli 1919 i Paris.

***Pentos.** Till pentoserna hör också *rhamnos* (se d. o.).

Pentoxid (af grek. *pe'nte*, fem), *kem.* Se Oxid.

Pe'ntrer, folkstam. Se Samniter.

Pe'nttilä, såg. Se Joensuu. Suppl.

***Peón y Contreras,** José, dog 1908.

Pepparkakor, *kokk.*, små tunna, runda och bruna, tämligen hårdgräddade kakor, i hvars deg ingå hvetemjöl, sirap, farinsocker, pottaska eller hjorthornssalt samt ingefära, finstötta nejlikor och hackade pomeransskal e. d. kryddor. Äfven förekommer en sorts tjock och mjuk, formgräddad pepparkaka. Medeltidens korsfarare hemförde de första pepparkaksrecepten till Europa från Levanten.

Pepparkrämla, *bot.* Se färgplansch III till art. Svampar.

Pepparnötter, *kokk.*, små helrunda och ljusbruna, knappt valnötsstora bullar, i hvars deg ingå hvetemjöl, sirap, socker, ägg, smör, stötta nejlikor, kardemumma och pottaska.

Pepparrör, *hand.* Se Tonkin, sp. 342.

Pepsinogēn, *fysiol. kem.* Se Zymogen 2.

***Pepys,** S. *Pepys' diary* utgafs i urval och bearb. på sv., "Pepys' dagbok (1660—1669)", af K. G. Ossiannilsson 1922. Litt.: Lucas Dubreton, "La petite vie de S. P." (1923).

Peramys, *zool.* Se Pungdjuren, sp. 598.

Perborāt, *kem.* Se Borax. Suppl.

***Percy.** — 11. A. G. P. Hans son Henry John P., 7:e hertig af Northumberland, dog 14 maj 1918 och efterträddes som hertig af sonen Alan Ian P., f. 17 april 1880, hvilken själf officer deltagit i boerkriget och Världskriget samt inom politiken tillhör unionspartiets yttersta högver. Hans broder lord Eustace P., f. 21 mars 1887, är sedan 1921 led. af underhuset, var i Bonar Laws ministär (mars—maj 1923) och i Baldwins första ministär (maj—okt. s. å.) understatssekreterare i hälsovårdsministeriet samt är (från nov. 1924) undervisningsminister i Baldwins andra ministär. V. S—g.

Peret [perä], Raoul, fransk politiker, f. 29 nov. 1870 i Châtellerault, vann juris doktorsgrad och praktiserade som advokat vid appellationsdomstolen i Paris. Sedan 1902 är han led. af deputeradekammaren, där han tillhör "republikansk-demokratiska vänstern". P. var dec. 1913—mars 1914 understatssekreterare för inrikes ärenden och mars—juni 1914 handelsminister i Doumergues ministär. Juni—nov. 1917 var han justitieminister först i Ribots, sedan i Painlevés ministär samt valdes jan. 1920 till deputeradekammarens president. Efter ministären Leygues' fall jan. 1921 sökte P. bilda ny ministär, men misslyckades. Efter vänstersegern vid 1924 års val efterträddes han juni s. å. som kammarpresident af Painlevé. V. S—g.

***Perey,** Lucien, dog 13 april 1914 i Paris.

***Pérez Escrich,** Enrique, dog 1897. Ad. H—n.

Pérez Petit [pe'reth], Victor, uruguaysk författare, f. 1871 i Montevideo, filos. och juris doktor, har grundlagt det förnämsta vetenskapliga och litterära organet i Uruguay, "Revista nacional de literatura y ciencias sociales". P:s produktion omfattar bl. a. romanerna *Un amor*, *El pargue de los ciervos* (1898) och *Entre los pastos* (1920), dramatiska verken *Cobarde* (1894), *La rosa blanca* (1906), *Yorick* (1907), *El esclavo-rey* (1908), *La rondalla* (1908), *Noche buena* (1914) och många flera, som alla gått öfver scenen i Montevideo och Buenos Aires. Af litteraturhistoriska arbeten må nämnas: *Emilio Zola* (1902), *Los modernistas* (s. å.), *Cervantes* (1905) och en samling kritiska essayer benämnd *Hipomeneo*. Ad. H—n.

Perforatōrium, *histol.* Se Spermatozoer, sp. 671.

Pergamenthud, *med.* Se Xeroderma.

***Pergamon.** De från 1900 under ledning af Dörpfeld och andra arkeologer bedrifna gräfningarna ha i åtskilliga punkter kastat ljus öfver den nedre stadsdelens topografi och äfven bragt i dagen många byggnadsrester af stort intresse, om ock icke jämförliga med fynden från den förra gräfningskampanjen. Bl. a. märkas, förutom åtskilliga tempel, en vidlyftig och monumentalt anlagd stadsportsbyggnad vid stadens sydliga gräns, en i samma stadsdel befintlig torganläggning (agorá) med omgifvande pelargångar och på södra sluttningen af borghöjden ett särdeles storartadt och praktfullt inrättadt gymnasion med tillhörande badpalats (termer), härrörande från romersk och till någon del från bysantinsk tid. Dessutom har man funnit en del skulpturer och inskrifter, delvis i mycket fragmentariskt skick. De arkeologiska gräfningarna och publikationen af deras resultat torde ännu icke vara definitivt afslutade. A. M. A.

Per Gynt (Peer Gynt, se d. o.), stort satirisk-fantastiskt skådespel af Ibsen (se denne, sp. 318) med genialisk musik af Grieg; uppf. i Stockholm f. g. 1895.

***Perhydrol.** Rad 6 *står* angripa *bör vara* angripas af

***Périgueux.** Se Byggnadskonsten, pl. IX.

***Periklin.** — 3. *Geol.*, det sätt, hvarpå i en vulkankägla de olika skikten af aska eller tuff och de enskilda lavaströmmarna stupa utåt från vulkan-

bergets topp eller kratermynningen. Denna periklinala lagerställning förorsakas af de fasta utbrottsprodukternas nedfallande kring kratermynningen och genom lavaströmmarnas utflytande längs käglans sidor, och är sålunda ej förorsakad af en höjning af lagren genom inverkan af de vulkaniska krafterna, såsom vid lakkoliterna (se d. o. och fig.), hvilket t. ex. L. v. Buch häfdade och som var den allmänna åsikten under början af 1800-talet. K. A. G.

***Perikoper.** I hufvudsaklig öfverensstämmelse med det förslag, som framlagts af en 1919 tillsatt evangeliebokskommitté antog 1920 års kyrkomöte en ny evangeliebok (om denna se närmare Evangeliebok. Suppl.). Det af kyrkomötet antagna förslaget öfverarbetades och slutredigerades därefter af fem af K. M:t 31 dec. 1920 tillkallade evangeliebokssakkunniga och blef därefter af konungen fastställdt att användas fr. o. m. adventstiden 1921.

***Period** är dessutom numera inom verkstads- och fabriksindustrier en term för viss del af timme (vanligen $^1/_{10}$, = 6 minuter), använd dels vid löneuträkning för arbetare, dels vid fastställande af självkostnad för visst fabriksarbete.

Periodontitis och P. marginalis, *med.* Se Tändernas sjukdomar och vård, sp. 757.

Periodo'ntium, *anat.* Se Tänderna, sp. 741.

Perisporiineæ, *bot.* Se Ascomycetes. Suppl.

***Perkin.** — 2. W. H. P. blef 1912 professor i Oxford och 1920 led. af Vet. soc. i Uppsala.

***Perklorat.** Se äfven Elektrokemisk industri. Suppl., sp. 560.

***Perklorsyra,** Öfverklorsyra, erhålles i vattenfritt tillstånd, om kaliumperklorat i vakuum upphettas med koncentrerad svafvelsyra. Den bildar en färglös, i luften rykande vätska, som är så obeständig, att den stundom exploderar af sig själf, utan yttre anledning, och alltid, om den kommer i beröring med brännbara ämnen. Den är således ett ytterst kraftigt oxidationsmedel. I motsats härtill är en vattenlösning af syran mycket beständig och visar knappast några oxiderande egenskaper. — Man känner äfven en anhydrid af öfverklorsyran: klorheptoxid, Cl_2O_7. K. A. V—g.

Perkutant tuberkulinprof, ingnidning af tuberkulinsalfva i huden.

***Perman,** Emil S., lämnade 1919 sin befattning som öfverläkare vid Sabbatsbergs sjukhus.

Permanenta internationella domstolen, äfven kallad Fasta mellanfolkliga domstolen (fr. *Cour permanente de justice internationale*, eng. *Permanent Court of international justice*) har upprättats af Nationernas förbund jämlikt art. 14 i förbundsakten, som uppdrog åt förbundsrådet att utarbeta förslag om inrättandet af en fast internationell domstol, behörig att döma i alla tvister af internationell natur, som parterna underställa densamma, och skyldig att afge utlåtande i hvarje tvist eller fråga, som dit hänskjutes af rådet eller församlingen. — Andra Haagkonferensen 1907 debatterade inrättandet af en allmän mellanfolklig domstol af fast anställda domare till skillnad från den redan 1899 bildade Permanenta skiljedomstolen i Haag (se Skiljedomstol, sp. 998). Konferensen nöjde sig med att rekommendera tanken till öfvervägande. Under Världskriget sammanträdde en af svenska regeringen tillsatt kommission (frih. E. T. Marks von Würtemberg, fril T. Adelswärd och envoyén O. Ewerlöf) med mo svarande danska och norska kommissioner och uta betade ett förslag till konvention om en internati nell juridisk organisation med en fast skiljedomsto Förslaget publicerades i början af 1919 och rev derades efter fredsslutet i Versailles. Många and officiella och privata projekt i ämnet framlades samband med planen på ett Nationernas förbun Under fredsförhandlingarna framförde särskil Italien principen om en ständig skiljedomstol, hvi ken äfven upptogs i art. 14 i förbundsakten. Fö bundsrådet tillsatte 1920 en juristkommission me uppdrag att utarbeta förslag till stadga för dom stolen. Förslaget godkändes med vissa ändringar rådet och första förbundsförsamlingen 1920. D underställdes därpå förbundsmedlemmarna i form en konvention, som trädde i kraft hösten 1921, s dan den ratificerats af fjortalet förbundsmedlemma Rådet och andra församlingen företogo s. å. val domare, och domstolen började sin verksamhet i ja 1922 — jämsides med den äldre Haagdomstole som fortfarande existerar.

Domstolen består af 11 ordinarie ledamöter och suppleanter, men om antalet medlemmar af Natio nernas förbund i betydande grad ökas eller verk samheten väsentligen tilltar, kan förbundsförsam lingen öka antalet ordinarie till 15 och suppleante till 6. Församlingen och rådet välja domare. D olika nationella grupperna i Permanenta skiljedom stolen i Haag afge hvar för sig förslag å högst lämpliga kandidater till domarposterna, däraf hög 2 af gruppens egen nationalitet. Domstolen ledamöter böra företräda civilisationens särskild hufvudformer och de olika viktigare rättssystemen världen. De, som erhålla absolut röstöfvervikt i så väl församlingen som rådet, äro valda. Kan såda röstöfvervikt ej uppnås, tillsättes ett medlingsut skott för att söka enas om gemensam kandidat, so sedan föreslås församlingen och rådet. Om äfve denna utväg misslyckas, få de redan valde leda möterna af domstolen företaga valet bland de per soner, som erhållit röster i församlingen eller i rå det. Ledamöterna väljas för 9 år och kunna åter väljas. Den, som efterträdt en ledamot, hvars äm betstid icke utlupit, innehar platsen endast till ut gången af företrädarens ämbetstid. Ordf. och vic ordf. väljas af domstolen för 3 år och kunna åter väljas. Domstolen är domför med ett antal af domare. Särskilda regler gälla för arbete på smärre divisioner, ”kamrar”, för s. k. nationella domare som af endera parten i ett mål (eller båda) kunna attacheras vid domstolen, om vederbörande par (eller parter) icke är i denna redan företrädd, sam för tekniska bisittare. Domstolen utser sin sekrete rare. Den har sitt säte i Haag (i Carnegies freds palats) och sammanträder till ordinarie session 15 juni hvarje år. Kostnaderna för domstolen bestri das af Nationernas förbund. Om en stat, som ej är medlem af förbundet, är part i ett mål inför dom stolen, skall denna fastställa det bidrag till täc kande af rättegångskostnaderna, som staten i fråga skall gälda.

Domstolen utöfvar sin *rådgifvande* verksamhet på anmodan af Nationernas förbunds råd eller församling. — Under dess *jurisdiktion* kunna komma endast stater och sådana dominions, som tillhöra Na-

tionernas förbund. Den står öppen för alla förbundsmedlemmarna, för de stater, som äro nämnda i bilagan till förbundsakten, men likväl ej tillhöra förbundet (Förenta staterna m. fl.) äfvensom på vissa villkor för öfriga stater. Domstolen är behörig i alla mål, som underställas densamma af parterna, äfvensom i de fall, som särskildt anges af gällande fördrag och öfverenskommelser och på så sätt bli föremål för obligatorisk rättskipning. Flera stater, bland dem Sverige, ha godkänt den s. k. fakultativa bestämmelsen i domstolsstadgan, enligt hvilken domstolen utan särskild öfverenskommelse tillerkännes obligatorisk behörighet i förhållande till hvarje annan medlem eller stat, som åtagit sig samma förpliktelser, i alla eller vissa slag af rättstvister, som afse a) tolkningen af fördrag, b) internationellt rättsliga spörsmål, c) förefintligheten af någon omständighet, som, om den konstateras, skulle innebära åsidosättande af en internationell förpliktelse samt d) storleken och arten af den godtgörelse, som bör ges, i fall en dylik förpliktelse åsidosatts. — Fredstraktaterna innehålla en mängd bestämmelser om, att vissa tvister skola underställas domstolen (om minoritetsskydd, mandat, kommunikationer, transitering m. m.). — Om domstolens uppgift i det af folkförbundet skapade rättsmedelssystemet se Nationernas förbund. Suppl., sp. 707. Domstolen skall döma efter mellanfolkliga konventioner, internationell sedvanerätt och de allmänna juridiska principer, som erkännas af civiliserade nationer. Om parterna samtycka, kan den ock döma efter billighet. — Domstolen har hittills handlagt ett mindre antal rättstvister mellan stater, men dess rådgifvande verksamhet har varit så mycket mera omfattande. — Domstolens president är (1925) B. Loder (Nederländerna), dess sekreterare Åke Hammarskjöld (Sverige).

Litt.: ”Avant-projet de convention relative à une organisation juridique internationale” (1919), ”Cour permanente de justice internationale, Comité consultatif de juristes: Documents” (1920), Nationernas förbund, ”Recueil des Traités”, VI (1921), ”Den fasta mellanfolkliga domstolen” (1924), D. G. Nyholm, ”La Cour permanente de justice internationale” (i ”Les origines et l'oeuvre de la Société des nations” s. å.). F. K. J.

Permanenta tänder, *anat.* Se Tänderna, sp. 744.

***Permeabilitet.** — 3. *Fys. kem.*, membraners eller hinnors förmåga att vid diffusion (se d. o.) genomsläppa vissa ämnen. Om endast lösningsmedlet genomsläppes, kallas membranen *semipermeabel.* K. A. V—g.

***Permiska systemet**, *geol.* — Under den permiska perioden rådde en istid (se d. o. Suppl.) öfver stora delar af jorden, såväl på det sydliga halfklotet som i ekvatorialtrakterna, på det s. k. Gondwanalandet (se d. o. Suppl.). Kännedomen om permiska systemets rent marina fauna har på senare tid betydligt utvidgats genom en mängd fynd af växtförande bildningar, icke minst i olika delar af Asien och i Nord-Amerika. K. A. G.

***Pernambuco.** 1. Staten hade 2,154,835 inv., 6 på 1 kvkm., 1920, en ökning af mer än 30 % sedan 1913. Litt.: Melo, ”Chorographia do [illegible] (1921). — 2. Hufvudstaden P. (Recife) hade 238,843 inv. 1920. Den är nu säte för ärkebiskopen i stiftet Olinda och Recife.

***Pernau.** 1. Floden tillhör nu republiken Estland. Estniskt namn *Pärnu jõgi.* — 2. Staden P. är nu hufvudstad i distriktet P., i republiken Estland. 18,521 inv. (1922). Den hölls besatt 25 febr.—nov. 1918 af tyskarna under Världskriget. — 3. P. är nu äfven namn på ett distrikt i republiken Estland. 94,000 inv. (1922). 1—3. E. A—t.

Pernis, *zool.* Se Vesphöksläktet.

***Perno** skrifves numera vanligen Pernå. 1. Till häradet hör nu äfven Kuusankoski nybildade socken. — 2. Socknen hör till Borgå (svenska) stift. Liljendals kapell är nu självständig församling. Areal 452 kvkm. 7,810 inv. (1925). O. B—n.

Pérochon [peråʃå'], Ernest, fransk författare, f. 24 febr. 1885 i Courlay, Deux-Sévres, lärare i detta departement, har utgett diktsamlingarna *Chansons alternées* och *Flûtes et bourdons* (1909), berättelserna *Les creux de maisons*, *Le chemin de plaine* (1921), den med Goncourtpriset belönta *Néne* (1922; sv. öfv. s. å.), *La parcelle 32* (s. å.; ”Jordlotten 32”, s. å.) och *Les ombres* (1923). P. är en kraftig hembygds- och allmogeskildrare.

Perogrullo [-ågro'llå], spansk nationaltyp för dumbom, som med viktig min framställer självklara sakförhållanden, som om de vore nya upptäckter.

***Péronne** hade 3,185 inv. 1921. Staden, som till största delen förstördes under Världskriget, intogs 30 aug. 1914 af tyskarna, var under slaget vid Somme 1916 föremål för fransmännens offensiv, men förblef dock i tyskarnas våld till 18 mars 1917, då den besattes af engelsmännen. Tyskarna återtogo P. ännu en gång, 24 mars 1918 under offensiven mot Amiens, men måste 1 sept. s. å. ånyo utrymma staden, som då besattes af engelsmännen. Jfr Världskriget, sp. 163, 204, 218, 235 och 240. H. J—dt.

Pero'poda, *zool.* Se Xiphosoma.

***Perrault.** 1. Claude P. har uppskattats med rätta af sina samtida som framstående biolog. Han ledde de naturhistoriska arbetena i Franska vet. akad. och offentliggjorde det beaktansvärda arbetet *Mécanique des animaux.* P. bemödade sig företrädesvis om att tillämpa statikens och mekanikens principer på djurens byggnad och funktioner; i funktionernas mekaniska förklaring såg han rent af biologiens förnämsta uppgift. L—e.

***Perrier**, J. O. E., dog 1921.

***Perrin**, J. B., blef 1922 led. af Vet. akad.

Perrin, Victor-Perrin, Cl. Se Victor, Cl. V.-Perrin.

***Pers**, Anders, representerar sedan 1911 i Första kammaren Kopparbergs (ej Västmanlands) län. Han har i riksdagen vunnit förtroende och anseende för duglighet och sakkunskap. P. har varit led. af jordbruksutskottet 1912—14, af statsutskottet 1915—19, af första lagutskottet 1922 och af bevillningsutskottet från 1923, vidare af särskilda utskotten för kristidstilläggen 1917, för vattenlagstiftningen 1918, för arbetstidslagstiftningen 1919 urtiman och för skogsvårdslagstiftningen 1923. Vid 1924 och 1925 års riksdagar var han suppleant i försvarsutskottet. Därjämte har han flitigt anlitats för kommittéuppdrag; sålunda var han led. af löneregleringskommittén till 1918 och har sedan tillhört bl. a. biblioteksakkunnige, tillsatta med

anledning af en af P. 1918 väckt motion om nyorganisation af biblioteksväsendet, och kommittén för utredning af tidningarnas postbefordring (1923). P. har i riksdagen varit flitig motionär. Bland hans motioner märkes en om utredning om vissa skogssamfälligheter i Kopparbergs län, hvars önskemål sedermera väsentligen tillgodosetts i den s. k. bysamfällighetslagen. Hans motion 1925 om återgång till majoritetsval i enmansvalkretsar vann icke riksdagens bifall. Han var led. af Liberala samlingspartiet till dess sprängning 1923, då han, ehuru förbudsvän, deltog i bildandet af Sveriges liberala parti och har i riksdagen från 1924 tillhört dettas riksdagsgrupp. Uppskattad af sina presskolleger, var P. 1920—24 ordf. i Svenska tidningsutgifvareföreningen. P. är alltjämt led. af sitt läns landsting. Han har skrifvit ''Rull Mats, människor och natur i min hembygd'' (1922). Gl.

Persfelt, Bror (hette urspr. Pettersson), violoncellist, f. 1881 i Stockholm, utbildad af A. Andersen vid konservatoriet där samt af H. Becker och B. Cossmann i Frankfurt a. M., blef 1905 lärare vid musikinstitutet i Helsingfors och 1922 medlem af hofkapellet i Stockholm. P. har på många konsertresor vunnit anseende för sitt konstnärliga cellospel. E. F—t.

Pershing [pə'ʃiŋ], John Joseph, nordamerikansk militär, f. 13 sept. 1860 i Linn county (Missouri), blef officer vid kavalleriet 1886, brigadgeneral 1906, generalmajor 1916 och general 1917. P. deltog i kriget på Cuba 1898, ledde operationerna i Central Mindanáo på Filippinerna 1902—03, blef generalstabsofficer 1903 och var militärattaché i Japan 1905—06 samt militärguvernör på Filippinerna 1906—13, hvarunder han fullständigt underkufvade de upproriske moros. 1916 förde han befälet öfver de amerikanska trupperna i Mexico (''straffexpeditionen'' mot Villa). Vid Förenta staternas inträde i Världskriget (1917) fick P. befälet öfver expeditionsarmén, med hvilken han 1918 utförde operationerna på Verdunfronten. 1921 blef han chef för generalstaben. 1924 afgick han ur aktiv tjänst. H. J—dt.

Persiān benämnes ett lockigt pälsverk, som erhålles af företrädesvis fettsvansfårens (se Fårsläktet, sp. 203) lamm. Persianen härstammar dock ej, som ofta uppges, från de ofödda lammen, utan af de några dagar gamla djuren; hos äldre djur förlorar fällen sin lockighet. Af dessa fettsvansfår lämnar den s. k. persianrasen l. karakulfåret det värdefullaste pälsverket. Denna ras finnes dock ej i Persien, utan företrädesvis i Buchara. L—e.

***Persien** gränsar nu i n. till de socialistiska sovjetrepublikerna Aserbeidjan och Armenien, i v. till den sistnämnda, Turkiet och Irak. Befolkningen uppskattas till omkr. 10 mill., hvaraf 3 mill. nomader (720,000 turkar, 675,000 kurder, 260,000 araber, 234,000 lurer, 20,700 belutsjer och zigenare m. fl.). — (Sp. 531) Bland mineraltillgångar märkas de på senaste åren alltmer utnyttjade gipslagren, som sträcka sig från Persiska vikens östra strand till långt uppe i landet. Äfven synnerligen rika oljefält ha upptäckts, hufvudsakligen exploaterade af Anglo-persian oil company, med stora oljeraffinaderier i bl. a. Abadan; de uppges vara de största i världen med en uppskattad areal af omkr. 36 mill. har. — (Sp. 532) Utrikeshandelns värde beräknades till 199 mill. kr. för import och 236 mill. kr. för export 1922—23. — (Sp. 533) Nya järnvägslinjer gå från Djulfa till Tebris (öppnad 7 mars 1916; 137 km.), från Pirebazar till Rescht (11 km.), och från Busjir till Borasdjan (åt Schiras till; militärjärnväg, 84 km.), hvarjämte den brittisk-indiska järnvägen Quetta-Nushki fortsatts till Duzdab i P. Floden Karun, vid norra ändan af Persiska viken, har öppnats för utländsk trafik upp till Ahwas, och 1924 upprättades automobiltrafik mellan Teheran och Rescht (omkr. 320 km.). — (Sp. 538) Bland kyrkosamfunden märkas de armeniske gregorianerna, som bilda två stift med hvar sin biskop, den ene i Tebris, den andre i Ispahan. De romerske katolikerna ha en biskop af armenisk ritus, i Ispahan, och en af latinsk ritus, i Urmia. — (Sp. 543) P. är nu indeladt i 33 provinser, hvilkas styresmän (*hâkim*) äro direkt ansvariga inför centralregeringen. E. A—t.

Försvarsväsendet torde komma att omorganiseras. Förslag om införandet af allmän värnplikt som grund för rekryteringen är förelagdt representationen. *Armén* består af 5 inf.-fördelningar, med staberna förlagda i Teheran, Tebris, Hamadan, Ispahan och Mesched, om 2 inf.-brig. om 2 reg., 2 kav.-brig. om 2 reg. och 1 art.-brig. med 2 reg. Inf.-reg. har 2 bat., kav.-reg. 2 skvadroner och art.-reg. 2 batt. (eng. 8,7 cm. pjäser). Dessutom finnas ingenjör-, flyg- och andra trupper. Utrustningen är modern — med stridsvagnar, automobiler o. s. v. Fredsstyrkan uppgick 1924 till 28,000 man. *Flottan* består af 1 större kanonbåt (om 1,000 ton) och 4 mindre dylika båtar, hufvudsakligen använda som tullbevakningsfartyg. H. J—dt.

Historia. Kort efter Världskrigets utbrott 1914 förklarade sig P. neutralt. Dess ömtåliga strategiska läge och otillräckligheten af dess försvarskrafter vållade emellertid, att landet likväl blef krigsskådeplats. Till norra P. förlades ryska trupper, turkarna gjorde upprepade infall öfver gränsen och innehade t. o. m. några veckor i jan. 1915 Tebris; i södra P. organiserade engelska officerare tryggandet af de brittiska intressena. Om krigshändelserna i P. se närmare Världskriget, sp. 182, 201—202, 216 och 249. Redan våren 1915 hade större delen af de svenske instruktionsofficerarna vid gendarmeriet hemkallats; de kvarblifvande samverkade i stor utsträckning med tyskar och turkar, särskildt mot ryssarna och de af ryska officerare ledde persiske kosackerna. Folkstämningen i landet var under intrycket af ryska öfvergrepp starkt ryssfientlig, men regeringen vidhöll sin neutralitet, dock endast föga i stånd att hämma den tilltagande inre upplösningen och fullständigt maktlös mot de krigförandes neutralitetskränkningar. Då de ryska trupper, som i maj 1915 landsatts i Enseli och senare besatt Kasvin, på hösten s. å. nal-

kades Teheran, flydde centralmakternas diplomatiska representanter till Kum och sökte förgäfves förmå den unge schahen att följa med. Engelska varnande föreställningar om, att han därmed riskerade sin tron, förmådde honom att kvarstanna i Teheran, och återstoden af det i upplösning råkade gendarmeriet införlifvades våren 1917 med de stridskrafter den engelske generalen sir Percy Sykes organiserat i södra P. Efter ryska revolutionens utbrott s. å. demoraliserades snart den ryska armé, med hvilken general Baratov med Tebris som bas med växlande lycka stridt mot turkarna, de återkallades juli s. å. af ryska provisoriska regeringen. I stillestånd saftalet i Mudros 30 okt. 1918 nödgades turkarna förplikta sig att utrymma persiskt område. I P. hade under tiden en nationell rörelse fått stark utbredning. Regeringen förklarade sig våren 1918 ej längre vilja erkänna 1907 års rysk-engelska aftal om P:s uppdelning i zoner m. m. och uppfordrade äfven de brittiska trupperna att lämna landet. Västmakternas seger i Världskriget föranledde emellertid persiska regeringen att åter närma sig England. En persisk delegation sändes 1919 till Paris för att vid fredskonferensen bevaka P:s intressen, och 9 aug. 1919 ingingos i Teheran två engelsk-persiska aftal, enligt hvilka organiserandet af persiska ordningstrupper anförtroddes åt England, som äfven skulle tillhandahålla förvaltningsrådgifvare och utlofvade ett lån på 2 mill. pd st. I samband härmed aflade schahen på hösten s. å. ett officiellt besök i England. Inom persiska parlamentet var man missbelåten med dessa aftal, och då parlamentet febr. 1921 sammankallades för att ratificera dem, uteblefvo så många ledamöter, att parlamentet ej blef beslutmässigt. Och engelskfientliga stämningar underblåstes från Sovjet-Ryssland, hvars trupper i samband med striderna mot general Denikin i maj 1920 besatt Enseli.

Till ett afgörande systemskifte i P. kom det febr. 1921 genom en militärkupp, utförd af persiska trupper under ledning af Riza kan, sedermera mest omtalad under titeln Sardar Sipah. Han störtade den engelskvänliga ministären och ingick som krigsminister i en ny ministär under Zia-ed-din samt bibehöll vid följande ministärskiften krigsministerposten och den verkliga makten inom regeringen. Aftalen af 1919 med England annullerades. Stora förvaltningsbesparingar bebådades, och till generaldirektör för finanserna utsågs 1922 A. C. Millspaugh, förutvarande petroleumexpert i amerikanska utrikesministeriet. Sovjetryska sändebudet Rothstein ledde en häftig antiengelsk propaganda bland befolkningen, och under påverkan häraf närmade sig regeringen i viss mån Ryssland. Handelsförbindelserna med Ryssland blefvo lifligare, en militärmission sändes (1923) till Moskva, och persiska studenter skickades att studera vid sovjetuniversitetet i Tiflis. Hösten 1923 öfvertog Sardar Sipah äfven premiärministerposten och började allt tydligare förbereda en förändring af styrelseformen till republikansk. Schah Ahmed Mirza afreste i nov. 1923 till Europa, hvarifrån han ännu (aug. 1925) ej återvändt, och hans som regent kvarlämnade broder, tronföljaren (*valiahd*) Muhammed Hassan Mirza (f. 1899) är nästan fullständigt maktlös. En plan att införa republiken 21 mars (persiska nyårsdagen) 1924 strandade emellertid på prästerligt motstånd, och Sardar Sipah fann sig 1 april s. å. föranlåten att utfärda en proklamation om, att republikanskt statsskick strede mot den muhammedanska religionen. För att stärka sin ställning riktade han i febr. 1925 till parlamentet ett ultimatum om snabba åtgärder för att afvärja hindrande inblandning i hans reformverk från schahen eller regenten. Krisen löstes genom en kompromiss, enligt hvilken Sardar Sipah utsågs till högste befälhafvare öfver P:s krigsmakt, ansvarig endast inför parlamentet, hvarjämte beslöts att till schahen rikta en anmaning att återvända till P. Under Sardar Sipahs kraftfulla, ehuru godtyckliga styrelse uppges ämbetsmannakorruptionen ha aftagit och afsevärda framsteg gjorts i fråga om ordningens upprätthållande mot röfvarbanden. Ett handelsfördrag med Ryssland ingicks 11 aug. 1924, hvari bl. a. bekräftades ett tidigare fördrag af 21 mars 1921 om, att alla äldre rysk-persiska traktater annullerades liksom äfven P:s äldre skulder till Ryssland. Vidare öfverlämnade Ryssland till P. den i Teheran grundade Banque russe d'escompte. Traktaten stadgar äfven, att ingendera parten skall inblanda sig i den andras inre angelägenheter, men detta förbud har ej hindrat en lifig bolsjevikagitation i P. Sedan 1920 är P. medlem af Nationernas förbund.

Litt.: E. Aubin, ”La Perse d'aujourd'hui” (1914), Hj. Prawitz, ”Från P. i stiltje och storm” (1918), Sir Percy Sykes, ”A history of Persia” (ny uppl., 2 bd, 1921), J. M. Balfour, ”Recent happenings in Persia” (1922), och E. Lesueur, ”Les anglais en Perse” (s. å.). V. S—g.

Persikehus. Se Växthus, sp. 483.

Persil, ett af de många i handeln förekommande perborathaltiga tvättmedlen (jfr Borax. Suppl.). Det uppges innehålla omkr. 24 proc. tvål, lika mycket soda och 10 proc. perborat.

*__Persnäs__ tillhör nu Växjö stift. 1,300 inv. (1925).

*__Person,__ Johan, dog 19 juli 1921 i Chicago.

Personbil. Se Automobil. Suppl., sp. 386 o. 392.

*__Personhistoriska samfundet.__ ”Svenska autografsällskapets tidskr.” började utges 1879 (ej 1878) och fick 1898 (ej 1888) namnet ”Personhist. tidskr.” Efter K. K. Bonde (d. 1913) ha E. Hildebrand (d. 1919) och J. A. Almquist varit sällskapets ordf. Efter Stenbock (1908—17) ha A. B. Carlsson (till 1919), S. Hildebrand (d. 1921), I. Simonsson (d. 1925) och S. Humble varit tidskriftens redaktörer.

Personlighetsvärde, *filos.* Se Värde 1.

*__Personne.__ — 1. J. V. P. Om hans verksamhet i bibelkommissionen se d. o. Suppl. Han har vidare utgett ”Nya testamentet. Med förklaringar” (3 bd, 1915—20). — 2. Nils E. P. har i alltjämt stigande mått vunnit erkännande som förebildlig skådespelare. Bland hans senare roller må erinras om *Arnolphe* i ”Äktenskapsskolan”, *Orgon* i ”Tartuffe”, *hertig de Maulévrier* i ”Den gröna fracken”, *Mammon* i ”Det gamla spelet om Enhvar”, *Daniel Hejre* i ”De ungas förbund” och *filmdirektör Lindgren* i ”Paradsängen”. Hösten 1921 gaf han ett längre gästspel i Helsingfors (och Åbo). Teaterhistoriska föreläsningar har han vidare hållit i Stockholm m. fl. svenska städer samt Helsingfors och Åbo. Hans arbete *Svenska teatern under Gustavianska tidehvarfvet* har 1914—25 fortsatts med delarna II—VII, hvaraf de fem senaste behandla

Svenska teatern under Karl Johanstiden; arbetet bildar en fortlöpande krönika öfver Stockholmsteatrarnas verksamhet och öden år efter år, belyst med ofta ingående redogörelser för pjäsernas innehåll och sceniska utförande, utdrag ur samtidiga recensioner och bref, personhistoriska skisser i mängd o. s. v., hvarvid berättarens goda lynne och lyckliga förmåga som materialsamlare åstadkommit ett lika underhållande som förtjänstfullt verk. — P. var 1917—22 ordf. i Svenska teaterförbundet. Han blef 1922 ordf. i Artisternas och litteratörernas pensionsförening (efter Georg v. Rosen). Ett oljefärgsporträtt af P. (måladt af Emerik Stenberg) uppsattes 1922 i Dramatiska teaterns foajé. En bronsbyst af honom (mod. af G. Almgren) inköptes 1921 af Nationalmuseum.

***Persontåg.** Se Järnvägståg äfven i Suppl.

***Persson** (sp. 588), Anders, i Mörarp, dog 2 mars 1917 i Hälsingborg.

***Persson** (sp. 588), Nils, dog 28 april 1916 i Malmö.

***Persson** (sp. 589), Karl (Carl), i Stallerhult, lämnade Andra kammaren efter urtima riksdagen hösten 1918. Af Skaraborgs läns landsting var P. led. t. o. m. 1922, men hade efter 1919 lämnat ordförandeskapet i tinget. I hemorten innehar P. alltjämt flera offentliga uppdrag.

Karl Persson.

***Persson** (sp. 590), Daniel, i Tällberg, dog 24 maj 1918 i Tällberg. Han var vice talman i Andra kammaren äfven riksdagarna 1915—17 och blef 1918 talman, men måste 8 mars s. å. af hälsoskäl afsäga sig detta uppdrag. Han var ordf. i jordbruksutskottet 1915, i särskildt utskott om olycksfallsförsäkring 1916 och i särskildt utskott om fögderiförvaltningens omorganisation 1917. P. var medlem äfven af kyrkomötet 1915. I riksdagen var P:s inflytande under hans sista år synnerligen stort.

***Persson** (sp. 591), Per, lämnade professuren 1922. Han är led. af Hum. vet. samf. i Uppsala (1896), Vet. soc. i Uppsala (1908) och Vet. akad. (1924). På hans 65-årsdag, 31 dec. 1922, tillegnades honom en omfångsrik festskrift, ''Strena philologica Upsaliensis''. Se porträtt å sp. 1032.

Persson, Nils, riksdagsman, kommunalman, f. 30 juli 1865 i Östra Vemmerlöfs socken, Kristianstads län, egnade sig i Malmö åt muraryrket. Han vann synnerligen stort förtroende inom fackföreningsrörelsen, var 1894—1922 ordf. i Svenska murarförbundet och är sedan 1922 dettas kassör. P. är sedan 1901 led. af Malmö stadsfullmäktige, sedan länge en af stadens ledande kommunalmän och ordf. i stadsfullmäktige sedan 1919. Han tillhör det socialdemokratiska partiets veteraner inom riksdagen, där han representerat Malmö stad i Andra kammaren 1903—16 samt i Första kammaren 1917—lagtiman 1919 samt är sedan 1922 led. af Första kammaren för Malmöhus län med Malmö och Hälsingborg. Han har varit led. af jordbruksutskottet 1910—12, 1917—19 och juni 1922 samt af konstitutionsutskottet 1913—16 samt var 1919 led. af särsk. utsk. för arbetstidens begränsning. Därjämte har han anlitats i en mängd utredningar (bl. a. led. af 1907 års arbetsaftalskommitté, af telegrafverkets löneregleringskommitté 1913 samt sedan 1918 af kommunikationsverkens lönekommitté och sedan 1920 sakkunnig i fråga om byggnadsarbeten).

Per Persson (sp. 1031).

Persson, Sven, tidningsman, politiker, f. 4 sept. 1873 i Arkelstorp, Oppmanna socken, Kristianstads län, d. 30 april 1919 i Norrköping, var först snickare, blef 1898 träarbetarförbundets platsförtroendeman för Göteborg och var 1900—03 förtroendeman i svenska träarbetarförbundet. Han var 1904—10 medarbetare i ''Social-demokraten'' och därefter till sin död redaktör för ''Östergötlands folkblad''. Från 1913 var han stadsfullmäktig i Norrköping. P. var 1904—09 ordf. i Stockholms arbetarkommun och från 1909 led. af Andra kammaren (först för Stockholms stad, sedan 1912 för Norrköping och Linköping) samt var 1912—18 led. af lagutskottet. Därjämte tillhörde han under sin riksdagstid socialdemokratiska partiets förtroenderåd. P. var en synnerligen arbetsam och inom arbetarrörelsen mycket uppburen man.

Persson, Axel Valdemar, klassisk arkeolog, universitetslärare, f. 1 juni 1888 i Kvidinge, Kristianstads län, filos. doktor och docent i Lund 1915, professor i klassisk fornkunskap och antikens historia 1924 i Uppsala, har drifvit studier vid flera tyska universitet och biträdt vid arbetet i Ny Carlsberg glyptotek i Köpenhamn samt företagit studieresor till Frankrike, Italien, Grekland och Mindre Asien. 1922—24 deltog han som vetenskaplig ledare i de svenska utgräfningarna i Asine (se d. o. Suppl.). Bland hans skrifter märkas *Zur textgeschichte Xenophons* (1915), *Die exegeten und Delphi* (1918) och *Staat und manufaktur im römischen reiche* (1923). T. J. A.

Persöfjärden, en 21 kvkm. stor sjö, $1{,}_2$ m. ö. h. i Nederluleå socken, Norrbottens län, afrinner öfver Altersund till Brändöfjärden af Bottniska viken. P. var förr en hafsvik, men har genom landhöjningen blifvit sjö. O. Sjn.

Perthes-lès-Hurlus [pärt läs yrlÿ], by i franska dep. Marne, 9 km. n. ö. om Suippes, fullständigt förstörd under Världskriget. P. jämte en v. därom

belägen höjd ''côte 200'' utgjorde en stark stödjepunkt i tyska fronten i Champagne hösten 1914 och blef föremål för långvariga och hårda strider mellan tyskarna och fransmännen under det följande ställningskriget. Särskildt förbittrade voro striderna 20—30 dec. s. å. (''1:a slaget vid P.''), 8—13 jan. 1915 (''2:a slaget vid P.''), hvarunder fransmännen eröfrade ställningen, som sedan ingick i franska fronten, och 1—5 febr. s. å. (''3:e slaget vid P.''), då tyskarna förgäfves sökte återtaga P. Under tyska motoffensiven 15 juli 1918 bröts anfallet mot fransmännens 2:a linje, i hvilken ställningen vid P. då utgjorde en stödjepunkt. Jfr Världskriget, sp. 167, 183 och 238. H. J—dt.

Pe'rtinax, pseudonym. Se Géraud, A. Suppl.

***Peru** har enligt en planimetrisk beräkning af Geogr. sällskapet i Lima en areal af 1,355,054 kvkm. Om P:s gränstvister med flera af grannrepublikerna se nedan (Historia). — Antalet invånare uppskattades 1921 till omkr. $5^1/_2$ mill., enligt andra beräkningar till öfver 7 mill., hvilka siffror dock torde vara åtskilligt för höga. Omkr. 32 proc. anses vara indianer, 53 proc. mestiser, 11 proc. kreoler och européer, 2 proc. negrer och 2 proc. östasiater (kineser), de båda senare kategorierna mest i kustlandet. Inom näringslifvet ha bergolja och bomull fått ökad betydelse. Exporten uppgick 1923 till 23,$_{95}$ mill. pund, importen till 14,$_{13}$ mill. De viktigaste exportartiklarna voro s. å. socker 6,$_{27}$ mill., bomull 6,$_{14}$ mill., koppar 4,$_{27}$ mill., bergolja 4,$_{45}$ mill. och silfver 0,$_{64}$ mill. Handelsomsättningen är störst med Förenta staterna och Storbritannien. Handelsflottan uppgick 1923 till 30 ångare om 68,363 ton och 44 segelfartyg om 32,846 ton. Järnvägsnätet omfattade s. å. 3,342 km., hvaraf 2,385 km. statsbanor. — Enl. gällande författning (af 18 jan. 1920) utöfvas den lagstiftande makten af en kongress bestående af en senat med 35 medlemmar och en representantkammare med 110 medl., båda husen nyvalda hvart fjärde år genom direkta val. Presidenten väljes för 5 år och kan återväljas för ytterligare 5 år. O. Sjn.

Försvarsväsendet. *Arméns* rekrytering grundar sig på allmän värnplikt, men endast ett begränsadt antal värnpliktiga (f. n. 8,000 man) inkallas i aktiv tjänstgöring. Värnplikten fullgöres med 2 år i aktiva armén, 5 år i ''1:a'' och 5 år i ''2:a reserven'' samt 20 år i ''nationalgardet''. Armén består af 6 inf.-fördelningar om 2 inf.-reg., om 2 bat. och 1 kulsprutekomp., 1—2 kav.-reg. om 2 skvadr. och (i allmänhet) 1 bergsart.-reg. Öfriga trupper ingå icke i fördelningsförbandet. Inalles finnas 13 inf.-reg., 7 kav.-reg., 4 bergsart.-reg., 1 kustart.-reg., 1 div. fältart., 1 ing.-bat., 1 järnvägsbat., 1 flygkomp. m. fl. trupper. Fredsstyrkan utgör omkr. 800 officerare och 12,000 man. Polis- och gendarmeritrupperna jämte borgargardet utgöra ett slags till 8,000 man uppgående reserv till stående armén. Borgargardet, som nyligen omorganiserats, består af 1 inf.-reg. med 4 bat., 1 fristående inf.-bat., 11 kav.-reg. och 1 kulsprutebat. Armén har modern beväpning. — *Flottan* består af 4 lätta, 1906 sjösatta, med 2 st. 15 cm. och ett antal snabbeldspjäser af mindre kaliber bevärade pansarkryssare om 3,200 ton, 1 äldre, opansrad kryssare, 1 kanonbåt, 1 jagare och 2 undervattensbåtar med moderfartyg. Ytterligare 3 undervattensbåtar äro beställda (i Italien), men torde icke ännu ha levererats. H. J—dt.

Historia. Till president valdes i maj 1915 José Pardo y Barreda (tidigare president 1904—08). Kort efter det att Förenta staterna april 1917 inträdt i Världskriget, afbröt P. de diplomatiska förbindelserna med Tyskland. Det blef 1919 en af Versaillesfredens signatärmakter. S. å. valdes Augusto B. Leguía y Salcedo efter en häftig valstrid till president. Genom en kupp tilltvang han sig 4 juli s. å. presidentmaktens provisoriska utöfning, innan hans ämbetstid hunnit börja (Pardo måste gå i landsflykt), och sedan genom en 1923 företagen författningsändring omval tillåtits, valdes Leguía 1924 till president äfven för perioden 12 okt. 1924—12 okt. 1929. P. har under de senaste årtiondena varit invecklad i flera gränskonflikter med grannrepublikerna. Med Bolivia träffades 1912 en gränsöfverenskommelse, och äfven mellan Brasilien och P. har en definitiv gräns fastställts. Däremot äro gränserna ännu ej helt reglerade i n., där Ecuador och Colombia gjort anspråk på delar af prov. Loreto kring Amasonfloden. Tvisten hänsköts till skiljedom af konungen af Spanien, men då Ecuador gjorde svårigheter, nedlade denne 1910 sitt skiljedomarvärf. Fientligheter syntes hota, men afvärjdes genom medling af Förenta staterna, Argentina och Brasilien; 1923 hänsköts tvisten med Ecuador till Förenta staternas skiljedom. Med Colombia slöts 24 mars 1922 ett gränsregleringsfördrag, som emellertid väckte gensägelse i Brasilien. Efter nya förhandlingar mellan de tre makterna ingicks efter Förenta staternas medling 4 mars 1925 i Washington en öfverenskommelse, enligt hvilken 1922 års fördrag skulle ratificeras, mot att Colombia med Brasilien ingick ett nytt gränsregleringsfördrag. Tvisten med Chile om provinserna Tacna och Arica synes nu omsider närma sig sin lösning. Den föranledde 1918 stark spänning, och sedan nya förhandlingar 1921 blifvit resultatlösa, vidtogo 1922 på amerikansk inbjudan förhandlingar i Washington, hvilka resulterade i, att frågan hänsköts till skiljedom af Förenta staternas president. Enligt president Coolidges skiljedomsutslag (1925) skall frågan afgöras genom folkomröstning, ledd af en kommission med chilenska och peruanska bisittare samt amerikanske generalen Pershing som ordf. Förbudet mot all annan offentlig gudstjänst än den romersk-katolska upphäfdes genom en författningsändring 1915, och enligt 1920 års författning råder nu fullständig religionsfrihet (dock är statsreligionen alltjämt den romersk-katolska). En lag af 5 febr. 1921 införde obligatorisk och kostnadsfri primärundervisning för barn i åldern 7—14 år. 1923 var antalet folkskolor 3,086 med 4,735 lärare och 219,519 elever. President Leguía har fört en energisk reformpolitik och bl. a. genomfört en decentraliserande förvaltningsreform samt en genomgripande modernisering af diplomatien och konsulatväsendet. Franska instruktörer ha anlitats för armén, amerikanska för marinen, i skolorna och vid hälsovården. — Litt.: O. Greulich, ''P.'' (1915), och O. Bürger, ''P.'' (1923). V. S—g.

Peruänsk smaragd. Se Ädelstenar, sp. 1160.

***Peruströmmen.** Se Humboldtströmmen. Suppl.

Pervyse [pärvïs], by i belgiska prov. Väst-Flan-

dern, 7 km. s. om Nieuport, 3 km. v. om Yser, till stor del förstörd under Världskriget. Under slaget vid Yser (18 okt.—30 nov. 1914) intogs det af franskt marininfanteri försvarade P. efter hård strid 28 okt. af tyskarna. Sedan trakten omkring nedre Yser satts under vatten, måste dock de senare 31 s. m. utrymma P., som sedan ingick i belgiska fronten. Jfr Världskriget, sp. 171. H. J—dt.

*Peshawar. 1. Distriktet hade 907,367 inv. 1921. Genom P. går nu en järnväg längs Kabuls dalgång från Attock, vid Indus, till Jamrud, i Khaibarpasset och en sidogren från Nanshahra, vid denna, norrut till Dargai, vid foten af Malakandpasset.

*Pessard, Émile L. F., dog 1917 i Paris.

Pétain [petɛ̃'], Henri Philippe, fransk marskalk, f. 24 april 1856 i Cauchy-la-Tour (dep. Pas de Calais), blef 1878 officer vid inf., 1912 öfverste och reg.-chef, förde vid Världskrigets utbrott 4:e inf.-brig., blef i aug. 1914 brigadgeneral, i sept. s. å. chef för 5:e inf.-fördelningen och i okt. s. å. chef för 33:e armékåren, som han med utmärkelse förde i Lorettoslaget (maj—juli 1915). I sept. 1915 blef han div.-general och chef för 2:a armén i Champagne och i febr. 1916 chef för Verduns försvarsområde, i hvilken egenskap han lade i dagen framstående fältherreegenskaper. I maj s. å. blef han chef för midtarmégruppen, å fronten Reims—Verdun, och i maj 1917 (efter Nivelle) chef för norra och nordöstra arméerna. Han fullständigade dessas efter dubbelslaget vid Aisne och i Champagne glesnade numerär, återställde den slappnande disciplinen och ingaf de demoraliserade trupperna mod och tillförsikt. I nov. 1918 blef P. marskalk af Frankrike och samtidigt medlem af ''Conseil supérieur de la guerre''. Sedan 1919 är han (efter Foch) arméns öfverbefälhafvare och generalinspektör. H. J—dt.

*Petalaks. Dess finska namnform är *Pe'talahti*. P. hör nu till Borgå (svenska) stift. 2,939 inv. (1923). O. B—n.

*Petasites, *bot. P. officinalis* kallas nu *P. ovatus*. *P. frigida* bör vara *P. frigidus*.

*Peter (port. *Pedro*), kejsare af *Brasilien*. — 2. P. II. Dottern Isabella dog 15 nov. 1921 på slottet Eu, hennes gemål, grefven af Eu, på resa öfver Atlanten 28 aug. 1922 (på art. Eu. Suppl., uppges felaktigt ''i sept.'').

*Peter I, konung af *Serbien*, öfverlämnade i juni 1914 af hälsoskäl styrelsen till tronföljaren, prins Alexander, hvilken därefter var regent till faderns död, 16 aug. 1921 i Belgrad. P. följde 1915 serbiska armén på dess återtåg genom Albanien och vistades därefter en tid på Korfu, återkom 1918 till Belgrad och utropades s. å. till konung öfver det nya jugoslaviska riket (''Serbernas, kroaternas och slovenernas konungarike''), alltjämt med sonen Alexander som regent.

Peter den stores sjöfästning. Se Ryssland, sp. 1417.

*Petermanns mitt(h)eilungen har i sig upptagit de geografiska tidskrifterna ''Das ausland'' (1828—93), ''Aus allen weltteilen'' (1870—98) samt ''Globus'' (1862—1910). O. Sjn.

*Peters, Nikolai Herman, dog 1923. M. H.

*Peters (sp. 656), Karl, dog 10 sept. 1918 i Woltorf vid Peine.

*Petersburg, Sankt, guvernement. Se Leningrad 1. Suppl.

*Petersburg, Sankt (1914—24 Petrograd), nu officiellt Leningrad (se d. o. Suppl.), stad i Ryska socialistiska federativa sovjetrepubliken, har lidit oerhördt af revolutionen och dess följder, hunger, brist på bränsle o. d. Från 2,318,645 pers. 1910 sjönk invånarantalet 1919 till 954,204 och 1920 till 706,800, men uppges 1925 åter ha stigit till 1,071,103 inv. Bland byggnader, som uppförts under senare år, märkas Romanov-jubileumskatedralen (1914), muhammedanska moskén och buddistiska templet. Efter revolutionen förstördes några monument, palatsen förändrades till museer och offentliga anstalter. Många gator fingo nya namn (Nevskij prospekt är numera Prospektet af den 25 okt., Millionnajagatan kallas Ulitsa Halturina efter den döde revolutionären, arbetaren Halturin, m. m.). Sommarträdgården har lidit oerhördt efter öfversvämningen 1924. Marsfältet förvandlades till en vacker square, i hvars midt befinner sig revolutionsoffrens graf. Äfven stadens industri har lidit mycket (1913 funnos i P. 450 fabriker med 289,247 arb., 1923 blott 170 fabr. med 106,510 arb.). Först i maj 1921 återupptogs sjöfarten; under året 1921 ankommo inalles 282 fartyg om 377,200 nettoton. Högskolor och vetenskapliga institutioner koncentreras fortfarande i P., ehuru staden 14 mars 1918 förlorade sin ställning som rikets hufvudstad. I jan. 1924 omdöptes P. till Lenins ära till Leningrad. A. de R.

*Petersen (sp. 670—671), P. S. B. — Sonen P. S. B. P. är numera bibliotekarie vid universitetsbiblioteket.

*Petersen (sp. 671). 1. Julius Magnus P. dog 1 febr. 1917 i Köpenhamn. — 2. Vilhelm Valdemar P. dog 3 juli 1913 i Köpenhamn. P. E—t.

*Petersen (sp. 671), Eugen, dog 14 dec. 1919.

*Petersen (sp. 672), Fredrik. Hans änka, Alida P., stiftade 1903 *Professor F. P:s fond til videnskapens fremme*, hvars räntor användas till stipendier, belöningar och understöd till vetenskapliga undersökningar. Kapitalet uppgick 1924 till 110,000 kr.

*Petersen (sp. 673), Sigvart, dog 1924. M. H.

*Petersen (sp. 673), Nielsine K., dog 26 nov. 1911 i Köpenhamn. P. E—t.

Petersen, Clemens Christoffer Mathias, dansk kritiker, f. 2 okt. 1834 vid Holbæk, d. 21 maj 1918 i Köpenhamn, tog 1857 magisterkonferens i estetik och var litteraturanmälare i ''Fædrelandet'' från 1857 till 1869, då han plötsligt måste lämna landet, hvarefter han vistades i Amerika till 1904. Han var lärjunge af Hegel och Rasmus Nielsen och utöfvade stort inflytande på dansk litteratur. P. E—t.

Petersen, Otto Georg, dansk botanist, f. 26

mars 1847 vid Sorö, tog magisterkonferens 1875, blef filos. doktor 1882 (på afh. *Bikollaterale karbundter og beslægtede dannelser*), var 1882—86 docent i växtanatomi vid universitetet samt 1893—1903 lektor och 1903—18 professor i botanik vid Landbohöjskolen. 1891 blef han led. af Videnskabernes selskab. P. har utgett en rad forstbotaniska skrifter, bl. a. *Diagnostisk vedanatomi af Nordvest-Europas træer og buske* (1901), *Forstbotaniske undersögelser* (1906), *Forstbotanik* (1908) och *Træer og buske. Diagnoser til dansk frilands-trævækst* (1916). P. E—t.

Petersen, Peter Thomsen (Tom), dansk målare, f. 5 mars 1861 i Thisted, elev vid Kunstakademiet 1877—81, utställde från 1882 på Charlottenborg. Han har sökt motiv i synnerhet från gamla städer (Köpenhamn, Helsingör, Ærösköping, Hamburg m. fl.) och återgett partierna troget, men litet torrt. Han har ock utfört omkr. 300 raderingar (bl. a. *De seks söstre*). P. E—t.

Petersen, Carl Sophus, dansk litteraturhistoriker, f. 29 april 1873 vid Nakskov, tog 1899 skolämbetsexamen, vardt 1899 assistent och 1924 öfverbibliotekarie vid k. biblioteket. 1921—23 nyorganiserade han biblioteksväsendet i det återvunna Sönderjylland. Jämte A. A. Björnbo har P. utgett de kartografiska arbetena ”Fynboen Claudius Claussön Swart” (1904; ty. öfv. 1909) och ”Anecdota cartographica septentrionalia” (1908) och ensam ”Brevvexling mellem N. M. Petersen og Carl Säve” (s. å.), F. Paludan-Müllers ”Poetiske skrifter” med inledning och kommentar (1909) och den monumentala Holbergsupplagan (1913 ff.). I ”Illustreret dansk litteraturhistorie” (1916 ff.) behandlar P. tiden till 1720. Jämte Francis Bull redigerar P. en ”Holbergaarbog” (1920 ff.). P. E—t.

Petersen, Julius, tysk litteraturhistoriker, f. 5 nov. 1878 i Strassburg, docent i München 1909 och professor 1911, sedan 1920 i Berlin. Af P:s arbeten må nämnas *Schiller und die bühne* (1904), *Litteraturgeschichte als wissenschaft* (1914), *Das deutsche nationaltheater* (1919) och *Die entstehung der eckermannschen gespräche* (1924). Han har varit synnerligen verksam som utgifvare af Schiller, Lessing, Goethe m. fl. samt utger med F. Panzer ”Deutsche forschungen” (1921 ff.) och med Minde-Pouet ”Schriften der Kleistgesellschaft” (1922 ff.). R—n B.

Petersen, Peter, tysk filosof och pedagog, f. 26 juni 1884 i Grossenwiehe i stadskretsen Flensburg, Schleswig-Holstein, studerade i Leipzig, Kiel och Posen som lärjunge framför allt af Lamprecht och Wundt samt teologerna Kittel och Kirn, hvarefter han promoverades i Jena 1908 på afh. *Der entwicklungsgedanke in der philosophie Wilhelm Wundts. Zugleich ein beitrag zur methode der kulturgeschichte.* 1911 blef han ord. oberlehrer vid gymnasiet Johanneum i Hamburg. Under den grundliga omgestaltning, som 1918 års revolution föranledde inom tyska skolväsendet, gick Hamburg i spetsen för reformerna. Skolorna där ställdes under omedelbar ledning af ett råd, valdt af föräldrarna och vederbörande lärarkår. På förslag af denna organisation kallades P. 1920 till ledare af realskolan i Hamburg-Winterhude med uppdrag att omgestalta denna till en fullständig läroanstalt enligt de nya pedagogiska idéerna. Planen förelåg färdig 1921, och vid detta läroverk, som i sin nya gestalt kallades ”Lichtwarkschule”, var P. lärare och ledare till 1923, då han kallades till professor i pedagogik vid universitetet i Jena. 1924 hade han färdig en plan för universitetsutbildning åt samtliga skolors lärare, sålunda äfven åt folkskollärarna (se därom ”Mitteilungen der erziehungswissenschaftlichen anstalt der thüringischen landesuniversität Jena”, h. 1, 1925). Af P:s många filosofiska och pedagogiska arbeten är det epokgörande *Allgemeine erziehungswissenschaft* (1924), hvari framställas grunddragen till en originell pedagogisk teori, uppburen af en fast idealtro och rörande uppfostrans möjlighet och medel präglad af ovanlig realistisk illusionsfrihet. Grundvalarna för pedagogiken söker han i sociologiens och kulturhistoriens upptäckter rörande människans alltigenom socialt anlagda natur, hvarvid han tillmäter skolan ringa betydelse för ungdomens uppfostran i jämförelse med det djupa inflytande, som den växande människosjälen röner af hemmet och de förhållanden, där den unge kallas att utföra sitt lifsarbete. S—e.

***Petersens,** Karl J. F. af, tog 1918 afsked från öfverbibliotekarieämbetet och dog 24 juli 1925 i Malmö.

***Peterskyrkan.** En samling af dokument, ritningar, modeller, monument, graffragment o. s. v., belysande Peterskyrkans byggnadshistoria, har sammanförts i ett särskildt museum, *Museo Petriano*, i Rom.

Peterson, Karl Johan, donator, f. 24 juni 1840 i Kalmar, d. 20 dec. 1910 i Nässjö, innehade sedan omkr. 1880 järnvägsrestaurangen i Nässjö, var 1890—1907 ordf. i municipalnämnd och stämma samt befrämjade såsom sådan i hög grad samhällets utveckling. P. donerade omkr. 800,000 kr. till staden Nässjö, med hvilka medel stadshuset, kommunala mellanskolan samt Mariahemmet (för äldre bättre behöfvande) uppförts; vidare finnes en fond om 175,000 kr. till uppförande af sjukhus samt 200,000 kr., af hvilka räntan används för stadens förskönande samt till sjuka och behöfvande. En byst af P. har 1925 rests i Nässjö stadspark. O. Sjn.

Peterson, Adolph, svensk-amerikansk banbrytande nykterhetsman, f. 6 okt. 1851 i Gräfve socken, Örebro län, d. 10 juni 1923 i Minneapolis, begaf sig 1869 till Nord-Amerikas förenta stater, där han i Minneapolis blef stor fabrikant och affärsman. Han slöt sig 1872 till Godtemplarorden, stiftade 1873 den första svenskspråkiga godtemplarlogen i världen och utsågs 1878 af ordens högste chef till deputerad för de skandinaviska länderna. P. bildade 1883 en ny, självständig amerikansk-skandinavisk nykterhetsorganisation, Templarorden (se d. o., äfven i Suppl.). Redan under första verksamhetsåret lyckades han få Templarorden införd i både Sverige, Norge och Danmark; den vann utbredning särskildt i Sverige. G. Hd.

Peterson, Olof August, svensk-amerikansk paleontolog, f. 2 jan. 1865 i Helgum, Ångermanland, utvandrade 1882 till Amerika. Han egnade sig 1888—91 åt fältstudier i paleontologi och gjorde rika samlingar för amerikanska museer. Han deltog i en vetenskaplig expedition till Patagonien

1896 för Princeton-universitetets museums räkning och var till 1900 sysselsatt med ordnandet af de hopbragta samlingarna. Sedan dess har han varit intendent för afd. för paleontologi i Carnegie-museet i Pittsburgh, Pennsylvania. P. har skrifvit ett stort antal afh., alla offentliggjorda i ''Annals of the Carnegie museum'', bl. a. *Osteology of Oxydactylus* (1903), *The miocene beds of Western Nebraska and Eastern Wyoming and their vertebrate faunæ* (1906), *Description of the type specimen of Stenomylus gracilis Peterson* (1907), *A new camel from the miocene of Western Nebraska* (1910), *Osteology of Promerycochoerus* (1914) och *Osteology of Dolichorhinus Longiceps Douglass* (1924). O. A. L—r.

***Peterson-Berger**, O. Vilhelm. I åtskilliga af honom på senare åren utg. sånger (bl. a. till dikter af Bo Bergman) och pianohäften (*Earina, Italiana, Anakreontika* m. fl.) röjas vissa intryck från den gängse modernismen, alltunder det han bibehållit sin egenart. En 3:e programsymfoni, *Same ätnam* (i *f* moll; 1917), är färgad af låtar och syner från lappfolkets nomadlif och forntida offerfester, vinter- och sommarnattsstämningar från ödemarken och framtidsaning om obygdens kufvande genom en ny tids krafter. P.-B:s drama *Domedagsprofeterna* (se sp. 683) framfördes som ''musikaliskt lustspel'' å K. teatern 1919 med fullbordad musik, som fullföljer ''Arnljots'' stil i afseende på fri rytmisk talsång omväxlande med smärre melodiskt bundna moment, ehuru tonen här är lättare, i öfverensstämmelse med den brokiga och glada handlingen, och polyfont skrifsätt tillämpats, visserligen i orkesterpartiet mera abrupt än med utsvällande bredd. Till ett nytt musikdrama *Adils och Elisiv* med fornnordiskt ämne utgaf han 1919 den lofvande textboken på rytmisk prosa med inflätade lyriska ställen på vers. 1922 skref han con amore ord och musik till *Kantat vid Umeå stads 300-årsjubileum.* — (Den å sp. 682 bland sångkvartetter nämnda serenaden ''Tallarnas barr'' är *solo*sång, där förväxlad med I. Widéens snarlika kvartettkomposition med solo till samma dikt.) — Sin musikkritik utöfvar P.-B. fortfarande, om än med större olust än förr. E. F—t.

***Peterssen**, Hj. Eilif E., hade 1925 en konstutställning af sina verk i Stockholm.

***Petersson** (sp. 687), G. Albert, tog afsked från presidentskapet i Kammarrätten 1921. P. lämnade riksdagen 1917. P. har varit ordf. i stadsplanelag- (1916), skogsbeskattnings- (1920) och kommunalskatte- (sedan 1921) kommittéerna. Han blef juris hedersdoktor vid reformationsjubileet i Uppsala 1917. Hans barn ha antagit mödernenamnet Wetter (se d. o.).

***Petersson** (sp. 688), P. Alfred (P. i Påboda), representerade i Första kammaren Jönköpings län till 1919 års lagtima riksdag, därefter till sin död Stockholms län. Vid riksdagarna 1914—1917 var han led. af jordbruksutskottet och hemliga utskottet. Vid den Edénska ministärens bildande, 19 okt. 1917, blef han för fjärde gången jordbruksminister. Som sådan utvecklade P. en energisk verksamhet och ingrep särskildt kraftigt och ledande i Folkhushållningskommissionens arbete, hvilket han omlade och förenklade i syfte att förbereda återgången till normala förhållanden. Öfver hufvud inlade han under denna kritiska och kräfvande tid stora förtjänster om vår folkförsörjning. Bland på P:s föredragning afgjorda ärenden under hans senaste statsrådstid märkas: beviljande af medel till en dräneringsfond och till en kraftledningsfond för elektrifiering af landsbygden (1918), vidare till en odlingsorganisation och till vissa odlingsföretag (1918, sammanlagdt beviljades s. å. omkr. 17 mill. till sådana företag), fastställande af minimipris å spannmål och annan brödsäd samt å potatis (1918), åtgärder till främjande af linodling och linberedning (1919) samt den s. k. spannmålsregleringen vid 1919 års urtima riksdag. I Frisinnade landsföreningen var P. 1916—20 ordf. i verkställande utskottet, led. af förtroenderådet från 1910 och dess vice ordf. från 1917. Af Liberala samlingspartiets förtroenderåd var han led. från 1910 och 1916—17 vice ordf. för partiets Förstakammargrupp. P:s utveckling syntes under senare år föra honom alltmera åt vänster, men hans politik utmärktes alltid af en viss försiktighet, parad med lugn kraft. Vid årsskiftet 1919—20 angreps P. af en svår influensa, som följdes af komplikationer och hindrade honom att vidare taga egentlig del i regeringsarbetet. Han afgick jämte ministärens öfriga liberala ledamöter 6 mars 1920, utnämndes snart därefter till landshöfding i Stockholms län, men kunde på grund af sin sjukdom aldrig i verkligheten utöfva detta ämbete. P. afled på sin fädernegård 11 okt. 1920. Gl.

***Petersson** (sp. 689), Axel R., ''Döderhultaren'', dog 15 mars 1925 i Oskarshamn.

***Petersson** (sp. 689), Albert. Ett minnesmärke öfver honom restes 20 aug. 1916 i Odda.

Petersson, Peter, järnvägs- och industriman, f. 1840 i Halland, d. 29 aug. 1908 i Stockholm, aflade 1857 kameralexamen i Uppsala och 1868 afgångsexamen från Högre artilleriläroverket å Marieberg samt blef 1865 löjtnant vid Väg- och vattenbyggnadskåren, som han 1894 lämnade med majors afsked. 1863—70 tjänstgjorde han vid Statens järnvägsbyggnader, hade 1870—73 anställning i Argentina, bl. a. som chefsingenjör vid Córdoba—Tucumánjärnvägen, var 1874—77 disponent vid Bjufs stenkolsverk, 1877—83 dels byggnadschef, dels verkst. direktör vid enskilda järnvägar samt 1883—1908 disponent vid Surahammars bruk, som under hans ledning nådde storartad utveckling. P. var 1897—1901 vice ordf. i Västmanlands läns hushållningssällskap, 1899—1908 ordf. i samma läns landsting och 1904—06 länets representant i Första kammaren.

Petersson, Erik Lorents, präst, f. 3 okt. 1849 i Skedevi, Östergötlands län, blef student 1869 och efter studier i Uppsala och (hos J. T. Beck) Tübingen teol. kandidat 1876, ingick på lärarbanan, blef 1878 lektor i kristendom och historia i Hudiksvall, prästvigdes 1882 och blef s. å. lektor i kristendom och hebreiska i Västerås samt

i kyrkoherde i Badelunda. 1887 vald till kyrkoherde i Leksand och Djura (tillträdde 1889), har han där sedan dess bedrifvit en nitisk verksamhet, från 1893 tillika såsom kontraktsprost i Leksands kontrakt. Vid jubelfesten i Uppsala 1893 blef han teol. doktor. P., som intar en framskjuten plats bland sitt stifts prästerskap, har kraftigt befordrat den kyrkliga utvecklingen särskildt i fråga om ungdomsvård och församlingsdiakoni. 1911—15 var han led. af Svenska kyrkans missionsstyrelse. 1902—11 var han konservativ led. af Första kammaren för Kopparbergs län. Han var därunder 1909—11 led. af lagutskottet och togs dessutom i anspråk för särskilda utskott, bl. a. för reglering af prästerskapets löner och boställsordning (1908, 1909 och 1910). P. har utgett *Prosten i Mora Jacob Boëthius* (1878), *Grundtankarna i aposteln Pauli förkunnelse af evangelium* (1881), *Berättelser ur svenska kyrkans historia efter reformationen* (1883) och *Betydelsen af uttrycket de heligas samfund* (1892).

Petersson, Gustaf Valfrid, grufvetensapsman, f. 17 mars 1862 å Rejmyra, Östergötlands län, filos. doktor i Uppsala 1890, studerade som extra elev vid bergsskolan 1892—93, tjänstgjorde 1889—97 som extra och t. f. geolog vid Statens geol. unders., var 1897—1901 statsgeolog och samtidigt (1898—1901) t. f. lektor i mineralogi och geologi vid Tekniska högskolan. 1901 utnämndes han till professor i grufvetenskap vid Bergshögskolan och är sedan 1903 dennas föreståndare. P. har utfört malmgeologiska undersökningar och expertuppdrag i olika delar af Sverige och Norge. Han var 1910—21 led. af Tekniska högskolans styrelse, är led. af statens varpmalmskommitté sedan 1911, var ordf. i statens skifferoljekommitté 1913—19 och i djupundersökningsnämnden 1917—24. Han har sedan 1902 varit ordf. i ”Jernkontorets annalers” redaktionskommitté. Bland hans många i fackpublikationer införda afh. och uppsatser märkas *Geologisk atlas öfver Norbergs bergslag* (1898), *Om anrikning af svenska järnmalmer* (1903), *Om malmtillgångarna i Kiirunavaara och Gellivare malmberg* (1914), *Djupundersökningar i Kiirunavaara och Gellivare malmberg* (1924) och *Sveriges järnmalmstillgångar och järnmalmsproduktion* (1925). P. blef led. af Ing. vet. akad. 1919 och af Fysiogr. sällsk. i Lund 1924. Fmn.

Petersson, Anders Gustaf, släktforskare, f. 29 sept. 1863 i Kexsundet, Bjurkärn, sedan 1890 ägare och redaktör af ”Kristinehamns-tidningen”, har utarbetat genealogiska och biografiska anteckningar om släkter från Karlskoga bergslag (I. *Månssläkten*, 1912; II. *Kexsunds släkten*, 1913; III. *Nytorpssläkten*, 1923, och IV. *Åsjöhyttesläkten*, s. å.) samt *Kristinehamns fabriks- och handtverksförenings 75-års historik* (med biografier öfver förens:s medl., 1922). Bland P:s skrifter må ock nämnas *På Islandsfärd* (1925).

Petersson, John Kristian Herbert, språkforskare, universitetslärare, f. 21 maj 1881 i Åsem, Kalmar län, filos. doktor 1912, docent i jämförande språkforskning 1911, utnämndes till professor i sanskrit med jämförande indoeuropeisk språkforskning 1923, allt i Lund. Bland hans utg. arbeten — nästan genomgående af etymologiskt innehåll, företrädesvis från baltisk-slaviskt, armenskt och ariskt område — må nämnas *Studien zu Fortunatovs regel* (gradualafh. 1911), *Zur slavischen und vergleichenden wortforschung* (1915), *Baltisches und slavisches* (1916), *Zwei sprachliche aufsätze* (1917), *Baltische und slavische wortstudien* (1918), *Arische und armenische studien* (1920), *Studien über die indogermanische heteroklisie* (1921), ett större arbete af delvis morfologisk art med starkt glottogonisk läggning, *Vergleichende wortstudien* (1922) och *Griechische und lateinische wortstudien* (s. å.). K. F. J.

***Peterwardein** tillhör nu Jugo-Slavien. Officiellt namn *Petrovaradin*.

***Pethick-Lawrence,** Fr. W., är född 1871. Han utgaf jämte sin hustru Emmeline P. tidningen ”Votes for women” 1907—14. Han agiterade under Världskrigets sista år för samförståndsfred och sökte förgäfves 1917 och 1918 bli vald till led. af underhuset. Han tillhör numera arbetarpartiet och är sedan 1923 underhusledamot.

***Petiotisering.** Se Vin, sp. 610.

Petit [pəti], Edouard, fransk pedagog och historiker, f. 17 mars 1858 i Marseille, d. 19 febr. 1917 i Perpignan, var först lyceilärare och blef 1900 generalinspektör för primärundervisningen. På denna post gjorde P. en betydande insats i den franska lekmannaskolans utveckling. Bl. a. ifrade han för inrättandet af fortsättningsskolor och skolklasser för vuxna. Han var en flitig läse- och läroboksförfattare och skref dessutom bl. a. biografierna *François Dupleix* (1883), *Sully* (1885), *André Doria* (1887), *François Mignet* (1889) och *Eugène Pelletan* (1912) samt på det pedagogiska området *L'école moderne* (1891), *L'école de demain* (1902), *La vie scolaire* (1907) och *Autour de l'éducation populaire* (1908).

***Petit parisien,** Le. Direktörer för tidningen äro efter Jean Dupuys död, 1919, hans söner deputeraden Pierre Dupuy och senator Paul Dupuy. Tidningen anlitas ofta för officiösa utrikespolitiska meddelanden.

Petits choux [pətiʃö], fr. Se Vindböjtel.

Petits pois verts [pəti′ pωa′ vär], fr., *trädg.* Se Ärter.

Petje′nga, ry. Se Petsamo. Suppl.

***Petjnikov,** A. (enligt nyare uppgift född 8 febr. 1873), fick i Berlin professors titel 1910 och var 1913—21 violinlärare vid musikakademien i München.

***Petjory** tillhör nu Estland och är hufvudstad i distriktet P. (estn. *Petseri;* 60,943 inv. 1922), republikens sydöstra del, som genom freden i Dorpat 2 febr. 1920 afträddes af Ryssland. 2,011 inv. (1922).

Petljura, Simon, ukrainsk krigare och politiker, f. 1873 (enl. en annan uppgift 1878) i provinsen Poltava, är son till en ukrainsk kosack, studerade teologi i Kiev, relegerades från universitetet på grund af ukrainsk nationell propaganda och tillhörde från 1905 de ledande i det hemliga förarbetet för en ukrainsk resning. Han agiterade bl. a. i Kubanområdet och Kaukasien bland där boende ukrainer för upprättandet af andelsföretag och utgaf i Moskva en ukrainsk tidskrift, som indrogs af ryska regeringen efter Världskrigets utbrott 1914. P. deltog därefter i semstvoorganisationernas hjälpverksamhet och utsågs efter marsrevolutionen 1917

till president i den ukrainska soldatkongressens verkställande kommitté samt verkade som sådan, motarbetad af Kerenskij, för att till Ukrainas försvar samla alla soldater af ukrainsk nationalitet. Ukrainas centralrada gjorde honom nov. s. å. till generalsekreterare för härväsendet, och efter hetmanen Skoropadskyjs störtande (se Ukraina, sp. 882) blef P. ukrainska arméns högste befälhafvare (dec. 1918) samt medlem af direktoriet. Med växlande framgång stred han därefter mot bolsjevikerna, återtog 30 aug. 1919 från dem Kiev, men fördrefs kort därpå af general Denikin. Dennes krigföringsmetoder framkallade väpnad konflikt mellan honom och ukrainska direktoriet, och P. nödgades nov. 1919 draga sig undan till Polen. Han slöt april 1920 förbund med polska regeringen mot Ryssland, samverkade med sina trupper med polackerna under sommarens fälttåg och led, sedan polackerna i okt. nödgats ingå stillestånd, ett afgörande nederlag mot bolsjevikarmén (nov.). Spillrorna af hans trupper trängdes in på polskt område och afväpnades där. P. och öfriga medlemmar af ukrainska folkrepublikens till Polen flydda regering internerades för någon tid i Kielce (dec.). Sedermera har han ej haft tillfälle att spela någon öppet framträdande politisk roll. V. S—g.

***Petrarca.** 1915 utgaf V. Ekelund ”Ur F. P:s brev. Med en inledning: P. och Schopenhauer”.

Pe'tre, Torsten Toresson, tonsättare (af samma vidtutgrenade släkt som bruksegaren och politikern J. T. P.; se denne), f. 17 jan. 1863 på Hammarby i Ofvansjö socken, Gäfleborgs län, studerade sång för bl. a. morfadern hofsångaren I. A. Berg och för Faure i Paris samt har längre tider varit bosatt i Frankrike. P. har gjort sig känd hufvudsakligen genom sina många seriehäften med smärre, melodiösa pianostycken, som genom sin spelbarhet och ofta naiva täckhet vunnit spridning vida omkring i hemmen, äfven utomlands, såsom i Holland, Amerika och Australien. Han har äfven skrifvit sånger m. m. E. F—t.

***Petrelli,** J., afgick 1918 från krigsarkivarietjänsten. Han var inspektor för Lifrustkammaren 1906—23 och för statens trofésamling 1907—23.

***Petrén.** — 2. D. Alfred P. var docent t. o. m. 1918, lämnade befattningen som öfverinspektör för sinnessjukvården 1924 och erhöll då professors titel. S. å. blef han hospitalsläkare af 1:a kl. vid Stockholms hospital. Sedan 1923 är han ordf. i Stockholms nykterhetsnämnd. Han har vidare skrifvit bl. a. *Grunddragen av sinnesslövårdens utveckling i Sverige* (1916), *Om alkoholistvård* (i Sv. fattigv. förb:s skriftserie, 19, 1918), *Betänkande rörande upprättandet av uppfostringsanstalter för vanartade sinnesslöa* (Sinnesslövårdssakkunniges bet. 1921) och *Betänkande med förslag till lag om vård av sinnessjuka* (Sinnessjukvårdssakkunniges bet. 1923) och utgett den nya vaccinationslagen med kommentar (1916). — 3. Karl A. P. var ordf. i arsenikkommittén 1913—19, i hvars bet. han skrifvit *Arsenikförgiftningens ætiologi och sjukdomsbild.* — 4. Bror A. P. utnämndes 1915 till häradshöfding i Vemmenhögs, Ljunits och Herrestads domsaga, Malmöhus län. I ministären Edén, 19 okt. 1917—6 mars 1920, var han för andra gången konsultativt statsråd och utförde som sådan, liksom under sin första statsrådstid, ett utomordentligt nitiskt och samvetsgrant arbete. P. afgick ur Andra kammaren efter andra riksdagen 1914, var sedermera ledamot af Första kammaren 1918—19 lagtiman för Malmöhus län, 1919—urtiman 1920 för Kristianstads län och, efter ett års afbrott, från 1922 för Blekinge och Kristianstads läns valkrets, men afsade sig juli 1925 uppdraget. Vid 1914 års andra riksdag var han led. af försvarsutskottet. Från 1922 var han ordf. i andra lagutskottet och gjorde där en stor, högt skattad insats. Hans af en human anda präglade, strängt sakliga inlägg i riksdagsdebatten tillvunno honom i ovanlig grad riksdagens öra. Ehuru varm nykterhetsvän, ogillade P. förbudsfrågans framdrifvande på Frisinnade landsföreningens program 1923 och anslöt sig efter föreningens sprängning till Sveriges liberala parti, i hvars verkställande utskott han invaldes. Vid riksdagarna 1924—25 var han ordf. för det liberala riksdagspartiets förstakammargrupp. — 5. Jakob Georg P., de föregåendes broder, kemist, högskollärare, f. 29 maj 1872 i Halmstads socken, filos. doktor i Lund 1900, kemist vid Witkowitz järnverk, Mähren, 1899—1900, var assistent i bergskemi vid Tekniska högskolan 1901—02, där han blef 1902 t. f och 1903 ord. lektor i metallurgi och hyttkonst samt sedan 1911 är professor i bergskemi och metallurgi. Han var led. af kiseljärnkommittén (1907—14), af kommittén för utredning om lättnader för vissa värnpliktiga (1909—11) och är ordf. i kontrollkommissionen för guldmynt. I ”Jernkontorets annaler”, ”Teknisk tidskr.” m. fl. har P. publicerat ett flertal vetenskapliga afh., bl. a. om bestämning af fosfor (1902), mangan (1903), svafvel (1905), kväfve (1907) och arsenik (1909) i järn och järnmalm (de två senare tills. med A. Grabe) samt om kopparsmältverk (1907). — 6. Erik Gustaf P., de föregåendes broder, kirurg, universitetslärare, medicinsk författare, f. 11 aug. 1874 i Halmstad, filos. kandidat 1895, med. licen-

Karl Petrén.

Bror Petrén.

tiat 1904 och med. doktor 1911, allt i Lund, tjänstgjorde 1896—1910 som amanuens (efter hvartannat) i anatomi och patologi vid med. fakulteten i Lund samt vid olika kliniker där och vid Serafimerlasarettet (1900—01), blef 1911 docent i kirurgi i Lund, var 1909—17 t. f. öfverläkare eller lasarettsläkare vid skilda sjukhus samt blef professor i kirurgi 1918 i Uppsala och 1921 i Lund. P. har företagit flera studieresor utomlands (1905, 1908—09, 1913—15) och bevistat flertalet kirurgiska kongresser. Han var led. af kommittén för medicinsk studieanordning 1919 och är ordf. i styrelsen för Södra Sveriges sjuksköterskehem sedan 1921. P:s vetenskapliga skrifter falla framför allt inom kirurgiens områden. De större af dem röra behandlingen af uterusruptur (1909), mag- och duodenalsårets kirurgi (1911—12), postoperativ obturerande lungemboli (1913), lefverabscesser (1914), postoperativa kolemiska blödningar och blodkoagulationen vid icterus (1917, 1920, 1924), accessoriska njurkärl (1921) och operation af ryggmärgstumörer (1923). — 7. Viktor Esaias Öktavus P., de föregående broder, jurist, f. 27 juli 1876 i Halmstad, 1897 filos. och 1901 juris kandidat i Lund, var 1908 och 1910—11 t. f. revisionssekreterare samt blef 1912 fiskal och är sedan 1914 hofrättsråd i Svea hofrätt. P. var en kortare tid (1914) expeditionschef i Civildep. och 1915—18 justitieombudsman. Han har varit sekreterare, led. eller ordf. i flera kommittéer.

2. G—s. 4. Gl. 5. Fmn. 6. C. S—g.

Petri, salvationister. 1. Alma P., f. 4 okt. 1871 i Halmstad, genomgick Högre lärarinnesemi-nariet 1890—94, blef slumsyster 1907 och är sedan 1920 ledare af Frälsningsarméns slum- och räddningsverksamhet. Hon har skrifvit bl. a. *Slummens öfverste* (1924), en skildring af Elisabet Liljegrens (se d. o. Suppl.) lif. — 2. Ingrid Laura Hildur P., den föregående syster, f. 4 juli 1879, var officer i Frälsningsarmén 1902—13, har idkat universitetsstudier in- och utomlands, blef 1925 filos. doktor i Lund och har skrifvit bl. a. *Frälsningsarmén, religionsvetenskaplig undersökning* (akad. afh., 1921), biogr. *Hanna Cordula Ouchterlony* (1924) och *Catherine Booth och salvationismen* (akad. afh., 1925).

***Petrie,** William M. Flinders, adlades 1923 (sir Flinders P.) och blef s. å. led. af Vitt. hist. o. ant. akad. Af *Tarkhan* utkom 2:a d. 1914. Af hans senare arbeten må nämnas *Eastern exploration* (1919), *Some sources of human history* (1920), *Social life in ancient Egypt* (1923), *Religious life in ancient Egypt* (1924) och *Sedment I and II* (tills. med G. Brunton, 2 bd, s. å.).

***Petrini.** 1. Edvard P. dog 7 maj 1922 i Uppsala. Han hade fått professors titel 1920.

***Petro-Aleksandrovsk** benämnes nu officiellt Turt-kul.

Petrobioliter, *geol., petrogr.* Se Bioliter. Suppl.

Petrogenēs. Se Geologi. Suppl.

***Petrograd.** Namnet ändrades 1924 till Leningrad.

Petroseny, storkommun i Siebenbürgen vid Vulkanpassets norra mynning, tillhör nu Rumänien. 12,193 inv. (1913). P. var på grund af sitt strategiskt viktiga läge föremål för hårda strider mellan tyskarna och rumänerna under Världskriget, särskildt 27 aug.—2 sept. 1916, då det (28 aug.) intogs af de senare, hvilka dock 20 sept. efter en veckas strider åter måste utrymma kommunen. Jfr Världskriget, sp. 210—211. H. J—dt.

***Petrovsk.** — 2. P. benämnes nu officiellt Machatj-kála.

***Petrozavodsk** är nu hufvudstad i den karelska autonoma socialistiska sovjetrepubliken (jfr vidare Ryssland. Suppl.).

Petrucchio [-tro'kkiå], manlig hufvudroll (adelsman med drastiska lämpor; baryton) i H. Götz' opera "Hårdt mot hårdt" (se d. o. Suppl.) liksom i originalpjäsen, Shaksperes "Så tuktas en argbigga".

Petrunke'vitch (Petrunkevitj), Aleksander, rysk-amerikansk zoolog, f. 22 dec. 1875 i Pliski, e. o. professor i zoologi vid Yale university i New Haven 1917, "honorary curator" för spindelsamlingen i American museum of natural history i New York. Bland P:s skrifter märkas: *Reflections on heredity* (1903), *Free will, a study in materialism* (1905), *Index catalogue of spiders of North, Central and South America* (1911) samt *The russian revolution* (1917). L—e.

***Petrus de Dacia.** Se H. Schück, "Vår förste författare" (1916), som skildrar förhållandet mellan P. och Kristina von Stumbelen.

Pe'tsamo [-må], Finlands nordöstligaste landskap, vid Ishafskusten, utgörande ett härad under Uleåborgs län. 10,150 kvkm. Största längd i riktning n. ö.—s. v. från Västanniemi på Fiskarhalföns nordspets (69° 58′ n. br.) till Korvatunturi (68° 05′ n. br.) 240 km.; största bredd 65 km. Områdets östligaste punkt ligger på 32° 09′ ö. lgd fr. Gr. Ishafskustens strandlinje, fjordar och vikar inberäknade, utgör 109 km.

Naturhistoriskt hör P. till den fennoskandiska byggnaden (granit, gnejs, granulit); kuperadt landskap med fjäll och tundror. Ishafskusten är brant, omkr. 200 m. hög; i Pasvikdalen nickelfyndigheter. Typiska fjordbildningar: Petsamo fjord, Pummanki fjord, Maatti fjord. Älfvar: Lutto älf i s., Pasvik älf från Enare sjö, Petsamo älf från ryska sidan, Jakobs älf, som upprinner inom P. Pasvik älf är oerhördt strid med stor vattenkraft; dess forsar äro ännu ej utnyttjade. Kustvattnen i Ishafvet utanför P. äro mycket rika på fisk (torsk, lax, flundra) samt på säl och hval.

Hufvudort är Petsamofjord (fi. *Petsamonvuono*), med telefon, telegraf, bankkontor, kyrka, läkare, sjukhus, apotek. P. hade 1,700 inv. 1922 (däraf 577 finnar af luthersk och 300 af grek.-katolsk trosbekännelse), resten lappar (skoltelappar), några få ryssar (munkarna i Petsamo kloster; nya få ej komma dit). Befolkningen drifver fiske och boskapsskötsel. Landsväg går från Rovaniemi station till Salmijärvi vid Pasvik älf (480 km.), beräknas bli färdig till Petsamofjord (540 km.) år 1927. Ångbåtsförbindelse mellan Köngäs (f. d. Boris-Gljeb) vid Pasvik älf till Petsamofjord, som är isfri hamn. Ända till 1800-talets början voro gränserna i n. vid Ishafskusten ganska obestämda. Strömstadstraktatens (1751) gräns slutade vid Golmisoivvi berg i Syd-Varanger. Öster härom utbredde sig de s. k. *fællesdistrikten*, gemensamma områden för de nordiska länderna och Ryssland. Då dessa om-

råden 1826 skiftades mellan Sverige-Norge och Ryssland, lämnades Finlands intressen obeaktade. Trots ryska förespeglingar erhöll Finland ej område vid Ishafskusten förrän genom freden i Dorpat 1920, hvarvid P. tilldelades Finland. Namnet *Petsamo*, som är officiellt på sv. och fi. i Finland, är lapska och betyder ”tallskogslandet”; på norska *Peisen*; ryska *Petjenga*. Genom P. har Finlands gräns förlängts i v. mot Norge utmed Pasvikälfven och Jakobsälfven till Norra ishafvet (gränskonventionen i Oslo 1924). 1921 utgjorde P. eget län med egen landshöfding (detta för ett snabbt genomförande af den nya administrationen).

Litt.: J. E. Rosberg, ”Petsamon maa” (1919), Th. Homén, ”Östkarelen och Kola lappmark” (1920), R. Numelin, ”Ishavsfinland” (i ”Ymer”, 1923) och ”Nordens nordligaste gränsfrågor” (i ”Svensk tidskr.”, 1924), Rosberg-Numelin, ”Lappland och Petsamo” (i ”Turistföreningens resehandböcker”, n:r 14, 1923), och J. A. Friis, ”Klostret i Petschenga” (1884). R—r N.

Petschenga, förekommande skrifform i st. f. Petjenga. Se Petsamo. Suppl.

Petseri, estniskt namn på Petjory (se d. o. äfven i Suppl.).

***Pettau** tillhör nu Jugo-Slavien. Officiellt namn: Ptuj.

***Pettersen,** Hj. M., har fortsatt sitt monumentala bibliografiska verk ”Bibliotheca norvegica”; ytterligare ha nämligen fullbordats: II. *Norge og nordmænd i udlandets literatur. Tredje samling* (1917) och III. *Norske forfattere för 1814. Anden del* (1918), samt tillkommit IV. *Norske forfattere efter 1814. Beskrivende katalog over deres i udlandet trykte værker. Förste samling* (1913—24; där äfven supplement till I—III). Dessutom har P. utgett *Norsk anonym- og pseudonymlexikon* (1924). M. H.

Petterson, Gustaf Emil Nikolaus, arkitekt, f. 13 aug. 1855 i trakten af Visby, studerade vid Tekniska högskolan 1876—80 och vid konstakademien 1880—82, i Wien 1882—83. Han blef arkitekt i Öfverintendentsämbetet 1882, intendent där 1907 och biträdande arkitekt i Domänstyrelsen 1886 samt var byggnadsråd 1918—22. P. restaurerade Visby domkyrkas inre 1890 o. f., Vadstena klosterkyrka 1892—98 och flera landskyrkor, har nybyggt flera dylika och utfört normalritningar för folkskolehus, villor m. m. G—g N.

***Pettersson** (sp. 725). 1. S. Otto P. har ytterligare skrifvit bl. a. *Innere bewegungen in den zwischenschichten des meeres und der atmosphäre* (i Vet. soc:s i Uppsala ”Nova acta”, 1923). På hans 75-årsdag (12 febr. 1923) tillegnades honom en festskrift. — 2. (Sp. 726) Fredrik E. P. tog 1922 afsked från landshöfdingämbetet. Han var 1914—22 ordf. i Jönköpings läns hushållningssällskap och har erhållit dess stora guldmedalj. — 3. Hans P., son till P. 1, f. 26 aug. 1888 i Häsleröd, Bohuslän, gjorde sig känd genom konstruktionen 1912 af en mikrovåg (se om denna Våg, sp. 1263), som han beskref i sin filos. doktorsafh. 1914 vid Stockholms högskola, *A new micro-balance and its use* (i Vet. o. vitt. samh:s ”Handlingar”, bd 16), och blef s. å. docent i oceanografi vid Göteborgs högskola.

***Pettersson** (-Norrie), Anna H. C. Till hennes 60-årsdag i febr. 1920, då hon i Stockholm gaf afskedsföreställning som Thérèse i ”Kolhandlarna”, hade (med bidrag äfven från Danmark) insamlats 100,000 kr. till en fond, som bär hennes namn, är placerad i obligationer samt förvaltas af Svenska teaterförbundet och hvaraf hon för lifstiden uppbär årlig hederspension, hvarefter fondens afkastning alltjämt skall bilda lifstidspension åt annan förtjänt skådespelare eller skådespelerska.

***Pettersson** (sp. 727), Alfred, utnämndes 1919 till professor i allmän hälsovårdslära vid Karolinska institutet. Han är led. af Vet. akad. (1917).

***Pettersson** (sp. 728), P. M. E., har utgett ytterligare ett tiotal ungdomsböcker, vanligen under pseudonymen Harald Östenson.

Pettersson, Jakob Gustaf, jurist, politiker, f. 24 aug. 1866 i Södertälje, blef juris kandidat i Uppsala 1891, vice häradshöfding 1893 och är sedan 1896 borgmästare i sin födelsestad. Han valdes 1899 som utpräglad vänsterman på dåv. Folkpartiets program till led. af Andra kammaren för Stockholms läns städer, representerade denna valkrets 1900—08, Södertälje stad ensam 1909—11, Stockholms läns södra valkrets 1912—21 och Stockholms läns valkrets 1922—24. Genom sin sakkunskap och arbetsförmåga samt sin lugna och sakliga framställning vann P. småningom stort inflytande och gehör i riksdagen. Han blef led. af lagutskottet och var dess ordf. vid första riksdagen 1914 samt 1918—19, därefter ordf. i första lagutskottet 1920—24. Han var äfven ordf. i andra särskilda utskottet 1918 (fattigvårdslagstiftningen) och 1919 urtima (arbetstidslagstiftningen). P:s arbetskraft har äfven i stor utsträckning tagits i anspråk för det statliga utredningsarbetet. Sålunda har han varit ordf. bl. a. för rättshjälpssakkunniga 1916—18, för sakkunniga ang. magistratsförvaltningens ordnande i städerna 1916—19, för gruflagstiftningssakkunniga 1920—23 och i statens bostadsnämnd sedan 1923, vidare led. af den stora nykterhetskommittén 1911—20, af krigslagstiftningskommittén 1920—22 och af krigslagstiftningssakkunniga 1922—23. Han har äfven haft uppdrag att utreda frågan om ändring af sättet för kommunernas medverkan vid afgörandet af ärenden om handeln med rusdrycker. Bland P:s riksdagsmotioner märkas flera på nykterhetslagstiftningens område, såsom om internering af alkoholister (1903 m. fl. riksdagar), vidare om allmän pensionsförsäkring (1913) och om arfsrätt för barn utom äktenskap (1917). P. tillhörde i riksdagen Liberala samlingspartiet från dess bildande 1900 till dess sprängning 1923 och var led. af dess förtroenderåd från 1908. Ehuru varm nykterhetsvän och principiell förbudsvän, ogillade P. förbudsfrågans framdrifvande vid Frisinnade landsföreningens möte 1923, utträdde därför efter mötet ur föreningen, deltog i bildandet s. å. af Sveriges liberala parti och tillhörde dess riksdagsgrupp vid

riksdagen 1924. Vid samma års Andrakammarval uppsattes han som partiets kandidat, men föll igenom. P. är för år 1925 förordnad att vara statens förlikningsman i Stockholmsdistriktet. Bland P:s skrifter må nämnas *Reformlinjer för svensk fattigvårdslagstiftning* (tills. med G. H. v. Koch, Ebba Pauli och A. Lindblom, 1906—07), *De utom äktenskapet födda barnens rättsliga ställning* (1911), *Några främmande staters lagstiftning ang. handeln med rusdrycker* (1914) samt *Fattigvård och fattigvårdslagstiftning i England* (1915). Gl.

Pettersson, David Hjalmar, i Bjälbo, landtbrukare, riksdagsman, f. d. statsråd, f. 9 dec. 1866 i Kumla, Östergötlands län, där fadern var landtbrukare, blef student 1886, utvandrade s. å. till Förenta staterna, där han utbildade sig till apotekare, återvände till Sverige och öfvertog farbroderns gård i Bjälbo 1891. P. har sedan 1908 tillhört Andra kammaren (1908—10 för Lysings och Göstrings domsaga, 1911—21 för Östergötlands södra valkrets och från 1922 för Östergötlands län). Han har varit led. af lagutskottet 1913—23, led. af jordbruksutskottet 1925, suppleant i utrikesnämnden 1921—23, led. af författningsutskottet vid urtiman hösten 1918 och vid riksdagen 1919. I ministären Trygger (april 1923—okt. 1924) var P. jordbruksminister. P. har anlitats för en mängd utredningsuppdrag, bl. a. i försvarsrevisionen 1919—22, strafflagskommissionen, arbetsaftalskommittén, landtmäterikommittén, kommittén för omorganisation af hushållningssällskapen och egodelningsrättskommittén. Inom högerpartiet intar P. en framskjuten ställning och är led. af Landtmanna- och borgarepartiets förtroenderåd. I valrörelserna under senare år har P. varit en flitig och eftersökt föredragshållare. L. K—n.

***Pétursson,** H. Af ''Salmar og kvädi'' utkom 2:a d. 1890.

***Petzoldt,** J., blef e. o. professor 1922. Han har ytterligare skrifvit bl. a. *Die stellung der relativitätstheorie in der geistigen entwicklung der menschheit* (1921; 2:a uppl. 1923).

***Peucedanum,** *bot.* Till släktet, som har omkr. 100 arter, föres nu *Imperatoria* (se Mästerrot).

Peuraure, en 21 kvkm. stor sjö, 443 m. ö. h., Kvikkjokks kapellförs., Norrbottens län, afvattnas genom Pärlälfven till Lilla Lule älf. O. Sjn.

Peyote, Peyótl, mexikanskt berusningsmedel. Se Cactaceæ, sp. 935.

***Peyron.** — 2. Gustaf O. P. dog 2 mars 1915 i Hälsingborg. — 3. E. S. Knut P. dog 13 dec. 1914 i Stockholm.

***Peytral,** P. L., dog 30 nov. 1919 i Marseille. Under Världskriget var P. president i senatens finanskommission och presiderade 1916 i en specialkommission rörande landets ekonomiska organisation under och efter kriget. Hans finansministerskap i Ribots ''tredagarsministär'' inföll i juni, i juli, 1914. V. S—g.

Pfaler [fäler], Karl Elis Leonard von, finländsk bankman, f. 20 dec. 1856 i Åbo, filos. kandidat 1876 och juris kandidat 1882, var anställd i ''Helsingfors dagblad'' 1877—85 och i Nordiska Kreditbankens Helsingforsfilial 1884—88. Han antogs 1888 till sekreterare hos stadsfullmäktige och 1889 rådmanna- och rådstuvurätselkammaren, där han senare blef ordf. 1892 inträdde P. i ofvannämnda bankfilials direktion, öfvergick 1898 till landets största privatbanks, Föreningsbankens, direktion samt blef efter Nordiska aktiebankens öfverflyttning till Helsingfors dess verkställande direktör 1907. Då bägge dessa banker 1919 sammanslogos, blef han chef för den nya banken, Nordiska föreningsbanken. P., som länge tillhörde stadsrepresentationen, satt från 1888 i borgarståndet, hvars talman han var vid den sista ståndslandtdagen 1905—06. T. C.

***Pfalz.** Se äfven Sv. Grauers, ''Det pfalziska restitutionskrafvet, en rättsdiskussion från 30-åriga krigets sista dagar'' (i ''Göteborgs högskolas årsskr.'', 1924).

***Pfalzburg** tillhör nu Frankrike, dep. Moselle, arrondissemanget Sarrebourg. 3,073 inv. (1921). Officiellt namn *Phalsbourg*.

***Pfannenstill,** G. Magnus, tog 1923 afsked som förste teol. professor och domprost. Han var led. af kyrkomötet äfven 1915, 1918 och 1920 och af 1919 års psalmbokskommitté. Han är led. af Hum. vet. samf. i Lund (1918). P. har ytterligare skrifvit bl. a. *Kristendomen och kriget* (1915), *Luthers tro såsom förtröstan och kunskap* (i Lunds univ:s årsskr., bd 14 : 4, 1918) samt tidskriftsuppsatser. På hans 65-årsdag utkom en festskrift. ''Studier tillägnade Magnus P. den 10 januari 1923'', med bidrag från ett 30-tal kolleger och lärjungar. I den kristliga studentrörelsen har han som föredragshållare vid studentmöten med kristligt program gjort en högt skattad insats.

***Pfeffer,** W., dog 31 jan. 1920 i Leipzig.

Pfeffer, Johann Georg, tysk zoolog, f. 7 mars 1854 i Berlin, utnämndes 1887 till intendent vid zoologiska afdelningen af naturhistoriska museet i Hamburg. P. har utöfvat ett flitigt zoologiskt författarskap, särskildt med afseende på blötdjurens systematik. L—e.

Pfefferkorn, pseudonym för K. A. Wetterbergh (se d. o. 1).

***Pfeiffer,** Ludwig, var äfven på konkyliologiens område en enastående flitig författare, som vunnit rykte för sina många och omfångsrika arbeten, särskildt rörande lungsnäckorna, såsom *Monographia heliceorum viventium* (tills. med Philippi, 8 bd, 1848—81) och *Novitates conchologicæ* (5 bd, 1854—79). L—e.

Pfeiffer's reaktion [pfa'jfers], ett bakteriologiskt rön, uppkalladt efter tyske läkaren Richard F. J. Pfeiffer (se denne). Insprutar man en blandning af koleravibrioner och bakteriolytiskt (se Bakteriolysiner. Suppl.) koleraimmunserum i peritoneum på ett normalt marsvin, hvarest alltid finns rikligt med komplement, och uttar man tid efter annan peritonealsaft med ett kapillärrör, ser man, att koleravibrionerna snart bli orörliga, förlora sin färgbarhet och anta kulform, granula. Man har liknat bakteriernas förändring vid en vaxstafs smältning i varmt vatten. Inom en timme

upplösas granula fullständigt. Vid insprutning af kolerabakterier och normalt serum upplösas icke bakterierna på detta sätt. G. Wrgn.

Pfeil [pfa'jl], Christoph Karl Ludwig, friherre von, tysk psalmist, f. 1712 i Grünstadt vid Worms, d. 1784 i Deufstetten, jurist och diplomatisk ämbetsman i konung Fredrik II:s af Preussen tjänst, var mycket alstringsrik andlig skald, påverkad först af Zinzendorf, men sedan ännu mäktigare af Bengel, som äfven skref företalet till P:s *Evangelischer liederpsalter* (1747). Omfångsrika urval af P:s diktning, som ännu är högt skattad i det evangeliska Tyskland, ha utgetts dels af G. Knak (1850—53), dels af E. Teichmann (1852). Mycket älskad är särskildt hans lofsång öfver det kristna hemmet (''Wohl einem haus'' etc.), försvenskad af J. A. Eklund och upptagen under n:r 616 i ''Nya psalmer'' af 1921. — Biogr. af H. Merz (1863). E. N. S—g.

***Pfitzner**, H., lämnade 1916 ledningen af operan i Strassburg och är numera kompositionslärare vid musikhögskolan i Berlin. Han fick där 1913 professors titel, blef i Strassburg filos. hedersdoktor och 1920 bajersk generalmusikdirektor samt 1917 led. af Mus. akad. i Stockholm. Hans senaste hufvudarbeten äro tondramat *Palestrina* (1917) och den romantiska kantaten *Von deutscher seele* (1922). Som stridbar skriftställare har han utgett bl. a. *Futuristengefahr* (1917) och *Die neue ästhetik der musikalischen impotenz* (1919). P. dirigerade 1922 i Stockholm tre af sina tonverk. E. F—t.

Pflanzer-Baltin, Karl von, friherre, österrikisk fältmarskalk, f. 1 juni 1855 i Fünfkirchen, Ungern, d. 8 april 1925 i Wien, blef 1871 officer vid kavalleriet, 1884 generalstabsofficer, 1896 stabschef vid 11:e armékåren, 1897 öfverste, 1903 inf.-brigadchef och generalmajor, 1907 fältmarskalklöjtnant och fördelningschef, 1914 general af kav., 1916 generalöfverste och 1918 fältmarskalk. 1911—14 var han generalinspektör för officersskolorna. Under Världskriget förde han 1914—16 7:e armén på österrikiska frontens yttersta högra flygel, återeröfrade 1915 Bukovina från ryssarna, motstod framgångsrikt ryssarnas anfall under nyårsslaget 1915—16, men förmådde ej hindra dessa att under Brusilovs 1:a offensiv åter sätta sig i besittning af Bukovina (i juni 1916). P. blef då generalinspektör för fottrupperna och sedan (i juli 1918) öfverbefälhafvare i Albanien, där han i en följd af strider (i juli och aug.) besegrade de allierade italienarna och fransmännen. Han afgick ur aktiv tjänst i dec. 1918. H. J—dt.

***Pflugk-Harttung**, J. von, dog 5 nov. 1919 i Berlin. P. skref ytterligare bl. a. *Der kampf um die freiheit der meere* (1917). Af hans ''Weltgeschichte'' utgåfvo Hans Hildebrand och Harald Hjärne en bearbetad svensk uppl., ''Världshistoria'' (6 bd, 1912—21).

***Pfuhl**, J., dog 3 maj 1914 i Baden-Baden.

***Phædrus.** — 2. Romersk fabeldiktare. Se äfven Zander, K. M.

Phæstus. Se Faistos. Suppl.

Phalangerinæ, *zool.* Se Pungdjuren, sp. 600.

***Phalaris**, *bot.*, bör accentueras **Phalāris.**

Phalén, Adolf Krister, filosof, universitetslärare, f. 19 jan. 1884 i Tuna församling, Kalmar län, filos. doktor 1912, blef s. å. docent samt 1914 t. f. och 1916 ord. professor i teoretisk filosofi vid Uppsala universitet. P. anser, att såväl de metafysisk-ontologiska som de kunskapsteoretiska problemen i de former, i hvilka de föreligga inom den nutida filosofien, konsekvent måste leda till olösbara uppgifter och att detta beror därpå, att man ej tillräckligt klargjort de begrepp, med hvilka man i problemställningarna rör sig. Därför ser han filosofiens närmaste uppgift förnämligast i analys och logisk bearbetning af de allmänna begrepp, som utgöra förutsättningar för våra teoretiska omdömen öfver hufvud eller för teorierna i de olika vetenskaperna. Sina undersökningar på detta område anknyter han vanligen till de i filosofiens historia eller i den nutida filosofien föreliggande teorierna, hvarvid han analyserar de i dem ingående grundbegreppen, visar de svårigheter, till hvilka dessa leda, för att slutligen söka bestämma begreppen så, att svårigheterna kunna lösas. I sina tidigare arbeten vände han sig särskildt mot den subjektiva idealismen och fenomenalismen, som enligt hans åsikt, vare sig man utgår från ett individuellt medvetande eller ett medvetande öfver hufvud, ytterst måste leda till den olösbara uppgiften att ur det odifferentierade och obestämda förklara bestämdhet och differens. Principiellt framställde han detta redan i *Kritik af subjektivismen* (i ''Festskrift, tillägnad E. O. Burman'', 1910). I sin gradualafh. *Das erkenntnisproblem in Hegels philosophie* (1912) sökte han uppvisa, att det var denna tankeriktning, som konsekvent från Kant ledde till transcendentalfilosofien och Hegel, och att det Kantska kunskapsproblemet trots Hegels eget afvisande af detsamma utgör den behärskande uppgiften för hans system. Utom i en del mindre skrifter sökte han att i *Beitrag zur klärung des begriffs der inneren erfahrung* (1913) och *Zur bestimmung des begriffs des psychischen* (1914) uppvisa, att kunskapsteoretiskt idealistiska och subjektivistiska förutsättningar i högre grad, än man föreställer sig, behärska ej blott det kunskapsteoretiska, utan äfven det filosofiska begreppssystemet i allmänhet. I *Om det kvantitativa betraktelsesättet i logiken* (1911) och *Über die relativität der raum- und zeitbestimmungen* (1922) söker han uppvisa, att uppfattningen af rum och tid som fenomen ej löser de motsägelser, för hvilkas undvikande denna teori uppställts. Rumsbestämningar, som ej innebära relationer, förutsättas för rumsrelationerna, och tiden är visserligen en relation, men motsägelser uppstå därvid endast genom en oberättigad analogisering med rummet och antagandet, att tiden är en storhet. I sitt bidrag till *Die philosophie der gegenwart in selbstdarstellungen* (1924) framställer P. grunddragen till en positiv teori rörande de fundamentala begreppen om omdöme, verklighet och sanning, hvarvid han närmast ansluter sig till Kant, men med

undvikande af dennes subjektivism och fenomenalism. S—e.

Phalsbourg [falsbör], officiellt namn på Pfalzburg (se d. o. äfven i Suppl.).

Pharna'cia serra'tipes, *zool.* Se Phasmidæ och Rätvingar.

***Phenacodus,** *paleont.* Se ock Ungulata, sp. 1075.

***Philadelphia** omfattar enligt senaste uppgifter 261,152 har med 2,428,728 inv., hvaraf i den egentliga staden 33,151 har med 1,823,779 inv. och i angränsande område (*adjacent territory*) 228,001 har med 604,949 inv. (1920). Folkökningen sedan 1910 var 21,2 proc. (för den hvita befolkningen 15,4 proc. och för negrerna 58,8 proc.). — (Sp. 764) Old swedes' church existerar fortfarande. — (Sp. 770) Stadsstyrelsen ändrades väsentligt 1920. Rådmännen (*councilmen*) äro nu 21, valda för 4 år och aflönade med 5,000 doll. årligen. Stadens skuld har ansenligt ökats — till 141,58 mill. doll. 1920. P:s industri och handel ökades ofantligt under Världskriget; utrikesexporten 7-dubblades i värde perioden 1910—20. Härtill har i synnerhet bidragit en storartad utvidgning af hamnen (två stora kanaler förbinda nu P. med hafvet). P. hade 1921 49 transatlantiska och 10 kustångfartygslinjer. 1919 funnos 4,454 industriföretag med 297,436 arb. och 1,952 mill. doll. tillverkningsvärde. E. A—t.

Philine [fili'n], kvinnoroll (kokett och lättfärdig aktris; koloratursopran) i A. Thomas' opera ''Mignon'' (se d. o.).

***Philippe,** Ch. L. Till sv. ha öfversatts ''Bubu'' och ''Livets bröd'' (1920). 1911 utgafs P:s ''Lettres de jeunesse'' och 1913 P:s ofullbordade ''Blanchard Charles''. Se A. Gide, ''Ch. L. Ph.'' (1913), och E. Curtius, ''Die literarischen wegbereiter des neuen Frankreich'' (1919).

***Philippovich.** — 2. Eugen Ph. dog 4 juli 1917 i Wien.

***Philippson.** — 2. Martin Ph. dog 1 aug. 1916 i Berlin. — 3. Alfred Ph. har ytterligare skrifvit *Grundzüge der allgemeinen geographie* (2 bd, 1921—24).

***Philipsen,** Th. E., dog 3 mars 1920 i Köpenhamn. Se K. Madsen, ''Maleren Th. P.'' (1912). P. E—t.

Philipsen, Gustav, dansk politiker, f. 27 okt. 1853 i Köpenhamn, d. där 3 febr. 1925, blef 1875 juris kandidat, öfvertog sin faders bokhandel och var, sedan denna 1895 öfvergått till Nordisk förlag, ordf. i dettas styrelse, tills förlaget 1903 förenades med Gyldendals. I detta sistnämndas styrelse var P. därefter till sin död ordf. Han var 1898—1903 folketingsman, 1893—1904 stadsfullmäktig i Köpenhamn och från 1904 rådman därstädes. P:s ovanligt mångsidiga intressen samlade sig efter hand kring arbetarfrågan. Han var 1901—10 ordf. i arbetsrådet, 1901—19 domare i den fasta skiljedomstolen för arbetstvister samt från 1910 ordf. i arbetsförsäkringsrådet. Politiskt stod han mellan den radikala vänstern och socialdemokraterna. P. utgaf *Af min urtegaard* (1923). P. E—t.

Philipsland, S:t, ö. Se Zeeland.

Phillimore [fi'limåə]. 1. Sir Robert Joseph P., engelsk rättslärd, f. 5 nov. 1810, d. 4 febr. 1885, blef praktiserande advokat 1841, innehade en mängd juridiska uppdrag hos kyrkliga institutioner, var 1853—57 underhusledamot och innehade från 1855 till 1883 flera höga domarämbeten. Bland hans skrifter märkes det stora kyrkorättsliga verket *Ecclesiastical law of the church of England* (4 bd, 1854—61; flera reviderade uppl.). P. upphöjdes 1862 till knight och 1881 till baronet (sir Robert P.). — 2. Walter George Frank P., den föregåendes son, engelsk rättslärd, f. 21 nov. 1845 i London, började som advokat 1868, var domare i första instans vid High court of justice 1897—1913 och domare i andra instans (lord justice of appeal) 1913—16. Från 1918, då P., som 1885 ärft faderns baronetvärdighet (sir Walter P.), upphöjdes till peer (lord P.), har han varit domare i brittiska högsta domstolar (House of Lords och Judicial committee of the Privy council). P. var 1918 ordf. i prisdomstolen och s. å. ordf. i den af utrikesministeriet tillsatta kommitté, som utarbetade det första engelska förslaget till grundstadga för Nationernas förbund. Han representerade 1920 England i kommissionen för utarbetandet af förslag till den fasta mellanfolkliga domstolen i Haag. P. var 1905—08 president i International law association och är f. n. (1925) ordf. i föreningens exekutiva råd. Bland P:s arbeten märkas en revision af hans faders ''Commentaries upon international law'' (3:e uppl., 4 bd, 1879—88) och *Three centuries of peace and their teaching* (1917). 2. C. G. W—n.

Phillips [fi'lips], David Graham, nordamerikansk författare, f. 1867, d. 1911, studerade vid Princeton, var tidningsman, innan han efter framgången med *The great god success* egnade sig åt novellistiken. I en rad romaner (*A woman's ventures*, 1902, *The social secretary*, 1905, *The deluge*, s. å., *The reign of guilt*, 1906, *Susan Lenox*, 1917, sv. öfv. 1924) visade han sig som en skarp kritiker af ''societeten'', en öfvertygad demokrat, som med bittert välbehag angrep det amerikanska samhällets privilegier och monopol, de härskandes snobberi, glupskhet och grymhet. R—n B.

Phillpots [fi'lpåts], Eden, engelsk författare, f. 4 nov. 1862 i Indien, har skrifvit ett 50-tal romaner, af hvilka de, som behandla Dartmoors befolkning, särskildt väckt uppmärksamhet. Af hans skådespel må nämnas *The farmer's wife* (1924), med ämne från Devonshire.

Philobi'blon (af grek. *fi'los*, vän, och *bi'blos*, bok), den första skriften om bibliofili, förf. af Rikard från Bury (se denne. Suppl.).

Philo'nthus, *zool.* Se Brachelytra. Suppl.

Phlebötomusfeber. Se Pappatacifeber. Suppl.

Phobaeticus Kirbyi [fåbē'tikus], *zool.* Se Phasmidæ och Rätvingar.

Phoenicu'rus phoenicu'rus [feni-], *zool.* Se Rödstjärten.

***Phoenix,** *bot.* Dadelpalmen härstammar antagligen från den i Indien och Afrika vildväxande *Ph. silvestris*.

***Phoenix-öarna** tillhöra brittiska kolonien Western Pacific och ligga mellan 2° 30′ och 4° 30′ s. br. samt 171° och 174° 30′ v. lgd fr. Gr.

***Phoma,** *bot.* Flera arter af detta släkte äro farliga parasiter på kulturväxter, t. ex. *Beta*, hvars hjärtröta (se Beta. Suppl.) möjligen är förorsakad af en hithörande svamp, morötter (s. k. röt-

fläcksjuka på rötterna), potatis (fläckar på bladen) och selleri (s. k. skorf på knölarna). *Phoma*-arterna äro konidieformer af askomyceter. G. L—m.

***Phragmén.** 1. L. J. Ph. dog 28 febr. 1920 i Djursholm. — 2. L. E. Ph. lämnade 1918 ordf.-skapet i Djursholms stadsfullmäktige. Han blef 1918 led. af Försäkringsaftalskommittén, 1919 led. af Stockholms högskolas styrelse och sedan 1922 högskolans inspektor. Han är led. äfven af Vet. soc. i Uppsala (1924).

Phtanit. Se Kinesisk arkeologi. Suppl.

Phycobacteriäceæ, *bot.* Se Trichobacterineæ.

Phyllitis Ludw., *bot.*, nu gällande namn för släktet *Scolopendrium*.

Phylloxeri'næ, *zool.* Se Vinlusen.

Physician [fisi'ʃn], eng., invärtes läkare (i motsats till surgeon, se d. o., kirurg). — Senior-ph. [si'niə], öfverläkare på ett sjukhus. — Assistant-ph. [əsi'stent], biträdande öfverläkare (ej "assistent på medicinska afdelningen"), med egen afdelning och självständig verksamhet eller bestridande senior-ph:s plats under dennes ledighet. Jfr Surgeon.

Physocli'sti, *zool.* Under denna benämning sammanfattas ofta de benfiskar, hvilkas simblåsa saknar luftgång, således de i vår öfversikt (se Fiskar, sp. 418) under 3—6 upptagna underordningarna. L—e.

Phyto'nomus variäbilis, *zool.* Se Vickerbladvifveln.

Pianchi, furste. Se Etiopien. Suppl.

***Pianoforte.** (Sp. 805) Om jankóklaviaturens uppfinnare se Jankó, P. v. Suppl.

Pianotrio, *mus.* Se Trio 1.

***Piave** kom under senare skedet af kriget mellan Österrike och Italien under Världskriget att spela en viktig roll i såväl strategiskt som taktiskt afseende. Sedan italienarna under återtåget från Isonzo i okt. 1917 fattat fast fot på P:s högra strand, sökte österrikarna (Boroevic) 12—16 nov. s. å. förgäfves tillkämpa sig öfvergången öfver floden. 15—18 juni 1918 lyckades detta delvis, men då italienarna (Diaz), begagnande sig af flodens plötsligt höjda vattenstånd, som förstörde de flesta af österrikarnas krigsbroar, den 23 öfvergingo till motanfall, återställdes det förra läget. Slutligen, 23—28 okt. s. å., lyckades italienarna öfvergå floden och sätta sig fast på dess vänstra strand, hvarpå österrikarna anträdde återtåget. Jfr Världskriget, sp. 230, 247 och 248. H. J—dt.

Pibrac [-bra'k], Guy du Faur de, fransk författare, f. 1529 i Toulouse, d. 30 maj 1586, studerade juridik i Paris och Padua samt förvärfvade samtidigt stor humanistisk lärdom, fick snart en hög domartjänst, var 1562 en af Frankrikes tre representanter vid Tridentinska mötet och utnämndes 1565 till generaladvokat vid parlamentet i Paris, där han sedan vardt president i "la grande chambre". 1573 sändes han till Polen som kansler hos Henrik af Valois, hvilken valts till konung där, och sökte, sedan denne flytt, fåfängt rädda hans krona. 1578 vardt han kansler hos Margareta af Navarra; i henne förälskade han sig, till följd hvaraf han afskedades. P. beklädde ytterligare flera höga förtroendeposter och gjorde sig känd äfven som skald. Se biogr. af A. Cabos (1922).

***Picard,** Ch. Emile, är led. af Bureau des longitudes, Franska vet. akad:s ständige sekreterare (1917) och led. af Franska akad. (1924, efter Freycinet).

Picard [pikär], Edmond, belgisk författare, f. 1836 i Bruxelles, d. 1924, förvärfvade sig snabbt anseende som en af Belgiens förnämsta advokater och sysslade äfven med juridiskt utgifvar- och författarskap. Framstegsman i politiken, valdes P. 1895 till senator för Hainaut. Han spelade en betydelsefull roll som en af ledarna för litteraturgruppen "la jeune Belgique", uppsatte 1882 och utgaf "L'art moderne", skref dikter, prosa med ämnen från sitt verksamhetsområde, såsom *La forge Roussel, scènes de la vie judiciaire* (1881) och *Mon oncle le jurisconsulte* (1884), och skådespel, bl. a. det antisemitiska *Jéricho* (1903), det politiskt satiriska *L'ambidextre* (1904) och det historiska *Charles le téméraire* (1905).

Pica'sso [-så], Pablo, spansk målare, kubismens uppfinnare, f. 1881 i Málaga, tog i Paris intryck af Cézanne, experimenterade i olika riktningar, räknades till Montmartreskolan och målade clowner, kokotter, motiv från danslokaler. Från detta skede eger Göteborgs museum gruppen *Akrobatfamilj* (med känsliga uttryck och afsiktliga missbildningar) och *Spansk yngling* samt Glyptoteket i Köpenhamn *Spansk dam i krinolin* (med god färghållning). Bland hans öfriga verk äro *Apacher, Elände* (kvinnofigur), *Döende Pierrot*, "*Le lapin agile*". Hans nervösa sökande efter ny och originell form förde honom från naturintryck som utgångspunkt för konstnärligt skapande till föremålens sönderdelande och öfversättande i godtyckliga former. Hans ställning som en ny konstriktnings grundläggare daterar sig från höstsalongen 1910. Se Kubism. Suppl. — Litt.: Raphael, "Von Monet bis P." (3:e uppl. 1919), och Raynal, "P. P." (1921). G—g N.

***Picavet,** F. J., dog 1921.

Pic des cèdres [pik dä sädr]. Se Touggour.

***Pichon,** Stephen, var utrikesminister i Clemenceaus ministär nov. 1917—jan. 1920 och en af Frankrikes delegerade vid fredskonferensen i Paris 1919. Under de senaste åren har P. på grund af sjuklighet föga deltagit i det politiska lifvet.

Pickelmetoden (af eng. *pickle*, sur saft), för desinfektion af mjältbrandssmittade hudar, består däri, att hudarna förvaras under omkr. 40 timmar i 2 proc. saltsyra försatt med 10 proc. koksalt af 40° temperatur. Saltsyran neutraliseras efter behandlingen därigenom, att hudarna nedläggas i 3 proc. sodalösning. G. Wrgn.

***Pickering.** — 4. Edward Charles P. dog 3 febr. 1919 i Cambridge, Massachusetts. Sedan 1917 var han led. af Vet. akad.

Pick- och Granlundsgrufvorna, järngrufvor i Västra Ormbergs gruffält med kombineradt magnetiskt och våtanrikningsverk vid Västra Ormberg, Grangärde socken, Kopparbergs län, tillhörigt Västra Ormbergs gruf-a.-b., hade 1923 fyra utmål, från hvilka medelst magasins- och skifbrytning under jord brötos 30,719 ton berg och malm, hvaraf erhöllos 9,458 ton prima järnmalm med en genomsnittshalt af 60,6 proc. järn, 0,073 proc. fosfor och

0,005 proc. svafvel till 85,122 kr. nettoförsäljningsvärde. Den för anrikning lämpliga produkten s. å. var 14,823 ton. Vid anrikningsverket Västra Ormberg bearbetades s. å. 13,827 ton rågods från P. med en genomsnittshalt af 51,3 proc. järn, 0,075 proc. fosfor och 0,025 proc. svafvel, hvaraf erhållas 3,970 ton slig (småmalm) till 31,760 kr. värde och med 58,9 proc. järnhalt i genomsnitt. E. A—t.

***Picón**, J. O., dog 1923. Han var sedan 1899 led. af de sköna konsternas akademi i Madrid och utgaf under senare år många noveller och berättelser, som utmärkts af skicklig uppbyggnad och spännande handling, samt romanen *Sacramento*. Ad. H—n.

Picón-Febres [pikå'n-], Gonzalo, sydamerikansk filolog, kritiker, skald och romanförfattare, f. 1860 i Mérida (Venezuela), d. 1918, var juris professor, senator, utrikes- och inrikesminister och sitt lands konsul i New York. P. besatt omfattande bildning, och hans stil är elegant och väl skolad. Af P:s arbeten må nämnas diktsamlingarna *Caléndulas* (1893) och *Claveles encarnados y amarillos* (1895) och af prosadikter sederomanerna *Fidelia* (1893), *Ya es hora* (1895), *Flor* (1911), *Nieve y lodo* (1914) samt framför allt *El sargento Felipe* (1899), en af de bästa skildringar af sydamerikanskt lif. P. har äfven publicerat ett historiskt kritiskt arbete, *Literatura venezolana en el siglo XIX* (1906), ett mycket lärdt och opartiskt verk, samt *El libro raro* (1909), ett folkloristiskt arbete af högt värde. Ad. H—n.

***Picot**, A. É., dog 1918.

Picu'mnus minūtus, *zool.* Se Dvärgspett. Suppl.

***Pidal.** — 3. Alejandro P. y Mon dog 1913. Ad. H—n.

Piedmontglaciärer [pi'dmənt-, af eng. *piedmont*, område vid foten af berg], *geol.*, *geogr.*, en typ af alpina glaciärer, som, när de från bergen trädt ut på förlandet, breda ut sig till större isfält; de kallas också förlandsglaciärer. Det förnämsta exemplet på denna glaciärtyp är Malaspinaglaciären på Alaskas sydkust, som från Mount S:t Elias (5,495 m.) går ned till kusten; hos denna är rörelsen så obetydlig, att den på sin front har ett 1—5 m. mäktigt täcke af moränbildningar, som ställvis bär en vegetation af furuskog och alsnår. Denna glaciärtyp omtalas ofta som Malaspina- eller Alaskatypen. Piedmontglaciärer äro nu sällsynta, men förekommo talrikt under istiden. Så hade de glaciärer, som urgräft de norditalienska sjöarna, piedmonttyp. K. A. G.

Piedmontregionen [pi'dmənt-]. Se Virginia, sp. 769 och 770.

Piehl [pīl], Johan Olof (Olle), trädgårdsarkitekt, f. 26 juli 1883, reservofficer, har utfört åtskilliga större och mindre trädgårdsanläggningar, i synnerhet inom Mälardalen, samt utgett *Trädgårdens anläggning vid det egna hemmet* (1924). C. G. D.

Piehlman [pīl-], J. Se Adlersteen, J. Suppl.

***Pieksämäki.** Ett lifskraftigt samhälle har uppstått invid P. station, knutpunkten för järnvägarna Kajana—Kuopio—Kouvola—Kotka och Haapamäki—Jyväskylä—Nyslott—Elisenvaara. O. B—n.

Pie'lisensuu, socken i Kuopio län, Finland, Libelits domsaga och härad, afskild 1915 från Kontiolaks socken. Areal 78 kvkm. 3,914 inv. (1923). O. B—n.

***Pierné**, H. C. Gabriel, blef 1921 led. af Mus. akad. i Stockholm.

Pierson [piärså'], Blanche Adeline, fransk skådespelerska, f. 1842 på ön Réunion, d. 1919 i Paris, tillhörde scenen från sitt 12:e år och vardt från 1857 på Vaudeville- och Gymnaseteatrarna som ingénue och "kokett" mycket beundrad för sin blonda, strålande skönhet och den efter hand utvecklade realistiska styrkan i rollutformningen. Från 1884 och ända till sin död var hon anställd vid Théâtre français som en af dess mest uppburna förmågor och utförde där med mycken intelligens en mängd hufvudroller i klassiska och moderna skådespel samt öfvergick med bibehållet behag till det äldre rollfacket. E. F—t.

Pieskejaure, en 60 kvkm. stor sjö, 578 m. ö. h. i Arjepluogs socken, Norrbottens län, nära norska gränsen, källsjö till Pite älf. På dess nordöstra strand vid Varvekätnos inflöde ligger en turiststuga. O. Sjn.

Piesport. Se Pisport. Suppl.

Pi'etas (lat., fromhet), förening, stiftad 1908 i syfte att åt framtiden i så oskadt skick som möjligt genom sakkunnigt utförd konservering under vetenskaplig kontroll bevara vårt lands textila minnesmärken. Bland de äldsta sådana, som konserverats, äro bonaderna från socknarna Skog (se d. o.) och Grödinge. Pietas har arbetat för ett stort antal kyrkor, klosterkyrkor och museer. Öfver 900 föremål äro f. n. inregistrerade, fotograferade och beskrifna. Styrelsen utgöres af 5 led.; dess sekreterare och arbetsföreståndarinna har varit fröken Agnes Branting (se d. o., äfven i Suppl.). Sedan 1911 har föreningen åtnjutit statsanslag med skyldighet att till Statens hist. museum årligen inlämna fotografier och beskrifningar öfver behandlade föremål.

Piet-Retief [pī't retī'f], hufvudort i distriktet P. i prov. Transvaal, Syd-Afrika, vid järnvägen till Johannesburg och Ladysmith. I P. har Skandinaviska alliansmissionen en hufvudstation.

Piezata, *zool.* Se Steklar.

Piggtistel, *bot.* Se Tistel.

***Pigorini**, Luigi, blef led. af Vet. akad. 1914.

***Pihl**, norsk släkt. — 4. W. R. P. är medlem af handelskammaren och centralrådet samt ordf. i statens textilcentral (1918). M. H.

Pihlström, Klas (Claes) Anton Herbert, krigshistoriker, f. 30 juni 1862 i Voxna socken, Gäfleborgs län, d. 7 nov. 1902 i Falun, 1881 underlöjtnant och 1901 kapten vid Dalregementet, författade *Kungl. Dalregementets historia* (5 afd., omfattande tiden 1542—1815; 1902—11, fr. o. m. 2:a afd. utg. af C. Westerlund).

***Piikkis.** — 3. Socknens areal är (med uteslutande af Kustö, som numera är självständig församling) 90 kvkm. 2,600 inv. (1923). O. B—n.

Piip [pīp], Ants, estländsk politiker. Se Estland. Suppl., sp. 670.

***Piippola.** — 2. Socknen hör till Uleåborgs stift. Areal 456 kvkm. 2,155 inv. (1923). O. B—n.

Pikrinsalpetersyra. Se Pikrinsyra.

***Pikrinsyra.** Syran l. trinitrofenol och saltet kaliumpikrat äro ganska giftiga. Vid syrans användning i färgerier samt i sprängämnes- och fyrverkeriteknik ha åtskilliga förgiftningar framkallats; t. o. m. handskandet med det pulverformiga preparatet kan ge anledning därtill. Pikrinsyran

skadar de röda blodkropparna och framkallar bildning af methemoglobin. Vidare fäller den ägghvita vid sur reaktion och vållar därför svåra förändringar i mage, tarm och njurar. Redan 0,5 gr. kaliumpikrat, tagna invärtes, gulfärga hvitögat och huden såsom vid gulsot, *pikrinikterus*. (Värnpliktiga ha stundom användt syran för att simulera denna sjukdom.) Urinen blir mörkgul, senare rödbrun. 1 gr. pikrat eller mer framkallar svårt illamående, buk- och njursmärtor, diarré (rubinröda afföringar), gula kräkningar, ibland hudutslag och kramp i fingrarna, njurretning, höggradig kraftnedsättning, någon gång döden. Pikrinsyra och kaliumpikrat ha försökts invärtes eller i lavemang såsom maskmedel, särskildt mot änger, äfvenså mot trikiner; vidare invärtes mot frossa samt utvärtes i stark lösning som smärtstillande medel vid förbränningar. Medlet är icke officinellt och har ej fått någon allmännare erkänd användning; det har tvärtom ej sällan visat sig farligt. C. G. S.

Pikrinsyrekrut. Se K r u t, sp. 112.

***Pikromerit** benämnes äfven s c h ö n i t (se d. o. samt S t a s s f u r t s a l t e r, sp. 1027).

Pilerad tvål. Se T v å l, sp. 488.

***Pilica** tillhör nu Polen, vojevodskapet Kielce. P. är icke stad. Som kommun hade det 11,433 inv. 1921.

***Pillon,** F. T h., dog 1914.

Pilnjak, B o r i s, rysk författare, f. omkr. 1895, tillhör en Volgatysk släkt W o g a u och har från 1917 i flera romaner och novellsamlingar med kraft och åskådlighet skildrat revolutionsårens lif i Ryssland. Bland hans arbeten märkas Det nakna året, en samling Berättelser, en samling Noveller och *Iwan da Marja* (Berlin, 1922), alla på ryska.

Pilōt (af fr. *pilote*, lots), *flygv.*, flygplansförare (flygförare) eller förare af motorballong (luftskepp). H. J—dt.

Pilsnerdricka, P i l s n e r ö l. Se Ö l, sp. 100.

Piłsu'dski, J ó z e f, polsk militär och statsman, f. 19 mars 1867 i Zulov, nära Vilna, tillhör en poloniserad litauisk adelsslägt, studerade medicin vid universitetet i Charkov, relegerades på grund af förbindelser med revolutionära kretsar, anslöt sig till socialisterna i Vilna och vistades 1887—92 som förvisad i Sibirien. P. blef efter hemkomsten en bland ledarna för Polens socialdemokratiska parti, häktades 1900 i Łódź, rymde 1901 från ett fängelse i Petersburg och dref sedermera från Krakau propaganda för ett polskt uppror. I hopp om att vinna japanskt stöd för ett sådant besökte han 1904 Japan. P. grundade 1906 i Lemberg och Krakau polska ”stridsorganisationer” och sysslade äfven med de galiziska skytteföreningarnas organisation. Ur dessa bildade P. vid Världskrigets utbrott polska legioner, inföll redan 6 aug. 1914 i Syd-Polen och deltog sedermera som chef för de polska legionernas 1:a brigad i Österrikes krig mot Ryssland. Organisationstvister med centralmakternas härledning förmådde honom i sept. 1916 att nedlägga sitt befäl. Han var jan.—juni 1917 led. af det provisoriska statsrådet i Warschau, men blef 22 juli s. å. häktad på order af den tyske generalguvernören, enär han ansågs stå bakom legionärernas vägran att aflägga en af militärmyndigheterna påbjuden ed. Till krigets slut hölls han därpå internerad i Wesel vid Magdeburg. P. frigafs okt. 1918 af tyskarna och återvände i triumf till Warschau, där han som riksföreståndare 14 nov. mottog högsta makten af regentskapsrådet. Han utskref val till en konstituerande nationalförsamling och fungerade som statsöfverhufvud till dec. 1922, då han afböjde kandidatur vid det första författningsenliga presidentvalet. Fälttåget till Ukraina 1920 i förbund med S. Petljura var uttryck för P:s personliga politik. Med flera af sina ministärer och med nationalförsamlingens högerpartier invecklades han under denna tid i konflikt, men hans popularitet var stor inom armén, som 1920 gaf honom marskalksvärdigheten. Efter sin afgång som riksföreståndare blef P. dec. 1922 generalstabschef, men afslöstes kort därefter af general Haller och har sedan ej framträdt i det politiska lifvets förgrund. V. S—g.

Pilsömmen, *anat.* Se H u f v u d s k å l, sp. 1224.

Pilt Down [pi'lt dau'n], ort i England. Se M ä n n i s k a n. Suppl., sp. 662.

***Pina y Dominguez,** M a r i a n o, dog 1895.

***Pińczów** *bör vara* **Pińczów** [-tjuv]. P. tillhör nu Polen.

***Pindaros.** Se Wilamowitz-Moellendorff, ”P.” (1922).

Pinder, W i l h e l m, tysk konsthistoriker, f. 1878 i Kassel, filos. doktor 1903, verksam i Leipzig, är specialist på tysk konsthistoria och har utgett ett stort arbete om skulpturen i Tyskland från medeltiden till renässansens slut (1914 o. f.) samt smärre böcker om tysk barockstil (1912), tyska domkyrkor (1918) m. m. G—g N.

***Pinero,** sir A. W., adlades 1909. Af hans senare skådespel må nämnas *The big drum* (1915), *Mr Livermore's dream* (1917), *The freaks* (1918) och *A seat in the park* (1922).

***Pineyro,** E n r i q u e, föddes 1839 och dog 1911. Ad. H—n.

***Pingaud,** L é o n c e, hade äfven förnamnen P i e r r e P h i l i b e r t J e a n. Han dog 22 sept. 1923 i Ornans (Doubs). Bland hans skrifter må nämnas äfven *Le jeunesse de Charles Nodier* (1915).

***Pingel.** — 2. V i c t o r i n u s P. dog 18 maj 1919 i Köpenhamn. Se E. Henrichsen, ”Mændene fra forfatningskampen” (II, 1914), och Vedel, ”Firsernes førere” (1923). P. E—t.

Ping-pong, ”bordtennis”, ett i England mot slutet af 1800-talet utbildadt bollspel, som omkr. nyåret 1925 blifvit mycket omtyckt i Sverige. Spelet utgör en miniatyr-tennis (-lawntennis) med något förenklade regler och spelas inomhus med ett större rektangulärt bord som fält, nätet spändt tvärs öfver bordets midt, ihåliga bollar af tjock celluloid och slagträn i form af små racketar eller helst platta träspadar. De spelande stå vid bordsändarna. Jfr B o l l s p e l, sp. 1025.

Pingströrelsen är namnet på en större väckelse, som från 1906 gått öfver den evangeliska världen. Dess historiska uppkomst anknytes till en stor

väckelse i Wales 1904. En baptistpastor Joseph Smale, som där fått mottaga sitt "andedop", öfverförde väckelsen till Los Angeles i Förenta staterna, som blef pingströrelsens vagga. Ledaren för väckelsen där blef en negerpredikant Seymour: man höll till i en gammal öfvergifven kyrka vid Azuza-street, hvarför rörelsen till en början gick under namnet *Azuza-missionen*. Väckelsen öfverfördes till Europa af en norsk metodistpastor T. B. Barratt, som blef förmedlaren af pingströrelsen icke endast till Sverige och Danmark, utan äfven till England och Tyskland. — Till Sverige kom rörelsen i början af 1907, då pingstmöten höllos i Arvika, Sköfde och Örebro. 30 aug. 1910 bildades Filadelfiaförsamlingen i Stockholm, den största och ledande församlingen inom pingströrelsen i Sverige. Till pastor kallades Lewi Pethrus (f. 1884), en energisk, högt begåfvad man, som sedan alltjämt varit den ledande kraften i den svenska pingströrelsen. 1921 slöt sig författaren Sven Lidman till rörelsen; i synnerhet genom sina i tryck utgifna predikningar ("Bryggan håller", "Personlig frälsning") har han varit af stor betydelse för densamma. — 1924 torde den svenska pingströrelsen ha omfattat omkr. 300 församlingar med 30 à 40,000 inskrifna medlemmar.

Pingströrelsen vill vara ett återupplifvande af den urkristna församlingens pingst. Man vill nå fram till ett direkt, nästan kroppsligt upplefvande af Gud själf, hvilket man får genom andedopet, som vanligtvis är beledsagadt af tungomålstalande (se d. o.). Stor vikt lägges äfven vid profetians och helbrägdagörelsens gåfvor. Pingströrelsen är en protest mot alla liturgiska och samfundsbildande former: hvarje församling bildar ett helt för sig, fullt självständig och fristående. — Litt.: E. Briem, "Den moderna pingströrelsen" (1924), E. Linderholm, "Pingströrelsen", I (s. å.), samt tidskriften "Evangelii härold" (pingströrelsens organ). E—m B—m.

Pinkerton [pi'ŋkətn], amerikansk detektivsläkt. Allan P., f. 25 aug. 1819 i Glasgow, d. 1884, emigrerade 1842 till Förenta staterna och satte upp en detektivbyrå i Chicago. Under inbördeskriget gjorde han nordstaternas kunskaparväsen stora tjänster och blef sedermera vida bekant genom sensationella detektivbragder. I firman "Pinkerton's national detective agency", inträdde sönerna Robert Allan P. (d. omkr. 1910) och William Allan P., f. 7 april 1846, d. 11 dec. 1923 i Los Angeles, den senare sedan 1884 firmans chef. Dennas verksamhet vidgades under hans ledning väsentligt och sysselsatte under hans sista år i skilda länder mellan 2,500 och 3,000 detektiver. Bland firman P:s bedrifter må nämnas besegrandet af det irländska terroristsamfundet Molly Maguires (se d. o.), krossandet af strejkerna vid Pullmanverken och i Homestead 1894 samt återförskaffandet af Gainsboroughs porträtt af hertiginnan af Devonshire (stulet 1876, återställdt 1901). Allan P. har om sin verksamhet skrifvit *The Molly Maguires and the detectives* (1877), *Criminal reminiscences* (1878) och *Thirty years a detective* (1884).

***Pinsk** (off. *Pińsk*) tillhör nu republiken Polen, vojevodskapet Polesien. 23,391 inv. (1921). Under världskriget intogs P. af centralmakterna (Bugarn) 16 sept. 1915, hvarefter strider utkämpades i trakten 8 och 12 okt. samt 28 dec. 1915, 24 febr., 1, 5, 10 och 30 juli, 1 aug., 28 sept., 1 och 31 dec. 1916. Staden utrymdes af tyskarna 26 jan. 1919. Den nedbrann till största delen 7 aug. 1921. Jfr Världskriget, sp. 193 och 209. L. W:son M.

Pinstrup, Peder Pedersen, dansk politiker, f. 14 dec. 1861 nära Nibe, är från 1888 hemmansegare i norra Jylland samt har varit medlem af folketinget 1903—09 och från 1910. Han är en af bondevänsterns mest konsekventa och energiska representanter. P. E—t.

***Pinus.** Se äfven Weymouthtallen.

***Piotrków.** 1 och 2 tillhöra nu Polen.

Pipa, redskap för rökning. Se Tobakspipor.

Piperacéer, *bot.* Se Piperaceæ.

***Piperidin.** Å rad 3 *står* alifatisk *bör vara* aromatisk.

Piperinsyra, *kem.* Se Piperidin.

***Piperska muren.** I trädgården framför restaurangen ämnar Coldinuorden i en snar framtid bygga ett nytt, modernt ordenshus med någon förskjutning åt s., så att hufvudfasaden åt v. kommer att ligga midtför rådhuset vid Scheelegatan, hvarefter nuv. restaurangen med ordenslokalerna skall rifvas. En remsa af tomtens södra del har 1924 afsöndrats och försålts, och därå uppföras nu tre hus. Afsikten är att sedermera till bebyggande afsöndra en motsvarande remsa åt n., hvarjämte genomgående trappgator skola utläggas mellan dessa nya husängor och ordenshuset.

***Pipett.** Se Droppflaska. Suppl.

Piplök, Vinterlök, *bot.*, namn på *Allium fistulosum*. Den omkr. 0,5 m. höga stjälken är starkt uppblåst, ihålig liksom bladen. Blommorna äro hvitgröna, knopplökar saknas. Hos en form, kallad luftlök, utbildas stora knopplökar, användbara i hushållet liksom jordlökarna; äfven bladen kunna användas (som gräslök). Denna från Sibirien härstammande lökart är vinterhärdig; i öfre Gudbrandsdalen växer den allmänt förvildad på torftaken. G. L—m.

***Pipping.** — 2. K. Hugo P. har vidare publicerat bl. a. *Finländska ortnamn* (Åbo akademikomm:s skrifter, 7, 1918), *Om runinskriften på Rökstenen* (Finska vet. soc:s "Acta", 49, 1919), *Sex kapitel ur de nordiska språkens grammatik* (i "Studier i nordisk filologi", 12, 1921) och *Inledning till studiet av de nordiska språkens ljudlära* (1922). Han var 1922—24 ordf. i Sv. litt. sällsk. i Finland. På hans 60-årsdag 5 nov. 1924 egnades honom en festskrift med bidrag af 59 in- och utländska forskare. — Systern Kenny Aline P. utgaf 1924 en öfv. af Dantes "La divina Commedia". T. C.

Pipranka, *bot.*, svenskt namn på *Aristolochia sipho* (se Aristolochiaceæ).

Pique longue [piklå'], bergstopp. Se Vigne-male.

***Pira**, Karl, är sedan 1916 lektor i modersmå-

let och historia vid Högre allm. läroverket i Växjö. Han var en af stiftarna (1908) af Boströmsförbundet (se d. o. Suppl.) och är sedan 1916 dess ordf. Bland hans många uppsatser i dess ”smärre skrifter” må nämnas *Grundlinier till den praktiskt filosofiska religionsläran* (I, 1917). Han har ock lämnat bidrag till Nordisk familjebok.

Pira, Adolf, zoolog, f. 28 okt. 1869 i Söderhamn, d. 15 april 1924 i Stockholm, filos. d:r vid Stockholms högskola 1909, docent i zoologi där 1910, blef lektor i biologi och kemi vid Nya elementarskolan i Stockholm 1912 och vid Södermalms högre allm. läroverk 1914. P. rönte inom fackkretsar berättigadt erkännande för sitt arbete *Studien zur geschichte der schweinerassen insbesondere derjenigen Schwedens* (1909). Han skref dessutom *Beiträge zur anatomie des gorilla* (2 dlr, 1913—14) och en del smärre biologiska arbeten. Han företog zoologiska forskningar i Argentina och Paraguay 1905. L—e.

***Piræuslejonets runinskrift.** Se äfven H. Shetelig, ”Piræus-löven i Venezia. En undersökelse av originalen” (i ”Fornvännen” 1923).

***Pirandello,** L., är född 28 juni 1867, filos. doktor i Bonn 1891, 1897 lärare i stilistik i det kungliga högre institutet för kvinnlig undervisning i Rom, utgaf först sju diktböcker (*Mal giocondo*, 1889, m. fl.), en öfv. af Goethes ”Römische elegien” 1896 och öfvergick sedan till noveller och romaner, men har sedan åtskilliga år nästan uteslutande odlat dramatiken och haft stor framgång dels med lifliga sicilianska komedier (*Lumie siciliane*, 1912, m. fl.), dels med hvassa och illusionsfria samtidsdramer (t. ex. *Sei personaggi in cezca d'autore*, ”Sex roller utan författare”, 1924). Af hans romaner må nämnas *Il fù Mattia Pascal* (1894) och *I vecchie i giovani* (1913), som behandlar de af Crispi undertryckta revolutionära rörelserna på Sicilien. P:s samlade arbeten äro f. n. under utgifning i tre serier, *Maschere nude*, som innehåller hans teaterpjäser, af hvilka nio (bl. a. *Enrico IV*, *Vestire gli ignudi* och *La vita che ti diedi*) äro utkomna, *Novelle per un anno*, som omfattar hans berättelser, 15 i hvarje band, hvilkas antal är bestämdt till 24, af hvilka 6 föreligga, och romanserien. R—n B.

***Piranesi.** 1. Giovanni Battista (Giambattista) P. Monografi af A. M. Hind (1922).

***Pirano** tillhör nu Italien.

Pirayan, *zool.* Se Såglaxsläktet.

***Pirenne,** H. Om P:s internering i Tyskland 1916—18 se Fredericq, P. Suppl. Af P:s *Histoire de Belgique* utkommo d. IV 1911 och d. V 1920.

***Pirot.** — 2. P. tillhör nu Jugo-Slavien. Under Världskriget inneslöts P. af bulgarerna 25 okt. 1915, och efter blodig strid intogo de detsamma 27 i s. m. och höllo staden besatt till 14 okt. 1918, då den återtogs af de förbundne fransmännen och serberna. Jfr Världskriget, sp. 197 och 249. L. W:son M.

Pirquet [-kē], Clemens von, friherre, österrikisk läkare, f. 12 maj 1874 i Hirschstetten vid Wien, professor i barnsjukdomar 1909 vid Johns Hopkins' universitet (Baltimore), 1910 i Breslau och 1911 i Wien, har påvisat barntuberkulos genom hudreaktion (se Tuberkulin, sp. 241, och Yrkesrådgifning, sp. 610) och är framstående näringsforskare (*System der ernährung*, 3 dlr, 1917—19).

Pirro [-rå], André, fransk musikskriftställare, f. 1869, sedan 1896 lärare vid Schola cantorum (se d. o.) i Paris, har skrifvit de värdefulla monografierna *L'orgue de J. S. Bach* (1894), *J. S. Bach* (1906), *L'esthétique de J. S. Bach* (1907), *Dietrich Buxtehude* (1912), *Heinrich Schütz* (1913) m. m. E. F—t.

Pi'rttikylä, finskt namn på Pörtom (se d. o.).

***Pisano.** 1. Niccolò P. *Predikstolen i Sienas katedral* är afbildad å pl. till art. Siena.

Piscător. Se Vischer, Ch.

***Pisga.** Se Abarim. Suppl.

***Pisino** tillhör nu Italien.

Pison, *zool.* Se Rofsteklar, sp. 612.

Pisport, Piesport, by i preuss. regeringsomr. Trier, med vinproduktion. Jfr Moselviner.

Pissa, flod i Ostpreussen, källflod till Pregel, kommer från Wysztytersjön på polska gränsen.

***Pist** betyder äfven spåret, där hästarna galloppera på kapplöpningsbanan. B. C—m.

Pistolkolf, *krigsv.* Se Kolf 1.

Pitefältet. Se Västerbotten, sp. 352.

***Pitesci** (rum. *Pitești*) var samlingsplatsen för alla svenskar i Turkiet 1714, innan de aftågade mot hemmet. — Under Världskriget intogs P. af centralmakternas trupper 29 nov. 1916, och därefter utkämpade de framgångsrika strider s. ö. om P. 30 nov. och 2 dec. s. å. Jfr Världskriget, sp. 211. L. W:son M.

***Piteå** hade 3,139 inv. 1925. Den planlagda arealen är 55 har. Stadens största industriföretag är Löfholmens sågverk i södra hamnen med Statens järnvägars slipersfaktori med 125 arb. Sedan 1 okt. 1915 har P. järnväg till Älfsbyn vid Stambanan genom öfre Norrland. Sydöst om staden ligga Piteå hospital och asyl, uppf. 1889—93, samt länslasarett, båda å Pitholmen inom Piteå landsförsamling. — Litt.: B. Steckzén, ”Minnesskrift till Piteå stads 300-års-jubileum” (1922). O. Sjn.

***Piteå domsaga** omfattar nu en del af Piteå och en del af Luleå fögderi. 40,085 inv. (1925).

***Piteå landsförsamling.** Hortlax blef egen kommun 1 jan. och eget pastorat 1 maj 1918. Norrfjärden blef 1 maj 1915 eget pastorat och 1 jan. 1916 egen kommun. P. omfattar därefter 2,324,05 kvkm. med 12,929 inv. (1925).

***Piteå tingslag** omfattar nu 3 kommuner, sedan Norrfjärden 1 maj 1915 i ecklesiastikt och 1 juni 1916 i kommunalt hänseende afskilts från Piteå landsförsamling till egen kommun samt Hortlax 1 jan. 1918 utbrutits från denna till egen kommun och 1 maj s. å. blifvit eget pastorat. 314,493 har. 21,904 inv. (1925). E. A—t.

***Pite älf.** Vattenkraften uppskattas f. n. till omkr. 588,000 hkr, hvaraf dock endast 5,100 tagits i anspråk.

Pitholms hed, förutvarande läger- och mötes-(öfnings-)plats för Norrbottens fältjägarkår (numera Norrbottens regemente). Heden, belägen i Piteå landsförsamling, 8 km. s. s. ö. om Piteå, upphörde att vara mötesplats 1883. Med anledning af regementets 300-årsjubileum aftäcktes 6 juli 1924 en minnessten på gamla lägerplatsen. H. J—dt.

Pi'tkäniemi, af staten underhållen centralanstalt

för sinnessjuka i Finland, invid Tammerfors stad. 640 sjukplatser. O. B—n.

***Pitkäranta,** i Impilaks socken, Viborgs län, är Finlands äldsta och vidsträcktaste grufområde; koppar-, järn-, zink- och tennfyndigheter. Malmuppfordringen vidtog på 1830-talet och fortsattes med växlande framgång till 1903; efter 1918 torde brytning åter ha egt rum. Nuv. egare Pitkäranta bruk a.-b. (dotterbolag till Diesen wood co a.-b.). O. B—n.

Pitot [pitå], H. Se P i t o t s k a r ö r e t. Suppl.

***Pitotska röret** konstruerades af fransmannen H e n r i P i t o t, f. 1695, d. 1771, vetenskapsman, vattenbyggare, led. af Institutet (1724).

***Pitrè,** G., blef 1911 förste innehafvare af en professur i folklore i Palermo och dog i april 1916. *Biblioteca delle tradizioni populari siciliane* omfattar 25 bd (1870—1913). Se Marie Helms, "G. P." (i "Nord. tidskr." 1918).

Pi'tschen, stad i reg.-omr. Oppeln, Ober-Schlesien. Omkr. 2,000 inv. Se M a x i m i l i a n 5. Suppl.

***Pittsburg.** 1. P. hade 607,902 inv. 1922; dess närmaste omnejd, Alleghany county, hade omkr. 1,2 mill. Värdet af stadens produktion har vuxit betydligt på senare år och var 1919 nära 603 mill. doll. Tackjärnsproduktionen s. å. var i P. med omgifvande distrikt 38½ mill. ton. Staden hade 1920 2,580 fabriker med 221,621 arb. och ett investeradt kapital af 970 mill. doll. Pittsburgsuniversitetet har nu 110 professorer och omkr. 5,100 studenter. Bland högre läroanstalter märkes utom de i hufvudarbetet nämnda Duquesne-universitetet (förr The Holy Ghost college) med omkr. 2,100 studerande. Svenskarna (2,439 pers. år 1920) ha en metodistkyrka, en svensk-luthersk och en Waldenströmiansk kyrka.

***Pityuserna.** Se kartan till art. S p a n i e n.

***Pius,** påfvar. — 10. P. X. Under P:s pontifikat utgångna påfliga förordningar ha samlats i M. Micheletti, "Ius Pianum" (1914). Se äfven Arens, "P. X. und die weltmission" (1919). — 11. P. XI (påfve 1922—), A c h i l l e R a t t i, f. 31 maj 1857

i Desio, n. om Monza, tillhör en ansedd silkesspinnarsläkt, blef diakon 1877, prästvigdes 1879, tog doktorsgrad i filosofi, teologi och kanonisk rätt vid gregorianska universitetet i Rom och blef 1882 lärare i andlig vältalighet vid prästseminariet i Milano. Han blef 1888 därjämte underbibliotekarie och 1907 bibliotekarie vid Ambrosianska biblioteket i Milano. Han undervisade i hebreiska vid prästseminariet och i paleografi vid Lombardiska institutet samt vann rykte som synnerligen skicklig och oförvägen alpinist. P. blef 1911 vice prefekt och 1914 (efter Ehrle) prefekt vid Vatikanska biblioteket samt gjorde sig känd för paleografisk lärdom. Han utgaf bl. a. "Acta ecclesiæ Mediolanensis" (4 bd, 1890—99) och "Missale duplex Ambrosianum" (1913). Hans stora diplomatiska begåfning togs under Benedikt XV:s pontifikat i anspråk för flera viktiga uppdrag. P. blef sålunda april 1918 påflig visitator för Polen och juni 1919 nuntius i Warschau (samtidigt titulärärkebiskop af Lepanto). Han bidrog smidigt till de kyrkliga förhållandenas ordnande i den nya staten på ett för katolska kyrkan förmånligt sätt samt var 1921 påfligt ombud vid interallierade omröstningskommissionerna för Preussen och Oberschlesien. P. blef juni 1921 ärkebiskop af Milano och samtidigt kardinal. Han valdes 6 febr. 1922 till påfve, kröntes 12 febr. och gjorde från början ett sympatiskt och tillmötesgående intryck på italienarna genom att efter val och kröning utdela den apostoliska välsignelsen från Petruskyrkans yttre loggia, hvilket ej skett sedan Roms införlifvande med konungariket Italien, 1870. P. bibehöll kardinal Gasparri som kardinalstatssekreterare och fortsatte i samverkan med denne Benedikt XV:s förmedlande fredspolitik. Genom ett motu proprio 1922 förlängde han tiden före inträdet i konklaven vid påfveval för att underlätta långväga kommande kardinalers deltagande i valet (se P å f v e v a l. Suppl.). Efter den fascistiska statshvälfningen i Italien hösten 1922 har påfvestolens förhållande till italienska regeringen blifvit vänskapligare än förr, dock utan någon principiell uppgörelse. Flera nya konkordat ha ingåtts (med Bajern, Jugo-Slavien m. fl. stater). Julaftonen 1924 inaugurerade P. jubileumsåret 1925, under hvilket pilgrimer i mängd besökt Rom. — Litt.: A. Novelli, "Il cardinale Ratti" (1921; med bibliografi), M. Bierbaum, "P. X." (1922), och G. Galbiati, "Zur persönlichkeit Pius' XI." (s. å.).

Piza'rro [-rå], mansroll (tyrannisk och mordlysten fängelseguvernör; baryton) i Beethovens opera "Fidelio" (se d. o. Suppl.).

Pjolter, no., grogg (se d. o.).

Pjärrå. Se P i e r r o t.

Place Benjamin [plēi's be'ndʃəmin], pseudonym. Se T h r i n g, E.

Placodus, *paleont.*, ett fossilt ödlesläkte från triastiden (se T r i a s - s y s t e m e t), som utmärkes för kraftiga fram- och breda kindtänder med konvexa kronor. L—e.

***Plagiat.** Se G. Maurevert, "Le livre des plagiats" (1922).

Plagiognathinæ, *zool.* Se Ä n g s s k i n n b a g g a r.

Plainpalais [plāpalā], förstad till Genève. 35,812 inv. (1920).

Plaisir [plāšir], fr., nöje, njutning, förlustelse; välbehag. — A v e c p l a i s i r, med nöje. — M a î t r e d e p l a i s i r ("rolighetsminister"). Se under M a î t r e. — M e n u s p l a i s i r s. Se d. o. — T e l e s t n o t r e b o n p l a i s i r. Se d. o. — Ordet plaisir har i äldre tider brukats äfven om (vanligen en konungs) illegitima kärleksförbindelser.

Planär, *fotogr.*, ett af P. Rudolph 1897 beräknadt och af C. Zeiss i Jena utfördt fotografiskt objektiv. Planaren är ett sexlinsigt objektiv af symmetrisk byggnad, hvarje objektivhälft består af 1 fristående och 2 sammankittade linser; den har ett anastigmatiskt utjämnadt bildfält och är sfäriskt och kromatiskt korrigerad. För trefärgsfotografi och mikrofotografi, vid hvilka arbeten en mera fullständig färgkorrektion är af betydelse, framställas apo-

kromatiskt korrigerade planarer, *apokromat-planar* l. *apo-planar*. Relativa öppningen varierar mellan 1 : 4,5 och 1 : 12,5. J. Htzg.

***Planck**, Gottlieb, tysk jurist, var son till teologen G. J. P. (se denne).

***Planck**, Max K. E. L., erhöll 1919 Nobelpriset i fysik för 1918. N. Bohrs beräkningar öfver atommodellen hvila till stor del på P:s kvantteori. Han har vidare skrifvit bl. a. *Einführung in die allgemeine mechanik* (3:e uppl. 1921), *Einführung in die mechanik deformierbarer körper* (1919), *Die entstehung und bisherige entwicklung der quantentheorie* (1920), *Physikalische rundblicke* (1921) och *Einführung in die theorie der elektrizität und des magnetismus* (1922).

Planetariska situationen. Se Geopolitik. Suppl.

***Planeter.** Antalet af (förnämligast på fotografisk väg) upptäckta småplaneter hade stigit till omkr. 990 i slutet af år 1922. För 950 af dessa voro deras banelement noga utrönta. Se vidare Småplaneterna.

Planetesimälhypotesen, Planetesimalteorien, en kosmogonisk teori (se Kosmogoni), enligt hvilken planeterna bildats genom ansamlingar af små planetkärnor (”planetesimals”), ingående i den ursprungliga kaotiska massan. Teorien, till hvilken ansatser förefinnas redan i Kants bekanta kosmogoni, har i våra dagar utbildats af geologen T. C. Chamberlin och astronomen F. R. Moulton och i vissa afseenden modifierats af T. J. J. See. Jfr Jorden. Suppl. B—d.

Plankträdet, *bot.* Se Sundri.

Plankvandring. Se Vandring 2.

***Planmätning** som ett medel för artilleriets eldledning togs f. g. i bruk för krigsändamål under Världskriget (1914—18). Se därom Världskriget, sp. 264.

Plantaberget, ett 305 m. högt taffelberg i Högstena och Kungslena socknar, Skaraborgs län, 12 km. n. ö. om Falköping, skiljes af Tiarpsdalen från Hvarfsberget. O. Sjn.

***Plantin**, Chr. 1920 firades i Antwerpen P:s 400-års minne. Staden Antwerpen (ej Amsterdam) inköpte 1876 Plantinska huset.

Plasmät, *fotogr.*, ett af P. Rudolph 1920 beräknadt och af Hugo Meyer i Görlitz utfördt fotografiskt objektiv. Det har relativa öppningen 1 : 2—1 : 9, ett anastigmatiskt utjämnadt bildfält och en förbättrad sfäro-kromatisk korrektion. J. Htzg.

Plasmin (Bakterieplasmin). Se Vaccination, sp. 211.

Plasom [-såm], *bot.* Se Wiesner, sp. 344.

Plastilina, en plastisk massa, som mycket användes af skulptörer, oftast för modellering af små bilder. Den uppges bestå af vax med tillsats af svafvel, olivolja och zinkoxid. Den är segare än lera, är mycket lätt behandlad, hållbar och fort uppmjukad, spricker, torkar och skrumpnar ej, är dessutom så fast, att man utan svårighet kan gjuta gips direkt på den. Äfven till större figurer kan den användas. Af figurens stomme tas då en afgjutning i gips, och på denna utmodelleras ytan i plastilina. G—g N.

***Plate**, L. H., blef 1924 led. af sv. Vet. akad. P. har ytterligare skrifvit bl. a. *Allgemeine zoologie und abstammungslehre* (2 dlr, 1922—24) och *Die abstammungslehre* (1925).

Plateau de Langres [platå də lägr]. Se Langres.

***Platen.** — 2. Baltzar B. von P. Vid Göta kanals 100-årsjubileum aftäcktes 22 sept. 1922 af

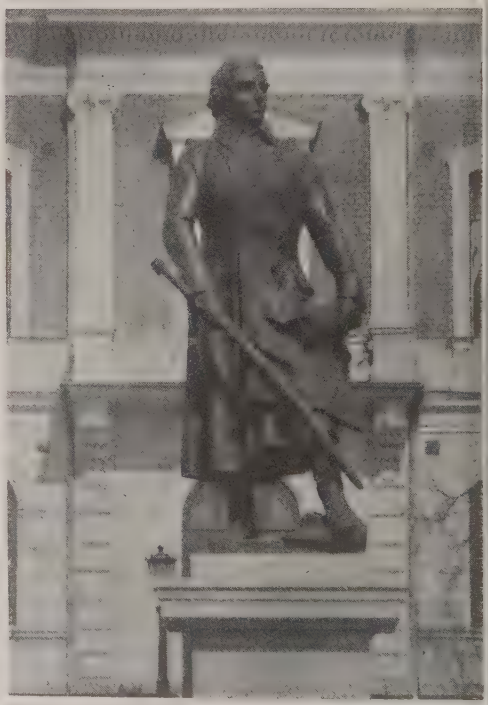

Baltzar von Platens staty i Motala.

prins Eugen på Stora torget i Motala en af Kristian Eriksson mod. staty i gips öfver P.; 21 mars 1923, då Motala firade sin 100-åriga tillvaro, restes där densamma, gjuten i brons (se fig.).

4. F. K. von P. dog 26 dec. 1924. Han var 1911—17 chef för 3:e arméfördelningen och utnämndes till generallöjtnant 1915.

5. Karl (Carl) Gustaf von P., militärhistoriker, f. 30 juni 1855 i Ströfvelstorp, Kristianstads län, blef underlöjtnant vid Skånska dragonreg. 1875, var öfverstelöjtnant vid Lifreg:s dragoner 1904—06, blef öfverste i 5:e fördelningens reservbefäl 1911 och hofstallmästare s. å. P. har skrifvit *Kongl. Skånska dragonregementets historia* (I. Personhist. anteckningar 1676—1900, 1901; II. Organisation och krigshistoria 1676—1721, 1911).

6. Ellen Louise von P., tillhörande ättens

friherrliga gren, författarinna, f. 9 nov. 1869 i Stockholm, studerade 1895—97 fattigvårdsarbete i London och var 1897—1901 i Stockholm föredragande sekreterare i Föreningen för välgörenhetens ordnande. Hon har tagit verksam del i kvinnorörelsen och bevistat ett stort antal internationella kvinnokongresser. 1911 företog hon en studieresa till Indien, Kina och Japan samt besökte under Världskriget sjukhus och fångläger i Turkiet, Bulgarien, Ungern och Österrike. Sedermera har hon företagit vidsträckta resor (till Turkiet, Bulgarien, Grekland, Portugal, Spanien o. s. v.). Sina resor har hon skildrat i föredrag och tidningskorrespondenser samt dessutom utgett krigsboken *Härjat och bärgat* (1916).

***Platina.** Platinans pris steg oerhördt under Världskriget, ända till 30 kr. pr gr., och har sedan sjunkit något, men blott till omkr. 15 kr. pr gr. Stora mängder af denna för kemisterna oersättliga metall förbrukas numera onödigtvis för tillverkning af smycken. Om platinans användning som katalysator vid svafvelsyretillverkning se Svafvelsyra, sp. 806—807. En legering af 90 proc. platina och 10 proc. iridium angripes ej af klor och används därför till elektroder. Samma legering används också för tillverkning af mått- och viktslikare (jfr Rikslikare). — Platinacyanurens komplexsalter med andra cyanmetaller utmärkas dels genom sin starka luminescens (se d. o. samt Radioaktivitet, sp. 865 och 868) för ultraviolett ljus, röntgenstrålar och radioaktiva α- och β-strålar, dels genom egendomliga färgfenomen: pleokroism (se d. o.) och ytskimmer. Så t. ex. visar bariumplatinacyanur, $Ba(CN)_4Pt+4H_2O$, i den kristallografiska hufvudaxelns riktning gulgrön färg, men i däremot vinkelrät riktning rent gul, medan prismaytorna ega violettblått, metalliskt ytskimmer. K. A. V—g.

Platinaklorvätesyra, *kem.* Se Platinaklorid.

***Platinametaller.** Alla 6 platinametallerna tillhöra grupp 8 i det periodiska systemet (se Grundämnen) och äro af hög specifik vikt, som dock växlar, så att man kan indela dessa metaller i de relativt *lätta* platinametallerna: rutenium, rodium och palladium, med en sp. v. $11{,}_9$—$12{,}_6$; och de *tunga* platinametallerna: osmium, iridium och platina, med sp. v. $21{,}_4$—$22{,}_5$. De lätta platinametallerna tillhöra det periodiska systemets 4:e, de tunga dess 5:e period. K. A. V—g.

Platinamor eller Platinasvart, *kem.*, ytterst finfördelad platina, som erhålles t. ex. om en 10-procentig lösning af platinaklorvätesyra (''platinaklorid'') vid vanlig temperatur reduceras med formaldehyd och natronlut. Bildar ett djupsvart pulver, med starkt katalytiska verkningar och används vid hydrering af omättade organiska föreningar (jfr Fetthärdning. Suppl.). K. A. V—g.

Platinit, *metall.* Se Invar. Suppl.

***Platon.** Å sp. 1039, rad 13 uppifrån *står* Kriton *bör vara* Kritias. — Klas Lindskog utgaf 1920—24 i 5 bd ''Platons skrifter i sv. öfv.'' Se Hans Larsson, ''P. och vår tid'' (3:e uppl. 1924), och G. Rudberg, ''Kring P:s Phaidros'' (i ''Sv. arkiv f. human. afh.'', s. å.). — Frederik Poulsen anser sig ha funnit ett äkta och öfverlägset porträtt af P. i och med en antik herm å Holkham hall i England, försedd med modern inskrift ''Lysias'' (P:s och Lysias' bilder ha ofta förväxlats). Detta hufvud (se

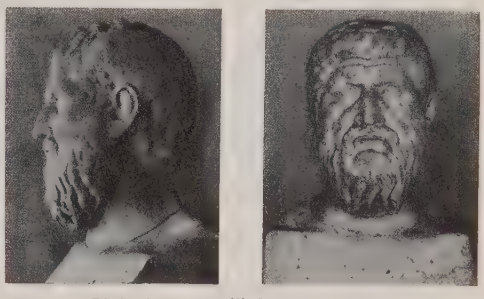

Platonhufvudet (?) å Holkham hall.

vidstående fig.) med sina förnäma och temperamentfulla drag, pannans rynkor och kindernas djupa fåror, skärpan kring ögonbrynen och öfverläppsskäggets starka fall ge en Platon med prägel af geni och lidelse, i motsats till den kända Vatikanbysten (afbildad i hufvudarbetets P.-art.), som erinrar om de utslätade och stillsamma åldringstyperna på grafsteler. Jfr Fr. Poulsens uppsats i ''Ord och bild'' 1920 och samme förf:s arbete ''Greek and roman portraits in english country houses'' (1923).

***Platou.** — 4. Oscar L. St. P. afgick från professuren 1920. Senaste verk: *Forelæsninger over retskildernes theori* (1915).

5. Chr. E. Stoud P. afgick 1919 från generaldirektörsposten vid statsjärnvägarna till följd af en kompetenstvist med departementet. Han blef mars s. å. ordf. i Norges industriförbund och var från 1922 stortingsrepresentant för Kristiania (Oslo). P. dog 1923 i Oslo. 4—5. M. H.

Oscar Platou.

***Platta.** Se äfven Ädelstenar, sp. 1154.

Plaza [pla'tha], Victorino de la, argentinsk president. Se Argentina. Suppl., sp. 277.

***Plebiscit.** Ordet har i nyare tid ofta användts om direkta folkomröstningar i politiska frågor, t. ex. under Napoleon III i Frankrike samt de omröstningar i vissa tyska och österrikiska landsdelar, som enligt fredsfördragen efter Världskriget företogos om deras framtida folkrättsliga ställning. Se jämväl Referendum, äfven i Suppl.

***Plechanov,** G. V., dog i maj 1918 på Pitkasjärvis sanatorium i Terijoki vid rysk-finländska gränsen. Han hade efter marsrevolutionen 1917 ifrigt, fast med föga framgång, arbetat för fortsatt verksamt ryskt deltagande i Världskriget.

***Pleijel,** H. B. M., var 1921—22 prorektor och är sedan 1922 rektor vid Tekniska högskolan. P. var led. af järnvägselektrifieringskommittéerna af 1908, 1914 och 1920, är ordf. i starkström-svagström-kommittén sedan 1921 och bedref som Tele-

grafstyrelsens sakkunnige underhandlingar och studier ang. svensk radiostation för Amerikatrafiken dels i England och Amerika 1921, dels i Tyskland 1922. P. blef 1919 led. af Ing. vet. akad., 1923 dess vice preses och 1 juni s. å. preses. Han är äfven led. af Vet. akad. (1922) och Fysiogr. sällsk. i Lund (s. å.). Omkr. 50 vetenskapliga afh. af P. i matematiska, fysiska och elektrotekniska ämnen ha publicerats. Fmn.

Pleiotrōn, *elektrot.* Se Vakuumrör.

***Plener.** — 2. Ernst von P. dog 30 april 1923 i Wien. Hans *Erinnerungen* utkommo 1911 och 1921 i 3 bd, hans *Reden 1873—1911* 1911.

***Pleokroism.** Om pleokroism hos platinans cyanföreningar se Platina. Suppl.

Plerocercoïd, *zool.* Se Binnikemask, sp. 419.

***Pleschen** tillhör nu Polen.

***Plesner,** U. A., har bl. a. (tills. med V. Dan) byggt *Östifternes kreditforenings hus* i Köpenhamn. P. E—t.

***Pless.** 1—2 (po. *Pszczyna*) tillhöra nu Polen.

Pleū'ræ, *paleont.* Se Trilobiter, sp. 751.

Plēve, Paul Adamovitj, rysk militär, f. 30 maj 1850, d. i mars 1916 i Moskva, blef 1870 officer vid kavalleriet, 1877 generalstabskaptén, 1882 öfverste vid generalstaben, 1893 generalmajor, 1900 generallöjtnant och 1907 general af kavalleriet. 1890—93 var han reg.-chef, 1899 blef han kav. div.-chef, 1905 chef för 13:e armékåren och 1909 chef för Moskvas militärdistrikt. Under Världskriget förde han till i jan. 1915 5:e armén (i södra Polen), därefter till i juni s. å. den nybildade 12:e armén (i nordvästra Polen) och sedan till i febr. 1916 åter 5:e armén (i Kurland). Han blef därefter (efter Ruzskij) chef för armégruppen på ''norra fronten'', men afgick redan 27 febr. s. å. på grund af sjukdom. P. var en af ryska arméns mest framstående generaler, kunskapsrik och viljekraftig. H. J—dt.

***Plevlje** tillhör nu Jugo-Slavien. Under Världskriget intogs P. af centralmakternas trupper 2 dec. 1915, hvarefter dessa utkämpade heta strider med montenegriner och serber s. och s. v. om P. 3, 4, 6, 8 och 13 dec., då de senare blefvo slagna, samt 14 dec., då montenegrinerna kastades öfver Drinas biflod Tara. Jfr Världskriget, sp. 198. L. W:son M.

Plevna, finländskt fyrfartyg, byggdt 1885, i nordligaste delen af Bottniska viken å 65° 26′ n. br., 24° 22′ ö. lgd fr. Gr. 2 fyrljus med fast hvitt sken. Mistsignalering. O. B—n.

Ple′xus myente′ricus och Plexus submucōsus, *anat.* Se Tarmen, sp. 481.

Plezzo [ple′ttså], officiellt namn på Flitsch (se d. o., äfven i Suppl.).

Pli′cæ (lat., veck), *anat.* P. circulāres Kerkri′ngi. Se Tarmen, sp. 478, och Kerkringska vecken. — **P. semilunāres.** Se Tarmen, sp. 477. — P. ventriculāres. Se Struphufvud, sp. 379.

***Plinius.** — 2. P. minor. ''Ett urval af Plinius den yngres bref'' med förklaringar utgafs 1915 af J. Bergman.

***Płock** [pŵå′tsk] tillhör nu Polen.

Plockross, Ingeborg. Se Irminger 4. Suppl.

Plocksallat, *bot.*, ett slags bladsallat (se Sallat), skördas, när plantorna växt ut till bladrosetter, genom bladens afskärande något ofvanför stamknoppen; nya blad växa sedan ut. G. L—m.

***Ploesci.** Under Världskriget intogs P. af centralmakternas trupper 6 dec. 1916, hvarefter strider med rumänerna utkämpades ö. om staden 9—10 i s. m. Jfr Världskriget, sp. 212. L. W:son M.

Ploești, annan form för Ploesci (se d. o. äfven i Suppl.).

Ploiāria, *zool.* Se Rofskinnbaggar.

Plomgren, Ida Amalia von, sekreterare, f. 9 sept. 1870 i Stockholm, anställdes hos Fredrika-Bremer-förbundet 1900 och vardt 1916 sekreterare där. Sedan 1921 är hon sekreterare i Nya Idun.

Plommonstop, skämtsam benämning på styfva, rundkulliga herrhattar med smalt och något svängdt brätte. Se Dräkt. Suppl., sp. 399.

Plon-Plon [plå-plå], öknamn på prins Napoléon J. Cl. P. Bonaparte. Se Bonaparte 17.

***Plonsk** tillhör nu Polen.

Plumer [plō′mə], Herbert Charles Onslow, baron P. of Messines and of Bilton, engelsk fältmarskalk, f. 13 mars 1857 i Devon on March, blef officer vid inf. 1876, öfverste 1900, generalmajor 1902, generallöjtnant 1908, general 1915 och fältmarskalk 1919. Han adlades 1906. P. deltog med utmärkelse i kriget i Syd-Afrika 1899—1902, hvarunder han som chef för en kolonn verksamt bidrog till Mafekings befriande, var därefter brigad- och fördelningschef samt (sedan 1911) generalbefälhafvare i hemlandet, förde 1915—17 under Världskriget 2:a armén (i Flandern), därpå nov. 1917—mars 1918 14:e armékåren (på italienska fronten) och sedan åter 2:a armén (i Flandern) till krigets slut, då han till belöning för gjorda tjänster erhöll värdighet af baron och en nationalbelöning af 30,000 pd st. Dec. 1918—april 1919 var han chef för brittiska armén vid Rhen och därefter till 1924 guvernör och högste befälhafvare på Malta. Sedan juli 1925 är P. high commissioner i Palestina. H. J—dt.

Plumkett [pla′m-], mansroll (förmögen och manhaftig arrendator; basparti) i operan Martha af Flotow (se denne).

***Plunkett.** — 2. Sir Horace P. var ordf. i det irländska ''nationella konvent'', som juli 1917—april 1918 förgäfves sökte vinna allmänt samförstånd om ett självstyrelseförslag (se Irland. Suppl., sp. 680). — 3. George Noble P.,

grefve P., irländsk författare, politiker, f. 3 dec. 1851 i Dublin, egnade sig åt konsthistoriska, filologiska och arkeologiska studier, var 1907—16 direktör för Dublins nationalmuseum för vetenskap och konst och har flitigt uppträdt som föreläsare i irländsk arkeologi, konst- och litteraturhistoria. P. trädde tidigt i förbindelse med sinn-feinrörelsen, flera af hans söner voro invecklade i påskupproret 1916, och en af dem, Joseph P., blef efter upprorets kufvande afrättad s. å. Sinnfeinarna genomdrefvo P:s val till underhusledamot 1917, och han omvaldes 1918, men tog aldrig säte i riksparlamentet, som han nominellt tillhörde t. o. m. 1923. I den irländska regeringen har han varit minister för utrikes ärenden och sköna konster. Förutom diktsamlingar (bl. a. *Arrows*, 1921) har han skrifvit *Sandro Botticelli* (1900) och *Architecture of Dublin* (1908) samt utgaf 1882—83 litteratur- och konsttidskriften ”Hibernia”. 2—3. V. S—g.

***Pluralvalsystem.** Det har numera afskaffats i Belgien, men däremot 1925 införts i Italien.

***Plutarchos.** 1921 utgaf H. Bergstedt i sv. öfv. 4 af P:s lefnadsteckningar (Agis, Kleomenes, Tiberius och Gaius Gracchus).

Pluviälperiod (af lat. *plu'via*, regn), *geol.*, regnrikare period, som i områden på lägre breddgrader framkallades af kvartärtidens temperatursänkning, medan denna på högre breddgrader gaf upphof till glaciärer och nedisning. Pluvialperioderna, som således motsvara de högre breddgradernas isperioder, ha efterlämnat spår i Algeriet, Egypten och Palestina m. fl. afrikanska och asiatiska Medelhafsländer. K. A. G.

Plückers rör. Se Spektrum, sp. 638—639.

***Plymouth** har efter inkorporering 1914 af Devonport och East Stonehouse en folkmängd af 209,857 inv. 1921.

Plywood [plāi'wud], eng., den engelska benämningen på kryssfaner, som förr vanligen tillverkades af björk-, al- eller aspvirke, men som numera i stor omfattning utföres af svensk fur.

Plywood sammansättes af 3 eller 5 tunna skifvor (1,5 à 2,5 mm.), som utskäras genom ett slags svarfning från trästockarna. De olika skifvorna i ett faner placeras mot hvarandra med fibrerna korsvis och sammanfogas med ett möjligast vattenfast lim under uppvärmning och ett starkt hydrauliskt tryck. Fabrikatet tillverkas i skifvor af 50 × 50 à 60 × 60 eng. tums storlek i tjocklekar om 4, 6, 8 och 10 mm. och förekommer i tre kvaliteter såsom prima med kvistfri och i öfrigt felfri framsida, sekunda med ett fåtal smärre fasta kvistar och tertia, hvilket används som beläggning å det bättre faneret baksida eller på icke exponerade ställen. Det bättre faneret finputsas och laseras eller betsas samt lämnar då en prydlig och dekorativ yta.

Plywood har genom sin konstruktion visat sig vara betydligt motståndskraftigare än vanligt virke, så att detsamma praktiskt taget visat sig utan spricko eller andra deformationer vid sin användning. Detsamma har också fått en allt större användning till innerpaneler å tak och väggar samt till fyllningar i dörrar och möbler och utgör f. n. en ganska stor exportartikel, särskildt till England. P. Ax. L.

Plzeň, tjechiska namnet på Pilsen.

Plättar, *kokk.*, en omtyckt mjölrätt, tillagad af ägg, vatten, hvetemjöl, mjölk (och grädde) samt smör. Smeten gräddas i lagg med smärre runda plättrum, hvilka penslats med smält smör eller flottyr. Äppelplättar inläggas tunna äppelskifvor. Plättar förtäras helst med sylt.

***Poa,** *bot.* I Sverige äro nu 16 arter funna.

Pocaho'ntas, amerikansk indianprinsessa, f. omkr. 1595, d. 1617, var dotter till indianhöfdingen Powhatan (l. Powhattan), ett slags högste härskare öfver indianstammarna i Virginia. Enligt en omstridd uppgift af kolonipionjären John Smith (se d. o., sp. 27) skulle hon 1608 ha räddat hans lif, då han råkat i fångenskap hos hennes fader. P. lockades 1612 ombord på ett engelskt fartyg, fördes till Jamestown som gisslan, döptes, gifte sig 1613 med en nybyggare, John Rolfe, följde 1616 denne till England och dog i mars 1617 i Gravesend, efterlämnande en son. P:s öde har flera gånger gjorts till föremål för skönlitterär behandling, och hennes efterkommande ha i Gravesend eftersökt hennes kvarlefvor för att låta föra dem till Amerika. Jfr W. Robertson, ”P. and her descendants” (1887). V. S—g.

***Pochette.** Se Dan. Fryklund, ”Studien über die pochette” (bil. t. Redogörelse för Sundsvalls högre allm. läroverk 1916—17).

Pocock [pāu'kåk], Reginald Innes, engelsk zoolog, f. 4 mars 1863 i Clifton vid Bristol, var 1885—1903 amanuens vid zoologiska afdelningen af British museum, 1904—23 direktör (superintendent) för Zoological societys trädgård i London. P. har tidigare offentliggjort ett flertal arbeten rörande leddjurs, särskildt spindlars, anatomi, klassifikation och paleontologi; senare har han lämnat många bidrag till däggdjurens morfologi. P. är ock medutgifvare af den naturvetenskapliga tidskriften ”The field”. L—e.

***Podargidæ.** Om den hit hörande dvärguggleslavarna se Uggleslavar.

***Podbielski.** — 2. Viktor von P. dog 21 jan. 1916 i Berlin.

Pode'st (af lat. *podium*, se d. o.), trappafsats, hvilplan, vågrät afsats i en bruten trappa, vanligen anbragt, där trappan tar en annan riktning (se *a* i fig.).

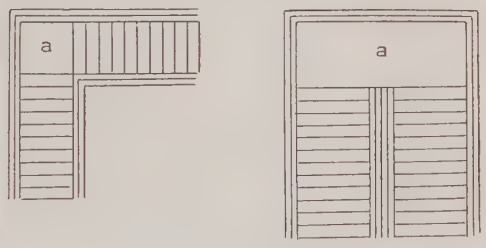

Trappor med podest (*a*).

***Podewils** [på'd-]. — Klemens von P. dog 14 mars 1922 i München.

***Podgorica** tillhör nu Jugo-Slavien. I P. hölls nov. 1918 en s. k. ”stor nationalförsamling”, som 26 nov. proklamerade Montenegros uppgående i Jugo-Slavien. Jfr Montenegro. Suppl.

***Podium.** *Mus.*, vid orglar den upphöjning, på hvilken orgelbänk och pedal äro placerade och under hvilken ledningar gå från spelbordet in i orgeln.

Podkarpatská Rus. Se Karpato-ryska området. Suppl.

***Podlachien** tillhör nu Polen.

***Podol.** 1. P. inkorporerades 1911 med Prag.

***Podolien** tillhör nu till större delen Polen.

Podsol'l (ry. *podzol'l*, aska, urlakad aska), *geol.*, *agron.* och *skogsh.*, är en typ af markprofil, som förekommer inom sådana områden, där nederbörden öfverstiger afdunstningen, bildad därigenom, att de öfversta jordlagren genom det cirkulerande vattnet och särskildt dess halt af lösta humusämnen blifvit utsatta för en upplösning af lösliga beståndsdelar, hufvudsakligen järn och lerjord, så att ett urlakadt, askgrått lager af blekjord eller bleksand bildats. De upplösta ämnena, humusämnen, järnoxidhydrat, aluminiumoxid-(lerjords-)hydrat m. fl., utfällas i lägre liggande jordlager i form af rostjord l. ortsten, som bildar ett för vätskor ogenomträngligt skikt ofvan den oförändrade alfven. En podsolprofil består sålunda af 1) ett öfversta lager i vegetationsskiktet af mull l. råhumus, 2) en urlakningshorisont (eluvialhor., blekjord), 3) en utfällnings- och anrikningshorisont (illuvialhor., rostjord l. ortsten) samt 4) den oförändrade mineraljorden (alfven). Podsolprofilen förekommer ganska allmänt i Sverige, särskildt i nordsvenska barrskogsområdet. — Podsolēring, den process, hvarigenom en markprofil af podsoltypen bildas.
K. A. G.

***Poe**, E. A. Se G. Bjurman, ''E. A. P.'' (1916), A. Fontainas, ''La vie d'E. A. P.'' (1919), H. Caspari, ''E. A. P:s verhältnis zum okkultismus'' (1923), J. W. Robertson, ''E. A. P.: a psychopathic study'' (s. å.), samt Caroline Ticknor, ''Poe's Helen'' (1917).

Poelcappelle [polkapä'l], by i belgiska prov. Väst-Flandern, 9 km. n. ö. om Yperen, förstörd under Världskriget. P. intogs af tyskarna 25 okt. 1914, återtogs efter en förbittrad strid af engelsmännen 4 okt. 1917, men eröfrades än en gång af tyskarna 17 april 1918. Slutligen besattes byn af engelsmännen 28 sept. s. å. Jfr Världskriget, sp. 171, 221, 236 och 242.
H. J—dt.

***Poestion**, J. C., dog 4 maj 1922 i Wien.

***Poga**, *bot.* Se Rhizophora. Suppl.

Pohjan la'hti [på'-], finska namnet på Bottniska viken.

Pohjois-Pi'rkkala [på'-], fi. Se Norr-Birkkala. Suppl.

Pohlin, Marko. Se Slovenska litteraturen, sp. 1473.

***Pohto**, M., föddes 1817 (ej 1815).

Poilu [pωalȳ], fr. (''hårig''; orakad, oklippt), populär benämning på den franske soldaten — särskildt den i ställningskriget deltagande — under Världskriget.
H. J—dt.

***Poincaré.** — 2. Raymond N. L. P., som kort efter Världskrigets utbrott förlagt regeringens säte till Bordeaux (3 sept. 1914), återvände därifrån till Paris 9 dec. s. å. Under krigsåren bidrog han genom sina resor och patriotiska tal i skilda delar af landet att i det längsta vidmakthålla den nationella enighet (''l'union sacrée''), som på hans vädjan proklamerats af kamrarna 4 aug. 1914. Han torde äfven, trots de skrankor författningen satte för hans handlingsfrihet, ha utöfvat ej ringa inflytande på den franska utrikespolitiken under de första krigsåren, men sedan han i nov. 1917 nödgats anförtro bildandet af ny ministär åt sin gamle motståndare Clemenceau, tog denne helt regeringstyglarna i sin hand. P. höll 18 jan. 1919 öppningstalet vid fredskonferensens högtidliga öppnande. Han afböjde 1920 återval till president och öfverlämnade vid mandattidens utgång 18 febr. s. å. presidentbefattningen till Deschanel; själf hade han dessförinnan låtit sig inväljas i senaten, för hvars utrikeskommitté han blef president. Dessutom blef han president i den i kraft af Versaillestraktaten tillsatta mäktiga skadeståndskommissionen, men nedlade redan i maj s. å. denna befattning, enär han ansåg, att man visade Tyskland alltför stor skonsamhet vid fredsvillkorens tillämpning. P. fullföljde sin kritik af den franska regeringspolitiken i uppmärksammade artiklar i ''Revue des deux mondes'', inskärpte ständigt, att Frankrike borde utkräfva sin traktatsenliga rätt mot Tyskland till det yttersta och förkunnade nödvändigheten af ständig misstro mot Frankrikes granne i öster. Särskildt kritiserade han den af Lloyd George och Briand omhuldade interallierade konferenspolitiken med viktiga politiska aftal vid personliga sammanträffanden mellan premiärministrarna och förordade återgång till äldre diplomatiska förhandlingsmetoder. Hans kritik mot Briands politik i samband med konferensen i Cannes jan. 1922 vållade dennes fall, och 15 jan. bildade P. ny ministär med Barthou som justitie-, Maginot som krigs- och de Lasteyrie som finansminister; själf öfvertog han utrikesportföljen. P:s politik mot Tyskland i skadeståndsfrågan var doktrinärt intransigent och vållade ständiga slitningar med England, som särskildt ogillade hans plan att genom ockupation af Ruhrområdet skaffa Frankrike ''produktiva panter'' för skadeståndsförpliktelsernas traktatsenliga uppfyllande. Ruhrockupationen företogs 10 jan. 1923, men gaf till följd af tyskarnas ''passiva motstånd'' ej det af P. väntade ekonomiska resultatet. Han vidhöll emellertid sin omedgörlighetspolitik och motiverade den i en mängd politiska tal inom och utom parlamentet, hvarjämte franska regeringen indirekt stödde sina lokala representanters klumpiga försök att åstadkomma en mot Tyska riket separatistisk rörelse i de tyska provinserna v. om Rhen. Omsider lyckades P. tvinga Tyskland att inställa det ''passiva motståndet'' mot Ruhrockupationen, men Frankrikes finanser voro undergräfda, och francens fall, som endast kunde hejdas genom stödjande mellankomst af amerikanska bankirer, rubbade P:s parlamentariska ställning och nödgade honom att gå med på skadeståndsfrågans öfverlämnande åt ett par väsentligen af amerikanska och engelska finansmän ledda kommittéer, som april 1924 framlade en ny plan, den s. k. Dawes-planen, för frågans lösning (se härom Skadeståndsfrågan. Suppl.). I det längsta tillbakaslog P. angreppen i deputeradekammaren dels från Clemenceaus nu af Tardieu ledda anhängare, hvilka funno hans politik mot Tyskland ej nog skarp, dels från socialister och kommunister, hvilka ansågo den vara steril och endast alstra folkhat. Då finansnöden emellertid våren 1924 nödgade honom till ansenliga skatteförhöjningar och drastiska besparingsåtgärder, växte folkstämningen mot hans politik, hvilken dessutom utomlands, särskildt i England, Förenta staterna

och de neutrala länderna, allmänt klandrades. En rekonstruktion af ministären (mars 1924) stärkte ej dess ställning, och vid kammarvalen i maj segrade vänstergruppernas kartell öfver det nationella blocket, hvilket varit ministärens parlamentariska underlag. P:s ministär afgick därför (1 juni s. å.), och mot de därpå följande vänsterministärerna Herriot och Painlevé har P. intagit en kritiserande hållning, dock utan att framträda i händelsernas förgrund. — P. har skrifvit en framställning af Världskrigets förhistoria, *Les origines de la guerre* (1921), och i bokform samlat sina politiska tidskriftsartiklar, *Histoire politique. Chroniques de quinzaine, 15 septembre 1920—1:er mars 1921* (s. å.) samt utgett ett minnestal öfver *Ernest Renan* (1923). V. S—g.

***Pointelin**, A. E., föddes 23 juni 1839 (ej 1844).

***Poker.** Ordningsföljden mellan buden är: ett par, två par, tre lika, straight, flush, full hand, fyra lika, straight flush. Till pokerleken hör ett särskildt kort, *joker* (eng., skämtare), vanligen af samma utseende som harlekin i kille; jokern får den valör dess innehafvare önskar ge den.

***Pola** [påla] tillhör nu Italien. Under Världskriget bombarderades P. af italienska flygare 2 ggr 1915 och 15 ggr 1917—18 samt af engelska flygare 19 juli 1918. 14 maj 1918 gjordes ett italienskt torpedanfall mot vid P. liggande österrikiska örlogsfartyg. 31 okt. s. å. öfverlämnades österrikiska flottan till sydslaviska nationalrådet, men det oaktadt minsprängde italienska sjöofficerare 1 nov. slagskeppet ''Viribus unitis'', och den 5 löpte en italiensk eskader in i P. L. W:son M.

***Poland-kinarasen.** Se fig. 15 å pl. II till art. Svinraser.

***Polangen**, nu officiellt Palanga, tillhör Litauen.

***Polarexpeditioner.** Världskriget föranledde visserligen en paus i det mera intensiva polarforskningsarbetet, men detta har sedan återupptagits. Dock kunna blott få af de senare årens polarexpeditioner betecknas som verkligt framgångsrika.

1. Nordpolsexpeditioner. På bekostnad af kanadiska regeringen fullföljde Vilhjalmur Stefánsson (se denne) 1913—18 sin stort anlagda expedition — den räknade bl. a. 15 vetenskapliga deltagare — till nordamerikanska arkipelagens västra gränsområden. Planen genomfördes trots den olycka, som redan i början drabbade expeditionen, då dess fartyg ''Karluk'' dref bort med isen och krossades, hvarvid 11 personer omkommo, innan undsättning kunde ske. En självständig afdelning under R. M. Anderson arbetade i trakten af Coronationviken, där bl. a. viktiga studier af eskimåerna gjordes. Denna afd. återvände 1916 till Canada. För hufvudafd. hade Stefánsson uppgjort en plan, enligt hvilken han under långa slädfärder på hafsisen och öfver öarna hoppades kunna lefva uteslutande af jakt. Med endast 2 följeslagare begaf han sig ut våren 1914 på en sådan långfärd, från hvilken han först i aug. 1915 återkom till Kap Kellett, sedan han redan länge ansetts förlorad. Somrarna 1916 och 1917 användes för liknande långa slädfärder, af hvilka den ena förde honom till 81° 10′ n. br., där strax v. om Heibergs land Meighenön upptäcktes. Det var nu meningen att anträda hemfärden, men då fartyget fastnade i isen utanför Alaskakusten, beslöt han genomföra en ännu djärfvare plan, nämligen att med ett isflak söka drifva mot sibiriska kusten. Olyckligtvis insjuknade han själf svårt, men hans följeslagare Storkerson fullföljde under 7 månader den märkliga färden, som förde dem 800 km. öfver delvis okändt haf. — En äfventyrlig expedition företogs 1913—17 under ledning af amerikanen Mac Millan med särskild afsikt att eftersöka Crocker land, som Peary trott sig ha sett och den beryktade nordpolsupptäckaren F. A. Cook t. o. m. afbildat och som skulle vara det nordligaste land på jorden. Det kunde emellertid visas, att detta land ej existerar. I öfrigt voro resultaten mindre; åtskilliga slädfärder gjordes, och en del af kusten kring Smith sund kartlades, men ogynnsamma omständigheter vållade för expeditionen stora svårigheter. — En storslagen och på sitt fält — studiet af de amerikanske eskimåerna — synnerligen resultatrik expedition leddes 1921—24 af danske forskaren Knud Rasmussen. Expeditionens hufvudkvarter förlades till Lyon inlet på sydsidan af Melvillehalfön, hvarifrån etnografiska och arkeologiska undersökningar under 2 år utfördes; de fleste deltagarna återvände hösten 1923 till Danmark. Med ett par eskimåer och under en del af färden åtföljd af en filmfotograf, bröt Rasmussen själf våren 1923 upp på en slädfärd, som under loppet af 2 somrar förde honom längs hela Nord-Amerikas arktiska kust till Alaska, alltså hela den s. k. ''nordvästpassagens'' väg. På denna färd, fortsatt af ett kort besök i Öst-Sibirien, verkställde han en jämförande undersökning af jordens samtliga eskimåstammar. — Som en inledning till den stora amerikanska forskningsexpeditionen företog Rasmussen 1916—18 en annan viktig färd till nordvästra Grönland. Första sommaren undersöktes den dittills rätt litet kända Melvillebukten. I april 1917 bröt han upp från polarstationen ''Thule'' n. om Kap York för att närmare utforska och kartlägga kusten norrut mot Grönlands nordspets. Hans följeslagare på färden voro svenske botanisten Thorild Wulff (se d. o.), danske geologen Lauge Koch (se denne. Suppl.) samt 4 eskimåer. Expeditionen startade med 27 slädar och 354 hundar, men mötte senare utomordentliga svårigheter, hvarvid det blef nästan omöjligt att använda hundsläderna. Trots allt genomfördes under försommaren expeditionens program, hvarvid det viktigaste resultatet låg i påvisandet af, att det sund, som antagits skilja Pearyland från Grönland, icke existerar. Men nu begynte, när återfärden skulle anträdas, de största svårigheterna. Jakten slog fel, en af eskimåerna omkom, och i ytterligt utmattadt tillstånd och sedan den sista hunden blifvit slaktad, nådde man öfver ett hörn af inlandsisen landet s. om Humboldtglaciären. Medan Rasmussen med 1 eskimå omedelbart fortsatte till Etah för att söka hjälp, stannade de andre kvar för att hvila ut och tills vidare uppehålla lifvet med jakt. Olyckligtvis var Wulff alltför medtagen efter färden, och innan hjälp hann anlända, hade han dött af umbäranden. Expeditionens vetenskapliga resultat voro emellertid mycket betydande. — För att ytterligare fortsätta och om möjligt afsluta utforskningen af det nordligaste Grönland utrustade Rasmussens nyssnämnde följeslagare Lauge Koch en stor expedition, som i mars 1921 bröt upp från

Inglefieldbukten, fortsatte samma väg, som Rasmussen tagit till De Longfjorden och därifrån vidare förbi Grönlands nordspets till den genom expeditioner från östkusten närmare kända Independencefjorden. Vägen gick vidare in genom denna, hvarvid man undersökte och kartlade det breda, af en djup dalgång genomskurna näs, som förbinder Pearyland med det egentliga Grönland. Därmed få de sista stora gåtorna i Nord-Grönlands geografi anses uppklarade. Återfärden öfver inlandsisen var ytterligt besvärlig, och blott med knapp nöd undgingo deltagarna att dela Wulffs öde. I öfrigt har detaljforskningsarbetet på Grönland från dansk sida fortgått, men några större expeditioner ha ej företagits. — Detsamma gäller också i viss mån om Spetsbergen, dit dock hvarje sommar A. Hoel för norska statens räkning ledt forskningsfärder. Det har gällt, förutom vetenskapliga undersökningar, upptagandet af en noggrann topografisk detaljkarta öfver hela Väst-Spetsbergen; arbetet närmar sig nu sin fullbordan. — Somrarna 1921, 1923 och 1924 utforskades Spetsbergens jämförelsevis mindre kända östsida af engelska expeditioner (''Oxfordexpeditionerna''), hvarvid 1924 en afd. lyckades öfvertvära Nordöstlandets inlandsis, som ej besökts sedan Nordenskiölds och Palanders vandring 1873. — Nämnas bör ock den tyska vetenskapliga station, som från 1912 var verksam i Cross bay, men hvars arbeten afbrötos af kriget. — En engelsk expedition besökte också 1921 Jan Mayen, där J. M. Wordie och Mercanton lyckades bestiga det omkr. 2,500 m. höga Beerenberg. — Novaja Zemlja har på senare tid besökts af ett par ryska expeditioner och dessutom sommaren 1921 af en norsk expedition under O. Holtedahl (se denne. Suppl.). Expeditionen undersökte särskildt Matotjkinsundet samt västkusten af nordön, som på ett ställe öfvertvärades genom en slädfärd till Zivolkafjorden. De vetenskapliga (kanske särskildt de geologiska) resultaten voro mycket goda. — Vägen till de stora sibiriska floderna har både under krigsåren och sedermera i rätt stor utsträckning utnyttjats af handelsfartyg, men några större forskningsfärder till de sibiriska polaröarna ha ej företagits på senare år. — Däremot har Roald Amundsen (se d. o. Suppl.) på denna väg gjort energiska försök att nå nordpolen. På ett för expeditionen särskildt byggdt fartyg, ''Maud'', lämnade han sommaren 1918 Norge och nådde 1920 Nome vid Berings sund, hvarmed alltså en ny nordöstpassage fullbordats. Men färden mot polen vållade svårigheter, försöket 1921 måste uppges, men 1922 lyckades ''Maud'' komma in i isen och börja sin drift. Expeditionen har dock icke nått särdeles långt och lär nu vara på återväg mot Berings sund. Amundsen lämnade emellertid redan 1922 fartyget för att i stället med aeroplan söka nå polen. Första försöket gällde en flygning tvärs öfver polarbassängen, hvilken skulle utgå från Alaskakusten. Någon uppstigning blef emellertid icke af, då flygmaskinen ansågs vara olämplig. Amundsen företog emellertid 1925 en ny flygexpedition från Spetsbergen, lämnade 21 maj Kingsbay med 2 aeroplan och 5 följeslagare, bland hvilka amerikanen Lincoln Ellsworth måste 22 maj nödlanda på 87° 44′ n. br. och återkom 15 juni med 1 flygmaskin och samtliga följeslagare till Spetsbergen. Sitt mål nådde han ej, men uppges ha gjort intressanta vetenskapliga iakttagelser.

2. Sydpolsexpeditioner ha under det gångna årtiondet varit mycket fåtaliga. Douglas Mawson återkom i febr. 1914 efter att ha tillbragt 2 år på det ej sedan 1840 sedda Adélie land, där han företagit långa slädfärder längs kusten och inåt inlandsisen. Under en af dessa slädfärder omkommo båda hans följeslagare, och han själf räddades först i sista ögonblicket. En annan afd. af samma stora expedition öfvervintrade i västligaste delen af Wilkes land, som den benämnde Drottning Marys land. Expeditionen innebär ett viktigt bidrag till kännedomen om den östantarktiska kontinentens utsträckning, geologiska byggnad och isformer. — 1914 begaf sig också sir Ernest Shackleton (se denne) ut på en ny expedition. Afsikten var att tränga fram öfver Weddellhafvet och där landsätta en afd., som med slädar skulle öfvertvära den antarktiska kontinenten. En annan afd. skulle söka utlägga depåer och möta i Victoria land. Expeditionen nådde det af Bruce upptäckta Coats land och upptäckte på vägen söderut den kuststräcka (Cairdkusten), som förbinder detta med Luitpold land. Tyvärr lyckades man aldrig nå detta land: redan i jan. frös fartyget fast och började en långsam drift med ismassorna mot n. Efter att ha fortsatt så under 10 månader krossades fartyget till sist af dessa, och expeditionen måste fortsätta sin färd drifvande på ett isflak, som omsider vid slutet af sommaren förde dem i närheten af Elefantön, där de landade i april 1916. Shackleton själf gjorde därifrån med några följeslagare midt i vintern en ytterst äfventyrlig färd till Syd-Georgien, där han kom i förbindelse med hvalfångarna, och efter flera misslyckade försök kunde han till sist rädda samtliga sina kamrater på ett litet fartyg, som chilenska regeringen ställde till hans disposition. Expeditionen har bl. a. visat, att det inbillade ''Nya Syd-Grönland'', som Morrell 1823 påstod sig ha upptäckt, icke existerar. Nästan lika äfventyrlig färd hade den utsända afd. till Victoria land, där 3 bland deltagarna omkommo. Shackleton begaf sig 1921 ut på en ny expedition, hvars afsikt närmast torde ha varit att utforska de okända sydpolsområdena s. om Afrika. Han möttes emellertid äfven nu af motgångar, och innan arbetet kunnat börja, afled han 5 jan. 1922 på Syd-Georgien. Expeditionen utnyttjade visserligen under ledning af F. Wild de återstående sommarmånaderna för en färd längs iskanten, men några större resultat kunde den påtagligen icke vinna där. Ännu mindre framgång hade en liten expedition, som under ledning af Lester och Cope ställt som uppgift att undersöka kusten söderut från O. Nordenskjölds station på Snow Hillön. Expeditionen, som ej disponerade något eget fartyg, kunde ej, som afsedt var, landa på östsidan, utan måste gå till Gerlachekanalen. Medan öfriga deltagare under dessa förhållanden ansågo sig böra återvända, stannade 2 män kvar och öfvervintrade där samt blefvo i jan. 1922 afhämtade af ett norskt hvalfångstfartyg. — Nya sydpolarfärder förberedas, men hittills ha inga andra än de nämnda kommit till stånd.

Nya engelska forskningar synas visa, att nordligaste delen af Graham land, den första kända

delen af hvad vi kalla det västantarktiska fastlandet, redan 1820 upptäcktes af E. Bransfield och af honom kallades Trinity land. 1 o. 2. O. N—d.

Polarhare. Se fig. 4 å planschen till art. Polarländer.

***Polarisationsinstrument.** Å sp. 1181, rad. 4—5 nedifr. *står* Nörremberg *bör vara* Nörrenberg.

Polarkommissionen. Se Meteorologiska kongresser. Suppl.

***Polarländer.** — 2. Sydpolarländerna. I politiskt hänseende synes hela Antarktien (se d. o. Suppl.) nu kunna betraktas som brittiskt område. Officiellt ligger saken så, att brittiska regeringen, när det visade sig, att öarna s. om Syd-Amerika genom sina möjligheter för hvalfångst hade ett stort värde, 1908 utfärdade ett meddelande, att dessa områden såsom "Dependencies of the Falkland islands" ställdes under guvernörens på dessa öar kontroll. 1917 bestämdes närmare, att denna ockupation skulle gälla alla områden från sydpolen till 50° s. br. mellan 20° och 50° v. lgd samt till 58° s. br. mellan 50° och 80° v. lgd. Förmodligen af samma anledning, den där nyss påbörjade hvalfångsten (se Larsen, C. A., Suppl.), utfärdades 1923 en liknande order rörande alla områden mellan 160° ö. lgd och 150° v. lgd samt 60° s. br. fram till sydpolen. Dessa områden gjordes underlydande under Nya Zeeland och fingo namnet "Ross dependency". — Litt.: O. Nordenskjöld, "Polarnaturen" (1918) samt "Die Nord- und Südpolarländer" (i "Enzyklopädie der erdkunde", Wien, 1925).

O. N—d.

Polceller. Se Ägg, sp. 1166.

Polcirkeln, station vid statsbanan Luleå—Riksgränsen, i Jokkmokks socken, Norrbottens län, omkr. 1 km. n. om polcirkeln. O. Sjn.

Pol de Mont [pål də må], Karel Maria, belgisk-flamländsk författare, f. 1857, d. 1922, sedan 1882 lärare i Antwerpen, var en af den flamska rörelsens ledare och en af dess förnämsta skalder och verskonstnärer. Af hans diktsamlingar må nämnas *Gedichten* (1880), *Lentesotternijen* (1881), *Idyllen* (1882), *In noord en zuid* (1887) och *Claribella* (1893). På prosa är idyllsamlingen *Op mijn dorpen* (1885). Bland hans litteraturhistoriska verk äro *Losse schetsen* (3 bd, 1889—90) och *Drie groote vlamingen* (1901; om Conscience, J. van Beers och P. Benoit), hvarjämte han skref flera konsthistoriska böcker (bl. a. om Vermeer van Delft).

***Polen** (po. *Polska*), republik i Öst-Europa. *Läge, storlek, gränser.* P. ligger mellan 55° 51′ 10″ (Düna) och 47° 43′ 50″ (Skogs-Karpaterna) n. br. samt mellan 15° 47′ 45″ (Miendzychod) och 28° 22′ 45″ ö. lgd fr. Gr. Hela arealen utgör 386,418 kvkm. Största bredden från v. till ö. är 800 km. och största längden från n. till s. 925 km. Naturliga gränser har P. endast i s., där gränsen i det närmaste följer vattendelaren längs Karpaternas bergskedja, samt i n. v., där polska territoriet genom en landsträcka ("polska korridoren") når fram till Östersjön med den smala landtungan Hela (se d. o.; po. *Hel*), hvarigenom polska kuststräckan uppnår en längd af 132 km. Längst i n. bildar Düna naturlig gräns på en sträcka af 40 km.; f. ö. äro gränserna uppdragna på grundval af olika traktater med hänsyn till dels etnografiska, dels, i somliga fall, till strategiska eller kommunikationstekniska förhållanden. P. gränsar i v. till Tyska riket, i n. till Tyska riket (Ostpreussen), Litauen och Lettland, i ö. till Ryssland (Hvit-Ryssland och Ukraina) samt i s. till Rumänien och Tjecho-Slovakien.

Ytbildning. I stort sedt, är P. ett slättland och utgör en fortsättning af nordtyska slättlandet mot ö. samt bildar öfvergången till ryska slättlandet. Endast längst i s. är landet mera kuperadt intill Karpaternas sig brant öfver slätten höjande skogklädda bergskedja, hvars högsta och brantaste del utgöres af de i v. befintliga Tátrabergen (högsta spets, Rysy, 2,503 m.). Längre mot ö. sänka sig Karpaterna åter för att i närheten af rumänska gränsen höja sig till det vilda och ödsliga Czarnohoramassivet (Hoverla 2,058 m.). Större höjdformationer förekomma f. ö. endast i s. v. i trakten af Kielce, där Lysagóra-massivet (medelhöjd 300 m.) tvingar Weichsel att beskrifva en stor båge mot ö., samt i östra Volynien i närheten af ryska gränsen i trakten af staden Kremenets (po. *Krzemieniec*). Öfver låglandet i n. höjer sig endast polska Pommern med natursköna moränåsar (250 m.). Norr om en linje Łódź—Lublin—Równe sänker sig landet och öfvergår närmare hafvet, i västra P. och Masovien (po. *Mazowsze*), i Baltiska-insjöbältet, som sträcker sig från Brandenburg genom Stor-P.—Masuren—Vilnaområdet ända upp in i Lettland. Kusten är flack och sandig; en stor del utgöres af den 35 km. långa landtungan Hela. Stranden är långgrund och försandas alltmer; på enstaka punkter, såsom i hamnen Putzig (po. *Puck*), är den tillgänglig för grundgående fartyg, men endast vid fiskarbyn Gdynia (ty. *Gdingen*), omkr. 20 km. n. om Danzig, finns ett större djup (omkr. 6 m.), hvarför där nu bygges en större hamn för sjögående fartyg. Norra hälften af P., med sjöar och träsk i sina lägst belägna delar och f. ö. stora, fordom till stor del skogbevuxna sandslätter i Stor-P. (Posen och Masovien), som i Kujavien äro starkt uppblandade med rullsten, bär spår af att ha utgjort södra utlöparen för den stora landisen, som vid sin nedsmältning efterlämnat ett djupt täcke af sand och erratiska block, med en kedja af sjöar, som först i historisk tid reducerats till sitt omfång eller delvis uttorkat. Under den tidigaste medeltiden bildade dessa postglaciala sjöar i västra P., i trakten af sjön Goplo, ännu ett stort, genom delvis farbara kanaler förenadt sjöbäcken (*Mare polonicum*), antagligen med aflopp i riktning mot Östersjön, hvaraf nu återstå blott mindre, från hvarandra genom fast land åtskilda sjöar. I södra delen af P., som icke kommit under landisens inflytande, framträda löss-formationer (Galizien, po. *Malopolska*) och utgöra den bördigaste delen af P. jämte de östra landsdelarna, Podolien och Volynien, där jordmånen bildas af den fruktbara "svarta jorden".

Floder. Vattendelaren utgöres af berglandet längst i söder, hvarför så godt som alla P:s vattendrag flyta från söder till norr och falla ut i Östersjön. Undantag bilda i ö. Dnjestr och Prut, som ha sina källor i östra Karpaterna, flyta mot s. ö. och utfalla, Prut i Donau (i Rumänien) och Dnjestr i Svarta hafvet, samt Pripet (po. *Prypeć*), från närheten af sjön Świteź, som flyter mot ö. genom

Pińskträsken och faller ut i Dnjepr, jämte dess tillflöden Horyń och Styr, som från s. utfalla i Pripet. Grundstommen i P:s hydrografiska system bildas af den från Karpaterna (Väst-Beskiderna) kommande, först i östlig, sedermera i nordlig riktning flytande Weichsel (po. *Wisła*) med dess bifloder San, Bug och Narew i ö. och Pilica i v. (se vidare art. Weichsel). Vid Dirschau (po. *Tczew*) delar floden sig i 2 armar, Weichsel och Nogat, omfattande ett stort delta inom Danzigs område, och utfaller i Danzig-bukten. Weichsel är h. o. h. en polsk flod, och hela dess bevattningsområde ligger inom rent polska landsdelar, med undantag af utloppet. Floden är segelbar vid högvatten ända till Krakau (po. *Kraków*), 890 km., men är under den torra delen af året föga vattenrik, hvartill kommer, att endast en ringa del är reglerad, nämligen den öfversta delen från Krakau till Sandomierz och den nedersta från Thorn (po. *Toruń*) till Danzig. I den mellersta delen bildas ett svårt hinder för navigationen af föränderliga sandbankar, och där anställer floden vid högvatten ofta stora förödelser. San, Bug och i synnerhet Narew äro delvis segel- och flottbara. Närmast i betydelse kommer den till Oders flodsystem hörande Warthe (se d. o.; po. *Warta*), som upprinner i sydvästra P., mottager den vattenrika Prosna och vid Miendzychod inträder på tyskt område, där den mottager den från P. kommande Netze (po. *Noteć*). Warthe är segelbar från Prosnas utlopp till gränsen, 195 km., och Netze är kanaliserad och farbar från sitt utlopp ur sjön Goplo till gränsen, 215 km. Pripet, vattenrik och djup, ej besvärad af sandbankar, är segelbar inom P. från bifloden Tujas inflöde till ryska gränsen, 140 km. Dnjestr (se d. o.), föga använd för transportändamål på grund af sin starka ström m. m., är dock farbar från Halicz till rumänska gränsen, 240 km. Njemen, som har blott sitt öfre lopp inom P:s gränser, är flottbar och delvis segelbar på en sträcka af 250 km. till litauiska gränsen; äfven dess biflod fr. h. Vilija, hvars öfre lopp tillhör P., är segelbar.

Kanaler. Den äldsta, Kanał Królewski (Kungskanalen), 60 km. lång, byggd 1770—90, förenar Bug (Weichsel) med Pripet (Dnjepr). Kanał Oginski (byggd 1780—90, 63 km.) förenar Szczara (Njemen) med Pripet. Kanał Bydgoski (Bromberg-kanalen), 28 km., förenar Netze (Warthe) med Weichsel. Kanał Augustowski (Augustow-kanalen), 60 km., byggd 1825—30, förenar Narew med Njemen. F. n. planeras flera nya kanalförbindelser: Väst—öst-kanalen från Posen (po. *Poznań*), Warthe till Warschau (Weichsel), Brest (po. *Brześć*, vid Bug) och Pińsk (Pripet—Dnjepr) och den s. k. kolkanalen Katowice—Radomsk—Goplosjön—Bromberg (po. *Bydgoszcz*)—Thorn (Weichsel), med förgreningar till Posen och Warschau.

Sjöarna äro i allmänhet små. De största anträffas i norra P. n. ö. om Vilna (po. *Wilno*), af hvilka den mest betydande är Narocz (79 kvkm.). Bland öfriga må nämnas den för sin skönhet berömda Świteź, nära Pripets källor, och Goplo i Väst-Polen. Däremot kvarstå som minnen af den postglaciala vattenrikedomen flera stora, svagt befolkade och till stor del oframkomliga träskområden på ömse sidor om Netze, vid öfre loppet af Narew och i synnerhet i ö., där Pińskträsken på ömse sidor om Pripet uppta inom P. 22,000 kvkm.

Klimatet bildar en öfvergång mellan hafs- och fastlandsklimat, som t. o. m. föranledt benämningen "polskt klimat" (de Martoune). De härskande vindarna äro, liksom i västra Europa, s. v., v. och n. v. Östanvindarnas andel i klimatets gestaltning tilltar, ju längre man kommer mot ö. Temperaturen växlar betydligt mellan vinter och sommar, hvarvid de extrema temperaturerna äro egendomligt jämnt fördelade på ömse sidor om 0°-gränsen.

	Max.	Min.	Medeltemperatur
Warschau	36,5	— 31,1	7,7
Krakau	38,4	— 32,5	8,1
Vilna	33,0	— 33,8	6,3

Växlingsamplituden håller sig mellan 68,4 och 70°, hvilket ger det polska klimatet dess säregna karaktär, vidt skild från grannländernas i v. och ö. Nederbörden är störst i ö.; sommarnederbörden är den mest betydande. Årsmedelnederbörden utgör vid Östersjökusten 542 mm., i insjöbältet 546 mm., i mellersta P. (Warschau) 585 mm., i s. v. (Krakau) 640 mm., i s. ö. (Lemberg; po. *Lwów*) 707 mm. och i Karpaterna (po. *Poronin*) 922 mm. I stort sedt är klimatet ganska enhetligt trots landets stora utsträckning från n. till s. Den stora slätten ligger öppen och utan något skydd mot vindarna från n. v., n. och n. ö., medan Karpaternas bergskedja i s. afstänger den från sydliga vindars värmande inflytande. Vegetationen i P. blir därför den för den kallare tempererade zonen utmärkande.

Växtvärlden utvisar 2 särskilda zoner. Den "baltiska" floran, utmärkande för nordvästra P., som fordom täcktes af landisen, och "Svarta-hafs"-floran i södra P. Af de forna stora skogarna återstår ännu tillräckligt för att göra P. till ett af Europas skogrikaste länder. Om man undantar mellersta P. (Masovien), numera en till stor del i det närmaste trädlös slätt, finnas skogsområden öfverallt, men framför allt på Karpaternas sluttningar och i n. ö. Där, n. om Pińskträsken, finns Europas största slutna skogsområde (1,276 kvkm.), Białowieża-skogen (se d. o.). Af de 24 trädslagen äro gran (Karpaterna), tall (mellersta P.), björk, ek (öfverallt på lerig jordmån, i Białowieża-skogen och i Volynien m. fl. st. betydande sammanhängande skogsbestånd) och ask dominerande. Boken är ej så allmän som längre västerut. Salixarter förekomma talrikt. I synnerhet är korgpilen (*Salix viminalis*) på sina håll föremål för utbredd odling, som material till korgflätning, en i s. viktig hemindustri. Blåbär och lingon förekomma rätt sparsamt i jämförelse med i Sverige. F. ö. trifvas alla för norra Central-Europa utmärkande vilda och odlade växter. Stora mängder ätliga svamparter ha sedan urminnes tider insamlats till föda.

Fauna. Djurvärlden visar liksom växterna en baltisk och en sydlig karaktär. Visenten, som ännu före Världskriget förekom till ett antal af omkr. 800 st. i Białowieża-skogen, blef där fullständigt utrotad under kriget. (Några få exemplar finnas i skogarna vid Pless, po. *Pszczyna*, i polska Schlesien.) Hjort och dofhjort förekomma i de stora gods- och domänparkerna. Rådjuret är talrikt i synner-

het i västra P. I de mera sumpiga trakterna i v. och i ö. förekommer vildsvinet. Haren, öfverallt i stort antal, är föremål för gifvande jakt (betydande export af harskinn), björnen förekommer i Karpaternas otillgängligaste regioner (några enstaka exemplar i trakten af Białowieża och i Polesien). Vargen har till antal betydligt förökats under kriget och ströfvar ofta i stora skaror omkring i skogarna och på slätterna i ö. Lodjuret är ännu rätt talrikt representeradt i Karpaterna och i de östra skogarna. Räfven förekommer öfverallt, utan att dock genom sitt antal vara särskildt besvärlig. Bland matnyttiga fåglar äro rapphöna och vaktel de allmännast förekommande. Därjämte finnas tjäder, orre, trapp och änder. Vidare påträffas vildgåsen, tranan, hägern och storken, som är fridlyst. Örnen och falken hålla till i Karpaternas högre regioner. Näktergalen förekommer talrikt i synnerhet i de östra landsdelarna.

Befolkningsförhållanden. P. hade enligt 1921 års folkräkning 27,171,889 inv. (13,124,062 män och 14,047,817 kvinnor). Efter det definitiva fredsslutet med Ryssland har emellertid återinvandring af den af ryssarna under kriget till det inre af Ryssland bortförda befolkningen egt rum. Återinvandringen torde öfverstiga $1^1/_2$ mill. personer af båda könen, dock öfvervägande män. Förhållandet mellan könen torde därför nu gestalta sig gynnsammare. 1923 utvandrade emellertid 55,000 pers., hvaraf 23,700 till Förenta staterna och omkr. 2,000 till Palestina. Utvandringen af s. k. säsongarbetare (jordbruk) och grufarbetare är mycket stor till Tyskland (omkr. 200,000), Frankrike (omkr. 400,000) och de skandinaviska länderna. De fleste bland dessa återvända tid efter annan till hemlandet, där de kvarlämnat sina familjer. 1 jan. 1925 beräknades befolkningen till 28,882,000 pers. och ökas snabbt genom naturlig tillväxt. Nativiteten utgjorde 1924 33 proc., och nativitetsöfverskottet beräknades för 1924 till 14,8 proc. I västra P., där de hygieniska förhållandena äro gynnsammast, beräknades dödligheten till 18 proc. Befolkningstätheten är i medeltal 70 per kvkm.; den är mycket ojämnt fördelad (i sydvästra P. med Öfre Schlesien 200 pers. per kvkm., i de närmast Ryssland belägna landsdelarna 20 pers. per kvkm.). Omkr. 70 proc. af befolkningen bo på landet och lefva af jordbruk. De största industriorterna och städerna äro belägna i västra och mellersta P. Städer med öfver 100,000 inv. äro Warschau (962,000), Łódź (452,000), Lemberg (219,388), Posen (195,000), Krakau (182,000), Vilna (129,000) och Lublin (100,000). Befolkningen fördelade sig efter nationaliteten 1921 sålunda: polacker 18,814,000, rutener eller ukrainer 3,885,000, judar 2,104,000, hvitryssar 1,048,000, tyskar 1,049,000, andra (litauer, tjecher, storryssar, armenier) 211,000. Rutenerna bebo de sydöstra landsdelarna, vojevodskapen Lemberg, Tarnopol, Stanisławow samt Volynien. De äro i hufvudsak ett bondefolk med en föga talrik bildad öfverklass, men ha under de senare årtiondena gjort betydande kulturella framsteg. Hvitryssarna bebo de nordöstra delarna af landet, Polesien och vojevodskapet Nowogródek. De stå i kulturellt hänseende ännu synnerligen lågt. Språket är ej ens ännu fixeradt och intar en mellanställning mellan polskan och ryskan (såväl latinskt som ryskt alfabet användas). Tyskarna bebo hufvudsakligen vojevodskapen Schlesien, Posen och Pommern (Westpreussen), men äro talrika i Łódź, i Lill-Polen (Galizien) och i Volynien, dit de inkallats som kolonister af ryska regeringen. Judarna äro spridda öfver hela landet, men bebo nästan uteslutande städerna, där de äro det ledande elementet inom handel och penningväsen. De lefva till största delen i mycket torftiga omständigheter, bibehålla en särskild dräkt och tala sitt eget språk, det s. k. jiddisch (se Judetyska). I de fall, där judar antagit västerländsk kultur, spela de dock en betydande roll inom det kulturella lifvet och bekläda viktiga poster inom administrationen, undervisningsväsendet och de fria yrkena.

Jordbruk. P. är i öfvervägande grad ett jordbruksland. Ung. 40 proc. af jorden tillhöra egendomar om öfver 50 har. Det är dock en fullkomligt oriktig uppfattning att beteckna P. som ett de stora godsens land; ty en stor del af de större egendomarnas areal består af skog eller mindre odlingsbar jord, medan de små jordbruksloterna, på mindre än 50 har, som inneha hälften af den tillgängliga jorden, befinna sig i de bördigaste och för intensiv odling bäst egnade trakterna. Äfven de största godsen öfverstiga endast undantagsvis 2,000 har och äro belägna hufvudsakligen i de mindre befolkade trakterna (östra och sydöstra delarna af landet). Sedan längre tid tillbaka har dessutom pågått en ständig uppdelning af de stora egendomarna i mindre jordbrukslägenheter, som stadigt ökat antalet självständiga småbruk. Afbrutet genom Världskriget, har detta förlopp återupptagits efter kriget. Den brukade jorden upptog en areal af 18,309,850 har, hvaraf åker 11,300,000 har, ängar 3,840,000 har, naturliga betesmarker 2,530,000 har. Skogarna täckte en yta af 9,062,100 har och improduktiva marker 3,924,800 har. Statens domäner upptogo 3,343,000 har (mest skog), kyrkojord 229,287 har, andra offentliga inrättningars egendomar 132,460 har. De större jordegendomarna öfver 50 har hade en samlad areal af 11 mill. har, hvaraf blott 4 mill. har odlad jord. På jordlägenheter mindre än 50 har kommo således omkr. 8 mill. har, d. v. s. $^2/_3$ af all odlad jord. Många af de mindre jordegarna lefva emellertid i mycket små omständigheter och inneha alltför litet jord för att kunna lefva däraf; detta beror på den genom befolkningens ökning sedan lång tid tillbaka föranledda styckningen af jorden mellan arftagarna. Dessutom äro jordlotterna mycket spridda, hvilket omöjliggör ett rationellt brukande af dem. Så är fallet i synnerhet i sydvästra P. För att skaffa landtbefolkningen bättre utkomstmöjligheter antog riksdagen 1919 en jordreformlag, som förutser de större godsens styckning och genomförandet af storskifte med bibehållande af större jordbrukskomplex endast i de fall, där dessa äro förenade med industriell drift, såsom sockerbruk och brännerier. Det förnämsta sädesslaget är råg, som går väl till på den i allmänhet lätta jorden, och utgör befolkningens hufvudsakliga brödsäd. Produktionen 1923 var 5,962,390 ton på en yta af 4,417,148 har; af hvete skördades s. å. 1,353,570 ton på en yta af 1,072,940 har, af hafre 3,522,397 ton på en yta af 2,585,038 har, af korn

1,655,500 ton på en yta af 1,219,390 har. Potatisproduktionen uppgick s. å. till 26,494,250 ton på en yta af 2,331,100 har. Odlingen af sockerbetor har ännu ej nått upp till 1913 års siffror, men siffran stiger stadigt, allteftersom de genom kriget förstörda sockerbruken återuppbyggas, och utgjorde 3,210,000 ton 1924 på en yta af 163,414 har. Under normala år täcker skörden landets behof och lämnar dessutom ett afsevärdt öfverskott för export af råg och i synnerhet potatis. P. är efter Ryssland och Tyskland Europas största rågproducent och dess näst största potatisproducent (30 proc. af hela Europas produktion). I de sydöstra delarna (Podolien) odlas i mindre skala majs, hirs och solrosfrö. Af betydelse för exporten är odlingen af utsäde af olika foderväxter, i främsta rummet af klöfverfrö. Afkastningen är i genomsnitt låg; på de i hög kultur varande egendomarna i västra och södra P. når den dock upp till samma siffror som i Tyskland och Sverige, men sjunker till $^1/_3$ i de öfriga landsdelarna, där jordbruket är mera efterblifvet. Trädgårdsskötseln är föga utvecklad. Frukt odlas för det mesta till husbehof och blott i ringa omfång för afsättning. De vanligaste fruktsorterna äro äpplen, päron, plommon, körsbär, jordgubbar och meloner. Fruktodlingen har lidit mycket af kriget, hvarunder träden nedhöggos, hvarför det kommer att fordras många år, innan dessa förluster ersatts. Gurkor odlas i stor mängd och förtäras hufvudsakligen färska. Vindrufvor odlas endast för husbehof på särskildt gynnade platser och i mycket ringa skala. Af grönsaker odlas i främsta rummet kålsorter, hvaraf beredes surkål för vinterbehof, dessutom olika slag af sallat och de vanliga köksväxterna.

Boskapsskötsel. 1924 funnos 8,684,000 nötkreatur, 3,500,000 hästar, 2,396,000 får, 384,400 getter, 5,687,000 svin, 30,000,000 höns, 4,000,000 gäss, 2,500,000 kalkoner. Fårafveln har minskats sedan 1913 och torde ej komma att ökas på grund af den framskridande egostyckningen. Fjäderfäafveln är af stor ekonomisk betydelse med framstående utvecklingsmöjligheter och betydande export af ägg, höns och gäss. Biskötseln var före kriget mycket betydande. Af honung beredes genom jäsning en dryck, ”mjód”, till smaken påminnande om sherry. Kriget har svårt skadat denna näring genom bisamhällenas förstöring. 1921 funnos 734,710 bisamhällen.

Fiske. Hafsfiske idkas från polska kusten i öppna båtar inom Danzig-bukten och i någon mån i södra Östersjön. Det fångas hufvudsakligen strömming, spättor, ål och något lax. Fångstens värde beräknas till omkr. 3 mill. złoty (1 złoty = 1 guldfranc). Fångsten afsättes i Putzig och Gdynia, men hufvudsakligen i Danzig. Flod- och insjöfisket är rätt betydande; i floderna fångas lax och gädda, i sjöarna sik, gös, gädda, abborre och i älfvarna i bergstrakterna foreller. Karpodling bedrifves på flera ställen i vojevodskapen Schlesien, Posen och Pommern. Kräftor förekomma i stor mängd och exporteras äfven (till Tyskland).

Skogsskötsel. Skogsarealen beräknas till omkr. 10 mill. har (ung. 25 proc. af landets hela areal). De egentliga skogsområdena äro belägna på Karpaternas norra sluttning. Skogrika äro äfven Volynien, nordöstra P. (Białowieża-skogen m. m.) och vojevodskapen Pommern, Posen och Schlesien. På de öde sandfälten i mellersta P., fordom täckta med skog, som sköflades under 1800-talet, har man gjort början med skogsodling. Exporten af trävaror, som 1924 (ett ogynnsamt år) steg till omkr. 98 mill. złoty, går från nordöstra P. på floderna eller per järnväg till Memel, Königsberg, Danzig och Tyskland, från Karpaterna västerut med järnväg eller till Svarta hafvet utmed Prut och Dnjestr. Viktigast för träindustrien är granen (i synnerhet i Pommern och Karpaterna). Ek, ask och bokvirke är föremål för stor export, medan aspvirket hufvudsakligen stannar inom landet (för tändsticksindustrien). Tall lämnar utom virke äfven harts för industrien.

Bergshandtering. P. är rikt på mineral af olika slag. Viktigast äro kollagren i Öfre Schlesien och i det närbelägna Dombrowa-distriktet, som tillsammans bilda ett af Europas största kolområden med en årsproduktion af omkr. 36 mill. ton, hvaraf hälften exporteras. Kolen, af god kvalitet, äro föga lämpliga för kokstillverkning, hvarför koks måste importeras för järnindustriens behof. Dessutom brytas i Dombrowa-distriktet omkr. 300,000 ton brunkol. I Schlesien (i Czruchów) finns Europas djupaste grufva (2,240 m.). — Saltlagren höra till de största i Europa. Ryktbar är saltgrufvan i Wieliczka (se vidare d. o.), ö. om Krakau. Årsproduktionen af bergsalt där och i det närbelägna Bochnia uppgår till 250,000 ton. I sydöstra P. finns ett antal saliner med en produktion före kriget af 80,000 t. I vojevodskapet Posen finnas stora saliner, bl. a. nära staden Inowrocław (den enda i privat ego, tillhörig A.-b. Solvey), med en årsproduktion af 300,000 t., hvarest produceras äfven stora mängder soda, som till stor del utföres. Salt exporteras hufvudsakligen till södra Ryssland. I sydöstra P. vid staden Kałusz finnas betydande lager af natrium- och kalihaltiga salter (sylvin och kainit) närbesläktade med Stassfurtsalterna, som lämna material till framställning af gödningsämnen. — Järnmalm förekommer i västra P., nämligen i vojevodskapet Kielce, i Częstochowa-distriktet, samt (i mindre mängd) i närheten af städerna Olkusz och Kalisz. Malmen är fattig och nödvändiggör import af höggradiga malmer från Sverige och Ryssland. Järnmalmsfyndigheterna uppskattas till 300 mill. ton. Produktionen uppgick 1924 till omkr. 300,000 ton (eljest omkr. 450,000) och sysselsatte vid 26 grufvor 2,000 arb. — Zink och bly. Den till P. hörande delen af Öfre Schlesien är Europas största zinkproducent. 1913 funnos där 22 zink- och blygrufvor med 11,200 arb. och en produktion af 500,000 ton zink- och 52,000 t. blymalm. Produktionen har minskats efter kriget, men är nu uppe i omkr. 80 proc. af förkrigsproduktionen. I södra och mellersta P. finnas några mindre zink- och blygrufvor med en produktion af omkr. 60,000 ton. Af metallisk zink producerades 1924 omkr. 200,000 t. Med bearbetningen af zinkblände är förenad betydande utvinning af svafvelsyra (256,000 t. 1913 och 200,000 år 1924). Antalet zinkhyttor 1920 var 316. — Kopparmalm har påträffats i vojevodskapet Kielce, men har ej blifvit föremål för någon nämnvärd brytning. — Petroleum. Näst Rumänien (om man bortser från Rysslands petroleumfält i Baku) är P.

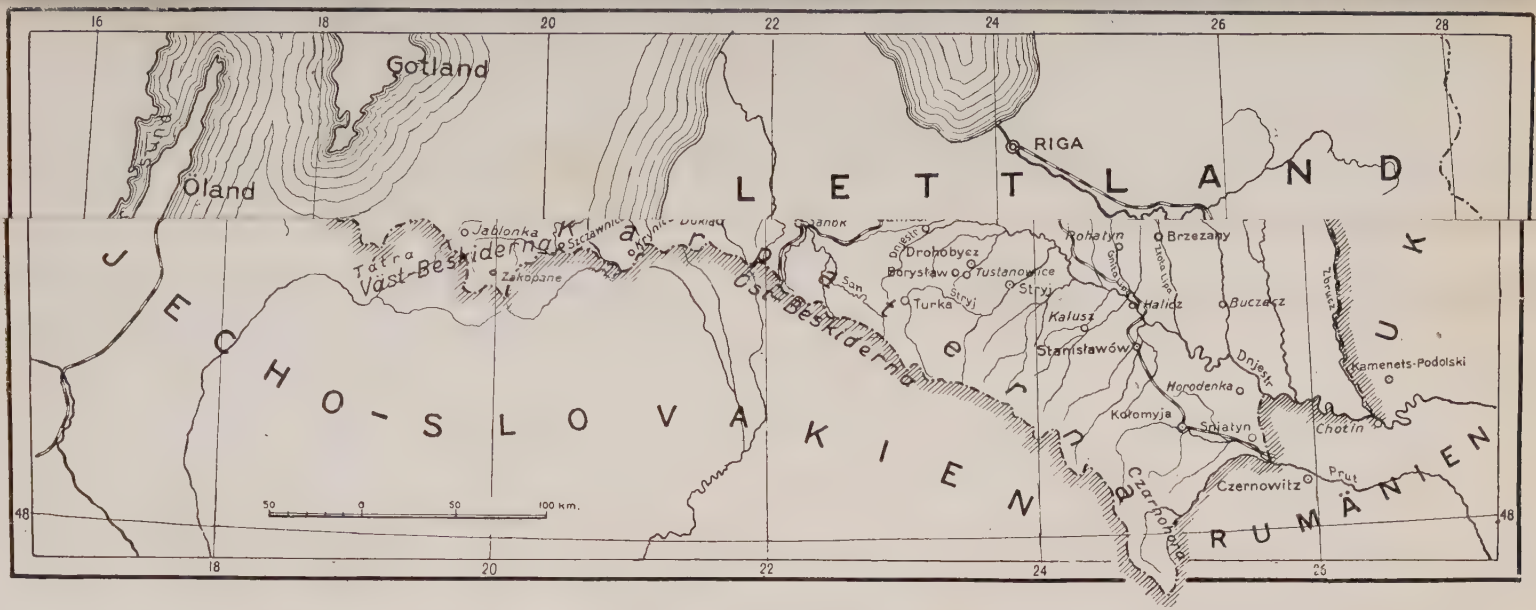

Karta öfver Polen. (Det med Polen nu införlifvade Vilna-området kan ses särskildt afgränsadt å kartan till art. Litauen. Suppl., där det är räknadt till Litauen.)

Europas största petroleumproducent (800,000 ton årligen, d. v. s. 1,5 proc. af världsproduktionen). Naftakällorna ligga vid foten af Karpaterna. Centra för petroleumutvinningen äro städerna Drohobycz, Borysław och Tustanowice, i södra delen af vojevodskapet Lemberg. Petroleumindustrien är märklig genom mångfalden af sina produkter, i det att utom lysolja framställas bensin, gasolin, smörjoljor af olika slag, paraffin, vaselin, asfalt, smörjfett, petroleumkoks. Betydande utländska kapital, efter kriget t. o. m. svenska (polska Nobel-bolaget), äro engagerade i denna industri. Den har lidit betydligt under kriget och produktionen minskats mot före år 1914. De polska naftakällorna ha dessutom en ganska kort lifslängd, hvarför dyrbara borrningar måste företas för att hålla produktionen uppe. 1924 voro i gång 33 naftaraffinaderier och 5 gasolinfabriker med en produktion af 200,000 ton raffinad, 84,000 t. bensin och 2,100 t. gasolin. Inom de petroleumförande områdena finns äfven jordgas i betydande mängder; 1920 producerades 472 mill. kbm. Den används för belysning och som värmekälla. I samma trakter påträffas på ringa djup jordvax (ceresin), hvaraf 1920 producerades 370 ton, som till största delen exporterades. — Vid de många mineralkällorna och hälsobrunnarna ha uppstått kurorter, t. ex. Zakopane (luftkurort), Inowrocław och Ciechocinek (saltbad), Krynica, i Karpaterna (järn- och alkaliska bad), Szczawnica, Truskawiec (alkaliska och svafvelbad). — 1924 sysselsattes inom bergsbruket och hyttindustrien 222,000 arb.

Industrien är högt utvecklad, emedan P. i stor utsträckning eger nödvändiga råvaror, med undantag af textilämnen (såsom bomull, jute och, delvis, ull) samt höggradiga järnmalmer, som måste importeras. Den led mycket under Världskriget och var vid fredsslutet fullständigt lamslagen, men har med stora kostnader småningom återuppbyggts, och dess produktionsförmåga torde nu vara återställd till omkr. 90 proc. af sitt förra omfång. Stora industricentra äro Warschau, Łódź, Posen, Dombrowa-distriktet, Częstochowa och framför allt polska Öfre Schlesien. Största produktionsvärdet lämnar textilindustrien, hvars centra äro Łódź (det viktigaste), för bomulls- samt Biała-Bielsk (Bielitz, i Schlesien) och Białystok för ylleväfnader. 1924 voro 3,690,554 spindlar och 71,375 väfstolar i gång, hvaraf resp. 2,744,148 och 55,009 inom bomullsindustrien. Inom denna sysselsattes s. å. i runda tal 70,000, inom ylleindustrien 40,000, inom juteindustrien 3,000 och inom linneindustrien 1,500 arb. — Metallindustrien är koncentrerad hufvudsakligen inom Öfre Schlesien, Dombrowa-området och landet v. om Krakau. 1924 voro 11 masugnar i gång med en produktion juli 1923—juni 1924 af i runda tal 500,000 ton tackjärn, 900,000 t. stål och 600,000 t. valsjärn. — Den mekaniska industrien har att framvisa flera mycket stora fabriker i Warschau (lokomotiv, järnvägsvagnar), i Posen (egielski: landtbruksmaskiner, järnvägsmateriel), Chrów (järnvägsmateriel), Krakau och Sanok (järnvägsmateriel), Ölkusz (emaljerade järnkärl). Fabrikerna i Öfre Schlesien tillverka alla slag af gröfre järngods, skenor, rör och fasonjärn. Tillverkningen af landtbruksmaskiner och verktyg är högt uppdrifven och täcker i stort sedt landets behof. Den kemiska industrien förarbetar hufvudsakligen inom landet befintliga råämnen. Så utvinnas af koldestillat tjära, bensol och ammonium-sulfat. Gödselämnen tillverkas i Chorzow i Öfre Schlesien (cyanamid) och i Kałusz i Galizien (kalisalter; omkr. 30,000 ton). Men tillverkningen täcker ej landets behof af gödselämnen, som uppgår till 300,000 ton. Terpentin framställes i betydande mängder och är föremål för export, äfvensåväl trätjära och träsprit. Den mest betydande tillverkningsorten är Hajnowka i Białowieża-skogen. — Tändstickstillverkning bedrifves i 17 fabriker (de flesta i Svenska tändstickstrustens ego) och täcker med 672,200 mill. askar landets behof. Exporten är rätt betydande. I juli 1925 infördes ett statens tändsticksmonopol, hvilket på 20 år öfverlåts åt det amerikanska International match corporation mot ett lån på 6 mill. złoty. Svenska tändsticks-a.-b. deltar i denna affär, och det erforderliga kapitalet kommer att till lika delar försträckas af det svenska och det amerikanska bolaget. — Läderindustrien representeras af 153 garfverier med en produktion af 23,495 ton hudar af nötkreatur, 83,000 st. hästhudar, 2,128,000 st. kalfhudar och 348,157 hudar af andra djur. — Pappersindustrien sysselsatte 1922 41 fabriker med 7,900 arb. S. å. tillverkades 51,942 ton papper (i 21 fabriker), 8,276 t. papp samt af pappersmassa 24,604 t. i 15 trämassefabriker och 32,200 t. i 4 cellulosafabriker. Såväl pappersmassa som papper måste importeras i stor mängd, hufvudsakligen från de nordiska länderna. — Inom närings- och njutningsämnestillverkningens område är industrien högt uppdrifven och står i intimt samband med jordbruket. Sockerbruken blefvo till stor del förstörda under kriget; 1924 voro 75 i gång med en årsproduktion af 440,000 ton och betydande export. Vid 1,287 brännerier tillverkades 825,750 hl. potatissprit 1924. 1 jan. 1925 blef sprithandteringen statsmonopol. — Cement är en stor exportartikel. Vid 13 fabriker tillverkades 459,348 ton Portlandcement och 22,570 t. annan cement 1922.

Industriell lagstiftning. Åtta timmars arbetsdag är införd genom lag på alla områden, och dess iakttagande öfvervakas med strängbet. Särskilda lagar reglera kvinnors och barns arbete. Allmän sjuk- och invaliditetsförsäkring är genomförd med en statlig sjukkasseinstitution, till hvilken såväl arbetstagare som arbetsgifvare bidraga. Två veckors ferier med full aflöning äro tillförsäkrade arbetarna. Vid lönetvister mellan arbetare och arbetsgifvare medlar en af arbetsministeriet utsedd förlikningsnämnd, som har att medverka till en fredlig lösning af konflikterna.

Handel. P:s handelspolitik kan betecknas som protektionistisk. Handelstraktater ha afslutits med 11 makter (hvaribland Sverige) och innehålla alla bestämmelsen om mest gynnad nation. Handelskamrar finnas i 9 städer; i Warschau finns i st. f. handelskammare "Polska köpmannaföreningen" (po. *Stowarzyszenie kupców polskich*). Handeln med utlandet sker hufvudsakligen landvägen. P:s enda hamn, Danzig, är otillräcklig för att kunna öfverta hufvudmassan af den polska utrikeshandeln. 1924 infördes till Danzig 738,080 ton varor och exporterades 1,636,486 t., hvaraf det mesta transito till och från P. Exporten, som 1924 steg till 1,195,

mill. złoty (mot 1,263,4 år 1923), omfattade stenkol (11 mill. ton, värde 257 mill. zł.), trävaror (1,3 mill. t., värde 100 mill. zł.), socker (262,000 t., värde 163 mill. zł.), potatis, råg, korn, utsädesfrö, yllegarn, bomullsväfnader, bensin, mineraloljor, järnvaror, zink. Importen, som 1924 steg till 1,480 mill. złoty, omfattade råbomull (152,5 mill. zł.), ull (115 mill. zł.), verktyg och maskiner, läder, hudar och skinn, hvetemjöl, frukt, fetter, tobak, papper och pappersvaror. Största handelsomsättningen eger rum med Tyskland (omkr. 600 mill. zł. år 1924). Med Sverige är den direkta handeln obetydlig, men transitohandeln öfver Tyskland är säkerligen, ehuru den ej framträder i statistiken, rätt afsevärd, enär många svenska företag äro representerade i P.

Handelsflottan är obetydlig (omkr. 20,000 ton), men ansträngningar göras att skapa en sådan. Den under arbete, som skall vara slutfördt 1930, varande hamnen i Gdynia vid Danzigbukten är afsedd att kunna mottaga fartyg med 7 m. djupgående vid kaj och ega en omlastningsförmåga af 2,5 mill. ton om året. Samtidigt byggas till Gdynia från det inre af landet ledande järnvägar.

Samfärdsmedel. *Landsvägsnätet* är i de fordom till Tyskland och Österrike hörande delarna väl utvecklad och i allmänhet i godt skick. I det forna ryska P. däremot, i synnerhet i de östra landsdelarna, försummades vägarna i hög grad, så att t. o. m. betydande och starkt befolkade trakter nu ha blott få och dåliga vägar. Större allmänna landsvägar underhållas af staten; sådana af lokal betydelse af vojevodskapen, resp. häraden (po. *powiaty*) och kommunerna. — *Järnvägarna.* P. (och Danzig) hade 1924 16,650 km. järnvägar med normal spårvidd (1,435 m.), alla i statens ego. Enskilda äro endast några mindre, lokala banor omkring de större städerna, inalles 1,769 km. Järnvägsnätet är tätast i västra P., medan de mellersta och östra landsdelarna, som stått under ryskt styre, försummades. Under kriget förstördes tusentals stationsbyggnader och broar, upprefvos banorna och förföllo bangårdarna. Sedan 1920 har staten nyuppfört öfver 2,000 stationshus, reparerat och ersatt bangårdsanläggningarna och den rullande materielen. 1923 funnos 5,342 lokomotiv, 11,984 person- och 123,000 godsvagnar. Järnvägsdriften har en längre tid lämnat ett betydande deficit, men visade 1923 förbättring. Inkomsterna beräknades då brutto till 272,225,658 zł. med ett öfverskott öfver utgifterna af 39,5 mill. zł. Sedan administrationen 1924 skilts från statsverket och ställts under en särskild styrelse, har rentabiliteten ytterligare stadgats. Ett särskildt järnvägsministerium finns. De förnämsta linjerna äro Warschau—Piotrków—Oderberg—Wien; W.—Grodno—Vilna—Riga; W.—Thorn; W.—Kalisz—Posen—Berlin; W.—Brest(-Litovski)—Kowel—ryska gränsen; W.—Brest—Grodno—Baranowicze—Minsk; W.—Lublin—Lemberg; W.—Mława—Danzig. Af stor betydelse är linjen Katowice—Krakau—Lemberg—Kołomyja—rumänska gränsen, som förbinder Berlin genom Polen med Bukarest och Constanza vid Svarta hafvet. Resande, som från Tyskland till Ostpreussen transitera det polska territoriet, kunna färdas genom P. utan särskildt pass, men utan rättighet att afstiga på polskt område. Transiteringen underlättas äfven för varu transporten på grund af särskilda öfverenskommelser mellan resp. stater. Sedan fredsslutet har ett antal nya linjer byggts (bl. a. direkt linje Warschau—Kolo—Posen) för omkr. 50 mill. złoty. Andra större linjer (Dombrowa—Posen—Warschau och Dombrowa—Lublin) äro planerade och delvis koncessionerade till enskilda bolag. — Om *vattenvägar* se ofvan sp. 1082—84.

Post-, telegraf- och telefonväsendet. 1924 funnos 1,438 post- och telegrafanstalter, 2,260 poststationer, 3,823 telegrafstationer och 1,449 telefoncentraler, med 69,211 apparater. Telegraflinjernas längd var 47,500 km., de lokala telefonlinjernas 21,000 km. och de interurbana telefonlinjernas 36,000 km. Om telefonväsendets utveckling har betydande förtjänst inlagts af svenska Telefon A.-b. Cedergren i Warschau, som där ett tiotal år före kriget öfvertagit telefondriften och numera bedrifver den som ett af polska staten koncessioneradt företag med utvidgadt verksamhetsområde. 1923 befordrades 673 mill. postförsändelser och 31 mill. telegram.

Banker och kreditanstalter. Kreditväsendet och bankrörelsen ledo svårt afbräck genom kriget och den därpå följande monetära förvirringen, då den efter tyskarna öfvertagna polska markvalutan genom ända till maj 1924 fortgående inflation devalverades till 1,2 milliondel af sitt ursprungliga värde, förintande alla kapitalreserver och hämmande spardriften. Den 1924 genomförda valutareformen (se nedan) har bragt ordning i penningväsendet och möjliggjort upptagandet af normal bankrörelse, hvarjämte sparadt kapital åter börjat insättas i bankerna. I juni 1924 uppgingo depositionerna i de privata bankerna till 60,466,000 złoty, men äro i stigande. 1923 funnos 105 banker med tills. 630 filialer; en del af dessa ha 1924 upphört eller sammanslagits till större bankinstitut. Sparkasserörelsen företrädes af den statliga "Postsparbanken" (insättningar 37,465,000 zł. 1924) och en del mindre, regionala sparbanker.

Finanser och myntväsen. Genom valutareformen af maj 1924 afskaffades den fullkomligt devalverade myntenheten *mark* och infördes en ny valuta, *złoty* (gulden), med ett värde motsvarande 1 guldfranc, om 100 *groszy*. Myntslagen äro guld: 5, 10, 20 zł.; silfver: 5, 2 och 1 zł. skiljemynt i nickel 50, 20, 10 groszy och brons 5, 2 och 1 groszy. Däraf hade till 31 dec. 1924 bragts i omlopp för 148,2 mill. złoty. "Bank polski", till formen ett aktiebolag med ett grundkapital om 100 mill. złoty (fullständigt inbetalt af 67,649 aktionärer), har erhållit uteslutande privilegium på sedelutgifning till 31 dec. 1944. Sedel utgifningen skall ha en guldtäckning af minst 30 proc. (i verkligheten har den hittills utgjort omkr 50 proc.). Sedlar emitteras till valörer af 5, 10, 20, 50, 100, 500 och 1,000 zł. 10 mars 1925 voro för 527,6 mill. zł. sedlar i omlopp, hvaremot stod en guldtäckning eller motsvarande valörer med 326,9 mill. zł., d. v. s. 58,65 proc.; bankens guldreserver uppgingo till 112,929 zł. Kursen på zł. på de utländska börserna är sedan maj 1924 oföränderligt fast i 5,185 för 1 dollar.

Budgeten balanserades för 1924 med 1,703,157,000 zł. och beräknades för 1925 till

1,981,592,000 zł. De största inkomsterna lämnade de direkta skatterna med 658 mill. zł.; de indirekta skatterna omfatta tullar 205 mill. zł., statsmonopol (tobak) och stämpelmedel 356,6 mill. zł. Af utgifterna gingo 637,135,000 zł. till arméns underhåll och utrustning, 228,5 mill. zł. till undervisningsväsendet och 183 mill. zł. till finansförvaltningen.

Statsskulden uppgick 1924 till 1,747,811,000 zł., hvaraf 148,510,000 zł. inhemsk och 1,599,801,000 zł. utländsk.

Mått och vikt äro de metriska. I de fordom ryska landsdelarna används likväl ännu i det dagliga lifvet *funt*-måttet (425 gr.) i stor utsträckning, äfvensom här och där en del gamla måttenheter, som dock alltmera råka i glömska.

Undervisningsväsendet. I Tysklands polska landsdelar funnos sedan 40 år tillbaka inga polska skolor, och all undervisning på polska var strängt förbjuden. I den ryska delen funnos några sedan 1905 tolererade polska skolor, men f. ö. låg all undervisning i ryska händer och äfven den synnerligen knappt tillmätt. Det gällde för det nya P. att organisera undervisningen, bygga skolor, anskaffa lärarkrafter och undervisningsmateriel, midt under det att man hade att kämpa med de största finansiella svårigheter i ett af kriget skövladt land bland en utarmad befolkning. I detta värf har polska staten sedan 1919 åstadkommit underverk. 1923 funnos 27,384 primärskolor med 60,503 lärare och 3,208,352 barn. Däraf voro 1921 med rutensk (ukrainsk)-språkig undervisning 2,370 skolor med 235,228 barn, blandade polsk-rutenska skolor 488 med 53,723 barn, rysk-språkiga 11 med 31,167 barn, tjechiska 42, judisk-hebreiska 245 med 32,000 barn, tyskspråkiga 1,550 med 106,849 barn och blandade polsk-tyska 296 med 31,167 barn. Blandade skolor ha införts, där antalet icke-polska elever ej utgjort det som minimum stadgade antalet af 40 för upprättandet af särskild skola. Sedan 1921 ha tillkommit Öfre Schlesien och Vilna, där för den icke polsktalande befolkningen inrättats ett deras behof motsvarande antal tyskspråkiga skolor i Schlesien, tysk-, hvitrysk- och jiddischspråkiga i Vilnaområdet. Den sekundära undervisningen räknade 1923 inalles 762 läroverk (däribland 32 tyskspråkiga, 14 rutenska, 18 ryska, 5 hvit-ryska, 2 litauiska, 7 judiska (jiddisch), 7 hebreiska, hvaraf 432 voro 8-klassiga. Dessutom funnos 247 flickskolor (146 8-klassiga) och 209 samskolor (71 8-klassiga). Samtliga antalet lärjungar utgjorde 220,375; lärarnas antal var 11,560, däraf 9,159 polsk-språkiga. — Den högre undervisningen omfattar (1925) 5 statsuniversitet, nämligen i Krakau (grundl. 1364; med 5,379 studenter), Lemberg (6,091), Warschau (9,419), Posen (3,313) och det af ryssarna slopade, 1920 återupprättade i Vilna (2,209), samt det genom privat initiativ 1920 tillkomna i Lublin (421), alla med 4 fakulteter. Därtill kommer Fria polska universitetet i Warschau (1,053 stud.). Af andra högre läroanstalter finnas 2 polytekniska institut (i Lemberg, med 2,500 stud., och i Warschau, med 4,500 stud.), 2 bergsskolor (i Krakau och Katowice), 1 landtbruksinstitut (i Warschau), 1 handelshögskola (i Warschau), 1 tandläkarinstitut (i Warschau) och 1 veterinärhögskola (i Lemberg). Dessutom finnas ett antal lärarseminarier, åtskilliga landtbruksskolor och ett antal olika yrkesskolor. Obligatorisk skolundervisning är införd. Inom armén arbetas på att genom särskild undervisning bibringa elementära kunskaper, i främsta rummet i läsning, skrifning och räkning, åt de värnpliktige, som ej undfått primär undervisning.

Religion. Alla af staten erkända bekännelser åtnjuta full frihet och ega kyrklig autonomi. Romerska katoliker och armeniska katoliker äro 17,329,200, grekiska katoliker (med romerska kyrkan unerade) 3,033,000, judar 2,854,200, evangeliske (lutheraner och reformerta) 1,009,300, grekisk-ortodoxa 2,841,000, muhammedaner m. fl. 105,200. Med påfvestolen afslöts i mars 1925 ett konkordat, genom hvilket polska staten erhöll vissa befogenheter vid utnämnandet af de katolske biskoparna. Däri erkännes biskopen i Gnesen-Posen som P:s primas i enlighet med gammal historisk tradition. 3 af P:s biskopar skola dessutom utnämnas till kardinaler, hvarigenom P. blir företrädt vid påfvevalen. Den grekisk-ortodoxa kyrkan har proklamerats som autocefal, med metropoliten i Warschau som öfverhufvud, och blifvit erkänd som sådan af patriarken i Konstantinopel och andra grekisk-ortodoxa kyrkor med undantag af den ryska-ortodoxa. De evangeliska kyrkorna förestås hvar och en af en generalsuperintendent i Warschau.

Försvarsväsendet. Högsta befälet utöfvas af republikens president, biträdd af en generalstab. Den närmare organisationen af högsta ledningen under krig är ännu ej fastställd. Armén rekryteras af värnpliktiga. Värnplikten varar från 21 års ålder till 50 år fyllda, däraf (i allmänhet) 2 års utbildning i aktiva armén, i reserven från 23 till 30 år och i landstormen från 30 till 50 år. Fredsstyrkan är 19,000 officerare, 40,000 underbefäl och 200,000 man menige. Denna styrka indelas i 10 armékårer och 30 inf.-fördelningar, om 3 inf.-reg. om 3 bat. om 3 inf.- och 1 kulspr.-komp., och 1 fältart.-reg. med 3 div. om 3 batt., samt 4 kav.-fördelningar om 3 brig. om 2 reg., om 4 rid.-skv., 1 kulspr.-afd. och 1 teknisk afd., och 1 rid. art.-div. med 3 batt. Dessutom finnas 3 hästjägarreg., 10 tunga fält-art.-reg. om 3 div. om 3 batt., 2 bergsart.-reg. om 2 div., 1 belägringsart.-reg., 1 luftvärnsart.-reg., 10 fälting.-reg. om 3 bat., 5 flygreg., 1 stridsvagnsreg. samt förbindelse-, järnvägs-, automobil- m. fl. formationer. Officerarna erhålla sin utbildning dels i 2 kadettskolor för minderåriga elever (i Lemberg och Modlin), hvarifrån de efter aflagd mogenhetsexamen öfvergå till officersskolan i Warschau (po. *Szkoła podchorązych*), som mottager studenter äfven från andra läroverk, dels i krigsakademien i Warschau, afsedd för utbildning af högre armébefäl. A. de Pomian.

Det fasta försvaret. Tack vare de många redan befintliga fästningarna i de förutvarande ryska, österrikiska och tyska landsdelar, af hvilka P. sammansatts, har detta blifvit utomordentligt rikt försedt med fast försvar. Af de forna ryska fästningarna bilda Modlin (ry. *Novogeorgievsk*), Warschau och Demblin (ry. *Ivangorod*) ett fast centralförsvar, under det att Narewlinjens befästa orter Osovets, Lomża, Ostrolenka, Rożan och Pultusk stödja försvaret mot anfall från Ostpreussen. I n. ö. innehar P. Vilna, och landets östra del skyddas af Grodno, Brześć n/B,

Luck, Równe och Dubno. I s. har P. fått Przemyśl och Krakau. Mot v. slutligen finnes, tack vare förvärfvet af Posen och Westpreussen, en välbelägen och stark försvarslinje. Där ligga nämligen 50—60 km. från tyska gränsen fästningarna Posen vid Warta samt Thorn, Kulm (po. *Chełmno*) och Graudenz (po. *Grudziądz*) vid Weichsel, hvartill längst upp i n. vid Östersjön ansluter sig det af P. på visst sätt beroende Danzig. Alla de förutvarande tyska fästningarna och Krakau äro i godt stånd, men Przemyśl och flera af de förutvarande ryska fästningarna ha lidit mycket under Världskriget, och finansiella svårigheter ha hittills hindrat deras iståndsättande. L. W:son M.

Örlogsflottan består af 2 kanonbåtar (byggda 1920), 6 torpedbåtar, 4 minsvepningsfartyg m. fl. mindre fartyg och afser förnämligast bevakning af den korta kuststräckan. Dessutom finnas 6 bevärade flodångbåtar samt 4 monitorer.

Författning och förvaltning. Enligt författningen af 17 mars 1922 är P. en republik med en president som statens öfverhufvud. Som suverän stat erkändes P. genom fredsfördraget i Versailles 28 juni 1919, hvarvid P:s gränser från Östersjön till Öfre Schlesien fastställdes. Definitivt blef västra gränsen fastställd efter folkomröstningarna i Masuren sept. 1920 och i Öfre Schlesien mars 1921 (jfr Schlesien. Suppl.) samt Nationernas förbunds råds beslut 20 okt. 1921. Genom resolution af ambassadörskonferensen 28 juli 1920 fastställdes polska gränsen mot Tjecho-Slovakien. P:s gräns mot Ryssland fastställdes genom fredstraktaten i Riga mellan P. och Ryssland 18 mars 1921. Gränsen mot Litauen fastställdes af ambassadörskonferensen 15 mars 1923.

Enligt konstitutionen utöfvas verkställande makten af republikens *president*, som väljes för 7 år af båda kamrarna, förenade till en nationalförsamling. Lagstiftande makten utöfvas af *riksdagen* (”parlament”), hvilken består af 2 kamrar: deputeradekammaren (po. *sejm*) och senaten (po. *senat*), båda valda på 5 år. Deputeradekammaren väljes genom direkta allmänna, proportionella val och sluten omröstning. Senaten väljes genom direkta allmänna, proportionella val och sluten omröstning inom länen (po. *wojewódstwo*). Valberättigade till deputeradekammaren äro polska medborgare, som fyllt 21 år, till senaten de, som fyllt 30 år. Valbara äro till deputeradekammaren polska medborgare, som fyllt 25 år, och till senaten de, som fyllt 40 år. Deputeradekammaren räknar 444 led., senaten 111. Riksdagsupplösning kan beslutas af deputeradekammaren med $^2/_3$ majoritet af minst hälften af dess stadgeenliga antal närvarande medlemmar, äfvensom af presidenten, om åtgärden biträdes af $^2/_3$ af senatens närvarande medlemmar, hvilka samtidigt böra utgöra minst hälften af senaten. Representationen sammanträder på kallelse af resp. kammares talmän (marskalkar), som utses af kamrarna själfva. Led. åtnjuta arfvoden efter understatssekreterares lönegrad. Verkställande makten utöfvas af presidenten med biträde af en af honom utnämnd, inför riksdagen ansvarig *ministär*. Antalet regeringsdep. med resp. ministrar bestämmes genom lag. F. n. (1925) består ministären af en ministerpresident, samtidigt chef för finansministeriet, jämte vice-ministerpresident, samt ministrar som chefer för inrikes-, utrikes-, krigs- och ecklesiastikministerierna, arbets- och socialministeriet samt landtbruks- och jordreformsministerierna.

Administrativt är landet indeladt i 15 vojevodskap (motsv. svenska län) med som högste styresman en *wojewoda*, och Vilna-området med en ståthållare (delegat). Endast historisk betydelse eger den i dagligt tal gängse indelningen i provinserna Stor-Polen (omfattande vojevodskapen Posen och Pommern), Lill-Polen (omf. Krakau, Tarnow, Lemberg), Ruś (omf. Stanisławow, Tarnopol, Volynien), Masuren (po. *Mazowsze*; omf. Kielce, Białystok, Warschau och Lublin). Öfriga vojevodskap äro Öfre Schlesien samt i n. ö. Brześć (Polesien) och Nowogródek. — Vojevodskapen äro indelade i 276 *powiaty* (härad) med en *starost* i spetsen och en *sejmik* (landsting). Powiaty indelas i kommuner med kommunalnämnder och med en *wójt* som styresman. Städerna styras af kommunalfullmäktige och i de större städerna en magistrat med en borgmästare som högste styresman. Undantag bildar hufvudstaden Warschau, som afsöndrats från omgifvande län och styres af en regeringskommissarie. — Valen till de lokala församlingarna ske efter samma normer som till deputeradekammaren. Vojevoder och staroster utnämnas af regeringen. Kommunalföreståndarna (*wójt*) väljas af församlingarna. — En lag om utsträckt kommunalsjälfstyrelse är under utarbetning.

Rättsväsendet är ännu ganska kompliceradt, i det att man tillsvidare bibehållit de rättssystem, som före det nya P:s uppkomst gällde i dess olika delar. I de forna tyska prov. är tysk (preussisk) lag i kraft, i den forna österrikiska delen österrikiska lagbestämmelser, i det forna Kongress-Polen Code Napoléon med vissa modifikationer, i de östra landsdelarna den ryska lagen med vissa af förhållandena föranledda ändringar, i Vilna-området den ryska lagen med tillämpning i vissa hänseenden af Code Napoléon och slutligen i några mindre, från Ungern afträdda områden ungersk lag — inalles således 5 olika rättssystem, på hvilkas ersättande med en gemensam polsk lag det f. n. ifrigt arbetas. — Jury är införd för afdömande af brottmål. Fredsdomare finnas inom de fordom ryska landsdelarna. Första instans är häradsrätten (po. *sąd powiatowy*), andra kretsdomstolen (po. *sąd okręgowy*), tredje appellationsdomstolen (po. *sąd apelacyjny*), som kan återförvisa målen till en kretsdomstol. Högsta instans är högsta domstolen (po. *sąd najwyższy*). Alla domare äro oafsättliga.

Nationalfärgerna äro hvitt och rödt i horisontala jämbreda fält, hvitt öfverst. Riksvapnet företer på röd sköld en hvit, enhöfdad, till höger seende, krönt örn med näbb och klor i guld. Handelsflaggan (se färgpl. till art. Flagga. Suppl.) är hvit och röd i två horisontala fält med riksvapnet på midten af det hvita fältet. Örlogsflaggan är lik handelsflaggan, men tvåtungad. Gösen i två fält, hvitt och rödt med ett likarmadt kors i midten, rödt på det hvita och hvitt på det röda fältet, korset försedt med hjärtbild, en med svärd beväpnad arm. Krigsvimpeln är tvåfärgad, vid inre kanten försedd med ett likarmadt kors, men utan hjärtbild. — Om P:s ordnar se Ordnar. Suppl.

Historia. Polska rikets återuppståndelse är en följd af Världskriget och det nederlag, som de i P:s delningar deltagande makterna Ryssland, Tyskland och Österrike därvid ledo. I början af kriget låg emellertid återupprättandet af ett oafhängigt P. föga de kämpande makterna om hjärtat, så att ingen af dem då fann med sin fördel förenligt att uttala sig i sådan riktning. De krafter, som framdrefvo frågan om en återförening af det styckade P:s olika delar till en enda självständig stat och som till slut framtvungo en sådan lösning, lågo förvarade inom det polska folket självt, och det är den polska nationens uppoffrande hängifvenhet för den nationella frihetens sak och dess målmedvetna arbete för sina ideals förverkligande, som P. i främsta rummet har att tacka för sitt återupprättande i nuv. utsträckning. Den polska nationen hade aldrig släppt tanken på att återvinna sin självständighet och på en återförening inom de forna gränserna. Men delningen hindrade en gemensam aktion och tvang polackerna i de skilda delarna att i främsta rummet tänka på försvaret af sin nationella kultur och sitt språk inom den stat, vid hvilken de fastkedjats.

Ryska P. omfattade ej blott det s. k. Kongress-Polen, utan äfven flera landsdelar ö. och n. därom. Efter 1863 års uppror vidtog där en hänsynslös russificeringsregim på alla områden: alla polska kulturella sträfvanden undertrycktes, religionsföljelser anställdes, de polska skolorna stängdes o. s. v. I stället infördes rysk undervisning, men i mycket ringa omfång och uteslutande anlagd på russificering. Vid det ryska universitetet i Warschau, det enda för hela P. och Väst-Ryssland, minskades frekvensen genom bestämmelsen, att antalet studerande af polsk nationalitet ej fick utgöra öfver 50 proc. Landet förföll kulturellt, och vid Världskrigets utbrott utgjorde analfabeternas antal inom befolkningen 60 proc., på sina ställen 70 proc. Det såg en tid ut, som om folket, hämmadt i sin andliga utveckling och beröfvadt möjligheten att offentligt dryfta samhälleliga frågor, skulle försjunka i dåsig materialism och uteslutande hänge sig åt att utnyttja de gynnsamma konjunkturer, som skapades genom P:s tillträde till den stora ryska afsättningsmarknaden. Industrien utvecklades, förmögenheter skapades, och ett talrikt arbetarproletariat uppstod i industricentra, såsom Warschau, Łódź, Częstochowa, Dombrowa, Białystok. Men på djupet lefde dock frihetsandan och ett jäsande missnöje med den vanärande träldomen. Under dessa förhållanden funno socialismens läror villiga anhängare bland stadsproletariatet, och den efter frihet trängtande delen af befolkningen anslöt sig till denna rörelse såsom riktad mot tsardömet och den ryska statsstyrelsen. — Visserligen inträdde med Nikolaus II:s tronbestigning en mildring i förtryckets metoder, men alla förhoppningar på en återgång till mera frisinnade förvaltningsprinciper visade sig snart grundlösa. De polske ledare, som, i förlitande på den unge tsarens förmenta frisinne, sökt inleda ett polskt närmande till Ryssland, i hopp om att därigenom för polackerna utverka en viss grad af autonomi, förlorade allt förtroende hos folket, då omkr. år 1900 den polskfientliga kursen ytterligare skärptes. Däremot vunno de riktningar, som representeras af de i hemlighet verkande nationaldemokraterna, hvilkas ledare var Roman Dmowski, och socialdemokraterna med sin ledare Józef Piłsudski allt flera anhängare. Nationaldemokraternas mål var att genom propaganda och upplysning väcka och vidmakthålla den nationella andan i de djupa leden. Socialdemokraternas program, äfven det i grund och botten nationellt, betonade i främsta rummet kampen mot tsardömet. Då den första ryska revolutionen utbröt 1905, bildade de polske socialdemokraterna en gemensam front med de ryske socialisterna, medan nationaldemokraterna motsatte sig ett uppgående i den allryska, internationellt färgade socialismen och beslöto sig för att med begagnande af den omständigheten, att åt polackerna i den första ryska duman tillerkänts 36 platser, på parlamentarisk väg söka eröfra vissa medgifvanden åt det polska folket. De reformer, som 1905 års revolution medförde, nämligen fri religionsutöfning och polsk undervisning i privata skolor, syntes ge nationaldemokraterna rätt. Med oerhörd entusiasm grepo sig polackerna an med att själfva ordna sitt skolväsen, och inom ett par månader hade genom frivillig beskattning samlats en fond, hvarmed upprättades öfver 2,000 skolor för primär undervisning. Men glädjen varade ej länge, ty redan i juni 1907 upplöstes den andra duman samt oktrojerades en ny konstitution och en valordning, hvarigenom polackernas representanter i duman fastställdes till endast 11. Detta fåtals oförmåga att inverka på den nya dumans och regeringens politik mot P. framträdde tydligt, då regeringen med dumans bifall afskaffade alla under revolutionen gjorda medgifvanden åt P. och från Kongress-Polen lät afskilja Chelm-området med dess hufvudsakligen polsk-katolska befolkning för att där genomföra en våldsam russificering såväl i språkligt som religiöst hänseende. Dessa åtgärder väckte oerhörd förbittring, och misslyckandet af Dmowskis och nationaldemokraternas försonlighetspolitik beröfvade dem en god del af deras inflytande bland polackerna. Samtidigt hade antagonismen mellan judar och kristna i P. skärpts genom de ryska myndigheternas åtgärd att förvisa öfver 200,000 judar från det inre Ryssland till P., ett land, där förvärfsmöjligheter fattades dem och där kampen om uppehället därför måste urarta till bitter fiendskap mellan dem och polackerna. — Då under Stolypin reaktionens seger syntes definitivt tryggad, insågo alla, att af det tsaristiska Ryssland intet fanns att hoppas. Men alla insågo äfven, att så kunde det ej länge fortgå och att man måste rusta sig för en nära framtid. De socialistiska kampformationerna inställde sin verksamhet, och deras ledare Piłsudski flydde 1909 till Galizien; därifrån ledde han den revolutionära rörelsen i ryska P. och började i hemlighet organisera det blifvande P:s vapenmakt. Dmowski nedlade 1909 sitt mandat som dumamedlem och ägnade sig uteslutande åt politisk litterär verksamhet i syfte att förbereda de nationella elementens samling om ett allmänt polskt politiskt program, omfattande P:s alla tre delar, i afvaktan på de världsomformande händelser, hvilkas annalkande han förutsåg. På skilda linjer, men mot samma mål, P:s återuppbyggande och samlandet af dess skilda delar, arbetade från detta ögonblick det nya P:s förgrundsfigurer, Piłsudski och Dmowski.

I de *preussisk-polska landsdelarna*, dåv. prov. Po-

sen och Westpreussen, hade efter fransk-tyska kriget 1870—71 Bismarck på 1880-talet inledt en våldsam undertryckningspolitik mot det polska elementet. Påbörjad som ett motdrag mot den polska befolkningens oppositionella hållning under kulturkampen, utvecklade den sig snart till en utrotningskamp, där Preussens polska undersåtar ställdes under undantagslagar, hvilka gjorde dem rättslösa i eget land. 40,000 polacker, som, ehuru de icke voro tyska medborgare, vistats i de polska provinserna, ofta en hel mansålder, utdrefvos därifrån 1885, utan hänsyn till, att många af dem hade söner i tyska armén. 1886 beslöts under inflytande af den agitation, som igångsatts af den af de tyske jorddrottarna Hansemann, Kennemann och Tiedemann i de polska prov. stiftade och ledda föreningen "Ostmarkenverein" (se vidare Hakatist), att systematiskt kolonisera dessa provinser med tyskar. (Om denna Preussens "Ostmarkspolitik" se Preussen, sp. 230—231.) Den privata polska undervisningen förbjöds under stränga straff, för läsning af polska böcker straffades skolungdomen med relegering från samtliga tyska läroanstalter, samtal på polska förbjöds inom offentliga lokaler, ämbetsmännen tillhöllos att göra inköp hos endast tyska affärsmän, o. s. v. Ett oförsonligt nationalhat fostrades i denna kamp och befästes ytterligare genom rättskänslan allt mera sårande bestämmelser och våldsåtgärder. Långt ifrån att nedslå polackerna, verkade den tyska våldspolitiken samlande kring den nationella tanken; polska folket vaknade till insikt om, att det ej behandlades som "polsktalande preussare", utan som polacker och rasfiender. Rörelsen spred sig från prov. Posen till Westpreussen och Ermeland, där polackerna 1893 för första gången valde en polsk riksdagsman, och i Öfre Schlesien vände polackerna 1907 det katolska centrumpartiet ryggen och valde 5 polska riksdagsmän, däribland Korfanty (se d. o. Suppl.). Kampen nådde sin höjdpunkt, då preussiska landtdagen 1907 antog en lag om expropriation af polsk jordegendom och förbud mot användning af polska språket vid valmöten (den s. k. munkorgslagen). Hundratusentals polska arbetare och bönder utvandrade och sökte sin utkomst i Amerika eller vid grufvorna i Westfalen, som i några trakter fick en öfvervägande polsk befolkning. Både hemma och hos de utvandrade glödde hatet mot förtryckaren, redo att vid första tillfälle utkräfva vedergällning. Och detta tillfälle kom 1918.

Den under *Österrike lydande delen* af P., det s. k. Galizien, hade efter Österrikes nederlag 1864 erhållit en viss autonomi med egen landtdag, och där kunde under en följd af år polska nationen samla sig i kulturellt arbete. Polackerna lönade Österrike med en långt gående lojalitet. Polska statsmän såsom finansministern Biliński och utrikesministern Gołuchowski ledde i många år Österrikes öden och bidrogo i sin mån att förlänga detta rikes existens. I förlitande på de österrikiske polackernas bepröfvade trohet beslöt sig österrikiska regeringen vid Världskrigets utbrott 1914 att anlita de österrikiske polackerna för att framkalla ett uppror mot Ryssland. Den understödde i detta syfte den polska väpnade organisationen *Naczelny Komitet Narodowy* ("polska nationella kommittén") och de af denna under Piłsudski som kommendant organiserade polska legionerna, hvilka omedelbart efter krigsförklaringen inryckte i Ryska P. Men dels var den i början omkr. 2,000 man räknande legionen för svag att framtränga långt in i landet, hvarjämte dess rekrytering hindrats af utskrifningen af allt vapenfört manskap till den reguljära armén, dels hade tyskarnas politik i deras polska prov. mot centralmakterna skapat en så fientlig stämning inom P., att polackerna inom ryska riket ej läto sig lockas öfver på dessa makters sida. Därtill kom, att man hoppades, att den i storfurst Nikolaus' manifest af 8 aug. 1914 åt polackerna utlofvade föreningen af det tredelade P. till ett helt, skulle genom de allierades inverkan komma att genomföras. Trots legionärernas vid flera tillfällen ådagalagda tapperhet och trots att deras antal småningom ökades till omkr. 10,000 man (2 brigader), intog nationen tillsvidare i sin helhet en afvaktande hållning, medveten om att ega lika oförsonliga fiender i båda de kämpande lägren. När efter de första nederlagen på östfronten österrikiska härledningen helt måste underordna sig den tyska och de österrikiska arméerna delvis ställdes under tyskt befäl, blefvo de decimerade polska legionerna betraktade med misstro såsom ett försök att bilda början till en självständig polsk armé. Inom Österrikes polska anhängares led började man inse, att det af Tyskland i fullständigt beroende bragta Österrike icke ämnade och ej heller kunde, äfven i händelse af ett segerrikt krig, inleda återuppbyggandet af ett förenadt P. Efter centralmakternas stora seger vid Gorlice 1915 och Warschaus intagande af tyskarna, retirerade ryssarna, sköflande landet i sin väg och medförande 3 mill. af befolkningen till det inre af Ryssland. P. uppdelades i två ockupationszoner, en österrikisk och en tysk.

Under tiden hade ententemakterna å sin sida varit betänkta på att genom ett otvetydigt löfte om P:s återuppbyggande som en självständig stat vinna polackerna för sin sak. Man hoppades, att ett dylikt löfte under alla ententemakternas garanti skulle försvåra tyskarnas ställning på östfronten, tillföra ententens arméer skaror af polska frivilliga och möjligen föranleda de i tyskarnas led på västfronten kämpande polackerna till affall. I Paris var vid denna tid Dmowski ifrigt verksam för en sådan plan och förelade i april 1916 ryske ministern Isvolskij, sedermera de öfriga allierade regeringarna ett memorandum, hvari begärdes P:s proklamering som självständig stat. Men den ryska regeringen under Sazonov och ännu mer hans efterföljare Stürmer motsatte sig envist ett sådant steg. Emellertid sökte tyska härledningen efter medel att tillföra hären friska reserver. I P. ansågo tyskarna sig ha utsikt att rekrytera ytterligare en half mill. vapenföra, men man önskade inkorporera dem i tyska armén. På legionerna ansåg man sig ej kunna räkna, då de nekat svära trohetsed till tyske kejsaren och i stället fordrade att betraktas som en polsk armé. Man beslöt sig då på förslag af den tyske generalguvernören i Warschau, Beseler, att proklamera P. som en fristat under tysk hegemoni. I gengäld skulle P. afsluta ett förbund med centralmakterna och medge, att rekryter uttogos till centralmakternas arméer. Af Beseler proklamerades 5 nov. 1916 på slottet i Warschau högtidligt upprättandet af ett fritt P. "i fast anslutning" till centralmakterna.

Entusiasmen bland polackerna var i början allmän. Men vid närmare granskning af oafhängighetslöftet visade det sig, att hvad som lofvats i gengäld för en oerhörd blodstribut var skäligen ringa. Det var ej tal om P:s förening med det österrikiska Galizien eller med de tysk-polska landsdelarna. Det nya P:s gränser voro ej bestämda; tvärtom förutsattes af tyskarna ytterligare annexion af norra P. till Narew-linjen och anslutning till Tyskland af det rika Dombrowa-området. Man insåg, att tyskarna främst hade för afsikt att skaffa ny kanonföda, i själfva P. förekommo protester mot detta spegelfäkteri, och kraftigast protesterade de i Paris under Dmowskis ledning församlade polske politikerna, som i ett manifest af 11 nov. 1916 uppfordrade de allierade att uttala sig för ett fritt återförenadt P. Till svar utgalade västmaktsregeringarna, ehuru af hänsyn till deras allierade Ryssland försiktigt, att P:s återupprättande vore nödvändigt i den europeiska jämviktens intresse. Den polska frågan hade sålunda från "en inre rysk angelägenhet" ryckt upp till att bli en allmänt europeisk fråga. Den misstro, hvarmed man i P. mottog tyskarnas löften, och deras tydliga afsikt att endast förmå polackerna till att aktivt deltaga i kriget på centralmakternas sida gjorde, att rekryteringen slog fullständigt fel. Piłsudski afgick från chefskapet öfver de till 2 divisioner uppbringade legionerna, och tyskarna beslöto sig för en åtgärd, som ytterligare skärpte antagonismen. 1917 började de med våld utskrifva polska arbetare för ammunitionsfabrikerna i Tyskland. En half mill. polska arbetare fördes till arbete i dessa. Samtidigt började en systematisk revirering af de polska fabrikernas alla värdefulla maskiner, industrien ödelades, landets alla guldförråd och råmaterial beslagtogos, och i gengäld utgåfvos af den af tyskarna skapade Polska lånekassan kappersmynt till ett belopp af 500 mill. mark med garanti af tyska riksbanken, hvilken dock aldrig inlöste dem.

Amerikas inträde i kriget och den ryska revolutionens utbrott bilda vändpunkten i historien om det nya P:s tillkomst. I Amerika bosatta polska emigranter ($2^1/_2$ mill.) hade från krigets början ställt sig på ententemakternas sida och understödt Dmowskis sträfvanden i Paris att förmå de allierade att taga parti för P. Deras ledare pianisten Paderewskis inflytande bör det tillskrifvas, att president Wilson i sina 14 punkter, som utgjorde Förenta staternas krigsprogram, nämnde "upprättandet af en oberoende polsk stat, innefattande de områden, som bebos af odisputabelt polska befolkningar, med fritt och tryggadt tillträde till hafvet".

Då i mars 1917 ryska revolutionen utbröt, blef också en af den revolutionära ryska regeringens första åtgärder att erkänna ett fritt P., visserligen i militärt förbund med Ryssland. Intet stod då längre i vägen för ett dylikt erkännande från Rysslands alliérades sida, och 14 april 1917 skedde detta i en act, hvari England, Frankrike och Italien utan andra inskränkningar proklamerade P. som en fri och oafhängig stat. Samtidigt erkändes Polska nationalkommittén i Paris, under Dmowskis ledning, af de allierade som den polska nationens representant i utlandet. — Tyskarna beslöto sig visserligen för att 15 okt. 1917 bilda en polsk regering, bestående af ett regentskapsråd, hvari insattes furst Zdsisław Lubomirski, grefve Józef Ostrowski och ärkebiskop Alex. Kakowski med en ministär under Kucharzewski, men de lyckades ej därigenom återställa det rubbade förtroendet. Medan tyskarna delvis afväpnade och internerade de motspänstige legionärerna och läto häkta Piłsudski, som fördes fängslad till Wesel vid Magdeburg, bildades i Amerika en frivillig polsk armé, som öfverfördes till Frankrike, där den tills. med de i Frankrike och Italien af krigsfångar uppsatta polska formationerna vid krigets slut uppgick till 70,000 man. I Ryssland började äfven de polske soldaterna sammansluta sig till särskilda förband, som efter bolsjevikrevolutionens utbrott tilltogo i styrka och bildade flera större fristående kårer, den största i trakten ö. om Minsk under general Dowbór-Musnicki. Vid tyskarnas framträngande nedlade dessa vapnen på order från regentskapsrådet i Warschau och återvände till P. Freden i Brest-Litovski mars 1918 gaf emellertid dödsstöten åt den tyskorienterade riktningen i P. Denna fred, som bekräftade och fullständigade P:s delning, framkallade öppet uppror bland de ännu i fält stående legionärerna. En division under general J. Haller lyckades, efter häftig strid mot österrikarna vid Kaniów, slå sig igenom till Ryssland, efter ett äfventyrligt tåg till Murmankusten inskeppa sig till Frankrike och förena sig med där uppsatta polska trupper, hvilkas befäl öfvertogs af Haller ("Hallerska armén").

Centralmakternas nederlag 1918 återgaf friheten åt P. De i upplösning genom P. tillbakadragande tyska trupperna kunde ej hindra, att polska frivilliga trupper samlade sig. Delvis utrustade med af tyskarna öfvergifna förråd, bjödo dessa frivilliga trupper de framträngande bolsjevikerna spetsen, och i skydd af dem började P. organisera sig som en själfständig stat. Piłsudski frigafs af tyskarna och återvände som triumfator till Warschau, där regentskapsrådet frivilligt afgick och till honom öfverlämnade makten såsom riksföreståndare. Piłsudskis första åtgärd var att utnämna en ministär under Thugutt och utlysa val till en konstituerande riksdag. — Landet var skördadt efter 4 års krig på dess mark, folket uppagiteradt af kommunistiska läror från Ryssland, jordbruket låg nere, och industrien var förlamad. Från ö. trängde de bolsjevikiska horderna plundrande fram, och i sydöstra P. hade ukrainska divisioner af österrikiska armén besatt Lemberg. Denna stads invånare reste sig emellertid snart och jagade nov. 1918 ukrainerna under blodiga gatustrider ur staden. Under tre månader uthärdade Lemberg utan att svikta ukrainernas bombardemang, tills undsättning i mars 1919 kunde sändas och befria staden. Det gällde i det nya P. att skapa allt af intet — armé, förvaltning, finanser — och samtidigt ge sysselsättning och föda åt en utarmad befolkning. Omedelbart efter centralmakternas nederlag sammanslöto sig den ryska och den österrikiska delen af Galizien och österrikiska Schlesien med Teschen, hvarvid dessa senare landsdelar en tid styrdes af en särskild kommission under regeringen i Warschau, den s. k. *Komisja Likwidacyjna* ("Likvidationskommissionen"). De tysk-polska landsdelarna förblefvo besatta af tyskarna till slutet af dec. 1918. Men 27 dec. 1918 ankom Paderewski till Posen på genomresa till Warschau, mottagen med jubel och allmän flaggning.

Då tyska militärer började nedrifva de allierade flaggorna, utbröto oroligheter, som inom några timmar utvecklade sig till fullt uppror. Den polska befolkningen beväpnade sig, och efter häftiga gatustrider drefvos tyskarna ur staden. Landtbefolkningen följde exemplet, och inom 14 dagar var hela prov. Posen i polsk besittning. En provisorisk regering bildades, som proklamerade prov:s anslutning till det öfriga P. Striderna afstannade efter hand, men först efter fredsslutet i Versailles (1919) inträdde fredstillstånd på gränsen till Tyskland. Medan P. ansattes af bolsjevikerna i ö. och af ukrainerna vid Lemberg, inföllo tjechiska trupper i Teschen-området och intogo dess västra del äfvensom Spisz (ty. *Zips*) och Orava. Genom en interallierad kommissions förmedling afslöts mellan polacker och tjecher ett stillestånd 25 febr. 1919, och som gräns uppdrogs en linje v. om Teschen, hvarvid de rika kolgrufvorna i Freistadt tillföllo tjecherna. Paderewski, som från Posen anländt till Warschau i jan. 1919, bildade där s. m. på uppdrag af Piłsudski en ny ministär och öfvertog ledningen af utrikesministeriet. 26 jan. 1919 skedde val till en konstituerande församling (*sejm*), som sammanträdde 9 febr. s. å. I april 1919 anlände Hallerska armén till P., och genom dessa välrustade truppers ingripande kunde polackerna under loppet af sommaren rensa sydöstra P. från ukrainska trupper och tränga ryssarna tillbaka ända till Berezina. Det andrum, som därigenom vanns, begagnades till att organisera landets förvaltning och iordningställa järnvägslinjerna samt öfriga allmänna inrättningar.

Fredstraktaten i Versailles af 28 juni 1919 undertecknades af Paderewski och Dmowski. Enligt denna återförenades prov. Posen och (till största delen) Westpreussen med P., hvarvid gränsen skulle definitivt fastställas af en interallierad kommission. Danzig (se d. o. Suppl.) med omnejd skulle bilda en fri stad med egen styrelse under Nationernas förbunds beskydd och en af detta utnämnd öfverkommissarie för afgörande i första hand af tvistigheter med P., som i Danzig erhöll vissa särskilda rättigheter i syfte att lämna P. fritt tillträde till hafvet. I Öfre Schlesien och Masuren skulle en folkomröstning afgöra om deras anslutning till P. Omröstning skulle äfvenledes afgöra, huruvida Teschen-området skulle tillfalla P. eller Tjecho-Slovakien. Om de östra gränserna skulle de allierade fatta beslut vid ett senare tillfälle.

Upptagna af inre strider mot de kontrarevolutionäre generalerna Denikin och Wrangel, läto bolsjevikerna striderna mot P. hvila under senare delen af 1919, men sedan de krossat Denikin och trängt Wrangel tillbaka till Krim, började de förbereda en ny offensiv mot P. För att förekomma dem ingick Piłsudski i början af 1920 med den ukrainske folkledaren Petljura en öfverenskommelse, enligt hvilken P. skulle understödja bildandet af en ukrainsk fristat, hvars gränser mot P. i traktaten fastställdes i öfverensstämmelse med den forna gränsen mot Galizien. I maj ryckte polackerna i förbund med Petljuras trupper fram i Ukraina och besatte Kiev, som öfverlämnades åt Petljuras regering. Men ukrainerna voro inbördes söndrade, och då ryssarna i juni med öfverlägsna krafter angrepo från såväl n. som s., måste polackerna retirera på hela linjen. En half mill. ryssar, tatarer, kosacker och kineser framträngde härjande och plundrande öfver P:s redan under Världskriget hårdt pröfvade östra landsdelar. Ställningen föreföll förtviflad, och den nybildade polska ministärens chef Wł. Grabski reste till Spa för att af de där församlade engelske och franske regeringscheferna begära hjälp mot den hela Europa hotande bolsjevikiska faran. Lloyd George lofvade i de allierades namn hjälp på villkor, att P. som sin östra gräns antoge Bug-linjen (den s. k. Curzon-linjen) och afstode från omröstning i Teschen-området. Grabski antog dessa villkor, men hjälpen uteblef likväl fullständigt. Tvärtom, när ryssarna fortsatte sin segerrika frammarsch, förordades af Lloyd George förhandlingar med dem, och de ryska fredsvillkoren inneburo bl. a., att polska hären skulle reduceras till 50,000 man och P. ställas under bolsjevikisk styrelse. Ur detta förtviflade läge räddades P. genom sitt folks uppoffrande hjältemod. Tusentals frivilliga, studenter, arbetare och skolungdomar strömmade till fanorna; från Frankrike anlände på presidenten Millerands initiativ 1,000 franska officerare under ledning af general Weygand, förstärkning i vapen och ammunition sändes från Frankrike, öfver Danzig, då Tjecho-Slovakien och Tyskland nekade att låta transporterna gå öfver sina områden. Äfven Danzig vägrade att genomsläppa sändningarna, hvarför deras urlastning där verkställdes af franska marintrupper. Den polska frivilliga armén kunde sålunda utrustas och beväpnas. Ryssarna voro 13 aug. redan framme vid Warschaus förstad Praga och hotade Thorn i v. 15 aug. började under Piłsudskis öfverbefäl den polska motoffensiven, som efter häftiga strider genombröt den ryska fronten på tre ställen, vid Ciechanow, Radzymin och Demblin. Fullständigt slagna, måste ryssarna fly, kvarlämnande tross och artilleri och med en förlust af 100,000 fångar; den norra ryska armén flydde till ett antal af öfver 50,000 in på ostpreussiskt område, som den passerade, utan att interneras, och förenade sig vid Lida med resterna af den slagna ryska armén. I ett blodigt slag i dessa trakter led den bolsjevikiska hären ett nytt stort nederlag, och i slutet af aug. var P. rensadt från de ryska trupperna. Vilna hölls emellertid af litauerna, och Nationernas förbunds råd förbjöd den polska härledningen att besätta denna stad. 2 divisioner af polska armén under befäl af general Zeligowski, bestående af soldater från Vilna och omnejd, beslöto då att på egen hand fördrifva litauerna; de inryckte 8 okt. i Vilna och proklamerade trots Englands och Frankrikes protester Vilna med område som en fristat under P:s beskydd (se V i l n a o m r å d e t. Suppl.). Efter ett 20 febr. 1922 enhälligt fattadt beslut af Vilnaområdets ”sejm” om anslutning till P. erkände omsider ambassadörskonferensen 1923 Vilnas införlifvande med P. Litauens erkännande har emellertid hittills uteblifvit. Efter långvariga förhandlingar afslöts 18 mars 1921 i Riga fred med Ryssland, hvarvid P:s gränser i ö. fastställdes i sin nuv. utsträckning.

Folkomröstningen i Teschen-området inhiberades, och de allierade delade upp landet mellan P. och Tjecho-Slovakien, hvarvid blott staden Teschen förblef i P:s besittning. I Masuren gaf den i första hälften af aug. 1920 företagna omröstningen ett för Tyskland gynnsamt resultat. Omröstningen i Öfre

Schlesien uppsköts ända till 20 mars 1921, hvarvid det för P. ofördelaktiga villkoret gällde, att alla i omröstningsområdet födda personer skulle få deltaga i omröstningen, hvilket tillät tyskarna att för detta ändamål dittransportera öfver 200,000 röstande, som redan afbrutit sina förbindelser med hemorten. Omröstningen gaf som resultat majoritet för Tyskland (se Schlesien, Suppl.). Den polska befolkningen i Öfre Schlesien hade 20 aug. 1919 och 19 aug. 1920 rest sig till väpnadt motstånd, men resningarna hade krossats af de tyska trupperna, delvis med bistånd af ententetrupper. Då ryktet spred sig, att som resultat af omröstningen Öfre Schlesien skulle tillerkännas Tyskland, utbröt under Korfantys ledning ett nytt uppror 2 maj 1921, och under förbittrade strider lyckades polackerna hålla stånd i en linje från Rybnik i s. v. till Lubliniec i n. ö. Genom de allierade kommissariernas mellankomst afslöts en tid därefter ett stillestånd, som varade, till dess Nationernas förbunds råd 20 okt. 1921 fastställde den nuv. gränsen, hvarigenom P. erhöll den öfvervägande polska delen af Öfre Schlesien, innefattande större delen af det värdefulla kolgrufveområdet.

Med de allierades bekräftelse på Folkförbundsrådets förslag till gränsens uppdragning i Öfre Schlesien och deras erkännande af P:s nya östra gräns afslutades den långvariga process, hvarunder det nya P. skapats. Sedan dess har P. kunnat i fred egna sig åt sin gigantiska uppgift att bringa ordning i sitt statsskick, att reparera ett århundrades försummelser och af främmande härskare tillfogade skador, kort sagdt åt ett återuppbyggnadsarbete på det kulturella och ekonomiska området, som kommer att lägga beslag på alla folkets krafter för årtionden framåt.

Som en följd af den i mars 1922 antagna författningens bestämmelse, att i spetsen för republiken skall stå en af sejm och senat, samlade till nationalförsamling, vald president, afsade sig Piłsudski riksföreståndarskapet, hvarpå 12 dec. 1922 till president valdes f. d. utrikesministern Gabriel Narutowicz (se d. o. Suppl.), som redan 16 dec. vid ett besök på konstutställningen i Warschau mördades af en fanatiker. I Narutowicz' ställe valdes 20 dec. 1922 Stanisław Wojciechowski, en framstående socialpolitiker af frisinnad läggning och varm patriot, som lyckats vinna alla politiska partiers förtroende och aktning och därigenom ofta kunnat verka lugnande och samlande i de politiska debatterna. Hans ämbetstid utgår först i dec. 1929. Bland de ministärer, som aflöst hvarandra i det nya P., är den, i jan. 1924 af finansministern Władysław Grabski bildade, ännu (aug. 1925) sittande ministären särskildt märklig genom det energiska reform- och nydaningsarbete den genomfört. Så stabiliserades i maj 1924 polska valutan och skapades en på en betydande guldreserv stödd polsk valuta (złoty). I juli 1925 antogs i princip en jordreformlag, hvars välsignelse af många betviflas, men som ändock är ett allvarligt steg på väg till ett bättre tillgodoseende af det jordbrukande småfolkets behof. På grundval af en internationell skiljedom i Wien (aug. 1924) träffades med Tyskland öfverenskommelse om vissa medgifvanden från P:s sida i den genom Versaillestraktaten beslutade likvidationen af tysk egendom i P. och utbyte af i resp. länder bosatta optanter för det andra landet. — Litt.: Erasme Piltz, "Encyclopédie polonaise" (Paris, 1916), J. Armfelt och W. de Pomian, "Polen nu och i forna dagar" (1917), St. Różniecki, "Det jödiske problem" (1920), Kumaniecki, "Zbiór dokumentów do odbudowania Polski" (1923), Kutrzeba, "Polska odrodzona" (1924), Alex. Skrzynski, "Poland and peace" (s. å.), Sobieski, "Dzieje Polski" (d. III, 1925), Francesco Tommasini, "La risurrezione della Polonia" (s. å.), och Anton Nyström, "Polen förr och nu. Skildringar ur Polens historia från statens grundläggning till 1925" (1925). A. de Pomian.

*Polesien tillhör nu till större delen Polen.

Polhemsfonden. Se Svenska teknologföreningen.

*Polhemsmedaljen. Se Ingenjörföreningen och Svenska teknologföreningen äfven i Suppl.

Polhems sluss. Se Polhem, sp. 1228—29, och Trollhätte kanal, fig. 2.

*Poliomyelit. Se Barnförlamning äfven i Suppl. Poliomyeliten kallas äfven Heine-Medinska sjukdomen (se d. o. Suppl.).

*Polis. Under senare tid ha väsentliga omläggningar af den svenska polisorganisationen egt rum. Sålunda ersattes fr. o. m. 1 jan. 1918 kronofogdarna och länsmännen af *landsfogdar* (se d. o. Suppl.) och *landsfiskaler* (se d. o. äfven i Suppl.). Genom lagar af 6 juni 1925 reglerades vidare kommunala bildningars (landstings, kommuners, köpingars, municipalsamhällens) skyldigheter i afseende å polisväsendet.

Enligt 1925 års lagstiftning, som träder i kraft för landsbygden utom vissa köpingar senast 1 jan. 1932 och i öfrigt 1 jan. 1926, skall riket för polisverksamhetens upprätthållande vara indeladt i polisdistrikt. Hvarje stad liksom hvarje köping, som tillkommit efter 1864, utgör eget polisdistrikt. Landsbygden i öfrigt indelas af vederbörande länsstyrelse i polisdistrikt, hvart och ett bestående af ett landsfiskalsdistrikt eller del af sådant. Polisdistrikten äro i första hand skyldiga att ombesörja upprätthållandet af polisverksamheten, hvarmed i ifrågavarande lagstiftning afses upprätthållande af allmän ordning och säkerhet (ordningspolisverksamhet), spaning och annan undersökning ang. brott (kriminalpolisverksamhet), äfvensom den verksamhet i öfrigt, som enligt särskilda stadganden eller häfdvunnet bruk åligger polispersonal i denna dess egenskap. I fråga om landsbygden inbegripes under begreppet polisverksamhet därjämte biträde vid åtgärd i utsökningsmål, vid indrifning af utskylder eller böter eller vid annan handräckning. Polisdistriktet utgör icke någon särskildt kommunal enhet, utan dess rättigheter tillkomma och dess skyldigheter åhvila vederbörande borgerliga kommun (köping, municipalsamhälle) eller kommuner. På landsbygden utom förenämnda, med städerna jämställda köpingar kunna emellertid flera kommuner för polisverksamhetens upprätthållande efter öfverenskommelse eller på grund af vederbörande länsstyrelses förordnande sammanslutas till kommunalförbund. I kommun, som bildar eget polisdistrikt, kan tillsättas en särskild kommunal polisnämnd, som har att till vederbörande kommunala representation afge förslag i frågor rörande polisväsendet, förvalta till polisväsendet an-

slagna medel m. m. I hvarje polisdistrikt skall finnas anställd så stor personal, som för polisverksamhetens upprätthållande inom distriktet är erforderlig. Denna personal betecknas som *polismän*, utom såvidt fråga är om den lokala polispersonalen i andra polisdistrikt å landsbygden än förenämnda köpingar. Sistnämnda personal betecknas som *fjärdingsmän* eller, om vederbörande polisman anställts allenast för ordningens upprätthållande å viss ort vid enstaka tillfällen, såsom *ordningsmän*. Utöfver omförmälda polispersonal kunna ytterligare befattningshafvare vid polisväsendet anställas, såsom kontorspersonal, vaktmästare m. fl. Samtliga befattningshafvare vid polisväsendet skola af polisdistriktet förses med skälig lön och, hvad beträffar innehafvare af ord. befattning (stadigvarande befattning, hvars innehafvare kan väntas bli helt sysselsatt af tjänsten), med skälig pension (se d. o. Suppl., sp. 1016). Därjämte är polisdistriktet pliktigt att vid dödsfall under tjänsteutöfning utge familjeunderstöd till änka och arfsberättigade barn under 18 år samt begrafningshjälp. Polisdistriktet är vidare skyldigt att ombesörja alla för polisverksamhetens upprätthållande erforderliga realanordningar, hvarunder inbegripas bl. a. af K. M:t föreskrifven uniformering och beväpning samt materiel, byggnader, arrestlokal och telefon. Vissa polisdistrikt ha något längre gående skyldigheter. Sålunda är hvarje polisdistrikt efter K. M:ts förordnande skyldigt att ha anställd personal och ombesörja realanordningar för riket i dess helhet. Stad med minst 10,000 inv. samt en af K. M:t bestämd stad i hvarje län, där stad med nyssnämnda invånarantal icke finns, är pliktig att af den regelbundet använda polispersonalen tillhandahålla visst antal *reservpolismän* för tillfälligt biträde vid upprätthållande af allmän ordning och säkerhet å annan ort. Stad, som är skyldig att tillhandahålla reservpolispersonal, åligger jämväl att för stadens behof hålla s. k. kriminalpolisafdelning med för kriminalpolisverksamhet särskildt utbildad personal. Stad, som sålunda eller frivilligt organiserar kriminalpolisafd., är efter K. M:ts förordnande skyldig att i den omfattning K. M:t bestämmer ha anställd kriminalpolispersonal för användning hufvudsakligen utom vederbörande stad. Landsting är berättigadt att organisera ordningspolisafdelning för landstingsområdets behof. I den mån så sker, har landsting enahanda skyldigheter som polisdistrikt. Kontrollen öfver, att polisverksamheten behörigen upprätthålles, tillkommer länsstyrelserna, som ega att i fall af försummelse ingripa mot vederbörande. En ytterligare kontrollanordning föreligger därutinnan, att samtliga kommunala beslut, som afse aflöning, pensionering, familjeunderstöd eller begrafningshjälp eller befattnings karaktär af ord. eller extra, skola underställas länsstyrelsens pröfning.

Kostnaderna för polisväsendet bestridas delvis af statsverket, delvis af landstingen och polisdistrikten. Statsverket betalar 50 proc. af landstingens och landsbygdsdistriktens (utom förenämnda köpingars) personalkostnader; dock bidrar statsverket till aflöning åt polisman, som innehar eller uppehåller icke ord. befattning med allenast 20 proc. Personal- och realkostnader för riket i dess helhet, t. ex. för polisskola (se d. o. Suppl.) och för centralbyrån för fingeraftryck, bestridas helt af statsverket. Städer, som skola tillhandahålla reservpolispersonal, erhålla därför särskild ersättning af statsverket. Städer, där polispersonal för kriminalpolisverksamhet hufvudsakligen utom staden skall finnas anställd, erhålla af statsverket godtgörelse för samtliga härför erforderliga personalkostnader. Då befattningshafvare tjänstgör utom sitt distrikt, ersättas alla häraf föranledda kostnader af statsverket. I öfrigt bestridas kostnaderna för polisväsendet af vederbörande polisdistrikt eller landsting.

I fråga om tillsättning, entledigande och disciplinär bestraffning af de vid polisväsendet anställde befattningshafvarna (utom vissa högre, såsom polismästare m. fl.) gälla följande regler. Innehafvare af fjärdingsmansbefattning väljes af vederbörande kommunala representation, men länsstyrelsen meddelar förordnande å befattningen och kan därvid, om särskilda skäl därtill föranleda, förordna annan än den valde. I öfrigt ankommer tillsättandet af ord. befattningshafvare å vederbörande länsstyrelse (Öfverståthållarämbetet i Stockholm). Sistnämnda myndighet eger också att, då sådant enligt gällande bestämmelser må ske, från tjänsten på grund af visad olämplighet skilja ord. befattningshafvare eller extra befattningshafvare, som varit anställd vid polisväsendet i minst 2 år i följd. I öfrigt tillkommer befogenheten att tillsätta och entlediga omförmälda befattningshafvare i stad polischefen och för landsbygden länsstyrelsen. Efter viss längre tids tjänstgöring vid polisväsendet erhåller ord. polisman s. k. ständigt förordnande, hvilket innebär, att han för sitt förhållande i tjänsten kan skiljas från densamma allenast af domstol eller poliskollegium (se nedan). *Polischef* är, enligt framlagdt förslag till polisreglemente (regl. förväntas hösten 1925), i stad. där polismästare finns, denne, i annan stad borgmästaren eller den led. af magistraten, som förestår stadens polisväsen, eller, om magistrat ej finns, kommunalborgmästaren eller stadsstyrelsens ordf. samt i annat polisdistrikt landsfiskalen. Chefskapet öfver polisafdelning, som inrättas för landstingsområde, utöfvas af vederbörande landsfogde.

För tjänstefel kan polisman i disciplinväg bestraffas med varning, förlust af löneförmåner i högst 1 månad, mistning af tjänsten under högst 3 månader eller afsättning. Polischef må ålägga varning, förlust af löneförmåner under högst 7 dagar samt mistning af tjänsten under högst samma tid. Anser polischefen strängare straff böra tillämpas, hänskjutes afgörandet till ett särskildt poliskollegium. Ett sådant skall finnas för hvarje landstingsområde och för hvarje stad, som ej deltar i landsting. Poliskollegium består af 4 led. jämte suppleanter, samtliga tillsatta för 4 kalenderår i sänder. Ordf., som skall vara ord. lagfaren underdomare, tillsättes af K. M:t; öfriga led. väljas af vederbörande landsting eller stadsfullmäktige. S. Li.

Polisassessor. Se Assessor. Suppl.

Polischef. Se Polis. Suppl., sp. 1108.

Polisdistrikt. Se Polis. Suppl., sp. 1106 ff.

Polisinstruktion. Enligt förslag till polisregl. (se Polis. Suppl., sp. 1108) skall för polispersonalen inom hvarje polisdistrikt, resp. för hvarje landstingsområde, som organiserat polisafdelning, finnas en af vederbörande länsstyrelse med ledning af ett normalregl. utfärdad instruktion. S. Li.

Poliskollegium. Se Polis. Suppl., sp. 1108.

Polisnämnd. Se Polis. Suppl., sp. 1106.

Polis- och kriminalmuseet i Stockholm. Se Museum. Suppl., sp. 642.

Polisskola. Enligt förslag till polisregl. (se Polis. Suppl., sp. 1108) kunna till vissa befattningar vid polisväsendet ej förordnas andra än sådana, som genomgått högre eller lägre klassen i en af staten bekostad polisskola. Sådan skola finns f. n. endast i Stockholm (med regl. af 18 juni 1925). S. Li.

***Polisuppsikt.** Sedan genom lag 20 juni 1918 ang. åtgärder mot spridning af könssjukdomar upphäfts "alla af K. M:t, K. M:ts befallningshafvande eller annan myndighet utfärdade reglementen, påbud och föreskrifter i hvad desamma innefatta reglementering af prostitutionen" eller eljest innehålla mot nämnda lag stridande bestämmelser, förekommer i Sverige icke längre någon särskildt anordnad polisuppsikt öfver prostituerade kvinnor. En dylik kan numera förekomma endast i den mån dessa kvinnor bli att behandla enligt lösdrifvarförordningens föreskrifter. N. S—g.

Politiförvaltningsrätt. Se Förvaltningsrätt. Suppl., sp. 1192 o. 1193.

***Politiken.** Ove Rode lämnade redaktionen vid sitt inträde i ministären 1913. Upplagan är (1925) omkr. 85,000 exemplar. P. E—t.

Politiken. Se Folkets dagblad Politiken. Suppl.

Politisk valhandbok. Se Politisk årsbok.

Politisk årsbok, en följd skrifter, som utgetts genom Allmänna valmansförbundets riksorganisation (i 18 bd, 1911—24). Dessa skrifter ha till hufvudsaklig del innehållit redogörelser för riksdagens förhandlingar och andra tilldragelser af politisk innebörd, men också resonerande och polemiska uppsatser i allmänna frågor af betydelse för landets utveckling. Därjämte ha lämnats uppgifter om partiförhållandena inom riksdagen och om stadgandena rörande val till Andra kammaren. Somliga af delarna, som utkommit under valår (1911, 1914, 1917, 1920, 1921 och 1924), bära titeln *Politisk valhandbok*, men skilja sig till innehållet icke väsentligt från årsböckerna. Redaktörer ha varit Gustaf Gustafsson (d. 1—3), som gaf uppslaget till skriftserien, Karl Hammarberg (de 2 valhandböckerna 1914), Axel Jäderin (d. 6—17) och Birger Petersson (d. 18). B. P—n.

***Politzer,** Adam, tog afsked 1908 och dog i aug. 1921 i Wien.

Poliva'nov [-åff], Aleksej, rysk general, f. 4 mars 1855, d. 25 sept. 1920 i Riga, var 1906—12 krigsministersadjoint och som sådan ifligt verksam för arméns och särskildt artilleriets reorganisation. Vid Världskrigets utbrott blef han chef för en armékår. P. utsågs juni 1915 att som krigsminister efterträda den föga dugande Suchomlinov. Utnämningen mottogs i riksduman med sympati, och P. inlade mycken energi på ammunitionsfrågans lösning. Han afgick 29 mars 1916 och erhöll april s. å. ett befäl vid fronten i trakten af Strypa. P. var efter bolsjevikregimens införande militär sakkunnig vid de rysk-polska fredsförhandlingarna 1920 i Riga och dog, medan förhandlingarna ännu pågingo.

Pollard [på'ləd], Albert Frederick, engelsk historiker, f. 16 dec. 1849 i Ryde, var 1893—1901 biträdande redaktör af "Dictionary of national biography" och är sedan 1907 professor i engelsk historia vid Londons universitet. Han har därjämte anlitats som examinator i historia vid flera universitet och hållit föreläsningskurser i Amerika. P:s specialitet är engelsk historia under Tudorättens tid. Bland hans skrifter märkas *England under the protector Somerset* (1900), *Henry VIII* (1902; ny uppl. 1913), *A life of Thomas Cranmer* (1905), *The reign of Henry VII* (3 bd, 1913—14), *The league of nations* (1918), *A short history of the great war* (1920) och *Factors in american history* (1925). Dessutom har han skrifvit del VI (åren 1547—1603) i "Political history of England" (1910) och flitigt bidragit till "Cambridge modern history" och "Dictionary of national biography". V. S—g.

***Pollen.** Sp. 1254, rad 4 nedifrån *står extinet bör vara exinet.*

Pollen [på'lin], John Hungerford, engelsk historiker, f. 1858 i London, ingick 1877 i jesuitorden, blef katolsk präst 1891 och har utgett ett stort antal skrifter och aktpublikationer rörande katolicismens historia i England, bl. a. "Acts of english martyrs" (1891), *English catholics in the reign of queen Elizabeth* (1920) och *The counter-reformation in Scotland* (1921). V. S—g.

Pollenanalys, en metod för undersökning af fossilt pollen i olika jordarter, företrädesvis torf, har utarbetats af professor G. Lagerheim och statsgeologen L. von Post (se Post 4. Suppl.). Den senare framlade vid skandinaviska naturforskarmötet i Kristiania 1916 i ett föredrag om skogsträdpollen i sydsvenska torfmosselagerföljder resultatet från den första rent pollenanalytiska undersökning, som öfver hufvud taget blifvit utförd. Senare har en mängd pollenanalytiska specialstudier företagits, på de senare åren äfven i åtskilliga utomskandinaviska länder. Vid de äldre metoderna för torfundersökning uppmärksammades hufvudsakligen de makroskopiska resterna i torfven, såsom frukter, frön, rötter, ved m. m., med ledning af hvilka man kunde rekonstruera floran på själfva torfmarken, men ej den i resp. torfmarkers omgifning. Ett lands vegetation får sin prägel i synnerhet af skogarna. De flesta arterna af våra skogsträd alstra vid blomningen massor af pollen, som föras bort af vinden för att till en del eventuellt hamna på och konserveras i en torfmarks växande ytskikt eller i en insjös recenta slambildningar, därigenom inregistrerande skogarnas sammansättning kring resp. nedslagsorter. Genom analys af profserier, tagna från ytan ned till bottnen af en torfmark, kan man få en uppfattning om skogarnas invandrings- och utvecklingshistoria och jämväl indirekt eller direkt ernå anknytning med eller utgångspunkter för studiet af frågor af arkeologisk, geokronologisk eller klimatologisk art. Prof för pollenanalytisk undersökning tagas i vertikal serie helst i skärningar eller upphämtas med torfborr (Hillers modell). Profven tagas med 10—25 cm. mellanrum; dock böra mellanrummen vara mindre, där man har anledning förmoda, att torfbildningen försiggått särskildt långsamt. Efter kokning med 10-procentig kalilut och tillsats af något glycerin framställas preparat, som studeras under mikroskop vid omkr. 150 ggr förstoring, hvarvid preparaten föras med korsbord (rörligt objektbord, se Mikroskop, sp. 483) och trädpollenkornen annoteras, allt-

eftersom de komma in i synfältet. När omkr. 150 pollen antecknats, kan analysen afbrytas, hvarefter procenttal för de olika pollenslagen uträknas. Ett ”pollendiagram” konstrueras med användning af torfmarksprofilen som ordinata och trädslagens pollenprocenttal som abscissor.

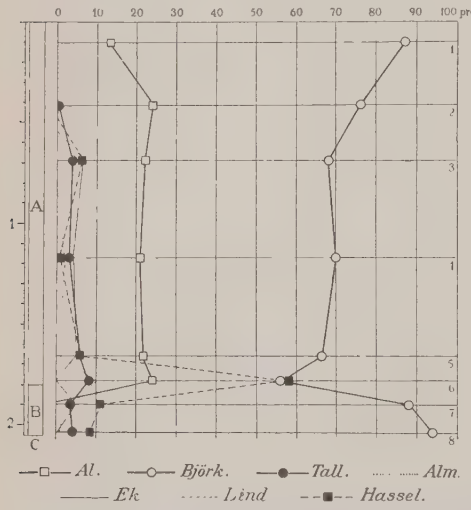

Pollenanalytiskt diagram. (Beteckningarna äro internationella; pollen af lind förekommer icke i den mosse, hvarifrån de här företedda profven tagits.)

I ofvanstående diagram ange siffrorna längst till vänster djup under markytan i m., bokstäfverna A—C de skilda lagren i torfmarken samt siffrorna längst till höger torfprofvens nummer. Efter undersökning af ett antal torfmarker inom ett område kan man i allmänhet igenkänna pollenkurvornas variationer från det ena diagrammet till det andra och sålunda anknyta lager i en torfmark med lager i en annan. Det blir här emellertid endast fråga om öfverföring af relativa åldersförhållanden. Om man däremot på en punkt i ett diagram kan införa en absolut åldersbestämning, kan denna genom anknytning föras vidare till andra torfmarker, så långt man med säkerhet kan identifiera utgångsdiagrammets variationer. Det är sålunda af stor vikt att vid pollenanalytiska undersökningar söka skaffa anknytning med på arkeologisk väg daterbart material, med de senkvartära nivåförändringarna m. m. R. Sandegren har utfört analyser från den geokronologiskt daterade postglaciala Ragundalagerserien i Jämtland. L. von Post har på pollenanalytisk väg kunnat bestämma åldern på en mantel, som 1921 blifvit funnen omkr. 1,5 m. djupt i Hjortmossen på Gerumsberget i Västergötland. I en mosse omkr. 2 km. från fyndplatsen hade förut anträffats en armring af guld från bronsålderns 4:e period. Torfsmulor inuti denna ring analyserades, och pollenprocenttalen inpassades i ett diagram från ”Guldringsmossen”, hvilket sedan i sin tur kunde i detalj anknytas med pollendiagrammet från väfnadens fyndplats. Det visade sig då, att guldringens nivå i detta föll ofvan väfnadens. Denna är alltså äldre än bronsålderns 4:e period, men kan icke tillhöra stenåldern, enär den bär spår af åverkan genom en tunn metallklinga.

Beträffande Sveriges skogshistoria har på pollenanalytisk väg bl. a. fastställts förekomsten af vidsträckta hasselskogar i sydvästra Sverige under förra delen af den s. k. postarktiska värmetiden. Pollen af ek (*Quercus robur*), liksom öfver hufvudtaget af de s. k. ädla löfträden (se Ädla löfträd. Suppl.), har ett utprägladt maximum i värmetidens lager. Ett sekundärt maximum, som uppträder i västkustprovinserna i yngre lager, måste till stor del anses härröra från vinter- eller kusteken (*Quercus sessiliflora*), som under denna tid (tiden efter bronsåldern) nått särskildt stor spridning.

Den pollenanalytiska arbetsmetoden har en del felkällor, hvilkas betydelse icke bör öfverdrifvas, men som måste mana särskildt nybörjaren till försiktig och kritisk användning af densamma. Det är t. ex. ovedersägligt, att stundom pollen, som transporterats med vinden från aflägsna trakter, kan i någon mån inverka på sammansättningen af pollenfloran i en torfmark, likaså att några trädslag genom sin i jämförelse med andra ymniga pollenproduktion kunna bli öfverrepresenterade i en fossil pollenflora. I vissa torfslag, t. ex. löfkärrtorf, är pollenfloran ofta starkt lokalt påverkad; i somliga sediment torde barrträdspollen på grund af sin större flytförmåga bli underrepresenteradt i förhållande till löfträdspollen, som nästan ögonblickligen sjunker. — Om arbetsmetoden se ”Arkiv för botanik”, bd 17, n:r 10 (1921), i hvars bd 18 (1923) finnas afbildningar af olika pollenslag. F. ö. hänvisas till L. von Post, ”Ur de sydsvenska skogarnas regionala historia under postarktisk tid” (i ”Geol. fören:s förhandl.”, bd 46, 1924), samt P. Stark, ”Der gegenwärtige stand der pollenanalytischen forschung” (i ”Zeitschrift für botanik”, 17:e årg., 1925). Edtn.

Pollēnia ru'dis, *zool.* Se Vindsflugan.

Po'llius, mansroll (romersk prokonsul i Gallien, trolös make; tenor) i Bellinis opera ”Norma” (se d. o. Suppl.).

***Pollock.** — 2. Sir Frederick P. ärfde 1888 sin fars baronetvärdighet och är sedan 1914 sjörättsdomare (domare vid Admiralty court of Cinque ports). Bland P:s senaste skrifter märkas *The league of nations* (1920; 2:a uppl. 1922) och *Essays in law* (1922).

Pollopās, en syntetisk kolloid, framställd 1924 af österrikarna F. Pollak och K. Ripper genom kondensation af karbamid och thiokarbamid med formaldehyd. Produkten är färglös och genomskinlig, något mjukare än glas, mycket motståndskraftig mot utspädda syror, alkalier och atmosfärilier samt låter sig på grund af sin ringa sprödhet lätt bearbeta med skärstål, kan etsas och poleras samt uthärdar 280° C., men förkolnar vid högre temperatur. En märklig egenskap är dess genomsläppning af solljusets ultravioletta (kemiska) strålar i betydligt högre grad än flintglas. Man antar, att denna produkt på grund af sina många goda egenskaper skall erhålla stor användning, särskildt som ersättningsämne för glas såväl till fönster som kärl af alla slag. Äfven inom andra områden, såsom sjukvård, färgfotografi, tygappretering m. fl., väntar man stor användning af detta material. G. S—n.

***Polmak** ligger nu i Finnmark fylke längs norska gränsen mot Finland. 1,849,$_{22}$ kvkm. 458 inv. (1920).

***Polo**, Marco. Se ”Venetianaren M. P:s resor i det 13:e århundradet. Öfvers. samt inledning och anmärkningar af Bengt Thordeman” (2 bd, 1917).

Polock [pålåtsk], stad. Se Polozk.

Polōnia, latinisering, Polen. — Polonia restitūta (”det återupprättade Polen”). Se Ordnar. Suppl., sp. 925. — Polonisēra, förpolska, göra till polskt.

***Polonium** har atomvikten 210,$_0$, beräknad genom ämnets plats i radiums sönderfallsserie. Det är isotopt, utom med radium A, aktinium A och torium A, äfven med enligt nuv. benämningar radium C′, aktinium C′ och torium C′. Senaste bestämningar (1924) på poloniums halfveringstid ha som sannolikaste värde gett 139,$_5$ dagar. Väglängden för dess α-strålar är vid 15° 3,$_{92}$ cm. Jfr Radioaktiva grundämnen. E. R—dt.

***Polo y Peirolón**, Manuel, dog 1918. Ad. H—n.

Polreage′nspapper, *fys.* Se Voltaskop.

Polska korridoren kallas i dagligt tal den landsträcka mellan Pommern, Weichsel, Thorn och Östersjön, förut tillhörande de preussiska provinserna Westpreussen och Posen samt till en liten obetydlig del Pommern, hvilken genom Versaillesfreden 1919 öfverlåts åt Polen för att i öfverensstämmelse med punkt 13 af Wilsons ”fjorton punkter” bereda detta nya rikē tillträde till hafvet. ”Korridoren” (se Polen. Suppl., sp. 1081) skiljer Ostpreussen från det öfriga Tyskland. Polen är enligt Versaillestraktaten, art. 89 och 98, skyldigt att medge transitofrihet genom ”korridoren” åt tysk person-, gods-, post-, telegraf- och telefontrafik.

***Polska legionen.** Se Legion. Suppl., sp. 109.

Polstjärnan. Se Ädelstenar, sp. 1157.

***Poltava.** — 2. Efter ryska revolutionen tog general Denikin P. från bolsjevikerna 30 juli 1919, men mot slutet af året återtogs det af dem, och Denikin drefs nedåt Svarta hafvets kust. L. W:son M.

Poltora′tsk, det officiella namnet på Asschabad.

Polyarsenit, *miner.* Se Sarkinit.

Polyartrīt (af grek. *poly's*, mången, och *a'rthron*, led), inflammation i flera leder, *med.* Se Arthritis och särskildt om *Polyarthrītis rheumātica acūta* Reumatism, sp. 11.

***Polyeder.** Sp. 1294, rad 11 uppifrån *står* prydnader *bör vara* pyramider.

***Polyfon.** 1. Polyfon är äfven namn på ett automatiskt musikinstrument, ett skåp eller dylikt med speldosmekanism, som före grammofonens fullkomnande användes liksom detta instrument.

***Polyfyletisk.** Se äfven Monofyletisk härstamning. Suppl.

***Polygala**, *bot.* För svenska floran upptas nu 4 arter. — *P. vulgaris bör vara P. vulgare, P. butyracea bör vara P. butyraceum.*

***Polygonum**, *bot.* Till den svenska floran räknas nu 16 arter.

Polykāsium, *bot.* Se Skott, sp. 1143.

***Polymasti** (Hypermasti) betraktas ofta som *atavism* (se d. o.), och dess förekomst gynnas därigenom, att hos fostret ofta anläggas flera mjölkkörtiar resp. bröstvårtor än som i regel finnas hos den fullt utvecklade individen. L—e.

Polyōser, detsamma som *polysackarider* (se d. o. Suppl.).

Poly′phaga, *zool.* Se Skalbaggar, sp. 867.

***Polyporus.** Fårtickan finnes afbildad å färgplanschen I till art. Svampar.

Polyrytmik (af grek. *poly's*, mången, och *rhytmo's*, rytm), *mus.*, blandning af olika rytmer i liktidigt förda stämmor.

Polysackarider l. Polyōser, *kem.*, kolhydrat, uppkomna genom kondensation af 3 eller flera molekyler af enkla sockerarter (oftast drufsocker). De viktigaste grupperna af polysackarider äro dextriner och gummiarter, stärkelse- och cellulosaarter. Se dessa ord samt Kolhydrat. K. A. V—g.

Polyspermī (af grek. *poly's*, mången, och *spe'rma*, sädescell), *zool.*, benämnes den företeelse, att vid befruktningen flera än en sädescell inträngа i ägget. I det stora flertalet fall är polyspermien att anse som en abnorm process (jfr Befruktning). Likväl uppträder den regelbundet i t. ex. broskfiskarnas gulerika och därför stora ägg; dock åstadkommes befruktningen äfven här af blott en enda sädescell. L—e.

***Polystichum**, *bot.* Detta ormbunksläkte, med svenskt namn taggbräken, skiljes nu från *Dryopteris* (= *Polystichum* i hufvudarbetet) genom sitt i midtpunkten fästa svepefjäll. I Sverige finnas 3 arter, af hvilka *P. Lonchitis* (*Aspidium Lonchitis*) i synnerhet förekommer i fjällens björkskogar och rasmark. De båda öfriga arterna äro mycket sällsynta. G. L—m.

Polystome′lla strigilāta, *zool.* Se illustration I, fig. 1, till art. Rhizopoda.

***Polyteknisk læreanstalt** har 1925 34 professorer, 13 docenter, 9 lektorer och omkr. 1,200 studerande. Efter Hagemann, som afgick 1912, ha H. I. Hannover (1912—22) och P. O. Pedersen (sedan 1922) varit direktörer. P. E—t.

Polyterpēner, *kem.* Se Terpener, sp. 937.

Polythala′mier, *zool.*, en grupp bland *Foraminifera* (se om dessa Rhizopoda). Jfr Schultze, M. J. S., sp. 1209.

***Polytheli**, äfven kallad hypermasti (af grek. *hype'r*, öfver [-talig], och *masto's*, bröstvårta), förklaras därigenom, att hos fostret ett större antal bröstvårtor (spenar) anläggas än som i vanliga fall kommer till utbildning. L—e.

Polytomi, *bot.* Se Skott, sp. 1142.

Polytop utveckling [-tåp; af grek. *poly's*, mången, och *to'pos*, ställe, trakt], *biol.*, den form af parallellism (jfr Konvergens. Suppl., sp. 1161), som kännetecknas därigenom, att en och samma djur- eller växtart på skilda lokaler framgår ur en annan art. L—e.

Polyvale′nt serum, vunnet bl. a. genom blandning af olika immunsera, som erhållits ur olika djurslag, hvarigenom sannolikheten ökas, att amboceptorerna i sera skola i den ympades blod finna passande komplement och därigenom komma till kraftig verkan (Dieudonné och Weichardt). Se äfven Multipartial vaccin. Suppl. G. Wrgn.

Polärkurva. Se Flygplan. Suppl., sp. 890 och fig. 6.

Pomade de Gondret [påma′d də gådrä]. Se Unguentum, sp. 1073.

Pomesānien, landskap i det forna Westpreussen,

1920 genom folkomröstning skildt därifrån och förenadt med Ostpreussen, ö. om Weichsel och Nogat, är ett på sjöar och kullar rikt land. Det blef 1243 biskopsstift, hvars innehafvare 1255 blef suffraganbiskop under ärkebiskopen i Riga och residerade i Riesenburg (kapitlet i Marienwerder). Efter reformationen (1525) hade biskopen af Kulm till 1763 titeln biskop af P.

***Pommerellen** tillhör nu Polen.

***Pommern** omfattar nu 30,186 kvkm. med 1,789,216 inv. (1919). Till Polen afstods genom Versaillesfreden 1919 10 kvkm., som 1910 hade 224 inv.

Pommerska bukten. Se Östersjön, sp. 263.

***Pommerska kriget.** Se Teofron Säves prisbelönta arbete ”Sveriges deltagande i Sjuåriga kriget åren 1757—1762” (1915).

***Pompeji.** 1911 upptäcktes på enskild mark och utgräfdes på egarens bekostnad en från Augustus' tid härrörande villa ett stycke utanför stadsmuren. Den innehöll bl. a. enastående väl bevarade väggmålningar, som anses föreställa ceremonierna i vissa Dionysosmysterier. En betydelsefull period i de pompejanska utgräfningarnas historia bilda åren 1912—24. Under större delen af denna tid tillkom öfverledningen professor Spinazzola (som 1924 erhöll afsked). Redan före 1912 hade utgräfningar egt rum utefter fortsättningen af den s. k. Strada di Nola, som numera är fullständigt frilagd ända till stadsmuren vid Porta Nolana. Husen på ömse sidor om denna hufvudgata ha utgräfts, men de densamma korsande tvärgatorna har man tills vidare lämnat därhän. (På ett och annat hus har ännu endast fasaden åt gatan frilagts.) Man har efter samma system frilagt den stora trafikpulsådern i stadens längdriktning, den med Strada di Nola parallella Strada dell' Abbondanzas fortsättning, där synnerligen intressanta upptäckter gjorts och alltjämt göras. Denna gata mynnar ut vid den s. k. Sarnoporten, som ligger i amfiteaterns omedelbara närhet. Medan Nolagatan redan är fullständigt utgräfd, pågår ännu (1925) Abbondanzagatans frilägganде, och ännu återstår ett godt stycke däraf outgräfdt. De senare årens utgräfningar ha i vissa afseenden utförts med en omsorgsfullare teknik än under tidigare perioder. Särskildt anmärkningsvärdt är, att man mer än förr bemödat sig om att konservera äfven de öfre våningarna. Man har lyckats därmed dels genom ett försiktigare tillvägagående vid utgräfningsarbetet, dels genom insättande af nya bjälkar och stödmurar, där sådant varit nödvändigt för att hindra nedrasning. På detta sätt har man i åtskilliga hus lyckats bevara det väsentliga af öfvervåningar, balkonger och terrasser. Att beklaga är, att (antagligen på grund af krigstidens ekonomiska svårigheter) detaljerad officiell redogörelse för den ifrågavarande utgräfningsperiodens resultat icke ännu publicerats.

Af intressantare enskildheter, som de senare åren bragt i dagen, må nämnas: ett hus med en väl bevarad *cryptoporticus* (hvälfd promenadgång och svalkande uppehållsort under den hetaste tiden), en *fullonica* (valkeri och färgeri), med diverse ovanligt väl bevarade anordningar för arbetet, vattenledningsapparater m. m., restauranglokaler (fig. 1), ett hus med ypperligt bibehållet *triclinium* (matsal) med tre fasta soffor kring ett bord, allt af sten. På väggarna äro freskerna oklanderligt bevarade, och i midten af hvarje större väggfält läsas tydliga, smak-

Fig. 1. Ett thermopolium (gaturestaurang för varma starka drycker).

fullt målade inskrifter i distikonform ang. anständigt bordskick. En mängd freskomålningar har naturligtvis påträffats samt många nya valupprop (fig.

Fig. 2. Valupprop. (T. v. *Lollium* = väljen Lollius!)

2) med rekommendationer af kandidater för de kommunala valen. Ett af de nyutgräfda husen har bakom sig en gård, större än någon förut funnen; den har varit anordnad som park, och man har t. o. m. genom gipsingjutning i tomrummen efter trädstammar kunnat rekonstruera dessas former. — Litt.: (utom den i hufvudarb:s art. nämnda) J. Bergman, ”P.” (2:a uppl. 1915), P. Beccarini, ”Un decennio di nuovi seavi in Pompei” (1922), och H. Mygind, ”P.” (1923). J. Bgn.

Pompônia imperatôria, *zool.* Se Stritar.

***Pomponne,** S. A. de. Se L. Delavaud, ”Le marquis de P.” (1911).

***Ponevjesj** tillhör nu Litauen och heter officiellt Panavėžys.

Pongo, *geogr.*, portugisiskt namn på förträngning i ett flodlopp, förekommer flerstädes i Amasonflodens öfre lopp. Den mest kända är Pongo de Manseriche, nedanför hvilken Amasonfloden blir segelbar. O. Sjn.

Ponsonby [på'nsənbi], Arthur, engelsk politiker, f. 16 febr. 1871, var först diplomat (till 1902), därefter 1906—08 förste privatsekreterare åt premiärministern sir H. Campbell-Bannerman. Han var liberal underhusledamot 1908—18 och är sedan 1922 ånyo led. af underhuset, nu som medlem i arbetarpartiet. Jan.—nov. 1924 var han under-

statssekreterare för utrikesärenden i Macdonalds ministär. P. tillhörde under Världskriget de mest utpräglade pacifisterna i England och förde 1924 års handelsfördragsförhandlingar med Sovjet-Ryssland. Han har skrifvit bl. a. *Democracy and diplomacy* (1915), *Wars and treaties, 1815—1914* (1918), *Religion in politics* (1921) och *English diaries* (1923; en öfversikt af engelska dagböcker från 1400- till 1900-talet). V. S—g.

***Pont-à-Mousson** hade 1921 8,891 inv. Under Världskriget voro P. och trakten däromkring (n., ö. och v. om P.; s. om denna ort kommo tyskarna aldrig) skådeplatsen för lifliga strider mellan tyskar och fransmän särskildt under ställningsstriderna 1915—16 samt i sept. 1918, då S:t Mihielbågen utrymdes af tyskarna och amerikanerna där med framgång gjorde sin första självständiga insats i kriget. Jfr Världskriget, sp. 185, 205 och 241. L. W:son M.

Ponten, Joseph, tysk författare, f. 3 april 1883 i Raeren, nära Eupen, bosatt i München, har gjort sig känd som berättare, med ett drag af viljekraft, som påminner om Kleist. Bland hans skrifter må nämnas *Jungfräulichkeit* (1906), *Siebenquellen* (1908), *Der babylonische turm* (1918), *Die insel* (s. å.), *Der meister* (1919), *Die bockreiter* (1922) och *Der gletscher* (1923). P. har äfven skrifvit essayer, reseskildringarna *Griechische landschaften* (2 bd, 1914) m. m.

***Ponton.** Se Krigsbromateriel. Suppl.

***Pontoppidan.** — 4. Morten P. tog 1921 afsked från kyrkoherdeämbetet. Han har vidare skrifvit bl. a. *Teologiske breve til min gudsön* (1913), *Dansk kirkeliv i mands minde* (1916), *Gamle stier* (1917), *Excelsior* (s. å.), *Troen* (1918) samt *Minder og oplevelser* (1922). — 5. Knud P. dog 21 okt. 1916 i Hilleröd. — 6. Henrik P. fick 1917 (jämte Karl Gjellerup) Nobelpriset i litteratur. Han utgaf 1914—16 *Toldere og syndere, Enslevs död* och *Favsingholm*, hvilka jämte de i hufvudarbetet nämnda ”Torben og Jytte” samt ”Storeholt” bilda hans 3:e romanserie *De dödes rige*, som skildrar Danmark under åren 1901—14. Se V. Andersen, ”H. P.” (1917). 4—6. P. E—t.

Ponto'ppidan, Clara, dansk skådespelerska, född Rasmussen, f. 1883 i Köpenhamn, var 1905—14 och 1923—25 anställd vid Dagmarteatern där, 1914—17 vid Alexandrateatern och fästes 1925 vid k. teatern. I roller som *Eliza* i ”Pygmalion”, *Puck* i ”En midsommarnattsdröm”, *glädjeflickan* i Schnitzlers ”Anatol”, *Dalila* i Sven Langes ”Samson og Dalila” samt i flera moderna kvinnoskepnader har hon röjt fin och själfull uppfattning och mycken förmåga att lefva sig in i sammansatta individualiteter. Hon var först några år gift med skådespelaren Carlo Wieth och blef sedermera omgift med läkaren P. V. Pontoppidan. P. E—t.

***Poole**, R. L., var hufvudredaktör för ”English historical review” t. o. m. 1920. P. har ytterligare skrifvit bl. a. *Lectures on the papal chancery* (1915), *Seals and documents* (1919) och *The beginning of the year in the middle ages* (1921).

***Poorten-Schwartz**, Joost M. W. van der, dog i aug. 1915 på sin gård vid Utrecht.

Popolāri [påpå-], i dagligt tal benämning på *Partito popolare italiano* (se Italienska folkpartiet. Suppl.).

Popolo d'Italia [på'pålå dita'lia], daglig italiensk tidning, fasciströrelsens hufvudorgan, uppsattes i nov. 1914 i Milano af Benito Mussolini (se d. o. Suppl.) och redigeras sedan hösten 1922 af hans broder Arnaldo Mussolini.

Popović [påpå'vitj], Jovan St. Se Serbokroatiska litteraturen, sp. 158.

Poppelbladmineraren, *zool.* Se Viflar.

Poppelrullvifveln, *zool.* Se Rullviflar.

Populatiön, *biol.*, blandbestånd, blandning af flera sorter. Se Ärftlighet.

***Populus**, *bot.* Af släktet äro nu omkr. 30 arter kända. I Västergötland har påträffats en form af asp med pelarpyramidformigt växtsätt, pyramidasp, en med pyramidpoppeln analog form. G. L—m.

Populär astronomisk tidskrift. Se Astronomiska sällskapet, Svenska. Suppl.

***Populärvetenskapliga föreläsningar.** Till understöd åt anstalter och föreningar, som anordna populärvetenskapliga föreläsningar, beviljade 1925 års riksdag för budgetåret 1925—26 ett reservationsanslag af 350,000 kr., däraf högst 25,000 kr. till centralbyråer m. fl. för förmedling af dylika föreläsningar och högst 8,000 kr. till resekostnadsbidrag för föreläsare i aflägse liggande och ekonomiskt svaga föreläsningsanstalter. Enl. kung. 24 nov. 1922 kan lokal anstalt eller förening få uppbära 200—3,000 kr. i årsunderstöd under villkor bl. a., att kommuner eller enskilda tillskjuta minst lika mycket, och att föreläsningarnas antal icke understiger 10 om året. För budgetåret 1924—25 hade 718 lokala anstalter och föreningar, 3 centralbyråer och 18 föreläsningsförbund statsunderstöd. N. Lhl.

Porāt, von, från Mecklenburg på 1600-talet inkommen, i Sverige adlad släkt. Diedrich Porath utnämndes 1677 af Karl XI till dennes hoffäktmästare, stadgade sitt anseende inom fäktkonsten genom sitt 1693 utgifna arbete *Palæstra nobilitatis suecanæ*, var äfven Karl XII:s lärare i fäktkonst och adlades 1699 med namnet von Porat. Hans broder Kristofer Porath (d. 1714) var akademifäktmästare i Lund, och dennes son Kristofer Porath, d. 1745, innehade samma post 1714—32 i Lund, sedan i Uppsala. Akademifäktmästare voro jämväl tre söner till honom (en i Lund, en i Uppsala, en först i Åbo, sedan i Uppsala) samt en sonson, Karl Kristofer Porath (i Uppsala 1795—1812). — 1. Karl Oskar von P., naturvetenskapsman, sonsons sonson till Diedrich von P. (se ofvan), f. 4 juli 1843 i Norra Sandsjö socken, Jönköpings län, 1866 filos. doktor i Uppsala, 1867—95 adjunkt och 1895—1909 lektor vid Jönköpings högre allm. läroverk. Hans vetenskapliga skrifter afhandla företrädesvis myriopodfaunan i Sverige, på Azorerna, i Väst- och Syd-Afrika o. s. v., och genom dem torde han räknas bland vägbrytarna på myriopodologiens fält. P. var 1872—81 medredaktör först i ”Jönköpings dagblad”, sedan i ”Jönköpings tidning” samt blef 1881 föreståndare för Jönköpings frökontrollanstalt. Han har skrifvit *Om Jönköpingstraktens flora och fauna* (i samlingsverket ”Jönköpings historia”, 1915). — 2. Karl Gösta von P., den föregående brorson, militär, flygare, f. 24 aug. 1886 på Hägganäs i Norra Sandsjö socken, Jönköpings län, underlöjt-

nant i Fortifikationen 1906, kapten där 1917. P., som 1912 egnade sig åt aviatiken, har varit en förgångsman på svenska arméflygvapnets område. Han har gjort omfattande studier utomlands, varit sekreterare och led. af flygkommissioner från 1917 och lufttrafikkommittén från 1919 samt som sakkunnig biträdt vid utarbetande af förslag till ny härordning. P. har äfven konstruerat ett uppmärksammadt arméflygplan. Sedan 1920 är han chef för flygkompaniet. 2. H. J—dt.

Poretjnikova, pseudonym. Se Zaiontjkovskaja, N.

Po'ria, *bot.* Se Polyporus.

***Porjus.** Kraftstationen utvidgades 1916—20 med 2 nya maskinaggregat, afsedda för trefasväxelström och af samma storlek, normalt 12,500 hkr, som de föregående. Det ena af dessa har insatts i kraftstationens 1:a utbyggnad, som därmed fullbordades 1920 och omfattar 5 aggregat. Enligt beslut af 1916 års riksdag påbörjades samtidigt den 2:a utbyggnaden. Maskinsalen utvidgades för detta ändamål i längdriktningen, och nya schakt för tilloppstuben till 6:e aggregatet har liksom vid de äldre aggregaten plåtbeklädnad inmonterats och kringgjutits med betong, men f. ö. är till- och afledningen af vattnet vid detta aggregat ordnad så, att vattnet tills vidare tas från den 1:a utbyggnadens fördelningsbassäng genom en friliggande, med trottelventil utrustad provisorisk plåttub, som förbinder det nya tutschaktet med nämnda fördelningsbassäng, och sugröret är tills vidare satt i förbindelse med den för 1:a utbyggnaden afsedda afloppstunneln. Den provisoriska plåttuben är f. ö. försedd med ansats för uttag af vatten äfven för ett 7:e aggregat, som därför kan vid behof insättas för relativt låg kostnad. För framtida större kraftbehof fordras dock, utom ny fördelningsbassäng, äfven ny tillopps- och afloppstunnel. Kraftstationens 1:a utbyggnad har, oberäknadt den elektriska enfasutrustningen, fullt färdig kostat omkr. 13,2 mill. kr. och de hittills utförda delarna af 2:a utbyggnaden omkr. 3,7 mill. kr. — För beredande af bättre vattentillgång vid lågvatten utfördes 1914—23, sedan riksdagen 1913, 1918 och 1921 beviljat sammanlagdt 2,050,000 kr., regleringsarbeten vid utloppet af Stora Lulevatten, den s. k. *Luleluspen* (uppmuddring af en kanal där samt anordning af en enkel damm för reglering af vattenframsläppningen), hvarigenom lågvattensmängden ökats från normalt 40 till 60 kbm. per sek. För ytterligare förbättring af vattenförhållandena utfördes 1919—23 enl. 1918 års riksdagsbeslut, reglering af vissa af Stora Lule älfs källsjöar, de s. k. *Suorvasjöarna* (se Suorva. Suppl.). — 1924 genererade kraftverket 112,7 mill. kw.-timmar, hvarvid maximibelastningen utgjort för enfasnätet 25,300 och för trefasnätet 13,500 kw. A. Wd.

Porjus revir af Öfre Norrbottens distrikt och Norrbottens län omfattar dels af Gällivare socken områdena vid Stora Lule älf och Stora Lule träsk, dels af Jokkmokks socken trakterna vid Stora Lule älf och Stora Lule träsk ned till Anavare. Reviret, som är indeladt i 3 bevakningstrakter, omfattar 179,876 har allmänna skogar (1920), hvaraf 3 kronoparker med en areal af 58,970 har. S—r.

***Porkkala udd** skrifves på svenska vanligen Porkala. Utanför udden ligger Rönnskärs l. P. fyr, uppförd 1800, men släckt 1924, sedan Kallbådans (se d. o. Suppl.) fyr uppförts. (Å rad 2 nedifr. *står* Räfö *bör vara* Räfsö.) O. B—n.

***Pormaskar.** Se Hudmaskar äfven i Suppl.

***Porrassalmi.** Där aftäcktes 17 juni 1923 ett monument till minne af slaget 1789.

Porsild [på'rsil], Morten Pedersen, dansk botanist, f. 1 sept. 1872 vid Kolding, tog magisterkonferens 1900, deltog 1898 och 1902 i expeditioner till Väst-Grönland och blef 1906 ledare af den naturvetenskapliga stationen på Diskoön vid Väst-Grönland, hvars upprättande var väsentligen hans förtjänst. Han har skrifvit afh. om botaniska, zoologiska, klimatologiska och etnografiska förhållanden i de arktiska länderna. P. E—t.

Porslinsskimmel, *zool.* Se Skimmel.

Port, *bygnk.* Se Snickeri.

Port Ancon, hamn. Se Balboa. Suppl.

***Port Arthur.** 1. P. hade 14,500 inv. 1921. — 2. P. heter nu officiellt Riodshunko. Dess betydelse som krigshamn är nu ringa. — 3. Stad i Förenta staterna, sydöstra Texas, vid Sabine river, hamnstad med 22,251 inv. (1920).

Portato [pårtätå], it., *mus.*, buret, bredt föredrag (men ej med bindning såsom i *legato*).

Po'rta westphälica (''Westfaliska porten''). Se Weser och Westfalen 1.

Port Breton [pår brətå'], stad. Se Yeu.

***Porter**, Horace, dog 29 maj 1921 i New York.

Porter [på'tə], Eleanor, nordamerikansk författarinna, född Hodgman, f. 19 dec. 1868 i Littleton, New Hampshire, d. 21 maj 1920, utbildades till sångerska, gifte sig 1892 med J. L. Porter och egnade sig från 1901 åt författarskap. I en lång rad böcker, *Cross currents* (1907), *Miss Billy* (1911), *Pollyanna* (1913, sv. öfv. 1914 o. fl.), *Pollyanna grows up* (1915; ''Pollyanna växer upp'', 1919, 3:e uppl. 1921), *Just David* (1916; ''Bara David'', s. å.), *The road to understanding* (1917; ''Vägen till förståelse'', 1918), *Oh, money, money!* (1918; ''Åh, pengar, pengar!'', 1919), m. fl., utvecklade hon en typiskt amerikansk idylliserande optimism och en sötaktig idealism, som gjorde henne oerhördt populär, framför allt hos kvinnlig ungdom. R—n B.

Porter [på'tə], Gene Stratton-, nordamerikansk författarinna. Se Stratton-Porter, G.

Portiuncula [-o'nkola], Santa Maria de, kyrka. Se Frans från Assisi.

Port Joinville [pår ʃωäví'l], stad. Se Yeu.

Port Kennedy [på't ke'nidi]. Se Torsdagsön.

Porto Barros [på'rtå-]. Se Fiume. Suppl.

Porto Cavalière [på'rtå-], stad. Se Afrodisias 2. Suppl.

Porto nacional [pårto nasiåna'l], stad i brasilianska staten Goyaz. 14,120 inv. (som kommun; 1920). Katolskt biskopssäte.

***Porto-Riche**, G., invaldes 1923 i Franska akad. Han är administratör för Bibliothèque Mazarine. Med sina senare skådespel, af hvilka här må nämnas ytterligare *Bonheur manqué* (1912), *Le vieil homme, Le marchand d'estampes* (1918) och *Anatomie sentimentale* (1920), har han obestridligt häfdat sin ställning som en af landets förnämsta dramatiker. ''För mycken kärlek'' gafs i Stockholm 1911.

Port Phillip [på't fi'lip]. Se Port Phillip bay och Victoria, sp. 247.

Portrakeid, *bot.* Se Trakeid.

***Porträtt.** Se även Självporträtt.

Porträttarkivet, Svenska. Se Svenska porträttarkivet. Suppl.

***Port Said** hade 91,090 inv. 1917.

Port San Pedro, hamn. Se Los Angeles. Suppl.

Port Shepstone [på't je'pstən], hamnstad i Natal, Syd-Afrika, vid mynningen af floden Umzimkulu i Indiska oceanen. Stora marmorbrott. I P. har Helgelseförbundet en missionsstation för sulukaffrerna.

***Portsmouth** hade 247,343 inv. 1921. P. blef 1921 i st. f. Woolwich Englands hufvuddepå för artilleriet. 15 okt. 1924 aftäcktes å stranden vid Southsea ett monument till minne af i kriget omkomna och i hafvet begrafna sjömän från P., med namn å hvarje man från amiral till yngste matros. Förberedelser ha från 1921 vidtagits för utvidgning af Langstone harbour som handelshamn. Från 1918 har antalet representanter i underhuset ökats till 3.

***Portsmouth.** 1. (Sp. 1442) Rysk-japanska fredsunderhandlingarna i P. fördes 8 aug.—5 sept. 1905.

***Port Sudan** är nu Anglo-egyptiska Sudans förnämsta hamn och hufvudstad i Rödahafsprovinsen. Omkr. 7,000 inv.

***Portugal** uppgafs 1 dec. 1920 med Azorerna och Madeira ha en areal af 91,943 kvkm. och 6,032,991 inv. Kolonialväldet har ökats med det förr tyska Kionga (se Mosambik. Suppl.). Exporten från P. uppgick 1923 till 1,148,210,526 escudos, importen till 2,459,987,811 escudos. De viktigaste exportartiklarna voro vin, kork, ull och sardiner; af importvarorna komma kol, bomull och torsk (klippfisk) främst. Till P:s hamnar ankommo 9,909 fartyg om 16,101,685 ton 1920; landet hade 3,425 km. järnvägar 1921, hvaraf 1,357 km. tillhörde staten. — Om P:s myntväsen se sp. 1450 i bd XXI.

Försvarsväsen. *Arméns* rekrytering är grundad på allmän värnplikt. Denna varar från 17:e till 45:e lefnadsåret. De värnpliktige tillhöra aktiva armén till fyllda 26 år, därefter aktiva arméns reserv till och med 36:e lefnadsåret och därefter territorialarmén (landstormen). Öfningstiden utgör i aktiva armén: 15 veckors rekrytskola för infanteriet, 20—30 veckors för specialtruppslagen samt 14 dagars årlig repetitionsöfning och dessutom öfningar i större truppförband enligt särskilda order; i aktiva arméns reserv: 14 dagars repetitionsöfning hvartannat år och dessutom skjutöfningar (om söndagarna) enligt särskilda order; samt i territorialarmén: öfningar i truppförband enligt särskilda order. Aktiva arméns fredsstyrka utgjorde 1924 2,742 officerare och 37,485 man i lägre grader. *Aktiva armén* består af 35 inf.-reg. om 3 bat., 11 kav.-reg. om 4 skv., 8 fältart.-reg. med tills. 74 batt. (hvaraf 5 ridande och 9 bergsbatt.) om 4 pjäser, 20 fästningsart.-komp., 16 ing.-komp. m. fl. andra trupper. *Reservarmén* utgöres af 35 inf.-reg., 8 kav.-skv. och 24 fältart.-batt. Aktiva och reservarméns truppförband äro sammanförda till 8 arméfördelningar, hvartill komma besättningstrupperna på Azorerna och Madeira. Till armén räknas äfven (i krigstid) republikanska gardet (se nedan), en militärt organiserad polistrupp af omkr. 5,000 man, samt omkr. 5,200 man tullsoldater. *Kolonialarmén*, afsedd för koloniernas försvar, utgöres af omkr. 700 officerare, omkr. 3,000 europeiska (värfvade) och omkr. 9,000 infödda (värnpliktiga) man i lägre grader.

Flottan utgöres af 1 kustpansarfartyg om 3,000 ton (sjösatt 1876, moderniseradt 1902), 3 pansarkryssare om 1,750, 1,838 och 4,200 ton (sjösatta 1896—98), 15 kanonbåtar (hufvudsakligen stationerade i kolonierna), 4 jagare, hvaraf 2, om 850 ton, fullt moderna, 6 torpedbåtar (f. d. österrikiska), 4 undervattensbåtar, 1 minfartyg, 4 transportfartyg samt skol- och specialfartyg. Marinens personal uppgår till omkr. 6,000 man. H. J—dt.

Historia. Stark partisplittring, täta ministärombyten och ofta förekommande militärrevolter ha jämte kronisk finansnöd sedan republikens införande 1910 kännetecknat P:s politiska lif. De politiska partierna sakna i allmänhet — med undantag af det demokratiska, som genomförde 1910 års revolution — verkligt fast organisation. Stort inflytande har utöfvats af radikala hemliga politiska sällskap, särskildt de s. k. *carbonarios*, hvilka tidtals fungerat som ett slags hemlig polis, terroriserat politiska motståndare och deltagit i en mängd mer eller mindre framgångsrika politiska kupper. Politiska intriger ha äfven kännetecknat stora delar af armén, flottan och det 1913 upprättade republikanska gardet (*Guarda republicana*), hvilket sistnämnda gång efter annan jämte flottans matroser anlitats som redskap af radikala omstörtningsmän, medan arméns flertal i regel ställt sig på de moderatare republikanernas sida. Den monarkistiska rörelsen är sedan 1918 i aftagande; den 1910 afsatte konung Emanuel (se d. o. Suppl.) är barnlös, och Miguel-linjens tronanspråk (jfr Miguel, äfven i Suppl.) ha, sedan Miguel, hertig af Vizéu, för sig och efterkommande afstått från dem, öfverflyttats till hans halfbror, prins Duarte Nuño, f. 1907. Under den republikanska regimens första år fördes en häftigt antiklerikal kyrkopolitik, som ledde till brytning med påfvestolen 1913; de diplomatiska förbindelserna med Vatikanen återställdes 1918, och i dec. 1919 uppfordrade påfven P:s katoliker att ej längre bekämpa republiken, utan deltaga i det författningsenliga statslifvet.

Under Världskrigets första år var P. nominellt neutralt, ehuru smärre gränsstrider i Afrika förekommo med tyskarna och P. i enlighet med sitt förbundsfördrag med England militärt i viss mån samverkade med detta land. Inre oroligheter fördröjde emellertid P:s öppna deltagande i kriget. En militärrevolt i Lissabon jan. 1915 föranledde president Arriaga att åt general Pimenta de Castro ge i uppdrag att bilda en partilös ministär. Denna störtades genom en radikal resning 14—15 maj med stöd af flottan, som bombarderade Lissabon. Den af revolutionskommittén till konseljpresident utsedde J. Chagas blef 16 maj sårad af ett revolverskott från senator J. de Freitas, som i sin tur dödades under transporten till fängelset. Chagas afgick 24 maj, och några dagar senare nedlade Arriaga presidentposten; som president till hans mandattids utgång i okt. fungerade Th. Braga. Många moderata republikaner deporterades till Azorerna. Den i aug. nyvalde presidenten Bernardino Machado (se d. o., äfven i Suppl.) tillträdde sitt ämbete 5

okt., och i nov. bildades ny ministär af demokraternas ledande man, Affonso Costa (se d. o. Suppl.) med förberedelser för aktivt deltagande i kriget som främsta programpunkt. Då han 23 febr. 1916 beslagtog 37 tyska fartyg i portugisiska hamnar, ledde detta till tysk krigsförklaring 9 mars s. å., och 16 mars inträdde krigstillstånd äfven med Österrike-Ungern. Nu bildades en nationell samlingsministär under A. J. de Almeida (se d. o. Suppl.), i hvilken Costa ingick som finansminister och var den faktiskt ledande. Portugisiska trupper samverkade med de brittiska i Afrika, och smärre truppafdelningar sändes till Salonikifronten och till Frankrike. En kompetenstvist med parlamentet vållade april 1917 ministärens fall. Costa bildade då ny ministär, och den portugisiska kontingenten i Frankrike under befäl af general Fernando Tamagnini de Abreu ökades till 40,000 man. Den led 9 april 1918 stora förluster i striderna vid floden Lys (se Världskriget, sp. 236). Under kriget mobiliserade P. 200,000 man, dess förluster i stupade uppgingo till 8,367 man. Den ekonomiska nöd kriget medförde, missnöje med truppsändningarna till Frankrike och Costas hårda framfart mot politiska motståndare framkallade dec. 1917 en statshvälfning. Presidenten Machado häktades och fördes till spanska gränsen, en provisorisk regering bildades under ledning af Sidonio Paes (se d. o. Suppl.), som sedermera, 28 april 1918, formligen valdes till president. Han inskränkte P:s aktiva deltagande i kriget, mildrade de mot den katolska kyrkan riktade lagarna och återställde den diplomatiska förbindelsen med Vatikanen. Flera radikala revoltförsök undertrycktes, men Paes, som 6 dec. 1918 utsattes för ett attentat, föll 14 dec. offer för ett nytt sådant. Till provisorisk president utsågs 16 dec. João de Canto e Castro Silva Antunes. Förvirringen i landet ökades genom en monarkistisk resning i norra P., där den ihärdige rojalistledaren Paiva Couceiro 19 jan. 1919 i Oporto förklarade monarkien återställd och kort därpå intog Braga, Coimbra m. fl. städer. Då han sedan tågade mot Lissabon, led han nederlag, och i febr. störtades monarkistregeringen i Oporto. Vid Pariskonferensen 1919 var Costa P:s främste delegerade. Af segerbytet öfverläto stormakterna 1920 åt P. distriktet Kionga s. om floden Rovuma, hvilket i april 1916 eröfrats vid ett portugisiskt infall i Tyska Öst-Afrika. — Till republikens president valdes (aug. 1919) Antonio José de Almeida. En period af täta ministärskiften följde (9 olika ministärer under år 1920). Något fastare förhållanden syntes inträda, när förre presidenten B. Machado i mars 1921 bildade en koalitionsministär och i samband med det högtidliga begrafvandet (april) af två ”okända soldater”, en från Lys och en från Afrika, i Batalha (jfr Okände soldaten. Suppl.) genomdref en omfattande politisk amnesti. Redan i maj s. å. störtades emellertid Machado genom en militärrevolt, och 19 okt. följde en blodig radikal kupp, hvarvid revolutionära matroser anställde jakt på moderata republikaner och nedsköto bl. a. förre konseljpresidenten A. Granjo och den vid republikens införande 1910 synnerligen verksamme amiral Machado dos Santos. En ”republikansk kommitté” påtvang president Almeida till konseljpresident kuppledaren öfverste Manuel Coelho, men harmen inom och utom landet öfver segrarnas blodiga framfart nödgade Coelho att redan 31 okt afgå. Ordningen återställdes hjälplig af en ministär under den kraftfulle kapten Cunha Leal (dec. 1921—febr. 1922). Hans efterträdare A. M. da Silva höll sig vid makten i 21 månader (febr. 1922—okt. 1923; längre än dittills någon republikansk ministär i P.). Till president valdes aug. 1923 sändebudet i London Manuel Teixeira Gomez, som 5 okt. s. å. tillträdde sitt ämbete (mandattid till 5 okt. 1927). Man ämnade nu söka motarbeta den växande finansnöden genom en nationell samlingsministär. Costa sökte nov. 1923 förgäfves bilda en sådan, men i någon mån förbättrades statsfinansernas läge genom Cunha Leal som finansminister i en ministär G. Machado (nov.—dec. 1923). Följande år försämrades emellertid finansernas läge nära nog till statsbankrutt, i det att räntebetalningen på ett inhemskt lån företogs i pappers-mynt i stället för enligt utfästelse i guld och ett försök gjordes att förfara på samma sätt med utrikes lån. Äfven åren 1924 och 1925 ha ministärombytena varit så täta, att tid sällan gifvits för de snabbt skiftande ministärerna att genomföra sina programlöften om besparingsåtgärder och skattereformer. Ej sällan ha ministerkriserna beledsagats af smärre militärrevolter, men på det hela taget synas något lugnare förhållanden nu ha inträdt.

Litt.: H. Marvaud, ”Le P. et ses colonies” (1912), A. F. G. Bell, ”P. of the portuguese” (1915), E. J. de Vasconcellos, ”Colonias portuguesas”, I—II (1916—17) och ”P. colonial” (1918), G. Young, ”P. old and young” (1917), H. Meyer, ”Das portugiesische kolonialreich der gegenwart” (1918), B. Carqueja, ”O povo portuguez” (1921), E. Eude, ”Le P.” (1922), och M. P. Meréa och D. Peres, ”Historia de P.” (s. å.). V. S—g.

***Portugisiska Guinea** uppges nu ha en areal af 36,125 kvkm. med 289,000 inv. (1920), hvaraf 300 hvita. Hufvudprodukten är gummi.

***Portugisiska litteraturen.** Se A. F. G. Bell, ”Studies in portuguese literature” (1914), ”Portuguese literature” (1922) och ”Portuguese bibliography” (s. å.).

Portugisiska Öst-Afrika (port. *Africa oriental portugueza*), portugisisk koloni. Se Mosambik. Suppl.

Portus ultĕrior. Se Ambleteuse. Suppl.

***Port Vendres** uttalas pårvä'dr.

***Posadowsky-Wehner,** A. von, var 1915—17 t. f. landtråd i Elbing, tillhörde tyska riksdagen och preussiska herrehuset till revolutionen 1918 och var därefter i tyska nationalförsamlingen 1919—20 en af det tysk-nationella partiets ledare. Han har ytterligare utgett *Weltwende* (1920; en samling politiska uppsatser).

***Poseidonios.** Se G. Rudberg, ”Forschungen zu Poseidonios” (i ”Skrifter utg. af K. Hum. vet. samf. i Uppsala”, 20:3, 1918), af synnerlig betydelse för kännedomen om P:s personlighet och forskning.

***Posen.** 1. Provinsen P. tillhör nu till största delen Polen, där det bildar vojevodskapet Poznań med 26,603 kvkm. och 1,974.057 inv. Den del, som förblef tysk, förenades med resten af Westpreussen till prov. Grenzmark Westpreussen—Posen (se d. o. Suppl.). — 2. Staden P., nu hufvudstad i ofvannämnda polska vojevodskap, hade 169,793 inv. 1921, hvaraf blott 6½ proc. tyskar (mot 42

proc. 1910). Den fick 1910—13 ett nytt rådhus, 1919 ett universitet med 4 fakulteter och 3,087 stud. (1921—22). O. Sjn.

Positionsartilleriregementet (n:r 9) uppsattes genom 1901 års härordning. Det var en gammal tanke från centralförsvarsprincipens tid (se Centralförsvar), att det borde finnas ett artilleri särskildt lämpadt för försvar af befästa ”positioner”, som man tänkte sig kunna vid krigshot eller efter krigsutbrott iordningställa å viktiga punkter i det inre af landet. Ett dylikt artilleri borde förses med tunga kraftiga pjäser och behöfde ej vara organiseradt för deltagande i de rörliga operationerna. Man kunde bygga på kompletteringar och provisoriska anordningar efter krigsutbrottet, särskildt i fråga om transportmedel och ammunitionstillförsel. I enlighet med denna tanke anskaffades 1885 i Sverige ett större antal 12 cm. kanoner (se Kanon, fig. 14) med fullständig utrustning af anspannspersedlar, ammunition o. d., men någon organisation kom icke till stånd. Under boerkriget 1899—1902 fick man ett starkt intryck af den betydelse, som tunga och kraftiga pjäser hade för krigföringen ej blott vid positionsförsvar, utan äfven i de rörliga striderna. Detta bidrog kraftigt till, att Positionsartilleriregementets uppsättande 1901 blef beslutet, men man hade i Sverige ännu icke frigjort sig från tanken, att dess uppgift var helt begränsad till positionsförsvaret. Däraf namnet samt den primitiva organisation och materiel, som reg. till en början erhöll. Det försågs med de gamla 12 cm. kanonerna samt med kulsprutor, som man då äfvenledes ansåg tillhöra mera positionskriget än fältkriget. Efter boerkrigets slut ändrades uppfattningen snabbt. Fältartilleriet utvecklades och försågs öfverallt med tunga pjäser, förnämligast haubitser. Begreppet ”positionsartilleri” förlorade all betydelse (jfr Artilleri. Suppl., sp. 306), enär man insåg, att *allt* artilleri måste vara i stånd att deltaga i de rörliga striderna. Det tunga artilleriet inrycktes härmed i begreppet ”fältartilleri”, och Världskriget bestyrkte sedermera, att detta var riktigt. Kulsprutorna blefvo i samband därmed ett hjälpvapen till infanteri och kavalleri samt lösgjordes från artilleriet. På grund häraf ombeväpnades Positionsartilleriregementet 1906 med enbart tunga 15 cm. haubitser, hvarjämte dess organisation och utbildning omlades till full öfverensstämmelse med fältartilleriets. I 1924 års härordningsförslag samt 1925 års af riksdagen beslutade härordning försvann äfven den sista resten af den gamla tanken, i det att regementets namn ändrades till Arméartilleriregementet, innebärande, att dess taktiska uppgift är densamma som det öfriga fältartilleriets, ehuru det afses stå till arméchefs förfogande i st. f. att ingå i arméfördelningsförband. G. af Wdt.

Positionslista, uppgift på rederiernas utevarande fartygs afgångs- och ankomsttider från och till hamnar.

Positiv fas, *bakteriol.* Se Negativ fas. Suppl.

Positivt muskelarbete, *fysiol.* Se Muskelarbete, sp. 1458.

Poska, Jaan, estländsk politiker, d. 7 mars 1920, var jurist, blef 1916 borgmästare i Reval och utsågs efter marsrevolutionen 1917 af ryska provisoriska regeringen till guvernör och chef för en autonom förvaltning i Estland. När Estland 1918 blef självständig republik, blef P. den nya regeringens utrikesminister och var äfven ordf. i den delegation, som vid fredskonferensen i Paris bevakade Estlands intressen. Från utrikesministerposten afgick han hösten 1919, men var Estlands förste delegerade vid de förhandlingar med Sovjet-Ryssland, hvilka 2 febr. 1920 ledde till freden i Dorpat.

***Pospischil,** Maria, afgick 1907 från Stadtteatern i Hamburg och var 1909—13 direktris vid Stadtteatern i Aussig (Böhmen), hvarefter hon tillhört Berliner theater i Berlin. Hon är gift med en preussisk major von Hirschberg.

***Possart,** Ernst von, dog 8 april 1921.

***Posse.** — 16. G. M. P. — Hans son Nils F. P. dog 31 dec. 1919 på Vreten. Han var 1910—18 led. af Första kammaren.

Possehl [pässél], Emil, tysk affärsman, donator, f. omkr. 1855, d. 4 febr. 1919, var chef för ett stort handelshus (järn och järnvaror) i Lübeck och flera år ledamot af sin hemstads senat. Han dref omfattande affärer med Sverige, var stor aktieegare i Grängesbergsbolaget och främste aktieinnehafvaren i Fagersta bruks aktiebolag (se d. o. Suppl.). Några månader efter Världskrigets utbrott 1914 angafs P. för högförräderi och häktades i maj 1915. Anklagelserna gingo ut på, att järnvaror från Fagersta bruk sålts till Japan äfven efter dess krigsförklaring mot Tyskland samt att krigsmateriel skulle från P:s järnverk i Petersburg ha levererats till ryska armén. Efter vidlyftiga undersökningar klargjordes P:s fullständiga oskuld. Han frikändes 5 april 1916, och staten fick erlägga rättegångskostnaderna (äfven P:s egna omkostnader i målet). Det hade under rättegången utredts, att leveransen från Fagersta till Japan skett i enlighet med ett äldre kontrakt, som P. förgäfves sökt få annulleradt, samt att ryska staten lagt beslag på järnverket i Petersburg, hvars leveranser af krigsmateriel P. därför ej kunnat hindra. I samband med ett svenskt tidningsmannabesök i Lübeck 1912 donerade P. 100,000 kr. till en stipendiefond, som förvaltas af Kommerskollegium och hvarifrån stipendier utdelas för att bereda unga lofvande svenska köpmän och tekniker tillfälle att studera kommersiella och tekniska förhållanden i Tyskland. Han donerade under sin lifstid stora summor till staden Lübeck och testamenterade dit största delen af sin betydande förmögenhet att utgöra en fond för bidrag till stadens förskönande och understöd åt allmännyttiga kommunala institutioner. V. S—g.

***Post,** Die, har uppgått i tidningen ”Der tag”.

***Post,** von, svensk adlig ätt. Se G. L. E. von Post, ”Wilhelm Mauritz von P., hans förfäder samt descendenter till och med år 1920” (1922). — 1. Hampus A. von P. Se lefnadsteckning i ”Geol. fören:s förh.” 1912 af R. Sernander. — 2. Kristina B. J. V. von P. dog 8 mars 1917 i Paris. — 4. Ernst Jacob Lennart von P., tillhörande en 1809 adlad och adopterad gren (Rangel) af ätten, geolog, f. 16 juni 1884 i Johannisberg, Västmanland, filos. licentiat i Uppsala 1907, vikarierande geolog vid Sveriges Geol. unders. 1908—10, statsgeolog 1910, är sedan 1917 ledare af verkets torfinventering. Han var led. af Statens järnvägars geotekniska kommission 1914

—22. P., lärjunge till Sernander, har egnat största delen af sitt arbete åt växtgeografiska spörsmål och särskildt åt torfmosseundersökningar i alla delar af Sverige, äfvensom åt andra frågor inom kvartärgeologien. P:s arbeten utmärka sig för rikedom på uppslag och initiativ samt införande af nya arbetsmetoder, t. ex. pollenanalysen (se d. o. Suppl.) i torfmosseundersökningen och användningen af en linjeinventering, analog med den, som tillämpas i skogshushållningen, för att bestämma landets förråd af praktiskt användbar torf. Hans resultat ge stundom goda anknytningar till andra vetenskaper, icke minst till arkeologien, där hans metoder i flera fall gett skärpta kronologiska bestämningar. P. har verkställt undersökningar öfver flera af de senaste jordskreden i Sverige och var den förste, som fäste uppmärksamheten vid den postglaciala landsänkningen inom Vänerns område. 1 o. 4. K. A. G.

***Postabonnemang.** Ny förordn. ang. villkoren för postbefordran af tidningar och andra periodiska skrifter utkom 17 juni 1916; i denna ha ändringar vidtagits genom k. kung. 30 maj 1919 och 29 maj 1925. Dessutom ha de i 1916 års förordn. stadgade afgiftsbeloppen af hvarje riksdag sedan 1920 blifvit provisoriskt höjda för ett år i sänder. Postverkets inkomst af tidningsabonnemangen uppgick 1924 till omkr. 4 mill. kr., men detta belopp beräknas icke ens tillnärmelsevis täcka postverkets kostnader för denna rörelsegren. Man har därför sträfvat efter att från befordran mot det låga tidningsportot utestänga tryckalster, som icke kunna anses som verkliga tidningar. I öfverensstämmelse härmed blefvo bestämmelserna om förbud mot vissa tryckalsters införande i tidningsregistret utvidgade i 1916 års förordning. Så få nu icke heller i registret införas tryckalster, som väsentligen är att anse som affärsmeddelande eller hvars hufvudsakliga syfte är att göra reklam för ett eller flera affärsföretag, varuförteckningar, personalförteckningar, program eller redogörelse för sammankomst, täfling, lotteri eller liknande. Om ett enstaka n:r icke uppfyller villkoren för registrering, kan postverket vägra detta n:rs befordran såsom tidning. Tidning, af hvilken under ett år icke utkommit något n:r, kan strykas ur registret. F. n. kvarstå i registret omkr. 1,600 tidningar. Åtskilliga tryckalster begära emellertid registrering endast för att få del af det låga utgifvarkorsbandsportot. Så finnas i tidningstaxan omkr. 400 tidningar, som icke mottaga postabonnemang. Hela antalet tidningar i taxan utgör omkr. 1,400. 1923 postbefordrades närmare 240 mill. postabonnerade tidningsexemplar, däraf mer än en tredjedel från Stockholm. E. G—e.

Postadfjärden. Se Åland, sp. 984.

***Postanstalt.** Fr. o. m. 1920 har tillkommit ett nytt slag af fasta postanstalter, postexpeditioner (se d. o. Suppl.). E. G—e.

***Postanvisning.** Sedan numera abonnemang å fransk tidning kan ske i ungefär enahanda ordning som å annan utländsk tidning, förekomma icke några särskilda abonnemangspostanvisningar. Däremot ha tillkommit kronoskattepostanvisningar. Postanvisningsrörelsen har tagit betydande omfattning. Så utgjorde antalet i Sverige 1923 inbetalade postanvisningar (postförskottsanvisningar medräknade) nära 18 mill., och det inbetalade beloppet öfversteg 1 milliard kr. E. G—e.

Postassistent, Förste postassistent, 1925 införda titlar på manliga postexpeditörer och förste postexpeditörer.

***Postbiblioteket** har afsevärdt ökats och erhållit nya, tidsenliga lokaler i posthuset vid Vasagatan. Sedan 1921 eger Generalpoststyrelsen att för bokinköp disponera högst 2,000 kr. årligen. Biblioteket (f. n. omkr. 10,000 bd och småskrifter) innehåller utom postal litteratur äfven afd. för bl. a. kommunikationsvetenskap, finans-, bank-, kommunal- och undervisningsväsen samt språkvetenskap. 1920 fick det från Posttjänstemännens förening mottaga omkr. 800 bd nyare svensk skönlitteratur, och postpersonalen är nu i tillfälle att låna böcker såväl för utbildning i tjänsten som för allmänbildning och förströelse. Se vidare ”Svenskt postväsen”, festskr. utg. af Generalpoststyrelsen 1924. E. G—e.

***Postbok.** Sedan enligt tjänstebrefsförordningen 1920 postafgift icke debiteras för hvarje särskild tjänsteförsändelse, ha tjänstepostböckerna bortfallit. För att hålla postbok har korrespondent att erlägga dels en fast kvartalsafgift, dels ock en viss proc. å det debiterade beloppet. E. G—e.

***Postbox.** Amerikanska fack anordnas numera vid de flesta postkontor, där de lokala förhållandena så medge, äfvensom ofta vid postexpeditioner och poststationer. Fackafläggning af post förekommer äfven med användning af annat fack än s. k. amerikanskt. I sådant fall har korrespondenten att afhämta posten inne i postlokalen. Jämväl för dylik fackafläggning erlägges i vissa fall afgift. E. G—e.

***Postcheck.** Postcheckrörelse har införts i ytterligare flera länder, bl. a. Danmark, samt erhållit internationell karaktär, sedan (första gången vid världspostkongressen i Madrid 1920) aftal därom (*arrangement concernant les virements postaux*) slutits mellan flera länder. I Sverige har rörelsen införts under benämningen postgirorörelse (se d. o. Suppl.). E. G—e.

***Postdirektioner.** Postdirektionen i Mellersta distriktet är nu förlagd till Gäfle. Frågan om omorganisation af postdirektionerna och omreglering af distriktsområdena är f. n. aktuell. E. G—e.

Postej, *fortif.* Se Bastej. L. W:son M.

***Postelev,** som godkänts i slutexamen, anställes som postexpeditörsaspirant och antas till e. o. postexpeditör först i den mån ständig tjänstgöring kan beredas honom. E. G—e.

***Poste restante.** Enligt internationella bestämmelser eger adresslandet att af adressaten upptaga en särskild afgift för försändelser med denna eller motsvarande adressbeteckning. Åtskilliga länder, dock ej Sverige, begagna sig af denna rättighet. E. G—e.

***Postexpeditioner** af ett nytt slag finnas sedan 1920. De ha gentemot allmänheten samma ställning som postkontor, men inta i inre postalt hän-

seende en mellanställning mellan postkontor och poststationer. De indelas med hänsyn till rörelsens omfattning i 3 klasser. Föreståndarna benämnas stationsmästare och äro vid högsta klassen män, vid de andra klasserna kvinnor. Till stationsmästare af 1:a klass befordras förste postiljoner och öfverpostiljoner, som godkänts i stationsmästarkurs. För de kvinnliga stationsmästarna kräfves icke genomgående af särskild postal kurs, utan endast längre, väl vitsordad tjänstgöring såsom biträde å postkontor eller som föreståndare för större poststation. Postexpeditionernas antal är f. n. 36. E. G—e.

***Postexpeditör** har sedan 1925 titeln postassistent.

***Postfartyg.** Postverket eger nu endast 1 postångfartyg, ”Öland”, som används för vinterpostföringen mellan Öland och fastlandet. Det är bokfördt till 125,000 kr. E. G—e.

***Postfrankeringsmaskiner.** Enligt världspostkonventionen kan numera frankering af postförsändelser ske antingen med frimärken eller med frankeringsstämplar, anbringade medelst officiellt godkända maskiner. Stämplarna skola framställas i högröd färg, hvilka frimärksvalörer de än motsvara, och skola innehålla uppgift å afsändningslandet med latinska bokstäfver samt frankeringsvärdet. Maskinerna (af flera olika typer) äro i allmänhet anordnade så, att de kunna stämpla minst 5 olika valörer. Hvarje stämpel registreras genom en automatiskt verkande räkneapparat, hvarjämte en annan apparat visar totalsumman för samtliga valörer. Maskinerna uppställas hos korrespondenterna, men endast postverket har nyckel till räkneverket. Afläsningen sker en gång i månaden eller oftare. Naturligtvis kommer förfarandet, som ännu ej är infördt i Sverige, till användning endast af korrespondenter, som ha en större mängd postförsändelser att afsända. E. G—e.

Postfuturister. Se Futurism. Suppl.

***Postförening.** Ett postalt närmande har egt rum mellan Finland, sedan det blifvit självständigt, och de skandinaviska länderna, hvarför man nu plägar tala äfven om en *nordisk postunion*. Det med Finland ingångna postaftalet är dock ännu icke så omfattande som aftalet mellan Sverige, Danmark och Norge. — De länder, som förut stått utanför Världspostföreningen, ha nu anslutit sig till densamma, och vid firandet af föreningens 50-årsjubileum vid (8:e) världspostkongressen i Stockholm 1924 var ett 80-tal länder och kolonier representeradt. Se f. ö. Postkongresser i art. Postväsen (äfven i Suppl.). E. G—e.

Postföring (Postbefordran). Se Post samt, i Suppl., Motorpost och Landtbrefbäring.

***Postförskott** till utlandet skola fr. o. m. 1 okt. 1925, äfven om de utgöras af bref, åtföljas af en i afsändningslandets mynt utställd postförskottsanvisning. — Postförskottsrörelsen har, särskildt genom vissa stora s. k. efterkrafsaffärer, fått synnerligen stor omfattning. 1923 uppgick antalet inrikes postförskott till öfver $7^1/_2$ mill. med ett sammanlagdt belopp af öfver 140 mill. kr. Däremot är postverkets direkta inkasseringsrörelse fortfarande af ringa betydelse. E. G—e.

Postgiroröreelse (jfr Postcheck. Suppl.) infördes i Sverige med 1925 års ingång och bedrifves enl. k. förordn. 11 juli 1924 af postverket i ändamål att underlätta betalningsrörelsen och befrämja sådana betalningsmetoder, som äro ägnade att minska användningen af kontanta penningar. Rörelsen förmedlas af de fasta postanstalterna och, i viss utsträckning, af landtbrefbärare. Den, som önskar postgirokonto, har att därom göra skriftlig framställning samt inbetala ett grundbelopp, som alltid skall stå inne på kontot, och hvars storlek bestämmes af Generalpoststyrelsen, men icke utan K. M:ts medgifvande må sättas högre än till 50 kr.; det är f. n. 20 kr. Ränta godtgöres kontoinnehafvare efter $1,_8$ proc. å det belopp i fulla 10-tal kronor, som under hel period af half kalendermånad (1—15 eller 16—sista) innestår å konto, dock icke på högre belopp än 100,000 kr. Ett eller flera konton kunna öppnas för enskild person, offentlig myndighet, firma, förening etc. — Insättning å konto kan verkställas af såväl innehafvaren själf som af annan person. När insättning sker kontant, används inbetalningskort, som kan lyda å obegränsadt belopp, såvida icke insättningen sker genom poststation, då maximibeloppet är 5,000 kr., eller genom landtbrefbärare, i hvilket fall beloppet icke får öfverstiga det belopp, som är bestämdt för postanvisningar. För inbetalning medelst inbetalningskort utgår afgift med 10 öre för högst 50 kr. och 20 öre för högre belopp. Afgiften redovisas med frimärke, utom när inbetalningen verkställes af tjänstebrefsberättigad myndighet. Insättning kan ske äfven därigenom, att belopp, som medelst postanvisning sändes till kontoinnehafvare, godtskrifves hans postgirokonto. I detta fall utgår ingen afgift. Genom utställande af utbetalningskort kan kontoinnehafvare begära, att medel kontant utbetalas från kontot antingen till innehafvaren själf eller till annan person. Utbetalningskort kan lyda å högst 5,000 kr., och för dylik utbetalning erlägges dels en grundafgift af 5 öre, dels ock en tilläggsafgift af 2 öre för hvarje påbörjadt 100-tal kr. af det utbetalade beloppet. Afgiften debiteras det girokonto, från hvilket utbetalningen sker, eller afdrages af det belopp, som skall utbetalas. För utbetalning till kontoinnehafvaren själf utgår dock ingen afgift, och utbetalningskortet kan lyda å obegränsadt belopp. Såväl in- som utbetalning kan emellertid ske genom girering, d. v. s. öfverföring från ett konto till ett annat. Detta sker genom utställande af girokort. Genom girering, som är afgiftsfri, undvikes all användning af kontanta penningar, och det är häri postgiroröreelsens största betydelse ligger. Allt besvär med uppräkning af penningar, all transport, hvarje riskmoment bortfaller, behofvet af betalningsmedel inskränkes. Också har K. M:t genom kung. 19 dec. 1924 utfärdat föreskrifter för medelsförvaltande allmänna verk och inrättningar samt kommittéer och kommissioner att i viss utsträckning anlita postgiroröreelsen. Vid såväl kontant in- eller utbetalning som vid girering kan telegraf i viss utsträckning användas. Utbetalnings- och girokort sändes direkt till postgirokontoret i vanligt bref, som kan nedläggas i närmaste breflåda. Bref i ärende ang. postgiroröreelsen från kontoinnehafvare till postverket är portofritt, när för ändamålet används särskildt, genom postverket tillhandahållet kuvert. — För hvarje dag ett konto undergår

ändring tillställes kontoinnehafvaren kontoutdrag, hvarvid såsom bilagor fogas kupongerna till de inbetalnings-, giro- eller utbetalningskort, postanvisningar m. m., som ligga till grund för debitering eller kreditering. Dessutom lämnas årsbesked före utgången af jan. månad hvarje år. — I postgirorörelsen innestående medel förvaltas och fruktbargöras på enahanda sätt som Postsparbankens medel. Ärenden ang. postgirorörelse handläggas tills vidare å den byrå i Generalpoststyrelsen, som handhar Postsparbanksärenden. Vid behandlingen inom styrelsen af viktigare frågor rörande postgirorörelsen deltaga 3 af K. M:t förordnade Postsparbanksfullmäktige (1 utses bland fullmäktige i Riksbanken, 1 bland fullmäktige i Riksgäldskontoret). En särskild afdelning å förut nämnda byrå, postgirokontoret, verkställer allt bokföringsarbete och för således konton för alla kontoinnehafvare i riket. Generalpoststyrelsen utger årligen en tryckt förteckning öfver innehafvare af postgirokonton. Vid utgången af juni 1925 uppgick antalet konton till 3,768. Under månaden uppgingo inbetalningarna till 169,166 st. å sammanlagdt 25,416,200 kr. och utbetalningarna till 26,237 st. med ett sammanlagdt belopp af 27,694,600 kr. I omsättningen ingingo 5,100 st. gireringar å tillsammans 22,646,500 kr. — Sverige deltar ännu icke i den internationella postgirorörelsen, men kontoinnehafvare kan genom postgirokontorets förmedling få medel utbetalade äfven i utlandet. — En af K. M:t 1917 tillsatt kommitté för utredning om införande af postcheckrörelse tillstyrkte i sitt 1919 afgifna betänkande enhälligt införande af sådan rörelse. Äfven de af K. M:t 1920 tillkallade sakkunniga för omorganisation af Postsparbanken tillstyrkte den nya rörelsen. En kungl. proposition ang. Postsparbankens omorganisation och införande af postgirorörelse — hvilken benämning ansågs lämpligare än postcheckrörelse — bifölls af 1922 års riksdag, dock endast i hvad Postsparbanken angick. Frågan fick emellertid sin lösning vid 1924 års riksdag. E. G—e.

***Postiljon** är numera benämning på tjänstemän i 2:a lönegraden för manliga tjänstemän vid postverket. Postiljonerna tjänstgöra till öfvervägande del vid järnvägsposten, men kunna placeras äfven vid postkontor. Å landsvägslinjer förekomma de icke vidare. Postiljon kan efter genomgången förste postiljonskurs befordras till förste postiljon och öfverpostiljon. Förste postiljon tjänstgör ensam eller som förman i mindre postkupé; öfverpostiljon utöfvar förmanskap i större postkupéer eller öfver större arbetsstyrkor vid postkontor. Åt bägge kan dessutom uppdras utförandet af vissa expeditionsgöromål, som tidigare varit anförtrodda åt postexpeditörer. Utvecklingen går f. ö. i den riktningen, att på dessa — förut s. k. lägre tjänstemän — öfverflyttas mera kvalificerade göromål. E. G—e.

Postiljonen från Longjumeau (*Le postillon de Longjumeau*), komisk opera af Ad. Adam (se denne) till librett af de Leuven och Brunswick, uppf. i Stockholm f. g. 1839.

***Postkontor.** Föreståndarna för centralpostkontoren i de 3 största städerna (betecknade Stockholm 1, Göteborg 1 och Malmö 1) äro sedan 1920 öfverpostmästare. Sedan s. å. äro postkontoren (242 år 1925) indelade i endast 4 klasser. På en mängd platser (41 år 1924) har postverket under senare år anskaffat egna posthus (till ett bokfördt värde af närmare 20 mill. kr.). Bland dem må nämnas det stora centralpostkontoret i Göteborg (kostnad 7 à 8 mill. kr.), hvari inflyttning skett under 1925. (Afbildningar af centralpostkontor finnas å pl. VII till art. Stockholm, å pl. II till art. Malmö och å pl. II till art. Göteborg i Suppl.) Stor omsorg nedlägges på postlokalernas ändamålsenliga inredning, och särskildt de största postkontoren ha försetts med, ofta genialiska, tekniska och mekaniska hjälpmedel. Se "Svenskt postväsen", en af Generalpoststyrelsen 1924 utg. festskrift. E. G—e.

Postmannaunionen, Nordiska. Se Nordiska postmannaunionen. Suppl.

Postmannen, tidskrift, som utkommer i Stockholm 2 ggr i månaden, är organ för Svenska postmannaförbundet (se d. o.).

***Postmedel.** Efter 1913 har postverket årligen lämnat öfverskott (med undantag för 1920, då en brist på nära 5 mill. kr. uppstod) och 1915—24 sålunda tillfört statsverket öfver 75 mill. kr., tack vare förhöjning af postafgifterna. Mot Generalpoststyrelsens vid flera tillfällen uttalade (af bevillningsutskottet vid flera riksdagar delade) mening, att dessa icke böra sättas högre, än att skäligt driftresultat vinnes, har Riksräkenskapsverket 1924 gjort gällande, att postafgifterna äro endast en art af skatter och icke böra sänkas, förrän statens ekonomiska ställning tillåter en sänkning af inkomstskatten. Faktiskt har riksdagen vid flera tillfällen af statsekonomiska skäl motsatt sig en nedsättning, som postverkets ekonomi medgett. — För 1925 beräknas postverkets inkomster, under förutsättning af oförändrade postafgifter, till 66,5 mill. och utgifterna till 53,5 mill. kr. — Främmande länders postverk ha under kristiden i de flesta fall gått med förlust, och ännu 1922 förelåg brist i de flesta länder, såsom i Danmark, Norge, Nederländerna, Frankrike, Tyskland, Schweiz och, såsom alltid, Amerikas förenta stater. E. G—e.

***Post- och Inrikes tidningar.** Den successiva begränsningen af textinnehållet har fortgått och med årgången 1922 fullföljts därhän, att som text införas allenast "de uppsatser, som af cheferna för de särskilda regeringsdepartementen kunna meddelas, och i öfrigt de officiella notiser och meddelanden samt den officiella statistik, som pläga i Posttidningen införas"; hvartill kommer hvad Svenska akad. kan önska få i tidningen offentliggjordt. — Bilagan "Tidning för leveranser till staten m. m." utkommer fr. o. m. 1921 två gånger i veckan. — Med 1925 inträdde den anordningen, att kungörelser om anmälningar till aktiebolags-, försäkrings-, förenings- och handelsregistren sammanföras till ett i mindre format tryckt specialnummer, som utkommer hvarje helgfri fredag (eller i händelse af helgdag nästa helgfria dag).

***Postpaket.** Genom konventionen i Madrid 1920 höjdes maximivikten för postpaket, dock ej obligatoriskt, till 10 kg. Sverige deltar fortfarande endast i utväxlingen af paket af högst 5 kg. vikt. Paketaftalet med Storbritannien har reviderats 1912 och 1921, och enligt ett tilläggsaftal 1920 får nu paket i denna utväxling beläggas med postförskott. 1922

afslöts nytt paketaftal med Nord-Amerikas förenta stater, enligt hvilket viktmaximum höjts till 10 kg. Paketen få fortfarande icke assureras eller beläggas med postförskott, men — hvilket är egendomligt för denna utväxling — rekommenderas. I förbindelsen mellan de skandinaviska länderna har maximivikten för paket nedsatts till 25 kg. E. G—e.

***Postpass** ha allt mer kommit ur bruk, sedan landsvägslinjerna på grund af järnvägsnätets utveckling blifvit färre och kortare. Posten förtecknas i allmänhet å en enklare handling, s. k. förpassning. E. G—e.

Postremisscheck. Se Växel, sp. 443.

***Postsparbank.** 1920 tillkallade finansministern 4 sakkunniga för att afge förslag till fullständig omorganisation af Postsparbanken. Enligt deras förslag upphörde bankens försäkrings- och pensionsafdelningar med 1921 års utgång. Riksförsäkringsanstalten använder nu postanvisningar och postförskott, och äfven de pensionskassor, för hvilka banken förut ombesörjde utbetalningarna, verkställa nu dessa medelst postanvisningar. För postverkets bestyr med folkpensioneringen finnes en särskild afd. i Generalpoststyrelsen. — 1922 års riksdag beslöt, att Postsparbanken skulle upphöra såsom självständigt ämbetsverk och ånyo inordnas i postverket. Postsparbanksärendena handläggas sedan 1923 års ingång å en nyinrättad byrå i Generalpoststyrelsen, hvilken byrå numera handlägger äfven postgirorörelsen. Vid behandlingen af vissa Postsparbanksärenden ingå som led. i Generalpoststyrelsen 3 af K. M:t förordnade *Postsparbanksfullmäktige*, af hvilka 1 skall vara fullmäktig i Riksbanken och 1 fullmäktig i Riksgäldskontoret, den 3:e (*förste Postsparbanksfullmäktig*) har bl. a. att närmare följa bankens verksamhet. Ny förordning ang. banken utfärdades 21 juni 1922, och 27 okt. s. å. utfärdades förnyadt regl. ang. förvaltningen af de i banken innestående medlen. Banken skall fortfarande drifvas som självständig affär, kostnaderna skola utgå ur dess medel, och den egentliga poströrelsen skall tillföras särskild ersättning för postanstalternas bestyr med Postsparbanksgöromålen. Särskildt bokslut upprättas därför beträffande banken. Vinst skall tills vidare afsättas till en reservfond. Å en och samma motbok få nu insättas intill 5,000 kr., räntan, i allmänhet densamma som vid andra sparbanker, utgår från dagen efter insättningen, och uttagning kan under vissa villkor ske utan föregående uppsägning. Sparmärkena ha afskaffats, men banken försäljer fortfarande fickspar bössor. 1924 verkställdes 1,746,153 insättningar å tills. 49,394,125 kr. och 1,368,400 uttagningar å tillhopa 40,850,815 kr. Antalet i kraft varande motböcker var vid årets utgång 734,917; ung. hvar 10:e svensk har således en Postsparbanksbok. Å motböckerna vid 1924 års slut innestående behållning uppgick till närmare 150 mill. kr. E. G—e.

Postsparbanken i Finland. Dess styrelse består af generaldirektören för postverket, verkställande direktören för banken och 2 af statsrådet förordnade led. (af hvilka den ene bör vara direktör i Statskontoret). Insättning kan ske vid vissa postanstalter, äfvensom genom förmedling af kondbudsmän och landtbrefbärare; uppsägning och uttagning kunna ske oberoende af orten, där insättning verkställts. Högsta beloppet af insättningar under ett kalenderår är 50,000 mark. De influtna medien skola, där de ej erfordras för att bestrida löpande utgifter, öfverlämnas till Statskontoret för att placeras i säkra obligationer eller i lån åt staten eller mot skuldsedel, för hvilken staten iklädt sig garanti. Vid utgången af 1924 var insättarnas antal 132,263 och deras innestående tillgodohafvanden 147 mill. mark. O. B—n.

***Poststaten.** Tjänstemannabefattningarna och dessas fördelning på lönegrader äro bestämda genom ett för postverket, telegrafverket, statens järnvägar och statens vattenfallsverk gemensamt aflöningsreglemente. Antalet befattningar af högre grad än postmästare af klass 3 och kontrollör bestämmes af riksdagen, antalet öfriga befattningar af K. M:t. Vid utgången af 1923 utgjorde antalet posttjänstemän 6,146 (omkr. 1,100 med icke ord. anställning), hvaraf 779 kvinnor. Den personal, som icke intar tjänstemannaställning (poststationsföreståndare, föreståndare för brefsamlingsställen och ångbåtspostexpeditioner, landtbrefbärare, lådbrefbärare, postförare, posttransportörer och frimärksförsäljare) uppgick till omkr. 8,200. E. G—e.

***Poststation.** Vid 1924 års utgång funnos 3,426 poststationer.

***Poststyrelsen i Finland** utgöres af 1 *generaldirektör* samt 3 *direktörer*, chefer för kansli-, trafik- och räkenskapsafd. Viktigare ärenden handläggas i plenum; mindre viktiga afgöras af generaldirektören eller direktörerna. För postförvaltningen är landet indeladt i 2 *distrikt* (de postvagnar, som frambefordras med bantåg, utgöra ett särskildt distrikt) hvart och ett under inseende af en *postinspektör*. Till de i hufvudarbetet nämnda postanstalterna komma posthaltpunkter och ångbåtspostexpeditioner. O. B—n.

Posttjänstemännens förening. Se Svenska postmannaföreningen (äfven i Suppl.).

Postuma salter, *geol.* Se Descendenta salter. Suppl.

Postvaktbetjänt. Se Postbetjänt.

***Postvaktmästare.** Denna benämning finns ej längre. För posttjänstemän af lägre grad än postexpeditör äro tjänstetitlarna: brefbärare, expeditionsvakt, postiljon, brefbärarförman, förste expeditionsvakt, värdebrefbärare, förste postiljon, öfverpostiljon, stationsmästare och transportmästare. E. G—e.

***Postverket.** I fråga om den ersättning, som postverket utbetalar för *paket* (sp. 41), som under postbehandlingen förkommit eller skadats, har vidtagits den ändringen, att ersättningen nu utgår med verkliga värdet af förlusten eller skadan, dock med högst 20 kr. för paket intill 5 kg. vikt och med ytterligare 4 kr. för hvarje kg., hvarmed vikten öfverstiger 5 kg. — Sedan 1918 verkställes kronouppbörden å landsbygden genom postverket, och under 1924 års uppbördstermin inbetalades vid postanstalterna i rundt tal 100 mill. kr. å omkr. 1,631,500 debetsedlar. — Utbetalningen af folkpensioner, som förut ålegat Postsparbanken, sker sedan 1922 genom postverket. 1924 utbetalades i 983,887 poster närmare 37 mill. kr. S. å. redovisade postverket en stämpeluppbörd (sp. 42) af nära 42 mill. kr., hvaraf omkr. 7 mill. influtit vid postanstalterna och återstoden genom enskilda försäljare och vid stämpelbeläggning hos Generalpost-

styrelsen af aktiebref och dylika handlingar. — Vid 1923 års ingång införlifvades Postsparbanken (se d. o. äfven i Suppl.), som 1912—22 varit självständigt ämbetsverk, med postverket, och sedan 1925 har postverkets verksamhet ökats med postgirorörelse. Som en delvis ny rörelsegren kan äfven betecknas den passagerartrafik, som uppehålles å postverkets diligenslinjer. — Postverket har eget blankett-tryckeri med bokbinderi, frimärkstryckeri samt verkstad. Å den sistnämnda verkställas reparationer af för posttjänsten erforderliga inventarier och effekter samt tillverkning af dylika, såsom frimärksautomater, breflådor, stämplar m. m. Dessutom finnes en reparationsverkstad för postverkets många motorfordon. — (Sp. 42) Antalet fasta postanstalter var vid 1923 års utgång 3,700, hvarjämte funnes 249 postkupéer, 112 ångbåtsexpeditioner och 2,646 landtbrefbäringslinjer. De postbehandlade försändelserna beräknades till omkr. 645 mill. Sammanlagda värdebeloppet för assurerade försändelser uppgick till i rundt tal 2 milliarder, postanvisningsbeloppet till 1 milliard och tidningsmedlen till 11,5 mill. kr. För frankotecken inflöto omkr. 50 mill. kr. Postafgifterna för tjänsteförsändelser, utgifvarkorsband och masskorsband, hvilka afgifter icke redovisas med frimärken, utgjorde närmare 6 mill. kr. — Svenska postverket har vid flera tillfällen anlitats som skiljedomare i tvister mellan andra postverk samt invalts i internationella postkommissioner. Det får väl också anses som ett erkännande af svenska postverkets höga ståndpunkt, att 8:e världspostkongressen och firandet af Världspostföreningens 50-årsjubileum förlades till Stockholm. — En mångsidig redogörelse för svenska postverket har lämnats i festskriften ”Svenskt Postväsen, uppsatser i postala ämnen”, som med anledning af nämnda kongress och jubileum utgafs 1924 på svenska och franska språken af Generalpoststyrelsen under redaktion af G. Lager, frih. J. Rudbeck och E. Grape. Samtidigt skildrades de postala förhållandena i Stockholm af J. Enger i en af Generalpoststyrelsen utg. skrift: ”Quelques petites notices sur les postes de Stockholm”. Af T. Holms ”Sveriges allmänna postväsen” äro ytterligare 3 band, omfattande tiden 1697—1718, under tryckning. E. G—e.

Postverkets undervisningsanstalt, institution, där större delen af postverkets personal erhåller sin fackutbildning. Vid denna undervisningsanstalt förekomma, förutom de egentliga s. k. elevkurserna för utbildning af e. o. postexpeditörer (se Postelev), kurser för utbildning af förste postiljoner och öfverpostiljoner (förste postiljonskurs), af stationsmästare (se d. o. Suppl.), af högre utbildning af tjänstemän af lägst postexpeditörs (postassistents) grad för högre befattningar. Urspr. hade postmästarna hvar på sin ort handhaft postelevsutbildningen. 1889 togs första steget att anordna ett eget undervisningsväsen vid postverket. Sedan 1908 har utbildningen varit centraliserad till Stockholm, där kursdeltagarna efter förutgången praktisk utbildning å postkontoren på verkets bekostnad erhålla erforderlig undervisning i de ämnen, som ingå i de olika kurserna. Undervisningskurser för tjänstemän (t. o. m. öfverpostiljonsgrad) anordnades första gången 1895 och försiggingo distriktsvis ända till 1910, då äfven dessa kurser centraliserades till Stockholm. I den *högre postkurs*, som anordnades 1918—19, ingingo tyska, franska och engelska, inrikes posttjänst, internationell processrätt, statskunskap och kommunal författningskunskap, rättskunskap, posthistoria och statistik. En del af dessa ämnen har ingått i de sedan 1923 anordnade föreläsningskurserna i administrativa m. fl. ämnen för tjänstemän af högst förste postexpeditörs (förste postassistents) grad. 1921 började *korrespondenskurser* i tyska, engelska och franska språken för tjänstemän af lägst postexpeditörs (postassistents) grad samt i svenska, matematik och postgeografi för tjänstemän af lägre grad än postexpeditör. Hela antalet deltagare i korrespondenskurserna 1921—25 var 1,530. V. F.

***Postväsen.** De omhvälfningar, som blefvo en följd af Världskriget, göra det i flera fall omöjligt att anställa några jämförelser ang. utvecklingen af ländernas postväsen under de senaste 10 åren. Tillgängliga siffror ge dock vid handen, att några större förändringar i allmänhet icke inträdt beträffande postanstalternas förhållande till areal och folkmängd eller i fråga om försändelsernas antal i förhållande till folkmängden. — Världskriget lämnade naturligtvis icke postverket oberördt. Med vissa länder, t. ex. Belgien, var postförbindelsen under långa tider afbruten, och många länder sågo sig nödsakade att för längre eller kortare tid inställa vissa rörelsegrenar, såsom utväxlingen af assurerade försändelser, paket, postanvisningar eller postförskott. Äfven där utväxlingen af dessa försändelseslag uppehölls, skedde det under stora svårigheter. De många import- och exportförbuden inverkade på pakettrafiken, och de ständiga fluktuationerna i myntvärdet försvårade i hög grad postanvisningsutväxlingen. Kännbarast blef emellertid afbrytandet af de gamla befordringsvägarna. Förbindelsen mellan Väst-Europa och Amerika å ena sidan samt Öst-Europa och Asien å andra sidan hade hufvudsakligen gått öfver Tyskland, men måste nu söka sig andra vägar. Sverige fick öfvertaga denna transitbefordran, som påkallade mycket omfattande åtgärder särskildt med hänsyn till den stora pakettrafiken. Öfver 2 mill. paket befordrades under krigsåren i transit genom Sverige. Härtill kom den mängd krigsfångepaket, som öfver Sverige befordrades mellan Tyskland och Ryssland och som uppgick till nära 13 mill. Dessutom förmedlade svenska postverket mer än 1,7 mill. postanvisningar å tills. öfver 21 mill. kr. till krigsfångar i Ryssland, Japan och Tyskland. — Världspostföreningen fullföljde under kriget sin uppgift. Till internationella postbyrån i Bern sände de skilda postförvaltningarna sina meddelanden, hvilka därifrån spredos öfver hela världen. Världspostföreningen var också utan tvifvel den internationella sammanslutning, som efter Världskriget först samlade ombud för de flesta nationer till fredliga öfverläggningar, vid hvilka neutrala, segrare och besegrade voro fullt likställda.

Postkongresser (sp. 53). Den på kongressen i Rom 1906 bestämda kongressen i Madrid 1912 uppsköts, och sedan kom Världskriget. Särskildt de stora rubbningar i fråga om valutaförhållandena, som kriget medförde, gjorde emellertid behofvet af nya öfverenskommelser ang. de internationella postförhållandena trängande. Valutaspörsmålet blef

också den viktigaste frågan på den kongress, som — till stor del tack vare den svenske postchefen generaldirektören A. J. Juhlins energiska bemödanden — sammanträdde i Madrid 1920. Den beslöt bl. a. att höja de internationella postafgifterna, i allmänhet till dubbla beloppet. På förslag af Sverige beslöts, att afgiftsbeloppen skulle uttryckas i francs, men att detta francmynt skulle afse guldmyntet franc (vid följande kongress närmare bestämdt ''guldmyntet franc med en vikt af $^{10}/_{31}$ gr. och $^{9}/_{10}$ finhet''). Aftal om införandet af internationell postgiroröreIse godkändes. För formell omarbetning af samtliga konventioner och aftal tillsattes en kommission, och dess förslag antogs på nästa kongress; den 8:e, som hölls i riksdagshuset i Stockholm 4 juli—28 aug. 1924 och hvari deltogo 183 ombud, representerande ett 80-tal stater och kolonier. Kongressen öppnades af konungen på rikssalen och hade till president svenska postverkets chef generaldirektören Juhlin. Sekretariatet bestod af tjänstemän vid Världspostföreningens internationella byrå i Bern samt byråchefen i Generalpoststyrelsen G. Lager, chef också för den mötesbyrå, som förberedde kongressen, och för det af ett 20-tal personer bestående svenska sekretariatet. Under kongressen firades 50-årsminnet af Världspostföreningens bildande. I samband därmed anslog föreningen medel till en minnestafla i Stockholm till erinran om jubileet. Kongressen hade att behandla nära 1,500 propositioner. Brefafgifterna nedsattes i stort sedt till de före Världskriget gällande, med rätt dock för hvarje land att inom vissa gränser vidtaga höjning eller sänkning. Spörsmålet om ersättningen för transitbefordran, hvilket sysselsatt så godt som hvarje kongress, fördes ett stort steg framåt, och i fråga om postförskottsrörelsen vidtogs en ganska genomgripande förändring. — Af nyare postal litteratur — förutom sådan, som berör endast svenska förhållanden (se Postverket äfven i Suppl.) — må nämnas ''L'union postale universelle, sa fondation et son développement, mémoire publié par le bureau international à l'occasion du 50:e anniversaire de l'Union 1874—1924'', ''Det Kongelige danske postvæsen gennem 300 aar 1624—1924, festskrift udg. af generaldirektoratet for postvæsenet'', en ny del (1848—73) af Olsens danska posthistoria samt P. Heurgren, ''Posten i forntid och nutid'' (1924). E. G—e.

***Potamogeton**, *bot.* För svenska floran upptas nu 21 arter. *P. pectinata* bör vara *P. pectinatus*, *P. graminea P. gramineus* och *P. perfoliata P. perfoliatus*.

Potatisanrättningar, *kokk.* Sedan halftannat århundrade utgör potatis (se d. o.) rundtom i länderna den viktigaste rotfrukten och mångenstädes det förnämsta födoämnet för stora delar af befolkningen. Dock är potatis genom sin stora halt af kolhydratet stärkelse ett ensidigt näringsämne, som ej gärna bör förtäras annat än i samband med något fett eller fisk, kött o. s. v. Tillredningen af potatis afser främst att göra den däri innehållna stärkelsen lättsmält. Kokning af oskalad och råskalad potatis är en föga invecklad sak. En uppskattad läckerhet, som bjudes af flyktande högsomartid, är *färsk potatis*, hvars yttre hinna afgnugas före kokningen, vid hvilken dillkvistar tillsättas; den förtäres med fördel till smör med eller utan t. ex. sill. Potatis *stufvad* med smör, mjöl, mjölk och persilja passar bra till vissa stekta fisk- och kötträtter, bräckt korf, salt lax m. m. *Stekt* potatis och *brynt* potatis (ofta med stött bröd öfverströdt) har flerfaldig användning. *Flottyrkokt* potatis (bl. a. i smala strimlor) har knaprig konsistens och mycken välsmak. *Potatismos* (*puré*) innehåller sönderkrossad potatis jämte smör och mjölk. Smaklig är ock *potatispudding*, som tillredes af potatismos, smör, grädde, ägg och kryddor samt gräddas i smord form, som beströtts med stötbröd. *Potatiskroketter* äro små aflånga, i flottyr kokta bollar af puré, smör, kryddor, äggulor och mjöl. *Potatissallad* göres af kokt och i skifvor skuren potatis, öfver hvilken slås en med kryddor tillsatt sås af ättika och, t. ex. olivolja, hvarefter såsen omblandas med potatisskifvorna. Sådan sallad används till kallt kött eller varm korf m. m. I kroppkakor (se d. o.) ingår rifven potatis.

Potatisflingor, ett under Världskriget till människoföda användt preparat, framställdt af kokt, ej sällan otillräckligt rengjord och ofullständigt skalad, potatis, som valsats ut till tunna blad och torkats. Liknande flingor bereddes äfven af majs m. m. G. L—m.

Potatismögel, *bot.*, detsamma som potatissjuka (se d. o.).

Potatissättningsmaskin. För att spara människoarbete och få arbetet jämnt användas potatissättningsmaskiner vid odling af potatis i större skala. De utgöras vanligen af en matarlåda, en matarapparat, billar, som upptaga fåror i marken, och en myllningsapparat af billar eller snedt ställda tallriksformade skifvor, som igenmylla fårorna, det hela uppburet af 2 hjul. Sättpotatisen nedmatas af skopor på den genom utväxling från körhjulaxeln drifna matarapparaten ned i rör, från hvilka knölarna falla ned i den öppna fåran, hvarefter denna fylles med jord af myllningsapparaten. Mindre ofta användas hålmaskiner, som med spadformiga järn fästa på en roterande axel upptaga hål, hvari potatisknölarna nedsättas för hand. H. J. Dft.

Potatisupptagningsmaskin används vid potatisodling i stort. Vanligast äro maskiner af den af engelsmannen John Hanson 1855 konstruerade modellen, hvilken har en bred bill, som ställes så, att den går under potatisraden och uppluckrar jorden i denna, hvilken genomarbetas af gafflar, som sitta på ett från körhjulaxeln drifvet roterande hjul. Dessa gafflar gripa härvid potatisknölarna och kasta dem åt sidan ofvanpå jordytan. På senare tid har en af Harder konstruerad modell vunnit insteg, hvilken arbetar med gafflar, som äro vridbart fästa vid den roterande axeln, hvarigenom rörelsen blir mjukare och potatisen mindre utsatt för skada. Äfven andra modeller finnas. Potatisupptagningsmaskinerna underlätta i hög grad potatisens fullständiga upptagande på lös jord, men gå sämre på lerjord, som mindre lätt lossnar från potatisen, hvilken därför mindre fullständigt lägges upp på ytan. Med en gaffelmaskin, dragen af 3—4 hästar, medhinnes uppkörning af 1 har på omkr. 6—8 timmar, hvarefter för upplockningen åtgå omkr. 15 hjon. H. J. Dft.

***Potentilla**, *bot.* I Sverige är släktet nu representeradt af 23 arter. G. L—m.

***Poti** tillhör nu sovjetrepubliken Georgien. Efter ryska revolutionen och freden i Brest-Litovski be-

sattes P. af 3,000 tyskar 24 juni 1918, men utrymdes snart åter. L. W:son M.

*__Potiorek__, O., är född i Bleiberg (ej i Bleiburg), blef 1908 ''feldzeugmeister'' och 1911 regeringschef i Bosnien och Herzegovina. I aug. 1914 blef han öfverbefälhafvare för ''Balkanstridskrafterna'' (5:e och 6:e arméerna), vann under andra offensiven mot Serbien först betydelsefulla framgångar, men blef slutligen 3—7 dec. vid Gornij Milanovac—Arandjelovac i grund slagen och tvungen utrymma landet, hvarpå han entledigades som arméchef. 1915 afgick han ur aktiv tjänst. H. J—dt.

*__Potsdam.__ 1. Reg.-omr. P. omfattar nu, sedan ansenliga områden öfverförts till Stor-Berlin, 19,835 kvkm. med 1,212,588 inv. (1919). Provinsens residensort blef 1918 Berlin. — 2. Staden P. hade 59,469 inv. 1919. I Nya parken uppfördes 1913—16 kronprinsens residens Cecilienhof. 1920 förändrades kadettanstalten till ett realgymnasium. Till P. är Tysklands Reichsarchiv (se d. o. Suppl.) förlagdt; där har äfven nyligen uppförts ''Einsteinstornet'', ett observatorium för prófning af relativitetsteorien.

*__Pottaska__ har i storindustriell skala framställts på följande 3 olika sätt. Vid *Leblancs metod* voro råmaterialen kaliumsulfat, på senare tid saliniskt sådant, krita eller marmor samt kol, så askfritt som möjligt. Dessa upphettades till smältning i handdrifna flamugnar eller i mekaniska roterugnar, hvarvid följande reaktioner egde rum:

$$K_2SO_4 + 2C = K_2S + 2CO_2$$
$$K_2S + CaCO_3 = K_2CO_3 + CaS$$
$$CaCO_3 + C = CaO + 2CO.$$

Då den sista reaktionen gaf sig till känna genom koloxidlågor, ansågs omsättningen färdig. Den erhållna smältan urlakades med vatten, luten karboniserades med kolsyrehaltiga gaser, indunstades till torrhet och kalcinerades till vattenfri pottaska. Denna metod användes under det förra århundradet, men har numera endast historiskt intresse. — Vid *Neu-Stassfurtmetoden* blandas en kallt mättad lösning af klorkalium med magnesiumkarbonattrihydrat och mättas med kalkugnsgaser. Det därvid erhållna kaliummagnesiumkarbonatet sönderdelas sedan med varmt vatten, då magnesiumkarbonat utfaller och pottaska erhålles i lösning. Har sönderdelningen skett vid högre temperatur, 115 à 140° C., utfaller magnesiumkarbonatet icke som trihydrat och kan därför ej återgå till förnyad användning, hvilket däremot är fallet, om densamma får ske vid lägre temperatur, 80° eller 40° C. Pottaskelösningen indunstas sedan till 83-procentig kristalliserad vara eller till 99-procentig kalcinerad sådan. — Enligt den *elektrolytiska metoden* fås pottaska därigenom, att man i elektrolytisk cell först framställer en så klorkaliumfri kaliumhydratlösning som möjligt och därefter mättar densamma med kolsyra. Denna kan dock äfven inledas direkt i cellen. — Pottaska har numera i många fall ersatts af elektrolytiskt framställdt kaliumhydrat och har därför ej samma betydelse som förr. Den används dock ännu som tillsatsmedel i såp- och tvålfabrikationen samt vid glastillverkning. G. H. H.

*__Pougin__, A., dog 8 aug. 1921 i Paris.

*__Poullet__, T h., afskedades 1681. L. W:son M.

*__Poulsen__ (sp. 90—91). — 2. Olaf R. P. afgick från k. teatern 1917 och uppträdde där ännu en gång 1919. Död 26 mars 1923 i Fredensborg. P. var ostridigt sin tids största och mest omfattande sceniska geni i Danmark, mästare i repliken, utrustad med urkraftig humor och skaparförmåga. Se V. Östergaard, ''O. P.'' (1917), Rob. Neïendam i ''Det kgl. teaters historie'', I—II (1921—22), och Reumert, ''O. P.'' (1923).

3. Adam P. uppträdde 1915—16 åter på k. teatern och ledde 1916—19 Svenska teatern i Helsingfors, hvarefter han gett gästroller bl. a. i Stockholm (1919) och 1923—24 i Nord-Amerika. Bland senare roller märkes *Hamlet*. Han har skrifvit *Skådespelarkonst* (Helsingfors, 1919) och några dramaturgiska broschyrer.

4. Johannes P. är sedan 1917 tillika regissör (''sceneinstruktör'') vid k. teatern i Köpenhamn och har bl. a. — efter Reinhardts mönster — med mycken målerisk prakt iscensatt ''Aladdin'' och ''Enhvar'', i hvilka han själf spelat hufvudrollerna. Bland hans senare roller märkas vidare *Julius Cæsar*, *Stensgård* i ''De ungas förbund'', *Fedja* i ''Det lefvande liket'', *Jacob Levin* i ''Innanför murarna'' samt de 4 vid P:s gästspel 1923 i Stockholm utförda: *Shylock*, den sinnessjuke *doktor Vitus* i Gandrups ''Munken går på ängen'' (bägge spelade med stark realism), *Jean de France* och *prinsen* i ''Det var en gång''. P. har befäst sin ställning som den nyaste danska scenkonstens mest ursprungliga och receptiva begåfning, som förenar historisk stilkänsla med intim uppfattning af moderna människors säregenheter. Jfr H. Nathansen, ''J. P. och Poul Reumert'' (1918). 2, 3 o. 4. P. E—t.

*__Poulsen__ (sp. 91), Valdemar, blef 1914 led. af Videnskabernes selskab. Sedan 1920 är han styrelseledamot i Aktieselskabet Det kontinentale syndikat for Poulsen Radio-Telegrafi. Se vidare Telefon, sp. 714, och Telegraf, sp. 746—747. P. E—t.

__Poulsen__ [pāu'l-], Alfred Sveistrup, dansk biskop, f. 14 jan. 1854 i Roskilde, d. 27 jan. 1921 i Viborg, tog teol. ämbetsexamen 1878, blef 1883 slottspräst i Köpenhamn, 1896 domprost i Roskilde och 1901 biskop i Viborg. 1886 tog P. licentiatgraden med afh. *Det gamle testament i Christi taler*. Han reviderade jämte J. L. Ussing öfversättningen af Nya testamentet (1895—97) och utgaf en rad teol.-apologetiska skrifter, bl. a. *Fra kampen om Mosebögerne* (1890), *Liv og lære* (1916), *Hvad er evangelisk-luthersk?* (1917) och *Lutherminder* (s. å.). 1918 höll han i Uppsala föredrag i serien af Olaus Petri-stiftelsens föreläsningar. P. E—t.

__Poulsen__ [pāu'l-], Poul Frederik Sigfred, dansk arkeolog, författare, f. 7 mars 1876 vid Grenaa, tog 1899 skolämbetsexamen, studerade i

Tyskland och Grekland och blef filos. d:r 1904 (på afh. *Dipylongravene og dipylonvaserne*). Han blef 1910 assistent och 1915 inspektör vid Ny Carlsberg glyptoteks antikafd. Han har skrifvit bl. a. *Der Orient und die frühgriechische kunst* (1912), *Oraklet i Delfi* (1919), *Ikonographische miscellen* (1921), *Etruscan tomb paintings* (1922), *Greek and roman portraits in English country houses* (1923), en rad populärvetenskapliga arbeten (*Den græske kunst* 1905, *Urtidens kunst* 1923, *Ægyptens kunst* 1924, *Kristusbilledet* 1911, *Den dekorative stilkunsts historie* 1913, *Möbelkunstens historie* 1919, *Fra Europas foraar* 1921) samt estetiska böcker och reseskildringar (*Mors dreng* 1900, *Race* 1901, *Fra latinerkvarteret* 1903, *Under hellenisk himmel* 1908, *Rejser og rids* 1921, *Folkesind i Syd og Nord* s. å., *Et Midas-dögn gik over landet* 1923). P. är led. af Videnskabernes selskab (1920). P. E—t.

Poulsen [pâu'lsən], Nils. Se American-scandinavian foundation. Suppl.

Pound [pâu'nd], Ezra Loomis, amerikansk skald, f. 31 okt. 1885 i Halley, Idaho, studerade vid Pennsylvanias universitet och vardt fellow där i romanska språk, reste och studerade i Spanien, Italien och Provence, bosatte sig 1917 i England. P:s diktning är lärd och artistisk, med intryck från trubadurerna, Browning, den japanska poesien (han har särskildt sysslat med och gett ut japansk noh-poesi) m. m., han är upprorisk mot samtiden och föraktar mängden. Hans debut skedde 1909 med *Personæ*, i *Umbra* (1920) samlades hans ungdomsdikter; *Lustra and other poems* (1917), *Quia pauper amavi* (1919) och *Hugh Selwyn Mauberley* (1920) äro hans senaste diktböcker. Af hans prosaböcker märkas *The spirit of romance* (1910), *Pavannes and divisions* (1918) och *Instigations* (1920), hvarjämte han gjort utmärkta öfversättningar från Guido Cavalcanti, den kinesiska poesien o. s. v. Se L. Untermeier, "American poetry since 1900" (1924). R—n B.

***Pourtalès.** Diplomaten grefve Friedrich von P. har skildrat sina förhandlingar i Petersburg juli 1914 i *Am scheidewege zwischen krieg und frieden* (1919).

Povlsen, Harald Alfred, dansk högskoleman, f. 10 nov. 1852 i Randers, 1877—84 lärare vid Lyngby landboskole och 1884—1922 föreståndare för Ryslinge folkhögskola, är en af de mest framstående högskolemännen i Danmark. P. E—t.

Poylizza [pâjli'ttsa], landskap. Se Almissa. Suppl.

***Poynter,** E. J., dog 26 juli 1919 i London. Han blef 1896 knight (*sir* Edward P.) och 1902 baronet.

***Požarevac.** — 2. P. tillhör nu Jugo-Slavien. Under Världskriget intogs den befästa staden 14—15 okt. 1915 af tyskarna (11:e armén, v. Gallwitz), hvarefter den hölls besatt af centralmakterna till 29 okt. 1918, då den återtogs af serberna. Jfr Världskriget, sp. 197 och 249. H. J—dt.

***Požega** tillhör nu Jugo-Slavien.

Poznań, polskt namn för Posen.

***Pradilla,** F., dog 30 okt. 1921 i Madrid.

Præhamiter, *antropol.* Se Människoraser, sp. 272.

Præmolares, *anat.* Se Tänderna, sp. 742.

***Prag,** som hade 223,741 inv. 1910, hade 241,898 inv. 1921, med de 38 förstäder, som tillhöra Stor-Prag, 676,657 inv. P. är nu hufvudstad i Tjecho-Slovakien, och denna stats högsta myndigheter och institutioner äro förlagda till P. (se härom Tjecho-Slovakien. Suppl.). Af nya vetenskapliga sällskap och läroanstalter märkas en Evangelisk teologisk fakultet Hus (*Husova evangelická bohoslovecká fakulta*, 1919), Handelshögskolan (*Vysoká škola obchodní*, 1919), arkivhögskola (*Vysoká archivní škola*, 1919), Masaryks arbetsakademi (*Masarykova Akademie Práce*, 1919), institut för historieforskning (1919), tekniskt museum (1919), musikakademi (1920) m. fl. F. n. bygges en 20 m. bred betongbro öfver Moldau mellan Libeň och Holešovice.

Práhova, biflod fr. v. till Ialomița, upprinner i Transsylvanska alperna ö. om Predealpasset och utmynnar s. ö. om Ploesci. Under Världskriget blef 4 dec. 1916 den återtågande 2:a rumänska armén fullständigt slagen af 9:e tyska arméns vänstra flygel vid P. s. v. om Ploesci. Jfr Världskriget, sp. 212. H. J—dt.

***Prain,** sir David, afgick som föreståndare för Kew gardens 1922 och efterträddes af biträdande föreståndaren där sedan 1907 Arthur William Hill, f. 11 okt. 1875. C. Lmn.

Praktapel, *bot.* Se Malus. Suppl.

Praktiska ungdomsskolor, undervisningsanstalter för ungdom, som ämnar efter skolkursens slut söka anställning inom näringslifvets olika grenar eller som redan erhållit sådan anställning. Ofta används uttrycket som beteckning för det system af läroanstalter, inriktade på det praktiska lifvet, hvartill grunden lades genom beslut af 1918 års riksdag. Enligt den då beslutade ordningen utgör den på folkskolan byggande 2-åriga fortsättningsskolan (se d. o. Suppl.) grunden i systemet. Fortsättningsskolan har emellertid äfven en självständig uppgift, i det att den såsom obligatorisk öfverbyggnad på folkskolan har att åt dem af dess lärjungar, som icke äro i tillfälle att förvärfva någon ytterligare skolbildning, utan direkt gå ut i det praktiska arbetslifvet, meddela en afslutande medborgerlig och på detta arbetslif inriktad undervisning. På fortsättningsskolan bygger den 2-åriga lärlingsskolan (se d. o. Suppl.), hvars uppgift är att åt ungdom, som vunnit anställning inom skilda grenar af näringslifvet, meddela för yrkesarbetet grundläggande teoretiska insikter, samtidigt som den praktiska yrkesfärdigheten förvärfvas genom deltagande i yrkesarbete utom skolan. En motsvarande utbildning kan i vissa fall meddelas i verkstadsskolor (se d. o. Suppl.), hvilkas hufvudsakliga uppgift dock är att bibringa förberedande praktisk utbildning, särskildt för sådana yrken, i hvilka de unga ha svårt att erhålla anställning, innan de fått någon vana vid yrkesarbetet. Högsta stadiet i det ifrågavarande skolsystemet utgöres af yrkesskolor (se d. o. Suppl.). Dessa äro afsedda för dem, som genomgått lärlingsskola och vilja ytterligare förkofra sig i yrket, och kunna alltefter olika förhållanden ordnas på många olika sätt. Vid sidan af nu angifna skolformer kunna som supplerande skolor inrättas 1-åriga handelsskolor (jfr Handelsskolor. Suppl.) och hushållsskolor, afsedda för sådana personer, som förvärfvat praktisk yrkeserfaren-

het, men ej haft tillfälle att genomgå lärlings- och yrkesskola. — Till praktiska ungdomsskolor är vidare att hänföra högre folkskolan (se Folkskola, Högre, även i Suppl.), särskildt då den är *yrkesbestämd.* I viss mening kunna även föras hit de tekniska läroverken (se d. o. även i Suppl.), omfattande tekniska gymnasier, som lämna teknisk utbildning af mera allmän natur, tekniska fackskolor, som meddela en mera fullständig teknisk specialutbildning, samt tekniska elementarskolor, skolor af äldre typ, afsedda att ombildas till gymnasier eller fackskolor. — Tages termen i något vidare betydelse, kan hit hänföras ett flertal för mognare ungdom afsedda läroanstalter för utbildning i olika yrken, såsom landtbruksskolor, landtmannaskolor, olika slag af handelsskolor, bergsskolor, landthushållsskolor, väfskolor m. fl. Jämväl folkhögskolorna (se d. o., även i Suppl.) kunna i viss mening betraktas som praktiska ungdomsskolor. — Litt.: Bergqvist, ”De nya praktiska ungdomsskolorna” (utg. på offentligt uppdrag 1918) och ”Våra skolor” (1923), samt Fredriksson, ”Våra praktiska ungdomsskolor” (1925). K. E. S—g.

***Prangins.** Se Nyon (äfven i Suppl.).

Pravaz [-va'], Charles Gabriel. Se Morfinspruta. Suppl.

Prawitz, Johan, döfstumskolpedagog, f. 5 maj 1855 i Dalby, Malmöhus län, var föreståndare för Gäfleborgs läns döfstumskola i Bollnäs 1880—90, för 6:e distriktets i Gäfle 1891—1907, för Manilla och rektor vid Seminariet för bildande af döfstumlärare 1907—23 samt därjämte 1920—23 t. f. inspektör för döfstumundervisningen. P. var 1903—18 vice ordf. och 1918—21 ordf. i Sv. döfstumlärarsällsk. Han har gjort flera studieresor i utlandet samt skrifvit bl. a. *Manilla döfstumskola 1812—1912* (1913), *Den döfstumma och hans undervisning i språket* (1913) och artiklar i Nordisk familjebok.

Pravoslāva kyrkan (af serb. *pravoslavan*, rätttrogen, ortodox), namn på den ortodoxa kyrkan i Jugo-Slavien, bildad genom k. ukas 17 juni 1919 som sammanslutning af de forna serbiska, bosniska, montenegrinska, kroatisk-slavonska, slovenska, dalmatiska och ungerska ortodoxa kyrkorna. Se Jugo-Slavien. Suppl., sp. 815.

***Prebende.** I samband med genomförandet af de nya prästlöneregleringslagarna af 1910 ha, med tre undantag, samtliga prebendepastorat blifvit indragna. Kyrkomötet 1915 och riksdagen 1916 lämnade formligt medgifvande åt K. M:t att med anlitande af biskopslöneregleringsfondens inkomster vid den tidpunkt K. M:t pröfvade skäligt indraga biskopsprebendena. Detta har skett med undantag för Visby stads- och landsförsamling, som fortfarande är prebende för biskopen i Visby. Efter utredning af den för den ecklesiastika indelningens i Skåne omläggning tillsatta s. k. Skånekommittén, som hade blifvit förstärkt med 1 representant för hvardera af de teol. fakulteterna i Uppsala och Lund, föreslog K. M:t i proposition till 1920 års riksdag, att de åt teol. professorerna anslagna prebendena skulle indragas. Dock skulle domprostbefattningen i Uppsala och Lund tills vidare utgöra prebende för professorn i praktisk teologi. Kyrkomötet 1920 anslöt sig liksom riksdagen till det framlagda förslaget, hvarvid kyrkomötet för sin del fränträdde sitt 1868 uppställda villkor för professorsprebendenas indragning, nämligen intyg om ett års prästerlig tjänstgöring i församlingen såsom kompetensvillkor för teol. professur. Från 1 maj 1923 är den nya ordningen genomförd. E. M. R.

***Prebensen,** N. Chr. G., lämnade 1917 ministerposten i Petersburg. M. H.

Preciosa [-åsa], sångspel af Weber (se denne, sp. 941) till librett af P. A. Wolff efter en novell af Cervantes; uppf. i Stockholm f. g. 1824.

Precipitoïder, inaktiv form af precipitin till följd af upphettning till 60° (liksom toxoider, agglutinoider), förena sig liksom precipitinerna med den precipitabla substansen, *precipitinogenet*, utan att det dock kommer till specifik fällning, och kunna t. o. m. hindra utfällning vid tillsättning af aktivt precipitin. G. Wrgn.

***Precisionsinstrument.** Se Måttverktyg äfven i Suppl.

Precisionsreglering, *mek.* Se Ventil 1.

***Predealpasset** (se fig. 1 i art. Siebenbürgen) var under Världskriget skådeplatsen för häftiga strider mellan centralmaktstrupper och rumäner från 22 okt. till 7 dec. 1916, då de senare definitivt drogo sig tillbaka. Jfr Världskriget, sp. 211 och 212. L. W:son M.

***Predikan.** (Sp. 148) Per Tollesson dog 1821. — Bland senare litteratur må nämnas O. S. Holmdahl, ”Gammal och ny förkunnelse. En studie i nutida svensk predikan” (1920), och O. Hippel, ”Studier till predikans historia under nyromantiken” (1924).

***Predikant.** Se äfven Evangeliska fosterlandsstiftelsen. Suppl., sp. 690.

Predikstolen. Se Helagsfjället.

Predilektiōn (fr. *prédilection*), förkärlek.

Preece [prīs], sir William, engelsk elektrotekniker, f. 15 febr. 1834 i Carnarvon, d. där 6 nov. 1913, chefsingenjör vid postverket 1892—99, gjorde värdefulla uppfinningar inom telegraf- och telefonväsendet (jfr Telegraf, sp. 741) samt författade *Textbook of telegraphy* (tills. med J. Sivewright, 1876) och *Textbook of telephone* (tills. med J. Maier, 1889). Han fick 1899 knightvärdighet.

Pregl, Fritz, österrikisk kemist, Nobelpristagare, f. 3 sept. 1869 i Laibach, Krain, blef med. doktor 1893 vid universitetet i Graz, där han samtidigt var anställd som assistent i fysiologi och 1904 blef e. o. samt 1913 ord. professor i med. kemi (1910—13 var han professor i fysiologisk kemi i Innsbruck). Han är ock föreståndare vid det med. kem. universitetsinstitutet. På inbjudan af Kemiska sällskapet höll P. i Stockholm 1921 föreläsningar om sina mikrokemiska analysmetoder. P:s tidigare arbeten beröra olika delar af den fysiologiska

kemien såsom matsmältningen, spjälkning af äggvitämnen m. m. Men redan under vistelsen i Innsbruck påbörjade han utarbetandet af de subtila metoder för kvantitativ organisk mikroanalys (se Analys. Suppl.), som han sedermera utvecklat till allt större fulländning och för hvilka han 1923 erhöll det kemiska Nobelpriset. P. har äfven gjort sig känd genom förtjänstfulla undersökningar öfver de antiseptiska egenskaperna hos jodlösningar. En sådan, med $0{,}035$—$0{,}04$ proc. fri jod, som fått namnet *preglin*, visade så utmärkt antiseptisk verkan, att den under kriget användes på ett sätt, som liknade bruket af Dakins lösning (se d. o. Suppl.). K. A. V—g.

Preglin. Se Pregl, F. Suppl.

Prejudikatdispens. I vissa fall må enl. bestämmelser i kap. 30 Rättegångsb. talan ej fullföljas till högsta instansen. Men i § 13 af nämnda kap. är stadgadt att, om part i dylikt fall menar, att det för enhetlig lagtolkning eller rättstillämpning är af synnerlig vikt, att hans talan varder af konungen pröfvad, parten eger hos konungen söka tillstånd till talans fullföljande. Man har kallat det i sådana fall meddelade fullföljdstillståndet prejudikatdispens. E. K.

Prekambriska bildningar l. Prekambrium, äfven kallade Eozoiska l. Proterozoiska bildningar, *geol.*, namn på aflagringar, som ligga mellan det egentliga urberget och de kambriska bildningarna. Gruppen torde bestå af ett antal "formationer" och skulle kunna jämföras med t. ex. den paleozoiska gruppen. Dess gräns nedåt är icke fullt bestämd, och man kan räkna med, att nya fynd komma att medföra omläggning äfven af den öfre. I de prekambriska bildningarna finnas visserligen spridda organiska lämningar, både af växter och djur, i allmänhet ofullständiga och illa bevarade, men dock representerande flera olika djurklasser, t. o. m. så högt stående som leddjuren. Dessa fossil utgöra dock ingenstädes en samlad fauna, som på något sätt kan jämföras med de rika kambriska faunorna, och denna kontrast låter oss tydligen förstå, att den äldsta af oss kända kambriska faunan måste ha föregåtts af åtskilliga faunor af lägre utvecklingsgrad och dock högre än de fossillämningar, som vi känna från hvad nu kallas prekambrium. De prekambriska bildningarna innehålla i betydligt högre grad än urberget bergarter, som med säkerhet kunna konstateras vara af sedimentärt ursprung, men vanligen äro de metamorfoserade. De visa dock, att under deras bildningstid på jorden funnits världshaf och fastland, väl skilda från hvarandra. — Prekambriska bildningar finnas hela jorden öfver, men särskildt i samband med de stora gamla urbergsområdena. I Fennoskandia förekomma de ganska rikligt, särskildt i Finland, och finska geologer (J. J. Sederholm m. fl.) ha för Finland uppställt en fullständig lagerserie för urberget och prekambrium, som i det väsentliga kan tillämpas också på Sveriges prekambrium. Denna har följande utseende: a) urberg: *äldsta gnejser*, *ladogiska* och *bottniska* bildningar, b) prekambrium. *kaleviska*, *jatuliska* och, yngst, *jotniska* bildningar. Samtliga dessa formationer äro åtskilda af diskordanser och stundom af perioder af vulkanisk verksamhet. De *kaleviska* bildningarna äro i östra delen af Finland och i Onega-Karelen utbildade som glimmerskiffrar och fylliter, men i dessa förekomma också konglomerat med bollar af växlande beskaffenhet. I Sverige räknas hit inlagringar af sedimentära bergarter, som förekomma dels öfverlagrande urberget, dels inveckade i dess gnejsformation, såsom Västanå- (i Skåne), Västervik-, Åmål- och Kirunakomplexerna, af hvilka dock de vid Västanå och Kiruna förekommande bildningarna möjligen äro äldre än de kaleviska bildningarna i Finland. Norska Telemarksformationen torde vara af samma ålder. De *jatuliska* bildningarna (hvilkas öfre del stundom kallas *onegiska* bildningar) utgöras i allmänhet af konglomerat, sandstenar och kvartsiter; i Finland ha de sin största utbredning i Karelen och i trakten af Bottniska vikens norra ända, och i Sverige räknas dit Dalslandsformationen. De *jotniska* bildningarna bestå i allmänhet af sandstenar och andra sediment, hvilka ofta mellanlagras af stora diabasbäddar. Sandstenarna äro oftast rödfärgade och förete böljslagsmärken och torksprickor i stor mängd; de äro sålunda afsatta på mycket grundt vatten. I Finland finnas jotniska bildningar v. om Ladoga, längs södra kusten af Kolahalfön och i Björneborgstrakten; i Sverige räknas dit förnämligast Dalasandstenen (se d. o., äfven i Suppl.), men äfven sandsten i Gäfletrakten och på några Mälaröar samt i Värmland på gränsen mot Dalarna, äfvensom Almesåkraformationen (af Ramsay hänförd till de jatuliska bildningarna). Bland prekambriska eruptiv märkas de finska rapakivibergarterna. K. A. G.

Prekambrium, *geol.* Se Prekambriska bildningar. Suppl.

***Prell,** Hermann, dog 19 maj 1923 i Loschwitz, nära Dresden.

Premieobligation betecknar i vårt språk numera vanligen statsobligation utan räntekuponger, tillhörande Svenska statens premielån af åren 1918, 1921 eller 1923. Samtliga dessa obligationer lyda hvardera å 50 kr. De förstnämnda båda lånen omfattade hvartdera 2 mill. st. obligationer å sammanlagdt 100 mill. kr., det sistnämnda $2{,}4$ mill. st. å sammanlagdt 120 mill. kr. Försäljningen har förmedlats genom Riksgäldskontoret, Riksbanken, samtliga postanstalter, banker, bankirer och kommissionärer. 1918 års premieobligationer inlöstes 1 dec. 1923 med 55 kr., såvida innehafvaren icke föredrog utbyte mot 5 kr. kontant och en 1923 års obligation, hvilket blef fallet till nära 82 proc. af 1918 års lån; resten af 1923 års obligationer utsåldes under jan. 1924. Löptiden är för 1921 års premieobligationer 10 år, för 1923 års 5, eventuellt 10 år. Vinstutlottning sker inom båda serierna 2 gånger årligen, och vid hvarje lottning utgör sammanlagda vinstbeloppet 3 mill. kr., fördeladt på 1 vinst å 200,000, 1 å 100,000, 1 å 50,000, 20 å 10,000, 60 å 5,000, 500 å 1,000 samt 1,100 å 500 och 11,000 å 100 kr. Efter löptidens utgång erhåller obligationsinnehafvaren en statsobligation å 50 kr., löpande med 5 proc. ränta, dock med rätt för Riksgäldskontoret att inlösa obligation till pari. — Premielån ha förekommit i utlandet sedan lång tid, tidigast sannolikt i England på 1600-talet, i Sverige redan 1758. De utgöra en form för lotteri (se d. o., äfven i Suppl.), med räntorna helt eller delvis förvandlade till lotterivinster. E. F. K. S—n.

Premiereserv. Se Matematiskt värde. Suppl.

***Premiär.** — *Dansk.*, i kontradanser de motdansande par, som öppna turerna.

Prenumeration (se Prenumerera), betalning på förhand för tidningsårgång l. -kvartal eller häftevis utkommande skrift o. d.

Prerov [prjeråf], tjechiska namnet på Prerau.

Presbya'kusis (af grek. *presby's*, gammal, och *a'kusis*, hörsel). Se Öronsjukdomar, sp. 173.

Presbytērium, lat. (se Presbyter), förr i kyrkor den särskilda platsen för prästerna, hvilken i gammalkristna basilikor var apsis (se d. o.), eljest vanligast koret.

Présence-absence-teorien [presä's-absäs-]. Se Ärftlighet, sp. 1253.

Prese'nsbibliotek (af fr. *présence*, närvaro, egenskapen att vara tillstädes), bibliotek, hvilkets bokbestånd ej får lånas ut, utan endast får användas inom biblioteket. I så godt som alla bibliotek, där det finns läsesal, har en del af bokbeståndet — de i läsesalen uppställda uppslags- och handböckerna — karaktär af presensbibliotek. De få användas endast på stället. Detsamma gäller i flertalet stora bibliotek om en och annan samling af mera dyrbar och oersättlig natur. Vissa bibliotek ha emellertid utsträckt tillämpningen till *hela* bokbeståndet. Hit höra framför allt världens största nationalbibliotek: Bibliothèque nationale i Paris, British museum i London och Kongressbiblioteket i Washington. Äfven i ett och annat forskar- och studiebibliotek — utanför de egentliga nationalbiblioteken — har man genomfört principen, som gifvetvis har olägenheter för sådana bibliotekskesökare, som ha svårt att komma till biblioteket, men onekligen innebär ett visst skydd för böckerna och en viss garanti för, att man skall kunna få tillgång till den bok man just behöfver, för så vidt den finns i biblioteket. F. Hj—t.

Presentant. Se Växel, sp. 442.

***President** är den vanliga titeln för statsöfverhufvudena, utom i de i hufvudarbetet nämnda republikerna, äfven i de under de senaste åren nytillkomna, såsom Finland, Tyska riket (''rikspresident''), Tjecho-Slovakien, Polen, Lettland (''statspresident''), Litauen, Albanien, Turkiet och Grekland. Estlands statsöfverhufvud har i stället titeln ''riksäldste'' (*riigivanem*) och är samtidigt premiärminister. I Sovjet-Ryssland innehar ordföranden i allryska centrala exekutivkommittén en i viss mån motsvarande ställning. Högste ämbetsmannen i Danzig är senatens president. I några tyska stater, såsom Baden och Württemberg, bär statsministeriets chef titeln ''statspresident''. Österrikes statsöfverhufvud kallas ''förbundspresident''. — Titeln president bars 1917—24 af chefen för det 1917 inrättade Försäkringsrådet.

***Presidio.** Spaniens gamla ''Presidios'' ha nyligen upphört att vara deportationsorter, och där förvarade fångar ha i stället inhysts i fängelser i Spanien.

Prešow [-ʃåv]. Se Eperjes. Suppl.

Pressattaché. Under Världskriget, då propagandan i pressen spelade en utomordentligt stor roll, hörjade pressattachéer anställas vid åtskilliga beskickningar med uppgift att motverka fientlig propaganda i tidningar och att framhäfva sitt lands intressen. Från Sverige utsändes redan under stridigheterna med Norge sommaren 1905 pressombud med understöd af enskilda medel, men med kontakt med de svenska beskickningarna och Utrikesdep. Småningom har det s. k. pressarbetet blifvit en statsinstitution. Ett kommittéförslag 1919 om Sveriges representation i utlandet innebar, att de svenske pressattachéerna skulle kallas pressombud, erhålla ställning som representanter för Utrikesdep:s pressbyrå och vara underställda vederbörande beskickningschef. Denna anordning blef sedermera genomförd från 1921. G. B—st.

***Pressburg** heter nu officiellt *Bratislava.* — 1. Komitatet tillhör nu till största delen Tjecho-Slovakien. — 2. Staden har 93,329 inv. (1921) och är hufvudstad i Slovakien samt Tjecho-Slovakiens Donauhamn. 1914 instiftades här ett ungerskt ''Elisabets''-universitet, som 1921 flyttades till Fünfkirchen. I stället trädde 1919 ett tjechiskt universitet. O. Sjn.

Pressbyrån, en till politiska och handelspolitiska afdelningar i Utrikesdepartementet hörande byrå, hvars verksamhet omfattar dep:s förbindelser med den in- och utländska pressen, särskildt förmedlingen af upplysningar till densamma, läsning och excerpering af den in- och utländska pressen, öfversikter och sammanfattningar af pressuttalanden samt underrättelser till beskickningar och konsulat rörande regeringsåtgärder på den inre politikens område af betydelse för utlandet.

Pressens opinionsnämnd. Se Skiljedomstol 2.

Pressens tidning, publicistiskt fackorgan, utgifvet af Svenska tidningsutgifvarföreningen (se Pressföreningar, äfven i Suppl.) och dess arbetsgifvarsektion, har utkommit sedan början af 1920, under första året en gång i månaden, därefter två gånger i månaden. Första årgången trycktes i Eskilstuna, därefter har tidningen tryckts i Stockholm, där redaktionen från början varit förlagd. Tidningen afser att främja tidningsutgifvarnas gemensamma intressen af såväl praktisk som ideell natur inom de redaktionella, tekniska och ekonomiska områdena. Den har dock alltifrån början redigerats äfven med hänsyn tagen till publicitetens allmänna intressen och följer ingående de publicistiska förhållandena i såväl Sverige som utlandet. Ansvarig utgifvare och redaktör är sedan tidningens början filos. doktor Gunnar Bjurman (f. 13 aug. 1880).

Pressfrihet. Se Tryckfrihet, sp. 74.

***Pressföreningar.** (Sp. 185) *Svenska tidningsutgifvarföreningen*, i förkortning benämnd *T. U.*, räknar 276 medlemmar, som företräda 299 tidningar (1925). Organisationen omfattar hela landet och omsluter dels 8 lokala kretsföreningar i landsorten, dels 1 mera fristående lokalförening i Stockholm, *Stockholmspressens ekonomiska förening.* T. U. har under årens lopp spelat en betydelsefull roll för den svenska pressen genom det sätt, hvarpå den tillvaratagit dess gemensamma intressen, särskildt af ekonomisk natur, bl. a. genom att afge utlåtanden till regering och myndigheter i fråga om lagstiftningsåtgärder o. d. Från 1918 har T. U. för sina medlemmar anordnat förmedling af gemensamma pappersköp. Sedan 1923 finnes en särskild T. U:s annonsnämnd, afsedd att reglera alla i T. U. representerade tidningars annons-

ärenden. Denna nämnd har att å T. U:s vägnar auktorisera lämpliga annonsbyråer, att vid behof återkalla annonsbyrås auktorisation samt att till T. U. hänskjuta gemensamma ärenden om gemensamma aftal i annonsfrågor. Med tidningsmedarbetarnas organisation har T. U. uppgjort ett normalkontrakt för redaktionell anställning. Af T. U. fattade beslut ha för medlemmarna endast vägledande, icke obligatoriskt förbindande karaktär, men medlem, som bryter mot föreningens stadgar eller motarbetar dess intressen, kan uteslutas. Medlemskapet i T. U. är personligt.

En stor underorganisation i direkt anslutning till T. U. är dess *Arbetsgifvarsektion*, vanligen benämnd *A-sektionen*. Inom denna äro fattade beslut obligatoriskt förbindande. Den är organiserad som firmaförening och har främst att tillvarataga medlemmarnas intressen i arbetarfrågor inom facket. Medlemmarna utgöras af de tidningsegande firmorna själfva. Sektionen upprättades 1919 och har årligen ingått kollektivaftal med Svenska typografförbundet. Flertalet af de till T. U. anslutna tidningarna tillhör äfven A-sektionen. Till denna äro 1925 anslutna 109 firmor, som utge 143 tidningar och representera ett arbetarantal af 2,205. Sektionen har gemensam byrå med T. U. Tillsammans utge de ett fackorgan, ”Pressens tidning” (se d. o. Suppl.). — (Sp. 186) Nordiskt pressmöte hölls 1922. G. Bjn.

(Sp. 186) I *Norge* stiftades 1911 *Norsk presseforbund*, hvari som medlemmar upptogos medarbetare och redaktionschefer såväl i dagspressen som i fackpressen. Förbundet omfattar, liksom sin motsvarighet Publicistklubben i Sverige, afdelningar för olika landsdelar, och dess uppgifter äro dels sociala och ekonomiska, dels fackliga och representativa. Det 1918 stiftade *Norsk journalistforbund* upptar endast tidningsmän i underordnade befattningar och har uteslutande fackliga uppgifter. *Journalisternes pensions- og hjælpeforening* stiftades 1897 och förvaltar en ”Journalisternes pensionsfond”, som 1920 uppgick till 361,762 kr. I Oslo finnes en särskild *Journalistklub*, och dessutom ha olika partier sina pressföreningar (*Den konservative presses forening*, *Det frisindede venstres presseforening*, *Venstres presseforening* och *Norges socialdemokratiske presseforening*). Fackorgan för alla norska pressföreningar är, från 1917, tidningen ”Journalisten”.

I *Danmark* har det 11 dec. 1904 stiftade *Kjöbenhavns journalistforbund* (i hufvudarbetet, sp. 186, oriktigt kalladt ”Journalistklubben”) bl. a. uppfört 4 sommarvillor till fria feriebostäder för medlemmar och 1921 inköpt ”Admiral Gjeddes gaard” i Köpenhamn, hvilken inredts till klubbhus för den danska pressen. Tidningsmännen i danska landsorten bildade 1900 *Provins-journalistforeningen*, som 1918 upprättade en pensionsfond (252,000 kr. år 1921), har egen anställningsbyrå och utger ett medlemsblad. Äfven i Danmark finnas flera partipolitiska pressföreningar. *Danske journalisters fællesrepræsentation* är en facklig sammanslutning af ”Journalistforbundet” och ”Provins-journalistforeningen”. *Den danske presses fællesraad* är en sammanslutning af nästan alla danska pressföreningar. Det består af 20 medlemmar (ordf. och vice ordf. i de olika föreningarna) och har till uppgift att inför offentliga myndigheter ge uttryck åt den danska pressens samlade uppfattning i pressangelägenheter, som höra under myndigheternas afgörande, samt att vid officiella tillfällen representera pressen, anordna och deltaga i pressmöten i in- och utlandet o. s. v. Utanför detta ”fællesraad” står *Redaktörforeningen af 1917* (omfattande en del redaktörer i Köpenhamn) och *Bladudgiverforeningen*, en förening af tidningsutgifvare, motsvarande den svenska. V. S—g.

(Sp. 187) *Internationella pressföreningens* verksamhet låg nere under Världskriget 1914—18, och den har ännu icke kunnat i sin helhet återupptagas. Men under möten, som hållits i Paris 1923 och i London 1924 med en del medlemmar af centralbyrån, ha beslut fattats, hvarigenom arbetet på föreningens återställande kommit i gång, med utsikt att inom en nära framtid kunna öfvervinna de svårigheter, som kriget medfört för dess fortsatta verksamhet på den gamla grundvalen.

Pressgurkor, *kokk.*, en tillredning af färska unga gurkor, hvilka skalas, skäras i tunna skifvor, beströs med fint salt och efteråt pressas mellan två tallrikar. Sedan saften afhällts, läggas gurkskifvorna i en sås af peppar, socker och ättika, det hela omblandas och garneras med finhackad persilja.

Presskommissionen. Se Statens presskommission.

Pressluft. Se Tryckluft.

Pressombud. Se Pressattaché. Suppl.

Preuss [präjs], Hugo, statsrättslärare, politiker, f. 28 okt. 1860 i Berlin, blef 1889 docent vid Berlins universitet, 1906 professor vid Berlins handelshögskola och 1918 dennas rektor. Som kommunalman i Berlin gjorde han sig tidigt bemärkt såsom liberal anhängare af social reformpolitik. P., hvars författarskap mest rört sig om tysk och preussisk statsrätt samt nödvändigheten af demokratisering, utarbetade under Världskriget ett utkast till tysk författningsreform, hvilket efter revolutionen 1918 lades till grund för arbetet på den nya tyska republikens författning. P. blef 14 nov. s. å. statssekreterare för inrikes ärenden och var febr.—juni 1919 tysk inrikesminister (i ministären Scheidemann). Han valdes 1919 till led. af preussiska landsförsamlingen och 1921 till led. af preussiska landtdagen, där han slöt sig till det tyskdemokratiska partiet. P. utarbetade vallagen för tyska nationalförsamlingen och — i förening med Simons, Riezler, M. Weber, Ludo M. Hartmann m. fl. — ett utkast till tysk författning, hvilket gick ut på att i stor utsträckning ersätta den gamla förbundsförfattningen med en enhetsstat. Under förhandlingarna i nationalförsamlingen modifierades författningsförslaget och fick en mindre centralistisk prägel, men Tyska rikets författning af 11 aug. 1919 kan dock i sina grunddrag sägas vara P:s verk. — Bland hans skrifter må nämnas *Gemeinde, staat, reich als gebietskörperschaften* (1889), *Das städtische amtsrecht in Preussen* (1902), *Die entwicklung des deutschen städtewesens*, I (1906), *Das deutsche volk und die politik* (1915; 4:e uppl. 1917), *Deutschlands republikanische reichsverfassung* (1920; 2:a uppl. 1923), *Der deutsche nationalstaat* (1924) och *Um die reichsverfassung von Weimar* (s. å.). V. S—g.

Preussen är nu en republik i Tyska riket. Sedan det genom freden i Versailles 28 juni 1919 förlorat större delen af prov. Posen och Westpreussen samt mindre delar af prov. Ostpreussen och Schlesien till Polen, de norra distrikten af Schleswig till Danmark, kretsarna Eupen och Malmédy jämte en del af Montjoie till Belgien, Danzig med område blifvit en fri stat under beskydd af Nationernas förbund, Memelområdet (se Memel 2. Suppl.) afträdts till de allierade (som 1924 öfverlämnade det till Litauen) och sydöstra delen af Öfre Schlesien till Polen, enligt beslut af de allierade makternas högsta råd (okt. 1921), samt slutligen området Hultschin i Öfre Schlesien afträdts till Tjecho-Slovakien enligt beslut af ambassadörskonferensen, samt å andra sidan Pyrmont afsöndrats från Waldeck och förenats med P., omfattar detta 293,029 kvkm., hvari ej ingå kustvattnen i Nordsjön och Östersjön (3,364 kvkm.), med 36,100,236 inv., 123 på 1 kvkm. (1919). Gränsen mot Danmark går nu betydligt längre söderut. Ostpreussen är nu skildt från det öfriga P. genom "polska korridoren" (se d. o. Suppl.). P:s östra grannar äro nu Litauen och Polen, i s. gränsar det till Tjecho-Slovakien, de tyska republikerna Sachsen, Thüringen, Bajern och Hessen samt Frankrike.

(Sp. 198) I befolkningsrörelsen inom P. visade sig 1919 första gången efter Världskrigets utbrott ett födelseöfverskott (186,355 pers., hvaraf 52 proc. gossar och 10.3 proc. oäkta). — (Sp. 200) Sedan 1920 är statskyrkan afskaffad i P., och konungarnas forna styrelserättigheter öfver den evangeliska kyrkan utöfvas nu af 3 ministrar (jfr i öfrigt Tyskland. Kyrkliga förhållanden).

(Sp. 209) Enligt gällande statsförfattning af 20 nov. 1920 är P. en republik; suveräniteten tillhör alla röstberättigade statsborgare, d. v. s. alla i P. bosatta män och kvinnor som fyllt 20 år. Rösträtten utöfvas dels genom val af landtdagsledamöter, dels genom referendum, som innefattar såväl folkinitiativ som folkomröstning. Det förra kan afse författningsändring, utfärdande, ändring eller upphäfvande af lagar och slutligen landtdagsupplösning. För folkinitiativ beträffande vanliga lagar fordras endast begäran därom af 1/20 af de röstberättigade, men beträffande författningsändring af 1/5. Från folkinitiativ äro undantagna finansiella frågor och finanslagar. Äfven statsrådet (se sp. 1152) kan föranleda folkomröstning ang. upplösning af landtdagen. I allmänhet sker afgörandet genom majoritet af de röstande, men för ändring af författningen eller landtdagsupplösning kräfves majoritet af alla röstberättigade. I öfrigt ligger lagstiftningsmakten hos landtdagen ensam. Äfven politiska fördrag måste ha dess godkännande, och den griper direkt in i förvaltningen genom att uppställa grundsatser för och öfvervaka dess skötsel. Den består nu af 1 kammare, väljes för 4 år, kan upplösas genom folkinitiativ, eget beslut eller gemensamt beslut af ministerpresidenten, landtdagspresidenten och ordf. i statsrådet. Den består nu af 413 minst 25 år gamla led., 1 för hvart 40,000 tal inv., sammanträder självmant, bestämmer själf sessionernas begynnelse och afslutning, väljer själf sitt "presidium", antar själf sin arbetsordning, pröfvar genom en af den själf vald nämnd landtdagsvalens giltighet och är beslutmässig, när mer än halfva antalet led. är närvarande. Medlemmarnas immunitet och yttrandefrihet äro fastställda i riksförfattningen. Verkställande makten utöfvas af ett *staatsministerium*, hvars ledare, ministerpresidenten, väljes af landtdagen och själf utser de öfrige medlemmarna, f. n. 7: inrikes-, justitie-, finans-, jordbruks-, social-, handels- o. industriministrarna samt ministern för vetenskap, konst och undervisning. Ministrarna äro parlamentariskt ansvariga inför landtdagen. Dessutom finns ett statsråd (*staatsrat*) med 77 led. som representanter för de olika provinserna och valda af dessas landtdagar. Det kan genom statsministeriet förelägga landtdagen lagförslag och skall afge utlåtande öfver lagförslag, som af ministeriet föreläggas denna. — (Sp. 212) Provinserna äro fortfarande 12, i det att Posen och Westpreussen försvunnit som provinser och af resterna af dem bildats ett nytt förvaltningsområde: "Grenzmark Westpreussen—Posen", men Schlesien är uppdeladt i Nedre och Öfre Schlesien (Niederschlesien och Oberschlesien). Berlin och Hohenzollern bilda alltjämt egna förvaltningsområden. Lokalförvaltningen är i det stora hela densamma som före revolutionen. Den revolutionära regeringen proklamerade 13 nov. 1918 som ledande grundsatser bl. a. "demokratisering af alla förvaltningskorporationer" och "demokratisk omgestaltning af krets- och provinsförsamlingarna". Vid dessa grundsatsers förverkligande har man emellertid hittills i allmänhet ej hunnit längre än till förberedande utkast. Alla på börd, kön och förmögenhet grundade olikheter vid val äro emellertid upphäfda. Landtråden utses af statsministeriet och kunna af detta när som helst tills vidare försättas ur tjänst. — Det förut i Berlin förlagda Geheimes staatsarchiv har flyttats till Dahlem och blef 1924 tillgängligt för allmänheten. — Om försvarsväsendet se Tyskland. Suppl. — Litt.: Giese, "Preussische rechtsgeschichte" (1920), Schmoller, "Preussische verfassungs-, verwaltungs- und finanzgeschichte" (1921), Stier-Somlo, "Das preussische verfassungsrecht" (1922) och "Die wandlungen des preussischen städte-, landgemeinde-, kreis- und provinzialrechts in den jahren 1918—1921" (s. å.).

E. A—t.

Historia. Under Världskriget stegrades kraven på en grundlig reform af P:s föråldrade författning af år 1850. Trontalet i jan. 1916 ställde en rösträttsreform i utsikt, men den uppsköts febr. 1917 till efter kriget. Ministerpresidentsämbetet under monarkiens sista år innehades af rikskanslererna Bethmann-Hollweg (till 14 juli 1917), Michaelis (juli—okt. 1917), Hertling (nov. 1917—sept. 1918) och prins Max af Baden (okt.—nov. 1918). "Påskbudskapet" af 7 april 1917 bebådade afskaffande efter kriget af treklassvalrätten, införande af omedelbara och hemliga val samt omgestaltning af herrehuset. Dessa löften följdes 11 juli s. å. af nya om lika rösträtt och reformförslagets snara framläggande. Hertling framlade ett regeringsförslag 24 nov. s. å., men landtdagens högermajoritet förhalade dess behandling. Det förkastades i deputeradekammaren och upptogs i herrehuset till behandling i sept. 1918; först i okt. s. å. bröts under världshändelsernas tryck högerns motstånd mot den allmänna rösträttens införande i P., och kort därefter utbröt (9 nov.) revolutionen.

Vid monarkiens fall i P. öfvertogs styrelsen där af en utaf arbetar- och soldatrådens exekutivråd tillsatt provisorisk preussisk regering, som 13 nov. i ett upprop till preussiska folket framlade sitt program. Ministerpresident blef socialdemokraten Paul Hirsch (se d. o. Suppl.). Liksom i Tyska riket afvecklades småningom äfven i P. arbetar- och soldatrådens exekutivråds inflytande, och man beslöt inkalla en konstituerande landsförsamling; val till denna höllos 26 jan. 1919 (enligt allmän rösträtt). Den sammanträdde 5 mars och utfärdade 20 mars en provisorisk författning, som öfverlät den lagstiftande och verkställande makten åt landsförsamlingen med uppgift för denna att utarbeta en ny författning och vidtaga sådana lagändringar, som ej kunde uppskjutas. I öfrigt bibehöllo gällande lagar och förordningar sin giltighet. I den provisoriska regeringen hade den oafhängige socialisten Adolf Hoffmann som minister för vetenskap, konst och folkbildning väckt harm inom vida kretsar genom en rad mot kyrkan riktade dekret (om upphäfvande af prästerlig uppsikt öfver lokala skolor, afskaffande af religionsundervisningen, upphörande från 1 april 1919 af statsbidrag till kyrkornas utgifter o. s. v.). Ur regeringen utträdde de oafhängige socialisterna 3 jan. 1915, och valen till landsförsamlingen gåfvo borgerlig majoritet (88 af centern, 65 demokrater, 50 tysk-nationella, 21 af tyska folkpartiet, 7 tysk-hannoveraner och 1 slesvigholsteinare mot 145 majoritets- och 24 oafhängiga socialister). Författningsarbetet gick långsamt, enär man måste afvakta tyska riksförfattningens utgestaltning. Planer att bryta P:s forna maktställning inom riket genom dess uppdelning i 4 à 5 delstater voro uppe, men vunno ej bifall. Öfre Schlesien fick emellertid 1919 provinsiell autonomi och 1920 laglig möjlighet att bli ett af P. helt oberoende land inom riket (detta för att påverka den i Versaillesfreden föreskrifna folkomröstningen om dess framtid). I mars 1919 bildades en koalitionsministär Hirsch (5 majoritetssocialister, 2 af centern, 2 demokrater); den följdes i mars 1920 i samband med Kappkuppen af en ny koalitionsministär under socialdemokraten Otto Braun (f. 1872), som 30 nov. 1920 bragte författningsarbetet till slut. De första valen till den nya landtdagen (febr. 1921) stärkte ytterlighetspartierna: 114 majoritets- och 18 oafhängiga socialister, 31 kommunister, 26 demokrater, 84 af centern, 8 tysk-hannoveraner, 58 af tyska folkpartiet, 75 tysk-nationella och 4 agrarer. Nu följde en borgerlig ministär (2 centermän, 2 demokrater, 3 fackministrar) under centerledaren Adam Stegerwald (se d. o. Suppl.). Förlusten af en stor del af Öfre Schlesien ledde nov. 1921 till bildandet, med Braun som ministerpresident, af en koalitionsministär af alla mellanpartier från majoritetssocialister till tyska folkpartiet, och under dess ledning vidtog ett lifligt lagstiftningsarbete, präglad af ständiga kompromisser, som hårdt påfrestade koalitionens hållbarhet. Valen i dec. 1924 ökade ytterligare högergruppernas och kommunisternas numerär: 114 socialdemokrater, 44 kommunister, 27 demokrater, 81 af centern, 45 af tyska folkpartiet, 109 tysk-nationella, 30 af smärre grupper. Nu gjorde högergrupperna stora ansträngningar att tillvälla sig ledande andel i P:s styrelse. Braun nödgades afgå febr. 1925, men han blef efter en långvarig ministerkris återvald till statsminister 3 april s. å. Samarbetet mellan P:s regering och riksregeringen har efter partimotsatsernas skärpning ej alltid varit det bästa. Jfr Tyskland, Historia. Suppl. V. S—g.

***Preussische jahrbücher.** Hans Delbrück var hufvudredaktör till 1920, då han efterträddes af filos. doktor Walther Schotte.

Previati, Gaetano, italiensk målare, f. 1852 i Ferrara, d. 1920, var verksam i Nord-Italien och målade ideella och symboliska ämnen som *Kung Sol*, *Timmarnas dans* o. d. I målningssättet visade han beröringspunkter med Segantini. P. är representerad i Breragalleriet i Milano och andra norditalienska samlingar. G—g N.

***Přibram,** A. F., utgaf 1920 "Die politischen geheimverträge Österreich-Ungarns 1879—1914", I (jämte kommenterande inledning), genom hvilken aktsamling klarhet vanns om en del förut omstridda moment i trippelalliansens historia. V. S—g.

***Price,** Juliette. Hennes farfar James P. (f. 1761, d. 1805) uppträdde från 1795 som akrobat i Dyrehaven vid Köpenhamn jämte sin familj. Han grundlade 1801 en sommarteater i Köpenhamn, som sedermera under hans söners ledning blef mycket populär under namnet Morskabsteatret (1817—45). — Ellen P. har numera lämnat scenen.

***Prick.** Hvad som säges om *fasta* prickar gäller Norge.

Pricksjuka hos äpplen består däri, att vid mognaden eller efterföljande lagring uppstå små mörkt färgade, något insjunkna prickar af dödt fruktkött närmast under skalet. Sjukdomen, som först under senare tid uppmärksammats, har vissa år gjort mycken skada, i det att ej blott fruktens utseende skämmes, utan äfven en besk smak sprides från prickarna. Pricksjukan anses förorsakas af stark afdunstning, hvarigenom fruktsaften blir för koncentrerad på vissa fläckar och fruktköttet där följaktligen dödas. För att hindra dess uppkomst under lagringen bör man låta denna ske å sval plats. H. J. Dft.

Priesterwald [prīstervalt], fr. *Bois de prêtre*, skogsområde i franska dep. Meurthe-et-Moselle, 3 km. n. v. om Pont-à-Mousson, var under Världskriget föremål för långvariga och förbittrade strider mellan tyskarna å ena sidan och fransmännen samt, under krigets sista skede, amerikanerna å den andra. Striderna, som började 13 sept. 1914, fortgingo med växlande utgång till 6 maj 1915 samt därefter 24 juli s. å.—6 okt. 1916 och 23 nov. s. å. —23 febr. 1917. Slutligen eröfrades hela skogsområdet i sept. 1918 af amerikanerna. Jfr Världskriget, sp. 168, 184, 185, 205 och 241. H. J—dt.

***Prilip** (Prilep) tillhör nu Jugo-Slavien. Under Världskriget besattes P. af bulgarerna 18 nov. 1915 efter en het strid mellan dem och fransmännen. Staden hölls sedermera besatt af centralmakterna till 23 sept. 1918. Jfr Världskriget, sp. 199 och 249. L. W:son M.

Prill, Karl, tysk violinist, f. 1864 i Berlin, gjorde redan i gossåren konsertresor bl. a. i Sverige, blef elev af Joachim, konsertmästare 1891 vid Gewandhausorkestern i Leipzig och 1897 vid hofoperan i Wien samt violinprofessor vid musikakademien där, hvarjämte han bildade en ansedd stråkkvartett.

***Primates,** Fossila primates, *paleont.* Om den mest omtalade och mest intresseväckande bland hittills kända fossila primater: *Pithecanthropus erectus* se Människan, sp. 266—268. Lämningar af den som *Pan vetus* beskrifna fossila schimpansformen äro funna såväl vid Taubach (nära Weimar) som vid Piltdown (England); således beboddes Europa ännu under tredje interglacialperioden af människolika apor, medan dessas förekomst numera är inskränkt till Afrika och Syd-Asien. I Indiens äldre pliocenlager är påvisadt ett kraniefragment af en apa, antingen likaledes en schimpansform eller ett närstående släkte (*Palæopithecus*). I Europas pliocen- och miocenlager ha flerstädes funnits rester af *Dryopithecus*, som möjligen kan vara stamfader till en eller flera af nutidens *Anthropomorpha* (se d. o.). I *Oreopithecus* ur Toscanas äldre pliocenformation har man trott sig se en mellanform mellan *Anthropomorpha* och *Cercopithecidæ* (se Primates, sp. 259). *Mesopithecus* är ett pliocent släkte med rätt stor utbredning (Syd-Europa, Persien), hvars tänder och skalle öfverensstämma med dem hos *Semnopithecus* (se Primates, sp. 259), medan öfriga skelettdelar äro gröfre, men liknande makakernas. Det äldsta hittills kända fossila släktet af underordningen *Anthropoidea* är *Propliopithecus* ur oligocenlagren vid Fajum. L—e.

Primitivitēt, egenskapen att vara primitiv (se d. o.).

Primo de Rivēra, Miguel, markis af Estella, spansk militär och politiker, f. omkr. 1865, deltog med utmärkelse i Spaniens krig i Marokko 1893, på Cuba och Filippinerna samt sedermera ånyo i Marokko. Han var som grand af Spanien medlem af senaten, där han 1917 och 1921 skarpt kritiserade Marokkofälttågets ledning. P., som blifvit generalkapten i Barcelona, ställde sig hösten 1923 i spetsen för den särskildt på militärt håll utbredda missnöjesrörelsen mot de parlamentariska partiregeringarnas kraftlösa styrelse och började natten till 13 sept., i samförstånd med öfriga generalkaptener i riket, en resning, som utan motstånd ledde till den liberala ministären Alhucemas' fall och proklamerandet i Madrid 15 sept., med konungens samtycke, af regeringsbefogenheternas öfvergång till ett militärdirektorium, som upplöste cortes och förklarade de konstitutionella garantierna suspenderade. Liksom Mussolinis statshvälfning i Italien följdes äfven P:s i Spanien af en räfst inom ämbetsverken och med korrumperade kommunalförvaltningar. Det inre reformverk militärdirektoriet utlofvat fick emellertid snart stå tillbaka för kriget i Marokko, hvilket åren 1924—25 på grund af förhållandenas nödtvång upptagit största delen af den nya regeringens verksamhet och bl. a. föranledt P. att (från sept. 1924) långa tider vistas i Spanska Marokko och att (okt. s. å.), med bibehållande af ordförandeskapet i direktoriet, personligen öfvertaga högsta militärbefälet och posten som öfverkommissarie där. Se vidare Spanien. Historia. Suppl. V. S—g.

***Primrose,** Archibald Ph., 5:e earl af Rosebery, har till följd af sjuklighet helt dragit sig tillbaka till privatlifvet. Han utgaf 1921 en samling *Miscellanies literary and historical.* Äldste sonen Harry P., lord Dalmeny, deltog 1914—18 i Världskriget. Den yngre sonen, Neil P., ersattes som understatssekreterare för utrikesärenden vid koalitionsministärens bildande juni 1915 af lord Robert Cecil, blef juli 1916 parlamentssekreterare för ammunitionsärenden och var från dec. s. å. (i Lloyd Georges ministär) en kort tid ”förste inpiskare” för koalitionsregeringens liberala anhängare. Under tjänstgöring som husarkapten i Palestina blef han svårt sårad och dog 18 nov. 1917. V. S—g.

Primärförsamling. Se Val, sp. 364.

Primär myopati, *med.* Se Ryggmärgssjukdomar, sp. 1336.

Primärskola (se Primär 2), i vissa länder benämning på den skola, som regelmässigt meddelar den grundläggande allmänt medborgerliga undervisningen, folkskolan; så i Schweiz *primarschule*, i Frankrike och Belgien *école primaire*, i Italien *scuola primaria*, i Spanien *escuola primera* och i Portugal *escola primaria*. — Äfven i Sverige användes stundom uttrycket som beteckning för folkskolan, särskildt då denna ställes i motsats till de högre, *sekundära* skolorna. — Rörande primärskolans organisation i olika länder se under hvarje land afd. Undervisningsväsen. K. E. S—g.

Prince Edward island [pri'ns e'dwəd ā'lənd]. Se Prins Edwards ö (äfven i Suppl.).

***Princip,** G., dog i fängelset 1918.

***Principat.** Om *romerska principatet* se Principes och Romerska riket, sp. 738—746.

Principe, Il [pri'ntjipe], ryktbar politisk skrift af Machiavelli (se denne, sp. 365).

***Prins.** Enl. riksdagsbeslut 26 jan. 1921 eger prins — dock ej kronprins — att resa utrikes utan att ha inhämtat konungens samtycke och prinsessa rätt att gifta sig med enskild man.

***Prins Edvards ö** hade 88,615 inv. 1921, hvaraf 6 svenskar, 10 norrmän, 17 danskar och 1 isländare. Järnvägarnas längd var 449 km. 1924; en stor färja förbinder numera öns järnvägar med fastlandets, med hvilket äfven daglig ångbåtsförbindelse uppehålles sedan vintern 1917—18. Prov:s inkomster voro 601,599 doll., dess utgifter 785,628 doll. och dess skulder $1{,}_{71}$ mill. doll. 1923. E. A—t.

Prins Karls palats. Se Byström, J. N. Suppl.

***Prins Karls uppfostringsinrättning för fattiga barn.** Vid inrättningen finnes numera anordnad en på två linjer uppdelad fortsättningsskola (en linje för gossar med undervisning i jordbrukslära, en för flickor med undervisning i husligt arbete). Vid 1923 års slut voro 45 gossar och 7 flickor intagna å anstalten. Inkomsterna för år 1923 utgjorde $65{,}899{,}_{04}$ kr., utgifterna $65{,}805{,}_{46}$ kr. samt kapitalbehållningen $916{,}818{,}_{97}$ kr. Hj. Grm.

Prinskorf, *kokk.* Se Siskonkorf.

***Printz,** J. Se äfven Amandus Johnson, ”The swedish settlements on the Delaware” (2 bd, 1911; en förkortad uppl., ”The swedes in America 1638—1900”, I, 1914, utkom i sv. öfv. 1923).

***Printzsköld,** Otto H. R., är sedan 1916 riksmarskalk.

***Prinzenthal** tillhör nu Polen.

Prior [prāi'ə], George Thurland, engelsk mineralog, f. 16 dec. 1862 i Oxford, blef efter studier i Oxford 1887 tjänsteman vid British museum (afd. Natural history) och 1909 intendent (kee-

per) för den mineralogiska afd. Han har utfört ett stort antal arbeten såväl inom petrografien som inom den speciella mineralogien. K. A. G.

***Pripet.** Under Världskriget utkämpades häftiga strider mellan ryssarna och centralmakternas trupper s. om P. särskildt 29 dec. 1915, 5 jan., 1 febr., 14 mars och 12 maj 1916. Jfr Världskriget, sp. 194. L. W:son M.

***Pris.** 1. *Nationalek.* Världskriget medförde i alla länder starka oregelbundenheter i prisbildningen. Den internationella trafiken hämmades och afbröts delvis, den produktiva befolkningen indrogs till krigstjänst i de krigförande länderna och mobiliserades i större eller mindre utsträckning i de tills vidare neutrala, hvarigenom produktionen nödvändigtvis måste inskränkas, och själfva produktionsapparaten togs i alltmera vidgad omfattning i anspråk för krigsändamål. Häraf föranleddes en successivt ökad knapphet på varor, som icke kunde undgå att verka prisstegrande. När staternas ökade penningbehof medförde tillskapandet af nya betalningsmedel i allt raskare fart, skärptes genom denna inflation (se d. o. Suppl.) den äfven därförutan oundvikliga prisuppgången. Denna utveckling åter ledde till ett bekymmersamt förvärrande af den mindre bemedlade befolkningens försörjningsmöjligheter. En allmän lönestegring hade, särskildt med hänsyn till förhållandena i de krigförande länderna, där så många familjer voro beröfvade sina försörjare, icke varit ett effektivt botemedel, men skulle å andra sidan för hela näringslifvet och ej minst för statsmakterna ha medfört allvarliga olägenheter. Då den enda rationella utvägen, nämligen att åter minska betalningsmedlen och därigenom tvinga tillbaka prisen, var eller åtminstone öfverallt ansågs vara oframkomlig, föranleddes statsmakterna att söka genom andra ingrepp i prisbildningen hålla den fortgående stegringsrörelsen tillbaka. Till en början skedde detta förnämligast genom utfärdande af föreskrifter om *maximipris* (för Sveriges del se härom Förfogandelagarna. Suppl.). Det befanns emellertid snart, att dessa voro för sitt egentliga syfte olämpliga. Skulle de ge konsumenterna den åsyftade lättnaden i deras lefnadskostnader, måste de sättas lägre än hvad som betingades af rådande tillgång och förutvarande efterfrågan. Det billigare priset ökade efterfrågan samtidigt med att det tenderade att minska tillgången genom att göra produktionen mindre lönande. Följden blef minskning af produktionen hand i hand med de maximerade varornas försvinnande ur den lagliga handeln och en alltmer omkring sig gripande smyghandel. Betydelsen af smyghandeln har dock, åtminstone för Sveriges del och hvad de större förbrukningsartiklarna beträffar, utan tvifvel starkt öfverskattats. Maximiprissättningarnas förnämsta inverkan blef därför produktionsminskning. När man kommit till insikt härom, undvek man därför maximering af pris, därest icke därmed förenades varornas inlösning och utdistribuering genom offentliga myndigheters försorg (för Sveriges del se härom Folkhushållningskommissionen. Suppl.). Det kunde ock hända, att maximipris rentaf åsattes i syfte att inskränka produktionen af vissa varor. Ett karakteristiskt exempel härpå är det svenska maximipriset på kalfkött. Detta sattes så högt, att försäljning af kött af spädkalfvar ej skulle däraf hindras, men för lågt för att göra uppfödning af gödkalfvar lönande. Dylik uppfödning skulle nämligen ha allvarligt inkräktat på städernas redan förut alltför knappa mjölktillförsel, utan att ge nämnvärd kompensation genom den ökade tillgången på kalfkött. Under Världskrigets senare år blef statsmakternas förnämsta omsorg på hithörande område att med alla till buds stående medel öka varutillgången. Om detta icke kunde ske inom sådana prisgränser, att de ansågos öfverkomliga för befolkningens breda lager, utgick man från att prisförbilligande skulle ske genom tillskott af statsmedel. Den alltjämt fortgående inflationen underlättade detta system åtminstone till någon tid. En i många länder tillämpad metod i produktionsbefrämjande syfte blef härvid fastställandet af *minimipris*. Under den tid, då man bland producenterna — framför allt jordbrukarna — befarade, att omedelbart efter Världskrigets slut ett starkt prisfall skulle inträffa, påtog sig staten risken härför genom att utfästa sig att till ett angifvet pris, som ansågs under alla omständigheter skola medge en lönande produktion, inköpa de partier af vissa särskildt önskvärda varor, som under loppet af en fixerad tidsperiod erbjödos staten till inlösen. I Sverige gällde minimipris å inhemsk brödspannmål under skördeåret 1919—20. I och med att produktionen och den internationella samfärdseln åter kommo i gång, bortföllo i allmänhet de statsgaranterade minimiprisen såsom obehöfliga och för staten alltför dyrbara. — 2. Om idrottsliga vandrings-

Vinterpokalen, vandringspris.

pris se d. o. och jfr Olympiska spelen, sp. 677—678 samt pl. IV. Den största sportsliga trofé, som förekommit i Skandinavien, är den för k. Automobilklubbens internationella täflingar beställda Vinterpokalen (se fig.), som 3 ggr och därmed slutgiltigt eröfrats af samme förare (Hans Osterman). 1. H. Heyman.

Prisa, *bot.*, namn på släktet *Veronica*.

***Prisdomstol.** Under Världskriget fortsatte de krigförande staterna med samma system rörande prisdomstolar och uppbringningsprocess som tidigare. Efter Världskriget har frågan om reformering häraf icke upptagits till något afgörande. Rld.

Prisindex, *statist.* Se Index. Suppl. och Prisindextabeller (äfven i Suppl.).

***Prisindextabeller** (se d. o. samt Index, *statist.*, i Suppl.). Här nedan uppräknas några viktigare prisindexserier, som f. n. regelbundet offentliggöras i skilda länder. För hvarje serie anges, om den afser parti- eller detaljpris (lefnadskostnader), seriens basperiod, genom hvilken institution eller privat person dess utarbetande sker, hur ofta den offentliggöres samt genom hvilket organ.

Sverige (se Index. Suppl.): Kommerskollegium, partipris, råvaror, half- och helfabrikat, basperiod 1913, månatligen i ”Kommersiella meddelanden”; G. Westin-Silfverstolpe, partipris, hufvudsakl. råvaror, basperiod 1/7 1913—30/6 1914, månatligen i ”Svensk finanstidning” samt ”Göteborgs handels- och sjöfartstidning”; ”Svenska dagbladet”, partipris, råvaror, half- och helfabrikat, basperiod 1913, utarbetas af 1:e aktuarien H. Eneborg, månatligen (afsedd för internationella jämförelser); Socialstyrelsen, lefnadskostnader, basperiod juli 1914, vid hvarje kvartalsskifte i ”Sociala meddelanden”; d:o, lifsmedel (jämte bränsle och lyse), basperiod juli 1914, månatligen i ”Sociala meddelanden”. — *Norge*: Statistiska centralbyrån, partipris, råvaror, half- och helfabrikat, basperiod 1913, månatligen i ”Statistiske meddelelser”; d:o, lefnadskostnader samt lifsmedel, bränsle och lyse = Sverige, i ”Statistiske meddelelser”. — *Danmark*: ”Finanstidende”, partipris, råvaror och halffabrikat, basperiod 1/7 1912—1/7 1914, månatligen; Statistiske departement, lefnadskostnader, basperiod juli 1914, halfårsvis i ”Statistiske efterretninger”. — *Finland*: Statistiska centralbyrån, partipris, råvaror, half- och helfabrikat, basperiod motsvarande månad 1913, månatligen i ”Statistiska översikter”; d:o, lefnadskostnader, basperiod dels 1:a halfåret 1914, dels juli s. å., månatligen i ”Social tidskrift”. — *Tyskland*: Statistisches reichsamt, partipris, råvaror, half- och helfabrikat, basperiod 1913, månatligen i ”Wirtschaft und statistik”; d:o, lefnadskostnader, basperiod 1913—14, månatligen i ”Wirtschaft und statistik”. — *Holland*: Centraal Bureau voor de statistiek, partipris, råvaror och lifsmedel, basperiod 1913, månatligen i byråns ”Maandschrift” (provisorisk serie); Bureau van statistiek der Gemeente Amsterdam, lefnadskostnader i Amsterdam, basperiod 1910—11, kvartalsvis i byråns ”Maandbericht”; äfven en lifsmedelsindex, basperiod 1913, månatligen. — *Belgien*: Ministère de l'industrie et du travail, partipris, råvaror, half- och helfabrikat, basperiod april 1914, månatligen i ”Revue du travail”; d:o, lefnadskostnader, fem olika serier efter välståndsgrad, basperiod 1921, månatligen i ”Revue du travail”. — *Schweiz*: D:r Lorenz, partipris, råvaror, half- och helfabrikat, basperiod juli 1914, månatligen i ”Nationalzeitung”; Eidgenössisches arbeitsamt, lefnadskostnader (endast lifsmedel, bränsle, lyse och kläder), basperiod dels juni 1914, dels jan. 1921, månatligen i ”Socialstatist. mitteilungen”; Verband schweizerischer konsumvereine, lifsmedel, bränsle, lyse, tvättmedel, basperiod juni 1914, månatligen i ”Schweizerischer konsumverein”. — *Italien*: Prof. Bachi, partipris, råvaror och fabrikat, basperiod 1901—05, månatligen i ”Economista”; staden Milano, lefnadskostnader, basperiod första halfåret 1914, månatligen i ”Città di Milano: Bollettino municipale mensile di cronaca amministrativa e statistica”. — *Frankrike*: Statistique générale, partipris, råvaror och lifsmedel, basperiod 1901—10, månatligen i ”Bulletin de la statistique générale de France”; d:o, lifsmedel, basperiod första halfåret 1914, offentliggjord som föregående; Commission régionale d'études relatives au coût de la vie à Paris, lefnadskostnader, basperiod första halfåret 1914, årligen i juni, offentliggjord som föregående. — *England*: Board of trade, partipris, råvaror, half- och helfabrikat, basperiod 1913, månatligen i ”Board of trade journal”; Economist, partipris, råvaror, half- och helfabrikat, basperiod 1901—05, månatligen i ”The Economist”; Statist (f. d. Sauerbeck), partipris, råvaror och lifsmedel, basperiod 1867—77, månatligen i ”The Statist”; Ministry of labour, lefnadskostnader, basperiod juli 1914, månatligen i ”Ministry of labour gazette”. — *Amerikas förenta stater*: Bureau of labor statistics, partipris, råvaror, half- och helfabrikat, basperiod 1913, månatligen i ”Monthly labor review”; Federal reserve board, partipris, råvaror, half- och helfabrikat (afsedd för internationella jämförelser), basperiod 1913, månatligen i ”Federal reserve bulletin”; Bureau of labor statistics, lefnadskostnader, basperiod juli 1913, månatligen i ”Monthly labor review”. — *Japan*: Japans bank, partipris, råvaror och fabrikat, basperiod okt. 1900, månatligen i bankens rapporter.

”International labour review”, utg. af Internationella arbetsbyrån i Genève, innehåller för hvarje månad en ganska omfattande sammanställning af de senaste prisindexberäkningarna för såväl partipris som lefnadskostnader inom flertalet länder. Med viss tids mellanrum lämnas där ock en summarisk öfversikt öfver tillvägagångssättet vid beräknandet af de i tidskriften offentliggjorda serierna. H. Heyman.

Prisockerlagen. Se Ockerlagen. Suppl.

Prisskillnadsbiljett. Se Biljett. Suppl.

***Priština** tillhör nu Jugo-Slavien. 14,290 inv. (1921). Under Världskriget blef 18 nov. 1915 2:a serbiska armén (Bojovic), som tagit ställning i linjen P.—Gilan (s. ö. om P.), slagen af 1:a bulgariska armén (Bodjajev) och kastad tillbaka mot Kosovopolje v. om P. 23 s. m. intogs staden af 11:e tyska armén (v. Gallwitz) och hölls sedermera besatt till i okt. 1918. Jfr Världskriget, sp. 198 och 249. H. J—dt.

Prittwitz und Gaffron [-ont-], Max von, tysk militär, f. 27 nov. 1848 i Bernstadt (reg.-omr. Breslau), d. 29 mars 1917 i Berlin, blef 1866 officer vid infanteriet, 1879 generalstabsofficer, 1894 öfverste och 1896 reg.-chef, 1898 generalmajor

och brigadchef, 1901 generallöjtnant och fördelningschef, 1906 general af inf. och chef för 16:e armékåren samt 1913 arméinspektör och generalöverste. Under Världskriget förde han till 22 aug. 1914 8:e armén i Ostpreussen, utkämpade 19—20 s. m. slaget vid Gumbinnen — ur taktisk synpunkt en seger för tyskarna —, men blef, då han af strategiska skäl ville gå tillbaka till Weichsellinjen, entledigad som arméchef och ställd till disposition samt ersatt af v. Hindenburg. H. J—dt.

Privata högre lärarinneseminarium grundlades 1899 i Stockholm af Sofi Anderson (se denna. Suppl.) i förening med N. G. V. Lagerstedt (se denne) och L. Lindroth (se denne) för att fylla den då ganska kännbara bristen på lärarinnor. Det är deladt i 2 kurser: en lägre, 2-årig, afsedd att utbilda lärarinnor dels för familjer, dels för flickskolans lägre eller mellersta klasser, samt en högre, minst 1-årig, med specialstudier för undervisning i de högre klasserna. Tillträde till sistnämnda kurs ega de elever, som genomgått den lägre och sedan under ett eller flera år meddelat undervisning. Deras erfarenhet som lärarinnor bör sätta dem i stånd att kunna säkrare bedöma, åt hvilka ämnen deras anlag hänvisa dem. Enligt k. resol. 29 april 1910 medför afgångsbetyg från den högre kursen samma rättigheter som afgångsbetyg från Högre lärarinneseminarium. Med seminariet är förenad en flickskola, Oskarsskolan (med 3 förberedande och 8 elementarskoleklasser), hvars afgångsbetyg medför s. k. normalskolekompetens. Läroanstalten öppnades Nybrogatan 13 och inflyttade 1905 i egen lokal, Riddargatan 23. Lärjungeantalet var vårterminen 1925 på seminariet 59 och i skolan 267. Läroanstaltens föreståndarinna var alltifrån början fröken Anderson, som 1923 efterträddes af fröken Paula Riccius. Fröken Emilia Thorstenson tjänstgjorde 1905—19 som biträdande föreståndarinna för Oskarsskolan. L. W—m.

Privatsekreterare. Se Handsekreterare. Suppl.

***Privy council.** Antalet ”lords of appeal in ordinary” är numera 6. Dessutom kunna i undantagsfall andra framstående jurister utses till medlemmar af ”Judicial committee of the Privy council” (så t. ex. lord Oxford and Asquith 1925). V. S—g.

***Prizren** tillhör nu Jugo-Slavien. 16,143 inv. (1921). Under Världskriget försökte den vid Kosovopolje 23—24 nov. 1915 slagna serbiska armén vid P. bjuda den förföljande 1:a bulgariska armén motstånd, men blef då 29 s. m. fullständigt upprifven och trängd in i Albanien, hvarpå bulgarerna besatte P. Staden återtogs 10 okt. 1918 af de allierade serberna och fransmännen. Jfr Världskriget, sp. 198 och 249. H. J—dt.

Probabili'sm, *filos.* Se Probabel.

***Process.** — 2. *Jur.* Processens ändamål är att meddela rättsskydd.

Processkommissionen. Se Civilprocess. Suppl.

***Processledande verksamhet.** Af litt. må ytterligare anföras Sjöström, ”Om formell processledning” (1925).

***Processus vermiformis.** Se Blindtarm och Tarmen, sp. 476. — Några nyare forskare ha velat tillskrifva detta bihang till blindtarmen, företrädesvis på grund af dess rikliga utrustning med lymfoid väfnad (se d. o.), funktionell betydelse. — Ett med denna tarmdel hos människan fullt likvärdigt organ förekommer inom ordn. *Primates* blott hos de s. k. människolika aporna (*Hylobatidæ* och *Anthropomorpha*). Hos alla lägre apor uppträder det endast som en sällsynt individuell variation. L—e.

Prochymosin, *fysiol. kem.* Se Zymogen 2.

***Procopé,** Hjalmar E. F., har vidare utgett diktsamlingarna *I sanden* (1915), *Osamse strängar* (1920) och *Diktarhemmet* (1924) samt lustspelet *Inspektorn på Siltala* (1915; bearbetning efter en roman af H. Selmer-Geeth). *Samlade dikter* utkommo 1920 i 6 bd, *Dikter i nytt urval* 1921. Sedan 1918 har P. ordinarie statsanslag och utsågs till förste innehafvare af det skaldehem, som förläggaren H. Schildt donerade till Finlands svenska författarförening. — 2. Hjalmar Johan Fredrik P., den föregående kusin, politiker, f. 8 aug. 1889 i Helsingfors, aflade rättsexamen 1913 och verkade som advokat sedan 1915. 1918 inträdde han i utrikesministeriets tjänst och fungerade s. å. som legationssekreterare i Berlin. Sedan 1919 har han, vald af svenska folkpartiet, suttit i riksdagen. Han har tillhört de borgerliga samlingsministärerna 1920—21 som handels- och industriminister och 1924—25 som utrikesminister. 1—2. T. C.

Proctor [prå'ktə], eng. (af lat. *procurator*; se Prokurator), engelsk ämbetstitel. — *The king's proctor* är en ämbetsman, som representerar kronan i mål om skilsmässa eller annullering af äktenskap. — Vid universiteten i Oxford och Cambridge finnas 2 för ett år utsedda *proctors*, som bl. a. ha vidsträckt disciplinär befogenhet öfver studenterna. Dessutom öfvervaka de omröstningar i senaten och andra universitetskorporationer och meddela omröstningsresultatet. Deras befogenhet i Oxford är vidsträcktare än i Cambridge. — *Proctors* kallas äfven i en *convocation* (se Konvokation) representanten för prästerskapet i ett stift eller ett domkapitel. V. S—g.

Proculiänska skolan. Se Labeo.

Procura'tie, Le, byggnader. Se Venezia, sp. 1133.

Procureur général [präkyrör ʃenera'l], fr. Se Generalprokurör.

Prodekänus. Se Universitet, sp. 1124.

Pro domo (lat., ”för hemmet”; titel på ett tal af Cicero efter hans återkomst år 67 f. Kr. ur landsflykten), för egna intressen.

Prodo'xidæ, Prodo'xus, *zool.* Se Yuccamalar.

Proelss [prölss], R. och J. Se Prölss (äfven i Suppl.).

***Professor.** *P. eme'ritus*, professor, som efter

uppnådd pensionsålder tagit afsked. — *P. extraordinarius*, innehafvare af personlig professur (ej = e. o. professor).

Professorsstriden kallas i Norge den strid, som uppkom våren 1904 om besättandet af den efter Fr. Petersen (se d. o.) lediga professuren i systematisk teologi. Stipendiaten J. Ording förklarades af centralkommittén kompetent, men på grund af hans åsikter i sakramentsläran ansågs hans anställning som lärare i dogmatik ej tillrådlig. Det inlöpte protester i mängd mot, att han skulle utnämnas, och professor S. V. Odland insatte sin ställning på att hindra utnämningen. Utan resultat erbjöd man Ording en kompromiss, och regeringen utlyste då ny täflan om professuren. Som sökande anmälde sig Ording ånyo samt teol. doktor Chr. Ihlen. Ording utnämndes 21 jan. 1906 till professor. Med anledning däraf afgick kyrkoministern Knudsen, och professor Odland utträdde ur teologiska fakulteten. Hans professur ombildades till att omfatta systematisk teologi och besattes med Ihlen, hvarjämte i professurens forna ämne, nytestamentlig exegetik, en docentur inrättades. I vidsträckta kyrkliga kretsar var man emellertid ej nöjd med denna lösning, och 1907 inrättades därför en privat ”menighetsfakultet” med Odland som lärare i nytestamentliga ämnen. Teol. doktor Schjelderup föreslog i mars 1925, att teol. fakulteten skulle afskaffas, hvilket framkallade ny häftig polemik. M. H.

Profeten (*Le prophète*), stor opera af Meyerbeer (se denne, sp. 387) till librett af Scribe, med vederdöparen Johan af Leiden (se denne) som hufvudperson (tenor), uppf. i Stockholm f. g. 1852.

Profglas, *kem.* Se Profrör. Suppl.

***Pro fide et christianismo.** Se Sv. Nilsson, ”Samfundet P. Minnesskrift med anledning af dess etthundrafemtioårsjubileum” (1921).

Profiteering [präfitiˈəring], eng. (af *profit*, affärsvinst), i engelskt lagspråk sedan 1919 (*Profiteering act*) beteckning för tagande af orimligt hög vinst vid försäljning af förnödenhetsvaror.

Profkran. Se Ångpanna, sp. 1077.

Profningsanstalt, Statens. Se Materialprofning (äfven i Suppl.).

Profrör l. Reageˈnsrör, *kem.*, i ena ändan tillslutna, tunnväggiga glasrör (se fig. 1), som å

Fig. 1. Profrör.

Fig. 2 och 3. Profglas.

laboratorier allmänt användas för utförande af kemiska försök i liten skala. Man använder sådana af olika dimensioner, ofta 15 × 150 mm. Vid föreläsningsexperiment o. d., som ej kräfva upphettning, användas ofta *profglas* på fot, af det utseende, som fig. 2 och 3 utvisa. De rymma vanligen 50 à 100 kbcm. K. A. V—g.

Proftagning. Se Generalprof. Suppl.

***Profår.** I anledning af de i hufvudarbetet (sp. 338) omnämnda förslagen till omorganisation af profåret framlade K. M:t för 1915 års riksdag proposition rörande anslagen till profårsinstitutionen, och sedan densamma af riksdagen bifallits, utfärdades 14 maj 1915 ny stadga ang. profår vid rikets allmänna läroverk. Emellertid framlades af K. M:t för 1916 års riksdag förslag om erforderligt anslag för anordnande af profårskurser vid folkskoleseminarier, hvilket förslag vann riksdagens bifall. Då enligt riksdagens uttalade mening full reciprocitet skulle råda mellan vid läroverk och vid folkskoleseminarium genomgånget profår och alltså vissa ändringar blefvo nödvändiga i stadgan för läroverksprofåret, utfärdades 19 maj 1917 ny stadga ang. profår vid rikets allmänna läroverk och samtidigt därmed stadga ang. profår vid folkskoleseminarium. Enligt de sålunda numera gällande bestämmelserna kan profår genomgås vid läroverk eller vid folkskoleseminarium eller under en termin pågå vid endera af nämnda läroanstalter och under följande termin vid den andra. I regel omfattar profåret 2 terminer, men kan under vissa förutsättningar begränsas till 1 termin. För behörighet att genomgå profår kräfves att ha aflagt de för behörighet till ämneslärartjänst vid allmänt läroverk eller folkskoleseminarium föreskrifna kunskapsprofven samt, därest ej ämnet pedagogik ingår i examen, ha undergått pröfning i psykologi samt i pedagogikens teori och historia. I regel bör profåret omfatta 3 ämnen, men kan äfven få omfatta 2 eller 4 ämnen. Förutom åhörande och meddelande af undervisning på vederbörande läroanstalts olika stadier skola vid profåret förekomma dels sammanträden med lärarkandidaterna för behandling af viktigare uppfostrings- och undervisningsfrågor, dels föreläsningar öfver de särskilda ämnenas metodik, dels ock en kurs i skolhygien samt en kurs i muntlig framställningskonst inbegripet talteknik. Den teoretiska delen af profårskursen är alltså numera afskaffad. Profårskurs är f. n. anordnad vid Högre latinläroverket å Norrmalm, Högre allm. läroverket å Södermalm samt Högre reallläroverket å Norrmalm i Stockholm, vid Högre allmänna läroverken i Uppsala och Lund samt vid Högre reallläroverket i Göteborg äfvensom vid folkskoleseminarierna i Stockholm och Göteborg. Antalet profårskandidater utgjorde höstterminen 1924 vid de allmänna läroverken 60 och vid folkskoleseminarierna 11. K. E. S—g.

Progeni, *tandläk.* Se Tändernas sjukdomar och vård, sp. 755.

Programmātiker, den, som framställer ett program, de ledande tankarna i en meningsriktning. — Programmātisk, som strängt följer ett program.

Progreso, stad. Se Yucatan, sp. 636.

Progressivstraff, straff, anordnade enligt progressivsystem (se d. o. Suppl.).

Progressivsystem, *jur.*, ett system för de längre frihetsstraffens anordnande, enligt hvilket intensiteten i strafflidandet gradvis minskas samt för fången i mån af godt uppförande beredas ökade förmåner och rörelsefrihet, det sistnämnda äfven i form af

arbete utom straffanstalten eller genom hans placering under senare delen af strafftiden i öppna anstalter (jordbrukskolonier). Som sista stadium ansluter sig därtill den villkorliga frigifningen (se d. o.). Ändamålet med detta bestraffningssystem är dels att motverka de långvariga frihetsstraffens eljest ofta nedbrytande inverkan på fången, dels att gradvis förmedla öfvergången från vistelsen i straffanstalt till ett lif i frihet och därigenom vänja honom till ett rätt bruk af den återförvärfvade friheten samt på så sätt förminska den fara för ett omedelbart återvändande till ett oordnadt och kriminellt lefnadssätt, som den oförmedlade öfvergången från ett rigoröst genomfördt frihetsstraff till oinskränkt frihet ofta medför.

Ursprungslandet för detta bestraffningssystem är Irland, hvarest vid midten af 1800-talet en berömd fångvårdsman, sir Walter Crofton, organiserade straffarbetsstraffets utstående sålunda, att detsamma inleddes med en tids cellvistelse, hvarpå följde gemensamt arbete af fångarna om dagen, under hvilket flera olika klasser eller grader funnos att genomlöpa, i hvilka fångarna kunde uppflyttas, resp. åter nedflyttas alltefter deras uppförande under strafftiden. Vid förflyttningen lades till grund ett poäng-system, genom hvilket fångens dagliga uppförande inregistrerades, och alltefter antalet intjänade poäng skedde uppflyttning i högre grad. För att förmedla öfvergången till fullständig frihet ingick i detta system äfven en viss tids vistelse i en s. k. öfvergångsanstalt. Det benämnes efter sitt ursprungsland ännu ofta det *irländska systemet*.

Systemet upptogs därefter äfven i England, då detta land under 1850-talet uppgaf det äldre deportationsstraffet och i stället för detta organiserade ett långvarigare frihetsstraff (*penal servitude*). Därvid uteslöts emellertid ur systemet den irländska s. k. öfvergångsanstalten och upptogs i stället den villkorliga frigifningen som ett sista led i straffbehandlingen(se därom art. Villkorlig frigifning). Från England har detta system upptagits äfven i andra angelsaxiska länder; men i sin renhet har det icke i öfrigt i någon större utsträckning efterbildats. På den europeiska kontinenten ha de långa cellstraffen länge spelat en dominerande roll. Men genom att förkorta celltiderna samt äfven införa rätt för fångvårdsmyndigheten att, då så finnes lämpligt, bereda fånge vissa lättnader och förmåner i fråga om fångbehandlingen har man dock flerstädes på senare tid sökt alltmer närma sig de grundtankar, som uppbära ifrågavarande bestraffningssystem. Ett betydande steg i denna riktning togs särskildt för Sveriges del genom lagen 24 mars 1916 ang. verkställighet af straffarbete och fängelsestraff; se Frihetsstraff. Suppl. N.S—g.

***Projektil.** Artilleriprojektilerna utgöras fortfarande i hufvudsak af *granat* och *granatkartesch*, af hvilka den senare förblifvit i det närmaste oförändrad, men till följd af det ökade bruket af befästningar och andra skyddsmedel förlorat mycket af sin forna betydelse. Granaten (se d. o. Suppl.) är numera den mest använda projektilen. Vid sidan af dessa två hufvudprojektilslag kan man ställa den s. k. *lysprojektilen* (se d. o. Suppl.), som på grund af sin konstruktion svårligen kan inrangeras under något af de förra. Projektilernas form har undergått förändring så till vida, att spetsen förlängts och gjorts skarpare, hvarjämte projektilen äfven gjorts något afsmalnande bakåt i form af en stympad kon. Genom dessa åtgärder har projektilen fått större förmåga att öfvervinna luftmotståndet, hvaraf följt en ej oväsentlig ökning af skottvidden (omkr. 25 proc.). På äldre projektiler har man för att nå samma resultat framtill anbragt en lös stålhuf med förlängd skarp spets. Till projektiler kunna numera hänföras äfven de s. k. *flygbomberna* (se d. o. Suppl.). Projektilerna till kulsprutor och handeldvapen ha i stort sedt ej undergått annan än ofvan angifna förmändring. Jfr Världskriget, sp. 263. G. af Wdt.

***Prokesch von Osten**, Anton. — Hans son grefve Anton P. dog 12 mars 1919 i Gmunden.

Prokofiev [präkåfie'ff], Sergej, rysk tonsättare, f. 1891 i guv. Jekaterinoslav, började komponera redan i barnaåren, var 1904—09 vid Petersburgs konservatorium elev af Ljadov och Rimskij-Korsakov, vidare af Tanejev i Moskva och af Annette Esipov, har företagit konsertresor som briljant pianist samt vistats i Amerika 1918—22 och därefter bott i Bajern och Paris. Han har sedan några år fått rykte som en af samtidens mera begåfvade tonsättare; stilen har betecknats som närmast nyklassicistisk. Bland P:s ymniga alstring märkas operan Spelaren (1916), 1 balett, 2 symfonier, 2 symfoniska dikter, orkestersvit, scherzo för 7 fagotter, violinkonsert (spelad i Stockholm 1925), 2 pianokonserter, pianosonater och andra pianoverk (ballader, ''Sarkasmer'', Gamla mormor berättar). E. F—t.

***Prokuratorn** i kejserliga senaten för Finland motsvaras numera af justitiekansleren (se d. o. 2. Suppl.; denne är ej, som där uppges, medlem af statsrådet). O. B—n.

Proletariatets diktatur, den styrelseform, där statsmakten, åtminstone formellt, innehas icke af hela folket, såsom i en demokrati, utan endast af de kroppsarbetande klasserna. Sovjet-Ryssland gör anspråk på att ha förverkligat detta slags klassvälde, och öfvergående försök i samma riktning förekommo 1919 i Ungern och i München. Införandet af proletariatets diktatur, åtminstone som en öfvergångsform, står på de flesta, om ej alla, kommunistiska partiers program. Jfr K. Diehl, ''Die diktatur des proletariats und das rätesystem'' (2:a uppl. 1924).

Proletärer aller länder vereinigt euch! [-fera'jnigt å'jch], ty., ''Proletärer i alla länder förenen eder!'' Se Marx, H. K.

Proletärlitteratur, en benämning, hvarunder man på senare år velat sammanfatta en del moderna vers- och prosaskildringar från kroppsarbetarnas och de hemlösa, oregelbundna existensernas skikt. Till svenska ''proletärdiktare'', mot hvilken term dock flera af de så betecknade protesterat, ha räknats bl. a. Dan Andersson, Ragnar Jändel och Martin Kock. R—n B.

Proliferatiönsenergi [-jī], *med.* Se Svulst, sp. 1324.

***Proliferera**, en äfven på det zoologisk- och patologisk-histologiska området mycket använd term för att beteckna en särskildt liflig och riklig cellförökning. I den tyska facklitteraturen återges proliferera med det väl funna ordet *wuchern*. L—e.

Promenoär (fr. *promenoir*), täckt promenadplats, arkadgång, peristyl, korsgång o. d.; bred teater-

eller konserthuskorridor, där åhörarna kunna promenera under mellanakt eller paus.

Promissorisk ed. Se Vittnesed.

Promorfologi kallas af Haeckel vetenskapen om de organiska grundformerna, alltså läran om organismernas yttre och om den stereometriska form, som ligger till grund för densamma. L—e.

Propageringsapparat. Se Öl, sp. 98.

Proparia, *paleont.* Se Trilobiter, sp. 752.

***Pro patria** (Kungl. sällskapet Pro Patria). Sällskapets samtliga tillgångar voro vid 1924 års ingång bokförda till 852,909,40 kr. — Barnbördshuset Pro Patria ligger nu vid Sveavägen n:r 40. Under år 1923 hyste stiftelsen 498 barnaföderskor, och där föddes 468 barn.

***Propeller.** För att hindra smörjoljan i propellerhylsan att utsippra vid hylsans akterkant har en af svenske ingenjören Cedervall konstruerad *skyddsbox* vunnit stor spridning (se fig.).

Den är fäst till propellernafvets (*a*) förkant och består af en omkring propelleraxeln (*b*) gående ring

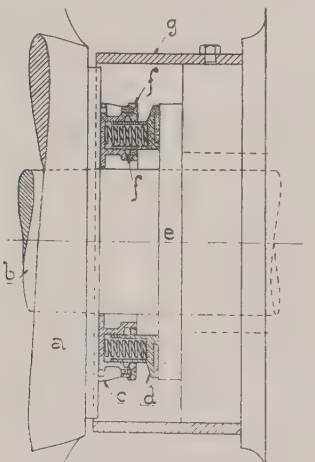

Cedervalls skyddsbox.

(*c*) med u-formad genomskärning, i hvilken är inlagd en annan, åfvenledes u-formad ring (*d*), som medelst fjädrar hålles tryckt mot propellerhylsans (lagerbussningens, *e*) akterkant. Tätning mellan ringarna åstadkommes genom packningsbox (*f*). Genom en yttre, till hylsan fastskrufvad skyddskåpa (*g*) hindras sjögräs, sladdar o. d. att komma åt skyddsboxen. C. K. S.

Propellerfläkt, *mek.* Se Ventilator 1.

Propepsin, *fysiol. kem.* Se Zymogen 2.

***Propertius.** Af E. Janzons öfv. af P:s elegier utkom del IV 1917.

Propliopithēcus, *paleont.* Se Primates, sp. 261.

Propyl-alkohol. Se Vin, sp. 609.

***Prorogation** kallas i engelsk statsrätt afbrytandet genom kunglig kungörelse af parlamentets förhandlingar, vanligen vid sessionens slut. Parlamentet säges därefter ''stå prorogeradt'' till en viss i kungörelsen nämnd dag, då det ånyo samlas, om dess sammanträden ej under tiden genom ny prorogation uppskjutits. Från vanlig ajournering (se Ajournera) skiljer sig prorogation därigenom, att i senare fallet alla lagförslag (*bills*) måste framläggas ånyo och från början genomgå den stadgade lagstiftningsproceduren, medan man däremot efter ajournering fortsätter behandlingen vid det stadium, dit man vid afbrottet hunnit. Enär en bill af samma hufvudinnehåll som en föregående ej får framläggas under samma session som denna, har i undantagsfall prorogation öfver en enda dag anlitats för att kringgå denna bestämmelse. V. S—g.

Prosaū'ria, *zool.* Se Kräldjur, Rhynchocephalia och Sphenodon.

Prosekretin, *fysiol.* Se Sekretin.

Pro-seminarium. Se Seminarium, sp. 52.

***Proskurov** tillhör nu Ukraina.

***Prosna** är nu till största delen belägen i Polen.

Prosnes [pråñ], by i franska dep. Marne, 20 km. ö. s. ö. om Reims, förstörd under Världskriget. 292 inv. (1921). P. besattes 3 sept. 1914 af tyskarna, men återtogs 15 s. m. af fransmännen och ingick sedan i franska fronten i Champagne. Det n. om P. belägna, af tyskarna besatta höjdpartiet (Cornillet, M:t Blond, M:t Haut, M:t Perthois m. fl. höjder) eröfrades i april 1917, efter förbittrade strider, af fransmännen. 15 juli 1918 intogs höjdpartiet ännu en gång af tyskarna, hvilka dock icke kunde återtaga P., men den 19 besattes det åter af fransmännen. Jfr Världskriget, sp. 164, 167, 219 och 238. H. J—dt.

***Prosopis.** 1. *P. juliflora* kallas äfven mesquite och det däraf erhållna gummit mesquitegummi. G. L—m.

Prostati'sm, sjuklighet i prostata (se d. o. och Åldersssjukdomar, sp. 1003).

Prostějov, tjechiska namnet på *Prossnitz.*

Protaktinium, *kem.* Se Aktinium. Suppl.

***Protektorat.** Jfr äfven Mandat. Suppl.

Proterandri (af grek. *pro'teros,* tidigare, och *anēr,* gen. *andro's,* man), *zool.,* kallas den företeelse, att hos många hermafroditiska djur de hanliga könsprodukterna mogna tidigare än de honliga. Härigenom försvåras eller omöjliggöres självbefruktning. Samma effekt har gifvetvis den motsatta företeelsen proterogyni (af grek. *gynē,* kvinna), nämligen att äggen bli tidigare mogna än sädescellerna. Jfr Dikogami. L—e.

Proterogyni. Se Proterandri. Suppl.

Proterozōiska bildningar, *geol.* Se Prekambriska bildningar. Suppl.

***Protes.** Se Prothesis äfven i Suppl.

***Protestantism.** Om *gammalprotestantism* och *nyprotestantism* se Nyprotestantism. Suppl.

Prothero [prå'thərō], sir George Walter, engelsk historiker, f. 14 okt. 1848 i Wiltshire, d. 10 juli 1922, studerade i Cambridge och Bonn, var lärare i historia vid King's college i Cambridge 1876—94 och professor vid Edinburghs universitet 1894—99. Från 1899 till sin död utgaf han tidskriften ''Quarterly review''. P. var en af utgifvarna af samlingsverket ''Cambridge modern history'' (se d. o. Suppl.) och lämnade dit värdefulla bidrag. Han var 1901—05 president i Royal historical society samt 1918—19 direktor för utrikesministeriets historiska sektion. I sistnämnda egenskap ledde han åstadkommandet af en serie ''Peace handbooks'' om skilda länder såsom förberedande hjälp-

reda för förhandlingarna på fredskonferensen (de utgåfvos offentligen 1920) och deltog äfven som expert vid brittiska delegationen i konferensförhandlingarna 1919. Han erhöll 1920 knightvärdighet (sir George P.). — Bland P:s skrifter märkas *Life and times of Simon de Montfort* (1877), *Memoir of Henry Bradshaw* (1889), *British history reader* (2 bd, 1898), *School history of Great Britain and Ireland* (1912) och *German policy before the war* (1916). — Hans broder Rowland Edmund P., sedan 1919 peer med titeln baron Ernle, f. 6 sept. 1852, är jurist, utgaf 1894—99 "Quarterly review" och har sedan 1899 haft öfveruppsikt öfver hertigens af Bedford jordegendomar. Han representerade 1914—19 Oxfords universitet i underhuset och var dec. 1916—jan. 1919 jordbruksminister i Lloyd Georges ministär. Bland hans arbeten märkas *Life and correspondence of dean Stanley* (1893; tills. med G. G. Bradley) och *English farming, past and present* (1912). V. S—g.

***Prothesis.** För kirurgisk ersättning af defekter i människokroppen redogöres utförligt i art. Konstgjorda lemmar. Suppl., och Tandprotes.

Protocētus, *zool.* Se Hvaldjur. Suppl.

Protoconus, *zool.* Se Tänderna, sp. 751.

***Protokollssekreterare.** Antalet sådana i Nedre justitierevisionen är numera 6.

Protomycetineæ. Se Ascomycetes. Suppl.

Protoplasmaaktivering. Se Vaccination.

Protopopov [-på'påff], Aleksandr Dmitrijevitj, rysk politiker, f. 1864, d. i sept. 1918, var först officer, tog sedermera som storgodsegare i guvernementet Simbirsk liflig del i zemstvoverksamheten där och blef guvernementets adelsmarskalk. P. invaldes 1907 i tredje och 1912 i fjärde riksduman, där han tillhörde oktobristpartiets vänstra flygel. Han blef en af fjärde riksdumans vicepresidenter och intog en framskjuten ställning inom den delegation af dumaledamöter, som våren 1916 företog en rundresa till London, Paris och Rom för att stärka de politiska förbindelserna mellan Ryssland och dess allierade i Världskriget. På hemvägen lät P. i Stockholm locka sig till ett sammanträffande med en där vistande tysk ekonomisk agent, Warburg, som uppges ha i allmänna ordalag samtalat med honom om en tysk-rysk separatfred. Betydelsen af denna episod öfverdrefs i den ryska nationalistpressen, och P. blef inom dumakretsar föremål för allmän misstro. Därtill bidrog, att han genom förmedling af Rasputin lyckades ställa sig in hos kejsarinnan, genom hennes inflytande utsågs till inrikesminister (okt. 1916) och som sådan, trots sina frisinnade föregåenden, uppträdde ytterst reaktionärt. Han utsattes för häftiga angrepp i riksduman och uteslöts ur oktobristpartiet. Hufvudlösa styrelseåtgärder från hans sida i samband med lifsmedelsoroligheterna i Petersburg i febr. 1917 bidrogo till att påskynda revolutionens utbrott i mars. P. häktades då och satt fängslad i Peter-Pauls-fästningen till sept. 1918, då han på bolsjevikregeringens order arkättades. V. S—g.

***Proudhon,** P. J. — Sp. 432 rad 20 nedifrån står inlösbara *bör vara* oinlösbara.

***Proust,** Joseph Louis och Antonin. Namnet uttalas prost (ej pro).

Proust [prōst], Marcel, fransk författare, f. 10 juli 1871, d. 18 nov. 1922, son till den framstående läkaren Adrien P. (f. 1834, d. 1903), tillhörde på mödernet en rik judisk familj. P:s debut, *Les plaisirs et les jours* (1896), med företal af Anatole France, väckte föga uppmärksamhet utanför den mondäna och estetiserande societet, hvari han tidigt infördes och hvarifrån han hämtat det väsentliga stoffet till dessa små eleganta psykologiska kåserier. Först 1913, sedan P. af sjukdom nödgats isolera sig, vågade han framträda på nytt, med en första volym, *Du côté de chez Swann*, af det stort planerade verk, *A la recherche du temps perdu*, som skapat hans postuma berömmelse och som han nätt och jämnt hann fullborda före sin död. Dess andra del, med undertiteln *A l'ombre des jeunes filles en fleurs*, belönades 1919 med Goncourtpriset; de följande, *Le côté de Guermantes*, *Sodome et Gomorrhe*, *La prisonnière* (7 bd, 1920—23), mottogos som litterära evanemang. Hela verket har formen af en mycket lätt maskerad självbiografi, ett slags psykologiska memoarer, där hvarje själsrörelse underkastas en minutiös analys, med särskild hänsyn till sitt undermedvetna innehåll, och P. lyckas ofta öppna öfverraskande perspektiv af de mest obetydliga yttre anledningar. Samtidigt lämnar han en bred rundmålning af den aristokratiska och storborgerliga Parismiljö kring sekelskiftet, hvari han vuxit upp, med ett vimmel af karakteristiska och originellt uppfattade figurer, som framkallat de mest smickrande jämförelser, med Balzac och Stendhal bland andra. Mera berättigadt är det utan tvifvel att tala om P. som en modern Sterne; en ständigt vaken reflexion, som inspränger det nyckfulla händelseförloppet med melankoliska aforismer, lika tillspetsade i tanke som i form, utgör strängt taget det enda sammanhållande bandet mellan det oformligt uttänjda verkets olika delar. P:s författarpersonlighet röjer uppenbart sjukliga och "dekadenta" drag; därutinnan är han ett med sitt stoff, den kulturellt öfverhettade storstadsdjungeln från tiden före Världskriget. För en stor del af den yngre generationen i Frankrike står han som banbrytaren för en ny och djupare psykologisk romankonst; hans verk betraktas som den första mogna frukten af bergsonismen i litteraturen. Se K. Strömberg, "M. P." (i "Vår tid" 1923) samt monogr. af Léon Pierre-Quint (1925). Kj. S—g.

***Prouts hypotes** framställdes af engelske läkaren William Prout (f. 1786, d. 1850). Se äfven Atommodell. Suppl., sp. 357.

Prowazek, St. von. Se Rickettsia prowazeki. Suppl.

Provianteringsdepartementet, norskt statsdepartement, upprättadt genom stortingsbeslut i juli 1916 och afskaffadt 1922. Af dess byråer (kontorer) hade *provianteringskontoret* att handlägga ärenden om dispens från utförselförbud för matvaror och åtskilliga andra varor samt i allmänhet ärenden om statens skeppsfart m. m. *Dyrtidskontoret* behandlade ärenden om de licenser, som stortinget hade gett, vidare de ärenden, som gällde provisoriskt statsmonopol på import af socker, spannmål och mjöl, samt ärenden om prisreglering o. d. M. H.

Provianteringsfrilager. Se Tullager.

***Provinsialläkare.** Provinsialläkardistriktens antal (317 år 1915) är nu (1925), om såväl provinsialsom extra provinsialläkardistrikt sammanräknas, 331. R. W.

Provisoriska barnbördshuset. Se Södra barnbördshuset.

***Provokation.** Jfr äfven Agent provocateur och Provokatör. Suppl.

Provokatör, den i svenskt språkbruk numera vanliga benämningen på en sådan person, hvars verksamhet skildras i art. Agent provocateur (se d. o.); hans verksamhet kallas provokation. Anlitandet af provokatörer var synnerligen vanligt vid den kejserliga ryska polisens öfvervakande af revolutionärer.

Prunières [pryniär], Henri, fransk musikskriftställare, f. 1886 i Paris, elev af Romain Rolland i musikhistoria, blef filos. doktor 1913 och är sedan 1909 docent vid École des hautes études sociales. P. har utöfvat gedigen musikforskning. Särskildt märkas hans biografi öfver *Lully* (1910) och *L'opéra italien en France avant Lully* (1913).
E. F—t.

Prunsplintvifveln, *zool.* Se Viflar, sp. 350.

***Prut** spelade under Världskriget vid flera tillfällen en viktig roll i strategiskt afseende. Sålunda lyckades österrikiska 7:e armén (v. Pflanzer-Baltin) i maj 1915 vid P. hejda 9:e ryska arméns (Letjitskij) offensiv (''slaget vid P.''). 3 juni s. å. tillkämpade sig dock ryssarna öfvergången öfver floden vid Sadzawka (strax ofvanför Kolomea), men 7—9 s. m. utrymde de på grund af tyska Sydarméns flankanfall, hårdt påträngda af österrikarna, dennas södra strand och gingo tillbaka mot Dnjestr. Under Brusilovs första offensiv i juni 1916 satte sig ryssarna (9:e armén) än en gång i besittning af P.-linjen med Czernowitz och Kolomea. Då de allierade i juli 1917 igångsatte den slutliga motoffensiven med österrikiska 3:e armén (Kritek) och 7:e armén (v. Kövess) å ömse sidor om P., nödgades ryska 8:e armén (Kornilov, sedan Tjeremisov) vika tillbaka ända till Bojan, hvarvid de nämnda städerna återtogos (resp. 27 juli och 3 aug.). Jfr Världskriget, sp. 187, 188, 206, 224 och 225.
H. J—dt.

***Prydz,** Alvilde, dog 5 sept. 1922.

***Prytz,** Torolf, var 1917—18 statsråd och chef för Industriforsyningsdepartementet (se d. o. Suppl.) i G Knudsens ministär.

Prytz. 1. Karl (Carl) Robert P., donator, f. 18 aug. 1865 i Göteborg, affärsman där, har varit styrelseled. eller verkst. direktör i flera betydande bolag och är hedersled. af Göteborgs och Bohusläns hushållningssällskap (1924). För främjande af bergshistorisk forskning donerade P. 1917 100,000 kr. och 1925 ytterligare 100,000 till Järnkontoret. — 2. Björn P., den föregåendes son, industriledare, f. 2 april 1887 i Göteborg, 1906—12 anställd hos A.-b. Separator i Bruxelles och Stockholm, var 1914—18 chef för Svenska kullagerfabrikens amerikanska verk samt är från 1919 verkst. direktör för detta bolag och har som sådan lagt i dagen betydande administrativ och finansiell förmåga.
2. O. Sjn.

Prytz. 1. Carl Vilhelm P., dansk forstman, f. 21 mars 1857 i Nord-Jylland, tog forstexamen 1879, blef 1882 lärare och 1893 professor i skogsskötsel vid Landbohöjskolen. Han har skrifvit bl. a. *Skovbrugets driftslære* (1895—1914), *Administrationslære* (1915), *Skovbrugsökonomi* (1919) och *Trœmaalings- og tilvœkstlære* (1920). 1893—1918 redigerade han ''Tidsskrift for skovvæsen''. — 2. Peter Kristian P., den föregåendes broder, fysiker, f. 26 febr. 1851 i Nord-Jylland, tog magisterkonferens 1875, blef 1886 docent vid Polyteknisk læreanstalt och var 1894—1921 professor där. Han har utgett handböcker (''Læren om faste legemers bevægelse'' 1918—20 m. fl.), sysselsatt sig med mätningsmetoderna och har uppfunnit den ''porösa kontakten'' till bruk vid arbeten med gaser. P. är led. af Videnskabernes selskab (1891) och Vet. soc. i Uppsala (1918).
1—2. P. E—t.

Przasnysz [pʃa'snyʃ], stad i Polen, vojevodskapet Warszawa, mellan Mława och Ostrolenka. 5,965 inv. (1921). Efter slaget vid Tannenberg i slutet af aug. 1914 besatte tyskarna P., men detta återtogs med storm af ryssarna 9 dec. samt befästes sedermera omsorgsfullt. 24 febr. 1915 eröfrade tyskarna P. med stormande hand, men redan 27 i s. m. måste de åter utrymma staden. Sedan utkämpades strider 21 mars, 26 och 27 juni n. om P., som slutligen 14 juli s. å. än en gång togs af tyskarna. Jfr Världskriget, sp. 174, 178, 186 och 189.
L. W:son M.

***Przemyśl** tillhör nu Polen, vojevodskapet Lwów. 48,017 inv. (1921). Sedan P. under Världskriget 22 mars 1915 eröfrats och nödtorftigt iståndsatts af ryssarna (se Przemyśl, sp. 467), kunde något försök till fästningens återtagande ej göras förrän efter ryska frontens genombrytning vid Gorlice—Tarnow 1—3 maj s. å., då 11:e armén under v. Mackensen 14 maj började omsluta P:s norra och sedermera äfven dess västra, södra och sydöstra sidor samt öppna en ödeläggande beskjutning särskildt mot de norra forten, som slutligen intogos med storm 31 maj (3 fort) och 1 juni (2 fort), hvarefter P. följande dag kapitulerade, då 32,000 fångar togos. Jfr Världskriget, sp. 187 och 188.
L. W:son M.

Przemyśla'ny [pʃemys-], stad i Polen, vojevodskapet Tarnopol vid Gniła Lipa, 40 km. ö. s. ö. om Lwów (Lemberg). 4,094 inv. (1921). P. bildade 28—30 aug. 1914 under 1:a slaget vid Lemberg en brännpunkt i striderna mellan 3:e österrikiska armén (v. Brudermann) och 8:e ryska armén (Ivanov). Efter slagets slut besattes staden af ryssarna, men återtogs af 2:a österrikiska armén (v. Böhm-Ermolli) 22 juni 1915. Jfr Världskriget, sp. 175 och 189.
H. J—dt.

Przerwa [pʃer-], pseudonym. Se Tetmajer, K.

***Prästerskapets änke- och pupillkassa.** Inrättningens styrelse och förvaltning handhafvas af en vid ord. bolagsstämma för 3 år vald, i Stockholm residerande direktion af 5 led. (af hvilka 1 ordf.), som inom sig utser en verkställande direktör. 30 april 1924 utgjorde kassans behållning kr. 15,441,510: 97 Under ecklesiastikåret 1924—25 utdelades i pensioner sammanlagdt kr. 902,723: 54 till 1,675 pensionärer, hvaraf 238 sjuka barn öfver 21 års ålder samt 474 ogifta döttrar öfver 55 års ålder. De sjuka barnen uppburo sammanlagdt 8,91 proc. och de 55-åriga döttrarna 17,35 proc. af hela utdelningssumman.
C. G. Möller.

***Prästestånd.** ''Svenska prästeståndets protokoll från år 1719'' utges af kyrkoherde C. G. Wahrenberg (hittills 2 bd, 1921—22, omfattande t. o. m. 1723 års riksdag).

Prästföreningen. Se Allmänna svenska prästföreningen. Suppl.

***Prästmöte.** Kyrkomötets framställning om utredning och förslag till synodalförfattning för svenska kyrkan har ännu icke, så vidt kändt är, ledt till någon K. M:ts åtgärd. — Stockholms prästerskap, som hittills brukat hålla gemensamma prästmöten med ärkestiftet, har, på initiativ af ärkebiskop Söderblom, i mars 1925 hållit eget prästmöte i hufvudstaden, och skall sådant förnyas 1930. — Jfr äfven Nordiskt prästmöte. Suppl. J. T. B.

***Prästval.** Den nu för prästval gällande lagen är af 9 dec. 1910. Rösträtt vid prästval tillkommer enhvar, som inom församlingen eger att deltaga i kyrkostämmans öfverläggningar och beslut. I stadsförsamling får ej rösträtt utöfvas af annan än den, som personligen infinner sig vid valtillfället. I landsförsamling däremot får rösträtt utöfvas genom annan röstberättigad; därvid gäller om rösträttens öfverlåtande hvad för kyrkostämma är stadgadt. Hvarje röstande har 1 röst. Fullmakt utfärdas af domkapitlet utom i fråga om kyrkoherdeval, där fjärde profpredikant varit under omröstning, i hvilket fall utnämningsrätt tillkommer konungen. Sedermera har genom lag af 3 juni 1921 ang. upphäfvande af patronatsrätt konungen erhållit rätt att i förutvarande patronella pastorat, sedan val egt rum, utnämna kyrkoherde. Vidare utnämner konungen kyrkoherde i de s. k. privilegierade pastoraten, hvilka i fråga om rätt att kalla profpredikanter m. m. intaga en särskild ställning (se Sv. förf. saml. 1920, n:r 943). Kyrkoherdetjänst i prebendepastorat tillsättes af konungen genom tillsättning af den tjänst, hvilken pastoratet såsom prebende åtföljer. — I några lappmarksförsamlingar tillsättas prästerliga beställningar af domkapitlet utan församlingens val. — Beträffande tillsättning af prästerliga tjänster vid krigsmakten, utländska beskickningar och församlingar, sjukhus, fängelser m. m. gälla särskilda bestämmelser. C. d'A.

***Pröfningsnämnd.** Genom k. förordn. 12 maj 1922 ha vissa ändringar vidtagits i nämndens sammansättning och arbetssätt. Den består numera af minst 8, högst 15 led. (jämte suppl. till minst halfva antalet ord. led.), fortfarande utsedda af länsstyrelsen för hvart år bland de af taxeringsnämnderna därtill föreslagne. Led. böra så utses, att nämnden kommer att utgöras af såväl egare eller brukare af fast egendom som näringsidkare, arbetare och andra inkomsttagare samt att kännedom om länets olika delar är företrädd i nämnden. Dess arbeten skola vara afslutade senast 10 okt. (för Stockholms stad 31 okt.). Nämnden skall inom sig utse 3 led. (jämte 2 suppl. för dem) att som *särskild pröfningsnämnd* afgöra besvär, som kunna föreligga till pröfning, innan nästa ord. pröfningsnämnd sammanträder. G. F—t.

Pröhle, Wilhelm, ungersk språkman, f. 29 okt. 1871 i komitatet Vas, är sedan 1923 professor i orientaliska språk vid Pázmány-universitetet i Budapest. P. är en af Ungerns mest betydande språkvetenskapsmän och har publicerat värdefulla språkstudier öfver baschkiriska, tatariska, japanska och turkiska språken. P. gjorde studieresor till Kaukasus och Turkiet 1908 och 1913 samt besökte Sverige i mars 1919 jämte biskopen d:r Alexander Kaffay som ombud för lutherska kyrkor i Ungern. På grund af sitt intresse för svensk litteratur och kultur utsågs han 1922 till ordf. i Ungersk-svenska sällskapet i Budapest. P:s viktigaste arbeten äro Baschkiriska språkstudier i "Keleti szemle" (Orient. rundschau) 1905, "Karatschaische studien" (1909), "Balaarische studien" (1914), "Studien zur vergleichung der japanischen sprache mit den finnisch-ugrischen und ural-altaiischen" (1917) och reseskildringarna *Napkelet* (Soluppgång, 1922). B. L—r.

***Prölss** (Proelss), R. — Hans son Johannes dog 21 nov. 1911 i Kennenburg vid Esslingen.

***Psalliota.** Se äfven färgpl. I till art. Svampar.

***Psalmbok.** Öfver den i hufvudarbetet omnämnda omarbetningen af 1911 års kommittéförslag (utg. 1914, ej 1915) hördes 1915 års kyrkomöte, som ansåg sig böra vitsorda dess stora förtjänster, men dock höll före, att förslaget borde ytterligare öfverses, innan det godkändes. I dec. s. å. uppdrog K. M:t åt en nämnd (efter ett par afsägelser bestående af biskoparna G. Billing, J. A. Eklund och E. Lönegren, filos. d:r E. N. Söderberg och docenten F. Böök) att utarbeta nytt förslag. Ett sådant öfverlämnades 1917 till K. M:t. 1918 års kyrkomöte anhöll, att K. M:t måtte bemyndiga nämnden att underkasta sitt förslag slutgiltig granskning i god tid före 1920 års kyrkomöte. I jan. 1919 uppdrog K. M:t dels åt biskoparna Billing och Eklund samt d:r E. N. Söderberg att verkställa förnyad granskning af 1917 års förslag, dels åt en ny, på 3 afd. arbetande kommitté att "ej mindre revidera förslagen till koralbok och evangeliebok än att äfven utarbeta ett tillägg till 1819 års psalmbok, innefattande psalmer och andliga sånger rörande i nämnda psalmbok icke eller endast ofullständigt ingående ämnen". Till ordf. i sistnämnda kommitté utsågs ärkebiskop N. Söderblom, och som sakkunniga i dess afd. för psalmboksfrågan insattes teol. d:r F. N. Beskow, riksdagsmannen K. F. Månsson och domprosten G. M. Pfannenstill. Billing, Eklund och Söderberg öfverlämnade i juli 1919 till K. M:t "Förslag till psalmbok för svenska kyrkan, översedd och tillökad upplaga av 1819 års psalmbok", hvilket 1920 befordrades till trycket. Den nya kommitténs förslag, färdigt i dec. 1919, förelåg i sept. 1920 tryckt under titeln "Den svenska psalmboken, av konungen gillad och stadfäst 1819, jämte förslag till tillägg". Öfver detta supplement inhämtades Sv. akad:s yttrande, som afgafs redan i okt. 1920. Psalmboksfrågan i hela sin vidd hänsköts därefter till 1920 års kyrkomöte, där den förbereddes af en nämnd med biskop V. E. Rundgren som ordf. 3 dec. antog kyrkomötet med vissa ändringar och tillägg det 1920 fullbordade förslaget till reviderad psalmbok, begärande dess slutredigering genom 1919 års revisionsnämnd eller dess sekreterare (ett uppdrag, som fullgjordes af nämnden i febr. 1921). Tillika begärde kyrkomötet, att den gamla och nya psalmboken tills vidare skulle få begagnas jämsides och att K. M:t måtte vidtaga de åtgärder, som kunde underlätta ett dylikt jämsides bruk. Sedan vissa af regeringen tillkallade sakkunniga biträdt Ecklesiastikdep. vid ärendets slutliga beredning, bestämdes i k. kung. 12 sept. 1921, dels att 1920 års kyrkomötes psalmbok skulle befordras till trycket, dels att de i nämnda verk intagna nya psalmerna, hvilka sammanställts under n:r 501—673, finge tills vidare fr. o. m. 1:a

adventssöndagen 1921 försöksvis brukas vid den allmänna gudstjänsten och andra heliga förrättningar. I anslutning till 1920 års kyrkomötesbeslut ha därefter enskilda förslag till reviderad psalmbok utgetts af rektor J. Johansson (1923) och kontraktsprosten G. Öhrstedt (1924). — Jfr G. Ekström, ”Striden om den nya psalmboken” (1921), E. N. Söderberg, ”Den nya psalmboken, några erinringar och synpunkter” (s. å.), och O. Mannström, ”Om Nya psalmer” (1923).

1918 års kyrkomöte i *Finland* beslöt, att den finskspråkiga psalmboken skulle förses med ett tilläggshäfte, och en för detta ändamål tillsatt kommitté (ordf. prosten V. Malmivaara och efter dennes död, 1922, prosten J. Vallinheimo) framlade 1923 sitt förslag, omfattande 295 n:r (bland dem en mängd öfv. till fi. från nutida svenska psalmister).

I *Norge* verkställde på offentligt uppdrag stiftsprosten G. Jensen en revision af Landstadska psalmboken, resulterande i ”Forslag til en revideret Salmebog for den norske kirke” (1915). Förslaget, som innebar en betydande tillökning (bl. a. med psalmer på landsmål) af Landstads verk, blef 1920 auktoriseradt till gudstjänstligt bruk. E. N. S—g.

***Psará** tillhör nu Grekland.

***Pschorr**, R. F., föddes 1868 (ej 1884).

Pseudodifteribakterien. Se Bakteriologi. Suppl., sp. 429.

Pseudokrysolit, *geol.* Se Moldaviter. Suppl.

***Pseudosyror.** Om ordet tautomer (rad 11 nedifrån) se Desmotropi.

Psichari [psikari'], Ernest, fransk författare, f. 27 sept. 1883 i Paris, d. 22 aug. 1914 i en strid vid S:t Vincent-Rossignol i Belgien, dotterson till Ernest Renan, vardt filos. licentiat 1903, tog sedan anställning i kolonialarmén och utnämndes till löjtnant 1911, hvarefter han egnade sig åt religiösa studier och ingick i dominikanorden. Bland P:s verk märkas reseintrycken *Terres de soleil et de sommeil* (1908), den självbiografiska romanen *L'appel des armes* (1912), de postumt utgifna *Le voyage du centurion* (1916), *Sœur Anselmine* (1919) och *Les voix qui crient dans le désert* (1920). P. är liksom Péguy typisk för sin generation i Frankrike; hans böcker hylla disciplinen, ordningen, den katolska kyrkan. Se arbeten om P. af Massis (1916) och Goichon (1922).

***Psilander**, E. Hj., har vidare utgett bl. a. *Ett fragment af den tyska Trojasagan i det Wrangelska biblioteket på Skokloster* (i Uppsala univ:s ”Årsskrift” 1917) samt skrifvit art. i Nordisk familjebok.

Psilophytāles, *paleobot.*, en 1917 af Kidston och Lang uppställd klass af växtriket, omfattande de mest primitiva af alla kända kärlväxter. Till denna grupp, som förekom under den tidigare delen af devonperioden, höra de äldsta bekanta landväxterna. Klassen har fått sitt namn efter *Psilophyton* (fig. 1), ett släkte, som uppställdes af W. Dawson 1859 för växter ur Canadas devon, men förblef tämligen obeaktadt, tills nyare iakttagelser i hufvudsak bekräftade riktigheten af Dawsons uppgifter. Utredningen af *Psilophytales* och deras förhållande till andra växtgrupper innebär ett af de största framsteg, som någonsin gjorts i kännedomen om växtvärldens utvecklingshistoria, och har blifvit möjlig endast genom upptäckten af ett sällsynt väl bevaradt material. Vid Rhynie i Aberdeenshire, Skottland, har man påträffat en från den äldsta kända landflorans tid härstammande torfmosse, hvars växtlämningar genomdränkts af kisel-

Fig. 1. *Psilophyton princeps* Daws. Grenar med tagglika bihang, möjligen motsvarande blad. Nat. storl. (Efter Dawson.)

syra, så att både själfva torfven och en del af de växter, som lefde på mossens yta, blifvit bevarade i förstenadt tillstånd och nu kunna undersökas till sin anatomiska byggnad.

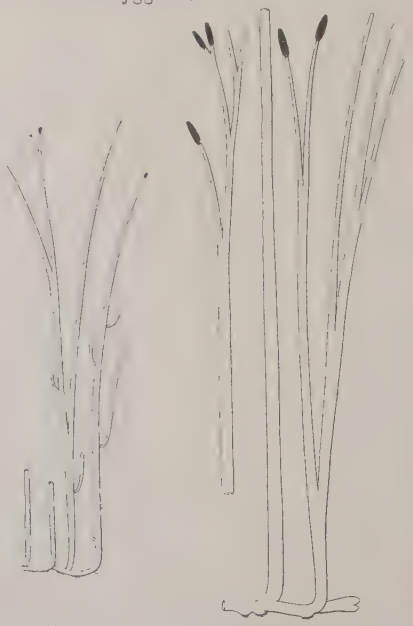

Fig. 2. Restaurerade bilder af de två *Rhynia*-arterna. Ung. 1/3 nat. storl. (Efter Kidston & Lang.)

Det bäst kända släktet inom *Psilophytales* är *Rhynia*, som uppkallats efter fyndorten; det omfattar två arter. *Rhynia* (fig. 2) hade en krypande jordstam, från hvilken sköto upp stänglar, som grenade sig gaffelformigt och i topparna buro sporangier. *Rhynia*-arterna sakna rötter och ha blott rothår, rhizoider, liksom mossorna; de äro vidare fullständigt bladlösa. Man skulle alltså kunna säga, att *Rhynia* är en bålväxt eller tallofyt som de lägre kryptogamerna. Men stammen innehåller en fullt tydlig kärlväfnad med ved och bast, ehuru af en primitiv typ, som visar, att växten tillhör kärlkryptogamernas grupp, liksom ormbunkar, lummerväxter och fräkenväxter. Sporangierna voro stora, hos den ena arten ända till öfver 1 cm. långa, och innehöllo ett mycket stort antal sporer med kutiniserad yttervägg. Äfven reproduktionsorganen ange således, att *Rhynia* är en typisk landväxt. — En annan, närstående typ är släktet *Hornea* (se fig. 3), som likaledes saknar rötter och blad, men i öfrigt är ännu mera primitiv än *Rhynia*. Sporangierna äro äfven hos *Hornea* toppställda, men äro ej så tydligt afsatta, utan hvarje sporangium utgör blott själfva stamspetsen, som öfvergår till sporbildning utan förändring af den yttre formen. Ibland kan detta inträffa just vid en förgreningspunkt, och sporangiet blir då också grenadt. En

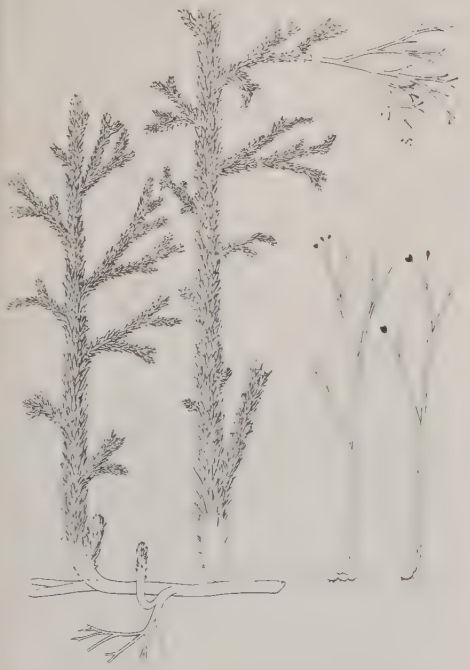

Fig. 3. Restaurerade bilder af *Asteroxylon* (t. v.) och *Hornea* (t. h.). Ung. 1/3 nat. storl. (Efter Kidston & Lang.)

annan viktig egendomlighet är, att icke hela sporangiernas massa producerar sporer, utan midtpartiet utbildas till en steril centralpelare, en s. k. columella, erinrande om en likartad bildning hos bladmossorna.

En mer framskriden typ än *Rhynia* och *Hornea* är släktet *Asteroxylon*, som fått sitt namn däraf, att veden i tvärsnitt är stjärnformig. *Asteroxylon* (se fig. 3) är större och mera rikt förgrenad än nyss nämnda släkten och har verkliga, fastän små blad, påminnande om dem hos *Lycopodium*. Inom *Psilophytales* förekomma således former såväl med som utan blad, och man har ansett, att vi inom denna grupp så att säga kunna följa uppkomsten af blad i växtriket eller åtminstone af de små bladen hos de s. k. mikrofylla typerna.

Ehuru *Psilophytales* tydligen äro utpräglade kärlväxter anpassade till lif på land, erinra de om vissa alger genom frånvaron af blad och rötter hos flera släkten äfvensom genom sporangiernas ställning och byggnad. Upptäckten af *Psilophytales* har därför gett utomordentligt viktiga uppslag i fråga om de första landväxternas och därmed hela den högre växtvärldens härstamning. Äfven beträffande bladets härledning och sporangiernas ursprungliga natur äro de af den största betydelse.

Samtidigt som *Psilophytales* i viss mån antyda en möjlig anknytning mellan algerna och de högre växterna, förete några af dem drag, som påminna om mossorna. De stora toppställda sporangierna och särskildt förekomsten af en columella hos *Hornea* föra tanken på bladmossornas sporogon. En ännu mera mossliknande form är släktet *Sporogonites* från den äldre devoniska aflagringen vid Röragen i Norge. *Sporogonites* (fig. 4) har stora spor-

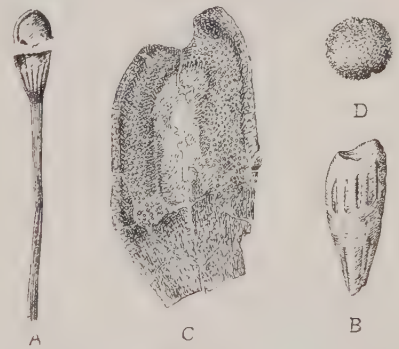

Fig. 4. *Sporogonites exuberans*. *A* och *B* kapslar (2 ggr nat. storl.), *C* längdsnitt af kapsel (5 ggr nat. storl.), *D* spor (400 ggr nat. storl.). Efter T. Halle.

kapslar, som äro försedda med en columella och i nedre tredjedelen äro sterila; likheten med sporogon ökas därigenom, att kapslarna uppbäras af ett smalt skaft, påminnande om bladmossornas seta. Före upptäckten af *Rhynia* och *Hornea* ansågs *Sporogonites* möjligen kunna vara en mossa; numera föres den allmänt till *Psilophytales*. Verkliga mossor äro ej säkert påvisade förrän i mycket yngre aflagringar. T. G. H—e.

Psilophyton, *paleobot.* Se Psilophytales. Suppl., sp. 1175 och fig. 1.

Psilotaceæ, *bot.* Se Psilotales. Suppl.

Psilotales, Psilotinæ, *bot.*, klass af *Pteridophyta* med 1 familj, *Psilotaceæ*, lummerliknande växter med oledad stam och små blad. Som rötter, hvilka saknas, funktionerar det med mykorrhiza försedda rhizomet. Sporofyllen sitta företrädesvis nära grenspetsarna, men äro ej förenade i särskilda

ställningar. Spermatozoiderna äro mångciliga. Endast 2 släkten äro kända, *Tmesipteris* i Australien och *Psilotum* i tropikerna, som göra intryck af att vara reliktformer. G. L—m.

Psilotinæ, *bot.* Se Psilotales. Suppl.

Psilōtum, *bot.* Se Psilotales. Suppl.

Psittakōsisbacillen. Se Bakteriologi. Suppl., sp. 428.

***Pskov.** 1. Af guv. P. tillhör nu den västligaste delen, kretsen Petschur, Estland. Det ryska guv. har nu en areal af 51,008 kvkm. med 1,721,070 inv. (1925). — 2. Staden P. var 1915—17 säte för ryska högkvarteret, och där egde 15 mars 1917 tsarens tronafsägelse rum. 36,000 inv. (1923). Efter krigets med Ryssland återupblossande 1918 intogo tyskarna P. 25 febr., men utrymde det åter efter freden i Brest-Litovski. P. eröfrades sedan af letterna från bolsjevikerna 25 maj 1919, men återtogs af de senare 26 aug. s. å. Jfr Världskriget, sp. 245. L. W:son M.

Psoro'ptes, *zool.* Se Skabb, sp. 850.

***Psyke.** — 2. Tidskriften upphörde med året 1920 som självständigt organ och uppgick från 1922 i ''Arkiv för psykologi och pedagogik''. S—e.

***Psykisk forskning.** På initiativ af docenten Sydney Alrutz stiftades 1909 i Uppsala *Institutet för psykologisk forskning*, som har till uppgift att behandla företrädesvis sådana psykologiska problem, som kräfva samarbete mellan allmänheten och forskarna samt mellan de sistnämnde inbördes. Hufvudsakligen har sällskapet egnat sig åt studiet af vissa s. k. metapsykologiska och hypnotiska fenomen samt några differentialpsykologiska frågor. Sekreterare var nästan hela tiden Alrutz. Efter dennes död (1925) beslöt den tillfälligt fungerande styrelsen, att verksamheten, för hvars bedrifvande finns en testamentarisk donation af Alrutz, skall fortsättas och närmast egnas åt ompröfning af de af Alrutz utförda pass-experimenten. S—e.

***Psykologi.** Se äfven A. G. Tansley, ''Den nya psykologien'' (sv. öfv. af Frey Svenson, 1924). — Om barnpsykologi se Pedologi; om utsagopsykologi se d. o.

Psykologisk yrkespröfning. Se Psykoteknik. Suppl., sp. 1180 ff.

Psykoteknik är enligt H. Münsterbergs (se denne) 1914 utg. verk ''Grundzüge der psychotechnik'' vetenskapen om psykologiens praktiska användning i kulturuppgifternas tjänst. Med denna definition blir tydligen psykotekniken en synnerligen omfattande disciplin, och Münsterberg har också specificerat dess betydelse för samhällsordning, hälsovård, den ekonomiska organisationen af jordbruk, industri och handel, rättsväsen, uppfostringsväsen, konst och vetenskap. Ur en sådan synpunkt är den åtminstone delvis en vetenskapsgren med mycket gamla traditioner. Sedan ett par årh. har uppfostringsläran i ständigt växande utsträckning anknutits till psykologiens, särskildt barnpsykologiens, rön. Redan i forntiden hade läkekonsten tagit psykoterapien i sin tjänst, om den än först mot 1800-talets slut genom Charcot (se denne) och andra banbrytare för studiet af de hypnotiska fenomenen fick en vetenskaplig utformning. Sedan ett kvarts sekel har ock rättsvetenskapen på grundval af experimentalpsykologiska rön rörande den mänskliga iakttagelseförmågans otillförlitlighet erhållit en psykoteknisk orientering med hänsyn till vittnesmålets psykologi. Dylika grenar af psykoteknik ha emellertid i så hög grad utformat sig till självständiga, delvis mycket omfattande specialdiscipliner, att man i regel icke har sin uppmärksamhet särskildt inriktad på deras samhörighet med psykoteknikens begrepp. Med detta ord förbinder man snarast tanken på psykologiens ''praktiska'' tillämpning i mera populär mening, d. v. s. dess betydelse för det ekonomiska och sociala lifvets kraf inom industri, handel, kommunikations- och militärväsen. Inom *industrien* fingo de psykotekniska sträfvandena en naturlig anknytningspunkt i de banbrytande försök till en rationell arbetsorganisation, som omkr. 1880 påbörjades af amerikanen F. W. Taylor och efter hand resulterat i *Taylorsystemet* (se Taylor, sp. 570—571). En af systemets uppgifter är att öka det industriella kroppsarbetets effektivitet genom att utröna de maskintekniska anordningar, hvilka ge det bästa resultatet. En annan uppgift är att utfinna, i hvad mån en dylik ökning betingas af variationer i arbetarnas fysiologiska och psykologiska arbetsförhållanden, såsom i fråga om arbetsprestationens kvantum och fördelningen af arbete och hvila, arbetets tempo m. m. Från en tredje synpunkt yppar sig spörsmålet, i hvad mån arbetarens individuella anlag göra honom skickad att på bästa sätt fylla de kraf, som en viss bestämd arbetsuppgift ställer på honom. Det är framför allt i detta hänseende, som det rent psykologiska momentet gör sig påmindt i form af en psykologisk yrkespröfning, hvilken afser att sätta rätte mannen på rätta platsen.

Det torde först ha varit i Amerika, som psykologiska yrkespröfningar slogo igenom. Säkerligen skedde detta i samband med den inställning för dylika ting, som Taylorsystemet där skapat. Redan före 1912, då Münsterberg i arbetet ''Psychologie und wirtschaftsleben'' offentliggjorde några af de

Fig. 1. Tysk apparat för undersökning af jämviktskänsligheten hos flygaraspiranter. Stolen vridbar såväl åt höger och vänster som framåt och bakåt. Genom aflåsning på skalan bedömes graden af den reaktionsrörelse, hvarmed aspiranten söker kompensera jämviktsrubbningen.

synpunkter, som senare i ett större sammanhang af honom framlades (se ofvan), hade han praktiskt utexperimenterat psykologiska prof för spårvagnsförare, ångbåtskaptener, telefonister m. m. Mycket hastigt följde dock Tyskland det uppslag, som en af dess egna söner sålunda iscensatt på amerikansk

mark. Under Världskriget 1914—18 hann man där utbilda de psykotekniska pröfningsmetoderna till en fullkomning, som minst sagdt mätte sig med de amerikanska. Såväl där som i Amerika — i viss mån äfven i andra af de krigförande länderna — blef för öfrigt kriget självt en viktig sporre att utveckla den psykotekniska metodiken. Med den starka utveckling, som luftkriget hastigt erhöll, följde snart försök att komplettera de rent medicinska undersökningarna af *militärflygares* lämplighet för sina åligganden med fysiologiskt psykologiska och rent psykologiska pröfningar af dem. Man pröfvade sålunda genom flygaraspirantens placering på en vridbar stol hans känslighet för ändringar i kroppens jämviktsläge (fig. 1). Man sökte genom att pröfva t. ex. hans förmåga att vid lyftning bedöma små viktskillnader (jfr Muskelsinne) utröna hans kapacitet att utföra fint koordinerade muskelrörelser. Genom plötsligt effektuerade ''skrämskott'' eller andra därmed jämförliga retningar skulle hans kallblodighet och sinnesnärvaro sättas på prof. Snabbexponering af ett flertal synintryck, t. ex. med en ögonblicksslutare framför linserna till en projektionsapparat, verkställdes för att pröfva hans uppmärksamhets omfång och koncentrationsförmåga. Och genom undersökningar af hans reaktionstider, särskildt vid mera sammansatta reaktioner (se Reaktion 5), samt af den korrekthet, hvarmed reaktionsuppgiften utfördes, sökte man utröna snabbheten i hans uppfattning i förening med hans förmåga af på en gång beslutsamt och fullt korrekt handlande. Ej heller i Tyskland, där dylika psykotekniska flygarprof torde ha grundligast utexperimenterats, vågade dock de officiella myndigheterna ännu vid krigets slut definitivt uttala sig om deras värde, och krigsministeriet förbjöd uttryckligen vederbörande undersökningskommission att enbart på psykotekniska grunder kassera en flygaraspirant. Äfven i Sverige, där åren 1920—24 psykotekniska flygarprof enligt här refererad metodik varit anordnade af S. Alrutz vid Uppsala universitets psykologiska institution, ha dessa prof icke enbart berättigat till vederbörandes kassering.

I utformningen af metodiken erbjuda flygarpröfningarna beröringspunkter med de psykotekniska

Fig. 2. Pröfnings- och öfningsanordning med signalsystemet på en fingerad spårvägssträcka, Berlin.

prof, som under det senaste årtiondet börjat tillämpas vid antagandet af spårvagnsfunktionärer i Berlin och några andra tyska storstäder (fig. 2). Under denna period ha ock psykotekniska pröfningar alltmera vunnit insteg på det industriella området ej blott i Amerika, utan äfven i Europa, framför allt i Tyskland. De ha sålunda införts vid Krupp-verken i Essen, vid Zeiss-verken i Jena, vid Allgemeine elektricitäts gesellschafts och Siemens & Halskes etablissemang i Berlin. Tekniska högskolan i Charlottenburg tog ock initiativ till ett systematiskt genomförande af dylika yrkespröfningar för skilda industriella yrkesgrenar, hvilket sedan fullföljts bl. a. af Walther Moede och Curt Piorkowski i form af särskilda institut i Berlin. Den säkerhet på handen, som för vissa handtverk kan vara nödig, pröfvas här med en s. k. *tremometer* (darrningsmätare; fig. 3), t. ex. i form af en med smala sicksack-

Fig. 3. Tremometer (darrningsmätare; se texten).

snitt och andra krumelurer genomskuren metallplatta, hvari aspiranten har att föra ett stift, som genom elektrisk strömslutning registrerar hvarje darr-rörelse. Ögonmåttet undersökes t. ex. med en apparat, där det gäller att med största möjliga precision inställa en apparat till en rät vinkel. Fingertopparnas känslighet pröfvas medelst s. k.

Fig. 4. Pröfning med s. k. taktometer (enl. Moede) af fingertopparnas hudkänslighet. Genom vridning med vänstra handen skall aspiranten förskjuta den i apparatens inre synliga cylindern, tills han med det trefvande fingret ej mer känner någon nivåskillnad från den yttre ringen. Vridskifvans gradering utvisar eventuella afvikelser från riktig inställning till glatt yta.

taktometer (fig. 4), rörelsesinnets finhet medelst en annan apparat (fig. 5). Vid sidan af dylika tekniska specialprof undersökas ock aspirantens reak-

tionstider, såväl enkla som sammansatta, hans utträttningstendens, hans förmåga af uppmärksamhets-

Fig. 5. Apparat (enl. Moede) för undersökning af "muskelsinnets" känslighet vid aktivt tryck. Aspiranten vrider först en gång upp visaren till en punkt, där försöksledaren ropar "halt!" Den sistnämnde återställer sedan visaren till begynnelseläget, hvarefter aspiranten har att på känn åter vrida den upp lika långt som första gången, hvarvid afvikelsegraden aflåses på skalan.

koncentration och hans uppfattningsförmåga samt hans allmänna intelligensnivå med härför afsedda experimentella "tests" (jfr Intelligenspröfning. Suppl.). Öfver resultat af alla dessa prof upprättas en specificerad skriftlig "prüfungsbefund" för hans blifvande arbetsgifvares vägledning. Förutom för aspiranter till maskinfabriker, elektrotekniska verkstäder, textilfabriker m. m. ha ock psykotekniska prof utexperimenterats t. ex. för frisörlärlingar.

Ett yrkesområde, som ock påkallat psykoteknikens ingripande, är *telefon- och telegrafväsendet*. Telefonistpröfningar ha sålunda verkställts i Tyskland under en följd af år. 1923 utarbetades därstädes på initiativ af Telegraphentechnisches reichsamt ett förslag till psykotekniska prof för radiofunktionärer. I Danmark föreslog Alfred Lehmann en metodik för dylika prof såväl för telefonister som för telegrafister, hvilken han jämte andra psykotekniska uppslag publicerade i verket "Störst udbytte af legemligt og aandeligt arbejde" (1919), det första själfständiga psykotekniska verk, som sett dagen här i Norden. Redan Münsterberg hade sin uppmärksamhet inriktad på detta pröfningsområde. Han specificerar 14 färdigheter såsom önskvärda för telefonister, af hvilka dock blott 4 äro af fundamental betydelse, nämligen. 1) godt sifferminne och förmåga att behålla det begärda numret i minnet, till dess förbindelse ernåtts med detta nummer, 2) god träffsäkerhet för att kunna sticka in proppen i den rätta öppningen, 3) tillräcklig rörelsehastighet, så att telefonisten hinner sätta in och aflägsna proppen ur dess resp. öppningar på erforderligt tidsminimum, 4) förmåga att under hela arbetsskiftet uppfatta och arbeta med lika stor uppmärksamhet och precision. Medan Münsterberg och efter hans föredöme senare tyska psykotekniker, t. ex. Klutke, kräft specialpröfningar af dylika delfunktioner i yrket, sökte Lehmann tillgodose samtliga färdigheter blott genom *en* försöksanordning, hvilken afsåg att pröfva aspirantens förmåga att snabbt och korrekt på en

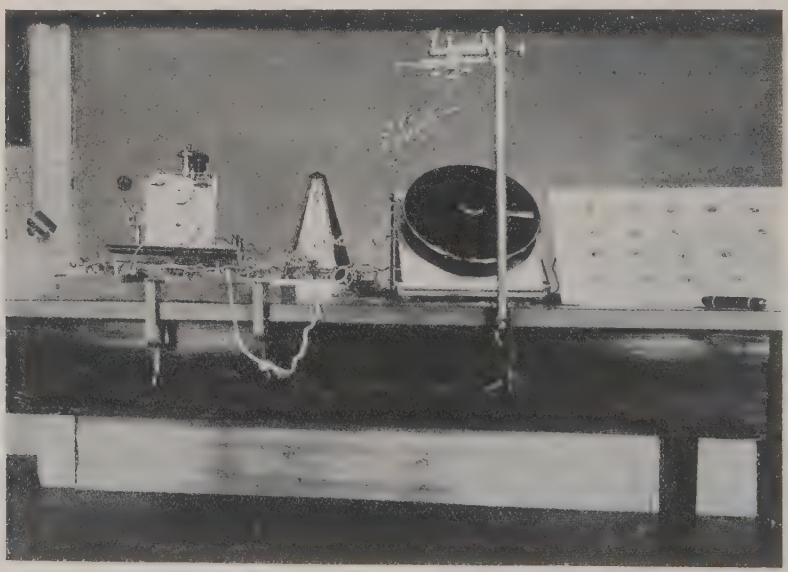

Fig. 6. Försöksanordning (uppställd på Lunds universitets psykologiska institution) enl. Alfred Lehmanns metod för pröfning af telefonister. Längst till höger synes en skifva med i papp utskurna cirklar för 10 bokstäfver och 10 siffror på metallunderlag. Med den nedanför skifvan synliga tenen skall försökspersonen träffa den cirkel, vid hvilken är skrifven den bokstaf eller siffra, som tillropas honom. Försöksledaren trycker vid tillropet däraf läppen mot den öfverst på stativet därbredvid synliga "läppnyckeln", hvarvid strömbrytning åstadkommes. Denna fortfar, tills försökspersonen med tenen träffar en cirkel på skifvan. Vid försöksledarens strömbrytning uppstår visarrörelse hos det till vänster ställda uret, det s. k. Hippska kronoskopet, hvilken upphör i det ögonblick, då försökspersonen med tenen framkallar strömslutning. Man kan då med en precision af $^1/_{1000}$ sekund aflåsa den reaktionstid, som försökspersonen behöft för att göra sitt bokstafs- eller sifferval på skifvan.

tafla med ett större antal bokstäfver och siffror i små cirklar träffa den, som delgafs honom, hvarvid en elektrisk strömkoppling möjliggjorde mätning af hans reaktionstid (fig. 6). Särskildt en speciell minnespröfning ansåg Lehmann obehöflig, då redan ett barn utan svårighet omedelbart behåller 4 à 5 siffror i minnet, d. v. s. maximum för ett telefonnummer.

Äfven på det *kommersiella* området har psykologisk yrkespröfning tillämpats, först i Amerika, på senare tider också i Tyskland och annorstädes. Dessa pröfningar utgöras dels af allmänna intelligensmätningar, dels af fingerade försäljningsscener, hvarunder den blifvande expediten får dokumentera sin förmåga att ”taga” människor och plädera för sina varor. — I samband med denna gren af psykotekniken må ock erinras om ett annat område däraf, som särskildt ur kommersiell synpunkt är viktig. Psykotekniken bör ej blott tillgodose den så att säga *subjektiva* synpunkt, som ligger i personvalet. Den arbetar med äfven en *objektiv* problemställning, med de yttre arbetsvillkorens fullkomning. Taylorsystemet inom industrien afser ej blott att för hvarje uppgift finna rätte mannen, utan ock att underlätta hans arbete genom de mest handterliga och tidsbesparande verktygen och maskinerna. Analogt gäller det ock för den kommersiella psykotekniken att underlätta den duglige säljarens verksamhet genom den apparatur, som utgöres af ett skickligt organiseradt *reklamväsen*. Amerikanska och senare framför allt äfven tyska psykotekniker ha sålunda undersökt, i hvad mån t. ex. antingen storleken eller upprepningen i samma tidningsnummer af en annons har den bästa effekten, huru varorna lämpligast skola anbringas i ett skyltfönster för att tilldra sig uppmärksamhet o. s. v. Också ur andra synpunkter, såsom i fråga om sättet att uppställa en adress- eller telefonkatalog till minsta möjliga ansträngning för läsaren däraf, röjer sig betydelsen af denna sida af psykotekniken. Till psykotekniken ”objektiva” sida hänföra sig ock uppgifter, som på annat sätt afse ökning af arbetets effektivitet, såsom förbättring af läro- och öfningsmetoder, t. ex. genom bortarbetandet af öfverflödiga och olämpliga rörelser, reglering af arbetstempo o. s. v.

Yrkespröfningen är emellertid alltjämt det centrala problemet på det psykotekniska arbetsfältet. De vanskligheter, med hvilka man härvid har att kämpa, äro likvisst ingalunda obetydliga. Sålunda är redan utfinnandet af lämpliga prof en allt annat än enkel uppgift. Till en viss grad har man dock härvid kunnat vinna en vägledning af det sätt, hvarpå ett teoretiskt planlagdt prof utföres af tränade yrkesarbetare inom branschen, d. v. s. efter den motsvarighet (korrelation), som råder mellan deras notoriskt större eller mindre grad af yrkesskicklighet och deras bättre eller sämre psykotekniska profprestationer. Men äfven om man på denna väg lyckas utexperimentera prof, som verkligen röja de för facket väsentliga egenskaperna hos aspiranten, yppar sig ett nytt problem. De psykotekniska profven pläga, liksom vid intelligensmätningar, utföras vid ett enda pröfningstillfälle. Men ge dylika ”engångsprof” verkligen betryggande hållpunkter för bedömandet af aspirantens kvalifikationer *i längden* inom yrket? Må vara, att en viss nervositet eller annan opasslighet hos honom vid undersökningen från en erfaren experimentators sida rätt bedömes och föranleder till lämpliga mått och steg. Men fråga är, om öfver hufvud aspirantens profprestationer äfven under de bästa försöksvillkor erbjuda tillräcklig vägledning för hans framtida bestämmelse. Det är ju en alldaglig erfarenhet, att en viss brist på *naturlig fallenhet* för en lifsgärning kan kompenseras, ja öfverkompenseras genom *öfning*. Också se vi ju ofta den mindre begåfvade genom sin flit vinna försteg framför den bättre begåfvade, men mindre energiske. Psykologiska experiment, t. ex. en af docenten R. Anderberg i Lund verkställd (under titel ”Bidrag till öfningsproblemet” i tidskr. ”Psyke” 1920 publicerad) undersökning af öfningsresultat vid räkning med maskin, ha ock visat, att individer med sämre begynnelseprestationer vid öfningsperiodens slut kunna ligga öfver individerna med de bättre begynnelseprestationerna. En analog tysk undersökning af Annelies Argelander (under titel ”Beiträge zur psychologie der übung” publicerad i ”Zeitschrift für angewandte psychologie” 1921) med skrifmaskinsöfning gaf ett sådant resultat särskildt för det inbördes rangförhållandet mellan individer med relativt *medelmåttiga* begynnelseprestationer, hvaremot de två försökspersoner, som hade det bästa begynnelseresultatet, och den, som hade det sämsta, *icke* fränträdde sin rangordning vid öfningstidens slut. Detta kunde tala för en begränsning af de psykotekniska yrkesprofven till en utmönstring af de allra sämsta aspiranterna. Emellertid ha erfarenheter med militärflygare visat, att äfven en pröfning efter denna blygsamma måttstock kan vara svår att värdesätta. Det har nämligen händt, att flygaraspiranter, som presterat rent undermåliga prof ur psykoteknisk synpunkt, blifvit goda, ja utmärkta flygare. Möjligen kan sådant sammanhänga med brister i den psykotekniska pröfningsmetodiken, hvilka i dess vidare utveckling kunna afhjälpas. Beaktansvärdt är, att en af ingenjören Hamburger i det psykotekniska laboratoriet vid tekniska högskolan i Charlottenburg utförd undersökning (publicerad i tidskr. ”Praktische psychologie” 1921, s. 54 ff.) öfver det inflytande, som upprepning af psykotekniska prof kan utöfva på pröfningsresultatet, synes utvisa, att öfningen starkt påverkar den snabbhet, hvarmed profven utföras, hvaremot prestationernas kvalitet vida mindre förändras, så att i många fall, dock långt ifrån undantagslöst, slutprestationerna motsvara begynnelseprestationerna hos resp. försökspersoner.

Att ock i många fall de praktiska erfarenheter man haft af de lärlingar, som före sin anställning undergått psykotekniska prof, rätt väl motsvarat dessas resultat, synes framgå af den ständigt växande utsträckning, hvari dessa pröfningar kommit att bedrifvas såväl i Amerika som i Europa. Sålunda har man i Tyskland ej blott infört dem i enskilda företag, såsom i Kruppverken och andra ofvan omnämnda etablissemang, utan äfven vid statsorganisationer, såsom järnvägar, postväsen m. m. Af 1,730 lärlingar, som på hösten 1921 intogos i ett hundratal verkstäder vid Tyska rikets statsbanor, hade 1,622 undergått psykotekniska prof, medan 108 intogos utan dylika, enbart på grund af vissa sociala hänsyn. Inom den förstnämnda gruppen kasserades i verkstäderna efter hand 6,4 proc.,

Tryckt den 18/9 25 37 b., S. 38

inom den sistnämnda 14 proc. Bland de kasserade, som i förväg undergått psykoteknisk prövning, stod graden af deras bristfällighet vid denna prövning i direkt förhållande till kassationsprocenten i deras led. Gifvetvis kräfva de psykotekniska resultaten såväl här som på andra områden vidtgående efterpröfningar.

Redan vid Världskrigets slut hade man i Tyskland 14 psykotekniska institut för statens räkning, utom andra för privata företag. Deras antal har sedan dess starkt vuxit på båda hållen. Bland öfriga europeiska länder har särskildt England på senare tid börjat visa lifaktighet för psykoteknisk organisation, i detaljerna närmast efter amerikanska förebilder. Sedan mars 1921 existerar där ett *National institute of industrial psychology*, finansieradt af några större industriella och kommersiella företag. Dess förste ledare blef den utmärkte psykologen Charles S. Myers. Frankrike, som särskildt genom A. Binets gärning på intelligensmätningens område gett en banbrytande impuls också åt de psykotekniska sträfvandena och under Världskriget åtminstone i vissa fall tillämpade dem på det militära området, torde ännu icke i samma utsträckning som grannländerna ha tillegnat sig dem i fråga om industri, handel och kommunikationsväsen. I Schweiz har prof. Éd. Claparède sedan snart ett årtionde gjort Genèveuniversitetets psykologiska laboratorium och det därmed samarbetande Institut J.-J. Rousseau till en betydande härd för psykoteknisk forskning. Detsamma blef genom A. Lehmann fallet med Köpenhamnsuniversitetets psykologiska laboratorium.

I Sverige torde de psykotekniska problemens betydelse från officiellt håll först ha betonats i det betänkande ang. anordnandet af befälskurser vid flottan, som 28 maj 1919 afgafs af i sept. 1918 tillkallade sakkunniga (generaldirektör B. J:son Bergqvist, dåv. kommendören Alarik Wachtmeister och kapten Göran Wahlström samt från 1 jan. 1919 prof. Axel Herrlin). Därjämte ha, såsom ofvan nämnts, psykotekniska yrkespröfningar af militärflygare anordnats 1920—24 vid Uppsala universitets psykologiska institution. Psykotekniska specialfrågor ha undersökts vid Lunds universitets psykologiska institution liksom vid Göteborgs högskolas psykologisk-pedagogiska institution.

I okt. 1919 ingafs till K. M:t af ett antal framstående män inom ämbetsvärlden, skolväsendet, industrien och arbetarrörelsen en skrifvelse, hvari med betonande af den psykotekniska forskningens stora betydelse föreslogs inrättandet af ett statligt psykotekniskt institut. Då K. M:t ansåg sig icke omedelbart böra vidtaga åtgärder, öfverenskoms, att Ingenjörsvet. akad. tills vidare skulle ta saken om hand för att vinna en orienterande öfverblick öfver den s. k. psykoteknikens medel och mål, undersöka, huru långt den psykotekniska forskningen fortskridit inom olika länder och på skilda områden, samt söka klarlägga, hvilka arbetsuppgifter, som äro egnade att närmast föra till praktiskt nyttiga resultat. Åt prof. G. A. Jaederholm (se denne. Suppl.) uppdrogs att besöka Förenta staterna och Tyskland för att ta kännedom om den psykotekniska forskningen i dessa länder och därefter ge en orienterande öfverblick öfver ämnet. Akad. har vidare genom en kommitté underkastat den frågan närmare granskning, i hvad mån och på hvilket sätt dessa nya erfarenheter kunde nyttiggöras för svenska förhållanden. Kommitténs verksamhet har dels gått ut på att omforma de utomlands tillämpade psykotekniska metoderna, så att de bli tillämpliga på våra förhållanden, dels på upplysningsarbete genom publikationer, artiklar i tidningarna och föreläsningar, dels på praktiskt undersökningsarbete vid olika industrier.

Bland utomeuropeiska länder, som förutom Amerika förete psykoteknisk orientering, intar Japan ett framskjutet rum. Sedan bortåt ett årtionde ha på initiativ af professorerna Motura och Matsumoto efter amerikanskt, delvis ock tyskt mönster psykotekniska undersökningar idkats vid de psykologiska universitetslaboratorierna i Tokyo och Kyoto. Äfven inom den kommersiella och industriella världen ha där yrkespröfningar vunnit terräng. — De psykotekniska yrkespröfningarna ha naturligt nog i de länder, där de i större omfattning fått insteg, kommit att samarbeta med de sträfvanden, som i öfrigt stå i yrkesrådgifningens tjänst.

Litt.: Bland amerikanska arbeten må nämnas Scott, ”The theory and practice of advertising” (1907), Taylor, ”The principles of scientific management” (1911; ”Rationell arbetsledning. Taylorsystemet”, 3:e uppl. 1920) och ”Shop management” (1911; ”Rationell verkstadsledning enligt Taylorsystemet”, 1923), F. B. Gilbreth, ”Motion study” (1911), Münsterberg, ”Psychologie und wirtschaftsleben” (1912; ”Psykologi och näringslif”, 1917) och ”Grundzüge der psychotechnik” (1914), Thorndike, ”Educational psychology” (s. å.) och ”Industrial education” (1921), L. M. Gilbreth, ”The psychology of management” (1914), Hollingworth och Poffenberger, ”Applied psychology” (1918; ”Tillämpad psykologi”, 1923), och Link, ”Employment psychology” (1919); bland tyska arbeten Moede, ”Die experimentalpsychologie im dienste des wirtschaftslebens” (1919), Schlesinger, ”Psychotechnik und betriebswissenschaft” (1920), E. Stern, ”Angewandte psychologie” (”Aus natur und geisteswelt”, bd 771), Th. Erismann och Martha Moers, ”Psychologie der berufsarbeit und der berufsberatung” (Sammlung Goeschen, bd 851 o. 852), Lippmann, ”Wirtschaftspsychologie und psychologische berufsberatung” (2:a uppl. 1921), Allers, ”Psychologische berufsberatung” (i ”Handbuch der ärztlichen berufsberatung”, 1923), och Löwy, ”Die klinik der berufskrankheiten” (1924). Den ojämförligen mest betydande delen af psykotekniska publikationer återfinnes emellertid i tidskrifter, såsom de amerikanska ”Journal of experimental psychology”, ”Journal of applied psychology”, ”Psychological bulletin”, ”Bulletin of The Taylor-society”, de tyska ”Praktische psychologie”, utg. af W. Moede och C. Piorkowski, och ”Zeitschrift für angewandte psychologie”, utg. af W. Stern och O. Lippmann, samt bland öfriga europeiska den schweiziska, af Th. Flournoy och Éd. Claparède uppsatta ”Archives de psychologie” samt de nordiska ”Psyke” (se d. o. 2), ”Arkiv för psykologi och pedagogik” och ”The scandinavian scientific review”. Axel Herrlin.

Psy'lla, Psyllina, *zool.* Se Växtlöss, sp. 487 och 488.

Psylliodes chrysoce'phalus, *zool.* Se Rapsjordloppan.

Pszczyna [pʃtji'na], polska namnet på Pless (se d. o. 1—2; äfven i Suppl.).

Pteri'chthys, *paleont.* Se Devonsystemet.

***Pteridium**, *bot. P. aquilinum* kallas nu *Eupteris aquilina*.

Pterocles, *zool.* Se Stäpphönsen.

Pterygõtus, *paleont.*, hör till kräftdjursafd. *Merostomata* (se d. o.). Se vidare Devonsystemet. L—e.

Pte'rylos, *zool.*, betecknar fjädrarnas fördelning i grupper (*pterylæ*) å fågelkroppen. Se Fjäder, sp. 484.

Ptiloce'rcus, *zool.* Se Spetsekorrar.

Ptuj. Se Pettau. Suppl.

***Puaux**, Frank, dog 1922. — Hans son René P., f. 18 aug. 1878 i Montivilliers, dep. Seine-inférieure, är utrikespolitisk medarbetare i ''Le temps'' och har där anlitats för en mängd viktiga korrespondensuppdrag. Han har skrifvit bl. a. *Pour la Finlande* (1899), *De Sofia à Tchataldja* (1913), *La malheureuse Épire* (1914), *Foch* (1918) och *Constantinople et la question d'Orient* (1920).

Pubertetskörtelläran. Se Föryngring. Suppl.

***Publicistklubben** räknade 963 medlemmar i febr. 1925. Nordsvenska pressföreningen anslöt sig 1900 (ej 1889) till Publicistklubben. Som en afdelning af klubben bildades 1924 Sydöstra Sveriges pressförening. Publicistklubben utöfvade 1923 värdskap för de utländska journalister från ett trettiotal länder, som inbjudits till Sverige i samband med Göteborgsutställningen och invigningen af Stockholms stadshus. Med Svenska tidningsutgifvareföreningen och Svenska journalistföreningen deltog Publicistklubben 1921 i anordnandet i Stockholm af en ''pressens studievecka'' med föredrag i mängd om olika sidor af tidningsmännens tekniska utbildning. — Publicistklubbens fonder och kassatillgångar utgjorde vid 1925 års ingång 283,494 kr. Dessutom har under 1925 tillkommit pressbesöksfonden af 1923 å 35,000 kr. Sistn. fond bildades af öfverskottet på de medel, som insamlats till utgifterna för utländska pressbesöket i Sverige 1923, och fondens räntemedel skola användas för att främja spridandet af kunskap om Sverige i utlandet. — Litt.: V. Millquist, ''Publicistklubbens matrikel vid 20:e seklets början'' (1901), H. Leander, ''Publicistklubbens porträttmatrikel vid femtioårsjubileet 1924'' (1924) samt den till samma jubileum utgifna festskriften ''Publicistklubben'', där klubbens historia tecknats af V. Spångberg. V. S—g.

***Publicistmöten.** Allmänna svenska publicistmöten ha ej hållits sedan 1907.

Public school [pa'blik skõ'l]. Se Storbritannien, sp. 152.

***Publik internationell rätt.** Se Folkrätt äfven i Suppl.

Puccine'llia Parl., A'tropis, *bot.*, grässläkte, skildt från *Glyceria* genom frånvaro af stift. I Sverige finnas 4 arter, af hvilka den på fuktiga ställen växande *P. distans* (*Glyceria distans*) är vanligast. G. L—m.

***Puccini**, G., dog 29 nov. 1924 i Bruxelles. Han var sedan 1917 led. af Mus. akad. i Stockholm. En ny opera, *La rondine*, fick han spelad 1917 i Monte Carlo, och sin förmåga att återge vidt skilda känslotyper och situationer ådagalade han i 3 enaktsoperor, som framfördes i Rom 1919 och plägat tillsammans fylla en operaafton (äfven i Stockholm, 1920), nämligen den våldsamt veristiska *Il tabarro* (''Manteln''), den stillsamma klosterlegenden *Suor Angelica* (''Syster Angelica'') och den kvicka buffaoperan *Gianni Schicchi*, hvars skarpa satir och lättfotade humor ge något nytt och mästerligt i musikväg. Före sin död hade han nära fullbordat en ny opera, *Turandot*. — En monografi öfver P. skref äfven A. Weissmann (1922). E. F—t.

Puccoon, *bot. farm.* Se Sanguinaria canadensis.

Pu-chow (oriktigt Puchon), stad i sydvästligaste hörnet af kinesiska prov. Schan-si, vid en biflod fr. v. till Hwang-ho, uppges vara den äldsta af Kinas städer. P. grundlades af Shun, som säges ha regerat 2256—2208 f. Kr., var till kejsardömets fall (1911) hufvudstad i ett län, som omfattade 6 städer med tillhörande distrikt. Staden är nu mycket förfallen. Där har sedan 1903 Svenska missionen i Kina en station. E. A—t.

***Puck**, illustrerad skämttidning, upphörde i nov. 1916.

***Pudasjärvi.** Från socknen har afskilts Ranua kommun och församling. 9,618 inv. (1923). O. B—n.

Pudersocker. Se Socker, sp. 223.

***Puech**, D. P., blef 1922 direktör för franska akad. i Rom.

***Puerto.** — 19. P. Rico (officiellt *Porto Rico*) hade 1,299,809 inv. 1920, hvaraf 948,709 hvita. P. är nu ett territorium i Förenta staterna, som enl. 1917 års författning har en af Förenta staternas president tillsatt guvernör. Lagstiftningen handhafves af en senat om 19 valda medlemmar och ett representanternas hus om 39 medl. I representanternas hus i Washington företrädes ön af en folkvald ''resident commissioner'' med yttranderätt, men utan rösträtt i huset. 19. O. Sjn.

***Pufendorf.** — 2. Samuel P. Hans *De rebus a Carolo Gustavo, Sueciæ regis, gestis* etc. öfversattes 1913—15 till sv. af A. Hillman.

Pugili'sm (af lat. *pu'gil*, boxare). Se Boxning, sp. 1386. — Pugili'st, boxare.

***Pugnani**, G., föddes 27 nov. 1731 (ej 1727).

Puhallo von Brlog [poha'llå fånn-], Paul, friherre, österrikisk militär, f. 21 febr. 1856 i Brlog (Kroatien), blef 1877 officer vid fältartilleriet, 1883 generalstabsofficer, befordrades inom generalstaben till öfverste 1898, blef 1905 inf.-brigadchef, 1906 generalmajor och chef för krigsskolan, 1909 fältmarskalklöjtnant, 1913 ''feldzeugmeister'' och chef för 5:e armékåren (Pressburg). Under Världskriget förde han 1914—15 sin armékår i Polen och Galizien, blef i maj 1915 chef för 3:e och i juni för 1:a armén, hvarmed han eröfrade Luck och Dubno (resp. aug. och sept. s. å.). I maj 1916 blef han generalöfverste och afgick ur aktiv tjänst. 1918 tog han afsked. H. J—dt.

Puijo [põi'jå], ett för sin natursköna utsikt kändt berg n. v. om Kuopio stad, Finland, 234 m. ö. h., 152 m. öfver Kallavesi sjö. O. B—n.

***Puke.** — 2. Johan P. Sp. 575, rad 9 uppifr. *står* Sjöholm *bör vara* Göholm.

***Pukeberg.** Glasbruket utvidgades 1913 med en

ny hytta och 1918 med en varmugn samt sysselsätter nu omkr. 500 arb. Bolagets tillv.-värde är omkr. 5 mill. kr. Exporten är stor, särskildt på Syd-Amerika. O. Sjn.

*Pulpa kallas vidare den vid stärkelseberedning uppkommande mosartade återstoden efter stärkelsens uttagning. Potatispulpa (”potatisref”), hvilken erhålles som affall från potatisfabriker, används som foder hufvudsakligen vid svingödning. Då den jämte vatten (vanligen omkr. 93 proc.) hufvudsakligen innehåller växttråd och kvarvarande rester af stärkelse, är den mycket fattig på näringsämnen, särskildt på ägghvitämnen och salter. 100 kg. våt pulpa motsvara omkr. 6,5 foderenheter. Stundom torkas pulpan och får då ungefär samma näringsvärde som kli. H. J. Dft.

Pu'lpa de'ntis, *anat.*, detsamma som tandpulpan. Se Tänderna, sp. 740, och Tändernas sjukdomar och vård, sp. 756.

Pulpahålan och Pulpakanalen, *anat.* Se Tänderna, sp. 740.

Pulpa-inflammation (*Pulpitis*), *med.* Se Tändernas sjukdomar och vård, sp. 757.

Pulsionsfläkt, *mek.* Se Ventilator 1.

*Pultusk hade 13,502 inv. 1921 och tillhör nu polska vojevodskapet Warszawa. Under Världskriget intogs det af ryssarna befästa P. med storm af tyskarna under v. Gallwitz 24 juli 1915, hvarefter Narev af dem öfvergicks mellan P. och Rozan. Jfr Världskriget, sp. 189. P. är äfven namn på en krets i vojevodskapet Warszawa med 106,365 inv. 1921. L. W:son M.

*Pulvis. *P. escharoticus viennensis.* Se Wienerpasta.

Pumpetrådar 1. Pumpetnålar, *mus.*, i orgeln metalltrådar, som öppna spelventilerna: dessa trådar löpa genom luftkistans botten och stå sedan genom en mekanism i förbindelse med tangenterna i spelbordet.

*Pungalaitio, fi., numera Punkalaidun; sv. form numera vanligen Punkalaitio. 6,616 inv. (1923). O. B—n.

*Pungdjuren. På de sp. 596 afbildade kranierna äro de tänder, som äro underkastade ömsning, på figurerna streckade.

*Punjab hade 1921 en areal af 258,591 kvkm. och 20,685,024 inv. Den bevattnade arealen var 1922 omkr. 13,3 mill. acres, 21 proc. af hela landarealen. P. är numera, sedan Delhi utbrutits, guvernörsprovins med vidgad självstyrelse. Se Indien. Suppl., sp. 605. O. Sjn.

Punkaharju [po'ŋkaharjo], kommun och församling i S:t Michels län, Finland, Kides domsaga, Rantasalmi härad. Areal 209 kvkm. 3,538 inv. (1923). O. B—n.

Punktëring (af eng. *puncture*, styng, genomstickning), inträffad genomstickning (orsakad af något hvasst föremål på vägbanan) af inre sladden i någon af en velocipeds eller automobils pneumatiska gummiringar, till följd hvaraf luften däri går ut.

Punktsvetsning. Se Elektrisk svetsning. Suppl.

*Punschskatt. I skrifvelse till K. M:t framhöll Kontrollstyrelsen 31 dec. 1919, att upptagande af en afgift å punsch genom en särskild stämpel anslöte sig till förhållanden på brännvinslagstiftningens område under en gången tid. Numera vore det möjligt att utan användning af stämpelbeläggningsförfarande beskatta punschen. Kontrollstyrelsen hemställde om skattens borttagande. K. M:t fann visserligen en reform erforderlig, men ville icke borttaga punschskatten och framlade för 1920 års riksdag ett förslag till förordning om densamma. Riksdagen biträdde emellertid icke K. M:ts förslag, utan ansåg, att en ersättning för punschskatten skulle beredas genom en förhöjning af tullen å rom och arrak till 2 kr. 50 öre. Förordningen om upphäfvande af punschstämpelförordningen och om de nya tullsatserna å rom och arrak utfärdades 17 dec. 1920 att träda i kraft 1 jan. 1921. E. J. T.

Puostijärvi, en 13 kvkm. stor sjö, 97 m. ö. h., i Hietaniemi och Öfvertorneå socknar, Norrbottens län, afrinner genom Puostijoki till Torne älf. O. Sjn.

Pupa libera, *zool.* Se Skalbaggar, sp. 866.

Pupillstämma. Se Ögonsjukdomar, sp. 73.

Purdue university [pɔ̈'djö jönivɔ̈'siti], teknisk högskola i staden La Fayette (i art. om nämnda stad står genom tryckfel *Pardue*).

*Purgoldt, Chr. H., blef 1682 löjtnant i Dorpat (ej i Pernau). L. W:son M.

*Purin. Rad 18—20 *bör stå* De viktigaste purinderivaten (jfr Köttbaser och Köttextrakt) äro hypoxantin l. sarkin, som anträffas

Purisjkjëvitj, Vasilij Mitrofanovitj, rysk politiker, d. 1920 i Rostov vid Don, var en sydrysk landtadelsman af starkt reaktionär och lidelsefullt nationalistisk läggning. Som medlem af tredje och fjärde riksduman gjorde han sig bemärkt som temperamentsfull talare och framkallade genom sina hetsiga inpass mången gång sensationella stormscener. Bekant är hans triumferande utrop ”Finis Finlandiæ!” vid antagandet i riksduman 1912 af den s. k. likställighetslagen (se Finland. Suppl., sp. 832). P. var våldsam antisemit och en af de främste ledarna af den reaktionära organisation, som plägade kallas ”svarta sotnjerna”. Under Världskriget var han ifrig anhängare af krigspolitiken och outtröttligt verksam i det frivilliga hjälparbetet för arméns utrustning. Personligen öfvertygad om, att Rasputin stod i förrädiska förbindelser med Tyskland, deltog P. i sammansvärjningen mot denne (dec. 1916) och torde ha varit den, som mot honom aflossade de dödande skotten (jfr Rasputin. Suppl.). Efter bolsjevikrevolutionen nov. 1917 lyckades P. undgå alla efterspaningar och häktningsförsök och räddade sig småningom ned till Denikins armé, där han i början af 1920 dog i fläcktyfus. V. S—g.

Pu'rkijaure, en 20 kvkm. stor sjö, 272 m. ö. h., i Jokkmokks socken, Norrbottens län, genomfluten af Lilla Lule älf. O. Sjn.

*Purmo hör numera till Borgå (svenska) stift. 3,153 inv. (1923). O. B—n.

*Purple ore. Se äfven Kisbränder. Suppl.

*Purschjakt *bör vara* Pürschjakt.

Pusher-flygplan [po'jə-]. Se Flygplan. Suppl., sp. 893.

Pussel 1. (eng.) Puzzle (eg. någonting invecklad eller förbryllande), läggspel, bestående af sammanblandade utskurna bitar, som skola hopfogas till ett mönster, en tafla e. d.

***Pusterdalen.** Östra delen, större delen af Dravas floddal, är alltjämt österrikisk, under det att den västra, Rienz' och öfversta källområdet af Drava, tillhör Italien.

***Putbus.** — 2. Franz A. von Veltheim fick 8 jan. 1908 preussisk värdighet af "Fürst und herr zu Putbus" samt titeln "Durchlaucht".

***Putiatin,** E. V. — En medlem af denna släkt, furst Sergej P., är gift med storfurstinnan Maria Pavlovna i hennes andra gifte, som ingicks på slottet Pavlovsk 6 sept. 1917 (ej, som i art. Maria, svenska furstinnor. Suppl., uppges, 1914).

Putilovka-linjen [potilå'vka-], under Världskriget en af de förbundne tyskarna och österrikarna befäst och besatt försvarslinje utefter Putilovka-strömmen (ett mindre tillflöde från v. till Pripets biflod Goryn) 30—40 km. ö. om Luck. P. utgjorde sept. 1915—juni 1916 en del af armégruppen Linsingens front i Volynien och var under denna tid föremål för delvis hårda strider, särskildt 28 sept.—1 okt. 1915 ("slaget vid Kormin—Putilovka") mellan de förbundne och ryssarna. I juni 1916 under Brusilovs första offensiv eröfrades P. af ryssarna och ingick sedan i ryska fronten. Jfr Världskriget, sp. 193 och 206. H. J—dt.

Putna [po't-], biflod från h. till Donaus biflod Sereth, upprinner i Transsylvanska alperna och utfaller s. ö. om Focşani. Under Världskriget slog 4—8 jan. 1917 9:e tyska armén (v. Falkenhayn) den motstående rysk-rumänska armén vid P. n. om Focşani och öfvergick floden ("slaget vid P."), hvarefter vidtog ett ställningskrig på denna frontdel till i aug. s. å., då tyskarna 6 s. m.—3 sept. genombröto rumänska fronten ("genombrottet vid P. och Susita"), hvarpå de anlade ett strategiskt brohufvud på P:s vänstra strand framför Focşani. Jfr Världskriget, sp. 225 och 226. H. J—dt.

***Putnam,** G. P. — George Haven P. har utgett bl. a. *Memories of a publisher* (1915) och *Some memories of the civil war* (1924). Förlagets ekonomichef är sedan 1919 hans brorson George Palmer P., f. 1887.

***Putnam,** F. W., dog 14 aug. 1915 i Cambridge, Massachusetts.

Putnik [po't-], Radomir, serbisk militär, f. 25 jan. 1847 i Kragujevac, d. 17 maj 1917 i Nizza. Urspr. artillerifficer, öfvergick han snart till generalstaben, deltog som stabschef vid Sumadijafördelningen i 1877 års krig mot Turkiet och som stabschef vid Donaufördelningen i 1885 års krig mot Bulgarien. 1889 blef han ställföreträdande chef för generalstaben och 1893 (som öfverste) chef för Sumadijafördelningen. Af politiska skäl försattes han af konung Alexander 1894 i disponibilitet, men sedan konung Peter 1903 tillträdt regeringen, utnämndes han till general och chef för generalstaben. Febr. 1904—aug. 1905 och april 1906—juli 1908 var han krigsminister. Vid utbrottet af kriget mot Turkiet 1912 blef han vojevod och generalstabschef. Som sådan var han den verklige ledaren af operationerna såväl under båda Balkankrigen (1912—13) som under Världskrigets första år (1914—15). P. tillkom hufvudsakligen förtjänsten af serbiska arméns framgångar 1914, då österrikarna måste utrymma landet. Under 1915 års fälttåg insjuknade han och kunde slutligen ej utöfva sin befattning som generalstabschef, men åtföljde konung Peter under flykten in i Albanien och till Korfu, hvarefter han erhöll afsked. — Som chef för generalstaben verkade P. energiskt och framgångsrikt för arméns omorganisation och tidsenliga beväpning. H. J—dt.

Putorius, *zool.* Se Vessleslägtet.

***Puts,** Putsbruk. Jfr äfven Murbruk. Suppl.

Putschan, *krigsv.* Se Stridsklubba.

***Puttkamer.** — 3. Jesco von P. dog 24 jan. 1917 i Berlin. Han utgaf *Gouverneursjahre in Kamerun* (1912).

Puukko [pö'kkå], fi., namn på den allmänt brukliga slidknifven. I södra Österbotten, framför allt i Kauhava, är tillverkningen af slidknifvar (ej sällan af konstnärligt värde) en betydande hemindustri. O. B—n.

Puzzle [eng. uttal: pa'sl; sv. uttal: pu'ssel]. Se Pussel. Suppl.

Pycnonotidæ, *zool.* Se Siam, sp. 311.

***Pydna** tillhör nu Grekland.

Pygi'dium, *paleont.* Se Trilobiter, sp. 750.

Pygmālion, komedi af B. Shaw (se denne, sp. 281), uppf. i Stockholm f. g. 1913.

***Pyhäntä.** 765 kvkm. 2,106 inv. (1923). O. B—n.

Py'häselkä, socken i Kuopio län, Ilomants domsaga och härad, Finland, afskild från Kiihtelysvaara m. fl. socknar. 3,993 inv. (1923). O. B—n.

Pyhä Ägräs, *finsk myt.* Se Äkräs.

Py'lai, bergpass. Se Thermopylai.

Pylephlebitis suppurativa, *med.* Se Lefversjukdomar, sp. 32.

Pylethro'mbosis, *med.* Se Lefversjukdomar, sp. 32.

Pyocyanās, *med.*, ägghvitlösande enzym i gamla pyocyaneuskulturer, som upplöser andra bakterier. Se Vaccination, sp. 211.

Pyoseptikemi, *med.* Se Septik-emi.

***Pyramid.** En pyramid finns afbildad äfven i art. Sakkara.

Pyramidapel, *bot.* Se Malus. Suppl.

Pyramidasp, *bot.* Se Populus. Suppl.

Pyramidstenar l. Pyramidälstenar, *geol.* Se Vindslipade stenar.

Pyramidtexter kallas en stor samling hieroglyfiska inskrifter af magisk-religiöst innehåll, som inhuggits å grafkammar- och korridorväggarna i 5 pyramider vid Sakkara från Gamla rikets slut (omkr. 2600 f. Kr.). De gå delvis tillbaka till förhistorisk tid och utgöra den äldsta och viktigaste källan till egypternas religion. De upptäcktes 1881 och ha 2 ggr offentliggjorts, senast af Kurt Sethe i "Die altägyptischen pyramidentexte" (2 bd, 1908—10). Ehuru de utgöra en brokig blandning af urgamla begrafnings- och offerritualer, hymner, magiska formler och fragment af okända myter, ha de alla till uppgift att, högtidligt reciterade eller mässade, förhjälpa den döde faraonen till ett saligt lif efter döden. Under Mellersta riket (från omkr. 2000 f. Kr.) usurperade man delar af dessa texter för att tillförsäkra äfven gemene man ett bättre öde i lifvet efter detta. P. L—n.

***Pyrenéerna.** Till de båda äldre järnvägarna längs Atlantens och Medelhafvets kuster ha under senare år lagts två nya linjer, en västlig från Pau öfver Oloron till Jaca och Zaragoza, som, öppnad 1915, är den kortaste linjen mellan Paris och Mad-

rid och i den 7,860 m. långa Confranc-tunneln går under Somport-passet (Pic du Midi), samt en östlig, från Toulouse och Ax-les-thermes—Ripoll och Barcelona, som, öppnad 1919 med 2 tunnlar (resp. 5,630 och 3,400 m. långa), bryter igenom Col Puymorens och Tosas. En tredje linje genom Central-Pyrenéerna (Toulouse—Girons—Lerida) är planerad, men ännu ej påbörjad. O. Sjn.

***Pyrmont.** 1 o. 2. P. är sedan 1 april 1922, på grund af en i okt. 1921 företagen folkomröstning, införlifvadt med Preussen, prov. Hannover. Staden P. hade 2,575 inv. 1919.

***Pyrogallol.** Om pyrogallolgarfämnen se Garfämnen. Suppl.

***Pyrokatekin.** Rad 5 *står* protokatekusyror *bör vara* protokatekusyra. Spalt 668, rad 4: guajakols formel är $C_6H_4(OH)(OCH_3)$. Om pyrokatekingarfämnen se Garfämnen. Suppl.

***Pyrola,** *bot.* Se Chimaphila. Suppl.

***Pyroleum oxycedri.** Jfr Kadiolja samt Terpener 2, sp. 938.

***Pyrop** är afbildad å pl. till art. Ädelstenar.

Pyrrhoni'sm, den skeptiska åskådning, som utbildades af Pyrrhon (se denne) och hans skola och enligt hvilken frånvaron af bekymmer, ett slags negativ lycka, var den enda människan kan vinna och dämpandet af passionerna den sanna visheten.

Pürschjakt. Se Kronhjort, sp. 20 (där genom tryckfel står purschjakt).

Pysventil, *mek.* Se Ventil 1.

Py'thium, *bot.*, ett till *Oomycetes* hörande svampsläkte. *P. Debaryanum* är en allmänt förekommande fakultativ parasit (se Parasit, *bot.*), som kan alldeles förstöra groddplantor af en mängd kulturväxter, t. ex. gurkor, ärter, kål, rödbetor (se Beta 4. Suppl.) m. fl. Äfven äldre plantor, t. ex. af sparris och potatis, kunna angripas. Sjukdomen, kallad groddbrand och svartrot, visar sig som mörka, långsträckta fläckar på groddplantornas hypokotyl (se d. o.). De angripna plantorna falla snart omkull och dö. För att undgå groddbranden, som ofta härjar svårt i drifbänkarna, hållas plantorna så torra som möjligt under groningen och den första uppväxttiden. Svampen lefver kvar i jorden och kan där dödas genom 1-procentig formalinlösning. G. L—m.

Pytt i panna, *kokk.*, en maträtt af finskurna tärningar af öfverblifvet kött (ox-, kalf-, skinka), som jämte finskuren potatis stekts långsamt i flott, hvari finhackad lök brynts.

Pyynikki [pÿ'n-], naturskön ås i Finland invid staden Tammerfors (se d. o. och kartan). O. B—n.

På drag, *jaktv.* Se Växel, sp. 443.

***Påfve.** Tillägg till påfvelängden (sp. 689—690): Benedikt XV dog 1922 och efterträddes af Pius XI (fr. 1922). — Jfr äfven Hj. Holmquist, ”Påvedömets historia 1800—1920” (1920).

***Påfveval.** Genom motu proprio af 1 mars 1922 har Pius XI förlängt fristen till inträdet i konklaven från 10 till 15 (enligt kardinalkollegiets bepröfvande högst 18) dagar efter föregående påfves frånfälle.

Påföljd, *jur.* Se Straff samt Medborgerligt förtroende (äfven i Suppl.).

Påhlman. 1. Otto Magnus P., skrifpedagog (brorson till den i hufvudarbetet omnämnde militären och politikern O. F. P.), f. 1 april 1811 i Ryssby socken, Kronobergs län, d. 13 nov. 1873 i Vänersborg, blef 1834 löjtnant vid Dalregementet, men tog afsked och gick i rysk tjänst, där han blef lärare vid kadettkåren i Petersburg och i förra hälften af 1840-talet utarbetade den skrifmetod (påhlmanska skrifmetoden), som sedermera utvecklades af hans två söner (se nedan, P. 2 och 3). Återkommen till Sverige, egnade han sig mest åt skrifundervisning och grafologi. — 2. Otto P., den föregående son, handelsskolföreståndare, f. 17 okt. 1853 i Bergen, Norge, d. 19 febr. 1915 i Köpenhamn, öppnade 1881 i Stockholm Bröderna P:s skrifinstitut och 1887 i Köpenhamn ett dylikt, som han 1894 ombildade till Brödrene P:s handelsakademi och som alltjämt fortgår. — 3. John Magnus P., den föregåendes broder, handelsskolföreståndare, f. 26 mars 1860 i Kristiania, egnade sig under 1880-talet åt det tills. med brodern (se ofvan P. 2) öppnade skrifinstitutet i Stockholm samt åt fullkomnandet af påhlmanska skrifmetoden och nitisk propaganda för reformering af skrifundervisningen såsom ett verkligt läroämne, ej blott öfningsämne. 1891 öppnade han i Stockholm Bröderna P:s handelsinstitut, som blifvit ett af landets största och hvari han genomfört flera nyttiga uppslag och reformer på handelsundervisningens område samt lyckligt kombinerat teori och mångsidig praktik. Institutet åtnjuter sedan 1919 statsunderstöd. Rektor P. har ofta anlitats som skriftexpert i rättsfrågor. Han har utgett bl. a. *Skrifkonstens historia* (tills. med brodern, 1892), *Sveriges krigshistoria i bilder* (med text af G. Björlin; 1913—15) och *Striden om Påhlmanska skrivmetoden* (1924).

Pålakning. Se Öl, sp. 94.

Pålnoviken, Torne träsks nordvästligaste vik, bekant turistplats.

Pålsbufjorden (Paalsbufjorden), en 12,21 kvkm. stor insjö, 738 m. ö. h. genom hvilken Numedals-Laagen rinner. P. är ett af de största regleringsvattnen för Noreanlegget (stor elektrisk kraftstation, som byggs af norska staten), i Numedal, Norge. K. G. G.

Pålsjö, egendom inom Hälsingborgs stad, 2,5 km. s. om Sofiero, tillhörig staden, tax. till 512,000 kr. Intill Västkustbanan ligger Pålsjö skog, en stor naturpark, v. därom Pålsjöbadens hafsbad. Pålsjö slott, den gamla hufvudbyggnaden på egendomen, med jord tax. till 350,000 kr., tillhör K. Follin. O. Sjn.

Pålssons konvalescenthem, officiellt Albert och Hulda Pålssons konvalescenthem, Vällinge, Salems socken. Se Vällinge 2.

***Pålsund.** — 2. Öfver sundet bygges f. n. (1925) en fast bro mellan Bogesundslandet och Vaxön.

Pålängefjärden, den yttre delen af Töreviken i Töre och Nederkalix socknar, Norrbottens län, är tills. med Töreviken omkr. 30 km. lång och begränsas mot s. af Bergön, Rånön m. fl. öar och skär. O. Sjn.

På'rtefjällen, bergmassiv i Sarekfjällen, Lappland, mellan Njåtsos- och Rapadalarna, med ett par toppar, som nå öfver 2,000 m. ö. h. På sydsluttningen ligger Pårte-tjäkko nu nedlagda meteorolo-

giska station (se Meteorologiska stationer, sp. 282 med fig. 2).

Påsfärg. Se Hemfärger. Suppl.

På Sicilien, opera. Se Cavalleria rusticana. Suppl.

Påsk, drama af Strindberg (se denne, sp. 339).

Påskbok. Se Påskpenningar.

Påskbudskapet, ett af Vilhelm II vid påsktiden (7 april) 1917 utfärdadt manifest om förberedelser för en preussisk rösträttsreform på den allmänna rösträttens grund. Se Tyskland, sp. 692, och Vilhelm, sp. 477.

Påskupproret, sinnfeinarnas resningsförsök i Dublin vid påsktiden (24—29 april) 1916. Se Irland. Suppl., sp. 679—680.

***Påskön** besöktes 1916 af Skottsberg, som skildrat sin färd i ''Till Robinson-ön och världens ända'' (1918). Flera af problemen rörande P. ha lösts genom en expedition 1913—16, skildrad i K. Scoresby Routledge, ''The mystery of Easter island'' (1919), refererad af Skottsberg i ''Ymer'' 1921. O. Sjn.

Pässosjtjåkko (Pårsotjåkko, Pårsatjåkko), ett 1,982 m. högt bergmassiv med flera stora glaciärer, i Jukkasjärvi socken, Lappland, 37 km. s. s. v. om Abisko mellan Alesätnos och Vistasjokks dalgångar. O. Sjn.

På stat, *förv.* Se Öfver stat, sp. 41.

Påver. Se Pauvre.

Päl'välehti (fi., dagbladet), finskspråkig tidning i Helsingfors, hufvudorgan för det ungfennomanska partiet, uppsattes 1890 och indrogs af censuren 1904. Hufvudredaktör var Eero Erkko. Se Helsingin sanomat. Suppl. O. B—n.

***Pälkjärvi.** Se Pelgjärvi äfven i Suppl.

Pärldrufva, *bot.* Se Muscari. Suppl.

Pärlhvitt, *kem. tekn.* Se Vismuthvitt.

***Pärlor.** I Japan har man sedan 1890-talet med allt större framgång sökt på konstlad väg framkalla bildandet af pärlor hos den lilla japanska hafspärlmusslan (*Avicula Martensi*), som för detta ändamål odlas i grunda och skyddade vikar i inhägnade ''pärlmusslefarmer''. De första ''odlade pärlor'', som kommo i handeln, voro mer eller mindre halfklotformiga ''skalpärlor'', dock med vacker glans; de hade bildats omkring små kulor af pärlemor, som med kitt blifvit fästa vid skalets insida på 3-åriga musslor, hvilka sedan tillbragt minst 4 år på hafsbottnen. Senare har det dock lyckats banbrytaren för denna pärlodling, Mikimoto, att åstadkomma helt runda pärlor. Från en mussla, som offras, utskäres ett litet stycke af den pärlemorafsöndrande manteln; däraf formas en liten säck, hvari en liten pärlemorkula instoppas; säcken tillknytes med fin silketråd. På en annan mussla göres en inskärning genom manteln ett stycke in i kroppen, och i detta sår införes den lilla säcken, hvarefter tråden aflägsnas. I 1 mill. på så sätt ''ympade'' musslor finner man efter 7 års tid omkr. 30,000 pärlor af olika form, af hvilka många till det yttre ej kunna skiljas från naturliga äkta pärlor. Dylika ''japan-pärlor'' kommo 1921 ut i marknaden och kosta endast $^1/_5$ af hvad naturliga pärlor af motsvarande storlek betinga i pris. Genom olika fysikaliska undersökningsmetoder kan de odlade pärlornas pärlemorkärna upptäckas, så att man alltid säkert kan skilja mellan bägge slagen af pärlor. T. Odhner.

Pärnu, estniska namnet på Pernau.

Päts, Konstantin, estnisk statsman, f. 24 febr. 1874 i Pernau distrikt, blef 1896 juris doktor vid Dorpats universitet, 1900 advokat och hufvudredaktör för den radikala tidningen ''Teataja'' i Reval, 1904 stadsfullmäktig och vice borgmästare i Reval. Efter revolutionen 1905 dömdes P. till döden af den ryska straffexpeditionen, flydde till utlandet och uppehöll sig där till 1910. Efter hemkomsten satt han ett år i Krestijfängelset i Petersburg för publicering af arbetarrådets revolutionära manifest. Från 1911 blef han i Reval hufvudredaktör för ''Tallina teataja''. Han började 1916 som mobiliserad officer organisera estniska truppdelar, var ledare för estniska folkkongressen 1917 och ledamot af det autonoma Estlands landtdag. I slutet af 1917 häktades P. af bolsjevikerna, men undkom. I febr. 1918 var han medlem af den välfärdskommitté, som proklamerade Estlands självständighet. Sommaren 1918 häktades P. af den tyske ockupationschefen general Seckendorff och skickades till tyska fångläger. 1919 återvände P. därifrån, blef led. af konstituerande nationalförsamlingen och därefter premiär- och inrikesminister i Estlands provisoriska regering. 1921 valdes P. till Estlands förste statspresident. 1922—23 var han riksdagens president. P. är grundläggare af och ledare för det estniska agrarpartiet. Ed. W.

Pääjärvi, sjö. Se Saarijärvi stråt.

Pö'lläkkälä, ångsåg i Mohla socken, Viborgs län, Finland, vid Vuoksenfloden, uppfördes 1890; nuv. egare är firman Hackman & co i Viborg. Försågning omkr. 12,000 stds; export öfver Viborg och Trångsund. O. B—n.

***Pönitz,** Fr., dog 19 mars 1913 i Berlin.

***Pörtom** (fi. *Pirttikylä*) hör nu till Borgå (svenska) stift. 3,476 inv. (1923). O. B—n.

***Pöytis** heter nu på finska *Pöytyä*.

Q., signatur för sir Arthur Quiller-Couch (se denne. Suppl.).

***Quadt**, von, tysk adelsläkt. Furst Bertram von Q., f. 11 jan. 1849 (ej 1846), afstod 1921 från släktfideikommisset Isny och det därmed förenade hufvudmannaskapet för ätten till sin andre son, Alexander, f. 1885, som nu är 2:e furste von Q. zu Wykradt und Isny. — Grefve Albert von Q. är nu envoyé i disponibilitet och innehar fideikommisset Moos vid Lindau.

***Quaglio**, Fr., dog 1920.

***Quarnerobukten** är nu italienskt område.

Quast, Ferdinand von, tysk militär, f. 18 okt. 1850 i Radensleben (reg.-omr. Potsdam), blef 1871 officer vid infanteriet, 1903 öfverste och reg.-chef, 1907 generalmajor och brigadchef, 1910 generallöjtnant och fördelningschef, 1913 chef för 9:e armékåren (Altona) och 1914 general af infanteriet. Under Världskriget förde han, på västfronten, till i jan. 1917 sin armékår och till i sept. s. å. gardeskåren, hvarefter han blef chef för 6:e armén, som han med utmärkelse förde under slaget vid Lysfloden i april 1918. Febr.—juli 1919 var han öfverbefälhafvare för ''norra gränsskyddet'' (mot Polen). S. å. erhöll han afsked. H. J—dt.

Quéant [keã'], by i franska dep. Pas de Calais, 12 km. n. ö. om Bapaume, till stor del förstörd under Världskriget. 715 inv. (1921). Q. besattes af tyskarna i början af sept. 1914 och ingick sedermera som en stark stödjepunkt i Siegfriedsställningen. I april 1917 samt 3—20 maj s. å. (under slaget vid Arras) sökte engelsmännen förgäfves genombryta tyska fronten vid och n. v. om Q., men 2 sept. 1918 återeröfrade de byn. Jfr Världskriget, sp. 218 och 240. H. J—dt.

***Quebec.** 1. Provinsen hade 2,361,199 inv. 1921, hvaraf 1,889,090 af fransk och 357,295 af brittisk börd; 908 voro svenskar, 705 norrmän, 595 danskar och 11 isländare. Skolväsendet har kraftigt utvecklats det senaste årtiondet och omfattade 7,895 skolor med 570,430 lärj. 1921—22 och en budget på 23,$_{97}$ mill. doll. Såväl mineralproduktionen som industrien ha ansenligt ökats sedan 1912 och lämnade i afkastning resp. 21,$_{33}$ mill. doll. (1923) och 784,$_{75}$ mill. doll. (1921). Utrikeshandeln hade vuxit till 222,$_{48}$ mill. doll. för import och 315,$_{48}$ mill. doll. för export 1922—23. Järnvägarnas längd var 8,972 km., hvaraf 517 km. elektriska 1923. *Legislative assembly* består nu af 86 medl. Q. är den enda provins i Canada, där kvinnor ha hvarken rösträtt eller valbarhet till parlamentet. — Litt.: J. C. Sutherland, ''The province of Q.'' (1922). — 2. Hufvudstaden Q. hade 95,193 inv. 1921. Hamnen har de senaste åren ansenligt förbättrats, och Q. har nu världens största torrdocka (byggnadskostnad 7 mill. doll.). Efter 10 års arbete fullbordades 1917 den berömda ''Quebec bridge'' (987 m. lång) öfver S:t Lawrencefloden. Bland nybyggnader märkes statens stora tekniska skola. 1—2. E. A—t.

***Queensland** hade 757,634 inv. 1921 (0,$_4$ per kvkm.). Af hela befolkningen voro 592,295 (färgade infödingar ej medräknade) födda i Australien, 128,082 i Storbritannien och Irland, 148,163 i andra europeiska länder, 6,741 i Asien, 740 i Afrika, 1,764 i Amerika och 1,015 i Polynesien. Antalet färgade infödingar beräknades till 20,000, antalet kineser var 3,582, antalet japaner 1,083. År 1923 inflyttade 89,237 och utflyttade 80,304 personer. — I västra Q. finnas många artesiska brunnar. Mer än 4,000 brunnar lämna dagligen omkr. 1,360 mill. l. vatten. Odlingen af frukt, socker och bomull är i stigande, särskildt på de bevattnade områdena, som f. n. omfatta omkr. 18,500 acres (5,400 har). — 1923 var folkskolornas antal 1,659, besökta af 102,279 barn. De 10 statsunderstödda mellanskolorna (*grammar schools*) hade 1,610 elever; 11 ''high schools'' hade 1,142 elever, 17 tekniska skolor 11,565 elever, 169 privatskolor 20,900 elever. Universitetet i Brisbane (Queensland university) hade 36 lärare och 387 studenter 1923. Statens utgifter för undervisningsväsendet stego 1923 till 1,410,799 pd st. — Sedan 1922, då *legislative council* afskaffades, består parlamentet endast af *legislative assembly*, som alltjämt har 72 medlemmar, valda för 3 år; utom reseersättning m. m. åtnjuta de i arfvode 500 pd st. per år. — 1923 var staten för den lokala förvaltningen delad i 12 cities, 24 towns och 134 shires. Budgetåret 1923—24 utgjorde statsinkomsterna 13,428,039 pd st. och statsutgifterna 13,415,332 pd st., statsskulden uppgick 30 juni 1924 till 91,128,596 pd st.

Historia. Medan Q. som *Moreton bay district* ännu utgjorde en del af Nya Syd-Wales, anlades vid den 1823 upptäckta floden Brisbane 1826

en deportationskoloni, men småningom hämtades straffångarna tillbaka till Sydney, och 1842 förklarades området vara tillgängligt endast för fria nybyggare; jordförsäljningen där började 1843. När skilsmässan från Nya Syd-Wales 1859 skedde, räknade den nya kolonien endast omkr. 25,000 hvita inv. Bristen på arbetskraft hade redan 1851 ledt till import af kinesiska kulier, men planer på massimport af sådana strandade på motstånd från allmänna opinionen. Den första järnvägen i Q. började anläggas 1864. Upptäckten af guld 1867 framkallade stark invandring af guldgräfvare. På 1870-talet gjorde Q:s jordbruk betydande framsteg, och lokalförvaltningen nyorganiserades af den dugande premiärministern Thomas Mc Ilwraith (första gången premiärminister 1879—86, sedan ledande medlem af flera ministärer till 1895). Det politiska partilifvet kom först på 1880-talet till lifligare utveckling; stridsämnen voro frågorna om färgad arbetskraft för sockerplantagen och om statsunderstödda järnvägar. På 1890-talet började ett nybildadt arbetarparti göra sitt inflytande gällande, och de första arbetarskyddslagarna antogos 1896. I frågan om en australisk federation var man i Q. länge ljum; det definitiva beslutet om anslutning fattades 1899 genom referendum med rätt knapp majoritet. Lagstiftningsåtgärder för begränsning af kinesisk kuliimport vidtogos från 1876, och genom en lag af 1885 förbjöds import efter 1890 af kanaker till sockerplantagen (den frigafs redan 1892). Genom lagstiftning 1895 försvårades för japaner att bedrifva pärlfiske vid Q:s kuster. Under de senaste årtiondena har arbetarpartiet blifvit det mäktigaste i Q., och dess ledare, premiärministern E. G. Theodore, är äfven inflytelserik i allmän australisk politik. — Litt.: C. A. Bernays, ''Q. politics during sixty years, 1859—1919'' (1919), och E. G. Brady, ''The land of the sun'' (1924). V. S—g.

Queenstowniter [kwi'nstaun-]. Se Glasmeteoriter. Suppl.

***Quennerstedt,** August V., har vidare skrifvit bl. a. *Ur Carl XII:s lefnad. Skildringar* (2 dlr, 1916) och utgett *Strödda skrifter* (2 dlr, 1919). Om ''Karolinska krigares dagböcker'' se d. o. (äfven i Suppl.). Q. är hedersled. af Vitt. hist. o. ant. akad. (1918).

***Quensel.** — 3. J. O. Q. dog 31 juli 1915 i Uppsala. — 4. J. Ulrik T. Q. Hans arbete *Untersuchungen über die morphologie des harnsedimentes bei krankheiten der nieren und der harnwege und über die entstehung der harnzylinder* (1918) belönades med Sv. läkaresällsk:s jubileumspris 1920. Den på hans initiativ 1917 bildade Sv. patologföreningen växte 1922 ut till Nordisk patologförening. — 5. Otto Eberhard Karl (Carl) Q., kusin till Q. 3 och 4, son till justitieråd Jakob Andreas Kristofer Q. (f. 1809, d. 1890), led. af konungens högsta domstol, f. 30 juli 1855 i Stockholm, aflade juris kandidatexamen i Uppsala 1881, blef vice häradshöfding 1882 och assessor i Skånska hofrätten 1888, var revisionssekreterare 1897—98, expeditionschef i Justitiedep. 1898—1902 samt justitieråd 1902—25. — 6. Percy Dudgeon Q., son till Q. 3, geolog och mineralog, f. 8 sept. 1881 i Marstrand, filos. doktor i Uppsala och docent i geologi där 1910, professor i mineralogi och petrografi vid Stockholms högskola 1914, deltog i förberedelserna för och ledningen af de internationella geologkongresserna i Stockholm 1910 och i Canada 1913 (särskildt för exkursionerna) samt som geolog och petrograf i svenska Magalhäesexpeditionen 1907—09 under Skottsbergs ledning. Q. företog 1920 en resa i praktiskt syfte till Mexicos oljefält. Inom Sverige har Q. egnat sitt mesta arbete åt utforskandet af fjällkedjans byggnad och dess bergarters petrografi, särskildt inom Västerbotten, där han arbetat 1918—19 och 1921—24. Sedan 1917 är Q. sekreterare i Geol. fören. i Stockholm och redaktör af dess förhandlingar. — P. gifte sig 1911 med Annie Theresia Weiss (f. 24 okt. 1886), som blef student i Graz 1903, filos. doktor där 1910, med zoologi som hufvudämne, och har offentliggjort några undersökningar rörande hvirfvelmaskar (se d. o.). 6. K. A. G. L—e.

Ulrik Quensel.

Quercy [kersi], en trakt i södra Frankrike, belägen mellan dep. Lot och en del af dep. Tarn-et-Garonne, har tilldragit sig geologernas uppmärksamhet genom mycket talrika skelettlämningar af fossila däggdjur, som man anser ha lefvat under den yngre eocenperioden.

Querido, Israël, holländsk författare af portugisisk-judiskt ursprung, f. 1874, helt och hållet autodidakt, har i en rad af betydande arbeten (*Levensgang, Menschenwee, Zegepraal, Kunstenaarsleven, Saul en David, Aron Laguna, De Jordaan, Melvina, Het land van Zarathustra, Koningen en zonsopgang, Moyenland* m. fl.), som särskildt behandla samhällets styfbarn, visat sig som en af den holländska realismens förnämsta företrädare.

Quervain [kärvä'], Alfred de, schweizisk meteorolog och polarforskare, f. 15 juni 1879 i Amseldingen vid Bern, docent i meteorologi och fys. geografi vid univ. i Zürich, biträdande direktör för meteorolog. centralanstalten i Zürich, företog 1909 och 1912 resor till Grönland, hvarunder han 1912 för första gången färdades öfver isen på Syd-Grönland från v. till ö. från Disco bay till Angmagsalik. Q. utgaf tills. med A. Stolberg *Durch Grönlands eiswüste* (1911) samt ensam *Quer durchs Grönlandeis* (1914). O. Sjn.

***Quesnay de Beaurepaire,** J., dog 25 juli 1923 i Vitrai-sous-Laigle, dep. Orne. Han var ättling i rätt nedstigande led af F. Quesnay (se denne).

Quibo. Se Coiba. Suppl.

***Quidde,** L., var från 1907 led. af bajerska landtdagen till revolutionen nov. 1918, därpå en kort tid 2:e vicepresident i det i samband med revolutionen bildade bajerska nationalrådet. Han var 1919 led. af bajerska konstituerande landsförsamlingen och 1919—20 led. af tyska nationalförsamlingen. Bland Tysklands pacifister intar han alltjämt en framskjuten ställning, är ordf. i Münchens fredsförening och en af de ledande i ''Deutsche friedensgesellschaft'' samt ifrig deltagare i Inter-

parlamentariska unionens verksamhet. Bland hans senare skrifter må nämnas *Zur organisation der Interparlamentarischen union* (1911), *Die schuldfrage* (1922) och *Völkerbund und friedensbewegung* (4:e uppl. 1924).

***Quiding**, N. H., utgaf 1886 en upplaga i kvartformat af sitt stora och tankerika sociala arbete *Slutliqvid med Sveriges lag*, tillökadt med 2 afd. till de 4 förra och där han i företalet afkastar sin anonymitet. Han hade vidare (under eget namn) utgett *Arkiv för kommunallagstiftning* (1—3, 1841—44) samt tidigare (under pseudonymen August Tallman) en rättstafningslära (1832) och en handledning i aritmetik (1836). En sammanställning af hans grundläror om samhället lämnas i G. H:son Holmbergs ”En svensk 'utopist'. Nils Herman Q.” (1909).

Quieto [kviē'tå], it., *mus.*, lugnt.

Quiller-Couch [kwi'lə kō'tʃ], sir Arthur Thomas, engelsk författare, f. 21 nov. 1863 i Fowey, Cornwall, studerade i Oxford, debuterade med en äfventyrsroman i Stevensons stil, *Dead man's rock*, 1887 under pseudonymen *Q.*, var sedan tidningsman, adlades 1910 och är sedan 1912 professor i engelsk litteratur i Cambridge. Q. är en frodig romanförfattare, som åskådligt, ofta humoristiskt och med romantiska motiv skrifver om särskildt cornwallska förhållanden (*Troy town*, 1888, *I saw three ships*, 1892, *The ship of stars*, 1899, *The mayor of Troy*, 1906, m. fl.); i *Fort Amity* (1904) behandlas striden om Canada, *Brother Copas* (1911) är en modern karaktärsstudie liksom *Hetty Wesley* (1903), som handlar om John Wesleys syster. Han skrifver äfven lyrik (*Poems and ballads*, 1896, *The vigil of Venus*, 1912) och litteraturkritik (*Adventures of criticism*, 1896, *On the art of writing*, 1916, *Studies of literature*, 1918 o. 1922, *On the art of reading*, 1920). Q. har äfven utgett den förträffliga antologien ”Oxford book of english verse”. R—n B.

***Quincke**, Georg H., tog 1907 afsked från professuren. — Om hans broder Heinrich Q. (f. 1842, professor i speciell patologi och terapi 1873—78 i Bern och 1878—1908 i Kiel, d. 1922) se Lumbalpunktion. Suppl.

***Quint**, Kristina (Stina), dog 30 okt. 1924 i Stockholm. Hon lämnade lärarinnebefattningen 1894 och bosatte sig i hufvudstaden, där hon tog liflig del i arbetet på det politiska och sociala området. Hon var led. af stadsfullmäktige 1912—19 och valdes 1921 till suppleant för riksdagsman i Första kammaren. 1919—24 var hon inspektor för Stockholms stads skyddshem för flickor vid Eknäs (nära Enköping), på hvars upprättande hon nedlagt mycket arbete.

Quintana [kinta'na], Manuel. Se Argentina. Suppl., sp. 276.

Quirielle [kiriä'll], de, fru, medarbetare i ”Journal des débats”, har under signaturen Jacques de Coussange verkställt öfversättningar från de nordiska språken till franska och utgett bl. a. *La Norvège littéraire* (1909) och *La Scandinavie. Le nationalisme scandinave* (1914). 1921 höll hon föredrag i Stockholm.

Quiroga [kirå'ga], Horacio, uruguaysk författare, f. 1879 i Salto och f. n. (1925) uruguaysk konsul i Buenos Aires, är en mycket populär författare och har ett icke ringa litterärt anseende. Af hans i bokform utkomna arbeten må nämnas bl. a. romanerna *Los arrecifes de coral*, *El crimen de otro* (1904), *Historia de un amor turkio* (1908), *Cuentos de amor de locura y de muerte* (1917), *Cuentos de la selva* (1918), *El salvaje* (1920) och den dramatiska skissen *Las sacrificadas* (s. å.). Ad. H—n.

***Qvantensburg** (oriktigt namn för Qvantenburg). Fideikommisset är nu upphäfdt och förvandladt till fideikommisskapital; egendomen tillhör nu K. V. Andersson.

Qvidja, herrgård i Pargas socken, Åbo och Björneborgs län, Finland, omnämnes redan på 1400-talet och har innehafts af bland andra biskop Magnus Tavast samt medlemmar af släkterna Fleming, Wrede, Creutz; nuv. egare är agronom W. af Heurlin. Mäktig 3-våningsbyggnad af gråsten från medeltiden. Hufvudlägenheten är 1 mtl, men med Q. är förenad Lemlaks ö med 32 lägenheter om 26 mtl. O. B—n.

Ra (sp. 801). Raerna vid Oslo-(Kristiania-)fjorden äro israndsbildningar, som stå i omedelbar förbindelse med de stora mellansvenska ändmoränlinjerna, hvilka i Finland fortsättas af Salpausselkä (se karta till Baltiska isströmmen. Suppl., sp. 447—448). Raerna torde delvis bestå af moränmaterial och vara ändmoräner, delvis vara uppbyggda af glacifluvialt material som randplatåer. K. A. G.

Ra (Re), fornegyptisk solgud, dyrkad företrädesvis i On-Heliopolis i norra Egypten. Urspr. var Ra blott ett af de många namnen på solen, men kom redan tidigt att bli en af de oftast förekommande beteckningarna för solguden själf. Medan man i Öfre Egypten företrädesvis tänkte sig solguden som en öfver himlen sväfvande falk, Horus, öfvervägde i Nedre Egypten den rent naturalistiska föreställningen om solen med namnet Ra. Sedermera smälte dessa bägge gudar samman till Ra-Horus eller Ra-Harachte. Under tidernas lopp förbands Ra på enahanda sätt med ett flertal andra gudar, med hvilka han hade gemensamma egenskaper eller funktioner, såsom den uråldrige Atum, Amon, Sebek, Sokar o. a. I historisk tid blef Heliopolis centrum för en starkt betonad naturalistisk solkult. Under 5:e dynastien (omkr. 2700 f. Kr.) förlade det nya konungahuset, som då kom till makten i landet och som sades leda sitt ursprung från Heliopolis, en rad soltempel i öknen västerut från Memfis. Medelpunkten i dessa bildade en obelisk, en symbol för solguden, och kulten försiggick där hufvudsakligen under bar himmel. Ratemplet i Abu Gurob är det enda, hvars ruiner bevarats till våra dagar. Där har man äfven anträffat resterna af ett väldigt, af tegel uppfördt skepp, en afbild af det, hvarpå solguden färdades öfver den himmelska oceanen. Eg. hörde därtill 2 skepp, en morgon- och en aftonbåt. Till sina funktioner är Ra, som väl från början var en abstraktion och i hvarje fall urspr. saknade kultbild, en typisk frambringargud, som skapat himmel och jord, människor och alla lefvande väsen samt håller dem vid makt. Han har sin tron i himmelen, hvarifrån han regerar hela världen, liksom farao ordnar och ställer på jorden. Det himmelska riket med sin invecklade organisation är en tydlig afbild af det jordiska. En utlöpare af den heliopolitanska Rareligionen är tvifvelsutan den under Nya riket af Amenofis IV stiftade Atonreligionen i El Amarna. P. L—n.

***Raabe.** — 2. Jens R. är numera lektor vid Fagerborg skole i Oslo.

***Raade**, officiellt Råde, tillhör nu Östfold fylke. 123,17 kvkm. 2,783 inv. (1920). R. bildar ett pastorat i Vestre Borgesyssel prosteri, Oslo bispedömme. E. A—t.

Raadet for anvendt videnskap [rådet-]. Se Rådet for anvendt videnskap. Suppl.

Raadhus [råd-], da., stadshus.

Raadmænd [rådmän], da. Se Magistrat. Suppl.

***Raanaasfoss** är nu delvis utbyggdt och lämnar 38,000 hkr, hvaraf 34,000 för Akershus fylke. K. G. G.

Rabah l. Rabeh, sudanesisk härskare, f. på 1840-talet i trakten af Kartum, stupad 22 april 1900, trädde vid unga år i tjänst hos slafhandlaren Zobeir, drog sig 1879, när denne underkastat sig egyptiska regeringen, västerut med omkr. 3,000 negersoldater och grundade i Dar-Fertit (se d. o.), s. om Dar-fur, ett rike, som snart sträckte sig nedåt Ubangi. R. bedref slafjakt i stor skala, lyckades 1892 nästan fullständigt eröfra riket Bagirmi och anföll 1893 Bornu. Han eröfrade och förstörde 1904 dess hufvudstad Kuka och förlade sitt residens till Dikoa. R:s rike sträckte sig nu från Sokoto i v. till mahdins rike i ö. samt från Sahara söderut till Ubangi. Hans skräckvälde kom de från Tsadsjön framryckande fransmännen att af befolkningen hälsas som befriare. De skyddade 1897 sultanen af Bagirmi mot ett nytt angrepp, och R. stupade i det afgörande slaget vid Kusseri, vid Logones inflöde i Schari, mot de af major A. F. Lamy anförda franska trupperna 22 april 1900, hvarpå Dikoa intogs (1 maj). Sedan äfven hans son Fad-el-Allah (f. omkr. 1875) besegrats och stupat (23 aug. 1901), föll R:s löst sammanfogade rike genast sönder; delar däraf lades under franskt, engelskt eller tyskt välde. Kriget mot R. har skildrats af en deltagare, É. Gentil (se d. o., äfven i Suppl.) i "La chute de l'empire de Rabah" (1902). Jfr äfven M. von Oppenheim, "Rabah und das Tschadsee-gebiet" (s. å.). V. S—g.

Rabarber, *kokk.* Matrabarber (se Rheum) an-

vänds med fördel till kompott, marmelad, paj, kaka, tårta och soppa; stjälkarna (bladskaften) syltas äfven och nedläggas så i burkar.

Rabarbervin. Se Vina medicata.

Rabattbiljett. Se Biljett. Suppl.

Rabaud [rabå], Henri, fransk tonsättare, f. 10 nov. 1873 i Paris, var elev af Massenet vid konservatoriet och fick romerska priset 1894. Han blef kapellmästare vid Opéra-comique och 1920 direktör för konservatoriet i Paris. R. har komponerat bl. a. oratoriet *Job* (1900), 2 symfonier, symfoniska dikten *La procession nocturne* (efter Lenaus ”Faust”), spelad i Stockholm 1922, en stråkkvartett, sånger samt operorna *La fille de Roland* (1904), *Le premier glaive* (1908) och *Marouf, le savetier de Caire* (1914; ”Marouf”, uppf. i Stockholm 1915). ”Marouf” är ett på en berättelse ur ”Tusen och en natt” byggdt utstyrselstycke, ett pikant mellanting mellan buffaopera och operett med starka inslag af lokalfärgad orientalism i den musikaliska väfnaden. E. F—t.

Rabdōmer. Se Rhabdomer.

Rabeh. Se Rabah. Suppl.

***Rabelais,** Fr. En stor edition af hans arbeten är under utgifning. Litt.: J. Boulenger, ”R. à travers les âges” (1925).

***Rabenius.** — 3. O. M. Teodor R. — Hans son Lars P. T. R. blef 1917 expeditionschef i Finansdepartementet och s. å. statssekreterare där, tog 1918 afsked och blef andre verkställande direktör i Industribanken i Göteborg, var 1919 ordf. i budgetårskommittén och blef s. å. statens förlikningsman i första distriktet. Han innehar sedan 1920 juridisk byrå i Stockholm.

4. Olof Gustaf Severin R., son till R. 3, kritiker, f. 25 aug. 1882 i Uppsala, där han 1910 vardt filos. lic., var 1907—24 medarbetare i ”Stockholms dagblad” och är från 1916 teaterrecensent i ”Nya dagligt allehanda”, hvarjämte han varit verksam som lärare vid Högre lärarinneseminarium, Whitlockska samskolan m. fl. läroverk. 1923 inträdde han som litterär ledare vid Almqvist & Wicksells förlag. Sedan 1921 är han led. af Konsertföreningens styrelse och arbetsutskott. Utom en synnerligen omfattande alstring som kritiker, utmärkt af känsligt förstående och oväld, har R. till sv. öfversatt och utgett flera filosofiska arbeten (af Fichte, Nietzsche, Schleiermacher, med inledningar).

***Rábida.** 1920 inflyttade åter franciskanerna i klostret.

Rabi'novitj, Schalem, författare på judetyska under pseudonymen Scholem Alechem (se d. o. Suppl.).

Rabitzkonstruktion, *bygnk.*, kallas efter uppfinnaren (en tysk byggmästare) en anordning, som består af ett slags putsmassa på järntrådsduk och används till kloasongväggar, ventilationstrummor, mantlar kring järnkonstruktioner och till innertak, upphängdt under andra konstruktioner. En rabitzvägg, åt hvilken vanligen ges en tjocklek af 5 cm., utföres af vanligt kalkbruk blandadt med gips, limvatten och nöthår. Massan appliceras på ett galvaniseradt järntrådsnät, som inspännes mellan omgifvande väggar och bjälklag på klena järnstänger. En dylik konstruktion anses vara relativt brandsäker. P. Ax. L.

Rabl, Carl, österrikisk anatom, f. 2 maj 1853 i Wels, d. 24 dec. 1917, blef professor i anatomi 1886 vid tyska universitetet i Prag och 1904 i Leipzig. Han har utfört ett flitigt och synnerligen framgångsrikt forskningsarbete särskildt på området för ryggradsdjurens morfologi. Sålunda väckte de 1889—96 offentliggjorda undersökningarna öfver mesodermets (se Ägg, sp. 1169) bildning och differentiering berättigadt uppseende (*Theorie des mesoderms*). Dessutom riktade R. genom värdefulla arbeten kännedomen om djurcellen: dess delning, äggcellens beskaffenhet, gastrulationen (”Über zellteilung”, 1885) m. m. Vidare må framhållas hans klassiska undersökningar af ögonlinsen (*Bau und entwicklung der linse*; 1898) och hans verksamhet på den jämförande anatomiens område, behandlande kraniet och extremiteterna (*Bausteine zu einer theorie der extremitäten der wirbeltiere*, 1910). L—e.

***Racconigi.** Om monarkmötet där 1909 se vidare Världskriget, sp. 136.

***Racer.** Om ilmotorbåtar se Motorbåtar. Suppl., sp. 614. Ordet racer begagnas också om motorcyklar och automobiler, som äro särskildt lämpade för snabbhetstäflingar.

Rachfahl [-fal], Felix, tysk historiker, f. 9 april 1867 i Schömberg, Schlesien, blef 1898 e. o. professor i Halle samt ord. professor i Königsberg 1903, i Giessen 1907, i Kiel 1909 och i Freiburg im Br. 1914. R. är en synnerligen produktiv historiker och har särskildt behandlat nederländska frihetskriget samt preussisk-tysk utrikespolitik från 1848. Bland hans talrika skrifter må nämnas *Margareta von Parma* (1898), *Deutschland, Friedrich Wilhelm IV. und die Berliner märzrevolution* (1901), det omfattande verket *Wilhelm von Oranien und der niederländische aufstand* (del I—II 1906—08, del III 1924), *Die deutsche politik könig Friedrich Wilhelms IV. im winter 1848—49* (1919), *Don Carlos. Kritische untersuchungen* (1921; kritik af Bibls inlägg 1918 i debatten om Don-Carlosproblemet), *Deutschland und die weltpolitik 1871—1914*, I (1923), *Die deutsche aussenpolitik in der wilhelminischen ära* (1924) och *Staat, gesellschaft, kultur und geschichte* (s. å.). I polemiken om K. Lamprechts kulturhistoriska metod var R. en af dennes mest uppmärksammade motståndare (jfr N. Edén, ”Frågan om en ny historisk metod”, i ”Hist. tidskr.” 1900). V. S—g.

***Rachmaninov,** S. V:vitj, blef 1912 kapellmästare vid kejs. operan i Petersburg och bor sedan 1919 i New York. Han uppträdde 1918 i Stockholm som pianist, hvarvid han framförde bl. a. sina pianokonserter n:r 2 och 3 samt väckte beundran för sitt förfinade och på samma gång glänsande energiska spel och sin stora, fylliga ton. Bland R:s kompositioner må vidare nämnas operorna *Aleko* (1893), Den girige riddaren (1900) och *Francesca da Rimini* (1906) och kantaten *Klockorna* (1914). E. F—t.

Rack, stor släde med kuskbock och plats för 4 personer.

***Rackare.** Se äfven Bödel. Suppl.

Rackejaurfältet, malmfält i Malå socken, Västerbottens län, nära gränsen till Norsjö, med fyn-

digheter af svafvelkis, kopparmalm och arsenikmalm.

Rada, i Ukraina fordom beteckning för en vid hetmanens sida ställd rådsförsamling. Vid bildandet 1917 af en ukrainsk folkrepublik upptogs namnet, i det att i spetsen för denna ställdes en s. k. centralrada i Kiev. Om dess verksamhet se Ukraina, sp. 881—882. V. S—g.

Radákovics, József. Se Ungerska litteraturen, sp. 1059.

Radamès [-mä's], manlig hufvudroll (fornegyptisk fältherre; tenor) i operan ''Aida'' af Verdi (se denne, sp. 1211).

Radaniter (af diskutabel härledning), namn på judiska köpmän, som under 800- och 900-talen, den internationella judiska handelns stora tid, voro de förnämste förmedlarna mellan Europa och Asien och mellan de mot hvarandra fientliga kristna och muhammedanska världarna. Af deras resor och förnämsta handelsvägar från Spanien ända till Kina och åter har Ibn Chordâdbeh (se denne) lämnat en målande skildring. För vikingatidens svenska handelsförbindelser med Orienten ha de spelat en stor roll. Varjagernas framgångsrika kamp mot kazarerna (se d. o.), hvilkas judiska dynasti och till stor del judiska köpmannaklass gynnat detta varuutbyte — från Kaspiska hafvet gick en handelsväg till det persiska Ragai, ett af radaniternas högkvarter — blef en viktig orsak till den radanitiska handelns undergång. Andra orsaker voro främlingsfientliga rörelser i Kina, det samanidiska rikets eröfring af vilda tatarer (se Samaniderna) och den venezianska Medelhafshandelns uppsving. Den radanitiska handeln torde verksamt ha bidragit till att bilda de judiska kapital, som under senare årh. kommo att spela en viktig roll vid de europeiska samhällenas öfvergång till penninghushållning. Litt.: J. Jacobs, ''Jewish contributions to civilization'' (1919), och H. Valentin, ''Judarnas historia i Sverige'' (1924). H. V.

Ra'dbruch, Gustav, tysk jurist, politiker, f. 21 nov. 1878 i Lübeck, blef 1902 juris doktor, 1904 docent i Heidelberg, e. o. professor 1910 i Heidelberg och 1914 i Königsberg samt 1919 ord. professor i Kiel. Som medlem af socialdemokraternas majoritetsgrupp invaldes R. 1920 i tyska riksdagen samt var okt. 1921—nov. 1922 riksjustitieminister i Wirths ministär. Efter mordet på W. Rathenau (juni 1922) genomdref R. en sträng undantagslag till republikens skydd, hvilken på mer eller mindre monarkiskt sinnadt borgerligt håll häftigt kritiserades såsom ledande till godtycke och partipolitisk förföljelse. Han var ånyo justitieminister i Stresemanns ministär (aug.—dec. 1923). Bland R:s skrifter märkas *Geburtshilfe und strafrecht* (1907), *Rechtsphilosophie* (1914) och *Einführung in die rechtswissenschaft* (3:e uppl. 1919), *Kulturlehre des sozialismus* (1922) och *Strafrecht und strafverfahren* (i ''Teubner's Handbuch der staats- und wirtschaftskunde'', I,3, 1923). V. S—g.

***Rade,** Martin, blef 1921 ord. professor i Marburg.

Rade Djoewa, ö. Se Savoe.

Radek, Karl, rysk revolutionär af judisk börd, f. 1885 i Galizien, hette urspr. Sobelsohn, slöt sig till den polska socialiströrelsen, uteslöts ur det polska socialistpartiet och bosatte sig därefter 1908 i Tyskland, där han egnade sig åt journalistik, tills han 1912 äfven uteslöts ur det tyska socialdemokratiska partiet. Under Världskriget dref han först från Schweiz kommunistisk och antimilitaristisk propaganda under samverkan med Lenin och redigerade sedermera i Stockholm 1917 en publikation, som afsåg att verka för den ryska bolsjevismens idéer bland Tysklands socialister. Han begaf sig 1918 till Ryssland och har sedermera alltjämt varit synnerligen verksam i bolsjevikpropagandans tjänst dels från Ryssland, dels under längre eller kortare uppehåll i Tyskland, där han 1918—dec. 1919 verkade som propagandaledare och föreståndare för telegrambyrån Rostas filial. Man har sedermera spårat hans verksamhet bakom åtskilliga kommunistiska revoltförsök eller ansatser till sådana i Tyskland, och i den bolsjevikiska propagandan utanför Ryssland spelar han alltjämt en ledande roll.

Radiälrörelse, *astron.* Se Stjärnor, sp. 1438.

Radiäl-tegel, *tekn.* Se Ängskorsten.

Radić [ra'dit∫], Stjepan, kroatisk politiker, f. 1871 i Trebarjevo, framträdde redan som yngling som ungerskfientlig nationellt kroatisk agitator, ofta i konflikt med myndigheterna. Han bildade dec. 1904 ett kroatiskt bondeparti tills. med sin broder Ante R. (d. 1919), som förut (1900—04) i tidskriften ''Dom'' (Hemmet) förfäktat den nya bonderörelsens idéer. R. var hösten 1918 led. af det vid den österrikiska monarkiens sönderfallande bildade jugoslaviska nationalrådet i Zagreb och var där den ende, som motsatte sig anbudet till Serbiens regent, prins Alexander, om regentskapet öfver den nya staten. Han hyllade nämligen republikanska idéer, var lidelsefull motståndare till Pašićs och de serbiske radikalernas centralistiska politik samt önskade i stället allenast en federativ förening mellan det kroatiska folket och dess stamfränder i Serbien. På detta program vann R. betydande framgång i Kroatien vid valen till Jugo-Slaviens konstituerande nationalförsamling. I denna togo hans partivänner ej säte, och Pašić fick därför sitt centralistiska författningsförslag antaget i juni 1921. R:s parti förblef äfven vid valen i mars 1923 till den första jugoslaviska skupsjtinan det starkaste i Kroatien, och då det våren 1924 började öfverge sin obstruktionstaktik, blef för några månader framåt Pašićs parlamentariska ställning ohållbar. R. gaf emellertid ej oppositionsledaren Davidovićs ministär pålitligt stöd, och dec. s. å. kom Pašić åter till regeringsmakten. R. hade vid denna tid fångats af fantastiska ryska planer på en allmän ''bondeinternational'' och vid besök i Moskva på sommaren förhandlat om kroatiska bondepartiets anslutning till denna. Däraf sökte Pašić begagna sig för att vid valen i febr. 1925 definitivt besegra den af R. ledda kroatiska särpolitiken. Han lät 1 jan. 1925 upplösa kroatiska bondepartiet och 5 jan. häkta R. samt ställa honom inför åtal för landsförrädiska stämplingar mot monarkien. R:s grupp höll vid valen på det hela taget sin ställning, och sommaren 1925 åvägabragtes under bemedling af R:s brorson, deputeraden Paole R., en försoning: R. fick amnesti och frigafs (juli). Han och hans vänner hyllade oförbehållsamt dynastien Karageorgevitj och monarkien, och partiet blef därpå representeradt i den nya koalitionsministär, som Pašić bildade. R. själf ingick

dock ej i ministären och har som ledare af den kroatiska politiken numera trädt i bakgrunden för brorsonen Paole R.

Radical, Le [lə- -ka'l], daglig morgontidning i Paris, uppsatt 1869, inrikespolitiskt ett språkrör för senator Jonnart och hans moderata grupp.

***Radicula,** *bot.*, är namn äfven på ett växtsläkte (detsamma som *Nasturtium*).

Radio (af lat. *ra'dius*, stråle), *elektrot.*, ett ord, som alltmer i sammansättningar börjar ersätta epitetet trådlös. Man säger t. ex. *radio*station i st. f. *trådlös* station, *radio*mottagare i st. f. *trådlös* mottagare. Därjämte används ordet radio ensamt ofta populärt som beteckning för radiostation eller mottagningsapparat, t. ex. Vaxholm Radio, en hemmagjord radio o. s. v. Jfr Rundradio. Suppl.
E. Mgrn.

Radioaktinium, *kem.* Se Aktinium. Suppl.

***Radioaktiva grundämnen.** I hufvudart:s tab. I, sp. 855 och 856, och tab. III, sp. 861, måste ändringar göras på grund af de senare årens undersökningar. Dessa äro införda i vidstående tabell, som upptar de 3 radioaktiva serierna och deras genetiska förhållande. Pilarna visa omvandlingens riktning, och med α eller β anges det åtföljande strålslaget. Siffran öfver ämnets namn anger atomvikten. Parentes betecknar, att den ännu är osäker. Under ämnets namn står halfveringstiden. De element, som äro placerade öfver hvarandra och förenade med raka streck, äro isotoper. Längst upp och längst ner står plejadens hufvudämne tillika med dess atomvikt och den grupp det tillhör i det periodiska systemet, angifven med romerska siffror.

Inom alla de 3 radioaktiva serierna har man numera vid ämnena C konstaterat en *dubbelsönderdelning* (jfr Fajans, K. Suppl.) samt infört större enhetlighet vid sönderdelningsprodukternas benämning. Det ämne inom hvarje serie, som sönderfaller åt 2 håll, kallas C och tillhör grupp V i periodiska systemet. Det, som bildas af C under β-strålning, kallas C′ (grupp VI), och det, som bildas under α-strålning, C″ (grupp III). Det därefter följande ämnet benämnes D och tillhör blygruppen (grupp IV).

Hvad uranserien beträffar skrifvas U_I och U_{II} vanligen med romerska siffror. Äfven inom denna serie eger dubbelsönderdelning rum, i det att 96 proc. af U_{II}:s atomer med α-strålar öfvergå till ionium, medan resten äfven med α-strålar bildar uran Y, som med en halfveringstid af 25 timmar under afgifvande af β-strålar ger upphof till aktiniums modersubstans protaktinium (se Aktinium. Suppl.). Sannolikt öfvergår äfven en liten del, 0,3 proc. af UX_1 under β-strålning till ett ämne UZ (ej infördt i tabellen) med halfveringstid af 6,7 tim., medan den öfriga delen ger UX_2 äfvenledes med β-strålar. Vid bägge dessa fördelningar bildas isotopa element med *lika* atomvikt, men *olika* radioaktiva egenskaper. Många bestämningar ha utförts på radiums halfveringstid, som antagligen ligger omkr. 1600 år.

Hypotesen om isotoperna, som först framkastades för de radioaktiva ämnena, har vunnit full bekräftelse genom konstaterande af isotopers förekomst äfven bland öfriga grundämnen (se Isotoper. Suppl.). Därigenom har det fastslagits, att ett ämnes flesta egenskaper i första hand äro beroende på laddningen hos atomens kärna (se Atommodell, Grundämnen och Kärnladdning, alla i Suppl.).
E. R—dt.

***Radioaktiva mineral och bergarter.** Sp. 864, rad 1—2, se äfven Uran; rad 17 Formeln $(Th\,U)O_2$ anger, att torianit är en isomorf blandning (ej kemisk förening) af urandioxid UO_2 med toriumoxid $Th\,O_2$. — Om nyare bestämningar af jordskorpans halt af radium, uran och torium se Radium. Suppl.
K. A. V—g.

***Radioaktivitet.** De radioaktiva ämnenas kännetecknande egenskap att *spontant sönderfalla* under frigörande af energi i form af strålar har vid alla företagna undersökningar visat sig fullständigt oberoende af yttre omständigheter; den beror endast på atomens egen natur. Vid sönderfallet utkastas vanligen antingen α-partiklar, positivt laddade heliumatomer, eller β-partiklar, elektroner med en massa, som utgör $\frac{1}{1\,8\,4\,0}$ af väteatomens massa.

I hufvudart., sp. 868, har omtalats, att hvarje α-partikel, då den träffar s. k. sidotblände, framkallar en ljusblixt, scintillation. Genom räkning af scintillationer har man bestämt det antal α-partiklar, som ett visst preparat utsänder. Dylika räkningar kunna utföras äfven med elektriska mätningsmetoder, i det att hvarje α-partikel, som t. ex. passerar mellan 2 kondensatorplattor, som hållas vid lämplig spänningsskillnad, genom stötionisation (se Ionisering, sp. 828) åstadkommer så stark verkan, att den blir iakttagbar på en elektrometer förbunden med den ena kondensatorplattan. Rutherford och Geiger ha sålunda beräknat, att 1 gr. rent radium utsänder per sekund $3{,}57 \cdot 10^{10}$ α-partiklar och 1 gr. radium i jämvikt med emanation och radioaktivt belägg alltså $14{,}3 \cdot 10^{10}$ α-partiklar. De ha också uppsamlat den heliumgas, som α-partiklarna ge upphof till (jfr Radium, sp. 878), och funnit, att 1 gr. radium ger per år 164 kbmm. helium. Däraf har man på direkt väg bestämt det antal heliumatomer eller heliummolekyler, som ingå i 1 kbcm. helium vid 0° och 760 mm. tryck till $2{,}78 \cdot 10^{19}$ och i 1 grammolekyl till $62 \cdot 10^{22}$ (jfr Kinetisk gasteori och Loschmidtska talet).

Vid genomgång af gaser uppväcka α- och β-partiklarna ett stort antal ioner. Genom att hastigt utvidga af strålar joniserad fuktig luft har C. T. R. Wilson (se denne) fotograferat α- och β-partiklars banor, hvilket varit af största betydelse för studiet af dessa strålar. Fig. 1 är en sålunda upptagen fotografi, där α-strålar utgå från ett preparat liggande strax utanför ena hörnet. Man ser, att α-partiklarna gå sin väg rakt fram, utan att påverkas af de tiotusental af atomer, som de genomtränga. Endast i mycket enstaka fall synes på fotografierna en tydlig krök angifvande en kraftig afböjning. Med utgångspunkt härifrån har Rutherford uppställt sin teori för atomernas inre byggnad (se Rutherford, sp. 1271, och Atommodell. Suppl., sp. 356). Afböjningen skulle då bero på, att α-partikeln i enstaka fall kommer i omedelbar närhet af atomens positivt laddade kärna och stötes bort af denna, samtidigt med att den ger atomen en stöt. Är den påstötta atomen lätt, kan den få så stor hastighet, att äfven dess bana genom ionisation kan afbildas (se fig. 2, där α-partiklar passerat vät-

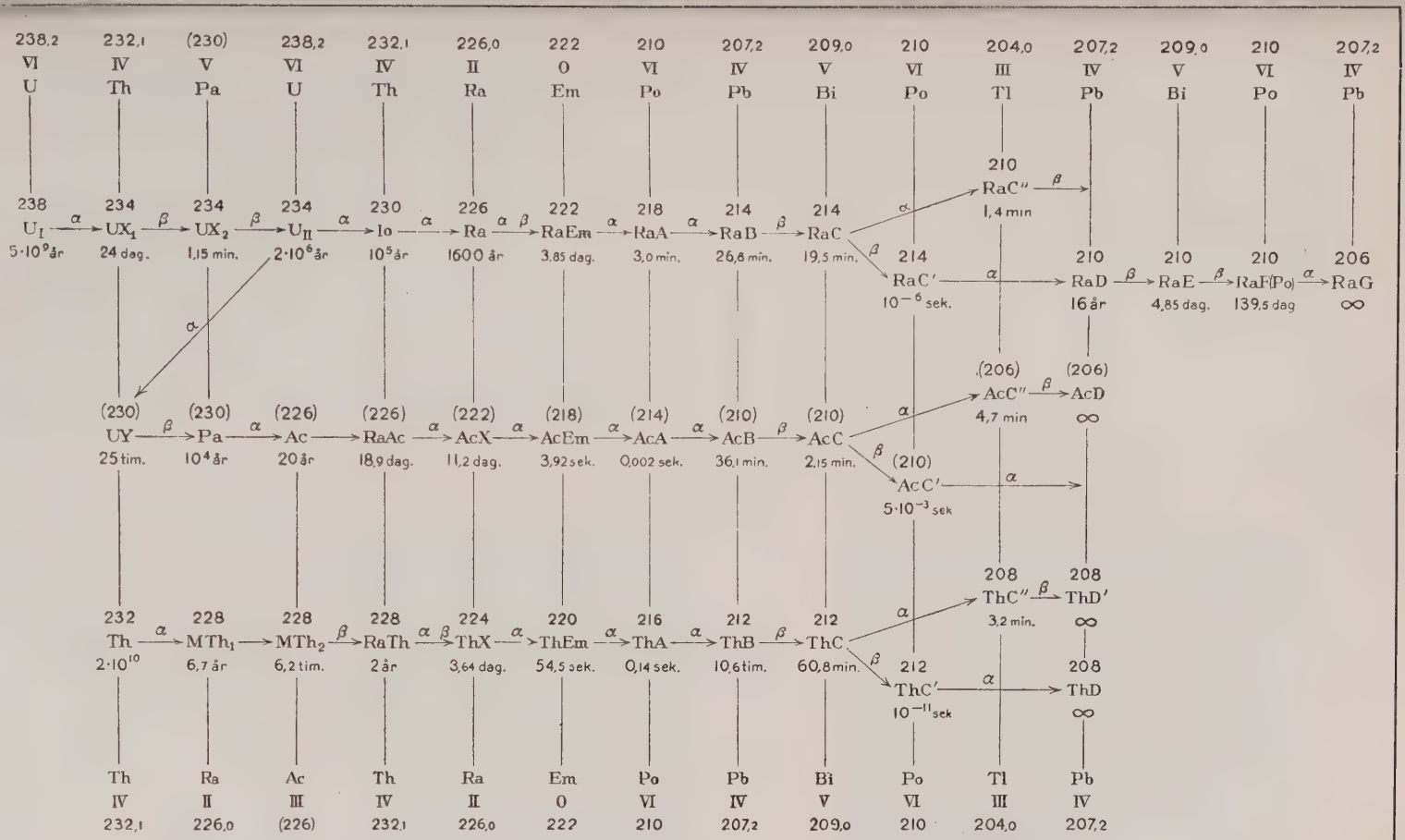

U betecknar uran, *Io* ionium, *Ra* radium, *Em* emanation, *Po* polonium, *Pa* protaktinium, *Ac* aktinium, *RaAc* radioaktinium, *Th* torium, *MTh* mesotorium, *RaTh* radiotorium, *Bi* vismut, *Tl* tallium, *Pb* bly. Slutprodukterna *RaG*, *AcD* och *ThD* benämnas äfven resp. uranbly, aktiniumbly och toriumbly. ∞ betecknar oändligt stor.

gas) eller att den kan frambringa scintillation. Medelst denna metod iakttog Rutherford 1919 att,

Fig. 1.

då α-partiklar fingo passera kväfgas, det kunde i mycket sällsynta fall inträffa, att en vätekärna utstöttes ur en kväfveatoms kärna (se Atommodell. Suppl., sp. 357, och Fysik. Suppl., sp. 1111).

Fig. 2.

Detta var första gången, som man bevisligen genom ett anordnadt försök lyckats åstadkomma en atomsönderdelning eller en atomförvandling (jfr hufvudart., sp. 871). Sedermera har det visat sig möjligt att medelst α-partiklar utstöta vätekärnor äfven från andra lättare atomer (Rutherford, Hans Petterson), särskildt aluminium. De utskjutna vätekärnorna ha ofta större hastighet, än den träffande α-partikeln skulle kunna ge dem, hvilket antyder, att vätepartiklarna uppkomma vid en sönderspräng ning af atomen liknande den radioaktiva, men förorsakad af α-partikelns stöt mot atomkärnan i dess helhet. Detta i teoretiskt hänseende utomordentligt betydelsefulla faktum synes dock ej kunna få någon praktisk betydelse, i det att de söndersprängda mängderna äro ytterst minimala. Om t. ex. alla α-partiklar från ett helt gram radium passerade aluminium, skulle den mängd väte, som bildades, under ett helt år belöpa sig till endast $0{,}_{001}$ kbmm.

Sedan hufvudartikeln skrefs, har mycket arbete nedlagts på utredning af β- och γ-*strålars förhållande*. I motsats mot α-partiklarna ha de β-partiklar, som utsändas från ett och samma ämne flera olika, ehuru för ämnet bestämda hastigheter. Dessutom åtföljas β-strålarna i de flesta fall af γ-strålar. Dessa äro af samma natur som ljuset liksom röntgenstrålarna (se d. o., sp. 183), ehuru med i allmänhet ännu mindre våglängder. Genom en rad olika undersökningar har man kommit till följande uppfattning. Vid en del radioaktiva ämnens sönderfall utsändas ur atomens kärna en β-partikel af bestämd hastighet och i samband därmed γ-strålar af en eller flera bestämda våglängder. Då γ-strålarna passera atomens utanför kärnan liggande elektronringar, utlösa de sekundärt elektroner ur dessa i likhet med hvad som sker vid den s. k. fotoelektriska effekten, hvarvid elektronernas hastighet bestämmes enligt Einsteins lag. (Jfr Einstein, Fotoelektriska fenomen, Fysik, sp. 1009, och Strålning, alla i Suppl.) Hos några ämnen utsändas γ-strålar i samband med α-strålningen och ge upphof till sekundära β-strålar, t. ex. hos radium, som väl afger en svag β-strålning, men ej undergår motsvarande atomförvandling. Om nyare litt. se Radium. Suppl. — Om det hit hänvisade *millicurie* se Radiumemanation. Suppl. E. R—dt.

***Radioaktivt vatten.** Man har på senare tid funnit, att vatten i svenska brunnar, borrade i urberget, åtminstone tidtals kan hålla ända upp till 20,000 voltenheter eller 240 macheenheter. Jfr Radiumemanation. Suppl. E. R—dt.

Radioamatör, person, som i mer eller mindre vetenskapligt intresse och utan ekonomisk vinning

Amatörsändare.

sysslar med radiotekniska experiment, antingen i samband med såväl sändning som mottagning af trådlösa signaler eller enbart det sistnämnda. Amatörer i olika länder stå i liflig radioförbindelse med hvarandra. Härvid användas i öfvervägande grad mycket korta våglängder (30—50 m.) och så godt som uteslutande telegrafiska signaler. Antenneffekten vid sändningen är i regel låg (20—50 watt), hvilket dock ej hindrat, att förbindelser omspännande halfva jordklotet ha etablerats. Vid dessa försök har en del för kännedomen om de elektromagnetiska vågornas fortplantning viktiga rön gjorts (särskildt beträffande korta våglängder), hvilka gifvetvis kunna komma de kommersiella förbindelserna till godo. Radioamatörer i olika länder ha i april 1925 vid en kongress i Paris sammanslutit sig till ett förbund, *International amateur radio union* (I. A. R. U.), på initiativ af den stora amerikanska sammanslutningen, *American radio relay league*. — För utförande af sändningsexperiment kräfves i regel särskild sändarlicens. Denna kostar i Sverige 10 kr., hvartill kommer den stadgade årliga afgiften för innehaf af mottagningsapparat (se Rundradio. Suppl.). Hittills ha i rundt tal 176 sändarlicenser utfärdats i Sverige (sept. 1925). E. Mgrn.

***Radiofon.** Se Rundradio. Suppl.

Radiofyrar. Se Radiopejling. Suppl.

***Radiogoniometer.** Se äfven Radiopejling. Suppl.

Radioklubbarnas förbund, Svenska. Se Svenska radioklubbarnas förbund. Suppl.

Radiokommissarie, föreståndare för radiotelegrafstation.

Radiologisk kongress, Internationell, kongress af personer, utöfvare af eller intresserade för radiologisk forskning, hölls 1:a gången 1925 i London. Vid denna kongress bildades Internationella radiologiska kommittén, i hvilken hvarje land representeras af 2, högst 5 led., men har blott 1 röst, oberoende af storleken. Till ordf. för tiden till 1928 utsågs professor Gösta Forssell, till sekreterare engelsmannen d:r Melville. Nästa kongress skall hållas i Stockholm 1928.

Radioluminescens [-je'ns], af radioaktiv strålning framkallad luminescens. Se Radioaktivitet, sp. 865 och 868.

Radiopejling, *elektrot.*, åtgärden att på trådlös väg bestämma den riktning, hvari en sändande radiostation befinner sig, t. ex. från ett fartyg på hafvet till en i land befintlig radiomottagningsstation. Bestämmes samtidigt riktningen från fartyget till två eller flera mottagningsstationer, s. k. krysspejling, blir fartygets läge fullt bestämdt.

Radiopejling af fartyg kan ske enligt tre skilda metoder. 1) Fartyget är utrustadt med pejlapparater ombord och sålunda i stånd att bestämma sin riktning till en eller flera på kusten uppförda sändarstationer (kuststationer). 2) Fartyget utsänder trådlösa signaler, hvilkas riktning afläses å i land befintliga mottagningsstationer, från hvilka uppgifter om de erhållna bäringarna l. pejlingsresultaten meddelas fartyget af en närbelägen kuststation. 3) Riktad sändning (se Telegraf. Suppl.) eger rum från landstationer, s. k. *radiofyrar*, i hvilket fall fartyget har att aflyssna de utsända signalernas styrka och med hjälp däraf göra sin orientering. Detta pejlingssätt är dock användbart endast för

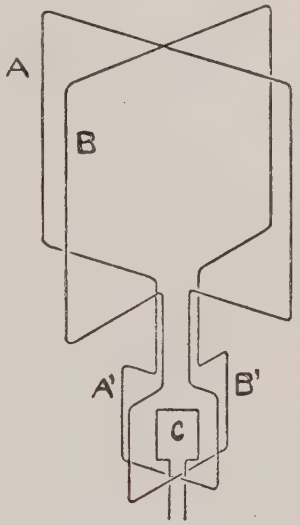

Fig. 1. Radiogoniometer.

pejling öfver relativt korta distanser, vid inlopp till sund o. d., i hvilka fall någon större grad af noggrannhet ej är erforderlig.

De bägge förstnämnda pejlingsmetoderna, hvilka äro de viktigaste, grunda sig på *ramantennens* rikt-

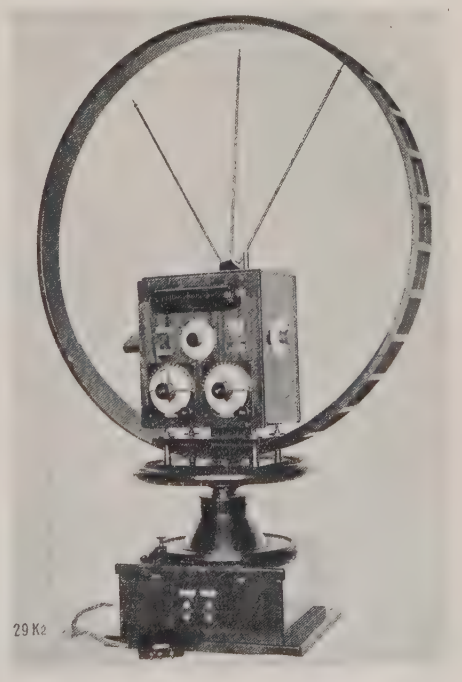

Fig. 2 I Sverige använd pejlapparat.

verkan (se Ramantenn. Suppl.). Mottagningsstationen utrustas antingen med en mindre, vridbar ramantenn eller med ett par, i rät vinkel mot hvarandra ställda, stora enträdiga ramar *A* och *B* (se fig. 1) med omkr. 20 m. sida, till hvilka äro kopplade två på samma sätt ställda smärre ramar *A'* och *B'*, inneslutande en vridbar sökspole *C*, hvartill mottagningsapparaten är kopplad. Anordningen *A' B' C* benämnes *radiogoniometer* och är uppfunnen af italienarna Bellini och Tosi.

Pejlstationer ha i stort antal anlagts längs kusterna i världens olika länder, främst i Amerika, England, Frankrike och Tyskland. I de tre förstnämnda länderna används öfvervägande Bellini-Tosis pejlingsanordning, om än den enkla ramantennen mer och mer vinner insteg. I Tyskland används uteslutande ramantenn. Så är äfven fallet vid de svenska pejlstationerna. Sådana finnas på västkusten vid Vinga (utanför Göteborg), Hållö (vid Smögen) och Morup (intill Falkenberg) samt en på östkusten vid Landsort, hvilken dock ännu ej (sept. 1925) öppnats för trafik. Fig. 2 visar en bild af den vid dessa pejlstationer använda apparaten. Ramantennen är som synes cirkelformig. De tre spröten ofvanför mottagningsapparaten inuti ramen tjäna till att kompensera för den verkan, som den elektromagnetiska vågens elektriska fält utöfvar å ramen (se Ramantenn. Suppl.). E. Mgrn.

***Radioskopi.** Se Röntgengenomlysning.

***Radiotelegraf.** Se Telegraf (äfven i Suppl.).

Radiotelegrafistkurs. Se Telegrafelevkurser.

***Radiotor** [-tår] l. Radiotōrium tillhör toriumserien (se d. o. och Radioaktiva grundämnen, sp. 856) och är isotopt med torium, således på kemisk väg oskiljbart från detta ämne. Det omvandlas under α-strålning till torium X, som sedan ger toriumemanation. Den närvarande mängden radiotor bestämmer alltså toriumsalters förmåga att afge emanation. E. R—dt.

***Radium.** Pechblände från Joachimsthal i Böhmen (ej Siebenbürgen) är ej längre det viktigaste framställningsmaterialet för radium. Sedan 1910 ha jämförelsevis stora mängder erhållits i Amerika ur mineralet carnotit (se Radioaktiva mineral och bergarter, sp. 863), och på de sista åren har radium framställts hufvudsakligen i Belgien, där man bearbetat en i Belgiska Kongo funnen pechblände (se d. o.). De försök, som gjorts i Sverige att utvinna radium ur kolm, ha ej visat sig fruktbara. Priset på radium har (1925) gått ned till 250—300 kr. per mg. rent radium. Den hittills framställda totala radiummängden belöper sig till omkr. 300 gr. Enligt de af Rutherford och Robinson utförda mätningarna är den värmemängd, som 1 gr. radium i jämvikt med efterföljande produkter af kort lifslängd utvecklar i timmen, $135{,}_2$ gramkalorier, hvaraf på radium självt komma $25{,}_1$ gramkalorier, på radiumemanation $28{,}_6$, på radium A $30{,}_5$ och på radium B + C $50{,}_5$ gramkalorier. Senaste bestämningar på jordskorpans innehåll af radioaktiva ämnen ha gett per gram bergart i genomsnitt $6 \cdot 10^{-6}$ gr. uran, $2 \cdot 10^{-12}$ gr. radium, $16 \cdot 10^{-6}$ gr. torium. Med denna halt beräknas tjockleken af det ytlager, som är nödvändigt för att kompensera jordens värmeförlust genom utstrålning, till endast 16—20 km. Nyare litt.: E. Rutherford "Radioactive substances and their radiations" (1913), Meyer och Schweidler, "Die radioaktivität" (1916), F. Soddy, "The chemistry of the radioelements" (1914 o. 1917), "The interpretation of radium" (1920), Eva Ramstedt och Ellen Gleditsch, "Radium och radioaktiva processer" (1917), G. v. Hevesy och F. Paneth, "Lehrbuch der radioaktivität" (1923), Hj. Tallqvist, "Radioaktiviteten" (1924), och E. Gleditsch, "Radioaktivitet og grundstof-forvandling" (s. å.; svensk öfv. 1925). E. R—dt.

***Radiumemanation** upptäcktes 1900 af Dorn, som fann, att radiumsalter afgåfvo emanation på samma sätt, som Rutherford kort förut funnit för toriumsalter. Den under någon tid använda benämningen niton är utbytt mot emanation och det kemiska tecknet *Nt* mot *Em*. Den mängd emanation, som är i jämvikt med 1 gr. radium (jfr Radioaktiva mineral och bergarter, sp. 862), kallas 1 *curie*, som vid 0° och 760 mm. tryck upptar volymen $0{,}_{63}$ kbmm. och väger $6 \cdot 10^{-6}$ gr. En tusendel däraf kallas *millicurie*. Vid mätning af emanationens koncentration i t. ex. vatten används ofta *mache* (se d. o. Suppl.). En mache är den emanationsmängd, som finns i 1 l. vatten och som öfverförd i ett elektroskop framkallar en mättningsström (jfr Radioaktivitet, sp. 867), som är $0{,}_{001}$ elektrostatisk enhet. Den motsvarar ung. $3{,}_6 \cdot 10^{-10}$ curie per liter. Emanationshalten i källvatten från t. ex. Gastein är 155 macheenheter eller $56 \cdot 10^{-9}$ curie per liter. Jfr Radioaktivt vatten. E. R—dt.

***Radiumstandard.** Jfr äfven Mauzelius. Suppl.

***Radius-Zuccari,** A., f. omkr. 1848, dog 19 juli 1918 i Milano.

Rädix li'nguæ, *anat.* Se Tungan, sp. 311.

***Radja.** Se äfven Raja 2. Suppl.

Radko-Dimitriev. Se Dimitriev, R. Suppl.

***Radloff,** Fr. V., dog 26 maj 1918 i Petersburg.

***Radolin,** H. von, dog 20 juli 1917 i Jarocin, Posen.

***Radom.** 1 och 2. Landet och staden tillhöra nu republiken Polen, vojevodskapet Kielce. 61,629 inv. i staden (1921). R. är äfven namn på ett distrikt i vojevodskapet Kielce. 193,159 inv. (s. å.). Under Världskriget utkämpades 4—5 okt. 1914 i linjen R.—Opatov (s. ö. om staden R.) ett fältslag mellan den anfallande 9:e tyska armén (v. Hindenburg) och den försvarande 9:e ryska armén (Letjitskij), hvilken senare blef tillbakakastad mot Weichsel, hvarefter tyskarna (8 s. m.) besatte R., som dock åter utrymdes den 26 i samband med det strategiska återtåget. 20 juli 1915 intogs staden ånyo af de förbundne (härafdelningen Woyrsch) och förblef sedan i dessas ego. Jfr Världskriget, sp. 176, 177 och 190. H. J—dt.

***Radoslavov,** V. Hans öfvertagande af ministerpresidiet i juli 1913 betecknade den orientering af den bulgariska politiken åt centralmakternas håll, som följde efter missräkningarna i Balkankrigen och hade till påföljd Bulgariens inträde på Tysklands sida i Världskriget (okt. 1915). Under detta ledde R. vid sidan af konung Ferdinand sitt lands politik, länge framgångsrikt, men under växande yttre och inre svårigheter, som i juni 1918 framtvungo hans af-

gång. Undan omhvälfningarna vid Bulgariens därpå följande affall från sina förbundna (sept. s. å.) tog R. sin tillflykt till Tyskland och undgick därigenom det hårda fängelsestraff, som under den nya regimen i Bulgarien jämte andra förföljelser drabbade dem, som buro ansvaret för deltagandet i kriget. H. B—n.

***Radoszkowice** tillhör nu Polen.

Radscha, pseudonym för Ivan Tönnes Edvard Aminoff (f. 8 maj 1868, öfverstelöjtnant vid Karlskrona grenadjärreg. 1916—23), produktiv förf. till bl. a. romantiserade krigsskildringar och detektivberättelser.

Rady'mno, stad i Polen, vojevodskapet Lwów, vid San, 10 km. s. ö. om Jarosław. 1,942 inv. (1921). Under Världskriget intogs R., som utgjorde ett viktigt öfvergångsställe öfver San, i midten af sept. 1914 af ryssarna, hvilka där anlade ett brohufvud. 16 okt. s. å. intogs detta af österrikarna, som besatte R. och kastade ryssarna öfver San, men redan den 19 återtogo de senare R. 24—26 maj 1915 tillkämpade sig dock 11:e tyska armén (v. Mackensen) öfvergången öfver floden vid R., som åter besattes af de förbundne, hvilka sedan behöllo staden. Jfr Världskriget, sp. 176, 177 och 188. H. J—dt.

***Radzionkau** tillhör nu Polen.

***Radziwilow** (po. *Radziwiłłów*) tillhör nu Polen, vojevodskapet Wołyń. 8,789 inv. (1921). Under Världskriget utkämpades våldsamma strider i trakten af R. 6 sept. 1915, då ryssarna slutligen tillbakadrefvos, men 16 juni 1916 besatte dessa R., hvarefter streds s. och v. om staden 17 och 23 juni samt 25 juli s. å. Jfr Världskriget, sp. 193, 206 och 207. L. W:son M.

***Radö** heter nu officiellt Radöy och tillhör Hordaland fylke. 4,961 inv. (1920). K. G. G.

***Radöpositionen.** Befästningsarbetena å R:s södra del påbörjades under Världskriget, men efter dettas slut afbrötos de och ha sedan dess icke fortsatts (jfr Norge. Suppl., sp. 819 och 820). L. W:son M.

Radöy. Se Radö äfven i Suppl.

Raemaekers [ra'makärs], Louis, holländsk tecknare, f. 1869, studerade i Amsterdam, blef föreståndare för en konstskola i Wageningen, gjorde sig känd genom politiska karikatyrer och ännu mera genom sin antityska propaganda under Världskriget, då han i teckningar skildrade förstörelsen i Belgien och Nord-Frankrike. Flera samlingar utkommo: *The great war in 1916*, *The great war in 1917*, *Devant l'histoire 1918* m. fl. G—g N.

Ræstad, A. Chr. Se under Rä- (äfven i Suppl.).

Rafa, by i nordöstra Egypten nära gränsen till Palestina, vid Medelhafvets kust, 30 km. s. v. om Gasa. Vid R. besegrades 8—9 jan. 1917 den turkiska, från el-Arisj mot Palestina återtågande hufvudstyrkan af engelska ökenkolonnen, tillhörande general Dobells kår, och tvangs att utrymma Sinaihalfön. Jfr Världskriget, sp. 217 och 232. H. J—dt.

Rafē, grek., *anat.*, söm, en ärrliknande linje, som uppstår under fosterutvecklingen hos ryggradsdjur (äfven människan) genom sammanväxningen af två hudveck. En sådan söm finns t. ex. längs gomens midt hos människan och öfriga däggdjur och har uppkommit under fostertiden genom den urspr. klufna gommens sammanväxning till den för alla däggdjur kännetecknande enhetliga gommen. L—e.

***Raffaelli,** J. F., dog 11 febr. 1924.

Ragnarök, musikdrama. Se Götterdämmerung. Suppl.

Ragnvald. Se Ynglingaätten, sp. 561.

Rago'za (Rogoza), Aleksandr, rysk militär, f. 8 juni 1858, blef officer vid inf. 1877, öfverste 1892, generalmajor 1904 samt generallöjtnant och fördelningschef 1908. Under Världskriget förde han till i sept. 1915 25:e armékåren (i Polen) och till i mars 1917, som general, 4:e armén (på nordvästra fronten), hvarmed han utkämpade slagen vid Baranowicze och Krewo i juli 1916. I dec. s. å. öfvertog han befälet öfver den nyuppsatta 4:e armén på rumänska fronten. 1918 var han, under Skoropadskyjs hetmanskap, krigsminister i Ukraina. H. J—dt.

Ragtime [rä'gtā'm], *mus.*, eng. (antagl. af *rag*, trasa, klut, och *time*, takt), ett slags rytmförskjutning genom synkoper, bruklig i nutida amerikanska slagdängor och i jazzmusik.

***Ragunda.** 1. Socknen tillhör nu Östersunds kontrakt, Härnösands stift. 4,928 inv. (1925).

Ragunda revir af Mellersta Norrlands distrikt och Jämtlands samt Västernorrlands län omfattar Håsjö, Hällesjö, Ragunda, Nyhems och Stuguns socknar samt af Fors socken kronoparken Åslandet och af Indalslidens socken kronoparken Boda. Reviret, som är indeladt i 5 bevakningstrakter, omfattar 16,371 har allmänna skogar (1920), hvaraf 9 kronoparker med en areal af 12,864 har. S—r.

***Ragundasjön.** Se H. W:son Ahlmann, C. C:zon Caldenius och R. Sandegren, ''Ragundasjön, en geomorfologisk, geokronologisk växtgeografisk undersökning'' (1924).

***Ragusa.** 1. R. tillhör nu Jugo-Slavien och benämnes officiellt *Dubrovnik*.

***Rahbek,** Knud Lyne. Ett Rahbekmuseum öppnades 1925 i Bakkehuset. Se Troels-Lund, ''Bakkehus og Solbjerg'' (I, 1920), och P. Rubow, ''Dansk litterær kritik i det nittende aarhundrede'' (1921). P. E—t.

Rahovo [-hå'vå] l. Rjahovo, by i Bulgarien vid Donau, 24 km. nedanför Russe (Rustschuk). Under Världskriget öfvergick 1 okt. 1916 vid R. en förstärkt rumänsk fördelning på en krigsbro Donau i ryggen på den i Dobrudscha stående armégruppen Mackensen, men densamma tillbakaslogs efter 3 dagars hårda strider af tyskbulgariska arméafdelningen Wolff och måste skeppas tillbaka öfver floden. Jfr Världskriget, sp. 210. H. J—dt.

Rainermedaljen, stiftad 1911 till ärkehertig Rainers ära af Zoologisch-botanische gesellschaft i Wien, utdelas årligen till en zoolog och en botanist af en för hvartdera ämnet vald internationell kommitté af 7 led.

Rais [rä's], Gilles de. Se Retz, G. de Laval de.

***Raisduoddar-halde,** felaktig form för Raisduoddar-(Reisduoddar-)haldde (*haldde* kallas i den finska folktron ett slags väsen eller skyddsandar, åt hvilka man offrade).

Raisio [ra'jsiå], pastorat. Se Reso.

***Rais-uli** dog i april 1925. Han bibehöll i det längsta en faktiskt oberoende ställning och var ej sällan i väpnad konflikt med närboende stammar,

ibland äfven med spanjorerna. De sista månaderna af sitt lif (från jan. 1925) var han rifkabylhöfdingen Abd-el-Krims fånge.

Rait [rēi't], Robert Sangster, skotsk historiker, f. 10 febr. 1874 i Aberdeen, studerade i Aberdeen och Oxford (fellow vid New college 1899—1913), blef 1913 professor i skotsk historia vid Glasgows universitet och därjämte skotsk rikshistoriograf 1919. Under Världskriget var han 1915—18 anställd vid War trade intelligence department. Bland R:s skrifter märkas *Mary queen of Scots* (1899), *The scottish parliament* (1901), *Life and campaigns of field-marshal viscount Gough* (1903), *Scotland* (1911), *History of Scotland* (1914), *A history of England and Scotland to the union of 1707* (1920), *The parliaments of Scotland* (1924) och *Life and letters of A. V. Dicey* (s. å.). R. har dessutom utgett bl. a. "Lusus regius" (1901; förut otryckta skrifter af Jakob I). V. S—g.

***Raja.** — 2. Ordet bör skrifvas *radja* (ej *raja*, hvilket är engelsk skrifform, men uttalas radja). Såväl i Brittiska Indien som Nederländska Indien är uttalet alltid radja.

Ra'jajoki [-jåki], domsaga under Viborgs hofrätt i Viborgs län, Finland, bildades 1924, består af Kivinebb, Terijoki, Valkjärvi och Rautus socknar och är deladt i 3 tingslag. 1,467 kvkm. 33,770 inv. (1923). O. B—n.

Rajkom, förkortning för ry. *rajonnijkomitet*, distriktskommitté, namn på bolsjevikiska kommittéer, hvilka organiseras i ryska storstäder såsom verkställande organ under centralförvaltningens uppsikt.

***Rajputana** omfattar nu 18 indiska stater samt prov. Ajmer-Merwara. Under den brittiske agenten i Mount Abu stå 3 residenter och 3 politiska agenter. Arealen var 1921 inkl. Ajmer-Merwara 341,083 kvkm. med 10,339,655 inv. Jaintemplet på Mount Abu är afbildadt i art. Byggnadskonsten, pl. II.

Rakkebaaene [-båene], grund på mellan 1 och 5 m. djup, s. om Fredriksvern, Norge. På R. finns ljudboj (orgelboj). K. G. G.

***Rakkestad** omfattar nu 260,$_{55}$ kvkm. med 4,395 inv. (1920), hvaraf 215,$_{83}$ kvkm. med 3,366 inv. i R. socken och 44,$_{72}$ kvkm. med 1,029 inv. i Os socken. R. är äfven namn på ett pastorat (430,$_{72}$ kvkm., 5,852 inv. s. å.) i Mellem Borgesyssel prosteri, Oslo bispedömme, med socknarna R., Degernes och Os. E. A—t.

***Rákosi.** — 2. Viktor R. dog 15 sept. 1923 i Budapest.

***Rakow** tillhör nu Polen.

Rako'vskij, Christo, rysk kommunist af bulgarisk börd, f. 1873 (enligt en annan uppgift 1879) i Kotch i Bulgarien, nödgades vid unga år som revolutionär lämna Bulgarien, vistades sedan i Schweiz, Tyskland och Ryssland och slog sig 1907 ned i Rumänien, hvarifrån han emellertid flera gånger utvisades. Han hade verksamt biträdt vid det socialdemokratiska partiets organiserande i Rumänien och representerade detta i den socialdemokratiska internationalen. Under Världskriget undertecknade han 1915 Zimmerwaldmanifestet (se Zimmerwald. Suppl.), arresterades 1916 i Rumänien och satt fången i Jassy till maj 1917, då han befriades af ryska soldater. R. begaf sig nu till Ryssland, slöt sig där till kommunisterna, uppges ha en kortare tid vistats i Sverige och återkom till Ryssland efter bolsjeviksegern i nov. Han sändes af sovjetregeringen jan. 1918 till Odessa som kommissarie för rumänska ärenden, anlitades för underhandlingar med ukrainska regeringen i Kiev och var okt. 1918—jan. 1919 medlem af sovjetlegationen i Berlin. Han blef därefter ordförande i folkkommissariernas råd i Ukraina, var ett af Rysslands ombud vid Genuakonferensen (se d. o. Suppl.) 1922 och är sedan 1923 sovjetrepresentant i England (från 1924 med titel af chargé d'affaires).

Rakwere, estniska namnet på staden Wesenberg.

Rak vinkel. Se Vinkel.

Ralf. 1. Oscar Georg R., operasångare, f. 3 okt. 1881 i Malmö, blef student i Lund 1900 och egnade sig några år åt filologiska studier där, blef 1902 stipendiat vid K. teatern och studerade sång för J. Forsell 1902—04 samt deltog som solist i Lunds studentsångförenings färder bl. a. till Nord-Amerika 1904 och Orphei drängars färd till Österrike och Ungern 1905. Han var 1906—15 anställd vid Oscarsteatern i Stockholm och utförde då omkr. 60 operettroller. Men han syftade till något högre. Efter fortsatta sångstudier för G. Bratt och rollstudier i Berlin 1915—18 gjorde R. 1918 på K. teatern i Stockholm en lyckad debut som *Siegmund* i "Valkyrian" och har sedan dess varit fäst vid denna scen. Hans röst, en hög tenor med klar och genomträngande klang, stor tonfasthet och uthållighet, hänvisar honom ingalunda till lyriskt fagra partier, men väl till högdramatiska uppgifter, och det af musikalisk intelligens burna sångföredraget jämte plastiskt utformad diktion och tillväxande frigjordhet i aktionen läto honom framstå som självskrifven Wagnersångare. Så har han med heder uppburit roller som *Tannhäuser*, *Siegfried* och *Tristan*; såsom Verdis *Otello* utvecklar han stark realism, och bland öfriga roller märkas *Lohengrin*, *Erik* i "Flygande holländaren", *Florestan* i "Fidelio", *Pajazzo*, *Simson* och *Herodes* i "Salome". På inbjudan gaf han våren 1925 gästspel på Opéra-comique i Paris som *Tristan* (11 ggr). R. deltog vidare i Stockholms studentsångarförbunds turnéer i Skandinavien 1918—20. Han har öfversatt ett 50-tal operetter. — 2. Einar Kristian R., den föregåendes broder, kördirigent, konsertsångare, f. 24 juli 1888 i Malmö, blef student 1909, studerade vid konservatoriet i Stockholm och tog musiklärar- och kyrkosångarexamina där 1915, blef kantor och kördirigent i Katarina församling 1921, verkar ock som sånglärare och öfvertog 1917 anförarskapet för Stockholms studentsångarförbund, hvilket under hans energiska och genommusikaliska ledning utvecklat sig till snart sagdt jämgodhet med våra universitets studentkörer. Elitkörer af sina studentsångare förde han på sångarfärder 1919 och 1923 till Norge, 1921 till Danmark och sommaren 1925 på en vidsträckt turné i Nord-Amerikas förenta stater. Själf utrustad med en spänstig och klangstark, välskolad tenorröst, har han medverkat som solist bl. a. vid många oratoriekonserter i Sverige och Norge. 1 o. 2. E. F—t.

***Rallis** (Rhallis), D., dog 19 aug. 1922 i Aten. Han var justitieminister okt. 1915—juni 1916 i ministärerna Zaimis och Skuludis samt där-

efter finansminister under Zaimis juni—sept. 1916 och maj—juni 1917. Som fjärde gången konseljpresident, 17 nov. 1920—febr. 1921, anordnade han folkomröstning om konung Konstantins återkallande, men stod efter dennes återkomst i inflytande på regeringens politik tillbaka för sin krigsminister, Gunaris, och återgick därför snart, och denna gång definitivt, till privatlifvet. V. S—g.

Ralph Connor [rä'lf l. rē'f kå'nə], pseudonym. Se Gordon, Ch. W. Suppl.

Ralph Iron [rä'lf l. rē'f āi'ən], pseudonym. Se Schreiner 2 (äfven i Suppl.).

***Ramann,** Lina, dog 30 mars 1912 i München.

Ramante'nn, *elektrot.*, är ingenting annat än en spole af större dimensioner, lindad på en ram, så att cirkulär, kvadratisk, sexkantig o. s. v. form erhålles. Den uppställes så, att den yta, som dess trådhvarf omsluta, står vertikalt. Ramantennen användes ej sällan för mottagning af elektromagnetiska vågor i stället för den vanliga antennen. Alltefter längden på de vågor, som skola mottagas, lindas ramantennen med flera eller färre trådhvarf: flera vid långa våglängder, färre vid kortare. Den yta ramantennen omsluter kan variera alltefter radioförbindelsens längd. En vanlig ramstorlek för korta våglängder (rundradiovåglängder) är exempelvis en kvadratisk ram med omkr. en half m. sida, lindad med ett tiotal trådvarf. För långa våglängder (omkr. 10,000 m.) kan användas en ram med en m. sida och med omkr. 75 trådhvarf. För ramantennens afstämning används en kondensator (se Rundradio. Suppl., fig. 12 och 13). — De af en elektromagnetisk våg i en ramantenn inducerade spänningarna (se Induktion), som hufvudsakligen alstras af vågens magnetiska fält, äro väsentligt svagare än de, som erhållas i en vanlig antenn. För att af desamma erhålla kraftigaste möjliga påvisbara ström måste ramantennens motstånd vara mycket litet. Enär de högfrekventa strömmarna så godt som uteslutande framgå på ledarnas ytor, gör man ofta ramtråden i form af s. k. snörtråd, hopflätad af ett flertal finare, emaljerade trådar för att få ytan stor. Ramantennen kräfver dock en förstärkning af den högfrekventa strömmen medelst vakuumrör, innan strömmen kan göras påvisbar (se Rundradio. Suppl.).

Ramantennen har funnit användning (jfr Rundradio. Suppl.) dels på grund af, att den är lätt att anordna, dels därför, att den eger utpräglad *riktverkan*, d. v. s. påverkas olika af en inkommande våg, alltefter den vinkel dess plan bildar med vågens plan. Denna riktverkan sammanhänger med, att det är de parallellt med jordytan fortlöpande magnetiska spänningslinjerna, som påverka ramantennen. Då denna är ställd så, att dess plan sammanfaller med vågens plan, erhålles största påverkan på ramen. Vrides ramen från detta läge åt ena eller andra hållet, minskas påverkan å densamma, för att bli noll, då vridningsvinkeln blir 90°. Orsaken därtill är, att i sistnämnda läge inga av vågens magnetiska linjer skära ramens plan. På grund af, att de elektriska linjerna i vågen ej gå lodräta, utan lika vertikalt, utan luta framåt i rörelseriktningen, erhålles dock äfven i detta läge hos ramen en viss påverkan (nämligen från det elektriska fältet), hvilken ger sig till känna därigenom, att den till ramen anslutna mottagarens hörtelefon ej blir fullkomligt tyst. Ramantennens riktverkan är af stor betydelse vid mottagningen ur störningssynpunkt. Radiostationer, liggande i andra riktningar än den, åt hvilken ramens plan pekar, påverka mottagaren föga eller icke alls. Tydligt är, att man med ramantenn äfven kan bestämma riktningen till en sändande station (se Radiopejling. Suppl.). E. Mgrn.

Ra'mbach, August Jakob, tysk hymnolog, släkting till den i hufvudarb. omnämnde J. J. Rambach, f. 1777 i Quedlinburg, d. 1851 i Ottensen, teol. doktor och pastor vid Mikaelikyrkan i Hamburg, var en bland banbrytarna för den moderna psalmforskningen, särskildt framstående kännare och tolkare af medeltida hymndiktning. Hans förnämsta verk är *Anthologie christlicher gesänge aus allen jahrhunderten der kirche, nach der zeitfolge geordnet* (1817—33). E. N. S—g.

Rambæra (Rambæren), ett 1,600 m. högt snöklädt fjäll på sydsidan af Sognefjorden i dess mellersta del, Norge. K. G. G.

Rambæren. Se Rambæra. Suppl.

***Ramberg,** K. A., dog 30 nov. 1915.

***Ramberg** [ra'mm-], Ludvig, blef 1918 professor i kemi vid Uppsala universitet. Af hans lärobok *Grunddragen af den analytiska kemiens teori* utkom 2:a, mycket utvidgade, upplagan 1921. Han studerade 1918 utförligt elektrolytisk reduktion af arseniksyra och arseniksyrlighet vid katoder af olika metaller. I afh. *Syra, bas och salt* (1925) har han lämnat en värdefull historiskt kritisk utredning af dessa kemiska grundbegrepp. Den af R. och Sjöström utarbetade metoden för bestämning af handelsvarors arsenikhalt är numera den enda lagliga. K. A. V—g.

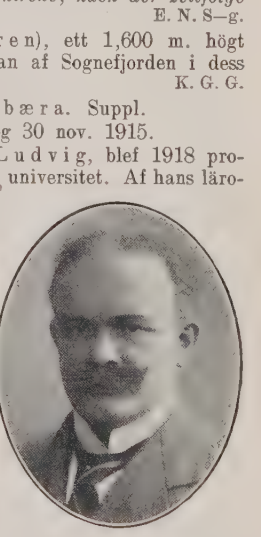

Rämberg, Harald Georg, tandläkare, författare, f. 15 mars 1879 i Stockholm, har skrifvit bl. a. *Dentinets histogenes* (1910), *Svenska tandläkaresällskapets historia* (tills. med M. Schmidt, s. å.) och *Tandläkekonstens utöfvande i Sverige från äldsta tider t. o. m. 1861* (1913). Han redigerade 1916—18 "Sv. tandläkartidskr." och är sedan 1922 led. af Medicinalstyrelsens vetenskapliga råd.

Rambergsstaden [ra'mm-], förstad. Se Göteborg. Suppl., sp. 162.

Rambler, The [thə rä'mblə; eng., "kringströfvaren"], engelsk tidskrift. Se Johnson, S., sp. 66.

***Ramdala** omfattar nu 8,324 har. 2,747 inv. (1925).

Rämek, Rudolf, österrikisk politiker, f. 1881 i Teschen, deltog i Världskriget 1914—18, valdes 1919 till led. af konstituerande nationalförsamlingen och är sedan 1920 led. af nationalrådet. R. har länge varit medlem af det kristligt sociala partiets styrelse och är sedan 20 nov. 1924 österrikisk förbundskansler, på hvilken post han fortsatt sin företrädare Seipels politik. V. S—g.

***Ramel,** svensk adlig ätt. — 4. Charles Émile R. föddes 14 febr. 1750 och dog barnlös 9 april 1826. — 5. Sten Gustaf Fredrik Troil R., den föregåendes brorsons sonson, friherre, diplomat, f. 9 dec. 1872 i Malmö, blef 1894 juris kandidat i Lund, ingick 1895 på diplomatbanan, blef 1905 legationssekreterare i Köpenhamn, 1906 legationsråd i Berlin, 1908 kabinettssekreterare, 1913 envoyé i Kristiania (Oslo) och 1923 envoyé i Berlin. R. har vid flera tillfällen visat prof på smidig diplomatisk begåfning; han har varit delegerad vid förhandlingar i Spetsbergsfrågan 1914, deltagit i svensk-ryska konferensen 1915 om förbindelse mellan de båda staternas järnvägsnät, var 1918—21 led. af kommittén för omorganisation af Utrikesdepartementet och Sveriges representation i utlandet samt blef 1919 led. af kommittén ang. grundlagsbestämmelser om utrikespolitiskt samarbete mellan regering och riksdag. R. var förste suppleant för Sveriges ombud vid Nationernas förbunds delegeradeförsamlings möten i Genève 1921—24. Han blef sept. 1925 landshöfding i Malmöhus län. — Hans syssling Hans Otto Carl R., f. 19 aug. 1867 på Övedskloster, f. d. ryttmästare i Skånska husarregementets reserv, innehar fideikommissegendomen Övedskloster, är känd som framstående jordbrukare och anlitad i många lokala förtroendeuppdrag (bl. a. ordf. i Malmöhus läns skogsvårdsstyrelse och direktör i Skånska hypoteksföreningen).

Ramén, Arthur, ingenjör, uppfinnare, f. 12 okt. 1873 i Uppsala, utexaminerades från Tekniska högskolans kemiska fackskola 1896, var 1897—1901 ingenjör vid Sv. bitsocker-a.-b., anlade 1902 A.-b. Dalby spritfabrik, var 1903—06 ingenjörsassistent samt 1906—16 öfveringenjör och teknisk chef vid Hälsingborgs kopparverks-a.-b., för hvars utveckling han nedlade ett uppskattadt arbete. Sedan 1916 är R. konsulterande ingenjör och chef för A.-b. Raméns patenter, som exploaterar af honom gjorda uppfinningar, främst en tills. med K. J. Beskow (se denne. Suppl.) utarbetad rostningsugn samt metoder och anordningar för metallurgiska och kemiska industrier. R. blef 1919 led. af Ing. vet. akad. Fmn.

Ramholmen, liten ö i Kattegatt, omkr. 3 km. s. s. v. om Marstrand. Sedan 1884 finnas där 2 fyrar (med ändringar 1915). Agaljus.

Ramm, Axel, kommunal ämbetsman, f. 3 sept. 1858 i Nässjö, filos. kandidat i Lund 1888, stadsrevisor i Göteborg sedan 1893, är eller har varit sekreterare eller styrelseled. i ett stort antal Göteborgssammanslutningar och har utgett många ekonomiska och topografiska skildringar, framför allt om Göteborg, hvaribland beskrifningarna af Göteborg i ''Sverige'', ''Sveriges städer'' och Nordisk familjebok, äfvensom publicerat Göteborgs donationshandlingar (6 dlr, 1900—23), resehandböcker m. m. O. Sjn.

***Ramnes** omfattar nu 138,16 kvkm. med 2,974 inv. (1920), tillhör Vestfold fylke samt bildar ett pastorat, med socknarna R. (61,79 kvkm., 1,684 inv., s. å.), Fon och Vivestad, i Sör-Jarlsberg prosteri, Oslo bispedömme, Norge. E. A—t.

***Ramnäs.** 1. Sura afskildes 1 maj 1920 från R. till eget pastorat. 2,604 inv. (1925). — 2. Ramnäs bruks a.-b. innehar sedan 25 jan. 1921 alla aktierna i A.-b. Ferna bruk (bildadt 1908), egare af Ferna bruksegendom.

***Ramón y Cajal,** S., blef 1916 led. af sv. Vet. akad.

***Ramos Carrión,** Miguel, f. 1845 (ej 1847), dog 1915. Ad. H—n.

Ramphis [ra'mf-], mansroll (fornegyptisk öfverstepräst; basparti) i operan ''Aida'' af Verdi (se denne, sp. 1211).

Rampress. Se Filtrerpressar. Suppl., med fig.

***Ramsay,** svensk och finländsk ätt. Om fru Ebba Gustava R., född Karström (f. 1 okt. 1828 i Göteborg, d. 29 okt. 1922 i Jönköping), grundläggarinna af epileptikeranstalten Vilhelmsro, samt om hennes dotter Helen Ebba Sofia R., f. 3 mars 1859, anstaltens föreståndarinna, se Vilhelmsro (äfven i Suppl.). — 6. Georg Edvard R. dog på sin villa Munksnäs invid Helsingfors 5 juli 1918. — 7. August R. inköpte 1913 Esbo gård. En gärd åt hembygdskänslan, på samma gång vittnande om djupgående studier, är hans vackra arbete *Esbo. Esbo socken och Esbo gård på 1500-talet* (1924). R. har varit mycket verksam på det finansiella och ekonomiska området. Han blef 1918 ordf. i Helsingfors' handelskammare och Centralhandelskammaren, i förvaltningsråden för industriidkarnas ömsesidiga olycksfallsförening och för landtbrukets motsvarande förening, var några månader 1919 finansminister, blef därefter ordf. i förvaltningsrådet för Nordiska föreningsbanken och är sedan 1920 verkställande direktör för Finlands hypoteksförening. 1923 var han t. f. ordf. i Finlands banks direktion. R., som var ordf. vid adelsmötena 1922 och 1925, är ordf. i det 1925 bildade Finlands adelsförbund. — 8. Julia M. R. fullbordade 1916 sitt stora arbete *Frälseslägter i Finland* och dog 24 mars 1919 i Helsingfors. — 9. Vilhelm R. blef 1915 medlem af Fysiogr. sällsk. i Lund. Under de senare åren har R. egnat sig åt undersökning af Finlands kvartära nivåförändringar och de jordskorperörelser, som förorsakat dem.

Vilhelm Ramsay.

6—8. T. C. 9. K. A. G.

***Ramsay,** skotsk adelsätt. Sjöofficeren captain Alexander Robert Maule R., f. 29 maj 1881, son till 13:e earlen af Dalhousie, är sedan 1919 g. m. prinsessan Patricia, dotter till her-

tigen af Connaught; hon kallas efter giftermålet lady Patricia R. Jfr Arthur. Suppl.

*Ramsay (sp. 980). — 2. Sir William R. dog 23 juli 1916 på High Wycombe.

Ra'mscapelle, by i belgiska prov. Väst-Flandern, 3 km. s. s. ö. om Nieuport, hade 800 inv. före Världskriget, men förstördes under detta. R. ingick i den af belgiska armén hösten 1914 försvarade Yserlinjen och var 30 okt. föremål för ytterst förbittrade strider mellan belgierna och de anfallande tyskarna (v. Beselers härafdelning), hvilka senare satte sig i besittning af byn, som de dock på grund af den bakomvarande traktens öfversvämning måste utrymma s. d. Jfr Världskriget, sp. 171. H. J—dt.

*Ramsele. Från R. afskildes Edsele till eget pastorat 1 dec. 1912. 4,355 inv. (1925). R. tillhör nu Ramsele kontrakt, Härnösands stift. — 2. Sedan 4 mars 1921 namn på Ångermanlands västra kontrakt. 5,860,66 kvkm. 20,656 inv. (1921). Kontraktet omfattar 7 pastorat: Ådals-Liden, Junsele, Ramsele, Edsele, Bodum, Fjällsjö, Tåsjö. 1—2. E. A—t.

Ramsele kontrakt (före 1921 Ångermanlands västra kontrakt). Se Ångermanlands kontrakt.

*Ramsele och Resele tingslag ingår nu i Ådals fögderi. 15,108 inv. (1925).

*Ramsgate. Under Världskriget bombarderades R. från tyska luftskepp 16—17 maj 1915 samt från tyska flygplan 5 ggr 1916 och 1917, hvarjämte det besköts af tyska jagare 24 nov. 1916 samt 5 ggr 1917. L. W:son M.

*Ramsjö tillhör nu Ljusnans kontrakt, Uppsala stift. 1,844 inv. (1925).

*Ramsjöholm. Se äfven P. G. Vejde, "Ramsjöholm" (1921).

Ramskär, liten holme i Bohusbukten, med en på 58° 45′ 36″ n. br. och 10° 59′ 42″ ö. lgd fr. Gr. i ett 16 m. högt torn år 1917 anbragt blixtfyr, 19 m. öfver medelvatten med 4:e ordningens lins och agaljus. E. A—t.

*Ramsta hade 351 inv. 1925. Såväl Hagby som R. äro sedan 1 maj 1923 förenade med Balingsta till ett pastorat i Hagunda kontrakt, Uppsala stift.

*Ramstedt. 1. K. Vilhelm R. dog 31 okt. 1915. — 2. Johan O. R. afgick från Öfverståthållarämbetet 31 dec. 1920. Han är ordf. sedan 1888 i direktionen för Kronprinsessan Lovisas vårdanstalt för sjuka barn och sedan 1921 i öfvernämnden för markuppskattning. — 3. R. Viktor R. dog 6 maj 1919 i Stockholm. — 4. Eva Julia Augusta R., dotter till R. 2, fysiker, f. 15 sept. 1879, blef 1900 student och 1910 filos. doktor i Uppsala. Efter att ha arbetat 1910—11 hos fru Curie i Paris samt 1911—14 vid Nobelinstitutet, där hon 1913—14 var vikarierande amanuens, blef hon 1915 docent i radiologi vid Stockholms högskola samt 1919 lektor i matematik och fysik vid folkskoleseminariet i Stockholm. Vid Vet. akad:s solförmörkelseexpedition till Strömsund 1914 utförde hon mätningar öfver luftelektriciteten. Hon har utfört undersökningar öfver radioaktiva substanser samt skrifvit det öfversiktliga arbetet *Radium och radioaktiva processer* (tills. med Ellen Gleditsch; 1917) och artiklar i Nordisk familjeboks 2:a uppl. K. A. V—g.

*Ramström, Karl A., var led. af statens arbetslöshetskommission 1914 och industrikommission 1918.

*Ramsåsa jämte Rödinge skall framdeles förenas med Vanstad och Tolånga till ett pastorat i Lunds stift, Färs kontrakt, med Vanstad som moderförsamling. 1,297 har. 437 inv. (1925).

Ramunderberget. Se Söderköping.

Ran, musikdrama. Se Peterson-Berger, sp. 683.

Rana, officiellt namn på Ranen (se d. o.).

Rand, The [thə rä'nd], guldrik höjdsträckning i Transvaal. Se Witwatersrand.

*Randa, Anton R. von, dog 6 okt. 1914 i Prag.

Randdelta. Se Glacifluviala aflagringar. Suppl., sp. 1303.

Rande. Se Randö. Suppl.

Randeberg, härad i Rogaland fylke (före 1919 Stavanger amt), strax n. om Stavanger, Norge. 27,08 kvkm. 1,256 inv. (1920). R. bildar en socken i Hetland pastorat, Stavanger prosteri, Stavanger bispedömme. Jordbruk och fiske. K. G. G.

Ra'ndel, Rolf Ane, författare, sonson till Andreas R. (se denne), f. 23 april 1879 i Karlskoga, Örebro län, filos. kandidat i Uppsala 1904, medarbetare i flera landsortstidningar och 1910—18 i "Svenska dagbladet", vardt 1920 amanuens i Stockholms rådhusarkiv. R. har under olika signaturer, bl. a. Den inbitne, varit en flitig och uppskattad kåsör i åtskilliga tidningar; en del af hans kåserier är samlad i bokform (*Kvinnfolk*, 1913, m. fl.). 1922 utgaf han en öfversättning af Fr. Villons "Stora testamentet".

*Randers hade 1921 med förstäder 31,053 inv.

*Randers [ranners], Ole Kristofer, dog i mars 1917.

*Randers amt hade 142,045 inv. 1921. P. E—t.

Randesund. Se Randösund. Suppl.

Ra'ndijaure, en 51 kvkm. stor sjö, 283 m. ö. h., i Jokkmokks socken, Lappland, i sjökedjan mellan Kvikkjokk och Jokkmokk, genomfluten af Lilla Lule älf. O. Sjn.

Randmorän, dets. som ändmorän (se d. o.).

Randplatå, randdelta (se Glacifluviala aflagringar. Suppl.) af större dimensioner och med nästan plan yta. K. A. G.

Randstaterna, ett under Världskriget uppkommet namn på förut ryska västliga gränsområden, hvilka efter ryska revolutionen 1917 frigjorde sig från allt beroende af Ryssland och förklarade sig för självständiga stater. I vidsträckt mening räknades som randstater Finland, Estland, Lettland (södra Livland och Kurland), Litauen och det sedermera i systemet af sovjetstater inordnade Ukraina. Däremot har Polen ej plägat räknas till randstaterna, och i allmänhet anses ej heller Finland höra till randstatsgruppen. Med de egentliga randstaterna — Estland, Lettland och Litauen — ha emellertid såväl Finland som Polen, med ombud eller åtminstone med "observatörer", deltagit i flera s. k. "baltiska konferenser", Polen de senaste åren dock ej, då Litauen varit representeradt, och vice versa. V. S—g.

Randåsar, af öfvervägande glacifluvialt material

uppbyggda åsar, som stå ungefär vinkelrätt mot isens rörelseriktning och äro bildade vid själfva isranden, oftast genom sammanskjutning af materialet i samband med smärre framstöt af densamma. Randåsar ingå stundom i större ändmorän- eller israndslinjer. K. A. G.

*__Randö__ heter nu officiellt Randöy, förut allmännast Rande. 266 inv. (1920).

*__Randösund__, officiellt Randesund. — 2. Häradet tillhör nu Vest-Agder fylke. 1,179 inv. (1920).

__Randöy__, officiellt namn på Randö.

*__Ranen__ heter nu officiellt Rana.

*__Ranft__, A. A. Ang. det periferiska i hans vidtomfattande teaterverksamhet må tilläggas, att han var egare af Göteborgs stora teater 1899—1917, innehade Nya Alhambrateatern 1919—22 och Mosebacke revyteater 1920—22. På våren 1925 befanns, att R:s ekonomi var undergräfd, och verksamheten öfvertogs af A.-b. Albert Ranfts teatrar, med R. som verkställande direktör. Ett svårt slag för R. var Svenska teaterns brand 30 juni 1925. Vasateatern fick ersätta denna af elden härjade skådebana, som varit R:s stolthet. Jfr Stockholms teatrar, äfven i Suppl.

*__Rangabes.__ — 2. Kleon Rizos R. återkallades 1910 från Berlin och dog 21 jan. 1917 i Nizza.

*__Rangering.__ 1. Under de senare åren har å vissa orter i Sverige hopställningen af tåg underlättats och förbilligats högst väsentligt genom för växlingsarbetets utförande sinnrikt konstruerade bangårdar. Sålunda äro vid Göteborg, Hässleholm, Nässjö och Tomteboda bangårdarna försedda med växelryggar (upphöjningar), öfver hvilka vagnarna (tågsätten) skjutas, hvarefter vagnarna hvar för sig glida ned af tyngden och inväxlas å uppställningsspåren. I Hallsberg är bangården byggd ”i lutning”, hvarigenom lokomotiv för själfva rangeringsarbetet ej behöfver anlitas. F. P.

*__Rangoon__ hade 341,962 inv. 1921. År 1920 beslöts stiftandet af ett universitet i R.

*__Rangström__, T. (Anders Johan Ture), blef 1919 led. af Mus. akad. och var 1922—25 förste dirigent vid Göteborgs orkesterförening. Han har som tonsättare alltjämt utvecklat riklig alstring. En dryg del däraf bilda hans omkr. 160 sånger vid piano (romanser, visor och ballader till dikter af Bo Bergman, Levertin, Strindberg, Fröding, E. Josephson, Runeberg, Drachmann, J. P. Jacobsen, verser af R. själf o. s. v.), präglade ömsom af hårda krafttag, sorgmod eller drömsk vekhet. Vid sidan af mörka stormsånger träffas ej sällan blidare, skirt melodiska ingifvelser. Hans förkärlek för oväntade tonsprång ger alltsomoftast en karakteristisk kärfhet åt sångstämman. Äfven harmoniken har en säregen sälta genom sin dristighet och modulatoriska oro. Det konstfulla ackompanjemanget utgöres af strömmande passageverk eller alltjämt altererade ackord eller alltigenom vidhållna figurer. Äfven de större musikformerna fortfar han att odla. Till den sjudande Strindbergssymfonien, hvari R. velat tolka sina egna intryck af denna diktargestalt, har sällat sig en 2:a, polyfont hållen symfoni, *Mitt land* (1919), med toner af viljekraft, natursvärmeri, kamp och seger. Fin behandling af stråkorkestern utmärker sviten *Divertimento elegiaco* (1919). Som lofvande musikdramatiker framstår han i operan *Kronbruden* (uppf. 1919 i Stuttgart, 1922 i Stockholm), där han egendomligt nog direkt tonsatt det Strindbergska dramat, sådan dess text föreligger; det melodiska är anförtrodt åt den homofont behandlade orkestern, medan talsång i öfrigt förhärskar. Mera lyrisk och ljusare i färgen är R:s enaktsopera *Medeltida* (uppf. 1921 i Stockholm) med texten efter Drachmann; dess musik har romans- och balladstämning. Ett tillfällighetsverk är *Vår stad*, ett af fanfarer och bellmansmelodi kännetecknadt festpreludium till Stockholms stadshus' invigning, 1924. R. författade texten till V. Stenhammars körverk vid Mus. akad:s 150-årsfest 1921. E. F—t.

__Rank__, Petrus. Se Arosenius. Suppl.

*__Ranke.__ — 2. Johannes R. dog 26 juli 1916 i Solln vid München.

*__Rankfotingar__ (sp. 1010). Ordningen omfattar 4 underordningar (ej underfamiljer): *Lepadidæ*, *Balanidæ*, *Rhizocephala* och *Abdominalia*. L—e.

*__Rankhyttan.__ Redan 1668 anslogs af kronan medel till underhåll af ”Kungsladan”. På egendomen, som sedan 1919 tillhör länets skogsvårdsstyrelse, finnes ett afvelscentrum för rödkullig svensk landtboskap äfvensom försöks- och demonstrationspark. Arealen är 500 har, hvaraf 374 har skog.

*__Rankspenat__, *bot.* Dess latinska namn bör vara *Hablitzia tamoides*, icke *tamnoides*.

*__Rannsakning.__ Om tiden för företagande af rannsakning med häktad gäller numera jämlikt lag 2 juni 1922, i vissa delar ändrad genom lag 6 juni 1924, följande. Myndighet, som beslutit om häktning, skall därom ofördröjligen göra anmälan hos ordf. i den domstol, som har att företaga rannsakningen med den häktade. Rannsakning med den, som är häktad, skall börjas snarast möjligt, inför rådhusrätt senast å 8:e dagen och inför häradsrätt senast å 14:e dagen från den dag häktningsanmälan inkommit. Kan rannsakning med häktad ej vid ett rättegångstillfälle slutföras, skall fortsatt rannsakning företagas snarast möjligt, inför rådhusrätt senast å 8:e dagen och inför häradsrätt senast å 14:e dagen från förra rannsakningen, där ej särskildt förhållande nödvändiggör längre uppskof. A. H.

__Rannsakningar om antikviteterna__, titel på en i K. biblioteket i Stockholm förvarad handskrift i 5 bd. Då Antikvitetskollegiet 1667 upprättades, ingick bl. a. i dess första arbetsuppgifter den att skaffa ett inventarium öfver inom Sveriges gränser befintliga fasta och lösa fornminnen af större betydelse, hvilket skulle läggas till grund för en af kollegiet planerad fullständig antikvarisk-topografisk beskrifning öfver Sverige. Från kollegiet utsändes därför genom resp. läns- och stiftsmyndigheter till samtliga kyrkoherdar i riket en anmaning att enhvar i sin stad med hjälp af erfarna män utröna, hvilka märkliga forn-

lämningar funnes i orterna samt därom till kollegiet inge skriftlig berättelse. Som svar på denna anmaning insändes under de närmaste åren efter kollegiets stiftande en mängd relationer om fasta och lösa fornlämningar, runstenar, fornborgar, domarringar, äldre af traditionen som särskildt märkliga ansedda byggnader, kyrkoinventarier af olika slag, heliga källor och träd, egenartade folkseder, lokalskrock m. m., allt i regel fotadt på direkta meddelanden af befolkningen. Dessa relationer, som i många fall ega ett synnerligen högt värde, inlades i kollegiets arkiv och öfverflyttades med detta 1780 till K. biblioteket. Ännu tyvärr ej in extenso tryckta, ha de dock sedan länge flitigt anlitats af forskningen. O. W—n.

Ransan, Stora, en 23 kvkm. stor sjö, 583 m. ö. h., Vilhelmina socken, Åsele lappmark af Västerbottens län, genomflytes af Ransarån, en af de mest betydande af källfloderna till Ångermanälfven. Den upprinner i Öfre Ransan, en liten, 803 m. ö. h. belägen sjö på norska gränsen. Ån förenar sig i Kultsjön med Saxån. O. Sjn.

Ransarån. Se Ångermanälfven samt Ransan. Suppl.

Ransonēringskort. Se Brödkort. Suppl., och Folkhushållningskommissionen. Suppl., sp. 929.

***Rantasalmi.** 1. Domsagan är nu indelad i 4 tingslag. — 2. Till häradet hör äfven Punkaharju nybildade socken. O. B—n.

Ra'nua, kommun och församling i Uleåborgs län, Finland, Kemi härad och domsaga, Uleåborgs stift, utbröts 1917 från Pudasjärvi, Simo och Rovaniemi socknar. 3,018 inv. (finsktalande). O. B—n.

***Ranunculaceæ,** *bot.* Till denna fam. föres nu *Hydrastis*, som bildar en egen grupp, *Hydrastideæ*. G. L—m.

***Ranvier,** L. A., dog 22 mars 1922 i Lyon.

Raoul de Nangis [raöl də näʃi], manlig hufvudroll (ung protestantisk ädling; tenor) i operan ''Hugenotterna'' af Meyerbeer (se denne, sp. 387).

Rapadalen. Se Sarekfjällen, sp. 803, med fig. 1.

Ra'pakalja (af fi. *rapa*, draf, och *ka'lja*, svagdricka), usel dryck; smörja.

***Rapallo.** Om det fördrag ang. fördelningen af från Österrike-Ungern afträdda områden, som där 12 nov. 1920 slöts mellan Italien och Jugo-Slavien, se Italien. Suppl., sp. 714 (jfr äfven Jugo-Slavien. Suppl., sp. 821). I R. slöts 16 april 1922 mellan Tyskland och Sovjet-Ryssland ett freds- och ekonomiskt fördrag, som i nov. 1922 utsträcktes att gälla äfven de med ryska rådsrepubliken förbundna sovjetrepublikerna; om dess tillkomst och innehåll se Genuakonferensen. Suppl., sp. 1258.

***Raphael,** A. F., dog 30 nov. 1921 i Stockholm.

Raphē. Se Rafe (äfven i Suppl.).

Rapidkinematográf (af *rapid*, se d. o.). Se Kinematografi. Suppl., sp. 1019.

Rapidstål, dets. som snabbstål eller snabbsvarfstål (se därom Specialstål).

Rapp, E., operasångerska. Se Schumann-Heink.

***Rappe.** — 4. Axel E. R. dog 18 dec. 1918 i Stockholm. Se O. Norberg (R:s måg), ''Axel R. Lefnadsteckning'' (1922). H. J—dt.

Rappen, en 26 kvkm. stor sjö, 488 m. ö. h., i Arjepluogs socken, Norrbottens län, afrinner till Pite älf. O. Sjn.

***Rappestad** skall framdeles förenas med Vikingstad till ett pastorat.

***Rapport.** — Rapportör. Medan ett parlamentariskt utskott i ett flertal länder låter en enda af sina medlemmar såsom rapportör föredraga utskottets mening inför uppdragsgifvaren, har Nationernas förbund vid sina undersökningar på ort och ställe ang. politiska tvistefrågor ofta begagnat sig af utredande s. k. rapportörskommissioner, som samfälldt afge rapport till rådet. En sådan besökte 1921 Sverige, Åland och Finland under förbundets behandling af Ålandsfrågan, en annan sändes 1925 till Mosul under tvisten mellan Irak och Turkiet om detta område.

Rapportprojektil, *krigsv.* Under Världskriget i bruk kommen projektil, i hvilken ett skriftligt meddelande inlägges, hvarefter den afskjutes till bestämmelseorten. Vanligen är projektilen så konstruerad, att den vid nedslaget alstrar rök eller låga, hvarigenom den blir lättare att finna. Under kriget brukades af tyskarna dels rapportgranater med en kastvidd af högst 1,000 m., dels rapportminor med högst 1,300 m. kastvidd. Dessa projektiler kastades af granatkastare (''minenwerfer'') af olika storlekar. H. J—dt.

Rapportörskommissioner. Se Rapport. Suppl.

Rapsbladstekeln, *zool.* Se Rapsstekeln.

Rapsfördärfvare, *Sporidesmium exitiosum*, *bot.*, en till pyrenomyceterna hörande parasitsvamp, som angriper kålväxter, på hvilkas stjälk, blomskaft och skidor den frambringar svarta fläckar. Kring dessa krumpna och bortdö väfnaderna. Det svenska namnet härrör däraf, att dess angrepp gör stor skada å rapsens skidor, som vissna bort och icke lämna fullbildade frön. H. J. Dft.

Rapssugaren, *zool.* Se Sköldskinnbaggar.

Raquette [-kä't], Gustaf (Gösta) Rikard, missionär, universitetslärare, f. 7 febr. 1871 i Tolfta socken, Uppsala län, genomgick Svenska missionsförbundets missionsskola 1891—93 samt var stationerad i Baku och Buchara 1895—96, Kaschgar 1896—1901 samt (efter att i England ha förvärfvat sig kompetens som missionsläkare) Jarkand 1904—11 och åter i Kaschgar 1913—21, då han via Tibet och Indien återvände till Sverige. Han var 1922—24 lärare och examinator vid missionsskolan på Lidingön för blifvande missionärer på turkiskt språkområde. 1924 utnämndes han till docent i turkisk språkvetenskap vid Lunds univ. R. har ingående studerat språket i Öst-Turkestan, och hans arbeten rörande dess dialekter äro banbrytande. Han har reviderat en öfv. på östturkiska af N. T. (1911, på uppdrag af Brittiska bibelsällskapet), öfversatt Hiobs bok (1921) och Psaltaren (1924) på samma språk och skrifvit bl. a. *A contribution to the existing knowledge of the Eastern Turkestan dialect* (i ''Journal de la Société finno-ougrienne'', 26 : 5, 1909), *Eastern Turki grammar* (med ordbok, i ''Mitt. d. seminar. f. orient. sprachen'', 1912—14) och *Täbsiri Delili Muqäddes* (Den lättförståelige helige vägvisaren; Kaschgar, 1916). Han är led. af Vet. soc. i Lund (1925).

Rasbiologiska institutet (Statens institut för rasbiologi), upprättadt 1922, har tillkommit på statsmakternas eget initiativ och är det första i sitt slag i världen. I England och Amerika finns ett par liknande forskningsanstalter, ehuru med mera begränsadt arbetsprogram; dessa ha kommit till stånd genom enskilda donationer. Det svenska institutet, förlagdt till Uppsala, är fullt självständigt. Institutets chef är professor H. Lundborg; dessutom äro anställda 1 statistiker (och souschef), 1 biträdande rasbiolog, 1 antropolog, 1 genealog samt 2 reseassistenter. Institutet har till arbetsuppgift att rasbiologiskt genomforska Sverige genom att studera olika släkters och andra befolkningsgruppers lifsbetingelser och utvecklingsmöjligheter, att klarlägga såväl det biologiska arfvets som miljöns betydelse för individer, släkter och folk samt att utreda sjukdomars och normala mänskliga egenskapers ärftlighetsförhållanden. Endast genom dylika, på lång sikt drifna forskningar kunna de djupare liggande orsakerna till brottslighet, vanart, alkoholism, sinnessjukdom och annan undermålighet bringas i dagen och en fast teoretisk grundval läggas för en exakt rashygien och en rationell befolkningspolitik. Genom resor i olika delar af landet insamlas undan för undan ett rikhaltigt primärmaterial, som sedan vetenskapligt bearbetas med hjälp af medicinska, biologiska, statistiska, antropologiska och genealogiska arbetsmetoder. 1926 kommer institutets första större arbete om svenska folkets rasbeskaffenhet att publiceras. — Litt.: ”Meddelanden från Statens institut för rasbiologi” (I: H. Lundborg, ”Det svenska institutet för rasbiologi”, 1922). Se ock Rashygien och Ärftlighet. H. Ldbg.

***Rasbo.** 1. Häradet ingår nu i Tiunda fögderi. 3,876 inv. (1925).

***Raschdorff**, J. — Hans son Otto (sp. 1037) dog 14 okt. 1915 i Berlin.

Raschigska ringarna. Se Tvätt-torn.

***Rashdall**, H., dog 9 febr. 1924.

***Rashygien** (Eugenik). Sällskap för främjande af rashygienisk upplysningsverksamhet och eugeniska sträfvanden ha numera bildats i ett stort antal kulturländer inom och utom Europa. 1921 hölls i New York den 2:a internationella kongressen för eugenik. 1922 upprättades af svenska staten ett rasbiologiskt forskningsinstitut i Uppsala. 1923 tillkom vid universitetet i München den 1:a universitetsprofessuren i rashygien i Europa; dennas förste innehafvare är F. Lenz. I Nord-Amerika meddelas mångenstädes vid högskolorna undervisning i eugenik. Äfven det svenska Rasbiologiska institutet skall tillse, att årligen hållas offentliga rasbiologiska föreläsningar vid Uppsala universitet samt, om möjligt, mottaga forskare, som vilja utbilda sig i rasbiologiska arbetsmetoder. Jämväl i lagstiftningen börja rashygieniska synpunkter att beaktas i flera länder. I Sverige har frågan om sterilisering af fallandesjuka, sinnessjuka och sinnesslöa varit föremål för behandling vid 1922 års riksdag, som begärt utredning i ärendet. Medicinalstyrelsen har tillstyrkt sterilisering under betryggande garantier. Ärendet hvilar hos regeringen.

Nyare litt.: Baur-Fischer-Lenz, ”Grundriss der menschlichen erblichkeitslehre und rassenhygiene” (1923), S. Holmes, ”A bibliography of eugenics” (1924), och H. Günther, ”Kleine rassenkunde Europas” (1925). Se ock Rasbiologiska institutet. Suppl., och Ärftlighet. H. Ldbg.

***Rask**, R. K. Se O. Jespersen, ”Rasmus R.” (1918).

***Rasmussen**, G. A., dog 1914 i Berlin. Han är representerad bl. a. i Dresdnergalleriet.

***Rasmussen**, Knud, har fullföljt sin plan att besöka samtliga eskimåstammar. Efter att 1910 ha förestått anläggningen af missions- och handelsstationen Thule vid Kap York i Nord-Grönland och därmed lagt grunden till erkännandet (1921) af hela Grönland som danskt har R. ledt 3 Thuleexpeditioner till dessa trakter. (Den 2:a, 1916—18, företog arkeologiska utgräfningar i området kring de stora fjordarna på nordkusten.) Den 4:e Thuleexpeditionen (1919) gick till Angmagsalik, där sagor och myter insamlades, den 5:e och största (1921—24) hade som mål en resa från Grönland till Stilla hafvet för att utforska de nordligaste eskimåerna i Canada och Alaska. (Om R:s expeditioner 1916—18 och 1921—24 se vidare Polarexpeditioner. Suppl., sp. 1078.) Med 1921—24 års resa har han afslutat sina eskimåundersökningar och fastslagit, att folket urspr. var nordlänningar, som efter hand vandrat från n. till kusten och därifrån mot ö. och v. Icke minst genom sin sällsporda förmåga att kunna lefva med i de arktiska folkens kultur och tankegång hör R. till nutidens mest framstående polarforskare. Han har utgett *Foran dagens öje* (1915), *Grönland langs Polhavet* (1919) och *Myter og sagn* (1921 ff.). R. är hedersdoktor vid Köpenhamns universitet (1924), hedersled. af flera geografiska sällskap (bl. a. Göteborgs) och innehar Vegamedaljen i guld. Se W. Thalbitzer, ”K. R. En moderne söger og stifinder” (i ”Nord. tidskr.” 1925). P. E—t.

Ra'smussen, Lauritz, dansk politiker, f. 22 nov. 1862 vid Fredericia, utbildades till typograf, var 1898—1918 redaktör af ”Horsens Social-demokrat”. 1906—10 och sedan 1913 har han varit medlem af folketinget, var 1917—24 socialdemokratiens finanslagsreferent och 1918—24 statsrevisor. R. inträdde april 1924 som försvarsminister i Staunings ministär och framlade s. å. förslag om afrustning och arméns ersättande med ett ”vagtværn”. P. E—t.

Ra'smussen, Niels Jörgen David Vilhelm, dansk pedagog, f. 31 juli 1869 vid Nyborg, tog skolämbetsexamen 1894 och har sedan varit lärare. Han blef 1919 rektor och 1924 föreståndare för Statens lærerhöjskole. Sedan 1915 är han (socialdemokratisk) medlem af folketinget. Han har utgett bl. a. en rad barnpsykologiska studier af stort intresse (*Barnets sjælelige udvikling* 1913, *Börnehavebarnet* 1918—19, *Forskolebarnet* 1921 och *Et barns dagbog* 1922) och dessutom i tal och

skrift förfäktat en rationell åskådningsundervisning. P. E—t.

Ra'smussen, Lauritz Emil, dansk författare, f. 19 juni 1873 på Fyn, blef teol. kandidat 1897 och filos. doktor 1900 på en afh. om Leopardi. Han har idkat religionsfilos. studier (*En Kristus fra vore dage*, 1904, *Jesus*, 1905) och utgett en lång rad romaner (med stoff i synnerhet från Italien), där han med förkärlek behandlar erotiska förvillelser (*Camillo Cantori og hans koner* 1909, *Donna Linda* 1916, *Det polske blod* 1918 och *De fjerne blaa bjerge* 1921 m. fl.). P. E—t.

Rasova, by i Rumänien (Dobrudscha) vid Donau, 17 km. ofvanför Černavoda. R. bildade under operationerna i Dobrudscha okt. 1916 en stödjepunkt för den i linjen R.—Tuzla stående 3:e rumänska armén (Averescu). Efter under en månad fortgående strider med den motstående 3:e bulgariska armén (Neresov) blefvo rumänerna 19—21 okt. s. å. kastade ur sin ställning (slaget vid Topraisar—Cobadinu—R.) och R. besatt af de förbundne. Jfr Världskriget, sp. 210. H. J—dt.

Raspútin, Grigorij Jefimovitj, rysk bonde, resepredikant och hofgunstling, f. 1871 i byn Pokrovskoje i provinsen Tobolsk i Sibirien, mördad natten till 30 dec. 1916 i Petersburg, var son till en fattig bonde och fick på grund af sin dåliga vandel tillnamnet ''Rasputin'' (''den liderlige''). Han erhöll knappast någon boklig undervisning och lärde sig först som vuxen skrifkonsten, vistades i fädernebyn till 1894, gifte sig 1895, men lämnade 1904 till följd af en religiös väckelse sin familj och slöt sig till en de själfplågande *chlystovstjinij* (se Raskolniker) närstående sekt. R. började nu som en kringresande predikant och yrkespilgrim (''starets'') förkunna sina läror, fick stort anseende bland allmogen för helighet samt vann äfven insteg hos flera förnäma damer, företog pilgrimsfärder till Athosklostren och Jerusalem samt förbättrade vid besök i en del kloster något litet sin klena bildning. Genom förmedling af arkimandriten Feofan, kejsarinnan Alexandras biktfader, och ett par storfurstinnor fick han 1907 tillträde till kejsarhofvet och gjorde där ett starkt intryck på kejsarparet, särskildt på kejsarinnan. Den gynnsamma inverkan hans böner och signerier vid ett par tillfällen tycktes utöfva på tronföljarens klena hälsa stärkte kejsarinnans öfvertygelse om hans ''helighet'' och helbrägdagörande krafter. Till en början blandade sig R. ej i politiken, men småningom började man anlita hans inflytande, först vid andliga ämbetstillsättningar (bl. a. utnämningen af hans vän Varnava till biskop af Tobolsk 1911), sedan äfven vid besättandet af världsliga ämbetsposter (t. ex. Protopopovs utnämning till inrikesminister 1916). Mycken skandal väckte hans skrytsamma antydningar vid dryckeslag om den gunst han åtnjöt vid hofvet. Efter angreppstal mot R. i riksduman förvisades han 1913 till sin hemort i Sibirien, men vann snart åter inflytande, särskildt sedan han 1914 utsatts för ett mordförsök. Under Världskriget växte inom societeten och ute bland de breda lagren de ej sällan öfverdrifna ryktena om hans makt vid hofvet, och bl. a. utspreds, att han skulle vara besoldad tysk agent och arbeta för en separatfred med Tyskland, något som ej har kunnat bevisas. Dessa rykten föranledde 1916 några af krigspartiets ifrigaste anhängare att bilda en sammansvärjning mot R. Han lockades af furst F. F. Jusupov (se d. o. Suppl.) aftonen 29 dec. till dennes palats, där han bl. a. träffade storfurst Dimitrij Pavlovitj och riksdumaledamoten V. M. Purisjkjevitj. Försök att förgifta honom strandade på hans konstitutions häpnadsväckande motståndskraft, och när han, skjuten af Jusupov, försökte undkomma, blef han definitivt nedskjuten af Purisjkjevitj, hvarefter liket sänktes i en vak ute på Nevafloden. Ett par dagar senare påträffades liket och begrofs med stor högtidlighet invid Tsarskoje Selos park; från denna graf aflägsnades det efter marsrevolutionen. Kejsaren nödgade storfurst Dimitrij att bege sig till fronten i Persien och förvisade furst Jusupov till hans gods. Mordet på R. betraktades allmänt som ett förebud till den snart kommande revolutionen, och den indignation, som hans inflytande vid hofvet framkallade hos allmänheten, bidrog ej oväsentligt att undergräfva kejsarparets ställning. En i allt väsentligt trovärdig detaljskildring af mordet på R. lämnas af Paléologue i ''La Russie des tzars pendant la grande guerre'', III (1923). V. S—g.

Rastacouère l. Rastaquouère [-koär], fr., främling, som lefver på stor fot och alltid uppträder juvelprydd, utan att källan till hans rikedom är känd. Namnet efter Don Jago Rastacuero, markis Des Saladaros, som på sin tid spelade en roll i Paris' kafélif. Enligt annan uppgift härledes ordet af spansk-amer. *rastracuero* (eg. ''läderpåhäng''), ett sydamerikanskt öknamn på nykomlingar inom läderhandeln.

Raster, *fotogr.*, en med transparenta och opaka element försedd glasskifva, som, vid framställning af det för autotypi (se d. o.) nödvändiga rasternegativet, placeras några mm. framför den känsliga plåten, hvarigenom erhålles ett negativ, på hvilket originalbildens olika toner äro uppdelade i större eller mindre punkter, resp. bredare eller smalare linjer. Mest användas s. k. rutraster, som framställas därigenom, att två med parallella graverade eller etsade och med svart färg utfyllda linjer kittas tillsammans, så att linjerna vinkelrätt korsa hvarandra, hvarigenom bildas ett system af små transparenta rutor. Mera sällan nyttjas linjeraster, som består af parallella opaka linjer med transparenta mellanrum. Stundom brukas s. k. kornraster, som ger den färdiga autotypien en oregelbunden, kornig, mindre nyktert verkande struktur. Rastrets finhet varierar mellan 20 och 80 element per cm. — I form af mer eller mindre täta väfnader eller såsom celluloidfolier försedda med olika slags struktur, används raster äfven vid kopiering af fotografier, när man önskar ge bilden någon viss ytstruktur. J. Hzg.

Rastälfven. Se Arbogaån. Suppl.

*__Rasvaag__ skrifves nu officiellt Rasvåg.

Rasvåg, officiell form för Rasvaag.

*__Ratanhiarot__, *bot. Krameria* fördes förr till fam. *Polygalaceæ* och anses af några böra bilda egen fam., *Krameriaceæ*, besläktad med *Leguminosæ*. G. L—m.

Rat-bitefever [rä't-bāit fi'və], eng. (af *rat*, råtta, och *bite*, bett), recidiverande feberanfall med svullna lymfkörtlar och utslag å huden, som inträda 10—22 dagar efter bett af råttor. Sjukdomen, vanligast i Japan, framkallas af Spirochæte morsus mu-

rium; denna finns i 3 proc. af undersökta husråttor, är virulent för råttor, möss och andra djur. Den kan odlas utanför kroppen. Gynnsam erfarenhet med salvarsan som botemedel mot sjukdomen. Ej alla febersjukdomar efter råttbett bero på spirochæte; somliga forskare ha i dylika sjukdomsfall funnit streptokokker, streptotrixarter o. a. G. Wrgn.

Rateau [-tå], Camille Edmond Auguste, fransk ingenjör, f. 1863 i Royan, led. af Institutet 1918, har konstruerat en mängd för storindustrien viktiga maskiner. Se Ångackumulator och Ångturbin, sp. 1092.

Rathbun [rä'thbən], Richard, nordamerikansk zoolog, f. 25 jan. 1852 i Buffalo, d. 16 juli 1918, verkade vid flera af sitt hemlands zoologiska institutioner och deltog i handläggningen af viktiga frågor rörande fiskerinäringen. 1875—78 var han anställd vid geol. undersökningen af Brasilien, var föreståndare för samlingarna af ryggradslösa hafsdjur i nationalmuseet i Washington och sedan 1897 biträdande sekreterare vid Smithsonian institution där. R. författade ett stort antal afh. L—e.

***Rathenau**, Emil, dog 20 juni 1915 i Berlin. Biogr. af A. Fürst (1915), A. Riedler (1916) och F. Pinner (1918).

2. Walther R., den föregåendes son, statsman, författare, f. 29 sept. 1867 i Berlin, mördad där 24 juni 1922, studerade kemi och fysik i Berlin och Strassburg samt maskinteknik i München, ledde 1893—99 i Schweiz ett elektrokemiskt industriföretag och inträdde 1899 i styrelsen för Allgemeine elektrische gesellschaft (AEG) som ledare för dess anläggning af centralstationer i Tyskland. Han blef därjämte 1902 styrelsemedlem i Berliner handelsgesellschaft och åtföljde 1907—08 statssekreteraren Dernburg på dennes resor genom de tyska kolonierna i Sydväst-Afrika och Öst-Afrika. Vid Världskrigets utbrott 1914 organiserade R. råvaruafdelningen i krigsministeriet och var dennas ledare, tills han 1915 efter faderns död öfvertog ledningen af AEG. Hans verksamhet för anskaffande af råvaror för krigsändamål var synnerligen framgångsrik och ökade väsentligt Tysklands militära motståndskraft. Efter 1918 års revolution anlitades R. ofta af riksregeringen som förtrolig rådgifvare i ekonomiska frågor. Han var maj—okt. 1921 riksminister för återuppbyggandet i Wirths ministär och slöt 6—7 okt. 1921 med den franske ministern Loucheur det s. k. Wiesbadenaftalet om skadeståndsbetalning i stor utsträckning genom varuleveranser. Äfven efter sitt utträde ur ministären anlitades R. för viktiga förhandlingar med de allierade i skadeståndsfrågan (så t. ex. i London nov. 1921 och i Cannes jan. 1922). Han utsågs jan. 1922 till utrikesminister och var april—maj tysk delegerad vid Genuakonferensen (se d. o. Suppl.), där han hade väsentlig del i tillkomsten af fördraget i Rapallo mellan Tyskland och Sovjet-Ryssland. R. sökte nu förverkliga ett väl genomtänkt utrikespolitiskt program, som gick ut på politiskt närmande till England och Förenta staterna, försiktigt ekonomiskt närmande till Ryssland, fasthet och moderation i förhållandet till Frankrike samt energiskt tillbakavisande af de inre partipolitiska intrigernas återverkan på utrikespolitiken. Innan han hunnit mer än att vidtaga de första grundläggande åtgärderna för den nya utrikespolitikens genomförande, föll han offer för den reaktionära, antisemitiska upphetsningspropagandan, under hvars inverkan några unga medlemmar af nationalistiska stridsorganisationer mördade honom under en automobilfärd. — R. var den idérikaste af det republikanska Tysklands politiska ledare. Fint litterärt bildad, framträdde han äfven som politisk, ekonomisk och populärfilosofisk skriftställare. Bland hans skrifter märkas *Reflexionen* (1908; 4:e uppl. 1911), *Zur kritik der zeit* (1912), *Zur mechanik des geistes* (1913; "Själens krafter", 1918), *Von kommenden dingen* (1917; "Kommande tider — kommande ting", 1918), *Die neue wirtschaft* (1918; "Framtidens näringsliv", s. å.), *Der neue staat* (1919), *Die neue gesellschaft* (s. å.), *Autonomie der wirtschaft* (s. å.) och *Der kaiser* (s. å.; "Kejsaren", s. å.). På svenska ha ytterligare utkommit "Nutidens väsen" (1918) och "Till Tysklands ungdom" (s. å.). Jfr Brinckmeyer, "W. R." (1922). V. S—g.

***Rathgen**, Karl, dog 6 nov. 1921 i Hamburg.

***Rathou**, Emilie, föddes 8 maj 1862 (ej 1852). Hon var först e. o. folkskollärarinna, ingick 1884 i godtemplarorden och deltog flitigt som föredragshållerska såväl i nykterhets- som i rösträttsrörelsen samt var 1893 (enda kvinnliga) ledamot af den första folkriksdagen. Hon utgaf den radikala politiska veckotidningen "Dalmasen", sedan ombildad till halfveckotidningen "Svenska medborgaren" (1890—94). Tidigt påyrkade hon i tal och skrift kvinnans likställighet med mannen i politiskt hänseende, särskildt i fråga om rösträtt (så redan vid arbetardemonstrationen i Stockholm 1 maj 1891). Under senare år har hon mest sysslat med social verksamhet inom föreningen Hvita (Vita) bandet, i hvars centralstyrelse hon från 1903 alltjämt (1925) är sekreterare. Hon utger denna förenings periodiska skrifter, bl. a. månadsskriften "Vita bandet" och årsboken "Kvinnokrafter".

Rationellt vetande, *log.* Se Vetande.

Ra'tti, påfven Pius XI:s (se denne. Suppl.) familjenamn.

***Rau**, Albrecht, dog 5 mars 1920.

***Rauch**, Chr. D. Nationalmuseum i Stockholm förvärfvade 1923 R:s porträttbyst i marmor af kejsar Nikolaus I af Ryssland. G—g N.

***Rauge** tillhör nu Estland.

Raŭhammeren, fjäll. Se Röros.

Raŭmabanan (Romsdalsbanan), den 114 km. långa norska järnvägen från Dombaas, Opland fylke (före 1919 Kristians amt), till Aandalsnes (fig.

Fig. 1. Aandalsnes.

Fig. 2. Marsteins station (under byggnad).

1) vid Romsdalsfjorden, Möre fylke (före 1919 Romsdals amt). Byggandet beslöts af stortinget juli 1908 (spårvidden bestämdes 1912 till 1,435 m. med maximistigning af 20 pro mille, minsta kurvradien är 275 m., använd i 3 kurvor, och skenornas vikt 35 kg. per löpande m.), kostnaden anslogs till 8,5 mill. kr., men blef på grund af dyrtiden efter Världskriget 48,6 mill. kr., och byggandet tog 12 år (jan. 1912—hösten 1923) med 13 mill. arbetstimmar. Afståndet Oslo—Dombaas är 343 km. och formationer på andra sidan. R:s högsta punkt är på Dombaas station (659,3 m. ö. h.). Banan öppnades för trafik hösten 1924. M. H.

Rau'mer, Hans von, tysk socialpolitiker, f. 10 jan. 1870 i Dessau, var 1905—11 landtråd, öfvergick därefter till storindustriell verksamhet och blef 1915 direktör i de tyska elektricitetsverkens förbund samt 1918 verkställande styrelseledamot i sammanslutningen Zentralverband der deutschen elektro-technischen industrie. R. har tagit initiativ till ett för arbetsgifvare och arbetstagare gemensamt industriförbund, Zentralarbeitsgemeinschaft der industriellen und gewerblichen arbeitgeber und arbeitnehmer Deutschlands. Han invaldes 1920 (som medlem af tyska folkpartiet) i tyska riksdagen och var juni 1920—maj 1921 riksskattkammarminister. V. S—g.

***Raumo** hade 8,189 inv. 1924. — Under ''de rödes'' uppror i Finland 1918 intogs det af dem besatta R. af ''de hvite'' 18 april. L. W:son M.

***Raunkjær** *bör vara* **Raunkiær.**

***Raupp,** Karl, dog 14 juni 1918 i München.

***Raus** har med därinom belägna municipalsamhällen fr. o. m. 1918 i judiciellt, administrativt och kommunalt afseende införlifvats med Hälsingborg samt bildar nu med staden ett gemensamt skoldistrikt. 10,368 inv. (1925).

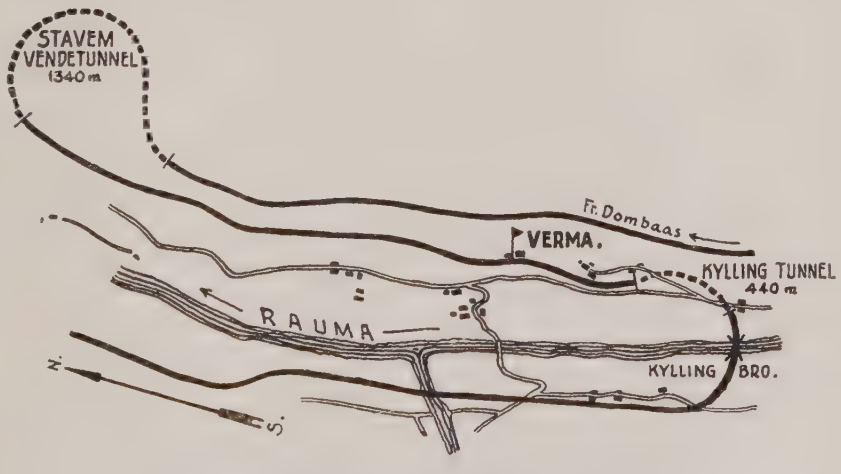

Fig. 3. Detaljkarta öfver Verma-bandelen på Ranmabanan.

Trondhjem—Dombaas 210 km. Af R:s många stora broar är Jora bro (hufvudspann 54 m.), 3 km. från Dombaas, störst och Kylling bro (62 m. hög) mest imponerande. En 1,340 m. lång tunnel har måst anläggas inne i fjället n. om Verma för att öfvervinna terrängstigningen i dalens öfre del. Sedan banan lämnat Verma, går den åter in i en tunnel, därpå öfver Kylling bro och vänder sedan rakt åt n., så att man på sträckan Kylling—Stavem har 3 linjer (fig. 3), den ena öfver den andra, hvarigenom banan förlänges med 7,4 km. R. förbinder de viktigaste fiskeridistrikten med Östlandets järnvägsnät, hvadan den väntas få stor turisttrafik. Särskildt imponerande är sträckan Marstein—Romsdalshorn i det trånga passet mellan det mäktiga Romsdalshorn på ena och Trolltinderne med sina himmelsträfvande

Rauschkvint l. Rauschflöte (ty., af *rauschen,* brusa), *mus.,* en 2-korig blandad stämma i orgeln, bestående af kvint och däröfver liggande oktav, så att båda tonerna tillsammans bilda en kvart (stämman kallas därför också kvarta).

***Rautalampi.** 1—2. Domsagan är nu indelad i 4 tingslag samt omfattar liksom häradet jämväl Konnevesi nybildade socken. — 3. Sedan Konnevesi afskilts, är socknens areal 691 kvkm. 3,729 inv. (1923). Den hör till Uleåborgs stift. O. B—n.

Rautasjaure, en 27 km. stor sjö, 563 m. ö. h., i Jukkasjärvi socken, Lappland, 20 km. s. ö. om Abisko, genomflytes af Rautasjokk, ofvan sjön benämnd Alesätno, hvilken bildar ett vackert delta i sjön. O. Sjn.

***Rautio** är numera självständig församling, Salo

domsaga och härad, Uleåborgs stift. 175 kvkm. 1,942 inv. (1923), finsktalande. O. B—n.

***Rautjärvi** hör nu till Imatra nybildade domsaga och Viborgs stift. 5,662 inv. (1923). O. B—n.

***Rautus** hör nu till Rajajoki nybildade domsaga och Viborgs stift. 6,265 inv. (1923). Under det röda upproret 1918 utkämpades där blodiga strider vid försvaret af järnvägen Hiitola—Kexholm —Rautu mot de angripande ryssarna. O. B—n.

***Rawa** tillhör nu Polen (vojevodskapet Warszawa). 7,508 inv. (1921). Under Världskriget intogs R. i början af okt. 1914 af tyskarna. 24—26 s. m. anföllo den i linjen R.—Łowicz (45 km. n. v. om R.) stående arméafdelningen Mackensen af 9:e ryska armén (Letjitskij) och måste anträda återtåget mot Łódź. R. återtogs af tyskarna 17 dec. s. å., efter slaget vid Łódź—Łowicz, och ingick sedan som en stödjepunkt i tyska fronten s. v. om Warschau. Jfr Världskriget, sp. 176, 177 och 179. H. J—dt.

***Rava**, Luigi, var finansminister i Salandras ministär mars—nov. 1914.

***Rawa Ruska**, numera stad i polska vojevodskapet Lwów. 9,003 inv. (1921). R. är också namn på en krets i vojevodskapet Lwów, med 106,865 inv. (s. å.). Om striderna vid R. se Världskriget, sp. 176 och 189.

Ravel [-väl], Maurice, fransk tonsättare, f. 7 mars 1875 i dep. Basses-Pyrénées, var elev af G. Fauré vid Pariskonservatoriet och fick Romerska priset 1901. Han intar en mycket framskjuten plats bland nu lefvande franska kompositörer. I sin helt fria behandling af rytm, harmonik och form röjer han frändskap med Debussy o. a. modernister, men är säregen genom sin fantastiskt fina linjeföring och den spiritualitet, hvarmed han tolkar halfdunkla stämningar. I sina pianoverk (*Jeux d'eau*, *Miroirs*, *Gaspard de la nuit* m. fl.) anknyter han i viss mån till 1700-talets gamla franska klavermusik, på samma gång som han utvidgat pianots uttrycksmöjligheter. Dristigt och med högt utvecklad teknik behandlar han orkestern i verk som *Rhapsodie espagnole*, *Daphnis et Chloë*, *Valses nobles et sentimentales*, symfoniska dikten *La valse* och den intagande barnsagosviten *Ma mère l'oye*. Han har vidare skrifvit en stråkkvartett af mycken friskhet, en pianotrio, en pianokonsert, en enaktsopera buffa *L'heure espagnole* (1911; "Señorans visittimme", uppf. i Stockholm sept. 1925), med raffinerad musik till plump librett, oratoriet *François d'Assise* samt sånger vid piano och med orkester. Åtskilliga af hans verk ha på senaste åren utförts i Sverige. R. blef 1921 led. af Mus. akad. i Stockholm. Han skall där dirigera ett antal af Konsertföreningens konserter musikåret 1925—26. Se monografi öfver R. af R. Manuel (1914). E. F—t.

***Ravenna.** — 2. Under Världskriget bombarderades järnvägsstationen, kaserner, svafvelfabriker m. m. i R. af österrikiska flygare 12 febr., 3 maj, 11 juli och 13 nov. 1916. — Sp. 1088, rad 4 uppifrån *står* 1504 *bör vara* 504. L. W:son M.

Rawicz [-vitj], polskt namn på staden Rawitsch.

***Rawitsch** tillhör nu Polen.

Rawka, biflod fr. h. till Bzura (biflod fr. v. till Weichsel), upprinner ö. om Łódź och faller ut 13 km. nedanför Łowicz. Under Världskriget utkämpades 22—28 okt. 1914 delvis mycket hårda strider mellan tyska 9:e armén (v. Hindenburg), som efter offensivens afbrytande tagit ställning utefter R., och den anfallande ryska 9:e armén (Letjitskij), hvarefter v. Hindenburg af strategiska skäl utrymde R.-linjen. Under de allierades andra offensiv i Polen 13 nov.—20 dec. s. å. intogo ryssarna efter 15 dec. en förberedd ställning utefter R. och Bzura, och ett ställningskrig vidtog, som räckte till i juli 1915 ("slaget vid R.—Bzura"). Jfr Världskriget, sp. 176, 177, 179 och 190. H. J—dt.

Rawlinson [rå'linsən], Henry Seymour, baron R. of Trent, engelsk militär, f. 20 febr. 1864, d. 27 mars 1925 i Delhi, blef officer vid infanteriet 1884, deltog med utmärkelse i krigen i Sudan 1898 och i Syd-Afrika 1899—1902, var, som öfverste, chef för generalstabsskolan i Sandhurst 1903—06, blef s. å. brigadchef och 1909 generalmajor. 1910—14 var han chef för 3:e fördelningen. Under Världskriget förde han 4:e armékåren från okt. 1914 till slutet af 1915, då han, befordrad till generallöjtnant, fick befälet öfver den nyuppsatta 4:e armén, som han med utmärkelse förde vid Somme 1916—17. S. å. blef han general. Febr.—mars 1918 var han led. af ententens högsta krigsråd och återtog sedan befälet öfver 4:e armén (i Picardie), som han förde till krigets slut. Som ett erkännande för under detta gjorda tjänster utnämndes han till baron och erhöll en nationalbelöning af 30,000 pd st. På hösten 1919 förde han befälet öfver de engelska stridskrafterna i norra Ryssland. 1920 blef han högste befälhafvare öfver indiska armén. — R. var en af Englands mest framstående härförare under Världskriget. H. J—dt.

Ravlunda, officiell form för Raflunda. 733 inv. (1925).

***Ravn**, Fr. Kölpin, dog 25 maj 1920 på en resa i Amerika. Han var sedan 1915 led. af Landtbruksakad. i Stockholm. P. E—t.

***Ravn-Hanssen** (riktigare Ravn-Hansen), Louise, dog 21 jan. 1909 i Tyskland.

***Raydt**, H., dog 6 dec. 1914 i Jena.

***Raymond**, Fulgence, dog 1910.

Re, fornegyptisk solgud. Se Ra. Suppl.

Re, kemiskt tecken för *rhenium* (se d. o. Suppl.).

***Read**, C., lämnade 1921 lärarplatsen vid University college. Han har senast utgett *The origin of man and of his superstitions* (1920).

Reading [re'diŋ], earl af. Se Isaacs, R. D. Suppl.

Reage'nsrör, *kem.* Se Profrör. Suppl.

Reaktiōn, Markens. Enligt gammal erfarenhet är sur reaktion (se Reaktion, sp. 1106) ogynnsam för åtskilliga växter, under det att tillförsel till jorden af basiska ämnen, såsom kalk och träaska, ofta ökar jordens bördighet. Under senaste tid ha undersökningar visat, att en sur, neutral eller basisk reaktion hos jorden i hög grad inverkar på jordens fruktbarhet, men olika för olika växter och olika jordarter. Vissa växter, såsom potatis och hafre, tåla väl eller t. o. m. gynnas af en

måttligt sur jordreaktion, andras, såsom betas, hvetes och korns, utveckling hämmas af sådan och gynnas af en basisk reaktion. I allmänhet trifvas de odlade växterna bäst i neutral eller föga sur eller basisk reaktion och fördraga den sura reaktionen bäst på sand- och mulljord, den basiska på lerjord. Likaså gynnas vissa växtsjukdomar af sur, andra af basisk reaktion. Äfven de mikrobiologiska omsättningarna i jorden påverkas af dennas reaktion, så att bakterieomsättningar i allmänhet gynnas af svagt basisk eller neutral, vissa svampars utveckling däremot af sur reaktion. Gödslingen kan därför också påverka jordens reaktion och gödselmedlens verkan befordras eller minskas af denna. Ett gödselsalt, som ökar jordens halt af syra (ett ”fysiologiskt surt” salt), såsom svafvelsyrad ammoniak, är på en sur jord och för en växt, som trifs bäst vid basisk reaktion, mindre lämplig än ett sådant, som, såsom salpeter, i jorden kvarlämnar sin bas (”fysiologiskt basiskt” salt). Emedan en sur reaktion hos jorden vanligen afhjälpes genom tillförsel af kalk, säges sur jord vara kalkbehöfvande. Enligt det moderna uttryckssättet för reaktionen genom väteionkoncentrationen beteckna pH = 7 neutral, lägre pH-värden sur och högre basisk reaktion. För bestämmande af jordens reaktion, hvilket numera nyttjas i stor utsträckning till ledning för gödslingen och för att utröna behofvet af kalkning, användas jämte profning med lackmus och lösning af andra kemiska ämnen, som ge för reaktionen utmärkande färgning, äfven försök med jorden som substrat för den kalkälskande azotobacterbakterien och elektrisk undersökning. H. J. Dft.

Reaktiōnskinetik, läran om kemiska reaktioners hastighet. Se Reaktionshastighet.

Reaktiōnsångturbin. Se Ångturbin, sp. 1089.

Realgymnasium. Se Skolväsen, sp. 1120—21.

***Realisation.** — 2. Efter hemställan af Sveriges köpmannaförbund tillkom genom k. förordn. 8 juni 1923 ännu ett tillägg till bestämmelserna om s. k. realisation, nämligen föreskrift, att aktiebolag och ekonomiska föreningar måste, liksom enskilda handlande (och handelsbolag), utverka särskildt tillstånd af Öfverståthållarämbetet eller K. M:ts befallningshafvande för idkande af ifrågavarande slags handel. C. G. Bj.

***Realkontrakt.** Äfven efter tillkomsten af den i hufvudarbetet antydda lagen om aftal m. m. (11 juni 1915) anses fortfarande i svensk rätt försträckning utan ränta, lån och gåfva af lös egendom såsom realkontrakt, d. v. s. ej förbindande, med mindre resp. försträckningstagaren, låntagaren, gåfvotagaren mottagit det eller de föremål aftalet gäller. Likaså i Finlands rätt (åtminstone hvad angår lån och gåfva), medan däremot hvarken dansk eller norsk rätt har användning för begreppet realkontrakt. C. G. Bj.

Reallāroverk, Högre. Se Skolväsen, sp. 1120—21.

***Realskola.** Se Skolväsen. Suppl.

***Realskolexamen.** Under senaste årtiondet har genom de kommunala mellanskolornas (se Skolväsen, äfven i Suppl.) snabba tillväxt antalet läroanstalter med realskolexamensrätt högst väsentligt ökats. Fortfarande eges denna rätt af 13 enskilda läroanstalter, men de kommunala mellanskolorna, som numera enligt 1918 års stadga ega denna rätt, så snart de erkänts som mellanskolor, uppgå nu (1925) till 83. Antalet examinerade i realskolexamen har därför också betydligt ökats; under kalenderåret 1924 aflades realskolexamen af 3,337 personer (2,106 män och 1,231 kvinnor). — I sitt 1922 afgifna förslag till ny läroverksorganisation föreslår skolkommissionen, att examen, under benämningen *realexamen*, skall bibehållas och normalt afläggas af samtliga realskolans lärjungar, att fordringarna för examens godkännande i vissa hänseenden skola något skärpas, att ombud för Skolöfverstyrelsen skola öfvervara examen äfven vid de allmänna läroverken samt att ombuden skola erhålla en något vidgad befogenhet. K. E. S—g.

Rearadmiral [riˈər äˈdmirəl], konteramiral inom engelska och nordamerikanska flottorna. Benämningen har uppkommit däraf, att under segelflottornas tid en utrustad flotta eller eskader indelades i 3 delar: avantgardet, centern och arriärgardet. Högste befälhafvaren, tillika chef för centern, var i regel amiral, hans närmaste man och chef för avantgardet vice amiral, tredje amiralen konteramiral och chef för arriärgardet (*the rear*). H. W—l.

***Reber**, F. von, dog 4 sept. 1919 i München.

Reˈbikov [-åˈff], Vladimir Ivanovitj, rysk tonsättare, f. 1866 i Krasnojarsk, Sibirien, elev af konservatoriet i Moskva och vidare utbildad i Berlin, stiftade 1897 ryska tonsättarsällskapet, verkade som dirigent i Kisjinev och vistades från 1902 i Berlin och Wien. Han har komponerat pianostycken, solosånger, körsånger, melodramatiska verk samt egendomlig parodisk musik (dels lyriska scener utan ord, endast musik och mimik, dels visor med mimik, dels ”dramatiska fabler”). E. F—t.

Reˈbnisjaure, en 30 km. lång och 44 kvkm. stor sjö, 502 m. ö. h., i Arjepluogs socken, Lappland, afrinner till Hornavan och Skellefte älf. O. Sjn.

Recall [rikåˈl], eng., l. Revokatiōn (återkallelse), det förfarande, hvarigenom folkvalda ämbetsmän eller ledamöter af folkrepresentationer kunna återkallas af sina väljare, som därvid utse ny innehafvare af den ledigblifna platsen. I vissa kantoner i Schweiz upplöses representationen, om vid folkomröstning en viss kvalificerad majoritet uttalar sig därför. I *Förenta staterna* ha på senare tid (1908—18) tio staters författningar möjliggjort folkomröstning om folkrepresentanters och ämbetsmäns (i vissa stater äfven domares) aflägsnande. I Colorado kunna domstolsutslag i samma ordning annulleras. Revokationsrätt mot representationen efter schweiziskt mönster har i *Tyskland* införts i flertalet ”länder”. N. H—tz.

***Receiver**, eng. Se äfven Telegraf, sp. 729.

***Recept** har genom Medicinalstyrelsens kung. 10 dec. 1920 utvidgats att omfatta ej blott förskrifning af läkemedel med gifttecken samt annan förskrifning, försedd med läkares, veterinärs eller tandläkares underskrift, utan äfven af läkare, veterinär, tandläkare eller annan ordinerande eller af *köparen* skriftligen eller *muntligen* gjord beställning af läkemedel, hvilket bör beredas för tillfället och hvars pris icke finns infördt i Apotekarsocietetens taxa A (”medicinaltaxan”). Som recept betraktas äfven hvarje förskrifning af läkemedel, enligt hvilken läkemedlet skall åsättas särskild *signering*, hvarmed förstås hvarje af läkare, veterinär, tandläkare eller

annan ordinerande eller af köparen föreskrifven eller begärd *särskild* påteckning å läkemedlets etikett, vare sig sådan påteckning gäller läkemedlets användning eller benämning. Äfven till apoteket intelefonerad läkemedelsformel är ett recept. Från här angifna bestämmelser finnas vissa detaljerade undantag. Då läkemedels utfående från apoteket enligt recept (''i receptur'') är dyrare än ''i handköp'', är den anförda, vidsträckta omfattningen af receptbegreppet att beakta. Önskar man erhålla ett läkemedel i handköp, bör endast medlets namn och kvantiteten anges — utan utsättande af den ordinerandes namn och utan signering, som innehåller läkemedlets benämning eller sättet för dess användning. C. G. S.

***Receptor.** — 2. *Bakteriol.* Delar af den normala cellen, s. k. sidokedjor, hvilka förmedla upptagande i cellen af bl. a. bakteriegifter, kallas receptorer. De kunna nybildas i mängd till följd af retning af cellen genom olika antigen. Receptorerna afstötas i blodet och utgöra alltefter det utlösande antigenets art antitoxiner, amboceptorer, agglutininer och precipitiner, hvilka neutralisera i blodet mötande toxiner etc. Det är endast de celler, hvilka från början ega till ett visst toxin passande receptorer, som ha förmåga att tillverka motsvarande antitoxin etc. — 3. *Fysiol.* Se Nervsystemet, sp. 805. 2. G. Wrgn.

Recessionsmoräner, *geol.* Se Årsmoräner.

Recha (Rakel), kvinnlig hufvudroll (dotter till Eleazar, se d. o. Suppl.) i operan ''Judinnan'' af Halévy (se denne, sp. 1075).

***Rechenberg,** A. von, var 1914—18 led. af tyska riksdagen, där han tillhörde centrumpartiet.

***Rechtsanwalt.** Om nu gällande bestämmelser se Kleinfeller, ''Lehrbuch des deutschen zivilprozessrechts'' (3:e uppl. 1925, s. 151 ff., med där angifven litteratur). A. H.

***Reclam,** A. Ph. Hans son Hans Heinrich R. dog 30 mars 1920.

***Reclus,** J. J. Élisée. — Af hans bröder dog Onésime R. 30 juni 1916 och J. J. Paul R. 29 juli 1914, båda i Paris.

Reconnaissance de l'estomac [rəkånnäsä'ſ də leståma'k], fr. (eg. ''magens tacksamhet''), starkare hänsynstagande till en person, ett samfund, en nation, därför att man varit gäst där.

Rederiaktiebolaget Svenska Lloyd. Se Lloyd. Suppl.

***Redmond,** John, dog 6 mars 1918 i London. Hans stora politiska inflytande på Irland aftog snart under Världskriget, vid hvars början han vältaligt betygat brittiska regeringen Irlands lojalitet och sedermera energiskt deltagit i kampanjen för frivillig rekrytering. Sinn-feinrörelsen grep i stället alltmer omkring sig på Irland och framkallade där växande misstro till R:s försök att få den irländska frågan löst på parlamentarisk väg genom en home-rule-lag. Under intrycket af sinnfeinarnas växande inflytande anslog R. i underhuset ånyo sträfvare toner mot regeringen. Han föreslog okt. 1916 en resolution, hvari den klandrades, för att den på Irland vidmakthöll ett styrelsesystem, som stod i rak strid mot de grundsatser om nationell självbestämmanderätt, hvilka proklamerats som de allierades krigsmål, och i mars 1917 hotade han med återgång till den gamla obstruktionstaktiken. Sinnfeinarnas segrar öfver nationalistkandidater vid flera fyllnadsval till underhuset 1917 visade emellertid, att den nationella rörelsens ledning på Irland var i färd med att öfvergå i nya händer (jfr Irland. Suppl., sp. 680—681). R. medverkade i det ''nationella konvent'' för den irländska frågans lösning, som Lloyd George anordnat, men han afled, medan dess förhandlingar ännu pågingo, och slapp uppleſva nationalistpartiets förintande nederlag vid underhusvalen i dec. 1918. — Hans broder William H. K. R. gick vid Världskrigets utbrott i fält som officer vid ett irländskt regemente, befordrades till major och dog 11 juni 1917 i Frankrike af de sår han fått i en strid fyra dagar förut. — Äfven John R:s son, William Archer R., deltog i Världskriget, hvarunder han nådde kaptens grad vid irländska gardet. Han var medlem af underhuset till 1922. V. S—g.

***Redon,** O., dog 1916 i Paris. Monogr. af A. Mellerio (1923).

Redtmer, Martin. Se Kopparmatte. Suppl.

***Reducera.** Sp. 1141, rad 7 nedifr. *bör lyda*

$$CuO + H_2 = H_2O + Cu;\ CO_2 + C = 2\,CO$$

Sp. 1142: efter rad 12 *tillägges.* Se Fetthärdning. Suppl. K. A. V—g.

***Reduit.** Sp. 1143, rad 10 uppifrån *står* markerad *bör vara* maskerad.

Reduktäsprof, en för undersökning af mjölks friskhet använd metod, som grundar sig därpå, att vissa organiska färgämnen affärgas under inverkan af reducerande ämnen. Enzym med sådan egenskap anses utvecklas af bakterier, och ju högre bakteriehalten är, desto hastigare sker affärgningen. Det vanligen använda, af svensken Kr. Barthel (se denne. Suppl.) m. fl. utarbetade reduktasprofvet består däri, att 20 kbcm. mjölk försättas med 0,5 kbcm. alkoholisk lösning af metylenblått och hållas vid 38—40° värme. Affärgningen af profvet kan inträda inom 20 minuter, i hvilket fall mjölken är mycket dålig, under det att fullt god mjölk bibehåller sig oförändrad ännu efter $5^1/_2$ timmar. H. J. Dft.

***Reduktionspotential.** Jfr äfven Oxidationsmedel. Suppl. samt Spänningskedja.

Redwald, konung i Östangeln (se d. o.).

Redwater [re'dωåtə], eng., *veter.* Se Texasfebern.

***Redväg.** 1. Häradet ingår nu i Kinds fögderi. 9,544 inv. (1925).

***Reedtz-Thott,** K. T. T. O., dog 27 nov. 1923 på Gaunö. — Hans son baron Otto R.-T., f. 1872, öfvertog Gaunö efter honom. Han var 1908—20 ordf. i K. yachtklubben och är sedan 1920 led. af folketinget, där han tillhör högern. P. E—t.

Reenstierna [rēn-], John Libert, ättling i 7:e led. af den i hufvudarb. nämnde Jakob R., läkare, bakteriolog, f. 16 okt. 1882 i Kristinehamn, blef med. kandidat i Uppsala 1906, licentiat 1911, doktor 1913 och docent i dermatologi och syfilidologi vid Karolinska institutet 1917 samt erhöll 1924 professors n. h. o. v. R. var 1909—10 och 1912—15 assistent, 1918 laborator och flera gånger t. f. föreståndare vid Statsmedicinska anstaltens bakteriologiska afd. samt var amanuens 1913—15 och flera gånger 1917—22 t. f. öfverläkare

och professor vid Karolinska institutets syfilidologiska klinik. Han tjänstgjorde som afdelningsläkare vid universitetskliniken för hud- och könssjukdomar i Breslau 1915—16 och som assistent vid universitetskliniken för dermatologi och syfilis i Wien 1916—17 samt har idkat bakteriologiska, dermatologiska och syfilidologiska studier i flera europeiska länder (särskildt vid Pasteurinstitutet) samt i Asien, Syd-Amerika och Afrika 1915—24. R. har utexperimenterat ett antigonokokkserum (1915) och ett serum mot mjuk schanker, särskildt dess buboner (1919). Han har skrifvit ett 30-tal arbeten i bakteriologi, dermatologi och syfilidologi, bl. a. *Morphologie des Lepra-erregers und die uebertragung der Lepra auf affen* (1913), *Impfversuche an affen mit dem gonokokkus Neisser* (1915), *Klinische versuche mit einem antigonokokkenserum* (1916), *Étude anatomo-expérimentale sur le bouton d'Alep* (1919) och *Recherches sur le bacille de Ducrey 1923* (belönad med Sv. läkaresällsk:s jubileumspris 1923). R. är led. af flera utländska vetenskapliga samfund. G. Wrgn.

Refanut. Se Flottningsfartyg. Suppl.

***Refben.** Sp. 1166 rad. 13—15, *meningen* Båda förhållandena — amfibier. *utgår.*

***Referendum.** Folkomröstningsinstitutet har sedan 1915 införts i den enda af *Schweiz'* kantoner, där det förut saknades. I *Nord-Amerikas förenta stater*, där 1898—1915 det ''fakultativa referendum'' och ''initiativet'', delvis under schweiziskt inflytande, infördes i 23 stater, har institutet sedermera gjort en enda ny landvinning: Massachusetts (1918). I Förenta staterna har därjämte utvecklats en tredje form af folkomröstning: den s. k. revokationen (*recall*; se d. o. Suppl.). Om de olika folkomröstningsformernas utbildning, praktiska tillämpning och politiska betydelse i nu nämnda länder se A. Brusewitz, ''Folkomröstningsinstitutet i den schweiziska demokratien'' (1923), och H. Tingsten, ''Folkomröstningsinstitutet i Nordamerikas förenta stater'' (s. å.), båda arbetena med litteraturförteckningar.

I *Danmark* har folkomröstning 1915 införts som ett led i grundlagstiftningsförfarandet (se Danmark. Suppl.). Institutet har vidare inskrifvits i ett stort antal af de nya författningarna efter Världskriget, nämligen i Tyska riket och flertalet tyska stater, Österrike, Tjecho-Slovakien, Lettland, Estland och Irland — mindre, synes det, såsom uttryck för ett praktiskt förnummet behof än såsom en konsekvens af de folksuveränitetsidéer, som ligga till grund för nämnda författningar. *Obligatoriskt referendum* har i Estland och Irland stadgats för författningsfrågor, i Österrike vid ''totalrevision'' af författningen och i Lettland vid förändring af vissa grundläggande författningsbestämmelser. Det *fakultativa referendum* är den form, som företrädesvis kommit till användning ej blott för författningsfrågor, utan äfven, och framför allt, för lagfrågor. Men rätten att påkalla ett dylikt referendum har icke, såsom i Schweiz och Förenta staterna, utan vidare tillerkänts en viss procent af de röstberättigade (eller ett visst antal sådana). Därutöfver har som preliminärt villkor merendels stadgats, att en viss del af representationen dessförinnan påkallat uppskof med en antagen lags kraftträdande; representationen har därmed tillförsäkrats en starkare ställning gentemot det röstande folket än i Schweiz och Förenta staterna. På vissa håll har statschefen eller regeringen erhållit rätt att påkalla folkomröstning om en af representationen antagen lag (så i Tyskland och vissa tyska delstater samt Tjecho-Slovakien) eller åtminstone besluta sådant uppskof, att en begäran om hänskjutande till folket kan komma till stånd (Lettland). I en del tyska stater är referendum *frivilligt*, d. v. s. beroende af representationens eget beslut. *Initiativet* har inskrifvits i Tysklands, i de flesta tyska delstaters, Lettlands och Estlands författningar. *Revokations*institutet förekommer i den formen, att folkomröstning kan anställas om presidentens afsättning (på representationens initiativ, Tyskland) eller om representationens upplösning (på initiativ från visst antal röstberättigade, åtskilliga tyska delstater). Ännu har folkomröstningsinstitutet i dessa länder kommit till blott obetydlig praktisk användning. — Jfr [A. Brusewitz, K. Petersson och H. Tingsten], ''Folkomröstningsinstitutet utanför Schweiz och Förenta staterna'' (1923).

På åtskilliga håll har förekommit, att representationerna utan bestämmelse därom i författningen låtit anställa folkomröstning för utrönande af folkmeningen i viss bestämd fråga, hvarvid folkomröstningens utgång icke tillerkänts juridiskt afgörande betydelse (*konsultativt referendum* i motsats till det *decisiva*). Sådana omröstningar ha förekommit, utom i Schweiz och Förenta staterna, äfven i Australien, i Norge (senast förbudsomröstningen 1919) och i Danmark (omröstning om försäljning af de västindiska öarna 1916). Grundlagsfäst är institutet i några schweiziska kantoner. Jfr A. Brusewitz, ''Det konsultativa referendum'' (1921).

Jämväl i åtskilliga andra länder än de nu nämnda har ifrågasatts att i en eller annan form införa folkomröstningsinstitutet. Så har särskildt varit fallet i England (framför allt under 1910—11 års författningskris), i Frankrike (flera förslag om konsultativ folkomröstning) och Belgien (likaså).

I *Sverige* uttalade sig, i anledning af motioner af C. Lindhagen, Andra kammaren 1917 och 1919 för en utredning ang. folkomröstningsinstitutets verkningar och dess införande i den svenska författningen. 1920, då frågan motionsvis framfördes dels från socialistiskt håll (Lindhagen och I. Vennerström), dels från högerhåll (S. Clason), förenade sig kamrarna om en skrifvelse till K. Mit ang. frågans utredning. Till det intresse, hvarmed spörsmålet sålunda omfattades, bidrog ej minst, att det samtidigt ifrågasatts att, eventuellt utan grundlagsändring, anställa folkomröstning i vissa stora frågor. Sålunda hade i riksdagen väckts förslag om folkomröstning ang. republikens införande (1919 och 1920), och sommaren 1920 föreslog den s. k. nykterhetskommittén folkomröstning (af antingen konsultativ eller decisiv natur) ang. införande af rusdrycksförbud. Den af riksdagen begärda utredningen anförtroddes åt en parlamentarisk kommitté med N. Edén som ordf. I enlighet med gifna direktiv upptog kommittén först frågan om konsultativ folkomröstning och framlade därom ett betänkande i febr. 1921. Särskildt med hänsyn till den aktuella förbudsfrågan förordades institutets införande och föreslogos ändringar i grundla-

garna i detta syfte. (Om möjligheten att anordna konsultativ omröstning utan grundlagsändring yppades i kommittén, liksom förut vid riksdagsbehandlingen och i den vetenskapliga litteraturen, olika meningar, men enighet rådde om lämpligheten, att ämnet reglerades i grundlag.) Kommittéförslaget framlades i motioner af Edén m. fl. för 1921 års riksdag och blef trots motstånd från högerhåll af båda kamrarna bifallet; det antogs definitivt 1922. Grundlagsändringen innebär att, om med hänsyn till något ärendes särskilda vikt och beskaffenhet det skulle pröfvas nödigt, att före dess afgörande folkets mening inhämtas, konungen och riksdagen må genom lag förordna, att allmän folkomröstning skall anställas. Efter omröstningen skall ärendet behandlas i grundlagsenlig ordning. Den konsultativa folkomröstningen kom redan 1922 till sin första (och hittills enda) tillämpning, då omröstning anställdes ang. införande af rusdrycksförbud. I frågan om folkomröstningsinstitutet i öfrigt afgaf kommittén i febr. 1923 ett betänkande, hvari den förklarade sig anse de nuv. förhållandena i Sverige icke ge tillräckliga skäl för att framlägga förslag om införande af ett decisivt folkomröstningsinstitut. En reservant i kommittén (socialdemokraten I. Vennerström) uttalade sig för fakultativt referendum, hufvudsakligen i lagfrågor. Frukter af kommitténs arbete äro äfven de utredningar, som ofvan åberopats. N. H—tz.

Refmura, *bot.*, namn på *Potentilla reptans*, ett ofta besvärligt ogräs.

Reformationens jubileumsgåfva. Tanken på att genom en nationalinsamling för kyrkliga ändamål hugfästa reformationsminnet framfördes i sept. 1913 i Allmänna svenska prästföreningens sociala utskott af pastor Axel Svanberg i Klara församling i Stockholm. Förslaget vann föreningens gillande och utformades vidare af dess centralstyrelse i intimt samarbete med Svenska kyrkans diakonistyrelse. En representativ centralnämnd tillsattes och utsände reformationsdagen 1916 ett upprop med inbjudan till ”insamlande af en Reformationens jubileumsgåfva för främjande af kärleksverksamheten inom svenska kyrkan”, hvarvid särskildt nämndes ”nu befintliga eller erforderliga anstalter, som afse att fostra diakoner, diakonissor, församlingssystrar eller andra krafter till kristlig kärlekstjänst och för därmed sammanhängande bildnings- och uppfostringsarbete”. Insamlingen bedrefs stiftsvis genom s. k. stiftsnämnder och leddes af ett förvaltningsutskott. Slutredovisningen visade ett insamladt totalbelopp af 4,260,700,$_{32}$ kr. — Vid medlens fördelning utdelades bl. a. till nedanstående institutioner: Diakonissanstalten å Ersta 521,819,$_{77}$ kr., Samariterhemmet 551,027,$_{49}$ kr., Sigtunastiftelsen 292,200,$_{05}$ kr., Diakonanstalten 192,479,$_{45}$ kr. och Fjellstedtska skolan 74,744,$_{22}$ kr. Till särskilda ändamål i stift och församlingar (församlingshus-, kapell- och soldathemsbyggnader m. m.) anslogos 1,184,914,$_{08}$ kr., till utöfvande af kärleksverksamhet (diakoniverksamhet m. m.) 919,039,$_{09}$ kr., till Svenska kyrkans hednamission och sjömansvård 66,525,$_{96}$ kr. och till understöd åt obemedlade teol. studerande 141,268,$_{46}$ kr. Diakonistyrelsens byggnadslånefond erhöll 131,908,$_{95}$ kr. A. W—r.

Reformationsdag. Enligt k. plakatet 31 dec. 1888 har fr. o. m. 1889 den andra af de i riket påbjudna böndagarna firats såsom reformationshögtid. Den plägar därför kallas reformationsdagen. A. W—r.

Reformatorn, i Stockholm utkommande veckotidning, som är officiellt organ för godtemplarorden i Sverige. Den uppsattes 1888 och har åren 1888—1906 samt från 1906 till hufvudredaktör haft boktryckaren och bokförläggaren Oskar Gustaf Ekiund (se d. o. Suppl.). Tidningen utgår f. n. i en uppl. af 12,500 ex.

***Reformierter bund.** D:r Friedrich Brandes dog 23 juli 1914.

Reformskolor, skolor, hvilka afsiktligt frigjort sig från det starka bandet af traditionen, som i allmänhet utmärker skolväsendet, och genom mer eller mindre djupgående, planmässiga förändringar i arbetssättet söka förbättra uppfostran och undervisning. De betecknas också som experimentskolor (försöksskolor) och kalla sig ofta själfva ”nya skolor”. Naturligtvis har alltid och i alla länder funnits en eller annan skola (merendels privatskola) af denna art, och det är till stor del dem, som man har att tacka för framstegen i stort sedt inom skolväsendets utveckling, i det att nya försök, som inom dem gjorts i mindre skala och visat goda resultat, småningom ledt till reformer äfven inom de offentliga skolorna. Bland de äldre reformskolor, som på detta sätt utöfvat det största historiska inflytandet, kunna nämnas t. ex. Filantropisternas, Pestalozzis och Fröbels skolor under sista åren af 1700-talet och början af 1800-talet. I Tyskland, där de humanistiska gymnasierna länge började latinundervisningen i den lägsta skolklassen, använde man i slutet af 1800-talet benämningen reformskolor särskildt för att beteckna högre läroverk, i hvilka det humanistiska gymnasiet byggdes på en latinlös realskola, — första gången i Altona 1878. Detta var det första uppslaget till den allmänna tyska enhetsskola, som nu efter revolutionen genomförts. — I vår tid har en mängd reformskolor uppstått rundtomkring i alla kulturländer; och ehuru naturligtvis reformförsöken i mångt och mycket gå i olika riktningar och fullföljas olika långt i skilda skolor, framträder dock en viss enhetlighet i denna reformrörelse. I de flesta af dessa skolors sträfvanden torde följande gemensamma grunddrag göra sig gällande. 1. Målet för skolverksamheten vidgas, i det att man ej så ensidigt som i de gamla skolorna inriktar sig på teoretiskt kunskapsmeddelande, utan söker tillämpa insikten om, att den moraliska karaktärsbildningen är ännu viktigare. Denna söker man främja framför allt genom lärjungarnas själfuppfostran, i det att dem beredes större frihet och de själfva till större delen få upprätthålla disciplinen i skolan (den s. k. ”skolstaten”). Därjämte beredes vidgadt utrymme åt handarbetet, liksom ock den fysiska fostran bättre tillgodoses än i de äldre skolorna. Fördenskull äro många af de nya skolorna förlagda till landsbygden. 2. Undervisningen göres mera bildande genom lärjungarnas ökade själfverksamhet i studierna. Man utgår nämligen från, att uppfostran icke är något, som kan utifrån inpressas i själen, utan att den är en utveckling inifrån med den unges egna krafter, ett spontant växande af dessa, för hvilket skolan har att bereda de gynnsamma förhållandena. Lärarens uppgift blir då icke att meddela en undervisning, som af lärjungarna öfvervägande passivt mot-

tages, utan han har att egga deras egen bildningshåg, uppmuntra deras initiativ samt ge dem under studiearbetet behöflig ledning och hjälp. Den vanliga läxläsningen ersättes af friare självstudier. Klassundervisningen, som håller de mera begåfvade och flitiga tillbaka och öfveranstränger de mindre begåfvade eller låter dem förbli undermåliga, lämnar i det stora hela rum för en mera individuell undervisning, hvarvid i regel frivilligt sig bildande grupper af lärjungar under lärarens ledning och med hans af dem påkallade hjälp bedrifva sina självstudier. 3. På många olika sätt söker man förbinda skolan med lifvet omkring den och särskildt åvägabringa samarbete mellan skolan och hemmet i uppfostringsverksamheten. — De allmänna principer, som dessa skolor söka tillämpa, äro i grunden icke nya. I teorien ha de förfäktats af de fleste bland pedagogikens klassiker, och särskildt af Rousseau samt på olika sätt praktiskt tillämpats af hans efterföljare Pestalozzi, Fröbel och filantropisterna. De nya skolorna söka, stödda på nutidens ökade barnpsykologiska insikter, konsekventare tillämpa samma principer med undvikande af de fel, som begåtts vid föregående försök.

Reformskolorna florera särskildt i det traditionsfattiga Amerika, och där äro de legio. Bland skolförsök där, som utöfvat inflytande äfven i Europa, må särskildt nämnas den af John Dewey (se d. o. Suppl.) 1896 grundlagda försöksskolan vid universitetet i Chicago samt den först i staden Daltons skolor tillämpade s. k. *Dalton-metoden*, som uttänkts af Helen Parkhurst. Den har ytterligare utbildats vid den af henne ledda *Children university school* i New York och under de senaste åren införts äfven i flera skolor i Europa, särskildt i England och Holland. Det väsentliga i denna metod är öfvergifvandet af klassundervisningen (efter 3:e skolåret). Skolhuset indelas icke i olika klassrum, utan i arbetsrum för olika ämnen, laboratorier, som frivilligt uppsökas af lärjungarna, när de inom skoltiden vilja studera det eller det ämnet. Där finna de ej blott nödiga böcker och undervisningsmateriel för det särskilda facket, utan äfven en fackl ärare, som går dem till handa med råd och hjälp. F. ö. erhålla de ledning för sina studier genom särskilda frågekort med bifogade litteraturanvisningar, ”assignments”, som för hvarje månad utlämnas till dem. Från England har utgått den riktning i reformrörelsen, som ledt till upprättande af helpensioner på landet, i det att Cecil Reddie 1889 grundlade *The new school of Abbotshome* vid Rochester i Derbyshire och J. H. Badley 1892 *The new school Bedales* i Essex. I Frankrike följdes föredömet af Edmond Demolins, som 1899 grundlade *École nouvelle de Roches* vid Verneuil-sur-Avre i Normandie. I Tyskland blef Hermann Lietz denna skolforms grundläggare, då han efter det engelska föredömet bildade sina s. k. ”landerziehungsheime” för olika skolåldrar, i *Ilsenburg* i Harz 1898, *Haubinda* i Thüringen 1901 och *Bieberstein* 1904. En flickskola af samma typ upprättades af en fru von Petersen i *Grosslichterfelde* 1900 och flyttades sedan till *Gaienhofen* vid Bodensjön. I flera andra länder ha liknande skolhem på landet upprättats. I Sverige ha vi för gossar *Lundsbergs skola* (se d. o., äfven i Suppl.) och för flickor helpensionen *Hindås* nära Göteborg (förut i Tyringe och sedan i Nolhaga), grundlagd af Ester Boman och Ester Östrand. En del af de nutida metoderna i reformskolorna har utbildats först för abnorma barn och sedan utvecklats för de normala. Joh. Langermann använde på ett beundransvärdt sätt ett stycke ouppodlad jord utanför Barmen, som han ställde till fritt förfogande för en trädgårdsanläggning åt en grupp hjälpklassbarn och lyckades däri finna ett uppfostringsmedel för dessa vanlottade. *Montessorisystemet* (se d. o. i Suppl.) användes först för sinnesslöa barn och har sedan utbildats, först för normala småbarn, sedan äfven för högre skolstadier, bl. a. vid det danska Montessorisällskapets skola i Egelundshuset vid Frederikssund. Det var också för uppfostran af sinnessvaga barn, som Ovide Decroly i Bruxelles först utbildade sina metoder, hvilka sedan utvecklats för normala barn vid *L'école de l'hermitage* i nämnda stad (sedan 1907). I Sverige kunna till reformskolorna räknas bl. a. *Göteborgs högre samskola*, som grundlades 1901 och stått under ledning af Artur Bendixon och sedan af Sven Lönborg, samt den af Ester Edelstam 1924 grundlagda *Annaskolan* i Stockholm, hvarjämte flera af de enskilda flickskolorna, där bl. a. sådana pedagoger som Anna Sandström och Anna Kruse gjort nydanande insatser, delvis representera liknande riktning. F. n. finnas i Europa mer än ett 100-tal reformskolor, och de idéer, af hvilka dessa äro bärare, ha här och där börjat tränga in äfven i de stora offentliga skolorganisationerna, synnerligast i Tyskland, där Hamburgs skolor gått i spetsen för nydaningarna, samt i Schweiz, särskildt i Genève. För utbildningen af lärare, som kunna förverkliga de nya tankarna, finnas särskildt två centralanstalter, nämligen universiteten i Jena och i Genève. På förra stället verkar reformpedagogen Peter Petersen som professor i pedagogik, och i Genève har man den pedagogiska högskolan *L'institut de J. J. Rousseau* med bl. a. en sådan lärarkraft som Ad. Ferrière. En förbindelse mellan de olika reformskolorna åstadkoms, då vid det internationella skolmötet i Calais 1921 upprättades *Ligue internationale pour l'éducation nouvelle*, som sedan sammanträdt i Montreux 1923 samt i Heidelberg 1925 och framgent skall hålla möte hvartannat år i olika länder. Som denna organisations organ utges 3 tidskr. (1 på eng., 1 på fr. och 1 på ty.). En tidskrift med liknande program utges äfven i Sverige, nämligen ”Pedagogiska spörsmål”, uppsatt 1924 af Ester Edelstam och Marion Montelius. — Litt.: J. Dewey, ”Interest and effort” (1913), Helen Parkhurst, ”Education on the Dalton plan” (1922), John och Evelyn Dewey, ”Schools of to-morrow” (1915), Ad. Ferrière, ”L'école active” (2 dlr, 1922), Peter Petersen, ”Den nyeuropeiske skolebevægelse” (1923), och Ingrid Prytz, ”Det självverksamma skolbarnet” (1923). S—e.

Reformstörel, *bot.*, namn på *Euphorbia helioscopia*, ett vanligt ogräs.

***Refraktometer.** Ernst Abbes refraktometer har funnit vidsträckt användning i tekniska laboratorier för undersökning af smör, fett, oljor o. d. Fig. å sp. 1255 visar, huru den är inrättad. En droppe af den vätska, som skall undersökas, anbringas mellan två flintglasprismor, P_1 och P_2. Dubbel-

prisman, som har parallellepipedisk form, belyses därefter med användning af belysningsspegeln och observeras i kikaren *K*; den infallande ljusstrålen

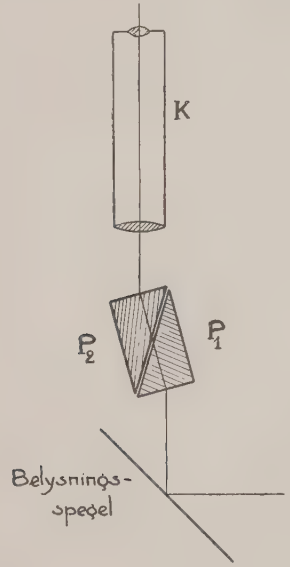

är parallell med den ur prisman utgående. Då prisman vrides omkring en horisontell axel, inträffar vid ett visst läge, att det infallande ljuset totalreflekteras. Synfältet i kikaren delas i ett mörkt och ett ljust fält. Gränslinjen mellan dessa bringas att falla på kikarens hårkors, och dubbelprismans inställning afläses på en skala, som direkt anger brytningsindex för den undersökta substansen. Vid användning af hvitt ljus framträder skiljelinjen mellan de mörka och ljusa områdena som en färgad rand. För att förhindra detta äro i kikaren anbragta två rätsiktiga prismor, som äro vridbara mot hvarandra. I ett visst läge kompensera dessa färgspridningen. Kompensatorns inställning kan aflåsas på en skala, hvarigenom ett mått erhålles på den undersökta substansens dispersion. A. W—n.

Refsudden. Se Skäggenäs.

***Refsund** (officiellt Revsund) tillhör nu Östersunds kontrakt, Härnösands stift, och bildar med Sundsjö och Bodsjö ett pastorat, sedan Bräcke med Nyhem 1 maj 1921 afskilts till eget pastorat. 2,618 inv. (1925).

***Refsunds, Brunflo och Näs tingslag,** officiellt Revsunds o. s. v., är nu 3,643 kvkm. 17,391 inv. (1925).

***Refuge** betyder äfven, och vanligen, den upphöjning, bredvid hvilken spårvagnar stanna och från hvilken passagerare stiga på och ur vagnen; väntplats.

***Refvinge.** 1. Socknen heter nu officiellt Rävinge. 603 inv. (1925). — 2. R. (nu officiellt Revinge) skall framdeles jämte Hammarlunda och Silfåkra förenas med Harlösa som moderförsamling till ett pastorat i Lunds stift, Frosta kontrakt. R. omfattar 1,671 har med 508 inv. (1925).

***Refvingehed.** Södra skånska inf.-reg:ts öfningsplats benämnes numera Revinge. Å R. förlades 6—18 jan. 1919 924 franska, 326 italienska. 10 belgiska, 1 serbisk och 8 portugisiska krigsfångar under transport från fångläger i Tyskland till resp. hemland. H. J—dt.

***Regale.** Om grundregalen se d. o. äfven i Suppl.

***Regalt pastorat.** — Om de imperiella pastoraten i Finland se d. o. Suppl., sp. 815.

Regarn, skär i farleden Landsort—Södertälje, med en 1916 uppförd klippfyr på 58° 57′ 55″ n. br. och 17° 43′ 42″ ö. lgd fr. Gr. Agaljus. E. A—t.

***Regel,** Fritz, dog 2 dec. 1915 i Würzburg.

Regementets dotter (*La fille du régiment*), komisk opera med musik af Donizetti (se denne) till librett af Saint-Georges och Bayard, uppf. i Stockholm f. g. 1845.

Regementsförening, sammanslutning mellan ett regementes (motsvarande truppförbands) personal af alla grader, i och ur tjänst, för underhållandet af kamratskapet och fosterlandskärleken samt upprätthållandet af regementets traditioner. I Sverige äro dylika föreningar — till hvilka förebilder redan förut finnas inom vissa regementen — under bildning i samband med statsmakternas antagande af 1925 års härordning, hvarigenom dels flera reg:ten upplöstes, dels de kvarvarandes fast anställda personal betydligt minskades. Medlemmarna äro antingen aktiva eller passiva. Aktiva verksamheten omfattar frivillig fysisk träning och militär utbildning med ändamål att i allmänhet höja värnkraften. Passiva medlemmar stödja ekonomiskt vederbörande förenings verksamhet. Tid efter annan anordnas sammankomster samt större täflingar m. m. Föreningarna torde i regel bli anslutna till resp. inskrifningsområdens landstormsförbund. H. J—dt.

***Regementshistoria.** Af K. K:son Leijonhufvuds ”K. Södermanlands reg:s hist. 1771—1915” utkom 3:e d. (”Anteckningar om K. Södermanlands reg:s personal 1560—1919”) 1919. Ytterligare må nämnas L. G. Tidander, ”Ant. rör. K. Kronobergs reg:s hist.” (1897), V. Ridderstad, ”’Gula gardet’ 1526—1903. Bidrag till K. Svea lifgardes personalhistoria” (1903), ”K. Lifreg:s grenadierers hist.” (1906), W. Key, ”Lifgrenadierreg. under krigsåren 1808—09 jämte biogr. ant.” (1909) och ”Östgöta fotfolk. K. Första lifgrenad. reg. under Sveriges krig 1520—1814” (1910), G. Thorsander, ”Skaraborgs reg. i Tyskland, Belgien och Norge åren 1805—1808 och 1813, 1814” (1913), G. L. Hamilton, ”Lifhusarerna i läger och kvarter på Axvall och Sannahed, i Örebro o. Skörde. Minnen” (1916), C. G. A. Bergenstråhle, ”K. Västerbottens reg:s krigshist.” (1917), C. J:son Bergman, ”K. Smålands husarreg:s hist. 1543—1919” (1919), T. Holm, ”Några drag ur K. Västmanlands reg:s hist.” (1919), A. Kindberg, ”Anteckningar om Värmlands fältjägare” (2 dlr, 1918—19), V. Stenhammar, ”Östgöta kavalleriregemente i Karl XII:s krig” (1918), R. Stenbock, ”Östgöta ryttare” (1922), samt C. Bennedich m. fl., ”Norrbottens och Västerbottens fotfolk. Minnesskr. i anl. af K. Norrbottens reg:s 300-årsjubileum” (1924) och ”Västerbottens och Norrbottens fotfolk. Minnesskr. i anl. af K. Västerbottens reg:s 300-årsjubileum” (s. å.).

***Regementspastor.** Genom 1925 års försvarsordning indragas samtliga regementspastorer vid armén äfvensom slottspastorn å Karlberg. H. J—dt.

***Regementsstab.** Enligt 1925 års härordning hör, utom den på kompanierna (skvadronerna, batterierna) icke placerade personalen, följande personal till regementsstaben: regementskvartermästaren, väbeln, förvaltningsunderofficeren, köksföreståndaren, sjukvårdsunderofficeren, förrådsunderofficeren, expeditionsunderofficerarna (2 st.), biträdet åt regementsintendenten, vapenunderofficeren, regementsläkaren, bataljonsläkaren, regementsintendenten, förrådsförvaltaren, vapenhandtverkaren och förrådsvaktmästaren. Dessutom redovisas bataljonsstaberna, hvar och en bestående af bataljonschef, regementsadjutant och bataljonsadjutant, på regementsstaben. Vid de beridna truppslagen tillhöra äfven regements- och bataljonsveterinären, hofslagarunderofficeren och furageuppbördsmannen denna. H. J—dt.

***Regementsveterinär.** Enligt 1925 års härordning skola regementsveterinärer finnas vid Norrlands dragonreg., Svea, Göta och Vendes artillerireg. samt i sjukvårdsstyrelsen och vid kommendantskapet i Boden. Regementsveterinärtjänsten vid Lif reg:ts dragoner och husarer, Skånska kavallerireg. och Norrlands artillerireg. bestrides af vederbörande fördelningsveterinär. H. J—dt.

Regenerationsskott, *bot.* Se Skott, sp. 1144.

***Regenten.** — 2. Se äfven Ädelstenar, sp. 1157.

***Reger,** M., dog 11 maj 1916 i Leipzig. Sin anställning som hofkapellmästare i Meiningen, där han 1913 erhöll generalmusikdirektors värdighet, lämnade han 1914 och bosatte sig i Jena. Hedersdoktor blef han äfven i Heidelberg och Berlin. Bland märkliga orkesterverk af R., hvilka på senaste åren spelats i Stockholm, är hans svit öfver målningar af Böcklin. Ett i Jena bildadt R.-arkiv flyttades 1922 till Weimar. 1920 stiftades ett Max R.-sällskap, som utger eget organ. Biografier öfver R. ha skrifvits af Hehemann (1911; 2:a uppl. 1917), Poppen (1917), Unger (1921), Segnitz (s. å.), Hasse (s. å.), Lindner (1922) och Bagier (1923).

***Regeringsform.** Sveriges regeringsformer 1634—1809 äro utg. af Emil Hildebrand (1891). — Om *regeringsform för Finland 17 juli 1919* se Finland. Suppl., sp. 819.

***Regeringsrätten.** Utöfver de i hufvudarb. upptagna grupperna af mål ha efter hand— jämte det att inom vissa af dessa, särskildt vägmål, registreringsmål och mål om personliga förhållanden, nya frågor tillagts — till Regeringsrättens handläggning hänförts åtskilliga nya grupper, bl. a. mål om folkomröstning, mål, som uppkomma i anledning af fastighetsregistrets upplåggande och förande, mål om tomtmätning o. d., om meddelande eller återkallande af tillstånd att föra automobil m. m., vissa mål om hotell- och pensionatrörelse. Å andra sidan ha emellertid utan ändring af Regeringsrättslagen vissa grupper af mål upphört att tillhöra Regeringsrättens upptagande därigenom, att K. M:t i administrativ väg förklarat, att dessa mål ej vidare skola fullföljas i statsdepartementen, utan att Kammarrätten däri skall vara sista administrativa instans. Detta gäller flertalet af de mål, hvilka uppsagits som aflöningsmål, inkl. mål om rese- och traktamentsersättning och pension (pensionsmålen dock endast, då fråga är om pensionering af befattningshafvare i statens tjänst i denna hans egenskap), äfvensom anmärkningsmål i motsvarande frågor, mål om afkortning af allmänna medel, mål om afskrifning af allmänna medel och persedlar samt reskontreringsmål. G. T.

Regia guardia finanza [rēdja goa'rdia fina'ntsa], detsamma som Corpo della regia finanza (se d. o. Suppl.).

Regina von E'mmeritz [-fånn-], historisk-romantiskt skådespel af Z. Topelius (se denne sp. 356—357), uppf. i Stockholm f. g. 1854 med musik af Aug. Söderman.

***Region.** Se Växtregioner.

Registerbyrån för understöd och pensioner, upprättad 1911 af Föreningen för välgörenhetens ordnande med bidrag af Stockholms stad, har till uppgift att underlätta ett ordnadt samarbete mellan den kommunala fattigvården, välgörenhet utöfvande institutioner, pensionskassor och fonder m. fl. samt enskilda personer. I detta syfte har enligt amerikanskt kortsystem upplagts ett för den kommunala fattigvården, enskilda understödsföreningar och pensionskassor gemensamt register öfver pensionärer och understödstagare. Registret omfattar mellan 70 och 75 tusen personalkort. Anslutna föreningar m. fl. lämna registerbyrån regelbundna uppgifter om beviljade understöd och få i utbyte från byrån upplysningar om pensionärer och understödstagare, som där finnas antecknade. Byrån står under ledning af en styrelse af 5 personer, af hvilka F. V. O. utser 2, Stockholms stads fattigvårdsnämnd 2 och de 4 sålunda utsedda den 5:e som ordf. E. W—g.

Registertange'nt, *mus.*, i nyare, pneumatiska orglar snedt vid registerlådan sittande tangent, som ersätter registerandrag och ej som detta behöfver utdragas, utan endast nedtryckas.

***Registrator.** Om registratorernas i statsdepartementen åligganden se instr. af 14 dec. 1917 och k. kung. 17 dec. 1920.

***Registrering.** 1. Svensk rätt påbjuder numera registrering af försäkringsaktiebolag och ömsesidiga försäkringsbolag (med nedan nämnda undantag) hos Försäkringsinspektionen, i dennas *försäkringsregister*, samt af vissa ömsesidiga försäkringsbolag med mindre verksamhetsområde (”häradsbolag”) hos vederbörande länsstyrelse, i ett hos denna fördt försäkringsregister. Dessutom ha på senare tid tillkommit nya registreringsföreskrifter: hos länsstyrelserna skola föras *automobilregister* (i 2 afd., A och B, för inskrifning af uppgifter om resp. automobiler och motorcyklar); hos Kommerskollegiet *register öfver elektriska anläggningar* (starkströmsanläggningar; se Elektriska anläggningar. Suppl.); hos vederbörande byrå (f. n. den 3:e) inom Kommunikationsdepart. *luftfartygsregister* (jfr Lufttrafik. Suppl., sp. 307); i hvarje domsaga och vid hvarje rådstufvurätt *svannmålspantregister* (se d. o. Suppl.); hos Statistiska centralbyrån *äktenskapsregister* (se d. o.). Ihågkommas böra ock *fastighetsregistret* för hvarje stad och *jordregistret* för hvarje läns landsbygd (se de särskilda art. om dessa). — Den i hufvudarb. omtalade annonseringen i Post- och Inrikes tidningar eger numera rum i särskild bilaga (i oktav-format), hvilken jämväl bildar den föreskrifna tryckta samlingen af anmälda uppgifter. C. G. Bj.

***Reglementering** afskaffades genom lag af 20 juni

1918 och den i sammanhang därmed stående polisuppsikten (se d. o., äfven i Suppl.).

***Regnault.** — 2. A. G. H. R. Porträttet af grefvinnan Barck är från 1869 (ej 1879).

***Regnbågshinnan.** Se äfven Öga, sp. 55.

Regnér, Lars Gustaf Laurentius, veterinär, f. 25 jan. 1866 i Köpenhamn, aflade veterinärexamen 1890, blef distriktsveterinär i Södertälje 1894 och bataljonsveterinär 1897 vid Vendes trängbat., 1902 vid Första Svea trängkår och 1905 vid Svea art.-reg. samt regementsveterinär 1907 i Fältveterinärkåren och 1921 vid Svea art.-reg. 1897 förordnades R. att i egenskap af led. föredraga tuberkulosärenden i Landtbruksstyrelsen, innehade 1901—04 vid flera tillfällen förordnande att bestrida det veterinära medicinalrådsämbetet, förordnades 1903 som led. i den s. k. tuberkuloskommissionen samt 1908 som sakkunnig i kommittén för Medicinalstyrelsens omorganisation. Sitt förnämsta lifsvärf har R. utfört som föregångsman för bekämpande af nötkreaturstuberkulosen. Under upprepade statsunderstödda utländska resor har han förnämligast sysslat med kännedomen om bekämpande af smittsamma husdjurssjukdomar, karantäns- och slakthusförhållanden samt medel i kampen mot nötkreaturstuberkulosen. Bland hans många skrifter må nämnas *Husdjurens vård i sjukt tillstånd* (1897), *Kampen mot husdjurstuberkulosen* (1899), *Om skyddsympning mot tuberkulos hos nötkreatur* (tills. med O. Stenström, 1903), *La lutte contre la tuberculose chez l'espèce bovine en Suède* (1905), *Contribution à la connaissance des rapports existant entre la tuberculose humaine et la tuberculose bovine* (1907), *Försök med v. Behrings bovovaccin* (tills. med O. Stenström, 1908). R. har därjämte i ”Tidskr. för vet. med.”, ”Sv. vet. tidskr.”, ”Lantmannen”, ”Landtbruksakad:s handl. o. tidskr.” m. fl. organ publicerat en mängd afh., förnämligast rörande nötkreaturstuberkulosen, dess bekämpande och förebyggande samt dess sammanhang med människotuberkulosen. J. V—m.

***Régnier,** H. de, har vidare utgett *Le miroir des heures* (1911), *L'amphisbène* (s. å.), *Portraits et souvenirs* (1913), *Le plateau de laque* (s. å.), *Romaine Mirmault* (1914), *L'illusion héroïque de Tito Bassi* (1916), *1914—1916. Poésies* (1918), *Histoires incertaines* (1920), *La pécheresse* (s. å.) och *Vestigia flammæ* (1922). — R:s hustru, Marie Louise Antoinette de R., f. 1875, har senast utgett romanerna *Jeune fille* (1916) och *Tant pis pour toi* (1921).

***Rehm,** H., dog 15 aug. 1917 i Strassburg.

Rehm, Heinrich, tysk läkare och kryptogamforskare, f. 20 okt. 1828 i Ederheim, d. 1 april 1916 i München, var medicinalråd där och åtnjöt stort rykte för sina ingående forskningar öfver i främsta rummet askomyceternas svampgrupp. Hans efterlämnade stora herbarium af dessa växter (omkr. 90,000 ex.) och dithörande bibliotek inköptes 1917 af svenska mecenater och donerades till Riksmuseets botaniska afdelning. C. Lmn.

***Rehmke,** J., lämnade 1921 professuren i Greifswald. Hans andra hufvudarbete vid sidan af ”Philosophie als grundwissenschaft” är *Logik als wissenslehre* (1918; 2:a uppl. 1923). Ett 1919 bildadt *Johannes Rehmke-gesellschaft* utger skrifter. Se K. G. Schrötter, ”J. R. En tysk filosof i vår tid” (i ”Nord. tidskr.”, 1924).

***Rehn,** J. E. Hans verksamhet för Stockholms slott var omfattande och högst betydande. Han inredde prins Karls (Karl XIII:s) våning (nuv. konung Gustaf V:s) i rik, men måttfull rokoko och senare Gustaf III:s och dennes gemåls båda paradsängkammare i Ludvig XVI:s stil. Bevarad är en mängd utsökt eleganta ritningar till interiörer på Drottningholm, Ekolsund, Rosersberg, Väsby, Övedskloster m. fl. slott — äfven ritningar till möbler, prydnadsföremål, porslin, till predikstolar, grafkor, epitafier. Minnesvården öfver R. i Klara kyrka är utförd efter hans egen ritning, endast porträttmedaljongen är af Sergel. G—g N.

***Reich,** K. E. Hans dagbok under kriget 1864 utgafs 1916 i ”Danske magasin”, VI:e række, 2:a bd. P. E—t.

Reichenbach [ra'j-], vattenfall (se d. o., sp. 846).

***Reichenberg,** Suzanne, dog 9 mars 1924 i Paris.

***Reichenow,** A. Af *Die vögel; handbuch der systematischen ornithologie* utkom 1914 del 2. R. har skrifvit omkr. 400 ornitologiska arbeten.

Reichsackerkopf [ra'jchs-], bergsparti i Vogesernas mellersta del, 2,5 km. v. om Münster, upptagande området mellan Fechts båda källfloders nedre lopp, 771 m. högt, var under Världskriget föremål för långvariga och hårda strider mellan tyskarna och fransmännen. Det besattes af de senare 6 aug. 1914, återtogs af tyskarna 19 febr. 1915, eröfrades än en gång af fransmännen 6 mars s. å., men stormades slutligen af tyskarna 19 s. m. Under det långvariga ”2:a slaget vid Münster” (20 juli—14 okt. 1915) sökte fransmännen förgäfves (särskildt 20 juli) sätta sig i besittning af R., som för dem spärrade vägen genom Fechtpasset till Kolmar och Elsassslätten. R. förblef i tysk ego. Jfr Världskriget, sp. 159 och 185. H. J—dt.

Reichsarchiv [ra'jchsarkif], Tyska rikets arkiv. Se Riksarkiv. Suppl.

***Reichsbote,** Der (ej Die), förfäktar numera tysk-nationella idéer, utan att på samma sätt som under grundläggarens, pastor Engels, tid vara ”pastorstidning”.

Reichsfinanzhof [ra'jchs--håf], ty., tyskt ämbetsverk, närmast motsvarande Kammarrätten i Sverige. Det upprättades genom lag af 26 juli 1918 och fick sin verksamhet närmare reglerad genom lagen om riksfinansförvaltningen 1919 och en ”reichsabgabenordnung” af s. å. Reichsfinanzhof har sitt säte i München, är högsta instans i skattebesvärsfrågor samt består af en president och erforderligt antal senatspresidenter och råd, utsedda på lifstid af rikspresidenten; det var 1922 deladt på 5 senater.

***Reichsgericht.** Domstolens afdelningar (”Senate”) äro numera (enligt förordning 22 mars 1924) domföra med i regel 5 led. Å. H.

***Reichshofen** tillhör nu Frankrike, dep. Bas-Rhin. 3,055 inv. (1921). Det skrifves af fransmännen äfven *Reichshoffen*.

Reichsmarineamt [ra'jchs-], ty., namn på det 1889 inrättade tyska riksmarinministeriet. Det fick under marinministern Tirpitz' mångåriga och energiska ledning (1897—1916) en mycket rik utbildning och dref under Världskriget nära nog sin egen, med utrikesministeriets ibland svårförenliga, poli-

tik. Namnet afskaffades i juli 1919 i samband med den nyorganisation af sjöförsvaret, som de genom Versaillesfreden inträdda nya förhållandena nödvändiggjorde; jfr därom Tyskland (Försvarsväsen). Suppl. V. S—g.

Reichsnotopfer [ra'jchsnåt-], ty., ''riksnödoffer'', en genom lag af 31 dec. 1919 beslutad tysk engångsafgift, pålagd den större förmögenheten och progressivt utgående med 10 à 65 proc. Denna form af förmögenhetsbeskattning fyllde ej de högt spända förväntningarna, enär dröjsmålet med dess indrifning var för stort och under tiden den katastrofala nedgången i tysk valuta korsade upphofsmännens beräkningar V. S—g.

Reichspost [ra'jchs-], daglig tidning i Wien, uppsatt 1893 och organ för det kristligt sociala partiet.

Reichsthaler [ra'jchs-], *myntv.* Se Thaler.

Reichswehr [ra'jchs-; ''riksvärn''], ty., kallas de stridskrafter, som, med början i mars 1919, organiserades i Tyskland efter den förutvarande arméns och marinens upplösning. Genom lag af 6 mars s. å. uppsattes ett provisoriskt reichswehr, hvilket genom lag af 23 mars 1921 — grundad på fredsfördraget i Versailles af 28 juni 1919 —, öfvergick till en bestående institution. Enligt denna utgöres reichswehr dels af en 100,000 man stark värfvad armé (''reichsheer''), dels af 15,000 man marintrupper. Se vidare Tyskland (Försvarsväsen). Suppl. H. J—dt.

Reichsverband der deutschen industrie [ra'jchsferbant - dåjtʃen -rī], ty., tyskt industri'örbund, stiftadt 4 febr. 1919 genom sammanslagning af två äldre sådana, ''Zentralverband deutscher industrieller'' och ''Bund der industriellen'', med uppgift att, förbindande fackligt eller lokalt organiserade industrigrupper, ''tillvarataga den tyska industriens alla ekonomiska intressen''. Medlemmar äro, förutom fackliga och lokala industriförbund, äfven industriella privatföretag och vissa enskilda personer. De anslutna fackliga förbunden äro organiserade i ett antal fackgrupper. Representanter för dessa och för lokala förbund bilda ett hufvudutskott, som väljer styrelsen (30 à 60 led.), hvilken i sin ordning för verksamhet utåt utser ett presidium (7 à 15 personer). Presidiet utser en ordf., som äfven fungerar som ordf. i alla öfriga förbundsorgan (f. n. d:r-ingenjör Kurt Sorge). Förbundet framgick närmast ur en liknande provisorisk sammanslutning under Världskriget till ett ''Kriegsausschuss der deutschen industrie'' (från 1914), hvilket 1918 förenade sig med ombud för den kemiska industrien till ''Tyska industrirådet''. Till förbundets hufvudsyften hör att åstadkomma ett enhetligt uppträdande utåt och enhetligt ''gemenskapsarbete'' med de fackliga arbetarorganisationerna. De särskilda förhållanden, som krigsskadeståndsfrågan medfört, ha gifvetvis starkt bidragit att göra dylik enhetlighet från industriintressenas synpunkt synnerligen önskvärd. V. S—g.

***Reicke**, Georg, var andre borgmästare i Berlin till 1920 och dog 7 april 1923 i Berlin.

***Reid**, sir George H., dog 12 sept. 1918. Han var australisk high commissioner i London till 1915 och därefter från 1916 till sin död medlem af engelska underhuset.

***Reid**, Robert T., earl Loreburn, dog 30 nov. 1923 på sitt gods Kingsdown house nära Deal. Han behandlade Världskrigets förhistoria i *How the war came* (1919).

***Reijonen**, J. H., dog 10 april 1924 i Valkjärvi. T. C.

***Reimann**, H. Af hans Brahmsbiografi utkom 3:e uppl. 1903 (ej 1893) och 5:e uppl. 1919.

***Reims** hade 74,766 inv. 1921. Beskjutningen af R. (se Reims, sp. 1278 och 1279), bakom hvilket tyska ställningsfronten låg på blott 10 km. afstånd, upprepades under senare hälften af 1915, hufvudsakligen juli—början af sept., och under 1916. hufvudsakligen i jan., okt. och nov., samt i april—juli 1917, hvarjämte R. bombarderades af tyska flygare 14 aug. och 19 sept. 1916. Slaget vid Aisne (16 april—21 maj 1917) utkämpades strax n. v. om R., och den stora tyska offensiven mot Marne 27—30 maj 1918 framgick v. om R., som dock alltjämt kunde hållas af fransmännen. 15 juli togs sedan det s. om R. belägna skogspartiet ''Montagne de Reims'', men kort därefter måste tyskarna återgå till sin gamla ställning n. ö. om R., och siutligen tvingades de i okt. att draga sig tillbaka från R:s närhet. Jfr Världskriget, sp. 219, 236—238 och 243). L. W:son M.

***Rein.** — 2. K. G. Th. R. dog 18 nov. 1919 i Helsingfors. Bland hans senaste arbeten må nämnas biogr. öfver *Leo Mechelin* (1915) och självbiografien *Lefnadsminnen* (1918). T. C.

***Rein**, Johannes J., dog 23 jan. 1919 i Bonn.

***Rein**, Wilhelm, höll äfven 1923 pedagogiska föredrag i Stockholm (och Uppsala).

***Reinach.** 1. Joseph R. dog 18 april 1921 i Paris. Han uppehöll sig under Världskriget mestadels vid fronten, en tid anställd vid sjukvården, och sände under hela kriget dagligen ''Le Figaro'' artiklar om krigshändelserna, maningar till uthållighet o. s. v., hvilka under titeln *Commentaires de Polybe* samlades i 19 bd (1915—19). Bland hans sista arbeten märkas *Le service de santé pendant la guerre* (1915), *La guerre sur le front occidental* (s. å.), *L'année de Verdun* (1916) och *La vie politique de Léon Gambetta* (1918). — 2. Salomon R. Hans *Orpheus*, som utgafs 1909, utkom 1921 i 30:e uppl. *Répertoire de peintures du moyenâge et de la renaissance* utgafs i 6 bd 1905—23. — 3. Théodore R. lämnade 1907 redaktörskapet för ''Revue des études grecques''. 1. V. S—g.

Reinfoss, vattenfall. Se Rana.

***Reinhardt**, M., öfvertog 1919 äfven direktionen af Schauspielhaus i Berlin, en kolossalteater, vunnen genom ombyggnad af cirkus, men hans förväntningar uppfylldes icke, och 1920 lämnade han ledningen af alla sina Berlinteatrar. Han har sedan varit gästregissör på olika håll, bl. a. New York och Wien, och hvarje sommar ledt festspel i Salzburg. I Stockholm gaf han med en större trupp längre gästspel 1915 (bl. a. ''Die räuber'', ''Faust'',

''En midsommarnattsdröm'', ''Minna von Barnhelm'', ''Dödsdansen'') och 1920 (bl. a. Goethes ''Stella'', Strindbergs ''Pelikanen'' och ''Spöksonaten'') och iscensatte sedan ''Drömspelet'' på Dram. teatern och ''Orfeus i underjorden'' på Operan. — R. har varit en oafbrutet experimenterande natur, som med rik fantasi, suverän behärskning af teaterteknikens alla hjälpmedel, en sällsynt inspirerande förmåga och en enastående organisationstalang gjort de rikaste insatser i den moderna teaterkonstens utveckling. Bland skådespelare, som han utvecklat, äro Moissi, Wegener och fru Eysoldt; bland författare, som genom hans iscensättning fått väsentligt ökad betydelse för scenen, äro Strindberg och Wedekind. Se arbeten om R. af Herald (1915), Epstein (1918) och Jacobsohn samt A. Brunius i ''Ord och bild'' (1921). R—n B.

***Reinickendorf**, som 1919 hade 41,263 inv., är sedan 1920 inkorporeradt i Berlin och benämnes Berlin-R.

***Reininger**, R., blef 1913 e. o. och 1922 ord. professor vid Wiens universitet. Han har ytterligare skrifvit bl. a. *Friedrich Nietzsches kampf um den sinn des lebens* (1922; 2:a uppl. 1925) och *Kant, seine anhänger und seine gegner* (1923).

***Reinisch**, Leo, dog 24 dec. 1919 i Lankowitz, Steiermark.

Rēi'nius, Gustaf Paul, sjömilitär, f. 26 febr. 1874 i Stockholm, blef 1895 underlöjtnant vid flottan, där han avancerat till kommendörkapten af 1:a graden 1919, och utnämndes 1921 till chef för Sjökarteverket. Han har nedlagt förtjänstfullt arbete inom sjömätningsväsendet och ledde bl. a. 1920 års expedition för kartläggning af van Mijens fjord å Spetsbergen. 1909 biträdde han som sakkunnig skiljedomstolen i Haag i tvistefrågan ang. Grisbådarna samt var 1911—12 och 1922 kommissarie vid utmärkandet af sjögränsen mot Norge. R. har författat uppsatser och hållit anföranden rörande sjökarteväsendet. Han är led. af Krigsvet. akad. (1914) och af Örlogsmannasällsk. (1920). P. Dn.

***Reinke**, J., lämnade professuren 1921.

Reis [rejs], Ida, skådespelerska. Se Brander, I. M. Ch. Suppl.

Reisduoddar-haldde. Se Raisduoddarhallde, äfven i Suppl.

Reisner [rēi'snə], George Andrew, amerikansk egyptolog, f. 5 nov. 1867 i Indianapolis, 1893 filos. d:r, 1896—97 lärare samt 1910 e. o. och 1914 ord. professor, allt vid Harvarduniversitetet. R. har äfven studerat egyptologi och assyriologi vid Berlins universitet och var 1895—96 amanuens vid egyptiska museet där. 1897—99 var han medlem af internationella kommittén för redigering af Egyptiska museets i Kairo katalog. 1899—1905 ledde han Hearst-expeditionens utgräfningar bl. a. vid Gisepyramiderna i Egypten och var samtidigt förordnad till Hearst-lecturer i egyptologi vid Californiauniversitetet. Sedan expeditionens koncessioner 1905 gemensamt öfvertagits af Harvarduniversitetet och staden Bostons Museum of fine arts, ha under R:s ledning utomordentligt viktiga utgräfningar företagits. 1906—10 frilades farao Mykerinos' dödstempel vid tredje Gisepyramiden, hvarvid en mängd skulpturfynd gjordes. Vintersäsongerna 1907—09 hade R. egyptiska regeringens uppdrag att leda, såsom det senare visade sig, mycket betydelsefulla utgräfningar i de delar af Nubien, som skulle sättas under vatten till följd af Assuandammens höjning. Somrarna 1908—10 ledde han Harvarduniversitetets arkeologiska arbeten i Samarien. Sedan 1914 har R. med en afd. af Harvard-Bostonexpeditionen företagit nya utgräfningar i Nubien, vid Kerma och de fornetiopiska hufvudstäderna Napata och Meroe. De därunder gjorda upptäckterna ha varit af epokgörande betydelse för kännedomen om Etiopiens historia. Vintern 1924—25 företogos gräfningar kring Cheopspyramiden vid Gise, hvarvid flera intressanta fynd gjordes. R. har författat bl. a. *Sumerisch-babylonische hymnen* (1896), *Hearst Medical papyrus* (1905), *The early dynastic cemeteries of Nayu-ed-Der* (I, 1907), *Models of ships and boats* (1912) och ''First Annual report'' (i ''Nubian Archaeological survey'', 1918). P. L—n.

***Reistrup-Hansen** *bör vara* **Hansen-Reistrup.**

Reiter-kören (lett. *Reitera koris*), en lettisk blandad kör, bildad i Riga omkr. 1920 och uppkallad efter sin utmärkte anförare, Teodor Reiter, direktör för nationaloperan i Riga. Den 80 personer starka kören, hvars medlemmar tillhöra de bildade klasserna, företog 1925 en europeisk turné för att sprida kännedom om den nationella lettiska musikkulturen, hvari körsången intar en så betydande plats (jfr Lettland. Suppl., sp. 134). Vid besök i Stockholm maj s. å. utförde den synnerligen väldisciplinerade kören a-cappellasånger af 7 lettiska tonsättare.

Reitz, Frans Willem, sydafrikansk politiker och författare, f. 5 okt. 1844 i Swedendam, Kapkolonien, var först advokat i Kapkolonien, därefter 1874—89 öfverdomare i Oranjefristaten och 1889—96 dennas president. Redan 1881 hade han visat sitt mot engelsmännen afvoga sinnelag genom att bilda Afrikander-Bond (se d. o.), och under sin presidentstid inledde han det närmande mellan Oranjefristaten och Transvaal, som efter hans afgång i febr. 1896 befästes med en bindande off- och defensivallians. Han var därefter 1898—1902 statssekreterare i republiken Transvaal. Efter att en tid ha hållit sig utanför politiken invaldes R. i Sydafrikanska unionens senat och var 1911—18 dennas president. R. har i sina dikter (bl. a. ''Vijftig uitgezoochte afrikaanse gedigte'', 1888; 2:a uppl. 1897) gett uttryck åt boernas frihetskärlek och skildrat landets natur och stämningar.

***Réjane**, G. Ch., f. 1856 (ej 1857), dog 14 juni 1920 i Paris. Hon lämnade scenen till följd af hjärtlidande i mars 1919; s. å. ändrades Théâtre Réjane till Théâtre de Paris. 1920 förlänades henne Hederslegionen.

***Rekalescens.** Rent järn omvandlas vid 900° från en allotrop modifikation till en annan. Af röntgenkristallografiska undersökningar har framgått, att denna omvandling beror på en omgruppering af järnets atomer. Den vid högre temperatur stabila modifikationen har förmågan att lösa kol, under det att kol är praktiskt taget olösligt i den vid vanlig temperatur uppträdande järnmodifikationen. Omvandlingen inträffar fördenskull vid lägre temperatur, om järnet är legeradt med kol. Omvandlingspunkten är lägst — omkr. 700° —, vid en kolhalt af 0,9 proc. Ett svalnande stål, som varit uppvärmdt öfver omvandlingspunkten, underkyles lätt många tiotal grader ned under omvand-

lingspunkten, men omkristalliserar plötsligt, hvarvid det upplösta kolet utfaller i form af järnkarbid, cementit (Fe_3C). Både omkristalliseringen och kolutfällningen äro förbundna med värmeutveckling, hvarför stålet vid omvandlingen spontant blossar upp från mörk till ljus rödvärme. En rätt tolkning af denna stålets rekalescens gafs af ryssen Tjernov på 1860-talet. Enligt hvad Alf Grabe nyligen funnit, har fenomenet beskrifvits af bruks-patronen J. T. Angerstein på Turbo bruk i Dalarna i K. Patriotiska sällskapets hushållsjournal så tidigt som 1778. Angerstein har också insett rekalescensens betydelse för fastställande af rätt härdningstemperatur. A. W—n.

***Rekarne** höra enl. Tunelds ”Geographie öfwer Sweriges Rike” (5:e uppl. 1773) till Södermanland.

***Reklamation.** Användningsområdet för reklamationen har genom 1915 års aftalslag och 1916 års automobil-ansvarighetslag (se Suppl:s art. Aftal och Automobil, sp. 392—393) ytterligare utvidgats. Sålunda är för åtskilliga fall föreskrifvet, att efter mottagande af anbud eller svar på anbud *meddelande*, att detsamma icke godtages, måste lämnas den, som afgett det, vid äfventyr att eljest aftal i enlighet med detsamma anses ha kommit till stånd. Och vissa anspråk på ersättning för skada i följd af automobiltrafik gå förlorade, om icke inom 90 dagar efter vunnen kännedom om skadan samt om den ersättningsskyldiges namn och hemvist *meddelande* om olycksfallet lämnas denne. Bortsedt från senast nämnda fall, ingå den svenska rättens regler om reklamation i sådana lagar, som höra till den gemensamma skandinaviska lagstiftningen, och reglerna öfverensstämma därför nära med hvad i dansk och norsk rätt är stadgadt i samma ämnen. C. G. Bj.

***Rekognitionsskog.** Se C. W. U. Kuylenstierna, ”Om rekognitionsskogar och under bruk skatteköpta hemman med särskild hänsyn till a desamma förbehållna enskilda rättigheter” (akad. afh., 1916).

***Rekord,** en i enlighet med en idrotts- eller sportorganisations stadgar och bestämmelser utförd och erkänd högsta prestation. Rekord kan vara *världsrekord* (bästa noterade prestation i världen), *nationellt rekord* (t. ex. svenskt, engelskt), *distriktsrekord* eller *klubbrekord*. Vidare noteras *banrekord*, hvarmed menas bästa noterade prestation på resp. täflingsbana. Rekorden räknas, alltefter idrottsgrenarnas art, antingen i *tid-* (t. ex. vid löpning, simning, kapplöpning, traftäfling, motorsport) eller i *längd-*(*höjd-*)*mått* (såsom vid hopp, kast o. d.). *Tidsrekord* räknas äfven. Därmed menas antingen (exempelvis vid löpning) längsta distans uppnådd under viss tillmätt tid, t. ex. 1 timme, eller exempelvis vid flygning längsta möjliga tid tillbringad i luften. *Möjlighetsrekord* noteras äfven, t. ex. vid flygning längsta tillryggalagda distans utan mellanlandning eller vid motorsport längsta tillryggalagda distans, utan att maskinen stannas o. s. v. — Rekorden granskas och godkännas af vissa bestämda organisationer, världsrekorden af resp. internationella förbund (simning: internationella simförbundet o. s. v.), de nationella rekorden af resp. erkända landsförbund för idrotten i fråga, distriktsrekorden af distriktsförbunden och klubbrekorden af resp. klubbstyrelse. Den, som i en täfling öfverträffar den dittills högsta noterade prestationen, säges ”slå ett rekord” eller ”sätta ett nytt rekord”. E. B—ll.

***Rekryt.** I Sverige varar rekrytutbildningen för volontärerna numera omkr. 8 månader vid infanteriet och 9—10 månader vid beridna vapenslag. Enligt 1925 års härordning skall 1:a tjänstgöringen (motsvarande rekrytutbildningen) för de värnpliktige vara: vid infanteriet i allmänhet 90 dagar, vid kavalleriet, artilleriet och ingenjörtrupperna 140 dagar samt vid träng- och intendenturtrupperna i allmänhet 115 dagar. Volontärrekrytutbildningen bedrifves numera i regel i särskilda rekrytskolor. Rekryteringen af volontärer sker i allmänhet genom regementschefens försorg. För att antas som volontärrekryt fordras i allmänhet en längd af minst 1,60 m., en kroppsvikt af minst 55 kg., en ålder af 18—23 år samt god frejd och kroppskonstitution. H. J—dt.

Reksten (Rexten), en 5,69 kvkm. stor ö, v. om Florö, i Kinn härad, Sogn og Fjordane fylke (före 1919 Nordre Bergenhus amt), Norge. 304 inv. (fiskare) 1920. K. G. G.

***Rektificera.** 1. Jfr äfven Deflegmator. Suppl.

***Rektorsmöten** ha hållits 1916 af dåv. Folkskolöfverstyrelsen med rektorerna vid folkskoleseminarierna samt af Skolöfverstyrelsen 1920 i mars med rektorerna vid de allmänna läroverken och i nov. med rektorerna vid de kommunala mellanskolorna, 1922 med rektorerna vid småskoleseminarierna samt 1924 med rektorerna vid handelsläroverken. I vissa afseenden jämförliga med rektorsmöten äro de, som af Skolöfverstyrelsen hållits 1920 i april med rektorer och representanter för styrelserna vid handelsläroverken, i juni med rektorer och lärare vid de tekniska läroverken samt 1924 med rektorer och lärare vid lärlings- och yrkesskolor. K. E. S—g.

Rekuperator (af lat. *recuperare*, återtaga, återvinna), *tekn.*, anordning vid ugnar för nyttiggörande af de värmemängder, som annars skulle gå förlorade genom rökgaserna. Detta vinnes därigenom, att de heta rökgaserna ledas genom system af gastäta chamotrör, till hvilkas väggar de afge sitt värme. Samtidigt ledes den för eldstaden afsedda, kalla förbränningsluften utomkring dessa rör och upphettas sålunda, så att den blir starkt förvärmd, innan den inträder i eldstaden. Därigenom ernås dels högre temperatur i ugnen, dels stor besparing af brännmaterial. Detta eldningssätt kallas rekuperativeldning och används i stor utsträckning vid lysgas- och glasfabriker m. fl. Jfr Regenerator. Om tillämpning af rekuperatorprincipen vid koncentrering af svafvelsyra se Kesslerapparat i Suppl. K. A. V—g.

Rekusa'nter (af lat. *recusare*, vägra), på 1500- och 1600-talen i England namn på de personer, i allmänhet romerska katoliker, som ihärdigt vägrade att, i enlighet med då gällande lagbestämmelser, deltaga i den anglikanska kyrkans gudstjänst. De straffades med fängelse, landsförvisning eller böter. V. S—g.

Relander, Lauri Kristian, republiken Finlands andre president, f. 31 maj 1883 i Kronoborg, Karelen, student 1901, filos. licentiat 1912, tjänstgjorde som assistent vid Landtbruksekonomiska försöksanstaltens afd. för växtodling 1908—17 och ut-

nämndes 1918 till föreståndare för Landtbruksstyrelsens afd. för växtproduktion. Han har offentliggjort flera afh. på landtbrukets område, såsom *Studien über die verwendbarkeit der präzipitinreaktion in der samenprüfung* (licentiatafh., 1911), *Einige beobachtungen über die produktionsfähigkeit und die blütezeit der F_1—generation einiger erbsenkreuzungen* (1914), *Något om orsakerna till den varierande vinterhärdigheten hos rödklöfver af olika härkomst* (1916) samt en jämförande undersökning om inbördes förhållandet mellan utsädets groningsförmåga och dess lifskraft (s. å.), de tre sistnämnda ingående i ofvannämnda anstalts publikationer. R., som tillhört agrarpartiet, satt i landtdagarna 1910—13 och 1917—19 samt var 1919 talman. 1920 utnämndes han till landshöfding i Viborgs län och valdes 1925 till republikens president. I sådan egenskap gjorde han s. å. besök i Reval och (19—21 juni) Stockholm. T. C.

Relandersgrund, finländskt, 1888 utsatt fyrskepp i Bottniska viken utanför inloppet till Raumo å 61° 07′ n. br. och 21° 06′ ö. lgd från Greenw. Hvitt blänkssken med 2 blänkar hvar 15:e sekund. Mistsignalering och lotsuppassning. O. B—n.

Relationsfysiologi. Se Zoologi, sp. 832.

***Relativitetsteori**, *fys.* Innan hufvudarb:s art. publicerades, förelåg färdig af relativitetsteorien väsentligt endast den s. k. *speciella relativitetsteorien*, hvilken ännu blott definierade hastigheter (ej acceler.) som relativa, hvarvid ljushastigheten skulle visa sig som densamma oberoende af observatörens egen hastighet. Denna teori öfvertygade mest genom följande resultat: 1:o. Den kunde förklara det i art. nämnda negativa resultatet af Michelsons experiment (jfr Interferometer. Suppl.). 2:o. När man kompletterade vissa formler, så att de inom relativitetsteoriens ram vunno en symmetri, som gjorde dem sannolika, uppstodo termer, som visade det intimaste samband mellan massa och energi. Massan blef nämligen likvärdig med energi dividerad med ljushastighetens kvadrat. Den tillväxt i rörelseenergien, som medföljer en hastighetsökning relative observatören, skulle alltså inför denne te sig som en ökning af massan. Detta kunde kontrolleras genom deviationsförsök med hastigt rörliga elektroner (katodstrålar resp. β-strålar). En utmärkt öfverensstämmelse med teorien visade sig. En annan framgång åt teorien för massans tillväxt med hastigheten hemförde Sommerfeld, då han inom Bohrs atomteori (se Atommodell. Suppl.) tog reda på, hur elektronernas banor borde förändras, tack vare att deras hastighet och alltså äfven massa voro olika i olika delar af banorna. Han fann, att spektrallinjer, som eljest borde ha varit enkla, genom relativitetskorrektionen måste uppdelas i två eller flera. Hos särskildt lätta ämnens optiska spektra skulle detta visa sig i en s. k. finstruktur. Mätningar ha verifierat beräkningarna. — Vid små hastigheter gälla de tidigare kända lagarna om massans och energiens konstans, men numera förenade på ett öfvertygande sätt 3:o. Den nya teorien ledde vidare till ett betydligt påtagligare samband mellan de elektriska och magnetiska krafterna, än tidigare teorier mäktat ge.

På den i hufvudarb:s art:s senare del antydda s. k. *generella relativitetsteorien* har det senaste årtiondet nedlagts enormt arbete, hvarvid Einstein (se d. o. Suppl.) gått i täten. Man har lyckats bygga upp en inom sig och gentemot alla kända fenomen motsägelselös teori, som framställer både hastigheter och accelerationer, ja rummets och tidens dimensioner som definierade af världens massor (eller annorlunda uttryckt: dess energimängder), och dymedelst tillfredsställer förståndets fordran på dessa begrepps relativitet. En fortsättning af Einsteins teori, som efter första ansatser af Hilbert omformats och utförts af Weyl, ger också en plausibel koordination af gravitationen och elektriciteten. Ett frapperande resultat af den generella relativitetsteorien är, att rum-tids-världen i stort måste ha andra egenskaper än som tilläggas den enligt Euklides' geometri, kombinerad med vår föreställning om en därifrån fristående tid. Världen är krökt, säger man, och det så, att den endast eger ändliga afstånd, utan att dock ega några geometriska gränser (jfr en sfäryta, på hvilken blott finnas ändliga afstånd, ehuru begränsande kanter saknas). Dessa afvikelser från tidigare rum-tid-föreställningar göra sig emellertid nämnvärdt gällande först vid stora, astronomiska afstånd. De äro därför svåra att komma åt med observationer. I några punkter ha dock teoriens förutsägelser blifvit tydligt verifierade genom mätningar. Storaxeln i planeten Merkurius' bana vrider sig långsamt, och vridningshastigheten öfverensstämmer, så godt man af mätningarna kan döma, med den af teorien fordrade på 43 vinkelsekunder på 100 år. Vidare har man konstaterat en af teorien fordrad liten förskjutning mot rödt af linjer i solspektrum. Som det mest öfvertygande belägget för teorien räknas, att man kunnat kvantitativt godt konstatera den af densamma förutsagda krökningen af ljusets väg i närheten af stora massor. Denna effekt visade sig nämligen med väntad storlek så, att stjärnor, som vid solförmörkelser (observationerna härstamma från förmörkelserna 29 maj 1919 och 21 sept. 1922) observerades nära solen, syntes något förskjutna från sitt normala läge ut från solen. Ingen annan teori än relativitetsteorien har kunnat förklara dessa nämnda fenomen otvunget än mindre, som relativitetsteorien gjort, på förhand ange deras storlek. Se H. K. Schjelderup, ”Relativitetsteoriens världsbild” (i serien ”Vad vi veta”, 1925). R—r H.

***Religionsfrihet.** De ansatser till förändrad lagstiftning ang. utträde ur svenska kyrkan, som i senare tid gjorts, ha icke ledt till resultat. Däremot antog 1925 års riksdag för sin del ny lag ang. borgerlig begrafning, utan medverkan af svenska kyrkans prästerskap i annan mån än, att upplåtelsen af kyrka för sådan begrafning gjorts beroende af kyrkoherdens medgifvande. Frågan går därpå till det i okt. s. å. sammanträdande kyrkomötet. Rld.

***Rembedalsfoss** heter nu Rembesdalsfoss, Rembedalsskaakje Rembesdalsskaakje och Rembedalsvatn Rembesdalsvatn.

***Rembrandt.** En målning *Falkbärare* utställdes i Stockholm 1921 och förvärfvades af Göteborgs museum. Under Världskriget kom ett par Rembrandtsdukar i svensk privat ego. G—g N.

***Remigius af Auxerre** [uttal: åsä'r l. åksä'r].

Remisskista, *järnv.*, en anordning för uppsamling och förvaring (under transporten) af järnvägsstationernas, i särskilda läderpåsar inlagda, till distriktskassan å bestämda dagar, inremitterade medel jämte åtföljande reversal. Den består i allmänhet af en sluten låda, upptill försedd med en självlåsande öppningsanordning, som möjliggör iläggning af remisspåsar och samtidigt förhindrar, att dessa ånyo uttagas. Fastkedjad i viss vagn, i på förhand bestämda tåg, föres remisskistan till distriktskassans station. Genom en särskild öppning uttages kistans innehåll under vederbörlig kontroll vid distriktskassan. Remisskista används numera icke bl. a. vid Statens järnvägar. Nu remittera stationer i regel genom tjänstepostanvisning. F. P.

Remiss-vist. Se Vist.

***Remmarlöf,** officiellt Remmarlöv, omfattar nu 638 har. 248 inv. (1925).

***Remmene.** Inom socknen är sedan slutet af 1880-talet ett skjutfält för Göta artilleriregemente. Jfr Tånga hed.

Remmene, herrgård i Bro socken, Värmlands län, omfattar 1 mtl med en areal af 480 har, hvaraf 240 har åker. Tax.-v. 312,400 kr. (1924). Gården tillhörde på 1600-talet släkten Rosenbielke, senare bl. a. släkterna Brelin och Uggla samt eges sedan 1872 af F. M. Mohn. O. Sjn.

Re'mmika, *boktr.* Se Tryckpress, sp. 93.

***Remont.** Enligt 1925 års härordning skall inspektören för kavalleriet vara chef för arméns remonteringsväsen och skall som sådan biträdas af en remonteringsnämnd, bestående af 3 ledamöter jämte 4 suppleanter. H. J—dt.

***Remontdepå.** Enligt 1925 års härordning skall remontdepåernas antal inskränkas till 2, Herrevadskloster och Gudhem. H. J—dt.

Remos [-ås], Juan J., kubansk litteraturhistoriker, skriftställare, f. 1896 i Santiago de Cuba, filos. doktor i Habana, professor i spansk litteratur vid universitetet där, blef president i konstakademien 1917. Af R:s mångsidiga och stora produktion må nämnas *Curso de historia de la literatura castellana* (2 bd), *Introducción al teatro de Schiller, Movimiento intelectual de Cuba en el siglo XX, Cursos abreviados de filosofía historia y literatura musicales, Meyerbeer, Donizetti, Las célebres obras literarias en musica*, m. m. Ad. H—n.

Remouchamps [rəmo{ã'], Édouard, vallonsk författare. Se Belgiska litteraturen. Suppl., sp. 521.

***Remsen,** Ira, har nedlagt presidentsposten vid Johns-Hopkins-universitetet.

Remstycke (af ty *rahmholz* l. *rähm*), *bygnk.*, den horisontala träsparre, som inlägges i en vägg af korsvirke öfver de stående sparrar, som uppbära väggen. P. Ax. L.

Renätus. Se Vegetius.

***Renault,** Louis, dog 7 febr. 1918.

***Renbetesfrågan.** Se Lappar, äfven i Suppl.

Renblomma, *bot.*, namn på *Ranunculus glacialis*, hvars blommor ätas af renen. G. L—m.

***Rendahl,** K. V., var 1901—20 ordf. i Allmänna organist- och kantorsföreningen. — 2. Ragnar Håkan R., den föregåendes son, ingenjör, uppfinnare, f. 14 okt. 1878 i Karlstad, utexaminerad från Tekniska högskolan 1899, anställd 1900 som laboratorieingenjör hos Allgem. elektricitätsgesellschafts afd. för trådlös telegrafi, var 1903—08 anställd som laboratoriechef hos Gesellschaft für drahtlose telegraphie i Berlin, där han bl. a. utarbetade det af detta bolag lancerade systemet för trådlös telegrafi (se Telegraf, sp. 746), som fick mycket vidsträckt spridning och bl. a. infördes vid svenska marinen och handelsflottan. R. är sedan 1909 elektroingenjör vid Mariningenjörkåren och hade 1914—17 i uppdrag att uppföra statens fasta radiotelegrafstationer vid Karlsborg, Härnösand, Vaxholm och Boden. R. är led. af Örlogsmannasällsk. (1919) och Ing. vet. akad. (1920). 2. Fmn.

Rendahl, Hjalmar, zoolog, f. 26 dec. 1891 i Jönköping, filos. d:r och docent i zoologi vid Stockholms högskola 1924, har publicerat arbeten behandlande hufvudsakligen djurgeografiska och systematiska frågor, såsom *A contribution to the ichthyology of N. W. Australia* (1922), *Embryologische und morphologische studien über das zwischenhirn beim huhn* (1924, af Vet. akad. tillerkänd Flormanska belöningen), *Beiträge zur kenntniss der marinen ichthyologie von China* (s. å.) och *Om flyttfåglar* (1925). L—e.

***Rendalen.** Pastoratet R., i Hamar bispedömme. Nord-Österdal prosteri, omfattar nu 3,222,81 kvkm. 3,539 inv. (1920). E. A—t.

***Rendement.** I sockerfabrikationen betecknas som rendement det utbyte af raffineradt socker, som råsockret (på grund af kemisk analys) kan beräknas komma att ge vid raffinering. K. A. V—g.

Rendtorff [re'nt-], Franz, tysk protestantisk teolog, f. 1 aug. 1860 i Gütergotz vid Potsdam, var 1884—88 pastor på Sylt, blef 1896 studiedirektor vid prästseminariet i Preetz, 1906 konsistorialråd i Kiel och 1908 honorärprofessor vid Kiels universitet. Sedan 1910 är han professor i Leipzig. R. är ordf. i centralstyrelsen för Gustav-Adolph-verein och sedan 1921 led. af sachsiska landtdagen. Bland hans skrifter märkas *Schleswig-Holsteinische schulordnungen von 16. bis zum anfang des 19. jahrhunderts. Texte und untersuchungen* (1902), *Die taufe im urchristentum* (1905), *Die geschichte des christlichen gottesdienstes* (1914) och *Schweden und die schwedische kirche zur kriegszeit* (1915). R. utger tidskriften "Die evangelische diaspora".

***Renée** uttalas rənē.

René Waultrin [rənē vâltrã'], pseudonym. Se Dollot, R. Suppl.

Renfjället, ett 985 m. högt berg i Åre socken, Jämtland, på sydsidan af Åresjön, s. om Åreskutan. O. Sjn.

Renfluga, *Cephenomyia trompe, zool.*, en stor tätt hårig, gul och svart fluga, hvars larver parasitera i renars näshåla och svalg, där den förorsakar inflammation. Larven lämnar värddjuret och faller till marken, där den förpuppas. Jfr Styngflugor. H. J. Dft.

Renforsen. Se Vindelälfven.

***Rengsjö** tillhör nu Ala kontrakt. Uppsala stift. 1,876 inv. (1925).

***Reni** tillhör nu Rumänien.

Renilla, *zool.* Se Sjöpennor.

*Renk, Friedrich G., tog afsked 1920.

Renkött (se Rensläktet), *kokk.*, är mörkt, rikt på närande safter och finare än älgens kött. Att renen, äfven tamrenen, lefver i ett mer eller mindre vildt tillstånd, bidrar nog till, att köttet har något af vildtsmak och i det afseendet kan jämföras med skogsfågel. Renköttet kommer i handeln söderut vanligen i fruset tillstånd som ”renstek”, hvilken utgöres af frambogar och lårstycken (de senare köttigast), hvarjämte sadel och ryggstycke äro användbara. Som saltadt och rökt är renköttet ett uppskattadt sofvel till smörgås. Renstek upptinas varsamt, späckas och spädes med mjölk vid tillredningen. Däraf kunna äfven göras biffstekar. Af sadeln göres stek, som ej sällan marineras, och bringan kan stufvas till kalops (med rotsaker). Rentungor, som anrättas glaserade, värderas af finsmakare. (Den mycket feta märgen ur klufna renben är ett slags läckerhet, som mera hör till frässeriets område.)

*Rennenkampf, P. G. K. von, blef, sedan han med anledning af sitt förhållande under slaget vid Łódź (16 nov.—15 dec. 1914) entledigats från sitt armébefäl, under 1915 militärguvernör i Petersburg samt i sept. s. å. generaladjutant hos kejsaren och anställd vid stora högkvarteret. I aug. 1917 inledde revolutionsregeringen process mot honom på grund af svikligt förfarande, och i maj 1918 blef han i Taganrog skjuten af bolsjevikerna. H. J—dt.

Renner, Karl, österrikisk politiker, f. 14 dec. 1870 i Unter-Tannowitz i Mähren, blef juris d:r, anställdes vid österrikiska riksrådets bibliotek och verkade jämväl som socialdemokratisk skriftställare. Han var 1907—18 led. af riksrådet och ställdes efter revolutionen i nov. 1918 och Viktor Adlers kort därpå timade död i spetsen för den provisoriska regeringen som statskansler (11 nov.). Hans utrikespolitik gick ut på att söka stämma de allierade segermakterna välvilligare mot Österrike, och i detta syfte verkade han, ej helt utan framgång, som förste österrikisk delegerad vid de förhandlingar i Paris, som ledde till freden i S:t Germain 10 sept. 1919. I juli 1919 öfvertog han efter O. Bauer jämväl utrikesministerposten, ombildade i okt. sin koalitionsministär och ingick efter dennas afgång (juni 1920) som utrikesminister i M. Mayrs koalitionsministär. Efter nationalrådsvalen i okt. s. å. afgick R. jämte öfriga socialdemokrater ur denna. Han tillhörde den provisoriska och den konstituerande nationalförsamlingen och är sedan 1920 led. af nationalrådet. — R. har i sina skrifter (några under pseudonymerna Rudolf Springer och Synopticus) förfäktat en i vissa afseenden modifierad marxistisk uppfattning (”ungmarxism”, ”neomarxism”). Nämnas må *Grundlagen und entwicklungsziele der österreichisch-ungarischen monarchie* (1906), *Österreichs erneuerung* (1916 ff.), *Marxismus, krieg und Internationale* (1917; 2:a uppl. 1918) och *Das selbstbestimmungsrecht der nationen* (1918). V. S—g.

*Rennerfelt, I., har skrifvit bl. a. *Den elektriska smältugnen. Historik* (1920—21). Om R:s elektriska ugn se vidare Elektrokemisk industri. Suppl., sp. 553 (med fig.).

*Rennesö heter nu officiellt Rennesöy. 1,116 inv., hvaraf 1,079 på ön R. (1920).

*Renoir, A., dog 5 dec. 1919 i Cagnes (dep. Alpes maritimes). Hans målning *Mor Anthonys cabaret* eges nu af Stockholms Nationalmuseum, som äfven förutom ”flickporträtt” förvärfvat *Badande kvinnor* från konstnärens senare år och ”*La Grenouillère*”, landskap med figurer från Paris' omgifningar. Göteborgs museum eger *Flicka i turkisk jacka*. Monogr. af F. Fosca (1923). G—g N.

*Renouard, P., dog 2 jan. 1924 i Paris. Monogr. af A. André (1919) och Vollard (1921). G—g N.

*Rensjön, Stora och Lilla, ha en sammanlagd areal af 50 kvkm.

*Renström, S. Se ”S. R. och hans donationer. Till minne af S. R. på femtioårsdagen af hans död” (1919).

Rentryck, *boktr.*, ett före själfva tryckningen visadt prof på, hur en trycksak kommer att te sig i färdigt skick i afs. på tryck och papper.

Renvall, Heikki Gabriel, finländsk politiker, f. 19 jan. 1872 i Åbo, son till ärkebiskop T. T. Renvall (se hufvudarbetet), blef filos. magister 1894, jur. kandidat 1897 och jur. doktor 1900 samt var 1902—04 praktiserande advokat i Helsingfors och 1904—06 hufvudredaktör för den ungfinska tidningen ”Helsingin sanomat”. R. tillhörde från 1901 centralkommittén för det passiva motståndet (den s. k. ”kagalen”) samt var led. af alla landtdagar 1904—13 utom andra landtdagen 1908. Han var 1906—17 docent i nationalekonomi vid Helsingfors' universitet, blef 1916 direktör i försäkringsaktiebolaget Kaleva samt var 1917—18 senator och chef för handels- och industriexpeditionen. Då det röda upproret utbröt, jan. 1918, blef R. (till mars) ordf. för den del af senaten, som residerade i Vasa, och han hade jan.—maj s. å. utrikesärendena om hand. Han återgick därefter till sin direktörsbefattning i Kaleva R. har varit gift med sångerskan Aino Achté. V. S—g.

*Renö skrifves nu officiellt Renöy.

Renöy. Se Renö, äfven i Suppl.

Reol [-å̊l; af nlat. *regāl*, af mlat. *rēga*, rad]. hylla (för böcker eller handlingar).

Reparäbel (af *reparera*, se d. o.), möjlig att laga.

Repete'nt (se Repetera), i Tyskland docent. som föreläsningsvis med studerande ånyo genomgår kursen för en examen.

Repetitionsskola. Se Ersättningsskola. Suppl.

Rèpide, Pedro de, spansk romanförfattare, f. 1882 i Madrid. Det pittoreska i folkets seder och bruk och pikareskdraget hos den spanska folksjälen fängsla framför allt R:s intresse; hans stil är enkel och elegant. Hans första roman, *La enamorada indiscreta* (1906), blef prisbelönad, och med *Del rastro de maravillas* (1907) blef han med ens populär. R. är i besittning af stor kunskap i Spaniens historia, och denna kommer till synes i flertalet af hans arbeten, som äfven uppenbara en flödande fantasi. Bland R:s till ett 40-tal uppgående arbeten må ytterligare nämnas *El solar de la Bolera* (1908), *El Madrid de los abuelos* och *Noche perdida* (s. å.), *Paginto Candil* (1909), *Del rancio solar*, *Los cohetes de la verbena* och *El duende de la corte* (1910), *Las cartas de la azafata Cloe*, *Un conspirador de ayer* och *La buena fama* (1911), *La corte de las Españas*, *El puerto sereno* m. fl. (1913), *La desazón de la Angustias* och *Cortumbres y devociones madrileñas* (1914), *La negra* (1915), *El regalo de*

la madrina (1916), *Los espejos de Clío* (1918), *El malefico de la U* (1920) och *Lámpara de la fama* (s. å.). R. har äfven utgett ett par diktsamlingar och skrifvit för teatern *Los majos de patente* (1908), *La llave de la Araceli* och *La casa de todos* (s. å.), *Cadenas de rosas* (1909) och *Veteranos* (1917). Ad. H—n.

***Repin,** Ilja. I juli 1918 spreds i utländska tidningar ryktet, att R. afsidit af svält i sin villa i Kuokkola vid finländsk-ryska gränsen — ett rykte, som R. själf dementerade. Han utställde hösten 1919 ett antal äldre och nyare målningar och teckningar i Liljevalchs konsthall i Stockholm. G—g N.

Repingt.n [re'pintən], Charles A'Court, brittisk militärförfattare, f. 29 jan. 1858, d. 26 maj 1925, blef officer 1878, tjänstgjorde bl. a. i Afganistan (under kriget 1878—79), Burma, Sudan (under Kitcheners fälttåg 1898) och Syd-Afrika (som stabsofficer hos general Buller i början af boerkriget) samt var 1899—1902 militärattaché i Haag och Bruxelles. R. tog med öfverstelöjtnants grad afsked ur armén 1902 och var därefter militär medarbetare i ''Times'' till 1918, då han efter en konflikt med lord Northcliffe öfvergick till ''Morning post''. Som militär artikelförfattare tilldrog sig R. mycken uppmärksamhet genom grundlig krigshistorisk beläsenhet och fängslande stil. Särskildt berömda voro hans kommentarer till rysk-japanska kriget 1904—05 samt under Världskriget en skarp artikel 1915 om ammunitionsbristen vid fronten, hvilken fick vidtgående politiska följder. R. kom under sin korrespondentverksamhet under Världskriget och åren närmast därefter i personlig beröring med ett flertal af de allierades både militära och politiska ledare, och samtal med dem gåfvo honom material till ett par intressanta och synnerligen indiskreta memoarböcker, *The first world war, 1914—1918: personal experiences* (2 bd, 1920) och *After the war . . . . a diary* (1922). Han har äfven skrifvit *Policy and arms* (1924) och *The life and death of Marie Stuart* (s. å.). V. S—g.

***Repsold.** Firman A. Repsold & söhne har upphört att existera. — Om R:s opersonliga mikrometer se Astronomiska instrument. Suppl.

Reptilpress, stundom nyttjad benämning på besoldade tidningar. Namnet har sitt ursprung från uttrycket ''reptiliefonden'' om de fonder, ur hvilka Bismarck lät utbetala understöd åt regeringsvänliga tyska tidningar. Jfr Reptiliefonden.

***Republik.** Antalet republiker i Europa har i samband med omstörtningarna vid Världskrigets slut betydligt ökats. Republiker äro sålunda numera Tyska riket och i detta ingående delstater, Österrike, Grekland och Turkiet, de nytillkomna staterna Finland, Estland, Lettland, Polen och Tjecho-Slovakien samt den federativa sovjetryska statskomplexen med däri ingående nominellt mer eller mindre självständiga statsbildningar (se Ryssland. Suppl.). Ungern var nov. 1918—aug. 1919 republik, men öfvergick sedan till ett provisoriskt mellantillstånd som konungarike med tronen ledig och högsta styrelsemakten anförtrodd åt en riksföreståndare. I Kaukasusländerna upprättades åren 1918—19 tre ''folkrepubliker'' (Georgien, Armenien och Aserbeidjan), hvilka emellertid snart öfvergingo till sovjetrepubliker och nu ingå i det sovjetryska systemet liksom de kortlifvade självständiga republikerna Ukraina och Hvitryssland samt Yttersta Österns republik i Öst-Asien och ett antal snart bolsjeviserade republikanska statsbildningar i Central-Asien (Chiva, Buchara m. fl.). Samma utveckling genomgår f. n. äfven Mongoliet. — Det ryska sovjetsystemet representerar en helt ny form af republikanskt statsskick, rätt väsentligt olik den eljest vanliga ''representativa demokratiska republiken''. Dithörande republiker bilda en från Moskva behärskad ''union af federativa sovjetrepubliker'', som synes vara organiserad med det vidtgående syftet att i sig småningom upptaga alla de stater, inom hvilka den kommunistiska ''världsrevolutionen'' kunnat genomföras. V. S—g.

***Republikaner.** Partiet fick genom kongressvalen i nov. 1918 majoritet i båda husen, och den republikanska senatsmajoriteten hindrade sedermera Versaillestraktatens ratificering och Förenta staternas anslutning till Nationernas förbund. Vid presidentvalet 1920 var den republikanska majoriteten (för W. G. Harding) öfverväldigande, och partiets majoritet i kongressens båda hus ökades afsevärdt. Äfven vid presidentvalet 1924 vann den officielle republikanske kandidaten (Calvin Coolidge) en lätt seger, trots att partiets yttersta vänster i förbund med farmarpartiet arbetade för val af R. M. La Follette. I den 69:e kongressen (från mars 1925) sitta i senaten 55 republikaner mot 40 demokrater och 1 af farmarpartiet samt i representanternas hus 247 republikaner mot 183 demokrater, 3 af farmarpartiet och 2 socialister. V. S—g.

***Republiken Förenta (Förenade) Nederländerna.** Se Nederländerna, sp. 695 ff.

***République française,** La, är organ för progressistpartiet. Utgifvare är Étienne Grosclaude.

***Resarön** har en areal af 5,6 kvkm.

Rescissionstraktaten. Se Öresundstullen, sp. 144.

Rese, jätte (se Jättar, äfven i Suppl.).

Réseau mondial [reså mådia'l], fr. Se Meteorologiska kongresser. Suppl.

Resebyråbiljett. Se Biljett. Suppl., och Järnvägssamtrafik. Suppl.

***Resele** tillhör nu Sollefteå kontrakt, Härnösands stift. 2,738 inv. (1925).

***Resen.** 1. H. P. R. En öfv. af R:s ''Atlas Danicus'' af J. Knudsen är sedan 1924 under utgifning (afd. Bornholm). P. E—t.

***Resereglemente.** Nytt ''allmänt resereglemente'' utfärdades af K. M:t 18 juni 1925, dock att endast försöksvis tillämpas för tiden 1 aug. 1925—30 juni 1927. Om bestämmelserna i reglementet se ''Sv. förf. saml.'' 1925 n:r 354 och 355. R. V.

***Reservationskraf.** Kammarrätten förut åliggande befattning med framställande och afgörande af anmärkningar vid kronans och andra allmänna räkenskaper är nu öfverflyttad till Riksräkenskapsverket (se d. o. Suppl.). Nya bestämmelser ang. anställande af reservationskraf, i hufvudsak lika med dem, som fastställts genom kung. 6 aug. 1817, äro meddelade i kung. 17 dec. 1920. — Riksräkenskapsverkets anmärkningar om felaktigheter vid kronoskattens beräknande utställas numera icke mot vederbörande redogörare, utan direkt mot de skattskyldiga. Reservationskrafvet — genom hvilket redogöraren så att säga reserverade

sig mot betalningsskyldighet — saknar i följd häraf numera praktisk betydelse. R. V.

***Reservfond.** Se Grundfond. Suppl.

Reservofficersförbundet. Se Svenska arméns reservofficersförbund. Suppl.

***Resgods.** Se äfven Järnvägstaxa. Suppl.

***Resicza** tillhör nu Rumänien.

***Resident.** Det brittiska förvaltningsområdet Aden, Perim, Sokotra och Kuria-Muria-öarna styres af en *political resident*; en sådan finns äfven på Bahreinöarna. I sultanatet Brunei finnes en brittisk resident; i British North Borneo och Saravak ha de olika distrikten hvar sin resident. I Basutoland, Bechuanaland och Swasiland har den brittiska kronans representant titeln *resident commissioner*. I sultanatet Sansibar finnes en brittisk resident (guvernören öfver Keniakolonien är dock high commissioner för Sansibar). — Franska regeringens högste representant i Marokko har titeln *commissaire résident général*. V. S—g.

Resigtyg l. Resigetyg (mlty. *reisich tuch*, ty. *reisiger zeug*, af mhty. *reisige*, ryttare, af *reise*, fsv. *resa*, i betydelsen krigståg), i äldre tider (ofta i Gustaf I:s Registratur mötande) form för rytteri.

Resistensgebit. Se Kontinenternas och oceanernas permanens. Suppl.

***Resmo** tillhör nu Växjö stift. 496 inv. (1925).

Respirationsapparat. Se Ämnesomsättning, sp. 1211.

Respirationskalorimēter, Djurkalorimeter, *fysiol.*, apparat, som används vid djurfysiologiska undersökningar för att bestämma näringsämnenas omsättning i kroppen och den därvid alstrade värmemängden. Dessa apparater, som först konstruerades af M. v. Pettenkofer (se denne), består af ett slutet rum med utåt väl isolerade dubbla väggar, hvilkas mellanrum är fylldt med vatten. Det djur, hvarmed undersökningen utföres, inneslutes i rummet, ”ugnen”, genom hvilken en till sin mängd och sammansättning undersökt luftström ledes, och i den afgående luftströmmen bestämmas de af djuret afsöndrade gaserna. Den af försöksdjuret afgifna värmemängden beräknas genom bestämning af det i väggarnas mellanrum inneslutna vattnets värmegrad före och efter försöket. På grund af det gifna fodrets samt de afgifna fasta, flytande och gasformiga afsöndringarnas sammansättning och värmevärde kan ämnesomsättningens förlopp fastställas. Respirationskalorimetern har varit ett oumbärligt hjälpmedel vid de nutida exakta näringsfysiologiska undersökningarna. Jfr Ämnesomsättning och Atwater. Suppl. H. J. Dft.

Respirationsmedel, *fysiol.*, af J. v. Liebig införd beteckning för kolhydrat och fett, hvarmed skulle uttryckas, att dessa ämnen i djurnäringen tjäna till att underhålla den genom andningen fortgående förbränningen, i motsats till ägghvitämnena, hvilka betecknades som plastiska näringsämnen, i det att de äro blod- och väfnadsbildande. Termen har kommit ur bruk, sedan det visats, att alla slag af organiska näringsämnen deltaga i förbränningen i kroppen. Jfr Liebig, sp. 405, och Fodervärde. Suppl., sp. 909. H. J. Dft.

Respiratoriska gasutbytet. Se Ämnesomsättning, sp. 1211.

Responsiōn (lat. *respo'nsio*, svar, motsvarighet), *metr.*, kallas det särskildt inom den forngrekiska korlyriken och dramats lyriska partier strängt iakttagna förhållandet, att strof (se d. o.) och motstrof (antistrof) till sin metriska byggnad vers för vers motsvara hvarandra. Den metriska responsionen är ofta ett godt hjälpmedel för återställandet af den rätta läsarten, då denna i handskrifterna blifvit förvanskad. A. M. A.

Restaurangskatt. Se Konsumtionsskatt. Suppl.

Restrēpo [-på], Carlos E., president i Colombia 1910—14, har sedermera representerat denna stat vid flera af Nationernas förbunds församlings årsmöten i Genève.

Restöar. Se Ö, sp. 3.

***Resvoll,** Th. R., blef 1918 filos. doktor. Hon är sedan 1923 led. af norska vet. akad. i Oslo.

***Resvoll-Holmsen,** Hanna, är sedan 1921 docent i växtgeografi vid universitetet.

***Reszke.** 1. J. M. R. dog i april 1925 i Nizza. — 2. E. R. dog 1917 i Gareck, Polen.

Retana y Gamboa [-i-], Wenceslao Emilio, spansk prosadiktare, litteraturhistoriker, f. 1862 i Boadilla del Monte (Madrid), vistades 6 år på Filippinerna, hvaraf frukten blef *Aparato bibliográfico de la historia general de Filipinas*, som anses ega högt värde. 1907 tillkom *Vida y escritos del Dr. José Rizal*. R:s bästa roman, *La trilteza errante*, är ett ingående studium af kvinnosjälen och skattas i Spanien som en af de bästa psykologiska romanerna. Ad. H—n.

***Retentionsrätt** har genom nyare svensk lagstiftning (13 maj 1921) i vissa afseenden förstärkts, så att densamma nu ganska mycket närmar sig panträtten. Sålunda medför numera retentionsrätt (med undantag för hyresvärds och jordegares, hvarom se Hyresaftal, sp. 27—28, och Arrende. Suppl.) enahanda förmånsrätt som handpanträtt (jfr Förmånsrätt. Suppl.) och enahanda befogenhet att, då föremålets egare råkat i konkurs, själf låta sälja detsamma (jfr Panträtt, sp. 1471—72). C. G. Bj.

***Retés,** Francisco Luis de, dog 1901.

Rēte te'stis, *anat.* Se Testikel, sp. 998.

***Rethel** hade 1921 4,813 inv. R. intogs 30 aug. 1914 af 3:e tyska armén (v. Hausen) efter en hård strid med 4:e franska arméns vänstra flygel (de Langle de Cary), hvarunder staden sköts i brand och till stor del förstördes. Den utgjorde sedermera en af tyskarnas viktigaste etappstationer. 4 nov. 1918 besattes R. åter af fransmännen. Jfr Världskriget, sp. 163 och 244. H. J—dt.

Rethondes [rətå'd], by i franska dep. Oise, vid Aisne, 12 km. ö. om Compiègne. 312 inv. (1921). På järnvägsstationen R. afslöts 11 nov. 1914 vapenstilleståndet mellan Tyskland och ententemakterna. Jfr Världskriget, sp. 245 och 271 H. J—dt.

Retningsmottagare, *fysiol.* Se Nervsystemet, sp. 805.

Retreats [ritrī'ts], eng. Se Episkopalkyrkan. Suppl., sp. 617.

***Rettig.** 1. P. F. von R:s son vicekonsuln Robert Henning von R:s änka Anna Adelaide von R., född von Horn, f. 1872, donerade 1924 till Åbo akad. 5 mill. mark för upprättande af en teol. fakultet (hvilken redan s. å. kom till stånd). Rettigska firman skänkte till Åbo finska universitet

3 mill. mark främst för upprättande af en professur i finsk arkeologi. T. C.

Rettigs (Axel och Lulli) barnhem, Gäfle, grundlades 1873 genom en donation på 150,000 kr. af konsul Robert Rettig och fru Adelaide Rettig och öppnades 1875. Det har plats för 20 gossar. Fastighetens tax.-v. är 65,000 kr. (1924). Tillgångarna voro s. å. 225,289 kr. Utom den Rettigska donationen har hemmet 1916 fått 65,000 kr. af inspektoren Fredrik Holmberg och fru Laura Holmberg. O. Sjn.

Returpanna. Se Ångpanna, sp. 1067.

***Retzius.** — 5. Anna V. Hierta-R. dog 21 dec. 1924 i Stockholm. — 6. M. Gustaf R. dog 22 juli 1919 i Stockholm. En af Vet. akad. bekostad vård (efter E. Fants förslag) med porträttmedaljonger af R. och hans hustru (af E. Lindberg) aftäcktes 28 maj 1922 på R:s graf å Solna kyrkogård. (Se J. Berg, ''Vet. akad:s grafvård öfver M. G. R.'' i ''Vet. akad:s årsbok'', 1922.) ''Verzeichnis der veröffentlichten Werke und schriften von G. R. 1864—1916'' utgafs 1916. Postumt utkommo *Dikter* (1919) och bd 19 af R:s *Biologische untersuchungen* (utg. af C. M. Fürst, 1921). — Jfr Hierta-Retzius-stiftelsen. Suppl.

Anna Hierta-Retzius.

Reumätiker [röj-], person, som lider af reumatism.

***Reumert,** Elith, har ytterligare skrifvit *En race-slægt* (om familjen Heger 1917), *Et livs roman. Charlotte Oehlenschlæger* (1918), *Sophie Örsted* (1920), *Olaf Poulsen* (1923), *H. C. Andersen og det Melchiorske hjem* (1924) och *Den danske ballets historie* (1922) samt berättelserna *Mod stjernerne* (1915) och *Den stærkeste magt* (1916). — Sonen Poul var 1919—22 fäst vid Dagmartheatret, men återgick 1922 till K. teatern, till hvars förnämsta krafter han hör, särskildt i fråga om moderna roller. 1923 uppträdde han på ''Od'on'' i Paris som fransk skådespelare och vann stor seger. Se H. Nathansen, ''Johannes Poulsen og Poul Reumert'' (1918). P. E—t.

***Reusch,** H. H., dog 1922 vid en järnvägsolycka.

***Reuss.** Den vid tyska revolutionen 1918 i båda furstendömena R. regerande furst Henrik XXVII abdikerade 10 nov., och de båda forna furstendömena, i hvilka s. d. republiken utropats, förenades i april 1919 till Volksstaat Reuss. Denna ingick sedermera, 30 april 1920, i fristaten Thüringen (se d. o. Suppl.), där de forna furstendömena R. utgjorde särskilda ''gebiete'' till mars 1923, då Thüringen administrativt uppdelades i stads- och landkretsar, som endast delvis motsvara de forna småfurstendömena. V. S—g.

***Reuter,** P. J. von. Efter baron A. J. C. H. de R:s död, 1915, öfvertogs s. å. ledningen af *Reuter's office* af (sedan 1918 sir) Roderick Jones, f. 31 okt. 1877 och 1902—15 Reuterbyråns representant i Syd-Afrika.

***Reuter,** Gabriele, har vidare utgett romanerna *Ins neue land* (1916), *Die jugend eines idealisten* (1917), *Die herrin* (1918), *Grossstadtmädel* (1920), *Benedikta* (1923) och den självbiografiska *Vom kinde zum menschen* (1922). ''Efter många år'' öfversattes 1919.

Reuter [rå'j-], Ludwig von, tysk sjöofficer, f. 9 febr. 1869 i Guben, var under Världskriget bl. a. befälhafvare på slagkryssaren ''Derfflinger'', sedermera chef för grupper af kryssare och spaningsfartyg samt nådde vice-amirals grad. R. öfverförde nov. 1918 till Scapa flow den del af tyska flottan, som enligt stilleståndsaftalet skulle utlämnas, men lät 21 juni 1919 sänka nästan alla fartygen. Se därom Scapa flow. Suppl. och R:s egen skildring *Scapa Flow. Das grab der deutschen flotte* (1921). Ur marintjänst fick R. afsked i aug. 1920.

***Reuterdahl,** Henrik. G. Aulén utgaf 1916 ''Bref till H. R.'' Af L. Weibull utgåfvos 1920 ''Ärkebiskop H. R:s memoarer'', omfattande tiden tills han blef ärkebiskop.

***Reuterdahl,** Henry, fick silfvermedalj för taflor vid Panamautställningen 1915. Han blef 1917 löjtnant och var 1918—21 kapten i Förenta staternas flottas reserv.

Reuterdahl [röj-], Arvid, svensk-amerikansk ingenjör och vetenskapsman, f. 15 febr. 1876 i Ransäter, Värmland, kom med föräldrarna till Amerika 1882, blef filos. kandidat vid Brown university i Providence, Rhode Island, 1899, var lärare i fysik vid Colby college 1904—05 och i teoretisk och tillämpad mekanik vid Polytekniska institutet i Kansas city 1915—17, dekanus inom fakulteten för ing. vet. och arkitektur vid S:t Thomas college i S:t Paul 1918—22 och är rektor vid Ramsey institute of technology där sedan 1923. Academy of nations tilldelade honom 1923 graden ''doctor of science''. Han har konstruerat bl. a. några af de största förstärkta betongbroarna i Amerika. Bland hans utomordentligt många skrifter må anföras: *Theory and design of reinforced concrete arches* (1908), *Scientific theism versus materialism*, *The space-time potential* (1920), *The cosmic energy unit and the atom* (1923), *A synthesis of number, space, time and energy and a physical basis for Plank's and Rydberg's constants* (s. å.) och *A physical basis for the constant velocity of light* (1925). Vissa af R:s tidigare skrifter beröra samma spörsmål som A. Einsteins senare, men hans uppfattning är en annan än Einsteins (*Einstein and the new science*, 1921). O. E. W. O. A. L—r.

***Reuterholm.** 1. Nils E. R. 49 bref från honom 1706—07 till kammarjunkaren Jakob Cronstedt äro tryckta i ''Personhist. tidskr.'' 1908. — 3. Gustaf Adolf R. Se M. Nylund, ''G. A. R. under förmyndaretiden 1792—1796'' (akad. afh., 1919).

***Reuterskiöld.** — 2. K. L. A. A. (Carl Axel) R. Lifligt intresserad af allmänna angelägenheter, har R. vid sidan af sitt rättsvetenskapliga författarskap och sin lärarverksamhet egnat sig åt såväl kommunal- som rikspolitik. Han var 1912—24 led. af stadsfullmäktige i Uppsala, tillhör sedan 1919 Uppsala läns landsting och har i några år varit

ordf. i tingets finansutskott. I politiskt afseende har R. varit utpräglad högerman, men på senare år intagit en mellanställning mellan högern och bondeförbundet. Första kammaren har han tillhört fr. o. m. 1919, invald af högern och bondeförbundet gemensamt. Sedan 1924 är han vald af det sistnämnda partiet ensamt och tillhör nu bondeförbundets riksdagsgrupp, inom hvilken han, utan att vara nominell ledare, intar en framskjuten och ofta ledande ställning. 1920 var han led. af första lagutskottet och är sedan 1921 led. af konstitutionsutskottet. För böndernas samling i ett rent bondeparti har R. bedrifvit ifrig propaganda i tal och skrift och är f. n. den flitigaste agitatorn af bondeförbundets riksdagsmän. — Bland R s senare skrifter märkes, förutom ett antal politiska broschyrer, *Föreläsningar i svensk stats- och förvaltningsrätt*, 2—3 (1919—21). R. utger jämte V. A. Rinander en af statsmedel bekostad samling ”Främmande grundlagar samt vallagar och parlamentariska arbetsordningar i svensk öfversättning” (se Grundlag. Suppl.).

3. Edgar Hans Kasimir R., den föregåendes faders syssling, religionshistoriker, f. 19 okt. 1872 i Göteborg, blef student 1892, filos. doktor 1908, docent i religionshistoria 1910, teol. kandidat 1912 samt professor i teol. prenotioner och teol. encyklopedi 1916, allt vid Uppsala universitet. R., som 1913 prästvigdes och 1917 i Uppsala promoverades till teol. doktor, har tagit liflig del i den kristliga student- och gymnasiströrelsen. Bland hans skrifter märkas *Till frågan om uppkomsten af sakramentala måltider* (gradualafh., 1908), *De nordiska lapparnas religion* (1912), *Zarathustras religionshistoriska ställning* (1914) och *Den folkliga vidskepelsen och den svenska katekesen* (1921). 3. E. Nwn.

***Reuterswärd.** 1919 bildade ätten en släktförening. — 2. Matilda Jungstedt-Reutersvärd. Se Jungstedt 3 äfven i Suppl. — 3. Gustaf Fredrik Achates R., sysslings son till den i hufvudarbetet omtalade Patrik O. R., militär, tidningsman, f. 31 aug. 1882 i Örebro, aflade studentexamen i Linköping 1901 och officersexamen 1903, blef s. å. underlöjtnant vid Göta artilleriregemente, genomgick Artilleri- och ingenjörhögskolans allmänna kurs och Krigshögskolan samt blef 1912 löjtnant och 1915 kapten vid generalstaben. R. var 1916—19 lärare vid Artilleri- och ingenjörhögskolan och därjämte 1915—19 militär medarbetare i ”Stockholms dagblad”, där hans framställningar af krigsläget under Världskrigets tre sista år vunno mycket erkännande. Han var 1919—21 ”Stockholms dagblads” hufvudredaktör, tjänstgjorde därefter 1921 som kapten vid Göta artilleriregemente samt är sedan 1922 verkst. direktör i A.-b. Tidningarnas telegrambyrå. Därjämte är han sedan 1924 verkst. direktör i A.-b. Radiotjänst.

***Reval,** officiellt *Tallinn*, är nu sedan 1918 hufvudstad i republiken Estland och har 128,573 inv. (1925), hvaraf i runda tal 110,500 ester, 7,500 ryssar, 6,900 tyskar, 2,000 judar samt 800 est-svenskar. På Domberget ligga, utom de i hufvudarbetet nämnda byggnaderna — af hvilka slottet nu rymmer regeringens lokaler, riddarhuset utrikesministeriets samt provinsmuseet estländska litteratursällskapets lokaler och bibliotek — riigikogu-(folkrepresentations-)huset, som uppfördes 1921—22 för en kostnad af omkr. 1,3 mill. sv. kr. på den plats, där den 1917 brända ordensborgen låg, hvarvid två af dennas yttermurar kommit till användning, vidare statspresidentens hus och de flesta ministerierna. Hvad nedre staden beträffar, må nämnas, att i Knutsgillets hus (på samma plats som det 1329 dokumentariskt först nämnes) finns nu ett estniskt teknikum. 1913 färdigbyggdes estniska nationalhuset ”Estonia”, i hvilket äro inrymda bl. a. teater- (opera och drama), konsert- och restauranglokaler. En tysk teater finns, där äfven ryska skådespel ges. Staden har numera ett 20-tal allmänna läroverk (gymnasier och realskolor, hvaraf några samskolor), bland dem 4 tyska och 2 ryska. Fabriksverksamheten har sedan den ryska tiden gått mycket tillbaka. Handeln är rätt liflig; exporten (66,4 mill. sv. kr. 1924) består hufvudsakligen af lifsmedel (smör, kött, ägg, färsk fisk, potatis), trävaror, papper, lin och linfrö, cement, oblekt bomullstyg samt sprit, importen (75,5 mill. sv. kr. 1924) af spannmål, bomull, maskingods, kolonialvaror, superfosfat, stenkol och järnvaror. Lastnings- och lossningsanordningarna i hamnen ha under Estlands självständighetstid förbättrats. Där finns ett 10-tal elektriska kranar, 1 större spannmålselevator och flera rymliga upplagsmagasin. 1924 ankommo 1,434 fartyg om sammanlagdt 577,971 nettoton. Å Laaksberget är en aerodrom upprättad. — I R. föddes (1601) Gustaf II Adolfs broder, hertig Karl Filip. I lustslottet Katharinenthal (estn. *Kadriorg*) är nu det ena af Estlands två nationella museer inrymdt. O. A. H—n.

Om mötet i R. 9—10 juni 1908 mellan kejsar Nikolaus II och konung Edvard VII se Världskriget, sp. 136. Under detta krig var R. en viktig flottbas. Dess hamn och militära anläggningar bombarderades 18 juli 1916 af tyska flygare. Ryssarna började 16 okt. 1917 utrymma R., som 25 febr.—nov. 1918 hölls besatt af tyska trupper. Ett anfall sjöledes från Kronstadt mot R. af bolsjeviker i dec. s. å. afslogs af en i hast ditbeordrad engelsk eskader. Likaså tillbakaslogs i jan. 1919 kommunisternas anfallsoperation mot R. Se Estland. Suppl., sp. 667 och 668.

L. W:son M. H. J—dt.

Revalviken. Se Östersjön, sp. 263.

***Reventlow,** holsteinsk adlig ätt. — (Sp. 51) B. *Holsteinska grenen.* 4. Ernst, grefve zu R., är född 18 aug. 1869 i Husum. Han var 1911—20, efter att förut ha skrifvit i liberala tidningar, politiskt ledande medarbetare i den konservativa ”Deutsche tageszeitung” och har sedan utgett den nationalistiska veckotidskriften ”Der reichswart”. Bland hans senaste arbeten i bokform må nämnas *Deutschlands auswärtige politik 1888—1914* (1914; 11:e uppl. 1918), *Der einfluss der seemacht im grossen krieg* (1918), *Politische vorgeschichte des grossen krieges* (1919) och *Völkisch-kommunistische einigung* (1924). Under Världskriget voro

hans artiklar mot England synnerligen hätska. Han kräfde i det allra längsta en ”segerfred” med stora annexioner och bekämpade våldsamt Bethmann-Hollwegs inrikespolitik. V. S—g.

Reventlow, Peter Christian, dansk författare, f. 20 aug. 1867 i Grenaa, var i bokhandelslära 1881—90, löjtnant 1891—93, därefter journalist, 1901—14 redaktör af ”Lolland-Falsters stiftstidende”. Som folketingsman 1906—10 stod han utanför partigrupperna och arbetade för ett parlamentariskt samlingsparti. I en rad böcker behandlade han efter 1914 världspolitiska spörsmål, från starkt självständiga synpunkter och mot den härskande opinionen. 1920 utgaf han den buddistiskt färgade socialpolitiska berättelsen *I blinde*, och 1924 kommo de egendomliga, af stark och djup personlighet präglade *Breve fra skærsilden*, där han, åter med reminiscenser från buddismen, redogör för en dogmfri Jesustro. P. E—t.

***Reverber** (Reverberlykta). Se Gatubelysning. Suppl.

***Reverdil,** É. S. F. En ny öfv. (af P. Læssöe Müller med inledning och noter af L. Bobé) af R:s ”Struensee” utkom 1916. P. E—t.

***Review of reviews** har efter W. T. Steads död 1912 redigerats bl. a. af dennes dotter Estelle W. Stead; dess nuv. hufvudredaktör, sedan 1923, är H. W. Steed (se d. o. Suppl.).

***Reviken** tillhör nu Sogn og Fjordane fylke. 204 inv. (1920).

***Revillout,** E., dog 1 febr. 1913 i Paris.

Revinge, officiell form för Refvinge (se d. o. 2 äfven i Suppl.).

***Revisionsansökning.** Om detta rättsmedel se närmare Kallenberg, ”De ordinära devolutiva rättsmedlen i den svenska civilprocessen” (2:a uppl., 1922, s. 240 ff.). Å. H.

***Revisionskommissarier** finnas äfven på Arméförvaltningens civila dep:s kameralbyrå och revisionsbyrå.

***Revisor.** Genom sammanslagning af Kammarrättens revisionsafdelning och Statskontorets riksbokslutsbyrå har bildats en ny revisions- och bokföringsmyndighet, Riksräkenskapsverket (se d. o. Suppl.). — Brännvinsförsäljningsbolags förvaltning och räkenskaper granskas numera af 3 revisorer, af hvilka 2 utses af Kontrollstyrelsen och 1 af delegarna i bolaget (k. förordn. 14 juni 1917 om försäljning af rusdrycker). R. V.

Auktoriserad revisor (befullmäktigad, bemyndigad revisor), person, som, efter särskildt erhållet bemyndigande, i fristående ställning drifver yrkesmässig revisionsverksamhet, oftast i näringslifvets tjänst. Hans verksamhet omfattar vanligen revisioner af olika slag, uppgörande af förslag till förändring och modernisering af bokföring, deklarationsfrågor, värderingar, domstolsutlåtanden i bokföringsfrågor samt ekonomiska utredningar af olika slag. — Institutionen härstammar från Skottland och England, där auktoriserade revisorer (*chartered accountants*) funnos redan på 1700-talet och nu finnas där till ett antal af flera tusen. De erhålla sin auktorisation genom den af dem 1880 bildade föreningen *Institute of chartered accountants of England and Wales*, som blifvit förebilden för revisorsföreningar i öfriga länder. Äfven i Förenta staterna finnas flera tusen auktoriserade revisorer (*certified public accountants*); de erhålla sin auktorisation likaledes genom en egen sammanslutning. — I *Sverige* auktoriserades första gången 1912, på Stockholms handelskammares initiativ, (6) personer som revisorer. Auktorisationen meddelas af handelskamrarna. 1919 bildades Handelskamrarnas centrala revisorsnämnd, som har att afge yttrande öfver samtliga ansökningar om auktorisation. Kompetensfordringarna äro: minst 25 års ålder, ekonomisk examen från handelshögskola med vissa minimibetyg samt minst 3 års praktik hos auktoriserad revisor. F. n. (sept. 1925) finnas i Sverige 32 auktoriserade revisorer. Seth S—n.

Revisorn (*Revizor*), ryktbart satiriskt lustspel af ryske författaren N. Gogol (se denne), uppf. i Stockholm f. g. 1859.

Revkom, förkortning för ry. *revoljutsionnij komitet*, revolutionär kommitté, namn på ett slags politiska organisationsbyråer i Sovjet-Ryssland.

***Revolution.** Bland de senaste årens revolutioner äro de båda ryska i mars och nov. (enligt dåtida rysk tideräkning okt.) 1917 samt de tyska, österrikiska och ungerska i november 1918 de ryktbaraste. En särställning intaga de statskupper i Italien 1922 och Spanien 1923, hvarigenom det parlamentariska styrelsesättet, med bibehållande af den monarkiska styrelseformen, ersattes af en mer eller mindre diktatorisk styrelse under statskuppens ledare (i Italien B. Mussolini, i Spanien M. Primo di Rivera).

Revolverpress. Se Tegel, sp. 632 och fig. 14.

Revolverväxling. Se Väfning, sp. 44.

Revolverässja. Se Ässja.

Revsund, officiell form för Refsund (se d. o. äfven i Suppl.).

Revsunds, Brunflo och Näs tingslag. Se Refsunds, Brunflo och Näs tingslag, äfven i Suppl.

***Revue des deux mondes** utges numera af Franska akad:s ständige sekreterare, professor René Doumic (se denne, äfven i Suppl.).

Rexius, Gunnar, statsvetenskaplig författare, universitetslärare, f. 27 febr. 1886 i Göteborg, d. där 16 aug. 1918, blef student 1903 samt filos. kandidat vid Göteborgs högskola 1907, inskrefs s. å. vid Uppsala universitet och aflade där filos. licentiatexamen 1910, disputerade för filos. doktorsgrad 1911, förordnades s. å. till docent i statskunskap och blef filos. doktor 1912. Läsåret 1915—16 uppehöll R. den skytteanska professuren. Efter att ha deltagit i konkurrensen om återbesättandet af denna professur 1915, äfvensom af professurerna i statskunskap i Lund s. å. och i Göteborg 1916, och därvid af de sakkunnige med höga vitsord ha blifvit kompetensförklarad mottog R. kallelse till en liknande professur vid Åbo nyupprättade akademi. Denna plats kom han dock aldrig att tillträda. Ett utomordentligt intensivt studiearbete hade brutit hans hälsa, som vård på en nervanstalt ej förmådde återställa; han dog för egen hand.

R:s vetenskapliga produktion, tillkommen under en tid af föga mer än 7 år, är lika kvalitativt som kvantitativt betydande. Bland hans skrifter må nämnas *Benjamin Höijers politiska åskådning* (i ”Statsvet. tidskr.” 1910), *Studien zur staatslehre der historischen schule* (i ”Hist. zeitschrift”,

1911), *Stahls lära om den konstitutionella staten* (gradualafh. 1911), *Det svenska tvåkammarsystemets tillkomst och karaktär. Med särskild hänsyn till principernas grundläggning 1840—41* (1915), *Geijers ''affall''. Anteckningar* (s. å.), *Presidentmaktens renässans i Förenta staterna* (1916), *Studier i Frankrikes författningsproblem* (1917) och *Studier rörande striden om finansmakten under Karl XIV Johan* (s. å.). — Under studieåren i Göteborg hade R. af Vitalis Norström mottagit starka filosofiska impulser, och i Uppsala kom hans intresse, under förmedling af hans lärare i statskunskap, S. J. Boëthius, att till en början inriktas på statsteoriernas historia. Flera af hans skrifter röra sig på detta område, och öfver hufvud uppbäres hans författarskap af ett utprägladt idépolitiskt drag. I sina senare arbeten sysslade R. företrädesvis med de centrala problemen i modernt statslif. Hans bok om tvåkammarsystemet, där han gett en ny och mångsidigt rik belysning af den svenska representationsreformens utveckling, hör till de bästa verk vår statsvetenskapliga litteratur eger. I andra afh. har han ur olika synpunkter upptagit till behandling spörsmålet om den politiska maktfördelningen, ett problem, som under de sista åren framför allt fångade hans intresse och som han i flera undersökningar energiskt och skarpsinnigt analyserat. Då R. vid 32 års ålder gick bort, hade han gjort en djup och varaktig insats i svensk statsvetenskap. A. B—tz.

Rexroth-Berg, Karl Natanael, tonsättare, (mest känd under namnet Natanael Berg), f. 9 febr. 1879 i Stockholm, studerade 1897—1900 vid konservatoriet där sång för Günther och kontrapunkt för J. Lindegren, blef student 1898, tog veterinärexamen 1902 och var distriktsveterinär i Byske 1903—06, blef bataljonsveterinär vid Skånska dragonregementet 1908, vid Svea trängkår 1909, vid Lifregementets dragoner 1916 och regementsveterinär 1923. Från 1907 idkade han, mest på egen hand, kompositionsstudier i Paris, Wien och Tyskland. 1918—24 var han ordf. i Svenska tonsättares förening Ett särmärke för R.-B. är hans ganska tidigt till virtuositet uppdrifna, impressionistiskt färgskimrande och experimenterande orkesterbehandling. Musiken i hans 4-aktsopera *Leila* (uppf. 1912; med text af honom själf efter Byrons ''The giaour'') är splittrad i smärre måleriska stämningsbilder. Mycken bravur och illustrerande styrka prägla hans programsymfoniska dikter *Traumgewalten* (1913), *Varde ljus!* (1916) och *Makter* (mannen — kvinnan; 1917) liksom symfonierna *Alles endet was entstehet* (1918) och *Årstiderna* (1919). Stilen är närmast nytysk och röjer föga af nationella drag. Hymnverket *Israels lofsång* (1917; för kör och orkester) har mera glans än värme; *David och Saul* är en sångballad med orkester. Det tungsinne, som framträder i flera af hans verk, har senare vikit för ljusare uppsyn, såsom i pianokvintetten (1919), den melodiska violinkonserten (s. å.), *Pezzo sinfonico* (4 orkestersatser i optimistisk anda; 1919), sången *Die badenden kinder* samt pantomimbaletterna *Älfvorna* och *Hertiginnans friare* (1922). Af R.-B:s verk föreligga i tryck allenast ''Traumgewalten'' och några anslående pianostycken. Många ha emellertid utförts äfven i Tyskland, Österrike, Ryssland, Frankrike och Danmark. Han har sedan 1908 de flesta år blifvit delaktig af statsanslaget till stipendium, uppmuntran och belöning åt tonsättare. E. F—t.

Rexten. Se Reksten. Suppl.

***Reye,** Th., lämnade 1908 professuren.

***Reyes,** Arturo, dog 1913.

***Reykjavik.** Jfr Island. Suppl.

Reyles [rēi'-], Carlos, uruguaysk författare, f. 1868, en af de förnämste sydamerikanske romanförfattarna, debuterade 1888 med romanen *Por la vida*, som är det första försöket i naturalistisk riktning i Uruguay. Arbetet väckte skandal, men i den följande romanen, *Beba* (1894), var naturalismen något dämpad, liksom i novellsamlingen *Academias* (s. å.). R:s vidare arbeten äro *Primitivo* (1896), *El extraño* (1897), *El sueño de rapiña*, den psykologiska romanen *La raza de Caín* (1900), i Byrons-stil, *La muerte del cisne* (1911), påverkad af Nietzsche, *El terruno* (1916) och *Diálogos olímpicos*, som visar stor kännedom om den grekiska mytologien. R. vistades en tid i Spanien, där han genom studier af modern kastiliansk litteratur förfinade sin stil, som med åren blef allt mera färgrik och elegant. Ad. H—n.

***Reymersholm.** Spritförädlingsfabriken tillhör nu A.-b. Vin- och spritcentralen.

***Reymont,** W. St., fick 1924 års Nobelpris i litteratur, hufvudsakligen för sin stora roman *Chłopi* (''Bönderna'', 4 bd, 1924). 1924—25 utkom i sv. öfv. äfven ''Det förlofvade landet'' och 1925 ''De lyckliga och andra noveller''.

W. Reymont.

Reynold [ränå], Gonzague, grefve de, schweizisk författare, f. 15 juli 1880 i Freiburg, 1915 professor i nyare fransk språk och litteratur, har gjort sig känd som lyriker (*L'âge d'or*, 1899, *Les bannières flammées*, 1915, m. fl.) och dramatiker (*La gloire qui chante*, 1919, o. s. v.) samt varit verksam för att lifva den schweiziska nationalkänslan (bl. a. genom sina *Contes et légendes de la Suisse héroïque*, 3 bd, 1914—20). Af hans vetenskapliga verk må nämnas *Histoire littéraire de la Suisse au 18:e siècle* (2 bd, 1909—12), *J. J. Rousseau et ses contradicteurs* (1904) och *Charles Baudelaire* (1920). R—n B.

***Rezek,** A., dog 4 febr. 1909 i Prag.

Rēzekne, officiellt lettiskt namn på Rjezjitsa (se d. o. Suppl.).

Re'zia, kvinnlig hufvudroll (kalifdotter; sopran) i operan ''Oberon'' af K. M. v. Weber (se denne, sp. 941 o. 942).

Rhabdo'phora. Se Rabdophora.

Rhabdosōm. Se Rabdosom.

Rhachīodon, *zool.* Se Dasypeltis.

Rhachis, *paleont.* Se Trilobiter, sp. 751.

Rhaïs [raïs], Elissa, fransk författarinna, f. 1885 af arabiska föräldrar i Alger, där hon åtnjutit fransk uppfostran. Hon har skrifvit flera romaner med motiv från franska Nord-Afrika, ut-

märkta af stark exotisk lokalfärg, men psykologiskt föga afvikande från kända mönster i genren af europeiska författare. Nämnas må *Saâda la Marocaine* (1919; sv. öfv.), *Les juifs ou la fille d'Eléazar* samt *Le café chantant*. Kj. S—g.

Rhallis, Demetrios. Se Rallis, D. (äfven i Suppl.).

Rhamphomyia, *zool.* Se Sväfflugor.

Rheedia [rē-] L., *bot.*, trädsläkte af fam. *Guttiferæ*, underfam. *Clusioideæ*, med 30 arter i tropiska Amerika. De raka grenarna ha långa internodier och smala eller äggrunda blad. Blommorna äro tämligen små, gulgröna. *Rheedia*-arternas frukter äro ätliga och välsmakande, af *Rh. acuminata* erhålles en grönaktig balsam, Mariebalsam. G. L—m.

Rheidæ, *zool.* Se Strutsfåglar.

***Rheinbaben,** Georg von, dog 25 mars 1921 i Düsseldorf. Från öfverpresidentsposten hade han afgått i mars 1918.

***Rheindahlen** införlifvades 1921 med München-Gladbach.

Rheingö'nheim [rajn--hajm], by i Bajern, 5 km. s. om Ludwigshafen. Tillverkning af kemikalier, socker och cigarrer. 4,858 inv. (1919). I närheten utgräfdes 1912 ett romerskt kastell med betydande fynd af grafvar, mynt, urnor, bronsfat, vapen m. m. från åren 51—74 e. Kr. E. A—t.

***Rhen.** (Sp. 85) Kromme Rijn är nu genom en tvärdamm afdämd från förbindelse med R. (jfr Vecht 1). — (Sp. 87) Genom Elsass-Lot'ringens återförening med Frankrike 1919 bildar R. ånyo gräns mellan detta och Tyskland från trakten af Basel till Lauterburg. Centralkommissionen för flodfarten på R., som genom Versaillesfreden 1919 fått sitt säte flyttadt från Mannheim till Strassburg, består enligt fredstraktaten nu af 4 representanter för Frankrike, som tillika utser dess ordförande, 4 för de tyska strandstaterna samt 2 hvar för Belgien, Italien, Nederländerna, Schweiz och Storbritannien. Kommissionen beslöt i maj 1922 anläggandet af en sidokanal under Frankrikes kontroll till öfre R. i Elsass, som skulle möjliggöra flodfarten för större farkoster ända till Basel och leda den schweiziska skeppsfarten öfver på franskt område. Under arbete är dessutom regleringen af R. till en sammanhängande farled mellan Basel och Bodensjön, hvarvid de långa ofarbara sträckorna kringgås genom sidokanaler; vattenfallskraften i dem (omkr. 600,000 hkr) skall industriellt utnyttjas. Fyra fall (vid Augst-Whylen, Rheinfelden, Laufenburg och Eglisau) äro redan utbyggda och lämna tills. 240,000 hkr, och utbyggandet af flera andra är planeradt. Kostnaden för dessa företag, kraftstationerna oberäknade, anslås till 103 mill. frcs. För främjande af dessa planer ha flera enskilda föreningar bildats, bl. a. Verein für die schiffahrt auf dem Ober-Rhein (1905), Vereinigung zur förderung der schiffbarmachung des Rheins bis zum Bodensee (1907) och Nordostschweizerischer verband für Rheinschiffahrt (1908), hvilka tillsammans utge tidskriften "Rheinquellen" (sedan 1906), samt Internationale Rheinschiffahrtsvereinigung (1908). — (Sp. 88) Rhengränsens partiella återställande var en af Frankrikes hufvudvinster i Världskriget. Genom besättandet af landet v. om R. ända till Koblenz under 15 år behärskar Frankrike under denna tid strategiskt mellersta R., hvarjämte det i brohufvudet Mainz har en infallsport till Tyskland, och genom Versaillesfredens bestämmelse, att den neutrala zonen hvarken får befästas eller militärt besättas, har R. förlorat sitt strategiska värde för sistnämnda land. — R.—Maas—Schelde-kanalen, afsedd att förbinda Antwerpen med R., sedan länge föreslagen, blef genom freden i Versailles 1919 Tyskland ålagdt att medverka till. — År 1917 började arbetet med anläggningen af en kanal mellan Main och Donau (se Rhen—Main—Donau-kanalen Suppl.). Se äfven Mittellandkanalen och Rhen—Rhônekanalen. Suppl. — Jfr R. Hennig, "Rheinschiffahrt und Versailler friede" (1921), och W. von Neuffer, "Die zukunft der Rheinschiffahrt" (1922). E. A—t.

***Rhendepartementen** tillhöra efter Versaillesfreden 1919 åter Frankrike. De äro nu Haut-Rhin (3,505,26 kvkm. 468,943 inv. 1921), Bas-Rhin (4,784,44 kvkm. 651,686 inv. s. å.) och Territoire de Belfort (608,49 kvkm. 94,338 inv. s. å.), tills. 8,898,19 kvkm. med 1,214,967 inv. (1921). E. A—t.

Rhengrefve. Se Wildgraf.

Rhenguldet (*Das Rheingold*), musikdrama i 1 akt, förspelet till Nibelungen-cykeln, af R. Wagner (se denne, sp. 303 och 307), uppf. i Stockholm f. g. 1901.

Rhēnium, *kem.*, nyupptäckt metalliskt grundämne. Enligt meddelande af prof. W. Nernst till preussiska vetenskapsakademien skola två tyska fysiker, dr Walter Noddack och dr Ida Tacke, med biträde af dr Otto Berg i vissa mineral ha upptäckt de två länge eftersökta grundämnen, som motsvara atomnumren 43 och 75 i det periodiska systemet (se Grundämnen. Suppl., sp. 93 o. 94) och alltså tillhöra manganserien af grupp VII. För att dokumentera, att upptäckten skett i Tyskland, har man gett de nya grundämnena namnen *masurium*, med tecknet Ma (för nr 43), och *rhenium*, tecknet Re (för nr 75).

På grund af teoretiska spekulationer öfver de sökta grundämnenas plats i det periodiska systemet hade de två förstnämnda forskarna dragit den slutsatsen, att desamma närmast skulle vara att söka dels i den naturliga platinamalmen, dels i mineral af tantalitgruppen (se d. o. samt Kolumbit och Tantalit). Det gällde alltså först och främst att på kemisk väg söka anrika de antagligen ytterligt små mängder, som kunde vara att finna i dylika mineral. Den analysgång, som följts vid anrikningsförsöken, grundar sig på följande slutsatser beträffande de sökta ämnenas kemiska natur, hvilka man härledt af deras plats i systemet: 1) att de vid råmaterialets smältning med soda och salpeter borde ge upphof till vattenlösliga alkalisalter, 2) att dessa salter borde vara fällbara med merkuronitrat, och 3) att salterna i utspädd (sur eller alkalisk) lösning endast med svårighet eller icke alls skulle fällas af svafvelväte. De koncentrat, som vunnits efter dessa principer, blefvo nu underkastade röntgenspektroskopisk undersökning, hvilken af dr Otto Berg och dr Ida Tacke utförts å fysikaliska laboratoriet vid Siemens & Halskes Wernerwerk. Det visade sig därvid, att preparaten ur kolumbit företedde just de spektrallinjer, som voro att vänta för de sökta elementen och som icke tillhörde något förut kändt grundämne,

Mängden af de nya ämnena i de ur kolumbit framställda koncentraten har uppskattats till 0,5 proc. masurium och 5 proc. rhenium, medan halten i mineralet själft (för hvartdera elementet) ej synes uppgå till mer än 10^{-7} à 10^{-6}, d. v. s. blott omkr. 0,1 à 1 mg. pr kg. — Efter samma metod ha spår af masurium påvisats i mineralen sperrylit, gadolinit och fergusonit samt spår af rhenium i tantalit och volframit.

På grund af de nya grundämnenas ytterst sparsamma förekomst har det ännu ej varit möjligt att framställa dem eller någon deras kemiska förening i rent tillstånd. Man har därför icke heller kunnat direkt bestämma deras fysiska och kemiska egenskaper. Men dels af teoretiska skäl, dels på grund af den utförda undersökningen anse upptäckarna, att dessa ämnen mycket sannolikt måste ega ungefär följande fysiska och kemiska egenskaper:

	Atomvikt	Egentlig vikt	Smältpunkt
Masurium	98,0—99,5	omkr. 11,5	omkr. 2,000°
Rhenium	187—188	» 21	» 3,000°

De kunna sannolikt bilda mörkfärgade, i syror olösliga, lägre oxider af formlerna XO, X_2O_3 och XO_2 samt ljusare färgade högre oxider af formlerna XO_3 och X_2O_7. Oxiderna af typen XO_3 böra bilda salter af samma typ som kromat, manganat, volframat etc. Alkalisalterna af denna typ böra vara lösliga i vatten och fällbara med merkuronitrat och sannolikt äfven med andra tunga metallers salter. Oxiden Ma_2O_7, motsvarande öfvermangansyrans anhydrid, bör vara af ljus färg (rosenröd eller gul) och vara flyktig, med en smältpunkt omkr. 350 à 400° och en kokpunkt föga däröfver. För oxiden Re_2O_7 uppskattas färgen till ljusgul eller hvit samt smält- och kokpunkt till omkr. 400 à 500°. Sulfider af de två metallerna bildas sannolikt blott svårt eller icke alls i utspädda lösningar.

Den kemiska undersökningen öfver masurium och rhenium är utförd i Berlin, dels vid Physikalisch-technische reichsanstalt, dels vid universitetets fysikalisk-kemiska institut. Se vidare "Die Ekamangane" i tidskr. "Die naturwissenschaften" 1925. K. A. V—g.

Rhen—Main—Donaukanalen, tysk kanal under byggnad, som skall förena Rhen vid Mainz med Donau vid Kelheim. Den följer Main, Regnitz och Altmühl samt utbygges för fartyg om 1,500 ton. Af den omkr. 600 km. långa kanalen äro omkr. 100 km. redan i bruk. Sidokanaler till Neckar, Bodensjön och München äro planerade. Arbetet bedrifves af ett 1921 i München grundadt bolag med stöd af Tyska riket och Bajern. O. Sjn.

***Rhen—Rhônekanalen**, som nu helt går på franskt område, är, sedan slussarna 1921 förlängts och fördjupats, segelbar för fartyg om 300 ton.

Rhen—Weser—Elbekanalen. Se Mittellandkanalen. Suppl.

***Rheum**, *bot. Rh. undulatum*, den som köksväxt mest odlade arten, kallas äfven *Rh. Rhabarbarum*. Af rabarberbladen kan äfven ett välsmakande och uppfriskande vin beredas. G. L—m.

***Rheydt** är numera förenadt med München-Gladbach m. fl. orter till en sluten boplats med omkr. 130,000 inv.

***Rhezelius**, J. H., blef 1654 borgmästare i Jönköping och dog där 1666. *Monumenta Uplandica. Reseanteckningar från åren 1635, 1636 och 1638* utgafs 1915—17 af C. M. Stenbock och O. Lundberg (bil. till "Upplands fornminnesför:s tidskr.", bd 7). A. Fbg.

Rhinkanalen, nedre loppet af Rhin (se d. o.), som är kanaliserad 38 km. och utmynnar i Havel, nedanför Rhinow.

Rhinobatidæ, *zool.* Se Rockor.

Rhinophorinæ, *zool.* Se Parasitflugor.

Rhinoskopia media, *med.* Se Killian, G., Suppl.

Rhinotermes, *zool.* Se Termiter, sp. 900 och 904.

Rhinwasserstrasse, det segelbara kanaliserade öfre loppet af Rhin, från Lindow till Kremmensjön. 51 km. lång.

***Rhizobium leguminosarum** kallas rotknölsbakterien.

***Rhizom.** *Rhizoma Iridis, farm.* Se Violrot. — Om *Rhizoma Valerianæ* se Vänderot.

***Rhizophora**, *bot.* Släktet *Poga* har endast 1 art, *Poga oleosa*, i Gabun och Kamerun. Dess stenfrukter innehålla en matnyttig olja. G. L—m.

Rhodân. Se Rodan.

***Rhode Island** hade 604,397 inv., hvaraf 593,980 hvita, 1920. Af i utlandet födda hvita, 173,499 pers., voro 6,542 födda i Sverige och 545 i Norge. Folkökningen sedan 1910 var 61,787 pers. (11,4 proc.). Stadsbefolkningen utgjorde s. å. 97,5 proc. af den hela. Farmernas antal har gått betydligt ned sedan 1910, till 4,083, liksom arealen till omkr. 134,000 har, medan fabrikernas antal afsevärdt ökats sedan 1909, till 1,759 med 112,745 arb. och 517,12 mill. doll. tillverkningsvärde (1921). — Senaten har nu 39 medl. Brown university har betydligt utvidgats genom Arnold biological laboratory Metcalf hall, ett kemiskt laboratorium och ett institut för moderna språk. — Litt.: H. M. Chapin, "Documentary history of R." (2 bd, 1916—19), och T. W. Bicknell, "History of the state R. and Providence plantations" (1920). E. A—t.

Rhode-Island-höns [rå͡u'd-ä͡ilənd-], en hönsras, som på 1890-talet i Förenta staterna frambragtes genom korsning af landthöns med Kochinchina- och stridshöns. Rasen har enkel kam, rödt ansikte och rödbrun fjäderbeklädnad, undantagandes vingar och stjärtfjädrar, som äro svarta. Den infördes till Sverige vid början af 1900-talet och har vunnit anseende som rätt flitig värpare af stora ägg och bra rufvare, men kycklingarna börja värpa rätt sent. H. J. Dft.

***Rhodes, James Ford**, har af sin stora amerikanska historia från 1850 utgett ytterligare del 8, *History of the United states. From Hayes to McKinley, 1877—1896* (1920) samt dessutom en fortsättning, *The McKinley and Roosevelt administrations, 1897—1909* (1923). R. har äfven skrifvit *History of the civil war* (1917).

***Rhodesia** begränsas nu i n. af Belgiska Kongo, sjön Tanganjika och brittiska mandatområdet Tanganyika territory. Syd-R. införlifvades 12 sept. 1923 formligen med brittiska kronan och fick 1 okt. s. å. ny styrelseform med guvernör, verkställande råd och lagstiftande församling, som kan besluta upprättandet af ett verkställande råd, väljes för 5 år, men kan upplösas, sammanträder minst 1 gång om

året och kan, med vissa undantag, med $^2/_3$ majoritet af hela medlemsantalet besluta författningstillägg. Kronan har vetorätt i lagstiftningsfrågor. Lagstiftande rådets befogenhet beträffande statsmedlens användning och skattelagar är begränsad. Äfven kvinnor ha numera rösträtt. Arealen beräknas nu till omkr. 386,000 kvkm. med 803,000 inv., hvaraf 33,620 européer (1921). Brittiska sydafrikanska kompaniet har afstått från alla markrättigheter i landet med undantag för de egendomar m. m., som voro brukade 10 juli 1923. Boskapsskötseln har kraftigt utvecklats och omfattade bl. a. 1,92 mill. nötkreatur samt 0,33 mill. får 1923. Guldproduktionens värde 1890—1924 var 57,522 mill. pd st. (1923 var det 2,91 mill. pd st.). S. å. var produktionen af silfver 21,100 pd st., kol 0,25 mill. pd st., koppar 0,19 mill. pd st., asbest 0,63 mill. pd st. och arsenik 33,606 pd st. Utrikeshandelns värde var s. å. 3,56 mill. pd st. för import och 5,31 mill. pd st. för export, hvaraf 2,59 mill. pd st. för oarbetadt guld. Järnvägarnas längd 1923 var 3,972 km. och postkontorens antal 155. Statens inkomster voro 1,33 mill. pd st. och dess utgifter 1,36 mill. pd st. 1922—23. Statsskulden är 3 mill. pd st. — Nord-R Européerna voro 3,750 år 1923. Provinsen fick 20 febr. 1924 en författning, enligt hvilken högste styresmannen blef en guvernör med ett verkställande råd vid sin sida; ett lagstiftande råd skall bildas, bestående af det förras 5 medl., 4 andra ämbetsmän och 5 valda medl. Efter långvariga förhandlingar (jfr British South Africa company. Suppl.) öfvertog brittiska kronan 1 april 1924 provinsens förvaltning. Kompaniet bibehåller grufrättigheter och stora jordegendomar samt har fått kontant ersättning för gjorda förvaltningsutlägg. Provinsen är nu indelad i 10 distrikt. Inkomsterna voro 258,008 pd st. och utgifterna 338,983 pd st. 1922—23. Utrikeshandelns värde var 0,53 mill. pd st. för import och 0,46 mill. pd st. för export s. å. Bland nyare litt. märkas: "Guide to R." (Bulawayo, 1924), och E. T. Jollie, "The real R." (s. å.). E. A—t.

***Rhodin,** Hans D. G., som 1920 blef generaldirektör, tog afsked 1922. Ordf.-skapet i triangelnämnden afsade han sig 1916. Han har varit led. af flera kommittéer (ang. skiftesstadgan 1904, jordregister 1906, fastighetsregister 1908, landtmäteriundervisningen s. å.). I Nordisk familjebok finns ett antal artiklar af hans hand.

Rhodologi (af grek. *rho'don*, ros, och *lo'gos*, lära), *bot.*, vetenskapen om rosorna; rhodolog [-låg], den, som sysslar med denna vetenskap. G. L—m.

***Rhodos** hade enligt grekisk uppgift 13,321 inv., hvaraf 5,715 muhammedaner, 3,277 judar, 4,031 greker och 298 andra européer 1921. Ön afträddes formligen, jämte Tolföarna, till Italien genom freden i Lausanne 24 juli 1923. E. A—t.

Rhondda [rå'ndə], D., lord. Se Thomas, sp. 137.

***Rhône.** Planer på utbyggning af den öfversta franska delen af R., från Seyssel till schweiziska gränsen (27 km.), antogos 1920 af franska deputeradekammaren, och 1921 beslöt franska regeringen att utnyttja R:s vattenkraft genom att anlägga 18 kraftstationer, den största vid Génissiat, i kommunen Injoux, dep. Ain. Därifrån skall elektrisk ström ledas till Paris, till Medelhafsbanbolagets järnvägar och till åtskilliga industriföretag. Floden skall kanaliseras medelst 30 slussar samt en lastpråmselevator vid Génissiat. E. A—t.

Rhos. Se Väring.

***Rhus.** Sp. 134, r. 10 uppifr. *står Caggygria bör vara Coggygria.*

Rhynchoteu'this, *paleont.* Se Rhyncholiter.

***Rhynchotus rufescens,** *zool.* Arten förekommer i Syd-Amerika (ej Syd-Afrika). Jfr Crypturidæ.

Rhy'nia, *paleobot.* Se Psilophytales. Suppl.

***Rhyolit,** *geol.* Se Ryolit. Suppl.

***Rhys,** sir John, dog 16 dec. 1915 i Oxford.

Rhyti'sma, *bot.*, ett släkte af parasitiska svampar, hörande till fam. *Phacidiaceæ* bland askomyceterna. En vanlig art är *Rh. acerinum*, som lefver på bladen af lönn, där den bildar iögonenfallande svarta, glänsande skorpor. En annan liknande art lefver på sälgblad. G. L—m.

R. I., officiell förkortn. för *Rhode Island* (se d. o.).

***Ribbert,** H., dog 6 nov. 1920 i Bonn.

***Ribbing.** — 8. Gustaf R. dog 1811 (ej 1803). — 13. Sev ed R. dog 14 febr. 1921 i Lund. 1904—07 var han universitetets rektor. Han lämnade landstinget 1909. Han var juris hedersdoktor i Glasgow (1901) och teol. hedersdoktor i Lund (1918). Se K. Hj. Lundgren, "Skåningar" (1921). — 14. Gustaf R. tog 1919 afsked från häradshöfdingetjänsten. Han var t. o. m. 1914 stadsfullmäktiges ordf. 1906—11 var han ordf. i skiftesstadgekommittén. — 15. Lennart R., den föregående broder, skolman, författare, f. 6 febr. 1847 i Stockholm, d. där 26 april 1924, filos. doktor i Uppsala 1875, var lärare vid Beskowska skolan samt vid Jakobs och Östermalms allmänna läroverk i Stockholm och efter afskedstagandet ur statstjänst vid Djursholms samskola. Han skref bl. a. *Olof Bergklint* (akad. afh. 1875), *Biblisk historia på grundvalen af Volrath Vogts bibelhistoria* (1899; 9:e uppl. 1924) och *Livsbilder och betraktelser* (1924) samt utgaf bl. a. "Läsebok för svenska folkskolan" (4 dlr, 1907—13). — 16. Lännart R., son till R. 13, zoolog och antropolog, f. 20 juni 1876 i Simrishamn, tog studentexamen 1893, blef filos. d:r vid Stockholms högskola 1907 och docent i jämförande anatomi vid Lunds universitet 1909, var förordnad att meddela undervisning i zoologi vid sistnämnda universitet 1909—20 samt föreläste under ett par terminer äfven i etnografi. R. har studerat antropologi i Berlin (1897—98 och 1922), i Paris (1898 och 1899) samt i Rom (1904) och företagit antropologiska undersökningar i Danmark 1907—09. R. har alltsedan 1913 flerstädes i Sverige hållit populära föreläsningar rörande biologiska, etnografiska och besläktade spörsmål. Han blef 1922 professor i anatomi vid Konsthögskolan. Af hans utgifna skrifter må nämnas *Die distale armmuskulatur der amfibien, reptilien und säugetiere* (1907) och *Unterschenkel- und fussmuskulatur der tetrapoden und ihr verhalten zu der entsprechenden arm- und handmuskulatur* (1909). R. har utgett undersökningar rörande extremitetsmuskulaturen hos vissa grod-,

kräl- och däggdjur samt dessutom arbeten angående Islands och Bornholms antropologi. R. har ock utöfvat publicistisk verksamhet, väsentligen litteraturkritik. Han utgaf 1909 en diktsamling, *Dagsmeja*. — 17. Sigurd R., son till R. 15, ämbetsman, f. 18 dec. 1879 i Björsäter, Östergötlands län, blef juris kandidat i Uppsala 1908, länsnotarie i Västernorrlands län 1912, byråchef i Medicinalstyrelsen 1914, vice ordf. 1919 och ordf. 1920 i Arbetsrådet och är sedan 1923 statssekreterare i Socialdepartementet och vice ordf. i Statens arbetslöshetskommission. R. har flitigt tagits i anspråk vid departements- och kommitté-utredningar samt varit svenska regeringens ombud vid internationella arbetskonferenserna i Genève 1921 och 1922. Han har äfven verkat som förlikningsman i arbetskonflikter. 16. L—e.

***Ribe** hade 5,510 inv. 1921. Svartbrödraklostret (från 1200-talet), landets äldsta klosterbyggnad, håller på att restaureras. P. E—t.

***Ribe amt** hade 128,821 inv. 1921.

Riben, svensk adlig ätt, härstammar från Mattias Ribe, borgare i Kiel, Holstein, inkom till Sverige omkr. midten af 1600-talet med Mattias Bernhard Ribe, som blef hofkirurg (d. 1696) och hvars son Mattias R. (f. 1675, d. 1723) blef lifmedikus och adlades 1713. — 1. Karl Axel R., operachef, f. 7 mars 1867 i Vada socken, Stockholms län, student i Uppsala 1886, tog hofrättsexamen 1890, blef v. häradshöfding 1893 och var 1898—1919 ombudsman för Stockholms enskilda bank. Han var 1912—24 ordf. i hofkapellets pensionsinrättning. Känd som musikaliskt intresserad, förordnades R. 1919 till chef för K. teatern och kvarstod i detta värf t. o. m. dec. 1923. Verk, som under hans chefskap framförts f. g. på Operan, äro Atterbergs ''Härvard harpolekare'', Rangströms ''Kronbruden'' och ''Medeltida'', ''Macbeth'', ''Myrtokle'', ''Rosenkavaljeren'', Puccinis tre enaktsoperor ''Manteln'', ''Syster Angelica'' och ''Gianni Schicchi'' samt baletterna ''Per Svinaherde'', ''Älfvorna'' och ''Bergakungen''. Modernistisk lyxutstyrsel af bl. a. ''Simson och Delila'' och offenbachiaden ''Orfeus i underjorden'', den senare med revyartade inslag, lät mycket tala om sig. En värdigt firad minneshögtid var K. operans 150-årsjubileum i jan. 1923, med scener ur ''Thetis och Pelée'' och ''Gustaf Vasa'' samt festkantat af V. Peterson-Berger. R. blef 1919 led. af Mus. akad.

2. Karl (Carl) Fredrik Vilhelm R., den föregåendes broder, sjömilitär, f. 13 maj 1868 på Löfsta gård, Håbo-Tibble, Uppsala län, underlöjtnant vid k. flottan 1889, avancerade till kommendörkapten 1912, kommendör 1919 och konteramiral 1923. Han var chef 1912—14 för sjömanskårens skolor, 1916—18 för Marinförvaltningens nautiska afd., 1918—21 för Sjökrigsskolan samt 1921—23 för sjöförsvarets kommandoexpedition. Från 1923 är han högste befälhafvare för kustflottan. R. var sakkunnig för ordnandet af den centrala förvaltningen under Försvarsdep. 1921 och ordf. för sakkunniga för omarbetande af regl. för marinen 1922. S. å. blef han led. af Nationernas förbunds militärkommission. R. blef led. af Örlogsmannasällsk. 1907 (hedersled. 1923) och af Krigsvet. akad. 1913.

1. F. F—t. 2. H. W—l.

***Ribes,** *bot.* Släktet är i Sverige representeradt af 5 arter. Se Vinbär, äfven i Suppl.

Ribe stift, danskt stift, omfattar (sedan 1923) Ribe amt samt del af Hadersley, Tönder, Vejle och Ringkjöbing amt och har 254,131 inv. P. E—t.

***Ribot,** Théodule A., dog 9 dec. 1916 i Paris.

***Ribot,** Alexandre F. J., kvarstod som finansminister äfven under Briand okt. 1915—mars 1917 och var sedermera själf konseljpresident och utrikesminister 19 mars 1917—7 sept. s. å. Han kvarstod som utrikesminister i ministären Painlevé, men afgick redan 12 okt. s. å. R. tog som finansminister initiativ till upptagande af inhemska franska krigslån och förde med engelska regeringen mödosamma låneförhandlingar. Som utrikesminister sökte han efter marsrevolutionen 1917 i det längsta bevara förbundet med Ryssland, och han motarbetade energiskt alla trefvare rörande förhandling med centralmakterna om samförståndsfred. R. dog 13 jan. 1923 i Paris. V. S—g.

***Ricard,** Olfert H., blef 1917 kyrkoherde vid Garnisonskirke i Köpenhamn och är sedan 1915 lärare vid Pastoralseminariet i praktisk teologi. Han har utgett bl. a. en årg. predikningar (*Vinter og vaar; sommer og höst*, 1915) och uppbyggelseskrifterna *Dengang Han vandrede her* (1916; ''Då Han vandrade här nere'', 1924), *Tro virksom i kærlighed* (1917; ''Tro verksam i kärlek'', 1918), *For os* (1918; ''För oss'', 1919), *Aanden i Apostelkirken* (1918; ''Anden i Apostlakyrkan'', 1924), *Fat mod* (1922; ''Fatta mod'', s. å.), *Arbejde og fest* (1922), *Igaar og idag og til evig tid* (1923; ''I går och i dag och i evighet'', 1924), *Bedre frem* (s. å.) och *Vaken ungdom* (1925). P. E—t.

***Ricco,** A., dog 1919 i Rom.

Richard II, historiskt drama af Shakspere (med Rikard II, se denne, till hufvudperson), uppf. i Stockholm f. g. 1863.

Richard III, historiskt drama af Shakspere (med Rikard III, se denne, till hufvudperson), uppf. i Stockholm 1872 och i bättre öfversättning 1917.

Th. W. Richards.

***Richards,** Th. W., erhöll 1914 Nobelpriset i kemi för sina ''noggranna bestämningar af ett stort antal kemiska grundämnens atomvikter''.

Richardson [ri'tʃədsən] Dorothy, pseudonym för fru Alan Odle. Se Engelska litteraturen. Suppl., sp. 595.

Richardson [ri'tʃədsən], John. Se Canadensiska litteraturen. Suppl.

***Richepin**, J. Af hans senare verk må nämnas romanen *L'aile* (1911). Hans son Jacques R., f. 1880 i Paris, har gjort sig känd som dramatiker.

***Richert.** — 4. J. Gustaf R. var styrelseled. i Hemsjö kraft-a.-b. 1908—24 samt tillhör Trafik-a.-b. Stockholm—Nynäs' styrelse sedan 1910 och Tekniska högskolans sedan 1922. Bland R:s senare tekniska afh. må nämnas *The subterranean waters of Australia* (i "Arkiv för kemi", bd 6 : 10). Han har äfven skrifvit en bok om *Monaco* (1923). R. är sedan 1919 led. af Ing. vet. akad. och var dess vice preses 1919—22, är hedersled. af Association générale des hygiénistes et techniciens municipaux och hedersdoktoringenjör vid tekniska högskolan i Aachen (1920). Han hedrades på sin 70-årsdag (1917) med en festskrift innehållande, utom biografiska uppgifter, ett stort antal värdefulla afh. Fmn.

***Richmond** (sp. 191). — 2. Sir William B. R. dog 11 febr. 1921 i Hammersmith.

***Richson**, Karl E., är led. af Örlogsmannasällsk. (1912) och af Ing. vet. akad. (1919; hedersled. 1922).

***Richter.** 1. (Sp. 193) David R. d. ä. dog 30 april 1735.

***Richter** (sp. 194), J. B. Rad 11 och 13. Efter ordet samma *tillägges* relativa. — Om R:s förhållande till G. H. Hess se denne. Suppl.

***Richter** (sp. 202), Hans, dog 5 dec. 1916 i Baireuth, där han sedan 1912 hade varit bosatt.

Richter, Karl August Konstantin, operasångare, f. 3 juli 1885 i Kristianstad, tjänstgjorde som e. o. postexpeditör 1906—16, studerade sång för fru Agnes Ekholm i Stockholm 1907—11, vidare för d:r G. Bratt och 1922 för Vanzo i Milano. Efter debuter på K. teatern i Stockholm som *Amonasro* i "Aida" 1911, *fursten* i "Izeyl" och *Wolfram von Eschenbach* i "Tannhäuser" 1913 anställdes R. 1915 vid denna operascen, till hvars bärande krafter han nu hör. Hans barytonröst är märgfull, jämn och böjlig, fraseringen alltid manligt säker och ärlig; han genomför sina sångpartier med intelligens och förträfflig diktion, det sceniska uppträdandet eger värdighet och har småningom utvecklats i afseende på plastisk och mimisk rörlighet. Andra betydande roller, som han uppburit, äro *Almaviva* i "Figaros bröllop", *Scarpia* i "Tosca" (där han nu nått fulländning i sång och spel), *Eugen Onegin*, *Amfortas* i "Parsifal", *Macbeth*, *Orestes* i "Ifigenia på Tauris", *Rigoletto*, *Escamillo* i "Carmen", *Marcel* i "Bohême", *Luna* i "Trubaduren", *Simeon* i "Josef i Egypten", *Valentin* i "Faust", *Francesco* i "Mona Lisa" och slutligen *Don Juan*. Han gaf gästspel i Hamburg 1917 som *Wolfram* och *Rigoletto* samt konserter 1922 i Wien, München och Dresden, hvarjämte han uppträdt på konserter i Stockholm. E. F—t.

Richthofen, Manfred von, friherre, tysk flygare, f. 2 maj 1892 i Breslau, nedskjuten af engelsmännen 21 april 1918 vid Somme, blef 1912 ulanofficer och 1917 ryttmästare, ingick 1915 som frivillig vid flygvapnet och gjorde sig snart känd som tyska arméns mest framstående jaktflygare. Vid sin död hade han nedskjutit 80 franska och engelska flygplan. R. var äfven framstående som organisatör och ledare af tyskarnas främsta jakteskader (n:r 11). Han utgaf *Der rote kampfflieger* (1917; sv. öfv. s. å.). — Äfven R:s broder Lothar v. R., f. 27 sept. 1894 i Breslau, var under Världskriget en af Tysklands förnämsta jaktflygare. H. J—dt.

***Ricinolja**, sp. 208, r. 2—4 nedifr.: Om lipasens användning till saponifiering af fett se Stearin, sp. 1137.

***Rickert,** Heinrich, son till politikern Heinrich R. (se denne), är sedan 1916 professor i Heidelberg. Bland hans senare arbeten må nämnas *Die philosophie des lebens. Darstellung und kritik der philosophischen modeströmungen unserer zeit* (1920; 2:a uppl. 1922), *System der philosophie* (I, "Allgemeine grundlegung der philosophie", 1921) och *Kant als philosoph der modernen kultur* (1924). Se J. Landquist, "Människokunskap. En studie över den historiska och den konstnärliga kunskapen" (1920), Hj. Haralds, "Undersökning av det historiska medvetandet. Efter H. R:s metod kritiskt fullföljd" (1923), och E. Tegen, "En svensk historiefilosof och hans mästare" (i "Hist. tidskr.", 45, 1925).

Ricketts [ri'kits], Howard Taylor, amerikansk läkare och bakteriolog, f. 1871, d. 3 maj 1910 i City of Mexico i fläckfeber, som han ådrog sig under en epidemi i Mexico under sina forskningar efter sjukdomens orsak. R. blef filos. d:r 1894 vid Nebraskas statsuniversitet i Lincoln och med. d:r 1897 vid Northwestern university medical school, Chicago, var läkare vid invärtesafd. af Cook county-sjukhuset 1897—99, assistent vid afd. för hudpatologi vid Rush medical college, lärare i patologi 1899—1902 och associate (e. o.) professor i patologi vid universitetet 1902—10, allt i Chicago. Kort före sin död kallades han till professor i patologisk anatomi vid Pennsylvaniauniversitetet i Philadelphia. Hans lärobok *Infection, immunity and serum therapy* utkom i 3 uppl. De publikationer, som gjorde hans namn allbekant i den med. vetenskapliga världen, rörde sig om fläcktyfus' orsak, öfverföringssätt och immunitetsförhållanden (se Rickettsia Prowazeki. Suppl.). Flera af R:s arbeten rörande denna sjukdom samt andra af hans vetenskapliga afh. äro sammanförda i *Contributions to medical science* (1911). G. Wrgn.

Ricke'ttsia Prowazeki, *med.*, mikroskopiska kroppar i blod från fläcktyfuspatienter, beskrifna af H. T. Ricketts (se denne. Suppl.) och R. M. Wilder. Iakttagelsen har bekräftats af bl. a. den högt förtjänte fläckfeberforskaren Stanislaus von Prowazek (f. 12 nov. 1875 i Neuhaus, anställd vid institutet för tropiska sjukdomar i Hamburg, d. 17 febr. 1916). Dessa kroppar variera i storlek; små, runda, elliptiska eller något långsträcktare former med ''polarfärgning'' (ändarna taga färg, centrum förblir ofärgadt). De ha blifvit iakttagna äfven i löss, som sugit blod från fläcktyfuspatienter. Många anse dem som fläckfeberns smittämne och stående protozoerna närmast. G. Wrgn.

Rickleån, kustflod i Västerbottens län, kommer från Stora Bygdeträsket, där den uppstår genom föreningen af Risån och Sikån. Den utfaller i Bottniska viken strax n. om Bygdeå kyrka, 40 km. n. ö. om Umeå. O. Sjn.

Rickomberga. Se Karlsro. Suppl.

***Rickson**, L. 1915 utkom *Jeremias bok II.*

***Ricotti-Magnani**, C. F., dog 4 aug. 1917 i Novara.

***Riddarholmskyrkan.** Efter den (under Fr. Bloms ledning) 1817 verkställda grundliga reparationen af kyrkan flyttades s. å. statens trofésamling (se Trofé) dit. När den 1906 bortflyttats och interiören därigenom beröfvats sin förnämliga dekoration, framträdde byggnadens bristfälliga underhåll så starkt, att en restaurering, som redan länge varit af behofvet påkallad, icke längre kunde uppskjutas. 1913 års riksdag beviljade till kyrkans iståndsättande ett anslag af 352,500 kr., som på grund af byggnadskostnadernas starka stegring under krigsåren ökades till 520,000 kr., däri inräknade särskilda anslag till invändig ombyggnad af Bernadotteska grafkoret samt till restaurering af Karl XII:s sarkofag. Den ledande principen vid restaureringen, som utfördes april 1914—våren 1922, har varit att låta byggnadskroppens ursprungliga former och dess medeltida kalkmålningar, som funnos väl bevarade under 1800-talsputsen, åter framträda, samtidigt med att alla värdefulla tillsatser och förändringar, som vid skilda tillfällen utförts, borde bevaras och ge kyrkan ytterligare tillskott af historiskt intresse och skönhet. Vid restaureringen ha väsentligen följande utvändiga arbeten utförts. Vittradt tegel och sandsten i byggnadens fasader ha ersatts med nytt materiel af samma färg och utseende som det gamla. Tornets järnspira, hvars bultar och skarfjärn voro starkt sönderrostade, har grundligt reparerats och målats. Invändigt ha liknande kompletterings- och lagningsarbeten företagits. Värmeledning för varmluft har införts, orgelläktaren har ombyggts och ny orgel uppsatts med bibehållande af den gamla orgelfasaden och läktarbröstningen, vapenhusen i v. och n. ha försetts med ny inredning, medeltida kalkmålningar på väggar och i hvalf ha framtagits och konserverats, golfvet, som h. o. h. består af grafstenar, har omlagts. Grafstenarna hade vid den närmast föregående omläggningen af golfvet i stor utsträckning blifvit sönderslagna eller stympade och brottstyckena använda som byggnadsmaterial m. m. Dessa delar ha tillvaratagits, ordnats och sammanfogats samt ånyo inlagts på sina ursprungliga platser. I samband med golfvets ordnande ha nedgångarna till de k. grafhvalfven försetts med täckhällar af kolmårdsmarmor. Karl XII:s sarkofag, som var starkt skadad, har undergått en genomgripande restaurering. (I samband därmed verkställdes genom en särskild af K. M:t tillsatt kommission en undersökning af konungens kvarlefvor.) Magnus Ladulås' och Karl Knutssons monument i högkoret ha restaurerats, och i samband därmed verkställdes undersökningar, som gåfvo till resultat, att båda konungarnas grafvar påträffades under monumenten. Ett stort antal kistor såväl i de k. grafkoren som i öfriga grafkor och grafvar har reparerats, Bernadotteska grafkoret har nyinredts, hvarefter samtliga konungar och drottningar af den regerande ätten, hvilkas kistor förr befunnit sig i grafkorets grafhvalf, uppflyttats och insatts i sarkofager af rödbrun kalksten. Hufvudbaner, anvapen, epitafier och serafimersköldar m. fl. lösa inventarier ha konserverats. Serafimersköldarna ha anbringats på en panel i koret och norra sidoskeppet. Den af Hedvig Eleonora skänkta silfverljuskronan (sp. 224) har återbördats till kyrkan och upphängts i koret. I korets midtskepp och i ett par af de k. grafkoren har uppsatts ett urval ur Statens stora trofésamling (se vidstående afbildning af kyrkans inre 1922). Restaureringens arkitekt har varit G. Lindgren med M. Olsson som kontrollant och ledare af de historiska arbetena.

I kyrkan äro begrafda samtliga aflidna medlemmar af den nu regerande dynastien t. o. m. prins Erik (utom kronprinsessan Margareta). Hädanefter skola emellertid där begrafvas endast konungar och drottningar, medan kungahusets öfriga medlemmar skola begrafvas på annat ställe.

Litt.: M. Olsson, ''R., konsthistoriska studier'' (1918), K. M. Fürst o. M. Olsson, ''Magnus Ladulås' och Karl Knutssons gravar i R., arkeologiska, konsthistoriska och antropologiska undersökningar'' (1921), M. Olsson, ''Älsta Vasaättens grav i R.'' (i ''Rig'', 1919), ''R., kort vägledning för besökande'' (2 uppl. 1923) och ''Svenska historiska monument. I. R.'' (1924). M. O—n.

***Riddarhus.** Det å sp. 230 omnämnda anordnandet af Riddarhustorgets framför Riddarhuset belägna del till en af balustrader omgifven förgård fullbordades 1916. Därvid blef Gustaf Vasas staty (se fig. 2 i art. Larchevesque) flyttad något bakåt till en i balustradens framlänga inbuktad exedra (se fig. å sp. 1299—1300). I sammanhang med firandet af riddarhusinstitutionens 300-års jubileum 1926 kommer att af Historiska förlaget utges en publikation ''Sveriges riddarhus'' med bidrag af ett 10-tal författare och under redaktion af professor C. Hallendorff.

***Riddarhusafgift.** Den utgör numera 10 kr. och kan utsökas. Beloppet af denna bevillning utgör omkr. 27,000 kr. årligen och används till Riddarhusets underhåll och därmed sammanhängande ändamål.

***Riddarhusdirektionen.** Riddarhusets tjänstemän äro numera riddarhussekreteraren, som är kanslichef, riddarhuskanslisten och riddarhuskassören. Senaste instruktion är af 20 dec. 1920.

Riddel [ri'dl], George Allardice, lord R., engelsk tidningsegare, f. 25 maj 1865 i London, blef 1888 advokat i Cardiff, förvärfvade tidningsaktier

Riddarholmskyrkans inre efter restaureringen 1914—22.

ch kom småningom att helt egna sig at tidnings-örläggarverksamhet. Han blef sålunda hufvuddel-gare i "Western mail" och sedermera i söndags-idningen "News of the world", som han i hög grad upparbetade. Dessutom tillhörde han styrelsen för många förlagsaktiebolag och var synnerligen in-flytelserik i flera tidningsutgifvarföreningar. Un-der Världskriget blef R., som tillhör Lloyd Geor-

Riddarhuset med den 1915—16 anordnade förgården.

ges närmaste vänkrets, mycket anlitad vid regeringens förbindelser med pressen, och vid fredskonferensen i Paris 1919 var han officiellt anställd som brittiska delegationens pressombud, liksom sedermera vid Washingtonkonferensen 1921—22. R. erhöll knightvärdighet (sir George R.) 1909, blef baronet 1918 och peer (baron R. of Walton Heath) 1920. V. S—g.

Ridderskapet och adeln, Årsskrift för. Se Arte et Marte. Suppl.

***Ridderstad.** — 3. K. Anton A. R. donerade 1924 till Östergötlands museum (af hvars föreningsstyrelse han är hedersled.) 100,000 kr., hvaraf räntorna efter hans död skola användas dels som bidrag till museibyggnad, dels till ordnande af omgifningarna kring densamma. Till hans bok ”Östergötlands historia” (1914) sluta sig *Östergötlands beskrivning* (2 bd, 1915—18) och *Fornsägner och kulturbilder från Östergötland* (1920) som delar af ett verk med titel *Östergötland*.

Ridgeway [ri'dʒwēi], sir William, engelsk arkeolog och filolog, f. 6 aug. 1853 på Irland, professor i grekiska i Cork 1882—94 och i arkeologi i Cambridge sedan 1892, ordf. i Royal anthropological society 1908—10, har utvecklat betydande författarverksamhet och deltar fortfarande trots blindhet ifrigt i det vetenskapliga lifvet i Cambridge. Bland hans arbeten märkas *Origin of metallic currency and weight standards* (1892), *The early age of Greece* (1901), *The origin and influence of the thorough bred horse* (1905), *Homeric land system. Who were the romans?* (1907), *The oldest irish epic* (s. å.), *The differentiation of the chief species of zebras* (1909), *The origin of tragedy* (1910), *Minos the Destroyer* (s. å.) och *The dramas and dramatic dances of non-european races etc.* (1915). 1919 fick R. knightvärdighet. T. J. A.

***Ridkonst.** För hästens dressyr och ryttarens utbildning fordras bl. a. kännedom om hästens rörelse i de olika gångarterna. I ”Die reitkunst im bilde” (1923) har österrikiske konstnären Ludwig Koch under medverkan af framstående hippologer lyckats i bild tydligt klargöra såväl riktiga (jfr fig. 1—8) som felaktiga rörelser hos hästen. — Om taktridning se d. o. B. C—m.

Fig. 1.

Fig. 2

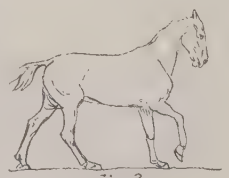

Fig. 3

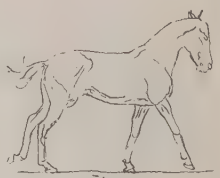

Fig. 4

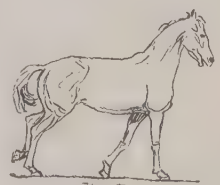

Fig. 5.

Fig. 6.

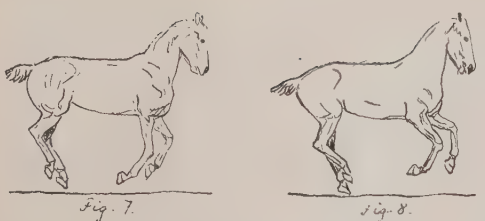

Fig. 7. Fig. 8.

Fig. 1—8: hästens fotflyttningar under regelrätt högergalopp. (Dessa nya afbildningar, eft·r L Koch, äro riktigare än de i artikeln Galopp.)

***Ridskola.** Till personalen vid Strömsholms ridskola höra nu äfven 1 läkare och 1 bataljonsveterinär. Se N. Fischerström m. fl., ”Ridskolan å Strömsholm 50 år den 4 juli 1918” (1919).

***Ridsport.** En ledande plats inom ridsporten intar Svenska ridsportens centralförbund (se d. o.).

***Rieck-Müller,** S. Maria P., har vidare utgett berättelserna *Eros på förbjuden mark* (1917) och *Från gångna tider* (1922) samt i förening med Olof Högberg *Medelpad och Ångermanland* (2 bd, 1920). 1916 utgaf hon ur Pelle Molins efterlämnade papper ”Från ådal och Nordlandskust”.

***Riedel,** Bernhard M. K. L., sedan 1910 emeritus, dog i sept. 1916 i Jena.

***Riehl,** Aloys, dog 21 nov. 1924 i Berlin.

***Riemann,** K. W. J. Hugo, dog 10 juli 1919 i Leipzig. Af hans ”Musiklexikon” utkom 10:e uppl 1922 (bearbetad af Alfred Einstein).

***Riemenschmied.** Rätta namnformen är **Riemerschmid.**

Rie'nzi [-tsi], stor opera med text och musik af R. Wagner (se denne, sp. 302), uppf. i Stockholm f. g. 1865; hufvudperson i denna opera, romerske folkledaren Rienzi (se d. o.), tenor.

Riesz [ris], Marcel, matematiker, högskollärare, f. 16 nov. 1886 i Györ (Ungern), filos. doktor vid Budapests universitet 1909, docent vid Stockholms högskola 1911, har varit uppförd på förslag till professurer i Lund och Stockholm. R:s matematiska arbeten afse i första hand teorien för serier och funktionsteorien. R. har bl. a. (tills med G. H. Hardy) utgett *The general theory of Dirichlets series* (Cambridge, 1915) och skrifvit matematiska artiklar i Nordisk familjeboks 2:a uppl.

***Rietschel.** — 2. Georg R., emeritus 1912, dog 13 juni 1914 i Leipzig. — 3. Hermann S. R. dog 18 febr. 1914.

Riezler [ritsler]. 1. Sigmund von R., bajersk historiker, f. 2 maj 1843 i München, var 1871—82 föreståndare för det fürstenbergska arkivet och biblioteket i Donaueschingen, blef 1883 öfverbibliotekarie vid bajerska hof- och statsbiblioteket i München, 1885 föreståndare för Maximilianeum och 1898 professor i bajersk historia vid Münchens universitet. Han adlades 1901. — R:s förnämsta arbete är hans banbrytande *Geschichte Baierns*, som i 8 delar (1878—1914) omfattar tiden till år 1726; den belönades 1909 med Verdunpriset. R. har dessutom skrifvit en mängd smärre specialarbeten i bajersk historia, bl. a. *Die bayerische politik im schmalkaldischen kriege* (1895), *Die landnahme der baiuwaren* (1921) och *Geschichte des fürstlichen hauses Fürstenberg* (1883; går till 1509). R. har äfven verkat som urkundsutgifvare. — 2. Kurt R., tysk diplomat, f. 11 febr. 1882 i München, blef 1915 föredragande råd i tyska utrikesdepartementet, anlitades af rikskansleren Bethmann-Hollweg som utrikespolitisk medhjälpare, var en kort tid 1917 anställd vid tyska legationen i Stockholm, blef 1918 ambassadråd i Moskva, var 1919 tyska riksregeringens representant hos bajerska regeringen i Bamberg och förestod till 1920 rikspresidentens byrå. Bland R:s skrifter må nämnas *Prolegomena zu einer theorie der politik* (1912), *Grundzüge der weltpolitik* (1913; under pseudonymen J. J. Ruedorffer) och *Gestalt und gesetz. Entwurf einer metaphysik der freiheit* (1923).

Rifkabyler, namn på kabylerna i bergstrakten Rif (se d. o.) i Marokko. Om deras krig mot spanjorer (och fransmän) under höfdingen Abd el-Krim se Spanien. Hist. Suppl.

Rifvare. Se Vägmaskiner, sp. 73.

Rig, kvartalsskrift, utg. af Föreningen för svensk kulturhistoria (se denna. Suppl.) genom S. Ambrosiani.

***Riga** är nu hufvudstad i republiken Lettland. Arealen är 204,6 kvkm. med omkr. 300,000 inv. (1925). R. är äfven namn på ett distrikt i provinsen Livland (Vidzeme), med 6,018,6 kvkm. och 100,700 inv., 17 på 1 kvkm. (s. å.). — Jakobskyrkan i R., som tjänat såväl R:s lettisk-protestantiska som dess tysk-protestantiska församling till gudstjänstlokal, upplåts 1924 af Lettlands regering till romersk-katolsk katedral i enlighet med aftal i ett konkordat med Vatikanen. Staden R. är en af Lettlands största godsegare och innehar omkr. 88,000 har jord. Med den egentliga staden ha de kringliggande förstäderna och de inom en omkrets af 8—12 km. från R:s centrum belägna småstäderna Milgravis, Bolderaa och Daugavgriva (Dünamünde) alltmer sammanvuxit; deras hamnar äro att anse som inlopp till R:s hamn. Denna är 6,7—7,5 m. djup. Inre hamnen ligger i Dünafloden, som vid R. är 550 m. bred, vid mynningen omkr. 1,400 m. Där är hamnområdet djupast, och vid Daugavgriva, i vattenområdet af Dünaflodens mynning, har en vinterhamn anlagts mellan sjöfästningen och hafvet. Där finnas också en väldig vågbrytare och ett fyrtorn. De yttre hamnarnas betydelse har gjort sig gällande särskildt från 1873, då järnvägen Riga—Hamnkajen (17 km.) byggdes. R:s hamn och de yttre hamnarna äro isbelagda 2 à 3 månader om året, ibland kortare tid (de ersättas då af de isfria hamnarna i Libau och Windau, som ha god järnvägsförbindelse med R.). Om Rigaindustriens öfverförande till Ryssland 1915 samt Världskrigets och ryska revolutionens efterverkningar på R:s och andra lettiska städers handel och sjöfart se Lettland. Suppl., sp. 136—138. — 20 km. v. om R. börjar den 25 km. långa villastaden Rigas Jurmala (Riga strand), hvilken omfattar flera badorter, bland dem den genom sina svafvelkällor berömda kurorten Kemeri. Äfven n. om R. ligga vid Rigaviken badorter (Vez-Akis, Neubad, Pabashi). — Striderna under Världskriget mellan tyskar och ryssar i trakten af R. (se Riga, sp. 276) fortsattes med längre eller kortare afbrott v., s. och s. ö. om staden under återstoden af 1915, då de öfvergingo till ställningskrig, under 1916, då R. äfven

bombarderades från luften 1 mars och 17 juli, samt under 1917 till början af sept., då ryssarna den 3 utrymde R. och tyskarna under v. Hutier, som dagen förut öfvergått Düna vid Üxkull, efter obetydligt motstånd besatte staden. 17 okt. var äfven tyska flottan herre i Rigabukten (jfr Världskriget, sp. 227). Sedan tyskarna efter vapenstilleståndet utrymt R., besattes det 3 jan. 1919 af bolsjevikerna; en engelsk landstigning den 9 på kusten åstadkom häri ingen ändring, men 22 maj intogs R. af tyska ”järndivisionen” samt letter och balter under general R. v. d. Goltz. Jfr Världskriget, sp. 193, 209, 226. Sedan stridigheterna mellan tyskar och letter bilagts genom ett 3 juli nära R. ingånget stillestånd (se Lettland. Suppl., sp. 145), intågade 7 juli en lettisk armé i R., som sedan blef lettiska regeringens säte. Om Bermondts tysk-ryska truppers belägring af R. hösten 1919 se Lettland. Suppl., sp. 146. — I R. slöts 11 aug. 1920 fred mellan Lettland och Sovjet-Ryssland. Polens fred med Sovjet-Ryssland ingicks 18 mars 1921 i R. V. S—g. L. W:son M.

***Righi**, Augusto, dog 8 juni 1920 i Bologna.

Rigiditēt (lat. *rigi'ditas*, fasthet, styfhet), *geol.*, jordskorpans, särskildt dess öfre lagers, förmåga att motstå mekanisk påverkan genom förändringar i belastningen (se Isostasi. Suppl.). Rigiditeten är icke öfverallt lika, och i många fall blir den särskildt ringa på grund af underlagets plasticitet, som har sin orsak i tryck af öfverliggande lager. K. A. G.

delar sig i en nordlig gren till Tammerfors och Österbotten samt en östlig gren till Viborg. O. B—n.

Riingsbræen skrifves nu Ringsbræen. Riingsbotnen Ringsbotnen och Riingstind Ringstind.

Riis-Knudsen [rīs-knu'ssen], Christen, dansk teaterdirektör, f. 1863, student 1882, uppsatte 1888 tidskriften ”Literatur og kritik”. 1889—1905 var han direktör för Dagmarteatret, sista åren tills. med Martinius Nielsen (se denne, sp. 958), och genomförde där med stora penningoffer en klassisk och gedigen repertoar, som man icke sedan dess har hugnats med i Danmark. 1914 blef R. censor för biografteatrarna. P. E—t.

Riistavesi [rīs-], kommun och församling i Kuopio län, Finland, Kuopio domsaga och härad, Uleåborgs stift, afskildes 1923 från Kuopio landsförsamling. O. B—n.

Rijksarchief [re'jksarchif], holl. Se Riksarkiv. Suppl.

Rijksmuseum [re'jks-], Het, i Amsterdam, uppfördt 1877—85 efter ritningar af P. J. H. Cuypers (se denne, äfven i Suppl.) i holländsk renässansstil, innehåller krigs- och sjökrigshistoriska samlingar, guldsmedsarbeten, rumsinredningar m. m. och, framför allt, en oöfverträffad samling holländska målningar ända till nyaste tid. Kärnan i galleriet bildas af taflor från ”Het Paviljoen” i Haarlem (moderna målningar), van der Hoops museum (bildadt genom donationer af Aadrian van der Hoop och hans hustru 1854, 1880) och Trippen-

Rijksmuseum i Amsterdam.

huis i Amsterdam (huset Oraniens från Haag öfverflyttade samling). Därjämte har museet ett kopparstickskabinett (omkr. 400,000 n:r) och en stor samling afgjutningar. Vid 650-årsjubileet i Amsterdam 1925 var den från Sveriges Nationalmuseum lånade Rembrandtstaflan ”Batavernas sammansvärjning” (se pl. till art. Civilis) utställd i museet. Se ofvanstående afbildning af museets yttre.

Rigoletto [-gåle'ttå], manlig hufvudroll (hämndlysten hofnarr; baryton) i den liknämnda operan af Verdi (med text af Piave efter V. Hugos ”Le roi s'amuse”), uppf. i Stockholm f. g. 1861.

***Rigolin** kallas äfven rigolen. Jfr Gasolin.

Riigikogu [rīgi-], Riigikohut, Riigiwanem. Se Estland. Suppl., sp. 665—666.

Riihimäki [rīh-], köpingskommun och församling i Tavastehus län, Finland, Janakkala domsaga, Hauho härad, Tammerfors stift. 125 kvkm. 8,145 inv. (1923), finsktalande. Betydande järnvägsknutpunkt, där stambanan från Helsingfors norrut

Rikard från Bury, Richard de Bury [ri't∫əd də bē'ri], engelsk biskop, bibliofil, f. 24 jan. 1287 nära Bury St. Edmund's i grefsk. Suffolk, d. 14 april 1345 på Auckland i närheten af Durham, son

till riddaren sir Richard Aungerville, studerade i Oxford, blef lärare för tronföljaren prins Edvard (sedermera konung Edvard III) och därefter innehafvare af åtskilliga ämbeten vid dennes hof. Han användes af konungen äfven i diplomatiska värf, bl. a. i Avignon (där R. gjorde bekantskap med Petrarca, som omnämner honom i sin brefväxling) och i Paris. Genom påflig provision, utverkad af konungen, blef R. biskop i Durham 1333. R:s märkvärdighet för eftervärlden är förknippad med hans på latin affattade *Philobiblon* (tr. många gånger, först i Köln 1473, senast i Stockholm 1922, "Philobiblon eller Om kärleken till böckerna", af A. Nelson med sv. öfv. och kommentar), hvilken kan betecknas som den moderna bibliofiliens äldsta urkund. I denna självbiografiska skrift, som blef fullbordad kort före R:s död, förklarar och försvarar han sin kärlek till böckerna (däraf skriftens namn — af grek. *fi'los*, vän, och *bi'blos*, bok — bokvännen) och sin äfven i samtidas skildringar omtalade ifver att samla böcker. Dåtidens stora bokcentral Paris är för honom den ljufligaste plats på jorden, "världens paradis", och den härligaste verksamhet anser han vara böckers skrifvande, läsande och — samlande. För åtrådda böckers förvärf skydde han trots sin personliga fromhet inga medel, och i engelska klosterannaler finnas ännu bevarade anteckningar om boktransaktioner, där biskopen var den vinnande parten. Skriftens näst sista kapitel innehåller R:s yttersta vilja att af sitt bibliotek göra en stiftelse vid universitetet i Oxford. Dit kom det emellertid aldrig; det skingrades för alla vindar, och utom den för boksamlandets psykologi så karakteristiska skriften "Philobiblon" finnas nu endast få rester kvar af R:s bibliofila verksamhet. A—l N.

***Rikets allmänna kartverk.** Senaste instr. är af 29 juni 1923. Öfver topografiska afd. föres det direkta befälet af kartverkschefen. Vid denna afd. tjänstgöra, utom generalstabsofficerare, kommenderade officerare och underofficerare från arméns regementen och dess reserver, aspiranter vid generalstaben, på öfvergångsstat uppförda *statstopografer* och manliga ritare och gravörer. Geodeter och kartografer benämnas numera *statsgeodeter* och *statskartografer*. — Om den af topografiska afd. utarbetade och utg. "Generalstabens karta öfver Sverige" se Generalstabens kartverk (äfven i Suppl.). De ekonomiska kartorna (skala 1 : 20 000) utges numera i gradblad, länsvis (till 1906 i skalan 1 : 50 000, härads- eller tingslagsvis), på bekostnad af hushållningssällskap eller landsting, stundom med statsunderstöd; de mångfaldigas genom rapidkopiering. På grundval af de topografiska kartorna utarbetas och utges af verket, förutom de i art. Generalstabens kartverk (Suppl.) omnämnda kartorna, äfven internationella världskartans svenska del i skalan 1 : 1 mill. H. Byström.

Riksantikvar, titel på chefen för Norges fornvård.

***Riksantikvarie.** Numera har riksantikvarien ej blott att vaka öfver minnena från förhistorisk tid, utan äfven att i samarbete med Byggnadsstyrelsen tillse, att de konst- och kulturhistoriska intressena tillvaratagas vid förändring och restaurering af landets kyrkor. Honom tillkommer äfven inseendet öfver kyrkoinventariernas vård ur kulturhistorisk synpunkt. Slutligen har riksantikvarien, enl. k. kung. 26 nov. 1920 med föreskrifter rörande det offentliga byggnadsväsendet, att i samarbete med Byggnadsstyrelsen utöfva inseende öfver, att kulturhistoriskt värdefulla profanbyggnader, som stå under statens eller menighets eller allmän institutions förvaltning, lämpligen underhållas och vårdas, så att deras värde ur kulturhistorisk synpunkt ej förringas. Vid arbetet för fornminnesvårdens utöfvande samt för Statens historiska museums skötsel biträdes riksantikvarien af tjänstemännen hos Vitt. hist. o. ant. akad. S. C—n.

Riksarkiv, i Sverige, Danmark (*rigsarkiv*) och Norge (se om dem Riksarkivet, äfven i Suppl.) samt Tyskland och Nederländerna namn på statens centrala eller hufvudarkiv. — I Tyskland är riksarkivet (*das Reichsarchiv*) ett 1919 i Potsdam inrättadt under riksinrikesministeriet sorterande arkiv för samtliga Tyska riket rörande urkunder och handlingar sedan 1867. Jämte samlande och förvarande af arkivalierna, för hvilkas begagnande fordras chefens tillstånd (arkivet är således ej fullt tillgängligt för allmänheten), är tjänstemännens hufvudsakliga uppgift att "opartiskt och vetenskapligt" forska i och skildra Tyska rikets historia. Bland dess publikationer må nämnas "Der Weltkrieg 1914 bis 1918" (hvaraf 2 bd utkommit 1924) och "Forschungen und darstellungen aus dem Reichsarchiv" (i tvångfria häften) Arkivets chef bär titeln *president*; öfriga ämbetsmän äro (1925) 2 direktorer, 8 öfverarkivråd och 43 arkivråd. Som ett slags vetenskapligt råd står vid arkivets sida en *Historische kommission* (13 led. och presidenten). Se E. Müsebeck, "Die nationalen kulturaufgaben des Reichsarchivs" (1924; rec. af R. Fruin i "Nederlandsch archievenblad" 1925). — I Nederländerna är konungarikets hufvudarkiv *Algemeen rijksarchief* (i Haag, inrättadt 1802 och innehållande äfven prov. Syd-Hollands arkiv), under chefskap af *algemeen rijksarchivaris* och med 15 ord. tjänstemän; hufvudarkiven i provinserna Nord-Brabant (i 'sHertogenbosch), Gelderland (i Arnhem), Nord-Holland (i Haarlem; arkivbyggnaden är afbildad i art. Haarlem), Zeeland (i Middelburg), Utrecht (i Utrecht), Friesland (i Leeuwarden), Overijssel (i Zwolle), Groningen (i Groningen), Drenthe (i Assen) och Limburg (i Maastricht) kallas *rijksarchief*, hvart och ett under en *rijksarchivaris* och med 1—4 andra tjänstemän. J. Th. W.

***Riksarkivet.** Den starka tillväxten af de uppgifter, som åligga Riksarkivet särskildt som centralmyndighet för det offentliga arkivväsendet, gaf anledning till en omorganisation däraf, hvilken, beslutad vid 1920 års riksdag, trädde i kraft med år 1921 och fick sin definitiva utformning genom den nya instr., som jämte andra arkivförfattningar utfärdades 8 sept. 1924. Riksarkivets uppgift är enligt denna att vara dels centralmyndighet för det offentliga arkivväsendet och anstalt för främjande af historisk forskning, dels ock arkivdepå för handlingar från K. M:ts kansli samt andra arkiv och arkivaliesamlingar. Namnet Riksarkivet har fått dubbel betydelse, betecknande dels det centrala förvaltningsorganet, dels den därunder ställda, till vissa lokaler i hufvudstaden knutna arkivdepån. I den förra bemärkelsen är Riksarkivet nu organiseradt som en styrelse med riksarkivarien som chef

och 2 arkivråd som led. i spetsen för hvar sin byrå, den ena för ärenden rörande Riksarkivet som anstalt för främjande af historisk forskning och arkivdepå, den andra för öfriga ärenden (särskildt ang. landsarkiven samt centrala och lokala myndigheters arkivvård). Riksarkivet utöfvar bl. a. ledning af och uppsikt öfver landsarkiven och meddelar för deras vård och förvaltning erforderliga föreskrifter. De stads- och kyrkoarkiv, som fått dispens från leverans af äldre arkivalier till landsarkiven, stå under öfverinseende af Riksarkivet, som också numera afgör frågor om sådan dispens. Genom riksarkivariens försorg utöfvas inspektion af de flesta centrala och lokala statsmyndigheters arkiv, beträffande de smärre lokalarkiven i regel förrättad genom landsarkivarierna. Till Riksarkivet insändas förteckningar öfver (med några undantag) hela statsförvaltningens arkivbildningar. Det har att yttra sig och utöfva tillsyn i frågor om arkivaliegallring. Riksarkivets vetenskapliga uppgifter betonas också med ökadt eftertryck i 1924 års instr., där bl. a. med afseende på publikationsverksamheten äfven utgifningen af förvaltningshistoriska och andra undersökningar särskildt nämnes. Af de i hufvuduppl. (sp. 307) uppräknade publikationerna ha sedan dess afslutats: (så när som på ett supplementband) ”K. Gustaf I:s registratur” (1916) samt ”Kyrkoordningar och förslag därtill före 1686” (1920). Nya band eller häften ha vidare utkommit af ”Riksrådets protokoll”, ”Svenska riksdagsakter” (från frihetstiden) och ”Svenskt Diplomatarium”. För arbetet med sistnämnda publikation har Riksarkivet från 1920 i samverkan med institutioner i andra nordiska länder föranstaltat upprepade forskningar i Vatikanska arkivet i Rom. Fristående har utgetts ”Frihetstidens grundlagar” (1916). I 2:a serien af Riksarkivets ”Meddelanden. Ny följd” ha bl. a. utom S. Berghs ”Svenska Riksarkivet 1618—1837” (1916) publicerats åtskilliga förvaltningshistoriska undersökningar af J. A. Almquist: ”Bergskollegium” (1909), ”Kommerskollegium” (1912—15) och ”Den civila lokalförvaltningen i Sverige 1523—1630” (1917—23). De i Riksarkivet som arkivdepå förvarade arkiven äro fortfarande fördelade på 4 sektioner med 1:e arkivarier som föreståndare. 2:e arkivarierna äro 4, därjämte 1 registrator. Riksarkivets omfattning har afsevärdt ökats, framför allt därigenom, att Kammararkivet (se d. o., äfven i Suppl.) genom beslut vid 1921 års riksdag fr. o. m. 1922 kommit under dess vård och förvaltning; det utgör därinom en särskild sektion. Af Flottans arkiv (se d. o., äfven i Suppl.) ha betydande delar öfverflyttats till Riksarkivet. Ett kvantitativt mycket betydande förvärf utgjorde de upphörda kristidskommissionernas arkiv. De i Riksarkivet förvarade arkivalierna beräknas (1925) till öfver 32,000 hyllmeter, hvaraf omkr. 12,000 komma på Kammararkivets del. Den starka tillväxten har förorsakat stora utrymmessvårigheter, för hvilkas partiella afhjälpande lokaler genom riksdagsbeslut 1924 upplåtos i f. d. straffängelset å Östermalm i Stockholm, dit 4:e sektionen (öfverlämnade ämbetsverksarkiv) 1925 öfverflyttades. Riksarkivets lokalfråga är emellertid därmed ej löst; dess arkivaliebestånd är f. n. splittradt på 8 olika byggnader i Stockholm (däraf 3 för Kammararkivets behof). Riksarkivets stat uppgår (1925) till omkr. 170,000 kr. Riksarkivarie har efter E. Hildebrands afgång 1916 varit Sam. Clason. H. B—n.

Rigsarkivet, Danska. Dess delning i 2 afd. (”de historiske arkiver” och ”administrationens arkiver”) upphäfdes 1918. Den ord. personalen utgöres numera af riksarkivarien, 4 arkivarier, 10 underarkivarier och 2 registratorer. Riksarkivarier ha varit efter Sechers afgång K. Erslev (1915—24) och L. Laursen (från 1924). Utom nya häften af ”Meddelelser” samt Erslevs öfversikter ”Rigsarkivet og hjælpemidlerne til dets benyttelse” (1923) och ”Privatarkiver fra det 19. aarhundrede” (s. å.) ha af Rigsarkivets publikationer utkommit flera band af de genom Laursen utg. ”Kancelliets brevböger” 1603—1623 (12—15, 1915—22) och den nya serien ”Kabinetsstyrelsen i Danmark 1768—72” (utg. genom H. Hansen, 3 bd, 1916—23).

Riksarkivet, Norska. Den ord. personalen utgöres af riksarkivarien, 3 förste arkivarier, 6 arkivarier och 2 assistenter. De lokala ämbetsarkiven kallas numera *statsarkiv* och äro förlagda i Oslo, Bergen, Trondhjem och Hamar. H. B—n.

Riksarmén (ty. *reichsarmee*), den under de sista århundradena af Tysk-romerska riket på så sätt bildade krigsmakten, att de olika staterna (riksständerna) vid krig måste uppställa ett visst antal trupper (t. ex. 1321 4,000 till häst och 20,000 till fots; 1681 12,000 af det förra slaget och 28,000 af det senare) eller betala en motsvarande summa i penningar (*ritterpferde*). Se vidare Tyskland, sp. 662.

***Riksbanken.** *Organisation och verksamhet* (sp. 314—317). Om *fullmäktige* se vidare Bankofullmäktige (äfven i Suppl.). Verksamheten är fördelad på hufvudkontoret i Stockholm och afdelningskontor i landsorten. Till hufvudkontoret höra fullmäktiges expedition under chefskap af den af fullmäktige genom fullmakt tillsatte *bankosekreteraren*, tillika bankens ombudsman (biträdd af 1 sekreterare, 1 aktuarie och 1 kanslist) och 8 på samma sätt tillsatta *bankokommissarier* (chefer för resp. räkenskaps-, utrikes-, revisions-, giro-, låne-, deposita- och hvalfsafd samt sedelkontoret), hvartill komma af fullmäktige genom konstitutorial tillsatta 1 statistiker, 12 kamrerare, 1 kontrollant, 1 arkivarie, 2 registratorer, 7 kassörer, 3 föreståndare (för resp. sedel- och mynträkningsafd. och bronsmyntkassan), 2 korrespondenter, 34 revisorer och bokhållare och 47 kammarskrifvare. Afdelningskontoren äro 25, näml. i Göteborg, Malmö, Falun, Gäfle, Halmstad, Härnösand, Jönköping, Kalmar, Karlskrona, Karlstad, Kristianstad, Linköping, Luleå, Mariestad, Norrköping, Nyköping, Sundsvall, Umeå, Uppsala, Visby, Vänersborg, Västerås, Växjö, Örebro och Östersund, hvart och ett med en af fullmäktige för ett år i sänder förordnad styrelse bestående af 1 ordf., 1 vice ordf. och 1 verkställande led. (styrelserna i Göteborg och Malmö utgöras dock af 4 led.) och med en tjänstepersonal, i regel omfattande 1 kamrer, 1 kassör (vid kontoret i Göteborg äro dock anställda 3 kassörer samt i Malmö 2 kassörer), 1 registrator och 1 eller flera kammarskrifvare. Kontoren i Göteborg och Malmö ha äfven korrespondent, revisorer och bokhållare samt 1 (liksom kontoren i Luleå och Visby) ombudsman. Riksbanken har eget sedeltryckeri (med 1 föreståndare och 1

kontrollant), eget pappersbruk (se Tumba) samt en mynt- och medaljsamling (se därom Myntkabinett). Genom lag af 23 april 1920 berättigades banken att medge räntegodtgörelse å medel innestående å depositionsräkning. Något sådant medgifvande har dock tills vidare ej gjorts.

Under och närmast efter Världskriget har banken tagits i större anspråk än någonsin förut. Sedelcirkulationen nådde i slutet af 1918 ett maximum af 822 mill. kr., men har sedan sjunkit och utgjorde i medeltal för år 1924 510 mill. kr. Omedelbart efter Världskrigets utbrott befriades banken från skyldigheten att inlösa sina sedlar med guld, hvilken frikallelse förnyades att gälla t. o. m. 4 febr. 1916 samt sedermera från 17 mars 1920. 1 april 1924 upptog banken åter sedelinlösningen. Genom lag af 8 febr. 1916 berättigades konungen att fritaga banken från skyldigheten att inlösa guld i plants; och med stöd däraf utfärdades flera k. förordn. Lagen förnyades successive, med ett kortvarigt afbrott, att gälla till 1 mars 1924. Den under bankens förvaltning stående afbetalningslånefonden har sedan 1918 för hvarje år ökats och utgör efter den af 1925 års riksdag beslutade höjningen 35 mill. kr.

Litt.: ”Sveriges Riksbank 1668—1918” (3 dlr, 1918—20, omfattande tiden till 1803), ”Sveriges riksbank. Årsbok” (utarb. af bankens statistiska kontor, 17:e årg. 1924) och ”Lagar, instruktioner och reglemente för förvaltningen af Sveriges riksbank” (1924). En matrikel öfver bankens tjänstemän ända från början af dess tillvaro t. o. m. år 1911 finns i manuskript i banken, upprättad af f. d. bankokommissarien B. Ohlsson. K. Ssn.

*__Riksbokslutsbyrån__ är numera med i hufvudsak samma uppgift som förut en af Riksräkenskapsverkets (se d. o. Suppl.) afdelningar.

*__Riksdag.__ Den allmänna regeln, att riksdagen allena eger besluta i svenska folkets namn, har ej rubbats genom det 1922 införda folkomröstningsinstitutet, ty den folkomröstning, som kan ega rum, har uteslutande till syfte, att före ett ärendes afgörande ”folkets mening inhämtas”; i riksdagens beslutanderätt sker intet intrång. Det är dock en öppen fråga, huruvida möjligen åt denna ”konsultativa” folkomröstning i tillämpningen kan komma att tilläggas afgörande betydelse och riksdagens inflytande sålunda faktiskt kringskäras.

Kamrarnas sammansättning (sp. 318). För *Första kammarens* sammansättning gälla numera, efter 1918 års författningsreform (fullbordad genom 1921 definitivt beslutade grundlagsändringar, se nedan), väsentligt ändrade bestämmelser. De 150 ledamöterna väljas fortfarande medelbart, och som väljarkorporationer fungera alltjämt bl. a. landstingen. Rösträtten vid valen till dessa har emellertid väsentligt demokratiserats — framför allt genom införande af grundsatsen, att hvarje väljare har blott 1 röst — och skiljer sig numera från den, som tillämpas vid kommunala val i öfrigt och vid valen till Andra kammaren, hufvudsakligen däri, att rösträttsåldern är 27 (ej 23) år. För de städer, som ej deltaga i landsting, äro ej längre stadsfullmäktige valkorporationer, utan väljas enligt samma regler som för landstingsmannaval (alltså 27-års-”streck”) särskilda elektorer. Första kammarens samband med den kommunala förvaltningen är på denna punkt upplöst. Vissa af landstingen och de sålunda bildade elektorskorporationerna förrätta Förstakammarvalen hvar för sig (d. v. s. länen, resp. städerna, utgöra egna valkretsar). Så är fallet med landstingen i Jönköpings, Göteborgs och Bohus, Älfsborgs, Skaraborgs, Värmlands, Örebro och Kopparbergs län samt elektorerna i Stockholm och Göteborg. Öfriga län äro (sedan 1921) sammanslagna antingen med annat län eller med en eller flera utom landsting stående städer till valkretsar. Valen ske i dessa fall vid särskildt för ändamålet anordnade sammanträden. Sammanslagningen, som — med tillämpning af den alltjämt gällande regeln, att 1 ledamot utses för hvarje $^1/_{150}$ af rikets befolkning — innebär, att ingen valkrets numera väljer mindre antal representanter än 5, har genomförts för att förebygga, att valen, till följd af valkretsarnas litenhet, skulle komma att uppvisa ett ur den proportionella rättvisans synpunkt mindre tillfredsställande resultat; hela antalet valkretsar är 19.

Valbarheten utsträcktes 1921 äfven till kvinnor. Mandattiden förlängdes s. å. från 6 till 8 år; omkr. $^1/_8$ af mandaten underkastas för hvarje år omval. Ordningen stadgas i vallagen. Riksdagsarfvodet har höjts; det utgår numera i form af dagtraktamenten: 32 kr. för ledamot, som ej är bosatt å ort, där riksdag hålles, 24 kr. för andra; det får dock för hvarje riksdag ej öfverstiga 4,500 (resp. 3,400) kr.

Andra kammaren (sp. 319), alltjämt 230 ledamöter, väljes numera (sedan 1919) för 4 år. Valkretsarna ha 1921 förstorats därhän, att i regel hvarje *län* utgör en valkrets. Dock utgör Göteborg, liksom Stockholm, egen valkrets; Malmöhus län har 2 valkretsar (den ena omfattar Malmö, Hälsingborg, Landskrona och Lund), likaså Älfsborgs län. Valrätten har demokratiserats genom rösträttsålderns sänkning (sedan 1921: året efter fyllda 23 år), utskylds- och värnpliktsstreckens borttagande (resp. 1921 och 1922), fattigvårdsstreckets ombildning (därhän, att endast den uteslutes, som är af fattigvården omhändertagen för varaktig försörjning, 1921) samt införande af rösträtt för kvinnor på samma villkor som för män (1921). Om möjligheten till röstning utan personlig inställelse se Riksdagsmannaval. Suppl. Valbarheten har utsträckts till kvinnor (1921). Rätten att afsäga sig är numera densamma som för ledamöter af Första kammaren. Om arfvodet se ofvan.

Lagtima riksdag sammanträder efter en 1919 genomförd grundlagsändring 10 jan. Kamrarna välja sedan 1921 själfva talmän och vice talmän (2 i hvar kammare).

I fråga om *riksdagens befogenheter* (sp. 322) märkes en 1921 genomförd grundlagsändring, som dels fastslår, att öfverenskommelse med främmande makt, där den angår fråga, som riksdagen enligt R. F. eger allena eller med konungen afgöra, skall framläggas för riksdagen till godkännande, dels uppställer samma kraf i fråga om öfverenskommelse, som, utan att angå sådan fråga, är af större vikt. I sistnämnda fall kan undantagsvis ett yttrande af utrikesnämnden (se nedan) ersätta riksdagens samtycke. Ett vidgadt inflytande i utrikespolitiska angelägenheter har riksdagen äfven vunnit genom utrikesnämndens inrättande (se nedan).

Om tidpunkten för *propositioners* aflämnande (sp. 324) stadgas sedan 1918 i R. O. § 54, att de vid lagtima riksdag böra aflämnas inom 70 dagar från dess öppnande och att proposition ''ej må senare aflåtas, utan så är, att konungen finner någon under riksdagen inträffad händelse därtill föranleda eller pröfvar uppskof med framställningen lända riket till men''. Om *motionstiden* se äfven Motion. Suppl.

De *ständiga utskotten* (sp. 324) äro numera 7, i det att 2 *lagutskott* finnas (se Lagutskottet. Suppl.). Hemliga utskottet har afskaffats; i stället har 1921 inrättats en *utrikesnämnd* (se Utskott, sp. 152, och äfven i Suppl.). Denna af 16 ledamöter, 8 från hvardera kammaren, bestående delegation, som tillsättes hvarje riksdag, har ej såsom utskotten en beredande uppgift och ej heller någon beslutanderätt, utan är till för att med konungen rådpläga om ärenden, som angå rikets förhållande till främmande makter; sådan rådplägning bör i alla utrikesärenden af större vikt ega rum före afgörandet. Nämnden fungerar äfven mellan riksdagarna.

Omröstning (sp. 326) i kamrarna sker sedan 1925 i regel öppet, i första hand medelst ''uppresning'', eventuellt efter namnupprop (jfr Omröstning. Suppl.).

Fortsättning å registret till riksdagens förhandlingar 1911—20 har utgetts af K. Hagman (1922—23). Ett personregister till riksdagens förhandlingar 1809—66 är under utarbetande af M. Seth.

Sedan 1906 utkommer årligen en uppslagsbok, innehållande öfversikt öfver riksdagens ledamöter, viktigare beslut m. m. Den har titeln ''Lagtima riksdagen 1906'', 1907 o. s. v. och har redigerats af T. Hedrén (årg. I—XIII, från årg. VIII tills. med M. Seth), M. Seth (årg. XIV—XVIII) och P. Sterne (fr. o. m. årg. XIX).

Riksdagens historia (sp. 327). 1909 års rösträttsreform medförde en afsevärd demokratisering af båda kamrarna. I Andra kammaren vunno de i viktiga frågor samverkande socialdemokraterna och liberalerna en stark majoritet. I Första kammaren erhöllo dessa partier ett stort antal platser, men med stöd särskildt af den graderade skalan vid val af landsting och stadsfullmäktige bevarade högern sin majoritet i denna kammare. Från socialdemokratiskt håll uppställdes redan vid tiden för genomförandet af 1909 års rösträttsreform yrkanden om Första kammarens afskaffande; verkligt aktuell blef frågan om en omdaning af representationen, då liberaler och socialdemokrater 1916 förenades i yrkande om den graderade skalans afskaffande, ett yrkande, som äfven motiverades ur rent kommunala synpunkter. Detta yrkande vann majoritet i Andra kammaren åren 1916, 1917 och 1918, men afslogs då i Första kammaren. Ehuru man på högerhåll icke var tillfredsställd med den bestående ordningen och gärna skulle ha sett en på annan grund byggd, men likväl från Andra kammaren ''karaktärsskild'' Första kammare, utkristalliserades från denna sida intet positivt program i dylik riktning, och under trycket af de stora världshändelserna hösten 1918 uppgaf högern (vid urtima riksdag nov.—dec. s. å.) sitt motstånd, medverkade till genomförande af den lika kommunala rösträtten och utfäste bifall till vissa, i samband med omdaningen stående, 1919 formligen beslutade och 1921 definitivt antagna grundlagsändringar (berörda härofvan). Den åtskillnad mellan kamrarna, som alltjämt finnes, ehuru mycket mindre utpräglad än förr, grundas väsentligen på den längre mandattiden, den successiva förnyelsen och de medelbara valen för Första kammaren; en viss betydelse tillkommer ock de olikartade valbarhetsbestämmelserna (särskildt frånvaron af bostadsband vid val till Första kammaren) och skillnaden i valrättsålder (resp. 23 och 27 år).

Bland senare arbeten om riksdagens historia märkas H. Valentin, ''Frihetstidens riddarhus'' (1915), och S. Wallengren, ''Första kammarfrågan inför svenska riksdagen efter 1866'' (s. å.). En öfversikt öfver nyare litt. rörande riksdagens historia lämnas af N. Herlitz i ''Nord. tidskr.'' 1925. På förslag af V. Rydén har riksdagen 1925 uppdragit åt riksgäldsfullmäktige att låta verkställa utredning ang. utgifvande af ett historiskt och statsrättsligt arbete om den svenska riksdagen. Af serien adelns protokoll sedan 1719 har ytterligare (genom E. Naumann) tryckts d. I (1923) af protokollen vid riksdagen 1755—56. C. G. Wahrenberg har utgett prästeståndets protokoll vid riksdagarna 1719—23 (1921—22)

Om *finska* riksdagen se Finland. Suppl., sp. 820 och 824—826. N. H—tz.